

वि. सं. २०४१

मूल्य :
सौ रूपये

मुद्रण व्यवस्था:

मोहनलाल जमनादास शाह

२१. अचल भवन,
मोती स्ट्रीट, फोर्ट
धम्बई-४०० ००१

*

प्रारम्भ के पृष्ठ
भग्न प्रिन्टरी
टानाई के पीछे,
पालीताना-३६४ २७०

प्रा....सि....स्था....न

*

विजयभद्र चेरिटेबल ट्रस्ट

पार्श्वभक्तिनगर, हाईवे,
भीलडीया तीर्थ
(वाया डीसा, गुजरात.)

>

मोतीलाल बनारसीदास

वगला रोड, जवाहरनगर,
दील्ली-११० ००७

:-

सरस्वती पुस्तक भंडार

हाथीखाना, रतनपोल,
अमदावाद-३८० ००१ (गुजरात)

*

सोमचंद डी. शाह

“मुघोपा” कार्यालय
पालीताना-३६४ २७० (गुजरात)

**HĪRA SAUBHĀGYA
MAHĀKĀVYAM**

with auto commentary by
DEVAVIMAL GANI

EDITORS :
Pt. SHIVADATTA
Pt KASHINATH SHARMA

Copies can be had of

Parsva Bhakti Nagar	Motilal Banarasidass
High way,	40, U. A Bungalow Road,
BHILADIYAJI	Jawahar nagar,
(Via Deesa, Gujarat)	DELHI-110 007
*	*
Saraswati Pustak Bhandar	Somchand D. Shah
Hathi Khana, Ratanpole,	Sughosha Karyalaya,
AHMEDABAD	PALITANA-364270
380 001	(Gujarat)

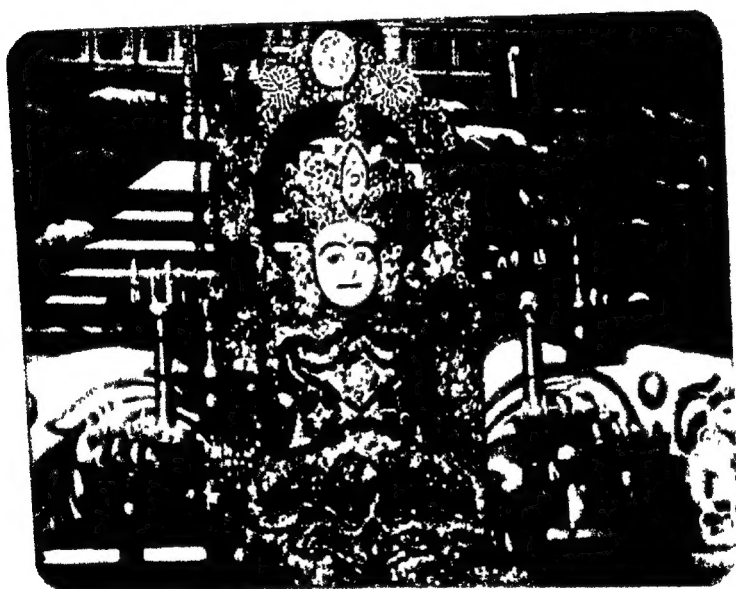

1985

PRICE:
100 Rupees

Front Pages Printed at ,
BHARAT PRIFTERY
Kantilal D Shah
Behind Grain Market,
PALITANA-364270

देवाधिदेव श्री मुनि सुव्रत भगवान्
कालेंद्री (राजस्थान)

स्मृतिरेखा

महामहिम श्री मुनिसुव्रतस्वामी भगवान् आदि
जिनविम्बों की

पूज्यपाद शासन्प्रभावक आचार्यदेव श्रीमद्
विजयऽङ्कारसूरीश्वरजी महाराजा की

पावन निश्चा में सम्पन्न

प्रतिष्ठा

(वि. सं. २०२०, वैशाख शुक्ला पंचमी)

की पावन स्मृति में

श्री कालन्द्री जैन संघ द्वारा प्रकाशित

हीर सौभाग्य महाकाव्यम्

હીરસૌભાગ્યમ્ની

સ્વોપજ્ઞવૃત્તિઃ

એક વિશાળ સંદર્ભ ગ્રંથ

-પં. શ્રી પ્રદ્યુમ્નવિજયજી ગણી.

સંસ્કૃત કાવ્ય સાહિત્યમાં ‘હીર સૌભાગ્યમ્’નું નામ અને સ્થાન આગલી હરોળમાં છે

તેના સત્તર સર્ગોમાં આવેલા ત્રણ હજાર સાતસોને અડસઠ શ્લોકોમાં પથરાયેલી કાવ્ય પ્રતિભા રસજ્ઞ વિદ્વાનને પ્રથમ નજરે જ આકર્ષી લે તેવી છેઃ વાંચતા જાવ, તેના પૃષ્ઠોને વીંધતી સરસરી યાત્રા કરતા જાવ અને રસ-છોળથી તમે પૂરેપૂરા ભીંજાઈ જાવ.

ખડ્ગશ્રુત કૃતિકાર :-

કાવ્ય દ્વારા રસ-સમદર બાણી ખેચી જતા પૂજ્ય કવિ શ્રી દેવવિમલ ગણી સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ દ્વારા જ્ઞાનના વિસ્તૃત અવકાશની યાત્રાએ સહુદય વાચકને લઈ જાય છે.

સત્તાણસો પીસ્તાલીસ શ્લોક પ્રમાણુ કાયાવાળી આ સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ એક વિશાળ સંદર્ભ ગ્રંથની ગરજ સારે છે

ટીકામાં ઠામ ઠામ અનેક કોષોના ઉદ્ઘાટરણો આપીને અને પોતાના રચના પ્રયોગોની પુષ્ટિ માટે અનેક માન્ય કાવ્યોની પંક્તિઓની પંક્તિઓ ટાંકીને વૃત્તિકારે પોતાનું ‘ખડ્ગશ્રુતપણું’ અને રચના પ્રત્યેની વફાદારીપૂર્ણ ચીવટ બતાવી છે. (વૃત્તિમાં આવતા આવા ઉદ્ધરણો વિષે મહેનત કરવામાં આવે તો કર્તાના ખડ્ગશ્રુતપણાને ઉદ્ધરણ ગ્રંથોનો મોટો આંક સ્પષ્ટ રૂપમાં બહાર લાવી શકે.)

‘ધન્યો દેવકવિ:...’

જિજ્ઞાસુ વાચકને વૃત્તિના વાચનથી આડકતરો લાભ એ મળે છે કે, એક ગ્રંથનું આ વાચન અનેક ગ્રંથોમાં તેને પ્રવેશ અપાવી શકે છે.

સંસ્કૃત કાવ્ય ગ્રંથોના પ્રસિદ્ધ ટીકાકાર શ્રી મહિનાથે શ્રી માધવ કવિ માટે કહ્યું છે તેમ આપણે શ્રી દેવવિમલ ગણી માટે કહી શકીએ : ‘ધન્યો દેવકવિ:; વયં તુ કૃતિન:; તત્સ્રક્તિ સંસેવનાત્.....’ માત્ર ‘હીર સૌભાગ્યમ્’ ના ઊંડા પરિશીલનથી વાચકમાં પારદર્શી વિદ્વતા પ્રગટી ઊઠે.

સુભાષિતોનો ખજાનો :-

કાવ્યગત પદાર્થોને વધુ વિશદ બનાવવા માટે, વૃત્તિમાં, જે તે સ્થળે, તત્કાલીન/સાળમાં સૈકામાં પ્રચલિત લોકભાષાની કહેવતો તથા સુભાષિતો કવિવરે ટાંક્યા છે. તત્કાલીન સાંસ્કૃતિક વિષયો પર સારો પ્રકાશ પાડનાર આ કહેવતો/સુભાષિતો ભાષા શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ પણ સારા અધ્યયનની તક પૂરી પાડે છે.

નમૂનારૂપે એક લોકોક્તિ આપું. સર્ગ ૧૪, શ્લોક ૨૧ની ટીકામાં આ હુલો કેવો મળાનો છે :

સાયર વપ્પ, મુરારિ પિય, ચન્દ સરિસા માય ।

લચ્છી હિંડઈ ઘરિ ઘરિ, મહિલા પસ સમાવ ॥

હુલો કહે છે : લક્ષ્મીજીને સાગર જેવો પિતા મળ્યો, કુબ્જુ જેવા પતિ મળ્યા અને ચન્દ્ર જેવો ભાઈ મળ્યો, તોય તે ઘરે ઘરે ફરે છે; ખરેખર નારીનો સ્વભાવ ક્યાંથી બાધ ?

પ્રસ્તુત શ્લોકગત ટીકામાં જ અનિત્યતા સુચક એક સુભાષિત છે; જે વાંચતાં જ હૃદયંગમ બની બાધ છે :

યૌવન જાઈ વેગિ નદી, આયુ જલહર જાઈ ।

ઇન્દુ ચન્દુ નાગિન્દુ, કહો કુળ થિર રહઈ ॥

એક મહત્વપૂર્ણ પાઠ :-

વૃત્તિકાર ઘણા સ્થળે પોતે મૂળમાં કરેલ શબ્દ પ્રયોગ શુદ્ધ છે એ બતાવવા અન્ય માન્ય કાવ્યોની પંક્તિઓની પંક્તિઓ ટાકે છે એમ ઉપર મેં લખ્યું છે ; હવે અહીં જણાવું કે આવા સાક્ષીપાઠો આપણને કેવો નવો પ્રકાશ આપી જતા હોય છે.

એક ઉદાહરણ આપું : સકલાર્હં ત્વં ચૈત્યવન્દનના છેડે અવનિતલગતાનાં એ શ્લોક બોલાય છે ; તેનું અન્તિમ ચરણ આપણે આ પ્રમાણે બોલીએ છીએ : જિનવરભવનાનાં ભાવતોઽહં નમામિ । આનો અર્થ કરતા પ્રશ્ન એ આવે છે કે નમસ્કાર રૂપ ક્રિયાનું કર્મ કયું ? હું નમું છું... પણ કેને ? ઉપરના ત્રણ ચરણો તો જિનવરભવનાનાં એ પદના જ વિશેષણો છે

આ પ્રશ્નનો સુદર ઉત્તર ‘હીરસૌભાગ્યમ્’ ની વૃત્તિમાં મળે છે. સર્ગ ૧૬, શ્લોક ૧૩૩ની ટીકામાં મૂળ શ્લોકમાં અર્ચા શબ્દ પ્રતિમા અર્થમાં વાપર્યો છે. તેની પુષ્ટિ કરતાં વૃત્તિકાર કહે છે : અર્ચા શબ્દેન પૂર્વસૂરિભિઃ પ્રતિમા પ્રોક્તાઽસ્તિ । યથા અવનિતલગતાનાં કૃત્રિમાકૃત્રિ માનાં, વરભવનગતાનાં દિવ્યવૈમાનિકાનામ્ । इह मनुजकृतानां देव-राजाश्चितानां, જિનવરભવનાનાં ભાવતોઽર્ચા નમામિ ॥

કેવું સરસ સમાધાન મળી ગયું ! ‘ભાવતોઽર્ચા નમામિ’ પાઠે છૂપાયેલ કર્મને શોધી કાઢ્યું. હું ભાવથી આવા જિન મંદિરોમાં રહેલ મૂર્તિને નમું છું

અર્ચા શબ્દ પ્રતિમા અર્થમાં અન્યત્ર પણ વપરાયેલ છે. નિશીથ ચૂર્ષિ, પ્રથમ ઉ ગાથા ૬૦૪માં તથા ત્રિષષ્ઠિ પર્વ ૧. સર્ગ ૫, શ્લોક ૩૬૮માં પણ અર્ચા શબ્દ પ્રતિમા અર્થમાં ઉપયુક્ત થયેલો આપણે જોઈ શકીએ છીએ.

ઓસરી શબ્દનું મૂળ અવસર :-

હું અગાઉ લખી આવ્યો છું કે, ભાષા શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ પણ આ વૃત્તિનું અનુશીલન મઝાનું બની રહે તેવું છે.

સરસરી નજર નાખતાં સર્ગ ૧૭, શ્લોક ૧૧૩ની ટીકામાં દેહરાસર શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો છે તેના પર મારી દષ્ટિ પડી આવા અનેક દૃશ્યશબ્દો પ્રસ્તુત ટીકામાંથી આપણને મળી શકે.

મૂળ પાઠ આમ છે : યસ્યોપદેશાદ્ બહુવો વિહારાઃ સંજજિરે મન્દિરચૈત્યયુક્તા । ટીકામાં લખ્યું છે : મન્દિરચૈત્યયુક્તાઃ ગૃહદેવતા-વસર સહિતા દેહરાસર ઇતિ... અહીં મન્દિર અને ચૈત્ય શબ્દ એકાર્થક લાગે; પણ તેની સ્પષ્ટતા કરતાં ટીકાકારે ઘરદેહરાસર માટે ચૈત્ય શબ્દવાપર્યો છે.... દેવતા-અવસર શબ્દ આપણને ખ્યાલ આપે છે કે ઓસરી શબ્દનું મૂળ અવસર શબ્દમાં છે.

ગંભીર અધ્યયનની આવશ્યકતા : -

ઉપર જેની આછી શી માહિતી આપી છે તેવી સામગ્રી વૃત્તિમાં ખૂબ પડી છે રસજ્ઞ વાચક માટે મૂળ કાવ્ય રસનો ખળનો ખોલી આપે છે અને જ્ઞાનપિપાસુ વાચકને તેની વૃત્તિ અધ્યયન/સંશોધનની નવી નવી તકો પૂરી પાડે છે :

વર્તમાન સમયમાં, જ્યારે ગંભીર અધ્યયન વિરલ બન્યું છે ત્યારે આવા મહાકાવ્યનું અધ્યયન વધુને વધુ પ્રમાણમાં થવું જોઈએ. સંસ્કૃત વ્યાકરણના અભ્યાસ પછી સંસ્કૃત ભાષાની વ્યુત્પત્તિ માટે આ કાવ્યનો તેમજ તેને પગલે પગલે સોમ સૌભાગ્ય, વિજય પ્રશસ્તિ, વિજય દેવ માહાત્મ્ય વગેરેનું અધ્યયન જરૂરી છે

પ્રસ્તુત મહાકાવ્ય પરથી સમકાલીન કવિ શ્રી ઋષભદાસે હીર-વિજયસુરિનો રાસ વિ સં. ૧૬૮૫માં રચ્યો છે પ્રાચીન ગુજરાતી ભાષાના અધ્યેતાઓ માટે પ્રસ્તુત રાસમાં વિપુલ સામગ્રી ભરેલી છે.

દેવકીનંદન જૈન ઉપાચય,
નારણપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૩
માગસર વદિ ૩, ૨૦૪૧

ही र सौ भा ग्य म् : संक्षिप्त परिचय

-गणिवर्यश्री यशोविजयजी

कविवर श्री देवविमल गणीने प्रस्तुत महाकाव्य हीरसौभाग्यम् एवं उस पर पाण्डित्यपूर्ण व्याख्या 'सुखावबोध' लिखकर, निःशङ्क, ख्यातकीर्ति विद्वानोंकी पङ्क्ति में स्थान अर्जित किया है। उनके पार-गामी बहुश्रुतत्व का स्पष्टतः प्रतिभासन कराती है प्रस्तुत कृति ।

कृति का शीर्षक

जैसा कि नाम से सूचित है, हीर सौभाग्यम् जगद्गुरु श्री हीरविजयसूरि महाराज की जीवनी को स्वयं में समेटे हुए है । कृति का नाम 'हीरसौभाग्यम्' श्री प्रतिष्ठा सोम कृत 'सोम सौभाग्यम्' (सोमसुन्दरसूरि महाराज की जीवनी जिस में ऊकेरी गई है) से सादृश्य रखता है । हो सकता है कि वह पूर्वकालीन 'सोम-सौभाग्यम्' पर से रखा गया हो ।

अंग्रेजी प्रस्तावना में डॉ. जी. वी. तगारी महोदयने दूसरा भी सूचितार्थ उक्त नाम से नीकाला है । उनके कथनानुसार, प्रत्येक संगे के अन्त में अपनी श्रद्धेय जननी सौभाग्यदेवी का स्मरण करने वाले ग्रन्थकार ने कृति का नाम इस रूप में रखकर माता को श्रद्धासुमन अर्पित किये हैं ।

रचना समय

मुनिराजश्री दर्शनविजयजी (त्रिपुटी) ने अपने ग्रन्थ 'पट्टावली समुच्चय' (खण्ड १) में प्रस्तुत ग्रन्थ का रचना समय विक्रमीय

सत्रहवीं शती के द्वितीय और तृतीय चरण निर्धारित किया है । उन्होंने लिखा है कि वि. सं. १६३९ में प्रस्तुत ग्रन्थ की रचना प्रारंभ हुई एवं वि. सं. १६५६ में ग्रन्थ पूर्ण हुआ ।

रचना समय के आकलन के आधार स्तंभों में पहला स्रोत हे उपाध्याय धर्मसागरजी रचित स्वोपज्ञ 'गुरु परिवाडी' की टीका । वि. सं. १६४८ में पूर्ण उक्त कृति में जगद्गुरु हीरविजयसूरि महाराज की संह्रित जीवनी लिख कर विशेषार्थीओं को 'हीर सौभाग्यम्' देखने की सूचना दी है । अतः ग्रन्थरचना का प्रारंभ वि. सं. १६४८ से पूर्व अनुमित किया जा सकता है ।

चरित्रनायक हीरविजयसूरि महाराज का स्वर्गगमन वि. सं. १६५२ में हुआ । स्वर्गगमन तक की पूर्ण जीवनी वर्णित होने के कारण ग्रन्थपूर्णता के समय का अनुमान लगाया गया ।

हीरविजयसूरि महाराज

आपका जन्म वि. सं. १५८३, मृगशीर्ष शुक्ल नवमी को पालनपुर (गुजरात) में हुआ । पिताजीका नाम: कुराशाह । माताजी का नाम: नाथीवाई । आपका नाम था हीरजी ।

विजयदानसूरि महाराज के करकमलों से आपकी दीक्षा वि. सं. १५९६, कार्तिक कृष्ण दूज को हुई । दीक्षा-नाम: मुनि हीरहर्ष ।

म्व-पर शास्त्रों के मर्मगामी अभ्यास के बाद नाडलाई (राजस्थान) में वि. सं. १६०७ में उन्हें पंडितपद ने, उसी गाँवमें वि. सं. १६०८ में उपाध्याय पद ने एवं वि. १६१० में गिरोही (राजस्थान) में आचार्यपद ने विभूषित किया गया ।

आचार्य पदार्पण के समय उनका नाम हीरविजयसूरि रखा गया । वि. सं. १६२२ में वडावली (गुजरात) में आचार्यवर श्री दानसूरि महाराज का स्वर्गवास होने से आप गच्छनायक बने ।

वादशाह अकबर की ओर से उनको आमन्त्रण । वि. सं. १६३९, मार्गशीर्ष कृष्ण सप्तमी को गन्धार (गुजरात) से विहार एवं उसी वर्ष की ज्येष्ठ कृष्ण द्वादशी को फतेपुर सीक्री में वादशाह से भेंट ।

आपके चारित्र्य एवं ज्ञान का वादशाह पर अनन्य प्रभाव पडा और अहिंसा के पथपर वादशाहने पदार्पण किया ।

महाकाव्य एवं उसकी व्याख्या

प्रस्तुत महाकाव्य 17 सर्गों में विभक्त है । कुल मिलाकर पद्य संख्या 2789 है । टीका का श्लोकाग्र 9745 है ।

पाण्डित्यपूर्ण व्याख्या में समय समय पर 'रघुवंश' एवं 'नैषध' जैसे काव्यों के अवतरण देकर अपनी बात कविने पुष्ट की है । व्याकरण विषयक चर्चा में 'क्रियाकलाप' जैसे ग्रन्थों को उद्धृत किया है । चाचिलि [सर्ग १४, श्लोक ७३] प्रयोग सिद्ध करने के लिए 'प्रक्रिया कौमुदी' का आश्रय लिया है ।

उस समय में प्रचलित कतिपय गुजराती शब्द भी व्याख्या में दृष्टिगोचर होते हैं; जैसे कि, सूरवाय [स. ९, श्लोक ९२], हिन्दु [पृ. ६१८], कथीयो [पृ. ९०२], मांडवो [पृ. ९४२], घाट [पृ. ९०२], अणान्युं [पृ. ६७५] आदि ।

ग्रन्थकार एवं उनकी अन्य कृति

ग्रन्थकार देवविमल गणी विमलसिंहविमल गणी के शिष्य थे ।

उनके पाण्डित्य के विषय में हम ज्यादा नहि लिखेंगे, क्योंकि स्वयं कृति ही उसे बोल रही है ।

ईडर (गुजरात) स्थित श्री आत्म—कमल—लब्धिसूरीश्वरजी शाला संग्रह से [प्रत क्रमांक ९८९] ६ पृष्ठ की एक प्रत मिली है । इस कृति का नाम है ' हीरसुन्दर काव्य ' । टिप्पणी वाले इस काव्य के कर्ता है श्री देवविमल गणी ।

हीर सुन्दर काव्य के 121 श्लोक प्रमाण प्रथम सर्ग एवं उसकी टिप्पणी उपलब्ध है । मुनिश्री दर्शनविजयजी की मान्यतानुसार पं. देवविमल गणी ने पहले हीर सुन्दर काव्य बनाया था और तत्पश्चात् उसमें परिवर्तन करके ' हीर सौभाग्य महाकाव्यम् ' बनाया था ॥ [जैन सत्य प्रकाश, वर्ष १५, अंक १] ॥

हीर सुन्दर काव्य का प्रथम सर्ग तो उपलब्ध हुआ है ॥ आगे सर्जन हुआ होगा या नहि यह तो कोई प्रत ही कह सकती है ॥

अन्तिम कामना

व्याकरण के अध्ययन के पश्चात् इस ग्रन्थ के अनुशीलन से संस्कृत भाषा को ठोस आधार दिया जा सकता है ॥ विद्वानों से अनुग्रह है कि वे इस ग्रन्थ को अपने अध्यापन में विशेष रूप में स्थान दें ॥

ॐ उताभन

याग

(सत्य प्रकाश, इलाहाबाद)

प्रकाशित, १९५५

DEVA VIMALA GANI'S HIRA SAUBHĀGYAM: INTRODUCTION

BY G. V. TAGARE

Gujarat has a glorious tradition of Sanskrit Scholarship. Lakuliṣa, the author of the Pāśupata Sūtra and probably the founder of that Śaivite sect, Sthiramati, the famous Mahāyāna Buddhist, philosopher, Uvata the pre-Sāyana commentator of the vedic works, the grammarian-poet Bhatti, Māgha, the author of the Mahākāvya Śisupālavadha, the great Jaina polymath Hemachndrācārya; to name a few, all are the eminent sons of Gujarat. The Scholar-poet Deva-vimala Gani (DV.) the author of the present beautiful religious-cum-historical epic poem 'Hira-saubhāgyam' is another son of Gujarat who carried the tradition of Sk. scholarship in the 16th century A. D.

THE TITLE

From the colophone of every Canto (Sarga), verse 19 of the concluding verses of the poem and the 3rd stanza of the introduction of the poet's commentary of this epic 'Hira-Saubhāgyam' (H. S.) seems to be the title of this poem.²

It seems to be the fashion at those days to add the word 'Saubhāgyam' to the name of the hero of the

1. (देवविमलेन) निरमायि काव्यमेतत्प्रमोदतो हीरसौभाग्यम् । अन्यप्रशस्ति verse 19 ॥
2. स्वोपज्ञहीरसौभाग्यकाव्यस्याव्यासशालिनीम् etc.

Also vide benediction sought for HS. in canto XVII
213 विजयता हीरसौभाग्यकाव्यम् ॥

poem to indicate the glory or the glorious life of the hero. Thus Soma-saubhāgyam describes the glorious life of Soma-sundara Sūri. But here the word Saubhāgya in Hira-Saubhāgyam has a special significance as Saubhāgya-Devi was the name of the author's mother. The poet has thus indicated his affection and respect for his mother by immortalising her name in the title of the epic.

The avowed aim of the author was to describe the life of Hira-vijaya Suri (HV.). 'Hira-Saubhāgya' is the name of the poem as can be seen from the last verse of every canto :

तद् ब्राह्मीक्रमसेविदेवमलयावर्णिते हिरयु-
क्लौभाभ्यामिषहीरस्वरि चरिते सगौ

(Number of the sarga stated after this)

Hira-vijaya Suri was the leader of the Tapāgachha in the 16 th. Cent. A. D He was greatly respected by the Moghul emperor Akbar who conferred on Suri the title ' Jagad-guru ' (The teacher of the world) The Ain-i-Akbarī and Akbarnāmā testify to the relations between Akbar and Sūri. As the hero is historical person, a few facts of his life as gleaned from historical records and poems like HS, Padmasāgara's Jagadguru Kāvya, Rsabhadāsa's Hiravijaya-sūri Rasa may be briefly presented

HIRAVIJAYA SURI

(A biographical sketch of the hero)

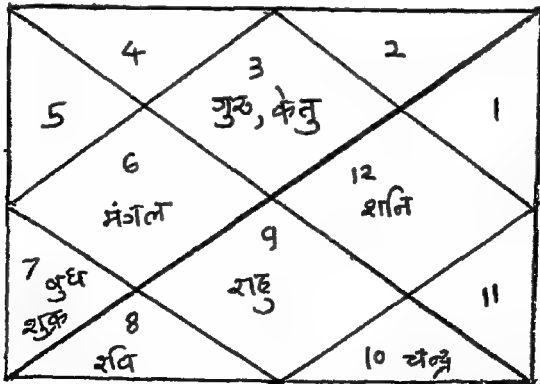
Hiraji Kūrā-Shāh Oswal¹ was born in V. S. 1583

1. सूरि और रसाद P. २० (इन्द्रालोक वर्मा's Hindi translation, Agrā, Samvat 1963) by मुनिसाहू, विद्याविजयचौ ॥

(A. D. 1527) on Monday, Mārgasīrsa Śukla Navamī,¹ at Pahlādāna-pura (i.e. Pālanpur). His mother's name was Nāthībaī. He has three brothers viz. Samghajī, Surajī and Śrīpala and three sisters namely Rambhā, Raṇī, and Vimalā. He lost his parents in his early childhood. His elder sisters Vimalā and Rānī (who were married and had homes in Anhilwāda Pātan) brought the parentless child to Patan. At that time, Vijaya Dāna Sūri of Tapāgaccha was staying at Patan. Hīrajī, though a child attended his sermons and he got himself initiated under Vijay Dāna Sūri on Monday, 2nd day in the dark half of Kārtika V S. 1596² (A. D. 1540). After the Dīksā (Initiation ceremony), he was named "Hīraharsa".

At that time, Devagiri (Daulatābād) in Mahārāshtra was a famous centre of learning with specialisat

1. In his commentary on HS. III 26-32 gives the horoscope of HV as follows :

2. सवत् १५९६ वर्षे गुर्जरमण्डलानुसारेण कार्तिक वदि देवमासानुसारेण तु मार्ग-
श्रीर्षासितद्वितीयाया त्रिथौ हीरकुमारदीक्षा इत्युक्तम् । -HS V 208-209
Com P. 246

ion in Nyāya (Logic). He studied under Brāhmin Pandits Nyāya (Logic), Vyākaraṇa (Grammar), Jyotiṣa (Astronomy-cum-Astrology), Mathematics, six systems of philosophy (Darśanas) and Śaiva Śāstra as in Cintāmaṇi.¹

After his return in V. S. 1607, Hiraharsa was made a Pandit at Nadulāi (Marwār). He was promoted as Vacaka² in V. S. 1608 (A. D. 1552). In V. S. 1610 (A. D. 1554) Vijaya Dāna Sūri conferred on Hiraharsa (HV.) the Suri-ship (the title Ācārya) on the 5th day of bright half of Pausa³.

After his Suri-ship, he was renamed as " Hira-Vijaya Sūri. " He became de jure head of Tapāgaccha, soon after Suri's teacher passed away on the 12th day of the bright half of Vaiśākha V. S. 1622 (A. D. 1566) at Vaṭapallikā (Vadālī)⁴.

Those were very troublesome days to non-muslims. We are told how HV had to go underground to save

1. H. S. VI 55-65. The Com. gives us a clear idea of the syllabus of studies traditionally prescribed for Jaina initiates

2. H. S. VI 76 com

3. मत् १६१० नवें बीदनां शुक्लपक्षमीवाक्रे श्रीहर्षवाचकस्य स्त्रिपदस्थापना ।

-HS VI 108-109 com.

A special feature of this ceremony is that the old Ācārya 'seats' his pupil (established him on his post of an Ācārya) and bows down to him formally once only. Afterwards the senior retired Acarya is paid respect as a guru by the new Acarya of others as well.

4. HS VI. 169; Suri-vata aur Samrāt p. 26.

his life and how his community Protected him.¹ But better days came when Akbar conquered Gujarat In A. D. 1575 Akbar established Ibadatkhana for religious discussions² which led to the proclamation of Din-e-Ilahi in A. D. 1579. In Ain-i-Akbari II. 3 (H S. Jarret's translation), we have a list of participants in these discussions and HV is mentioned as 'Hariji Sur' There are two versions how Akbar came to know of HV According to our text (X. 96-130) Akbar enquired if there was any saint who was competent to help people across this Samsara and Sūriji's name was strongly recommended by the members of that assembly. The other version gives the credit to a young Jaina Śravikā Campā who told that HV was her Guru.³

Akbar sent an order to Sahib Khān (Shāhabuddin Ahmed Khān) his Subhedar at Ahmedabad to send for Sūriji respectfully with elephants, horses and other paraphernalia It was the same Sāhib Khān who harassed Suriiji in V S 1636. But the imperial order must be obeyed and the invitation to Fatehpur was conveyed to Acarya who was then staying at Gandhār on the west coast of Gujarat. Sūriji accepted the invitation but

1 Sūrisvara aur Samiāt pp. 26-34.

2. "The Shāhanshāh's court became the home of enquirers of seven clames and the assemblage of the wise of every religion and sect".

-Akbarnāmā (H. Beveridge's translation) Vol. III p 366

3. Rsabhadāsa's Hīravijaya Sūri Rāsa and Padmasāgara Gani's Jagadguru Kāvya inform us that the procession of Campā after her six months fast made Akbar curious and she told her of HV.

declined to accept presents and conveyance. It was regarded as a triumph of the Jaina community and HV's journey from Gandhār to Ahmedabad and from Ahmedabad to Fatehpur via Mahiṣāne (Mehsanā) Anahil-Pātan Siddhapura, Mt. Abu, Śrīrohinī (Sirohī), Rāṇapura, Medinipura (Medtā), Sāṅgānera and Abhirāmābāda was celebrated like a triumphal march, by the local Jaina communities. Acarya went to see Akbar for the first time on the 12th day of the bright half of Jyestha V. S. 1639.

Akbar enquired about the reality of the nature of God, Guru (Spiritual preceptor) and Dharma, which HV explained to Akbar's satisfaction (HS XIV. 28-36). Akbar then enquired about the vows (vratas) to be observed by Jaina sages. HV succinctly explained those vows. (HS XIV-38-61). After the discussion, Akbar offered (the Jaina section of) his library. But he gratefully declined that offer. (Other sources say that a library in the name of Akbar was established at Āgrā.) Suriiji spent that Cāturmāsya (Four months stay in the rainy season) at Āgrā. Though our text is silent, Padma-sagara's Jagadguru Kāvya and Hemavijaya's Vijaya-praśasti Mahākāvya mention that it was at the saying of HV that Akbar prohibited animal-slaughter during Paryusana Parva.

Akbar was so much influenced by Suriiji that at his order he released all the encaged birds, freed all prisoners and prohibited fishing in the Dābar Lake near Fatehpura (HS XIV 176-181). He conferred on HV the title 'Jagad-guru' (HS XIV 203-205). HS. XIV. 273-275 give a list of days on which animal-

slaughter was prohibited. He said Akbar to abolish Jeziyā tax¹ and tax on sacred places in Gujarat During his stay at Akbar's capital he visited places like Mathurā, Gwālior

In V. S. 1642, owing to an urgent call from his successor-disciple Vijayasena Sūri, Ācārya returned to Gujarat but kept behind him his eminent disciple at Akbar's court. He initiated 160 disciples, conferred Pandit-ships on 160 Sādhus and made 7 sages as Upādhyāyas. (Rsabhadāsa-HV-Sūri Rāsa 221). Being a Mahākāvya, our text is selective in describing events. The greatest event in the last stage of HV's life was his pilgrimage to Śatruñjaya Hill. Our text has devoted one complete Canto (XVI) for the description of this pilgrimage in V. S. 1650 which should be read in the original. Rsabhadāsa corroborates it in his Hīravijaya Sūri Rāsa. One important point noted in our text (XVI 141) is that HV had to stay at Siddhācala (Śatruñjaya Hill) at night due to his physical disability.

After returning to Pālitanā, Sūriji promised his followers at Dvīpa (Diu) to visit their place. He spent the Cāturmāsa of V S 1651 at Unnata-nagara (ūnā). His health broke down. A message sent to his successor-disciple Vijaya-sena Sūri who was at Lāhor with Akbar. His health deteriorated fast. Paryusana Parva of V. S. 1652 was completed At night on the 10th day of bright half of Bhādrapada V. S. 1652 he sent for Vimalahārṣa and other sādhus and gave them final instructions

1. Akbar abolished the Jeziyā tax from his realm in the 9th year of his reign But at that time Gujarat was not a part of his kingdom Hence this firman.

to abide by the advice of Vijayasena Sūri. The next day in the evening, he knew that the time for Pratikramaṇa had come.

After Pratikramaṇa, he sat in meditation and passed away quietly.

Akbar donated 22 Bighas of land for his memorial. Ladakībai of Diu built a Stūpa and established Pādukās. Vijayasena Sūri arrived 15 days after the Sāmādhi (Kāla Dharma) of his Guru and assumed the leadership of his Gaccha.

The poet prays pārśvānatha 'Victory' to his poem Hīrā Saubhāgya Kāvya. Thus the epic starts with a mangalācaraṇa in praise of Pārśva and concludes with a prayer unto him.

HIRA-SAUBHĀGYAM AS AN EPIC POEM

Hīra-saubhāgyam (HS) is a historical epic poem. A reference to the biographical sketch of Hīra-Vijaya Sūri (HV) will show that HV played a historic role for his community through his religious influence over Akbar. In fact the imperial conferment of the title Jagadguru on HV inspired the poet to write this ornate epic on him¹. but the selection of a धीरोदात्त hero instead of a धीरोदात्त hero (like Dāsārathi Rāma) has modified the nature of this epic and transformed it into a religious saga, as no wars, Svayamvaras and other flamboyant incidents of royal life have any scope in the life

1. तस्य साहिष्मिकवृत्तिरनुरूपतिप्रदत्तजगद्गुरुविरुद्धतया जगति विख्यातिभाजो व्रतिना साधूनामिन्द्रस्य श्रीहीरविजयसूरोश्चरस्य वृत्तं काव्यं चरितं वा जनोमि । Com. on HS. I. 5

of a sage. But Deva-Vimala Gani (DV), being a gifted, Poet, has written an ornate classical epic on HV. The poem contains 17 Sargas and 2789 verses. Thus the first condition of the composition of a Mahā Kāvya viz division into Sargas is fulfilled.

After paying respects to Tirthaṅkara Pārśva, the poet paints a glowing picture of Gujarat, its rivers, towns and country side. To him Gujarat with the Sarasvatī flowing over it is like god Śiva with the Gaṅga flowing over him. The river Sarasvatī greets young couples by waving lotus-flowers with a warmy hand swan-voice (I.49). The Picture of the happy pastoral life in Gujarat (I.59-64) is still covetable. One feels with the poet that goddess Lakṣmī decided to abide permanently in Gujarat (I. 61).

The descriptions of towns—another characteristic of a Mahākāvya—are graphic with beautiful similes and Utpreksās. For example the description of Prahlādānapura or modern Pālanpur (I.69-74), Śrīkarī or modern Sīkri near Fatehpur (U.P.) in Canto X 63 ff. The journey of the hero from Gujarat to Fatehpur appears like the triumphal march of a victorious king. As far the description of a person, the poet describes Akbar (X. 12 ff) like a hero from Hindu mythology. But it will be a matter of opinion whether all the parts of the body of a female deity—śasana devata—be described so romantically because Ācārya Hemcandra Sūri described Lord Mahāvīra and others in so many details in the Trisastīśālākāpurusa-carita. His descriptions of various seasons in I. 85-92 and elsewhere (another condition of a Mahākāvya) are charming. But the poet is

at his best when he describes his (Jaina) holy places. For example his description of Śatruñjaya Hill in Ch. XV 20 ff should be read in the original. The epic thus fulfills most of the traditional characteristics of a Mahākāvya.

THE AUTHOR

The author of this beautiful religious epic is Deva-Vimala Gaṇi (D. V.). In the concluding stanza of each Canto (सर्ग) DV states that he is the son of Śivā Sādhu or Śivā Sāha and Saubhāgya-¹ evī. In designating this epic as Hira-Saubhāgyam, he has immortalised his mother's name by incorporating it in the title of the poem, though it must be conceded that it was then a fashion to bring ' Saubhāgya ' in the title of poem. For example, Soma-Saubhāgyam on the life of Soma-Sundara-Sūri.

The name of DV's preceptor is Sinha-Vimala-gaṇi. In the Praśasti verses at the end of book, he gives the genealogy of his teachers as follows :

Sripati श्रीपति, Jagarsi जगर्षि, Sinha-Vimala-gaṇi सिंहविमल गणि. Emulating the example of Ācārya Hemacandra sūri, he wrote a commentary on his own work (Svopajna-Vrtti स्वोपज्ञवृत्ति) called Sukhāvabodhā सुखावबोध on his epic poem Hira-Saubhāgyam (HS), the present text. In its Praśasti he acknowledges that the (Ms. of his) epic was completely corrected (handslips rectified ?) by Dhana-Vijaya (धनविजय) the disciple of Kalyāṇa-Vimala (कल्याणविमल) He concludes the Praśasti by extending the same request (of correcting the slips) to his readers¹

1. यत्किञ्चिदप्यवद्यं भवेदिहानुग्रहं प्रणीय मयि ।

संशोध्य तद् विदुषैः साधिममुखानुगमणिनिविमिः ॥ प्रशस्ति २२ ॥

Both the poem and the commentary show that he was an erudite scholar familiar with Jaina and Brāhmanical literature. The knowledge of different Śāstīic works¹

1. e. g. जैन आगम, अलङ्कारशास्त्र, ज्योतिष, काव्य, नाट्यशास्त्र, नाटक, प्रमाण-शास्त्र, वेदान्त and लक्षण (grammar)

The list may be summarised as follows : I. Compleť Śvetāmbara Jaina Āgama, II. Non-Āgamic works :

1. अलङ्कारग्रन्थ :- वाग्भट्टालङ्कार, काव्यानुशासन, छन्दोनुशासन, वृत्तरत्नाकरः

2. ज्योतिष (Astronomy-cum-Astrology) : नारचन्द्र, आरम्भ-सिद्धि, वाराहीसिद्धि, कर्णकुतूहल

3. काव्य : रघुवश, मेघदूत, कुमारसम्भव, किरात (किरातर्जुनीय) माघ (शिशुपाल वध), नैषध, चम्पू, कादम्बरी. पद्मानन्द यदुसुन्दर (no name of the Campū is mentioned even while quoting).

4. Dramaturgy & Dramas (नाट्यशास्त्र and नाटक) पिङ्गल, भरत and Dramas : हनूमत्, इताङ्गद, रघुसीम

5 Logic (प्रमाणशास्त्र) Brahmanical :- तर्कभाषा, सप्तपदार्थी, मितभाषिणी, प्रमाणमञ्जूषा, शशधर-वरदराजी (१), मणिकण्ठ-वर्धमान, प्रशस्तपाद-भाष्य, वर्धमानेन्दु, किरणावलि, चिन्तामणि, पूर्वमीमांसा, पञ्चाभ्यायी

5 B Jaina Logic : प्रमाणमञ्जरी, स्याद्वादमञ्जरी, रत्नाकरावतारिका सम्मति, स्याद्वादरत्नाकर

6 Vedanta : Upanisads or the Com. on the four vedas

7. Grammar (लक्षण) : Three sects of the schools of Sk grammar

(1) ऐन्द्र, चान्द्र, काशकृत्स्न, आपिशल, शाकटायन, पाणिनीय, अमरचन्द्र and जैनेन्द्र

(2) ब्राह्म, ईशान, ऐन्द्र, प्राजापत्य, वृहस्पति, त्वाष्ट्र, आपिशल and पाणिनीय

§ The last two are on metrical science or prosody. Was prosody regarded a part of अलङ्कारशास्त्र in Gujarat at the poet's time ?

attributed to his hero HV in HS VI 62-64 and XIV-86 89 can be expected of him though in the commentary, he limits himself mainly to five Brāhmanical Mahākāvya especially to नैषध and शिशुपालवध and Ācāry Hemacandra's Sk. grammar and Lexicon.

But a reference to his commentary on HS. shows that he is not intersted in grammar or Metrics though he has used a rich variety of metres in HS. He depends more on Ācārya Hemacandra's Sk. grammar and Lexicon (Haima Kośa) and specifically quotes his authority. He did know Pānini's system of grammar as he quotes Rāmacandra's Prakriyā Kaumudī in explaining the form Cācālī (HS XIV. 73) as ' atis'ayena cañacālāh. He often quotes from Raghuvamśa Naisadha and Śisupālvadha though Naisadha, seems to be his favourite poem. His apt quotations from Prākṛit and Apabhramśa certify to his taste and acquaintance with Prākṛits. Though a master of classical Sk., he adopts his Sk. to his times by using Hyper-Sanskritisation for

(3) ऐन्द्र, पाणिनि जैनेन्द्र, शाकटायन, वामन, चान्द्र, सरस्वती कण्ठाभरण, बुद्धिभाग, विधान्तविद्याभरण, भीमसेन, कलापक, मुष्टिद्व्याकरण, शैव, गौड, जयोत्पल, चारस्वत, सिद्धहर्म, जयहर्म

It is doubtful whether these grammars were actually available or the author is repeating traditional names recorded in the following verses :

1. The list of eight महाव्याकरणऽ

ब्राह्मणीयानिन्द्र च प्राजापत्यं बृहत्सतिम् । एतादृशानिष्टानि चैव पाणिनीयमथाष्टमम् ॥

2. The list of eighteen महाव्याकरणऽ

ऐन्द्र-पाणिनि-जैनेन्द्र शाकटायन-वामने । चान्द्रं सरस्वतीकण्ठाभरणं बुद्धिभागः ॥

विधान्तविद्याभरणं भीमसेनकल्पवृक्षम् । मुष्टिद्व्याकरणं शैव गौडं नन्दिजयोत्पलम् ॥

चारस्वतं सिद्धहर्मं जयहर्मं तथाष्टमम् । एते व्याकरणं सर्वद्वयप्राचिनैस्तम्भवम् ॥

the names of persons¹ titles and places and things or adopts them directly.

On rare occasions, he assimilates Gujarati words by Sanskritising them. For example

सरवाय (VII-82) for समीरण, कथीपक for कथीपो, मण्डपिका for मण्डपे, but मण्डप is a Sk. word (see monier-williams P. 775 3rd column.) पारी an arm current in Gujarat then.

DATE OF HIRASAU BHĀGYA

As pointed out by H.R. Kapadiā, on the strength of the reference in Dharma-Sāgara-gani's Pattāvali-Samuccaya DV completed the major portion of the poem before VS 1648 but completed it after the death of HV in V.S. 1652 (Jaina-Satya Prakās' a XVII 136)

Whether DV composed a poem called Hira Sundara Kāvya and enlarged it into the present Hira Saubhāgyam is a moot point. H. R. Kapadia does not believe in the theory proposed by Muni Maharaja Sri Darśana Vijayaji in Jain Satya Prakās's Vol. 15. Further research will throw some light on it as an epitome can be an abridgement of a big work and not necessarily the first draft or पूर्वमन्त्र as the Muniji puts it.

Muniji Muncandra Vijayaji has rendered a valuable service to the scholarly world by republishing this beautiful historical-cum-religious Sk. epic.

44 Pratibha nagar,
KOLHAPUR-416 008

1. For examples : मुगल for Mogul, गाजी for Gazi XIV 82, पातिसाहि for Padshah (XIV. 84, XVII. 191), महमुन्द I. 129 for Mohmad, स्फुरन्मान (XI. 18) for Firman.

Names of places : मेदिनीपुर (Medta), विक्रमनगर (Bikaner), श्रीरोहिणी (Sirohi), श्रीकरी for (Sikri), अर्बुद for (Mr Abu), उन्नतनगर for (Una).

त्रुटितश्लोकानां पूर्तिः

हेमाब्जनिर्यासपिशङ्गितैः सित-

चछंदः सदा स्वामिनि ! भान्ति पल्वलाः ।

कौश्चैरपि क्रेड्डियते कजाश्रये,

प्रवेशकाले किमु तूर्य-नि.स्वनैः ॥ २ ॥ १३७ ॥

प्रस्थापितः सिद्धपुरात्पुरोऽपि,

साहेरभिप्रायवृभुत्सया यः ।

मिमेल तस्मिन् विमलादिहर्षा-

पाध्यायसिंहो ग्रहबह्विन्दोः ॥ १३ ॥ ३२ ॥

भट्टारकेन्द्रो नगराद्मुष्मादेतं पुनर्वाचकवासवं ततः ।

सीहादिराजद्विमलद्विविशोत्तंसेनयुक्तं गुरुणेन साक्षात् ॥१३॥३३॥

प्रेषीत्पुरस्तृर्णमपि क्षितीन्द्रं ज्ञातुं तदीयाशयमात्मनाऽसौ ।

प्रज्ञात्मदशंप्रतिविम्बविश्वपदार्थसार्थ स्वमित्र प्रधानम् ॥१३॥ ३४॥

शनैः शनैस्तत्पथि सञ्चरिण्युः स्वल्पैः समायास्यति वासरैः सः

तदुक्त इत्यागममीहमानः स वाचकेन्द्रं त्रिससर्ज साहिः ॥१३॥४१॥

ततः क्षितीन्द्रः व्रतिनां व्रतीश्वरं.

समीपभाजामभिधाः स्म पृच्छति ।

परस्परं तस्य पुरस्त पथ ताः,

महामणीनामिव तद्धिदांश्चदन् ॥१८॥ ८३ ॥

१. इदं तु ध्येय-प्रस्तुतमहान्धस्य गीर्वाणस्य निशान्तरत्वरूपे केचन
 भागा अपूर्वा संश्लेषरूपे, अत्र एव तत्प्रतिबिम्बमुद्भूयते (Photo offset
 printing) इति अस्मिन् मन्दिरे न अपूर्वा एव ।

विष्णुं मुनिवत्सलं पुण्डरीकचरितम् । एतेन श्रेयसाः दायादुपार्जयेत् ॥
 ॥ अत्र प्रवर्तते ॥

$$\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{x}} \right) = \frac{\partial L}{\partial x}$$

श्रीलाभलाभपुरयुङ्मुलताननाम-

नीवृद्धयस्य कुसुमाशुगवाणसङ्ख्यम् ।

षष्ठं तु रक्षणकृते स्वसवेशदेशे,

तत्साधुसिन्धुरसना रजनीश्वरस्य ॥१४ । १९४ ॥

परेऽपि तत्रोपागत्य सङ्गाः स्थानं निजं निजम् ।

तीर्थानिव विभोः पादानभिन्नं ययुः क्रमात् ॥१४ । २५८ ॥

ज्ञात्वा शक्तिमितो विराटनगरे गन्तुं प्रभुः स्वामयं

श्रीहर्षाद्वचवाचकायनिमणिं प्रेषितदाभ्यर्णगम् ।

स्वीयां मूर्तिभिवापरां सपदि स प्राप्य क्रमात्तत्पुरं,

कल्पितैस्तत्र महामहैर्विरचयाश्चक्रे प्रतिष्ठां ततः ॥१८ । २६२ ॥

पुरीमद्यापामिष पञ्चवक्त्रध्वजो जिनेन्द्रः पुनरुन्नताह्वाम् ।

कृत्वा पवित्रां चरणारविन्दैश्चक्रे चतुर्मासिकमन्तिमं सः ॥१७ । १२० ॥

पुज्यपाद संघस्थाविर आचार्यदेव
श्रीमद् विजयभद्र सुरेश्वरजी महाराजा

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः	पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
७२	१०	उरुदेशे	१०२	७	श्रीहृद्भूति°
७७	१२	चतुःसमुद्रीप°	१०२	१३	°कृतेन्दु-
७८	१७	धर्किरत्नपा	१०२	३०	°भवभा°
७९	१३, १५	प्यशैल°	१०४	२५	केन
७९	३०	मुक्तिलक्ष्म्या	१०४	२६	यदेकङ्किप्रक
८०	२०	राज्यं			निष्ठया
८०	२२	क्रमाच्चक्री	१०५	११	सभा स
८१	७	°मणीचकां	१०५	२३	पुनरप्य°
८१	२५	°जितो°	१०६	११	निर्गमनाद्
८१	३०	वातैः जितः से°	१०६	२	°दण्डौ°
८४	७	के न	१०७	९	पाणिःप्र°
८४	१६	पुंसां	११०	९	उन्नीय
८७	२	°रचनावाग्दे°	११०	२९	°सिक्त-
८७	१५	साधुमववा	१११	८	चक्रव°
८७	२९	°जागरिकाकर°	१११	९	सामुद्रि°
८७	२९	°महेभ्य°	१११	२५	द्वैतीयिकः
९१	८	चकाङ्क्षे	११२	२७	स्वर्णाद्रि
९१	२१, २५	स्वः सानु	११२	२८	°फलीविलासी
९३	२५	°वश्यायदीधिति°	११३	१	चलचञ्चु
९३	२७	तन्मुखे-	११४	३०	किमुत्प्रेक्ष्यते
९४	२६	कुमुदिनीसुरभि°	११५	१०	अवलम्बितं
९४	२७	शरदिवाजनि	११६	१९	विहृतं
९६	४	°विद्भो	११६	२७	°यः मेने मानित.
९६	६	कुसुमायुधस्य	११८	५	वपत्रा
१०१	३०	लब्धिश्चिया°	११८	८	वपत्रा
१२०	६	लब्धिनां	११८	२५	लङ्घयता

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
११९	२१	सुतस्वरि°
१२२	२	°मनःसुमनः°
१२३	३०	मनीषता
१२४	१६	सौहृदं
१२५	१९	तुल्यं
१२७	३	वक्त्राब्ज°
१२७	२५	मध्यमपद लो°
१२८	१	दशनैरपि
१२८	१९	सृक्कणी
१२९	२१	°कंदले
१३०	१६	तान् दु°
१३०	२७	लयो नु शाखा
१३१	८	°व्यमुष्य
१३२	३	वक्षः-
१३२	१३	°शीलः
१३३	२५	स्वकीय
१३४	१७	सुरिभरे°
१३४	२२	यत्र कृता
१३४	२५	दस्तपदद°
१३५	१२, १७	गन्धफली
१३५	२३	नैप-दोषे
१३५	२४	भीष्माली
१३५	२८	अभीष्मालीय
१३६	१	प्रसृगा
१३६	१४	यदाम
१३६	१४	म मनः

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
१३६	१९	°कार्मुकैः
१३८	२५	°रणार्थ
१३८	२८	रयोश्चवाद्यम्
१४०	२	स्नपयन्त्य
१४१	५	हारः
१४१	११	मानसे मानसौक
१४२	१६	शतिभा°
१४३	१८	अग्निभूति
१४३	१९	°मेतार्य°
१४३	२०	उन्मेष्यते-
१४३	२४	लब्धा
१४३	२७	वक्षभावं
१४४	६	सपुन°
१४४	१८	इमीनिव यः
१४५	४	तपस्विनो°
१४६	२१	पट्टरमा
१४६	२८	निशु°
१४७	६	°न्दिरा सृति°
१४८	५	स्तेनोपि
१४८	८	स्तेनोपि
१४९	१०	कृनेऽकृत श्री
१५०	१५	°रणन्त्यजि°
१५०	२६	भद्रयाहुनामा°
१५१	१	मंघात्
१५१	४	मंघात्
१५१	८	मिथ्यान्वि°

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
१५१	२७	°मध्यस्थस्तु- कौस्तुभम्°
१५३	२३	स्यंदने
१५४	२	उत्तुङ्ग°
१५४	१७	°न्यादिमगुल्म°
१५३	४	सत्यापि°
१५५	२	स्म लभ्मी
१५५	२०	श्रिया षट्त्रि°
१५५	१२	कोट्यंश°
१५६	१२	प्रभवेदनुमान्
१५६	१३	°निक्षेप-पारि°
१५६	१६	एव न चेतहि
१५८	११	संव साधु°
१५८	२०	मुक्षितन°
१५८	२३	°स्याग्रहीच्च
१६०	१०	श्वस्तन°
१६०	१५	विद्याधराख्याः
१६०	२१	विद्याधराभि°
१६२	१५	°राजीः
१६७	१०	पदे पट्टे
१६८	१२	°द्वयीयोभव°
१६८	१४	विसद्व°
१६९	१०	पदे पट्टे
१६९	१६	पाश्वर्ो
१६९	२२	शास्त्राप्र°
१६९	२२	°हृदय्येव

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
१७१	२८	भूपीठस्य
१७२	१७	सिंहोऽध्य
१७२	२४	सोमप्रभश्रीमणि
१७२	३०	°तद्वल्लनाभि°
१७३	२	येनौज्झि
१७३	१७	विनिर्जयान्ते
१७४	२९	जिनराज°
१७५	१६	°चत्वरानयन°
१७५	२५	ज्ञातवृत्तान्तः°
१७५	२६	°गणिना
१७६	१३	°शूलपाणि°
१७६	१६	स्वा व्यधा°
१७६	१८	पेथडदे
१७६	२१	चतुरशीति°
१७७	२५	पठनना°
१७८	२८	कान्त्येव
१७९	७	°पप्लवा
१७९	२०	निर्धाटनपू°
१७९	२८	श्रीमुनिसुन्दर°
१८०	१४	सुरसुन्दरीगुण°
१८०	१४	उत्प्रेक्ष्यते यः श्री
१८०	१५	अत्र जगति जम्बू
		गणनाथो जम्बू-
		स्वामी इव जज्ञे,
		अथवा महिमोद-
		येन अपरोऽन्यः
		मानो

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः	पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
१८२	१५	भाविनी मद्रं	१९४	२	द्रमका नि°
१८२	२८	तत्वरितमेव	१९४	११	महोदयपुरस्य
१८६	२	सर्गे	१९४	१७	पवाभवन्
१८६	१२	°धिष्ठानपै°	१९४	२०	अनर्थदण्ड
१८६	१२	कर्णःश्रोत्रं	१९५	७	कुण थिर
१८६	२७	सर्वजलमयी	१९५	८	पुनर्थत्कर°
१८६	३०	भ्रियते	१९५	२४	भवे न
१८७	११	फलवर्ती	१९७	२५	°लाक्षीसार्व°
१८७	२२	°हृद्भट्टारक°	१९८	६	ईशित्वम्
१८७	२४	प्राबोधयस्तीव्रत-	१९८	३०	गृहीष्यामीति
		पःप्रतापमावि-	१९९	१	मैनाक°
		भद्राप्तोक्ति°	१९९	२१	देशना श्रवण°
१८७	२८	चतुर्विधाहार°	१९९	२२	°विजयदानसूरी-
१८८	१०	°सङ्गपतिज्ञ°			न्द्रस्य
१८८	१७	°रुहिणीप्रेयानिव	२००	२१	भवभग्नो
१८९	३	तद्ब्राह्मीक्रम°	२००	२३	°र्वपुः शोभा
१८९	२३	°सरोराज°	२००	२६	°नृपपत्नी°
१९०	३	व्याहृतमितमधु	२०१	४	विरचितं
१९०	१६	सुरा देवा एव	२०१	१०	°पञ्च व्रपुः क
१९१	२०	उत्तारसमव°	२०१	१५	°ज्यापरि°
१९२	२६	साधूनां	२०२	१	°गृहेवाग°
१९२	२८	भव्यप्राणिगणानां	२०२	४	°गृहेव
१९३	२	निर्गमे न	२०२	१२	यथा
१९३	१६	दृश्यन्ते	२०२	१५	तदनु ता°
४			२०२	१५	°वस्थायाः

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः	पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
२०२	१६	धर्मं त्वं वि°	२२४	३०	विनता°
२०२	१७	त्रभवता	२२५	२३	°वार्वा
२०३	३	कणेहत्य	२२६	१५	हंरिहरेश्च
२०३	६	स्वभगिन्या	२२७	३	महः कटकौघा
२०४	१०	भुवने भूषिते स्व°	२२७	९	अमीपाला°
२०४	२८	पुनस्तमवोचत्	२२९	७	सुधाप्यदसीये
२०५	११	वद शैषं	२२९	१३	°पङ्क्तिः संम°
२०५	१५	त्वं शैषं	२२९	२१	°ध्वनितयः
२०६	३	°विकाहेतवः	२२९	२४	°ध्वनितय
२०६	३०	°रोग-तृण°	२२९	२५	मोहनामनि
२०७	१८	°पञ्चरक्तः	२३०	३	मृषासंग्रामो
२०८	२	गीतयो गा°	२३०	५	ग्रहरेति
२०८	६	यौ	२३०	८	°ध्वनि°
२०८	१२	वक्रभाव°	२३१	१८	विषयं
२०८	१३	केशान्	२३२	३	°हस्तेन
२०८	१८	सीमाल°	२३२	५	नि जौकः स्था°
२०९	११	दधत्कशाप्र°	२३३	१४	°ननयितीव
२१०	१७	लघुभ्रातरस्य	२३३	२३	°वारिणा व्यलि°
२११	२७	भुञ्जन्ति	२३४	१७	°मालाम्
२१३	२४	क्रयाण°	२३४	२०	कलत्रं कटीरं
२१३	२७	°दनिनादान्			ककुद्भृतीति
२१४	१५	°रतर्कैर्निश्चि°	२३४	३१	शीलितुं
२१७	२१	संश्रयन्नि°	२३५	१	°विभावनरसे°
२२२	२२	शोभितम्	२३६	६	°पि न स्यादे°
२२४	२१	नभस्त	२३६	२३	ज्योत्स्नैव

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः	पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
२३७	२०	विपञ्चीव°	२५९	१	°वृन्दविवरैर्वि°
२४०	२४	भुव इवा°	२५९	२२	नागरीणां
२४०	३२	कलं विधुम्	२६१	१०	श्राद्धी हीरहर्ष-
२४३	१६	°पुरुहूत°			गणस्तत्र
२४४	१८	छल्लीभि°	२६५	५	शेषो
२४४	१८	छल्ली चोचं वल्कं	२६५	२७	°द्विजात्
		च वल्कलं	२६६	२४	°मसीव चन्त्रिका
२४६	२४	साऽप्यनेन	२६७	२४	°नरीनृत्यति
२४७	८	°नेः यशस्ता	२६८	६	समवायाङ्ग
		श्लोकेन	२६८	७	प्रज्ञप्त्य°
२४७	११	°मुक्ता मरन्द°	२६८	७	°पातिकदशा°
२४७	११	°पानुषङ्गी	२६८	७	°प्रज्ञप्ति
२४९	१३	हसां°	२६८	८	औपपातिक
२४९	७	असाधा°	२६८	८	°प्रज्ञप्ति
२४९	१७	तद्ब्राह्मीक°	२६८	९	°प्रज्ञप्ति
२५१	२०	विद्वत्त°	२६८	९	श्रुतस्कन्धम्
२५१	२१	मेघानां	२६८	११	जीत-
२५२	१८	°विभ्रमान्	२६८	१२	पर्युषणा°
२५२	१९	व्रजतीह	२६८	१४	तन्दुल वैचारिक
२५२	३१	लोचयितुं किमु	२६८	१४	चन्दा विज्ञप्त्य
२५३	१६	जिनः प्र°	२६८	१५	अनुयोगद्वार
२५५	२९	कमठना°	२७०	२	कलित°
२५६	१०	तीर्थकर°	२७१	२१	सख्यां
२५८	१५	°भृच्छाय°	२७१	२९	श्रीहीरहर्ष
२५८	२७	नगरन्प्रकृत्युतो	२७२	२२	संगतो

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः	पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
२७२	३०	°हर्षवाचक	२८५	१४	महोभरैः
२७२	३१	अवस	२८५	२४	स्वभर्तव
२७४	२	°चामाम्लादितपां	२८६	१५	°शान्ततामित्यर्थः
२७४	२६	विजयदानसूरे	२८७	६	विजहृतुः
२७४	१५	°देवता प्रभोः	२८८	१	विमाननीयताम्
२७४	१८	गणिपीडका	२८८	४	सत् कर्ण°
२७६	३०	°घवर्दलाद्वा	२८८	१३	जानिधन्विनः
२७७	१३	दिनवक्त्रे	२९०	२	गगनाध्व°
२७७	२६	°निमित्तानि श-	२९१	१०	वाससोर्जोति
		कुनानि शुभानि	२९३	६	°क्रमणसूत्र°
		तु अवैक्षयत् अ-	२९४	३	सुप्तया
		दर्शयत् ।	२९६	८	ऋण्यांक
२७७	२९	°वां जनिभाजां	२९६	२०	°तिकाचन्द्र°
२७८	११	°कृता	२९७	१७	फलकलितां
२७८	१७	भणितां	३००	९	जयसिंहशिरो°
२७९	१२	°शिल्पकोतु	३०१	५	°पुरुहूतः
२७९	१६	°ज्ञानानां कौतु-	३०१	२०	यदुज्जयते
		कस्य प्र	३०१	२०	भङ्गाऽभि°
२८०	२६	श्री हीरहर्ष	३०१	२३	दिनंयाव°
२८१	४	°भिविक्तोत्र	३०२	१	°नादमेदुरी°
२८२	९	श्रमणद्यु	३०२	१०	पृक्थव°
२८२	३०	°कारापणार्थ	३०२	११	पृक्थं
२८३	५	°समर्थभण°	३०६	६	श्वपत्तेन
२८४	१५	गृहसंपत्ति	३१४	१६	पौरुहूती
२८५	६	परानपि	३१६	९	°धिकापाणि°
२८५	७	°रान्दिशां			

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
३१७	५	पाराचारां
३१८	५	पथेस्तन्निजिष्टुं
३१८	१४	जीवेऽसुं
३१९	१४	श्लेषाकुलितानां
३२०	५	संतमससमृहं
३२२	११	निष्काषितोऽहं
३२२	२०	सितो लोकं
३२२	५२	तमोजिवांसो
३२२	२३	लाली
३२३	२२	सुधाशैः
३२४	२	दिशा
३२४	२२	रज्यन् निजं
३२५	१९	रजतस्यां
३२५	२९	नालि पुरं
३२६	१५	संकल्पात्मानो
३२६	२५	नाद्वीतेः
३२७	२	भोगाकलिते
३२७	१५	पौरुहीती
३२८	२	हंसांसाहतं
३३१	३	श्रेणी शशां
३३१	२७	तयाधि-
३३३	७	धातकीखण्डं
३३३	१४	भृत्तरिराजः
३३५		पमा
३३६		त्रिम्वं

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
३३६	२५	लक्ष्मीरिव
३३७	७	कृते सो
३३८	२५	दश्या
३३८	३१	वद्वा
३३९	१३	कुडौके
३३९	१५	करणाय
३३९	१७	निभं व्याजः
३३९	१८	माभृतीकृत इव
३४१	७	मृणालानि
३४१	१५	नयनानां
३४१	२१	हैङ्गुलं
३४२	१	व्यजना
३४२	९	भृतोच्छं
३४२	८	अजवर्मं
३४३	१८	प्रकाण्डाद्याः
३४३	२२	स्वपरदेशां
३४४	२	चिद्वरं
३४५	१	प्रसादयन्त्यं
३४५	११	अङ्घ्रिदेवीं
३४६	१०	जङ्घासदृशं
३४६	११	रूपवर्णयोनिं
३४६	११	तद्देवीवपुं
३४६	११	तद्देवीवपुं
३४६	१९	न चेदर्थं

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः	पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
३४६	२६	मोहं	३५७	२६	°कान्तोत्तानं
३४६	३१	उरू अर्थाच्चस्या त	३५८	१४	पराभातुं
३४७	२५	तत्कैव	३५८	१९	°शालीकुरुं
३४८	२५	हन्तु	३५८	२६	निध्याय
३४९	६	कटीरं	३५९	१	प्रवालास्तीं
३४९	२४	°जन्मशिशुं	३५९	१	बभ्रुवुः
३४९	२५	°स्थली हाटकं	३६०	७	°लंता शालिं
३५०	१२	प्रसूनशया	३६०	२७	°भुजामृणाली
३५१	११	यस्या बलमेन	३६२	६	तुल्यामि
३५१	२६	मध्याज्यादि	३६२	२९	भजन्तः
३५२	९	त्रिवली विं	३६३	७	°लंतावासनिं
३५२	१५	नैषधे	३६३	१७	°पायिच्चकोरं
३५२	१९	तस्याः	३६४	२	णाडब्जराजी ि
३५२	३०	स्वर्त्वेशुं	३६४	४	°नीरविप्रुषो
३५३	३	देवी प्रसत्तेः	३६६	२	°न्तच्छदः
३५३	८	परमेष्ठ्यजों	३६८	३	°श्रिया मिश्रित
३५३	१२	कालिन्दी	३६८	१८	अन्येऽपि
३५४	२२	पव जलं	३६८	२८	वदनारं
३५५	५	स्म चित्त	३६९	४	नैकेऽभिरूपाः
३५५	६	°कुम्भसं	३६९	१३	°या न
३५५	७	स्म विलसतः स्म			बभस्तीति
३५६	१७	श्रेयोनिपां	३७०	८	°गंघमन्दिरं
३५६	३१	सुखिनौ	३७०	२०	रसज्ञापात्र्यां
		सातवन्तौ	३७१	९	°सुधाहूदे
३५७	१५	कूटे	३७१	१२	ब्रह्मस्तत्र

पृष्ठम्	पंक्ति	शुद्धपाठः	पृष्ठम्	पंक्ति	शुद्धपाठः
३७१	१५	सरसी सुधाया	३८५	१२	कलापं
३७२	२३, २५	परिवां	३८५	१९	कण्ठपृष्ठे
३७३	१२	वादभाजोः	३८६	३१	क्षपाणां
३७३	२४	यश्वसिती	३८७	२७	निलै
३७३	२८	यश्वसितं	३८८	१५	सुषमामाश्लि
३७४	३	मलयवायोः	३८९	७, १०	पुरुहूत
३७४	६	स्विमनः	३९१	५	पितृमा
		कलितः	३९४	२६	षतीविलोचना
३७६	३	आत्मदर्शो	३९७	६	अथवाशनाया
३७६	२५	धर्मर्धनि	३९७	७	रुन्यकु
३७७	५	शपथमिव	३९७	७-८	समूरैणस्य-
३७७	१२	श्वकोराम्बुजं			रोहिषाः
३७७	२४	गर्धपक्षौ	३९८	२२	स्वभाणुं पाशं
		काण्डाशु	३९८	२५	मन्दिरः प्रचेताः
३७८	१	सुधाभुं	३९९	१७	दाक्षायण्यः
३७८	१	मध्याचक्षु	३९९	१९	ने तारका
३७८	१०	त्कुरङ्गः			अस्तां
३७८	२२	तत्ततोऽनुकु	४००	२१-२२	कृताः बहु
३७८	२९	केनोरान्दो	४००	२२	भञ्जिकामुखं
३७९	१२	शस्त्राणि	४००	२२	यदनेक सौधक-
३७९	२८	सुरी श्रवः			न्धराहरिभिः
३८०	५	स्वर्चधु	४००	३०	संयरागं
३८०	२६	मनोमृधनु	४००	३१	जुन्वणे
३८२	१७	प्रणिन्ये	४०१	१	प्रातःसेना
३८२	२३	प्रणिन्ये	४०१	१०	कौशिका
३८२	७	धृष्यमनाकल्-	४०१	१०	~ ~
		नीयम्			

पृष्ठम्	पंक्ति	शुद्धपाठः
४०२	१०	सुरतोत्सव
४०२	१८	पारिजाजि°
४०४	२५	°शीलभृ°
४०५	८	°प्रस्तुतैररु°
४०६	४	उत्पादश्च
४०७	२६	नन्दन्को°
४०८	११	कुङ्कुमखचि- यञ्च जीवलोप
४०८	२२	स्वरियोंगीव
४०९	१४	भवनव्यन्तर°
४०९	२६	चतुर्मासी°
४०९	२७	हर्षाद्वर्षा
४०९	२९	°अतुर्मासी°
४०९	३१	वर्षाशर°
४१०	१६	धात्रीपुरंदरः
४१०	२४	पुरुहूतो
४१०	२८	संवेन
४१०	२८	नीगृह्यत
४११	६	°गर्दतोय°
४११	७	°आग्नेय°
४११	१८	°निर्ग्रन्थ°
४१२	७	जनैर्लोकिर्नि°
४१३	३	ख्यापितो
४१५	७	°यंकृजृम्भकगी°
४१५	१७	हुताशने

पृष्ठम्	पंक्ति	शुद्धपाठः
४१६	२१	°तानाम् आचारा°
४१७	१८	सम्यक्त्वानी°
४२१	१७	अरुन्तुदं
४२१	२८	मरुन्तुदं
४२२	७	तन्महोभृप°
४२२	२५	तस्याहृति°
४२२	२९	सत्यंकारमिष
४२५	३०	°परितनभूमौ
४२६	२८	°मुक्तिकामपाल°
४२७	२६	°वषोयैर्विक्रैः
४२७	२७	विक्रो
४२७	३१	बलिगृह°
४२९	३	°यतिदिनचर्या°
४३०	१९	कुम्भवत्कु°
४३१	१८	विजेतु°
४३२	५	एवाप्रधा°
४३३	६	बलिगृहं
४३८	१८	°च्छसन्ति
४३८	३०	तगंधिया
४४०	९	मानव्यग्रहमे°
४४०	१६	जन्यावनी यद
४४०	१९	°ऽनुकः काम°
४४१	१०	°महोहुताश-
४४३	१२	°नेत्रपात्राः
४४३	२८	°कीर्तिहंस-

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः	पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
४४५	७	दिगीशान्	४६९	१२	स्वः स्वैर्ण°
४४५	१८	तङ्गात्	४७०	२७	कु कुत्सितं
४४६	१	भूमी-	४७०	२८	ममदा°
४४६	१६	°ज्जयश्री-	४७१	१०	°वेवाञ्जलिर्यो-
४४६	२४	लक्ष्म्याः			जित°
४४९	१	तथा	४७१	२४	षट्त्रिंशत्प्रति°
४५०	१७	°जनतोऽदान°	४७२	१३	°टवीपर्य°
४५०	२४	नेत्यन्ते	४७६	२८	प्रतिघत°
४५१	९	विहितः	४७९	२१	वजेन्दानुजौ
४५२	२३	मीनांकस्य	४८१	१	°मीश प्रया°
४५३	७	°भूयसां	४८२	२२	खरैः स्मेर
४५४	४	°हीतदिकिरो-	४८३	२१	तस्वानुगा°
		हितः	४८६	२३	स संभा°
४५४	८	°मिविधैर°	४८७	३०	°लक्षविल°
४५४	११	सङ्गरङ्गाः	४८८	२९	श्रोत्रवत्माक्षि°
४५५	१७	ग्रहाग्निनीगो°	४८९	२७	°स्तचूमनि°
४५६	१७	°सरःसविधे	४९०	२२	प्रीतिमन्त°
४५६	२३	°पेन्द्रावजे°	४९१	१६	स्वदेश°
४५६	२५	निधिकिम्पु°	४९१	१८	संवसथा-
४५६	९	वित्र°	४९१	१९	°द्वानद्यः
४६०	४	°मुख्या	४९२	७	पाणिग्रहण°
४६०	१७	°धाम्न्या	४९५	१५	°रुगातंकः
४६०	१९	°नगरी	४९५	११	मावत
४६१	४	°गी अमरपुरी	४९५	१५	ततस्तो°
		अमरावती°	४९६	२३	°हस्ताऽर°
४६३	२२	°सुधामीनाङ्कस्य	४९६	१०	आपाथोना°
४६७	१	तन्प्रभो !	४९६	१२	°राशामु°
४६७	१५	प्रमाणातीता°	४९९	५	°शोभः
४६८	११	°रतृना	४९९	२९	लोहो°

पृष्ठम्	पंक्ति	शुद्धपाठः
४९९	३१	लौहो°
५००	२१	°केरत्नगर्भात्ररोधे
५०२	१५	न वसती°
५०३	२८	°यते बालवाय°
५०४	१४	असिबत्करवाल
५०५	१६	शैवे करीव
५०५	२१	शैवे शिशिर°
५०६	१४	पद्मद्रहादा°
५०८	१६	शिशिर्निरा°
५११	८	°न्तीत्यपिशिखे
५११	१४	चेदप्र°
५१२	१८	पुरुहूतो
५१३	१०	°भग्भूत°
५१३	१९	पयःसुतो
५१४	१३	जम्बूवास°
५१४	१३	°हे तहेव न°
५१४	१६	वाक् केका
५१५	२	भैरवी
५२१	४	°मुदयज्योति°
५२२	१४	°नाम् आळी
५२२	१८	°निलालोल°
५२४	२२	पुरुहूतो
५२४	२५	पुरु°
५२७	३	प्रतिभट-
५३०	२८	येनव्रजा
५३२	२५	°क्रयाणक° -

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
५३२	२५	°कच्चोलका°
५३८	५	चरणारविन्द
५३८	१९	विजयसेनसूरे°
५३८	२४	नां निवहस्य
५३८	२५	तम सम°
५३८	२५	सुधांशोर्वहलं
५३९	८	°पुरुहूतो
५४१	१७	अधः कृतः
५४३	९	बाणे पृपक्त°
५४३	९	खगगार्धपक्षौ
५४४	१०	°ब्रह्मो तस्या उ°
५४४	१९	°ज्ञसगः
५४४	२८	°त्मभूस्वरि°
५४५	९	°विकसितैर
५४६	१०	°म्बरीसाद°
५४७	४	वर्धिष्णुभिः
५४७	२३	°भूता विन्ध्य°
५५१	२	°वपुः शोभा°
५५१	२२	°तावसृक्यः
५५२	१	शाखिशाखा
५५२	९	शाखिशाखा
५५५	११	°धाम
५५५	१४	सानुनीवोद°
५५५	१९	सानुनि
५५६	२७	शोभया
५५८	२८	सत्यभामेति

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः	पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
५६०	१२	मृगाङ्गस्थो°	५९७	१२	मुक्तिकान्तां
५६०	१९	कुतः	५९७	१५	मुक्तिकान्तां
५६२	२३	निर्गिराम्भप्लवाः	५९७	१९	कांश्चन
५७२	१	जातोक्ष°	५९७	२१	कांश्चन
५७२	४	जातोक्ष°	५९७	२५	रौप्या निपा
५७४	२२	पुरुहूत	५९८	११	°गतातीन्द्र°
५७५	१४	°गन्दो मर°	६००	१३	तीवधीवधः
५८०	१७	सुरेः	६०१	१६	वीक्ष्यावलोक्य
५८१	१७	चञ्चरीकः	६०१	२४	°कट्यादि°
५८१	२०	चञ्चरीकः	६०१	२६	वहिष्यते
५८७	३	मानवानाम्	६०२	३	पुरुहूतं
५८९	१०	न धर्म्या	६०२	५	पावनीकर°
५९०	३	वितिष्ठते	६०२	७	°भृतिपुत्रं
५९०	१६	नाथमाथे	६०२	१४	तनुजग्मनः
५९०	२१	माथे मथन°	६०२	२३	स्वाहाग्रायी
५९०	२६	°दभ्येत्य			प्रियाऽस्य
५९१	२३	तारुघ्ने !	६०२	२६	वितिष्ठमानः
५९२	१६	°ये न गो°	६०४	७	स्याद् वृद्धि°
५९२	१७	न विषयी°	६०४	२५	पुरुहूत°
५९२	२१	°पुरुहूतस्य	६०५	१८-१९	गोगान नाश°
५९२	२२	पुरुहूतस्य	६०५	२१	सुधा बुधा°
५९२	२४	°धातुभाट्टो°	६०५	२७	°पवगादि सध°
५९३	१८	पुनरुत्तेजिनउत्ते	६०७	७	°चलोपमो°
५९३	१९	पुनरुत्तेजिनो°	६१०	७	°यदग्रान्ध°
५९३	१९	लिंगिनानि च	६११	९	निर्गोमसैयाऽम्°
५९३	१९	°स्वरूपा°	६१२	२७	प्रामादे क°

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
६१३	११	शेखः
६१३	२१	शेखाय
६१४	२६	शेख
६१५	२६	नभस्यसजलं
६१६	८	°त्साधो°
६१७	३	पातिसाहे°
६१७	९	शेखगृह°
६१७	१५	°शेधीकरणे
६१७	२९	टंकार°
६१८	६६	प्ररूपयती
६१९	९	प्रतिभा प्रति°
६२०	२७	°सुरेर्वाङ्म°
६२१	३१	वाचीव
६२४	३०	उर्ध्व
६२५	४	वृत्तिः
६२६	१४	°तीवा त्वा°
६२६	२२	प्रमातयुगं°
६२७	८	°गणिवर°
६२९	२९	°मिवाकरं
६३४	३१	°चङ्क्रमणा°
६३५	३	°मत्वर्थका°
६३५	२७	स्वयंवरस्था- जिर°

पृष्ठम्	पंक्तिः	शुद्धपाठः
६३५	२७	आर्जिहाना°
६३७	३०	लेखौ च लेखा°
६३९	२९	°प्याधार्कर्मिकाः
६४०	७	°तमस्नेह°
६४०	२०	गगनाध्वगो गण°
६४१	५	श्रृङ्गरिणीः
६४१	१८	च तोषे
६४३	२५	जगती यं
६४४	१०	°शतिमर्हतां
६४५	२	विंशतिं वि°
६४५	९	ये लक्ष्म्येव
६७५	२५	अनुत्तरोपपातिक°
६७५	२९	औपपातिक
६७६	७	भक्तपरिज्ञा
६७६	८	तन्दुल वैचारिक
६७६	११	°जीतकल्प°
६७६	१५	उत्तराव्ययन
६७६	२९	प्रशस्तपादभाष्य
६७६	३१	सम्मति
६७७	१	वैयाकर
६७७	२	अनेन्द्र°
६७७	२	वामने
६७७	३	भीमसेन

पुज्यपाद शासन प्रभावक आचार्यदेव श्रीमद्
विजय ॐकार सुरीश्वरजी महाराज

विषयानुक्रमणिका ।

विषयः ।	पृष्ठे ।	विषयः ।	पृष्ठे ।
मङ्गलाचरणम्	१	वसन्तर्तुवर्णनम्	२८
वाग्देवीनमस्कारोक्तिः	२	प्रीष्मर्तुवर्णनम्	२९
प्रसत्तिस्मृतिः	३	वर्षावर्णनम्	२९
अनुकूलवदार्शना	३	शरद्वर्णनम्	२९
प्रस्तुताभिधेयत्वम्	३	हेमन्तवर्णनम्	३०
स्वानौद्वयप्रकटनम्	४	शिशिरवर्णनम्	३०
स्वेतरायोर्यत्वम्	४	प्राकारवर्णनम्	३३
स्त्रीययोग्यताप्रदर्शना	४	हृद्वावर्णनम्	३४
रचनासामर्थ्यदर्शना	५	शृङ्गवर्णनम्	३५
पीठिकासमाप्तिः	५	नागरवर्णनम्	३९
वर्णनारम्भः	५	नागरीवर्णनम्, प्रह्लादपुरवर्णनसमा-	
जम्बुद्वीपवर्णनम्	७	प्तिथि	४०
मेरुवर्णनम्	७	मुहमन्दपातिसाहिवर्णनम्	४०
भरतक्षेत्रवर्णन तद्भागध	८-९	प्रथमसर्गसमाप्तिः	४३
तदन्तःपातिगद्गावर्णनम्	९		
आनन्दपुरवर्णनम्	११	द्वितीयसर्गारम्भः	४४
शरीरभरनाथवर्णनम्	१२	कुंरासाहवर्णनम्	४४
स्तम्भननाथवर्णनम्	१६	नायीवर्णनम्	४८
सरस्वतीवर्णनम्	१७	दम्पत्योर्वनकीटा	४९
रात्रप्रभतीवर्णनम्	१८	गजस्वप्नादिकम्	६४
केन्द्रीशिववर्णनम्	१९	गजस्वप्नविचारकथनस्वस्थयनसदगम-	
पञ्चरवर्णनम्	२०	नम्	६५
गोपेनुवर्णनम्	२१	स्वप्नजागरिकायां भरतदिग्विजययो-	
प्रेमवर्णनम्	२२	द्धारप्रतिमाप्रासादकारादिवर्णनम्	७०
प्रासादसुखवर्णनम्	२३	सख्युक्तरात्रिविरामादिकथनम्	८०
प्रासादनपार्श्वनाथवर्णनम्	२५	द्वितीयसर्गसमाप्तिः	८७
नगरनगरनिर्गमम्	२५		
नगरनगरवर्णना	२७	तृतीयसर्गारम्भः	८७
नगरेण सप्तादर्शनम्	२८	नापीगर्भधारणादिकम्	८७

विषयः ।	पृष्ठे ।
कपोलस्तनादिपाणिउमत्व स्तनयोः	
पयःपूर्णत्वं च	१२
हीरजन्मसमयादिकम्	१७
हीरजन्ममाहात्म्यम्	१०१
पुत्रवर्धापनिकादानादिः	१०५
पुत्रोत्सवनामकरणादिः	१०७
धात्रीपरिपालनशृङ्गारकरणादिकम्	११०
चालक्रीडा	११६
हीरकुमारसर्वाद्वर्णनम्	१२०
कुमारगुणलक्षणभूषणादिवर्णनम् ...	१३५
तृतीयसर्गसमाप्तिः	१४१
<hr/>	
चतुर्थसर्गारम्भः	१४२
महावीरपट्टपरम्परावर्णनारम्भः ...	१४३
महावीरवर्णनम्	१४३
गौतमस्वामिवर्णनम्	१४३
सुधर्मास्वामिवर्णनम्	१४५
जम्बूस्वामिवर्णनम्	१४६
प्रभवस्वामिवर्णनम्	१४८
शाय्यभवस्वामिवर्णनम्	१४८
यशोभद्रस्वामिवर्णनम्	१४९
संभूतिविजयस्वामिवर्णनम्	१५०
भद्रबाहुसूरिवर्णनम्	१५०
स्थूलभद्रवर्णनम्	१५१
आर्यमहागिरि-आर्यसुहस्तिवर्णनम्	१५३
सुस्थितसुप्रतिबद्धयोर्वर्णनम्	१५५
इन्द्रदिनसूरिवर्णनम्	१५५
दिनसूरिवर्णनम्	१५६
सीहगिरिसूरिवर्णनम्	१५६
वज्रस्वामिवर्णनम्	१५७
वज्रसेनसूरिवर्णनम्	१५९
चन्द्रसूरिवर्णनम्	१६०

विषयः ।	पृष्ठे ।
सामान्तभद्रवर्णनम्	१६१
वृद्धदेवसूरिवर्णनम्	१६१
प्रद्योतनसूरिवर्णनम्	१६२
मानदेवसूरिवर्णनम्	१६२
मानतुङ्गसूरिवर्णनम्	१६४
वीराचार्यवर्णनम्	१६५
जयदेवसूरिवर्णनम्	१६५
देवानन्दवर्णनम्	१६५
विक्रमसूरिवर्णनम्	१६६
नरसिंहसूरिवर्णनम्	१६६
समुद्रसूरिवर्णनम्	१६६
द्वितीय-मानदेवसूरिवर्णनम्	१६७
विशुधप्रमसूरिवर्णनम्	१६७
जयानन्दसूरिवर्णनम्	१६७
रविप्रभसूरिवर्णनम्	१६७
यशोदेवसूरिवर्णनम्	१६८
प्रद्युम्नदेवसूरिवर्णनम्	१६८
तृतीय-मानदेवसूरिवर्णनम्	१६८
विमलचन्द्रसूरिवर्णनम्	१६९
उद्द्योतसूरिवर्णनम्	१६९
सर्वदेवसूरिवर्णनम्	१६९
देवसूरिवर्णनम्	१७०
द्वितीय-सर्वदेवसूरिवर्णनम्	१७१
यशोभद्र-नेमीचन्द्रसूरिवर्णनम्	१७१
सुनिचन्द्रसूरिवर्णनम्	१७१
अजितदेवसूरिवर्णनम्	१७२
सोमप्रभ-मणिरत्नसूरिवर्णनम्	१७२
जगच्चन्द्रसूरिवर्णनम्	१७३
देवेन्द्रसूरिवर्णनम्	१७४
धर्मघोषसूरिवर्णनम्	१७४
सोमप्रभसूरिवर्णनम्	१७७
सोमतिलकसूरिवर्णनम्	१७७

विषयः ।	पृष्ठे ।	विषयः ।	पृष्ठे ।
देवसुन्दरसूरिवर्णनम् ...	१७७	विमलायास्तृतीयवारं वाक्यम् ...	२०८
चोमसुन्दरसूरिवर्णनम् ...	१७८	विमलां खसारं प्रति कुमारस्यापि	
मुनिसुन्दरसूरिवर्णनम् ...	१७८	तृतीयवारं प्रतिवचः ...	२१०
रत्नशेखरसूरिवर्णनम् ...	१८०	विमलाया दीक्षादेशप्रदानम् ...	२१०
लक्ष्मीसागरसूरिवर्णनम् ...	१८०	दीक्षानुज्ञादानानन्तरं धर्मकारकात्वेन	
सुमतिसाधुसूरिवर्णनम् ...	१८०	भगिनीस्तुतिः ...	२१०
हेमविमलसूरिवर्णनम् ...	१८१	भगिनीवचनानन्तरं खजनवर्गदिश-	
धानन्दविमलसूरिवर्णनम् ...	१८१	ग्रहणम् ...	२१२
विजयदानसूरिवर्णनम् ...	१८७	दीक्षामुहूर्तदिवसावलोकनम् ...	२१३
चतुर्थसर्गसमाप्तिः ...	१८९	दीक्षासमये कुमारश्चन्द्रारवर्णनम् ...	२१४
		दीक्षासमये हीरत्यारोहणार्थं तुरगा-	
पञ्चमसर्गारम्भः ...	१८९	द्यानयनम् ...	२२४
हीरकुमारागमन-गुरुवन्दने ...	१८९	दीक्षाग्रहणप्रस्थानसमये कुमारपुरो	
गुरुदेशना ...	१९२	गीतशृङ्गादित्रादिकथनम् ...	२२४
हीरकुमारस्य वैराग्योत्पत्तिः ...	१९५	तत्समयानीतगजाश्वरथलोकभारवा-	
हीरकुमारं प्रति गुरुवाक्यानि ...	१९५	हुल्यम् ...	२३०
विजयदानसूरिपुरो हीरकुमारस्य		पौराङ्गनाविविधविचेष्टितवर्णनम् ...	२३१
दीक्षाग्रहणनिश्चयः ...	१९८	कुमाररूपदर्शनादिविचारः ...	२३७
विमलाभगिनीं प्रति हीरकुमारस्य		पौराङ्गनानां हीरकुमारदर्शनोद्भूत-	
दीक्षादेशमार्गवचनम् ...	१९९	मिश्रः कथाप्रया ...	२३९
विमलायाः प्रथमोक्तिः ...	२०१	हीरकुमारस्योपवनप्रवेशः ...	२४१
प्रत्रज्यादृढताया भगिनीं प्रति कु-		दीक्षाग्रहणयोग्यवटकुम्भवर्णनम् ...	२४३
मारवचः ...	२०३	हीरकुमारस्य दीक्षाग्रहणम् ...	२४४
गीतकालकाव्यम् ...	२०४	पञ्चमसर्गसमाप्तिः ...	२४९
ग्रीष्मसमयकाव्यम् ...	२०५		
वर्षर्तुकाव्यम् ...	२०६	षष्ठसर्गारम्भः ...	२४९
विमलाया द्वितीयवारं वाक्यानि ...	२०६	हीरहर्षणनेः पठनसमयगुणवत्त्वम्	२४९
कुमारोक्तं यत्तिसातकृच्छीतकाल-		मलयाचलवर्णनम् ...	२५३
काव्यम् ...	२०७	माणिक्यस्वामिवर्णनम् ...	२५५
कुमारोक्तमुनिमनःसुखकृद्भीष्मर्तु-		अन्तरीक्षपार्श्वनाथवर्णनम् ...	२५५
काव्यम् ...	२०७	करहेटकपार्श्वनाथवर्णनम् ...	२५६
कुमारोक्तश्रमणस्नानविभ्रामकारि-		जीवत्सामिवर्णनम् ...	२५६
वर्षर्तुकाव्यम् ...	२०७	गिरिवननद्यः ...	२५६

विषयः ।	पृष्ठे ।	विषयः ।	पृष्ठे ।
देवगिरिवर्णनम्	२५७	कमावर्णनम्	२९१
देवगिरिनागरवर्णनम्	२५८	कोडिमदेवीवर्णनम्	२९२
देवगिरिनगराह्णवर्णनम्	२५८	कोडिमदेव्याः सिंहस्रग्दर्शनम् ...	२९३
देवगिरिनिजामसाहिवर्णनम् ...	२६०	विजयसेनसूरेर्जन्मदीक्षादिवर्णनम्	२९५
देवसीव्यवहारिवर्णनम्	२६१	हीरविजयसूरेः पट्टधरस्ववर्णनम् ...	३००
जसमादेवीवर्णनम्	२६२	डीसानगरवर्णनम्	३०१
पण्डितद्विजवर्णनम्	२६४	चतुर्मासागमनम्	३०२
हीरहर्षगणेश्विजपण्डितपार्श्वे पठन- वर्णनम्	२६५	पष्ठसर्गसमाप्तिः	३०३
हीरहर्षगणेश्वरपरशालपरिज्ञानम्	२६७	सप्तमसर्गारम्भः	३०३
विहारमार्गवर्णनम्	२६८	वर्षावर्णनम्	३०३
हीरहर्षगणेश्वरुपाश्वगमनम् ...	२७०	हीरविजयसूरेः सूरिमन्त्रस्य ध्यान- विधानारम्भः	३०५
हीरहर्षगणेश्वरचक्रपदस्थापनासमयः	२७१	शरद्वर्णनम्	३०५
स्वामाविकदानम्	२७२	सूर्यास्तवर्णनम्	३०८
विजयदानसूरेर्ध्यानम्	२७३	सध्यावन्दनाधिकारे सर्वपक्षिरवादि- वर्णनम्	३११
विजयदानसूरिपुरोय्यानप्रत्यक्षीकृत- शासनदेवताप्रोक्ताचार्यपदोच्चि- तकथनम्	२७४	सध्यारागवर्णनम्	३१४
विजयदानसूरिध्यानविधानानन्तरं वहिरागमनम्	२७६	सध्यारागतसिखवर्णनम्	३१७
शकुनावलोकनम्	२७७	अन्वकाराविर्भवनम्	३१८
हीरविजयसूरेरचार्यपदस्थापनाकालः	२७८	तारकाणामुदयः	३२०
आचार्यपदमहोत्सवः	२८०	चन्द्रोदयवर्णनम्	३२४
सूरीन्द्रद्वयस्य पत्तनप्रवेशः ...	२८१	चन्द्रिकाप्रचारवर्णनम् . . .	३२७
समरथमणशालीकृतमहोत्सवपूर्वक- हीरविजयसूरिपुरंदराचार्यपदन- न्दिवन्दनकप्रदानवर्णनम् ...	२८२	सप्तमसर्गसमाप्तिः	३३३
हीरविजयसूरेस्वपागच्छसाम्राज्य- प्राप्तिः	२८४	अष्टमसर्गारम्भः	३३४
हीरविजयसूरिगुणाः	२८६	सूरेर्ध्यानविधानम्	३३४
मेदपादमण्डलवर्णनम्	२८७	सूरिपुरो निजीये शासनदेवागमनम्	३३५
नारदपुरीवर्णनम्	२८९	शासनदेवतावर्णनारम्भः ...	३३७
उदयसिंहराणकवर्णनम्	२९०	अह्ववर्णनारम्भः	३३९
		पादतलरक्षिमवर्णनम् ...	३३९
		पदनखा.	३३९
		पादाः	३४१

विषयः ।	पृष्ठे ।	विषयः ।	पृष्ठे ।
प्राणिः	३४३	कर्णकुण्डलवर्णनम्	३८०
चरणनूपुरवर्णनम्	३४३	कर्णोत्पलवर्णनम्	३८०
नारावर्णनम्	३४४	भ्रूयुगलवर्णनम्	३८१
जानुवर्णनम्	३४६	देवीललाटस्युलवर्णनम्	३८२
जपनवर्णनम्	३४६	देवीवदनवर्णनम्	३८३
निगन्धवर्णनम्	३४८	केशपादावर्णनम्	३८४
हृदिवर्णनम्	३४९	सीमन्तवर्णनम्	३८५
पृष्ठदेशवर्णनम्	३४९	केशपाशे कुसुमरचनावर्णनम्	३८६
भागिवर्णनम्	३५०	अष्टमसर्गसमाप्तिः	३८८
मध्यवर्णनम्	३५१		
अम्बुवर्णनम्	३५२	नयमसर्गारम्भः	३८९
रोमराजीवर्णनम्	३५४	गुर्वभिप्रायजिज्ञासया देवीप्रश्नः	३८९
वपुर्गच्छद्वयलोचिरद्वयवर्णनम्	३५५	गुरोर्देवीप्रश्नः	३९१
गदवर्णनम्	३५६	देवतया पशुपुरंधरत्वकथनम्	३९२
पाणिन्याः	३५७	गुरोर्द्वये विमर्शः	३९३
पराङ्मुखवर्णनम्	३५८	प्रासनयेवतागमनम्	३९४
पाणिवर्णनम्	३५९	चन्द्रस्यलाचलगमनम्	३९८
शुभ्रावर्णनम्	३५९	चन्द्रस्यलाचलगमनम्	३९९
रश्मिवर्णनम्	३६१	शुभ्रादिमहत्तारास्तः	३९९
पशुर्गच्छद्वयवर्णनम्	३६२	सन्ध्यावारगमनम्	४०१
शुभ्रावर्णनम्	३६२	रात्रिगमनम्	४०१
अम्बुवर्णनम्	३६४	प्रातःसन्ध्यावर्णनम्	४०३
पशुवर्णनम्	३६५	मूर्ध्निवर्णनम्	४०५
पशुवर्णनम्	३६६	पशुवर्णनम्	४०६
पशुवर्णनम्	३६८	मूर्ध्निवर्णनम्	४०७
पशुवर्णनम्	३७०	पशुवर्णनम्	४०८
पशुवर्णनम्	३७३	पशुवर्णनम्	४०८
पशुवर्णनम्	३७३	पशुवर्णनम्	४१०
पशुवर्णनम्	३७४	पशुवर्णनम्	४१०
पशुवर्णनम्	३७५	पशुवर्णनम्	४२०
पशुवर्णनम्	३७६	पशुवर्णनम्	४२१
पशुवर्णनम्	३७८	पशुवर्णनम्	४२१
पशुवर्णनम्	३७९	पशुवर्णनम्	४२२

विषयः ।	पृष्ठे ।	विषयः ।	पृष्ठे ।
निजयसेनसूरिनिन्द- ...	४२३	श्राद्धानामाकरण तत्प्रश्नश्च ...	४९४
हीरविजयसूरिधर्मकृत्यानि महिम- संपदश्च	४२४	राजनगरश्राद्धानां खानदत्तहीरविज- यसूरीश्वराकरणादेशः ...	४९६
गान्धारवर्णनम्	४२६	अथ नेपुरश्राद्धानां गुहवन्दनालोचः	४९७
गान्धारनगरे हीरसूरिस्थितिः ..	४२७	गन्धारे श्राद्धानां गमनम्...	४९८
नवमसर्गसमाप्तिः	४२८	श्राद्धानामकव्वरसाहिषाहिवखानयो- रुदन्तकथनपूर्वं गुरुणा तत्स्फुर- न्मानार्पणम्	४९९
दशमसर्गारम्भः	४२९	उपकारकरणकथनम्	५०२
दिल्लीदेशवर्णनम्	४२९	सत्तामपकारकारिण्युपकारकरणवि- शेषः	५०४
दिल्लीपुरवर्णनम्	४३२	प्रभोः साहिसमीपे गमनार्थं श्राद्धानां विशेषः	५०५
हमौउपातिसाहिबवर्णनम्	४३३	हीरसूरिप्रतिवचनम्	५०६
अकव्वरवर्णनम्	४३४	हीरगुरोः श्राद्धकृतस्तुतिः...	५१०
श्रीकरीवर्णनम्	४५५	हीरविजयसूरेः प्राचीं दिशां प्रति प्रस्थितौ शुभशङ्कनानि ...	५१२
तस्याः प्राकारवर्णनम्	४५९	गन्धाराकमिपुरमध्यमार्गवर्णनम् ...	५१६
हृष्टावलीवर्णनम्	४६०	सूरेरकमिपुरसंमुखीकरणम् ...	५१९
नगरनृपगृहवर्णनम्	४६०	सूरेर्मृपगृहगमनोपवेशने ...	५२३
नरनारीवर्णनम्	४६९	साहिवखानस्य सूरिपुरो वस्तुग्रहण- विषया विशिष्टः	५२५
अकव्वरवासितफतेपुरवर्णनम् ..	४६९	खानस्य तुरङ्गादिप्रदानाग्रहे गुरोः प्रतिवचनानि .. .	५२८
अकव्वरसमावर्णनम्	४६९	खसंयमसमृद्धिनिर्गुणम्...	५३१
साहिप्रश्नाः	४६९	सूरिणा तस्य खामिमज्जता प्रका- शिता	५३४
हीरविजयसूरियुगाः	४७२	एकादशसर्गसमाप्तिः . . .	५३६
दशमसर्गसमाप्तिः	४८४	द्वादशसर्गारम्भः	५३६
एकादशसर्गारम्भः	४८५	हीरसूरे- पक्षे समागमनम् . .	५३६
द्वितीयानववचनानि	४८५	पुरकृतानुसारेण सप्तवसरवर्णनम्	५४०
द्वितीयकलोकपालादिषु कृत्यामाव- कथनम्	४८८	पञ्चनाव शिरोत्तरायावन्मार्गः ..	५४४
द्वितीयोः साहेः सूरिसमाकरणादेशः	४८९		
अकमिपुरे द्वितीयगमनम् ...	४९०		
साहिस्फुरन्मानस्वार्पणं वाचन च	४९१		
साहिवखानकृतसाहिपरिवारादीनां कुशलप्रश्न	४९२		
द्वितीयकसाहिप्रमुखकृत्यालोकिः ...	४९४		

विषयः ।	पृष्ठे ।	विषयः ।	पृष्ठे ।
अर्जुनपक्षीपतिगृहागमनम् ...	५४५	साहिसंदिष्टवचनश्रवणपूर्वं शेषगृह-	
अर्जुनकिरातपतिप्रमदानां विविधवि-		गमनम् ...	६१५
लासे चेष्टास्वरूपवर्णनम् ...	५४७	स्वमतासुशिष्टिपृच्छा ...	६१८
अर्जुनपक्षीपतितत्त्वेवकानां नियम-		कर्मणो जगत्कर्तृत्वस्थापने सूरिप्रत्यु-	
दानम् ...	५५३	त्तरम् ...	६२०
अर्जुदाचलवर्णनम् ...	५५४	हीरविजयसूरिवर्णनम् ...	६२१
अर्जुदाचलकौतुकानि ...	५६०	शारीरकसुखप्रश्नः ...	६३०
अर्जुदाचलसर्वप्रासादवर्णनम् ...	५६३	साध्याचारादिकुशलप्रश्नः ...	६३०
विमलवसतिवर्णनम् ...	५६५	साहिष्णुतकुशलालापप्रश्नः ...	६३०
विमलवसतिमध्यवर्णनम् ...	५६७	साहिष्णुतकुशलागमादिप्रश्नप्रत्युत्तराणि ६३१	
ऋषभदेवस्तुतिः ...	५७१	आक्षेपप्रश्नवाक्यम् ...	६३३
वस्तुपालवसतिवर्णनम् ...	५७४	आकारणाद्यपराधोद्भावनम् ...	६३५
द्वादशसर्गसमाप्तिः ...	५७८	स्थानस्य साहेः प्रश्नोत्तरम् ...	६३५
		मौन्दीकमालमेवाढावर्णितसूरिगुणाः ६३७	
त्रयोदशसर्गारम्भः ...	५७८	द्वौ प्रति साहेः सूरैराकारणायमन-	
शिवपुर्यां प्रभोः पादावधारणवर्णन		हेतुक्तिः ...	६४२
तन्महवर्णनं च ...	५७८	सूरिकथितानि तीर्थानि ...	६४३
धरणविहारवर्णनम् ...	५८२	साहिजातानामाशीर्वाददानम् ...	६४६
राणपुरयात्रा ..	५८५	त्रयोदशसर्गसमाप्तिः ...	६४७
मेदिनीपुरागमनफलपार्श्वनाथयात्रा			
वाचकप्रस्थापनं च ...	५८६	चतुर्दशसर्गारम्भः ...	६४८
विमलहर्षोपाध्यायस्य साहिना मिल-		सूरिन्द्रकुपालुताजैनशासकयोः प्रशंसा ६४८	
नगोष्ठीपक्षादयमनानि ...	५८८	चित्रशालिकाचामागस्य सूरिगुणवृत्त-	
फतेपुरसमीपे प्रभोरागमः ...	५९०	विष्टौ ...	६५१
सूरेः प्रवेशोत्सवकरणार्थं साहेर्विज्ञ-		धर्मकथारम्भः ...	६५२
सिखदादेशप्राप्तिश्च ...	५९१	साहेर्देवगुरुप्रति देवगुरुवर्णनां	
फतेपुरसंघस्य समुखगमनारम्भः ५९२		प्रश्नः ...	६५५
पुरसंघकृतहीरसूरिसंमुखकरणोत्सवः ५९२		देवस्वरूपम् ...	६५६
गुरुवन्दनाधिकारः ...	६०२	गुरुस्वरूपम् ...	६५७
सूरिदेशानन्तर आर्द्रदानम् ...	६०४	धर्मस्वरूपम् ...	६५७
वर्षागमनारम्भः ..	६०६	सुषुप्तदेवगुरुस्वरूपम् ...	६५८
सूरिसमागमस्य साहेर्निवेदनम् ...	६११	साहेः पुरः सूरिमिः स्वस्य तत्त्वज्ञ-	
		याराधनं प्रोक्तम् ...	६५८

निपथः ।	पृष्ठे ।	विषयः ।	पृष्ठे ।
सूरीणा कियद्गतधारणविषये साहेः		गुरोर्दानाय पुनराग्रहः ...	७०२
प्रश्नः ...	६५८	गुरोर्वन्दिमोचनार्थं याचना ...	७०३
प्रथम व्रतम् ..	६५९	सुरिवाक्याद्वन्दिमोचनम् ..	७०३
द्वितीय व्रतम् ..	६६०	प १ पक्षिमोचनमार्गणम् ...	७०४
तृतीय व्रतम् .	६६१	मनसा साहिप्रशसा ..	७०६
चतुर्थ व्रतम् ..	६६१	डामरतटाकार्पणम् ..	७१०
पञ्चम व्रतम् .	६६५	सर्वजगज्जन्तुकृपाविषयप्रश्नः ...	७११
षष्ठ रात्रिभोजनम् ..	६६६	नवरोजनामामारिप्रदान गुरोः ...	७११
सप्तम निमित्ताद्यभाषणव्रतम् .	६६७	जगद्गुरुविरुद्धम् ...	७१३
खल्य व्रतपालनसामर्थ्यकथनम् .	६६७	वन्दिमोचनम् ..	७१३
परीक्षार्थ साहिप्रश्ने गुरोर्निषेधवाक्	६६८	पक्षिमोचनम् .	७१४
शेखपुरः साहिवर्णिता गुरोर्गुणा .	६६९	अमारिप्रवर्त्तनम् .	७१५
साहे. गुरुन्प्रति शिष्यप्रश्नः ..	६७३	वनचारिणा वार्त्ता ...	७१६
साहिना ख्यमेवोक्तसूरिशिष्यसख्या	६७४	गजमिथुनालापः .	७१६
यतिना परस्पराम्बिधाननिवेदनम्	६७४	महिषमिथुनालापः ..	७१७
यतिश्रोक्तपुस्तकरहस्यावबोधः	६७५	व्याघ्रमिथुनालापः .	७१७
पुस्तकोत्पत्तिप्रदानकथनम्	६७७	बराहमिथुनालापः ..	७१९
साहेः पुस्तकदानाग्रहः सूरैर्निषेधवचश्च	६७८	मृगमिथुनालापः .	७२०
शेखनाथसिंहविज्ञापनात्साहिपुस्तक- ग्रहणम् .	६८१	इति वनचराः ..	७२०
सूरैः समह वसतावागमनम् ...	६८४	मयूरमिथुनालापः .	७२०
थानसिंहकृतसूरिसमागमनहोत्सवः	६८८	कोकिलमिथुनालापः ...	७२१
पुस्तककोशः	६८९	कुक्कुटमिथुनालापः ...	७२१
आगरानगरे गमनम् .	६८९	हसमिथुनालापः .	७२२
आगरानगरे चातुर्मासकरणम् .	६८९	चक्रवाकमिथुनालापः ..	७२२
सूरैः बौध्दपुरागमनम् .	६९०	इति खचराः .	७२३
नेमिनाथवर्णनम् .	६९३	मत्स्यमिथुनालापः ..	७२३
फतेपुरागमनम्	६९४	वादलमिथुनालापः ..	७२४
पुनर्गुरोः शेखगृहागमनम्. ...	६९७	नकादिजलजन्तुमिथुनालापः .	७२४
सूरीणा समं साहेर्द्वितीयवार गोष्ठी	६९७	इति जलचराः	७२४
सूरीणा गजश्रादिप्रदाने साहिविरुप्तिः	६९८	इति श्रीहीरविजयसूरिवचनादकञ्च-	
साहिदीयमानवस्त्वनुपादाने सूरिप्र-		रसाहिना निखिलमण्डलेष्वमारिः	
त्युत्तरवचः ...	७००	प्रवर्त्तिता ...	७२७

विषयः ।	पृष्ठे ।	विषयः ।	पृष्ठे ।
भानसिंहप्रतिष्ठायां शान्तिचन्द्रस्यो-		पद्मया प्रथममेखलारोहणम् ...	७९७
पाध्यायपदम्	७२८	गुरोर्विमलाचलपठ्यारोहणे गिरिमेख-	
मधुरायात्रा	७२८	लावर्णनम्	७९८
गोपगिरियात्रा	७२९	शत्रुजयतीर्थे प्रथमप्राकारे प्रवेशः	८०३
श्रीहीरविजयसूरिश्राद्धदानम् ...	७३०	मरुदेवीशिखरवर्णनम्	८०४
मेवातमण्डलादागस्य नागपुरे चतु-		द्वितीयप्राकारप्रासादेषु देववन्दनम्	८०६
र्मासकरणम्	७३०	सर्वाभ्यन्तरप्राकारप्रतोलीसोपानानि	८०८
विराटनगरप्रतिष्ठा	७३२	मूलप्रासादवर्णनम्	८१०
शिवपुर्यां देवप्रतिष्ठाद्वयपूर्वकं चतु-		तोरणवर्णनम्	८१२
र्मासकरणम्	७३४	चैत्यकधरासृगेन्द्राः	८१४
गुर्जरदेशागमनम्	७३५	शिखरवर्णनम्	८१५
शान्तिचन्द्रोपाध्यायगुर्जरागमनं		चैत्यकलशः	८१७
फुरमानदानं च	७३६	चैत्यशृङ्गदण्डः	८१७
अमरिदिनव्यक्तिः	७३७	पताका	८१८
जेजीयाकविमुक्तिः	७३८	पताकापञ्चाननः	८१९
गुरोर्विमलाचलार्पणम्	७३८	शिखरपार्श्वप्रदेशाः	८२१
भातुचन्द्रस्योपाध्यायपदम्	७४१	मण्डपमध्यचित्राणि	८२२
विजयसेनसूरेर्वादे विजयाः सवाई-		प्रासादमध्यस्तम्भाः	८२३
विरुद च	७४२	गजस्कन्धाधिरूढा मरुदेवी ...	८२४
सूरिकीर्तिवर्णनम्	७४४	गर्भागारः	८२५
चतुर्दशसर्गसमाप्तिः	७४८	ऋषभप्रतिमा	८२६
पद्मदशसर्गारम्भः	७४९	राजादनी	८२७
शत्रुजयदर्शनम्	७४९	हीरसूरिकृता ऋषभदेवस्तुतिः	८३०
सिद्धिशील विशिनष्टि	७५०	शत्रुजयादिमाहात्म्यवर्णनम् ...	८३६
त्रिवेणीसगमः	७६०	षोडशसर्गसमाप्तिः	८४८
पद्मदशसर्गसमाप्तिः	७८५	सप्तदशसर्गारम्भः	८४८
षोडशसर्गारम्भः	७८५	पादलिप्तपुराणीपचन्द्रिर् प्रति प्रस्थानम्	८४८
पादलिप्तपुरम्	७८५	मार्गोद्गहनम्	८५०
संपागमनम्	७८८	जलदोदयः	८५८
लज्जितमरोवरै यात्रिजनविधिनीटा	७९२	सागरस्य सागरे पिपतिपा ..	८६०
शत्रुजयान्तिव शिवप्रासादे वासका-		पद्मावल्यादेयः	८६१
पस्थानम्	७९४	अजयराजस्य रागोपशमः...	८६२

विषय ।	पृष्ठे ।	विषय ।	पृष्ठे ।
अजयराजरोगापहारका जयपार्श्वना- थप्रस्तावनम् .	८६५	सर्वनियमविरोधनालोचनम् .	८९३
द्वीपत्रन्दिरे सघागमनम् .	८६६	आराधनाविधानम् .	८९३
द्वीपोन्ननपुरसमुद्रागमनवर्णनम्	८६७	उत्तपुरपार्श्वग्रामस्य भट्टस्य दिव्य- विमानदर्शनम्	८९७
उपाध्यागमनम्	८७२	मण्डपिकाकरणसूरिशरीरशायनम्	९०१
उन्नननगरे चतुर्मास्यवस्थानम्	८७२	सूरिशरीरसंस्कारकरणम् ..	९०४
अभिग्रहस्थानस्वाध्यायादि	८७३	सूरिनिर्वाणप्रस्तावनम् . ..	९०५
सूरेरातपस्यासमय तपःक्रियानुष्ठाना- दिवर्णनम् ...	८७५	पातिसाहे स्वप्ने स्वस्य स्वलोकगमन- कथनम्	९०६
परिवारकथनम्	८८२	नागरनैगमस्य नक्त नाटकदर्शनम्	९०७
माहात्म्यकथनम्	८८४	विमानदर्शनवार्ताकथनम्	९०७
सलेखनादर्शनम्	८८६	माकन्दफलस्य पातिसाहिसमीपे अ- पणम्	९०७
अर्हत्सिद्धसाधुधर्माणां चतुर्णां शरणम्	८८७	स्तूपकरणं तन्माहात्म्यं च	९०८
पद्मज्ञानाचारादिपञ्चाचारातीचारा- लोचनम् .	८८८	विजयसेनसूरिविजयः . . .	९१०
प्रथमत्रये प्राकृतजीवहिसालोचनम्	८८९	विजयसेनसूरेश्वरौ स्वर्गते खेदवा- क्यानि	९११
द्वितीयत्रये मृपावादालोचनम् ..	८९१	आशीर्वादः	९१४
तृतीयत्रये अदत्तादानालोचनम्	८९१	ग्रन्थान्तमङ्गलकरणम् . . .	९१६
चतुर्थत्रये भैरुनालोचनम् . . .	८९१	ग्रन्थसमाप्तिः	९१६
पञ्चमत्रये परिग्रहालोचनम्	८९२	ग्रन्थप्रशस्तिः	९१७
षष्ठमत्रये पञ्चतारारणलोचनम् .. .	८९२		
पष्ठमत्रये रात्रिभोजनक्रियादौधित्या- लोचनम्	८९२		

काव्यमाला ।

देवविमलगणिविरचितं हीरसौभाग्यम् ।

खोपज्ञया व्याख्या समलंकृतम् ।

प्रथम सर्गः ।

श्रेयः श्रीजयमङ्गलैकनिलयः संकल्पकल्पदुमो
भूयाद्भूरिविभक्तये न भगवान्श्रीपार्श्वचिन्तामणिः ।
भव्यानां दशदिग्भुवां प्रणमतां मन्ये निहन्तु तमो
विभ्राणा दशता बभूवुः क्रमनस्ता यसार्षभास्वस्विषः ॥
श्रीचिन्तामणिपार्श्वमोहितकरं चिन्तामणीववृणां
सिद्धिर्भूषणरिम्भिणं प्रणिदधे विश्वत्रयीनायकम् ।
सान्द्रानन्दमरन्दसुन्दरहृद्भोजनमलीलालसा
इसीवद्विधिना पुनः प्रवि(णि)दधे वाग्वादिनीं देवताम् ॥
खोपज्ञहीरसौभाग्यकाव्यस्याव्यासशालिनीम् ।
कुर्वे वृत्ति विदग्धानां झगित्यर्थविवोधिकाम् ॥

इह हि ग्रन्थारम्भे ग्रन्थकर्ता स्वाभिमतार्थसिद्धये शिष्टाचारपरिपालनाय च सकलवि-
प्रविधातकारक विशिष्टदेवतानमस्कारलक्षणं महलमाचरति । तदेव सूत्रमुच्यते—

श्रियं स पार्श्वधिपतिः प्रदिश्यात्सुधाशनाधीश्वरतंसितांहिः ।

नगन्निदिध्यासुरिव त्रिमूर्तिर्यत्कीर्तिरासीच्चिदशस्त्वन्ती ॥ १ ॥

स त्रिजगद्वैतमहिमा श्रिता त्रैलोक्याधिपत्यलक्षणा चतुर्भिः श्रुतिशेषरूपया ल-
क्ष्या वा युक्तः पार्श्व एवाधिपतिः स्वामी जगदीश्वरः । यद्वा—अष्टचत्वारिंशत्सहस्रयक्ष-
नायकः पार्श्वनामा यक्षस्तस्याधिपतिः प्रभुः । सकलसुखसुराधिपत्येऽपि पार्श्वनायशासनाधि-
ष्ठातृतया सर्वदा पार्श्वनायसमीप एव वर्तितया च । मद्रवाहुस्त्रासिनापि तथैवोक्तम् ।
'लवसगगहरं पासम्' इति तस्योपादानम् । श्रियं लक्ष्मीं प्रदिश्यात्प्रदेयादित्याशीः प्र-
योगः । क्लिप्तक्षणः पार्श्वधिपतिः । मुचाममृतमश्नन्तीति सुधा अमृतमशनं येषां वा ।
सुधा पीयूषमश्नते एभिरेति भावे(?) वा । मुचामना देवात्तेषामधीना नायकाः । द्वात्रिं-
शद्यन्तरिन्द्राः, विंशतिर्भुवनेन्द्राः, दश कल्पेन्द्राः, द्वौ सूर्याचन्द्रमसौ इति चतुःषष्टि-
रिन्द्रास्तैर्वैतंसिता । 'तत्करोति तदाचष्टे' इतीनक्तप्रत्यये 'वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपस-

गंयोः' इत्यकारलोपे च वर्तसिताविति सिद्धौ । अवतसौ कुर्वन्तीति अवतंसयन्ति, अव-
तस्येते स्म इत्यवतसितौ । अथवा सुधाशनाधीशानामवतंसः । 'सजातोऽनयोः । इतो जा-
तार्थे' इतीतः प्रत्ययः । तादृशावन्ती चरणौ यस्य । अथ यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धात्स कः ।
यत्कीर्तिः यस्य पार्श्वनाथस्य समाज्ञा । 'श्लोकः कीर्तिर्यशोऽभिख्या समाज्ञा' इति हेमचन्द्र-
नाममालायाम् । जगन्ति त्रीणि भुवनानि निदिध्यासुर्निध्यातुमिच्छुरिव । 'निध्यानम-
वलोकनम्' इति ह्येयम् । तथा—'पश्यति विभावयत्यपि विलोकते नाक्षते गवेषयति ।
निध्यायत्यन्विषति' इति क्रियाकलापे । द्रष्टुकामेव । तिस्रो मूर्त्यन्तनवो यस्याः सा त्रि-
मूर्तिस्त्रिदशस्त्वन्ती सुगन्दी गङ्गा आसीज्जाता । गङ्गारूपा जातेत्यर्थः । गङ्गा हि त्रिष्वपि
लोकेषु प्रवहतीति कविसमयः । तथा [हि]—'विबुधानन्दमन्दिरं विबुधानां देवानां जल-
क्रीडादिभिरानन्दमन्दिरं प्रमोदसदनम् । अर्थात्स्वर्गमार्गप्रशस्तम् । पुनः—'रसान्तरप्रौढ
रसायां पृथिव्यामन्तरे स्वप्ने अर्थात्पाताले प्रवहति स्मेति प्रौढम्' इति चम्पूकथाया
तद्विष्पनकेऽर्थश्च । इति गङ्गा त्रिपथगा । तेन त्रिलोकीं स्वैर दिदृक्षोर्यत्कीर्तिंस्त्रिपथगा-
पमूर्तिनिर्माणं युक्तमेवेति ॥

सम्यगुपासिता हि वाग्देवता कवितुणामसाधारणीं कविस्वशक्तं विश्राणयति, अतो
वाग्वादिनीं नमस्कृर्वन्कविराह—

प्रीणाति या प्राज्ञदृशश्चकोरीर्विभावरीवल्लभमण्डलीव ।

तमस्तिरस्कारकरीं सुरीं तां भक्तेर्नतेर्गोचरयामि वाचम् ॥ २ ॥

अहं तां प्रसिद्धा विद्यासिद्धये सकलकविकुलैः समाराध्यमानां वाचं सुरीं सरस्वतीं
द्वर्ता भक्तेः सेवासत्क्रियावशाज्जतेः प्रणामस्य गोचरीकरोमि । गोचरा करोमीति गोच-
रयामि । 'त्रिद्विंशत्करणे' इति जिः । प्रणामीत्यर्थः । 'गोचरयन्ति न वाचो यच्चरितं च-
न्द्रचन्द्रिकाचरिम् । वाचस्पतेर्वचस्वी को वान्यो वर्णस्य जगति ॥' इति हस्तिमतीचैत्य-
प्रशस्तौ । कीदृशीं वाचम् । तमसोऽज्ञानस्य पापस्य वा । तस्याः पापक्षयकारिता चा-
ल्लेऽपि दृश्यते । यथा—'सुभदेवया भगवईनाणावरणीयकम्मसघाय । ते सिंखवे डसययन्ति ।'
तथा—'भवविरहवर् देहि मे देवि सारम्' इति ससारदावाम्बुती । भवविरहस्तु कर्मक्षय-
जनित एव स्यात् । तथा—'जीसेरिव ते सा हता देवी हरतु दुरियाइ' । यद्यपरा क्षेत्र-
देवी दुरितहन्त्री तां हतदेवीं पातकघातुका कथं न । तिरस्कारो विनाशस्तस्य करीं
कारिका अज्ञानहन्त्रीम् । सा का । या वाग्देवी प्राज्ञानां विदग्धानां दृशो दृष्टीः प्रीणा-
त्यानन्दयति । केव । विन्ना० । यथा विभावरी रात्रिस्तस्या वल्लभो भर्ता चन्द्रस्तस्य म-
ण्डलीं सपूर्णविम्बम् । मण्डलशब्दस्य त्रिलिङ्गत्वेन मण्डली । यथा—'शुद्धा सुधादीधिति-
मण्डलीयम्' इति । चकोरीश्चकोराङ्गनाः प्रीणयति । विभावरीवल्लभमण्डल्यपि कीदृग्वि-
धा । तमसो ध्वान्तस्य तिरस्कारकरी निर्नाशिका ॥

अथ गुरोरनुभावादेव देवादीनां सम्यक्स्वरूपावगमो वाग्देवतासमागधनमन्त्राशुपा-
याधिगमश्च भवेत्, नतस्तत्प्रसक्तिं स्पृहयन्कविराह—

यच्चक्षुषा मातृमुखोऽप्यशेषविशेषविच्छेखरतानुषङ्गी ।

गुरुं सुराणामधरीकरोति भवन्तु ते श्रीगुरवः प्रसन्नाः ॥ ३ ॥

ते विश्वविख्याताः श्रिया शोभया युक्ता गुरवोऽर्थान्मयि विषये प्रसत्तिभाजः प्रसाद-
भाजन भवन्तु । ते के । यच्च० । येषां गुरुणां चक्षुषा दृशा प्रसन्ननयनावलोकनेन कृत्वा ।
'यदृष्टिपातसामर्थ्यान्मूको वाचस्पतिर्भवेत्' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । मातृमुखो जडोऽपि
अशेषाः समस्ता ये विशेषा वाख्यरहस्यानि विदन्ति जानन्तीति अशेषविशेषविदो
विशारदास्तेषां शेखरताया उत्तमभावस्यानुषङ्गः प्रसन्नोऽस्यास्तीति तादृशः सन् सुराणां
गुरुं गृहस्पतिमधरीकरोति हीनोऽकरोति स्वप्रतिभाप्रागल्भ्येन पराजयते ॥

विशदहृदयात्मदर्शप्रतिधिम्वतसमस्तभुवनपदार्थसार्थान्सदसद्विवेचनचातुर्याचार्यान्महा-
त्मनो निजविलिम्बितवृत्तविश्वद्विहृतवे अनुकूलयन्कविराह—

कवित्वनिष्कं कथितुं कवीनां येषा मनीषा कषपट्टिकेव ।

सन्तः प्रसन्ना मयि सन्तु शुद्धाशयाः प्रवाहा इव जाह्नवीयाः ॥ ४ ॥

ते सन्तो महात्मानो मयि विषये प्रसन्नाः प्रसादोपेताः प्रज्ञाप्राग्भारावगताशेषवि-
शेषोपनिषत्परा वृत्तशुद्धिविधानविधिना मय्यनुग्रहपरायणाः सन्तु भवन्तु । किं [विधाः]
सन्तः । शुद्धो मात्सर्यरहित आशयोऽभिप्रायो मनो वा येषां ते । आशयश्चन्द्रेण चित्त-
मपि प्रेक्ष्यते । यथा नैषधे—'दयासमुद्रे स तदाशयेऽतिवीचकार' इति । तद्वृत्तिः—त-
दाशये नलचित्ते । शुद्धाशयाः क इव । प्रवाहा इव । यथा जाह्नवीया जाह्नव्या गङ्गाया
इमे जाह्नवीयाः प्रवाहा ओघा निर्मलमध्याः स्युः । ते के सन्तः । येषां सतां मनीषा
शुद्धिः कवीनां काव्यकर्तृणां कवित्वं काव्यम् । जातावेकवचनम् । तदेव निष्कं सुवर्णं क-
थितुं सम्यक्परीक्षितुं कषपट्टिकेव कपः स्वर्णपरीक्षणपाषाणविशेषस्तस्य पट्टिका शिला
तद्वद्वर्तते । यथा कषोपलेन स्वर्णं परीक्ष्यते तथा यत्प्रतिभाप्रागल्भ्येन काव्यमपि वि-
शुद्धं विधीयते ॥

अथ प्रस्तुताभिधेयमाह—

अमन्दगन्धैरिव गन्धसारो दिशो यशोभिः सुरभीकरोति ।

वृत्तं व्रतीन्द्रस्य तनोमि तस्य कुरान्ववायाम्बरपञ्चमन्वोः ॥ ५ ॥

अद तस्य साहि श्रीमदकम्बरनरपतिप्रदत्तजगद्गुरुविषदतया जगति विख्यातिभाजो
प्रतिना साधुनामिन्द्रस्य श्रीहीरविजयसूरेश्वरस्य वृत्तं काव्यं चरितं वा तनोमि
विस्तारयामि । करोमीत्यर्थः । 'रूपिताः करणे तनने प्रयने चोत्पादने च ये पू-
र्वम् । ते पातवः स्युः सन्ति प्रायस्तुल्यायतामेव ॥' इति क्रियाकलापोक्तः । किं च वृत्त-
नायकाश्चतुर्विधा वर्ण्यन्ते । धीरोदात्ताः, धीरोद्धताः, धीरलज्जिताः, धीरप्रशान्ताश्च । तत्र
धीरोदात्ता रामचन्द्रादयः, धीरोद्धता दुर्योधनादयः, धीरलज्जिता नलदादयः, धीरप्रशान्ता
जीमन्तादनमन्वाः । तेषु तेष्वपि नास्तेषु श्रीहीरविजयसूरेश्वरप्रशान्तत्वेन वृत्तकरणे

युक्तिमदेव । कि० । झुरा इति नामा व्यवहारी तस्य योऽन्ववायो वंशः । 'गोत्रं तु संता-
नोऽन्ववायोऽभिजनः कुलम्' इति हैमः । स एवाम्बरमाकाशं तत्र प्रकाशकत्वात्पद्मानां
बन्धुरिव पद्मबन्धुर्मास्वान् । यत्तदोः संवन्धात्तस्य । कस्य । यो त्रतीन्द्रो यशोभिः स्वकी-
र्तिभिः कृत्वा दिशः सर्वा अप्याशाः सुरभीकरोति वासयति । चित्रास्पदीकरोतीत्यर्थः । क
इव । गन्धसार इव । यथा चन्दनद्रुमः अमन्दैरतिबहुलैर्गन्धैः परिमलैर्दिशः सुरभयति
समस्तहारेतः सुरभीकुसते ॥

वर्णनीयस्योत्कर्षाविष्करणद्वारेण आत्मनोऽनौद्वयं प्रतिपादयन्कविराह—

पारे गिरां वृत्तमिदं क सूरेस्तनुप्रकाशा क च शेमुषी मे ।

प्रक्रम्य मोहादहमङ्गुलीस्तत्प्रमातुमीहे चरणं मुरारेः ॥ ६ ॥

सूरः धीहीरविजयतीन्द्रस्य गिरां पारे वाचामगोचरः । 'गिरा हि पारे निषधेन्द्र-
त्तम्' इति नैषधे । वक्तुमशक्यमिदमिदानींतनसर्वजनप्रतीतं वृत्तं क्रास्ते । च पुनः तनुः
स्तोकः प्रकाशो विषयो यस्या एतादृशी मे मम शेमुषी बुद्धिः क । तत्तत्प्राक्कारणादहं
मोहान्मौढ्यादज्ञानाद्वा । 'सोऽहं हसायितु मोहादृकः पद्भुर्ययेच्छति' इति चम्पूकययायम् ।
मोहोऽज्ञानमिति तद्वृत्तिः । अङ्गुलीः करशालाः प्रक्रम्य प्रारम्भ्य । 'प्रारम्भः प्रोपतः क्रमः'
इति हैम्याम् । स्थापयित्वा । मुरारेर्नारायणस्य चरणं पदम् । आकाशमित्यर्थः । प्रमा-
तुमीहे' प्रमाणविषयं नेतुमिच्छामि । यथा कश्चिदज्ञानवान्पुमान्स्वाङ्गुलीर्मण्डयित्वा अ-
नन्तं नभः प्रमातुमारभते, न पुनः प्रभवति, तथा वाचा गोचरातीतं शुरुवृत्तं कर्तुं प्रार-
ब्धवानप्यहं न सम्यक्तया पूर्णं प्रणेतुं प्रभविष्णुरिति तत्त्वम् ॥

न तु कश्चिदपि प्रमुवृत्तं भाषितुं प्रभुर्भवेत्तदेवाह—

यो वालुका हैमवतीप्रतीरे प्रमाति संख्याति च विष्णुषोऽब्धेः ।

ताराः पुनः पारयति प्रमातुं गुणान्गणेन्दोर्गणयेन्न सोऽपि ॥ ७ ॥

यो जनो हैमवत्या मन्दाकिन्याः । 'गङ्गा त्रिगुणा ऋषिकुल्या हैमवती' इति हैम्याम् ।
प्रतीरे तटे । 'तटं तीरं प्रतीरं च' इति हैम्याम् । वालुकाः सिकताकणान्प्रमाति प्रमाणय-
ति च । पुनः—यो अब्धेः समुद्रस्य विष्णुषो जलविन्दून्संख्याति संख्यागोचरीकरोति । पुनः—
यस्तारास्तारकाः प्रमातुं प्रमाणीकर्तुं पारयति समर्थोभवति । सोऽपि प्रज्ञाप्रकर्षपरामृत-
पुरुषूत्सूरिरपि गणत्तपागच्छस्तत्र इन्दुरिव सर्वेषामाह्लादकृत्वेन इन्दुस्तस्य गच्छनाय-
कस्य हीरविजयसूरैर्गुणान्ज्ञानदर्शनचारित्र्यमदमादिकान्न न गणयेद्गणयितुं न शक्नुयात् ॥

प्रागुक्तं पुनरपि द्रव्यन्तर्कायसामर्थ्यं वक्ति—

वृत्तं विभोर्भाषितुमप्रभुर्यज्जम्भारिसूरिस्तदहं किमीशे ।

यः शृङ्गिशृङ्गाग्रगतैर्दुरापः किं भूमिगस्तं विधुमाददीत ॥ ८ ॥

विभोर्हीरविजयसूरेश्वरस्य वदन्तं चरित्रं भाषितुं नक्तं जम्भारेः शक्तस्य सूरि-

राचार्यः । 'प्रज्ञाप्रामाण्यपराख्यलौकृतपुण्डरगुदः' इति चम्पूकृपायाम् । सोऽप्रमुरसमर्थः । तद्वत् वक्तुमहं कविः किं कथम् । अथ वा निमित्ति प्रश्ने वितर्के ईदृशे समर्थो भवामि । अपि तु नेत्यर्थः । उक्तमर्थमर्थान्तरेण द्रष्टव्यति—यथन्द्रः शृङ्गिणः शिखरिणः शैलस्य शृङ्गे शिखरं तस्य यदग्रं सर्वोपरितनूमिभागः तत्र गतैः प्रातैः पुष्यैः । दुःखेन कष्टेन आप्यते लभ्यते इति दुरापः । सर्वथापि प्राप्तुं न शक्यः । तं विधुं चन्द्रमस्तं भूमिगो भूमौ स्थितः पुमान्किमिति प्रश्ने आदर्शतः गृहीतास्त्वपाणिना ॥

यद्येव तर्हि वृत्तं न कर्तव्यम् । नहि, कर्तव्यं त्ववश्यमेव । तर्हि कथं कारिष्यतेऽतः
करणसामर्थ्याद्—

प्रभोः प्रभावादय वा कथं न प्रभुर्भवामि प्रविधातुमेतत् ।

स्वःसत्प्रसादाद्भिदशाचलस्य शिखासु खेलायति किं न खल्लः ॥ ९ ॥

अथ वेति स्मरणमर्थे पक्षान्तरे वा । अत्रान्तरे मम गुरुभक्तिप्राग्भारवशाविर्मृतमा-
ग्योद्यात्स्मृतिविषयमाधातम्, तदेव काव्ये प्रोच्यते । प्रगोर्हारविजयसूरोः प्रभावान्माहा-
त्म्यादेतत्काव्यं प्रविधातुं निर्मातुमहं प्रभुः समर्थः कथं न भवामि । अपि तु प्रभुर्भवा-
न्येव । उक्तमर्थमर्थान्तरेण समर्थयति—सञ्जथरणविकटः पुमान् स्वः स्वर्गे सीदति
तिष्ठतीति स्वःसदेवस्तस्य प्रसादादनुग्रहाद्दिशाचलस्य मेरोः शिखासु अग्रभागभूमिषु किं
न रोलायति क्रीडति । अपि तु सेतुतीत्यर्थः । यथा सञ्जो दिव्यानुभावात्सुरशिखरेशिखारै
सेतति, तथाहमपि हीरसूयमाहात्म्यादेतत्काव्यं कर्तुं समर्थोभवाम्येव । ‘क्रीडति विद्व-
रति रमते सेतति खेलायतीति सेतार्थः’ इति क्रियाकलापे ॥

इति पीठिकापद्धतिः ।

अथ वर्षेनप्रारम्भः—

सुपर्वभिर्भोगिभिरङ्घ्रिसर्वैर्ललां स्वयं त्रिभ्रदिव त्रिलोक्याः ।

प्रेयानिव स्त्रीभिरिहास्ति जम्बूद्वीपोऽन्विवेलाभिरुपास्यमानः ॥ १० ॥

इह जगति भूमण्डलरम्यमद्यमलोके पाथिवो रजतहेमरत्नमयोऽनादृताभिधानस्य द्वी-
पाधिदेवस्याशक्तमृत उत्तररुद्धवर्तां जम्बूद्वीपेनोपलक्षितो द्वीपो जम्बूद्वीपोऽस्ति वर्तते ।
जम्बूद्वीपः किं न्यमानः । उपास्यमानः नैव्यमानः । काथिः । अथ्येः ममुद्रस्य वे-
दानिर्देशरुद्रिभिः । कः व्याभिर्त्वि । प्रेयान् स्त्रीभिर्त्वे । यया अतिशयेन प्रियः ।
मयःपन्थः दुष्टप्रामिस्त्वज्जनेभ्योऽपि पतिप्रनाना स्त्रीणां प्रेमाधिक्यं भवत्येव तेन प्रेया-
निर्ति परीषादायम् । ग्रान्ताः स्त्रीनिर्निष्यन्दे । जम्बूद्वीपः किं कुर्वन् । उदयेत्येत—दि-
क्षति पाथयति । ताम् । स्त्रीणां शैर्नां विज्ञानं वा । कस्याः । जित्तेयमा जगत्प्र-
पत् । जम्बू । रज्यमानस्य । तैः । श्रीवार्धनानन्देनयशस्विस्त्वमस्तिप्रशस्तदिनेवा-
दिभिर्गो मुपनिर्दिष्टः । तथा—वेदिनिर्गम्यमृत्तमः । तथा—श्रीनिर्दिष्टमार्गः । 'संव-
त्सरः शैर्नां मृत्तमः' । अथर्ववेदिनिर्गम्यमृत्तमः । अथर्ववेदि । दि० । मुक्तोन्नतानि

पर्वाणि पशुषणादीपालिकादीनि येषां ते तथा । पुनः किं० । भोगो राज्यादिसुखमस्त्ये-
षामिति मत्वर्यीयप्रत्यये भोगिनस्तैः । विलासम् । 'लस श्लेषणक्रीडनयोः' इति धात्वर्थत्वा-
दाश्लेषणं मिलनं कलयन् ॥

नीराजयन्तीष्विव चित्रमानुमादाय दिग्वारविलासिनीषु ।

संवर्धयन्तीषु पयःपृषद्विर्वेलासु कान्तास्त्रिव मुक्तिकाभिः ॥ ११ ॥

यं शंभुशैलच्छविरोमगुच्छचन्द्रातपत्रोद्धतवाहिनीकम् ।

वार्धेस्तरङ्गा मगधा इवोर्वधवं स्तुवन्तीव गभीररावैः ॥ १२ ॥

यं जम्बूद्वीप वार्धेः समुद्रस्य तरङ्गाः कल्लोलाः । उत्प्रेक्ष्यते—गभीररावैर्मन्द्रस्वरैः स्तुव-
न्तीव स्तुतिं कुर्वन्तीव । के इव । मगधा इव । यथा मागधा वंशादिस्तुतिकारिण उर्वी-
धवं पृथ्वीपतिं स्तुवन्ति । किं० जम्बूः । शंभुशैलः कैलासस्तस्य च्छवयः स्फटिकरत्न-
निर्यद्वृत्तय एव रोमगुच्छाक्षमाराणि यस्य तथा चन्द्रो विधुमण्डल एवातपत्र छत्रं यस्य ।
पुनः किं० । उद्धता रक्षतरङ्गैवत्कटा वाहिन्यो नद्यो यस्य । पश्चात्कर्मधारयः । उर्वीधवम-
पि शंभुशैलच्छविबुज्ज्वला रोमगुच्छा यस्य । तथा—चन्द्रतुल्यमातपवारणं यस्य । तथा—
उद्धताः स्वच्छोत्कर्षाद्वैरिवारं दृण मन्यमाना वाहिन्यः सेना यस्य । अत्रापि कर्मधारयः ।
कासु सतीषु । दिग्वारविलासिनीषु सतीषु दिश एव वाराङ्गनास्तासु । उत्प्रेक्ष्यते—नीरा-
जयन्तीष्विव । नीराजनमारात्रिकां कुर्वतीषु । नीराजनां कुर्वन्ति इति नीराजयन्ति ।
करणे निप्रत्ययः । नीराजयन्तीति नीराजयन्त्यस्तासु । 'प्रदक्षिणीकृत्य जयाय सृष्ट्या
रराज नीराजनया स राजयः' इति नैषधे । 'नीराजनया आरात्रिकविधानेन' इति तद्वृत्तिः ।
किं कृत्वा । चित्रमानुं सूर्यमादाय गृहीत्वा । अन्या अपि वारविलासिन्यश्चित्रमानुं वदि-
मादाय राजानं नीराजयन्ति । 'त्रभो हंसश्चित्रमानुर्विवस्त्रान्' । तथा—'वृषाकापिः पावक-
चित्रमानु' इति सूर्यवहिनानी ह्यैम्याम् । पुनः कासु सतीषु । वेलासु समुज्जलवृद्धिषु
सतीषु । किं कुर्वतीषु । संवर्धयन्तीषु अवकिरन्तीषु । उत्प्रेक्ष्यते—वर्धायन्तीष्विव ।
वर्धायन्तीति प्रयोगः कल्पकिरणावल्याम् । कैः । पयसा पानीयानां पृषद्विर्विन्दुभिः ।
कास्त्रिव । कान्तास्त्रिव । यथा कामिन्यः क्षमाकान्त मुक्तिकाभिर्मुक्ताफलैरुपलक्षणाज्ञै-
रीष वर्धायन्ति । 'अवाकिरन्वयोवृद्धास्तं लाजैः पौरयोषितः' इति रघुवशेऽपि । 'सिता
वमन्तः खलु कीर्तिमुक्तिकाः' इति नैषधे ॥ युग्मम् ॥

चन्द्रार्कचक्रद्वयशृङ्गभूतक्षेत्रप्रभू रत्ननिधानवार्धिः ।

युः कोऽपि चक्रीव चकास्त्यसंख्यद्वीपावर्त्तपैः समुपास्यमानः ॥ १३ ॥

यो जम्बूद्वीपः कोऽप्यद्भुतवैभवः । 'जयति मधुसहायः सर्वसंसारवल्लीजननजरठकन्दः
कोऽपि कन्दर्पदेवः' इति चम्पूकथायाम् । 'कोऽप्यद्भुतवैभवः' इति तद्विष्णुकैः । च-
क्रीव सार्वभौम इव चकास्त्रि शोभते । किंविगिद्ये यः । चन्द्रो विधुरर्कः सूर्यस्तावेव

चक्रे रथाङ्गे तयोर्द्वयं विभर्ताति चक्रद्वयशृत् । पुनः किभूतः । प्रभूतानां क्षेत्राणाम् । १ भरत
२ हिमवत ३ हरिवर्ष ४ महाविदेह ५ देवकुरु ६ उत्तरकुरु ७ रम्यक ८ ऐरण्यवत ९
ऐरावताभिधानानां नवसंख्याकानां वर्षाणां प्रकर्षेण भूतपत्तिस्थानम् । पुनः किभूतः ।
रत्नानां मणीनां निधानानां च वार्धिवार्धिनामघेया सख्या यत्र । 'शते सहस्रमयुतं लक्ष-
प्रयुतकोटयः । अर्धदमब्ज खर्वे च निखर्वे च महाम्बुजम् । शङ्खुर्वार्धिरन्त्यं मध्यं परार्धं
चेति नामतः॥' इति हैममालायाम् । लौकिका सख्या । यद्वा रत्नैरुपलक्षितानि संपूर्णानि
वा निधानानि निधयः वार्धिश्व । सगरचक्रवर्तिवचसा सुस्थितसुरानीतः शत्रुंजयसैला-
द्वादशक्रोशद्वरमुक्तः समुद्रो यत्र । पुनः किभूतः । असंख्याः सख्यातीता ये द्वीपाः । १ घातु-
कीखण्ड २ पुष्कर ३ वारुणी ४ क्षीर ५ घृत ६ इक्षु ७ नन्दीश्वर ८ अरुण ९ अरुण-
वर १० अरुणवरावभास एवं त्रिप्रत्ययावतारकुण्डल-शङ्ख-रुचक-भुजग-कुश-श्रौतप्रमुखा
असख्याता द्वीपास्त एवावनीं पृथ्वीं पान्ति रक्षन्ति इति कृत्वा भूपास्तेरुपास्यमानः संसे-
व्यमानः । चक्री तु एकचक्रभृत्तया एकस्य भगतादेः क्षेत्रस्य प्रभुः स्वामी । तथा चतु-
र्दशनवनिधानवानेव, द्वात्रिंशत्सहस्रसंख्याकैरेव भूपै राजभिः सेव्यः ॥ इति जम्बूद्वीपः॥

अन्तःस्फुरन्मौक्तिकरत्नराजीविराजिकुल्येशदुकूलभाजः ।

भास्वज्जगत्यर्जुनमेखलाया निशावशाहर्मणिकर्णिकायाः ॥ १४ ॥

संध्यारुचीकुङ्कुमपङ्क्तिराङ्गप्राचीप्रतीचीक्षितिभृत्कुचायाः ।

द्वीपश्रियास्तारकतारहारे किंनयको राजति रत्नसानुः ॥ १५ ॥

यत्र जम्बूद्वीपे रत्नसानुमेरु राजति शोभते । किं० । उत्प्रेक्ष्यते—द्वीपश्रिया जम्बूद्वीपल-
क्ष्यास्ताङ्का ज्योतीषि ता एव तारा निर्मलमौक्तिकानि । 'तारो निर्मलमौक्तिके' इत्यने-
कार्थः । तेषां हारस्तत्र किंनयको मध्यमणिः । किभूताया द्वीपश्रियाः । अन्तर्मध्ये
स्फुरता द्योतमानानां मौक्तिकानां मुक्ताफलानां रत्नानां मणीनां राजी श्रेणी तया विरा-
जते इत्येवशीलो य. कुल्याना नदीनाम् । 'कुल्या तु सारिणी नद्योः' इत्यनेकार्थः । ईशः
स्वामी । 'यादः स्रोतोवार्नदीशः' इति हैमीवचनात् । स[मुद्र] एव दुकूलं क्षौमवर्त्म भ-
जन्वाश्रयते सा तस्याः । 'सागराद्याग्रे स्युर्नेमी मेखलाम्बरा.' इति हैमीवचनात् । समुद्रस्य
वृहत्त्वेनोपादानम् । पुनः किभूतायाः । भास्वन्ती दीप्यमाना या जगती । कपिशिपेकव-
जितप्रकारमिति । सैवाजुनस्य सुवर्णस्य मेखला ह्यस्त्री यस्याः सा तस्याः । पुनः किभू-
तायाः । निशा रात्रिर्वशा प्रिया यस्य स निशापतिश्चन्द्रस्तथाहर्मणिर्भास्करस्तावेव कर्णिके
कर्णमूषणे यस्याः सा तस्याः । पुनः किभूतायाः । संध्ये किंनयवसानमवे तयो रुची कान्तिः ।
रुचोश्चन्द्रो दीर्घकारान्तोऽप्यस्ति । यथा—'रुच्यो रुचोर्भाजितकाञ्चनाभिः' इति नैषधे ।
सैव कुङ्कुम केसर तेन पङ्क्तिर्लो व्याप्तावद्वायुस्तद्वै ययोस्तथाविधौ यौ प्राची पूर्वा प्रतीची
पश्चिमा तयोः क्षितिभृता पर्वतावुदयास्ताचलनामानौ तावेव कुर्चा स्तर्ना यस्यास्तस्याः॥
युग्मम् ॥

१. 'कुण्डलायाः' इति पाठः.

यत्रोल्लसद्गौरिमलुङ्गिमश्रीक्षिरप्रवृत्तिः स्फुटभद्रशाली ।

करीव हेम्नः शिखरी विभाति रवीन्दुघण्टाग्रहधर्षरीमान् ॥ १६ ॥

यत्र द्वीपे हेम्नः स्वर्णस्य शिखरी पर्वतो मेरुविभाति । क इव । करीव हस्तीव । किंभूतो मेरुः करी च । उल्लसन्ती प्रोल्लासं प्राप्नुवन्ती स्फुरन्ती गौरिम्नः । 'गौरस्तु श्वेतपीतयोः' इत्यनेकार्थः । पीतत्वस्य श्वेततायाश्च । तथा—तुङ्गिभ्र उन्नतत्वस्य श्रीः शोभा यस्मिन् सः । समासान्तविधेरनित्यत्वाद्भवस्थितविभाषयात्र समासान्तः कप्रत्ययो नागात् । नैषधेऽप्येवं दृश्यते । यथा—'उदुपरिवदि मध्यस्थायिशोतांशुलेखानुकरणपटुलक्ष्मीमक्षिलक्षीचकार' इति । गजविशेषणेऽप्येवमेव । पुनः किंभूतः । झराणा निम्नगणा प्रवृत्तिः प्रवर्तनं प्रसरणं यस्माद्यस्मिन्वा मेरी । करिणि तु निर्झरप्रचारवत्सप्तधाप्रवृत्तिर्मदप्रवाहो यस्मिन् । 'मदो दानं प्रवृत्तिश्च' इति हैम्याम् । पुनः किंभूतः । स्फुटं विनिम्रमुन्मिषित विफसितम् । 'दलितं स्फुटितं स्फुटम्' इति हैम्याम् । भद्रशालाख्यं वनं यत्र । करी तु स्फुटं प्रकट भद्रजातित्वेन शालते शोभते इति सः । 'शाल प्रशसायाम्' इति कल्पद्रुमे । पुनः किंभूतः । रवीन्दु सूर्याचन्द्रमसौ तत्रैव घण्टे तथा ग्रहा मङ्गलाद्या उपलक्षणाक्षजतरकास्त एव धर्षयः क्षुद्रघण्टिका यस्मिन्सः । गजोऽपि रवीन्दुवद्वृत्तघण्टाभ्यां ग्रहसङ्क्षिप्तिभिश्च युक्तो भवति ॥

यत्रार्थिनोऽर्थेशमिव प्रसार्य करान्सुवर्णं विवरीषवः किम् ।

प्रदक्षिणागोचरतां नयन्ति ज्योतिर्गणा गैरिकसानुमन्तम् ॥ १७ ॥

यत्र जम्बूद्वीपे ज्योतिर्गणा ग्रहनक्षत्रतारासमूहा गैरिकस्य । 'गैरिक स्वर्णधात्वोः' इत्यनेकार्थः । सानुमन्त पर्वतं सुमेरुम् । प्रदक्षिणाया दक्षिणावर्तभ्रमिक्रियाया गोचरता नयन्ति प्रापयन्ति । 'मन्ये न मे श्रवणगोचरता गतोऽसि' इति कल्याणमन्दिरस्तवे । तथा—'द्वीपाधिपात्रयनयोर्नैय गोचरत्वम्' इति नैषधे । कि० । उत्प्रेक्ष्यते—करान्किरणान्पाणीन्प्रसार्य विस्तार्य विवरीषवः । 'वृञ् याचने' । वरीतुमिच्छवो याचितुकामाः किम् । के इव । अर्थिन इव । यथा याचकाः करान्प्रसार्य सरलीकृत्य स्वर्णमभ्यर्थयितुकामा अप्येश धनपतिं प्रदक्षिणयन्त्यनुकूलीकुर्वन्ति ॥ इति मेरुः ॥

सवेशकैश्यायितकूलिनीशो ललामलीलायितसिद्धशैलः ।

द्वीपेन्द्रिराया इव भालपट्टो यसिन्व्यभाद्भारतनाम वर्षम् ॥ १८ ॥

यस्मिञ्जम्बूद्वीपे भारतमिति नाम यस्य तादृश वर्षं क्षेत्र व्यभाद्भासे । यादृक् प्रयमादरकेश्वमूढ तादृक्पञ्चमारके नास्ते । अवसर्पिणीकालानुभावात्सर्वेऽपि पदार्था अनन्तगुणपर्यादिभिर्होयमानाः सन्त्यत एव भूतकालः । उल्लेक्ष्यते—द्वीपेन्द्रिराया जम्बूद्वीपलक्ष्म्या भालपट्टो ललाटमिव । किंभूतः । सवेशे सनिधौ श्यामत्वात्कैश्यायितः केशसमह

इवाचरितः । 'केशानां कैश्यकेशिके' इति ह्रैय्याम् । कूलिनीशो लवणाम्बुराशिर्वस्य । पुनः किभूतः । ललाघ्रस्तिलकस्य लीला विलासस्तद्वाचरितः सिद्धशैलः शत्रुंजयादिर्यस्मिन् यस्य वा । ललामशब्दो नकारान्ताकारान्तोऽप्यस्ति लिङ्गानुशासनावच्छर्णो ॥

पराजितद्वीपततिप्रतीष्टचिरत्नरत्नाद्युपदागणेन ।

द्वीपेन पृथ्वीपतिनेव वर्षं व्यधायि धामोपनिधेरिवैतत् ॥ १९ ॥

द्वीपेन जम्बूनाम्ना एतद्वर्षं भारतं क्षेत्रमुपनिधेः । उत्प्रेक्ष्यते—न्यासस्य धाम गृहं व्यधायि चक्रे । केनेव । पृथ्वीपतिनेव । यथा राज्ञा निक्षेपस्य निकेतनं क्रियते । किंभूतेन द्वीपेन पृथ्वीपतिना च । पराजिता निजौजोविभवैः पराभूता स्वायत्तीकृता च । 'भोजो बले प्रतापे च' इत्यनेकार्थः । या द्वीपानां ततिः श्रेणी तस्याः सकाशात्प्रतीष्टो गृहीतश्चिरत्नानि चिरकालोत्पन्नानि रत्नानि मणयस्त्वदादिरुपदागणः प्राभृतप्रकटो येन स तेन । 'प्रतीष्टकामञ्जलदलजालकम्', तथा 'चिरत्नरत्नाचितमुच्चितं चिरात्' इति नैषधे ॥ इति भरतक्षेत्रम् ॥

वैताढ्यशैलो विपुलां द्विफालां विनिर्मिमीते स्म निजेन यस्य ।

यमीभ्रमीभङ्गिविभूष्यमाणां त्रैणस्य सीमन्त इव प्रवेणीम् ॥ २० ॥

वैताढ्यनामा शैलः यस्य भरतक्षेत्रस्य भूमौ द्विफालां द्विभागां विनिर्मिमीते स्म कृतवान् । 'द्विफालबद्धाधिकुराः शिष्टःस्थितम्' इति नैषधे । केन । निजेन आत्मना । 'श्रुत्वा निजं सीमजया निरस्तम्' इति नैषधे । 'निजमात्मानम्' इति तद्वृत्तिः । क इव । सीमन्त इव । यथा त्रैणस्य त्रीणां समूहस्य सीमन्तः केशवर्त्म प्रवेणीं कवरीं द्विफालां कुण्ठते । किंभूताम् । भूमौ प्रवेणीं च । यमी यमुना तस्या भ्रमी भ्रमणमावर्तकृज्जलपरिभ्रान्तिस्तस्या भद्रयो विलासाः । 'शृङ्गारमद्भिद्विरेऽपि' इति नैषधे । 'शृङ्गारविलासयोग्येऽपि' इति तद्वृत्तिः । रचनाश्च । नाभिर्विभूष्यमाणामलक्रियमाणाम् ॥

वैताढ्यशैलेन विभज्यमानावुभौ विभागौ भरतस्य भातः ।

द्वीपावनीपं किमुपेत्य भूत्या जितौ भजन्तौ फणिनाकिलोकौ ॥ २१ ॥

भरतक्षेत्रस्य वैताढ्यनाम्ना शैलेन विभज्यमानौ विभागौ क्रियमाणौ द्वौ विभागावशौ भातौ राजतः । किमुपेक्ष्यते । भूत्या स्वलक्ष्म्या जितौ पराभूतौ सन्तौ उपेत्य समीपमागत्य द्वीपमेवावनीपं भूपं सेवमानौ भजन्तौ फणिनां नागानां नाकिनां देवानां लोकौ भुवनौ । पातालस्वर्गलोकवित्यर्थः ॥ इति भरतक्षेत्रस्य द्वौ विभागौ ॥

स्वच्छन्दकेलीतरलीभवन्त्याः स्रस्तं शिरस्तो भुवि वर्षलक्ष्म्याः ।

किमुत्तरीयं मरुतोत्तरङ्गीकृतं सितं यत्र वमस्ति गङ्गा ॥ २२ ॥

यत्र भरतक्षेत्रे गङ्गा वमस्ति भासते । 'निगानभःसदृशे रजनीगगनवुल्ये । तथा निशानैस्तेजस्विभिर्वमस्तीति । तथा सदृश इः कामो यस्य' इति चम्पूटिप्पनके । उल्ले-

क्षयते—स्वच्छन्दं स्वेच्छया केली क्रीडा । 'केलीभिस्त्वर कृशोदरि' इति नैषधे । तथा तरलीभवन्त्याश्चलजायमानाया वर्षलक्ष्म्या भरतक्षेत्रश्रियाः शिरस्तो मस्तकाद्भुवि भूमौ स्रस्तं पतितमुत्तरीयमुपर्याच्छादनवस्त्रं प्रावरणमिव । किंभूतम् । मरुता वायुना उत्प्राव-
ल्येन तरङ्गयुक्तं कृतम् । पुनः किंभूतम् । सितमुज्ज्वलम् ॥ इति गङ्गा ॥ इति भरतक्षेत्रम् ॥

तद्वक्षिणार्धे सुरगेहगर्वसर्वकषो गूर्जरनीवृदास्ते ।

श्रियेव रन्तुं पुरुषोत्तमेन जगत्कृताकारि विलासवेश्म ॥ २३ ॥

तस्य भरतक्षेत्रस्य दक्षिणदिक्पार्श्ववर्तिनि अर्धे सामिभागे खण्डे सुरगेहस्य स्वर्गस्य यो गर्वः स्ववैभवाहंकारस्तस्य सर्वकषः सर्वापहारी गूर्जर इति नामा नीवृद्देश आस्ते वर्तते । उत्प्रेक्ष्यते—पुरुषोत्तमेन नरश्रेष्ठेन । जातावेकवचनम् । विष्णुना च सार्धं रन्तुं क्रीडितुं श्रिया लक्ष्म्या कर्त्त्र्या जगत्कृता सर्वच्छष्टिविधायिना विद्यात्रा विलासवेश्म केलिनिकेतनमकारि कारितमिव । प्यन्तप्रयोगः ॥

अशेषदेशेषु विशेषितश्रीर्यो मञ्जिमानं वहते स्म देशः ।

आक्रान्तदिक्चक्र इवाखिलेषु वसुंधरामर्तुषु सार्वभौमः ॥ २४ ॥

यो देशो गूर्जरमण्डलो मञ्जुनो भावो मञ्जिमा त चावतां वहते स्म दधौ । किंभूतो देशः । विशेषः सर्वातिशायिता संजातोऽस्यामिति विशेषिता श्रीर्धनधान्यादिका सर्वापि संपत्तिरूपा लक्ष्मीः शोभा वा यस्य । अत्र समासान्तविधेरनित्यत्वात्कप्रत्ययाभावः । केषु । अशेषेषु समस्तेषु देशेषु जनपदेषु । पुनः किंभूतम् । आक्रान्त महत्त्वादात्मना व्याप्तं दिशां चतस्रणामुपलक्षणाद्विदिशामपि एवावता अष्टानां हरिता चक्र मण्डलं येन । क इव । सार्वभौम इव । यथा सर्वमूर्मेरीश्वरश्चक्रवर्ती अखिलेषु सर्वेषु वसुंधरामर्तुषु भूषाणेषु विशेषितश्रीर्भवति । किंभूतः । आक्रान्त खमुज्ज्वलेन विजित दिक्चक्र येन ॥

सुखामिमाजो विवुधाभिरामाः सजिष्णवो यत्र पुरः स्फुरन्ति ।

धृता दधानेन दिवाभ्यसूयां येनामरावत्य इवाप्रमेयाः ॥ २५ ॥

यत्र देशे पुरो नगर्यः स्फुरन्ति । किंभूताः । सुशोभनं नीतिमन्तं स्वामिन राजान भजन्ति इति सुखामिमाजः । पुनः किंभूताः । विशेषेण वुधाश्चतुर्दशविधावेदिनः पण्डितास्तैरभिरामा मनोज्ञाः । पुनः किंभूताः । सह जिष्णुभिर्जयनशीलैः सुमटादिभिर्वर्तन्ते यास्ताः । उत्प्रेक्ष्यते—दिवा देवलोकेन सहाभ्यसूयामीर्ण्या दधानेन वहता येन देशेन अप्रमेयाः प्रमातुमशक्या गणनातीता अमरावत्य इन्द्रपुर्य इव धृताः । किंभूता अमरावत्यः । सुस्वामिनं सहस्राक्षत्वात्सर्वप्रकृतिभाववेदिन पुरंदर स्वामिकार्तिकं वा भजन्तीति । पुनः किंभूताः । विवुर्धैर्देवै रम्याः । पुनः किंभूताः । सह जिष्णुना शक्रेण कृष्णेन वा वर्तन्ते यास्ताः । सश्रीका हरय इति चम्पूकथायाम् । अथ वा जिष्णुश्च जिष्णुश्च जिष्णू कृष्णेन्द्री ताभ्यां सह । सरूपाणामेकशेषे ॥

अथ कानिचित्तीर्थानि प्रतिपाद्यन्ते—२

शत्रुंजयाद्रेस्तलहट्टिकायां यदार्धभिर्वासयति स्म पूर्वम् ।

द्विषन्निव क्षोणिभृतां विनीतां यस्मिंस्तदानन्दपुरं समस्ति ॥ २६ ॥

यन्नगरं पूर्वं प्रथमयात्राकरणसमये शत्रुंजयाद्रेदर्शनादुत्पन्नामन्दानन्दात् शत्रुंजयाद्रेः सिद्धावलयस्य तलहट्टिकायां सीममूमौ । ‘सन्मेतश्चैतलहट्टिकायां ग्रामसत्तमे । क्षेमकरः सार्यनामा ग्रामाध्यक्षो भवानभूत् ॥’ इति प्रतिक्रमणसूत्रवृहद्वृत्तौ । ऋषभस्यापत्यमार्धभिर्भरतचक्री वासयति स्म निवेशितवान् । वार्धकिरत्नेनेति शेषः । क इव । क्षोणिभृतां द्विषन्निव । यया पर्वतानां शत्रुरिन्द्रः पूर्वं प्रथमं श्रीऋषभमस्त्वामिराज्यावसरे सर्वनगर-पुरग्रामादिनिवेशनप्रथमप्रारम्भे विनीतां नाम्नां नगरां वासितवान् । धनदेनेति शेषः । यस्मिन्देहे तदानन्दपुरमधुना नु बृहन्नगरापरामिधानं पुरं विमाति ॥ इत्यानन्दपुरम् ॥

यत्तुङ्गतारङ्गगिरौ गिरीशशैलोपमे कोटिशिला समस्ति ।

स्वयंवरोर्वीव शिवाम्बुजाक्षीपाणिग्रहे कोटिमुनीश्वराणाम् ॥ २७ ॥

यस्मिन्देहे जुष्टेऽब्रह्मिहे तारङ्गनाशि पर्वते कोटिशिला समस्ति विद्यते । किंभूते तारङ्गगिरौ । गिरीशस्य शिवस्य शैलः कैलाशस्तस्योपमा सादृश्यं यस्य स तस्मिन् । उ-त्प्रेक्ष्यते—कोटिसंख्याकानां मुनीश्वराणां शिवं सिद्धिः सैवाम्बुजाक्षी वधुस्तस्याः पाणिग्रहे विवाहे स्वयंवरोर्वी स्वयवरमण्डपमेदिनीव ॥

यत्पर्वते कल्पितसप्तभूमी राजर्षिणाकार्यत जैनगेहः ।

इवाधिरोढुं शिवचन्द्रशालां निःश्रेणिकारोहणसप्तकाङ्का ॥ २८ ॥

यस्मिंस्तारङ्गशैले राजर्षिणा कुमारपालेन कल्पिता रचिताः सप्तसंख्याका भूमयः । पिष्टणिका । उपर्युपरि स्थितिस्त्यानकानि यत्र स कल्पितसप्तभूमिजैनगेहः प्रासादः शि-ल्पिभिरकार्यत निर्मापितः । उत्प्रेक्ष्यते—शिवं मोक्षस्तदेव चन्द्रशाला शिरोमूढं तामधिरोढु-मुपरि चटिदुम् । चटतिप्रयोग ऋषिमण्डलवृत्तौ । यथा—‘चटिष्यति कथं प्रौढदेहोऽयं गजराजवत्’ इति । आरोहणानां सोपानानां सप्तकमङ्के उत्सङ्गे यस्यास्तादृशी निःश्रेणिका अधिरोहणी कारितेव ॥

गभीरतापःकृतवार्धिनैवोपदीकृतं दन्तिनमुद्रहन्तम् ।

राजर्षिरस्मिन्विजयाङ्गजातं तीर्याधिपं स्थापयति स्म चैत्ये ॥ २९ ॥

अस्मिंस्तारङ्गगिरौ चैत्ये स्वकारिताप्रासादे राजर्षिः कुमारपालभूपालो विजयाया जित-शत्रुदृषपत्न्या अङ्गजातं नन्दनमजितनामानं द्वितीयतीर्थकरं स्थापयति स्म निवेशयामास । किं कुर्वन्तम् । उद्रहन्तं दधनम् । कं कर्मतापन्नम् । दन्तिनमर्याल्लञ्छनरूपं गजम् । उत्प्रेक्ष्यते—गभीरतया गाम्भीर्येणापःकृतेन अलञ्घ्यमध्यत्येन परामृतेन वार्धिना समुद्रेण उपदीकृतं दौकितमिव । वार्धो जलकरिणां सङ्गाव[स]त्त्वादिरावणस्याप्यर्धवे समुत्पन्नत्वा-

चेयमुत्प्रेक्षा । अथ वा 'विन्ध्येन धैर्यैरिव धिक्कृतेन' इति पाठः । तत्र धैर्यमन्दरादिभ्योऽप्यतिशायिस्वधीरताभिर्धिकृतेनातिभूतेन विन्ध्येन विन्ध्याचलेनोपदीकृतमिव । विन्ध्याचले हि करिणां सद्भावः । 'रोहणाचले रत्नानि । मलयाद्रौ चन्दनानि । विन्ध्याचले गजाः' इत्यादि काव्यकल्पलतायाम् । तथा—'स्वस्थानात्पदमात्रमप्यचलतो विन्ध्यस्य चानेकशो जायन्ते मदपालिपालितयशःश्रीलम्बिनः कुम्भिनः' इति सूक्तेऽपि ॥

चैत्येन चूडामणिनेवं शीर्षं विभूष्य राजर्षिरमुष्य शृङ्गम् ।

सिद्धाचलस्येव सुमङ्गलाभूस्तीर्थत्वमुर्व्यां प्रथयांचकार ॥ ३० ॥

कुमारपालोऽमुष्य तारणगिरेः । तारण इत्यभिधानं सामसौभाग्यकाव्ये । तीर्थत्वं च सकलकर्मक्षयकरणाविधिना मोक्षगमनस्थानकतामुर्व्यां पृथिव्या प्रथयांचकार विस्तारयामास । क इव । सुमङ्गला भूरिव । यथा सुमङ्गला ऋषभदेवपत्नी तस्या तस्या वा भवतीति सुमङ्गलाभूर्भरच(त)क्री सिद्धाचलस्य शत्रुजयाद्रेस्तीर्थता प्रथयति सा । किं कृत्वा । विभूष्य विभूषां शोभा लम्बयित्वा । कम् । शृङ्ग शिखरम् । अर्धोत्तारणगिरेरेव । केन । चैत्येन स्वकारितविहारेण । किं केनेव । शीर्षं चूडामणिनेव । यथा कश्चित्पुमान् मस्तकं चूडामणिना विभूषयति ॥

देशे पुनस्तत्र समस्ति शङ्खेश्वरोऽन्तिकस्थायुकनागनाथः ।

धात्रा धरित्र्यां जगदिष्टसिद्धौ मेरोरिवादाय सुरद्रुरुतः ॥ ३१ ॥

अपरतीर्थवर्णनाधिकारे तत्र गुर्जरदेशे पुनरन्यत् श्रीशङ्खेश्वरपार्थनाथः तीर्थं समस्ति जागर्ति । किं शङ्खेश्वरः । अन्तिके समीपे स्थायुकः सेवाहेवाकितया नित्यं तिष्ठत्येवशीलः नागतानां नाथः प्रमुर्धरणेन्द्रो यस्य । अथ वा । पष्ठाशीतिसहस्रनागनायकप्रागजन्मवर्षमानाचार्याभिधानशङ्खेश्वराधिष्ठायकनागेन्द्रो यस्य । अथ वा पुरुषादेयनामकर्मणि श्रीपार्श्वनाथं विमुच्य अन्येषा देवानां समीपे अधिष्ठातृत्वेन । अमानोना प्रतिषेधे । ना कदाचिदपि न गच्छन्तीति नागाः अष्टाचत्वारिंशसहस्रयक्षास्तेषां नाथः पार्श्वयक्षो यस्य स । उत्प्रेक्ष्यते—जगदिष्टसिद्धौ । 'तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशः' इति न्यायाज्जगज्जनानामिष्टस्याभिलषितस्य सिद्धौ पूर्तये मेरोः सुरतरुनिवासभूमेरादाय गृहीत्वायात्कल्पद्रुमं धात्रा ब्रह्मणा धरित्र्यां गुर्जरमण्डलमेदिन्याम् । धरित्रीति गुर्जराभिधानम् । अथवा केवलं भूमावेव सुरद्रुः कल्पवृक्ष उतः प्ररोपित इव ॥

विद्याधरेन्द्रौ विनमिर्नमिश्र यद्विन्ध्वमभ्यर्चयतः स पूर्वम् ।

स्वर्गे ततोऽपूजि विडौजसा यत्स्वधाम्नी एव स्पृहयेव सिद्धेः ॥ ३२ ॥

नमिश्च पुनर्विनमिर्नाम विद्याधरेन्द्रौ छद्वास्यश्रीऋषभदेवसेवासंलुष्टधरेन्द्रप्रदत्तवैताव्यदक्षिणोत्तरश्रेणिद्वयराज्याष्टाचत्वारिंशद्विद्यालंकृतौ पूर्वं प्रथममस्याश्चतुर्विंशत्यादिसमये श्रीमद्युगादिदेवे विद्यमाने सति नमिर्विनमिनामानौ सेचरेन्द्रौ यस्य श्रीशङ्खेश्वरपार्थ-

नायस्य विम्ब प्रतिमामभ्यर्चयतः स्म पूजयतः स्म । विम्बशब्दः पुनपुंसके । ततस्तदन-
न्तरं यद्विम्बं विडोजसा शक्रेणापूजि पूजितम् । उक्तेष्वयते—स्वर्गे देवलोकै मनुष्या-
वतार विनैव देवमन्विष्यैक्रियशरीरेणैव सिद्धैर्मुक्तेः स्पृहया वाञ्छयेव ॥

तेनाय मुक्त गिरिनारिशृङ्गेऽधिगम्य माणिक्यमिवामराणाम् ।

नीत्वात्मधाम्नोर्विधुपद्मपाणी यदार्चितां निर्वृतिमीहमानौ ॥ ३३ ॥

विधुपद्मपाणी चन्द्रार्कौ यत् श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वविम्बमात्मधाम्नोः स्वगृहयोनिजविमान-
योर्वा नीत्वा आनीय आर्चता पूजयतः स्म । किं कृत्वा । अथ कियत्कालं पूजनात्
तेन शक्रेण सौधमेन्द्रेण गिरिनारिशृङ्गे रैवताद्रेः काञ्चनबलानकाख्यशिखरे मुक्तं स्थापि-
तम् अर्धायत्पार्श्वविम्बं सुराणां माणिक्यमिव चिन्तारत्नमिवाधिगम्य संप्राप्य । विधुपद्म-
पाणी किं कुर्वणौ । ईहमानौ काङ्क्षन्तौ । काम् । निर्वृतिं मुक्तिं सुखं च ॥

ताभ्यां ततः स्थापितमुज्जयन्ते पार्श्वे स्वसर्वस्वमिवावसाय ।

आखण्डलः कुण्डलिनां क्रमेण सभाजनायानयदात्मधाम्नि ॥ ३४ ॥

कुण्डलिनां भुजंगानामाखण्डलः पुरंदरो नागेन्द्रः क्रमेण कियता कालेन श्रीपार्श्वविम्बं
सभाजनाय पूजनार्थम् । 'सभाजनं तत्र ससर्जं तेषां समाजने पश्यति विस्मिते सा' इति
नैषधे । 'सभाजनं पूजनम्' इति तद्वृत्तिः । आत्मधाम्नि स्वमन्दिरे आनयदानयति स्म ।
किं कृत्वा । अवसाय जात्वा । काम् । पार्श्वेनाथम् । पुनः पूर्वदेव ताभ्यां चन्द्रार्कौ-
भ्यामुज्जयन्ते रैवताचले स्थापितं न्यासीकृतम् । किमिव । स्वसर्वस्वमिव स्वस्यात्मनः
सर्वव्यतिथिगिव ॥

गिराय नेमेरविन्दनाभिरुपान्य पद्माप्रियमष्टमेन ।

आनाययत्तेन नितं तमात्मद्विपज्जयं मूर्तिमिवाश्रयन्तम् ॥ ३५ ॥

अथ कियत्कालपूजनागन्तरमरविन्दनाभिर्नारायणो नेमेः श्रीनेमिनाथस्य गिरा वाचा-
एमेनात्मभक्तेन पद्माप्रियं पद्मावसायः प्राणनार्थं धरणेन्द्रमुपास्य आराध्य तेन धरणेन्द्रेण
त पद्माप्रियमिन्द्रस्य जिनं पार्श्वेनायमानायत् । उक्तेष्वयते—मूर्ति शरीरमाश्रयन्तमा-
त्मनः स्वस्य ह्रियता परितः विजयमिव । 'अरविन्दनाभिः' इति माघकाव्ये । तथा 'अर-
विन्दनाभिर्मातुलोपनयधरुणानिर्वाद्यः निःप्रदोषाः संमता एव' इति कातञ्जव्याक-
रणाभिहितेऽपि ॥

ततो जरा येन चद्रहानां न्यवारि वारा रूपनोद्भवेन ।

राणस्तु लुष्टं बहुपस्तिषेव राजीविनीनीधितबलभेन ॥ ३६ ॥

नेमेऽराजनामन्यं येन श्रीपार्श्वेनाथेन रूपनोद्भवेन निजराजानमनुत्तरेण जरा स-
न्निभेन शरते चद्रहानां बहुपस्तिषेव समराजदक्षता जरा प्रविशःलुष्टं जराभविद्या-
रक्षकमुद्भवेति ॥ 'विपला जरा' इति ईश्वरम् । न्यवारि दिनारिता । केमेव । राजी-

विनीजीवितवक्रमेणैव । यथा पश्चिमीप्राणनायेन भानुना त्विषा स्वकिरणेन कृत्वा वाणस्य
वाणनाम्नः कवेर्वपुषः शरीरात्कुष्ठ दुष्टरोगविशेषो निराकृतः । एतद्व्यतिकरविस्तरभक्ता-
मरस्तवदृत्तेरवसैयः ॥

यत्रार्हताध्मायि निजध्वजिन्यास्त्राणाय कम्बुध्रर्मता समन्तात् ।

तत्राच्युतेनारिजयप्रशस्तिरिवात्मनः शङ्खपुरं न्यधायि ॥ ३७ ॥

यत्र स्थाने निजस्या(जाया) आत्मीयाया निजस्य स्वस्य वा ध्वजिन्याः सेनायास्त्रा-
णाय रक्षणाय समन्तात्तेनासर्वतो भ्रमता भ्रमणो कुर्वता सता भर्हता श्रीनेमिनाथेन
कम्बुः शक्रशङ्खोऽध्मायि वादितः पूर्यते स्म । तत्र तस्मिन्स्थाने अच्युतेन विष्णुना श-
ङ्खपुरं नाम नगरं न्यधायि स्थापितम् । वासितमित्यर्थः । उल्लेख्यते—आत्मनो निजस्य
शत्रूणामरीणां जयप्रशस्तिः संग्रामे जरासंधादिद्वेषिनिवृद्नाद्यक्षरमालिकैव ॥

वसुंधराया इव वैजयन्तं निर्माप्य चैतं सुरगोत्रमिभ्रम् ।

निवेशयामास सुवर्णविन्दुरानन्दसान्द्रोऽत्र जिनेन्द्रविम्बम् ॥ ३८ ॥

सुवर्णविन्दुर्नारायणोऽत्र चैले जिनेन्द्रविम्बं श्रीपार्श्वनायप्रतिमां निवेशयामास स्थापि-
तवान् । किं कारयित्वा । निर्माप्य विधापयित्वा । किम् । चैतं प्रासादम् । किंभूतम् ।
सुराणां गोत्रस्य गिरेर्महोः । 'शैलोऽद्रिः शिखरी शिलोच्चयगिरी गोत्रोऽचलः सानुमान्'
इति हैम्याम् । मित्रं सुराद्रिवत्तुल्यमित्यर्थः । किं० सुवर्णविन्दुः । आनन्दसान्द्रः प्रमो-
दमेदुरः । उल्लेख्यते—वसुंधरायाः पृथिव्या वैजयन्तमिन्द्रप्रासादमिव ॥

स्वकारितेशाचलचारुचैत्ये निवेशितः सज्जनमन्त्रिणा यः ।

स रोपितः स्वःशिखरीव सौर्षाङ्गणेऽस्य जज्ञेऽखिलसिद्धिदायी ॥ ३९ ॥

स शङ्खेश्वरपार्श्वनाथोऽस्य सज्जनमन्त्रिणोऽखिलाः समस्ता अष्टसंख्याका अणिमाद्या
अन्या वा मन्त्रतन्त्रस्वर्णरूप्यादिका हृदयाभिलाषिता सिद्धीर्दानात्येवंशीलो दायी दा-
यको जज्ञे जातः । क इव । स्वःशिखरीव । यथा सौषस्य निजमन्दिरस्याङ्गणे रोपित
उप्तः सुरद्रुमो निखिलार्थसिद्धिदः स्यात् । स कः । यः प्रभुः स्वेनैवात्मनैव कारितं शि-
लिभिर्निर्मापितम्, तथा—ईशाचलः कैलाशस्तद्वच्चारु तुल्यं सुधाधवलं च यच्चैतं प्रासा-
दस्तस्मिन् सज्जननाम्ना मन्त्रिणा निवेशितः स्थापितः । अथ वा सज्जनमन्त्रिणा स्वकारि-
तोत्तुल्यचैत्ये निवेशितस्तस्मिन् सौधाङ्गणे प्ररोपितसुरतरुरिव सकलार्थसिद्धिदातासीत् ।
अत्र च 'प्ररोपितः' इति पाठः ॥

निःस्वादिवैश्वर्यमनाप्य झङ्गपुरार्कतो दुर्जनशल्यभूमान् ।

रूपं यतः स्मारमिवाप्य देवसन्नेव यच्चैत्यमचीकरच्च ॥ ४० ॥

च पुनः—कियति काले व्यतीते सति दुर्जनशल्यनामा भूमान् राजा यच्चैत्यं यस्य
भगवतः प्रासादमचीकरोत् शिल्पिभिः कारयामास । उल्लेख्यते—देवसन्नेव सुपर्वविमान-

मिव । किं कृत्वा । यतः श्रीशङ्खेश्वरपार्श्ववायात् रूपं दुष्टरोगापगमात्सर्वाङ्गसुमगतामाप्य
लब्ध्वा । उल्लेख्यते—स्मार स्मरसवन्धि रूपं संप्राप्य । पुनः किं कृत्वा । अनाप्य अ-
नासाद्य । कुतः—शंभूपुरे शंभुवाढ्याख्यग्रामे । योऽर्कः साधिष्ठायकसूर्यप्रतिमा ततः । प्रथम
हि दुर्जनशल्यभूमीपतिः सूर्यपुर उपविष्टः । ततस्तदधिष्ठायकेन प्रोक्तं यत्—‘तवाङ्गकुष्ठा-
दिरोगामयो मयापनेतुं न शक्यते । ततस्त्वं शङ्खेश्वरपार्श्वनाथपार्श्वे प्रयाहि । स एव तव
सर्वाङ्गीणान् रोगानपनेष्यति ।’ तदनु शङ्खेश्वरपार्श्वनाथमाराध्य सम्भग् रूपवानासीदिति सं-
प्रदायः । अतो शंभूपुरस्य भास्करात्सम्भक् रूपं न प्राप्तम् । कस्मादिव । निःस्वादिव । यया
दरिद्रपुरुषादैश्वर्यं नाप्यते । अत्र पूर्वाचार्यप्रणीतस्तुतिकान्यानि यया—‘अपूपुञ्जत्वां
विनर्त्तिर्मिश्र वैताढ्यशैले वृषभेशकाले । सौधर्मकल्पे सुरनाथकेन त्वं पूजितो भूरितरं
च कालम् ॥ १ ॥ आराधितस्त्व समर्थं कियन्तं चान्द्रे विमाने किल मानवेऽपि । प-
द्मावतीदेवतया च नागाधिपेन देवावसरेऽर्चितस्त्वम् ॥ २ ॥ यदा जरासंघप्रयुक्तविद्या-
बलेन जातं स्वबलं जरातम् । तदा मुदा नेमिगिरा मुरारिः पातालतस्त्वां तपसा नि-
नाय ॥ ३ ॥ तव प्रभोस्ताम्रजलेन सिक्तं रोगैर्विमुक्त कटक बभूव । संस्थापितं तीर्थ-
मिदं तदानीं शङ्खेश्वराख्यं यदुपुङ्गवेन ॥ ४ ॥ तथा कथंचित्तव चैत्यमत्र श्रीकृष्णराजो
रचयांचकार । स द्वारकास्थोऽपि यथा भवन्त ननाम नित्यं किल सप्रभावम् ॥ ५ ॥
श्रीविक्रमान्मन्मथबाणभेरुमहेशुल्ये समये व्यतीते । त्वं श्रेष्ठिना मञ्जननामकेन निवेशितः
सर्वसन्नुद्धिदोऽभूः ॥ ६ ॥ शंभूपुरे सूर्यपुरोऽनवाप्तं त्वतोऽधिगम्याह्वमनहृत्पम् । अर्चाकर-
दुर्जनशल्यभूमी विमानुल्य तव देवचैत्यम् ॥ ७ ॥ इति ॥

पद्मावतीप्राणपतिः प्रसूनाशनी भविष्युश्चरणारविन्दे ।

तन्तन्यते यन्महिमानमुर्व्यां सरोजसौरभ्यमिवाहिकान्तः ॥ ४१ ॥

पद्मावत्या वैरोद्यापरनामधेयायाः प्राणपतिर्भर्ता धरणोरमेन्द्रो यन्महिमानं यस्य श्रीश-
ङ्खेश्वरपार्श्वनाथस्य माहात्म्यमुर्व्यां धरित्र्यां तन्तन्यते अद्यापि यावदतिशयेन विस्तारयति ।
पद्मापतिः किम्तः । प्रसूनं पुष्पं तदेवाशनमाहारो यस्य स प्रसूनाशनो भृदः । ‘मोज्य
तु पुष्पमधुनी’ इति हैमीवचनात् । स भविष्युर्भवनशीलः । कस्मिन् । अर्थाद्यद्भवत-
श्चरणारविन्दे पादपद्मे । क इव । अहिकान्त इव । यया अहिकान्तो वायुः । ‘वातो-
ऽहिकान्तपवमानमरुत्’ इति हैम्याम् । सरोजसौरभ्यं कमलपरिमलं क्षितौ तन्तनोति ॥

यो ध्वंसतेऽष्टापि दराञ्जराणां व्यालान्ववायानिव वैनतेयः ।

शयेशयालः पुनरष्टसिद्धाः प्रणैमुषां यः कुरुते कृपाले ॥ ४२ ॥

यो भगवान्जराणामर्षादात्माश्रितमानवानां दरान् मनुष्यादुत्पन्न इह लोकभयम्, सिंह-
पौष्ट्यनपरलोकभयम्, चौराजायुत्तन्नादानभयम्, अग्निविशुदाद्यकत्नाद्रयम्, दुःकालजा-
तजीविकाभयम्, मरणभयम्, अयसोभयम्, नरकतिर्यग्गन्धादिदुःखजं संसारभयमेतान्यर्थं ।
अथ वा मत्तैर्मृगेन्द्रजाभिभुजगतं ग्रासममृदुरोगचौराभिधानानि महामभयानि विध्वंसते ना-

शयति । क इव । वैनतेय इव । यथा वैनतेयोऽष्टसह्यान् व्यालानां सर्पाणामन्ववायान् कुलानि वासुक्यनन्ततक्षककोलपद्महापद्मशङ्खकुलीशशिनामानि विध्वंसते । पुनर्यः कृपालुर्दयावान् प्रणमुषा निजपादाम्बुजयोन्रीभूतानां जनानां लघिमा वशिता ईशत्व प्राप्ताभ्य महिमा अणिमा यत्र कामावसायित्व प्राप्तिरित्यष्टसंख्याका अष्टनाभ्यो वा सिद्धयः ताः शये हस्ते शयालः शयनशीला हस्तस्थिताः कुरुते सपादयति ॥

ऊर्जस्वलत्वं कलयन्कलौ यो निधिर्महिम्नां महसामिवांशुः ।

जागर्ति शङ्खेश्वरपार्श्वनाथः श्रेयःपुरीप्रस्थितपान्थसार्यः ॥ ४३ ॥

यः श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथो जागर्ति स्फूर्जति । किं कुर्वन् । कलौ कलिकालेऽपि युगे ऊर्जस्वलत्वं स्फूर्तिमत्तां कलयन् धारयन् । किभूतः । महिमा माहात्म्यानां प्रभावानां निधिराश्रयस्थानम् । क इव । अशुरिव । यथा सूर्यो महसां तेजसां प्रतापानां वा निधानम् । पुनः किभूतः । श्रेयः सिद्धिरेव पुरी नगरी तत्र प्रस्थिताश्चलिता ये पान्था मव्याध्वगास्तेषां सार्य इव सार्यः ॥ इति श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथः ॥

तत्रापि च स्फूर्तिमित्यर्थपूर्वा श्रीस्थम्भने स्थम्भनपार्श्वदेवः ।

व्यध्वंसि धन्वन्तरिणेव येन कुष्ठोपतापोऽभयदेवसूरेः ॥ ४४ ॥

अपि च—पुनरन्यद्वर्णनप्रस्तावे तत्र गुर्जरमण्डले श्रिया लक्ष्म्या युक्त यत्स्थम्भनं स्थम्भतीर्थपुर तत्र स्थम्भननामा पार्श्वदेवोऽपूर्वामसाधारणी स्फूर्तिमियति गच्छति । प्राप्नोतीत्यर्थः । येन श्रीस्थम्भनपार्श्वदेवेन नवाङ्गीकृतिविधोऽभयदेवसूरेः कुष्ठोपतापः । अर्थात् शरीरात्कुष्ठनामा उपतापो रोगः । 'रोगो रुजा रुगातङ्को आम आमय आकल्यमुपतापो गदः समः' इति हैम्याम् । व्यध्वसि निरस्तः । केनेव । धन्वन्तरिणेव । कविसमयानुसारेण नारायणासुगुरमथितक्षीरसमुद्रसमुद्रूतचतुर्दशरत्नमध्यं धन्वन्तरिनाम वैद्यरत्नमजायत । यथा धन्वन्तरिरिजेन धन्वन्तरिनाम्ना वैद्यराजेन कुष्टादिसर्वरोगो विध्वस्यते ॥

स्वक्षारतां सूनुकलङ्कितां च मार्ष्टु क्रमाम्भोजरजोमृतेन ।

वेलाछलाद्यं जलधिर्द्विवेलमुत्कण्ठितो नन्तुमिवाम्युपैति ॥ ४५ ॥

जलधिः समुद्रो द्विवेलं द्वे वेले वारौ यत्रेति क्रियाविशेषणम् । बारद्वयं वेलाछलाद्वा रिश्वद्विव्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—य स्थम्भनपार्श्वदेव नन्तु नमस्कर्तुमिवाम्युपैति अभिमुखं समेति । किभूतो जलधिः । उत्कण्ठितः कण्ठादूर्ध्वमुत्कण्ठ उत्कण्ठत्वं सजातमस्येति भावप्रधानो निर्देशः । अन्योऽप्युत्कण्ठित औत्सुक्यकलितो जिन नन्तुमायति । किं कर्तुम् । मार्ष्टुमपनेतुम् । काम् । स्वस्यात्मनः क्षारता लवणता श्रोहन्तशमोद्धता च । च पुनः सूनोऽन्धमसः । विधोः समुत्पन्नत्वात् । कलङ्को गुरुदाराधिगमनात्परस्त्रीलाम्प्यापवादोऽस्यास्तीति कलङ्की तस्य भावः कलङ्किता ताम् । 'कलङ्कोऽङ्गापवादयोः' इत्यनेकार्थः । केन । क्रमादर्थाद्भगवत्पादावेवाम्भोजे कमले तयो रजो रेणुस्तदेवामृतं पीयूषं तेन । 'त्वत्पादपङ्कजरजोऽमृतदिग्बद्धेहा' इति भक्तामरस्तोत्रे ॥ इति स्थम्भनपार्श्वनाथः ॥

तीर्थानि तीर्थाधिपपावितानि परस्सहस्राण्यपराण्यपीह ।

स्फूर्तिं परां विभ्रति पूर्वदेशे जिनेशकल्याणकशालिनीव ॥ ४६ ॥

. अपि पुनः, इह देशे लाढणचारूपप्रमुखानि अन्यान्यपराणि परस्सहस्राणि सहस्राण्य-
राणि सहस्रशः अनेकसहस्रसंख्यानि तीर्थानि पुण्यस्थानानि परां प्रकृष्टां स्फूर्तिं विभ्रति
कलयन्ति । किं० । तीर्थाधिपैर्जिनेन्द्रैरर्थात् जिनप्रतिमाभिः पावितानि पावनीकृतानि ।
पवित्रितानीत्यर्थः । कस्मिन्निव । पूर्वदेश इव । यथा पूर्वदेशे सहस्रसंख्याकानि तीर्थानि
स्फुरन्ति । किंभूते पूर्वदेशे । जिनेशास्तीर्थकरास्तेषां कल्याणकानि व्यवनजन्मदीक्षाज्ञान-
मोक्षगमनस्थानानि तैः शालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलस्तस्मिन् ॥ इति पुण्यस्थानानि ॥

अथ क्रीडास्थानकानि—

नवोदयं हीरकुमारचन्द्रं निरीक्षितुं कौतुकिनीसमेता ।

स्वयं स्वयंभूतनया किमेषा सरस्वती यत्र विभाति सिन्धुः ॥ ४७ ॥

यत्र देशे सरस्वतीनामा सिन्धुर्नदी विभाति शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—नवो नूतनो भा-
विनि भूतोपचारादुदयो यस्य त तयोक्तम् । हीरनामा कुमारेषु कुमाराणां वा मध्ये
चन्द्र इव दीप्यमानत्वात् विविधनादहासवाग्विलासविश्राणनादिभिराह्लादकत्वाद्वा कुमार-
चन्द्रं निरीक्षितुं द्रष्टुं कौतुकं विचते यस्याः सा कौतुकिनी कुतूहलाकलिता । एषा किं
स्वयंभुवो धातुस्तनया पुत्री भारती स्वयमात्मना नदीरूपेणेत्यर्थः । 'ब्रह्मपुत्री सरस्वती
नदी' इति हैमीवचनात् । समेता सप्तागतेव । अन्यापि वशा कौतुकाच्चोदयं चन्द्रं प्रे-
क्षितुं समेति ॥

कपोलपालीमृगनाभिपत्रलताङ्कितैश्च द्विजचन्द्रिकाङ्कैः ।

क्रीडन्मृगाक्षीवदनैर्बभौ या सहस्रचन्द्रेव विरञ्चिपुत्री ॥ ४८ ॥

या विरञ्चिपुत्री सरस्वती सरित् क्रीडन्त्यो जलविलासं स्रजन्त्यो या मृगाक्ष्यः सारङ्गन-
यनास्तखण्यत्तासां वदनैर्मुल्लैः सहस्रचन्द्रेव दशशतमृगाङ्गेव बभौ भाति स्म । किंभूतैव-
दनैः । कपोलपालीषु गण्डस्थलेषु । पालीशब्दे दीर्घोऽप्यस्ति । 'कपोलपाली जनितानु-
विम्वयोः' इति नैषधे । या मृगनाभेः कस्तूरिकायाः पत्रलताः पत्रवल्लयः तामिरिङ्कितैः क-
लितैः । पुनः किंभूतैः । द्विजानां दन्तानां चन्द्रिका ज्योत्स्ना । कान्तिरित्यर्थः । ता अङ्गे
क्रीडे येषां तैः । 'दशनचन्द्रिकया व्यवमासितम्' इति रघुवंशे ॥

यूनो रिरंसोपगतान्सकान्तान्हंसस्वनैः स्वागतसुचरन्ती ।

तरङ्गहस्तास्थितपङ्कजैर्या विश्राणयामास किमर्धमव्यर्णम् ॥ ४९ ॥

या सरस्वती नदी यूनस्तरुणान् । तरङ्गाः स्वकल्लोटा एव हस्तास्तेषु स्थितैः पङ्कजैः
कमलैः श्रुत्वा । किम् । उत्प्रेक्ष्यते—अर्धं पूजाविधिम् । 'अर्धः पूजाविधौ मूले द्रव्ये'
इत्यनेकार्थः । विश्राणयामास । 'इत्ते ददाति विश्राणयति प्रयच्छति च' इति क्रियाकलापे । प्र-

दत्ते स्म । या किं कुर्वती । उच्चरन्ती कथयन्ती । पृच्छन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—उच्चरन्तीव । गर्भितोत्प्रेक्षा । किम् । स्वागतं धुत्वेनागतं कुशलप्रश्नं वा । कैः । हस्तस्वनेर्महलरावैः । कान्प्रति । यूनस्तद्वृणान् । किंभूतान् । रिरंसया जलक्रीडां कर्तुमिच्छया उपगतान् स्वस्मिन् विषये समागतान् । पुनः किंभूतान् । सक्रान्तान्सहकान्ताभिर्वर्तन्ते ये प्रियायुक्तान् । पुनः किंभूतान् । अर्घ्यान् पूजायोग्यान् ॥

विधोर्धियामन्दमरन्दलीनशिलीमुखोन्मीलितपुण्डरीकम् ।

वीक्ष्यामि तो यत्र चकोरिकाभिरभ्रामि पीयूषरसाभिकाभिः ॥ ९० ॥

यत्र सरस्वत्या सारिति अमन्दमरन्दार्थं प्रचुरमकरन्दपानकृते लीना अन्तर्निर्लीय स्थिता । शिलीमुखा भ्रमराः यत्र एवंविधम् । तथा—उन्मीलितं विकसितं पुण्डरीकं लिताम्भोजं वीक्ष्य विलोक्य पीयूषस्यामृतस्य रसो निःस्पन्दस्तस्याभिकाभिः कामयित्राभिः । 'कामुकः कमिता कम्बोऽनुक. कामयिताभिकः' इति हैन्याम् । चकोरिकाभिर्ज्योत्स्नाः प्रियजायाभिर्विधोर्धिया चन्द्रबुद्ध्या अभितः समन्ताद्भ्रामि भ्राम्यते स्म । चकोरिकानाममृतपानमग्रे वक्ष्यते ॥ इति सरस्वती ॥

मुक्तालताङ्गेव निजोपकण्ठश्रेणीभवलक्ष्मणपक्षिलक्षैः ।

शिञ्जानमञ्जीरवतीव कूलानुकूलकूजत्कलहंसिकाभिः ॥ ९१ ॥

शिलीमुखाश्लेषिसरोरुहेव सनेत्रवक्रश्रियमाश्रयन्ती ।

रथाङ्गनामद्वितयेन तुङ्गपीनस्तनद्वन्द्वमिवोद्वहन्ती ॥ ९२ ॥

रोमावलीं शैवलवहुरीभिरिवाद्धानापि च यत्र देशे ।

स्वकेलिलोलान्वरवर्णिनीव युवव्रजान्साभ्रमती तनोति ॥ ९३ ॥

अपि च पुनः—यत्र देशे साभ्रमती नाम नदी वरवर्णिनीव प्रधानस्त्रीव युवव्रजास्तरणगणान् स्वस्यात्मनि विषये केलिषु जलक्रीडासु कामकेलिविलासेषु वा लोलाक्षपलानस्युत्सुकास्तनोति । करोतीत्यर्थः । किंभूता साभ्रमती । निजस्यात्मनः स्वकीयस्य बोपकण्ठे सर्वत्र तटपार्श्वे । 'काठा' इति लोकप्रतिष्ठा । श्रेणीभवता पदया वितिष्ठमानानां लक्ष्मणपक्षिणा सारसविहगमानाम् । 'सारसस्तु लक्ष्मण. सार' इति हैन्याम् । लज्जैः मुक्तालताङ्गेव मुक्ताफलहारोऽङ्गैः । 'पूर्वभागे उपत्योऽङ्ग' इति हैन्याम् । कोटरध्वं पूर्वकायः । कण्ठादिषु यस्याः । अथवा अङ्गो मूषा यस्यास्तादृशीव । 'अङ्गो मूषारूपकलक्ष्मण' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूता । कूले तटेऽनुकूलं कर्णयोरमृतायमानं कूजन्तीभिः शब्दायमानाभिः कलहसिकाभिः कृत्वा शिञ्जानमञ्जीरवतीव रणभणितिं निक्कणायमाननूपुरमण्डितेव । पुनः किंभूता । सह नेत्रेण नयनेन वर्तते यत्तत्सनेत्रं यद्वक्त्रं तस्य श्रियं लक्ष्मीमाश्रयन्तीवेत्युत्प्रेक्ष्यते । केन । शिलीमुखं भ्रमरमाश्लिषत्यालिङ्गतीत्येवशीलं यत्सरोरुद् पद्म तेन । 'तत्रालत्सरस' पद्माव परै रुद्रहृजन्मजैः' इति हैन्याम् । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—उद्वहन्तीव दधतीव ।

किम् । तुह्यमुच्यते पानं पुष्टं यत्स्तनद्वन्द्वं कुचयुग्मं तत् । केन । रथाङ्गनात्रोद्यकवाक्यो-
द्वितयेन युगलेन । पुनरुपेक्ष्यते—आदधाना आ ईषत्कलयन्तीव । काम् । रोमावलीं लो-
मलेखाम् । कामिः । शैवलवल्लीभिः शेवालमञ्जरीभिः । ‘चक्षुच्युता शैवलमञ्जरीव’ इति
कुमारसंभवे । स्त्रीणां प्रायो लोमलेखा खल्यैव प्रशस्यते । ‘बहुलोमा दरिद्रा स्यात्’ इति
वचनात्ततोऽत्रादधानेत्युपादानम् । किं च स्त्रीणामुदरे रोमराजी वर्ण्यमाना दृश्यते । तथा—
‘घणपत्त्वयोरोमरायघणहण’ इति । तथा—‘वयसी शिक्षिता तदुत्तरे सुदृशी स्वाभिविधिं
विधित्सुनी । विधिनापि न लोमलेखया कृतसीत्री प्रविमज्य रज्यतः ॥’ इति नैषधेऽपि ।
तथा—‘वरवाणिन्यप्युक्ताविशेषणविशिष्टेव स्यात्’ इति ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ इति साध्रमती ॥

यत्रोन्नमद्वारिदवर्मिताङ्गास्तडिलतोपात्तनिशातशस्त्राः ।

आखण्डलेन द्विपतेव रोपाद्योद्धुं व्यवस्यन्ति विलासशैलाः ॥ ५४ ॥

यत्र देशे कुञ्जाप्येकस्मिन्पात्रे इलादुर्गपुरसवेशप्रदेशे विलासशैलाः क्रीडापर्वता रो-
पान् स्ववंश्यलक्षपञ्चच्छेदोद्भूतात्क्रोपाद्रिपता वैरिणा आखण्डलेन एकैण साकं योद्धुं सं-
ग्रामं कर्तुं व्यवस्यन्ति प्रगल्भन्ते प्रयतन्ते इव । किमूताः शैलाः । इन्नमन्त उत्प्राव-
ल्येन जलभरेण नम्रीभवन्ती वारिदा मेघास्तैर्वर्मितं वर्म सनाहः । स संजातोऽस्मिन्निति
वर्मिन सनाहयुक्त जातमद्घं वपुर्येषा ते । संनाहानां तु जात्यलोहत्वेन श्यामत्वात् । धनोऽपि
श्यामन्तत् एकवर्णत्वेन तदुपमानमिति । पुनः किमूताः । तडिलता विधुद्वितानान्येव उपा-
त्तानि गृहीतानि भागोत्तेजितानि शस्त्राणि प्रहरणानि यैः । विद्युता निकषनिर्मलीकृतानां
सांलग्नानां भस्माणां ङ्गादिमति दीप्तितात्तुल्यता । तथा—करवालंउलालहृदरीवीजश्व-
द्वयदन्तद्वज्रिर्जीवीज’ इति पूर्वार्थकृतजीगपञ्चीपार्थनायप्राकृतस्तोत्रे संध्रामाधिकारे ॥

इयत्तयानन्तमपि प्रमातुं प्रगल्भमाना इव कौतुकेन ।

शैलाः कृतव्योमवहावगाहा जगाहिरे निर्जरराजमार्गम् ॥ ५५ ॥

नापि यत्र देशे शैलाः पर्वता निर्जगणा राजा निर्जरराजः शक्तस्तस्य मार्गं पन्थानमे-
तावता गगनं तथा गुणगा मार्गत्तरा मुनेन्द्ररापि मार्गः । ‘येनानुना बहुविगादसुरेश्वराध्व-’
इत्यादि नैषधे । जगाहिरे अगगाहन्ते स्म । व्याप्नुवन्ति स्मेत्यर्थः । किमूताः शैलाः । कृतो
निर्मनोऽदुर्गन्ततया व्योमगगानाकाशगदायानवगाहो जले प्रवेशो यन्ते इवेत्युपेक्ष्यते ।
मौतुकेन एतुकेन । अनन्तमपि पाररहितमपि निर्जरनम इयत्तया एतावत्प्रमाणत्वेन
प्रमातुं प्रमानियमर्कतुं प्रगल्भमाना उद्यम कुर्याणा इव । कौतुकिनो हि निर्विचारम-
र्कतुमुन्माद्यन् तत्रापुत्स्यन्ते ॥

मदात्तिनिकाः स्निदन्त(ज)चूतच्छना अरजिर्गरोमगुच्छाः ।

अनिगुणा धरणीवस्तन्निवात्मना यत्र वसुर्गिरीन्द्राः ॥ ५६ ॥

यत्र देशे जगाहिरे देशे गिरीन्द्रास्तुर्गिन्द्राः वसुर्गमानिरे इत्युपेक्ष्यते । आत्मनां स्वेयां
पर्वतपर्वत भूतपर्वत गिरित्व राजता येत्यर्थः । अनिगुणानां प्रकटीकृतानां इव । ‘स्तुटं

च लब्ध्वामरयुग्मचिह्नैरनिङ्गवानं निजवाजिराजताम्' इति नैषधे । किंभूता गिरीन्द्राः । सह वाहिनीभिर्नदीभिः सेनामिश्र वर्तन्ते ये । अत्र समासान्तः कः । पुनः किंभूताः । स्मिता विकसिता मञ्जरीपिञ्जरीकृतास्पृता नूता(ना) नवीना ये नूताः सहकारास्त एव च्छात्राणि आतपत्राणि येषाम् । पुनः किंभूताः । झरन्तो वहन्तो ये निक्षरास्त एव रोमगुच्छाश्चामराणि येषाम् । राजानोऽपि छत्रचामरसेनासंयुताः स्युः ॥

विद्युन्मणीभूषणभूष्यमाणा मिलद्वलाकाघनपुष्पनद्धा ।

कादम्बिनी बद्धशिखानुषङ्गा यद्गोत्रलक्ष्म्याः कवरीव रेजे ॥ ९७ ॥

यत्र देशे शैलोपरि कादम्बिनी मेघमाला रेजे । प्रायो मेघा गिरौ भवन्त्येवेति 'गिरौ वर्षन्ति वारिदाः' इति सूक्तेऽपि । भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—यद्गोत्राणा गुर्जरभूषणां लक्ष्म्याः श्रियः कवरी वेषीव । किंभूता कादम्बिनी कवरी च । बद्धो रचितः शिखाया-मभित्यकाया शृङ्गाग्रे मस्तकोपरि वा अनुषङ्गः प्रसङ्गो यया सा । पुनः किंभूता । विद्यु-देव विद्योत्तमानानि वा । 'विद्युन्मणिमेखलालकारधारिण्यः' इति चम्पूकथायाम् । 'विद्योत्तमानरत्नकाञ्ची' इति तट्टिप्पनके । मणीना भूषणान्यामरणाणि तैर्भूष्यमाणा अलंक्रिय-माणा । पुनः किंभूता । मिलन्तीभिः सङ्गं कुर्वन्तीभिर्वलाकाभिर्वककान्ताभिः । तथा घनपुष्पैर्जलैर्नद्धा युक्ता । 'क्षीरं पुष्करमेघपुष्पकमलान्यापः पयःपाथसी' इति हैम्याम् । इत्यर्थत्वात् घनपुष्पमिति पक्षे मिलद्वलाकातुल्यैः शुभ्रत्वाद्धनैः सान्द्रैः पुष्पैः कुसुमैर्नद्धा शुम्भिता ॥

नित्यातिवाहाद्विगतावलम्बेऽम्बरेऽम्बरद्वीपवती विखिन्ना ।

प्रोत्तुङ्गयद्भूधरनिर्क्षराणां निमेन भूभागमिवाम्बुपैति ॥ ९८ ॥

अम्बरद्वीपवती गगनापगा आकाशगङ्गा भूभागं पृथ्वीदेशमभि लक्ष्मीकृत्याम्बुपैति अवतरति । पृथिव्यामवतरतीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—प्रोत्तुङ्गा अत्रलिङ्गा ये भूधरागूर्जरगिरयस्तेषां निर्क्षराणां निमेन कपटेनैव भूभागमम्बुपैतीति शेषः । किंभूता अम्बरद्वीपवती । विखिन्ना प्राप्तखेदेव । कस्मात् । नित्यातिवाहान्निरन्तरातिशयेन वहनात् । क । अम्बरे आकाशे । किंभूते अम्बरे । विगतावलम्बे सर्वथापि सर्वत्राप्यपगत आश्रयो यस्माद्यस्य वा ॥ इति केलिशैलः ॥

कैदार्यमुज्जृम्भितशालि यस्मिन्विहंगवृन्दैर्व्यरुचच्चरद्भिः ।

महीन्दिराया मणिगुम्फगर्भो नीलीविनीलः किमयं निचोलः ॥ ९९ ॥

यस्मिन् देशे । कचिदपीत्यध्याहार्यम् । कापि प्रदेशे उज्जृम्भिता निर्यदङ्कुराः शालयः क-लमाया यत्र तत्तयोक्तम् । कैदार्यं कैदारसमूहः । चरद्भिर्भक्षयद्भिर्धूर्णि कर्तुमितस्ततो विचरद्भिर्वा विहगवृन्दैः सगणैर्व्यरुचद्भाति स्म । किमुत्प्रेक्ष्यते—महीन्दिराया भूमिलक्ष्म्या

मणीनां विविधरत्नानां गुम्फो रचना गर्भे मध्ये यस्य । तथा नीला । लोके 'गुली' इति प्रसिद्धा । तद्वनीलो हरितवर्णो निचोलः । असौ कञ्चुक इव ॥

कैदारिकं क्वापि समञ्जरीकशालि व्यलासीन्नदसंनिधाने ।

रोमावली नाभिविभासिमध्यदेशे किमेषा विषयेन्द्रारायाः ॥ ६० ॥

यत्र क्वापि कस्मिन्नपि प्रदेशे समञ्जरीकाः कलिकाकलिताः शालयो यत्र तत्तथोक्तं कैदारिकं केदारवारो नदसंनिधाने ब्रह्म(हृद)संनिधाने व्यलासीद्विलसति स्म । किमुल्लेक्ष्यते—विषयेन्द्रारायाः देशधियाः नाभिना पुन्दकूपिकया । नाभिशब्दः पुंस्त्रियोः । विभासिनि शोभनशाले मध्यदेशे उदरे । एषा प्रत्यक्षलक्षा रोमावली लोमलेखेव ॥

उत्तालतालं करतालिकाभिः सृजन्ति गीतीरिह शालिगोप्यः ।

श्रिया समग्रान्विषयान्विजित्य कीर्तीः स्थितानामिह गुर्जराणाम् ॥ ६१ ॥

इह गुर्ज्रदेशे उत्तालतालमुत्तालास्त्वरितवादिनस्ताला यत्रैवं यथा स्यात्तथेति क्रियाविशेषणम् । करतालिकाभिर्हस्ततालाहतिध्वनितैः । शालीनां कमलक्षेत्राणां गोप्यो रक्षिता गीतीर्मधुरध्वनितालापगानानि सृजन्ति कुर्वन्ति । इवोत्प्रेक्ष्यते—श्रिया सर्वातिशयिलक्ष्म्या समग्रान् भूमीमण्डलवर्तिसमस्तान् विषयान् मण्डलान् विजित्य स्थितानामेकस्थानस्थायुकानां गुर्जराणां गुर्जरनामदेशानाम् । देशानामपे बहुत्वमेव वाच्यम् । कीर्तीर्धर्मासीव गायन्ति ॥ इति केदाराः ॥

कुत्रापि दम्यैरनुगम्यमानाः सरिद्वारायाः सखितां दधानाः ।

यद्गोचरद्रोणदुघाश्वरन्ति मूर्ताः समाज्ञा इव मण्डलस्य ॥ ६२ ॥

कुत्रापि कस्मिन्नपि स्थाने क्वचन गुर्जरदेशप्रदेशे यस्य देशस्य गोचरे गवा चरणस्थाने । द्रोणपरिमार्णं दुग्धमासामिति द्रोणदुघा गावश्चरन्ति । 'चर गतिभक्षणयोः' अयं प्रयोगः । सृणादि भक्षयन्ति । गावः किं क्रियमाणाः । दम्यैर्वत्सतरैरनुगम्यमानाः । स्वप्रौढवत्ससहिता इत्यर्थः । पुनः किं कुर्वाणाः । सरिद्वाराया गद्वायाः सखिता श्रेयात्सादृश्यं दधाना विभ्रन्तः । इवोत्प्रेक्ष्यते—मण्डलस्य गुर्जरदेशस्य मूर्ताः शरीरसंगुत्ताः समाज्ञाः कीर्तय इव ॥

गावः कचिद्भ्रान्ति सुधामुधाकृत्पयःस्त्रवन्त्यः प्रविभाव्य वत्सन् ।

यदीर्षया निष्ठितनाकभाग्यैरिवावतीर्णा भुवि देवगावः ॥ ६३ ॥

अथैव प्रदेशे गावो धेनवो भान्ति । किं कुर्वन्तः । सुधां पीयूषं सुधा स्वमाधुर्यातिशयान्निष्ठा करोति तादृशं पयो दुग्धं स्रवन्त्यः । किं कृत्वा । वत्सांस्तर्णकानात्मनीयवत्सस्यानि प्रविभाज्य दद्यात् । इवोत्प्रेक्ष्यते—यदीर्षया गुर्जरदेशेन मममरूपया । ईर्योद्भूतपापेभिरिदं । निष्ठितः समममरूप्या अतिदुर्लभोदयेन वा क्षीर्णनाकस्य स्थलोक्तस्य नागस्य सुधैः भुवि शोण्डामुर्व्यामरुतोर्णाः समागता देवगावः कामधेनव इव ॥

ब्रह्माण्डभाण्डोपरिमित्तिभागप्रोत्तानयानोद्भवदर्तिभानः ।

सातं चरन्त्यः किमुपेत्य धात्र्या स्वर्धेनवो यत्र विभान्ति गावः ॥६४॥

यत्र देशे गावो भान्ति । किमुत्प्रेक्ष्यते—ब्रह्माण्डभाण्डस्य भुवनगोलकस्योपरितनमि-
त्तिभागे ऊर्ध्वकुड्यप्रदेशे प्रोत्तानयानमम्बुप्रतिविम्बवद्भ्रूपादमधोवपुरेवविधं यद्गमन ते-
नोद्भवन्तीं प्रादुर्भवन्तीमांति पीडाम् । ‘पीडा बाधातिराभीलम्’ इति हैम्याम् । चिन्तां
वा मजन्तीति तादृशः सत्यः धात्र्या भूमौ उपेत्यागत्य सातं सुखं यथा स्यात्तथा चरन्त्यः
स्वैरं गच्छन्त्यः । अथ वा । स्वेच्छया तृणाद्याहरन्त्यः । ‘चर गतिभक्षणयोः’ इति धा-
तोर्गमनभक्षणार्थत्वात् । स्वर्धेनवः कामगव्य इव । प्रोत्तानयान नैपथे यथा—‘वैदभीकैलि-
शोमे मरकतशिखरादुज्जितैरशुदर्भे ब्रह्माण्डाघातमग्नस्यदजमदतया हीधृतावाङ्मुखत्वं ।
कस्या नोत्तानगाया दिवि सुरसुरभेरास्पदेशे गतात्रैर्ध्वोऽग्रासप्रदानव्रतसुकृतमविश्रान्तमुज्जृ-
म्भते स्म ॥’ इति ॥ इति गोधेनवः ॥

यस्मिंश्च राजर्षियशोमरन्दवृन्दारविन्दैः पुटभेदनान्तः ।

द्वात्रिंशता श्रीऋषभादिसार्वचैत्यैर्विलेसे दशनैरिवास्ये ॥ ६५ ॥

यस्मिन्देशे च पुनः पुटभेदनान्तः । अणहिल्लपटकनामपत्तनमध्ये । किं च सामान्य-
तोऽपि पुटभेदनशब्देन नगरमुच्यते । नैपथे यथा कुण्डिनपुरम्—‘द्वीपान्तरेभ्यः पुटभेदन
तत्क्षणदावपि सुरभूमिभूयैः’ इति । विशेषस्तु ‘पत्तन रत्नयोनित्स्तपत्तन पुटभेदनम्’ ।
द्वात्रिंशता द्वात्रिंशत्संख्याकैः श्रिया युक्तानाम् ऋषभादीनां सार्वानां जिनानां चैत्यैर्दन्त-
पङ्क्तयेव एकैयैव श्रेण्या स्थापितैः एकस्मिन्नेव प्रासादे । द्वात्रिंशत्प्रासादा दन्तद्वात्रिंशिका-
विहारः । तैर्द्वात्रिंशद्विहारैर्विलेसे शुशुभे । कैः । राजर्षेः कुमारभूपालस्य यशसि कीर्तयस्ता-
न्येव मरन्दानां मकरन्दानां घृन्दानि पटलानि तेषामरविन्दानि कमलानि तैः । कैः क-
स्मिन्निव । दशनैरास्य इव । यथा वक्त्रे दन्तैर्विलस्यते ॥

श्रीस्तम्भतीर्थं पुटभेदनं च यत्रोभयत्र स्फुरतः पुरे द्वे ।

अहम्मदाबादपुराननाया किं कुण्डले गूर्जरदेशलक्ष्म्याः ॥ ६६ ॥

यत्र देशे उभयत्र द्वयोः पार्श्वयोः द्वे पुरे नगरे विभातः शोभेते । द्वे के । एक श्रिया
जलधिन्दनया युक्त स्तम्भतीर्थं च पुनर्द्वितीयं पुटभेदनं बृहत्पत्तनम् । इत्योत्प्रेक्ष्यते—अह-
म्मदाबादपुरं साप्रतीनसमये राजधानी राजनगरमेवाननं वदनं यस्यास्तादृश्या गूर्जरदेश-
लक्ष्म्या द्वे कुण्डले कर्णामरणे इव ॥

विभूतिभाकाऽलभिदङ्कदुर्गः क्रीडत्कुमारः सकलाधरश्च ।

अहीनभूषः सवृषः सुपर्वसरस्वतीभृद्भववद्भूमौ यः ॥ ६७ ॥

यो देशो भववदीश्वर इव बभौ भाति स्म । किंभूतो देशो भवश्च । विशिष्टा भूतिं
लक्ष्मीं विभूतिं सपदं वा भस्मं च भजतीति । ‘भूतिस्तु भस्मनि । मासपाकविशेषे च स-

पदुत्पादयोरपि' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतः । कालं कलिकालं सर्वदापि सर्वसुखानुभव-
त्वाद्यन्मण्डले कलियुगस्य प्रवेशमात्रमपि नास्तीति । तथा—दैत्यं कालनामानं भिनत्तीति
कालभित् । पुनः किंभूतः । अङ्गे क्रोडे दुर्गाः कोट्याः पार्वती च यस्य सोऽङ्गदुर्गः । पुनः
किंभूतः । क्रीडन्तो विविधबालावस्थोचितकेलिपरायणा रममाणाः कुमारः बालकाः । तथा
क्रीडन् बालवयोयोग्यां यौवनसमययोग्यां वा क्रीडां विलासं कुर्वन्कुमारः स्वामिकार्तिको
यस्य यत्र वा स क्रीडत्कुमारः । पूर्वं हि तारकासुराभिभूताः पुरंदरप्रसुखाः सर्वे सुराः
विधातुः पार्श्वे गत्वा स्वदेवीरत्नमञ्जूपाग्रहणसुरद्रुमोन्मूलनादिममात्मपराभवं निवेदयामासुः ।
तदनु ब्रह्मणोक्तम्—‘प्राग्नेन दुस्तपस्तत्त्वा मामिति प्रसन्नं प्रणीय सप्तवासराशिर्गुं सुक्त्वा
परः कश्चित्सुरो नरो वा मां हन्तुं न शक्नुयादिति मत्तो वरं जग्राह । ततः स्वयमुत्ति-
पक्षोऽपि स्वेनैव छेत्तुमसमर्थात् । तस्मान्ममैवायं हन्तुमनुचितः । ततो यदा ईश्वरः पा-
र्वतीं परिण्यति तत्सुतः सप्तमे दिने युष्माकं सेनानीत्वमङ्गीकृत्य तारकं हनिष्यति’ ।
ततो मुदिता देवाः । स्वस्थानमागत्य कामः प्रेषितः । स शंभुना भस्मीकृतः । ततो गौ-
रीतपसा प्रीत ईश्वरः परिणनाय । तत्पुत्रः स्वामिकार्तिको जातः—इति कुमारसंभवे ।
पुनः किंभूतः । कलाद्यतुःषष्टिर्द्वांससतिश्च धरन्तीति तादृशैः स्त्रीपुरुषैः सह वर्तते यः ।
पक्षे कला षोडशोऽंशः षोडश कला विभर्तीति तादृशेन शशिना सह वर्तते यः । पुनः
किंभूतः । अहीनां संपूर्णम् । तथा अहीना सर्पाणामिनः स्वामी तेन भूषा शोभा यस्य । पुनः
किंभूतः । वृषेण धर्मेण वृषभेन वर्तते यः । पुनः किंभूतः । सुशोभनानि पर्वाण्यक्षतद्वती-
यादीनि सरस्वतीं नाम्नी नदीं सुरसरितं वा विभर्तीति ॥

यत्रैकदेशे वपुषीव वक्रः श्रीधानधाराभिधमण्डलोऽस्ति ।

स्वर्लोकजैत्रैर्विभवैरिव स्वैरधःकृतो येन भुजंगलोकः ॥ ६८ ॥

त(य)त्र गुर्जरदेशे एकदेशे एकस्मिन् भूभागे स प्रसिद्धो धानधाराभिधमण्डलोऽस्ति ।
क इव । वक्र इव । यथा वपुषि शरीरे एकदेशे सुखमस्ति । वक्रशब्दः पुनर्पुंसकलिङ्गयोः ।
येन धानधारदेशेन स्वर्लोकस्य जैत्रैर्जयनशीलैः स्वैर्विभवैः स्वधियामातिशयेभ्युजंगलोको नाग-
लोको पलिवेशम अधःकृतो दीनीकृतस्तिरस्कृतः स्वाधो विहितः ॥ इति देशवर्णनम् ॥

अथ प्रहादनपुरवर्णनावसरः—

सवाडवे श्रीपुरुषोत्तमाङ्गे नाथे नदीनामिव तत्र देशे ।

प्रहादनं नाम पुरं चकास्ति पुरः प्रतिच्छन्द इवाद्रिदस्योः ॥ ६९ ॥

प्रहादनं नाम पुरं नगरं चकास्ति दीप्यते । कुत्र । देशे । किंभूते । तत्र—गुर्जर-
मण्डलस्य तत्पार्श्वोर्वातिना धाराधारात्मण्डले । उत्पद्यते—नदीनां नाथे इव समुद्रे ।
किंभूते देशे समुद्रे च । सह वादवैर्विप्रैर्विभवेन वादवानलेन च वर्तते यः न सवाडवस्तस्मिन् ।
पुनः किंभूते । धिया विविधविभवेन गोमया वा युक्ताः पुरुषोत्तमाः प्रहृष्टनागः ब्रह्महारी-
प्रमुखाः, ऐश्वरीयः च, अने उल्लेखे मध्ये यस्य स श्रीपुरोत्तमादन्तस्मिन् । पुरमुद्रे-

क्ष्यते—अद्रिदस्योरिन्द्रस्य पुरो नगर्या अमरावत्याः प्रतिच्छन्दः प्रतिविम्बमिव । समुद्र-
जले प्रनिविम्बमुचितमेव ॥

इदं पुरा सारदलैः प्रणीय त्वष्ट्रावशिष्टैरिव तद्दलांशैः ।

दृक्कर्णगीर्वाणपुरे प्रणीते न चेत्किमाभ्यामतिरिच्यते तत् ॥ ७० ॥

त्वष्ट्रा विश्वकर्मणा दृक्कर्णाणां नागानां गीर्वाणानां देवानां पुरे नगरे प्रणीते निमित्ते
इवोत्प्रेक्ष्यते । किंभूते । अवशिष्टैः शेषैरुद्धतैस्तस्य सारस्य दलानि तेषामंशैर्लवैरिव
कृते । किं कृत्वा । पुरा पूर्वं सारदलैः प्रधानद्रव्यैरिदं प्रह्लादनादं पुरं प्रणीय निष्पाद्य ।
एवं चेन्न तादृं प्रह्लादनपुरमाभ्या नाकिनागपुराभ्या कथं केन प्रकारेण अतिरिच्यते अ-
धिकीभवति । श्रियेति शेषः ॥

रघूद्वहोपक्रममन्विधमध्यस्थायीव सेतुः शशिकान्तकृत्सः ।

चन्द्रार्चिराश्लेषविनिर्यदर्णः पूर्णान्तिकः कापि चकास्ति यस्मिन् ॥ ७१ ॥

यस्मिन् प्रह्लादनपुरे कापि कुत्रापि स्थाने शशिकान्तैश्चन्द्रोपलैः कृतो रचितः सेतुः
पथा चकास्ति । नगरवर्णने च चन्द्रकान्तसूर्यकान्तमयाः सेतवो वर्ण्यमाना दृश्यन्ते ।
यथा नैषधे—‘रविकान्तमयेन सेतुना सकलाहर्ज्वलनोहितोष्मणा’ इति । किंभूतः ।
चन्द्रस्याविषः कान्तेराश्लेषेण सपर्केण विनिर्यद्भिर्गच्छद्भिर्गर्भाभिः पानीयैः पूर्णं पूरितं भ-
रितं अन्तिके समीपे द्वे पार्श्वे यस्य सः । क इव भाति । रघूद्वहोपक्रमसेतुरिव । यथा रघू-
द्वहेन नन्दनेन रामेण आदावुपक्रान्तः मन्दोदरीप्रमुखसपादलक्षान्तःपुरीपतित्वेऽपि
परदारारितिलम्पटतया स्वमगिनीशूर्पनखाव्यावर्णितद्वितरूप[प]लक्ष्मीसमाकर्णनतत्सहस्रो-
त्सुकितदशमस्तकापहतस्वकान्तासीतानयनाय लङ्कागमनावसरे रघुनन्दनेन समुद्रोपक-
ण्ठादारभ्य लङ्का यावन्निबद्ध इत्यर्थः । तादृशः सेतुश्चकास्ति । किंभूतः । अवधेर्दक्षिण-
समुद्रस्य मध्ये विचाले तिष्ठतीत्येवंशीलः ॥

क्वचित्पुरं प्रत्यफलत्तटाकोदरे जगत्पत्तनजित्परश्रि ।

येनाभिभूतिं गमिता महेन्द्रपुरीव दुःखादिह दत्तझम्पा ॥ ७२ ॥

जगता त्रयाणां भुवनानां पत्तनानां यावन्नगराणाम् । अत्र पत्तनशब्दः सामान्यतः पु-
रनगरवाची । न विशेषद्योतकः । जित्वरी जयनशीला पुत्रद्वारे ईकारो गतः । श्री. सप्त
शोभा वा यस्य तत्तथोक्तं पुरं नगरम् । क्वचित्कुत्रापि समीपभूमागभाजि तटाकोदरे सरो-
मध्ये प्रत्यफलत्प्रतिविम्बति स्म । नैषधेऽपि नगरस्य जलाशये प्रतिफलनं दृश्यते । यथा—
‘विल्लास जलाशयोदरे क्वचन सौरज्जुविम्बितेव या’ इति । इवोत्प्रेक्ष्यते—येन प्रह्लाद-
पुरेणाभिभूतिं स्वाद्वैतश्रिया परामव गमिता प्रापिता सती दुःखावगत्समक्षस्वविजयकर-
णजाता सा तादृशे तटाकोदरे दत्ता झम्पा अगाधतलमध्ये संपातपाटवं यथा तादृशी
महेन्द्रपूरिन्द्रनगरीव अमरावतीव ॥

कपालमित्रं त्रिशिराः कुबेरः पिशाचकी पुण्यजनः पतिर्मै ।

तन्नाभिगम्यः किमितीत्वरीव त्यक्त्वा तमागादलकेयमुर्वाम् ॥ ७३ ॥

यत्पुं भातीति संबन्धः । किमुत्प्रेक्ष्यते—इयं प्रत्यक्षलक्ष्या अलका धनदपुरी उर्व्या भूमण्डले आगादायाता । किं कृत्वा । त्यक्त्वा मुक्त्वा । कम् । तं धनदपतिम् । केव । इत्व-रीव । यथा पांशुला धनदमपि स्वकान्तं विहाय स्वाभिमतेऽन्यापुंसि रता परपृथिव्यामा-गच्छति । किमिति हेतोः । तं हेतुं दर्शयति—यस्मान्मे मम पतिरेवंविधः कपालिनो रुद्रस्य रुण्डमालिनो योगिनो वा मित्रं सुहृत् एतावता मिश्रकः । पुनः किंभूतः । त्रीणि शिरासि मस्तकानि यस्य इति बीभत्सः । पुनः किंभूतः । कुत्सितं निकृष्टं वैरं शरीरं यस्येति कुरूपः । पिशाचाश्छलकारिणो देवविशेषा यस्येति छलावेशादिदोषभीतिः । पुनः किंभूतः । पुण्यजनो राक्षसः इति क्रूरः । ‘यक्षो नृधर्मघनदौ नरबाहनश्च’ इति यक्षापरा-भिधानम्, तथा ‘यक्षः पुण्यजनो राजा’ इति द्वयमपि हैम्याम् । तत्तत्तत्सु सर्वाण्यपि धनद-नामानि । तत्तत्समात्कारणान्नाभिगम्यः न सेव्यः ॥

रामायुतैस्तार्क्ष्यशतै रमाभिः प्रद्युम्नकोट्या शतशूरवंशैः ।

जितेन कृष्णेन पुरी स्वकीयोपदीकृतेयं किमु मण्डलस्य ॥ ७४ ॥

पुं भातीति संबन्धः । किमुत्प्रेक्ष्यते—कृष्णेन नारायणेन मण्डलस्य देशस्थोपदीकृता दौकिता इय प्रह्लादनपुरलक्षणा स्वकीया पुरी द्वारकेव । किंभूतेन कृष्णेन । जितेनार्था-दूर्जरदेशेन । कैः । रामाणामयुतैः । अयुतं दशसहस्री स्यात् । बहुवचनत्वाल्लक्षसंख्यैः । रामो बलभद्रः, रामाः स्त्रियः । समासान्तपदे न कोऽपि भेदः । तार्क्ष्याणां शतैः शतसंख्यैः । उपलक्षणत्वात्सहस्रलक्षसंख्यैः । तार्क्ष्यो गरुडो बाजी च । पुनः काभिः । रमाभिर्विविध-प्रकाराभिर्धनधान्यरूपाभिर्लक्ष्मीभिः संपद्भिः । पुनः कैः । प्रकृष्टानां न्यायमार्गोपाजि-तानां बहुसंततिस्थायिनां वा युमानां द्रव्याणां कोट्या शतलक्ष्या । प्रद्युम्नो मदनः । पुनः कैः । शतसहस्रसंख्यैः शूराणां सुभटानां वशेरन्वयैः कुलैः । शूरनामा यादवपूर्वजहरिवं-श्यनृपः । कृष्णस्य तु एतत्सर्वेऽप्येकैका इति पराजयः ॥ इति समुदायेन प्रह्लादनपुरवर्णनम् ॥

अयं पृथक्पृथक्वर्णनेषु प्रथमं प्रह्लादनपार्थनायवर्णनप्रस्तावः—

प्रह्लादनाच्चन्द्र इवाङ्गभाजामन्वर्थनामाजनि यो जगत्याम् ।

प्रह्लादनः पार्श्वपतिः स तत्र प्रह्लादनाद्दे व्यलसद्विहारे ॥ ७५ ॥

तत्र प्रह्लादनपुरे प्रह्लादन इत्याह नाम यस्य तस्मिन्विहारे चैले । पाल्हविहार इति लोके प्रसिद्धे । स जाग्रन्महिमा प्रह्लादनो नाम पार्श्वपतिर्व्यलसद्विहारे स्म । न कः । यः पार्थनाथोऽऽमात्रा प्राणिनां प्रह्लादनादानन्दोत्पादनाजगतां क्षितौ विश्वे वा । ‘स्यान्नोतो विष्टं विश्वं भुवनं जगती जगत्’ इति हैमीवचनात् । अन्वर्थमनुगतार्थं सन्त्यार्थं नाम यस्य स तथोक्तः । अजनि संजातः । क इव । चन्द्र इव । यथा चन्द्रो-ऽग्निनामारादनादनुगतार्थो जायते । ‘चदि भाऊदे’ । चन्दत्यादायति जनानिति चन्द्रः ॥

यदीयमूर्तिर्निरमापि भक्त्या प्रह्लादनाम्ना पुरि राणकेण ।

तस्याजयस्येव नृपस्य पार्श्वोऽप्यामापहः स्नानजलेन जज्ञे ॥ ७६ ॥

प्रह्लादनाम्ना राणकेन पुरि स्वनगरे भक्त्या सेवासक्त्या । अयुर्दशैलाचलदुर्गशिखर-
स्थचतुर्वेदनप्रासादमध्यगतैकपित्तलमयप्रतिमागालनादुत्पन्नकुष्ठादिमहामयेन निजरोगाय-
गमनचिकित्साप्रश्नादनु नवीनश्रीपार्श्वनाथप्रतिमाप्रासादनिर्माणत्वाद्वात्समप्ररोगाः
शान्तिं यास्यन्तीति सातिशयज्ञानवत्साधुसिन्धुरवचसा यदीया श्रीप्रह्लादनपार्श्वनाथसव-
न्धिनी मूर्तिः प्रतिमा निरमापि कारिता । अपि पुनः स पार्श्वनाथस्तस्य प्रह्लादनराणकस्य
स्नानजलेन आमान् रोगान् कुष्ठादीन्पहन्तीति आमापहस्तादशो जज्ञे जातः । कस्येव ।
अजयस्येव । यथा पञ्चावतीवचनात् जलदगर्जिततडित्प्रचण्डपवनादिविघ्नोपशान्तिकृते स-
मुद्रसलिलान्तरालाकर्षणस्वयानपात्रे निवेशनार्त्रिर्वैघ्नद्वीपवन्दिरागतरलसारव्यवहारिसमा-
नीतापेक्षाजयपार्श्वनाथो दशरथपुत्रजयनाम्नो नृपस्य राज्ञः सप्तोत्तरशतरोगापहन्ता जातः ।
एतद्विस्तरस्त्वग्रे वक्ष्यते ॥

प्रदेहि नः साक्षरतामबाह्यां बाह्यामिवाख्यातुमितीष पार्श्वः ।

भोगैर्निजैः पञ्चशतीमिताभिर्यः सेव्यते विश्वलघुकपुरीभिः ॥ ७७ ॥

पञ्चशतीमिताभिर्यसहस्रप्रमाणभिः विश्वल इति पूर्वप्रयुक्तेन शब्देन युज्यन्ति योग-
प्राप्नुवन्तीति ताव ताः पुर्यश्च ताभिः । वीसलपुरीनामनाणकविशेषैरित्यर्थः । कर्त्रभिर्नि-
जैरात्मन्यैर्भोगैः पूजादिप्रकारैर्यः पार्श्वनाथः सेव्यते उपास्यते । इत्याख्यातुं वक्तुमिव ।
इति किम् । यन्नोऽस्माकमबाह्यामन्तरङ्गा साक्षरता प्रदेहि प्रयच्छ । कामिव । बाह्यामि-
व । यथास्माकं बाह्या साक्षरता अक्षरयुक्तास्ते । एतावता प्रत्यह पञ्चशतीवीसलपुरी-
णा श्रीपार्श्वनाथस्य भोगो जायते ॥

स्वचोक्षभावेन जिता जिनेन निर्मातुकामा इव तत्प्रसत्तिम् ।

यन्नाक्षता मूढकसंमिता यच्चैत्येऽनिशं प्रागुपजग्मिवासः ॥ ७८ ॥

यत्र नगरे यस्मिन्प्रह्लादनविहारे अनिश निरन्तरं प्रतिदिनं मूढकसमिता मूढकप्र-
माणा अक्षता निस्तुषाः कलमा. प्राक् पूर्वं श्रीमन्नगच्छन्सुरिवारके उपजग्मिवास आग-
च्छन्तोऽभूवन् । उल्लेख्यते—जिनेन श्रीपार्श्वनाथेन स्वस्यात्मनश्चोक्षभावेन निर्मलाशयत्वेन
जिता अभिभूताः सन्तस्तस्य श्रीप्रह्लादनपार्श्वस्य प्रसत्तिं प्रसादना निर्मातुकामाः कर्तुमि-
च्छन्त इवागताः । एतावता प्रह्लादनविहारे नित्यमेकमूढकमाना अक्षता आयान्ति स्मे-
त्यर्थः ॥

उद्वेगभावं स्वमिवापकर्तुं श्रीपार्श्वभर्तुः परिशीलनाभिः ।

नित्यं कलासंख्यमणप्रमाणान्यसिन्पुनः पूगफलान्युपेयुः ॥ ७९ ॥

अस्मिन्शैले प्रह्लादनविहारे नित्यं प्रत्यहं कलाः षोडश तत्संख्यानां मणानां चत्वारिंश-

स्वेरमितानां प्रमाणं येषां तानि पूगफलानि क्रमुकीयसप्तानि । 'पूगे क्रमुकगीवाकू तस्यो-
द्रेगं पुनः फल्भू' इति हैम्याम् । उपेयुः पुरा आगच्छन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—श्रीपार्श्वभर्तुः
परिशीलनाभिः सेवाभिः कृत्वा स्वं स्वकीयमुद्रेगमाव निर्वेदत्वमपकर्तुं हन्तुमिव । एता-
वता चैले प्रत्यहं षोडशमणपूरीफलान्यागच्छन्ति स्म ॥

अशीतिरस्मिन्नधिकाश्चतुर्भिर्महेभ्यमुल्याः श्रितशीकरीकाः ।

सुरा विमानैरिव याप्यमानैः सागत्य शृण्वन्ति गिरं गुरुणाम् ॥ ८० ॥

आस्मिन् प्रह्लादनपुरे चतुर्भिर्धिका अशीतिः । चतुरशीतिरित्यर्थः । महेभ्यमुल्याः प्रकृष्ट-
व्यवहारिणोऽर्थोत् प्रह्लादनपार्श्वेनायं प्रणम्य गुरुणां धर्माचार्याणां गिरं वाणीं देशनां शृ-
ण्वन्ति स्म शुश्रुवुः । किंभूताः । श्रिताः शीकरी महेभ्यताया राजमान्यताया वा चिह्न-
विशेषा यैः आसन्नविशेषा वा छत्राकृतयो वा । फिरद्देशप्रसिद्धाः । किं कृत्वा । आगत्य ।
कैः । याप्यमानैः शिबिकाभिः । कैरिव । विमानैरिव । यथा देवा विमानैरागच्छन्ति ॥

अथ रत्नपुरुषोत्पत्तिस्थानकता कविर्दर्शयति—

वपुःश्रिया भर्त्सितमच्छकेतुरद्वैतवैराग्यरसान्धुराशिः ।

लब्धीर्दधानो विविधाश्च वज्रस्वामीव विश्वागमपारदृश्वा ॥ ८१ ॥

सोमादिमः सुन्दरसूरिर्सिंहः प्राग्वाटवंश्यो निजजन्मना यत् ।

साकेतमिक्ष्वाकुकुलावतंसो महोक्षलक्ष्मेव पुरापुनीत ॥ ८२ ॥

प्राग्वाटानां वंशे भवः प्राग्वाटवंश्यः । सोम इति शब्द आदिमः प्रथमो यस्य स सु-
न्दरनामा सूरिश्चाचार्येषु सिद्धो मुख्यः । 'सिंहशब्दलनागाद्याः प्रशस्त्यर्थप्रकाशकाः' इति
हंभीवचनात् । एतावता श्रीसोमसुन्दरसुरीन्द्रः निजस्थात्मन उत्पत्त्या कृत्वा यत्प्रह्लाद-
नपुरं पुरा पूर्वमपुनीतं पवित्रीचकार । क इव । महोक्षलक्ष्मेव । यथा इक्ष्वाकूणां कुलस्य
वंशस्य अवतलः शेखरः धीवृषमलाञ्छनो जिनो भाविनि भूतोपचागतः । साकेत को-
शलं नगरीं स्वजन्मना पावनीकरोति स्म । सूरिः किंविशिष्टः । वपुषः शरीरस्य श्रिया
गोभया भर्त्सितो न्यतृतो मच्छकेतुर्मोक्षवज्रो मदनो येन । पुनः किंभूतः । अद्वैतोऽसा-
धारणी यो वैराग्यरसः संसारविरक्तताशान्ततादिरूपः नस्याम्बुनाशिः समुद्रः । पुनः किं
दुर्वाणः । दधानो धिप्राणः । काः । विविधा नानाप्रकारा लब्धीः सामर्थ्यविशेषान् । च
पुनः किंभूतः । विद्ये समस्ताः स्वदर्शनपादार्जनस्तप्ता ये आगमाः शास्त्राणि तेषां पार
दृष्टान्ति पारदृश्वा । स्वसम्पत्परसमयप्राप्त्यामी । क इव । वज्रस्वामीव यथा वज्रस्वामी
पूर्वाक्ताविशेषविशिष्टोऽजनिष्ट ॥ युग्मम् ॥ इति नररत्नखनिर्गमम् ।

अथ सुख्यतो नगरवर्णनम् । तत्रादावुपवनं वर्णयते—

विभाति यत्रोपवनं विनिद्रत्सान्द्रद्रुमद्रोणिमिलद्विहङ्गम् ।

भूवास्तुपौलस्त्यपुरीभ्रमेण तामन्वितं चित्ररथं किमेतत् ॥ ८३ ॥

यत्र प्रह्लादनपुरे उपवनं समीपोद्यानं विभाति शोभते । किमृतम् । विनिद्रन्तो विक-
स्वरीभवन्तस्तथा सान्द्राः सच्छाया घनपत्रच्छन्ना वा ये द्रुमा वृक्षास्तेषां द्रोणिः श्रेणिः ।
'भिल्ली पल्लवशङ्कया विचिनुते सान्द्रद्रुमद्रोणिषु' इति चम्पूकथायाम् । द्रोणिः श्रेणिरिति
तद्विप्पनके । तथा 'द्रोणी तु नीवृति । नौभेदे शैलसधौ वा' इत्यनेकार्थः । 'द्रोणी द्रोणिरि-
दन्तः श्रेण्यामपि' इत्यनेकार्थावचूरिः । तत्र मिलन्तो विहङ्गाः पक्षिणो यत्र तत् । किमु-
त्प्रेक्ष्यते—भुवि पृथिव्या वास्तु गृहं यस्याः । वास्तुशब्देन गृहमपि । यथा नैषधे—'याव-
त्पौलस्त्यवास्तुभवदुभयहरिल्लोमलेखोत्तरीये' इति । सा पौलस्त्यपुरी घनदनगरी तस्या ब्र-
मेण शङ्कया तामन्वितमनुपृष्टे समेतं तच्चक्षुर्गोचरतामगच्छत् । चैत्ररथं वैश्रवणोद्यानमिव ॥

आमुष्मिकामैहिकवत्समीहां निर्माहि नः पूरयितुं प्रभूष्णून् ।

विज्ञीप्सवः पार्श्वमितीव यत्र प्राप्ता द्रुमाङ्गा इव कल्पवृक्षाः ॥ ८४ ॥

यत्रोपवने द्रुमा वृक्षास्त एवाहं शरीरं येषां ते कल्पवृक्षाः प्राप्ताः समेताः । उत्प्रेक्ष्यते—
पार्श्वे प्रह्लादनपार्श्वेनायमित्यमुना प्रकारेण विज्ञीप्सवो विज्ञापितुं विज्ञासिका कर्तुमिच्छव
इव । इति किम् । हे पार्श्वप्रभो, त्वं नोऽस्मानैहिकवत् इहलोकसंबन्धिनीमिव आमु-
ष्मिका परलोकसंबन्धिनीमपि समीहा वाञ्छा पूरयितुं प्रदातुमर्थात्सुरासुरनराणां प्रभू-
ष्णून् समर्थान् निर्माहि ॥

अथ वने पटूनां सत्ता दर्शयति—

श्रीनन्दनं हीरकुमाररूपं यस्यां भविष्यन्तमवेत्य मन्ये ।

साहायकायास्य समं समेत्य सर्वतवस्तद्विपिनं भजन्ते ॥ ८५ ॥

सर्वे वसन्तप्रीष्मवर्षाशरद्धेमन्तशिशिरनामान ऋतवः समयविशेषाः सम समकालं
समेत्यागत्य तस्याः पुर्यास्तदेव वा विपिनं वनं भजन्ते सेवन्ते । तत्राहमेवं मन्ये जानामि
विचारयामि वा । हीरकुमारस्य रूपं स्वरूपं यस्य तादृशं श्रीनन्दनं कामं यस्यां पुर्यां
भविष्यन्तं भावितमवेत्य ज्ञात्वा अस्य स्मरस्य प्राग्वत्साहायकाय सहायककार्यायेव वनं
भजन्ते ॥ इति समुदायेन सर्वतवः ॥

अथ प्रथमं वसन्तऋतुः—

यत्र भ्रमद्भृङ्गरसालमाला विलोक्य कूजत्कलकण्ठवालाः ।

रतीशवीरस्तृणवत्रिलोकीमजीगणञ्जिस्तुलशस्त्रलाभात् ॥ ८६ ॥

यत्र वने भ्रमन्तो मकरन्दपानार्थमितस्ततः पर्यटन्तो शृङ्गा मधुकरा यासु तादृश्यो
रसालमालाः सहकारपट्टीर्विलोक्य निस्तुलानामसाधारणानां प्रतिभटकोटीभिरप्यभिभ-
वितुमशक्यानां शस्त्राणामायुधानां लाभोत्पाप्ते । रतीशवीरः स्मरसुमदञ्जिलोकीं जगन्नयीं
तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशान्नाकिनागनगरान् तृणवत्तृणमिव अजीगणत् गणयति स्म मन्यते
स्म वा । किंभूता रसालमालाः । कूजन्यः पक्षमध्वनिमुद्गावयन्त्यः कलकण्ठानां कोकि-
लानां वालाः स्त्रियो यासु ताः ॥

चूतप्ररोहायुधकिंशुकार्धचन्द्राशुगानां दलवर्मितानाम् ।

यद्भूरुहां स्वर्दुजयोद्यतानामदुन्दुभीयन्त पिकाः कणन्तः ॥ ८७ ॥

स्वर्भूरुहां कल्पवृक्षाणां जयाय परामवायोद्यतानां प्रगल्भमानानां कृतोद्यमानां यस्य वनस्य भूरुहा तरुणां कणन्तः कूजन्तः पिकाः कलकण्ठा अदुन्दुभीयन्त दुन्दुभय इवाचरन्ति स्म । किंभूतानां भूरुहाम् । चूतानां माकन्दानां प्ररोहा अद्भुरास्त एवायुधानि प्रहरणानि येषां ते तथा किंशुकाणि पलाशकुसुमानि तान्येवार्धचन्द्राकारा आशुमा बाणा येषां पश्चात्कर्मधारयः । पुनः किंभूतानाम् । दलैः पत्रैः कृत्वा वर्मितानां संनाहितानां कवचयुक्तीभूतानां तथा दलानि सैन्यानि कर्माणि कवचास्तानि संजातानि एषामिति वा ॥

अथ ग्रीष्मः—

बभे नभस्याम्बुधरायमाणतमालधारागृहघोरणीभिः ।

तपर्तुतान्यत्तनुकुञ्जलक्ष्म्याः सुसीमतायै किमनुष्ठिताभिः ॥ ८८ ॥

नभस्यस्य भाद्रपदस्य अम्बुधरो मेघस्तद्वदाचरन्तीभिस्तमालानां तापिच्छतरुणां धाराभिर्यश्चविशेषकृतजलधाराभिरुपलक्षितानां गृहाणां सौधानां घोरणीभिः श्रेणीभिर्वभे रेजे । उत्प्रेक्ष्यते—तपर्तुना ग्रीष्मसमयेन ताम्यन्ती ग्लानिं खेदं वा गच्छन्ती तनुः शरीरं यस्यास्तादृश्याः कुञ्जलक्ष्म्या वनधियाः सुसीमतायै शीतलताकृते । ‘शीते तुषारः शिशिरः सुसीमः शीतलो जडः । हिमः’ इति हैम्याम् । किंभूताभिः । अनुष्ठिताभिः कृताभिर्योजनैस्तया वा ॥

अथ वर्षा—

श्रीहोरवौक्षोत्सुकिता इवान्तर्नेत्राणि विस्मेरमणीचकानि ।

धाराकदम्बा दधतेऽत्र सत्रा सान्द्रापनिद्रत्कुटजावनीजैः ॥ ८९ ॥

अत्रोपवने धाराभिर्मेघवृष्टिभिराहता आच्छादिताः कदम्बा नीपद्रुमास्ते विस्मेराणि विकचानि मणीचकानि कुसुमानि दधते धारयन्ति । कथम् । सत्रा सार्धम् । कै. । सान्द्राः किम्बा अपनिद्रन्तो विकसन्तो ये कुटजा गिरिमल्लिका एवावनीजा द्रुमास्तैः । द्वयोप्रेक्ष्यते । अन्तर्दृष्टे श्रीभिर्युक्तस्य हीरकुमारस्य वीक्षाया दर्शने उत्सुकिता उत्कण्ठिताः सन्तो विनिद्रनेत्राणीव दधते ॥

अथ घटत्—

सप्तच्छदान्पधितदानगन्धीनोलम्बरावाकुलितान्विलोक्य ।

विरोधिकुम्भभ्रममादधाना धावन्ति सुम्वा इह सिन्धुरेन्द्राः ॥ ९० ॥

इह वने सुम्वा मूर्त्ता मटोद्धततया किमप्यविदन्तो वा सिन्धुरेन्द्रा गजगजा अभिमुक्ता धायन्मभिसुख गच्छन्ति । किं कुर्वाणाः । विरोधिकुम्भानां प्रतिभटगजानां भ्रमं भ्रान्तिमादधाना विभ्रतः । किं कृत्वा । सप्तच्छदान् सप्तपर्णद्रुमान् विलोक्य । किंभूतान् ।

स्पर्धितः स्पर्धाविषयीकृतो दानस्य निजमदाम्बुनो गन्धो यैस्तान् । पुनः किंभूताम् ।
रोलम्यानां भ्रमराणां रावैरुजितैराकुलितान् सशब्दान्संजातान् ॥

अथ हेमन्तः—

शाखाविशेषोन्मिषितप्रसूनान्शार्दूलवालयानिव लोद्रसालात् ।

दृष्ट्वा हृदुत्पिञ्जलितैर्निकुञ्जे ललङ्घिरे तत्ककुभः कुरङ्गैः ॥ ९१ ॥

निकुञ्जे उपवने नगरोद्याने कुरङ्गैर्मृगैस्तेषां लोद्रद्रुमाणां ककुभो दिशो ललङ्घिरे उल्ल-
ङ्घिताः । पलायितैरित्यर्थः । किंभूतैः । हृदि मनसि विषये उत्पिञ्जलत्वं श्रृशमाकुलत्वं
जातं येषां तैः । किं कृत्वा । दृष्ट्वा । कान् । शाखाविशेषेषु शिखात्रेषु उन्मिषितानि विक-
सितानि प्रसूनानि पुष्पाणि एषा तयोक्तान् । लोद्रा जातिविशेषा गान्धिकापणेषु प्रसिद्धाः ।
सालाः पादपास्तान् । कानिव । शार्दूलानां व्याघ्राणाम् । 'शार्दूलो राक्षसान्तरे' व्याघ्रश्च
पशुभेदे च सत्तमे तूतरस्थितः' इत्यनेकार्थः । बालान् डिम्भानिव ॥

अथ शिशिरः—

पङ्क्तिप्ररुढैः प्रचलत्पतङ्गपोतैः प्रियङ्गुप्रकरैर्वभेऽस्मिन् ।

वनश्रियाः प्रावरणैरिवान्तर्विच्छित्तिमद्भिस्तुहिनद्विषद्भिः ॥ ९२ ॥

अस्मिन् पुरो वने प्रियङ्गुप्रकरैः फलिनीपटलैः वभे । किंभूतैः । पङ्क्त्या श्रेण्या प्ररु-
ढैरुद्भूतैः । पुनः किंभूतैः । प्रचलन्तोऽन्तः सचन्तः पतङ्गानां विहङ्गानां पोताः शिशवो
येषु ते तैः । उत्प्रेक्ष्यते—वनश्रिया उद्यानलक्ष्म्याः प्रावरणैरिव प्रच्छादनैरिव । पुनः किं-
भूतैः । विच्छित्तिमद्भिः रचनाश्रितैः । पुनः किंभूतैः । तुहिनस्य हिमस्य । शीतस्येत्यर्थः ।
द्विषद्भिः शत्रुभिर्निवारकैः ॥

दृग्दानदासीकृतदेववन्द्याः प्रगल्भसे त्वं पुरतः कियन्मे ।

वनश्रियाश्चैत्ररथं किमित्थं दन्ता हसन्त्या इव भान्ति कुन्दाः ॥ ९३ ॥

कुन्दा मुचकुन्दतरवो भान्ति शोभन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यममुना प्रकारेण चैत्ररथम-
लकाकाननं प्रति हसन्त्या परामृतिगर्भे हास्य सजन्त्या वनश्रियाः प्रह्लादनगरोपकाननलक्ष्म्या
दन्ता दशना इव । इत्थं कथम् । हे चैत्ररथ, दृग्दानेनैव संमुखावलोकनेनैव दासीकृताः
किंकर्यो देवानां वन्द्यो यावत्काननानि यथा । 'स्ववनीसंप्रवदत्पिकापिका' इति नैषधे ।
तादृश्या मे मम पुरोऽग्रे त्वं कियत् प्रगल्भसे कियन्तमुत्साहं वहसे । मत्पुरस्त्व न किं-
मपीत्यर्थः ॥

इति षडृतवः ।

क्रीडत्तुरङ्गद्विपपद्मनेत्राः क्रीडासरस्यो विपिनं विरेजुः ।

उच्चैःश्रवःस्वर्द्धिरदाप्सरस्काः सुधापयोधेः प्रतिभा इवैताः ॥ ९४ ॥

यस्येति संबन्धः । विपिने क्रीडार्थं सरस्यो महान्ति सरांसि विरेजुर्भान्ति स्म । किं-
मूताः । क्रीडन्तो जलकलिं कुर्वन्तस्तुरङ्गा अश्वा द्विपा हस्तिनः पद्मनेत्रा विलासवत्यश्च
ग्रासु ताः । इवोत्प्रेक्ष्यते—सुधापयोधेः क्षीरसमुद्रस्थैताः क्रीडासरस्यः प्रतिभाः प्रतिवि-
म्बानीव । किंमूताः । उच्चैःश्रवा इन्द्राश्च, स्वर्द्धिरद ऐरावतः, अप्सरसः उर्वश्यादयो यान्सु
ताः । सर्वेषां क्षीरसमुद्रसमुत्पन्नत्वेन ॥

मधुप्रधावन्मधुकुञ्जिरुद्धैर्जाम्बूनदैर्यत्र वभेऽरविन्दैः ।

सरःश्रियामाभरणैरिवान्तःसंदर्भगर्भाभवदश्मगर्भैः ॥ ९५ ॥

यत्र वने जाम्बूनदैः सौवर्णैररविन्दैः कमलैर्वभे वभासे । 'विकसितकनककमलकुवलयो-
न्मल्लिरजःपुञ्जपिञ्जरितराजहसावतसया' इति चम्पूकथायां स्वर्णकमलसद्भावः । किंभूतैः ।
मध्वर्ध्व मकरन्दकृते प्रधावन्तो दूरादाप्राय त्वरितमागच्छन्तो मधुकृतो भ्रमरास्तैर्निरुद्धै-
र्व्याप्तिः । उत्प्रेक्ष्यते—सरःश्रियां तटाकलक्ष्मीणामाभरणैर्मूर्षणैरिव । किंभूतैः । अन्तर्मध्ये
सदर्मो विविधरचना येषां तादृशा गर्भाभवन्तः कुक्षौ सपथमाना अश्मगर्भा मरकतम-
णयो येषु तैः ॥

पद्मान्तराजजलविन्दुवृन्दैः सरःसु यस्मिन्स्मितपुण्डरीकैः ।

अदीपि मुक्ताकलितातपत्रैर्नन्दीसरःश्रीजयिनामिवैषाम् ॥ ९६ ॥

यस्मिन् वने सरःसु अर्थादुपवनमध्यस्थकीडातटाकेषु स्मितैर्विकसितैः पुण्डरीकैः श्वेत-
कमलैरदीपि व्यराजि । किंभूतैः । पद्मान्तेषु पलाशप्रान्तेषु राजन्तो झगन्भागीति कान्त्या
दीप्माना ये भिन्दवः सलिलकणाल्लेषां वृन्दानि येषु तैः । इवोत्प्रेक्ष्यते—नन्दीसरःश्रीज-
यिना शक्रमरसीलक्ष्मीजित्तराणाम् । 'मघवास्य तु । (अत्येन्द्रस्य) द्विपः पत्नी सुतः' इ-
त्यायास्य 'दाहादयस्तु गन्धर्वाः' इति यावत्सर्वेऽप्यस्य हरेरिति व्याख्येयमिति हेमचन्द्र-
दादम् । तेनेन्द्रसर इति । एषा सरसां मुक्ताकलितातपत्रैर्मुक्ताजालकयुक्तच्छत्रैरिव ॥
इति वनक्रांशतटाकाः ॥

दृक्पर्णिवेणी कलकण्ठकण्ठी विम्बाधरा सिन्धुराजयाना ।

प्रनूतनेत्रा स्तवकस्तनी च भुक्ता वनश्रीरिह गन्धवाहैः ॥ ९७ ॥

इदं स्थाने पुनर्वह्निःपरिचरे वनश्रीस्थानलक्ष्मीर्गन्धवाहैर्भुक्ता विलसिता । अन्यापि
सां यने गन्धस्य मुगनाभिचन्दनारिसौरभस्य वाहैर्धार्क्युवभिर्भुज्यते । किंभूता वनश्रीः
सौ य । दृक्पर्णा भुजगा एव तत्तुल्या च वेणी कपर्ति यस्याः सा । पुनः किंभूता । ए-
जोऽपि चक्षुराः सर्वत्रापि योऽयः । कलकण्ठानां क्रोमिलानां कण्ठो ध्वनिर्गन्धस्याः तत्तु-
ल्या ध्वनिर्गन्धस्याः सा । 'कण्ठो ध्वनौ संनिधाने श्रोत्रायां मदनदमे' इत्यनेकार्थः । च पुनः
सिन्धुः । सिन्धु दिव्य गोपकं वा तदेव तत्तदृश्यं अधर ओष्ठो यस्याः । पुनः किंभूता ।

१. 'उन्मन्दाय इव प्रतिकृतयः' इति व्याख्येयम्.

सिन्धुराजानां गजेन्द्राणां यानं गमनं तद्दत्ता गतिर्यस्याः । च पुनः किंभूता । प्रमूनं पुष्प-
मेव तत्समानं नेत्रं नयनं यस्याः । च पुनः किंभूता । स्तवकौ कुसुमशुचौ एव तत्स्वरूपौ
स्तनौ कुचौ यस्याः सा ॥ इति प्रह्लादनपुरोपवनवर्णनम् ॥

कम्प्रेण वप्रेण वसुप्रमेणासतीव यूना सह संसिद्धः ।

दूतीं चिकीर्षुः परिखामिवास्व स्थितानुबिम्बेन निकुञ्जलक्ष्मीः ॥ ९८ ॥

निकुञ्जलक्ष्मीर्वनश्रीनुबिम्बेन प्रतिबिम्बितेन कृत्वा स्थिता । अर्थात् परिखापयसि
तिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अस्य पुरस्य परिखा दूतीं सदेशहारिकां स्वेच्छया परदारपुरुषेण
सचारभाजोरभिसारिकयोः पुरुषयोपितोमियः सदेशादीनुक्त्वा दत्त्वा च मियः सगमकारि-
कावार्ता चिकीर्षुः कर्तुमिच्छुरिव स्थिता । दूतीकरणे हेतुमाह—वनश्रीः किं कर्तुमिच्छुः ।
संसिद्धः । सङ्गं कर्तुमिच्छुः । ‘निर्वापयिष्यन्निव संसिद्धः’ इति नैषधे । केन । वप्रेण
प्राकारेण । ‘वप्रत्रयं चारुचतुर्मुखाङ्गता’ इति हैम्याम् । तथा ‘वप्रः प्राकारोदयोः । क्षेत्रे
तते चये रेणौ’ इत्यनेकार्थः । किंभूतेन । कम्प्रेण मनोज्ञेन । ‘काम्य कम्प कमनीयम्’ इति
हैम्याम् । वसूनां मणीनां प्रभा कान्तिर्यत्र । केव । असतीव । यथा पासुला स्त्री केनापि
यूना सह कर्तुंकामा कामपि समीपवतिनीं दूतीं कर्तुमिच्छन्ती तद्गृहे उपेत्य तिष्ठति । किं-
भूतेन यूना । कम्प्रेण स्वकामुकेन । ‘कामुकः कम्पिता कम्पः’ इति हैम्याम् । पुनः किंभूतेन ।
वसुभिर्द्रव्यैः प्रकर्षेण भातीति । ‘वसु स्वादौ रत्ने कृद्यौषधे धने’ इत्यनेकार्थः ॥

स्वजिष्णुपुर्याः परिखाप्लवङ्गरावैरुदस्यात्मतरङ्गहस्तान् ।

अदःपुरस्ते कियती विभूतिर्वस्वोकसारामिति गर्हतीव ॥ ९९ ॥

स्वः स्वर्गस्य जिष्णोर्जयनशीलायाः पुर्याः प्रह्लादननगर्याः परिखा स्नानिका । उत्प्रे-
क्ष्यते—आत्मनस्तरङ्गानेव हस्तानुद्यम्य ऊर्ध्वोत्थित्य प्लवङ्गरावैर्मण्डूकशब्दैर्वस्वोकसारं ध-
नदनगरीम् । इत्यमुना प्रकारेण गर्हति निन्दतीव । यददःपुरः अस्या नगर्या अग्रे तै
विभूतिः समृद्धिः कियती कियत्प्रमाणा । न किमपीत्यर्थः । इहाखिलेऽपि काव्ये केवलं
मुत्प्रेक्षेव । अन्यत्र ग्रन्थादावप्येव कापि दृश्यते । यथा नैषधे—‘सिन्दूरद्युति मुग्धमू-
र्धनि वृत्तस्कन्धावधिऽयामिके व्योमान्तःस्थशि सिन्धुरेऽस्य समरारम्भोद्धुरे धावति । जा-
नीमो नु यदि प्रदोषतिमिरव्यामिश्रसध्याधियेवास्त यान्ति समस्तबाहुजमुजातेजसहस्ता-
शवः’ ॥, ‘अविरलमिदमम्भः स्वच्छयोच्छालयन्त्या विकचकमलकान्तोत्तानहस्तद्वयेन ।
परिकलित इवार्थः कामवाणातिथिभ्यः सलिलमिव वितीर्णे बाल्यलीलासुखाय ॥’ इति
चम्पूकथायाम् । एवमन्यत्रापि ज्ञेयम् ॥

पिपासितं रोचकितं च रङ्गं वाः पायितुं चारयितुं च शण्पान् ।

चन्द्रः किमागात्परिखेन्दुविम्बपश्यैर्व्यमर्शाति जनै रजन्याम् ॥ १०० ॥

परिखायां खातिकाजले इन्दोश्चन्द्रस्य विम्ब प्रतिविम्बं पश्यन्तीति परिखेन्दुविम्ब-

पश्यास्तैर्जनैर्लोकै रजन्यां राजौ इत्यमुना प्रकारेण व्यभिचि वितर्क्यते स्म । इति किम् ।
पिपासितं क्षपितम् । च पुनः रोचकितं बुभुक्षितम् । 'बुभुक्षायामशनाया जिघत्सा रोचको
रविः' इति हैम्याम् । रोचकः संजातोऽस्येति रोचकितस्तं रदुमुत्सङ्गमृगं वाः पानीयं
पायितुं च पुनः शष्पाक्षीलहृणांश्चारायितुम् । किमुत्प्रेक्ष्यते—इह परिखायां चन्द्र आगा-
दिव ॥ इति पुरपरिखा ॥

नभःपरीरम्भणलोलुभैर्यद्वप्रो मणिश्रेणिमहःप्ररोहैः ।

घनान्विनाखण्डलधन्वदण्डमकाण्डमाडम्बरयन्निवास्ते ॥ १०१ ॥

यद्वप्रो यस्य प्रसादनपुरस्य वप्रः प्राकार आस्ते वर्तते । उत्प्रेक्ष्यते—मणिश्रेणीनां रत्न-
राजीनां महःप्ररोहै रोचिरङ्कुरैर्घनान् मेघान्विना । अन्येष्वपि ऋतुषु मेघागमः काला-
नुभावेन भवत्येव । माघेऽपि मेघस्य दृश्यमानत्वात् । तथा प्रावृट्कालेऽपि कदाचि-
ज्जलधारा भवन्ति न भवन्ति चेति कलियुगे नियमो न दृश्यते, अतः प्रोक्तं प्रावृषं
विना मेघानपि विना चेति । अकाण्डं प्रावृषमन्तरेण आखण्डलधन्वदण्डमिन्द्रधनुर्यष्टी-
माटम्बरयन् प्रकटयन्निवास्ते । रत्नकान्तिरेन्द्रधनुकारा' निर्यान्ति । किमूतैः प्ररोहैः ।
नभस आकाशस्य परीरम्भणमालिङ्गनं तत्र लोलुभैर्लीलसैः ॥

सालोऽदसीयः ससनातनश्रीः कपाटपक्षश्च सुवर्णकायः ।

विगाहमानो गगनं कथं न लभेत तादृश्येण सदृक्षभावम् ॥ १०२ ॥

अस्याः पुर्यां अयमदसीयः । 'नःसादसीया तिलपुष्पवृणम्' इति नैषधे । सालः प्राकारः
तार्क्ष्येण गरुटेन सदृक्षभावः तादृश्यं कथं केन प्रकारेण न लभेत प्राप्नुयात् । अपि तु प्रा-
प्तोन्नेयेति । किमूतः सालो गरुडश्च । सह सनातनया अनश्वरया नित्यस्थायुकया । 'सदा
सनातिना दान्ते' इति हंसीवचनात् । श्रिया अद्वैतशोभया विष्णुलक्ष्मीभ्यां च वर्तते यः ।
'दामोदरः सारिमातनां विभुः' इति हैम्याम् । स च पुनः किमूतः । कपाटावेव
तत्तुल्यो पक्षी यस्य सः । स च पुनः किमूतः । सुवर्णस्य हेनः कायोऽङ्गं यस्य स
हिरण्यः । पुनः किं कुर्वाणः । गगनमाकाशमुच्चैस्त्वेन अमणेन च विगाहमानः स्वगो-
चरीदुर्याणः ॥

मणीघृणिश्रेणिधुतान्धकारैरभ्रं कपैर्यत्कपिशीर्षकौघैः ।

यान्प्ररोदित्वरकर्मसाक्षिलक्षेव पूर्वज्ञानैरलक्षि ॥ १०३ ॥

इत्यनेन परम्पलोकानां प्रसादनपुरी अनश्वराः शाश्वता उदित्वरा उदयशीलाः कर्म-
साक्षिणो भूतसंज्ञायां लक्षाः शतमहत्तानि यस्यामेवविधे वाञ्छन्ति दृश्यते स्म ।
ये । नभःपरीरम्भणो रत्नमिन्दुरशीर्षकाणामटालकानामोघैः समष्टैः । किमूतैः ।
मणीघृणां राज्ञान्तीनां श्रेणीनां राज्ञीभिर्नानि दलितान्यन्वकारानि येः ॥

चन्द्राश्मवेश्मसितमुद्रहन्ती कटाक्षयन्ती सितकेतनैश्च ।

युवेव जायां नगरीमिवैतां क्रोडीकरोति प्रणयेन वप्रः ॥ १०४ ॥

वप्रः प्राकारः प्रणयेन स्नेहेन । 'प्रणयः स्नेह्याच्चयोः । विस्मये प्रसरेऽपि च' इत्यनेकार्थः । उत्प्रेक्ष्यते—एतां नगरीं क्रोडीकरोति आलिङ्गतीवेत्युत्प्रेक्षा । 'आलिङ्गन परिष्वङ्गपरी-
रम्भः क्रोडीकृतिः' इति हैम्याम् । वास्तवार्थे तु मध्येकरोति इत्यर्थः । क इव । युवेव । यथा युवा तरुणः स्नेहेन जाया पत्नीं क्रोडीकरोति परिरम्भते । किंभूतां पुरीं जायां च । चन्द्राश्मवेश्मानि विधुकान्तरत्नघटितगृहाणि तान्येव तत्तुल्यं च स्मितं हसित-
मुद्रहन्तीं विभ्रतीम् । पुनः किंभूताम् । सितकेतनैरुज्ज्वलपताकाभिः कृत्वा कटाक्षयन्तीं कटाक्षान्द्रजन्तीं मुञ्चन्तीम् । 'कटाक्षाः कृष्णाः श्वेताश्च वर्णाः' इति काव्यकल्पलता-
याम् ॥ इति प्राकारः ॥

स्वव्याल्वेश्मावनिवास्तुशस्तवस्तुव्रजात्मभरिगर्भगेहैः ।

यत्रापणैः कुत्रितयापणानां वंश्यैरिवावाप्यत कापि लक्ष्मीः ॥ १०५ ॥

यत्र पुर्यामापणैर्हृदैः काप्यनिर्वचनीया लक्ष्मीः शोभा भवाप्यत प्राप्ता । उत्प्रेक्ष्यते—
कुत्रितयापणानां कूनां स्वर्गनागलोकभूलोकनान्ना भूमीनां त्रितयं त्रिकम् । त्रैलोक्यमित्यर्थः । तात्स्थ्यान्तव्यपदेशात्रिभुवने विद्यमानसकलपदार्थसार्थास्ते मन्त्रतन्त्रादिविधिनाराध्यमानैः
पूर्वमित्रैर्वा दैवैः संप्रयत्ते(पण्यन्ते) एष्विति ते कुत्रिकापणास्तेषां वंश्यैः कुलेषूद्भवैरिव । किंभूतरापणैः । स्वः स्वलोके, व्याल्वेश्मनि नागलोके पाताले, अवनौ भूमण्डले च
वास्तु स्थान येषां तादृशाः शस्ताः सर्वोत्कृष्टाः प्रशस्या वस्तुव्रजा धनधान्यवस्त्रादिपदा-
र्थसार्थास्तैरात्मभरयो भृतमध्या गर्भगेहा गर्भागाराणि अपवरकादिस्थानानि येषां तैः ।
'कुमुदमकरन्दौघैः कुक्षिभरिर्भ्रमरोत्करः' इति नैषधे । कुक्षिभरिर्भृतमध्य इति तद्वृत्तौ ॥

वाह्लीककालागुरुगन्धसारसारङ्गनामीहिमवालुकाभिः ।

सद्भिः समाज्ञाभिरिवादसीयापणैरवास्यन्त दिशोऽप्यशेषाः ॥ १०६ ॥

अदसीयापणैः पुरीसंविन्धभिर्हृदैरशेषाः समस्ता अपि दिशोऽवास्यन्त सुरभी-
क्रियन्ते । काभिः । बाहिकानि कुङ्कुमानि कालागुरवः काकतुण्डा गन्धसाराश्वन्दाः
सारङ्गनाभ्यः कस्तूरिकाः । कस्तूरीवाच्यपि नाभिश्चन्दो दीर्घोऽप्यस्ति । यथा नैषधे—
'गोरोचनाकुङ्कुमचन्दनैर्गनामीविलेपान्पुनरुक्तयन्ति' इति । हिमवालुकाः कर्पूरास्ताभिः ।
काभिरिव । समाज्ञाभिरिव । यथा—सद्भिर्भूमैः समाज्ञाभिः स्वकीर्तिभिर्दिशो वास्यन्ते ॥

यदापणश्रेणिषु सान्द्रचान्द्रक्षोदेषु गाङ्गास्त्रिव वालुकासु ।

मौग्ध्येन नीलैरिव काचगोलैः क्रीडन्ति हिम्माः स्फुरदिन्द्रनीलैः ॥ १०७ ॥

यदापणश्रेणिषु पुरीविपणिषु हिम्मा मदेभ्यवालुकाः क्रीडन्ति रमन्ते । केषु ।

‘सान्द्रचान्द्रक्षोदेषु स्निग्धेषु निविद्धेषु वा कर्पूराणां चूर्णेषु । केन । मौग्धेन शानेन । कास्त्रिव । वालकास्त्रिव । यथा गाद्वासु गद्वासंघन्धिनीषु पुलिनसिकतासु कुमाराः क्रीडन्ति, तथैव घनसारचूर्णेषु रमन्ते इति कर्पूरपारीप्राचुर्यात्तत्क्षोदास्तु वहिः क्षिप्यन्ते । कैः । स्फुरन्तो दीप्यमाना ये इन्द्रनीला नीलमणयो मरुतरत्नानि तैः । कैरिव । काचगोलैरिव । यथा—शिशवः काचानां क्षारमृद्धिकाराणां गोलैर्गुटकैः शङ्खा इति प्रसिद्धैः खेलन्ति । किमूतैः । नीलैर्हरिद्वर्णैः । अनेन विशेषणेन मणिरत्नबाहुल्यमपि प्रतिपादितम् ॥ इति द्वाः ॥

यश्चान्द्रचामीकरवेश्मचन्द्रचण्डार्चिषौ गर्भगताङ्गिरवैः ।

मिथः किमित्युन्नयतोऽभियातिर्जयः कथं राहुरजयवीर्यः ॥ १०८ ॥

यस्याः पुर्याश्चान्द्राणां चन्द्रकान्तमणीनां (चान्द्राणां सौवर्णानाम् ?) । ‘चन्द्रोऽम्बु-
काम्ययोः । स्वर्णे सुधांशी कर्पूरे कम्पिष्ठे मेचकेऽपि च’ इत्यनेकार्थः । (चामीकराणां सौवर्णानाम्) चन्द्रोपलैः स्वर्णैश्च घटिते कापि वेश्मनि गृहे एव चन्द्रचण्डार्चिषौ विभु-
भास्करौ तौ गर्भे गृहमध्ये गतानां प्राप्तानामङ्गिनां मनुष्याणां राविर्मियोवार्तादिशब्दैः
मिथः परस्परमित्यमुना प्रकारेण । किमुत्प्रेक्ष्यते—उन्नयतः किम् । विचारयत इव । ‘वितर्कः
स्यादुन्नयनं परामर्शो विमर्शनम्’ इति हैम्याम् । इति किम् । यत् अजय्यं जेतुम-
शक्यं वीर्यं पराक्रमो यस्य तादृशो राहुरभियातिः शत्रुः । कथं केन प्रकारेण आत्मभ्या-
मावाभ्यां वा जेतो जेतव्यः । पराभवगोचरीकर्तव्य इति ॥

शशाङ्कचिम्बं कुलिशाङ्गणान्तर्दष्टा वृणानानिह मुग्धडिम्बान् ।

विलोभ्य केलीकलहंसचालैराश्वासयन्ति स्म कथंचिदम्बाः ॥ १०९ ॥

इदं पुरि मुग्धानपिदग्धान् डिम्बान् वालकान् केलीकृते क्रीडार्यम् । ‘नित्योदयोत्तपदं
समस्तकमलाकेलीगृहं राजते’ इति पूर्वाचार्यप्रणीतचिन्तामणिपार्श्वनायस्तोत्रे । रक्षिता
ये राजहस्यवालकास्तैर्विलोभ्य लोभयित्वा अम्बा जनन्यः कथंचिन्महता कष्टेन आश्वास-
यन्ति । किशुर्वीणान्मालान् । वृणानान् याचमानान् । किं कृत्वा । दष्टा प्रेक्ष्य । किम् ।
शशाङ्कचिम्बं चन्द्रचिम्बम् । क । कुलिशैर्हरिकैर्नन्दानाम् । ‘शुचीमुखं तु हीरकः । वरा-
दन्तं रत्नमुच्य वज्रपर्यायनाम च’ इति हैम्याम् । बद्धानां निर्मितानामङ्गणानां पृष्टाजिरा-
णामन्तर्भेदे ॥

चन्द्रोदये चन्द्रिकान्तगर्भसंदर्भशृङ्गन्ववदम्बुपूरैः ।

शिरःस्फुरत्सिद्धयुनी धरेन्द्रो यत्रानुचक्रे कलधौतसौधैः ॥ ११० ॥

यत्र एते चन्द्रोदये विधोरभ्युद्गमकाले कलधौतसंधेः तप्यमन्दिरैः शिरसि मस्तके स्फु-
रन्ती प्रमदन्ती वदन्ती वा सिद्धयुनी गता यस्य तादृशो धराणां पर्वतानामिन्द्रो राजा

हिमाचलः । 'अद्रिराप्तेनकाप्राणेशो हिमवान्' इति हैम्याम् । अनुचक्रे सदृशकृतः ।
किभूतैः सौधैः । चन्द्रिकान्तानां चन्द्रोपलानाम् । चन्द्रि इति चन्द्रमाः शेषनाममाला-
याम्, अन्येष्वपि ग्रन्थेषु दृश्यते । गर्भे मध्ये संदर्भो रचना येषां तादृशेभ्यः श्रेष्ठेभ्यः
स्रवन्तो निःसरन्तोऽम्बुपुराः पयःप्रवाहा येषु तैः ॥

वातातिवेष्टद्वजपलवाग्रकरेण रावेण च किङ्किणीनाम् ।

या वैभवस्पर्धितया मघोनः पुरीं स्मयादाह्वयतीव योद्धुम् ॥ १११ ॥

या नगरी वैभवेन स्वलक्ष्म्या सार्धं स्पर्धितया संहर्षिमात्रेण मघोनः शकस्य पुरीमम-
रावतीं स्मयादहंकाराद्योद्धुं संग्रामं कर्तुम् । उत्प्रेक्ष्यते—आह्वयत्याकारयतीव । केन ।
वातेन वायुना अत्यतिशयेन वेष्टन्तश्चक्षुलीभवन्तो ये ध्वजपलवाः पताकावल्लणि तेषा-
मग्रः स एव करो हस्तस्तेन । च पुनः केन । किङ्किणीनां क्षुद्रघण्टिकानां रावेण
शब्देन ॥

श्रीवत्सरामाङ्गजकम्बुताक्ष्यचक्राङ्कितैर्मरिचितैर्निकेतैः ।

जज्ञे मुकुन्दैरिव यत्र चित्रमेतत्परं धेनुकमद्विषद्भिः ॥ ११२ ॥

यत्र मरकतानामिमानि मारकतानि अश्मगर्भसंबन्धीनि तैर्निकेतैर्युद्धैः । 'शङ्के स्व-
सकेतनिकेतमाप्ताः' इति नैषधे । मुकुन्दैः कृष्णैरिव जज्ञे जातम् । अत्र बहुवचनं
बहुवासुदेवापेक्षया, महत्त्वख्यापनार्थं वा । यथा च जिनशतके—'यत्क्रमाश्चक्रिणो वा'
इति । किभूतैर्युद्धैः कृष्णैश्च । श्रीलक्ष्मीः, वत्सास्तर्णकाः, श्रीवत्सो हृदयचिह्नम् । उत-
मपुरुषाणां वक्षसि लक्षणविशेषः । रामाः स्त्रियः, रामो बलभद्रश्च । अङ्गजा नन्दनाः,
अङ्गजः कामश्च । कम्बवः शङ्खाः, कम्बुः पाञ्चजन्यः । गृहेषु कम्बवो दृश्यन्ते । यथा
नैषधे—'बहुकम्बुमणिर्वराटिका—' इति । ताक्ष्या अश्वाः, ताक्ष्यो गरुडश्च । तेषां चक्राणि
समूहाः, चक्रं सुदर्शनं च । तैरङ्कितैः सहितैः । परं केवलमिदं चित्रमाश्चर्यम् । यन्निकेतैर्धेनुकं
धेनुसमूहो गोकुलमद्विषद्भिः पालयद्भिः । 'धेनूनां धेनुकं धेनवन्तानां गोधेनुकादयः'
इति हैम्याम् । कृष्णैस्तु धेनुकनामा असुरस्त द्विषद्भिर्द्विषद्भिस्तस्य द्विषद्भिः शत्रुभिर्वा
घातकैः ॥

एतज्जगज्जित्वरलक्ष्मिवीक्षाक्षणोदितद्वै(द्भू)तकुतूहलेन ।

शङ्के त्रिदश्यः स्तिमितिभवन्त्यो विमान्ति यद्वैश्मसु शालभङ्ग्यः ॥ ११३ ॥

यद्वैश्मसु पुरीमन्दिरेषु शालभङ्ग्यः पुत्रिका विमान्ति । तत्रैव शङ्के मन्ये । एतसाः
पुर्यां जगतां त्रिभुवनपुरीणां जिवर्या जयनशीलाया लक्ष्म्याः वीक्षा विलोकनं स एव
क्षण उत्सवस्तेनोदितमुद्भूतं यत्कुतूहलं कौतुकं तेन स्तिमितिभवन्त्यो निश्चला जाय-
मानास्त्रिदश्यो देव्य इव । लक्ष्मीशब्दः समासमध्ये ह्रस्वोऽप्यायाति । यथा ऋषभनम्र-
स्त्वे—'वरणलक्ष्मिकरग्रहणोत्सवे' इति ॥

विष्णोर्निहन्तुं नरकं गतस्यौत्सुक्यात्कमाग्निर्गलितेव गङ्गा ।

ज्यौत्स्नीषु यच्चान्द्रगृहच्युताम्भोधारा भुवं भूषयति स यस्मिन् ॥११४॥

यस्मिन् पुरे ज्यौत्स्नीषु पूर्णिमारात्रिषु यस्य पुरस्य चान्द्रगृहेभ्यः चन्द्रकान्तमणिनिर्मित-
मन्दिरेभ्यश्च्युतानां चन्द्रकिरणसंपर्केण निःसृतानामम्भसां पानीयानां धारा प्रवाहः । 'प्र-
वाहः पुनरोद्यः स्याद्वेणी धारा रयश्च सः' इति हैम्याम् । भुवं भूमीं भूषयति स्य अलंकुरुते
सम् । उत्प्रेक्ष्यते—औत्सुक्याद्वाभस्यान्नरकं नरकनामानं दैव्यमसुरं निहन्तुं गतस्य विष्णोः
कृणस्य क्षमाचरणात् निर्गलिता निर्गल्य पतिता । 'विदत्यसव्ये मकरन्दलीलां मन्दाकिनी
यच्चरणारविन्दे' इति नैषधे । गङ्गा भूमीमध्येतीव ॥

ज्योतिस्तरङ्गीकृतयन्त्रिकेतहरिन्मणीशालिशिखा चकासे ।

इदंपदव्येव पतङ्गपुत्री नभः प्रयान्ती मिलितुं स्वतातम् ॥ ११५ ॥

ज्योतिभिः कान्तिभिस्तरङ्गीकृतानां कल्लोलयुक्तीकृतानां यन्त्रिकेतानां नगरीगृहाणां
हरिन्मणीभिर्नीलरत्नैः शाल्ले शोभते इत्येवंशीला शालिनी शिखा उपरितनप्रेक्षः चकासे
सुशुभे दिदीपे वा । उत्प्रेक्ष्यते—इदंपदव्या एतन्नगरं मन्दिरशिखरामागैः । 'इदं यथासि
द्विपतः सुधामुचे' इति नैषधे । 'अस्य कीर्तयः' इति तद्वृत्तौ । समासात् एव इदंशब्दः ।
स्वनात् भास्करम् । 'सूर्यजा यमी' इति हैम्याम् । तथा 'यावद्गङ्गा तपनतनयाभारतीनां
समाजे' इति पूर्वकविकृतौ । मिलितुं प्रयान्ती गच्छन्ती पतङ्गपुत्री यमुनेव ॥

गाङ्गेयगारुत्मतपन्नरागचन्द्राश्मवेश्मावलिरुल्लास ।

प्रेयांसमुद्दिश्य महीमहेन्द्रं पुरश्रिया क्लृप्त इवाङ्गरागः ॥ ११६ ॥

गाङ्गेयानि सुवर्णानि, गारुत्मतानि द्विरम्भणयः, पन्नरागा रक्तोपलाः, चन्द्राश्मानः क्ष-
शिकान्तमणयः । तैर्निषद्वा घटिता वेश्मावलिः सौधश्रेणिरुल्लास स्फुरति स्म । उत्प्रे-
क्ष्यते—महीमहेन्द्रं भूमीवासवं राजानं स्वप्रेयांसं निजकान्तं प्रत्युद्दिश्य पुरश्रिया नगर-
लक्ष्म्या अङ्गरागे विलेपनं क्लृप्तो रचितः । अन्यापि स्त्री भर्ता सह चिकीर्षुर्वपुष्यद्गारां
श्रुत्वा ॥

वेश्माश्मगर्भाङ्गसित्ताश्मकुम्भं निमाल्य मुग्धाभ्रधुनीरयाङ्गयः ।

शशी स विश्लेषयिता द्विपन्नः क्रुधेति तं घ्नन्ति किमङ्घ्रिघातैः ॥ ११७ ॥

यस्येति संयन्धात् । वेश्मनि क्वापि नगरीगृहे अश्मगर्भाणां मरकतमणिनामङ्को मध्ये
यस्य तादृशं सिताश्मनां स्फटिकरत्नानां कुम्भं कलशं निमाल्य दृष्ट्वा मुग्धा अचतुरा
भ्रमन्ध्या गगनागम्या आस्ताश्मगङ्गायाः रयाङ्गयश्चक्रवाक्योऽर्द्धाणां पदानां घातैः प्रहारेः
प्रति प्रहरन्ति । किमुपेक्षते—इति कुषा घ्नन्ति । इति किम्—यत् नोऽस्माकं द्विप-
घातैः अत्र एव विश्लेषयिता वियोगकारकः स प्रसिद्धः शशी मृषाङ्ग इति क्वा ॥

अर्कागुलसंपर्कचयार्ककान्तोद्भूतानलोभावनसंनिभस्य ।

गेहाभ्रष्टस्यगजद्विपद्भिर्द्वैरघृष्यस्य कथंचनापि ॥ ११८ ॥

भियाभ्रमूवत्तुमवाहनारेः प्रणश्य शङ्के शरणं श्रयन्तः ।

लघूभवन्मन्दरमुख्यशैलाः पुरस्य रेजुर्भाणिहेमगेहाः ॥ ११९ ॥

पुरस्य मणिहेमया गेहाः सौधा रेजुर्भान्ति स्म । तत्रैवमह शङ्के विचार-
यासि । अभ्रमूनामा हस्तिनी । अभ्रमूशब्दो दीर्घोकारान्तोऽप्यस्ति । 'गजानामभ्रमू-
पतिः' इति काव्यकल्पलतायाम् । तथा 'अभ्रमूवद्भासुदम्' इति पाण्डवचरित्रेऽपि ।
तस्या वल्लभो भर्ता ऐरावणः स एव वाहनं यान यस्येन्द्रस्य स एवारिः शत्रुस्तस्य भिया
भयेन प्रणश्य स्वस्थानान्नष्टा पुरस्य शरणमाश्रयन्तो भजन्तस्तथा लघूभवन्तः स्वल्पतनत्रः
संपद्यमाना मन्दरमुख्याः । मन्दरो जैनमते मेरुः । शैवशासने तु मन्दरोऽन्य इन्द्रकोल-
नामा मन्था नगः स एव प्रधान येषु ते शैलाः पर्वता इव । इह पुरे शत्रुप्रवेशाभावे कारण-
द्वयमाह—किभूतस्य पुरस्य । अर्कस्य 'भानोरंशवः किरणात्तेषा संपर्कः संगमस्तेन च-
यस्य वप्रस्य प्राकारपीठभूमिकासदृशेभ्योऽर्ककान्तेभ्यः सूर्यकान्तमणिभ्य उद्भूतः प्रकटी-
भूतो योऽनलो वहिस्तेनोभावनसनिभस्य बाणासुरपुरसदृशस्य । तत्र हि वङ्गिप्राकारो-
ऽन्तीति ख्यातिः । तथा 'यथोद्यमानः खलु भोगिमोजिना प्रसह्य वैरोचनिपुत्रपत्तनम् ।
विदर्भजाया मदनस्तथा मनोऽनलावरुद्ध वयसैव वेशितः ॥' इति नैषधे । एतत्काव्यो-
परि पुरावृत्तमुच्यते—पूर्वं हि स्त्रीकार्योदन्यत्राजेयो भावीत्याराद्धगौरीपतिसुपर्वदत्तवरस्य
बाणासुरस्य उपानाभ्या कन्यया गौरा कुलदेवीमाराध्य मम को भर्ता भविष्यतीति प्रप्रे-
कृते प्रद्युम्ननन्दनोऽनिरुद्धो भावीति गौर्या प्रोक्ते कथचित्कुमारिकया स आनाय्य परिणी-
तः । तामादाय गच्छन्तं ज्ञातव्यतिकरो बाणस्त निजित्य नागपाशैर्वेद्धवान् । तत उपया कृष्ण-
प्रद्युम्नादयः तद्वाचिकं विज्ञापिताः । ततः कृष्णरामप्रद्युम्ना गरुडमारुह्य पावकप्राकारेऽपि
बाणपुरे गत्वा हरिर्बाणासुर शतखण्डीकृत्योपायुक्तमनिरुद्धमादाय द्वारिकायामगादिति ।
पुनः किभूतस्य । गेहाना पुरसौधानामग्रशृङ्गाणि उपरितनशिखराणि तेषु तिष्ठन्तीति
तस्या गजद्विपन्नतः सिंहास्तेः । पुरमन्दिरेष्वपि केसरिणा सद्भावो यथा—'यदनेरुक्तसौ-
धरुधरा हरिभिः कुक्षिगतीकृता इव' इति नैषधे । कथचनापि महता प्रयासेनापि
द्वेष्यैर्वरिभिरवृष्यत्यानाकलनीयस्य । गजयानस्य हि सिंहाङ्कितमार्गं समागमनमशक्यम् ।
वृद्धानां तु सर्पया प्रवेशोऽपि न स्यादत एतत्पुराश्रयणं शत्रुभयाभावात् ॥ शुभम् ॥

बालारुणज्योतिरखर्वगर्वनिर्वासिमाणिक्यनिकाय्यकोटिः ।

व्यक्तीभवन्मात्यनुभूपकान्तं पुरश्रियोद्वीर्णं इवानुरागः ॥ १२० ॥

बालारुणस्यान्यदयद्भान्त्योतिषा कान्तीनामखर्वमतिशयितं गर्वमहङ्कारं निर्वास-
यानि निष्कासयन्ति निर्नाशयन्तीत्येवंशीलानि यानि माणिक्ययानि पद्मरागमणयः निका-
य्याना तन्मयाना गृहाणां कोटिर्विभाति शोभते । कापि माणिक्यशब्देन केवलरत्नमेव ।
कुप्रापि माणिक्यशब्देन पद्मरागमणयः । 'रत्न वसु मणिर्माणिक्यमपि' इति हंसीश्रुती ।
'आज्ञानं परिशुम्भितं परिशुम्भितं च यथादिनं यद्दूरं निहितं च नीरसतया तत्र व्यथा

मा कृयाः । अन्तस्तत्त्वविचारणान्धवधिरे तद्वानरेणाधुना रे माणिक्य तदेतदेव सुकृतं
यच्चूर्णित नादमना ॥' इत्यत्र केवलमाणिक्यमेव । 'विश्रुतरमहोमाणिक्यानामहर्मणिमण्डली'
इति नैषधे । प्रत्यप्रकिरणपद्मरागाणासिति तद्वृत्तिः । उत्प्रेक्ष्यते—भूषं नृपतिं भर्तारमनु-
लक्ष्यीकृत्य पुरश्चया उद्गीर्णा अत एव प्रकटीभवन् प्रकटो जायमानः अनुराग इव ॥

प्रीतादुपास्त्याधिगता गिरीशान्निरङ्कनैकाङ्गविधानविद्या ।

प्रपञ्चिता कौतुकिना किमेषा चन्द्रेण यच्चान्द्रगृहच्छलेन ॥ १२१ ॥

कौतुकिना कुतूहलाकलितेन चन्द्रेण एषा प्रत्यक्षलक्ष्या । निर्गतोऽङ्को लक्ष्म येभ्यस्तानि
नैकानि बहूनि यान्यद्गानि शरीराणि तेषां विधानं निर्माणं यसां तादृशी विद्या । यस्या
नगर्याश्चान्द्रगृहाणा चन्द्रक्रान्तमणिमयमन्दिराणा छलेन कपटेन । किमुत्प्रेक्ष्यते—प्रप-
ञ्चिता विस्तारिता । किमूता विद्या । अधिगता प्राप्ता । कस्मात् । गिरीशदीश्वरात् ।
किमूतात् । उपास्त्या नित्यसेवया प्रीतात् । प्रसन्नीभूतादित्यर्थः । संतुष्टात् ॥ इति गृहाः ॥

यस्मिन्दिदीपे मधुदीपरूपश्रीगर्वनिर्वामिविलासिवृन्दैः ।

रूपसमग्रं वीक्ष्य जयस्य तस्य मदच्छिदे किं विधिना प्रणीतैः ॥ १२२ ॥

यस्मिन् पुरे मधुदीपस्य मदनस्य रूपश्रिया शरीरसौन्दर्यलक्ष्म्या गर्वमभिमानं निर्वास-
यन्ति निर्दल्यन्तीत्येवशीला ये विलासिनो भोगिनस्तेषां वृन्दानि तैर्दिदीपे चक्रासे ।
'मधुदीपमारौ मधुसारथिस्मरौ' इति हैम्याम् । किमुत्प्रेक्ष्यते—जयस्येन्द्रपुत्रस्य रूपसमग्रं
निजाङ्गवद्भिर्गर्वं वीक्ष्य दृष्ट्वा तस्य जयन्तस्य मदच्छिदे उन्मत्ततोच्छ्रित्यै विधिना
धात्रा कृतैः प्रणीतैरिव ॥

मेरोः शिखाम्रावसथव्यथाभिरुत्तीर्य सातस्थितिमीहमानाः ।

यस्मिन्समेताः किमु नाकिशाखित्रजा वदान्या व्यलसन् युवानः ॥ १२३ ॥

यस्मिन् युवानस्तरुणा व्यलसन् ब्रुवन्भिरे । किमूताः । वदान्या दानशीला दान-
शौण्डा वा । किमुत्प्रेक्ष्यते—शिखाप्रे शिखरोपरि य आवसथो वसनिः स्थानं वासस्तेनो-
द्भवन्तीभिः प्रकटाभिर्जायमानाभिर्यथाभिरतिभिः कृत्वा मेरोः काश्चनाचलादवतीर्य
भूमीमण्डले समेस्य सातस्थितिं सुखनिवासमीहमाना इच्छन्तो नाकिनां शाखिनो देवतरवः
कल्पद्रुमास्तेषां व्रजा गणा यस्मिन् समेता इव संगता इव ॥

जितस्मरान्पौरजनान्निपीय मा तद्रूपस्यन्त्यसती सती स्तात् ।

इतीव योषावपुषा स्ववर्ष्म द्विषा मत्तस्य व्यतिसीव्यते स्म ॥ १२४ ॥

मत्तनाम्नो दैत्यस्य द्विषा वैरिणा शत्रुना । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोर्योषावपुषा पार्वती-
शरीरेण समं स्ववर्ष्म निजशरीरं व्यतिसीव्यते स्म परस्परं स्यूतं योज्यते स्म । इति किम् ।
यन् जितो रूपाभिमूतः स्मरः कामो यैस्तादृशान् पौरजनान् नगरस्तरुणान् निपीय सादर-
मवलोक्य सती पार्वती तद्वृत्त्यन्ती रागोद्रेकात् कामातुरा तेषां कामुकी नवन्ती नती
सती असती व्यभिचारिणी मा स्तात् भवतात् ॥ इति नागराः ॥

यस्मिन्विभान्ति स्म विलासवत्यः स्मरावरोधभ्रममुद्वहन्त्यः ।

किं शक्तयो मन्मथमेदिनीन्दोरमूरमोचास्त्रिजगद्विजेतुः ॥ १२५ ॥

यस्मिन् पुरे विलासवत्यः प्रमदा विभान्ति । किं कुर्वन्त्यः । स्मरावरोधः कन्दर्पान्तः-
पुर रतिस्तस्य भ्रम भ्रान्तिम् । 'स्मरावरोधभ्रममावहन्ती' इति निषेधे दमयन्तीवर्णने । उद्व-
हन्त्यो विभ्रतयः । किमुत्प्रेक्ष्यते—मन्मथमेदिनीन्दोगन्दननेन्द्रस्य भ्रमः प्रत्यक्षाश्चक्षुर्लक्ष्या
भ्रमोद्या अवन्ध्याः सफलाः शक्तयः प्रहरणविशेषाः । किमस्तस्य मन्मथस्य । त्रिजगत्त्रि-
भुवनस्यापि गिजेतुः पराभवशीलस्य ॥

त्यक्ताश्रवः कृत्तुकि कामुकाभिः सकर्णयन्नागररागिणीभिः ।

स्वमन्दिरात्कुण्डलिनीभिरसिन्किमीयुधीभिः शुशुभेऽङ्गनाभिः ॥ १२६ ॥

अस्मिन् नगरे अङ्गनाभिः शुशुभे । किमुत्प्रेक्ष्यते—स्वमन्दिराभिजनिक्तेतान्नागगलो-
कादीयुधीभिरागताभिः । कुण्डलिनीभिर्नागाङ्गनाभिरिव । किभूताभिः । त्यक्ता उज्जिता
अश्रवसः । अकर्णवधिरा इत्यर्थः । कुत्रुकिनः सौविद्धाः । कुञ्जवामना इत्यर्थः । अथवा
कृत्रिमहृद्वाः कामकाः कामयितारः कान्ता यामिस्ताभिः । पुनः किभूताभिः । सकर्णाः
प्राज्ञाः श्रोतारो वा यस्याः पुर्या नागराश्चेकास्तेषु रागः स्नेहातिशयो विद्यते यामा
तास्ताभिः । तेष्वनुरागयुक्ताभिरित्यर्थः ॥

भान्ति स्म यस्मिन्सुमनोभिरामा रामा रमाधःकृतकामरामाः ।

स्वस्पर्धिनं येन रूपेण देवगृहं निगृह्याप्सरसो गृहीताः ॥ १२७ ॥

यस्मिन् नगरे रामा नागयो भान्ति स्म । किभूताः । सुमनोभिः कुसुममालिकाभिः,
अथवा सुमनस्त्वेन सतीत्वेन निष्पापत्वेन वा अभिरामा मनोहराः । पुनः किभूताः । रमाभिः
वपुःप्रियरूपकसुपमाभिरधःकृते ह्रीने विहिते तिरस्कृते कामस्य मदनस्य रामे रतिप्रीती
यामिस्ताः । इत्युत्प्रेक्ष्यते—येन प्रह्लादपुरेण रूपा कुधा स्वस्पर्धिनं निजसमृद्ध्या सार्धं
स्पर्धाविधायिनं देवगृहं स्वर्गं निगृह्य पगजित्य वन्दीकृत्य गृहीता अप्सरसः स्वर्गवध इव ॥

किमग्रदूत्यो मदनावनीन्दोः सख्योऽथ वा स्वर्वरवर्णिनीनाम् ।

भुजंगमीनां किमुतानुवादा यत्राञ्जनेत्रा मदयन्ति चेतः ॥ १२८ ॥

यत्र पुरे अञ्जनेत्राः कमललोचनाः सुहृताः चेतः अर्थाद्युना मनः मदयन्ति दम्भा-
दयुक्तं कुर्वन्ति । किमुत्प्रेक्ष्यते—मदनावनीन्दोः स्मरराजस्य किम् अप्रदूत्य प्रथमतदेश-
हारिका इव । अथ वा स्वः स्वर्गस्य वरवर्णिनीनां प्रधानस्त्रीणां रम्भःघृताचीतिलोत्तमा-
प्रमुखाणाम् अथवा पौलोमीप्रभृतीनां सख्यो वयस्यः किम् । उत पुनः । भुजंगमीनां
नागाङ्गनानामनुवादा अनुकारा इव ॥ इति नागयैः ॥

इति प्रह्लादपुरवर्णनम् ।

तत्रास्ति भूमान्महमुन्दनामा स्यामैकभूर्भूवल्यैकवीरः ।

वधूर्नवोदेव दिने दिने भूः श्रियं दधौ यत्करपीडितापि ॥ १२९ ॥

तत्र देशे महसुन्द इति नामाभिधानं यस्य तादृशो भूमान् पातिसाहिरिति म्लेच्छवंश-
प्रसिद्धमधिपतिनाम । सोऽस्ति तत्समयानुसारेण बभूव । किंभूतः । स्यान्नां पराक्रमा-
णामेकाद्वितीया भूः स्थानम् । पुनः किंभूतः । भूवल्यस्य भूमण्डले वा एकोऽसाधा-
रणो वीरः सुमटः । स कः । यस्य करेण राजदेशांशेन पीडिता सयुक्ता जाता भूर्वसुधा दिने
दिने श्रियं लक्ष्मीं धनधान्यादिकां दधौ धारयति स्म अनेकलक्ष्मीवती भवति स्म ।
केद । वधूरिव । यथा नवोढा नवपरिणीता वधूर्वशा करेण पीडिता आश्लेषणादिकं नीता
सती दिने दिने श्रियं शरीरोपचयलक्षणं शोभां धत्ते ॥

प्रजां द्विजिह्वैरिव पीड्यमानां कलेर्विलासैरवसाय विश्वाम् ।

तां शासितुं दाशरथिः किमात्तजन्मा स्वयं साहिरसौ वभासे ॥१३०॥

असौ महमुन्दनामा साहिः पातिसाहिः वभासे राजते स्म । किमुत्प्रेक्ष्यते—तां
विश्वां वसुधां शासितुं पालयितुं स्वयमात्मना पुनर्द्वितीयवारमात्तजन्मा गृहीतावतारो
दाशरथी राम इव । किं कृत्वा । अवसाय विज्ञाय । काम् । विश्वां पृथ्वीम् । किं क्रियमा-
णाम् । कलेः कलियुगस्य विलासैर्विलसितैः पीड्यमानां संताप्यमानाम् । कामिव । प्रजा-
मिव । यथा प्रजां प्रकृति पुरंदरालोकां द्विजिह्वैः पिशुनैः पीड्यमानाः कश्चित्प्रशास्ति ॥

निर्लिङ्गमन्यानगमध्यमानमहाहवक्षीरधिजन्मना यः ।

वन्ने वलिध्वंसविधानघुर्यो जयश्रिया शत्रुरिवासुराणाम् ॥ १३१ ॥

यः साहिर्जयश्रिया विजयलक्ष्म्या वन्ने वृतः । क इव । असुराणां शत्रुरिव । यथा कृष्णो
जयेनोपलक्षितया श्रिया त्रियते । किंभूतः । यः वलिनां बलवताम् । षण् सैन्ये पराक्रमे च ।
रिपुनृपाणां बलेर्दैन्यस्य ध्वंसविधानं वधकरणं तत्र घुर्यः समर्थः शत्रुवधविधायिनां घुरि
गण्यः । किंभूतया जयश्रिया । निर्लिङ्गः खड्गः स एव मैन्यानगः मन्दराद्रिः । 'मन्या-
नगः स भुजगप्रभुवेष्टिघृष्टिलेखाचलद्धवलनिर्झरवारिधाराः' इति नैषधे । वासुकेर्वेष्टन-
घर्षणजातासु लेखासु भ्रमन्त्यो धवलनिर्झरवारिधारा यस्य स मन्याः । मथिन्शब्दस्य
'मथिमप्यृमुष्णामाव' इत्यात्वे धेन्योदेशे रूपम् । नगः शैलः मन्दराद्रिः—इति तद्वृत्तिः ।
तेन मथ्यमानो विलोड्यमानो यो महाहवो महासंप्रामः स एव क्षीरधिः दुग्धसमुद्रः तस्मा-
च्चन्मोत्पत्तिर्यस्याः सा तथा ॥

अश्यामितास्यं कमलातिदानैर्जितैः प्रसत्तिप्रणिनीषयास्य ।

अत्रैरिवाभ्राद्भुवमभ्युपेतैर्द्यूभुजो गन्धगजैर्विरेजे ॥ १३२ ॥

यस्य भूभुजः साहोर्गन्धगजैः गन्धोपलक्षितैः सिन्धुरैः विरेजे शुभ्रमे । वत्प्रेक्ष्यते—अभ्रादा-
काशाद्भुव भूमीमभ्युपेतैः समागतैर्भूमीमभिलक्षीकृत्य । 'अभिरभागे' भागवत्वाजितेऽर्थेऽभिः

१. 'मन्यानग' इत्यस्य समासघटकत्वेन सुपरत्वाभावादात्प्राप्तपक्षेऽपि नैषधे तु समासाभावात् कोऽपि दोषः.

कर्मप्रवचनीयः स्यात्तत्र द्वितीया । हरिमभीति प्रक्रियायाम् । पृथिव्यामायातैरभ्रैर्मैघैरिव ।
क्रया । अस्य भूभुजः प्रसत्तेः प्रसादस्य प्रणिनीपया कर्तुमिच्छया । किमत्रैः । जितैरभि-
भूतैः । कैः । कमलानां लक्ष्मीनामुत्सर्गपयसां च दानैर्विश्राणनैः । कथम् । अद्यामिता-
स्यमुन्वलीकृत वक्त्रं यत्रैवविधं यथा स्यात्तथा ॥

अजग्यवीर्यं निजनिर्जयायोद्यतं यमालोक्य विपक्षलक्षैः ।

स्वक्षत्रवृत्तीरपहाय भेजे क्षेत्रस्य वृत्तिः कृषिकैरिवात्र ॥ १३३ ॥

अत्र भुवि विपक्षाणां साहित्यत्राणां लक्षैः स्वस्यात्मनः क्षत्रवृत्तीः क्षत्रपत्वेन या आ-
जीविकाः । 'क्षत्रं तु क्षत्रियो राजा' इति हैम्याम् । ता अपहाय साहितः स्वमारणमी-
तेत्यक्त्वा क्षेत्रस्य केदारस्य वृत्तिर्जीवनं भेजे सिधेवे । कैरिव । कृषिकैरिव । यथा
कृषिकारकैः क्षेत्रवृत्तिर्विधीयते । किं कृत्वा । निजस्यात्मनो निर्जयायाभिभवायोद्यतं प्रग-
ल्भीभूतम्, तथा अजग्य जेतुमशक्यं वीर्यं पराक्रमो यस्य तादृशं पातिसाहिमालोक्य दृष्ट्वा ॥

जम्बालयद्भिर्जलदैरिवोर्वीं मदाम्बुभिर्धस्य वमे द्विपेन्द्रैः ।

दिग्जैत्रयात्रासु जितैर्दिग्गीशैर्दिग्ग्वारणेन्द्रैरुपदीकृतैः किम् ॥ १३४ ॥

यस्य साहोद्विपेन्द्रैर्गजराजैर्बभे व्यराजि । किं कुर्वद्भिः । जम्बालान्कुर्वन्तीति जम्बाल-
यन्ति, जम्बालयन्तीति जम्बालयन्तः, तैर्जम्बालयुक्ता विदधद्भिः । काम् । उर्वीं पृथ्वीम् ।
कैः । मदाम्बुभिः दानवारिभिः । कैरिव । जलदैरिव । यथा मेघैर्भूर्जम्बालकलिता क्रियते ।
किमुत्प्रेक्ष्यते—दिशां हरिता जैत्रीषु जयनशीलासु यात्रासु अभिवेणनेषु । सेनासमुदायेन
रिपून् प्रत्यभिगमनेष्वित्यर्थः । जितैः स्ववशीकृतैर्दिग्गीशैर्दिग्यतिभिरुपदीकृतैर्दौकितैर्दि-
ग्ग्वारणेन्द्रैर्दिग्गजैरिव ॥

विश्वैकधन्वी शरसानृपोऽसौ मा कापि कुर्यात्परराजवन्माम् ।

निजीविषुर्भीत इतीव राजा नभो भ्रमीगोचरयांचकार ॥ १३५ ॥

राजा चन्द्रो नभो गगनं भ्रमण्या भ्रान्तेः । 'अपि भ्रमीभक्षिभिरावृताङ्गम्' इति नैषधे ।
गोचरीकरोति स्म गोचरयांचकार । नभसि वभ्रामेत्यर्थः । राजा किं कर्तुमिच्छुः । जी-
जीविषुः साहेः सकाशाब्जीवितुमिच्छुः । इवोत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण भीतश्चकित
इव । इति किम् । विश्वे जगति पार्थ इवैकौऽद्वितीयौ धन्वी धनुर्धरोऽसौ नृपः, परे शत्रवः,
अन्ये च ये राजानस्तामिव मा राजानं शरसाद्घातयिष्यम् । 'प्रसूनधन्वा शरसात्करोति माम्'
इति नैषधे । मा कुर्यात् । यथा साहिः विपक्षक्षितिपान्वाणैर्विध्यति तथा मामपि वाणैर्मा
हतादित्यर्थः ॥

यस्य द्वेषिनिषूदनव्रतजुषः प्रत्यर्थिपृथ्वीभुजां

संत्रासेन कलिन्दभूधरगुहागर्भं किमासेदुषाम् ।

स्त्रेणस्याञ्जननीलिमाङ्कितपतङ्गाष्पाभ्युपूरैरिव

क्षमापीठे प्रसरद्भिराविरभवत्पाथोजवन्धोः सुता ॥ १३६ ॥

यस्य साहेः प्रत्यायपृथ्वीभुजां वैरिभृपाणां स्त्रेणस्य स्त्रीणां समूहस्य अञ्जनानां नयनक-
जलाना नीलिना इयःमत्वेनाङ्कितैर्युक्तैः तथा पतद्भिः दुःखमरालोचनेभ्यो निःसरद्भिः बाष्पा-
भ्युपूरै रोदनजलप्लवैः । इत्येतेष्वक्षते—पाथोजवन्धोर्मानोः सुता पुत्री यमुना आविरभव-
त्प्रकटीभूता । किं वा—‘अथ यदि समीहसे परनुपावरोधं तदा त्वमाकलय मद्रवः किमपि
रूपनारायण । प्रतीपनृपनागरीनयननीरकलोलिनीसमुत्तरणचातुरीं तुरगराजमध्यापय ॥’ इति
कविकृतकाव्यादां बाष्पजलेभ्यो नदीप्रादुर्भावः । तथा—‘राम त्वत्तरुणप्रतापदहनज्वालाव-
लीशोपिताः मेवं वारिधयस्तवारिवनितानेत्राम्युभिः पूरिताः’ इति खण्डप्रशस्तौ बाष्पजलेः
समुद्रसद्भावोऽपि वर्णितः । किंभूतैः पूरैः । क्षमापीठे भूमण्डले प्रसरद्भिः पथःप्रवाहतया
विस्तार गच्छद्भिः । किंभूतस्य यस्य । द्वेषिणा निषद्ने मूलादुन्मूलने व्रतं सर्वेऽपि
मन्त्रवो मयावद्यमुच्छेदनीया इति रूपं नियम जुपते सेवते तस्य । किंभूतानां प्रत्याय-
पृथ्वीभुजाम् । संज्रासेनास्याकास्मिकमयेन कलिन्दनाम्नो भूपरस्य शैलस्य गुहानां कन्द-
राणां गर्भो मध्यभागस्तस्याङ्गमुत्सद्गनात्तेदुपा प्राप्तवताम् । कलिन्दाद्रिकन्दरामध्यप्रविष्टा-
नामित्यर्थः ॥

सुत्रामाभ्युधिधामदिगिरिकुचद्वन्द्वान्विधनेमीधवः

पृथ्वीपालललाटचुम्बितपदप्रोदामकामाङ्कुशः ।

द्या स्वर्णाचलसार्वभौम इव यो निःशेषविश्वभरं

शासच्छात्रवगोत्रजिद्विजयते श्रीगुर्जरोर्वीपतिः ॥ १३७ ॥

शिया सत्ताजलक्ष्म्या ऐश्वर्यशोभया वा युतो गुर्जराणां गुर्जरभूमेर्नायक उर्वीपतिः
पातिमाहिर्विजयते सर्वोत्कर्षेण प्रवर्तते । किंभूतः । सुत्रामा शक्रः अभ्युधिधामा वरुण-
लयादिभ्यो प्राचीप्रताप्यो गिरि पर्वता उदयास्ताचलाभिधानां तावेव कुचद्वन्द्वं स्तनयु-
गतमस्यास्तादृश्या अन्विषन्नेमैः समुद्रमेखलाया भूमेर्धवो भर्ता । पुनः किंभूतः । पृथ्वी-
पालना गारा ललाटेर्मल्लुम्बिताः स्पृष्टाः पद्मोत्थरणयोः प्रोदामाः प्रकृष्टाः कामाङ्कुशा
रूपं यस्य । किं कुर्वन् । शासन् पालयन् । काम् । निःशेषां समग्रां विश्वभरं पृथ्वीम् ।
तामिव । तामिव । यथा स्वर्णाचलस्य मेरोः सार्वभौमश्चक्रवर्ती दिवं शास्ति । ‘जाम्भु-
नने मध्वनादेभ्यः’ इति नैषधे । यथा भूसार्वभौमस्तथैवेति यतः परसमये मेरोरुपरि
स्थितिः । नैषधे यथा—‘दिवमद्रादमरादिराजनाम्’ इति । मेरुर्मयी(?)स्तत्रामरावती
नैषधे दत्ता । पतिरिन्द्रः इति तन्वयः । किंभूतो राजा इन्द्रश्च । शात्रवाणामात्मवैरिणा
मेरोरा यतान् । शात्रवास्तिपर एव गोत्राः परतास्तान् जयतीति ॥ इति नृपवर्णनम् ॥

यं प्राप्तुं दिवात्मनागुम्यथा सौभाग्यदेवी पुनः

श्रीमत्प्रेमिदांसहस्रीहविमलान्तेवासिवास्तोष्पातिम् ।

तद्वाह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽयमाद्योऽभवत् ॥ १३८ ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये प्रथमप्रारम्भे जम्बूद्वीप-भरतक्षेत्र-गुर्जरदेश-प्रह्लादनपुर-महमुन्दपातिसाहि-वर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।

हीर इति शब्देन युनक्ति योगं प्राप्नोतीति हीरयुक् तादृशं सौभाग्यमिति अभिधा नाम यस्य । एतावता हीरसौभाग्यकाव्यम् । तच्च तद्धीरसूरेहीरविजयसूरीश्वरस्य चरितं वृत्तं च । पश्चात्क्रमचारयः । तत्र तस्मिन् हीरसौभाग्यकाव्ये अथ प्रत्यक्षलक्षो वर्णनागोचरीकृतः । तथा आद्यः प्रथमः सर्वमार्गाणां धुरि अभिहितः सर्गः अधिकारविशेषः अभवत् बभूव । किमूतः । स पूर्वोक्तव्यासौ ब्राह्म्या वाग्देवतायाः क्रमौ चरणीं सेवते आराधयतीत्येव-शीलश्च तादृशेन देवविमलेन व्यावर्णिते । विशेषवर्णनागोचरतां प्रापिते इत्यर्थः । यत्तदोर्न-त्याभिमवन्धान् न कः । य देवविमलं शिवा इत्याह्ना नाम यस्य तादृशः साधुः साहेपु-मयवा प्रधानत्वादिन्द्रः साधुरिति वणिजा नाम प्राकृते तु असुकसाह इत्युच्यते । तथा श्रीमत्तिसाधुसूरिकृतसोमसौभाग्यकाव्ये वणिजः साहस्य साधुरिति सज्ञा दृश्यते । सात्रापि । तथा—‘अपलपति रहसि दत्तं प्रकटितदत्तेऽपि तशय कुरुते । क्रयविक्रये च लुण्ठति तथा लोके वणिकसाधुः ॥’ इति सुमापिते । पुनः शिवासाहपत्नी नाम्ना सौभा-ग्यदेवी य प्राप्तु जनयामास । यं किमूतम् । श्रीमन्तो विद्वद्वृन्दारकत्वेन शोभाभाजो ये कोविदाः पण्डितास्तेषु सिंह इव सिंहः परवादिपुञ्जकुजरेन्द्रैरप्यजेयः कथमप्यना-कलनीयश्च । मुख्य इत्यर्थः । सीहविमलनामा प्रज्ञाशः । तस्यान्तेवासिना शिष्याणां मध्ये वास्तोऽगतिरग्रणीः प्रथमशिष्यत्वेन प्रधानः ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते स्वोपज्ञहीरसौभाग्य-काव्यवृत्तौ प्रथमप्रारम्भे जम्बूद्वीप-भरतक्षेत्र-सतीर्थसरिद्रिकेदारगोधनबन्धुरगुर्जरदेश-प्रह्लादनपार्श्वनाथोपवनपरिखाप्राकारगृहहृष्ट्युवयुवतीयुक्तप्रह्लादनपुर-महमुन्दपातिसाहि-वर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥

द्वितीयः सर्गः ।

पुरेऽथ तस्मिन्व्यवहारिपुंगवो बभूव कुरा इति नाम धामवान् ।

महीरुहां स्वःशिवरीव विश्रुतो रसास्पृशां न्यकृतविश्वनिःस्वतः ॥ १ ॥

अथ देशग्रामादिवर्णनान्तरं मातृपितृमातृस्वप्नादिवर्णनादि प्रारम्भे । तस्मिन्पूर्ववर्णित-प्रह्लादनपुरे कुरा इति नाम व्यवहारिषु महेष्पेषु पुंगवः श्रेष्ठो बभूव सजातः । ‘पुंगवो गवि भैषज्ये प्रधाने चोत्तरस्थितेः’ इत्यनेकार्थः । किमूतः । धामवान् गृहमेधी । अथवा तेजस्वी प्रभाववान् । ‘धाम स्थाने गृहे गेहे प्रभावे जन्मतेजसोः’ इत्यनेकार्थतिलकः । पुनः

किभूतः । विभ्रुतो विख्यातः । केषां मध्ये । रसास्पृशां पुरुषाणाम् । क इव । स्वःशि-
खीव । यया महीरहाणां वृक्षाणां मध्ये कल्पवृक्षो विख्यातोऽस्ति । अतएव किभूतः
वल्गुदः स च । न्यङ्कृता निवारिता जगवनानां समस्ताधिनां निःस्वता दारिद्र्यं येन ॥

अरिष्टकेतुं नवभोगसङ्गिनं त्रिरेखपाणिं पुरुषोत्तमं पुनः ।

अमाद्विवोदुर्जलधेरिवोद्वहा महेभ्यमभ्येत्य वमाज यं मुदा ॥ २ ॥

जलधेरुद्वहा समुद्रपुत्री लक्ष्मीर्यं महेभ्यं व्यवहारिणमभ्येत्य समागत्य मुदा प्रीत्या वमाज
समाश्रिता । उल्लेख्यते—विवोदुः स्वभर्तुः कृष्णस्य अमात् आन्तरेव । किभूतं महेभ्यम् ।
अरिष्टेयूपद्रवेयु अरिष्टनाशि वृषभरूपे दैत्ये च केतुं धूमकेतुनामग्रहस्य सदृक्षम् । तद्विध्वंसक-
त्वात् । पुनः किभूतम् । नवानां नूतनानां स्तुतिसंयुक्तानां वा भोगानां सुखानां सङ्गः
संगमोऽनुभवः प्राप्तिरस्येति । पक्षे—भोगः सर्पकायः अर्थात् शेषनागशरीरं तस्य सङ्गिनं
तच्छयनत्वात् । पुनः किभूतः । त्रिरेखः आकृत्या सङ्गः पाञ्चजन्यश्च पाणी हस्ते यस्य ।
पुनः किभूतः । पुरुषेषु समस्तेषु मानवेषु उत्तमं श्रेष्ठं नाम च ॥

कुबेर इत्यात्मजनावमाननां व्यपोहितुं किंपुरुषेश्वरः स्वयम् ।

वित्तीर्णसौवर्णमणीगणोऽर्थिनां प्रणीय यन्मूर्तिमिवावतीर्णवान् ॥ ३ ॥

कुंराख्यो महेभ्यो भातीति संवन्धः । उल्लेख्यते—किंपुरुषेश्वरो धनदः यस्य कुंरासाधोः
मूर्तिं शरीरं प्रणीय निमग्नं स्वयमात्मना अवतीर्णवान् प्रफादपुरे । अवतारं गृहीतवानिव ।
किं कर्तुम् । व्यपोहितुमपकर्तुम् । काम् । अयं कुबेरः कुत्सितशरीरः । कुरूप इत्यर्थः ।
तथा—‘जातो न वित्ते न गुणे च कामः सौन्दर्य एव प्रवणः स वामः । स्वच्छे स्वशैले-
क्षितकुत्सितवेस्तां प्रत्यगाग्र सितरा कुबेरः ॥’ इति नैषधे । स वामो वक्रः । जातावुत्तम-
वशे प्रवणो न, नापि वित्ते धने, न च गुणे त्यागशौर्यादी, किं तु स कुटिलः कामः सौन्दर्य
एव तात्पर्यवान् । अत एव स्वच्छे निर्मले स्वशैले कैलाशे ईक्षितं दृष्टं कुत्सितं वेरं वपु-
र्येन ईदृशः कुबेरस्तां सितरां नारीश्रेष्ठां दमयन्तीं प्रति नागात् । ‘घरूपकल्पं चेलद्—’
इत्यत्र ‘रियोऽन्यतरस्याम्’ इति द्वयः । कलेवरशब्दे त्वक्षरद्वयलोपे मात्राविपर्यये वेर इति
प्रयोगः । सत्यभामा मामेतिवत्—इति वृत्तिः । इत्यात्मनः स्वस्य लोके जनेऽवमानना-
मन्त्राणाम् । निन्दामित्यर्थः । किभूतः । अर्थिनां याचकानां वित्तीर्णः विभ्राणितः प्रदत्तः
सौन्दर्यः सुवर्णानां समूहः । तथा मणीनां रत्नानां गणो व्रजो येन । एतावता वदान्यता
सूचिता ॥

तमःसपन्नः धिनशंभुशीलनः कुमुद्विकाशी वचनामृतं किरन् ।

शशीव योऽशीलि कलाभिरिभ्यराट् विमुक्तदोषः स तदत्र कौतुकम् ॥ ४ ॥

र इभ्यराट् अत्रारिवातवः कलाभिर्वाप्ततिलक्षणाभिः शिल्परूपाभिर्वा अशीलिः ने-
तिः । क इव । शशीव । यया चन्द्रः शीतलनराभिः कलाभिः शीलयते । किमनो यः शशी

च । तमसामज्ञानाना दुष्कृतकर्मणां वा ध्वान्ताना च सपल उच्छेदकृत् । पुनः किमृतः । श्रितमर्थाभिर्मित शमोजिनेन्द्रस्य जैनभावकत्वात्, शिवस्य च शिरःस्यायुक्तत्वात्, शील-
नमाराधन सेवा येन न । पुनः किमृतः । कौ पृथिव्या सुद ग्रीति प्रमोद कैरवाणि
कुमुन्दि विकाशयति प्रकटीकरोति विदधाति प्रबोध्यतीत्येवशीलः । पुनः किमृतः ।
वचनमेव वाणीतुच्य च अमृत सुधा किरन् विस्तारयन् वर्षन् पर तदत्र व्यवहारिणि
चित्रमाश्रयमस्ति । यत्न महेभ्यो मुक्तास्त्यक्ता दोषा अपशुणा येन । शशी तु सह दोषया
रात्र्या वर्तते यः स मदोषः ॥

अलम्भि दम्भोलिशयेभशालिनी न कीर्तिरेतस्य परशतैः परैः ।

शरत्प्रसन्नीकृतचन्द्रगोलिका सुधामरीचैर्ग्रहतारकैरिव ॥ ५ ॥

तस्य कुराव्यवहारिणः दम्भोलिवज्र ज्ञेय यस्य स शक्रः तस्य य इभ ऐरावणस्तद्वत्
शालिनी श्रैत्यात् शोभमाना कीर्तिः परशतैः शतात्परैः परशतैः सहस्रलक्षकोटिमध्यग्न्यै
परारभ्यर्नालम्भि न प्राप्ता । कैरिव । ग्रहतारकैरिव । यथा सुधामरीचैरमृतकिरणस्य
चन्द्रस्य शरदा घनात्ययेन प्रसन्नीकृता जलधररोधापसारणाद्विमलीकृता चन्द्रगोलिका
चन्द्रिका प्रहा मङ्गलदयः, नारका नक्षत्रतारास्तैर्न लभ्यते नैव प्राप्यते ॥

वहन्सुपर्वद्रुमरामणीयकं सनन्दनो गोत्रपरार्ध्यतां दधत् ।

सुजातरूपः सुमनोमनोरमोऽनुयाति यः स्वेन सुपर्वपर्वतम् ॥ ६ ॥

यो महेभ्यः स्वेनात्मना सुपर्वपर्वतं सुरगिरिं मेरुमनुयाति अनुकरोति । मेघणा
सदृशीभवतीत्यर्थः । किं कुर्वन् । वहन् कलयन् । किम् । सुपर्वद्रुमाः कल्पवृक्षा-
दानरूपभूषणसुधमाभिस्तद्वत्तैश्च रामणीयक मनोहरताम् । पुनः किमृतः । सहनन्दना+रा
हारकुमारश्रीपालाभिधाभ्या वर्तते यः । भाविनि भूतोपचारात् । पक्षे—नन्दनवनेनान्वि-
तः । पुनः किमृतः । गोत्रे स्ववशे, गोत्रेषु सर्वशैलेषु हीरसूरिपुरंदरपितृत्वेन लक्षयांज-
नप्रमाणतया सर्वोन्नतत्वेन च परार्थता प्रकृष्टता महिमान दधत् विश्रत् । पुनः कि-
मृतः । सुशोभन जातमुत्पन्न रूप वपुः सुभगता यस्य । मेरौ तु सुष्ठु जातरूप स्वर्ण
यत्र । पुनः किमृतः । सुमनोमिर्हारादिभूषणैर्मनो हरती(?)त्येवंशीलः । सुष्ठु निष्पाप
मनां येषां साधूनां तेषां मनसि सुगुणधर्मित्वेन रमते इति वा । सुमनसा महात्मना मध्ये
अभिगमो वा । सुमनस्त्वेन मनोज्ञो वा । मेरुस्तु सुमनोभिर्देवैः सुन्दरः ॥

जगज्जनावाह्ननसावगाहिना गम्भीरभावेन जितेन साधुना ।

सुधास्रवन्तीपतिना हृदा दधे किमेव रोषो वडवाचिपो मिपान् ॥ ७ ॥

येन साधुना कुरासाहेन गम्भीरभावेन स्वगाम्भीर्येण जितेनाभिभूतेन सुधास्रवन्ती-
पतिना क्षीरसमुद्रेण । किमुत्प्रेक्ष्यते—हृदा हृदयेन कृत्वा वडवाचिपो वडवानलस्य
मिषात् कपटात् रोषः क्रोधः एष प्रत्यक्षः किं दधे धृत इव । किमूतेन गम्भीरभावेन ।

जगतां पातालमृमिस्त्रलोकानां जनानामसुरनरसुराणां न बाह्यनसौ वचनचित्ते अवगा-
हते गोचरयतीत्येवंशीलस्तेन । वक्तुमशक्येनेत्यर्थः ॥

समाप्य कामान्मरुतां स्वदारुतां निरस्य तेषां च वरात्प्रसेदुषाम् ।

निपादमुष्येप्सिततदित्सया विशामिवावनौ स्वःफलदोऽवतीर्णवान् ॥ ८ ॥

इम्यो भातीति सवन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—अमुष्य व्यवहारिणो मिषाहम्मादवनौ पृथि-
व्यामवतीर्णवानागतः स्वःफलदः कल्पवृक्ष इव । कथा । विशां नरेन्द्राणामीप्सितानां
कामितानां मनोभिलाषाणां दित्सया दातुमिच्छया । किं कृत्वा । मरुतां देवानां का-
मान्सर्वाभिलाषान्त्समाप्य सपूर्णकृत्य । दत्त्वेत्यर्थः । पुनः किं कृत्वा । प्रसेदुषां स्वाभिल-
षितसकलपार्याभिगमेन प्रसन्नाभूतानां तेषां देवानां वरादिप्रदानवचनात्स्वस्यात्मनो दासतां
काष्ठमावं निरस्यापाकृत्य ॥

अतिस्मरैतत्तनुकामनीयकैः सहाभ्यसूयां दधतौ निजश्रिया ।

अनौचितीकृद्भजगत्कृतार्कजावकारिपातां वडवासुताविव ॥ ९ ॥

निजश्रिया स्वल्पसौन्दर्यलक्ष्म्या अतिक्रान्तोऽर्थान्निजितः स्मरः कामो यैस्तादृशी-
रैतस्य कुराव्यवहारिणस्तनोः शरीरस्य कामनीयकै रमणीयताभिः । ‘कामनीयकमधः-
कृतकामम्’ इति नैषधे । सह सार्धमभ्यसूयामीर्ष्यां दधतौ विभ्राणौ अर्कजौ अश्विनीपुत्रौ ।
उत्प्रेक्ष्यते—अनौचित्या अयुक्ततया कुद्देन कुपितेन जगत्कृता ब्रह्मणा वडवासुतावश्वा-
विवाकारिपातां कृतां ॥

मिथः परिस्पर्धितया वदान्यतागुणैर्विजित्य व्यवहारिणामुना ।

इमा अरक्ष्यन्त सुधाशधेनवः स्वगोधनस्योपधिनेव धामनि ॥ १० ॥

अमुना कुंगसाहनात्रा महेभ्येन स्वगोधनस्य निजगोकुलस्योपधिना कपटेन धामनि
अर्थादात्ममन्दिरं इमाः सकलजगज्जनदग्गोचराः सुधाशधेनवः कामगव्य इव अर-
क्ष्यन्त रक्षिताः । किं कृत्वा । वदान्यता दानशीलत्वं तस्या गुणैस्त्तकैः स्फूर्तिभिर्वा
मिथः परस्परं परिस्पर्धितया समन्तात्स्पर्धनशीलत्वेन विजित्य पराभूय गृहे रक्षिताः ॥

सुपात्रसत्वेहगुणाद्यवृत्तिभृत्तमःप्रतीपः स्वकुलप्रकाशकृत् ।

प्रदीपदेइयोऽपि परं न धूमभाकुलं न चाध्यामलयत्कदापि यः ॥ ११ ॥

यो महेभ्यः प्रदीपस्य देइयोऽपि सहशोऽपि सन् । ‘देवं देवेन्द्रेऽजीयम्’ इति पाण्डवचरित्रे ।
यः केवलं कदापि जस्मिन्नपि प्रस्तावे न धूमभाक् न निषेधे कोपयुक्तो धूमव ।
धूमशब्देन कोपः । यथा भक्तान्मरस्तोत्रे—‘निर्धूमवार्तिरपवाजिततैलपूरः’ इति । दी-
पान् धूमयुक्तः । न पुनः कदाचिदपि कुल वशमपदादादिना नाध्यामलयन्न मलिनी-
यकार । दीपस्तु यत्र रक्ष्यते तद्गृहं स्थानं वा द्यामलयति । ‘कुलं कृत्यगणे
गरे देरे जनपदेऽन्वये’ इत्यनेकार्थः । किञ्चित् इम्यः । सु शोभनानि पात्रानि

महाव्रताणुव्रतधारकादिसधो यस्य, तथा सहजेहेन देवे गुरौ स्वजनादिषु प्रीत्या वर्तते यः सः, तथा गुणैरौदार्यादिभिरग्रां मुख्या वृत्तिं वाणिज्यादिकामाजीवितां वा विभर्तीति । 'वृत्तिस्तु वर्तने । केशिक्यादौ जीवने च' इत्यनेकार्थः । सर्वेष्वप्यग्रेसरो वा । पश्चात्कर्मधारयः । पुनः किभूतः । तमसामज्ञानानां पापानां वा प्रतीपः शत्रुः स्वयं पुण्यकर्माण्याचरन् परानपि धर्मे दृढीकरोति । पुनः किभूतः । स्वस्यात्मनः कुलमीकेशवं, चास्तत्र प्रकाशकृत् उद्योतकर्ता । स्वेन सूरिसिंहेन सूनुना वा । दीपोऽपि पात्रकलितः, ज्ञेहेन तैलेन युक्तः । 'तैल ज्ञेहोऽभ्यञ्जनं च' इति हैम्याम् । तन्तुप्रधानदशाधारकः । 'वृत्तिर्वर्तिश्च तदशा' इति हैम्याम् । तथा ध्वान्तोच्छेत्ता, यस्मिन् गृहे येन वा प्रबोधितस्तदेव तस्य वा गेहं तन्नोद्योतकारकः ॥

धुनीधवं येन गभीरनिःस्वनैर्विजित्य मुक्तामणिविद्रुमावलिः ।

ततः समग्रा जगृहे तदाद्यसौ बभूव किं निःस्वतया जडाशयः ॥ १२ ॥

येन कुराव्यवहारिणा गभीरैः सजलजलधरगर्जितसान्द्रमधुरैर्निःस्वनैः स्वशब्दधुनी-धवं नदीपातिं समुद्रं विजित्य ततः समुद्रात् मुक्ताफलानि मुक्तामणयो रत्नानि विविध-जातीनि विद्रुमाः प्रवाल्यानि नेपामावलिः श्रेणिः समग्रा समस्तापि जगृहे गृहीता । किमुत्प्रेक्ष्यते—असौ समुद्रस्तदादि तं दिनमारभ्य निर्गतं स्वं समग्रद्रव्यं घस्मात् निःस्व-स्तस्य भावस्तया निःस्वतया दरिद्रत्वेन जडः किं कर्तव्यतामूह आशयश्चित्तं यस्य । अथ किं करिष्यते, क्व गमिष्यते, कस्य पुनः पूत्करिष्यते, कथं वा स्व प्रत्यानेष्यते इति वि-मर्शानभिज्ञो बभूव । डलयोरैक्यादियं घटना ॥

व्यमोचि नामुप्य कदाचिदन्तिकं रथाङ्गपाणेरिव पद्मसङ्गना ।

गुणव्रजेनेव नियन्त्र्य मुक्तया वितीर्णवाचेव यदृच्छयाथ वा ॥ १३ ॥

प्रप्ते कमले सप्त गृह यस्याः सा तथा पद्मसङ्गना लक्ष्म्या अमुष्य कुरासाधोः कदा-चिदपि कस्मिन्नापि समये अन्तिकं समीपं न व्यमोचि न मुक्तम् । कस्येव । रथाङ्गपाणे-रिव । यथा रथाङ्गं चक्रं पाणौ हस्ते यस्य तस्य कृष्णस्य स्वमर्तत्वेन कदाचिदपि काले पतिव्रतया श्रिया पार्श्वं न विमुच्यते नैव त्यज्यते । उत्प्रेक्ष्यते—अनेन व्यवहारिणा गुणा-नामौदार्यधैर्यगाम्भीर्यादीनां रम्यानां वा व्रजेन समूहेन । 'गुणो भीमे हृषीके ज्यारज्जुशी-र्यादितन्तुषु । सूदेऽप्रधाने संध्यादौ निर्दोषे रूपसत्त्वयोः ॥' इत्यनेकार्थतिलकः । नियन्त्र्य निर्वध्यैव मुक्तया रक्षितया । अथ वेति पक्षान्तरे । उत्प्रेक्ष्यते—यदृच्छया तन्महेश्वर-रिभाग्यप्राग्भारप्रेरितस्वेच्छया वितीर्णा विश्राणिता दत्ता वाक् वाग्वधो यथा तादृशयेव । वाचं दत्त्वा स्थितयेत्यर्थः ॥ इति कुरासाहः ॥

मनः समुत्कण्ठयतस्तनूभर्ता पयःप्लवं शैवल्लिनीपतेरिव ।

अमुप्य नाथी सुमुखी बभूवुषी कुमुद्रतीव द्विजचक्रवर्तिनः ॥ १४ ॥

अमुष्य कुरासाहस्य नापीति नाम्ना सुमुखी प्रसन्नवदना पत्नी बभूवुषी संजाता ।

केव । कुमुदतीव । यथा द्विजचक्रवर्तिनश्चन्द्रस्य । 'कन्दर्पेऽनल्पदर्पे विकिरति
किरणाञ्जर्वरीसार्वभौमः' इति नाटकग्रन्थे । यथा शर्वरीसार्वभौमस्तथा द्विज-
चक्रवर्तीति । कुमुदिनी नाम प्रिया वर्तते । अमुष्य किं कुर्वतः । तन्मतां मनश्चितं स-
मुत्कण्ठयतः सम्यगुत्कण्ठया स्वदर्शनात्मगुणगणाकर्णनविधावस्यैत्सुक्येन कलितं कुर्वतः ।
कमिव । पयःप्लवमिव । यथा विधुः शैवलिनीनां नदीनां पलुर्भृनुः समुद्रस्य पानीयपूर्-
कण्ठात्कूलादूर्ध्वं नयति । वृद्धिमन्त करोतीत्यर्थः । कण्ठादूर्ध्वं करोतीत्युत्कण्ठयति । 'त-
त्करोति तदाचष्टे' इति णिजिति पाणिनिः । सारस्वते तु 'भिदित्करणे' इति । 'उत्कण्ठयति
मां भक्तिरिन्दुलेखेव सागरम्' इति वाग्मटालंकारे ॥

चलेति विश्वे वचनीयताश्रुतेः प्रियेण बाणद्विषता तिरस्कृता ।

उदीतदुःखादिदमात्मना जनुः परं प्रपेदे किमु पद्ममन्दिरा ॥ १५ ॥

नाथी भातीति संबन्धः । किमुत्येक्ष्यते—पद्ममन्दिरा लक्ष्मीरिदमात्मना एतत्स्व-
रूपेण । नाथीवपुषा इत्यर्थः । परमन्यजनुर्जन्म प्रपेदे प्रतिपन्नवतीव । कस्मात् । उ-
दीतदुःखात्प्रकटीभूतासातात् । 'उदीतमातङ्कितवानशङ्कित—' इति नैषधे । किंभूता । बाण-
नाम्नो दैत्यस्य द्विषता वैरिणा कृष्णेन प्रियेण भर्त्रा तिरस्कृता धिक्कृता । कस्याः । इयं
श्रीश्वलास्त्यरातिचपला इत्यमुना प्रकारेण विश्वे लोके जगति वचनीयताया अर्थोन्न-
क्ष्म्या अपवादस्य श्रुतेः श्रवणात् ॥

ततं वचो यत्र घनं पदाङ्गदध्वनिश्च काङ्क्ष्याः सुषिरं स्वनः पुनः ।

तया बभे जङ्गमरङ्गशालया किमत्र शृङ्गारनटस्य नृत्यतः ॥ १६ ॥

तया मृगदृशा नाथीदेव्या बभे शुशुभे । अत्र जगति । नृत्यतस्ताण्डवं कुर्वतः शृङ्गा-
रनाम्नो नवरसेष्वादिभूतस्य रससैव । नटस्य नर्तकस्य जङ्गमया चलन्त्या रङ्गशालया नर्त-
नमवनभुवेव । यत्र रङ्गशालायां वचः अर्थात्तस्या वचनं ततं वीणाप्रभृतिकं विस्तीर्णं च ।
च पुनर्यत्र पदाङ्गदाना नूपुराणाम् । 'नूपुरं तु तुलाकोटिः पादतः कटकाङ्गदे' इति हैम्याम् ।
ध्वनी रावः । घनं तालप्रभृतिकं बहलं चास्ति । पुनर्यत्र काङ्क्ष्या मेखलायाः स्वनः शब्दः
सुषिर वंशादिकं किङ्कण्यादिजं च वर्तते । 'तत वीणाप्रभृतिकं तालप्रभृतिकं घनम् । वंशा-
दिकं तु सुषिरम्' इति हैम्याम् ॥ इति नाथीवर्णनम् ॥

जगन्त्रयीजन्मजुपां मृगीदृशां विजित्य राजीर्निजजित्तरश्रिया ।

अधारि किं मूर्धनि पद्मचक्षुषा जयाङ्कवालव्यजनं कचच्छटा ॥ १७ ॥

यया पद्मचक्षुषा कमललोचनया नाथीदेव्या मूर्धनि स्वमस्तके कचच्छटा केजराशः ।
'वालाः स्युस्तत्पराः पाशो रचना भार उच्यः । हस्तः पक्षः कलापश्च केजभूयस्त्ववा-
चकाः ॥' इति हैम्याम् । तया छटाशब्दः समूहवाचकश्च । 'तदान्ताविश्रान्ततुरङ्गमच्छटा'
इति नैषधे । किमुत्येक्ष्यते—जयाङ्कवालव्यजनं वैरिविजयसूचकचिद्वचामर किं धृतमिव ।
अर्थात्स्वमस्तके । जयचिह्नं हि चामराङ्गुशादिकं मौल्यवेव ध्रियते । नारदिकादीनाम-

यापि तथैव दर्शनात् । किं कृत्वा । विजित्य परिभूय । कया । निजस्यात्मनो जित्तर्या
जयनशालया श्रिया शोमया पुक्झावे ईकारलोपः । काः । राज्ञीः श्रेणीः । कासाय ।
मृगीदृशो हरिणनयनानां क्षीणाम् । किमूतानाम् । जगतां नागलोक्स्वर्लोक्मूलोकाना
मयी त्रिक तत्र जन्मावतारं जुषन्ते भजन्ते तादृशीनाम् । त्रिभुवनोद्भवानामित्यर्थः । एतावता
सुरासुरनररमणीश्रेणीनिजित्य जयचामर विभर्तीत्यर्थः ॥

विधुं द्विधाकृत्य विधिव्यधत्त यल्ललाटमर्धेन शिवे न्यधात्परम् ।

न चेन्मृगाङ्गार्धघरः कथं हरः किमर्धचन्द्रोपमितं च तद्वहेत् ॥ १८ ॥

विधिविधाता विधुमर्थादीश्वरमस्तकस्यसपूर्णचन्द्रमादाय द्विधाकृत्य द्वौ खण्डौ विधाय
अर्धेन विधोस्तदेकभागेन यस्या ललाट माल व्यधत्त चक्रे । अत्र गर्भितोदपेक्षा । कृतवा-
वानिव । पुनः परं द्वितीयमर्धं शिवे ईश्वरे न्यधात्स्यापयामास । एव चेन्न स्यात्तदा हरः
शिवो मृगाङ्गार्धघरो अर्धचन्द्रभृत् । 'लब्धार्धचन्द्र ईश.' इति चम्पूकथायाम् । कथ
केन प्रकारेण । च पुनस्तद्भाल तस्या ललाटमर्धचन्द्रोपम(मित)मष्टमीमृगाङ्गोपमान च
कथं कया रीत्या वहेद्भवेत् ॥

मृगीदृशो हेलितकेलतीश्रियो ललाटपट्टे कुरलेन निर्वमे ।

स्मितारविन्दस्य धियेव तस्थुषा यदानने पौष्पपिपासयालिना ॥ १९ ॥

तस्या मृगीदृशो नाथीदेव्या ललाटपट्टे मालस्यले कुरलेन भ्रमरालकेन निर्वमे व-
भाते । 'अक्षराजवलयेन निर्वमे' इति रघुवंशे । किमूताया मृगीदृशः । हेलिता अप-
गणिता केलत्याः कन्दर्पपत्न्या रत्याः श्रीः शोभा यया । 'केलतीमदनयोरुपाश्रये' इति
नैपथे । उत्प्रेक्ष्यते—स्मितस्य विकसितस्यारविन्दस्य पद्मस्य धिया बुद्ध्या यदानने नाथी-
मुखे पौष्पस्य पुष्पानामय पौष्पो रसः यथा पुष्पोद्भवजस्तथा पुष्पोद्भवो मकरन्दोऽपि
तस्य पिपासया पातुमिच्छया तस्थुषा स्थितवता अलिना भ्रमेण च । किं च पौष्प मक-
रन्द इति भोजप्रबन्धादिक्रकाव्येषु दृश्यते । तथापि सति परः पाठः—'स्मितारविन्दस्य
धिया यदानने स्थितं रसस्येव पिपासयालिना' । उत्प्रेक्ष्यते—स्मितारविन्दस्येव प्रोज्जृ-
म्भिताम्भोजस्य धिया यदानने नाथीवदने रसस्य मकरन्दस्य । 'रसो मधु मकरन्दो मर-
न्दश्च' इति हैम्याम् । पिपासया पानस्याभिलाषेण स्थितमर्थादागत्य अलिना भृङ्गेण
स्थीयत इव ॥

अमूदृशाम्भोजदृशा स्म भूयते न जातुचिद्यौवतनिर्मितौ मम ।

इतीव रेखेमिदंमुखे मषोर्मिषाङ्गुवोर्नाभिमुवा व्यधीयत ॥ २० ॥

नाभिमुवा घात्रा इदंमुखे अस्या नाथीदेव्या वदने । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोर्भुवोर्मि-
षाद्ममान्मपेर्मिलिनाम्बुन इयं दृश्या रेखा व्यधीयत कृतेव । इति किम् । यन्मम यौवत-
निर्मितौ त्रिभुवनस्त्रीसमूहनिर्माणे अमूदृशा एतत्सदृश्या अम्भोजदृशा पद्मलोचनया

स्त्रिया जातुचित्तदाचिदपि न भूयते स्म न जाता । त्रैलोक्येऽप्येवंविधा मया कापि युवती
निर्मिता नास्तीत्यर्थः ॥

स्वकामिनीकैरविणीतनूभवे विरञ्चिना लोचनतामवापिते ।

विधातुमङ्गे किमु लोलकैरवे यदास्यभावः शरदिन्दुना दधे ॥ २१ ॥

शरदिन्दुना घनात्ययसमवसंबन्धिना चन्द्रेण यदास्यभावो नाथीवदनता दधे अङ्गी-
कृता । उत्प्रेक्ष्यते—लोले चपले कैरवे कुमुदे अङ्गे उत्सङ्गे विधातु कर्तुमिव । उत्सङ्गग्रहणे
हेतुमाह—स्वस्यात्मनः कामिन्याः प्रियायाः कैरविण्याः कुमुद्व्यास्तनूभवे अङ्गजाते ।
स्वसुतयोरुत्तङ्गे करणं तु न्याय्यमेव । पुनः किम्भूते कैरवे । अवापिते नीते । काम् ।
लोचनताम् । अर्थात्प्राथीदेव्या नेत्रत्वम् । केन । विरञ्चिना वेधसा ॥

विभाति यद्भूयुगभासिनासिका विजित्य विश्वत्रितयं मनोभुवा ।

यदङ्गरुक्पुञ्जपयोधिसंनिधौ कृतो यशःस्तम्भ इव ध्वजाङ्कितः ॥ २२ ॥

यस्या भ्रुवोर्युगेन भासते दीप्यते इत्येवशीला नासिका विभाति । उत्प्रेक्ष्यते—मनो-
भुवा स्मरेण यशःस्तम्भः कृतः कीर्तिस्तम्भ आरोपित इव । किम्भूतः । ध्वजाङ्कितः
पताकाकलितः । कास्मिन्तोपितः । यस्या नाथीदेव्या अङ्गं शरीरं तस्य रुचा का-
न्तीनां पुञ्जः समूहः स एव पयोधिरतिबहुलत्वात्समुद्रस्तस्य संनिधौ पार्श्वे । किं कृत्वा ।
विश्वानां स्वभूमिपाताललक्षणानां जगता त्रयं विजित्य निजौजसा स्वाज्ञावशंवदं विधाय ।
अपरोऽपि विजयी राजा जगत्विता समुद्रतटे कीर्तिस्तम्भानारोपयतीति स्थितिः ॥

विडम्बिताखण्डमृगाङ्गमण्डले कपोलपाली स्फुरतस्तदानने ।

मणीमये दर्पणिके यदोकसोरिमे रतिप्रीतिमृगीदृशोरिव ॥ २३ ॥

तस्या देव्या आनने मुखे विडम्बित निजप्रिया परामवनं विडम्बनां प्रापितमनुकृतं
वा अखण्डं सपूर्णं मृगाङ्गस्य चन्द्रमसो मण्डलं विम्बं याभ्या तादृशे कपोलपाली मण्डस्यले
स्फुरतो लसतः । उत्प्रेक्ष्यते—यदोकसोर्या नाथी एवौको गृहं ययोस्तादृशो रतिप्रीत्योरेव
मृगीदृशोः कामस्य कान्तयोः । एतावता या नाथी निमात्य(व्य) रतिश्चित्तनिवृत्तिः, प्रीतिः
संहः प्रमोदश्च, संपद्यत इत्यर्थः । इमे दृग्लक्ष्ये मणीमये रत्नरचिते दर्पणिके आदर्शिके
इव । 'यन्मूर्ता विमलदर्पणिकायाम्' इति नैपथे ॥

किमिच्छता पाशयितुं जगत्रयीयुवत्रजान्वागुरिकेन(ण) रङ्गवत् ।

स्मरेण यादःपतिपाशजित्वरी दधे द्विपाशी सुदृशः श्रुतिद्वयी ॥ २४ ॥

सुदृशो नाथीदेव्याः श्रुतिद्वयी श्रवणयुगली । भातीति संबन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—स्मरेण
मदनेन द्वयोः पाशयोः समाहारो द्विपाशी बन्धनग्रन्थी किं दधे धृतेव । अन्योऽप्यर्थो
यथा—स्मरेण किं द्विपाशी बन्धनग्रन्थिद्वितयी किं दधे । सा का । सुदृशो नाथी-
देव्याः श्रुतिद्वयी । 'श्रुवमप्सरसोऽवतीर्थं यं सनमध्यासत तत्सद्योजनः' इति नैपथे । शु-

वस्तुपेक्षयते—अप्सरसोऽवतीर्य यां कुण्डिनपुरीमध्यासत । कः । तत्सखीजन—इति तद्वृत्तिः । स्मरेण किं कुर्वता । इच्छता वाञ्छता । किं कर्तुम् । पाशयितु पाशे पतितान् पाशेन बद्धान् वा कर्तुम् । कान् । जगत्रयीयुद्धजान् त्रिभुवनतरुणगणान् । किवत् । रद्धवत् । यथा वागुरिकेण जालिकेन रङ्गून् जातिविशेषभृगान् । 'भृगुभेदा रुक्म्यङ्कुरङ्गुगोकर्ण-शम्बराः' इति हैम्याम् । पाशयितु काङ्क्षता पाशो म्रियते । किंभूता द्विपाशी । यादःपते-र्वरुणस्य पाशस्य जित्वरी जयनशीला ॥

वियोगवत्यौषधियोषया यदाननीभवत्कान्तसितद्युति प्रति ।

स्थितस्तदङ्गे प्रहितस्तनूजवत्प्रवाल आह्लातुमिवाधरोपधेः ॥ २५ ॥

वियोगो विरहो बीनां शृङ्गप्रमुखगानां योगः सवन्धो यस्यास्तादृश्या, औषधिरिव योषा स्त्री तया । यदाननीभवन्त नाथीवक्त्रसपद्यमान कान्त स्वभर्तार सितद्युतिं चन्द्र प्रति आह्लातुमाकारयितु प्रहितः प्रेषितस्तनूजवत् पुत्रवत् । प्रवालः प्रकृष्टो दक्षः । श्लेघे बवयोरैष्यात् बालः शिष्टः, पल्लवश्च । उत्प्रेक्षयते—अधरोपधेरोष्ठकपटात् तदान्तिके चन्द्रोत्सङ्गे स्थित इव । बालः सुतः पितुरुत्सङ्गे तिष्ठतीति स्थितिरिव ॥

निपातुकेन द्विजकान्तिमिश्रितसितेन यस्या रदनच्छदे वभे ।

जलेन वातूलतरङ्गितात्मना सुधापयोधेरिव हेमकन्दले ॥ २६ ॥

यस्या रदनच्छदेऽधरो निपातुकेन निपतनशीलेन द्विजानां दन्ताना कान्त्या मिश्रितेन खचितेन स्मितेनेषद्वसितेन । 'ताम्रेष्ठपर्यस्त रुचः स्मितस्य' इति रघौ । यमे शुशुमे । केनेव । जलेनेव । यथा सुधापयोधेः क्षीरार्णवस्य पयसा हेमकन्दले विद्रुमे दीप्यते । किंभूतेन । वातूलेन वातव्रजेन तरङ्गितः कल्लोलयुक्तीभूत आत्मा स्वरूपं यस्य ॥

स्वकान्तवक्रामृतकान्तिदर्शनाद्दृन्तरुद्वेलितरागसागरात् ।

निरित्वरी विद्रुमकन्दली च यद्विलासवत्या दशनच्छदो बभौ ॥ २७ ॥

यस्याः । 'विलासो ह्यवे लीलायाम्' इत्यनेकार्थः । तत्र 'हावः शृङ्गारमावाप्तौ रम्योक्त-स्मितवीक्षितम् । प्रियस्यानुकृतिर्लीला श्लिष्टावाग्नेषचेष्टितैः ॥' इति तदवचूरिः । स वि-द्यते यस्याः सा तस्या विलासवत्या दशनच्छदोऽधरो बभौ भाति स्म । उत्प्रेक्षयते—स्वस्या-त्मनः कान्तस्य भर्तुः कुरासाधोर्वक्रामृतकान्तेर्मुखेन्दोर्दर्शनादवलोकनात् हृदन्तर्मनोमध्ये उद्वेलितद्वेलितमतिकान्त उद्वेल उद्वेलत्वं सजातमस्मिन्निति भावप्रधानो निर्देशः । तस्मादुत्क-ण्ठितात् कण्ठादूर्ध्वमागतात् रागसारात् निरित्वरी निर्गमनशीला विद्रुमकन्दली प्रवा-लाङ्कुर इव । कन्दलशब्दस्त्रिलिङ्गः ॥

द्विजाधिपत्यं मुख एव मुख्यतो मृगीदृशोऽस्या न कुमुद्वतीपतौ ।

द्विजैरमीभिर्विदसौ दिवानिशं निषेवणाया विषयं स नीयते ॥ २८ ॥

अस्या मृगीदृशः सारङ्गलोचनाया मुखे वदने एव मुख्यतः प्राधान्याद् द्विजानामधि-
पत्यमैश्वर्यमास्ते । परं कुमुद्वर्तीपतौ कुमुदिनीवल्लभे चन्द्रे न, यद्यस्मात्कारणात् अस्तौ
मुख एव । मुखशब्दः पुनरुपसर्गे । दिवानिशम् अहोरात्रम् अभीभिश्चसुखं द्यौर्द्विजैर्दन्तैर्नि-
पेयणायाः सेवायाः विषयं गोचरं नीयते स्म प्रापितः । चन्द्रस्य तु नक्षत्रनाटाग्रहा यथा
प्रत्यक्षा दृश्यन्ते, तथा न द्विजा इति ॥

यदाननान्तर्वसतेः सुधारसादिवोद्धतः पाटल एष कन्दलः ।

विलासदोलैव निखेलितुं गिरोऽथ वा मृगाक्षीरसना स्म शोभते ॥२९॥

मृगाक्ष्या नाभीदेव्या रसना जिह्वा शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—यस्या आननं मुख त-
स्यान्तर्मध्ये वसतिर्वासो यस्य तादृशात् सुधारसादमृतनिस्स्यन्दादुद्धतः प्रलब्धः प्रकटीभूतो
वा पाटलो रक्त एष जिह्वालक्षणः कन्दलो नवाङ्कुर इव । अथ वा पक्षान्तरे यद्वदनमध्य-
सौधाय गिरो वाग्देवताया निखेलितुमान्दोलितुं दोलान्दोलनलीना निर्मातुं विलासदो-
लैव क्रीडाप्रेक्ष्येव ॥

यदीयवाचं विधिना विधित्सुना सुधामुपात्तामधिगम्य निस्तुषाम् ।

सुधाशाना अध्वरभोजिनस्तदादितो बभूवुस्तदभागतः किमु ॥ ३० ॥

सुधाशानाः पीयूषभोजना देवास्तदादितस्तदिवसप्रारम्भात् । यस्मिन्नहनि सुधा निष्ठिता
तद्दिनमादौ कृत्वैत्यर्थः । किमुत्प्रेक्ष्यते—तस्यां सुधाया अमावास्यायादध्वरमर्थ्याद्यज्ञांशं
भुञ्जन्तीत्येवंशीला अध्वरभोजिनो यज्ञाहारा बभूवुः संजाता इव । किं कृत्वा । अधिगम्य
ज्ञात्वा । काम् । सुधाम् । किभूता सुधाम् । उपात्ता गृहीताम् । पुनः किभूताम् ।
निर्गतस्तुषो अवशिष्टो बुशमात्रो यस्या सा । 'तुषो बुशे' इति हैम्याम् । केन । विधिना
छष्टिकर्त्रा । विधिना किं चिक्रीपुणा । विधित्सुना कर्तुं काङ्क्षता । काम् । यदीयां ना-
थासंपन्धिर्ना वाचं वाणीम् । नापीवचनचातुरीमेत्यर्थः ॥

कुशेशयादर्शसुधाशुजित्वरं विधाय वेधाः इदमीयमाननम् ।

इदं दृशा मा कुदृशां प्रदुष्यतादित्तिव चक्रे चिबुकेन दन्तुरम् ॥३१॥

वेधा विधाता अस्या इदम् इदमीयमाननं वदनं विधाय निर्माय । उत्प्रेक्ष्यते—इति
हेनोः चिबुकेन असिकाधःप्रदेशेन कृत्वा । 'दन्तवर्धं च तत्प्रान्ती स्रक्णी असिकं त्वधः ।
असिकाधस्तु चिबुकम्' इति हैम्याम् । दन्तुर विषमोन्नत चक्रे कृतवानिव । किंभतमान-
नम् । कुशेशयानि पञ्चानि, आदर्शो दर्पणाः, सुधाश्वश्चन्द्राः, तेषां जित्वरं जयनशीलम् ।
यथा द्वादशमूर्यास्तथा चन्द्रा अपि बहवः सन्ति । 'स्फुरदम्मःसरोदम्मात्संहिकेयमया-
दिव । राकामृगाङ्गाः संभूय विमान्ति गरणागताः ॥' इति राघवपाण्डवीयचरित्रे । तथा—
'विधोर्विधिर्दम्भशतानि लोपं लोपं कुदृत्रात्रिप मासि मासि । अमङ्गुराश्रीकमिम किमस्या सु-
खेन्दुमस्यापयदेकशेषम् ।' इति नैषधे । तत्र चन्द्राणां बहुत्वोक्तं दोषः । इति किम् ।
यदिदमानं कुदृशा दुष्टाना दृशा दृग्दोषेण मा दुष्यतादिकृति मा गच्छतादिति हेतुः ॥

इति नैषधे । बिभर्तुमभ्युधी विमर्ति स्म । केव । धुनीव । यथा सरित् रोधसि तटे विहसन्तीमुन्मिषन्तीं मृणालिका विसलतां धत्ते । वा किं कुर्वती । अदन्यस्यासाधारणस्य लावण्यस्य रूपातिशयस्य तरङ्गाणां चङ्गतां चारुताम् । 'राजते जिनवचनपद्धतिरुक्तिचङ्गिममालिनी' इति पद्मसुन्दरकविकृतसंस्कृते चङ्गशब्देन मनोज्ञः । पुनः किं कुर्वती । नितम्ब आरोहः स्त्रीकट्याः पश्चाद्भागः । 'नितम्बारोहौ स्त्रीकट्याः पश्चाजघनमग्रतः' इति हैम्याम् । स एव लीलाकारि विलासविधायकमर्थान्मध्यपदलोपाद्वा पुलिनं तटं विभ्रती धारयन्ती ॥

सकुङ्कुमैतद्वदनेन निर्जितं जिगीषया तच्छलदर्शनोत्सुकम् ।

किमागतं कोकनदं तदन्तिके चकास्ति तस्या नवपाणिपल्लवः ॥ ३६ ॥

तस्या नागीदेव्या नवनं नवः स्तुतिः । 'गु स्तुतौ' । सलक्षणतया दातृतया वा स्तुति-युक्तो यः पाणिपल्लवः करकिसलयं स चकास्ति । किमुल्लेक्ष्यते—कोकनद रक्तोत्पलं तस्य मुखस्य समीपे पार्श्वे आगतं समेतमिव । किम्भूतम् । सह कुङ्कुमेन घुच्छणेन वर्तते तादृशः । रक्तीभूतेनेत्यर्थः । एतस्याः कुंराकान्ताया वदनेन मुखेन निर्जितं पराभूतम् । 'अयमुदयति घुच्छणारुणतरुणीवदनोपमश्चन्द्रः' इति विदग्धमुखमण्डनकाव्ये । तथा—'स्पर्धामिलत्कुङ्कुमरोषभासा' इति नैषधेऽपि । अत एव । पुनः किम्भूतम् । तस्य मुखस्य च्छलस्य स्खलिनस्य दर्शने अवलोकने उत्सुकमुत्सुकीभूतम् । कया । जिगीषया अर्थो-त्स्वशत्रोस्तन्मुखस्यैव जेतुमिच्छया । प्रतिपक्षो हि छले प्राप्ते परिभूयते ॥

पृथक्पृथक्पञ्चमुखद्विपन्मुखाग्निहन्तुकामेन रुषा मनोभुवा ।

शराश्रये यत्करनाम्नि कल्पिता अमी शराः पञ्च किमङ्गुलीमयाः ॥ ३७ ॥

मनोभुवा चेतोजन्मना स्मरेण यस्या हीरजनन्याः करः पाणिरेव नाम यस्य तादृशे तस्मिन्वा शराश्रये तूणीरे । किमुल्लेक्ष्यते—अङ्गुलीमयाः करशास्त्रारूपाः पञ्च कल्पद्रुम-संख्याकाः अमी जनदृग्गोचराः कल्पिता रचिता इव । स्मरेण किं कर्तुकामेन । रुषा स्वव्यापादनापादनोदितद्वेषाकोपेन पञ्चमुखः शंभुरेव द्विपन् वैरी तस्य मुखान् पञ्चसंख्याकानि वक्राणि । मुखशब्दः पुंनपुंसके । पृथक् पृथक् भिन्नानि भिन्नानि कृत्वा निहन्तुकामेन छेत्तुमिच्छता । एतावता पञ्च शिरासि छेत्तुमित्यर्थः । मुखशब्देन शिरःसमेतमेव । यया दशमुखस्य । 'हरेहरे हरेणीदृशो निमित्तं दश दशकंधरमौलयो लुप्तन्ति' इति खण्डप्रशस्तौ । यथा तत्र दश मौल्यस्तयात्रापि पञ्चापि मस्तकानि इति ॥

यदीयपृष्ठे कनकत्विषि स्मितप्रसूनशून्येतरकुन्तलच्छटा ।

शिलातले स्वर्गिगिरेरिव ग्रहाङ्किताभ्रवीथी प्रतिबिम्बिता व्यमात् ॥ ३८ ॥

कनकत्विषि काञ्चनकान्तनि यस्या इदं यदीयं नागीसंवाग्धि तच्च तत्पृष्ठं च तनोश्च-रमः प्रदेशः । 'पृष्ठं तु चरमं तनोः' इति हैम्याम् । तत्र स्मिन्वैविकसितैः प्रसूनैः पुष्पैः

शून्येतरा निर्भरभृता कुन्तलच्छटा केशश्रेणिर्व्याभाद्वभासे । केव । अभ्रवीथीव । ...
 यथा स्वर्गिगिरेर्मैरोः काञ्चनेन स्वर्णत्वेन त्रिषते दीप्यते इति काञ्चनविट्
 तस्मिन् तादृशे शिलातले प्रतिबिम्बिता । 'तत्कम्बुप्रतिबिम्बित किमु शरत्पर्जन्यराजि-
 भ्रियः' इति नैषधे । अभ्रवीथी गमनपद्धतिर्विभाति । 'वीथी वर्त्मनि पङ्क्तौ च गृहान्ते ना-
 द्यरूपके' इत्यनेकार्थः । किमूता अभ्रवीथी । ग्रहैरुपलक्षणान्नक्षत्रताराग्रहैः अङ्किताः
 सहिताः ॥

परानवाप्यान्निजवासपत्तनान्मनोभिधानान्मदनावनीभुजः ।

जगद्विजेतुं चलितस्य हृत्सुमस्रजा पुरो वन्दनमालिकायितम् ॥ १९ ॥

यस्या नाथीदेव्या हृत् हृदयं तत्र वक्षसि सुमस्रजा पुष्पमालया मदनावनीभुजः स्मर-
 राजस्य पुरोऽग्रे पुरस्ताद्वन्दनमालिकायित मङ्गल्यदामवदाचरितम् । मङ्गलाय जातमि-
 त्यर्थः । किभूतस्य मदनस्य । चलितस्य प्रस्थितस्य । कुतः । परैरन्यराजन्यजनैरवाप्तुं
 योग्यमवाप्यं न अवाप्यमनवाप्य तस्मात्प्रामुशक्यात् मनोभिधानादर्यात् नाथीचित्त-
 नान्नः निजस्यात्मीयस्य पत्तनादधिष्ठाननगरात् । राजधान्या इत्यर्थः । एतावता स्वभर्तार
 विना परेण केनापि पुसा तन्मनः सर्वथापि ग्रहीतुमशक्यम् । एतेन विशेषणेन तस्याः स-
 तीत्वमसूचि । चलितस्य किं कर्तुम् । विजेतुं स्ववशीकर्तुम् । किम् । जगत् त्रिभुवनम् ॥

यदीयहृत्केलिनिकेतखेलिनं शषाङ्कमाकारयितुं सुहृत्तया ।

सितांशुनेव प्रहितोऽहुर्मण्डली विभाति यद्वक्षसि मौक्तिकावली ॥ ४० ॥

यस्या वक्षसि हृदये मौक्तिकावली हारलता हारमौक्तिकपङ्क्तिर्विभाति । उत्प्रेक्ष्यते—
 सितांशुना चन्द्रेण सुहृत्तया स्वमित्रत्वेन शषाङ्क मच्छलाञ्छन काममाकारयितुं स्वपार्श्वे
 आङ्गातु प्रहिता प्रेषितोऽहुर्मण्डली तारकप्रेणिव । किभूत शषाङ्कम् । यदीय नाथीसं-
 बन्धि हृन्मन एव केलिनिकेत क्रीडाशुह तत्र खेलतीत्येवञ्चालम् । 'भीमं कृत्वाङ्कखे-
 लिनम्' इति पाण्डवचरित्रे ॥

रथाङ्गलीलां दधतौ प्रभाम्मसि स्तनौ तदीयौ स्फुरतः संचूचुकौ ।

मरन्दलुभ्यङ्गरानुषङ्गिनौ(णौ) सुवर्णपङ्केरुहकुञ्जलाविव ॥ ४१ ॥

प्रभाम्मसि यत्कायकान्तिनीरपुरे रथाङ्गयोश्चक्रवाकयोर्लीला शोभां दधतौ धारयन्तौ
 तस्या इमौ तदीयौ नाथीसबन्धिनौ कुचौ स्फुरतः । किमूतौ । सह चूचुकाभ्यां स्तनवृ-
 न्ताभ्या वतैते यौ । उत्प्रेक्ष्यते—सुवर्णपङ्केरुहयोः कनककमलयोः कुङ्कुमलौ कोशाविव । कु-
 ङ्कुलौ पुष्पीबलिङ्गे । किमूतौ । मरन्देषु मधुषु लुभ्यता लोलीपुंभवतां भ्रमराणामनुषङ्गः
 सङ्गो ययोः । उपरिभ्रमरपरीरम्भितावित्यर्थः ॥

तन्मूलतागाधतरङ्गितप्रभाप्रतानपाथोधिपयस्तितीर्षया ।

हरिन्मणीसेतुरिवात्मजन्मना व्यघ्रायि रोमावलिरेणचक्षुषः ॥ ४२ ॥

यस्या एणचक्षुषो मृगेक्षणाया रोमावलिर्लोललेखा । इवोत्प्रेक्ष्यते—आत्मजन्मना स्मरेण
हरिन्मणीनां मरकतरत्नानाम् । नीलरत्नघटित इत्यर्थः । सेतुः पद्मेव व्यधाय निष्पादितः ।
कया । तनूलता नार्थीकाययष्टिः तस्या अगाधमतिशायि अलब्धमस्य तथा तरङ्गितं
कल्लोलितं यत् प्रभाणां कान्तीनां प्रतानं वृन्दः स एव पाथोभिः समुद्रः तस्य पानीयानां
तितीर्थया तरीतुमिच्छया । अथ वा 'रिरंसया' इति पाठे तु समुद्रजले सहावरोधेन खेल-
तुमिच्छया । श्रूयते हि 'स्तम्भतीर्थे खासमोहल इति नाम्नः स्वमन्दिराब्जलधिजले खे-
लनार्थी केनापि पातिसाहिना सेतुः कारितोऽभूतदाकृतिरधुनापि किञ्चित् दृश्यते श्रूयते
च' इति । अत्रोत्प्रेक्षार्थे स्मरेण, वास्तवार्थे त्वात्मजन्मना धात्रा । 'मनःशृङ्गारसकल्पा-
त्मनो योनिः' इति स्मरामिधानम् । तथा 'नाभिपद्मात्मभूरपि' इति धातुरभिधा । इदं
द्वयमपि हैम्याम् ॥

द्रवीभवद्भूरिसिताभ्रचन्दनप्रगल्भवाल्हीकुरङ्गनाभिभिः ।

विलिप्य काचित्कुतुकात्पृथग्बलीः कदाचिदेतामिदमूचुषी सखी ॥४३॥

काचित्सखी कदाचित्प्रसाधनसमये एतां नार्थीदेवीमिदमग्रे वक्ष्यमाणमूचुषी कथित-
वती । किं कृत्वा । कुतुकात्कौतूहलाद्वलीरुदरवर्तिमांससंकोचलक्षणा रेखा विलिप्य
लिप्त्वा । काभिः । द्रवीभवन्त्यः सपङ्कजलभाव भजन्यो याः भूरिः प्रचुरः, सिताभ्रः कर्पूरो
यत्र तादृक्चन्दनं श्रीखण्डम्, तथा प्रगल्भ मनोज्ञं वाल्हीकं कुङ्कुमम्, तथा कुरङ्गनाभिः क-
स्तूरिका, ताभिः । कथम् । पृथक् एका बली चन्दनेन, द्वितीयां बलीं कुङ्कुमेन, तृ-
तीया वलिं कस्तूरिकयेत्यर्थः । इदं किमुवाच तदेवोच्यते ॥

त्वया स्वकीर्त्या सुमनस्तरङ्गिणी वचोविलासेन पुनः सरस्वती ।

यमस्यसा कुन्तलमङ्गिभिर्जिता भजन्त्युपेत्य त्रिवलीच्छलादिव ॥ ४४ ॥

हे सखि, त्वया भवत्या स्वकीर्त्या अद्वैतपतिव्रताव्रतोद्भूतात्मयशसा सुमनस्तरङ्गिणी
सुरसरिद्वद्वा । पुनर्वचोविलासेन वचनचातुर्येण सरस्वती ब्रह्मपुत्री । पुनः कुन्तलानां के-
शानां भङ्गिणी रचनाभिर्यमस्वसायमुना तिष्ठोऽपि नवो जिताः सन्त्य उपेत्य पार्श्वे आगत्य
त्रिवलिच्छलादुदरस्थवलित्रिकण्टाद्भजन्तीव सेवन्ते इव । इत्यनयासाधारणयोत्प्रेक्षया
तत्तनूलताया त्रिवेणीसगमोऽपि सूचितस्तेन च सा तीर्थभूतापि प्रतिपादिता । तीर्थं च महा-
पुरुषागमनं सभवत्वेन । तेन महापुरुषस्य हीरविजयसूरेन्द्रावतरणं युक्तमेवेति ॥ युगमम् ॥

निरीश्य लक्ष्मीं निजभर्तृमातरं स्थितां सदाध्यास्य विजृम्भि पङ्कजम् ।

देवानुकर्तुं रतिरात्मनापि ना यदीयनाभीनलिने निषेदुषी ॥ ४५ ॥

रतिः कन्दर्पपत्नी यदीयनाभीनलिने नाभाहृन्दकूपिकाकमले । 'नाभिः स्यात्तुन्दरूपि-
का' इति हैम्याम् । 'नाभोविलेपात्पुनरुक्तयन्तीम्' इति नैषधे । निषेदुषी स्थितवती ।
इवोत्प्रेक्ष्यते—आत्मना स्वेन स्वयमपि लक्ष्मीमनुकर्तुं कमलायाः सदृशां भवितुमिव ।

किं कृत्वा । निरीक्ष्य दृष्ट्वा । अर्थात् काम् । ता लक्ष्मीम् । किंभूताम् । निजस्या-
त्मनो भर्तुः कन्दर्पस्य मातरं जननीं स्वश्वश्रूम् । पुनः किंभूताम् । स्थिता वसन्तीम् ।
किं कृत्वा । विजृम्भि पङ्कज स्मेरारविन्द सदा नित्यमध्यास्य आश्रित्य ॥

अगण्यलावण्यतरङ्गचङ्किमानुषङ्गिशोचिः सुरसिन्धुसंनिधौ ।

निखेलितुं किं पुलिनं सराभ्रमूप्रियस्य यस्या जघनं विधिव्यधात् ॥ ४६ ॥

विधिव्रह्मा यस्या जघनं स्त्रीकव्या अश्रेतनप्रदेशः । 'पेद्' इति जने प्रसिद्धम् । तद्वय-
धात् चकार । किमुत्प्रेक्ष्यते—स्मरः काम एवाभ्रमूप्रिय ऐरावणस्तस्य । अभ्रमूशब्दो दी-
र्घाकारान्तः । तस्य शास्त्रोक्तानि प्रागुक्तानि सन्ति । खेलितुं क्रीडितुं पुलिनं जलोद्भिस्त
तटमिव । कुत्र । अगण्यं प्रमातुमशक्यमेतावत्तया सम्यङ्निधेयुमशक्यं वा यद्वावण्य य-
द्यपि 'सद्गमनसन्निरीक्षणसज्जल्पनमिति वदन्ति लावण्यम् । स्पृहणीयो रतिसुभगः स्पर्श-
गुणो भवति सौभाग्यम् ॥' एव प्रतिपादितमस्ति, तथाप्यत्र तु कोऽप्यद्वैतरूपातिशय
एव लावण्यमुच्यते न प्राक्तनः । वपुः सुमगता । तस्य तरङ्गाणां लहरीणाम् । 'रूपचतुर-
पणविभवघणयौवनलहरिं जाइ । एणइ अवसरि रंढापणु पगिपगि षडकइ माइ ॥' इति
दोधकेऽप्युक्तम् । चङ्किन्नश्वास्त्वस्यानुषङ्गोऽस्त्यस्य चङ्किस्तु प्रागुक्तम् । अत्रेनप्रत्ययः ।
तादृक् । शोचिरेव कान्तिरूपा सुरसिन्धुर्गङ्गा तस्याः सन्निधौ पार्श्वे ॥

अजय्यवीर्यं मृडमन्यहेतिभिर्विजित्वरीभिर्जगतोऽपि जानता ।

स्मरेण धात्रा किमु कार्यते स्म यन्नितम्बचक्रं युवयोगिधैर्यजित् ॥ ४७ ॥

स्मरेण कामेन कर्त्रा धात्रा विश्वदृष्टिकृता पार्श्वे । किमुत्प्रेक्ष्यते—यस्या नितम्बः कटी-
पश्चाद्भाग आरोहः एव चक्रं कार्यते स्म । कारितम् । स्मरेण किं कुर्वता । जानता अ-
वधारयता । किं कर्मतापनम् । मृडमीश्वरम् । किलक्षणम् । अजय्य जेतुमशक्य वीर्यं
विक्रमो यस्य तम् । काभिः । अन्याभिरपराभिर्हेतिभिर्धनुर्बाणकृपाणकुन्तशक्तिप्रमुख-
प्रहरणैः । किंभूताभिः । जगतः समस्तस्य विश्वजनस्य विजित्वरीभिर्जयनशीलाभिः ।
तार्हि चक्रेणापि किं भावि । अत एव किं चक्रं युवानो यावन्निजयत्तरूपा योगिनः समाधि-
भाजः तेषां धैर्यं सत्त्वमतिशयवद्दीर्घमवष्टम्भं जयतीति । शशुरपि योगी । अतस्तद्धैर्यवि-
ध्वंसकारकं चक्रं कारितमिति ॥

करीन्द्रहस्तात्कदलीप्रकाण्डतो निरस्य कार्कश्यमसारतां पुनः ।

इमौ किमादाय परस्परोपमं यदूरुयुगं विधिना विनिर्ममे ॥ ४८ ॥

विधिना विधात्रा यस्या ऊरुयुगं विनिर्ममे कृतम् । किंभूतम् । परस्परमन्योन्यमे-
वोपमा सादृश्यं यस्य तत् । किमुत्प्रेक्ष्यते—इमौ करीन्द्रहस्तकदलीप्रकाण्डौ आदाय दृष्टी-
त्वा किमु चक्रे । किं कृत्वा । निरस्य अपाकृत्य कर्षयित्वा । किम् । कार्कश्यं कठि-
नताम् । कस्मात् । करीन्द्रः प्रधानहस्ती मद्गजातीयगन्धसिन्धुरस्तस्य हस्तः शुण्डादण्ड-

स्तस्मान् । पुनः किं कृत्वा । निरस्य अपास्य । काम् । असारताम् । कुतः । कदली-
प्रकाण्डतः रम्माद्रुमस्य मूलशाखावधिप्रदेशस्यान्तरालभागात् ॥

यदूरुजङ्घायुगयोर्विवृत्सतोः परस्परद्वैतविरोधिताजुषोः ।

द्विराजताया गयतस्तदन्तरानिवासिजानू किमलक्ष्यतां गतौ ॥ ४९ ॥

यस्या ऊरुजङ्घायुगयोरन्तराले मध्ये निवासिनौ नितरां वसनशीलौ जानू ऊरुपर्वणी
अलक्ष्यतामदृश्यमाव गतौ प्राप्ता । किं कर्तुमिच्छतोः । विवृत्सतोः वधितुमिच्छतोः ।
किंमृत्योर्यदूरुजङ्घयोः—परस्परमन्योन्यं या अद्वैतता असाधारणत्व तया विरोधितावै-
रिभावः । ऊरु जङ्घे आक्रम्य तदुपरिस्थिते । इदमेव परमविद्वेधितामूलम् । तां जुषेते
सेवेते । किमुत्प्रेक्ष्यते—द्वौ राजानौ यत्र तद्विराजं द्विराजस्य भावो द्विराजता द्विराज्यस्य
भयतो भयान् किमदृश्यतां याताविव ॥

रतीशगेहेऽजनि यत्र जङ्घयोर्गृहाश्रयस्थूणिकयोरिव द्वयम् ।

यदीयगुल्फावपि गुप्ततां गताविवाङ्मिशोचिः सलिले निमज्जनात् ॥ ५० ॥

यत्र देहे जङ्घयोर्द्वयमजनि । उत्प्रेक्ष्यते—रतीशस्य स्मरस्य गेहे मन्दिरे गृहाश्रययोः
सौधाधारभूतयोः स्थूणिकयोः स्तम्भयोर्द्वयमिव । अपि पुनर्यदीयगुल्फौ नायीचरणग्रन्थी
गुप्ततां प्रच्छन्नतां प्राप्ता । स्त्रीणां गुल्फावदृश्यावेव वर्ण्येते । यथा नैषधे—‘अरुन्धती का-
मपुरान्म्रलक्ष्मीजन्मद्विषद्वारनवाम्बिकानाम् । चतुर्दशीयं तदिहोचितैव गुल्फद्वयासा
यददृश्यसिद्धिः ॥’ एतद्वृत्तिः—‘वसिष्ठपत्नी च, रतिश्च, लक्ष्मीश्च, जन्मद्विषद्वाराः शची
सा च, नवाम्बिकानवदुर्गास्ताश्च, एतासामिव मैत्री चतुर्दशी चतुर्दशसंख्यापूरिकापि
चतुर्दशी तिथिश्च तत्तुल्येत्यर्थः । तदिहास्यां भैम्यामुचितैव यतो हेतोरदृश्यसिद्धिरदृश्यत-
यावस्थानम् अन्तर्धानविधिष्विव गुल्फद्वयेनासा । अरुन्धत्यादिसन्निधाने अदृश्यसिद्धि-
र्युक्तैव । चतुर्दशीतिथौ चादृश्यसिद्धिर्जायते इत्यागमशास्त्रसंप्रदायः । गुल्फयोश्चानभिन्व-
क्तत्वं सुलक्षणम्’ इति । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—अद्वयोश्चरणयोः शोचिः कान्तिरेव सलिलं पा-
नीयं तस्मिन्निमज्जनाद्ब्रह्मादिव । जले निमग्नं न दृश्यते इति प्रसिद्धिः ॥

पदारविन्दोजतताभिरात्मनः पराजितैः कुञ्जरराजयानया ।

अगोपि मन्दाक्षविलक्षितात्मभिर्वने वसद्भिः कमठैरिवाननम् ॥ ५१ ॥

कर्मठः कच्छपैराननं स्वमुखमगोपि गुप्तकृतम् । क्रोडिक्षेपणादिति शेषः । किं कुर्वद्भिः ।
वने जले विपिने वा वसद्भिस्तिष्ठद्भिः । ‘वनं प्रस्रवणे गेहे प्रवासेऽस्मंसि कानने । समूहे पर्वते-
ऽपि स्यान् (प्रस्रवणे निक्षेरे)’ इत्यनेकार्थः । किमुत्प्रेक्ष्यते—कुञ्जरराजयानया गजेन्द्रगमनया
यया आत्मनः स्वस्य पदारविन्दयोश्चरणक्रमल्योरुन्नतताभिः पराजितैः सद्भिः मन्दाक्षेण
लज्जया विलक्षितो विमनीभूत आत्मा चित्तं यस्य तादृशैः किमास्यमगोपि । ‘आत्मा
चित्ते र्था यन्ने धिपणायां कलेवरे । परमात्मनि जीवेऽन्ते हुताश्वनसमीरयोः ॥ स्वभावे,
इत्यनेकार्थः ॥

यदीयपादौ सरलाङ्गुली द्युता करम्भितौ आकृतिकारिनूपुरौ ।

श्रियानुयातः कमले दलद्वले मरन्दनिःस्यन्दिनदत्तितच्छदे ॥ ५२ ॥

यदीयौ पादौ नाथीसंवन्धिनौ चरणौ श्रिया शोभया कमले पद्मे अनुयातः अनुकु-
रतः । सदृशौ भवत इत्यर्थः । किंभूतौ पादौ । सरला अकुटिला अङ्गुलयः पदशाखा ययोः ।
पुनः किंभूतौ । द्युता कान्त्या करम्भितौ व्याप्तौ । पुनः किंभूतौ । आकृति रणक्षिति-
शब्द कुरुत इत्येवशीलौ नूपुरौ मञ्जीरौ ययोः । कमले किंभूते । दलन्ति विजृम्भमा-
णानि दलानि पत्राणि ययोः । पुनः किंभूते । मरन्दं मधु निःस्यन्देते क्षरत इत्येवशीले ।
तथा—नदन्तः शब्दायमानाः सितच्छदा हसा ययोस्तौ पथात्कर्मधारयः ॥

प्रभाप्रथातैलकरम्भितान्तरे यदङ्घ्रिपात्रेऽङ्गुलिवर्तिवर्तिनः ।

नखाः प्रदीपा इव विस्फुरत्स्विपोऽपुपन्विभूषामभिभूततामसाः ॥ ५३ ॥

नखा अर्थाधायीकामाङ्गुशः प्रदीपा इव विभूषा शोभामपुषन् पुष्टामकार्षुः । क ।
यदङ्घ्रिपात्रे यस्याश्वरणनाम्नि अमत्रे भाजने । किंभूते । प्रमानां कान्तीनां प्रथा विस्तार
एव तैल ज्वहस्तेन करम्भितमर्यात्संपूर्णमन्तर मध्यं यस्य तस्मिन् । नखाः किंभूताः ।
अङ्गुलय एव वर्तयो दशास्तासु वर्तन्ते तिष्ठन्तीत्येवंशीलाः । पुनः किंभूताः । विस्फुरन्ती
विद्योतमाना त्विदं ज्योतिर्वेषां ते । पुनः किंभूताः । अभिभूता ध्वस्तास्तामसास्तामसां
ध्वान्तानां समूहा यैस्ते । 'तामसास्तिग्मरोचिषः' इति वीतरागस्त्वेषे ॥

व्यलीलसत्पाटलिमा पदाम्बुजद्वयस्य यस्याः सरसीजचक्षुषः ।

स्वमार्दवेनाभिमवं विधित्सतः प्रवालपुञ्जैरुपदीकृतः किमु ॥ ५४ ॥

सरसीज कमल तद्वच्चक्षुर्लोचनं यस्यास्तादृश्या यस्याः पदाम्बुजयोश्चरणकमलयोर्द्वय-
स्य युगलस्य पाटलिमा रक्ता व्यलीलसद्भासते स्म । किमुत्येक्ष्यते—स्वमार्दवेन निज-
सुकुमारतया अभिभवं पराभूतिं विधित्सतो विधातुमिच्छतः चरणारविन्दद्वन्द्वस्य प्रवा-
लपुञ्जैः पल्लवपटलैः उपदीकृतः किमु । द्वौकित इव ॥

असौ जयन्ती जलजं स्वपाणिना रदैश्च तारश्रियमात्मना रमाम् ।

मृगाङ्गमास्येन रुचा च चम्पकं स्मरस्य हेतिः किमु विश्वजित्वरी ५५

असौ नाथीदेवी । किमुत्येक्ष्यते—विश्वजित्वरी जगज्जयनशीला स्मरस्य कामस्य
हेतिः किमु शत्रुमिव । जगज्जिष्णुतां दर्शयति—असौ किं कुर्वती । जयन्ती परा-
भवन्ती । किम् । जलज कमलम् । केन । स्वपाणिना निजहस्तेन । पुनः काम् ।
तारश्रिय तारकाणां निर्मलमौक्तिकानां वा । 'तारो निर्मलमौक्तिके' इत्यनेकार्थवचनात् ।
यद्वा रजतानां श्रियं शोभाम् । नक्षत्रवाची तारशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'प्रथममुप-
हत्यार्थं तारैरखण्डिततट्टलैः' इति नैषधे । कैः । रदैर्देवतैः । पुनः काम् । रमां लक्ष्मीम् ।

केन । आत्मना स्वरूपेण शरीरेण वा आत्मशब्देन च वपुः । प्राग्नेकार्थोक्तेन दर्शितमस्तीति । पुनः क्रमः । मृगाङ्क चन्द्रम् । केन । आस्येन वदनेन । अपि पुनः किम् । चम्पक हेमपुष्पकम् । चम्पककुसुममित्यर्थः । जातावेकवचनम् । कया । रुचा कान्त्या ॥ इति नायीसर्वाङ्गवर्णनम् ॥

अथो मिथः प्रीतिपरीतदम्पती इमौ कलकेलिविलासशीलिनौ ।

विलेसतुः केलिसरः सरिद्वनीगिरीन्द्रभूमीषु रतिस्रराविव ॥ ९६ ॥

अथो कुरानार्थोदेव्योर्गुणरूपवर्णनानन्तरं तयोर्विविधक्रीडावर्णनारम्भः । मिथः परस्परं प्रीत्या स्नेहेन प्रमोदेन वा परीतौ व्याप्ती दम्पती स्त्रीमतांरौ इमौ नायीकुंराख्यमहेभ्यौ अथवा इमौ पूर्वं व्यावर्णितस्वरूपौ दम्पती नायीकुंराख्यवहारिणौ केलये क्रीडायां ये सरासि पद्माकराः सरितो नद्यः वन्य उद्यानानि गिरीन्द्राः सर्वक्रीडास्पदोपेताः पर्वताः तेषां भूमीषु स्थानकेषु विलेसतुः विविधक्रीडां चक्रतुः । इमौ किम्भूता । कलकेलेः कामस्य विलासं लीलां शीलतो भजत इत्येवंशीलौ । इवोत्प्रेक्ष्यते—इमौ रतिस्मरौ केलती-कामाविव ॥

सकाकतुण्डैणमदद्रवाङ्कितोरसोः परिक्षालनतः कदापि तौ ।

सुतामिवार्कस्य विहारवाहिनीं विनिर्मिताते जलकेलिलालसौ ॥ ९७ ॥

कदापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे दम्पती नायीकुंराख्यां सह काकतुण्डेन कृष्णागुरुणा वर्तते तादृशस्येणमदस्य कस्तुरिकाया द्रवः पङ्कस्तेनाङ्कितयोर्व्याप्तयोश्चरसोर्वक्षःस्थलयोः परिक्षालनतो धावनतः विहारवाहिनीं विलासनदीम् । 'विहारस्तु जिनालये । लीलायां भ्रमरे स्कन्धे' इत्यनेकार्थः । 'निद्रा विहारार्थपथे गतानाम्' इति रघौ । अर्कस्य सुतामिव यमुनामिव कस्तुरीद्रवैः श्यामलीकृतजलाम् अत एव यमुनोपमां निर्मिताते कुर्वते । किम्भूता । जलकेलौ सलिलक्रीडायां लालसौ लोलौ । 'लालसा लोलयाच्चयोः । लृष्णाति-रेके औत्सुक्ये' इत्यनेकार्थः ॥

कुसुत्सिता पट्पदपङ्क्तिकुन्तला स्मितोत्पलाक्षी कजकुञ्जलस्तनी ।

प्रियेव पाथःप्लवने सहसिका तरङ्गबाहुः सरिदालिलिङ्ग तम् ॥ ९८ ॥

सरित् स्त्रीधानदी पाथःप्लवने जलकेलिसमये स्नानविधाने त महेत्थं कुरासाधुमालिलिङ्ग । केव । प्रियेव । यथा पाणिग्रहीती पत्नी स्वपतिमाश्लिष्यति । किम्भूता नदी प्रिया च । कुसुत्करवम् । जातावेकवचनम् । तदेव तद्वद्वा स्मितमीषद्वसितं यस्याः सा । भर्त्रा श्लेषणममये स्त्रियाः किञ्चित्स्मितं जायते । पुनः किम्भूता । पट्पदानां भ्रमराणां पङ्क्तयः श्रेणयस्ता एव तद्वच्च श्यामाः कुन्तला केशा यस्याः । पुनः किम्भूता । स्मितं विकसितं यदुत्पलं तदेव तद्वद्वा अक्षिणी चक्षुषी यस्याः । 'किन्तु कुवलयनेत्राः सन्ति नो नाकनार्यान्निदशप-तिरहल्या तापसां यत्सिपदे' इति चम्पूकथायाम् । पुनः किम्भूता । कजकुञ्जालौ कमल-मुकुलौ तावेव तद्वद्वा स्तनी ऊर्चा यस्याः । पुनः किम्भूता । हंस एव हंसकः । 'हंसको

हसन्पुरयोः' । सह हसकेर्मरालेहसकाम्या नुपुगाम्या वा वर्तते वा । पुनः किभूता । तरङ्गा
अर्थादुभयपार्श्ववर्तिना कलोलैः तावैव च तत्तुल्यौ बाहू मुञ्जा यस्याः ॥

विजृम्भजाम्बूनदपद्मानिष्पतत्परागपिङ्गीकृतवारिशालिनि ।

समं करिण्या करिणेव पङ्कजाकरेऽमुनाक्रीडि कुरङ्गचक्षुषा ॥ ५९ ॥

अमुना कुरामहेभ्येन कुरङ्गचक्षुषा स्वमृगलोचनया आत्मस्त्रिया सम कदाचित्पङ्कजा-
करे कमलकलिततटाके अक्रीडि क्रीडा चक्रे । किभूते पङ्कजाकरे । विजृम्भाणि विस्मे-
राणि जाम्बूनदानि सौवर्णानि यानि पद्मानि तेभ्यो निष्पतद्भिनिःसरद्भिर्विगलद्भिः परागं
रजोभिः पिङ्गीकृतेन पीतता प्रापितेन वारिणा जलेन शालने शोभते इत्येवशीलस्तस्मिन् ।
कनककमलसद्भावश्चम्पूकथोक्तेन प्राग्दक्षितोऽस्तीति । केनेव । करिणेव । यथा करिणा
हस्तिना करिण्या स्वहस्तिन्या समं विन्ध्याचलजलाशये क्रीड्यते ॥

स्मितारविन्दोदयदिन्दुविभ्रमादिवाञ्चुलीलासमये तयोर्मुखे ।

विमुग्धसारङ्गचकोरशावका मरन्दपीयूषपिपासयाभजन् ॥ ६० ॥

विमुग्धा अचतुराः सारङ्गाणां शृङ्गाणाम् । 'सारङ्गो हरिणे शैले कुञ्जरे चातके खगे ।
शबले चिक्षिरीके च' इत्यनेकार्थतिलके । चकोराणां ज्योत्स्नाप्रियाणां शावका बाला अम्बु-
लीलासमये जलक्रीडाकरणव्यतिकरे तयोर्नाधीकुंरामहेभ्योर्मुखे वके अभजन् सेवन्ते
स्म । कया । मरन्दानां मधूना पीयूषाणाममृतानां च पिपासया पातुमिच्छया । इवोत्प्रे-
क्ष्यते—स्मितारविन्दस्य विकसितकमलस्य तथा उदयत उदय गच्छत इन्दोश्चन्द्रस्य च
भ्रमाद्भ्रान्तेः । 'कणे इत्य चकोरीणां गणः पीत्वा सुधासवम् । अजायत मदेनेव गुञ्जापुञ्जा-
रुणक्षणः ॥' इति चकोरीणां सुधापानं वस्तुपालकीतिकौमुद्याम् ॥

प्रफुल्लकङ्कलिरसालमल्लिकाकदम्बजम्बूनिःकुरम्बचुम्बिते ।

अलीव साकं सुदृशा स निष्कुटे कदापि रेमे श्रितसूनशीलनः ॥ ६१ ॥

स महेभ्यः कदापि कस्मिन्नपि समये सुदृशा स्वस्त्रिया साकं सार्धं निष्कुटे गृहारामे
रेमे कीडति स्म । क इव । अलीव । यथा भ्रमरो भ्रमर्यां सममारामे रमते । किभूतः । श्रित
निमित्तं सूनानां कुसुमानां शीलनमवचयमालाग्रन्थनप्रियावत्संसीकरणादि येन । शृङ्गोऽपि
पुष्पसेवी । किभूते निष्कुटे । प्रफुल्लाः कुसुमिता ये कङ्कल्योऽशोकाः, रसालाः सहकाराः,
मल्लिका विचकिलाः, कदम्बा नीपाः धाराकदम्बाश्च, जम्ब्वः इयामफलाः प्रसिद्धाः
तेषां निःकुरम्बश्च शृन्दं तेन चुम्बिते कलिते ॥

रसालसालस्य तले विलासिना प्रणीय वीणां कणनानुवादिनीम् ।

अगीयत श्रोत्रसुधारसोपमं कचिन्मृगादस्या सह किनरेन्द्रवत् ॥ ६२ ॥

विलासिना क्रीडाशीलेन कुंरासाधुना मृगादस्या म्वप्रियया नाथीदेव्या सह कुत्रापि
कस्मिन्नपि वनप्रदेशे रसालसालस्य सहकारतरोस्तले अधोभूमौ श्रोत्रयोः कर्णयोः सुधा-

रमस्य अमृतविष्यन्दस्य उपमा साम्यं यत्रैवंविधमगीयत गीतम् । किं कृत्वा । कण्ठं निजध्वनिमनुवदतीति अनुकरोतीत्येवशोलां वीणां प्रणीय सजीकृत्य । किं वत् । किं नरेन्द्रवत् । यथा किंपुरुषेश्वरेण स्वरसेन स्त्रिया सह गीयते ॥

कदापि मन्दार इव स्मितद्रुमे विलासदोलामवलम्ब्य लीलया ।

न्यखेलि तेनोपवने मृगीदृशा समं स्वदेव्या द्युसदेव नन्दने ॥ ६३ ॥

कस्मिन्नप्यवसरे तेन व्यवहारिणा मृगीदृशा स्वदधितया सह उपवने पुरस्य वा स्वगृहस्य समीपारामे लीलया शृङ्गारभावजक्रियया न्यखेलि क्रीडितम् । 'लीला केलिविलासश्च शृङ्गारभावजा क्रिया' इत्यनेकार्थः । अत्र विलासः स्थानादीना वैशद्यमित्यवचूर्णो । किं कृत्वा । मन्दारे कल्पद्रुमे इव । कस्मिन्नपि स्मितद्रुमे विकसिततरौ । तदृशास्त्रायामित्यर्थः । विलासार्थं दोलां क्रीडाकृते प्रेक्षालनमवलम्ब्याधित्य । केनेव । द्युसदेव । यथा देवेन स्वदेव्या समं मन्दारे मन्दारनाम्नि कल्पवृक्षे दोलां वद्धा नन्दनवने क्रीड्यते ॥

कदाचिदिभ्यः कलधौतभूषरे चिखेल सार्धं परमाणुमध्यया ।

मृगाङ्कचूडामणिरद्रिचक्रिणस्तनूजयेवाद्भुतभूतिभासुरः ॥ ६४ ॥

इम्यो व्यवहारी कदाचित्कस्मिन्नपि वासरे कलधौतभूषरे क्रीडार्थनिमित्तरजतपर्वते परमाणुमध्यया स्वकृशोदर्शो नायीदेव्या समम् । 'अध्यापयामः परमाणुमध्याः' इति नैपथे । चिखेल खेलति स्म । श्वेताद्रपतुल्योरुपमयो वा । तथा चम्पूकयायाम्—'राजते राजतेनायं सानुना सानुनायकः' इति । यथा शृङ्ग तथा सर्वोऽप्यद्रिः । क इव । मृगाङ्कचूडामणिरिव । 'मृगाङ्कचूडामणिवर्जनाञ्जितम्' इति नैपथे । यथा—ईश्वरोऽद्रिचक्रिणो हिमद्रिस्तनूजया पुन्या पार्वत्या समं हृद्याचले कैलासे खेलति । इभ्यः किभूतः । अद्भुतया विद्वचेतश्चमत्कारकारिण्या भूत्या संपदा भासुरो नागरिकेषु दीप्यमानः । शिवस्तु भस्मना शुभ्रः । 'भूतिस्तु भस्मनि । मासपाकविशेषे च संपदुत्पादयोरपि' इत्यनेकार्थः ॥

विनोदमेवं सृजतोरहर्निशं तयोः स्मरान्नैकवर्शवदात्मनोः ।

दिनानि दोगुन्दकदेवयोरिव प्रमोदभाजोरतिचक्रमुः क्रमात् ॥ ६५ ॥

तयोर्याथीकुराव्यवहारिणोः क्रमाद्विविधविलासकरणपरिपाद्या दिनानि वासरा अतिचमुरातिक्रामन्ति स्म । तयोः किभूतयोः । प्रमोदभाजोरानन्दमेदुरयोः । पुनः किभूतयोः । स्मरस्य मदनस्थाज्ञा आदेशः तस्या एकोऽद्वितीयो वगवद आयत्त आत्मा चित्तं च ययोस्ती । पुनः किं कुर्वतोः । एवं पूर्वोक्तप्रकारेण अहर्निशं निरन्तरं विनोदं क्रीडा यजतोः । कयोरिव । दोगुन्दकदेवयोरिव । यथा दोगुन्दकदेवयोर्विविधक्रीडाकुर्वतोर्वासरा अतिक्रामन्ति ॥ इति दम्पन्योर्वनादिक्रीडाकरणादिः ॥

कदाचिदम्भोरुहिणीव निद्रया सुखं प्रसुप्ता प्रहरेऽन्तिमे निशः ।

तदङ्गनास्वप्नसरोवगाहिर्न न्यभालयज्जम्भनिशुम्भकुम्भिनम् ॥ ६६ ॥

कदाचिदाधानकाले तदद्दना कुंभापत्नी नाथी निजो रात्रेरन्तिमे पश्चिमे चतुर्थे प्रहो
यामे जम्भनाम्नो दैत्यस्य विपुम्नो हिसन यस्य यस्माद्वा । स इन्द्रस्तास्य कुम्भिनमरावण
न्यभालपत्पश्यति स्म । किंभूतम् । स्वप्न एव सरस्तटाकस्तमवगाहते भजते इत्येव-
शीलः । ऐरावणोऽपि तदद्दना इत्यतोऽकारपृथक्करणेन अस्वप्नाना सरो नन्दीसरोनामान
पद्माकरमवगाहते मध्ये प्रविश्य क्रीडया इतस्ततः स्वेच्छया गच्छतीत्येवशीलः स्थात् ।
किंभूता तदद्दना । निद्रया निर्गतस्वापेन । अतएव सुप्त यथा स्यात्तथा । सातेनेत्यर्थः ।
प्रसूता शय्यायां शयाना । केन । अम्बुरुहिणीव । यथा पद्मिनी राज्ञा स्वपिति ॥

अथ चतुर्भिर्गज विशिनष्टि—

श्रियेव निर्जित्य समग्रदिग्गजान्धृतेर्जयाङ्कैश्चमरैर्विराजितम् ।

प्रभुं धराणामिव धात्वधित्यकां स्वमूर्ध्नि सिन्दूररुचिं च विभ्रतम् ॥ ६७ ॥

किलक्षणं गजम् । चमरं रोमगुच्छैर्विराजितं शोभितम् । इवोत्प्रेक्ष्यते—ध्रिया
शीण्डीरिमनुद्दिमधेतिमलक्षणगणितशृणगणादिमस्वलक्ष्म्या समग्रान् सर्वान् । पुण्डरीक-
वामन-कुमुद-अञ्जन-पुष्पदन्त-सार्वभौम-सुप्रतीकाख्यान् सप्त दिग्गजाभिर्जित्य जित्वा
जयाङ्कैस्त्राद्विजयसूचकैर्दृष्टैरिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । विभ्रतं धारयन्तम् । काम् । सि-
न्दूरस्य शृङ्गारभूषणस्य रुचिं कान्तिम् । रक्षितमानमेत्यर्थः । कस्मिन् । स्वमूर्ध्नि निजमस्तके ।
कमिव । धराणा प्रभुमिव । यथा गिरिराजो हिमाद्रिधातोर्गौरिकस्य अधिपकामूर्ध्व-
भूमौ धत्ते ॥

अखण्डचण्डेतरधाममण्डलान्तरालतो निर्गतमङ्गवर्मना ।

महीतले स्त्यानतया कथंचनावतिष्ठमानं किमु वा सुधारसम् ॥ ६८ ॥

वा अपयवा । गज किमप्रेक्ष्यते—महीतले भूमण्डले स्त्यानतया स्तिमितत्वेन कथंचन
केनापि प्रकारेण अवतिष्ठमानं स्थितिं कुर्वाणं सुधारसमिव । किमप्रेक्षाधाम् । किंभूत
सुधारसम् । अखण्डस्य सपूर्णस्य चण्डातीक्ष्णादिनरं शिशिर धाम तेजो यस्यैतावता
चन्द्रस्य मण्डल बिम्ब तस्यान्तरालतो मध्याभिर्गत निःसृतम् । केन । अङ्गवर्मना ला-
ञ्छनमार्गेण ॥

सृजन्तमुच्चैः स्वकरं मदोदयात्कुलाद्रिसान्द्रप्रतिनादमन्दुरैः ।

स्वर्गजितैः स्पर्धितया पयोमुचा चमूं विगायन्तमिवातिकोपतः ॥ ६९ ॥

गज किं कुर्वन्तम् । मदस्योन्मत्तताया उदयादाविर्भावात्स्वक्रं निजशृण्वादण्डमुच्चै-
रुच्चैः सृजन्त कुर्वन्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—स्वर्गजितैरात्मगर्जारावैः सार्धं स्पर्धितया हसार्धित्वेन
अतिकोपतोऽधिकक्रोधात् पयोमुचा मेघाना चमून्मनीकम् । वृन्दमित्यर्थः । विगायन्त-
मवगणयन्तमिव । 'नवाम्बुदानीकमुद्भूतलाञ्छने' इति रघुवशे । अनीकवचनम् । किमू-
र्गजितैः । कुलाद्रिषु मन्दरप्रमुखकुलशैलेषु सान्द्रेण बहुलेन प्रतिनादेन प्रतिसादनेन
मेदुरैः पुष्टैः ॥

कुतूहलेनैव महीविहारिणं महीधरं कैरवबन्धुधारिणः ।

किमेतयोर्भाग्यनभोमणेरहः शरद्विधोर्वा किमु पिण्डितं महः ॥ ७० ॥

अथ वा उत्प्रेक्ष्यते—कुतूहलेन कौतुकेन महां प्रथिव्यां विहरति खेलति इत्येवं-
शीलं कैरवबन्धुं चन्द्रं धरतीत्येवंशीलस्तस्य शंभोर्महीधरं शैलं कैलासमिव । अथ वा
किम् । उत्प्रेक्ष्यते । एतयोर्नाथीकुंराव्यवहारिणोर्भाग्यं पुण्यं तदेव नभोमणिः सूर्यस्तस्याहर्दि-
नमिव । अद्वो भानोरुदयः । तथा एतस्मात्स्वप्राप्तयोर्भाग्याभ्युदयो भविष्यति । अथ वा
शरद्विधोर्महालयोदितचन्द्रस्य पिण्डितं पिण्डीभूतं महः कान्तिरिव ॥ आदितः पञ्चभिः
कुलकम् ॥ इति गजस्वप्नः ॥

व्यमोचि तं स्वप्नमेवेक्ष्य संलये विलोचनाम्भोरुहमुद्रणानया ।

पयोरुहिण्येव पयोजवान्धवोदये शचीकान्तहरिन्महीधरे ॥ ७१ ॥

अनया नाथीदेव्या संलये निद्रायाम् । ‘निद्रा प्रमीला शयनं संवेद्यः स्वापसंलयौ’
इति हैम्याम् । तं पूर्वोक्तं गजस्वप्नमेवेक्ष्य दृष्ट्वा विलोचनाम्भोरुहयोर्नयनकमलयोर्मुद्रणा निमी-
लन व्यमोचि मुक्तम् । निद्रा त्यक्त्यर्थः । कयेव । पयोरुहिण्येव । यया त्रय्या इन्द्राण्याः
कान्तः शक्रस्तस्य हरित् दिक्षु पूर्वा तस्या महीधर उदयशीलस्तत्र पयोजवान्धवस्य
भास्करस्य अभ्युदयं विभाव्य पयोजिन्या पद्मिन्या नेत्रतुल्यपयोरुहयोर्मुद्रणा मुकुलनं
विमोच्यते ॥

सुखं शयाना निशि निद्रयाङ्गना निभात्य तं स्वप्नमवाप संमदम् ।

यथा परब्रह्म समीररुन्ध(रोध)नैर्निबद्धपद्मासनयोगिमण्डली ॥ ७२ ॥

अङ्गना नाथी संमदं हर्षमवाप लेभे । किं कृत्वा । निभात्य दृष्ट्वा । कम् । तं पूर्व-
व्यावर्णितस्वरूपं हस्तिस्वप्नम् । किंभूता नाथी । निशि रात्रौ निद्रया सुखं सातेन शयाना
स्वपन्ती । सुप्ता सतीत्यर्थः । केव । निबद्धेति । यथा निबद्धं रचितं पद्मासनमासनविशेषो
यैस्तादृशानां योगिनां योगमार्गसाधकानां मण्डली श्रेणी समीराणां प्राणापानादीनां
पवनानां रुन्ध(रोध)नै रोधैः परब्रह्म परमात्मानमालोक्य परमं संमदं प्राप्नोति । योगिनो
हि पद्मासनेनोपविश्य वातरुन्ध(रोध)नपूर्वकमेकतानां योगध्यानं कुर्वन्तः परमात्मानमा-
त्मनि हृदयकमलकारिणः कार्यं वीक्ष्य । ‘त्वा योगिनो जिन सदा परमात्मरूपमन्वेषयन्ति
हृदयाम्बुजकोशदेशे’ इति कल्याणमन्दिरस्तवेऽपि । ‘परमानन्दभाजः सन्तो ध्याना-
द्विरमन्ते’ इत्येव व्यतिकारः कुमारसंभवे ॥

गभीरिमाणं दधतः सपल्लवसितप्रसूनव्रजराजितान्तरात् ।

स्वहंसतूलीशयनोदरादसौ क्षणादुदस्थात्करिणीव सैकतात् ॥ ७३ ॥

असौ नाथी स्वस्य हंसतूलीनाम्नः शयनस्य । यद्वा आत्मनो हंसानां पक्षरोमभिर्भृता
तूली । अथवा हंसनामलक्षणकेन षट्शट्कैः । ‘स्वयमेवामरणालंकारं मुयद्’ इति कल्पसू-
६

त्रे । 'भगवान्स्वयमेवाभरणालकारान्मुञ्चति । तान्याभरणानि कुलमहतारिका हंसलक्षणेन पटशाटकेन प्रतीच्छति । तथा 'पञ्च मुह्यि लोय करोइ ।' शक्रोऽपि हंसलक्षणेन पटशाटकेन केशान्प्रतीक्ष्य क्षीरसमुद्रे बाह्यति ।—इति कल्पवृत्तिः । निर्मिता तुली प्रस्तरणोपकरणविशेषः । लोके 'तुलाइ' इति प्रसिद्धा । तत्समुक्तस्य शयनस्य वा शय्याया उदरान्मध्यात्क्षणात्तत्कालमुदस्थादुत्थिता । किं कुर्वतः स्वहंसेत्यादि । दधतो धारयतः । कम् । गभीरिमाण मध्ये निम्नता 'मज्झन्ने गम्भीरे' इति कल्पादिमसूत्रवचनात् । पुनः किमूतात् । सपल्लवाः किसलयकलिताः स्मिता विकसिता ये प्रसूनव्रजाः कुसुमसमूहास्तै राजितं शोभितमन्तरं मध्य यस्य । केव । करिणीव । यथा हस्तिनी उभयपक्षपरावर्तनादिना । कथंचिन्निश्चीमूतात् । 'शय्यां त्यजन्त्युभयपक्षविनीतनिद्राः' इति रघौ । उभयाभ्यां पक्षाभ्यां पार्श्वभ्यां परावर्तनेन लोठनेन विनीता अपाकृता निद्रा यैः—इति तद्वृत्तिः । तथा समीपतरुनिष्पतत्पल्लवपुष्पोपचितात्सैकताबलोज्ज्वलतटादुत्तिष्ठते ॥

मरालबालेव विलासगामिनी क्षितौ क्षिपन्ती पदपद्मयामलम् ।

ततः समुद्दिश्य पति पतिव्रता महेभ्यपत्नी पदवी व्यभूषयत् ॥ ७४ ॥

शय्याया उत्थानानन्तरं महेभ्यपत्नी नाथी पतिं स्वमर्तारमुद्दिश्य । पतिपार्श्वे गन्तुकामेत्यर्थः । पदवीं मार्गं व्यभूषयदलकृतवती । किमूता । पतिरेव स्वभर्तैव व्रत सतीत्वेन यस्याः स्वपाणिग्रहीतार विना स्वदेऽपि त्रिधापि नान्य पुमास कामयते सा पतिव्रता । प्रथमं तु सतीत्वसूचनमुक्तम् । अत्र काव्ये तु प्रकटत्वेन सतीत्वं प्रतिपादितम् । किं कुर्वन्ती । क्षितौ पृथिव्यां पदपद्मयोर्यामल युग्मं क्षिपन्ती स्थापयन्ती । पुनः किमूता । विलासेन लीलया मन्यर गच्छतीत्येवशीला । केव । मरालबालेव । यथा हसस्य पत्नी हसी विलासगामिनी भवेत् ॥

क्षणादथोर्वोवलयोर्वसी मणीविभूषणध्वंसितरोदसीतमाः ।

असौ पुरस्तालकटीवभूवुषी प्रियस्य मूर्तेव कुलाधिदेवता ॥ ७५ ॥

अथ स्वप्रदर्शनोत्थाननिर्गमनानन्तरमसौ नाथी क्षणात्स्तोककालादेव प्रियस्य कुरासावोः स्वमर्तुः पुरस्तादग्रे प्रकटीवभूवुषी व्यक्ता जाता समेत्याग्रे तस्यौ । किमूता । उर्वोवलस्य भूमण्डलस्य उर्वसी नामाप्सराः । 'विशति विशति वेदीमुर्वसी सेयमुर्च्याः' इति नैषधे । पुनः किमूता । मणीभूषणै रत्नाभरणैर्ध्वंसित निर्दलित रोदस्योर्थावामम्योस्तमो ध्वान्तं यथा सा । उज्जेष्यते । तस्येत्यस्य मूर्ता तनुमती कुलाधिदेवता गोत्राधिष्ठात्री देवीव । साप्यप्सरा भूषणमाणित्रयकान्तिविध्वस्ततमाः स्यात् ॥

तथा क्रमादिभ्यविभावरीवरो विमुद्रणाया गमितः स गोचरम् ।

वचोविलासैररुणांशुभिर्मिथारविन्दवृन्दं दिवसाननश्रिया ॥ ७६ ॥

तथा नार्थादेव्या क्रमादागमनानुक्रमण वचोविलासैः स्ववचनचातुर्यातिशयैः स कुरा-

ह इभ्येषु लक्ष्मीवत्सु निमावरीवरश्चन्द्रो मुख्यो विमुद्रणाया जागरणस्य गोचरं विषयं गमितः प्रापितः । प्रवोषित इत्यर्थः । कथेव । दिवसाननश्रियेव । यथा प्रभातलक्ष्म्यारुणो-
द्भिर्भानुकिरणैरविन्दानां पद्माना घृन्दं विमुद्रणाया गोचरं गम्यते । विकादयते इत्यर्थः ॥

सुमध्वजोर्वोधरजैत्रशस्त्रया रहस्यवत्स्वप्न उदात्तनेत्रया ।

विनिद्रतां लोचनयोर्वितन्वते न्यवेदि तस्मै व्यवहारिमास्वते ॥ ७७ ॥

उदात्ते स्फारे कुमुदकमलकुवलयचकोरहरिणखज्जनजयनशीले नेत्रे नयने यस्यास्तया तस्मै स्वकान्ताय स्वप्नो निद्रावस्थाया गजेन्द्रदर्शनं न्यवेदि कथितः । किवत् । रहस्य-
वत् । यथा रहस्यं स्वाप्रेयाय निवेद्यते । तस्मै किमूताय । व्यवहारिषु दीप्यमानत्वा-
द्भास्वते सूर्याय । पुनः किं कुर्वते । विलोचनयोर्नेत्रयोर्विनिद्रता निद्राभावात्स्मेरातां त-
न्वते विस्तारयते । कुर्वत इत्यर्थः । तथा किमूताया । सुमध्वजोर्वोधरः स्मरराजस्तस्य
जैत्र जगन्नयनशीलं यत् शस्त्रमायुध तद्रूपया ॥

किमावयोरेष फलं प्रदास्यति स्वपाणिमिक्तस्मयमानशाखिवत् ।

इदं निगद्य प्रमदाद्वसुंधराप्सरा व्यरंसीद्यवहारिवर्णिनी ॥ ७८ ॥

व्यवहारिणः कुरामाधोर्वर्णिनी स्त्री नाथी प्रमदादानन्दात् इदमेतदुच्यमानं निगद्य क-
थयित्वा अर्थाद्भर्तुः पुरः । व्यरंसीद्विरमति स्म । किमूता । वसुंधराया भूमेर्दिव्यरूपत्वाद्-
प्सराः । 'वातु जलौकोऽप्सरसः' । 'सिकताः सुमनः समाः' । एतेषां शब्दानां बहुत्वं वा स्यात् ।
इति लिङ्गानुशासने । इदं किम् । यदेष गजस्वप्न आवयोर्दम्पत्योः किं फलं प्रदास्यति ।
किंवत् । स्वपाणिना निजहस्तेन सिक्तो जलनाभिपिक्तोऽत एव स्मयमानः शास्त्राप्रशा-
खापत्रप्रवण्युपोपचितो जायमानः शाखिवद्भक्ष इव ॥

तदाननेन्दोरमृतोर्मिमालिनो गिरं सुधाया भगिनीमिवोद्वृताम् ।

निषीय कर्णैः पुटकैरिवान्तरा स कूणिताक्षः परमां मुदं दधौ ॥ ७९ ॥

स महेभ्यः कुराख्योऽन्तरा हृदयमध्ये परमास्तुक्छा मुह प्रीतिमानन्दं दधौ धारयति
रम । किं कृत्वा । निषीय पीत्वा । सादर श्रुत्वेत्यर्थः । काम् । गिर वाणीम् । कः ।
कर्णैः प्रवणैः । तादृक् शुभस्त्रप्रश्रवणोत्कण्ठया वारवारप्रश्ने मुहर्मुहुः कर्णदानाद्बहुत्वम् ।
उत्प्रेक्ष्यते । पुटकैरिव । अन्योऽपि रसः पुटकैः पयिते । किमूतः सः । विकूणिते निमी-
लिते अक्षिणी हर्षा येन । 'उत्कण्ठोर्लो दिशि दिशि जनाः कीर्तिपीयूषस्थेभ्यु यस्याद्यापि
प्रवणपुटकैः कूणिकाक्षाः पिवन्ति' इति चङ्गकथायाम् । किमूतां गिरम् । उद्वृतां प्र-
वर्तमानाम् । कस्मात् । तदाननेन्दोर्नीयोवदनचन्द्रात् । उत्प्रेक्ष्यते । सुधाया अमृतस्य
भागः । जामिमिव । भगिनीं किमूताम् । अमृतोर्मिमालिनः सुधासमुद्रात्पादुर्भूताम् । 'ल-
ब्ध्वास्तुभपारेजातसहजः स्तुः सुधाम्मोनिधेर्देवैर्न प्रणयप्रसाराविधिना मूर्ध्ना धृतः
शुभः । अयाप्युज्जति नैव दैवविहितं क्षीण क्षणवस्त्रम केनान्येन विलुप्यते विधिगतिः

पापाणरेखासर्खा ॥' इति भोजप्रबन्धे क्षीरसमुद्रस्य सुधासमुद्रत्व प्रतिपादितमस्ति ।
तथान्यत्रापि काव्यकल्पलताप्रबन्धादिष्वपि विद्यते च । अथ वा वदनेन्दोः कथमूतात् ।
अमृतोर्मिमालिनः सुधासमुद्रात् । 'तदेव गत्वा पतितं सुधाम्नुर्थं दधार्ता पङ्क्तिर्भवदङ्गता
विधौ' इति नैषधे । अथवा 'तदानेन्दोरमृताब्धिजन्मनः' इति पाठः । सुधायाः किम्-
तायाः । तदानेन्दोर्वा किमूताम् । अमृताब्धिः समुद्रस्तस्माज्जन्मोत्पत्तिर्यस्या यस्य वा ॥

द्विजावलीचन्द्रिकयानुविद्धया स्मितश्रिया श्वेतितसृक्कदेशया ।

भुजान्तराभोगविलासिनीरिवोपचिन्वता चञ्चुरमौक्तिकावलीः ॥ ८० ॥

निगद्यते स व्यवहारिणा क्षणं विमृश्य सा तेन सुकेशमानिनी ।

रथाङ्गनाम्नेव रथाङ्गवान्धवोदये रथाङ्गी सविधे समीयुपी ॥ ८१ ॥

(युगमम्)

तेन व्यवहारिणा कुरासाधुना क्षणं स्वरूपकालं विमृश्य विचार्य स्वबुद्ध्या सु शोभनाः
केशाः कुन्तला यस्याः सा सुकेशी । सुकेशी स्वा मन्यते इति सुकेशमानिनी । 'व्यङ्
मानिनोऽथ' एतयोः परयोः पुंवद्भावः स्यात् सा नाथी निगद्यते स्म भाषिता । केनेव ।
रथाङ्गनाम्नेव । यथा रथाङ्गवान्धवस्य भानोरुदये सविधे आत्मनः पार्श्वे समीयुपी समागता
रथाङ्गी चक्रवाकी रथाङ्गेन चक्रवाकेन वायने । तेन किं कुर्वता । चञ्चुराः प्रधाना मौ-
क्तिकावलीर्हाराणिव उपचिन्वता पुष्पता । किमूताः । भुजान्तरस्य हृदयस्याभोगो वि-
स्तारस्तत्र विलसन्तीत्येवशीलास्ताः । तथा [स्मितश्रिया ईषद्वसितलक्ष्म्या ।] किमूतया
[स्मितश्रिया ।] द्विजावलीचन्द्रिकया दन्तपङ्क्तिज्योत्स्नया । 'दशनचन्द्रिकया व्यव-
भासितम्' इति रघौ । अनुविद्धया व्याप्तया । पुनः किमूतया । श्वेतितो धवलीकृतः
सृक्कदेश औष्ठप्रान्तदेशो यथा । 'दन्तवल्गु च तत्प्रान्तौ सृक्कणी' इति हर्म्याम् ॥ युगमम् ॥

अनेकपक्षप्रतिरीक्षणादवाप्स्यते तदन्वर्थसुतोऽचिरात्त्वया ।

महोदयः केवललम्मतो मुनीसमज्ययेवाम्नुजमञ्जुलोचने ॥ ८२ ॥

हे अम्बुज कमलं तद्वन्मञ्जुनी मनोज्ञे लोचने नयने यस्यास्तस्याः सवोधनमम्बुजमञ्जु-
लोचने हे प्रिये, अनेकपक्ष गजस्य स्वप्नस्य निरीक्षणादर्शनान् अचिरात्स्तोककालादेव
तस्यानेकपस्यान्वर्थोऽनेकान् बहून् पानि रक्षति स्वामितया ससाराम्भोपदेशमहाव्रताणुव्रता-
दिप्रदानेन तारयतीत्यनुगतार्थो यस्य तादृशः सुतः पुत्रस्त्वया भवत्या अवाप्स्यते । कथेव ।
मुनीसमज्ययेव । यथा मुनीनां साधूनाम् । मुनीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । यथा लिङ्गानुशासने—
'यानीमुन्यौ स्वातिगव्यूतिवस्त्यः' इति । भावचारित्रेण विना केवलज्ञानेन न स्यादिति मुनीपदो-
पादानम् । समज्यया समया अर्थद्वन्द्वेन केवलस्य एकागाकारस्य पञ्चमज्ञानस्य केवलज्ञानस्य
आसादनात्तुष्टैर्महोदयो मोक्षोऽवाप्यते । य उदय आगतः कदापि न याति स एव महोदयः ॥

१. अयं पाठ उपचयने हेतुतया योज्यः.

जयन्तवज्जम्भनिशुम्भभामिनी पतिं चमूनामिव सर्वमङ्गला ।

वशेव शौरैः सुमनःशरासनं क्रमाच्च पुत्रं प्रसविष्यसि प्रिये ॥ ८३ ॥

हे प्रिये, गर्भत्वेन प्राप्तं च पुनः क्रमात्पूर्णसमयपरिपाक्या पुत्रं नन्दनं प्रसविष्यसि जन-
यिष्यसि । का क्विवत् । जम्भनिशुम्भस्य इन्द्रस्य भामिनी प्रिया इन्द्राणी जयन्तवत् ज-
यदत्तमिव । पुनः का कमिव । सर्वमङ्गला पार्वती चमूपतिं स्वामिकार्तिकमिव । पुनः
का कमिव । शौरैर्विष्णोर्वंशा लक्ष्मीः सुमनाः सुमनसो वा पुष्पं शरासनं धनुर्यस्य । सुमनः-
शब्दस्य वा बहुत्वमिति लिङ्गानुशासने । 'पुष्पाण्यस्येपुचापान्नाणि' इति हैम्याम् । कन्दर्पमिव ॥

इति प्रणीय श्रुतिगोचरं वचः प्रियस्य दग्धे पुलकोद्गमस्तथा ।

तडिद्वतामुर्वरयेव जीवनं निपीय सस्याङ्कुरराजिराजिता ॥ ८४ ॥

तया नाथीदेव्या पुलकोद्गमो रोमाञ्चाविर्भावो दग्धे धृतः । किं कृत्वा । इति पूर्वोक्त-
प्रकारेण प्रियस्य स्वमर्तुर्वचः वचनं श्रुतिगोचरं श्रवणगत प्रणीय कृत्वा । श्रुत्वेत्यर्थः ।
कथेव । उर्वरयेव । यथा सर्वसस्यया भुवा तडिद्वतां मेघानां जीवनं जलं निपीय पीत्वा स-
स्यानां सर्वधान्याङ्कुराणां प्ररोहाणां राजिमी राजते इत्येवंशीला तस्या भावो राजिता
सस्याङ्कुरराजिराजिता । सर्वधान्यप्ररोहश्रेणिशोभनशीलत्वं प्रियते । 'उर्वरा सर्वसस्या भूः'
इति हैम्याम् ॥

धवः सुधाधामसगोत्रवक्रयेत्यवादि वद्धाङ्गलिपाणिपद्मया ।

वरे सुरेन्दोरिव कान्त तावके वचःप्रपञ्चेऽव्यभिचारितास्तु मे ॥ ८५ ॥

सुधाधामोऽमृतकिरणस्य चन्द्रस्य सगोत्रं स्वजनो वान्धवः । तुल्यमिति यावत् । वक्र
मुखं यस्यास्तया चन्द्रवदनया धवः स्वमर्ता इत्यमुना प्रकारेण अवादि भाषितः । तया
किम्भूतया । वद्धो रचितोऽङ्गलिर्योजनं याभ्यां तादृशी पाणिपद्मी करकमलौ यस्याः । क-
मल(?)शब्दः पुष्पीवलिनयोः । इति किम् । हे कान्त, तावके त्वदीये वचःप्रपञ्चे वचन-
विस्तारे वाग्वैभवे वा मे मम व्यभिचरति मृषा भवतीत्येवंशीलं व्यभिचारि न व्यभिचारि
अव्यभिचारि तस्य भावः अव्यभिचारिता सत्यता अस्तु भवताम् । कस्मिन्निव । वरे
इव । यथा सुरेन्दोरिन्द्रस्य प्रधानदेवस्य वा वरे अभीष्टवाक्प्रदाने अव्यभिचारिता भवेत् ॥

मिथः प्रथाभिर्वचसा वचस्विनौ कियच्चिरं तस्थतुरत्र दम्पती ।

वसन्तफुल्लत्सहकारकानने पिकाविवोदीरितपञ्चमस्वनौ ॥ ८६ ॥

अत्र इम्यशय्यागृहे वर्चास्वर्ना विशिष्टवाग्विलासशालिनौ दम्पती स्त्रीभर्तारौ मिथः
परस्पर वचसा निजनिजवन्ननानां प्रथाभिर्विस्तारैः । वार्ताविनोदैरित्यर्थः । कियच्चिरं कियन्तौ
वेला यावत्तस्यतुः स्थितौ । काविव । पिकाविव । यया वसन्तैः मधुमासेन फुल्लतां विक-
सताम् । मज्जरीपिञ्जलीभवतामित्यर्थः । सहकाराणाम् आप्राणां कानने उदीरितः प्रकटीकृतः

पञ्चमनाम्नो रागस्य स्वनो ध्वनिर्याभ्या तौ । पिकी च पिकश्च पिकौ । 'पुमान् स्त्रिया त-
ल्लक्षणश्चेदेवविशेषः । स्त्रिया सहोच्चौ पुमान् शिष्यते न स्त्री, स्त्रीपुंसलक्षणश्चेदेव विशेषः ।
ब्राह्मणी च ब्राह्मणश्च ब्राह्मणौ तल्लक्षणः किम् । कुकुटमयूयौ' इति प्रक्रियाकांमुद्याम् ।
तेन पिकीशब्दस्य लोपे पिकाविति । किंचिच्चिरं तिष्ठतः ॥

मुदाथ नाथी शयनीयमन्दिरं क्रमेण संकन्दनसञ्चयुन्दरम् ।

व्यभूषयार्त्तिकपुरुषप्रभोरिवारविन्ददृढान्दिरकन्दरोदरम् ॥ ८७ ॥

अथ स्वप्रार्थकथनतत्तद्द्वार्तानन्तर नाथी मुदा प्रमोदेन क्रमेण भर्तृविसर्जनवृह-
भार्गागमनपरिणामा शयनीयमन्दिरं स्वशय्यागृहं व्यभूषयदलकरोति स्म । किंभूतम् ।
संकन्दनः शक्रस्तस्य सद्य मन्दिरं तत्सबान्धि वा वैजयन्तप्रासादस्तद्वत्सुन्दरं रमणीय-
मिति गर्भितोपमा । केव । अरविन्ददृगिव । यथा किंपुरुषाणां किंनराणां प्रभोरिन्द्रस्य प्र-
कृष्टकिनरस्य कस्यचिद्वा पत्नी मन्दरस्य मेरोरिन्द्रकीलशैलस्य वा कन्दराया गुहाया
उदर मध्यं विभूषयति । किनराणामवस्थानं मन्दरकन्दरासु वर्ण्यते । यथा चम्पूकथायाम्—
'मन्द मन्दरकन्दरासु शयितानुत्थापयन्किनरान्' इति ॥ इति गजस्वप्रविचारकथनस्व-
शयनसङ्गमनम् ॥

सुखं स्वकीये सदने निषेदुषी मुदं महास्वप्नजुषं प्रपेदुषी ।

इदं कलाकेलिमरालमानसे व्यचिन्तयत्सा विदुषीव मानसे ॥ ८८ ॥

सा नाथी मानसे स्वचित्ते इदं वक्ष्यमाणं व्याचिन्तयद् विमृशति स्म । केव । विदु-
षीव । यथा पण्डिता हृदये शास्त्रार्थादि विचिन्तयति । किंभूते मानसे । कलाकेलिः
कामः स एव मरालो राजहसस्तस्य क्रीडार्थं वासार्थं वा । 'मानसौकाः' इति हर्मविच-
नान्न मानसनाम्नि सरसि । सा किंभूता । सुखं निराधिव्याधिकं यथा स्यात्तथा स्वकीये निजे
शयनीयसदने मन्दिरे निषेदुषी उपविष्टा । पुनः किंभूता । महानद्भुत आश्चर्यकारी यः
स्वप्नः स्वापावस्थायामैरावणवारणविलोकनं तं जुषते सेवते तादृशीं महास्वप्नसंज्ञाता मुदं
प्राप्तिमानन्दं प्रपेदुषी ॥

पुनः सजन्त्यां मयि मुद्रणां दृशोः परैरपस्वप्नविजृम्भितैरसौ ।

निहन्यतां मासहजैरिव ग्रहैस्त्रिकोणकेन्द्रोपगतः शुभग्रहः ॥ ८९ ॥

पुनर्द्वितीयवारं दृशोल्लेचनयोर्मुद्रणा निमीलनम् । निद्रामित्यर्थः । सजन्त्या कुर्वन्त्या मयि
परैरन्यैरपस्वप्नविजृम्भितैर्दुष्टस्वप्नप्रदर्शनविलसितैरसौ गजदर्शनलक्षणः शुभः स्वप्नो मा नि-
हन्यतां मा व्यर्थीक्रियताम् । क इव । शुभग्रह इव । यथा असहजैः शत्रुभूतैर्भौममन्दा-
दिभिर्ग्रहैः खेटैर्नवपञ्चम त्रिकोणं प्रथमचतुःसप्तमदशमाख्यानि केन्द्राणि तेषु भवनेषु गतः
प्राप्तः शुभो शुरुमुधादिः प्रशस्त्यग्रहो निहन्यते निर्बलीक्रियते ॥

इदं विमृश्येयमजुह्वत्ततः सखीरशेषाः स्वकपारिपार्श्विकाः ।

द्विरेफगुञ्जारवमञ्जुवादिनी वसन्तलक्ष्मीः पिककामिनीरिव ॥ ९० ॥

इदं पूर्वोक्तं विमृश्य विचार्य । इयं नाथी मुदा हर्षेण स्वकपारिपार्थिका निजसमीप-
वर्तिनीरशेषाः समस्ता अपि सखीवैयसी(?) रज्जुहवदाकारयामास । केव । वसन्तलक्ष्मी-
रेव । यथा द्विरेफाणां भ्रमराणां गुञ्जारवेण शुभितेन एव मनोज्ञं वदतीत्येवंशीला वस-
न्तश्रीः पिककामिनीः कोकिला आह्वयते ॥

ततो वयस्यो(?)ऽन्तिकमाश्रिता मधुव्रताङ्गनाश्वृतलतामिव सिताम् ।

वभाषिरे कोकिलकामिनीगणकणाद्वयीवादनिनाद्यानया ॥ ९१ ॥

ततः सखीसमागमनानन्तरमनया नाथीदेव्या वयस्यः (?) सख्यो वभाषिरे वादिताः ।
वयस्यः (?) किभूताः । अन्तिकं नाथीसमीपमाश्रिताः सेवमानाः अर्थात्संनिधाने समागताः ।
का इव । मधुव्रताङ्गना इव । यथा शृङ्गयः स्मितां विकसितां कलिकाकलितां चूतलतां
माकन्दवल्लीमाश्रयन्ते । अनया किभूतया । कोकिलकामिनीगणानां पिकीप्रकराणां कणेन
रावेण सह अद्वयीवाद् एकीभावो यस्य कणः कलकुजितमिवाद्वयीवादोऽसाधारणतया
यन्मिस्तादृशो निनादो रावो ध्वनिर्वयस्याः ॥

चकोरिके चन्द्रकले लवङ्गिके मृणालिके पुष्पलते कुरङ्गिके ।

कुरङ्गनाभे सुरभे शशिप्रभे विनोदिके मोदिनि वन्दि सुन्दरि ॥ ९२ ॥

तथा प्रथन्तां कथका यथा कथा ममाग्रतः श्रीजिनचक्रिसंकथाः ।

यथा शुभस्वप्नदृशा मया निशापनीयते पट्टनिवत्पयिस्पृशा ॥ ९३ ॥

(युगम्)

पूर्वकाव्ये केवलानि सखीना विशेषणान्येव सन्ति । चम्पूकथायामप्येवंविधान्येव
सखीनामानि दृश्यन्ते । नैपवेऽपि च । पूर्वविधा अभिधाना द्वे सख्यः, यूयं ममाग्रतो
मत्पुरस्तान् जिनानामृपमादीनां चक्रिणां भरतप्रमुखाणां चक्रवर्तिना संकथा वार्ता । 'त्वत्सं-
कथापि जगता दुरितानि हन्ति' इति मत्तामरस्तोत्रे । नववार्तापीति तद्वृत्तिः । तथा तेन
प्रकारेण प्रथन्तां विस्तारयन्तु । कथयन्तिवत्यर्थः । क इव । कथका इव । यथा कथका
वाचका वक्तारः कथाः पूर्वपुरुषचरितानि प्रथयन्ति विस्तारेण वदन्ति तथा । कथम् ।
यथा शुभ प्रशस्तं स्वप्न पश्यतीत्येवशीला तथा शुभस्वप्नदृशा मया भवत्स्वामिन्या निशा
अवशिष्टा रजनिरपनीयतेऽतिक्राम्यते परिपूर्णक्रियते वा । क्रिवत् । पट्टतिवत् । यथा पन्नानं
मार्गं स्पृशति भजतीति पथिस्पृक् पथिकी तथा कथाभिर्वातांतिभिः कृत्वा पट्टतिर्मागोऽपनीयते
उल्लङ्घयते तथा । 'कलहंता, भरकन्ता, भयसंतप्ता, कृद्वाण्येलङ्गा । पियहंसण उल्लसिया,
पञ्च वि मग्ग न याणति ॥' इति सूक्तोक्तः ॥ युगम् ॥

कथानुपङ्गेषु मिथः सखीजनोदितेषु काचिद्वयसीदमालपत् ।

परेषु गान्धर्वरसेषु पञ्चमप्रपञ्चगीतिं विदुरेव गायनी ॥ ९४ ॥

मिथोऽन्योन्यं सखीरूपैर्जनेल्लैकैरुदितेषु उक्तेषु कथितेषु कथानुपङ्गेषु वार्ताप्रस्तावेषु

सत्सु काचिदनिर्दिष्टनामा वयसी सखी इदमग्रे वक्ष्यमाणमालण्ट्रभाषे । केत्र । गायत्रीव ।
यथा परेज्येषु गान्धर्वाणां गायनानां गीतानां वा । 'गीत गान गेय गीतिर्गान्धर्वम्'
इति हैम्याम् । रसेषु सत्सु त्रिदुर्गा गीतिनिपुणी गायत्री गान्धर्विका पञ्चमरागस्य प्रपञ्चो
विस्तारो यत्र तादृशी गीतिमालपति । गायतीत्यर्थः ॥

पुराभवन्नामिहहिमद्युतेस्तनूभवः श्रीवृषभध्वजो जिनः ।

इवात्मभू राजसभावभासितः ससर्ज यो विष्टपसृष्टिमात्मना ॥ ९५ ॥

हे स्वामिनि, पुरा पूर्वे युगस्यादौ सर्वव्यवस्थाप्रादुर्भवनव्यतिकरे नवाशीतिपक्षाधिक्य-
शीतिपूर्वलक्षावशेषे तृतीयारकपर्यन्ते नाभिर्नामा मह्यां भूमौ हिमद्युतिश्चन्द्रस्तस्य ।
'इदं तमुर्वीतलशीतलद्युतिम्' इति नैषधे । तनूभवः पुत्रः श्रिया राज्यतीर्थकृलक्ष्म्या युक्तो
वृषभः ककुद्धान् क्रुददेशे ध्वजश्चिह्न यस्य तादृक् जिनस्तीर्थकरः एतावता कपभजिनो-
ऽभवद्भूमव । स कः । यत्तादोः सवन्धात् यो राज्ञा राजन्यानामिक्षाकुवशोद्भवाना
समया समूहेन । 'सदेवमण आसुराए परिसाए समणुगम्ममाणगो' इति कल्पसूत्रे ।
'पर्वदा समूहेन' इति तट्टितः । 'सुरसमाजसमाक्रमणोचितः' । समाजः समूह इति रघु-
वशे । 'उडुपरिषद्. कि नार्हन्ती निशः किमनौचिती' इति नैषधे । नक्षत्रसमूहस्तेति
तट्टितः । ततः सभावाचकाः शब्दाः समूहेऽपि दृश्यन्ते । अथवा सभाया परिगदि
अवभासितः शोभित उपविष्टः । तादृशः सन्नात्मना स्वेन विष्टपस्य विश्वस्य मूर्ध्नि सर्व-
व्यवहारशिल्पकलाराज्यस्थितिप्रजापालनादिसर्गं ससर्ज करोति स्म । क इव । आत्मम्-
रिव । यथा । ब्रह्मा राजसभावेन रजोगुणस्वभावेन भासितः सन् जगत्सर्गं चक्रे ॥

अमुष्य नाभेयजिनावनीनभोमणेरजायन्त शतं तनूरुहाः ।

पवेरिवास्त्राः क्रतवः शतक्रतोरिव च्छदानीव पुनः पयोरुहः ॥ ९६ ॥

अमुष्य एतस्य नाभेरपत्य नाभेयो वृषभः स एव जिनाना सामान्यकेवलाना मध्ये
अवन्या भूमेरति तेजस्त्वेन नभोमणेः सूर्यस्य । अथवा—अवनीनभोमणी राजा । 'मध्य-
दिनावधिविधेर्वसुधाविवस्वान्' इति नैषधे । तथा 'पाण्डुरेवनिमार्तच्छस्य' इति पाण्डव-
चरित्रे । जिनराजस्येत्यर्थः । शत शतसंख्याकास्तनूरुहाः । 'तनूरुहस्तु पुत्रे गरुति लोत्रि
वा' इत्यनेकार्थः । अजायन्त जाताः । कस्येव । पवेरिव । यथा वज्रस्य शतमल्लाः कोट्यो
भवन्ति स्म । पुनः कस्येव । शतक्रतोरिव । यथा इन्द्रस्य शतमिताः क्रतवः प्रतिमा यज्ञा
वा आसन् । 'इन्द्रेण कार्तिकश्रेष्ठिमवे पञ्चमी प्रतिमा शतवारं व्यूढा' इति कल्पकिरणा-
वल्याम् । पुनः कस्येव । पयोरुह इवात्र षष्ठी । यथा कमलस्य शतं छदानि पत्राणि
जायन्ते ॥

जिनावनीन्दोः किल धर्मकर्मणोर्व्यवस्थयासादुद्भावि भूतले ।

रथाङ्गपाथोरुहयोर्मुदोदितारविन्दिनीवल्लभमण्डलादिव ॥ ९७ ॥

क्रिलेति श्रूयते निश्चितं वा । भूतले भरतक्षेत्रक्षोणीमण्डले अस्माज्जिनावनीन्दोरैतस्माद्-
पमतीर्यकराद्धर्मः सुकृत कर्म कृषिवाणिज्यादि तयोर्व्यवस्थया विवेकेन उदमावि प्रकटी-
भूतम् । कस्मात्कवेय । उदितोद्भूदय प्रासादरविन्दिनीवल्लभस्य पद्मिनीपतेर्मानोर्मण्डलाद्
विम्बान्त् रथाद्दशक्रवाकः पाथोरुह कमलम् । जातिवाचित्वादेकवचनम् । तयोर्मुदा हर्षेणो-
द्भूयते । यतो रथाद्गाना श्रियाभिवियोगः कमलानां संकोचश्च राज्ञौ भवेदतो दिवसे हर्षः ।
मुदेति कर्तृपद तृतीयान्तम् ॥

बभूव नाभेयविभुः स आदिमः क्षितौ समग्रावनिभामिनीभुजाम् ।

पुलोमजाप्राणपतेर्मतङ्गजो महामृगाणामिव दानशालिनाम् ॥ ९८ ॥

हे नार्थदेवि, क्षिती पृथिव्या स पूर्वोक्तस्वरूपो नामेय एव विभुः स्वामी ऋषभदेवः ।
समग्राये अर्वा भर्माभेव भामिनो भुवन्ति इति अविनिभामिनीभुजः । 'बसुमतीयुवती-
भुजः' तथा 'यामिनीकामिनीपाति' इत्यादि कान्यकल्पलतायाम् । राजानस्तेषां मध्ये
आदिमः प्रथमः । अस्यामवसपिण्यां प्रथम श्रीऋषभदेवस्यैव राज्यस्य जातत्वात् ।
क्षेत्रेण प्रथमम् ऋषभदेवस्य राज्याभिषेकः कृत इति । क इव । मतङ्गज इव । यथा पुलो-
मजाया इन्द्राण्याः । 'हृष्यन्मुहुर्लोम पुलोमजायाः' इति नैषधे । प्राणपतिर्मर्ता शक्रस्तस्य
गज ऐरावण स महामृगाणां हस्तिनाम् आदिमो जज्ञे । तथा च चम्पूकथायाम्—'नारा-
यणनाम्भोश्चक्रहृत्कुर्यादमिषशयानस्य वेदविद्यां निगदतो भगवतः पितामहस्य बृहदया-
न्तरविकीर्णाभासयामानि सामानि नायतः सामश्लोकरसनिष्पन्दादुदपथन्त ऐरावतसुप्रती-
कप्रभृतयोऽर्था दिग्गजेन्द्राः । तेभ्योऽभवन् भद्रमन्द्रमृगसक्रीर्णजातयो गिरिचरनदीचरो-
भयचारिणः करिणः । प्रसिद्धं चैतत्सामजा गजा इति । कैचित्पुनरन्यथा कथयन्ति ।
किल सकलसुरासुरकारपरिषदपरिवर्त्यमानमन्दरमन्यानमथितदुग्धाम्भोधेरजनि जनितजग-
द्दिस्मयोऽलसहस्रमीमृगाङ्गसुरभिमुद्रमधन्वन्तरिकीस्तुभोचैःश्रवसां सहभूः शशधरकरका-
न्तिरैरावतः । तत्प्रसूतिरशेषवनान्यलकोति' इति । किभूतानां वृषाणां च गजानां च ।
दार्ढ्याविश्राणवैर्मदाम्बुभिश्च शालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलाः ॥

पयोधिपुत्रीतनयावनीपतेरिवानुविम्बेषु महीविहारिषु ।

शताङ्गजातेषु तदादिमप्रभोर्विभूव मुख्यो भरताभिषोऽङ्गजः ॥ ९९ ॥

तस्य पूर्ववर्णितस्वरूपस्य आदिमप्रभोर्ऋषभदेवस्य शतसंख्येष्वङ्गजातेषु भरत इत्य-
भिधा नाम यस्य तादृशोऽङ्गजः पुत्रो मुख्यः प्रथमः श्रेष्ठो वा बभूव । उत्प्रेक्ष्यते । शता-
ङ्गजातेष्वनुविम्बेषु । कस्य । पयोधेः क्षीगसमुद्रस्य पुत्री नन्दना लक्ष्मीस्तस्यास्तनयः
रामः स एवावनीपतो राजा तस्य । किभूतेष्वनुविम्बेषु । मर्यां भूमौ विहरन्ति क्रीडन्ती-
तेत्यंशीलेषु । शतमपि मुनाः स्मरप्रतिहृत्य इव दृश्यन्ते इत्यर्थः ॥

यदीययात्रासु चमूस्सुत्थितैर्दिवस्पृथिव्योः प्रतिसारिपांसुभिः ।

अहस्त्रियामीयांति पद्मिनीपतिः पतङ्गति ध्वान्तति तल्लभामरः ॥ १०० ॥

यस्येमा यदीयास्तासु भरतचक्रिमं वन्विनीषु यात्रासु दिग्विजयकृतप्रयाणेषु चम्-
समुत्थितश्चतुर्दशचक्रचलनाद्भूतैरुष्टीनैर्वा दिवस्पृथिव्योराकाशभुवोः प्रविसरन्ति त्रिस्त-
रन्तीत्येवंशीलैः यांसुभिर्धूलाभिरहद्विषसत्त्वियामांयति निशेवाचरति । निःशेषतया
रविप्रकाशस्य रुच्यनात् । पुनः पद्मिनीपतिः भास्वान् पतद्गतिं खद्योत इवाचरति ।
किञ्चिद्दृश्यमानत्वेन । 'सर्वपातिपदिकात् किं वा आचारे' इत्येके । तेन कृष्णवदाचर-
तीति कृष्णति' इति प्राक्रियाकौमुद्याम् । तथा पतद्गतिः । पुनस्तस्य भानोः प्रमामगे
ध्वान्तति अन्धकार इवाचरति । भासां व्यामीभूतत्वेन ॥

हरेर्महिष्यां हरिति प्रयातवान्य आदितः सादितगोत्रशान्नवः ।

पतिः सुराणामिव दानवारियुगजेन्द्रसिन्धूद्भववाजिराजितः ॥ १०१ ॥

यो भरतचक्रवर्ती आदितो दिग्विजयकरणव्यतिकरे प्रथमतो हरेरिन्द्रस्य महिष्यां
पत्न्या हरिति दिशि । प्राच्यामित्यर्थः । 'निजमुखमित्ति स्मेरं धत्ते हरेर्महिषी हरित्'
इति नैषधे । प्रयातवान् गतः । क इव । सुराणां पतिरिव । यया शक्रः । पूर्वा दिशः प्रति
प्रयाति, तत्पतित्वान् । किंभूतो यः शक्रश्च । सादितं हृतं गोत्रं वशो येषां तादृशाः शा-
न्नवा वैरिणो यस्य । यद्वा सादिता निर्मूलमुच्छेदिताः गोत्रसहिताः सबशाः शान्नवा
रिपवां येन । पक्षे—सादिता गोत्राः पर्वता एव शान्नवा येन । पुनः किंभूतः । दान-
वारिभिर्मदजलैर्गुञ्जन्ति यौगं प्राप्नुवन्तीति दानवारियुजो निर्यद्वदुलमदसलिला ये गजेन्द्रा
भद्रजातीयगन्धोपलक्षिताः सिन्धुराः [तैः] सिन्धुदेशे दृष्टव उत्पत्तिर्येषां तादृशैर्वाजि-
भिरश्वैश्च राजितः शोभितः । पक्षे—दानवानां दैत्यानामभिर्भिर्देवैरिभिर्युनक्तीति । देव-
युक्त इत्यर्थः । तथा गजेन्द्र ऐरावणः सिन्धूद्भवः समुद्रोत्पन्न उच्चैः अथा अश्वः तेन च
राजितः । 'स सिन्धुज शीतमहःसहोदर हसन्तमुच्चैःश्रवतः ध्रिय हयम्' इति नैषधे ॥

स सार्वभौमो ध्वजदण्डशेखरोकृतस्फुरत्काञ्चनकुम्भकान्तिभिः ।

मतङ्गजैरञ्जनशैलमांसलैः क्षितौ तनोतीव सविद्युदम्बुदम् ॥ १०२ ॥

सर्वस्या भूमेरीश्वरः सार्वभौमश्चक्रवर्ती स भरतः । उद्येक्ष्यते । सविद्युदम्बुदं तदि-
त्कलितजलधर क्षितौ पृथिव्यां तनोतीव करोतीव । कैः । अञ्जननामा शैलः पर्वतः
तद्वन्मांसलैः पुष्टैरुन्नतैश्च । तादृशैर्मतङ्गजैः स्वसेनाकुत्रैः । किंभूतैर्मतङ्गजैः । ध्वजानां
पताकानामर्थोद्भजसन्धिनीनां दण्डेषु शेखरीकृतानामुत्तंसता प्रापितानामुपरिस्थि-
तानां वा स्फुरतां दीप्यमानानां अगगगितिकान्तीनां काञ्चनकुम्भानां हेमकलशानां
कान्तिज्योतिर्येषु तैः ॥

दशामवाप्स्यन्ति यदन्तिमामिमेषसदाश्रया लक्षमिताः क्षितिक्षितः ।

विवर्णतेतीव दिगङ्गनागणैर्मुखे निपेवेऽस्य चमूरजोभरैः ॥ १०३ ॥

दिगङ्गनागणैर्हरिद्रघुन्दैः कर्तृभिरस्य भरतचक्रिणश्चमूरजोभरैश्चतुरहदलचलनोद्भूत-

इवेक्षुडिम्भान्क्षितिरक्षिणो मर्होजसा ममुन्वाय पुनः प्ररोपयन् ।

स पूर्वपाथोनिविसेकतक्षिति(तां) क्षितेर्विषोद्वा व्रजति स्म सस्मय ॥ १०७

स क्षितेर्भूमौत्रोटा मर्ता मरुतमर्णत' पूर्वपाथोनिवेः प्राचीसमुद्रस्य । 'पूर्वपर्वन्ति-रोहितात्मनः' इति वारधन्ननृपपुरोहितसोमे-वग्मद्विनिमित्तवन्तुपालक्रीनकांमुदी-सोदरसु'योत्सवकाव्ये । सैकने(तक्षिर्नां) जलोच्छ्रितप्रदेशे व्रजति स्म जगाम । किमतः । सह स्मयेन गर्वेण वर्तते यः स सस्मयः । किं कुर्वन् । मर्होजसा मर्वे+जः मातिशा-यिना षट्खण्डमण्डितभरतभूमीवलघोद्भवयावद्वाजिवारणवेसरसैम्भकरभनृपनयुगलमण्ड-लाकलितसवालद्वन्द्वयस्थवशासखपुरुषपौरुषानाक्रमणायैव पराक्रमेण अविकप्रतापेन वा । भोजःशब्देन प्रतापोऽपि कथ्यते । यथा नैपथे—'तदोजसस्तद्यशसः स्थिता-विधौ धृयेति चित्ते कुरुते यदा यदा । ननोति भानोः परिवेषर्कतत्रात्तदा विविः कुण्डलना विधोगपि ॥' इति । क्षितिरक्षिणो भूपालान् । 'निपथि यस्य क्षितिर्क्षिणः कथाः' इत्यपि नैपथे । समुत्खाय राज्याङ्गंवायित्वा । पुनः पश्चात्प्ररोपयन् । राज्यस्थाने वा स्थापयन् । कानिव । इक्षुडिम्भानिव । यथा काश्चत्कृपिक' इक्षुणामसिपत्रकाणां डिम्भान् प्ररोहान् उत्खाय उमस्थानकादुत्खन्यान्त्यस्मिन्स्थाने प्ररोपयति । 'पल्लजालैः पिहितेक्षुडिम्भः' इत्यपि नैपथे ॥

अजिह्वता सुहृन्पैर्विले विलेशयैरिवैतद्वसुधाधवे दधे ।

विनम्रता च ध्रियते स्म वेतसै रये स्ववन्त्या इव भूरिवेतसैः ॥ १०८ ॥

एतद्वसुधाधवे एतस्मिन् भरतभूपाले सुहृन्नामा देशस्तथायकैः सुहृन्नाजैरजिह्वता सर-लत्वं दधे धृतं तत्कालमेवागत्य ग्रणेमे । कैरिव । यथा विलेशयैः भुजदमैर्विले भूगततन्त्रे स्वनिवसनस्थाने प्रवेशसमये अजिह्वता अवक्रत्वं ध्रियते । च पुनः अस्मिन् नृपे भूरिवेतसै-र्वेतस्वदेशभूपालैर्विनम्रता विशेषेण नमनशीलत्वं ध्रियते स्म । कैरिव । वेतसैरिव । यथा स्ववन्त्या नथा रये प्रवाहे मध्ये तटे वा उद्गमनशीलैर्वेतसनममृश्वविशेषैर्विनम्रता ध्रियते ॥

अवापितो गोचरतां स मागधैरिव स्तवस्य प्रमदेन मागधैः ।

सृजद्भिरिन्द्रोऽद्रिगणैः कलि गजैरिवोपलै रुद्धनतः कलिङ्गजैः ॥ १०९ ॥

स भरतचक्री मागधैर्मगधदेशोद्भवभूमिः प्रमदेन हर्षेण स्तवस्य स्तुतेर्गोचरता विप्रत्ययम् । 'द्वीपाधिपान्नयनयोर्नय गोचरत्वम्' इति नैपथे । अवापितः लम्भितः । कैरिव । मागधै-रिव । यथा मागधैर्वैन्दिजनैश्चक्रवर्ती स्तूयते । पुनः कलिङ्गदेशजैर्भूमिः रुद्धनतः पूर्वं रुद्धः पश्चान्नतः नमस्कृतः । 'गीतप्रतिवद्वत्ताम्' इति रघौ । 'पूर्वं गीतः पश्चात्प्रतिवद्वो वत्सो यस्याः सा' इति तदृष्टिश्च । "पूर्वकालैकजरस्पुराणनवकेवलाः सामानाधिकरणेन' एते समानाधिकरणेन समस्यन्ते स तत्पुरुषः । भिन्नप्रवृत्तिनिमित्तानां शब्दानामेकस्मिन्नर्थे प्रयुक्तेः समानाधिकरणम् । पूर्वकालार्थस्तु अपरकालार्थेन । यथा स्नातानुलिप्तः । पूर्व स्नातः पश्चादनुलिप्तः । तथा 'तन्पुरुषः समानाधिकरणः । कर्मधारयः' । समानाभिप्रेयौ

यस्तत्पुरुषः न कर्मधार्याख्यः स्यात् । पीतश्चासौ प्रतिबद्धश्च । तथा ज्ञातश्चासावनुलि-
प्तश्च । तथा रुद्रश्चासौ नतश्च । इत्येवोऽपि विग्रहस्तेन कर्मधारयगमितस्तत्पुरुषः समासः”
इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । किं कुर्वद्भिः । गर्जः साधनमूर्तैर्हस्तिभिः कालिं संप्राप्तं छजद्भिः
कुर्वद्भिः । कैरेव । अद्रिगणैः । यथा पर्वतप्रकरैः उपलैः प्रस्तरैः कृत्वा । युद्धं विदधद्भिः
सद्भिरेन्द्रो रक्ष्यते प्रणम्यते च ॥

चतुर्दिशामप्ययमर्णवावधीनिति प्रदेशान्वजिनीभिरानशे ।

विभासिताभिः सितसिन्धुरश्रिया यथाभ्रिकाभिः प्रसरत्पयोधरः ॥ ११० ॥

अथ भरतसार्वभौम इत्यनुना प्रकारेण ध्वजिनीभिः सेनाभिः कृत्वा चतस्रश्च पूर्वद-
क्षिणपश्चिमात्तरलक्षणास्ता दिशश्च चतुर्दिशस्तासाम् । कथम् । अपि चतस्रणामपि दि-
शामित्यर्थः । प्रदेशान् विभागान् आनशे व्याप्नोति स्म । किमूतान्प्रदेशान् । अर्णवः
समुद्रोऽवधिर्मर्यादा यस्य । अथवा अर्णवाश्चत्वारः समुद्राः । ‘पयोधरीमृतचतुःसमुद्रा जु-
गोप गोत्पथरामिवोर्ध्वम्’ इति रघुकाव्ये । तथा ‘चतुः समुद्रो परिखे नृपाणामन्तःपुरे
वासितकीर्तिदारे । दानं दया सूनुतमातिथेयी चतुष्टयं रक्षणसौविदल्लाः ॥’ इति नैषधे ।
‘वासिता रक्षिताः कीर्तय एव दारा यत्र । तादृशे चतुरर्णवखातिके भूमीमण्डले एव नृपा-
णामन्तःपुरे दानं कृपा, सत्यवचनम्, अतिथिसत्क्रिया, एतच्चतुष्टयी तदन्तःपुररक्षणार्थं
सौविदल्लाः कञ्चुकिनः । एभिश्चतुर्भिः प्रकारैर्विना कीर्तिर्न सिध्यति ।’ इति तद्वृत्तिः ।
अतश्चत्वारः समुद्रा मर्यादा येषां ते । किमूताभिर्ध्वजिनीभिः । सितानां भद्रजातित्वेन
शुभ्राणां सिन्धुराणां हस्तिनां श्रिया शोभया विभासिताभिः शोभिताभिः । क इव ।
प्रसरत्पयोधर इव । यथा श्वेतगजेन ऐगत्रणेन । ‘प्रागृषेण्यं पयोवाहं त्रिबुद्धिरावताविव’ इति
रघौ । अथ वा अभ्रस्य मेघस्य मातङ्गो हस्ती अभ्रमातङ्गः । ‘ऐरावतोऽभ्रमातङ्गश्चतु-
र्दन्तः’ इति हंमिवचनात् । विभासिताभिरभ्रकाभिरर्दलैः कृत्वा गगनाद्गणविस्तरमेघ-
श्चतुर्दिक्प्रदेशान्व्याप्नोति । अत्र यथा इवार्थः ॥

अथैष वेलातटतः समं भैरव्यविवृतनीराधिनेमिनायकः ।

गभीररावैरुद्धरं भरन्मुचो रयः पयोधेरिव यादसां भैरः ॥ १११ ॥

अथ चतुर्दिग्गजयानन्तरमेव वर्ण्यमानपशैर्त्कर्णो नीराधिनेमेरासमुद्रान्तर्पृथिव्या ना-
यकः पतिर्भरन्चक्रवर्ता वेलातटतः समुद्रस्य वेलायां जलद्विद्विस्थानकस्य तदात्तीराद्भटैः
मेनाचरैः शूरेः समं तावन्वर्वावृत्तान्निवर्तते स्म । पश्चाद्भवले इत्यर्थः । क इव । रय इव ।
यथा पयोधेः समुद्रस्य रयः पयःप्रवाहः । ‘प्रवःहः पुनरावः स्थाद्वेणी घारा रयश्च सः’ इति
हंस्याम् । यादसां नक्रचक्रपाठीनपीठादीनां भैरः ब्रजैः साकं वेलातटाभिर्वर्तते । किमूत
एव रयश्च । गभीररावैश्चतुर्द्वजयजस्यन्दनपदातिप्रचलचलचलनोद्भूतैः स्वभावजैश्च ग-
म्भीरध्वनिभिः कृत्वा मुवः पृथिव्या उदरं मध्यं भरन् पूरयन् । अथ वा ‘पृथिवीं पूरयन्’
इत्यपि पाठः ॥

स चक्रिणां भारतभूमिभामिनीविशेषकाणां वृषभाङ्गजोऽग्रणीः ।

तदीयवत्सेव जिनावनीभुजामभूत्सुरश्रेणिनिषेवितक्रमः ॥ ११२ ॥

स जगद्विख्यातो वृषभस्यादिदेवस्याङ्गजः सुनुभरतचक्री भारतभरतक्षेत्रं तस्य भूमिः
सैव भामिनी स्त्री तस्या विशेषकाणां तिलकानां भरत-सगर-मधवा-सनत्कुमार-शान्ति-
कुन्धु-अर-सुभूम-पद्म-हरिषेण-जय-ब्रह्मदत्ताभिवानःनां द्वादशसख्याकानां चक्रिणां मध्ये
अग्रणीर्मुख्यः प्रथमो वा अभूद्वभूव । क इव । तदीयवत्सेव । यथा तस्य भरतस्याय
तदीयः वसा पिता युगादिदेवः । जिनानां सामान्यकेवलिन्याम् । अयं वा ऋषभ-अजित-
शंभव-अभिनन्दन-सुमति-पद्मप्रभ-सुपार्श्व-चन्द्रप्रभ-सुविधि-शीतल-श्रेयांस-वासुपूज्य-वि-
मल-अनन्त-धर्म-शान्ति-कुन्धु-अर-मल्लि-मुनिसुव्रत-नमि-नेमि-पार्श्व-वर्धमाननाम्ना चतुर्वि-
ंशतितीर्थकृता मध्ये आदिमः अजायत । किंभूतो भरतस्तत्पिता च । सुराणां बो-
द्धशसहस्राङ्गरक्षकयक्षमुख्यानां चतुःषष्टिदेवेन्द्रादीनां च श्रेणिभिर्निषेवितौ परिचितौ क्रमौ
चरणौ यस्य ॥

य आदिमोद्धारकरो जिनालयं व्यधापयन्मूर्धनि सिद्धभूभृतः ।

समग्रतीर्थेष्वपि सार्वभौमताममुष्य वक्तुं किमु हेमशेखरम् ॥ ११३ ॥

आदौ भवः असंविणीततीयारपर्यन्ते । प्रथमस्योद्धारस्य चैत्यस्थापनारूपस्य कः
कारकः अत एव यो भरतचक्री सिद्धभूभृतः शत्रुजयस्य मूर्धनि ऋषभकूटनामनि शिखरे
जिनालयम् ऋषभदेवप्रासादं व्यधापयद्दार्ढ्यकिरलपार्श्वं कारयति स्म । किमप्रेक्ष्यते ।
अमुष्य श्रीशत्रुजयगिरेः समग्रेषु त्रिजगद्वासिषु तीर्थेषु सार्वभौमता चक्रवर्तित्वं वक्तुं क-
थयितुम् । जनानां पुर इति शेषः । हेमशेखर सुवर्णोत्तंसं किमु कारयति स्म ॥

मृगाक्षि सोपारककुल्यपाकयोरमूल्यमाणिक्यविनीलरत्नयोः ।

स्वतातमूर्तीं भरतेन कारिते दृशाविवैते भरतावनीश्रियः ॥ ११४ ॥

मृगवदक्षिणी नयने यस्यास्तस्याः संबोधने हे हरिणलोचने, तेन भरतेन अमूल्ययोर्म-
हर्ष्ययोर्मूल्यं ज्ञातुमपि कर्तुमपि केनाप्यशक्ययोर्माणिक्यं पद्मरागमणिरन्यौ वा काश्चिन्म-
णिविशेषः विनीलरत्नं मरकतमणिस्तयोः स्वतातस्य ऋषभदेवस्य मूर्तीं प्रतिमे कारिते
निर्मापिते । कयोः पुरयोः । सोपारकनाम शत्रुजयतलहट्टिकाया पत्तनम्, कुल्यपाकनामा-
न्यन्नगरम्, तयोः पुरयोः । अद्यापि विद्येते इत्यध्याहारः । उत्प्रेक्ष्यते । भरतावनीश्रियो
भरतक्षेत्रक्षोणिलक्ष्म्या एते प्रतिमे दृशौ नेत्रे इव ॥

तथा चतुर्विंशतितीर्थकृद्दृहं धराधवोऽष्टापदभूध्रमूर्धनि ।

व्यधापयच्छाश्वतसार्वभेदमवत्तदद्य यावद्ध्रुववद्वितीष्ठते ॥ ११५ ॥

तथा पुनः स धराधवो भरतभूपतिरष्टापदभूध्रमूर्धनि कैलाशशैलशिखरे तुल्याना-
साप्रस्वस्ववर्णप्रमाणपद्मासनाथद्वितचतुर्विंशतितीर्थकृत्प्रणिमालंकृतसिंहनिषद्या नाम चतु-

विशतेस्तीर्यकृतामृषमादीनां वर्धमानान्तानां जिनानां गृहं प्रासादं व्यधापयत्कारित-
वान् । किं तत् । शाश्वतसर्ववैश्ववत् सिद्धायतनमिव । तच्चैत्यमथ यावदद्यतनं दिवसं
मथादीकृत्य विविधते स्थितमस्ति । किंवत् । ध्रुववत् । यथा ध्रुव उतानपादजस्तारको-
ऽथाप्याकाशे विद्यते ॥

परान्परःकोटिजिनालयानयं हिरण्यमाणिक्यमयानचीकरत् ।

जिनेन्द्रमूर्तीरपि कोटिशस्त्रीरिवाङ्गिनां संसृतिसिन्धुपातिनाम् ॥ ११६ ॥

अयं भरतचक्रवर्ती परान् अन्यान् परःकोटिजिनालयान् कोटेः परे परःकोट्यः ।
कोटिश्च इत्यर्थः । तादृशान् प्रासादानचीकरत् कारयामास । किमूतान् । हिरण्यं सुवर्णं
माणिक्यानि रत्नानि मणिविशेषा वा तन्मयान् तै रचितान् । अपि पुनः कोटिशो जि-
नेन्द्राणाम् अतीतानागतवर्तमानचतुर्विंशतितीर्थकृतां मूर्तीः प्रतिमाः कारयति स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते । संसृतिः संसारः स एव सिन्धुः समुद्रः तत्र रागद्वेषादिना पतनशीलाना-
मङ्गिनां प्राणिनां स्त्रीस्तरीतुं नाव इव ॥

नृपोऽयमाद्योऽजनि संघनायकः कृशाङ्गि शत्रुंजयरूप्यशीलयोः ।

क्षमाभृतां भोगभृतां च योऽग्रणीरभूत्पुनः कुण्डलिनामिवाधिभूः ॥ ११७ ॥

हे कृशाङ्गि तन्वद्भि, अयं नृपो भरतभूमीन्द्रः शत्रुंजयरूप्यशीलयोर्विमलाचलाष्टापद-
योरावः प्रथमः संघनायकः सघपतिरजनि सजातः । पुनर्यः क्षमाभृतां राज्ञां भोगभृतां
भोगिनाम् । 'भोगः श्रीमरुतेश्वरे प्रतिपदं लब्धिस्तथा गीतमे' इति सूक्तवचनात् । भोगो
राज्यादिमुख्यं सर्पदेहश्च राज्यादिसर्वसुखभाजां वा अग्रणीर्मुख्योऽभूद्भव । क इव ।
कुण्डलिनामधिभूरिव । यथा नागनाथः शेषः पृथ्वीधारिणो कुलपर्वतादीनां तथा भोगं
सर्पकार्यं विभ्रतीति भोगभृतस्तेषां वासुकिप्रमुखनागानामग्रणीः । शैला हि पादैर्धरां दधते,
शेषस्तु सहस्रसंख्यः स्वफणामण्डलैः सर्वा वसुधरा धत्ते । अतोऽग्रणीत्वम् ॥

असौ प्रकामप्रमदं ददानया प्रसूतया ध्यानसुधापयोधिना ।

शिवश्रिया अग्रजयेव केवलश्रिया श्रितो दर्पणिकानिकेतने ॥ ११८ ॥

असौ भरतचक्रो दर्पणिकानिकेतने आदर्शगृहे । 'ग्रन्मतौ विमलदर्पणिकायाम्' इति
नैपथे । केवलश्रिया केवलज्ञानलक्ष्म्या श्रितो भेजे । किमूतया । प्रकामं सर्वातिशायिन-
मनन्त प्रमदं हर्षम् । प्रमानन्दमित्यर्थः । ददानया यच्छन्ता । श्रीरपि प्रकृत्यस्य मातृपादाम्भो-
जभक्तस्य कामस्य प्रशुक्लस्य स्वाहजातस्य प्रमोदं दत्ते । पुनः किमूतया । ध्यानं शुक्ल-
प्रणिधानं तदेव सुधापयोधिः क्षीरसमुद्रः शुक्लध्यानवदुज्ज्वलत्वात्क्षीरमयत्वात् ध्यानामृ-
ताच्छिः । 'गुणश्रेणिसुधादिन्योः पाण्डोरुजागरौजसः' इति पाण्डवचरित्रे । तेन प्रसूतया
जनितया । श्रीरपि दुग्धान्वेजाता । उत्प्रेक्ष्यते । शिवश्रिया मूर्तिलक्ष्म्या अग्रजया ज्ये-
ष्ठभगिन्येव प्रथमोत्पन्नत्वेन केवलज्ञानानन्तरं नोक्षप्रप्तेः ॥

दिगन्तवासं किमपास्य काश्यपीविलासशीलैः ककुभां पुरंदरैः ।

तदष्टपट्टक्षितिपैरैवाप्यतामुनेव सीमन्तिनि केवल्येन्द्रिरा ॥ ११९ ॥

‘केशेषु वर्त्म सीमन्तः’ इति हंम्याम् । प्रशस्यः सीमन्तोऽस्यस्यास्तस्याः सवोधनं हे सीमन्तिनि, तस्य भरतस्य अष्टसख्याकैः पट्यु पट्यु क्षितिपैः । अथ वा । तत्पट्टधारिभिर्मध्यपदलोपे वृषैः । भरतादारभ्य अष्टपट्टधरै राजभिरित्यर्थः । अमुनेव भरतचक्रिणेव आदर्शगृहे केवल्येन्द्रिरा केवलज्ञानलक्ष्मीरवाप्यत प्राप्ता । उत्प्रेक्ष्यते । दिगन्तवास दिशा प्रान्ते वसतिमपास्य त्यक्त्वा काश्यपी भूमिस्तस्यां विलासः स्थानवैशिष्ट्यं क्रीडनं वा तत्र शीलं स्वभावो येषां तैः । ‘लीला केलिविलासश्च शृङ्गारभावजाक्रिया’ इत्यनेकार्थः । केलिः क्रीडा विलासः स्थानवैशिष्ट्यमित्येवं मूलेः ककुभा पुरंदरश्चदिकपालैः किम् । ‘आस्रण्डलो दण्डधरः शिखावाप्यतिः प्रतीच्या इति दिव्यहेन्द्रैः’ इति नैपथे ॥

ततोऽस्य संख्यातिगपट्टपङ्क्तिभिः प्रपद्य शत्रुंजयमूर्ध्नि केवलम् ।

महोदयश्रीः समसेवि भास्करीरिवोदयं द्यौरुदयावनीधरे ॥ १२० ॥

ततः अष्टमपट्टधरदण्डवर्धराजानन्तरमस्य भरतचक्रिणः संख्यातिगच्छन्त्यतिक्रामन्तीति संख्यातिगाः । कर्मणि ङः । ताभिः । असख्याताभिरित्यर्थः । पङ्क्तिभिः पट्टधराजानजीभिः शत्रुजयमूर्ध्नि विमलाचलशिखरे केवलं केवलज्ञानं प्रतिपद्यासाद्याधिगत्य महोदयश्रीर्मुक्तिलक्ष्मी समसेवि ससेविता । कैरिव । भास्करीरिव । यथा दिवाकर्णरुदयावनीधरे पूर्वपर्वते उदयमुद्रममवाप्य सौमगनमण्डली सेव्यते ॥

बभूवुरिक्ष्वाकुकुले सहस्रशः सहस्रशोचिःसदृशा महौजसा ।

ततः क्षितीन्द्रा जगदीहितावहा महेन्द्रशैले सुरभूरुहा इव ॥ १२१ ॥

ततः संख्यातिगपट्टपरप्राप्तवर्तोजितशत्रुमुपतिरासीत्तेन स्वसुताजिततीर्थकृते राज्ये विश्राणितम्, श्रीभगवता च स्वपितृप्राप्तसुमित्रचात्रीपतिपुत्राय सगरकुमाराय राज्यं प्रददे, स क्रमाद्वक्री भूत्वा चारित्र्यमादाय सिद्धः सगरचक्रिणोऽनन्तरम् । इक्ष्वाकुकुले सौधमेन्द्रेण स्वयं स्थापितस्य श्रीकृष्णमदेवस्य वने सहस्रशः अर्थादसख्याताः क्षितीन्द्राः पृथिवीपुरंदरा राजानो बभूवुः सजाताः । किंभूताः । महौजसा अतिशायिप्रतापैः सहस्रशोचिषः सूर्यस्य सदृशास्तुत्याः । पुनः किंभूताः । जगदीहितावहाः विश्वकामितविधायकाः । क इव । सुरभूरुहा इव । यथा महेन्द्रशैले मेरौ जगदभिलाषितपूरकाः कल्पवृक्षा भवन्ति ॥

इति स्वप्रजागरिकाया भरतदिग्विजयोद्धारप्रतिमाप्रासादकाराण्येकेवलज्ञानतत्पट्टपरपरावर्धनम् ॥

इदं वदन्त्यामरविन्दचक्षुषः पुरोऽयं तस्यामपरा निपस्तनी ।

गिराननं योजयति स कौतुकान्मरालिकायामिव कीरकामिनी ॥ १२२ ॥

अथ भरतचक्रिदिग्विजयादिकथितानन्तरम् अरविन्दचक्षुषः कमललोचनाया नायी-
देव्याः पुगेऽग्रे तस्यां प्रागुक्तायां सह्यामिदं पूर्वोक्तम् ऋषभभरतदिग्विजयचैत्यनिर्माणत्वादि
वदन्त्या सत्याम् अपग अन्या काचिन्निपस्वनी कलशोष्कुचा कौतुकात् कौतूहलादिरा वाचा
आननं मुखं योजयति स्म । उवाचेत्यर्थः । केव । कीरकामिनीव । यथा मरालिकायां
वदन्त्यां हस्या भाषमाणाया सत्यां मुक्तीं वक्ति ॥

मृगाक्षि पश्यामरसिन्धुसारिणीं त्वमभ्रवर्षीं सुमनोवनीमिव ।

मयूखलेत्रामकरन्दितारकामणीचक्रा मेचकिमालिमण्डलाम् ॥ १२३ ॥

मृगवदक्षिणी यस्यास्तस्याः संवोधनं हे मृगाक्षि स्वामिनि, त्वमभ्रवर्षीं गगनपद्मतिं
पश्य विलोकय । उत्प्रेक्ष्यते । सुमनोवनीमिव पुष्पवाटिकांमिव । देववनं वा । किंमृता ।
अमरसिन्धुगकाशयद्वा सैव सारिणी कुल्या यस्याम् । पुनः किंमृता । मयूखलेत्रा किर-
णश्रेणिमेव मकरन्दो मधु विद्यते येषु तादृशास्तारका एव मणीचक्रानि कुसुमानि यस्याम् ।
मेचकिमा गगनदयामस्त्वम् । 'वृत्तगम्भीरखनीखनीलिमा' इति नैषधे । तथा 'अचि-
श्रृङ्गांशुरोचिर्गगनमलिनिमा कज्जलं दक्ष्यमानम्' इति खण्डप्रशस्तौ । तदेव अलिनां अम-
राणां मण्डलानि वृन्दानि यस्याम् ॥

मृगेन्द्रमध्ये मृगयस्व तारकाञ्चमोदविन्दुस्तवकानिवाङ्गके ।

विभावरीकैरवचक्षुषोऽमुना निखेलयन्त्या दयितामृतांशुना ॥ १२४ ॥

मृगेन्द्रः केसरी तद्वन्मध्यमुदरं यस्याः, यद्वा मृगेन्द्रमध्यवन्मध्यं यस्याः । मध्यमपद-
लोपी समासः । कुशोदरीत्यर्थः । त्व तारकान्(?) ज्योतिश्चक्रानि मृगयस्व पश्य । 'पद-
पारावारं परमपुरुषोऽयं मृगयते' इति खण्डप्रशस्तौ । इवोत्प्रेक्ष्यते । अमुना दृश्यमानेन
दयितेन भ्रातामृतांशुना मुखाकरेण चन्द्रेण सार्धं निखेलयन्त्या सुरतादिक्रौडा कुर्वत्या
विभावरीकैरवचक्षुषो रजनीकुसुमदनेत्राया रात्रिक्षिपः अङ्गमेवाङ्गकम् । 'अकिंचने किंचन
नायकाङ्गे' इति नैषधे । अमोदविन्दुस्तवकान् परिश्रमसंज्ञातप्रस्तेदज्जलकजगुन्धानिव ।
'अमोदविन्दुप्रकरान्' इति पाठो वा । तदा परिश्रमसलिलकजलिकरानिव ॥

कुशेशयानोदिनि वीक्ष्यतामसौ शनैः शनैः पङ्कजकाननानिलः ।

त्वदाननाम्भोजजनुःप्रमज्जनैर्जितान्तिके किं समुपैति सेवितुम् ॥ १२५ ॥

कुशेभ्यः कमलं वह्मदामोदो वपुः परिमलोऽस्यस्यात्तस्याः संवोधनं हे कुशेष्टयामो-
दिनि । पद्मिनीत्यर्थः । हे स्वामिनि, वीक्ष्यता विलोकयन्त्याम् । अवधारयतामित्यर्थः । असी
प्रसन्नं शरीरस्पर्शनानुभूयमानः पङ्कजकाननानिलो नलिनवनयवनः शनैः आन्तिके श्री-
मत्याः पार्श्वं उपेत्यागच्छति किन् । उत्प्रेक्ष्यते । त्वदाननाम्भोजात्तव वदनारविन्दोऽजनुस्त-
वित्येषां तादृशः प्रमज्जनैः त्वदङ्गकमलमुगनिश्चामसमीक्ष्यते । सेवितुं नत्तमीपि
इव समुपैति ॥

करेणुकुम्भस्तनि पश्य दीप्यतेऽन्तिके मणीकुट्टिमविम्बितारकैः ।

त्वदाननस्वामिसितांशुसेवनाकृते नभस्तः किमुपागतैरिह ॥ १२६ ॥

करेणोर्हस्तिनः कुम्भौ शिरसः पिण्डाविव पीनावुद्धौ स्तनौ कुचौ यस्यास्तस्याः स-
बोधनं हे करेणुकुम्भस्तनि कुम्भिकुम्भर्पानोच्चकुचकलशे स्वामिनि, त्व पश्य निरीक्षस्व ।
अन्तिके श्रामत्याः सर्मापि मणिकुट्टिमविम्बितारकाविविधरत्ननिचद्रसौवप्राङ्गणभूमौ वि-
म्बन्ति अतिस्वच्छवस्तुनि संक्रामन्ति इति विम्बानि विम्बान्यस्त्वे(नि सन्त्ये)या तादृश-
स्तारकैर्ज्योतिर्भिर्दीप्यते । किमुत्प्रेक्ष्यते । त्वदानन तव मुखमेव स्वामी पतिः सि-
तांशुश्चन्द्रस्तस्य सेवनाकृते पर्ययासनां कर्तुं किमु नभस्तो गगनादिह त्वद्रहाङ्गणे समा-
गतैः समेतैरिव ॥

त्वदीयवापीतपनास्तमुद्रिताम्बुजन्मकोशव्यसनानुपातिनः ।

क्षपाक्षयार्थोक्तमिन्द्रवर्णकानिव द्विरेफा गणयन्ति गुञ्जितैः ॥ १२७ ॥

हे स्वामिनि, त्वदीयवाप्यां तव क्रीडागृहदीर्घिकायां तपनस्य सूर्यस्यास्तेन परद्वीपो-
पगमनेनादृश्यीभावेन । 'तेजोवसाने व्रजति द्वीपान्तरमहर्मणः' इति सूक्तवचनात् ।
मुद्रिताना निमीलितानां मुकुलीभूतानामम्बुजन्मना कोशेषु यदन्धलक्षण व्यसनमापद
कोशान्तर्दुःस्वस्थितिर्विपत्तिस्नामनुलक्षीकृत्य ज्ञात्वंव । यत्पद्ममुद्रणाया यामिनीं याव-
त्कोशान्तरदुःखेन स्यातन्यमेवेति विचार्य पतन्तीत्येवंधीलाः पातिनः । पतित्वा स्थिता
इत्यर्थः । द्विरेफा त्रमराः । अत एवोत्प्रेक्ष्यते । गुञ्जितैर्गुञ्जितैः कृत्वा क्षपाक्ष-
याय निशानाशाय । ओक्तमिन्द्रवर्णकान् ओंकारपूर्वकवर्णस्तस्याक्षराणि गणयन्ति
जपन्तीव ॥

नमःश्रियास्तारकमौक्तिकस्रजः किमेणनाभीशितिमाङ्गनायकः ।

दृशा विनिर्दिश्य शशाङ्कमादरात्परा ददे कापि गिरं मृगेक्षणा ॥ १२८ ॥

परा अन्या कापि मृगेक्षणा सखी आदरात् तस्या स्वस्वामिन्यामतिबहुमानाद्विं-
वाणीमाददे । अग्राहेत्यर्थः । किं कृत्वा । दृशा नेत्रेण शशाङ्कं चन्द्रं विनिर्दिश्य दर्शयित्वा ।
यतः । शशः अद्भे चक्षुषि उत्सङ्गे वा यस्य । 'अद्भः क्रोडेऽन्तिक्रागसोः' इत्यनेकार्थः ।
अत एवोत्प्रेक्ष्यते । नमःश्रिया गगनलक्ष्म्यास्तारका ज्योतिर्गणा उज्ज्वलानि वा मौ-
क्तिकानि स्थूलमुक्ताफलानि तेषां सजो मालायाः । हारस्येत्यर्थः । एणनाभ्याः कस्तूरी-
कायाः शितिमा श्यामत्वमङ्गं क्रोडे यस्य कस्तूरीकलितमध्ये नायको मध्यमणिः किम् ॥

निजाक्षिलक्ष्मीहसिताब्जखञ्जनेऽधरीकृतः सुभ्रु तवास्यविभ्रमैः ।

विवर्णनाश्लेषिमुखस्त्रपाभरादिवास्ततां याति तमस्विनीपतिः ॥ १२९ ॥

निजस्यात्मनः । यद्वा निजयोरात्मीययोरेक्षोर्नयनयोर्लक्ष्म्या शोभया हसिता निर्भ-
त्सिता अञ्जानि उत्पलकुन्दजातियावत्कमलानि, तथा खञ्जनाः खञ्जरीटा यया तस्याः

संशोधन हे निजाक्षिलक्ष्मीहसिताञ्जसञ्जने । तथा शोभने भ्रुवौ यस्यास्तस्याः संशोधनं हे सुभ्रु, तमस्विनीपतिश्चन्द्रोऽस्तनः याति । उत्प्रेक्ष्यते । त्रपाभरात्तज्ज्जातिशयादिव किम् अवरीकृतो हीनो हितः जित इत्यर्थः । कैः । तवास्यविभ्रमेः भवन्मुखश्रीभिः । अत एव किभूतः । विवर्णताया विच्छायाताया आरूपो यत्र नादृष्टुर्लक्ष्यं यस्य ॥

निजास्यदासीकृतशारदोदयत्तिसतद्युते भृङ्गिततारतारके ।

विनिद्रतां वीक्ष्य तवेक्षणाम्बुजे ह्रियेव निद्राति कुमुद्वनं वने ॥ १३० ॥

निजेनास्मीयेनास्येन कृत्वा दासीकृतः किकरता प्रापितः शारदः शरत्कालसंबन्धी उदयत्रमस्युद्गच्छन् सितद्युतिश्चन्द्रो यया तस्याः संशोधने निजास्यदासीकृतशारदोदय-त्तिसतद्युते हे स्वासिनि, वने कानने जले वा स्थलेऽपि कमलिनीकमलसद्भावो दृश्यते । यथा—‘ददर्श तत्र स्थलपद्मिनी नलः’ इति नैषधे । तथा—‘उत्फुल्लस्थलपद्मानभवच्चरणमूषिता’ इति चम्पूकथायाम् । कुमुद्वनं कैरवकाननं निद्राति संकुचति । उत्प्रेक्ष्यते । भृङ्गिते भृङ्गाविवाचरिते इयामलत्वात् तारे निर्मलतारिके कनीनिके यत्र तादृशं तव श्रीमत्या ईक्षण लोचनमेवाम्बुजं कमलं तत्र विनिद्रता विकाशतां वीक्ष्य विलोक्य यदा कमल विकसति तदा कुमुद सकुचतीति स्थितिः । ह्रियेव लज्जयेव क(त)स्मा-त्स्वस्य हानश्रीकत्वात्रपा ॥

कृशाङ्गि राजन्यपयातवैभवेऽपराश्रये शोच्यदशावशंवदे ।

शनैः शनैस्तारगणा इवानुगा विभावयात्रे विरलीभवन्त्यमी ॥ १३१ ॥

हे कृशाङ्गि तन्वद्भि, त्वमत्रे नमसि विभावय पदय । अपयातवैभवे गतश्रीके राजनि भूपाले चन्द्रे च अगुगाः सेवका इव अमी दृश्यमानास्तारगणा ज्योतिर्भजाः शनैः शनै-विरलीभवन्ति स्तोका जायन्ते । किभूते राजनि । अपरेषां सश्रीकाणामाश्रयो भाजनं यस्य । गताखिललक्ष्मीको हि तदर्थं सश्रीक परं श्रयते इति स्थितिरेवेति । तत्त्वतस्तु अपरस्या पवित्रायामाश्रयो वैश्व यस्य । पुनः किभूते । शोच्या शोचनार्हा दशा अव-स्था तस्या वशवदे आयत्ते ॥

प्रपूर्णपाथोरुहवन्धुगर्भिणी तनूभवत्तारकतारभूषणा ।

हरेर्हरित्पाण्डुरिमाणमानने विमर्नि मत्तेभगतेव सुस्मिते ॥ १३२ ॥

मु शोभन स्मितमीपद्धसन यस्यास्तस्याः संशोधने हे सुस्मिते । एतावता बहुहास-निषेधः । हरेरिन्द्रस्य हरित् दिक् पूर्वा आनने मुखे पाण्डुरिमाणमौज्ज्वल्यं धत्ते । किभता । प्रपूर्णः संपूर्णभूतः प्रसवसमय प्राप्तः पाथोरुहाणा प्रद्याना बन्धुः मास्वान् स एव गर्भोऽस्त्यस्याः । अत एव । पुनः किभता । तनूभवन्तः स्तोत्रीभावं भजन्तः प्रभाततत्तात्तारकास्ताग एव नाराण्येवौज्ज्वलानि भग्णानि यस्याः ना । केव । मत्तेभ-गतेन । यथा आपन्नमत्ता स्त्री वक्षे पाण्डुरता धत्ते । किभता । संपूर्णा भारयवन्तया

भानुवत्स्वय दीप्यमानो मातुश्च दुःप्रेक्ष्यतेजः करोति । यथा—‘धर्मैकधामगगा(ज्ञा^१)या गङ्गाया इव भास्करम् । गर्भमन्तर्दधानाया दुरालोकमभद्रपुः ॥’ इति पाण्डवचरित्रे । गर्भोऽस्त्यस्या एतावता नार्थदेव्या भास्वत्सनिभो गर्भो भावीत्यसूचि । पुनः किमूना । गर्भोद्भवात्स्वेदादल्पीभवत्तारकवदुज्ज्वलमौक्तिकाभरणानि यस्याः । ‘शरीरसादादसमप्रभूषणा’ इति रघुकाव्ये ॥

तमस्विनीशेऽस्तमिते प्रकाशतां विलोकयास्ये दधतेऽखिला दिशः ।

कलङ्किदोपाकररुद्रसङ्गिना वहन्ति केन व्यसनोदये गुदम् ॥ १३३ ॥

हे स्वामिनि, त्व विलोकय निरीक्षस्व । तमस्विनीशे निशानायके चन्द्रे अस्त नाश क्षय वा इते प्राप्ते सति अखिलाः सर्वा अपि दिशः आस्ये मुखे प्रकाशता प्रकटता नक्त तु तमिस्त्रवत्त्वेणाच्छादितत्वादव्यक्तता जातामीन । प्रभाते पुनस्तमःपटोन्मारणात्प्रकटत्व हर्षहास्य वा दधते धारयन्ति । ‘प्रकाश’ स्फुटहास्ययोः’ इत्यनेकार्थः । युक्तोऽयमर्थः । कलङ्किनामपवादवताम् । ‘कलङ्कोऽङ्गापवादयोः । कालायसमलावपि’ इत्यनेकार्थः । तथा दोषाकाराणां निखिलापगुणखनीना रुद्रस्य चण्डस्य जनसंहारकारिणः सङ्गोऽस्त्येषामिति रुद्रसङ्गिनास्तेषाम् । ‘क्षये जगज्जीवपिव शिव वदन्’ इति नैषधे । पश्चात्कर्मधारयः । पाप्मयतीपतीना च । ‘तमोऽज्ञानेऽन्धकारे च पाप्मनि’ इत्यनेकार्थः । पुसा व्यसनोदये आपत्प्रकटीभावे के जना मुद हर्षे न वहन्ति विभ्रति । अपि तु सर्वेऽपि मुदमावहन्ते ॥

इतः श्रियानिर्जितविश्वयौवते समुज्जिहानः सविता निपीयतान् ।

किमु स्फुरद्भाग्यभरो विभावरीवियुज्यमानद्विजसंततरेसौ ॥ १३४ ॥

हे श्रिया स्ववपुर्लक्ष्म्या निर्जितानि परामृतानि विश्वेषा त्रयाणां जगताम् । वैलोक्यस्यापीत्यर्थः । यौवतानि युवतीसमूहा यया तस्याः सवोधने श्रियानिर्जितविश्वयौवते । अलुक्समासः । हे स्वामिनि, इतः अस्मिन् पार्श्वे । प्राच्या दिक्षीत्यर्थः । उज्जिहानः समभ्युदयन् । ‘मुखेन्दुनानेन सहोजिहानाम्’ इति नैषधे । ‘उज्जिहानामुदयन्तीम्’ इति तद्वृत्तिः । सविता सूर्यस्त्वया निपीयता सादरमवलोक्यताम् । यथा सूर्योदयः सजातस्तथा तवापि कुलदिनकरः पुत्रः सजात एवेति सादरत्वम् । किमुप्रेक्ष्यते । विभावर्था निशाया त्रिगुज्यमानानां वियोगमाप्रवता द्विजानां पक्षिणामर्थीचक्रवाकविहगमानाम् । ‘विहगयोः कृपयैव शनैर्ययोरविरहविरहप्लवमेदयोः’ इति रघुवशे । सततेः श्रेण्याः अर्सा सूर्यलक्षणः स्फुरन् प्रकटीभवन् भाग्यभरः पुण्यसमुदय इव ॥

निरित्वरीभिर्मधुपीभिरुलसत्सरोजकोशात्सखि मञ्जु गुञ्जयते ।

किं गायनीभिर्धवलस्य वासरश्रियाब्जबन्धोः करपीडनोत्सवे ॥ १३५ ॥

हे सखि, उलसत्सरोजकोशात् विकसत्कमलमुकुलान्निरित्वरीभिर्निर्गमनशीलाभर्मधुपीभिर्भ्रमरीभिर्मञ्जु मनोहरं यथा सात्तथा गुञ्जयते गुजारवः क्रियते । किमुप्रेक्ष्यते ।

भञ्जवन्धोर्भास्करस्य वासरत्रिया दिनलम्प्या समं करपीडनोत्सवे पाणिग्रहणमहे धव-
लस्य गायत्रीभिर्गानकत्रीभिः । किं धवमङ्गलगायत्रीभिरिवेत्यर्थः ॥

हले हिमाम्भः पतितं विहंगमव्याहारलीलायितवल्लिपल्लवे ।

गायन्तृगाक्षीदशनच्छदे द्विजज्योत्स्नास्मितश्रीरिव लक्ष्यते क्षणम् १३६

हे हले हे साखे, 'किं नन्दिः किं मुरारिः—क्रीडा कर्तुं प्रवृत्तः स्वयमपि तु हले भूप-
तिर्भोजदेवः' इति धनपालप्रोक्तभोजस्तुर्जा । विहंगमानां पक्षिणा व्याहागणा वचसाम् । कृ-
जितानामित्यर्थः । 'व्याहारो भाषितं वचः' इति हैम्याम् । लीलया क्रीडया आचरित यत्र
तादृश्या वक्ष्या लतायाः पल्लवे किसलये पतित हिमाम्भः व्रुहिनजलं क्षणं क्षणमात्र ल-
क्ष्यते दृश्यते । केव । द्विजज्योत्स्नास्मितश्रीरिव । यया गायन्त्या गानं कुर्वत्या मृगाक्ष्याः
स्त्रिया दशनच्छदे अथरे पर्यस्ता द्विजानां दन्तानां ज्योत्स्ना कान्तिस्तथा कलितस्मितस्य
हसितस्य 'ग्रीर्लक्ष्मीः क्षणमीक्ष्यते ॥

हैर्भाञ्जनिर्यासपिशङ्कितैः..... ।

..... ॥ १३७ ॥

हे स्वामिनि, हेत्र इमानि हैमानि अब्जानि तेषां निर्यासै रसैर्यात् परागमकरन्दैः पि-
शङ्कितैः पिशङ्कितैः सितच्छदहसैः कृत्वा पल्लवाः सरोवराणि भान्ति । उत्प्रेक्ष्यते । वतं-
सैः स्वर्णशेखरैरिव । 'वष्टि भागुरिण्येपमवाप्योरुपसंग्रहोः' इत्यकारलोपः । अपि पुनः
क्रीडैः प्रसिद्धैः पक्षिविशेषैः क्रीकियते प्रभातप्रथमारम्भोत्थितैः ककारावां विधीयते । किमू-
त्प्रेक्ष्यते । केजश्रये पद्माकरे पद्मसन्नि वा प्रवेशे प्रवेशकरणमहोत्सवे तुर्यभिःस्वनेः
किमु वादिचनिर्घोषैरिव ॥

वाता वान्ति स्मितकजसरिद्वारि कलोलयन्तो

मन्दं मन्दं स्खलितगतयः क्षेणवक्षोजशैलैः ।

जातिस्नेहात्किमिह मिलितुं कम्पितैराननाना-

माजानेया अपि हरिहयानाद्वयन्ते विभाते ॥ १३८ ॥

हे स्वामिनि, वाताः प्रातर्वायवो वान्ति । वातास्त्रिधाः । वर्ण्यन्ते—शीता मन्दाः
सुरभयश्च । तदेव दर्शयति—किमूता वाताः । स्मितानि विकसितानि कजानि कमला-
नि यत्र तादृश्याः मरितो नया वारि प्रवहन्त्यः पूर्वं कलोलयन्तः लहरीकलितं कुर्वन्तः
उत्तुर्दत्ततरङ्गयुक्तं विरचयन्तः । एतावता कमलकलितजलकलोलनेन सुगन्धस्व गीतस्व
च दर्शितम् । पुनः किमूताः । मन्दं मन्दं जनैः । 'मन्दं मन्दं नुदति पवनश्चानुकूलो
यथा त्वाम्' इति मेघदूतकाव्ये । स्खलिता मन्दीभूता भग्ना वा गतिर्येषाम् । कैः । क्षे-
णस्य युवतीजनव्रजस्य वक्षोजशैलैः त्रिकञ्चित्तकुचावर्तैः । एतावता मन्दत्वं च इति

१. अर्थ मूलश्लोकानुसृतः पुस्तके नोपलभ्यते.

त्रिधापि वाता दशिताः । आपे पुनर्विभाते दिनोदये समये आजानेवाः कुलीनाश्च आ-
ननाना वज्राणां कम्पितैर्वलनैरुध्वाधि-करणैर्हरेरिन्द्रस्य रवेर्वा हयास्तुग्दान् । 'हरिं विदि-
त्वा हरेमिष्व वाजिभिः' इति रघुवशे । इति प्रसिद्धोच्चैःश्रवस्येकस्मिन्नश्वेऽपि इन्द्रस्या-
श्वबाहुल्यम् । तथा—'पर्य(जं)न्यहर्षश्चक्रमुक्षिबाहु—' इति हैम्याम् । उच्चैःश्रवाः श्वेताश्वः ।
हरयो नीलवर्णा अश्वा यस्येतन्यहरिद्वर्णवाजिसद्भावः प्रोक्ताः । रवेस्तु तुरङ्गमाना सतत्वेन
बाहुल्यमेवास्ते । आह्वयन्ते आकारयन्ति । किमुत्प्रेक्ष्यते । जातेरश्वानां कुलस्य लोहा-
त्पीतेः मिलितुमिह भुवि उच्चैर्गमनशक्त्यभावाद्भूमीमण्डले स्वसमीपे वा किमाह्वयन्ते ॥

चन्द्राननेऽमन्दमरन्दवाप्सा कुमुद्वती मुद्रितनेत्रपत्रा ।

विधोर्वियोगादिव कौशमध्यावरुद्धगुल्लन्मधुपैर्विरौति ॥ १३९ ॥

चन्द्रानने सपूर्णपार्वणेन्दुरिव वदन यस्याः । अथवा चन्द्रवदालहादक मुख यस्याः
सबोधने नाथीदेवि, कुमुद्वती कैरविणी कौशमध्ये स्वकुमुदमुकुलान्तराले अवरुद्धैश्चन्द्रा-
स्तेन बद्धमुकुलमध्य एव स्थितः । तथा—गुञ्जद्भिः शब्दायमानैर्मधुपैर्भृङ्गैर्विरौति शब्दायते ।
इवोत्प्रेक्ष्यते । विधोर्भेदुश्चन्द्रमसो वियोगाद्विरहादिव रोदिति । रोदनलक्षणमाह—किभूता
कुमुद्वती । अमन्दो बहुलो यो मरन्दो मधु स एव बाष्पो नेत्रान्धु अश्रुजल यस्याः ।
पुनः किभूता । मुद्रिते निमीलिते नेत्रे एव तत्तुल्ये वा पत्रे यस्याः सा ॥

उपगतमिहान्यस्माद्वीपात्रगेऽधिपतिं त्विषा-

मनुरतिपरीरम्भारम्भप्रसारिकरं पुरः ।

विकचवदना राजीविन्यः स्फुटोद्धतकण्टका

नयनकमलैरालोकन्ते वशा इव वल्लभम् ॥ १४० ॥

हे स्वामिनि, राजीविन्यः पद्मिन्यः प्रगे प्रभाते त्विषा पतिं सूर्यं नयनान्धेव तत्तु-
ल्यैर्वा कमलैः । कमललोचनैरित्यर्थः । आलोकन्ते पश्यन्ति । का इव । वशा इव । यथा
कामिन्यो वल्लभं स्वकान्तं वीक्षन्ते । किभूत सूर्यं वल्लभं च । अन्यस्मादपरस्माद्वीपात्रान्दि-
रात् । 'तेजोवसाने व्रजति द्वीपान्तरमहर्षणिः' इति सूक्तोक्तेः । तथा—'द्वीपमन्तर्जले
तटम्' इत्युक्तेश्च । इतरस्मात्कस्माच्चिद्वीपान्तरात् इह द्वीपे उपगतमागमने । 'गमनार्थाः
समभ्युपाह्व्य पराः कथिताः ।' 'उपगतोऽपि च मण्डलनाभिताम्' इति रघुवशे । उप-
गतः प्राप्त इति तद्वृत्तिः । पुनः किभूतम् । पुरोऽग्रे अनुरत्या अनुरागेण । 'रागोऽनुरागो-
ऽनुरतिः' इति हैम्याम् । यः परीरम्भ आलिङ्गन तस्यारम्भाय उपक्रमार्थं प्रसारिणः प्रसरण-
शीलाः कराः किरणा दस्ताश्च यस्य । किभूताः पद्मिन्यो वशाश्च । विकचवदना विकर्ति-
तमुखाः । पुनः किभूताः । स्फुटं प्रकटमुद्धताः प्रादुर्भूताः कण्टका अङ्गुर्विशेषाः । ना-
लीत कण्टकाः स्युः । 'कण्टकः पद्मनाले' इति वचनात् । तथा—उद्धतो रोमान्नो या-
साम् । 'रोमाश्च कण्टको रोमविकारो रोमहर्षणम्' इति हैम्याम् । स्त्रीपुरुषयोरपि विशेष-
णानि स्युः ॥ इति सखिकथितरात्रिविरामविभातादिनकरोदयवर्णनम् ॥

आनन्दाद्वयवादमेदुरमना मध्ये सखीनामिति

प्रारब्धाभिनवोक्तियुक्तिरचना वाग्देवताश्रीजुषाम् ।

देवीना जयवाहिनीव सुमनोवल्लीव वा वीरुधां

ताराणां विधुमण्डलीव महिला कामप्यवाप श्रियम् ॥ १४१ ॥

सा महिला नाथी देवी सखीना स्ववयसी(स्था)ना मध्ये स्थिता सती कामप्यनिर्व-
चनीया श्रिय शोभामवाप लेभे । किभूता सा । आनन्दस्य प्रमोदस्य योऽद्वयवादो-
ऽद्वैतता तेन मेदुरं पुष्टं मनो यस्याः । किभूताना सखीनाम् । इति पूर्वोक्तप्रकारेणा-
रब्धाः प्रकाशिता अभिनवा नूतना उक्तयो वार्तास्तासा युक्तीनां योजनानां न्यायाना
रचनाः सदर्भास्तैः कृत्वा तामु वा वाग्देवतायाः सरस्वत्याः श्रीजुषां शोभाभाजां वाग्वा-
दिनीवद्वा लक्ष्मीभृताम् । केव कासा मध्ये श्रियमाप्नोति । देवीना देवाङ्गनानां मध्ये
जयवाहिनी इन्द्राणीत्र । पुनः केव । वीरुधा वल्लीनां मध्ये सुमनोवल्ली कल्पलतेव ।
ताराणां तारकाणाम् । 'भक्तनीतिकयोस्ताराः' इति लिङ्गानुशासने । पुञ्जीलिङ्गे तारा-
शब्दः । मध्ये विधुमण्डली चन्द्रविम्बमिव । 'कुवलयमृणालमण्डला' इति लिङ्गानुशासने
मण्डलशब्दलिङ्गिते ॥

यं प्रासूत शिवाह्वासाधुमथवा सौभाग्यदेवी पुनः

श्रीमत्कोविदसिहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

नद्वाह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

कसौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गो द्वितीयोऽभवत् ॥ १४२ ॥

पण्डितदेवविमलगणिव्यावर्णिते हीरसौभाग्याभिधे महाकाव्ये हीरविजयमूरिचरिते
द्वितीयः सर्गोऽभवत् जातः ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौ-
भाग्यनाम्नि महाकाव्ये कुरानाथीगजस्वप्न-तन्त्रागरिका-ऋषभदेवभरतदिग्विजय-सखीक-
थितभरतदिग्विजयादि-नाथिविरामदिनक्रोदयवर्णनी नाम द्वितीयः सर्गः ॥

तृतीयः सर्गः ।

कल्पद्रुमाङ्कुरमिवामरशैलभूमी

रत्नं विदूरधरणीव घनस्वनोत्थम् ।

अन्तर्मदोदयमिवेभकपोलपाली

नाथी ततोऽवहत जेहदलक्षणं सा ॥ १ ॥

ततः स्वप्रदर्शनधर्मेनागरिकगणानन्तर सा कुरामहभ्यषणी नाथीदेवी दोहदलक्षणं गर्भ-

मवहत धने स्म । 'सुदक्षिणा दोहदलक्षणं दधौ' इति रघुवंशे । तथा 'गर्भेस्तु गरभो-
 भ्रूणो दोहदलक्षणं च स' इति हर्म्यामपि । केव । अमरशैलभूमीव । यथा मेरुमही
 कल्पद्रुमाङ्कुरं सुरतरुप्ररोह वहते । पुनः केव । विदूरधरणीव । यथा विदूरपर्वतस्य पृ-
 थिवी । 'यथा विदूरीन्दिरद्वृता गमी' इति नैषधे । घनस्वनोत्थ प्रावृत्समयप्रादुर्भूत पयो-
 धरधीरगर्जरवध्रवणसमुद्भूतं रत्न वैदूर्यं नाम मणिं विभर्ति । प्रावृत्काले हि सजलजल-
 धरौर्जितगर्जिताकर्णनसमये एव विदूरभूधरभूमौ वैदूर्यरत्नशलाकाः प्रादुर्भवन्तीति श्रुतिः ।
 पुनः केव । इभकपोलपान्त्रीव । यथा गजेन्द्रगण्डस्थलम् । पालीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति ।
 यथा—'कालिन्दीकूलपालीपु' इति पाण्डवचरित्रे । अन्तर्मध्ये मदाना दानजलानामुदय
 प्रादुर्भावं घत्ते । 'अन्तर्मदावस्थ इव द्विपेन्द्रः' इति रघौ ॥

श्रीमन्महेम्यपुरुहूतपयोरुहाक्षी

नीराज्यमानवदना शरदिन्दुविभ्रैः ।

आसेदुषी शशिमुखी सुषमां दधाना

गर्भं पललपिहितेक्षुशिशुं क्षमेव ॥ २ ॥

शुक्ती रसोद्भवमिवाम्बु घनावलीव

माणिक्यराशिमिव शैवलिनीशवेला ।

विद्याविशेषमिव विज्ञसभासविभ्रं

प्रासादभूमिरिव वायुसग्वं शमीव ॥ ३ ॥

रक्ताङ्कपङ्क्तिरिव कृष्णलताप्ररोह-

मात्रेयदृष्टिरिव वल्लभमौषधीनाम् ।

धानी निधानमिव शैलगुहेव सिंहं

कंसारिनामिकजकोशकुटीव शंभुम् ॥ ४ ॥

(त्रिभिर्विशेषकम्)

श्रीमतः शोभामाजो गणनातीतलक्ष्मीकलितस्य वा, महेभ्याना अत्युच्चशिलोच्चय-
 प्रमाणवारणपरिमाणसुवर्णवता व्यवहारिणा मध्ये पुरुहूतस्य इन्द्रस्य सर्वेभ्योऽपि लक्ष्म्या
 अतिशायित्वात् कुरासाधोः पयोरुहाक्षी कमलनयना स्त्री नाथी नामा पत्नी सुषुमा
 सादिशयिनीं शोभामासेदुषी प्राप्तवती । लेभे इत्यर्थः । किंभूता । शशिसुखी चन्द्रानना ।
 किं क्रियमाणा । शरदिन्दुविभ्रैः शरत्कालसवन्निवमृगाङ्कमण्डलैः । अर्थात् वेपसा भ्र-
 मणीक्रियाभिः । नीराज्यमानमारात्रिक क्रियमाण वदनं मुख यस्याः । पुनः किं
 कुर्वाणा । गर्भे धारयन्ती । केव । क्षमेव । यथा पलालैर्घान्यत्वग्भिः पिहितमाच्छादि-

तमिधुशिखं वालरसालप्ररोहम् । 'इक्षुः स्याद्रसालोऽसिपत्रकः' इति हैम्याम् । 'रसाळ इक्षौ घृते च' इत्यनेकार्थः । 'पलालजालैः पिहितः स्वयं हि प्रकाशमासादयतीक्षु-
हिम्माः' इति नैषधे । त धारयन्ती भूमी सुषमामासादयति इति सर्वत्र योज्यम् ॥ पुनः
केव । शुक्तिरिदं । यथा शुक्तिका रसोद्भवं मौक्तिकम् । पुनः केव । घनावलीव । यथा
मेघमाला भम्बु जलम् । पुनः केव । शैवल्लिनीशवेलेव । यथा समुद्रवेला माणिक्य-
राजी रत्नमण्डलीम् । पुनः केव । विस्रसमेव । यथा विज्ञाना पण्डितानां सभा समाजः
श्रेणी वा विद्याना विरोपे रहस्यमुपनिषदं वा । 'ब्राह्मीव दौर्जनी संसद्गन्दनीया तमेवला'
इति चम्पूकथायाम् । पुनः केव । प्रासादभूमिरेव । यथा प्रासादस्य जैनविहारस्य भूमिः
गर्भागारक्षोणी आसत्स्थार्हतो विम्बं प्रतिमाम् । बाहुल्येऽपि मूलनायकस्यैवैक्येनैकमेवाप्त-
विम्बमिति । पुनः केव । शमीव । यथा शमी 'खेजडी' नामातर्कान्युसखं कृशानुम् ॥ पुनः
केव । रक्ताङ्गपङ्क्तिरिव । यथा विद्रुममालिका कृष्णलतायाः 'कालीवेलि' इति प्रतिद्धायाः
प्ररोहमङ्कुरम् । पुनः केव । अत्रेयदृष्टिरिव । यथा अत्रेयुर्निवेशयेयमात्रेयी सा चासौ
दृष्टिश्च । अत्रिनामतापससंविधनी दृक् । औपधीनां वल्लभं विधुम् । 'विधुरात्रिदृग्जः'
इति हैम्याम् । 'अयं नयनसमुत्थं ज्यातिरत्रेरिव द्यौः' इति रघौ । 'अत्रिजातस्य या
मूर्तिः शशिनः सजनस्य च' इति चम्पूकथायाम् । पुनः केव । धात्रीव । यथा भूमि-
निधानम् । पुनः केव । शैलपुत्रेव । यथा गिरिकन्दरा केसरिणं मिहम् । पुनः केव ।
कसारिनाभिकजकोशकुटीव । यथा कसारेः वृष्णस्य नाभिस्तत्रोद्भूत यत्कजं कमलं तस्य
कोशः कुञ्जल स एव कुटी पर्णतृणाच्छादितसदनं सा शंभुं ब्रह्माणम् । 'शंभुर्ब्रह्माहृतोः
शिखे' । 'नारायणनाभ्यम्भोरुहकुहरकुटीमधिशयानस्य' इति चम्पूकथायाम् । प्रागुक्त-
मस्ति । नाभिभवत्वेनेयसुपमा । 'नाभिपद्मात्मभूरपि' इति हैम्याम् ॥ इति गर्माधानम् ॥

एकातपत्रमिह यत्तनुजो विधाता

साम्राज्यमिन्दुविशदं जिनशासनस्य ।

शीतांशुमण्डलमितीव सितातपत्री-

कर्तुं स्वमूर्धनि तया स्पृहयावभूवे ॥ ९ ॥

तया नाभीदेव्या स्वमूर्धनि निजमस्तके । उत्प्रेक्ष्यते । इति हेतोः शीतांशुमण्डलं चन्द्र-
विम्बं सितातपत्रीकर्तुं श्वेतच्छत्रं विधातुं स्पृहयावभूवे आचकाहे । इति किम् । यत्तनुजो
यस्यास्तनुजः पुत्रो जिनशासनस्य इह भूमण्डले एकमद्वितीयमातपत्रं छत्रं विधाता
कारिष्यतीति । किंभूतम् । इन्दुविशदं चन्द्रकलोज्ज्वलम् ॥

प्रेम्णा गुणाननुगुणीकृतवेणुवाणा

एणीदृशः सुमनसामदसीयसूनोः ।

गास्यन्ति तामिरिति क्रीव(ः)तया विधानु

सौहार्दमम्बुजदृशा हृदि काम्यते स्म ॥ १० ॥

तया अभ्वुजदृशा नलिननयनया । उन्प्रेष्यते । इति किं कारणात्ताभिः सुरीभिः
सार्धं सौहार्दं मैत्र्य विधातुं कर्तुं हृदि चित्ते काम्यते स्म वाञ्छयते स्म । इति किम् ।
यददसीयसूनोर्नार्थानन्दनस्य गुणान् शमदमसयमगाम्भीर्यधैर्यौदार्यैर्यादिकान् सुमनसा
देवानां तादृशापरानन्यागण्यग्रामगानध्रवणेन निजकृष्णोपरि नाभ्यसूयन्ति प्रत्युत प्रमोदन्ते
इति सुमनसः । तेषामेणीदृशो वशादेव्यः प्रम्णा हृदयहार्दनं क्षेहेन ग्रास्यन्ति । किमता
देव्यः । अनुगुणीकृताः स्वस्वरानुयायिनीविहिता निजालापसदृशीकृता वेणवो वशास्तथा
वीणा याभिः ॥

शौण्डीर्यचङ्क्रमणचारिमदानलीला-

श्रीभिर्यतो मम सुतस्तमधो विधाता ।

आरोढुमन्तरिति जम्भनिशुम्भकुम्भ-

कुम्भस्थले किमनया हृदि काम्यते स्म ॥ ७ ॥

अनया नाधीदेव्या । किमुत्प्रेक्ष्यते । इति हेतोः जम्भनिशुम्भस्य अक्रस्य कुम्भिन ऐ-
रावणस्य कुम्भस्थले स्कन्धप्रदेशे आरोढुं चष्टितुं काम्यते स्म चक्रमे । कुम्भस्थले चष्टित्वा
उपवेष्टुं वाञ्छयते स्मेत्यर्थः । यतो यस्मान्कारणात् । शौण्डीर्यस्य पराक्रमस्य । 'पौरुष
विक्रमः शौर्यं शौण्डीर्यं च पराक्रमे' इति हैम्याम् । तथा—चङ्क्रमणचारिम्णो मन्यरग-
तिविलासमञ्जुलत्वस्य, तथा—दानस्य विश्राणनस्य मदवारिणो वा, लीला आधिक्याति-
शयविलासास्तासां श्रीभिः कृत्वा मम सुतो नन्दनस्तमैरावणमधो विधाता अधः कर्ता ।
तिरस्करिष्यतीत्यर्थः ॥

यत्तत्सुतो मधुरिवावनिजव्रजानां

कर्ता यशःसुरभिदिग्बलयः प्रबोधम् ।

प्रीतिं प्रणेतुमृतुना किमिति सितास्या

ग्रीष्माग्रजेन सह कामयते स्म चित्ते ॥ ८ ॥

यद्यस्मात्कारणात् तत्सुतस्तस्या नार्थदेव्याः सुतः पुत्रः, मधुरिव वमन्तसमयवत् अ-
वनौ पृथिव्या जाता अवनिजा जना इमाश्च । 'भुविदिविजमहि(र्हा ?)यम्' इत्यजितशा-
न्तिस्तववचनात् । भुविजा जना दिविजा देवाः अलुक्समानेन नामानि यथा 'दिविपदो
देवाः' 'क्षितिग्रहः कारस्क्रो विष्टरः' इति हैम्याम् । तथा 'नृत्यन्ति भीमानुजगोजभाजः' ।
भीमानुजोऽर्जुनः स एव गोजः शास्त्री तं भजन्ते इति विदग्धसुखमण्डने । तेषां व्रजास्तेषां
प्रबोधं प्रतिबोधं विकासं कर्ता करिष्यति । किमृतस्तत्सुतः । यशोभिः कीर्तिभिः सु-
रभि सुगन्धं वातितं दिग्बलय दिशां विभागो यस्मात् । अथ वा । यशःसुरभीकृत-
दिग्बलयः यशसा स्वकीर्त्या सुरभीकृत सकलदिग्बलं येन । कृतमध्यमपदस्य लोपे नि-
मित्ताभावै नैमिषित्तिरूप्यभावः । कृधातौ परे चिप्रत्ययनिमित्ते गते दीर्घस्याप्यभावो जात

इति । सुरभिदिग्बलयो वसन्तोऽपि । विविधविकसिततरुक्रुमुपपरिमलैः सुगन्धीकृता-
खिलदिग्बलः स्यान् । इति हेतोः स्मितास्या हसितवदना नार्यीदेवी ग्रीष्माग्रजेन नि-
दायसमयवृद्धभ्रात्रा दृष्णकालात्प्रथमजत्वेन वसन्तानन्तरं हि ग्रीष्मसमयोद्भवनात् ।
क्रतुना वसन्तक्रतुना सर्वं सार्धं प्रीतिं लेहं प्रणेतुं कर्तुं हृदि चित्ते कामयते स्म
ईदृते स्म ॥

तस्याः सुतो रविरिवाम्बुजपाणिविश्व-

चक्षुः प्रबोधकरकृततमा महस्वी ।

भावी यतः किमिति पद्मदृशा च काङ्क्षे

तन्मण्डलं स्वसदनेऽनिशमुज्जिहानम् ॥ ९ ॥

यतः कारणात्तस्या नार्यीदेव्याः सुतः पुत्रो रविर्मानुमानिव अम्बुजे पद्मे इव पाणी
हस्ता यरय । तथा—अम्बुजमाकृत्वा कमल पाणौ यस्य । तथा—विश्वस्य जगजनस्य धर्ममा-
ग्रेप्रकाशकत्वेन चक्षुरिव चक्षुः । तथा प्रबोध तत्त्वज्ञानं तस्य करः कारकः । प्रतिबोधदायक
इत्यर्थः । तथा कृत छिन्नं तमः पापमज्ञानं वा येन स तादृशो भावी भविष्यति । रवि-
स्तु—कमलकलितकरः जगच्चक्षुर्नामा । प्रबोधो विनिद्रता जागरणं तत्कारकः दलित-
न्वकारश्च वर्तते । पुनः क्रिभूतः । महस्वी प्रतापवान् । कुदशामवृष्ट्यः । अथ वा—
उत्सववान् । उत्सववाच्यपि महःशब्दः सकारान्नोऽप्यस्ति । यथा नैषधे—‘एन मह-
स्विनमुपेहि सदारुणोच्चैः’ इति । महस्विनमुत्सववन्तमिति तद्वृत्तिः । यत्र यवैष व्रजति
तत्र तत्रोत्सवपरम्पराः पदे पदे भविष्यन्तीत्यर्थः । रविरपि तेजस्वी इति हेतोः किमु-
द्रेभ्यते । पद्मदृशा कमललोचनया नार्यीदेव्या तया तन्मण्डलं रविचिम्बमनिशमहोरात्रं
स्वसदने निजमन्त्रिरे उज्जिहानमुदयमानं चकाङ्क्षे वाञ्छितम् ॥

स्वः सानुमन्तमधिरोढुमथात्मदर्शी-

कर्तुं विधुं पुनरपांपतिमुत्तरीतुम् ।

सिद्धालयेष्वपि सभाजयितुं जिनान्ता

गर्भानुभावत इयेष यथार्हदम्बा ॥ १० ॥

मा नार्यी गर्भानुभावतः शुभगर्भप्रभावात् स्वः सानुमन्तं सुमेरुम् । ‘प्लसानुः सुमेरुः
स्वः स्वर्गोद्गमनतो गिरिः’ इति हन्याम् । अधिरोढुमध्यासितुं चढितुम् । अथ पुन-
र्विधुं चन्द्रमसमात्मदर्शीकर्तुं दर्पणं विधातुम् । स्वाननविलोकनायेति शेषः । पुनरन्यत् ।
अपरापतिं सनुद्गमुत्तरीतुं स्वभुजाभ्यानाखिलानपि जलमाक्रम्य तीर्त्वा परतटे प्रयातुम् ।
अपि पुनः सिद्धालयेषु शाश्वतजित्प्राप्तादेशु जिनान् शाश्वतनामभाजं ऋषमवर्षमानच-
रान्ननगरिरेषान् तीर्थहृत्प्रतिमाः सभाजयितुं पूजयितुम् । ‘सभाजनं नत्र ससर्जं तेषां
सभाजने पदरतिं विस्मिने मा’ इति नेपथे । सभाजनं पूजनमिति नवृत्तिः । ‘सभाजनार्थं

समाजयति' इति क्रियाकलपे । तथा 'श्रुत्वा विनिर्दिश्य सभा समाजितम्' इत्यपि नन्दे । समया समाजनेन समाजित पूजितमिति तद्वृत्तिः । अथ प्रस्तुतम् । श्रेयसपूर्वोक्त मन्दराधिरौहणादि सर्वमपि वाञ्छति स्म । केच । अर्हदम्बैव । यथा जिनजननी श्रीजिनम् भानुभावात् पूर्वोक्तप्रकारानन्यामपि शुभदोहदोदृत्तप्रकारान् जानुति स्म ॥ इति दोहदाः ॥

तद्दोहदप्रकरपूर्तिविधौ सुपर्व-

बल्ल्या विधेरिह तथा स्पृहया व्यत्यासि ।

श्रेयोवतामिव ततिः परिपूर्णकामा

जज्ञे यथानतिचिरादियमायताक्षी ॥ ११ ॥

इहास्मिजगति तस्या गर्भवत्याः दोहदानां गर्भानुभावोद्भूताभिजापाणां प्रकरस्य समूहस्य प्रपूर्तिविधौ प्रकर्षेण संपूर्णोत्तरणप्रकारे सुपर्ववहया कल्पलतातुल्यया विधेर्जगत्छटि-कर्तुः स्पृहया वाञ्छया तथा तेन प्राप्तेन व्यत्यासि मिलनित प्रस्तुतम् । तथा कथम् । यथा आयताक्षी आयते प्रसूतिप्रमाणे कर्णान्त यावत्प्रसूते वा आक्षिणी नेत्रे गत्याः सा इय नाथी अनतिचिरात्स्तोककालादेव परिपूर्णकामा संपूर्णानुभाभिजाया निवत्तमनोग्धा जज्ञे जाता । केच । श्रेयोवता ततिरिव । यथा पुण्यान्याना जनानां त्रेणा अभिजापावि-भवनानन्तरं त्यरित प्रसूतपुण्यपत्न्यात्पूर्णमनोरया जायते ॥

सा दोहदोदयकृशीकृततत्प्रपूर्ति-

संप्रापितोपचयसंचरचारिमश्रीः ।

भाति स्म फाल्गुनविपन्नितचैत्रसान्द्री-

भूतावनीरुहततिर्विपिनस्थलीव ॥ १२ ॥

सा नाथी भाति स्म । किमृता । पूर्वं तेषां दोहदानां जगत्प्रदास्यानामुदयेनाविर्भावेन कृशीकृता दुर्बला विहिता पश्चाच्च तेषां दोहदानां प्रपूर्त्या प्रकर्षेण पूरणेन संपूर्णोभवनेन संप्रापितः सम्यक्प्रकारेण लम्बित आसादितो वा उपचयः पुष्टिर्चस्व येन ना तादृशस्य संचरस्य देहस्य चारिम्यो मनोहरतायाः श्रीर्यस्याः, चारुत्वयुक्ता लक्ष्मीर्यस्याः सा वा, समासान्तविधेरनित्यत्वात् । केच । विपिनस्थलीव यथा वनभूमिर्भाति । किमृता वनस्थ-ली । प्रथमं फाल्गुनेन फाल्गुनिकमासेन विगतानि पत्राणि पर्णानि येभ्यस्ते विपशाः । वि-पशान् करोतीति विपत्रयति । 'तत्करोति तदाचष्टे' इतीन्द्रप्रत्ययः । विपत्रयन्ते स्म इति विपत्रिताः । अथवा । विपत्रत्व सजातमेष्टेषां वा । 'इतो जाताथे' इतीत प्रत्ययेऽपि । विपत्रिताः पत्रारहिताः कृता इत्यर्थः । पश्चाच्चैत्रेण मधुमासेन सान्द्रीभूताः पल्लवपुष्पफलै-र्घनच्छाया जाता अवनीरुहा वृक्षास्ते विद्यन्ते यस्या सा ॥

निस्तीर्य दोहदमवातिमयैणचक्षु-

र्भेदस्वितामवयवेषु बभौ वहन्ती ।

स्मेरद्वलैरुपचिता नवशारदीन-

नालीकिनीवदत्तिवाहितवारिवाहा ॥ १३ ॥

अथ दोहद्वपूर्णभवनानन्तरम् । एणचधुर्द्वगनेत्रा नाथी अवयवेष्वङ्गेषु मेदस्वितां प्राप्य नहन्ती विभ्रती सती वभौ राजते स्म । किं कृत्वा । दोहदेभ्यो गर्भानुभावोत्पन्नविविधानि लाघेभ्यो भवासुत्पन्नामार्ति पीडां चिन्तां वा निस्तीर्ये निरस्य । किवत् । नवशारदीन-नालीकिनीवत् । यथा नवा नूतना शारदीना शरत्कालसंघन्धिनी नालीकिनी कमलिनी स्मेरद्विविकसद्भिः । 'स्मेरदम्भोरुहाराम' इति पाण्डवचरित्रे । दृढैः पत्रैरुपचिता गुण्या कृता । पुनः किंभूता । अतिवाहेतो वारिवाहो मेघसमयो यया । 'वर्षासु कमलानि शीर्यन्ते विद्रागपङ्कजसरवि' इति चम्पूकथायाम् । 'त्रिदिवसमुद्भवन्ति प्रोन्मीलस्तु नीलनी-रजेषु शरच्छ्रीकटाक्षेष्विव' इत्यपि चम्पूकथायाम् ॥

शुद्धां क्रियां विदधतामधिमूर्यदेश

भावीरितः किमिति भागवतैः प्रतापैः ।

आनन्दपूर्वविमलव्रतिवासवस्तां

प्रागजन्मनः समय एव समुद्धार ॥ १४ ॥

आनन्द इति शब्दः पूर्व यस्य तादृशो विमलः एतावता आनन्दविमलनामा व्रतिनां साधूनां मध्ये वासवः शक्रः सुरीन्द्रः जन्मनः प्राक्समये एवार्थात् श्रीहीरविजयसूरिजन्म-कालात्प्राक् पूर्वकमेव निर्दोषां निरवधां क्रियामनुष्ठानमुद्धार समुद्धारति स्म । एतावता हीरकुमारे गर्भेऽवतीर्णमात्र एवानन्दविमलसूरिः क्रियोद्धारं कृतवानित्यर्थः । किमुत्प्रेक्ष्यते । भागवतैर्भविष्यत्सूरिसंयन्धिभिः प्रतापैः प्रभावैर्माहात्म्यैः । 'स प्रतापः प्रभाववत्' इति है-म्याम् । इति हेतोः ईरितः प्रेरितः किम् । यत्कारणात् एष हीरविजयसूरिः शुद्धा निर्मलां क्रियामनुष्ठानं विदधता साधूनामधिमूरधिपतिर्भावी स्वामी भविष्यति । प्रागित्यव्ययम् ॥

कालागुरुद्रवकरम्बितगन्धधूली-

पत्रावलीकलितपाण्डुरगण्डभाजा ।

छायाधरः शरदपास्तपयोदरोधो-

ऽवश्याय दीधितिरहस्यत तन्मुखेन ॥ १५ ॥

तन्मुखेन नाथोवदनेन अवश्यायदोधितिर्हिमद्युतिः । 'अवश्यायस्तु तुहिनं प्रालेपं मि-दिका हिमम्' इति हैम्याम् । अहस्यत इति । तिरस्कृत इत्यर्थः । किमुतेन तन्मुखे-न । कालागुरुद्रवेण काकतुण्डस्य पयसा पङ्केन वा करम्बिताया व्यासाया गन्धधूल्या-यत्तूर्याः पत्रावलीभिः कलितौ संयुतौ । तथा—गर्भानुभावात्पाण्डुरौ विशदौ गण्डौ क-पोलौ भजतीति भाक् तेन भाजा उन्मत्तद्वल्लभगम्पदजललिवितविचित्रपद्ममङ्गमव्यविषु-लकपोलमण्डलेन मुखेन । 'शशाङ्कमन्तःस्फुरत्कलद्रमुपहसन्ती' इति चम्पूकथायाम् ।

किभूतश्चन्द्रः । छायामन्तःश्यामतां भङ्गतीति । पुनः किभूत' । शरदा घनात्ययेन भ-
पास्तो निराकृतः पयोदना मेघानाम् । 'प्रावृषेण्यो घनो जलदायी न शरदः' । यन
उक्तम्—'अन्ये ते [खलु नीरदा] जलधरास्तृण्णा विनिघ्नन्ति ये भ्रातश्चातक किं
कृथात्र रटितैः खिन्नोऽस्ति विश्राम्यताम् । मेघः शरद एष काशधवलः पानीयरेक्तोऽरो
गर्जत्येव हि केवल भृशमपा नो पिन्दुमुद्यच्छति ॥' इति वर्षाहाष्टके । अतः पयोदनाम
सार्थकम् । रोधो रुन्धन यस्याः ॥

लीलाचलद्वलगा विगलन्मरन्द-

लुभ्यन्निलीनमधुपा सितपद्मपङ्क्तिः ।

प्रस्पन्दमाननयनेन सविभ्रमभू-

भाजा यदीयवदनेन विडम्ब्यते स्म ॥ १६ ॥

यदीयवदनेन गर्भसमयत्वात् पाण्डिममण्डितेन नाथीमुत्तेन सितपद्मपङ्क्तिः कुमुदमण्डली ।
'श्वेते तु तत्र कुमुदम्' इति हैम्याम् । विडम्ब्यते स्म अनुक्रियते स्म । 'गुण्डरीकातपग्रस्तं
विकसत्कासचामरः । ऋतुविडम्बयामास न पुनः प्राप तच्छिद्रम् ॥' इति रघौ । शरद-
तुस्तं रघु राजान विडम्बयामास । अत्र चामरादिभिरनुचकार, पर तत्क्ष्मीं न प्रापेति
तद्वृत्तिः । किभूतेन वदनेन । प्रस्पन्दमाने स्वभावचपले नयने लोचने यस्मिन् । 'प्रस्पन्द-
मानपरप्रेतरतारमन्तश्चक्षुस्तत्र प्रचलितध्रमर च पद्मम्' इति रघौ । पुनः किभूतेन मुखे-
न । सह विभ्रमेण विलासेन वर्तते तादृशी भ्रवं नयनोर्वगेमपद्मति भजतीति । किभूता
सितपद्मपङ्क्तिः । लीलया नातिशयेन मन्दमरुत्प्रेरणया चलता लोलीभवता दलाना प-
द्मपाणां गणो यत्र । पुनः किभूता । विगलन्तो निष्पतन्तो ये मरन्दा मयूनि तदर्थं लु-
भ्यन्तो लोलुपीभवन्तोऽत एव निलीनाः कोशान्नामैश्वर्यलाभ्य स्थिता मधुपा भ्रमरा
यस्याम् । तादृशी कुमुदावली सगर्भत्वेन पाण्डुरमुखस्थोपमानाभेदम् । स्वभावमुखस्या-
न्योऽर्थः । नि'सरन्मधुकृते लुब्धीभवतां निलीनाना च भृङ्गाणामासितमवस्थित यत्र
तादृक् पद्मपङ्क्तिः हसिता ॥

नीलारविन्दनयना कलमावदाता

बन्धूकदन्तवसना सितकान्तिवक्त्रा ।

काससिता कुमुदिनी सुरभिर्मराल-

लीलागतिः सरसि वाजनि सा तदानीम् ॥ १७ ॥

सा नाथी तदानीं तस्मिन् गर्भाधानसमये शरदिव घनात्ययसमय इव अजनि सजाता ।
किभूता नाथी देवी शरच्च । नीलारविन्दे इन्दीवरे । 'नीले तु स्यादिन्दीवरम्' इति है-
म्याम् । उत्पले तद्वत्ते एव वा नयने यस्याः । पुनः किभूता । कलमा कलमनामशालयः
तद्वत्तैश्चावदाता गौरिकान्तिः । पुनः किभूता । बन्धुकानि बन्धुजीवकतरकुसुमानि म-

ध्याह एव विकसनशीलानि 'विपोरियां' इति लोके प्रसिद्धानि । 'बन्धूकप्रसवारणाम्बर-
धराम्' इति लघुस्तवे । तथा 'बन्धूकबन्धूमवदेतदस्या मुखेन्दुनानेन सहोष्णिजहानाम्'
इति नैपथेऽपि । तद्वत्तान्येव वा दन्तवसनमधरो यस्याः । पुनः किंभूता । सिता उ-
ज्ज्वला कान्तिर्यस्य तादृक् वक्त्रं मुखं यस्याः । पक्षे सितकान्तिश्चन्द्र एव वदनं
यस्याः । पुनः किंभूता । काशः ईषीकाः कासाः प्रसिद्धास्तद्वत्ते एव स्मितमीषद्वसितं
यस्याः । पुनः किंभूता । कुमुदिन्यः कैरविण्यस्तथा तामिष्य मुरमिः सुगन्धिः । पुनः
किंभूता । मराला राजहंसास्तद्वत्तेषां च लीलया मन्यरतया गतिर्गमनं यस्यां वा ।
वर्षासु हसा मानसरसि यान्ति । 'प्रोषितकलहंसवयसि' इति चम्पूकयायां मेघवर्णने ।
प्रोषिता मानसं प्रति प्रस्थापिताः कलहंसा एव वयसि पक्षिणो येनेति तद्विपनके ।
तथा 'शरदि पुनरत्रायान्ति' इति कविसमयः ॥

माणिक्यभूषणगणैर्न तदा कदाचि-

त्वेदोदयाद्वपुरभूप्यत चन्द्रमुख्या ।

क्रीडागतामंकरावचिताम्बुजातां

जानेऽनुयातुमनसा सरितं सुराणाम् ॥ १८ ॥

तदा गर्भसमये चन्द्रमुख्या नार्योदेव्या विधुवदनया कदाचिदपि माणिक्यानां मणी-
नामुपलक्षणास्त्वेवर्णरजतादीनां भूषणानामाभरणानां गणैः समूहैः वपुः स्वशरीरं नाभूष्यत
न भूषितं नालंकृतवती(?) । अल्पशब्दस्त्वभावस्यैव वाची । नालंकृते । कस्मात् । खेदो-
दयात् गर्भधारणनिर्वेदाविर्भावात् । तत्राहमेवं जाने उत्प्रेक्ष्यते वा । क्रीडार्यं जलावगाह-
लंटाटते आगतानाममराणामर्योदेवीसखानां देवानां कैरहस्तैरवचितानि स्वप्रियाहारा-
वतंसादिक्रियाकृते ऋण्टतानि । गृहीतानीत्यर्थः । अम्बुजानि कमलानि यस्यां तादृशीं
सुराणां सरितं देवनदीं स्वर्गद्वामनुयातुं स्वेनानुक्तुं कामयेव । अत्र जाने इवार्थे ॥

रेजे स्तनाननविनीलिममञ्जुलेन

यस्याः समुज्ज्वलपयोधरयामलेन ।

केलीकृते मरकिताङ्कितसानुनेव

रौप्येण शैल्युगलेन मनोभवस्य ॥ १९ ॥

यस्या गर्भवत्याः समुज्ज्वलेन गर्मानुभावात्पाण्डुरीभूतेन पयोधरयामलेन स्तनद्वन्द्वेन
रेजे । तथा—'एतावन्तमस्तकपिण्डपाण्डुरसुषुब्धकदयामलिनालंकृतम् आपूर्वमाणमन्तः-
शरीरं क्षणान्तरान् पयोधरद्वन्द्वसुद्वन्द्वी' इति चम्पूकयायाम् । किंभूतेन । स्तनानन-
नोपलक्षणां नालिना प्रकृष्टस्यामलेन मञ्जुलेन मनोज्ञेन । इवोत्प्रेक्ष्यते । मनोभवस्य
मनोभवा रेजेकृते श्रीधर्य रौप्येण रजतसंयन्धिना शैल्युगेन गिरियुगेमेव । किंभूते-
न । मञ्जुलरनगर्भनीलिममिभिरङ्कित कान्तिम् । रचितमित्यर्थः । सानु शिखरं यत्र ॥

यस्याः समेचकिमचूचुकचञ्चुरेण
 व्यभ्राजि शुभ्रिमभृता स्तनयोर्द्वयेन ।
 यन्मानसाश्रयनिवासिरतीशरत्यो-
 र्विप्रो विनोदमधुपाङ्कुकुमुद्युगेन ॥ २० ॥
 प्रेम्णा प्रणेतुमजरामरतां प्रसद्य
 विश्राणितेन विधिना कुसुमायुधेन ।
 रौप्येण नीलदृषदां दधता पिधानं
 पीयूषपूर्णकलशीयुगलेन किं वा ॥ २१ ॥

यस्या गुर्विण्याः स्तनयोर्द्वयेन व्यभ्राजि शुभ्रमे । किमूतेन । सह मेचकिम्रा श्याम-
 लत्वेन वर्तते ये ते समेचकिमनी कृष्णत्वकलिते तादृशे चूचुके स्तनयुक्ते ताभ्यां चञ्चुरेण
 मनोहारिणा । पुनः किमूतेन । शुभ्रिमाण पाण्डुरता विमर्तीति । तत्र वयमेव विद्मः ।
 उत्प्रेक्षामहे वा । यन्मानसं नाधीचितं तदेवाश्रयः स्थानं गृह वा तत्र निवसनशीलयो
 रतीशरत्योः स्मरतद्भार्ययोः विनोदार्थं क्रीडाकृते मधुकरा भ्रमरा अङ्गे क्रोडे सन्त्यस्येति
 तादृश कुसुयुगेन कैरवद्वयेनैव किं वा । अथ वा प्रसद्य प्रसन्नीभूय विधिना ब्रह्मणा
 कुसुमायुषस्य मदनस्य विश्राणितेन प्रदत्तेन रौप्येण राजतेन रजतसंबन्धिना पीयूषपूर्णेन
 अमृतभृतेन सुधारसपरिपूरितेन कलशीयुगेन कुम्भीद्वयेनैव । कुम्भकलशशब्दौ पुंस्त्री-
 लिङ्गे । 'अवलम्बितकर्णशङ्कुलीकलशी क रचयन्नवोचत' इति नैषधे । कलशीयुगेन
 किङ्कुर्वता । नीलदृषदा हरिन्मणीना पिधान दधता विभ्रता । किं कर्तुं इत्तेन । प्रेम्णा
 पितामहत्वलेहेन अजरामरता जरामरणराहित्य प्रणेतुं कर्तुम् ॥ युगमम् ॥

पीनस्तनद्वयममेचकितं पयोभि-
 स्तस्याः क्षणं क्षणमपूर्यत गर्भवत्याः ।
 सान्द्रै रसैरिव विकस्वरैरविण्याः

कोशद्विकं विशदिमश्रियमुद्वहन्त्याः ॥ २२ ॥

तस्या गर्भवत्या गुर्विण्याः पीनं पृष्ठं तथा अमेचकितं पाण्डुरीभूत स्तनद्वयं कुचद्वन्द्वं
 क्षणं क्षणं पयोभिः स्तन्यैः । दुग्धैरित्यर्थः । अपूर्यत पूर्णं जायते स्म । निभृत श्रियते स्म ।
 किमिव कोशद्विकमिव । यथा विकस्वराया विकसनशीलायाः । 'प्रभातेऽम्भोजिनीवापि
 किं चाकस्माद्विकस्वरा' इति पाण्डवचरित्रे । कैरविण्याः कुमुदिन्याः मुकुलयुगलं क्षणं
 क्षणं सान्द्रैर्वहलैर्नै रसैर्मकरन्दैः संपूर्यते । किं कुर्वत्याः कैरविण्याः । विशदिन्नः श्वेत-
 तायाः श्रिय शोभा तस्या अप्यर्थस्त्वनिः । विशदिन्ना सतीत्वेन । 'असूर्यपद्मा राजदाराः'
 इति वचनात् । नैर्मत्येन पावित्र्येण वा युक्ता श्रियं लक्ष्मीमिन्दिरा वा उद्वहन्त्या
 विभ्राणायाः ॥

दम्भोलिभूषणभरोद्भवदंशुचाप-

चक्राङ्कितेन पयसा परिपूरितेन ।

आदीयते किमु समुन्नमता चकोर-

चक्षुःपयोधरयुगेन पयोधरश्रीः ॥ २३ ॥

चकोरी चकोरश्च चकोरी । 'पुमान् स्त्रिया' स्त्रिया सहोक्तौ पुमान् शिष्यते न स्त्री इति प्राक्रियासूत्रेण चकोरी तयोश्चक्षुषी इव रक्तै चक्षुषी नेत्रे यस्यास्तस्याः । पयोधरयुगेन स्तनद्वन्द्वेन । किमूत्रेक्ष्यते । पयोधराणां जलवाहानां मेघानां श्रीः लक्ष्मीः शोभा वा आदीयते किमु पृथ्यते इव । किभूतेन पयोधरयुगेन । दम्भोलीनां वज्ररत्नानामभरणानां भराद्द्विन्दादुद्भवन्तः प्रकट्टाः जायमाना ये विःसरन्तो वा अश्वः किरणास्ते । अथात् प्रारब्धेन चापचक्रेण धनुर्मण्डलेन अङ्कितेन कलितेन । 'दृष्टसन्मयूखमजरीरचितेन्द्रचापचक्राण्याभरणाणि' इति चम्पूकपायाम् । तथा 'वृता विभूषामणिरदिभक्त्युक्तैः' इति नैपथेऽपि । पुनः किभूतेन । स सम्यक् समीचीन यथा स्यात्तथा उन्नमता उच्चैर्भवता उन्नतीभवता च । पुनः किभूतेन । पयसा स्तन्येन पानीयेन च परि सामन्त्येन पूरितेन भूतेन ॥ इति कपोलस्तनादिपाण्डिमा स्तनयोः पयःपूर्णत्वं च ॥

संपूर्णचन्द्रवदना प्रसवोन्मुखत्वं

पूर्णेऽथ गर्भसमये विभरांवभूव ।

वर्षाभिमुख्यमुपकण्ठवितिष्ठमान-

ज्येष्ठोन्मुखीकृतजनान्मुदमण्डलीव ॥ २४ ॥

अथ सार्धसप्तदिनाधिकनवमासपूर्णीभवन्नोत्तरं संपूर्णः षोडशकलकलितः पूर्णिमा-संवन्धी । चेदेकयापि कलया यन्नेन्दुहीनः स्यात्सा तिथिरनुमितिरित्युच्यते । 'कलाहीने त्वनुमितिः' इति हंसीवचनात् । पूर्णिमाग्रामेव संपूर्णश्चन्द्रः स्यादतः संपूर्णचन्द्रवदनेति । तेन पूर्णिमाग्रामभ्युदितो यश्चन्द्रस्तद्वद्वदन वक्त्र वस्यां पार्वणेन्दुसुखी सा नाथी गर्भस्य समये काले पूर्णे परिपूर्तिभाव प्राप्ते सति सार्धसप्तदिनाधिकनवसु मासेषु संपूर्णीभूतेषु गस्तु प्रसवस्य सत्तानजननस्य उन्मुखतां विभरावभूव धारवामान दधाति स्म । केव । अम्बुदमण्डलीव । यथा मेघमाला कादम्बिनी वर्षेण वर्षेः श्रष्टिस्तस्याभिमुख्यं वर्षणसंमुखता घटे । किभूता सा कादम्बिनी च । उपकण्ठे सगोपे विनिष्मानाः स्थाति लुर्वाणा ज्येष्ठाः कुलवृद्धस्त्रियो ज्येष्ठमासश्च यस्याः । पुनः किभूता । उन्मुखीभूता गर्भाभुभावगतलोकोत्तरप्रभावसत्तानावलोकनावेमुत्कर्णीकृता उन्मुखत्वाद् कृताः । वर्षाकाले हि लोका उन्मुखीभूव मेघागम विलोकन्ते । यथा वक्त्रकथायाम्—'तिरन्कृतगशाङ्कान्निकटागेबन्मुखमण्डलाः' । अथ नृपपत्न्यम्—स्त्रियः वर्षांश्च किभूताः । तिरन्कृतः अशाङ्क्य कर्गन्कलापः शोभागमुदाग्रे येन नादशमुदाग्रेन

मुखमण्डल यासां तथा तिरस्कृता आञ्छादिता अशाङ्कस्य चन्द्रस्य कान्तिश्चन्द्रिका
यामिस्तथा काय पयोवाहपार्नायाय लापा कुटुम्बीजनजेगीयमानरासकासैरुच
मेघागमविलोकनार्थमूर्ध्वं मुख वदन येषां तादृशा मण्डला देशा यामु इति । तादृशा
जना विश्वलोकाश्च यथा ॥

वंश्यैः सुधाशनचिकित्सकयोरिवार्भ-

भूत्याविनिर्मितिविशारदतां दधानैः ।

अध्यूपिरेऽखिलमिषग्वृषभैर्महेभ्य-

जम्भद्विषद्ववनगर्भभुवः प्रदेशाः ॥ २५ ॥

अर्भस्य बालकस्य भूत्याद्या विनिर्मितां करणे विजारदना पाण्डित्य दधानैर्विभ्रद्भिः
अखिलेषु समग्रेषु मिषेषु वैद्येषु प्रधानत्वाद्वृषभा पुङ्गवास्तैः । दायीप्रमुखैरित्यर्थः । तथा
'कृमारभृत्याकुशलरधिष्ठिते मिषगिभरासैरथ गर्भवेदमनि' इति रघो । महेभ्येषु महाव्य-
वहारिषु जम्भद्विषतः शक्रस्य सर्वोत्कृष्टत्वात्कुरासहस्य भवनस्य गेहस्य गर्भभुवो
मध्यभूमेः प्रदेशा विभागा अध्यूपिरे । आशिथ्रियिरे । संश्रिता । उत्प्रेक्ष्यते । वैद्यैः
सुधाशनानां देवानां चिकित्सकयोर्वैद्ययोर्दत्तयोः स्वर्लोकवैद्ययोर्वैद्यैर्गोत्रे समुत्पन्नैरिव ॥
इति प्रसवममय' ॥

लभं गुरौ शिखिनि शीलति युग्मनाम

भूमीभवे भजति खिङ्ग इवाथ कन्याम् ।

याते तुलां सितमरीचिसुते सिते च

सूरेऽपि सारस इवालिबिलासशीले ॥ २६ ॥

राहौ पुनः सुकृतिनीव धनं प्रपन्ने

पत्यौ रतेरिव विधौ मकराश्रयेव ।

मीनं शनौ सलिलवन्मदयत्यदीन-

मित्थं ग्रहेषु तदयाभ्युदयावहेषु ॥ २७ ॥

विश्वावनीधरशिलीमुखपूषसंख्ये

संवत्सरेऽवनिपुरंदरविक्रमार्कात् ।

मासः सहस्र विशदश्रियमाश्रयन्त्यां

जन्मानुभावत इवास्य तिथौ नवम्याम् ॥ २८ ॥

लग्नोदयेऽथ शुभशंसिनि सार्वभौम-

जन्मोचितेऽहनि ससाधिमधिष्ययोगे ।

कूलंकपा मखमुजामिव केकियान-
 माखण्डलामृतमयखसुखी जयं वा ॥ २९ ॥
 आमोदमम्बुरुहिणीव विजृम्भमाणा
 पञ्चाचिषं गुचिमरीचिचकोरचक्षुः ।
 सौदामनीवलयमम्बुदमालिकेव
 पृथ्वीव तीर्थमनघं कृषिमुर्वरैव ॥ ३० ॥
 पीयूषकान्तिमिव दुग्धपयोधिवेला
 सिंहं महासृगरिपोरिव वा महेला ।
 विश्वावगोधमिव वासरचक्रलक्ष्मीः
 श्रीखण्डसालमिव वा मलयाचलोर्वी ॥ ३१ ॥
 शृङ्गारयोनिमिव नीरजनाभपत्नी
 राज्ञः प्रतापमिव वा जगतीजयश्रीः ।
 आचार्यमध्वरमुजामिव फाल्गुनी सा
 नाथी क्रमेण तनयं जनयांचकार ॥ ३२ ॥

(सप्तमिः कुलकम्)

सा नाथी क्रमेण परिपाठ्या तनय नन्दन जनयांवभूव जनयति स्म । कस्मि-
 न्सति । लजं मूर्ते तनुभवन गुरौ बृहस्पतां, तथा शिखिनि केतुग्रहे । 'अश्लेषाभूः शिखी
 केतुः' इति ह्यम्याम् । शीलति भजति सति । किंभूतं लम्पम् । युग्म मिथुनमिति नाम
 यस्य इति गुरुकेतूलये । पुनः कस्मिन्सति । भूमीमव मङ्गले कन्यां भजत्याश्रयति
 सति । कस्मिन्निव । सिद्ध इव । यथा विटः कन्यां कुमारिकामपरेणीतां स्त्रियं भजते ।
 इति कन्यायां मङ्गलः । पुनः कस्मिन्सति । सितमरीचेन्द्रस्व सुते बुधे च पुनः
 सिते शुके सति । किंभूते बुधे शुके च । यावे प्राप्ते । काम् । तुलां तुलानामलम्पम् ।
 धर्यातुलायां बुधे शुके च सति । अपि पुनः । सूरौ सूर्ये अलिनाम वृश्चिकलम्पं तत्र यो
 विलासः । 'लस श्लेषणक्रीडनयोः' इति धात्वर्थान् । श्लेषणमाश्रयण स्थितिः तत्र शीलं
 स्वभावो यस्य । क इव । सारस इव । यथा सारसपक्षी आल्या श्रेण्या-कृत्वा यो विलासः
 क्रीडार्थं गमनमासनं च तत्र स्वभावो यस्य यथा । 'श्रेणीवन्वाद्वितन्वद्विरस्तस्मां तोरण-
 सजम् । सारसः कलनिर्दादः कचिद्ब्रजमिताननौ ॥' इति रघौ । इति चतुर्थे वृश्चिके
 सूर्यः । पुनः । राहौ विधुतुदे धन धनलत्र प्रपन्ने सति । कस्मिन्निव । जुहुतिनि । यथा
 पुष्पवान् धनं द्रव्यं प्रपद्यते प्राप्नोति । इति धने राहुः । च पुनः । विद्यां चन्द्रे मकरो मकरलज्जं

स आश्रयोऽधिष्ठानं यस्य । कस्मिन्निव । पत्याविव । यथा रतेः पत्न्यौ भर्तारि मकरे ध्वज-
 रूपत्वाद्वाहने आश्रय आश्रयण यस्य । इति मकरे चन्द्रमाः । पुनः शर्नां शर्नश्चरे मीनं
 मीनलम् मलयति सति । किंवत् । सलिलवत् । यथा पानीय मीनं समदं कुरुते पयस्वेव
 मीनाः समदाः । इति मीने शर्नश्चरः । इति नवापि ग्रहा जन्मकुण्डल्याम् । इत्यममुना
 प्रकारेण जन्मसमये ग्रहेषु सूर्यादिखेचरेषु तस्य हीरकुमारस्य अयस्य शुभकर्मणः
 पुण्यस्य अभ्युदयस्य वर्धमानक्रीडितिप्रतापसंपद्रूपस्य महोदयस्य आवहेषु कारकेषु सत्सु ।
 पुनः कस्यां सत्याम् । नवम्यां तिथौ विद्यमानायां सत्याम् । किलक्षणायाम् । विशदश्रिय
 शैत्यलक्ष्मीमाश्रयन्त्यां सत्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—हीरकुमारस्य जन्मानुभावतः जननप्रभा-
 वादिव । तिथिः कस्य सहस्य मार्गशीर्षेनामो मासस्य । कस्मिन् । विश्वानि त्रीणि, जगन्ति
 अवनीधरा अष्टौ महाकुलशैलाः, शिलीमुखाः पञ्च स्मरवाणाः, पूषा भासुरेकः, इति
 संख्या यस्य तादृशे संवत्सरे । कस्मात् । अवनेः पृथिव्याः पुरंदरो यो विक्रमाकृत्सस्मात् ।
 एतावता सवत् १५८३ विक्रमादित्यसंवत्सरे मार्गशीर्षमासे नवम्यां तिथौ सोम-
 वासरे पूर्वाभाद्रपदमे हर्षणनामयोगे घटी १२ उपरान्तवज्रयोगे मिथुनलमे प्रवहमाने
 तद्दिने प्रह्लादनपुरवास्तव्य औकशवश्यसाहकुरापत्नी नाथी देवी सुतरलमजीजनत् । इति
 संवत्सरादिः । पुनः कस्मिन्सति । अस्य हीरकुमारस्य शुभवासिनि श्रेयः कथयितरि
 लम्बोदये मिथुनलम्बोदमे सति । पुनः कस्मिन्सति । सर्वभूमेरीश्वरः सार्वभौमश्चक्रवर्ती
 तस्य जन्मनोऽवतारस्य उचिते योग्ये अहनि वासरे सति । पुनः कस्मिन्सति । सह
 साधित्रा प्रधानत्वेन वर्तते तादृशे धिष्यस्य नक्षत्रस्य योगे सति । 'त्वयादृतः किं नरसा-
 धिमभ्रमः' इति नैषधे । नाथी नन्दनमसूत इति सचन्धः । अथोपमानान्याह—केव ।
 कूलंकषेव । यथा मखभुजां देवानां कूलंकषा नदी गङ्गा केकियानं स्वामिकार्तिक जनयतीति
 सर्वत्र योज्यम् । पुनः केव । आखण्डलामृतमयूखमुखीव । यथा आखण्डलस्य शकस्य
 अमृतमयूखमुखी पीयूषकान्तिवक्त्रा चन्द्रवदना इन्द्राणी जय जयन्तनामानमङ्गजम् ।
 पुनः केव । अम्बुसहिणीव । यथा विजृम्भमाणा विकसन्ती कमलिनी आमोद परि-
 मलम् । पुनः केव । शुचिमरीचिकोरचक्षुरिव । यथा श्वेतद्युतेश्चन्द्रस्य चलचञ्चुलोचना
 पत्नी रोहिणी पञ्चाक्षिपुं बुधम् । पुनः केव । अम्बुदमालिकेव । यथा कादम्बिनी सां-
 दामनीं वलयं विशन्मण्डलम् । पुनः केव । पृथ्वीव । यथा वसुधरा अनघ ससारापार-
 पारावारपारप्रापकत्वेन सर्वजगज्जनश्लाघनीय तीर्थं शत्रुजयशैलादिसिद्धगमनस्थानम् ।
 'पृथ्वीव पुण्यतीर्थं सा' इति चम्पूकथायाम् । पुनः केव । सर्वरेव । यथा सर्वसस्या क्षेत्र-
 धरित्री कृषिं कर्षणम् । पुनः केव । दुग्धपयोधिवेलेव । यथा क्षीरसमुद्रवेला पीयूष-
 कान्ति चन्द्रम् । पुनः केव । महेलेव । यथा महामृगाणां गजानां रिपोर्वैरिणः केसरिणो
 महेला स्त्री सिंही । 'महिला स्यान्महेलया' इति शब्दप्रभेदे । तथा 'चक्ष परमहेलारतो-
 ऽप्यपारदारिकः' इति चम्पूकथायाम् । सिंहं मृगेन्द्रम् । पुनः केव । वासरवकलक्ष्मी-
 रिव । यथा दिनाननस्य प्रमातस्य श्रीविंशस्य जगतोऽवबोधं जागरणम् । पुनः केव । स-
 ल्याचलोर्वीव यथा मलयशैलस्य वनभूमिः श्रीखण्डं चन्दनद्रुमाङ्कुरम् । पुनः केव । नीर-

जनामस्य पद्मं ब्रह्मोत्पत्तिकमलं नामौ यस्य स कृष्णस्तस्य पत्नी जाया लक्ष्मीरेव ।
यथा कृष्णकान्ता धीः शृङ्गारद्योनिं मदनम् । पुनः केव । जगतीजयश्रीरेव । यथा राज्ञो
विजयिष्यस्य जगत्या भूमेर्विजयलक्ष्मीप्रतापम् । पुनः केव । फाल्गुनीव । यथा पूर्वा-
फाल्गुनां अध्वरभुजां यज्ञभाजिनां देवानामान्धार्थं शुरं बृहस्पतिम् ॥ सप्तभिः कुलकम् ।
इति जन्मसमयः ॥

श्यामीकृतानि कुट्टशामपकीर्तिपङ्क्तै-

ग्सन्मुखानि विशदानि विधास्यते यत् ।

एष स्वकीर्तिविमलत्रिदशस्रवन्ती-

विस्फूर्तिभिः किमिति दिक्प्रमदाः प्रसेदुः ॥ ३३ ॥

दिक्प्रमदा दिग्गङ्गनास्तज्जन्मसमये प्रसेदुः प्रसन्नीवभूतुः । निर्मल जाताः । किमुत्प्रे-
क्ष्यते—इति हेतोः । इति किम् । यदेव हीरकुमारः कुट्टशां दुर्वादिना कुमतीनां वा
अपकीर्तिभिः अपयशोभिरेव पङ्क्तैः कर्दमैः श्यामीकृतानि मलिनीकृतानि असन्मुखानि
स्त्रीयकीर्तिरेव विलसन्त्यास्त्रिजगति प्रसरन्त्यास्त्रिदशस्रवन्त्या गङ्गाया विस्फूर्तिभिर्विल-
सन्विशदान्युज्ज्वलानि विधास्यते करिष्यतीति । पङ्क्तलुषिताना हि गङ्गासलिलक्षालनेन
निर्मलीभवनं युक्तिमदेव । पङ्क्तौ कर्दमे च । गङ्गात्वानात्पापगमनेन निर्मलीभवत्वेन प्रस-
प्रता स्यादेव ॥

भावी यदेव पृथुकः सुमनोनिषेव्य-

स्तदृष्टयो दिव इतीव गृहे निषेतुः ।

हन्ता यतः स तमसां तमसामिवारिः

प्रागेव तैः किमिति भीतिवशात्प्रणेशे ॥ ३४ ॥

यद्यस्मात्कारणान् नाथीनन्दनः पृथुकः बालकः सुमनोभिर्देवनिषेव्य उपास्यो भावी
भविष्यति । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः तदृष्टयः सुमनोवर्षणानि पुष्पवृष्टयः दिवो व्योम-
मण्डलान् गृहे अर्धातद्भवने निषेतुः पतिताः । ‘चित्रोचितमतिबहलपतत्पुष्पवृष्टया’
इति नलजन्मसमये चन्द्रकथायाम् । पुनर्वत्कारणात्स कुमारस्तनसामज्ञानानां पापानां वा
आरिहन्ता निवारकः भावी भविष्यति । क इव । तमसामरिरेव । यथा ध्वन्ताना
शत्रुर्गन्तान् तमगामन्धकाराणां हन्ता घातको भवति । किमुत्प्रेक्ष्यते—इति भीतिव-
शाद्गन्धार्धान्यान् प्रागेव पूर्वमेव तद्वपुःप्रभामरैरर्थोक्षिरन्तस्तमोर्भरैः सूतिकावृष्टात्य-
पेरो प्रणष्टम् । पन्थयितमित्यर्थः । ‘सुमनसः पुपे देवे महान्मनि च’ ‘तमोऽज्ञाने पापे
ध्वान्ते रात्रौ च’ इत्यनेकार्थाः ॥

लब्धश्रियानुसरता वसुभूतिपुत्रं

नारूप्यमाकलयता च युगप्रभानैः ।

18288

जज्ञे चिरादमुना विभुना ममान्तः-

प्रीत्येत्यनृत्यदिव शंभवशासनश्रीः ॥ ३५ ॥

शमोजिनस्येद शंभवं शासन मत तस्य श्रीजिनशासनलक्ष्मीरनृत्यत् नृत्यति स्म । इवोत्प्रेक्ष्यते—इति कारणादन्तश्चित्ते प्रीत्या हादेन लेहेन प्रमोदेन वा । उक्ति किम् । यच्चिरादनल्पकालादमुना कुमारेण मम जिनशासनश्रिया विभुना स्वामिना जज्ञे संजातम् । अमुना किं कुर्वता । लब्धानां विविधाना क्षीरास्रवादिकाना श्रिया शोभया संपदा वा वसुभूतिपुत्रम् । ‘श्रीइन्द्रभूति वसुभूतिपुत्र पृथ्वीभव गौतमगोत्ररत्नम्’ इति पूर्वसूरिस्तबोक्ते । वसुभूतिनाम्नो ब्राह्मणश्रेष्ठस्य पुत्र नन्दन गौतमस्वामिनमनुसरता अनुकुर्वता । च पुन. किं कुर्वता । युगप्रधानैः वज्रस्वाम्यादिभिः सूरिभिः साहाय्यं सादृश्य-माकलयता विभ्रता ॥

विश्वत्रयीश्रुतिपुटैकवतंसिकाना-

मस्माकमेष समजायत वासवेश्म ।

गम्भीरधीरिममुखाभिरधःकृतेन्दु-

श्रीभिश्च वलितमितीव गुणावलीभिः ॥ ३६ ॥

गम्भीरिमा गम्भीर्य भावप्रधानो निर्देशः । धीरिमा धैर्यं तावेव मुखे आर्द्रा यासाम् । अथवा गम्भीरश्च धीरश्च गम्भीरधीरौ गम्भीरधीरयोर्भावो गम्भीरधीरिमाणौ तावेव मुखौ प्रथमौ यासा तादृशीभिर्गुणानामावलीभिः श्रेणीभिः वलित प्रोल्लसितम् । ‘सुविकासहाससहकारिकारणोपलम्भपूर्णमनोरथेन वलितमिव वसन्तसासेन’ इति चम्पूकथायाम् । किंभूताभिर्गुणावलीभिः । अथ कृता तिरस्कृता निर्मलत्वेन इन्दुधीश्चन्द्रिकाशोभा याभिः । इवोत्प्रेक्ष्यते । इति हेतोर्वलितमिव । इति किम् । यद्विश्लेषा त्रिभुवनाना तात्स्थ्यात्त-द्वपदेशाद्विजगन्नानां श्रुतिपुटेषु कर्णपालीषु एकानामद्वैताना वतसिकानामुत्तसानाम् । ‘वष्टि भागुरिरल्लोपम्’ इत्यलोपाद्वतसिकानाम् । ‘विदर्भपुत्रीश्रवणावतसिका’ इति नैषधे । त्रैलोक्याद्वैतकर्णभरणानामस्माक गुणावलीनामेष हीरकुमारः वासवेदम निवसनसदन समजायत संजात ॥

आजन्म यद्विधुरिवैष उदेति कीर्ति-

ज्योत्स्नाः किरन्कुवलयैकविकाशकारी ।

अस्मादृशैः किमयशोऽञ्जनमादधानैः

किंचित्प्रकाशितनिशान्तदशान्तदीपैः ॥ ३७ ॥

मास्वन्मयूखविजिगीषुयदङ्गजात-

नैसर्गिकाङ्गमयमास्वदभीषुजालैः

तत्कालमल्पतमतैलदग्नैरिवोप-

दीपैरितीव समजायत दीप्तिदुःस्थैः ॥ ३८ ॥

(युग्मम्)

उपदीपैः मृत्तिकासद्यनि समीपे प्रदीपितः प्रदीपदीप्तिभिर्ज्योतिर्भिर्दुःस्थैर्दीपैः ।
विच्छार्थैरित्यर्थः । समजायत जातम् । कैः कृत्वा । भास्वतो भानोर्मयूखाः किरणान्ता-
नपि विजिगीषुभिः स्वस्फूर्सा विजेतुमिच्छुभिस्तादृशैर्यस्या नाशोदेव्या अद्भुजातस्य पुत्रस्य
नेमगिकैः स्वामागविकैः । 'तदेव नैसागिकमुन्नतत्वम्' इति रथौ । अद्भुतं काययष्टैर्भवेः ममुत्पन्नै-
र्भास्वनां दीप्यमानानामभीष्टाणां कान्तीनां जालैर्वितानैर्वृन्दैः । इवोत्प्रेक्ष्यते । तत्कालं स
एव कालो यत्र तत्तत्काल तस्मिन्नेव समये अल्पतमा अतिशयेन स्तोकास्तैलदशाः स्ने-
हवर्तयो वेपाम् । 'वृत्तिर्वर्तिश्च तद्दशा' इति हैम्याम् । तादृशैरिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—इति
हेतोः । इति किम् । यदेव हीरकुमार आजन्म जन्मसमयादारभ्य विबुधश्चन्द्र इव कु-
वलयस्य भूमण्डलस्य, उत्पलस्य च एकमद्वितीयं यथा स्थातथा विकारां(सं) प्रतिबोधं
विकचतां च करोतीत्येवशील उदेति प्रादुर्भवति । किं कुर्वन् । कीर्तिरेव औज्ज्वल्याद्वि-
स्तारवत्तया वा ज्योत्स्नाध्वन्द्रिका. किरन् विस्तारयन् । तर्हि किञ्चित्स्वल्पं प्रकाशितमु-
द्द्योतितं प्रकटीकृतं निशान्तं गृह रात्रेरन्तो वा यैस्तथा दशाया अवस्थाया वर्तेश्च अन्ते
प्रान्ते अवसाने दीर्घदीपनशीलैरेव विवैरन्मादृशैर्दीपैः । किमिति प्रयोजनं न किमपीह
कार्यम् । किं कुर्वाणं । अयशोऽपकीर्तिं । इयमलत्वात्तदेवाङ्गनं कञ्जलमादधानैः कुर्वाणै-
रद्विरद्भिः । अथवा—आ सामस्त्येन दधद्भिः ॥ युग्मम् ॥

खःकूलिनीजलविलोलनकूटकैलिः

पाटच्चरो विकचवारिजसौरभाणाम् ।

उत्फुल्लवल्लिनवनाटकसूत्रधार-

स्तं प्रेक्षितुं किमु ववौ पवनोऽनुकूलः ॥ ३९ ॥

अनुकूलन्तजन्मसमये जनानातुकूलत्वाद्रोचमानः पवनो वायुर्ववौ वाति स्म । किभू-
तः । खःकूलिन्मा गगनगङ्गाया जलस्य पयःपूरस्य विलोलेन मध्ये प्रविश्यावगाहना-
दुद्भसत्कल्लोलेलीकरणेन कृत्वा रचिता केलिविलासो येनेति गीतलम् । पुनः किभूतेन ।
विकचवारिजानाम् । अर्थात्स कूलिन्या एव । स्मेराम्मोरुहाणा सौरभाणां परिमलानां
पाटचरस्तम्बरोऽपहृता । 'स्मेराम्मोरुहपत्तने परिमलस्तेयी वसन्तानिलस्तत्रत्यैरेव यामि-
कैर्मधुकैः प्रारब्धकोलाद्वलः । निर्यातस्त्वरया चलन्निपतितः श्रीखण्डपद्मवैल्लिप्ते केरल-
कामिनीकुचतटे स्वज्जगन्नगच्छति ॥' इति भोजप्रबन्धे बागवादिन्या पानीचहारिणीरूपं
विधाय कालिदान्मवापहारार्थमुक्तम् । इति चुरमिता । पुनः किभूतेन । उत्फुल्लवल्लीनां
विक्रितितलतानां नवे नूतने नाटके नृत्यकरणे चपलीभवने मूत्रधार. मूत्रकः पाण्डवप्रा-
रम्भधारो रत्नकरी च । 'लतावल्लालात्कलागुरु' इति नैपथे । 'असौ ते बन्धुविश्वः-

मनवनाटकसूत्रभृत्' इति पाण्डवचरित्रे । इति मन्दता । त्रिविधोऽपि समीरणो वर्णितः । किमूत्रेक्ष्यते—तं कुनारं प्रेक्षितुं किम् अवलोकयितुमिव वर्णा ॥

आसीदसौ कलियुगे युगवाहुगसि-

नर्हन्निवातिशयितातिशयाश्रितत्वात् ।

एतस्य जन्मनि जिनाधिपतेरिवान्त-

प्रीतेरितीव दिवि दुन्दुभयः प्रणेदुः ॥ ४० ॥

हीरकुमारस्य जन्मनि जननसमये दिवि आकाशे दुन्दुभयो मदन(हल)भेरीं निःस्वना वा प्रणेदुर्वाचयन्ति स्म । 'उन्नदित वियत्यदृष्टमद्गलवादित्रं' इति नलजन्मनि चम्पूक-
थायाम् । तथा 'निःशेषदिविपद्वर्गप्रमोदपिशुनास्तदा । समाकर्ण्यन्त मानन्द दुन्दुभिः-
नयो दिवि ॥' इति युधिष्ठिरजन्मनि पाण्डवचरित्रे च । जिनाधिपतेरिव यथा श्रीजि-
नेश्वरस्य जन्मनि व्योमनि दुन्दुभयः प्रणदन्ति इवोत्प्रेक्ष्यते । इत्यमुना प्रकाशं
अन्तः स्वमनसि प्रीतेर्मुदः । इति किम् । यदास्मिन् कलियुगे अतिशयितं स्फूर्तिप्रार्प्ति-
रतिशयैर्महिमविशेषैराश्रितत्वादसौ शिशुः अर्हन्निव तीर्थंकर इवामीत् । किंभूतः । युग-
वद्वाह यस्य धूमरप्रमाणभुजः । आजानुवाहुरित्यर्थः ॥

एकांशवानपि कलौ शिशुनामुनाह-

मङ्गैश्चतुर्भिरुदयीह पुरा भवामि ।

धर्मेण पल्लवितमन्तरितीव जाते

विश्वामुमत्प्रमददायितदङ्गजाते ॥ ४१ ॥

विश्वेषां त्रयाणां सप्तानां वा चतुर्दशानां वा एकविंशतेर्वा । 'भुवनानि निबध्नीयाधी-
णि सप्त चतुर्दश' इति वाग्मटालकारे । वृत्त्यादावेकविंशतिरपि । जगतामसुमन्तो ज-
न्तवः तेषां प्रमोदं हर्षं ददातीत्येवशीलस्तादृशे तदङ्गजाते नाथीकुराव्यवहारिणोरङ्ग-
जाते पुत्रे जाते सति धर्मेण अन्तश्चित्ते पल्लवितम् । प्रहृष्टसित्यर्थः । 'चिरात्पल्लवितमिव
राजवशेन' इति चम्पूकथायां नलजन्माधिकारं । इति हेतोरिव । इति किम् । यद्य-
स्मात्कारणात्कलौ कलिकाले एको न द्वितीयः । अशो भागोऽर्थोचतुर्थपादो विद्यते यस्य
स एकांशवानप्यहं धर्मः । 'पदैश्चतुर्भिः सुकृते स्थिरीकृते कृतेऽमुना केन तपः प्रपेदिरे ।
भुवं यदेकाङ्घ्रि कनिष्ठया स्पृशन् दधावधर्मोऽपि कृशस्तपस्विताम् ॥' इति नैषधे ।
कृतयुगे किल धर्मैश्चतुर्भिः पादैर्विजयी मवेदधर्मं । पुनरेकाशेन स्यात्, कलियुगे तु
अधर्मैश्चतुर्भिः पादैर्धर्मस्त्वेकाशमात्र एतदेव तपस्विनां महत्तपः यद्भूमी एकपादकनि-
ष्ठाङ्गुला स्पृशन् तिष्ठति तथा कृतयुगेऽधर्मं कलियुगे तु धर्मस्तपस्वी कृशत्वं मज्जते ।
प्रस्तुतम् । अमुना कुमारेण चतुर्भिरङ्गैः सपूर्णावयवैः सर्वात्मनैव इह भरतभूमौ उदयी

अभ्युदयवान् पुरा भवामि । भविष्यामीत्यर्थः । यावत्पुराणि पातयोर्योगे भविष्यत्काले वर्तमानाः इति प्रक्रियासूत्रेण पुरायोगे वर्तमानयोरिवैक्ययोगे भविष्यदर्थः प्रकाश्यते । 'पुरेदमूर्ध्वं भवतीति वेधसा पदं किमस्याङ्कितमूर्ध्वरेखा' इति नैषधे ॥

एतद्गुणामिनवगानविधानपूर्व-

प्रारब्धताण्डवतरङ्गिरसाङ्गरङ्गः ।

प्रारप्स्यते विबुधराजसमाजरङ्गे-

ऽस्माभिर्मुदेति दिवि किं ननृतेऽप्सरोगिः ॥ ४२ ॥

रम्भातिलोत्तमोर्वशीश्रुताचीप्रमुखाभिरप्सरोगिः स्वर्गाङ्गनाभिः । किमुत्प्रेक्ष्यते । इत्यमुना प्रकारेण कृत्वा मुदा किं हर्षेणैव दिवि आकाशे ननृते नर्तितं ताण्डवममण्डि । इति किम् । विबुधानां पण्डितानां राज्ञामत एव पण्डितराजत्वान्नवस्वपि शृङ्गारादि-रत्नेषु कुशलत्व ज्ञातृत्वं च यस्य तादृक् । वास्तवार्थे देवानां नायकस्तस्य समाजः समास एव रङ्गो नर्तनस्थानं तत्र एतस्य भाविसुरेः कुमारस्य गुणानां शयनसंयमादि (दि)कावां 'त्रिशत्पद्मत्रिशिकासंख्यानां गणनातीतानां वा अभिनवानां पूर्वगीतापेक्षया नूतनानां नां गीतीनां प्राक्श्रुतगीतिश्रवणे तादृक् रसो न स्याद्यादृक् नवीनगानश्रवणे रसः समु-ज्यते । तस्मादेतस्य ध्रुवपदगानानां विधानं निर्माणं तदेव पूर्वमादिधेयं तादृशं प्रारब्ध-मुपकान्तम् । 'प्रारम्भः प्रोपतः क्रमः' इति हैम्याम् । यत्ताण्डवं नाट्यं तस्य तत्र वा तर-ङ्गयुक्ता जातास्तरङ्गिताः कलोलिता ये रसाः शृङ्गारादयो नव आस्वादो वा । 'रसः स्वादे जले वीर्ये शृङ्गारादौ विषे द्रवे । बोले रागे देहघातौ तिष्ठादौ पारदेऽपि च ॥' इत्यनेकार्थः । त एव अद्भुतमवयवः शरीरं वा तादृशो रङ्गः अस्माभिरप्सरोगिः अवाप्स्यते उपकंस्यते । 'तदनन्तरमाकाशे संगीतमुद्गृह्णन्त । रम्भोर्वशीप्रभृतयो नृत्यमप्सरसो व्यधुः ॥' इति पाण्डवचरित्रेऽर्जुनजन्माधिकारे । तथा 'स्वकान्तिसर्वस्वापहारमयादिव दिवि ननृतु-रप्सरसः' इति चम्पूकथायां दमघन्तीजन्मनि ॥ इति हीरकुमारजन्ममाहात्म्यम् ॥

प्रल्हादनाहनगरं पुरमप्यमुष्य

मूर्त्या पवित्रयितुमन्तरिवेहमानः ।

श्रीसोमसुन्दरयतिक्षितिशीतकान्ति-

र्जन्मापरं स्वयमसौ ग्रहयावभूव ॥ ४३ ॥

असौ सोमसुन्दरनामा यतीनां साधूनां मध्ये क्षितेः पृथिव्याः शीतकान्तिश्चन्द्र एता-वता राजा श्रीसोमसुन्दरसूरिः स्वयमात्मना परमन्यजन्मावतारं ग्रहयावभूव जग्राह । उपप्रेक्ष्यते । अनुस्य कुमारस्य मूर्त्या शरीरेण पुनरपि द्वितीयवारं प्रल्हादनमिति आह्वानं यस्य तादृशं नगरं पवित्रयितुं पावनीकर्तुं नोहानो वाञ्छन्निव । एकवारं सोमसुन्दरसू-रिवपुषा प्रल्हादनपुरं पवित्रित द्वितीयवारं हीरविजयसूरिमूर्त्या कृत्वा पवित्रीचिकीर्षुरिव ॥

चक्रस्य चक्रिवदुदित्वरदीप्रदीप्ति-
र्दण्डौघचण्डिमविखण्डितचण्डभास ।

इभ्यः स्वभृत्यजनराजिभिरत्युकाभिः

संवर्धयते स्म जननेन तनूभवस्य ॥ ४४ ॥

इभ्यः कुराद्व्यवहारी उत्सुकाभिरुत्कण्ठाकलिताभिः स्वस्य कुरामहेभ्यसंवन्धिन
भृत्यजनानां सेवकलोकानां राजिभिः श्रेणिभिः तनूभवस्य पुत्रस्य जननेन जन्मना संव-
र्धयते स्म वर्धाप्यते । 'अत्रान्तरे प्रियभाषिताभिधाना चेटी राजानं वर्धापयति' इति
कल्पकिरणावल्याम् । वर्धित इत्यन्यत्र । वर्धापनिका दत्तेत्यर्थः । किवत् । चक्रिवत् । यथा
चक्रवर्ती चक्रस्त्योत्पत्त्या वर्धते स्म वर्धाप्यते स्म । किभूतस्य सूनोश्चक्रस्य च । उदित्वरा
उदयनशीला प्रादुर्भवन्त्यो वा । तथा दीप्रा दीपनशीला झलझलायमाना दीप्यमाना
वा, दीप्तयः कान्तयः सरलतया निर्गमनाम् दृश्यमाना वा दण्डाकारा अत एव दण्डा इव
दण्डाः प्रसरा वा तेषामोघो निकरः तस्य चण्डिमभिरत्युग्रताभिर्विशेषेण खण्डितोऽभिभू
तश्चण्डभाः सूर्यो येन तस्य ॥

सूनोर्जनैरुपनतेरिव सेवधीना-

मुद्रत्वरान्त्वजनवक्रमुधाकरेभ्यः ।

वर्णान्वकर्णपुटकेन सुधायमाना-

न्पीत्वा तदा प्रमुमुदे हृदये महेभ्यः ॥ ४५ ॥

तदा तस्मिन् काले महेभ्यः कुराद्व्यवहारी हृदये मनसि प्रमुमुदं जहर्ष । किं कृत्वा ।
पीत्वा सादरं श्रुत्वा । कान् । वर्णान् अक्षराणि । किंभूतान् । सुधायमानान् अमृतवदाचरतः ।
केन पीत्वा । स्वस्यात्मनः कर्ण एव पुटकः पत्रभाजनं तेन । अन्यदप्यमृतं पुटकेन पीयते ।
पुनः किंभूतान् । उद्रत्वरान् प्रकटीमवनशीलान् । 'उद्रत्वरामृतकरार्धपराधर्मालाम्' इति
नैषधे । केभ्यः । स्वजनानां वन्धुवर्गाणां ज्ञातिजनानां वा आत्मीयभृत्यलोकानां वा
वक्त्राणि वदनानि एव सुधाकराश्चन्द्रास्तेभ्यः । सुधानामाकरात्सुधापि निर्गच्छेदिति ।
वर्णान् कस्याः । सूनोः पुत्रस्य जनेर्जन्मनः । कस्या इव । उपनतेरिव यथा सेवधीना
नवनिधीना स्वर्णरत्ननिधानानां वा आगमनस्य वर्णान् पीत्वा कश्चिन्मोदते ॥

सूनोर्जनिं निगदतामनुगव्रजाना-

मासीददेयमिह तस्य किरीटमेव ।

भूमर्तृभावककुदं विशदातपत्रं

धात्रीपतेरिव मुदं दधतो हृदन्तः ॥ ४६ ॥

तस्य कुरामहेभ्यस्य इह पुत्रवर्धापनिकासमये सूनोः स्वपुत्रस्य जनिं जन्म निगदता

कथयतामनुग्रजानां सेवकलोकप्रकराणां किरीट मुकुटमेवादेयं दातुमनर्हमासीत् । एता-
वता मुकुटवर्जं सर्वाङ्गीणान्यध्वामभरणानि प्रदत्तवानित्यर्थः । कस्येव । घात्रीपतेरिव पथा
भूमीभट्टः राज्ञः भुवः पृथिव्या भर्तृभावस्य स्वामित्वस्य ककुदं चिह्नं सूचकं वा । 'वृष-
तिककुदं दत्त्वा धूने सितातपवारणम्' इति रघौ । विश्वदातपत्रं श्वेतच्छत्रमदेयं भवति ।
किं कुर्वन्तस्वस्य । राज्ञश्च हृदन्तर्मनोमध्ये भुदं नन्दनजन्माविर्भूतां प्रीतिं प्रमोदं दधतो
धारयतः ॥

लक्ष्मीवतामधिपतेरनुजीविवृन्दैः

पुत्रप्रसूतिममितं मधु निर्दिशद्भिः ।

पाणिप्रदेशनविधौ ददृशेऽस्य पञ्च-

शाखोऽपि लेखशिखरीव सहस्रशाखः ॥ ४७ ॥

अनुजीविनां सेवकानां वृन्दैः प्रदेशनविधौ पुत्रवर्धपनिकाप्रदानप्रमोददानसमये
लक्ष्मीवतां धनधान्यादिविविधसमृद्धिसार्जा व्यवहारिणामधिपतेर्नायकस्य अस्य कुंरा-
व्यस्य पञ्चव शाखाः शिखा अद्भुतलो यत्र तादृशः पाणिर्हस्तः स एव लेखशिखरी कल्प-
शाखीव सहस्रसंख्याकाः शाखा लता यस्य । 'शिखाशाखालताः समाः' इति हैम्याम् ।
स सहस्रशाखो ददृशे दृष्टः । अनुजीविवृन्दैः किं कुर्वद्भिः । पुत्रस्य नाथीनन्दनस्य प्रसूतिं
जन्मैव अमितं मानरहितं मधु माध्वीकमस्य महेश्वस्य निर्दिशद्भिः कथयद्भिः । 'अमितं
मधु तत्कथा मम' इति नैपथे ॥ इति पुत्रवर्धपनिकादानादि ॥

आसाद्य तल्लसववेश्म समं सगोत्रैः

सूनोरवृत्तिं स पिबन्वदनारविन्दम् ।

अद्वैतसंभदपरम्परयालिलिङ्गे

लक्ष्म्या पुमानिव पचेलिमपुण्यशाली ॥ ४८ ॥

स महेश्वः न विद्यतं द्वैतं युगलं येषाम् । 'युग द्वैतं यमं युगम्' इति हैम्याम् ।
असाधारणानामित्यर्थः । तादृशानां संभदानां परम्परया आलिलिङ्गे आक्षिप्तः ।
कथेव । लक्ष्म्येव । यथा पचेलिमेन परिपाक प्राप्तेन उदयाचलिकायामागतेन पुण्येन सुकृ-
तेन शुभकर्मणा शालते ओमते इत्येवंशीलः पुमान् श्रिया क्षीरार्णवनन्दिन्या आलि-
ङ्गयते आक्षिप्यते । आश्रीयते इत्यर्थः । महेश्वः किंविशिष्टः । न विद्यते वृत्तिः सौहित्य-
मत्सादरतया यत्र, वृत्तिरहितं यथा त्यागत्याग क्रियाविशेषणम् । सूनोः स्वपुत्रस्य वदना-
रविन्दं सुखकमलं पिबन् सादरमवलोकयन् । किं कृत्वा । सगोत्रैः स्वजनैः समं तस्या
नाथीद्वेष्ट्याः प्रसववेश्मं सूतिकासदनमासाद्य संग्राह्यं समागम्य ॥

तस्याङ्गजास्यशशिदर्शनतोऽम्बुराशे-

वाराभिवोल्लसदमन्दमुदामियत्ताम् ।

हृत्सद्यमूत्रितजगन्नयविस्तराणि

विज्ञावली प्रभुरभूत् तदा प्रमातुम् ॥ ४९ ॥

तदा तस्मिन् काले पुत्रप्रसवसूतिकासदनागमननन्दनावलोकनसमये तस्य कुरा-
साधोः अङ्गजः खनन्दनस्तस्यास्यं वदनमेव शशी संपूर्णपार्वणचन्द्रः । पूर्णचन्द्र एव
शशी लक्ष्यते नान्यथा । अत एव शशी तस्य दर्शनतोऽवलोकनादम्युराशेः समुद्रस्यैव
वारां जलानामिव उल्लसन्तीनां प्रकटीभवन्तीनाममन्दानामकुण्डानामनल्पानाममेयानां
वा मुदामानन्दनामियत्ता इत्यपरियाणत्वमेतावन्मात्रतां प्रमातु प्रमाणीकर्तुं विज्ञावली
प्राज्ञश्रेणी न प्रभुरभूत् न समर्थविवृत् । ज्ञातुं कदाचिन्न शक्नोति स्मेत्यर्थः । किंभूतः
विज्ञावली । हृत्सद्यसु त्वेषां विज्ञानां मनोमन्दिरेषु सूत्रितः सूत्रतामानोतः । गोचरीकृतः ।
विज्ञात इत्यर्थः । जगन्नयस्य त्रिभुवनस्य विस्तरः प्रपञ्चो यथा । 'प्रक्रियां नातिविस्तराम्'
इति सारस्वतप्रथमश्लोके । त्रैलोक्यसकलस्वरूपवेदनविदुरापीत्यर्थः । 'तेजःपालश्च
विष्णोश्च कः स्वरूप निरूपयेत् । स्थित जगन्नयसूत्र यदीयोदरकन्दरे ॥' इत्यर्जुना-
चल्लङ्घनिगवसतिमभ्यस्यवस्तुपालप्रशस्तौ ॥

आस्वादयल्लवणिमामृतमेतदास्या-

वश्यायभासि वसतिं गवि चानुतिष्ठन् ।

पश्यन्सुतं बुसदिवाजनि निर्निमेष-

नेत्रारविन्दयुगलः स महेश्यकुम्भी ॥ ५० ॥

स कुरानामा महेश्यकुम्भी व्यवहारिकुञ्जरः सुत खनन्दन पश्यन् विकचलोचना-
भ्यामवलोकयन् दिवि खर्गे सीदति तिष्ठतीति युसत् देव इव निर्गतो निमेषो मीलन
ययोस्तादृशे नेत्रे लोचने एवारविन्दे कमले तयोर्युगल द्वन्द्व यस्य । मेघोन्मेषरहितन-
यनयामल इत्यर्थः । तादृशोऽजनि संजातः । किं कुर्वन् । एतस्यात्मनन्दनस्य आस्ये वदने
एवावश्यायभास्तुहिनकिरणः चन्द्रस्तस्मिन् । 'अवश्यायस्तुहिन प्रालेय मिहिका हिमम्'
इति हैम्याम् । लवणिमा लवण्यमेवामृतं सुधारसमास्वादयन् पिवन् । पुनः किंभूतः ।
गवि भूमौ खर्गे च वसतिं वासमनुतिष्ठन् कुर्वन् । देवोऽपि चन्द्रामृतं पिवति । 'असित-
मेकसुराशितमप्यभून्न पुनरेव पुनर्विशद विशम् । अपि निषीय सुरैर्जनितक्षय खयसुदेति
पुनर्नवमार्णवम् ॥' इति नैषधे । अस्वार्थः—'अर्णवादागतमार्णवं कृष्ण विषमेकेन सुरेण
हरेण अशित जगत् पुनर्नमृत । पुनर्न जातमित्यर्थः । एष चन्द्रः पुनः श्वेत विपः सुरैर्व-
हथादिभिर्देवैर्निषील्य जमितक्षयम् । 'प्रथमां पिवते रवि' इत्यादि श्रुतेः । 'ईदृशमपि
पुनर्जायते' इति । 'इज्येव देवप्रजभोज्यकृद्धिः शुद्धा सुधादीधितिमण्डलीयम्' इत्यपि
नैषधे ।] खर्गे च तिष्ठति निर्निमेषश्च स्यात् ॥

पूर्वाद्विपाटलशिलावलये शशीव

लीलामराल इव कोकनदच्छदे वा ।

पारीन्द्रपोत इव गैरिकशृङ्गिशृङ्गे

तत्पाणिपल्लवतले विललास बालः ॥ ५१ ॥

तस्य कुंरामहेभ्यस्य पाणिरेव शोणत्वात्पल्लवः किसलयमिव पल्लवस्तस्य तले उदरे मध्ये स बालः शुशुभे । क इव । पूर्वाद्विदुष्याचलस्य पाटले लोहिते शिलावलये उपलोत्सङ्गे विस्तीर्णप्रस्तरमध्ये वा । मिलिता एकतथैव दृश्यमाना वलयाकाराः शिलाः शिलावलयं तस्मिन् शयी सौम्यश्चन्द्र इव । पुनः क इव । कोकनद रक्तोत्पलं तस्य पत्रे दले लीलायुक्तः क्रीडाकारी वा मरालः राजहस इव । पुनः क इव । गैरिके घातुमये शृङ्गाणि सन्त्यस्मिन्निति शृङ्गी तस्य शृङ्गिणः शैलस्य शृङ्गे शिखरे पारीन्द्रस्य मृगेन्द्रस्य पोतः बालः केसरिकिशोरक इव ॥

जन्मोत्सवं विदधता तनयस्य तेन

कामाधिकं प्रदिशतार्थिकृतेऽर्थजातम् ।

श्रीदस्तदावगणनां गमितो निकेतं

कैलाशमूर्ध्नि विदधे किमपत्रपिष्णुः ॥ ५२ ॥

तदा तस्मिन् नन्दनजननसमये तेन कुंराव्यवहारिणा अवगणनां दानशौण्डित्वेनावहेलना गमितः प्रापितः सन् श्रीदः धनदः । किमुत्प्रेक्ष्यते । अपत्रपिष्णुर्लज्जालीलः सन् कैलाशस्य स्फटिकाचलस्य मूर्ध्नि उपरि शिखाया निकेतं स्वसदनं विदधे कृतवानिव । महेभ्येन किं कुर्वता । तनयस्य निजनन्दनस्य जन्मोत्सवं जननस्य महामहं विदधता कुर्वता । पुनः किं कुर्वता । कामान्मनोभिलाषितादप्यधिकमतिशयितमर्थानां द्रविणानां जात समूहमर्थिकृते याचकजनार्थम् । याचकायेत्यर्थः । प्रदिशता यच्छता ददता ॥

सूनोर्जनेर्महमसौ विभवानुरूपं

श्रीमन्महेभ्यमघवा घटयांवभूव ।

संजातजातविधिरप्यदसीयसूनु-

निर्धूतदर्पण इव स्फुरयांवभूव ॥ ५३ ॥

असां कुराख्यः श्रीमन्तो लङ्नीकेलितिकेतना ये महेभ्या महाव्यावहारिणस्तेषु तेषां मध्ये वा मघवा पुरंदरः प्रथमगणनीयत्वान्सर्वोत्कृष्टत्वाच्च विभवानुरूपं स्वद्रव्यस्योचितं योग्यं सृष्ट्वा सूनोः पुत्रस्य जनेर्जन्मन महनुत्सवं घटयांवभूव चकार । 'सृजति करोति प्रणयति घटयति निर्माति निमिगीते च' इति क्रियाकलापे करणार्थाः क्रियाः । अपि पुनः संजातः संपन्नः निर्वर्तितः जातस्य जन्मसंस्कारादेः प्रथमे दिवसे स्थितिपदिका तृतीये वासरे चन्द्रसूर्यदर्शनादिको विधिः प्रकारो यस्य तादृशोऽदसीयसूनोर्नाथीकुंरामहेभ्यनन्दनः निर्धूतदर्पण इव शाणाप्रोत्तेजितात्मदर्श इव । 'निर्धूतहारगुलिकाविशदं

हिमाम्भः' इति रज्जुवरो । स्फुरयांबभूव दीप्यते स्म । 'स जातकर्मण्यखिले तपस्विना
तपोवनादेव पुरोधसाकृते' इत्यपि रघौ ॥

अर्थिब्रजेन मिलितुं स्वककामुकेन

संकेतसौधमिव वारिधिनन्दनायाः ।

गीतिप्रतिध्वनितनर्तितकेलिकेकि

षष्ठीदिने रजनिजागरणं प्रणीय ॥ ५४ ॥

पातालभूतलसुरालयलोककोटी-

कोटीरहीर इव बालक एष भावी ।

उन्नीच नीतिकृतिनान्तरितीव पित्रा

सत्रा खगोत्रिभिरकारि स हीरनामा ॥ ५५ ॥

पित्रा कुराख्यव्यवहारिणा अन्तः स्वचित्ते । उत्प्रेक्ष्यते । इत्यमुना प्रकारेण उन्नीय
विचार्येव । 'वितर्क स्यादुन्नयनम्' इति हैम्याम् । उन्नयनम् । पूर्वमुन्नीय गोत्रिभि सत्रा
स्वस्वजनैः सार्धं स नार्थीजनित शिशुर्वालकः हीर इति नाम यस्य तादृशोऽकारि कृत ।
हीरकुमारो नाम निर्मित । किभूतेन पित्रा । नीतौ न्याये योग्यताप्रापणे कृतिना कोविदेन ।
चतुरेणेत्यर्थः । योग्यत्वनयनमेव दर्शयति । इति किम् । यदेष बालकः अग्रे पातालस्य
वलिवेस्मनः भूतलस्य क्षोणीमण्डलस्य सुरालयस्य देवलोकस्य लोकानां नागनागरनाकिनां
कोटीनां शतलक्षलक्षितानां कोटिशः सख्याकानां कोटिकोटीनां कोटीरेषु मुकुटेषु हीरक
इव सर्वोत्तममणिरिव । लोकप्रसिद्ध्या 'नगीनो' तद्वदसौ शिशुर्भावी भविष्यति इति वित-
र्क्येव । किं कृत्वा । प्रणीय विधाय । किम् । षष्ठ्या दिने दिवसे रजन्या रात्रौ जागरण-
मुत्सवविशेषम् । किभूतम् । गीतीनां सोत्कण्ठकलकण्ठकण्ठीकण्ठालपितमधुरगानानां प्रति-
ध्वनितैः प्रतिशब्दितैः कृत्वा नर्तितास्ताण्डवाडम्बरकलिता जाताः कृता वा केलिकेकिनः
क्रीडार्थस्वसङ्गपालितबालमयूरा यत्र । उत्प्रेक्ष्यते । षष्ठीदिनरजनिजागरं स्वककामुकेन
निजामिलाषुकेण अर्थिब्रजेन याचकचक्रेण सम मिलितुं सङ्गं कर्तुं वारिधिनन्दनाया
लक्ष्म्या । संकेतः 'अमुकस्मिन् स्थाने त्वया समेतव्यम्, मयापि तत्र समागम्यते' इति
संकेत । यूनो युवत्याश्च । तस्य सौधं गृहमिव । 'विशेषतीर्थेष्विव जडुनन्दना' इति
नैषधे ॥ इति जन्मोत्सवनामकरणादि ॥

पूर्वापराम्बुनिधिमञ्जुलमेखलाया

भूमेः स मर्तुरुचितैः समभूषि चिह्नैः ।

दानानुकम्पनसभाजननीरसिक्ता-

प्राचीनपुण्यविदपिप्रसवैरिवैतैः ॥ ५६ ॥

स हीरकुमारः पूर्वा प्राची अपरा प्रतीची छष्टिभ्रमणेन पूर्वस्या दक्षिणस्यां गमनाद-
क्षिणा गृहीता पश्चिमाया उत्तरस्यां गमनादुत्तराणि गृहीतैव एतावता चतसृणां दिशां
ग्रहणात् तासामम्बुनिधयश्चत्वारोऽपि समुद्राः । 'पयोधरीभूतचतुःसमुद्राम्' इति रघुवं-
शवचनात् । एव मञ्जुला बन्धुरा स्वर्णमणिमौक्तिकमण्डिता मेखला काञ्ची यस्या मेखला
तु बलयाकारतया कटीजघनादिप्रदेशे परिधीयते ततश्चतुर्दिग्बर्तिसमुद्रोपादानम् । अ-
थवा अपरोऽपि पाठः । यथा 'अर्मश्चतुर्जलधिर्मञ्जुलमेखलायाः' । चत्वारः प्राची प्रतीची
अवाची उदीचीति चतुर्दिग्बर्तिनो जलधयः समुद्रा एव मञ्जुला मनोहरा मेखला रसना
यस्यास्तादृश्या भूमेः पृथिव्याः भर्तुः स्वामिनः चतुर्दिक्पाथोसिधिपर्यन्तभूमीपालस्य चक्रि-
वर्तिनः उचितैर्योग्यैः चिह्नैः सामुद्रकचिह्नैर्लक्षणैः समभूषि अलंकृतः । अर्थात् हस्तपा-
दाद्यद्गोपाद्गेषु शोभितः । उत्प्रेक्ष्यते । दानममयसुपात्रपाणिप्रमुखविश्राणनम्, अनुकम्पनं
मार्यमाणप्राणिमोचनदुःखितदीनकष्टापनयनादिदया, समाजनं देवगुर्वादिपूजनमक्तिः,
तद्रूपनारैः सलिलैः सिक्तस्य प्राचीनं पूर्वजन्मावतीर्णं यत्पुण्यं स एव विटपाः शास्त्रवि-
शेषाः सन्त्यस्यास्मिन् वा इति विटपी वृक्षस्तस्य प्रसवः पुष्करिव । 'पुष्पं सूनं सुमनसः
प्रसवश्च मणीचक्रम्' इति ह्यन्याम् ॥

सज्ञातिलोचनचकोरनिपीयमानै-

र्लावण्यचञ्चदमृतैरुपचीयमानैः ।

शृङ्गि दधार पृथुकोऽप्रतिमैः प्रतीकै-

र्द्वैतीयिकेन्दुरिव सान्द्रकलाकलापैः ॥ ५७ ॥

स पृथुकः हीरकुमारः न विद्यते प्रतिमा प्रतिबिम्ब सदृशं वस्तु केनापि सादृश्यं वा
येयाम् । 'न तन्मुखस्य । प्रतिमा चराचरे' इति नैपथे । तैरसाधारणैः प्रतीकैरवयवैः । 'एक-
दंशे प्रतीकोऽङ्गावयवापचना अपि' इति ह्यन्याम् । कृत्वा शृङ्गि पृष्ठि दधार धत्ते स ।
किभूर्तः प्रतीकैः । सज्ञातीनां स्वजनानां लोचनान्येव चकोरा ज्योत्स्नाप्रियास्तौर्निपीयमा-
नैः सादरमृतं च अवलोक्यमानैः । पुनः किभूर्तः । लावण्यानि सुन्दरतातिशया एव
चक्षन्ति पुष्पाणि चेतोहराणि वा अमृतानि सुधारसास्तैः पृष्ठि प्राप्यमानैः नीचमानैः ।
कः इव । द्वैतीयिकेन्दुरिव । यथा श्वेतपक्षे द्वितीयायां भवो द्वितीयिकः द्वितीयासंचन्धी वा
चन्द्रः सान्द्राणां लिङ्गधाना बहुलानां वा कल्याणा षोडशांशलक्षणानां भागानां कलापैः
ल्ला शृङ्गि धत्ते । 'केनेयका' इति कप्रत्ययः । गित्वं त्वेषां विकल्पकमिति क्वापि शृङ्गिः ।
द्वितीयाया अयं द्वैतीयिकः ॥

पित्रोर्मनोरथगणान्कुटजावर्नीजा-

न्प्रावृट्पयोद इव पल्लवयन्कुमारः ।

उत्सन्नयोरुदलसत्कलयन्विलासं

फुल्लताफलदयोरिव केलिकारः ॥ ५८ ॥

आनन्दमेदुरितमानसपद्मचक्षु-

रङ्गान्तरं परिचरन्स महेभ्यसूनुः ।

अभ्रात्रिकान्तरमिवार्भकमानुमाली

कस्तूरिकामृगशिशुर्विपिनान्तरं वा ॥ ५९ ॥

जननीजनकयोः उत्तङ्गयोर्विलासं बालकांडा कलयन् कुर्वन् उदलसत् उल्लसति स्म शुशुभे । क इव । केलिकीर इव । यथा केलिकलित क्रीडाकरः कीरः । अर्थात् बालशुक् । उल्लसतोर्विकसतोर्लताफलदयोस्तत्तङ्गयोरुल्लसति । कुमारं किं कुर्वन् । मनोरथगणान् । अर्थात् पित्रोः । वाञ्छाशतानि पल्लवयन् नवीकुर्वन् फलयन् वा । क इव । प्रावृद्धपयोद इव । यथा वर्षाकालसवन्धी मेघः कुटजावनीजान् नीपट्टमान् पल्लवयति किशलयकलितान् करोति । स महेभ्यसूनुः कुराव्यवहारिनन्दनः स हीरकुमारः आनन्देन हर्षेण मेदुरित पुष्टीभूत मानस मनो यासा प्रमोदप्रपूरिताना पद्मचक्षुषा कमललोचनानामेकस्मादङ्गादन्योऽङ्ग उत्सङ्गः अङ्गान्तरं परिचरन् सेवमानः । 'भजते श्रयत्युपास्ते शीलत्युपतिष्ठते च शीलयति । उपचरति परिचरति च निषेवते च प्रसादयति ॥' इति क्रियाकलापे । आवभासे शुशुभे । क इव । अर्भकमानुमालीव । यथा अभ्रत्य मेघस्य अभ्रिकान्तरमेकस्या अभ्रिकाया अपरा अभ्रिका वार्दलिका अभ्रात्रिकान्तरं भजन् दिम्भमात्करो भासते । 'जरी-जृम्भादिम्भयमणिरमणीयाशुलहरी' इति खण्डप्रशस्तौ । पुनः क इव । कस्तूरिकामृगशि-शुरिव । यथा कस्तूरिकाहरिणा बालकाः विपिनान्तरमेकस्माद्विपिनाद्गुनादन्यद्विपिनं विपि-नान्तरं शीलन् । पुनः क इव । द्विरदेन्द्रवाल इव । यथा गजराजस्य । 'पद्मवर्षो गजो बालः' इति हैम्याम् । बालः शिशुः विन्ध्योपलान्तरमेकस्माद्विन्ध्योपलजलबालकशैलशि-लाया अन्यं विन्ध्योपलं शिलोत्सङ्गम् । 'विन्ध्यस्तु जलबालकः' । तथा 'प्रावा शिलोपलो गण्डः' इति द्वयमपि हैम्याम् । पुनः क इव । अर्भककाकपुष्ट इव । यथा क्षीरकण्ठक-लकण्ठः कोकिलबालकः चूतद्रुमान्तरमेकस्माच्चूतद्रुमात्सहकारतरोरपरश्रुतद्रुमः अन्यो माकन्दपादपः । पुनः क इव । भ्रमर इव । यथा मधुकरः स्मेराम्बुजान्तरमेकस्मात्स्मेरा-म्बुजाद्विकचकमलादपरं स्मेराम्बुजं विकसितपद्मं शीलयत् । पुनः क इव । कलहंस इव । राजमरालबालकः तरङ्गोत्सङ्गान्तरम् एकस्मात्तरङ्गस्य कलोलस्य उत्सङ्गादपरं तरङ्गोत्सङ्गं लहरीकोडमुपचरन् भासते ॥

स्वर्णेऽद्रिशृङ्ग इव चन्द्रिकयानुविद्ध

कायः शिशोर्विकचगन्धफली विलासी ।

संचारिचन्द्रमलयद्रुमसान्द्रपङ्क-

र्लिप्तः कयाचन चकोरदृशा चकासे ॥ ६० ॥

कयाचन अनिदृष्टान्त्रया चकोरदृशा वलचञ्चुचक्षुषा धान्या अन्यस्त्रिया वा कीडा-
कारिण्या सचरतीति सर्वत्र मध्ये प्रसरतीत्येवशीलः संचारी तादृशश्चन्द्रः कर्पूरो यत्र । 'च-
न्द्रोऽम्बुकाम्ययोः । खर्णे घुषांशा कर्पूरे कम्पिले मेवकेऽपि च ॥' इत्यनेकार्थः । एतावता ।
घनकर्पूरमिश्रितैरित्यर्थः । मलयद्रुमस्य चन्दनतरोः सान्द्रैर्निविडैः पङ्कजैर्वैः लिप्तः अद्भ-
रागकलितः कृतः । शिशोर्हीरकुमारस्य कायो देहश्चकासे विराजते स्म । 'चकासि च-
ञ्चति भासते भ्राजते लसत्यपि शोभते । विलसत्येवमाद्याः स्युर्भ्राजनाथप्रकाशकाः ॥'
इति क्रियाकाले । कायः किंभूतः । विकचा विकसिता या गन्धफली चम्पकपादपकु-
सुमं तद्वद्विलसतीत्येवशीलः । 'इति चम्पकगौरागः कृता विधोर्गन्धफली बलिश्रियम्'
इति नैपथे । क इव । खर्णाद्रिशृङ्ग इव । यथा कनकाचलस्य मेरोः शिखरं चन्द्रिकया च-
न्द्रज्योत्स्नया अनुविद्धो व्यासः शोभते । 'भगयुगमथ शृङ्गोद्योगसंधा निदाघः' इति
लिङ्गानुशासने शृङ्गशब्दः पुंनपुंसकलिङ्गे ॥

नीलांशुकाकलितवालककामपाल-

मूर्तेरिवोपमितिमानयितुं कुमारं ।

काचित्कदाचन कुरङ्गमदाङ्गरागं

कौतूहलेन कुरुविन्ददती ततान ॥ ६१ ॥

कुरुविन्दाः पद्मरागमणयः तद्वदृशाना दन्ता यस्याः सा कुरुविन्ददती । 'को दर्शयेत्स्वा
कुरुविन्दमालाम्' 'चित्ते कुरुष्व कुरुविन्दसकान्तदन्ति' इति च । 'अग्रान्तशुद्धशुभ्र-
वृषवराहेभ्यश्च' इति दन्तस्य दत्ता । स्त्रीलिङ्गादीप् । 'इति नैपथवृत्तां पाणिनिसूत्रम् ।
पदद्वयमपि च नैपथीयम् । काचिच्चादृशी धात्री कदाचन कस्मिन्नपि समये कौतूहलेन
कुरङ्गमदेन कस्तूरीद्रवेण कृत्वा अङ्गरागमयात्कुमाराद्दे विलेपन ततान कृतवती । उन्म-
स्यते । नीलेन अशुकेन वसनेन कलितस्य आवृतस्य । परेहितनीलवस्त्रत्येत्यर्थः । तथा
बालकस्य कुमारवस्थालकृतस्य कामपालस्य वलभद्रस्य मूर्तेः शरीरस्थोपमितिमुपमान
कुमारे स्वाभाविककनककेतकगौरशरीरहीरकुमारे आनयितुम् । प्रदापयितुमिवेत्यर्थः ॥

काचिच्चकोरनयना व्यवहारिसूनो-

र्वक्त्राम्बुजं विकचनेत्रपुटैर्निपीय ।

चेतस्तमीदयितनिर्मलितात्मदर्श-

स्मेराब्जदर्शनविधौ शिथिलीचकार ॥ ६२ ॥

काचिदज्ञानाभिधाना धात्री परा वा गता चकोरनयना कामिनी व्यवहारिसूनो- कु-
रामरेभ्यनन्दनस्य वक्त्राम्बुजं मुखारविन्दं विकर्त्वावकस्वरैर्नेत्रपुटैर्नयनपत्रपुटैर्निपीय
सादरनवलोच्य तनीदयितः पूर्णमाचन्द्रः । तथा निर्मलिनः क्षाणोन्मज्जितः आत्मदर्शः
स्पष्टपन्था स्मेराब्ज विकचकमल तेषा दर्शनविधौ अवलोकनप्रकारं चेतः स्वमनः
शिथिलीचकार मन्दीकरोति न्य । पावणेन्दुदर्पणपद्मेभ्योऽप्यधिक यन्मुच्यतेत्यर्थः ॥

एतन् हिण्यमणिभूषणभूषिताङ्ग-

मिम्याङ्गज नयनयोगतिथि प्रणीय ।

सोऽयं सरो हग्नुताग्रहतोऽवर्तार्ण

एतन्मिषेण समशायि कयाचिदेवम् ॥ ६३ ॥

हिरण्यमणिभूषणः स्वर्णरत्नालङ्कारभूषिताङ्गमलकृतकयमिमिम्याङ्गज कुराव्यवहारितनयमेन हीरकुमार नयनयोरालम्बनेन द्वन्द्वस्य अतिविश्रामप्राप्त्युक्तं प्रणीय कृत्वा । यतः 'नयनातिथि विधत्ते नेत्रप्राप्त्युक्तमातनोत्यपि च,' तथा 'दृग्गोचरीकरोति च लोचनविषय च निर्माति,' तथा 'दृग्गोचरता नयति च लोचनविषयत्व च आनयति' इत्यादि क्रियाकलापे । कयाचिद्वाच्या कामिन्या वा एवममुना प्रकारेण समशायि सशयश्चे । 'नैषधेन समशायि चिराय' इति नैषधे । एव किम् । हग्नुताग्रहतः । त्रिलोचनेन स्वभालप्रादुर्भूततृतीयलोचनज्वलनज्वालाज्वालितः । अत एव एतन्मिषेण । हीरकुमारव्याजेन एतद्रूपेणत्यर्थः । गृहीतावतारः । आदत्तापरजन्मा सोऽयं प्राक्श्रवणगोचरीकृतसरः काम इव मकरध्वजत्पावतारः । हीरकुमार इत्यर्थः ॥

काचिद्वशा विकचचम्पकमूनगालि-

मालां विलम्बितवती शिशुकण्ठपीठे ।

तस्मिंश्चिकीर्षुरिव कौतुकिनाकिमुक्त-

प्रालम्बिकाङ्गिनचकल्पतरूपमानम् ॥ ६४ ॥

काचिद्वशा धात्री परा वा वनिता शिशोहीरकुमारस्य कण्ठपीठे विकचाना कुसुमिताना चम्पकाना हेमपुष्पाणां सूनैः कुसुमैः कृत्वा शालते शोभते इत्येवशीला माला विकसितचम्पककुसुमाकलितहारलता विलम्बितवती चिक्षेप । स्थापयति स्मेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते । तास्मन् हीरकुमारे कौतुकिना कुतूहलाकलितेन नाकिना केनापि देवेन मुक्ता अवलम्बिता स्थापिता प्रालम्बिका हेमदामदीनारमालिका सुवर्णञ्जुन्वनकमङ्गे कण्ठेऽस्यास्तीति तादृशस्य नवस्य बालकस्य कल्पतरोर्देवदुमस्य उपमान साम्य चिकीर्षुरिव कर्तुमिच्छुः किमु ॥

चूडामणिस्त्रिभुवनस्य यदेष भावी

चूडामणिं किमिति कापि दधार मूर्ध्नि ।

सूरिश्रियास्तिलकवद्भविता कुमारी

भालेऽपरास्य तिलक किमतश्चकार ॥ ६५ ॥

यद्यस्मान्कारणात् एष हीरकुमारस्त्रिभुवनस्य त्रिलोक्यस्य चूडामणिरिव चूडामणिं शिशोरत्न भावी भविष्यति । किंप्रेक्ष्यते । इति हेतो कापि वान्ता वात्रा वा अस्य शि-

श्रोमोक्षं मस्तके चूडामणिं शिखारत्नं दधार ब्रतवती म्थापितवती वा । पुनरयं हीरकु-
मारः यद्यस्मान्कारणान् सूर्येन्द्रिया आचार्यलब्ध्यान्तिलक इव विशेषक इव भविता भवि-
ष्यति । किमुत्प्रेक्ष्यते । अपरा धात्री अस्य कुरानार्थानन्दनस्य अतः कारणात् भाने ललाटे
निलके कुङ्कुमादिकस्य स्वर्णरत्नमयं भूषण पुण्ड्रक चकार रचयामास ॥

तत्कर्णयोर्मणिविनिर्मितकर्णपूर-

द्वन्द्वं कयाचन विलम्बितमुद्दिदीपे ।

नित्योदयः कथमभूस्त्वमिदं मुखेन्दुं

प्रष्टुं किमित्युपगतं शशिसूर्ययुग्मम् ॥ ६६ ॥

कयाचन मण्डनकारिण्या धात्र्यान्यया वा स्त्रिया तत्कर्णयोर्हीरकुमारश्रवणयोः अ-
विलम्बित न्यस्तं क्षिप्त मणिविनिर्मितमथात्स्वर्णरजतचन्द्रिकान्तपीतरत्नमयं कर्णपूर-
द्वन्द्वं कुण्डलयुग्ममुद्दिदीपे । शुशुभे । किमुत्प्रेक्ष्यते । इदं मुखेन्दुमस्य हीरकुमारस्य व-
दनचन्द्र प्रति इति प्रष्टुमेषोपगतं समेतं शशिसूर्ययुग्मं चन्द्रदिवाकरद्वयम् । इति किम् ।
हे हीरमुखेन्दो, त्वं नित्योदयः अहर्निशमभ्युदयोऽस्त्यराहस्य यस्य तादृशः कथं केन प्र-
कारेण अभूः संजानः तत्कारणमाद्योवेद । यथा आत्मापि नित्योदयौ भवावः ॥

नेत्रामृताञ्जनमसौ जगतां यदस्या-

नञ्जाक्षिणी किमिति काचन कज्जलेन ।

सर्वाङ्गसूत्रमिह धास्यति येन तस्यो-

रःसूत्रिका किमिति काचिदुरस्यधत्त ॥ ६७ ॥

यत्कारणादसौ हीरकुमारः जगतां त्रिभुवनजनानां नेत्राणां नयनानाममृताञ्जनं मुधा-
या अञ्जनमिवास्ति भावी वा । किमुत्प्रेक्ष्यते । इति हेतोः काचन मण्डनकारिणी अस्य
दिशोः अक्षिणी लोचने कज्जलेन आनद्ध । पुनर्येन कारणेन असौ बालकः इह हृदये सर्व-
ममर्धरक्षाचाराद्यादिभिरुपलभित सूत्र सिद्धान्तम् । जातिवाचित्वादेकवचनम् । धास्यति
धारयिष्यति । किमुत्प्रेक्ष्यते । इति हेतोः काचि धात्री तस्य हीरकुमारस्य उरसि हृदये
उरःसूत्रिका भौजिकजालिकाम् । 'उरःसूत्रिका तु भौजिकः' । देशविशेषप्रसिद्धा
बहुधरमुष्काहारलता वा अयत्त क्षिपति त्वं ॥

पादारविन्दयुगलोपग्लिन्विनीनां

काणै रणज्जाणितगजतर्किकिणीनाम् ।

वीङ्गाविशेषललितेन मराल्बाल-

त्नन्वेरमाविव विगायति यः कुमारः ॥ ६८ ॥

यः कुमारो बालायाः स्वगननस्य विशेषेणातिशयस्य ललितेन चान्नया विलासेन

वा । बालशब्दो लालषष्ठान्यायेन उभयत्र संबध्यते । मरालबालस्तम्बेरमौ हसबाल बाल-
गज च । उपप्रेक्ष्यते । विगायति निन्दतीव । कं : कर्णः शब्दैः । कासाम् । रणक्षण इति
शब्दो जात आसु इति । रणन्कारकञ्जिता इत्यर्थः । तादृश्यो राजता रूप्यसवन्निवन्यः ।
'रौप्यघनघर्षटीजर्जरस्वरम्' इति हसविशेषण चम्पूकथायाम् । तथाविधाः किंकिण्यः
लघुघुर्घुरिकास्तासाम् । किंभूताः । पादारविन्दयोरर्यात्कुमारचरणकमलयोर्युगल तस्यो-
परि लम्बन्ते गुणप्रोताः कृत्वा ऊर्ध्वं लम्बायमानाः संजायन्ते । अथवा पदोपरिप्रदेश-
माश्रयन्ते इत्येवशीलाः । चरणोपरित्रद्धानामित्यर्थः । इति धात्रीपरिपालनशृङ्गारक-
रणादि ॥

कुंराह्वयस्य हरति स्म मनो मनोज्ञं

तन्मुन्मुनालपनामिभ्यगभस्तिभर्तुः ।

किंचिद्विजृम्भियुवभावनवोढबाला-

नातिप्रगल्भकिलकिञ्चित्वाप्त्रियस्य ॥ ६९ ॥

मनोज्ञ जनमनोहरं तस्य हीरकुमारस्य यन्मुन्मुनालपनमस्पष्टभाषणं तत्कुरा इति
आह्वयो नाम यस्य तादृशस्य इन्ध्येषु व्यवहारिषु मध्ये तत्पुत्रप्रतापेन कृत्वा भास्कर इव
दीप्यमानत्वात् भास्करस्य । सूर्यतुल्यस्येत्यर्थः । मनश्चित्तं हरति स्म । किंचित्किमपि स्तोक-
मात्रं विजृम्भी प्रकटीभवनशीलो युवभावस्तारुण्यं यस्यास्तथा नवोढा नवपरिणीता बाला
वधूस्तस्या नातिप्रगल्भं न अतिशयेन प्रगल्भं परिणतीभूतं नातिचातुर्यं वा किलकिञ्चितं
विलासविशेषः । 'लीला विलासो विट्ठित्तिविन्वोकः किलकिञ्चितम् । मोद्यायितं कुट्टिमितं
ललितं विधृतं तथा । विभ्रमखेललकाराः स्त्रीणां स्वाभाविका दश ॥' इति हैम्याम् ।
तद्वत्प्रियस्य भर्तुश्चेतो यथा हरति । 'त्वयि वीर विराजते परं दमयन्तीकिलकिञ्चित्
किल' इति नैषधे ॥

इक्ष्वाकुवंश इति नाभिमहीमघोना

विश्वप्रशस्यवृषभाङ्गतनूभवेन ।

उत्केश इत्युदयवांस्तनयेन तेन

मेने महेभ्यवृषभेण निजान्ववायः ॥ ७० ॥

महेभ्यवृषभेण कुराज्यवहारिपुङ्गवेन तेन हीरनाम्ना तनयेन पुत्रेण उत्केश इति नाम्ना
निजान्वयः स्ववंशः उदयवानभ्युदयः युद्धे मानितः ज्ञातः । केनेव । नाभिमहीमघोनेव
यथा नाभिनन्द्रेण विश्वेषा त्रिभुवनजनानां प्रशस्येन श्लाघार्हेण वृषभोऽङ्गः उरुप्रदेगे
लाञ्छनं यस्य स वृषभाङ्गस्तेन वृषभदेवनाम्ना तनूभवेन नन्दनेन इक्ष्वाकुनामा वंश
उदयवानमानि ॥

धात्र्योदितां प्रथमतः पृथुकप्रकाण्डः

कीरस्य शाव इव चारुमुवाच वाचम् ।

तस्याः पुनः समवलम्ब्य कराङ्गुलीः स

लीलायितं वितनुते स्म गतौ स्त्रिकायाम् ॥ ७१ ॥

स पृथुकप्रकाण्डः बालशादूलः प्रथमतः पूर्वम् । सार्वविभक्तिकस्तस्मै । सर्वाभ्योऽपि विभक्तिभ्यस्तस्मै स्यादित्येके । धात्र्या उपमाया उदिताम् उद्धारितां कथितां चावं मनोहरां वाच वाणीम् उवाच वक्ति स्म । क इव । कीरस्य शाव इव । यथा शुक्रस्य बालकः प्रथमतः कथितां चार्वा मनोज्ञां वाचं वदति । पुनः स कुमारः तस्या धात्र्याः कराङ्गुलीः हस्तस्य तर्जनीयदिका अङ्गुलीः समवलम्ब्य आभ्रित्य । गृहीत्वेत्यर्थः । स्त्रिकायामात्मीयायां गतौ गमने लीलायित लीलया आचरितं चारुचङ्क्रमणविलासं तनुते स्म । लीलागमनमदशयदित्यर्थः । हसं तनौ संनिहितं चरन्तं मुनेर्मनोवृत्तिरिव स्त्रिकायाम् ॥

चूलाक्रियामहमथाङ्गभवस्य तस्य

संतन्वता पुलककोरकितेन तेन ।

श्रीदायितं प्रदिशता मणिहेमजात-

माढ्यायितं समुदयेन च मार्गणानाम् ॥ ७२ ॥

अथ वागमनपाटवभवनानन्तरं पुलकेन रोमहर्षेण कृत्वा कोरकाः कुम्भलाः संजाता अह्येति । 'पुलककोरकिततनुः' इति चम्पूकथायाम् । रोमाश्चकषुकितेन कुंराव्यवहारिणा तस्य हीरनाम्नोऽङ्गभवस्य स्वपुत्रस्य चूलाक्रियामहं शिखण्डिकाकरणाद्युत्सवं संतन्वता कुर्वता श्रीदायित धनदेनेवाचरितं वदान्यतातिशयेन । तेन किं कुर्वता । प्रदिशता ददता । क्रमम् । मणयो रत्नानि हेमानि सुवर्णानि तेषां जातं समूहम् । च पुनः मार्गणानां समुदयेन याचकनिकरेण आढ्यायितं स्वामाविकमहेभ्य इवाचरितम् । ईश्वरीभूतमित्यर्थः ॥

शावः शुभैरवयवैः सवितुः प्रयत्ना-

द्वृद्धिं दधावनुदिनं स्वजनैरुपास्यः ।

भूमीभृतो बहलनिर्झरतस्तारङ्गैः

सिन्धुप्रवाह इव पञ्जरथैर्निषेव्यः ॥ ७३ ॥

शावो हीरकुमारः सवितुत्वात्तस्य प्रचक्रात् नमाहितमार्गितप्रदानपोषणप्रकारात् शुभैः प्रशस्तरवयवैः अङ्गोपाङ्गैः अनुदिनं निरन्तरं वृद्धिं पुष्टिं दधौ वर्धते स्म । किभूतः शावः । स्वजनैर्ज्ञातिवर्गमानवैर्निजजनैर्वा उपास्यः कृतसेवनः । क इव । सिन्धुप्रवाह इव । यथा भूमीभृतः पर्वतस्य बहुलदनत्पात् निर्झरतः । सार्वविभक्तिकत्वात्सप्रत्ययः । अतश्चो

निर्झराणां प्रवेशातरङ्गैः कल्लोलैः नदीप्रवाहो वृद्धिं धत्ते । किंभूतः तिन्युप्रवाहः । पत्ररथै-
विहङ्गमरभिगम्य स्वगतेभ्यः ॥

वाचस्पतेर्दिवि विधाय मुरान्विनेया-

नुर्व्या नरानपि विधातुमुपेयुषः किम् ।

वप्रा व्यमोचि पठितुं सविधे द्विजस्य

कस्यापि बाह्वयविदः समहं कुमारः ॥ ७४ ॥

हीरकुमारः समह महोत्सवपुरःसरं कस्यापि अनिर्दिष्टनाम्नो द्विजस्य ब्राह्मणस्य स-
विधे समीपे पठितुमर्ह्येतु वप्रा कुराव्यवहारेणा व्यमोचि मुक्तः । किंभूतस्य द्विजस्य ।
बाह्वय शिक्षाकल्पव्याकरणादिशैवशास्त्रं वेत्तीति बाह्वयवित् तस्य । किमुत्प्रेक्ष्यते । स्वर्गे
मुरान् देवान् विनेयान् शिष्यान् विधाय अपि पुनर्नरान् मनुष्यान् अध्यापनादिभिः
शिष्यान् विधातुं कर्तुमुर्व्यामवन्त्यामुपेयुष आगतस्य वाचस्पतेर्वृहस्पतेरिव ॥

तस्यार्भशक्र इव चित्रशिखण्डिसूनो-

लब्धोपकण्ठमशठः स पठन्नकुण्ठम् ।

पोतः श्रुति स विधिवल्लिपिसंग्रहेण

प्रेम्णा विवेश नगरीमिव गोपुरेण ॥ ७५ ॥

स पोतो हीरकुमारः प्रेम्णा हार्देन हृदयाभिप्रायेण विधिवत् शालोक्तप्रकारेण लिपेर-
क्षरात्मिकायाः संग्रहेण आगमनेन । शिक्षणेनेत्यर्थः । श्रुतिं शास्त्रं विवेकं प्रविष्टं । शास्त्रान्यास
कर्तुं प्रारब्धवानित्यर्थः । कामिव । नगरीमिव । यथा कश्चित् बालो गोपुरेण प्रतोत्सा कृत्वा
पुरीं प्रविशति । पोतः किं कुर्वन् । अशठः सरलाशयः सन् । अकुण्ठं बोधालम्ब्यम-
नादिना तीक्ष्णं सोत्साहं वा सु अनिश्चयेनात्मनः सर्वप्रयत्नेन पठन्नधीयमानः । किं
कृत्वा । तस्याध्यापकस्य उपकण्ठं लब्ध्वा संप्राप्य । क इव । अर्भशक्र इव यथा बालक
इन्द्रः । 'शैशवावधियुगुर्गुरुरस्य' इति नैषधे । एतेन काव्येन इन्द्रस्य बालत्वं तथा गुरु-
पार्श्वे अध्ययनमपि श्रोतव्यम् । चित्रशिखण्डिसूनोर्वृहस्पतेः । 'विचित्रवाक्चित्रगिग्न-
ण्डिसूनोः' इत्यपि नैषधे । पार्श्वे प्राप्य पठति ॥

छायां तनोरिव न लङ्घयितापि वाचं

प्रासादि तेन विनयावनतेन सूरिः ।

सर्वैरभावि च गुरोः सफलैः प्रयत्नै-

स्तास्मिन्ननृषरमुवीव कृषीवलस्य ॥ ७६ ॥

तेन हीरकुमारेण सूरिः कलाचार्यः । प्रासादिः प्रसङ्गीकृतः । तेन किंभूतेन । विनयेन
अवनतेन नम्रेण । तेन पुनः किं कुर्वता । गुरोः स्वाध्यापकस्य वाचं वाणीम् । वचनमा-

त्रनपौलस्यं । नोद्विष्यन्ता नातिक्रान्ता । कालेव । छात्रामिव । यथा कोऽपि स्वतनो-
च्छाया नोद्विष्यति गुरोस्तस्याः श्यामस्य सर्वं । सकलं । प्रयत्नैर्बन्धुर्मस्तस्मिन् हीरकुमारे
सकलं । फलवद्भिरभावि सजात सपत्नं । कस्मैव । कृपौत्रलस्येव । यथा कृषिकस्य कर्प-
णकारिणः अनूपरमुव न्वैसस्योत्पत्तिस्थानक्षेत्रभूमौ प्रयत्नं प्रथमैः सफलं भूयते ॥

तं साक्षिणं प्रणयवान्स्वगुरुं प्रणीय

स्वल्पैर्दिनैः स वहनैरिव धीविशेषैः ।

संप्राप पारमखिलागमसागरस्य

साधुः समाधिभिरिवानुपमैर्भवस्य ॥ ७७ ॥

प्रणय. ज्ञेयो गुरुजनेषु विद्यते यस्य स हीरकुमारस्त खगुरु निजकलाचार्यं साक्षिण
प्रतिशुभम् । साध्विमात्रमित्यर्थः । प्रणीय कृत्वा स्वर्गैरनिस्तोकैर्दिनैर्वासरैः अखिलागमसाग-
रस्य गमस्तगात्रसमुद्रस्य पार परतीरं प्रान्तं संप्राप लेभे । गृहमेधिवत्सोचितं सर्वशा-
स्त्रमधीतवानित्यर्थः । कैः । धीविशेषैः स्वप्रज्ञोत्कर्षैः । बुद्धिर्विशिष्टगुणातिशयैः । कैरिव ।
वहनैरिव । यथा यानपात्रैः कृत्वा सायात्रिकः समुद्रस्य पारमखिलवितवेलाकूलं प्राप्नो-
ति । अथ पृथगुपमापि । क इव । साधुरिव । यथा यती अनुपमैरसाधारणैः समाधि-
भिर्ध्यानविशेषैः । 'ध्यानं तु विषये तस्मिन्नेकप्रलयसंततिः । समाधिस्तु तदेवार्थमात्रा-
भासनरूपकः ॥' इति हैम्याम् । एतावता योगैः कृत्वा भवस्य संसारस्य । 'भव. सत्तात्म-
जन्ममु । रुद्रे श्रेयसि संसारे' इत्यनेकार्थः । पार मोक्षणं प्राप्नोति ॥

अध्याप्य तेन विधिवत्सकलाः स विद्याः

प्रत्यर्प्यते स गुरुणा जनकस्य तस्य ।

श्रीमान्मुरारिरिव तेन हिगण्यरत्न-

कोटीर्वितीयं सुतसुरिरपि व्यधाप्य ॥ ७८ ॥

अध्याप्य कलाचार्येण विधिवन् शास्त्रोक्तप्रकारेण द्विसप्ततिकलानामादिमा कला
लिखनगणितादिरन्तिमा कला शकुनकृतमिन्युक्तप्रकारेण । अथवा मानुकादिकवा-
गिद्वयाद्भूतान्तापठनैकविधिसा सकलाः समस्ता अपि विद्या अध्याप्य पाठयित्वा तस्य
कुमारस्य कुराध्यस्य वा जनकस्य पितुः । न हीरकुमारः प्रत्यर्प्यते स पश्चादापतः । अपि
तुन तेन तन्त्रनवेन कुरामहेभ्येन सुतसुरेण त्रपुत्रहीरकुमारस्य कलाचार्यं हिगण्यना
स्ताना मणीना कोटीवहुनो लक्षद्वानामि वितीयं दत्त्वा मुरारिः कृष्ण इव श्रीमान् लक्ष्मा-
नपुत्रेणापि विहितः ॥

चित्रामिमेन्दुरनवद्यतमा स विद्या

लब्ध्वा श्रिया तदवधि व्यरुच्यकुमार ।

आसीदसीममहिमाप्यनयार्भकस्य

प्रोल्लेखितस्य निकषेण मणेस्त्विवेषे ॥ ७९ ॥

स कुमारः अनवद्यतमाम् अतिशयेन श्लाघनीया विद्या लब्ध्वा संप्राप्य तदवधि विद्याधिगमदिवस एवावधिर्मर्यादा यत्रेति क्रियाविशेषणम् । तद्दिनमारभ्येत्यर्थः । श्रिया शोभया लक्ष्म्या वा व्यरुचत् शुशुमे । 'सहस्रधान्मा व्यरुचद्विभक्तः' इति रघुवशे । क इव । इन्दुरिव । यथा चन्द्र अनवद्यतमामतिनिर्मुक्तमेघोपरोधा चित्रा त्वार्ध्रीं नक्षत्र-विशेष प्राप्य श्रिया शारदीनर्कामुदीलक्ष्म्या विरोचते । शुद्धयो लुडि द्युतादिभ्य परस्मैपद वा स्यात् । 'पुषादिद्युतादिलृदित् । परस्मैपदेषु' इत्यन्विकरणपुषादेर्द्युतादेर्लृदितश्च परस्य च्लेरङ् स्यात् परस्मैपदेषु । अद्युतत् । अद्योतिष्ट । अरुचत् । अरोचिष्ट । इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । अपि पुनस्तस्यार्भकस्य हीरकुमारस्य तथा विद्यया कृत्वा न विद्यते सीमा मर्यादा यस्य सः असीमः । अद्वैत इत्यर्थः । तादृशो महिमा माहात्म्य यस्य तथा-विध आसीत् बभूव । कस्येव । मणेरेव । यथा निकषेण शापेन उल्लेखितस्य उत्तेजितस्य निर्मलीकृतस्य मणे रत्नविशेषस्य त्विषा कान्त्या कृत्वा अनन्य महत्त्वं मूल्य महद्ग्यता भवति ॥ इति बालक्रीडा ॥

नाभीभवेन तदुदाहरणीकृतैः किं

सामुद्रशास्त्रगदितैर्नरलक्षणौघैः ।

नालम्भि तत्र कुमरे व्यभिचारिभावः ।

प्रामाणिकैः सदुपमानविधाविवेह ॥ ८० ॥

नाभीभवेन विधात्रा । किमुत्प्रेक्ष्यते । 'हाराग्रजाग्रद्रुडाग्ररश्मिपीनाभनाभीकुहरा-न्धकाराम्' इति नैषधे । नाभीशब्दो दीर्घ ईकारान्तोऽस्तीति । तदुदाहरणीति । स हीर-कुमार एव उदाहरण निदर्शन दृष्टान्तो येषां ते तदुदाहरणाः । न तदुदाहरणास्तदुदाहरणा कृतास्तदुदाहरणीकृतास्तः । समुद्रेण कविना कृतं शास्त्र ग्रन्थविशेषः । सामुद्रशास्त्रं तत्र गदिताः कथितास्तैर्नराणां मनुष्याणां लक्षणानां त्वस्तिकचक्राद्गुशादीनामौघैः समूहैस्तत्र कुमरे हीरकुमारे व्यभिचारिभावः परस्परविरोधित्वं नालम्भि न प्राप्तम् । 'कुमारः कुमरोऽपि च' इति शब्दप्रभेदे । अन्यत्रापि चरित्रादौ च । कस्मिन्नपि । सदुपमानविधाविवे । यथा । इह जगति प्रामाणिकैस्ताकिंकैः सति सर्वप्रकारैर्योग्ये विद्यमाने उपमानविधौ अन्यपदार्थस्य सादृश्यीकरणप्रकारे व्यभिचारित्वं न लक्ष्यते ॥

तस्याभवल्लवणिमातिशयः स कोऽपि

प्रोत्तारयन्यदुपरि स्थविरः शिवाय ।

मुक्ताः क्षिपत्यनुदिनं पवमानमार्गे

ता एव तत्र किमु तारगणा भवन्ति ॥ ८१ ॥

कुमारस्य स कोऽपि अद्वैतवैभवः खवणिमात्तिशयः खवण्याधिक्यं अभवत् वभू-
व । स कः । यदुपरि यस्य खवण्यातिशयस्योपरि स्थविरः पितामहः । 'स्थविरः शतानन्द-
पितामहौकः' इति हैम्याम् । 'प्रवयाः स्थविरो जरन्' इत्यपि हैम्याम् । शिवाय कल्याण-
कारणाय नित्यं प्रतिवासर प्रोत्तारयन् उत्तारणं स्रजन् न्युञ्जनीकुर्वन्वा मुक्ता मौक्ति-
कानि पवमानमार्गे आकाशे क्षिपति । किमुत्प्रेक्ष्यते । ता एव मुक्तास्तन्नाम्बरे तारगणा
ज्योतिर्मण्डलानि भवन्ति संजायन्ते ॥

स्पर्धोदयादिव मिथः प्रवयं सृजद्भि-

रज्ञैः सचङ्गिमवपुर्विभवेन तेन ।

ईर्ष्यां तमीप्रियतमः प्रणयन्विजित्य

लक्ष्मच्छलेन मुमुचे किमु लाञ्छयित्वा ॥ ८२ ॥

तेन हीरकुमारेण ईर्ष्याम् । अर्थात् खवपुधारिण्या समसूयाम् । प्रणयन् कुर्वन्
तमीप्रियतमः रजनीजानि चन्द्रः विजित्य । अर्थात्पराभूय । गृहीत्वा वा । किमुत्प्रेक्ष्यते—
लक्ष्मच्छलेन लाञ्छनकपटेन लाञ्छयित्वा लाञ्छनं मध्या अभिज्ञान मुक्ते कृत्वा मुमुचे
नमति मुक्तः । 'किं नन्दिः किं मुरारिः किमु रतिरमणः किं विभुः किं विधाता' इति
धनपालोक्तोपमानादत्र विधोःस्तोत्रेणा । तेन किम् । अहं शरीरावयवैः कृत्वा सह च-
न्निना मनोहरत्वेन वर्तते यत्तादृशस्य वपुषः शरीरस्य विभवः शोभातिशयो यस्य ।
अथ वा वपुर्विभवेति साधनेन जित्वेति । किं कुर्वद्भिरद्वैः । इवोत्प्रेक्ष्यते—मिथः परस्परं
स्पर्धायाः संपर्पस्य उदयात् प्रादुर्भावादिव प्रवयं पुष्टिं स्रज्झिविदधद्भिः ॥

केशोच्चयः स्फुरति यस्य स नीलकण्ठ-

पृष्ठे प्रविष्ट इव येन जितः कलापः ।

आवात्यतः कुटिलता मनसोपनीता

यं भेजुपी पुनरिवैत्य कचच्छटानु ॥ ८३ ॥

तस्य कुमारस्य न चामरादिप्रतिपक्षलक्षजित्वरः प्रसिद्धः केशोच्चयः केशपाशाः ।
'गता स्तुतामराः पातो रचना भार उचयः । हस्तः पक्षः कलापश्च केशभूयस्त्ववा-
नपः ॥' इति हैम्याम् । स्फुरति भासते । न कः । येन केशोच्चयेन जितः अभिभूतः
कलापः निगण्टुकम् । उप्रैक्षते—नीलकण्ठः मसुमेयूरश्च तस्य पृष्ठे प्रविष्टः शरणे
गम इव । पुनरिव कुमारं वामालयत । नमवं नयांशिकुल मन्त्र्यः खचित्वात् कुटिलता-
मन्त्र्यं भवतीत्या निष्पन्नानां नती । उप्रैक्षते—उपेतगत्य यं कुमारं कुटिलता-
मन्त्र्यं पुनरुदयनीषु भेजुपीरं प्रियवताम् । 'दद्यान्त्यविश्रान्ततरुदमच्छटा' इति छ-
टानुः शब्दात्प्राप्तो नपरे । तथा 'मनोविदुमलन्य नम्य [नलम्ब] केशजस्तपोऽपि
मन्त्र्यं भवे' इति चम्पूशब्दात् । इति गुण्यानां येन मन्त्र्ये वन्ता वर्णितास्तीति ॥

स्वध्यानलोपभवकोपपिनाकिजाग्र-

दातङ्कशङ्कितमनः सुमनःशरस्य ।

त्यागं तनोर्विदधतः कृतवान्विधाता

छत्रेण यस्य किमु मौलिमवाङ्मुखेन ॥ ८४ ॥

विधाता ब्रह्मा यस्य कुमारस्य मौलिं मस्तकं कृतवांश्चक्रे । किमुत्प्रेक्ष्यते—स्वस्येश्वरसंबन्धिनो ध्यानस्य एकाग्रमनस्त्वेन परमात्मस्वरूपचिन्तनरूपस्य प्राणिधानस्य लोपेन भङ्गेन कुमारिकावस्थायां पाणिग्रहणकरणकृते सेवार्थं समागतायां गौर्या विषये रागोत्पादनलक्षणविघ्नविधानेन पञ्चमी वा सर्वत्रभवः समुत्पन्नः कोपः व्यापादनकारणकोषो यस्य तादृग्विधात् पिनाकिनः शंभोर्जाग्रता प्रकटीभवता आतङ्केन भयेन । ‘भयभीर्भीतिरातङ्कः’ इति हैम्याम् । शङ्कितं स्वहननलक्षणशङ्कां प्राप्तं मनो यस्य तथैव धस्य । अतएव प्रतिपक्षपरामर्शात्प्रागेव तनोः स्वदेहस्य त्यागं विनाशं विदधतः कुर्वतः सुमनःशरस्य पुष्पबाणस्य कामस्य अवाङ्मुखेन अधोवक्त्रेण छत्रेण किमु कृतवान् । निःस्वामिकतया मदनश्वेतातपत्रोपादानं युक्तमेव ॥

उत्तुङ्गभावमथ वर्तुलतां दधान-

मुष्णीषमस्य सुषमां स विभर्ति मौलौ ।

यस्मिन्समाजिगमिषोस्तरुणत्वलक्ष्म्या

माङ्गल्यकुम्भ इव केशरुहाश्रिताङ्कः ॥ ८५ ॥

अस्य कुमारस्य मौलौ मूर्धनि उष्णीषमाकारविशेषः सुषुमां सातिशायिशोभां विभर्ति स दधार । ‘सोष्णीषमूर्ध्या ध्वजचिह्नपाणिः’ इति चम्पूकथायां नलविशेषणम् । अत एव तीर्थङ्गद्वय इतरेषामप्युत्तमपुरुषाणामुष्णीषं वर्ण्यते । उष्णीषं किं कुर्वाणम् । दधानं विभ्राणम् । कम् । उत्तुङ्गभावम् उन्नतत्वम् । अथ पुनर्वर्तुलतां वृत्ताकारत्वं च । इवोत्प्रेक्ष्यते—यस्मिन्हीरकुमारं समाजिगमिषोः सम्यक्प्रकारेण आगन्तुकामायास्तरुणत्वलक्ष्म्या यौवनश्रियः केशा एव रुहा दुर्वा । ‘दुर्वा त्वनन्ता शतपर्विका । हरिताली रुहा’ इति हैम्याम् । तामिराश्रित आकलितः अङ्गे उत्सङ्गे यस्य तादृशो माङ्गल्यः कल्याणकारी कुम्भः कलश इव ॥

यश्चन्द्रिकाङ्कितचतुर्द्विजराजराज-

झालार्धशीतमहसो वहते स शश्वत् ।

शुद्धाशयोऽमृतरसायितवाग्विलासो

द्राससतिः कलयतात्स कलाः कथं न ॥ ८६ ॥

यो हीरकुमारः शश्वन्निरन्तरं चन्द्रिकया ज्योत्स्नया अङ्कितान् कलितान् । ‘दशनच-

न्द्रिकया व्यवभासितम्' इति रघौ । इति चन्द्रिकाशब्देन दन्तयुतिश्चन्द्रिका च । चतुः-
संख्याका द्विजाना राजानो द्विजराजा राजदन्ताश्चन्द्रश्च तथा राजत् दीप्यमानं यद्भालं
ललाटमेवार्धशीतमहाः सामिसोमस्तान् । सार्धचतुश्चन्द्रानिस्वर्गः । बहते स्म दधार । स
कुमारो द्वासप्ततिसंख्याकाः कलाः कथं न कलयतात् यत्ताम् । अपि तु सार्धचतुश्च-
न्द्रचारी गणनया द्वासप्ततिकलाकलित एव स्यात् । किंभूतः । शुद्धो निर्मलः निष्पापः
विशदश्च आशयश्चित्तं मध्य च यस्य । पुनः किंभूतः । अमृतरसवत्सुधानिस्त्यन्द इवा-
चरितो वाग्विलासो वचनवैचित्र्यी यस्य । चन्द्रा अपि श्वेता अमृतयुताश्च स्युः ॥

भालस्थलप्रसृमरांगुपयःप्रवाहो-

पान्तप्ररूढलतिकेव विभाति यद्भूः ।

शङ्खोऽप्यभूद्ददनवारिजपार्थिवस्य

चन्द्रादिवैरिजिये किमु वादनाहः ॥ ८७ ॥

यद्भूत्यस्य कुमारस्य भ्रूयनयोरुपरि रोमपद्धतिर्भाति स्म रराज । उत्प्रेक्ष्यते—भा-
लस्थलस्य ललाटपट्टस्य प्रसृमरा वित्तरणशीला ये अंशवः किरणास्त एव पयःप्रवाहः
सलिलानामोषस्तस्योपान्ते तटप्रदेशे प्ररूढा प्रोद्धता लतिका । अथवा फलिनी वल्ली
समाबलतिका वा । अपि पुनर्यद्भूते शङ्खः भालश्रवणयोरन्तराले कश्चिन् प्रदेशविशेषः
अभूजज्ञे । 'शङ्खः कम्बो निधिभेदे स्यान्नख्यामलिकास्थनि' इत्यनेकार्थः । ललाटप्रान्त-
वर्तिनि अस्यनीति तदवचूणिः । 'शङ्खो भालस्रवोऽन्तरे' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—वद-
नमर्थात् कुमारमुखमेव वारिजानां कमलानां राजा पार्थिवस्तस्य । चन्द्रादीनां विषुदर्प-
णप्रसुखाणां वैरिणां शत्रूणां विजये जयप्राप्तौ परामवनावसानसमये वा वादनस्य पूर-
णस्य अहो योग्यः शङ्खः कम्बुः किमु । विजयिराजानो हि त्रिपूर्वाङ्गित्य खविजयसूचक
शङ्खं वादयन्तीति प्राक्तननृपरीतिः । यथा—खाविनयकरणप्रकुपितमतङ्गतापसप्रदत्त-
मतङ्गजीमवनाशापापनयनप्रादुर्भूतस्त्राभाविकस्वरूपप्रसन्नीभवद्गान्धर्वदेवविश्राणितप्रयुक्त-
संहारविभक्तमन्त्रप्रस्त्रापनशस्त्रानुभावपराभूतसमस्तप्रतिपक्षक्षितिपतिपताकिनीप्रारब्ध-
दुर्धरमहायोधनपयोनिधिमध्यसमुद्भूतविजयश्रीस्वीकरणावसरे अजकुमारः 'ततः प्रियो-
पात्तरसोऽधरोष्ठे निवेदय दधौ जलज कुमारः' इत्येतत्सर्ववित्सारो रघुवशे ॥

लावण्यनीरनयनाञ्जयदीयवक्र-

कासारपालिरिव कर्णयुगं विभाति ।

द्वीपेषु सूचयति किं स्वमितेषु भावि-

श्लोकं शिशोः श्रवणयोश्च नवद्वयाङ्कः ॥ ८८ ॥

कर्णयुगं कुमारश्रवणयुगं विभाति शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—लावण्यं ममोशता स्वरूप-
सौन्दर्यं वा एव नीरं सलिलं यत्र तथा नयने लोचने एवाञ्जे कनले यत्र तादृशस्य

यदीयवक्त्रासारस्य कुमारसंवन्धिवदनसरसः पालिः सेतुरिव सरसो जलमन्धनस्थानं पालिः । 'सेतौ पाल्यालिसंभराः' इति हैम्याम् । च पुनः श्रवणयोः कर्णयोर्नवाना नवेति संख्यानां द्वयस्य युगलस्य अङ्कः अष्टादशसंख्यावाची अङ्को लिपिविशेषः स्वेन नवद्वय-लक्षणेनात्मना मितेषु प्रमाणीकृतेषु अष्टादशसु द्वीपेषु । 'अष्टादशद्वीपनिष्ठातयूप' इति रघुवशे । 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्' इति नैषधे । इति द्वीपानामष्टादशतापि । शिशोर्हार्-रकुमारस्य भाविनमग्रे भविष्यन्त श्लोक यशः सूचयति कथयति किमु । कर्णयोरङ्क-तिरूपो नवाङ्को दृश्यते । यथा 'कर्णान्तरुत्कीर्णगभीरलेखः किं तस्य सख्यैव न वा न-वाङ्कः' इति नैषधे । एतावता हीरकुमारयशोऽष्टादशद्वीपेषु भविष्यतीति सूचा ॥

विद्वेषिभावमपहाय परस्परेण

केशच्छटास्फटिकहाटककुण्डलाङ्गाः ।

स्वर्भाणुशुभ्रकिरणाम्बुजबन्धवोऽमी

यस्मिन्विधातुमिव सासपदीनमीयुः ॥ ८९ ॥

यस्मिन्कुमारे सम्यक्स्थाने केशच्छटा केशपाशः स्फटिकं श्वेतरत्नं तथा हाटकं काञ्चन तयो रचनाविशेषेण सदृशीकृते कुण्डले कर्णाभरणे ते अङ्गानि कायारूपानि वा येषां तादृशा अमी प्रत्यक्षलक्षाः । स्वर्भाणु राहुः, शुभ्रकिरणश्चन्द्रः, अम्बुजबन्धुर्भास्करः, राहुचन्द्रार्काः । उत्प्रेक्ष्यते—मिथः परस्परं सासपदीनमैत्र्य सौहार्दम् । 'सख्यं तु सौहृदं सौहार्दं सासपदी-नम्' इति हैम्याम् । विधातु कर्तुम् ईयुरागता इव । किं कृत्वा । परस्परेण अन्योन्येन विद्वेषिभाव विरोधिताम् अपहाय त्यक्त्वा ॥

सक्तः श्रुतौ शिशुशशी यदसावित्तीव

तच्चक्षुषी श्रुतियुगं परिष्वजाते ।

नीलोत्पले उदयतः कुमुदोर्यदाक्ष्णो-

र्लक्ष्मीं तदा तरलतारिकयोः श्रयेते ॥ ९० ॥

यद्यस्मात्कारणादसौ अयवर्ण्यमानः शिशुषु कुमारेषु दृश्यमानो नयनानामाह्लादकत्वात् शशी चन्द्र इव शिशुशशी श्रुतौ शाले सक्तः ब्रह्म आसक्तोऽस्ति । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोस्तच्चक्षुषी कुमारलोचने श्रुतियुगं श्रवणयामल परिष्वजाते आलिङ्गते स्म । च पु-नर्यदा यदि नीलोत्पले कुवलये कुमुदोः कैरवयोर्मध्ये उदयेते उन्नम लभेते तदा तर-ले चपले तारिके कनीनिके ययोस्तादृशयोस्तदक्ष्णोः कुमारलोचनयोर्लक्ष्मीं भ्रिय शोभा श्रयेते भजेते । कुमुदे कुमारलोचनतुलामाकलयतः ॥

१. 'पूर्वपदात्संज्ञायाम्' इति हैमाभिधानचिन्तामणिः । 'शुभादित्वात्त एत्वम्' इति नामालिङ्गानुशासनव्याख्यानामाशयः ।

दृग्दोषखण्डनकृते अमरं तदीये
 चिह्नं मषेरिव मुखे कृतवान्विराट्चिः ।
 विश्वप्रदीपसदृशो यदसौ तदीया
 नासापि किं भजति दीपशिखोपमानम् ॥ ९१ ॥

विराट्त्रिहंसा तदीये हीरकुमारसंघन्विनि मुखे वदने अमरं कुरलं अमरालकः अन्यो
 वा आकारविशेषस्तं कृतवान् चकार । उत्प्रेक्ष्यते—दृग्दोषखण्डनकृते शाकिन्यादीनामि-
 तरेषां वा दृष्टिदोषनिवारणार्थं मषेर्यलिनाम्बुनः । ‘मलिनाम्बु मषी मयी’ इति हैम्याम् ।
 चिह्नं लाञ्छनमिव कृतवानिति । इदानीमपि बालकानां दृग्दोषच्छिदे मुखे कञ्जलच-
 न्द्रक मातरः कुर्वन्तीति प्रसिद्धमेतत् । पुनर्यत्कारणादर्चां विश्वे जगति प्रदीपस्य पदार्थ-
 मर्थप्रकाशकत्वेन गृहमणेः सदृशस्तुल्योऽस्ति यत्तदोः संवन्धात्तेन हेतुना । उत्प्रेक्ष्यते—
 तदीया तस्य कुमारस्य इयं तदीया नासा गन्धज्ञापि दीपशिखोपमानं कञ्जलध्वजकलि-
 कातुलनां भजति कलयति ॥

चापल्यकैलिकलिते असिताशये य-
 नेत्रे मिथः सदृशवैभवभाजिनी तत् ।
 मा द्रुह्यतां कजमुवेति तदन्तराले
 नासानिभेन विदधे किमु सीमदण्डः ॥ ९२ ॥

यत्कारणात् यन्नेत्रे कुमारनयने चापल्यं चपलता सैव केलिः क्रीडा तथा कलिते
 युक्ते चञ्चलतया वा यत्क्रीडनमितस्ततः परेस्फुरणं तेन सहिते । पुनः असितः द्याम
 आशयो मध्यं स्वभावो वा ययोस्तादृशे रूः वर्तते तत्तस्मात्कारणात् सदृशं तुल्यं वैभवं
 शोभातिरेकं भजत इत्येवंशीले भाजिनी कुमारलोचने मिथः परस्परं मा द्रुह्यतां मा
 द्रोहं कुर्वाताम् इति हेतोः कजमुवा ब्रह्मणा तदन्तराले तयोर्नेत्रयोरन्तराले मध्यभागे
 नासानिभेन नक्रकपटेन । उत्प्रेक्ष्यते—सीमदण्डो विभागयष्टिः किमु विदधं कृत इव ॥

स्थाणोः शिरोनिवसनानजनाम्बुपानं
 संतप्य दुस्तपतपो मणिदर्पणेन ।
 प्रापे परं जनुरिवेमगण्यपुण्य-

संप्रापणीयमदसीयकपोलरूपम् ॥ ९३ ॥

मणिदर्पणेन रत्नादर्शेन अस्य कुमारस्य इमौ अदर्शयौ कपोलौ गण्डौ तयो रूपं स्व-
 रूपाभिव प्रत्यक्षम् । उत्प्रेक्ष्यते—परमन्यजनुरवतारः प्रापे प्राप्तमेव । किंभूतं जनुः ।
 अगण्येन गणयितुं प्रमाणीकृतुं न शक्येन पुण्येन भाग्येन संप्रापणीयं सम्यक्प्रकारेण
 लब्धुं योग्यम् । किं कृत्वा । दुःखेन कष्टेन तप्यते विधीयते इति दुस्तपं तादृक् तप

उपवासादिकष्टं संतप्य तस्मा यथाविधि[ना] विधाय । किम् । तपः । 'स्थाणु' स्तम्भ-
कीलकशमुषु' इत्यनेकार्थः । तस्य शिरसि मस्तके निवसनं सदा स्थितिस्तथा न वि-
यते अशन भोजनम्, अभ्युनो जलस्य पानं, धीतिर्यत्र । 'धीतिः पानेऽथ शोषणम्'
इति हैम्याम् ॥

यस्य प्रशस्ययशसः श्रुतिपाशमध्य-

निष्पातिनकशुकचञ्चुपुटात्कथंचित् ।

विम्बीफलं विगलितं स्वलितं च वक्र-

पद्मोदरे किमु रदच्छदनीवभूव ॥ ९४ ॥

विम्बीफलं गोलहक यस्य कुमारस्य उत्प्रेक्ष्यते । रदनच्छदनीवभूव किमु अधरः
संजात इव । किभूतम् । कथचित्केनापि प्रकारेण बलात्कारेण वा स्वबन्धनमयाकुलित-
त्वेन विगलितं निष्पातितम् । कस्मात् । श्रुती कर्णापेव पाशौ बन्धनग्रन्थी तयोर्मध्ये नि-
ष्पातितो निष्पतनशीलस्य नकशुकस्य नासिकारूपकीरस्य चञ्चुपुटात् शृपाटिकासंपुटतः ।
वक्रोदरादित्यर्थः । पुनः किभूतं विम्बीफलम् । स्वलितं पतित्वा स्थितम् । कस्मिन् ।
वक्र वदनमेव पद्मं कमलं तस्योदरे मध्ये यस्य । किभूतस्य । प्रशस्यं विश्वश्लाघनीय
यशः कीर्तिर्यस्य ॥

रक्ताङ्गरक्तमणिपल्लवपाटलश्री-

पाटच्चरो यदधरः श्रियमभ्युते स ।

आस्थानवेदिरिव वाङ्मयदेवताया

आवासवेश्मनि कुमारमुखारविन्दे ॥ ९५ ॥

यदधरो हीरकुमारस्यौष्ठः श्रियं शोभामभ्युते व्याप्नोति । विभर्तात्यर्थः । किभूतः ।
रक्ताङ्गा विदुषाः रक्तमणयः पद्मरागाः पल्लवाः किशलयानि तेषां पाटलश्रियो भावप्रधा-
ननिर्देशाद्रक्तत्वलक्ष्म्याः स्वभावशोभाया वा पाटलरस्तस्करः अपहर्ता । उत्प्रेक्ष्यते—
अधरः वाङ्मयदेवतायाः श्रीसरस्वत्या आस्थानवेदिः सभायामुपवेशनार्थं वेदिकेव ।
कस्मिन् । कुमारस्य मुखमेवारविन्दं कमलं तत्र । किभूते कुमारमुखारविन्दे । आवा-
सवेश्मनि । वाग्देवताया आवासार्थं निवसनकृते वेश्मनि गृहे । कुमारवदनारविन्दरूपे
मन्दिरे निवसन्त्या इत्यर्थः ॥

अभ्युद्गतैर्मुखस्वनेरिव वज्ररत्नै-

र्दन्तैरदीप्यत कुमारपुरंदरस्य ।

वक्राब्जधाम्न इव वा श्रुतदेवतायाः

सेवासुखानुभवनागतगौरपत्रैः ॥ ९६ ॥

कुमारेषु बालकेषु रूपेण धिया वा पुरंदर इव पुरंदरस्तस्य दन्तैर्दशनैरदीप्यत शु-
शुभे । उत्प्रेक्ष्यते—मुखस्वनेर्वदनाकराद्भ्युद्गतैः प्रकटीभूतैर्वज्ररत्नैर्हीरकमणिभिरिव ।
वाथवा उत्प्रेक्ष्यते । वज्राब्जधात्रः कुमारवदनकमलमेव धाम मन्दिरं यस्यास्तादृश्याः
श्रुतदेवतायाः सरस्वत्याः सेवया अर्थात् तद्वाहनत्वात्स्वामिन्या उपासनया कृत्वा
यत्सुखं तस्यानुभवनार्थं तद्वा प्राप्तुमागतैः समकालं समेतैर्गौरपत्रै राजहंसैरिव ॥

विम्बाधरे निपतिताभिरभासि यस्य

निर्वैतमौक्तिकशुचिद्विजचन्द्रिकाभिः ।

कृतेन्दुदर्पणपयोजयये कृताभि-

र्नाभीमुवेव सुमवृष्टिभिरेतदास्ये ॥ ९७ ॥

यस्य कुमारस्य निर्भूतानि उत्तेजितानि यानि मौक्तिकानि तानीव शुचिभिरुज्ज्वला-
भिर्द्विजानां दन्तानां चन्द्रिकाभिर्ज्योत्स्नाभिरभासि निर्वैभे । किंभूताभिश्चन्द्रिकाभिः ।
निपतिताभिः आगत्य स्थिताभिः । कस्मिन् । विम्बाधरे गोल्हकतुल्ये ओष्ठे । उत्प्रे-
क्ष्यते—एतदास्ये कुमारवक्त्रे नाभीमुवा नारायणनाभ्यम्भोरुहजन्मना वेवसा कृताभिः
कुसुमशृष्टिभिरिव । कदा । कृताभिर्निर्मितो य इन्द्रोश्चन्द्रस्य दर्पणानामादर्शज्ञां पथो-
जानां पद्मानां जयः परस्परविरोधाद्युद्धे पराभवः तत्र । तत्समय इत्यर्थः । ‘नाभीमधैष
श्लघवासोऽनु’ इति नैपथे नाभीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति ॥

पूर्णाभृतैररुणरत्नमनोज्ञमध्या

पङ्कजीभवद्विजविराजिसवेशदेशा ।

यस्याननान्तरनिकेतनवाक्त्रिदश्या

वापीव खेलनकृते रसना बभासे ॥ ९८ ॥

यस्य कुमारस्य रसना जिह्वा बभासे रेजे । उत्प्रेक्ष्यते—आननमर्थोत्कुमारवदनं तस्या-
न्तरं मध्यं तत्र निकेतनं सदनं यस्यास्तादृश्याः वाक्त्रिदश्या भारत्याः खेलनकृते जलक्री-
डार्थं वापी दीर्घिकेव । किंभूता वापी । अभृतैः पीयूषैः सलिलैश्च पूर्णाभृतमध्या ।
पुनः किंभूता वापी । अरुणरत्नैः पद्मरागमणिभिः मनोज्ञं रमणीयं वदं रचितं मध्यं य-
स्याः । मध्यमलोपीसमाप्तः । पुनः किंभूता । पङ्कजा श्रेण्या भवद्भिर्विचित्रमानैर्द्विजैर्द-
न्तैर्विहंगमैश्च । अर्थात् विशदतया राजहमपक्षिभिः विराजी शोभनशीलः सवेशदेशः
सभीपविभागो यस्याः । वापी अपि जलक्रीणां रत्नवद्मध्या विहंगमकलिता च स्यात् ॥

पूज्येषु रङ्गितमना यदसौ कुमार-

स्तस्य स्म रज्यत इतीव रसज्ञयापि ।

शुद्धागवस्य दशनैरिव धार्यते स्म

श्रीमत्कुमारवृषभस्य विशुद्धिमत्ता ॥ ९९ ॥

तस्य कुमारस्य रसज्ञया जिह्वया । उत्प्रेक्ष्यते—इति रज्यते स्म रक्तीभूतमिव । इति किम् । यत्कारणादसौ कुमारः पूज्येषु गुणादिषु अन्यचर्चनीयेषु विषये रङ्गिनं रागयुक्तं जातं मनश्चित्तं यस्य तादृशवर्तते । 'रद्गं स्यात्सुखयुद्धवो रागेऽपि' इत्यनेकार्थः । पुनः शुद्धागवस्य शुद्धो निर्मलो निष्पाप आशयश्चित्तं मत्स्य च यस्य श्रीमतो लब्ध्या शोभया वा शालिनः कुमारेषु बलवत्तया धर्मकर्मादिषु धुरीणतया वा वृषभ इव वृषभः प्रशस्यो वा तस्य दशनैर्दन्तैरपि विशुद्धिमत्ता अत्योज्ज्वल्य धार्यते स्म वृता ॥

रक्ताङ्कपल्लवमुखान्द्विषतो जिगीषु-

धत्तेऽसिकं किमधरः सविधेऽदसीय ।

भावी शिशुर्भुवि यदेव सुवृत्तशाली

भेजे तदस्य चिबुकोऽपि सुवृत्तभावम् ॥ १०० ॥

अदसीयः कुमारसंघन्धी अधरः ओष्ठः असिकम् अधराद्य प्रवेशविशेषं धत्ते धारयति । उत्प्रेक्ष्यते—रक्ताङ्कपल्लवमुखान् विद्रुमकिसलयोदिमान् द्विषतो वैरिणो जिगीषुर्जंतुमिच्छेत् किम् । असिकं अतिरेव असिकं । स्वार्ये क. । स्त सङ्गं दिभार्ति । अन्योऽपि वीरो रिपून् निर्जेतुं करवालं कलयति यत्कारणाद्भुवि पृथिव्यामेव शिशुबालकं सुवृत्तेन शोभनाचारेण शालते शोभते इत्येवशीलो भावी । तत्कारणादस्य कुमारस्य चिबुकोऽपि अस्ति काय-प्रदेशोऽपि तु शोभनं वृत्तमाचारो यत्र । तादृशं भावसाक्षर्यं सदाचारनां वा । वास्तवार्थे तु शोभनवर्तुलतां भेजे सिपेवे । 'तत्प्रान्तौ छकिणी असिकं त्वधः । असि-काधस्तु चिबुकम्' इति हैन्याम् ॥

द्वात्रिंशताजनि रदैरपि लक्षणानि

द्वात्रिंशदाकलयतः शिशुवासवस्य ।

पीयूषवार्षिसितरोचिरसूययान्त-

वर्गिभिः सुषामिव वर्षं मुखं तदीयम् ॥ १०१ ॥

करचरणयोश्छत्रचामरादीनि द्वात्रिंशत्संख्याकानि लक्षणानि आकलयतः विभ्रतः । लक्षणानि यथा—'छत्रं तामरसं धनुं रथवरो दम्भोलिकूर्माहंशा वापी स्वस्तिकतोरणानि च सरं पञ्चाननः पादपः । चक्रं शङ्खगजौ समुद्रकलशौ प्रासादमध्या यवा चूपत्तूपकमण्डलून्यवनिभृत्सञ्चामरो दर्पणः ॥ उक्षा पताका कमलाभिपेक्षं सुदामकेक्री घनपुण्यभाजाम्' इति षट्पदी । अथवा 'इह भवति सप्तरक्तं पञ्चव्रतं पञ्चसूक्ष्मदीपैश्च । त्रिविधुललघुगम्भीरो द्वात्रिंशलक्षणः स पुमान् ॥' इति । शिशुषु महर्षिकत्वेन वासवस्य शक्रतुल्यस्य दन्तैर्वदनदशनैरपि द्वात्रिंशता द्वात्रिंशत्संख्याकरजनि संज्ञातम् । उत्प्रेक्ष्यते—

द्वात्रिंशत्वे स्पधेयेव इति गर्भितोत्प्रेक्षा । पुनस्तदीय कुमारसंबन्धि वदनं वारिभवा-
णीभिः कृत्वा सुधां पीयूषं वर्षणं वर्षति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पीयूषममृतं वर्षतीत्येवशी-
लस्तस्य सितरोचिपद्मन्दस्य अन्तश्चित्तमध्ये असूयया ईर्ष्ययेव सुधामवर्षत् ॥

उद्धृत्य कण्टकगणान्किमु वारिजन्म

किं वात्मदर्शमपहृत्य विचेतनत्वम् ।

संतक्ष्य लक्ष्मशितिमानमुतामृतांशुं

राजीवभूरकृत हीरकुमारवक्रम् ॥ १०२ ॥

राजीवभूवेंधाः किमु इति वितर्कयामि विचारं कुर्वे । 'वितर्के किमूत च' इति है-
म्याम् । वारिजन्म विकसितकमलम् । अर्थादादाय । कर्मद्वयं वा । कृषातोर्द्विकर्मकत्वे-
न हीरान्नः कुमारस्य वक्रं मुखमकृतं विरचयांचकार । किं कृत्वा । कण्टकानां गणान्
व्रजाउद्धृत्य निष्कास्य । 'शशिनि खलु कलङ्गं कण्टकाः पद्मनाले जलविजलमपेयं पण्डिते
निर्धनत्वम् । दयितजनविद्योगो दुर्भगत्वं स्वरूपे धनपतिकृपणत्वं रत्नदोषी कृतान्तः ॥'
इति सूक्तवचनात् पद्मे कण्टकाः । वा अथवा विचेतनत्वं चेतनाराहित्यम् अपहृत्य अ-
ज्ञानतां मुपित्वा आत्मदर्शं दर्पणं किमादाय, हीरमुखं चक्रे । उत अथवा लक्ष्मणो ला-
ञ्छनस्य शितिमानं कृष्णतां संतक्ष्योत्तार्य किम् अमृतांशुं सुधाकरं हीरवदनं विधिर्वि-
दधे ॥ इति सुखम् ॥

निःशेषभूवल्यकुण्डलिवेश्मनाकि-

लोकत्रिके प्रसृमरैर्यगसां विलासैः ।

रेखा भविष्यति महत्सु यदस्य कण्ठे

रेखात्रिकं किमिति निर्मितवान्विधाता ॥ १०३ ॥

विधाता व्रद्धा अस्य कुमारस्य कण्ठे गलकदले । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो रेखात्रिकं
निर्मितवान् किमु कृतवानिव । इति किम् । यत् निःशेषं समग्रं भूवल्यं मेदिनीमण्ड-
लम्, तथा कुण्डलिना नागानां वेश्म गृह पातालम्, तथा नाकिनां देवानां लोको विश्वं
स्वर्गस्तेषां त्रिके त्रयेऽपि प्रसृमरैः प्रतिस्थानं विस्तरणशीलैर्यगसां कीर्तनां विलासैर्वैचि-
त्र्यैभिरस्य हीरकुमारस्य महत्सु उत्तमजनेषु रेखा भविष्यति । एतस्मात्परः कोऽप्येता-
दृग्गुणगणकलितस्त्रिभुवनेऽपि नास्तीति प्रसिद्धिर्भाविनी ॥

भार्वा यदेष्ट वृषवज्जिनधर्मयुर्यः

स्कन्धोऽप्यभूत्किमिति तत्तत्कुदोपमेयः ।

अर्भः पुग भवति येन युगप्रधानो

जनेऽस्य बाहुरपि तेन युगप्रधानः ॥ १०४ ॥

यत्कारणादिषु कुमारः वृषवद्वृषभ इव जिनस्यार्हतो धर्मे सुकृतकर्मणि धुर्यो धौरेयो धुरंधुरो भावी भविष्यति । इति हेतोः । अस्य कुमारस्य स्कन्धोऽप्यसोऽपि । उप्रेक्ष्यते— तस्य वृषभस्य ककुदेनांसकूटेन उपमेय उपमातु योग्यः । किमभूदभूव । न पुनर्येन कारणेन अर्भो हीरकुमारो युगे कलिकाले विशिष्टातिशयमाहात्म्याभ्युदवात् प्रधानः प्रकृष्टः पुरा भवति अग्रे भविष्यति । पुरायोगे भविष्यदर्थे वर्तमाना 'यावत्पुराणि-पातथोयोगे लङ्' आभ्यां निपाताभ्यां योगे भविष्यत्काले वर्तमाना स्यादिति प्रक्रिया-कामुद्याम् । 'पुरेदमूर्ध्वं भवतीति वेधसा' इति नैपथेऽपि । तेन हेतुना । उप्रेक्ष्यते— अस्यार्भकस्य बाहुर्भुजोऽपि युगवद्दूसरवत्प्रधानो व्यायतः आजानुबाहुत्वात् जज्ञे सजातः॥

उद्दामदुर्गतिपुरेऽर्गलतांगमी य-

चदोरितीव लभतेऽर्गलयोपमानम् ।

यस्येभशङ्कमकरान्कलयन्प्रवाल-

शाली पुनः श्रियमसूत शयः समुद्रः ॥ १०५ ॥

यत्कारणात्कुमारः उद्दाममनेकलोकानामातङ्कारत्वादुत्कटम् । 'अवाधोच्छृङ्खलोद्दामा-न्ययन्त्रिनमनर्गलम्' इति हैम्याम् । उच्छृङ्खल यदुर्गतिर्नैरकादिक्रगतिः सैव पुरं नगरं तत्रा-र्गलतां परिचभावम् । 'द्वारेषु परिघोऽर्गल' इति हैम्याम् । अयं गमी गमिष्यति । 'यथा वि-द्वरादिरवूरतांगमी' इति नैपथे । ये जनाः अमुं स सम्यक् त्रिधा सेविष्यन्ते ता दुर्गतिं गन्तुं न दास्यन्तसी तत् इदं विशेषणम् । उप्रेक्ष्यते—इतीव हेतोः । तस्य कुमारस्य दो-र्बाहुदण्डोऽपि अर्गलया नगरपरिघेण उपमान सादृश्यं लभते प्राप्नोति । 'असुष्य दोर्भ्या-मरिदुर्गलुण्ठने ध्रुवं गृहीतागर्गलदीर्घपीनता' इति नैपथे । पुनर्यस्य सह मुद्रिकया उर्मि-कया साक्षराद्गुलीयकेन वा वर्तते यः समुद्रः शयः पाणिः श्रिय शोभामसूताजीजनत् । किं कुर्वन् । दधत् । कान् । कृतिभाजः रेखाकारीभूतान् इमा गजाः, शङ्खाः कम्बवः, मकरा यादोविशेषाः, तान् । पुनः किभूतः । प्रवाला पल्लवास्तद्वत् शालते रक्तत्वेन शु-कुमारत्वेन शोभते इत्येवंशीलः । समुद्रोऽपि जलगजवारिजमकरकलितस्तथा विद्रुमवि-आजी लक्ष्मीं मूते च इत्युत्प्रेक्षा । उपमा वा ॥

तस्य स्फुरद्द्युतिपयःपरिपूर्णबाहु-

मूलालवालविलसद्भुजगण्डिभाजः ।

रेजुः शयावनिरुहोऽङ्गुलयोऽनुशाखाः

कामाङ्कुशैः किसलयैरिव शालमानाः ॥ १०६ ॥

तस्य कुमारस्याङ्गुलयः करशाखा रेजुः शुशुभिरे । जु इति अव्यय वितर्के वि-चारे प्रश्ने पृच्छायां वा । शयावनिरुहः पाणिरूपपादपस्य शाखाः शिखाः । किभूतस्य शयावनिरुहः । स्फुरन्त्यो दीप्यमाना विस्तरन्त्यो वा द्युतयः कान्तय एव पयासि स-

ल्लितानि तैः परिपूर्णं तामस्त्येन पूरितं व्याप्तं बाहुनूलं भुजकोटरः स एवालवालं स्या-
नक तत्र विलसन्नास्तिष्यन् । 'समं ह्येगजोडनदोः' इति धातुः । अर्थात् प्रकटीभवन्
दो भुजो बाहुः स एव गण्डिः प्रकाशं मूलान् द्यास्वादिप्रदेशः तं भजतीति । किं
भूताः शाखाः । कामाङ्गुर्नखैः शालमानाः । उत्प्रेक्ष्यते—किमल्यैः पद्मैरि- । अत्र
गमिनोपेक्षा ॥

जानुस्पृशौ शिशुभुजौ विनियन्त्रणाय

पाशाविवाब्धिदुहितुस्तरलशयायाः ।

हस्तौ समस्तकजराजतयाप्यमुष्या

धात्राक्षतैरिव यवैः समपूजिषातान् ॥ १०७ ॥

शिशुभुजौ कुमारबाहु जानू ऊरुपदेनि स्पृशत इति जानुप्रलम्बौ अभूताम् । उत्प्रे-
क्ष्यते—तरलशयल, आशयश्चित्तं स्वभावो वा यस्यास्तादृश्या अन्विषदुहितुर्लक्ष्यया विनि-
यन्त्रणाय विवेचेन बन्धनाय एकत्रावस्थितिनिर्माणाय पाशौ दन्धनग्रन्थौ इव । अपि
पुनः । अनुष्य कुमारस्य करौ हस्तौ धात्रा ब्रह्मणा कर्तारैरन्वर्द्धयैः समपूजिषाताम्
अन्विताविव । समस्तानि सकलानि यानि कजानि कमलानि तेषां राजत्वेन स्वान्तितया
आकृता तमेव्यत्वेन आधिपत्यम् ॥

वक्षःशिलाकलितमञ्जुलजातरूपो

नक्षत्रभूषिततनुश्च नभोगयुक्तः ।

स्वःशाखितरुहहिमर्षीरमराजमानः

शावः सुपर्वशिखरीव पुषोष भूषान् ॥ १०८ ॥

शावः हीरकुमारः सुपर्वशिखरी मेरुरिव भूषां शोभां पुषोष । शुशुमे इत्यर्थः । किभूतः
शावः मेदश्च । वक्षो हृदय तदेव विलीर्णत्वात्तदुपनेयत्वाच्च शिखा धृष्टुलन्नरः तथा
कलितः युतः, तथा मञ्जुलं मनोज जानमुत्पन्नं रूपं तनुर्वैभवः सुवर्णं च यस्य पश्चात्कन्ति-
धारयः । पुनः किभूतः । न निषेधे क्षत्रियत्वेन राजस्यतया । 'क्षत्रं तु क्षत्रियो राजा
गजस्यो बाहुस्तनवः' इति ह्यन्याम् । तथा—'क्षताङ्किलं द्राघ्यं इन्दुदग्नः क्षत्रस्य शब्दो
सुवर्णेषु दृष्टः' इति रघौ । वनिगजान्तिवान् । नक्षत्रज्योतिश्चरैर्भूतिना अन्वृता तनुर्व-
पुष्यः । पुनः किभूतः । न नैव भोगेन वैयधिक्यमुखेन वाल्म्वाराज्यादिमुखेन वा ऊर्ध्व-
दारित्वाद युतः । पक्षे—नभसि आकाशे गच्छन्तीति नभोगा विद्याधराः सुराश्च तैः क-
लिनः तेषां कीडास्तदन्तान् । च पुनः स्वःशाखिनः कञ्चुकाङ्गुलद्वयेनां वा दक्षः कान्ति-
र्धनं यत्र वा । पुनः किभूतः । महिम्ना महान्तेनाग्रे भविष्यता । नाविति भूतोत्तारान् ।
भोरिम्ना स्वर्गभविष्येन धैर्येण अग्रेऽपि लढेज्यता धीरत्वेन देवदानवमनववज्रभुविभोदि-
जगामनि निश्चलवान् शोभमानः ॥

प्रामाण्यमस्य बहूतो महतां सदस्य-

प्रामाण्यमाश्रयदुरस्तदिहास्ति चित्रम् ।

श्रीवत्स उल्लसति तस्य पुनः स वक्षः

स्थायी गभीरमविलोकनकौतुकीव ॥ १०९ ॥

इह जगति । तदिति कर्तृपदम् । चित्रमाश्रयं विस्मयोऽस्ति यदस्य उरो हृदयमप्रा-
माण्यं प्रमाणातीततामतिविशालतामनुपादेयतामाश्रयत्वेव स्म । अस्य किं कुर्वतः ।
महतां महात्मनां सदसि सभायाम् । समूहे इत्यर्थः । 'उडुपरिषदः किं नार्हत्वं निशः किमु
नौचिती' इति नैषधे । परिषदशब्दः समूहवाची प्रामाण्यं यथार्थवादिता मुख्यतां वा य-
दयं वक्तव्याचरति । सन्मार्गं तदस्माकं महतां प्रमाण एवेति प्रमाणातां बहूतो विभ्रतः ।
पुनस्तस्य कुमारस्य श्रीवत्सः उत्तमपुरुषाणां हृदयमध्ये कश्चिदाकारविशेषः । उल्ल-
सति शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—स श्रीवत्सः गभीरिम्णः अर्थात्कुमारस्य गाम्भीर्यस्य
विलोकने विभावने कौतुकं कौतूहलमस्त्यस्येति कृत्वा वक्षसि गाम्भीर्याश्रये हृदये
तिष्ठत्येवशीकः स्थायी बभूवेव ॥

सान्द्रीभवत्तनुविभागरनिर्झरिण्याः

सावर्तशोण इव नाभिरमुष्य रेजे ।

वक्षःस्थलेन विपुलेन सहाभ्यसूया-

माविभ्रतीव कटिरप्यभवद्विशाला ॥ ११० ॥

अमुष्य कुमारस्य नाभिस्तुन्दकूपिका रेजे भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—सान्द्रीभवन्नीरन्ध्रो
जायमानो यस्तनोर्वपुषो विभागरः कान्तिसमूहः स एव निर्झरिणी नदी तस्याः सहाव-
र्तेन पथोविभ्रमविशेषेण युक्तः शोणः हृद इव । अपि पुनरमुष्य कटिः श्रोणिर्विशाला
विस्तीर्णा अभूद्बभूव । उत्प्रेक्ष्यते—विपुलेन विशालेन वक्षःस्थलेन हृदयेन सह सार्धमभ्य-
सूयानीर्घ्या विभ्रती दधानेव ॥

कार्कश्यसंहतिलघूकृतहस्तिहस्ता-

वूरू कृताविव शिशोर्नलिनासनेन ।

स्थम्भोपमो जिनमतावसथे स भावी

स्थम्भोपमां किमिति तस्य विभर्ति जङ्घा ॥ १११ ॥

नलिनासनेन वेधसा कार्कश्यस्य कठिनतायाः संहत्या संहरणेनापनयनेन कृत्वा लघू
अल्पौ हस्तौ कृतौ यौ हस्तिनः करिणः हस्तौ शुण्डादण्डौ । उत्प्रेक्ष्यते—शिशोः कुमारस्य
ऊरू सक्थिनी कृतौ निर्मिताविव । पुनस्तस्य कुमारस्य उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः किमु जङ्घा
स्थम्भोपमां स्थूणासादृश्यं विभर्ति । इति किम् ! यत्स हीरार्भः जिनमतमर्हच्छासनमेवा-

वसथः सौर्यं तस्मिन् तद्धारधरणेन स्थम्भोपमः स्थम्भस्य तुल्यः भावी भविष्यति । यथा स्थम्भो गृहाधारभूतो भवति, तथायमपि श्रीजिनवासनस्याधारभूतो भविता । 'व-ज्रस्तम्भाविर्विते' इति जिनशतके जहायाः स्थम्भसादृश्यम् ॥

स्पर्धोदयान्निजविवृद्धिकृतौ यदूरु

जह्वे पुनः सरसिजन्ममुवा विभाव्य ।

तद्वन्द्वविग्रहनिषेधविधिप्रभूष्ण-

सीमाकरं विरचितं किमु जानुयुगम् ॥ ११२ ॥

स्पर्धायाः परस्परं संहर्षस्य उदयादाविर्भावाभिजनिजयोरात्मात्मनोर्विशेषेण वृद्धिमु-पचय कुरुतः स्रजत इति निजविवृद्धिकृतौ यस्य कुमारस्य ऊरु पुनरर्थात्कुमारजह्वे विभाव्य दृष्ट्वा सरसिजमुवा विधिना । उत्प्रेक्ष्यते—तयोर्द्वन्द्वयोर्धुगलयोर्विग्रहस्य मियः कलहस्य निषेधविधौ निवारणप्रकारे प्रभूष्णः समर्थम् । अत एव सीमाया अवधेर्विभागस्य करं विधायक जानुयुगम् विरचितं कृतम् ॥

शुश्रूषयासनतयानिशमाप्रसादा-

लब्ध्वा प्रसन्नमनसो वरमात्मयोनेः ।

विश्वाङ्कारविजयप्रभविष्णुलक्ष्मि

स्मेरान्मुजन्म किमु यत्पदतामवाप ॥ ११३ ॥

स्मेरान्मुजन्म विकचकमलम् । उत्प्रेक्ष्यते—यत्पदता कुमारस्य चरणत्वम् । पादाव-तारमित्यर्थः । किमवाप लभते स्मेव । किभूताम् । विश्वेषु जगत्सु ये अङ्कारा जैत्रप्रति-माः स्वश्रीपरिस्पर्धिनः । 'संकीर्णशकरगशाङ्कलाङ्कारैः' इति नैपथे । तेषां विजये प्रभविष्णुः समर्था लक्ष्मीर्यस्यात्ताम् । किं कृत्वा । वर स्वाभिलषितवाचं लब्ध्वा प्राप्य । वत्सात् । आत्मयोनेर्विधानुः । किभूतात् । प्रमत्त प्रसादोपेतं हृष्टे मनो लब्धय यस्य । क्या । आप्रसादान् प्रसाद मर्यादीकृत्य अनिग निरन्तरमासनतया वि-ष्टरभावेन शुश्रूषया । 'सेवा भक्तिः परिचर्या प्रसादना । शुश्रूषाराधनोपान्तिः वरिव-रतापरिष्ठयः ॥' इति दृष्ट्याम् । आसनीभूय प्रसादसमय यावन्नित्य सेवां विधाय ॥

यत्पादपद्मजमुगाङ्गुलिभिः स्पर्शय-

लक्ष्म्या पराभवपदं गमिताः प्रवालाः ।

दुःखादिव दुःमशिक्षाशिखरान्तरेषु

तित्यभवन्तनुलतां निजमुद्वन्धुः ॥ ११४ ॥

परायः कान्ता दुःमानां दुःखानां शिखरान्तां शिखरानि अपानि तेषामन्तरेषु य-थेषु । उत्प्रेक्ष्यते—निजगन्तानम् । 'दुःखानां निज भीमजया निरलम्' इति नैपथे । निज-

शब्देनात्मा उत् ऊर्ध्वं वदन्धुः वदन्ति स्म । स्व पाशपतित कुर्वते सेत्यर्थः । किं कर्तुमिच्छव । तिलक्षवः स्तुमिच्छवो विहातु कामा । कस्मात् । दुःखात् । काम् । तन्नुलतां स्वशरीरयाष्टिम् । किमूता । प्रवालाः । परामवपदमभिभूतिस्थान गमिताः प्रापिताः । कया । स्वकीयया आत्मीयया लक्ष्म्या श्रिया शोभया वा । कामिः । यत्पादपङ्कजयुगाद्गुलिभिः यस्य कुमारस्य पादौ चरणाविव पङ्कजे पत्रे तथोर्ध्वगल द्वन्द्व तस्याङ्गुलीभिः पदशास्त्राभिः ॥

कामद्विपेङ्कुश इवोद्भवितायमेव

कामाङ्कुशैः किमिति सूचयति स वेधाः ।

रत्नं यदेष भुवि सूरिभरेषु भावी

रत्नश्रियं किमु पुनर्निदधे स तेषु ॥ ११९ ॥

वेधा ब्रह्मा एतस्य कुमारस्य कामाङ्कुशैरिति नामभिर्नखै । 'कामाङ्कुशो महाराज-
करजो नखरो नख' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति सूचयति स्म किम् । लोकपुरः
कथयति स्मेव । इति किम् । यदयं हीरकुमारः कामद्विपे स्मरहस्तिनि विषये अङ्कुश-
सृणिरिवोद्भविता प्रादुर्भावेष्यति । सर्वथापि दुर्दम मदन यौवनेऽप्येव दमिष्यतीत्यर्थः ।
पुनः स ब्रह्मा तेषु कामाङ्कुशेषु । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः । अत्र इतिशब्दः पूर्वपदा-
देव ग्राह्यः । एककाव्यन्वात् । रत्नश्रियं माणिक्यलक्ष्मी निदधे स्थापितवान् । इति
किम् । यदेष कुमारो भुवि पृथिव्या सूरिभारेष्वाचार्यव्रजेषु रत्न माणिक्यमिव भावी
भविष्यति । 'नगीनो' इति प्रसिद्धः ॥

यन्मूर्तिदीधितिक्षरेषु किमु प्ररोहा

रोमाणि कामपि रमां कलयांवभूवुः ।

ईदृग्विधा वयमिहैव न चापरत्र

वक्तुं गुणैः किमिति यन्नकृताः स्तरेखाः ॥ ११९ ॥

रोमाणि यस्य लोमलेखा कामप्यसाधारणी रमा श्रिय कलयांवभूवुः धारयन्ति स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—यस्य कुमारस्य मूर्ति शरीर तस्य दीधितयः परितः प्रसरत्कान्तयः ता
एव क्षरा निर्झरप्रवाहास्तेषु हस्तपद्मदयादिवङ्गत्वाद्बहुवचनम् । तेषु प्ररोहा नीलतृणाङ्कुराः
किमु । पुनर्यत्र कुमारं औदार्यैर्वैर्यागाम्भीर्यादिगुणैः उत्प्रेक्ष्यते । इति वक्तुं किमु ज-
नानां पुरः कथयितुमिव स्वा स्वा सत्प्राणामेकशेषे एक एव स्वशब्दस्तिष्ठति रेखा
लघुरूपाः कृताः किमु इति किम् । यत् ईदृशी विधा प्रकारो येषाम् अनन्यसामान्य-
माहात्म्येन सकललोकचेतश्चमत्कारिणस्तादृशा वयं सर्वेऽपि गुणा इहैव हीरकुमारे
एव स्मो वर्तमाने, च पुनर्नापरत्र अपरस्मिन् स्थाने । एवविधा वयं सर्व-
थापि न स्मः ॥

स्कन्धोपधेः ककुदडौकनकं विधाय
यस्माच्छिशोर्गतिरशिक्षि ककुदतेव ।
अभ्यस्यते गतिरिवास्य गतानुकार-

कामेन विन्ध्यविपिनेष्वपि हास्तिकेन ॥ ११७ ॥

यस्मात् हीरनाम्नः शिशोः कुमारः । उत्प्रेक्ष्यते—ककुदता वृषभेन गतिर्गमनमशिक्षि
गिदितेव । किं कृत्वा । स्कन्धोपधेरसकपत्रात्ककुदस्य नैचिकशिरसः डौकनकं प्राप्तं
विधाय कृत्वा । अपि पुनर्गजप्रजेन विन्ध्यस्य जलबालकशैलस्य विपिनेषु काननेषु
गह्वरेषु वा । उत्प्रेक्ष्यते—गतिर्मन्थरगमनविलासः अभ्यस्यते अभ्यास इव क्रियते ।
गिदितेव वा । किंभूतेन हास्तिकेन । अस्य कुमारस्य गतस्य विलासेन मन्थरत्वेन वा
गमनस्य अनुकरणमनुकारः सदृशीभवनं तत्र कामोऽभिलाषो यस्य तेन ॥

लिप्ता द्रवैरिव विलीनहिरण्यराशेः
संकल्पितेव नवगन्धकलीदलैर्वा ।

किं रोचनाभिरथ वा रचिता स्मिताब्ज-
गर्भैरिवाथ घटितास्य तनुश्चकाशे ॥ ११८ ॥

अस्य कुमारस्य तनुः धारीरं चकाशे दिदीपे । उत्प्रेक्ष्यते—विलीनस्य खादिराङ्गारा-
ग्निगलितस्य हिरण्यस्य राशेः कनकनिकरस्य द्रवै रसैः लिप्यते स्मेति लिप्ता दिग्धेव ।
वा अथवा नवैः सद्यस्कनैर्वीनैर्गन्धकलीदलैश्चम्पककलिकापङ्क्तैः । 'न पदपदो गन्धकलीमजि-
घ्रन्' इति सूत्रे । संकल्पितेव विरचितेव । अथवा पक्षान्तरे रोचनाभिर्गोरोचनामगोपित-
विशेषद्रव्यैः किमुत्प्रेक्ष्यते—रचिता निर्मितेव । अथ पुनः स्मिताब्जानां विकचकम-
लानां गर्भैरन्तर्वातैस्तारदलैर्घटिता कल्पितेव ॥ इति हीरकुमारसर्वाङ्गवर्णनम् ॥

तस्मिन्पदं प्रविदधे गुणघोरणीभिः
सर्वाभिरण्व इवार्णववर्णिनीभिः ।
आलोक्यते स च कदाचन नैषदोषै-
दोषातनैरिव तमोभिरभीश्रुमाली ॥ ११९ ॥

तस्मिन् हीरकुमारे सर्वाभिः समस्ताभिरौदार्यधर्मादिगुणघोरणीभिः पदं स्थानं प्रवि-
दधे कृतम् । कस्मिन्निव । अण्व इव । यथा सर्वाभिरण्ववर्णिनीभिः समुद्रपत्नीभिर्नदीभि-
रण्वै जलनिधौ पदं स्थानं प्रविधीयते । च पुनरेव कुमारः दोषैरप्युषुणैः कदाचन क-
स्मिन्नपि समये न आलोक्यते स न दृष्टः । क इव । अभीश्रुमालीव यथा भास्वान्
दोषातनं रात्रिजातैस्तमोभिरन्धकारैर्नोलोक्यते न प्रेक्ष्यते ॥

स्वस्पर्धिनः शरभवप्रमुखानशेषा-

न्कान्त्या विजित्य विजयीव निजप्रतीपान् ।

स व्यानशे विसृमरैः स्वयशोभिराशा-

देशान्मिलत्परिमलैरिव पुष्पकालः ॥ १२० ॥

स हीरंकुमारः विसृमरैः प्रसरणशीलः स्वस्यात्मनो यशोभिः कीर्तिभिः आशादेशान् दिग्विभागान् व्यानशे व्याप्नोति स्म । क इव । पुष्पकाल इव । यथा वसन्तर्तुं मिलद्भिः परस्परं सह कुर्वद्भिः परिमलैः विकसितविविधविशेषजातितरुलसत्कुसुमसमवै-
रामोदैर्दिशां प्रदेशान् व्यश्नुते । किं कृत्वा । शरभवप्रमुखान् प्रतीपान् विजित्य पराजित्य । किंभूतान् । स्वेनात्मना सह श्रिया स्पर्धनशीलान् । क इव । विजयीव यथा जैत्रः । सर्वत्रापि जयवान् राजा समस्तान् प्रतिपक्षान् परिभूय विस्तरन् स्वयशोभिः सर्वांशं व्याप्नोति ॥

भूषाशनिस्फुरितशक्रधनुः समुद्य-

द्भाराङ्कितश्च जलमुक्थितजैनपादः ।

युक्तं यदा स सघनः कमलोदयेन

चित्रं तदेव सुदिनेन यदत्र जज्ञे ॥ १२१ ॥

कमलोदयेन लक्ष्म्या अभ्युद्गमेन प्रादुर्भावेन घनो दृढ आस वभूव । अथ च कम-
लानां पानीयानामागमेन मेघो भवति । किंभूतः स मेघश्च । भूषाणामाभरणानामश-
निभ्यो वज्ररत्नेभ्यः स्फुरितानि प्रकटीभूतानि शक्रधनूषि इन्द्रचापचक्राणि यत्र ।
'वृता विभूषा मणिरत्नकामुर्क' इति नैषधे । तथा 'एतान्युल्लसन्मणिमयूखमञ्जरीर-
चितेन्द्रचापचक्राण्याभरणानि' इति चम्पूकथायाम् । भूषाशब्दो भूषणवाची । 'न भूष-
यैषाधिचकास्ति किं तु सा' इति नैषधे । भूषणैः कृत्वा एषा अधिका न चकास्तीति
तद्वृत्तिः । तथा समुद्यता दीप्यमानेन हारेण मुक्ताकल्पेन अङ्कितः कलितः । भूषायाः
शोभायाः कारिणी अशनिर्विद्युच्चत्र । तथा प्रकटीभूतमिन्द्रधनुर्यत्र । तथा समुद्यन्त्यो
निष्पतन्त्यो धारा जलवृष्टयस्ताभिरङ्कितः । पुनः किंभूतः । डल्योरैक्यात् जडानज्ञानं
अज्ञानभाजो वा मुखन् दूर त्यजन् । घनस्तु जलानि पानीयानि वर्षन् । पुनः किं-
भूतः । श्रित आश्रितः जिनस्यार्हतो विष्णोश्च अथ जैनः पादधरणः तीर्थकृत्पादौ
विष्णुपदं च येन एतद्युक्तमुक्तम् । पर तदेव चित्रमाश्वर्यमासीत् । यदत्र कुमारैः सुदि-
नेन शासनदिवसेन जातं जज्ञे । घने मेघे तु सुदिनेन जायते ॥ इति कुमारगुणलक्षण-
भूषणादिवर्णनम् ॥

कीडञ्जयन्त इव यज्ञभुजां कुमारैः

पौराङ्गजैः सह वयोविभवानुरूपैः ।

कालक्रमेण परिवर्तमसौ दिनानां

श्रीमत्कुमारमघवा गमयांवभूव ॥ १२२ ॥

असौ हीरनामा श्रीमत्सु धनाढ्येषु शोभावत्सु वा कुमारेषु अपरिगृहीतकलत्रेषु म-
घवा सर्वोत्कृष्टविभूत्याधिव्यादिन्द्रः कालक्रमेण समयपरिपाठ्या दिनानां दिवसानां परि-
वर्तं क्षेपम् । अतिक्रमणमित्यर्थः । गमयावभूव अतिवाहयति स्म । वासरानतिक्रामति
स्मित्यर्थः । किं कुर्वन् । क्रीडन् खेलन् नानाविधवालीलां कलयन् । कथम् । सह ।
कैः सह । पौराण्यजैर्नागरिककुमारैः । किभूतैः । वयो यादृक्षं हीरकुमारस्य वयः वा-
ल्यगेपरूपं तथा विभवो द्रव्यं तयोरनुरूपैः कथयित्सदृशैः । क इव । जयन्त इव । यथा
पुरंदरनन्दनो जयन्तः यज्ञभुजां देवानां कुमारैः पुत्रैः समं क्रीडति ॥

तस्यानुजो गजगतेः शतक्रोदिपाणेः

श्रीपाल इत्यजनि विष्णुरिवाद्विदस्योः ।

द्वे अग्रजे स भवतः पुनरस्य जामी

राणी परा च विमला कमलानुरूपे ॥ १२३ ॥

तस्य हीरकुमारस्य श्रीपाल इति नाम्ना अनुजो लघुभ्राता अजनि संजातः । तस्य
किभूतस्य । गजगतेः गजवन्मतगजराज इव गतिर्गमनं यस्य । पुनः किभूतस्य । शतं
शतशः क्रोडयः द्रव्याणां शतलक्षाः पाणौ हस्ते यस्य शतैर्मिता वा कनकक्रोडयो हस्त-
प्राप्या यस्य तदधिपत्वात् । कस्येव । अद्रिदस्योरिव । यथा गजेनार्थदैरावणेन गमनं
प्रस्थानं यस्य तथा शतक्रोदिर्वज्र पाणौ यस्य तादृशस्य अद्रिदस्योः पर्वतरिपोदिन्द्रस्य
विष्णुः कृष्णनामा लघुसहोदरो जज्ञे । किभूतः । श्रिचं लक्ष्मीं भर्तृत्वेन पालयतीति
श्रीपालः । कुमारोऽप्याकृत्वा वज्रपाणिः । पुनः कुमारस्य द्वे उभे जामी भगिन्नी भवतः
स संजाते । किभूते । अग्रजे ज्येष्ठे वृद्धे । द्वे कैः । एका 'राणी', च पुनः परा अन्या
विमला इति नाम्नी द्वे । किभूते । कमलाया रूपश्रिया लक्ष्म्या अनुरूपे सदृशे ॥

कृत्वा विलासमवनीवलये यथेच्छं

सोत्कण्ठयोर्विलसितुं सुरसद्वानीव ।

पित्रोरथ त्रिदशपद्मदृशां क्रमेण

दृग्गोचरं गतवतोर्मजतोः समाधिम् ॥ १२४ ॥

कृत्यौर्ध्वदैहिकमसौ विधिना विधिज्ञो

वंश्यैर्निजैः सह चिरस्य निरस्य शोकम् ।

उक्तः कदापि मिलितुं विमलां स्वजामि

जज्ञे महेभ्यकलभो जयवज्रयन्तीम् ॥ १२५ ॥

अथानन्तरं कदापि कस्मिन्नपि समये अन्तौ वर्ण्यमानः महोन्मत्स्य कुंराज्यवहारिणः कलभः कुमारः । इभाद्रजाद्रव इभ्यः कलभः यथा कुले भवः कुल्यस्तथायमपीति । विमलं नात्रीं निजभगिनीं मिलितुमुत्कण्ठित उत्सुको जने जातः । किवत् । जयवत् । यथा जयो वासवसूनुः जयन्तीं स्वजामिं शक्रपुत्रीं मिलितुमुत्कण्ठावान् भवति । किं कृत्वा । चिरस्य चिरकालेन शोकप्रेमवन्धाज्जात परिताप निरस्य त्यक्त्वा । शोकहेतुमाह— किं कृत्वा । कृत्वा विधाय । किम् । और्ध्वदेहिक परलोकगमनदिवसे दानजलाञ्जलिप्रमुखम् । कयोः । पित्रोः स्वजननीजनकयोः । कथम् । सह । कैः । वर्यगोत्रिभिः । किंभूतं । निजरात्मीयैः । केन । विधिना यथोक्तलोकप्रकारेण । अस्मिं किंभूतं । विधिमाचारं जानातीति विधिज्ञः । पित्रोः किं कुर्वतोः । समाधि धर्मध्यान भजतोः सेवमानयोः । पुनः किंभूतयोः । गतवतोः प्राप्तवतोः । कम् । इग्नोचरं नयनविषयम् । कासाम् । त्रिदशाना देवाना पद्मदशा स्त्रीणां देवान्नानाम् । स्वर्गतयोरित्यर्थः । केन क्रमेण । आयुःपर्यन्तसमयपरिपाट्या । उत्प्रेक्ष्यते—सुरसमग्नौ देवलोकं विलसितुं क्रीडितुं सौत्कण्ठयोः सह उत्कण्ठया वर्तते यौ तां तादृशयोरिव । औत्सुक्ययुक्तयोरित्यर्थः । किं कृत्वा । अवनीवलये भूमण्डले विलास भोगोपभोगादिक्रीडां निर्माय । कथम् । अथेच्छ स्वाभिलाषपूर्णपर्यन्तम् । कुमारावस्थायामपि तस्य शौण्डीयातिशयं दर्शयितुं कलभशब्दग्रहणम् । कलभश्चिशब्दकः ॥

गन्तुं ततः स्पृहयता प्रति पत्तनं स्व-

भृत्येन तेन सतुरङ्गयुगः शताङ्गः ।

आनाय्यते स नमुचेर्दमनेन जम्बू-

द्वीपं विमानमिव पालकनिर्जरेण ॥ १२६ ॥

ततो भगिनीमिलनोत्कण्ठानन्तरं तेन हीरकुमारेण कत्रां स्वभृत्येन निजसेवकेन कृत्वा शताङ्गो रथ आनाय्यते स आनायितः । किंभूतः शताङ्गः । महः तुरङ्गयोरश्वयोर्युगेन युगलेन वर्तते यः सः । तेन किं कुर्वता । पत्तनमणहिल्लनाम पुटभेदनं गन्तुं प्रस्थातुं स्पृहयता इच्छता । केनेव । नमुचेर्दमनेनेव । यथा नमुचिनामा दैत्यविशेषस्तस्य हन्त्रा पुरंदरेण जिनेन्द्राणां जन्मादिकल्याणकेषु महोत्सवकरणार्थं जम्बूद्वीपं प्रति गन्तुमिच्छता पालकनाम्ना निर्जरेण पालकाख्य विमानमानाध्यते ॥

तं पारियानिकमसावधिरुह्य भूमी-

मार्गे नमस्वदतिपातिरथाश्ववाह्यम् ।

हैमं शताङ्गमथ सारथिना सनाथं

पाथोजपाणिरिव नाकिपथे प्रतस्थे ॥ १२७ ॥

अथ जामिमिलनोत्कण्ठया अनुसेवकपार्श्वे रथानयनानन्तरम् असौ कुमारः भूमी-

मार्गे पृथ्वीपथे प्रतस्थे प्रचलितः । किं कृत्वा । तं प्राक् सेवकेनानायित पारियानिकम-
ध्वरथमधिरुह्य अध्यास्य । किंभूतं पारियानिकम् । नमस्खन्त वायुम् अर्थाद्वायुवेगम-
तिपतति अतिक्रामतीत्येवंशीलो वातादप्यधिको रयो वेगो ययोस्तादृशान्यामश्वान्यां
तुरङ्गाभ्यां बाह्यम् वहनयोग्यम् । पुनः किंभूतम् । सारथिना सूतेन सनाथं सहितम् ।
पुनः किंभूतम् । हेम स्वर्णमयम् । क इव । पाथोजपाणिरेव । यथा भास्वान् सुवर्णसं-
वन्धिनं स्यन्दनमाश्रित्य नाकिपथे गगने प्रतिष्ठते । सूर्यरथस्यापि विशेषणानि वायुरहो
विजयि वेगवाजि वहनीयं काश्चनमयमरुणसारथियुक्तं च पाथोजे कोकनदे इवारुणौ
मृदुलौ च सुकुमारौ पाणी हस्तौ यस्येति कुमारस्यापि विशेषणम् ॥

कालं कियन्तमुदयान्तरितं तपस्या-

साम्राज्यसंग्रहविधौ प्रविलम्बमानः ।

संप्राप्य पत्तनमसौ मुदितः स्वजामे-

श्रौलुक्यवद्भवनभूमिमलंचकार ॥ १२८ ॥

असौ हीरकुमारः पत्तनमगहिलपुरं संप्राप्य आसाद्य मुदितो हृष्टः सन् स्वजामेः
स्वभगिन्याः भवनभूमिं गृहभूमिमलंचकार भूपयति स्म । किं वन् । श्रौलुक्यवत् । यथा
कुमारपालः पत्तनमागत्य प्रमुदितः स्वभगिन्या गेहमलंकृतवान् । किं कुर्वाणः । प्रवि-
लम्बमानः प्रविलम्ब विदधानः कालक्षेप निर्मिमाणः । कं कर्मतापन्नम् । कियत्परिमा-
णमस्येति कियान् त कियन्तं कालं कियत्समयं यावत् किंकालम् । उद्धः सूरिपद-
क्षणो महोदयः अन्तरितः अन्तरं व्यवधानं संजातमत्रेत्यन्तरितः । कस्मिन् । तपस्या
दीक्षा सैव साम्राज्यं सकललोकैश्वर्यं तस्य संग्रहं उपादानं तस्य विधौ प्रकारे । श्रौ-
लुक्यस्यापि गुर्जरमण्डलराज्यसंग्रहे ॥

तं जङ्गमं त्रिदशसालमिव स्वपुण्य-

प्राग्भारमङ्गिनमुतागतमात्मधाम्नि ।

दृष्ट्वा निवातसरसीजसगर्भया स्वं

वन्धुं निपीय विमला मुमुदे हृदन्तः ॥ १२९ ॥

त हीरकुमारं स्ववन्धुं निजमहोदरं दृष्ट्वा नयनेन निपीय सादरमवलोक्य विमला
विजयतिहमहेभ्यमहिला हृदन्तमनोमध्ये मुमुदे जहर्ष प्रीता । किंभूतया दृष्ट्वा । नि-
वातं वातरहितं यत्सरसीजं पद्मं तस्य सगर्भया सदृशया सहोदरया वा । 'निवातपद्म-
न्तिमिर्तेन चक्षुषा' इति रघुवंशे । त किंभूतम् । आत्मधात्रि स्वगृहे विमलामन्दिरे
समागतम् । उत्प्रेक्ष्यते—जङ्गमं प्रचलन्तं त्रिदशनालं कल्पवृक्षमिव । उत अथवा अ-
ग्निं मूर्तिमन्तं स्वपुण्यं निजमुकृतस्य प्राग्भारमतिशयमिव ॥

कादम्बिनीव सलिलैः सुरशैलशृङ्गं
 हर्षाश्रुभिः खसहजं स्रपयत्यमन्दम् ।
 संविभ्रतं कनककेतककान्तकायं
 तं स्वागतादि भगिनी परिपृच्छति स्म ॥ १३० ॥

भगिनी विमला तं खसहज निजभ्रातरं प्रति स्वागतादि सुखागमनकुशलप्रश्नालाप-
 प्रमुखं परिपृच्छति स्म प्रश्नयामास । तं किं कुर्वन्तम् । कनककेतकवत् काञ्चनककच-
 च्छद् इव कान्तं मनोज्ञं कायं गाङ्गेयगांराङ्गेयष्टीं संविभ्रतं धारयन्तम् । भगिनी किं कु-
 र्वन्ती । अमन्दं बहु यथा हर्षाश्रुभिः प्रमोदनिष्पतन्नयनवाष्पपानीयैः स्रपयन्तीति इति
 गभोत्प्रेक्षा । केव । कादम्बिनीव । यथा मेघमाला सलिलैर्निजजलैः सुरशैलस्य मेरोः
 शृङ्गं शिखरं स्रपयति । 'वामीकराद्रिशिरसीव नवान्धुवाहम्' इति कल्याणमन्दिरस्तोत्रे
 मेरावपि मेघसद्भावः ॥

विज्ञातपूर्वजननीजनकप्रवृत्तेः
 प्रेम्णा निगद्य कुशलादिकमात्मजामेः ।
 विद्याभृतां कुमरवत्कलधौतकान्तं
 वैताड्यशृङ्गमयमासनमध्युवास ॥ १३१ ॥

अयं कुमारः आसनं त्रिष्टरमध्युवाम् उपविशति स्म । किंभूतमासनम् । कलधौतेन
 रजतेन काञ्चनेन वा कान्तं मनोज्ञम् । तद्वद्विहितमित्यर्थः । 'कलधौतं स्वर्णहृष्ययोः' इत्यने-
 कार्यः । किवत् । विद्याभृतां विद्याधराणां कुमरवत् यथा खेचराणां कुमारो रूप्यमय
 वैताड्यस्य भरतादिक्षेत्रोभयभागकारिमध्यवर्तिपर्वतस्य शृङ्गं शिखरमधिवसति । किं
 कृत्वा । कुशलप्रमुखस्रवृत्तान्तमात्मनः स्वस्य जनेर्भगिन्याः प्रेम्णा ज्ञेहेन निगद्य क-
 थयित्वा । किंभूताया भगिन्याः । विज्ञातपूर्वा पूर्वमेवावजुद्धा जननी नाता जनकः पिता
 तयोः प्रवृत्तिः परलोकगमनवार्ता यथा तस्याः ॥

अनेन गोष्ठीमनुतिष्ठतात्मजामेर्मनोव्याहृतिवैदुषीभिः ।

अनन्यवृत्तिं क्रियते स्म विज्ञै रसातिरेकै रसिकस्य यद्वत् ॥ १३२ ॥

अनेन हीरकुमारेण आत्मजामेर्निजभगिन्या मनश्चित्तमनन्यवृत्तिं न विद्यते अन्वा
 परा वृत्तिर्व्यापारो यस्य । अयं वा न विद्यते अन्यस्मिन् स्थानके वर्तते श्रवणक्षणादि-
 लक्षणं यस्य यत्र वा तत् । एकतानमित्यर्थः । क्रियते स्म । काभिः । व्याहृतिभिर्वैदुषी-
 भिवर्चनचातुरीभिः । अनेन किं कुर्वता । गोष्ठीमात्मीयामन्या वा वार्तामनुतिष्ठता विद-
 धता । कैरिव । पण्डितैः । शृङ्गारादीनां नवानां रसानामतिरेकैराविन्द्यैरतिशयैश्च कृत्वा
 रसिकस्य सर्वरसवेतुरतिचातुरीभाजं मनोऽनन्यव्यापारं विधीयते ॥

पदे पदे यत्पुरकौतुकानि निरीक्षमाणः क्षणदाकरास्यः ।

निजैरुणैर्हार इवैष हीरो व्यधत्त वासं हृदये मनस्विनाम् ॥ १३३ ॥

एष कुरानार्थानन्दनो हीरो निजैरात्मीयेरुणैः सौन्दर्यादिभिर्मनस्विना सहतां चतु-
राणां हृदये मनसि वासं वसति व्यधत्त चकार । क इव । हार इव । यथा मुक्ताकलापो
रुणैस्तन्तुभिः सूत्रप्रोतत्वेन हारस्य मनस्विनां हृदये वसति । 'हृदय मनो वक्षश्च' इत्य-
नेकार्थः । 'परस्य हृदये लभ न घूर्णयति यच्छिरः' इति चम्पूकथायाम् । काव्यं पर-
स्यान्यप्राप्तस्य हृदये लभ चमत्कृत बाण परस्य वैरिणो हृदये वक्षसि लभ मर्मप्रविष्ट-
मिति तद्विपनकम् । वास स्थानं कुरुते । किभूतः हीरः । क्षणदाकरश्चन्द्रस्तद्वदानन
मुख यस्य संपूर्णचन्द्रवदनः । कि कुर्वाणः । पदे पदे स्थाने स्थाने यत्पुरस्याणहिल-
वाटकपत्तनस्य कौतुकान्याश्चर्याणि निरीक्षमाणः विलोकमानः ॥

हरिरिव गिरिकुञ्जे मानसैर्मनसौका

इव करकमले वा श्रीपतेः पाञ्चजन्यः ।

मुररिपुरिव वार्धौ स स्वसुर्धाम्नि तिष्ठ-

न्कमपि कलयति स श्रीभरं शार्वसिंहः ॥ १३४ ॥

स हीरनामा शावेपु कुमारेषु शौर्यस्कूर्या सिंह इव सिंहः पञ्चानुनः श्रीभरं शोभाति-
शाय कलयति स दधार । कि कुर्वन् । स्वसुर्ध्वभगिन्या विमलानाम्न्या धाम्नि मन्दिरे
तिष्ठन् वसन् स्थिति कुर्वन् । क इव । हरिरिव । यथा केसरी गिरेः पर्वतस्य कुञ्जे गङ्गरे
वने वा निवसति । पुनः क इव । मानसौका इव । यथा राजहत्तो मानसनामनि सरसि
स्थिति विधत्ते । वा पुनः क इव । पाञ्चजन्य इव । यथा देवतादत्तो हरिणैव वादन-
योग्यः पाञ्चजन्यनामा शक्तः श्रीपतेर्नारायणस्य करकमले पाणिपद्मे तिष्ठति । अत्र इव-
शब्दो लालाषण्टावदुभयत्र योज्यः । पुनः क इव । मुररिपुरिव । यथा नारायणो वार्धौ
अर्धात् क्षीरसमुद्रे वसति विधत्ते ॥

यं प्राप्तुं शिवाह्वयाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्वाक्सीक्रमसेविदेवविमलवार्णिते हीरसु-

कसौभाग्याभिधहीरसुरचरिते सर्गस्तृतीयोऽभवत् ॥ १३५ ॥

यं प्राप्तुं इति । देवविमलाणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये हीरविजयसू-
रीश्वरचरिते तृतीयः सर्गः ॥

एतत् पण्डितदेवविमलाणिविरचितायां स्वोपहृहीरसौभाग्यनामकाव्यवृत्तो गर्भधारण-
दोहदुर्गममयलक्षणाभिर्भावनजन्मजन्मपत्रिकाजन्ममहोत्सववाल्मीकिपठनसर्वाङ्गलक्षण-
मातृपितृपरलोकगमनपत्तनस्थभगिनीगृहागमवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥

चतुर्थः सर्गः ।

अथो पुरासन्भरते वृषाङ्गमुखाश्चतुर्विंशतितीर्थनाथाः ।

बाह्यान्वबाह्यानि तमांसि हन्तुं कृतद्विरूपा इव भानुमन्तः ॥ १ ॥

अथेति चतुर्थसर्गप्रारम्भे अथवा श्रीविजयदानसूरिसमागमनप्रक्रमसमये तत्पूर्व-
पद्मावलीप्रकटनप्रस्तावे पुरा पूर्वं तृतीयारकपर्यन्तचतुर्थारकमध्ये भरते भरतनाम्नि क्षेत्रे
वृषाङ्गप्रमुखा ऋषभदेवादिकाः । यथा ऋषभ-अजित-शभव-अभिनन्दन-मुमति-पद्मप्रभ-
सुपार्श्व-चन्द्रप्रभ-सुविधि-शीतल-श्रेयास-वासुपूज्य-विमल-अनन्त-धर्म-शान्ति-कुन्धु-अर-
मल्लि-मुनिमुव्रत-नसि-नेमि-पार्श्व-वर्धमान-नामानश्चतुर्विंशतिसंख्याकान्तीर्थनाथा जिनैर्ना
आसन्नभूवन् । उरप्रक्षेप्यते—कृते द्वे द्वे मूर्ती रूपे धैरेतावता चतुर्विंशतिरूपा द्वादश
भानुमन्तः सूर्या इव द्वादशानां द्विवारं गणनया चतुर्विंशतिः स्यात् । किं कर्तुम् ।
बाह्यानि बहिर्लोकान्तर्वर्तीनि अबाह्यानि प्राणिनामन्तरङ्गवर्तीनि हृदयस्थानि तमास्य-
न्धकाराणि अज्ञानानि पापानि वा हन्तुं व्यापादयितुं भानवो हि नामभिर्ध्वान्तारातयः ॥

इक्ष्वाकुवंशान्मुषिशीतभासां द्वाविंशतिस्तीर्थकृतां बभूव ।

यया तमःपङ्कमपास्य पन्थाः प्राकाशि सिद्धेः शरदेव विश्वे ॥ २ ॥

तेषां जिनानां मध्ये इत्यध्याहारः । ऋषभदेवस्य शक्रप्राभृतानीतेऽप्यष्टेरास्तादनाश-
येन शक्रप्रतिष्ठापितेक्ष्वाकुवंश-स एवांमुषि समुद्रस्तत्र क्षीरभासस्थन्नास्तादृशानां
तीर्थकृतां जिनानां द्वाविंशतिर्द्वाभ्यामधिका विंशतिर्बभूव जाता द्वाविंशतिजिनैर्ना
इक्ष्वाकुकुले समुत्पन्ना इत्यर्थः । यया जिनद्वाविंशत्या विश्वे जगति सिद्धेर्मांक्षस्य पन्था
मार्गः प्राकाशि प्रकाशितः प्रकटीकृतः । किं कृत्वा । तमोऽज्ञान पाप वा तदेव मालि-
न्यकारित्वात्पङ्क कर्दमम् अपास्य निराकृत्य । कयेव । शरदेव । यथा घनात्ययेन पङ्क
विशोष्य पन्थाः प्रकट-क्रियते ॥

बभूवतुर्द्वौ भुवनप्रदीपौ जिनौ यदूनां पुनरन्ववाये ।

अरिष्टनेमिर्मुनिमुव्रतश्च स्फूर्जद्भुजाविन्द्रियवेश्मनीव ॥ ३ ॥

पुनर्द्वौ जिनौ तीर्थकरौ यदूनां यादवानामन्ववाये वशे बभूवतुर्जिनौ । किंभूतौ
जिनौ । भुवनेषु त्रिषु सप्तसु वा चतुर्दशसु वा एकाविंशतौ वा । 'भुवनानि निबध्नीयात्
त्रीणि सप्त चतुर्दश' इति वाग्मटालंकारे । तृती एकाविंशतिरपि इति वचनान् । तत्प्र-
सितेषु जगत्सु प्रकाशकारकत्वेन प्रदीपाविव प्रदीपौ । द्वौ कौ । एक अरिष्टनेमिर्द्वाविं-
शतितमस्तीर्थनाथः । च पुनरपरो मुनिमुव्रतनामा विंशतितमस्तीर्थकरः । पदयोजनया
कथंचित्पद्यानुपूर्व्या समानीतौ स्त । काविव । स्फूर्जद्भुजाविव । यथा ऊर्जस्वलां दो-
र्दण्डो इन्द्रियवेश्मनि शरीरे स्याताम् । अत्र हेमाचार्योक्तस्य इन्द्रियायतनमिति परप-
र्यायस्य परावर्तनम् । 'जुहाव अन्मन्दिरमेन्द्रियाणाम्' इति नैषधोक्तवचनादिदमपि ॥
इति जिनाः ॥

सिद्धार्थभूकान्तसुतो जिनानामपश्चिमोऽजायत पश्चिमोऽपि ।

शशी व्यभात्पङ्किलपङ्कजास्यकादम्बवद्यस्य यशःसुधाब्धौ ॥ ४ ॥

सिद्धार्थनामा भूकान्तः पृथ्वीपतिः तस्य सुतो नन्दनः महावीरदेवः सः अजायत जज्ञे । किभूतः । पश्चिमोऽपि सन् जिनानां सामान्यकेवलानां मध्ये अपश्चिम आद्यः । तत्तीर्थे प्रथम वीरस्यैव केवलज्ञानोत्पन्नत्वेन । ‘अपश्चिमो विपश्चिताम्’ इति चम्पूकथा-याम् । स कः । यस्य यशःसुधाब्धौ कीर्तिरेव सुधाब्धिः क्षीरसमुद्रस्तस्मिन् शशी चन्द्रः । पङ्किलं कर्दमाकलित पङ्कजं कमलमास्ये मुखे यस्यैवंविधकादम्बवत् राजहंस इव व्यभात् भाति स्म ॥

वाल्येऽपि हेमाद्रिरकम्पि येन प्रभञ्जनेनेव निकेतकेतुः ।

श्रीद्वादशाङ्गी च यतः प्रवृत्ता गुरोर्गिरीणामिव जह्नुकन्या ॥ ५ ॥

येन महावीरेण बाल्ये शैशवेऽपि जातमात्रावस्थायामपि जन्माभिषेकसमये हेमाद्रि-मन्दिरकम्पि कम्पितः । णिगन्तोऽयं प्रयोगः । केनेव । प्रभञ्जनेनेव । यथा वायुना नि-केतकेतुः । ‘निकेतं परितो भ्रमन्’ इति पाण्डवचरित्रे । गृहोपरिध्वजः कम्प्यते । च पुनर्यतो महावीरात् द्वादशाङ्गी गणपिठकं प्रवृत्ता प्रावर्तत । कस्मादिव । शुरोरिव यथा गिरीणां गुरोर्हिमाचलात् जह्नुकन्या गङ्गा प्रवर्तते स्म ॥ इति महावीरः ॥

एकादशासन्नाणधारिधुर्याः श्रीइन्द्रभूतिप्रमुखा अमुष्य ।

आयोपयामे पुनरासमूर्तिं रुद्राः स्मरं हन्तुमिवेहमानाः ॥ ६ ॥

अमुष्य महावीरदेवस्य श्रिया शोभया लब्धिलक्ष्म्या वा युक्ता इन्द्रभूतिगौतमनामा प्रमुख आद्यो येषां तादृशा एकादशसंख्याकाः इन्द्रभूति-असिभूति-वायुभूति-त्र्यम्ब-सुधर्मस्त्रामि-मण्डित-मौर्यपुत्र-अकम्पित-अचलभ्राता-मतार्य-प्रभासाभिधाना गणधारिणां गच्छ विभ्रतीति गणधारिणस्तेषां मध्ये धुर्या धुरंवरः आसन् जज्ञिरे । उत्प्रेक्ष्यते—पुनर्द्वितीयवारं स्मरं मदनं निहन्तुं जीविताद्यपरोपयितुमीहमानाः काङ्क्षन्तः । एका-दशसंख्याका रुद्रा इव प्रकटीभूता इत्यर्थः । किंभूतं स्मरम् । पूर्वशरीरापेक्षया दा-हानन्तरमपरवारमार्यायाः पार्वत्या उपयामे पाणिग्रहणसमये आस्ताः स्मरोपरि प्रसन्नी-भयनविजगत्कारि सुराननुगृह्य प्रसन्नीभूतभूतपतिवरात् लब्ध्वा मूर्तिः शरीरं येन तम् ॥

वभूव मुख्यो वसुभूतिसूनुस्तेषां गणीनामिह गौतमाहः ।

यो वक्रभावं न वमार पृथ्वीसुतोऽपि नो विष्णुपदावलम्बी ॥ ७ ॥

इह जगति महावीरशिष्येषु वा तेषामेकादशानां गणीनां गणधारिणां मध्ये वसुभू-तिनाम्नो ब्राह्मणस्य सन् पुत्रो मुख्यः विविधलब्धिसंपन्नत्वात्प्रकृष्टः अथ वा मुखे आदौ भवो मुख्यः प्रथमः सर्वेषां पूर्वं दीक्षितत्वात् प्रथमगणधरत्वाद्वा वभूव । किंभूतो वसु-भूतिसूनुः । गौतम इत्याह्ना नाम यस्य सः । यो गौतमः पृथ्व्या ब्राह्मण्याः क्षितेश्च सु-

तोऽपि पुत्रोऽपि सन् वक्रभाष कुटिलस्वभाव न वमार वने स्म । पुनर्विणोर्नारायणस्य
पद चरणमालम्बते आश्रयते सेवते इत्येवर्गालोऽपि न नैव विष्णुभक्तः । महावीरग-
णधारित्वात् । अथ च पृथिव्याः सुनो मङ्गलनामा ग्रहः स तु वक्रभाव वक्रनामत्वम् ।
'वारो वक्रो लोहितान्नो मङ्गलोऽङ्गारकः कुजः' इति मङ्गलनामानि हैम्याम् । अथ च
विष्णुपदमाकाशमवलम्बते भजने इत्येवर्गालोऽस्ति । ज्योतिश्चक्रस्य नभः स्थित्वात् ॥

यत्पाणिपद्मः स पुनर्भवोऽपि दत्ते नतानामपुनर्भवं यत् ।

शिष्यीकृता येन भवं विहाय शिवं श्रयन्ते च तदत्र चित्रम् ॥८॥

तत्सिद्धमत्र जगति चित्रं महदाश्चर्यं दृश्यते । तत्किम् । यत् यन्मयं गीतमस्माभिः
पाणिपद्मः करकमलः सह पुनर्द्वितीयवारं भवनमुत्पत्तिस्तेन सह वर्तते यस्तादृशोऽपि
सन् न विद्यते पुनरन्यवारं भवोऽवतारो यत्र न नतानां प्रणमजनानां दत्ते विश्राण-
यति । तत्त्वतस्तु कामाद्भुशकलितो मोक्षं ददाति । 'कामाद्भुशो महाराजः' करजो नखरो
नखः । करश्चक्रो भुजाकण्ठः पुनर्भवपुनर्भवौ ॥' इति हैम्याम् । तथा तत्रैव 'महानन्दो-
ऽमृत सिद्धिः कैवल्यमपुनर्भवः' इति च । पुनर्येन गीतमेन शिष्यीकृताः स्वविनेया
विहिताः सन्तो नरा भवमीश्वरं विहाय त्यक्त्वा शिवं शम्भुं श्रयन्ते भजन्ते भवं स एव
शिष्यश्च । तत्त्वतस्तु भवं संसारं त्यक्त्वा शिवं मोक्षं यान्ति गीतमदीक्षितानां सर्वेषामपि
कैवल्यज्ञानोत्पादात् ॥

सूर्यस्य रश्मीनवलम्ब्य वज्रावलम्बरश्मीनिवयः श्याम्याम् ।

नन्तुं जिनानार्थमिच्छुस्तमूर्तिनष्टापदोर्वीधरमारुरोह ॥ ९ ॥

यो गीतमस्मान्नी खलब्ध्या योऽष्टापदमारोहति सोऽवगम्य तद्भवे एव सिद्धिर्गामीति
देववाच निशाम्य प्रश्नानन्तरं भगवतापि तथैव प्रतिपादिते भगवदाज्ञादानपूर्वकमष्टा-
पदनामानसुर्वीधरं कैलाशशीलमारुरोहाधिरूढवान् चरितम् । किं कृत्वा । अवलम्ब्य
आश्रित्य । काम्याम् । गयाम्यां स्वहस्ताभ्याम् । कान् । सूर्यस्य रश्मीन् किरणान् ।
लूता उर्णनाभः कोलिकस्तस्यास्याद्वदनाद्विनिर्गता जालतन्तवः तान् वा । 'तपःकृशा-
न्नास्त शैलमारोहं न वयं क्षमाः । चटिष्यति कथं प्रौढदेहोऽयं यजराजवत् ॥ पश्यस्व
तेषु मार्तण्डकरानालम्ब्य गौतमः । गणभृन्निजलब्धैवाष्टापदोर्ध्वं ययौ ध्रुवम् ॥' इति क-
षिमण्डलवृत्तौ । 'सूर्यस्यांशन् ससाश्रित्य तेषामुत्पत्त्यतामपि । स गरुत्मानिवोद्गीयः ययौ
मङ्गु मिरः शिरः ॥' इति वृन्दारवृत्तौ । रविकिरणावलम्बनम् । तथा 'भयं गोयमो ज
ज्ञाचारणलद्वीपलूतापुडगंभिनिस्पाद्य उदुप्यहं जाव ते पलायन्ति' इत्यावश्यकद्वारविधा-
तिमहर्ष्याम् । मलयगिरिवृत्तावप्ययमेव पाठः । लूतातन्त्रवलम्बनमिति पाठद्वयमपि
शास्त्रानुसारि । अथ प्रस्तुते । उत्प्रेक्ष्यते—वज्रस्य वज्ररत्नविनिर्मितानित्यर्थः । अवल-
म्बार्थमालम्बनकृते रश्मीन् गुणान् रज्जुरिव । किमर्थमारुरोह—नन्तु नमस्कर्तुम् ।
कान् । जिनांश्चतुर्विंशतितीर्थकृतः । किमूतान् । ऋषयस्तथापत्यमार्थमिर्भरतचक्रवर्ती तेन

कृत्वा निर्मिता मूर्तयः प्रतिमा रोषाम् । स्वस्ववर्णप्रमाणोपेतचतुर्विंशतिजिनत्रिम्बान्नम-
स्ति नुमित्यर्थः ॥

कथं लभेतास्य तुलां सुरद्रुर्धस्य नामापि पिपतिं कामान् ।

तपस्वितोऽप्यस्यवहारयन्वो द्विधामृतास्वादजुषः पुषोष ॥ १० ॥

असौ गौतमस्वामिनः तुलां साम्यं सुरद्रुः कल्पवृक्षः कथं केन प्रकारेण लभेत । य-
त्कारणात् यन् गौतमस्य नामापि अभिधानमपि कामान् जनानां मनोरथान् पिपति
प्रयति । 'यस्याभिधानं सुनयोऽपि सर्वे गृह्णन्ति भिक्षाभ्रमणस्य काले । मिष्टान्नपाना-
न्मरणाकांक्षा न गौतमो यच्छतु वाञ्छितं मे ॥' इति पूर्वान्वयकृतस्तुत्युक्तेः । तथा
गृहमेधिनोऽपि व्यापारादिकार्यं कुर्वाणा गौतमस्वामिनी लब्धिरित्युच्यते च । अथ
वत्पशुधाभिधानप्रद्वेष्टेन कोऽप्यथो न सरीसृपति तस्मात्कल्पतरूपमानं न स्यादस्येति अपि
पुनर्यन्मपि न स्तापसावभ्यवहारयन् पायसं भोजयन् सन् द्विधा द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां कृत्वा
अमृतला मुखाया मोक्षस्य वा स्वाद भोगं जुपन्ते सेवन्ते तादृशान् पुषोष । चकारेत्यर्थः ।
प्रथमममृतोपमं पायसमाकण्ठं भोजयित्वा ततः सिद्धिवधूविलासमरसिकाश्च कृतवान्, ए-
तदपि महदाश्चर्यमस्ति ॥ इति गौतमस्त्वानी ॥

आसीत्पुधर्मा गणभृत्सु तेषु श्रीवर्धमानप्रभुपट्टधुर्यः ।

विहाय विश्वे सुरभीतमूजं कः स्तात्परो धुर्यपदावलम्बी ॥ ११ ॥

तेषु गौतमादिषु गणभृत्सु गणधरेषु श्रीवर्धमानप्रभोः श्रीमहावीरस्वामिनः पटे पदे
धुर्यः सुरधरः पुधर्मनामा गणधर आसीत् । युक्तोऽयमर्थः । सुरभीतमूजं सुरभीशब्दो
दीर्घश्चेकारान्तोऽपि दृश्यते । यथा कल्पकिरणावल्याम्—'स्वप्ने मानवभृगपतितुरङ्गमात-
इत्युभयभूमिनि' इति । तथा पाण्डवचरित्रेऽपि—'दक्षिणस्या दिशः सर्वे नीचन्ते सुर-
भीगगाः' इत्युक्तेः । विहाय स्वक्त्वा परोऽन्व को धुर्यपदावलम्बी धुर्यस्य श्रीरेयस्य पदं
युगं लक्षणं स्थानं तस्यावलम्ब्य आश्रयोऽस्त्यस्य ईदृशः कः स्तात् । अपि तु वृषभं विना
न कोऽपि धुरीणः स्यात् ॥

यः पञ्चमोऽभूद्गणपुङ्गवानां किं पञ्चमीं स्वेन गतिं विद्यासुः ।

यत्रोक्तिमिस्तीर्थकृतां त्रिदीपे शुक्तित्रजे वारिसुचामिवाद्भिः ॥ १२ ॥

यः पुधर्मनामा गणानां गच्छानां प्रधानानां मध्ये पञ्चानां संख्यापूरणः पञ्चमः अ-
भूत् यन्त्रः । उपेक्ष्यते—त्येनात्मना पञ्चमीं शुक्तिलक्षणं गतिं विद्यासुः किमु गन्तु-
मिच्छति । पञ्चमी जज्ञे । यत्र पुधर्मस्वामिनि तीर्थकृता पूज्यत्वव्यापनार्थं चहुत्वम् ।
महावर्गस्य । यथा 'वीरविभोः' इति पाठः । तत्र वीरो महावीरः । दर्शकप्रद्वेष्टेन देशिनो
प्राप्तम् । गतिः गौतमेन, शाना नलभामा, इत्यादिबत्तथा वीरपदोपादानेन महावीरप्र-
द्वेष्टेन यन्त्रादिभिः शाना जगदीश्वरस्य उक्तिमिस्तीर्थकृता वारिसुचाभिवाद्भिः दि-
क्षेपि । कस्मिन्नि । शुक्तित्रजे द्वे । यथा शुक्तिरुजानां निकरे वारिसुचा मेधानामद्भिः

पानीयैर्दीप्यते मौक्तिकीभूय दीप्तिमतीभिर्जायते । 'शुक्तिव्रत्ने' वारिमुचो यथाङ्गिः' इति पाठः । यथा इवार्थे । शेष प्राग्वत् ॥

सरस्वतीशालिलसज्जिनश्रीरगाधमध्ये रसभासमानः ।

सिद्धान्त आस्ते यदुपज्ञमुद्यदभङ्गभङ्गः सरितामिवेशः ॥ १३ ॥

यदुपज्ञं यः सुधर्मस्तां, उपज्ञा आद्य ज्ञानं यत्र तत्कर्तृकत्वात् । 'उपज्ञोपक्रमं तदा-
विख्यासायाम्' । उपज्ञोपक्रमयोरादेरा(चि)ख्यानेच्छाया तदन्तस्तत्पुरुषो नपुंसक-
स्यात् । पाणिनेरुपज्ञा पाणिन्युपज्ञ ग्रन्थः तेनादौ कृत इत्यर्थः । नन्दस्य उपक्रमं नन्दो-
पक्रमं द्रोणः तेनादौ उपक्रान्त इत्यर्थः । इति प्रक्रियाकामुद्याम् । सिद्धान्त आगमः स-
रिता नदीनामीशः पतिः समुद्र इवास्ते विद्यते । किंभूत सिद्धान्त, समुद्रश्च । सर-
स्वत्याः धृतदेव्याः सरः प्रसरणं मुखे अस्त्यस्यास्तत्वेन तदधिष्ठापकत्वात् । तथा
वा शालते शोभते इत्येवशीलस्तथा लसन्ती दीप्यमाना जिनाना तीर्थकृता श्रीरतिश-
यादिलक्षणा शोभा वा यत्र । पक्षे—नदीभिस्तत्पतित्वात् शालमानस्तं तथा लसन्तौ
क्रीडन्तौ श्लिष्यन्तौ वा । 'लस श्लेषणक्रीडनयोः' इति धात्वर्थत्वात् । जिनश्रिया कृ-
ष्णलक्ष्म्या यत्र विष्णोर्जलधिश्चयनत्वेन तत्र क्रीडा । अथवा स्फुरन्सौ जिनो विष्णुस्त-
त्साहचर्योद्धारिपुत्रीत्वाद्वा लक्ष्मीश्च यत्र । समासान्तविधेरनित्यत्वान्न कः । 'उडुपरिषदि
मध्यस्थायिश्रीतांशुलेखानुरूपपट्टलक्ष्मीमक्षि लक्ष्मीकार' इति नैपथे । पश्चात्कर्मधारयः ।
पुनः किंभूतः । अगाधो महार्थतया अलब्ध मध्यमतलस्पृक् च मध्य यस्य । पुनः कि-
भूतः । रसैः शान्तादिभिर्जलैश्च भासमानः । पुनः किंभूतः । समुद्यन्तः प्रकटीभवन्तः
अभङ्गाः संपूर्णाः भङ्गा परमाणुप्रमुखानां श्राद्धव्रतादीनामेकद्वित्रिविधादयो भङ्गजालानि
तरङ्गाश्च यत्र ॥

गणीन्दुना पाट्टरमा गणीन्दुः पट्टश्रिया च व्यतिभासते स्म ।

निशा निशेशेन निशा निशेश इवापि शंभोः परिचारिचेताः ॥ १४ ॥

अनूचानचन्द्रेण सुधर्मस्वामिना पट्टरमा महावीरदेवपट्टलक्ष्मीस्तथा गणी साङ्गप्रवच-
नाधीतिना मध्ये दीप्यमानत्वेन परमैश्वर्यभाक्त्वेन इन्दुश्चन्द्रः पट्टश्रिया वर्धमानस्वामिप-
ट्टलक्ष्म्या कृत्वा व्यतिभासते स्म परस्परं शोभते स्म । केनेव का । कथा क इव ।
निशा निशेनेव । निशा निशेश इव यथा रात्रिश्चन्द्रमसा शोभते । यथा । निशा
रात्र्या कृत्वा चन्द्रमा व्यतिभासते परस्परं राजते । 'पट्टश्रोमासूहृदिनिश' इति प्रक्रि-
योक्तसूत्रेण निशाया निश आदेशः । किंभूतो गणीन्दुः चन्द्रश्च । शंभोजिनस्येश्व-
रस्य च परिचरणशील सेवाहेवाकिस्वभाव चेतो मनो यस्य सः ॥ इति सुधर्मस्वामी ॥

यशःश्रियाधःकृतकुन्दकम्बुर्जम्बूकुमारोऽजनि तस्य पट्टे ।

लघोरपि स्वस्य यतोऽभिभूति पश्यन्द्रियादृश्य इव स्मरोऽभूत् ॥ १५ ॥

तस्य सुवर्गस्वामिनः पदे जम्बूकुमारोऽजनि जज्ञे । किंभूतः । यशःप्रिया कीर्तेरव-
दाततालम्ब्या अधःकृतास्त्रिरस्कृता जिताः कुन्दानि कुन्दतरुक्षुमानि कम्बवः शङ्खा-
श्च येन सः । लघोः शिशोरपि यतो जम्बूकुमारात् स्वस्यात्मनः पराभूतिं तिरस्कारं
पश्यन् विलोकमानः स्मरः । उत्प्रेक्ष्यते—द्विया लजयेव अरुह्यः दृगोरगोचरः अनङ्ग-
त्वात् अभूत् ॥

उज्ज्ञांचकारैष महेभ्यकन्या मदेन्दिरामूर्तिमतीरिवाष्टौ ।

नवाधिकां यो नवतिं हिरण्यकोटीर्नु चेटीरिव दोषराजाम् ॥ १६ ॥

एष जम्बूकुमारः अष्टौ अष्टसंख्याका महेभ्यानां स्वस्वकन्यानां पाणिमोचनपद्वेणि जम्बू-
कुमाराय नवनवकोटीप्रदानलक्षणतो महाव्यवहारिणां कन्याः कुमारिकाः उज्ज्ञांचकार
त्यजति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिमतीः शरीरभाजो मदेन्दिराः कुलजातिरूपश्रुतैश्वर्य-
तपोलब्धिवलरूपाष्टमदलक्ष्मीरिव जहौ । न पुनर्यो जम्बूः नवभिरधिकां नवतिं नवनव-
तिमितां हिरण्यानां सुवर्णानां कोटीरुज्ज्ञांचकार तस्याज । उत्प्रेक्ष्यते—दानान्तरायला-
भान्तरायवीर्यान्तरायभोगान्तरायोपभोगान्तरायहास्यरस्यरतिजुगुप्साशोककाममिथ्या-
त्वाज्ञाननिद्राधिरतिरागद्वेषरूपाणामष्टादशसंख्याकानां दोषाणामेव राजां भूपानाम् ।
राजशब्दो व्यञ्जानातः । 'राजा राट् पृथ्वीशक्र' इति हैमीवचनात् । चेटीर्दासीरिव
जहाति स्म । साधुः पुमान् दासीसङ्घं न कुर्यात् ॥

वशंवदीभूतजगन्नयस्य न पुस्फुरेऽस्मिन्कमनस्य शक्त्या ।

हविर्भुजो भस्मितकाननस्य विस्फूर्ज्यते किं महसाम्बुराशौ ॥ १७ ॥

अस्मिन् जम्बूकुमारे । जम्बूशब्दो दीर्घो हस्तोऽप्यस्ति । 'मत्कृते जम्बुना त्यक्ता
नवोदा नवकन्यका' इति कल्पवृत्ता । कमनस्य कन्दर्पस्य शक्त्या स्फूर्त्या सामर्थ्येन प-
राक्रमेण न पुस्फुरे न स्फुरितं नालंबभूवे । किंभूतस्य कामस्य । वशंवदीभूतं वश्यं
स्वाज्ञाकारिसंजात जगन्नयं त्रैलोक्यं यस्य सः । युक्तोऽयमर्थः । हविर्भुजो वडेर्महसा प्र-
तापेन किं किमिति प्रश्ने । अम्बुराशौ समुद्रे स्फूर्ज्यते समर्थोभूयते । अपि तु न । किं-
भूतस्य हविर्भुजः । भस्मितं भस्मीकृत भस्मावशेषं विहितं ज्वालितं काननं वनम् ।
उपलक्षणत्वात्पुरादि येन तस्य ॥

पश्यन्तु वैदुष्यमगुह्य जम्बूप्रभोर्वपुर्भस्मितमत्स्यकेतोः ।

विश्वं वृषम्यन्त्यपि पांशुलेव वशीकृता येन शिवस्मितासा ॥ १८ ॥

हे प्राजाः अमुष्यास्य जम्बूप्रभोजम्बूस्वामिनः वैदुष्यं विदुषो भावव्यातुर्यं पश्यन्तु
विलोकयन्तु । किंभूतस्य जम्बूप्रभोः । वपुषा अर्थात् शरीरसौन्दर्येण भास्वितस्त्रिरस्कृ-
तोऽधिकृतो मत्स्यकेतुर्मकरध्वजः कामो येन । पांशुलेव स्वैरिणी व्यभिचारिणीव वि-
श्रमसिलमान जगज्जनं वृषत्यन्ती कामयमाना । 'वृषत्यन्ती कामुकी स्याद' इति है-
न्द्राम् । अत्यर्थमभिलषन्त्यपि शिवाद्या मुक्तिनाम्नी स्मितासा विकसितकमलवदना

वधूरद्वैतप्रागल्भ्यभाजा येन जम्बूप्रभुणा वशीकृता स्थायत्ता निर्मिता । त्वया सह सप्त विधाय एतस्यामवसर्पिण्या नान्य भारतमव जनमभिलषामीति वाग्वन्धप्रदानपूर्वमात्म-साकृता ॥ इति जम्बूस्वामी ॥

अलंचकार प्रभवप्रमुस्तत्पट्टश्रियं पुण्ड्र इवेन्दुवक्राम् ।

स्तेनापि सार्थेश इवाङ्गिनो यः श्रेयःश्रिय प्रापयदत्र चित्रम् ॥ १९ ॥

प्रभवनामा प्रभु स्वामी तस्य जम्बूस्वामिनः पट्टश्रियं पट्टलक्ष्मीमलचकार भूषयति स्म । क इव । पुण्ड्र इव । यथा चित्रक तिलकम् इन्दुवक्त्रां चन्द्रमुखीं वशामलकरोति । यः प्रभवप्रभुः स्तेनापि तत्स्वामीभूयापि सार्थेश सार्थपतिरिवाङ्गिनो जनान् श्रेयःश्रियं कुशलकलिता कमलां मोक्षलक्ष्मीं च प्रापयन् लम्बयति स्म । तल्लक्ष्मीप्रदानमत्र (प्र) भवप्रभौ चित्रमाश्चर्यकारकमस्ति । 'श्रेयःपुरीम्' इति पाठे मुक्तिनगरी नयति स्म ॥

किं वर्ण्यते वर्ण्यगुणस्य चौर्यचातुर्यमस्य प्रभवस्य भर्तुः ।

अहार्यमप्येष मनोऽभिधानमपाहरद्यत्रिदिवेन्दिरायाः ॥ २० ॥

अस्य जम्बूपट्टधरस्य प्रभवस्य प्रभवनाम्नो भर्तुः स्वामिनो गणधरस्य चौर्यस्य वा चातुर्यं कौशल्यं तत्स्वरताप्रागल्भ्यं किं कया रीत्या विस्मयकृतया कथं वा वर्ण्यते प्रशंस्यते स्तूयते वा । अस्य किभूतस्य । वर्ण्या जगन्नैर्लोकोत्तरतया श्लाघनीया गुणा शम-दमसंयमरूपा यस्य । यत्कारणादेष प्रभवप्रभुः त्रिदिवेन्दिरायाः स्वर्गलक्ष्म्या अहार्यं देवताश्रयत्वान्न केनापि हर्तुं शक्यमपि मनोभिधानं निधिमपाहरणहार । मुक्तिगमनाभावात् स्वर्गलोकमेवालकृतवानित्यर्थः ॥ इति प्रभवस्वामी ॥

शय्यभवोऽभूषयदस्य पट्टं सिंहासनं पित्र्यमिवावनीन्द्रः ।

कलिन्दिका मौक्तिकमालिकेव यत्कण्ठपीठे विलुठत्यकुण्ठा ॥ २१ ॥

शय्यभवनामा भट्टः अस्य प्रभवस्वामिनः पट्टम् अभूषयत् पदमलकरोति स्म । क इव । अवनीन्द्र इव । यथा नवामिषिक्तभूपतिः पितुरिदं पित्र्यं पितुः सन्धिं सिंहासनं केसरिणोपलक्षितमासनं सिंहासनं भूषयति । यस्य शय्यभवगणधरस्य कण्ठपीठे मुख एव कलिन्दिकाः सर्वविधाः चतुर्दशापि पूर्वाणि वा लुठति तिष्ठति । समायातीत्यर्थः । किभूता कलिन्दिका । अकुण्ठा स्फुरद्गुणा । केव । मौक्तिकमालिकेव । यथा मुक्ताहारलता कस्यापि भाग्यवतः पुंसो गलकन्दले लुठति । किभूता । अकुण्ठा दीप्यमाना । आमलकप्रमाणमुक्ता ॥

यूपादधस्तः प्रतिमां जिनेन्दोर्वाचा स वाचंयमपुङ्गवस्य ।

द्वक्संज्ञयेव स्वगुरोः किरीटी नाराचगङ्गां प्रकटीचकार ॥ २२ ॥

यः शय्यभवभट्टः वाचंयमपुङ्गवस्य प्रभवप्रभोर्वाचा गिरा यूपात्स्वप्रारब्धयज्ञस्तम्भात्

अथस्तः अधोभूमिभागान् सकोपप्रश्नोत्तरकालं यज्ञवृत्तवृद्धिजोक्त्या जिनेन्दोः श्रीवा-
न्तिनायस्य प्रतिमां मूर्तिं प्रकटीचकार कथयति स्म । 'सिजमव गणहरं जिणपडिमादं-
सणेण पडिबुद्धम्' इति दशवैकालिके । अन्यत्तु वृत्त्यादौ । क इव । किरीटीव । यथा
अर्जुनः स्वस्य गुरोः पितामहस्य वृद्धस्य वा । 'मातापिता कुलचार्य एतेषां ज्ञातयस्तथा ।
वृद्धा धर्मोपदेशारो गुरुवर्गं सन्तां मतः ॥' अथ वा गुरुगाह्येच इति लोकोक्त्यापि गार्ह-
यस्य परशासनेऽपि गुरुगाह्येच इति प्रसिद्धत्वादुक्त्येति पदोपादानम् । इन्संज्ञया दृष्टिचै-
ष्ट्या वा नाराचस्य बाणस्य मोचनसमय एव प्रादुर्भूतस्वच्छसुरभिस्त्रादुशीतलविशदपयः-
प्रवाहस्य लोके बाणगद्गते प्रसिद्धिर्जाता । तां बाणगद्गां प्रकटीकरोति स्म । अथ व्यति-
करः पाण्डवचरित्रे ॥

वगाह्यं शास्त्रं मनकाहसूनोः कृते कृतश्रीदशकालिकं यः ।

हरिः सुयासुद्धृतवान्सुपर्ववर्गस्य निर्मथ्य यथाम्बुनाथम् ॥ २३ ॥

य. शय्यभगवणवादी मनक इत्याह्वा नाम यस्य तादृशस्य सूनोः स्वनन्दनस्य कृते
कार्याय परलोकसाधनार्थं दशाध्ययनयुक्तं चिकाले दिनावसानवेलयाम् कृतमतो दशवै-
कालिकं नाम सूत्रमकृतं चक्रे । किं कृत्वा । वगाह्यं [अव]गाहयित्वा । किम् । शास्त्रं
सर्वसिद्धान्तसादोपाह्वचतुर्दशपूर्वेलक्षणम् । क इव । हरितिव । यथा नारायणः सुपर्व-
वर्गस्य देववृन्दस्य कृते सुधापीयूषसुद्धृतवान् । किं कृत्वा । अम्बुनाथं समुद्रं निर्मथ्य
विलोच्य यथा इवायं । 'पूर्वापरौ तोयनिषी वगाह्यं' इति कुमारसंभवे । 'वष्टि भायुरिर'-
होममवाप्योरुपसर्गयोः' इत्यकारलोपः । 'यादःस्रोतोवार्नदीशः' इति हैम्व्याम् । वार्धे-
जल्पतित्वमुभयत्र पर्यायपरिवर्तनं च ॥ इति शय्यभगवत्खानी ॥

संपूरयन्कीर्तिनमोनदीभिर्दिशो यशोमद्गणाधिराजः ।

व्यभूययत्पट्टममुष्य भूमृदधित्यकां दस्युरिव द्विपानाम् ॥ २४ ॥

यशोमद्गनामा गणाधिपञ्चो गच्छपतिरमुष्य शय्यभगवणमृतः पट्टं व्यभूययत् । किं
कुर्वन् । कीर्तयः स्वयंशा. एव नमोनदी गद्गाः । अर्थात् गद्गाप्रवाहाः । त्रैलोक्यां
त्रिभ्यो(स्रो)तोभिः प्रवहमानत्वेन त्रिपयगा अतो बहुवचनम् । ताभिः कृत्वा दिशो द-
शाप्याशा संपूरयन् । निर्झरं भरन् व्यानुक्त्वा व्यभूययत् । क इव । दस्युरिव । यथा
द्विपानां हस्तिना शत्रुः केसरी भूमृतः दैत्यस्य अधिलकान्धर्वभूर्नीं विभूषयति ॥

एतद्यशःक्षीरधिनीरपूरैः संपूरितायां परितस्त्रिलोक्याम् ।

अनुध्यमानोऽम्बुनिधिं स्वशय्यां पञ्चशयोऽभूदिव पद्मनामः ॥ २५ ॥

पद्म नाम्नां यस्य स पद्मनामः कृष्णः । लम्बेभ्यते—पद्मे कमले जेते स्वपितीति

१. 'शय्यभगव गणधरं जिणप्रतिमादर्शनेन प्रतिबुद्धम्' इति सस्कृतम्. २. 'समुद्रम्'
इति मूलपाठः. ३. 'अक्षिप्तम्; त्यवादेशाण्ते.

पद्मेशयः । अलुक्समासोऽयम् । अभूत् वभूवैव । किं कुर्वाणः पद्मनाभः । अबुध्यमानो न जानन् । अपश्यन्नित्यर्थः । क कर्मतापन्नम् । अम्बुनिधिमर्यात् क्षीरसमुद्रम् । किभू-
तम् । स्वस्यात्मनः शय्या पर्यङ्कं तत्र शायित्वात् अविधायनत्वेन विष्णोः । कस्या स-
स्याम् । एतस्य यशोभद्रसूरेः यशः प्रसरत्कीर्तिनिकरः स एव क्षीरधिदुग्धवारिधिस्तस्य
नीरपूराणि पयःप्रवाहास्तैः परितः सर्वत्रापि सपूरिताया निर्झरभृताया धवलीकृतायां
त्रिलोक्यां सत्याम् ॥ इति यशोभद्रमूरिः ॥

संभूतिपूर्वो विजयो गुरुस्तत्पट्टं श्रिया पल्लवयांचकार ।

कदम्बजम्बूकुटजावनीजकुञ्जं नभोम्भोद इवाम्बुवृष्ट्या ॥ २६ ॥

संभूतिरिति शब्दः पूर्वं यस्य तादृशो विजय एतावता संभूतिविजयनामा गुरुः
सूरिस्तस्य यशोभद्रसूरेः पट्टं श्रिया स्वशोभया पल्लवयांचकार अलंकारयति स्म । क
इव । नभोम्भोद इव । यथा धावणमेघः अम्बुवृष्ट्या जलवर्षणेन कृत्वा कदम्बा धारा-
कदम्बा नीपाः, जम्बू इयामफलाः, कुटजा गिरिमल्लिकाः, 'कुब्ज' इति प्रसिद्धा, त
एवावनीजा वृक्षाः तेषां कुञ्जं काननं पल्लवयति किशलयकलितं कुरुते । पूर्वोक्ताद्ययो-
ऽपि तरवः प्रावृष्येव पुष्यन्ति ॥

संहर्षरोषात्स्वजिघांसुमेतत्प्रतापमार्तण्डमवेक्ष्य साक्षात् ।

युयुत्सया हैहयवत्सहस्रं सहस्रभासेव करा ध्रियन्ते ॥ २७ ॥

सहस्रभासा सूर्येण सहस्रं दशशतीं करा हस्ताः किरणाश्च ध्रियन्ते धार्यन्ते । उत्प्रे-
क्ष्यते—युयुत्सया योद्धुमिच्छयेव । किं व हैहयवत् । यथा कार्तवीर्यवृषो युयुत्सया स-
हस्रसंख्यान् करान् पाणीन् धत्ते । 'संग्रामनिर्विष्टसहस्रबाहुर्बभूव योगी किल कार्तवीर्य'
इति रघुवशे । तथा 'बाहुसहस्रार्जुनः पिशुनः' इति सूक्ते च । हैहयस्तु कार्तवीर्यः दो-स-
हस्रभृदार्जुनः' इति हैम्याम् । किं कृत्वा । एतस्य संभूतिविजयस्य प्रताप एव चण्डत्वा-
न्मार्तण्डो भानुस्तं साक्षात्प्रत्यक्षमवेक्ष्य विलोक्य । किंभूतम् । संहर्षेण स्पर्धया
कृत्वा यो रोषः क्रोधस्तस्मात्स्वमात्मानं जिघाञ्छ हन्तुं काङ्क्षन्तम् ॥ इति संभूतिविजयः ॥

स तत्सतीर्थ्योऽजनि भद्रबाहुः सूरिः समग्रागमपारदृश्वा ।

दशाश्रुतस्कन्धत उद्धारं वज्राकराद्भज्रमिवात्र कल्पम् ॥ २८ ॥

यः प्रसिद्धो बाहुभद्रनामा सूरिस्तस्य संभूतिविजयस्य सतीर्थ्य एकगुरुभ्राता । 'सती-
र्ध्यास्त्वेकगुरवः' इति हैम्याम् । किंभूतम् । समग्राणां सर्वेषामद्भोपाहपूर्वादीनामाग-
माना पारं दृष्टवान् इति पारदृश्वा पारगामी चतुर्दशपूर्वधरत्वात् । स क' । यो भगवान्
अत्र पञ्चमारके कलियुगे वा दशाश्रुतस्कन्धतः प्रत्याख्यानाभिधनवमपूर्वदशाश्रुतस्क-
न्धाध्ययनतः कथं कल्पनाम सूत्रमुद्धार उद्धृतवान् । कसिच । वज्रमिव । यथा क-
श्चिद्भाग्यवान् वज्राणां हीरकाणामाकरात् खनेर्वज्रं रत्नमुख्यमुद्धरति ॥

उपप्लवो मन्त्रमयोपसर्गहरस्तवेनावधि येन संघात् ।

जनुष्मतो जाङ्गुलिकेन जाग्रद्वरस्य वेगः किल जाङ्गुलीभिः ॥ २९ ॥

येन भगवता मन्त्रमयेन विषधरस्फुलिङ्गनाममन्त्रतद्विषमन्त्रयन्त्रधानेन उपसर्गहर इति नाम्ना श्रीपार्श्वनाथस्य स्वयेन स्तोत्रेण कृत्वा संघात् साधुसाध्वीश्राद्धश्राद्धीलक्षणात् उपप्लवः मिथ्यान्विष्यन्तरीभूतभ्रातृवराहमिहिरनिर्मितमान्धमरकामिधोपट्वोऽवधिहतो निवारितः । अत्र किलेति इवायं । 'उत्प्रेक्षाद्योतका शङ्के मन्ये नूनमिव ध्रुवम् । जाने किलदयो ज्ञेया प्रायेणैव क्रियोद्भवा ॥' इति काव्यकल्पलतायाम् । केनेव । जाङ्गुलिकेन किल । यथा विपनिषजा जाङ्गुलीभिः समग्रभुजगविपापहारणीभिः विद्याभिः जनुष्मतो विषवेगधूणितजनात् जाग्रद्वरस्य वेगः प्रसरतो गरस्य विषधरविषस्य वेगः प्रसरो हन्यते निराक्रियते । हन्तेर्वधिगदेश. भूते सिविपये ॥

यत्कीर्तिगङ्गां प्रन्तृतां त्रिलोक्यामालोक्य किं षण्मुखतां दधानः ।

जगद्भ्रमीभिर्जननीं दिदृक्षुर्गङ्गासुतोऽध्यास्त मयूरपृष्ठम् ॥ ३० ॥

गङ्गासुतः स्वामिकार्तिकः । 'गङ्गोमाकृत्तिकासुतः' इति हैम्याम् । मयूरस्य केकिनः पृष्ठतनोश्चरन् भाग प्रदेशम् अध्यास्त आरुरोह । किं कुर्वाणः । षट्संख्याकानि मुखानि यस्य तस्य भावस्ता दधानो विप्राणः । उपप्रेक्ष्यते—जगत्सु त्रिभुवनेषु भ्रमीभिर्भ्रमणैः पर्यटनैः कृत्वा जननीं मातरं मन्दाकिनीं दिदृक्षुर्गङ्गामिच्छुः किम् । अयमशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । 'अपि भ्रमीभङ्गिमिरावृताङ्गीम्' इति नेपथे । किं कृत्वा । व्यालोक्य दृष्ट्वा । काम् । यत्कीर्तिगङ्गाम् । यस्य भद्रबाहुस्वामिनः कीर्तिरेव मन्दाकिनीम् । किंभूताम् । त्रिलोक्या स्वलोकपाताललोकभूलेवत्रिके निरन्तरतया प्रसृता अतिधवलीकृतत्रिभुवनामित्यर्थः ॥ इति श्रीभद्रबाहुस्वामी ॥

श्रीस्थूलभद्रेण निजान्ववायश्रो(स्रो)तस्विनीनायककौस्तुभेन ।

विश्वत्रयी तद्यशसेव शोभामलम्भि तत्पट्टपयोधिपुत्री ॥ ३१ ॥

श्रिया शोभया युक्तेन स्थूलभद्रेण तयोः सभूतिविजयभद्रबाहुस्वामिनोः पट्टस्य पयोधिपुत्री लक्ष्मी गोभामलम्भि प्रापिता । केनेव । तद्यशसेव । यथा तस्य श्रीस्थूलभद्रस्य यथाशा शोकेन विश्वत्रयी त्रिलोकी गोभा लम्भिना, किंभूतेन स्थूलभद्रेण । निज. स्वकीयो यो नागरनामा ब्राह्मणवंशः स एव स्रोतस्विनीनायकः नदीपतिः समुद्रः तत्र कौस्तुभेन नारायणबाहुमध्यस्थानुमणिविशेषस्तत्सदृशस्तेन ॥

प्रवालमुक्तामणिमल्लिमश्रीचित्राप्सरःस्वर्द्ध्विरदाश्वदृश्यम् ।

कोशागृहं प्रावृषि यः सिधेवे हरिर्धनच्छायमिवाम्बुगाशिम् ॥ ३२ ॥

यः श्रीस्थूलभद्रः प्रावृषि वर्षाकाले कोशानामन्या वेद्याया एह मन्दिरं सिधेवे भजे । प्रथमं चतुर्मासमवापादित्यर्थः । केचित्तु कदाचिदपि चकारेत्यूवः । क इव । हरिरिव ।

यथा कृष्णो जलदसमये समुद्रं सेवते । किंभूत कोशागृहमम्बुराशिम् । प्रवाला विद्रुमा
मुक्ता मौक्तिकानि मणयो रत्नानि तेषां मञ्जिन्नश्चास्तायाः शोभा यत्र । चित्राश्चित्रित-
रालेख्यीकृतेरप्सरोग्भिः सुराङ्गनाभिरथ वा रम्भातिलोत्तमाघृताचीमेनकाउर्वशीप्रमु-
खाभिः खर्वेश्याभिः तथा स्तः स्वर्गस्य द्विरदैरैरावर्णरथैश्च श्रवोग्भिः ऐरावणस्य उच्चैः-
श्रवसश्च शतशो रूपनिर्माणादथ वा । द्विरदेन हस्तिमद्रेण अश्वेन उच्चैःश्रवसा तर्जयामपि
समुदाये बहुवचन नैर्दृश्य दर्शनार्हम् । पक्षे—हेनकन्दलमुक्ताफलमाणिक्याना नमिमा
चास्ता यत्र तथा श्रीलङ्गीस्तथा चित्रा विविना आश्रयकारका वा अत्सरस श्वेतगजोच्चै-
श्रवसौ तर्विलोकयितु योग्य तेषां तत्रोत्पन्नत्वेन पश्चात्कर्मधारयः । पुनः किंभूत । घ-
ना निविडा छाया वदी शोभा यत्र । तथा घनासान्द्रा घनाना मेषाना जलप्रहणागतानां
छाया प्रतिच्छायािका सूर्यातपमुक्ताप्रदेशः । 'छाहडी' इति लोके प्रणिद्धा यत्र । 'विभाषा
सेनासुराछायाशालनिधानाम्' । एतदन्तस्तत्पुरुषो वा क्लीब स्यात् । 'द्विजसेन यवसुर
कुञ्जच्छायं गीवाल श्वनिश पक्षे द्विजसेना' इति प्रक्रियाकामुद्याम् ॥

पण्याङ्गनायाः किलकिञ्चितानि न लेभिरे यस्य हृदि प्रवेशम् ।

धनुर्भूतः सानुमतः शिलायां पृषत्कपङ्के. प्रहृतानि यद्वत् ॥ ३३ ॥

पण्याङ्गनायाः कोशावेश्यायाः किलकिञ्चितानि प्रसोदगदिततालीवादनगीताविज्याभि-
श्रक्रीडालीकपोलात्मपाणिनिवेशनाश्रुपातघातहर्षभियादिसकराः । यस्य श्रीस्थूलभद्रस्य
हृदि मानसे प्रवेश स्थान न लेभिरे न प्राप्नुवन्ति । यद्वयथा धनुर्भूतो धनुर्धरस्य पृष-
त्कानां बाणाना पङ्केः श्रेण्याः प्रहृतानि प्रहाराः सानुमतः पर्वतस्य शिलायामुपलक्षणात्,
गण्डोपले प्रवेश न लभन्ते ॥

प्राङ्निर्जितश्रीरथनेमिमुख्यवीरावलीनामिव वैरशुद्धेः ।

विधित्सयाध्यास्य तदाश्रयं यो ध्यानासिनानङ्गनृपं जघान ॥ ३४ ॥

यः स्थूलभद्रो ध्यान प्रणिधान तदेव अस्तिः खड्गस्तेन कृत्वा अतङ्गनामान नृप रा-
जान जघान हतवान् । किं कृत्वा । अध्यास्य आश्रित्य । प्रविद्वेत्त्यर्थः । कम् । तस्य
अनङ्गस्यैव कोशावेश्यामन्दिररूपमश्रय स्थान गृह वा । 'पस्य सस्त्याय आश्रयः ।
ओको निवास आवासो वमति क्षरण क्षयः ॥' इति द्वैध्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—वैरशुद्धेर्वि-
रोधशोधनस्य विधित्सयेव कर्तुमिच्छयेव । कासाम् । प्राक् पूर्वकाले निर्जिता, पराभूता ये ।
श्रीमान् महावीरत्वलक्ष्मीकलितः श्रीनेमिनाथसहोदररथनेमिः । स एव प्रमुखां मुख्य
आदिमो येषु । नन्दिषेणार्द्रकूमाषाढभूतिमुखा । परेऽपि वीराः पश्चात् पराक्रमकार-
कत्वात् शुभटास्तेषामावत्यः श्रेण्यास्तासाम् ॥

चक्रीव रत्नानि चतुर्दशापि पूर्वाणि धत्ते स्म पतिर्यतीनाम् ।

यश्च कचिद्देवकुले स्वजामी चित्रीयितु सत्य इवास सिंहः ॥ ३५ ॥

यः स्थूलभद्रः चतुर्दशापि पूर्वाणि कचित्सूत्रतः कचित्सूत्रार्थतः । इति प्रधोषः ।

धत्ते स्म धारयति स्म । किभूतः । यः यत्तीनां साधूनां पतिः स्वामी गणधरः । क इव । चक्राव । यथा चक्रवर्ती चतुर्दशरत्नानि धत्ते । च पुनर्यः कचित्कुत्रचिद्देवकुले यक्षा-
द्याद्यतने । क्वचित्सिंहगुहायामपीति श्रूयते । यक्षाः, यक्षदित्राः, भूताः, भूतदित्राः, सेना,
वेना, रेणा । क्वचिदेपाणि नामद्वन्द्वम् । एतन्नाम्नीः स्वजामीः सत्पापिनिजमग्निनीः ।
क्वचिदेकानैवभूतां स्वसार चित्रायितुमाश्चर्ययुक्ताः कर्तुमाश्चर्यमुत्पादयितुं सिंहः
केसरिरूपधारक आस बभूव । क इव । सत्य इव । यथा सत्यः अवितथः पञ्चाननो
भवति ॥

येनोपदेशच्छलतः स्वपाणिसंज्ञाज्ञया स्तम्भतलाददर्शितः ।

निधिः स्वनिक्षिप्त इव प्रवासिसुहृद्गृहिण्याः सदने समेत्य ॥ ३६ ॥

येन श्रीस्थूलभद्रेण सदने अर्थान्मित्रमन्दिरे समेत्यागस्य प्रवासिनः परदेशाध्वनीनस्य ।
व्यापारार्थं याचनाकृते वा परमण्डले यातस्य । ब्राह्मणत्वायाचनाया न दोषः । एतादृ-
शस्य सुहृदः स्वमित्रस्य गृहिण्याः पत्न्या निधिनिधानमदर्शितः दर्शितः । कस्मात् । स्त-
म्भतलात् । स्तम्भादधःप्रदेशात् । कथा । संसारासारताप्रकटनसुहृत्करणानुभावस्व-
र्गापवर्गादिप्रापकलक्षणस्य उपदेशस्य धर्मदेशनादानन्त्यस्य च्छलतो मिषतः स्वस्यात्मनः
पाणैस्तस्य सहा दर्शनादिचेष्टा सैवाज्ञा आदेशस्तया । क इव । स्वनिक्षिप्त इव । यथा
आत्मनो हस्तेन भूमौ गुप्तीकृत्य रक्षितः निधिः स्नेहस्य दृश्यते ॥ इति स्थूलमप्रस्थानी ॥

पट्टेऽथ तस्यार्यमहागिरिश्चापरः क्रमादार्यसुहृत्सिसूरिः ।

बभूवतुर्धर्मधुरं दधानौ रथे यथा सारथिकस्य रथ्यौ ॥ ३७ ॥

अथ श्रीस्थूलभद्रे स्वर्गमलकुर्वाणेऽनन्तरं तस्य स्थूलभद्रस्य पट्टे कस्मात् द्वौ पट्टधरौ
बभूवतुः संजार्ता । द्वौ कौ । एक आर्यमहागिरिः च पुनरपर आर्यसुहृत्सिसूरिः । द्वावपि
किं कुर्वाणः । धर्मस्य श्रीमन्महावीरप्रणीतस्य मोक्षमार्गसाधकस्य सुकृतस्य धुरं दधानौ
धर्मकर्मणि कर्मठा । यथा अत्र इवाथे । कस्मिन् काविव । रथे रथ्याविव । यथा सार-
थिकस्य रथे श्यदने रथ्यौ रथस्य बोढारौ द्वौ वृषभौ भवतः ॥

मरुद्गृहादार्यसुहृत्सिमूर्तिर्भूमौ मरुद्वृक्ष इवोत्तार ।

कृपाणैवेन द्रमकोऽपि येन त्रिखण्डभूमीप्रभुतामलम्भि ॥ ३८ ॥

आर्यसुहृत्सिनामा सुरेस्तस्य मूर्तिः शरीर यस्य तादृशः । उत्प्रेक्ष्यते । मरुद्गृहात्
स्वर्गलोकात् मरुद्वृक्षः कल्पद्रुमः भूमौ पृथिव्यामुत्तार अवतीर्णवान् आगतवानिव ।
कृपाणैवेन दद्यान्मुद्रेण येनार्यसुहृत्सिसूरीणां द्रमको भिक्षुकोऽपि त्रिखण्डभूमेः पो-
-उत्तमप्रदंशोभिः प्रभुतानाधिपलमलम्भि प्रापितः ॥

भूनुश्रुचो भर्तृतया प्रगल्भभूषाविशेषानिव आतकौम्भान् ।

तपादलक्षानिह संप्रतिर्यो निर्मापयामास महाविहारान् ॥ ३९ ॥

यो द्रमकजीवः संप्रतिनृपतीभूय इह स्वभुजबलसाधितत्रिखण्डभूमीमण्डले महावि-
हारान् उत्तङ्गभृङ्गाङ्गणोल्लिखितगगनतलान् प्रासादान्निर्मापयामास शिल्पिभिः कारयति
स्म । किंभूतान् । सह पादेन एकेनाशेन पञ्चविंशतिसहस्रमितभागेन वर्तते यत्तादृश
लक्ष शतसहस्राणि येषु तान् । सपादलक्षप्रमितानित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते । भर्तृतया स्वामि-
त्वेन भूरेव सुभूः भूमीभामिनी तस्याः शतकुम्भानां स्वर्णानामिमे शतकौम्भास्तान् ।
हिरण्मयानित्यर्थः । प्रगल्भान् मनोज्ञान् भूषार्थं शोभाकृते विशेषान् तिलकानिव । अथ
वा अतिशयिनोऽलकारानिव ॥

यः संप्रतिक्षोणिपतिः सपादकोटीर्नु पेटीः स्वयशोनिधीनाम् ।

स्याद्वादिनां सन्नमु शिल्पिसंघैरचीकरत्पारगतीयमूर्तीः ॥ ४० ॥

यः संप्रतिर्नाम क्षोणिपतिः राजा शिल्पिना सूत्रधाराणां संघैः समूहैः । 'सघसायौ
तु वेहिना वृन्दे' इति हैम्याम् । स्याद्वादिनामर्हता सन्नमु गृहेषु स्वकारितप्रासादेषु
अन्यत्रापि च पारगतानामिमाः पारगतीया मूर्तीः प्रतिमा जिनेन्द्रविम्बानि अचीक-
रत् निर्मापयामासिवान् । किंभूताः । सह पादेनैकेन पञ्चविंशतिलक्षरूपेण अशेन
युक्ता कोटीः शतलक्षी इति संख्या यासु ता इति व्युत्पत्त्या बहुत्वम् । अन्यथा तु
एकत्वमेव स्यात् । नु इति वितर्कः । स्वस्यात्मनो यशस्येव निधयः निधनानि सार-
द्रव्याणि तेषां पेटीर्मञ्जुषा इव ॥

नक्तं नलिन्यादिगुल्मनामविमानमार्गः प्रभुणा च येन ।

लेहप्रियेणेव महेभ्यसूनोरदर्श्यवन्तीसुकुमालनाम्नः ॥ ४१ ॥

च पुनर्येनार्यलुहस्तिनाम्ना प्रभुणा सूरिणा अवन्तीसुकुमाल इति नाम यस्य तादृशस्य
महेभ्यसूनोर्व्यवहारिपुत्रस्य नक्त निशायाः प्रथमे यामे नलिनीतिगदसादौ यस्य तादृशस्य
गुल्मनाम्नः एतावता नलिनीगुल्माभिधानस्य विमानस्य मार्गः तपस्याग्रहणपूर्वकं कन्थेरिका-
श्मशानकायोत्सर्गघोरपरीपहसहनलक्षणः पन्थाः दर्शितः प्रकाशितः । केनेव । लेहप्रि-
येणेव । यथा प्रदीपेन नक्त मार्गः प्रदर्श्यते प्रकाश्यते ॥

स्थाने स्ववसुस्त्रिदिवं गतस्य व्यधादवन्तीसुकुमालसुनुः ।

नाम्ना महाकाल इतीह पुण्यपानीयशालामिव सार्वशालाम् ॥ ४२ ॥

इहावन्तीपुरीपरिस्तरवर्तिकन्थेरिकावनश्मशाने अवन्तीसुकुमालस्य सूनुर्नन्दनः
त्रिदिव स्वर्गं गतस्य प्राप्तस्य स्ववसुः निजतातस्य स्थानं नवप्रसूतबुभुक्षितसर्वापल-
युक्तविकरालभृगाली सर्वाङ्गभक्षणसमयानशनपूर्वकपरलोकागमनभूमिप्रदेशे महाकाल
इति नाम सार्वशाला श्रीमदवन्तीपार्श्वनाथप्रसाद व्यधाच्चकार । अर्थात्सूत्रधारैरकारय-
दित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते । पुण्यमेव पानीय तस्य शाला प्रपामिव । लोकेऽपि पुण्यार्थं पानी-
यशाला प्रपा कार्यते ॥ इति आर्यमहागिरि-आर्यमुत्तिपुरीन्द्रौ एकपट्टधरौ ॥

श्रीमत्सुहस्तिव्रतिवासवस्य श्रीसुस्थितः सुप्रतिवद्धसूरिः ।

पदं विनेयौ नयतः स्वलक्ष्मीं क्रमं सुरारेरिव पुष्पदन्तौ ॥ ४३ ॥

श्रीमत्सुहस्तिनाम्नो व्रतिवासवस्य सुनीन्द्रस्य विनेयौ उभौ शिष्यौ पदं पदं श्रियं शोभां नयतः स्म प्रापयतः स्म । द्वौ कौ । एकः श्रीयुक्तः शोभाकलितः सुस्थितनामा सूरिः, अपरः सुप्रतिवद्धनामा आचार्यः । काविव । पुष्पदन्तौ । 'पुष्पदन्तावेकोत्तया शशिमास्करो' इति हैम्याम् । यथा सूर्याचन्द्रमसौ सुरारेः क्रममाकाशं लक्ष्मीं लम्बयतः ॥

प्रीतिं सृजन्ती पुरुषोत्तमानां दुग्धाम्बुराशेरिव पद्मवासा ।

हृदा जिनं विभ्रत आविरासीत्तत्सूरियुग्मादिह कौटिकाख्या ॥ ४४ ॥

इह दक्षिणभरतार्धभूमौ तत्सूरियुग्मान् सुस्थितसुप्रतिवद्धनामाचार्यद्वन्द्वात् गणस्य गच्छस्य कौटिका इति आख्या नामाविरासीत् प्रकटीवभूव । पूर्वं तु सुधर्मस्वामिनमारभ्य सुहस्तिसूरिं यावत्साधूना निग्रन्था इत्यभिधानमासीत् । सुस्थितसुप्रतिवद्धसूरियुगलात् द्वितीय कौटिकगण इति नाम बभूव । कौटिकाः सूरिमन्त्रज्ञापात् कौव्यशसूरि-मन्त्रधारित्वाद्वा कौटिकः । केव । पद्मवासेव । यथा दुग्धाम्बुराशेः क्षीरसमुद्राल्लक्ष्मी-राविर्वभूव । सूरियुग्मात् दुग्धाम्बुराशेः किं कुर्वतः । हृदा हृदयेन मनसो मध्ये-ऽन्तरेण जिनमहन्त विष्णुं च विभ्रतो धारयत । कौटिकाख्या पद्मवासा च किं कुर्वती । पुरयेषुत्तमाना श्रेष्ठानां धार्मिकाणां विष्णोश्च प्रीतिमानन्दं तुष्टिं केहं सृजन्ती कुर्वती ॥ इति सुस्थितसुप्रतिवद्धौ सूरौ एकपट्टधरावेव ॥

श्रीइन्द्रदिक्षत्रतिसार्वभौमस्तत्पट्टलक्ष्मीतिलकं बभूव ।

निशुम्भ्यते दाम्भिकता स येन कलिन्दकन्येव हलायुधेन ॥ ४५ ॥

श्रिया त्रिगत्सूरियुगलक्ष्म्याकलितसुप्रसिद्धिमान् इन्द्रदिक्षनामा व्रतिनां वाचंयमानां मध्ये सार्वभौमश्चक्रवर्ता तयोः सुस्थितसुप्रतिवद्धाचार्ययोः पट्टलक्ष्म्यातिलकं विशेष-पद्मो बभूव संजातः । स कः । येन भगवता दाम्भिकता दम्भवारिता कापव्य निशुम्भ्यते स्म निर्दलितम् । केनेव । हलायुधेनेव । यथा बलमद्रेण कलिन्दकन्या यमुना निशुम्भिता । पराभूतेत्यर्थः । 'रुक्मिप्रलम्बयमुनाभिदनन्तमाल-' इति हैम्यां रामनामसु ॥

पक्षद्वयं भिन्नतमोभरेण पित्रोः पवित्रीक्रियते स येन ।

कुबेरदिग्दक्षिणयोः पदव्योर्द्वन्द्वं प्रियेणेव पयोजिनीनाम् ॥ ४६ ॥

येन इन्द्रदिगनूरिणा पित्रोर्जननीजनकयोः पक्षद्वयं वशद्वन्द्वम् । मातृवंशः पितृवंश-येत्यर्थः । पवित्रीक्रियते स्म पावनीचक्रे । केनेव । प्रियेणेव । यथा पयोजिनीनां कम-लिनीनां भवां भानुना कुबेरदिग्दक्षिणयोः उत्तरायान्योः पदव्योर्भागयोर्द्वन्द्वं युगलं

पवित्र्यते । येन भानुना च किंभूतेन । मित्रो निर्दलितस्तमसामज्ञानाना पाप्मना वा
ध्वान्तानां च मरः समूहो येन ॥ इति श्रीइन्द्रदिन्नसूरिः ॥

श्रीदिन्नसूरिर्गुणभूरिरस्मात्सर्पिभूरङ्गिरसो यथासीत् ।

येनानुरागोऽवधि कालनेमिः कल्लोलिनीवल्लभशायिनेव ॥ ४७ ॥

अस्मात् श्रीइन्द्रदिन्नसूरिः श्रीदिन्नसूरिरासीत् । किंभूतः । गुणा भूरयो बहुला
यस्मिन् । कस्मात्क इव । अङ्गिरसः समर्पिभूरेव । यथा । अङ्गिरा नाम तापसविशेष-
स्तस्मान् बृहस्पतिर्जातः । 'बृहस्पति' नुराचार्यो जीवश्चित्रशिखण्डिजः । सप्तर्षयश्चि-
त्रशिखण्डिजः' इति हैम्याम् । तथा । 'गीर्वृहल्योः पतिरुत्तथ्यानुजाङ्गिरसौ गुरुः'
इत्यपि हैम्याम् । येन दिन्नसूरिणा अनुरागो हतः । केनेव । कल्लोलिनीवल्लभशायिनेव ।
यथा नारायणेन कालनेमिर्नामा दैत्यो निहन्यते स्म ॥

पञ्चाशुगान्यः समितीर्विधाय वभञ्ज पञ्चाशुगपञ्चवाणीम् ।

शरेण केनापि न चेत्कदाचित्कस्मान्न तं स प्रभवेद्वपुष्मान् ॥ ४८ ॥

यो दिन्नसूरिः पञ्च ईर्यो-भाषा-एषणा-आदाननिक्षेपपा-पारिष्टापनिकाख्याः पञ्च-
संख्याका समितीराचारविशेषान् पञ्च प्रमाणान् आशुगान् वाणान् विधाय पञ्चाशु-
गत्य कामस्य पञ्चानां वाणानां समाहारः पञ्चवाणी ता पञ्चापि सायकान् वभञ्ज
भनक्ति स्म । 'चिच्छेद्' इत्यपि पाठः । तत्र छिनत्ति स्मेत्यर्थः । एव चेत्तर्हि न धनुष्मान्
स्वरचतुर्धरः कदाचित् कस्मिन्नपि प्रस्तावे केनापि संमोहन्-उन्माद-तापन-शोषण-मार-
णाख्यानां पञ्चानां विशिखानां मध्ये केनचिन् शरेण कृत्वा तं दिन्नसूरिं कस्मात्कारणात्
न प्रभवेत् प्रहरेत् । 'आर्या संमोहनोन्मार्दा परौ तापनशोषणौ । तथा मारण इत्याहुः
पञ्च वाणा मनोभुवः ॥' इति स्वरवाणनामानि सूक्ते ॥ इति दिन्नसूरिः ॥

सूरीश्वरः सीहगिरिः क्रमेण व्यभासयत्तत्प्रभुपट्टलक्ष्मीम् ।

जिनस्य पादं शिरसा स्पृशन्तीं निकाय्यराजीमिव केतुवारः ॥ ४९ ॥

क्रमेण पटपरिपाख्या सीहगिरिर्नामा सूरीश्वरः स चासौ प्रभुश्च तत्प्रभुस्तस्य दिन्नसूरे
पटलक्ष्मीं व्यभासयन् कान्तिमतीं चकार । भूषयति स्मेत्यर्थः । क इव । केतुवार इव ।
यथा ध्वजमजो निकाय्यराजा यौधवोरणौ विभासयति । पटलक्ष्मीं निकाय्यराजां च
किंभूताम् । गिरसा मस्तकेन आदिना च । 'नायासिरल' इति लोकप्रसिद्धित्वात् ।
शृङ्गेण च जिनस्यार्हतः पादं पटपरम्पराया आदिभूतत्वाजिनस्य विष्णुपदमाकाशं च ।
स्पृशन्तीमाश्रयन्तीम् ॥

विन्ध्यं निपीताब्धिरिव व्रतीन्द्रो य एधमानं निषिषेध कोपम् ।

यद्वाक्तरङ्गैश्च जिताग्रसिन्धुस्रपातिरेकादिव निम्नगासीत् ॥ ५० ॥

यः सीहगिरिर्नाम व्रतीन्द्रो मुनिपुरंदर एवमानं जगन्नाश्रयत्वेन वर्षमानं कौपं
क्रोध निषिषेध न्यवारयत् । क इव । निपीताच्छिरिव । यथा अगस्त्यतापसः कथं-
चित् सूर्यमार्गरुन्धनाय वधितुं प्रवृत्तविन्ध्याचलं निषेधते स्म । च पुनर्यस्य सीहगिरि-
सूरेर्वाक्तरङ्गवैचनचातुर्यरसकल्लोलैः कृत्वा जिताभिभूता सती अभ्रसिन्धुर्गगनगङ्गा । उत्प्रे-
क्ष्यते । त्रपातिरेकात् लज्जातिशयात् निम्नं नीचैर्गच्छतीति निम्नगेवासीदधोवदना जाता ॥
इति सीहगिरिसूरिः ॥

तमोभरोर्वीधरभेदवज्रिवज्रोऽथ वज्रप्रभुरेतदीयम् ।

पट्टं परां प्रापयति स्म मूषां माणिक्यकोटीर इवोत्तमाङ्गम् ॥ ५१ ॥

अथानन्तरं वज्रप्रभुर्वज्रस्वामी एतदीयं सीहगिरिसंवन्धिनं पट्टं परां प्रकृष्टां मूषां
लक्ष्मीं प्रापयति स्म । किंभूतो वज्रप्रभुः । तमसामज्ञानानां पापानां च भयः समुदायः
स एवोर्वीधरः पर्वतस्तस्य भेदे व्यापादने दलने वज्रिणः शक्तस्य वज्र इव कुलिशः ।
हीरमणिगङ्गामपाकर्तुं वज्रीति पठोपादानम् । तथा च नैषधे—‘स्फुलिङ्गाः स्फुटं मालो-
द्भूतभवाक्षिमासुहुतभुग्जम्भारिदम्भोलयः’ इति । क इव अलकृतवान् । कोटीर इव ।
यथा माणिक्यानां मणिविशेषाणां कोटीरो मुकुटः उत्तमाद् भूपालमौलिं नृपमस्तकं
प्रियं नयति ॥

आशैशवादेव जहौ निजाम्बां वेलामिव क्षीरनिधेः सुवांशुः ।

अध्येष्ट यः पालनके शयानोऽप्येकादशाङ्गी स्मृतपूर्वजन्मा ॥ ५२ ॥

यो वज्रत्वानी आशैशवादेव । किञ्चिन्मूढपण्मास्यवस्थामारभ्य रोदनदम्भेनेत्यर्था-
न्तरं निजामात्मीयानम्बां मुनन्दानाङ्गीं मातरं जहौ त्यजति स्म । क इव । सुधाश्रुतिव ।
यथा चन्द्रो वात्स्यादेव सूर्यसुरासुरकैर्मन्दरेण मध्यमानक्षीरनीरनायकान्तरोत्पत्तिसमये
एव क्षीरनिधेर्दुग्धवारिधेर्वेणं जहानि स्म । च पुनर्यः पालनके बालकानामन्दोलन-
स्थानकविशेषे शयानोऽपि स्वपन्नपि एकादशानामाचाराङ्गसूत्रकृदङ्गस्थानाङ्ग-
समवाधाद्-भगवत्यद्-आतायमैकधाङ्ग-उपासकदशाङ्ग-अन्तःकृद्दशाङ्ग-अनुत्तरोपपातिका-
दशाङ्ग-प्रश्रव्याकरणङ्ग-विपाकश्रुताद्-रूपागमद्वानां समाहार एकादशाङ्गीं ताम-
ध्येष्ट अर्चयितवान् कर्णधारीकरोति स्म । स्वसनिधिस्थितवहुश्रुतार्थिकागण्यनानैकाद-
शाङ्ग-प्रश्रवधादेव पूर्वाधीतानैकादशाङ्गीं स्मृतवानित्यर्थः । अत एव किंभूतम् । स्मृत
स्मरन्तोचरीकृतं पूर्वं प्राप्तं जन्मावतारो येन । जातिस्मरणेनाविज्ञातप्राचीनजन्मा ॥

यः पुष्पदः पद्मवलीलयेव वैराग्यलक्ष्म्यालमकारि वाल्ये ।

प्राग्जन्मनित्राग्निदशान्नभोगविद्यां पुनर्वैक्रियलब्धिमापत् ॥ ५३ ॥

यो वज्रत्वानी दान्ये देशवे वैराग्यलक्ष्म्या संयमग्रहणबुद्ध्या संसारासारतामावन-
धिया वा अलमकारि जलंहतः भूष्यते स्म । क इव । पुष्पद इव । यथा पादपः प-

लघानां किशल्यानां लीलया विलासेनालक्रियते । पुनर्यौ वज्रस्वामी प्राग्जन्मनः पूर्वदे-
वभवसंवन्धिनो मित्रात् सुहृद्भावमासादितात् त्रिदशात् तिर्यक्जृम्भकनिर्जरात् नभो-
गविद्यामाकाशगामिनीं विद्या मन्त्रविशेषं पुनरन्या वैकियलब्धिं नवीनरूपादिविकुर्वाणां
शक्तिं च आपलेभे ॥

दुर्भिक्षवर्षेषु सुभिक्षभूमौ संधं कृपानीरनिधेर्निनीषोः ।

वज्रप्रभोर्यस्य पटः पटीयान्विमानवद्योमनि दीप्यते स्म ॥ ५४ ॥

यस्य वज्रप्रभोः पटो वज्र वपुराच्छादनवसन कल्पः व्योमनि आकाशे विमानवत्
दिव्ययानमिव दीप्यते स्म शुशुभे । किंभूतः पटः । अतिशयेन पटुः पटीयान् पटुमंहतीं
बहुसंधजनोपवेशनोचिता शक्तिं प्राप्तः । ईप्सितस्थानं प्रापयितुं समर्थो वा । किंभूतस्य
वज्रप्रभोः । कृपायाः दुर्भिक्षसीदत्संधजनोपरिदयाया नीरानधेः समुद्रस्य । अत एव
किं कर्तुमिच्छोः । निनीषोर्नेतुमिच्छोः प्रापयितुकामस्य । कम् । संधसाधुसाध्वीश्रावक-
श्राविकारूपजैनवर्गम् । काम् । सुभिक्षभूमौ प्रभूतानिष्पन्नवान्यशतशोऽनुभावसुकालव-
सुधा बौद्धनगरीम् । केपु । दुर्भिक्षवर्षेषु कालानुभावाद्वादशवत्सरीं यावन्मेषजलविन्दु-
मात्रवृष्टेरभावेन अन्नपानदौर्लभ्याहुः कालसवत्सरेषु ॥

सहैव देहेन समग्रसंधं नयत्यसौ सिद्धिपुरीमिवैनम् ।

जनैरिति व्योमनि तर्क्यमाणः पटः प्रभोर्बौद्धपुरीमवाप ॥ ५५ ॥

प्रभोर्वज्रस्वामिनः पटः कल्पः वज्र वा बौद्धपुरी सुगतनगरीमवाप गतः प्राप्तः ।
पटः किं कियमाणः । इति अमुना प्रकारेण जनैर्लोकैर्व्योमनि आकाशे अर्थाद्गच्छन् वि-
तर्क्यमाणो विचार्यमाणः । इति कथम् । यदसौ वज्रस्वामिपटो देहेन वर्तमानेन उदारि-
कशरीरेणैव सह एन दृश्यमान समग्रमखिलं संधं सिद्धिपुरीं भुक्तिनगरीं नयति
प्रापयतीव ॥

ध्यातुर्वरं श्रीः श्रुतदेवतेव यस्यादरात्पद्ममदत्त पद्मा ।

वनात्पितुर्मित्रहुताशनस्याग्रहाच्च यो विंशतिलक्षपुष्पान् ॥ ५६ ॥

पर्युषणदिनेषु अष्टाह्निकामहोत्सव कर्तुमिच्छोः जैनद्विष्टतया बौद्धवृत्तिवारितमा-
लितमण्डलात् पुष्पमात्रमप्यनामुवतः संधस्य कृते कुसुमानयनार्थं प्रस्थितस्य पद्महदे
यातस्य यस्य वज्रस्वामिनः पद्मा लक्ष्मी आदरात् भक्तिभरतः स्तवनवन्दनपूर्वकं पद्म
स्वहृदा सहस्रपत्रमादाय भगवत्पूजार्थं प्रयान्ती श्रीस्तत्सहस्रदलकमल पद्मार्थोपगतायास्तै
अदत्त दत्तवती । केव । श्रुतदेवतेव । यथा सरस्वती ध्यातुर्ध्यानकर्तुः पुंस्र वरमभिम-
तार्थसिद्धिं दत्ते । च पुनर्यौ वज्रस्वामी पितुर्धनगिरेर्मित्रस्य हुताशननामदेवस्य वनात्का-
ननात् तत्सुरेणैवावचित्स्थानीयं दौकितान् विंशतिलक्षमितान् पुष्पान् कुसुमान्यग्रहीत्
गृहीतवान् । मित्रतिर्यक् जृम्भकदेवविनिर्मितविमाने स्थापितवानित्यर्थः । पुष्पशब्दः
पुनपुष्पके ॥

मूर्तेरिव स्वस्य गुणैः प्रफुल्लितुषोत्करैः पर्युषणाक्षणेषु ।

समुन्नतिं शाम्भवशासनस्य तस्यां सुनन्दातनयस्ततान ॥ ५७ ॥

सुनन्दः नाम्नी धनगिरिपत्नी तस्यास्तनयो नन्दनो वज्रस्वामी पर्युषणाक्षणेषु वार्षिक-
पर्वाद्यादिकादिवासरमहोत्सवेषु तस्या बौद्धनगरीं शाम्भवस्य जैनस्य शासनस्य उन्नतिं
प्रभावना ततान चकार । कैः । प्रफुल्लितुषोत्करैः विकसत्कुसुमसमूहैः । उत्प्रेक्ष्यते । मू-
र्तेरद्वयुतैः स्वस्य वज्रस्वाम्यात्मनः प्रशमादिभिर्गुणैरिव ॥

प्राबोधयद्बौद्धपुरीप्रभुं यः समं समग्रैरपि पौरलोकैः ।

साकं शकुन्तैरिव पङ्कजानां कुञ्जं समुद्यद्गगनाध्वनीनः ५८ ॥

यो वज्रस्वामी बौद्धपुरीप्रभुं मुगतनगरीस्वामिनं प्राबोधयत् प्रतिबोधयति स्म । जैनं
चकारेत्यर्थः । कथम् । सार्धम् । कैः । समग्रैः समस्तैरपि पौरलोकैर्नागरिकजनैः स-
मम् । क इव । समुद्यद्गगनाध्वनीन इव यथा अभ्युदयं प्राप्नुवन् भास्करः शकुन्तैर्विहं-
गमैः साकं सह पङ्कजानां पद्मानां कुञ्जं वनं कमलपटलं प्राबोधयति । जागरयति वि-
काशयति च ॥

अपात्यति स्माद्यसुतां सरागां यो रुक्मिणीं काञ्चनकोटिभिश्च ।

क्रौञ्चमृगेन्द्रां स्मितसल्लकीभिर्निकुञ्जराजीमिव कुञ्जरेन्द्रः ॥ ५९ ॥

यो वज्रस्वानी काञ्चनानां सुवर्णकानां कोटिभिः । 'कोटीसप्त धनसंचयस्य गुणस्स
भरियारा कन्नाए' इत्युपदेशमालावचनात् । कोटीनां शतैः सममावृत्य महाव्यवहारिणः
सुतां पुत्रीं रुक्मिणीति नाम्नीं कन्याम् अपात्यति स्म त्यक्तवान् । किभूताम् । सरागां
स्वसाधुसतिभिर्निश्चितमाध्वनीयमानयद्गुणप्रामा कर्णनोद्भूतासुरागवशंवदतया 'अस्मिन्
भवे मम पाणनाथो वज्रस्वाम्येव नान्य' इति कृतमिश्चयतया सज्जेहं जहौ । क इव ।
कुञ्जरेन्द्र इव । यथा गजराजः स्मितसल्लकीभिर्निकुञ्जराजीमिव रूपद्विभिः सार्धं 'स-
हस्रं तु गजप्रिया' इति ह्रैम्याम् । निकुञ्जरार्जा वनमालामपात्यति । किभूता निकुञ्ज-
राजाम् । क्रौञ्चमृगेन्द्रां त्वेच्छया रममाणपञ्चाननाम् ॥ इति वज्रस्वानी ॥

श्रीवज्रमेनोऽथ तदीवपट्टं व्यभासयत्प्रीणितजन्तुजातः ।

स्फुरन्मदोद्भेद इव द्विपेन्द्रकपोलमानन्दितचञ्चरीक ॥ ६० ॥

अभानन्तरं वज्रमेनानां स्फुरन्तदीवपट्टं वज्रस्वामिसंवन्धिपदं व्यभासयत् भूपयति
स्म । किभूतो वज्रमेनः । प्रीणितानि प्रतिबोधप्रदानेन वृत्तियुक्तानि कृतानि जन्तूनां
प्रानिना जानानि स्मृता येन । क इव । स्फुरन्मदोद्भेद इव । यथा प्रकटीभवन् दानो-
पस्यः दीप्तमानं दोमवारो दानजलाविर्भावो वा द्विपेन्द्रस्य गजराजस्य कपोलं
गन्तव्यमन्तर्गते । किञ्च । आनन्दिता यथाकामं कुसुमामोदाभिभावुकमदाम्भा-
पतेन प्रमोदिताश्चर्याया मधुकरनिकरा येन ॥

दुर्भिक्षके पायसमेक्ष्य लक्षपक्वं महेभ्यस्य गृहे प्रभुर्यः ।

दिने द्वितीये कुलदेवतेव न्यवेदयद्वाविमुकालमस्य ॥ ६१ ॥

यः वज्रसेनः प्रभुर्गणस्वामी दुर्भिक्षके द्वितीयवारं द्वादशहायनजलवाहावृष्टेभृत्-
दुःकालसमये श्रीवज्रस्वामिना दक्षिणस्या दिक्षि प्रेषितः सन् अस्य महेभ्यस्य द्वितीये
आगामिनि दिने वासरे भावि मविष्यत्सुमिक्ष सुकाल न्यवेदयत् कथयामास । केव ।
कुलदेवतेव । यथा सम्यगाराधिता गोत्रदेवी मुभिक्ष निवेदयति । किं कृत्वा । एष्य
आलोक्य । किम् । पायसं परमान्नम् । किंभूतं पायसम् । लक्षणे सुवर्णटङ्गानां जत-
सहस्रा पक्वं आलिदुग्धादि मेलयित्वा राद्धं निष्पन्नम् । कस्मिन् । यस्य कस्यचिन्महे-
भ्यस्य व्यवहारिणः गृहे मन्दिरे । तस्यैव चतुर्नन्दनस्येभ्यस्य दीक्षाग्रहणवाग्वन्धपूर्वेक
स्वस्तनदिने याममध्ये पञ्चशतीयुगधरीधान्यभृतवह्नागमनैर्माविमुकालमावेदितवानि-
त्यर्थः ॥

चत्वार एतत्तनया विनेयाः शाखाभृतस्तस्य विभोर्बभूवुः ।

इवामरद्वेषिचमूजयश्रीजुषः सुरेन्द्रद्विरदस्य दन्ताः ॥ ६२ ॥

चत्वार' चतुःसंख्याका एतस्य महेभ्यस्य तनया नन्दनास्तस्य वज्रसेनस्य विभोः
स्वामिनः विनेयाः शिष्या बभूवुः । नागेन्द्र-चन्द्र-निर्वृति-विद्याराख्याः शाखा
विभ्रति धारयन्तीति तादृशाः । कस्य के इव । सुरेन्द्रद्विरदस्य दन्ता इव । यथा गक्र-
गजस्य ऐरावणस्य दन्तकोशाश्चत्वारो भवन्ति । किंभूता दन्ताः । अमरद्वेषिणा दानवानां
चमूनां सेनानां जयस्य विजयस्य श्रियं लक्ष्मीं जुषन्ते सेवन्ते ॥ इति वज्रसेनसूरिः ॥

भर्त्रा सुराणामिव लोकपालेष्वेतेषु सौदर्ययतीश्वरेषु ।

श्रीचन्द्रनाम्ना मुनिपुङ्गवेन तत्पट्टपूर्वा प्रमदेन भेजे ॥ ६३ ॥

एतेषु नागेन्द्र-चन्द्र-निर्वृति-विद्यारामिषेषु चतुर्षु सौदर्येषु भ्रातृषु यतीश्वरेषु सूरि-
षु मध्ये चन्द्रनाम्ना मुनिपुङ्गवेन सुरेन्द्रेण तस्य वज्रसेनसूरिः पट्ट एव पूर्वा प्राचीदिक्षु
भेजे सिषेवे । केन । प्रमोदेनानन्देन । केनेव । भर्त्रेव । यथा इन्द्र-यम-वरुण-कुबेराख्येषु
लोकपालेषु मध्ये सुराणां देवानां भर्त्राधिपतिना शकेण पूर्वांशा सेव्यते ॥

राजा स्वयं राजनतं सदोषो निर्दोषमङ्गोपगतो निरङ्गम् ।

सास्तो निरस्तं च निजाधिकं यं समीक्ष्य चिक्षायं शशी किमर्त्या ॥ ६४ ॥

य चन्द्रसूरिः निजादात्मनः सकाशात् अधिकं समीक्ष्य दृष्ट्वा शशी चन्द्र । उत्प्रेक्ष्यते ।
अर्त्या दुःखेन किमु चिक्षायं क्षीणो जात इव । आधिक्यमेव दर्शयति । किंभूतः
शशी । स्वयमात्मना एको राजा । य किंभूतम् । राजभिर्भूमीन्द्रैर्नतं नमस्कृतम् ।
'राजा तु नृपचन्द्रयक्षेषु' इति अनेकार्थः । पुनः किंभूतः शशी । महः दोषैः कलङ्का-
दिकैर्दोषया राज्या च तत्पतित्वाद्वर्तते यः । य किंभूतम् । निर्गता दोषा अपगुणा

यस्मात्सः । पुनः किंभूतः शची । अङ्गेन मध्यवर्दिद्यामतालक्षणेन लाञ्छनेन गुरुदारा-
धिगमनात्कलङ्गेनापवाटेनोपगतो युक्तः । य किंभूतम् । निर्गतोऽङ्गः संयमनालिन्यादिक-
लङ्गे मन्तुर्वा यस्मात् । 'अङ्गो भूषारूपकलक्षमसु । चित्राजौ नाटकाद्यशे स्थाने क्रोडे-
ऽन्तिकागसोः ॥' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतः शची । सहास्तेन वर्तते यः । य किंभू-
तम् । निर्गतोऽस्तः क्षयो यस्मात्सदाभ्युदयत्वात् ॥

श्रीचन्द्रसूरेरथ चन्द्रगच्छ इति प्रथा प्रादूरभूद्गणस्य ।

भागीरथीनाम भगीरथाख्यमहीमहेन्द्रादिव देवनद्याः ॥ ६५ ॥

अथ चन्द्रमूरिपट्टभवनानन्तरं धीयुक्ताचन्द्रनामसूरेगणस्य कौटिकगच्छस्य चन्द्र-
गच्छ इति प्रथा ख्याति प्रादुरभूत् प्रकटीभूता । कस्मात्कस्या इव । भगीरथाख्यम-
हीमहेन्द्रादेवनद्या इव । यथा सगरचक्रिज्येष्ठनन्दनजहुकुमारसुनुर्भगीरथ इत्याख्या नाम
यस्य तादृशान्तर्हीमहेन्द्राद्वसुवावासावात् एतावता भगीरथभूपान् देवनद्या गङ्गाया भागीर-
थीनि नाम प्रकटीभूतम् ॥ इति चन्द्रमूरे ॥ इति गच्छस्य चन्द्रगच्छ इति तृतीय नाम ॥

कलोलिकारुण्यरसान्वितस्य सामन्तभद्रप्रभुरस्य पट्टम् ।

व्यराजयद्गारिरुहाकरस्य मध्यं यथोन्निद्रितपुण्डरीकम् ॥ ६६ ॥

अस्य चन्द्रसूरे पट्ट सामन्तभद्रप्रभुर्व्यराजयत् विभूषयामास । अस्य किंभूतस्य ।
कलोलस्तरदा बाहुन्येन दृष्टिः सजातास्मिस्तादृशेन कारुण्याख्येन कृपानाश्रा रसेना-
न्वितो युक्तः । तस्य । अत्रापि यथा इवार्थः । किमिव । मध्यमिव । यथा वारिरुहाकरस्य
नटाकस्य मध्यमन्तरालमुन्निद्रित विकसरीभूत पुण्डरीक श्वेतकमलविशेषं विराजयति ॥

वैमुख्यभाग्यो विषयात्कुरङ्गद्वेपीव जज्ञे विपिने निवासी ।

तस्मान्मुनीन्दोर्वनवासिसंज्ञा परा पुनः प्रादुरभून्मुनीनाम् ॥ ६७ ॥

य. सामन्तभद्रप्रभु विपिने वन एव निवसति तिष्ठतीति एवशीलो जज्ञे जातः ।
प्रायो वनवास्थेवासीदित्यर्थः । किंभूतः । विषयात् शब्दरूपगन्धरसस्पर्शसंज्ञात् गो-
चरात् वैमुख्य पराङ्मुखता भजते सेवते । सर्वथापि तेषु मनोमात्रमकुर्वन् । क इव ।
कुरङ्गद्वेपीव । यथा मृगन्द्रो विपिने निवासी स्यात् । किंभूतः । विषयाद्देशात् अथ वा
वनद्वेर्मेर्विमुखतामाश्रयेत् । तस्मात्सामन्तभद्रात्सूरेर्मुनीन्दोः सूरेर्मुनीनां साधूनां पुनश्च-
तुर्थवार परा अन्या वनवासीति चतुर्थी संज्ञा नाम प्रादुरभूत् प्रकटीभूद्भूषी ॥ इति
सामन्तभद्रमूरे ॥ इति गच्छस्य वनवासीति चतुर्थ नाम ॥

कोरण्टके वीरजिनेन्द्रमूर्ति दृक्पान्थवृत्तिं कृतपुण्यपाकान् ।

य. प्रत्यतिष्ठत्किमु सन्नगालां न वृद्धदेवोऽजनि तस्य पट्टे ॥ ६८ ॥

न प्रसिद्धो वृद्धदेवनाम्ना मूर्तिः सामन्तसूरेः पट्टेऽजनि जज्ञे । यत्तदोर्निष्ठभित्तव-
न्वान्त क । यो वृद्धदेवसूरि. कोरण्टके कोरण्टकनाम्नि नगरे वीरजिनेन्द्रस्य गङ्गावीर-

देवस्य मूर्तिं प्रतिमां प्रत्यतिष्ठप्रतिष्ठितवान् । किंभूता मूर्तिम् । दृशोऽर्थाद्भव्यनेत्राण्येव पान्था इतस्ततः भ्रमणशीलत्वात्पथिकाः तेषां वृत्तिवर्तनमाजीविका यत्रातिग्राहदानृत्वान् विश्रामस्थानम् । पुनः किंभूताम् । कृतो निर्मित पुण्यस्य सुकृतस्य पाक फलप्रदानाभिमुखता यथा । उपप्रेक्ष्यते—यत्रशाला किमु दानशालामिव । कीदृशी । दृग्वन् पर्यटनकारिणः पान्था मार्गचारिणः तेषां वृत्तिराजीविका यस्याम् । पुनः किंभूताम् । कृतकल्पितः पुण्यः पवित्रः सम्यक् पाकः अन्नादिसंस्कारो यस्याम् ॥ इति बृहद्देवसूरिः ॥

प्रद्योतनाहप्रमुणाप्यमुष्य पटुं परं वैभवमावभार ।

त्रैलोक्यलक्ष्मीतिलकायितेन पितुः स्वपुत्रेण यथान्ववायः ॥ ६९ ॥

अपि पुनरमुष्य श्रीबृहद्देवसूरिशकृत्य पटुं प्रद्योतन इत्याह्वा नाम यस्य तादृशेन प्रमुणा सूरिन्द्रेण कृत्वा परं प्रकृष्ट वैभवं शोभामावभार वत्ते स्म । यथा पितुस्तातस्यान्ववायो वशः स्वपुत्रेण निजनन्दनेन स्वस्य पितुरेव पुत्रेणेति । आरसेनेत्यसूचि । परमा श्रिय विभर्ति । प्रद्योतनसूरिणा पुत्रेण च किंभूतेन । त्रैलोक्यस्य भुवनत्रयस्य लक्ष्म्या श्रियस्तिलकवद्विशेषक इवाचरितेन । 'तैर्निरात्मगुणैरेन त्रिलोक्यास्तिलकायितम्' इति चम्पूकथायाम् ॥

प्रबोधयन्मव्यसरोजराजी संशोपयन्दुर्नयकदर्दमांश्च ।

दोषोदयं निर्दलयन्महस्वी प्रद्योतनोऽन्यः किमभूद्भुवोऽयम् ॥ ७० ॥

अयं प्रद्योतनसूरिः भुवः पृथिव्या अन्यो व्योमापेक्षया अपर प्रद्योतन सूर्यः अभूत् संजातः । किंभूतः । भव्याः प्राणिन एव सरोजरज्य कमलमालान्ता प्रबोधयन् सम्यक्त्वशालिन सृजन् । पुनः किंभूतः । दुर्नया मिथ्यादृश एव पद्मालान् शोषयन् विरलयन् मूलादुच्छिन्दन् वा । पुनः किंभूतः । दोषाणामपगुणानामुदयमाविर्भाव निर्दलयन् विध्वंसयन् मूलतोऽपि निवारयन् । पुनः किंभूतः । महस्वी । 'पटिरुवा तेअस्सी' इत्युपदेशमालावचनात् । तेजस्वी परवादिभिरसह । भूवोऽपि भव्याः स्वाभिमता मैत्र्यात्पद्मपद्मीविकाशयति, तथा दुष्टो नयो जनादिघातनासचारलक्षणो येषां तादृक् जम्बालान् शोष नयति, तथा दोषाणां रात्रीणामुदयं निर्दलयति । तथा महस्वी प्रतापवाश्च भवति । 'स राशिरासीन्महसा महोज्ज्वल' इति नैषधे । महसा भुयसः प्रतापानां राशिरिव राशिरिति तद्वृत्तिः ॥ इति प्रद्योतनसूरिः ॥

धिया जयंश्चित्रशिखण्डिसूनुं गङ्गातरङ्गायितवाग्विलासः ।

श्रीमानदेवः पदमेतदीयं सम्यः समास्थानमिवाध्युवास ॥ ७१ ॥

धिया विशिष्टगोभया युक्तो मानदेवनामा सूरिः एतदीयं प्रद्योतनसूरिसन्धि पद पट्मध्युवासाश्रितवान् । किं कुर्वन् । धिया प्रतिभाप्रगभारेण चित्रशिखण्डिना सप्तर्षीणां सूनुं पुत्रं बृहत्पनिम् । 'सप्तर्षयश्चित्रशिखण्डिनः' तथा 'जीवश्चित्रशिखण्डिज' इति हैम्याम् । तथा 'विचित्रवाक् चित्रशिखण्डिनन्दनः' इति नैषधे । जयन् पराभवन् ।

पुनः किभूतः । गङ्गायास्तरङ्गाः कलोलान्द्रदाचरिता वाचां वाणीनां विलासा वैचित्र्यो यत्नः । 'असङ्कदमृतविन्दुस्यन्दिनो वागविलासाः' इति चम्पूकथायाम् । 'निरन्तरसुवार-
साविच्छरिण्या वचनवैचित्र्या' इति चम्पूटिप्पणके । क इव । सम्भ इव । यथा पार्श्वः
साधुर्वा नभारूपं स्थानं गृहं पदं वा आश्रयति । सम्भोऽपि किभूतः । प्रज्ञया सुरा-
चार्ये जयन्, मन्दाकिनी वीचीयमालवचनचातुर्वः, समावां साधुः सम्भः ॥

पदप्रदानावसरे समीक्ष्य साक्षात्तदसोपरिवाणिपद्मे ।

राज्यादिव क्षोणिपुरंदरस्य भ्रंशोऽस्य भावी नियमस्थितेर्हा ॥ ७२ ॥

इत्थं गुरुं स्वं विमनायमानमालोक्य लोकेश्वरगीतकीर्तिः ।

तस्याज यः षड्विकृतीर्त्रतीन्द्रः षडान्तरारीनिव जेतुकामः ॥ ७३ ॥

ये लोकानां पातालभूमिस्वर्गलक्षणानामीश्वरैर्निर्द्वन्द्वेन्द्रनरेन्द्रपुत्रैर्नृणां गानविप्र-
यीकृता कीर्तिता वा कीर्तियस्य तादृशो व्रतिनां साधूनामिन्द्रः स्वामी श्रीमान्देवसूरिः
षट्संख्याका धृतपद्मात्रतैलगुडविदुग्धामिवा विकृतीस्त्रिजालजहाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—
षट्संख्याकान् कामक्रोधमदमत्सरमायालोमादिकान् आन्तरान् अन्तरङ्गान् रिपून्
विजेतुकामः पराभवितुमिच्छुरिव । किं कृत्वा । इत्यनमुना प्रकारेण विमनायमानं विरुद्धं
मनो यन्म स विमनाः, न विमना विमनाः स्यादिति विमनायते, विमनःयते इति विम-
नायमानस्तम् । 'शृशादिभ्यो भुव्यर्थे च्वेलोपश्च हलः' । शृशादिभ्यश्च्यर्थे भवत्यर्थे क्यङ् स्थात्
न तु च्वन्त्येभ्यः भन्तहृल्लोपश्च । अशृशो शृशो भवतीति शृशायते उन्मनायते' इति
प्रक्रिया कौमुद्याम् । स्वमात्मीयं गुरुं प्रद्योतनसूरिमालोक्य दृष्ट्वा । इत्थं कथं पदस्य सूरिपदस्य
प्रदानावसरे विश्राणनव्यतिकरे तदसोपरि मानदेवमूरिस्त्वोपरि द्यात् साक्षात्प्रत्यक्षलक्ष्ये
वाणिपद्मे सरस्वतीलक्ष्म्या । वाणिशब्दो हस्तोऽप्यस्ति । 'अन्तर्वाग्निस्तु वाग्नवित्' इति
हैम्याम् । अन्यत्रापि—'व.....' । हा इति छेदे । सरस्वतीलक्ष्मीसंप्रितत्वेन
राजादिसत्कारजनितप्रमादाचरणवशादित्यहो हार्यम् । नियमस्थितेभ्यारोत्रादस्य मन
पटवरस्य भ्रंशो भावी व्रताद्भयो भविष्यतीति । कल्पेव । क्षोणिपुरंदरस्येव । यथा
कल्पविद्राजः अन्यायात्तेवनरूपप्रमादाद्राज्याभ्रंशो भवति । दुग्मम् ॥

चमूरिर्वान्द्रमिवामरीरिमुपास्यमानं यमवेक्ष्य कश्चित् ।

किं स्त्रीयुतोऽसाविति संशयानो नडूलकेऽगिष्यत तामिरेव ॥ ७४ ॥

चमूरिर्गजवाजिरथपत्तिलक्षणाभिश्चतुरङ्गिणीभिः सेनाभिः सर्वान्द्रं क्षोणीकरुमिव ।
पद्मा-जया-विजया-अपराजिताभिवाभिश्चतष्टमिर्देवीभिः प्रत्यक्षमुपास्यमानं चेत्त्वमानं नडू-
लनगरतोपाश्रयापवरके ये मानदेवसूरिमवेक्ष्य दृष्ट्वा अस्मां आचार्यः किं स्त्रीयुतो वनिताक-
लितोऽस्तीति संशयान् संदेहं कुर्वाणः । कश्चिन् स्वयं संतिष्ठानुत्वा दुष्टवनप्रकरैः
प्रश्रुतत्रिकुट्टनिर्जरनिर्मितजनमार्युपद्रवोपद्रवेन तिरक्षितानगरीसंघेन कृतकायोत्सर्गप्र-

१. 'तक्षशिला' इति पाठो भवेत् ।

भावादागत(पा)नट्टुलपुरस्थितश्रीमानदेवसूरयो यद्यत्रायान्ति तदा शान्तिर्भवेत्, परमत्र म्लेच्छा आगत्य स्थास्यन्ति, ततः संघेन त्रिवर्षामध्येऽन्यत्र कुत्रापि गत्वा स्थातव्यमिति जिनशासनदेव्या गिरा श्रीमानदेवसूरीन्द्राकारणार्थं तत्समय एव स्वजनमरकोपद्रवप्रशमनोत्सुकीभूततत्संघेन प्रेषितः । अज्ञातसूरिस्वरूपः कोऽपि श्राद्धः । तामिर्विजयाप्रमुखसूरी-भिरेवाशिक्षि । शिक्षा ताडयित्वा कुट्टयित्वा दृढबन्धनबद्धः पृत्तुर्वीणः कृपापारावारश्री-गुरुवाचैव मुक्त । यत्रैवविधाः शङ्काभाजः श्राद्धास्तत्र सर्वथापि श्रीपूज्यपार्देर्न ग-न्तव्यमिति विजयादेवतया निषिद्धाः सन्त श्रीगुरवस्तत्संघे गान्त्यर्थं शान्ति 'शान्ति-निशान्तम्' इति विजयादेवीमन्त्रमयलघुशान्तिं विधाय तच्छ्राद्धेन सार्धं प्रेषयित्वा तत्र मरकोपद्रवं निवारितवानिति शेषः ॥ इति श्रीमानदेवसूरिः ॥

तदीयपट्टाम्बरभानुमाली श्रीमानतुङ्गश्रमणेन्दुरासीत् ।

य औजिदत्साधुजनान्निजाज्ञां नाथानृथिव्या इव सार्वभौमः ॥ ७५ ॥

श्रीमानतुङ्गनामा श्रमणानां मुनीनां मध्ये इन्दुरिवाह्लादकत्वादिन्दुः सूरिरासीत् यभूव । किंभूतः । तदीयो मानदेवसूरिसवन्वी यः पट्टः स एवाम्बरमाकाशे तत्र प्रकाशकत्वा-दुद्द्योतकारित्वाद्भानुमाली भास्वान् यो मानतुङ्गसूरिः साधुजनान् वाचयमव्रजान् अ-न्यदर्शनकदाग्रहाप्रस्तत्वेन समीचीनान् लोकान् निजाज्ञां भगवत्प्रणीतसाध्वाचारलक्षणा निजस्यात्मन आज्ञामादेशमौजिदत्ताह्वयामास धारयाचकार । क इव । सार्वभौम इव । यथा चक्रवर्ती पृथिव्या नाथान् भूपतीन् स्वाज्ञां प्राहयति ॥

भक्तामराहस्तवनेन सूरिर्विभञ्ज योऽङ्गान्निगडानशेषान् ।

प्रवर्तितामन्दमदोदयेन गम्भीरवेदीव करी धरेन्दोः ॥ ७६ ॥

यो मानतुङ्गसूरिः भक्तामर इत्याह्वा नाम यस्य तादृशेन स्तवनेन स्तोत्रेण कृत्वा अज्ञात् स्वशरीरादशेषान् अष्टचत्वारिंशदपि निगडान् शृङ्खलान् यभञ्ज भनक्ति स्म । क इव । करीव । यथा धरेन्दो राज्ञः गम्भीरवेदी अवमताङ्कुशः अवगणिततीक्ष्णाङ्कु-शप्रहारो हस्ती प्रवर्तितोऽतिप्रवहमानो यो मदोदयो दानवारिप्रादुर्भाविस्तेन कृत्वा पादादिनियमनशृङ्खलान् भनक्ति त्रोटयति । 'त्वग्मेदाङ्गुधिरस्त्रावादामासव्यथनादपि । संज्ञां न लभते यस्तमाहुर्गम्भीरवेदिनम्' ॥

श्रीमानतुङ्गः करणेन भक्तामरस्तुतेस्तं क्षितिशीतकान्तिम् ।

चकार नम्रं फलपुष्पपत्रभारेण यद्वत्फलदं वसन्तः ॥ ७७ ॥

येन नृपतिना मार्तण्डचण्डीस्तुतिशतककरणापगतकुष्ठवाणकविकृतचतुरङ्गनवीनार्हा-भूतमयूरकविमहिमालोकनोद्भूतचमत्कारेण पुनर्जैनदर्शनमाहात्म्यदर्शनोत्कण्ठितचेतसा अष्टचत्वारिंशता शृङ्खलैरुपादकण्ठमङ्ग निगडमिवदं कृत्वा प्रदत्तमहत्तालकापवरके निक्षिप्त श्रीमानतुङ्गसूरिः 'भक्तामरप्रणतमौलिमणिप्रभाणाम्' इति नामादिदेवस्तुते स्तोत्रस्य करणेन निर्माणेन तं पूर्वोक्तं स्वपरीक्षाकारिणं क्षितिशीतकान्तिं राजानं नम्रं स्वचरण-

प्रणमनप्रवणं चकार कृतवान् । यः क इव । वसन्तो यद्वत् अत्र यद्वद्वितीवार्ये । यथा वसन्तो मधुसमयः फलानि सस्यानि पुष्पाणि कुसुमानि पत्राणि पर्णानि तेषां भारेण वीवधेन कृत्वा फलदं वृक्षं नर्ध्वं भूमीमण्डलोपगतं कुरुते ॥

भयादिभेनाथ हरस्तवेन यो दुष्टदेवादिकृतोपसर्गान् ।

श्रीभद्रबाहुः स्वकृतोपसर्गहरस्तवेनैव जहार संघात् ॥ ७८ ॥

अथ पुनर्यो मानतुङ्गसूरिर्मयमिति पदमादिभं प्रथमं यत्र तादृशेन हरस्तवेन एतावता 'नमिऊण पणयसुरगण' इति नाम्ना भयहरस्तवेन कृत्वा संघात्तातुर्वर्ष्यश्रीसंघमध्याह्नुषः कृत्वा ये देवा व्यन्तरभवनपतिज्योतिष्का आदिशब्दादेव्यादीनां संग्रहस्तकृतोपसर्गान् तन्निर्मितविविधोपप्लवान् जहार हतवान् । क इव । श्रीभद्रबाहुरिव । यथा श्रीभद्रबाहु-स्वामी स्वेनात्मना कृतं रचितं यत् 'उवसगहरं पासं' इति नाम्ना स्तवनं श्रीपार्श्वनाथ-स्तोत्रं तेन कृत्वा चारित्र्यश्लासंघापमानितार्तध्यानाध्यन्तरीभूतबराहमिहिरविहितोपसर्ग हरति स्म ॥ इति मानतुङ्गसूरिः ॥

सद्धचाननागेश्वररश्मिसाम्यमन्थाद्रिणालोच्य मदाम्बुराशिम् ।

तत्पटलक्ष्मीरथ वीरनाम्नाचार्येण वव्रे वनमालिनेव ॥ ७९ ॥

अथ मानसूरेरनन्तरं वीर इति नाम यस्य तादृशेनाचार्येण सूरिणा । वीराचार्येणैष्यर्थः । तस्य मानतुङ्गसूरिः पटलक्ष्मीः वव्रे वृता । केनेव । वनमालिनेव । यथा कृष्णेन श्रीः समुद्रपुत्री वृता । किं कृत्वा । मद उन्मोहसंभेदः स एवाय वा अद्यै कुल-जाति-बल-श्रुत-ऐश्वर्य-रूप-तप-लब्धिरूपा मदास्त एव समुद्रस्तं सत् शोभन ध्यानं धर्मशुक्लरूपं प्रणिधानं तदेवोज्ज्वलत्वान्नागेश्वरः शेषनागः स एव रश्मिर्मथनरज्जुः तद्युक्तो यः साम्यं समता तदेव मन्याद्रिमन्दराचलः तेनालोच्य निर्मथ्य कृष्णेनापि क्षीरसमुद्रं मथित्वा तदुद्भूता श्रीः परिणीता ॥ इति वीराचार्यः ॥

ततोऽजनि श्रीजयदेवसूरिर्दूरीकृतशेषकुवादिवृन्दः ।

यद्वाग्विलासैरवहेलितश्रीः सुधा किमु क्षीरनिधौ ममज्ज ॥ ८० ॥

ततो वीराचार्यादनन्तरं स श्रीजयदेवनामा सूरिरजनि संजज्ञे । किंभूतः । दूरीकृता वादं निर्जित्वा निर्वासिता अशेषाः समग्रा अपि कुत्सितं जिनशासनविरुद्धं वदन्तीत्येवं-शीलाः कुवादिनः सौगतादयः निद्रवादयो वा तेषां वृन्दः समुदायो येन । स कः । यस्य श्रीजयदेवस्य सूरेश्वरिविलासैर्वचनविलसितैरवहेलिता अवगणनां गमिता श्रीर्मा-धुर्यगोभा यस्यास्तादृशी सुधा पीयूषम् । उत्प्रेक्ष्यते—क्षीरनिधौ दुग्धसमुद्रे इव ममज्ज जज्ञितेव ॥ इति श्रीजयदेवसूरिः ॥

तः कामिनीकीर्तितकीर्तिदेवानन्दश्चिदानन्दमना मुनीन्द्रः ।

तारुण्यमेणाङ्गमुसीमिवैतत्पट्टश्रियं वैभवमानिनाय ॥ ८१ ॥

स्वःकामिनीभिः सुराङ्गाभिर्नृत्यादिकारित्वादप्सरोभिः स्ववैश्याभिर्वा कीर्तिता पदे पदे गीता अथवा गीतिभिर्विस्तारिता कीर्तिर्यस्य । 'कीर्तिर्यशसि विस्तारे' इत्यनेकार्थः । तादृशो देवानन्दो नाम मुनीन्द्रस्तस्य जयदेवसूरेः पट्टश्रिय पट्टवैभव शोभामानिनाव प्रापयति स्म । किं कृत्वा । चिदानन्दे मोक्षे मनो यस्य । क. कामिव 'तारुण्यमेणाङ्गमुखीमिव । यथा यावन् चन्द्रवदनां श्रिय लम्बयति ॥ इति देवानन्दसूरे ॥

श्रीविक्रमः सूरिपुरंदरोऽभूत्तत्पट्टदुग्धाब्धिसुधामरीचिः ।

तमश्चमूं हन्तुमनाः समग्रां किं विक्रमोऽङ्गीकृतकाययष्टिः ॥ ८२ ॥

ततो देवानन्दसूरेरनन्तरं श्रीविक्रमनामा सूरिषु पुरंदरः इन्द्रो बभूव । किंभूत । तस्य देवानन्दसूरेः पट्ट एव दुग्धाब्धि क्षीरसमुद्रस्तत्र तस्य वा ऋद्धिकारित्वात्सुधामरीचिश्चन्द्रः । उत्प्रेक्ष्यते—समग्रां समस्तामपि तमसामज्ञानाना पापाना चमूं सेना समूह वा हन्तुं व्यापादयितुमङ्गीकृता गृहीता काययष्टिः शरीरं येन तादृशो विक्रमः किमु । मूर्तिमान् पराक्रम इवेत्यर्थः ॥ इति विक्रमसूरिः ॥

आसीत्ततः श्रीनरसिंहसूरिः स बाह्याम्भोनिधिपारदृश्वा ।

अत्याजि यक्षः किल येन मांसं स्थापं जगद्वारिजबन्धुनेव ॥ ८३ ॥

ततो विक्रमसूरेः पट्टे श्रीनरसिंहनामा सूरिरासीत्संजानः । किंभूत । बाह्याम्भो नि-
द्वान्तः स एवाम्भोनिधिः समुद्रस्तस्य पार दृष्टवानिति पारदृश्वा पारगानी । 'कनिष्-
वनिष्वा' इति सारस्वतसूत्रेण वनिष्प्रत्ययः । किलेति श्रूयते । येन नरसिंहसूरिणा कश्चि-
दनिर्दिष्टनामा यक्षो वटवासी मांसमत्याजि त्याजितः । प्रतिबोध्य मासाशनितामभोचय-
दित्यर्थः । केनेव । वारिजबन्धुनेव । यथा सूर्येण जगद्विश्च स्थाप निद्रावस्था त्याज्यते ॥
इति नरसिंहसूरिः ॥

महर्घ्यमाणिक्यमिवाङ्गुलीयं शोभाणभूपालकुलप्रदीपः ।

पट्टश्रियं श्रीनरसिंहसूरेरलंकरोति स्म समुद्रसूरिः ॥ ८४ ॥

श्रीनरसिंहसूरेः पट्टश्रिय समुद्रनामा सूरिरलंकरोति स्म । किंभूतः । शोभाणनामानो
ये भूपाला राजानस्तेषां कुले वक्षे गृहे वा उद्योतकारित्वात्प्रदीप इव प्रदीपः । किमिव ।
महर्घ्यमाणिक्यमिव । यथा बहुमूल्यं रत्नमङ्गुलीय मुद्रिकामलकुरते ॥

दिग्वाससो येन विजित्य वादे नागहृदे नागनमस्यतीर्थम् ।

स्ववश्यमानीयत भूमिमर्त्रा दुर्गः प्रतीपानिव संपराये ॥ ८५ ॥

येन समुद्रसूरिणा नागहृदाख्ये नगरे वादे शास्त्रचर्चासमये दिग्वाससोऽनेकान्दिग-
म्वरान्विजित्य निरुत्तरीकृत्य नागेन धरणोरगेन्द्रेण नमस्य नमस्करणीय तीर्थं पार्श्वनाथ-
विम्बं स्ववश्य जैनश्वेताम्बरसंघायत्तमानीयत । केनेव । भूमिमर्त्रेव । यथा संपराये
सम्राते प्रतोपान्वैरिणो निर्जित्य दुर्गः कोटः स्ववश्यः क्रियते ॥ इति श्रीसमुद्रसूरिः ॥

स मानदेवोऽजनि तस्य पट्टे वाग्देवता यन्मुखपद्मसद्व ।

तृतामृतैश्चारुवचोविलासच्छलादिवोद्गारमिवातनोति ॥ ८६ ॥

तस्य समुद्रसूरेः पट्टे स भुवि विख्यातो यशोभिः प्रथितः श्रीमानदेवसूरिरजनि ।
स कः । यस्य मानदेवसूरेमुखपद्म वदनकमलमेव सद्य वसतिर्यस्यास्तादृशी वाग्देवता स-
म्बन्धती सुधाशनत्वादमृतैः सुधारसैः तृप्ता आकण्ठपानादतिवृत्तिं प्राप्ता सती चारवो
मनोज्ञा ये वारिवलासा वचोवैचित्र्यः तेषां छलत्कपटात्तदुद्गारममृतोद्गारमिवातनोति
कुरुते ॥ इति द्वितीयश्रीमानदेवसूरिः ॥

पदे तदीये विबुधप्रभेण स भूयते सूरिपुरंदरेण ।

येनाभिभूतः किल पुष्पधन्वा पुनर्युयुत्सुर्विषमायुधोऽभूत् ॥ ८७ ॥

तदीये मानदेवसूरिसंबन्धिनि पदे पदे विबुधप्रभेण सूरिपुरंदरेण आचार्यशक्रेण
भूयते स्म संजातम् । येन श्रीविबुधप्रभसूरिणा अभिभूतः पराजितः पुष्पधन्वा कामः ।
किलेत्युत्प्रेक्षायाम् । काव्यकल्पलतायासुफत्वात् । पुनर्युयुत्सुर्द्वितीयवारं प्रमुणा समं यो-
द्धुमिच्छुः सन् विषमानि तीक्ष्णानि दुर्जयान्यायुधानि शस्त्राणि यस्य तादृशोऽभूदिव ।
मृदुलान्नोऽभिभूयते न विषमान्नः ॥ इति विबुधप्रभसूरिः ॥

तत्पट्टपङ्केरुहमानसौकाः श्रीमाञ्जयानन्दविभुर्वभूव ।

यस्याशयेऽमात्समयोऽप्यशेषः कुम्भोद्भवस्य प्रसृताविवाब्धिः ॥ ८८ ॥

श्रीलक्ष्मी शोभा वा विद्यते यस्मिन् स श्रीमान् जयानन्दनामा विभुर्गच्छाधिपः
तस्य विबुधप्रभसूरेः पट्टः स एव पङ्केरुह कमलं तत्र मानसौका हसो बभूव । स कः ।
यस्याशये हृदये अशेषः समग्रोऽपि समयः सिद्धान्तोऽमान्ममौ । आशयशब्देन हृदय-
मपि यथा । 'दयासमुद्रे स तदाशयेऽतिथी चकार कारुण्यरसापणा गिरः' इति नैषधे ।
आशयो मन इति तद्वृत्तिः । कस्यामिव । प्रसृताविव । यथा कुम्भोद्भवस्यागस्तिमुनेः
प्रसृतौ प्रसारिताहुलौ पाणौ अन्विः समुद्रो भाति स्म ॥ इति जयानन्दसूरिः ॥

यदाननं चन्द्रति दन्तकान्तिर्ज्योत्स्नायते श्रूयुगमङ्कतीह ।

वाचां विलासोऽपि सुधायते तत्पदे मुनीन्द्रः स रविप्रभोऽभूत् ॥ ८९ ॥

तस्य जयानन्दसूरेः पदे स रविप्रभनामा मुनीन्द्रोऽभूत् । स कः । यस्य रविप्रभ-
सूरैराननं मुखं चन्द्रति चन्द्र इवाचरति । 'सर्वप्रातिपदिकेभ्यः किप् वा आचारे इ-
त्येके' इति किप्प्रत्यये तदुदाहरणानि कृष्ण इवाचरतीति कृष्णति स्वति कृष्णामास
स्वामासेति प्रक्रियाकौमुद्याम्, तयान्नापीति । यस्य दन्तानां कान्तिर्ज्योत्स्नायते
चन्द्रिकेवाचरति । 'कर्तुः क्यङ् सलोपश्च' । उपमानात्कर्तुः सुवन्तादाचारेऽर्थे क्यङ्
स्यात्सलोपश्च । 'अकृतसार्वधातुके इति दीर्घः' इति प्रक्रियायाम् । इह मुखचन्द्रे
श्रूयुगमङ्कति लञ्छनवदाचरति । अत्राप्याचरणार्थे किप् । अपि पुनरिह वक्रविधां वाचां

वचनानां विलासो वैचित्र्यं वैदुषी वा मुधाचते पीयूषवदाचरति ॥ इति रविप्रभसूरिः ॥

वर्धिष्णुयत्कीर्तिसुधारणवेन व्यलुम्पि नामाप्यसितादिभावैः ।

अर्हन्महिमेव जगत्यजन्यैः सोऽमृद्यशोदेवविभुः पदेऽस्य ॥ ९० ॥

अस्य रविप्रभसूरिः पदे स यशोदेवनामा विमुर्गणाधिपोऽभून्नृजे । स कः । वर्धिष्णुवर्धनशीलः । 'दूरवर्धिष्णुपार्ष्वः' इति पाण्डवचरित्रे । यशोदेवसूरिः कीर्तिरेव सुधारणवः क्षीरसमुद्रस्तेन कृत्वा करणपदम् । असितादिभावैः कृष्णनीलपदार्थैः स्वनामापि व्यलुम्पि लुप्तम् । तद्यशोभिर्धवलीकृते सर्वविश्वे नीलादिपदार्थाः कापि नावसीयन्ते इति लोपः । केनेव । अर्हन्महिमेव यथा तीर्थकुन्माहात्म्येन करणपदेन कृत्वा जगति भूलोके अजन्यैः इतिभिः स्वनामापि लुप्यते । 'अजन्यमीतिरुत्पातः' इति हैम्याम् ॥ इति यशोदेवसूरिः ॥

प्रद्युम्नदेवोऽथ पदे तदीये प्रद्युम्नदेवोऽभिनवो बभूव ।

मिन्दन्मवं मुक्तरतिर्दवीयो भवन्मधुर्विश्रविभाव्यमूर्तिः ॥ ९१ ॥

अथानन्तरं तदीये यशोदेवसंबन्धनि पदे प्रद्युम्नदेवनामा सूरिर्वभूव । किंभूतः । अभिनवो नवीनः प्राचीनो द्विसदृशलक्षण प्रद्युम्नदेवः कन्दर्पदेवः । अभिनवत्वमेव दर्शयति । किं कुर्वन् । भवं संसारं मिन्दन् उच्छेदयन् । स्मरन् भवेन शंभुना भिन्नः, अथ स्वयं भवं भिनत्ति । पुनः किंभूतः । मुक्ता लज्जा रतिः विश्वे कृपादिपदार्थेषु प्रीतिरासक्तिर्वा येन । स्मरन् रतिप्रियः । पुनः किंभूतः । दवीयः अतिशयेन दूरे भवत्संपद्यमान मधु मधं वा यस्मात् । स्मरन् मधुर्वसन्तः सहायो यस्य । पुनः किंभूतः । विश्वेन जगज्जनेन विभाव्या लोचनकञ्चोलकैर्निपीयमानलावण्यामृता सादरमवलोक्यमाना वा मूर्तिः शरीरं यस्य । स्मरत्त्वनङ्गः ॥ इति प्रद्युम्नदेवसूरिः ॥

श्रीमानदेवेन पुनः स्वकीर्तिज्योत्स्नावदातीकृतविष्टपेन ।

एतत्पदश्रीरगमि प्रतिष्ठां शक्तित्रयेणेव नरेन्द्रलक्ष्मीः ॥ ९२ ॥

पुनर्नान्ना तृतीयवारं श्रीमानदेवेन सूरिणा एतस्य प्रद्युम्नदेवस्य पदश्रीं पटलक्ष्मीः प्रतिष्ठां सातिशायिशोभां विख्यातिं वा अगमि प्रापिता । 'न्यादयो ण्यन्तनिष्कर्षग-त्यर्था मुख्यकर्मणि । प्रत्यय यान्ति दुब्बादिर्गाणेऽन्ये तु यथारुचि ॥ अस्योदाहरणानि यथा—निन्ये विजनमजागरि रजनिमगमि मदमयावि संभोगम् । गोपी हावमकार्यत भावश्चैनामनन्तेन ॥' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । अथ ण्यन्तः गम्-धातुप्रयोगः । किंभूतेन मानदेवेन । स्वस्यात्मनः कीर्तिरेव ज्योत्स्ना कौमुदी तथा अवदातीकृतं धवलितं विष्टपं त्रिभुवनं येन प्रतिष्ठा प्रापिता । केनेव । शक्तित्रयेणेव । यथा प्रभुत्वोत्साहमन्त्रलक्षणेन शक्तित्रिकेण नरेन्द्रस्य राज्ञः श्रीः राज्यलक्ष्मीः प्रतिष्ठां प्राप्यते ॥ इति तृतीयमानदेवसूरिः ॥

वाच्यमेन्द्राद्विमलादिचन्द्रात्पदाब्जमुज्झीभवदिन्द्रचन्द्रात् ।

अमुष्य पट्टः श्रियमश्रुते स्म परंतपाद्भूप इव प्रतापान् ॥ ९३ ॥

विमलमेति पदमादाय यस्य तादृशाचन्द्रात् एतावता विमलचन्द्रान् सुरीश्वरात् अ-
मुष्य श्रीमानदेवमूरे. पट्टः श्रिय शोभायश्रुते स्म । किंभूतो विमलचन्द्रः । पदाब्जयो-
श्वरणकमलयोर्ध्वहीभवन्तो ब्रमराः संपद्यमाना इन्द्राः शक्राश्चन्द्रा. दश्याद्वा यस्य । क-
न्मादिब । प्रतापादिब । यथा—भूपो राजा परं वैरिण तापयतीति सत्यार्थात्परंतपा-
त्प्रतापान् सकाशादक्ष्मी शोभायश्रुते ॥ इति विमलचन्द्रसूक्तिः ॥

रेजेऽस्य पट्टे स्वरूपधेयः सूरिन्दुरुहचोतननामधेयः ।

दिग्गवारणेन्द्रा इव सूरिचन्द्राः संजज्ञिरे यत्पदधारिणोऽष्टौ ॥ ९४ ॥

अस्य विमलचन्द्रमूरे पदे पदे उद्घोतननामा सूरिन्दुः रेजे ब्रभासे । किंभूतः ।
स्वरः काम. तद्वृद्धपथेयं प्रगल्भ रूप यस्य । 'य बभार दहनः खलु ताप रूपधेयमर-
मस्य विन्दुय' इति नैपथे । यस्य उद्घोतनमूरेः पदधारिणः पट्टवराः अष्टौ अष्टसं-
ख्याकाः संजज्ञिरे सजाताः । के इव । दिग्गवारणा इव । यथा—ऐरावत-पुण्डरीक-चामन-
कुमुद-अञ्जन-पुष्पदन्त-सार्वभौम-मुप्रतीक-इति नामानः अष्टौ दिग्गजेन्द्राः भवन्ति ॥

मुहूर्तमद्वैतमवेत्य टेलीग्रामस्य यः सीमि बृहद्वृद्धाद्यः ।

अस्थापयच्चैत्यतरोस्मलेऽष्टौ पार्श्वे गणेन्द्रानिव काशिकुञ्जे ॥ ९५ ॥

य उद्घोतनमूरेः अद्वैत ममप्रग्रहोचरोश्वग्रहनवाशादिविशुद्धमुहूर्तमनाधारण-
वेलाभवेत्य ज्ञात्वा टेलीनात्रो ग्रामस्य सीमि सीमाया बृहद्वृद्धाद्यो महतो न्यग्रोधद्रुमस्य
तले अधस्ताद्वामो अष्टौ गणेन्द्रानाचार्यान्स्थापयन् स्थापयति स्म । क इव । पार्श्व इव ।
यथा श्रीपार्श्वनाथ काशिकुञ्जे चागम्यपुत्रीपरिमरवने ममवग्नरगमध्यस्थितमर्चजन-
न्याश्रमार्तिमलजानोत्पत्तिस्थापयन्त्यतस्तस्य तले अष्टौ गणधरान् स्थापितवान् ॥

ज्ञात्वा प्रजात्याभिर्गुण्य वृद्धिर्बृहद्वृद्धस्यैव यतो भवित्री ।

ततो बृहद्वृद्ध इतीह नामापरं गणन्य प्रकटीचभूव ॥ ९६ ॥

यतो यन्मात्रागम्याद् ज्ञात्वा जयगैमुल्याः प्रशागान्बुद्ध्या अपरापरनामधेयन्पा-
नाभिः गता अमुष्य गणस्य वृद्धिर्भवित्री विन्दारो भावी । कस्येव । बृहद्वृद्धस्यैव ।
यथा जतो मृतो पुन्य ज वन्द्य न्यग्रोधस्य प्रक्षुब्धस्य ज्ञात्वाप्रजात्याभिर्द्विमहान्
विनाशो भवति । ततः शरणान् दत्त जगति भूमीमण्डले चन्द्रगच्छस्य बृहद्वृद्धः लो-
कोभ्यः 'बृहद्वृद्ध' इत्यस्य पञ्चम नाम प्रकटीचभूव । विख्यातं ज्ञातम् ॥ इति श्री-
रामेन्द्रसूक्तिः । अत्र गणजन्म बृहद्वृद्ध-उन्मल्लगच्छा इति पञ्चम नाम ज्ञातम् ॥

गातात्पुनर्मौक्तमर्चदेव पदे तदीयेऽजनि मर्चदेवः ।

नारापतिस्तत्कथमेव गुणधिया यः प्रभुरन्वयायि ॥ ९७ ॥

नदीये उद्धोतनमूरिसंवन्धिनि पठे सर्वदेवो नाम्ना सूरिरजनि । किंभूतः । माहा-
त्म्येन स्वप्रभावेन कृत्वा नम्राकृता नमनशीला विहिता. सर्वे ममस्ता अपि देवा इन्द्र-
चन्द्रादयः सुरा येन । स कः । य. प्रभु सर्वदेवसूरिगुणश्रिया शमदमसयमवैर्यागा-
म्भीर्याद्यनेकगुणलक्ष्म्या अन्वयायि अनुगत । आश्रित इत्यर्थः । क इव । तारापति-
रिव । यथा चन्द्रस्तारकपर्यदा ताराश्रेण्या अनुगम्यते आश्रीयते । अत्र पर्पद्गन्धः
श्रेणीवाची । ‘उडुपरिपदः किं नार्हन्ती निशा किमनौचिनी’ इति नैपथे । अर्हतो भाव
आर्हन्ती । ‘अर्हतो नुम्वा’ इति विभाषया नुम्विधानात् आर्हन्ती आर्हती रूपद्वयनि-
द्विरिति प्रसङ्गादर्शिता ॥

यो रामसेनाहपुरे व्रतीन्दुर्लब्धिश्चिन्तयं गौतमवदधानः ।

नाभेयचैत्ये महसेनसूनोर्जिनस्य मूर्तेर्विदधे प्रतिष्ठाम् ॥ ९८ ॥

यो व्रतीन्दुः सर्वदेवसूरिः रामसेना इत्याह्वा नाम यस्य तादृक् पुरे रामसेनिनगरे
नाभेयदेवस्य श्रीकृष्णभनाथस्य चैत्ये प्रामादे महसेननाम्नो नृपस्य सूनोर्नन्दनस्य श्रीच-
न्द्रप्रभस्त्रासिनः मूर्तेः प्रतिमाया प्रतिष्ठा विदधे कृतवान् । सूरिः किं कुर्वाणः । गो-
तमवद्गौतमस्वामीव लब्धीना नप.शक्तिविशेषाणा क्षीराम्बादिकाना श्रिय शोभा
दधानो धारयन् ॥

चन्द्रावतीशस्य नृपस्य नेत्र इवास योऽशेषविशेषदर्शी ।

तं क्लृप्तचैत्यं प्रतिबोध्य वाचा प्रात्राजयत्कुङ्कुणमन्त्रिणं यः ॥ ९९ ॥

यः सर्वदेवसूरिः कुङ्कुणनामान मन्त्रिणं प्रधानं वाचा स्ववाणीविलासेन प्रतिबोध्य
संसारविरक्त कृत्वा प्रात्राजयद्दीक्षयामास । किंभूत कुङ्कुणम् । क्लृप्त निर्मापित चैत्य
जिनप्रासादो येन । यः कुङ्कुणो मन्त्री चन्द्रावत्याः पुर्या ईशस्य स्वामिनः चण्डाउलिनग-
रनाथस्य नृपस्य राज्ञः नेत्र इवास नयनमिव बभूव । तद्वारिव सर्वकार्यार्थानां विलोकन-
त्वेन । किंभूतो यः । अशेषाः समस्ता ये विशेषाः षड्गुणशक्तित्रिकमामादिचतुष्कोपा-
यादिकार्योपनिषदस्तान् पश्यति सम्यक्तया जानाति वक्तात्येवंशीलः समप्रराजकार्य-
कुशल इत्यर्थः ॥ इति श्रीसर्वदेवसूरिः ॥

कुर्वन्निवासं गवि गौरवश्रीगिरामधीशो विबुधैरुपास्यः ।

श्रीदेवसूरिः किमु देवसूरिः पदे तदीयेऽप्यजनि क्रमेण ॥ १०० ॥

अपि पुनः तदीये सर्वदेवसवन्धिनि पदे क्रमेण महावीरपट्टपरिपाठ्या श्रीदेवसूरि-
जनि जातः । उत्प्रेक्ष्यते—देवसूरि देवसूरिर्बृहस्पतिः किमु देवानां सुराणामाचार्यो-
ऽध्यापकः । द्वयोरपि साधर्म्यं दर्शयति—किं कुर्वन् । गवि पृथिव्यां स्वर्गे च निवास
वसति कुर्वन् । पुनः किंभूतः । गौरवेण माहात्म्येन गुरुत्वेन शक्रादीनामध्यापकत्वेन ।
अथ वा गुरुर्बृहस्पतिर्जीवो देवाचार्यस्तत्त्वेन श्री शोभा यस्य । पुनः किंभूतः । गिरा

वाचामर्षयः । 'वागीशो वाक्यो वाग्मन्' इति ह्यस्याम् । 'गौर्वृद्धोः पतिः' इत्यपि च । वाक्पत्यन्तिवात् । पुनः किमुतः । विदुषः पण्डितैः क्षैत्र उगल्यः मेघः । वि-
द्युः पण्डिते सुरे इत्यनेनार्थः ॥ इति श्रीवेङ्कटः ॥

दीपोदयोदीप्ततमः प्रपञ्चव्यापादनव्याघ्रतिदीक्षितेन ।

श्रीमद्वेङ्कटः पदं तदीयनदीपि दीपेन यथा निकेतम् ॥ १०१ ॥

श्रीमद्वेङ्कटः तदीयं देवमूर्तिर्यद्विद्वद्वन्द्वीणि उद्घोषितम् । केतव । दीपेन । अथ यथा इत्यर्थः । यथा कञ्चलश्चलेन निजेन मन्दिरं दीप्यते । किमुतेन सर्वदेवेन दि-
पेन च । दीपोऽगस्त्यपुनः तां निजतां च उद्घेन विनीचेन उदीयते स्मृत्य स्थितते अ-
यथा दीपोनां सन्नेवेन प्रकटीभूताति गति तन्नाति पताति कम्पकपाणि च तेषां प्र-
पञ्चो विनाशः तस्य व्यापदन तदेव व्याघ्रतिर्वागरस्तत्र दीक्षितेन गृहीतमेत । सर्वे-
त्यर्थः । 'उदीयमानाङ्गितवन्मङ्गल' इति नैपथ्ये । 'संकेतनिजेनता' इत्यपि तत्रैव । ईदृ-
श्लघ्ययानुः ॥ इति द्वितीयश्रीमद्वेङ्कटः ॥

श्रीमद्यशोभद्रगणार्चनान्द्रः श्रीमनिचन्द्रमतिपुङ्गवश्च ।

नरहृन्नाकन्दनुनौ मनेने शुक्रोऽन्यपुष्टश्च यथा विहंगौ ॥ १०२ ॥

उमै मूर्गन्तौ तस्य सर्वदेवमूरेः नृ एव मन्त्रः सङ्कारत्तं मनेवे मन्त्रयेते ।
उमै कौ । एको यशोभद्रगणो गावनेन्द्रः गच्छद्विशतः । च पुनः परः श्रीमनि-
चन्द्रगणो ब्रह्मिन् सान्द्रान् मनेने पुनः प्रकाले सुरधरस्तादृशो वा । यद्येन्युगमने ।
कश्चि । विहंगवि । यथा उमै विहंगै मन्त्रं मनेने । उमै कौ । एका कुक-
वीरः, अगरोऽन्यपुष्टः कोटिकः ॥ इति यशोभद्रगणार्चनचन्द्रमूर्गन्तौ ॥

तयोः पदे श्रीमनिचन्द्रमूर्गिभूतनो निर्मितकेशाः ।

शास्त्रे न कुत्रापि तदीयवृद्धिश्चम्बाल वीङ्कट मर्गगण्य ॥ १०३ ॥

ततोऽनन्तरं यशोभद्रगणार्चनेतिमन्त्रमुनन्दयोः पदे मृदे श्रीमनिचन्द्रमूर्गिभूतनम् ।
किमुतः । निर्मिते सर्वेभ्यो कृतानि स्वयं नैकानि बहूनि वाक्यानि अस्यां देन ।
तदीयप्रत्यभिज्ञादन्तरात्तमेयां विना न स्यादत एवाक्येन । तदीयाः श्रीमनिचन्द्र-
मूर्गिभूतनमिनी वृद्धिर्भवेत् । कुत्रापि कस्मिन्नपि शास्त्रे न वस्तुतः न स्मृतेन न कृती-
गुणः । अन्तरात्तमुलूतशास्त्रात्काले प्राक्प्रवर्तनीत्यर्थः । केव । वीङ्कटः यथा
मर्गगण्य प्रवक्तुं वेङ्गा गतिः कुत्रापि वस्तुतः तदीयं न मन्त्रमने ॥

मूर्गिभूतनमिनी चक्रवर्ती यनीमवज्जगद्विकृतीर्जिह्वी यः ।

यत्रापि क्रये न दधन्मस्यं पगौ मुन्येः सङ्कटान्तालम् ॥ १०४ ॥

यः श्रीमनिचन्द्रमूर्गः यद्विहङ्गादृष्टं यन्मूर्गमवज्जगद्विकृतीर्जिह्वी-
यनीमवज्जगद्विकृतीर्जिह्वी तस्यान । कदाचिदपि न मुन्येः (मुने) स्मृत्यर्थः ।

क इव । चक्रवर्तीव । यथा द्वात्रिंशत्सहस्रदेशाधिपतिश्चक्रवर्तीत्युच्यते । स सार्वभौमः
वैताळशैलद्विभागीकृतोत्तरार्धदक्षिणार्धभरतक्षेत्रस्य द्वयोरप्यर्धयोः गङ्गासिन्धुनदीभ्यां
त्रिभिर्भौगैर्विभक्तत्वात् । एको गङ्गातः प्राच्या दिशि, द्वितीयो गङ्गासिन्धुमध्यवर्ती,
तृतीयः सिन्धुनदीतः पश्चिमायाम् । एव भूपीठस्य भारतक्षेत्रक्षोणीमण्डलस्य पट् ख-
ण्डान् जहाति । किं कुर्वन् । यतीभवन् । ससारोद्विग्नः साध्वाचरामङ्गीकुर्वन् । दीक्षा
गृह्णन्नित्यर्थः । च पुनर्यः सूरिः सकृदेकवारमेवारनाल कात्रिक पर्पा पिबति स्म । किं कु-
र्वन् । कदापि कस्मिन्नपि ऐश्वर्यमहन्वानुभवसमयेऽपि काये खगरीरे मम इत्यस्य भावो
ममत्वं नैव दधत् ॥ इति श्रीसुनिचन्द्रसूरिः ।

निर्जीयते स्म कचनापि नायं कृतोपसर्गेरपि देववर्गैः ।

इतीव नाम्ना भुवि विश्रुतेन जज्ञेऽस्य पट्टेऽजितदेवसूरिः ॥ १०५ ॥

अस्य सुविचन्द्रसूरेः पट्टे अजितदेव इति नाम्ना सूरिर्जज्ञे । उत्प्रेक्ष्यतं—इतीव हे-
तोर्भुवि पृथिव्या नाम्नाभिधानेन विख्यातेन । इति किम् । यदयं सूरिः कृता विहिता
उपसर्गा विविधमनोवचनकायक्षोभनप्रकारा उपद्रवा यस्तादृशैरपि देववर्गैः सुरसायैः
कचनापि कुत्रापि काले देशे वा न निर्जीयते स्म नाभिभूत इति हेतोरजितदेव इति
नाम्ना आसीत् ॥ इति श्रीअजितदेवसूरिः ॥

जगत्पुनानः सुमनःस्रवन्तीरयो जटाजूटमिवेन्दुमौलेः ।

अमुष्य पट्टं विजयादिसिंहो ध्यासांबभूवाथ तपस्त्रिसिंहः ॥ १०६ ॥

अथानन्तरममुष्याजितदेवसूरेः पट्टं विजय इति पदमादां यत्र तादृशः सिंह एतावता
विजयसिंहसूरिः अध्यासावभूव आश्रयति स्म । किंभूतः । तपस्त्रिषु तपःकारकेषु
साधुषु वा सिंहः पञ्चाननः । क इव । सुमनःस्रवन्तीरय इव । यथा सुमनसां देवानां
स्रवन्ती नदी गङ्गा तस्या रयः प्रवाहः इन्दुमौलेरीश्वरस्य जटाजूट कपर्दम् । 'शमोः क-
पर्दस्तु जटाजूटः' इति हैम्याम् । श्रयते । विजयसिंहो गङ्गाप्रवाहश्च किं कुर्वाणः । जग-
द्विश्व पुनानः पवित्रीकुर्वाणः ॥

सोमप्रभः श्रीमणिरत्नसूरी अमुष्य पट्टं नयतः स्म लक्ष्मीम् ।

इक्ष्वाकुवंशं भरतश्च बाहुवलिस्तनूजाविव नाभिसूनोः ॥ १०७ ॥

अमुष्य विजयसिंहसूरेः पट्टमेकः सोमप्रभनामा अपरो मणिरत्ननामा सूरी आचार्यौ
लक्ष्मीं शोभा नयतः प्रापयताम् । काविव । तनूजाविव । यथा नाभिनाम्नः सप्तमकुल-
करस्य सुतोर्नन्दनस्य श्रीऋषभदेवस्य पुत्रौ । एको भरतचक्रौ च पुनर्द्वितीयो बाहुवलिद्वौ
तनयौ श्रीऋषभदेवस्य वात्स्यावस्थाया वंशस्थापनार्थं समेतस्य पुरंदरस्य पाणिस्थितेष्ठ-
यष्टेरवलोकनात्प्रभोस्तद्वल्लभाभिलाषादिन्द्रेण स्थापितमिक्ष्वाकुवंशं भूषां नयतः ॥ इति
सोमप्रभमणिरत्नसूरीन्द्रौ ॥

श्रीमज्जगच्चन्द्र इदंपदश्रीललामलीलायितमाततान ।

येनोज्झि गैथिल्यपथस्तटाको घनाविलो मानसवाम्बिनेव ॥ १०८ ॥

श्रीमानतिशायिशोभाभाजन जगच्चन्द्र इति नाम्ना सूरिरिदं पदस्य इत्यमरः एतादिसा-
दिशब्दा समासान्ता अपि दृश्यन्ते । यथा नैषधे—‘इदं यजामि द्विपनः सुधारवः’
इति । अनयो सोमप्रभमपिरत्नमूरीन्द्रयोः पट्टस्य धियो लक्ष्म्या लब्धत्रस्तिलकस्य
ललामस्य वा । ललामगन्दो नान्तोऽदन्तश्च । लीलायित लीलावदाचरितं लीलायाचरितं
वा आततान कुरुते स्म । गुरुपट्टलक्ष्मीतिलकमासीदित्यर्थः । येन श्रीजगच्चन्द्रसूरिणा
गैथिल्यपथः स्वगच्छत्राणिमाधुजनाना कलिकालानुभावात्संयमपालने हीनतमाध्यवसाय-
भाजा गिथिलताकलिनो मार्गं अञ्जित् लयक्तः । प्राचीनमुनीनां मार्गं आदत् इत्यर्थः ।
लयक्तः केनेव । मानसवासिनेव । यथा हृन्नेन घनेन मेघदृष्ट्या आविलः कलुषाभूत-
जलमण्डक उज्ज्यते । वर्षाकाले हि हमा जलजलागमनजम्बालवहुलीभूतपयांसि
सरणि सत्यज्य मानसमेवादित्यन्ते । ‘कुदोलकनखप्रपातविगल्लयक्षा अपि स्नाथयं ये
नोज्झन्ति पुरीषपुष्टवपुष्यस्ते केचिदन्ये द्विजाः । ये तु स्वर्गतरङ्गिणीविसलतालेशेन सवर्षि-
ता गदान्नीरमपि त्यजन्ति कलुष ते राजहसा वयम् ॥’ इति मूके ॥

द्वात्रिंशदाशावसनैरभेद्यो वादं सृजन्हीरकवधदासीत् ।

आघाटभूपेन स हीरलाद्यो नाम्ना जगच्चन्द्र इति न्यगादि ॥ १०९ ॥

यद्यस्मात्कारणायः श्रीजगच्चन्द्रसूरिः द्वात्रिंशत्संख्यांकराशावसनैर्दिग्गम्भराचार्यैर्वा-
दिभिः सार्धं वादं कृजन् कुर्वन् हीरकवधद्वज्जमणिरिव अभेद्यो भक्तुमगन्धः अजेय आसीन्
तत्कारणादाघाटनामनगरस्य भूपेन राज्ञा संप्रति लोके आहूतनगरमिति प्रसिद्धपुरस्य
स्नामिना स सूरिः इदमेतन्न्यगादि प्रोक्तः । इदं किम् । यद्यं सूरिन्द्रो नाम्ना हीरला
इति पदमाद्य यत्र तादृशो जगच्चन्द्र एतावता हीरलाजगच्चन्द्रसूरिरिति कथितः ॥

आचाम्लकैर्द्वादशहायनान्ते तपेत्यवापहिरुदं मुनीन्दुः ।

महाहर्वैर्वैरिविनिर्नयान्ते भर्तव भूमेर्जितकाशिसंज्ञाम् ॥ ११० ॥

ये मुनीन्दुः श्रीजगच्चन्द्रसूरिः निरन्तरनिर्निर्नयैराचाम्लकैः केवलजलान्तर्भक्तमधुण-
लक्षणतपोविशेषैः कृत्वा द्वादशसंख्याकानां हायनानां वर्षाणामन्तेऽवसाने तपा इति
विन्दववापत् प्राप । द्वादशवत्सर्गं यावन्निरन्तरमाचाम्लान् कुर्वन् य प्रेक्ष्य नृपेण
श्रेष्ठं यदनी महातपा दृश्यन्ते तत्रा तपा इति विरुद्वान् प्रभुरभुदित्यर्थः । क इव ।
भूमिभर्तव । यथा पृथ्वीपतिर्नृद्विभुर्भिराहवैः संप्रभैः कृत्वा वैरिणां शत्रूणां त्रि-
निजंयस्य पराभवनस्य शान्ते पयन्ते जितकाशी जिताहव इति सज्ञां प्राप्नोति ॥

अस्मात्ततः प्रादुरभूत्तपाख्या नेत्रादिवात्रेर्द्विजराजलेखा ।

अदीपि यस्माच्च मुसुभुलक्ष्म्या वसन्तमासादिव भानुभासा ॥ १११ ॥

ततस्तथा इति नामकथनानन्तर तद्दिनमारभ्य च अस्याजगच्चन्द्रमूरेवृहद्गच्छस्य त-
पागच्छ इत्याख्या नाम प्रादुरासीत्प्रकटीवभूत् । कस्मादिव । नेत्रादिव । यथा अत्रे-
स्तापसविशेषस्य नयनाद्विजराजस्य चन्द्रस्य लेखा भण्डनी प्रादुर्भूता । च पुनर्चम्पान्प्र-
भोर्मुसुलक्ष्म्या यतिश्रिया अदीपि अधिक दीप्यते न्य । कन्वादि । नयनसामा-
दिव । यथा मधुमयाद्रानोर्भास्करस्य भासा प्रभया दीप्यते ॥ इति श्रीजगच्चन्द्रमूरि ॥
इति वृहद्गच्छस्य तपागच्छ इति पष्ठ नाम सजातम् ॥

देवेन्द्रकर्णाभरणीभवद्विर्यशोभिरुद्रासितविष्टपेन ।

देवेन्द्रदेवेन वभेऽस्य पट्टे विष्णोर्यथा वक्षसि कोन्मुभेन ॥ ११२ ॥

अस्य श्रीजगच्चन्द्रमूरे पट्टे देवेन्द्र इति नाम यस्य तादृगेन देवेन भट्टारकेण । 'पादा
भट्टारको देव प्रथोज्याः पूज्यनामतः' इति हंसावचनात् । वभे शुभे । किंभूतेन ।
देवेन्द्राणां सुरसार्वभामाना कर्णयो, ध्रुवणयोराभरणीभवद्विभूषणं सपद्यमानं क-
र्णपूरायमाणैः गीतगोष्ठीषु तुम्बुरुप्रमुखमुरगन्धर्वगणजेगीयमानयद्रुणध्रुवणकतानाः सु-
रेन्द्राः संजायन्ते इत्यर्थः । यशोभिः कृत्वा उद्गातिन शोभा नीन विष्टप विश्व येन ।
केनेव । कांस्तुभेनेव । यथेत्युपमाने । इवार्थं वा । यथा विष्णोर्नारायणस्य वक्षसि हृदये
कौस्तुभेन समुद्रोत्पन्नरत्नविशेषेण उद्गास्यते ॥ इति श्रीदेवेन्द्रमूरि ॥

निजाङ्गनोद्रीतयदीयकीर्तिं शुश्रूपुरक्षिस्त्र(श्र)वसामृमुक्षा ।

चक्षुःसहस्रे रसिकः किमाधात्पट्टे स तस्याजनि धर्मवोपः ॥ ११३ ॥

तस्य देवेन्द्रमूरे पट्टे स मन्त्रादिशक्तिमान् मुनीनां विब्रह्मतो प्रतिद्वः धर्मवोपसूरि-
रजनि जातः । यस्य निजस्य शेषनागात्मनः अङ्गनाभिः कामिनीभिः धर्मगीतगोष्ठ्यामु-
त्प्राबल्येन हर्षोत्कृष्टतया वा गीता गानविषय नीता यदीया श्रीधर्मवोपसवन्धिनी
कीर्तिं शुश्रूषु श्रोतुमिच्छु रसिकः जगदद्वैतगुणगणप्रगुणयद्गीतगानाकर्णनो ल सन्
अक्षिणी नेत्रे एव स(ध्र)वमी कर्णां येषां तेषामक्षिध्रवसा नागानामृमुक्षा इन्द्र । नागानां
हि चक्षुष्येव कर्णाः, न तु पृथक् ध्रुवणेन्द्रियभाजः । यत 'अश्रोत्रा फणितस्तदेव रु-
चिर नो चेदहिस्वामिना' इति खण्डप्रशस्ती । उत्प्रेक्ष्यते—नागेन्द्र चक्षुःसहस्रे नयन-
विंशतिशती(१) आधाचकार दधार वा । 'शेषो नागाधिपोऽनन्तो द्विसहस्राक्ष आलुक्
इति हैम्याम् । भोगिनो हि नयनं पश्यन्ति शृण्वन्ति च यन । 'अदस्तदाकर्णं फ-
लाढ्यजीवित दशोर्द्वय नस्तद्वीक्षि चाफलम्' इति नैपये ॥

मिथ्यामतोत्सर्पणवद्धकक्षं प्रेक्ष्य क्षितौ जीर्णकपर्दिनं यः ।

प्रबोध्य वाचा जितराजविम्बाधिष्ठायकं पूर्वमिव व्यधत् ॥ ११४ ॥

यः श्रीधर्मवोपसूरिः जावडिनिर्मित श्रीशुज्जयोद्धारसमये वज्रस्वामिमाहात्म्यावली-
नकपर्दियक्षेण त्याजितशत्रुंजय जीर्णकपर्दिनराज गोमुखापरपर्याय वाचा स्वमुरया गिरा

प्रतिबोध्य सम्यक्त्वधारिणं विधाय जिनराजस्य तीर्थकृतो विम्वस्य प्रतिमाया अधिष्ठायकं व्यधत्त चकार । कमिव । पूर्वमेव । यथा पूर्वं विमलाचले ऋषभमूर्तेरधिष्ठायकोऽभूत्तथैव तत्राप्यकृत । किं कृत्वा । प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । अर्थात्तं कपर्दिनम् । किंभूतम् । मिथ्यामतस्य विमलाद्रेर्निष्कासनान्यकपर्दिस्थापनेर्ध्वारोषेण मिथ्यात्वस्योत्सर्पणे वृद्धिविधाने वद्धा कक्षा-
हीकारो येन । कस्याम् । क्षितौ देवकपत्तनादिभूमौ ॥

शिष्यार्थनानिर्मितसंस्तवस्यानुभावतो देवकपत्तनेऽब्धिः ।

भूपस्य शुश्रूषुरिवास्य रत्नं तरङ्गहसैरुपदीचकार ॥ ११५ ॥

कातुकान्मणिदर्शनेनोत्कण्ठया वा निजशिष्याणामर्थनया याचनया आग्रहेण वा निर्मितो रचितोऽर्थान्मन्त्रमयः संस्तवः स्तोत्र तस्यानुभावतः प्रभावात् देवकपत्तनसमीपसमुद्रः अस्य श्रीधर्मबोधसूरेस्तरङ्गाः कल्लोला एव हस्तास्तै रत्न मणिमुपदीचकार ङौकयामास । तेषां च स निप्रेन्यवेनाग्रहणाभावादम्बुधिः स्वतरङ्गहस्तोपरि रत्नं दर्शयामासेत्यर्थः । कस्येव । भूपस्येव । यथा शुश्रूषुः सेवां कर्तुमिच्छुः पुमान् राजो रत्नमुपदीकुरुते ॥

विद्यापुरे योऽखिलशाकिनीनामुपद्रवं द्रावयति स सूरिः ।

श्रीहेमचन्द्रो भृगुकच्छसंज्ञे पुरे यथा दुर्धरयोगिनीनाम् ॥ ११६ ॥

यः श्रीधर्मबोधसूरिः प्राक् साधुजनसंतापकारिकाणां स्वागमने पट्टकादिमण्डनं मांस-
लोहकटकीभूतपायसवटकविहारण च गुरुशयनपट्टिकोट्याटनचक्षुरानयनमित्याद्युपद्रववि-
धायिकानां श्रीविकानामधारिकाणामखिलानां सर्वासां शाकिनीनां सिद्धसीकोत्तरिकाणा-
मुपसर्गमुपद्रव द्रावयति स्म । चच्च(त्त्व)रे गमनानन्तरं गुरुभिरुच्छायाभिमन्त्रितचतु सूचीनां
पट्टिकाचतुःपादोपरिलेपणेन स्तम्भितानां विभातप्रायविभावर्था विवस्त्रानां तासां बहु-
विलपनाननाङ्गुलीलेपणनृपतिमृतिभीतिनिवेदनब्रह्मादिसप्तवागवन्धप्रदानगरजनविज्ञह्य-
चधारणालयान्तःपट्टिकानयनपूर्वक निवारितान् साधुजनान् निरुपद्रवांश्चक्रे । क इव । श्रीहे-
मचन्द्र इव । यथा श्रीहेमाचार्यः भृगुकच्छ इति सजा नाम यस्य तादृजे पुरे खनिर्मापित-
श्रीमुनिसुव्रतस्वामिप्रासादे प्रह्लादाद्रगवत्पूजां प्रणीय साय चैत्याकाशभूमौ नृत्न कुर्वतस्त-
दवसरे कुत्रचित् प्रयान्तीनां दुर्धराणामुत्कटानां दुष्टानां चतुःषष्टितानां योगिनीना-
मव्यन्तरीविगेषाणां दोषे सजाते सति निश्चेष्टकाष्टीभूताभ्रमन्त्रिणो ज्ञानवृत्तान्तःपवन-
साधनया गगनमार्गेण क्षणेनागतः श्रीहेमचन्द्रसूरिः समेत्य सार्धं समेतयगोभद्रगणिता
सिन्धुदेवीप्रासादे गत्वा हक्कादानात्सिन्धुदेवतया भाषणकृते जिह्वाकर्षणादतिरोषजुषा ग-
णिनो दूष(त्त्व)लमध्ये कर्केरोपरिमुशलप्रहारप्रदानान्नाहि ज्ञाहीति सिन्धुदेवीशरणीभूताभि-
स्तामिः सम सिन्धुदेवी सयशोभद्रश्रीहेमचन्द्रसूरिं साजुनयं पदयोः प्रणनाम । तद्वागवन्ध-
कपूर्वक सर्वदेवानामुपद्रव विद्रावितवान् आभ्रसट च सबीकृतवान् ॥

यो योगिनं पुष्पकरण्डनीस्थं दुश्चेष्टितैर्भापनवद्धकक्षम् ।

पादावनम्रं विदधेऽन्तिमोऽर्हन्निवास्त्रिकग्रामिकशूलपाणिम् ॥ ११७ ॥

य. श्रीधर्मघोषसूरिः पुष्पकरण्डिन्यामुज्जयिन्याम् । 'उज्जयिनी' स्याद्विभालवन्ती पुष्पकरण्डिनी' इति हैम्याम् । तिष्ठतीति पुष्पकरण्डिनीस्थस्त कमपि सिद्धचेदकपेट-
कमन एव दुष्टचेष्टितैर्भयकरप्रकारै साधूना भापने भयोत्पादने बद्धकक्ष सजीभूत कोऽपि साधुस्त प्रतिकर्तुं न शक्नोति अनएव तद्भयकरणप्रकारमाह—प्राक् साधुविहारनिषेधक गुवांगमने च गोचरीगतसाधूना प्रक्षे स्थास्यथ । गुरुशिक्षितैस्तैरुक्तम् । स्थिता स्म । ततो महत्कुहालतुल्यदन्तानदर्शययोगी । साधवः कपोनिका दर्शयित्वा गुरुपाश्वरे गता । तत उपाश्रयेऽपि अतिभयकरप्रचुरोन्दरविडालकुक्कुरभृगालश्रापदृश्विकमुजगादिदर्श-
नादिना गुरुमपि भापनोद्यत प्रभुणा च जैनमन्त्रस्मरणानुभावेन पुरजननृपतन्त्रिध्यसमक्ष मन्त्राधिप्रायकेन बद्धा पुरप्रासादशिखरसघट्टनास्फालनपूर्वक वनघृध्यमाणप्रवहच्छो-
णितशरीर शिष्या अहं भ्रिये भ्रिये कोऽपि मामवत्विति पुनः पुनर्दानभापिण वेदनया मूत्कृत्वाण गगनेनोपाश्रये नीत योगिन पदावनम्र स्वचरणयोनंमनशील विदधे कृतवान् ।
५. इव । अर्हन्निव । यथा अन्तिमश्चरमश्चतुर्विंशतितमोऽहं जिनः श्रीमन्महावीर-
देव' अस्थिकग्रामस्थायुकभूतपाणिनामान यक्ष स्वचरणसेवापरायण चक्रे । सोऽपि किभूतः । दुष्टैर्जोषप्रणाशनकरैश्चेष्टितैरुपसर्गैर्मगवतो भापनोद्यतम् (?) ॥

यस्योपदेशान्नृपमन्त्रिपृथ्वीधरश्चतुर्भिः सहितामशीतिम् ।

ज्ञातीरिवोद्धर्तुमिदमिताः स्या व्यधापयतीर्थकृतां विहारान् ॥ ११८ ॥

यस्य श्रीधर्मघोषसूरैरुपदेशाद्वाचा नृपस्य मालवमण्डलपतिमण्डल पाचलस्थपातिसा-
हेमन्त्री प्रधानः पृथ्वीधरः लोकोक्त्वा च पेधडदे इति नामा चतुर्भिः सहिता युतामशी-
तिमेतावता चतुरशीतिं तीर्थकृता श्रीजिनानां विहारान् प्रासादान् व्यधापयत्कारिणवान् ।
उत्प्रेक्ष्यते—इदमिताः प्रासादसख्याश्चतुर्विंशतिप्रमाणाः स्याः स्वकीयाः वणिक्सबन्धिनी-
श्चतुरशीतिज्ञातीरुद्धर्तुं ससारात्रिस्तारयितुमिव । तथा तस्योपदेशाच्च श्रीशत्रुजयगिरि-
नारिसंघपतीमवन् रैवतगिरौ च इदमस्माक तीर्थमिदमस्माक तीर्थमिति मिथो दिग्मन्वरे
सह विवादे 'य इन्द्रमाला परिधत्ते तस्येद तीर्थम्' इति संघवृद्धैः प्रोक्ते सुवर्णसिद्ध्या-
न्नायेन स्वकृतसुवर्णषट्पञ्चाशद्वटीभिः इन्द्रमाला परिहितवान्, तथा शत्रुजयोजयन्तमूल-
प्रासादशिखरदण्डयोरेकसौवर्णध्वजाधिरोपणादिना चाष्टौ घटीर्व्ययितवाश्चेति शेषः ॥

दंशादहेर्ग्राहितकाष्ठमारविषौषधीसज्जतनुर्निशान्ते ।

महात्मवद्यो विकृतीर्विहाय वृत्ति व्यधादेव युगंधरीभिः ॥ ११९ ॥

यो धर्मघोषसूरिः युगधरीभिरेव वृत्तिमाहारं व्यधात् । अन्यधान्यप्रत्याख्यान चकारे-
त्यर्थः । किं कृत्वा । घृतादिकाः पङ्क्तिर्विहाय स्ववत्त्वा विमुच्य । किंवत् । महात्म-
वत् । यथा महात्मा सुजनोविकृतीः परद्रोहादिप्रकारान् पिशुनता वा विजहाति । किं-
भूतः । अहेर्मुजङ्गमस्य दंशाद्भक्षणान् निशान्ते राज्यवसाने प्रभाते ग्राहिता आद्यपाश्वर्यं
समानायिता या काष्ठमाराद्विषस्यौषधी बली विषापहारिणी लता तथा सजा निर्विषा तनुः

शरीरं चत्स । अत्राय संप्रदायः—कदाचिन्नक्तं दुष्टसर्पस्य दशाद्विषवेगोद्भवन्मूर्छया घूर्णित गुरुमालोक्य कमपि तदुपायमजानन्त किर्तव्यतामूर्धं संधं विज्ञाय प्रभुः संधं प्रत्याचक्ष्य—‘प्रातर्या प्रथमं काष्ठभारिका समेति तन्मध्यादमुकाभिज्ञानेन विषापहारिणीर्मापधीं गृहीत्वा शृङ्गा च मृदुको(महंशे) देया सज्जो भविष्यामि’ इति गुरुगिरमाकर्ण्य हृष्टेन सधेन तथाकृते सज्जीभूतः प्रभुस्तदादिषद्विकृतीः प्रत्याख्याय युगधर्यैव केवलमाहारमकरोदिति ॥ इति धर्मघोषसूरेः ॥

यस्माद्दिदीपे चरणस्य लक्ष्मीज्योत्स्नेव चान्द्री शरदोऽनुषङ्गात् ।

सोमप्रभाख्यो जनदृक्चकोरीसोमप्रभः सूरिरभूत्यदेऽस्य ॥ १२० ॥

अस्य धर्मघोषसूरेः पदे सोमप्रभ इत्याख्या नाम यस्य तादृशः सूरिरभूत् । किंभूतः । जनानां लोकानां दृशो दृष्टयः ता एव चकोर्यो ज्योत्स्नाप्रियप्रियास्तासां प्रह्लादकत्वेन सोमस्य चन्द्रस्य प्रभेव चन्द्रिकेव यः । यस्मात्सूरेश्वरणस्य चारित्रस्य लक्ष्मीर्दिदीपे अतीव शोभितवती । केव । ज्योत्स्नेव । यथा शरदो मेघास्यस्यानुषङ्गादाश्चेपात्सगमाद्यन्द्रेत्येव चान्द्री कौमुदी दीप्यते ॥ इति श्रीसोमप्रभसूरिः ॥

तेनापि सोमतिलकाभिधसूरिरात्म-

पट्टे न्यवेशि वशिलक्ष्मिलसल्ललामम् ।

वादेपु येन परवादिकदम्बकस्या-

नध्यायता प्रतिपदेव मुखे न्यवासि ॥ १२१ ॥

अपि पुनस्तेन श्रीसोमप्रभसूरिणा आत्मपट्टे स्वपदे सोमतिलक इत्यभिधा नाम यस्य तादृशः सूरिराचार्यः न्यवेशि स्थापितः । ‘न्यवेशि रत्नत्रितये जिनेन यः’ इति नैपधे । किंभूतः । यशिना जिनात्मना श्रमणानां वा लक्ष्मीस्तस्या लक्ष्मीप्यमान ललाम तिलकम् । ललामशब्दो नकारान्तोऽकारान्तोऽप्यस्ति । येन सोमतिलकसूरिणा वादेपु पारे नैरायिकराद्य पारे जनाभारता परपक्षीयास्त एव वादिनो वादं कर्तुमुद्यतास्तार्किका वा तेषां कदम्बकस्य वृन्दस्य मुखेऽनध्यायता तूष्णीकता मानमेव न्यवासि वासिता । कनेत्र । प्रतिपदेव । यथा प्रतिपत्तिधिना छात्राणां मुखेऽनध्यायता अध्ययनाभावो मुखे वारयते । ‘प्रतिपत्पठनाशिनी’ इत्युक्तं ॥ इति सोमतिलकसूरिः ॥

संस्थापितो निजपदे गुरुणाथ तेन

श्रीदेवमुन्दरगुरुः सुरमुन्दरश्रीः ।

अहोमुखेन तिमिरेण तमस्त्रिनीच

येन व्यपाम्यत ममं मदनन माया ॥ १२२ ॥

अधानन्तरं तेन प्रभुणा श्रीमोत्तिलकसूरिन्ध्रेण निजम्यात्मन पदे पट्टे श्रीदेवमुन्दरगुरुं मय्यागिनः । किंभूतः । देववन्द्यं देवमुन्दरा जनमनोहरा श्रीः शरीरशोभा

यस्य । येन श्रीदेवसुन्दरगुरुणा मठेन(दनेन) मुन्मोहसंभेदेन गवेण वा । अथ वा जाता-
वेकवचनम् । अष्टभिर्मंदैः सम माया शठता दम्भचारिता वा व्याप्यत निरस्ता । केनेव ।
अहोमुखेनेव यथा प्रभातेन तिमिरेणान्वकारेण सार्वं तमस्विनी रात्रिव्यपास्यते । अहो-
मुखेनेत्यत्रालुक्समासः, पृथक् पदद्वयी वा ॥ इति श्रीदेवसुन्दरसूरी ॥

धूकैरर्कमिव द्विषद्भिरुदये हन्तुं परैः प्रेषितं

कंचिच्चन्द्ररुचा प्रमादविमुख स्तोपेऽपि दृष्ट्वा प्रमुम् ।

क्षाम्यन्तं गदिताखिलव्यतिकरं संबोध्य योऽदीक्ष्य-

त्स श्रीमानथ सोमसुन्दरगुरुर्भजे तदीयं पदम् ॥ १२३ ॥

अथानन्तरं स प्रसिद्धमहिमा श्रीमान् जगति संयमसंवेगादिगुणैः कृत्वा शोभावान्
सोमसुन्दरनामा गुरुस्तदीय देवसुन्दरसूरिसंबन्धि पद भेजे श्रितवान् । स क । यः
श्रीसोमसुन्दरसूरीः कचिदनिर्दिष्टनामान घातुक घातकारिण पुमांस संबोध्य प्रतिवो-
धयित्वादीक्षयत् संघस्यादेशपूर्वकं तत्समक्षं च प्रात्राजयत् । कचित् किंभूतम् । उ-
दये उद्गमनसमये अर्कं सूर्यं धूकैः कौशिकैरिव उदये सूरिमाहात्म्यदर्शनचमत्कृतचेतो-
भिर्जगज्जनैः प्रतिपदं प्रणीतातिश्रद्धाकर्णनव्यतिकरे द्विषद्भिः वरायमाणैः परैः परप-
क्षीयैर्दुर्वादिभिर्वा हन्तुं गुरुं व्यापादयितुं प्रेषितं प्रहितम् । पुनः किं कुर्वन्तम् । च-
न्द्रोदये चन्द्रे गगनमण्डलमवगाहमाने सति जालान्तरागतसान्द्रचन्द्रिकया स्तोपे निद्रा-
वस्थायामपि प्रमादादानवधानताया विमुखम् । प्रमादरहितमित्यर्थः । रजोहरणेन सस्ता-
रकं स्वस्य पार्श्वं च पृष्ठं च प्रमाज्यं पार्श्वं परावर्तयन्तं दृष्ट्वा दृग्गोचरीकृत्य 'अहो अमी
निद्रायामपि क्षुद्रजन्तुजातरक्षाकारिणो दृश्यन्ते, तत्कथमेते कृपापीयूषपारावाराः प-
रेभ्यो दृश्यन्तो भविष्यन्ति । ततो महापातकिभिरेतद्दुष्कर्मकारणार्थं प्रेषितेन मया
परलोके शुभोदकंकाङ्क्षिणा सर्वथाप्येते महानुभावा न घात्या, प्रत्युत रक्षणीया, आ-
त्मनोऽप्यैहिकलौकिकपारलौकिकशिवाय शरणमाश्रयणीयाश्च' इति वितर्कपूर्वकं गुरुं
जागरयित्वा मनोजनितमपि स्थापराध पादयोर्लेगित्वा क्षाम्यन्तं गर्हन्तं च । अत एव
किंभूतम् । गदितः कथितः स्वस्यात्मनोऽखिलः समस्तोऽपि व्यतिकरः परप्रेषणादिकः
व्यापारः समयो वा येन ॥ इति श्रीसोमसुन्दरसूरी ॥

पट्टश्रियास्य मुनिसुन्दरसूरिशक्रे

संप्राप्तया कुवलयप्रतिबोधदक्षे ।

कान्तेव पद्मसुहृदः शरदिन्दुबिम्बे

प्रीतिः परा व्यरचि लोचनयोजनानाम् ॥ १२४ ॥

श्रीमुनिसुन्दरनाम्नि सूरिशक्रे संप्राप्तया समागतया अस्य श्रीसोमसुन्दरसूरैः पट्ट-
श्रिया जनानां भविकलोकानां लोचनयोनैत्रयोः परा प्रकृष्टा प्रीतिः प्रमोदो व्यरचि ।

कस्मिन्निव । शरदिन्दुविम्ब इव । यथा शरदः शरत्कालसंवन्धिनि चन्द्रमण्डले समेतया पद्मसुहृदः सूर्यस्य कान्त्या दीप्त्या जनदृशां परा प्रीतिर्विरच्यते । 'पुषोष दृद्धि हरिदश्वदीपितेरसुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः' इति रघुवंशे । हरिदश्वो भास्वास्तस्य दीपितेः कान्तेरसुप्रवेशात्सक्रमणाल्लघुचन्द्रो द्वितीयां प्रारभ्य वर्धते—इति तद्वृत्तिः । क्रिभूते मुनिमुन्दरमूरौन्दे चन्द्रविम्बे च । कुवलयं भूमण्डलमुत्तलं च तस्य प्रतिबोधे बोधिबीजदेशविरतिसर्वविरतिप्रमुखप्रदाने विकाशने च दक्षे चतुरे ॥

योगिनीजनितमार्युपप्लवं येन शान्तिकरसंस्तवादिह ।

वर्षणादिव तपर्तुतस्यो नीरवाहनवहेन जग्निरे ॥ १२५ ॥

येन श्रीमुनिमुन्दरसूरिणा इह शिवपुर्या भूमीमण्डले दुष्टयोगिनीभिर्दुराशयव्यन्तरी-डेवीविशेषाभिर्जनिता उत्पादिता मारेर्जनमरकस्योपप्लवा उपप्लवाः 'शान्तिकरं शान्तिजिगम्' इत्यादि शान्तिकरनात्रः संस्तवात्सोत्रात्सुनिप्रभावाज्जग्निरे निहता निवारिताः । केनेव । नीरवाहेनेव । यथा मेघेन वर्षणाजलदृष्टिविधानात्तपतोऽप्रांभसमयस्य तस्य-न्वापा निवन्त्यन्ते ॥

चाल्येऽपि रश्मीन्सरसीजवन्धुरिवावधानानि वहन्सहस्रम् ।

अष्टोत्तरं वर्तुलिकानिनादगतं स्म वेवेक्ति धियां निधिर्यः ॥ १२६ ॥

यो मुनिमुन्दरमूरिचान्येऽपि शैशवे ध्रुवकृत्वेऽपि अष्टाभिरधिकं वर्तुलिकानां कञ्चोलिकानां 'वाटका कञ्चोली' इति प्रनिद्राना निनादानां शब्दानां शतं क्वचित्सहस्रमपि वेवेक्ति पृथक् पृथक् कृत्वा कथयति न्म । पत्तनसमागतैरभुक्तदेशोपेतपण्डितद्विजं पत्रावलम्बनं विधाय प्रतिपत्तनपण्डितस्थानं जलभृतकुण्डलकं तृणपूलकं च स्वशिष्य-भोजयन्त तन्निष्ठप्यनिद्वष्टिनपूर्वकं मुनिमुन्दरशिष्युना राजमभायां 'स्वेन सार्यं समाग-नचतुरशीतिर्वा(?)पथशालासत्काचार्यैर्वाडे जायमाने पण्मास्यन्ते राजकथनपूर्वं स्वाह-ष्टाष्टोत्तरशतवर्तुलिकानां पृथक् पृथक् गच्छन् कथयित्वा तं विजिग्ये । पदप्रणम्राचके चेति भावः । किंभूतः । विद्या विशिष्टबुद्धीनां निधिर्निधानम् । किं कुर्वन् । महत्त्वं दशशतीमवधानानि बहुप्रकारधारणाविशेषान् वहन् विप्रत् । क इव । सरसीरुहवन्धुरिव । यथा भास्वान् चाल्येऽपि रश्मीन् सहस्रं रश्मीन् वहते धारयति ॥

अलम्भि यान्यां दिशि येन काली सरस्वतीदं विरुदं बुधेभ्यः ।

रेवरुदीच्यामिव तत्र तेजोऽतिरिच्यते यत्पुनरत्र चित्रम् ॥ १२७ ॥

येन भीमुन्दरसूरिणा यान्या दक्षिणस्यां दिशि अयं काली सरस्वती इदमेतद्विरुदं नाम विजयोऽलम्भि प्राप्तम् । केभ्यः । बुधेभ्यः दक्षिणाल्पपण्डितेभ्यः । पुनर्वदु[दी]च्यामुत्तरस्यां दिशि रेवेर्भानोरिव तत्र दक्षिणस्यां दिश्यपि अत्य सूरस्तेजः प्रतापः । 'एत-न्योत्तरमय नः समजनि त्वत्तेजसां लहने नाहसैरपि पट्टराद्विभिरभिञ्जकीभवन्मातु-मान्' इति नैपथे । तेजसां प्रतापानां लहनेऽनिक्रमणे—इति तद्वृत्तिः । अनिरिच्यते

अनिशायी भवति । तदत्र जगति महच्चित्रमम्याक जायते । सूर्यस्य दक्षिणस्यां तु तेजो-
हानिरुत्तरस्यां तु तेजोऽद्भिः । एतद्बुरोस्तु दक्षिणस्यामपि प्रतापः केनापि सोढुं न श-
क्यत इत्याश्चर्यम् ॥ इति श्रीसुनिमुन्दरसूरिः ॥

सूरेस्ततोऽजायत रत्नशेखरः श्रीपुण्डरीको वृषभध्वजादिव ।

वाग्मीति नाम्ना द्विजपुङ्गवेन न्यगादि यो बालसरस्वतीति ॥ १२८ ॥

ततस्तस्मात् श्रीसुनिमुन्दरसूरीन्द्रात् रत्नशेखर इति नामा सूरिरजायत । क इव ।
यथा भरतचक्रवर्तिप्रथमसुतः-धिया गणभृङ्गस्या कलितः पुण्डरीकनामा श्रीवृषभध्व-
जात् वृषभलम्बुष्ठनान् । ध्वजधिदे पताकाया शिघ्रे पूर्वदिशो गृहे । खट्वाङ्गे शोण्डिके
माने' इत्यनेकार्थतिलके । आदिदेवाजने । य. श्रीरत्नशेखरसूरिः स्थम्भतीर्थे वाग्मी-
नाम्ना द्विजपुङ्गवेन ब्राह्मणधेष्टेन अयं बालसरस्वती इति न्यगादि कथितः । तदादि
बालसरस्वतीति विरुदं दधार ॥ इति रत्नशेखरसूरिः ॥

लक्ष्मीसागरसूरिशीतमहसा लक्ष्मीरवापे ततो

दीपेनेव गुणोदयं कलयता ज्योतिर्वृहद्भानुतः ।

गायन्तीः सुरसुन्दरीगुणगणान्यस्याष्टदिवसङ्गिनी-

विज्ञायाष्ट विनिर्भमे किमु विधिः श्रोतुं श्रुतीरात्मनः ॥ १२९ ॥

ततः श्रीरत्नशेखरसूरे. सकाशात् लक्ष्मीसागर इति नाम्ना सूरिगीतमहमा आचार्येषु
भक्तिकालादकत्वेन चन्द्रेण लक्ष्मीः पट्यरीरवापे प्राप्ता । केनेव । दीपेनेव । यथा गृह-
मणिना वृहद्भानोर्वेदे. सकाशात् ज्योतिर्दीप्तिरवाप्यने । किं कुर्वता सूरिणा दीपेन च ।
गुणानां शमदममार्दवाजवगाम्भीर्यैर्वर्यादीना वृत्ते मूत्रमध्याधोदयमाविभावं च कल-
यता विभ्रता । यस्य शुरोर्गुणाना गणान् समूहान् अष्टसु पूर्वामियामीनैर्ऋतप्रतीची-
वायूदीचीशानीदिक्षु विदिक्षु च सप्तोऽस्त्वामामित्यष्टदिवसङ्गिनीगृदिक्षु सतिष्ठमानाः
सुरसुन्दरीर्देवादना गायन्ती कलकण्ठीकण्ठानुकरणप्रवणकुण्डकण्ठकुहुरग्रेहोदनापूर्व-
कमपूर्वगीतिमातन्वतीविज्ञाय ज्ञात्वा विधिर्ब्रह्मा तान् गुणान् श्रोतु सध्रवणगोचरीक-
र्तुम् । उत्प्रेक्ष्यते—आत्मनः स्वस्याष्टसंख्याका. श्रुती कर्णान्किमु निर्भमे कृतवानिव म्र-
ष्टिकर्तृकत्वात् । 'द्वहिणो विरब्धिर्द्विघणो विरञ्चः परमेष्वजोऽष्टध्रवणः स्वयम्' इति
हेम्याम् ॥ इति श्रीलक्ष्मीसागरसूरिः ॥

सुमतिसाधुरमूदय तत्पदे त्रिजगतीजननेत्रमुधाजनम् ।

समकुचत्रपथा हृदि यद्विरां मधुरिमाधरिता किमु गोस्तनी ॥ १३० ॥

अथानन्तर तस्य श्रीलक्ष्मीसागरसूरेः पदे सुमतिसाधुरिति नामा सूरिरमूद्रभूव ।
किंभूतः । त्रिजगत्याल्लोलोक्तस्य 'त्रिजगती पुनन्ती कविसेविता' इति सप्तगतीस्तो-
त्रकर्तृजिनप्रभसूरिकृत ऋषमनात्रः स्तोत्रे तथा जगतीशब्देन विश्रमप्युच्यते । यथा—

‘स्याल्लोको विष्टयं विश्वं भुवनं जगती जगत्’ इति हैम्याम् । तेन त्रित्वसंख्योपलक्षिता जगती भुवनं त्रिजगतीति समाख्यते । जना लोका अर्थात् सुरासुरोरगनरास्तेषां नै-
त्राणां सुधावनं नयनामेचनकरवेनामृतमयश्रोताञ्जनं यद्विरां यस्य वचनविलासानां
मधुरिम्ना माधुर्यानिशयेनाधरिता हीनाकृता तिरस्कृता सती गोस्वनी द्राक्षा हृदि
मनसि त्रपया लज्जोदयेन । उत्प्रेक्ष्यते—समकुचत्किमु संकोचं प्राप्तवतीव ॥ इति श्री-
सुमतिताम्रसूरिः ॥

शीलेन जम्बुगणनाथ इवात्र वज्र-

स्वामी परः किमथ वा महिमोदयेन ।

जज्ञे नवद्वयशतव्रतिसेव्यमाना

नाम्नाथ हेमविमलः प्रभुरस्य पट्टे ॥ १३१ ॥

अथानन्तरमस्य सुमतिताम्रसूरिः पट्टे नाम्ना अभिधानेन हेमविमलः गच्छाधिराजो
जज्ञे जातः । किभूतः । नवानां नवसह्यानां द्वयं नवद्वयमेतावताष्टादश तन्मितानि
शतानि नवद्वयशतानि । तानीव ते व्रतिनश्च साधवस्तः सेव्यमानो विल्यमुपास्यमानः ।
‘नवद्वयद्वीपदृश्यजयध्रियाम्’ इति नैपथे । अष्टादशशतश्रमणपरिवार इत्यर्थः । यः श्री-
हेमविमलसूरिः शीलेन दृढव्रतचर्येण कृत्वा अत्र जगति । उत्प्रेक्ष्यते—अपरोऽन्यः
किमु वत्तस्यामी जज्ञे ॥ इति हेमविमलसूरिः ॥

विभूपामद्वैतामलयदधानन्दविमले

व्रतीन्द्रे विद्राणाखिलकुट्टशि तत्पट्टकमला ।

वसन्ते वासन्तीनतिगिव पुनर्धर्मजयिनि

क्षितीन्द्रे राज्यश्रीरिव विजितविश्वप्रतिभटे ॥ १३२ ॥

अथानन्तरं तस्य श्रीहेमविमलसूरिः पट्टकमला पटलवर्णी, आनन्दविमलनाम्नि प्र-
तिना माधुनामिन्द्रे पुरन्दरे मूर्तिशक्ते न विश्वे द्वैतं सुमलमर्वाटपरं पम्पुनुल्यं यस्याः
सा तृता ताम् । अथानन्तरं नामित्यर्थः । विभूतां शोभानकल्पयन् दधार । किभूता । विद्राणाः
पलायिताः । ‘विद्राणां रमन्तवगन्’ इति नैपथे । अखिलाः समग्रा अपि कुट्टशः परपा-
क्षिभा, दुर्गमराजः परवादिनां वा यन्मान् । पुनः केव । वाग्यन्तीततिरिव । यथा
माधुमदे माधवो अतिमुक्तगी नाम लतापरिरनन्यां प्रियं विभर्ति । पुनः केव ।
राज्यधर्माय । धर्मगोपलक्षितः । अथ वा । धर्मेण कृत्वा जन्तोऽस्यास्तीति धर्मजयी
तस्येति क्षितीन्द्रे पुरन्दरे राज्यधर्मोपलक्षणीः शोभां घटे । किभूते वृषे । वि-
जिता, पराभूता विधे नये प्रतिभटा वरिणो येन ॥

त्यस्यद्वैतपदार्थिकाश्च कुट्टयः किपाकभूमीरुहा-

न्योन्यैर्धर्मिव पाणिजातमिन्दरी यो जन्मिभिः मिश्रये ।

येनात्मा शिथिलीभवन्मुनिपथादप्युद्धृतः सूरिणा

संसाराभ्युनिधेरिवोद्धतकुटुम्बादोत्रजव्याकुलात् ॥ १३३ ॥

यः श्रीआनन्दविमलसूरिः जन्मभिर्भविष्यत्क. शिथिले यिनः । किं कृत्वा । कुटुम्बः सौगतादीन् च पुनरशेषान् समस्तान् कुपक्षिकान् लुम्पाकप्रमुखान् त्यक्त्वा विमुञ्चयितः । कैरिव । रोलम्बैरिव । यथा भ्रमरैः किपाकनामानो महीरुहा महाकालपादपाः विषवृक्षास्तान्विहाय दूरेणापात्य पारिजानशिखरी मन्दारनामा द्रुमो वृक्षविशेषः कश्चित्सेव्यते । अथ वा कल्पवृक्षविशेषः । कल्पः, पारिजातः, मन्दारः, हरिचन्दनः, संतानः, एते पञ्चापि देवद्रुमाः । कल्पद्रुमेष्वपि विशेषः पारिजातः । यथा रघौ—‘कल्पद्रुमाणामिव पारिजातः’ इति । अपि पुनर्येन भगवता शिथिलीभवन् प्रमादपदवीं परिगच्छन् यो मुनीनां साधूनां पन्था मार्गस्तस्मादात्मा स्वजीव उद्धृतः । उत्प्रेष्यते—उद्धृता उत्कृष्टा ये कुटुम्बो दुर्वादिनः नैयायिकादयः परपक्षिका कुमनमतोद्बोधका वा त एव यादोत्रजा दुष्टजलचरनिकराः मकरादयस्तैर्ब्याकुलात्संकीर्णपरिपूर्णभूताद्रयन्त्रराट्वा संसारोऽनन्तधामवपरम्पराभ्रमणरूपः स एवापारत्नादभ्युधिः समुद्रस्तस्मादिवोद्धृतः पार प्रापितः ॥

शुद्धा क्रियामुद्धरतोऽस्य भाविनीमद्वत्प्रवृद्धिस्तमितीव शंसितुम् ।

स्वमेऽनुयुक्तेरनु कस्यचिज्जिन्ध्यातुर्द्वितीयेन्दुरदर्शयन्निजम् ॥ १३४ ॥

जिनस्य श्रीपार्श्वनाथस्य ध्यातुर्ध्यानकर्तुं । पार्श्वनाथमन्त्राराधकस्येत्यर्थः । कुमारगिरिसत्कस्य कस्यचित् श्राद्धस्यानुयुक्तेः प्रश्नादनु पश्चात्स्वप्ने स्वापजागरावस्थायामुपविष्टस्यैव प्रभोः पुरः किञ्चिन्निद्रानिमीलितनयनस्य द्वितीयेन्दुः उदयद्वितीयादिनचन्द्रः निजमात्मानमदर्शयन् दर्शयति स्म । उत्प्रेष्यते—इत्यमुना प्रकारेण शंसितुं कथयितुमिव । इति किम् । मद्ब्रथथाय विविधातोश्चत्वादनजननमस्करणमहोत्सवविधानपूर्वकमहमुदितो दिने दिने चन्द्रिकाकलादिभिर्मम वृद्धिर्भाविनी । तथा—शुद्धा निर्दोषा क्रियां यथावत्साधुमार्गांनुष्ठानमुद्धरतोऽनुतिष्ठतः । विशुद्धक्रियोद्धारं विदधत इत्यर्थः । अस्य श्रीआनन्दविमलसूरेः प्रकर्षेण शिष्यप्रगिष्यमाहात्म्यादिभिर्गृद्धिर्भवित्री भविष्यतीति । तथा—क्रियोद्धारविधित्सुना सूरिन्द्रेण कश्चित्सिद्धश्रीपार्श्वनाथमन्त्रः श्राद्धः प्रथमं पृष्ठस्तेन च ध्यानं विदधता किञ्चिन्निद्रामुद्रितनेत्रेणाभ्युदयमानं द्वितीयाचन्द्रदृष्ट्वा समेत्य प्रभुपुरः प्रोचे । यद्यूयं द्वितीयाचन्द्र इव दिने दिने वर्धमानाभ्युदयभाजो भविष्यथ, तच्चरितमेव क्रियोद्धारं कुरुत, विलम्बो नैव विधेयः । ततः श्रीआनन्दविमलसूरिणा श्रीहैमविमलसूरिणासनपूर्वं शुद्धक्रिया उद्धृता इति वादः ॥

जैनाचार्यश्रमणाद्यभावमणनाम्भःप्लाव्यमानात्मनां

जज्ञे द्वीप इव त्रतीशितुरिहोद्धारः क्रियाया नृणाम् ।

मृगारातिव्यालद्विग्दशवरव्यूहबहुलं

गिरिर्दुःसंचारे गहन इव सार्थः पथिजुषाम् ॥ १३७ ॥

यः श्रीसृगेन्दुरानन्दविमलमूरिसुधांशुः कलं पद्ममारककण्ठे जनिमत्ता प्राणिनामा-
ध्रयोऽभवद्बभूव । कलं किंभूते । तमगामज्ञानानां पापानां च न्योमः समुहस्तेन प्रायो
बहुलः । पुनः किंभूते । कुतयनानां दुर्वादिनां कुपयिष्याणां च गर्णः परिवारः दारुणतमे
अतिशयेन सुदृशा भयकारिणि । चे हि मृगनाः सन्तोऽनन्तमवयगम्परा वर्धयन्तीति
भीतिहेतवः । क इव । सार्थः इव । यथा सार्थः जनसमुदायः गिरं पर्यतम्य दुःत्वेन
सचरणं यत्र स दुःखेनोद्बुध्यितुं शक्ये तादृशं गहने कान्तारे रविज्जिरणाप्रवेशे शा-
खाप्रशाखाभिरेक्रीभूतविविधवृक्षलक्षप्रदेशे पन्यानं जुषन्ते सेवन्ते इति कृत्वा पथिजुषः
पान्यास्तेषामाश्रयो विश्रामस्थानं शरणं भवति । किंभूते गहने । मृगारातयः मिहा,
व्यालं भुजगा दुष्टा गजा वा, द्विरदाः पारे हस्तिनः, शवरा भिन्नाः, नेपां व्यूहः समूह-
बहुलं निर्भेगभूते । पुनः किंभूते । तमः न्योमप्रायेः अन्धकारभूते । पुनः किंभूते । कुत-
यनानां दृष्टिविरसपांणां गणदंशरुणतमे अतिर्भाषणं ॥

गभीरिम्णा पाथोनिधिरिव महिम्नापरमरु-

द्रिगिश्चेतोऽजन्मप्रतिमदतया वा गगनजित् ।

प्रसारं रश्मीनां सरस्तिरुहिणीनामिव पतिः

पवित्रीचक्रे यो विहृतिभिरशेषा अपि दिशः ॥ १३८ ॥

यो भगवान् गभीरिम्णा गाम्भीर्येण कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—पाथोनिधिः समुद्र इव वर्तते ।
पुनर्महिम्ना नाहात्म्येन कृत्वा महतो नावां महिमा । 'लोहितादेर्दिन् इमन्' इति सार-
स्वतसुत्रेण इमन्प्रत्ययः । उत्प्रेक्ष्यते—अपरोऽन्यो मरुतां देवानां गिरिः पर्वतः ।
अन्यो मेरुरिव । वा पुनरुत्प्रेक्ष्यते—चेतसि जन्मोत्पत्तिर्यस्य स त्वरस्तम्य प्रतिमदतया
शत्रुत्वेन गगनजिद्बुद्ध इव । 'बुद्धन्तु मुगतो धर्ममारलोक्लजिद्धर्मराजो विज्ञानमा-
तृकः' इति ईश्याम । समुद्र इव गम्भीरः मेरुरिव महिमावाप्तः । बुद्ध इव कामजेत-
त्यर्थः । तथा यो गुरर्विहृतिभिः स्वविहारं कृत्वा अशेषाः समस्ता अपि चतस्रः पक्षा-
पश्चिमादक्षिणोत्तरालक्षणा दिशः पवित्रीचक्रे पावनोद्भूतवान् । क इव । पतिरिव ।
यथा सरस्तिरुहिणीनां पश्चिमीनां पतिर्मर्ता सूर्यः रश्मीनां स्वकिरणानां प्रसारं विस्तारणं
कृत्वा सर्वांशाः पुनाति पवित्रयति ॥

यो दक्षिणावर्त इव स्रवन्तीपानिप्लवे कन्मुकदम्बकेन ।

वाचंयमानां निवहेन पृथ्वीपीठे परीतो विजहार सूरि ॥ १३९ ॥

यः श्रीज्ञानन्दविमलमूरिः वाचंयमानां सुनीनां निवहेन वृन्देन परीतः परिश्रुतः
सन् पृथ्वीपीठे भूमण्डले विजहार विहारं कृतवान् । क इव । दक्षिणावर्त इव दक्षिणे

पार्श्वे आवर्तः कुण्डलनालक्षणो यस्य तादृशः यङ्कः कम्बूनां वामावर्तवतां शङ्खानां कदम्बेन गणेन परिवृतः खवन्तीनां नदीनां पत्युर्मैतुः समुद्रस्य पयःप्लवे नीरपूरे विहरति विचरति ॥

भागीरथीव यद्वाह्नी पुनीते भुवनत्रयम् ।

परं विशेषः कोऽप्यस्या निम्नगा न कदाचन ॥ १४० ॥

यद्वाह्नी यस्य वाणी भुवनत्रय त्रैलोक्य पुनीते त्रिजगज्जनान् पवित्रीकुरुते । केव । भागीरथीव । यथा गङ्गा त्रिभिर्निजैः प्रवाहैः त्रिस्रोतस्त्वेन त्रिभुवनं स्वर्गपातालभूमीत्रयं पवित्रयति । यथा—‘विबुधानन्दमन्दिरं वन्दे रसान्तरग्रौढम्’ इति चम्पूकथायाम् । विबुधानां देवानामानन्दमन्दिरं प्रमोदनमित्यर्थात्स्वर्गमार्गप्रवृत्तम् । ‘नदस्याकाशगङ्गायाः स्रोतस्युद्गमदिग्गजैः’ इत्यपि रचौ । तथा रसाया पृथिव्याम्, तथा अन्तरे स्वप्ने अर्थात्पाताले प्रकपेण ऊढम्—इति चम्पूवृत्तिः । एतद्विशेषणेन त्रैलोक्येऽपि त्रिभिः प्रवाहैर्गङ्गा प्रवहतीति कविसमयः । परमस्य ब्राह्म्या कोऽप्यद्भुतवैभवः अस्या विशेषोऽस्ति यत्कदाचन कस्मिन्नपि काले निम्नगा निम्नं नीचैरवय गच्छतीति तादृशी न, गङ्गा तु निम्नगा । अथ च यस्य ब्राह्मी सरस्वती सरित गङ्गेव त्रिभुवनं पुनीते । परं केवलमस्याः कोऽप्यार्थ्यकारी विशेषः । यद्गङ्गा त्रिभिः स्रोतोभिः त्रिभुवनम् । इयं तु एकेन स्रोतसा वचोनिरन्तर्येऽपि स्रोतःशब्दः—इति टिप्पणके । पवित्रयति निम्नगापि नेत्यर्थध्वनिः ॥ -

ये कर्णाभरणीवभूवुरनिशं विश्वत्रयीजन्मिनां

सान्द्रोन्निद्रितचन्द्रिका इव शुचीचक्रुःखिलोकीमपि ।

यान्संस्तोतुमिवामवद्भुजगरादजिह्वासहस्रद्वय-

स्तेषां सूरिपुरंदरः स समभूदेको गुणानां निधिः ॥ १४१ ॥

स विशुद्धक्रियोद्धारकारकत्वेन जगद्विख्यातः सूरिपुरंदरः श्रीआनन्दविमलसूरीन्द्रः तेषां विश्वाह्लादविधायिना पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टानां वा गुणानामेकोऽद्वितीयत्वेन तिथिर्निधानं समभूत् सम्यक् जातः । ते के । ये गुणा अनिशं निरन्तरं विश्वत्रयीजन्मिनां त्रैलोक्योत्पत्तिभाजा मुरासुरनगणां कर्णाभरणीवभूतः कर्णपूरतां प्रापुः । त्रैलोक्यलोकाः सोऽकण्ठमहर्निशमाकर्णयन्ति स्मेत्यर्थः । पुनर्ये गुणाखिलोर्का जगन्नयीमपि शुचीचक्रुः धवलयन्ति स्म । का इव । सान्द्रा नीरन्त्रा बहला उन्निद्रिताः दिवस्पृथिव्योर्विस्तृताः चन्द्रिकाश्चन्द्रज्योत्स्ना इव । यथा चन्द्रिका भुवनं श्वेतयति । पुनर्यान् गुणान्संस्तोतु त्रुतिगोचरीकर्तुं भुजगराद् शेषनागेन्द्रः जिह्वानां रसजानां सहस्रयोर्दशश्लोर्द्वय युगलं विंशतिशती यस्य तादृश आसीत् ॥

अश्रोत्रैः श्रोतुकामैर्भुजगपरिवृद्धैर्यज्जगद्गीतकीर्तिं

शब्दाधिष्ठानसृष्ट्यै शतदलनिलयो याचितस्तान् चिकीर्षुः ।

न्याय्या नासौ मयातिक्रमितुमिह जगत्सर्गभङ्गीव्यवस्था

शक्तिं शब्दं ग्रहीतुं किमिति स कृतवानेव तद्दृष्टिसर्गे ॥ १४२ ॥

स जगत्सृष्टिनिर्माणकर्मकर्मठत्वेन प्रसिद्धः जनानि शतसंख्याकानि दलानि पद्मानि यत्र तादृश 'परं शतसहस्राभ्यां पत्र राजीवपुष्करे' इति हैमीवचनान् कमल निलयं गृहं यस्य । 'ताम्यस्तामरसान्तरालवमतिदेव स्वयभूरभूत' इति खण्डप्रशस्तौ । ब्रह्मा तद्दृष्टिसर्गे तेषां नागेन्द्राणां दृष्टीनां लोचनानां सर्गं सृष्ट्या निर्माण एव । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः किमु शब्दं ग्रहीतुं श्रोतुमित्यर्थः । शक्तिं सामर्थ्यं कृतवानिव । दृक्काः कृता इत्यर्थः । इति किम् । यदिह जगति अस्मां मत्कृता जगतो विश्वस्य सर्गस्य छटेर्भङ्गी रचना तस्या व्यवस्था स्थापना परिपाटी वा मयैव ब्रह्मणा कर्त्रा अतिक्रमितुमुल्लङ्घयितुं न न्याय्या न युक्तिमती उचिता । योग्येति यावत् । ब्रह्मा किं चिकीर्षुः । तां कर्णगृष्टि चिकीर्षुः कर्तुमिच्छुः । अथोत्रैः श्रवणरहितैर्भुजगपरिवृद्धैर्नागनावकैः शब्दाभिष्टानानां कर्णानाम् । 'ध्रुवो ध्रुवः शब्दाधिष्ठाना पञ्चमहानाडध्वनिग्रहाः । श्रोत्रं श्रवणं च' इति हैम्याम् । छष्ट्यै नवीननिर्माणाय याचितोऽन्यथितः सन् । किंभूतैर्नागेन्द्रैः किं कर्तुं कर्मैः । यस्य श्रीआनन्दविमलसूरेर्जगद्भिस्तात्पर्यात्तद्व्यपदेश इति न्यायाजगता जनैः सुरासुरनागनागरकिंनरविद्याधरसिद्धसमाजमिथुनैः सानन्दं गीतां नधुरध्वनिभिर्गानगोचरीकृतां कीर्तिं श्रोतुकामैराकर्णयितुमभिलषद्भिः ॥

भूरेषा किमु चन्द्रचन्दनरसैरालिप्यते सर्वतो

दुग्धाब्धिप्रसरत्तरङ्गितपयःपूरैरिवाप्लाव्यते ।

क्षोदैर्मौक्तिकजैर्विलीनतुहिनैः कुन्दैरुतापूर्यते

यत्कीर्तिं प्रसृतां विभाव्य विबुधैरित्यन्तरारेक्यते ॥ १४३ ॥

यस्यानन्दविमलसूरेः प्रसृता भूमण्डले विस्तृतां कीर्तिं विभाव्यालोक्त्य विबुधैः पण्डितैरित्यमुना प्रकारेण अन्तश्चित्तमध्ये आरेक्यते विचार्यते । 'रेकड् शकुड् शङ्गायाम्' इत्यस्य धातोः प्रयोगः । इति किम् । एषा भूर्भूमी । उत्प्रेक्ष्यते—चन्द्रचन्दनरसैः कर्पूराकलितश्रीखण्डद्रुमद्रवैः सर्वैः सर्वेष्वपि प्रदेशेषु आलिप्यते किमु धवलीक्रियत इव । अथवा—दुग्धाब्धेः क्षीरसमुद्रस्य प्रसरद्भिर्विस्तारं गच्छद्भिस्तरङ्गितैः कण्ठमालाकलितैर्भवद्भिस्तरङ्गाः संजाता एष्विति वा तादृशैः पयःपूरैर्जलप्रवैः उत्प्रेक्ष्यते । आप्लाव्यत इव । लमध्यगतेव क्रियते । सर्वापि सर्वललमयी विधीयते । उताथवा मौक्तिकेभ्यो मुक्ताफलेभ्यो जायन्ते स्मेति मौक्तिकजैः क्षोदैश्चूर्णैरिव । चूर्णाकृतमुक्ताभिः पूरितेव । उताथ वा विलीनैर्द्रवीभूतैस्तुहिनैर्हिमैर्वा आपूर्यते । अथ वा कुन्दैर्विनिद्रमुचकुन्दकुमुदैर्वा आपूर्यते निर्भरं म्रियते इत्यारेकास्त्वान्ते क्रियते । 'नन्देद्द्वयापरारेका' इति हैम्याम् । यत्र संदेहस्तत्रैव विचारः ॥ इति श्रीआनन्दविमलसूतेः ॥

विजयदानमुमुक्षुपुरंदरः पदममुष्य ततः समभूषयत् ।

उदयभूमिभूतः शिखरं शरद्विशददीप्तिरिवाम्बरकेतनः ॥ १४४ ॥

ततोऽनन्तरं विजयदाननामा मुमुक्षूणां श्रमणानां मध्ये पुरंदर इन्द्रः असुष्य श्री-
आनन्दविमलसूरेः पदं पट्टं समभूषयत्सम्यक् प्रकारेणालं करोति स्म । क इव । अम्ब-
रकेतन इव । यथा भास्वानुदयाचलस्य शृङ्गं शिखरं भूषयति । 'गगनाध्वजाध्वगा'
इति हैम्याम् । पर्यायपरिवर्तनात् । अम्बरकेतनः किभूतः । शरदा मेघापगमेन वि-
शदा निर्मला जलधररोधाभावादतिदीप्ता दीप्तिः कान्तिर्यस्य ॥

आज्ञां यस्य विधाय मूर्धनि मुदा शीर्षामिवासप्रभोः

सौराष्ट्रेषु जगर्षिनामविदुधाधीशा विहारैर्निजैः ।

लुम्पाकान्परिवर्तमारुत इव प्रोन्मूल्य मूलाद्भूमा-

न्सम्यक्त्वाख्यकृषिं सुखं कुलवर्ती चक्रे नभोन्मोदवत् ॥ १४५ ॥

जगर्षिनामानः जग उच्छिरिरिति नामाभिधानं येषां तादृशा विदुधाधीशाः पण्डितम-
ण्डलाखण्डलाः सौराष्ट्रेषु सम्यक्त्वमित्याख्या नाम यस्यास्तादृगा कृषिं कर्षणं सुखं निरु-
पद्रवं यथा स्यात्तथा फलवर्ती सफलां चक्रे । करोति स्म । क इव । नभोन्मोद इव ।
यथा श्रावणमेघः कृषिं कर्षणं विशेषात्पृथिव्यव्रीहिजातिसफलां कुरुते । किं कृत्वा ।
लुम्पाकान् 'लंका' इत्यभिधानान् कृपाक्षिकान् मूलात्पादादारभ्य प्रोन्मूल्य मूलादुन्मूल-
यित्वा । कानिच । द्रुमानिच । यथा परिवर्तस्य कल्पान्तकालस्य मारुतः पवनः तदन्
मूलाद्द्रुमादुन्मूलयति । स्थानकात् कृद्रा बहिः क्षिपति । कैः । निर्जरास्मीर्यैर्विहारैर्विचरणैः ।
पवनोऽपि स्वप्रचाररंहोभिः द्रुमाणां धुवतरूणां नृणामुन्मूलनेन ससार । अथ वा
'नादण' इति लोकप्रसिद्धेन कृत्वा कृषिः सफला स्यात् । विहाराः । किं कृत्वा । यस्य श्री-
विजयदानसूरेः आज्ञामादेशं मुदा हर्षेण मूर्धनि स्त्रमस्तके विधाय कृत्वा । कानिच ।
शीर्षामिव । यथा आसप्रभोरहृद्भास्वरस्य आस्रस्तीर्यकः स चासी प्रभुश्च त्वानी भु-
वनार्थाशस्तस्य शीर्षा 'शेषा' इति प्रसिद्धां कश्चिद्भाग्यवान् लब्ध्वा मीलं घते ॥

प्राबोधयद्दुःशकनैकतीव्रतपोमिहासोक्तिकृतोक्तियुक्तिभिः ।

स तत्र लुम्पाकजनं यतीन्द्रो भास्वानिवाग्भोजवनं मरीचिभिः ॥ १४६ ॥

स यतीन्द्रो जगर्षिप्रज्ञासत्तत्र सौराष्ट्रमण्डले लुम्पाकजनं लंकाप्रतभावित्रलोकं प्राबो-
धयन् बोधयति स्म । कभिः । आमोक्तिः सिद्धान्तस्तेन कृता निर्मिता या उचीनां
युक्तयन्ताभिः । किभूतः । सतीव्राप्यतिदुष्कराणि चतुर्विधारप्रत्याख्यानरूपपत्रपद्यष्टसप्ताष्ट-
नेवदशाशुपवसनत्सगि नपासि तान्येव प्रतापस्तेषां वा प्रतापस्त्वभावित्रक्लृपन् ।
क इव । भास्वानिव । यथा भानुमान् मरीचिभिः कान्तिभिः कृत्वा अम्भोजवनं कमल-
काननं प्राबोधयति विकसयति ॥

यद्वाचा गलराजमन्निमुकुटो निर्माप्य पाप्मासिकी

मुक्तिं सिद्धिगिरौ व्यधाद्वरतवद्यात्रां समं यात्रिकैः ।

पञ्चाक्षीं दमितुं च पञ्चचिकृतीस्तत्याज यः सर्वदा

प्राणश्च्यन्तरणेर्ग्रहा इव पुनर्यस्योदये दुर्दृशः ॥ १४७ ॥

यस्य श्रीविजयदानसूरेर्वाचा अर्थादुपदेशेन कृत्वा गलराज इति नामा मन्त्रिषु प्रधा-
नेषु मुकुटः कोटीर. गलराजः । अथ वा 'गलो महतो' इति लोके प्रसिद्धः । स षट्सु
मासेषु भवा पाप्मासिकी । पाप्मासान् यावदित्यर्थः । मुक्तिं 'मुगतञ' इति प्रसिद्धा
केनापि कस्यापि पार्श्वे झुक्रुद्रविणं न मार्गणीयम् अहमेव श्रीमदुक्त यथेप्सित द्रव्य दास्या-
मोत्पद्यिष्य प्रोक्त्वा या यात्रिकाणा यात्रा कार्यते सा मुक्तिरिति तां निर्माप्य कारयि-
त्वा सिद्धिगिरौ श्रीशत्रुजये भरतवत् ऋषभदेवनन्दनप्रथमचक्रवर्तिसघपतेरार्षभिरिव
यात्रिकैर्वात्रा कर्तुमागतैः संघजनैः सम सार्धं यात्रां व्यधाच्चकार । च पुनर्यः सूरिः
सर्वदा यावजीव पद्मचिकृतीस्तत्याज । अद्यासीजहौ । उत्प्रेक्ष्यते—पद्मानामक्षाणां समा-
हार. पद्माक्षी पद्मेन्द्रियाणि तां दमितुं यच्चयितुम् अथवा खवशीकर्तुं किमु । इति गर्भि-
तोत्प्रेक्षा । पुनर्यस्य सूरेरुदये माहात्म्यप्रादुर्भावे समागमनसमये वा दुर्दृशः कृपाक्षिकाः
प्राणश्च्यन् पलायिताः । क इव । प्रहा इव । यथा तरणेर्भार्नोरुदये प्रहा उपलक्षणावक्ष-
प्रताराः प्रणश्यन्ति ॥

रत्नानामिव रोहणोऽम्बुरुहिणी प्रेयानिव ज्योतिषां

विन्ध्याद्रिः करिणामिवामरगिरिः स्वर्भूरुहाणामिव ।

लब्धीनां वसुभूतिनन्दन इवाम्बोधिः सुधानामिव

श्रीमत्सूरिशतक्रतुर्भुवि चिरं जीयाद्गुणानां गृहम् ॥ १४८ ॥

श्रीमन्तो गणलक्ष्मीशालिनः शोभाभाजो वा ये सूरय आचार्यास्तेषु तेषा मध्ये वा
अद्वैतैश्वर्यकलितत्वेन शतक्रतुरिन्द्र इव । इन्द्रः श्रीविजयदानसूरिर्भुवि पृथिव्या चिरं
गलितावधिकालं जीयाद्विजयताम् । किभूतः । गुणानां शमदमादीनां गृहं वास' वेदम् ।
क इव । रोहण इव । यथा रोहणो रत्नाचलो रत्नानां मणीनां गृहम् । 'ये रत्नाचलवा-
सिनो हि पुरुषास्तेषां न रत्नोद्यमः' इत्युक्तेः । पुन क इव । अम्बुरुहिणीनां प्रेयानिव
यथा कमलिनीनां भर्ता मातुर्ज्योतिषां किरणानां गृहम् । पुन. क इव । विन्ध्याद्रिरिव ।
यथा विन्ध्याचलः करिणां गजानां गृहं स्थानम् । पुनः क इव । अमरगिरिरिव । यथा
देवानां पर्वतो मेरुः स्वर्भूरुहाणां कल्पवृक्षाणां स्थानम् । पुन क इव । वसुभूतिनन्दन
इव । यथा वसुभूतिनाम्नो ब्राह्मणस्य पुत्रः श्रीगौतमस्वामी लब्धीनामक्षीणमहानसीप्रसु-
खाणां तपःसिद्धिविशेषाणां स्थानम् । पुन. क इव । अम्बोधिरिव । यथा समुद्रं
सुधानां समुद्रमध्योत्पन्नत्वेन पीयूषाणां स्थानम् ॥

यं प्राप्तुं शिवाहसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्वाही क्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गश्चतुर्थोऽभवत् ॥ १४९ ॥

इति श्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि
महाकाव्ये श्रीमन्महावीरदेवपट्टपरम्परावर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥

तेन ब्राह्म्या वाग्वादिभ्याः क्रमौ सेवते आराधयतीत्येवंशीलेन विशेषेण आसाम-
त्येन जन्मादिप्रारम्भं मर्यादीकृत्य वर्णनागोचरीकृते विरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि
महाकाव्ये श्रीमन्महावीरपट्टपरम्परावर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः अभवद्भूव ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिविरचितायां खोपज्ञहीरसौभाग्यकाव्यवृत्तौ

श्रीमन्महावीरदेवमारभ्य विजयदानसूरीन्द्रं यावत्पट्टपरम्परा-

प्रादुर्भवानो नाम चतुर्थः सर्गः ॥

पञ्चमः सर्गः ।

आजगाम विहरन्स धर्त्र्यां पत्तने विजयदानसुनीन्द्रः ।

राजहंस इव जह्नुसुतायाः प्रोल्लसत्कमलशालिनि नीरे ॥ १ ॥

अथ चतुर्थसर्गानन्तरं पञ्चमसर्गप्रारम्भे स पूर्वं व्यावर्णितस्वरूपो विजयदाननामा
सुनीन्द्रः साधुशक्तो वरिष्ठ्या गुर्जरदेशविशेषोऽभिधानं तत्र विहरन् ग्रामानुग्रामं विच-
रन् सुख सुखेन विहार कुर्वन् पत्तने अणहिल्लपाटकाभिधाने पुटभेदने आजगाम आगत्य
समवसतः । किंभूते पत्तने । प्रोल्लसन्ती वृद्धिं प्राप्नुवन्ती कमला लक्ष्मीस्तया शालिनि
शोभनशीले । तत्पुरुषे हस्त्वम् । अथ वा प्रकर्षेण निरन्तरतया वासस्थानत्वादुल्लसन्ती
हृद्यमाणा कमला श्रीर्यत्र तया शोभनशीले । क इव । राजहंस इव । यथा राजमरालो
जदुसुताया गदाया नीरे आगच्छति समायाति । किंभूते नीरे । प्रोल्लसन्ति विजृम्भ-
माणानि यानि कमलानि तैः शालते इत्येवशीले शोभाकलिते । 'महानन्दसाराराजम-
रालायाहंते नमः' इति सकलार्हत्प्रतिष्ठाने ॥

सांप्रतीनयुगजन्तुपवित्रीकर्तुरर्हत् इव व्रतिभर्तुः ।

आगमं श्रवणगोचरयित्वा नागरा हृदि ननन्दुरमन्दम् ॥ २ ॥

नागराः पत्तनश्राद्धजना हृदि हृदये अमन्द बहु ननन्दुर्जह्नुः । 'पतिचरणामन्दमन्द-
मलेन्दुः' इति नैयमे । किं कृत्वा । आगममागमनं श्रवणयोः कर्णयोगेर्गोचरयित्वा गोचरं
विधाय । श्रुतेत्यर्थः । कस्य । व्रतिभर्तुर्विजयदानसूरेः । सत्प्रेक्ष्यते—सांप्रतीन आधुनिको

दुःखः कलिकलः तस्य तस्मिन् वा ये अन्तवः प्राणिनस्तान् पवित्रीकृतुः पवनीकरण-
शीलस्य । शीते दृष्ट्वा । बर्हत्स्वीयैकरत्येव ॥

व्याहृता मितनधु स्पृहयद्भिर्नागैरुपगतैर्गणधारी ।

दानधारि मधुकृन्तिकुरन्वैर्गन्धसिन्धुर इवैष नि(सि)पेवे ॥ ३ ॥

अर्गतः समायातैर्नागैः पतन्तस्तज्जनैरेष विजयदानमूर्तिनिवेद्ये(?)मेले । किं दुर्वेद्भिः ।
व्याहृतं सूतेच्चत्सदेवासितं प्रनागरहितं नधु क्षौद्रं स्पृहयद्भिः । 'अलितं नधु तत्कथा
मम ध्रुवप्राप्तुं क्रीकृता जनैः' इति नैग्धे । कैरिव । मधुकृन्तिकुरन्वैरिव । यय भृङ्-
गर्गः गन्धेनोपलक्षितः सिन्धुरो वारणो गन्धहस्ती निषेव्यते । किं दुर्वेद्भिः । दानधारि
मदान्तः कृद्भिः ॥

सुरिशक्रपरिषत्कृतभूषैस्तद्भूषणरसादग्निभैः ।

वाक्पुष्पधारसपिबैः पुरलोकैर्भृगतैरिव बभे सुरलोकैः ॥ ४ ॥

पुरलोकैर्नागरजनैर्दग्धे दृष्टुमे । किंभूतैः पुरलोकैः । सुरेशस्त्राचार्यपुरंदरस्य पं-
क्त्याम् । 'पवैत्सर्पिकं स' इति शब्दप्रभेदे । तत्र कृता निर्मिता भूषा शोभा धैर्यः ।
एतः किंभूतैः । तस्य सुगन्धस्य अर्थाद्भुक्तस्य यद्भूषणं दर्शनं तस्य रसादुपगमात्
विद्यते निम्नो नेत्रनिम्नलनं वेगम् । पुनः किंभूतैः । वाक्पुष्पधारिणी सैव पुष्पधारिणीऽह-
स्तानिःसुन्दः तं निम्नताति । उन्नेष्यते—भृगतैः पृथ्वीनैर्भूतैः समेतैर्वा पुरा देवा एव
जन्तैरिव । तेषां शक्रसन्निहितगोत्रा निम्नपरहिताः पीड्यप्रायिनश्च भवन्ति ॥

आत्मनान्वि वतंसविधिसात्पुस्तकैर्विक्रमकोकनदेन ।

पैरनौलिनिरनुच्यत घृतेः संनदात्पदयुगं युगग्रहोः ॥ ५ ॥

पैरनौलिनिर्नागरोत्तमाहैः संनदादानन्दसूरैर्विजयदानपुरोः पदयुगं वरणद्वन्द्व-
मुच्यत । पदयोर्द्वन्द्वभूतः इत्यर्थः । किंभूतस्य पुरोः । युगबद्धतर इव दीर्घौ बाहु
यस्य । बाहुयुवाहुतादिद विक्षेपम् । उच्यते—आत्मनां तेषां विक्रमेन लिपेन
कोकनदेन रचितेन वतंसस्य शेरस्य वा विधित्वा कर्तुमिच्छा तत्रातिशयेन उच्य-
कन्त्यन्तिर्देव । 'वदि भादुरिः' इति सूत्रेण अवोपसर्गस्याकारस्य लोपः ॥ इति पुरोः
पैरगन्तवन्दे ॥

आगमं गणधरस्य कुनारो ज्ञातवानथ मिथो जनवारिभः ।

कोकपोत इव नक्षविरामे तात्रचूडवचनैस्तपनस्य ॥ ६ ॥

अथ पुरोरागन्तवन्तरं पूर्वैः वर्णितरूपेण हीरकुनारो मिथः परस्परं जनानां ना-
गैरुक्तोक्तानां वाग्विषयवचनचक्राभिर्गणधरस्य विजयदानसूरैर्गच्छनायकस्यागमं पतनो-
पाश्र्वसंस्तरणं ज्ञातवान् दुदुषे । व इव । कोकपोत इव । यथा चक्रवाकचालकः नक्ष-
विरामे निशासत्ये तात्रचूडानां दुदुषानां वचनैर्भाषितैस्तपनस्यागममुदयं जानाति ॥

बालसाल इव कोरकभूषामुद्वहन्वपुपि कण्टकलेखाम् ।

तं मुदा नमसितुं स्पृहयन्सोऽध्यास सारथिसनाथरथाङ्कम् ॥ ७ ॥

स हीरकुमारः सारथिना सूतेन सनाथः संयुक्तो यो रथः स्यन्दनस्तस्याङ्कमुत्तङ्कम् । मध्यमित्यर्थः । अध्यास अधिरोहति स्म । किं कुर्वन् । स्पृहयन् काङ्क्षन् । किं कर्तुम् । तं गुरुं नमसितुं नमस्कर्तुम् । 'नमसितुमना यन्नाम स्यान्नाम न पूषणम्' इति नैपथे । यथा । मुदा हर्षेण । किं कुर्वन् । वपुषि शरीरे कण्टकलेखां रोमाञ्चराजीम् । 'रोमाञ्च. कण्टको रोमविकारो रोमहर्षणम्' इति हैम्याम् । उद्वहन् धारयन् । कट्य । बालसाल इव । यथा नवतरुः कोरकाणां कलिकानां मञ्जरीणां भूषां शोभासुद्वहते ॥

रंहसास्य मनसो विभुवीक्षोत्कण्ठितस्य दधता किमु मूर्तिम् ।

संचरन्पथि रथेन स तेन प्राप्तवानुपमुनीन्द्रनिकेतम् ॥ ८ ॥

स हीरकुमारस्तेन पत्तनागमनसमये व्यावर्णितेन रथेन शताङ्गेन पथि पत्तनमध्य-
मार्गे संचरन् प्रचलन्पमुनीन्द्रनिकेतं गुरोरुपाश्रयसमीपं प्राप्तवान् समायात । उत्प्रे-
क्ष्यते—मूर्ति शरीरं दधता विभ्रता विभोः सुरैर्वीक्षां दर्शनं तत्रोत्कण्ठितस्यात्युत्सुकित-
स्यास्य कुमारस्य मनमश्चित्तस्य रंहसा वेगेनेव रथेनेत्यसावुत्प्रेक्षा ॥

न्यन्दनान्मणिहिरण्यवरेण्यश्रीजुषः प्रमदमेदुरिताङ्गः ।

स्वर्गिवर्ग इव नाकिविमानादुत्ततर सुवि हीरकुमारः ॥ ९ ॥

हीरकुमारः स्यन्दनाद्रथाङ्कवि पृथिव्यामुत्ततर उत्तरति स्म । गुरुं बन्दिदुस्मिति शेषः ।
किभूतः कुमारः । प्रमदेन हर्षेण मेदुरितं पुष्टिप्राप्तं पुष्टं जातं वा अङ्गं शरीरं यस्य ।
स्यन्दनात्कस्मात्क इव । नाकिविमानान् स्वर्गिवर्ग इव । यथा देवयानाद्देवव्रजो भूसौ
उत्तरसामवगरणस्य जिह्वं नन्नुमिति शेषः । किभूताद्रथाद्विमानाच्च । मणिभी रजैर्हिरण्यैः
सुवर्गवैरेण्या प्रकृष्टा श्रियं जुषन्ते सेवते इति ॥

तूरिवक्रविभुवीक्षणजन्मानन्ददुग्धनिधिफेन इवोद्यन् ।

चन्द्रिकाच्छुरितरुग्दशनानामानने स्मितमनेन वितेने ॥ १० ॥

अनेन हीरकुमारेण आनने स्वमुखे स्मितनीपद्वदित वितेने विदधे चक्रे । किभूतं
स्मितम् । दशनानां दन्तानां चन्द्रिकया दीप्त्या क्षुरिता व्याप्ता । 'दशनचन्द्रिकया व्यव-
भासितम्' इति । तथा 'चन्द्रच्छुरितं वपुः' इति पाण्डवचरित्रे । रुक्कान्तिर्यस्य तत् ।
उत्प्रेक्ष्यते—उद्यन् प्रकटीभवन् सुरैर्विजयदानगुरोर्वैकं मुखमेव विधुष्यन्दस्तस्य वीक्ष-
णादशनान्मनोत्पत्तिर्यस्य तादृशो य आनन्दो हर्षः स एव दुग्धनिधिः क्षीरममुदस्तस्य
फेनो डिण्डीर इव ॥

तूरिराजचरणान्नुजयुग्मे नेमुषो मुखममुष्य वमासे ।

आगतो मिलितुमत्र वसन्ती जामिमात्मन इव श्रियमिन्दुः ॥ ११ ॥

अमुष्य हीरकुमारस्य मुखं वदनं वमासे राजते स्म । अमुष्य किं चक्षुषः । नेमुषः प्रणतस्य । क । सूरिराजस्य विजयदानमुनीन्द्रस्य चरणौ पादावेवाम्बुजे कमले तयो-
 गुंमे द्वन्द्वे । उत्प्रेक्ष्यते—अत्र गुरुपादाम्बुजे वसन्तीं नित्यस्थायिकां वासिनीमात्मनः स्वस्य
 जामि भगिनीं त्रियं लक्ष्मीं मिलितुमिन्दुश्चन्द्र इवागतः समायातः । हीरकुमारवदनस्य
 पार्वणरोहिणीरमणस्य समानत्वादियमुपमा । चन्द्रलक्ष्म्योर्द्वयोरपि समुद्रोत्पन्नत्वेन भ्रातृ-
 भगिन्योर्व्यवहारः । 'रत्नाकरस्तव पिता कमले निवासो भ्राता सुधामयतनुः पतिरादि-
 देवः । किं देवि केन कमले वद शिक्षितास्मि सारङ्गशृङ्गकुटिलानि विचेष्टितानि ॥' इति सूक्ते ॥

भाति तत्पदरजोऽस्य ललाटे पूर्वमेव तिलकं कृतमेतत् ।

त्वय्यथ त्वरितमेव समेप्ये भाषितुं किमिति तत्पदलक्ष्म्या ॥ १२ ॥

तस्य गुरोः पदस्य चरणस्य रजो रेणुः अयं हीरकुमारस्य भाले ललाटपट्टे राजते ।
 उत्प्रेक्ष्यते—तत्पदलक्ष्म्या विजयदानसूरिपट्टश्रिया इत्यमुना प्रकारेण भाषितुं वक्तुं
 पूर्वं प्रथममेव एतत्प्रत्यक्षलक्ष्यं किमु तिलकं विशेषकं कृतं रचितमिव । इति किं यत्
 अथ एतस्मात्सूरैः सकाशादहं त्वयि विषये त्वरितं शीघ्रमेव समेप्ये समागमिष्यामि स-
 मेप्ये । अयम् 'ईडन्' गतौ दिवादिको धातुरात्मनेपदी च ॥

तस्य लोचनपथे पृथुकेन्द्रस्तस्थिवानथ यथासनमेघः ।

सत्क्रियेव विधिना परिषत्सा तेन कांचिदपुषच्च विभूषाम् ॥ १३ ॥

अथ वन्दनविधेरनन्तरम् एष हीरकुमारलक्षणं पृथुकेन्द्रः कुमारपुरंदरस्तस्य सूरैः
 लोचनयोर्नयनयोः पथे मार्गे । पथशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'यथा कः पथः स्मृतः'
 इति । 'तथापथः पथि स्मृतः' इति शब्दप्रभेदे । नकारान्तो वायम् । तत्र टाडका
 इति उपलक्ष्यः । गुरोरंभः इत्यर्थः । तस्थिवानुपविष्टः । कथम् । यथासनं यथास्थानम्
 आस्यते उपविद्यते अस्मिन् प्रदेशे इत्यात्मनम् । पुनः—सा परिषत् सभा तेन हीरकुमारेण
 कांचिदपूर्वा विभूषां शोभामपुषत् पुष्पाति स्म । केव । सत्क्रियेव । यथा शोभनमनुष्ठान
 विधिना शास्त्रोक्तप्रकारेण कृत्वा शोभते ॥ इति हीरकुमारगमनगुरुवन्दने ॥

देशानां शमवतां शतमन्युः स प्रबोधयितुमङ्गिसमाजम् ।

प्रादिशद्वरयिता वसतीनां कौमुदीमिव वनं कुमुदानाम् ॥ १४ ॥

स महावीरपट्टपरम्परायातो विजयदानसूरिः नामा शमवतामुपशमिना साधून मध्ये
 शतमन्युः शतक्रतुः शक्रः देशना धर्मोपदेश प्रादिशद्द्वै । व्याख्यानं करोति स्मेत्यर्थः ।
 किं कर्तुम् । अङ्गिनां भव्यप्रगणिनां समाजं समा प्रबोधयितुं धर्मं स्थापयितुम् । क इव ।
 वरयितेव । यथा वसतीनां रात्रीणां कान्तश्चन्द्रः कुमुदानां कैरवाणां वनं काननमाकर्षं वा
 प्रतिबोधयितुं विकाशयितुं कौमुदीं चन्द्रिकां प्रदिशति । विस्तारयतीत्यर्थः ॥

इन्द्रवारणभिवेयमसारा संसृतिः कृतदुरन्तविकारा ।

पङ्किलावट इवात्र निमग्ना निर्गमेन भविनः प्रभवन्ति ॥ १५ ॥

भो भव्याः, इयं संसृतिः संसार इन्द्रवारणनाम कटुकं फलं तद्वदसारा । इन्द्रवारणफलं हि बहिर्दृश्यमानं रम्यं परं मध्ये निःसारम् अतिकटुकतया केनापि खादितुमशक्यत्वाद्विष-फलवत् तथा संसृतिरपि । किंभूता संसृतिः । कृतो निष्पादितो दुर्दुष्टोऽनन्तदुःखदा-यकत्वेन अन्तोऽवसानं यस्य तादृशो विकारो विकृतिर्यया । फलमपि दुष्टविकृतिवत् । तथा अत्र संसारे निमग्ना मूढिताः । पतिता इत्यर्थः । भविनो जीवा निर्गमे निःसरणे विषये न प्रभवन्ति नैव समर्थमिवन्ति । निगोदादिष्वनन्तपुद्गलपरावर्तकवृत्तत्वेन । क-सिन्निव । पङ्किलावट इव । यथा जम्बालजालाकलितकूपे निमग्ना निमज्य स्थिता जन्तवो निर्गन्तुं न प्रभवन्ति ॥

नारकादिगतयोऽत्र चतस्रः संस्फुरन्त्यसुमतामिव पुर्यः ।

सन्ति भूपतिपथा इव लक्षा योनयश्चतुरशीतिरमूषु ॥ १६ ॥

भो भव्याः, अत्र संसृती असुमतां जन्तूनां चतस्रश्चतुःसंख्याका नारकादिगतयः । 'नरकस्तु नारकः स्यान्निरयो दुर्गतिश्च सः' इति हैम्याम् । आदिशब्दात्तिर्यङ्नरसुर-लक्षणा गतयो गमनस्थानानि संस्फुरन्ति प्रकाशीभावं भजन्ति । का इव । पुर्य इव । यथा जन्तूनां वासस्थानां नगर्यो दृश्यन्ते । पुनरमूषु चतुर्गतिषु चतुरशीतिलक्षा योनयो जीवानामुत्पादस्थानकानि सन्ति वर्तन्ते । क इव । भूपतिपथा इव । यथा नगरीषु चतुरशीतिप्रमाणा राजमार्गो भवन्ति । 'चतुराशी चहुदा' इति लोकप्रसिद्धिः ॥

मर्त्यजन्मनगरीमधिगत्य प्राणिनो भ्रमिवशेन कथंचित् ।

दर्शनादिवरवस्त्वनवासेरायुरेव धनवत्क्षपयन्ति ॥ १७ ॥

प्राणिनो जीवा दर्शनं सम्यक्त्वमादौ येषां देशविरतिसर्वविरतिप्रमुखाणां वरव-स्तूनां प्रधानपदार्थानामनवाप्तेरालोभात् धनवदर्थान्नीवीद्रव्यमिवायुर्जोवितकालमेव क्षप-यन्ति निष्ठापयन्ति । किं कृत्वा । भ्रमिवशेन भवपरम्परारण्यपरिभ्रमणप्रकारेण कथंचि-दृशदृष्टान्तैर्महता कष्टेन कृत्वा मर्त्यजन्म मनुष्योत्पत्तिर्नाम नगरीमधिगत्य प्राप्य । 'अ-धिगत्य जगत्पथीश्वरात्' इति नैषधे । अधिगत्य । लब्ध्वा इत्यर्थः ॥

निर्गतायुरखिलद्रविणास्ते रङ्गवन्नरकवर्त्म भजन्तः ।

हा दुरागतदशा अशरण्या नित्यदुःखमनुभूय म्रियन्ते ॥ १८ ॥

हा इति खेदे । ते पूर्वोक्ताः प्राणिनः न विद्यते शरणागतसाधुः रक्षिता पालयिता वा येषां ते अशरण्या । शरणरहिता इत्यर्थः । तथा दुर्दुष्टा शोचनार्हा आगता दक्षा अवस्था येषां तादृशाः सन्तो नित्यमनिशं दुःखं क्लेशपरम्परामनुभूय विवक्ष्य प्राप्य वा म्रियन्ते । किं कुर्वन्तः । निर्गतं निष्ठितं क्षयं प्राप्तमायुर्जावितकालस्तदेवास्ति २५

ममस्त द्रविण धनं येभ्यो येषां वा तधाविधाः सन्तो नरकस्य दुर्गतवर्त्ममार्गं भजन्ते आश्र-
'यन्ते । किंवत् । रद्भवत् । यथा द्रमकानिष्ठापितसमस्तस्वधनाः सन्तो मार्गं नगर-
ध्वानं भजन्तः केनचिदप्यकृतरक्षा दुष्टावस्थापतिता निलमनुभूय म्रियन्ते ॥

धर्ममार्हतमतो जनिमन्तो यानपात्रमेव संयह्यध्वम् ।

तत्स्थुपीं भवपयोनिधिपारे मुक्तिनामनगरीं च जिहीध्वम् ॥ १९ ॥

हे जनिमन्तो भव्याः, अतोऽस्मात्कारणाद्यानपात्रं बह्वनमिवाहृतं जिनप्रणीतं धर्मं स-
ग्रह्यध्वम् । धर्मसंग्रहं कुरुतेत्यर्थः । 'ग्रमातिं ग्रहयते लाति' इति क्रियाकलापे ग्रहणार्थाः
क्रियाः । पुनर्युज्यं भवन्तः भवः संसारः स एव पयोनिधिरगाधत्वात्समुद्रः तस्य पारे
परस्मिन्स्तटे तत्स्थुपीं स्थितिमतीं मुक्तिः सिद्धिरेव नाम यस्यास्तादृशीं नगरीं जिहीध्व
गच्छत । यानपात्रसंग्राहिणो जना हि पायोधिपरपरपुरीमासादयन्तीति स्थितिः ॥

द्वे महोदरपुरस्य पदव्यौ प्रध्वरा च विपमा च जिनोक्ते ।

आदिमा ननु महाव्रतनामा पश्चिमा पुनरणुव्रतरूपा ॥ २० ॥

भो भव्याः, महोदयपुरस्य मुक्तिनामनगरस्य द्वे उभे पदव्यौ मार्गौ स्तः भगवता कथितौ
वर्तते । द्वे के । एका प्रध्वरा सरला च, पुनरपरा विपमा कुटिल । तत्र द्वयोर्मध्ये आ-
दिमा पदवी प्रथमो मार्गः ननु निश्चितं महान्ति सर्वसावद्यव्यापारनिषेधरूपाणि ।
सर्वप्राणातिपातविरमण-सर्वमृपावादविरमण-सर्वादत्तादानविरमण-सर्वमैथुनविरमण-
सर्वपरिग्रहविरमण-इति पञ्च महाव्रतानीति नाम यस्याः सा । 'साक्षादप्सरसो वि-
मानकलितव्योमान एवामवान्' इति नैषधे । तेन महाव्रतनामा इति प्रयोगः । पुनः
पश्चिमा तयोरेन्तिमा अणुव्रतानि देशविरतिमाजाम् । स्थूलप्राणातिपातविरमण-
स्थूलमृपावादविरमण-स्थूलादत्तादानविरमण-स्वदारसंतोपपरस्त्रीविधवावेदयाकन्याविर-
मण-स्थूलपरिग्रहपरिमाण-दिग्विरमण-भोगोपभोगविरमण-अनर्घदण्डविरमण-सामा-
यिकव्रत-देशावगासिक-पौषधोपवासव्रत-अतिथिसविभागव्रतरूपाणि द्वादशसख्याकानि
रूपं यस्याः सा ॥

तूर्णमस्ति यदि तत्र यियासा प्रध्वरे पथि ततः प्रयतध्वम् ।

सौगतोदितपदार्थ इवास्ते यद्भवः स्फुरदशाश्वतभावः ॥ २१ ॥

भो भव्याः, यदि भवता तत्र महोदयपुरे तूर्णं शीघ्रं यियासा गन्तुमिच्छास्ति वर्तते,
तत्तत्सर्हि प्रध्वरे साधुमार्गरूपे सरले पथि पदव्यां प्रयतध्वं प्रयत्नं कुरुध्वम् । यद्यस्मा-
त्कारणात् भवः संसारः स्फुरन् प्रकटीभवन् अशाश्वतभावः विनश्वरता यत्र एतादृश
अस्ते । क इव । सौगतादिपदार्थ इव । यथा बौद्धकथितवस्तुत्रजे 'सर्वे क्षणिकम्' इति
वाक्यान् यावत्पदार्थसार्थं अनित्यता वर्तते ॥

अनिलतामेव दर्शयति—

सांध्यराग इव जीवितमास्ते यौवनं च सरितामिव वेगः ।

यत्क्षणेव कमला क्षणिकेयं तत्त्वरध्वमनिशं जिनधर्मे ॥ २२ ॥

यत्कारणात् सांध्यरागः संध्यासमयसंबन्धी रागः उपलक्षणात्रीलपीतकृष्णश्वेतरङ्गा-
त्रिकाप्रकरस्तद्विजितम् । यथा संध्यारगः क्षणात् प्रध्वंसं भजते तथा जीवितव्यम-
पीति । च पुनर्यौवनं तारुण्यं सरितां प्रावृषेण्यनदीनां वेग इवास्ति । यथा नदीनां पूरं
त्वरितं प्रयाति । यतः 'यौवनं जाइ वेगिनदी युंजलवहइ इन्दचन्दनागेन्द कहो कुण थिट
रहइ' इति सूचोक्तैः । तथा यौवनमपि । पुतर्चत्कारणात् इयं कमला लक्ष्मीः क्षणेव
विगुदिव क्षणशब्दो वेगमरलशान्तिचरित्रेऽस्ति । क्षणिका क्षणमात्रस्यायुका । 'करिफण-
चला कमला' इति वचनात् । तत्कारणादनिशं जिनधर्मे त्वरध्वं त्वरां कुरुध्वम् । शीघ्रं
जिनधर्ममेव कुरुतेत्यर्थः ॥ इति गुरुदेशना ॥

भारतीमिति निशम्य शमीन्दोः कल्पिताप्लव इवाभूतकुण्डे ।

उल्लसत्पुलकपल्लविताङ्गश्चेतसीति वितर्कं कुमारः ॥ २३ ॥

कुमारो हीरनामा चेतसि खमनसि इति वक्ष्यमाणं वितर्कं चिन्तयामास । किंभूतः
कुमारः । उल्लसन् प्रकटीभवन् यः पुलको रोमाश्चस्तेन पल्लवितमङ्गं वपुर्धस्य । उत्प्रेक्ष्यते—
अमृतस्य सुधायाः कुण्डे कल्पितः कृतः आप्लवः स्नानं येन तादृश इव । किं कृत्वा । श-
मीन्दोर्मुनिचन्दन्येसायुक्तप्रकारेण भारतीं वाणीम् । देशनामित्यर्थः । निशम्य श्रुत्वा ॥

अस्ति कश्चन न कस्यचनापि भ्रातृपुत्रपितृमित्रजनादि ।

संस्मृतौ क्षणिकतां कलयन्त्यां नानुयाति परलोकजुवं यत् ॥ २४ ॥

कस्यचनापि पुंसो भ्राता बन्धुः, पुत्रः सुतः, पिता जनकः, मित्रं सुहृत्, जनः कुटुम्ब-
वर्गः, स आदौ पूर्वं यस्य तादृक्छिन्नास्ति यत्कारणात् क्षणिकतां क्षणमात्रस्थासित्वं 'जे
पुव्वदे दिट्ठा ते अवरदे न दीसन्ति' इति वचनात् क्षणविध्वंसिभावं कलयन्त्यां दधत्तां
समृती ससारे परलोकजुष भवान्तरभाजं खजनं कोऽपि नानुयाति न पश्चात्पृष्ठे वा
प्रजति । अन्यस्मिन् भवेन कोऽपि सार्धं याति । एक एव जीवो यातीत्यर्थः । यतः
'परलोकजुषां स्वकर्ममिर्गतयो मित्रपथा हि देहिनाम्' इति रघौ ॥

वल्लभीभवति यद्भवमाजां स्वार्थं एव न तथान्न परार्थः ।

पर्वणीन्दुरपि पङ्कजपारिणि यात्यसौ वसुकृतेऽपरथा नो ॥ २५ ॥

यत्कारणादत्र जगति भवमाजां जन्तूनां यथा येन प्रकारेण स्वार्थं एव केवलं
निजकार्यमेव वल्लभीभवति दृष्टो जायते, तथा तेन प्रकारेण प्राणिनां परेपार्थः अन्य-
कृत्यं न वल्लभः स्यात् । उक्तमर्थं दृष्टान्तेन दृढयति—असौ प्रत्यसौ महत्सु विख्यातिमान्
ऋदुश्रन्द्रोऽपि पर्वणि भगवात्प्रायां वसुकृते रवकृते । वसु कान्तिधनयोः । तदर्थं

पङ्कजपाणि सूर्यं प्रतिभानुपार्श्वं याति । क्षीणश्चन्द्रः पर्वणि भास्करपार्श्वं गत्वा कान्ति-
मादायान्युदयते इति कविममयः । अपरथा अन्यसमये अर्थे सृते स्वाभ्युदये संजाते
न कदाचिद्वच्छति । एवमन्योऽपि कमलाङ्कितकरं धनिन प्रति द्वयार्थं प्रयाति । कार्ये
सृते तत्पार्श्वमपि नोपैति । तस्मात्कोऽपि कस्यापि नास्ति । 'प्रकारवचने थाल्' ।
'सामान्यस्य भेदको विशेषं प्रकारस्तद्वृत्तेः किमादेस्थाल् स्यात् सर्वप्रकारेण इति सर्वथा
इतरथा अपरथा' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

कार्यकाल इतरोऽपि नरेणादीयते तदनु मुच्यत एव ।

विभ्रमाय विधृतो हृदि हारो हीयते रहसि सोममुखीभिः ॥ २६ ॥

नरेण मनुष्येण कार्यकाले स्वकृत्यसमये इतरोऽप्यन्योऽपि स्वकार्यकृते आदीयते
स्वीक्रियते । तदनु कार्यकरणानन्तरं सृते कृते मुच्यते ख्यत एव । उक्तमर्थमर्थान्त-
रेण दृढीकरोति—सोममुखीभिः स्त्रीभिः विभ्रमाय विलासार्थं शोभाकृते वा हृदि वक्षसि
हृदये धृतः परिहितो हारो मुक्ताकलापो रहसि सुरतक्रीडाकरणसमये । 'संभोगश्च रहो
रतिः' इति हैम्याम् । हीयते उत्तार्यते हृदयात् पृथक्क्रियते । ततः सर्वेषां स्वा-
रथाभीष्टः ॥

जन्मिनामयमकृत्रिममित्रं श्रेयसे तदुदयेजिनधर्मः ।

वैभवाय परिशीलनभावं लम्बितः क्षितिशशीव कृतज्ञः ॥ २७ ॥

तत्कारणात् असारे ससारे अयं स्वर्गपवर्गसाधकत्वेन प्रसिद्धः अकृत्रिममित्रं स्वा-
भाविकसुहृत् जिनोक्तो भगवत्प्रणीतो धर्मः परिशीलनभावमुपासनागोचरतां लम्बित-
प्रापितः सन् श्रेयसे ऐहलौकिकमुक्तिकृते च उदयेत् प्रकटीभवेत् । किंभूतः । कृत
निर्मित जानातीति कृतज्ञः । क इव । क्षितिशशीव । यथा कृतज्ञो वृषः सेवितः सन्
वैभवाय विभूतिकृते भवेत् ॥

स्वानुजन्मभगिनीकुलवृद्धानाददे तदनुयुज्य तपस्याम् ।

पारलम्भनविमुर्भववार्थेयत्तरीव नियमस्थितिरेषा ॥ २८ ॥

यत्कारणाद्देवा मुक्तिनगरप्रध्वरप्रद्वतिः प्रसिद्धा नियमे पञ्चमहाव्रतादिमूलगुणोत्तर-
गुणसम्यक्पालनरूपे यावन्जीवावस्थान नियमस्थितिर्दाक्षा तरीव नौरिव ससारसमुद्रस्य
पारलम्भने परतटप्रापणे विभुः समर्था आस्ते । 'तां तृतीयपुरुषार्थवारिधेः पारलम्भन-
तरीमरीरमत्' इति नैषधे । तत्कारणात् खो ज्ञातिवर्गः । अनुजन्मा कनीयान् श्रीपा-
लाख्यभ्राता राणीविमलासख्ये द्वे भगिन्यौ जामी कुलवृद्धान् गोत्रमहत्तराननुयुज्य पृष्ट्वा
अहं तपस्यां संयममाददे गृह्णामि ॥ इति हीरकुमारस्य संसारसारताविचारः ॥

सूरिसिन्धुरपुरः स कुमारो व्याजहार मनसीति विमृश्य ।

दन्तकान्तिमुच्चुकुन्दसुमैस्तत्पादयोरिव सृजन्नुपहारम् ॥ २९ ॥

स हीरकुमारः मनसि खचिते इति पूर्वोक्त विमृश्य विचार्य सूरिषु सिन्धुरः शी-
र्णीरत्वेन यज्ञस्तस्य पुरोऽग्रे व्याजहार वदति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—दन्तानां कान्तय एव
मुचकुन्दा हुमविशेषास्तेषां सुमैः पुष्पैस्तस्य सूरैः पादयोश्चरणयोरुपहारं पूजाम् । 'पूजा-
हंणासपर्योर्चा उपहारवली समौ' इति ह्यम्याम् । छजन् कुर्वन्निव ॥

प्राप्य तावककरादिह दीक्षामाहितायतिहितामिव शिक्षाम् ।

सेवितुं चरणतामरसं ते मानसं मुनिप कामयते मे ॥ ३० ॥

हे मुनिप सूरिन्द्र, ते तव चरणतामरसं पादपद्मं सेवितुं मे मम मनः कामयते वा-
ञ्छति । किं कृत्वा । इहास्मिन्नेव समये तावकात् त्वदीयात्करात् पाणेषां प्राप्य स-
मासाद्य । उत्प्रेक्ष्यते—आहित स्थापितमायतौ उत्तरकाले हित पथ्यं यथा तादृशीं
शिक्षामिव ॥

एवमुक्तवति हीरकुमारे सूरिशीतकिरणः स्म गृणाति ।

मथ्यमानमकराकररावं ह्रेपयन्निव गभीरविरावैः ॥ ३१ ॥

सूरिषु मध्ये शीतकिरणः सौम्यगुणेन चन्द्रो गृणाति स्म वभाषे । कस्मिन् सति ।
एवममुना प्रकारेण उक्तवति कथितवति हीरकुमारे सति । उत्प्रेक्ष्यते—सूरिर्गभीरवि-
रावैर्मन्द्रध्वनिभिर्मध्यमानो नारायणेन मन्दरगिरिणा विलोच्यमानो यो मकराकरः समु-
द्रस्तस्य राव गम्भीरनिर्घोषं लज्जयन् लब्धायुक्तं कुर्वन्निव ॥

मा कृथाः कचन तत्प्रतिबन्धं बान्धवस्वजनमित्रजनेषु ।

गन्धवाह इव भूधरसिन्धुग्रामसीमपुरभूमिधुनीषु ॥ ३२ ॥

हे कुमार, यद्येवं तवाशयस्तत्तदा तर्हि कचन केचपि बान्धवा आतरः, स्वजनाः
सगोत्राः ज्ञातयः, मित्राणि सुहृदः, तत्प्रमुखेषु जनेषु लोकेषु प्रतिबन्धं ममत्वेन स्नेहेन
कृत्वा संसारे स्थायिभावं मा कृथा मा कुर्याः । क इव । गन्धवाह इव । यथा वायुर्भू-
धराः पर्वताः, सिन्धवः समुद्राः, ग्रामाः संनिवेशाः, सीमा ग्रामनगरसीमपर्वहिःप्रदेशाः,
पुराणि नगराणि, भूमयोऽखिलवधुंधरा, धुन्यो नद्यः, तासु प्रतिबन्धं न विदधाति ॥

यैरवधिं जिनधर्मसुरद्रुः पूर्वजन्मनि जनैरिह तेषाम् ।

तद्दलानि कमलाकमलाक्षी सार्वभौमपदवीप्रमुखानि ॥ ३३ ॥

तत्सुमानि सुरवैभवलम्भः कीर्तयः परिमलोऽप्यदसीयः ।

सिद्धिमुग्धमृगदृक्परिरम्भारम्भणानि पुनरस्य फलानि ॥ ३४ ॥

(युगमम्)

हे हीरकुमार, वैज्जैः पूर्वजन्मनि प्राचीने भवे जिनधर्मरूपः सुरद्रुः कल्पश्रवो-
ऽवधिं दृष्टिं प्रापितः, तेषां जनानामिह जन्मनि कमला लक्ष्मीः । अथ च कमला श्री-
राजतुल्या कमलाक्षी धरविन्दलोचना स्त्री, यथा परिणीतमात्रया गृहे चागतया सत्या

सर्वतः सौधधनधान्यद्विपदचतुष्पदादिभिः परिपूर्यते सा लक्ष्मीसदृशा पद्माक्षी तथा सार्वभौमः सर्वस्या भूमेरीश्वरश्चक्रवर्ती तस्य पदवी एताः प्रमुखाः आदिमाः प्रकृष्टा वा येषु तादृशानि तस्य सुरद्रोर्दलानि पत्राणि सन्ति । तथा सुराणामुपलक्षणादिन्द्रादीनां वैभवानां संपदां लम्भः प्राप्तिः सा तस्य सुमानि पुष्पाणि । ‘प्रसूनं कुसुमं सुमम्’ इति हैम्याम् । तथा कीर्तयः सुरासुरनरखेचरकिंनरमिथुनगीयमानयशांसि अपि पुनरस्याय-मदसीयः परिभलः आमोदः सौरभम् । तथा सिद्धयो लघिमा, वशिता, ईशत्वम्, प्रा-काम्यम्, अणिमा, महिमा, यत्र कामावसायित्वम्, प्राप्तिः, इत्यष्टौ अन्या अपि मन्त्रत-न्त्रविद्यातपःशक्तिप्रमुखाः सिद्धय एव मुग्धमृगदृशो रम्याङ्गना । अथ वा सिद्धिर्ज्ञ-क्तिरेव प्रधानवधूस्ताभिस्तया वा सार्धमालिङ्गनानि परिरम्भणानि आसन्नानि तेषा-मारम्भाः प्रकमास्तानि पुनरस्य कल्पद्रोः फलानि वर्तन्ते ॥

धर्म एव मनुजैरिह मन्त्रः सार्वकामिक इवैष निषेव्यः ।

येन बाह्यनसपारगतं यत्तत्करोति करसात्तरसासौ ॥ ३५ ॥

इह जन्मनि मनुजैर्मानवैरेष पूर्वव्याघर्णितस्वरूपः धर्म एव निषेव्यः सेवनीयः आ-राध्यः । क इव । मन्त्र इव । यथा कैश्चित्पुंभिर्विनियमादिना प्रसन्नीभवद्गुरुप्रदत्तः स-र्वान् समस्तान् कामान्मनोभिलषितान् करोति पूरयतीति सार्वकामिको मन्त्रो निषे-व्यते सम्यगुपासनागोचरीक्रियते । येन कारणेनासौ धर्मो यद्वस्तु बाह्यनसयोः पार-गतं वचनमनसोर्गोचरातीतं यत्र पदार्थे वाचो मनसश्च गोचरो न भवति तदपि वस्तु तरसा शीघ्रं करसात्करप्राप्तं करोति । ‘का नाम तत्र चिन्ता प्रभवति पुरुषस्य पौषं यत्र । बाह्यनसयोरविषये विधौ च चिन्तान्तरं किमिह ॥’ इति चम्पूकथायाम् ॥ इति कुमारमुद्दिश्य गुरुवाक्यम् ॥

तां निपीय मुनिवासववाचं स्मेरदृक्प्रबुधेषु स कुमारः ।

कैरवोत्कर इव सितकोशश्चन्द्रिकां कुमुदिनीरमणस्य ॥ ३६ ॥

स कुमारः प्रबुधेषु प्रतिबुद्धः । किभूतः । स्मेरदृक् हर्षेण हसितनयनः । तां पू-वोक्ता मुनिवासवस्य सूरिन्द्रस्य वाच वाणीं निपीय सादर श्रुत्वा पीत्वा । क इव । कैरवोत्कर इव । यथा कुमुदिनीरमणस्य विधोश्चन्द्रिकां ज्योत्स्ना निपीय कुमुदप्रकरः प्रबुध्यते विकाशं लभते । किभूतः । स्मिता विकसिताः कोशाः कुञ्जला यस्य ॥

निश्चिकाय विनयानतकायस्तत्पुरः शिशुशशी स्वतपस्याम् ।

शंभुसुभ्रुव इवाम्बुजनामः प्रत्यगाच्च भवनं निजजामेः ॥ ३७ ॥

शिशुशशी कुमारचन्द्रः तस्य सुरेः पुरोऽग्रे स्वस्यात्मनस्तपस्यां दीक्षाग्रहणं निश्चि-काय अहमवश्यं श्रीमत्पार्श्वे परित्रजां गृहीष्यामीति निश्चयं कृतवान् । किभूतः । विन-येन आ सामस्त्येन नतो नम्रीभूतः कायः शरीरं यस्य । च पूनर्निजजामेर्विमलाया भवनं गृहं प्रत्युजगाम । क इव । अम्बुजनाम इव । यथा कृष्णः शंभुसुभ्रुवः पार्वत्या

भवनं प्रति गच्छति । भवानी हि कृष्णभगिनीति कविसख्यः । 'भवानी कृष्णमेनाक-
खसा' इति हैम्याम् । अम्भोजनामः अम्बुजनानः इत्याद्यः प्रयोगाः पाण्डवचरित्रे
सन्तीति ॥ इति विजयदानतूरिपुरो हीरकुमारस्य दीक्षाग्रहणनिश्चयकरणम् ॥

इच्छता हृदि महोदयलक्ष्मीसङ्गदूतिमिव जैनतपस्याम् ।

भाष्यते स्म भवनं प्रविभूष्यानेन भावयतिना निजजामिः ॥ ३८ ॥

अनेन निजजामिः खभगिनी भाष्यते स्म भाषिता वादिता । अनेन किंभूतेन । भा-
वेन परिणामेन यतिना साधुना । अथ वा भावे आशये मनसि यतित्वं चारित्रमस्येति
तेन भावयतिना । किं कृत्वा भाषिता । भवनमर्याद्भगिनीभवनं प्रकर्षणं विभूष्य शोभां
नीत्वा गृहे आगत्येत्यर्थः । अनेन किं कुर्वता । जिनानां तीर्यकतामियं जैनीं तपस्यां दीक्षा-
मर्याद्बहिःसिच्छता हृदये वाञ्छता । उत्प्रेक्ष्यते—महोदयलक्ष्म्या मुक्तिप्रिया महाभ्यु-
दयसंपदो वा सङ्गे संगमे मिलने दूतिमिव संदेशहारिकामिव । 'तस्याः स्वयंवरपरिग्रहद-
तिरेपा मुक्तावली हृदिपदं भवतः करोतु' इति चम्पूकथायाम् । 'दूत्यां दूतिरपि
सृता' इति शब्दप्रभेदे ॥

धारिणीसुत इवाद्य सुधर्मस्वामिनं विजयदानमुनीन्द्रम् ।

वन्दितुं विजयसिंहमहेभ्याम्भोजदृग्गत इतोऽहमभूवम् ॥ ३९ ॥

विजयसिंहनामा यो महेभ्यो व्यवहारी तस्याम्भोजदृक् प्रियतमे हे जने अद्याह-
मितो भवत्या गृहाद्विजयदाननामानं मुनीन्द्रं सूरिं वन्दितुं नमस्कृतुं गतोऽभूवम् । क
इव । धारिणीसुत इव धारिणीनामा ऋषभव्यवहारिणी तस्याः सुतो जम्बुकुमारः सु-
धर्मस्वामिनं श्रीमहावीरपञ्चमगणधरं नन्दुं गतोऽभूत् ॥

कीलनैकललितं कलयन्ती या कशेव तुरगस्य भवस्य ।

देशनाश्रवणगोचरभावं लम्बिता श्रमणशीतमरीचेः ॥ ४० ॥

हे जामे, श्रमणशीतमरीचेर्विजयसूरीन्द्रस्य सा परमशान्तरसमयी धर्मकथा मया
सन्नाशा श्रवणयोः कर्णयोः गोचरभावं विषयतां लम्बिता नीता । श्रुतेत्यर्थः । 'नूनं न
मे श्रवणगोचरतां गतोऽसि' इति कल्याणमन्दिरस्तोत्रे । सा का । या धर्मदेशना भ-
वस्य संसारस्य कीलने ताडने अथ वा कीलनायां परामवधिधानविषये । 'प्रजते हेलि-
ह्यालिकीलनाम्' इति नैषधे । एकमद्वितीयं ललितं विलासं व्यवसायं कलयन्ती वि-
प्रती वर्तते । केव । कशेव । यथा कशा चर्मदण्डः 'चावखो' इति लोके प्रसिद्धा
तुरगस्याश्वस्य ताडने अद्वैतं व्यापारं विभर्ति ॥

उन्नमज्जलधरादित्र जामे सूरिराजवदनादुदयद्भिः ।

वाणिवैभवरसैर्द्वयमेतत्पूर्यते स्म मम कर्णकलशयोः ॥ ४१ ॥

हे जामे हे विमले, सूरिराजस्य वदनान्मुखादुदयद्भिः प्रकटीभवद्भिः वाणीनां वाचां

धिलासा वैचित्र्यास्त एव रसा जलानि तैर्ममेदं मदीयमेतत्प्रत्यक्षशब्दविषयगोचर कर्णश्रवणावेव कलशयो कुम्भ्यौ तयोर्द्वय युगल पूर्यते स्म पूर्णाभूतम् । श्रवणशब्दः पुनपुनः सके । 'आलोचनान्तात् श्रवणौ वितल' इति लिङ्गानुशासनावचूर्णौ । तथा 'अवलम्बितकर्णशङ्कुलीकलशीक रचयन्नवोचत' इति नैपथे । कस्मादिव । उन्नमन्नलधरादिव । यथा उन्नमतो जलभरैर्नग्रीभवन्तो जलधरान्मेघादुद्दिनः प्रादुर्भूतैर्नारैः सलिलैः कलशीद्वन्द्वं परिपूर्णाभवति । वाणिशब्दो हस्रोऽप्यस्ति । यथा 'अन्तर्वाणिस्तु शास्त्रवित्' इति हैम्याम् । तथा भर्तृहरशतके प्रोक्तं च—'केयूरा न विभूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोज्ज्वला न स्नान न विलेपन न कुसुम नालकृता मूर्धजाः । एका वाणिरलकरोति पुरुषं या संस्कृता पठ्यते क्षीयन्ते किल भूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ॥' इत्यत्रापि वाणिशब्दो हस्वः ॥

सूरिभर्तुरमृतादपि वाचो दृश्यते जगति कोऽपि विशेषः ।

त्यक्तमन्यव इदंरसिका यन्मन्युबद्धमनसस्त्वमृताशाः ॥ ४२ ॥

हे जामे, जगति विश्वे अमृतात्पीयूषात्सूरिभर्तुर्वाचो वाण्याः कोऽप्यद्भुतवैभवो विशेषः अतिशायिल्लमनिर्वचनीयमहिमा दृश्यते अवलोक्यते ज्ञायते वां । यद्यस्मात्कारणात् इदंरसिका गुरुवचनसुधापातरसवन्तो जनास्त्यक्तमन्यव उज्जितकोपा जायन्ते । अस्या वाण्या रसिका इदंरसिकाः । 'इदं यथासि द्विपत सुधासुचः' इति नैपथे । तु पुनः । अमृताशाः सुधापायिनो देवा मन्युबद्धमनसः कोपकलितान्तःकरणाः तत्त्वतस्तु यज्ञोत्कण्ठहृदयाः तदशनत्वात् । 'स्वाहा स्वधा क्रतुसुधाभुज आदितेयाः' इति हैम्याम् ॥

सांप्रतं भगिनि तेन मुनीन्द्रोः संनिधौ ग्रहयितुं व्रतलक्ष्मीम् ।

उत्सुकोऽहमभवं भवमग्नौ धारिणेय इव वीरजिनेन्द्रोः ॥ ४३ ॥

हे भगिनि, तेन एतादृगुरुवचनामृतपानौत्सुक्येन कारणेन सांप्रतमधुना मुनीन्द्रो विजयदानसूरेः पार्श्वे व्रतलक्ष्मीं चारित्रश्रियं ग्रहयितुमादातुमहमुत्सुक उत्कण्ठितोऽभवं संजातः । 'गृह्णाति ग्रहयते लाली' इति क्रियाकलापे । ग्रहयते इत्यस्य प्यन्तस्य तुमुप्रत्ययप्रयोगः । अहं किभूतः । भवात्ससारात्पुनः पुनः पर्यटने भग्न उद्विग्नः । क इव । धारिणेय इव । यथा श्रेणिकटुपत्नी धारिणी तस्या नन्दनो मेघकुमारः श्रीमहावीरजिनवरस्य पार्श्वे व्रतं ग्रहीतुमुत्सुको जज्ञे ॥

सेतुबन्धमिव संसृतिसिन्धोस्तद्गताय मम देहि निदेशम् ।

विघ्नयेन्न हि महोदयलक्ष्मीसंमुखं निजजनं हितकाङ्क्षी ॥ ४४ ॥

हे जामे, तत्कारणात्त्व मम व्रताय चारित्रग्रहणार्थं निदेशमाज्ञा देहि । कमिव । सेतुबन्धमिव पद्याविरचनमिव । लोके 'पाज' इति प्रसिद्धा । कस्य । संसृतिः संसारः स एवागाधत्वात्सिन्धुः समुद्रस्तस्य । हि यस्मात्कारणान्महाबुद्धयोऽर्ह्यर्थं मोक्षश्च तस्य

लक्ष्मीस्तत्राभिमुखं संमुखीभूतं निजजनं स्वकीयबन्धुवर्गं हितकाङ्क्षी स्वजनहिताभिला-
षुक्तो जनः को विनयेद्विप्रं कुर्यात्, अपि तु न कोऽपि नान्तराखी भवेत् ॥ इति विम-
लाभिर्ना प्रति हीरकुमारस्य दीक्षादेशमार्गणवचनम् ॥

तद्वचो विचरितं सहजेन प्राप्तमात्रमपि कर्णपुटान्तः ।

क्षिप्ततप्तगुरुपत्रमिवास्या दुःखमप्रतिममातनुते स्म ॥ ४५ ॥

सहजेन भ्रात्रा । [‘भ्राता तु स्यात्सहोदरः । समानोदर्यः सोदर्यः सगर्भसहजा
अपि ॥’ इति हैम्याम् ।] विरचितं कथितं तद्वचो दीक्षादेशमार्गणरूपं तत्पूर्वोक्तं वाक्यं
कर्णपुटान्तः श्रोत्रपात्रमध्ये प्राप्तमात्रमपि केवलमेकवारं गतमपि अस्या विमलाया
हीरकुमारस्य बृहद्भगिन्या अप्रतिममसाधारण दुःखमातनुते स्म चक्रे । किमिव । क्षिप्त-
तप्तगुरुपत्रमिव । यथा—क्षिप्तं स्थापितं तप्तमुष्णीकृतं गुरुपत्रं कर्णचोरतिदुःखदं स्यात् ॥

दिम्बलम्बितविडम्बनभाजा दुःखतः परभृतेव भगिन्या ।

स न्यगादि मृदुगद्गदवाचा साधिमाधरितपुष्पधनुःश्रीः ॥ ४६ ॥

स हीरकुमारो भगिन्या विमलास्त्रज्ञा न्यगादि भाषितः । किभूतया । मृद्वी को-
मला तथा वाष्पैरस्पृष्टा तादृशी वाग्वाणी यस्याः । अथवा साधनभूतया वाचा कृत्वा ।
कुन । कुतस्त्वाहंभ्रातृप्रव्रज्या परिणामोद्भूतदुःखतः । स किभूतः । साधिना शरीर-
सौन्दर्येण । ‘साधुरम्यमनोज्ञानि’ इति हैम्याम् । अधरिता हीनीकृता तिरस्कृता वा
पुष्पधनुष कामस्य श्रीवंपुः शोभा येन । ‘त्वयादृतः किं नरसाधिमभ्रमः’ इति नैषधे ॥
उम्मेत्यने—परभृतेव । यथा कोकिलया भाष्यते विस्तरमुच्यते । किंभूतया । दि-
म्बेन अव्यक्तबालकेन लम्बित प्राणित यद्विडम्बन संतापनं तद्भजतीतिपरान् काकबाल-
कान् पुष्पन्तीति परभृतः । ‘कोकिलः पालितः काकस्तथा चात्रैस्तु पोषितः’ इति
वचनात् । तथा परभृतं व्यजनान्तः । ‘परभृतां मदनालसचेतसाम्—’ इत्यादि रघुकु-
मारयोरपि ॥

सांप्रतं व्यतिकरस्तव कोऽयं वार्धकोचितविधेश्वरणस्य ।

लीढि वत्स विषयस्य रसालस्येव पङ्क्तिमफलस्य रसांस्त्वम् ॥ ४७ ॥

हे वत्स, सांप्रतमेदानीं बाललीलाया तव भवतश्चरणस्य चारित्र्यस्य कोऽयं व्यतिकरः
‘एष प्रस्तावममयः’ । किभूतस्य चरणस्य । वार्धके वृद्धावस्थायांनुचितो योग्यो विधिरा-
चरणस्य । किं च हे वन्धो, अधुना त्वं विषयस्य शब्दादिगोचरस्य रसानास्वादान्
लीढि धाम्नादयः । रागाननुभवः । कस्येव । पङ्क्तिमफलस्येव । यथा कोऽपि रसालस्य
मदुरारतरोः परिपक्वफलस्य रसाग्नित्वादानास्वादयति जनः ॥

१ मृदुतस्तु परभृता न्यायेव । कोकिलदिम्बो रूपसादृश्यविडम्बनात् काकान्या
मन्त्रेण नन्दे संव्रजान् :

भाग्यभाजि जलजन्मगृहैवागन्तुका तरुणता त्वयि वत्स ।

कामकेलिवसतौ रतिसख्यां त्वं रमस्व युवतीभिरमुष्याम् ॥ ४८ ॥

हे वत्स, त्वयि विषये तरुणता यौवनावस्था आगन्तुका आगमनोत्सुकशील वर्तते । केव । जलजन्मगृहैव । यथा भाग्यभाजि पुण्यवति पुरुषे जलजन्ममन्दिरा लक्ष्मीरागमनशीला भवेत् । पुनर्हे बन्धो, त्वममुष्यां तारुण्यावस्थायां युवतीभिर्यौवनवतीभिः स्त्रीभिः सार्धं रमस्व विलासं कुरु । 'युवतीकरनिर्मलनिर्मथितम्' इति दीर्घोऽपि युवती-शब्दः । किंभूतायाममुष्याम् । कामस्य कन्दर्पस्य केलिवसतौ क्रीडार्थगृहे । पुनः किंभूतायाम् । रते रागस्य सख्या वयस्याम् । 'रतिः स्मरक्रिया रागे रते' इत्यनेकार्थः ॥

यौवनेऽर्जय यशोगुणलक्ष्मीः क्षोणिमानिव महःक्षितिकोशान् ।

आर्हतं तदनु वर्ममयि त्वं स्थाविरे स्थिरतया विदधीथाः ॥ ४९ ॥

हे वत्स, यौवने तारुण्ये यशसि कीर्तीर्गुणान् महत्त्वौदार्यौदिलक्षणान् लक्ष्मीरमिताः श्रियश्च अर्जय स्वायत्तीकुरु । क इव । क्षोणिमानिव । तथा भूपतिस्सारुण्ये महः प्रताप क्षितिं परदेशमण्डलं कोशान् बहून् भाण्डागारोत्करानुपार्जयति । 'स्वात्पालधनमुक्नेतृपतिमत्त्वर्थकादयः' इति हैन्यामुक्तत्वेन क्षोणिमानित्वत्र मत्त्वर्थीयप्रत्ययः । अयि पुनर्हे वत्स, अनु तारुण्यावस्थायां पश्चात्स्थाविरे वार्धके शृद्धवयसि स्थिरतया स्थैर्येण अचपलचित्तत्वेन आर्हतमर्हद्भुक्तं तं चारित्रलक्षण धर्मं विदधीथाः कुर्वीथाः ॥

मौक्तिकेन किल सोदर सर्वैः श्लाघ्यतेऽत्र भवता पितृवंशः ।

आतृवत्यहमपि त्वयकासि श्रीरिवामृतकरेण वरेण ॥ ५० ॥

हे सोदर, अत्र लोके भवता त्वया कृत्वा । अथ वा अत्रभवता पूज्येन । भाविनि भूतोपचाराजनानां माननीयेन वा भवता । अत्रभवत्तत्रभवच्छब्दौ पूज्यार्थे निपात्येते इति वचनात् । पितृवंशस्तातान्वयः कुरासाहकुलम् । सर्वैर्जनैः श्लाघ्यते प्रशस्यते स्तूयते । केनेव । मौक्तिकेनेव । अत्र किलेति इवार्यं । यथा मौक्तिकेन मुक्ताफलेन कृत्वा मुक्ताफलानां पिता तस्मादुत्पन्नत्वात्प्रांतां तादृशो वंशो वेणुः शतपर्वा जनैः श्लाघ्यते । 'उत्प्रेक्षाद्योतकाः शङ्के मन्ये नूनमिव ध्रुवम् । जाने किलादयो ज्ञेयाः प्रायेणेय कियोद्भवाः ॥' इति कविशिक्षायाम् । अपि पुनर्हे बन्धो, अहं त्वयका कृत्वा भ्रातृमती सोदरवती अस्मि वर्ते । केव । श्रीरिव । यथा लक्ष्मीरमृतकरेण चन्द्रेण बन्धुमत्यस्ति । द्वयोरपि समुद्रोत्पन्नत्वेन । किंभूतेन त्वया चन्द्रेण च । वरेण जनेषु ज्ञातिषु श्रेष्ठेन ॥

त्वद्वध्रमुखसुधांशुसुधायाः पानमुत्सुकतया प्रविधित्सू ।

मद्विलोचनचकोरशकुन्तौ चपलं रचयतश्चिरमेतौ ॥ ५१ ॥

हे बन्धो, एतौ दृश्यमानौ मद्विलोचने मम नेत्रे एव चकोरशकुन्तौ ज्योत्स्नाप्रियपक्षिणौ चिरं बहुकालं यावच्चापलं चञ्चलताम् । उत्कण्ठतामिस्यर्थः । रचयतः कुर्वते । किं-

कर्तुमिच्छ । उत्सुकतया उत्कण्ठितत्वेन त्वद्गन्धास्त्रव जायायाः । 'दाराः क्षेत्रं वधूर्भार्या जनी जाया परिग्रहः' इति हेम्याम् । सुखं वदनमेव सुधांशुस्तस्य सुधां दर्शनामृतं तस्याः पानं पीति प्रविधित्सु कर्तुमिच्छ । 'कणे हल्यचकोरीणा गणः पीत्वा सुधासवम् । अजायत मदेनेव गुञ्जापुञ्जारुणेक्षणा ॥' इति वस्तुपालकीर्तिकौमुद्यां चकोराणां ज्योत्स्ना-पाने प्रसिद्धेऽपि इत्यमृतपानमपि ॥ इति विमलायाः प्रथमोक्तिः ॥

वाङ्मयैर्विरचितैरिदमाद्यैः श्रोत्रपत्रपथिकैः स्वमगिन्याः ।

प्रेरितो निगदति स्म कुमारो गर्जितैरिव शिखी घनपङ्केः ॥ ९२ ॥

कुमारो हीरनामा बालको निगदति स्म वभाषे । किलक्षणः । प्रेरितः प्रणोदितः । कैः । इदं पूर्वोक्तमाद्यं प्रथमं येषु तादृशैर्वाङ्मयैर्वाचां प्रपञ्चैः । 'इतीदृशैस्तं विरचय्य वाङ्मयैः' इति नैपथे । किंभूतैर्वाङ्मयैः । विरचितैः प्रणीतैः । उचैरित्यर्थः । कया । मगिन्या खबृहत्खला । पुनः किभूतैः । श्रोत्रयोरर्थात् कुमारस्य कर्णयोः पथिकैः प्राञ्चणीभूतैः । श्रुतैरित्यर्थः । वभाषे । क इव । शिखीव । यथा मयूरो घनपङ्केः मेघमालाया गर्जितैर्गर्जारवैः प्रेरितो वक्त्रि केकारवं कुरुते ॥

जीवितं कुशशिखास्थमिवाम्भः पांशुलेव तरला कमलापि ।

ऐक्षवाग्रमिव यौवतमेतत्प्रेक्षणक्षण इव खजनोऽपि ॥ ९३ ॥

हे जामे, जीवितमायुर्जीवितव्यं कुशशिखास्थं दर्माग्रस्थायुकमम्भो नीरमिव वर्तते । दर्माग्रस्थमम्भः कियत्कालमवतिष्ठते तथा जीवितमपि । अपि पुनः—कमला पांशुलेव व्यभिचारीणिषु तरला चपला । अस्थिरा आस्ते । पुनरेतत्संसारिजनैराद्रियमाणं यौवतं युवतीनां समूहः स्त्रीगुणः ऐक्षवाग्रमिव इक्षुणामिदमैक्षवं तादृशमग्रं प्रान्तं तद्वत् । यथा इक्षुणामग्रे नीरसता तथा विचार्यमाणमनुभूयमानं च स्त्रैणं प्रान्ते नीरसमेव जायते । अपि पुनः खजनो ज्ञातिवर्गः परिजनो वा प्रेक्षणक्षण इव रामलक्ष्मणादिरूपदर्शननाद-कप्रस्ताव इव क्षणदृष्टनष्टः स्यात् ॥

यद्गमिष्यति ममार्मकभावोऽलंकरिष्यति तनुं च युवश्रीः ।

वार्धकं पुनरमात्यमिव स्वं भूषयिष्यति क इत्यवगच्छेत् ॥ ९४ ॥

हे जामे, यन्मम मदीयोऽर्मकभावः शैशवं गमिष्यति चास्यति । च पुनर्युवश्रीः भावप्रधाननिर्देशात्तारुण्यलक्ष्मीः । अथ वा युवत्वेन श्रीलक्ष्मीः शोभा मम तनुः शरीर-मलकरिष्यति । पुनर्वार्धकं वृद्धावस्था स्वमर्यादात्मीयात्मानं भूषयिष्यति । कमिव । अमात्यमिव । यथा प्रयान वार्धकं भूषयति । 'वार्धकं भूषयत्यत्र राजमात्यभिषङ्गुनीन्' इति वचनात् कः पुमानित्यवस्थात्रय भावीऽवगच्छेत् अवबुध्यते । अपि तु न कोऽपीत्यर्थः ॥

जन्तुरेव इह जामिकलत्रभ्रातृमातृपितृपुत्रविशेषैः ।

वम्भ्रमीति परमाणुरिवैको नीलिमारुणिमपीतिमरागः ॥ ९५ ॥

हे भगिनि, एष जन्तुः प्राणी इह जगति एक एव जामिर्भगिनी, कलत्र पत्नी, भ्राता बन्धुः, माता जननी, पिता जनकः, पुत्र-सुतः, एतेषां विशेषैः प्रकारैः बन्धुमीति ससारचक्रे अतिशयेन पर्यटति । क इव । परमाणुरिव । यथा एक एव परमाणुनाल-त्वपीतत्वरक्तत्वादिरागैरङ्गैर्भुवने भ्राम्यति ॥

सौरभेण मलयद्वुरिवात्मा यस्य धर्मविधिना स्म विभाति ।

तेन विष्टपमशेषमभूषि प्रोच्यते स्म किमुताभिजनादि ॥ १६ ॥

हे जामे, यस्यात्मा धर्मविधिना जैनधर्माचरणप्रकारेण विभाति स्म शोभितः । क इव । मलयद्वुरिव । यथा चन्दनतरुः सौरभेण परिमलेन विभाति तेन पुसा अशेष समस्तमपि विश्वमभूषि भूषितम् । तर्हि अभिजनादि किमुत प्रोच्यते । निखिलेऽपि भुवने स्ववंशादि तु सुतरामेव भूषितमिति बोध्यम् ॥

निम्नगेव परिसर्पति निम्नं या दधाति पितृसूरिव रागम् ।

भोगिनीव कुटिला कमलाक्षी सा सतामनुचिताभ्युपगन्तुम् ॥ १७ ॥

हे जामे, या स्त्री निम्नगेव नदीव निम्न नीचैः परिसर्पति गच्छति । नीचगामिनी । 'कामिन्यो नीचगामिन्यः' इति वचनात् । तथा—या स्त्री पितृसूः संध्येव क्षण राग दधाति । यथा सध्या क्षण पश्चाप्यतिशयिवर्णविशेषान् दर्शयित्वा नीरागा स्वयमपि कापि याति तथैव स्त्री । तथा या कान्ता भोगिनीव भुजङ्गीव कुटिला । वक्रगामिनी वक्ति अन्यदन्वच्च कुरुते सा कमलाक्षी वनिता सतामुत्तमानामभ्युपगन्तुमङ्गीकर्तुमनुचिता सर्वथापि नैव योग्या ॥

या जहाति न कदाप्यनुषङ्गं या विरागवति चाधिकरागा ।

तां जगज्जनमनःकमनीयां लिप्सते शिवकनी मम चेतः ॥ १८ ॥

हे जामे, या वधूः कदापि कस्मिन्नपि समये भर्तुरनुषङ्गं सङ्गम् । पार्श्वमित्यर्थः । न जहाति न मुञ्चति । च पुनर्या विरागवति वैराग्यमाजिनि नीरागेऽपि पुंस्ति अधिक-रागा उत्कृष्टरङ्गा भवति । तां शिवकन्या जगद्विख्याता मुक्तिकन्या मम चेतश्चित् लिप्सते वाञ्छति । किंभूताना जगताम् । भूर्भुवःस्वर्गलोकजीवन्मनां सुरासुरनराणां मनोभिरन्तःकरणैः कमनीयामभिलषणीयाम् ॥ इति प्रव्रज्यादृढताया भगिनी प्रति कुमारवचः ॥

निश्चिकाय वचनैरथ तैस्तैस्तस्य सा व्रतविधौ द्रढिमानम् ।

मौक्तिकसज्जमिवाश्रुकणौघैस्तन्वती हृदि पुनस्तदवोचत् ॥ १९ ॥

अथ भ्रातुर्वचनश्रवणानन्तरं सा विमला तैस्तैः पूर्वोक्तवचनैस्तस्य हीरकुमारस्य व्रत-विधौ दीक्षाग्रहणविषये द्रढिमान दृढतां निश्चिकाय निर्धारयामास । निर्धार कृतवती । पुनः सा जामिः तं भ्रातरमवोचद्वक्ति स्म । किं कुर्वती । अश्रुकणौघैः बाष्पविन्दुवृन्दैः ।

उग्रेक्ष्यते—हृदि हृदये वक्षति भौक्तिकसजं मुक्ताफलमालिकामिव तन्वती कुर्वती
विस्तारयन्तीव ॥

वत्स वत्सलतया तव किञ्चिद्वच्मि कर्णपथिकीकुरु तत्त्वम् ।

यद्रसायनमिव खजनानामस्ति वाग्विरचना हितगर्भा ॥ ६० ॥

हे वत्स लघुभ्रातः, तव भवतः वत्सलतया हितकृत्वेन यत्किञ्चिद्वचिनामायतिहित-
विधायक विचार्याहं वच्मि कथयामि, तत्त्वं तवाप्यायतिसुखदं मनुक्त कर्णपथिकीकुरु
श्रवणप्राप्तुं प्रणय । शृण्वित्यर्थः । यद्यस्मात्कारणात्खजनानां बन्धुवर्गाणां हित पथ्य-
मायतां सुखकारकोपायो गर्भे मध्ये यस्यास्तादृशी वाग्विरचना वचनक्रमः । हितशिक्ष-
त्यर्थः । रसायन सिद्धौषधमिवास्ति । प्राणिनां तुष्टिपुष्टिकृद्भवति ॥

अङ्गनाङ्गपरिरम्भहसन्तीगर्भगेहनिवहान्प्रविहाय ।

मर्षयिष्यसि कथं वद सैष्यं भूमिमानिव भटानरिसैन्यम् ॥ ६१ ॥

हे भ्रातः, त्व वद कथय अङ्गनां स्वपाणिगृहीतगृहिणीनामङ्गस्य कायस्य परिरम्भ
आश्लेष स्वकामिनीकायेन सममालिङ्गनम् । शीतकाले तस्योष्णस्पर्शत्वान् । तथा—हसन्त्यः
कृगानुगकटिका, तथा—गर्भगेहा अपवारकाः । ‘उरडा’ इति लोके प्रसिद्धा । एतेषां नि-
बहान् समूहान् प्रविहाय त्यक्त्वा त्व सैष्य शिशिरर्तुम् । उपलक्षणाद्धेमन्तमपि । एता-
वता शीतकाल कथं केन प्रकारेण मर्षयिष्यसि सहिष्यते । ‘सहते मृष्यति मर्षति मृष-
यति मर्षयति मर्षते चैव । क्षमते नितिक्षते च क्षाम्यति चेति क्षमाविषयाः ॥’ इति
क्रियाकल्पे सहनार्थाः क्रियाः । क इव । भूमिमानिव । यथा राजा भटान्वीरान् विहा-
य मुक्त्वा अरिसैन्यं शत्रुसेना कथं सहते ॥ इति शीतकालकाव्यम् ॥

चन्द्रचन्दनशिरोगृहशय्यावारवामनयनावनकेलीः ।

अन्तरेण तरणीरिव सिन्धुग्रीष्म एष किमु निस्तरणीयः ॥ ६२ ॥

चन्द्रः शीतरश्मिः, चन्दनं श्रीखण्डविलेपन शिरोगृहम्, चन्द्रशाला । उष्णकाले हि यु-
वानो गृहोपरितनाकाशभूमौ शेरते शीतलत्वान् । तथा—शय्या हंसार्कतृत्त्यः पत्यङ्गा वा ।
तथा—वारवामनयनाः एकैकस्य राजादेरन्यस्यापि पुण्यवतः पुंसो बद्धेषु गृहिणीषु या
स्वकीयवारके स्वत्यावसरे समेल पत्या समं विलसति सा अथ वा चक्रवर्त्यादीनामिव
वारविलासिन्यः एकैकस्याः स्त्रियोऽनु द्वे द्वे वाराङ्गने । ‘सहेलिका’ इति प्रसिद्धा । तास्तु
चक्रवर्त्यादिभिरेव भुज्यन्ते । नान्यं । पाणिगृहीतिवन् । इति ता वारवर्णिन्यः । तथा—
वनकेलयः उद्याननिखेलनानि तमालधारा जलयन्त्रनन्दिरादिषु क्रीडा । एता अन्तरेण
विना हे भ्रातः, त्वया भवता एष लूकाझलादिभिः सकलजगत्सतापहृत्कारको ग्रीष्म उष्ण-
कालः । वसन्तग्रीष्मौ द्वावप्युष्णसमयः । स किमु कथं निस्तरणीयः अतिक्रमणीयः ।
क इव । सिन्धुरिव । यथा तरणीवेडा विना समुद्रः कथं निस्तीर्यते उत्तीर्यते ॥ इति
ग्रीष्मसमयकाव्यम् ॥

क्रीडितुं रतिपतेरिव मेहाः प्रावृषेण्यदिवसाः कथमेते ।

गीतनृत्ययुवतीजनलीलामुख्यसौख्यविमुखेन विषद्याः ॥ ६३ ॥

हे आतः, एते व्रजनप्रसिद्धा जगजीविका हेतवः प्रायेण हि विजयदशमी यावज्जनाः धन समीहन्ते तेन शरदपि वर्षान्तरे वोच्यते । प्रावृषेण्या वर्षासमयसंबन्धिनो दिवसा दिनानि कथं कया रीत्या लया विषद्याः सहनीयाः । किभूतेन लया । गीत गानम्, नृत्य नाटकम्, युवतीजनैस्तृणीभिः सार्धं लीला विलासः दोलनन्दोलनप्रमुखाः क्रीडाः, ता मुख्याः प्रकृष्टा मुखे आर्द्रा भवा मुख्या आद्या यत्र तादृक् यत्सांख्य सासारिकसुख तस्माद्विमुखेन पराङ्मुखेन । तत्पक्वकामत्वात् । प्रावृषेण्यदिवसा उत्प्रेक्ष्यन्ते—रतिपतेः कामस्य क्रीडितुं विलसितुं मेहा मन्दिराणीव ॥ इति वर्षाऋतुकाव्यम् ॥

जृम्भमाणजलजद्वितयीवाङ्घ्रिद्वयी प्रदधती प्रदिमानम् ।

क्षोणिचङ्क्रमणदुःखमियं ते मर्षयिष्यति कथं कथयैतत् ॥ ६४ ॥

हे सहोदर, त्वमेतन्मया प्रोच्यमान कथय निवेदय । इयं शङ्खचक्राहुशातपवारणा-दिलक्ष्णैर्लक्षिता अङ्घ्रिद्वयी चरणयुगली क्षोणिचङ्क्रमणस्य कठिनभूमीपीठे पर्यटनस्य पर्यटनेन वा दुःखमसात कथं मर्षयिष्यति सहिष्यते । किं कुर्वती । अदिमानं सौकु-मार्यं प्रदधती प्रकर्षेणातिशयेन विभ्राणा । केव । जृम्भमाणजलजद्वितयीव । यथा स्मेरत्कमलयामलं अदिमानं धत्ते ॥

वक्रवारिजधिया समुपेतां षट्पदावलिमिवालकमालाम् ।

लुञ्जयिष्यसि कथं मुखलक्ष्मीन्युञ्छितामृतमयूखं सगर्भं ॥ ६५ ॥

हे मुखलक्ष्म्या वदनशोभाया उपरि न्युञ्छितो न्युञ्छनीकृत्य क्षितोऽमृतमयूख-श्चन्द्रो यस्य [अर्थाद्विधिना] स तस्य संबोधनं हे मुखलक्ष्मीन्युञ्छितामृतमयूख, समानो गर्भो यस्य । 'सहादे,' इति समानस्य स आदेशः । हे सगर्भे एकमातृगर्भोत्पन्नआतः, त्वमलकमालां चिकुरच्छटा केशपाशं कथं लुञ्जयिष्यसि उत्पाटयिष्यसि । उत्प्रेक्ष्यते—वक्त्रे वदने वारिजस्य पद्मस्य धिया लुञ्ज्या भ्रमेण समुपेता समागता षट्पदावलीं भृङ्गमालिकामिव ॥

राशिना सुमनसामिव सर्पिस्तर्पितोद्धतधनंजयकीलाः ।

तत्परीषहततिः किमसद्या विग्रहेण मृदुना तव सद्या ॥ ६६ ॥

हे आतः, तव भवतो मृदुना सुकुमारेण विग्रहेण शरीरेण असद्या कातरचित्तेन सोढुमशक्या । तादृशी चासौ कातरिकृतानेकजना द्वाविंशतिमाना प्रसिद्धा जिनशासने विख्याता परीषद्धानाम् [क्षुधा-पिपासा-शीत-उष्ण-दश-मशक-अचेल-अरति-स्त्री-चर्या-निषद्या-शय्या-आक्रोश-वध-याचना-अलाम-रोग-नृण-स्पर्शन-सत्कार-मेल-पञ्चा-अज्ञान स म्यक्त्वनाम्ना] तति. श्रेणी कथं केन प्रकारेण सद्या मर्षणीया सोढव्या । केनेव । राशि-

नेव । यथा घुमनसां कुसुमानां निकरेण सर्पिषा घृतेन तर्पितो य उक्तः उच्छिखो वा घनजयो वद्विस्तस्य कीला ज्वाला कथं क्षम्यते ॥ इति विमलाया द्वितीयवार वाक्यानि ॥

कुन्दकुञ्जलजयं सृजतेवाभीशुभिः प्रसृमरैर्दशनानाम् ।

प्रत्यवादि वदतां विदुरेणानेन जामिरिति नीतिमता सा ॥ ६७ ॥

अनेन कुमारेण जामिर्विमलभगिनी इति वक्ष्यमाणं प्रत्यवादि प्रत्युत्तरीकृता । प्रत्युत्तरो इति इत्यर्थः । अनेन किभूतेन । वदतां वक्तृणां मध्ये विदुरेण विदग्धेन अतिचतुरेण । पुनः किभूतेन । नीतिमता न्यायशालिना नययुक्तेन । उत्प्रेक्ष्यते—दशनानां खदन्तानां प्रसृमरैर्विस्तरणशीलैरभीशुभिः किरणैः कृत्वा कुन्दकुञ्जालानां मुचकुन्दकलिकानां पराभवं सृजता कुर्वतेव ॥

वैर्णिनीव विरतिः कृतसङ्गा ध्यानसंततिरसौ हसनीव ।

शान्ततापवरकः किमु जामे शर्मणे शमवतां तुहिनतौ ॥ ६८ ॥

हे जामे, तुहिनतौ हिमसमये शीतकाले शमवतामुपशमिनां मुनीनाममी शर्मणे सुखाय भवन्ति । अमी के तान् प्रतिपादयति—कृतो विहितः सङ्गः सर्वाङ्गानुषङ्गो यथा तादृशी विरतिः सर्वसङ्गपरित्यागलक्षणा सदापार्श्ववर्तिनी वरवर्णिनीव कान्तेवास्ते । तथा असौ संसारं मुमुक्षुभिरहर्निशं ध्यायमाना ध्यानसंततिः प्रणिधानानामेकाग्र्यैः क्रियमाणत्वात् परम्परा हसनी अङ्गारशकटीव ध्यानलीलानां न शीतं न तापश्च लगति । तथा शान्तता शमपरिणामः अपवरक इव वर्तते । किमु इवार्ये । गर्भागारः किमु । ‘गर्भागारेऽपवारकः’ इति हैम्याम् ॥ इति कुमारोक्तं यतिसातकृच्छीतकालकाव्यम् ॥

अङ्गरागमिव सद्गुरुशिक्षा श्रीजिनस्य च विधोरिव सेवा ।

कैलिरञ्जसरसीव च योगे प्रीणयन्ति शमिनोऽपि निदाघे ॥ ६९ ॥

हे जामे, एते पदार्था निदाघे प्रीणयन्ति अपि शमिनः शान्तमानसान् मुनीन् प्रीणयन्ति तोषयन्ति । तानेव प्रदर्शयति—एकः सन् शोभनो गुरुर्हिताहितोपदेशकः तस्य शिक्षा स्वर्गोपवर्गमार्गैकसाधनविधायिकानुशास्तिः अङ्गरागो विलेपनमिवास्ते । च पुनः श्रीमिथुंस्त्रिंशदतिशयलक्ष्मीभिः कलितो जिनो वीतरागस्तस्य विबोधेन्द्रमस इव सेवा परिचर्यो । च पुनर्योगे यम-नियम-करण-प्राणायाम-प्रत्याहार-धारणा-ध्यान-समाधिरूपाष्टाङ्गलक्षणे अञ्जसरसि कमलकलिततटाके इव कैलिर्जलक्रीडा प्रीणातीति शेषः ॥ इति कुमारोक्तं मुनिमनः सुखकृत् प्रीण्यसमयकाव्यम् ॥

यत्र गीतय इवागमघोषास्ताण्डवा इव पुनर्भवभावाः ।

वारिवाहदिवसाः शमभाजां नित्यमुत्सवमया इव सन्ति ॥ ७० ॥

हे भगिनि, वारिवाहदिवसा वर्षाकालवासराः शमभाजा शान्तरसशालिनां श्रमणानां

मित्य गदोत्सवमयाः महामहप्रचुराः सन्ति । तदेव दर्शयति—यत्र प्रावृषि वर्षाकाले
अङ्गमानां सिद्धान्ताणां घोषाः पठनध्वनयः गीतयोगानामिव श्रूयन्ते । पुनर्यत्र भवभावाः
यत्र संसारपदार्थाः संसारस्वरूपाणि वा ताण्डवा नृत्यानीव नाटकानीव विलोक्यन्ते ।
नाण्डवशब्दः पुनपुसके । ‘पूर्वेन्निदिशताण्डवाः’ इति लिङ्गानुशासने ॥ इति कुमारोक्तं
श्रमणस्नान्तविश्रामकारि वर्षर्तुकाव्यम् ॥

यो विजेतुमिव वारिजरार्जी पश्यतस्तत इतः क्रमणेन ।

पल्लवांश्च विभवैरतिदृष्टौ तौ क्रमौ कलयतः किमसातम् ॥ ७१ ॥

हे भगिनि, तौ क्रमौ चरणौ असात दुःख कथं कलयतः घत्तः । यौ क्रमौ विभवै-
र्लक्ष्मीभिः कृत्वा अतिदृष्टौ अधिकमद्वाधान्तौ सन्तौ वारिजरार्जी कमलमालां च पुनः
पल्लवान् प्रवालान् जेतुं परामर्षितुं तत इतः इतस्ततः क्रमणेन पर्यटनेन पश्यतः वि-
लोकयतः । यौ परान् विजिगीषतस्तौ सातासातं न गणयतः ॥

द्वेषिणामिव गणाः शितिमानं वक्रभावमपि ये कलयन्ति ।

को महाभट इवात्महितैषी नोच्छिनत्ति ननु तानिह केशात् ॥ ७२ ॥

ननु इति प्रश्ने । हे स्वसः, तान् केशान् कुन्तलान् कः प्राज्ञः पुमानोच्छिन्नति नो-
च्छेदयति । कः किंभूतः । आत्मनः स्वस्य हितमायत्तिकालं सुखमिच्छतीत्येवशील
आत्महितैषी खड्गखामिलालुकः । क इव । महाभट इव । यथा सर्वाङ्गीणवल्लवान् शु-
भटः राजादिकः स्वाभ्युदयकाङ्क्षी सन् कुत्सितान् ईशानधिपतीन् केशान् कुग्रामवा-
सिनः पक्षीपतिप्रमुखानथ वा सीमालाभूपालान् स्वस्पर्धित्वेन शत्रून्च्छेदयति । तान्
कान् । ये द्वेषिणां वैरिणां गणा व्रजा इव शितिमानमर्थान्मनसि श्यामतां कालुष्यम् । शो-
हमित्यर्थः । अपि पुनर्वक्रभावं कुटिलतां कपटिभाव कलयन्ति विभ्रति । प्रायः सत्पु-
रुषाणां स्त्रीणां च केशेषु वक्रत्वं वर्ण्यते । यथा चम्पूकथायाम् ‘वक्रोक्तिकुशलस्य नलस्य
केशकलापोऽपि वक्रतां भजे’ । तथा ‘अरालकेशी वशा’ ॥

जैमिनीयमनुजा इव दैवे विग्रहे न शमिनः कृतयत्नाः ।

क्षेत्रमत्र हि तपोविधिसीरक्षेडितं दिशति निर्वृत्तिसस्यम् ॥ ७३ ॥

हे महोदरे, शमिनश्चारित्रिणो विग्रहे शरीरे मेघकुमार इव न कृतयत्ना नैव विनि-
र्मितपालनाः समत्वपरिणामरहिता भवन्ति । के इव । जैमिनीयमनुजा इव । यथा
जैमिनीयमनानुयायिनो मनुजा जना दैवे देवतासबन्धिनि शरीरे न कृतोद्यमा नैव
निर्मितप्रयत्नाः ते हि देवानां शरीरं न मन्यन्ते । ‘विग्रहं मन्त्रभुजामसहिष्णुस्तस्य जै-
मिनिमुनित्वमुदीये’ इति नैषधे । हि यस्मात्कारणात्तपस्यां विधिभिः एकावल्यादिवहुवि-
धप्रकारैरेव सीरैर्हलैः क्षेडितं गृहीतसारं त्रिसतीकृतं च सत् क्षेत्रं वपुः कृषिभूमिश्च ।

तत्र तस्मात्तु मातृश्रोः । केदारो गिर्यभूजम्बोः इत्यनेवायं । तत्र जगति निर्दिष्टम्
 तेषां सौख्यं तत्तद्वा तस्य विनिर्दिष्टवानि । सत्यं ध्यात्वा जगतीति ॥

इन्द्रियाण्यभिगम्युत्पन्नानि शूलकानि च वहन्मरुदमीन्दु ।

यो नियत्रयति जन्तुरधिष्ठा प्राप्य निर्द्वितुर्गो स तुली न्याता ॥६३॥

१. यो यि, स जन्तुः प्राणी अस्ति निरन्तरायां निर्द्वितुर्गो मुक्तिप्राप्तये वागमय
 २. तस्य । ३. का । यः पुमान् अस्ति । ४. इन्द्रियाण्यभिगम्य । ५. उत्पन्नानि । ६. शूलकानि । ७. वहन् । ८. मरुदमीन्दु । ९. यो नियत्रयति । १०. जन्तुरधिष्ठा । ११. प्राप्य । १२. निर्द्वितुर्गो । १३. स तुली न्याता । १४. ॥६३॥
 १५. ॥६३॥ १६. ॥६३॥ १७. ॥६३॥ १८. ॥६३॥ १९. ॥६३॥ २०. ॥६३॥ २१. ॥६३॥ २२. ॥६३॥ २३. ॥६३॥ २४. ॥६३॥ २५. ॥६३॥ २६. ॥६३॥ २७. ॥६३॥ २८. ॥६३॥ २९. ॥६३॥ ३०. ॥६३॥ ३१. ॥६३॥ ३२. ॥६३॥ ३३. ॥६३॥ ३४. ॥६३॥ ३५. ॥६३॥ ३६. ॥६३॥ ३७. ॥६३॥ ३८. ॥६३॥ ३९. ॥६३॥ ४०. ॥६३॥ ४१. ॥६३॥ ४२. ॥६३॥ ४३. ॥६३॥ ४४. ॥६३॥ ४५. ॥६३॥ ४६. ॥६३॥ ४७. ॥६३॥ ४८. ॥६३॥ ४९. ॥६३॥ ५०. ॥६३॥ ५१. ॥६३॥ ५२. ॥६३॥ ५३. ॥६३॥ ५४. ॥६३॥ ५५. ॥६३॥ ५६. ॥६३॥ ५७. ॥६३॥ ५८. ॥६३॥ ५९. ॥६३॥ ६०. ॥६३॥ ६१. ॥६३॥ ६२. ॥६३॥ ६३. ॥६३॥ ६४. ॥६३॥ ६५. ॥६३॥ ६६. ॥६३॥ ६७. ॥६३॥ ६८. ॥६३॥ ६९. ॥६३॥ ७०. ॥६३॥ ७१. ॥६३॥ ७२. ॥६३॥ ७३. ॥६३॥ ७४. ॥६३॥ ७५. ॥६३॥ ७६. ॥६३॥ ७७. ॥६३॥ ७८. ॥६३॥ ७९. ॥६३॥ ८०. ॥६३॥ ८१. ॥६३॥ ८२. ॥६३॥ ८३. ॥६३॥ ८४. ॥६३॥ ८५. ॥६३॥ ८६. ॥६३॥ ८७. ॥६३॥ ८८. ॥६३॥ ८९. ॥६३॥ ९०. ॥६३॥ ९१. ॥६३॥ ९२. ॥६३॥ ९३. ॥६३॥ ९४. ॥६३॥ ९५. ॥६३॥ ९६. ॥६३॥ ९७. ॥६३॥ ९८. ॥६३॥ ९९. ॥६३॥ १००. ॥६३॥

सत्ययाम्यमसी छन्दोमीं दाययास्तानुग्ननिय फान् ।

समर्था द्विगतः कर्षणीं तज्जिह्वमयुगं शरणीयम् ॥ ६४ ॥

१. सत्ययाम्यमसी । २. छन्दोमीं । ३. दाययास्तानुग्ननिय । ४. फान् । ५. समर्था । ६. द्विगतः । ७. कर्षणीं । ८. तज्जिह्वमयुगं । ९. शरणीयम् । १०. ॥६४॥ ११. ॥६४॥ १२. ॥६४॥ १३. ॥६४॥ १४. ॥६४॥ १५. ॥६४॥ १६. ॥६४॥ १७. ॥६४॥ १८. ॥६४॥ १९. ॥६४॥ २०. ॥६४॥ २१. ॥६४॥ २२. ॥६४॥ २३. ॥६४॥ २४. ॥६४॥ २५. ॥६४॥ २६. ॥६४॥ २७. ॥६४॥ २८. ॥६४॥ २९. ॥६४॥ ३०. ॥६४॥ ३१. ॥६४॥ ३२. ॥६४॥ ३३. ॥६४॥ ३४. ॥६४॥ ३५. ॥६४॥ ३६. ॥६४॥ ३७. ॥६४॥ ३८. ॥६४॥ ३९. ॥६४॥ ४०. ॥६४॥ ४१. ॥६४॥ ४२. ॥६४॥ ४३. ॥६४॥ ४४. ॥६४॥ ४५. ॥६४॥ ४६. ॥६४॥ ४७. ॥६४॥ ४८. ॥६४॥ ४९. ॥६४॥ ५०. ॥६४॥ ५१. ॥६४॥ ५२. ॥६४॥ ५३. ॥६४॥ ५४. ॥६४॥ ५५. ॥६४॥ ५६. ॥६४॥ ५७. ॥६४॥ ५८. ॥६४॥ ५९. ॥६४॥ ६०. ॥६४॥ ६१. ॥६४॥ ६२. ॥६४॥ ६३. ॥६४॥ ६४. ॥६४॥ ६५. ॥६४॥ ६६. ॥६४॥ ६७. ॥६४॥ ६८. ॥६४॥ ६९. ॥६४॥ ७०. ॥६४॥ ७१. ॥६४॥ ७२. ॥६४॥ ७३. ॥६४॥ ७४. ॥६४॥ ७५. ॥६४॥ ७६. ॥६४॥ ७७. ॥६४॥ ७८. ॥६४॥ ७९. ॥६४॥ ८०. ॥६४॥ ८१. ॥६४॥ ८२. ॥६४॥ ८३. ॥६४॥ ८४. ॥६४॥ ८५. ॥६४॥ ८६. ॥६४॥ ८७. ॥६४॥ ८८. ॥६४॥ ८९. ॥६४॥ ९०. ॥६४॥ ९१. ॥६४॥ ९२. ॥६४॥ ९३. ॥६४॥ ९४. ॥६४॥ ९५. ॥६४॥ ९६. ॥६४॥ ९७. ॥६४॥ ९८. ॥६४॥ ९९. ॥६४॥ १००. ॥६४॥

समर्था द्विगतः कर्षणीं तज्जिह्वमयुगं शरणीयम् ।

समर्था द्विगतः कर्षणीं तज्जिह्वमयुगं शरणीयम् ॥ ६४ ॥

१. समर्था । २. द्विगतः । ३. कर्षणीं । ४. तज्जिह्वमयुगं । ५. शरणीयम् । ६. ॥६४॥ ७. ॥६४॥ ८. ॥६४॥ ९. ॥६४॥ १०. ॥६४॥ ११. ॥६४॥ १२. ॥६४॥ १३. ॥६४॥ १४. ॥६४॥ १५. ॥६४॥ १६. ॥६४॥ १७. ॥६४॥ १८. ॥६४॥ १९. ॥६४॥ २०. ॥६४॥ २१. ॥६४॥ २२. ॥६४॥ २३. ॥६४॥ २४. ॥६४॥ २५. ॥६४॥ २६. ॥६४॥ २७. ॥६४॥ २८. ॥६४॥ २९. ॥६४॥ ३०. ॥६४॥ ३१. ॥६४॥ ३२. ॥६४॥ ३३. ॥६४॥ ३४. ॥६४॥ ३५. ॥६४॥ ३६. ॥६४॥ ३७. ॥६४॥ ३८. ॥६४॥ ३९. ॥६४॥ ४०. ॥६४॥ ४१. ॥६४॥ ४२. ॥६४॥ ४३. ॥६४॥ ४४. ॥६४॥ ४५. ॥६४॥ ४६. ॥६४॥ ४७. ॥६४॥ ४८. ॥६४॥ ४९. ॥६४॥ ५०. ॥६४॥ ५१. ॥६४॥ ५२. ॥६४॥ ५३. ॥६४॥ ५४. ॥६४॥ ५५. ॥६४॥ ५६. ॥६४॥ ५७. ॥६४॥ ५८. ॥६४॥ ५९. ॥६४॥ ६०. ॥६४॥ ६१. ॥६४॥ ६२. ॥६४॥ ६३. ॥६४॥ ६४. ॥६४॥ ६५. ॥६४॥ ६६. ॥६४॥ ६७. ॥६४॥ ६८. ॥६४॥ ६९. ॥६४॥ ७०. ॥६४॥ ७१. ॥६४॥ ७२. ॥६४॥ ७३. ॥६४॥ ७४. ॥६४॥ ७५. ॥६४॥ ७६. ॥६४॥ ७७. ॥६४॥ ७८. ॥६४॥ ७९. ॥६४॥ ८०. ॥६४॥ ८१. ॥६४॥ ८२. ॥६४॥ ८३. ॥६४॥ ८४. ॥६४॥ ८५. ॥६४॥ ८६. ॥६४॥ ८७. ॥६४॥ ८८. ॥६४॥ ८९. ॥६४॥ ९०. ॥६४॥ ९१. ॥६४॥ ९२. ॥६४॥ ९३. ॥६४॥ ९४. ॥६४॥ ९५. ॥६४॥ ९६. ॥६४॥ ९७. ॥६४॥ ९८. ॥६४॥ ९९. ॥६४॥ १००. ॥६४॥

रूपद्वयं स्यात् । 'उडुपरिषदः किं नार्हन्ती निशः किमनौचिती' इति नैषधे । यद्यस्मात्कारणात्तवाङ्गे भवतः शरीरे शैशवं बालभावः स्फुरति दीप्यते । बाल्यावस्थाया हि संयमग्रहणमनुचितं शिशुत्वेनायोग्यत्वात् । कस्येव । योदुरिव । यथा भटस्यापदुताया सत्यामसामर्थ्ये सति आहवे संग्रामे अनौचिती । 'योद्धारस्तु भटा योधाः' इति हैम्याम् । तेन हेतुना हे वत्स, त्वं कियती. कियत्प्रमाणाः शरदो वर्षाणि तिष्ठ गृहे स्थितिं कुर्व प्रतीक्षस्व । स्वसौध एव वैराग्यवान् वासं विधेहि ॥ इति विमलायास्तृतीयवारं वाक्यम् ॥

शैशवेऽपि मदमोहमहेभान्सिहशाव इव हिंसितुमीशः ।

तत्समादिश ममास्य निदेशं तामिदं तदनु सोऽपि जगाद ॥ ७८ ॥

तदनु भगिनीभावितास्य पश्चात् सोऽपि हीरकुमारोऽपि तां विमलां प्रति इदमस्मिन्नेव काव्ये प्रोच्यमानं जगाद वभाषे । हे जामे, शैशवे बाल्येऽप्यहं मदाः जाति-कुल-रूप-बल-श्रुत-स्लभ-तप-ऐश्वर्य-नामानोऽष्टौ, तथा मोहो मौल्यं रागो धा, त एव महेभा मत्तहस्तिनस्तान् हिंसितुं निहन्तुं समर्थोऽस्मि । क इव । सिंहशाव इव । यथा केसरिकिशोरकः शिशुत्वेऽपि गजेन्द्रान् दलयितुमलभूष्णुर्भवेत् । 'विश्वव्यापि तमो हिनस्ति तरणिर्वालोऽपि कल्पाङ्कुरो दारिद्र्याणि गजावालिं हरिश्शिशुः काष्ठानि बहेः कणः ।' इति पूर्वाचार्यप्रणीतश्रीचिन्तामणिपार्श्वनायस्तुतौ । तथा 'सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु । न पुनर्नखमुखविलिखितभूतलकुहरस्थिते नकुले ॥' इति सूक्तेऽपि तत्कारणात्त्वं मम लघुभ्रातास्य संयमस्य अहणस्य निदेशमाज्ञां देहि ॥ इति विमलां स्वसारं प्रति कुमारस्यापि तृतीयवारं प्रतिवचः ॥

तस्य वीचिभिरिवामरसिन्धोरुक्तियुक्तिभिरितोऽप्यपराभिः ।

ओमिति प्रवदति स्म कथंचित्सापि बाष्पभरगद्गदवाग्भिः ॥ ७९ ॥

अमरसिन्धोर्देवनद्याः गङ्गाया वीचिभिः रत्नत्तरङ्गैः इव तस्य कुमारस्य इतोऽप्येतत्-वोंकादप्यपराभिरन्याभिरुक्तियुक्तिभिर्वचनप्रपञ्चैः सा विमला जामिरपि कथंचिन्महता कष्टेन बाष्पाणां दुःखाश्रूणां भरेण निरन्तरप्रवाहेण कृत्वा गद्गदभिरस्पष्टाक्षराभिर्वा-भिर्वाणीभिः कृत्वा । ओमिति एवमस्तिवति प्रवदति स्म कथयति स्म । दीक्षादेशददावित्यर्थः ॥ इति विमलाया दीक्षादेशप्रदानम् ॥

पूर्वमेव नियमस्थितिकालात्सा गलहहलहृजलपूरैः ।

आतरं स्वयमिव स्नपयन्तीदं पुनर्गदितुमारभते स्म ॥ ८० ॥

सा विमला पुनरिदं वक्ष्यमाणं गदितुं वक्तुमारभते स्म उपचक्रमे । किं कुर्वती । नियमस्थितिकालात्संयमग्रहणसमयात्पूर्वं प्रथममेव गलतां लोचनद्वन्द्वान्निःसरता बहु-ल्लानामविच्छिन्नानां प्रवाहानां दृशोश्चक्षुषोर्जलानामस्रसलिलानां पुरैर्धारावर्षप्लवैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—आतरं स्वबान्धवं स्नपयन्ती ज्ञानं कारयन्तीव ॥

यादसां भवधुनीधवमव्ये मादृशानतिदुराकलनीयः ।

संयमः सुकृतविप्रयुक्तानां आतरत्पतरसामिव दुर्गाः ॥ ८१ ॥

हे आतः, सुकृतविप्रयुक्तानां पुण्यरहितानां नादृशानलद्विधानां संयमश्चात्र नतिदुराकलनीयः अतिशयेन दुरधिगमः दुःखेनादरणीयः । नादृशां किमूलानाम् । भवः संसारः स एव धुनीधवो नदीपतिः समुद्रस्तस्य नव्ये कोठे यादसां जलवराणां नक्रान् । क इव । दुर्ग इव । अयात्पतरसां स्वल्पवलागाम् । 'प्रागल्भ्यामतरः पराक्रमवल्बुजानि सौवर्णज्जी' इति ह्यम्बाम् । त्वोक्तं सैन्यं मुजबलं वा दैनां तेषां दृष्टानां दुर्गः कोष्ठः दुष्प्रापः ग्रहीतुमशक्यः ॥

संततोपचितकर्मगणस्यानादिधामवपरम्परयास्ते ।

क्रीतमृत्यु इव मर्त्यजनस्यायत्तधीरिह सुधीरपि बन्धो ॥ ८२ ॥

हे बन्धो, इह जगति क्वादिधा न विद्यते आदिर्बन्धः सा क्वादिः क्वादिप्रकारा इत्यनादिधा तादृशी भवपरम्परा संसारे संसारता अवतारसंततित्तया कृत्वा संततं निरन्तरमुपचितः प्रचुरीकृतो यः कर्मेणां पुण्यरापरूपाणां गणस्य ब्रजस्य सुधीरपि पण्डितोऽपि जानन्नप्यायत्तधीर्वश आस्ते । क इव । क्रीतमृत्यु इव । यथा मृत्युर्हृदः सेवको भर्तृजनस्य कामिनोऽधीनः स्यात् । 'क्वादिधा विश्वपरम्परायम्' इति नैषधे ॥

कर्मसंततितिरोहितभावश्चेष्टतेऽत्र निरवग्रहचेष्टः ।

लोक एव निखिलोऽपि पिशाचावेशिताशय इव त्रतकाह्लिन् ॥ ८३ ॥

हे त्रतकाह्लिन् संयमाभिलाषुक हे आतः, एष जगति दृश्यमानः निखिलः सन्तोऽपि लोको जनः पिशाचेन व्यन्तरजातिविशेषेण देवेन वैशितोऽविष्टित आदयश्चितं परिणामो वा यत् तादृश इव निरवग्रहा स्वदन्त्रा चेश्च हास्यविनोदनींकारणदित्वाभावो यत् तयाविवः सन् चेतते विलसति । किमूतो लोकः । कर्मेणां प्राचीनजन्तवर्णिनां शुभाशुभपुद्गलपरिणामरूपाणां संतला प्रकृतिपरम्परया तिरोहित आहृदोभावः सन्दर्शनरूपो जीवस्वभावो यत् ॥

संयतेः सुखमशेषममुष्या बान्धवानृतमिवाहुमवन्ति ।

हीनसंगममिवारमणीयं जानते न तु जनाः परिणामे ॥ ८४ ॥

हे बन्धव ह्रीरकुमार, लोकः समस्त अपि संसारेजनाः समुष्याः संयतेः सुख संसारसाशेषं सन्धमपि सुखं शनं अमृतमिव सुषारसस्वादमिवाहुमवन्ति मुमुन्ते । तु पुनः हीनसंगममेव नांजगता कर्मेण वा पिशुनत्वेन वा दिष्टैर्मिलनं सौहार्दादिकरणीयं परिणामे प्राप्ते लवज्जने विरक्तं महादुःखदं जना न जानते नैव विदन्ते । यदुक्तं सूक्तम्—'नीचसरीरे कीज्ज संगं चट्ठं वल्लं हुइ ज्जसन्टं । हाप्पि कप्पर करइ जइ कोइ वड दान्द वड कालो होई ॥' इति ॥

संसृतेर्मतिमतां वर तस्यास्त्वं पृथग्भवितुमिच्छसि वत्स ।

पुण्डरीकमिव पल्लवपङ्कात्तत्सगर्भं भुवि धन्यतमस्त्वम् ॥ ८५ ॥

हे मतिमतां वर सुबुद्धिभाजां श्रेष्ठ हे वत्स, लघुभ्रातः । 'वन्सा उरस्तुग्वर्पतर्णकाः' इत्यनेकार्थः । तुक् अपत्यमुपलक्षणाद्युभ्रात्रादावपि इत्यवचूर्णिः । तस्याः पूर्वव्यावर्णित-स्वरूपायाः संसृतेः ससारात्सकाशात्त्वं पृथग्भवितुम् । त्यक्तुमित्यर्थः । इच्छसि वाञ्छसि । किमिव । पुण्डरीकमिव । यथा पल्लवपङ्कात्तटाककर्दमात्मकल भिन्न भवति । भूषी-पीठे जम्बालः, तदुपरि जलम् । द्वे अपि मुक्त्वा द्वयोरुपरि पद्म तिष्ठेत् । पुण्डरीकशब्देन तस्य श्रेष्ठत्वख्यापन तत्कारणात् । हे समान, एको गर्भो यस्य तस्य सर्वोद्यन हे सगर्भ वान्धव, भुवि पृथिव्यां त्वमेव धन्यतमः अतिशयेन पुण्यवान् । 'सुकृती पुण्यवान् धन्यः' इति ह्यम्याम् ॥ इति दीक्षानुज्ञादानानन्तरं धर्मकारकत्वेन भगिनीस्तुतिः ॥

एतदालपितमात्मभगिन्याः श्रोत्रपत्रपुटकेन निर्णीय ।

सातमाप मृदुतिक्षिरपिच्छस्पर्शजातमिव हीरकुमारः ॥ ८६ ॥

आत्मभगिन्या निजजामेः एतत्पूर्वांक्त भ्रातृप्रशंसाकरणात्मकमालपित भाषित श्रोत्र कर्णस्तदेव पत्रस्य पर्णस्य पुटको भाजनविशेषः । 'दुदङ्गो' इति लोकप्रसिद्धः । तेन निर्णीय पीत्वा । सादरं श्रुत्वेत्यर्थः । हीरकुमारः सात सुखसाप लेभे । उत्प्रेक्ष्यते—मृदु सुकुमार यत्तिक्षिरः खरकोणः पक्षिविशेषः । लोके 'गणेश' इति प्रसिद्ध । तस्य पिच्छ पत्र तनूरुह तस्य स्पर्शः सघट्टस्तेन जातमुत्पन्नमिव सुखम् । अर्थात् कर्णयोः तिक्षिर-पक्षिणोऽतिमृदुलपिच्छस्य परावर्त्यमानस्य कर्णेऽतीव सात जायते । यदुक्त चम्पू-कथायाम्—'कोणं किं नु निविच्यते तव बलात्तैलं सखि श्रोत्रचोरन्तस्तिक्षिरपक्षिपत्रमथ वा मन्द मृदु भ्राम्यति । येनाङ्गेषु निखातमन्मथशरप्रस्फारपिच्छच्छविर्नालीमेचकितोच-कमुकचचा रोम्णां बहृत्युद्रमः ॥' इति ॥

रोमहर्षणमिषात्तदनुज्ञोद्वेलहर्षजलधौ शिशुकाये ।

उत्ससन्ति किमु किंचन लोलह्वालशालिशफराः परितोऽमी ॥ ८७ ॥

शिशुकाये हीरकुमारशरीरे रोमहर्षणस्य रोमाब्जस्य मिषाच्छलादमी प्रत्यक्षलक्षाः किंचन किमपि लोलन्तश्चक्षलीभवन्तः । 'कावेरीतीरभूमीरुहभुजगवधूमुक्तमुक्तावशेषः कर्णाटीचीनपीनस्नवनसनदशान्दोलनस्पन्दमन्दः । लोलप्लटीललाटालकतिलकलतालः स्य-लीलविलोलः कष्ट मो दाक्षिणात्यः प्रसरति पवनः पान्थकान्ताकृतान्तः ॥' इति भोज-प्रबन्धे । बाला लघवः शालिनः शोभाकलिताः शफरा मीनाः । परितः सर्वतः । उत्प्रेक्ष्यते—उत्ससन्ति उच्छलन्ति । किभूते शिशुकाये । तस्या विमलानामन्या भगिन्या अनुज्ञा संयमादानादेशस्तेनोद्वेलो वेलामतिक्रम्य प्रसरन् यो हर्षः प्रमोदः स एव जलधिः स-मुद्रो यत्र । यादःपतितान्मकराकरत्वाच्च मीनानां समवो युक्त एव जलनिधौ ॥

एतया ध्वनिरिस्तविपङ्ग्या भूतलोपगतयेव घृताच्या ।

त्वं गृहाण च सगोत्रजनेभ्यः शासनं स पुनरेतदवादि ॥ ८८ ॥

एतया भगिन्या पुनरेतदित्यममुना प्रकारेण स कुमारोऽवादि भाषितः । किंभूतया एतया । ध्वनिना मधुरस्वरेण निरस्ता तिरस्कृता विपङ्गी वीणा यया । उत्प्रेक्ष्यते—भूतले क्षोणीमण्डले उपगतया प्राप्तया । ‘उपगतोऽपि च मण्डलनामिताम्’ इति रघुवंशे । मण्डलनामितां द्वादशराजचक्रवर्तितां प्राप्त इति तद्वृत्तिः । आगतया वा । ‘आगमने च गमनार्थः समभ्युपाद्भ्यः परा कथिता’ इति क्रियाकलापे । घृताच्या घृताचीनामा-
प्सरसा इव । ‘अवतरति घृताचोत्कन्धविन्यस्तहस्तः’ इति चम्पूकथायामिन्द्रविशेषणम् । तथा—‘इत्यनक्षरमवाचि घृताच्या दीर्घनिःश्वासितनिर्गमितेन’ इति नैषधे । इदं किम् । तदाह—हे वत्स, च पुनस्तु सगोत्रः स्वजना एव जनास्तेभ्यः शासनं दीक्षादेशं गृहाण आदत्त ॥

भारतीं श्रुतियुगाञ्जलिना तां स्वस्वसुर्मधुसखीं विनिपीय ।

शैक्षवन्निजगुरोर्हितशिक्षां सै स भूलमदमेदुरिताङ्गः ॥ ८९ ॥

स हीरकुमारः स्वस्वदुर्निजभगिन्या विमलायास्तां स्वजनादेशादानरूपां भारतीं वार्णीं श्रुतियुगं कर्णयुगमेवाञ्जलिस्तेन विशेषेण सादरं निपीय पीत्वा प्रमदेन हृषेण मेदुरितं पुष्टीभूतमहं वपुर्वैत्य तादृशः स भूतसंजातः । किंवत् । शैक्षवत् । यथा शैक्षः प्राथम-
कल्पिकः निजगुरोर्हितमैहिकासुप्तिरुसाधनकारिणी शिक्षां सादरं श्रुत्वा हृष्टो भवति । किंभूता भारतीम् । मधुन. क्षात्रस्य सखीं वयसीं मधुमृष्टाम् ॥

स्वानुजादिनिखिलस्वजनेभ्यः शासनं व्रतविधेः पृथुकोऽपि ।

आददे पुनरसौ व्यवहारी लाभवद्विविधवस्तुगणेभ्यः ॥ ९० ॥

अपि पुनः पृथुको हीरकुमारः स्वस्यात्मनोऽनुजो भ्राता श्रीपालनामा स आदी येषां तादृशाः निखिलाः समस्ताः स्वजनाः गोत्रिवर्गमनुष्वास्तेभ्यः सकाशाद्व्रतविधेः संयमा-
चरणस्य शासननादेशमाददे गृहीतवान् । किंवत् । लाभवत् । यथा व्यवहारी व्यापारका-
रको विविधानां नानाप्रकाराणां वस्तूनां क्रियागकाणां गणेभ्यः ससुदायेभ्यो लाभगधि-
कफलं गृह्णाति । ‘लाभोऽधिकं फलम्’ इति हैम्याम् ॥ इति भगिनीवचनान्तरं स्वजन-
वर्गोद्देशग्रहणम् ॥

भूचरानिव विधेर्नुवादान्सोपवीतकृतवेदनिदानान् ।

राजहंसगकमण्डलुपाणीनाजुहाव गणकान्स सुवाणीन् ॥ ९१ ॥

स हीरकुमारो गणकान् ज्योतिःशास्त्रविदः । ‘सवत्सरो ज्योतिषिको मोहूर्तिको निमित्तविन् । दैवज्ञगणकादेभिर्ज्ञानिकार्ताग्निका अपि ॥’ इति हैम्याम् । आजुहाव आ-

कारयामास । किभूतान् । सहोपवीतेन यज्ञसूत्रेण वर्तन्ते ये । पुनः किभूतान् । कृतं निर्मितो वेदाना निनाद उचारो यैस्ते । पश्चात्कर्मधारयः । पुनः किभूतान् । राजहस्य वदच्छन्तीति । पुनः किभूतान् । कमण्डलुः कुण्डिका पाणी हस्ते येषाम् । 'कुण्डिका कमण्डलुः' इति हेम्याम् । ततः कर्मधारयः । पुनः किभूतान् । सुवाणीन् शोभना वाच्येषां ते । उत्प्रेक्ष्यते—भूचरान् क्षोणीचारिणः । विधेर्ब्रह्मणोऽनुवादा अनुवदन्ति सदृशी भवन्तीति स्वरूपाणीव । ब्रह्मणो ब्राह्मणत्वेन सोपवीतता वेदैककर्तृत्वाद्बेदोचारित्वं कमण्डलुकरत्वं सुवाक्यं च युक्तम् ॥

आत्मकामितमुखानिव मूर्तान्पुष्पपल्लवफलाक्षतपुञ्जान् ।

तत्पुरोऽयमुपहृत्य सगोत्रैः पृच्छति स्म चरणस्य मुहूर्तम् ॥ ९२ ॥

अथ हीरकुमारः सगोत्रैः स्वजनैः सम चरणस्य चारित्र्यस्य मुहूर्तं पृच्छति स्म । किं कृत्वा । उपहृत्य ढौकयित्वा । कान् । पुष्पाणि कुसुमानि, पल्लवाः किशलयानि, फलानि तरुसस्यानि, अक्षता लाजा अक्षततण्डुला वा, तेषां पुञ्जान् व्रजान् । कथम् । तत्पुरस्तेषां मूर्तान् कानामग्रे । उत्प्रेक्ष्यते—आत्मनः स्वस्य कामितानामभीप्सितपदार्थान् मुखान् प्रारम्भानिव ॥

पूर्वनिर्मितपरस्परतर्के निश्चितोच्चपदसंपदुदकैः ।

तैरथौच्यत महोदयसञ्चद्वारवद्वतदिनं पृथुकेन्दोः ॥ ९३ ॥

अथ प्रश्नानन्तरं तैर्ज्योतिषिकैर्ब्रतदिनं सयमग्रहणवासः औच्यत कथितम् । किं वत् । पृथुकेन्दोः कुमारचन्द्रस्य महानुदयो मोक्षो वा महोदयः स एव सप्त गृहं तत् द्वारवद्वारमिव । तैः किभूतैः । पूर्वं प्रथमं निर्मितः कृतः परस्परमन्योन्यं तर्को दोषराहित्यप्रहणोचराशोचनीचादीनां विचारो यैः । पुनः किभूतैः । निश्चितो निश्चयं नीते निर्धारितोऽर्थात्कुमारस्यैव उच्यस्यातिशयिनः पदस्य गणघरत्वलक्षणस्य संपदो लक्ष्म्या उदकैः उत्तरकाले फलं यैः ॥

स्वर्णरूप्यमणिमौक्तिकदानैरीश्वरानिव विधाय विधिज्ञः ।

निश्चितव्रतमुहूर्तदिनस्तान्वर्णिनः स विससर्ज कुमारः ॥ ९४ ॥

स हीरकुमारः वर्णिनो ब्राह्मणानधिकारान्मौहूर्तिकान् विससर्ज यथागतं प्रैषीत् । किं कृत्वा । विधाय निर्माय । अर्थात् ज्योतिषिकानेव । कानिव । ईश्वरानिव महेश्वरानिव । कैः । स्वर्णानि काञ्चनानि । रूप्याणि रजतानि मणयो रत्नानि मौक्तिकानि मुक्ताफलानि तेषां दानं विधायकैः । किभूतः कुमारः । विधिमुचितकरणादिकं जानातीति विधिज्ञः सदाचारचतुरः । पुनः किभूतः । निश्चितो निर्धारोऽङ्कितः व्रतस्य दीक्षामुहूर्तस्य दिनो दिवसो येन सः ॥ इति दीक्षामुहूर्तदिवसावलोकनम् ॥

आगतेऽहिं सुहृदीव तदुक्ते शुद्धगोचरनवांशकयुक्ते ।

संमदाद्विजयसिंहमुखेभ्याः प्रारभन्त चरणक्षणमस्य ॥ ९५ ॥

विजयसिंहनामा हीरकुमारस्य भगिन्या विमलाया मतां स मुञ्च आदिवैष्णं तादृशाः
इभ्या व्यवहारिणः अस्य कुमारस्य चरणक्ष्ण चारित्रमहोत्सवं प्रारभन्त उपक्रामन्ति
स्म । कस्मात् । संमदात्प्रमोदात् । कस्मिन्सति । तैर्गणैरुक्ते कथिते अहि दिवसे
आगते संप्राप्ते सति । कस्मिन्निव । सुहृदीव । यथा विवाहादावाकारिते मित्रे महोत्सवाः
प्रारभ्यन्ते । किंभूतेऽहि । शुद्धा निदोषा गोचरा रेखादानादयः नवांशका लभमध्यगत-
विशिष्टतमवैलक्षण्यैः सहिते ॥

केचिदुच्चमणिपीठनिषण्णं गन्धवन्धुरपयोभृतकुम्भैः ।

निर्जरा इव जिनावनिजानि दीक्षणस्य समयेऽलपयन्तम् ॥ ९६ ॥

केचित्पुरुषा दीक्षणस्य संयमग्रहणस्य समये प्रस्तावे अर्थांन्मुद्रितवासरे तं हीरकुमार-
मलपयन् लानं कारयन्ति स्म । कैः । गन्धर्वांसनार्थमन्तर्मुक्तकुसुमादिपरिमलैर्वन्धुरै-
र्मनोऽङ्गैः पयोभिः सलिलैर्धृताः पूरिता ये कुम्भाः कलशस्तैः । किंभूतं तम् । उच्चमुन्नतं
तथा मणिमय रत्नघटितं यत्पीठमासनम् । लानचतुष्किका इत्यर्थः । तत्र निषण्णमुपविष्टम् ।
के कमिव । निर्जरा जिनावनिजानिमिव । यथा दीक्षाग्रहणावसरे देवा अर्थांचतुःप-
ट्टिप्रमितेन्द्रादयोऽमरा जिनाना सामान्यकेवलानां मध्ये अवनिर्जाया भूमिरेव पत्नीर्यस्य ।
'जायाया नि' । जायाशब्दान्निद्रप्रत्ययो भवति । 'लोपो व्योर्वलि' । वकारयकारयो-
र्वलिप्रत्यये परे लोपो भवति । सखरयोरिति शेषः । यकारलोपे । अवनिजानी
राजा एतावता जिनराजं तीर्थोदकपूर्णकलशैः ॥

सांप्रतं कथममुष्य जडेनाश्लेषणं विबुधकैरवबन्धोः ।

कोऽप्यरुक्षयदितीव तदीयं वाससातिसृदुलेन शरीरम् ॥ ९७ ॥

कोऽपि पुनान् अतिमृदुलेनाविकसुकुमारेण वामसा वज्रेण तदीयं हीरकुमारसंबन्धि
शरीरं कायम् । उत्प्रेक्ष्यते—इतीव हेतोः अरुक्षयधिर्नारयामास । इति किम् । यद्विबुधेषु
विचक्षणपुरुषेषु कैरवबन्धुश्चन्द्रस्तस्य पण्डितपुरंदरस्यामुष्य हीरकुमारस्य जडेन मूर्खेण
दलयोरैक्याजलेन पानीयेन समनाश्लेषणं सगमनं कथं केन प्रकारेण सांप्रतं युक्तम् ।
अपि तु न कथमपीति । पण्डितो हि मूर्खसह कदापि न कुर्यादिति ख्यातिः । 'मूरख-
सरिसी गोठडी पणि पणि कर न बुधीज' इति सूक्तोक्तः ॥

काञ्चनप्रतिमयेव नितान्तोत्तेजनादनुपमप्रभयास्य ।

मार्जानामृदुलगन्धदुकूलैर्निर्मलेन वपुषा पुपुषे श्रीः ॥ ९८ ॥

मृदुलानि कोमलानि गन्धेनोपलक्षितानि दुकूलानि दौमानि गन्धकायाप्यः तैर्मार्ज-
नान्निर्नीरकरणाट्टसणाग्निर्मलेन शुचिना अस्य कुमारस्य वपुषा देहेन श्रीः शोभा पुपुषे
पुष्टा कृता । उत्प्रेक्ष्यते—काञ्चनप्रतिमयेव यथा सुवर्णमूर्त्त्या नितान्तमतिगयेनोत्तेजना-
दुरीपमार्जितलीकरणादनुपमा असाधारणा प्रभा कान्तिर्यस्यास्तादृशी श्रीः पुष्यते ॥

तत्कलाकुशलमानववर्गस्तं प्रसाधयितुमारमते स्म ।

स्वस्तरूनिव निपातयितुं श्रीगर्वपर्वतशिक्षामधिरूढान् ॥ ९९ ॥

तस्य प्रसाधनस्य मण्डनस्य कलाया विज्ञाने कुशलश्चतुरः । 'तथैव तत्कालमयातुजी-
विमिः प्रसाधनासङ्गनशिल्पपारंगः । निजस्य पाणिग्रहणक्षणाचिता कृता नलस्यापि वि-
भोर्विभूषणा ॥' 'विभूषणा प्रसाधना कृता' इति नैपथे, तद्वृत्तौ च । इति पुरुषस्यापि प्र-
साधना इदृश्यते । मानवानां मनुष्याणां वर्गः समुदायः तं कुमारं प्रसाधयितुं मण्डयितु-
मंशुक्राभरणादि परिषाधयितुमारमते स्म उपक्रामति स्म । उल्लेख्यते—श्रीणां विशि-
ष्टद्योमानां यो गर्वोऽहंकारः स एव पर्वतो गिरिस्तस्य शिखाम् । उपरितनभूमीशिखरमि-
त्यर्थः । तामविरूढानव्याश्रितान् स्वस्तरून् कल्पवृक्षान् निपातयितुमवःक्षेप्तुं जेतुमिव ॥

सान्द्रचन्द्रनिकुरम्बकरम्बीभूतनूत(त)घुसृणद्रवचर्चा ।

तत्तनौ विलसति स्म सुमेरौ चन्द्रिकाखचितसांध्यरुचीव ॥ १०० ॥

सान्द्रा, ज्विग्वा बहला वा ये चन्द्राः कर्पूरास्तेषां निकुरम्बः समूहस्तेन करम्बीभूतो
मिश्रो जातो यो नूतो(नो) नवीनो घुसृणानां कुङ्कुमानां द्रवो बहलपङ्कः तस्य चर्चा विले-
पनम् । 'चन्द्रो विधौ च कर्पूरे खर्गे च' इत्यनेकार्थः । तस्य कुमारस्य तनौ काये वि-
लसति स्म शुशुभे । केव । चन्द्रिकाखचितसांध्यरुचीव । यथा सुमेरौ सुराचले चन्द्र-
ज्योत्स्ना मिथिता संध्यासमयसंवल्विनी कान्तिः । [सांध्यराग इत्यर्थः] शोभते ।
'रुच्यो रुचीभिर्जितकाञ्चनाभिः' इति नैपथे रुचीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति ॥

सौरभं सुमनसां समुदायोऽध्यापयेद्यदि महारजतस्य ।

अङ्गरागललितार्मकमूर्तेस्तल्लभेत तुलनां कलयापि ॥ १०१ ॥

सुमनसां कुसुमानां समुदायः सर्वज्ञानिजातपुष्पप्रकरः यदि महारजतस्य सुवर्णस्य
सौरभं सुगन्धिनां स्वपरिमलमध्यापयेत् पाठयेत् शिलयेत् । दद्यादित्यर्थः । विद्याप्रदानं
हि अध्यापननिजामोठं वृत्ते । तत्तत्र अङ्गरागेण श्रीखण्डविलेपनेन ललिताया मनोजाया
अर्मकस्य हीरकुमारस्य मूर्तेः शरीरस्य कलया अंशेनापि तुलनां सदृशीमात्रं लभेत प्रा-
प्नुयात् । महारजतमित्यर्थः ॥

विश्वजैत्रमिव मोहमहीन्द्रं हन्तुमर्मघरणीरमणेन ।

स्वस्तरून्मिव केशकलापो धूपधूमपटलीमिरधूपि ॥ १०२ ॥

अमो हीरकुमारः स एव वरणीरमणो राजा तेन केशकलापः केशपाशः धूस्य
कृष्णाशुक्रकुन्दरुक्कुरुक्कप्रमुत्तुगन्धवस्तुनः धूमपटलीभिर्धूमश्रेणीमिरधूपि धूपितः सु-
गन्धीकृतः । वासित इत्यर्थः । सप्रोक्ष्यते—विश्वेपां सुरासुरोरगनराणां जैत्रं जयनशीलं
मोहनामानं महीन्द्रं राजानं हन्तुं व्यापादयितुमिव स्वस्तरून् धूपितम् । राजापि वैरिणं
व्यापादयितुं स्वस्तरून् धूप्यते इति रीतिः ॥

स्वं क्षणात्क्षयमवेक्ष्य सृजद्भिः पारलौकिकसुखाय तपांसि ।

धूमपानमिव धूपजधूमव्याजतस्तदलकैः क्रियते स्म ॥ १०३ ॥

तदलकैः कुमारस्य केशैः । उत्प्रेक्ष्यते—धूपात् केशधूपनाद्यो जातो धूमस्तस्य व्या-
जात्कपटेन धूमपानमिव क्रियते विधीयते । किं कुर्वद्भिः । परलोके भवत्पारलौकिकं
तच्च तन्मुखं च तस्मै तदर्थं कष्टानि तपांसि सृजद्भिः कुर्वद्भिः । किं कृत्वा । क्षणात्क्ष-
ल्पकालात्स्वमात्मीयं क्षयं विनाशं लोचलक्षणमवेक्ष्य ज्ञात्वा ॥

मानिनीजनमनोनयनस्वं यैरनीयत हृतोर्विषयत्वम् ।

पारिपन्थिकभरैरिव लेभे बन्धनं किमिति तच्चिकुरैस्तैः ॥ १०४ ॥

तैस्तस्य कुमारस्य चिकुरैः केशैः । [उत्प्रेक्ष्यते—] इति पश्यतोहरत्वाद्देतोर्वन्धनं निय-
न्धनं लेभे प्राप्तम् । कैरिव । पारिपन्थिकभरैरिव । यथा तत्स्करगणैश्चौरिकाकरणाद्वन्धनं
प्राप्यते । तैः कैः । यैश्चिकुरैर्मनिनीजनानां नागरिककामिनीलोकानां मनांसि हृदयानि
तथा नयनानि विलोचनानि तान्येव स्वं विभवो हृतेरपहरणस्य विषयत्वं गोचरताम् ।
'मन्ये न मे श्रवणगोचरतां गतोऽसि' इति कल्याणमन्दिरस्तवने । अनियतं लम्बितं
प्रापितम् । अपहृतमित्यर्थः ॥

सूनसंगतशिलीमुखलेखासूनसायकघनुःशरराशेः ।

संश्रयच्छिद्यमिवार्भकमल्लीकुञ्जलालितकुन्तलहस्तः ॥ १०५ ॥

अर्मकस्य हीरकुमारस्य मल्लया मल्लिकायाः कुञ्जलाः कोरकाः । 'मल्लीभिः प्रतिमल्ली-
भावं दधती विभाति भावत्की' इति राजवर्णने । तैराकलितो युक्तो यः कुन्तलहस्तः
केशपाशः सूनेषु कुक्षुषेषु संगता मकरन्दपानार्थमागता ये शिलीमुखा भ्रमरास्तेषां
लेखा श्रेणिः सैव सूनसायकस्य घनूषि कामुकाणि शरा वाणास्तेषां राशेः समूहस्य श्रियं
शोभां श्रयश्रिवास्तीत्युत्प्रेक्षा ॥

मूर्ध्नि तस्य मुकुटेन दिदीपेऽनर्घ्यरत्नपटलीललितेन ।

वर्हचामरजयं चिकुराणां चिभ्रमैरिव विधाय धृतेन ॥ १०६ ॥

तस्य कुमारस्य मूर्ध्नि मल्लके मुकुटेन किरीटेन दिदीपे रेजे । किभूतेन । अनर्घ्यानां बहुमू-
ल्यानां रत्नानां विविधमणीनां पटली श्रेणी तथा ललितेन मनोज्ञेन । उत्प्रेक्ष्यते—चि-
कुराणामर्थाल्लुमारकेगानां चिभ्रमैः शोभाभिः । 'आभा राढा विभूषा श्रीरभिख्याकान्ति-
विभ्रमाः' इति हैम्याम् । विलसन्ती । वर्हाणि मयूरपिच्छानि । 'अस्य वाक्केका पिच्छवर्ह-
शिखण्डकम्' इति हैम्याम् । तथा चामराणि बालव्यजनानि तेषां जयं परामवं विधाय
कृत्वा धृतेनेव कलितेनेव ॥

पट्टिकार्भकविभोः कनकस्यालीकमण्डलमलंकुरुते स्म ।

विभ्रमेण चिहुराम्नुधराणां हादिनीव निकटे विलुठन्ती ॥ १०७ ॥

कनकस्य हेमः पट्टिका भूषणविशेषः कोऽपि ललाटस्य । नलस्य भाले पट्टिका । तथा दमयन्त्या अपि । ‘धृतैकया हाटकपट्टिकालके’ । स्त्रीपुरुषयोरपि पट्टिकाख्य आभरणविशेषः—इति नैषधे । अयुना तु स्वस्मतीर्थद्वीपादौ लोकप्रसिद्धा ‘असावड’ इति ज्ञायते । तदपि बहुतिलकमयं ललाटाभरणमर्मकविभोः कुमारैन्द्रस्य अलीकमण्डल भालस्थलमलंकुरुते स भूषणमासा । उत्प्रेक्ष्यते—चिहुराः केशाः एवाम्बुधरा मेघास्तेषां भ्रमेण भ्रान्त्या बुद्ध्या निकटे समीपे विलुठन्ती तिष्ठन्ती मिलन्ती च ह्लादिनी विशुदिव । ‘चिकुराश्चिहुरा’ इति शब्दप्रभेदे ॥

दिद्युते मणिकरम्बितयास्ये शातकुम्भकृतपट्टिकयास्य ।

सैरमात्मन इवाननलक्ष्म्या निर्मितेन वरणेन निवस्तुम् ॥ १०८ ॥

अस्य कुमारस्य आस्ये मणिभिः रत्नैः करम्बितया खचितया शातकुम्भेन कनकेन कृतया निर्मितया पट्टिकया दिद्युते । उत्प्रेक्ष्यते—आत्मनः स्वस्य स्वैरं स्वेच्छया निवस्तु वासायै स्थातुमाननलक्ष्म्या निर्मितेन रचितेन वरणेन प्राकारेणैव । प्राकारस्यार्थोऽप्रे वक्ष्यते । तस्मादन्यापतद्वयी(?) ॥ पाठान्तरे उत्प्रेक्ष्यते—मुखस्यार्थात्कुमारवक्त्रस्य इन्दुश्चन्द्रः, पद्मानि कमलानि, मुकुरा दर्पणः स्तेषामभिभावेन पराभवनेन उद्भूत साक्षात्प्रकटीभूत नूतं नवीनं महः प्रतापस्तेनेव वा ॥

भालमण्डलममण्ड्यत राजज्जातरूपतिलकेन तदीयम् ।

तस्थुषात्र चरणक्षणवीक्षाकाङ्क्षिणाल्पवपुषांशुमतेव ॥ १०९ ॥

भालमण्डलं ललाटपट्टः राजन् शोभमानः जातरूपस्य स्वर्णस्य तिलविशेषकस्तिलकः तेनामण्ड्यत भूषितम् । उत्प्रेक्ष्यते—चरणस्य चारित्र्यस्य क्षणो महोत्सवः तस्य वीक्षां दर्शनं काङ्क्षतीत्येवंशीलेन अभिलाषुकेण, तथा अल्प लघु वपुः शरीरं यस्य तादृशेनात्र भाले तस्थुषा अर्थात्समेत्य स्थितवता अंशुमता भास्करेणैव ॥

यस्य भालतलचन्दनविन्दोर्दम्भतो वदनकैरवबन्धुः ।

कोपनां प्रियतमामिव तारामानुकूल्यविधये व्यधिताङ्गे ॥ ११० ॥

यस्य कुमारस्य वदनकैरवबन्धुर्वक्त्रचन्द्रमा भालतले ललाटे कृतः श्रीखण्डस्य मण्डलाकारतिलकविन्दुः तस्य दम्भतच्छलात्कोपना चण्डामत्यमर्षणां नथा प्रियतमामतिशयेन वल्लभा तारा कामपि कान्तां तारिकाम् । तस्य तारापतित्वात् । उत्प्रेक्ष्यते—आनुकूल्यविधये खानुकूलीकरणप्रकाराय अङ्गे निजोत्सङ्गे व्यधित कृतवानिव । ‘अनुम्बि या चन्दनविन्दुमण्डली नलीयवक्त्रेण’ इति नैषधेऽपि ॥

यस्य चान्दन उपश्रु वमासे विन्दुरङ्गजभटं प्रणिहन्तुम् ।

नासिकानलिकया गुलिकेयं येन मोक्षमनसा विधृतेव ॥ १११ ॥

१. ‘इन्दुपद्ममुकुराद्यभिभावोद्भूतनूतमहसेव मुखस्य’ इति पाठान्तरम्.

यस्य कुमारस्य उपभ्रु सुवोर्मध्ये समीपे चान्दनश्चन्दनसंबन्धी बिन्दुर्दृप्ततिलकं व-
भासे शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गजः सरः कमनः । ‘कलाकेलिरनन्यजोऽङ्गजः’
इति हैन्याम् । तथा ‘अङ्गजो मन्मथे सुते । मदे केशे’ इत्यनेकार्थः । स एव भटो
वीरस्त प्रणिहन्तु यमातिथिं कर्तुं नासिकैव नलिकागुलिकाक्षेपणोपकरणं ‘बन्दूकहाथ-
नाली’ इति लोकप्रसिद्धा । तथा ‘नलिके न तदुच्चनासिके त्वयि नालीकविमुक्तिका-
मग्नोः’ इति नेपथे । नासा नलिकेव । तथा कृत्वा मोक्तुमनसा क्षेप्तुकामेन इय प्रत्यक्ष-
लक्ष्या गुलिकेव । धृता । ‘सीसागोली’ इति प्रसिद्धा ॥

चापलस्य नियमोऽभ्युपगम्योऽतः परं द्युनिशमत्र युवाभ्याम् ।

एतदालपितुमञ्जनरेखा कल्पिता नयनयोरिव तस्य ॥ ११२ ॥

तस्य हीरकुमारस्य नयनयोर्नेत्रयोरञ्जनस्य कञ्जलस्य रेखा कल्पिता । लोचने अञ्जिते
इत्यर्थः । मालत्वादथ वा महोत्सवाभिर्मिता रेखा । किं च विवाहादौ तरुणानां वृद्धानां
पुरुषाणामपि चक्षुषोरञ्जनरेखा क्रियते इति लोकलक्षणे स्थितिश्च । उत्प्रेक्ष्यते—एत-
दत्रैव कथ्यमानमालपितुं वक्तुमिव । तदेवाह—हे नयने, अतः परम् अद्यतनदिवसादारभ्य
द्युनिश दिवात्रात्रा चापलस्य चटुलताया नियमो निषेधः युवाभ्यामभ्युपगम्यः अङ्गी-
करणीयः । कदाचिदपि चापल्यं न विधेयमिति भावः ॥

उत्पलाब्जकुमुदादिमदस्यून्मद्विलोचननृपौ परिभूय ।

सालयोः सुखमिवाञ्जनरेखानीलरत्नकृतयोर्वसतः स्म ॥ ११३ ॥

यस्य कुमारस्य विलोचने नयने एव नात्री ययोस्तौ तादृशी नृपौ राजानौ उत्पलं
नीलकमलमब्जं पद्मं कुमुदं श्वेतकमलं तान्यादिमानि प्रथममवधानि येषां तादृशान् दस्यून्
विपक्षान् परिभूय जित्वा अञ्जनरेखारूपैर्नीलरत्नेर्हरिन्मणिभिः कृतयोः सालयोः सुखं यथा
स्यात्तथा क्रियाविशेषणम् । उत्प्रेक्ष्यते—वसतः स्म अतिष्ठतामिव ॥ अथ वा । यद्विलोच-
ननृपौ कुमारनयननामराज्ञौ सालयोः प्राकारयोर्मध्ये सुखं क्षमणा यथा स्थानथा वसतः
तिष्ठतः स्म । किभूतयोः सालयोः । अञ्जनरेखास्याणि यानि नीलरत्नानि मरकतमणयः तैः
कृतयोर्निष्पादितयोः । उत्प्रेक्ष्यते—उत्पलानि कुवलयानि अब्जानि कमलानि कुमुदानि
कैरवाणि तान्यादिमानि प्रथमानि येषां तादृशान् दस्यून् शत्रून् परिभूय निर्जित्वेव
शुभं वसतः । येन सर्वेऽप्यरयोऽभिभूय वशीकृताः स सुखं वसतीति ॥

भृङ्गसंगतवतंससरोजे तस्य कर्णयुगले शुशुभाते ।

विग्रहीतुमनसी नयनाभ्यामागतं किमितरेतरवैरात् ॥ ११४ ॥

तस्य कुमारस्य कर्णयुगले श्रवणद्वन्द्वे भृङ्गाभ्यां मधुपानागतप्रमराभ्यां संगते संयुक्ते
वतन्मरोजे कर्णपूरकमले शुशुभाते रेजन्तुः । उत्प्रेक्ष्यते—इतरेतरेण परस्परं वैराद्विरो-
धात्रयनाभ्यां नेत्राभ्यां सार्धं विग्रहीतुमनसी योद्भक्ष्यते किमागते पार्श्वे संप्राप्ते ॥

श्रोत्रपत्रयुगमाश्रितवत्या दिद्युते मणिवतंसिकयास्य ।

अर्चिवेष वदनान्तरमान्त्या पिण्डभावमितया स्थितयास्मिन् ॥ ११५ ॥

अस्य कुमारस्य श्रोत्रे कर्णावेव पत्रे तथोर्युग द्वन्द्वमाश्रितवत्या भजन्त्या मणिवत-
सिकया रत्नोत्तसेन । 'विदर्भपुत्रीध्रुवणावतसिका' इति नैषधे । दिद्युते शोभितम् । उ-
त्प्रेक्ष्यते—वदनान्तर्मुखमध्ये अमान्त्या बाहुल्यात्स्थानुमशक्नुवत्या अर्चिषा कान्त्येव ।
अर्चिः कान्तिवाची । खील्लीवल्लिङ्गः । 'रोदोर्चिपीनामगुणत्तयट अयट्' इति लिङ्गानु-
शासने । किंभूतया अर्चिषा । पिण्डभाव पिण्डतामितया प्राप्तया । पिण्डीभूय स्थित-
येत्यर्थः । पुनः किंभूतया । अस्मिन् कुमारकर्णे स्थितया वरन्त्या ॥

मन्महे सकलशीतलभासां सार्वभौममिदमाननचन्द्रम् ।

कुण्डलच्छलतमीरमणाम्यामन्यथा कथमुपास्यत एषः ॥ ११६ ॥

इदमाननचन्द्रममुष्य मुखमेव चन्द्र विधु सकलाः समस्ता ये शीतलभास चन्द्र-
मसः तेषां सार्वभौमव्यतिकरेण कुण्डलयोः कर्णाभरणयोः छलात्कपटात्तमीरमणाम्यां
चन्द्राभ्यामेष इदमाननचन्द्रः कथं केन प्रकारेण उपास्यते सेव्यते ॥

कुण्डले कैलयती प्रतिविम्बे गण्डयोर्वहति हीरकुमारः ।

क्रोधमुख्यचतुरात्मविपक्षान्भेत्तुकाम इव चक्रचतुष्कः ॥ ११७ ॥

हीरकुमारः कुण्डले कर्णवेष्टिके वहति धारयति । कुण्डले किं कुर्वती । गण्डयोः
कुमारस्यादर्शोपगण्डयोः कपोलयोः प्रतिविम्बे प्रतिमे कैलयती विभ्रती । उत्प्रेक्ष्यते—
क्रोधः कोपो मुख्यः प्रकृष्टः प्रथमो वा येषु तादृशाः । क्रोधमानमाबालोभाभिधाना-
श्वत्वारः चतुःसख्याकाः कपाया एवात्मनः स्वस्य विपक्षाः शत्रवस्तान् । चतु कषाय-
द्वेष्यानित्यर्थः । भेत्तुकामो वैरादेककालमेव हन्तुमनाः सन् चक्राणामायुधविशेषाणां
चतुष्क चतुष्टयमिव विभर्ति ॥

व्यालवल्लिदलखण्डनजन्मा शोणिमाधरदले विललास ।

एतदीयहृदयादनुरागो निःसरन्वहिरिव स्थित एषः ॥ ११८ ॥

अधरदले कुमारस्याधरोष्ठपत्रे शोणिमा रक्तता । 'वर्णदृढादिभ्य ञ्यश्च' । वर्णविशे-
षार्थेभ्यो दृढादिभ्यश्च ञ्यच् स्यात्, इमनिच्चा भावार्थे । 'शौक्ल्यञ्चुकिमा, दार्ढ्यं दृ-
ढिमा, लावण्य लवणिमा' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । विललास बभासे । किभूतः शोणिमा ।
व्यालवल्लया नागरवल्लया । 'ताम्बूलवल्ली ताम्बूली नागपर्यायवल्लयपि' इति हैम्याम् ।
दलानां पत्राणां खण्डनाच्चर्वणाज्जन्मोत्पत्तिर्यस्य । उत्प्रेक्ष्यते—एतदीयात्कुमारसंबन्धि
हृदयान्मनसः । 'हृदय मनो वक्षश्च स्नानान्तरं हृत् हृदयम्' । तथा 'हृत्वेतो हृदय चित्तम्'
इति द्वयमपि हैम्याम् । निःसरन्निर्गच्छन्नेष प्रत्यक्षो बहिःप्रदेशे अधरोष्ठे स्थित इव ॥

१-२. कलयती इति शुभ्रहितः प्रयोगः 'शपस्वनोर्नित्यम्' इति सूत्रविरुद्धः.

रागसज्जिरदनच्छदराजतन्मिसतं दशनदीधितिमिश्रम् ।

पल्लवोदरविहारिहिमाम्मोविभ्रमं किमु जिघृक्षति लक्ष्म्या ॥११९॥

रागस्य नागवल्लीदलास्त्रादनजनितरक्ततायाः सङ्क्षोऽस्त्यस्य तादृक् यो रदनच्छद ओ-
ष्ठस्तत्र राजद्दीप्यमान यत्तत्सितं प्रमोदमेदुरतया ईषन्मात्रं कुमारस्य हसितं तत्कर्तृपदं
लक्ष्म्या स्वशोभया महद्ध्यो वा । उत्प्रेक्ष्यते—पल्लवोदरे प्रवालमध्ये विहरति एवंशीलं
हिमाम्मलुहिनजल तस्य विभ्रम श्रिय विलासं वा किमु जिघृक्षति ग्रहीतुमिच्छतीव ।
किभूतम् । तत्सित दशनानां दन्तानां दीधित्या कान्स्या मिश्रं करम्बितम् ॥

रज्यते स्म दशनप्रकगेणामुष्य कुण्डलिपुरंदरबाहोः ।

रागिणीं सविधगां च रसज्ञां प्रेक्ष्य कैर्न प्रियते ह्यनुरागः ॥१२०॥

अमुष्य कुमारस्य दशनप्रकरेण दन्तवृन्देन रज्यते स्म रक्षीभूतम् । सरागीभूयते ।
शालानां दन्ता हि यावत्पुस्तिकया रज्यते स्म स्त्रीणां चेति लोकस्य व्यवस्था । किभू-
तस्य अमुष्य । कुण्डलिना भोगिनां पुरंदरो वासवः शेषनागेन्द्रस्त्रद्वदीर्घौ बाहू भुजौ
यस्य । यद्रक्षीभूत तद्युक्तमेव । तदेव दर्शयति—हि यस्मात्कारणात्सविधगां पार्श्ववर्तिनीं
समीपस्थायां रागिणीं रागो रक्तिमा अनुरागोऽन्तरङ्गज्ञेहृद्य तेन कलितां रागवतीं
तथा रसानास्त्रादान् । तित्कः कटुकपायाम्ललवणमधुराख्यानं, अथ वा शृङ्गारहास्य-
कर्णारोद्रवीरभयानकवीमत्साद्गतशान्तनामकाश्रवप्रमाणान् रसान् जानातीति रसज्ञा
तां प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । कैः । पुमिः अनुरागो न प्रियते, अपि तु विविधरसेषु निपुणं रागवतीं
पार्श्वस्थाधिनीं कामिनीं विलोक्य सर्वैः कामुकै रागो प्रियत एव । तत्त्वतस्तु रसज्ञा जिह्वा ॥

संयमाध्यवसितिप्रथमानप्रावृषेण्यजलवाहघटायाः ।

विन्दुवृन्दमुदियाय किमेतत्कण्ठपीठकृतमौक्तिकहारः ॥ १२१ ॥

एतस्य कुमारस्य कण्ठपीठे गलकन्दले कृतः स्थापितः । परिहित इत्यर्थः । मौक्तिक-
हारो मुक्तालता । स उत्प्रेक्ष्यते—विन्दुवृन्दं कणनिकरं वृन्दोदियाय प्रकटीभूतम् । कस्याः ।
संयमस्य चारित्र्यस्य या अत्यवसितिरध्ववसायः परिणामः सैव प्रथमानां विस्तरन्ती
प्रावृषेण्य वर्षाकालसचन्धिनी जलवाहानां वर्षणोन्मुखमेघानां घटा माला तस्याः ॥

एतदीयवदनामृतभासा स्पर्धयेव सह शीतलभासा ।

नूततारकततिप्रियते सामुक्तमौक्तिकलताकपटेन ॥ १२२ ॥

एतदीयेन हीरङ्गमरसचन्धिना वदनामृतभासा वक्षविधुना नूता नवीना तारक-
ततिर्ज्योतिर्मण्डला प्रियते स्म विभरां वभूवे । केन । आमुक्ता कण्ठपीठे स्थापिता
परिहिता या मौक्तिकलता मुक्ताफलपः स्थूलमुक्ताफलहारः तस्य कपटेन छलेन ।
उत्प्रेक्ष्यते—शीतलभासा गगनाद्गणस्यायुक्तस्वामाविकचन्द्रेण सह सार्वं स्पर्धया संघ-
र्षेण ईर्ष्ययेव धृता इत्यर्थः ॥

भारसासहितया जितशेषः किं श्रितो बलयमस्य विभाति ।

मोहशूरमसुभिः प्रवियोज्यानेन वीरबलयं विधृतं वा ॥ १२३ ॥

अस्य हीरकमारस्य बलय कनककटक विभाति । उत्प्रेक्ष्यते—भारस्य क्षमादर्भा-
विनि भूतोपचारात्सूरिपदादेर्वा सासहितया सहनशीलत्वेन । शृशं सहते इति सासहिः ।
'अहिमंहीगौरवसासहिर्यः' इति नैषधे । सासहिश्चाचलि पापतिर्वाचदिरित्यादय इका-
रान्ता निपातिताः—इति तद्वृत्तिः । जितः पराभूतः शेषो नागेन्द्रः । किं सधिनः । अथ
वा मोहनामानं वीरं सुभटमसुभिः प्राणैः प्रवियोज्य पृथक्कृत्वा । निहत्येत्यर्थः । वीरबलय
सुभटत्वसंसूचकः कटको विधृत धारितमिव वा ॥

योगिनेव दधतात्मनि मुद्रामूर्मिकां च दधताम्बुधिनेव ।

फुल्लपल्लवविलासजुषा तत्पाणिनाध्रियत कांपि विभूषा ॥ १२४ ॥

तत्पाणिना कुमारहस्तेन काव्यपूर्वा अनिर्वचनीया शोभा अध्रियत धृता । किंभू-
तेन तत्पाणिना । फुल्ल विनिर्द्गीभूता ये पल्लवाः किसलयानि तेषां विलास लीला जुषते
भजते । तत्पाणिना किं कुर्वता आत्मनि स्वस्मिन्विषये मुद्रा साक्षरोर्मिकां वहता ।
केनेव । योगिनेव । यथा योगभाजा मुनिना आत्मनि विषये योगमुद्रा उह्यते । 'मुद्रा-
तो लभते मूल्य विसुद्र' कार्यनाशक । राजा मुनिश्च लेखश्च कोशो मुष्टिश्च पञ्चम ॥' इयं
तु स्वाभाविकी मुद्रा च पुनर्वाङ्मनसा योगो रुन्धन नियन्त्रण विद्यते यस्य स मुनि-
मुद्रामिद्विताकारविशेषम् । पुनः किंभूतेन । दधता विभ्रता । काम् । ऊर्मिका निरक्षर-
मङ्गलीयकम् । केनेव । अम्बुधिनेव । यथा समुद्रेण ऊर्मय एवोर्मिकास्तरङ्गा धीयन्ते ॥

पाणिना विरुरुचे पविरोचिश्चापचक्रविलसत्कटकेन ।

गन्धसिन्धुरतुरङ्गशताङ्गलंकृतेन जगतीपतिनेव ॥ १२५ ॥

पाणिना अर्थाधिकाराद्वा कुमारहस्तेन जगत्या । पृथिव्याः पत्या भर्त्रेव राज्ञेव वि-
रुरुचे क्षोभितम् । किंभूतेन पाणिना राज्ञा च । पवीना वज्ररत्नानां रोचिषि कान्तय
एव चापचक्राणि धनुर्मण्डलानि तैर्विलसन् दीप्यमानः कटको बलय यस्य । 'धृता वि-
भूषा मणिरश्मिकामुकैः' इति नैषधे । तथा विविधरत्नप्रभासवलित शक्रधनुरिति कवि-
समये प्रसिद्धिः—इति नरहर्ष्याम् । अथ च वज्रनामा आयुधविशेषस्तथा कान्तियुक्तैर्धनु-
श्चक्रैः प्रहरणैश्च विस्फुरद्विशेषेण प्रतिपक्षलक्षपराभवप्रकारेण विशिष्टतया स्वस्वामि-
क्तिमत्त्वेन वा स्फुरदितस्ततो जिष्णुतया भूमण्डल स्वस्वाम्यायत कुर्वन् कटक सैन्य
यस्य । पुनः किंभूतेन । गन्धसिन्धुरतुरङ्गशताङ्गलंकृतेन अर्थादङ्कृतिभूतैः गन्धसिन्धुरो
गन्धहस्ती तथा तुरङ्गः सपर्याणिताश्च । तथा शताङ्गो रथस्तैरलंकृतेन विविधलक्ष्मीभूतै-
र्विभूषितेन । पक्षे गन्धगजेन्द्रा विविधजातीयवाजिनः पुष्परथ-योग्यारथ-अध्वरथ-
कर्णारथ-प्रमुखरथास्तैरलंकृतेन कलितेन ॥

रामणीयकहृतापरचित्तं तत्कलत्रभवलोक्य युवेव ।

जातरूपकलितो गुणशाली शृङ्खलः किमकरोत्परिरम्भम् ॥१२१॥

तस्य कुमारस्य कलत्रं कटीम्, अर्धध्वनिना क्षियं वा, अवलोक्य हृग्योचरीकृत्य । उत्प्रेक्ष्यते—शृङ्खलः । 'सा शृङ्खला पुंस्कटिस्था' । शृङ्खलशब्दलिङ्गः । रत्नजटितकन-
कघटितकटिदवरकः परिरम्भमालिङ्गनमकरोत्किमु आलिङ्गति स्मेव । क इव । युवेव ।
यथा तरुणः पुमान् कस्यापि लघोः प्रादीभूतं कलत्रं युवतीं परिरम्भते । किंभूतं कलत्रम् ।
रामणीयकेन रमणीयत्वेन स्वाभाविकसौन्दर्येण हृत्तानि स्ववशीकृतानि अपरेषां लक्ष-
प्रेक्षकलोकानां कामिनां च चित्तानि मनासि येन । किंभूतः शृङ्खलो युवा च । जातरू-
पेण सुवर्णेन कलितो हिरण्ययः । तथा जातमुत्पन्नं यदद्वैतं रूपं वपुःसुन्दरता तेन
युक्तम् । पुनः किंभूतः । गुणैः सुवर्णदवरकैः हेमतन्तुभिः शालन्ते इत्येवंशीलस्तेप्र-
थितत्वात् । तथा गुणैरौदार्यादिभिः शृङ्गारादिभिर्वा द्वाप्तस्तिकलागुणैर्वा शोभते
इत्येवशीलः ॥

भूषणैः कनकरत्ननिबद्धैर्भूषितो व्यरुचदेष कुमारः ।

मञ्जरीभरकरम्बितकायः कल्पसाल इव भूतलशाली ॥ १२७ ॥

एष हीरनामा कुमारः तदानीं कनकानि काञ्चनानि रत्नानि मणयस्त्रीनिबद्धै रचितैर्भू-
षणैरामरणीः कृत्वा भूषितोऽलंकृतः व्यरुचत् विराजते स्म । 'युज्यो छुडि' युतादिभ्यः
परस्मैपदं वा स्यात् । 'पुष्पादिद्युतादिलङितः परस्मैपदेषु' । इयन्विकरणपुष्पादेद्युतादेर्ल-
ङितस्य परस्य च्छेरद् स्यात्परस्मैपदेषु । अद्युतत् अद्योष्टि । व्यरुचत् व्यरोचिद् । इति
प्रक्रियाकौमुद्यां साधना । उत्प्रेक्ष्यते—मञ्जरीणां कलिकानां भरः समूहस्तेन कर-
म्बितः पूरितः कायः शाखाप्रशाखालक्षणं वपुर्वस्य तादृशो भूतले पृथ्वीपीठे शालते
शोभते इत्येवशीलः । भूमीमण्डलोपगत इत्यर्थः । कल्पसालः सुरतरुविव ॥

दर्पणेष्विव गवेषयति स्वं भूषणेषु किरणाङ्कुरितेषु ।

दर्पणार्पणविधामिरमुष्मिन्निष्फलाभिरजनि स्वजनानाम् ॥ १२८ ॥

अमुष्मिन् हीरकुमारे स्वजनानां वन्द्यवर्गलोकानाम् अथवा स्वस्य जनानामालीय-
लोकानाम् । सेवकानामिलयैः । दर्पणानामादर्शानामर्पणानि प्रदानानि । आत्मदर्शदर्शनानी-
त्यर्थः । तेषां विधाभिः प्रकटैः निष्फलाभिर्विरयैकामिरजनि जाता । अमुष्मिन् किं कु-
र्वति । किरणैः कान्तिभिः कृत्वा अङ्कुरितेषु प्ररोहसहितेषु जातेषु भूषणैश्चामरणेषु
स्वमात्मानम् । [स्वरूपमिच्छार्थः] । गवेषयति विलोकयति । केष्विव । दर्पणेष्विव । यथा
कथिन्मुकुरेषु स्व निभातयति ॥

दीप्यते किमधिकं सुषमा नोऽमुष्य वा मुषितमन्यथकान्तेः ।

भूषणानि मृगयन्त इतीव स्फाररत्ननयनैरिदमक्षम् ॥ १२९ ॥

भूषणानि आभरणानि । उत्प्रेक्ष्यते—स्फाराणि विकाशभाञ्जि रत्नान्येव नयनानि तैरिति हेतोरिदमहं कुमारकाय मृगयन्ते पश्यन्तीव । इति किम् । नोऽस्माकं भूषणानां सुपमा अतिशयिनी शोभा किं अधिका, अथवा मुषिता अपहृता आच्छिद्य गृहीता मन्मथस्य कामस्य कान्तिः शोभा येन तादृशस्य कुमारस्य सुपमा शरीरातिशयायि सौन्दर्ये किं वा अधिका दीप्यते ॥

तद्विभूषणमणीनिकुरम्बैः स्पर्धिभिः प्रतिभटैरिव मूल्या ।

प्राप्य तन्मृगधरां दधिरे स्वज्योतिरङ्कुरसुरेन्द्रधनूंषि ॥ १३० ॥

भूत्या शोभया लक्ष्म्या वा स्पर्धिभिः स्पर्धनशीलैस्तस्य कुमारस्य विभूषणानामलकाराणां मणीनिकुरम्बै रत्नप्रकरैः तन्मृगधरां स कुमार एव सग्रामकरणोचितभूमी ता प्राप्य आसाद्य । उत्प्रेक्ष्यते—ज्योतींषि दीधितय तेषामङ्कुराः प्ररोहास्त एव सुरेन्द्रधनूंषि इन्द्रचापचक्राणि दधिरे धृत्तानीव । कैरिव । प्रतिभटैरिव । यथा सपदा स्पर्धमानैः प्रतिपक्षैः शत्रुभी रणभूमीर्लब्ध्वा परस्पर सग्रामकरणे कृते सुरेन्द्रचापोपमानि कार्मुकानि ध्रियन्ते ॥

भूरुहैर्विहसितैरिव कुञ्जः सौरभैरिव सरोरुहपुञ्जः ।

सान्द्रचन्द्रकिरणैरिव दोषा भूषणैरपुषदेष विभूषाम् ॥ १३१ ॥

एष कुमारो भूषणैरलकारैराभरणैः कृत्वा विभूषा शोभामपुष्पयुष्माति स्म । क इव । कुञ्ज इव । यथा कानन वसन्तर्तुना विहसितैः कुसुमितैः भूरुहैर्वृक्षैः कृत्वा शोभते । पुनः क इव । सरोरुहपुञ्ज इव । यथा पद्मप्रकरः सौरभं परिमलैः कृत्वा शोभा लभते । पुनः केव । दोषेव । यथा रजनी सान्द्रैर्नयनानन्ददायिभिर्नारन्ध्रैश्चन्द्रस्य विधोः किरणैः रश्मिभिः कृत्वा श्रिय युष्माति ॥ इति दीक्षासमये कुमारशृङ्गारवर्णनम् ॥

निर्जितेन यशसा सितभासा प्राभृतीकृतमिवैत्य नमस्तः ।

आनयन्नथ तुरङ्गममुष्यारोहणार्थमनघस्य मनुष्याः ॥ १३२ ॥

अथ शृङ्गारविधानान्तरं मनुष्या मानवाः असुष्य कुमारस्यारोहणार्थमध्यारोढुं तुरङ्गं जाल्यवाजिनमानयन्नानयन्ते स्म । किंभूतस्यामुष्य । अनघस्य प्रशस्यस्य निष्पापस्य वा । उत्प्रेक्ष्यते—यशसा अर्थाद्यश शैल्यश्रिया निर्जितेन पराभूतेन सितभासा चन्द्रमसा नमस्त आकाशमण्डलादेत्यागत्य प्राभृतीकृतमर्थात्कुमारस्य दौक्तमितिव ॥

यन्नमस्वदतिपातिरयेन न्यकृतेन विनतातनयेन ।

तत्तुलां कलयितुं बलिदस्युः सेवनामगमि यानतयेव ॥ १३३ ॥

यस्य तुरगस्य नमस्खन्तं समीरणमतिपतत्यतिक्रामतीत्येवशीलेन रयेन वेगेन । 'रथो वेगप्रवाहयोः' इत्यनेकार्थः । न्यकृतेन विजितेन विततानाम्नी अरुणगरुडयोजनानीं तस्यास्तनयेनात्रार्थाद्भरुडेन तत्तुला कुमारारोहणार्थमानीततुरङ्गमवेगसादृश्यं कलयितुं

प्राप्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—यानतया बाहनत्वेन बलिदस्युः कृष्णः सेवनां परिचरणामगमि प्रापित इव सेव्यते स्म । 'न्यादयो ष्वन्तनिष्कर्मा गत्यर्था मुख्यकर्मणि । प्रत्यय यान्ति दुह्यादिर्गणेषुऽन्ये तु यथारुचि ॥' अनन्तेन कृष्णेन गोपी वनमगमि नीता । इत्युदाहरणम्' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

यो दृशा भुवि पुनर्दिवि फालैर्नागवेश्मनि खुरोत्स्वनैश्च ।

स्फूर्तिमिस्तत इतस्त्रिजगत्यां स्वाङ्गकारमिव पश्यति जेतुम्॥१३४॥

यत्पुरातनः स्फूर्तिभिर्विस्फूर्जनैः इतस्ततः संस्फुरणैः कृत्वा त्रिजगत्यां त्रिलोक्यामपि । 'त्रिजगतीं पुनतीं कविसेविता' इति जिनप्रभसूरिकृतवर्धनप्रसोत्रे । इत्यत्रैकवचनाद्विजगत्यामप्येकवचनम् । त्रित्वेन त्रित्वसंख्यया वा उपलक्षिता जगती भुवनं त्रिजगतीति एव संभाव्यते । तत्र तु तज्जा एव विदन्ति । स्वाङ्गकारं निजरहस्फूर्जितजैत्रप्रतिमल्ल जेतु परामवितुमिव इतस्ततः सर्वत्रापि पश्यति । 'दूरं गौरगुणैरहं कृतिभृतां जैत्राङ्गकारे चरति' इति नैपथे । कथं विलोकयति तदेव दर्शयति—भुवि पृथिव्यां दृशा विलोचनावलोकनेन । पुनर्दिवि गगनाङ्गणे फालैर्दक्षैर्गल्लनलक्षणैः । 'सान्द्रोत्फालमिषाद्विगायति पदा स्प्रष्टुं तुरङ्गोऽपि गाम्' इति नैपथे । च पुनर्नागवेश्मनि पातालं खुरैः शकैदत्स्वनैः भूविदारणैः ॥

स्पर्धयार्कतुरगान्स्त्रिजगीषून्धूननेन शिरसः समराय ।

अङ्गकारविभवाभिभवाहंयूर्विकाभिरयमाह्वयतीव ॥ १३५ ॥

अयं तुरङ्गः अङ्गकारविभवानां जैत्रप्रतिमल्लसंपदाम् । 'शशाङ्गकलाङ्गकारैः' इति नैपथे । अभिभवः पराभवनं तेनाहपूर्विका गर्वावेष्टास्ताभिः कृत्वा शिरसो मस्तकस्य धूननेन कम्पनेन । स्वकन्धराया अघउर्ध्वकरणेनेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—अर्कतुरगान् सूर्यरथरथवाजिनः समराय संग्रामविधानाय आह्वयत्याकारयतीव । किंभूतानर्कतुरङ्गमान् । स्पर्धया संहर्षेण स्वस्यात्मनः स्वमात्मानं वा जिगीषून् जेतुमिच्छन् ॥

आत्मफेनहरिचन्दनसान्द्रस्यन्दचर्चनविधाभिरिवार्चा ।

पत्प्रहारभवमम्बुधिनेमैः स्थापराधमधरीकुरुते यः ॥ १३६ ॥

यः अर्वा तुरगः अम्बुधिनेमेर्भूमेः । उत्प्रेक्ष्यते—पदा चरणानां ग्रहार्थान्तिः ताडनंभवं 'पत्कजमिति' दर्शनात्प्रहाररिति । अथ च । 'कं तच्छयच्छायलवोऽपि पल्लवे' इति नैपथे । पदो लवः पल्लवः इति व्युत्पत्त्या तस्य नलस्य छायाया लवोऽप्यंशः कं इति तद्गुणा । स्थापराधं निजमन्तुमग्रीकुरुते शामयतीव । काभिः । आत्मनः फेना मुखालालान्द्रूपा हरिचन्दनस्य श्रीरघुण्डस्य सान्द्रा' किंया ये स्यन्दा रगा द्रवा वा तैश्चर्चनविधाभिः पूजनप्रकारैः ॥

वृत्रशात्रवतुरङ्गममुख्यान्वैभवेन परिभूय तुरङ्गान् ।

स्कन्धकेसरसटाकपटाचच्चिह्नचामरमिवायमघत्त ॥ १३७ ॥

स्कन्धस्यांसस्य स्कन्धेऽस्ते वा प्रसूढानां प्रादुर्भूतानां केसराणां केशानां सटा श्रेणी केसरनामानः सटास्तुरगस्कन्धकुन्तलाः तत्कपटादयं तुरङ्गः । उपप्रेक्ष्यते—तस्य जयस्य चिह्नं लक्षणं चामरं बालव्यजनमघत्त विभर्ति स्मेव । किं कृत्वा । वैभवेन खलक्ष्म्या वृ-
त्रशात्रवस्य शक्रस्य तुरङ्गम उच्चैःश्रवाः स एव मुख्यः प्रकृष्टः प्रथमो . वा येषु तादृशा-
स्तुरङ्गान् परिभूय जित्वा ॥

रोहिणीकमलिनीरमणाश्वान्सोपरिस्थितिजुषः सुषमाभिः ।

निर्जिगीषुरिव निर्जरमार्गे फालकेलिमयमातनुते स्म ॥ १३८ ॥

अयमश्वः निर्जरमार्गे आकाशे फालकेलिमुच्चैरुल्लस्य विशेषस्य विलासमातनुते स्म । उपप्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मन उपरि ऊर्ध्वं स्थितिं स्थानं जुपन्ते भजन्ते । ऊर्ध्वगामित्वेन आकाशगमनशीलत्वेन निजोपरिस्थितानित्यर्थः । तादृशान् रोहिण्याः कमलिन्याश्च रम-
णयोर्मन्त्रैः चन्द्रसूर्ययोः अश्वस्तुरङ्गमास्तान् सुषमाभिः अतिशायिशोभाभिः कृत्वा नि-
जिगीषुर्निर्जितुमिच्छुरिव ॥

अर्जितानि गरुडस्य च गत्या निर्जयैर्हरिहरैश्च विभूत्या ।

उद्गिरन्निव यशांसि हरिर्यः फेनपिण्डपटलीकपटेन ॥ १३९ ॥

यो हरिस्तुरङ्गः फेनानां मुखनिर्गतकफलालानां पिण्डा बुद्बुदाकारा गोलकास्तेषां प-
टली वृन्दं तस्य कपटेन व्याजेन यशांसि स्वकीर्तोरुद्गिरन्निव प्रकटीकुर्वन्निवास्ते ।
किंभूतानि यशांसि । गत्या पवनवेगगमनेन गरुडस्य, तथा विभूत्या खलक्ष्म्या हरिहरै-
रिन्द्राश्वस्य उच्चैःश्रवसो, निर्जयैः पराभवनैरर्जितानि संचितानि ॥

आरुरोह जितजिष्णुहयं तं श्वैत्यतः फणिपतिं च जयन्तम् ।

वाजिनं कनकवैभवरा(भा)जं कैटमारिरिव नीडजराजम् ॥ १४० ॥

स कुमारो वाजिनमश्वमारुरोह अध्यासामास । किंभूतं वाजिनम् । जितोऽर्थ-
लक्ष्म्या पराभूतो जिष्णोरिन्द्रस्य हय उच्चैःश्रवा नाम तुरगो येन तम् । पुनः किं कुर्व-
न्तम् । श्वैत्यतः शुभ्रमविभ्रमात्फणिपतिं शेषनाग जयन्त परिभवन्तम् । पुनः किंभू-
तम् । कनकानां काञ्चनानां वैभवः पर्याणखलीनप्रमुखभूषा तं भजतीति । क इव । कै-
टमारिरिव । यथा कृष्णो नीडे कुलये 'मालो' इति प्रसिद्धे जाता नीडजाः पक्षिणस्तेषां
राजा गरुडस्तमारोहति चडति । किंभूतं नीडजराजम् । जितो जिष्णुर्वासवो येन व-
ज्रजित्वात् । गत्या चातित्वरितगगनगमनेन हय इन्द्राश्वो येन । च पुनः किंभूतम् ।
फणिपतिं नागेन्द्रम् । जातिवाचित्वादेकवचनम् । सर्वनागनायकान् जयन्तं पराभवन्तम् ।

तदरातिवत् । स्वर्णशोभावन्तं स्वर्णकायत्वात् । गरुडविशेषणान्यपि ॥ इति दीक्षास-
मये कुमारारोहणार्थमानीततुरगवर्णनम् ॥

तत्र भावयतिनः पुलकोद्यत्कञ्चुकानणुमहः कटकोषाः ।

मुक्तिपत्तनजिघृक्षुमनस्कौत्सुक्यमाज इव राजकुमाराः ॥ १४१ ॥

भूविहारिहयवाहनशस्यानेकमूर्तय इवोत्सवपश्याः ।

वाहपृष्ठमधिरुह्य कुमारा आगमन्नपि परे जितमाराः ॥ १४२ ॥

(युग्मम्)

तत्र तस्मिन्नवसरे तस्मिन् स्थाने वा जितमाराः स्वरूपसौन्दर्याभिभूतमदनाः अपरे
अन्येऽपि भावयतिनः अभिप्रायेण चारित्रवन्तः अमी पालादिमाः कुमाराः आगमन्
समागताः । किं कृत्वा । वाहानां जात्यतुरङ्गाणां पृष्ठमधिरुह्य अध्यास्य । उत्प्रेक्ष्यते—
उत्सव सयममहामहं पश्यन्त्यवलोकयन्तीति तादृशो भूविहारिण्यः क्षोणीचारिण्यः
हयवाहनस्य एव तस्य शस्याः श्लाघ्याः रम्यास्तया अनेका वह्नयो मूर्तयः शरीराणि इव ।
किंभूताः कुमाराः । (इव यथा पृथ्वीपति) पुलको रोमाश्वः स एवोद्यन् प्रकटीभवन् क-
ञ्चुकं सनाहो येषाम्, तथा अनणु महन्महः कान्तिः प्रतापश्च येषाम् । अथ वा अनणु-
मिर्बहुलैर्महोभिः किरणैः प्रतापैश्च युक्तानां कटकानां बलयानां सैन्यानामोषाः समूहाः
येषाम् । पुनः किंभूताः मुक्तिः सिद्धिः सैव पत्तनं महानगरं तज्जिघृक्षु प्रहीतुमिच्छु मनो
येषाम् । समासान्तः कम् । पुनः किंभूताः । यत एव मुक्तिनगरजिघृक्षवस्तत एवोत्कण्ठां
भजन्त इति । अथ वा औत्सुक्यं संयमोत्कण्ठा भजन्ते । पश्चात्कर्मधारयः । उत्प्रेक्ष्यते—
राजकुमारा इव । यथा पृथ्वीपतिपुत्राः एवंविधा भवन्ति ॥

पद्मिनीप्रियतमो दिवसादौ पावकादिव सहस्रमयूखैः ।

पूरुपैर्निखिलमण्डलमध्यात्तक्षणादुपगतैः परिवत्रे ॥ १४३ ॥

हीरकुमारो निखिलः समस्तो यो मण्डलो गुर्जरदेशस्तस्य मध्यादन्तरालात्तक्षणात्स
एव कुमारस्य सयमग्रहणलक्षणः क्षणः प्रस्तावः उत्सवो वा तस्माद्वेतोरुपगतैरायातैः
पूरुपैर्नानुपैरुपलक्षणात्माह्वयार्थांस्त्रीभिश्च । 'पूरुपः पूरुपो नरः' इति हैन्याम् । परि-
वत्रे परिव्रतः । क इव । पद्मिनीपतिरिव यथा भास्वान् दिवसादौ प्रभाते पावकाद्वहेरुप-
गतैः समेतैः सहस्रसंख्याकैः किरणैः परिव्रियते । सूर्यो हि सायमस्तं गच्छन् स्वकिर-
णान् वर्षा निक्षिपति । प्रभाते च गृह्णाति इति च कविसमयः । तथा च रघुवशे—
'दिनान्ते निहित तेजः सवित्रेव हुताशने' इति ॥

तत्र तद्गतमहोपगतानां मेलकः स्फुरति पञ्चजनानाम् ।

कौतुकेन निजशक्तिद्विदृक्षोर्नाकिनः किमिह कायनिकायः ॥ १४४ ॥

तत्र व्यतिकरे तस्य कुमारस्य व्रतस्य सयमस्य महोत्सवे उपगतानां समागतानां पञ्चजनानां लोकानाम् । 'भर्त्यः पञ्चजनो भूस्पृक्' इति हैम्याम् । मेलकः संगमः स्फुरति । 'मेलके सङ्गसंगमाः' इति हैम्याम् । तथा 'जगत्रयीनायकमेलकेऽस्मिन्' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते—कौतुकेन कुतूहलेन कृत्वा निजस्यात्मनः । 'श्रुत्वा निजं भीमजया निरस्तम्' इति नैषधे । निजशब्देनात्मा । शक्तिं सामर्थ्यं दिदृक्षोर्द्रष्टुमिच्छोर्नाकिनः कस्यचिदेवस्य इहास्मिन् प्रस्तावे स्थाने वा कायनिकायो देहम्रजः किमु । निकायस्तु सधर्मिणां समुदायः । 'तथास्याहेर्भूयः फगसमुचितः काययष्टीनिकायः' इति नैषधे ॥

निष्पतन्मदविलोलकपोलास्तत्पुरः समचलन्द्विरदेन्द्राः ।

विन्ध्यभूध इव निर्झरशाली जङ्गमः कृणवंहिममाली ॥ १४५ ॥

तत्पुरः हीरकुमारस्याग्रे द्विरदेन्द्रा गजराजाः समचलन् संचरन्ति स्म । किंभूताः । निष्पतन्निरन्तर निःसरन् यो मदो दानाम्भस्तेन विलोलाश्वखलाः कपोला गण्डस्थलानि येषाम् । उत्प्रेक्ष्यते—विन्ध्यभूध इव विन्ध्याचल इव । किभूतः । जङ्गमः संचरन् । पुनः किभूतः । निर्झरैर्निःसरत्सलिलैः शालते शोभत इत्येवशीलः । पुनः किभूतः । करणानां शरीराणां बहिःमा बाहुत्य मलते धारयतीत्येवशीलः । 'मलि मल्ल धारणे' धातुः । बहुरूपवानित्यर्थः ॥

स्यन्दनैः स्यदविगानितवातैस्तत्पुरोऽङ्कविलसज्जनजातैः ।

पुस्फुरे सुरसमूहसनाथैः क्षमागतैरिव मरुद्रथसार्यैः ॥ १४६ ॥

तस्य कुमारस्य पुरोऽग्रे स्यन्दनै रथैः पुस्फुरे दिदीपे । किभूतैः स्यन्दनैः । स्यदेन वेगेन विगानितोऽवगणितो वातः पवनो यैः । 'स्यदज्ञाङ्कारितपत्रपद्धतिः' इति नैषधे । पुनः किभूतैः । अङ्के कोडे रथोत्सङ्गे विलसन्तः शोभमाना जना मनुष्यास्तेषां जात समूहो येषु । उत्प्रेक्ष्यते—क्षमागतैर्भूमण्डले समेतैः सुराणां देवानां समूहेन गणेन सनाथैः सहितैर्मरुद्रथसार्यैः निर्जरथन्दैरिव ॥

स्वर्णपल्ययनपल्लविताङ्गास्तत्पुरः प्रविचलन्ति तुरङ्गाः ।

तत्तुरङ्गविजिताः शशिमास्वद्वाजिनः किमु निषेवितुमेताः ॥ १४७ ॥

तस्य कुमारस्याग्रे तुरङ्गाः प्रविचरन्ति । किभूताः । स्वर्णस्य हेमः पल्ययन पर्याण तेन पल्लवित मण्डितमङ्ग कायो येषाम् । उत्प्रेक्ष्यते—तेन हीरकुमारारोहणार्थमानीतेन तुरङ्गेणाश्वेन विजिताः स्वधिया पराभूताः सन्तो निषेवितुमर्थात्तमेवाश्वमुपासितुमेता आगताः । शशिनः चन्द्रस्य माखतः सूर्यस्य वाजिनोऽश्वा इव ॥

मागधा मधुरमङ्गलवाचः प्रोचकैरुदचरन्पुरतोऽस्य ।

आह्वयन्त इव दर्शयितुं किं दिव्यहेन्द्रनिवहं महमेनम् ॥ १४८ ॥

मागधा मङ्गलपाठका अस्य कुमारस्याप्रतः प्रोचकैरतिशयेनोच्चखरेण मधुरा मिष्टाः
श्रवणसुखकारिण्यो मङ्गलवाचः कल्याणशसिनीर्वाणीः उद्वरन् उच्चरन्ति स्म । उत्प्रे-
क्ष्यते—एन मह कुमारदीक्षोत्सवं दर्शयितुं दिङ्महेन्द्रनिबहं लोकपालमण्डलम् । ‘आख-
ण्डलो दण्डधरः शिखावान् पतिः प्रतीच्याः इति दिङ्महेन्द्राः’ इति नैषधे । इह पत्तन-
भूमौ आह्वयन्त आकारयन्त इव । किम् इवाथे ॥

गायनैरयमगायि समेतैः स्वर्गहात्किमिह तुम्बुरुवर्गैः ।

अभ्यपिच्यत सुधाप्यवसीये वैष्णुभिः श्रवसि वैष्णविकौघैः ॥ १४९ ॥

अथ हीरकुमारो गायनैर्गानकर्तृभिर्जनैः अगायि गानगोचरीकृतः । उत्प्रेक्ष्यते—
स्वर्गहादेवलोकलपसन्ननः सकागादिह भूलोके पत्तने समेतैस्तुम्बुरुवर्गैः देवगायनानां
समुदायैरिव अपि पुनर्वैष्णविकौघैर्वेशवादकवृन्दैर्वैष्णुभिर्वैद्यैः कृत्वा अदसीये कुमारसं-
न्धिनि श्रवसि कर्णे सुधा पीयूषमभ्यपिच्यत सिक्ता ॥

घोषणास्य यशसामिव भेरीमाकृतित्वरिच कैश्चन मार्गे ।

किंनरालिरिव वैष्णिकपङ्क्तिंसंमदाच्चमुपवीणयति स्म ॥ १५० ॥

कैश्चन भेरीवादकैर्मार्गे पथि भेरीणां वादित्रविशेषाणां दुन्दुभीनां वा माकृतित्वा-
रध्वनिर्व्यरिच चके । उत्प्रेक्ष्यते—अस्य कुमारस्य यशसां कीर्तनां घोषणा पटहवाद-
नमिव । पुनर्वैष्णिकानां वीणावादकानां पङ्क्तिः श्रेणिः संमदात् हर्षात् तं हीरकुमारमुप-
वीणयति स्म वीणया गायति स्म । ‘उपवीणयितुं ययौ रवेरुदयावृत्तिपथेन नारदः’
इति रथौ । किमिव । किंनरालिरिव यथा किपुरुषमालिका वीणया कृत्वा गायति
गान कुरुते ॥

साङ्गजे प्रबलमोहमहीन्द्रे प्रापिते पितृपतेरतिथित्वम् ।

यस्य चञ्चुपुटचञ्चुररावा मङ्गलध्वनितमः किमुदीर्णाः ॥ १५१ ॥

चञ्चुपुटास्तालाः कांस्यतालाः वायविशेषास्तेषां चञ्चुराः मनोज्ञा रावाः शब्दा
उदीर्णाः प्रकटीकृताः । ताला वादिता इत्यर्थः । अर्घान्मार्गे तालवादकैः । उत्प्रेक्ष्यते—
यस्य कुमारस्य मङ्गलध्वनितमः मङ्गलशब्दा इवोदीर्णाः । कस्मिन्सति । सहाङ्गजेन स्मरेण
पुत्रेण च वर्तते यस्तादृशे मोहनामति महीन्द्रे राजनि पितृपतेर्यमस्य अतिथित्वं प्राप्नु-
णल प्रापिते नीते सति । हते इत्यर्थः । ‘यमः कृतान्तः पितृदक्षिणाशाप्रेतात्यतिः’ इति
हेम्याम् ॥

ताण्डवं व्यरिच वारवधूमिस्तत्पुरः किमु सुपर्ववधूभिः ।

तथ्यवत्पथिमिथः पृथु मिध्यायुद्धमुद्धतनरैर्निरमायि ॥ १५२ ॥

नस्य कुमारस्य पुर पुरन्माद्वारवधूभिः पणाहनाभ्युपार्जनाभ्युद्धवं वृत्त्य व्यरिच विर-

चितं कृणम् । उत्प्रेक्ष्यते—सुपर्ववधूमिः अप्सरोभिरिव । 'स्वःस्वर्गिबध्वोऽप्सरसः' इति हैम्याम् । पुनरुद्धतनुरैककटपुरुषैः पथि मार्गे मिथः परस्परं पृथु बहु यथा स्यात्तथा मिथ्यायुद्धं नृथासंप्रामो निरमायि निर्मितम् । विवाहादिमहोत्सवेषु दाक्षिणात्या नरः पुरस्तात्प्रतिचतुष्पथं खड्गपाणयः परस्परं मिथ्यायुद्धं कुर्वन्तीति साराष्ट्रमण्डलादौ दृश्यते । 'ततः प्रतीच्छ प्रसरेति भाषिणी परस्परोल्लासितशल्पपल्लवे । मृषामृधं सादिबले कुतूहलाधलस्य नासीरगते वितेनतुः ॥' इति नैपथे । किंवत् । तथ्यवत् । यथा उद्धनाः खड्गपाणयः पुरुषाः सख्यं युद्धं विदधते ॥

दुन्दुभिध्वनितिभिर्जयशब्दं तस्य वन्दिवदुदीरयतीव ।

तद्गुणानिव मुदा निगदन्ती दध्वनीति मधुरापि न(नु)मेरी ॥ १५३ ॥

दुन्दुभिर्मदनमेरी निस्त्रातो वा ध्वनितिभिर्माद्भाररावैस्तस्य कुमारस्य जयशब्दः जयजयरावमुदीरयति प्रकटीकरोति इव वदतीव । किंवत् । वन्दिवत् । यथा मङ्गलपाठकः जयजयेति शब्दमुदीरयति । अपि पुनर्मेरी वाद्यविशेषो दध्वनीति अतिशयेन शब्दायते । किंभूता । मधुरा श्रवणसुखकारिरावा । उत्प्रेक्ष्यते—मुदा हर्षेण तस्य कुमारस्य गुणान् धैर्यौदार्यगाम्भीर्यवैराग्यशमदमादिकाभिगदन्ती कथयन्तीव दध्वनीति ॥ इति दीक्षाग्रहणप्रस्थानसमये कुमारपुरो गीतनृत्यवादित्रादिकथनम् ॥

क्षात्रियैरिव सुतैर्युवराजोऽलंकृतैः परिवृतोऽन्यकुमारैः ।

प्रस्थितिं पथि चकार कुमारोऽनल्पकल्पितमहेषु सगोत्रैः ॥ १५४ ॥

ह्रीरकुमारः सगोत्रैः स्वजनैरनल्पा अतिशायिनो बहवो वा कल्पिता विरचिता ये महा उत्सवास्तेषु सत्सु पथि मार्गे प्रस्थितिं प्रस्थानं चकार । प्रवचालेख्यर्थः । किंभूतः । परिवृतः सहितः । कैः । अन्यैः दीक्षाग्रहणोत्सुकीभूतैरपरैः कुमारैः । किंभूतैः । अलङ्कृतैर्मणिस्वर्णादिभरणगणभूषितैः । क इव । युवराज इव । यथा क्षात्रियैः क्षत्रियसवन्धिभिः सुतैर्नन्दनैः परिवृतो युवराजः पथि प्रतिष्ठते । किंभूतो युवराजः । स स्वपितुः समप्रराज्यमारधुरंवरः । क्षात्रियैः सुतैः किंभूतैः । गां पृथ्वीं क्षत्रियत्वेन त्रायन्ते सम्यक्कथा रक्षन्तीति गोत्रास्तैः । केषु सत्सु । प्रस्थानमङ्गलदिकादभ्रनिर्मितोत्सवेषु ॥

हेषितैर्हयगणस्य गजानां गर्जितैश्च रथचीत्कृतिभिश्च ।

रोदसी जनरवैरपि शब्दाद्वैतवादकलिते इव जाते ॥ १५५ ॥

रोदसी यावापृथिव्यौ शब्दाद्वैतवादकलिते न विद्यते द्वैतो द्वितीयो वादो वदनं कथनं यत्र स शब्दानामद्वैतवादः शब्दाद्वैतवादस्तेन युक्ते इव जाते इव केवलम् । शब्दमये इव संपन्ने । कैः । हयगणस्य वाजित्रजस्य हेषितैर्होधारवैः । 'हेषा हेषा तुरङ्गणाम्' इति हैम्याम् । च पुनः कैः । गजानां हस्तिनां गर्जितैः गर्जारवैः । च पुनः स्थानां शनाङ्गानां चीत्कृतिभिः चीत्काररवैः अपि पुनर्जनरवैर्लोककोलाहलैः ॥

रेणुभिः समुदडीयत रङ्गद्वाजिवारणरथाम्युदिताभिः ।

दिक्पतीन्निगदितुं महमत्रामृतमाविनमिवोत्सुकिताभिः ॥ १९६ ॥

रङ्गन्तस्त्वरितत्वरितमुपर्युपरि चलन्तो वाजिनो बहुविधाधा वारणाः शृङ्गारितगत्रा रथाः पुरुषस्त्रीश्रुतस्यन्दनाः तेभ्योऽभ्युदिताभिरुच्छ्रिताभिः रेणुभिर्धूलीभिः समुदडी-
यत उडीयतम् । ‘उदडीयत वैकृतात्करग्रहजादस्य विकस्वरस्वरैः’ इति नैषधे । ‘कट्याहौ पष्टिरेण्विषु’ इति लिङ्गानुशासने रेणुशब्दत्रिषु लिङ्गेषु प्रोक्तस्तेनात्र श्रीलिङ्गो विव-
क्षितः । उत्प्रेक्ष्यते—दिक्पतीनिन्द्रादिलोकपालान् अत्र जगति अभूतं न कदाचिदपि
पूर्वं संजातम्, तथा न माविनमागामिकाले कदाचिदपि न भविष्यन्तम्, भूतश्चासौ भावी
च भूतभावी, न भूतभावी अभूतभावी, तं महमर्थात्तत्कुमारदीक्षामहोत्सवं निगदितुमु-
त्सुकिताभिरिवोत्सुकिताभिरिव ॥

तद्गजादिमरमारमसखं स्वेन वीक्ष्य निरपेक्षमहीन्द्रः ।

याचितेन जलजन्ममुवेवाचीकरत्कुलगिरीन्वसहायान् ॥ १९७ ॥

अहीन्द्रो नागराजः याचितेन भूमीमारधारणसंभागिनमर्थितेन जलजन्ममुवा वि-
धात्रा कर्त्रा कुलगिरीन् भूमरधारिणोऽष्टौ मन्दरकैलाशहिमाचलदिकान् कुलचलन-
चीकरत्कारयामास । ‘यद्यपि कूर्मकुलचलफणिपतिविद्वतापि चलति बहुवेयम् । प्रति-
पन्नमचलमनसा न चलति पुंसां युगान्तेऽपि ॥’ इति सूक्ते । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनो
भूमारोद्धारणसहायानिव कारयति स्म । किं कृत्वा । तद्गजादीति । तस्मिन् कुमारसं-
यममहोत्सवसमये समानीतगजवाजिरयजनव्रजभवमुत्पन्नं भारं विविधं स्वेनात्मना
निर्गता अपेक्षा परसहायता यत्र एवं यथा स्यात्तथा एकेनात्मना बोद्धुमुत्पाठयितु-
मसक्षमशक्यं वीक्ष्य दृष्ट्वा ज्ञात्वा ॥ इति तत्समयानीतगजान्तरयलोकमारबाहुल्यम् ॥

तद्विलोकनरसस्तिमितानां चित्रविभ्रममिवोपगतानाम् ।

तत्पुरालयविलासवतीनां चेष्टितैरिति तदाविरमावि ॥ १९८ ॥

तदा तस्मिन् समये तत्पुरमणहिल्लपत्तनं नगरं तत्रालयो यासां तासां पत्तननिवा-
सिनीनां विलासवतीनां युवतीनामित्यमुना प्रकारेण चेष्टितैर्विलसितैराविरमावि प्रक-
टीभूतम् । किंभूतानां विलासवतीनाम् । तस्य महामहपुरःसरं संयमं ग्रहीतुं प्रस्थितस्य
कुमारस्य यद्विलोकनं निरीक्षणं तस्य रसेन रागेण स्तिमितानां निम्बलीभूतानाम् । उत्प्रे-
क्ष्यते—चित्रविभ्रममालेख्यविलासमुपगतानां प्राप्तानामिव । चित्रलिखितानामिव जा-
तानाम् ॥

काचिदीक्षणरसेन ववन्बोद्धेष्टितं न निजकुन्तलहस्तम् ।

कौतुकादिव कलापिकलापश्रीकलापमनुमातुमनेन ॥ १९९ ॥

काचिद्विलामवती ईक्षणस्यार्थात्तद्विलोकनस्य रसेन उद्वेष्टितं छोटितमपि निजस्या-
त्मनः कुन्तलहस्त केशपाश न ववन्ध । उत्प्रेक्ष्यते—कौतुकात्कौतुहलादनेन निजकुन्त-
लहन्तेन कलापिना मयूराणां कलापस्य बर्हस्य शिखण्डकस्य श्रीकलाप शोभासमुदयम-
नुमातुं सदृशीकृतुमिव ॥

कापि वीक्षणरसत्वरमाणा स्रस्तमप्यधृत मूर्ध्नि न माल्यम् ।

यज्जितेन मदनेन निजौकः स्थायिनोज्झितमिवास्त्रमवेत्य ॥१६०॥

कापि कामिनी स्रस्तमर्थान्मस्तकात्पतितमपि माल्य पुष्पदाम मूर्ध्नि स्वशिरसि नाधृत
न धृतवती नारोपयति स्म । किभूता । वीक्षणस्यार्थात्कुमारालोकनस्य रसेन रागेण
त्वरमाणा शीघ्रं व्रजन्ती भवन्ती वा । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मीयस्यात्मनो वा यदोको
वशारूपं मन्दिरं तत्र स्थायिना वसनशीलेन । तथा येन कुमारेण जितेन मदनेन का-
मेन उज्झितं त्यक्तमस्त्रं प्रहरणमिव अवेत्य ज्ञात्वा ॥

हंसपादभरितार्धमहासीत्केशवर्त्म तमवेक्षितुमन्या ।

पूर्णरागिणमिह प्रविधातुं श्यामलाशयमलंभवतात्कः ॥ १६१ ॥

अन्या कापि खञ्जननयना त कुमारमवेक्षितुमार्थादुत्सुका सती हंसपादेन सिन्दूरेण
भरित पूरितमर्थं सामिभागो यस्य तादृश केशवर्त्म सीमन्तमहासीत्तस्याज मुक्तवती ।
युक्तोऽयमर्थः । इह जगति श्यामलाशय मलिनमानस पिञ्चुनम् । 'दयासमुद्रे स तदाशये-
ऽतिथीचकार कारुण्यरसापगा गिर.' इति नैषधे । आशये मनसीति तद्वृत्तिः । पूर्णो रा-
गोऽस्त्यस्मिन्वा तादृशमतिशायि रागरङ्गतरङ्गित कर्तुम् । कः पुमानलंभवतात् समर्थो
भवतु । अपि तु न कोऽपीत्यर्थः ॥

भाति मुक्तमलिके रमसेनाप्यन्ययार्धकृतचन्दनचित्रम् ।

सार्धजित्त्वरकलां शिशुसोमोऽध्येतुमागत इवैष मुखाब्जात् ॥१६२॥

अपि पुनरन्यया अपरया कयापि कामिन्या अलिके खल्लाटपदे अर्धकृतं सामिर-
चित चन्दनस्य श्रीखण्डस्य तिलक रमसेनौत्सुक्येन मुक्त त्यक्त ललाटे अर्धकृतमेव तिलक-
ममोचि इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—एषोऽर्धतिलकरूपः शिशुसोमो बालचन्द्रः मुखाब्जाद्युव-
तीवदनकमलात्सार्धिना स्वशोभाविद्वेषिणा जित्त्वरं जयनशीला कलां चातुरीमध्येतु
पठितुमभ्यसितुमागतः समेत इव ॥

पातुमप्रभु कुमारविभूषां स्वं दृशोर्द्वयमवेत्य कयाचित् ।

लोचने इव धृते इतरे स्वश्रोत्रयोः स्मितवतंससरोजे ॥ १६३ ॥

कयाचित्कान्तया स्वश्रोत्रयोरात्मकणयोः स्मिते विकसिते वतंससरोजे उत्तसकमले
धृते धारिते । क्षिप्ते इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—इतरे अन्ये लोचने नयने इव कलिते । किं
कृत्वा । अवेत्य ज्ञात्वा । किं कर्मतापन्नम् । दृशोर्द्वयं चक्षुषोर्द्वितयम् । किभूतम् । स्वमा-

त्नीयम् । पुनः किभूतम् । अप्रभु असमर्थम् । किं कर्तुम् । पातुम् । सादरावलोकनं पानमुच्यते । सम्यक्तया निरीक्षितुम् । काम । कुमारविभूषां हीराशशो. शरीर-शोभाम् ॥

राजतः श्रुतिपुटे धृतमेकं कुण्डलं च मुखमुत्सुकितायाः ।

भास्करासृतकराविव पर्वाप्यन्तरेण मिलितौ स्फुटमेतौ ॥ १६४ ॥

उत्सुकितायाः कुमार प्रेक्षितमुत्कण्ठितायाः कस्याश्चित् श्रुतिपुटे कर्णपालौ धृतं स्था-
पितमेकमलौघुकयादेकस्मिन्नेव कर्णे एकं कुण्डलं क्षितं राभस्यात्रान्यदित्यर्थः । तच्च
पुनर्वदनं तस्या एव मुख द्वे राजतः शुशुभाते । उत्प्रेक्ष्यते—पर्वाभावास्यामन्तरेणापि ।
'पञ्चदश्यां यज्ञकालौ पक्षान्तौ पर्वणी अपि' इति हैमीवचनात् । पूर्णिमावास्योः पर्वेति
संज्ञा । अमावास्यां विनापि स्फुटं प्रकटं यथा स्यात्तथा मिलितौ संगतौ एकत्र भूतौ
एतौ कुण्डलमुखौ भास्करासृतकरौ सूर्याचन्द्रमसाविव । अमावास्यायां हि सूर्यचन्द्रौ
एकत्र मिलतः । 'दर्शः सूर्येन्दुसंगमः' इति हैम्याम् ॥

तद्दिदक्षुरपराञ्जनयश्चानञ्ज सव्यनयनं न तदन्यत् ।

वामतां भजति यः श्रितिमैव स्यात्तदाननमितीव विचिन्त्य ॥ १६५ ॥

त कुमारं दिदक्षुर्द्वेष्टुमिच्छुस्त्रिद्विदक्षुः । 'तावदेव ऋषिरिन्द्रदिदक्षुर्नारदद्विदशायाम
जगाम' इति नैपथे । अपरा पूर्वोक्ताभ्यः अन्या काचित्कामिनी अञ्जनयष्ट्या कजलग-
लाकया कृत्वा सव्यं वामं नयनम् । 'वामं शरीरेऽङ्गं सव्यमपसव्यं तु दक्षिणम्' इति है-
म्याम् । चक्षुः आनञ्ज । तदन्यत्तस्यात्सव्यादन्यदपरमपसव्यं नयनं दक्षिणं नेति निषेधे ।
राभस्यान्नान्ति स्म । 'अञ्ज् व्यक्तिस्रक्षणकान्तिगतिषु' रुधादिर्धातुः । तेनानकीति
दृग् । परोधायामानञ्जेति । उत्प्रेक्ष्यते—इति विचिन्त्य वितर्क्य । इति किम् । 'यः
वामतां सव्यत्वमथ च प्रतिबुद्धभावः भजति आश्रयति तदानने तस्य वदने एव नि-
श्चिनं गितिमा इयामतीव स्यात्' इति ॥

काचनातिरभसान्मृगनाभीवारिणाव्यलिखदेककपोलम् ।

मन्मुखं जितशशी श्रयतेऽसौ गण्डमूर्तिरिति किं व विवक्षुः ॥ १६६ ॥

काचन मृगाक्षी मृगस्याक्षिणी इवाक्षिणी यस्याः सा मृगाक्षी । 'वैयधिकरण्ये बहु-
मीदृा मध्यमपदलोपश्च' इति सूत्रेण एकाक्षिशब्दलोपः । सूत्रोदाहरणं यथा—कुमुदस्य
गन्ध इव गन्धो यस्याः सा कुमुदगन्धिः । अत्रैकगन्धवशब्दलोपः इति मारस्वते । हरिण-
नयना अतिरभसान्मृगमारविलोकनस्यान्त्युक्त्यान्मृगनाभीवारिणा कस्त्रिकाद्रूपेण कृत्वा
एकं गोलं निजगण्डस्थलं व्यलिखन् । पत्रवल्लीकलितं कृतवनी । चित्रयति स्मैत्यर्थः ।
गोरे हि कपोलमण्डले मृगनाभिगण्डनमतीव शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—इति किं विवक्षुल्लो-
णां गुरस्तादमुना प्रकारेण वक्तुमिच्छुरिव । इति किम् । चदर्शो गण्डमूर्तिः कपोलकाय-
जितः स्वशोभानिशयेनाभिभूतः शशी चन्द्रः मन्मुखं मम वदनं श्रयते सेवन् इति ॥

तद्विभावनरसव्यवसाया नागवल्लिदलविभ्रमतोऽन्या ।

. कापि केलिकमलं निजवक्रस्पर्धयेव कवलीकुरुते स्म ॥ १६७ ॥

अन्या कापि कान्ता नागवल्ल्यास्ताम्बूलीलताया दलानां पत्राणां विभ्रमतो भ्रान्ते । युद्धेरित्यर्थः । ‘कर्णान्तविभ्रमभ्रान्तकृष्णार्जुनविलोचना’ इति चम्पूकथायाम् । विभ्रमेण भ्रान्तेति तद्विपनके । केलिकमलं श्रीहापद्म कवलीवृ रुते स्म । खादति स्मेत्यर्थः । किं भूता कापि । तस्य कुमारस्य यद्विभावन विलोकन तस्य रसो रागः स एव व्यवसायो व्यापारोऽस्याः । उत्प्रेक्ष्यते—निजेनात्मीयेन वक्रेण वदनेन सार्धं स्पर्धया संहृषेणेव । विभूषाभिरीर्ष्येत्यर्थः ॥

काचन व्यधित काञ्चनकाञ्ची कण्ठपीठलुठितां रभसेन ।

इन्दुजां मिलितुमञ्जपिशङ्गां यन्मुखाङ्गपितृसोममिवैताम् ॥ १६८ ॥

काचन नितम्बिनी रभसेन कुमारदर्शनात्सुख्येन काञ्चनकाञ्चीं कलधौतमेखलां कण्ठपीठे गलकन्दले लुठितां विलम्बिताम् । क्षिप्तमित्यर्थः । व्यधित चकार । राभस्यान्मुक्ताहारभ्रान्त्या मेखला कण्ठे विक्षेपेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—यस्याः सीमन्तिन्याः मुख वदनमेवाङ्ग काचो यस्य यत्स्त्री(मुख)वपुषं पितरं तात सोम चन्द्र मिलितु तातत्वेहादे-तामागतामञ्जैरर्थात्सुवर्णकमलपरागैः पिशङ्गां पीतां भूतामिन्दुजां रेवानदीमिव ॥

कापि मौक्तिकलतां स्वकटीरे विभ्रमादधृत सारसनस्य ।

वेश्मनीव रचितां रतिभर्तुः कुन्दकुञ्जालितवन्दनमाला ॥ १६९ ॥

कापि वरवर्णिनी सारसनस्य मणिमेखलाया विभ्रमान्त्रान्तेः कुमारदर्शनात्सुख्या-त्स्वकटीरे निजकटीतटे । ‘कलापो रसना सारसन काञ्ची च सप्तकी,’ तथा—‘श्रोणिः कलत्रकटीरं काञ्चीपदं ककुप्सतान्ति’ द्वयमपि हैम्याम् । मौक्तिकलतां मुक्ताहारम् । अधृत परिदधौ । उत्प्रेक्ष्यते—रतिभर्तुः स्मरस्य वेश्मनि । गृहद्वारे इत्यर्थः ॥

हारचारिमकुचौ परया नो वाससातिरभसात्पिदधाते ।

माल्यशालिकलशद्वितयीव श्रेयसे पथि धृता व्रजतोऽस्य ॥ १७० ॥

परया अन्यया कयाचिन्महिलया हारस्य मुक्तालतायाश्चारिमा रमणीयता ययोर्हा-रेण रम्यत्व वा ययोस्तादृशौ कुचौ स्तनौ अतिरभसात्कुमारप्रेक्षणालौत्सुक्यान्नो इति निषेधे । ‘अमानो नाः प्रतिषेधे’ इति व्याकरणवचनात् वाससा वक्षेण कृत्वा पि-दधाते पिहितौ परोक्षाद्विवचनम् । उत्प्रेक्ष्यते—व्रजतो दीक्षाग्रहणार्थं गच्छतोऽस्य हीरकुमारस्य पथि मार्गे माल्येन पुष्पमालया शालते शोभते इत्येवशीला कलशयोः कम्भयोः द्वितयी द्वयीव श्रेयसे कल्याणकृते धृता पुरस्कृता ॥

नूपुरं निजमुजे रभसेनाजीघटकटकविभ्रमतोऽन्या ।

वैभवैर्मुजभवैरभिभूतं शालितुं किमु मृणालमुपेतम् ॥ १७१ ॥

अन्या परा कापि चकोरलोचना रमसेन कुमारविभावरसेनोत्सुकत्वेन कटकस्य व-
लयस्य विभ्रमतो भ्रान्तेनपुर मञ्जीर निजस्यात्मनो निजे आत्मीये वा भुजे वाहौ अ-
जीषट्त् घटयामास परिभृतवनी । उत्प्रेक्ष्यते—भुजमवैर्विभवैः स्वबाहुसमुत्पन्नशो-
भातिशयैः अभिभूतं पराजित मन्मृणाल कमलनालं शीलितुमर्थाभिजजित्वरभुजमेव
सेवितुमुपेतमागतमिव ॥

तद्गवेषणरसोत्सुकचेताः काचनाध्वनि धृतश्रुथबन्धम् ।

अम्बरं हरिणद्वक्स्वकरेणालम्ब्य संचरति चन्द्रकलेव ॥ १७२ ॥

काचन हरिणेषणा तस्य हीरकुमारस्य यद्गवेषण निर्वर्णेन तस्य रसो रागस्तेनोत्सुक-
मुत्कण्ठित चेतश्चित्तं यस्यास्तादृशी सती अध्वनि पतनमार्गं वृत्तः कलितः श्रुथः शिथिलः
बन्धो बन्धनप्रस्थियेन तादृग्विवमम्बर परिधानवन्न स्वकरेण निजहस्तेन आलम्ब्य
आश्रित्य । गृहीत्वैत्यर्थः । संचरति व्रजति । केव । चन्द्रकलेव । यथा शशिलेखा
अम्बरमाकाश स्वकरेण आत्मकिरणेन । जातिवाचित्वादेकवचनम् । आश्रित्य संचरति ॥

अन्ययार्धरचितात्मकलापापातिमौक्तिकभरै रमसेन ।

सृज्यते स विधये किमु लाजोत्क्षेपणा वरयितुर्व्रतलक्ष्म्याः ॥ १७३ ॥

अन्यथा अपरया कयाचित्तरललोचनया रमसेन कुमारेक्षणोत्सुकभावेन अर्धरचितः
साभिप्रीतो य आत्मकलापः स्वस्य मणिमौक्तिककाञ्चनमयमेखला तत्सकाशादासामस्त्येन
पतन्तीत्येवशीलानि निपातुकानि यानि मौक्तिकानि मुक्ताफलानि तेषां भरैः समूहैः
कृत्वा व्रतलक्ष्म्याश्चारित्र्याः वरयितुः परिणेतुः कुमारस्य विधये आचारार्थं लाजो-
त्क्षेपणा अक्षतः स्ववर्धन मौक्तिकैर्वर्धापनमित्यर्थः । किमु सृज्यते । क्रियते परिणेता हि
मङ्गलार्थं सधववधूभिर्लाजंरक्षतमौक्तिकैर्वा वर्धाप्यते इति विविः ॥

काचिद्वर्मकमपास्य धयन्तं यात्यवक्षितुममुं स्वगवाक्षम् ।

वेश्मनि स्तननिपातिपयोभिर्जाह्वी जनयतीव नवीनाम् ॥ १७४ ॥

काचिदन्या युवती वेश्मनि निजमन्दिरे पयोधरकुम्भयोर्निष्पतनशीलरविरलनिर्ग-
लङ्घिः पयोभिर्दुग्धधाराभिः । उत्प्रेक्ष्यते—नवीना नूतना जाह्वी गङ्गा जनयति उत्पा-
दयतीव । करोतीवेति यावत् । किं कुवन्ती । अमुं हीरकुमारमवेक्षितुं विलोकयितुं स्व-
गवाक्ष निजनिजेनसवन्निजालकं प्रति यान्ती गच्छन्ती । किं कृत्वा । धयन्त स्व-
पयोधरपयः पिबन्तमर्भक निजनन्दनमपास्य लव्ण्वा रुदन्तमेव विहायेत्यर्थः ॥

प्रासरूपदिभवं वहते यः स्यात्किमत्र स जडैरनुषङ्गी ।

अर्धधौनमिनिरा न्यमिनीवोत्कण्ठिता तरलदृक्कममौज्जत् ॥ १७५ ॥

उत्कर्णन्ता कुमारदशनोन्मुक्तिवत्ता टनग अपग तरलदृक् चपललोचना । उत्प्रे-

क्षयते—इति हेतोः स्वमात्मीय क्रमं चरणमवधायैतं सामिप्रक्षालितमोज्ज्वलाति स्म लक्ष्यती । इति किम् । हेतुमाह—यः पुमान् प्राप्तस्वरूपविभवमधिगतसम्यग्रूपत्वेन शोभां पण्डितत्वेन वा संपदम् । 'विद्वान्मुष्ठीकविचिक्षणलब्धवर्णा ज्ञाप्राप्तस्वरूपकृतिरुष्टधर्मस्वधीराः' इति हैम्याम् । वरते धारयति । अत्र जगति स जनः जडैः । इल-चोरैक्यात् । जलैः पानीयं. मूखैश्च सार्धमनुषङ्गी सगमवान् कृतमद्गः कथं भवति । अपि तु कदाचिदपि स्यादेवेति विचारः ॥

स्फाटिकावनिषु वेदमनि यान्त्या वीक्ष्य यावत्कपदानि परस्याः ।

मुग्धभृङ्गविहगैर्जलरोहद्रक्तपङ्कजधियेव दधावे ॥ १७६ ॥

वेदमनि स्वरूहे स्फाटिकावनिषु स्फाटिकरत्ननिवद्भूमीषु यान्त्या अर्थात्कुमार द्र-ष्टुमुत्सुकतया व्रजन्त्या अपरस्या अन्यस्यास्वरूपाः यावत्कपदानि नवीनालक्षकरसा-द्राणि पदानि क्रमस्थापनानि वीक्ष्य विलोक्य मुग्धैरचतुरर्भृद्वा भ्रमरा एव विहगाः पक्षिणस्तैर्दधावे धावितम् । उड्गीय गत्वा तदुपरिष्टादुपविष्टमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—ज-लेषु सरःप्रभृतिपानीयेषु रोहन्त्युद्रच्छन्ति प्रादुर्भवन्ति इति जलरोहन्ति तादृशानि यानि रक्तपङ्कजानि शोणकमलानि कोकनदानि तेषां धिया बुद्ध्या श्रमेणेव ॥

काप्यलक्तकधियोत्सुकिता पत्यग्नयोरकृत चन्दनचर्चाम् ।

रक्तयोर्न सविधे प्रहितां स्वां चन्द्रिकां शशभृता सखितायै ॥ १७७ ॥

उत्सुकिता कुमारावलोकनरसेनोत्कण्ठिता कापि काचिदपरा लीलावती अलक्तधिया यावत्करसभ्रान्त्या पत्यग्नयोः स्वचरणतामरसयोः चन्दनस्य श्रीखण्डद्रवस्य चर्चा विलेप-नम् । 'अङ्गरागो विलेपनं चार्चिक्यं समालम्भनं चर्चा त्यात्' इति हैम्याम् । अकृत कृतवती । उत्प्रेक्ष्यते—रक्तयोः स्त्रानुरागिणोः । 'रक्तं नीत्यादिरङ्गिते । क्लृप्तेऽष्टज्य-नुरक्ते प्राचीनामलकंऽरुणे' इत्यनेकार्थः । स्वाभाविकारुणयोरिति तत्त्वम् । अर्थाभिजो-परि रागं दधानयोः अनयोः पदपद्मयोः सविधे पार्श्वे सखितार्थं मैत्रीकरणार्थं शशभृता चन्द्रेण प्रहितां प्रेषितां स्वामात्मीया चन्द्रिकां कौमुदीं न अपि तु ज्योत्स्नेव नकारो मालार्थमेव वक्ष्यति । यथा नैपथे—'अनुभवति शचीत्यं सा धृताचीमुखार्भिर्न सह-नहचरीभिर्नन्दनानन्दमुच्चैः' इति । चन्द्रिका तु दन्तकान्तिरप्युच्यते । 'दशनचन्द्रि-कया व्यवभासितं हसितमासवगन्धि मधोरिव' इति रघुवचनात् । ततः स्वचन्द्रिका-मित्युक्तम् ॥

दर्शयन्त्यपरपद्ममुखी तं कापि पाणिमकरोन्निजमुखैः ।

व्योमपत्वलमिव सयमानोन्नालताग्रनलिनं प्रणयन्ती ॥ १७८ ॥

काचिदपरा अन्या पद्ममुखी अरविन्दवदना तं कुमारं दर्शयन्ती लोचनगोचरं का-रयन्ती सती निजमात्मीयं पाणिं हस्तमुखैः ऊर्ध्वमकरोच्चकार । उत्प्रेक्ष्यते—सयमानं

विबुम्भमाण विक्रमस्तथ उन्नालमुच्चैर्नालं यस्य तादृक् ताम्रं रक्त कमल यत्र तादृश
व्योमपल्वल गगनतटाक प्रणयन्ती कुर्वन्तीव ॥

सुभ्रुवामिह महे जगृहे किं चक्षुषैव सकलेन्द्रियवृत्तिः ।

ज्योतिरिचिरिव मानुमता यत्कापि सा प्रभवति स्म न किञ्चित् १७९

इहास्मिन् महे कुमारदीक्षाया उत्सवे सुभ्रुवाम् अणह्निष्पादकपतनवर्जितानां नि-
खिलानां चतुर्णां श्रवणनासिकारसनास्पर्शननाशमिन्द्रियाणां वृत्तिव्यापारः । उत्प्रे-
क्ष्यते—चक्षुषा लोचनेनैव जगृहे गृहीता किम् । केनेव । मानुमतेव । यथा मास्करेण
ज्योतिषा ग्रहनक्षत्रतारकाणामभि- कान्तिर्गृह्यते । यद्यस्मात्कारणान् सा चतुरिन्द्रिय-
वृत्तिः कापि क्वचिदपि स्वस्वव्यापारे किञ्चित्किमपि श्रोतुमाश्रनुमास्त्रादयितुं स्पृष्टुमपि
न प्रभवति स्म न ममयावभूव । ज्योतीष्यपि कापि ज्योतिरिचिरिव कापि किञ्चिन्नालं
भवति ॥ इति पारादनादिविधचेष्टितवर्णनम् ॥

रामणीयकतिरस्कृतकामं तं निर्णीय नयनैः पथि कामम् ।

वह्नीकुलसखीमिव वार्णामित्यथो युवतिराजिरभाणीन् ॥ १८० ॥

अथो विविधचेष्टितानन्तरं खगृहगवाक्षितानां युवतीनां पतननागरीनां राजि-
श्रेणिः इत्यग्रे वक्ष्यमाणा वार्णां वाच मिथः परस्परमभाणीन् वभाषे । किं वृत्ता । तं कु-
मार काममल्ययं नयनैः त्वलोचनैः पथि मार्गे अर्थादीक्षाग्रहणार्थं गच्छन्तं निर्णीय सा-
दरमवलोक्य । किभूत कुमारम् । रामणीयकेन करीरसौन्दर्येण निरस्कृतो निर्भस्मितः
कामः कन्दर्पो येन तम् । वार्णीमुप्रेक्ष्यते—वह्नीकुलस्य वीणात्रजस्य वीणावगन्स वा ।
'गोत्र तु सनानोऽन्वबाधोऽभिजन' कुलम् इति हेम्याम् । 'कुलं तेषां गजातीनाम्' इ-
त्यपि हेम्याम् । वीणावगन्स्य नखालिव वदसीमिव विपश्चीवचावीं वाचसेन्यथैः ॥

मां प्रतं तदिह शैशवमेव सां प्रतं व्रतजिघृक्षुरयं यत् ।

अन्यथा कथमसावनुकुर्यात्मात्मना जगति जन्मुकुमारम् ॥ १८१ ॥

शैशवं वात्सावस्थां शैषमवधिम् यस्य किञ्चिद्विद्यमानमिशुन्वदयः । त्रयोदशतुर्दश-
वर्षीयत्वान् । प्रणीतवाक्यशैशवमेवसानयम् इति नैषधे । तादृशोऽयं हीरकुमारः
यन्मग्नप्रतमयुना प्रतजिघृक्षुः नयनमादातुमिच्छुरस्ति इहास्मिन् शैशवमनये तन्मयमग्र-
हणं मां प्रतं युक्तम् । अन्यथा प्रतग्रहणमन्तरेण जगती विश्वे अनां हीरकुमारः आ-
त्मना स्वेन कृत्वा जन्मुकुमारे वरमक्वेवतिन जन्मुत्सालिनं कथं केन प्रकारेण अन्तु-
यान् मरुगं रयानं । जन्मुग्रादौ दीपो हस्तोऽप्यनि । मारुखनव्याकरणं वक्षुजम्बू-
मर्त्या नदीरारति । तथा 'जन्मुते जन्मुना लुप्ता नवोदा नवकन्यकाः' इति
नृपयुक्ता ॥

अङ्गनाभिलषणोद्भवश्रोत्रवान्ताचित्तचतुराननशापात् ।

रज्ज्वत्रगिग्विनीव निपत्यादत्त जन्म कमनः पन्मेतन् ॥ १८२ ॥

कमनः कन्दर्पः । उत्प्रेक्ष्यते—एतत्प्रत्यक्ष दृश्यमानं हीरकुमाररूपं परमन्यजन्माव-
तारमादत्तं गृहीतवान् । किं कृत्वा । रुद्रस्य शमोर्नेत्रं तृतीयं भाले लोचनं तस्य शिखि-
नि तस्य वद्विमयत्वेन अमोर्वेद्यमानत्वात् वर्षां निपत्य क्षम्पां दत्त्वा भस्मीभूय वा । कस्मा-
त् । अद्भुतायास्ति लोतमानामन्याः खनन्दनाया यदभिलषणं वाञ्छनं कामक्रीडाचिकीर्षा
तस्मादुद्भूय उत्पत्तिर्यस्य तादृशो यः कोपः क्रोधः तेन चान्तं पूरितं चित्तं मनो यस्य
तादृग्विधो यश्चतुराननो ब्रह्मा तस्य शापात् । यदुक्तं कुमारसंभवे—‘अभिलाषमुदीरिते-
न्द्रियः स्वसुतायामकरोत्प्रजापतिः । अथ तेन निगृह्य विक्रियामभिशासः फलमेतद-
न्वभूत् ॥’ इति । तथा नैपथेऽपि—‘पद्मनन्दनमुतारिरंमुता ॥’

अद्रिजार्धघटनाङ्कितमूर्त्या ब्रीडमाकलयता गिरिशेन ।

प्रैयरूपकवती तनुरेतकैतवात्किमुररीक्रियते स्म ॥ १८३ ॥

गिरिशेन ईश्वरेण एतस्य हीरकुमारस्य कैतवात्कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—प्रैयरूपक-
वती रमणीयत्वकलिता तनुः शरीरयष्टिः उररीक्रियते स्म अङ्गीकृता गृहीता प्रियरू-
पस्य भावः प्रैयरूपकम् । मनोज्ञादित्वाद्गुणः । ‘प्रैयरूपकविशेषनिदेशः’ इति नैषधे ।
गिरिशेन किं कुर्वता । ब्रीडलज्जाम् । ब्रीडशब्दः शब्दप्रभेदे अकारान्तोऽप्यस्ति । यथा—
‘ब्रीडायां भवे ब्रीडः’ इति । ‘त्वयि स्मरब्रीडसमस्ययानया’ इति नैषधेऽपि । आकल-
यता दधता । कथा । अद्रिजाया हिमाचलपुत्र्याः पार्वत्याः अर्धस्य शरीरार्धभागस्य या
घटना योजना तथाङ्किता कलिता या मूर्तिः स्वशरीरं तथा कृत्वा । ‘सापीश्वरे शृ-
ण्वति तद्गुणौघान् प्रसह्य चेतो हरतोऽर्धशत्रुः । अभूदपर्णाङ्गुलिद्वन्द्वकर्णा’ इति नैषधे ।
अर्धं शंभोरित्यर्धशत्रुरिति तद्वृत्तिः । तेन कारणेन ता स्वतनुं सत्यज्य ईश्वरेण जननयन-
निरीक्षणीया अपरा मूर्तिरङ्गीकृतेत्यर्थः ॥

त्यक्तपूर्ववपुषा निजयोषाविप्रयोगजनितान्तरदुःखात् ।

उर्वशीप्रियतमेन किमेतकैतवेन जगृहे तनुरन्या ॥ १८४ ॥

उर्वशीनामाप्सरास्तस्याः प्रियतमेन भर्त्रा पुरुरवसा । ‘पुरुरवा बोध एल उर्वशीरम-
णश्च सः’ इति हैमीवचनात् । एतत्कैतवेन हीरकुमारमिषेण । उत्प्रेक्ष्यते—अपरा कुमा-
रलक्षणा तन्मूर्तिर्जगृहे गृहीतेव । किभूतेन उर्वशीप्रियतमेन । त्यक्तमुज्झितं पूर्वं प्रा-
चीनं पुरुरवलक्षणं वपुः शरीरं येन । कस्मात् । निजस्यात्मनो निजा आत्मीया वा
या योषा प्रियतमा उर्वशी अप्सरा । ‘अप्सरः स्वप्सराः प्रोक्ता’ इति शब्दप्रभेदे । ‘वा
तु जलौकोऽप्सरसः निकतासुभनः समाः’ एते शब्दा बहुत्वे वा । ‘इमा जलौकसः ।
इयं जलौकाः । इमा अप्सरसः । इयमप्सराः’ इत्यादि लिङ्गानुशासने च । तस्य । विप्र-
योगेण विरहेण जनितमुत्पादितं यदन्तरमन्तर्मनसि भवमन्तरङ्गमतिशायि इत्यर्थः ।
दुःखं तस्मात् । ‘प्रियाविप्रयोगज्वलतादिवैलाम्’ इति नैषधे । पुरुरवस उर्वशीविप्रयोगः ।
तथा नलवर्णने—‘करोषि लज्जा गुरुमौलिर्मलदर्शं हठश्रीहरणादुदस्ती’ इत्यापि नेपथे ॥

दम्नयोः किमयमन्यतमोऽस्मिन्नागतस्त्रिदिवतः क्षितिपीठे ।

निष्कलङ्क इव विष्णुपदस्योपास्तिभिः कुमुदिनीदयितो वा ॥ १८५ ॥

दक्षयोरश्विनीपुत्रयोर्मध्ये । उत्प्रेक्ष्यते—अयं हीरकुमाररूपः अन्यतमः एकः कश्चि-
त्रिदिवतो देवलोकादस्मिन् क्षितिपीठे पत्तनलक्षणे भूमण्डले आगतः किं समायात
इव । अथ वा विष्णुपदस्य पुरुषोत्तमपादस्य उपास्तिभिः सेवाभिः कृत्वा निर्गतः कलङ्को
लाञ्छनमपवादो वा यस्मात्तादृशः । उत्प्रेक्ष्यते—कुमुदिनीदयितः कैरविणीप्राणप्रियश्चन्द्रो
वा क्षितौ पत्तनपृथिव्यां समागतः ॥ इति कुमाररूपदर्शनादिविचारः ॥

माद्यसि स्मर जगज्जयिनीभिर्हेतिभिः किमु हताश वशाभिः ।

संश्रिते हि चरितश्रियमस्मिन्स्त्वन्मदोऽयमवकेशिवदासीत् ॥ १८६ ॥

हे हताश, मूलादेव विगता उच्छिन्ना आगा वाञ्छा यस्य ईदृशः हे स्मर कन्दर्प
जगता त्रयाणां भुवनानाम् । ‘तात्स्थ्यात्तद्यपदेशः’ इति न्यायान्नाकिनागनागराणां त्रिज-
गजनानां जयिनीभिर्जयनशीलाभिर्वशीकारिकाभिः वशाभिस्तत्तुणाभिरेव हेतिभिः स्वा-
मोघप्रहरणभूताभिः कृत्वा किं कथं माद्यसि मदमाकलयन् मत्तो भवसि । हि य-
स्मात्कारणान् अस्मिन् सासारिकविषयविमुखे हीरकुमारे चरितश्रियं चारित्र्यलक्ष्मीं सं-
श्रिते सति अयं सर्वजगजनविदितः प्रत्यक्षलक्ष्यस्त्वन्मदः यदहं युवतीरूपात्मोघशक्तिभिः
कृत्वा हरिहरेन्द्रचतुराननादिकान् सर्वान् स्ववशीकरोमि इति तवाभिमानः अवकेशि-
वनिष्फलतरुविव आसीत् फलवन्ध्यो बभूव ॥

दैत्यमर्त्यमरुतां विजये त्वं साहसिक्यमथ मोह जहीहि ।

भूधरं हरिरिवाशनिनासौ संयमेन निहनिष्यति यत्त्वाम् ॥ १८७ ॥

हे मोह, अथाद्यतनदिनात्प्राग्भूय त्वं दैत्या दानवा मर्त्या मानवा मरुतो देवास्तेषां
विजये परामवने साहसिक्यं साहसकर्मसत्त्वं वरुवत्तां वा जहीहि त्यज मुञ्च । सहसा
वर्तते इति साहसिकः । ‘भोजः महोम्भसा वर्तते’ इतीकण् । साहसिकस्य भावः साह-
सिक्यम् । ‘अहो मदीयस्तव साहसिक्यम्’ इति नैषधे । यत्कारणादसौ हीरकुमारः संय-
मेन शुद्धचारित्र्येण कृत्वा त्वा भवन्तं निहनिष्यति व्यापादयिष्यति मूलादुन्मूलयिष्यति ।
क इव । हरिरिव । यथा पुरंदरः अशनिना वज्रेण कृत्वा भूधरं पर्वतं हन्ति चूर्णी-
करोति ॥

संसृते व्रतरमानिरतोऽसौ दुष्प्रवृत्तिमिव यत्त्यजति त्वाम् ।

निष्फला तदवलेव परस्यां सक्तमानसपतेरपमानात् ॥ १८८ ॥

हे संसृते संसार, यद्यस्मात्कारणान् व्रतरमायां संयमलक्ष्म्यां निरत आसक्तमना
रकीभूतचेता असौ हीरकुमारस्त्वं भवती जहाति । कामिव । दुष्प्रवृत्तिमिव । यथा म-
हात्मा दुष्टां प्रवृत्तिं वार्तां दुष्टं निन्द्यमाचरणं वा मुञ्चति तत्तन्मात्कारणान् त्वं भवती

सद्यतिर्निष्फला अभूर्जाता । स्वरूपेण तरुणीगणामिलवणीयेन विविधविधयसुखासक्तेन भाग्यवता पुमा संसारः सफलो भवेत्तनु अनेन नादत्त तन्मात्स्व निष्फलैव । केव । अवलेव । यथा युवती परस्यामन्यवनिनायायासासक्तीभूतमादग्वन्नातं साजुरागीभूत मानस मनो यस्य तादृशस्य पत्युः प्रियस्यापमानाद्वगणनान्निष्फला भवति । संसारसुखानुभवन्नरूपफलानवाप्तेर्निष्फलत्वमिति ॥

राग सागर इवासि निपीतोऽनेन पीततटिनीपतिनेव ।

दर्प स्वर्परकरीभव सर्पन्तर्ङ्गवद्युधि जितो यदनेन ॥ १८९ ॥

हे राग हे अजुराग, सागरः समुद्र इव त्वमनेन कुमारेण निपीत आचान्तो निष्पापितोऽसि । केनेव । पीततटिनीपतिनेव । यथा अगस्तिना तापसेन समुद्रो निपीतश्छुकीकृतः । 'अगस्त्योऽगस्तिः पीताब्धिः' इति हैम्याम् । पीताब्धिरेत्यत्राब्धिपर्यायपरिवर्तन कृतम् । पुनर्हे दर्प अभिमान, यत्कारणात्त्वमनेन हीरकुमारेण युधि परस्परं संग्रामे जितः पराभूतः निःसारीकृतः तत्कारणात्सर्पन्निस्ततः पर्यटन् भ्रमणी कुर्वस्त्व रङ्गवत् द्रमक इव भिक्षुकवत् स्वर्परकरीभव स्वर्परं घटादिकपालठिकरं तदेव करे पाणी यस्य तादृशो भव संपद्यस्व । ठिकरं करे कृत्वा मिथ्यां मार्गयेत्यर्थः ॥

मानमाननसरोरुहनत्या मानिनीजन जहीहि जहीहि ।

मोहनाहमणिनेव मनस्वी न व्यमोह्यत यतो भवतायम् ॥ १९० ॥

हे मानिनीजन हे रूपचातुर्यादिभिः साभिमानकामिनीलोक, त्वं लजावशेनाननसरोरुहणां वदनकमलाना नत्वा नम्रीकरणेन मुख नीचैः कृत्वा मान दर्पं गर्वं जहीहि जहीहि । कोपनात्युक्तौ वीप्सा पुनः पुनर्भोषण वीप्सा । त्यज त्यज । सश्रमवशाद्वा द्विरुक्तिः । 'त्यज त्यजाकारणरोपणे रुषम्' इति नैषधे । यतः कारणात् मनस्वी विगिष्टमनोवा(नस्वा)न् देवतादिभिरप्यक्षोभ्यमना वा अयं कुमारो भवता त्वया न व्यमोह्यत न मोहितं नाभ्यवशीकृतः । केनेव । मोहनाहमणिनेव यथा मोहनाहमरत्नेन जनो मोह्यते मोहं प्राप्यते ॥

स्वर्णजालकविमानगतानां सुभ्रुवां भ्रुव इवाप्सरसां सः ।

आननामृतरुचीभ्य उदीतास्ताः सुधा इव कथाः पिवति स्म १९१

स कुमारः सुभ्रुवा पत्तनपुरंध्रीणामाननानि वदनानि तान्येवामृतरुच्यः चन्द्राः । रुचीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । 'रुच्यो रुचीभिर्जितकाञ्चनाभिः' इति नैषधे । तेभ्य उदीता उद्गता । 'उदीतमातङ्कितवानशङ्कितः' इत्यपि नैषधे । ईदृ गता दीर्घईकारो धातुः । ता पूर्वाक्ताः कथा वार्ताः । 'त्वत्सकथापि जगतां दुरितानि हन्ति' इति भक्तामरस्तवे । 'सं-कथा वार्ता' इति तद्वृत्तिः । पिवति स्म सादरं शृणोति स्म । उपप्रेक्ष्यते—सुधा इव । यथा कश्चिदेवश्चन्द्रादुदितो सुधां पिवति । 'विरहिर्वर्गवधव्यसनाकुल कलय पापमशेषफलं विधुम् । सुरनिपीतसुधाकमपापकम्' इति नैषधे । किभताना सुभ्रुवाम् । स्वर्ण-

जालकानि काञ्चनरचितगवाक्षा एव विमानानि देवतानां स्वर्गे स्थितिस्थानानि तेषु ग-
तानां मग्राप्तानाम् । सुख निषेदुपीनामित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—भुवः पृथ्व्या अप्सरसां
सुराङ्गनानामिव । अप्सरसोऽपि विमानस्यायिन्यः स्युः ॥ इति पौराङ्गनानां हीरकुमा-
रदर्शनाद्भूतमित्यः कथाप्रथा ॥

नीरदोऽवनिभृतामिव तापं वृष्टिमी रजतहेममयीमिः ।

सोऽर्थिनां प्रमथयन्पथि दौःस्थ्यं संचचार पुटभेदनमध्ये ॥१९२॥

स हीरकुमारः पुटभेदनमध्ये पत्तनविचाले संचचार संचरति स्म । ‘पत्तनं पुटभेदनम्’
इति हैन्याम् । तथा ‘द्वीपान्तरेभ्यः’ पुटभेदनं तत्क्षणादवापे सुरभूमिभूपैः’ इति नैषधे ।
किं कुर्वन् । रजतानि रूप्याणि हेमानि काञ्चनानि तन्मयीभिस्तैः प्रचुरामिः धानाभिर्वा
वृष्टिभिः दानैः रूपकस्वर्णकादिविश्राणनैः कृत्वा पथि मार्गे अर्थिनां याचकानां दौःस्थ्यं
दारिद्र्यं प्रमथयन्निदंलयन् । क इव । नीरद इव । यथा वारिदो मेघः अवनिभृतां
भूधराणां पर्वतानां तापं निदायदार्यं प्रमथयति प्रशमयति । यदुक्तम्—‘धारावरा एव
धरावराणां निदायदार्यौषविषातदक्षाः’ इति सूक्तम् । कामिः । वृष्टिभिर्जलवर्षणैः ॥

तद्यशोधरणिभर्तुरितोऽन्यद्वीपनिर्जयकृते प्रयियासोः ।

अध्वरोधिजलधीनिव रोद्धुं तत्क्षणे क्षितिरजोमिरुदीये ॥ १९३ ॥

तस्मिन् कुमारस्य दीक्षाग्रहणार्थं समहं गमनसमये क्षितेः पृथिव्याः सकाशात् रजो-
भिर्धूलाभिरुदीये प्रकटीभूतम् । प्रकृतमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—इतोऽस्माज्जम्बूद्वीपा-
दन्येया षण्णाम् पुष्करशाकक्रीडकुशाल्ललप्लक्ष्मनाम्ना द्वीपानाम् । ‘सप्तद्वीपा वसुमती’
इति शिवराजर्षिवचनात् । षड्द्वीपाभिधानानि नैषधे । जैनमते तु जम्बूद्वीपं धातुक्री-
खण्डम्, पुष्करवरद्वीपम्, वारुणीवरद्वीपम्, घृतवरद्वीपम्, क्षीरवरद्वीपम्, इक्षुवरद्वीपम्,
इति । अथवा अष्टादशसत्त्वाकानां द्वीपानाम् । ‘अष्टादशद्वीपनिष्ठातयूपः’ इति रघुवशे ।
तथा । ‘नवद्वयद्वीपपट्टयगजयध्रियाम्’ इति नैषधे । निर्जयकृते विजयायै प्रदियासोः
प्रयानुमिच्छोः तद्यशोधरणिभर्तुः कुमारकोकराजस्य । धरणिशब्दो हस्तोऽप्यस्ति । यथा—
‘धरणिविरहिणि कान्तमुद्रे समुद्रे’ इति नाटककाव्ये । अन्वान मार्गं दन्वतीत्येवशीलान्
जलथीन् । लवणस्नाद्वदकलीरोदधिसण्डघृनोदमुरोदकंक्षुरसनान्नः जिनशासने सप्त
समुद्राः । लवणसमुद्रकालोदधिपुष्करोदधिवारुणीसमुद्रघृनोदक्षीरोदधिद्विधुरससमुद्रनामा-
नोऽर्णवाः सप्तसत्त्वाकान् गमनमार्गरोधकान् समुद्रान् रोद्धुनावरीतुं स्थलीकर्तुमिव
रेणुभिः प्रसञ्जे ॥

संयमाय समियाय कुमारः पत्तनोपविपिने दितदोषः ।

पूर्वपर्वतशिरःगिखराङ्के पद्मिनीपतिरिवाभ्युदयाय ॥ १९४ ॥

हीरकुमारः संयमाय चारित्र्यग्रहणार्थं पत्तनलोपविपिने पद्मिनीरोद्याने समियाय समा-

जगाम । क इव । पद्मिनीपतिरिव । यथा कमलिनिकान्तो भास्करः अभ्युदयाय उद्गमनार्थं पूर्वपर्वत उदयाचलः । 'पूर्वपर्वततिरोहितात्मनः' इति वस्तुपालक्रीर्तिकामुदी-
भ्रातृसुरयोत्सवकाव्ये । तस्य शिरसि मस्तके । उपरितनभागे इत्यर्थः । यच्छिरः शृङ्ग
तस्याङ्क उत्सङ्गे समेति । किंभूत कुमारः पद्मिनीपतिश्च । दिता । 'दो अवखण्डने' ।
खण्डिताश्चिन्ना दोषा अपशुणा रात्रयश्च येन सः ॥

कौतुकाद्भुवमुपेत्य वसन्तीं स्वपुरीमिव पुरीमवगत्य ।

आगतं किमनु नन्दनमत्रोद्यानमेष निपपौ नयनाभ्याम् ॥ १९५ ॥

एष हीरकुमारो उद्यान विपिनं नयनाभ्या निजनेत्राभ्या कृत्वा पपौ सादरमवलोक-
यति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अत्र पत्तनसमीपे अनु पश्चादागत किं नन्दन देवराजवनमिव । किं
कृत्वा । पृष्ठे समेत कौतुकान्नागरिकनिकरविशिष्टरूपविविधविचेष्टितवीक्षणोद्भूतकौतुह्ला-
द्भुव भूमीमण्डलमुपेत्य अभ्यागत्य । 'भुवि समेत्य' इति वा पाठे भुवि पृथिव्या समेत्यागत्य
वसन्तीं वासं सृजन्तीं तत्स्थुपीं स्वपुरीं खर्नगरीममरावतीमिव पुरीम् अणहिल्लपत्तन-
रूपां नगरीमवगत्य ज्ञात्वा । 'ज्ञात मितगते अवात्' इति हैम्याम् । तथा—'अवगच्छति
मूढचेतनः प्रियनाश हृदि शत्यमर्षितम् । स्थिरधीस्तु तदेव मन्यते कुशलद्वारतथा समु-
दृतम् ॥' इति रघुवशे ॥

शारिकाशुकशिखण्डिकपोतीपोतकेलिकलनाकमनीयम् ।

मत्तवारणविचित्रितसालं प्राविशद्गृहमिवोपवनं सः ॥ १९६ ॥

स हीरकुमारो गृह मन्दिरमिव उपवन तत्पत्तनसमीपोद्यानं प्राविशत् प्रविशति स्म ।
किंभूत गृहमुपवन च । महोभ्यानां गृहे क्रीडाविनोदविधानार्थं विविधा पक्षिणः स्युः । तदेव
दर्शयति—शारिकाः पीतपादाः, शुकाः क्रीराः, शिखण्डिनो मयूराः, कपोतीना पारा-
वताङ्गनानाम् । 'परिणतरविगर्भव्याकुला पौरद्वती दिगपि घनकपोती हुकृतैः क्रन्थतीव' इति
कालिदासकृतप्रभातवर्णनकाव्ये । पोताः शिवावः । अथवा कपोलः अत्यन्तविषयित्वात्कदा-
चिदपि कपोताः प्रियाणा पार्श्वे न मुञ्चन्त्यतः कपोताः कपोलः । तथा पोताः दशवर्षाया
गजबालाः । 'पञ्चवर्षो गजो बालः स्यात्पोतो दशवर्षिकः' इति हैम्याम् । पोतसाहचर्यात्-
न्मातरं पितरोऽप्यागता एवेति । महोभ्याना गृहेऽपि गजा भवन्ति । 'गजान्तलम्भीः
ध्वजान्तः प्रासादः' इति वचनात् । तेषां याः केलिकलना क्रीडाकरणानि तैः कमनीय
मनोऽश्म । पुनः किंभूतम् । मत्तवारणः मदोदुरसिन्धुराः । पूर्वोक्तास्तु सामान्यगजाः,
एते तु गन्धसिन्धुराः, अयं विशेषः । तथा विशिष्टाश्चित्रा आखुपणीं समुद्राभिधाना वा
औषधयस्ताभिर्युक्ता जाता । अथवा चित्रिता उरगविशेषाः । 'चित्रदि' इति प्रसिद्धाः ।
तैः सहिता जाता वा । वृक्षाणां कोटरेषु प्रायो मुजङ्गा भवन्ति । साला वृक्षा यत्र गृहे तु
मत्तालम्बाः । 'मत्तालम्बोपाश्रयः स्यात्प्रगीवो मत्तवारणः' इति हैम्याम् । 'घोडला' इति
प्रसिद्धाः । तथा विविधैश्चित्रैरालङ्कृतैः सहिता जाताः । श्लेषे शसयोरैक्यात् । शाला

चित्रशाला वत्र । 'चित्रा त्वाख्यपर्णीसुमद्रयोः । गोदुम्बाप्सरसोर्दन्यां नक्षत्रौषधिभेदयोः' इत्यनेकार्थः । राजगृहे तु सुतरां स भवेदेव । यथा पाण्डवचरित्रे दमयन्तीप्रवासे— 'लीलाकुरङ्गक्रीडासारिके केलिवर्हिणः । गृहपारावताः सत्र कीरवापीसितम्भदाः । प्रेयासमनुगच्छन्तीमनुजानीत मां मनाक् ॥' तथा द्रौपदीप्रवासे— 'हंहो बर्हिर्नहो हंस हठे हरिणि हे शुक्र । कुशलं वस्त्वसौ देवाद्याति वः परित्वालिङ्गा । इत्यावृच्छय पत-
द्वाप्सा केलिपात्राणि सर्वतः ॥' इति ॥

पुष्पपल्लवफलानि दधानाः शाखिनः स्मितशिखाप्रशयेषु ।

स्वागतं द्विजरवैः किमुदीर्यास्यातिथेयमतिथेरिह चक्रुः ॥ १९७ ॥

इह वने शाखिनो वृक्षाः अतिवेर्निजप्राप्तुणकस्य अस्य कुमारस्य आतिथेयमतिथिस-
त्क्रियां किमु चक्रुः कुर्वन्ति स्म । किं कृत्वा । द्विजानां स्वाङ्गस्यायुक्तानां पक्षिणां रवैः
शब्दः स्वागतं सुखेनागतं कुशलप्रश्नादिकं वा उदीर्य कथयित्वा । पृष्ट्वा वा इत्यर्थः । किं
कुर्वाणां शाखिनः । स्मिता विकसिता याः शिखाः स्वशाखास्ता एवाग्रहस्ता इत्याभ्यामि
अथ वा तासां शिखानामभ्यामि तान्येव श्याः पाणवस्तेषु पुष्पाणि कुसुमानि पल्लवाः प्र-
वालाः फलानि मत्स्यानि दधानाः धारयन्तः ॥

तत्र सस्यभरगौरवभाग्भिः कोकिलाकणितसंस्तववाग्भिः ।

पादपैरयमनम्यत वन्यैर्भाविस्वरिपुरहृतधियेव ॥ १९८ ॥

तत्रोद्याने अयं कुमारः वन्यैः काननभरैः पादपवृक्षैः अनम्यत नमस्कृतः । किंभूतैः
पादपैः । मत्स्यानां फलानाम् । 'फलं तु सस्यम्' इति हैम्याम् । भराः समूहास्तेषां गौरवं
भारं भजन्तीति । पुनः किंभूतैः । कोकिलानां कल्कण्डानां कणितानि कूजितानि पञ्चमा-
लापास्तान्येव संस्तवः स्तुतिस्तथुक्ताः तद्रूपा वा वाग्येषाम् । उन्प्रेक्ष्यते—भाविनो भावि-
प्यनः आचार्यपुरंदरस्य धिया बुद्धयेव ॥ इत्युपवनम् ॥

कामनीयकमशेषमनुप्यान्वेषयन्वटतरुं स ददर्श ।

श्रीतिरस्कृतसमग्रवनस्य छत्रमेतदिव मूर्ध्नि वनस्य ॥ १९९ ॥

स कुमारो वटतरुं प्रसन्नवृक्षं ददर्श पश्यति स्म । किं कुर्वन्कुमारः । अन्वेषयन् विलो-
कयन् । किम् । अमुष्योद्यानस्याशेषं समस्तमपि कामनीयकं मनोजनान् । कामनीयस्य
भावः कामनीयकम् । मनोजनादित्वादित् । 'कामनीयकमथ कृतकानम्' इति नैयधे ।
उन्प्रेक्ष्यते—श्रीभिः स्वशोभाभिः तिरस्कृतानि पराजितानि समग्रानि सर्वाप्यपि वनानि
नन्दनचक्रवर्त्यादीनि कान्तानि येन नादृशस्यास्य वनस्य पत्तनोपविपिनस्य मूर्ध्नि मत्तके
एतन्महावटरूपेण दृश्यमानं छत्रमातपवारमिव ॥

न्यग्रतश्चनिकरेषु गुरुत्वं यद्विभर्ति मनुजेष्विव भूमान् ।

गौरवात्किमिति लोलविहङ्गैर्वीज्यते स्म चमरैरिव पदैः ॥ २०० ॥

यो वटतरुर्लोलैरुड्यनादितस्ततः पर्यटनाद्वा चपलैर्विहङ्गैः पक्षिभिः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोर्गौरवान्माहात्म्यात्किमु चमरैर्वालव्यजनरिच । ‘चमरश्चामर.’ इति शब्दप्रभेदे । तथा ‘चमरश्चामरे दैत्ये’ इत्यनेकार्थः । पक्षस्तनूरुहैर्वीज्यते स्म । इति किम् । यद्यस्मात्कारणात् न्यक्षाः समस्ता ये रक्षाः पादपास्तेषां निकरेषु गणेषु गुरुत्व महत्त्व विभर्ति धत्ते । क इव । भूमानिव । यथा मनुजेषु अशेषमनुष्येषु राजा गौरव कलयति । पाठान्तरे—अथवा सर्ववृक्षेषु मखभुक्शिखरी सुरतरुः कल्पवृक्षो गुरुता धत्ते ॥

रागिणः प्रणयतोऽखिललोकाञ्चैशवावधिजगज्जनगेयान् ।

तद्गुणानिव निशम्य सरागः पल्लवैरयमशालत शालः ॥ २०१ ॥

अयं शालो वटतरुः पल्लवैः किसलयैः अशालत गोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—तद्गुणान् हीरकुमारस्य धैर्यौदार्यगाम्भीर्यशमदमादिमान् गुणान् निशम्याकर्ण्य सरागो रक्तो जात इव । गुणान् किं कुर्वत । अखिलान् समस्तान् लोकान् नाकिनागररूपजनान् रागिणो निजानुरक्तान् प्रणयतः । पुनः किभूतान् । शैशवावधि बाल्यावस्थां मर्यादीकृत्य जगता पातालस्वर्गभूमीलक्षणानां भुवनानां जनैः सुरासुरनरैर्गेयान् गातुं योग्यान् ॥

बल्कलैः कलयतात्मनि भूषां विभ्रता कपिशशालिजटालीम् ।

काननस्थितिमताजनि तेनातन्वता किमु तपो ब्रतिनेव ॥ २०२ ॥

तेन वटद्रुमेण । उत्प्रेक्ष्यते—ब्रतिनेव तापसेनेव तपः अनाहारलक्षण कष्ट किमु कुर्वता अजनि जातम् । केनेव । ब्रतिनेव । यथा तापसेन तपःकुर्वता जायते । किं भूतेन तेन ब्रतिना च बल्कलैः बल्लीभिर्वृक्षविशेषत्वविभञ्च । ‘त्वचि बल्ली चोक्त बल्कलम्’ इति हैम्याम् । कृत्वा आत्मनि खस्मिन् विषये भूषा शोभा कलयता दधता । पुनः किंभूतेन । कपिशां पीतरक्ताम्, तथा शालिनीं शोभनशीलाम्, जटानां शिकानां वृक्षमूलानां सटानां सार्द्रमस्मरैरेक्रीकृतकेशानां च । ‘प्रकाण्डौघजटाः शिफाः’, ‘जटा सटा’ इति द्वयमपि हैम्याम् । ‘जटा केशविकारे मासिमूलयो.’ इत्यनेकार्थः । आलीं श्रेणीं विभ्रता धारयता । पुनः किंभूतेन । कानने वने स्थितिर्वाधो विद्यते यस्य ॥

निष्कुहान्तरितविष्किरवारस्फारतारनिनदैर्वटशाखी ।

यो मरुत्तरलपल्लवहस्तैराह्वयन्निव निजान्तिक एतम् ॥ २०३ ॥

यो वटतरुः एत कुमारम् । उत्प्रेक्ष्यते—निजान्तिके स्वसमीपे आह्वयन्नाकारयन्निवास्ते । कैः । निष्कुहान्तरितानां खकोटरव्यवहितानां तरुस्कन्धरन्ध्रमध्यगतानां विष्किराणां विहङ्गानां वारस्य समूहस्य स्फारैः स्पष्टैः पट्टभिस्तारैरत्युच्चैः कूर्तनिनादैः कूजितैः । पुनः कैः । मरुता पवनेन तरलाद्यञ्चला ये पल्लवाः प्रवालास्त एव हस्ताः पाणयस्ते कृत्वा चेत्यध्याहार्यम् ॥ इति दीक्षाग्रहणयोग्यवटद्रुमवर्णनम् ॥

शिश्रिये विजयदानयतीन्द्रः पूर्वमेव तदुपागमनाद्यम् ।

छाययाखिलजनं सुखयन्तं कः श्रयेज धनदाश्रयमत्र ॥ २०४ ॥

विजयदाननामा यतीन्द्रः सूरिः तदुपागमनात्कुमारस्यागमनात्पूर्वमेव प्रथममेव यं घटतरु शिथ्रिये श्रितवान् । प्रागेव तत्रागल्य निषण्ण इत्यर्थः । युक्तोऽयमर्थः । अत्र जगति छायाया आश्रयेण । 'वयं श्रीमच्छायया जीवामः' इति लोकरुढिः । प्रतिच्छायाकया चाखिलजन समस्तलोक सुखयन्त सुखीकुर्वन्तम्, तथा धनदानां वदान्यानां वैश्रवणस्य वा आश्रयं स्थानम् । 'वटो वैश्रवणाश्रयः' इति हैम्याम् । कः सुखार्थी पुमान्नाश्रयेज् सेवेत । अपि तु सर्वोऽपि जनस्तं मजेदित्यर्थः ॥

तीर्थनाथमिव चैत्यतरोस्तत्पादपस्य सविधे स्थितिमन्तम् ।

संमदेन स कुमारमहेन्द्रस्त्रिः प्रदक्षिणयति स्म मुनीन्द्रम् ॥ २०५ ॥

स कुमारमहेन्द्रः हीरनामा । शिशुच(श)क्रः संमदेन हर्षेण कृत्वा मुनीन्द्र श्रीविजय-दानसूरिं त्रिः वारत्रय प्रदक्षिणयति स्म प्रदक्षिणीकृतवान् । किंभूतं मुनीन्द्रम् । तस्य पूर्वव्यावर्णितस्य पादपस्य वटशाखिनः सविधे समीपे स्थितिरुपवेशन विद्यते यस्य । कमिव । तीर्थनाथमिव । यथा महेन्द्रः पुरंदरस्यैतरोरशोकद्रुमस्य केवलज्ञानोत्प-त्तिस्थानकवृक्षस्य वा पार्श्वे तिष्ठन्त जिनेन्द्र त्रिःकृत्वः त्रिवारं प्रदक्षिणीकरोति । प्रभोः प्रदक्षिणात्रय ददाति स्तेत्यर्थः ॥

उत्तारतुरगात्स कुमारो बर्हिणादिव सुतः सुरसिन्धोः ।

श्रीगुरुं प्रमुदितश्च ललाटन्यस्तहस्तनलिनस्तमनंसीत् ॥ २०६ ॥

स हीरनामा कुमारसुरगादश्चादुत्तार उत्तीर्णवान् । क इव । सुरसिन्धोः सुत इव । यथा सुरसिन्धोर्देवनद्याः गदाया नन्दनः स्वामिकार्तिकः बर्हिणान्मयूरादुत्तरति । 'आवा-सवृक्षोन्मुखबर्हिणानि' इति रघुवंशे । उत्तीर्य च पुनस्तं महावीरदेवपट्टपरम्परायात दीक्षादानगुरुं वा श्रीगुरुं शोभाकलितविजयदानसूरिम् अनंसीत् प्रणमति स्म । किंभूतः । प्रमुदितो हृष्टवदनः । पुनः किभूतः । ललाटे खभालस्थले न्यस्तौ स्थापितौ हस्तौ पाणी एव नलिने कमले यत्र ॥

रामणीयकविधेरवधेर्मे भूषया वपुषि कृत्रिमया किम् ।

तत्यजे निजतनोरिति सर्वाङ्गीणभूषणमरः किमनेन ॥ २०७ ॥

अनेन हीरकुमारेण निजतनोः स्नाह्वात् । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः सर्वाङ्ग्यङ्गानि व्याप्नो-ति । 'पथ्यङ्गकमेपत्रपात्रं व्याप्नोति' इति सूत्रेण ख ईनादेशश्च । सर्वाङ्गीण इति सर्वाङ्गोपाङ्ग-संबन्धी । भूषणानामभरणानां मरः समूहस्तत्यजे ल्यक्तः । सर्वानलकाराभिज्ञाद्वादुत्ता-रयति स्तेत्यर्थः । इति किम् । तत्कारणमाह—रामणीयकस्य रमणीयताया मनोज्ञत्वस्य विधेः प्रकारस्य अवधं सीमात्रा मे मम वपुषि वारीरे कृत्रिमया औपाधिकया भूषया शोभया भूषणैर्वा । भूपाशन्देन भूषणान्यप्युच्यते । उक्तं तु प्राक्प्रतिपादितमास्ते । किमस्तु । न किमपीत्यर्थः । रमणीयस्य भावो रामणीयकम् । योपधाद्बुन् ॥

पद्महेपुगणितंख्यमितेऽन्दे कार्तिकस्य च तिर्यो द्विकसंख्ये ।

यन्निरस्तभवनिःश्वसिताचिर्धूमवर्तिभिरिवाविद्यदास्ये ॥ २०८ ॥

संयमं विजयदानमुनीन्दोगददे सह परैः स कुमारः ।

पद्मिनीप्रियतमात्प्रविकाशं पुण्डरीकमिव पद्मजपुञ्जैः ॥ २०९ ॥

स हीरकुमारः परैरन्यरमीषालकुमारप्रमुखैरपरकुमारैः सार्व श्रीविजयदाननाम्नो मुनीन्दोः साधुमुधाशोः सूरिन्द्रात्सकाशान् संयमं चारित्रमाददे जगृहे । किमिव । पुण्डरीकमिव । यथा तिनान्मो जं पद्मजपुञ्जैर्गन्यकमलकलापैः सम पद्मिनीप्रियतमात्सूर्यान् सकाशात्प्रविकाशं विकस्वरतामादत्ते । पुण्डरीकशब्दः प्राधान्यरव्यापकः । 'पुरिसवर-पुण्डरीकाणम्' इति शकस्तववचनात् । कस्मिन् सति । पद्मसमिता संख्या, प्रहा आदि-त्याद्या इदानींतनलोकप्रसिद्धा नव, इषवः स्वरस्य चाणाः पञ्च, शशी चन्द्र एकः, एषा संख्यया प्रमाणेन मिते मानीकृते अन्दे वर्षे सति । च पुनः कस्मिन् सति । कार्तिकस्य बाहुल्यस्य । कार्तिकमासस्येत्यर्थः । द्विकसंख्ये द्विकसंख्या प्रमाण यस्य तादृशे एतावता द्वितीयानाम्नि तिर्यो । तिथिशब्दः पुत्रियोः । 'प्रश्नितिर्यशनीमणिशृणिः' इति लिङ्गानुशासने । तिर्यो किभूते । अविशदास्ये न विद्यते विगदमुज्ज्वलमास्य मुख प्रारम्भो वा यस्य । कृष्णद्वितीयायां प्रथमाश्वतथो घटिका निशा अन्धकारेण श्यामाः स्युः । उत्प्रेक्ष्यते—येन हीरकुमारेण निरस्तो ध्वस्तोऽभिभूतो यो भवः समारस्तस्य नि श्वसितानि दुःखप्राग्भारोद्भूतानि श्वासत्त्वान्येवाचीपि अत्युष्णत्वाद्वद्रयस्तेषां धूमवर्तयो धूमलेखास्ताभिः । 'उष्णीकृतमुद्ये इव निःश्वासानलधूमवर्तय इवोद्गीर्णास्तमोराजयः' इति चम्पूकथायाम् । एतावता विकमार्कात् पणवत्यधिके पञ्चदशगते वर्षाणामतिक्रान्ते १५९६ कार्तिकवहुलद्वितीयाया हीरकुमारो दीक्षा जग्राहेति तात्पर्यार्थः । संवत् १५९६ वर्षे गुर्जरमण्डलानुसारेण कार्तिकवदि देवमासानुसारेण तु मार्गशीर्षासितद्वितीयायां तिर्यो हीरकुमारदीक्षा इत्युक्तम् ॥

संयमश्रियमवाप्य कुमारः साधिकं शरदमिन्दुरिवाभात् ।

सोऽप्यनेन सुपमां श्रयते स्मार्थेन वागिव पुरीव नृपेण ॥ २१० ॥

स कुमारः संयमश्रिय चारित्रलक्ष्मीमवाप्यासाद्य । सहाधिकतया वर्तते यत्तत्साधिकमिति क्रियाविशेषणम् । आभात् वभासे । अथ वा स कुमारः अधिकं यथा स्यात्तथा वयौ । क इव । इन्दुरिव । यथा चन्द्रः शरदं घनालस्य सप्राप्याधिकं शोभते । पाठान्तरार्थो यथा—स कुमारः संयमश्रियमुपेत्यागच्छ । प्राप्येत्यर्थः । अधिकं आभाद्भाति स्म । क इव । अत्रिनेत्रज इव । यथा अत्रिर्नामा मुनिविशेषस्तस्य नेत्रं नयनं तस्माज्जायत इत्यत्रिनेत्रजश्चन्द्रो यथा । यथा रघुवंशे—'अथ नयनसमुत्थं ज्योतिरत्रैरिव बौः' इति ।

१. 'संयमश्रियमुपेत्य स चित्रामत्रिनेत्रज इवाधिकमाभात्' इति पाठान्तरम्.

चित्रां त्वाष्ट्रीं प्राप्याधिक दीप्यते । अपि पुनः सा संयमश्रीरपि हीरकुमारेण कृत्वा सुषमामतिशायिशोभा श्रयते स्म । केव । वागिव । यथा काव्यादिरूपा सत्कविवाणी चतुरचेतश्चमत्कारकारकेणार्थेन सुषमां श्रयते । पुनः केव । पुरीव । यथा नगरी नीति मता नृपेण सुषमा मजते ॥

हीरहर्ष इति नाम तदीयं निर्ममे विजयदानयतीन्द्रः ।

स्पर्धयेव यशसास्य जनानां कर्णपूरपदवीं तदवापत् ॥ २११ ॥

श्रीविजयदाननामा यतीन्द्रः सूरिः तदीयं हीरकुमारसंबन्धिनामाभिधानं हीरहर्ष इति निर्ममे कृतवान् । तन्नाम अस्य हीरहर्षमुनेः श्लोकेन साक स्पर्धया संहर्षेणेव ईर्ष्याया वा कृत्वा जनानां सकलभूलोकलोकानां कर्णौ श्रवणौ पूर्येते अनेनेति कर्णपूरौ कर्णाभरणौ कुण्डलौ तयोः पदवीं मार्गमेश्वर्योदिमय स्थानं श्रूयमाणतापद वा अवापत् प्राप ॥

नमोङ्गणान्निर्जरहस्तमुक्तामरन्दलुब्धन्मधुपानुषङ्गे ।

पपात तस्योपरि पुष्पवृष्टिः कटाक्षलक्षा इव मोक्षलक्ष्म्याः ॥ २१२ ॥

नमोङ्गणादाकाशात्तस्योपरि पुष्पवृष्टिः कुसुमवर्षं पपात जाता । किंभूता । निर्जराणां देवानां हस्तैः करैः मुक्ता । पुनः किंभूता । मरन्देषु अविरलानर्गलगलन्मधुपु लुब्धतां लुब्धीभवता लोछपीभावभाजां मधुपानां भ्रमराणामनुषङ्गो यस्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—मोक्षलक्ष्म्याः मुक्तिधियाः कटाक्षणामक्षिविकूणितानां लक्षाः शतसहस्राणि इव । लक्षशब्दः स्त्रील्लीबयोः । 'माने लक्षम्' इति लिङ्गानुशासने ॥

महाव्रती कालमनोभवारिमहोक्षलीलागतिगौरकान्तिः ।

शिवाश्रितः शंसुरिव क्रमेणैशानीं दिशं पूर्वमसौ वभाज ॥ २१३ ॥

अयं हीरहर्षमुनिः क्रमेण दीक्षाग्रहणानन्तरं पूर्वं प्रथममैशानीं दिशमीशानविदिश वभाज श्रितवान् । तस्या विहारं कृतवानित्यर्थः । दीक्षितो हि तपस्याग्रहणानन्तरं प्रथममैशानीं दिशं प्रति विहरतीति विधिः । क इव । शंसुरिव । यथा ईश्वर ऐशानीं दिशं तदधिपत्वात् । कथंभूतोऽयं शमुश्च । महाव्रती पञ्चमहाव्रतवान् शशुनामा च । 'महाव्रती वद्विहरिष्यरेता' इति हैम्याम् । महाव्रतं कापालिलिङ्गमस्यांस्तीति व्युत्पत्तिः । कालः कलिकालः मनोभवः स्मरस्तयो रिपुः । 'कालो यमे दैत्ये च' । मृत्युजयः कालारिः स्मरदाही च शिवः । पुनः किंभूतः । महानुक्तो मत्तवृषभत्तद्वृत्तिर्गमनं यस्य । 'मत्तोक्षगमनः पुमान्' इति काव्यकल्पलतायाम् । मत्तो(हो)क्षेण गमनं, यस्य वृषभवाहनत्वात् । पुनः किंभूतः । गौरा खर्णवर्णा कान्तिर्यस्य । पक्षे—श्वेता वर्णनं भस्मना वा रुचिर्यस्य । 'गौरः श्वेतेऽरुणे पीते विशुद्धे चन्द्रमस्यपि' इत्यनेकार्थः । पश्चात्कर्मधारयः । पुनः किंभूतः । शिवमैतलैः शिवया पावंत्या च आश्रितः अर्धशंसुत्वात् ॥

कलभो यूथनाथेन यद्वद्दम्यः ककुब्धता ।

हीरहर्षः समं सूरिशक्रेण विजहार स' २१४ ॥

स हीरहर्षमुनिः सूरिशक्रेण श्रीविजयदानसूरीन्द्रेण मम सार्वं विजहार विहारं कृतवान् । किंवत् । यद्वन् । यथा कलभो वालगजः यूथनाथेन पष्टिद्वर्षायगजराजेन समं विहरति । पुनर्यद्वद्यथा दम्यो वत्सतरः पुष्टो वत्सः प्राद्वृषभेण सह विहरति । 'दम्यो वत्सतरः समौ' इति हैम्याम् । यद्वच्छन्द इवायं । डमरुकमणिवल्लालाघटान्यायेनोभयत्रापि सवध्यते ॥

प्रीतिर्जिनेषु वृजिनेषु न तस्य जज्ञे

योगं व्यगाहत मनो न कदापि भोगम् ।

अङ्गीचकार विरतिं न रति कदाचि-

नव्योऽप्यनव्य इव सोऽजनि साधुधुर्यः ॥ २१५ ॥

स हीरहर्षनामा साधुषु यतिषु धुर्यो धुरीणः नव्योऽपि नवदीक्षितोऽपि अनव्यः पुरातन इव बहुकालीनमुनिरिवाजनि सजातः । तदेव दर्शयति—नस्य हीरहर्षमुनेः जिनेषु तीर्थकरेषु प्रीतिः ज्ञेहस्तत्परता, पर वृजिनेषु हार्दं न जज्ञे । 'ज्ञेहः प्रीतिः प्रेम हार्दम्' इति हैम्याम् । तस्य मनः योगः यमनियमाद्यष्टाङ्गलक्षणा सर्वविरतिमङ्गीचकार । पुनः कदापि कस्मिन्नपि क्षणे रतिं चिन्तामक्तिम् । 'बृद्धास्त्रिव गतप्रायास्तु वर्षास्तु रतिमकुवाण' इति चम्पूकथायाम् । राते चिन्तासक्तिमिति तद्विपनके । अथ वा रतिमनुः रागं मैथुनादिकं वा ॥

सूरीन्दोः संनिधौ श्रीमान्कुमारश्रमणोऽनिशम् ।

संतानस्य नवोन्निद्रत्पारिजात इवावभौ ॥ २१६ ॥

श्रीमानतिशायिशोभावान् कुमारश्रमणः हीरहर्षस्ताडुः अनिशं निरन्तरं सूरीन्दोर्विजयदानसूचिन्द्रस्य संनिधौ पार्श्वे बभौ । क इव । नवोन्निद्रत्पारिजात इव । यथा नवीनो बाल उन्निद्रद्विकस्वरीभवन्कुसुमादिकलितो जायमानः पारिजातो विशिष्टकल्पवृक्षः संतानस्य नाग्नौ देवद्रुमस्य समीपे भाति । 'कल्पः पारिजातो मन्दारो हरिचन्दनः । सतामश्व' इति पञ्चसु कल्पतरुषु मध्ये कविसमये पारिजातस्यैव प्राधान्यं दृश्यते प्रायः । यथा रघुवशे—'तेषां महार्हास्त्रसंस्थितानामुदारनेपथ्यभृताः स मध्ये । रराज धाम्ना रघुसूनुरेव कल्पद्रुमाणांमिव पारिजातः ॥' इति ॥

श्रमणधरणीमर्तुः पादारविन्दनिषेवना-

त्प्रमुदितमना नाथीदेवीतनूजयतीश्वरः ।

अनुपमशमक्षीराम्भोधौ विलासरसं सृज-

न्तितगरुदिवामन्दानन्दं दिनानि निनाय सः ॥ २१७ ॥

स नाथीदेव्यास्तनूजो नन्दनः स एव यतिनां मध्ये । 'यतिश्च यतिनि प्रोक्तः' इति शब्दप्रभेदे । ईश्वरो मुख्यः हीरहर्षमुनीन्द्रो दिनानि शुद्धसंयमविधिना वासरान्निनाय अतिवाहयामास । अतिक्रामति स्नेहार्थः । किंभूतः । भ्रमणानां साधूनां भर्तुः स्वामिनो विजयदानसूरैः पादारविन्दनिषेवनया चरणकमलपरिचर्यया कृत्वा प्रसुदितमाह्लादयुक्तं जात मनो यस्य । किं कुर्वन् । अनुपमो न पिचते उपमा साम्यं यस्य । साधारण इत्यर्थः । तादृशो यः शमः शान्तरसाकलितपरिणामः स एव क्षीराम्भोधिर्दुग्धजलनिधिस्तत्रामन्दो बहुल आनन्दो यत्रैव यथा स्यात्तथा विलासरसं क्रीडास्वादम् । आस्वादोऽनुभवने । अथ वा विलासे क्रीडाया रसमनुराग सृजन् कुर्वन् । 'रसः स्वादे जले वीर्यं शृङ्गारादौ द्रवे विद्ये । बोले रागे देहघातौ तिक्तादौ पारदेऽपि च ॥' इत्यनेकार्थः । क इव । सितवस्-दिव । यथा सितच्छदो हसः परमानन्दः सन् क्षीरसमुद्रे विलासरसं जलक्रीडारसं सृजति हसनां मद्भावं क्षीरसमुद्रेऽपि दृश्यते । यथा ज्ञातस्यास्तुतौ—'हंसासाहतपद्म-रेणुकपिशक्षीरारण्वाम्भोभृतैः' इति ॥

यं प्राप्तुं शिवाह्वसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं क्रोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्भाक्षी क्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्तसौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽभवत्पञ्चमः ॥ २१८ ॥

इति पण्डितदेवविमलगणिना व्यावर्णिते वर्णनागोचरीकृते हीरसौभाग्यनाम्नि महा-काव्ये पञ्चमः सर्गः अमवज्ञातः ॥

इति पण्डितदेवविमलगणिविरचितायां खोपज्ञहीरसौभाग्यकाव्यवृत्तौ श्रीविजयदान-सूरिवन्दनदेशनाश्रवणवैराग्यभवनविमलभगिन्यादिकादेशमार्गणविविधयुक्तिनिषेधनदा-र्क्षोत्थिमननपूर्वकादेशप्रदानशृङ्गारभूषादिपरिधानवर्णाश्वारोहणतौर्यत्रिकादिमहोत्सवपु-रःसरपुरमध्यप्रस्थानपार्षाङ्गनाविविधचेष्टनतज्ञानाप्रकारवार्ताश्रवणोपवनवटद्रुमवर्णनदी-क्षाग्रहणनामस्थापनविहारादिवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः ॥

पट्टः सर्गः ।

अथ सूरिपुरंदरान्तिके निखिलं वाञ्छयमामनन्नयम् ।

गणधारिसुधर्मसंनिधाविव जम्बूः सुयमामपूपुषत् ॥ १ ॥

अथ दीक्षाग्रहणानन्तरं मूरिपुरंदरस्य विजयदानसूरीन्द्रस्यान्तिके समीपे निखिल समग्रं वाञ्छयं शाल्लमामनन् पठन् अभ्यसन् वा । 'त्रा अभ्यासे' इत्यस्य धातोर्मनादेशः

‘पठस्यामनति’ इति क्रियाकलपे । अयं हीरहर्षनामा मुनिः सुषमां सातिशयशो-
भामपूपुषत् पुष्पाति स्म । अविकं शुशुभे इत्यर्थः । क इव । जम्बूरिव । यथा श्रीमहा-
वीरदेवेनानुज्ञातं गणं साधुगच्छ धरतीत्येवशोलो यः सुधर्मस्वामी सुधर्मनामा पञ्चमग-
णधरः तस्य संनिधौ पार्श्वे शास्त्रमधीयानो जम्बूस्वामी सुषमां पुपोष ॥

श्रुतमत्र गणीन्दुनामुना निहितं स्फूर्तिमनुत्तरां दधौ ।

इव शुक्तिकसंपुटान्तरे सलिलं स्वातिमित्ययोमुचा ॥ २ ॥

अमुना विजयदाननाम्ना गणीन्दुना सूरचन्द्रेण अत्र हीरहर्षमुनौ निहितं स्थापितम-
र्थादध्यापितं सत् श्रुतं शास्त्रमनुत्तरामसाधारणीं स्फूर्तिं चमत्कारकारितां दधौ धत्ते
स्म । किमिव । सलिलमिव । यथा स्वातिनक्षत्रेण मिलता सगच्छमानेन पयोमुचा मेघेन ।
शुक्तिकयोः संपुटस्यान्तर्भक्ष्ये निहितं जलमद्भुतामद्भूतमुक्ताकारतया स्फूर्तिं विभर्ति ॥

अधिगत्य ततः श्रुतं त्रतिक्षितिमर्तुर्दधिरेऽमुना श्रियः ।

सुरभेः संमिरेण सौरभं मलयोर्वीरुहकाननादिव ॥ ३ ॥

अमुना हीरहर्षमुनिना ततस्तस्माद्विजयदानाभिधानाद्भूतिक्षितिमर्तुः सूरः सकाशात्
श्रुतं शास्त्रमधिगत्य प्राप्य । ‘अधिगत्य जगत्सधीश्वरादथ मुक्तिं पुरुषोत्तमात्तत्’ इति
नैषधे । श्रियः शोभा दधिरे वृत्ता । केनेव । समिरेण । यथा सुरभेर्वसन्तस्य संमि-
रेण मलयानिलेन मलयोर्वीरुहाणां चन्दनानां काननाद्वनात्सौरभं सुगन्धिता परिमल
प्राप्य शोभा प्रियते ॥

स्खलति स्म न कुत्रचिद्वचोरचनास्यागमपारदृश्वनः ।

हृदिनीहृदयेशितुश्चलज्जलकल्लोलपरम्परा किमु ॥ ४ ॥

आगमानां जैनसिद्धान्तानां पारं प्रान्तं दृष्टवानित्यागमपारदृश्वनः तस्य । आगमपारगामिन
इत्यर्थः । अस्य हीरहर्षमुनेर्वचोरचना वाक्चातुरी वचनविलासो वा कुत्रचिद्वचोऽपि
स्थाने न स्खलति स्म न कुण्ठीभूता । सर्वत्राप्यस्खलितप्रचारैवासीदित्यर्थः । केव । चल-
ज्जलकल्लोलपरम्परेव यथा हृदिनीनां नदीनां हृदयेशितुर्हृदयनायकस्य । ‘हृदयेऽशा
प्राणसमा’ इत्यादिनामानि स्त्रीभक्तौ भवन्ति । तथा—‘हृदयनायकचक्रिजिनश्रियो’ इति
ऋषभनम्रस्तवे । प्राणवल्लभस्य समुद्रस्य चलन्ती दिशि दिशि प्रसरन्ती जलानां काये-
लानां तरङ्गाणां परम्परा श्रेणी वृत्तापि न स्खलति । किमु अत्रेवार्थः ॥

असमानमहा दिनेशवन्मतिमांश्चित्रशिसण्डिपुत्रवत् ।

भटवच्चरणोल्लसन्मना विनयी यो रघुमूनुवद्व्यभात् ॥ ५ ॥

यो हीरहर्षमुनिर्व्यभात् वधौ । किमूर्तः १. असमानमसाधारण महः प्रतापो यस्य परः
परैर्वादिभिः परमोक्षिकैः स्वप्राप्तिकैर्वा असहनीयप्रतापः । किंवत् । दिनेशवत् दिवस-

१.-२. समिरेणब्दस्य ह्रस्वमध्यस्य कोशव्याकरणाप्रसिद्धत्वेन ‘समिरेण’ इति पाठग्रमः

नायक इव । यथा भास्करः सन्यासप्रतापो भवेत् । पुनः किंभूतः । मतिमान् कुशा-
ग्रदीक्षुबुद्धिर्विद्यते यस्य । किंवत् । चित्रशिल्पिबुधवदयं बृहत्पतिरक्षतप्रभावान्
वर्तते । 'जीवश्चित्रशिल्पिगडिजः' इति हैन्याम् । तथा 'विचित्रवक्त्रचित्रशिल्पिनन्दनः'
इति नैपथे । विचित्रवाग्विषये चित्रशिल्पिगडिनन्दनो बृहत्पतिरेवेति तद्वृत्तिः । पुनः
किंभूतः । चरणे चारित्र्ये उन्नतप्रोन्नतेन प्रह्लादेन कलितं मनश्चितं यस्य । किंवत् ।
भटवत् । यथा—शूरो रणे संग्रामे दहस्तस्मान्मुखीभवत्सामिलापं वा जायमानम् । 'विप्र-
हमिच्छन्ति भट्टा वैद्याश्च व्याधिपीडितं लोकम् । मृतकवहुलं च विप्राः क्षेममुभयं च
निप्रन्याः ॥' इति वचनात् । मनो यस्य । च पुनरर्थः । पुनः किंभूतः । विनयी विनयक-
लितः । किंवत् । रघुसुवल्क्ष्मणवत् । 'विनये लक्ष्मणः' इति काव्यकल्पलतायाम् । कथं
वा विशिष्टः शास्त्रागमप्रोक्तो नयो न्यायोऽस्त्यस्मिन्निति । किंवत् । रघुसुवल्क्ष्मणवत्
इव । 'न्याये रामः' इत्यपि काव्यकल्पलतायाम् ॥

गिरिराज इव क्षमाधरो दुयलक्ष्मीं दधदप्रमार्गवत् ।

जलजासनवद्भवान्तकृद्भूतधुर्यः स महोक्षवद्भूमौ ॥ ६ ॥

स हीरहर्षमुनिर्वर्मा भागि स । किंभूतः । क्षमां क्षान्तिं लिप्सोपतां धरतीति । क
इव । गिरिराज इव । यथा हिमाचलः क्षमाधरः पृथ्वीधारकः कुलचलत्वात् । यद्यपि
'क्षमकुलचलकमिपतिविश्रुतापि चलति बहुषेयम्' इति सूक्तोक्तेः 'हिमालयो नाम
नगाधिराजः' इति कुमारसंभवे नेहर्वा । नेरोरापि गिरिपतित्वं यथा—'पातालमा-
विशतु यातु मुरेन्द्रलोकमारोहतु क्षितिधराधिपतिं सुमेरुम् । मन्त्रार्पणं प्रहरणैश्च करोतु
रक्षा यद्वापि तद्भवति नात्र विचारहेतुः ॥' इति सूक्तावल्याम् । क्षमाधरत्वं तु ईश-
त्वात्कुलगिरित्वाद्वा । पुनः किं लुर्वन् । दधन् धारयन् । काम् । दुवत्त्वेन त्रिद्वत्तया
लक्ष्मीं शोभाम् । किंवन् । मार्गवन् । यथा सत्रागां नेषाणां मार्गे आकाशः । 'सुरा-
भ्रोतुनदत्तयोऽम्बरम्' इति हैन्याम् । दुवन् चन्द्रपुत्रस्य ग्रहविशेषस्य लक्ष्मीं प्रियं
विभर्ति । 'दुवः सान्ये कर्वा' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतः । भवान्तकृत्संसारोन्धेदकः ।
किंवत् । जलजासनवत् । यथा कमलामने ब्रह्मा भवान्तकृत्संसारोन्धेदकः । पुनः किंभूतः ।
व्रते चारित्र्ये धुर्यः पञ्चमहाव्रतमारोद्धारैर्यदुरीणः । किंवत् । महोक्षवदयं दृष्टो धुर-
धरः स्यात् ॥ इति हीरहर्षगणे पठनमनवशुगवत्त्वम् ॥

तरुणी तपनात्मजन्मनो हरिदाने भुवि नाम दक्षिणा ।

किमु कल्यचनापि कोपिनो व्रतिनः स्वर्निपपात शपतः ॥ ७ ॥

भुवि पृथिव्यां तपनात्मजन्मनो भानुनन्दनस्य दनस्य नदीनां गृहिणी हरिद्विगस्ते ।
किं नाम । दक्षिणा अर्पाचीनाग्नेर्युः । यद्यपि तरुणीशब्देन युवती कथ्यते मानस्येन
गृहिण्या अग्निसिंहान् दृश्यते । यथा चम्पूक्यायां नर्तं प्रति प्रह्लादस्मिन्नेन सायं कि-
नरीं प्रशुक्लम्—'अजलि रजनिः किमेतन्मन्त्रिनरनीव दक्षिणयोर्वा । चन्द्ररति

तरुणि विपिने कचिदस्मिन्नेव निवसामः ॥' इति दिशोऽपि स्त्रीत्वम् । 'निजमुखमितः स्मेरं धत्ते हरेर्महिषी हरित् ।' तथा 'वरुणगृहिणीमाशामासादयन्तमसु रुची' इति पदद्वयमपि नैषधे । तेन इदमपि तद्वत् । उत्प्रेक्ष्यते—कस्यचनाप्यनिर्दिष्टनाम्न को-
पिनो रोषवत् । व्रतिनस्तापसस्य शापतः शापवशात्स्वः स्वर्गः निपपात उच्चैः स्थाना-
दधोभूसौ त्रुटित्वा निपतितः इति परशासनकविसमयवर्णनमात्रमेव । यथा कादम्बरीक-
थायां केनापि तापसेन तापसः कश्चित्त्वरित गच्छन् शप्तः । 'यतस्त्व मामवन्दित्वैव तुर-
गवद्गच्छसि ततस्त्व तुरगो भव ।' स तथैव जातः । तथा 'मतङ्गशापादवलेपमूलादवाप्त-
वानस्मि मतङ्गजत्वम्' इति रघौ । परं न जैन वच इति ॥

वसति स्म घटोद्भवो मुनिर्दिशि यस्यां चिरमुज्झितान्यदिक् ।

किमु शम्बरवैरिविभ्रमैर्युवतीभिर्युववद्विमोहितः ॥ ८ ॥

घटात्कुम्भादुद्भव उत्पत्तिर्यस्य तादृशो मुनिरगस्तितापसः । यस्या दक्षिणस्या दिशि
चिर गलितावधिकाल वसति स्म स्थितिमानजनि किम् । उज्झिता त्यक्ता अन्याः पूर्वा-
दिकास्तिष्ठो दिशो येन । उत्प्रेक्ष्यते—युवतीभिर्दक्षिणायतरुणीभिः शम्बरनाम्नो दैत्यस्य
वैरिणो हन्तुः स्मरस्य । 'अरी शम्बरशर्पकौ' इति हैम्याम् । विभ्रमैर्विलासेर्युववत्तरुण
इव विशेषेण मोहितः । मोहमयनुराग जेहातिशय वा । मोह मूर्च्छामविधाम् । यथा
अनेकार्थनाममालायाम्—'मोहो मूर्च्छाविपर्यया' । 'मूर्च्छाविद्या । न मुञ्चामः कामानहह
विषमो मोहमहिमा' इति तदवचूरिः । अविद्या अहमत्यज्ञाने प्रापितः किमु नीत इव ॥

स्मरविष्टपञ्चैत्रशस्त्रितस्त्रितरोदीर्णविनोदविभ्रमात् ।

व्रजतीव कुतूहलीक्षितुं किमु मन्दीभवदङ्घ्रिरंशुमान् ॥ ९ ॥

अशुमान् सूर्यः इह दक्षिणस्या दिशि व्रजति । किभूतः । मन्दीभवन्तः वीक्षणरसा-
द्रमने अत्वरिता जायमानास्तेजोभिः प्रतापैः रहिता वा भवन्तो जायमानाः । 'दिशि
मन्दायते तेजो दक्षिणस्यां रवेरपि' इति रघुवचनात् । अङ्गयक्षरणाः किरणा वा ।
अङ्घ्रिशब्देन किरणा अप्युच्यन्ते । यथा नैषधे—'साहस्रैरपि पङ्कुरङ्घ्रिभिरभिव्यक्तीभवन्
भाशुमान्' इति । किभूतः । कुतूहल कौतुकमस्यास्तीति । अत एवोत्प्रेक्ष्यते—स्मरस्य
कन्दर्पस्य विष्टपानां त्रयाणां भुवनानां तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशान्नाकिनागनागराणां जैत्रश-
स्त्रिताभिर्जयनशीलप्रहरणवदाचरिताभिस्त्रितराभिः प्रधानस्त्रीभिः । 'रह' सहचरी रा-
जभेतामपि स्त्रितरा क्षणम्' इति नैषधे । स्त्रितरा श्रेष्ठमिति तद्वृत्तिः । 'हस्रो वा,
क्षियां कापि तरादौ च परे हस्रो वा भवति । वेणीका श्रेयसीतरा श्रेयसितरा' इति
सारस्वते । तथा स्त्रितरा स्त्रीतरा इति । उदीर्णाः स्वभावेन प्रकटीकृता विनोदा हास्य-
क्रीडानृत्यगीतादिका विभ्रमा हावभावविलासाः । अथवा विनोदेन परस्परानन्दक्री-
डाहास्येन विलासास्तानीक्षितुं मोचयितुं किमु व्रजति । दक्षिणदेशविचक्षणनारीति
लोकप्रसिद्धिः ॥

शमनस्य मृगीदृशो दिशो मणिमुक्ताफलशालमानया ।

सरितां दयितस्य वेल्या विलसन्मेखलयेव दिद्युते ॥ १० ॥

सरितां नदीनां दयितस्य भर्तुः समुद्रस्यार्थादक्षिणोदधेर्वेल्या । 'वेल्या स्यादृद्धिरम्भ-
साम्' इति हेम्याम् । दक्षिणदिशि वेल्या दिद्युते शमनस्य धर्मराजस्य मृगीदृशः
पत्न्या. त्विया दिशो दक्षिणाद्याया दक्षिणदिद्युगीदृशः मणिभिर्विविधरत्नैस्तथा मुक्ता-
फलैर्नाप्तिकैः शालमानया शोभमानया विलसन्त्या आन्निषन्त्या । 'लस श्लेषणक्रीड-
नयोः' । अयं धातुः । मेखलया काश्येव । 'खराकालकलत्रदिग्भवः' इति नैषधे ॥

तिलकं हरितामसावभूं जिनमाणिक्यविभुर्यतः श्रितः ।

किमपाच्यपयोनिधिः स्वनैरिदमावेदयते तरङ्गजैः ॥ ११ ॥

अपाच्यो दाक्षिणात्यपयोनिधिः समुद्रः दक्षिणार्णवस्तरङ्गजैः निजलोलकलोलकला-
पजन्मभिः स्वनैर्गन्धोरातिघोषैः इदमस्मिन्नेव काव्ये कथ्यमानमावेदयते । अर्थाल्लोकानां
कथयतीव । [णि]जन्तानां धातूनामुभयपदं स्यात् । तेनात्रात्मनेपदम् । तथा च प्रक्रि-
याकौमुद्याम्—'णिचश्च' । 'णिजन्ताद्गतोरात्मनेपदमपि स्यादात्मगामिनि कर्तृफले ।
चोरयति चुरादेर्णिच् । अनेन सूत्रेण णिजन्तत्वे आत्मनेपदे चोरयते तथात्रापीति
बोधयम् । इदं किम् । यदसौ हरिदक्षिणा दिक् हरितां पूर्वापरोत्तराणां दिशां तिलक
विशेषकम् । यतः कारणादमू दक्षिणां दिशं जिनप्रथमस्तीर्थंकरः माणिक्यनामा विभुः
स्वामी भरतेन स्वसुद्रामाणिक्यनिर्मापितस्तन्नामैव माणिक्यस्वामी धिनः । वैताव्य-
शैलादगत्यात्रैव स्थितिमतानीत् । यत्कारणादगस्तिसुनिरप्यमू दिशां श्रितः । तिलो
हरितस्त्यक्त्वा धर्मैव तिष्ठतीत्यर्थः । इयं तु परसमयानुसारिण्यनुमानमात्रेणैवोक्तिः ।
इति केवलदक्षिणदिक् ॥

अथ तत्र केपाचित्पदार्थानां वर्णनावसरः—

मलयो मलयद्रुमेदुरः शुशुभे यत्र सुमेरुसोदरः ।

शमनस्य विलाससानुमानिव रन्तुं निजदिभृगीदृशा ॥ १२ ॥

यत्र दक्षिणस्या दिशि मलयो नाम पर्वतः दक्षिणाचलः शुशुभे भाति स्म । किभूतः ।
उच्चैस्तरत्वेन सुमेरोः काञ्चनाचलस्य सोदरो बन्धुः । सदृश इत्यर्थः । पुनः किभूतः । मल-
यद्रुमैश्चन्दनतरुभिः मेदुरः पुष्टः । भृत इत्यर्थः । उपेक्ष्यते—शमनस्य यमस्य निजस्या-
त्मनो या दिग्दक्षिणा हरितैव मृगीदृक् हरिणेषणा पत्नी तया सार्धं रन्तुं विविधं वि-
नोदं विधातुं विलाससानुमानं क्रीडापर्वत इव ॥

मलयो बलिवेम्बवह्नमौ कलयन्कुण्डलिमण्डलीरिह ।

विशदानृतकुण्डमण्डितो धृतपुंनागवलाहकोन्सवः ॥ १३ ॥

इह दक्षिणस्या दिशि मलयो गिरिराशाचलो बलिवेम्बवन्नागलोक इव बभौ । किं

कुर्वन् । कुण्डलिना गन्धशैललोभाच्चन्दनद्रुमान् परिरम्य स्थिताना नागाना मण्डलीः कलयन् । 'चन्द्रे लाञ्छनता हिम ह्रियगिरौ क्षार जल सागरे रुद्धाश्चन्दनपादपा विप- धरैरम्भोरुहं कण्टकैः' । तथा—'दोजीहा वंक्रमया जइ विसहरा न हुति । ता चंदण तुह छांहडी बहुसजण निवसंति ॥' इति सूक्ते । तथा—'विपमो मलयाहिमण्डलीविप- फूत्कारमयो मयोहितः' इति नैषधेऽपि । नागलोकोऽपि नागश्रेणीभिर्भूतः । पुनः किंभूतः । विशदयानि निर्मलान्यच्छानि श्वेतानि च यान्यनृताना नीराणा सुश्रानाम् । 'अमृतं रागने हृद्ये स्वर्णतोये रसायने । कैवल्ये गोरसे यज्ञशेषे माक्षीकवर्णयोः ॥ सुधा- याचितयो रत्ने चन्द्रे च' इत्यनेकार्थतिलकः । कुण्डानि दृषद्ब्रह्मनिर्गजलस्थानानि तैर्म- ण्डितो भूषितः । पाताले तु नवसख्याकानि सुधाकुण्डानि सन्तीति कविसमयः । पुनः किंभूतः । दृताः पुनागाः सुरपर्णिका वृक्षविशेषा येन । पक्षे—पुमानागो बासुकिः सर्पराजो येन । 'धूर्जटिजटाजूट इव पुंनागवेष्टितो वापीपरिसरः' इति चम्पूकथायाम् । पुंनागो बासुकिरिति तद्विष्णुके । तथा बलाहकाना वकानामुत्सवः सुरतकीडागर्भ- प्रसवादिर्यत्र वर्षाकाले हि वकाः क्वापि नीडान् विधाय प्राश्ट उपविशन्ति । 'पावस वक वड्डा' इति लोकप्रसिद्धम् । अथ वा बलाहकाना मेघानामुत्सव उन्नमनमत्र । मेघा हि प्रायो गिरिषु सर्वदैव भवन्ति । 'शरत्प्रवासिताः सन्तः पुनस्तत्कमलासये । शैलासौ क्वापि तिष्ठन्ति तपस्यन्त इवाम्बुदाः ॥' इति वचनात् । पक्षे बलाहको नागवि- शेषः । 'अथ कम्बलाश्वतरघृतराष्ट्रबलाहकाः । इत्यादयः परे नागाः' इति हैम्याम् । तस्योत्सवो महो हर्षोल्लासः । 'बलाहकोऽम्बुदे शैले दैत्ये नागे हयान्तरे । वके च' इत्यनेकार्थतिलकः ॥

मलयो मलयद्रुसौरभैः प्रतिदिक्षु प्रहितैर्नरैरिव ।

रसिकायितदिग्विलासिनीर्निजभूमौ ह्यतीव खेलितुम् ॥ १४ ॥

मलयः पर्वतः कर्ता प्रतिदिक्षु समन्तात्सर्वदिशासु । 'आपं चैव हलन्ताना यथा वाचा निशा दिशा' इति सारस्वतव्याकरणे प्रक्रियाया च । प्रहितैः प्रेषितैर्नरैः स्वसेव- कपुरुषैरिव । उत्प्रेक्ष्यते—मलयद्रुमाणां श्रीखण्डपादपानां सौरभैः परिमलैः कृत्वा रसिका इवाचरिता इति रसिकायितास्तादृशीर्दिविलासिनीर्दिगङ्गनाः । कर्मपदम् । खेलितुं क्रीडा विधातु निजभूमौ आत्मीयविनोदस्थाने ह्वयलाकारयतीव ॥

यदुदीतसमीरणः समं प्रसरच्चन्दनसारसौरभैः ।

कटकैर्विजयीव भूपतिर्निखिलाशा अपि पर्यपूरयत् ॥ १५ ॥

यस्मान्मलयाचलादुदीतः प्रकटोभूतः समीरणं पवन । मलयानिल इति प्रसिद्धः । समं समकालमतिवेगवत्तया चतुर्दिक्प्रसृतत्वाच्चैकसमयमेव निखिलाशा समग्रा अपि दिशः पर्यपूरयव्याप्नोति स्म । भरति स्मेलयं । कैः । प्रसरद्भिरविरल नि सरद्भिश्चन्द- नानां गन्धसारतरुणां सारैः प्रकटैः सौरभैः सुगन्धताभिः परिमलं । क इव । भूपति-

रिव । जयनशीलो विजयी राजा वटकैः स्वसैन्यैः कृत्वा सज्जल अप्याशाः पूरयति ॥
इति मलयाचलः ॥

इह शंकरभूमिभृत्युत्तंकरमाणिक्यविभुर्विभासते ।

महिषाङ्गदिगङ्गनामुखे किमु माणिक्यमयो विशेषकः ॥ १६ ॥

इह दक्षिणदिशि शंकरनामा यो भूमिभृद्वाजा तस्य रोगोपशामकत्वेन सुखंकरः श-
मंकरतां माणिक्यनामा विभुः स्वानी विभासते भाति । उत्प्रेक्ष्यते—महिषः कासरः स
एवाङ्गश्चिद यत्संतावता महिषवाहनो यमः । 'इदयते खलु वाहन्वे वृषस्य वृषवाहनः ।
तथा धार्यत्ये वृषलाञ्छनः । 'तथा वृषाङ्गोऽपि' इति हैम्याम् । तथा महिषाङ्गो महिष-
वाहनो यमः तस्य दिग्दक्षिणाया मवाहना गृहिणी तस्या मुखे माणिक्यमयो नीलरत्न-
घटितो विशेषकस्तिलक इव ॥

विविधाभरणप्रभाङ्कुरच्छुरिता या जिनमूर्तिरावभौ ।

किमशेषयशःप्रशस्तिका प्रथमार्हत्तनुजन्मचक्रिणः ॥ १७ ॥

या माणिक्यस्त्रागिनौ मूर्तिः प्रतिमा आवभौ । किंभूता । विविधान्येकप्रकाराणि चा-
न्याभरणान्यलज्जरास्तेषां प्रभाणा कान्तीनामद्भुता प्ररोहास्तैश्चुरिता व्यामाः । 'चन्द-
नच्छुरित वपुः' इति पाण्डवचरित्रे । उत्प्रेक्ष्यते—प्रथम आद्योऽर्हत्तीत्येकरो वृषभदेव-
स्य तनुजन्मा नन्दनः स एव चर्क । एतावता भरतचक्रवर्ती तस्याशेषाणां समग्राणां
यदासा दिग्विजयसप्तपतिभवनप्रमुखधर्मकर्मकरणोद्भूताद्भुतकीर्तिनां प्रशस्तिका किमु
लिखिताक्षरमालिकेव ॥ इति माणिक्यस्त्रागिनी ॥

अपि पार्श्वजिनान्तरिक्षकाभिध उच्चैः स्थितिकैतवादिह ।

किमु लम्भायितुं महोदयं भविनां भूवलयात्रचेलिवान् ॥ १८ ॥

अपि पुनरर्थः । इह दक्षिणस्यामायायानन्तरिक्ष इत्यभिधा नाम यस्य सोऽन्तरिक्षका-
भिधः पार्श्वनामा जिनसार्थंकरः । एतावता श्रीमन्तरिक्षपार्श्वनायः उच्चैरन्तरिक्षे गगने
या स्थितिः दगनस्थान तस्याः कैतवान्निपाद्रबलयात्सोपीमण्डलात्प्रचेलिवान् प्रस्थितः ।
उत्प्रेक्ष्यते—भविना स्वमक्षभञ्जयन्तूना महोदयं लोकप्रस्थानं मोक्षं लम्भायितुं किमु
प्रापयितुमिष प्रचक्षितः ॥

फणभृद्भगवन्निभालनादनुभूताहिविभुत्वैवभवः ।

स्पृहयन्नुपनह्यर्थादातां फणदन्भाद्रजतीव यं पुनः ॥ १९ ॥

फणभृद्भगवन्निभः फणदन्भाद्रजजतीव यं पुनः [यमन्तरिक्षपार्श्वनायम्] । उत्प्रे-
क्ष्यते—भगवन्निभः फणदन्तिभः । निभूतः । भगवतः कम्बुनन्दनस्य भगवन्निभस्य भव-
त्समात् । गतामिषेऽप्येवमिति । साम्प्रत्यवेतिर्दमामि प्रत्यवेतिर्दमामि । श्रीमन्पार्श्वना-
यः फणदन्तिभः निभालनादनुभूताहिविभुत्वैवभवः । प्रातः उहीना नगवेदनां विभुत्वं

स्वामिता धरणेन्द्रभावस्तस्य वैभवः संपद्येन सः । एकस्य नागलोकस्यैश्वर्यं प्राप्तोऽपि पुनर्भुवनद्वय्याः क्षोणीमण्डलल्लोकद्वयस्येशता स्वामित्वं स्पृहयन् । एतावता सम त्रैलोक्येशतां काङ्क्षन्निवेत्यर्थः ॥ इत्यन्तरिक्षपार्श्वनाथः ॥

करहेटकपार्श्वनायको दिशि यत्रास्ति पुनः प्रभाववान् ।

न जहाति कदापि यत्पदं किमु तस्यैव समीहया फणी ॥ २० ॥

पुनरन्यतीर्थाविर्भावने । यत्र दक्षिणस्या दिशि स जगद्विख्यातः करहेटकनामनि पुरे करहेटक इति नाम यस्य तादृशः पार्श्वनायकः । एतावता 'करहेटो' पार्श्वनाथः इत्यर्थः । अस्ति जागर्ति, किंभूतः । प्रभाववान् अतिमाहात्म्यकलितः । यत्पदं यस्य करहेटकपार्श्व-
नाथस्य चरण कदापि कस्मिन्नपि समये फणी नागेन्द्रो न जहाति न मुञ्चति । उत्प्रे-
क्ष्यते—तस्यैव तस्य प्रभोः पदं स्थितिस्थानं मोक्षलक्षणं तीर्थं करपदवीं वा तस्यैव
समीहया किमु स्पृहयेव ॥

विभवैः सह माधवादयः प्रतिवर्षं यमुपेत्य भेजिरे ।

किमिदं गदितुं तनूमतां मरुतामप्ययमेव देवता ॥ २१ ॥

माधवादयः कृष्णप्रमुखाः सर्वे देवाः प्रतिवर्षं सवत्सरं संवत्सरं प्रति दीपालिकादिवसे इत्यर्थोदवसेयम् । विभवैः सह स्वस्वभक्तलोकपान्नवाद्यादिभिः ऋद्धिभिः सार्धं उपेत्य समीपे समेत्य श्रीकरहेटकाख्यपार्श्वनाथं भेजिरे । आत्मीयात्मीयसेवककृतनृत्यगीतवाद्यमान-
वादित्रादिभक्तिभिः सिषेविरे । अद्याप्येवमेव दृश्यमानमस्तीति । उत्प्रेक्ष्यते—तनूमतां
कलिकालजातसर्वजगज्जन्तूनामिदमत्रैव वक्ष्यमाणं गदितुं किमु कथयितुमिव । इव
किम् । तदेवाह—यदयं श्रीपार्श्वनाथो मरुतामस्तत्प्रमुखाणां समग्रगीर्वाणानां देवता अ-
स्माकमप्ययमेवाराध्यस्ततो देवाधिदेवः स्वयमेव नास्तत्प्रमुखाः सुरा इति ॥ इति
श्रीकरहेटकपार्श्वनाथः ॥

इह जीवत आदिमप्रभोरपि सोपारकनामपत्तने ।

प्रतिमा प्रतिभासते सतां वृषकोशः प्रकटः किमार्षभैः ॥ २२ ॥

अपि पुनरिह दक्षिणस्या जीवत प्राणान् धारयतः । विद्यमानस्येत्यर्थः । आदिमप्रभोः
प्रथमतीर्थकरस्य ऋषभदेवस्य । जीवत्स्वामिन इत्यर्थः । प्रतिमा मूर्तिरार्षभेर्भरतचक्रिणः
प्रकटः स्पष्टो जगज्जननयननीयमानो वृषकोशः पुण्यभाण्डागारः किमु सतां सज्जनानां
प्रतिभासते हृदये स्फुरति । कस्मिन् । सोपारक इति नाम यस्य तादृशे पत्तने पुट-
भेदने ॥ इति जीवत्स्वामी ॥

दिशि विभ्रति यत्र भूभृतः श्रियमञ्जंकषशृङ्गसङ्गिनः ।

किमु शक्रमयद्रुताः श्रिताः कुलशैला जिनमन्तरिक्षकम् ॥ २३ ॥

यत्र दक्षिणस्या दिशि भूभृतोऽनेके शैलाः श्रिय शोभा विभ्रति धारयन्ति । किं

भूताः । अन्नमाकाशं कण्ठयुल्लिखन्ति वर्षयन्तीत्यत्रकथापि । गगनालिङ्गीनीत्यर्थः । शृ-
ङ्गाणि शिखराणि तेषां सङ्गो विद्यते येषाम् । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मनो विद्वेषो शत्रुः
इन्द्रस्य भयेन विद्वृताः पलायिता नद्याः सन्तः अन्तरिक्षकं श्रीअन्तरिक्षनामानम् ।
स्वार्थे कः । जिनं जगन्नाथं श्रिताः सेवमानाः कुलाचलाः किमु नन्दरहरगिरिप्रमुखाः
पर्वता इव ॥

विपिनानि पदे पदे मुदं ददते यत्र विलासशालिनाम् ।

स्फटिकाचलमूर्धनीव यद्विजितं चैत्ररथं हिया ययौ ॥ २४ ॥

यत्रापाच्यां दिशि विपिनानि विस्मेरद्विविधवृक्षलक्ष्मनीयानि वनानि पदे पदे
स्थाने स्थाने मुदं हर्षं ददते विश्राणयन्ति यच्छन्ते । केयाम् । विलासेन कथादिभिः
समं पुष्पावचयासवपानगीतनृत्यनिधुवनादिविनोदेन विविक्कीडया शालन्ते शोभन्ते
इत्येवशीलाः । तरुणीसखतरुणा इत्यर्थः । तेषाम् । यैर्वनैर्विजितं स्वद्योभया परामृतं
सचैत्ररथं धनद्वनम् । उत्प्रेक्ष्यते—हिया लज्जया कृत्वा स्फटिकाचलमूर्धनि कैलासशि-
खरशिरसि । 'रजताद्रिस्तु कैलासोऽष्टापदः स्फटिकाचलः' इति हैम्याम् । ययौ
गतमिव ॥

सरितो दिशि यत्र निम्नगोत्यपवादं व्यपनेतुमात्मनः ।

स्थितवत्य उपेत्य सेवितुं किमपाचीगृह्णामिसंभवम् ॥ २५ ॥

यत्र याम्यां दिशि हरिति सरितोऽनेका नद्यः उपेत्यागल्य स्थितवत्यः न्यवसन् । स्थिता
इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—अपाच्यां दक्षिणस्यां दिशि गृहं स्थानं वसतिर्वेष्ट्य तादृशं नामेष्ट-
पातसंभव उत्पत्तिर्वत्य ऋषभदेवं मागिक्यस्त्रामिनमथवा सोपाकरकपत्तनाधीशजीवत्स्ना-
मिनम् । आदिदेवमित्यर्थः । सेवितुं स्थितवत्य इव । किं कर्तुम् । आत्मनः स्वस्य निम्नं
गच्छन्तीति निम्नया नीचगामिनीत्यपवादं निन्दामपयशो वा व्यपनेतुमपाकर्तुम् ॥

पिवताम्सुनिरेष नोऽपि मा पतिवत्पर्वतजा भयादिति ।

दिशि यत्र समेत्य संश्रिता इह जीवद्वृषभाङ्गपारगम् ॥ २६ ॥

(इति पाठान्तरम्)

यत्र दक्षिणस्यां दिशि पर्वतजा नद्यः । उत्प्रेक्ष्यते—इति मय्येतिव सेवेत्यागल्य जी-
वद्वृषभाङ्गपारगं विद्यमानद्वृषभाङ्गपारगं जिनम् । जीवत्स्त्रामिनमित्यर्थः । इति किम् । एव
सुनिरगल्लिः पतिवत्समुद्रमिव नोऽस्मानपि मा पिवताद् । अगस्तिसुनिर्भगवांस्तु सुनी-
श्वरोऽस्ति । अतः श्रवणं भयापहम् । इति पाठान्तरे ॥ इति गिरिवननद्यः ॥

मणिकाञ्चनकल्पनन्दनैर्विवृधैः श्रीहरिभिः सजिष्णुभिः ।

इह देवगिरिरिव श्रियं कलयन्देवगिरिविरोचते ॥ २७ ॥

इह दक्षिणस्या दिशि देवगिरिर्नाम नगरं विरोचते भाति । उत्प्रेक्ष्यते—देवगिरे-

मेरोः श्रिय शोभा कलयन् दधत् । 'भेरुमस्तके हि स्वर्गोऽस्ति' इति कविसमयः ।
 'वरणः कनकस्य मानिनीं दिधमद्गादम्पराद्विरागताम् । घनरत्नकपाटपक्षतिः परिरभ्यानुन-
 यमुवास याम् ॥' इति नैपथे । तेन मेरां स्वर्गधर्मारोपणे न दोषः । कैः कृत्वा । मणिभी
 रत्नैः काश्चनैः सुवर्णैः कल्पैः सदाचारैः कल्पवृक्षैश्च । नन्दनं पुत्रं नन्दनवनेन च । एते
 धर्मास्तु मेरां । अथ स्वर्गधर्माः । विबुधैर्विविधैर्विदिष्टैर्वा बुधैः विशारदैः देवैश्च श्री-
 युक्ताः शोभाकलिता हरयः तुरगा गजा वा यत्र । पक्षे लक्ष्म्या सयुतो हरिर्विष्णुर्यत्र
 सहजिष्णुभिर्जयनशीलैर्भटैर्वर्तते । पक्षे सहजिष्णुना पुरदरेण विद्यन्ते ये ते ॥

कचिदिन्दुमणीमिथोमिलद्वहलोद्द्योतनिकेतकैतवात् ।

ध्रुववासविधानकाङ्क्षिणी वसति स्वैरमिवात्र पूर्णिमा ॥ २८ ॥

अत्र देवगिरिनगरे ध्रुवः शाश्वतो यो वासः स्थितिर्वसन तस्य यद्विधान निर्माण त-
 ताङ्गति अभिलषतीत्येवशीला । उत्प्रेक्ष्यते—स्वैरं स्वेच्छया पूर्णिमा पूर्णचन्द्रा राका-
 तिथी रात्रिरूपा वसति तिष्ठतीव । कस्मात् । कचित्कुत्रापि स्थाने इन्दुमणीना चन्द्र-
 कान्तरालानां मिथः परस्पर मिलनेकीभवन् यो बहलो निविष्ट उद्द्योतः प्रकाशो येषां
 तादृशानां निकेतानां गृहाणां कैतवाच्छलात् । 'शङ्के स्वस्केतनिकेतमाप्ता' इति नैपथे ॥

अपि नीलमणीनिकेतनच्छलभूछायमुदित्वरैः करैः ।

द्विपतेव विवस्वता पुरीं शरणीकृत्य युयुत्सु लक्ष्यते ॥ २९ ॥

अपि पुनः कुत्र चन्दनप्रदेशे नीलमणीनियद्धानां निकेतनानां मन्दिराणां छल कपट
 यस्य । [नीलमणीनां मन्दिराणि क्वापि दृश्यन्ते । यथा नैपथे—'वृषनीलमणीगृहत्विषामुप-
 धेयत्र भयेन भास्वतः । शरणार्थमुवास वासरेऽप्यसदावृत्त्युदयत्तमः तमः ॥' इति ।] तादृश
 भूच्छायमन्धकारमुदित्वरैरुच्चैरुच्चद्भिर्निर्गच्छद्भिः करैः किरणहस्तैश्च । उत्प्रेक्ष्यते—द्विपता
 स्ववैरिणा विवस्वता सूर्येण सार्धम् । 'मित्रो ध्वान्तारातिरब्जाशुहस्तः' इति हैम्याम् । यथा
 हि । 'ध्वान्ते रविचन्द्रदीपका वैरिणो वर्ण्यन्ते' इति कविकल्पलतायाम् । युयुत्सु यो-
 दुमिच्छु इव लक्ष्यते । अर्थाज्जनैर्ज्ञायते । दृश्यते सग्राम चिकीर्षुः तावदुच्चैःकरः स्यात् ।
 महतः कस्यापि पार्श्वे गृहीत्वा महस्विना सम सग्रामो विधीयते । अथ शास्त्रविधिः ।
 अत एव किं कृत्वा पुरीं देवगिरिनगरीं शरणीकृत्य स्वाध्यायं(य) विधाय ॥ इति देव-
 गिरिनगरम् ॥

नगरे नगरन्ध्रकृद्युतो नितरां दिद्युतिरेऽत्र नागराः ।

मरुतां तनुगर्वस्वर्वताकृतये विश्वकृता कृता इव ॥ ३० ॥

अत्र देवगिरौ नगरे पुरे नागराः पौरयुवानो नितरामतिशयेन दिद्युतिरे विमान्ति
 स्म । किंभूताः । नगस्य क्रौञ्चाचलस्य रन्ध्र छिद्र करोतीनि नगरन्ध्रकृतस्वामिकार्तिकस्व-
 द्दृश्युक्तान्तिर्येषाम् । 'पाददीर्घातिकरद्युतिद्युतः' इति हैम्याम् । 'सनगर नगरन्ध्रकरोजसः'
 इति रघौ । 'स्कन्देन बाणैः कृत्वा क्रौञ्चाचलः सच्छिद्रो विहितोऽस्तीति' पट्टिकायाम्

तथा । 'स्कन्देष्टुष्टन्दनिर्वीर्विवरीतुकायः कौशाचलः' इति नैषधे । स्वामिकार्तिकशररा ग-
कृतविर्वीर्विष्टद्वैरिति तद्वृत्तिः । उत्प्रेक्ष्यते—मरुतां देवानां तन्त्रां गर्वः शरीरसौन्दर्या-
तिशयाभिमानः तस्य स्वर्वता कुञ्जीकरणत्व नीचैः कारिता तिरस्कारकत्वं तस्य कृतये
कार्यार्थं विश्वकृता जगत्पञ्चविधयिना ब्रह्मणा कृताः स्वयं निष्पादिता इव ॥

रतिकान्तकलावहेलि यत्तरुणानां तनुरामणीयकम् ।

स्पृहयन्त इवात्मजन्मनो निकटेऽहर्निशमासते सुराः ॥ ३१ ॥

सुरा देवा आत्मजन्मनो ब्रह्मणः । 'नाभिपद्मात्मभूरधि' इति हैम्याम् । निकटे स-
नीपे अहर्निशं नियमासते तिष्ठन्ति । 'आसते शतमधिक्षिति भूपास्तोयराशिरसि ते
खलु कूपाः' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते—यत्तरुणानां देवगिरिनगरवयस्थानागराणां रतिका-
न्तस्य स्मरस्य कलां रूपशोभालक्षणां । अथ वा भावप्रधाननिर्देशात्कलत्वं मनोज्ञतामव-
हेल्यत्येवशीलं तन्त्रां शरीराणां रामणीयक सौन्दर्यं स्पृहयन्तः इव अर्थादभ्यर्थयन्त
इव ॥ इति देवगिरिनागराः ॥

प्रतिपञ्चमुखं द्विषं व्ययीकृतसर्वास्त्रतया निरायुधः ।

अकरोदिदमङ्गनामिषादिव हेतीः शतशः स्मरः पुनः ॥ ३२ ॥

स्मरः कामः इदमङ्गनानां देवगिरिनागरीणां मिषात्कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—शतशः ।
यद्वृत्ति शतानि हेतीः प्रहरणान्यकरोदिव चकार । किभूतः स्मरः । द्विषं स्ववैरिणं प-
ञ्चमुखमीश्वरं प्रति । 'पञ्चमुखोऽष्टमूर्तिः' इति हैम्याम् । व्ययीकृतानि संग्रामे क्षित्तानि
सर्वाणि समस्तान्त्राण्यायुधानि येन तत्त्वेन । मुखं मुखं प्रत्येकैकं बाणं क्षितम् । एवं
पञ्चानामपि शराणां क्षेपात्रिरायुधीभूतः शस्त्ररहितो जातः ॥

स्वपदाभिककुम्भसंभवं तपसः पातयितुं मरुद्व(त्त्व)ता ।

इदमिन्दुमुखीमिषादिह प्रहिताः स्वर्गिमृगीदृशः किमु ॥ ३३ ॥

मरुद्व(त्त्व)ता इन्द्रेण इदमिन्दुमुखीनामस्य देवगिरिनगरस्य चन्द्रावचानां नागराणां
मिषायाजातः । उत्प्रेक्ष्यते—इह दक्षिणस्यां दिशि स्वर्गिमृगीदृशः अप्सरसः किमु प्र-
हिताः प्रेषिता इव । किं कर्तुम् । स्वपदमिन्द्रपदवी देवलोकैश्वर्यं तस्याभिकं तपसा का-
मयितारं कुम्भसंभवमर्गलं तापसं तपस उपवासादिकष्टकरणात्पातयितुं श्रंशयितुम् ।
इदं तु शैवशासनानुयायि वचो न जैनपरम् । कविसमयानुगामित्वाङ्कमित्यभ्यूहम् ॥

जलफेलिगलद्विलेपनीकृतगोशीर्षिविलोचनाञ्जनैः ।

पुरि पद्मदृशः प्रकुर्वते गृहवापीर्विधुमण्डलीरिव ॥ ३४ ॥

पुरि देवगिरिनगरे पद्मदृशः कमललोचनाः श्रियः गृहवापीजलमवनविलासदीर्घिका
विधुमण्डलीः शशिविम्बानीव प्रकुर्वते । मण्डलशब्दस्त्रिषु लिङ्गेषु । 'कुवलयमृणालम-
ण्डलाः' इति लिङ्गानुसारणे । मण्डलः, मण्डलम्, मण्डली । तथा च नैषधे—'शुद्धा सु-

धादीधितिमण्डलीयम्' इति । कैः । जलकेलिषु नलिलनीअसु गलट्टिजलस्रगमान् ३-
चोभूय निरुनद्धिः । विलेपनीकृतैरङ्गरागतः प्रापिनगोर्गीपथ्यन्दनद्रवन्त्या विलोचनाना
नेत्राणामङ्गनं कञ्जते । कृत्वा चन्दनद्रवानुपग्राह्यलिलानामाञ्ज्यस्य तथा कुत्रचित्-
ञ्छनस्थाने कञ्जलकालिमा जायते इति शशाङ्गमादृत्यम् ॥ इति देवगिरिनगराह्वयः ॥

पुरि तत्र निजामसाहिनाजनि राज्ञा रघुसूनुनीतिना ।

तदुपात्तविद्या महस्विना विदधे येन यमोऽपि दण्डभृत् ॥ ३५ ॥

तत्र तस्या पुरि देवगिरिनगर्या निजाममाहिरिति नाम यस्य तादृशेन राज्ञा नृपेण
अजनि जजे । किभूत । रघुसूनुः रामचन्द्रस्तद्व्रीतिन्यायो यस्य । येन महस्विना प्रबल-
प्रतापवता निजाममाहिना यम सुरमृतोऽपि दण्ड राजदेव्याय वेत्रयाष्टि वा विभर्ताति
दण्डभृत् विदधे । दण्डदाता प्रतीहारो वा कृत इत्यर्थः । किभूतेन येन । तस्य यमस्य
उपात्ता गृहीताः स्वायत्तीकृता द्विरदक्षिणा हरिधेन । 'यमः कृतान्तः पितृदक्षिणाश्रा-
तायतिर्दण्डधरोऽङ्गस्तूतु' इति ह्म्याम् ॥

समरे निहूतारिनिष्पतद्गुधिराहासवपानकाङ्क्षया ।

यदसिञ्छलतः स्फुटीकृता रसनेवाम्बुजवन्धुसूनुना ॥ ३६ ॥

यस्य निजामसाहेरतिः सङ्कलता तस्य छलतः कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—अम्बुजाना प-
श्चाना वन्धुर्मित्रं सूर्यस्तस्य सूनुना पुत्रेण यमेन रसना जिदेव प्रकटीकृता । कथा । समरे
अर्वाभिजामसाहेर्वैग्मिभिः सम सप्राने निहता व्यापादिता येऽरयो वैरिवीरास्तेषा निष्प-
तन्ति शरीरान्निःसरन्ति यानि रुधिराणि तान्वेवाहा नाम यस्य तादृश आस्रवः सीधुदे-
शविशेषजा मदिरा राजादीना पानयोग्या न विकलताकृत् । सोऽधुना द्वीपवन्दिरादी
'सरसक' इत्युच्यते । तस्य पान तस्य काङ्क्षया वाञ्छयेव ॥

महसां निवहे महीशितुर्विपिनेऽपि स्फुरितेऽतिदुःसहे ।

दवधीविधुरास्तदाश्रयाः प्रतिपक्षाः सरसीजंगाहिरे ॥ ३७ ॥

महीशितुर्निजामसाहेर्गहसा प्रतापना निवहे समूहे । 'स राशिरासीन्महसाम्' इति
नैपथे । महसा भूयसः प्रतापानामिति तद्वृत्ति । विपिने अरण्येऽपि स्फुरिते प्रकटीभूते
सति तदेव विपिनमाश्रयः स्थान येषामरण्यस्थाचिनः प्रतिपक्षास्तद्विरिणः दवधीविधुरा
वने दावानलोऽयं लग्न इति बुद्ध्या व्याकुलीभवन्तः सन्तः । 'देव त्वञ्जदण्डदर्पगिरिमोद्री-
र्णप्रतापानलज्वालापक्किमकीर्तिपारदघटीविस्फोटिता विन्दवः' इति खण्डप्रशस्तौ । प्रता-
पस्य बहिरूपत्वम् । सरसीर्महातटाकान् महन्सरः सरसीजंगाहिरे अवगाहितवन्तः ।
स्वप्रज्वलनभयेन सरसीषु प्रविष्टा इत्यर्थः । किभूते निवहे । अतिगयेन दुःखेन सख्यते
इत्यतिदुःसहे सोढुमशक्ये । इयमत्र गर्भितोत्प्रेक्षा ॥

अहिता अमुना पराहता वनवासाः गवरा इवामवन् ।

अवला इव वातवेपितादपि पत्राद्विपिनेऽपि बिम्बिरे ॥ ३८ ॥

अमुना निजामसाहिना पराहताः सग्रामे परिभूता अहिता वैरिभूषालाः शवरा भि-
 ला इव । 'इति शवरवधूभिस्तत्कर्ममाणान्यवापुः सपदि विपुलविन्ध्यस्कन्धमध्यं वलानि'
 इति चम्पूकथायाम् । शवरवधूभिर्भिल्लीभिरिति तद्विष्णुपनके । वने वासो वसनं स्थिति-
 र्येषा तादृशा अभूवन् जाताः । अपि पुनर्भीतिविद्रुताः सन्तः भयाकुलिता वा विपिने
 वनेऽपि वातवेपितान्मारुतान्दोलितात्पत्रात्पर्णादपि आगतोऽत्यस्तृष्टे शत्रुरिति धिया अ-
 वला निःसत्वा इव स्त्रिय इव वा विभ्रियरे महाभयनलभन्त । भीताः पलायन्ते स्मैत्यर्थः ॥
 इति देवगिरिखामिनिजामसाहिः ॥

अथ तत्पुरि देवसीत्यभूदभिधानेन वणिक्पुरंदरः ।

विधिनास्य यशःप्रशस्तयोऽम्बरपट्टे लिखिता इवोडवः ॥ ३९ ॥

अथेति दिगादिशृपवर्णनानन्तरम् । अथ वा या श्राद्धीहीरगणिस्तत्र द्विजपार्श्वे पठतो
 ब्रह्मादिदायिनी भाविनी तद्वत्पत्योर्वर्णनारम्भः । 'अथ अथो समुच्चये मङ्गले संशयार-
 म्भाधिकारान्तरेषु च' इत्यनेकार्थः । तस्यां पुरि सा चासौ पूष तत्पूस्तस्यां तत्पुरि देव-
 गिरिनगरे । देवसीत्यभिधानेन नाम्ना वणिजा नैगमानां मध्ये पुरंदरः श्रेष्ठः अभूत्संजातः ।
 उपप्रेक्ष्यते—विधिना ब्रह्मणा अस्य देवसीव्यवहारिणो यशःप्रशस्तयः कीर्तिवर्णनमयाक्ष-
 रमालिका अम्बरमाकाशरूपः पट्टस्तस्मिन् लिखिता उत्कीर्णा इव । प्रशस्तयः काः । उडव-
 स्तारका एव । तारकस्वरूपेण वा प्रशस्तिवर्णाः । 'ध्रुवमप्सरसोऽवतीर्थं या शतमध्यासत
 तत्सखीजनम्' इति नैपथे । 'जघनस्तनभारगौरवाद्विद्यदालम्ब्य विहर्तुमक्षमाः' सत्यः श-
 तशोऽप्सरसः सुराङ्गना अवतीर्थं आकाशादागल्य या नगरीं कुण्डिनपुरमध्यासताश्रयन्ति
 स्म । अप्सरसः कस्तत्सखीजनो दमयन्त्या वयसीजनरूप इत्यर्थः । इति तद्वदिदमपीति ॥

सुरयौवतजैत्रकान्तियद्युवतीसंगमरङ्गिमानसः ।

वपुरस्य दधत्सुधाशनः किमु कोऽप्यत्र पुरेऽवतीर्णवान् ॥ ४० ॥

अत्र देवगिरौ कोऽप्यनिर्दिष्टनामा सुधाशनो देवः । उपप्रेक्ष्यते—अवतीर्णवान्किमु ।
 अवतारं गृहीतवानिव । किं कुर्वन् । अस्य देवसीव्यवहारिणः वपुः शरीरं दधत् वि-
 त्राणः । किभूतः । सुधाशनः सुराणां देवानां यौवतस्य युवतीसमूहस्य जैत्रा जयनशीला
 कान्तिः शोभा यासा तादृशीभिर्यस्य नगरस्य युवतीभिस्तद्वर्णीभिः सम संगमे रङ्गो रा-
 गोऽस्यास्मिन्वा । 'रङ्गो वृक्षयुद्धवोः । रागे च' इत्यनेकार्थः । तादृज्ज्ञानसं मनो अस्य ॥

कमनः कमनात्प्रसेदुषः सह सारङ्गदृशोपशीलितात् ।

भव साङ्ग इनीव तन्निमाद्वरमाप्याजनि मूर्तिमानिह ॥ ४१ ॥

कमनः कामस्तन्निमादेवसीच्छलान् । उपप्रेक्ष्यते—इह देवगिरौ मूर्तिमान् शरीरयुक्त
 इवाजनि संजातः । किं कृत्वा । सारङ्गदृशा सह स्वप्रियया रत्ना सार्धम् । उपशीलितात्स-

१. अर्थं नैपथीयसंवाद उत्तरश्लोकयोग्यः, अत्र श्लोकेऽवतारवोधकपदाभावात्.

गीर्णं समेस्यातिशयेन सेवितादत्त एव प्रसेदुग. प्रनर्त्रीभूतात्कमनाद्विधातुः । 'कमनः क-
लकेत्तिरनन्यजोऽङ्गज' इति कन्वर्णनामानि । तथा । 'कमनः सात्त्विकवेदगर्भा.' इति
विधातुर्नामानि । इदं द्वयमपि हैम्याम् । सकाशादित्यमुना प्रकारेण वरमिष्टाभिलाषि-
त्विमाप्य लब्ध्वा । इति किम् । यत् हे स्मर, त्वं साक्षो भव अस्तत्रभावात्सशरीरः सप-
यस्वेति ॥ इति देवसीव्यवहारी ॥

अदसीयविलासवत्यभूजसमादेव्यभिधानधारिणी ।

विधिना प्रहितेव वर्णिका त्रिदिवस्त्रैणदिदृक्षुभूस्पृशाम् ॥ ४२ ॥

अदसीया देवसीव्यवहारिसंवन्धिनी । 'मुखविधुमदसीय सेवितु लम्बमानः' इति
नैषधे । विलासवती गृहिणी जसमादेवीत्यभिधानं नाम धरत्येवशीला धारिणी अभूत्त-
जाता । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिदिवस्य स्वर्गलोकस्य त्रिणं देवाङ्गनावर्गं द्रष्टुमिच्छन्तो दिदृक्षव-
स्तादृश भूस्पृशो मानवास्तेषां कृते विधिना ब्रह्मणा वर्णिकेव प्रहिता भूमौ प्रेषिता ॥

कमलान्मधुपानुषङ्गिनः सितकान्तेरुदयास्तदूपितात् ।

कमलाब्धिशयालुकेशवादतिखिन्नेव तमेत्य भेजुपी ॥ ४३ ॥

कमला लक्ष्मीरेखागल्य तं देवसीव्यवहारिण भेजुपी सेवते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अति-
खिन्नेव अतिशयेन खेदं प्राप्तवतीव । कस्मात् । कमलाद्वासपन्नात् । किभूतः । मधु-
पर्मद्यपि पदपदैर्वा अनुषङ्गो मिलनं यस्य । पुनः कस्मात् । सितकान्तेरुदयास्तदूपितात् । किंभूतात् ।
उदयेन स्तोकस्तोकोद्भवेन अस्तेन नाशेन दिने दिने मरणेन क्षीयमाणशरीरतया च दू-
षितादुष्ठीकृतात् । सतापितादित्यर्थः । अर्थां समुद्रे पञ्चविषयभोगसुखानुभवनसमयप-
थोदरकाले शयालोर्निद्राशालात् केशवात्सभर्तुर्नारायणात् । उद्विभेत्त्यर्थः ॥

वृषभध्वजगोधिलोचनानलकीलाशलभं स्ववल्लभम् ।

अवगत्य रतिः परं जनुर्निभतोऽस्या. प्रतिपेदुषी किमु ॥ ४४ ॥

रतिः स्मरकान्ता अस्या जसमादेव्या निभतो व्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—परमन्यजन्मा-
वतारं प्रतिपेदुषी किमु प्रतिपन्नेव । किं कृत्वा । वृषभध्वज. शकर. । 'धार्या ध्वजास्त्रपा-
ण्यङ्गमौलिभूषणभृतिभा.' इति हैमीवचनात् । वृषभस्य धार्यत्वेन शमोर्ध्वभध्वजत्वम् ।
तस्य गोधिमौलम् । 'भाळे गोध्यलिकाजीकाः' इति हैम्याम् । तस्य तत्र वा यल्लोचन
तृतीयं नयनं तस्यानलो वह्निस्तस्य कीलासु ज्वालासु शलभं पतङ्गम् । भस्मीभूतमित्यर्थः ।
वृषभ निजजीवितेश्च काममवगल्य ज्ञात्वा ॥

अनया निजरूपसंपदामिभवं लम्बितया श्रिया किमु ।

जलधौ विमनायमानया दयितोपास्तिनिभादगम्यत ॥ ४५ ॥

अनया जसमादेव्या निजस्यात्मनो निजया आत्मीयया वा रूपसंपदा शरीररामणी-
यकद्रव्येन अभिभव पराजय लम्बितया प्रापितया श्रिया हरिप्रियया । उत्प्रेक्ष्यते—

विमनायमानया विरुद्धमनस्कीभवन्त्या लज्जाखेदचिन्तादुःखोदयमनुभवन्त्या । 'चिराय तस्ये विमनायमानया' इति नैपथे । 'भृशादिभ्यो भुव्यच्चेर्लोपश्च हलः' । 'भृशादिभ्यो भुव्यर्थे भवत्यर्थे क्यङ् स्यात् । न तु च्यन्तेभ्यः अन्तहल् लोपश्च । अभृशो भृशो भवतीति भृशायते । नोन्मना उन्मना भवतीत्युन्मनायते' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तथा न विमना विमना भवतीति विमनायते इति विमनायमाना तथा विमनायमानया सत्या दयितोपास्तिभिभात्समुद्रद्यायिनः कान्तकृष्णस्य सेवाकपटाब्जलधौ समुद्रे अगम्यत गता । वृडितेत्यर्थः ॥ इति जसमादेवी ॥

युवसंमदकन्दलीधनैः कमलानन्दनकेलिशीलनैः ।

त्रिदशाविव दम्पती सुखं वसतस्तौ त्रिदिवोपमे पुरे ॥ ४६ ॥

तौ दम्पती जसमादेवीदेवसीव्यवहारिणौ पुरे देवगिरिनगरे सुखं यथा स्यात्तथा वसतस्तिष्ठतः । किभूते पुरे । त्रिदिवस्य देवलोकस्य उपमा सादृश्यं यस्य । तौ काविव । त्रिदशाविव । यथा देवीदेवौ त्रिदिवे स्वर्गे सुखं वसतः । देवी च देवश्च देवौ, त्रिदशी च त्रिदशश्च त्रिदशौ । 'पुमान् स्त्रिया' । 'स्त्रिया सहोर्च्चा पुमान् शिष्यते, न स्त्री । ब्राह्मणी च ब्राह्मणश्च ब्राह्मणौ' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तथा 'आदेश द्वन्द्वे' । 'द्वन्द्वे आदिपदस्य लोपो भवति । माता च पिता च पितरौ पुत्रौ श्वशुरौ' इत्यादि सारस्वतव्याकरणेऽपि । सुखं वसतः तिष्ठतः । कमलाया लक्ष्म्या नन्दनः पुत्रः कामस्तस्य केलिशीलः तस्याः शीलनैः सेवर्नैः पञ्चविषयभोगानुभवनैः । किभूतैः । यूनानां तरुणानां संमदा आनन्दास्ते एव कन्दल्यः कन्दास्तेषु धनैर्मयैः । तदुल्लासकारकत्वात् । 'कन्दल तु नवाङ्कुरे वलध्वनामुपरागे मृगमदे कलापे पञ्चस्वपि त्रिलिङ्गः । कदलीद्वये रम्भाख्ये' इत्यनेकार्थत्वादवच्यते । अथ वा तरुणानां हर्षा एव कन्दल्यः रम्भास्तेषु धनैः जलधरैः ॥

परशासनशास्त्रमालिकामयमध्येतुमथो गुरोर्गिरा ।

व्रजति स्म कदापि दक्षिणां हरितं हीरमुनिर्दिनेशवत् ॥ ४७ ॥

अथो हीरहर्षणेरधिकारप्रारम्भे अथ पूर्वव्यावर्णितो ग्रन्थनायको वा हीरमुनिर्हीरहर्षणामा मुनिर्गिराचार्यापाध्यादीना सर्वेषां साधुसंज्ञा तु जागत्सर्वेति दक्षिणां हरितं पति व्रजति स्म । कदा । कदापि कस्मिन्नपि समये । कथा । गुरोर्विजयदानसूरेर्गिरा पात्रा । किं वक्तुम् । परेषां शैवादीनां शासनानि दर्शनानि तेषां तत्संबन्धिनः शास्त्राणां प्रमाणग्रन्थानां गान्तिका श्रेणीमध्येषु पठितुम् । परशासनोपनिषदं ज्ञातुमित्यर्थः । किंवत् । निगेयवत् । यथा भाष्यान्दक्षिणा दिश प्रति याति ॥

अथ देवगिरावगम्यताखिलतर्काधिजिगांसयामुना ।

पटलेन पयोनुचां यथा सलिलादानसमीहयाम्बुधौ ॥ ४८ ॥

अथेति दक्षिणदिग्गमनानन्तरममुना हीरहर्षणिना देवगिरां नगरे अगम्यत गतम् ।

कथा । अखिल समस्त यत्कर्तृशास्त्र तस्याधिजिगासया पिपठिषया । 'इदञ्च' । 'इद् अध्ययने' इत्यस्य धातोर्गमिरादेशः स्यात्सनि परे । 'अविजिगांसते' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । केनेव । पटलेनेव । यथा पयोमुचां मेघानां पटलेन वृन्देन सलिलानां जलानामादानं ग्रहणं तस्य समीहया वाञ्छया अम्बुधौ समुद्रे गम्यते । 'अब्दैर्वारिजिघृक्षयार्णवगतैः सार्कं व्रजन्ती मुहुः' इति खण्डप्रशस्तौ । अत्र यथा इवार्थे ॥

पठता सह धर्मसागरव्रतिना देवगिरौ गुरुर्व्यभात् ।

सहकार इव प्रफुल्लता नवराजादनशाखिना वने ॥ ४९ ॥

सह पठता सार्वमधीयानेन धर्मसागरनाम्ना व्रतिना मुनिना गुरुर्भाविनिभूतोपचारात् हीरहर्षगुरुर्व्यभात् वभासे । क इव । सहकार इव । यथा प्रफुल्लता विकसता नवः प्रत्यग्रः राजादनः प्रियाल एव शास्त्री ह्रमः तेन वने सहकारो माकन्दो भाति ॥

पुरसंघजनैः प्रणोदितैरमुनाधीतिकृते कृतीन्दुना ।

प्रतिबिम्बमिव द्युसद्गुरोर्द्विज आनायि ततः कुतश्चन ॥ ५० ॥

ततस्तदनन्तरं कृतीन्दुना कोविदचन्द्रेण अमुना हीरहर्षगणिना अधीतिकृते स्वाध्य-यनकार्याय प्रणोदितैः प्रेरितैः पुरस्य देवगिरिनगरस्य संघजनैः श्राद्धवर्गैः । यद्यपि साधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूपचतुर्विधः संघः प्रोच्यते तथाप्यत्राधिकारात्संप्रदायाद्वा श्राद्धवर्ग एव संघः कुतश्चन कस्मादपि स्थानात् द्विजो ब्राह्मण आनायि आकारितः । उ-त्प्रेक्ष्यते—द्युसद्गुरोर्वृहस्पतेः प्रतिबिम्बमिवापररूपमिव ॥

तदुपान्तभुवं व्यभूषयत्स ततो गौरगरुद्रतिद्विजः ।

अवतीर्ण इवारविन्दभूः स्वकसर्गस्य दिदक्षया क्षितौ ॥ ५१ ॥

तत आकारितानन्तर-स द्विजः पण्डितब्राह्मणः तस्य हीरहर्षगणेरुपान्तभुवं समीप-क्षोणीं व्यभूषयदलचकार प्रभोः पार्श्वे समायात । किभूतो द्विजः । गौरगरुद्रतिसत्तच्छदो हसस्तद्वन्मन्थरा गतिर्यस्य । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकस्यात्मना कृतस्य सर्गस्य भूलोकसृष्टेः दि-दक्षया द्रष्टुमिच्छया क्षितौ पृथिव्यामवतीर्णवानायात अरविन्दभूर्भूमेव ॥

द्विज विशिनिष्टि—

मृडमूर्धनिवाससौहृदान्मिलितुं जह्नुमुतामिवागताम् ।

अलिकार्धविधुं ललाटिकां वहमानो हरिचन्दनोद्भवाम् ॥ ५२ ॥

किं कुर्वाणो द्विजः । हरिचन्दनोद्भवा श्रीखण्डनिर्मिता ललाटिकां ललाटालंकारम् । तिल-कमित्यर्थः । 'ललाटिकासीमनि चूर्णकुन्तला' इति नैषधे । लोके 'आडि' इति प्रसिद्धा । वहमानो विभ्राणः । उत्प्रेक्ष्यते—मृडस्येश्वरस्य मूर्धनि मस्तके निवास एकत्र स्थित-निवसनं तेन यत्सौहृदं मैत्री तस्मादलिकार्धविधुं भालरूपार्धचन्द्रम् । 'लब्धार्धचन्द्र ईशः' इति चम्पूकथायाम् । मिलितुमागतां जह्नुमुता गद्गामिव ॥

उपदीतसुर स्थलान्तरे कलयंश्चन्दनचन्द्रचर्चितः ।

दमनो मदनस्य भूतिमानिव वैकक्षितकुण्डलीश्वरः ॥ ९३ ॥

पुनः किं कुर्वन् । उरःस्थले वक्षोमध्ये उपवीतं यजसूत्रं कलयन् दधन् । किंभूतः । चन्दनं मलयतद्दधत्तथा चन्द्रः कर्पूरस्ताभ्यां कृत्वा चर्चितः कृताहारागः । उत्प्रेक्ष्यते—
वैकक्षः उत्तरासङ्गः संज्ञातोऽस्य प्रावारीकृतो वा कुण्डलीश्वरः शेषनागाधिपो यस्य येन
वा । 'त्रेपो नागाधिपोऽनन्तो द्विमहत्वाच्च आलुक् । स च श्यामोऽथ वा शुक्लः सित-
पङ्कजलाञ्छनः ॥' इति ह्यस्याम् । तथा भूतिमान् भस्मोद्गलनः । मदनस्य कामस्य दमनो
वैरो शत्रुरिव ॥

शिववाङ्मयवार्धिपारगोऽनिशषट्कर्मरतो व्रतान्वितः ।

वपुर्भ्युपगत्य वार्णिनामिव धर्मः प्रकटीभवन्नयम् ॥ ९४ ॥

अथ वा वपुः शरीरमभ्युपगत्याङ्गीकृत्य प्रकटीभवन्नश्लिष्टं संपद्यमानः वर्णिनां
ब्राह्मणानामय प्रत्यक्षो धर्म इव । किंभूतो द्विजः । शिववाङ्मयं नैयायिकशास्त्रं तदेव
वार्धिः समुद्रः तस्य पारगः पारगामी । पुनः किंभूतः । अनिशं षट्सु अध्ययनाध्यापन-
यजनयाजनदानप्रतिग्रहलक्षणेषु कर्मसु ब्राह्मणोचितेषु कार्येषु रत आसक्तः । पुनः किं-
भूतः । ब्रतब्राह्मणानां शैवशासनस्य वा उचितैर्योग्यैर्नियमैरन्वितः कलितः । अत एव
तद्धर्मोत्प्रेक्षा ॥ इत्यादिचतुर्भिः कलापकेन पण्डितद्विजवर्णनम् ॥

स पपाठ सधर्मसागरोऽखिलनैयायिकवाङ्मयं ततः ।

समयं मुगतस्य सौगतादिव हंसः परमादिहंसयुक् ॥ ९५ ॥

स हीरहर्षगणिततो ब्राह्मणादखिल समग्र नैयायिकानां वाङ्मयं शास्त्रं पपाठ पठति
स्व । स किंभूतः । सह धर्मसागरेण वर्तते यः । क इव । हंस इव । यथा हरिभद्रमू-
रिभागिनेयको हंसः मुगतस्य बौद्धस्य समयं शास्त्रम् । 'आतोक्तिः समयगमो' इति है-
न्याम् । 'समयः शपथे भाषासंपदोः कालसंविद्' । सिद्धान्ताचारसंकेतनियमावसरेषु च ॥
क्रियाकारे निर्देशे च' इत्यनेकार्थः । मीगनाद्वाद्वाचायाम्पठति स्व । किंभूतो हंसः । प-
रम इति पदमादां यस्य तादृगेन हसेन युनक्ति सः प्राप्नोति एतावता परमहंसकलितः ॥

कलयन्प्रतिभामनुत्तरामतितीक्ष्णां स कुग्रः शिखामिव ।

प्रथमं प्रविधाय तर्कयुक्परिभाषामुलशास्त्रसंग्रहम् ॥ ९६ ॥

द्रविणार्पणहृष्टमानसान्द्रं चिन्तामणिमग्रहीद्विजान् ।

परिशीलनकर्मतोपितादिव चिन्तामणिमादितेयतः ॥ ९७ ॥

अथ पठनप्रारम्भानन्तरं स हीरहर्षगणितद्रविणां द्रव्याणामर्पणादानान्प्रीतं हृष्टं मानसं
मनो यस्य तादृशाद्रिजास्त्रिपुण्ड्रितब्राह्मणादिन्तामणिनामगैवशास्त्रसंग्रहोन् । कुग्र इव । आदि-
तेयत इव यथा कश्चिद्राग्यवान् पुन्यः परिशीलनकर्मणा मैत्राविधिना तोषितान्प्रसन्नोऽकृ-

नादादितेयतो देवाच्चिन्तामणिनाम रत्नं गृह्णानि । किं कृत्वा । प्रथमं पूर्वं तर्कशब्देन मुनक्ति तादृशी परिभाषा नामप्रमाणादिमशास्त्रं तन्मुखे वार्ता येषां तेषां तर्कपरिभाषा-मित्तिभाषिणी-शशधर-मणिकण्ठ-वरदराजी-प्रशस्तपदभाष्य-वर्धमान-वर्धमानेन्दु-किरणव-ली-प्रमुखशास्त्राणां संग्रहमध्ययनं कृत्वा इत्यर्थः । स किं कुर्वन् । अतितीक्ष्णामतिशयेन निशितामनुत्तरामसाधारणीं च प्रतिभां बुद्धिं कलयन् । क इव । कुश इव । यथा दर्भः अतितीक्ष्णं शिखामप्रभागं कलयति । शिखां किंभूताम् । अनुत्तराम् । तस्यादुत्तरोऽग्रे-तनवतीं कोऽपि पदार्थो न तीक्ष्णः स्यादिति ॥

प्रतिभाविभवैः पठन्क्रमात्समयस्यास्य स पारमासवान् ।

प्रचरन्पवमानवर्त्मनोऽध्वरथैर्भानुमतामिव ब्रजः ॥ १८ ॥

स हीरहर्षगणिः क्रमादनुक्रमेण पठनपरिपाठ्या पठनध्ययनं कुर्वाणः प्रतिभाविभवै-
बुद्धिविशेषैः कृत्वा अस्य पाठकद्विजस्य समयस्य गात्रस्य पारमन्तं प्राप्तवान् लभते स ।
क इव । ब्रज इव । यथा प्रचरन् प्रचारं कुर्वन् भानुमतां सूर्याणां समूहः द्वावगत्वा-
द्भानूनाम् । 'सूरस्त्वष्टा द्वादशात्मा च हेलि.' इति हैम्याम् । 'गृह्णेन्न-राशि-भासा संक्रा-
न्त्यादित्यचक्रिराजानः । चक्रवृहस्पतिहस्ताः सभासदो द्वादश भवन्ति ॥' इति संख्या
नाममालायाम् । काव्यकल्पलताया चेति वचनात् च ब्रजपदोपादानम् । जैनमताच्च
संख्या । सूर्याः अध्वरथैः पारिवानिकं पवमानवर्त्मनो वायुमार्गस्य गगनस्य पारमाप्रोति ॥

अमुनाध्ययने समापिते द्विजराजद्रविणार्पणाविधौ ।

सुमनोलतिकेव केवलं जसमादेव्यजनिष्ट सा तदा ॥ १९ ॥

अमुना हीरहर्षगणिना अध्ययने पठने समापिते संपूर्णोद्धते सति तदा तस्मिन्नवसरे
द्विजराजस्य पाठकब्राह्मणश्रेष्ठस्य द्विणानां धनानामर्पणा प्रदानम् । 'चकारसेवाचणद-
र्पणार्पणा' इति नैपथे । तस्या विधिः प्रकारस्तत्र केवलमेकेव सा पूर्वव्यावर्णितस्वरूपा
देवसीदयिता जसमादेव्येव सुमनोलतिकेव कल्पवन्नीवाजनि । जसमादेव्येव सर्वमपि
पाठनद्रविणं वित्तीर्णमित्यर्थः ॥

शिरसीव शिवस्य जाह्नवी शरदश्चन्द्रमसीव जाह्नवी ।

अलिनीव मृणालिनीवने हृदि रेमेऽस्य गणेः कलन्दिका ॥ २० ॥

अस्यामुष्य हीरहर्षनाम्नो गणेर्हृदि हृदयत्रिपये कलन्दिका सर्वविद्या रेमे वसति स्फुर-
द्रूपा वा जाता । केव । जाह्नवीव । यथा शिवस्यैश्वरस्य शिरसि मस्तके जाह्नवी गङ्गा
रमते । 'धूर्जटिजटाजूट इव गङ्गा पुण्यसलिलं प्लावित.' इति चम्पूकथायाम् । पुनः
केव । चन्द्रिकेव । यथा शरदो घनालयसंवन्निवि चन्द्रमसि विद्या कांसुदी रमते ।
पुनः केव । अलिनीव । यथा मृणालिनीना कमलिनीनां वने अमरी रमते ॥

विधिना वचसामधीश्वरी किमुतकारि बृहस्पतिः क्षितेः ।

निखिलागमपारगाहिन् तमुदीक्ष्येदमतर्कि तार्किकैः ॥ ६१ ॥

निखिलानां समस्तानां जैनशैवादीनामागमनां शास्त्राणां पारमन्तं गच्छतीत्येवशीलं त हीरहर्षगणिमुदीः च दृष्ट्वा तर्कं विचारे प्रमाणशास्त्रे वा चतुरास्तार्किकास्तैरिदमत्रैव वक्ष्यमाणमतर्कि विचारितम् । इदं किम् । स्वर्गं वाग्वादिनी बृहस्पती वनेते विधिना ब्रह्मणा क्षितेः पृथिव्या इय वचसामधीश्वरी सरस्वती अकारि कृता, उतायवा भूमेरयं बृहस्पतिः सुरगुरुरकारि निर्मित इव ॥ इति हीरहर्षगणैर्द्विजपण्डितपार्थं पठनवर्णनम् ॥

भवति स्म विचक्षणः क्षणादथ सामुद्रिकवत्स लक्षणे ।

अपि काव्यविशेषवित्तया विजिनः काव्य इवामयन्नराभः ॥ ६२ ॥

तत्पठितमवशात्प्रकारमधिकारे स हीरहर्षगणिलक्षणे गच्छन्नात्रे । जानितानिन्वा-
देकवचनम् । अष्टसु व्याकरणेषु ऐन्द्र-चान्द्र-काशि(श)-कृष्ण(स्त्र)-आपिशल-शाकटायन-
पाणिनीय-अमर-चान्द्र-जैनेन्द्ररूपेषु । अथवा 'ब्राह्मणीशानमैन्द्रं च प्राजापत्यं बृहस्प-
तिम् । त्वाष्ट्रमापिशलं चैव पाणिनीयमथाष्टमम् ॥' इत्यष्टसु महाव्याकरणेषु । अथ वा
अष्टादशसु महाव्याकरणेषु । 'ऐन्द्रपाणिनिर्जैनेन्द्र शाकटायनवामने । चान्द्रं सरस्वतीक-
ण्ठाभरणं बुद्धिसागरः ॥ विश्रान्तविद्याभरणं भूमिसेनकलापकम् । सुष्टिव्याकरणं गैव-
गीडं नन्दिजयोत्पलम् ॥ सारस्वतं सिद्धहंस जयहंस तथापरम् । इति व्याकरणं सर्व-
शब्दप्रभृतिचमवम् ॥' इत्येवरूपेषु । इति नामसु लक्षणग्रन्थेष्वित्यर्थः । विचक्षणश्चतुरो
भवति स्म । कथम् । क्षणात्स्वल्पकालात् । किञ्च । सामुद्रिकवत्तथा समुद्रेण पण्डितेन
प्रोक्तं सामुद्रं तद्वेत्तीति तत्र चतुरो वा सामुद्रिकं लक्षणे नरनारीणां करचरणरेखायाका-
रगरीरस्थमपीतिलकादिविशेषे निपुणः । अपि पुनः काव्यानां रघु-कुमारसंभव-मेघदूत-
चम्पू-कादम्बरी-माघ-पद्मानन्द-नैषध्यादीनां विशेषवित्तया रहस्यानां ज्ञानृत्वेनेत्यपि
व्याख्येयम् ॥

पदनस्य हृदि व्यतन्तनीदनिशं ज्योतिर्गिवाभ्रवर्त्मनि ।

नरिवृत्त्यति नर्तकीव धीरपि तर्कागमरङ्गवेद्मनि ॥ ६३ ॥

ज्योतिःशास्त्रमस्य हीरहर्षगणैर्हृदि दृश्यं पदं स्थानं व्यतन्तनीद्वितनोति न्य । चकार-
त्यर्थः । कथम् । अनिशं निरन्तरम् । कस्मिन्किमिव । अभ्रवर्त्मनि ज्योतिरिव । यथा
मेघमार्गे गगने ज्योतिर्ग्रहनक्षत्रतारकादि तदा पदं कुरुते । 'नक्षत्रं तारका ताराज्यो-
तिपी मसुडं ग्रहः' इति ह्यस्याम् । अपि पुनरस्य धीर्द्विस्तर्कागमः प्रमाणशास्त्रम् । 'आग-
मत्वागतां शास्त्रे' इत्यनेकार्थः । स एव रङ्गवेदमनादकस्यान्कमन्दिरं तत्र नरीवृत्त्यति
अतिशयेन नृत्यं कुरुते । केव । नर्तकीव । यथा नाण्डवकारका रङ्गवेद्मनि नृत्यं
कुरुते ।

गणितं ह्यनुरागिरागवन्न विसस्मार स मानसाग्निजात् ।

प्रसृतास्य मतिर्जिनागमेऽम्बुधिकाङ्क्यामिव चक्रिणश्चमूः ॥ ६४ ॥

ए हीरहर्षगणिरगणित सख्यानं शास्त्रं त्रिशतीलीलावतीप्रमुखं हि निश्चित निजादा-
त्मीयान्मानसाच्चित्तात् न विसस्मार न विसारयति स्म । किंवत् । अनुरागिरागवत् ।
यथा कोऽपि रागवान् पुमान् खानुरक्तीभूतजनस्नेहम् । तन्ननमेवेत्यर्थः । मनसः कदाचिन्न
विसारयति । पुनरस्य मतिर्जिनागमे । आचाराङ्ग सूत्रकदङ्ग-स्थानाङ्ग-समयाङ्ग-विवाह-
विक्रत्यङ्ग-ज्ञाताधर्मकयाङ्ग उपासकदशाङ्ग-अनुत्तरोपपातिकादशाङ्ग-प्रश्रव्याकरणाङ्ग-विषा-
कश्रुताङ्ग इत्येकादशाङ्गानि । अपातिका-राजप्रश्रीय-जीवाभिगम-प्रजापना-चन्द्रप्रज्ञसी-
जम्बूद्वीपप्रज्ञसी-द्वीपमागरप्रज्ञसी-निरयावलिका-दशाधुतस्कम्-निशीथव्यवहार इति द्वा-
दशोपाङ्गानि । क्वचिदन्यान्यपि । सूर्यप्रज्ञप्ति-जम्बूद्वीपप्रज्ञसी-चन्द्रप्रज्ञसी-कल्पिका-क-
ल्पावतसिका-पुष्पिता-पुष्पचूलिका-शृष्णिदशा इति । निशीथ-महानिशीथ पञ्चकल्प-जात-
कल्प-पर्युपणकल्प-व्यवहार इति षट् छेदाः । उत्तराध्ययन-पिण्डनिर्युक्ति-भावद्वयक-
दशवैकालिक इति चत्वारो मूलग्रन्थाः । चतुःशरण-आतुरप्रत्याख्यान-महाप्रत्याख्यान-
भक्तप्रकीर्णक तण्डुलवैकालिक-चन्द्राविस्मय-गणिविद्या-मरणविभक्तिक-देवेन्द्रस्तव स-
स्तारकप्रकीर्णक इति दशप्रकीर्णकानि । बन्दीसूत्र-अनुयोगधार इति पञ्चचत्वारिंशदा-
गमाः । ते च दृष्टिमाध्यचूर्णवचूरिनिर्युक्तिटिप्पनिकर्मग्रन्थक्षेत्रविचारसप्रहणीचरित्र-
प्रमुखजैनशास्त्रे प्रसृता विस्तारं प्राप्ता । केव । चमूरिव । यथा चक्रिणः पदखण्डा-
धिपतेः सेना अम्बुधिकाङ्क्यां समुद्रमेखलायामासमुद्रान्तक्षोणीमण्डले प्रसरति ॥

बहुना किमु तन्मनस्विनोऽखिलषड्दर्शनशास्त्रमालिका ।

गलकन्दलमालिलिङ्ग यद्युववत्स्वजनमञ्जुलेक्षणा ॥ ६५ ॥

बहुना किमु अर्थाद्बहुकेन किमस्तु । यद्यस्मात्कारणात् अखिलानि भाष्यटीकावचूरि-
मुख्याङ्गयुक्तानि जैननैयायिकबौद्धसांख्यवैशेषिकनास्तिकाख्यानानां पण्णां दर्शनानां शा-
स्त्राणां तन्मतप्रतिष्ठानामागमानां प्रकरणानां च सततिः श्रेणिः स चासौ मनस्वी च अथ
वा तस्य मनस्विनो विशुद्धमानसस्य निष्पापस्य हीरहर्षगणेगलकन्दल कण्ठपीठमालिलिङ्ग
आलिङ्गति स्म । किंवत् । युववत् । यथा यूनस्तरुणस्य पुंसः कण्ठपीठं खजनः खञ्जरीदः
पक्षिविशेषः लोके 'गोडिट्ट' इति क्वचित्प्रसिद्धः अतिचपलस्वभाव तद्वन्मञ्जुले म-
नोक्ते ईक्षणे नेत्रे यस्यास्तादृशी त्वी आलिङ्गति । 'भवत्कृते खजनमञ्जुलाक्षी' इति पद्माशि-
कायाम् । 'अपि खजनमञ्जनाक्षिते' इति नैपथे ॥ इति हीरहर्षगणेः खपरशास्त्रपरिज्ञानम् ॥

सविधे स्वगुरोः सगौरवं गमनायोत्सुकमाशयं तनः ।

अयमर्जितशास्त्रवैभवोऽधित सार्थेण इव व्रतीशिता ॥ ६६ ॥

ततः पठितानन्तरम् । अथ हीरहर्षनामा व्रतीशिता मुनिनायकः सगौरवं सवहुमानं

यथा स्यात्तथा स्वगुरोः श्रीविजयदानमूरेः साविधे समीपे गमनायोपगन्तुमुत्सुकमुत्कण्ठन-
माशय परिणाम मनो वा अधित दधार । किभूत । अर्जितः स्वायत्तीकृतः शास्त्राण्येव
वैभवः संपत्तिर्येन । क इव । सार्थेश इव । यथा उपाजित बहुविभवः सार्धनायः स्व-
गुरोः पितुः पार्श्वे गन्तुमुत्कण्ठसना भवेत् ॥

अथ दक्षिणदेशतो महाव्रतभृन्मूर्छितमत्स्यलाञ्छनः ।

मलयानिलवत्प्रचेलिवान्यशसा सौरभयन्भुवस्तलम् ॥ ६७ ॥

अथ स्वगुरुसमीपगमनोत्सुकाशयानन्तरं पठितानन्तरं वा दक्षिणनामा देशो जन-
पदस्ततः ह्रीरहर्षगणिः प्रचेष्टिवान् प्रतिष्ठते स्म । किभूतः । महाव्रतानि पञ्च प्राणाति-
पातविरमणादीनि व्रतानि विभतीति । अत एव पुनः किभूत । मूर्छितो मूर्छा चेतन्य-
रोषं निधनावस्था च नीतो मत्स्यलाञ्छनः स्मरो येन । महाव्रतीश्वरोऽपि एवंविधः स्मरन्नः ।
पुनः किभूतः । यथासा स्वकीर्त्या कृत्वा भुवस्तल मेदिनीमण्डल सौरभयन् सुगन्धीकुर्वन्
धवलयन् । किञ्चित् प्रचेलिवान् । मलयानिलवद् यथा दक्षिणदेशो मलयाचलप्रदेशः ।
'मलय आपाढो दक्षिणाचलः' इति ह्मन्थाम् । तस्मान्मलयानिलो दक्षिणपवनः प्रच-
लति । 'कष्टं मो दक्षिणात्यः प्रसरति पवनः पान्थकान्ताकृतान्तः' इति भोजप्रबन्धे ।
सोऽपि किभूतः । मूर्छितो वृद्धि नीतो मन्मथो येन । 'मूर्छन् वृद्धिमूर्छनयोः' अयं धातुः ।
भुवो मध्यमपि सुगन्धयति च ॥

मरुतामिव पद्धतीः पुरीवृषकन्यामिथुनाजराजिनी ।

मकरान्वितमीनशालिनीः सरितः साङ्खवलाहकाः पुनः ॥ ६८ ॥

वसतीरिव वल्गुविष्टराः सकुरङ्गाः शशिमण्डलीरिव ।

स्फुरदप्सरसो यथा दिवः पद्मवीर्यलङ्घितवान्मुनीश्वरः ॥ ६९ ॥

(युग्मम्)

सुनीश्वरो ह्रीरहर्षगणिः पुरीर्नगरीलङ्घितवान् अतिचक्राम । किभूताः पुरीः । वृषा
वृषा तथा कन्याः कुमारिकाः मिथुनानि क्रीडासक्ताना यूनां पशूनां पक्षिणा वा यु-
गलानि द्वीपुत्तलक्षणानि अजाद्वलागा हरेहरविराजिप्रतिमा वा । 'अजश्छगो हरे विष्णी
रघुजे देवति स्मरे' इत्यनेकार्थः । तं राजन्ते इत्येवशीलाः । का इव । मरुतां देवानां
पवनानां वा पद्धतीर्मागीनिव । देववीथीः किभूताः । वृषकन्यामिथुनमेपनामानो राजयः
तः शोभन्ते इत्येवशीलाः । पुनर्थः सरितो नदीरुलङ्घितवान् । किभूताः । मकरा
जलयादासि तरन्विता युक्ताः, तथा नीना मत्स्यास्तैः शालन्ते शोभन्ते इत्येवशीला
धापि । पुनः किभूताः । सहाज्जं कमलं, तथा घलाहर्कैर्वर्कैर्वन्ते यास्ताः । अपि वा-
युर्माधीग्वि । किभूताः । मकरराक्षिकलिता मानराशिना शालन्ते । सहाज्जेन चन्द्रमसा
तथा बलाहर्कैर्मेषैर्वन्ते याः । 'गगनवीथीमिव सिहरागिराजिता उत्पत्तद्गमुन्निमगृत्रि-

कामाविर्भूतमार्गगोहिणी मूला च' इति चम्पूकथयाम् । पुनः पदवर्मार्गानुवृत्तये । किं-
भूताः । वल्गव नगोक्ता पञ्चपञ्चमूनफलमालिनन्वेन रम्याः विष्टरा वृक्षा धातु ।
का इव । वनतीरिव यथा गृहा प्रकृष्टासनाः स्युः । 'विष्टरः पीठवृक्षयोः' इत्यनेकार्थः ।
पुनः किभूता । सह कुरङ्गमुगर्वन्ते ये (या) । का इव । शस्त्रिण्डलीरिव । यथा च-
न्द्रविम्बा लङ्छनमृगयुक्ता स्युः । पुनः किभूताः । स्फुरन्ति पदपङ्के इत्यनेनानि कण्ठ-
धानानि सरासि यातु । यथा इवायं । का इव । दिवा यथा । देववसती स्फुरन्त्य
इतस्ततो भ्रमन्त्यः क्रीडन्त्यो वा अप्परसः उर्वगीप्रनुत्वा सुराङ्गा यतु ॥ इति वि-
हारमार्गः ॥

मरुदेशमभूषयत्कामादथ कुराङ्गजसाधुसिन्धुरः ।

अतुलैरिव धन्वजन्मिनां लुकृतैः स्व शिखरी समीयिवान् ॥ ७० ॥

अथ मार्गाङ्गनानन्तरं कुराङ्गजो हीरहर्षः स एव माधूनां मध्ये सिन्धुरः ज्मन्नुक्त-
मेव मरुनामान देश मण्डलं अभूषयत् गोमां नयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—धन्वनो मरुदे-
शस्यन्धिनो ये जन्मिनो जनास्तेषां न विद्यते तुला सम्भ्यं तेषां तैरसाशरणैः लुकृत-
पुण्यः स्वः शिखरी कल्पद्रुमः इव सनीयिवान् सनाजगाम ॥

कविना च बुधेन संनिधिस्थितिभाजा क्षिनिजन्मना पुनः ।

सविधे स गुरोरुपेयिवान्विधुवद्वागमृतं ततः किरन् ॥ ७१ ॥

ततो मरुदेशागमनानन्तरं स हीरहर्षगणिगुरोर्विजयदानशूरे सविधे पार्श्वे उगो-
वान् आगतः । किंवत् । विधुवत् । यथा चन्द्रो गुरोर्वाचस्पतेः पार्श्वे उपैति । किं-
भूतः स विधुः । कविना काव्यकर्त्रा शुक्रेण च । पुनः केन । बुधेन । तत्पार्श्वे पठनात्
पाण्डितेन चार्थादसंसागरगणिना, सोमपुत्रेण च । किभूतेन । क्षितौ भूमण्डलं जन्मो-
त्पत्तिर्वयं मनुष्यत्वात्, यथा मण्डलेन च । पुनः किभूतेन । संनिधौ सनीपे, एकराशौ
च स्थितिं निवासं भजतीति भावः तेनान्वितो युक्तः । किं कुर्वन् । वाग्वाप्येवावृत्त
सुधां किरन् विस्तारयन् ॥

स चुचुम्ब पदाम्बुजं गुरोरभिनीनूय नवैः स्तवैस्ततः ।

मतिदर्पणिकानुविम्बितश्रुतिभावः शकटालसूनुवत् ॥ ७२ ॥

ततो गुप्तसमीपागमनानन्तरं स हीरहर्षगणिगुरोर्विजयदानशूरे पदाम्बुजं चरणकमलं
चुचुम्ब वान्दितवान् । किं कृत्वा । नवैर्नवीनैः स्तवैः स्तोत्रैः कृत्वा अभिनीनूयतिग-
येन लुत्वा । किभूतः । मतिर्बुद्धिरेव दर्पणिका आदर्शिका । 'नन्मत्तां विमलदर्पणिका-
याम्' इति नैपथ्ये । मेवातदेशादौ हस्तकं विना दर्पणस्यादर्शिकस्य भिधानम् । तस्यान्व-
विम्बिता संक्रान्ता श्रुतीनां सम्स्तशालाणां भावा रहस्यानि यत्नः । अथवा धृतं
पङ्कजं शास्त्राणि भावा जगन्पदार्था नन्व । किंवत् । शकटालनामा मन्दपन्थानं तस्य

सूनुः पुत्रः स्थूलभद्रस्तद्वत् । यथा श्रीस्थूलभद्रो मुनिः पठित्वागल्य संभृतिविजययुरोः
पादारविन्दं ववन्दे ॥ इति हीरहर्षगणेः गुरुपार्श्वगमनम् ॥

अथ नारदनाम्नि पत्तने तुरगव्योमरसेन्दुवत्सरे ।

वृषभाङ्गजिनालये गिरेरिव शंभोर्विभवैः सहोदरे ॥ ७३ ॥

पदमाप्यत पण्डिताह्वयं गणिना तेन यतिक्षितीशितुः ।

अभिभूय बुधं बुधश्रिया पदमस्यैव किमात्तमात्मना ॥ ७४ ॥

(युग्मम्)

अथ गुरुवन्दनानन्तरं हीरहर्षगणिना यतिनां मध्ये क्षितीशितुः वृषाद्विजयदानसूरी-
न्द्रात् पण्डित इति आह्वयं नाम एतादृशपदं प्रज्ञाम् । संपदमित्यर्थः । आप्यत प्राप्तम् । उ-
त्प्रेक्षते—बुधश्रिया भावप्रधाननिर्देशाद्बुधत्वस्य पण्डितस्य लक्ष्म्या बुध रोहिणीनन्दनम-
भिभूय पराजित्य । त(अ)स्यैव बुधस्यैव पदमात्मना खेनातं किं गृहीतमिव । कुत्र
वत्सरे । तुरगाः सूर्याश्वाः सप्त (७), व्योमाकाश शून्यम् (०), रसाः तिक्त-कटु-कषाय-
आम्ल-लवण मधुराख्याः षट् (६), इन्दुश्चन्द्रः एक (१) एव, एतावता विक्रमार्कात्
सप्तोत्तरे षोडशशतवर्षे (१६०७) । कुत्र पुरे । नारद इति नाम यस्य तादृशे पत्तने । प-
त्तनशब्दः सामान्यतो नगरवाची । 'नगरी पुः पुरी द्रङ्ग पत्तन पुटभेदनम्' इति हैमीवच-
नात्, न तु सुख्यवृत्त्येति । अथवा रत्नोत्पत्तिस्थानम् । 'पत्तनं रत्नयोनिः' इति वचनात् ।
रत्नोपमविजयसेनसूरेत्युत्पत्तिस्थानकत्वाद्वा पत्तनम् । 'नडुलाई' नगरे इत्यर्थः । कुत्र
स्थाने । वृषभाङ्गस्य सौरभेयध्वजस्यादिनाथस्थालये चैले । उत्प्रेक्षते—विभवैस्तुङ्गिमधव-
लिमादिशोभाभिः कृत्वा शम्भोरीश्वरस्य गिरेः शैलस्य कैलासस्य सहोदरे बान्धवे इव ॥
संवत् १६०७ वर्षे हीरहर्षगणेः पण्डितपदस्थापना ॥

अपि नारदपुर्यनुत्तरैरिव संख्यां विभवैर्हरेः पुरः ।

तपसः सितपञ्चमीदिने कुलशैलाग्ररसात्मवत्सरे ॥ ७५ ॥

सुहृदेव समेत्य शोभिते वरकाणाख्यफणीन्दुकेतुना ।

जलजध्वजसार्वमन्दिरे पदमस्याजनि वाचकाह्वयम् ॥ ७६ ॥

(युग्मम्)

अपि पुनर्जलजः शङ्खो ध्वजश्चिद यस्य स चासौ सार्वथ्य । एतावता नेमिनाथतीर्थकृत् ।
जलजशब्देन शङ्खोऽप्युच्यते । यथा रघुवंशे—'ततः प्रियोपात्तरसाधगोष्ठे निवेद्य दध्मी
जलज कुमारः' इति । 'जलज कमले शङ्खे' इत्यनेकाव्येऽपि । तस्य मन्दिरे प्रासादे
वास्य श्रीहर्षप्रज्ञांगस्य वाचकाह्वय उपाध्यायनामपदमजनि संजातम् । किंभूते मन्दिरे ।
वरकाणा इत्याद्या नाम यस्य तादृशेन फणीन्दुर्नागराजः केतुश्चिद् यस्यैतावता श्रीव-

र्षकाणापार्श्वनाथेन समेत्य वरकाणापुराद्भाग्यं शोभितेऽलङ्कृते । केनेव । सुहृदेव । यथा मित्रेणागल्य मित्रमन्दिरं भूष्यते । कस्या पुत्र्याम् । नारदपुरि पूत्रोक्ताया नारदपुत्र्याम् । उत्प्रेक्षते—अनुत्तररसाधारणविर्भवः सपद्भिः कृत्वा हरेरेन्द्रस्य नारायणस्य वा पुरः अमरावल्या द्वारिकाया वा सत्या वयस्यामिव । कदाजनि । कुलशला अष्टौ (८), अश्रमाकाशम् (०), रसास्तिकादयः षट् (६), आत्मा एकः (१), एतन्मते वत्सरे हायने विक्रमाकर्षणीन्द्रादष्टाधिकषोडशशते (१६०८) । कस्मिन्वासरे । तपनो माघमासस्य । 'माघस्तपा' इति ह्यस्याम् । सिताया उज्ज्वलायाः पञ्चम्या दिने ॥ सप्तम् १६०८ वर्षे पण्डितहीरहर्षगणेशोपाध्यायपदस्थापना ॥

विबुधावथ राजपूर्वको विमलो धर्मयुतश्च सागरः ।

सचिवाविव वाचकेश्वरौ कृतवान्सूरिमहीपुरंदरः ॥ ७७ ॥

अथ पुनः सूरिमहीपुरंदरो विजयदानसूरिराजः विबुधां पण्डितपदधारिणः । प्रज्ञा-
शालित्वार्थः । एको राज इदं पद पूर्वं यस्य स राजपूर्वकः तादृशो विमलः च पुनः धर्म-
इति नाम्ना युतः सहितः सागरः एतावता राजविमलधर्मसागरनामानौ विबुधां वाचके-
श्वरौ उपाध्यायमुख्यां कृतवान् । काचित् । सचिवाविव । यथा महीमहेन्द्रः कौचिद्यो-
ग्यां प्रधानं विदधाति ॥

श्रियमाश्रयते स वाचकत्रितयी सा श्रमणावनीशितुः ।

प्रतिबोधयितुं जगन्नयीमिव मूर्तित्रितयी समुद्यता ॥ ७८ ॥

श्रमणावनीशितुः विजयदानसूरिभूमीपते सा पूर्वाक्ता वाचकानामुपाध्यायानां त्रि-
तयी श्रियं शोभामाश्रयते स शुशुभे । उत्प्रेक्षते—जगत्त्रितयीं त्रैलोक्यं प्रतिबोधयितुं
धर्मे स्थापयितुं सूरेश्वरीन्द्रस्य मूर्तित्रितयीव समुद्यता । तिस्रो मूर्तय इव प्रकटीभूता ॥

विहरन्सह वाचकेन्दुना शिवपुर्यां समवासरद्गुरुः ।

वसुभूतिश्रुतेन संगतौ भगवान् राजगृहे यथान्तिमः ॥ ७९ ॥

वाचकेन्दुना प्रक्रमात् हीरहर्षउपाध्यायविधुना सह विहरन् महीमण्डले ग्रामानुग्राम
सुखं सुखेन विहारं कुर्वन् गुरुविजयदानसूरिः शिवपुर्यां श्रीरोहिण्या सीरोहानामनगरे
समवासरत् समवसतः । समागत इत्यर्थः । क इव । भगवानिव यथान्तिमश्वरमो भग-
वात्सीर्थकृत् श्रीमन् महावीरदेवः वसुभूतिनाम्नो द्विजस्य सूतेन पुत्रेण गीतमस्त्रासिना
पंगतः सहितो राजगृहे समवसरति स ॥

त्रिदिवोज्जयिनी पुरीं तदाजनि दूदाहन्तृपो विभूषयन् ।

सुखयज्जनतां वदान्यतां कलयन्विक्रममानुमानिव ॥ ८० ॥

तदा तस्मिन्नवसरे श्रीविजयदानहीरहर्षकाचककलितश्रीविजयदानसूरिपादावधा-
रणममये दूदा इति आह्ला अभिधानं यस्य तादृशो तृपो राजा अजनि सजातः । दवस-

रापेक्षया वर्तते इत्यर्थः । किं कुर्वन् । विभूषयन् शोभां लम्भवन् । काम् । त्रिदिवं स्वर्गं अमरावतीं तात्स्थ्यात् तद्व्यपदेशात् स्वर्गनगरीं स्वसमुद्र्या उत्प्रावत्येन जयति पराम् । त्रिलोचनीं पुरीं श्रीरोहिणीम् । पुनः किं कुर्वन् । जनतां पुरजनपदवासिन् सर्वं लोकसमूहं सुखयन् सुखीकुर्वन् । पुनः किं कुर्वन् । वदान्यता दानशीलत्वं कलयन्-तिशयिनमुदारभावं विभ्रत् । क इव । विक्रममानुमानिव । यथा विक्रमादित्यभूपाल जातः । सोऽपि लक्ष्म्या त्रिदिवतुल्यां उज्जयिनीमवन्तीम् । मध्यमपदलोपी समासः । भू-पयत्रलंकुर्वन् परदुःखकातरविरुदत्वेनाखिललोकं सुखयन् निर्विघ्नं विदधत् कोटिशः सुवर्णदंककानां दातृत्वेन । 'अवलोक्यणे सहस्सं आलावे दस सहस्साई । हस्तिरुण देह लक्षं परिचसे विक्रमो कोटी ॥' इति स्वाभाविकदानम् । काव्यगाथादीनां कोटिशः सुवर्णानि इति दानिभावं च विभ्राण इति ॥

सचिवः पुनरस्य भूमुजोऽजनि चाक्लाभिषसंधनायकः ।

जिनधर्मरतो निधिर्धियामभयः श्रेणिकभूपतेरिव ॥ ८१ ॥

पुनरन्यदस्य द्वाभिषस्य भूमुजो भूमीपालस्य चाक्ला इत्यभिषा नाम यस्य तादृशः संधनायकः संधपतिरेतावता 'चाक्लोसंधवी' नामा सचिवः मन्त्री अजनि संजातः । किंभूतः । जिनस्यैतौ धर्मं रतः आसक्तः श्राद्धधर्मपालकः । पुनः किंभूतः । धियां बुद्धीनां निधिर्निधानम् । क इव । अभय इव । यथा श्रेणिकनाम्नो भूपतेः पृथिवीनायक-स्याभयकुमारनामा प्रधानः समभवत् । सोऽपि जिनप्रणीतधर्मरतस्तथौत्पातिक्यादीनां चतस्रणां बुद्धीनां शेषधिः ॥

निरमापयदस्य पूर्वजो धरणो राणपुरे चतुर्मुखम् ।

वृषभध्वजतीर्थकृद्रूढं नलिनीगुल्ममिवागतं क्षितौ ॥ ८२ ॥

अस्य चाक्लासंधभूपतेः पूर्वजः कुले पूर्वं जायते स्म तादृशो धरणो धरणकः इति नामा संधपतिः राणपुरे राणपुरनाम्नि नगरे चत्वारि चतुःसंख्याकानि मुखानि द्वाराणि यस्य तादृशं वृषभो ध्वजश्चिह्नं लाञ्छनं यस्य स एव तीर्थकृज्जिनेन्द्रः एतावता ऋष-भदेवस्तस्य गृहं प्रासादं निरमापयत् शिल्पिभिः कारयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—क्षितौ पृथिव्यामर्थात् स्वर्गदागतं नलिनीगुल्मं नलिनीगुल्मनामविमानमिव ॥

गणपुंगवमग्नमन्वहं विधिनाराद्धमना मुनीश्वरः ।

अथ सुस्थितसूरिशक्रवत्प्रणिधानं विदधे स तत्पुरे ॥ ८३ ॥

अथ शिवपुराणमनानन्तरं मुनीश्वरः श्रीविजयदानमूरिः प्रणिधानं ध्यानं विदधे कृतवान् । क । तत्पुरे श्रीरोहिणीनगरे । किंवत् । सुस्थितसूरिशक्रवत् यथा सुस्थित-नामा सूरिषु शक्रः पुरंदरः अर्थात् काकन्यां नगर्यां ध्यानं करोति स्म । किं कर्तु-कामः (मनाः) । गणपुंगवस्य सुरैर्मन्त्रं आचार्याणां परम्परया आगतं (गीतमगणभृत् किं)

मन्त्रं अन्वह निरन्तरम् । त्रिमासी यावदित्यर्थः । केन । विधिना पञ्चाष्टमचतुर्थी-
वामाह्लादितपोविधानजिनसौभाग्यादिमुद्राप्रमुखचान्द्रोक्तगुरुपरम्पराप्राप्तप्रकारेण । आ-
राद्धु सावयितुं मनो यस्य ॥

विषयेऽप्यखिले तदा पुरीपतिना मारिरवारि जन्मिनाम् ।

परमार्हतभूमिभास्करं किमु संसारयितुं स्वयं नृणाम् ॥ ८४ ॥

तदा विजयवानसूरेर्ध्यानविधानावसरे पुरीपतिना शिवपुरीस्वामिना द्वाभिवानभू-
पेन अखिले समस्तोऽपि विषये खमण्डले जन्मिना द्विपदचतुःपदपञ्चिमन्यादीना
प्राणिनां मारिहिंसा अवारि निषिद्धा, अमारि प्रवर्तिता । उत्प्रेक्ष्यते—परमार्हतं कु-
मारपालः । 'कुमारपालश्चौलुक्यो राजर्षिः परमार्हतः ।' इति हैम्याम् । स एव भूमे-
पृथिव्याः भास्करः सूर्यः । 'माध्यदिनावधि विधेर्वैशुधाविवस्वान्' इति नैषधे । एतावता
कुमारपालभूपाल खयमात्मना नृणा मनुष्याणां संसारयितुं नमृतितोचर कारयितुं किमु ॥

अनिशं वरिवस्यितस्य तत्तपसः सिद्धिरिवाङ्गसङ्गिनी ।

स्वककान्ततयातिहार्दतो व्रतलक्ष्मीरिव वा वपुष्मती ॥ ८५ ॥

सुरसिन्धुरवत्कदाचन प्रणिधानाम्बुधिमध्यगाहिनः ।

जिनशासनदेवताप्रभो प्रकटीभावमवीभजत्पुरः ॥ ८६ ॥

(युग्मम्)

कदाचन कस्मिन्नपि समये ध्यानपरिसमाप्तिव्यतिकरे जिनशासनदेवता शासनाधिष्ठा-
यिका सुरी (१) वाणी (२) त्रिमुवनस्वामिकी (३) श्रीदेवी (४) यक्षराज (५) गणिपीवका
एते शासनाधिष्ठातारः । तत्र तिष्ठणां देवीनां मध्ये अन्यतमा अमरी देवता प्रभोर्विजय-
वानसूरेः पुरोऽग्रे प्रकटीभाव प्रत्यक्षतामवीभजन् भजते स्म । प्रादुर्भूनेत्यर्थः । प्रणिधान
सूरिमन्त्रध्यानं तदेवाम्बुधिरयात् क्षीरसमुद्रस्तस्य मध्य गाहते इत्येवशीलस्य । कि-
वत् । सुरसिन्धुरवत् । यथा ऐरावणः प्रणिधानं शुक्लध्यानं तद्वद्वलम् । एतावता दु-
ग्धाम्बुधिरस्तस्य मध्यमवगाहते तदुत्पन्नवात्तस्य । उत्प्रेक्ष्यते—जिनशासनदेवता अ-
निशं अहोरात्र वरिवस्यितस्य सेवितस्याचीर्णस्य तस्य विजयदानसूरेस्तपसः अङ्गस-
ङ्गिनी अङ्गस्य शरीरस्य सङ्गः अस्त्यस्या इति मूर्तिमती सिद्धिरिव वा । अथवा स्वकका-
न्ततया निजमर्तृत्वेन अतिहार्दतां बहुनेहात् । 'लेहः प्रीतिः प्रेम हार्दम्' इति हैम्याम् ।
वपुष्मती अङ्गीकृताङ्गलता शरीरिणी व्रतलक्ष्मीश्चारित्रश्रीरिव प्रादुर्भूता ॥ इति विजय-
दानसूरेर्ध्यानम् ॥

सफलीकुरु किंकरीमिव कचिदादिश्य विधौ व्रतोन्द्र माम् ।

प्रणिपत्य पदाम्बुजं प्रभोरिति मा शासननिर्जरी जगौ ॥ ८७ ॥

सा ध्यानप्रत्यक्षीकृता शासननिर्जरी जिनशासनदेवता इति वक्ष्यमाणं जगौ व-

भाषे । किं कृत्वा । प्रभोर्विजयदानसूरेः पदाम्बुजं चरणारविन्दं प्रणिपत्य नमस्कृत्य । इति किम् । हे त्रीतीन्द्र सूरे, क्वचित् कुत्रचन विधौ कार्ये आदिश्य आज्ञां दत्त्वा । 'विधिर्ब्रह्मविधानयोः । विधिवाक्ये च दैवे च प्रकारे कालकल्पयोः ॥' इत्यनेकार्थः । किं करीं स्वदासीमिव मां सफलीकुरु कृतायेय ॥

निजगाद गुरुर्गभीरिमाधरितद्वीपवतीपतिस्ततः ।

भविताभ्युदयः पदस्य मे वद कस्माच्छरदो मुनेरिव ॥ ८८ ॥

ततो देवतावचनानन्तरं गुरुर्विजयदानसूरेर्निजगाद गदति स्म वभाषे । गुरुः किल गभीरित्रा गाम्भीर्यातिशयेनाधरितो हीनीकृतो निर्जितो वा द्वीपवतीनां नदीनाम् । 'द्वीपमन्तर्जले तटम्' तानि द्वीपानि विद्यन्ते यासु तासाम् । 'कर्षुर्द्वीपवती समुद्रदयिता धुन्यां स्रवन्ती' इति हैम्याम् । पतिर्भर्ता समुद्रो येन । किं निजगाद तदाह—हे देवि, त्वं वद कथय । मे पदस्य पदस्य कस्यान्मुनेर्नद्विनेयादभ्युदयो भविता भविष्यति । कस्याः कस्येव । शरदो मुनेरिव यथा शरत्समयादगस्तेरुदयो भवति । यथा रघौ शरद्वर्णने—'प्रससादोदयादम्भः कुम्भयोनेर्महोजसः' इति । 'मुनिद्वयः कोरकितः शिति-धुतिः' इति नैषधे । 'मुनिद्वयः अगस्तिवृक्षः' इति तद्वृत्ता ॥

अवधेरनुभावतो गुणैरसमानं जिनमेदिनीन्द्रवत् ।

अतिथिं प्रविधाय भृङ्गवद्दृढयाम्भोरुहि हीरवाचकम् ॥ ८९ ॥

अनयेत्यमभष्यत प्रमुर्भगवन्नभ्रमणेर्दिनादिव ।

भविता भवतः पदोदयो भुवि नार्थीसुतसाधुसिन्धुरात् ॥ ९० ॥

(युग्मम्)

अनया शासनदेवतया प्रभुर्विजयदानसूरेरित्यममुना प्रकारेणाभष्यत प्रोच्यते स्म । किं कृत्वा । अवधेरवधिज्ञानस्यानुभावतः प्रभावात् । 'अवधिः स्यादवधाने कालसीमा-बलेषु' इत्यनेकार्थः । हृदयाम्भोरुहि हृदयारविन्दे भृङ्गवत् अमरमिव हीरवाचकं हीरह-पोपाध्यायं अतिथिं प्रापुणकं प्रविधाय । हृदि ज्ञात्वेत्यर्थः । किंभूतं हीरवाचकम् । गुणैः संवमशमदमज्ञानादिभिरसमानमसाधारणम् । किं च जिनमेदिनीन्द्रवजिनराजमिव । जिनभागि । हे भगवन्, भुवि पृथिव्यां नार्थीसुतो हीरहर्षः स एव साधुषु भ्रमणेषु सिन्धुरो हन्ती तस्मादेतावता हीरहर्षोपाध्यायान् ते तव पदस्याभ्युदयो भविता भविष्यति । कस्यान् कस्येव । दिनादभ्रमणेरेव यथा दिवसात् सूर्यस्य अभ्युदयो भवेत् ॥

पदप्रप्रविलासलालसभ्रमरीभूतवसुंधराधवः ।

भगवन्तः युगप्रधानवन्महिमश्रीभवनं भविष्यति ॥ ९१ ॥

हे भगवन्, स हीरहर्षोपाध्यायो युगप्रधानवद्भक्त्यामिप्रसुत्युगप्रधानाचार्य इव महि-मप्रिया माहात्म्यलक्ष्या भवनं गृहं भविष्यति । किंभूतः । पदप्रप्रवोधरकमलयोर्वि-

लासेषु श्रीहासु लालमाः सामिन्नवास्तादृशा अमरीभृता मधुकरा इवावरिता वसुंधरा-
वदाः राजानो यस्तु राजनेत्यो भावोत्पद्ये ॥

अयमेव हि हीरवाचक्रोऽस्त्युचितः सूरिपदस्य नापरः ।

घरणीववसुनुरेव यद्वसुवार्धीशपदस्य नेतरः ॥ ९२ ॥

हे प्रभो, हि निश्चितं अयमेव एष हीरहर्षवाचक्रेन्द्र एव सूर्येन्द्रन्याचार्यमद्वैतान-
नाय उचितो योग्योऽस्ति । परं नापरः नान्यः निष्पन्नः । यद्वत्पञ्चारणाद्वसुवार्धीशप-
दस्य राज्यस्योचितो घरणीववसु भूमीविभक्तस्य राज्ञः मधुः राजपुत्रः एव परं नेतर-
जातीयः ह्रीनकुलीनः ॥

प्रणिगद्य पुरो गुरोरिदं प्रमदेनापि विनय्य तत्तदम् ।

त्रिदशी क्षणतस्तिरोदधे स्तनयित्वा स्तनयितुपङ्क्तिवत् ॥ ९३ ॥

त्रिदशी शम्भुनदेवता । 'निपीय तं यद्विदशीभिरर्जिनः' इति नैपथ्ये । क्षणतः
क्षणमात्रात् तत्कालमेव तिरोदधे अदृश्या बभूव । किं कृत्वा । गुरोः सूरः पुरोऽग्रे
इदं शृणुतं प्रणिगद्य कथयित्वा । अपि पुनः प्रमदेन हर्षेण तत्तदं गुरुचरणं विनय्य
विदेयेन पञ्चाङ्गभूषणनादिना नत्वा अदृशीभूता । किञ्च । स्तनयितुपङ्क्तिवत्
नेषणाला स्तनयित्वा गर्जित्वा विनय्योन्नतान्तर्याम्यार्थद्वययित्वा तिरोवत्ते ॥ इति
विजयदानसूरिपुरोध्यान्तर्याम्यार्थद्वययित्वा तिरोवत्ते ॥

स तदीयगिरं निपीय तां श्रितिवल्लीनिव हेमकन्दलः ।

मुदमन्तरनुचरां दधद्वनयानास दिनानि कानिचिद् ॥ ९४ ॥

स सूरिः अर्धाङ्गध्यानस्थः एव कानिचिद्दिनानि त्रिचक्षणान् गङ्गां गङ्गा-
नासादिनामि स्त । किं कुर्वन् । अन्तश्चित्तमध्ये क्लृप्तारामनयसानान्यां मुदं हर्षं
दधद् धारयन् । क इव । हेमकन्दल इव । यथा विद्रुमः सन्तरा स्तनध्ये श्रितिवल्ली
कृष्णलता 'मार्जवर्णा' इति प्रतिष्ठां वत्ते । किं कृत्वा । तदीयां शासनदेवतासंबन्धिनां
गिरं वाणी निशीज पीत्वासादरेण निगम्य ॥

अथ साधुमुद्याशनाधिपः प्रणिधानं परिपूर्णं सूर्यरुक् ।

शशभृच्छरदत्रकादिव प्रणिधानात्पदतो विनिर्ययौ ॥ ९५ ॥

अथ शासनदेवताप्रत्यक्षागमनध्यानचतुर्गोपनानन्तरं साधूनां सुदीनां मध्ये उद्या-
नमृतं अरुन्धीति कचनं भोजनं येषां वा ते सुवाशनाः देवाः तेषामधिपः स्वर्गात्
इन्द्रः एतावता विजयदानसूरिपुरेन्द्रः प्रणिधानस्य ध्यानस्योत्पन्नं स्थानं ततो वि-
निर्ययौ वहिराजगाम । क इव । शशभृदिव । यथा चन्द्रः शरदत्रकात् शरदत्राक-
वन्धिनोऽत्रकान्नेधान्नेषवर्षकश्च निर्गच्छति । किं कृत्वा । प्रणिधानं सूरिनकल्प

जाप स्वरण परिपूर्णं समाप्य परिपूर्णकृत्य । किभूतः । सूर्यस्त्वेव देदीप्यमाना रुक्
कान्तितर्यस्य । विधुरपि सूर्यस्य रुचो दीधितयो यस्मिन् । 'पुपोष शब्दे हरिदश्रुदी-
धितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः' इति रघौ ॥

स वभाज समाजमात्मना श्रमणानां श्रमणावनीमणिः ।

क्षितिमानिव बाहुजन्मनां विलसन्मङ्गलतूर्यनिसनैः ॥ ९६ ॥

न प्रसिद्धः मूरिपरम्परायानः प्रणिधानविधाना वा श्रमणावनीमणिः यतिराजः
आत्मना स्वेन श्रमणाना साधूना समाज पर्यटं वभाज मिथ्याय । क इव । क्षितिमा-
निव । यथा भूपतिर्बाहुर्बलवतो भुजोत्पत्तिर्येषां ते बाहुजन्मानः क्षत्रियास्तेषाम् । 'क्षत्रं तु
क्षत्रियो राजा राजन्यो बाहुसंभवः' इति हर्म्याम् । 'तत्तस्मिन्निनिमज्ज्य बाहुज-
भर्ताराम्भि रम्भा-' इति नैपथेऽपि । सभा भजते । कैः । विलसतां हर्षोत्कर्षात्प्रति-
दिश मधुर वाद्यमानानां मङ्गलकारिणा नूर्याणा बाद्यानां तिलनैर्निर्घोषैः । समम् ॥

जहिरे मिहिरौजसा महीपतिना वारचरास्तदा नराः ।

अमरा इव कोशशायिनो दिववक्त्रे स्मितपद्मराशिना ॥ ९७ ॥

तदा गुरोः सभायामागमनावसरे महीपतिना शिवपुरीस्वामिदृशमिधभूपतिना
वारचराः कारागारनिवासिनो बन्दीजना जहिरे मुमुचिरे । किभूतेन महीपतिना ।
मिहिरसा भानोरिव । 'दिवादिनाहर्दिवसप्रभाविभासाः' करः स्यान्मिहरो विरोचनः'
इति हर्म्याम् । ओजः प्रतापो यस्य । 'तदोजसलद्यशसः स्थिताविर्मा' इति नैपथे ।
ओजःशब्देनात्र प्रताप उच्यते । केनेव । स्मितपद्मराशिनेव । यथा दिनवक्त्रे प्रभाते
विक्रमकमलकलपेन कोशेषु निजमुकुलेषु शेरते सूर्यास्तेन मुकुलीभूतेषु कुन्धलेषु
निर्गमनानलभूषणतया तत्रैव बद्धा इव तिष्ठन्तोन्मेषग्रीवा व्रमरा भृदा हीयन्ते मु-
च्यन्ते । 'तदप्यवेहि स्वगणे गयान्' इति नैपथे । करस्थितमित्यर्थः ॥ इति विजय-
दानमूर्तिव्यानविधानानन्तरं बहिरागमनम् ॥

व्रतिनामिव तथ्यभाषिणां जनिभाजां विपिनाभ्रचारिणाम् ।

श्रमणेन्दुर्गवैश्वयत्पुनः स निमित्तानि निमित्तवेदिभिः ॥ ९८ ॥

न भ्रमणेन्दुर्विजयदानसुरिनन्दः शत्रुनामि निन्दति जानन्तीति निमित्तवेदिनन्-
निमित्तानि शत्रुनामि शुभानि तु तथा नैपथे 'हाला प्रतीपपव-
नाशत्रुनाम जग्मुः' इति पुनर्मुग्धवमुभयत्रात्र । तेषाम् । विपिनेषु वनेषु वाने
उन्मत्तः नरगणैर्मनोला विपिनाभ्रचारिणस्तेषां मृगशृगालादयो वनचारिणः, चाप-
शरजालिनिर्मितैर्मृगैर्मनारद्राजाऽप्यो गगनचरास्तथा रजनिभाजाः प्रातिनाम् । कि-
रुन्मत्तान् । प्रतिना नाभूनामिव । तत्र सर्वं भाषते द्रव्यादीनामन्यथा-
विनः तेषाम् ॥

न्यगदन्निति ते पुरो गुरो. सितपक्षादिव शीतदीधितेः ।

उदयो भविता पदस्य ते भुवि कुराङ्गजवाचकेन्द्रतः ॥ ९९ ॥

ते शकुनावलोकका निमित्तवेदिनः गुरोर्विजयदानसूरेः पुरोऽग्रे इत्यमुना प्रकारेण न्यगदन् कथयन्ति स्म । हे गुरो, भुवि पृथिव्यां कुराङ्गजवाचकेन्द्रतः हीमहर्षोपाध्याय-पुरंदरात् ते तव पदस्य पट्टस्योदयो भविता उन्नतिर्भाविनी । 'उदयः पर्वतोन्नत्योः' इत्यनेकार्थः । कस्मादिव । सितपक्षादिव । यथा शुक्लपक्षात् शीतदीधितेः शिशिरकिरणस्य चन्द्रमस उदयो भवति ॥ इति शकुनावलोकनम् ॥

विधुवद्गणपुंगवं नवोदयमालोकयितुं हृदीच्छता ।

अथ सूरिपदार्पणाविधौ प्रसुरागृह्यत धीसखेन सः ॥ १०० ॥

अथ ध्यानसमाप्तिबहिरागमनशकुनावलोकनानन्तरं धीसखेन अर्थात् शिवपुरीस-धपुरःसरीकृत चाङ्गासंघपतिमन्त्रिणा स प्रभुर्विजयदानसूरिः सूरैराचार्यस्य पदस्यापंगा प्रदानं तस्य विधिः प्रकाशस्तत्र विषये । 'विभूषणानां मणिमण्डले नलः । स्वरूपलेखामवलोक्य निष्फलीचकार सेवाचण्डर्पणार्पणाः ॥' इति नैपथ्ये । आगृह्यत गुरोरस्याग्रहः कृतः । धीसखेन किं कुर्वता । नवोदय नवीना उन्नतित्यस्य तादृशं गणपुगव गच्छ-नायक आलोकयितुं द्रष्टुं हृदि स्वहृदये इच्छता काङ्क्षता । किंवत् । विधुवत् यथा धीसखेन विद्वज्जनेन शुभकार्यकरणार्थं नवोदयं चन्द्र स्पृहयता भूयते ॥

अवधार्य तदाग्रहं हितामिव वार्णीं मणितो हितैषिणा ।

तत ओमिति वक्रवारिजं वचसा योजितवान्स तत्पुरः ॥ १०१ ॥

ततस्तदाग्रहकरणानन्तरं स गुरुर्विजयदानसूरिस्तत्पुरश्चाङ्गासंघपतेरग्रे इत्यमुना प्रकारेण वचसा वचनेन कृत्वा वक्रवारिजं वदनकमलं योजितवान् योजयामास । इति किम् । वाक्ये एवमस्तु । ओमिति स्वीकारे । 'ओमिति प्रतिपद्यस्व' इति हेमाचार्य-कृतवीतरागस्तवे । किं कृत्वा । तदाग्रहं ससंघचाङ्गासंघपतिविशक्तिकामवधार्य हृदये धृत्वा । कामिव । वाणीमिव । यथा हितैषिणा स्वत्यायतां सुखकाङ्क्षिणा पुरुषेण स्वजनेन मित्रेण वा मणितां कथितां हितां पथ्यां वाचं विद्वान् हृद्यवधारयति । 'हितं पथ्ये गते धृते' इत्यनेकार्थः ॥

निरधारि मुहूर्तमात्मना गणकैः श्रीश्रमणावनीन्दुना ।

महनीयमहो विवाहवत्पुनरारभ्यत मन्त्रिणा पुरे ॥ १०२ ॥

श्रीश्रमणावनीन्दुना श्रिया गणलक्ष्म्या शोभया वा युक्तः श्रमणानां मुनीनां मध्ये अवनीन्दुर्वेमुधासुधाकरो राजा एतावता श्रीविजयदानसूरिणा आत्मना स्वयमुपविश्य गणकैर्व्योतिषिकैः सप्त मुहूर्तं सूरिपदस्थापनोचितोदयास्तशुद्धिग्रहगोचरोचस्थग्रहादिशु-भदिनवेला निरधारि निश्चयीकृतम् । पुनर्मन्त्रिणा चादाह्यधीसखेन महनीयं सर्व-

जनैरतिश्लाघनीयो मह उत्सवः पुरे शिवपुर्वी आरभ्यत प्रारब्धः । किञ्चत् । विवाह-
वन् । यथा केनाप्यभिमानवता घनिना पाणिग्रहणावसरे संसारिजनातिप्रशस्यो
महामन्त्रः प्रारभ्यते ॥

अथ शिल्पिचणैरचीकरन्ननुवादैरिव विश्वकर्मणः ।

मणिमण्डपमंशुडम्बराधरितादित्यममात्यमानवाः ॥ १०३ ॥

अथ मुहूर्तनिर्धारणमहोत्सवप्रारम्भणानन्तरं अमात्यमानवाः चात्रासंघपतिप्रधानसे-
वकजनाः शिल्पिचणैः प्रशस्तविज्ञानिभिर्मणीनां उपलक्षणात् काञ्चनरत्नानां गणैः
स्तुतित मण्डप जनाश्रयमचीकरत् कारयन्ति स्म । किञ्चत् मणिमण्डपम् । अश्रुतां
किरणानामाडम्बरेण प्रतिदिश अविरलातिप्रसरणेनाधरितो हीनीकृतस्तिरस्कृतो वा
आदित्यो भास्करो येन । शिल्पिचणैरूपैरुत्ते—विश्वकर्मणो देवानां वर्द्धकेः सूत्रधारस्या-
नुवादैः प्रतिरूपैरिव । प्रशस्त्यर्थे वञ्चुचणौ शब्दौ योज्याविति प्रक्रियायाम् ॥

मणिकल्पितशिल्पिकौतुकप्रकरालोकनलालसाशयाः ।

त्रिदशासिदशीसखा दिवः किमिहालेख्यमिषादुपागमन् ॥ १०४ ॥

इह मण्डपे आलेख्यानां चित्राणां मिषात् कपटादिवो देवलोकात् त्रिदशीसखाः
स्वस्वदेवीसंयुक्ताः त्रिदशा निर्जरा उपागमन् किम् आगता इव । किञ्चत् त्रिदशाः ।
मणिभिः पञ्चविधरत्नैः कल्पितानां रचितानां शिल्पानां चित्ररूपादिविज्ञानानां प्र-
करस्य समूहस्य आलोकने दर्शने लालसा लोलुपा आशया अभिप्राया मान-
सानि वा येषां ते ॥

स मुहूर्तदिने गुरुः समं मुनिभिर्मण्डपमध्यमीयिवान् ।

सदसः सदनं द्युसन्नमिः प्रतिपन्थी पृथिवीभृतामिव ॥ १०५ ॥

स गुरुर्विजयदानसूरिः मुनिभिः समं गणिपण्डितोपाध्यायादिसाधुभिः सार्द्धं मुहूर्त-
तस्य दिने वासरे मण्डपस्य मध्यमीयिवान् गतः । क इव । प्रतिपन्थीव । यथा पृथि-
वीभृता पर्वतानां प्रतिपन्थी वैरी इन्द्रः द्युसन्नमिः स्वर्गगृहैः सूरैः सह सदसः समायाः
सदनं मन्दिरमेत्यागच्छति । ‘वृषस्य नातिप्रमनाः सदोगृहम्’ इति रघुवशे ॥

इदमीयमहामहेक्षणोपनतैः पौरनरैः परःशतैः ।

निभृतं त्रियते स्म मण्डपो नवकासार इवाम्बुदाम्बुभिः ॥ १०६ ॥

परःशतैः शनात्परे परः शना. तैः सहस्रसंख्यैः पौरनरैर्नागरिकलोकैः मण्डपः सूरि-
पदप्रदानास्पद निभृत घन त्रियते स्म भृतः । किञ्चत् पौरनरैः । इदमीयस्य हीरहर्षो-
पाध्यायसंघान्धिनो मन्त्रानहस्याचार्यपदस्यापनातिशयितोत्सवस्य ईक्षणार्थमुपनतैः स-
न्नागतैः । क इव । नवकासार इव । यथा नवीनस्तडागः अम्बुदाम्बुभिः प्रावृत्पयो-
धरपानार्थं निर्भरं भूयते ॥

त्रिशलातनुजन्मशासनाभ्युदयं मूर्तिमिव व्रतीश्वरम् ।

यतिभिस्तमजूहवद्गुरुखिदशीशंसितभाग्यवैभवम् ॥ १०७ ॥

गुरुर्विजयदानसूरिः साधुभि उपाध्यायपण्डितादिमुनिभि कृत्वा न हीरहर्षोपा-
ध्यायमजूहवत् आकारयामास । किभूत तम् । त्रिदश शासनदेवतया शक्ति आ-
धितो भाग्यस्य युक्तस्य पुण्यादयस्य वैभवः सप्त यस्य । इत्युत्प्रेक्षते—मृतं मूर्तिम-
न्तमङ्गीकृताङ्गं त्रिशलायाः सिद्धार्थपृथिवीपतिपत्न्यास्तनुजन्मनो नन्दनस्य श्रीमन्महा-
वीरदेवस्य शासनस्य अभ्युदयमुन्नतिमिव ॥

गगनात्तरसेन्दुहायने विशदे पौषजपञ्चमीदिने ।

धृतशीतरुचीरुचिच्छलोज्ज्वलवस्त्रे किंमु तत्पदोत्सवे ॥ १०८ ॥

व्रतिवारिधिनेमिवासवः स्वपदे स्थापितवान्स वाचकम् ।

इव पञ्चमकं गणाधिपं मृगराजध्वजतीर्थनायकः ॥ १०९ ॥

(युग्मम्)

स विजयदाननामा व्रतिना श्रमणाना वारिधिनेमेर्वसुधरायाः नायक स्वामी । राजा
इत्यर्थः । सूरिः त हीरहर्षेनामानं वाचकमुपाध्यायं स्वपदे निजपट्टे स्थापितवान् स-
स्थापयामास । क इव । मृगराजध्वजतीर्थनायक इव यथा मृगराजः सिंहो ध्वजश्चिह्नं
लान्छन यस्य तादृशस्तीर्थनायकस्तीर्थेश्वर एतावता श्रीमहावीरजिनः पञ्चाना सख्या-
पूरणः पञ्चमः, पञ्चम एव पञ्चमकः, तं गणस्य साधुसमुदायरूपगच्छस्य नायक स्वामिन
पञ्चशतच्छात्रैः सम प्रव्रजितत्वात् । तद्यतिकरे पञ्चशतसाधूना गणस्य नाथ गणधर
सुधमेस्वामिन स्वपदे स्थापयति स्म । कस्मिन्हायने । गगनमाकाशं ग्रन्थम् (०), आत्मा
क्षेत्रज्ञ एकः (१), रसास्तिक्कादय षट् (६), इन्दुश्चन्द्रोऽप्येकः (१), तन्मिहहायने वत्सरे
विक्रमादित्याद्दशाधिकषोडशशत (१६१०) वर्षातिक्रमे । कुत्र दिवसे । पौषजपञ्चमीदिने
पौषमासे जाता या पञ्चमी नात्री तिथिस्तदिवसे । किभूते । विशदे शुद्धे । उत्प्रेक्षते—
तत्पदोत्सवे तस्य हीरहर्षोपाध्यायस्य पदस्याचार्यपदप्रदानस्य उत्सवे महामहे धृतं
परिहितं शीतरुचीरुचिः चन्द्रचन्द्रिका तस्यादृष्टलेन कपटेन उज्ज्वल धवल वस्त्रे वसनं
येन एवंविधे इव वासरे । शुद्धपञ्चमीदिने इत्यर्थः ॥ सवत् १६१० वर्षे पौषमासे शुक्लप-
ञ्चमीवासरे श्रीहर्षवाचकस्य सूरिपदस्थापना ॥ इति श्रीहीरविजयसूरेराचार्यपदस्थापना ॥

हृदि हीर इवैष विष्टपे विजयोऽस्यैव पुनर्भवविष्यति ।

अत एव कृतास्य सूरिणा विजयाद्वा किमु हीरपूर्विका ॥ ११० ॥

यत्कारणादेष सूरिः हृदि अर्धाजगतां हृदये हीर इव वज्रमाणिरिव । जनसायया
'हीरो' । रहस्यं च भविष्यति । पुनरपरार्थे न्यासे विष्टपे विश्वे अस्मैव सूरेरेव जयो
कुवादिवादिषु विजयो भविष्यति नान्यत् । उत्प्रेक्ष्यते—अत कारणात् सूरिणा वि-

जयदानगुरुणा अस्य हीरहर्षस्य हीर इति नाम पूर्वं यस्याः सा हीरपूर्विका विजयाद्वा विजय इत्याख्या कृता किमु । एतावता हीरविजयसूरिरित्यभिधानं निमित्तम् ॥

इदमेव दिनं जगत्पतेरभिषेकार्हमितीव संमदात् ।

उदयादिमसिंहभूमिमानभिषिक्तात्र तदैव बाहुजैः ॥ १११ ॥

अत्र शिवपुराणे संमदादानन्दात् बाहुजैः राजन्यैः । 'तत्तस्मिन्विनिमज्ज्य बह्व-जभट्टरारम्भि रम्भा—' इति नैपथे । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोस्तदैव तस्मिन्नवसरे उदय इति पदमादिमं पञ्चं तादृशः सिंह एव भूमिसान्द्रप एतावता उदयसिंहराजा अभिषिक्त इव श्रीरोहिणीमण्डलराज्ये संस्थापितः । इति किम् । इदमेव दिनं यस्मिन् दिने श्रीहीर-हर्षविजयसूरेराचार्यपदं प्रदत्तं तदेवं दिनं जगता भूलोकस्य पत्युर्भर्तुश्चक्रवर्त्योदरभिषे-कस्य राज्यस्थापनाया अर्हमुचितं योग्यम् ॥

भुवि मङ्गलतूर्यनिस्वनो दिवि दिव्योऽजनि दुन्दुभिध्वनिः ।

इति तौ किमु शंसतो गुरुर्न ऋतेऽस्मादपरोऽस्ति रोदसोः ॥ ११२ ॥

भुवि पृथिव्यां मङ्गलानां भूयसां श्रेयसां सूचकानां तूर्याणां वादित्राणां निस्वनो निर्घोषः, तथा दिवि आकाशे दिव्यो देवतासबन्धी दुन्दुमीनां मदनभेरीणां निस्वनानां वा ध्वनिः शब्दः अजनि संजातः । उत्प्रेक्ष्यते—तौ द्वावपि शब्दा इत्यनुनां प्रकारेण शंसन्तौऽर्थाल्लोकानां पुरः कथयत इव । इति किम् । यत् रोदस्योर्वाचापृथिव्योरस्मात् हीरविजयसूरेरपरोऽन्यो द्वितीयो कोऽपि असाधारणगुणगणो गुरुर्नास्ति ॥

पिकपञ्चमकूजितकणास्तमगायन्ध्वणुकोदरीगणाः ।

अदसीययशोजिगासयोपगताः किपुरुषाङ्गना इव ॥ ११३ ॥

ध्वणुकोदरीगणा कृशोदरीनारीनिवहाः । 'ऋतारमर्गध्वणुकोदरीयम्' इति नैपथे । तदा तस्मिन् सूरिपदप्रदानसमये तमगायन् तद्गुणग्रामं गावन्ति स्म । किभूनाः । पिकानां कोकिलानां पञ्चमकूजितं वसन्तसमयोभिद्रसान्द्रमाकन्दकलिकास्वादोद्घटित-कण्ठकुहरप्रोङ्खोलितपञ्चममधुरध्वनिस्तद्वन् कणो गिनादो यासाम् । उत्प्रेक्ष्यते—अ-दसीयानां हीरविजयसंबन्धना यगसां कीर्तनां जिगासया गातुमिच्छया उपगताः । खलोकाद्रलोके स्वस्थानाद्वा शिवपुर्यां समागताः किपुरुषाङ्गनाः किन्त्य इव ॥ इत्याचार्यपदमहोत्सवः ॥

त्रिजगन्नयनामृताञ्जनं शुशुभाते यतिपुंगवावुभौ ।

सुरभीकृतभूतलौ यज्ञःसुमनोभिर्मधुमाधवाविव ॥ ११४ ॥

उभौ द्वौ यतिपुंगवा विजयदानहीरविजयसूरीन्द्रौ शुशुभाते शोभां लभेते स्म । कि-भूतां । त्रिजगता तात्त्व्यान् तद्व्यपदेशत्वात् त्रिभुवनजनानां नयनेषु लोचनेषु आ-हादकारेण अमृताञ्जनं सुधाया अञ्जनतुल्यां । पुनः किभूतां । यशोभिरेव सुमनोभिर्वि-

कसितकुसमः कृत्वा सुरभीकृत वानित युगन्ध विहितं भूतलं महीमण्डलं याभ्याम् ।
उत्प्रेक्ष्यते—मधुमाधवौ चैत्रवैशाखमासाविव ॥

द्युसदामिव मेदिनीरुहौ जगतीजंगमतानुसङ्गिनौ ।

स विभूषयतः क्रमेण तौ विहरन्तावणहिल्लपत्तनम् ॥ ११५ ॥

क्रमेण विहारपरिपाठ्या तौ विजयदानहीरविजयसूरीन्द्रौ अणहिल्लनाम पत्तनं विभूषयतः स अलचक्रतु । किं कुर्वन्तौ । उत्प्रेक्ष्यते—द्युसदा देवानां मेदिनीरुहौ पादपौ कल्पवृक्षाविव । किंभूतौ । जगत्यां भूमिपीठे जगमतायाः संचरणशीलत्वस्य अनुसङ्गः सङ्गोऽस्त्यनयोक्तौ ॥

श्रवणद्युमणी मणीव तौ मुनिमुक्तावलिमध्यशालिनौ ।

पुरि तत्र तमोनिशुम्भनौ गणलक्ष्मी-मदयावभूवतुः ॥ ११६ ॥

तत्र पुरि पत्तननगरे तौ विजयदानहीरविजयनामानौ श्रमणद्युमणी मुनिमार्तण्डौ । सुरीन्द्राविल्यर्थः । गणलक्ष्मीं तपागच्छप्रिय मदयावभूवतु । शृङ्गारकलिता कुर्वते स्नेह्यर्थः काविव । मणीव । नायकरत्ने इव । मणीवादिवर्जमिति द्विवचनेऽपि संधिः स्यात् । यथा मणीव दपतीव रोदसीव । ‘मणीव नीलोत्तरलौ विरेजतु’ इति नैपथेऽपि । किंभूतौ । मुनयः साधव एव मुक्तावलिमौक्तिकहारस्तस्य मध्ये शालेते इत्येवशीलौ । पुनः किंभूतौ । तमसामज्ञानान्धकाराणां निशुम्भनौ व्यापादकौ । नायकमणी अपि क्षिप्रं समदा स्रजतः मुक्तावलिमध्यस्थादिनौ तमोनिहन्तृकौ च ॥ इति द्वयोरपि सूरीन्द्रयोः पत्तने पादावधारणम् ॥

अथ तत्र समर्थनामभृङ्गणशाली भवति स भूतिमान् ।

सचिवो यवनस्य भूभुजो मतिवार्धिश्चणकाङ्गजन्मवत् ॥ ११७ ॥

अथ पत्तनागमनानन्तरं तत्राणहिल्लपत्तने समर्थ इति नाम विभर्ताति समर्थनामभृत् भणशाली वक्षस्कारव्यापारकरिणां कश्चित् संज्ञाविशेषः भवति स्माभवत् । एतावता समर्थभणशालीतिनामा । किंभूतः । सचिवः प्रधानः । कस्य । भूभुजः पत्तनाधीशस्य सेरखानस्य । किंभूतस्य । यवनस्य ‘पठाण’ इति नाम म्लेच्छजातीयस्य । पुनः किंभूतः । भूतिमान् हस्तितुरगादिलक्ष्मीकलितः । पुनः किंभूतः । मतिवार्धिः बुद्धिसमुद्रः । किंवत् । चणकाङ्गजन्मवत् । यथा चणकनामा द्विजविशेषस्तस्याङ्गजन्मा पुत्रश्चाणक्यो धीनिधिरभूत् ॥

उपचक्रमिरे महामहा अमुनाचार्यपदस्य नन्दये ।

शिवशैवल्लिनीवरोद्धोपयमार्थं प्रथमोत्सवा इव ॥ ११८ ॥

अमुना समर्थभणशालीसचिवेन आचार्यपदस्य नन्दये नन्दिकारापरणार्थं महामहा अतिशयिन उत्सवा उपचक्रमिरे प्रारब्धाः । उत्प्रेक्ष्यन्ते—शिवमे(ए)व मुक्तिरूपो यः

शैवलिनीना नदीनां वरो भर्ता समुद्रस्तस्योद्वाह्य पुत्री लक्ष्मीस्तस्या उपयमः पाणिग्रहणं तस्मिन् । सिद्धिलक्ष्मीविवाहे इत्यर्थः । प्रथमोत्सवा इव आदिमाः क्षणा इव ॥

पुरि जानपदीयमानवव्रज आकार्यत तेन सेवकैः ।

पिकभृङ्गभरः स्वसौरभैरिव कुञ्जे स्मितचूतशाखिना ॥ ११९ ॥

तेन समर्थमणशालिमात्रिणा सेवकैः स्वभृत्यवर्गैर्जानपदीयो गुर्जरमण्डलसंबन्धी मानवव्रजो जनसमूहः पुरि पत्तननगरे आकार्यत आहूयते स्म । आमन्त्रित इत्यर्थः । केनेव । स्मिनचूतशाखिनेव । यथा वसन्तसमयविकसितसहकारतरुणा स्वस्यात्मीयस्य सौरभैरामोदैः परिमलैः कृत्वा पिकभृङ्गभरः क्रोक्लिमधुकरनिकरः कुञ्जे कानने आकार्यते ॥

सुकृतं प्रविधाय सत्क्रियाममुना संघजनस्य संमदात् ।

समचीयत शम्बलं महोदयपुर्या प्रथियासुना किमु ॥ १२० ॥

अमुना पत्तनाधीशधीमत्सेन सुकृतं पुण्य समचीयत सम्बन्धप्रकारेण पुष्टं क्रियते स्म । किं कृत्वा । समदादतिहर्षात् संघजनस्य चातुर्वर्ण्यस्य संघलोकस्य सत्क्रियामशन-पानस्नादिमवलम्बनश्रीफलादिदानेन सत्कार प्रविधाय कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—महोदयपुर्या निर्द्वितीनामनगर्यां प्रथियासुना प्रक्षेपेण गन्तुमिच्छुना सता अमुना मात्रिणा शम्बलं मार्गनिर्वाहकृत्पायेय किमु सचित्तम् ॥

गुरुनन्दिमहेऽङ्गनासखैर्वसतेर्मध्यमभूषि मानुषैः ।

जिनजन्ममहे मरुद्विरेरिव गीर्वाणगणैरधित्यका ॥ १२१ ॥

गुरोर्हीरविजयसूरीशितुः नन्दिमहे गच्छानुजामहोत्सवे अङ्गनासखैः स्वस्वकलत्रकलितैरथवा निजापरवनितावर्गसहितैर्मानुषैः पुरुषैर्वसतेरुपाश्रयस्य मध्यमभूषि अलङ्क्रियते स्म । कैरिव । गीर्वाणगणैरिव । यथा जिनस्य अर्हद्भट्टारकस्य जन्ममहे जन्माभिषेकोत्सवे सुराङ्गनानुगतैर्भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कविमानवासिष्ठुरसमूहैर्मरुद्विरेर्निर्जरोर्वीधरस्य भेरोरधित्यका ऊर्ध्वभूमिश्चलिका भूष्यते ॥

गणिनन्दिमहेऽप्सरोगणैरिव मुक्ताभिरुपेत्य यौवतैः ।

करपीडनमण्डपो यथाक्षतपुञ्जैः समवर्धयन्नालयः ॥ १२२ ॥

साङ्गे प्रवचने अर्वाती गणिरनूचानश्च तस्य गणेनन्दिमहे निर्वाणमहोत्सवे यौवतैर्विविधकुटजजन्मपुरनिवासियुवतीममूर्हैरुपेत्यागलाक्षतपुञ्जैर्जजत्रजैरालयः उपाश्रयः श्रीगुरुं अतिबहुलसमर्दतः प्रामुसशक्तुवद्भिन्नदाश्रयत्वादसतिरेव समवर्धयत वर्धयितः । क इव । करपीडनमण्डप इव । यथा विवाहमण्डपः सधववधूभिरक्षतैर्वर्धयितः । कैरिव । अप्स-रोगणैरिव । यथा गातमादिगणभरः नन्दिमहोत्सवे सुरमुन्दरीवृन्दैर्मुक्ताभिर्मुक्ताफलैः सवर्धयते । 'आप्तैर्वर्धयतावने कुजे योगः शुभस्य हि' इति प्रतिक्रमणमत्रवृत्तौ ॥

जिनवद्गणधारिणः पदं समनुज्ञाप्य स सूरिचक्रिणः ।

गुरुरस्य सहस्रदीधितिप्रमितावर्तनवन्दनान्यदात् ॥ १२३ ॥

स गुरुर्विजयदानसूरिः अस्य मूरिचक्रिणः हीरविजयसूरिसार्वभौमस्य सहस्रदीधिति-
तयो द्वादशाभास्करा. तैरिव प्रमायन्ते प्रमाणविषयीक्रियन्ते इति सहस्रदीधितिप्रमितानि
तादृशान्यावर्तनानि हस्तावर्तकरणानि येषु तादृशानि । एतावता द्वादशावर्तवन्दनक्रानि
अदात् ददाति स्म । किं कृत्वा । गणधारिणः गच्छधरेण पदं समनुज्ञाप्य सम्बन्धप्रकारे-
णानुज्ञा दत्त्वा । किं वत् । जिनवत् । यथा जिनोऽर्थान्महावीरतीर्थकरः सुधर्मस्वामिनो
गणधारिणः पदं समनुज्ञापयति ॥

वशिनोऽस्य ततो वशंवदां गणभृद्भूमिमणिर्गणश्रियम् ।

स्वसुतस्य पितेव संपदं प्रणयेन प्रणिनाय नीतिमान् ॥ १२४ ॥

ततो द्वादशावर्तवन्दनप्रदानानन्तरं गणभृत्सु गच्छधरेषु भूमिमणिः क्षोणीरत्न
राजा विजयदानसूरीन्द्र. प्रणयेन लेहेन वशिनो जितेन्द्रियस्य अस्य हीरविजयसूरि-
गणश्रिय तपागच्छलक्ष्मी वशवदामायत्ता प्रणिनाय चकार । 'सृजति करोति प्रणयति
घटयति निर्माति निर्मिमीते च' इति करणार्थाः क्रियाकलापे । क इव । पितेव । यथा
जनक स्वसुतस्य निजपुत्रस्य संपदं गृहासंपत्तिं अनुक्रमागतात्मगृहलक्ष्मीं वशंवदा प्र-
णयति । किंभूत । नीतिमान् युक्तायुक्तविचारोपेतः । गुरुः पिता च ॥ इति समरथम.
णशालीकृतमहोत्सवपूर्वकश्रीहीरविजयसूरिपुरंदराचार्यपदनन्दिबन्दनकप्रदानवर्णनम् ॥

मुदमादधिरे मुमुक्षवस्तमवाप्याभिनवोदयं प्रभुम् ।

ननृते नरकद्विषं पुनर्गणलक्ष्म्या पुरुषोत्तमं पतिम् ॥ १२५ ॥

मुमुक्षवः ससारासारकारागार मोक्तुमिच्छन्. तपागच्छसाधवः अभि सामत्येन नवः
'शु स्तुर्ता' नवनं नव' स्तुतिस्तुक्त. प्रणसास्पद नवीनो वा उदयोऽभ्युदयनं प्रादु-
र्भावो यस्य तादृश प्रभु स्वामिन हीरविजयसूरिं अवाप्य लब्ध्वा मुदमानन्दम् । अ-
र्थान् मानसे आदधिरे धारयन्ति स्म । पुनरर्थान्तरन्यासे गणलक्ष्म्या तपागच्छश्रिया
नवीनाभ्युदय त पतिं नाथक प्राप्य ननृते नर्तितम् । किंभूतम् । नरकस्य दुर्गतेर्द्विषं
वैरिणम् । पुन. किंभूतम् । पुरुषेषु सकलमनुष्येषु उत्तम आचार्यत्वात् श्रेष्ठम् । तथा
श्रिया हीरनीरनिधेर्नन्दिन्यापि नरकासुरसंहारकारिणं पुरुषोत्तमं नारायणं पतिं भर्तारं
संग्रह्य ननृते ॥

गणपूर्वगिरौ महोदयश्रमणव्योममणीसमीक्षणात् ।

कुनयैरिह कौशिकायितं भविकैः पङ्कजकाननायितम् ॥ १२६ ॥

इह जगति भूमिपीठे वा गणस्तपागच्छ. स एव पूर्वगिरिरुदयाचल । 'पूर्वपर्वततिरो-
हितात्मनः' इति सुरभोत्सवकाव्ये पूर्वशब्दः । तथा 'अयोदयः पूर्वोदयः' इति हैम्या-

मपि । तस्मिन् महान् सर्वोत्तिशायी उदयः पदस्थापनासमय एव सर्वोत्कृष्टं माहात्म्यं-
यस्य तादृशो यः भ्रमणव्योममणी सर्वसाधुषु तेजस्वित्वेन भास्करः तस्य समीक्षणादर्श-
नात् कृत्स्नो विरुद्धो नचो मत्त येषां ते कुनयाः कुपाक्षिकास्तैः कौशिकाः घूकास्तै-
रिवाचरित प्रण(न)टमित्यर्थः । पुनर्भव्यैर्मोक्षगमनयोग्यैर्जनेः सम्यग्दृष्टिभिः पङ्कजानां
कमलानां काननैर्वनैरिवाचरितम् । विकसितमित्यर्थः ॥

स्वयमेष शिवं गमी पुरानपि संप्रापयितुं प्रभुः प्रभुः ।

इति वक्तुमिवेश्वरान्दिशा यशसा व्यानशिरेऽखिला दिशः॥ १२७॥

यशसा अर्थात् सूरिन्द्रहोकेनाखिलाः समस्ता दशापि दिशः व्यानशिरे व्याप्ताः ।
उत्प्रेक्ष्यते—दिशां हरिताम् ईश्वरान्नायकान् । दिक्पालानित्यर्थः । इत्यग्रे वक्ष्यमाणं वक्तुं
कथयितुमिव । इति किम् । यद्येव प्रभुर्होत्रविजयसूरिः स्वयमात्मना शिवं मोक्ष गमी
गमिष्यति कालसामाध्यभावाद्भवान्तरेऽपि पुनः परानन्यानपि जन्तून् मोक्षं संप्रापयितुं
प्रभुः समर्थोऽस्ति । ‘यथा विदूरादिरदूरतां गमी’ इति नैषधे ॥

कजपाणितमोद्विषजगन्नयनस्यास्य महोभरैर्भरात् ।

किमु चण्डरुचेरसूयया त्रियते भूमिभस्तलद्वयी ॥ १२८ ॥

अस्य सूरैः मेहोभारैः प्रतापपटलैर्भरादतिशयाद्भूमिभस्तलद्वयी मेदिनीगगनमण्ड-
लयामलं त्रियते अभिव्याप्यते । उत्प्रेक्ष्यते—चण्डरुचेः सूयस्यार्थात् प्रतापैः सार्द्धम-
सूयया ईर्ष्ययेव । अस्य किभूतस्य । कज कमल अरुणत्वेन मृदुत्वेन वा तत्तुल्यः पा-
णिर्यस्य । अथवा आकृष्टा कज पद्म पाणौ हस्ते यस्य । तथा तमसामज्ञानानां पापानां
वा द्विपन् वैरी । तथा जगतां विश्वेषां धर्ममार्गदर्शकरत्वेन नयनरूपः । पक्षे कमलाङ्कि-
तकरस्यान्धकारद्विषतः जगच्छत्रुपः । विशेषणत्रयेऽपि कर्मधारयः ॥

स पतिव्रतयेव वल्लभो गणलक्ष्म्या समुपास्यत प्रभुः ।

अमुनागमि सा पुनर्मुदं नगरी नीतिमतेव भूभृता ॥ १२९ ॥

न हीरविजयसूरिर्गणलक्ष्म्या तपागच्छत्रिया समुपास्यते सम्यक् सेव्यते स्म । क-
येव । पतिव्रतयेव पतिः । स्वमतैव मतं नियमो यस्याः स्वकीयं भर्तारं विना स्वप्नेऽपि
नान्यं कामुक कामयते । सा पतिव्रता तथा सत्या युवत्या वल्लभः स्वकान्तः सम्यक्
त्रिकरणशुद्धा सेव्यते । पुनरन्यदर्थे अमुना सूरिणा सा गणलक्ष्मीमुद परमानन्दम-
गमि प्रापिता । केनेव । भूभृतेव । यथा नीतिमता न्यायनिष्ठेन पार्थिवेन नगरी उपल-
क्षणात् स्वजनपदकलिता आत्मवासराजधानी प्रमोद प्राप्यते । अथवा ‘तरुणीवत्तरुणेन
मृगिणा’ इति पाठस्तदा किंवत् । तरुणीवत् । यथा तरुणेन वृक्षा पुनः तरुणी युवती
मुद प्रीति गम्यते प्राप्यते । प्यन्तः प्रयोगः । किंभूतेन तरुणेन । सूरिणा पण्डितेन
विद्विधविलासचतुरशीतिकामासनक्रीडानमन्यचनचातुरीचतुरेण । ‘मेधाविकोविद-

विहारदसूरिदोषदक्' इति हेम्या विद्वन्नाम । तथा । 'वाचो वाच्यविवेकयिऋवधिया-
मोदरिविधा मादृगां लप्स्यन्ते इह किलाव्रजामथवा नर्वसहाः सूरयः' इति च-
क्यायामपि । अथयेति स्वरणमं पक्षान्तरे वा नूरयो विद्वान् । सर्वसहा । मादृगा-
मनतिप्रकृष्टा अपि वाचः सहिष्यन्ते त्वयचारयिष्यति ज्ञानृत्वादिति नष्टिप्पनके ॥

अभजन्त यतिव्रजा विसुं विहगाः स्मेरमिवाधनीरहम् ।

पृणति स्म स तान्पुनर्महोदयमस्यं स प्रद्विजंस्तानिव ॥ १३० ॥

यतिव्रजास्तपागणधमणसमूहा विसुं हीरविजयसूरैरभजन्त सेजन्ते स्म । के इव ।
विहगा इव । यथा पक्षिणः स्मेरं विष्मिन्मग्ननीरहं वक्षं सेवन्ते । पुनः स मूर्तिस्तान्
सुनिमग्नलान् पृणति स्म प्रीणाति स्म । किं कुर्वन् स । महोदयो मोक्षो महानुदयो
वा स एव सर्वं फलं प्रदितान् प्रयच्छन् दद्यानः । क इव । स इव । यथा न स्मेरावनी-
रहः फलं स्वस्तस्य विश्राणयन् विहगान् प्रीणाति । 'प्रीणाति प्राणयति च पृणतीति
प्रीणनार्थाः स्तुः' इति क्रियाकल्पने ॥ इति हीरविजयसूरैस्तपागच्छसाम्राज्यप्राप्तिः ॥

कुनयाव्रयता विनम्रतां जयिनेव प्रतिगर्जतोऽमुना ।

दधताधारितः क्षमां ह्रिया किमु पानालमहीश्वरोऽविशन् ॥ १३१ ॥

क्षमामतिशयिनीं क्षान्ति उपशान्तवामिस्त्वर्थं । दधता धारयता अमुना सूरिणा अ-
धारित हीनीकृतो धिक्कृतः सन् अहीश्वरः क्षमां पृथिवीं धरतीति तादृशः जेयनागः ।
उत्प्रेक्ष्यते—ह्रिया लब्ध्या किमु पातालं रसातलमविशन् प्रविष्ट इव । 'क्षमा क्षिति-
क्षान्त्योः' इत्यनेकार्थः । अमुना किं कुर्वता । [प्रतिगर्जतो वतण्डिकान्] कुनयान् कु-
पाक्षिकान् शाक्यादीन् विनम्रतां प्रणमनशीलता नयता प्रापयता । केनेव । जयि-
नेव । यथा विजयकारिणा वृषतिना प्रतिगर्जन्तः स्पर्द्धिनः पार्थिवा विनम्रता नीयन्ते ।
'सहृदयो हृदयः प्रतिगर्जताम्' इति रघुवशे ॥

परिशीलितशीललीलया तुलयञ्श्रीसकृडालनन्दनम् ।

स गभीरतयेव सागरं गुणमाणिक्यनिधिः पराभवत् ॥ १३२ ॥

गुणाः शनदमार्जवमार्दवादयस्त एव मानिक्यानि रत्नानि तेषां निधिर्निधानं स सूरि-
रुत्प्रेक्ष्यते—गभीरतया त्रिजगज्जगतिशायिस्त्रिगुणान्मार्त्येण सागरं पराभवत्पराजैपीदिव ।
किं कुर्वन् । परिशीलितभावालम्बालात्परिपालितं यद् शीलं ब्रह्मचर्यं तस्य लीला विला-
सस्तथा सकृडालनाग्नौ नागरजातिद्विजस्य नन्दनं पुत्रं श्रीस्थूलभद्रं तुलयन् सदृशी-
कुर्वन् ॥

निजधैर्यवदान्यताश्रिया विजिता येन सुराचलद्रुमाः ।

किमु तद्विजयाय मन्त्रणं सहवासच्छलतो वितन्वते ॥ १३३ ॥

येन सूरिणा निजस्यात्मनो धैर्यस्य धैर्यताया घोरोपसर्गपरिषहनिष्कम्पतायाः, तथा

वदान्यताया दानशीलतायाः श्रिया शोभया आधिक्येन वा सुराणां देवानां अचलाः पर्वताः पञ्च मेरवः तथा द्रुमा वृक्षाः पञ्च कल्पतरवः विजिताः पराभूताः सन्तः सह-वासच्छलतः एकत्र निवसनकपटतः । उत्प्रेक्ष्यते—तद्विजयाय सूरिपराभवनाथं मन्त्रणं मिथ आलोच किमु वितन्वते कुर्वन्तीव ॥ इति हीरविजयसूरिगुणाः ॥

अधिपौ निखिलक्षमामृतां सुरसेव्यौ कलधौतदीधिति ।

हिमहेमगिरी नु जंगमौ मुनिचन्द्रौ भुवि तौ विजह्नुः ॥ १३४ ॥

तौ मुनिचन्द्रौ विजयदानसूरि-हीरविजयसूरीन्द्रौ भुवि पृथ्वीपीठे विजह्नुः विहारं चक्रुः । किभूतौ । निखिलाः समस्ताः क्षान्तिधराः शान्तिरसशालिनः साधवः तेषामधिपांश्चामिनो । पुनः किभूतौ । सुरदेवैः सेव्यौ उपासनीयौ । पुनः किभूतौ । कलधौत काचनं तद्वद्दीधिति शरीरकान्ती ययोस्तां । नु इति वितर्कः । जंगमौ सचरन्तौ हिमहेमगिरी हिमाचलसुराचलाविव । किभूतौ । क्षमाधराणां पर्वतानां नाथौ । 'हिमालयो नाम नगाधिराजः' इति कुमारसंभवनामकाव्ये । तथा 'आरोहन् क्षितिधरा-विर्पात मुनेरुम्' इति सूकावल्याम् । तथा देवनिर्णयनीर्या । 'कलधौतं रूप्यमुवर्णयोः' इत्यनेकार्थः । कलधौत इव रूप्यमुवर्णं इव कान्ती शोभा रुची शोभा वा ययोस्तां ॥

अथ भावडसूनुत्सूरिराण्मुदिरेमंदुरिते नभस्तले ।

इव मानस इष्टमानसः कृतवान्सूरतिवन्दिरे स्थितिम् ॥ १३५ ॥

अथ हीरविजयसूरेर्नन्दिभवनानन्तरं कदाचित् कस्मिन्नपि संवत्सरे मुदिरेः प्रावृषे-प्यपयोर्दमंदुरिते पृष्ठे कृते निभृते नभस्तले गगनमण्डले सति । वर्षाकाले इत्यर्थः । भावड इति नाम्नो व्यवहारिणः सूनुर्नन्दनः । न एव सूरिराद् एतावता विजयदानसूरि-भूमिमपत्रा मूरतिनाम्नि चन्दिरे स्थलजलमार्गागमनस्थाननगरे स्थितिं चतुर्मासिका-भ्यामलक्षणं चक्रे कृतवान् । क इव । इष्टमानस इव । यथा राजहंसो वर्षासमये मा-नगनान्नि सरसि यमाति कुर्वते । 'नृपमानसमिष्टमानसः' इति नैपथे । इष्टमानसो हस इति तद्गुणः ॥

विलसत्यथ मेदपाटकाभिघदेशो वसुधाविशेषकः ।

निखिलेष्वपि मण्डलेषु यः प्रसुप्तोऽज्ञावयवेषु वक्रवत् ॥ १३६ ॥

अथ विजयमेनदुरेर्जन्मशीलावसरः अथापरवर्णनप्रारम्भे मेदपाट इत्यभिधा नाम गगनगच्छो देवो विलसति शोभते । निभूतः । वसुधायाः पृथिव्याः विशेषकः अर्था-शोभनीयश्चामिन्नः यो जनपदः निम्निषु मण्डलेषु देशेषु प्रसुप्तः प्रकृतः सर्वेषामनु-सर्गस्थानेन प्रसन्नः । विभूतः । वक्रवत् । यथा समस्तप्रदानवयवेषु वक्रः चक्रन प्रसुप्तं पशुतिन्द्रियवर्णनान्नं प्रददम् । यथा पुनपुनये ॥

सुरमन्दिरजित्वरश्रिया गमितं येन विमानमीयताम् ।

फणमृद्भुवनं भुवस्तलं भजति व्रीडभरोदयादिव ॥ १३७ ॥

येन मेदपाटमण्डलेन सुरमन्दिरस्य खल्लोकस्य जित्वर्या जयनगीलया श्रिया लक्ष्म्या विमाननीयतामपमानपदवीं गमितं प्रापितं सत्फणाभृद्भुवनं नागलोक उत्प्रेक्षते—व्रीडभ-
रस्य लज्जातिरेकलोदयादाविर्भावाद् भुवस्तल भूमेरधोविभाग भजति शीलतीव ।
व्रीडशब्दोऽकारान्तोऽपि नाममालवृत्तौ तथा 'व्रीडायां च भवेद्व्रीडः' इति शब्दप्रभेदे ॥

अलकायितपूःपरम्पराः परमं विभ्रति यत्र विभ्रमम् ।

नभसोऽनवलम्बनच्युतेः शतशोऽशा इव भूतले दिवः ॥ १३८ ॥

यत्र देशे अलकायिता सर्वसमृद्ध्या धनदनगरीवदाचरिता* पूःपरम्परा पुरीपद्भयः
परमसुत्कृष्टं विभ्रमं शोभा विभ्रति धारयन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—नभसः आकाशादनवल-
म्बनेन आधाररहितत्वेन च्युतिः पतनं यस्यास्तादृश्या दिवो देवलोकस्य भूतले भूमि-
मण्डले शतशः शतसंख्याका अंशा भागाः खण्डा इव ॥

त्रिजगद्विजयोद्यतस्य यद्वनराज्यो रतिजानि धन्विनः ।

सुमसंगतषट्पदा धनुर्विशिखोल्लासिखल्लरिका इव ॥ १३९ ॥

यद्वनराज्यो मेदपाटमण्डलसंभन्विन्यो विविधविपिनश्रेणय शोभन्ते इति संवन्ध* ।
किंभूताः । सुमेधु पुष्पेषु वगता विकसलत्र प्रकरनि.सरदमन्दमकरन्दपानागमनेन मि-
लिता अथवा मकरन्दपानलोल्लपतया समेत्यान्तर्नीलीयमानाः षट्पदा मधुकरा यासु ता* ।
उत्प्रेक्ष्यन्ते—त्रिजगद्विजयोद्यतस्य त्रिभुवनजनपरम्परापरामबनविनिर्मितोद्यतस्य र-
तिर्जाया यस्य स रतिजानिः । 'जायाया निङ्' इतिनिप्रत्ययः । 'लोपो व्योर्वलि' इति
यकारलोपे सिद्धं जानिरिति प्रक्रियाकौमुद्याम् । रतिपतिः स एव धन्वी अनुर्धरस्तस्य
कुसुमायुधवानुष्क्तस्य धनूषि कोदण्डा विशिखा बाणास्तैरुल्लसन्ति शोभन्ते इत्येवशीलाः
खल्लरिका* धनुर्विद्याभ्यसनभूमय इव । यत्र धनु.परिश्रम* क्रियते ॥

श्रितनागसगन्धसारभूरुहमाला व्यलसन्निहाचला* ।

मलयस्य विलासमूर्तय* शमनाशाङ्कमपास्य हृष्यतः ॥ १४० ॥

इह मेदपाटमण्डले अचलाश्चित्रकूटप्रसृताः पतता व्यलसन् विभ्रान्ति स्म । किंभूता* ।
श्रिता नागा हस्तिनो यैः । तथा सह गन्धैः परिमलैस्तथा सारैर्मज्जमिवैर्तन्ते तादृश्यो
भूरुहाणां विविधवृक्षाणा मालाः श्रेणयो येषु । पश्चात् कर्मधारयः । उत्प्रेक्ष्यते—मल-
यस्य दक्षिणाचलस्य विलासेनाङ्गोदया अथवा विलासार्थं मूर्तय काया इव । किंभूता
मूर्तयः । श्रिता नागा भुजगा यामिः । 'रुद्धाश्चन्दनपादपा विषधैरैरम्भोरुहाः [कण्ठ-]
कैः' इति सूक्तोक्तैः । अथ अन्येषामपि द्रुमाणा कोटरेषु प्रायो भुजंगा भवेयुरिति
सगन्धसाराः चन्दनद्रुमकलिता भूरुहाणां रसालसालधुनागप्रियगुलवद्वादितरुणा मा-

लाः पङ्क्तयो यासु । मलयस्य किं कुर्वतः । समनस्य चमत्प्रासाद्या वाञ्छाना अङ्गमुत्त-
हम् । तत्तत्तस्तु दक्षिणादिक्कोटम् । अपास्य स्यत्त्वा हृष्यतः प्रनोदं प्राप्नुवतः । प्रायो
दुष्टाशयसर्पां लज्जन् जनः संतुष्यति ॥ इति मेदपादमण्डलः ॥

इह नीवृति नारदाभिधा नगरी नागपुरीव राजते ।

बलि राजविराजितान्तरा रममाणानणुभोगिभाजिर्ना ॥ १४१ ॥

इहासिन् नीवृति मण्डले नारदाभिधा 'नडुलाई' इति नात्रा लोकप्रसिद्धा नारद
इत्यभिधा नाम यस्यास्तादृशी नगरी नागपुरीव भोगवतीव राजते दीप्यते । किंभूता ।
बलिना बलवता राजा विशेषेण राजितं शोभितं अन्तरं मय्यं यस्याः । पक्षे—बलि-
नाम्ना वृषेण दानवाधिपतिना भूषितमन्तरं मय्यं बलिवेदमत्वात् । पुनः किंभूता । रम-
माणाः स्त्रैरं क्रीडां कुर्वाणाः अनणवो महान्तो भोगिनो राज्यादिसुखवन्तो विलासिन-
स्तान् मजतीत्येवंशीला । पक्षे—खेलनमहाकायमुज्जगकलिता ॥

उपमातुमिवामरावतीं भुवने तन्निमभावदुर्विधे ।

कृतवानरविन्दनन्दनः पुरमेतां विदुषैरुपासिताम् ॥ १४२ ॥

अरविन्दनन्दनो ब्रह्मा । 'पद्मनन्दनसुतारिरंसुना' इति नैषधे । यथा पद्मनन्दनस्तयैश्वर-
विन्दनन्दन इति । एतां 'नडुलाई' नगरीं कृतवान् निर्मितवान् । किंभूताम् । विदुषै-
र्विगिष्टपण्डितैर्वैद्व्य उपसितां सेविताम् । उत्प्रेक्ष्यते—तन्निमभावैस्तस्या अमरावत्या
निमास्तुल्या ये भावा नगरीरूपाः पदार्थास्तदुर्विधे दृष्टि इन्द्रपुरीप्रतिमापरनगरीरहिते
तादृशे भुवने विश्वे अमरावतीमिन्द्रनगरीमुपमातुमुपमायुक्तां कर्तुमिव । अमरावतीसं-
निभामित्यर्थः ॥

युवतीयुवराजिराजिते नगरे सालनिभान्मनोभवः ।

स्थितवान्नवसूरिसाध्वसादिव दुर्गे प्रविधाय सानुगः ॥ १४३ ॥

मनोभवो मदनो नगरे 'नडुलाई' पुर्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—नवसूरेः हीरविजयाच्चायस्य
साध्वसाद्रयात् स्थितवानिव । किं कृत्वा । दुर्गे कोटं प्रविधाय निष्पाद्य । कस्मात् । साल-
निभात् नगरीप्राकारच्छलात् । किंभूते नगरे । युवतीयुवराजिराजिते तदगीतहनश्रेणी-
भूषिते । स्वरः किंभूतः । सानुगः सद्गानुगः स्वसेवकैर्निजपरीवारैर्वर्तते यः ॥

यदनन्यहिरण्यशीतरुग्मणिक्कृसालयलङ्घिकाङ्गया ।

चरणं सुरवैरिणोऽनिशं शुचिचन्द्रावुपचरेत्तुः क्लिप्त ॥ १४४ ॥

यस्याः नारदपुर्यां अनन्यानामसाधारणानां हिरण्यैः सुवर्णैः तथा शीतरुग्मणिभिः
नन्दकान्तरर्षैः कृत्तानां निर्मितानाम् । सुवर्णचन्द्रकान्तनयानामित्यर्थः । सालयानाम् ।
अनेकनन्दिरागामित्यर्थः । लङ्ग्याः शोभायाः । लङ्गीगन्धः गन्धमेते हस्रोऽप्यस्ति ।
तथा समानमन्ये हस्यगन्धान्यने न दोषः । यदुक्तं जिनप्रमन्त्रैरुक्तवत्तुर्विद्यतिजिनस्तद्व-

ऋषभनम्रे—‘चरणलक्ष्मिकरग्रहणोत्सवे’ इति । उत्प्रेक्ष्यते—शुचिचन्द्रौ सूर्याचन्द्रमसौ ।
‘हरेः शुचीनौ गमनाद्भजाध्वगौ’ इति हैम्यां रविनामानि । मुरवैरिणो विष्णोश्चरण पद
अविश निरन्तरं किमु उपचरतुः सेवेते स्म ॥

प्रविभाव्य भवेन भस्मितं स्मरमेतन्निखिलानुजीविनः ।

किमु यत्र समेत्य चक्रिरे वसतिं पौरपरम्परोपधेः ॥ १४५ ॥

एतस्य स्मरस्य निखिलाः समस्ता अप्यनुजीविनः सेवकाः यत्र नारदपुर्यां समेला-
गत् । उत्प्रेक्ष्यते—पुरे भवाः पौराः नागरिकजनाः तेषां परम्पराः श्रेणयः तासामुपधेः
कपटात् वसतिं निवास चक्रिरे कृतवन्तः । किमु किं कृत्वा । भवेन शंभुना स्वधैर्य-
लोपोद्भूतकोपानलेन भस्मित ज्वालितावशेषीकृत भस्म करोतीति भस्मयति भस्मयते
स्मेति भस्मितस्तम् । ‘तत्करोति तदाचष्टे’ इति जिः ज्यन्तत्वा(न्ता)तक् । स्मरं स्वस्ना-
मिन मनोभवं प्रविभाव्य दग्गोचरीकृत्य ॥

कुतुकाद्बहुरूपिणं स्मरं हृदि निश्चित्य रतिर्युवभ्रमात् ।

स्वयमप्यकरोदिदमिता निजमूर्तीरिव यद्वधूपधेः ॥ १४६ ॥

रतिः शृङ्गारयोनिसीमन्तिनी स्वयमात्मनापि । उत्प्रेक्ष्यते—यद्वधूपधेर्नारदनामनग-
गरीसुन्दरीदम्भात् । इदमिताः स्मररूपप्रमाणा यावन्ति स्मररूपाणि तावन्निजमूर्ती-
रात्मीयकायान् किमु अकरोत् कृतवतीव । किं कृत्वा । युवभ्रमान्नारदनगरीतरुणजन-
भ्रान्त्या कुतुकात् कौतुहलात् स्वकान्त स्मरं बहुरूपिण भनेकानि रूपाणि सन्त्यस्येत्येव-
विध हृदि मनसि निश्चित्य निधाय निश्चयेनावधार्य यावन्ति रूपाणि स्वभर्त्रा स्मरेण
कौतुकात्कीडार्थं कृतानि, रस्यापि तेन समं रमणार्थं तावन्त्यात्मीयानि रूपाणि निर्मि-
तानीत्यर्थः । एतावता स्मररूपा युवानः, रतिरूपाश्च युवसः मन्तीत्यर्थः ॥ इति
नारदपुरीवर्णनम् ॥

मुरवैरिपुरीव माधवोऽजनि तत्रोदयसिंहभूधनः ।

घरणी रमणं प्रणीय यं शुशुभे स्मरमिवारविन्दिनी ॥ १४७ ॥

तत्र नारदपुर्यां उदयसिंहनामा भूधनो भूमीपतिरजनि संजातः । क इव । माधव
इव । यथा यथा मुरनाम्नो दैत्यस्य वैरी नारायणस्तस्य पूर्नगरी तस्या द्वारिकाया
पुर्यां श्रीपतिर्नाम भूपतिः संजायते स्म । तथा घरणी मेदपाटमण्डलमेदिनी य उदय-
सिंहराणक रमणं भर्तारं प्रणीय कृत्वा शुशुभे शोभन्ते स्म । केव । अरविन्दिनीव । यथा
कमलिनी सूरं सूर्यं स्वपतिं प्रणीय शोभितवती ॥

युवतीव युवानमङ्गजान्कलघौतप्रमुखान्खनीत्रजान् ।

पृथिवी पृथिवीपुरंदरं यमवाप्य प्रमदादजीजनत् ॥ १४८ ॥

पृथिवी मेदपाटदेशावनी प्रमदादानन्दाद्य पृथिवीपुरंदर उदयसिंहराणकमवाप्य

मर्तुत्वेन अधिगत्य कलधौते कनकरूप्ये प्रमुखे आदी येषां तादृशान् सर्वधातुप्रधानान्
खनीज्रजान् खानिनिकरानजीजनत् प्रकटीकृतवती । केव । युवतीव । यथा तरुणी स्त्री
तरुणं युवानं तरुण यौवनमदोन्मत्त कान्त प्राप्य अङ्गजान् नन्दवान् जनयति ॥

विपुलां विपुलाहवाहताहितशूरसवदमराशिना ।

हृदयेशवदूर्णनाव यो नवकौसुम्भिकवाससा वशाम् ॥ १४९ ॥

य उदयसिंहमहीमहेन्द्रो विपुलाहवेपु महासंग्रामेषु आहताः सामस्त्येन सपरिवारेण
व्यापादिता येऽहिताः स्वशत्रुभूताः शूरा स्वमटास्तेषां स्वतोद्गोपाङ्गेभ्यो निःसरता
अमराशिना रुधिरप्रकरेण विपुलां वसुधामूर्णनावाच्छादयामास । किंवत् । हृदयेशवन्
प्राणवल्लभ इव । यथा भर्ता स्वकान्ता नवेन सद्यस्केन कौसुम्भिकेन कुसुम्भेन रक्त वस्त्र
कौसुम्भिकं तेन कुसुम्भरञ्जितेन वाससा नोर्णोति आच्छादयति परिधापयति । 'ऊर्णकुच्छ
आच्छादने' ह्यादिको धातुः ॥

बहुना महिमाभिनन्द्यते किममुष्योदयसिंहभूपतेः ।

न चिरादजरामरीभवेद्युधि योऽभ्येत्य हि संमुखीभवेत् ॥ १५० ॥

अमुष्योदयसिंहभूपतेर्महिमा माहात्म्य बहुनाधिक्येन किं अभि सामस्त्येन नन्द्यते
समृद्धिं प्राप्यते । अभिनन्द्यते प्रशस्यते वा । यस्मात् कारणाद्युधि संग्रामे य कोऽपि
वीरः सुभटः अमुष्य भूवल्लयैकवीरस्य राज्ञः अभ्येत्य शौर्यादागत्य संमुखीभवन् संमु-
खीभूयात् तेन सह संग्रामं कुर्यात् स विद्वान्तो न चिरादल्पकालादेव अजरामरीभवेद-
जरामरत्व लभते । देवभूयं मजेदित्यर्थः । यतः—'जिते च लभ्यते लक्ष्मीमृते चापि
सुराङ्गना । क्षणविध्वंसिनि काये का चिन्ता मरणे रणे ॥' इति वृत्तरत्नाकरवृत्तिवचनात् ॥
इत्युदयसिंहराणकः ॥

अपि तत्र कमाख्यनैगमोऽजनि तद्भूपुरुहूतसंमतः ।

व्यवहारिषु यः पुरोगतां समवर्गेषु दधार धर्मवत् ॥ १५१ ॥

अपि पुनस्तत्र नडुलाईनगर्या कमा इत्याख्या नाम यस्य तादृशो नैगमो वणिक् अजनि
जातः । किभूतः । तस्य पूर्वव्यावर्णितस्य भूपुरुहूतस्योदयसिंहभूमीन्द्रस्य संमतो मान्यः ।
'इदमः प्रत्यक्षगते समीपतरवर्ति चैतदो रूपम् । अदसस्तु विप्रकृष्टे तदिति परोक्षे विजानी-
यात् ॥' ग्रन्थकरणावसरे तस्य राज्ञः परोक्षत्वात् एतत्कथनम् । अथवा इदं स्वाभावि-
कवचनम्, कवीनां वर्णनैस्तु कथात् सर्वमपि प्रत्यक्षमेव स्यान्नैपथ्ये प्रयोगनिदर्शनात् । इह
नगर्या यः कमाख्यः साधुर्व्यवहारिषु लक्ष्मीवत्सु पुरोगता प्रकृष्टताम् । 'वर्षं वरेण्य प्रकर
पुरोगम्' इति हैम्याम् । मुख्यतामित्यर्थः । दधार विभक्तिं स्म । किंवत् । धर्मवत् ।
यथा समेषु सर्वेषु चतुर्षु वर्णेषु अर्थादिलक्षणेण धर्मः प्रधानता धत्ते । अर्थकाममोक्षाणां
धर्माधीनत्वेन धर्म एव मुख्यः ॥

किमपास्य जिनांहिसेवया शशिना येन कलङ्ककश्मलम् ।

स्थितमेत्य दिवः क्षितौ पुनर्नभसो नीलिमसङ्गशङ्कया ॥ १९२ ॥

येन यद्रूपेण कमामूर्तिना शशिना चन्द्रेण । उत्प्रेक्ष्यते—दिव आकाशदेव्य आगल्य क्षितौ पृथिव्याम् । अर्थात् नङ्गलाईनगर्याम् । स्थित वासो विहितः । किं कृत्वा । जिनो वीतरागः स्वविमानप्रसादगतशाश्वताहर्त्प्रतिमा तस्याहै पदस्य सेवया विविधपूजास्त-
वाद्युपासनया । अथ च जिनो विष्णुस्तस्याहरेरुपास्या । तत्त्वतस्तु 'आकाश विष्णुपदम्' इत्यभिधानम् । कलङ्करूप कश्मल-मलमपास्य निरस्य । तर्हि तत्रैव कथं न स्थितम्, स्थानाभावे हेतुमाह—कथा । पुनर्व्याघृत्य नभसः आकाशस्य नीलिमा इयामलत्व तस्य सङ्गो मिलन भवन तस्य शङ्कया अनिष्टोत्प्रेक्षणेन । 'धृतगम्भीरखनीखनीलिमा' इति नैषधे गगनस्य इयामलत्वम् । इयामनीलत्वयोरभेदः ॥

करवीरगृहत्वमुग्रतां प्रविहायात्मविरूपनेत्रताम् ।

पुरि यन्निभतोऽवतीर्णवानिव पीयूषमयूखशेखरः ॥ १९३ ॥

पुरि नारदपुर्या यस्य कमासाहस्य निभतः कपटात् । उत्प्रेक्षते—पीयूषमयूखशेखर-
श्चन्द्रमौलिरीश्वरोऽवतीर्णवानिव अवतारं गृहीतवानिव । किं कृत्वा । करवीरगृहत्व इम-
शानवेदमताम् । 'श्मशान करवीरं स्यात्' इति हैम्याम् । पुनरुग्रताम् । चण्डता तथात्मनो
निजस्य विरूप विरुद्ध विवृताकारं वह्निमयत्वात्रेण यस्य तत्ताम् । 'अहिर्बुध्नो विरूपाक्ष-
विशान्तकौ च' इति हैम्याम् । तृतीयानललोचनतामित्यर्थः । प्रविहाय त्यक्त्वा ॥ इति
कमावर्णनम् ॥

कोडाईत्यस्य कान्तासीज्जगतीयुवतीमणिः ।

यथा सुमनसां सार्वभौमस्य जयवाहिनी ॥ १९४ ॥

अस्य कमाव्यवहारेणः कोडाई इति नाम्ना कान्ता पत्नी आसीत् । किभूता । जग-
त्या भूमेर्युवतीनां यावद्वनितानां मध्ये मणी रत्नम् । केव । जयवाहिनीव । यथा सुमनसां
देवानां सार्वभौमस्य चक्रवर्तिनः शक्रस्य पौलोमी नाम पत्नी आस्ते । यथेतीवार्थे ॥

रम्भा दम्भादिवामुष्यास्त्रिदशी त्रिदशौकसः ।

विमोहिता कमारूपं निरूप्यास्यामुपागता ॥ १९५ ॥

कमाव्यवहारेणो रूप शरीरसौन्दर्यं निरूप्य विलोक्य विमोहिता रागातिशय प्राप्ता
सती अमुष्या कोडिमादेव्या दम्भात् कपटात् त्रिदशौकसः स्वर्लोकतः अस्या मङ्गलाई-
पुर्या उपागता समेतां । उत्प्रेक्ष्यते—रम्भानाम्नी त्रिदशी अप्सरा इव देवीव । अथवा
'प्रेक्ष्य क्षमायामुपागता' इति पाठः ॥

दृष्ट्वा पतिं रतं रत्यां प्रीत्येव त्यक्तकायया ।

दुःखात्सपत्न्यास्तपत्न्या व्याजाज्जन्माददेऽपरम् ॥ १९६ ॥

प्रीत्या प्रीतिनाम्न्या स्मराङ्गनया तस्य कनामाधो पन्थः । व्याजात् कोडिमदेवीद-
म्भान् । उत्प्रेक्ष्यते—अपरमन्यजन्मावतार आददे गृहीतम् । किभूतया प्रीत्या । समान
एकः पतिर्यस्याः सा सपत्नी । ‘सपत्न्यादिषु नित्यं नुक् वाच्यः’ इति सपत्नी । तस्या दुःखा-
वसातान् त्यक्त उज्झ्वल काय शरीरं यथा । किं कृत्वा । पतिं स्मरं स्वकान्त रत्यां
रतिविषये रतमत्यासक्तं दृष्ट्वा विलोक्य । ‘श्रेणीद्वयेशयोः कन्ये उपायस्त स...कमात् ।
वैजयन्तीं जयन्तीं च रतिप्रीती इव स्मरः ॥’ इति रत्नशेखरसूरिकृतप्रतिक्रमसूत्रवृत्तां
स्मरस्य रतिप्रीतिनाम्न्यौ द्वे पन्थौ ॥

त्यक्त्वावतीर्णां पुरुषं पुराणं स्वमिमां रमाम् ।

विलक्ष्यः प्रेक्ष्य तद्दुःखान्ममज्जेवार्णवे जले ॥ १९७ ॥

अर्थात् श्रीपतिः तद्दुःखात्तस्याः स्वपत्न्याः लक्ष्म्याः दुःखादसातादतीवार्त्ता । उत्प्रेक्ष्यते—
आर्णवे समुद्रसंबन्धिन्यगाधे जले पानीये ममज मग्नवानिव । किभूतः । विलक्ष्यः पत्न्याः
परलोकगमनावलोकनाद्विमनायमानः । किं कृत्वा । प्रेक्ष्य प्रविभाव्य । काम् । रमां ल-
क्ष्मीम् । किलक्षणाम् । अवतीर्णां गृहीतावताराम् । काम् । कोडिमदेवीम् । कोडाईरूपामि-
त्यर्थः । ‘ध्रुवमप्सरसोऽवतीर्य यां शतमध्यासत तत्सखीजनः’ । ध्रुवमुत्प्रेक्ष्यते—‘शत श-
तशः संख्याः अप्सरसः सुराङ्गनाः अवतीर्य यां नगरीमध्यासताभ्रयन्ति स्म । पर कः ।
तत्सखीजनः तस्या दमयन्त्या वयसीरूपो लोकसमुदायः’ इति नैषधतद्गुत्ती । किं
कृत्वा । पुगणं जीर्णं वृद्धं पुरुषं भर्तारं स्वमात्मानं त्यक्त्वा निरस्य । वृद्धपुरुषनिर्वेदाग्निज
विमुच्येत्यर्थः ॥

स्पर्धयेव दिवा दम्भादस्याः त्रैणशिरोमणेः ।

धृतेतरा पुरा रम्भा चित्तभूभूमिभृत्सभा ॥ १९८ ॥

पुरा नारदनामनगर्यास्याः कोडिमदेव्या दम्भाद्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—इतरा अन्या रम्भा
अप्सरोविशेषा धृता कलितेव । कथा । दिवा दैवल्लोकेन समं सार्धं सार्धया संघर्षेण अ-
सूयया वा । अस्याः किलक्षणायाः । त्रीणां समूहः त्रैण तस्य शिरोमणेश्रृङ्गामणिसंनि-
भायाः । किभूता रम्भा । चित्तभूः कामः स एव भूमिभृत्पार्थिवस्तस्य सभा उपवेशुमा-
स्थानशाला ॥ इति कोडिमदेवी ॥

अमन्दानन्दसंदोहमेदुरौ तौ वधूवरौ ।

गमयांचक्रतुः कालं केलतीश्रीसुताविव ॥ १९९ ॥

तौ पूर्वव्यावर्गितस्वरूपां वधूवरौ कोडिमदेवीकमाङ्गव्यवहारीणां कालं सुखगृहवास-
मग्निन गमयांचक्रतुरतिचक्रमनुः । काविव । केलतीश्रीसुताविव । यथा केलती रतिः ।
‘केलतीमदनचोक्ताश्रये’ इति नैषधे । ‘केलती रतिः’ इति तद्गुत्ती । श्रीसुतः कामः ।
विनिषयिलासैरनंहम गमयतः स्म । किभूता । अमन्दा अकुण्ठाः प्रत्यहं वर्धमाना ये
आनन्दास्तोषां संशोदो नानात्व तेन नेदुरौ पुष्टा ॥

कदाप्यदर्शि तत्पत्न्या स्वप्ने सुखशयानया ।

उत्सङ्गसंगतः सिंहः श्रेयोराशिरिवाङ्गवान् ॥ १६० ॥

कदापि कस्मिन्नपि निशासमये सुखेनाधिव्याविरहितत्वेन शयानया सुवचना किञ्चि-
न्निद्रायमाणया तत्पत्न्या कमाकान्तया कौडिमदेव्या स्वप्ने निद्रावस्थायामुत्सङ्गे निजक्रीडे
संगतः स्थायुकः सिंहः केसरी अदर्शि दृष्टः । उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गवान्मूर्तिमान् श्रेयोराशिः
पुण्यपुञ्ज इव ॥

मृणालधवलान्स्कन्धे विभ्रद्वन्धुरकेसरान् ।

शिखरे शिखरी शंभोः शारदीनानिवाम्बुदान् ॥ १६१ ॥

सिंहः किं कुर्वन् । स्कन्धे भुजशिरसि मृणाल कमलनाल तद्वद्वलानुज्ज्वलान्, तथा
वन्धुरान्मनोज्ञान् केसरान् स्कन्धोद्गतरोमाणि विभ्रत् धारयन् । क इव । शिखरी यथा
शंभोर्भूधरः कैलासः शिखरे स्वशृङ्गे शारदीनान् शरत्कालसंवन्धिनः निःशेषेण वर्षणेन
विशदीभूतान् अम्बुदान् मेघान् विभर्ति । 'अन्ये ते जलदायिनो जलधरास्तृष्णा वि-
निग्नन्ति ते भ्रातश्चातक किं वृथान्न रटितैः' खिन्नोऽसि विश्रम्यताम् । मेघं शारद एष
काशधवलः पानीयरिक्तोदरो गर्जत्येव हि केवल भृशमपा नो बिन्दुमप्युज्जति ॥
इति चातकाष्टके सूक्ते शारदमेघे धवलमा ॥

किमभ्यर्थयमानानामुच्छेतुं दौस्थ्यमर्थिनाम् ।

कुम्भिकुम्भभिदालना मुक्ता विभ्रन्नखान्तरे ॥ १६२ ॥

पुनः किं कुर्वन् । नखानां कामाङ्कुशानानन्तरे मध्ये अर्थावलापेषु कुम्भिनां भद्रजा-
तिभवानां हस्तिनां कुम्भानां शिरःपिण्डानाम् । 'कुम्भौ तु शिरसः पिण्डौ' इति हैम्याम् ।
मस्तकानां भिदा विदारण द्विधाकरण तदवसरे विलभानां नखाग्राणामतितीक्ष्णत्वे भिदा
समये लगित्वा स्थिता मुक्ता मौक्तिकानि विभ्रद्भवत् । उत्प्रेक्ष्यते—अभ्यर्थयमानानां
याचनां कुर्वाणानामर्थिनां याचकानां दौस्थ्यं दारिद्र्यमुच्छेतुं मूलान्निहन्तुं किं धनाढ्यी-
कर्तुमिव ॥

जृम्भणादानं काशप्रतीकाशो विकाशयन् ।

मत्तस्तम्बेरमीकान्तकवलीकृतये किमु ॥ १६३ ॥

पुनः किं कुर्वन् । जृम्भणात् जृम्भाकरणात् आनन निजमुख विकाशयन्निवकस्वर कु-
र्वन् । प्रसारयन्नित्यर्थः । किंभूतः । काशाः प्रतीता ईपिकास्तेषां प्रतीकाशः श्वेत्येन तत्स-
न्निभः । 'विकसत्कासचामरः' इति रघुवंशे । उत्प्रेक्ष्यते—मत्ता मदोक्तया ये स्तम्बे-
रमीकान्ताः करिणः तेषां कवलीकृतये गण्डोलीकरणार्थं किमु । मत्तार्थमिवेत्यर्थः ॥
आदितश्चतुर्भिः कुलकम् ॥ इति सिंहस्रगः ॥

जहे महेलया निद्रा विनिद्रचेत्रपत्रया ।

संगतिर्दौर्जनीयेव सज्जनानां समज्यया ॥ १६४ ॥

विनिद्रती विकाशं प्राप्नुवती नेत्रपत्रे नयनकमलदले यस्यास्तथा कमाकान्तया को-
डिमदेव्या निद्रा प्रमीला सुस्थवस्था जहे त्वक्ता । 'महिला स्यान्महेलया' इति शब्द-
प्रभेदे । तथा । 'यश्च परमहेलारतोऽप्यपारदारिकः' इति चम्पूकथायाम् । कथेव ।
समज्ययेव । यथा सज्जनानां साधूनां समज्यया सभया । 'ब्राह्मीव दौर्जनी संसद्वन्दनी-
या समेखला' इति चम्पूकथायाम् । श्रेण्यर्थवाची सभाशब्दः । दुर्जनानामिव दौर्जनीया
दुर्जनसंवन्धिनी सभा श्रेणी । 'उडुपरिषदः किं नार्हन्ती निवाः किमनौचिती' इति
नैषधे परिषच्छब्दः पद्व्यर्थवाची । संगतिर्मिलनम् गोष्ठी वा हीयते ॥

कंसारेरिव रुक्मिण्या स स्वप्नः स्वपतेः पुरः ।

तया मुदितयाभाषि भाषितेशोपमेयया ॥ १६५ ॥

तथा कोडिमदेव्या स सिंहदर्शनलक्षणः स्वप्नः स्वपतेः कमाख्यव्यवहारिणः
निजभर्तुः पुरोऽग्रे अभाषि कथितः । कथेव । रुक्मिण्येव । यथा रुक्मिनृपमणिन्या
स्वपतेः कंसारेः कृष्णस्याग्रे नक्तदृष्टः स्वप्नोऽभाषि प्रोक्तः । तया रुक्मिण्या च किंलक्ष-
णया । मुदितया हृष्टचितया । पुनः किभूतया । भाषितेशोपमेयया भाषितेशया
स्ववचनचातुर्या कृत्वा सरस्वत्या सार्धमुपमीयते उपमातुं योग्येत्यर्थः ॥

स विचार्य विचारज्ञोऽङ्गनामिदमजीगदत् ।

सूनुः सिंह इवाधृष्यो भविता तव भामिनि ॥ १६६ ॥

स कमलानाम व्यवहारी अङ्गनां निजकामिनीं कोडिमदेवीं इदमत्रैवानुष्टुभि वक्ष्य-
माणमजीगदत्कथयति स्म । किं कृत्वा । विचार्य स्वस्वाभाविकमतिपूर्वकबुद्धिवि-
ज्ञानेन विमृश्य । सिंहदर्शनलक्षणापूर्वस्वप्नविचारं विधायेत्यर्थः । स व्यवहारी किं
विचारज्ञः । आयतौ स्वपरहितावहोदकविमर्शने कुशलः । इदं किम् । हे भामिनि
वर्णने सिंह इव पञ्चाननवत् परैरधृष्योऽनाकलनीयः । 'अधृष्यश्चासिगम्यश्च' इति
रघुवंशे । तव भवत्याः सूनुर्नन्दनो भविता भविष्यति ॥

गन्धसिन्धुरराजस्य वशेवालसगामिनी ।

अन्तर्वत्नी ततः पत्नी महेभ्यस्य वभूवुषी ॥ १६७ ॥

ततः सिंहस्वप्नदर्शनपुत्रप्राप्तिरुपतदर्थश्रवणानन्तरं महेभ्यस्य कमलानामव्यवहा-
रिणः पत्नी जाया नोडिमदेवी अन्तर्वत्नी गुर्विणी गर्भवती वभूवुषी संजायते
स्म । किंभूता । अलसं मन्थरमचपलं गच्छतीत्येवंशीला गामिनी । केव । वशेव ।
यथा गन्धेनोक्तदमवारिषीरभेणोपलक्षितः । सिन्धुरराजो गजेन्द्रस्तस्य वशा प्रिया
दन्तिनी मन्थरं नजति नत्रापि गर्भमन्तर्वहन्ती सा । 'वशा नार्या वन्ध्यगत्यां

हस्तिन्यां दुहितर्यपि । वेद्यायामपि' इत्यनेकार्थः । यद्यपि वगाशब्दो हस्तिन्यां प्रवर्तते तथापि बाहुल्याचार्यामेव प्रयुज्यमानत्वाद्ब्रह्मसिन्धुराराजस्य वशा हस्तिनीत्यभिधानम् । गन्धेभपत्नीत्वात्प्राधान्यं च ॥

समयेऽथ तथा रत्या ब्रह्मसूरिव नन्दनः ।

सुषुवे सुषुमास्तोमः प्रोद्भवन्मूर्तिमानिव ॥ १६८ ॥

अथ गर्भभवनानन्तरं समये सार्धसप्तवासराधिकनवमासपरिपूर्तिप्रस्तावे तथा कोडिमदेव्या नन्दनः पुत्रः सुषुवे प्रसूतः । कथेव । रत्येव । यथा कन्दर्पपत्न्या ब्रह्मसूरनिरुद्धनामा तनयः प्रसूतः । 'कन्दर्पसुतोऽनिरुद्ध ऋष्याक ऊषेशो ब्रह्मसूक्ष्मसः' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिमान् शरीरसंयुतः प्रोद्भवन् प्रकटीभवन् सुषुमास्तोमः सातिशायिशोभासमुदय इव ॥

तनूजन्माननज्योत्स्नानाथे लवणिमामृतम् ।

चकोरेणेव पिबता ननृते पितृचक्षुषा ॥ १६९ ॥

पितृचक्षुषा कमामहेभ्यलोचनेन ननृते नर्तितम् । किं कुर्वता । पितृचक्षुषा तनूजन्मनः स्वनन्दनस्य आननमेव वदनमेव ज्योत्स्नानाथश्चन्द्रमास्तस्मिन् लवणिमा लावण्यं सौन्दर्यमेवामृतं सुधां पिबता । सादरमवलोकयतेत्यर्थः । केनेव । चकोरेण यथा ज्योत्स्नाग्निरेण कुमुदवान्धवबिम्बे ज्योत्स्नामृतं पिबता सता नृत्यते ॥

क्षीरकण्ठः कृतोत्कण्ठः संजाते जातकर्मणि ।

उत्तेजित इवादर्थः शिश्रिये परमां श्रियम् ॥ १७० ॥

क्षीरकण्ठः शिशुः कमादारकः जातकर्मणि जातस्य संप्राप्तजन्मनः सूनोः स्थितिपदिकाचन्द्रसूर्यदर्शनषष्ठीजागरणाशुचितादिनिवर्तनादिके कर्मणि कर्तव्ये संजाते सति परमां प्रकृत्यं श्रियं शोभां शिश्रिये श्रयति स्म वभाज । किंभूतः क्षीरकण्ठः । कृता निर्मिता स्वसौन्दर्यादिगुणैः स्वजनादीनां दर्शनायुत्कण्ठा औत्सुक्यं येन । क इव श्रियं श्रितवान् । उत्तेजितः शानोल्लिखितो निर्मलीकृत आदर्श इव । यथा उत्तेजितो दर्पणः शोभां भजते ॥

अयं जयं यतः कर्ता सिंहवद्वेषिदन्तिनाम् ।

जयसिंह इतीवासे बीजी नाम विनिर्ममे ॥ १७१ ॥

बीजी तस्मिन्ना कमाद्वः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोस्तास्य कुमारस्य जयसिंह इति नाम विनिर्ममे कृतवानिव । इति किम् । यतः कारणादयं कुमारः सिंहवत्केसरीव द्वेषिणः स्वशत्रवान्[न] जिनशासनप्रतिकूलताभाजो वा कुवादिनस्त एव दन्तिनो गजास्तेषां जयं परामवं कर्ता विधास्यति । 'वत्सा तु जनकस्तातो बीजी जनयिता पिता' इति हैम्याम् ॥

धात्रीभिः प्रेमपात्रीभिः पाल्यमानः स वाल्यतः ।

रामो यादवरामाभिरिवासौ ववृधे क्रमात् ॥ १७२ ॥

अथ नामादिनिर्माणानन्तरं स जयसिंहकुमारः क्रमादनुक्रमेण ववृधे वर्धते स्म ।
किंभूतः । वाल्यतो जन्मदिन प्रभृतीकृत्य प्रेमपात्रीभिः कुमारोपर्यतिशयितस्नेहभाजन-
भूताभिर्धात्रीभिरुपमातृभिः पाल्यमानः रक्ष्यमाणः सम्यग्यत्नेन गोप्यमानः । क इव ।
राम इव । यथा बलभद्रो यादवानां यदुवशोत्पन्नानां रामाभिर्वन्तिताभिः पाल्यमानो
वर्धते स्म ॥

पुपोषाचयवैर्वृद्धिं स क्रमेण स्तनंधयः ।

आलवालाम्बुपायीव शाखाभिश्चन्दनाङ्कुरः ॥ १७३ ॥

स जयसिंहः क्रमेण परिपाठ्या अवयवैरङ्गोपाङ्गैर्वृद्धिसुपचय पुपोष पुष्पाति स्म ।
किंभूतः । स्तनंधयः उपमातृणां पयोधरपयःमा(पा)नविधायी । क इव । चन्दनाङ्कुर
इव । यथा आलवालस्य स्थानकस्याम्बु पानीय पिवतीत्येवंशीलः श्रीखण्डपादप्ररोहः
शाखाप्रशाखाभिरुपचय लभते ॥

स प्राक्चङ्क्रमणैः पित्रोरारोप्य प्रीतिवीरुधम् ।

आलपन्सफलीचक्रे वर्षन्निव घनाघनः ॥ १७४ ॥

स जयसिंहः आलपन् द्रुवन् सन् पित्रोर्जननीजनकयोः प्रीतिवीरुधं लेहलनां सफ-
लीचक्रे कलकलिनां कृतवान् । किं कृत्वा । प्राक् पूर्वं चङ्क्रमणैर्हिण्डनैः कृत्वा आरोप्य
स्थानकै निवेद्य । रोपयित्वेत्यर्थः । सफलीचक्रे क इव । घनाघन इव । यथा वर्षन्
वारिदृष्टिं स्रजन् वारिवाहः प्राग्वह्यं वृक्षादिष्मारोप्य स्थापयित्वा सफलीकुरुते ॥

वर्धमानः क्रमेणासावजनिष्टाष्टहायनः ।

प्रत्यहं प्रणयन्केलीः सिन्धुराधिपपोतवत् ॥ १७५ ॥

असौ जयसिंहः क्रमेण वर्षपरिपाठ्या वर्धमानः सन्नष्टा(ष्टौ)संख्याकानि हायनानि
वत्सराणि यस्य तादृशोऽजनिष्ट सजातवान् । किं कुर्वन् । प्रत्यहं वाल्यत्वात्तिरर्गलः
प्रतिवासरं केलीवांलवयोयोग्याः क्रीडाः प्रणयन् कुर्वन् । किवन् । सिन्धुराधिपपोतवत् ।
यथा गजेन्द्रस्य दशवर्षिकः शिशुर्गजो बालक्रीडां कुर्वन् वर्धते । ‘त्याप्तो दशवा-
र्षिकः’ इति हैम्याम् ॥

सोऽनवद्यात्ततो विद्याः स्माधीते गुरुसंनिधौ ।

हार्दं तासां च जग्राहाभिज्ञवन्मुग्धचेतसाम् ॥ १७६ ॥

ततोऽष्टवर्षभवनानन्तरं स जयसिंहो गुरुसंनिधौ कलाचार्यस्य समीपे अनवद्या नि-
ष्पापाः प्रशस्ता वा विद्या अवधीते स्म पठति स्म । च पुनस्तानां विद्यानां हार्दं रहस्यं

विशेषादिकं जग्राह । यत्—‘वेद्यानामिव विद्यानां मुखं कैः कर्तुं नुम्वितम् । हृदयप्रा-
हिणस्तासां द्वित्राः सन्ति न वा क्षिताः ॥’ इति सूक्तवचनान् । स विद्याहृदयप्राही जने ।
किंयत् । अभिश्वत् । यथा छेकः पुमान् मुग्धः कार्याकार्यविचारगनभिज्ज हिताहित-
जानरहितं वा पश्वचनकपट्टाभिप्रायवेदनामूढं वा चेतो मनो येषां तेषां पुसा हृदि गृ-
ह्णाति रहस्यं पृष्ट्वा दत्ते । जनः—‘रचावडं रचइ नही परमन लिन्ति न दिन्ति । धुत्तछ-
यल्ला एह गुण मन हरि मान करन्ति ॥’ इति वचनात् ॥

सिद्धध्वानं प्रतिष्ठासुर्विधित्सुर्धर्ममार्हतम् ।

सखायमिव तद्वत्ता संयमं समुपाददे ॥ १७७ ॥

ततोऽनन्तरमित्यध्याहारः । तस्य जयसिंहस्य वृत्ता पिता संयमं चारित्र्यं समुपाददे
सम्यक्प्रकारेण गृह्णाति स्म । कमिव । सखायमिव । यथा कश्चिन्मन्वाय मित्रं वा गृ-
ह्णाति । सख्युग्रहणे कारणमाह—किं चिकीर्षुं । सिद्धध्वानं मोक्षमार्गं प्रतिष्ठासुः प्र-
स्थातुमिच्छुः । पुनः किं कर्तुमिच्छुः । मार्हतं जनेन धर्मं चारित्र्यलक्षणं विधिन्तु विधातु-
मिच्छुः कर्तुंकामः । यो हि मार्गं प्रतिष्ठते तस्य सहायोऽवश्यं विलोभ्यते । कार्यकर-
णेऽपि च सख्युग्रेषा स्यादिति ॥

ततो नमसितुं तातं कुमारः स कदाचन ।

प्रतिष्ठते स्म सानन्दं वृषभाङ्गमिवार्पभिः ॥ १७८ ॥

ततः पितुः परिज्याग्रहणानन्तरं स जयसिंहकुमारः कदाचन कस्मिन्नपि समये
तातं स्वपितरं कदापि नमसितुं नमस्कर्तुम् । ‘नमस्मितुमना यन्नाम स्यान्नाम न पूषणम्’
इति नैषधे । सानन्दं सप्रमोदं प्रतिष्ठते स्म । प्रचंचाल । क इव । आर्पभिरिव । यथा
भरतो वृषभाङ्गं स्वतातमृषभदेवं प्रणन्तु प्रचलति स्म ॥

प्रीतिवापीपयःपूराप्लवनैः पुलकाङ्किता ।

प्रसूतमनुयाति स्म गौरिवाङ्गजमात्मनः ॥ १७९ ॥

प्रसूज्यसिंहजननीं कोडाई तं स्वनन्दनमनुयाति स्म अनुजगाम । किभूता । प्रीतिः
स्वपुत्रोपरि यः स्नेहः सैव वापी दीर्घिका तस्या पयःपूरे आप्लवनैः नाना कृत्वा पुल-
काङ्किता रोमाञ्चकञ्चुककलिता जाता । कंव । गौरिव । आत्मनोऽङ्गजं वत्सत्पमनुगच्छति ॥

श्रीमन्मुनिनिशारत्नं जयसिंहकुमारराट् ।

प्रणतेर्गोचरीचक्रे श्रीवीरमतिमुक्तवत् ॥ १८० ॥

जयसिंहनामा कुमारराट् पृथुकपार्थिवः श्रीमन्तं गणलङ्कीरमणं मुनीनां मध्ये निशा-
रत्नं चन्द्रमसं विजयदानसूरिं प्रणतेर्नमस्कारस्य गोचरीचक्रे विपरीकृतं । प्रणतं इत्यर्थः ।
किंवत् । अतिमुक्तवत् । यथा अतिमुक्तककुमारः श्रीवीरं श्रीमन्महावीरदेवं प्रणतवान् ॥

अथ पृथुकपुरोगः संमदेन त्रतीन्दो-

रिव गजसुकुमालः स्वामिनोऽरिष्टनेमेः ।

अधिकमधरयन्तीं साधिमानं सुधाना

श्रवणविषयभावं देशनामानिनाय ॥ १८१ ॥

अथ सूरतिवन्दिरे सूरिपार्श्वगमनानन्तरं पृथुकपुरोगः कुमारश्रेष्ठः । ‘वर्षं वरेण्यं प्रवरं पुरोगम्’ इति हैम्याम् । समदेन हर्षणं त्रतीन्दोः सूर्यदेशना धर्मोपदेशं श्रवणविषयभावो भुक्तिगोचरनामानिनाय प्रापयति स्म । शृणोति स्मेत्यर्थः । देशनां किं कुर्वतीम् । सुधानाममृततरसानां साधिमानं चारुताम् । आस्वादमित्यर्थः । अधरयन्तीं हानीं कुर्वतीम् । किमधिकं बहु यथा स्यात्तथा । मिष्टत्वेन सुधामपि विङ्गुर्वतीमित्यर्थः । क इव । गजसुकुमाल इव । यथा कृष्णलघुभ्राता देवक्या अष्टमः पुत्रो गजसुकुमालः अरिष्टनेमेः श्रीनेमिनाथस्य स्वामिनो जगन्नाथस्य तीर्थं कृतो देशनां शुश्राव ॥

असाराद्देहिना देहात्सारोऽर्हद्धर्म एव हि ।

उद्धार्योऽनर्थकार्यार्थाद्दानशौण्डेन दानवत् ॥ १८२ ॥

देहिना भविकप्राणिना असारादाधिव्याधिजरादिभिः साररहितीकृताद्देहादात्मशरीरा-
दर्हतो जिनस्य जिनप्रणीत एव सारो निखिलार्थसाधको धर्म एवोद्धार्य उद्धरणीयः ।
किंवत् । दानवत् । यथा अनर्थं पितृभ्रातृपुत्रमित्रादिद्रोहं कारयतीत्येवंशीलादर्पाद्धि-
नाद्दानशौण्डेन वदान्येन दानमुद्भ्रियते । यदुक्तम्—‘दानं विसाहस्रं वाचः कीर्तिश्चमौ
तथाद्युषः । परोपकरणं कायादसारात्सारमुद्धरेत् ॥’ इति ॥

प्रवुबुधे प्रमुदेशनयानया शिशुसहस्रदृशा सममम्बया ।

विशदचन्द्रिकयेव कुमुद्वतीलतिकया कुमुदेन तमीमणेः ॥ १८३ ॥

शिशुसहस्रदृशा कुमारपुरंदरेण प्रवुबुधे प्रतिबोधः प्राप्यते स्म संसाराद्भरज्यत ।
कथम् । समं सार्धम् । कया । अम्बया तजनन्या कोटिमदेव्या । कया । प्रभोर्विज-
यदानसुरेनया पूर्वोक्तया देशनया धर्मकथया । केनेव । कुमुदेनेव । यथा तमीमणे-
श्चन्द्रस्य विशदचन्द्रिकया सारत्समयनिर्वृतोदुरजलधररोधनिर्मलीभवच्चन्द्रगोलिकया
कृत्वा कुमुद्वतीलतिकया कुमुदिनीवत्या समं करवेण प्रबुध्यते ॥

प्रमोरुपान्तेः सममम्बया महामहैर्महेभ्योभवदर्थिमण्डलैः ।

सुनन्दया सींहगिरेः स वज्रस्वामीव जग्राह शिशुस्तपस्याम् ॥ १८४ ॥

स शिशुर्जयसिंहकुमारः अम्बया कोडाईमात्रा समं प्रभोर्विजयदानसूररुपान्ते
समीपे महानहैर्भविकजनविनिर्मितानेकाधिकोत्सर्वस्वत्पत्न्यां दीक्षा जग्राह आदत्ते स्म ।
महामहैः क्लिष्टगणैः । महेभ्योभवदर्थिमण्डलैर्महेभ्योभवन्तः कामिताधिकधनप्रदत्तै-

धनाद्या जायमाना अधिनां चाचक्रानां मण्डलाः समूहा येषु । क इव । वज्रस्थानीव ।
यथा धनगिरिसुतः वज्रस्थामिनो जननी सुनन्दानात्री तथा स्वजनचित्र्या सार्धं सौह-
गिरिनामाचार्यस्य पार्श्वे महासहोत्सवैः प्रव्रज्या गृह्णाति स्म ॥

जयविमल इदं तन्नामधेयं विधिज्ञो

व्यधित विजयदानः सूरिसारङ्गराजः ।

पुनरभिनवसूरस्तं प्रदत्ते स्म सूनो-

र्विनयिन इव वप्ता स्वं क्रमेणागतं स्वम् ॥ १८५ ॥

विजयदाननामा सूरिष्वाचार्येषु सारङ्गराजो मृगेन्द्रः सिंहः जयविमल इदमेतत्तत्त्व
जयसिंहमुनेर्नामधेयमभिधानं व्यधित विदधाति स्म । किंभूतः । विधिं शास्त्रोक्त लौ-
किक च आचार जानाति वेत्तीति विधिज्ञः । पुनरन्यमर्थमभिधत्ते—पुनस्त जयविमल-
मुनिमभिनवसूरैर्नवीनस्थापिताचार्यस्य हीरविजयसूरैः प्रदत्ते स्म दत्तवान् । क इव ।
वप्तेव । यथा पिता तातः कुलक्रमेण स्वान्ववायपरिपाद्या समेत स्वमात्मीयं स्व द्रविणं
विनयिनो विनयवतः स्वनन्दनवैनयिककर्तव्यापहतचेताः पिता सूनोर्निजनन्दनस्य
प्रददाति ॥ इति विजयसेनसूरेर्जन्मदीक्षादिवर्णनम् ॥

विजयदानविभुर्वटपल्लिकाभिधपुरेऽथ विभूषितवान्दिवम् ।

भुवि भरेण विसार्य पुनर्दिवि प्रथयितुं महिमानमिवात्पनः ॥ १८६ ॥

अथानन्तर विजयदाननामा विभुर्गच्छाधिपतिः सूरिः वटपल्लिका ('बडली' इति लोक-
प्रतिद्धा) इत्यभिधा नाम यस्य तादृशे पुरे दिव स्वर्लोके विभूषितवान् अलकरोति स्म ।
उत्प्रेष्यते—आत्मनः स्वस्य महिमानं माहात्म्यं दिवि देवलोके पुनर्भूमण्डलापेक्षया
द्वितीयस्थाने प्रथयितुं विस्तारयितुमिव । किं कृत्वा । भुवि पृथिव्या भरेणातिशयेना-
र्थान्महिमानं विसार्य विस्तारयित्वा ॥

सूरीन्द्रहीरविजयः प्रतिपद्य पट्ट-

लक्ष्मी गुरोरनु विशिष्य पुपोष भूषाम् ।

वभुर्निजस्य युवराज इवाधिपत्यं

क्रान्तारिचक्रमखिलास्वुधिमैखलायाः ॥ १८७ ॥

सूरीन्द्रः सूरीणां सर्वेषां मध्ये परमैश्वर्यादिन्द्रः एवविधः श्रीहीरविजयः एतावता
श्रीहीरविजयसूरिपुरंदरः गुरोर्विजयदानसूरैरनु पश्चात् पट्टलक्ष्मीं पट्टश्रियं प्रतिपद्याही-
कृत्य विशिष्य विशेषप्रकारेण कृत्वा भूषा शोभा पुपोष पुष्पाति स्म । क इव । युवराज
इव । यथा युवराजपदवीं प्रतिपद्यो राजकुमारो निजस्य वभुः आत्मोचस्य जनकस्या-
नन्तरं क्रान्तारिचक्र पराभूताभिमानिभूमिपतिमण्डल वशीकृतसमस्तप्रतिपत्त्यधिपवसाधे
वा अखिलास्वुधिमैखलाया निःशेषकाश्चपीपीठस्याधिपत्यमैश्वर्यं प्राप्याधिकं शोभते ॥

मण्डयत्यमरमन्दिरं गुरौ दीप्यते स्म मुनिवासवोऽधिकम् ।

यामिनीप्रियतमे पराम्बुधेर्मध्यभागमिव पद्मिनीपतिः ॥ १८८ ॥

गुरौ विजयदानसूरीश्वरे अमरमन्दिरं सुरसदनं देवलोकं मण्डयत्यलकुर्वति सति । 'मण्डति भूपत्यलकरोत्यपि च मण्डयति भूषयत्यपि' इति क्रियाकलापः । मुनिवासवो हीरविजयसूरिपुरद्वृतः अधिकमतिशयेन दीप्यते स्म स्फूर्तौ बिभर्ति स्म । क इव । पद्मिनीपतिरिव । यथा यामिनीप्रियतमे निशानाथे चन्द्रे पराम्बुधेः पद्मिनीसमुद्रस्य मध्यभागमन्तरालं भजति सति पद्मिनीपतिरधिकमतिशायितया दीप्यते एतावता दिवसोदयनवाप्य भास्वानधिकतेजस्वी स्यात् ॥ इति विजयदाने सूरीन्द्रे परलोकं प्राप्ते श्रीहीरविजयसूरेः पट्टधरत्ववर्णनम् ॥

यद्देहशृङ्गाङ्गणनद्धमारुतप्रेङ्खत्पताकापटपल्लवच्छलात् ।

गोष्ठीमनुष्ठातुमिवामरावर्ता श्रिया सखीमाह्वयतीव पाणिना ॥ १८९ ॥

यत्पुरं डीसानगरम् । उत्प्रेक्ष्यते—गोष्ठीमनुष्ठातुं परस्परं प्रीतिवार्तां विधातुं श्रिया समृद्धया शोभया सखीं वचसीममरावर्तीं पुरंदरपुरीं प्राणिना हस्तेन आह्वयत्याकार-यतीव भूचराणां तूर्ध्वलोकगमनं न भवेत्, खेचराणां त्वध उर्ध्वगमनशक्तिरस्त्येव, तस्मादमरावत्याकारेण युक्तमेव । कस्मात् । गेहशृङ्गाङ्गणे डीसानगरगृहशिखराजिरे नद्धः अद्भुतकमध्यनिवेशितदण्डग्रान्तमिवद्धः, तथा मारुतेन वातेन प्रेङ्खन्निस्तस्तश्चञ्चली-भवनपताकापटपल्लवो ध्वजवसनाञ्चलस्तस्य छलं कपटं तस्मात् । अत्र यावद्भुजवाचि-त्वादिकवचनमेव विवक्षितम् ॥

यदीयराजद्विभवाभिभूतया पौलस्त्यपुर्यां किमभाजि लज्जया ।

यदुप्यतेऽद्यापि तया न भङ्गोऽभिज्ञानमीशानशिलोच्चयाश्रयः ॥ १९० ॥

यदीयो डीसानगरसवन्धी राजन् जगति शोभां प्राप्नुवन् यो विभवः समृद्धयतिशय-स्तेनाभिभूतया जितया पौलस्त्यपुर्यां धनदनगर्या । उत्प्रेक्ष्यते—लज्जया त्रपया कृत्वा किमभाजि नष्टा गतम् । यस्मात्कारणादद्यापि अव्यतनदिनं यावत्तया अलकापुर्यां भङ्गाभिज्ञानं पलायनचिह्नमीशानशिलोच्चयाश्रयः कैलासशैलशिखरस्थितिर्नोऽज्यते न त्यज्यते ॥

यदीयलक्ष्म्या विजितेव लङ्का प्रणश्य मध्येऽम्बुनिधेर्विवेश ।

कदाचन प्रावृषि सूरिराजो डीसाह्वयं तत्पुरमाससाद ॥ १९१ ॥

यदीयया डीसानगरसवन्धिन्या लक्ष्म्या श्रिया विजिता पराभूता सती लङ्का दश-मस्तकपुरी । उत्प्रेक्ष्यते—पराभूता त्रपातिरेकाद्वा खाद्या प्रणश्य प्रपलाय्य अम्बुनिधेर्मध्ये समुद्रान्तराले विवशं प्रविष्टेव । कदाचन कस्याचित्प्रावृषि वर्षाकाले सूरिराजो हीर-विजयसूरिचंसुयातिवसान् । तत्पूर्वेव्यापारित 'डीमा' इत्याह्वयं नाम यस्य तादृक्पुर-माससादं भजति । इत्यन्ते त्रिनिर्विशेषकम् ॥ इति डीसानगरं च ।

कुलाद्रिवाधिप्रतिनादभेदुरीभविष्णुनिःस्वानिततूर्यनिःस्वनम् ।

जिनेश्वरस्येव जना वितेनिरे पुरप्रवेग्रेऽतिमहं मुनीशितु ॥ १९२ ॥

जना डीसानगरसषलोकाः जिनेश्वरस्येव तीर्थकर्तुरिव मुनीशितुर्हीरविजयसूरेः पुरप्रवेगे डीसानगरमध्यसमागमनावसरे अतिशयेन महमुत्सव वितेनिरे कुर्वन्ति स्म । किंभूतं महम् । कुलाद्रिषु मन्दरहिमाचलकलासादिकाष्टकुलपर्वतकदरेषु, तथा वार्धौ समुद्रमध्ये प्रतिनादैः प्रतिशब्दैर्मेदुरीभविष्णुं पुष्टीभवनशीलः तादृशो निःस्वानितानां वादितानां तूर्याणां वादित्राणां निःस्वनो यत्र । अथ वा निःस्वानां राजवाद्यानि संजातानि एषु लोके 'नीसाण' इति प्रसिद्धास्तादृशा वाद्यानां निर्घोषो महाशब्दो यत्र ॥

सूरिवासवसमागमस्फुरत्प्रीतिपल्लवितचित्तवृत्तिभिः ।

नागरैरमितपृत्कु(रिक्थ)वर्षिभिः स्पर्धयेव धनदो निधीश्वरः ॥ १९३ ॥

अमित मानातीत प(रि)क्थ द्रविण वर्षन्ति याचकानां यथाकाम ददते इत्येवशीलैर्नागरैर्डीसानगरजनैः सार्धम् । उत्प्रेक्ष्यते—स्पर्धया सह(घ)र्षणेव निवीश्वरो वैश्ववणो धन ददातीति धनदोऽभूदिव बभूवानिव । किंभूतैर्नागरैः । सूरिवासवस्य हीरविजयसूरीन्द्रस्य समागमेन समवसरणेन कृत्वा स्फुरन्ती प्रकटीभवन्ती या प्रीतिः प्रमोदातिशयस्तया पल्लविता मेदुरोभूता चित्तवृत्तिर्मनोव्यापारो येषाम् ॥

नृत्यचन्द्रकिचक्रमुन्मदनदहूपीहवालाकुलं

श्रीसूनोरिव यौवराज्यसमयं व्यालोक्य वर्षागमम् ।

कीडञ्छान्तरसाहमानससरोजन्माकरे हंसव-

च्छ्रीसूरीश्वरहीरहीरविजयस्तस्मिन्सुखं तस्थिवान् ॥ १९४ ॥

श्रिया स्वस्वगणलक्ष्म्या युक्ता ये सूरीणां स्वल्पश्रुताध्ययनेन सामान्याचार्याणां मध्ये ईश्वरा व्यवहारिणः साङ्गप्रवचनेष्वधीतिनोऽनूचानास्तेषु हीरो मुकुटमणिवज्ररत्न तत्तुल्यः श्रीहीरविजयनामा सूरिपुरदरः तस्मिन् डीसानगरे चिन्तानाचान्तहृदयत्वेन निर्विघ्नत्वेन वा सुखसहितं यथा स्यात्तथा तस्थिवान् चतुर्मासीमासीदति स्म । स्थित इत्यर्थः । किं कृत्वा । वर्षागम मेघागमनसमयं व्यालोक्य समीक्ष्य । किंभूतम् । नृत्यन्ति कान्तकेकारवकलितताण्डव कुर्वाणानि चन्द्रकिणा मयूराणां चक्राणि पटलानि यत्र । चन्द्रक पिच्छमिति विद्यते येषां ते चन्द्रकिणः । 'मेचकश्चन्द्रक' समौ' इति हैम्याम् । 'सेव्याः' सप्रति सान्द्रचन्द्रकिकुलैरुत्ताण्डवैर्मण्डिताः' इति चम्पूकथायाम् । पुनः किंभूताः । उत्कृष्टो मदो येषां ते । मदोद्धता इत्यर्थः । नदन्तः शब्दायमानाः नन्दन्त्यो बप्पीहानां चातकानां बालाः स्त्रियः शिशवो वा । प्रायो विपदि स्त्रीणां शिशूनां च कातर्यं स्यात्, अतो बालशब्दोपादानम् । ताभिस्तैर्वा आकुलं व्याप्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—श्रीसूनोः कन्दर्पस्य यौवराज्यसमयमिव । युवा चासौ राजा च युवराजस्तस्य भावो यौवराज्य

तस्य समयं युवराजपदाभिषेचनप्रस्तावमिव । सूरिः किं कुर्वन् । कीदृक् । केन
निमिषाणः । कुत्र । ज्ञान्तरसो नवभोपद्म रस इत्याह नाम यस्य तादृशे मानसनात्रि
सरोजन्मनां पद्मानामाकरे । 'पद्माकरस्तडागः स्यात्' इति हीनीवचनान् । मानससरोवर
इत्यर्थः । किंवत् । हंसवन् । यथा हंसो वर्णगमं विलोक्य मानससरस्ति कीदृक् तिष्ठति ॥

यं प्राप्तुं गिवाहसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं क्रोविदसिंहरसाहविमलान्तेवासिनामग्रिमन् ।

तद्भाक्षीक्रमसेविदेवयिमलय्यावर्णिते हीरयु-

क्तसौभाग्याभिधर्हीगसूरिनरिते षष्ठोऽत्र सर्गोऽभवत् ॥ १९५ ॥

अत्र हीरविजयगूरिचरित्रे हीरसौभाग्यनात्रि महाकाव्ये षण्णा संख्याभूषणः षष्ठः
सर्गोऽधिकारः अभवन्नजानः ।

इति पण्डितसीहविमलगादिगिन्त्रपण्डितदेवविमलगनिविगिन्त्रिनायां खोराजहीरसौभा-
ग्यकाव्यवृत्ता हीरहर्षगणेशेन दिगदिगमनद्विजसनीपण्ठनमेवपाटमण्डलस्यगुह्यार्थागमन-
ण्डितनवाचकपदप्रदानमरुदेनाभिषपुरीनवाग्रहवगाचार्यैरदप्रस्थापनाणहिलरत्ननन्दिमद-
नविजयसेनसूरिजन्मदीक्षादिकथनडीप्तापुरचतुर्मासागमनदर्शने नाम षष्ठः सर्गः ॥

नमसः सर्गः ।

सूरीन्दुगनन्दयानि स्म तस्मिन्पुरे सनग्रानपि नागरान्सः ।

पचेलिम प्राक्तनपुण्यपुञ्जः प्रादुर्भवन्नूर्त इवैष तेषान् ॥ १ ॥

न श्रीहीरविजयगूरिपुत्राकरः तस्मिन् वीक्षानात्रि पुरे सनग्रान् सर्वतपि नागरा-
न्यौरलोकान् आनन्दयति स्म प्रमोदमुत्पादयामास । उत्प्रेष्यते—नेनां डीप्तापुरपौरा-
णामपि चक्षुःप्रत्यक्षलब्धः नूर्ततपुम्भन् पचेलिमः परंपराकं शासः प्राक्तनः प्राचीनज-
न्मोपार्जितः पुण्यपुञ्जः सुदृढमनूह इव ॥

मिलद्वलकान्त्रगमुद्रहन्ती लीलागतोद्वेजिनराजहंसा ।

श्यामातिनम्रा च पयोधरोद्यद्वाराभिगना पिहिताननेन्दुः ॥ २ ॥

मुरायुधभ्रूलनिकात्मयोनिसुजीवयन्तीव नडिद्विलासा ।

मुदे तदानीमजनिष्ठ यनां प्रादृष्टनवोढा वरवर्णिनीव ॥ ३ ॥

तदा तस्मिन् ङीसानगरे हीरविजयसूरेश्वरुर्मासकस्थितिसमये यूनां तरुणजनानां मदनमदमेदुरीभूतानां नवोढा यौवनवती नवपरिणीता वरवर्णिनी सर्वकलाकुशलप्रधानजीव प्रावृद् वर्षा मुदे प्रमोदायाजनिष्ठ संजाता । वृद्धानां तु शीतवातकर्दमादिना दुःखदायिभ्यत एव यूनामिति पदोपादानम् । किलक्षणा प्रावृद् वरवर्णिनी च । मिलन्त्यः क्षिप्यन्त्यः भर्त्रा समागम कुर्वन्त्यः बलाका बलाकाङ्गना यत्र । 'गर्भाधान-क्षणपरिचयान्नमावद्धमाला. सेविष्यन्ते नयनसुभग खे भवन्त बलाकाः' इति मेघ-दूतकाव्ये । प्रायो वर्षाकाले वकास्तु वृक्षादिद्रूपविषय तिष्ठन्ति । वकाङ्गनास्तानाहारै पोषयन्त्यत एवाम्बरे भ्राम्यन्ति । तादृशमम्बरमाकाशम् । पक्षे मिलन्त्यः श्रेणीम-बन्त्यः बलाका बलाहकमहिलास्तद्वदुज्ज्वल नवपाणिग्रहणावसरत्वाद्वलमम्बरं वसन-मुद्वहन्ती धारयन्ती । यतः । श्वेत परिणयवासः स्यात् । पुनः किंभूता । लीलया स्वमा-वेन, न तु मन्त्राकर्षणादिना, आगतेन अनादिजगन्निसर्गेण वर्षितुमागमनेन उद्वेजिता विजयकरणप्रस्थानेषु विप्र प्रापिता राजहसा विजयिराजानो यथा । 'विश्रान्तजिष्णु-क्षमपालयुधि' इति चम्पूकथायाम् । विजयिनो हि राजानः प्रावृद्समये कुत्राप्यव-स्थितिं कुर्वते, शरदि च विजयाय प्रतिष्ठते । अथ वा लीलया वर्षणविलासेन यदा-गमन तेनोद्वेजिता जम्बालजालाविलजलावलोकनेनोद्वेग गमिता अत एव मानस प्रति प्रस्थातुमुत्सुकीकृता राजहसा यथा । 'प्रोषितकलहसवचसि' इति चम्पूकथायाम् । 'प्रोषिता मानस प्रति प्रस्थापिताः कलहसविहंगमा येन' इति तद्वृत्तौ । पक्षे मन्थरगमन-विलासेनावहेलिता राजमराला यथा खिया । पुनः किंभूता । श्यामा सजलवपटलका-लिमाकलिता । पक्षे षोडशवार्षिकी । पुनः किंभूता । अतिनम्रा अतिशयेन शुर्वादिषु नमनशीला लघुशृङ्गानां विनयपरा । यदुक्तम्—'नमणी पमणी बहुगुणी विहुपखिवस-विशुद्ध । पुण्यविना नवि पामिद् करिधनुहा घरि भज ॥' इति वचनात् । पक्षे अतिशयेन नम्रा उन्नमय्यागता मेदिनीमण्डलालिगिबद्धलिका । पुनः किलक्षणा । पयोधरेभ्यो मेघेभ्य उच्यन्तीभिः प्रकटीभवन्तीभिर्धाराभिर्जलवृष्टिभिरभिरामा । पक्षे पयोधरयोः पीनोच्छु-क्षयोश्चता उपरिस्फुरता हारेण मुक्ताकलापेन हारिणी मनोज्ञा । पुनः किलक्षणा । पिहित आवृतोऽर्थात् घनाभ्रमरेणादृश्यीकृत आननस्य मुखस्य तुल्य इन्दुश्चन्द्रो यस्याम् । पक्षे नवपरिणयनलजावशाद्दसनेनाच्छादितो वदनचन्द्रो यथा । पुनः किलक्षणा । सुरा-युधमिन्द्रधनुरेव ह्रीपक्षे शकचापचक्रवद्वा कुटिला भ्रूवल्ली यस्याः । पुनः किलक्षणा । आत्मयोनि स्मरमुजीवयन्तीव ग्रीष्मसमये तापातिरेकान्मृतप्रायीभूतमदन पुनर्जावित कुर्वतीव । पक्षे विभ्रमविलासैः काममुद्दीपयन्तीव । मर्तुरिति शेषः । वर्षाणां तरुण-योषितामवलोकनात्प्रायो यूना स्मरः प्रादुर्भवेदिति । पुनः किंभूता । तडिता विसृता विलासाः स्फुरणानि झकारा वा यस्याम् । पक्षे तडिद्विद्विलासाश्चलकलयो यस्याः शृङ्गारचेष्टितानि वा यस्याः ॥ युग्मम् ॥ इति वर्षागमः ॥

अथ व्यधत् प्रणिधानमिच्छन्कचित्स संस्थापयितुं स्वपट्टे ।

पुरेऽपि जीवातुरिवाखिलेऽपि प्रावर्तत प्राणभृताममारिः ॥ ४ ॥

अथ तत्र ङीसानगरे चतुर्मासीमासीने सति वर्षाविह्वलीभवनानन्तरं स हीरविजय-
सूरिः प्रणिधानं सूरिमन्त्रस्मरणं व्यधत् विदधाति स्म । किं कुर्वन् । इच्छन्काङ्क्षन् ।
किं कर्तुम् । कमपि योग्यं शिष्यं स्वपट्टे निजपदे संस्थापयितुम् । अपि पुनस्तस्मिन्नि-
खिलेऽपि समग्रेऽपि पुरे ङीसानगरे प्राणभृतां जन्तूनाममारिर्द्विपदचतुष्पदपक्षिमत्स्या-
दिप्राणिष्वनिवेषो जीवदया प्रावर्तत प्रवृत्ता । तत्पुरस्वामिना प्रवर्तितेत्यर्थः । क इव ।
जीवातुरिव अर्थात् स्थलचरस्त्रेचरजलचराणां जीवनौषधमिव ॥

द्वारं स्वसिद्धेरिव सूरिराजो ध्यानं दधानो वसुभूतिसूनोः ।

अहान्यहर्बान्धवबन्धुरौजास्तन्निष्ठयेवागमयद्बहूनि ॥ ५ ॥

सूरिराजः श्रीहीरविजयसूरिभूमीपुरुहूतः तस्य ध्यानस्य निष्ठा चतुर्थषष्ठाष्टमाचा-
माम्लादिविविधतपोनेकमुद्रासनादिविधानपूर्वकसूरिगणनविधिक्रिया तथैव निश्चयेन
बहूनि घनान्यहानि दिनानि अगमयदतिक्रामति स्म । सूरिमन्त्राराधनविधेर्निमासावधि-
त्वात् ऋतोस्तु द्विमासावधित्वाच्चेति । किभूतः । अहर्बान्धवो भास्वान् । 'चक्राब्जाह-
र्बान्धवः सप्तसप्तिः' इति हैम्याम् । तस्येव बन्धुरमतिशायि बोजः प्रतापो यस्य ।
किं कुर्वाणः । वसुभूतिनाम्नो द्विजस्य सूनोर्नन्दनस्य श्रीगौतमस्वामिनो ध्यानं स्मरणमनु-
चिन्तनमर्थात्स्वहृदये दधानो विप्राणः । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनः सिद्धेः श्रीजिनशास-
नाधिष्ठायकदेवतागमनलक्षणफलनिष्पत्तेर्द्वारं प्रवेशनमार्ग इव ॥ इति हीरविजयसूरेः
सूरिमन्त्रस्य ध्यानविधानारम्भः ॥

संप्रिप्ती कामितमुत्सुकानां दिग्जेत्रयात्रासु धराधवानाम् ।

अथोपतस्थे शरदस्य सूरैर्विधित्सयेव प्रणिधानसिद्धेः ॥ ६ ॥

अथ ध्यानविधानावसरे शरद्धनविरामसमयः उपतस्थे समाजगम । 'अथैनं समु-
पस्थिता । पार्थिवश्रीर्द्वितीयेव शरत्पङ्कजलक्षणा ॥' इति रघुवशे । 'उपस्थिता आगता'
इति तद्वृत्तिः । किं कुर्वती । दिशां पूर्वादीनां हरितां जयनशीलासु यात्रासु प्रस्थानेषु
सम्यगुत्सुकानामुत्कण्ठितानाम् । दिग्विजयं कर्तुकामानामित्यर्थः । धराधवानां पृथिवीप-
तीनां वृषाणां कामितं समीहितं संप्रिप्तीं संपूरयन्ती पूर्णं प्रणयन्ती । 'पृपालनपूर-
णयोः' इत्ययं धातुः । उत्प्रेक्ष्यते—अस्य हीरविजयनाम्नः सूरैर्भट्टारकस्य प्रणिधानसि-
द्धेर्विधित्सया कर्तुमिच्छयेवागता ॥

मलीमसीभूतमशेषमभ्रमातङ्गसङ्गेन पदं मुरारेः ।

द्विजाधिपः क्षालयतीव यस्यां निस्तन्द्रचन्द्रातपनीरपूरैः ॥ ७ ॥

यस्यां शरदि द्विजाधिपो ब्राह्मणध्रेष्ठः शशभृच्च । उत्प्रेक्ष्येते—निस्तन्द्रो मेघाभ्राह्-
मधूमप्रमुखनिर्मुक्तत्वेन निर्मलो यश्चन्द्रातपश्चन्द्रिका तत्तुल्यैर्विशदैर्नरपूरैः । गङ्गोदकसमु-
दायैरित्यर्थः । पक्षे । ज्योत्स्नैव जलप्लवैः कृत्वा सुरारेर्नारायणस्य पदं स्थानं चरण च
नभः क्षालयति धावयतीव । किभूतं पदम् । मलीमसीभूत अपावनं जातम् । केन । अ-
भ्रस्थाकाशस्य मातङ्गश्चाण्डालस्तस्य । अथवा गगनमातङ्गेन सम संगमेन । अथवा अभ्रे
आकाशे पर्वताद्युच्चस्थाने स्वपाचेन समं संगमेन कृत्वा अस्पृश्यभावमभ्युपगतम् ।
मातङ्गस्पृष्ट हि वस्तु जलेन शुध्यतीति जनप्रतीतिः । पक्षे । अभ्रमातङ्गैर्मघैः । 'नभसः
कलमैरुपासितम्' इति नैषधे । 'नभसः कलमैर्मघैः' इति तद्रुतिः । मलीमसीभूत इयमलं
संजातं घनान्धकारमयीभवनात् । 'दिधमपि श्रूयमाणरजनिशङ्काकुलचक्रवाकचक्रकुशि'
इति चम्पूकथायाम् । मलिनीभूत हि जलैः क्षालयित्वा निर्मलीक्रियते इत्यपि लोकरुढिः ।
तत्त्वतस्तु ऐरावणगजकलित जातम् । 'प्रावृपेण्यं पयोवाह विशुदैरावताविव' इति रघुवशे ।
पुनः किभूतम् । अशेष संपूर्णमप्याकाशं वस्तुतस्तु चन्द्रचन्द्रिकया नभो धवलीक्रियते ।
'आप्लावितमिव मुक्तमयीदेन दुग्धवारिधिना विलिप्तदिग्भिस्तिकमिव सान्द्रमुधापङ्कपिण्डैः
प्रविष्टमिव स्फटिकमणिमहामन्दोदरदरीषु भुवनमासीत्' इति चम्पूकथायाम् । चन्द्रो-
दये सर्वं श्वेतीक्रियते ॥

गाथा व्यधाद्याम्बरचुम्बिरङ्गत्तरङ्गपूरानपि सिन्धुदारान् ।

जगत्प्रसारोत्सुकयद्यशःक्षमाधरस्य किं सुप्रतराः प्रणेतुम् ॥ ८ ॥

या शरत् अम्बरमाकाशं चुम्बन्ति आलिङ्गन्ति इत्येवशीलाः, तथा रङ्गन्त उपर्युपरि
प्रसर्पन्तस्तरङ्गाः कलौला येषु तादृशाः पूराः पयःप्लवा येषां तादृशानपि सिन्धुदारान्
समुद्रपत्नीर्नदीर्गाथाः पादोत्तरणयोग्याः । 'सरितः कुर्वती गाथाः' इति रघुवशे । व्यधा-
चकार । उत्प्रेक्ष्येते—जगत्सु त्रिषु भुवनेषु प्रसारः प्रसरण पर्यटनं तत्रोत्सुकस्योत्क-
ण्ठितस्य यस्य हीरविजयसूरेयशः श्लोकः स एव क्षमाधरो राजा तस्य सुप्रतराः सुखेन
स्वयं पादोत्तरणसातेन तीर्यन्ते उत्तीर्यन्ते प्रोलङ्घयन्ते तादृतिवधाः प्रणेतुं कर्तुं सुखेन
तरीतुं शक्या विधातुमिव वा ॥

आस्वादितस्वादुमृणालकाण्डाः कूजन्ति लीलालसरजहंसाः ।

आगन्तुकार्हन्मतदेवतायाः स्मरध्वजाः पूर्वमिव ध्वनन्तः ॥ ९ ॥

लीलया विविधजलक्रीडया अलसा मन्थरा राजहसा अलरुणचक्रचरणा मरालाः
कूजन्ति शब्दायन्ते । 'राजहसास्त्वमी चक्रचरणैरतिलोहितैः' इति हैम्याम् । किभूताः ।
आस्वादिताः कवलीकृताः स्वादवो मधुरा रसनावदनहृदयाह्लादकरा मृणालानां कमल-
नालानां काण्डाः स्वम्वाः पटलानि यैः । उत्प्रेक्ष्येते—आगन्तुकाया आगमनशीलाया
हीरविजयसूरेः पुरः प्रकटीभवितुकामाया अर्हन्मतदेवतायाः शासनदेव्या पूर्व प्रथम-

मेव ध्वनन्तः शब्दायमाना वाद्यमाना वा स्पर्ध्वजा वाद्यानीव । 'वाद्यं वादित्रमातोद्यं तूर्यं तूरं स्पर्ध्वजः' इति हैम्यां वादित्रनामानि ॥

निर्मृष्टनिःशेषनिषद्वरायाः किं वर्ण्यतेऽस्याः शरदिन्दिरायाः ।

जडाशयानप्यसृजत्प्रसन्नाशयान्कविश्रीकलितांश्च यत्सा(द्या)॥१०॥

अस्याः हीरविजयसूरिध्यानसमयसमेतायाः शरदिन्दिराया जलधरविरामलक्ष्म्याः किम् अर्थाद्विप्सा किं किं साहात्म्यं वर्ण्यते प्रशस्यते । किंभूतायाः । निर्मृष्टो निःशेषेण मृष्टो निवारितोऽपहृतो वा निर्गतः शेषो लवलेक्षमात्रो निषद्वरः कर्दमो यस्याः । अथवा निर्मृष्टो निर्धूतः शेषो नीतो निःशेषः समस्तोऽपि कर्दमो यया । यद्यस्मात्कारणात् या शरलक्ष्मीर्जडाशयान् जडस्वभावान् जडहृदयान्वा । मूर्खानित्यर्थः । प्रसन्नाशयान् निर्मलीभूतमध्यान् प्रसन्नतायुक्तस्वभावान् क्षणित्यर्थवबोधगोचरत्वं प्रसादगुणस्तद्युक्तचित्तान् स्वरितमेव शास्त्रार्थमवबुध्यन्ते तादृशान् । पण्डितानित्यर्थः । असृजत्कृतवती । च पुनः कवित्वेन पाण्डित्येन काव्यकर्तृत्वेन वा । 'विद्वान् सुधीः कविर्विचक्षणलब्धवर्णा' इति हैम्यां पण्डितनामानि । तथा 'वयमपि कवयः कवयः [कवयः] कवयश्च कालिदासाद्याः' इति कविशब्देन काव्यकर्तापि । या श्री. शोभा लक्ष्मीर्वा तथा कलितान्युक्तान् करोति स्म । तत्त्वतस्तु डलयोरैक्यात् जलाशयास्तडाकादिनीरस्थानानि खच्छमध्यान् तथा कस्य पानीयस्य वयः पक्षिणो हसादयस्तैः सहितांश्चक्रे । वर्षासु हसा हि मानससंगतिं यान्ति । शरदि पुनः कमलकलितेषु निर्मलसलिलेषु सरःसु समायान्ति इति कविसमयः ॥

सितेषु पद्मेषु मुखेष्विवास्या रङ्गस्तु नेत्रेष्विव खञ्जनेषु ।

वन्दिष्विव स्मेरसरोजपौष्पनिष्पातिगुञ्जन्मधुकृद्व्रजेषु ॥ ११ ॥

पटीष्विवोद्दामकलामकौषावदातकेदारवसुंधरासु ।

भूषास्त्रिवास्या विविधासु लीनशिलीमुखस्मेरसुमावलीषु ॥ १२ ॥

गणाधिराजे प्रणिधानदुग्धपाथोनिधौ मीन इवातिलीने ।

तदा कदाचिद्गगनाध्वनीनोऽपराचलाम्ब्यर्णभुवं वभाज ॥ १३ ॥

तदा तस्मिन् शरत्समये कदाचित्कस्मिन्नपि दिनावसानव्यतिकरे गगनाध्वनीनः । 'गगनाद्गगनाध्वनी' इति हैम्याम् । सूर्यनामसु । तथा 'अध्वनीनोऽध्वगोऽध्वन्यः पान्यः पान्द्वेधिका' इति हैम्याम् । अपराचलस्य अस्ताद्रेरभ्यर्णभुवं समीपभूमीप्रदेशं वभाज श्रयति स्म । कस्मिन् सति । गणाधिराजे हीरविजयसूरीन्द्रे प्रणिधान ध्यानम् । 'सोऽपश्यत्प्रणिधानेन सततं स्तम्भकारणम्' इति रघुवशे । तदेव दुरधपाथोनिधिः क्षीरसमुद्रः तस्मिन्मीनो मत्स्य इव अतिशयेन लीने मग्नीभूते । अथ समयवर्णनम् । केषु सन्तु । स्मितेषु विकसितेषु पद्मेषु कमलेषु सम्म् । उत्प्रेक्ष्यते—अस्याः शरलक्ष्म्याः

मुखेषु क्रीडाकृतानेकवदनेष्विव । पुनः केषु सत्सु । रङ्गस्य लीलया अशानायर्थं वा इतस्ततो
 आम्यत्सु खञ्जनेषु खञ्जरीटेषु 'गंगेटिया'ख्यपक्षिविशेषेषु सत्सु । वर्षाकाले हि खञ्जनाना
 शिरःसु शिखा समायाति तदनुभावाददृश्यीभावं भजन्ते । ततः शरदि पुनः शिखा-
 पाताच्छुल्लेक्षतामकलयन्ति तेनेतस्ततो भ्रमण कुर्वते । तदुपर्युत्प्रेक्षा । उत्प्रेक्ष्यते—
 शरलक्ष्म्या नेत्रेषु स्त्रीस्वभावाच्चञ्चललोचनेष्विव । 'भवत्कृते खञ्जनमञ्जुलाक्षि' इति विल्ह-
 णपञ्चाशिकायाम् । पुनः केषु सत्सु । स्मेराणां विनिद्राणां सरोजानामरविन्दानां पीष्णेषु
 परागेषु निष्पातिनो निपतनशीला आगत्य मकरन्दपानकृते निलीय स्थितिं कुर्वाणाः
 तथा खच्छन्दमाकण्ठमकरन्दाखादनोन्मदिष्णभवदमन्दानन्द शब्दायमाना गुञ्जन्तः
 गुञ्जारवं विदधाना मधुकृतां भ्रमराणां व्रजाः समूहास्तेषु सत्सु । उत्प्रेक्ष्यते—अस्याः
 शरलक्ष्म्या वन्दिषु मङ्गलपाठकेष्विव । पुनः कासु सतीषु । उदासाः परिपाकप्राप्तत्वेन
 मनोरमा ये कलामकाः कलमशालयः । 'कलमस्तु कलामकः' इति हैम्याम् । तेषामोषाः
 समूहास्तैरवदाता उज्ज्वलाः । केदाराणां वलुंधरा भूमयस्तासु सतीषु । उत्प्रेक्ष्यते—
 शरदिन्दिरायाः पटीषु उत्तरीयनिवसनेष्विव । पुनः कासु सतीषु । विविधासु श्वेतरक्त-
 नीलपीतकृष्णाद्यनेकविधासु । तथा लीना मधुपानकृते मध्ये प्रविश्य स्थिताः शिलीमुखा
 भृङ्गा यासु तादृश्यासु (शीषु) स्मेरासु हसितासु सुमाना पुष्पाणामावलीषु श्रेणीषु सतीषु ।
 उत्प्रेक्ष्यते—अस्याः शरदिन्दिराया विविधप्रकारासु भूषासु आभरणेष्विव । 'विनापि
 भूषामवधिः श्रियामसौ' इति नैषधे । 'भूषा भूषणानि' इति तद्वृत्तिः । त्रिभिर्विशेषकम् ।
 इति शरत्समयः ॥

विधेर्नियोगेन निजास्तपश्यान्पुत्रानिवोत्सङ्गजुषः स्वरश्मीन् ।

दृष्ट्वा यियासूस्तदुदीतकोपादिवारुणीभूतमथारुणेन ॥ १४ ॥

अथास्त्राचलसमीपगमनानन्तरम् अरुणेन भास्करेण अरुणीभूतं रक्तेनाभूयत । उ-
 त्प्रेक्ष्यते—तदुदीतकोपादिव तेषु खरदिमेषु उदीतः प्रादुर्भूतो यः कोपः क्रोधस्तस्मा-
 दिव । किं कृत्वा । दृष्ट्वा अवलोक्य । कान् । खरश्मीन् आत्मीयकिरणान् । किंभूतान् ।
 उत्सङ्गं क्रोडं जुषन्ते भजन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—पुत्राभ्रन्दनानिव । पुनः किंभूतान् । विधे-
 र्दैवस्य नियोगेन परवशतया निजस्य सूर्यात्मनः अस्त्रं क्षयं पश्यन्ति विलोकयन्तीति ।
 अत एव किं कर्तुमिच्छन् । यियासून् आत्मनः पार्श्वोदयत्र कुत्रचिद्वन्तुमिच्छन् ॥

जहेऽम्बरं सायमशीतभासा नीत्वास्तधात्रीधरगह्वरान्तः ।

प्रदोषनाम्ना परिमोषिणेवासहायिभावेन बलाद्गृहीतम् ॥ १५ ॥

न विद्यन्ते शीताः शिशिराः शीतला भासः कान्तयो यस्योष्णरश्मिभवात् अशीत-
 भास्तेनाशीतभासा मानुना साय सध्यासमये अम्बरमाकाशं वसनमपि जहे त्यक्तम् ।
 उत्प्रेक्ष्यते—प्रदोष इति नाम यस्य तेन प्रदोषनाम्ना परिमोषिणा तत्करेण । याभिनीमुख-
 चोरेणेत्यर्थः । अस्तधात्रीधरः पश्चिमाचलः तस्य गह्वरान्तः गुह्यमध्ये घनद्रुमगहन-

मध्ये च नीत्वा प्रापयित्वा असहायिभावेन सहायः सखा अस्यास्तीति सहायी न सा-
हायी असहायी तस्य भावत्वेन सहायराहित्येन । एकाकित्वेनेत्यर्थः । वलात् हठात्
गृहीतमादत्तमिव । कस्मिंश्चिद्वलवति तस्करादिके वसनादि गृहीतुमुद्यते एकाकिना
निर्वलेन पुंसा लज्यत एव ॥

कलङ्कवानिन्दुरथाम्युदेताकलङ्किनो विश्वविबोधिनो मे ।

न सांप्रतं सांप्रतमत्र वस्तुमितीव याति कचिदंशुमाली ॥ १६ ॥

अंशुमाली सूर्यः कचिद् कुत्रचन स्थाने याति गच्छति । उत्प्रेक्ष्यते—इति कार-
णादेव । इति किम् । यत् । अथ दिवसावसानानन्तर कलङ्कवान् दोषाकरत्वेन कल-
ङ्कलितः । अथवा कामितया गुरुदारकामुकत्वात्कलङ्क इन्दुधन्वोऽभ्युदेता उदयि-
ष्यते तत्कारणादकलङ्किनो निष्कलङ्कस्य तथा विश्वविबोधिनः जगत्प्रतिबोधप्रविधान-
शीलस्य मे ममात्र भुवने सांप्रतमधुना वस्तु स्थातु न सांप्रत न युक्त नोचितीमञ्चति ॥

सरागिणीमञ्जनकुम्भिकुम्भप्रगल्भपीनस्तनदिङ्मृगाक्षीम् ।

निर्वर्ण्य रागीव दिनावसाने किं पद्मिनीप्राणपतिः प्रयाति ॥ १७ ॥

पद्मिनी । यस्याः शरीरगौरभभरमाप्राय मधुरा मालतीप्रमुखकुसुमजातीविहाय
यद्गमनोपरि परिग्राम्यन्ति सा पद्मिनीत्युच्यते । तस्याः प्राणपतिः प्राणेभ्योऽतिवल्लभः
पतिप्रतात्वेन भास्वान् दिनावसाने सध्यासमये प्रयाति गच्छति । उत्प्रेक्ष्यते—अजननामा
पश्चिमदिग्गजः । यतः—‘ऐरावतः पुण्डरीको नामनः कुमुदोऽजनः । पुष्पदन्तः सार्वभौमः
सुप्रतीकश्च दिग्गजः ॥’ एते पूर्वाद्यथाना दिशामर्था दिग्दन्तिनः सन्ति । तेषु प्रतीच्या
दिग्दन्ती अजननामा कुम्भी गजस्तस्य कुम्भी गिरसः पिण्डौ तावेव प्रगल्भौ का-
मिजनमनोहारिणी तथा पीनावतिपुष्टौ स्तनौ पयोधरौ यस्यास्तादृशी दिक् प्रतीची रौव
मृगाक्षी हरिणमयना तां स्वन्मिन्विषये रागिणीमनुरागिणीं प्रेमातिरेकभाजिनीमरुणा
न निर्वर्ण्य दृष्टेव याति । क इव । रागीव । यथा कश्चिद्रागी पुमान् पद्मिनीपतिरपि
न्यायनामवगणयन् । ‘न्यार्थनेऽपि कलत्रे नीत्यः परदारलम्पटो भवति । नपुंसेऽपि
लम्पटो काश्च कुम्भोदक पिबति ॥’, तथा ‘नानुपेक्षातिवाक् सुगणमकिरयनो भार्य-
रान्तरालक्ष्नी न्याथीनां भान्तिभाज विमलकुलभवा जीवन्मागीलयन्तीम् । प्रेमादया
पद्मिनीं सा पशुपतिरनरो हा विहायेन्दुरकामन्या यामा कुर्यामनुमरति जनो न-
न्य नदिगरु ॥’, ‘महद्वेगे विज्ञाण अणुरन्मन्त्रं सिगाद्यं गीयम् । नियमहिलागयस्य
मस्तिनो न उन्मथति ॥’ इति वचनान् । रागातिरेकवान् यन् स्वन्मिन्मलनु-
पेक्षा कर्मिणी प्रेक्ष्य गाय तन्मन्त्रिभ्यो याति ॥

उत्तुनारगशिखावलन्वि किञ्जल्कलीलायिनरटिमरागि ।

पयोभिपरेऽन्नुजगन्धुविन्वं लेरारुणान्भोलह्वदिभाति ॥ १८ ॥

पयोधिपूरे पश्चिमसमुद्रसलिलप्रवे अम्बुजवन्धोः पद्मसुहृदो दिवाकरस्य विम्ब
मण्डल स्मेरारुणाम्भोरुहवद्विकसितरक्तकमलमिव विभाति । नीरधिनीरोपरि विकच-
कोकनदमृग दृश्यते इत्यर्थः । किंभूतम् । उत्तुङ्गो गगनाद्गणालिङ्गी चत्वारङ्गस्तरङ्गाणां
समूहस्तारङ्गः । अत्र समूहाद्येऽण् । कल्लोलकलापः । 'वारं वारं तारतरस्तरनिर्जि-
तगङ्गातारङ्गाम्' इति पद्मसुन्दरनिर्मितभारतीस्त्वने । तस्य शिखानग्रभागमवलम्बते
आश्रयतीति एव गोलम् । पुनः किंभूतम् । किञ्चलकानां कमलकेसराणां लीला विला-
सस्तद्वदाचरितो रश्मिराशिः करनिकरो चस्य ॥

पूरे समुद्रस्य वमस्ति विम्बं राजीविनीजीवितनायकस्य ।

पयोधिपत्यङ्गतले शयालोरुल्लासि चक्र किमु चक्रपाणेः ॥ १९ ॥

समुद्रस्य पश्चिमवीचिमालिनः पूरे पयःप्रवे राजीविनीना पद्मिनीना जीवितनाय-
कस्य प्राणवन्धुमय विम्बं मण्डल वमस्ति भामते । 'वररजनीकर कान्ते चित्राभरणे
निशानमसदृशे । तव नृप मजनभवने सविता नाभःति परमश्री ॥' इति चम्पूकथा-
याम् । 'तत्र द्वितीयराजार्थे निशानैस्तेजस्विमिवमस्ति' इति तद्विष्णुकं । उत्प्रेक्ष्यते—
पयोधिः समुद्र एव पत्यङ्गः शय्या तस्य तलं मयालं शयनशीलस्य । 'दासार्हः पु-
रुषोत्तमोऽधिगयनोपेन्द्रावजेन्द्रानुर्जा' इति हैन्याम् । चक्रपाणेर्विष्णोरुल्लासि प्रोक्त-
सनगील चक्र किमु । चित्पुरस्सुदर्शनं नाम रथादमिव ॥

खण्डेन चण्डद्युतिमण्डलेन न्यमज्जि पूरे मकराकरस्य ।

सूरैर्महःसाम्यकृतेऽधिभ्रम्पासृजा अनैर्निष्पततेव भीतेः ॥ २० ॥

चण्डद्युतेर्भास्करस्य मण्डलेन खण्डेन शकलेन चतुर्यभागेन कृत्वा मकराकरस्य
समुद्रस्य पूरे न्यमज्जि वृद्धितम् । मण्डलचतुर्यांगो जलविमध्ये निमग्न इत्यर्थः । उत्प्रे-
क्ष्यते—सूरैर्हीरविजयमूरीन्द्रस्य महसां भूयसां प्रतापानां साम्यकृते तुल्यत्वप्राप्त्यर्थ-
मर्वा समुद्रे भ्रम्पां पय संपातपाटव सजति करोति इत्यधिभ्रम्पाद्युद तेनाकेंग भीते-
स्त्वान्ते भयवशान् अनैर्लघु निष्पततेव ॥

अन्मोधिमध्येऽर्धितविम्बमम्भोजिनीवरस्य स्फुरति स्म सायम् ।

अतादृर्णां प्रेक्ष्य दशां प्रियस्य किमधिभ्रमज्जदिनलक्षिममालम् ॥ २१ ॥

मायं संध्यासमये अन्मोधेः समुद्रस्य मध्ये अम्भोजिनीवरस्य पद्मिनीपतेर्भानोर-
र्धित भावप्रधाननिदेशादर्थत्व जातमस्मिन्नित्यर्थितं विम्बं मण्डलम् । अर्धमधिभ्रमध्ये
मग्नम्, अर्थं च वहिर्दृश्यमानं चेत्यर्थः । स्फुरति दीप्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—प्रियस्य स्व-
भर्तुर्भानोरतादृशी विश्वगोच्यामस्तलक्षणा दशानवस्था प्रेक्ष्य दुर्गोचरीकृत्य । अर्धा-

तदुःखातिरेकादव्यौ भवन्त्या ब्रूडन्त्याः पतन्त्या वा दिनलक्ष्म्या वासरश्रिया भालं ललाटमिव ॥

भानोर्वभौ मण्डलखण्डमव्यौ गन्तुः पुरारेर्मिलितुं मुरारिम् ।

मृगाङ्गलेखेव सरोषचण्डीसालक्तपादाहतिशोणितश्रीः ॥ २२ ॥

अव्यौ समुद्रे भानोः सूर्यस्य मण्डलस्य बिम्बस्य खण्डं शकलम् । बिम्बचतुर्थीशमात्र-
मित्यर्थः । बभौ शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मुरारिं नारायणं मिलितुं गन्तुर्गच्छतीति
गन्ता तस्य पुरारेः शमोर्दृगाङ्गलेखेव शिरःशेखरपीयूषमयूखकलेव शिरःशार्शिकलेव ।
किंभूता । सरोषा कुतश्चित्कारणात्कोपकलिता या चण्डी अत्यन्तकोपना कामिनी पार्वती
व । ‘चण्डस्त्वत्यन्तकोपनः’ इति हैमीवचनात् । ज्ञी चेच्छण्डी । ‘दुर्गा चण्डी सिंहयाना
मृडानी’ इत्यपि हैम्यां पार्वतीनामानि । तस्याः सालक्तकेन सह यावकरसेन वर्तते
यस्तादृशः पादश्चरणस्तस्याहस्या शिरसि प्रहारेण शोणत्वं संजातमस्यामिति शोणिता
रुक्तीभूता श्रीवैपुलक्ष्मीर्यस्याः । कथंचित्सुरतकलहे कुपितां पार्वतीमनुनेतुं पादपति-
तस्य शमोः शिरसि कोपात्पादप्रहारः प्रदत्तः, तदवसरे चरणार्द्रालक्तकरसे लभे रक्ता
जातेत्यर्थः ॥

द्वीपे परस्मिन्नितरोऽस्ति कश्चिदस्य व्रतीन्द्रस्य वशी सदृक्षः ।

दिदृक्षयान्तः कुतुकादितीव पतिस्त्विषां याति परत्र खण्डे ॥ २३ ॥

त्विषां पतिर्भानुमान्परत्र अन्यस्मिन् खण्डे द्वीपे प्रदेशे वा याति । उत्प्रेक्ष्यते—
अन्तश्चेतोमध्ये कुतुकात्कौतूहलादित्यमुना प्रकारेण दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छयेव । इति
किम् । यदन्यस्मिन्नपरस्मिन्द्वीपेऽस्य हीरविजयनाम्नो व्रतीन्द्रस्य सूरैः सदृक्षस्तुल्य इतो-
ऽन्यः कश्चिद्वशी जितेन्द्रिय आस्ते न वेति ॥

अनक्षिलक्ष्मीभवति स भास्वान्निजाङ्गनायामनुरागिभावात् ।

कचिन्निगूढं वरुणेन रोषादिवैष पाशेन नियन्त्र्य मुक्तः ॥ २४ ॥

भास्वान्मार्तण्डः अक्षोर्वयनयोर्लक्ष्यो दृश्यः अनक्षिलक्ष्यः दृग्गोचरो नाक्षिलक्ष्योऽन-
क्षिलक्ष्यः स भवति स्मेति अनक्षिलक्ष्मीभवति स । अदृश्यो जातः । अस्त गत इत्यर्थः ।
उत्प्रेक्ष्यते—निजाङ्गनायां पश्चिमदिक्कृगलोचनायाम् । ‘वरुणगृहिणीमाशामासादयन्तममुं
रुचीं’ इति नैषधे । अनुरागः प्रेमातिरेकोऽस्त्यस्मिन्वा दृग्भावश्चित्ताभिप्रायो यस्य
अनुरक्तत्वेन वा रोषात्कोपोदयात्काचित्कुत्रापि प्रदेशे वरुणेन प्रतीचीपतिना पाशेन
बन्धनप्रप्त्याना नियन्त्र्य बद्धा निगूढ गुप्तस्थाने मुक्तः स्थापितो रक्षित इव ॥ इति सूर्या-
स्तवर्णनम् ॥

आवासविस्मेरमहीरुहाणां सायं शिखाः शिश्रियिरे शकुन्ताः ।

विक्षोपकर्ता क गतः सगोत्रः खगस्तदीक्षार्थमिवास्थुरुच्चैः ॥ २५ ॥

शकुन्ताः पक्षिणः सायं संध्यासमयमनुलक्ष्यीकृत्य आवासनमावासस्तदर्थम् । निशायां निवस्तुमित्यर्थः । आवासार्हा वा विकसिता ये महीरुहा पादपास्तेषाम् । ‘आवासवृक्षो-
न्मुखवर्हिणानि’ इति रघुवशे । तथा ‘फलवर्हभ्यामिनच्’ । ‘फलिनः, वर्हिणः’ इति
प्रक्रियाकौमुद्याम् । शिखाः शाखाः शिश्रित्विरे भजन्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—विश्वोपकर्तो
जगज्जनानां प्रबोधालोककारकत्वेनोपकारकारकः तथा सगोत्रो नोऽस्माकमाकाशचर-
त्वेन सदृशं गोत्र नाम यस्य स सगोत्रः । ‘गोत्रसंज्ञानामधेयाख्याह्वा’ इति हैम्याम् ।
खगो भानुमाली । ‘सूर्योऽर्कः किरणो भगो ग्रहयुगः पूषा पतङ्गः खगः’ इति सूर्यो-
भिधानानि हैम्याम् । क कुत्रस्थाने गतः यातवान् । तस्य खगस्य ईक्षार्थमालो-
कनार्थमिवोच्चैः उपरितनशिखासु अस्थुः स्थिताः ॥

मरन्दनिस्पन्दितमालतालीः सायं स शीलन्ति कलापिमालाः ।

प्रावृट्पयोदस्य धियेव मैत्र्यादुपेयुषोऽभ्रान्मिलितुं क्षमायाम् ॥२६॥

कलापिमाला मयूरमण्डली सायं संध्यासमये मरन्दानां विकसितकुक्षुममकरन्दानां
नितरामतिशायितया स्पन्दः क्षरणमस्त्यासु तादृश्यस्तमालास्तापिच्छास्तालीवृक्षविशेषाः
शीलन्ति श्रयन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—अभ्रादाकाशान्मैत्र्यात्सौहार्दान्मिलितुमर्थादात्मनो-
मिलनार्थं क्षमायां भूमण्डले उपेयुषः समागतस्य प्रावृट्पयोदस्य वार्षिकमेघस्य धिया
बुद्ध्या । भ्रमादिवैल्यर्थः ॥

विकालवेलामनु सूत्रकण्ठा अनीनदनीडसनीडभाजः ।

दृष्ट्वा जगच्चक्षुरनिष्टमेते पठन्ति किं शान्तिकमन्नपाठान् ॥ २७ ॥

विकालवेलां दिवसावसानसमयमनुलक्ष्यीकृत्य । व्यालोक्वेत्यर्थः । ‘दिनावसानमुत्सूरो
विकालसवली अपि’ इति हैम्याम् । सूत्रकण्ठाः शुकाः अनीनदन् अतिशयेन शब्दायन्ते स्म ।
किंभूताः । नीडानां कुलायानां सनीड समीप भजन्तीति । उत्प्रेक्ष्यते—जगतां विश्वेषां
प्राणिनां सर्वमार्गाणां स्वेषां परेषां वा सर्वपदार्थानां दर्शकत्वाच्चक्षुरिव लोचनमिव तस्य
जगच्चक्षुषो भानोरनिष्टमस्तलक्षणामापद दृष्ट्वा एते द्विजाः किं शान्तिकान् शान्तिकार-
कान्मन्त्रपाठान्मन्त्रोच्चारान्पठन्त्युचरन्तीव । ब्राह्मणा हि विपत्तौ विघ्ने वा शान्तिक
कुर्वन्नाः शान्तिकमन्त्रपाठानुचरन्तीति लोकवृद्धिः । ‘सूत्रकण्ठः शुके विघ्ने खञ्जरीटक-
पोतयोः’ इत्यनेकार्थतिलकः ॥

वियन्मणीवल्लभविप्रयुक्तां पाथोजिनीं मुद्रितवक्त्रकोशाम् ।

रसार्पणप्रीतहृदस्तदानीमालापयन्तीव रवैर्द्विरेफाः ॥ २८ ॥

तदानीं संध्यायां सूर्योऽस्तमिते द्विरेफाः मधुकरा रवैः खगुज्जारवैः शब्दैः कृत्वा
पाथोजिनीं पद्मिनीम् । उत्प्रेक्ष्यते—आलापयन्तीव शोकापनोद मनाक् प्रणेतुं वादन्तीव ।
किंभूता द्विरेफाः । रसानां निजोज्ज्वलमानपाथोजनिर्यन्मकरन्दानामर्पणेन पूर्वप्रदाने-
नाकण्ठपानोपकारकरणेन प्रीतमतीव हृष्ट हृद् मनो येषाम् । किंभूतां पद्मिनीम् । विय-

न्याणी गणनरुं सूर्यः । 'भारुर्नमोदमीणी' इति हैम्याम् । स एव बल्लभः प्राणप्रियो भर्ता पश्चिनीपतित्वेन तस्य । तेन विप्रयुक्तां प्राप्तवियोगाम् । विरहिणीमिह्यर्थः । पुनः किंभूताम् । अत एव मुद्रितो मुकुलीकृतः संकोचितः पिहितो वा वक्त्रसदृशः कोशः कुल्लो यस्यास्ताम् । पूर्वप्रीणितस्वजनादिः कामपि प्रियवियोगिनीं कामिनीमागल्य सुखदुःखादिवार्तां प्रश्नेनालपयतीति रीतिः ॥

सरोजिनी कोशकुचौ निपीड्याधरच्छदे पीतरसैः स्ववातात् ।

मीलन्मुखी कम्पमिषान्निषेद्धी जहे महेलेव युवद्विरेफैः ॥ २९ ॥

युवद्विरेफैस्तरुणभृङ्गैः सरोजिनी पश्चिनी जहे । केव । महेलेव । यथा युवभिर्युवती खल्यते । किं कृत्वा । कोशी मुकुलवेव कुचौ निपीड्य मर्दयित्वा । किंभूतैर्द्विरेफैः युव-
मिष । अधरच्छदे अधस्तनपत्रे ओष्ठदले च । निपीतो नितरामास्त्रादितो रसो मकरन्दो-
ऽमृतरसो यैः । 'स्वमाह संघ्यामधरोष्ठलेख्याम्' इति नैषधे । 'अधस्तनोऽधरः' इति
तद्वृत्तिः । किंभूता । स्ववाताभिजपक्षपवनाद्यः कम्पस्तन्मिषान्निषेद्धी निषेधनशीला खं
निवारयन्ती । अत एव किंभूता । मीलन्मुखी संकुचद्वन्द्वना ॥

विश्वं विशन्तीं द्विषतीमुषां स्वामन्विष्य तस्याः किममङ्गलाय ।

रथाङ्गनाम्नां निवहैर्वियुक्तैर्वियुक्तकण्ठं रुदते दिनान्ते ॥ ३० ॥

वियुक्तैः वियोगिभिः निजाङ्गनारथाङ्गविहङ्गमीभ्यः पृथग्भूतैर्दिववशात्स्वां प्रियां
मीलितुमशक्नुवद्भिः इत एव पृथक्स्थानस्थितैः । 'रविरहविरहध्रुवभेदयोः' इति रघुवंश-
वचनात् । रथाङ्गनाम्नां चक्रवाकानां निवहैर्विकरैर्दिनान्ते दिवसावसाने प्रदोषसमये
वियुक्तकण्ठं शादस्वरेण रुदते रोदनमकारि । किं कृत्वा । विश्वं जगन्मध्यं विशन्तीं
प्रवेशं खजन्तीम् । तथा स्वामात्मीयां द्विषतीं वैरिणीमुषां विशामन्विष्य विलोक्य ।
उल्लेक्ष्यते—तस्या रात्रेः किममङ्गलायापहाकुमार्यम् । गमनागमने हि प्रायः प्राणिनां
स्वयं रोदनं पररोदनश्रवणं च महाकष्टाय जायते ॥

शृगीदृशामङ्गनमङ्गुलाभिर्विलोचनश्रीभिरिवामिमृताः ।

ग्रीडेन नीडद्वुमकोटरान्तः प्रयान्ति संघ्यामनु खञ्जरीटाः ॥ ३१ ॥

संघ्यां पितृप्रसूतसमयमलक्ष्यीकृत्य खञ्जरीटाः खञ्जननामानः शङ्कुनविशेषाः नी-
डानां खखङ्गुलायानां ये द्रुमा महीगहास्तेषां कोटरान्तः निष्कृष्टमध्यभागे । 'निष्कृष्टः
कोटरो मेका' इति हैम्याम् । प्रयान्ति गच्छन्ति । प्रविशन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—सृष्टीदृशां
सारङ्गीनयनानां सुलोचनानां स्त्रीणामङ्गनमङ्गुलाभिः कञ्जलसत्काङ्क्षनावन्मनोहाभिः
विलोचनश्रीभिर्विशिष्टनयनलक्ष्मीभिरिमिभृताः सन्तो ग्रीडेन लब्धयेव । ग्रीदशब्दोऽका-
रान्तोऽप्यस्ति । 'ग्रीडमावहति मामकं मनः' इति नैषधे ॥

दोषानुत्तेन द्विषतेव वार्धौ क्षिप्तं समीक्ष्य स्वविपक्षमर्कम् ।

शत्रोरगोत्रीभवनादिवाअभुवोर्नुदाभ्रान्यत धूलोकैः ॥ ३२ ॥

धूलोकैः त्रैलोक्यकुन्तसंकरैरभुवोर्नुदावापृथिव्योर्नुदा स्वभात्रववतिजवान्धवा-
स्त्वविभावनान्मुदितप्रभोदेन अभ्रान्यत इतस्ततो वंन्नन्यते स्म । ‘आलोक्यालोकमुल-
कलोक’ इति त्रैलोक्ये । तथा ‘आकाशे तमसि सममिते कोकलोकं स्रजोक्ते’ इति
नाट्यशास्त्रेऽपि पञ्चमहाभूतानां पुरः समूहवाची लोकशब्दो दृश्यते, तेन धूलोक इति
प्रयोगः । उत्प्रेक्ष्यते—शत्रोरगोत्रीभवनात् स्वाविपक्षजगज्जक्षुषो वंशस्य नात्रोऽपि वा
अभावो जात इतीव मुदा भ्रान्तम् । किं कृत्वा । द्विषतेव शात्रवेनेव दोषानुत्तेन
प्रदोषेण स्वविपक्षं निजप्रत्यर्थिनं भास्करं वार्धौ अगाधपयोविपद्योमये क्षिप्तं पातितं
समीक्ष्य दृष्ट्वा ॥

कपोतपालीतटसंनिविष्टा हुंकुर्वते कापि कपोतपोताः ।

शोच्यां दशां प्राप्तमुदीक्ष्य मित्रमुदीयनानान्ननसीव दुःखात् ॥ ३३ ॥

कापि इत्रापि स्थाने कपोतगल्पा विटङ्गस्य । ‘कपोतपातां विटङ्गः’ इति ह्यन्याम् ।
तटे एकत्र भ्रान्तप्रदेशे संनिविष्टाः संस्थितिं कृत्वाणाः सन्तः कपोतपोताः पारावतका-
लका हुंकुर्वते हुंकारं कुर्वन्ति । कपोतानां कूजितं श्राव्य एवंविधनेव श्रूयते । यदुक्तं
कालिदासकविना विमातवर्णनावधिकारे—‘परिपतरविगर्भव्याकुला पौरहृती दिगपि वन-
कपोती हुंकुर्वतेः कुन्पतीव’ इति । उत्प्रेक्ष्यते—शोच्यां शोचनार्हां दग्धान्त्वलक्षणान-
वस्थां प्राप्तमासादितं मित्रं सूर्यं सुहृदं च उदीक्ष्य दृष्ट्वा मनसि स्वचेतसि उदीयमानाद्
अन्तर्महतो दुःखादिव ॥

पिकाश्चुकुलुः सहकारकुञ्जे रत्या रतभ्रान्ततया शयालोः ।

जगज्जयस्यावसरं जिगीषोः संसूचयन्तीव रतीशमर्तुः ॥ ३४ ॥

सहकारकुञ्जे नाकन्दपादपकानने पिकाः कोकिलाश्चुकुलुः गच्छन्त्ये । श्रोत्रिष्ठा-
न्मानन्दनाकन्दमञ्जरीपुष्पास्त्रादनमधुरध्वनिप्रपञ्चपञ्चमगीतिमुचरन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—स्व-
पत्न्या रत्या सनं रतेन संयोगाभोगविनोदेन भ्रान्ततया प्राप्तभ्रान्तत्वेन सुरतसंजातलेदेन
शयालोर्विद्राक्षीलस्य । तथा जिगीषोः जिगमेतुमिच्छोः रतीशः कामः स एव भर्ता
अनुत्तस्य जगतां तात्त्व्यात्तद्व्यपदेशान्नाकिनागनागराणां जयस्य पराभवनप्रविधानस्या-
वसरं व्यतिक्रमं वेलां प्रत्याव संसूचयन्ति कथयन्तीव । यतो नक्तं श्राव्यः सर्वेऽपि संसारिणो
जनाः स्मरवशा जायन्ते इति ॥ इति संध्यावर्णनावधिकारे सर्वविहगविरुत्तादिवर्णनम् ॥

समुल्ललासाप्रपथेऽथ संध्यारागो विरागीकृतचक्रचक्रः ।

पञ्चेषुणा विश्वजिगीषुणेयं प्रादायि शोणीव नवोपकार्या ॥ ३५ ॥

अथ संध्यासमयाविर्भावान्तरमत्राणां नेषानां पथे मार्गे । नमोऽङ्गे इत्यर्थः ।

संध्यारागः । रवेरस्तगमनानन्तरं प्रायो व्योमाङ्गणे दिशि दिशि रक्तिमा प्रादुर्भवति । संध्यासमये जातत्वात्संध्यारागः समुल्लास सम्यग्दृश्यमानः स्फुरति स्म । किभूतः । विरागीकृतानि विभोगव्याकुलाङ्गीभवनत्वेन सद्गुणानि कृतानि चक्राणां चक्रबाह्यानां चक्राणि वृन्दानि येन । उत्प्रेक्ष्यते—विश्वानि त्रीणि सप्त चतुर्दश वा एकविंशतिर्वा जगन्ति भुवनानि जिगीषुणा पराभवितुमिच्छुना पञ्चेषुणा मदननृपतिना इयमेवा संध्यारागलक्षणाप्रत्यक्षा शोणी रक्ता नवोपकार्या नवीनपटकुटी प्रादायि दत्ता । 'रचयति रुचिः शोणीमेतां कुमारितरारवैः' इति नैषधे ॥

नभोज्ञे सान्द्रितसांध्यरागैर्वभेऽम्बुधि शीलति हेलिविम्बे ।

भर्तुर्विधोरागमने प्रणीतै रात्रिस्त्रिया कुङ्कुमहस्तकैः किम् ॥ ३६ ॥

नभोज्ञे गगनमण्डले सान्द्रत्वं निविडीभावः संजातोऽस्येषु तादृशैः संध्यायां स्यात्समये भवैः सांध्यरागैः पदे पदे पाटलाभ्रपटलैः वभे शुशुभे । कस्मिन्सति । हेलिविम्बे मार्तण्डमण्डले अम्बुधि समुद्रमध्यं शीलति श्रयति सति । उत्प्रेक्ष्यते—विधो-यन्मसः भर्तुः स्वप्राणवह्नमस्यागमने पादावधारणसमये रात्रिस्त्रिया यामिनीकामिन्या प्रणीतः प्रदत्तैर्गिभक्तिगनाङ्गणेषु वितीर्णैः कुङ्कुमहस्तकैः वृष्टमण्डलैस्तद्विम्बैः किम् ॥

मज्जत्कुङ्कुञ्जरविन्दुवृन्दारुणीभवद्योमसरित्तरङ्गैः ।

अङ्गेऽरुणाम्भोजरजोविमिश्रैरदभ्रसंध्याभ्रनिभात्प्रसले ॥ ३७ ॥

मज्जता मकलवासरतपत्तपनतापसंतापिततनुतया साय शिशिरतानिर्मितये जलके-लिकरणसमये लीलया सलिलान्तरे भ्रूडतां कुकुभामष्टदिशामैरावतायष्टदिग्गजाना विन्दुवृन्दैः शोणमदोदककणगणैः । पञ्चम्यां हि दशाया करीन्द्राणां कपोलपालीभ्यः पाटला विन्दवो निगच्छन्तीति शाले कविसमयः । तथाहि—'भूर्जैस्त्वचः कुञ्जरविन्दु-शोणाः' इति कुमारसंभवे । अरुणीभवद्भिः शोणिमान प्राप्नुवद्भिः व्योमसरितो गगनग-णालारङ्गैः कलैर्लः अदभ्राणि अनेकानि अत्राणि संध्यासमयाविर्भवद्दका(ला)नि तेषां निभात्कपटादभ्रे व्योममागं प्रसले प्रवृत्तम् । इति गर्भोत्प्रेक्षा । किभूतैस्तरङ्गैः । अरुणा-म्भोजानि कोकनदानि तेषां रजोभिः पाटलपरारगैः विमिश्रैः करम्यितैः ॥

आगासुकं कामुकमक्षिलक्ष्यं प्रणीय राजानमनन्तलक्ष्म्या ।

अङ्गेऽङ्गरागो वृष्ट्यैः प्रणीतः सांध्योलसल्लोहितिमा किमेयः ॥ ३८ ॥

संध्यासयन्धी समुत्थन् स्फुरन् लोहितिमा रक्तिमा । राग इत्यर्थः । भातीत्युक्ति-
लेखः । उत्प्रेक्ष्यते—एष दृश्यमानः प्रत्यक्षः सांध्यराग एव अनन्तलक्ष्म्या गगनत्रिया
अने सत्पत्न्याणां वृष्ट्यैर्द्वीभिवत्कुमुभरदरागो विलेपन किं प्रणीतो निर्मित इव । कि
कृत्वा । कामुक स्वकामधितारं स्वस्यां विषये भोगाभिलाषिणमत एव आगासुकमात्मन-
नीये सम्गमनशील राजान चन्द्र नृप च अक्षिलक्ष्यं दृग्योचरं प्रणीय कृत्वा ।
शैत्यैः ॥

निशानने श्रीसुतमत्तकान्तैरत्युत्सवायोत्सुकभावभाग्भिः ।

दिग्वारसारङ्गविलोचनाभिः संध्यारुणश्रीरुदगारि रागः ॥ ३९ ॥

दिश एव वात्सल्यविलोचना वारविलासिन्यः ताभिः संध्यायाः अरुणश्री रक्तिमश्रीः, स एव तद्रूप एव वा । उत्प्रेक्ष्यते—रागः स्वपति प्रत्यतिगाय्यतुरागः रुदगारि उद्गीर्णः । प्रकटीकृत इत्यर्थः । किंभूताभिः । दिग्वारसारङ्गविलोचनाभिः निशानने यामिनीमुखे एव संध्यात एवारभ्य श्रीसुतेन कन्दर्पेण कृत्वा मर्तैरुमादिष्णभूतैरुमादिभिर्मन्दोदुरः कान्तैः स्वभर्तुभिः दिङ्नायकैः सार्धं रतेः सुरतस्योत्सवाय विविधप्रकारकामक्रीडाविलासार्थमुत्सुक उत्कण्ठितो यो भावश्चित्ताभिप्रायस्तमाशय मजन्तीति तादृशीभिः ॥

स्वयैवताद्विप्रतिकर्मसज्जप्रसाधिका पाणिपयोरुहेभ्यः ।

निपातुकालक्तकपङ्कपङ्क्तिः संध्यात्रिका व्योम्नि बभूवुषीव ॥ ४० ॥

स्वयैवतानां स्वर्गाङ्गनामप्सरसां 'स्वःस्वर्गवध्वप्सरसः' इति हैम्याम् । अङ्गीणा चरणानां प्रतिकर्म प्रसाधन मण्डनादिकरणम् । 'मण्डन पुनः प्रसाधन प्रतिकर्म' इत्यपि हैम्याम् । तत्र प्रसाधने सज्जानां प्रवणानां पङ्क्तिः श्रेणी सैव । उत्प्रेक्ष्यते—व्योम्नि आकाशे संध्यात्रिका संध्यासमयप्रादुर्भवदभ्रपटली बभूवुषी जातेव ॥

अनीदृशी व्योममणेर्दिनश्रीचूडामणेः प्रेक्ष्य दशां स्वभर्तुः ।

दुःखेन ताम्बूलमहायि वक्रात्संध्याभ्रदम्भादिव दिग्वधूभिः ॥ ४१ ॥

दिग्वधूभिर्दिगङ्गनाभिः दुःखेन चित्तोद्धूतातिखेदोदयेन संध्याकालीनाभ्राणां दम्भाभ्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—वक्रान्निजवदगाताम्बूल दशनचर्वितनागवल्लीदलचूर्णमहायि क्षिप्तमिव । किं कृत्वा । दिनश्रिया वासरलक्ष्म्याश्चूडामणेः शिरोमणेर्व्योममणेः सहस्रकिरणस्य अनीदृशी दुष्टामखलक्षणाम् । 'ईदृशी च कथमाकलयित्री' इति नैषधे । दशमवस्थां प्रेक्ष्य चक्षुर्लक्ष्यीकृत्य । किभूतस्य भानोः । स्वभर्तुर्निजेश्वरस्य । 'दिशो हरिर्द्भिर्हरितामिवेश्वरः' इति रघुवशे । 'हरितामीश्वरः पतिः सूर्यः' इति तद्वृत्तिः ॥

पत्यौ गवां कापि गतेऽस्य बन्धून्पद्मान्तरथाङ्गान्निपुवत्प्रदोषः ।

क्लिश्नाति कोपात्किमतो दिगीशैः संध्याभ्रदम्भादरुणीवभूवे ॥ ४२ ॥

दिगीशैर्दिक्पालकैः । उत्प्रेक्ष्यते—अत एतत्कारणात् उत्पन्नात् प्रकटीभूतात्कोपात्कोधात्संध्याभ्राणां दम्भाभ्याजात्किमरुणीवभूवे रक्तैर्जातम् । कारण प्रतिपादयति—गवा भूमीनां किरणानां च पत्यौ स्वामिनि भास्करो राजनि च कापि कुत्रापि स्थाने गते प्रयाते सति अस्य बन्धून्मित्राणि पद्मान् कमलान् । द्वावपि पुनपुसकलिङ्गा । रथाङ्गान् कवाकान् संकोचयित्वादिप्रकारै रपुवद्वैरिवत्प्रदोषो यामिनीमुख क्लिश्नाति पीडयति । यथा कश्चित्प्रत्यर्थी पृथ्वीनाथे कार्यवैयर्थ्यात्कचन गते सति तत्स्वजनजनान् संतापयति ॥ इति संध्यारागः ॥

अग्रे मनावसंतमसैः प्रदोषरागान्तरेऽथ प्रकटीयभूवे ।

प्रवालपुञ्जे स्मयमानकृष्णवल्लीप्ररोहैरिव वार्धिमध्ये ॥ ४३ ॥

अथ संध्यारागभवानन्तरमग्रे आकाशे प्रदोषो यामिनीनुत्त संध्या तस्य यो रागो रक्तिमा तस्यान्तरे मध्ये मनाक् किंचन संतमसैरन्वकारैः प्रकटीयभूवे प्रादुर्भूतम् । कैरेव । स्मयमानकृष्णवल्लीप्ररोहैरिव । यथा वार्धिमध्ये परीवापन्तरालभूमौ प्रवालपुञ्जे विठ्ठमकन्दलवृन्दे विस्मेरकृष्णलतानां 'कालीवेल' इति लोकमध्ये प्रसिद्धानामङ्कुरैः प्रकटीभूयते ॥

विभ्राजिसंध्याभ्रपरम्पराभिरलम्भि भूच्छायभरैर्विभूतिः ।

सेरारुगान्मोसहमण्डलीभिर्भृङ्गैरिवान्तर्मधुपानलीनैः ॥ ४४ ॥

विभ्राजन्त इत्येवंगीलाभिर्विभ्राजिनीभिः गोभनशीलाभिः संध्यारागार्कभूतानामश्रणां वर्दलिकानां परम्पराभिः श्रेणीभिः कन्नाभिर्भूच्छायभरैरन्वकारानिकरैः करणैर्विभूतिः शोभा अलम्भि सप्राप्ता । काभिरिव । स्मेरारुगान्मोसहमण्डलीभिरिव यथा विकचानां कोकनदानां मालिकाभिः अन्तर्विकलितकोशमध्ये मधूनां मकरन्दानां पानार्थमास्त्रादनकृते लीनैरावृत्तिपानरसान्निध्यालीभूतैर्भृङ्गैर्भ्रमरैः कृत्वा लम्बीः शोभा प्राप्यते ॥

तमोगणालिङ्गितभोङ्गणश्रीः संध्याभ्ररागच्छुरिता चकासे ।

वृन्दारकैः कुङ्कुमगन्धधूलीद्रवैरिवासिच्यत शक्रमार्गः ॥ ४५ ॥

संध्यासमयोद्गतानामश्रणां रागं रक्तिमभिच्छुरिता व्याप्ता । 'चन्दनच्छुरितं वपुः' इति पाण्डवचरित्रे । तमतां तिभिगणा गणेन समुदायेन आलिङ्गिता पुन्त्रिता कलितानभोङ्गणश्रीर्गगनतलक्ष्मीश्चकासे शोभते स्म । उप्रेष्यते—वृन्दारकैर्वैवैः कुङ्कुमैर्बुल्लग-रमकलितैर्गन्धधूलीनां जालमृगनाभीनां द्रवैः पङ्क्तैः कृत्वा शक्रमार्गः पुरंदरपदवी गगनमसिच्यत सिक्क इव । 'येनामुना बहुविगाढसुरेश्वराध्व-' इति नैपथे । 'सुरेश्वराध्वा गगनम्' इति तट्टितः ॥

सुधान्वसामध्वानि सांध्यरागोल्लासं विलुप्य प्रत्नं तनोभिः ।

मलीमसाः स्तावसरं प्रपद्य परोदयं हन्त कुतः सहन्ते ॥ ४६ ॥

सांध्यरागस्य जगत्समावातप्रादुर्भवतः संध्याया दिनादौ दिनान्ते च द्वे मास्ये भवतः । अत्र चाधिकारादिनान्तसंध्याया एवेति वाच्यम् । यतोऽप्रेतननिशायां शास्त्रेनैतत् मन्यन्ती विवक्ष्यते रागो रक्तिमा तस्योत्पत्तिविर्भाव प्रसार वा विलुप्य निराकृत्य निषिध्य सुधानृतमेवान्यो भोजन वेया ते सुधान्वयो देवाः । 'स्वाहास्वधान्तुसुधानुत्तरादिर्देवाः' इति दैर्मावचनान् । सुधादानां देवास्तेजान्ध्वानि मां पथि गगने तनोभिर्भू-च्छायभरैः प्रपद्य विसृष्टम् । जगद्भासिल्लयः । सुनोऽयमर्थः । मनीमन् मणिनाः

यात्रा वा स्वस्वाम्यनोऽवसरं अस्ताव वैलाभ-सुखमयं वा उपपद्यते । हन्त इति
खेदे । परेशामन्येषामात्मव्यतिरेकानामुदयमुपनि वृत्तः सङ्गते । अपि तु नीचस्वमा-
वाप्त सङ्गते एव ॥ इति संचारागतमिच्छावर्णनम् ॥

पुरारिक्तारिपदप्रसूतैरजय्यवीर्यं शशिनं निजन्त्य ।

ध्वान्तोपथेस्तानि निवृत्तयेव तनोमिग्रं बहुभिर्बभूव ॥ ४७ ॥

ध्वान्तानामन्वकाराणामुपवेष्टावान् । उल्लेख्यते—तनोमिः स्वर्मानुमिरग्रे आकाशे
बहुभिर्धनैर्बभूव सञ्जातमिव । अनेके विधुनुदा दमूहुरित्यर्थः । अथ । तस्य स्वकवला-
नानस्य शशिनो निजिपूजय निप्रहीतुमिच्छया निग्रहं कर्तुं काङ्क्षया । किं कृत्वा ।
पुरानाग्रे वैश्यस्य अतः शत्रुरीश्वरन्तस्य तथा कंसनामासुरस्य अरिद्वेषां तस्य च पदस्य
क्रमस्य विन्दुपदस्य अच्युतेः प्रसादान्नेवानुभवान्नेतुनगच्छमजय्यं वीर्यं पराक्रमो यस्य
तदर्थं शशिनं चन्द्रं निजन्त्य आकुर्य ॥

क्वचिज्जगत्साक्षिणमेदय दानं जगज्जगज्जीवपिवो जियत्सुः ।

स्वीयं विभाव्यादसरं सरारिभूच्छायकायां सृजतीव मायाम् ॥ ४८ ॥

जगज्जीवन्ति विश्वप्राग्वहः । ईश्वररूपेण संहारकारकत्वान् । 'जीवेऽन्तुजीवितप्राणाः'
इति ह्यन्यान् । तथा 'अथे जगज्जीवन्ति विवं वदन्' इति नैप्रथे । सरारिरीश्वरः स्वी-
यमानोऽयं नमस्तेऽन्तुदत्तत्वात् शिवत्वं नमः प्रगुणः अत एव अवसरं प्रप्ताव प्रमथं
विभाव्य विजोष्य ज्ञात्वा वा । उल्लेख्यते—जगद्विश्वं जियत्सुः स्वादिनुमिच्छुः भूच्छाय
निविद्धजननिहमेव कायः शरीरं यस्यास्तादृशीं मायाम् । शान्तरीकपटविद्यामित्यर्थः ।
सृजतीव करोतीव । किं कृत्वा । जगत्साक्षिणं शुभाशुभकर्मकर्तृणां जगजनानां प्रतिभुव
मान्करं क्वचित्प्रापि हृग्वोचरप्रदेशे चातम् एव्यं विभाव्य ॥

पञ्जोरिवोर्वोद्विग्वोचरस्य ध्वान्तस्य योः पश्यत सन्दिमानम् ।

निहन्यमानोऽपि मुहुः करेण चण्डद्युता धावति रोदसोर्यत् ॥ ४९ ॥

यो लोकाः पण्डिताः, यूयं पञ्जोरिव इव छागन्त्येव वा ध्वान्तस्य निशान्धवारस्य
सन्दिमानं नृदत्तां नृदत्तमज्ञानता पश्यत विलोचयत । 'अथोदयति निदांषे सचिवेन्द्री
नवे रवेः । क्रौकक्रौकनदानन्दिमन्दिमाननगान्महः ॥' इति वलुपालक्रीर्तिकौमुद्यां
सूर्यान्तनवर्णनं । किंभूतस्य । उर्वोद्विग्वोचरस्य धावामूर्ताविषयस्य पञ्जोरिव भूतोप-
वेताद्युर्वस्थाने चरगोचरो यस्य । यद्यस्यान्काराणाम् चण्डद्युता अत्यन्तक्रोपना का-
न्तिर्यस्य । जीमदगीनृतेनेत्यर्थः । तादृशेन पुंसां करेण क्रिणेन खरेण करेण हस्तेन
चपेटाद्विदायिपाणिना मुहूर्त्तरंवारं निहन्यमानः ताव्यमानं हस्तपादप्रभृतिप्रहतिभिः
ज्यादाद्यमानं दधातिभिः सन् रोदसोर्दिवस्तृथिव्योर्वोर्वावति पुनः पुनः समायाति । ध्वान्त-
शब्दः सुन्दुर्गुणकलित्वाः ॥

अङ्गाञ्च्युताया रभसेन वाल्याल्लीलां सृजन्त्याः स्वपितुर्गमस्तेः ।

जामेर्यमस्येव पयःप्रवाहैर्मृते नभोभूमितले तनोमिः ॥ ९० ॥

तमोभित्तिमिरैर्नभोभूमितले नमस्तलं भूमीतलं च भृते व्याप्ति वाल्याद्वाल्मनावा-
ल्लीलां क्रीडाम् । 'क्रीडा लीला च ननं च' इति हैन्याम् । सृजन्त्याः कुर्वन्त्याः स्वस्य
जनकस्य पितुर्गमस्तेर्भास्करस्य अङ्गादुत्सङ्गात् रभसेनौत्सुक्येन च्युतायाः पतितायाः
यमस्य शमनस्य जानेर्मगिन्या अलमत । शमनस्तप्तुः शिशुत्वम् 'दिवसकराङ्गितले चला
ङ्कुर्वन्ती' इति नैपथे । यमुनायाः पयःप्रवाहैः सलिलैर्वैरिव व्योमनर्हीमन्डले निनरं
भृते । कालिन्याः कृष्णजलत्वेनेयमुत्प्रेक्षा ॥

रयाङ्गनाम्नां दिवसावसाने वियोगभाजां सनमङ्गनामिः ।

स्फुरद्विषादानलधूमलेखा मन्ये तमिस्रा बहुलीवभूवुः ॥ ९१ ॥

तमिस्रा अन्धकाराणि । तमिजशब्दः क्रीडोवलिङ्ग्योः । बहुलीवभूवुः निद्रिडा
नीन्द्राः संजायन्ते स्म । तत्राहमेवं मन्ये विचारयामि । दिवसावसाने दिनपथन्ते
संध्याया एवारभ्य अङ्गनामिः स्त्रीयवन्दनामिः रयाङ्गविहङ्गनीमिः सनं सार्व वियोग-
भाजां परस्परविह्वेषकुलितानां रयाङ्गनाम्नां चक्रवाकानां स्फुरन्त्याः प्रकटीभवन्त्याः
विषादः वेदः स एवानलो हुताशनः तस्य धूमनां लेखाः श्रेणय इव ॥

गते गवां स्वामिनि नान्युदीते राजन्यथाराजकवद्विभाव्य ।

सैरप्रचारेण जगत्समग्रमुपाद्रवहस्युरिवान्वकारः ॥ ९२ ॥

अन्वकारः खैरं स्वेच्छया प्रचारेण द्यावाभून्योः संचरणेन दस्युदेव प्रलययौव चौर
इव वा समग्रं जगत्सर्वमपि भुवनमुपाद्रवदुपद्रवति स्म । किं कृत्वा । गवां निरणानां
पृथिवीनां च स्वामिनि नायके भानौ भूवने च । 'गोस्वामिनि स्फुरिततवेजसि इष्टमात्रे'
इति कल्याणमन्दिरस्त्वने । अपि कुत्रापि गते अस्तमिते परजनपदे प्रचरेते भृते वा
चति अथ पश्चात् राजनि चन्द्रे पट्टवरूपे च नान्युदीते नोदयं गते पदे स्थान्ति
च । अत एवाराजकवन्निःस्वामिकलेव जगद्विभाव्य निरीन्य । 'हा हा न्हान्द्रनराजकं
जगत्' इति मृगयावपने धन्णलोकितः ॥

क्रियद्विहायः क्रियती अतिर्वा प्रमालुकामस्तमसां समूहः ।

कुतूहलाक्रान्तमना इतीव द्यावापृथिव्योः प्रसरीसरीति ॥ ९३ ॥

तमग्रमन्वकाराणां मनुहो द्यावापृथिव्योर्नमोभूमन्डलयोः प्रसरीसरीति अतिगद्येन
प्रसरति । उत्प्रेष्यते—विहायो गगनं क्रिप्रमाणस्येति त्विदम् । तथा वा पुनः क्षितिः
पृथिवी क्रियती क्रियत्प्रमाणा । त्विदमो पञ्चसहस्री क्रियती लक्षा च कोटिरिति त्विदम् ।
अ'द्योऽतममसां रत्नवती वसुमती क्रियती ॥' इति सूक्तोक्तिः । इत्यमुना प्रकारेण

कुतूहलेन कौतुकेनाक्रान्तमाकुलितं व्याप्त वा मनो यस्य तादृक् सन् प्रमातुकामः प्रमाणी-
कर्तुमना इव ॥

तेपे तपो भूधरगह्वरान्तस्त्यक्काशनाम्भः प्रतिवासरं यत् ।

व्योमावनीव्यापकसिद्धिरस्मादलम्भि मूच्छायभरैरिवैषा ॥ ५४ ॥

भूच्छायभरैः संतमसमूहैर्भूधराणां पर्वतानां गह्वराणां गुहानां महाकन्दराणामन्त-
र्मध्ये अर्थात्स्थित्वा प्रतिवासरं दिवसं दिवसं प्रति त्यक्ते अशनाम्भसी आहारपाने यत्र
तादृशं क्रियाविशेषणं वा मुक्तान्नपानं यथा स्यात्तथा तपस्तेपे । नियमविशेषकष्ट
तप्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—अतोऽस्मादुग्रतपसः एषा प्रत्यक्षलक्ष्या व्योमावन्त्योर्नभोभूम्योर्व्या-
पनरूपा सिद्धिः फलनिष्पत्तिर्लब्धिविशेषा अलम्भि लब्धा संप्राप्ता ॥ इत्यन्धकारा-
विर्भवनम् ॥

अथोददीप्यन्त नभःपदव्यां झगज्झगित्युसविमिश्रताराः ।

स्वकान्तमायान्तमवेत्य राज्ञ्या पुष्पोपचारो व्यरचीव मार्गे ॥ ५५ ॥

अथ तमःप्रसारानन्तरं झगज्झगिति कृद्भिर्देदीप्यमानैरुसैः किरणैर्विमिश्राः करम्बि-
तास्तादृशास्तारास्तारका ज्योतिर्मण्डला नभःपदव्या गगनमार्गे उददीप्यन्त प्रस्फुरन्ति
स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकान्तं निजबलभं रात्रिपतित्वाचन्द्रम् । 'रोहिणीद्विजनिशौषधीपतिः'
इति हैमीवचनात् । आयान्तमागच्छन्तम् । स्वपार्श्वे इत्यध्याहारः । अवेत्य विशाय
राज्ञ्या चन्द्रपत्न्या । 'उषादोषेन्दुकान्ता' इति हैम्याम् । मार्गे अर्तुरागमनस्याध्वनि
पुष्पोपचारः कुसुमप्रकरो व्यरचि विरचित इव ॥

कुक्षिभरि क्षोणिनभःपदव्यो दृसाहितं संतमसं जिघांसोः ।

ताराः स्वयं राज्ञ इहायियासोः पताकिनीव प्रसृता पुरस्तात् ॥ ५६ ॥

इह जगति गगनाद्वणे वा स्वयमात्मनायियासोरागन्तुकामस्य राज्ञः रजनीजीवि-
तवल्लभस्य पार्थिवपुंगवस्य च पुरस्तादग्रे तारास्तारकारूपा पताकिनी सेनेव प्रसृता प्रस-
रति स्म । यत्र राज्ञोऽभिषेचनाभिलाषस्तत्र पुरस्त्वरितमसीकं प्रसरतीति रीतिर्नातिश्च ।
राज्ञः किं कर्तुमिच्छोः । क्षोणिनभःपदव्योश्चतुर्दिगन्तु]सागरान्तगगनाम्बरमण्डलयोः
कुक्षिभरि भृतमध्यम् । तथा दृप्तं जगदाक्रम[ण]कारकम् । तथा अहित प्रतिपक्षम् ।
'ध्वान्तस्य रविचन्द्ररत्नदीपकाविपक्षाः' इति काव्यकल्पलतायाम् । संतमसमन्धकारं
जिघांसोर्हन्तुमिच्छोः । अन्योऽपि बलवान् भूपतिर्दृष्टं भुवमाक्रामन्तं बलिष्ठ प्रतिपन्थिन
हन्तुमिच्छति ॥

चिरंविनोदैर्दिननायकेनाभिकेन साकं सुरवर्त्मलक्ष्म्या ।

नक्षत्रलक्षात्किमशेषवक्षः श्रमाम्बुभिर्विन्दुकितं बभूव ॥ ५७ ॥

अभिक्रेन निजकामुकेन दिननायकेन साकं भानुमता समं चिरं बहुकालं सकलं वासरं यावद्विनोर्दिविविधमानसाभिलषितक्रीडारसैः कृत्वा सुरवर्त्मलक्ष्म्या गगनधिया भ्रशेषमखिलं वक्षो हृदयस्थलम् । उत्प्रेक्ष्यते—नक्षत्राणामुद्गनाम् इति सामान्योक्तिः । यतो ह्यस्यामपि सर्वेषां नामानि सामान्येनैवोक्तानि न विशेषात्, यथा—‘नक्षत्रं तारका ताराज्योतिषी भसुडुग्रहाः । विष्ण्यमृक्षम्’ इति, तथापि उपलक्षणाद्ब्रह्मनक्षत्रतारकाणां लक्षात्कपटात् भ्रमाम्बुभिः बहुविनोदविधानोद्भूतप्रस्वेदसलिलैर्विन्दवः संजाता अस्ति निति । स्वार्थे कः । विन्दुकितं जलकणकलितं जातम् । ‘स्वेदविन्दुकितनासिकाशिखं तन्मुखं मुखयति स्म नैषधम्’ इति नैषधे । किं बभूव संजातमिव ॥

आगन्तुकस्योदयशृङ्गिशृङ्गास्थानीं तमोद्विद्धमनस्य राज्ञः ।

नभोवितानं किमकारि तारामुक्ताङ्कितं सृष्टिकृतोपरिष्ठात् ॥ ५८ ॥

सृष्टिकृता जगत्सर्गविधायकेन विधात्रा राजश्चन्द्रस्य पृथिवीपुरंदरस्य उपरिष्ठात् मल्लकोपरितनभागे । उत्प्रेक्ष्यते—तारास्तारका उपलक्षणात्रक्षत्रताराग्रहा एव मुक्ताफलानि तैरङ्कितं विचित्ररचनाचारिमाक्षितं नभो गगनतलमेव वितानं चन्द्रोदयः किमकारि निर्मितम् । रचितमिव । राज्ञः किंभूतस्य । शृङ्गिणः पर्वतस्य । पूर्वपर्वतस्येत्यर्थः । शृङ्गं शिखरं तदेवास्थानीमुपवेशनसभाभागन्तुकस्य आगमनशीलस्य । पुनः किंभूतस्य । तमात्येव द्विषन्तः शत्रवस्तेषां दमनस्यान्तकारकस्य । ‘अप्यन्तकारिदमनदर्पच्छिन्नमयनादयः’ इति ह्यस्याम् ॥

नभोगसारङ्गदृशां रतीशरामस्यवश्यप्रियखेलिनीनाम् ।

वक्षःस्थहारच्युतमुक्तिकामिर्नभःस्थली तारकिता किमासीत् ॥ ५९ ॥

रतीशरामस्येन तारुण्यवयस्त्वेन यन्मदनौत्सुक्यं यौवनोन्मादेन मदनात्सुक्-
णभाक्त्वेन वक्ष्या स्वायतीभूता ये प्रिया वल्लभालीः समं स्वरमते वारस्यायनोक्तवि-
विधविनोदः खेलन्ति क्रीडन्तीत्येवंशीलास्वादशीनाम् । ‘भीमं कृत्वाङ्गखेलनम्’ इति पा-
ण्डवचरित्रे । नभसि आकाशे गच्छन्तीति नभोगा देवास्तेषां सारङ्गदृशो मृगलोचनाः
त्रियो देव्यस्तासां वक्षःशु हृदयस्थलेषु तिष्ठन्तीति वक्षःस्थास्वादगा हारा मुक्ताकलपा-
स्तेभ्यश्च्युतालुटित्वा पतिता मुक्तिका मुक्ता एव मुक्तिका मुक्ताफलानि ताभिः कृत्वा ।
उत्प्रेक्ष्यते—नभःस्थली गगनमण्डलो तारकिता तारकाः संजाता अस्यागिति तादृशी
तारककलिता किमासीत् बभूवुषीव । ‘नक्षत्रभूः क्षत्रकुलप्रसूतेर्युक्तो न भोगः खलु भोग-
भाजः’ इति चम्पूकथार्या नलस्य नेरोरप्याधिक्यवर्णनम् । ‘न भोगः राज्यादिदुर्लभं
सुखः । पक्षे नभोगेर्देवैः सहितः’ इति तटिप्पनके ॥

सर्वदण्डदण्डं दधता तमिस्रवासो वसानेन सितेतरश्रि ।

कपालमालेव धृता विहायः कपालिना वक्षसि तारतारा ॥ ६० ॥

विहायः कपालिना नभोनाम्ना योगिना वक्षसि खहृदवस्थले तारा उज्ज्वला केश-
चर्मरहितत्वेन केवलं तुम्बिकात्वेन च धवला तारा ज्योतिश्चक्रं च तद्रूपा । उत्प्रेक्ष्यते—
कपालमाला निर्नाथद्रमकमनुजमुण्डली च 'तुम्बिली' इति लोकप्रसिद्धा धृतेव कलितेव ।
कपालिना कपालधारणं युक्तिमदेव । यतः कपालानि विकचत्वद्गुणमुण्डानि मालात्वेन
सन्त्यस्येति कपाली । किं कुर्वता । खर्दण्डो लोके 'खर्दण्डठ' अथ वा पितृपथः इति
प्रसिद्धः । गगनान्तराले भ्रमन् किञ्चित् श्वेतवर्णो दण्डाकारेण दृश्यमानो मार्गीकारेण वा
स दण्डो यद्विस्त दधता विभ्रता । पुनः किं कुर्वणेन । सितादुज्ज्वलवर्णादितरा कृष्ण-
वर्णा श्रीः शोभा यस्य तादृक् तमिषं ध्वान्तं तदेव वासो वसनं वसानेन परिदधानेन ।
'गुणिप्रायाणि वस्त्राणि भूषणानि तव प्रभो । वसानश्च दधानश्च सत्कविर्द्वा रिति तिष्ठति ॥'
इति भोजप्रबन्धे ॥

तथा तवाप्यस्तु यथा त्रियामे निष्कास्यतेऽहं गलहस्तयित्वा ।

शपन्नितीवाक्षिपदृक्षलक्षाक्षतानहुर्योग्यभिमन्त्र्य गच्छन् ॥ ६१ ॥

गच्छन् परद्रोप प्रति व्रजन्नहर्दिनमेव योगी त्रियानां प्रत्यक्षिपक्षिपति स्म । उत्प्रे-
क्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण सिद्धविद्यामन्त्रतन्त्रोपयोगवान् अभिमन्त्र्य मन्त्रेण स्थानत्रं-
शादिकारकया विद्यया मन्त्रयित्वा जाप दत्त्वा ऋक्षाणां तारकादिज्योतिषां लक्षात्कपटात्
लाजानक्षततण्डुलान्वा त्रियामां प्रत्यक्षिपक्षिपति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण
त्रियामात्मात्मप्रवासदायिनीं वैरिणीं चन्द्ररमणीं शपन् शपं ददान इव । इति किम् । हे
त्रियामे इति संबोधनम् । शात्रवत्त्वेन चतुर्यामाया अपि त्रियामेति कथनं क्षयकृतसूचकम् ।
यथाहं त्वया गलहस्तयित्वा गलेहस्तं 'गलोघो' इति प्रसिद्धः, चपेटां वा दत्त्वा निष्का-
स्यते लोकमध्यात् रोदःकन्दरमन्दिराद्वा कर्ष्यते तथा तेनैव प्रकारेण गलहस्तचपेटा-
दिप्रदानादिना तवापि भवत्या अपि निष्कासनमस्तु स्तोकवैल्यैव भवतात् ॥

प्रस्थातुकामेन तमो जिघांसोर्जयाय पूर्वावनिभृद्गतेन ।

अक्षेपि राज्ञा दशदिक्षु मन्ये शान्त्यै वलिस्तारकतन्दुलालीः ॥ ६२ ॥

पूर्वावनिभृद्गतेन उदयाचलरूपराजधानीस्थायुकेन पूर्वार्द्धौ स्थितेन वा । राज्ञा चन्द्रेण
जिष्णुजगतीमुजा च । उत्प्रेक्ष्यते—शान्त्यै निर्विघ्नताविर्माणकृते दिक्षु सर्वदेशां
प्रदेशेषु तारकाणामेव ज्योतिषामेव तन्दुलानां निस्तुषोक्तताक्षतकलमानां माला श्रेणी ।
तद्रूप इत्यर्थः । वलिः देवदानवादीनां रागादिदिक्षु क्षेपणीयसिद्धान्नादिवस्तुजातमक्षेपि
क्षिप्त इव । राज्ञा किं कर्तुकामेन । तमसां तमसो वा अन्धकारस्य विधुंतुदस्य वा जिघां-
सोर्निजप्रखनीकस्य जयाय वशीकरणार्थं भूयः परामवनार्थं वा प्रस्थातुकामेन प्रचलि-
तुमनसा ॥

१. 'निष्कास्यते' इति प्रथमपुरुषप्रयोगश्चिन्त्यः, 'अहम्' इति कर्मणा समानाधिकर-
ण्यात्. 'अहयुः' इत्यत्रैवाहमो विभक्तिप्रतिरूपकत्वेन वा समाधेयम्.

कान्ते निम्नेऽम्बुनिधौ प्रणश्य दिनश्रियोऽजाणतया प्रयान्त्याः ।

आच्छिद्य मुक्ताभरणानि तारा द्विषत्तयेवाददिरे रजन्या ॥ ६३ ॥

अजाणतया अरक्षकत्वेन अशरणभावेन वा प्रणश्य जीवनाशं नष्टा प्रयान्त्याः क्वचिद्वसस्थाने गच्छन्त्या दिनश्रियो दिवसलक्ष्म्यास्तारा एव ज्योतीरूपाणि वा मुक्ताभरणानि मुक्ताफलमयानि भूषणानि द्विषत्तया वैरिभावेन रजन्या राज्ञ्या आच्छिद्य दृढद्वलं कृत्वा आददिरे उदात्य गृहीतानीव । कस्मिन्सति । कान्ते अर्थादिनश्रिया भर्तारं भास्करे अम्बुनिधौ समुद्रपथःपूर्वे निम्ने ब्रूयिते सति ॥

सःकूलिनीकूलविलासिनीनां प्रदोषविश्लेषिविहंगमीनाम् ।

विलोचनोद्भूतपथःपृषद्भिः किमम्बरं तारकितं पतद्भिः ॥ ६४ ॥

सःकूलिन्या गगनवङ्गायाः कूले तटे विलसन्ति । ‘रस श्लेषणक्रीडनयोः’ इति वास्तव्यत्वेन आश्लिष्याश्रित्य तिष्ठन्ति स्वैरं भर्त्रां वा क्रीडन्तीति वा । इत्येवंशीलस्तादृशीनाम् । तथा प्रदोषे दोषामुक्ते विश्लेषो निजप्रियेण समं वियोगोऽस्त्यासां तासां विहंगमीनां पक्षिणीनाम् । अर्थोच्चकवाकीनाम् । ‘विहंगयोः कृपयेव सनैर्ययौ रविर्हविर्रहधुवमेदयोः’ इति रघुवंशे । ‘दिवसावसाने निश्चयेन वियोगयोः विहंगयोश्चक्रवाकीचक्रवाक्योः कृपयेव’ इति तद्भूतिः । ‘पुमान् स्त्रिया,’ ‘स्त्रिया सहोच्ची पुमान् शिष्यते न तु स्त्री’ इति केवलविहंगमाब्दः । तथा ‘निजपरिदुष्टं गाढप्रेमा रथाङ्गविहंगमी’ इति नैपथ्ये विहंगमीशब्दः । ‘सर्विगङ्गारथाङ्गः’ इति काव्यकल्पलतायाम् । विलोचनेभ्यः नेत्रेभ्य उद्भूतानां वियोगातिदुःखोदयादाविभूतानाम् । नेत्रविःसृतानामित्यर्थः । पथसामभ्रुजलानां पृषद्भिर्विन्दुभिः । ‘विन्दौ पृषत्पृषतविप्लुषः’ इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—पतद्भिः शरद्भिः अर्थात् यमनाङ्गणमागस्य तिष्ठद्भिः सद्भिः अम्बरमाकाशं तारकितं तारकाः संजाता अस्मिन्नेति तादृशं तारककल्पककलितं किं जातं बभूवेव ॥

सां निष्ठितां प्रेक्ष्य सुधां सुधांशैः पुनः कृतेऽस्या इव मथ्यमानात् ।

सुधाम्बुधेर्व्योम्नि समुच्छलद्भिरम्भःकणैस्तारमरैर्वभूवे ॥ ६५ ॥

सुधाम्बुधेः क्षीरसमुद्रात्सुधाया उत्पत्तिस्थानत्वात्कविसमये प्रसिद्धत्वाच्च सुधाम्बुधिः । तथा ‘सुधाम्बोनिधिदिण्डीरपिण्डपाण्डुरयशःकुलोदयसखण्डमण्डितसकलसंसारसराः’ इति चम्पूकथायाम् । व्योम्नि पवमानपदव्यामुच्छलद्भिरूर्ध्वं गच्छद्भिरम्भःकणैर्जलविन्दुभिः । उत्प्रेक्ष्यते—तारमरैर्व्योम्निर्जलैर्वभूवे संजातम् । सुधाम्बोधेः किं कियमानात् । सां स्वकीयां नारायणमयनसमयसमुद्भूतां प्राचीनां सुधां पीयूषं निष्ठितां व्ययितां मुक्त्वा पीत्वा सर्वामपि क्षयं नीतां प्रेक्ष्य दृष्ट्वा पुनर्व्यावृज्य अस्याः सुधायाः कृते अर्थाय । तर्हि तेऽप्यमप्याहारं कथं न कुर्वन्तीत्यत आह—यतस्ते केवलं सुधाममृतमेवाश्रन्तीति सुधाया देवास्त्वैर्मथ्यमानात् विलोब्धमानात् ॥ इति तारकाणामुदयः ॥

अथो दधे चण्डक्रे प्रयाते प्राच्या मुखे किंचन पाण्डिमश्रीः ।

न्मितं प्रमोदादिव सौम्यराजोदयं प्रकृत्येव दिशां समीक्ष्य ॥ ६६ ॥

अथो सध्यारागान्वकारतारकाभ्युदयानन्तरं चण्डक्रे उग्रदण्डे नृपे सूर्ये प्रयाते अन्तमिमे सति प्राच्या पूर्वदिशा किंचन किमपि मुखे स्ववदने पाण्डिमश्रीदञ्ज्वलतायाः शोभा दधे वृता । प्राच्यां दिशि धवल्लिमा प्रादुर्मवति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—सौम्यराजोदयं सोगतासंयुक्तस्य राजश्वदस्य भूवःभस्य च उदयमुद्गमनं पैतृकपदप्राप्तिलक्षणाभ्युदयं समीक्ष्य विलोक्य प्रकृत्येव प्रजयेव नगरलोकेनेव । ‘राज्यादानि प्रकृतयः पाराणां श्रेयसांऽपि च’ इति हैम्याम् । दिशा पूर्वहरिता प्रमोदात्ताभिमतराजप्राप्तिजनितहर्षाविर्भावारित्सतं हसितमिव ॥

संमृज्य राज्यदयितेन पत्नी हरेर्हरितारविभूषणश्रीः ।

गर्भं वहन्ती मिहिकामयूखं मुखेऽपुपत्पाण्डुरिमाणमूहे ॥ ६७ ॥

हरेरिन्द्रस्य पत्नी कान्ना हरित् दिक् एतावता पूर्वदिक् मुखे निजास्ये पाण्डुरिमाणं धनलतामपुपत् पुपोप अतीव पाण्डुरवदना संजातवती । ‘निजमुखमितः स्मेर धत्ते हरेर्नेहिषो हरित्’ इति नैपथे । तत्राहमेवमूहे तर्कयामि । ‘ऊह वितर्के’ इत्यय. धातुः । मिहिकामयूखं हिमकरं चन्द्रं तमेव गर्भं शृणु दोहदलक्षणं वहन्ती सती दधानेव । किं कृत्वा । रज्यता अनुरक्तीमवता । ‘रज्यन्नस्यत्वाद्गुलिपञ्चकस्य’ इति नैपथे । दयितेन प्राणप्रियेण पुरदरेण साकं समं संलज्य सद्गं कृत्वा । ‘निर्वापयिष्यन्निव ससिद्धोः’ इति नैपथे । ‘सद्गं कर्तुमिच्छोः’ इति तद्धृतिः । किंभूता हरित् । ताराणां निर्मलमौक्तिकानाम् । ‘तारो निर्मलमौक्तिके’ इत्यनेकार्थः । ताराणां राजतीयानां वा ताराणां शुभ्राणां वा तारकरूपाणां वा विभूषणानामाभरणानां श्रीः शोभा यस्याः । ‘प्रथममुपहृत्सार्थं तारैरुत्पिङ्गततन्दुलैः’ इति नैपथे । तारकवाचीं तारशब्दः । अपरस्तद्वत् । अपरापि युवती राज्यं निजवद्भवेन समं संगमनाद्गुर्विणी सती स्ववदने विशदिसानं दधातीति रीतिः स्थितिश्च ॥

आकण्ठमम्भःसु निमज्ज्य काममन्त्रोऽलिशब्दैः कुमुदैरसाधि ।

दिकाशलक्ष्मीं ददती किमेपा तत्सिद्धिरिन्दुद्युतिराविरासीत् ॥ ६८ ॥

कुमुदः कैरवंशन्दर्विकाशिकमलैः आकण्ठं गलकन्दल मर्वादीकृत्य अम्भःसु पानीयेषु निमज्ज्य वृद्धित्वा अलिगच्छन्मेषुकरमधुरगुक्कारवैः कृत्वा काममन्त्रो मानसमनीपितप्रदायिका विद्या असावि साधित आराद्धः । उत्प्रेक्ष्यते—एषा प्रत्यक्षलक्ष्या इन्दुद्युतिश्चन्द्रचन्द्रिकास्ना तत्साधकस्याभीष्टविधावन्मन्त्रस्य सिद्धिः फलनिष्पातिराविरासीत्किमुपैतीत्येव । नन्सिद्धिं किं कुर्वती । एषा कुमुदना विभागलक्ष्मीं स्मेरताश्रित्य विश्राणयन्ती ॥

सान्द्रद्रुमोल्लासिनि पूर्वशैलशृङ्गाङ्गणे चञ्चति चन्द्रलेखा ।

किञ्चिन्निरिक्ष्या हरिदिङ्मृगाक्ष्याश्चूडामणिः किं चिकुरान्तरस्था ॥ ६९ ॥

सान्द्रविनिद्रदल(निविडदल)मण्डलकलितान्तरालसच्छायपादपटलोलसनशीले पूर्व-
शैलस्य उदयाचलस्य शृङ्गाङ्गणे शिखराजिरे उपरितनभूविभागे किञ्चिन्निरिक्ष्या स्वल्प-
तरचक्षुर्लक्ष्या चन्द्रलेखा दाशिकला चञ्चति संशोभते । 'चञ्चति चकास्ति लसत्यपि शोभते'
इति क्रियाकलापे । उत्प्रेक्ष्यते—हरैः पुरंदरस्य दिक् पूर्वाशा सैव मृगाक्षी हरिणेक्षणा
वधूस्तस्याः चिकुराः केशपाशास्तेषामन्तरे मध्ये तिष्ठतीति चिकुरान्तरस्था निविडधन-
केशकलापत्वेन किञ्चिन्मनाक् निरीक्ष्या दृग्गोचरा चूडामणिः किमु शिरोरत्नमिव । मणि-
शब्दः पुत्रीलिङ्गयोरपि । यथा 'प्रश्लिष्टिध्वशनीमणिः मणिः' इति लिङ्गानुशासने । तथा
दृष्टो दीर्घोऽपि । अथ वा चूडामणिर्मस्तकाभरणविशेषः । सौराष्ट्रगुर्जरेषु तु 'वाक्'
इति लोकोक्त्या तत्र पुलिङ्ग एवावधार्यते ॥

दत्ताधिपत्यं निखिलाचलानां स्वदिग्गिरेः स्वर्गिरिचक्रिणेव ।

मौलिस्थले राजतपट्टवन्धो विनिर्मितः स्फूर्जति सामिसोमः ॥ ७० ॥

सामिसोमः अर्धविधुः स्फूर्जति स्फूर्तिमियति । दीप्यते इत्यर्थः । 'पूर्वं गाधिमुत्तेन
सामिषदिता मुक्ता नु मन्दाकिनी यत्प्रासाददुकूलवल्लिरनिलान्दोलैरखेलद्दिवि' इति
नैपथे । 'सामिषदिता अर्धनिष्पादिता' इति तट्टतिः । उत्प्रेक्ष्यते—स्वर्गिरिचक्रिणा काञ्च-
नाचलचक्रवर्तिना शक्रेण । 'जाम्बूनदोर्वीधरसर्वमौम' इति नैषधे । इन्द्राभिधानम् ।
स्वदिग्गिरेरात्मीयाशाशैलस्य उदयभिधानस्य भूधरस्य निखिलाचलानां सकलभूमण्डल-
वर्तिपर्वतानामाधिपत्यमैश्वर्यं राज्यं दत्त्वा मौलिस्थले शिरोमण्डले राजतो राजतस्यायं
रूपसवन्धी पट्टवन्धो विनिर्मितः कृत इव बद्ध इव ॥

सुरेन्द्रदिग्भूधरमूर्ध्नि विन्ध्यमपूर्णमाभासत शीतभासः ।

खण्डं शिखायामिव सैहिकेयदंष्ट्रान्तरायन्त्रणतोऽजनिष्ट ॥ ७१ ॥

सुरेन्द्रस्य निर्जेरनायकस्य दिक् पूर्वाशा तस्या भूधर उदयपर्वतः तस्य मूर्ध्नि मल्लके
शिखरे शीतभासयन्त्रस्य अपूर्ण किञ्चिन्न्यूनं किमपूर्णनिर्गमनात्खण्डं विन्ध्यमण्डलमाभा-
सत राजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—सैहिकेयस्य सिंहकासुतस्य स्वर्भानोर्दंष्ट्राणां दाढानाम-
न्तरा मध्ये यन्त्रणतः पीडनतः निर्गमनतः शिखायामग्रभागे खण्डं शकलमिवाजनिष्ट
रुजातमिव ॥

संपूर्णपीयूषमयूखविम्बं वभौ ततः स्वीयदिगङ्गनाथै ।

मरन्दलीनालिपुरंदरेण समर्प्यते स्म स्मितपुण्डरीकम् ॥ ७२ ॥

ततोऽनन्तरं संपूर्णमखण्डं पीयूषमयूखस्य चन्द्रस्य विम्बं मण्डलं वभौ भासते स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—पुरंदरे इन्द्रेण स्वीयार्थं आत्मीयार्थं दिगङ्गनार्थं हरित्कान्तार्थं निजपूर्व-

दिक्पद्मनयनार्यं मरन्दार्यं मकरन्दपानकृते जीना अन्तर्निश्चलीभूता अलयो भ्रमग यत्र तादृक् स्मितपुण्डरीकं विस्मरश्चेत्कमलं किं सनर्प्यते स्म विश्राणितं दत्तमिव ॥

पितामहस्य व्रतिरादृचरित्रैश्चित्रीयमाणस्य विधूतमौलेः ।

कमण्डलुश्चान्द्र इवोत्पलाङ्कः सस्तः शयादुलसति स्म सोमः ॥ ७३ ॥

सोमश्चन्द्र उल्लसति स्म उल्लास दशदिक्षु ज्योतिःप्रसारमातनुते स्म शोभते स्म वा । कवेरपरवर्णनराभस्येन मा ग्रन्थनायको विस्मृतोऽभूदिति । तमेव स्मारयति इति सर्वत्रापि योजनीयम् । उत्प्रेक्ष्यते—व्रतिराजः श्रीहीरविजयसूरिपुरंदरस्य चरित्रैः सर्वातिशायिभिरवदातैश्चित्रीयमाणस्य अनन्यसामान्यविस्मयरसं दधानस्य अत एव विस्मयातिरेकाद्विधूतः कम्पितो मौलिर्मस्तक येन तादृशस्य पितामहस्य वृद्धस्य विधातुः शयात्पाणिपद्मात्स्रस्तः कथंचित्पतितः अल्पाश्चर्यरसवशाद्विचित्रवैयर्थ्येण पाणिपद्मजाह्नलितः । तथा उत्पलाङ्कः कुबलयकलितं तथा चान्द्रश्चन्द्रकान्तमणिमयः कमण्डलुरिव कुण्डिकाख्यं जलपानपात्रमिव । 'कुण्डिका तु कमण्डलुः' इति ह्यन्याम् ॥

पीयूषपूर्णः कलधौतकृतोऽभिषेककुम्भः किमु कौमुदीशः ।

शृङ्गारयोनिं जगदाधिपत्येऽभिषिञ्चता विश्वकृता व्यधायि ॥ ७४ ॥

शृङ्गारयोनिं श्रीनन्दनम् । 'मनःशृङ्गारसंकल्पात्मनो योनिः' इति ह्यन्यां स्मरनामसु । जगदाधिपत्ये सर्वेषां भुवनानां राज्ये नक्तं स्मरत्यैश्वर्यादभिषिञ्चता अभिषेकं कुर्वाणेन विश्वकृता जगत्सृष्टिकारकेण विधिना । उत्प्रेक्ष्यते—कौमुदीशः चन्द्रिकापतिः शीतकान्तिरूपः पीयूषेणामृततरसेन पूर्णो भरितः । तथा कलधौतं रजतैः कृतो विनिर्मितो घटितः अभिषेककुम्भः अभिषेककरणकृते कलशः किमु व्यधायि विनिर्मित इव ॥

क्षयात्सुधायाश्चिरकालपानात्तां याचमानाननुगृह्य देवान् ।

सुधारुचिर्विश्वसृजा सुधाया अक्षीणकुम्भः किमु कल्प्यते स्म ॥ ७५ ॥

विश्वसृजा त्रिभुवनसर्वसृष्टिविधायिना वैवसा सुधारुचिश्चन्द्रः । उत्प्रेक्ष्यते—सुधाया अमृततरसस्य न कदाचिदपि क्षीयत इत्यक्षीणः अक्षयकुम्भश्चन्द्रकान्तमणिमयः कलशः किमु कल्प्यते स्म विनिर्मितो घटित इव । किं कृत्वा । चिरकालं बहुसमयं यावत्पानाद्वीतेः सुधायाः पूर्वपीयूषस्य क्षयान्नाशात्ततो पुनः सुधा याचमानानभ्यर्थयमानान्मार्गयतो देवाननुगृह्य सर्वेषां सुराणामुपरि पीयूषपायित्वेन अनुग्रहं कृत्वा ॥

प्राग्दिङ्मृगाक्ष्या प्रणयेन पत्यौ समीयुषि स्वावसथं सुरेन्द्रे ।

उद्धोषितो भेत्तुमिवान्धकारं निशीथिनीनायकदीपदीपः ॥ ७६ ॥

प्राग्दिङ्मृगाक्ष्या पूर्वहरिणामहरिणनयनया रात्रित्वादन्धकारं भेत्तु निराकर्तुम् । उत्प्रेक्ष्यते—निशीथिनीनायकः शर्वरीवरयिता चन्द्र एव दीपो दीपनशीलः प्रसरज्ज्योतिर्जालजटिलो दीपो मन्दिरमणिरुद्धोषितः प्रकटीकृत इव । कस्मिन्सति । प्रणयेन

प्रेम्णा याचनया वा । 'प्रणयः प्रेमायाच्चवयोः । विस्मये प्रसरे चापि' इत्यनेकार्थः । स्वा-
वसथं निजनिर्गतेन समीयुषि सम्यग्भोगात्मकलिते संप्राप्ते पत्नौ भर्तारि घुरेन्द्रे निर्जर-
नायके सति । अथ वा शके लेहेन स्वगृहे समागते सति ॥ इति चन्द्रोदयः ॥

पूर्वाद्रिमौलैरथ मन्दमन्दं प्रचक्रमे गन्तुमचण्डरोचिः ।

निजोदयश्रीनवनृत्तसूत्रधारपराद्रिं मिलितुं किमुक्तः ॥ ७७ ॥

अथाभ्युदयानन्तरं न विद्यन्ते चण्डानि तीक्ष्णानि रोचिषि यस्य सः अचण्डरोचिः
शीतकान्तिक्षन्धः पूर्वाद्रिमौलैरुदयाचलचूलातः मन्दमन्दं शनैःशनैः । 'गगनमवजगाहे
मन्दमन्दं मृगाङ्कः' इति चम्पूकथायाम् । तथा—'मन्दं मन्दं नुदति पवनधातकस्तोय-
गृध्रः' इति मेघदूतेऽपि दृश्यते । गन्तुं प्रचलितुं प्रचक्रमे प्रारब्धवान् । 'प्रचक्रमे
वज्रमनुक्रमज्ञा सविस्तरं वान्धमिदं सुनन्दा' इति रघुवंशे । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मनः
उदयश्रिया अभ्युद्गमनलक्ष्म्या नवं नवीनं यन्त्रं ताण्डवं नाटकं तत्र तस्य वा सूत्रधारं
नृत्यकलाचार्यम् । नाटकप्रारम्भकमित्यर्थः । तादृशमपराद्रिं पश्चिमाचलम् । अस्ताद्रिमिस्यर्थः ।
मिलितुमुक्तः किमु उत्कण्ठित इव । चन्द्रस्य हि प्रतिपद्भिर्तीययोः पश्चिमाचलादेवाभ्यु-
दयः । तस्मादस्ताचल एव चन्द्रस्योदयाचलः । 'उदयगिरिकुरङ्गीष्टङ्कण्ठयनेन स्वपिति
सुखमिदानीमन्तरोदोःकुरङ्गः' । पुनः 'परिणतारविर्गर्भव्याकुला पौरहृती विगपि धनक-
पोतीह्रुङ्कते क्रन्धतीव' इत्युदयनाचार्यकालिदासकवीन्द्रयोः प्रातर्वर्णने पृथक्पृथक्
पदद्वये ॥

स्वर्भाणुभीतेः शरणीकृतेन प्राचीधवेनायमुपेक्षितः सन् ।

त्रसन्ललाङ्कः किमु पश्चिमाशापतेः शरण्यस्य समेत्युपान्ते ॥ ७८ ॥

त्रसन् रिपोः सकाशात्प्रसमाकस्मिकं भयं संप्राप्नुवन् अयं गगनावगाही शशाङ्क-
श्चन्द्रः । उत्प्रेक्ष्यते—शरण्यस्य शरणगतवत्सलस्य पश्चिमाशापतेः पश्चिमदिक्पालकस्य
वर्णस्योपान्ते समीपे किमु समेति समागच्छतीव । किंभूतः सन् । स्वर्भाणुभीतेः निज-
स्यास्तन्प्रलम्बितया गिलनशीलस्य विधुंतुदस्य भीतेर्भयात् शरणीकृतेन आगत्याश्रितेन
प्राचीधवेन पूर्वदिक्पतिना वज्रपाणिनाऽप्युपेक्षितः अकृतसमत्वः सन् न स्वशरणे रक्षित
इत्यर्थः ॥

प्राचीपयोराशिपयःप्लवान्तार्विलासमाधाय मरालवालः ।

क्रीडां चिकीर्षुः किमु पश्चिमाञ्चौ नमोघ्वनासौ प्रचचाल चन्द्रः ७९

अथौ प्रलसलक्ष्यः वर्णनगोचरीकर्तुमारब्धो वा चन्द्रः श्वेतकान्तिर्नमोघ्वना गगन-
प्राणेन प्रचचाल चलति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पश्चिमाञ्चौ प्रतीचीसमुद्रग्रीरपरे क्रीडां
मलकेलिविलासं चिकीर्षुः कर्तुमिच्छुर्मरालवालः किञ्चुकलहंसः किमु प्रचलति । किं
कृत्वा । प्राचीपयोराशेः पूर्वसमुद्रस्य पयःप्लवान्तः पानीयपूरमध्ये विलासं मनोन्मग्न-
न-

तरणतामरसविसास्वादनादिकां क्रीडामाधाय कृत्वा । समुद्रे हसानां सद्भावो दृश्यते ।
यदुक्तम्—‘हसान्सहेत(?) पद्मरेणुकपिशङ्गीराणैवाम्भोमृतैः’ इति ज्ञातस्य स्तुतौ ॥

संचारि निर्दण्डमिवातपत्रं विहस्तको वा चलदात्मदर्शः ।

क्रीडातडागः किमु जङ्गमो वा स्मरावनीन्दोः शशभृद्भ्रमासे ॥ ८० ॥

शशभृच्चन्द्रो वभासे राजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्मरावनीन्दोः मेदिनीकुमुदसुहृदः
कामराजस्य संचारि दिव्यानुभावेन स्वयं सचरणशील तथा निर्गतो दण्डो यस्मात्तन्नि-
र्दण्डमवष्टम्भयष्ट्या रहितमातपत्रं सितातपवारणमिव वाद्यं वा । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—स्मर-
नरपतेर्विहस्तको हस्तग्रहणोचितस्थाणुनिर्मुक्तः चलन् स्वयमेव प्रतिष्ठमान आत्मदर्शः
दर्पण इव वा । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—कन्दर्पपार्थिवस्य जङ्गमः कथंचन देवतानुभावान्नमरणसि-
क्क्रीडातडागो लीलासरोवरमिव ॥ इति चन्द्रमण्डलसंचारः ॥

भीतेः खिकाया दिवसस्य लक्ष्मीं विज्ञाय नष्टामिह जीवनाशम् ।

विद्यो वसत्या हसितं हसन्त्या ज्योत्स्ना जजृम्भे गगने सुधांशोः ॥ ८१ ॥

सुधांशोश्चन्द्रस्य मनागिल्लध्याहार्यं ततः किञ्चित् ज्योत्स्ना चन्द्रिका जजृम्भे प्रकटीभूता
विस्तृता वा । इहान्न ज्योत्स्नाविजृम्भणे वयमेव विद्यो जानीमः । विचारयाम इत्यर्थः ।
इह जीवलोके खिकायाः स्वस्या रात्र्याः सकाशात् । ‘हसं तनौ संनिहित वरन्तं
मुनेर्मनोवृत्तिरिव खिकायाम्’ इति नैषधे । भीतेर्मयाजीवनाशं नष्टां जीव गृहीत्वा
प्रपलाय्य गतां दिवसस्य वासरस्य लक्ष्मीं श्रियं विज्ञाय ज्ञात्वा अवधार्य हसन्त्याः
खोत्कर्षेण हासं घृजन्त्यावसत्या निशाया हसित स्मित हासमिव ॥

अम्बरे विरुच्ये सुधारुचेश्चन्द्रचञ्चुरमरीचिसंचयः ।

दुग्धवारिनिधिरात्मजं विधुं किं चिराय मिलितुं समीयिवान् ॥ ८२ ॥

अम्बरे आकाशमण्डले सुधारुचेरमृतकिरणस्य चन्द्रस्य चन्द्रवत्कर्पूर इव चञ्चुरो म-
नोज्ञः । धवल इत्यर्थः । ‘चन्द्रोऽम्बुकाम्ययोः । स्वर्णे सुधाशौ कर्पूरे कम्पिल्ले मेचकेऽपि च ॥’
इत्यनेकार्थः । मरीचीनां कान्तीनां संचयो निकरो विरुच्ये विरोचते स्म शुशुभे । ‘विरुच्ये-
...ष्टितभूमिषु’ इति रघुवंशे । उत्प्रेक्ष्यते—दुग्धवारिनिधिः क्षीरसमुद्रः आत्मज नन्दन
दुग्धाम्भोनिघाडतपत्रत्वेन विधुं सुधादीधितिं चिराय वहो कालात् । ‘चिराय चिररा-
त्राय चिरस्य च चिराचिरम्’ इति हैम्यमव्ययाधिकारे । मिलितुं पुत्रव्रहेन मिलनार्थं
समीयिवान्किं समागत इव ॥ गगने चन्द्रगोलिकाङ्गः ॥

स्वर्गे गता क्रतुमुजां प्रभवामि तृप्त्यै

• तद्वन्नृणामपि धरामधिगत्य नित्यम् ।

पीयूषसंततिरितीव विचिन्तयन्ती

ज्योत्स्नातनूरवततार तलेऽचलायाः ॥ ८३ ॥

ज्योत्स्नातन्धुन्द्रिकाकाया पीयूषसंततिरमृतराजी । उत्प्रेक्ष्यते—इति विचिन्तयन्ती
सती अचलायास्तले मण्डले अवततार उत्तीर्णैव । इति किम् । यथेष्टाद्याहारः ।
यथाहं स्वर्गं देवलोकं गता संप्राप्ता सती क्रतुभुजां यज्ञांशभोजिनां देवानां तृप्त्यै
संहिताय वृषक्षोपशमाय प्रभवामि समर्थी स्यां तद्वत्तथा धरामधिगल्य पृथिवीं संप्राप्य
मनुष्याणामप्यग्राशनानां नित्यं सदा तृप्तिरूपे समर्थीभवामि ॥

प्रससार महीविहायसोर्मिहिकादीधितिदीधितिब्रजः ।

युवतेरिव शीतदीधितेरुपसंव्यानममेचकद्युति ॥ ८४ ॥

मिहिकादीधितेर्हिमकिरणस्य विधोः । 'प्रादेयं मिहिका हिमम् । स्वाग्नीहारस्तुपारश्च'
इति ह्यम्याम् । दीधितिनां कान्तीनां ब्रजो निकरः महीविहायसोर्मूमीनभयोः प्रससार
विस्तरति स्म । द्यावापृथिव्योः समकालं विस्तारं प्राप्त इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—शीतदीधि-
तेश्चन्द्रस्य युवतेस्तद्वत्तया यामिन्या अमेचकाः श्वेता न मेचका अमेचका उज्ज्वला द्युतिः
कान्तिर्यस्य । 'या कुन्देन्दुतुपारहारधवला या श्वेतपद्मासना या वीणावरदण्डमण्डित-
करा या शुभ्रवत्तावृता' इति विशेषणाद्वाग्देवतावसनवद्विशदमुपसंव्यानं परिधानवत्प्रसिद्धम् ।
'गुणशब्दो विरोध्यै ननादिरितरोत्तरः । अभिषत्तं यथा कृष्णः स्यादसितः सितेतरः ॥'
इति ह्यम्याम् ॥

वारिराशिरशनाविहायसोः कौमुदीभिरुदरं स पूर्यते ।

अन्धकाररिपुनिर्जयोद्भवत्कीर्तिभिः किमु कुमुद्वतीपतेः ॥ ८५ ॥

कौमुदीभिश्चन्द्रिकाभिर्वारिराशिः समुद्रः स एव रशना मेखला यस्या एतावता स-
[कौमुद्रा मेदिनी । मेखला तु शरीरान्तरेऽवस्थायिनी न पृथग्भवतीति । अतः समुद्रस-
हिता महीति समेतम्(?) । तथा विहाय आकाशं तयोदरं मध्यं पूर्यते स्म पूर्णाकि-
र्यते स्म । व्याप्तमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—कुमुद्वतीपतेः कैरविणीकान्तस्य विधोः अन्धकार
एव रिपुर्ध्वान्तशत्रुः । अथ वा रिपुः सूर्यः । 'मित्रो ध्वान्तरातिरज्ज्वांशुः' इति ह्यनीव-
चनात् । गन्धोदये भानुरस्मनीयते । सूर्यः स्रोदये च चान्द्रमसौ सर्वांमपि विभूतिमा-
दत्ते इति परस्परनश्रुतापि । तस्य ध्वान्तस्य सूर्यस्य वा निजंयात्पराभवादुद्भयन्तीभिः
प्रत्ययानिर्मायमानाभिः कीर्तिभिः किमु समाग्राभिरिव दिवस्पृथिव्यो व्याप्ते ॥

भूमीनभोमण्डलमेदुरश्रीज्योत्स्नावपुर्विष्णुपदीप्रवाहैः ।

नक्तंदिनं जटुपदप्रसत्तेः प्राकाम्यरूपा किमवापि सिद्धिः ॥ ८६ ॥

भूमीं पृथिवीपीठं नभोमण्डलं गगनस्थलं तयोर्विषये मेदुरा उपचयप्राप्त्यै प्राप्ता
मिन्दुनीः शोभा वा यत्तास्तादृशी ज्योत्स्ना कौमुदी सैव वपुर्गात्रवर्धित्यस्तान्मादृश्या
रिपुणा मन्त्रायाः प्रवाहैः प्रसरत्पयःपूरनंकेदिनं रात्रौ दिवा च जलोन्मारावप्य
प्रसरत्पयः चरणस्य तस्य प्रसत्तेः प्रसादनतः । 'प्रसादनं प्रसृतिः' इति व्युत्पत्त्या मेघ-

नमित्यर्थः । मक्तेः सकाशात् । उत्प्रेक्ष्यते—आकाम्यरूपा रोदःकन्दरविस्तरणशीला
बहुरूपकारिणी सिद्धिः फलनिष्पत्तिरवापि किं लब्धा संप्राप्तेव ॥

चूर्णैः प्रपूर्णा किमु मौक्तिकानां पीयूषपङ्कैः किमु वा [विलिप्ता ।

श्रीखण्डनीरैरथवा]भिपिक्ता ज्योत्स्नाभिरुर्वी धवलीकृताभात् ॥ ८७ ॥

ज्योत्स्नाभिः [धवलीकृता] प्रतिदिन प्रसरच्चन्द्रसान्द्रचन्द्रिकाभिर्निरन्तरमतिश्वेतता
प्रापिता उर्वी समस्तापि वसुमती आ[भात् आ]वसासे । उत्प्रेक्ष्यते—मौक्तिकानां
स्थूलमुक्ताफलानां चूर्णैः क्षोदैर्निष्पिष्य सूक्ष्मीकृतजरजोभिः प्रपूर्णा प्रकर्षेण (धवलीकृता)
पूरिता किमु भरितेव । वा अथवा पीयूषपङ्कैरमृतकर्दमैः स्नानीभूतसुधारसैर्विलिप्ता
किमु विशेषेण कृतविलेपने च अङ्गरागकलिता कृता । अथ वा श्रीखण्डनीरैः
स्थूलघृष्टचन्दनवारिद्रवैरभिपिक्ता किं कृताभिपेकेव ॥

आप्लाविते किं सुरसिन्धुसुभ्रुवः स्रोतःसहस्रैः परितः प्रसृत्वैः ।

कर्पूरपारीविलसद्यशोभरैः सूरीशितुर्वा विशदीकृते इव ॥ ८८ ॥

विलीयमानैस्तुहिनावनीभृन्नीहारचारैर्निभृतं भुते वा ।

प्रपूरिते सान्द्रितचन्द्रचन्द्रातपैर्विभातः स्म दिवस्पृथिव्यौ ॥ ८९ ॥

सान्द्रं नीरन्ध्रत्वं सजातमेवामेषु वा इति सान्द्रिता वहलितान्ध्रस्य निशानाय-
कस्य चन्द्रातपाश्वन्द्रगोलिकास्तैः प्रपूरिते प्रकर्षेण पूर्णाकृते । सर्वतोऽपि निर्भरं भरिते
व्याप्ते इत्यर्थः । दिवस्पृथिव्यौ यावाभूम्यौ विभातः स्म । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—परितः सर्व-
तोऽपि दशदिक्प्रदेशेष्वपि प्रसृत्वैः प्रसरणशीलैः सुराणां देवानां तिन्धोः समुद्रस्य
सुभ्रुवः पण्याः । ‘कर्षुद्वीपवतीसमुद्रदयिताधुन्यौ खवन्तीसरस्वत्यौ’ इति हैम्याम् । देव-
नद्या गङ्गायाः स्रोतसा पयःप्रवाहाणां सहस्रैर्दशशतीभिः आप्लाविते किम् । खकुक्षिगतीकृते
इव निर्भरं भृते इत्यर्थः । वा पुनरुत्प्रेक्ष्यते—सूरीशितुर्हीरविजयसूरीन्द्रस्य । पुनः सूरी-
नामप्रहणं बहुबहुमानसूचकम् । कर्पूराणां घनसाराणां पार्यः । ‘फडसि’ इति लोके
प्रसिद्धाः । ‘पारी पूरपरागयोः । पात्र्यां कर्करिकायां च पादबन्धे च हस्तिनः ॥’ इत्यने-
कार्यः । ‘कर्पूरपारीपरिधूसराङ्गम्’ इति तट्टतिः । तथा ‘कर्पूरपूरकमनीयशोभिरामम्’ इति
स्तुत्यादौ । तत्र पूरशब्देन समूह एव । तद्वद्विलसद्भिः शुभ्रिमविभ्रमैः शोभमानैः य-
शसां भरैः श्लोकानां प्रकरैः । ‘श्लोकः कीर्तिर्यशोऽभिख्या समाज्ञा’ इति हैम्यां यशोना-
मानि । विशदीकृते इव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—विलीयमानैर्गलद्भिर्द्रवीमवद्भिः तुहिनावनीभृतो
हिमाचलस्य नीहारचारैर्हिमनिवहैर्निभृतं निचितं भृते वा भरिते वा । शुग्मम् ॥ इति
चन्द्रचन्द्रिकायाः प्रचारः ॥

१. ‘ज्योत्स्नाभिः’ इत्युत्तरमुचितोऽपि ‘धवलीकृता’ इति पाठः कैश्चिदत्र प्रक्षिप्तः.

गङ्गावज्जलजन्मबन्धुतनया स्वःकुम्भिवत्कुञ्जरो

नीरं क्षीरवदुत्पलं कुमुदवत्कादम्बवद्वायसः ।

वल्ली मौक्तिकहारवन्मरकतश्रेणीशशाङ्कादम्ब-

छद्मं कांचिदमी दधुः सिनरुचौ चन्द्रातपं चिन्वाते ॥९०॥

सितरुचौ शारदीये चन्द्रे चन्द्रानपं चन्द्रगोलिका चिन्वति पुष्पति उपचय प्रापयति सति । विस्तारयतीत्यर्थः । अमी सर्वत्र दृष्टे प्रकाशयमाना यमुनादयः पदार्थाः कांचिद-
नन्यां छद्मं शोभां दद्युर्विभ्रति स्म । तानेव दर्शयति कविः—जलजन्मना कमलानां
बन्धुः सूर्यः नन्य तनया पुत्री यमुना । 'यमुना यममगिनी कालिन्दी मूर्धजा यमो' इति
ईम्याम् । गङ्गावज्जलं धत्ते । चन्द्रिकया शुचीभवत्ययः प्रवाहत्वेन गङ्गासाम्यभाष्यार्थः ।
तथा कुञ्जरो गजः । जातावेकवचन सर्वत्रापि योज्यम् । समस्ता अपि हस्तिनः स्वःकु-
म्भिवत् ऐरावतगजवद्भव विभ्रति स्म । नीरं समप्रमपि जल क्षीरवद्गुणमेव ।
तथा उत्पल कुवलयनीलकमलमण्डलं कुमुदवत्कैरवपि श्वेतारविन्दमिव । तथा वायसः
कोलः मध्वेऽपि दलितुजः कादम्बवत्कलहंसा इव । तथा मरकतानां शास्त्रमनानां
नीलप्रणीता श्रेणी माला शशाङ्कादम्बवच्चन्द्रकान्तरजपद्भिरिव । तथा वल्ली समप्रलतावि-
तान मौक्तिकहारवन्मुक्ताफलकलाप इव शोभां वमार ॥

स्मेरकैरवशङ्कया कुवलयान्युत्तंसयत्यङ्गना

भृङ्गान्मालिकवालिकाः सुमधिया गृह्णन्ति केलीवने ।

मुक्ताभ्रान्तिभृतः किरातवनिताश्चिन्वन्ति गुञ्जाव्रजा-

श्चञ्चन्द्रमसौ भ्रमं वितनुते नो कस्य चन्द्रातपः ॥ ९१ ॥

चञ्चतो गगनमण्डले निखिलकलाकलापकलनदीप्यमानस्य चन्द्रमसः सुधादीधितेः
चन्द्रातपः प्रतिहरितप्रनन्वरमान्द्रचन्द्रिका कस्य पुनः खगणस्य वा भ्रमं भ्रान्ति नो वित-
नुते चिनुते । अपि तु सर्वव्यापि करोतीत्यर्थः । तमेव प्रदर्शयति—अङ्गना मुरधकास्मिन्यः
स्मेरता विकसताम् । 'स्मेरदम्भांहरामयवमानमिवानिलः' इति पाण्डवचरित्रे स्मेरद्वि-
काशनायं दृश्यते । कैरावाणा श्वेतकमलानां शङ्कया भ्रमेण कुवलयानि नीलोत्पलानि
उत्तंसयन्ति अवतसालि कुर्वन्ति । शिरसि श्रवणबोर्वा भवतमन्त्रिमाणव्यानद्वन्द्वमिदं दृ-
श्यते शान्वादा यथा ! 'अपीडशेखरोत्तयावतंसाः धिरसः स्रजि' इति ईम्याम् । तथा
'विलोचनाभ्यामतिनात्रपाडितेऽवतमनोलाभ्युद्धृष्टयो' खलु । नयोः प्रतिद्वन्द्वितयाधिः
रोपयावभूवदुभयानुनाधुनी ततः ॥' इति नैपथे । पुनर्नालिकानां माल्यकारवाणां वालिका-
कुमार्यः । अथ वा बाला एव बालिकाः स्त्रियः । केलीवने कीडाकानने देवा परेया राजादीनां
वा । 'निलोद्भवापदं नमस्तकमला केलीगृहे गजते' इति श्रीचिन्तामणिपार्श्वनाथन्यात्रे
केनाशन्दो दीर्घाऽप्यस्ति । सुमधिया पुष्पबुद्ध्या भृङ्गान् भ्रमरान् गृह्णन्ति । पुनर्मुक्तानां

सृजाकलना श्रान्ते भ्रम विप्रदीते मुक्तश्रान्तिपृतः मौक्तिकप्रमथारेण्यः किरातव-
लिताः पुन्निन्दुराज्यः मुञ्चामजाधन्वन्ति आददते ॥

शायन्ते वमुञ्चानुधाकरगृहा गजार्कैः कुम्भिनां

दुग्धाप्यिः प्रतिनादमेदुरमिलत्कल्लोलकोलाहलैः ।

शैलाः कन्दरमन्दिराङ्गविनुठत्कण्ठारवश्वेडितै-

जाने श्वेतकरोदयेऽन्वरमरिडिङ्गडारपिण्डोपमे ॥ ९२ ॥

अन्वरसरेतो गगनापगायाः सिद्धमिन्धोः । भूपीठस्थगङ्गायास्तु प्राद्वृत्प्रसरग्रीरवाह-
वर्षाप्रकर्षप्रवहप्रबलजन्मालजालाविनां भवप्रलजन्मालिनीप्रवर्त्मनात्कदाचित्कल्प-
मपि भवत्येव । यदुक्तम्—‘गङ्गानीरनापि स्वजन्वि कल्पं ते राजहंसा वयम्’ इति ।
पर नमोनया तु कदाचिदप्याधिनीभावो न स्यादेव ; तस्मादाकाशगङ्गायाः डिम्भीराणां
फेनानां पिण्डाः समूहाः । ‘पिण्डो ह्यन्दे जपापुष्पं गोले चोलेऽन्तिह्वयोः । कवटे च’
इत्यनेकार्यः । तेषामुत्तमा सादृश्यं गम्य तादृशे श्वेतकरस्य चन्द्रस्य उदये जाते सति ।
यमुधा पृथिवी तस्या आङ्गादकारकत्वानुधाकराधन्द्रा अतिन्यायिवत्तया वृषासहस्रा
उचिततातिस्तोकत्वेन अमृनोपमानाः करा राजदेयांशा येषाम् । ‘इदं तमुवाँततशीतल्लु-
तिम्’ इति नैदये । तेषां राज्ञा गृहा आवासाः ते कुम्भिनां मदोदुरन्तिपुराणां गजार्कैः
कृत्वा शायन्ते नक्त राजकायागतराजसेवकैरवसीयन्ते उपलस्यन्ते वा । तथा प्रति-
नादैः प्रतिशब्दैः कृत्वा नेदुरैः पुष्टं हि प्राप्तेरहलोभूतेर्वा मिलतमन्योन्यं संगच्छन्तां
सन्निहितीभवताम् । वा अथ वा स्वयमेव प्रादुर्भवतां कल्लोलानां तरङ्गाणां कोलहलैरह्व-
नावल्लुमुलैर्वा कृत्वा दुग्धाप्यिः क्षीरसमुद्रो शायते । तथा कन्दरा गृहा एव मन्दिरानि
नैवामसदनानि तेषामु उरस्ये । कन्दरगच्छिषु लिङ्गानुशासने । यथा ‘पिठप्रतिस्तरपा-
त्रकन्दरा’ इति । विरुज्जनामितस्ततः पार्श्वं पतिवर्तयतां कण्ठीरवाणां मृगेन्द्राणां श्वेडितैः
ह्वेडाशब्दैः सिद्धानादैः । ‘श्वेडा तु सिद्धानादोऽथ’ इति हर्म्याम् । कृत्वा शैलाः पर्वता
शायन्ते अवमुध्यन्ते । अवलोककैरित्याहारः । शारदीयसाम्प्रदायचन्द्रचन्द्रिकया क्षोभी-
मण्डले धवलकृते एतैरभिज्ञैः कृत्वा प्रागुक्ताः पदार्थाः कथमप्यवमुध्यन्ते बुधैरित्यर्थः ॥

दुग्धाम्भोनिधिनिर्जरा इव नराः सर्वेऽपि संजज्ञिरे

स्वःसिन्धोरधिदेवता इव वमुत्तस्यत्कुरङ्गीदृशः ।

स्फारस्फाटिकरत्नकोटिघटितेवासीत्पुनर्मैदिनी

क्षुम्भ्यत्क्षीरसमुद्रसान्द्रविभवे जाते सशङ्कोदये ॥ ९३ ॥

क्षुम्भ्यतः हरेणा मन्दरमन्याचलनिर्धनावसरे क्षोभं प्रादुवतः इतस्ततः सङ्घिङ्गार-
पिण्डपाण्डुरसत्त्विलेच्छलमेनातीव शुभ्रिमभाजः क्षीरसमुद्रस्येव सान्द्रोऽतिह्वलो बहलो-
भूतो वा विभवो बल्लिमश्रीयैस्व तादृशे शशङ्कोदये चन्द्राभ्युद्गमने जाते सति सर्वे

ममत्ता अपि नरा भूचराः पुद्गवाः दुग्धाम्बुनिवेः क्षीरनीरधोर्निर्जरा अधिष्ठातृसुर इव सज्जिते । ते हि अतीव शुभ्रवपुर्वेसनविभवाः स्तुः । अत एव तदुष्मानम् । पुनश्च-
स्मन्यन्नासं प्रामुवसो याः कुरङ्गो मृगाङ्गान्नाहृततरलायश्चका दृशो यासाम् । एतावता
वन्तिताः सर्वा अपि स्वःस्तिर्बोर्गहाया आविदेवता इव अधिष्ठायिका देवता भद्रादेव्य
इव वसुः शोमन्ते स्म । पुनर्मेदेना दृष्ट्वा । कल्पेक्षते—स्वारा अनर्था ये स्व-
टिकाः स्मृष्टिकमणिसमूहास्तेषु खान्यनीव सारमणयः सुहृत्तानि वा । यदुक्तम्—‘देवां
मन्दरजर्गलशित्वरे जन्माभिषेकः कृतः’ इति नाटस्य स्तुतिः । मन्दराणां धातुर्धन्व-
पुष्करावंद्रीपसत्कानां चतुर्गा मेरुणां मत्वे रत्नं सर्वेभ्य उच्चैरुत्तरेण लक्ष्योन्नमप्रमाणत्वेन
सुख्य इत्येकव्याख्या । तेषां स्मृष्टिकमणानां द्वादष्टाभिः कृत्वा षट्तिवैव लिप्पादिते-
वासीद्भूव भूतो ॥ इति चन्द्रिकास्तुदये विविधा नावाः ॥

विजयिन इव राज्ञः श्वेतमासो विभाव्या-

स्तुदयमल्लिकाष्ठाभमध्यराजत्करस ।

विहितसकलसंध्यावश्यको ध्यानलीला-

कमलकलमरालः स त्वं भूत्पूरिराज्ञः ॥ ९४ ॥

स श्रीहीरविजयनानां सूर्यण्यन्वायांयां मत्वे दीप्यमानत्वात्प्रतापवत्त्वाद्वा राजा ।
अथ वा राजा मुख्यः । स ध्यान सूरिमन्त्रप्राप्तपुत्राभिधानं तदैव लीलाकमलं क्रीडाकर-
णोचिनमरविन्दं तत्र कमलरालः कलहंसः । ‘कलमरालः वेङ्गयमवाहना’ इति वामदेवना-
स्तोत्रे । प्रकृष्टो राजहंसो वा । त्वं भूदजायत । ‘सयोगेऽप्यतो वेगमिच्छन्ति । त्वं भू-
’ इति सारसतत्त्वाकरणे । स किलज्जनः । विहितं कृत उक्तं समर्थं संख्यायां दिनावसाने
आवश्यकं प्रतिक्रमणादेविविधेन । अथ वा निर्मितसंख्यासंवाञ्चिकमावश्यकनवदयकृतं
येन । किं कृत्वा । श्वेतमासः सितकन्तेन्दुसाम्नुदय दिनाव्य । ‘पश्यति विभाव्य-
’ ह्यपि विलोकते वीक्षते यवेपयति’ इत्यादि क्रियाकलापे विलोकनायाः क्रियाः । क-
ल्येव । विजयिनः सर्वत्राप्यप्रतिहतपराक्रमत्वेनानेकराजचक्रजयनशीलस्य राज इव
रूपस्य । किंभूतस्य चन्द्रस्य राज्ञश्च । अन्वितानां समग्राणां काष्ठानां दिशो मत्वे राजन्तो
दीप्यमानाः कटाः किरणा राजदेवांसा यस्य ॥

यं प्राप्तं शिवाहसाधुमधवा मौनान्यदेवी पुनः

पुत्रं क्रोविदसिहसीहविमलान्तेवासिनामग्निम् ।

तद्वाक्षीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

न्सौभाग्याभिवहोरसूरिरचिते सर्गोऽगवत्सतमः ॥ ९५ ॥

अत्र श्रीहीरसीभाग्यनाम्नि महाकान्ये सप्ताना संख्यापूरणः सप्तमः सर्गः अकार-
नामविशेषोऽमवन्सजातः ॥

इति पण्डितसीहविमलगणेशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिताया खोपहृद्दी-
र्घाभाग्यमहाकाव्यवृत्ती वर्षाशरत्समयमूर्त्यास्तसंध्यारागतिमिरतारकचन्द्रो-
दयचन्द्रिकाप्रचारादिवर्णने नाम सप्तमः सर्गः ॥

अष्टमः सर्गः ।

अथो निशीथे द्विजराजराजज्ज्योतिःप्रथाभिर्मथितान्धकारे ।

निवातनालीक इव त्रतीन्दुर्ध्यानं दधानः स्तिमितीवभूव ॥ १ ॥

अथो चन्द्रोदयचन्द्रिकाप्रसारानन्तरं ध्यान मनो निश्चलीकरणानन्तरं वा निशीथेऽर्ध-
रात्रे ध्यानं सूरिमन्त्रप्रणिधानं दधानः । कुर्वण इत्यर्थः । सन्त्रतीन्दुः सूरिशीतकान्तिः ।
निवातनालीक इव वातवेगाभावेन निष्प्रकम्पपद्मवत्स्तिमितीवभूव निश्चलो जातः ।
'निवातपद्मस्तिमितेन चक्षुषा' इति रघू । किंभूते निशीथे । द्विजानां राजा चन्द्रस्तस्य
राजता दीप्यमानानां ज्योतिषा किरणानामर्थोचन्द्रिकाणां प्रथाभिर्विस्तारैः कृत्वा मथित
निर्दलितमन्धकारं ध्वान्तं यत्र । नालीकशब्दं पुष्पीवल्लिङ्गयोः ॥

पर्यङ्कबन्धः स विभोर्जतश्रीविलासपर्यङ्क इवावभासे ।

कथं भरोऽमुष्य मया विपद्यो हृदेति यस्मिन्समशेत शेषः ॥ २ ॥

विभोः सृगेन्द्रस्य स यो ध्यानसमये विहितः पर्यङ्कबन्धः पद्यासनरचनाविशेषः
आवभासे सामस्त्येन शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—व्रतधिया सयमलक्ष्म्या विलासार्थं
क्रीडाकृते पर्यङ्कः पत्यङ्क इव । स कः । यस्मिन् पर्यङ्कबन्धे शेषः शेषनामा नागाधि-
राजो हृदा स्त्रमनसा इत्यमुना प्रकारेण समशेत सशयं कृतवान् । इति किम् । यद-
मुष्य पर्यङ्कबन्धस्य भरो भारोऽसहायेन एकेनैव मया कथं केन प्रकारेण विपद्यो वि-
शेषेण सहनीयः । धार्यं इत्यर्थः । ध्यानभाजा हि योगीन्द्राणां ध्यानसमये पर्यङ्कबन्ध-
स्यातिशया भरो भवतीति कविसमयः । यदुक्तं कुमारसम्भवे—'ततो भुजगाधिपतेः
फणाग्रैरथः कथंचिद्भूतभूमिभागे । शनैःकृतप्राणविमुक्तिराशेः पर्यङ्कबन्धं निद्रिडं वि-
भेदः ॥' इति ॥

भुजान्तरासन्नशयारविन्दे विमोश्चकासे विशदाक्षमाला ।

हृद्धानदुग्धाम्बुनिधिप्रतीरं प्रपेदुषी किं कलहंसपङ्क्तिः ॥ ३ ॥

भुजान्तरस्य वक्षःस्थलस्य आसन्ने सनापवर्तिनि शयारविन्दे करकनले धवत्तज्ज्वा-
लक्षमाला जपमालिका चकासे भासते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—हृदि हीरविजयसूरिहृदयवि-
षये यो ध्यानं शुक्लप्रणिधानं तदेव दुग्धाम्बुनिधिः क्षीरसमुद्रस्तस्य प्रतीरं तदं प्रपेदुषी

प्राप्तवती मानसादिजलाशयेभ्यः स्त्रैरं विलासरत्निकायितमानसा समागतवती कलह-
सानां राजमरालानां मालाधोरणी यद्विरिव ॥

श्रीसूरिमन्त्रं विलने त्रीन्दो जपन्स गोत्रत्रिदशीमिव स्तान् ।

दध्यौ हृदा श्रीजिनशासनस्याधिष्ठायिकां निर्जरनीरजाक्षीम् ॥ ४ ॥

विजने एकान्ते अपरजनरहितस्थाने श्रिया सर्वशक्तिलक्ष्म्या युक्ताः सूरिणामाचा-
र्याणां मन्त्रं जपन् ध्यायन् सन् त्रीन्दो हीरविजयसूरिः हृदा मनसा कृत्वा षड्दश-
नेष्वपि सर्वातिशायिन्या श्रिया लक्ष्म्या शोभया वा कलितस्त जिनशासनस्य कविष्ठा-
यिकां प्रत्यक्षसंनिध्यविधायिनीं निर्जरनीरजाक्षीं नाक्किमललोचनं देवतां दध्यौ
ध्यायति स्म । कामिव । त्वां स्वकीयां गोत्रत्रिदशीमिव । यथा कश्चित्सुनात्रिजां कुल-
देवतां ध्यानगोचरां कुरुते । 'निपीय तं यज्जिदशौमिरुजितः' इति नैषधे । 'गोत्रं तु
संतानोऽन्ववायोऽभिजनः कुलम्' इति हैम्याम् ॥ इति सूरैश्वर्याविधानम् ॥

ध्यानानुभावेन ततो निशीथे सूरिशिशुः शासनदेवतायाः ।

केतुर्निकेतस्य रयेण वायोरिव क्षणादासनमाचकम्पे ॥ ५ ॥

ततो ध्याने जिनशासनाधिष्ठायिकास्तृतिगोचरीकरणानन्तरं सूरिशिशुर्हीरविजयसू-
रीश्वरस्य ध्यानानुभावेन प्रणिबानमाहात्म्येन शासनदेवताया निशीथेऽर्धरात्रे कासन-
मुपवेशनस्य विष्टरम् । 'विष्टरः पीठमासनम्' इति हैम्याम् । आचकम्पे आ सास-
नस्येन दोलायमानमासीत्प्रचलति स्म । क इव । केतुरिव । यथा निकेतस्य गृहस्य केतुः
वैजयन्ती वायोः पवमानस्य रयेण वेगेन कृत्वा कम्पते चञ्चलीभवति ॥

स्वविष्टरं कम्पनवेक्ष्य विन्ममिवोत्तरङ्गाम्बुविविन्वितेन्दोः ।

शोणारविन्दायितनीक्षणेन रोषात्पणेन त्रिदशाङ्गनायाः ॥ ६ ॥

त्रिदशाङ्गनाया जिनशासनदेवताया रोषेण कोपेन कृत्वा करणेन रक्ताभूतेन ईर-
णेन लोचनेन । नयनद्वन्द्वेनेत्यर्थः । शोणारविन्दायितं कोकन्दलिवःचरितम् । अत्र ग-
मितीक्ष्णपास्ते । किं कृत्वा । स्वस्यात्मनः स्वमात्मीयं विष्टरं सिद्धासन्मवेक्ष्य विक्षेप्य ।
क्रिभूत विष्टरम् । कम्पं कम्पनशीलं चञ्चलीभूतम् । किन्निव । दिन्ममिव । यथा लट्पूर्वं
गगनयुन्मिनस्तरङ्गाः कञ्जोला यस्य एतावता समवस्रमावेन प्रवलयन्ववगजद्वो यो-
ऽन्धुभिः समुद्रस्तत्र विन्वितः । रात्रौ जलस्यातिस्वच्छभावेन संक्रान्तः । 'यद्यपि स्व-
च्छभावेन दर्शयत्यम्बुविनङ्गात् । तथापि आमुद्रोऽयमिति चेतसि ना कृपाः ॥' इति
यवनान् । अतिविन्वितो य इन्दुश्चन्द्रस्य विन्विं प्रतिमानावे प्रातं कञ्चलं कम्पने
अतिसयेन कम्पनशीलं स्यात् ॥

ध्यानस्थितं शासनदेवता सा निपीय तं ज्ञानदृशा वशीन्द्रम् ।

उदं दधारानृतकुण्डमध्यप्रणीतलीलाह्वनेन चित्ते ॥ ७ ॥

सा ध्यानगोचरीकृता आसनदेवता श्रीजिनमताधिष्ठायिका निर्जरी ज्ञानदशा निजा-
वधिज्ञानलोचनेन ध्यानस्थित प्रणिधानोपविष्ट हीरविजयनामान वशीन्द्र जितेन्द्रिया-
णामधिराज सूरिं निपीय सादरमवलोक्य चित्ते स्वमानसे मुदमानन्दं दधार धत्ते स्म ।
ब्रह्मोद प्रापेत्सर्वथः । उत्प्रेक्ष्यते—अमृतस्य सुधायाः कुण्डे परितो निवद्मानेकसोपानपट-
लप्रवणे जलाशये अथादमृतकुण्डमध्ये प्रणीत कृत लीलया स्त्रैरक्रीडया । ननु तापम-
लापनोदाय देवानां तापाद्यभावात् । आह्वनं ज्ञानं यथा तादृशीव । ‘ज्ञानं सवनमाह्व-
इति हैम्याम् । आह्वनमाह्वनं इति चाक्यमेवानीतमस्तीति ॥

अथाविरासीद्विशिशीतकान्तेः पुरः स्फुरज्जैनमताधिदेवी ।

प्रसादितोपासनया शमश्रीरिवेयमङ्गीकृतकाययष्टिः ॥ ८ ॥

अथ ध्यानस्थिरस्थायुकसूरीन्द्रदर्शनानन्तर स्फुरन्ती वपुराभरणमणिदीप्तिभिर्दीप्य-
माना जिनानां सौधकृताम् । अथ वा जिनस्य महावीरस्येदं जैनम् । तादृशं मतं शासनं
तस्याधिदेवी अधिष्ठात्री देवता वशी जितेन्द्रियप्राप्तो मुनिजनस्तन्मध्ये शीतकान्तेषु-
न्द्रस्यैतावता सूरीन्द्रस्य पुरोऽग्रे आविरासीत्प्रकटीभूता । उत्प्रेक्ष्यते—उपासनया निर-
न्तरसेवनया कृत्वा प्रसादिता प्रसादयुक्ता विहिता । अथवङ्गीकृतेत्यर्थः । अतएवाङ्गीकृता
उपात्ता पृष्टिता काययष्टिस्तनूलता यथा तादृशी शमश्रीर्मूर्तिमती उपलक्ष्मीरिव भ्रमोः
पुरः प्रादुर्भूता ॥

कलामिवेन्दोर्जगते द्वितीयां प्राप्तां सुरीं दर्शयितुं स्वमस्मै ।

निद्रां दृशा किञ्चन चुम्बतापि प्रेक्ष्यामुनाजायत जाग्रतेव ॥ ९ ॥

अमुना सूरीन्द्रेण जाग्रतेव जागरणावस्थितेनेव निन्द्रारहितेनेव अजायत संजातम् ।
अमुना किं कुर्वता । किञ्चन किमपि उदरिकामञ्च दृशा नेत्रेण निद्रां भ्रमीलां चुम्बता
आश्रयतापि । किं कृत्वा । प्रेक्ष्य व्यालोक्य । काम् । सुरीं शासनदेवताम् । क्लिप्त-
णाम् । अस्मै सूरीन्द्राय स्वमात्मानं दर्शयितुं दृग्गोचरीकारयितुं प्राप्तां पुरःसमागताम् ।
कामिव । द्वितीयां तिथिमिव । यथा इन्दोः सुधादीधितेः कलां घोडशांशम् । अत्रार्थावग-
तिस्थितिवशाच्च कलात्रयस्यार्थं खेलां जगते सकललोकाय दर्शयितुं प्राप्तां जनो जानाति ॥

प्रवाललक्ष्मीमिव कामितद्रोस्तच्छानसिद्धेः किमुताग्रदूती ।

प्रत्यक्षवत्प्रादुरभूत्पुरोऽस्य स्वप्नेऽपि सा सार्वमताधिदेवी ॥ १० ॥

सा हीरविजयसूरिसूरिमन्त्रध्यानानुभावान्ध्यागता सार्वस्य श्रीमन्चरमकृन्महावीरभग-
वतो मतं शासनं तस्याधिदेवी अधिष्ठायिका निर्जरी । श्रीवीरशासनदेवता इत्यर्थः ।
स्वप्ने किञ्चिन्निद्रावस्थायामपि प्रत्यक्षवत्प्रादुरभूत्पुरोऽस्य कचक्षुर्लक्ष्यवत् । अस्य सूरैः पु-
रोऽग्रतः प्रादुरभूत्प्रकटीभवति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कामितद्रोरर्थात् हीरसुरैरभिलषित-
शास्त्रिनः प्रवाललक्ष्मीः पद्मवध्रीरिव । दुःखाणां हि प्रथमं पल्लवाः प्रादुर्भवन्ति । तदुप-

मानम् । उताथ वा तस्य सूर्यध्यानस्य सूरिमन्त्रजापस्य सिद्धेः फलनिष्पत्तेः । अथ च सिद्धिनाम्न्या देवताया विघ्नराजपार्श्वे सिद्धिवुद्धिनाम्न्यौ देवते अनुचर्यौ वर्तन्ते इति लोकप्रसिद्धिः । तस्या अप्रद्वती । किं प्रथमशासनहारिकेव ॥ इति 'सूरिपुरो निशीथे शासनदेवतागमनम् ॥

अथ शासनदेवतावर्णनारम्भः—

सृष्टिं सिद्धक्षोः सुदृशां पुरा यः स्वयंभुवः शिल्पगुरुर्वभूव ।

विधाय तां विम्बमिवादसीयशिक्षाकृतेशोऽर्पयति स्म तस्मै ॥ ११ ॥

स शिल्पगुरुः अमूषां सुलोचनानामियमदसीया । 'नासादसीया तिलपुष्पतूणम्' इति नैषधे । सृष्टिः सर्गः । स्त्रीरूपघटनमित्यर्थः । सृष्टिरिति मध्यमपदलोपी समासः । तस्याः सृष्टेः शिक्षणं न पुनर्निर्माणक्रिया तत्कृते तदर्थं विम्बं मूलरूपं निरूप्य अन्यानि तद्रूपाणि निर्माप्यन्ते । एतावता शासनदेवतारूपविम्बे विधाय तस्मै धात्रे अर्पयति स्म दत्तवान् । यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धात् । स कः । सुदृशां चारुचक्षुषां स्त्रीणां हि कटाक्षादिहेतुतया दृष्टिरेव प्रधाना तस्यां च शोभनत्वेन सर्वाङ्गीणशोभनत्वं सुतरामागतमिवेति । तथोक्तम्—'सर्वेन्द्रियाणां नयनं प्रधानम्' इति । तथा—'तदनु पुनरपाहोतसङ्गचारितानां जयति तरुणयोषिल्लोचनानां विलासः' इति चम्पूकथाद्वितीयश्लोकान्तरद्विपदी । इति सृष्टिरचनां सिद्धक्षोः कर्तुमिच्छोः स्वयंभुवो ब्रह्मणः पुरा पूर्वं विज्ञानज्ञानाभ्यासनसमये शैशवे यः कश्चिदज्ञाताश्रुतनामा शिल्पगुरुर्विज्ञानाचार्यः कलाचार्यो वा बभूवासीत् । प्रायो हि कलाकौशल्यगृहगुरुमन्तरेण जगद्येतत्त्वमत्कारि शिल्पं न संगच्छते ॥

महीवियद्वीक्षणकेलिलोलीभवनमनाः स्वैरविहारिणीयम् ।

जम्बूहृदिन्या अधिदेवतेव समीयुषी काञ्चनचारिमश्रीः ॥ १२ ॥

इयं शासनसुरीरूपा । उत्प्रेक्ष्यते—जम्बूहृदिन्या जम्बूनामनद्याः । जम्बूद्वीपसकजम्बूवृक्षाः । तेषां जम्बूफलस्यैर्जम्बूसुरितप्रवहति । तन्मृत्स्ना च जाम्बूनदं भवति । जम्बूनद्यां भवं जाम्बूनदमिति व्युत्पत्त्या इति कविसमयः । तदेव दर्शयते—'जाम्बूनदं जगति विभ्रुतिमेति मृत्स्ना कृत्स्नापि सा तव रुचा विजितत्रि यस्याः । तज्जाम्बवद्रवमवात्य सुधाविधाम्बुजम्बूमरिद्वहति सीमनि कम्बुकण्ठे ॥' इति नैषधे । अधिदेवता अधिष्ठायिका देवी समीयुषीव समागतवतीव । किंभूता । मक्षा भूमेर्वियत आकाशस्य च द्वयोर्भूमसोबाक्षणमवलोकनं तदेव केलिः क्रीडा तत्र लोलीभवच्चञ्चलं जायमान मनश्चेतो यस्याः । अत एव पुनः किंभूता । स्वैरं स्वेच्छया विहरति संचरतीत्येवंशील । देवा देव्यो हि स्वैरविहारो भवेयुः । अतोऽपि स्वेच्छया संचारिणी । पुनः किंभूता । काञ्चनत्वेन काञ्चनवद्वा चारिमणो वपुर्भनोऽज्ञत्वस्य श्रीः शोभा यस्याः सा ॥

निर्यत्पुरास्त्राक्षानिमूषणानि विरेजुरङ्गानि सुराङ्गनायाः ।

स्वस्पर्धिनः श्रीभिरिवैन्द्रचापवज्राण्यमीभिर्विधृतानि जेतुम् ॥ १३ ॥

सुराङ्गनाया जिनशासनत्रिदंद्या अङ्गान्दवचवाः । 'एकदेशे प्रतीकोऽङ्गाव्यवापघना अपि' इति हैम्याम् । तथा 'अङ्गमन्तिकमात्रयोः । उपसर्जनभूते स्यादभ्युपायप्रतीकयोः ॥' इत्यनेकार्थः । विरेजुर्विमान्ति स्त । किंभूतान्यङ्गानि । निर्यन्ति निर्गच्छन्ति प्रादुर्भवन्ति सुरास्त्राणि इन्द्रधनुषि । 'धनुर्देवायुधम्' इति हैम्याम् । इन्द्रधन्वाप्युच्यते । तथा 'तस्मै स्वभूषा द्रव्यं शिल्पं बलिद्विषः कार्मुकमर्पयन्ती' इति नैषधे । मणिज्योतिरिन्द्रधनुरा-
कृत्वा निर्याति । यथा नैषधे—'वृता विभूषा नगिरश्मिकानुवैः' इति । यैभ्यस्तादृश-
न्यशानिमूषणानि वज्ररत्नखचितामरणालि येषु तानि । अशनिशब्देनात्र वज्ररत्नमुच्यते ।
'शुचीमुखं तु हीरकः । वराटकं रत्नमुत्कृतं वज्रपर्यायनाम च ॥' इति हैम्याम् । उत्प्रे-
क्ष्यते—अनीभिरङ्गैः श्रीभिः शोभाभिः कृत्वा स्वस्पर्धिनः निजप्रतिमङ्गीभूतशत्रून् जेतुं परामविदुस्तेन्द्रचापवज्राणि शस्त्राणीव विधृतानि ॥

राजीवराजी विजिता यदङ्गैर्मृदुश्रिया रङ्गदनङ्गरङ्गैः ।

तत्तुल्यभावाय तपः सृजन्ती वने वसन्तीव कुशेशयासीत् ॥ १४ ॥

यदङ्गैर्यस्या देव्या अङ्गैरवयवैर्मृदुश्रिया भावप्रधाननिर्देशात्सौकुमार्यलक्ष्म्या विजिता पराभूता सती राजीवराजी कमलमालिका । उत्प्रेक्ष्यन्ते—वने निकुञ्जे वसन्ती सती वासं विदधती । तिष्ठन्तीत्यर्थः । कुशेशयासीत् दम्भशायिनी बभूवैव । 'वनं काननवी-
रयोः' इत्यनेकार्थः । तथा कुशेशयं पद्मनाभापि । यथा 'कमलं नलिनं पद्ममरविन्दं कुशेशयम्' इति हैम्याम् । तत्रोत्प्रेक्षापि । 'कुशो दम्भे जले द्वीपे' इत्यनेकार्थः । किं कु-
र्वन्ती । तेषामङ्गानां तुल्यभावाय सादृश्याय तपः व्रजन्ती अनुतिष्ठन्ती । अन्यापि किञ्चित्फलं मनसि स्पृहयन्ती सती वनमध्यस्थायिनी तपः कुर्वाणा कुशप्रस्तरे गते ।
किंभूतः । यदङ्गैः रङ्गनृत्वं कुर्वन् । 'नृत्यविधाने नृत्याते नटति च रङ्गति च विलसति च' इति त्रियाकलापे । चोऽनङ्गः स्वरत्नस्य रङ्गैर्नर्तनस्थानै रवन्ती जडमा अनङ्गनर्तकस्य रङ्गा नर्तनशाला वा ॥

अगण्यनैपुण्यमुत्तान्नियुज्य संरक्षितान्प्रेक्ष्य गुणांस्त्रिदंद्याः ।

स्वयम्प्रणोद्भूतमयातिरेकात्तस्याः प्रणेशे किमशेषदोषैः ॥ १५ ॥

तस्याः शासनदेव्याः सकाशात् अशेषदोषैः समग्रापगुणैः प्रणेशे प्रणष्टं प्रपलाप्य गतम् । उत्प्रेक्ष्यते—स्वेषां स्वकीयात्मनां यद्यत्रण वन्दनं तस्मादुद्भूताजाताङ्गयातिरेकात्साध्व-
सातिशयादिव । किं कृत्वा । अगण्यान् गणयितुमशक्यान् गणनातिगानतिशायिनो वा नैपुण्यं दाक्षिण्यम् । चातुर्यमित्यर्थः । तदेव मुखमादौ मुखे वा धुरि येषा तान् । 'मुखमुपाये प्रारम्भे श्रेष्ठे निःसरणाख्ययोः' इत्यनेकार्थः । गुणान्नियुज्य नितरां यच्चयित्वा बद्धा त्रि-

दद्याद् शासनदेव्या रक्षितान् खग्रेऽप्यन्यस्यानगमनाप्रदानतया गोपितान् प्रेक्ष्य हृगो-
चरीकृत्य ॥ इति शासनदेवतासाधारणसर्वाङ्गवर्णनम् ॥

अथ प्रथमवर्णनारम्भणम् । तत्र 'मानवा मौलितो वर्ष्या देवाश्चरणतः पुनः' इति
वचनात्कविसमयानुसारेण देवतापादादारभ्य वर्णयितुं प्रारभ्यते—

जिनेशितुः शासनदेवतायाः पादारविन्देऽरुणिमा दिदीपे ।

प्रणमुषीणां दिविषद्वधूनां सीमन्तसिन्दूरमिवात्र लग्नम् ॥ १६ ॥

जिनानां सामान्यकेवलिनानीशतुरधिराजस्य श्रीतीर्थकृतः शासनदेवताया जिनम-
क्तचातुर्वर्ण्यसंघस्य सम्यक्तांनिध्यविधायिन्या देव्याः पादारविन्दे चरणतामरसे अरुणि-
मा पादतले स्वामाविक्री रक्तता दिदीपे दीप्यते स्म शुशुभे । उत्प्रेक्ष्यते—प्रणमुषीणां
सेव्यत्वेन प्रणीतप्रणामानां दिविषद्वधूनां देवाङ्गनानां सीमन्तस्य केशेषु वर्त्मनः सिन्दूरं
शृङ्गारभूषणम् अत्र पादारविन्दतले लग्नमिव ॥

यत्पादपद्मेन पराजितेन विजृम्भमाणारुणवारिजेन ।

शुश्रूषणायारुणिमा तदङ्गे शङ्के ङुढौत्केऽरुणलक्ष्मिलक्षात् ॥ १७ ॥

विजृम्भमाणेन विकाशं प्राप्नुवता अरुणवारिजेन रक्तकमलेन । कोकनदेने-
त्यर्थः । कर्त्री । शुश्रूषणाय सेवाकारणाय अरुणिमा आत्मीयरक्तिमा तदङ्गे पाद-
पद्मोत्सङ्गे अहमेव शङ्के संशय कुर्वे मन्ये । विचारयानीत्यर्थः । अरुणा या लक्ष्मीः शोभा
विभूतिर्वा तस्या लक्षात्कपटात् । 'व्यपदेशो मिथं लक्षं निभव्याजः' इति हैन्याम् । ल-
क्ष्मिशब्दो हस्तः शब्दप्रभेदे । अरुणिमा रक्तता खरागो ङुढौके किमु आभृतीक इव ।
किंभूतेन कोकनदेन । यत्पादपद्मेन यस्याः शासनदेवतायाः पादपद्मेनैव चरणारविन्दद्व-
न्द्वेन पराजितेन परामवपदवीं प्रापितेन अर्थादात्मीयविभवेन ॥ इति पादतलरक्तिमा ॥

यस्याः स्फुरत्कान्तिविकाशिताशाः कामाङ्कुशा दिद्युतिरे पदाब्जे ।

इदं मुखाम्भोजविनिर्जितेन राज्ञेन रत्नान्युपदीकृतानि ॥ १८ ॥

यस्याः शासनदेव्याः पदाब्जे चरणारविन्दद्वन्द्वे कामाङ्कुशा नखा दिद्युतिरे शोः
तन्ने स्म शुशुभिरे । किंभूताः । स्फुरन्तीभिरितस्ततः प्रसरन्तीभिः सूर्यज्योतिः-
स्पर्धया वा स्फूर्जन्तीभिः कान्तिभिर्दाप्तिभिः विकाशिता प्रकटीभावं प्रापिता उद्यो-
निता आशा दशदेशो दैस्ते । उत्प्रेक्ष्यते—इदं मुखाम्भोजेन अस्या वदनवति-
जन्मना । 'इदं वृषप्रार्थिभिरुज्जितोऽर्थिभिः,' तथा 'इदं यशांति द्विपतः सुधारुचः' इति
पदद्वन्द्वमपि नैपथ्ये । ग्लिर्जितेन पराजयगोचरीकृतेन राज्ञा चन्द्रेण वृषेण च रत्नाक-
रोत्पद्येन कोकनीधारात्रिपत्तेनैव च द्वयोरपि मणीनां सद्भावात् रत्नाणि जालपद्मरा-
गमन्यः उपदीकृतानि दामितानीव ॥

यदाश्रयीभूय किमर्भसूराः राहुं निहन्तुं नखराङ्गभाजः ।

प्रणम्रगीर्वाणवधूप्रवेणीछायाच्छलाङ्गीकृतचन्द्रहासाः ॥ १९ ॥

दानवारिपरिग्रहपदमेव । अथ वा यो दानवारिपरिग्रहः स एवाश्रयः शरणं येषां तादृशा भूत्वा यत् यो वा आश्रयो येषां ते यदाश्रयाः । न यदाश्रया अयदाश्रया भूत्वा इति यदाश्रयीभूय अर्भसूराः बालारुणाः प्रभातप्रोद्यन्मार्तण्डाः शासनत्रिदशीकमका-
माङ्कुशाः एवाङ्गं वपुर्लतां भजन्ते सेवन्ते तादृशाः सन्तो भवन्तः राहु स्वर्भाणुदानव
निहन्तुं शमनसदनातिथीकर्तुं प्रणम्राणां देवीचलनमनशीलानां गीर्वाणवधूनां सुराङ्ग-
नानां प्रवेणीनां कवरीणां छायाः प्रतिविम्बानि तासां छायाणां छलेन कपटेन अङ्गीकृता
यद्दीताश्चन्द्रहासा महाखड्गा इव सन्ति । नखानां रक्तवेनोद्गच्छदादित्योपमानम् ॥

इदंपदीभूय भवान्तरेऽपि लौहित्यलक्षात्कलिनानुरागाम् ।

पद्मद्वयीं प्रेक्ष्य नखाङ्गबालारुणा इवैतन्मिलनार्थमीयुः ॥ २० ॥

पद्मद्वयीं स्वचन्द्रभूतामम्भोजन्मद्वितयीं प्रेक्ष्यालोक्य चक्षुर्लक्ष्यीकृत्य एतस्याः
पद्मद्वय्या अर्थाद्वन्धुत्वेन मित्रत्वेन वा मिलनार्थमीयुरागता नखा अर्थाद्देवीचरण-
जन्मकामाङ्कुशा एवाङ्गानि शरीराणि येषां तादृशा बाला नवमुदयं लभमाना अरुणा
भात्करा इव । किंभूतां पद्मद्वयीम् । इदंपदीभूय । ‘जगत्कर्तृजगत्सर्गप्रणयनप-
रवशत्वे विधेर्विश्वव्यापारपारवद्यादवतीर्णस्य ससारचक्रे’ इति चम्पूकथायाम् । अस्यां
जिनशासनदेवतायाश्चरणौ भूत्वा पदभावं प्रपद्य भवान्तरेऽन्यस्मिन्नपि भवे जन्मनि
अपरावतारे संप्राप्तेऽपि लौहित्यस्य स्वाभाविकस्फुरद्रक्तताया लक्षात्कपटात्कलितः पूर्व-
वद्भूतोऽनुरागः स्नेहातिरेकता पाटलिमा च यथा ताम् ॥

प्रपेदुषीं यत्पदतां पयोजद्वयीं विभाव्यार्भकशीतभासः ।

निजानुरज्यन्मनसं प्रणेत्तुं नखीवभूवुः किमु तन्निदश्याः ॥ २१ ॥

अर्भकशीतभासो बालचन्द्राः । तेषां चारुणत्वं कविसमये दृश्यते । यथा—‘अ-
यमुदयति झुष्टणारुणतरुणीवदनोपमश्चन्द्रः’ इति विदग्धमुखमण्डने, तथा—‘स्फुरद-
म्म.सरोदम्मात्सैहिकेयमयादिव । राकामृगाङ्गाः संभूय विमान्ति शरणागताः ॥’
इति पाण्डवचरित्रे च चन्द्रबाहुल्यं प्रोक्तमस्तीति । तथात्रापीदं द्वयमपि उच्यतां
चन्द्रसूर्याणां बालत्वमेव प्रतिपद्यते । तन्निदश्याः सा सूरिच्यानाकृष्टागता वासौ त्रि-
दशी च त्रिदशवशा तस्या नखीवभूवुः तत्पदपुनर्भवभावं भजन्ते स्म । देवतानखा जाता
इत्यर्थः । किं कृत्वा । यत्पदतां तन्निदशचरणभावं प्रपेदुषीं प्राप्तवतीं पयोजयोः कमल-
योर्द्वयीं युगलीं विभाव्य चक्षुषा समीक्ष्य । उत्प्रेक्ष्यते—तां पद्मद्वितयीं निजे स्वात्मनि
विषये अनुरज्यत् सरागीभवत् । ‘चकास्ति रज्यच्छविरज्जिह्वानः’ इति नैषधे । मनः
स्वान्तं यस्यास्तादृशीं प्रणेत्तुं किमु कर्तुमिव । ‘सृजति करोति प्रणयति’ इत्यादिकर-
णार्थाः क्रियाः क्रियाकलापे ॥

सौन्दर्यपाथःप्लवपादपद्माकरेऽङ्गुलीनालजुषोऽनिमिष्याः ।

कामाङ्कुशाः शोणसरोजराज्यो ज्योतिर्मरन्दोपचिता इवाबभुः ॥ २२ ॥

अनिमिष्या देवतायाः नखा अनुरागा मान्ति सः । अयं प्रयोषः क्रिया-
रत्नसमुच्चयेऽप्यस्ति । उत्प्रेक्ष्यते—शोणसरोजराज्यः कोकनदपङ्क्तय इव । कस्मिन् ।
सौन्दर्यं मनोहरत्वं तदेव पाथसां पानीयानां प्लवः पुरो यास्मिन्नादृशे पादे चरणरूपे
पद्माकरे सरसि । चरणे त्वाकृतिकमलानां सद्भावात्कमलाकरत्वम् । किं शोणसरोजराज्याः ।
अङ्गुल्यः पादशाखास्ता एव नाला मृणालि जुषन्ते मज्जन्ते । पुनः किमूताः । ज्योतीषि
नखकान्तयः एव मरन्दा मधूनि तैरुपचिताः पुष्टाः । श्रुता इत्यर्थः ॥ इति पदनखाः ॥

नखोल्लसत्पल्लवशालमानैर्नग्रासरीनेत्रमिलद्विरेफैः ।

शास्त्राविशेषैः पदशाखिनः किं तदङ्गुलीभिर्भियते स शोभा ॥ २३ ॥

तदङ्गुलीभिर्देवीपदशाखाभिः शोभा भियते भियते सः । 'द्वभृम् धारणपोषणयोः'
इत्यस्य रूपम् । उत्प्रेक्ष्यते—पदशाखिनः पादपादपस्य किं शास्त्राविशेषैर्विशिष्टशास्त्रा-
भिरिव । किमूतैः । नखाः एवोल्लसन्तः स्फुरन्तः विकसन्तो वा पल्लवाः प्रबालास्तैः
कृत्वा शालमानैः शोभाभासुरैः । पुनः किमूतैः । नग्राणां नमनशीलानाममरीणां त्रिद-
शीनां नेत्राणां नवानां प्रतिविम्बितान्येव । मध्यमपदलोपी समासः । मिलन्तः समीपे
समागच्छन्तो द्विरेफा शृङ्गा येषु ॥

पदं मयेदं प्रददे शिरःसु दिशां दशानामपि सुन्दरीणाम् ।

इतीव रेखाः क्रमयोरमर्त्याङ्गुलीमिषात्तत्प्रमिता विभर्ति ॥ २४ ॥

अमर्त्या देवसुन्दरी । 'अलम्भि मर्त्याभिरमुष्य दर्शने' इति नैषधे । यथा
मर्त्या तथा अमर्त्या । तथा अमर्त्यापि अङ्गुलीनाम् । अत्राङ्गुष्ठोऽप्यङ्गुलीमध्ये एव गण्यते
न पृथक् क्रियते । यदुक्तं नैषधेऽपि—'रम्यन्नखस्याङ्गुलिपञ्चकस्य म्रियादसौ दिङ्गुलप-
चत्वे । हेमैकपुङ्गास्ति विशुद्धपर्वा प्रियाकरे पञ्चशरी स्मरस्य ॥' इति । दशानां मिषा-
च्छलात्कमयोर्द्वयोर्धरणयोस्तत्प्रमिता दशदिक्प्रमाणा रेखा विभर्ति धत्ते । उत्प्रेक्ष्यते—
इति देतोतिव । इति किम् । यन्मया स्वीयाद्वैतरूपप्रिया कृत्वा दशानां पूर्वा, अग्निः,
दक्षिणा, नैऋती, प्रतीची, वायवी, उत्तरा, ऐशानी, ऊर्ध्वदिक्, अधोदिक् । एकस्मिन्
पक्षे । अष्टदिक्षु मातुष्यः ऊर्ध्वलोके देवादनाः अधोलोके च नागाङ्गना अपुराङ्गनाथ ।
अपरस्मिन् पक्षे । तिर्यग्लोके दशदिक्षु सर्वत्रापि देव्यो वर्तन्ते इति । दशदिग्बर्तिनीनां
सुन्दरीणां स्त्रीणां शिरःसु मस्तकेषु रूपस्यैन्दर्यातिरेकात् इदं पदम् । अयं चरणः प्रददे
प्रदत्तम् । पदशब्दः पुंलिङ्गपुंसकलिङ्गयोः । 'चरणः क्रमणः पादः पदोऽङ्गिथलनः क्रमः'
इति हेन्द्यान् । तथा—'पदं किमस्याद्वितमूर्ध्वरेखया' इति नैषधे ॥ इति पादाङ्गुल्यः ॥

विलासिनालव्यजनाधृतोद्यच्छत्रा स्फुरद्वारिजराजमाना ।

अधीश्वरीवाखिलवारिजानां यदीयपादद्वितयी दिदीपे ॥ २५ ॥

यस्या देव्या इयं यदीया शासनदेवतासंवन्धिनी पादद्वितयी चरणशुगली दिदीपे शुशुभे । उत्प्रेक्ष्यते—अखिलानां समग्राणां वारिजानां जलजन्मनाम-
त्रार्थात्कमलानामेव पदयोः पद्मानामुपमानत्वात् । वारिजशब्देन शङ्खोऽप्युच्यते ।
'कम्बुस्तु वारिजस्त्रिरेखः षोडशावर्तः शङ्खः' इति हैमीवचनात् परं तन्निरासः । अथ
वारिजशब्देन मुख्यतया पद्ममेवोच्यते तस्मात्कमलानामेवाधीश्वरी स्वामिनीव रा-
ज्ञीव । किं राजचिह्नं दृश्यते विलसत इत्येव शोभमाने वालव्यजने आकृतिरूपे ।
'छत्तचामरपद्मजजूअलचमडिया' इत्यजितशान्तिस्त्रवनात् । चामरे यस्यां यस्या वा ।
पुनः किभूता । धृतमाकलितमाकारकायमातपत्रं छत्रं यथा । स्फुरद्भिः प्रकटीभवद्भिः
रेखाकारधारिभिर्वारिजैः पद्मैर्विराजमाना शालिनी ॥

कथंचनाभ्यर्थनया मृदुत्वं रागश्रियं चाप्य पदारविन्दात् ।

प्रवालमाला धरणीरुहाणामिवाधमणीभवति स्म तस्याः ॥ २६ ॥

धरणीरुहाणां पादपानां प्रवालमाला पल्लवपङ्क्तिः । तरुणां प्रवालकथनेन विद्वामणा
निरासः कृतः । उत्प्रेक्ष्यते—तस्या देव्या अधमणीभवति स्म प्राहका जाताः ।
किं कृत्वा । कथंचन महता कष्टेन केनापि प्रकारेण वा अभ्यर्थनया देवीपुर-
स्ताद्याचनया कृत्वा पदारविन्दादर्थत्वं शासनदेवीचरणकमलान्मृदुत्वं सौकुमार्यं च
पुनः रागश्रियं लौहित्यलक्ष्मीं चाप्य लब्ध्वा ॥

प्रसादकान्ती दधती सुवर्णालंकारिणी रम्यतमक्रमा च ।

संश्लेषदक्षप्रतिमोपमानश्रीः श्लोकमालेव सुरी चकासे ॥ २७ ॥

सुरी(शान)त्रिदशी श्लोकमालेव अनुशुभां पङ्क्तिरिव चकासे दीप्यते स्म ।
किभूता सुरी श्लोकमाला च । प्रसाद प्रसन्नभाव कान्ति शोभा वपुर्दीप्ति वा तथा
क्षगित्यर्थावबोधगोचरत्वं प्रसादगुणः । तथा दीप्तरसत्वं कान्तिस्ते दधती दधाना ।
पुनः किभूता । सुवर्णैः काञ्चनैर्विरचिता अलंकारा अङ्गप्रत्यङ्गभरणानि विद्यन्ते सन्ति
वास्याः । तथा शोभना वर्णा अक्षराणि । तथा उपमोत्प्रेक्षारूपकाद्या अलंकारास्ते सन्ति
अस्यामिति । अस्त्यर्थोऽयं इन् । पुनः किभूता । रम्यतमौ अतिशयेन मनोज्ञौ सामुद्रो-
क्तलक्षणलक्षितावत एवातिरुचिरौ क्रमौ चरणौ यस्याः अतिरमणीयचतुश्चरणा अनु-
क्रमो वा यस्याः । पुनः किभूता संश्लेषे स्वकामुकेन बलमेव सम सन्नेहसरोमाश्वाञ्चित
लतावेष्टितकाद्यालिङ्गनविशेषे निपुणा चातुर्यवती । तथा । शब्दगुणार्थगुणशब्दालका-
रार्थालंकारादिरूपः सम्यक् समीचीनश्चेतश्चमत्कारकारी श्लेषस्तत्र दक्षा पट्वी । पुनः
किभूता । अप्रतिमोपमानश्रीः न विद्यते प्रतिमा सादृश्यं यस्याः । 'न तन्मुखस्य प्रतिमा

चराचरे' इति नैषधे । तादृशी उपमानश्रीः शोभा लक्ष्मीर्वा यस्याः । तथा अप्रतिमा
असाधारणा उपमानैरुपलक्षणादुत्प्रेक्षायैः श्रीलक्ष्मीः शोभा यस्याः ॥ इति पादाः ॥

यत्पादराजौ परिशुद्धपार्श्वी निर्जित्य गत्याखिलराजहंसान् ।

उच्चै रुचिस्फूर्तिमिषाजिगीषू प्रस्थानुकामाविव नाकिनागम् ॥ २८ ॥

यस्या देवतायाः पादौ चरणावेव राजौ राजानौ पार्श्वौ अपरावपि बलवद्-
पती नाकिनां नागं गोर्वाणानां वारणमैरावणं निर्जरश्रेष्ठं शकं वा । यदुक्तं है-
म्याम्—'स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुङ्गवर्षभकुजराः । सिंहशार्दूलनागाद्यास्तल्लजश्च मतल्लिकाः ।
मचर्चिकाप्रकाण्डोद्धतः प्रज्ञस्यार्थप्रकाशकाः ॥' इति । जिगीषू जेतुमिच्छन्तौ सन्तौ ।
रुचीनां निःसरद्वहलप्रबलकान्तीनां स्फूर्तेः स्फुरणस्य मिषात्कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—
उच्चैरुच्चैः स्वर्गलोके प्रति प्रस्थानुकामौ गन्तुमीहमानाविव प्रचलितुमनसाविव । ऐराव-
णवासवयोः स्वर्गस्थायुकत्वेन उच्चैर्यमनम् । राज्ञामपि इन्द्रनिर्जयनं दृश्यते । यथा रघु-
वशे इन्दुमतीस्वयंवरे कार्तवीर्यवर्णनाधिकारे—'कारागृहे निर्जितवासवेन लङ्केश्वरेणोषि-
तमा प्रसादात्' । तथा सूके—'हृषद्भिः सागरो बद्धः इन्द्रजिन्मानवैर्जितः । वानरैर्वे-
ष्टिता लङ्का जीवद्भिः किं न दृश्यते ॥' इति । किं कृत्वा । गत्या गमने विलासेन प्रयागे-
नाभिलाषेण तेन बाखिलान् समस्तान् राजहंसान् सितच्छदान् पार्थिवपुङ्गवांश्च । प्र-
बलपृथिवीपुण्ड्ररानिस्तथैः । निर्जित्य पराभूय स्ववशीकृत्य च । किंभूतौ पादराजौ । परि
सामस्त्येन सर्वप्रकारेण समन्तात्समग्रतया वा शुद्धो लाञ्छनाभावेन निर्मलः पार्श्वः
शुद्ध्योरथः प्रदेशो ययोः । तथा परि समन्तात् समग्रस्वपदेशापेक्षया निर्दोषो विरोधा-
दिरहितः पार्श्वः पाश्चात्यो विजयिनो राज्ञः स्वदेशगृष्टवर्ती राजा ययोस्तौ । 'शुद्धपार्श्व-
रयान्वितः' इति रघुवशे । यो विजयी नृपोऽपरदेशअसाधनार्थं प्रतिष्ठते सोऽवश्यं
स्वदेशपाश्चात्यं पार्थिवं पुरग्रामाश्च हस्तादिप्रदानेन भैत्रीविधानेन च शुद्धं स्नानुकूटी-
करोतीति स्थितिः । नो चेदशुद्धः स तद्देशे विद्वरं कुरुते तस्मान्निर्दोषीकरणं तदभिधानं
च पार्श्विरित्युच्यते ॥ इति पार्श्वः ॥

जम्भद्विपत्कुम्भिपरामविन्या ययातिभूतिं गमितः स्वगत्या ।

किं हंसकस्तां चरणारविन्दे तस्थौ प्रसक्तोर्विपयीचिकीर्षुः ॥ २९ ॥

हंस एव हंसकः । स्वार्थे कः । राजहंसः नृपुरम् । 'पिष्याकस्रक्षरहंसक-
शतपुराः' इति लिङ्गानुशासने. पुनपुंसकलिङ्गः । चरणारविन्दे अर्धदेवीपादपद्मे तस्थौ
स्थितवान् । उत्प्रेक्ष्यते—तां शासनदेवतां प्रसक्तेः प्रसादस्य विपयीचिकीर्षुः किं गो-
चरोऽनुमिच्छुरिव । हंसकः कथंभूतः सन् । यथा त्रिदश्या स्वगत्या निजगमनातिवि-
लासेन अतिभूतिं परामर्शं गमितः प्रापितः सन् । किंभूतया गत्या । जम्भनामा दैत्य-
स्य द्विपत् देवी हन्ता वासवस्तस्य कुम्भी हस्तौ ऐरावणस्तं परामवति निजयति
इत्येवशोऽन्ता तथा "

स्वजिह्वायानेन विगानितः सन्नाखण्डलः कुण्डलिनामिवैताम् ।

सिञ्जानमस्त्रीरविनिर्मिताङ्गः प्रसाह्यत्यद्विपयोजलग्नः ॥ ३० ॥

कुण्डलिनां भुजंगमानामाखण्डलः पुरंदरः स्वामी शेषयामनागाधिराजः पादप-
योजे क्रमक्रमले लग्न आधिराजः स्थितः सन् । उत्प्रेक्ष्यते—एतां शासनदेवतां
प्रसन्नां करोतीय । प्रसादकलितां निर्मिमीत इव । यो हि बलवन्तं निजजेतारं
प्रसादयितुमिच्छति स तत्पदयोर्लगति । चाटुवाक्यानि ब्रूते । इति रीतिः । किंभूतः ।
सिञ्जानं शुब्दायमान रणक्षणितिरावं कुर्वाणं यन्मस्त्रीरं नूपुरं तदेव विहितं निर्मितमङ्गं
यपुर्येन । पुनः किलक्षणः सन् । स्वस्यात्मनो जिह्वेन वक्त्रेण यानेन गमनेन । यौवनो-
न्मादेन प्रायः स्त्रीणां गतिर्वक्त्री भवति । अपरोऽपि पाठः । यथा—‘स्वश्लोकशौक्येन’
स्वस्यात्मनः श्लोकस्य यशसः शौक्येन शुकृतया वा विगानितोऽधरीकृतः ॥ इति
चरणनूपुरम् ॥

यया जगज्जैत्रतमश्रियाद्विगुल्फः परां कोटिमवापितः सन् ।

पराक्षिलक्ष्यत्वमयांबभूव न चक्रवर्ती तु कदाचनापि ॥ ३१ ॥

यया शासनदेवतया जगता भुवनानां तात्स्थ्यात्तद्यपदेशाद्वैलोक्यकामिनीनां
जैत्रतमया अतिशयेन जैत्रया जयनशीलया श्रिया आत्मलक्ष्म्या परां प्रकृष्टां
कोटिमुत्कर्षं काष्ठामवापितो नीतः सन् । पराक्षिलक्ष्यत्वम् अद्विगुल्फधरणप्रस्थि-
ष्टकः कदाचनापि कस्मिन्नपि समये पराक्षिलक्ष्यत्वं परेपामन्येषां चक्षुष्मतामङ्गोलो-
चनयोर्लक्ष्यत्वं दृश्यतां गोचरत्वं न अयांबभूव गच्छति स्म । ‘अयं गतौ’ इत्यस्य
धातोरामुप्रत्यये प्रयोगा यथा—अयांबभूव, अयामासेति । क इव । चक्रेण
नरखेचरेन्द्रायप्रतिद्वतेनामोघरयाद्गुप्तेन वर्तते । पटुखण्डक्षोणीमण्डलान्तरे प्रवर्तते
दिग्निजयं विदधातीत्येवंशीलचक्रवर्ती सार्वभौम इति । यथा चक्री परेषां प्रत्यर्थिनां
कदाचिदपि कस्मिन्नपि प्रस्तावे आजीवितान्तमक्षिलक्ष्यत्व लोचनगोचरत्व तां नायते
न प्राप्नोति । प्रतिमदैर्भूपैर्दृष्टथापि द्रष्टुं न शक्यते इत्यर्थः । एतावता देवीगुल्फी न द-
श्येते । स्त्रीणां गुल्फजानू अदृश्यावेव श्लाघ्येते इति सामुद्रशाले । तथा ‘गुल्फद्वयास्ता
यददृश्यसिद्धिः’ इति नैषधे ॥

यज्जङ्घयाधःकरणादुदीतव्रीडातिरेकादिदमीयगुल्फः ।

मन्ये न्यमज्जङ्घननिर्यदचिरर्णः प्रपूर्णोभवद्विशोणे ॥ ३२ ॥

यस्याः शासनसुराङ्गनायाः जङ्घया अधःकरणाद्वीचरिषानातिरेकरणाद्वा उदीता
प्रकटीभूता । ‘उदीतमातङ्गितवानशङ्कत’ इति नैषधे । या व्रीडा लज्जा तस्या
अतिरेकादतिशयात् अस्या अयसिदमीयः । ‘मध्यं तनूकृत्य यदीदमीयम्’ इति नैषधे ।
देवीचरणसंबन्धी गुल्फो घुष्टकः । अहमेवं मन्ये वितर्कयामि । नवानि नवीनानि नि-
र्यन्ति प्रादुर्भवन्ति यान्यचीषि अर्थात्तत्कमकान्तयः तान्येवार्णोसि पानीयानि तैः प्रपू-

र्णमवन्नाकण्ड व्याप्तः संपद्यमानः अजिर्देवीपादः स एव शोणो द्रुदस्तस्मिन्मन्त्रिकसु
ब्रूति स्मेव ॥

श्रीमज्जिनाधीशमताधिदेव्या जङ्घे विभूषामनघे दधाते ।

किमु प्रगल्भक्रमनामधेयवृन्दारकोर्वीरुहयोः प्रकाण्डे ॥ ३३ ॥

श्रीमांश्चतुस्त्रिंशदतिशयादिका लक्ष्मी त्रैलोक्याधिपत्यलक्ष्मीर्वा विद्यते यत्स स श्री-
मान् यो जिनानां जयन्ति सर्वथापि रागद्वेषादिकानन्तरङ्गान् शात्रवानिति जिनास्तेषां
सामान्यकेवलीनामधीशः स्वामी तीर्थकरोऽर्थान्महावीरभगवान् तस्य मतं शासनं तस्या-
धिदेव्या अधिष्ठायिकाया देवतायाः जनघे निष्पापे प्रशस्ये जङ्घे नलकिन्यौ विभूषां शोभां
दधाते कलयतः । उत्प्रेक्ष्यते—प्रगल्भौ प्रकृष्टौ यौ क्रमौ देवीपादौ तावेव नामधेयम-
भिधानं ययोस्तादृशयोर्वृन्दारकोर्वीरुहयोः कल्पवृक्षयोः । प्रकाण्डे किमु वृक्षस्कन्धाविष ।
‘मूलाच्छाखावधिर्गण्डः प्रकाण्डौघः’ इति हम्भ्या प्रकाण्डः पुंस्त्रीबल्लिचोः ॥

यस्याः प्रकाण्डस्फुरदुग्रजङ्घा सदृक्षलक्ष्मीस्पृहयालवः किम् ।

विषह्य भारं भवनव्रजानां स्तम्भा मनुष्यानुपकुर्वते स्म ॥ ३४ ॥

स्तम्भाः स्थूणाः भवनव्रजानां गृहगणानां भारं वीवध विषह्य क्षान्त्वा मनुष्यानुप-
लक्षणत्वरान् त्रिभुवनेऽपि गृहभाराधारभूतस्तम्भानां विद्यमानत्वेन एतावता त्रिज-
ग्वनानुपकुर्वते स्म उपकारं कुर्वन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—यस्यास्त्रिदश्याः प्रकाण्डे
वृक्षस्कन्धाविष स्फुरन्त्योः शोभमानयोः जङ्घयोः सदृक्षलक्ष्म्याः समानविभूषायाः
स्पृहयालवः किम् अमिलाषुका इव कामयितार इव ॥

सारङ्गनाभीसुरभेरमुष्या जङ्घाविभूषाभिरधःकृताभिः ।

मृगाङ्गनाभिर्गिरिगङ्गरोर्वी मन्दाक्षलक्ष्याभिरिव प्रपेदे ॥ ३५ ॥

मन्दाक्षस्य लजाया लक्ष्याभिर्विध्याभिलषातिरेककलितामिमृगाङ्गनाभिर्हरिणरमणी-
भिः । उत्प्रेक्ष्यते—गिरिगङ्गरोर्वी गिरीणां शैलानां गङ्गागणा गुह्यानाम्, अथ वा निकुञ्जाना-
मुर्वी भूमिः । ‘गङ्गरो विलभेदयोः । कुञ्जे’ इत्यनेकार्थः । तथा ‘गौरीसुरोर्गङ्गरमाविवेश’ इति
रघुवंशे । ‘परस्परमिलच्छाखापटलपादपङ्क्तिनिविडवनमिलस्यैः’ इति तद्गतिः । प्रपेदे
प्रपन्नेव । किंभूता । मृगनाभिः सारङ्गनाभिः कस्तूरिका । ‘गोरोचनाचन्दनकुटुम्भेणनाभी-
विलेपा पुनरुक्तयन्ती’ इति नैषधे । तथा कस्तूरिकानामापि । ‘मृगनाभिर्मृगमदः
कस्तूरीगन्धधूल्यपि’ इति हम्भ्याम् । तद्वत्सुरभेः सुगन्धायाः । श्वासवपुःपरिमल्क-
लिताया इत्यर्थः । अमुष्या वर्ण्यमानशासननिर्जरनितम्बिन्ध्याः जङ्घयोर्नलकिन्यो-
र्विभूषाभिः शोभाभिरधःकृताभिस्त्रिरस्तृताभिः । जिताभिरित्यर्थः ॥

जङ्घे यदीये प्रणयन्प्रयत्नात्प्रकाण्डसारं पृथिवीरुहाणाम् ।

जग्राह धाता किमभावि तेषु ततः स्फुरत्कोटरकूटरन्ध्रैः ॥ ३६ ॥

यस्या इमे यदीये देवतासंवन्धिन्यां जह्ने प्रयत्नात्सादरादेकतानतया वा एकाग्रम-
नसा प्रणयन्कुर्वन् सन् धाता जगत्कर्ता पृथिवीरूपाणां रमणीयसान्द्रद्रुमाणां प्रकाण्डानां
सारं सारवलिक्पटल जप्राहाददे गृहीतवान् । उत्प्रेक्ष्यते—ततः सारवस्तुग्रहणानन्तरं
तेषु प्रकाण्डेषु तरुस्कन्धेषु स्फुरन्तः प्रकटीभवन्तो ये कोटराः निष्कुहाः । 'पोलाडि'
इति लोके प्रसिद्धाः । त एव कूट कपट येषां तादृशै रन्त्रदिछैरैरभावि भूतम् । सजात-
मित्यर्थः ॥ इति जह्ने ॥

कपोलयुग्मेन मरुद्युवत्या तिरस्कृते दर्पणिके विभूत्या ।

गुप्तं स्थिते जानुनिभादुपेत्य जेतुं द्विषं छिद्रदिदृक्षयेव ॥ ३७ ॥

दर्पणिके आदर्शिके । 'यन्मतौ विमलदर्पणिकायाम्' इति नैपथे । उपेत्य । कुत-
श्चिदागत्य गुप्तं छत्रं स्थिते तिष्ठतः स्म । कस्मात् । जान्वोर्जानुनो रूपवर्णोर्निभाद्भस्मात् ।
अर्थात् तद्देवी वपुष्येवोपिते । उत्प्रेक्ष्यते—द्विष स्वशत्रव जेतुं पराभवितुं छिद्राणां
वैरिणोरपगुणानां दोषाणां र्थगवेपितैर्दोषैः स्वद्वेषी सुख निमेषमात्राद्निहन्त्यते निर्जी-
यते वा । तद्वन्त्राणां दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छयेव । तथा दोषे जाते सति शत्रुः सुखेन
पराभूयते इति लोकेऽपि प्रसिद्धिः । तस्मात् किलजने दर्पणिके । मरुद्युवत्याः गौर्वाण्यु-
द्विष्याः । शासनदेव्या इत्यर्थः । कपोलयुग्मेन गल्लयामलेन विभूत्या स्वीयैर्बभवेन कृत्वा
तिरस्कृते तिरस्कारं न्यकारं प्रापिते । पराभूतं इत्यर्थः । गुप्तमिति विशेषणान्न दृश्यते ।
'निगूढज्ञान' इति कल्पसूत्रेऽपि लक्ष्मीवर्णने ॥

आदर्शिकाघानि मिथो मृधेषु यज्जानुना स्पर्धितया स्वकान्त्या ।

ततः किमु प्रापदतुच्छमूर्छां न वेद चैतन्यवती किमेषा ॥ ३८ ॥

यज्जानुना यस्या देवताया नलकीलेन स्वस्यात्मनः कान्त्या विभूयया । 'कान्तिः
शोभायामिच्छाया प्रभायामपि' इत्यनेकार्थः । समं सार्धं स्पर्धितया स्पर्धौद्रावुकभा-
वेन संहर्षित्वेन मिथो मृधेषु परस्परक्रोधोद्धततया विधीयमानयुद्धेषु आदर्शिका
सुकुरिका लोके मेवातमण्डलादौ यस्या अधो हस्तको न स्यात् पृष्ठे च ग्रहणार्हं
किमप्यङ्गुलकादि भवेत्तस्या अभिधानम् 'भारसी' इत्युच्यते । अधानि दृढग्रहा-
रादिभिर्निहता । उत्प्रेक्ष्यते—ततः ग्रहारादिहेतोरतुच्छामतिघना बालयितुमशक्या
मूर्छा मोहचैतन्याभावं किमु प्रापलक्ष्यवती । एव चेन्न तर्हि एषा आदर्शिका अचैतन्य-
वती चेतनाया मावद्यैतन्यं तद्विद्यते यस्याः सा चैतन्यवती न चैतन्यवती अचैतन्य-
वती चेतनाविरहिता किं कथं लक्ष्यते ॥ इति जानू ॥

रम्भास्फुरद्वैभवयत्सुपर्वसारङ्गदृक्कोलिनिकेतनस्य ।

अन्तर्वसत्सालसदृक्स्मरस्य स्तम्भौ प्रगल्भौ स्फुरतः किमूरू ॥ ३९ ॥

गुरु अर्धाधस्याः प्र स्फुरतः शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—रम्भा नामापसरास्त्वद्वत्स्फुरन्
प्रकटीभवन् दीप्यमानो वा वैभवो वपुःशोभातिशयः तादृशी या सूरिपुरस्तात्स्थायुका

चात्मी सुपर्वसारङ्गहृक् च सुरहरिणीनयना शासनदेवी सैव केलये क्रीडाकृते अर्था-
न्मनोभवस्यैव यन्त्रिकेतनं मन्दिरं तस्य स्तम्भौ स्थणे इव । अन्यदपि रम्भाण्डं कद-
लीगृहं 'केलिहृक्' इति वा प्रसिद्धम् । तत्राप्यावारस्तम्भौ भवतः । किलक्षणस्य गृहस्य ।
अन्तः सौममध्ये वसनं वासं विदधानं तिष्ठन् । सह अलसहृष्टा, मन्यरनयनया, स्वगु-
णेनोपमानेन मनोज्ञादिपदेन च विशेषिताङ्गक्रीया स्त्री यथा तरललोचना । 'अलसेक्षणा
मृगाक्षी' इति हैम्याम् । क्रिया रत्ना वर्तते यः स स्मरः कामो यत्र तस्य ॥

यदूरुसृष्ट्यै करिणां करेभ्यो मन्ये मृदुत्वं गृह्यांभवम् ।

स्वयं स्वयंभूरिति तेषु नो चेदेकान्तकार्कश्यमिदं कुतस्त्यम् ॥ ४० ॥

यदूरुसृष्ट्यै यस्या देवताया उर्वोः सङ्गोः सृष्ट्यै निर्माणाय स्वयंभूर्विवाता स्वयमात्मना
नाथैरत्राहमेव मन्ये जानामि बितर्कयामि करिणां गजेन्द्राणां करेभ्यो हस्तेभ्यः । शुण्डा-
दण्डेभ्य इत्यर्थः । मृदुत्वं सकुमारभावम् । सौकुमार्यकलितदलिकसारमित्यर्थः । गृह्यां-
भवम् गृहीतवान् । 'गृह्णाति गृह्यते लाति' इति ग्रहणार्थः क्रियाः क्रियाकलापः । 'अ-
न्तादाम्' इति गृह्याभावभूवेति । एवं चेन्न तर्हि तेषु हस्तिहस्तेषु इदं प्रत्यक्षकृत्यं सर्व-
जनप्रतीतं वा एकान्तेन अतिमात्रं केवलं वा कार्कश्यं त्वत्वि काठिन्यं कुतस्त्वं कुतो-
भवम् । ततो ज्ञायते सौकुमार्यं गृहीते केवलं कर्कशतैव स्थितवती । 'नागेन्द्रहस्तास्त्ववि
कर्कशात्वात्' इति कुमारसंभवेऽपि ॥

इसां यदूरुद्वितयीं प्रतीपामन्विष्य संहर्षकरौ करेण ।

प्रणश्य भीत्याभ्रमुकामुकः किं दम्भोलिपाणिं शरणीचकार ॥ ४१ ॥

अभ्रमुकामुक ऐरावतगजः । 'पयोनिनीनाभ्रमुकामुकावलीरदान्' इति नैषधे ।
'ऐरावतो हस्तिमहः श्वेतगजोऽभ्रमुप्रियः' इति हैम्यामपि । भीत्या भवेन कृत्वा प्रणश्य
प्रपलाय्य दम्भोलिपाणिं वज्रिणं पुरंदरं शरणीचकार आश्रितवान्, वज्रपागित्वेन देव-
दानवभानवैरजेय इति तं वभाज । भीतेः कारणमाह—किं कृत्वा । करेण स्वकीयशुण्डा-
दण्डेन समं संहर्षकरो स्पर्धाकारकाम् अत एव प्रतीपां प्रतिपक्षां तथा पुनर्हस्तां बलिष्ठा
यदूरुद्वितयीं देवीसन्निभयुगलीमन्विष्य व्यालोक्य ॥

तत्कैव वार्ता मम राजहंसान्सर्वानसौ यज्जयति स्वगत्या ।

इत्यूरुकायं किमु तावदस्याः करं करीन्द्रो व्यतरत्रिदश्याः ॥ ४२ ॥

असौ देवी खगला निजगमनेन आत्मीयाभिषेणवेन कृत्वा सर्वान् समस्तानपि रा-
जहंसान् प्रकृष्टबलिभूषालान् तत्त्वतस्तु स्वमन्यरगमनविलासेन कृत्वा राजमरालान्
यत्कारणावयति स्ववशीकरोति परामवति च, तत्तस्मात्कारणान् मम पशुमात्रस्य पर-
वशीभूतस्य च कैव वार्ता मज्जयेऽस्या न कश्चिदपि प्रयासः । यतोऽहं करो राजदेयां-
शोऽस्यान्तीति करदाता चतुष्पदनात्रं तस्मिन्मन्त्रयमवश्यमेवा कर्तव्येति । उन्प्रेक्ष्यते—
इति हेतोः करीन्द्रो गजराजः तावत्प्रथममेवान्यान्त्रिदश्या जघनेन कट्या अप्रभागेन

वभासे शुशुभे, मन्ये इत्युत्प्रेक्षायाम् । उत्प्रेक्ष्यते—अथवा जघनस्थलशोभाविषये
अहमेवं मन्ये विचारयामि यत्स्वस्यात्मनो विलासवत्या रत्या पत्न्या सह रिरंसया
रन्तुमिच्छया सुरतादिविविधक्रीडाविलासकरणार्थं सुमनःशरेण कुसुमवागेन मनोभवेन
कृतेन देवशक्त्या स्वयं विनिर्मितेन विनोदविधायिना क्रीडानिर्माणसमीहोत्पादकेन
जाम्बूनदस्य जाल्यकाञ्चनस्य मन्दिरेण सदननेन ॥

भस्मीकृतं धूर्जटिनाक्षिलक्ष्मीकृत्य प्रसूनध्वजजीवितेशम् ।

मा हन्तुमामेष इतीव रत्या गुप्तं गृहं यज्जघनं व्यधायि ॥ ४३ ॥

रत्या स्मरपत्न्या यज्जघनं देव्याः कटेरग्रभागः 'पेहू' इति प्रसिद्धं गुप्तं छत्रं पर-
लोचनागोचरं गृहं व्यधायि स्थानं चक्रे । किं कृत्वा । धूर्जटिना शमुना भस्मीकृतं नि-
जातिकोपप्रज्वलललादलोचनानलज्वालावलीभिर्ज्वालितं भस्मावशेषीकृतं प्रसूनध्वजो
मदनः । 'प्रद्युम्नः श्रीनन्दनश्च कन्दर्पः पुष्पकेतनः' इति हैम्याम् । 'केतुः पताका केतन
ध्वजः' इति ध्वजनामाति हैम्याम्, यथा पुष्पकेतनस्तथा प्रसूनध्वज इति, स एव जी-
वितेशः स्वप्राणनाथो भर्ता स्मरस्तमक्ष्णोः स्नेत्रयोर्लक्ष्यं दृश्यम् । स्वदृग्गोचरमित्यर्थः ।
कृत्वा । व्यालोक्येत्यर्थः । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोरिव । इति किम् । यदेष धूर्जटिः
स्मरशत्रुत्वान्मां स्मरपत्नीं मा हन्तु मा व्यापादयतात् ॥ इति जघनम् ॥

तीर्थाधिभर्तुर्मतदेवतायाश्चकास्ति लक्ष्म्याप्रतिमो नितम्बः ।

मोघीकृतेषूमखजिद्विषन्तं जेतुं धृतं चक्रमिव स्मरेण ॥ ४४ ॥

तीर्थस्य चातुर्वर्ण्यस्य संघस्याधिभर्ता स्वामी नायकः जिनो महावीरस्य यन्मत
शासनं तस्य देवता अधिष्ठायिका देवी तस्या लक्ष्म्या शोभया कृत्वा अप्रतिमः न वि-
द्यते प्रतिमा प्रतिरूपं सदृशं वस्तु यस्य स नितम्ब आरोहः कटीपृष्ठप्रदेशः । 'नितम्बा-
रोहौ ज्ञीकट्याः पश्चान्नयनमप्रतः' इति हैम्याम् । चकास्ति शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—मो-
घीकृता निष्फला विहिता इषवो बाणा येन तादृशो यो मखजित् मखनामा कश्चिद्दानव-
विशेषस्तस्य जित् जेता एतावता ईश्वरः स एव द्विषन् प्रत्यर्थी त जेतुं स्मरेण कामेन
धृतं धारितमङ्गीकृतं चक्रमायुधविशेष इव । नितम्बस्य चक्रोपमानम् । यथा—'रोमाव-
लीदण्डनितम्बचक्रे' इति नैषधे । तथा—'प्रद्युम्नलतत्रितम्बकृन्मिहिरस्यन्दनशिल्पशि-
क्षया । विधिरैककचक्रचारेण किमु निर्मितसति मान्मथ रथम् ॥' इत्यपि नैषधे ॥

यदङ्गरङ्गचक्रराजघानीनिवासिनः श्रीसुतभूविबोदुः ।

स्फुटीभवत्पुष्परथस्य शङ्के रथाङ्गमेतन्निदंशीनितम्बः ॥ ४५ ॥

त्रिदश्याः शासनदेव्या नितम्बो विभातीति संबन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—यस्या देवताया
अङ्गं शरीरं तदेव रङ्गन्ती जङ्गमा नवा राजघानी स्कन्धावारो मूर्ध्नाभिषिक्तनिवासन-
गरी तत्र निवसतीत्येवंशीलो यः श्रीसुतो लक्ष्मीनन्दनो मदनः स एव भूविबोदा धरणी-
रमणस्तस्य पुष्परथस्य क्रीडाकरणोचितशताङ्गस्य । 'सक्रीडार्थं पुष्परथः' इति हैम्याम् ।

शुद्धीमयप्रकटं ज्ञायमानमेतत्प्रलयं रयाद्रे देवीनितम्बतनुचकमेव गच्छे श्वापे । क्षय
ना भद्रमेव गच्छे वितर्कं कुर्वे । ग कः । एतद्भिद्रागो नितम्बः एतस्मा देव्या आरौहः ॥
इति नितम्बः ॥

पुनः कलत्रस्य हरेः कलत्रजैत्रस्य सौभाग्यमुदीर्यते किम् ।

गान्धेयमप्यातनुते स काञ्चीनिभात्रिजालिङ्गनलालसं यत् ॥ ४६ ॥

हरेः केवलेन वनप्र कटीकृतः । 'कटिः श्रोणिः कलत्र कुटीर कार्पासं वकुचदी'
इति ह्येवम् । तत्र जैनस्य जगन्नीलम् तथा हरेः विष्णोः कलत्रस्य पत्न्या लक्ष्म्याः ।
'हस्तस्यैतत्पद्मिनिः । मन्त्रा देव्याः वलनम् कट्याः । मन्त्रम् कस्यापि कलत्रस्य
पत्न्या इत्यत्रयेष्वभिः । 'कलत्रं श्रोणी भायां दुर्गमगते न भुजुगम्' इत्यने-
नाभिः । 'हिटीयोक्त कलत्रं च' इति ह्येवम् । नाभाय मृगमता मौन्यं वातुर्यं वा
विजुगीते । त्रिस्तित्वैर्यनयमाहृत्य वर्धते इत्यर्थः । यजन्ताद्वारणार्णवे ग-
हानय भीमम् । अथिगस्वेन मद्रतत्पात्रिरेन नयेषापि स्त्रीपदविमुक्तमपीति
वृत्ते । एष च तत्त्वो मातेरुत्पत्तौ कार्पासिमान्नेराज्यज्जपित्वात्मनः क्षान्ति-
रने परीमन्नेन राजस्य रीतमोन्मुख्यं वा न्य जगद्वेदं वा नृणातिरेको वा न्य
नारमण्युते स्य वकारः । 'जटगो सेतकपयोः । नृणातिरेक एषोऽयम्' इत्यने-
नार्थः । एवम्—'इत्यादिरेकस्य लक्ष्म्यां ॥

अस्याः कलत्रं त्रिजित्त्वं यन्मा नां हरिं तज्जयताद्विगेनि ।

जयंति काशी रुनरुल नैन अज्याविधनुकानजिमण्डितेन ॥ ४७ ॥

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

॥ ३८ ॥

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

शलत्वेन वचनचातुर्ये' इति तद्वृत्तिः । उपान्ते' मगीपे कलामातृकाधारम्मतो लिखितगणितादिभाः शकुनरुतपर्यन्ताद्वा सप्ततिकला मानवप्रसिद्धाः । देवानां कलास्तु त एव विदन्ति नास्माकं बालानोगोचरा अध्येतुकामस्य पठितुमनसः ॥

संक्रान्तवेणीप्रथितप्रसूनपङ्क्तिर्वभौ पृष्ठतटे तदीये ।

संवेशनश्रान्तशयालुकामकृतेऽर्कतूली किमु निम्नमध्या ॥ ४९ ॥

तस्या देव्या इदं तदीयं तस्मिन्देवीसंवन्धिनि पृष्ठतटे 'वासर' इति लोकप्रसिद्धं नाम वपुःप्रान्तप्रदेशे संक्रान्ता प्रतिविम्बिता वेण्यां कवयो या प्रथिता शुम्भिता वेणी-प्रथनावसरे मध्ये संहत्वा प्रसूनानां कुसुमाना पङ्क्तिः श्रेणी वभौ विराजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—संवेशनेन रतिप्रीतिपत्नीभ्यां सम चिरसंभोगेन श्रान्तस्य श्रम प्राप्तस्यात एव प्रायोभोगिनां शय्या कुसुमान्यास्तीर्यन्ते इति रीतिस्थिती । अर्कतूली शयालोर्निद्रा-शीलस्य कामस्य मदनस्य कृते कार्याय निम्न गम्भीर मध्यमन्तराल शय्यामध्यवर्ती प्रदेशो यस्यास्तादृशी अर्कतूली अर्कतूलपटलोपचिता प्रसूनशयो वा प्रायो भोगिना शय्या कुसुमान्यास्तीर्यन्ते इति रीतिस्थिती । अर्कतूलीनामा काचित् शय्याविशेषो वा ॥ इति पृष्ठदेशः ॥

आवर्तविभ्राजितरङ्गितान्तज्योतिःपयःपूरितनाभिरस्याः ।

समं वशाभ्यां स्मरसिन्धुरस्य स्वैरं रिरंसोः स्फुरतीव शोणः ॥ ५० ॥

अस्याः शासननाकिनायकाया आवर्तेन भ्रमरकाकृतिविशेषेण, पयसा भ्रमेण वा । 'आवर्तः पयसां भ्रमः' इति हैमीवचनात् । विभ्राजते शोभते इत्येवशील तथा तरङ्गाः कल्लोलाः संजाता अस्मिन्निति तरङ्गितं तादृशमन्तर्मध्य येषां तादृग्विधानि ज्योतींषि स्वाभाविकरत्नस्फुरत्कान्तयस्तान्येव पयांसि सलिलानि तैः पूरिता व्याप्ता नाभिसुन्द-कूपिका स्फुरति परमा स्फूर्तिमतिलभते । उत्प्रेक्ष्यते—वशाभ्यां रतिप्रीतिनामभार्याभ्यां हस्तिनीभ्यां च । 'वशा नार्या वन्ध्यगव्यां हस्तिन्या दुहितर्यपि । वेद्यायां च' इत्यने-कार्थः । स्वैरं स्वेच्छया रिरंसोः रन्तुमिच्छोः जलक्रीडा कर्तुकामस्य वा स्मरसिन्धुरस्य मदोन्मत्तोद्धतत्वान्मदनदन्तिनः कामरूपमहासृगेन्द्रस्य शोणो हृद इव । हृदेषु करिणः क्रीडन्त्येव ॥

प्रसारिशोचिर्मकरन्दसान्द्रा परिस्फुरत्कामुकदृग्द्विरेफा ।

अनन्यलावण्यजले यदीयनाभिर्बभौ जुम्भितपद्मिनीव ॥ ५१ ॥

अनन्यमसाधारण यत्नवण्य शरीरसौन्दर्यं तदेव जलं सलिलं तत्र यस्यास्त्रिदश्या इयं यदीया नाभिसुन्दकूपिका जुम्भिता विकसिता या पद्मिनी कमलं तद्वद्बभौ भाति स्म । 'पद्मिनी योषिदन्तरे । अव्यजेऽब्जिन्यां सरस्यां च' इत्यनेकार्थः । किंभूता । प्रसारि प्रसरणशीलं यत् शोचिर्ज्योतिस्तदेव मकरन्दो मधुरसस्तेन सान्द्रा स्निग्धा । पुनः किंभूता । परि समन्तात्स्फुरन्तो ये कामकास्तदभिलाषुकास्तेषां दृशस्तदुपरि निक्षिप्ते-

त्राणि । यदुक्तम्—‘सा पिच्छदं पित्रवयणं जोई पुणनाहि मण्डलं तीसै । पुव्वभवन्तर-
नेहो कागाइ चुणन्ति तक्करम् ॥’ इति । ता एव द्विरेफा भ्रमरा यत्र ॥

यदङ्गगेहे निवसन्प्रसूनायुधः सुधामुक्स्पृहयन्स्ववल्गुभाम् ।

अचीकरत्कूपमिवामृतस्य विरञ्चिना पूर्तकृतेव नाभिम् ॥ ५२ ॥

प्रसून कुसुममेवायुधं प्रहरण यस्य । ‘पुष्पाण्यस्येपुचापास्त्राणि’ इति हैम्याम् । स
स्मरः सुधामुक् सुधां पीयूषं भुनक्ति आहारयति इति सुधाशनो देवः स्वस्यात्मनो व-
ल्गुभामशनमाहारं स्पृहयन् काङ्क्षन् सन् । उत्प्रेक्ष्यते—नाभिमयाद्देवतातुन्दकूपिकां पूर्तकृ-
तेव स्ननेनेव विरञ्चिना ब्रह्मणा अमृतस्य पीयूषस्य कूपमचीकरत्कारयति स्म । किं
कुर्वन् । स्मरः यदङ्ग यस्याः शरीरं तदेव गेहं सुवर्णसौधं तत्र निवसन्निवासं कुर्वन् ॥
इति नाभिः ॥

यस्यावलग्रेन विगानितेन पञ्चाननेनानुचिकीर्षयास्य ।

वैमुख्यभाजा विषयाद्विशेषार्त्तिकं तप्यते मूढगगह्वरान्तः ॥ ५३ ॥

पञ्चाननेन मृगेन्द्रेण भूधरस्य पर्वतस्य गह्वरान्तर्गुह्यामध्ये । उत्प्रेक्ष्यते—अस्यावलग्रेन
मध्यस्य अनुचिकीर्षया अनुकर्तुमिच्छया तप्यते तप इव कियते । किभूतेन पञ्चाननेन ।
यस्या देवताया बलग्रेन मध्यप्रदेशेन विजितेन । पुनः किभूतेन । विशेषाद्विशेषप्रकारेण
विषयात् शब्दादिगोचरान् । ‘संवत्सरेण रतमेति किलंकवारं सिंहावली द्विरदशकरमा-
समोजी’ इति हेमचन्द्रवचनात् । अथ च विषयाजनपदाच्च विमुखः पिरक्तेन पराङ्मुखेन
च । प्रायः सिंहादयो हि श्वापदा विजनघनगहनसानुमत्कन्दरनिवासिन एव भवन्ति ॥

तपस्यतः शंभुदिधक्षयाङ्घ्रिकनिष्ठया स्पृष्टभुवः स्मरस्य ।

मध्यं पुरो निर्मितनाभिहोमकुण्डा तपोवेदिरिव क्रशिष्टा ॥ ५४ ॥

अर्थसंगत्या शासनदेव्या मध्यं विभातीति सन्न्यः । उत्प्रेक्ष्यते—शंभुदिधक्षया
स्वयं शम्भोरीश्वरस्यापि दिधक्षया दग्धुमिच्छया भस्मसात्कर्तुं काङ्क्षया तपस्यतः नीमं
तपः कुर्वतः । यतो घोरतपःसाधनमन्तरेण निजामिलपितसिद्धिर्न स्यात् । तपसि
भित्तस्य क्रशिष्टा अतिशयेन क्रुशा वेदिरिव तपःकरणव्यतिकरोपवेशनवेदिकेव ।
किभूता वेदिः । पुरोऽप्रमाणे निर्मितं निष्पादितं नाभिरर्थाद्देवतायास्तुन्दकूपिकेव हो-
मार्थं कृणु यस्याः । तापमा हि तपः नाधयन्तः सन्तः मध्वज्यदि लुपति ।
किभूतान् स्मरस्य । अङ्गैर्वाभरणस्य कनिष्ठया ग्रान्ताद्भुत्या कृत्वा स्पृष्टा आशिष्टा
भूर्भूमिपते । ‘भुवं यदेकाङ्घ्रिकनिष्ठया स्पृशन्धावधर्मोऽपि क्रुशस्तपस्विताम्’ इति
नैषधे । ‘एतदेव तपनिना महत्तपः । यद्भामचरणकनिष्ठात्त्वग्रमात्रेण भुवं स्पृशस्तप-
मतिः’ इति तद्भूतिः । यादृक् दारीरावस्थितिभेदं तादृगेव स्थानं विलोकयन्ने तत एव
कनिष्ठे ॥

सर्वाङ्गसृष्टिं सृजतस्तदीयां धातुर्विलयस्य विधानकाले ।

प्राप्तः क्षयं सारदलस्य कोशोऽल्पीयस्ततोऽभूदिव मध्यमस्याः ॥ ९५ ॥

तस्या इयं तदीया सर्वेषां समग्रणामद्धानानवयवानां सृष्टिं रचना निर्माणं सृजतः कुर्वतो धातुर्जगत्कर्तुर्विलमस्यार्थोद्देवीमध्यस्य विधानकाले प्रणयनसमये सारदलस्य प्रकृ-
ष्टनिर्माणयोग्यपरमाधुपिण्डस्य कोशो भाण्डागारः क्षयं क्षीणतां त्वोकमात्रं प्राप्तः ।
उत्प्रेक्ष्यते—ततस्त्वस्मात्कारणादस्यात्तिदस्या मध्यमत्वीर्यः अतिशयेनाल्पं कृशतमम्-
भूदिव जातम् ॥ इति मध्यम् ॥

यदङ्गयष्टीवहलीभविष्णुरोचिष्णुरोचिश्चयनिर्झरिण्याः ।

प्रादुर्भवन्ती त्रिवलीविलासिकलोलमालेव विभाति मध्ये ॥ ९६ ॥

मध्ये अर्थाद्देव्या उदरे विलम्बे त्रिवली त्वन्संज्ञोचलप्रणा त्रित्वसंख्यायुक्ता वली त्रिव-
ली । यया जिनप्रभसूरिकृतशृङ्गमनन्तस्त्ववे—‘त्रिजगतीं पुनती कविदेविता’ इति । वि-
भाति शोभते । ‘मध्येन सा वेदिविलतमध्या वलित्रयं चारु वमार वाला’ इति कुमार-
संभवे । ‘मध्येनोदरेण’ इति तद्वृत्तिः । तथा ‘त्रयोमयीभूतवलीविमहा,’ पुनः ‘उदर परि-
भाति सुष्टिना कुतुकी कोऽपि दमस्त्रयः’ किमु । घृततच्चतुरकुलीव यद्वलिभिर्नाति चह-
नकाधिभिः ॥’ इति नैपथ्यं । उदरे वलित्रिकं मवेद्भ्रातृवद्योषिताम् । उत्प्रेक्ष्यते—
यदङ्गयष्टया यस्या देव्या अङ्गयष्टयास्तनूलतायाः । ‘अध्याहारः स्वरहरशिरश्चन्द्र-
शेषस्य शेषस्याहर्भूयः फणसमुचितः कायघटीनिकायः’ इति नैपथ्यं । तत्र वहलीभवि-
ष्णुरोरम्भमवनशीलः तथा रोचिष्णुः शोभनशीलो यो रोचिश्चयः कान्तिलिकरः च
एव निर्झरिणी नदी तस्यां प्रादुर्भवन्ती प्रकटीसंजायमाना विलसति परस्परमाङ्गि-
ष्यतीत्येवशीला कलोलमाला तरङ्गमण्डलीव । अथवा प्रकटीभवन्ती लोचनगोचरत्व-
मागच्छन्ती तिलक्ष ता वल्यश्च त्रिवल्यत्रिवल्य एव विलसनशीला विराजमानस्वभावा
लहरी राजीव ॥

चण्डी सपत्नी प्रवला ममास्ते ज्यायानजो वेदजडः पतिर्मे ।

भर्त्रा वियोगो हरिणा ममापि दुःखं जहीदं तिष्ठणामपीति ॥ ९७ ॥

वक्तुं जगत्कल्पितकल्पबलिं जहोर्विधेश्चांशुनतः सुताभिः ।

मध्ये समेत्य त्रिवलीच्छलेन प्रसादपात्रीक्रियते किमेषा ॥ ९८ ॥

सुताशब्दः त्रिषु त्यानेषु प्रत्येकं योजनीयः । जहोर्नारायणस्य सुता गङ्गा । ‘तीर्थे
तोयव्यतिकरमवे जहुकन्यासरय्वो’ इति रघौ । पुनर्विधेश्चक्ष्णः सुता चरस्वती ।
‘ब्रह्मपुत्री चरस्वती’ इति हैम्याम् । तथा ‘दशमनामब्रह्मणः सुता’ इति भारवीत्योत्रे ।
च पुनरंशुमतः सूर्यस्य । ‘सर्वेशुपतिरंशुमान्’ इति हैम्याम् । सुता पुत्री यनुना ।
‘कृतान्तजनकः प्रयोत्तनस्त्रायनः’ इति हेमचन्द्रोक्तिः । तथा ‘अलमतः शमनस्त्रयः’

शिञ्जितं दिवसकराद्भूतले चला लुठन्ती' इति नैषधे । एतावता गङ्गासरस्वतीयमुनानामन-
दीभिः मध्ये उदरे तिमृणां वलीनां त्वक्संकोचलक्षणानां छलेन कपटेन समेत्य देवी-
पार्श्वे आगत्य । उत्प्रेक्ष्यते—इति वक्तुं कथयितुम् । किम् । एषा देवीप्रसक्तेः प्रसादस्य
पात्रं स्यात् क्रियते । याचना सफल्य तु प्रसादपात्रीकृतादेव प्रभोः स्यादतो देवी प्रसा-
द्यत इत्यर्थः । इति किम् । मम गङ्गायाः प्रवला सिंहयान्तत्वेन बलवती चण्डी अत्यन्त-
कोपना पार्यती सपत्नी वर्तते । द्वयोरपीश्वरपत्नीत्वेन सापत्यम् । तथा मम सरस्वत्याः
पतिव्यायानतिवृद्धः, तथाजः पशुर्ब्रह्मा, तथा वेदजडोऽज्ञानः । 'स्थविरशतानन्दपि-
तानहौ कस्तथा परमेष्ठजोऽष्टभ्रूणः स्वयभू' इति ह्यस्याम् । किमपि न चेति वैदिकः ।
यतः 'न वेदता वेदजडः सवत्काम्' इति नैषधे सरस्वत्या ब्राह्मणलीत्वम् । तथा
एकादश नाम ब्रह्माणी । इति हेतोर्मम पतिर्भर्तास्ते । तथा भर्ता त्रियेण हरिणा
रूपेण सार्धं मम यमुनाया वियोगो विरहः । 'जम्मन्तरेण विहृदइ उत्तममहिषाणजं
क्रिय पिम्मम् । कालिन्दा कन्हविरहे अजवि कालं जल बहइ ॥' इति वृत्तरत्नाकरवृ-
त्तिषोडशकवचनात् । विद्यते इदमेतत्पूर्वोक्तलक्षणम् । तिस्रणामप्यस्माकमुषितानां पूरणे
प्रदाने कल्पवलि मुरलते अहि निवारय मूलाच्छिन्वि । इति विज्ञपयितुमिव । दुःखम-
नातम् ॥

अध्यारुरुक्षोर्हृदधित्यकायां वपुर्गृहस्य स्मरमेदिनीन्दोः ।

सौवर्णसोपानपरम्परेव मध्ये विरेजे त्रिवली त्रिदश्याः ॥ ५९ ॥

त्रिदश्याः शासनदेवताया मध्ये उदरे त्रिवली विरेजे । हृत् हृदयमेव अधित्यकाया-
सुपरितनभूमिका चन्द्रशालिकामल्यारक्षोरध्यारोढुमिच्छोः । यद्वपुः यस्या देव्या वपु-
रेव गृह मन्दिरं यस्य तादृशः स्मरः कामः स एव मेदिन्या भूमेरिन्दुराह्लादकत्वा-
गन्तः । 'कामयेम हि महीमिहिकांशो' इति नैषधे । सौवर्णा सुवर्णसंयन्त्रिणी काञ्चनर-
जिता गोपानानामारोहणानां परम्परा श्रेणीव ॥

जगत्त्रयीत्वेणजयार्जितायाः श्वेत्येन कीर्तिरनया चिजित्य ।

वन्द्यीकृता निर्झरिणी सुराणामिव त्रिवेणी त्रिवली चकास्ति ॥ ६० ॥

देव्या इति संयन्त्रात् । त्रिवली मांससंकोचलक्षणा त्रित्वसंख्याकलिता वली चकास्ति
शेन्यते । उत्प्रेक्ष्यते—अनया शासनदेवताया कीर्तेः स्वकीयगणसः श्वेत्येन शुभ्रमभिया
निजेन पराभूय वन्द्यीकृता निगृह्य गतिता सुराणां निर्झरिणी नदीव गोत्रे किं तिसं-
सिन्नि त्रिवेणी तिष्ठो चेत्तः प्रवाहा यस्याः । 'प्रवाहः पुनरोद्यः स्यादेष्णांघरा रमथ स'
इति निगमः । ततः गद्यापिन्वितास्त्यात् । 'त्रिव्योता जायसी मन्दारिणी' इति ह्य-
न्याम् । त्रिवेणी त्रिवेणीयाः । जगता जगत्पानालभूषणहलानां त्रयी त्रिद तस्याः । त्रिवेणी
सुरासुरनागाहतागन्तव्य जगेन तिर्ज्वममभरेण परामवेनार्जितायाः
संयन्त्रात् ॥ इति त्रिवेणी ॥

स्तनान्तरीपाङ्गवपुःप्रसर्पज्ज्योतिःस्रवन्तीसलिलप्ररूढा ।

लोमावली शैवलवल्लीव रराज राजीवविलोचनायाः ॥ ६१ ॥

राजीवे कमले तत्तुल्ये विलोचने यस्याः कमलचक्षुषो देव्याः लोमावली रोमराजी रराज राजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—शैवलवल्लीव शैवालमञ्जरीव । ‘मुखेन्दुमातस्तनवक्र-
वाकचट्ट्युता शैवलवल्लीव’ इति कुमारसंभवे । किभूता । स्तनौ कुचावेवान्तरीपे
अन्तर्जले तटे द्वीपौ अङ्गे उन्तङ्गे मध्ये यस्यास्तादृगे वपुषि काये वपुषो वैहस्य वा प्रस-
र्पति कल्लोलविलासैरितस्ततः प्रसरति ज्योतिः कान्तिरेव स्रवन्ती नदी तस्याः सलिले
पानीये जलमध्ये प्रहृष्टा समुद्रता । प्रादुर्भूतेत्यर्थः ॥

विनिद्रनीलोत्पलकेसरश्रीः स्वःसुभ्रुवो राजति रोमराजी ।

किं तुङ्गवक्षोजकलिन्दशृङ्गिशृङ्गान्तरोदीतकलिन्दकन्या ॥ ६२ ॥

स्वःसुभ्रुवः सुराह्नाचाः । ‘स्वः स्वर्गिण्योऽप्सरसः’ इति हैम्याम् । रोमराजी रो-
मलेखा राजति । किभूता । विनिद्राणि विकसितानि यानि नीलोत्पलानि इन्दीवराणि
तेपासिच श्रोः शोभा सौन्दर्यं यस्याः । उत्प्रेक्ष्यते—तुङ्गावत्युच्चौ यां वक्षोजौ कुचौ ता-
वेव कलिन्दनामः शृङ्गाणि शिखराणि सन्ति अस्यास्मिन्वा स शृङ्गी शैलस्तस्य शृङ्गान्तरे
शिखरमध्ये उदीता प्रादुर्भूता कलिन्दकन्या कालिन्दी किं यमुनेव ॥

सरद्विपस्यैणमदाभिरामवक्षोजविन्ध्याचलसंनिधाने ।

नामीहृदाम्यर्णविभासिनी यल्लोमावली केलिकृते वनीव ॥ ६३ ॥

यल्लोमावली यस्या रोमराजी सरद्विपस्य काम एवातिसदोन्मत्तत्वाद्भजः तस्य के-
लिकृते क्रीडाकरणार्थं वनी उद्यानमिव । ‘स्ववनी चंप्रवदत्पिकापि का’ इति नैषधे ।
क स्थाने । एणमदैः एणानां मृगानां मदैः क्रीडाविनोदरसैरभिरामः । ‘मदो रसो मये
इभदानयोर्गर्वे । वीर्यं कस्तूरिकामुदोः’ इत्यनेकार्थतिलकः । तत्त्वतस्तु कस्तूरिकाविले-
पनाभिरामो यो वक्षोजः स्तनः । एवं जलबालकशैलस्तस्य संनिधाने समीपे । निकटवर्ति-
प्रदेशे इत्यर्थः । किभूता वनी । नामीरूपो हृदो हृदस्तस्याभ्यर्णे पार्श्वे विभासते शोभते
इत्येवंशील ॥

निजाक्षिलक्ष्मीहसितैणशावकश्रेण्या व्यभाल्लोमलता त्रिदश्याः ।

मध्यं कृशं वर्धयितुं किमस्या वयःश्रिया नीलमदायि सूत्रम् ॥ ६४ ॥

निजस्यात्मनोऽक्षिलक्ष्म्या नेत्रवैभवेन हस्तिता अवहेलिता एणानां सारङ्गाणां शावकानां
बालकानां श्रेणी घोरणी चया तादृश्याः त्रिदश्याः शासनदेवतायाः लोमान्येव रोमाण्येव
सरललताकारत्वाल्लेखे व्यभाद्रभासे । उत्प्रेक्ष्यते—अस्या देव्याः कृशं क्षामं परमाणु-
परिमाणत्वात् । ‘अध्यापगमः परमाणुमध्याः’ इति नैषधे । मध्यमुदरं वर्धयितुं किञ्चि-
दुपचयगोचरीकर्तुं वयःश्रिया यौवनलक्ष्म्या । वयःशब्देनात्र तादृश्यमेव लक्ष्यते ।

यथा नैषधे—‘उरोमुवा कुम्भयुगेन जृम्भितं नवोपहारेण वयः कृतेन किम्’ । ‘यौवनेन कृतेन नवीनोपयानेन स्नानकलशद्वन्द्वेन’ इति तद्वृत्तिः । नील नीलवर्णं सूत्रमदायि । दवत्केव दत्ता ‘दोरी’ इति प्रसिद्धा । यः पदार्थो वर्धयितुं काङ्क्षते तत्र प्रथमं दवरं-कामुत्रं दीयते इति सूत्रकृच्छिले प्रसिद्धम् ॥ इति रोसराजी ॥

यस्याः स्तनौ संस्फुरतः सचिचनिवासिमीनाङ्कमहीधनस्य ।

विलासवत्योरिव शातकुम्भासंदृग्धलीलालयतुङ्गशृङ्गौ ॥ ६५ ॥

यस्या अमर्त्यायाः स्तनौ पयोधरो संस्फुरतः विलसतः । उत्प्रेक्ष्यते—चित्ते अर्थो-देवीदये निवसनशीलस्य मीनो मत्स्योऽङ्गुलिर्धनं यस्य स मकरध्वजः स्मरः । ‘निषधव-सुधामाजाङ्गस्य प्रियाङ्गुमुपेयुषः’ इति नैषधे । स एव मही भूमिरेव धनं यस्य एतावता राजा तस्य मदनवृषस्य विलासवत्यो रतिप्रीतिनाम्नोर्नितम्बिन्योः शातकुम्भेन सुवर्णेन संदृष्टौ निर्मितौ घटितौ वा । हिरण्यमयावित्थर्थः । लीलालययोः क्रीडामन्दिरयोस्तुङ्गाव-त्युन्नतौ शृङ्गा शिखरे इव । ‘नखयुगमधिकाङ्गः संयुगः पद्मरागो मगयुगमघटगोद्योग-शृङ्गा निदाघः’ इति लिङ्गानुशासने पुनर्पुंसकलिङ्गे ॥

तन्निवृत्तेः स्थानमुरोजयुग्मं जागर्ति गीर्वाणमृगीदृशोऽस्याः ।

प्रोद्यन्महानन्दरसा यदस्मिमुक्ता दृशो नोपनमन्ति भूयः ॥ ६६ ॥

तत्तस्मात्कारणादस्या गीर्वाणमृगीदृशः शासनदेवतायाः उरोजयुग्मं वक्षोजन्मद्वन्द्वं स्तनद्वयं निवृत्तेर्मोक्षस्य सुखस्य च स्थानं पदं जागर्ति विद्यते । ‘सत्तायामस्त्वास्ते जा-गर्ति च विद्यते’ इति क्रियाकलापे सत्तार्थाः क्रियाः । प्रकटीभवति वा । यद्यस्मात्कार-णात् अस्मिन् देव्याः उरोजयुग्मं पयोधरद्वन्द्वं मुक्ता मोक्षं प्राप्ताः संसारकारागारादिति । सकलकर्मक्षयान्मुक्तात्मतां गताः । कामुकै रागातिशयान्मुक्ताः प्रेषिता निःक्षिप्ता वा । दृशो दृश्यः प्रोद्यन्प्रकटीभवन्महानतिशयि आनन्दस्याश्रयत्वादानन्दः प्रमोदः संजाय-मानोत्कृष्टानन्दस्तस्य तत्र वा यो रसः आस्वादो रागो वा यासां तादृशः सत्यः भूयः पश्चात् उपनमन्त्यागच्छन्ति । तत्रैव स्थितास्तिष्ठन्ति । मुक्तात्मानः कामुकदृष्टयश्च सर्वेयापि पश्चात्तायान्त्येवेत्यर्थः ॥

मित्रे गतेऽस्तं वियुनक्ति राजनरात्रिः कलत्रं तव नः कुलानि ।

इतीव दुःखं गदितुं प्रपन्नौ यद्वक्त्रचन्द्रं किमु चक्रवाकौ ॥ ६७ ॥

कुचावेव चक्रवाकौ स्तनरूपौ वा रथाङ्गविहगमौ यद्वक्त्रं यस्यास्त्रिदृश्या वक्त्रं वदनमेव आननरूपं वा चन्द्रं द्विजपतिं प्रपन्नौ समाश्रितौ । ‘त्वामेव वीततमसं परवादिनोऽपि नूनं विभो हरिहरादिधिया प्रपन्नाः’ इति कल्याणमन्दिरस्तवने । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण दुःखं स्वीक्यातीवासातं गदितुं कथयितुमिव । इति किम् । यत् हे राजन् हे सुवत्सययान्धव हे मध्यमभुवनजनाढादक, मित्रे अर्थादस्माकं सुहृदि बान्धवे च भा-स्करे सख्यं धनं द्वीपान्तरं वा तेजोवसाने । ‘व्रजति द्वीपान्तरमहमेणिः’ इति सूक्तमु-

काकिलेपे । तव भवतः कलत्रं कामिनी यामिनी नः अस्माक कुलानि गोत्राणि वक्षान्
वियुनक्ति वियोजयति । परस्परं वियोगं प्रापयति । यदुक्तम्—‘उत्कृजति श्वसिति सु-
ह्यति याति तीरं तीरात्तर्हं तदतलात्पुनरेति वापीम् । वाप्यां न तिष्ठति न वाप्ति
मृणालखण्डं चक्रः क्षपासु विरहे खलु चक्रवाक्याः ॥ कवलितमिह नालं कन्दल
त्वेह दृष्टमिह हि कमलकोशे पीतमम्भः सुशीतम् । इति विरटति रात्री पर्यटन्ती तटान्ते
सहचरपरिमुक्ता चक्रवाकी वराकी ॥’ इति परस्परचक्रवाकदम्पत्योर्विरहः ॥

प्रोत्तुङ्गपीनस्तनवैभवेन ययामिभूतौ सुरकुम्भिकुम्भौ ।

ऊहे सहेते श्रियमाप्नुमेतत्साधारणीमङ्कुशकीलनानि ॥ ६८ ॥

सुराणां देवानां कुम्भी हस्ती ऐरावणस्तस्य कुम्भौ शिरसः पिण्डौ अङ्कुशस्य निशिताङ्कु-
शस्य कीलनानि ताडनानि प्रहारान् सहेते स्नान्वतः । तत्राहमूहे तर्कयामि । किं कुम्भौ
प्रोत्तुङ्गौ अत्युन्नतौ तथा पीनौ पुष्टौ उपचय प्राप्ता यौ स्तनौ स्वस्याः कुचौ तयोर्वैभवेन
शोभया कृत्वा यया देव्या अभिभूतौ परामव प्रापितौ । उत्प्रेक्ष्यते—एतत्साधारणीम्
एतयोर्देवीस्तनयोः एताभ्या वा साधारणीं सदशीम् । तुल्यः समानः सदक्षः सरूपः
सदशः समः । साधारणसधर्मौ सवर्णः संनिभः सदृक् इति हैम्यां तुल्यनामानि ।
तथा ‘साधारणी गिरमुषर्षुधनैषाभ्याम्’ इति नैषधे । श्रियं लक्ष्मीं प्राप्नुमविगन्तुमिव ॥

प्रसूनमालाभिरलंकृताभ्यां स्वःसुभ्रुवोऽभासि पयोधराभ्याम् ।

प्रस्थातुकामस्य जगज्जयाय श्रेयो निपाभ्यामिव मीनकेतोः ॥ ६९ ॥

स्वःसुभ्रुवः शासनदेवतायाः पयोधराभ्या स्तनाभ्यामभासि शुभ्रभे । भावोक्तिरे-
थम् । भावस्यैकत्वादिकवचनमेव । किंभूताभ्या पयोधराभ्याम् । प्रसूनानां विकचपक्ष-
वर्णकुसुमाना मालाभिर्विचित्ररचनाप्रथितमाल्यैर्हरेरलंकृताभ्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—जगज्ज-
याय जगतां तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशजगज्जनाना सुरासुरनागनागराणां जयाय स्ववशीकर-
णार्थं स्वाज्ञैकवशंवदविधानाय प्रस्थातुकामस्य प्रस्थानं कर्तुं कामयमानस्य अघलिन्मनो-
राजधानीतः प्रतिष्ठासमानस्य मीनकेतोर्मकरध्वजस्य धात्रीपतेः श्रेयोर्य मङ्गलकृते नि-
पाभ्यां कुम्भाभ्यामिव । ‘युक्तं हि पार्थिवनिपस्य सतस्त्वैव’ इति कल्याणमन्दिरस्तथे ।
तथा ‘घटः कुम्भः करीरश्च कलशः कलसो निपः’ इति हैम्याम् ॥

कुम्भीन्द्रकुम्भौ कुचभूयमूहेऽनुभूय यस्याः सुखिनावभूताम् ।

सुव्यक्तमुक्ताफलमालिकानां सौभाग्यमाभ्यामिह लभ्यते यत् ॥ ७० ॥

कुम्भीन्द्रस्य गजराजस्य कुम्भौ शिरःपिण्डौ यस्या देव्याः कुचभूयं विश्वद्वजो विश्व-
विधानव्यापारपारवश्यात्स्तनभावमनुभूय संप्राप्य । ‘स्वदेवभूय चरितार्थमस्तु’ इति नै-
षधे । तथा ‘भ्रुवो भावे’ इति क्यप् । ‘ब्रह्मभूयं गतः ब्रह्मभावं प्राप्तः’ इति सारस्वत-
व्याकरणे । सुखिनः सातवन्तः । यद्यस्मात्कारणात् । सु अतिशयेन व्यक्तानां प्रकटानां

जगन्नयननिषेयानां मुक्ताफलनामामलकमानमौक्तिकानां श्रेणीनां स्रजां हाराणां च आभ्यां कुम्भिकुम्भाभ्यां सौभाग्यं सुषमा सौन्दर्यं लभ्यते प्राप्यते । स्वभावेन तु तयोर्मध्ये मुक्ता गुप्ताः, न लेचनगोचराः सन्ति । यतो मद्रजातित्वेन तयोस्तेषामुत्पादात् ॥

प्रसूनतारावलिशालितायां वेणीतमायामुदिते मुखेन्दौ ।

यन्माद्यतस्तत्कुचचक्रवाकौ श्रीसुनुसौराज्यविजृम्भितं तत् ॥ ७१ ॥

प्रसूनानि मालतीकुन्दादिकुसुमानि एव शैल्यात्तारास्तारकास्तेषामावलिः परम्परा तथा शालितायां शोभितायां देव्याः शासनदेवतायाः वेणी कवरी सैव तस्मात्तानिः । 'त्रियामा यामिनी भीती तमी तमा विभावरी' इति हैम्याम् । तस्यां निवायां मुखेन्दौ देवीवदनचन्द्रे उदिते उदयं प्राप्ते सति यत्तस्याः कुचौ स्तनावेव चक्रवाकौ रथाङ्गविहंगमौ माद्यतः मदं लभेते । यत्तत्तयोस्तमायां वियोग एव स्यान्न संयोगः । तं विरहमपास्य नक्तदिनं संयुक्तौ सन्तौ परस्परं प्रमुदितमनसौ यन्माद्यतस्तत्राहमेवममुना प्रकारेण मन्ये जाने विचारयामि । नत् श्रीसूनोर्लक्ष्मीनन्दनस्य मदनराजस्य सुशोभनराजतायाः सौराज्यस्य विजृम्भितं विलसितम् । यदा सुराज्यं स्यात्तदा केषामपि दुःखात्तद्गो न स्यादेवेति ॥

पत्रावलीव्याजवती यदीयवक्षोजदम्भर्षमनामकूपे ।

विजित्य विश्वं विजयप्रशस्तिर्लिपीकृता श्रीसुतचक्रिणेव ॥ ७२ ॥

विश्वं सचराचरं जगद्विजित्य निजाज्ञापालनपरं प्रणीय श्रीसुतः कामनामा चक्रौ-सर्वभौमः तेन । उत्प्रेक्ष्यते—यदीयो यस्या देव्या अयं देवीसंबन्धी यो वक्षोजः स्तनः स एव दम्भः कपटं यस्य तादृशो ऋषमनामकूटे क्षुल्लहिमवद्गिरिनिकटवर्तिनि षट्खण्डविजयविधायिनश्चक्रवर्तिनः स्वनामलिखनस्थाने जिनशासनप्रसिद्धं । ऋषभकूटनामर्गलशिलायामित्ययं । पत्रावली पत्रवल्ली स्तनतटे चान्दनद्रवो विविधरचनाविशेषः । यथा हेमाचार्यकृतकर्णराजवर्णने—'मुखे हारावाप्तिर्नयनयुगले कङ्कणभरो नितम्बे पत्राली सतिलकमभूताणियुगलम्' इति । यथा पत्राली अपि सैव व्याजः कपटं विद्यते यस्यास्तादृशी विजयप्रशस्तिरिव लिपीकृता लिखिता । यन्मया सचराचरमपि त्रैलोक्यं स्वमुजवीर्यवैभवेन विजित्य मच्छासनवशंवदं व्यधायि । इत्यहंकारसूचकाक्षरमात्मिका लिखितेव स्वयम् । 'अविरलमिदमम्भः स्वेच्छयोच्छालयन्त्या विकचकमलकान्तोत्तोनहस्तद्वयेन । परिकलित इवार्थः कामवाणातिथिभ्यः सलिलमिव वितीर्णं बाल्यलीलापुत्राव ॥' इति चम्पूकथायाम् । एवमेका केवलबोऽपेक्षा दृश्यते तस्मात्केवलोत्प्रेक्षा युक्तिमती चम्पूचैरानयनेनेति न कश्चिदोषः ॥ इति स्तनौ ॥

यथा स्ववक्षोरुहयोर्जितेन तुङ्गश्रिया रोहणभूधरेण ।

दत्तानि दण्डे किमुदात्तलक्ष्मीपुष्पाणि पाण्योर्नखरच्छलेन ॥ ७३ ॥

यथा देव्या स्वयोरात्मीययोर्वक्षोरुहयोरुजन्मनोः स्तनयोस्तुङ्गश्रिया उच्चत्वल-
क्ष्म्या जितेनाभिभूतेन रोहणभूधरेण रत्नाचलेन पाण्डोर्हस्तयोर्नखराणां कामाङ्कुशाना
छलेन कपटेन । उत्प्रेक्ष्यते—उदात्तानि महाध्व्याणि । ‘उदात्तनायकोपेता’ इति चम्पूक-
थायाम् । तथा ‘उदात्तो महात्मा महाध्वंश्च नायको वृत्तस्वामी मध्यमणिश्च तेनोपेता
युक्ता’ इति तद्विष्णुके । लक्ष्मीपुष्पाणि पद्मरागमणयः दण्डे विजयावसाने दण्डकर-
णसमये दत्तानि किं विश्राणितानीव । तथा—‘अष्टौ द्वाटककोटयस्त्रिनवतिमुक्ताफलानां
तुल्याः पञ्चाशन्मदगन्धलब्धमधुपक्रोषोदुराः सिन्धुराः । अश्वानामयुतं मरुद्युवतिजिह्वा-
राङ्गनानां शतं दण्डे पाण्ड्यनृपेण ङौकितमिदं वैतालिकस्यापितम् ॥’ इति विक्रमार्कदान-
पत्रे । अत्रापि ङौकितमग्रे दत्तमुक्तम् ॥

स्वयं विनिर्मापयितुं जयं स्वशोभापराभावुकयजखानाम् ।

राजानमभ्यर्थयते स्वकान्तमुपान्तयाता किमु तारकाली ॥ ७४ ॥

उपान्तयाता समीपे समेता तारकाली ताराश्रेणी । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकान्तं निजम-
तीरं राजानं चन्द्र भूपतिं च किमु अभ्यर्थयते याचतीव । किं कर्तुम् । स्वस्याः शो-
भायाः वैभवस्य परा भावुकानां परामबनशीलानां यस्या देव्या नखानां कामाङ्कुशानां
निजेनात्मनैव परामव निर्मापयितुं कारयितुं हे राजन् त्वं तथास्माकं साहाय्यं कुर्व
यथा वयं स्वयं वैरिणो जयासः । ‘नखानामुपमानानि रत्नताराप्रसूनानि’ इत्यादि का-
व्यकल्पलतायाम् ॥ इति पाणिनखाः ॥

प्रसूनधन्वा निजदेहदाहे निध्याय दग्धान्विशिखानशेषान् ।

कामाङ्कुशाली कुरुविन्दपुङ्खान्यदङ्गुलीस्तानथ किं चकार ॥ ७५ ॥

प्रसूनधन्वा कुसुमकोदण्डः अथ पश्चात्पुनर्वा यदङ्गुलीर्यस्याः करशाखा एव तान्विशि-
खान् । किम् । उत्प्रेक्ष्यते—चकार कृतवानिव । ‘प्रसूनधन्वा शरसात्करोति माम्’ इति
नैषधे । किंभूतान् तान् । कामाङ्कुशानां नखानामाली श्रेणी एव कुरुविन्दस्य हिङ्गुलस्य
पुङ्खाः । अथ वा कुरुविन्दमणिमयाः पुङ्खाः वाणपश्चात्प्रदेशा येषाम् । चित्ते कुरुञ्च कुरु-
विन्दसकान्तदन्ति’ इति नैषधे । ‘पद्मरागमणिसमानकान्तिकादन्ति’ इति तद्वृत्तिः ।
किं कृत्वा । निजस्थात्मनो देहस्य दाहे स्वशरीरस्य भस्मीभवनसमये अशेषान् समस्ता-
न्यश्चापि विशिखान्वाणान् दग्धान् ज्वलितान् निघाय दृष्ट्वा पश्यति विभावयत्यपि ।
‘विलोकते वीक्षते गवेषयति निध्यायत्यन्विषति’ इति क्रियाकलापे ॥

वने स्वमुद्बुध्य शिखासु भूमिरुहां तपोऽतप्यत यन्निरन्नम् ।

यदङ्गुलीभूयमिव प्रवालैः पचेलिमैस्तैः सुकृतैरवापे ॥ ७६ ॥

वने कानने निकृजमध्ये भूमिरुहां तरुणा शिखासु शाखासु स्वमात्मानमुद्बुध्य ऊर्ध्वं
वद्धा प्रवालैः पल्लवैः यन्निरन्नं निराहारं तपः कष्टमतप्यत तप्तमाचरितम् । उत्प्रेक्ष्यते—
पचेलिमैः परिपाकं प्राप्तैरुदयावलिकायामागतैस्त्वयोजनितैः सुकृतैः पुण्यैः कृत्वा य-

दङ्गुलीभूय देवीकरशाखाभाव इवापि प्राप्तः । द्रुमप्रवालीस्तीत्रं तपस्वत्वा यदङ्गुलीभूय
इत्यर्थः ॥

सुपर्वपारिप्लवलोचनायाः श्रियं दधौ घौरणिरङ्गुलीनाम् ।

विजृम्भमाणारुणपाणिपङ्केरुहे प्ररूढा दलमालिकेव ॥ ७७ ॥

सुधाशनस्य पारिप्लवलोचना चञ्चलाक्षी । ‘चञ्चलं चपलं लोलं चलं पारिप्लवास्थिरे’
इति हेम्याम् । तस्या अङ्गुलीनां करशाखानां घौरणिः श्रेणी श्रिय शोभां दधौ भ्रयते
स्म । उत्प्रेक्ष्यते—विजृम्भमाणं दिवाकरकरनिकरसंपर्काद्विकाशमाश्रयमाणं निर्निहीम-
वत्तया अरुणं रक्तं यत्पाणिरेव पङ्केरुहं करकोकनदं तत्र प्ररूढोद्भूता दलमालिकेव पा-
दलिमशालिनी पत्रपङ्क्तिरेव ॥ इति करारुह्यः ॥

अजय्ययत्पाणिपयोरुहाभ्यां सहाहवे संस्रवदस्रपूरैः ।

शोणीभवद्भिः कमलैरवापेऽरुणाम्बुजख्यातिरिव क्षमायाम् ॥ ७८ ॥

अजय्ये केनापि प्रतिपक्षेन पक्षलक्षवैभवाभ्यां जेतुमशक्ये यस्या देव्याः पाणिपयो-
रुहे करकमले ताभ्यां सह सार्धमाहवे गहासंग्रामे क्रियमाणे सति स्रवन्तः प्रस्रव्यप्रग-
ल्भप्रहरणप्रहारैः शरीरेभ्यो निःसरन्तो चेऽलाणां रुधिराणां पूराः प्रवाहास्तैः कृत्वा शो-
णीभवद्भिः सर्वाङ्गेष्वपि शोणमयैरिव जायमानै रक्तां प्राप्नुवद्भिश्च कमलैः । उत्प्रेक्ष्यते—
एतानि सर्वाणि अरुणाम्बुजानीति ख्यातिः कोकनदानीति प्रसिद्धिरवापे ग्रामेव ॥

आबालमुद्यद्वलयः शिस्ताश्चाङ्गुल्यः पुनर्यत्र नखाः सुमानि ।

ज्योतिर्मरन्दानि करद्रुमोऽस्या यूनां गनोभृङ्गगणं धिनोति ॥ ७९ ॥

अस्या देव्याः । यत्तदोर्निखसंवन्धादगतोरपि यत्तदोर्मध्ये एको गृह्यते । स प्रसिद्धो
जिनमच्चानां सिद्धिविधायी करः पाणिः स एव द्रुमस्तकः कर्ता । यूनां तरुणजनानां
मनांसि निक्षानि एव शृङ्गा भ्रमरास्तेषां गणं धिनोति प्रीणयति । ‘धिवि प्रीणने’
इदित्वाश्रुम् । ‘धिन्विकृण्वोरश्च’ आभ्यामुग्रलयः स्यादकारान्तादेशश्च स्यात्कर्तारि सार्ध-
भातुके । उग्रलयस्याशित्वादलोपः । अलोपस्य स्थानिवत्वाश्लेषवापुणः । धिनोतीति
सिद्धम् । यत्र करद्रुमे उद्यन्प्रकटीभवन्दीप्यमानो वा वलयः कटकः । ‘पूजाजन्यप्रमय-
समया राजसूयो हिरण्यारण्ये संख्यं मलयवलयौ वाजपेयः कपायः’ इति लिङ्गागुशा-
खने पुंस्त्रीयलिङ्गे । आबालः स्थानकम् । च पुनर्यत्र पाणिपादपे अङ्गुल्यः करशाखाः
एष शिक्षाः शाखाः । पुनर्यत्र ज्योतीष्येव निःसरन्तान्त्य एव मरन्दा मधूनि जेषु
तादृशानि नखाः कान्तकुशा एव सुमानि पुण्यानि वर्तन्ते ॥ इति पाणिः ॥

मृणालिकाशिरैर्जलदुर्गभाग्भिरपि स्वजैत्रां प्रविभाव्य वाहान् ।

स्वसूनुपन्नः प्रहितः किमेतदुपास्तये पाणिरराजदस्याः ॥ ८० ॥

अस्या देवतायाः पाणिः करः अराजत् दीप्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—जलं पानोयमेव

दुःखेन गम्यते तीर्थेते ग्रीहीतुं गम्यते इति वा दुर्गः अगाधि नीरं कोटो वा, त भज-
न्याश्रयन्तीत्येवंविधाभिरपि जलदुर्गस्थिताभिरभिः मृणालिकाभिः कमलनालैः स्वासा-
मात्मनां जैत्र्यां जयनशीलाम् अस्याः शासनदेव्या वाहां भुजा प्रविभाव्य समीक्ष्य
खसूनुर्निजाङ्गजन्मा पद्मः कमलमेतस्यास्त्रिदश्या जैत्र्या उपास्तये सेवाकरणार्थं प्रहितः
किमु प्रेषित इव । यो येन जीयते स खय सूनुना वा तमुपास्ते इति रीतिः ॥

इयं मृणाली जडसङ्गमौज्ज्वल्य निजाङ्गजेनानुगताम्बुजेन ।

एत्याश्रिता किं विबुधाम्बुजाक्षीं यद्दोर्लताशालिशया व्यलासीत् ॥ ८१ ॥

यस्या देव्या दोर्लता बाहुवल्ली व्यलासीद्विलसति स्म । किंभूता । शालिशया शालन-
शीलः शोभाकलितः शयः पाणिर्यस्याः । उत्प्रेक्ष्यते—जडानां मूर्खाणां डल्योरैक्या-
जलानां पानीयानां सङ्गं सहवासं चिरकालवस्थितिम् औज्ज्वल्य संलज्य निजेनात्मीयेना-
ङ्गजेन नन्दनेन खस्मिन्नुत्पन्नत्वादम्बुजेन जलजन्मना पद्मेन अनुगता सहिता इयमेपा
प्रलक्षा बाहुदेहा मृणाली कमलनालम् । मृणालशब्दत्रिलिङ्गः । ‘कुचलयमृणालमण्डला’
इति त्रिङ्गानुशासने खतत्रिलिङ्गे । एत्यागस्य विबुधां सर्वचातुर्यकलाकलितां विदुषीम-
म्बुजाक्षीं कमललोचनां त्रिय मुराङ्गनां चाश्रिता किं निषेवितवतीव ॥

वभौ भुजाभ्यां मखमुड्मृगाक्षी दग्धायुधस्येव कृते स्मरस्य ।

रसालवल्लीमयकार्मुकाभ्यामभ्यर्थनादात्मभुवा कृताभ्याम् ॥ ८२ ॥

मख यज्ञं भुनक्तीति मखमुक् देव । ‘खाहाखधाकतुमुधाभुज आदितेयाः’ इति
हैम्याम् । ‘मखाशभाजा प्रथमो निगद्यसे’ इति रघौ । ‘मुख मखाखादविदाम्’ इति नै-
षधे । तस्य मृगाक्षी हरिणेषणा प्रिया शासनदेवी भुजाभ्या बाहुभ्यां कृत्वा वभौ भाति
स्म । उत्प्रेक्ष्यते—दग्धानि ज्वलितानि आयुधानि समग्रगलानि यस्य तादृशस्य स्म-
रस्य कामस्य कृतेऽर्थमभ्यर्थनादर्थान्मदनातिथिविहितबहुयाचनात् आत्मभुवा विधात्रा
कृताभ्या निर्मिताभ्यां रसालवल्लीमयाभ्यामिश्रुलतारूपाभ्यां कार्मुकाभ्यां कोदण्डाभ्या-
मिव । ‘पुष्पाः पञ्चदशः शरासनमपि ज्याञ्जन्यमिदोर्लता जेतव्य जनता त्रय प्रतिदिन
जेताप्यनङ्गः किल’ इति चम्पूकयायाम् । तथा ‘इष्टुः स्याद्रसालोऽसिपत्रकः’ इति
हैम्याम् । तथा ‘रसाल इक्षौ घृते च’ इत्यनेकार्थः । अथ वा रसालवल्लीमयाभ्यामात्र-
लताप्रधानाभ्या चापाभ्यामिव ॥

समुच्चरच्चन्द्ररुचीचयाम्भा पार्श्वद्वयोद्भूतमुजा मृणाली ।

जम्बूनदीवोच्चकुचान्तरीपा या भाति दृग्भृङ्गमुखारविन्दा ॥ ८३ ॥

या शासनसुदी जम्बूनदीव भाति । किंभूता । समुच्चरन्तीना प्रादुर्भवन्तीनां चन्द्रसा-
न्द्राणा सुवर्णसदृशीनां हेमरूपाणा वा रुचीनां कान्तीनाम् । ‘वरुणरुहिणीमाशामासाद-
यन्तमसु रुची निचयसि च याज्ञाशत्रुशक्रमेण निरञ्जकम्’ इति नैषधे । चय समूहः
स एवाम्भो नीर यस्या वपुः काञ्चनवर्णत्वात्तद्भ्रूयोऽपि तादृग्वर्णः स्युः । पुनः किं-

भूता । पार्श्वद्वयमुभयतटयुगलं समीपद्वन्द्वं वा । 'कक्षाधःप्रदेशद्वितयं पार्श्वनन्तिके । कक्षाधोऽवयवे वक्त्रोपायपञ्चसमूहयोः ॥' इत्यनेकार्थः । तत्रोद्भूतौ उद्भूतौ भुजास्वी बाहु-
मूलौ मृणाल्यौ कमलनाले यस्याम् । 'शुद्धोऽथलिङ्गभुजशाटसटाः सपाटः' इति लिङ्गावु-
चासने । भुजः । भुजाशब्दः पुंल्लिङ्गयोः । पुनः किंभूता । उच्चावुन्नतौ कुचावेवान्तरीपे
अन्तर्जले तटे यस्याम् । पुनः किंभूता । दशावेव मृत्तौ पदचरणौ यत्र तादृशं मुखं
वदनमेवारविन्दं कमलं यस्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—जम्बूनदीव ॥ इति भुजा ॥

भुजान्तरानुत्तरराजधान्या अभ्यर्णभूमौ रतिजानिभर्तुः ।

किमु स्फुरच्चन्दनचारिमश्रीक्रीडाद्रिकूटौ लसतस्तदंसौ ॥ ८४ ॥

तस्या देव्या अंसौ स्कन्धौ लसतः शोभां लभेते । उत्प्रेक्ष्यते—रतिरेव जाया यस्य
स रतिजानिः कन्दर्पदेवः स एव भर्ता त्रिभुवनं विभर्तीति सुरासुरोरगनराणां तदाज्ञाव-
शंवदीभूतत्वेन । अथ वा हास्यविविधविनोदविलाससंयोगमोगादिभिर्जगज्जनान्विभर्ति
पुणातीति । 'डुधृन् धारणपोषणयोः' अयं धातुः । ततः.....स्वामी श्रीनन्दनरा-
जाधिराजस्तस्य स्फुरन्ती परमोत्कर्षमुद्रहन्ती चन्दनस्य मलयद्रुमद्रवस्य गोशर्षशा-
खिनो वा पत्रबल्लीविचित्रचित्ररचनाविलेपनादेः सुरभिपर्णश्रेणिपरिमलादेर्वा चन्दनतरौ
पुष्पफलानामसंभवः । यदुक्तम्—'यद्यपि चन्दनविटपी विधिना फलपुष्पवर्जितो वि-
हितः । निजवपुषैव परेषां तथापि संतापमपनयति ॥' इति वचनापत्राणां संभवो
दृश्यते । तथा चम्पूकथायाम्—'नागरुचिताश्चन्दनपत्रभङ्गा भवद्विरवधूवदनेवनेव' ।
'किलङ्गणे नागरुणा काकुण्डनेन चिता व्याप्ता सहिताश्चन्दनद्रवस्य पत्रबल्लयो भान्ति । तथा
नागानां भुजंगमानां रुचिता ईप्सिता चन्दनद्रुमाणां पत्राणां पर्णानां भङ्गाः शकलानि भान्ति'
इति चम्पूटिप्पणकम् । चारिमायाः सुगन्धितायाः श्रीः शोभा यथोः तादृशौ क्रीडाद्रेः केलि-
चौलस्य कूटी शिखरे इव कूटे इव । कुत्र । भुजान्तरं देवीहृदयं तदेवानुत्तरा न विद्येते
वैशिष्ट्येण लक्ष्म्या वा उत्तरः अग्रेतनवती पदार्थो यस्याः सासाधारणा राजधानी स्वर-
राजनिवसनस्थाननगरं तस्या अभ्यर्णभूमौ समीपप्रदेशे । राजधान्याः संनिधौ क्रीडा-
वननदीवापीपर्वतादयो भवन्ति । तत्र प्रियासखा नृपादयः खैरं क्रीडन्तीति रीतिः ॥

स्वःसुभुवः प्रेक्ष्य पयोधरौ स्वसंस्पर्धिनौ तुङ्गिमविभ्रमेण ।

जायाय तद्युद्धविधित्सयेव कुम्भौ समेतौ स्फुरतस्तदंसौ ॥ ८५ ॥

स्वःसुभुवः सुराज्ञानायास्तस्याः अंसौ स्कन्धौ स्फुरतः । उत्प्रेक्ष्यते—जायाय प्रतिप-
क्षपरामवकृते स्वयं तद्युद्धविधित्सया ताभ्यां स्तनाभ्यां सार्षं युद्धस्य संप्राप्तस्य विधि-
त्सया चिकीर्षया विधातुमिच्छया समेतावागती कुम्भौ कलशाविन । किं कृत्वा । तुङ्गि
उच्चताया विभ्रमेण लक्ष्म्या कृत्वा स्वाभ्यां घटात्मभ्यां सार्षं स्पष्टेते इत्येवशीली ।
स्वःसुभुवः पयोधरौ कुम्भौ प्रेक्ष्य दृग्गोचरीकृत्य ॥ इति स्कन्धौ ॥

अस्याः सदृशां श्रियमाश्रयन्ती नास्ति त्रिलोक्यामपि कापि कान्ता ।

इतीय गेखात्रितयं ततः न तत्कण्ठपीठे सरसीजजन्मा ॥ ८६ ॥

सरसीजान्वमलाजन्म उत्पत्तिर्गम्य स सरसीजजन्मा विधाता तस्या देव्याः कण्ठपीठे गलकन्दले । उत्प्रेक्ष्यते—इतीव हेतो रेखानां त्रितय त्रिकं ततान विस्तारयामास । च-
कारेल्यर्थः । इति किम् । यदस्याः शामनत्रिदश्याः सदृशां साधारणीम् । तुल्यामित्यर्थः ।
श्रिय शरीरसौन्दर्यलक्ष्मीमाश्रयन्ती भजन्ती कापि ज्ञाताज्ञाता काचन कान्ता सुलोचना
त्रिलोक्या स्वर्गवल्लिगृहमहीवल्यत्रयेऽपि नाकिनागनागराक्षनाद्यु नास्त्येवेति जगत्रये-
ऽपि न विद्यते ॥

कण्ठश्रिया स्वःकुरविन्ददत्या निर्जीयमानैर्निखिलैस्त्रिरेखैः ।

रथाङ्गपाणिं प्रति पाञ्चजन्यः पूकर्तुकामैः प्रहितः किमेकः ॥ ८७ ॥

निखिलैस्त्रिरेखैः समस्तैः दहैः पूकर्तुकामैः एव कर्तुमिच्छद्भिः सद्भिः अर्थात्सर्वैः
सभूय रथाङ्ग वेरिवारिभिरप्रतिहतं चक्रं पाणौ हस्तं यस्य स रथाङ्गपाणिर्विष्णुस्त प्रति
एकः पाञ्चजन्यनामा शङ्खः । उत्प्रेक्ष्यते—किं प्रहितः प्रेषित इव । किं क्रियमाणैः ।
निखिलत्रिरेखैर्निर्जीयमानैः पराभवनपदवीं नीयमानैः हठात्प्राप्यमानैः । कथा । स्वःकुर-
विन्ददत्या स्वर्गस्य कुरविन्दाः पद्मरागमणयः । 'स्वे हि' दर्शयति कः परेणथानर्घ्यद-
न्तकुरविन्दमालिके' इति नैषधे । तद्वदन्ता दशना यस्याः सा । कथा कृत्वा । कण्ठश्रिया
निजगललक्ष्म्या साधनभूतया ॥

कण्ठीकृतो यज्जलजस्त्रिदश्यास्तद्वेधरा साधु विधीयते स्म ।

नैसर्गिकानार्जवमात्मनिष्ठं जह्यादवाह्यं कथमन्यथायम् ॥ ८८ ॥

वेधसा ब्रह्मणा यज्जलजस्त्रिरेखः त्रिदश्या देव्याः कण्ठीकृतः कण्ठपीठतां प्रापितः ।
'ततः प्रियोपात्तरसाधरांछे निवेश्य दध्मौ जलज कुमारः' इति रघौ । अहमेव मन्ये ।
जगत्स्रष्टृकृता तत्साधु सम्यग्विधीयते स्म समीचीनमनुष्ठितम् । अन्यथा अपरप्र-
कारेण यत्कण्ठपीठीकरणमन्तरेण अयं शङ्खः आत्मनि स्वसिन्धुष्ये निष्ठा स्थितिर्यस्य
सादृशं नैसर्गिकं स्वाभाविकं खोत्पत्तिसमयादेव जातमपर्यवसानस्यायुक्मनार्जव कथं केन
प्रकारेण जह्यात्यजेत् । यदुक्तम्—'विमलता वचनस्य न गोचरे जनयिता तव शङ्खं
महोदधिः । मुदमलं तजुते च तव ध्वनिः किमु ततो निहिता हृदि वक्ता ॥' इति ।
अपि तु न कयापि विधया नैव मुञ्चेत् ॥

यत्कण्ठपीठेन हठादुपात्तां दृष्टात्मभूषामखिलास्त्रिरेखाः ।

पूकुर्वते किं विकलीभवन्तः प्रत्यालयं भैक्षमुजो भुजन्तः ॥ ८९ ॥

अखिलाः समस्तास्त्रिरेखाः शङ्खाः विकलीभवन्तो गृथिला जायमानाः प्रत्यालयं गृहं
गृहं प्रति पूकुर्वते । लोकानां पुरः पूकारं कुर्वन्तीत्यर्थः । विकलतामेव दर्शयति—किं

भूताः । भिजाणां सन्तो भैक्ष भुजन्त्यश्रन्तीति भैक्षमुजो मिश्रुकाः सान्यासिकयोगिप्र-
मुखास्तान् भजन्तः सेवमाना इति विकल्पेन विचारानभिज्ञता । वैकल्पकारणमाह—किं
कृत्या । यस्या देव्याः कण्ठपीठेन गलकन्दलेन हृद्गदलादुपात्तां गृहीतामात्मनः स्वस्य
भूपामाभरणदिलक्ष्मीम् । ‘विनापि भूषामवधिः श्रियामसौ’ इति नैषधे । आभरणगणम-
न्तरेणापि दमयन्ती श्रियां सुषमाणामवधिः सीमास्तीति’ इति तद्वृत्तिः । दृष्ट्वा वि-
लोक्य ॥ इति कण्ठपीठः ॥

यूनो मनोजन्मनृपस्य तस्या वपुर्लतायाः स निकेतभाजः ।

शृङ्गारभूषासुषमादिदक्षोरिवात्मदर्शः शुशुभे तदास्यम् ॥ ९० ॥

तस्माद्विदद्या आस्यं शुशुभे रेजे । उत्प्रेक्ष्यते—यूनस्तुरुणस्य मनोजन्मनृपस्य स्म-
रराजस्य आत्मदर्शो दर्पण इव । किंभूतस्य मनोजन्मनृपस्य । यस्या देव्या वपुर्लता शरी-
रयथी घवावासायै वासकृते निकेतं भवनं भजतीति तस्य । पुनः किं कर्तुमिच्छोः ।
‘दृष्टारथं शोभाकृते या भूषा भूषणानि । ‘तस्यै खभूषादपदशिल्पवलिद्विपः कर्मुक-
मर्पयन्ती’ इति नैषधे । ‘निजभूषणमणिकिरणगणव्यतिरेकेण’ इति तद्वृत्तिः । तेषामाभ-
रणानां सुषमां सातिशायिनीं शोभाम् । ‘सुषमा सातिशायिनी’ इति हैन्याम् । ‘सा
अनिशायिनी शोभा सुषमा प्रोच्यते’ इति तद्वृत्तिः । तां दिदक्षोः द्रष्टुमिच्छोः । ‘ताव-
देव ऋषिरिन्द्रदिदक्षुः’ इति नैषधे । ‘नारदर्यिन्द्रद्रष्टुमिच्छुः’ इति तद्वृत्तिः ॥

कृष्णच्छर्विं भ्रूयुगलीं दधानं ज्योत्स्नासुधापायि चकोरचक्षुः ।

उत्सङ्गसङ्कीकृततारदन्तमास्यं त्रिदश्याः शशिविम्ब्रति स्म ॥ ९१ ॥

त्रिदश्याः शासनामर्त्याया आस्य वदनं शशिविम्ब्रति चन्द्रमण्डलमिवाचरति ।
‘नवंप्रातिपदिकेभ्यः क्विप् वाचारे इत्येके’ इति क्विप्प्रत्यये शशिविम्ब्रतीति सिद्धम् । किं
पूर्वाणाम् । लक्ष्म लाञ्छनं तद्वत्कृष्णा मेचका छविः कान्तितर्यस्यास्तादृशीं भ्रूयुगलीमूर्ध्व-
नयनयोरुपरिप्रदेये रोमपद्मतिद्वितयीम् । ‘उर्ध्वं राज्यादिदानात्कलिकलुपनलक्षालनात्ता-
मगनामुनिउन्दाद्विभ्रभेदादिदशपतिं करस्पर्शनाद्दर्शनस्य । हेतुत्वात्सस्यमूर्यामुदयफल-
परराजनानामभूषाद्वले नामेयदेवप्रभुगदयुगलीं.... ‘गौरिवेह ॥’ इति श्रीमोममुन्द-
रगुरित्तोत्रे युगलीगवदः । दधानं विभ्राणम् । पुनः किंभूतम् । ज्योत्स्ना चन्द्रिका
ज्योत्स्नाप्रियत्वात् तथा सुधाममृतं पिबन् इत्येवशीर्ला । ‘कणे ह्यस्य चकोरीयां गगः पीत्वा
पुनर्गमम् । अजायत मनेनेव गुप्तापुनाहणेक्षणाः ॥’ इति वस्तुपालनीतिर्वीमुचां चन्द्रोदय-
संभवे राजा चकोरीयां ज्योत्स्नापानं तथा सुधापानमपि दृश्यते इति । चकोरी ज्योत्स्नाप्रि-
त्यये चक्षुषी यत्र । अथ वा ज्योत्स्नायां सुधा सुधारुचिन्वातिपिबन् इत्येवशीर्ला तादृशो
गगन्ग एवमुक्ते वा चक्षुषी नेत्रे यत्र । पुनः किंभूतम् । सत्यतो कोदे सहोऽन्त्यानां
‘तारः इत्यागारातरकाः । ‘तारकामरुनीमिकयोन्तारं’ इति लिङ्गानुशासने गद्य-
पद्योन्तारोत्तरयोन्तारकाः पुनर्गमः । यथा ‘तारत्तानं च’ इत्यत्राणां । एव
‘तारत्तानं च’ इत्यादि वा दन्ता गगं तन् ॥

चिकीर्षता यन्मुखमात्तसारमात्मानमन्विष्य चतुर्मुखेन ।

गलन्मरन्दाश्रुकणान्तराजीद्विरेफरावैरिव रारटीति ॥ ९२ ॥

गलन्तः पतन्तो ये मरन्दाः मधूनि मकरन्दविन्दवस्त एवाश्रुकणा रोदने नयननि-
र्गतनीरविप्लवो यस्याम् । तादृशी अञ्जराजी कमलमाला । उत्प्रेक्ष्यते—द्विरेफरावैर्मधुकर-
गुञ्जारवै रारटीति अतिशयेन रोदिति पूकृति वा कुरुते । किं कृत्वा । यन्मुखं यस्याः
शासनदेवताया वदनं चिकीर्षता कर्तुमिच्छता चतुर्मुखेन ब्रह्मणा आत गृहीत सारम् ।
'सम्यग्मन्वा सारो मज्जि' इति हैम्याम् । सारदलं वा स्वकीयसद्वस्तु यस्मात्तादृशमा-
त्मानमन्विष्य विलोक्य ॥

यदीयचेतोवसतौ वसन्तं स्वमित्रपुष्पास्त्रनृपं निरीक्ष्य ।

किमागतस्तं मिलितुं मृगाङ्को वक्रं चकासे सुरकम्बुकण्ठ्या ॥ ९३ ॥

सुरस्य कम्बुः त्रिरेखः एतावता दक्षिणावर्तशङ्खं तद्वत् रेखात्रिकाङ्कित कण्ठे यस्या-
स्तस्याः । सुरकम्बुकण्ठ्याः सुरस्य कम्बुकण्ठ्या वध्वा इति वा । सुषाशनवध्वा वक्र
वदन चकासे दिदीपे । उत्प्रेक्ष्यते—यस्या इदं यदीयं चेतश्चित्तं तदेव वसतिर्वासवेद्य
तत्र वसन्त वासं कुर्वाणम् । देवीसंबन्धिनि हृदयसदने तिष्ठन्तमित्यर्थः । तथा स्वस्या-
त्मनो मित्र सखाय पुष्पास्त्रनामान मदनाभिधानं नृप राजान निरीक्ष्य व्यालोच्य । त
प्रति मिलितुमागतो गगनात्समागतः । किंभूतः । मृगाङ्कः शशधरचन्द्र इव ॥

यस्या मुखं स्वर्वनिताचिंतायाः संवर्ध्य ताराततिमुक्तिकाभिः ।

स्वःसिन्धुतीरे किमु दिङ्मृगाक्ष्यो निर्मिच्य रात्रीमणिमुत्सृजन्ति ॥ ९४ ॥

स्वःखर्गस्य वनिताः सीमन्तिन्यः तामिरचिंतायाः पूजितायाः यस्याः शासनदेव-
ताया मुखं वदनं निर्मिच्य नीराजयित्वा मुखस्य न्युञ्छन् कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—दिङ्मृ-
गाक्ष्यः दिगङ्गनाः स्वःसिन्धुतीरे खर्गगङ्गातटे रात्रीमणिं निशारज चन्द्रम् । 'कथयति
परिश्रान्तिं रात्रीतमः सह युध्वा' इति नैषधे रात्रीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । चन्द्रकान्त-
रत्नमपि किमु उत्सृजन्ति त्यजन्ति । किं कृत्वा । ताराणामर्थार्थहृन्सूत्रतारकाणां ततयः
श्रेणयः एव मुक्तिकाः लघुमुक्ताफलाणि ताभिः । 'सिता वमन्त्यः खड्ग कीर्तिमुक्तिकाः'
इति नैषधे । अथवा मुक्ता एव मुक्तिकास्ताभिः कृत्वा संवर्ध्य वर्धयित्वा इदानींतन्या
अपि सधववध्वः स्वगुरुन्मुक्ताफलैर्वर्धयित्वा मणिप्रमुख न्युञ्छनीकृत्य कचिन्मुखन्तीति
रीतिः ॥ इति मुखम् ॥

अगण्यलावण्यपयस्त्रिदस्या आस्यात्प्रसर्पद्विलसत्तरङ्गैः ।

मा स्ताह्वहिस्तादिति निम्नभागं चक्रे विरञ्चिश्चिवुकं किमन्ते ॥ ९५ ॥

विरञ्चिर्ब्रह्मा अन्ते वक्रप्रान्तप्रदेशे । उत्प्रेक्ष्यते—इतीव हेतोर्निम्नो गम्भीरो नीची
भागः प्रदेशो यस्य तादृश चिबुकमसिकाध प्रदेश चक्रे निर्मितवान् । इति किम् ।

यदस्यास्त्रिदश्या देव्या आस्याद्वक्त्रकुण्डाद्विलसत्तरङ्गैः प्रस्फुरत्कलोलैः स्वरङ्गाकारीभवत्कान्तिप्रतानैः । 'विमलं वर्तुलं कान्तितरङ्गि वदनं विभो' इत्युक्तेः । कृत्वा प्रसर्पन्निःसरत् 'गच्छति विसर्पत्यत्ययते' इति क्रियाकलापे । यथा विसर्पति तथा प्रसर्पत्यपि । अगप्यममेयं यन्नावप्य लवणिमा तदेव पयः पानीय बहिस्तान्मुखद्वहिर्भागे मा त्वान्मा भवतु वक्राद्वहिर्मा निर्यातु । 'धृत्युद्धवा यन्निबुक्ते चकास्ति निश्रे मनागङ्गुलियन्त्रणेव' इति नैषधे ॥

यदाननाम्भोरुहवाससौधे सातं वसन्त्या जलराशिपुत्र्याः ।

विलासवापीव पयोविहारं स्वैरं विधातुं चिबुकस्त्रिदश्याः ॥ ९६ ॥

त्रिदश्याः शासनदेव्याचिबुकः । उत्प्रेक्ष्यते—जलराशिपुत्र्या लक्ष्म्या विलासवापीव कीडादीर्घिकेव । किं कर्तुम् । स्वैरं स्वेच्छया पयसि वारिणि विहारं जलकेलिम् । 'यस्यावरोधस्तनचन्दनाना प्रक्षालनाद्वारिविहारकाले' इति रघुवशे । विधातुं कर्तुम् । किं कुर्वन्त्या जलराशिपुत्र्याः । यदाननाम्भोरुहवाससौधे यस्या देव्या आनन वदनमेवाम्भोरुह कमलं तदेव वाससौधं वसनसदनं तत्र सातं सुखं यथा स्यात्तथा वसन्त्याः स्थितिं कुर्वन्त्याः ॥ इति देवीचिबुकाः ॥

रेजेऽधरोऽस्या हरिमन्थकालात्प्रवासिनं यन्मुखचन्द्रपुत्रम् ।

हृल्लेखभाजा मिलितुं प्रवालः पयोधिनाह्वातुमिव प्रयुक्तः ॥ ९७ ॥

अस्या देव्या अधरः ओष्ठो रेजे राजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पयोधिना समुद्रेण यस्या मुरगेषु चन्द्र खपुत्रमाह्वातुमाकारयितुमिव प्रवालः समुद्रोत्पन्नत्वाद्विद्वम् । अथ या प्रकृष्ट उक्तसदृशवाक्यकथको पालकः प्रयुक्तः प्रेषितः । किलक्षणेन समुद्रेण । हृल्लेखमुत्कण्ठार्मात्युभय भजतीति तादृशेन । किं कर्तुम् । मिलितुं पुत्रप्रेम्णा सद्ग कर्तुम् । चन्द्रस्य समुद्रोत्पन्नत्वेन नन्दनत्वम् । किंभूतं चन्द्रम् । हरिणा विष्णुना मन्दराग्निना यो मन्यो मन्पनं तस्य कालः समयः तस्मादारभ्य प्रवासिनं परदेशे गत पुनरागतम् अत एव मिलनोत्कण्ठा ॥

यदाननाङ्गीकृतविग्रहेण रदच्छदाङ्गः क्षणदाकरेण ।

प्रियौषधेरङ्गभवः किमेष प्रपाल्यते वसृतया प्रवालः ॥ ९८ ॥

यस्या देव्या आनन मुरां तदेव अङ्गीकृतः अभ्युपगतः गृहीतो विग्रहः क्षारीरं येन तारणेन क्षणदाकरेण विष्णुना प्रियायाः स्वकान्ताया औषधेः फलभाक्तावसानिकायाः अङ्गभवस्यमुजः । चन्द्रस्यापधीपतित्वान् पतिपत्नीसंबन्धः । प्रवालस्य चापधीजातन्याः औषध्या पुत्रत्वमेवोपपन्नम् । तथा रदच्छदोऽधरः स एवाः यस्य तादृश प्रवालः परसः प्रष्टो बालः प्रवालः । अथवा प्रकरेण बालकश्च वसृतया पित्रुत्वेन पाल्यमाने गन्धर्व्या पाल्यते । अन्यो वक्ता आत्मपत्नीसंजातमतीव बालकं पित्रजननं प्रेम्णा पालयति ॥

इदंमुखीभूतमवेत्य चन्द्रं बालं तदीयं करचक्रवालम् ।

अन्वागतं प्राक्प्रणयादिवैतदन्तच्छन्दः स्फूर्तिमिर्यति तस्याः ॥ ९९ ॥

तस्या देव्या दशनच्छदो दशनपत्रमधरः स्फूर्ति शोभामिर्यति । उत्प्रेक्ष्यते—इद-
मुखीभूतम् अस्या वदनभाव प्राप्त चन्द्रं स्वजनकुमुदसुहृदमवेत्य ज्ञात्वा सम्यगवबुध्य
प्राक्प्रणयात्पूर्वस्नेहाचन्द्रावस्थाया नित्यमुत्सङ्गसङ्गीकरणप्रीतेः एतदशनच्छददेह देवीद-
न्तवल्लगात्रं तदीयं यद्वदनीभूतचन्द्रसंवन्धि तथा बाल लघुकुमारं करणां किरणानां चक्र-
वाल मण्डलमन्वागतं पृष्ठे समेतमिव । यो बालः स पितुर्मातुर्वा पृष्ठे समेतीति रीति-
रपि बालत्वात्किरणानामरुणत्वमपि युक्तमेवेति ॥

यदन्तपत्रेण रणेऽभिभूता नष्टा प्रविष्टापि पयोधिमध्ये ।

रक्ताङ्गराजी हृदि कृष्णवल्लीं शल्यं किमद्यापि न पर्यहार्षीत् ॥ १०० ॥

यस्या देवताया दन्तपत्रेण दशनदलेनाधरेण रणे परस्पर्धितया मिथो युद्धे अभि-
भूता पराजिता सती रक्ताङ्गराजी विद्रुममालिका हृदि मनसि विषये हृदये वक्षसि वा कृष्ण-
वल्लीम् । ‘कालिवेल’ इति लोकप्रसिद्धा । तद्रूप तामेव वा शल्यं शूककण्टकादीनां शलाका
हृदये मर्मप्रविष्टशस्त्रं वा । ‘शल्यं शस्त्रशलाकायोः’ इत्यनेकार्थः । तथा ‘शल्यं शरी-
रान्तर्गतं शस्त्रादिसीमाच्छिद्रं वंशादीनां शलाकाविशेषश्च’ इति लिङ्गानुशासने । अ-
द्यापि अद्यतनं दिनं यावन्न पर्यहार्षीत् परिहरति स्म हृदये एवावतिष्ठमानमास्ते किम् ।
नष्टा यदधरोद्भुरविरोधिविरुद्धविधानातिसाध्वसात्प्रणय पयोधिः समुद्रस्तस्य मध्ये अ-
स्यगाधजलान्तः प्रविष्टा प्रविश्य स्थितापि ॥ इत्यधरः ॥

बन्धूकबन्धूभवदेतदीयदन्तच्छदे दन्तरुचिश्चकासे ।

निपेतुषी कोकनदच्छदाङ्के शरत्सुधादीधितिकौमुदीव ॥ १०१ ॥

बन्धूको बन्धुजीवः । ‘विपोहरिया’ इति लोकप्रसिद्धिः । स रक्तकुसुमः स्यात् ।
तथा ‘बन्धुजीवविघातं ग्रीष्मदिवसावसानजनाः’ इति चम्पूकथायाम् । ग्रीष्मे हि बन्धू-
कानि शुष्यन्ति । तथा ‘बन्धूकप्रसवारुणाम्बरधराम्’ इति लघुस्तवेऽपि । तस्य बन्धू-
ककुसुमस्य बन्धूभवन् सहोदरो मित्र वा जायमानो न एतदीयो देवतासबन्धी दन्त-
च्छदोऽधरस्तत्र निपेतुषी पतनशीला पतिता वा दन्तानामर्थदेवीदशनानां रुचिः
कान्तिश्चकासे दीप्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कोकनदस्य विकसितरक्तोत्पलस्य यच्छद पत्र
तस्याङ्के उत्सङ्गे निपेतुषी समीयुषी प्राप्ता शरदो घनाल्यस्य सुधादीधितिरमृतवत् शर-
त्कालेन जलधरोद्योपरोधावधीरणेन निर्मलीकृतत्वादुज्ज्वला अतिविशदीभूता दीधि-
तयः कान्तयो यस्यैत्यन्वर्थनामा चन्द्रस्तस्य कौमुदी चन्द्रिकेव । अथ दोषमा । यथा
रक्तकमलपलाशे शारदीननिशानायककौमुदी शोभते ॥

पीयूषपूर्णसरकेलिशोणमणीनिवद्धाधरदीर्घिकायाम् ।

यस्या विनिद्रद्विजचन्द्रिकाभिराश्रीयते कैरविणीवनश्रीः ॥ १०२ ॥

यस्याः शामनसुखाः विनिद्रन्तीनिर्धनुर्ममणाभिर्द्विजानां दन्तानां चन्द्रिकाभिर्ज्यो-
त्स्नाभिः । कान्तिभिरित्यर्थः । 'दशनचन्द्रिकया व्यवभासितम्' इति रथौ । कैरविणीनां
कुमुदिनीनां चन्द्रविकाशिविशदधिकसितारविन्दिनीनां वनं काननम् । वृन्दमित्यर्थः । तस्य
श्रीः लक्ष्मीः शोभा आश्रीयते आलभ्यते । कस्याम् । पीयूषैः सुधारसैः पूर्णायां निर्भरभरि-
तायां स्मरस्य रतिपतेः केलये क्रीडाकरणार्थं शोणै रक्तैर्मणीभिः रत्नैः । पद्मरागगणैरित्यर्थः ।
निवद्धायां रचितायां घटितायामधगेऽर्धादेव्या ओष्ठः स एव दीर्घिका वापी तस्यां
राजीव । 'वनराजिनि दीर्घिकावारिणि स्नानम्' इति पाण्डवचरित्रेऽर्जुनस्याष्टापदयात्रा-
धिकारे । यत्र राजीवानि तत्र राज्ञिबिनीलताया अपि सद्भाव इति । तथा 'केचिद्व-
दन्त्यमृतमस्ति पुरे सुराणां केचिद्वदन्ति वनिताधरपल्लवेषु । ब्रूमो वयं त्वदरिवर्गकरा-
ङ्गुलीषु यत्पानतो मरणमागतमप्यपास्तम् ॥' इति भोजप्रबन्धे वनिताधरेषु सुधारसः ॥

स्वर्माणुभीरो रजःोचरिणोः कलङ्कभाजः क्षयिनः सितांशोः ।

ज्योत्स्ना किमुद्वेगवती यदास्यं भेजेऽपवित्रं दशनानां शुद्धमात् ॥ १०३ ॥

सितांशोश्चन्द्रादुद्वेगवती खेदं प्राप्ता सती ज्योत्स्ना । उत्प्रेक्ष्यते—दशनानां राजद-
न्तानामशवः किरणास्तेषां दम्भात्कपटात् अपगता विघ्ना वसतोऽस्मानिष्टकारिणः प्र-
त्युद्वा यस्मात्तादृक् यदास्य देवीवदन भेजे श्रितवतीव । उद्वेगकारणान्याह—किंभूतस्य
सितांशोः । स्वर्माणो राहोः सकाशाद्भीरोभीरुकस्य । स्वाभ्यवहारकारिसिंहिकेयभयवि-
द्भीभूतस्येत्यर्थः । एतावता स्वैरत्वमुक्तम् । पुनः किंभूतस्य । रजन्यां निशायामेव
पारदारिकपाटञ्चरादिवचरिणोः संचरणशीलस्य । एतावता चौरविदादिचेष्टावत्त्वं च ।
अत एव पुनः किंभूतस्य । कलङ्क गुरुदाराभिगमनादपवाद लाञ्छन च भजतीति कलङ्क-
भाजः । एतावता सापवादत्वं सुशीलताराहित्यं च । पुनः किंभूतस्य । क्षयिनः क्षयरोग-
वतः । स्वपरदारेष्वत्यासक्तस्य व्यसनिनो राजयन्मादयो रोगा भवेयुरवदयम् । यतः
'कम्पः स्वेदधर्मो मूर्च्छां भ्रमिग्लानिर्वैलक्ष्यः । राजयक्ष्मादिरोगाश्च भवेयुर्मैथुनोत्थिताः ॥'
इति योगशास्त्रे । पक्षे कृष्णपक्षानुभावात् कलानिर्हीयमानतया क्षीणताभाजः । सितांशो-
रिति पदेनापि पाण्डुरत्वं सूचितम् । तच्च रोगादिना दुःखाद्यतिरेकेण वा पाण्डिमा
जायते । ततः पाण्डुकुष्ठरोगवतः भूतादिवद्वलदेहस्य वा । ततोऽपि विरूपवतः । ए-
तेभ्यः कारणेभ्यः एतैः कारणैर्वा मनस्युद्वेग प्राप्ता ॥

यस्याः पृष्ठान्निर्जरदृक्चक्रोरान्दन्तप्रभाभिर्वदनं दिदीपे ।

शरद्विनिद्रीकृतचन्द्रिकाभिर्विभावरीणामिव सार्वभौमः ॥ १०४ ॥

यस्या देवताया दन्तप्रभाभिर्दशनदीप्तिभिः कृत्वा वदनं मुखं दिदीपे । वदनं किं
कुर्वत । पृष्ठतः प्रीणयत् । 'पृष्ठ प्रीणने' तुदादिधातोरेयं प्रयोगः । कान् । निर्जग देवा-
स्तेषां दशो लोचनान्येव चक्रोरा ज्योत्स्नाप्रियास्तान् । क इव । सार्वभौम इव । यथा
विभावरीणां शर्वरीणां सार्वभौमश्चक्रवर्ती प्राणनाथश्चन्द्रः । 'कन्दर्पेऽनल्पदपे विक्रिरिति

किरणाञ्छावर्षीसार्वभौमः' इति नाटकग्रन्थे । शरदा घनालयेन विनिर्द्रीकृता जलध-
रधारवधोरणेन निर्मलीकृत्य विस्तारिता याश्चन्द्रिकाश्चन्द्रगोलिकास्ताभिः कृत्वा दीप्यते॥

स्मितश्रियामिश्रितदन्तकान्तिश्चकास्ति गीर्वाणमृगेषणायाः ।

वन्दीकृता चन्द्रमसं विजित्य ज्योत्स्नास्य दारा वदनेन विभ्रः॥१०५॥

गीर्वाणस्य अमोघसदसद्वचनप्रपञ्चनाराचस्य डेवस्य मृगेषणाया हरिणलोचनायाः
स्त्रियः शासनदेवतायाः स्मितस्य कथंचिद्विनोदावसररसविनिर्मितहसितस्य श्रिया श्वे-
तिमलक्ष्म्या मिथिता करम्बिता व्याप्ता दन्तानां दशनानां कान्तिर्दाप्तिश्चकास्ति दी-
प्यते । तत्र वयमेवं विद्मो जानीमो वितर्कं वा कुर्मः उत्प्रेक्षामहे वा । वदनेन देवता-
मुखेन अर्थान्निजगजित्वरवैभवेन चन्द्रमसं कुमुदबान्धव विजित्य पराभूयास्य चन्द्र-
मसः दारा जाया ज्योत्स्ना कौमुदी वन्दीकृता निगृह्य रक्षितेव । 'विभ्र इत्युत्प्रेक्षाविष-
येऽपि भवेत्' इति काव्यकल्पलतायाम् ॥ इति सस्मितदन्तकान्तिः ॥

मरुन्मृगाक्षीवदनाब्जदन्तैस्तारैश्चतारैर्विजितैर्विभूत्या ।

आलोच्यते तद्विजिगीषयेव संभूय तीरेऽम्बरनिर्झरिण्याः ॥ १०६ ॥

तारा ज्योतींषि तेषामीशस्तारैश्चन्द्रः । तथा तारा उपलक्षणात्सर्वेऽपि ग्रहनक्षत्र-
तारकास्तैः संभूय एकत्र मिलित्वा अम्बरनिर्झरिण्या गगनतरङ्गिण्याः । आकाशगङ्गाया
इत्यर्थः । तीरे रोषसि तटप्रदेशे । उत्प्रेक्ष्यते—आलोच्यते अन्वयते विचार इव विधीयते ।
कया । तद्विजिगीषया । तेषां खट्वेच्याणां वनदन्तानां विजिगीषा पराबुभूषा अभिभवि-
तुमिच्छा तथा । अन्यापि निजप्रतिपन्थिपराजयचिकीर्षया एकान्तप्रदेशे मिलित्वा
मिथो मन्त्रयन्ति । किम् । तारैश्चतारैर्मरुन्मृगाक्ष्या सुरहरिणचक्षुषा देवतया वदनाब्जेन
स्वमुखकमलेन तथा दन्तैर्दशनैश्च विभूत्या तेषामद्वैतलक्ष्म्या कृत्वा विजितैः पराभूतैः ॥

अजय्यवीर्यं मुखपद्ममस्याः श्रिया जयन्तं स्वमवेत्य राज्ञा ।

संधि विधातुं प्रहिताः प्रधाना द्विजाः समं तेन किमुलसन्ति ॥१०७॥

द्विजा देवीदशना उल्लसन्ति दीप्यन्ते । किंभूताः । प्रधानाः प्रकृष्टलक्षणोपेताः ।
उत्प्रेक्ष्यते—राज्ञा चन्द्रेण नृपेण च तेन खजेत्रेण मुखपद्मेन समं संधिं परस्परं मेल
प्रीतिं वा विधातुं प्रधानाः सचिवा द्विजाः स्वपारिपार्श्वका ब्राह्मणाः पुरोहितादयः प्र-
हिताः प्रेषिता इव । किं कृत्वा । अजय्य जेतुमशक्य केनापि स्पर्धिना विरोधिना क-
दापि कथमपि षड्गुणैस्तिस्रभिः शक्तिभिश्चतुर्भिरुपायैश्चतस्रिर्द्विभिरपि न जीयते
पराभूयते इत्यजय्यं तादृश वीर्यं पराक्रमो यस्य तादृशमस्या देव्या मुखपद्म वादनार-
विन्द स्वमात्मानं श्रिया लक्ष्म्या कृत्वा जयन्तं पराभवन्तमवेत्य ज्ञात्वा योऽधिकबलो
निजनिजिगीषुष्य तेन सार्धं संधिरेवोचित इति ॥

पाण्डुः क्षयी शून्यनभश्चरिणुर्निरङ्गराहोर्द्विषतोऽपि विभ्यत् ।

दोषाकरः श्याममुखो वराकोऽस्माकं पुरस्ताज्जड कस्तृमेकः ॥ १०८ ॥

हंसद्युतोऽक्षीणसुखा मुखस्था जिताहिताः स्फीतगुणा विशुद्धाः ।

नैकेऽभिभूताः किमितीन्दुमुद्यद्द्युता त्रिदश्याः प्रहसन्ति दन्ताः ॥ १०९ ॥

त्रिदश्याः शासनामर्त्याः दन्ता दशना उद्यन्ती प्रकटीभवन्ती उच्चैर्निर्यान्ती वा
शुक्लान्तिस्तया कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो इन्दुं विधुं प्रकर्षेण हसन्तीव शशिनो
हास्य सज्जन्तीव । इति किम् । यत् हे इन्दो हे जड मूर्ख जडस्वरूप जडाशय । 'किमु
दयौ जड वा बडवानलात्' इति नैषधे चन्द्रसंवोधनं जड इति । अस्माकं पुरस्तादन्ता-
नामप्रे वराकः तपस्वी द्रुमको वा त्वं कः । न कश्चिदपीत्यर्थः । वराकतामेवादशयति—
किंभूतस्त्वम् । पाण्डुः पाण्डुरोगवान् श्वेतकुष्ठविनष्टवपुः । भूतादिबद्धबलविग्रहो वा ।
पुनः किंभूतः । क्षयी राजचक्ष्मा रोगोऽस्यास्तीति । क्षयात्प्रतिदिनं कलानामपगमात् । बहुल-
पक्षे वपुः क्षीणता अस्यस्मिन्निति वा क्षयी । पुनः किंभूतः । शून्यं निर्मानुषं तथानेनैव
सम्यक्कथा बभस्तीति भातीति नभः कुत्सितस्थानम् । 'निशानभःसदृशे' इति चम्पू-
कथायाम् । निशानैस्तेजस्विभिर्वैर्बभस्ति शोभते इति निशानिभास्तथा सदृशः इ-
कामो यस्य तस्य संवोधनम् । पक्षे रात्रिगगनतुल्ये इति तृष्टिपन(ण)के । तत्र नगर-
प्रामांराममानवादिरिकके स्थानके चरिष्णुः संचरणशीलः श्मशानादिषु भक्षणशीलो
वा । 'चर गतिभक्षणयोः' अस्य धातोः प्रयोगत्वेन जग्घिः स्थितिक्षेति व्यथता । पुनः
किंभूतः । निर्गतमङ्गं शरीरं यस्य । विष्णुना सुदर्शनचक्रे शिरोवशेषीकृतत्वादङ्गराहितम् ।
तादृशाद्राहोः विधुंतुदाद्विषतो वैरिणः सकाशाद्विभ्यद्भयमाकलयत् । पुनः किंभूतः । दो-
षाणामपगुणानामाकरः खनिः निशाकरश्च । पुनः किंभूतः । श्यामं कलङ्कनं कृत्वा कृष्णं
मुखं वक्त्रं यस्य । आयः कलङ्ककलिताः श्यामानवा एव स्युः । पुनः किंभूतः । एको
नास्ति द्वितीयः सदृशः कोऽपि एवंविधस्त्वं क्व । वयं पुनः कीदृशाः । हंसवत् उभयपक्ष-
विशुद्धत्वेन द्योतन्ते इति । पुनः किंभूताः । अक्षीणं न क्षीयते स्मेत्यक्षीणम् अनिष्टीय-
मानं संपूर्णं वा सर्वाङ्गीर्णं वा सुखं सातं येषाम् । एतावता रोगराहित्यसातवन्तः । पुनः
किंभूताः । सुखे सर्वेषामप्यग्रे वक्त्रे च तिष्ठन्ति इति सुखस्थाः । एतावता सुस्थानभाजः ।
पुनः किंभूताः । जिताः स्वकीयपरमवैभवंभूताः अजरजकुन्दतारकादयोऽहिताः
प्रतिस्पर्धिनो यैस्ते जिताहिताः । एतावता निर्वैरिताः । पुनः किंभूताः । स्फीता विश्ववि-
ख्याता वृद्धिं प्राप्ता वा गुणा येषां ते स्फीतगुणाः । एतावता गुणवत्त्वम् । पुनः किंभूताः ।
विशेषेण शुद्धा निष्कलङ्काः सर्वत्रावदाताः । एतावता सर्वदाप्युच्चैःशिरसः । पुनः
किंभूताः । नैके अनेके द्वात्रिंशप्रमाणत्वेन । एतावता वृद्धिभाजः समोत्रत्वात् । पुनः किं-
भूताः । अभिलक्षणयुक्तं रूपं येषाम् । 'अभिर्वाप्सालक्षणयोः' इत्यनेकार्थः । अभिरूपाः
पण्डिताः । 'विद्वान्सुधीः कविविचक्षणलक्षवर्णाः ज्ञापारूपकृतिरूपभिरूपधोराः'-
इति द्रष्टव्यम् ॥ युगम् ॥

आशानुरागातिशयं सृजन्ती प्रचेतसः स्फारमरीचितारा ।

समुज्जिहानद्विजराजराजिवक्त्रा स्र संध्येव विभाति देवी ॥ ११० ॥

सा श्रीवीरशासनाधिष्ठायिका देवी संध्येव दिनावसानपितृसूरिव विभाति स्र । प्रातःकालीनापि संध्या प्रोच्यते । अतोऽर्थेन दिनावसानस्येत्युक्तम् । 'संध्या तु पितृसुः' इति संध्यानामद्वयं हैम्याम् । देवी संध्या च किं कुर्वती । प्रचेतसः प्रकृष्टमुद्यतेच्छ चेतो मनो यस्य तादृशस्य महतोऽपि आशाया वाञ्छाया अनुरागस्य मोहस्य ज्ञेहस्य वा अतिशयमाधिक्यमुत्कर्षं वा सृजन्ती कुर्वन्ती । महान्तोऽपि यामालोक्य मुह्यन्ति स्निह्यन्ति च । यां स्पृहयन्तीत्यर्थः । पक्षे प्रचेतसो वरुणस्य । 'वरुणस्त्वर्णतममन्दिरं प्रचेताः' इति हैम्याम् । आशाया दिशः पश्चिमाया अनुगतं क्रमागतं रागस्य रक्तताया अतिशयं प्राबल्यं संध्यारागं सृजन्ती विदधाना । पुनः किभूताः । स्फारा उदारा बहुप्रदेशदर्शिन्यो लक्ष्ययोजनविषयत्वान्मरीचयो दीप्तयस्तादृशे तारे कनीनिके यस्याः । पक्षे दीप्यमाना क्षणज्झगिति कुर्वन्त्यः कान्तयो रोचिषो येषां तादृशास्तारा ज्योतीषि यस्यां सा । पुनः किभूताः । समुज्जिहान उदयमानः । 'मुखेन्दुनानेन सहोजिहाने' इति नैषधे । 'चन्द्रेण समुदयन्ती' इति तट्टित्तिः । द्विजराजश्चन्द्रः द्विजानां रदनानां राजानो द्विजराजा दन्तप्रेष्ठाः । 'कचिदमाद्यन्तस्य परत्वम्' इति दन्तानां राजा राजदन्ता इति दन्तशब्दस्य परत्वम् । तै राजन्त इत्येवंशीलः प्रारम्भः । पूर्णिमायां संध्याप्रारम्भ एव चन्द्रोऽभ्युदेति । अतः प्रारम्भो वदनं च यस्याः सा । राजदन्तशोभितवदना देवी । उदितचन्द्रप्रारम्भा च संध्या ॥ इति दन्ताः ॥

शशी सुधां प्रेक्ष्य निपीयमानां सुरैः सृजस्तत्र ममत्वमन्तः ।

ररक्ष निक्षिप्य रहो रसज्ञा पात्र्यामिवैतां कृतयन्मुखाङ्गः ॥ १११ ॥

शशी शशधरो विधुः एतां खसुधां रह एकान्तस्थानस्थितायां रसज्ञा देवीरसना सैव पात्री भाजनविशेषस्तस्यां निक्षिप्य स्थापयित्वा । उत्प्रेक्ष्यते—ररक्षेव गोपायति स्मेव रक्षितवानिव । किभूतः शशी । कृतं स्वेनैव निष्पादितं स्वात्मनैव विरचितं यस्या देव्या सुखं वदनमेव अङ्गं शरीरं येन । शशी किं कुर्वन् । अन्तश्चित्तमध्ये तत्र खसुधां विषये ममत्वम् इयं सुधा मया यथाकर्षं चिद्रक्षणीयेवेति । मम इत्यस्य भावो ममता तां मोहमूर्च्छां सृजन् कुर्वन् । किं कृत्वा । सुरैः सुधाशयैः निपीयमानां पीत्वापीत्वा निष्ठाप्यमानाम् । यदुक्तम्—'विरहिर्वर्गवधव्यसनाकुलं कलय पापमशेषकल विधुम् । सुरनिपीतसुधाकमपापकम्' इति नैषधे । सुराश्चन्द्रमसः सुधां पिवन्ति इति सुधां निजाङ्गस्थायुकपीयूषं प्रेक्ष्य विलोक्य ॥

यस्या रसज्ञां जयिनीं निभाल्य शोणच्छदं तत्तुलनाविलासम् ।

पितामहं प्रार्थयते स्वतातारविन्दगेहे निवसन्तमूहे ॥ ११२ ॥

शोणच्छदं रक्तोत्पलपत्रं पितामहं जनकजनकं धातारं च प्रति अहमेवमूहे वितर्क-

यामि । तत्सुलनाविलासं तस्या देवीरसज्ञायास्तुलनां सादृश्यं तस्य विलासं वैचित्र्यं लीलं वा । 'असकृदमृतविन्दुस्यन्दिनो वाग्विलासाः' इति चम्पूकथायाम् । 'निरन्तरसु-
धारसाविष्कारिणो वाग्विलासा वचनवैचित्र्ये' इति तट्टिणन(ण)कम् । प्रार्थयते याच-
तीव । प्यन्तत्वाद्विकर्मत्वम् । पितामहं किं कुर्वन्तम् । स्वस्यात्मनः स्वजन्मकर्तृत्वेन तातो
जनकोऽरविन्दः पद्मः स एव तत्र वा गेहं मन्दिरं तत्र निवसन्तं निवासं कुर्वन्तम् ।
एतावता संबन्धो जातः संबन्धे च प्रार्थना फलेग्रहिः स्यादिति किं कृत्वा प्रार्थयते ।
यस्या देवताया जिह्वां रसज्ञां जयिनीं निजजयनशीला निभास्य निरीक्ष्य ॥

स्वं निष्ठितं नित्यमुपवर्षापानात्पीयूषमन्विष्य सितत्विषेव ।

प्रीतिदमानापयितुं रसज्ञासुधाह्रदोऽस्या द्विजराजिराभात् ॥ ११३ ॥

अस्या देवताया द्विजराजिर्दन्तपङ्क्तिराभाद्रभौ । उत्प्रेक्ष्यते—सितत्विषा चन्द्रमसा
इदं पीयूषमानापयितुमात्मार्थे आनयनार्थमस्या देव्या रसज्ञा जिह्वा सैव सुधाया अमृत-
रसस्य ह्रदो ब्रवस्तत्र द्विजराजिस्तदधिपतित्वात्स्मृत्यवगांभूता द्विजपङ्क्तिर्दशनावलीरूपा
ब्राह्मणमण्डली प्रैषि प्रहितेव । किं कृत्वा । नित्यमहोरात्रं सुपर्वणां देवानां सुधाशान-
त्वात्पानात्पानवशातः निष्ठितं क्षीणं स्वत्पावशिष्टं वा पीयूषं सुधारसमन्विष्य समीक्ष्य ॥

जाने यदास्यं सरसीरुहाया विजृम्भिजिह्वारुणपद्मपत्रा ।

श्रेणीभवन्तः पुलिनावतंसा हंसद्विजाः स्युः कथमन्यथास्याम् ॥ ११४ ॥

यदास्यं देवीवदनम् अहमेवं जाने वेत्ति । सुधाया अमृतरसस्य सरसीं महत्सरोवर-
मिव । किंभूतम् । विजृम्भि विकसनशीलं जिह्वा देवीरसना सैवारुणपद्मस्य रक्तकमलस्य
पत्रं दलं यस्यां सा । एवं चेन्न तर्हि अन्यथा सुधासरसीमन्तरेण अस्यां सरस्यां पुलि-
नस्य जलोज्झितप्रदेशस्य तटस्थैस्त्वयः । 'पुलिनं तत्रलोज्झितम्' इति हेम्याम् । अव-
तंसाः शेषरीभूतास्तथा श्रेणीभवन्तः पद्मया जायमानाः सन्तस्तिष्ठन्तः हंसद्विजाः ति-
तच्छदविहंगमाः हंसवदुज्ज्वला द्विजा दक्षिणाः कथं केन प्रकारेण स्युर्भवेयुः ॥

वर्षिष्णुदेवीहृदयानुरागवारानिधेर्विन्दुमकन्दलीव ।

कण्ठत्रिरेलेन मुखे गृहीता पुपोष भूपां रसनादसीया ॥ ११५ ॥

अदसीया अमुष्या इयमदसीया आसनदेवतासन्नन्विनी रसना जिह्वा भूपां शोभां
पुपोष पुष्पाति स्म । गुञ्जमे इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—कण्ठ एव त्रिरेखः तिस्रो रेखा यत्रेति
कम्बुनोपमेयत्वात्कम्बुरेव तेन मुखे खवदने गृहीता उपात्ता वर्षिष्णुवर्धनशीलो यो
देव्या हृदये मनसि । हृदयं मनो वक्षश्च । अनुरागः स्वप्रियायुगतिं अत्यन्तानुरक्ततां
वर्धमानो रागः स एव वारानिधिः समुद्रः नयः । तदुत्पन्नस्वेत्यर्थः । विद्रुमस्य प्रवालस्य-
कन्दली नवाङ्कुर इव । 'कन्दली रूपरागेऽपि कल्पे च नवाङ्कुरे । मृगजातिप्रभेदे च'
इति लिङ्गानुशासनावचूणो विद्रुमाणां शङ्खानां च समुद्रे सद्भावात्तद्गङ्गमुन्नितमेवेति ॥
इति रसज्ञा ॥

जडीभवन्ती रिपुनिर्जये यद्वाचा जिता ह्रीविधुरा विपञ्ची ।

यियासया शैवलिनीशपारे तुम्बद्वयं किं विभरांवभूव ॥ ११६ ॥

यद्वाचा देवीसुधारसोद्गारायमान(ण)वाण्या जिताभिभूता अत एव किञ्चा परात्प-
राभवोद्भूतभूरिलजया विधुरा चित्तला व्याकुला विपञ्ची वीणा । शैवलिनीशस्य सरिद्रुतुः
समुद्रस्य पारे अपरपार्श्ववर्तिनि तटे यियासया मन्दाक्षलक्ष्मीकृततयैनापरस्य कस्यापि
स्वास्य दर्शयितुमशक्तुवन्ती गन्तुमिच्छया । उत्प्रेक्ष्यते—तुम्बद्वयं किम् । अलावुयुगलमिव
विभरांवभूव भूतवन्तीय । यो नद्यादिजलमुत्तितीर्थुः स तुम्बकानि धरति इति रीतिः ।
किं कुर्वन्ती । रिपुनिर्जये प्रतिपत्त्यपराभवने प्रतिपक्षस्य प्रतीकारकरणे जडीभवन्ती
किं कर्तव्यतायाम् अतः पर मजाथ किं करणीयमिति कार्यकरणविषये मन्दिमानं
गृह्णाती दधाना । न्यशात्रवं प्रतिकर्तुमशक्तुवन्तीत्यर्थः ॥

श्रवःसुधायै जगतां यदीयवाचे पिकेन स्पृह्यालुनेव ।

अभ्यस्यते भैक्षभुजा तरुभ्योऽनिशं वने पञ्चमगीतिरुच्चैः ॥ ११७ ॥

पिकेन कोकिलेन अनिशं निरन्तरं वने सहकारकानने । प्रायः पिकानां मनो मारु-
न्दनिष्ठोऽत्र एव रमते नान्यस्मिन् शारिराण्डे । यतः—‘चयपि दिशि दिशि तरवः
परिमलमत्तालिपटलयाचालाः । तदपि स एकरसालः कोकिलहृदि हन्त जागर्त ॥’ इति ।
अथैरतिशयेन घाढस्वरैण वा पद्मस्य पद्ममनाश्रो रागस्य गीतिगणं कण्ठकुहरान्तराने-
कतानलयगूर्धनाधोलनापूर्वको ध्वनिर्वा अभ्यस्यते अभ्याससाध्यो विधीयते । यः पठन्
शास्त्राभ्यासं कुरुते स वाटस्वरैणैव उद्घोषं कुरुते । किंभूतेन पिकेन । तरुभ्योऽर्थान्मा-
कन्दपादपेभ्यो भिक्षं मज्जरीकलिजात्प भिक्षाणां समूहो भैक्षम् । अत्र समूहार्येऽण-
प्रत्ययः । भुनक्ति अश्नातीति तेन भैक्षभुजा । उत्प्रेक्ष्यते—स्पृह्यालुनेवाभिलाषुकै-
नेव । कस्य । जगतां त्रिजगजनानां भवसा कर्णानामुपोपितानामिव पारणायै सुधायै
अमृतरसभूतायै ॥

स्वरैकसारं परवादिनीभ्यः संगृह्य जाने जलजासनेन ।

विधीयते स ध्वनितं त्रिदश्यास्ताभ्योऽतिरिच्येत न चेत्कुतस्तत् ॥ ११८ ॥

परवादिनीभ्यः सप्ततन्त्रीविपञ्चीभ्यः । ‘साय तन्त्रीभिः सप्तभिः परवादिनी’ इति
हैम्याम् । सर्ववीणासकाशात् स्तराणाम् ‘पद्मज-ऋषभ-गान्धार-मध्यम-पञ्चम-धैवत-
निषध-’ इति सप्तानां तन्त्रीभवानां ध्वनीनाम् ‘पद्मज-ऋषभ-गान्धारा मध्यमः पञ्चमस्तथा ।
धैवतो निषधः सप्ततन्त्रीकण्ठोद्भवाः स्तराः ॥’ इति हैम्याम् । अत्र तु वल्लकीकणनामे-
वोपादानं मध्यादेकमद्वितीयं सारं श्रेष्ठदलम् । ‘सारो मज्जास्थिरांशयोः । बले श्रेष्ठे च’
इत्यनेकार्थः । संगृह्य संग्रहं कृत्वा गृहीत्वा वा जाने वेद्यि । उत्प्रेक्ष्यते वा—अहमेव
चिद्बोचरीकरोमि । जलजासनेन कमलविष्टरेण व्रजणा त्रिदश्या वीरशासनदेवताया

ध्वनितं सारस्वरो विधीयते-स्म कृतम् । एवं चेन्न तर्हि तच्छ्रुतं देवानिखनस्ताभ्यः
परवादिनीभ्यः कुतोऽतिरिच्यते कस्मात्कारणादधिकीभवति ॥

यद्वाक्पुरस्तादिव पाण्डुराभिर्विलीयते स्म त्रपया सुधाभिः ।

सितोपलामिश्र तपस्विनीमिस्तृणं किमादाय मुखेन तस्ये ॥ ११९ ॥

यस्या देवताया वाचां साधुर्याद्वैततया निजनिजित्वरीणा वाणीनां पुरस्तादग्रे त्रपया
लजया कृत्वा पाण्डुराभिर्धवलीभूताभिर्दुःखातिरेकात्पाण्डुभूय सुधाभिरमृतरसैः । उन्प्रे-
क्ष्यते—विलीयते स्म विलीयमिव गलित्वा गतमिव द्रवीभावः प्रापेव । च पुनर्थस्या वाचा
पुरः तपस्विनीभिर्वाकीभिः दुर्बलाभिः पाण्डुराभिरपि सितोपलामिः शर्कराभिः तप-
स्वितया । उन्प्रेक्ष्यते—मुखेन वक्त्रेण कृत्वा तृणमादाय गृहीत्वा किं तस्ये स्थितमिव ।
यद्वाचा जिता पाण्डुरीभूय अमृतं विलीय गतं सितं मुखे तृणं गृहीत्वा स्थितेति
भावः ॥ इति वाणी ॥

स्वप्रीतिरत्योरिदमोष्ठधाम्नोः सापत्न्यतः संस्थितिवासभाजोः ।

स्मरस्तदर्थं विवभाज सीमां रेखामिषार्त्तिकं विनिनीपुराजिम् ॥ १२० ॥

स्मरः कन्दर्पस्तदर्थं तयोर्निजनिजनिम्बिन्योर्निवासस्थानकीभूताधारस्वार्थं तुल्योभय-
पार्श्वयोर्मध्ये । उन्प्रेक्ष्यते—रेखाया अधरमध्यगतरेखाकारस्य मिषात्कपटात्सीमानवधि-
भूतभूमीं विवभाज विभागीकृतवानिव विभागीकृत्य द्वयोर्देतवानिव वा । स्मरः किं कर्तुमि-
च्छुः । विनिनीपुः व्यपनेतुमिच्छुर्निवारयितुं काङ्क्षन् । काम् । आजि परस्परकलहम् । कयोः ।
स्वस्वात्मनः प्रीतिरतिनाम्योः पठ्योः । किभूतयोः । इदमस्या देव्या ओष्ठो दशनच्छद
एव धाम मन्दिरं ययोः । अत एवः पुनः किभूतयोः । समान एव पतिर्भर्ता ययोस्ते
सपत्न्यौ सपत्न्योर्भावः सापठ्यं सापत्न्यतः सपत्नीभावतः कृतसपत्नीकत्वादित्यर्थः । सं-
स्थितौ परस्परं सम्यक्स्थितौ वसतिविषये विशेषेण वादं कलिम् इदं स्थानकं मदीय-
मिदं स्थानकं मदीयमिति क्लेशं भजतस्त्वयो । स्वस्वस्थानाधिकस्थानलिप्सया मिथो वि-
वादकारिण्योरित्यर्थः ॥ इत्यधरोष्ठमध्यरेखा ॥

तत्साधु मन्ये मलयानिलेन यदेतदीयस्वसितीवभूवे ।

सर्वसुपुण्ड्रवसौरभस्य सौभाग्यमामोति किमन्यथासौ ॥ १२१ ॥

तत्साधु मन्ये अहं कविस्तत्साधु समीचीनं मन्ये हृदि मानयामि वेदि यन्मलयानि-
लेन मलयद्रुमपरिमलसुरभीकृतमलयशैलप्रसरत्पवनेन दाक्षिणात्यवायुना एतस्या इदमे-
तदीय देवतासंबन्धि यत्स्वसितं श्वासः तद्भूवे जातम् । 'श्वासस्तु स्वसितम्' इति द्वैतम् ।
देवीश्वासरूपेण संजज्ञे अन्यथा तद्भवनव्यतिरेकेण असौ मलयानिलः सर्वं वा ते ऋत-
वश्च सर्वतैवः हिम-शिथिर-वसन्त-ग्रीष्म-वर्षा-शरद्धक्षणाः षडपि ऋतवः समय-
विशेषास्तेत्या पुष्पाणि कुसुमानि तेभ्यः उद्भवेभ्य उद्भव उत्पत्तिर्यस्य तादृशं यत्सौरभ
सुरभिता आमोदो वा तस्य सौभाग्यं सुभगता माहात्म्यं वा किं कथं केन प्रकारेण-

मोति लभते । अपि तु न केनापीति । यतो मलयानिलो वसन्तर्नावेव नान्यर्तुषु ततो वसन्तर्तो एव कुसुमसौरभं लभते । एतद्वदनश्चात्मानिलस्य तु सर्वैर्तुङ्गपुष्पपरिमलम्भः तस्मात्साधिभैव प्रलयवायोः संजातः ॥

निमीलनोन्मीलनदूषितेभ्यो नित्यं दधञ्चो मधुपानुपङ्गम् ।

निर्वेदवान्पद्मकुमुद्वनेभ्यः स्थितः किमामोद इदमुखाञ्चे ॥ १२२ ॥

पद्मकुमुद्वनेभ्यः कमलकैरवकाननेभ्यः सकाशान्निर्वेदवान् खेदमेदस्त्रिमनः कलितः प्राप्तोद्वेगः । उत्प्रेक्ष्यते—आमोदः परिमलः इदमुखाञ्चे शासनसुरीवक्त्रविन्दे किं स्थितः समेत्य स्वयं वसतीव । किंभूतेभ्यः पद्मकुमुद्वनेभ्यः । निमीलनं सकोचः, उन्मीलनं विकाशः । निशाया पद्म निमीलति कैरवमुन्मीलति दिने पद्ममुन्मीलति कुमुद निमीलति । आभ्या क्रमात्संपद्विपञ्चा दूषितेभ्यः विकार प्रापितेभ्यः । पीडितेभ्य इत्यर्थः । पुनः किंभूतेभ्यः । नित्यं निरन्तरं मधुपैर्मद्यपायिभिर्भ्रमरैर्वा अनुपद्मो मिलनं सगम दधञ्चो धारयञ्च । कुर्वञ्चः इत्यर्थः ॥

विश्राणयित्वेव पुरा खसारसौरभ्यमेतद्वदनाम्बुजाय ।

शोभासहस्रांश इतः पयोजपरम्पराभिर्गृह्यांवभूवे ॥ १२३ ॥

पयोजपरम्पराभिः पद्मानामनेकाभिः पङ्क्तिभिः इतोऽस्मादेव तद्वदनाम्बुजाद्देवतावदनारविन्दात् शोभानां श्रीमता-सुकुमारता-सुरभिता-संपूर्णता-वृत्तता-मनोज्ञता-प्रभृतिलक्ष्मीणां सहस्रः दशशतसंख्यः अंशो भागः । 'यदि प्रसादीकुरुते सुधाशोरेपा सहस्राशमपि स्मितस्य' इति नैपथे । गृह्यांवभूवे गृहीतः । उत्प्रेक्ष्यते—पुरा पूर्वं पूर्वसिन्हाले एतस्याः शासनदेव्या वदन मुखनेवाञ्जं कमल तस्यै स्वस्यात्मनः सारं श्रेष्ठभूत सौरभ्यं सुरभितां विश्राणयित्वेव प्रदायेव ॥ इति देवीवक्त्रपरिमलः ॥

व्यर्थीकृतां शक्तिमवेत्य पूषद्विषा विरक्तेर्निजहेतिहातुः ।

तुणीरमादाय मनोभवस्य विरञ्चिनास्या व्यरचीव नासा ॥ १२४ ॥

विरञ्चिना अस्यास्तिदश्या नासा व्यरचि चक्रे । उत्प्रेक्ष्यते—मनोभवस्य स्वरस्य तूणीरं निषङ्गं रिक्तं शराश्रयमादाय गृहीत्वेव । किंभूतस्य मनोभवस्य । विरक्तेर्विरागान्मानसीयनिर्वेदात् हेतोर्हेतीना निजप्रहरणानां हातुस्त्यजनशीलस्य । 'ओहाक् त्यागे' तुन् । हान शीलो हाता तस्य हातुः जहातीत्येवशीलस्य । किं कृत्वा । पूषद्विषा पूषनाम्नः शत्रोः व्यापादकेन शत्रुना । 'गजपूषपुरानङ्गकालान्धकमखासुहृत्' इति द्वैम्याम् । शक्तिं स्वस्य वीर्यं बलं सर्वायुधसामर्थ्यं वा व्यर्थीकृता निष्फलां बन्ध्या विनिर्मितामवेत्येव ज्ञात्वा ॥

यन्नासिकां वीक्ष्य जगन्निरीक्ष्यामेतत्पुरः श्रीर्मम का ह्रियेति ।

शङ्केऽनिशं न्यकृतिकैतवेन स्वं गोप्यते कीरसृपाटिकाभिः ॥ १२५ ॥

कीरसपाटिकाभिः शुक्लचक्षुभिः अहमेवं शङ्के विचारयामि । उत्प्रेक्ष्यते वा—इति हेतोर्हिंया लज्जया अनिशं निरन्तरं दिवा रात्रावपि न्यकृतेर्गावैःकरणस्य केतवेन कप-
टेन कृत्वा स्वमात्मानं गोप्यते गुप्तीक्रियते छन्नो रक्ष्यते इव । इति किम् । एतत्पुनः
एतस्या नासिकाया पुरस्तान्मम श्रीः का । न कापीत्यर्थः । किं कृत्वा । सम्यगलक्षणोपे-
ततया जगन्निरीक्ष्यां त्रिजगज्जनैर्विलोकनीयां यस्या देव्या नासिकां वीक्ष्य ॥

मुक्त्वा द्विषः पञ्चमुखीं प्रति स्वान्पञ्चापि रोपान्त्सरधन्विनाजौ ।

यदङ्गवासौकसि किं निषङ्गो रिक्तो विमुक्तोऽजनि नासिकास्याः ॥ १२६ ॥

स्मरधन्विना विषमायुधधनुर्धरेण यस्या देवताया अहं शरीरं तदेव वासार्थं निव-
सनकृते ओको गृहं तत्र रिक्तो निखिलविशिखव्यपगमनतोच्चारणरहितः अत एव वि-
मुक्तः सदनान्तःस्थापितः निषङ्गः तूणीरः । उत्प्रेक्ष्यते—अस्याः श्वासनदेवताया नासा
गन्धज्ञा किमजनि संजात इव । किं कृत्वा । द्विषः स्वशात्रवस्य ईश्वरस्य पञ्चानां मुखानां
समाहारः पञ्चमुखी तां प्रति । शंभोः पञ्च वदनानि सन्ति कविसमये । 'मृत्युञ्जयः
पञ्चमुखोऽष्टभूर्तिः' इति हैम्याम् । पञ्चसंख्याकानि मुखानि प्रति आजौ संप्रामे पञ्चापि
पञ्चप्रमाणावपि । स्मरस्य पञ्चैव बाणास्तूणीरे नाधिकाः । यतः—'बाणाः पञ्च रतिप्रियाः'
इति हैम्याम् । रोपान् बाणान् मुक्त्वा क्षिप्त्वा ॥

स्वमन्दिरे यद्वदनारविन्दे लावण्यलक्ष्म्या प्रकटीकृतेव ।

भूकैतवात्कज्जलमुद्गिरन्ती प्रदीपलेखा विललास नासा ॥ १२७ ॥

नासा अर्थाजिनशासनदेवताया नासिका विललास शोभते स्या । उत्प्रेक्ष्यते—स्व-
स्यात्मीयस्य मन्दिरे निवाससदने यस्या देव्या वदनारविन्दे मुखकमले लावण्यं लव-
णिमा विश्रमविलासशोभातिशयः तस्य लक्ष्म्या श्रिया प्रकटीकृता उद्गोधिता प्रदीपलेखा
सैहप्रिया कलिकेव । किं कुर्वन्ती । भ्रुवोर्लोचनयोर्दृष्ट्वो रोमपद्मयोः केतवाद्याजालक-
जलमञ्जनमुद्गिरन्ती स्वशिखायाः सकाशात् भ्रूयामिकाञ्जनं प्रादुःकुर्वन्ती ॥ इति
नासिका ॥

निजप्रतिद्वन्द्वविधुंतुदस्य निरीय भाग्याभ्युदयेन वक्रात् ।

पुनस्तदातद्धितचेतसेव यद्वण्डभूयं विधुनानुससे ॥ १२८ ॥

विधुना चन्द्रेण यस्या देव्या गण्डभूयं गण्डभावः कपोलरूपता अनुससे आश्रिता ।
उत्प्रेक्ष्यते—पुनर्व्यापुष्य द्वितीयवारमपि तस्माद्विधुंतुदद्वैरिणः सकाशादतद्धो भयं
संजातोऽस्मिन्निस्सृतद्विगतं भीतियुक्तं जातं चेतो मनो यस्यैवंविधेनेव । किं कृत्वा ।
निजस्यात्मनः निज आत्मीयो वा प्रतिद्वन्द्वी प्रत्यर्था यो विधुंतुदो राहुस्तस्य वक्रानु-
खाद्भाग्यस्य प्राचीनाचीर्णसुकृतस्याभ्युदयेनाविर्भावेन कथंचित्पूर्वपुण्यप्रकरपरिपाक-
शेन कृत्वा निरीय निर्गल्य केनापि भाग्यसंभारोदयेन बैरिवदनाद्विर्गल्य पुनस्तदानन-
निष्पतनाशङ्कया विधुना यत्कपोलकायीबभूवे इत्यर्थः ॥

यदास्यतोऽभ्यर्थयितुं विनृषाभरं त्रियामादयितामदग्नीं ।

तन्नित्यसेवादिद्वये कपोलपालीद्वयीभावनिवाभजेताम् ॥ १९९ ॥

त्रियामादयितो निद्रापतिं चन्द्रस्तथा आत्मदर्शौ दर्पण एतां द्वावपि तस्य देवदे-
वस्य विलसन्होरात्रमाविरहितं सेवायाः पर्युणस्तोर्विक्रये प्रकाशय । करणार्थमित्यर्थः ।
कपोलगत्तोर्गण्डस्थस्योः । 'कपोलगलीजमिताहुविन्वयोः' इति नैषधे । द्वौ द्वितीयौ
यानले तस्या भावं तन्त्ररूपताम् । उत्प्रेष्यते—जनजेताम् भेजतुरिव । किं कर्तुम् ।
यदास्यतो देवीवद्वान् विभूषणरं शोभासमुदयतिशयचमन्दवर्धयितुं याचिन्तु ॥

कपोलभित्तौ मृगनाभिपङ्क्तैश्चित्रीकृतोऽस्या मकरश्चक्रासे ।

यद्वेम्ननोऽदृश्यतनोरनङ्गतयात्मयोनैरिव लक्ष्म लक्ष्यम् ॥ १३० ॥

यस्याः शासनदेवतायाः कपोले गण्डस्तद्व्याप्यं भित्तौ लुब्धे मृगनाभेः स्तूरिकायाः
पङ्क्तिः कृता चित्रीकृतं कपोलद्वयं प्रापिको नक्वरो मत्स्यविशेषः लोके 'मगर' इति
प्रसिद्धः । चक्रासे शोभते स्म । 'कपोलपद्मान्नकरास्तन्त्रेणुः' । 'कपोले पङ्क्त्यङ्गीहणान्नक-
रात्' इति तद्वृत्तिः । उत्प्रेष्यते—आत्मयोनैर्नकरश्चक्रस्य लक्ष्यं जगद्गोचरं कल्प
केतनं विहसति । किन्तु तस्य आत्मयोनैः । यद्वेम्ननो यैव शासनदेवतैव वैष्णव शासन-
वनं यत् । पुनः किन्तु तस्य । चन्द्रस्तया लक्ष्मीरत्वेन शंभुना मन्त्रीकृत्य नामकेषोऽहत्-
त्वात् अदृश्य न नयनगोचरीभूता तस्य शरीरं यस्य ॥ इति कपोलः ॥

हिरण्यगर्भः प्रणयन्सुरीं तां विप्रोऽरविन्दं वदनीचकार ।

नरन्दलुभ्यन्नयनद्विरेफौ न चेद्भवेतां कथनन्यथात्मिन् ॥ १३१ ॥

वयनेवं विप्रः लालीनः उत्प्रेमानहे वा । हिरण्यगर्भः विधाता । 'हिरण्यगर्भो लो-
केशो नाभिपद्मात्मनूरपि' इति हैम्यान् । तां जिनशासनाधिष्ठात्रीं सुरीं प्रणयन् वद-
यन् सन्नरविन्दं प्रफुल्लपद्मं वदनीचकार तस्या मुखं कृतवान् । एवं चेन्न तर्हि अन्यथा
अपरप्रकारेण अरविन्दव्यतिरेकेण अस्मिन्मननमन्त्रेण नरन्दार्थं नकरन्दणनद्वये छ-
न्द्यन्ती लोहणीनवन्ती नयने लोचने एव द्विरेफौ अनुरां कथं केन प्रकारेण भवेताम् ॥

स्फुरन्महोगोचरितालिलाशौ भूपाविवाल्या भवतः स्म नेत्रौ ।

अधारिषातां कथमातपत्रे पद्मोपधे नूर्धनि चेन्न ताम्याम् ॥ १३२ ॥

अस्याः सुवर्णनसारङ्गलोचनाया नेत्रौ नयने भूगविव राजानविव भवतः स चंजार्ता ।
स्फुरता सर्वत्र प्रसरता महता तेजसा गोचरिता रुद्रीनविषयीकृता । दृष्टेयव्यैः । अ-
हिलाः समस्ता अपि आद्या दिशो चाम्भ्यां तां । स्फुरद्भिः प्रत्यक्षिषार्थिबलाधिपद्मनावं
प्रदधद्भिः महोभिः प्रतापैः । 'स राक्षारक्षान्महसान्' इति नैषधे । 'महत्सं प्रतापनाम्'
इति तद्वृत्तिः । गोचरीकृता व्याप्ताः समस्ता अपि हरितौ ग्रान्थौ भूषाम्याम् । एवं चेन्न
तर्हि राजमादनन्तरेण ताम्भ्यां नेत्राभ्यां नूर्धनि निजोपरिपल्लवे पद्मोपधेननेत्रोन्म-
त्तादातपत्रे द्वे छत्रे कथं केन प्रकारेणाधारिषातां विद्वते ॥

असूयया स्वीयपरामविष्णुं दृशं यदीयां प्रविभाव्य भृङ्गाः ।

स्पर्धा न दध्मोऽथ वयं कदाचिद्वितीव चक्रुः कजकोशपानम् ॥ १३३ ॥

भृङ्गा भ्रमराः इति हेतोः कजानां कमलानां कोशानां कुब्जलानां मुकुलानां पानमर्थान्मकरन्दवीतिम् । 'धीतिः पाने' इति हैम्याम् । 'घेद पाने' अस्य घातोः रूपम् । घानं घयनं धीतिः । पानं कुर्वन्ति स्म कोशपानं स्नापयमिव चक्रुः कृतवन्तः । इति किम् । पूर्वं तु यदभूत्तत्तु जातमेव । अद्यतनाहिनादारभ्य वयं त्वया समं स्पर्धौ सहर्षं कदाचित्कस्मिन्नपि समये न दध्मो धारयामो न बहामो वा । स्पर्धौ न कुर्म इत्यर्थः । किं कृत्वा चक्रुः । यदीयां देवीसंबन्धिनीं दृशं दद्विमसूयया भृङ्गाणां मानसे संस्पर्धितामवधार्य तदुद्भूतमूरितमेर्ष्या कृत्वा स्वीयामात्मीयां परामविष्णुं परामवशीलां प्रविभाव्य समीक्ष्य ॥

सारैर्दलैः शासनदेवतायाः प्रणीय नेत्रे इव पद्मयोनिः ।

शेषैरशेषैर्दलिकैरकार्षीत्पुनश्चकाराम्बुजसञ्जरीटान् ॥ १३४ ॥

पद्मयोनिर्ब्रह्मा । 'जनकाद्योनिजरुहजन्मभूसूत्राणादयः' इति हैम्याम् । पुनर्द्वितीयवारं शेषैरुद्भूतैरशेषैः सकलैः सारैतरदलिकैर्वस्तुश्रवैः कृत्वा चकोरान् ज्योत्स्नाप्रियाङ्गु अम्बुजानि कमलकुबलयकुमुदादीनि सलिलजन्मानि तथा सञ्जरीटान् सञ्जनान् लोके 'गङ्गेदिवा' इति प्रसिद्धानकार्षात्करोति स्म । किं कृत्वा । प्रणीय निर्माय । कैः । कर्मतापक्षैः । उत्रैक्यते—सारैः सर्वविशिष्टभूतैः अशेषद्वेषिसंताननिजित्वरैर्दलैरद्वैतद्रव्यैः शासनदेवताया जिनमताधिष्ठायिकायास्त्रिदश्याः किमु नेत्रे कर्णान्तायतलोचने इव कृत्वा ॥

जेया त्रिलोक्येव शरैस्त्रिभिस्तच्छेषा द्विकाण्डी किमिति स्मरेण ।

त्यक्ताय सा पद्ममुवा कृतार्थीकृतेव देव्या नयने प्रणीय ॥ १३५ ॥

अथ पञ्चान्मदनघनुर्धरेण स्रजजनानन्तरं सा कृत्यबन्धत्वेन क्षिप्त्वा त्यक्ता द्विवाणी द्वयोर्वाणयोः समाहार इति पद्ममुवा पद्मजजन्मना विधिना देव्याः शासनदेवताया नयने विलोचने प्रणीय विधाय कृतार्थीकृता सफला विहितेव । सा का । या द्वयोः काण्डयोः समाहारो द्विकाण्डी द्विशरी । 'बाणे पृषक्विशिखौ खगर्गपक्षाकाण्डाशुगप्रदरसायकपद्मवाहाः' इति हैम्याम् । बाणद्वयमित्यर्थः । इति हेतोः स्मरेण विपमायुध-धानुष्केण त्यक्ता उज्जिता । इति किम् । त्रयाणां खर्गपातालभूमण्डललक्षणानां लोकानां समाहारत्रिलोकी एव त्रिभुवनमेव जेया परामवनविषयीकरणीया । नापरा मम जेतुं योग्या त्रिलोकी । सा तु त्रिलोकी त्रिभिरेव पत्रिभिर्मया जेष्यते तर्हि शेषा पद्मसु शरैश्चवशिष्टा द्विवाणी किमिति किं कार्यार्थं केवलं आरभूतेव । न किंचित्कृत्य-कृते तेनोज्जिता ॥

श्रिया सुधाभाक्पग्माणुमध्या चक्षुर्विभूषामनुकर्तुकामैः ।

गुप्तं कचित्प्रावृषि सज्जरीटैराराध्यते मन्त्र इवामदत्तः ॥ १३६ ॥

खजरीटैः खजनपक्षिभिः प्रावृषि वर्षाकाले कचिन्कुत्रापि जनदृग्गोचरे स्थाने गुप्त-
मत एव यथा कश्चिन्न वेत्ति तथा छत्रं यथा स्यात्तथा । उत्प्रेक्ष्यते—भासेन विश्वास-
प्राप्तेन केनचित् हितकृता सिद्धेन वा केनचन दत्तोऽतिप्रसन्नो भूत्वा विश्राणितो मन्त्रो-
ऽतिप्रभावयुक्तवर्णपाठमयः आराध्यते साध्यते इव । किं कर्तुकामैः खजने । श्रिया
खशोभया वैभवेन सुधाभुजो देवस्य परमाणुवदतिसूक्ष्मत्वान्मध्यमुदरं यस्याः सा पर-
माणुमध्या । तस्याश्चक्षुषो लोचनस्य विभूषां लक्ष्मीं विलासमनुकर्तुं त्वेन सदृशीं विधातु
कामोऽभिलाषो येषा तैः ॥

चन्द्राच्चकोरोऽमृतपानदम्भाद्यानस्थितो गन्धवहात्कुरङ्गाः ।

पितामहात्पङ्कजमासनस्थं यदक्षिलक्ष्मीमिव मार्गयन्ति ॥ १३७ ॥

चकोरजातिवाचित्वादेकवचनम् । ज्योत्स्नाप्रियप्रकरः चन्द्रात्पुष्पाकरादमृतपानस्य
दम्भाकैतवात् यस्याः शासनदेवतायाः अक्षणोर्दशोर्लक्ष्मीं सुपमां मार्गयतीव । उत्प्रे-
क्ष्यते—याचतीव यथा याने वाहने स्थितः सन् कुरङ्गो मृगो गन्धवहात्पवनात्सका-
शात् । 'मातरिश्वा जगत्प्राणः पृषदश्चो महाबलः' इति हैम्याम् । पृषत्कुरङ्गजातिविशेषः ।
तथा 'कर्तुं शशाङ्कामिसुखं न भैम्या मृगं दृगम्भोरुहनिर्जितं यत् । अस्या विवाहाय
ययौ विदभौस्तद्वाहनस्तेन न गन्धवाहः ॥' इति नैषधे । पवनात्सकाशात् । उत्प्रेक्ष्यते—
यदक्षिलक्ष्मीं मार्गयतीव । आसने विष्टरे तिष्ठतीत्यासनस्थं ब्रह्मणः सरोरुहासनत्वात् ।
'भवान्तकृजगत्कर्तुंसरोरुहासनाः' इति हैम्याम् । पङ्कज कमल पितामहाजनकजनका-
द्विधातुः सकाशाद्देवीविलोचनविभ्रम याचतीव ॥

स्मितं दिने निश्यपि नित्यरङ्गद्भृङ्गाङ्कितं स्याद्यदि पुण्डरीकम् ।

प्रस्पन्दमानान्तरतारिकां तत्तनोतु कुर्याद्दृशमेतदीयाम् ॥ १३८ ॥

यदि कदाचिद्देवतानुभावात् दिने वासरे निश्यपि रात्रावपि स्मितं विकाशं प्राप्तं
तथा नित्यं रात्रौ दिवा वा विरहितं रङ्गन्तौ मकरन्दं पातुमितस्ततो भ्रमणतश्चपलाय-
मानौ शृङ्गौ द्विरेफौ ताभ्यामङ्कितं कलितमेवविधं पुण्डरीकं श्वेतकमलं स्यात्तत्सर्हि य-
थाकथञ्चित्पुण्डरीकं प्रस्पन्दमाना प्रचलन्ती अन्तरे मध्ये तारिका कनीनिका यस्यां
तादृशीम् । एतदीयामेतस्या इमा त्रिदश्या देव्या इमां दृष्टिमनुकुर्यात् सदृशीमवेत् ।
अनुकारं विदध्यादित्यर्थः ॥ इति लोचनम् ॥

प्रीत्य च रत्या सह मीनकेतोरन्दोलनादोहदपूरणाय ।

विनिर्मिते नाभिभुवेव लीलादोले तदीये श्रवसी विभातः ॥ १३९ ॥

तदीये देवीसंबन्धिनी श्रवसी कर्णौ विभातः शोभेते । उत्प्रेक्ष्यते—नाभिभुवा पद्म-

जन्मना लीलादोले केलिप्रेङ्खोले विनिर्मिते स्वयंकृते इव । कर्म । प्रीत्या च पुनः रत्ना प्रीतिरतिनाम्न्या द्वे स्मरपत्न्यौ ताभ्या स्त्रीभ्यां समं सह गीनकेतोर्मकरध्वजस्य दो-
लाभ्यां प्रेङ्खोलनाभ्यां यान्दोलना तस्या यो दोहदो वाञ्छा अभिलाषस्तस्य पूरणाय
संपादनाय परिपूर्तये । 'दोलान्दोलनदोहदोऽपि च चलद्वीचीचयैः पूर्यते' इति हंसाष्टके॥

मोघीकृताशेषशरं गिरीशं प्रत्यर्थिनं पाशयितुं कथंचित् ।

अधारि पाशो विषमायुधेन यद्वेद्मनेव श्रवणच्छलेन ॥ १४० ॥

यद्वेद्मना या शासनदेव्येव वेद्म वासमन्दिरं यस्य तादृशेन विषमायुधेन विषमा-
ण्येकीभावभाञ्जि । एकत्रिपञ्चसप्तसंख्यावन्ति विषमाण्युच्यन्ते । 'लक्ष्मेतत्सप्त गणा गो-
पेता भवति नेह विषमे जः ।' आर्याया एतल्लक्षणम् । अष्टमस्थाने सुर्वसरयुताश्चतुर्मा-
त्रिकाः । सप्त गणा भवन्ति । 'इहार्थीयां विषमे एकत्रिपञ्चसप्तस्थाने जगणो न भवति'
इति वृत्तरत्नाकरे । तथा समानि तु द्विचतुःषडष्टादीनि तेनात्रार्थाद्विषमाणि पञ्चसंख्या-
कानि आयुधानि अर्थाद्वाणा यस्य । विषमाणि दुर्धराण्यसूत्राणि वा शास्त्राणि यस्य ।
'विषमायुधो दर्पकः कामहृच्छया' इति हैम्याम् । स तेन स्परेण श्रवणच्छलेन कर्णक-
पटेन । उत्प्रेक्ष्यते—पाश इवाधारि वन्धनग्रन्थिरिव धृतः । किं कर्तुम् । मोघीकृता
व्यर्था विहितास्तृणप्रायाः प्रणीता अशेषाः समस्ताः शरा अर्थान्मन्मथमार्गणा येन ता-
दृशं गिरीशं शकरं प्रत्यर्थिनं स्वशत्रुं कथंचित्केनापि प्रकारेण कृत्वा पाशयितुं पाशसा-
त्कर्तुं पाशेन बद्धुं पाशे पातितं वा कर्तुम् ॥

धृतैकपाशेन पयोधिधाम्ना स्वाङ्गप्रभुत्वेन किमात्मयोनिः ।

स्पर्धौ दधानः श्रवसी त्रिदश्याः पाशद्वयीमाकलयांचकार ॥ १४१ ॥

आत्मयोनिर्मदनः त्रिदश्या जिनशासननिर्जरनितम्बिन्याः श्रवसी कर्णवैव पागद्वयीं
वन्धनग्रन्थियुगलीमाकलयांचकार विभर्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—धृत उपात्त एक एव पाशो
येन तादृशेन पयोधिधाम्ना जलनिधिनिकेतनेन वरुणेन । 'वरुणस्त्वर्णवमन्दिरः प्रचेताः'
इति हैम्याम् । सम सार्धं स्वस्यात्मनः अङ्गशिर्षं मकरः यादोऽपरनाभा । 'अन्येऽपि
यादोभेदाः स्युर्वेहवो मकरादयः' इति हैम्याम् । तस्य मकरस्य प्रभुत्वेन स्वामितया ।
'जलयादःपतिपाशिमेषनादाः' इति हेमचन्द्रवचनात् । स्वस्य तस्य च मकरप्रभुत्वेन
हेतुना स्पर्धा संघर्षनीर्ष्या वा दधानः विभ्रदिव ॥ इति कर्णौ ॥

श्रियाभ्यभूयन्त मया समग्रा नवद्वयद्वीपमहीमहेलाः ।

इतीव वक्तुं जगतां स्म धत्ते सुरीश्रवःसङ्गि नवाङ्कयुग्मम् ॥ १४२ ॥

सुरी शासनमुपागनवधूः श्रवनोः कर्णयोः सङ्गो मिलन स्थितिर्वा यस्य तादृशं नवा-
ङ्कयोर्नवसंख्याकयोरङ्कयोर्मनविशेषयोः नवाङ्गाकारयोर्युग्मं द्वन्द्वं धत्ते धारयति । उत्प्रे-
क्ष्यते—जगता त्रिजगज्जनानां सुरासुरनराणामित्यमुना प्रकारेण वक्तुं कथयितुमिव ।

इति किम् । यन्मया श्रिया स्ववपुर्लतारामणीयकलक्ष्म्या कृत्वा नवानां नवसंख्याकानां द्वय युगल ते च ते द्वीपाश्च । अष्टादशद्वीपे इत्यर्थः । 'अष्टादशद्वीपानि स्वातथूपः' इति रघुवशे । तथा 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्' इति नैषधे । तेषां मही पृथिवी तस्यास्त-
त्रोत्पन्ना वा महेलाः प्रमदाः अभ्यभूयन्त परामवगोचरीचकिरे इतिकारणात्कर्णयाम-
लसंगतनवाद्बद्धं स्ववपुर्धत्ते । 'कर्णान्तरुत्कीर्णगभीरलेखः किं तस्य संख्यैव नवा
नवाङ्कः' इति नैषधे ॥ इति कर्णान्तरगतनवसंख्याङ्कः ॥

स्वपृष्ठलभागतकेशकायस्वर्माणुमालोक्य जिनाधिदेव्याः ।

त्रायस्व नौ वक्तुमितीन्दुभानू श्रुत्योर्विलमाविव कुण्डलाङ्गौ ॥ १४३ ॥

स्वयोः सूर्याचन्द्रमसात्मनोः पृष्ठे पश्चात्प्रदेशे लग्न एवागतः पृष्ठश्लिष्ट एव समुपेतः
तादृक् । तथा केशा देवीचिकुरा एव कुन्तलरूप एव कायः शरीर यस्य श्यामवर्णत्वा-
त्स्वर्माणुर्विधुंतुदस्तं आलोक्य वैरित्वात्समय विभाव्य । कुण्डले कर्णवेष्टिके एव अङ्ग
देहो ययोस्तादृशौ इन्दुभानू चन्द्रसूर्यौ । जयति परामवति बाह्यावाह्यशून्यमिति जिनः
त्रिभुवनाधिनायस्तस्याधिदेवी अधिष्ठात्री देवता तादृक्स्वामिसेवकतया तस्या अप्यवि-
न्यसामर्थ्यात् । श्रुत्योः श्रवणयोः । उत्प्रेष्यते—इत्येतद्वक्ष्यमाणं वक्तुं कथयितुमिव वि-
लम्बौ लगित्वा स्थितौ । अन्यावपि किञ्चित्स्वकृत्यं कथयितुकामौ स्वामिश्रवणयोर्विलगतः ।
इति किम् । हे त्रैलोक्याधीशाधिदेवते प्रबलपराक्रमे, त्व नौ आवयोः प्रचण्डविधुंतुद-
वैत्यादसज्जिघासोः सकाशाद्वायस्व रक्षाजीवितप्रदानेन पालय ॥ इति कर्णकुण्डले ॥

नीलोत्पले कर्णयुगे चकासांबभूवतुः स्रैणमणेः सुराणाम् ।

युयुत्सुनी तन्नयनोत्पलाम्यामिव प्रतिस्पर्धितयाम्युपेते ॥ १४४ ॥

सुराणां निर्जराणां स्त्रीणां समूहः स्रैणं स्त्रीसमूहापेक्षया सुराणामित्यत्र बहुवचनं तस्य
तस्मिन्वा मणे रत्नभूतायाः शासनदेवतायाः कर्णयुगे कर्णयुगले नीलोत्पले इन्दीवरे' नीले
सु स्यादिन्दीवरम्' इति हैम्याम् । चकासांबभूवतुः भातः स्म । उत्प्रेष्यते—तस्यास्त्रिदश्या
नयने विलोचने एवोत्पले कुवलये ताम्या समं सार्धं प्रतिस्पर्धितया परस्परद्वैतवैभवाति-
रेकोद्भूताभ्यसूयया कृत्वा युयुत्सुनी थोदुकामे इवाभ्युपेते संमुखं समेते । अपरोऽपि
संस्पर्धोदयान्नजसपत्नोपरि थोदुमायाति ॥

अभ्यस्यतास्याः श्रवसी मनोभूर्धनुर्धरेणेव धृते शरव्ये ।

न चेद्भवेतां कथमन्तरालेऽनयोर्विनीले कमले कलम्बौ ॥ १४५ ॥

अभ्यस्यता त्रिजगज्जयकृते शराभ्यासं कुर्वता मनोभूर्धनो नाम धनुर्धरो धातु
ष्कस्तेन अस्त्रास्त्रिदश्याः श्रवसी श्रवणावेव । उत्प्रेष्यते—शरव्ये वेद्ये धृते मण्डिते
इव । एवं चेन्न तर्हि अनयोः श्रवःशरव्ययोः अन्तराले मध्ये विनीले नीलवर्णे कमले
एतावता नीलोत्पले एव कलम्बौ बाणौ । 'रोपाः कलमाशरमार्गणचित्रपुङ्खाः' इति

हैम्याम् । कथं केन कारणेन भवेताम् । किं च कुण्डले नीलोत्पले च नैषधे दमयन्ती-
परिणयनशृङ्गाराधिकारे दृश्येते । यथा—‘अवादि भैमी परिधाप्य कुण्डले वयस्य या-
भ्यामभितः समन्वयः’ । तथा—‘वृते च तं सोत्पलयुग्ममेतया व्यराजदस्यां पतिते दद्या-
विव’ । इत्यपि तत्रैव इदं द्वितयमप्यानीतमस्ति । किं चैवं ज्ञायते यत्कर्णकुण्डलमध्ये
एव नीलोत्पले भविष्यतः ॥ कर्णयोस्तरले ॥

कटाक्षवाणान्प्रगुणान्प्रणीय स्वःसुभ्रुवो भ्रूः कुटलीभवन्ती ।

धनुर्लता श्रीसुतधन्विनेव प्रसाधिताभात्रिजगज्जयाय ॥ १४६ ॥

कुटलीभवन्ती वक्रभावं भजन्ती स्त्रःसुभ्रुवो देव्या भ्रूख्ये रोमपद्मतिरभाद्भौ । उत्प्रे-
क्ष्यते—श्रीसुतधन्विना मदनधानुष्केण त्रिजगत्त्रिभुवनस्य जयाय पराभवनाय वशी-
करणाय वा प्रसाधिता प्रगुणीकृता धनुर्लतेव कोदण्डचष्टिरिव । किं कृत्वा । कटाक्षान्-
क्षिपिकूणितानि नेत्रत्रिभागावलोकितानि एव वाणाः शरास्तान् प्रगुणान् सज्जान् प्र-
णीय विधाय ॥

उज्जृम्भवक्रान्नुजमन्दिराया लीलाप्रबालोऽयमिवेन्दिरायाः ।

उत्ता तथा वा फलिनीव भालाजिरे विरेजे सुरसुभ्रुवो भ्रूः ॥ १४७ ॥

सुरसुभ्रुवः सुपर्वप्रमदायाः भ्रूविरेजे भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—उज्जृम्भं विकसितं
यद्वक्रं देवीवदनं तदेवाम्बुजं जलरुहं कमलं तत्र मन्दिरं सदनं यस्यास्तादृश्या इन्दि-
राया लक्ष्म्याः अर्थं प्रत्यक्षलक्ष्यो लीलायै विलासार्थं प्रवालः तमालसालपल्लवः इव ।
वाय वा तथा श्रिया भालाजिरे कलाटप्राङ्गणे उत्ता प्ररोपिता फलिनी प्रियकुलतेव ।
‘प्रियङ्गुः फलिनी श्यामा’ इति हैम्याम् ॥

मिथो मुनीन्द्रेण मृधे मनोभूभूमीपतिर्जर्जरीताङ्गयष्टिः ।

सुपर्वसुभ्रुवमाश्मगर्भयष्टीमिवालम्बकृते ततान् ॥ १४८ ॥

मनोभूभूमीपतिश्चेतोभववसुधाधिनाथः मदनवृषः आलम्बकृते स्वस्यैवावलम्बनार्थ-
माधारविधानोपयोगार्थम् । उत्प्रेक्ष्यते—सुपर्वसुभ्रुवः सुराङ्गनायाः भ्रुवमेवाश्मगर्भयष्टीं
भरकतमणिमचदण्डम् । ‘भरकतं त्वद्भगर्भः’ इति हैम्याम् । ततान् कृतवानिव । किं-
भूतः । मिथः परस्परं मृधे संग्रामे मुनीन्द्रेण हीरविजयसूरिणा जर्जरीता प्रहारेर्जर्ज-
रीकृता अङ्गयष्टिः शरीरं यस्य । जर्जरः पुमान् स्वशरीराधारकृते हस्ते यष्टिं गृह्णाति ।
किं चापरवर्णनादिभिरभस्याङ्गन्थकृतामावर्णनीयतावको विस्मृतः स्यादिति तदन्तर्देवीव-
र्णनान्तराले मुनीन्द्रपदोपादानम् । यथा नैषधेऽपि कुण्डिनपुरवर्णनाधिकारे—‘पयसा
नैषधशीलशीतलम्’ इति तद्वत्तावप्येतदेवैकमस्ति ॥

नीलारविन्देन पुरा प्रणीय दृशं त्रिदश्याः सरसीजजन्मा ।

किञ्जल्कवृन्दैर्वदने तदीयैः प्रणीतवान्मूलतिकाभिवास्याः ॥ १४९ ॥

सरसीजजन्मा पद्मनन्दनः विधाता अस्याः शासनदेवताया वदने मुखे तदीयैर्नाल-
रविन्दसंषन्धिभिः किञ्जल्कवृन्दैः केसरनिकरैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—भूलतिकां लोचनो-
ध्वरोमपद्मतिवल्लीं प्रणीतवान् कृतवानिव । ‘प्रणीतवान्शैशवशेषवानय जगज्जय तेन
च कोशमक्षयम्’ इति नैषधे । किं कृत्वा । पुरा प्रथमं नीलारविन्द्रेनाविनिद्रदिन्दीवरेण
त्रिदश्या बर्हिर्मुखोपितः दृश विलोचनं प्रणीय स्वयं विनिर्माय ॥

संस्पर्धिभावं दधता खलक्ष्म्या खण्डेन चण्डेतरकान्तिनेव ।

जग्राह योद्धुं त्रिदशीललाटं भ्रूयुग्मकायां करवालयष्टिम् ॥ १९० ॥

त्रिदशीललाटं शासनवृन्दारकसुन्दर्यां मालं भ्रूयुग्म भ्रुवोर्यामलमेव कायः शरीर-
यस्यास्तादृशीं करवालयष्टिं निकषोल्लिखितनिशितनिहिशिखलतां जग्राह गृह्यावभूष ।
उत्प्रेक्ष्यते—खलक्ष्म्या आत्मीयश्रिया समं संस्पर्धिभावं खर्वैभवोत्सेकितया स्पर्धनशी-
लतां दधता विश्राणेन खण्डेनार्धेन । ‘खण्डेऽर्धशकलं भित्तम्’ इति हैम्याम् । चण्डा-
त्तीक्ष्णादितरा अपरा एतावता अनुष्णा शीता कान्तिः दीप्तिर्यस्य तादृशेन चन्द्रेण
सुधादीधितिना एतावताष्टगीतगीरमणेन सम सार्धं योद्धुं संग्राम विधातुमिव । ‘खङ्गा-
यत्ताखिला पृथ्वी’ इति वचनात् ॥ इति भ्रूयुगलम् ॥

स्मरं रतिप्रीतिनितम्बिनीभ्यां सहाभिषेक्तुं भुवनाधिपत्ये ।

यद्भालदम्भाज्जलजासनेन मन्ये प्रणिन्यै कलधौतपट्टः ॥ १९१ ॥

रतिप्रीतिनाम्रीभ्यां द्वाभ्यां नितम्बिनीभ्यां गृहिणीभ्याम् । ‘रतिप्रीती इव स्मरः’
इति प्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ । ततो मदनस्य एका रतिः अपरा च प्रीतिः एते द्वे पत्न्यौ
ताभ्यां सार्धं राक्षामभिषेकसमये राक्षीनामप्यभिषेको दृश्यते । यथा ‘कृताभिषेका महिषी’
इति हैम्याम् । स्मरं कामं भुवनाधिपत्ये त्रैलोक्यराज्ये अभिषेक्तुमभिषेकं विधातुम्
अहमेवं मन्ये जानामि । उत्प्रेक्षे वा । जलजासनेन कमलविष्टरेण ब्रह्मणा यस्या देव्या
भालस्य ललाटस्य दम्भात्कपटात्कलधौतस्य काञ्चनस्य पट्टः पट्टकः प्रणिन्यै विनिर्मित इव ॥

त्रैलोक्यमाक्रम्य पराक्रमेण सुखं निषण्णस्य क्षपध्वजस्य ।

व्यधत्त हेमः फलकं विधातावष्टम्भनायेव तदीयमालम् ॥ १९२ ॥

विधाता ब्रह्मा । क्षपो मीनो ध्वजः केतनं चिह्नं वा यस्य स मत्स्यलाञ्छनो मदनः
अर्थान्मन्मथपृथ्वीपतिस्त्रिधावष्टम्भनाय पृष्ठप्रदानार्थम् । उत्प्रेक्ष्यते—तदीयं शासनसु-
रीसंवन्धि मालं ललाटं हेमः काञ्चनस्य फलकं ‘पाटिउ’ इति प्रसिद्धं व्यधत्त विद-
धाति स्म चकार । किंभूतस्य क्षपध्वजस्य । पराक्रमेण स्वपुरुषाकारेण निजभुजवीयेण
कृत्वा त्रैलोक्यं तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशात्पुरलोकपातालभूमीलोकवासिनः सुरासुररानगानगर-
निकरानाक्रम्य पराभूय खाशैकवशवदीकृत्य सुखं सातेन निषण्णस्योपविष्टस्य आसीनस्य ॥

अधृष्यमन्विष्य यदीयभालं निजं प्रति स्पर्धितया जिगीषत् ।

अर्धांमृताशुः प्रपलाय्य पूषद्विषो जटाजूट इव प्रविष्टः ॥ १९३ ॥

अर्धांमृतांशुः सामिसोमः प्रपलाय्य भयात्प्रणश्य । उत्प्रेक्ष्यते—पूषद्विषः पूषनाशो दानवेन्द्रस्य व्यापादकस्य शंभोर्जटाजूटे विकटकपर्दे प्रविष्ट इव निजीय तस्थिवातिव । किं कृत्वा । स्पर्धितया स्पर्धनशीलत्वेन निजमात्मानम् । निजशब्देन काप्यात्माप्युच्यते । यथा नैषधे—‘श्रुत्वा निज भीमजया निरस्त्रम्’ इति । जिगीषत् जेतुमिच्छ-
त्पराभितुं महिमानं तादृशं तदीयभालं देवललनाललाटमेवाधृष्य मनाक् कलनीयम् कथमप्यभिभवितुमशक्यं द्वेष्यं वैरिणमन्विष्य निरीक्ष्य ॥

अद्वैतलक्ष्मीकमवेक्ष्य यस्या भालं तदीयश्रियमीहमानः ।

विश्वंभरस्येव पदे लगित्वा तां मार्गयत्यर्भ इवार्धचन्द्रः ॥ १९४ ॥

अर्धचन्द्रः अष्टमीतमीप्रियतमः विश्वं भुवनमभीप्सितप्रदानेन पुष्पाति पुष्टं कुरुते । ‘कुभृत् भारणपोषणयोः’ अस्य धातोः प्रयोगः । विश्वं रक्षति प्रत्यूहन्व्यूहापहरणेन वा इति विश्वंभरः कृष्णः तस्य पदे चरणे विष्णुपदे लगित्वा विलग्न्य समाश्लिष्य । उत्प्रेक्ष्यते—
तां विबुधवधूललाटलक्ष्मीं मार्गयतीव याचतीव । ‘अर्दति मार्गति मार्गयति याचति याचतेऽर्थनाथोः स्युः’ इति क्रियाकलापे । क इव । अर्भ इव । यथा बालकः पितुः पदं विलग्न्य याचते । किं कुर्वीणः । तदीयां सुधाशनवधूगोधिसंघन्धिनीं श्रियं लक्ष्मीमीह-
मानः काङ्क्षन् । किं कृत्वा । यस्याः शासनसुमनःसुन्दर्यां अद्वैतं न विद्यते द्वैतं युगल-
मेतत्सदृशमपरं वस्तु यस्याः सा तादृशी लक्ष्मीः सुषमा यस्य । स्वार्थे कः । अद्वैतल-
क्ष्मीकमसाधारणवैभवं भालमलीकमवेक्ष्य व्यालोक्य ॥

यद्भाललक्ष्म्याधरितोऽर्धचन्द्रस्तत्साम्यमिच्छन्वरुणालयस्थाम् ।

अभीष्टदां कामदुघां प्रतीचीमस्तच्छलाद्याति किमारिरास्तुः ॥ १९५ ॥

यस्या भालस्यालिकस्य लक्ष्म्या विभूषयाधरितो हीनीकृतो धिकारभावं लम्बिनो-
ऽर्धचन्द्रः सामिकुमुदिनीदयितः प्रतीचीं पश्चिमां दिशमाशामस्तच्छलात्कपटात् याति गच्छति । उत्प्रेक्ष्यते—तत्साम्यं तस्य अप्सरोललाटस्य लक्ष्म्या शोभायाः साम्यं सा-
दृश्यमिच्छन् मनसि वाञ्छन् सन् वरुणस्य पश्चिमदिक्पतेरालये गृहे तिष्ठतीति तां वरुणवेदमनिवासिनीमित्यर्थः । तथा अभीष्टमभिलषितं जनमनःकामितं ददातीति तादृशं काम मनोरथं दोषिव प्रपूरयतीति कामदुघा । ‘बुह प्रपूरणे’ अयं धातुः । तां कामधेनुमारिरास्तुः आराधयितुमिच्छुरिव । ‘हविषे दीर्घसत्रस्य सा चेदानीं प्रचेतसः । भुजङ्गपिहितद्वारं पातालमधितिष्ठति ॥’ इति रघुवंशे । तथा ‘कृतोः कृते जाग्रति वेत्ति कः कति प्रभोरापां वेदमनि कामधेनवः’ इति नैषधेऽपि ॥ इति देवीललाटस्थलम् ॥

यदाननश्रीजितमञ्जवन्धोः पद्मं करकोड इवैत्य बन्धोः ।

निर्वेदमावेदयते स्वमेतत्पुरो अमद्भृङ्गगणकणेन ॥ १९६ ॥

पत्रं कमलं भ्रमन्तो मधुपानकृते समेत्य लोडमतयेतस्वतो भ्राम्यन्तो ये शृङ्गा भ्र-
मरास्तेषां गणस्य समुदायस्य कणेन गुञ्जारवेण कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—एतस्य स्वबन्धो.
सूर्यस्य पुरोऽग्रे स्वमात्मीयं निर्वेद पराभवोद्भूतभूयस्तरखेद निजावमाननादुःख वा
आवेदयते कथयतीव । किं कृत्वा । बन्धोः स्वमित्रस्य । अञ्जवन्धोरविन्दसुहृदो भानोः
करकोडे हस्तोत्सङ्गे एत्यागस्य । ‘चक्राञ्जाहर्वान्धवः सप्तसप्तिः’, तथा ‘मित्रो ध्वान्ता-
रातिरञ्जाशुहस्ताः’ इतीदं द्वयमपि हैम्याम् । तथा ‘स्फुटारविन्दाङ्कितपाणिपङ्कजम्’ इति
नैषधे । किंभूत पद्मम् । यस्या देव्या आननस्य स्वपरिस्पर्धिपराभातुकवैभववदनस्य
श्रिया शोभया जितं पराभूतम् ॥

वक्रं त्रिदश्या विजितात्मदर्शनिशामणिं प्रेक्ष्य हिरण्यगर्भः ।

स्यष्टिं सिसृक्षुः किमदोनुरूपां विनिर्मिमीतेऽम्बुजहस्तलेखम् ॥ १९७ ॥

हिरण्यगर्भो ब्रह्मा अम्बुजैः सकलकमलकलापैः कृत्वा हस्तलेखम् ‘हस्तोल्क’ इति
प्रसिद्धम् । विनिर्मिमीते कुर्वते । उत्प्रेक्ष्यते—अदोनुरूपाम् अस्या गीर्वाणपट्टिणीवदनार-
विन्दसदृशीम् । ‘अदःसमित्संमुखवैरियौवतप्लुटद्भुजा कम्बुमृणालहारिणी’ इति नैषधे
समासान्तोऽदसशब्दः । स्यष्टिं रचनां सिसृक्षुः लष्टुमिच्छुः कर्तुं काङ्क्षन्निव । किं कृत्वा ।
विजिताः स्ववैभवाभिभूता आत्मदर्शा दर्पणा निशामणयध्वन्द्रमसो येन तादृश त्रिदश्याः
शासनसुररमण्या वक्रं वदनं प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । वक्रशब्दः पुनर्पुंसकलिङ्गयोः । ‘नेत्रं वक्रप-
वित्रपत्रसमरोशीरान्वकारावरः’ इति लिङ्गानुशासने ॥

मन्ये कुमुद्वन्दुरिदंमृगाङ्गमुखीमुखीभूय सुखी बभूव ।

नियन्त्रय यत्नेन तमः स्वदस्युः प्राक्षेपि पृष्ठे स्फुटकेशकायः ॥ १९८ ॥

अहं ग्रन्थकृदेवममुना प्रकारेण मन्ये विचारयामि । यत्कुमुद्वन्दुः कैरवसुहृदन्महा-
इदंमृगाङ्गमुखीमुखीभूय इयं चाखी मृगाङ्गमुखी च कौमुदीदयितवदना च तस्या सुखी-
भूय वदनभावं प्रतिपद्य । ‘इदं नृपप्रार्थिभिरुज्जितोऽर्थिभिः’ इति नैषधे । अत्रेदशब्दः
समासान्तः । सुखी बभूव सातवान् निश्चिन्तो वा संजातः । यद्यस्मात्कारणात् स्फुटः
प्रकटो दृश्यमानत्वाकेशा एव देवीशिरश्चिकुरा एव कायो देहो यस्य तादृशः । स्वद-
स्युनिजप्रत्यनीकस्वमोविधुंतुदः नियन्त्रय वद्ध्वा पृष्ठे स्वपृष्ठप्रदेशे प्राक्षेपि प्रक्षिप्तः । धम्मि-
ल्लस्य विधुंतुदोपमानत्व काव्यकल्पलतायाम् । ‘धम्मिल्लः संयताः केशाः’ इति हैम्याम् ।
एतदेव महत्सुखम् । यत्स्वद्विषन्नभिभूय नियन्त्रय रक्ष्यते ॥ इति देवीवदनम् ॥

अहो महीयान्महिमा सुपर्वसारङ्गचक्षुश्चिकुरच्छटायाः ।

निर्जित्य यस्मात्पशुनापि पश्चादचीकरद्या चमरान्प्रतीपान् ॥ १९९ ॥

अहो इत्याश्चर्यं । यथा नैषधे—‘अहो अहोभिर्महिमा हिमागयेऽप्यभिप्रपेदे प्रथितां
स्सरार्दिताम्’ । सुपर्वसारङ्गचक्षुषः सुरहरिणेषणायाः शासनदेव्याः चिकुरच्छटायाः कु-

न्तलकलापस्य । 'जहास तस्याः कुटिलाः कचच्छटाः' इति नैषधे । छटाशब्देन श्रोणी । 'भटान्तविश्रान्ततुरङ्गमच्छटाः' इत्यपि नैषधे । 'अश्वश्रोणी' इति तद्वृत्तिः । महीयान-
तिशयेन महानतिशायी महिषा माहात्म्यं दृश्यते । यस्मात्कारणात् या चिकुरच्छटा
प्रतीपान् स्वश्रीप्रतिस्पर्धितया प्रतिकूलीभूतान् चमरान् बालव्यजनानि निर्जित्य निजी-
जसा पराभूय पशुना तिरश्चापि चमरधेन्वापि कर्ष्या । न किंचिदर्थं पशुशब्दातिर्यङ्मात्रे
अज्ञानेऽपि । तथा 'पशुस्तिर्यक्' इति हैम्याम् । तथा नैषधे—'पशुनाप्यपुरस्कृतेन
तत्तुलनामिच्छतु चामरेण कः' इति । पार्श्वे पश्चाद्भागे । उपहास्यवाक्यमेतत् । अचीकरत्
कारयति स्म ॥

स्पर्धां विधत्ते सुमनःसुकेशीकेशच्छटामिष्यदसौ कलापः ।

अनौचितीयं तमितीव केकी जहाति कोपादपि पक्षभूतम् ॥ १६० ॥

केकी मयूरः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः पक्षभूतमपि सहायभूतमपि । 'पक्षः सहायः पिच्छं
च,' तथा 'पक्षो मासार्धे पिच्छे च सहाये विरोधे । देहाङ्गे राजकुञ्जरे' इत्यनेकार्थः । कलातं
शिखण्डकं कोपालकोधातिरेकान्हाति त्यजतीव । इति किम् । यद्यौ मम शोभाकारी प-
क्षभूतोऽपि मात्सर्यासूयादिदोषनिर्मुक्तं मनो मानसं यस्यास्तद्दृश्याः सुकेश्याः । केशल-
क्षणेन कृत्वा सर्वोप्यप्यङ्गलक्षणानि सूचितानि स्त्रियाः । तत्त्वतस्तु शासननायिकायाः
केशच्छटाभिः कुन्तलमालिकाभिः सार्धं स्पर्धां संघर्षं विधत्ते करोति इयमनौचिती न
योग्यता । 'सानौचिती चेतसि नश्चकास्तु' इति नैषधे । एतन्नौचिख्यमिति कारणात्प्रायः ॥

श्रीस्पर्धया यच्चिकुरान्विजेतुं व्यवस्यमानान्स्वमवेत्य बर्हः ।

त्रासात्प्रणश्यन्निव नीलकण्ठः पृष्ठे प्रविष्टः शरणाभिलाषी ॥ १६१ ॥

बर्हः कलापः त्रासात् रात्रौ आकस्मिकातद्भात् । 'त्रासस्त्वाकस्मिकं भयम्' इति है-
म्याम् । प्रणश्यन् प्रपलायमानः सन् शरणमात्मत्राणमभिलषतीत्येवंशीलः नीलकण्ठो
महादेवो मयूरश्च । तस्य पृष्ठे प्रविष्ट इव । नीलकण्ठं शरणीचकारेत्यर्थः । किं कृत्वा ।
श्रिया शोभया लक्ष्म्या वा या परस्पर्धा संघर्षः तेन कृत्वा स्वमात्मानं विजेतुं पराभ-
वितुं व्यवस्यमानानुद्यमं कुर्वाणान्प्रगल्भमानान्देवीकेशान्कुन्तलनवेत्य ज्ञात्वा ॥ इति
केशपाशः ॥

सीमन्तदण्डः सुरपद्मदृष्टेरुन्मादयामास मनांसि यूनाम् ।

सहावरोधैश्वरतः सरस्य व्यक्तीभवन्ती पदवी किमेषा ॥ १६२ ॥

सुरपद्मदृष्टेर्वन्दारकारविन्दलोचनायाः सीमन्तः केशवर्त्म स एव दण्डाकृतित्वादण्डः ।
द्वाभ्यां कृत्वा यदावध्यन्ते तदा मध्ये केशरहिता दण्डाकृतिलक्ष्यते । सैव सीमन्तः
'सईयो' इति लोकप्रसिद्धः । परं स्त्रीणामेव न पुंसाम् । सौराष्ट्रसर्जरादिषु । परं ला-
ट्देशादिषु श्रूयते । यया लाट्देशवासिना श्रीहर्षकविना नैषधे समानीतोऽसि 'द्विफालव-
द्वाधिकुराः शिरःश्रितम्' इति । द्वाभ्यां फालाभ्यां च संयम्यमाने केशपाशे मध्ये

सीमन्तः स्यादेवेति । स देवीसीमन्तो यूना वयःस्थानां तरुणानां मनांसि सस्मरवि-
कारचेतांसि उन्मादयामास । 'उन्मादश्चित्तविप्रवः' । तद्युक्तानि कृतवानित्यर्थः । उप्रे-
क्ष्यते—अवरोधैरन्तःपुरपुरोग्रीभिः रतिप्रीतिनाम्न्यौ द्वे पत्न्यौ प्रसिद्धे स्त्रः, परमन्या
अपि भाविन्यः एवमवसीयते कविसमयानुसारेण । यदुक्त नैषधे—'सखीशताना सर-
सैर्विलासैः स्मरावरोधभ्रममावहन्ती । विलोकयामास सर्वां स भैम्या' इति । चरतः
अत्र देवीशिरसि संचरतः सतः अनङ्गरङ्गाभिधाने शास्त्रे प्रोक्तमस्ति यत्पञ्चदशसु ति-
थिषु स्त्रीणां पञ्चदशसु शिरःप्रभृतिषु स्थानकेषु स्मरः संचरति इति । स्मरस्य कामस्य
व्यक्तीभवन्ती प्रकटा जायमाना एषा केशवर्त्मलक्षणा पदवी मार्ग इव । यतो घनजल-
संचारेण अमार्गो मार्गः स्यादिति प्रत्यक्षं लक्ष्यते ॥

प्रेक्ष्य स्वदाहे ज्वलितास्त्रमालां जेयं कथं विश्वमिदं मयेति ।

पितामहोऽदान्मदनस्य तस्याः सीमन्तदण्डं विमनायितस्य ॥ १६३ ॥

पितामहो ब्रह्मा पितुः पिता च इत्यमुना प्रकारेण विमनायितस्य विरुद्धमना इवाच-
रितस्य विमनस्कीभूतस्य मदनस्य । उप्रेक्ष्यते—तस्या मन्युभुङ्गानिन्याः सीमन्तमेव
दण्डं प्रतिभटकोटिकटकाप्रतिहतिप्रचण्डदण्डरत्नमदादिव पौत्र प्रेम्णा प्रदत्तवानिव । इति
किम् । स्वदेहदाहे शम्भुना कोपानलेनात्मशरीरभस्मीकरणसमये ज्वलिता दग्धा भ-
सितीभूतामलमालां प्रहरणपटलीं प्रेक्ष्य निर्णाय । अथो भस्मीभूताशेषाल्लसघातेन
मया विजयिना मदनेन विश्व त्रिभुवनं कथं केन प्रकारेण जेयं जेतव्यं पराभवनीयं
वशीकर्तव्यं वा इति ॥

सिन्दूरपूरप्रचितेन तस्याः सीमन्तदण्डेन शिरोरुहाली ।

विद्युद्विलासेन पयःप्रपूर्णा पयोमुचां पङ्क्तिरिव व्यराजत् ॥ १६४ ॥

पूरशब्दोऽत्र लक्षणया समूहवाची । सिन्दूरपूरेण शृङ्गारभूषणगणेन प्रचितेन व्यासेन ।
सिन्दूरपूरितेनेत्यर्थः । सीमन्तदण्डेन कृत्वा तस्या देवतायाः शिरोरुहाली कचच्छटा
व्यराजद्भाति स्म । का केनेव । पङ्क्तिर्विद्युद्विलासेन । यद्वा पयोभिः पानीयैः प्रपूर्णां
निर्मलं शृतानां पयोमुचां वर्षन्नेषाना मालिका तडिद्विलसितेन कृत्वा विद्युद्विजृम्भितेन
कृत्वा विराजते ॥ इति सीमन्तः ॥

प्रफुल्लमल्लीकुसुमावनद्धयत्केशपाशः स्फुरयावभूव ।

अपूजि पुष्पैरिव चामरादिद्विषज्यस्यावसरे दिगीशैः ॥ १६५ ॥

प्रफुल्लैर्विकसितैर्मल्लया मल्लिकाया विचकिलस्य । 'मल्लीभिः प्रतिमल्लीभाव दधती वि-
भाति भावत्की' इति राजवर्णने । कुसुमैः पुष्पैरवनद्धो प्राथितो यस्यां मरुत्सीमान्तिन्या के-
शपाशः स्फुरयावभूव विप्राजते स्म । अत्र स्वार्थे निः केवलार्थक्यधित्री । उप्रेक्ष्यते—
चामरादीनाम् । आदिशब्दात्कलापिकलापविधुतुदक्षपाणाना ग्रहः । द्विपता परस्परस्पर्धा-

विर्भावाद्द्वरिणामेव विजयस्य पराभवनस्यावसरे प्रस्तावे दिगीर्णैस्तद्वरिविजयत्रालोकनोद्-
ताद्वैताद्यैरशेषाशापालकैः पुष्पैः कुसुमैः कृत्वा अपूजि पूजितोऽभ्यर्चित इव ॥

संदर्भितान्तर्मुचकुन्दमल्लीकचच्छटायाः कपटादमुष्याः ।

वक्त्रेन्दुना मैत्र्यविधित्सयेव ताराङ्कितेयं कुहुराजगाम ॥ १६६ ॥

संदर्भो रचनाविशेषः संजातो यासां ताः संदर्भिता अथिता अन्तर्मध्ये मुचकुन्दाः
कुन्दद्वयास्तथा मल्लयो नवमल्लिका । 'मल्लिका स्याद्विचक्रिलः सप्तला नवमल्लिका' इति है-
भ्याम् । अर्थात् तद्विकसितविकचकुसुमानि यस्यां तादृश्याः कचच्छटायाः कुन्तल-
मालिकायाः कपटाद्वयाजादियं दृश्यमाना कुहुरमावास्या आजगाम समागता । किंभूता ।
ताराङ्किता ग्रहनक्षत्रतारककलिता । उत्प्रेक्ष्यते—अमुष्या अनिमिष्या वक्त्रेन्दुना वदन-
कुमुदिनीदयितेन समं सार्धं मैत्र्यं सौहार्दं तस्य विधित्सया विधातुमिच्छया एव कर्तुं
काङ्क्षयेव ॥ इति केशपाशे कुसुमरचना ॥

वेणीकृपाणा भुजकर्णपाशा नासानिषङ्गा नयनाशुगा च ।

भ्रूकर्मुका कान्तनितम्बचक्रा स्मरस्त्रशालेव सुरी चकासे ॥ १६७ ॥

सुरी शासनदैवतमत्तेभगमना चकासे दीप्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्मरस्य मधुसारये-
रत्नाणामायुधानां शाला सदनमिव । आयुधान्येव दर्शयति—किं वेणी कबरी सैव कृ-
पाणश्चन्द्रहाससित्यस्याम् । पुनः किंभूता । भुजौ बाहु तथा कर्णौ भ्रवणावेव पाशा बन्धन-
ग्रन्थयो यस्याम् । पुनः किंभूता । नासा गन्धज्ञा सैव निपङ्गस्तूणीरो यस्याम् । पुनः
किंभूता । नयने लोचने एवाशुगौ वाणौ यस्याम् । पुनः किंभूता । भ्रूरेव कर्मुकं श-
शासनं धनुष्यस्याम् । पुनः किंभूता । कान्तो मनोहो वैरिणां कस्य सुखस्यान्तोऽवसानं
यस्मात्तादृशो वा नितम्ब आरोहः एव चक्रं रचाङ्गं यस्याम् । 'रोमावलीदण्डनितम्बचके
गुणं च लावण्यजलं च बाला । तारुण्यमूर्तेः कृचकुम्भकर्तुः विभर्ति मन्ये सहकारि चक्रम् ॥'
इति नैषधे नितम्बस्य चक्रोपमानम् । 'स्तनकलशकारकस्य तारुण्यकुलालस्य यौवनकु-
म्भकारस्य बाला दमयन्ती सहकारिकारणानां चक्रं समूहं विभर्ति इत्येवमहं शङ्के । का-
रणान्याह—रोमावत्येव चक्रभ्रामको दण्डः नितम्ब एव चक्रं गुणं सूत्रं सामाविकस्त्री-
गुणव्रजश्च लावण्यमेव जलम्' इति तद्वृत्तिः ॥

विमूषणैः स्वर्णमणिप्रणीतैर्वसन्तलक्ष्मीरिव नैकपुष्पैः ।

विदिद्युते सा मलयानलैरिवामोदैर्दिशः सौरभयन्त्यहर्निशम् ॥ १६८ ॥

सा आदिदेयवासतेया वरवदना विदिद्युते विशेषेण द्योतते स्म । कैः । स्वर्ण जाल-
जान्वूनदैः मणयो नैकविधरत्नानि तैः प्रणीतैर्वर्तितविमूषणैराभूषणैः । केव । वसन्तलक्ष्मी-
रिव यथा सुरभिसमयश्रीः । 'वसन्त इष्यः सुरभिः पुष्पकालो बल्लइकः' इति वसन्तना-
मानि हैम्याम् । नैकैरनेकप्रकारैर्विविधजातीयैः पुष्पैः कुसुमैः कृत्वा दीप्यते । किं कु-

वेन्ती । आमोदः स्वाभाविकचरितरसुरभिताभिवन्दनारविन्दामोदैर्वा दिशः सर्वा अपि ककुभः
अहर्निशं नित्यं सौरभयन्ती सौरभकलिता । कुर्वन्ती । सुरभेर्भावः सौरभम्, सौरभयुक्ता
करोतीति सौरभयति । सुगन्धयन्ती । कैरिव । मलयानिलैरिव । यथा मधुश्रीर्दाक्षिणा-
ल्यमावर्तैः कृत्वा दिशः सुगन्वीकरोति ॥

दिव्यैर्दुकूलभरणैर्विभूषिता संपूरयन्ती जगतामपीहितम् ।

आकृष्य भाग्येन विभोर्मरुल्लता नीता पुरस्तादिव देवता बभौ ॥ १९९ ॥

देवता शासनदेवी बभौ शुशुभे । किभूता । दिव्यैर्देवतासंयन्धिभिर्दुकूलैः कौमिः तथा
आभरणैः कनकमणिविभूषणैः कृत्वा विभूषिता अलंकृता । किं कुर्वन्ती । जगतां
जगज्जनानां विशेषतो जिनहासनैकतानलीनमनसां भव्यलोकानानीहितमैहिकयावन्म-
नःकामितं संपूरयन्ती पूर्णकुर्वन्ती । इच्छापूर्णपर्यन्तं प्रयच्छन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—
विभोर्गुरोर्भाग्येन सुकृतेन आकृष्य पुरस्तादानीता मरुल्लता सुरवीरुत्कल्पवल्लीव ॥

निखिलदिविषद्योषालेखाकुमुद्वनकौमुदी

श्रिततनुलता तद्भाग्यश्रीरिवामरसुन्दरी ।

नखरशिखरादारभ्येति क्रमाच्चिकुरावधि

प्रथितसुषममाश्लिष्यन्ती पुरः शुशुभे प्रभोः ॥ १७० ॥

अमरसुन्दरी श्रीजिनशासनाधिदेवता प्रभोर्हंरविजयसूरीश्वरस्य पुरोऽग्रे शुशुभे वि-
भाति स्म । किंभूता । निखिलाः समस्ता ये दिविषदो देवास्तेषां भवनपति-वानव्यन्तर-
ज्योतिष्क-वैमानिकनाकिनां चोषा विलासवत्यः तासां लेखाः श्रेणयस्ता एव कुमुदां
कैरवाणां वनानि तेषामाह्लाददायकत्वेन कौमुदी चन्द्रचन्द्रिका । प्रायो ज्योत्स्ना हि
गाननर्तनविविधविलसनप्रकारैः स्वकामुककलितयामिनीनामेव विशेषत आनन्ददायेनी
त्यादिति तद्विशेषणम् । यदुक्तं च—‘कुरु चन्द्र तथा ज्योत्स्ना विभाति न निशा यथा ।
ताम्बूलीदलवत्प्रेयान्यतो मोक्तुं न शक्यते ॥’ अत्रार्थे दोषकोऽपि—‘चन्द्राकरिति
चादणी जिम रयणविहाय । नागरवेलोपान जिम कतन मेल्लो जाय ॥’ इति चन्द्रिकावाङ्म-
भ्यमपि लीणाम् । किं कुर्वन्ती । नखरशिखरान् चरणनखशिखाया आरभ्य क्रमादनु-
क्रमेण चिकुराः केशा अवधिः सीमा यत्र तादृशीं प्रथितां सुरासुरनरनिकरविलयात्
सुषमां सातिशायिनीं त्रियमाश्लिष्यन्ती । आलिङ्गन्ती आधयन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—
श्रिता अद्भीकृता गृहीता वा तनुलता गरीरयष्टिर्यथा तादृशी तस्य हीरसूरेर्भाग्यश्रीमूर्तिः
पुष्पलक्ष्मीरिव ॥

यं प्राप्तुं शिवाहसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं कोविदासिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्भास्वीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽजनिष्ठाष्टमः ॥ १७१ ॥

पण्डितदेवविमलगणिविरचितायां खोपज्ञहीरसौभाग्यनाममहाकाव्यवृत्तौ अष्टानां संख्यापूरणोऽष्टमः सर्गो बभूव जातः ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां खोपज्ञहीरसौभाग्यनाममहाकाव्ये ध्यानविधानशासनदेवीसमागमतत्सर्वाङ्गवर्णनो नामाष्टमः सर्गः ॥

नवमः सर्गः ।

अथ सा त्रिदशी सूरिपुरद्वतपुरो व्यभात् ।

मुक्तिसीमन्तिनीमुक्तदूतीव विवरीषया ॥ १ ॥

अथ ध्यानविधानसमये पुरः प्रसङ्गागमनानन्तरं सा पूर्वव्यावर्णितस्वरूपा त्रिदशी शासनदेवता सूरिषु पुरद्वतः पुरंदरो हीरविजयसूरीन्द्रस्तस्य पुरोऽभ्यासे व्यभाद्विभाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मुक्तिः सिद्धिरेव सीमन्तिनी अत्रार्थात्स्वयंवरवनिता अथ वा कामुकी अन्या सामान्या वशा तथा मुक्ता प्रेषिता दूती शासनहारिकेव । ‘शासनहारिणा हरेः’ इति रघौ । किं चिकीर्षया । विशेषेण महामहपुरःसरं वरीतुं पाणिं गृहीतुमिच्छया परिणयनाभिलाषेण ॥

वाग्विलासैः सृजन्तीव हारहूरावहेलनाम् ।

तृणतां च नयन्तीव निकृणं वेणुवीणयोः ॥ २ ॥

पिकीव पञ्चमोद्गारमृतोः सख्युर्मनोभुवः ।

गीर्वाणगृहिणी वाणीं श्रमणेन्दोः पुरोऽग्रहीत् ॥ ३ ॥

सा गीर्वाणगृहिणी शासनसूरी श्रमणेन्दोर्मुमुक्षुक्षणदारमणस्य पुरः पुरस्ताद्वाणीं वाचमप्रहीजग्राह । वचनमुवाचेत्यर्थः । केव । पिकीव । यथा कोकिला मनोभुवः स्वरस्य सख्युर्मित्रस्य ऋतोर्वसन्तस्य । ‘सखा रतीस्य ऋतुर्थया वनम्’ इति नैषधे । तथा ‘जयति मधुसहायः सर्वसंसारवल्ली’ इति चम्पूकथायाम् । पुरः अग्रे पञ्चमोद्गारं पञ्चमनाम्ना श्रीराग-वसन्तराग-पञ्चमराग-भैरवराग-मेघमल्हारराग-नट्टनारायणराग-एतेषु पद-खपि रागेषु प्रायो विलासिना पुसां पञ्चमरागो वल्लभः स्यात् । अतः पञ्चमनाम्नो रागः स्योद्गारं ध्वनितं गृह्णाति । पञ्चमालापं कुरुते इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—देवी वाग्विलासैः स्ववचनरचनावैचित्र्यमिभिः कृत्वा हारहूराणां गोस्वनीनां द्राक्षाणामवहेलनामवगणनां सृजन्तीव विदधतीव । च पुनर्वेणुवीणयोः वशविपक्षयोर्निकृणं मधुरध्वनिं तृणतां न किञ्चित्करतां नयन्ती प्रापयन्तीव ॥ शुभम् ॥

स्वयं श्रमणशक्रेण ध्यानेनेवानुगामिना ।

यदाहृतानुगृह्णाहं कारणं तत्प्रसाद्यताम् ॥ ४ ॥

अनुगामिना सेवकनेव ध्यानेन सूरिमन्त्रस्य प्रणिधानेन स्मरणेन जापेन वा कृत्वा श्रमणशक्रेण वाच्यमवास्तोष्यतिना स्वयसात्मना यत्कारणमुद्दिश्य अनुगृह्य ममोपर्यनुग्रह प्रणीय प्रसाद प्रविधाय अहमाहृता आकारिता तदाकारण यत्कारण सहेतुः प्रसाद्यता निगद्यताम् । ममेति शेषः ॥

व्यापार्य कार्यं कचन किंकरा मां कृतार्थय ।

वज्रस्वामीव पद्मस्थार्थने पाथोधिनिन्दनाम् ॥ ५ ॥

हे प्रभो सूर, कचन कस्मिन्कार्ये कर्तव्ये व्यापार्य आज्ञामनुज्ञां वा प्रदाय दत्त्वा किंकरां श्रीमच्चरणसरोरुहसेविका मां त्व कृतार्थय सफलकुरु । क इव । वज्रस्वामीव । यथा द्वादशाब्दिके दुर्भिक्षे स्वकप्रावरणकल्पाध्यासनपूर्वकः बौद्धदेशसमानीते तद्वैद्वद्वृषा-
देशानवाप्तकुसुममात्रविमनायितेन संघेन पर्युपणापर्वणि जिनपूजाकृते कुसुमानयनार्थम-
भ्यर्थितः स्वपितुर्मित्रादेशागृहीतविशतिलक्षकुसुमं श्रीवज्रस्वामी पद्महृदे गत्वा लक्ष्म्या
प्रेक्ष्य नमस्कृत्य चागमनकारणप्रश्नानन्तरं सहस्रपत्रपद्ममार्गणेन ग्रहणेन पाथोधिनिन्दना
समुद्रपुत्रीं धियं कृतार्थयामास ॥

निगद्येति जिनाधीशशासनामरमुन्दरी ।

भेजे जोषं मुखे शारदीनेव शिखिमण्डली ॥ ६ ॥

जिनाना सामान्यकेवलानामधीशस्य तीर्थकरत्वात्स्वामिनः श्रीमहावीरस्य शासनस्याम-
रमुन्दरी देवाङ्गना इत्यमुना प्रकारेण निगद्य कथयित्वा मुखे वदने जोष मौन भेजे
सेवते स्म । ‘जोषमासनविशिष्य वभापे’ इति नैषधे । तथा ‘तूष्णीं तूष्णीकां जोष न
मौने’ इति हैम्यम् । मौनं कृत्वा स्थितवतीत्यर्थः । केव । शिखिमण्डलीव । यथा शार-
दीना शरत्कालसंवन्धिनी । घनात्ययसमये इत्यर्थः । शिखिमण्डली मयूरमाला मुखे
जोषं भजते न ब्रवीतीत्यर्थः । यदुक्त माघकाव्ये—‘समय एव करोति बलावल प्रणि-
गदन्त इतीव मनीषिणः । शरदि हसन्वापरुषीकृतस्वरमयूरमयूरमणीयताम् ॥’ इति ॥

यदास्यकौमुदीकान्तवाक्पीयूषाभिलाषिणी ।

चलच्चलच्चक्षुरिव सा रमसादभूत् ॥ ७ ॥

सा देवी रमसादौत्सुवयात् चलचक्षुश्चक्षोरस्य चलच्चक्षुश्चललोचना वनिता चकोरी
तद्वदभूत्संजाता । किभूता । यस्य सूरिन्द्रस्य आस्यमानेन तदेव कौमुदीकान्तश्चन्द्रस्य
वाग् वाणी एव वचोरूप वा पीयूष सुधारसस्तदभिलषति वाञ्छतीत्येवशीला । ‘कणे
हस्य चकोरीणां गणः पीत्वा सुधारसम् । अजायत मदेनेव गुञ्जापुञ्जारुणेक्षणाः ॥’ इति
ज्योत्स्नापाने मस्यपि चकोरीणां सुधापान कीर्तिकौमुद्याम् ॥ इति गुर्वभिप्रायजिज्ञासया
देवीप्रश्नः ॥

वाचं वाचंयमश्रेणीरोहिणीरमणस्ततः ।

तत्पुरो ग्राहयामास सुधाया औरसीमिव ॥ ८ ॥

ततो देवीवचनानन्तरं वाचयमाना धमणानां श्रेणीषु घोरणीषु रोहिणीरमणः विभावरीबल्लभः सूरिन्द्रं तत्पुरो जिनशासनदेवतापुरस्तादग्रे वाचं वाणीं ग्राहयामास जग्राह । उवाचेत्यर्थः । उल्लेख्यते—सुधाया अमृतस्य औरसीं सुजातां केवलपितृमात्रोत्पन्नामिव नन्दिनीमिव । ‘सुजातस्तवौरमौरसी’ । पुत्री त्वौरमी । ‘उदधुरेष व्यसजन्निजौरसीम्’ इति नैषधे ॥

अट्टगोचरपारस्य वाङ्मयस्याम्बुधेरिव ।

यन्मनीषा सुखं देवि तरीव पारद्वधरी ॥ ९ ॥

विनेया विनयावासाः कतिचिच्चे ममासते ।

शौण्डीरिमधरा गन्धसिन्धुरा इव बन्धुराः ॥ १० ॥

हे देवि, मम ते स्वगुणैर्विख्यातिभाजः कतिचित्क्रियत्सख्याका विनेयाः शिष्या आसते सन्ति । ‘आसते शतमधिक्षिति भूपास्तोयराशिरसि ते खलु कृपाः’ इति नैषधे । तथा ‘सत्तायामस्त्यास्ते’ इति क्रियाकलापे । किंभूताः । विनयावासाः विनयकुलमन्दिराणि । पुनः किंभूताः । बन्धुराः कौलीन्यादिगुणोपेताः । पुनः किंभूताः । शौण्डीरिमाणं कर्मसंपन्नसेनां प्रतिशौर्यं धरन्तीति । के इव । गन्धसिन्धुरा इव । यथा गन्धद्वस्तिनः प्रत्यर्थिपृतनापरामवनपटवो भवन्ति । ते के । येषां विनेयानां मनीषा प्रतिभा सुखं यथा स्वात्तया अट्टगोचरो नयनविषयो न चक्षुर्ग्राह्यः पारं परतीरे यस्य । पारशब्दः पुनर्पुंसकलिङ्गयोः । तादृशस्याम्बुधेरिव समुद्रस्येव वाङ्मयस्य सिद्धान्तस्य सर्वशास्त्रस्य वा तरीव नौरिव पारद्वधरी पारं दृष्टवतीति पारगामिनी । ‘बचोरचू’ । ‘बनन्तास्त्रिचामीप्रत्ययो भवति रश्चान्तादेशः’ इति प्रक्रियासूत्रेण ईप्सत्यः, नकारस्य रकारः । पारद्वधरी ॥ युग्मम् ॥

मध्येऽमीषां विनेयानां कतमः कमलानने ।

भास्वान्विष्णोरिव पदे ममास्त्यभ्युदयंगमी ॥ ११ ॥

हे कमलानने पद्मवदने शासनदेवि, अमीषा विनेयानां शिष्याणां मध्ये कतमः शिष्यः मम पदे पदे अभ्युदय पट्टधारिता गमिष्यत्यभ्युदयगमी अस्ति । अभ्युदय जगद्विख्याततां गमिष्यतीत्येवशीलो गमी । ‘भविष्यति गम्यादयः’ । ‘गम्यादीनामुपसख्यानणिनि वा वृद्धिर्यति’ । यदुक्तं नैषधे—‘साधोरपि स्वः खलु गामिनाधोगमी स तु स्वर्गमितः प्रयागे’ इति । साधनिका तु प्रागुक्ता विकल्पेन वृद्धिर्गामी गमी । क इव । भास्वानिव । यथा भास्करो विष्णोः पदे गगने अभ्युदयं गच्छति ॥ इति सुरोर्देवीप्रश्नः ॥

एवमालपिता तेन तं सुरी पुनरुचुषी ।

प्रावृषेण्यमिवाम्भोदं नभोम्बुपनितम्बिनी ॥ १२ ॥

तेन हीरविजयसूरिणा एवममुना प्रकारेण आलपिता भाषिता भाविपट्वराभिधान पृथा सती सुरी निर्जरी पुनर्द्वितीयवारमूचुषी भाषितवती । जगादेत्यर्थः । केव । नभो-
म्बुपनितम्बिनी च नदीहृदनिपानादिनीरमनीहमानः केवल नभस आकाशाद्धनाघननिर्मु-
क्तमम्बु पिबतीति नभोम्बुपो वप्पीहस्तस्य नितम्बिनी प्रमदा चातकी तेन जीवनदाना-
दिना जगत्प्रसिद्धेनार्थान्मेघेन गर्जितेन गभीरगर्जारवेणालपिता वादिता सती प्रावृषेण्य
वर्षाकालसवन्निधनम् । 'प्रावृषेण्य पयोवाह विद्युदैरावताविव' इति रघुवशे । तथा प्रावृष
एष्यत्प्रत्ययः । इति प्रावृषेण्यनिष्पत्तिः । अम्भोद जलधरं प्रति ब्रवीति ॥

आस्ते श्रीजयविमलो यस्तेऽन्तेवासिवासवः ।

स ते दम्यो रथस्येव धुरं पट्टस्य धास्यति ॥ १३ ॥

हे प्रभो, यस्ते तवान्तेवासिनां शिष्याणां मध्ये वासव इव वासवो मधोनः सदृशः
अखिलशिष्यशिखारत्नं श्रिया शोभया युक्तो जयविमल इति नामा वर्तते स जयविम-
लप्रज्ञांशः ते तव पट्टस्य धुरं धास्यति धारयिष्यति । क इव । दम्य इव । यथा प्रथम-
वया गौरयवा औढीभूतो वत्सो वत्सतरः । लोके 'गोधो' इति प्रसिद्धः । दम्यो रथस्य
धुरं दधाति । 'धुरीं धुरं यो भुवनस्य पित्रा धुर्येण दम्यः सदृश विभर्ति' इति रघौ ॥

त्वया विश्राणिता देव विधिना स्वपदेन्दिरा ।

वार्धिना विष्णुनेव श्रीश्चिरमेतेन रंस्यते ॥ १४ ॥

हे देव हे भट्टारक, त्वया प्रभुणा स्वपदेन्दिरा निजपट्टलक्ष्मीर्विधिना पूर्वाचार्यैरुक्त-
कृतप्रकारेण विश्राणिता प्रदत्ता सती एतेन जयविमलप्रज्ञाशेन सम चिर बहुकालं
यावत् रंस्यते क्रीडिष्यति । केव । श्रीरिव । यथा वार्धिना क्षीरनीरनिधिना विधिना वे-
दोक्तप्रकारेण विश्राणिता वितीर्णा पाणौ ग्राहिता श्रीनिजनन्दना लक्ष्मीर्विष्णुना स्व-
प्रेयसा साक चिरं रमते ॥

तं गुणैरप्रतीकाशं त्वद्गुणश्रीः श्रयिष्यति ।

वल्ली विवर्धमानेव स्मयमानमहीरुहम् ॥ १५ ॥

हे सूरिपुरंदर त्वद्गुणश्रीः तव गुरुपरम्परायाता तपागच्छलक्ष्मीर्गुणैः शमदमार्जवमा-
र्दवज्ञानादिभिरप्रतीकाशमनन्यसामान्य त जयविमलं श्रयिष्यति सेविष्यते । केव । वल्ली च ।
यथा विवर्धमाना प्रावृषेण्यप्रवर्धत्योघरामिषेकप्रसमप्रवृद्धिं प्राप्नुवती लता स्मयमान
विकसितं पल्लवपत्रपुष्पफलकलापकलित महीरुहं पादप श्रयते भजते ॥

पट्टधुर्येऽङ्गजे राज्ञा युवराज इवोर्जिते ।

त्वयास्मिन्निर्मिते कापि भाविनी शासनोन्नतिः ॥ १६ ॥

हे हीरविजयसूरे, त्वयात्मिन् जयविमलप्रज्ञाने पट्टधुर्यं गणभारधुरिजे निमित्ते कृते काप्यद्भुतवैभवा जगदाश्चर्यकारिणी आसनस्य श्रीजिनमनस्योन्नतिभाविनी भवित्री । केनेव । राज्ञेव । यथा भूमीपतिना रज्जते प्रबलबले युवराजे पट्टधुर्यं निजराज्यधुराधुरंधरे विहिते सति आसनानामुपलक्षणान् पुरनगरग्रामजनपदानां न्यायविधिं विदधति सति समुन्नतिर्भवति । 'दीयतां दशलक्षानि शासनानि चतुर्दश' इति विक्रमार्कदानपत्रे श्लोकः । अथवा शासनस्याज्ञायाः काप्यद्वैता उन्नतिर्जायते । कोऽप्याज्ञा नोल्लङ्घयतीत्यर्थः ॥

विक्रमार्क इव श्रीमत्सिद्धसेनदिवाकरात् ।

त्वत्तस्तदनु कोऽप्युर्वान्नक्षो बोधिमवाप्स्यति ॥ १७ ॥

हे देव, तस्य जयविमलस्य पट्टस्थापनानन्तरं त्वत्तः श्रीमत्तत्त्वात् कोऽप्यद्भुतवैभवः । उर्ध्वं पृथिवी तस्या प्रबलप्रतापैः ब्रह्म इव ब्रह्मः सहस्रकिरणसदृशो महामण्डलीकमहीपतिर्बोधिं समत्वमवाप्स्यति लप्स्यते । क इव । विक्रमार्क इव । यथा श्रीमतः पूर्वादिज्ञातिशायिगुणैः कलिकालसर्वज्ञ इति विरुद्धधारणासाधारणलक्ष्मीवतः सिद्धसेनदिवाकराद्विक्रमादित्यनृपो बोधिवीजमवाप्तवान् ॥ इति देवतया पट्टधुरंधरकथनम् ॥

समाकर्ण्य सुरीवर्ण्यमानं तं पिप्रिये प्रभुः ।

रथाङ्गवन्निशावेदिगदिताभ्युदयं रविम् ॥ १८ ॥

प्रभुः सूरीन्द्रः सुर्या आसनदेवतया वर्ण्यमानं श्लाघ्यमानं तं जयविमलनामानं प्रज्ञांशं समाकर्ण्य श्रवणगोचरीकृत्य पिप्रिये निजपद्माभ्युदयविभावनाभिप्रायेण हृदये परमां प्रीतिं प्राप्तवान् । 'प्रीद प्रीता' । जहर्षेत्यर्थः । क्विन् । रथाङ्गवत् । यथा चक्रवाकः निशावेदिभिस्तान्मूर्च्छैर्गदितो निवेदितोऽभ्युदय उद्गमनसमयो यस्य तादृश रविदिवाकरं ग्रीयते प्रियाभिः परस्परवियोगापगमाशया हृषति ॥

इत्यतर्क्यत तेनान्तर्भाग्यसौभाग्यभूरसौ ।

प्रणुन्नयेव पुण्यैर्यत्रिदश्यापि प्रशस्यते ॥ १९ ॥

तेन सूरीणा अन्तर्मनोमथ्ये इत्यमुना बन्धमात्रप्रकारेण अतर्क्यत विचार्यते स्म । इति किम् । यदसौ मन्त्रिनेयो जयविमलाभिधानविबुधः भाग्यं भागधेयं पुण्यं तथा सौभाग्यं सुभगतां लोके विद्व्यातिर्वा तयोर्मूः स्थानं वर्तते यद्यस्मात्कारणात् त्रिदश्या जिनगासनानन्दारिकयापि प्रशस्यते । उत्प्रेक्ष्यते—पुण्यैर्यत्रिदश्यापि प्रशस्यते । प्रणुन्नयेव प्रेतितयेव ॥

मेरुभूरिव भात्येषा जिनपट्टपरन्परा ।

समुद्भवन्ति येनास्यां सूरीन्द्राः स्वर्द्धमा इव ॥ २० ॥

एषा निःशेषगन्धर्योरणी तरुणीचूडागंगाभूता अभ्युदिता अभ्युदीयमाना अभ्यु-

उदित्वा कथयित्वा । प्रभोः पुर इत्यध्याहारः । पुनरित्यस्याप्यध्याहारः । प्रभु सूरिन्
नत्वा प्रणम्य ॥ इति शासनदेवतागमनम् ॥

कलधौतावदातश्रीर्द्विजज्योत्स्नाविराजितः ।

कुर्वन्कुवलयोलासं विभुर्विधुरिवामवत् ॥ २९ ॥

विभुः श्रीहीरविजयसूरिः विभुः सुधादीधितिरिवामवत् जातः । किंभूतः । कलधौतं
काञ्चनं तद्वदवदाता निर्मला पीता श्रीर्वपुःशोभा यस्य । 'विभ्राजते तव वपुः कनकाव-
दातम्' इति भक्तामरस्तोत्रे । चन्द्रः किंभूतः । कलधौत रजत तद्वदुज्ज्वला मण्डलक्ष्मी-
र्यस्य । 'कलधौतं रूप्यहेमोः' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतः । द्विजानां दशनानां ज्यो-
त्स्नया कान्त्या विराजितः । पक्षे द्विजैश्चन्द्रपारिपार्थक्यैः सेवकविशेषैः । द्विजपतित्वाच-
न्द्रस्य । तथा ज्योत्स्नया चन्द्रिकया विराजितः शोभितः । पुनः किं कुर्वन् । कुवलयस्य
भूमण्डलस्य प्रतिबोधदानादिना यशसा वा उल्लासमानन्दातिशयम् । पक्षे । कुवलयानां
चन्द्रविकाशिकमलानामुत्पलानां विकाशं कुर्वन् सृजन् ॥

अश्रान्तानन्तपदवीलङ्घनैः श्रान्तवानिव ।

शशी शनैः शनैस्ताचलचूलामथाश्रयत् ॥ ३० ॥

अथ देवतागमनानन्तरं शशी शीतकान्तिः । शनैः शनैर्मन्द मन्दमस्ताचलस्य चर-
माद्रेः प्रतीचीपर्वतस्य चूलां शिखामाश्रयद्भजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अश्रान्त विगतवि-
श्रामं यथा स्यात्तथा निरन्तरं विद्यते अन्तोऽवसानं यस्याः सा अनन्ता अपरिमिता प्र-
माणातीता या पदवी मार्गः गगनाद्वर्णं तस्या लङ्घनैरतिक्रमणैः श्रान्तवान् श्रम प्राप्त-
वानिव । यः परिश्रमं प्राप्तः स कुत्रचन विश्रामार्थमवतिष्ठते ॥

गर्भाद्गमगर्मचन्द्राद्गमकल्पितोत्तंसिकेव सा ।

अस्ताचलश्रीर्भाति स्म मौलिलीलायितेन्दुना ॥ ३१ ॥

मौली अर्थात् पश्चिमाचलस्य शिरःशिखरं लीलया स्वविचरणविलासेन न तु परस्य
कस्यापि वलेन आकर्षणादिवलात्कारेणाचरितमाचरण यस्य स लीलाचरितस्तादृशेने-
न्दुना चन्द्रेण कृत्वा सा प्रसिद्धा चन्द्रस्योदयदायिनी द्वितीयाया प्रथममस्ताचलादेवो-
दयत्वात् । अथ वा सूर्याचन्द्रमसयोरस्तकारकत्वेन ह्यातिमती अस्ताचलस्य पश्चिम-
थिवीधरस्य श्रीलक्ष्मीर्भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—गर्भे मध्यप्रदेशे अद्गमगर्भा मरकतमणयो
यस्याः । 'मरकतं त्वद्गमगर्मम्' इति हैम्याम् । तादृशी । चन्द्राद्गमभिश्चन्द्रकान्तरद्वैः ।
'नन्द्रकान्तश्चन्द्रमणिश्चान्द्रचन्द्रोपलश्च सः' इति हैम्याम् । यथा चन्द्रोपलस्तथा च-
न्द्राद्गमा । कल्पिता रचिता उत्तसिका शेखरो यस्यास्तादृग्विधेव । 'विदर्भसुभ्रूणावत-
सिका' इति नैषधे । अवतसिका तथैवोत्तसिकापि ॥

चन्द्रश्चक्रमणक्लान्तं स्वाशनायितरोहितम् ।

वनाय मोक्षमस्ताद्रेरध्यास्त किमपित्यक्राम् ॥ ३२ ॥

चन्द्रो मृगाङ्गः अस्ताद्रेः शरमात्रलयाभिलकामूर्ध्वभूसौ सर्वशिरःशिखराक्षपीन-
ध्यान्त आश्रयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—चन्द्रमणे चतुर्यामीं यावदविश्रमेण निखिलनमोत्रम-
णेन हान्तं परिश्रान्त विभातश्रावाया विभावर्षी खस्याम्नः क्रोडातिगलाल्यमानपात्य-
मानम् । अथ वाशना या दुभुधा राजाता अस्येत्सशनायितं दुभुधालामद्राक्षि रोहितम-
दृष्टगभेदगतकुरङ्गम् । यतो 'मृगभेदारन्यकुरङ्गो कर्णशंपराः । चमूत्चीनचमराः समरा-
णस्य रोहिणौ । कदलीकन्दलकृष्णसारः पृथक्तरहिताः ॥' इति हैम्याम्, तथा 'अस्य-
मृगचलचक्षुषमाचक्षे,' तथा 'नश्यन्पृथीविलोचने,' तथा 'पृथक्किशोरी वृत्तामसंगतं
कथ मनोवृत्तिमपि द्विपाधिपे,' तथा 'मुखं वसत्येप कलङ्करङ्कु' इत्यादि नैषधे । मृ-
गभेदा मृगा एवोक्ताः सन्तीति । तर्धवात्र रोहितनामा मृगभेदविशेषन्तं वनाय
चरणार्थं मोक्षमिव । 'वनाय पीतप्रतिवद्भवत्सा यद्योयनो ष्णुपुषुर्मुनोच' इति रघौ ।
मोचनार्थमिव ॥

विभुना वाक्पुवास्पन्दिबदनेन विधुर्जितः ।

तत्तुलास्यै तपःकाङ्क्षीवागादस्तादिगह्वरे ॥ ३३ ॥

विभुः मृगाङ्गः अस्ताद्रेः प्रतीचीपर्वतस्य गह्वरे विविधविटपिकोटिसंक्रान्तिकृषे गुहा-
यां वा आगादाजगाम । उत्प्रेक्ष्यते—तस्य नगवद्वनस्य तुल्य तादृश्यमुपमा तस्या आस्यै
प्राप्तये आसादनार्थं तपःकाङ्क्षी नीत्र तपः कर्तुं काङ्क्षन्वाञ्छन् इव । विभुना विभुः ।
वाचं वाणीमेव मुधाममृतरसं स्पन्दते क्षरन्पुङ्गिरतीत्येवंशब्देन वदनेन स्त्रीयाननेन
कृत्वा विभुता सूरिणा जितः पराभूतः ॥

हृष्टा यान्तं जघन्यायामन्तर्भूतान्यसूयया ।

चन्द्रश्चन्द्रिकया रुच्य इव चण्डिकया जहे ॥ ३४ ॥

चन्द्रः कैरविणीरमणः चन्द्रिकया ज्योत्स्नया जहे लक्तः । उत्प्रेक्ष्यते—अन्तर्जने-
मन्ये भूता प्रकटा जाता अभ्यमूया ईर्ष्या नयेव । किं कृत्वा । जघन्यायां निकृष्टायां
जातेषां रूपाद्वा श्रपचरूपायामतिकृन्निताया च । स्वाभावतः क्रीडातावमृचादाहुल्यं
स्यात्पत्नीमपि द्रष्टु न शक्नोति ततोऽन्यस्याः का किंवदन्ती । तत्रापि तां विरुद्धां वि-
श्राद्धान्दायिनीमेकपत्नीं ततो विहाय मन्त्रहृत्वा जगद्विषादविधायिनीं कृत्वा मानादा-
नमेपोऽभिषरन्नेषा महीयस्समया नयेव कृत्वोज्ज्वल । अथ च जघन्या पश्चिमा-
'जघन्य प्रचेता' । मलः किभूतः । अजगन्त्यः स्वेकान्द्रः । तया द्रष्टुं सन्मन्यो-
चिन् प्रचेता मनो यस्य । तथा प्रचेता गन्तु सजगन्त्यः सह जगन्त्या प्रगेत्या दिशा
वर्तते सः स तदङ्गित्वान्' इति चन्द्रकगनाम् । यान्तं गन्तुं गन्तुं पुर्वेनन्

तमीप्रियतमो मध्ये प्रत्यग्वीपवतीपतेः ।

जनिकर्तुर्निजस्येव मिलनाय समीयिवान् ॥ ३८ ॥

विभावरीप्राणवल्लभं विभुः प्रत्यग्वीपवतीपतेः पश्चिमदिक्संबन्धिनो निर्भरिणीनाय-
कस्य समुद्रस्य प्रतीचीपायोधेर्मध्ये समीयिवान् समागच्छति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—निज-
स्यात्मन आत्मीयस्य वा जनिकर्तुः जनकस्य । यतः—‘सागरान्मुनिविलोचनोदराद्यद्-
यादजनि तेन किं द्विजः’ इति नैषधे । मिलनाय पितृलेहातिरेकान्मिलनार्थमिव ॥

इतोऽभ्युदयते भानुरितश्चन्द्रोऽस्तमीयते ।

इदं किमप्यनीदृक्षमहो विलसितं विधेः ॥ ३९ ॥

इतोऽस्मिन् पार्श्वे पूर्वस्या दिशि भानुः सहस्ररश्मिः अभ्युदयते अभ्युदयं प्राप्नोति ।
‘अयं गतौ’ भ्वादिः आत्मनेपदी च । तथा ‘गच्छति विसर्पस्यस्ययते’ इत्यादिक्रियाः
क्रियाकलापे । इतः प्रतीचीननीरनिधेर्मध्ये । पश्चिमायां दिशोऽर्थः । चन्द्रो रजनीजीवि-
तेऽवरः अस्तं क्षय नाशमीयते लभते । ‘इद् च गतौ’ दिवादिरात्मनेपदी च । अहो
इत्याश्चर्यं खेदे वा । किमप्यपूर्वमनीदृक्ष विद्वद्भिरपि वक्तुमशक्यं वचनगोचरातीतं वि-
धेर्देवस्य विलसितं विजृम्भित दृश्यते ॥ इति चन्द्रमसोऽस्तमयनम् ॥

दत्त्वोदयं त्वमेवास्तं कथं दत्से प्रियस्य नः ।

तारका इत्युपालब्धुं भेजुरस्ताचलं किमु ॥ ४० ॥

तारका अर्धदक्षिण्यादिनक्षत्राणि दाक्षायिण्यः सर्वाः शशिप्रियाः । हेमाचार्येण नामसु
कश्चिद्विशेषः प्रोक्तो नास्ति । किं च ‘मकनीलिकयोस्वारा, तारा शब्दो भे नक्षत्रे कनीलि-
कायां च । तारा एव तारका नक्षत्राणि’ इति लिङ्गानुशासने । चन्द्रकरा अस्ताचल प्र-
तीचीपृथ्वीधरं भेजुराश्रिताः । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण उपालब्धुमुपालम्भ प्र-
दातुमिव । इति किम् । हे चरमाद्रे, नोऽस्माकं तारकाणां प्रियस्य प्राणनाथस्य निशी-
थीनीनायकस्य त्वमेव भवानेव उदयमुद्गममश्चर्यं वा दत्त्वा वित्तीयं प्रतिपद्वितीययोस्ति-
थ्योरस्ताचले चन्द्रोदयदर्शनात् । तस्माद्विधोरस्ताद्विरेबोदयाचलः । तथा प्रातर्वर्णने-
ऽप्युदयनाचार्येणापि प्रोक्तं यथा—‘उदयगिरिकुरङ्गीभृङ्गकण्डूयनेन स्वपिति सुखमि-
दानीमन्तरेन्दोः कुरङ्गः’ इति । प्रतिपच्चन्द्रोदयदर्शनं प्रायः सुरभिणामेव । यदुक्तम्—
‘प्रतिपच्चन्द्रं सुरभी नकुलो नकुली पयथ कलहसः । चित्रकवली चापः सूक्ष्म धर्मं
सुधीर्वेत्ति ॥’ इति । पुनस्त्वमेवास्तमस्तमयनं क्षयं च कथं दत्से ददासि ॥

नक्षत्रपद्धतेः प्रातर्भ्रश्यन्तोऽम्बुधरादिव ।

क्षणाद्विलयमासेदुस्तारकाः करका इव ॥ ४१ ॥

तारका ग्रहनक्षत्रताराः प्रातः प्रभातसमये करका घनोपला इव क्षणान्निमेयमात्रा-
द्विलयं क्षयमासेदुः प्राप्नुवन्ति स्म । किं कुर्वन्तः । नक्षत्रपद्धतेराकाशात् । ‘अत्रं नु-

राभ्रोदुमरूपयोऽम्बरम्' इति हेम्याम् । अश्यन्तो भ्रंशं प्राप्नुवन्तः । 'भ्रशभ्रश्च अधः-
पतने' दिवादिक्वौ हेमधातुपाठे । कस्यादिव । अम्बुधरादिव । यथा जलधरान्मेघात्करका
भ्रश्यन्त्यधः पतन्ति ॥

अर्त्यान्धिमग्नं प्रत्यूषद्विपता मुपितश्रियम् ।

तारास्तारापति प्रेक्ष्यान्वमज्जंस्तमिवार्णवे ॥ ४२ ॥

ताराः प्रातर्दृश्यमानाः गुरुशुक्रादिमहत्तारका अर्णवे समुद्रे । उत्प्रेक्ष्यते—त चन्द्र-
मन्वमबन्वन् विबुधपृष्ठे बुबुधुरिव कृत्वा । तारापति स्वस्वामिन शशिनं प्रेक्ष्य समीक्ष्य ।
अथ गुरोस्तारकः, अथ शुक्रतारकः, इति लोकोक्त्यापि तारकास्तेषां तारकाणां स्वात्म-
तु चन्द्रमस एव । यतः—'तारकराद् किरीटः' इति नैषधे । 'अथ वा गृह् अदासीत-
दवी संतारकोटिकोटीणं । छासठिसहस्रनवसयपणहत्तरीपगससिभिन्न' ॥ इति वच-
नात् प्रहपतित्वमपि । किं च । यावान्परिवारः सूर्यस्य तावान्परिवारश्चन्द्रस्येति जीवा-
भिगमे । किभूतः । प्रत्यूषं प्रभात एव द्विपन् द्वेपी शत्रुस्तेन मुपिता गृहीता छलदर्शना
स्वावसरं छलं च प्राप्य दृष्टात्सर्वोप्यादत्ता श्रीर्यस्य अत एवालो चिन्तया पीडया वा
दुःसातिरेकत्रपया अव्यौ समुद्रे मम धृडितम् ॥

निशाशनायितेनाभ्रपथे तारकतन्दुलाः ।

दिनाननशकुन्तेन शङ्के कुक्षिगतीकृता ॥ ४३ ॥

तिशया रात्र्या कृत्वा निशायां वा चरणाभावाददर्शना जातास्त्यस्येवशानायितो
सुभुक्षितः तेन दिनाननं प्रभातं तदेव शकुन्तः पक्षी तेन शकुन्तेन अहमेवं शङ्के वित-
र्कयामि उत्प्रेक्षे वा । अभ्रपथे मेघमार्गे गगनवर्त्मनि वा तारकतन्दुलास्तारका एवालो-
ज्ज्वल्याततन्दुलास्तुषनिर्मुक्तकलमाः । 'प्रथममुपहृत्यार्थं तारैरखण्डिततन्दुलैः' इति नैषधे
तारकास्तन्दुलीकृताः । कुक्षी उदरे गताः । 'कृती' इति च्विप्रत्यये कुक्षिगतीकृता ।
'इव बहुरूपकशालमञ्जिका मुखचन्द्रेषु कलङ्करद्रवः । यदनेकपसीधकन्धरा हरिभिः कु-
क्षिगतीकृता इव ॥' इति नैषधे ॥

दिग्गजेन्द्रावगाहेनोत्पन्नाः स्वःसिन्धुबुद्बुदाः ।

क्षणादिव व्यलीयन्त तारकास्तारकापथे ॥ ४४ ॥

तारकास्तारास्तारकापथे नक्षत्रवर्त्मनि आकाशे क्षणादृश्यमाना एव खल्पकालादेव
व्यलीयन्त विलयं क्षय लभन्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—दिग्गजानामाशामातङ्गानामैरावतादि-
हरिकुञ्जराणां जलावगाहेन सलिलक्रीडाकरणमज्जनादिविभिन्ना उत्पन्ना उद्भूताः स्वःसि-
न्धोराकाशतर्दिष्याः । गगनगङ्गाया इत्यर्थः । बुद्बुदाः पानीयस्थानका इव । 'जलप-
पाटो' इति प्रसिद्धाः । बुद्बुदा हि खल्पकालावस्थायिनः स्युः । यदुक्तम्—'सन्भरा-
गजलबुद्बुददण्डवे जीवि एभ जलविन्दुचञ्चले । जुञ्जणेयनइवेगसंनिहे आवजीव किमर्थं
न जुञ्जसि ॥' इति वैराग्यशतके ॥ इति शुक्रादिमहत्तारास्तः ॥

आगामिनो गवां पत्युः प्रातः सेनापतेः पुरः ।

कांदिशीका इवानश्यन्नन्धकारविरोधिनः ॥ ४९ ॥

आगमिष्यतीत्येवशीलस्य आगामिनो गगतमण्डले समागन्तुकस्य गवां किरणानां भूमीनां च पत्युः स्वामिनः सूर्यस्य पार्थिवस्य प्रातः प्रभाताभिधानस्य दिनाननरूपस्य वा सेनापतेरनीकिनीनायकस्य पुरः पुरस्तादग्रे । उत्प्रेक्ष्यते—कांदिशीका मयद्भुता इव । अन्धकारविरोधिनः संतमससंपन्नसंदोहा अनश्यन्पलायान्चकिरे । 'मित्रो ध्वान्तारातिर-
ज्जांशुहस्तः' इति हैम्याम् । एकस्य शत्रुत्वे द्वावपि परस्परं ज्ञात्रवौ भवतः इति ॥

गह्वरे भूभृतां गुप्तं तामसास्तापसा इव ।

कृशाः किमु तपस्यन्ति पुनरभ्युदयाशया ॥ ४९ ॥

तमसां समूहास्तामसाः । अत्र समूहार्थेऽण् । तिमिरप्रकराः कोशिका वा । 'ताम-
सास्तिमरोविषः' इति वीतरागस्तवे । कृशाः परिपन्थिपाषोजिनीपतिनिपतद्वृद्धतरकर-
निकरप्रसभप्रहारजर्जरीभवद्भूधनोद्भवद्भूरिचिन्तातिशयवशातो दुर्वलीभूताः सन्तः । उ-
त्प्रेक्ष्यते—भूभृतां धरणीधराणां गह्वरे महत्कन्दरे कोटरे किमु तपस्यन्ति तीव्रतमं
सुक्षान्नपानं तपःकष्टं कुर्वन्तीव । कथम् । गुप्तं छन्नं यथा स्यात्तथा केनाप्यज्ञातम् । कथा ।
पुनर्द्वितीयवारमभ्युदयस्य चन्द्रचण्डश्चिप्रदीपप्रमुखद्विषत्पराभाबुक्विषयद्वैतस्फूर्तिम-
त्तया आशया स्पृहया वाञ्छया । के इव । तापसा इव । यथा परिव्राजकाः समग्रशात्र-
वक्षत्रगोत्रचित्रासनैकालम्भविष्णुतृपादिपदवीकामनया तपस्तन्वते ॥ इत्यन्धकारगमनम् ॥

अथ विभातप्राया शर्वरी उच्यते—

विद्राणोत्पलदृक्क्षीणशुका भ्रश्यत्पयोधरा ।

म्लानास्येन्दुस्त्यक्ततारमुक्ता वृद्धेव शर्वरी ॥ ४७ ॥

शर्वरी रात्रिर्धृद्वेव जरती जीवासीत् । किभूता निशा वृद्धा च । विद्राणे संकुचिते
निमीलिते गते वा उत्पलानि कुबलयानि एव तत्तुल्ये च दृशौ नयने यस्याः । पुनः किं-
भूता । क्षीणोऽस्तमितप्रायः । विभातेऽपि कदाचित् शुको निरीक्ष्यते । ततोऽस्तमितप्रायः
अस्तमितो बाहगोचरीभूतः शुक्रः ग्रहविशेषो यस्याः । पक्षे । गर्भोधानाभावात्क्षीणं
विनष्टं शुक्रं पुंवीर्यं यस्याम् । पुनः किंभूता । भ्रश्यन्तोऽविरलीभवन्तः । पाश्चात्यरात्रौ
प्रायो वर्दलानि भवन्ति सूर्योदये च यान्ति । अत एव चम्पूकथायां प्रातर्वर्णने श्रोक्तं
सूर्यविशेषणम्—'करपरामृष्टपयोधरे' इति । पयोधरा मेघा अत्ररूपा यस्याम् । पक्षे ।
भ्रश्यन्तावधःपतन्तो पयोधरौ स्तनौ यस्याः । पुनः किंभूता । म्लानो विच्छाद्यीभूतो
गतचन्द्रिकत्वादृष्टत्वाच्च आस्येन्दुवदनसदृशः चक्रमेव चन्द्रो यस्याः । पुनः किंभूता ।
त्यक्ता उज्जितास्तारा एव सज्ज्वला वा मुक्ता मुक्ताफलानि यया । प्रायो वृद्धानां भूष-
णपरिधानं शोभावनं दृश्यते । यदुक्तम्—'मा ज्ञातुरिय पल्हाणिइ परकण्णइपडण्ण ।
एतन्नेअमुहामणां बुद्धकानिधड्डक ॥' इति प्राकृतवाक्यात् ॥

रजनीत्रियुजां जाने द्विजानामपशापतः ।

कैरवाक्षी क्षणाद्राज्ञः क्षीणतां प्रतिपेदुषी ॥ ४८ ॥

राज्ञः सुधाधाम्नः नृपतेश्च कैरवाक्षी कुमुदनयना निशीथिनी जाया राक्षी क्षणात्स्व-
ल्पसमयादेव क्षीणतां क्षयभावमतिकृशीभावम् । अस्थिचर्मावशेषतामित्यर्थः । 'छिन्नोऽपि
रोहति तरुः क्षीणोऽप्युपचीयते पुनश्चन्द्रः । इति विमृशन्तः सन्तः सतप्यन्ते न ते
विपदा ॥' अत्र क्षीणता तु कलावशेषमात्रेणैव । 'मूलादुच्छिन्नस्योपचय एव नास्ति क्षी-
णस्य स्वल्पावशेषस्यैवोपचयः' इति सूक्तोक्तिः । प्रतिपेदुषी प्रपन्ना सप्राप्तवती । उत्प्रे-
क्ष्यते—'रजन्यां निशासमये वियुजन्ति परस्परं वियोग प्राप्नुवन्तीति तादृशा द्विजाः
पक्षिणो रथाङ्गनामानो ब्राह्मणाश्च । 'विहगयोः कृपयैव शनैर्ययां रविरहर्विरहध्रुवभेदयोः' ।
इति रघुवशे । तथा वस्तुपालकीर्तिकौमुदीसहोदरे सुरयोत्सवकाव्येऽपि—'रजनीवि-
युजां पतत्रिणाम्' इति । चक्रवाकानामिति । अपशापतः विरुद्धशपनादिव स्वाचारनिर-
तानां ब्राह्मणानां शापो लगति न तु ब्राह्मणद्वेषाणाम् । यतः—'वृत्तस्था ब्राह्मणा ज्ञेयाः
क्षत्रियाः शस्त्रपाणयः । कृषिकर्मकरा वैद्याः शूद्राः प्रेक्षणकास्तथा ॥' इति क्रियया ब्राह्म-
णत्वं न तु जात्या उत्तराध्ययने 'बम्बचेरेण यमणे' इति ॥

त्यक्ततारपरीवारा छिन्नध्वान्तकचच्छटा ।

तमी तपस्विनीवासीहयितेऽस्तमिते विधौ ॥ ४९ ॥

विधौ चन्द्रमसि दयिते भर्तारि अस्तमिते परलोक प्राप्ते सति तमी त्रियामा । उत्प्रे-
क्ष्यते—तपस्विनी तापसी आसीदिव परिव्राजकेव बभूव । किभूता ! त्यक्तो मुक्तस्ता-
रास्तरका उपलक्षणाद्ब्रह्मक्षत्राणि एव परीवारः परिच्छदो यया । पुनः किभूता ।
छिन्ना लूना भद्रकारिता ध्वान्तान्यन्वकाराण्येव कचच्छटा केशपाशो यया । योषितो
हि भर्तारि मृते शिरःकेशान्मुण्डयन्ति ॥

संसिद्धक्षुः शशी कान्तां कामगादनुरागवान् ।

इत्यालोकयितुं शङ्के तमी तमनुजग्मुषी ॥ ५० ॥

तमी इन्दुकान्ता शशिन खवल्लभ विधुमनुजग्मुषी वृष्टे प्रस्थिता पश्चाद्वच्छति स ।
उत्प्रेक्ष्यते—इत्यालोकयितुमित्यमुना प्रकारेण प्रेक्षितुमिव । इति किम् । अनुरागवान-
नुरतिकलितः । 'रागोऽनुरागोऽनुरतिः' इति हैम्याम् । अनुगतो रागो रक्तिमा तेन
संयुक्तः । अस्ताद्रिसंगमाम्नागरुणीभूतत्वादिदं विशेषणम् । शशी कां चतुर्षु वणेषु अ-
न्यतरां खेचरीमप्सरसं वा नागाङ्गना वा । किनाम्रीं कान्तां श्रियं संसिद्धक्षुः कस्याः सद्
कर्तुमिच्छुः । अगात्कुत्रापि मा विमुच्य गतः । 'निर्वापयिष्यन्निव संसिद्धक्षोः' इति
नैषधे ॥

किं पाथेयमिवादाय क्षपा नक्षत्रमुक्तिकाः ।

प्रत्यूषे प्रोषितं कान्तं मृगाङ्गमनुगच्छति ॥ ५१ ॥

प्रत्यूषे प्रभातसमये प्रोषितं द्वीपान्तरं प्रति प्रस्थितं दृगाङ्गं हीरग्लच्छन्नं निजहृद-
यनायकं कान्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—अपा निजा किमनुगच्छति पृष्ठे प्रयातीव । किं इत्वा ।
नक्षत्राणि उदयः उपलक्षणत्वात्तारका एव तद्रूपा वा मुक्तिका मुक्ताफलानि अन्धमार-
बहुमूल्यानि मौक्तिकानि आदाय गृहीत्वा । किमिव । पायेयमिव । यथा काचित्रिपुटिका
'शिवडीनीकरणहार' इति जने प्रसिद्धा दीर्घदर्शिनी नैपुण्यवती स्त्री कथमप्यकल्पात्का-
रणाद्विश्वलं स्ववस्त्रं कुत्रचिन्नपदे प्रस्थितं विज्ञाय स्वयं सम्यग्रमस्मिन्नुक्तादिप्रायेय-
मादाय तमनुयाति ॥

वितत्य मायिकीवाग्रे मायां तारामयीं तमी ।

क्षणाददृश्यतां नित्ये मन्ये तां दिवसानने ॥ ५२ ॥

तमी यामिनी दिवसानने प्रभातसमये मन्ये उत्प्रेक्षे बहमेवं मन्ये मान्यानि विनश्य-
विदधामि वा । अणात्क्षणमात्रतां स्वयं प्रपञ्चितां मायां प्रेक्षणरूपकादिरचनाकपटमाद-
मदृश्यतां दृशोरगोचरतां नित्ये लम्बयामास । किं कृत्वा । अग्रे दग्दिन्सीमन्योमम-
ण्डले मायिकीव इन्द्रजालिकविद्याविधुरा वलितेव । तारामयीमुपलक्षणाद्बह्वक्षत्रप्रचुरां
मायां शान्धरीम् । इन्द्रजालमित्यर्थः । वितत्य वित्तार्य ॥

तमस्त्रिन्या विधोः पत्युर्विरहासहमानया ।

प्रातःसंध्यावृहद्भानौ स्वतनूः किमहूयत ॥ ५३ ॥

तमस्त्रिन्या पीयूषमयूखप्राणवल्लभया विधोश्चन्द्रननः पत्युः स्वमूर्तिर्विरहं विधोषं न
सहते इत्यसहमाना तादृश्या सत्या प्रोहामविरहाकुलया विधुवल्लभविधोषं सौकुमसमर्पया
भवन्त्या । उत्प्रेक्ष्यते—प्रातःसंध्या दिवसाननरक्तिमा सैव वृहद्भानुः कृष्णानुमस्मिन्
स्वतनूनिजगात्रलता किमहूयत हुतेव मस्तीकृतेव ॥

तूर्याणां यामिनीयामविरामे ध्वनिरुद्ययौ ।

प्रयाणं सूचयन्प्रातरिव राज्ञो मृगीदृशः ॥ ५४ ॥

यामिन्या निशाया यामानां चतुर्णां प्रहराणां विरामे अपगमे तूर्याणां वादित्राणां
'नगरा' इति लोकप्रसिद्धानां ध्वनिः शब्दः उद्ययौ प्रादुर्भूतः । उत्प्रेक्ष्यते—राज्ञश्चन्द्र-
मसो महीपतेर्वो मृगीदृशो निशाया महिष्या वा प्रयाणं प्रस्थानं सूचयन्कथंचनिव ॥
इति रात्रिगमनम् ॥

चक्रे श्रमणशक्रेण विधिवैभक्तिस्ततः ।

जैत्रं तन्नामिवाधृष्यभावद्वेष्यजिगीषया ॥ ५५ ॥

ततो रात्रिगमनानन्तरं श्रमणशक्रेण वाचयन्पुरंदरेण हीरविजयमूरिणा । विमाते
विधीयते, विमातस्याय वा वैभक्तिकः प्रातःकालमन्दन्धी विधिरात्रारः श्रनराक्षयका-
दिकः चक्रे इतः । उत्प्रेक्ष्यते—अधृष्यायामनकन्दनीयानां दुर्बराणां भावानामन्तरङ्ग-

णामष्टकर्मणामष्टादशदोषाणां वा द्वेष्ट्याणां प्रतिमदानां जिगीषया जेतुमिच्छया । जैत्रं शात्रवगोत्रमात्रजयनशीलं तन्त्रमुपायमर्थसाधकमिव । 'तच्च सिद्धान्ते राष्ट्रे च परिच्छन्दप्रधानयो । अगदे कुटुम्बकृत्वे तन्तुवाने परिच्छदे ॥ श्रुतिशाखान्तरे शास्त्रे करणे अर्थसाधके । कर्तव्या तन्नोक्तिः' इत्यनेकार्थः ॥

उपमुज्य प्रियां प्राचीं वज्रिणा व्रजता दिवम् ।

व्युत्सृष्टमिव ताम्बूलं शोणिमा प्रातरुद्ययौ ॥ ५६ ॥

प्रातः प्रभातकाले शोणिमा प्रभातसंध्याराग उद्ययौ अकटीबभूव । उत्प्रेक्ष्यते—प्राचीं पूर्वदिशं प्रियां स्वजायाम् । 'कौशिकः पूर्वदिग्देवाप्सर'स्वर्गेश्वरीपतिः' इति ह्येभ्याम् । पूर्वदिक्पतित्वेन उपमुज्य नक्तं भुक्त्वा । 'निजमुखमितः स्मेरं धत्ते हरेर्महिषी हरित्' इति नैषधे । दिवं स्ववाससदनं त्रिदिवं व्रजना गच्छता वज्रिणा शक्रेण व्युत्सृष्टं नीरसत्वेनात्ममुत्सात्यचं ताम्बूलं सचूर्णस्वदिरपूगनागवल्लीदलचर्वणपिण्डमिव ॥

प्रातःसंध्या व्यभाद्रहिहेतिर्मुक्ता विवस्वता ।

हन्तुं महाहवोन्मादिमन्देहानिव कोपतः ॥ ५७ ॥

प्रातः प्रत्यूषसंवन्धिनी संध्या प्रभातसमयप्रादुर्भूतशोणिमा व्यभातसंध्यारागे भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—महति प्रौढे प्रबले आहवे सग्रामे उन्माद्यन्ति उन्मत्ता भवन्ति इत्येवंशीला ये मन्देहा नाम मार्गण्डे इति यक्षभूतराक्षसविशेषाः कोपतः क्रोधातिरेकात्तान् स्वप्रत्यनीकान् हन्तुं व्यापादयितुं मस्मसात्कर्तुं विवस्वता भास्वता मुक्ता तान्प्रति प्रहिता क्षिप्ता वह्निहेति' कार्गोनव शस्त्रमिव । 'इह हि समये मन्देहेषु व्रजन्त्युदवज्रताम्' इति नैषधे । तथा 'तिस्रः कोव्योऽर्धकोटी च मन्देहा नाम राक्षसाः । उदयन्तं सहस्रांशुमभियुध्यन्ति ते सदा ॥' इति नैषधवृत्तौ ॥

संध्यारागारुणं जैनं पदं प्रातर्व्यराजत ।

अपूजि निर्जरैर्भक्तिप्रह्वैः किं कुङ्कुमद्रवैः ॥ ५८ ॥

जिनोऽर्हन् विष्णुश्च तस्येदं जैनं तादृक्पदं विष्णुपदमाकाशं प्रातः प्रभाते संध्या-रुणं संध्यारागेण कृत्वा रक्तीभूतं व्यराजत विराजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—भक्त्या सेवा-शक्त्या कृत्वा प्रद्वैर्न प्रैर्न मनशीलैर्भूतैर्निर्जरैः सुपर्वभिः कुङ्कुमैर्षुष्णपद्मैर्द्रवैरपूजि किं पूजितमभ्यर्चितमिव विलिप्तमिव वा ॥

प्रातर्दिग्दन्तिनां गङ्गां व्रजतां जलकेलये ।

जज्ञे गण्डगलद्विन्दुवृन्दैर्व्योमारुणं किमु ॥ ५९ ॥

व्योमाकाशमरुणं सध्योल्लसद्गणेन कृत्वा रक्तं जज्ञे जातम् । शोणीवभूवेल्यथः । उत्प्रेक्ष्यते—प्रातर्दिनमुखे जलकेलये सलिले क्रीडाकरणार्थं गङ्गामम्बरजम्बालिनीं प्रति व्रजता गच्छता दिग्दन्तिना हरित्पुत्राणां गण्डेभ्यः कपोलपालिभ्यो गलद्विर्निःसर्गद्भिः

बिन्दुद्वन्दैः पद्मनामभिः शोणच्छविमदवारिकणगणैः । 'बिन्दुजालं पुनः पद्मम्' इति हैम्याम् । पद्मम्यादेदशायां करिणां कपोलेभ्यो रक्कविन्दवो निःसरन्तीति कविसमयः । 'भूर्जत्वचः कुञ्जरबिन्दुशोणाः' इति कुमारसंभवे ॥

प्रत्यूषे मखमुग्लेखातल्पेभ्यः पतयाल्लभिः ।

किमास्तीर्णारुणाम्भोजपर्णैः शोणीकृतं नभः ॥ ६० ॥

नभो गगनं शोणीकृतम् अधिकारार्थात्प्रभातसंध्यारागेण पाटलं प्रणीतम् । उत्प्रेक्ष्यते—प्रत्यूषे दिनवदने मखभुजां यज्ञांशभोजिनां लेखा श्रेणी तस्यास्तल्पेभ्यः पत्न्य-
द्भ्यः पतयाल्लभिः पतनशीलैरास्तीर्णैः प्रस्तृते अरुणाम्भोजानां कोकनदानां पर्णैर्दलैर्मण्डलैरिव ॥ इति प्रातःसंध्या ॥

अथो पाथोजिनीनाथोऽभ्युदियाय नभोङ्गणे ।

कपोलकुङ्कुमक्लिन्नं प्राच्याः किं कर्णकुण्डलम् ॥ ६१ ॥

अथो संध्यारागानन्तरं नभोङ्गणे आकाशाजिरे पाथोजिनीनां जलजन्मिनीनां नाथः प्राणपतिः सूर्यः अभ्युदियाय उदयाचलचूलायामुद्रम लभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कपोलस्य गण्डस्थलस्य पत्रवल्लीं प्रापितेन कुङ्कुमेन ध्रुवणेन क्लिन्न व्यासम् । 'अभ्युदयति ध्रुवणारुणतरुणीवदनोपमश्चन्द्रः' इति विदग्धमुखमण्डनवचनात् प्राच्या आखण्डलमहिष्याः पूर्वदिशः कर्णस्यैक कुण्डल स्फुटं प्रकट ताटङ्क इव ॥

पूषद्विषं प्रसाद्याम्भोमूर्तिं नित्यानुशीलनैः ।

पद्मिनीभिरभीर्भर्ता पूषाहृतः किमुद्ययौ ॥ ६२ ॥

पूषा भानुमान् उद्ययौ उदयमालिङ्गति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पद्मिनीभिः कमलिनीभिः प्रेयसीभिर्भर्ता स्वप्राणनाथः । अथ वा पद्मिनीभिररविन्दैर्वाङ्घ्रैः सुहृद्भिर्वा निजसुहृद्वन्धुरादृतः । सप्रणयं तादृशस्य पूषद्विषः शंकरस्य नित्यमहर्निशमनुशीलनैः सर्वावसरसावधानताविधानाद्वैतसेवाभिः । जलमूर्तिरीश्वरस्य । यदुक्तम्—'क्षितिजलपवनहुताशनयजमानाकाशसोमसूर्याख्याः । यस्य खलु मूर्तयोऽष्टौ स भवतु भवतां शिवः सिद्धीः ॥' इति कविसमयोक्तिः । प्रसाद्य पूर्वं प्रसन्नीकृत्याभयदानमार्गणसन्मानप्रदानादि सम्यग्बरोपादानपूर्वं संतोष्य ॥

अभ्रमूवल्लभेनेवोत्खातः प्रातर्निखेलता ।

प्राग्गिरेर्गैरिको गण्डोपलो बालारुणो व्यभात् ॥ ६३ ॥

बालारुणोऽर्धकभानुमाली व्यभाद्विभासते स्म । 'जरीजृम्भट्टिम्भद्युमणिविलस-' इति खण्डप्रशस्तौ । तथा 'विश्वव्यापि तमो हिनस्ति तरणिर्बालोऽपि कल्पाद्भूरो दारिद्र्याणि गजावलीं हरिशिशुः' इति श्रीचिन्तामणिपार्श्वनाथस्तुतौ । उत्प्रेक्ष्यते—प्रातः प्रभातसमये निखेलता स्वतन्त्र तदाघातादिक्लिष्टा कुर्वता अभ्रमूवल्लभेन अभ्रमूलाभा हस्तिनी तस्या

भर्त्रा । अत्रमूषाब्धौ दीर्घोऽपि दृश्यते—यथा ‘गजानामत्रमूपतिः’ इति काव्यकल्पलता-
याम् । तथा ‘अत्रमूषवल्गुभास्व निशाशेषे कदाचन । स्वप्ने महेन्द्रमद्राक्षीत्पृथा पृथुमनो-
रथा ॥’ इति पाण्डवचरित्रेऽपि । ऐरावणवारणेन प्राग्गिरिः पूर्वपर्वतस्य गैरिको धातुमयो
गण्डोपलः स्थूलपाषाण इवोत्सानः उत्पाद्य क्षिप्तः इव । ऐरावतदन्तावलस्य पूर्वस्था
दिशो दिग्गजत्वान्प्राग्गिरेरिति कथन युक्तिमत ॥

द्यावाभूमी पराभूणुं भूच्छायामरवैरिणम् ।

भेत्तुं व्यमोचि चण्डांशु चक्रं किं चक्रपाणिना ॥ १४ ॥

चक्रपाणिना नारायणेन । उन्प्रेक्ष्यते—चण्डास्तीक्ष्णा रुद्रा वा अंशवः किरणा यस्य
सूर्यरूपं वा । अथ वा चण्डं भयकारि अशु शोभ्रगामि । ‘अशुः सूत्रादिसूक्ष्माशे किरणे
चण्डदीधितौ’ इत्यनेकार्थः । शोभ्रगामिनि वाच्यलिङ्गः । औध्वेऽपि तत्र क्लीबम् । चक्र
सुवर्शन नाम स्वरधातु व्यमोचि मुक्तमिव । किं कर्तुम् । द्यावाभूम्योर्दिवस्पृथिव्योर्न-
भोभुवोः पराभूणुमभिभवनशीलं भूच्छायमन्धकारमेवामरवैरिणं दानवं भेत्तु विदारयितु
हन्तुम् ॥

कण्ठपीठीलुठत्प्राणरथाङ्गाहविहायसाम् ।

जीवातुर्यमुनावीजी व्यरचीव विरञ्चिना ॥ १५ ॥

‘विरञ्चिना ब्रह्मणा यमुनायाः कालिन्ध्या बीजी जनकः । वसा तु जनकस्तातो बीजी
जनयिता पिता’ इति हैम्याम् । ‘सहस्ररश्मिर्यमुनाकृतान्तजनकः प्रद्योतनस्तापनः’
तथा ‘यमुना यमभगिनी कालिन्दी सूर्यजा यमी’ इति द्वितयमपि हैम्याम् । उन्प्रेक्ष्यते—
जीवातुर्जीवर्नाशधमिव व्यरचि विहितम् । केषां कण्ठपीठ्यां गलकन्दले । ‘जयत्युदरनि-
सरद्वरसराजपीठीपठश्चतुर्मुखमुखावलीरचितसामनामस्तुतिः’ इति चम्पूकथायाम् ।
‘वशिकवक्रोष्टिककान्यकुब्जपीठानि’ इति लिङ्गातुसासने स्त्रीक्रीबलिङ्गयोः । पीठं पीठी
च । लुठन्तः वियोगातिव्यथाव्याकुलतया निर्गमनायागच्छन्तः प्राणा असवो येषाम् ।
कण्ठगतजीवितानामित्यर्थः । तादृशाना रथाङ्गा इति आङ्गा नाम येषाम् । ‘चक्रवाको रथा-
ङ्गाहः कोको द्वन्द्वचरोऽपि च’ इति हैम्या रथाङ्गशब्देन चक्रमुच्यते तन्नाम्ना विहायसा
पक्षिणां चक्रवाकविहङ्गमानां जीवनस्य भेषजमिव । ‘विहायो व्योमपक्षिणोः’ इत्यनेकार्थः ॥
इति सूर्योदयः ॥

शोणी दीप्तिर्दिनेशस्याधात्कुमारितरा श्रियम् ।

कोकैर्दुःखानलज्वाला किमुद्रीर्णाः सुहृत्पुरः ॥ १६ ॥

दिनेशस्य दिवसनायकस्य भानोः दीप्तिः कान्तिः श्रियः शोभामघाद्वरते स । किं-
भूता । कुमारितरा बाला । प्रथमोत्पन्ना । अतिशयेन कुमारी कुमारितरा । ‘हस्तो वा’
इति सारस्वतसूत्रेण तरतमयोः परयोः सतोर्वा इवः । अत एव किंभूता । शोणी
अत्यन्तारुणा । ‘रचयति रुचिः शोणीमेता कुमारितरा रवेः’ इति नैषधे । उन्प्रेक्ष्यते—

कोकैश्चक्रवाकैर्विङ्गमैः सुहृदः खमित्रस्य भास्करस्य पुरोऽग्रे दुःखरूपानलस्य सकलशर्व-
रीपरस्परविधोगसंजातासाततीव्रज्वलनज्वाला इवोद्गीर्णाः हृदयवदनाद्दहिरुद्धान्ता इव ॥

निजानुरागिणीर्विध्य दारान्स्मेरसरोजिनीः ।

किमुद्गीर्णोऽरुणज्योतीरागो राजीवबन्धुना ॥ ६७ ॥

राजीवबन्धुना अरविन्दसुहृदा सूर्येण अरुणमतिरक्तं यज्ज्योतिः कान्तिः एव रागो
हृदयोदयदनुरागोऽनुरतिरुद्गीर्णः प्रकटीभूतः । किं कृत्वा । स्मेरा विकसिताननसरोजाः
सरोजिनीः पद्मिनीदीरान् निजप्रेयसीः । निजे आत्मनि विषयेऽनुरागोऽस्त्वासामित्यनु-
रागिण्यस्ताः सानुरागा वीक्ष्य व्यालोक्य ॥

हरिव्यापादितध्वान्तकुम्भिकुम्भसमुद्भवैः ।

रक्तै रक्तीकृता शङ्के प्रभा भाति स मानवी ॥ ६८ ॥

मानोरिय मानवी सूर्यसबन्धिनी प्रभा अर्थात्कुमारीकान्तिर्भाति स शुश्रुमे । तत्रा-
हमेवं शङ्के वितर्कयामि । हरिणा भानुना केसरिणा च व्यापादिता कराग्रनिशितनिक्षि-
शोद्गुरधाराविदारिता ध्वान्ता अन्धकारा एव कुम्भिनः श्यामवर्णत्वादन्यकारसाधारणा
वारणाः । यत उक्तम्—‘दूरतया स्थूलतया श्यामतया गन्धलोच्छ्रुपैर्मधुपैः । धावितमिभ-
राजधिया तत्त्वधिया चाग्रतो महिषः ॥’ इति । प्रायोऽधुना कृष्णवर्ण एव दन्तिनो द-
श्यन्ते । तेषां कुम्भेभ्यः शिरःशिखरेभ्य उद्भव उत्पत्तिर्येषा तादृशै रक्तै रक्षिरै रक्तीकृता
शोणा निमित्तेषु ॥

कान्तागमे धृताताम्राम्बरा इव दिगङ्गनाः ।

बन्धूकबन्धुरैर्ब्रह्मभवैर्भान्ति प्रभामरैः ॥ ६९ ॥

बन्धूकबन्धूककुसुमानीव ‘विपोहरिया’ इति लोकप्रसिद्धानि । बन्धुरैः शोणिन्ना
सुन्दरैः ब्रह्माङ्गानोर्मवैरुपनैः प्रभामरैः कान्तिकलपैर्दिगङ्गना आशावशा भान्ति वि-
राजन्ते । उद्रेक्ष्यन्ते—कान्तस्य स्वभर्तुः सूर्यस्यागमे समागमनसमये । ‘दिशो हरिर्दिद्दि-
रितासिवेश्वरः’ इति रघुवशे । धृतानि परिहितान्याताम्राणि सामस्त्येन शोणान्यम्बराणि
वासांसि यामिः एतादृश्य इव ॥ इत्यरुणतरुणप्रभा ॥

द्रुमद्रोणिषु संचिन्वलुलसन्पल्लवानिव ।

तन्वन्निव तटाकेषु निन्दन्कोकनदश्रियम् ॥ ७० ॥

कुर्वन्निव गिरेः शृङ्गे गैरिकावनिविभ्रमम् ।

ताम्बूलश्रियमास्येषु दिग्बधूनां दिशन्निव ॥ ७१ ॥

सीमन्तेषु मृगाक्षीणां सिन्दूरं पूरयन्निव ।

प्रातः प्रस्तारयन्भाति भानुमान्भानुविभ्रमम् ॥ ७२ ॥

भानुमान् किरणमाली सूर्यः प्रातः वासरवदने भानूनां निजार्भकप्रभाणां विभ्रमं श्रोभां विलास वा प्रस्तारयन् विस्तारयन् भाति विभ्राजते । ह्यमाणा तरुणां द्रोणिषु । द्रोणी द्रोणिरिदन्तः श्रेण्यामपि' इत्यनेकार्थवचूर्णिः । भानुविभ्रम विस्तारयन्निति सर्वत्र योज्यते । उत्प्रेक्ष्यते—उल्लसतः स्फुरतः विकसतो वा पद्मवान्प्रवालान्संचिन्विन्नपचयं बाहुल्य प्रापयन्निव । तथा तटाकेषु पद्माकरेषु । उत्प्रेक्ष्यते—कोकनदाना रक्तोत्पलानां श्रियं लक्ष्मीं तन्वन्विस्तारयन्निव वट्टानि कोकनदानि कुर्वन्निव । तथा । गिरेः पर्वतस्य शृङ्गे शिखरे । उत्प्रेक्ष्यते—गैरिकावने रक्तघातुभूमेर्विभ्रमं भ्रान्तिं कुर्वन्निव विरचयन्निव । पुनर्दिग्बधूनां दशदिग्गङ्गानां आस्येषु वदनेषु । उत्प्रेक्ष्यते—ताम्बूलश्रियं दिशन्ददान इव । ताम्बूले चर्विते बाधरादौ रक्किमा भवेत् । पुनर्मृगाक्षीणां ब्रह्मसारहीदृशां सीमन्तेषु केशपाशावतर्मसु । उत्प्रेक्ष्यते—सिन्दूरं शृङ्गारभूषण पूरयन् सिन्दूरेण भरन्निव इति लोहितलक्ष्मीविलसित सिद्धान्ते । 'कुङ्कुमस्त्रवियच्च जीवलोपे' इति सूर्यस्याभ्युदयसमये कान्तिरप्यतीव रक्ता स्यादिति । त्रिभिर्विशेषकम् ॥ इति सूर्यप्रभाप्रस्तारः ॥

प्रारम्भे भानुना व्योम्नि क्रमाच्चङ्क्रमणक्रमः ।

विश्वविश्वंभराभोगं प्रेक्षितुं किमु काङ्क्षता ॥ ७३ ॥

भानुना मार्तण्डेन व्योम्नि गगनाङ्गे क्रमादनुक्रमेण चङ्क्रमणक्रमः गमनस्यानुक्रमः परिपाटी चङ्क्रमणकलितः क्रमः प्रारम्भे पादाः प्रारम्भे । अथ वा चङ्क्रमस्य क्रम आनन्तर्यनिरन्तरत्वं विश्रामरहितत्वेन गन्तुं प्रारभतेत्यर्थः । 'क्रमः कल्पाङ्गिशक्तिषु परिपाट्याम्' इत्यनेकार्थः । 'परम्परायां पादक्षेपे आनन्तर्ये पदसंभावपि क्रमः' इत्यनेकार्थवचूर्णिः । उत्प्रेक्ष्यते—विश्वस्य जगतः अथ वा विश्वस्याः समग्राया विश्वभरायाः वसुंधरायाः आभोगं विस्तारं प्रेक्षितुं ब्रह्मं काङ्क्षता किमु चाञ्छतेव ॥ इति दिनोदयः ॥

आसाद्य दर्शनं तस्याः शासनस्वर्गिसुमुवः ।

व्यरंसीच्छानतः सूरिर्यागीव परमात्मनः ॥ ७४ ॥

सूरिर्ह्यरविजयसूरीन्द्रो ध्यानतः सूरिमञ्जजापतः प्रणिधानाद्यरंसीद्विरमते स्म । किं कृत्वा । तस्याः पूर्वोक्तसर्वोद्गर्णनागमनादिव्यतिकरायाः शासनदेवतायाः दर्शनं प्रत्यक्षावलोकनमासाद्य अधिगत् । साक्षात्समीक्ष्येत्यर्थः । क इव । योगीव । यथा योगसाधको जितेन्द्रियो ध्यानविधानैकतानः परमात्मनः परमात्मस्वरूपस्य दर्शनं प्राप्य विरमति । ध्यानं कुर्वाणा योगीन्द्रा हृदि परमात्मानमालोक्य ध्यानाद्विरमन्ते । यथा 'योग स चान्तः परमात्मसंज्ञ दृष्ट्वा परं ज्योतिरुपराराम' इति कुमारसंभवे ॥

सूरीन्दुर्वसतेर्मध्ये ध्यानस्थानादथागमत् ।

प्राग्गिरेः कन्दरकोडाद्वास्वानिव नभोङ्गणम् ॥ ७५ ॥

अथ शासनदेवतागमनप्रश्नकथनध्यानविरमणानन्तरं सूरीन्दुर्ह्यरविजयसूरीन्द्रो ध्यानस्थानात्प्रणिधानविधानास्पदाद्वसतेरुपाश्रयस्य मध्ये उत्पन्ने आगमदागतः । क इव ।

भास्वानिव । भानुमार्गं यथा प्रागिगरेः प्राचीनपर्वतस्य कन्दरस्य । कन्दरशब्दस्त्रिलिङ्गे ।
‘पिठरप्रतिसरपात्रकन्दराः’ इति लिङ्गानुशासने । कोढात् हृदयात् । मध्यादित्यर्थः ।
अथ वा कोढाद्भुत्तद्वात्रभोक्षण गगनाजिरे समागच्छति ॥

प्रीतिप्रह्वैः प्रभुस्तत्र परिवत्रे व्रतिव्रजैः ।

मुनासीर इवास्थानीमासीनः स्वर्गिणां गणैः ॥ ७६ ॥

तत्र मौलोपाश्रये प्रभुः सूरेश्वरः श्रीला प्रभोदेन गुरुमिध्यन्नेहेन धर्मस्य हार्देन
प्रह्वनेम्रीभूतैः पदाम्भोजे अनरीभाव प्राप्तं व्रतिव्रजैः श्रमणपुद्गवणैः परिवत्रे परिवृतः ।
क इव । मुनासीर इव । यथा आस्थानां मुचमांभिधानां समामासीन आश्रित्य तिष्ठन् ।
उपविष्ट इत्यर्थः । सहस्रलोचन स्वर्गिणां गीर्वाणानां गणैर्वृन्दैः परिब्रियते ॥

तत्रागमन्यत्तनादिसंधास्तं वेन्दितुं तदा ।

स्वर्गादिदेवाः समवसरणस्थं यथा जिनम् ॥ ७७ ॥

तत्र डीसामिधे नगरे पत्तनमणहिल्लपुटभेदनमादियेषां येषां नगराणां संधाः श्राद्धग-
णास्त ध्यानातिथित सूरि वन्दितुं नमस्कृतुं मागमन्नागच्छन्ति स्म । यथा इवाथे । के इव ।
देवा इव । यथा स्वर्गां देवतत्रेक आदिः प्रथमं येषां तेषां भवननगरज्योतिर्विमानानां
देवा भवनपतिवानमन्तरज्योतिष्कद्वादशकल्पवासिनः सुराः समवसरणे तिष्ठतीति सम-
सरस्थस्त जिनं तीर्थंकरं नमसितुमाचान्ति ॥

प्रबोधयन्सुदृक्पद्मान्कुदृक्पङ्काश्च शोषयन् ।

स्पर्धयेव रवेः सूरैः प्रतापो व्यानशे दिशः ॥ ७८ ॥

सूरैर्हीरविजयवाचयमेन्दोः प्रतापो दिशो दशापि हरितः प्रति व्यानशे व्याप्नोति
स्म । उत्प्रेक्ष्यते—रवेः सूर्यस्यार्थान्मातिण्डचण्डप्रतापस्य स्पर्धया संघर्षेण मनस्सूचया
वा । किं कुर्वन् । सुदृशं सम्यक् दृश्य एव पद्माः कमलानि प्रबोधयन् प्रतिबोधवन्धु-
रान् विदधन् । सुदर्शनिनः कुर्वन् । सूर्याऽपि पद्मानि प्रबोधयति विकाशयति । च
पुनः किं कुर्वन् । कुत्सिताः प्राञ्ज्यादिमतोपादानपटलसवलित्वा दशः दृष्टयो येषां
सिद्धान्तविरुद्धवादिष्वद्वा दृष्टयो येषां ते कुदृशः कुवादिनः कुनतान्येव पङ्काः कर्द-
मास्तान् शोषयन् निष्ठापयन् । सूर्योऽपि पङ्कं ओषयति ॥

प्रतिक्रम्य चतुर्मासी स क्रमाद्ब्रह्मरत्ततः ।

हर्षाद्वर्षा इवोच्छ्रव्य मानसादिष्टमानसः ॥ ७९ ॥

स सूरिः क्रमादनुक्रमेण विजयदशमीदीपालिकादिनगमनपरिपाठ्या चतुर्णां मासानां
समाहारश्चतुर्मासी चार्पिकचतुर्मासिकम् । अथ वा वर्षां शरद्वर्षणयोर्द्वौर्मासा मासाभ्यां
कृत्वा चतुर्मासी, ता प्रतिक्रम्य । एतावता कार्तिकचतुर्मासिकप्रतिक्रमणं प्रणीय चतु-
र्मासी पूर्णकृत्य वा तत्तत्तस्माद्गीसानगराब्धहरत् विहारं कृतवान् । इत्यर्थः । क इव ।

इष्टमानस इव । यथा इष्टमानसो राजहंसः वर्षा वर्षासमयमुज्ज्वलमानसात् स्वावास-
कासारतः हर्षादानन्दद्विहरति पृथिवीपीठपानीयप्रपूर्णनैकपङ्क्तनिःकुञ्जमञ्जुलजलाशयेषु
स्वैरं विहरति । 'नृपमानसमिष्टमानसः' इति नैपथे ॥

क्रमेणाहम्मदावादपुरे सूरिः समीचिवान् ।

नमोनीरधिवाणिन्याः प्रतीरे सुप्रतीकवत् ॥ ८० ॥

सूरिर्हीरगुरुः क्रमेण ग्रामागुग्रानादिविहारपरिपाद्या अहम्मदावाद इति नाम यस्य
तादृशे पुरे नगरे समीचिवान् समाजगाम । क्रिवत् । सुप्रतीकवत् । यथा ईशानविदि-
क्कसंचन्धी अष्टमः सुप्रतीकनामा ककुप्कुञ्जरः नभस आकाशस्य नीरभेर्जलराशेर्वरवर्णिनी
पत्नी । 'वशा सीमन्तिनी वामा वर्णिनी महिलावला' तथा 'कर्पुर्द्रौपयती समुद्रदयिता
धुन्वी स्रवन्ती सरः' इति द्वितयमपि हैम्याम् । एतावता आकाशगङ्गा । 'नदस्याकाशग-
ङ्गायाः स्रोतस्तु द्वापदिग्गजे' इति रघुवंशे । तस्याः प्रतीरे तटे । 'तटं तीरं प्रतीरं च'
इति हैम्याम् ॥

देवीनिगदितागण्यभाग्यसौभाग्यशालिनः ।

स्वस्यान्तेवासिनस्तस्य कम्माङ्गजयतीशितुः ॥ ८१ ॥

सूरीन्दुः कामयांचके दातुं सूरिपदं ततः ।

तनूजस्येव राज्यस्य धुरं धात्री पुरंदरः ॥ ८२ ॥ (युग्मम्)

ततोऽहम्मदावादगमनान्तरं सूरिर्हीरविजयरजनिजानि । स्वस्यात्मनः आत्मीयस्य
वान्तेवासिनः समीपे वसन्नशीलस्य शिष्यस्य कम्मानात्रो व्यवहारेणः गृहीतव्रतत्वात्सा-
धोर्वा अङ्गजः पुत्रः तथा यतीनां मध्ये ईशिता मुख्यो गीतार्थत्वात् । अथ वा मा-
दिनि भूतोपचारात् निर्ग्रन्थानां नायकः तस्य विमलप्रज्ञाशस्य सूरिपदमाचार्यपदं
प्रदातुं कामयांचके अभिलषति स्म । किंभूतस्य । देव्या शासनतरुण्या निगदिते सूचिते
कथिते अनन्ये अप्रमेये ब्राह्मणसगोचरीकर्तुमशक्ये भाग्यं पुण्यं तथा सौभाग्यं सुभ-
गता विश्ववाङ्मयं ताम्र्यां शालते शोभते इत्येवंशीलस्य । क इव । धात्रीपुरंदर इव ।
यथा पृथिवीपुरद्वृतो राजा तनूजस्य निजनन्दनस्य राज्यस्य स्वसकलमण्डलाधिपस्यधुरं
प्रदातुं कामयते ॥

प्रक्रमे तत्र तत्रत्यसंधेनागृह्यत प्रभुः ।

तमिवाभिनवं सूरिशक्रमन्यं दिदृक्षता ॥ ८३ ॥

तत्र प्रक्रमे तस्मिन्प्रस्तावे तत्रत्येन कमीपुरीयेण संधेन श्राद्धवर्गेण भगवानगृह्यत ।
अर्थात्सूरिपदप्रदानार्थं प्रभोराग्रहः कृतः । संधेन किं कर्तुमिच्छता । तमिव हीरविजय-
गणधरमिव अन्यमपरं अभिनवं नवीनं सूरिशक्र गणभारधुरंधरं दिदृक्षता द्रष्टुमिच्छता ॥

ततः स्वाशयसंवादि प्रपेदे तद्वचः प्रभुः ।

त्रतव्यतिकरे लौकान्तिकदेवोक्तमासवत् ॥ ८४ ॥

ततः संधाप्रहानन्तरं प्रभुहीरविजयसूरिः स्वस्यात्मन आशयमभिप्रायं संवदत्युक्-
रोत्सेवंशीलं यादृशं शुश्रूषिते तादृश एव संधाग्रह इत्यर्थः । तद्वचः संधवचनं प्रपेदे
प्रतिपन्नवान् । किंचत् । आसवत् । यथा जिनेन्द्रः व्रतव्यतिकरे दीक्षाग्रहणावसरे लोकस्य
पञ्चमकल्पस्य अन्तः प्रान्तोऽवसानं तत्र तमिश्रराजिकान्तरालशालिविमानेषु । अर्चि-
अर्चिमालि-वैरोचन-प्रमंकर-चन्द्राभ-सूर्याभ-शुक्राभ-सुप्रतिष्ठाम-अरिष्टाभिधानेषु
भवा लौकान्तिकाः । ते च नवविधाः । यथा—सारस्वत-आदित्य-वह्नि-वरुण-गर्दतो-
तुषित-अव्याबाध-आग्नेय-अरिष्टनासानो देवास्तेषामुक्तं कथितमिवाद्दीकृतवान् ॥

सूरिन्द्रेणाथ दैवज्ञैर्मुहूर्तं निरधार्यत ।

एतन्महोदयस्येव प्रारम्भप्रथमक्षणः ॥ ८५ ॥

अथ संधाप्रहङ्गीकारानन्तरं सूरिन्द्रेण दैवज्ञैर्मौहूर्तिकैः सार्धं मुहूर्तं दोषादिनिर्मुक्तशु-
भवासरवेलात्मं निरधार्यत निश्चीयते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—एतस्य जयविमलप्रज्ञांशस्य
यो महोदयो महानभ्युदयः तस्य प्रारम्भस्य प्रथम आयः क्षणः अवसरः कालविशेषः
पञ्चदशलक्षक्षणः ॥

शिल्पिभिः कारितः संघैर्मण्डपो यन्मुनीशितुः ।

पट्टाश्रयं वरीतुं किं स्वयंवरणमण्डपः ॥ ८६ ॥

संघैः कमीपुरश्राद्धसमुदायैः कर्तुंभिः शिल्पिभिर्वैज्ञानिकैस्तद्वचनचातुर्यैः कृत्वा साध-
नभूतैर्मण्डपो बहुजनाश्रयः कारितो निर्मापितः । उत्प्रेक्ष्यते—जयविमलनाम्नो मुनीशि-
तुर्निग्रन्थनाथस्य पट्टाश्रयं वरीतुं सूरिपदलक्ष्मीमुद्बोद्धुं स्वीकर्तुं किं स्वयंवरणमण्डपः ॥

एतद्व्यतिकरेऽनेककौतुकालोकलालसा ।

त्रिलोकी चित्रदम्भेन मण्डपे किमुपेयुषी ॥ ८७ ॥

एष चासौ व्यतिकरश्च एतद्व्यतिकर आचार्यपदप्रदानावसरस्तस्मिन्ननेकालि कौतुकाणि
आश्चर्याणि तेषामालोकने लालसा उत्प्लुका त्रिलोकी भुवनत्रयी चित्राणामालेख्यभावं
लम्बितानामर्थात्सुरानुरागाराणां दम्भेन कपटेन कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—तत्र मण्डपे
किमुपेयुषी आगतेव ॥

विस्तीर्णोऽपि स संकीर्णो बभूवानेकनागरैः ।

भाविभट्टारकागण्यपुण्याकृष्टैरिवागतैः ॥ ८८ ॥

स स्रष्टृजननेर्नापिनो विस्तीर्णोऽप्यतिविपुलोऽपि सन् मण्डपो जनाश्रयः अनेकैर्गण-
नातीतीर्तागैर्जनपदग्रामसनिवेशपुरनगरजननिबद्धैः संकीर्णः अतिलघीयः स्थानमिव
बभूव संजातः । किमूर्तनागरैः । आगतैः मनेनैः दशदिगन्तादपि तत्रोपनतैः । उत्प्रे-
क्ष्यते—भाविनो भविष्यतो भट्टारकस्य जयविमलमूरैरगण्यैः गुरुरादिभिरपि
जैनुमदावर्धैः पुण्यभागधैरैराकृष्टैर्वारिकावद्धानां तैरिव उपायार्तैः ॥

निशि तारैरिवाकाशो त्रियमाणः म निर्भरम् ।

तन्महोमित्तै रेजे पौरैर्जानपदैर्जनैः ॥ ८९ ॥

तस्य जयविमलप्रज्ञाशस्य पट्टप्रदानस्य महसि उत्सवे मिलितैरितस्तत आगर्लका-
भूतैः । उत्सववाची महःशब्दः सकारान्तोऽप्यस्ति । यथा—‘एन महस्विनमुपैहि
सदारुणोच्चैः’ इति नैषधे । नलानलयोर्वर्णने । ‘महस्विन तेजस्विनमनलमुत्सववन्त च’
इति तद्वृत्तिः । तथा ‘महस्तेजस्युत्सवे च’ इत्यनेकार्थः । पौरैर्नगरैर्जानपदैर्गुर्जरपाद्वा-
ल्लाटवैराष्ट्राद्यनेकनीवृजन्मभिर्जनैर्लोकै निर्भर निश्चितं नीरन्ध्र त्रियमाणः पूर्यमाणः स
मण्डपो भाति स्म । कैरिव । यथा निशि तमिस्रायां रात्रौ तारकैरुपलक्षणाभिस्त्रिल-
ज्योतिःसतानैर्त्रियमाण आकाशो गगन भाति । चन्द्रोद्योते च केचिदृश्यन्ते, केचिन्न ।
तमिस्राया दर्शयामिन्वां तु सर्वेऽपि स्फुटा एव लक्ष्यन्ते, तस्मादत्र तस्मिन्ना रात्रिरेवो-
पादीयते नापरा ॥

तीर्थैश्चितेव समवसरणं श्रमणाग्रणीः ।

श्रमणश्रेणिभिः सार्धमध्यासामास मण्डपम् ॥ ९० ॥

श्रमणानां तत्समयवर्तिनां संविग्रपक्षिणां श्रद्धाचारवता च श्रमणानां साधूनामग्रणी-
सुख्यो हीरविजयसूरिः श्रमणश्रेणिभिः मुनिमण्डलीभिः सार्धं मण्डपमाचार्यपट्टप्रदान-
स्थानमध्यासामास । क इव । तीर्थैश्चितेव । यथा तीर्थनाथः साधुभिः सार्धं समवसरण
धर्मदेशनमन्दिरमध्यासे । केनापि महर्षिकेन देवेन दानवेन वा रक्षितमिति शेषः ॥

पण्डिताखण्डलं श्रीमज्जयाद्यविमलाभिधन् ।

आह्वातुं प्रेषयामास मुनिमुख्यान्मुनीश्वरः ॥ ९१ ॥

मुनीश्वरो हीरमद्वारकः । जयेति पदमाद्य यस्यास्तादृशी विमलेत्यभिधा नाम यस्य
स जयविमलस्तमेव पण्डितेषु कोविदेषु आखण्डल इवाखण्डल इन्द्रस्तमाहातुमाकार-
यितु मुनिमुख्यान्वाचकादिवाच्यमपुंगवान् प्रेषयामास ग्रहिणोति स्म ॥

अयमानीयतामीभिर्मण्डपं पण्डिताग्रणीः ।

उत्तरार्हैर्गन्धवाहैरम्बुवाहोऽम्बराङ्गवत् ॥ ९२ ॥

अमीभिर्मुनिमुख्यैरयं जयविमलनामा पण्डिताग्रणीः कोविदकुलः मण्डपं जनाश्रय-
मानीयत आनीत । कैरिव । गन्धवाहैरिव । यथा उत्तरस्या भवैरुत्तराहै समीरणैः ।
लोके ‘सूरवाय’ इति प्रसिद्धैः । अम्बुवाहो जलभरनिर्गम्यतमन्वो धाराधर अम्बर-
स्याकाशस्याङ्गमुत्सङ्गमानीयत ॥

प्रभुं वभाज तैः सार्धं साधुभिः साधुसिन्धुरः ।

युवराज इवानल्यैः सामन्तैः पितरं निजम् ॥ ९३ ॥

स साधुसिन्धुरः जयविमलमुनीन्द्रः तैः सूरिप्रहितैर्मुनिपञ्चाननैः सार्धं प्रभुं हीरविज-
यमूरीश्वरं बंशाजं भागवत्प्रणम्य सेवते स्म । क इव । युवराज इव । यथा सकलज-
नपदप्रजाचिन्ताकारकतया स्वापितो नृपकुमारः अनल्पवैभुभिः सामन्तैः सीमालभूपालै-
रनेकमण्डलीकमहीपालैर्वा समं विज पितरं जनकं सेवते ॥

भाविमूरेरभूत्तस्योपाध्यायपदमादितः ।

परमावधिवत्साधोरुदेप्यत्केवलश्रियः ॥ ९४ ॥

भविष्यतीत्येवशीलो भावी स चासौ सूरिश्च तस्य भविष्यदाचार्यस्य आदितः
प्रथमं तस्य जयविमलविदुषः उपाध्यायनाम पदमभूद्भूव । एतावता आचार्यपदादा-
उपाध्यायपदं प्रदत्तमित्यर्थः । किभूतम् । परमावधिषन् । यथा उदेप्यन्ती प्रकटीभवि-
ष्यन्ती केवलश्रीः केवलज्ञानलक्ष्मीर्यस्य तादृशस्य साधोः श्रमणस्य परममुत्कृष्टं पृथक्प-
रमाणुज्ञानकलोकमानमलोकेष्वपि लोकप्रमितासहस्रेष्वखण्डावबोधविधायकमवधिज्ञानं भ-
वति । अथ वा प्रादुर्भविष्यत्केवलमेकाकारं निखिललोकालोकाकाशप्रकाशकं ज्ञानं यस्य
तादृशविषयस्य जिनेशितुः तीर्थंकरस्य आदितः स्वयमग्रहणप्रथमसमय एव तूर्यं चतुर्थं
मनःपर्यायसमं ज्ञानं भवति इति द्वितीयपाठः ॥

महामहैस्तत्तस्य सूरिः सूरिपदं ददौ ।

जातवेदाः स्फुरज्ज्योतिर्निकेतनमणेरिव ॥ ९५ ॥

तत्त उपाध्यायपदप्रदानानन्तरं सूरिर्हर्षविजयप्रभुः महामहैरधिकजायमानोत्सवै-
स्तस्य जयविमलोपाध्यायस्य सूरिपदमाचार्यपदं ददौ । क इव । जातवेदा इव । यथा
जातवेदाः कृदानुर्निकेतनमणेर्दीपस्य स्फुरद्दीप्यमानं ज्योतिस्तेजो दत्तं । अथ
वा । क इव । यथा ज्ञेयप्रियो दीपस्य दग्धेन्धनस्य तमोपहृत् भूच्छावभिदुरं निजमात्मीयं
ज्योतिर्महो विभ्राणयति ॥

उज्जित्वा शमिनोऽशेषान्पुरानि च रमा हरिम् ।

तं सूरिमुपगच्छन्ती रेजे सूरिपदेन्दिरा ॥ ९६ ॥

तं नव प्रत्यक्षं जयविमलनामानं सूरिमुपगच्छन्ती समायायन्ती सूरिपदेन्दिरा आ-
चार्यपदलक्ष्मीं रेजे विराजते स्म । किं कृत्वा । उपगच्छन्ती अशेषान् समस्तान्
तदभिलाषुकान् पुरान् शमिनो वाचस्पत्याशप्रमुखान् मुनीन् उज्जित्वा सत्सज्य । केषु ।
रमेव । यथा समग्रान् पुरान् शमिनोऽहं नारायणमुपयायन्ती मन्दरमन्थानकनधनस-
मने हीरपार्षाणि पार्षाण्येवाममुनिनसर्वाणि लक्ष्मीन् मु-
निना राजते । किञ्च 'देवेन
भुजममुतमयनामने' सुरासुररपरिचर्यगन्धमन्दरमन्थानकनिषादवधिरितसमन्वरोद-
करोदरादिर्वापि दुरोच्यन्ति नृपुकाराग्नारनाग्निनभसः समुत्पन्नानि तान्मुभारिवन्तु-

१. 'उदे'क'के'रुदे'व तूर्यं ज्ञानं जिनेशितुः' इति पाठान्तरम्. २. 'प्रदीप इव
दीपरा' निजज्योतिरनोपहृत्' इति पाठान्तरम्.

विस्तारादुद्गच्छदप्तरसां मुखमण्डलैः क्षणमिव विहितविकचनलिनशोभादनेकाश्चर्यकुक्षेः
क्षीरसागरात् अजनि जनितजगद्विस्मया स्मरजननी हस्तस्थिततरुणारविन्दा देवी
देदीप्यमाना पुण्यलक्ष्मीर्यस्याः सर्वाङ्गलावण्यमधु विकचलोचनकपेरापीय पीयूषभुजो
मदननदपरवशाः परस्परमवेर्धन्तश्चकुक्षकपाणिना सम संगरम् । अथ सर्वानप्यन्तरा-
न्तरापततस्तानुल्लङ्घ्य मन्दरगिरिशिखरशातकुम्भनिकपोपलायमानवाहोर्भगवतश्चिक्षेप ।
क्षेपीयः कण्ठे वैकुण्ठस्य स्वयवरकुसुममालिकाम् इति चम्पूकथायाम् ॥

तस्य पूरयतो विश्वकामांश्चिन्तामणेरिव ।

श्रीमद्विजयसेनेति सूरिराजोऽभिधां व्यधात् ॥ ९७ ॥

सूरैराजो हीरविजयसूरीन्द्रस्तस्य जयविमलसूरेः श्रीमान् विजयसेन इत्यभिधा
नाम व्यधाद्यकार । तस्य किं कुर्वतः । विश्वेवा जगज्जनानां कामान्मनोभिलषितान्
पूरयतः पूर्णान् सृजतः । कस्येव । चिन्तामणेरिव । यथा देवमणिः सर्वान्कामान्
सपूरयति ॥

किनर्य इव नागर्यो जगुर्गीतिं पिकीकणाः ।

संगीतं तेनिरे नाकिकुमारा इव नर्तकाः ॥ ९८ ॥

नागर्यो नागराङ्गनाः किनर्यः किपुरुषयोषित इव गीतिं गानं जगुर्गायन्ति स्म ।
किंभूताः । पिकीनां कोकिलानामिव कृणः पक्षमसूचकालापनमधुरध्वनिर्योसा तथा
नर्तका नटा नाकिना देवानां कुमारा इव संगीतं प्रेक्षणकनिमित्तप्रयुक्तगीतनृत्यवाद्यश्र-
यम् । अथ वा प्रेक्षणकं नाटकमेव तत्तेनिरे चकिरे ॥

त्रिलोकीमपि कुर्वाणं तत्र चित्रीकृतामिव ।

नेत्रश्रोत्रसुधास्पन्दि तौर्यत्रिकमजायत ॥ ९९ ॥

तत्र व्यतिकरे नेत्राणां लोचनानां श्रोत्राणां श्रवणानां च मध्ये सुधाममृततरसं स्पन्दते
क्षरति सिन्धुतीलेवशीलं तादृशं तौर्यत्रिकं गीतनृत्यवाद्यश्रयमजायत जातम् । किं
कुर्वाणम् । त्रिलोकीं विश्वत्रयीमपि चित्रीकृतमालेख्यलिखितामिव कुर्वाणं विदधानम् ॥

तत्रास्ति श्राद्धमूर्धन्यः श्राद्धो मूलाभिधः सुधीः ।

सौन्दर्यधर्मदाढ्याभ्यां कामदेव इवापरः ॥ १०० ॥

तत्राहम्मदावादनान्नि राजनगरे श्राद्धेषु श्रीमत्तया पक्षश्रावकवर्गेषु मूर्धन्यः शेखरः
श्राद्धं भास्तिकः मूल इत्यभिधा नाम यस्य मूलकश्रेष्ठिनामा सोऽस्ति विद्यते । किं-
भूतः । सु शोभना जिनधर्मानुगामिनी दानादिधर्मेषु धीर्बुद्धिर्यस्य सः । उत्प्रेक्ष्यते—
सौन्दर्येण वपुःप्रेयरूपकेण तथा धर्मेण पुण्यकृत्येषु ददाशयतया च अपरोऽन्यः काम-
देव इव । शरीररमणीयतया अपरः कन्दर्पदेव एकः सुसरो विद्यते । अपरस्त्वय
तत्तुल्यत्वेन तथा धर्मकर्तव्यदाढ्येन महावीरभगवतः द्वितीयश्रावकः कामदेवनामा
यादृक्षोऽभूत्तादगेवायमप्यास्ते ॥

जृम्भकव्रजवज्जन्मोत्सवे शंभोर्वणिगवरः ।

ववर्ष वसुधाराभिस्तस्य सूरिपदक्षणे ॥ १०१ ॥

वणिगवरः समयनैगमगणेष्वग्रणीः मूलाख्यश्रेष्ठी तस्य विजयसेनसुरेराचार्यस्य यत्पदं तस्य क्षणे प्रदानस्य भद्रोत्सवे वसुधाराभिः सुवर्णरूप्यमाणकश्रेणिभिर्ववर्ष वर्षति स्म । सुवर्णरूप्यकमहमुन्दिनाणकैः प्रभावना कृतवानित्यर्थः । किंवत् । जृम्भकव्रजवत् । यथा शंभोस्तीर्थकरस्य जिनेन्द्रस्य जन्मोत्सवे जननमहामहौ सौधमेन्द्रादिष्टवनदलोकपालानु-
हया वैश्रवणसेवकस्तिर्थकजृम्भकग्रीवाणगणो हिरण्यस्वर्णरजतरजवस्त्रवासचूर्णपुष्पफ-
लादिशृङ्गे कुर्वन्ति ॥

तस्मिन्विनिहितं सूरिपदं सूरिसितांशुना ।

दिदीपे भास्वता ज्योतिरिव सायं धनंजये ॥ १०२ ॥

तस्मिन्विजयसेनाभिधाने व्रतीन्द्रे सूरिसितांशुना हीरविजयसूरिसुधामरीचिना सुरे-
राचार्यस्य पदं विनिहितं स्थापितं सद्दिदीपे दीप्यते स्म । किमिव । ज्योतिरिव । यथा
भास्वता दिवाकरेण सायं संध्यासमये धनजये वैश्वानरे विनिहितं ज्योतिर्नक्षत्रमतीव
दीप्यते । वाचरे तादृशी दीप्तिर्न भवति यादृशी निशायां दीप्रा दीमिर्भवति । प्रसिद्धं
चैतत् । किं चास्तं व्रजश्रमोजिनीवल्लभो धूमध्वजे स्वतेजोऽवस्थाप्य गच्छति प्रातरा-
गतश्च पृष्ठातीति कविचमयः । तथा रघुवंसे—‘दिनान्ते निहित तेजः सवित्रेव
हुताशने.’ इति ॥

शोभासुभौ लभेते स श्रीमत्सूरिपुरंदरौ ।

प्रणिघ्नन्तौ तमःस्तोमं सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ १०३ ॥

श्रीमन्तौ गणनायकैश्चर्यलक्ष्मीकलितौ यशःशोभाभास्वतौ सूरिपुरंदरौ हीरविजयसे-
नाभिधाचार्यविहङ्गजसौ उभौ द्वावपि शोभा कीर्तिं ह्याति लभेते स आसादयामासतुः ।
किंभूतौ । तमसामज्ञानानां दुरितानां वा स्तोमं समूहं प्रणिघ्नन्तौ व्यापादयन्तौ ।
काविव । सूर्याचन्द्रमसाविव । यथा दिवाकरनिशाकरौ तमःस्तोममन्धकारनिकरं मूलादु-
च्छिन्दतौ शोभां भुवनं प्रसिद्धिं लभेते ॥

वनीमिवावर्णा सूरिशक्रौ चङ्क्रमणैः क्रमात् ।

मधुराधाविव मासौ शोभां लम्बयतः स तौ ॥ १०४ ॥

तौ हीरविजयविजयसेननामानौ सूरिशक्रौ आचार्यपर्जन्या क्रमादनुक्रमेण चङ्क्रमणै-
र्विहरणैः विहारक्रमेण अवर्णां नेदिनीमण्डलं शोभां श्रियं लम्बयतः स प्रापयामासतुः ।
काविव । मधुराधाविव । यथा मधुवैत्रः, तथा राज्ञो वेगाखः । ‘चैत्रे मधुवैत्रकथं वैशाखे
राधमाधवौ’ इति द्वैत्याम् । एतावता वसन्तनुसंवन्विनां चैत्रवैशाखमासौ क्रमादनुक-
मतः प्रथमं चैत्रः पञ्चपुण्यमङ्गरीकलिकाफलोदयोन्मुखान्कुर्वते । ततो वैशाखमासः

परिणतफलमण्डलकलिनान् सालमण्डलान् विदधाति इत्यनुक्रमः । चक्रमर्णनिजागमनः कृत्वा वनीमुद्यानवीथीं वनमाला लम्भयतः । 'खवनीसंप्रवदत्पिकापि का' ॥ इति ध्यानोत्थानाकमिपुरागमनाचार्यपदस्थापनम् ॥

कोऽपि मेघाविमूर्धन्यो लुम्पाकानां मते तदा ।

मेघजी ऋषिरित्यास्ते नाम्नामेध्ये मणिर्यथा ॥ १०५ ॥

तदा तस्मिन्नवसरे लुम्पाकाना 'लउका' इति नाम्ना प्रसिद्धाना मते पक्षे मेघजी इति नाम्ना कोऽपि कश्चिदृषिः तन्मतवेपथारकः आस्ते विद्यते । किभूतः । मेघाविना बुद्धिमतां पण्डिताना वा मध्ये मूर्धन्यो मुकुटायमानः प्रज्ञालचूडामणिः । क इव । मणिरिव । यथा इवायं । यथा अमेध्ये अग्नौचिस्थानं रत्न मणिर्भवति ॥

ऋषिः कुञ्जरजीनामा तं लुम्पाकमतप्रभुः ।

पल्लीपतिर्यथा वङ्कचूलं निजपदे व्यधात् ॥ १०६ ॥

लुम्पाकाना मतस्य प्रभुः स्वामी भारवाही कुञ्जरजीनामा ऋषिः लुम्पाकवेवभूत मेघजीऋषिं निजपदे स्वस्थाने व्यधात्स्थापयति स्म । यथा इवायं । क इव । पल्लीपतिरिव । यथा पल्लीपतिः पित्रातीवान्यायकारित्वात्कुपितेन स्वदेशात्प्रवासित स्वपल्लीप्राप्त नितरा कुरारनातिकारकत्वेन स्वस्थानोचित पुत्राभावाद्दङ्कचूलं नाम राजपुत्र निजपदे निधत्ते स्म । अथ वा रतिकलहकुपितपरङ्मुखभवनापरस्थानस्थचारिकार्थगततदङ्गरङ्ग-स्पर्शनातिस्मरपरवशीभूतस्ववशाप्रार्थनाप्रक्रमनिर्व्यूढ निष्कलङ्कशीलव्रतदर्शनाह्लादितकेश-ववसुधावासवः स्वपदे युवराजपदं स्थापितवान्वङ्कचूलं नृपनन्दनम् ॥

सिद्धान्तानेष निध्यायन्कदाचित्तत्त्वचक्षुषा ।

प्रतिमामार्हती चित्रवल्ली चाप इवैक्षत ॥ १०७ ॥

एष मेघजीऋषिः कदाचित्कस्मिन्नपि प्रस्तावे । सिद्धान्ताना चाराङ्गाद्यङ्गोपपातिशु-पाङ्गप्रमुखानागमाग्निध्यायन् विलोकमान सन् तत्त्वचक्षुषा शुद्धमनोनयनेन कृत्वा मार्हता तीर्थकृतामियमार्हती ता भगवत्प्रतिमा ऐक्षत विलोकते स्म । क इव । चाप इव । यथा नीलचापः चित्रवल्लीमीक्षते । किं कुर्वन् । ध्यायन् पश्यन् । कान् । आ सामस्येन गमो गमनमुपलक्षणादागमं गमागमौ येषु त आगमाः भूमीप्रदेशाः तान् । 'चित्रकवल्ली चापः' इति सूत्रोक्तः ॥

लुम्पाकानां मतात्तस्मादिव कारानिकेतनात् ।

निर्गन्तुं कामयामास स ततो मेघजीसुनि ॥ १०८ ॥

ततो जिनप्रतिमाक्षरदर्शनानन्तरं स मेघजीसुनिस्तस्मादलुम्पाकमतान्निर्गन्तु निःसर्तुं कामयामास काङ्क्षति स्म । कस्मादिव । कारानिकेतनादिव । यथा कश्चिज्जनः न्यायेन वा अन्यायेन न्यायेऽप्यन्यायीकृत्य वैरिबाहुल्यादिति न्यायात् । चारकं नृपा-

दिना क्षिप्तः स तस्याहन्दिमन्दिरात् प्रपञ्चचातुर्येण कृत्वा निर्गन्तुं कामयते । इति मेघ-
जीमुनेः प्रतिमाक्षरदर्शनात्प्रतिबोधः ॥

तन्मताधिकृतान्वेषधरान्वागुरिकानिव ।

पाशे पातयतो मुग्धान्मृगानिव विवेद सः ॥ १०९ ॥

स मेघजीमुनिस्तस्य छम्पाकस्य यन्मतं पक्षस्तत्राधिकृतोऽङ्गीकृतो यो वेषो विरुद्ध-
साधुलिङ्गं धरतीति तन्मतस्याधिकारिणो वेषधरा वा केवललिङ्गधारकास्तान् छम्पाकान्
वागुरिकान् वागुरा मृगजातिलकामृगादिजन्तुग्रहणपाशोऽस्त्येषामिति वागुरिकाः ।
अस्त्यर्थे इकः । 'अइके मत्वर्थे' इति सारस्वतेन । तान् जालिकानिव विवेद हृदि
जानाति स्म । किं कुर्वतः । मृगान् हरिणानिव मुग्धानभिज्ञानं तत्रातत्त्वविचारणाचतु-
रेतरान् जनाञ्जन्तून् पाशे पाशसदृशे कुमते पातयतः क्षेपयतः । तथात्रापि कोऽपि
मुग्धः प्रतिभाप्रागल्भ्यनिर्मुक्तो न किमपि कष्टचर्यादिकं वेतीति तादृगज्ञः केनापि
धूर्तेन वागवन्धादिप्रदानेन विमोक्ष स्वीकृतो लोकैः पाशे पातितेऽसौ विमुच्यते ॥

अमी वीङ्क्षां प्रकुर्वन्ति वका इव शनैः शनैः ।

सतां सम्यग्दृशो हन्तुं काङ्क्षन्तः शफरीरिव ॥ ११० ॥

अमी छम्पाकवेषधारका वका वकोटा इव शनैः शनैर्मन्द मन्दमालोक्यालोक्य मुग्ध-
विप्रतारणयुद्धया वीङ्क्षां गमनं प्रकुर्वन्ति पादौ विमुञ्चन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—सताम् अस्मासु
श्रावकत्वं नाम्ना विद्यते परं तत्त्वं सम्यक्तया न विद्मः तेषां श्राद्धानां सतां परं
मुग्धानां सम्यग्दृशः सत्यज्ञानदृष्टी । सम्यक्त्वानीत्यर्थः । हन्तुं व्यापादयितुं अंशयितुमिव
काङ्क्षन्तः इच्छन्तः । का इव । शफरीरिव । यथा वकाः शफरीर्मत्सीर्हन्तुं स्पृहयन्तः
शनैर्हिण्डन्ते ॥

विगोपनमिवैतेषां वेषं वेषभृतामवैत् ।

तन्मतस्थं पुनर्मेने सौर्धं कूपगतं निजम् ॥ १११ ॥

स मेघजीऋषिरेतेषाममीषां कलिकालविलसितेन महावीरदेवशासनेऽपि कण्टकप्राचु-
र्याद्बहुभूतानां छम्पाकानां वेषभृतां जैनामासल्लिङ्गधारिणा वेष लिङ्ग विगोपनमिव विदम्य-
नाप्रायमवैत् मनसि युयुधे । पुनः स मेघजीमुनिः तेषां छम्पाकानां मते पक्षे तिष्ठतीति
तन्मतस्थं निजमात्मानं सौर्धं कूपगतमिवैवध्याहारः । बह्वन्धकारकलितपातालावटमध्य-
निष्पतितमिव मेनेऽजारीत् । इति गभितोपमा ॥

आप्तोक्तिरत्नगर्भायाममीषां प्रतिमार्हताम् ।

निधिकुम्भीव दुःस्थानां पथिकी नामवदृशोः ॥ ११२ ॥

आप्तोक्तिरागमः सैव रत्नगर्भो वसुधरा तस्यां दुःस्थानां दरिद्राणां निधिकुम्भीव
रत्ननिधानकलशीव । अनीया छम्पाकमतपक्षीभूतभूयोवेषधारिणामर्हतां तीव्रकृतां

प्रतिगा विम्बगर्भा रशोलोननयोः पथिकी विद्यमानापि पार्थ्या गोचरा नाभवत् । तत्र निमित्तं तु गदाह एव ॥

ऐहिकामुष्मिके सौख्ये दूरेऽत्र स्थायिनो मम ।

नीरतीरे सरःपङ्के निगमस्येव दन्तिनः ॥ ११३ ॥

अत्र भवपरम्परापारावारप्रतिद्विप्रसरत्पथः पुरान्तरनिपतनप्रस्फुरन्महावर्तभूते ह-
म्पाकमते तिष्ठति चिरं स्थितिं धिरचरणीत्येषशोलस्य स्थायिनो मम मेघजीनामाम्नः
इहलोकपरलोकसंघन्धिनी सौख्ये शर्णेणी दूरे विप्रकृष्टे वर्तते । भगवदाज्ञाविरोधेनो-
द्भूतभूयस्वरदुरन्तदुरितोदयप्रादुर्भूततिर्यङ्मरकाद्यनन्तदुर्भवपरम्परोपलम्भतः क्षमलेनो-
ऽपि पुत्रस्थः सत्यः प्राप्नुयादिति । कस्येव । दन्तिन इव । यथा सरःपङ्के निदापा-
निदापकृद्भर्गुतितीव्रतरकरनिकरमुष्मात्पीयःसलिलपटलपहुलजम्बाले निगमस्य संव-
रप्यदोपाङ्गमूढित्वा स्तिरस्य किञ्चित्प्रादुर्भूत नीरतीरे पानीयप्रतीरे अतिदूरे भवतः ॥

चेतसीति विचिन्त्यासौ पण्डवानिव पण्डितः ।

कैश्चिच्चालोचचतुरैरालोच्य सचिवैरिव ॥ ११४ ॥

स पल्लवमिवामेध्यं हंसो लुम्पाकनायकः ।

अत्याक्षीपक्षमात्मीयं विनेयैस्त्रिंशता समम् ॥ ११५ ॥ (गमम्)

स मेघजीनामा लुम्पावानां नायकः स्वामी त्रिशता त्रिंशत्सख्यैर्विनेयैः शिष्यैः
सगमात्मीय लुम्पावसंघन्धिन पक्षं लुम्पाकमत गच्छ वा अत्याक्षीजहाति स्म । क इव ।
हंस इव । यथा राजमरालः पुरीषानेकास्थिपञ्चरविकटकण्टकटिक्करकचहुजल बालशेवाल-
फलितगत एवामेध्यमपावन वायसनिवाद्योत्पादशयनादिशकुन्तसतान पल्लव त्यजति ।
किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेणार्थोत्तरं तथा सिद्धान्तविरुद्धवचनभाषणभीरुक्सा-
भिलषितरापरगीतार्थे चेतसि स्वस्यैव चेतसि चेति । विचिन्त्य चिन्तयित्वा । विचा-
र्येत्यर्थः । क इव । पण्डवानिव । यथा तत्प्राप्तुमतमतिमान् पण्डितो मेघावी विचि-
न्तयति । सम्यग्देवगुरुधर्मादितत्त्वं विचारयति । च पुन सचिवैरमालैरिव आलोचेषु
मन्त्रणेषु चतुरैर्निपुणैः कश्चिदात्मीयैः सिद्धान्तवचनभाषणातिभीरुक्साभिमतभिप्रायज्ञा-
परगीतार्थैश्चालोच्य विचारयित्वा च ॥ युगम् ॥ इति मेघजीमुनेर्लुम्पाकमतलजनम् ॥

निर्जित्य स्वमतैश्चर्यस्यं तौर्यत्रिकोत्सवैः ।

प्राणमत्प्रतिमां जैर्नी जयीव निजमातरम् ॥ ११६ ॥

स मेघजीकृपिः स्वस्यात्मनो मतस्य लुम्पाकवर्गस्य ऐश्वर्यमाधिपत्यं तस्य स्वयमहकारं
गर्वं निर्जित्य परामूय । तदैश्वर्यं मुक्त्वेत्यर्थः । अथवा 'निर्मुक्त्य' इति पाठो वा । तत्र
निःशेषेण मुक्त्वा संबन्धमात्रमप्यरक्षयन् त्यक्त्वा । 'निर्मुक्तः पञ्चदेहा परममुखमय'
प्रास्तकर्मप्रपन्नः' इति पञ्चमीस्तुतौ । तौर्यत्रिकोत्सवैर्गीततृत्यवाद्यत्रिकेणोपलक्षितश्राद्ध-

जनारब्धमहामहैः सार्धं जैनीं जिनसंबन्धिनीं प्रतिमां मूर्तिं प्राणमत् प्रणमति स्म ।
क इव । जयीव । यथा निखिलदिग्बलानिर्जयनशीलः पृथिवीपाठो निजमातरं
स्वजननीं प्रणमति ॥

कलौ स्वकामिताप्राप्तेर्लोकानालोक्य सीदतः ।

पूर्णकामांश्चिकीर्षु तान्स्वः सुरद्रुमिवागतम् ॥ ११७ ॥

सोदयाय कलिं लुप्त्वा किमु कर्तुं कृतं युगम् ।

नक्तंदिनमिवादित्यं धर्मं मूर्तिमिवोद्धतम् ॥ ११८ ॥

चतुर्थारकवल्लोकान्यञ्चमेऽप्यरकेऽथ वा ।

अवतीर्णमिवोद्धर्तुं कृपया गौतमं पुनः ॥ ११९ ॥

तपागच्छश्रिया लीलाललाममिव जङ्गमम् ।

श्रीहीरविजयं प्रीतरैषीदेष निषेवितुम् ॥ १२० ॥ (कलापकम्)

एष मेघजीकषिः श्रिया मूरिलक्ष्म्या कलितं हीरविजयम् । श्रीहीरविजयसुरिमित्यर्थः ।
प्रीतेरानन्दात् । विशुद्धधर्मप्ररूपकत्वेन गुरुज्ञेहाद्वा निषेवितुमुपासितुमैषीद्वाञ्छति स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—तपागच्छश्रिया तपोगणलक्ष्म्या जङ्गम संबरणशीलं लीलाललामं शृङ्गारकृते
विभूतं कनकतिलकमिव । ललामशब्दो नकारान्तोऽकारान्तोऽप्यस्ति । ‘ललामवल्लला-
मश्चादन्नः पुक्लीबलिङ्गे नकारान्तः क्लीब एव’ इत्यनेकार्थः । अथ हीरविजयमूरिं वि-
शिनष्टि । उत्प्रेक्ष्यते—स्वः स्वर्गलोकादागतं भूमीमण्डलेऽवतीर्णं सुरद्रुं कल्पवृक्षमिव ।
किं कर्तुमिच्छुम् । तान् लोकान् पूर्णकामान् इच्छापूर्णपर्यन्ताधिगतसमस्तस्वप्नतोभि-
लाषाश्चिकीर्षु कर्तुमिच्छुम् । किं कृत्वा । कलौ कलिनात्रि युगे पञ्चमारके स्वेयमात्मनां
कामितानाममीशानामप्राप्तेरनासादनात्सीदतः दुःखीभवतः सकलान् चावद्रुषुषावल्लयव-
र्तिनो लोकानालोक्य विज्ञायेत्यर्थः । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिं शरीरवन्महद्दीप्तकायं वा
उद्गतं प्रकटीभूतं धर्मं जैनधर्ममिव । किं कर्तुम् । नक्तंदिनमहोरात्रम् । निरन्तरमित्यर्थः ।
स्वस्यात्मन उदयाय चतुर्भिर्रश्मिरोभवनाय चतुरङ्गतया प्रादुर्भवाय वा काले प्रवृत्तना-
पर्यन्तराक्षपदं कलियुगं लुप्त्वा विलुप्य निखिलावनीमण्डलान्निकास्य कृतं युगं प्रथममयम्
कर्तुं विधातुम् । कृतयुगे हि धर्मश्चतुरङ्गः स्यात् । यदुक्तम् नृपथे—‘पदैश्चतुर्भिः सुकृते
स्मिर्गकृतं कृतेऽमुना के न तपः प्रपदिरे’ इति । कसिच । आदित्यमिव । यथा भास्करः
नक्तं निशा विलुप्य दिनें वामरं कर्तुमुद्दिच्छति । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—पञ्चमे दुःस्मानागत्य-
प्यरके कृपया कारुण्यरससमुद्रतया लोकाञ्जगज्जन्तून् भविकजनान्वा उद्धर्तुं भवविकट-
वटादुड्गल मोक्षे महानन्दपदे नेतुं प्रापयेतु पुनर्द्वितीयवारमवतीर्णं गृहीतावतारं गौत-
ममिव श्रीमन्महाचौरप्रथमदिप्यं गणधराग्रगण्यमिव ॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

व्रतं जिघृक्षुः सोऽकाङ्क्षीद्धीरसूरेः समागमम् ।

श्रीमुन्नतजिनस्येव कार्तिकः श्रेष्ठिपुङ्गवः ॥ १२१ ॥

स मेघजीऋषिः व्रत प्रव्रज्या जिघृक्षुः गृहीतुमिच्छुः सन् हीरसूरेर्हीरविजयसूरीश्वरस्य समागममकमिपुरे पादावधारण समागमननकाङ्क्षीत् वाञ्छति स्म । क इव । कार्तिक इव । यथा श्रेष्ठिना श्रीदेवताप्रतिमाङ्कितचन्द्रशिरःसुवर्णपट्टानां नगराधिकारिमुख्यानां मध्ये पुद्गवः प्रयानः कार्तिकनामा श्रेष्ठी सुन्नतजिनस्य श्रीमुनिसुन्नतस्वामिनः आगमनं काङ्क्षति स्म ॥

विज्ञाय हीरसूरीन्दुराशयं मेघजीमुनेः ।

आगादहम्मदावादे माकन्दे कीरवत्कमात् ॥ १२२ ॥

हीरसूरीन्दुः हीरविजयसूरीश्वरीसार्वभौमः कमाद्रामानुग्रामादिविहारस्य परिपाठ्या अहम्मदावादे गुर्जरमण्डलविपुलाखण्डलनिवासस्थानत्वेन राजनगरे आगान् आगच्छति स्म । स्वयमागत्य अकमिपुरे समवस्यत इत्यर्थः । किं वत् । कीरवत् । यथा माकन्दे सहकारमहीरुहे शुकः समेति । किं कृत्वा आगतः । मेघजीमुनेराशयं स्वपार्श्वं सयमग्रहणाभिप्रायं विज्ञाय ज्ञात्वा स्वतः परतो वा अवसाय ॥ इति हीरविजयसूरेरकमिपुरीगमनम् ॥

प्राच्यामिव प्रतीच्यां च महोऽभ्यधिकमावहन् ।

पैरोलक्षान्दधत्ताक्षर्यान्गृह्णन्राज्ञां श्रियं पुनः ॥ १२३ ॥

सैहिकेवाङ्गयञ्शौर्याद्योऽजैपीत्पूषणं श्रिया ।

स गुर्जरेष्वध्यागच्छत्साहिः श्रीमदकब्बरः ॥ १२४ ॥ (युग्मम्)

अथास्मिन्व्यतिकरे सकलवसुधावलचप्रसिद्धः श्रीमाननेकजनपदनयकाधिपत्याद्वैतलक्ष्म्या ललित साहिः पातिसाहिः गुर्जरेषु आगच्छत्समागतः । स कः । योऽकब्बरसाहिः श्रिया वैभवेन कृत्वा पूषणं सहस्रकिरणनर्जपीजयति स्म परावभूत् । 'नमसितुमना यन्नाम स्यान्न सप्रति पूषणम्' इति नैपथे । किं कुर्वन् । प्राच्या पूर्वस्था दिशि इव प्रतीच्या पश्चिमायामप्याशायामभ्यधिकमतिज्ञायितमं प्रतिपक्षपक्षलक्षदुष्टं स्वमहो निजप्रतापमावहन् आकलयन् । पुनः किंभूतः । लक्षात्परं पैरोलक्षा लक्षशब्दाक्षर्यान् जालसुरदमान् अर्थादश्ववारान् दधद्धारयन् । कटके कति बाजिनः सन्ति लक्षद्विलक्षी त्रिलक्षी वा इति लोकमार्पेव वर्तन्ते । पर तावन्तोऽश्ववारा एव हेया इत्युक्ते । पुनः किं कुर्वन् । राज्ञामपरापरपृथ्वीपालानां श्रियं सपदं देशनगरग्रामादिविभूतिं गृ-

१. पाणिनीयमते तु 'नाज्झल्लं' इति. सूत्रस्थ 'पारस्करादित्वात्सुद्ध' इति, कैचदा-नुसारेण सुद्ध एव सभवे तल्ल परादित्वेन प्रदान्तन्वाभावाद्धत्वोत्वयोरप्राप्तौ 'परत्ल्लक्षान्' इति भवेत्.

हन्नादशनः । पुनः किं कुर्वन् । शौर्यान् शूरत्वात्सहिक्वाया अपत्यानि सैहिकेयाः के-
सरिणः जयन्परामवन् पराक्रमन् सिंहव्याघ्रादिश्यापरात्रिघ्नन् । सूर्यस्तु प्रतीच्यां न-
न्दायमानमहाः सप्ताश्व एव राक्षः त्रिचं दिगन् । 'पुषोष वृद्धिं हरिदश्वर्दाधितेरजु-
प्रवेशादिव बालचन्द्रमाः' इति रश्मौ । तथा सैहिकेयान्त्वर्मानोः सनाक्षादभिभवं लभ-
मानः । अत एवाकञ्चरसाहेः सूर्यजयो युक्त एव ॥ युग्मम् ॥ इत्यकञ्चरः ॥

साहिना सार्धमभ्येयुः प्राच्याः केऽपीह नैगमाः ।

शर्वरीमार्वभौमेन नभोमार्गे ग्रहा इव ॥ १२५ ॥

साहिना अकञ्चरपातिसाहिना सार्धं केऽपि केचन प्राच्याः पूर्वदिक्संबन्धिनः नै-
गमा वणिजो व्यवहारिणः इह गुर्जरमण्डले अभ्येयुरागताः । के इव । ग्रहा इव । यथा
शर्वरीसार्वभौमेन विधुना सार्धं नभोमार्गे गगनाद्विणे ग्रहाः समायान्ति ॥

तेऽप्यासञ्ज्ञासने जैने लीना नीना इवाम्बुनि ।

स्थानसिंहादिमा मान्या अमात्या इव भूपतेः ॥ १२६ ॥

ते नैगमा अपि जैने शासने भगवत्संबन्धिनः तपागच्छाभिधाने शासने लीना नि-
लीयमानमानसाः एकतानीकृतचित्ताः सन्ति । क इव । नीना इव । यथा अम्बुनि पानी-
यविषये लीनास्तिष्ठन्ति । किंभूताः । स्थानसिंहः रामासाहसजुः आदिनः प्रथमो मुख्यो
वा येषु ते तादृशाः । पुनः किंभूताः । महीपतेरकञ्चरपातिसाहेर्नान्या माननीयाः ।
क इव । अमात्याः सचिवा भूपतेर्माननार्हा भवन्ति ॥ इति प्राचीनश्रद्धाः ॥

अरंतुदं कुपक्षणाभिवासेचनकं मताम् ।

परित्रज्योत्सवं कर्तुं काङ्क्षन्तो मेघजीमुनेः ॥ १२७ ॥

निगितायसगल्यानि हृदि मिथ्यादृशामिव ।

आनयन्ति स्म ते तुर्याण्यकञ्चरनर्हीहरेः ॥ १२८ ॥ (युग्मम्)

ते प्राचीनाः श्रद्धा अकञ्चरनात्रो महीहरेः पृथ्वीपुरंदरस्तु तुर्यानि वादित्राप्यानयन्ति
स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मिथ्यादृशा कुवादिनां हृदि हृदये वक्षति निगितानि तीक्ष्णानि शाय-
सानि लोहमयानि शल्यानि त्रिशूलानीव । 'हृदि शल्यमिवापिषितम्' इति रश्मौ । 'अनि-
पीडाकारेणैवात्रिशूलम्' इति तद्वृत्तिः । तथा 'परस्पररोहोसितगल्परङ्गव' इति नैयधे ।
'मिथ उल्लालितकुन्ता येऽग्रे' इति तद्वृत्तिः । ततः शल्यानि कुन्ता इव । तथा 'शल्य ग-
त्रशलाकयोः' इत्यनेकार्षे । शल्याणीव वा । प्राच्याः किं कुर्वन्तः । मेघजीमुनेः प्रत्रज्याया
दीक्षाया उत्सवं मराहव कर्तुं निमातुं काङ्क्षन्तः ईहमानाः । किंभूत परित्रज्योन्मवम् । उ-
त्प्रेक्ष्यते—कुपक्षणा लम्पाकादीनां कुततमाजामरंतुद मन्मथञ्चलिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—
सतां साधूना जैनानां मुदृशानासेचनकमाप्यायकमिव । 'तदमेचनकं दस्त दर्शना-
दृष्टं तृप्यति' इति हँस्याम् । अत्र ललापपटान्यायेनोभयत्रापि इव संबध्यते ॥ दृग्मम् ॥
इति बाद्यानयनम् ॥

स्पृहयद्भिरिवोद्बोद्धुं सिद्धिमुग्धमृगीदृशम् ।

श्राद्धैरस्य तपस्यायाः प्रारभ्यत महामहः ॥ १२९ ॥

प्राच्यैर्गौर्जरैश्च श्राद्धैः श्रावकैरस्य मेघजीमुनेस्तपस्याया दीक्षाया महामहः महोत्सवः प्रारभ्यत प्रारब्धः । उत्प्रेक्ष्यते—सिद्धिर्मुक्तिरेव मुग्धमृगीदृक् कमनीयकामिनी ताम् । 'मुग्धो मूढे च रम्ये च' इत्यनेकार्थः । उद्बोद्धुं परिणेतुं स्पृहयद्भिः कामयमानैरेव ॥

पूरिताशेषदिग्ध्वानढका तद्यशसामिव ।

तन्महो भूपदिग्जेत्रयात्राढकाकणा इव ॥ १३० ॥

कुलशैलपयोराशिप्रतिध्वनिविधायिनः ।

वाद्यमानघनातोद्यनादाः प्रादुरवीभवन् ॥ १३१ ॥ (युग्मम्)

वाद्यमानानि ताव्यमानानि वादित्रवादिकैर्जनैः करैर्दण्डेन वा निहन्त्यमानानि घनानि प्रभूतानि आतोद्यानि तूर्याणि तेषां नादाः शब्दाः प्रादुरवीभवन् प्रकटीभवन्ति स्म । किंभूताः । कुलशैलाः मेरुमन्दरकैलाशादिकाः कुलाचला तथा पयोराशिः समुद्रस्तेषु ये प्रतिध्वनयः । प्रतिशब्दास्तान्विदधते प्रणयन्तीत्येवंशीलाः । उत्प्रेक्ष्यते—तद्यशसा तस्य मेघजीकृपेः यशसां कीर्तना पूरिता निर्भरं श्रुता अशेषाः समस्ता दिशो दशा-
प्याशा वेस्तादृशा ध्वानाः शब्दा आसां ता ढका यशःपटहानि खाना इव । अथवा । तस्य मेघजीमुनेर्यश एव भूपो राजा तस्य दिशां समस्तहरिता जयनशीला यात्रा वैरित्रजोपरि विजयकृते प्रस्थानं तस्य तदर्थं वा ढकाकणा निःखाननिःखना इव । राज्ञा हि प्रयाणेषु निःखाना वाद्यन्ते, तद्वृत्तिभिश्च सर्वेऽपि सजीभवन्ति ॥ युग्मम् ॥

वदान्यैः श्रीदवद्धानं ददेऽगीयत गायनैः ।

अनर्ति नर्तकैरुच्चैर्वन्दिभिर्विरुदावली ॥ १३२ ॥

तत्र मेघजीकृषिदीक्षासमये श्रीदवद्धानदैरेव वदान्यैर्दानशौण्डैर्विभ्राणनशीलैर्दानं ददे दत्तम् पुनर्गायनैर्यन्धर्ववर्गैर्मधुरध्वनि अगीयत । पुनर्नर्तकैर्नटैस्तण्डवाडम्बरविधायिभि-
रनर्तिं वृत्त्य निर्मितम् । पुनः वन्दिभिर्मङ्गलपाठकैर्विरुदानामावलिः श्रेणिः उच्चैः कथिता ॥

वैधेयवन्निरीयान्धकूपात्कूपे पतामि किम् ।

परपक्षान्नाणैः स्वस्य स्वस्याहूतिकृतस्तदा ॥ १३३ ॥

अवमत्येति दीक्षां स श्रीहीरविजयान्तिके ।

सत्याकृतिमिवादत्त संगमे सुगतिश्रियाम् ॥ १३४ ॥ (युग्मम्)

स मेघजीमुनिः श्रीहीरविजयसूरैरान्तिके सनिधौ पार्श्वे दीक्षां जैननपस्यां जग्राह गृह्णाति स्म समादत्तवान् । कामिव । सत्याकृतिः सत्यकारमिव । लोके 'संचकार' इति प्रसिद्धः । कासाम् । सुगतीनां स्वर्गोपवर्गफलदानां श्रिया लक्ष्मीणाम् । उत्प्रेक्ष्यते वा—

त्रिदिवशिखराणां सत्याकृतिमिव । किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण तदा तस्मिन्दीक्षा-
ग्रहमहोत्सवसमये परपक्षान् परगच्छीयान् खरतरस्वनिकादीनवमत्यागणयित्वा । वि-
मुच्येत्यर्थः । किंभूतान् परपक्षान् । स्वस्यात्मनः गणैर्गच्छैस्तस्य मेघजीमुनेराहूतिकृतः
आकारणविधायिनः । आकारण सूरिपदादिप्रदानादिना लोभयित्वा हठं कुर्वन्तीति तान् ।
इति किम् । यदहं वैधेयवन्मातृशासितो मूर्ख इव ज्ञानवानप्यज्ञानवानिव अन्धकूपात्
ध्वान्तोपचितान्तरावटान्निरीय निर्गल्य पुनर्द्वितीयवारं कूपे अपरस्मिन्कूपे किं कथं प-
तामि ज्ञप्स्यामि । अपि तु नैव पतिष्यामीत्येव विचार्येत्यर्थः ॥ युग्मम् ॥

उद्द्योतं शासने तेने विजयं दुर्दृशां च यत् ।

इतीवास्य व्यधात्सूरिरुद्द्योतविजयाभिधाम् ॥ १३५ ॥

सूरिर्हीरविजयप्रभुः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोरस्य मेघजीकृषेः उद्द्योतविजय इत्य-
भिधा नाम व्यधाच्चकार । इति किम् । यत्कारणादसौ ल्यक्तलुम्पाकमताधिपत्यः शासने
उद्द्योतं प्रकाशं तेने विस्तारयामास । च पुनर्दुर्दृशां कुपक्षाणां कुमतानां विजयमवगण-
नारूप विदधे निर्मितवान् । परामव विहितवानित्यर्थः ॥

पादपीठलुठन्मूर्धा वद्धाञ्जलिरसौ विभुम् ।

श्रीनाम इव नामेयं स्वयंभुवमवीभजत् ॥ १३६ ॥

असौ उद्द्योतविजयमुनिः विभु हीरविजयसूरीन्द्रमवीभजतिसद्धान्तोक्तविधिबद्धिनय-
विधानादिप्रकारेणातिशयेन भजते स्म निषेधते स्म । तदेव दर्शयते—किंभूतः । पाद-
पीठे पदासने लुठन्मलन्मूर्धा मौलिर्यस्य । पुनः किंभूतः । वद्धाञ्जलिः कलाटपट्टघटित-
करकमलकुङ्कुलः । क इव । श्रीनाम इव । यथा श्रीनामनामा गणधरं नामेनीमिनामनृ-
पस्यापत्यं सतानम् । नन्दन इति यावत् । नामेयः श्रीकृष्णभदेवस्तु वृषभं स्वयंभुवं तीर्थकरं
भजते स्म । विशेषणे पूर्ववत् । पादपीठे लुठन् सघट्ट प्राप्नुवन् मूर्धा मस्तक यस्य ।
तथा वद्धो रचितोऽञ्जलिः पाणिद्वययोजन येन ॥ इति मेघजीकृषिमहः ॥

पारीन्द्र इव सूरीन्द्रः प्रणिहृत्य तमोद्विपम् ।

नृणां व्यश्राणयद्बोधिं मुक्तापङ्क्तिमिवार्थिनाम् ॥ १३७ ॥

सूरीन्द्रो हीरविजयगुरुः नृणां भव्यप्राणिनां बोधिं सम्यक्त्वव्यश्राणयद्वाति स्म ।
कामिव । मुक्तापङ्क्तिमिव । क इव । पारीन्द्र इव । यथा केसरी अर्थिनां याचकानां
मुक्तानां सहारितकुम्भिकुम्भमध्यनिष्पतन्मात्तिकानां श्रेणीं विश्राणयति प्रयच्छति ।
किं कृत्वा । प्राणिहृत्य व्यापाय । किम् । तमः अज्ञान पापं वा तद्रूपं इयामत्वात्तत्सदृशं
द्विप हस्तिनम् ॥

मह्यं विहरति स्वैरं श्रीमत्सूरिपुरंदरे ।

दानवर्षितया भव्यव्रजेनानेकपायितम् ॥ १३८ ॥

श्रीमति अद्वैतवैभवभासिनि हीरविजयनाम्नि सूरिषु पुरंदरे वासवे मध्यां महीमण्डले
स्वैरं स्वेच्छया न पारतक्याद्विहरति विहार विदधति सति दान द्रविणादिविश्राणनमदा-
म्भश्च वर्षतीत्येवशीलस्तत्तथा । 'दान विश्राणनमदाम्भसोः' इत्यनेकार्थे । दानवर्षणस्वभा-
वेन भयव्रजेन भविकजन्तुजातेन अनेकान्वद्वन्दुःस्थानार्थिनो वा पान्ति दारिद्र्यादुद्धरन्ति
सुखीकुर्वन्ति च तेऽनेकपाः मतङ्गजाश्च तद्वदाचरित सामर्थ्योनि सदृशीभूतं च ॥

पितेव सूनूना सार्कं कम्माङ्गजयतीन्दुना ।

पत्तनं पावनीचक्रे हीरसूरीश्वरः क्रमात् ॥ १३९ ॥

हीरसूरीश्वरः क्रमादनुक्रमाद्विहारपरिपाठ्या स्वतन्त्रसुखविचरणात् पत्तनमण्डि-
वाटकाभिधानपत्तनं पावनीचक्रे पवित्रीकरोति स्म । कथम् । साकं सह । केन कस्मात् ।
कम्मासाधोरङ्गजो नन्दनः स एव यतिषु वाच्यमेषु यतीनां मध्ये आहादकरवाद्वा-
गमृतवर्षित्वादिन्दुरिव । इन्दुराचार्येणेत्यर्थः । क इव । पितेव । यथा जनकः सूनूना सार्धं
पत्तनादिपुरं समेति ॥

कृत्वा क्रमादनूचानपदनन्दि मुनीश्वरः ।

देशं स्वसूनो राजेव गणं तस्य वशं व्यधात् ॥ १४० ॥

मुनीश्वरो हीरविजयप्रतिवासवः । गण तपागच्छ तस्य विजयसेनसूरेर्वशमायत
व्यधाचकार । किं कृत्वा । क्रमादनुक्रमेण । हेतौ तृतीया पञ्चमी च वाच्येति तृती-
यार्थः । पूर्वसूरिपरिपाटीतः अनूचानपदस्याचार्यपदस्य नन्दि द्वादशावर्तवन्दनानु-
ज्ञानादिविधिं कृत्वा विधाय । क इव । राजेव । यथा सकलभेदिनीमण्डलाखण्डलो
निजनन्दनस्य देशं स्वजनपदं वशमधीनं विधत्ते ॥

प्रभोर्नन्दिमहे हेमराजो मन्त्रीश्वरो मुदा ।

अमानि मानवैः श्रीद इवामितधनं ददत् ॥ १४१ ॥

प्रभोर्विजयसेनसूरेर्नन्दिमहे आचार्यपदानुज्ञावन्दनकदानादिमहोत्सवे हेमराजो नाम
मन्त्रीश्वरः सचिवो मानवैर्जानपदैः परैर्नागरिकैश्च मनुजैः श्रीदो वैश्रवण एव अमानि
विज्ञातोऽवबुद्धः ॥ किं कुर्वन् । मुदा प्रमोदेन अमित प्रमाणातीतमगणितं धनं द्रविणं
ददद्यच्छन् ॥ इति विजयसेनसूरिनन्दिः ॥

प्रत्यतिष्ठत्परोलक्षा आर्हतीः प्रतिमाः प्रभुः ।

कल्पितानल्पसंकल्पाः कल्पसाललता इव ॥ १४२ ॥

प्रभुर्हीरविजयसूरिः परोलक्षा लक्षशः आर्हतीर्जैनीः प्रतिमा मूर्तीर्विमानि प्रत्य-
तिष्ठत् प्रतितिष्ठति स्म । उल्लेख्यते—कल्पिताः अदत्ताः पूर्णकृता अनल्पा अनेके
भूयस्तराः संकल्पा मनोमिलयितानि याभिस्तादृशीः कल्पसाललताः कल्पद्रुमवती-
रिव । 'कल्पद्रुमलताः' इति सोमसौभाग्यकाव्ये ॥

१. अत्र च १२३ संख्याकश्लोकटिप्पणिबत् 'परस्लक्षा' इति भवेत्.

पान्थानिव महानन्दपुटभेदनपद्धतौ ।

दीक्षयामास सूरीन्द्रोऽनेकानिभ्यतनूभवान् ॥ १४३ ॥

सूरीन्द्रोऽनेकान्परःशतानिभ्यतनूभवान्व्यवहारिपुत्रादीन्दीक्षयामास प्रव्रजयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—महानन्दो मोक्षः स एव पुटभेदनं रजयोनिरिपत्तनम् । रजयोनिरिति लोकरुढिः । तथा च रत्नसदृशानां पुष्पाणामुत्पत्तिस्थानम् । महानन्दे तीर्थंकरचक्रवर्तिवलदेवमहामण्डलीकमहीपतिसूरीवाचकमहामुनिप्रमुखा रत्नेभ्योऽभ्यधिकानां महापुष्पाणामुत्पत्तिस्थानक ततः पत्तनोपमानम् । तस्य पद्धतौ मार्गे पान्थान् पाथिकानिव ॥

शाखाप्रशाखाश्रेणीभिराकीर्णः श्रमणाग्रणीः ।

व्यभाद्वट इव च्छायाच्छन्नः सेव्यश्च राजभिः ॥ १४४ ॥

श्रमणानां साधूनामग्रणीः पुरोगो हीरविजयसूरिः वट इव न्यग्रोषपादप इव व्यभात् । किभूतः । शाखा विमलविजयसागरमुन्दरादिका प्रशाखा आनन्दहर्षसौभाग्यविशालकुशलादिकास्त्वासां श्रेणीभिराकीर्णः परिवृतः । पुनः किभूतः । छायाया शोभया छिन्नो निश्चितः सहितः । पुनः किभूतः । राजभिर्मांविनिभूतोपचाराद्रूपलैः सेव्यः उपासनीयः । वटस्तु स्कन्धनिसृताः शाखास्त्राभ्यः पुनर्निर्गताः प्रशाखास्त्वासां राजभिर्व्याप्तो भरितः । तथा छायाया प्रतिच्छायायिचितः सिद्धितः । तथा राजभिर्यक्षैः सेवनीयः । यक्षाणां वटवासित्वात् । 'यक्षः पुण्यजनो राजा गुह्यको वटवास्यपि' इति हैम्याम् ॥

समस्थापयत्तीर्थसार्थाननेकाननेकान्तवादान्बुजाम्भोजबन्धुः ।

महीमण्डले रन्तुमुत्कण्ठितायाः स्फुरत्केलिविहा इव ब्रह्मलक्ष्म्याः ॥ १४५ ॥

एकान्तेन निश्चयेन वदनमेकान्तवाद्यो न एकान्तवाद्यो यत्र तदनेकान्तवादं जिनशासनम् । यतः—'स्याद्वादवाद्यार्हतः स्यात्' इति हेमाचार्योक्तिः । स एव तदेव बाम्बुजं सरसीरुहं तत्र तद्विकाशने अम्भोजबन्धुः पद्मबान्धवः सहस्ररश्मिः सूरीन्द्रः अनेकान्तवाद्यः तीर्थानां पापसंतापपनोदस्थानानां सार्थान् समूहान् । यद्यपि हैम्याम् 'संवसार्थौ तु देहिनाम्' इत्युक्तम्, तथापि हेमचन्द्रेणैवानेकार्थं प्रोक्तम्—'सार्थो वृन्दे वणिग्गणे' ईत्युत्पन्नभेदात्, तथा 'पदार्थसार्थ' इत्यपि दर्शनात्, अनुप्रासत्वाद्वा लक्षणयापि समूहार्थ एव तस्मादानीतः । समस्थापयत्संस्थापयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—महीमण्डले पृथ्वीपीठे रन्तुं क्रीडितुमुत्कण्ठिताया उत्सुकिताया ब्रह्मलक्ष्म्या मुक्तिश्रियाः । 'शिवं निःश्रेयसं श्रेयो निर्वाणं ब्रधनिर्द्विति' इति हैम्याम् । स्फुरन्तः निखिलसुहृदग्नौचरीभाव भजन्तः केलिविहा विलससौधानीव । सूरीस्थापितानां तीर्थानां पृथिवीपीठस्थायुक्त्वात् अथ च ब्रह्मलक्ष्म्यास्त्रिलोक्योपरितभूमौ स्थायित्वाथ महीमण्डले क्रीडाकाङ्क्षेति ॥ इति हीरविजयसूरिधर्मकृत्यानि महिमसंपदः ॥

अथो विहारप्रतिष्ठादीक्षाद्यनन्तरं कस्मिंश्चिदकम्बरसाहेराकारणसमये गन्धारनगरे चतुर्मासीं तिष्ठासो मूरेर्गन्धारवर्णेन किञ्चित्—

अथो लाटलक्ष्मीललामायमानं पुरं वार्धितीरेऽस्ति गन्धारनाम ।

किमुद्वेज्यमाना जलैरम्बुराशेः प्रतीरं पुरी संश्रिता शार्ङ्गपाणेः ॥ १४६ ॥

लाटस्य लाटनाम्नो मण्डलस्य लक्ष्म्या ललामायमानं तिलकमिवाचरत् वार्धेः समुद्रस्य तीरं तटं तत्र गन्धार इति नाम यस्य तादृशं पुरं नगरमस्ति विद्यते । उल्लेख्यते—
अम्बुराशेः कल्लोलमालिनः प्रसरत्तुङ्गतरङ्गरङ्गविरलजलैरुद्वेज्यमाना अत्युद्वेगं प्राप्यमाना शार्ङ्गपाणेर्नारायणस्य पुरीं द्वारकां नगरीं विष्णोः कुत्रापि गते सति समुद्रेणाप्लाव्य स्वसलिलमध्ये गृहीता, अत एव पानीयोद्वेगात्प्रतीरं तटं संश्रिता पानीयाद्बहिरागस्यात्र स्थितेव ॥

निधानेशरम्भाकुमारीगणेशान्दधानेन गाङ्गेयराजेश्वरांश्च ।

जिता येन वस्त्रोक्तसारां स्वलक्ष्म्या ह्रियेवाश्रिता शंभुशैलस्य मौलिम् १४७

गन्धारनगरेण स्वलक्ष्म्या निजवैभवेन जिता परिभूता सती वस्त्रोक्तसारां धनदपुरीं ह्रियेव त्रपातिरेकादिव शंभुशैलस्य मौलिं मत्स्यकमुपरितनयशिवरमाश्रिता भेजुषी । येन किं कुर्वणेन । दधानेन । कान् । निधानानां निधीनामीशाः स्वामिनो निधिपतयः तास्तथा रम्भाः कदलीः कुमारीः कन्यकाः तथा गणानां जनसमुदायानामीशा गणनायकास्तान् तथा गाङ्गेय स्वर्णं तथा राजेश्वरं देशाधिपतिं राज्यलक्ष्मीवन्तमीश्वरा गजप्रमाणद्विविधधारिणः तान् विश्राणेन । अलकापक्षे तु सर्वेऽप्येकैकाः । निधानेशो धनदः, तथा रम्भानाम्नी धनदाङ्गजनलकूवरपत्नी । ‘अस्मान्किमश्रोत्रमुधां विधाय रम्भा चिरं भामतुला नलस्य । तत्रानुरक्ता तमनाप्य भजे तन्नामगन्धानलकूवरं सा ॥’ इति नैषधे । कुमारीं पार्वतीं गणेशो विघ्ननायकः गङ्गाया अपत्यं गाङ्गेयः स्वामिकार्तिकः । ‘गङ्गोमाः कृत्तिकासुतः’ इति हैम्याम् । तथा ‘गाङ्गेयो गुहभीष्मयोः’ इत्यनेकार्थः । राजानो यक्षां ईश्वरः शंभुस्तान्विभ्रती ॥

स्फूर्त्या मणीकम्बुवराट्मुक्तिका प्रवालमातङ्गतुरङ्गमश्रियाम् ।

विहेलितेनाम्बुधिना द्विवेलं वेलाच्छलाद्यन्नगरं न्यषेवि ॥ १४८ ॥

मणयः चन्द्रकान्ताद्याः सामान्येन सर्वजातिजानि रत्नानि कम्बवः शङ्खाः वराटा रत्नसुख्यानि हीरका कपदी वा मुक्तिका मुक्ताफलानि । ‘बहुकम्बुमणीवराट्कागणनाटकरकर्कटोत्करः’ इति नैषधे । दृष्टेः कम्बवोऽपि दृश्यन्ते । प्रवाला विट्प्रसा मातङ्गा हस्तिनः पुण्ड्रमा अश्वाः श्रीर्धनधान्यादिविविधलक्ष्मीस्तासां स्फूर्त्या अत्युद्वेगवैभवमारेण कृत्वा विहेलितेनावगणितेनाभिभूतेनाम्बुधिना समुद्रेण द्वे वेले वाराववसरी यत्र । ‘वेला वाराववसरः प्रस्तावः’ इति हैम्याम् । तथा ‘वेला स्याद्द्विरम्भसः’ । द्विवेलमिति किञ्चाविशेषणम् । वेलाच्छलाञ्जलवृद्धिकपटात् । वेलागमसिषेणेत्यर्थः । यन्नगरं गन्धारपुरं न्यषेवि

उपास्यते स्म । अम्बुधावपि मय्यादयः सर्वेऽपि पदार्थाः सन्ति । ऐरावणोच्चैःश्रवसो-
स्तत्रोत्पन्नत्वात् जले गजाश्वानां संभवः ह्येव ॥

इन्द्रनीलमणिशालिजालकाश्चन्द्रकान्तकृतचन्द्रशालिकाः ।

भूतलान्युदयिनो बभासिरे शारदीनशशिमण्डला इव ॥ १४९ ॥

यत्र गन्धारनगरे इन्द्रनीलमणिभिः मरकतादिनीलरत्नैः शालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीला
जालका गवाक्षा यासु तादृश्यः चन्द्रकान्तैश्चन्द्रमणिभिः कृता निर्मिता चन्द्रशालिका
अर्थात्सौधानां शिरोगृहाणि उपरितनभूमिका बभासिरे भासन्ते स्म दीप्यन्ते स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—भूतले महीमण्डले अभ्यागतोदयन्त्युद्गच्छतीत्येवशीलास्तथा शारदीनाः
प्रसरत्पयोधररोधापगमप्रोल्लसत्प्रचुरचन्द्रिकाकलिताः शरत्कालसंवन्धिनीः शशिना-
मिति सार्धकं नाम कलङ्ककालिमाकलितचन्द्राणां मण्डला विम्बा इव । मण्डलश-
ब्दलिपु लिङ्गेषु । चन्द्रशालिकासु लक्ष्मसदृशोन्द्रनीलगावाक्षाः ॥ इति गन्धारवर्णनम् ॥

महैर्महीयोभिरनेकनागरैः प्रवेशितः सूरिपुरंदरः पुरम् ।

दिग्जैत्रयात्रासु निजानुगीकृतप्रतीपभूमीपतिसार्वभौमवत् ॥ १५० ॥

अतिशयेन महान्तो महीयांसस्तैर्महीयोभिरत्यभ्यधिकैर्महैस्तत्त्वैः कृत्वानेके गण-
नातीता नागराः पुरजनास्तैः सूरिपुरंदरो हीरविजयसूरिवासवः पुरं गन्धारनगरं
प्रवेशितः पुरे प्रवेशः कारितः । किञ्चित् । दिशां पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तराणां चतसृणां
जैत्रासु जयनशीलासु यात्रासु सेनाभिः समं शात्रवेष्मविगमोऽभिवेणनं तेषु निज-
स्यात्मनोऽनुगीकृताः सेवकभावं लम्बिताः प्रतीपाः पूर्वं प्रतिकूला विजये कृते च कयं-
चिदानुकूल्यभाजः भूमीपतयो राजानो येन तादृक् सार्वभौमवत् । यथा चक्रवर्ती
महामहैः कृत्वा नागरैर्नगरं प्रवेक्ष्यते ॥

गणकैरविणीरमणः श्रमणैर्वहुभिः सह तत्पुरमध्यवसत् ।

कलमप्रकैरिव गन्धगजो जलवालकभूधरभूवल्यम् ॥ १५१ ॥

श्रमणैः साधुभिः सार्धं गणे तपागच्छे आह्लादकत्वेन कैरविणीनां कुमुदिनीनां
रमणः प्राणनाथश्चन्द्रो गच्छनायकः तद्गन्धाराभिधानं नगरमध्यवसत् आश्रयति स्म ।
गन्धारवन्दिरे तस्थिवानित्यर्थः । क इव । गन्धगज इव यथा कलमैल्लिङ्गदब्दकैः प्राद्वैर्ग-
जत्रजैरुपलक्षणाद्विशतिवर्षाथैर्वित्तैः दशवार्षिकैः पोतैः पञ्चवार्षिकैर्बालैः इत्यादिभिर्द्विरद्वैः
समम् । 'पञ्चवर्षां गजो बालः स्यात्पोतो दशवार्षिकः । वित्तो विंशतिवर्षः स्यात्कलम-
ल्लिङ्गदब्दकः ॥' इति हैम्याम् । गन्धहृत्ती जलवालको विन्ध्यः स एव भूधरः पर्वत-
स्तस्य भूवल्यं वनगहनपृथिवीपीठमधिवसति विन्ध्याद्रिवनक्षणे तिष्ठति । 'विन्ध्यस्तु
जलवालकः' इति हैम्याम् ॥

अमरपुरीकृतलज्जे तत्र विजेतुं बलिगृहे संज्जे ।

प्रावृषि दुग्धपयोधौ मधुपरिपन्थीव तस्यौ सः ॥ १५२ ॥

स प्रसिद्धः सूरिः तत्र गन्धारनगरे प्रावृषि वर्षाकाले वार्षिकचतुर्मासां तस्थौ तिष्ठति स्म । क इव । मधुपरिपन्थीव । यथा प्रावृदसमये दुग्धपयोधौ क्षीरसमुद्रे मधुनाधो दैत्यस्य परिपन्थी शत्रुर्नारायणः तिष्ठति । किंभूते गन्धारपुरे । अमराणां देवानां पुर्यां नगर्यां अमरावत्याः स्वातिशायिताभ्यविक्रमैवमभरैः कृता विहिता लब्धमन्दाक्ष येन । पुनः किंभूते । बलिगृह नागलोकं विजेतु विशेषेण स्वविभवाविक्रयेन पराभवितुं सज्जे सज्जीभूते ॥ इति गन्धारनगरे हीरसूरेः स्थितिः ॥

जीविकामिव नमोम्बुपावलेः प्रावृषं पुनरवेत्य पत्तने ।

हीरसूरिपुरुहूतशासनात्तस्थिवान्विजयसेनसूरिराट् ॥ १५३ ॥

विजयसेन इति नाम यस्य तादृशः सूरिणां राट् राजा हीरसूरिपुरुहूतस्य हीरविजयसूरिशक्तस्य शासनादादेशात्पुनरपरार्थं पत्तने अणहिल्लाटकनगरे तस्थिवान् स्थितः । किं कृत्वा । प्रावृष वर्षासमयमुपेतमवेत्य ज्ञात्वा । प्रावृषं कामिव । नमोम्बुपाना चातकानामावलेः पङ्केः जीविका जीवनवृत्तिमिव ॥

प्रीणन्प्राणिनभोम्बुपान्प्रविदधद्दुर्वादिनां दुर्दिनं

बोधाङ्कुरकरम्बितां विरजसं कुर्वश्च चित्तक्षितिम् ।

आनन्दं ददते स विस्मयकरीं व्याहारधारां किर-

न्भूमौ सूरिपुरंदरो जलधरो जम्भारिमार्गे पुनः ॥ १५४ ॥

भूमौ महीमण्डले सूरिपुरंदरो हीरविजयसूरिन्द्रः अथ च सूरिरेव पुरंदरो मेघः । यदुक्तम्—‘एक एव खगो मानी चिर जीवतु चातकः । पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरंदरम् ॥’ इति । पुनर्जम्भारिमार्गे शक्रपद्मतौ आकाशे । यथा देवमार्गस्तथा देवेन्द्रमार्गोऽपि । तथा ‘येनामुना बहुविगाढसुरेश्वरा धू राज्याभिषेकविकसन्महसा बभूव’ इति नैपथेऽपि । जलधरो मेघ आनन्द जनानां प्रमोद ददते स्म । ‘दद दाने’ भवादिरात् नैपदी च । किं कुर्वन् । प्राणिनो जन्तव एव नमोम्बुपा वप्पीहास्तान् प्रीणन् तर्पयन् वृत्तिमुत्पादयन् तेषाम् । पुनः किभूतः । दुर्वादिनां परवादिना मिथ्यादृशां दुर्दिनं दुष्टदिवसं पराजयगोचरीकृतत्वान्मेघान्धकारं च प्रविदधत् प्रकर्षेण कुर्वन् । पुनः किभूतः । बोधस्तत्त्वज्ञानं सम्यक्त्वं वा तदेवाङ्कुरं प्ररोहः । अथ वा बहुवचनम् । बहुजनपेक्षया तत्त्वज्ञानानि सम्यक्त्वानि च त एवाङ्कुरास्तैः करम्बितां व्याप्तमत एव विरजसं विगतरजस्कां पापधूलीभ्यां रहितां चित्तक्षितिं मनोमेदिनीं कुर्वन् सृजन् । पुनः किभूतः । विश्लेषां जगजनानां विस्मयकरीमाश्चर्योत्पादिकाम् । व्याहारा एव वाग्विलासा एव धारा-ममृतवृष्टिं किरन्विस्तारयन् ॥

भवसलिलनिधेरिवैकसेतुं विधिमवलम्ब्य तदागमप्रणीतम् ।

घनसमयदिनान्दिनेश्वरश्रीर्गमयामास मुनीश्वरः क्रमेण ॥ १५५ ॥

तदः तस्मिन् प्रावृद्धसमये शुनीश्वरो हीरविजयसूरिः क्रमेण पर्युषणादिपरिषाव्या
घनसमयदिनान्प्रावृषेप्यवासरान् गमयामासातिक्रामति स्म । किंभूतः । दिनेश्वरश्रीः
सूर्यवत्तेजोलक्ष्मीयेस्य । किं कृत्वा । आगमे सिद्धान्ते उद्यनिर्युक्तियदिनचर्यादिशास्त्रे
वा प्रणीतं प्रोक्तं विविधं चातुर्मासिकसाधुसबन्धिविविधक्रियानुष्ठानादिकमवलम्ब्याश्रित्य ।
उत्प्रेक्ष्यते—भवः संसार एवानन्तत्वाददृग्गोचरपारत्वात्सलिलनिधिः समुद्रस्तस्य तत्र
वा एकमद्वितीयं सेतुमिव । पद्यायाज इति जनप्रसिद्धाभिधानम् ॥

यं प्राप्तुं शिवाह्लासाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं कोविदसीहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

सर्गोऽसौ नवमोऽत्र देवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिरचिते संपूर्णतां प्राप्तवान् ॥ १५१ ॥

अत्र हीरसौभाग्यकाव्ये भर्षा अयमेव यो लिपिर्गोचरीकृतः । नवानां संख्यापूरणे
नवमः सर्गः अधिकारविशेषः संपूर्णतां प्राप्तवान् संपूर्णो बभूव ॥

इति पण्डितमीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलविरचिताया स्तोपज्ञहीरसौभाग्यम-
हाकाव्यवृत्तां शासनदेवीप्रकटीभवन-गुरुप्रश्न-तदुत्तर-स्वस्थानगमन-चन्द्रतारातमस्त-
मीविरामदिनकरोदयविजयसेनसूरिसूरिपद-मेघजीकृपिसमागमन-गन्धारनगरादिवर्ण-
नो नाम नवमः सर्गः ।

दशमः सर्गः ।

निःशेषदेशककुदं भुवि भाति दिली-

देशोऽथ केलिनिलयो नलिनालयायाः ।

नाभीभुवा भुजगनिर्जरसन्नसार-

मादाय निर्मित इवैष खनिः सुखानाम् ॥ १ ॥

अथ अकचरपातिसाहिमिलनादिप्रारम्भणे भुवि पृथिव्यां गुर्जरजनपदापेक्षया पू-
र्वस्था दिशि दिग्देशो नेवातनाममण्डलो दिल्लीमण्डल इत्यप्यभिधा भाति शोभते ।
किंलक्षणः । निःशेषाणां समस्तानां देशानां जनपदानां ककुदं प्रधानः । 'ककुदं तु
प्रधानेऽस्ते वृषाङ्गे राजलक्ष्मणि' इत्यनेकाधेतिलके । पुनः किंभूतः । नलिने कमले आ-
लयः सदनं यस्यास्तस्याः श्रियः केलये क्रीडायां निलयः मौधम् । उत्प्रेक्ष्यते—नाभी-
भुवा नारायणनाभ्यम्भोजजननना त्रयानां भुजगनिर्जरसन्नानां गलोक्तस्वर्गयोः सारं
सम्यग्दलकपटलीमादाय गृहीत्वा सुखानां सर्वशर्मणा खनिराकरः । एष देशो
निर्मितः कृत इव ॥

यस्मिन्निभाति भगिनी नपनाङ्गजन्य

रङ्गनङ्गजिग्वगेन्मथितागविन्दा ।

देशश्रियः किमपि निर्गलितोत्तरीया

वेणी विभूषणवतीव परिस्फुरन्ती ॥ २ ॥

यस्मिन्दिह्नीमण्डले तपनस्य भागोरत्नजो नन्दनो धर्मराजस्य भगिनी जाम्बि-
मुना यमभगिनी । 'कालिन्दी सूर्यज्ञा यमी' इति हैम्याम् । किंभूता । रत्नन्तश्चलन्तो ये
तरङ्गाः कल्लोलास्तेषां शिखराभ्यप्राप्तिं तेषून्मथितानि विकसितानि अरविन्दानि पद्मानि
यस्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—देशश्रियः दिल्लीमण्डलक्ष्म्याः किमपि कथमपि केनापि प्रकारेण
निर्गलितं क्वापि निपतितं उत्तरीयमुपरितनच्छादननिवसनं यस्याः तादृशी परिस्फुरन्ती
हृग्योचरीभवन्ती प्रत्यक्षलक्ष्या वेणी कवरीव । किंभूता । विभूषणवती चूडामण्यादिम-
स्तकभरणभरविभ्राजिनी ॥

उत्ताननक्र इव वक्रकजं कुशाद्या-

वर्ते विभूषयति मध्यमहीममुष्य ।

उत्पत्तिमाकलयतो ददतोऽङ्गिकामा-

न्क्षीरार्णवे क्रतुमुजामिव पादपस्य ॥ ३ ॥

आसेदुषीभिरवने विदुषीभिरिक्षु-

च्छायासु यन्नवकुटुम्बिघनस्तनीभिः ।

कीर्तिर्जगज्जयिरतीशजयोर्जितेव

राजीमतीशितुरगीयत गीतिरुच्चैः ॥ ४ ॥ (युग्मम्)

यस्य दिल्लीमण्डलस्य नवामिस्तक्षणीभिः कुटुम्बिनां कर्षुकाणां घनस्तनीभिः पीन-
पयोधराभिः अथ वा घटस्तनीभिः जम्भवत्कुचौ यासामित्युन्नतस्तनीभिः वनिताभिर्गो-
तिर्गानमुच्चैः सातिषाचिमधुरध्वनिनागीयत जगे गीता । किंभूताभिः । इक्ष्णा
रसात्मनां छायासु निरातपस्थानेषु आसेदुषीभिरुपविष्टाभिः । इत्थं किम् । अवने
इक्षुक्षेत्ररक्षणे विदुषीभिर्निपुणाभिः । उत्प्रेक्ष्यते—जगन्ति त्रीणि भुवनानि । सुराहुर-
नरागित्यर्थः । जयतीत्येवंशीलस्य रतीशस्य मन्मथस्य जयेन परामवेन क्षौदेनामूर्छो-
जिता स्त्रीकृता राजीमतीशितुः श्रीनेमिनाथस्य कीर्तिरेवागीयत । राजीमतीशितुः किं
कुर्वतः । कुश इति पदमाद्यं यत्र तादृशे आवर्ते । कुशावर्ते देशे इत्यर्थः । उत्पत्तिं जन्म
आकलयतः दधतः प्राप्नुवतः । कस्येव । पादपस्येव । यथा क्रतुमुजा देवानां पादपः
पारिजातनामा कल्पद्रुमः क्षीरार्णवे दुग्धपयोधौ उत्पत्तिमाकलयति । पुन किंभूतस्य ।
खर्द्धमवदङ्गिनां प्राणिनां भविकानां कामानमिलाषान्ददतः यच्छतः । अथ वा ।
क्षीरार्णवे कल्पवृक्षस्येव कुशावर्तजनपदे जन्माकलयतः । कुशावर्ते किं कुर्वति । वक्र-
कजं वदनारविन्दं उत्तानमुन्नतं नक्रं नासिका तस्मिन्निव । अमुष्य दिल्लीमण्डलस्य मध्य-

महीमन्तरालभूमीं विभूषयति शोभां लम्बयति । मेवात्तमण्डलमध्वे श्रीनैमिनाथजन-
स्थानं कुशावर्तदेशोऽस्तीत्यर्थः ॥ युग्मम् ॥

संसेवितो द्विरसनैरसुराश्रयश्च

ख्यातो रसातलतया नरकानुषङ्गी ।

एतद्विगानमपनेतुमिदंमिषेण

वासो व्यधायि किमु भोगिगृहेण भूमौ ॥ ९ ॥

भोगिगृहेण नागलोकेन इदंमिषेण अस्य दिल्लीदेशस्य दम्भेन कपटेन भूमौ मही-
सण्डले वासः स्थितिर्व्यधायि विहिता । उत्प्रेक्ष्यते—एतदिहैव जनैरभिधीयमानमीदृशं
वा विगानमपवादमपनेतुं निवारितुमिव । एतत्किम् । यदसौ भोगिगृहो द्विरसनैर्मुजगैः
खलैश्च संसेवित आश्रितः । च पुनरसुराणां दैत्यानामाश्रयः स्थानम् । ‘असुरा दिति-
वज्रजाः पातालैकःसुरारथः’ इति ह्येभ्याम् । पुनः रसातलमित्यनिष्टवाक्यम् । धनपालो-
ऽप्याह—‘रसातलं यातु यदत्र पौरुषम्’ इति । तत्त्वेन ख्यातः प्रथितः पुनर्नरकस्य
नान्नोऽसुरविशेषस्य । सप्तनरकानां दुर्गतीनामनुषङ्गो मिलनं यस्य ॥

तन्निर्जयोद्यतनिजस्य भयादवेत्य

यातं प्रणश्य बलिसन्न तलेऽचलायाः ।

पृष्ठे विलग्न इव तं विजिगीषुरेष

स्वर्गः क्षितावुपजगाम मिषादमुष्य ॥ १० ॥

तद्विजिगीषुस्तद्वलेः सन्न नागलोक विचेतुमिच्छुः पराभवनशीलः । अत एव पृष्ठे
पश्चाद्विलग्नः अमुष्य दिल्लीदेशस्य मिषाद्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—एष प्रत्यक्षः स्वर्गो देव-
लोकः क्षितां क्षोणीमण्डले उपजगाम समागतः । किं कृत्वा । तस्य बलिसन्नो निर्जये
परिभवनविधाने उद्यतस्य उद्यमं विनिर्ममाणस्य उत्सुकस्य वा । निजस्यात्मनो भया-
दर्यात्स्वर्गस्य भीतेरचलायाः पृथिव्यास्तले अधस्ताद्गते प्रणश्य यातं प्रतिग्रष्टं बलिसन्न
नागलोकमवेत्त विज्ञाय । पूर्वं हि बलिसन्न भूलोकस्तलैकचोरपरिग्राहसीत्—इति कवि-
समयः । यदुक्तं नैषधे—‘बलिसन्न दिव स तथ्यवागुपरि स्माह दिवोऽपि नारदः’
इति । पश्चाद्वैतविभूतिजातावल्लवतया क्रतुभुजां भुवनेनाभिभूतं भूतले गतमित्यर्थः ॥

यः पद्मनन्दन इवास्ति हिरण्यगर्भो

रम्याप्सरा हरिरिवाच्युतवत्सलक्ष्मीः ।

रत्नाकरोऽम्बुधिरिवारिरिवात्मयोने-

र्तुर्गान्वितः पविरिवासहजैरजेयः ॥ ७ ॥

यो देशः पद्मनन्दनो विरश्चिरिव । ‘पद्मनन्दनस्तारिरंस्तुता’ इति नैषधे । हिरण्यं

सुवर्णं गर्भं मध्ये यस्य । आकरादौ खर्णानां सद्भावात्, कनकभृत्कलशानां भूमिगर्भेषु स्थायित्वाद्वा, सुवर्णादीनि गर्भं मध्ये यस्य व्यवहारिणा सौषेधु पर शतपरोलक्षपरःकोटि-हिरण्यदर्शनाद्वा । ब्रह्मणस्तु केवलं नामैव । 'हिरण्यगर्भं लोकेशो नाभिपद्मात्मभूरपि' इति हैम्याम् । अस्ति विद्यते । पुनर्यो हरिरिव इन्द्र इव । रम्याणि कमलाकरसद्भावा-न्मनोज्ञानि अत एवात्प्रधानानि सरांसि तटाका यत्र । हरिस्तु रम्या रन्तुं योग्या कला-केलिकलाभिर्विलसितुमुचिताः । रमणार्हा इत्यर्थः । अप्सरसो रम्भा-तिलोत्तमा-वृताक्षी-मेनकाप्रभृतयः स्वर्वनिताः यस्य । पुनर्योऽच्युतवन्नारायण इव सह लक्ष्म्या धनधान्या-दिविभवेन शोभया वा वर्तते सः । 'समासान्तविधेरनित्यत्वात्कप्रत्ययाभावः' । कृ-ष्णस्तु श्रिया पत्न्या सहितः । पुनर्योऽम्बुधिः पारावारः इव रत्नानां प्रशस्त्वस्तूनां रत्नपुरुषाणां नेमिनायकृष्णबलभद्रादीनां महापुरुषाणामाकर उत्पत्तिस्थानम् । समुद्रोऽपि रत्नाकरः । पुनर्यो देशः आत्मयोनेः स्मरस्य अरिः शंभुरिव दुर्गैरत्रिकोटैरन्वितः । शिवस्तु दुर्गया पार्वत्या पत्न्या युक्तः । अर्धाङ्गभाजित्वात् । पुनर्यः पविरीव वज्रवद-सहजैः शत्रुभिरजेयो जेतुमशक्यो वैरिमिरग्राह्यः । वज्र तु दुर्भेद्य गिरिष्वप्यकुण्ठत्वात्, सुरासुराणां दुर्जयत्वाद्वा ॥ इति दिल्लीदेशः ॥

दिल्लीति तत्र नगरी न गरीयसीभिः

श्रीभिः कचिद्विरहिता रहिता न नीत्या ।

रेजे गिरीशगिरिशृङ्गकृतैस्तपोभिः

प्राप्ता परां श्रियमसौ त्रिशिरःपुरीव ॥ ८ ॥

तत्र तस्मिन्मण्डले दिल्ली इति नाम्नी नगरी पुरी अस्ति । किभूता । गरीयसीभिः अतिमहतीभिः श्रीभिर्लक्ष्मीभिः कचित्कुत्रापि स्थाने न विरहिता न विद्युक्ता । पुनः किभूता । नीत्या न्यायेन न रहिता न विद्युक्ता । 'रीत्या' इति पाठे रीत्या मर्यादया उत्तमकुलाद्याचारेण व्यवहारेण वा । उत्प्रेक्ष्यते—गिरीशस्य शंभोः गिरेः कैलाशस्य शृङ्गे शिखरे कृतैः स्वस्थित्या विहितैर्नैरशनपानादिकष्टतपोभिः कृत्वा परा प्रकृष्टां सर्वोत्कृष्टां वा श्रियं लक्ष्मीं शोभा वा प्राप्ता असौ दिल्ली त्रिशिरसो वैश्रवणस्य पुरी नगरी अलकेव ॥

दम्भोलिपाणिनगरीविभवामिभाव-

प्रागरुम्यमाकलयता निजवैभवेन ।

निर्जित्य या बलिगृहं पदमस्य मौलौ

कालीव कासरसुरासहजं ससर्ज ॥ ९ ॥

या दिल्लीपुरी निजवैभवेन आत्मीयाद्वैतलक्ष्म्या । 'स्फुरन्माङ्गिष्ठवैभवः' इति काव्यक-स्पन्दतायाम् । बलिगृहं नागलोक निर्जित्य पराम्य अस्य बलिगृहस्य मौलौ मस्तके पद

चरण स्थान सृजं सृजति स्त । किंभूतेन वैभवैव । दम्भोल्लिख्य पाणी हस्ते यत् ।
स तस्य दृढतमेन्द्रियं नगर्या अमरावत्या विभवस्य लभिमभवनमभिभावनां च प्रागतम्यं
प्रतिभाषया । चतुर्धनुममुत्तांष्टं वा आकलयता विभ्रता पद चक्रे । केव । कालीव ।
यदा पार्वती काष्ठरनामानं नुरागा देवानामसहजं विरोधिन स्वस्यात्मनो विमोर्भावो
वैभवम् । अत्र भाषेऽण् । तेन वैभवैव सामर्थ्येन महत्त्वेन वा । 'स्तोत्रं मुविस्तृतमतिर्न
विभुर्धियादुम्' इति कल्याणमन्दिरम्भवे । 'विभुः समर्थः' इति तद्वृत्तिः । बालगृह
पाताल निजित्व जित्वा अन्य महिषासुरस्य मौली मस्तके पदं स्वचरणं चकार ।
गन्धर्वैस्तद्विस्तारदधानात् ॥ इति द्विती ॥

तस्यां महीहिमकरेण हमाँडनाम्ना

जज्ञे पुरंदरविजित्वरविक्रमेण ।

यस्यौजसेव विजितेन पदं नुरारे-

नत्तुल्यतां स्पृह्यतां शुभता न्यपेवि ॥ १० ॥

तरता विनिर्गम्या हमाव इति नाम वक्ष्येति तेन हमावनाम्ना मदीहिनफरेण क्षोणी-
रेतिस्त्रीगन्तेन ज्ञो संजातम् । अभिभूतेन । पुनंदरस्य वामवस्य विजित्वरेष विरोधेन जय-
मशीरो पितामो बल यस्य तेन । यस्य हमावतापिमाहरोजमा प्रतापेन विजितेनाभिभूतेन
गग । पुनस्तस्य हमावप्रतापस्य नृत्पता नादरेन नृत्पयता इच्छता अमुना मयंग ।
उभेनते—मुतारेनोतापयन्म पद वराग पिमुक्कद नगरेषि मेव्यते न्म इय ॥

श्रीकापिलाभिपतियश्चरपातिग्राहि-

पुत्रः पुन्यो नन्द मनोऽखिल सुदुल्लभानाम् ।

मूर्त्या मृनुगपि निर्मितवान्दण्ड

हाल कालमपि यः मग्नमतापैः ॥ ११ ॥

[illegible]

तस्याङ्गजोऽभवदकञ्चरभूमिभास्वा-

भूपालमौलिमणिचुम्बितपादपद्मः ।

शौरैरिवाम्बुधिगयो भुजपञ्जरान्त-

र्विश्रान्तवार्धिवसनाजयराजहंसः ॥ १२ ॥

तस्य हर्मावसाहेरकञ्चर इति नामा भूमिभास्वान् परतेजस्त्रिरस्कारिप्रतापवत्त्वादहै-
तत्वाच्च क्षोणीसहस्ररश्मिरभवत् । 'मध्यदिनावधिविधेर्वसुधाविवस्वान्' इति नैपथे ।
क इव । अम्बुधिशय इव । यथा शौरैर्वसुदेवस्य कृष्णः पुत्रो बभूव । किलक्षणः । भूपा-
लानां महानृपाणां मौलिनां मुकुटानां मणीभिर्मणिक्वैद्युम्बितमाश्लिष्य समालीढ पाद-
पद्मं चरणकमलं यस्य । पुनः किलक्षणः । भुजौ खवाडू एव पञ्जरं पक्षिरक्षणस्थान
तस्यान्तर्मध्ये विधान्तो विश्रामाय स्थितो वार्धिः समुद्रो वसन वस्त्र यस्याः एतावता
आचतुःसमुद्रान्तपृथिव्या जयः स्थायत्तीकरण स एव राजहंसो यस्य सः ॥

साम्राज्यमप्यधिगतो निखिलस्य नाक-

लोकस्य लोलुपतया पुनरीहमानः ।

भोक्तुं समग्रमपि मध्यमलोकमेत-

द्याजादुवास मघवेव वसुंधरायाम् ॥ १३ ॥

एतद्याजादकञ्चरसाहिकपटात् । उपप्रेक्ष्यते—वसुंधरायां विश्वभरावलये मघवा शक्र
इवोवास वसति स्म । किंभूतः । निखिलस्य समस्तस्यापि नाकलोकस्य स्वर्गस्य साम्रा-
ज्यमाधिपत्यम् । 'सम्राट् तु शास्ति यो नृपान्' इति हैम्याम् । अतः सर्वेषामपि विमा-
नाधिपतिनाकिनायकानामैश्वर्यमधिगतः प्राप्तोऽपि । 'अधिगत विधिवद्यदपालयत्' इति
रघुवंशे । 'अधिगतं प्राप्तम्' इति तद्वृत्तिः । पुनर्लोलुपतया अधिकाधिकसपदैश्वर्येस्पृह-
यालुतया समग्रं समस्तमपि मध्यमलोकं पातालदेवलोकयोरध उपरि च वर्तमानयोर्भे-
ध्येऽन्तराले वर्तिनं लोकं भुवनं मध्यमलोकं सकलसमुद्रमेखलामण्डलं भोक्तुं स्वभोगविषय
विधातुमीहमानो वाञ्छन्निवेति गर्भितोत्प्रेक्षा ॥

अथास्य दिग्विजयविधित्सया प्रस्थाने वैरिणामुत्पाताविर्भावः—

यात्रासु यस्य चतुरङ्गचमूपचार-

प्रोद्भूतधूलिपटलैः परितः प्रसस्ते ।

प्रस्थानमस्य दशदिग्विजयाय जाने

यातैरितः कथयितुं हरितां महेन्द्रान् ॥ १४ ॥

यस्याकञ्चरपातिसाहेर्यात्रासु परजनपदजिघृक्षया प्रस्थानेषु चत्वारि चतुःसंख्याका-
न्यह्नानि साधकानि गजवाजिरथपदातिलक्षणाः प्रकाराः स्कन्धा यस्यास्तादृश्यावम्बाः

सेनायाः प्रचारेण प्रकपेण चलनेन प्रोद्धतानां प्रवलतयोत्थितानां धूलीनां भूमिरजसां पटलै राशिभिः परितः सर्वदिक्षु प्रसस्ते प्रसृतम् । तत्राहमेवं जाने वेद्मि । उत्प्रेक्ष्यते वा—
दशानां दशसंख्याकानाम् पूर्वाग्निःक्षिणनैऋतपश्चिमावायूत्तरेशानाधोभुवनोर्ध्वलोकानां दिशा ककुभां विजयाय स्थायत्तीकरणार्थमस्य पातिसाहेः प्रस्थानं दिग्जैत्रयात्रां हरितां दशानामाशानां महेन्द्रान्पुरवरान् । ‘पतिः प्रतीच्या इति दिग्महेन्द्राः’ इति नैपथे । इन्द्राग्रियमराक्षसवरुणपवनकुबेरेशाननागेन्द्रब्रह्माभिधान्दिक्पालान् प्रति कथयितुं निवेदयितुमितो भूमण्डलाद्यातैरुद्गीय यातैः गतैरिव ॥

यत्प्रस्थितौ रथहयद्विपपत्तिवीह्वा-

प्रोत्खातपांसुपिहिताखिलदिग्भुखेषु ।

आक्रन्दि चक्रमिथुनैरथ पांसुलाभिः

प्राह्वादि पल्लवितमन्तरुल्लूकलोकैः ॥ १५ ॥

यस्याकच्वरपातिसाहेः प्रस्थितौ दिग्जैत्रयात्रायां प्रयाणावमरे रथाः स्यन्दना हया वाजिनः द्विपा हस्तिनः पत्तयः पदातयः गादचारिणस्तैषां वीह्वाभिश्चक्रमणैः बाहुल्या-
त्सर्वदिक्संचरणैः कृत्वा प्रोत्खातैरुत्थापितैः पांसुभिर्धूलीपटलीभिः पिहितान्यावृतानि आच्छादितानि । जनदशामगोचरीकृतानीत्यर्थः । अखिलानि समग्राणि दिशां हरितां मुखानि विभागास्तेषु सत्सु सजलजलदपटलसंचलितरजनीजनितान्धकारप्रचारप्रान्ते-
क्षकाणां चक्रवाकानां मिथुनैर्हृन्दैराक्रन्दि परस्परवियोगानङ्क्या दुःखादाक्रन्दोऽक्रियत । मुक्तकण्ठ रुदन्ते इत्यर्थः । अथ पुनः पांसुलाभिर्व्यभिचारिणीभिस्तरुणीभिः प्राह्वादि प्रमुमुदे । घनान्धकारसमये हि तासां स्वेच्छाविहरणोत्साहस्पृहा पूर्णा स्यात् । पुनरुल्लूकलोकैर्धूकप्रकरैरन्तश्चित्तमध्ये पल्लवितमुच्छ्वसितम् । निगि तेषां स्वैरसंचारत्वात् । ‘आ-
लोकतालीकमुल्लूकलोकः’ इति नैपथे ॥

चलवति भूमण्डलाखण्डले दिग्विजयाय प्रतिष्ठमाने सति भाविपराम्बाः प्रतीपपृथ्वी-
पालाः भूकम्परजोष्टिदिग्दाहरविमण्डलच्छिद्रादिकानुत्पातान्पदयन्तीति अत एवादी त
एष प्रोच्यन्ते—

धत्ते स कम्पमभिषेणयति क्षितीन्ध्रे

यस्मिन्प्रतीपपृथिवीपुरुहूतपृथ्वी ।

यस्मादतः परमसौ भविता पतिर्मे

प्रीतेर्हृदन्तरिति निर्मितताण्डवेव ॥ १६ ॥

यस्मिन्प्रकच्वरनाम्नि क्षितीन्ध्रे वसुधावलयवानवे अभिषेणयति रिपुपार्थिवान्प्रति
पतामिन्नागिरभिगच्छति मति प्रतीपा, प्रतिभट्टा ये पृथिवीपुरुहूताः वसुमतीविदा-
जसः तेषां पृथ्वी वसुधरा कम्पं वेपथुं चञ्चलतां धत्ते स पृथ्वी । भूः कम्पते
संस्रयः । उन्मेष्यते—इति हेतोर्हृदन्तः स्वमानममध्ये ग्रांतः प्रनोदादिव । सम्यग्दि-

जचेनोभिप्रेतमर्तरि मेहाद्वा निर्मितं कृतं ताण्डव नृत्यं यया तादृशीव । इति किम् ।
यस्मात्कारणादतः परमयतनवासरादारभ्य अर्सा सकलराजचक्रचूडामणीरद्वैतनोतिमता-
मप्रणीरकच्चरक्षोणीनभोमणीममं भर्ता भावी भविष्यति ॥

संप्रस्थिते वसुमतीविजयाय यस्मि-

न्भूपैर्विरोधिभिरदृश्यत दिक्षु दाहः ।

जाने निजव्यसनवीक्षणभूतनूता(न्ना)-

सातस्वदिग्युवतिनिःश्वसिताशिकीलः ॥ १७ ॥

यस्मिन्नकच्चरनृपतां वसुमत्या वसुधराया विजयाय स्वायत्तीकरणार्थं संप्रस्थिते स-
म्यग्विजयविधात्रिसुहृत्तदिने चतुरङ्गचमूचक्रेण समं निर्मितप्रस्थाने सति । प्रचलिते
सतीत्यर्थः । विरोधो विद्यते येषां ते विरोधिनस्तैर्विपक्षैर्भूपैः क्षोणीपालैर्दिक्षु सर्वांशस्तु
दाहो ज्वलज्वालादि ज्वालामालाकुलत्वमदृश्यत दृष्टः । सर्वा अपि हरितो ज्वलन्त्यो
दृष्टा इत्यर्थः । तत्राहमेव जाने विदाकरोमि उत्प्रेक्षे वा निजानामात्मीयानामर्थदक-
च्चरपरिपन्थिपूर्वादिकपतिनृपतीनां व्यसनानां भाविमरणाविविपत्तीनां वीक्षणेन
दीर्घदर्शिनया अवलोकनेन ज्ञानेन कृत्वा भूतसुत्पन्न यन्नून नवीनमसात दुःख यासां
तासां स्वेपां तत्तद्विपत्तिनृपाणां दिशामेव युवतीनां प्रियाणां निःश्वसिताग्नेर्निःश्वासानि-
लस्य कीलो ज्वालेव । कीलशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'त्रिनेत्रनेत्रानलकीलनीलम्'
इति नैपथे । तथा 'वल्हराफरमयूरकीलहालाः' इति लिङ्गानुशासने पुत्रीलिङ्गे कीलः
कीला ॥

भूपेऽभिषेणयति यत्र रजोभिर्वृष्ट्या

दृष्टा दिशः परनृपैर्मलिनाः समग्राः ।

स्वस्वामिसंकटसमीक्षणमूर्च्छनोर्वी-

निष्पातधूसरितगात्रलता इवैताः ॥ १८ ॥

यत्र यस्मिन्भूपे अकच्चरनृपे अभिषेणयति सति सेनाभिः समं प्रतिनृपतीनभिग-
च्छति सति परनृपैः प्रतिभटभूपालकलापे रजोभिर्वृष्ट्या अतिबहुलानां धूलीनामभि
समन्ताद्वर्षणेन कृत्वा मलिनाः कम्पलाः मलीमसाः समग्राः समस्ता अपि दिश आशा
दृष्टाः । उत्प्रेक्ष्यते—एता दिशः स्वामानात्मीयानां स्वामिना भर्तृणा समाना व्यन-
नाना समीक्षणेन सम्यग्निश्चितत्वेनावलोकनेन कृत्वा मूर्च्छनैर्दुःखोद्भूतातुच्छमूर्च्छाभिर्गर्भा
भूर्मा निष्पातो निष्पन्नन लुण्ठन वा तेन धूसरिता वृषत्पाण्डुरिता धूलीलुण्ठिता वा रजो-
मया वा जाता गात्रलताः शरीरवृष्टयो यासां नादृश्य इव ॥

यन्मेदिनीकुसुदिनीरमणप्रयाणे

छिद्रं न्यभालि परिपन्थिभिरभ्रपान्थे ।

मद्वंशजक्षितिरथोदयिनी हृदन्त-

दुःखप्रकर्षत इति स्फुटितोरसीव ॥ १९ ॥

कुमुदिनीना कैरविणीना रमणो वरयिता कुमुदिनीरमणः । मेदिन्या घरण्याः कुमुदिनीरमणः स चासौ कुमुदिनीरमणश्च । 'इदं तत्पूर्वातलदीतलद्युति' इति नैषधे । तस्य प्रयागे स्वरिपूपरे प्रस्थाने परिपन्थिभिः प्रत्यर्थिभिरर्थीत् पृथिवीनाथैरभ्रपान्ये गगनपथिके भास्करे । 'हृदिः शुचीनां गगनाद्गजाध्वगौ' इति हैम्याम् । सूर्यमण्डले इत्यर्थः । छिद्रं विवरं न्यभालि ददशे दृष्टम् । उत्प्रेक्ष्यते—अथाकम्बरसाहेरागमनानन्तरं मद्वंशे मदीयान्ववाये जायन्ते स्म उत्पद्यन्ते स्मेति मद्वंशजाः सूर्यवशीयास्तेषामेतावता सूर्यवशोत्पन्नावा भूपालाना राजन्यवीराणां च क्षितिः क्षयो विनाश उदेष्यति भविष्यतीत्येवशीला उदयिनी भाविनी इति हेतोर्हृदन्तश्चित्तमध्ये दुःखस्य प्रकर्षतोऽतिशयतः स्फुटितं द्विधाभूतं सच्छिद्रं वा जातमुरो हृदयं यस्य तादृश इव । 'पन्था भान्ति दृश्यते घिलमयः प्रत्यधिभिः पार्थिवैः' इति नैषधे । त्रियमाणा रणे सूर्ये छिद्रं पश्यन्तीत्यरिष्टवेदिनः । यद्वा । 'द्वावेतौ पुरुषौ लोके सूर्यमण्डलमेदिनः । परित्राङ्गयोग-युक्तश्च रणो चाभिसुखो हतः ॥' इत्युक्तत्वात् । 'स सूर्ये छिद्रं निरीक्षते' इति नु तद्वृत्तिः । ततो भानौ रन्ध्रनिभालनमिति ॥ इति प्रतीपनृपतीनामरिष्टाविर्भावना ॥

यस्य प्रसृत्वरयशःशरभूसवित्री

स्त्रःकूलिनीव करवाललता बभूव ।

यस्यां निमज्ज्य रिपुराजपरम्पराभि-

र्येनान्वभावि दितिजद्विपतां विभूतिः ॥ २० ॥

यथाकम्बरसाहेः करवाललता खड्गयष्टिः स्त्रःकूलिनी मन्दाकिनीव बभूव जाता । किंभूता । प्रसृत्वर विश्वविस्तरणशीलं यद्यशः कीर्तिः तदेव शरभूः स्वामिकार्तिकस्तस्य गवित्री जननी येन कारणेन । यस्यां करवाललतास्त्रःकूलिन्या निमज्ज्य ब्रूडित्वा ह्लात्वा तदभिमुखमागस्य प्रहृत्य च पञ्चत्वमासाद्य रिपवः शत्रवो जना एव राजानस्तेषां परम्पराभिः श्रेणीभिः दितिजानां दितेरमुरमातुर्जायन्ते स्मेति दितिजास्तेषां द्विपतां वैरिणा देवानां विभूतिः सुरश्रीरन्वभावि अनुभूयते स्म । गद्गायां रणे च त्यक्तप्राणा देवभूयं भजन्तीति परमतम् । 'मृते चापि सुरादनाः' इत्युक्तेः ॥

यस्मिन्णाङ्गणगते प्रहताहिताश्वाः

गौयोदयाद्वि विमुहुर्मुहुस्तपन्ति ।

मूमौ निजाभिभवतः सवितुः सगोत्रां-

स्ताक्ष्यानिवाश्रयितुमुत्सुकतां वहन्तः ॥ २१ ॥

यस्मिन्कम्बरभूरतां रणाङ्गणं संप्ताममध्य गते प्राप्ते सति प्रहताः गम्भ्रपहारादिना व्या-

पादिता ये अहितानां प्रतिपक्षिणामन्वास्तुरङ्मास्ते श्यांयादयात् श्रुतायाः प्रादुर्भावान्मु-
हुर्मुहुः वारं वारं दिवि गगने उत्पतन्ति उच्छलन्ति उच्चैः फाला ददते । उत्प्रेक्ष्यते—
भूमौ पृथ्वीपीठे निजस्यात्मनोऽभिभवतः पराभवनोदयात् सवितुः सूर्यस्य पितुर्वां
सगोत्रान् खजनान्वन्धून् ताक्ष्यानिश्चान् आश्रयितुं चरणीकर्तुमुत्सुकतामुत्कण्ठं वहन्तो
धारयन्त इति । विपत्तां खजनाः श्रीयन्ते इति स्थितिः श्रुतिर्वा ॥

एतत्कृपाणनिहताहितकुम्भिकुम्भ-

निष्पातिमौक्तिकततिः समरे विरेजे ।

दृष्ट्वा हतान्स्वपतिभूमिपतींस्तदीय-

लक्ष्मीक्षणप्रपतदश्रुकणावलीव ॥ २२ ॥

एते अकञ्चरसाहिना कृपाणेन निजचन्द्रहासयष्टिना कृत्वा निहता व्यापादिता विदा-
रिता ये अहितानां स्वप्रतिपक्षाणां कुम्भिना मद्रजातिजातानां कुम्भाः क्षिर-विण्डा-
स्तेभ्यो निष्पतति निर्गलति निःसरतीत्येवशीला निष्पातिनी मौक्तिकानां सुफाफलानां
ततिर्मालिका समरे संप्रामाद्वणे विरेजे राजते स्म निर्वभौ । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनः
पतीन्नायकान् भूमिपतीन्धरणीरमणान् हतानर्थोदकचदरेण खविरोधितया चमातिधीकृ-
तान्दृष्ट्वा व्यालोक्य तदीयलक्ष्मीणां प्रत्यर्थिपार्थिवसंचन्विनीनां श्रीणाम् । राज्यलक्ष्मीणामि-
त्यर्थः । ईक्षणेभ्यो विलोचनेभ्यः प्रपतन्ती प्रकर्षणाविरलवाराधराम्बुधारायमाणवारं
निःसरन्ती अश्रुकणानां वाष्पविन्दूनामावलीव धोरणिव ॥

रोमाञ्जुराः समिति यस्य समुच्छ्वसन्ती

संवाससंगतगुणप्रगुणीभवन्तः ।

एतद्वदुद्धतविरोधिधराधवना

हृल्लेखतामिव निशुम्भकृते वहन्तः ॥ २३ ॥

यस्य हर्मोजनन्दनवृषस्य समिति संप्रामाद्वणे रोम्णां तनूरुहाम् । लोत्रासित्यर्थः । 'रो-
मलोमतनूरुहः' इति हैम्याम् । अङ्कुराः प्ररोहाः समुच्छ्वसन्ति उच्चैः संजायन्ते उल्ल-
सन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—एतद्वदकञ्चरसाहिरिव चद्रता उत्कटा मद्येन्मत्ता ये विरोधिधरा-
धवाः प्रत्यर्थिपार्थिवस्तेषां निशुम्भकृते दक्षिणारमणमदिराज्ञप्राप्नुणोकरणार्थं हृल्लेखतामु-
त्कण्ठोद्रेकमात्रं वहन्तो विश्राणा इव । अत एव किलक्षणा । संवासेनाकञ्चरसाहिभेदे
सम्यगवसनेन सहस्यनेन वा कृत्वा संगता मिलिताः समागता वा ये गुणाः गौर्यान्ता-
हसत्त्वादयस्ते प्रगुणीभवन्तः प्रगल्भा जायमानाः । 'यादृशैः सहवासः संगतिस्त्वादृशा एवा-
यान्ति गुणाः' इति लोकप्रसिद्धिः । यदुक्तं च—'जौ जारिसेण सगं सो वि हु तारिषो
होद । कुसुमेहिं सह वसंता तिलावि तगं धिया हुति ॥' इति सूत्रोक्तिः ॥

एतद्दिनेशशशिभूदिनयामिनीभ्यां

सृष्टिं विधातुमखिलां विमुना न वैश्वीम् ।

तादृग्दिनेन्दुदयिताकृतये किमेत-

त्तेजोयशोरविविधू विधिना प्रणीतौ ॥ २४ ॥

विधिना विश्वसृजा विधात्रा तादृशोरतिमहस्योर्विगलितावधिसमयाभ्युदयभाजो-
दिनेन्दुदयितयोर्दिवसनिशयोः कृतये निर्माणाय । उत्प्रेक्ष्यते—एतस्याकम्बरसाहेस्तेजः
प्रतापः । ‘निजस्य तेजः शिखिनः परःशताः’ इति नैषधे । तथा ‘एतस्योत्तरमद्य नः सम-
जनि त्वत्तेजसा लङ्घने’ इत्यपि नैषधे । ‘त्वत्तेजसां भवत्प्रतापानाम्’ इति तद्वृत्तिः ।
तथा यशः श्लोकस्तावेध रविविधू सूर्याचन्द्रमसौ प्रणीताविव निर्मापिताविव । किंभूतेन
विधिना । एताभ्यां प्रत्यक्षलक्ष्य विद्यमानाभ्यां दिनरजन्योर्गमागम कुर्वाणाभ्यां दिनस्य
वासरस्य ईशः पतिः । यतः—‘परविषयाक्रमणकलाकलाघरस्यैव विषयमायाति । रज-
निपतिर्भजति दिन दिवसपतिर्भजति नो रजनीम् ॥’ इति सुभाषितोक्तैः । दिननायको
गास्करः शशी मृगाङ्गस्ताभ्यां सकाशाद्भूतपतिर्योस्तादृशौ दिनयामिन्यौ वासरविभा-
वयौ ताभ्यां कृत्वा अखिला समस्तामपि समग्रामपि वैश्वीं जगत्संवन्विनीं सृष्टिं सती
निर्माणं कर्तुं रचयितुं न विमुना तयोर्द्वयोः प्रत्येक चतुर्धामत्वेनाल्पत्वान्न समर्थेन ॥

यद्वैरिराजकयशोगुणराशिरात्री-

प्राणेशतारकगणेन कदाचनापि ।

द्वीपान्तरं परिचरत्यपि यत्प्रताप-

प्रद्योतने न समवाप्युदयावकाशः ॥ २५ ॥

यस्याकम्बरपातिसाहेः प्रताप एव प्रद्योतनः सहस्रकिरणः तस्मिन् द्वीपान्तरमपरं
द्वीप द्वीपानामष्टादशत्वात् । ‘नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्’ इति नैषधे । तेज्ज्वल्यतमं
कचिद्वीपं परिचरति भजति सति परद्वीपे गतवति अपि सति यद्वैरिराजकस्याकम्बररिपुभू-
पतिप्रकरस्य । राज्ञां समूहो राजकम् । ‘स्याद्राजपुत्रक राजन्यकं राजकमाजकम्’ इति
हैम्याम् । यशः श्लोकस्तथुक्ता गुणानां राशयः समूहास्त एव रात्रीप्राणेशश्चन्द्रमास्तथा
तारकाज्योतीषि तेषां गणेन मण्डलेन कदाचनापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे उदयस्योद्गमनस्य
प्रकटीभावस्यावकाशः समथो चेत् नैषधे समवापि संप्राप्तः । जगत्साम्राज्यात्सूर्ये
द्वीपान्तरं गते अस्तमिते चन्द्रे ग्रहनक्षत्रतारका उदयावकाशं लभन्ते, परमकम्बरप्रताप-
सहस्ररदनेर्नायं प्रकारः । यतः अष्टादशत्वापि द्वीपेषु सर्वत्रैव सद्भावः, परमत्र नास्ती-
त्येव न तस्मिन् सहस्रांशौ सति चन्द्रादिज्योतिषानुदयावकाशः कुतः स्यादिति ॥

अश्रान्तदण्डनिहताहवादनीय-

वाद्यस्वरैः प्रसृमरैः समरे घरेन्दोः ।

अस्तम्भि वैरिन्पदोर्युगदण्डदर्पः

सर्पेन्द्रदर्प इव गारुडिकस्य मन्त्रैः ॥ २६ ॥

धरेन्दोर्वसुमतीवासतेयीपतेः प्रस्रमरः सकलदिवचक्रविस्तरणशीलैरश्रान्तमनवरत-
वायवादकमानवेदणैर्वायवादनयष्टिभिर्निहतानि ताडितानि तथा आहवे संप्रामाद-
णेषु वादनीयानि वादयितुमुचितानि यानि वाद्यानि रणतूराणि अन्यवादित्राणि वा तेषां
स्वरनिर्घोषं कर्तुंभिरिणोऽङ्गवरगाहेरसहजा एव नृपाः पार्थिवास्तेषां दोर्युगदण्डानां
भुजयामलकुटानां जान्वायतत्वेन दण्डाकारत्वादण्डास्तेषाम् अथ वा बाहुद्वन्द्वानां सै-
न्यानां च चक्रगुदादिन्यूहानां वा अश्वानां प्रतिनृपतियानरत्नतुरङ्गमाणां वा उपलक्ष-
णादश्ववाराणां गजरथारोहिणां च । 'दण्डः सैन्ये दमे यमे ॥ मानव्यूहे ग्रहे भेदध्वश्वेऽर्को-
नुचरे मथि । प्रकाण्डे लघुटे कोणे चतुर्थोपायवर्गयोः ॥' इत्यनेकार्धः । दपोऽभिम-
नोऽस्तम्भि स्तम्भ्यते स्म निराकृतः । जटीकृताः मर्वेऽपीत्यर्थः । कैरिव । मन्त्रैरिव
गारुडः स्थावरजन्मयिपनिवारणप्रवणमन्त्रतन्त्रादिशास्त्रमध्यन्ते वेत्ति वेत्ति गारुडिकः
तस्य मन्त्रैर्जालीप्रमुखैः सपेन्द्रस्य नागराजस्य दपों गवों विपवेगाहकारः स्तम्भ्यते ॥

यत्कीर्तिविद्विषदकीर्तिहतप्रतीपा-

सृक्पङ्क्तिजहुतरणिद्रुहिणाङ्गजाभिः ।

जन्यावनीयदवनीशशिनस्त्रिवेणी-

सङ्गः किमाविरभवन्निदिवाभिकानाम् ॥ २७ ॥

यस्यासावकञ्चरभिधानस्यावनीशशिनो वसुधासुधांशोर्जन्यावनी संप्रामनेदिनी ।
उत्प्रेक्ष्यते—त्रिदिवाभिकानां सुरलोकाभिलाषुकाणाम् । 'कामुकः कमिता कम्पोऽनुकाम-
यिताभिकः' इति द्वैम्याम् । वीराणां तिसृणां वेणीनां तरङ्गिणीप्रवाहानां सङ्गो मिलन
गङ्गायमुनासरस्वतीसङ्ग इव आविरभवत् प्रकटीबभूव । वनिकाभिः कृत्वा यस्य साहेः कीर्तिः
प्रसरद्यस्तथा विद्विषामकञ्चरपातिसाहिपुगे रणे भ्रमना प्रत्यर्थिपार्थिवानामकीर्तिरप-
यशः । तथा च हता अकञ्चरनरेन्द्रेणैव रणाङ्गणे व्यापादिता ये प्रतीपाः परिपन्थिपृ-
थिवीनाथास्तेषामसृजां रुधिराणां पङ्क्तयः श्रेणयस्ता एव जहोर्विष्णोस्तथा तरणेर्मोर्त-
ण्डस्य । तथा च द्रुहिणस्य ब्रह्मणः अङ्गजा नन्दिन्यः । जहूनन्दना गङ्गा तरणिननया यमु-
ना द्रुहिणोद्बहा सरस्वती । सरस्वती सरित्परसमये शोणसलिला प्रोच्यते । ततो-
ऽसृगानयनम् । तामि एता एकत्र मिलितास्त्रिवेणीसङ्गोऽजलि ॥

यत्संप्रहारहतहास्तिकमस्तकान्त-

निष्पातिशुक्तिजततिर्युधि पौस्फुरीति ।

दन्तावली प्रकटिता शमनेन जन्या-

पाने विरोधिरुधिरासवपायिनेव ॥ २८ ॥

येन साहिना सप्रहारे समरे सम्यक्परविद्धवकारि प्रहारेण वा हुतानि निर्दलितानि हास्तिकानि मतङ्गजराः । हस्तिना समूहो हास्तिकम् । 'हास्तिकं तु हस्तिनां स्यात्' इति हैम्याम् । समूहार्थेऽण् । तेषां मस्तकानि कुम्भस्थलानि तेषामन्तर्मेध्याद्भद्रजातिजनितत्वेन शिरःपिण्डान्तरालाग्निष्पातिनां निःशेषेण निरन्तरं वा पतनशीलानां शुक्तिजानाममलकप्रमाणमुक्ताफलानां तत्तिर्धारणी समरे सग्रामे विरेजे विशेषेण भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—जन्यापाने रणाङ्गणरूपवारुणीपानगोष्ठीस्थाने । 'आपान पानगोष्ठी स्यात्' इति हैम्याम् । विरोधिनामकञ्जरप्रतिभटभटानां रुधिराणि प्रहरणमहाप्रहारप्रवहदप्रमाणशोणितान्येवास्यो मदिराः पिवतीत्येवशीलेन क्षमनेन यमेन प्रकटिता जनदृग्गोचरीकृता दन्तावली दशनश्रेणिरिव ॥

एतद्भुजारणिसमुत्थमहो हुताश-

ज्वालाज्वलद्बहलबाहुजवंशराशेः ।

उद्गमरैः प्रसृमरैरिव धूमवारै-

राविर्बभूव शितिमा दिविपत्पदव्याम् ॥ २९ ॥

एतस्याकञ्जरसाहेर्भुजो दोर्दण्डः स एवारणिरभिकाष्ठ तस्मात् सम्यक् मित्राणां शारदीनसुधाकरतया अमित्राणां परिवर्तप्रचण्डकिरणतया उत्था उत्थानं यस्य तादृशं यन्नहः प्रवलप्रतापः स एव हुताशो ज्वलज्वालस्तस्य ज्वालाभिरभ्रकषशिखामिज्वलन्तो दह्यमाना भस्मीभवन्तो वा ये बहला भूयिष्ठा अतिक्षयेन बहवः । 'बहोरिष्टेयिः बहोश्च भूवादेणः' । बाहुजा राजन्याः । 'राजन्यो बाहुसमवः' इति हैम्याम् । साहि-विपक्षपक्षक्षास्तेषां वशा अन्वयास्त एव वशा वेणवो वा तेषां राशिः समूहः तस्माद्गुद्वर्त्तारुत् ऊर्ध्वं गमनशीलैः उच्चैर्निर्याथिमिरुत्थितैर्वा तथा प्रसृमरैर्जगद्बापनशीलैर्धूमवारैर्बायुवाहजैः । 'स्याद्वायुवाहोऽग्निवाहो दहनकेतनः' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—दिविपत्पदव्या देवमार्गे गगनाङ्गणे शितिमा श्यामता आविर्बभूव प्रकटीभूता । प्रायो वशेषु दह्यमानेषु प्रवला धूमाः प्रादुर्भवन्ति बहुमिध्व दहनकेतनैर्गृहाद्युपरितनभागे च मेचकिमा भवेदिति प्रत्यक्षमेव दृश्यते ॥

यस्याशुगः प्रसरदाशुगवन्निषङ्गा-

त्कर्षागमेषु लघुहस्ततया कदाचित् ।

नालक्ष्यताक्षिमिरपि प्रतिपक्षलक्षै-

रङ्गे लग्नपुनरबुध्यत युद्धमूर्ध्नि ॥ ३० ॥

यस्य साहेराशुगो बाणः । जातविक्रवचनम् । युद्धमूर्ध्नि संग्राममस्तके प्रतिपक्षलक्षैः परिपान्यकृष्टिवीचासप्तशतसहस्रैः लघुहस्ततया शीघ्रवेधित्वेन निपद्वात्तूणीरात् आवपां आकर्षणानि तथा आगमा आगमनानि तेषु कदाचिदपि कस्मिन्नपि समये प्रस्तावे

अक्षिभिरात्मीयविलोचनैर्गणैर्नालङ्घ्यत न दृश्यते स्म । क इव । प्रकपेण सरन् चलन्
गच्छन्नाशुगवत् वायुरिव । यथा पवमान आगच्छन् लङ्घ्यते पर पुनरङ्गे काये लगन्
प्रहस्य मध्ये प्रविगन् सोऽनुध्वन्यत वायते स्म ॥

यं स्वर्णकायमरिनागनिपाननिष्णं

दृष्ट्या निपीय हरिवाहनवद्धलीलम् ।

चित्रं किमत्र यदरातिमहीन्द्रवाहु-

कुम्भीनसैः समरमूर्ध्नि जडीवभूवे ॥ ३१ ॥

स्वर्णं जाम्बूनदं तत्सदृशो गौरवर्णत्वात्कायस्तनूला यस्य तम्, तथा अरिषु परिपन्थिषु
नागाः प्रधानाः । 'सिंहशार्दूलागायाः । स्युरन्तरपदे प्रख्याः प्रशस्तार्थप्रकाशकाः ॥'
इति हैन्याम् । महीपालास्तेषां निपाते यमधामाजिरातिपीकरणे निष्णं निपुणम्, तथा
हरिरस्य एव उपलक्षणाद्भजोऽपि वाहनं यानं तत्र बद्धा रचिता लीला क्रीडा बाह्याली-
काद्या परस्परसंग्रहारादिका येन तादृशं यं पातिसाहिमकब्जरं दृष्ट्या विलोचनेन निपी-
यापीय । भयविह्वलतरलकातरदृशा दृष्टेः स्वार्थः । यदरातयः तस्य विपक्षकक्षामङ्गीकुर्वाणा
एव महीन्द्रा महाजिदिनीमघवानस्तेषां वाहवो दोर्दण्डा एव कुम्भीनसा भुजगमालैर्ज-
डीवभूवे प्रहरणग्रहणवाणक्षेपणादिप्रकारे निवेष्टं रज्जातम् । किमर्तव्यतामूर्कैरेव
आलेख्यलिखितैरेव वा निर्व्यापारैर्जज्ञे । अत्र प्रकारे किं चित्रं को विलस्यः । यद्ग-
ढदर्शनादेव तत्कालं व्याला अपि जडीभवन्ति एव । गढः किलक्षणः । सुवर्णस्य
कायः पक्षप्रभृति शरीरं यस्य । तथा अरिभूताः शत्रुभावः प्राप्ता ये नागा भुजगास्तेषां
निपाते नितरां पाते निष्णो निपुणः । तथा हरेर्गोविन्दस्य वाहनत्वे यानभावे बद्धा
निर्मिता लीला विलासो येन ॥

यस्याशुगान्प्रणयतः प्रतिभूपतीना

प्राणानसुराध्वनि विधाय रविं शरव्यम् ।

आजिः सकार्मुककरस्य खलूरिकेव

रन्त्रं रवौ रिपुभिरैक्षि न चेत्कुतस्त्यम् ॥ ३२ ॥

यस्याकच्चरस्य राज्ञः आजिः संग्रामभूमिः खलूरिका गन्नाभ्यासभूरिवाभूद्भूव ।
यस्य किं कुर्वतः । सुराध्वनि गगनाङ्गणे रविं मातङ्गमण्डलं शरव्यं वेद्यं विधाय कृत्वा
प्रतिभूपतीनां प्रतिपन्नक्षोणीपालानां प्राणाञ्जीवितानि आशु त्वरिततर गच्छन्ति परलोकं
यान्तीत्याशुगाः शीघ्रगामिनः शराञ्च तान्प्रणयतः मृजतः । यस्य किमुतस्य । सद्दं कार्मु-
केन कोदण्डेन वर्तते यः स तादृशः करः पाणिर्यस्य । एवं चेन्न ताहिं रिपुभिः पद-
पन्थिपृथ्वीपतिभिः रवौ सूर्यजिह्वे रन्त्रं छिद्रं कुतस्त्यं कुतोभवन्नैक्षि विलोकितं दृष्टम् ॥

देनाहवे प्रणिहतात्मपतिप्रवृत्ति

कुत्वा स्वर्कर्णपथिकीं पणिपन्थिकान्ताः ।

वक्षःशिलाः स्म विलिखन्ति नखाग्रटङ्कैः

कीर्तिप्रशस्तिमिव भूमृदकञ्चरस्य ॥ ३३ ॥

परिपन्थिना आत्रवधरित्रीश्रुतां कान्ताः प्रेयस्यः वक्षांसि हृदयान्येव शिलाः प्रयुल-
पापाणांस्तान्ना स्वकरजानामप्राणि शिखा एव टङ्काः पापाणोत्कीर्णनकराप्यायसो-
पकरणानि टङ्गकानांति प्रसिद्धास्तीर्विलिखन्ति विदारयन्ति स्म । उन्प्रेष्यते—भूमृतो
गजोऽकञ्चरस्य नृपस्य कीर्तिर्वैजस्तस्याः प्रशस्तिजंगद्विजयकरणवर्णनवर्णावली तामिव ।
किं कृत्वा । येन पातिसाहिनाहवे महाविग्रहे प्रणिहता यमराजगृहाङ्गावगाहिनो
विहिता ये आत्मनां स्वासां पतयः प्राणनाथास्तेषां प्रवृत्ति वार्तां स्वैपामात्मोचानां
कर्णानां धवणानां पथिकीं पथीप्रावुणकीं कृत्वा । श्रुत्वेत्यर्थः ॥

एतद्भवन्निजनिशुम्भभविष्णुशङ्का-

तङ्काकुलीकृतवनेचरवैरिवध्वः ।

रङ्गलपा इव पयोधरशातकौम्भ-

कुम्भाश्च्युताश्रुजलपूरितनेत्रपात्रः ॥ ३४ ॥

एतस्मादकञ्चरधरणीधरात् भवदुत्पद्यमानो यो निजस्य स्वात्मनः निशुम्भो वधस्त-
स्माद्रविष्णुर्मवन्शीला या शङ्का अनिष्टसंभावन तया आतङ्को भयं तेनाकुलीकृता
विगला जाता अत एव वने गिरिगहने निकुञ्जे वा चरन्ति संचारिणो वनेचरा ये वैरिनो
विपक्षसिंहितपालास्तेषां वधः स्त्रियः रङ्गलस्यः संचरन्त्यः । जंगमा इत्यर्थः । प्रपाः पानीय-
शाला इवासन्यभूयः । किंभूताः । पयोधरा उच्युचाः सलिलधारिणः । जलभृता इत्यर्थः ।
शानकौम्भाः । सुवर्णसंवन्धिनः कुम्भाः कलशा यामु यासां वा । पुनः किंभूताः ।
च्युतानि दुःखप्रकर्षाद्विलोचनेभ्यो निःसरन्ति चान्यश्रूणि बाष्पानि तेषां जलै रूदननी-
रमरैः पूरितानि निर्भरभृतानि नेत्राणि नयनानि एव पात्राणि पूर्णानि साज्जनानि यासां
यामु वा । 'पात्रं तु कूलयोर्नख्ये पर्णे नृपनिमाञ्चलि । योग्यभाजनयोर्वज्रमाण्डे नाध्यानु-
कनैरे ॥' इत्यनेकार्थः ॥

यस्याहवोऽजनि घनाधनवत्कृपाण-

विद्युत्पतत्समददन्तिमदान्नुधारः ।

भल्लीनिकृत्तरिपुशोणितसिन्धुवेणी-

रुदुनिपांनुपिहितान्विलद्विग्विभागः ॥ ३५ ॥

शून्यं नृजन्भुवनमप्यङ्गीर्तिहंसः

श्रेण्या कूले द्विषति दुर्दिनमादधानः ।

विद्रावयन्परवधूवदनाम्बुजानि

शूरद्रुमान्पुलककोरकितान्प्रकुर्वन् ॥ ३१ ॥ (युग्मम्)

यस्य जलालदीनसाहेराहवः सग्रामो घनाघनवन्मेष इवाजनि सजज्ञे समभूतः । किभूतः । कृपाणा. शाणशिखरोल्लिखितनिशितझगझगितिकान्तिकरवाला एव विद्युतस्त-
द्धितितानानि यत्र । पुनः किभूतः । पतन्त्यः कपोलपालीभ्योऽविरल नि'सरन्त्य'
समदाना मदोद्धुराणा दन्तिना दन्तावलेन्द्राणां मदाम्बूना दानजलाना धारा वृष्टयो
यत्र । पुनः किभूतः । मल्लीभिः शस्त्रविशेषः । 'तिमिरकरिकुम्भभेदनमल्लीध्विव दीपक-
लिकासु' इति चम्पूकथायाम् । निकृताऽछेदिता ये रिपवो विपक्षास्तेषां शोणितानि
रुधिराणि एव सिन्धूनां नदीनां वेणयः प्रवाहा यत्र । 'उच्छृङ्खल चलन्तीनामध-
गजलवियोपिताम्' इति पाण्डवचरित्रे । वेणीशब्दो दीपां हस्त्रोऽप्यस्ति । पुनः कि-
भूतः । उड्डीनैरुध्वैगतैर्दशदिग्विस्तृतैः पांसुभिः गजवाजिरथपत्तिप्रकराणामितस्ततस्त्व-
रितसचरणैरुत्खातैर्भ्रमद्भ्रात्रकविभ्रमायमाणै रजोम्रजै. पिहिता आच्छादिता अट्टगो-
चरीकृता अखिलानां समस्तानां दिशां हरिता विभागाः प्रदेशा यत्र । अपि पुनः कि कुर्वन् ।
अरीणां शत्रूणां कीर्तय एव हसास्तेषां श्रेण्या धोरण्या कृत्वा भुवन विश्व पानीयम् ।
'भुवन वन घनरसो यादोनिवासोऽमृतम्' इति हैम्याम् । शून्यं रिक्त च सृजन् कुर्वन् ।
प्रायः प्रावृषि राजहंसा मानससरसि यान्ति । प्रावृद्धृष्ट्या बहलजम्बालागमेन जलका-
ल्लुष्यान्नान्यजलाशयेषु तिष्ठन्तीति । पुनः कि कुर्वाण. । द्विषति वैरिणि कुले वशे विप-
क्षान्ववाये दौस्थ्यहीर्माग्यवनवासपुत्रकलत्रमित्रप्रमुखस्वजनजनवियोगादिरूप दुर्दिन
कुदिवसं दुष्टं दिनमेघान्धकारं वादधानः निर्ममाणः । 'बधूवक्ताम्भोजं भवतु न स तेषां
कुदिवसः' इति नैषधे । पुनः किभूतः । परेषां पथिकपृथ्वीनायकानां बधूना पुरघ्नीणां
वदनान्येवाम्बुजानि तामरसानि विद्रावयन् म्लानि प्रापयन् गतप्रायाणि सृजन् ।
'विद्राणपङ्कजरसे' इति चम्पूकथायां वर्षावर्णने । पुनः किभूतः । शूरा द्रुमटा एव
द्रुमा वृक्षास्तान्पुलकेन रोमाञ्चैन रोमहर्षणेन सनिमाश्च कोरकाः कुब्जला. सजाता ए-
ष्विति कोरकितान्प्राविष्टान्प्रकर्षेण कुर्वन् । 'कदाचिद्व्युत इव शिशिरकमलाक-
रगाहोत्पन्नपुलककोरकितततु' इति चम्पूकथायाम् । शूरा हि साहिचौर्यै भुक्त्वा रोमा-
ञ्चकञ्चुकिता जायन्ते इत्यर्थः ॥ युग्मम् ॥

एतत्तुरङ्गमगणा दिवि संपराये

प्रोत्तालफालललितं कलयांबभूवुः ।

जित्वा धरां विबुधधाम पुनर्जिघृक्षोः

संलक्ष्य तत्क्षणमिवाशयमात्ममर्तुः ॥ ३७ ॥

संपराये संग्रामे एतस्याकम्बरनृपतेस्तुरङ्गमगणा वाजिजरा दिवि मरुन्माणे प्रो-
त्ताल शीघ्रम् । 'उतावद्ध' इति प्रसिद्धिः । तथा 'चलद्बल्यमुखरकरतलोत्तालतालिका-

रम्भरमणीयरत्तिकरामक्रीडानिर्भरा.' इति चन्द्रक्यायां भिल्लीवर्णने । फालाना-
मुच्चैर्गतिविशेषाणां ललित विलासं कलयांबभूवुः । 'यान्द्रोत्कालमिषाद्दि गायति पदास्त्रष्टुं
तुरङ्गोऽपि गाम्' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते—धराभासमुद्रपर्यन्तगृथिवीं जित्वा आत्मसा-
द्विधाय पुनरधिकलिप्सोरत एव विबुधवाम स्वर्गं जिघृक्षोर्गृहीतुमिच्छोरात्मभर्तुः स्व-
स्वामिनोऽकञ्चरधरित्रीवरयितुः तत्क्षणं तत्कालं त्वरिततरनेवाशयमभिप्रायं संलक्ष्य
विज्ञाय बोद्धैः स्वर्गदिग्विभागे यातुं प्रगल्भन्ते ॥

एतद्भवद्भयगृहीतदिशो दिगीशा

नि.स्वाननिःस्वनभरः प्रतिभूरिवान्तः ।

भूत्वात्मनाह्वयनिवावनिपद्मिनीश-

मेनं पुनः प्रणतिगोचरतां प्रणेतुम् ॥ ३८ ॥

नि.स्वानाना राजवाद्याना 'नीसाण, दसामा वा' इति लोके प्रसिद्धानां निःस्व-
नभर. प्रबलनिषोंष पुनर्द्वितीयवारमेनमकञ्चरम् अवनिपद्मिनीश मेदिनीमण्डलमार्तण्डं
प्रणतिगोचरता नमस्कृतेर्विषयतां प्रणेतुं निर्मातुम् । उत्प्रेक्ष्यते—दिगीशान् हरित्पत्नीन्
आश्रयत्राकारयन् इव । किं कृत्वा । अन्तः अकञ्चरसाहिहरिन्महेन्द्राणां मध्ये प्र-
तिभूरिव साक्षीवात्सना स्वेन भूत्वा । यदा चान्तराले कश्चित्थाविषः प्रतिभूर्भवेत्
तदा एकस्य कस्यापि रूढवत् स्यादिति हेतोः स्वयमेव साक्षीभूयाखिलाब्दिक्पाल-
नाकारयति । किंभूतान् दिगीशान् । एतस्मादकञ्चरपातिषाहेरूढवत् उत्पद्यमानाद्भ-
यादातङ्कया गृहीता उपात्ता दिश आशा र्थस्ते गृहीतदिशस्तान् । पलायितानिस्वर्यः । 'प-
लायितस्तु नष्टः स्यात् गृहीतदिकितरोहितः' इति हेम्वाम् ॥

स्वीयान्ववायभवभूधरराजिमाजौ

येनाहतामहितपक्षतया समीक्ष्य ।

मान्येतु जेतुमथ मामपि राजमावा-

द्वेजेऽद्रिजापतिमितीव पती रजन्याः ॥ ३९ ॥

रजन्या रात्रेः पतिर्भर्ता चन्द्रः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोरद्रिजापतिर्माश्वरमद्रौ प-
र्वते जाता इत्यद्रिजा विषमदुर्गभूमिस्तपतेः । पर्वते कीदृक्स्वामिनं भजे श्रितवान् ।
तदाश्रयणाच्च दुर्जयत्वं परस्य वरिणः अन्यस्य राजमावादजाजत्वादयं राजा तथाह-
मपि राजा तस्मात्परराजत्वान्मयि राजमावादखिलापरपतिपरिभवान्तरं मामपि
जेतु परिभवितुं मान्येतु मा गच्छतान् इति भीतेः कृत्वा स्वीये आत्मीयेऽन्ववाये
सुतानं । चन्द्रवर्जे इत्यर्थः । भवा उत्पन्ना ये भूधरा भूपालाश्चन्द्रवंशीयकाश्यपीपतय-
स्तेषां राजां श्रेणीमहितपक्षतया स्ववैरिवर्गत्वेन येनाकञ्चरेण आज्ञां संग्रामविषये
आहूता निपातिता मन्यन्त्य नवनयोगोचरीभावमानीय ॥

पूर्वापरान्बुनिधिसैकतसीमभूमी

संचारिचञ्चुरचमूचरभूरिभारम् ।

सोढुं न सासाहिरहीश्वर एकमूर्धा

शीर्ष्णा सहस्रमिति किं रचयांचकार ॥ ४० ॥

अहीश्वरः शेषनागनायकः । संप्रेष्यते—इति हेतोः शीर्ष्णां मस्तकानाम् । फणानामि-
त्यर्थः । सहस्रं दशशतं किं रचयांचकार रचितवानिव । इति किम् । यदहं पूर्वापरौ
प्राच्यप्रतीच्यां यावन्बुनिधीं समुद्रौ तयोः सैकते नोरानिर्मुक्तपुलिने ते एव सीमनी न-
यांदास्थाने यस्यास्तादृशी भूमी बलुया तस्यां विषये संचारिणां संचरणशीलानां चक्षुराणां
शौर्यधैर्यादिगुणगणप्रधानानां स्वस्त्वानिर्णयकरणप्रवणानां चमूचराणां सेनासुभद्रानां
भूरि भूयिष्ठं भारं गजाश्वस्यन्दनपदातिरन्धरावीर्यं सोढुं धारयितुम् । एकेन नृशं
मत्स्यकेन कृत्वा न सासहिर्न समर्थः । 'अहिर्नहोर्गौरवसासहिर्यः' इति नैषधे । तथा
सहजशीलं भृशं सहते इति । 'सासहिर्वावदिद्यान्लिःपापतिप्रभृतय इकारान्ता निपता.'
इति नरहर्षा नैषधवृत्तौ ॥

पाणौ रणाङ्गणगतस्य कृपाणयष्टिः

क्षोणीमणेस्तृणयतः पृतनां रिपूणाम् ।

भाति प्रचण्डभुजदण्डवसज्जयश्रीः-

केशच्छटा प्रकटतानिव दीकमाना ॥ ४१ ॥

क्षोणीमणेर्भूमीरत्नस्य कम्बरपातिसाहैः पाणौ हस्ते कृपाणयष्टिः करवाल्लना भाति
राज्ये । किंभूता । रणाङ्गे युद्धमूर्ध्नि गतस्य प्राप्तस्य । अत एव किं कुर्वतः । रिपूणां
प्रतिभटानां पृतनां सेनां पताकिनीं तृणयतः तृणप्रायां मन्थनानस्य तृणीकुर्वतः । न किं-
चित्करतां प्रणयतः तृणवत्खण्डयतो वा । संप्रेष्यते—प्रकटतां प्रकाशभाव जन-
दुग्धोचरत्वं दीकमाना गच्छन्ती । प्रचण्डौ जानुयुगव्यायतौ द्विषजनासङ्गपराक्रमौ
भुजदण्डौ तयोर्वसन्त्या चिरं व.सं सज्जन्त्याः । तिष्ठन्त्या इत्यर्थः । जयधियो जय-
लक्ष्म्या केशच्छटा कुन्तलहस्तौ वेणी वेल्यर्थः ॥

खड्गाहतोद्धतमतङ्गजदन्तकुम्भ-

प्रोद्भूतपावककणोत्करमुक्तिकाभिः ।

क्षुण्णे तुरङ्गनखुरै रणभूतले य

ओजोयशोऽवनिरुहोर्वपतीव व्रीजम् ॥ ४२ ॥

यः साहस्ररक्षणाणां गौर्याद्योल्लुक्तया खुरैः शर्करैर्नखैश्चाभिः क्षुण्णे क्षोदिते व-
नित्राहिते 'क्षेडलं' इति जनप्रसिद्धे रणभूतले रणाङ्गे युद्धधरानण्डले । संप्रेष्यते—

ओजः प्रतापः युगः कीर्तिस्त एवावलिख्यौ पादपौ तयोर्बाजं योनिनिबन्धनं तत्प्ररोहप्रा-
दुर्भावकरं पर्वतेवपनीव निःक्षिपनीव । कामिः । खट्वैर्निशितनरवारिभिराहता गाढद-
त्तप्रहाराः मर्वात्रेषु आसामस्त्येन निर्विश्रुतया निर्विश्रैर्निहता वा तथा उद्धृताः समरशूरा
अनवरतविनिमरत्सत्स्थानदानपयःप्रवाहोत्कटा वा ये मतद्गजाः कुञ्जराभ्युपेत्यां दन्तेभ्यो
दन्तकोशेभ्यः 'दन्तल' इति प्रसिद्धेभ्यः । तथा कुम्भेभ्यः विरुपिण्डस्थलेभ्यः प्रोद्धृताः
प्रकटा जाता ये पादककणोत्करा बहिष्कुलिङ्गणान्तया मुक्तिका मुन्नाफलानि खट्व-
प्रहृतेभ्यो दन्तकोशेभ्यः कृणानुस्कुलिङ्गा । दन्तेभ्यः खड्गहृतेः पादकोद्भवः । तथा
कृपाणविदीर्णप्रहारकुम्भस्थलेभ्यो मौक्तिकानि विनिर्जग्मुः । कुम्भान्तरे मुक्तानामुत्प-
त्तित्वात्तन्निर्गमः इति । ताभिरवापेव ॥

युद्धोद्धरे भुवनभीतिकरे नरेशे

त्रासात्स्वकीयवसनेरिव मूरराजौ ।

अष्टौ पुनस्तदनवेक्षणतोऽन्तरिक्षे

प्रेक्षाकृते तत इतो अमिमादधाते ॥ ४३ ॥

युद्धे समराङ्गणे उद्धरे उद्धृते उत्कटैर्वैरिभिर्द्रष्टुमशक्यैः । तथा भुवनानां प्रबलबलवत्तया
जगतामपि सुरदानवमानवेन्द्राणामपि आकासिकात्यन्तिकान्तकशङ्कावर्नेरि नरेशे अकञ्च-
राभिधाननरनायके त्रासादाकास्मिकात्मपराभवनभयभरात् मूरराजौ शुभदभूपती सूर्य-
चन्द्रौ । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकीयवसतेरात्मीयनिवसनस्थानकाङ्क्षयां भ्रंशं प्राप्नोति । अतिभीतेः
स्वस्थान परित्यज्य अन्यत्र कुत्रापि प्रपलाप्य प्रयातावित्यर्थः । पुनर्व्याप्तुं तदनवेक्ष-
णतः तस्य स्वस्थानकस्य अनवेक्षणतोऽनवलोकनाददर्शनात् । निजनिवासस्थाने न पश्यत
इत्यर्थः । अन्तरिक्षे आकाशे न तद्गयाद्भूमौ प्रेक्षाकृते अर्थात्स्वस्थानदर्शनार्थं तत इतः
पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तराद्यु अमि भ्रान्तिमादधाते कुर्वते । स्ववासस्थानमलभमानौ नित्यं
भ्राम्यत इत्यर्थः ॥

आकास्मिकं तुमुलमेतदनन्यजन्य-

व्याहन्यमानभटकोटिभवं निग्रम्य ।

आतङ्कितैः किमिदमित्यमरैर्वदद्भि-

र्लेभे किर्माक्ष्णयुगेषु निमेषनैस्व्यम् ॥ ४४ ॥

एतेनाकञ्चरेणान्ये असाधारणे अदृष्टाज्ञातपूर्वे जन्ये संप्राप्ते व्याहन्यमानानां
व्यापायमानानां भटानां राजन्यवीराणां कोटीभ्यः । कवीनां कुत्रचित्केचित् कोटीप्र-
मुखाः शब्दाः प्रायो बाहुल्ये दृश्यन्ते । यथा पाण्डवचरित्रे षटोत्कचस्य 'षट्को' इति
प्रसिद्धस्य भीमहिडम्बाङ्गजानस्यकरात्रिरणे—'रथान् पियेष पापाणैर्जघान तत्सन्नि-
जान् । सवैगापातवातेन भटकोटीरपातयन् ॥' तथा तत्रैव गादेयस्य दशमद्विचसं-

ग्रामेऽप्युक्तम्—‘कोटिशो मटसमारसंहारे विहितश्रमम् । धनुर्विश्रामयाचक्रे कृपयेव पितामहः ॥’ इति । श्रेणीभ्यो भवमुत्पन्नम् । अकस्माद्भवमाकस्मिक तुमुल व्याकुलकोलाहलशब्द निशम्य श्रुत्वा आतङ्कितैः सजातभीतिभिः अत एव किमिदं किं जातं चेत्समुना प्रकारेण वदद्भिः कथयद्भिरमरैर्देवैः । उत्प्रेक्ष्यते—ईक्षणयुगेषु नेत्रद्वन्द्वेषु निमेषाणां नेत्रोन्मीलननिमीलनानां नैस्य दारिद्र्यं किं लेभे प्राप्तमिव । भीतेरतिशायितया विकाशितलोचनैरेवाभूयतेत्यर्थः ॥ इति अकच्चरसाहिसमरवीररसवर्णनम् ॥

भूमेर्जयाय चतुरम्बुधिमेखलाया

आराध्य पूर्वविधिना किमु जैत्रमन्नम् ।

गुप्तं कच्चिन्निजमुजप्रभवत्प्रताप-

वह्नौ ततोऽयमरिकीर्तिकनी जुहाव ॥ ४५ ॥

अयमकच्चरपातिसाहिः चत्वारश्चतुःसख्याकाः पूर्वापरदक्षिणोत्तरलक्षणा अम्बुधयः समुद्रा एव मेखला काशी यस्यास्तादृश्या भूमेः पृथिव्या जयाय स्वीकरणाय पूर्वविधिना जापयतः प्रमुखपूर्वसेवाप्रकारेण जैत्रं यावन्निजप्रतिपक्षपक्षाणां जयनशील पराभवर्तकस्वभाव मन्त्र सप्रभाववर्णात्मका विद्यामाराध्य सम्यगुपासना विधाय । ततः पूर्णपूर्वविधिसेवानन्तरं कच्चित्कुत्रचित्प्रदेशे गुप्तं छन्नम् यथा कश्चिन्नो न पश्यति न वेत्ति तादृगेकान्तस्थाने । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मनो भुजाभ्यां बाहुभ्यां प्रकर्षेण भवन्मुत्पद्यमानो यः प्रतापो महःसंदोहः स एव वह्निः कृद्यानुस्मिन् । अरीणां वैरिवसुधाधवानां कीर्तित्वा कीर्तिनाम्नीं वा कर्त्रीं कुमारिकां जुहाव । तन्मन्त्रसिद्धयर्थमुत्तरसेवावसाने जुहोति स्मेत्यर्थः । शत्रुजयमाहात्म्ये केनचित् खेचरेण होतुमान्नीता निविडनिबद्धा गुणसुन्दरी राजकुमारी रोदनशब्दश्रवणागतेन महीपालकुमारेण रणप्रकरणप्रहरणप्रोक्तपक्षीसजीकृततद्विद्याधरपार्श्वान्मोचिता सोऽपि प्रतिबोधितश्च । नेमिचरित्रेऽपि नेमिनाथेन पञ्चमभवे अपराजितनाम्ना कुमारेण तथैव मोचितेत्यर्थः ॥

उत्कंधरावनिधराधिकधीरभावै-

भूमीभुजा विगणनां गमिताः समग्राः ।

एनं निभात्परिणतोद्धुरसिन्धुराणां

संसेवितुं क्षितिधराः किममी समीयुः ॥ ४६ ॥

भूमीभुजा अकच्चरराजेन उत्कंधरत्वेनोच्चैःक्षिरस्तया । सर्वेभ्योऽपि भूयूद्धयो महत्त्वेनेत्यर्थः । तथा अवनिधरत्वेन भूमीमण्डलधारकत्वेन नागेन्द्रवत् अथवाधिकेन विश्वातिशायिना धीरभावेन धैर्येण एतः प्रकारः कृत्वा विगणनामवहेलना गमिताः प्रापिताः सन्तः अमी मेरुमन्दरगौरिगुरुकलासप्रमुखा समग्राः समस्ता अपि क्षितिधराः पर्वताः परिणतानां तटेषु तिर्यक्प्रहारप्रदायिनाम् । ‘परिणतगजप्रेक्षणीयं द-

दर्श' इति मेघदूतेऽपि । यथा उद्धराणामुत्कटानां स्निग्धराणां वारणानां निभारूपवत् ।
उत्प्रेक्ष्यते—एतं मुद्गलमेदिनीमण्डलासङ्गत्तम् किं संसेवितुं सम्यग्विविधोपास्तितुमिव
समीयुः समागताः ॥

कल्पावनीरुहवनानि महीमघोना
प्रोद्दामदानललितैरवहेलितानि ।

गुच्छप्रसूनफलभारनमच्छिखानि
श्रीडोदयादिव बभूवुरघोमुखानि ॥ ४७ ॥

महीमघोना अकम्बरस्रोणीसहस्रचक्षुषा प्रोद्दामानां जनमनःसनीहिताधिकृतया प्र-
वलानां दानानां स्वर्णमणीगणादिविश्राणनानां ललितैः विलासैर्वैजृन्मिस्तरवहेलितानि
अवगणनां गमितानि कल्पावनीरुहाणां सुरतरूणां वनानि काननानि । समूहा इत्यर्थः ।
उत्प्रेक्ष्यते—श्रीडोदयाल्लभायाः प्रादुर्भावादिव । स्वावकाचंजातासिभन्दाक्षोद्गननेत्यर्थः ।
अधोमुखानि नीचैर्भूतानि वदनानि येषां तादृशानि बभूवुर्जातानां । किंभूतानि ।
गुच्छाः स्वकाः, प्रसूतानि कुसुमानि, फलानि सखानि, तेषां भारेण वीवधेन नमन्त्यो
भूमावेल लगन्त्यः शिखाः शाखा येषाम् ॥

एतन्महसिभुवनभ्रमणीविलासं
जैत्राङ्गकारनिकरैरपि दुःप्रवृष्यन् ।

उल्लङ्घितुं स्पृहयतेव सहस्रपादौ
निर्भीयते स्म सरसीरुहिणीवरेण ॥ ४८ ॥

सरसीरुहिणीनां कमलिनीनां वरेण भर्त्रा भागुना । सहस्रसंख्याकाणां पादानां समा-
हारः सहस्रपादौ दशशतचरणाः । 'पादो मूलास्तुर्वीशाङ्घ्रिषु प्रसन्तपर्वते' इत्यनेकार्थः ।
निर्भीयते स्म । कृत्वा । उत्प्रेष्यते—एतस्याकम्बरसाहेनहः अतापमुद्धिगुप्तकलितु-
मिव । 'लघुङ् गतौ' अर्थं बाहुभ्यादिरात्मनेपदी । कतिदुःसहृतया निजजैत्रतया च
एतत्सुरस्त्वरेषुं पलायितुं वा स्पृहयता काङ्क्षता । किंभूतं महः । त्रिभुवने त्रैलोक्येऽपि
भ्रमणी पर्यटनम् । 'विद्येः कदाचिद्भ्रमणीविलासे' इति नैषधे । तत्र विलासः क्रीडा यत्न ।
पुनः किंभूतम् । जैत्राणां जयनशीलानां अतिपल्लवस्तरिरुतिदीप्तिमानामङ्गकाराणां
प्रतिमज्ञानां जिष्णूनामपि जित्वराणां निकरैः समुदायैरपि दुःप्रवृष्यं दुराकञ्ठनीयम् ।
सर्वथापि जेतुमशक्यमित्यर्थः । 'दूरं गौरगणैरहंकृतिभृतां जैत्राङ्गकारे चरन्' इ-
त्यपि नैषधे ॥

आकालिकीकुलिशशैवालनीशवहि-

वैश्वानरान्धुरहिणीरमणप्रदीपाः ।

अंशा अमी त्रिजगतीव परिस्फुरन्ति

राशेरिवास्थ महसां रिपुराजघस्य ॥ ४९ ॥

रिपून् राज्ञो निखिलसपत्नावनिपतीन् हन्तीति पञ्चतामोचरान् चरीकर्तीति रिपुरा-
जघः । 'पाणिघताढ्यौ शिल्पिनि विपये निपाल्यौ, राजघस्य राज्ञो हन्ति' इति प्रक्रियाकौ-
शुद्याम् । तथा 'राज नीराजनया स राजघ.' इति नैषधेऽपि । तस्य एतस्याकञ्चरपा-
तिसाहेर्महसां भूयसः प्रतापानां राशेः समूहस्य । 'स राशिरासीन्महसां महोज्ज्वलः'
इति नैषधे । अर्थस्तु दृष्टौ । एवमेवेति । त्रिजगति त्रैलोक्ये अमी जनचक्षुःप्रत्यक्ष-
लक्ष्याः अद्या भागा इव परिस्फुरन्ति स्फूर्तिं विभ्रति । तानेव दर्शयति—आकालिकी
द्विद्युत्, कुलिश शककराम्भोरुहभास्वद्भूमोलिनामायुधम्, शैवलिनीशो नदीपतिः
समुद्रस्तस्य वह्निर्हुताशनः वदवानलः । 'और्वः संवर्तकोऽव्यभिर्वाढवो वदवामुखः'
इति हैम्याम् । तथा वैश्वानरः स्वाभाविकापरदवानलादि ज्वलनः अम्बुरुहिणीरमणः
पद्मिनीप्राणनाथः सहस्ररश्मिः, प्रदीपाः स्नेहप्रियाः, इत्येते ॥

यस्यातिदानवशतः परितोषभाग्भि-

र्विश्वार्थिभिः सुरगवामपमानितानाम् ।

भूयोभवद्भिरविसर्जनतः पयोभि-

र्निष्पातिभिः किमभवद्वि देवसिन्धुः ॥ ५० ॥

सुरगवां कामधेनूनामविसर्जनतो दानभावाद्भूयोभवद्भिरतिबहुलीभाव प्राप्नुवद्भिः
अत एव निष्पातिभिर्निःसरणशीलैरधस्तात्पतद्भिः पयोभिर्दुग्धैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—
दिवि आकाशे देवसिन्धुद्विदशतटिनीं स्वर्गगङ्गा अभवनात्तेव । किंभूतानां सुरगवाम् ।
यस्याकञ्चरसाहेरतिदानवशतो याचकजनानामिच्छाभ्यधिकविभ्राणनाधीनतया परि सा-
मस्त्येन तोषं संतोषं खान्तस्वास्थ्यं खेच्छापरिपूर्तिं तथा संतुष्टिं भजन्तीति तादृशैर्विश्व-
त्रयाणां भुवनानाम् । त्रैलोक्यस्येत्यर्थः । समस्तैर्निःशेषैरर्थिभिर्योचकैरपमानितानामव-
गणितानाम् । खप्रेऽप्यप्रार्थितानां भूपत्य मनःकामिताधिकदानैः संतुष्टचित्तैस्त्रिजगदाचकैः
स्वप्रावस्थायामपि कामधेनवो निष्यन्ते इत्यर्थः ॥

संप्रीणता कुवल्यं नृपसूरिराज-

श्लोकावनीधनयुगेन महोदयेन ।

द्वैराज्यवज्जगदभूत्परमत्र चित्र-

मद्वैतसंमदपदं दधुरङ्गभाजः ॥ ५१ ॥

नृपोऽकञ्चरपातिसाहिः सूरिराजो हीरविजयसूरिबसुधरावासवः । पुनरपरवर्णनार्तु-
क्येन ग्रन्थनायको विस्मृतो मा स्तादिति सूरिराजाभिवानप्रहणम् । तयोः श्लोकौ य-
शसी तावेवावनीधनौ राजानौ तयोर्युगेन द्वन्द्वेन कृत्वा जगद्विश्वम् । द्वौ राजानौ यत्र ।

राजा चन्द्रो नृपयेति द्विराजं तस्य भावो द्वैराज्यं तद्वद्वैराज्यमिवाभूत् जातम् । किलक्ष-
णेन नृपसूरिराजश्लोकावनीधनयुगेन । महानतिशाची अभ्युदयोऽनवरतं तेलक्षप्रतिपक्ष-
पयोधरविधुतुदादिभिरप्रतिहतद्वैतवैभवो यस्य । पुनः किं कुर्वता । कुवल्यं पृथ्वीमण्ड-
लमुत्पलं च संग्रीणता । प्रीतिमुत्पादयतेत्यर्थः । विकासयता च । परं केवलमत्र द्वैराज्ये
तद्विग्रमाध्वर्यमस्ति । यत्कारणादङ्गमाजः प्राग्निः न विद्यते तद्वैतं द्वितीयं कारणं
युगलं वा यत्रेत्यद्वैतमसाधारणमानन्दपदं हर्षस्थानं दधुधारयन्ति स्म । द्वैराज्ये हि
जनानां विपाद एव स्यात्, अत्र तु परमप्रमोदः, एतदेव महदाश्चर्यम् ॥

स्पर्धां दधन्निजयशःप्रसरैः स्वलक्ष्म्या

क्षोणीभुजा बहिरितो विहिताः स्वदेशात् ।

स्वःसिन्धुरोषसि तदादि मृगं दधानो

राजानिशं मृगयुवत्किमु बम्भ्रमीति ॥ ५२ ॥

क्षोणीभुजा अकव्वरनृपतिना निजानामात्मीयानां यशसां कीर्तीनां प्रसरैर्विस्तारैः सह
स्वलक्ष्म्या आत्मभैर्याश्रिया सार्ये स्पर्धां संहर्षमभ्यसूयां दधद्विभ्राणः सन् राजा चन्द्रो
नृपय इतोऽस्माद्रूमण्डलवर्तिनः स्वदेशाभिजनपदादात्मप्रदेशाद्वा बहिःकृतो निष्का-
सितः देशत्यागं कारितः । उत्प्रेक्ष्यते—तदादि तस्माद्वासरादारभ्य मृगं लक्ष्म कृष्णसारं
दधानः कलयन् मृगयुवकलुब्धक इव स्वःसिन्धोर्गेगलगङ्गाया रोषसि तटे अनिशमहोरात्रं
किमु बम्भ्रमीति अतिशयेन भ्राम्यतीव । प्रायो मृगेणैव मृगा गृह्यन्ते नद्यादिनीरसं-
निधाने च पयःपानार्थं वन्यसत्त्वाथ समायान्ति इति स्वयशःस्पर्धां चन्द्रो राज्ञा पृथ्वी-
पीठानिष्कासितो नमसि पर्यटतीत्यर्थः ॥

यस्यौजसि स्फुरति जैत्र इव त्रिलोक्यां

त्रासादिवाम्बुनिधिमम्बुधिमन्त्रजिह्वः ।

वज्रः पुरंदरकरं सरसीजपाणिः

पादं हरेरपि दवोऽद्रिभुवं वभाज ॥ ५३ ॥

यस्य रामो जैत्रे जयनगीले इव क्षोजसि प्रतापे त्रिलोक्यां जगत्त्रयेऽपि स्फुरति
परिभाष्यति सति प्रागादाकस्मिकभयात् । उत्प्रेक्ष्यते—अम्बुधेः समुद्रस्य मन्त्रजिह्वः
त्रासात्तुः गच्छानलः अम्बुनिधिर्निर्मातृमयसि वभाजाश्रयति स्म । अपि पुनर्वज्रो
पुरंदरः पुरंदरस्य शत्रुवत् परं हस्तनिष्पात्रितः । अपि पुनः सरसीजं कमलं पापी
रामे यस्मात्तत्रा नान्यथो हरेर्नरानाम्ना पादं चरणं विजुषद्माकाशं श्रितवानिय ।
एतः पुनरेते वज्रवत्, एतद्भिभुवं परं पवनगद्गनावनीमिष सेवेते स्म ॥

अम्रममद्यदमिमात्ययशोलुलाय-

मालोक्य भीतिविवशस्य हरेर्हयस्य ।

संत्रस्यतो वदननिर्यदमन्दफेनै-

ज्योतिष्मतीव समभूत्पुरुहूतपद्या ॥ ५४ ॥

हरेरिन्द्रस्य हयस्य तुरगस्योच्चैःश्रवसो वदनान्मुखगह्वरान्निर्यद्भिरघोभूमौ निष्पतद्भिरम-
न्दैर्बहुलैः फेनैर्मुखकफैरश्वमुखलालाभिः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—पुरुहूतपद्या शक्रमार्गो ग-
गनम् । ज्योतिष्मती ज्योतींषि ग्रहनक्षत्रतारका विद्यन्ते यस्यां तादृशी किमभवत्संपन्नेव ।
हयस्य किंभूतस्य । भीत्या भयेन विवशस्य विह्वलस्य व्याकुलस्य । अत एव किं कु-
र्वतः । संत्रस्यतः अकस्मान्निजजिघासुदर्शनोद्भूतभूरिभीतिवशतो नश्यतः । किं कृत्वा ।
अत्रे आकाशे अमन्तं परितः पर्यटन्त यस्याकञ्चरस्याभिमातीनां विरोधिनामयशोऽप-
कीर्तिरेव श्यामवर्णत्वाल्लुलायं महिषमालोक्य समीक्ष्य । महिषो हि तुरगद्वेषी ।
यतः—‘रजस्वलो बाहुरिपुः’ इति हैम्याम् । तथा जिनजन्माभिषेके देवागमे—‘वा-
जिस्थ कासराकूढः’ । तथा ‘हयद्विषद्वृष्कयिणीपयःसुतम्’ हयद्विषसा महिष्या
किभूताया वृष्कयिण्याः प्रौढाङ्गजाया यत्पयः सरसदुग्धं तस्य सुत इषि । दु-
ग्धोद्भवात्पयः सुतमिति । तथा ‘रामालिरोमावलिदिग्विगाहिष्वान्तायते बाहनमन्त-
कस्य । यत्प्रेक्ष्य दूरादपि बिभ्यतः स्नानश्चान्गृहीत्वापस्यतो विवस्नान् ॥’ द्वयमपि
नैषधे ॥

पञ्चापि देवतरवोऽधरिताः स्वदान-

लीलायितैर्वसुमतीकुसुमध्वजेन ।

संभूय काञ्चनशिलोच्चयचूलिकायां

किं मन्त्रयन्त्यवनिवृत्रहणं विजेतुम् ॥ ५५ ॥

वसुमत्या वसुंधराया अतिरूपरामणीयकेन कुसुमध्वजेन श्रीनन्दनेन । ‘निषधवसुधा-
मानां कस्य प्रियाङ्गुसुपेसुषः’ इति नैषधे । ‘सर्वातिशायिशरीरसौन्दर्याङ्गमीसरेण’ इति
तद्वृत्तिः । स्वदानस्य निजवितरणस्य लीलायितैर्विलसितैरधरितास्तिरस्कृताः पराभूताः
सन्तः पञ्चापि पञ्चसंख्याका अपि कल्प-पारिजात-मन्दार-हरिचन्दन-संताननामानो
देवतरवः सुरद्रुमाः । उत्प्रेक्ष्यते—काञ्चनशिलोच्चयस्य स्वर्णशैलस्य मेरोधूलिकायां
शिरःशिखरे संभूय एकत्र मिलित्वा सर्वेऽप्येकीभूय अवनेभूमेर्वृत्रहणं पुरंदरमकञ्चरसाहिं
विजेतुमभिमवितु किं मन्त्रयन्ति रहसि आलोचनमिव कुर्वन्ति । ‘रहस्यालोचनं
मन्त्रः’ इति हैम्याम् । तथा पाठान्तरम्—तत्र कूलंकषाणां नदीनां प्रणयी पतिः स-
मुद्रः सनेमिः स्यन्दनचक्रधाराकारो यस्याः सा भूमिर्स्वस्यास्तमीविबोद्धः रजनीरमणस्य ।
अकञ्चरभूपतेरित्यर्थः । विजिगीषयेव स्वाभिभवविचातुर्विजेतुमिच्छयेव अनिमि-

षान्देवान् संजीवयन्ति तोषयन्ति । समीहितदानादिना श्रीता हि देवा अनीष्टसिद्धिं ददते इत्यर्थः ॥

सर्वानुवाद इव यन्महसां विहायः-

पान्थः किमु प्रतिनिधिर्हुतभुक्पयोधेः ।

वज्रोऽनुकार इव कायलता हुताश-

पङ्क्तिः पुनः सहचरस्तडितां विलासः ॥ ५६ ॥

यन्महसाम् अकम्बरसाहेभ्यसः प्रतापानां विहायः पान्थो गगनाध्वनीनः सहस्र-
रश्मिः सर्वं समस्वरूपमनुवदतीति सर्वानुवादः पुनरन्यभिधानमिव । पुनः पयोधेः स-
मुद्रस्य हुतभुक् ज्वालाजिह्वो वज्रवासुक्तः प्रतिनिधिः प्रतिबिम्बमिव । पुनर्वज्रो वासव-
हस्तदम्भोलिः अनुकारः सादृश्यमिव । पुनर्हुताशानां पावकानां पङ्क्तिर्मालिका कायलता
शरीरयष्टिरिव । पुनस्तडितां विद्युतां विलासो विजृम्भितं सहचरः सखा । 'सिग्धः
सहचरो मित्रं सखा' इति हैम्याम् ॥

प्रेश्वर्यमीशत इव प्रभुतां सुरेन्द्रा-

दोजो रवेर्निधिपतेश्च चदान्यमावम् ।

भोगीश्वरादवनिगौरवसाहसित्व-

मादाय योऽम्बुजभुवा निरमायि भूमान् ॥ ५७ ॥

यो भूमान् अकम्बरसाहिः अम्बुजभुवा नारायणनामिनीरजजन्मना ब्रह्मणा । उत्प्रे-
क्ष्यते—ईशत ईश्वरादैश्वर्यमीश्वरताम् । तथा सुरेन्द्रादेवनायकात्प्रभुतां स्वामितां सामर्थ्यं
वा । पुनः रवेः सहस्रकिरणादोजः प्रतापम् । 'यदोजसो यद्यशसः स्थिताविमौ' इति
नैषधे । ओजःशब्देनाश्रु प्रतापः । च पुनर्निधिपतेर्वैश्वर्याद्दान्यमावं दानशीलताम् ।
पुनर्भोगीश्वरात् शेषनागनायादवनेर्मेदिनीमण्डलस्य गौरवस्य साहसित्वं सहनशीलताम् ।
'सद्विवहिचलिपतिभ्यो यङन्तेभ्यः किकिनी वाच्यौ' । 'सासहिः वावहिः चाचलिः पा-
पतिः' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । आदाय गृहीत्वा निरमायि निष्पादित इव ॥ इत्यकम्बर-
साहयशःप्रतापदातृतादियुगाः ॥

क्षोणीक्षितः क्षितिरुहानिव वायुरंहः

प्राच्यालनामयदकम्बरभूमिपालः ।

तस्माद्विशो जगृहिरेऽपि च दाक्षिणात्य-

क्ष्माभृद्भूरेण शरमादिव सिन्धुरेण ॥ ५८ ॥

अकम्बरनामा भूमिपालः क्षितिरक्षिता प्राच्यान् पूर्वदिग्भवान् पूर्वदिक्संबन्धिनो
वा क्षोणीक्षितः पार्थिवान् । 'महोक्षित्पार्थिवो मूर्धाभिपिक्तो भूभ्रजावृषः' इति हैम्याम् ।

अनामयत् स्वपदप्रणतान् प्रणयति स्म । क इव । वायुरंह इव यथा वातवेगः क्षि-
तिरुहान् पादपान् नामयति नम्रीकरोति । अपि च पुनस्तस्मादकञ्चरमुद्गलपातिसाहेर्द-
क्षिणस्यां दिशि भवा दाक्षिणात्यास्ते च ते क्षमाभृतश्च राजानस्तेषां भरेण वृन्देन दिशो
जगृहिरे पलायितम् । 'पलायितस्तु नष्टः स्याद्गृहीतदिग्भिराहितः' इति हैम्याम् ।
शरमादिव । यथा अष्टापदात्कुञ्जरारातेः सकाशात् । 'शरमः कुञ्जरारातिस्त्पादकोऽष्ट-
पादपि' इति हैम्याम् । सिन्धुरेण । जातिवाचित्वादेकवचनम् । निजाहितत्वेन हननभी-
तेर्गलेन प्रपलाय्यते ॥

आज्ञा यदम्बुनिधिनेमिविधेरधारि

शीर्षेव मूर्ध्नि धरणीरमणैरुदीच्यैः ।

पाश्चात्यभूमिपतयो यतयो बभूवु-

र्भीतेर्विरागत इवोज्झितसङ्गरङ्गाः ॥ ५९ ॥

यथासौ अम्बुनिधिनेमौ वसुधावलये विबुध तस्याकञ्चरभूपते राज्ञः आज्ञा शासन-
मुदीच्यैः उत्तरस्यां भवैर्धरणीरमणैः पृथिवीपतिभिर्मूर्ध्नि स्वमस्तके शीर्षेव 'सेस' इति
लोकप्रसिद्धा । अधारि धियते स्म । तथा पाश्चात्यभूमिपतयः पश्चिमदिक्संवन्धिनो
भीतेरकञ्चरसाहिसाध्वसातिरेकाद्यतयस्तापसा बभूवुः संजाताः । 'वैलानसो वानप्रस्थो
मिथुः सांन्यासिको यतिः' इति हैम्याम् । किंभूताः । उज्झितसङ्गरङ्गाः सङ्गस्य गृहगृ-
हिणीधनैश्चर्यादिसंगमस्यानुपङ्गस्य रङ्गस्थितोत्साहो यैः । उत्प्रेक्ष्यते—विरागत इव ।
यथा विराग्यात्तापसीभवन्ति । तेऽपि च विरागिणस्त्यक्तसङ्गरङ्गाः स्युः ॥ इत्यकञ्चरस्य
चतुर्दिगाक्रमणम् ॥

सर्वे जनाः सृजति राजनि यत्र राज्यं

प्रहृत्तिपल्लवितचित्तपथा बभूवुः ।

दुःस्थैरिवापि न परं प्रतिपक्षलक्ष-

क्षोणीमहेन्द्रमहिलानिवहैः सुखांशः ॥ ६० ॥

यत्र यस्मिन्नकञ्चरे राजनि चतुरम्बुधिमेखलाखण्डले राज्यं सकलविपुलामण्डलै-
श्चर्यं सृजति कुर्वति सति सर्वे समस्ता अपि जनाः प्रजालोकाः प्रहृत्त्या प्रमोदेन ।
'हृद् इति योगविगमात् ह्रस्वः प्रहृत्तिः' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । कृत्वा पल्लविताः बह-
लीभूताश्चित्तपथा मनोवृत्तयो येषां तादृशा बभूवुः संजाताः । परमयं विशेषः । अथ
वा परं केवलं प्रतिपक्षा अकञ्चरसाहेत्येतोवचनादिनिर्विपक्षीभूता मनसैव विरुद्धवि-
धित्सवो वा न तु कायेन कथंचिदपि प्रमविष्णवः तादृग्विधा विरोधिनस्ते च लक्षा
लक्षसंख्याका ये क्षोणीमहेन्द्राः पूर्वावस्थापेक्षया क्षितिक्रमुक्षाणः महानृपास्तेषां महिला
अवरोधवध्वस्तासा निवहैः समूहैः दुःस्थैरिदं निर्वर्धनैव सुखस्य सातस्य शर्मणो ले-

शोऽप्यशोऽपि नावापि न प्राप्तः । महाराजा अपि यत्प्रतिपक्षतया परिभवं प्राप्य सर्वं राज्यं जनपदपुरग्रामद्विणादि निर्गम्य द्रमकीभूय वनेचरा इव कान्तारान्तरचारिणो बभूवुः । अतस्तपस्विनीभिस्तद्वनिताभिः कुतः सुखांशोऽपि प्राप्यत इत्यर्थः ॥

मेरुगिरिष्विव गमस्तिरिव ग्रहेषु

वर्हिर्मुखेष्विव वृषा प्रमुखो नृपेषु ।

आक्रम्य चक्रिचदसौ क्षितिशकचक्रं

शास्ति स्म साहिरखिलां चतुरव्यिकाञ्चीम् ॥ ६१ ॥

असौ साहिरकव्वरः अखिलां समग्रामपि चत्वारोऽम्बुधयः समुद्राः काञ्ची मेखला यस्यास्तादृशीं पृथ्वीम् । यद्यप्युत्तरस्यां चक्रिसाध्यस्य भरतक्षेत्रस्य पर्यन्तो हिमवद्गिरिः तथापि कविसमयानुसार्यदो वचः । तथा च रघुवंशे—‘पयोधरीभूतचतुःसमुद्रां जुगोप गौरुपधरासिचोर्वाम्’ इति । तथा च नैषधे दमयन्तीस्वयवरसमागमे भूयतीनाम्—‘रम्येषु हर्म्येषु निवेशनेन सपर्यया कुण्डिननाकनाथः । त्रियोक्तिदानादरनम्रतामिरुपाचरचारु स राजचक्रम् ॥ चतुःसमुद्रीपरीखे नृपाणामन्तःपुरे वासितकीर्तिदारे । दानं दयासूत्रतमातिघेयी चतुष्टयीरक्षणसौविदलाः ॥’ इति । शास्ति पालयते । किं कृत्वा । चक्रिचत् चक्रवर्तिवत् क्षितिशकाणां मूर्धोभिषिक्तानां महानृपाणां चक्रं वृन्दमाक्रम्य स्वसेवकीकृत्य । असौ किभूतः । गिरिषु सर्वपर्वतेषु मेरुः सुवर्णाचल इव । यथा ग्रहेषु महलप्रभृतिष्वष्टाशीतिसंख्येषु गमस्तिर्मास्कर इव । ग्रहपतित्वात् । ‘ग्रहाब्धिनीगो गुपतिर्विकर्तनः’ इति हैम्याम् । यथा वर्हिर्मुखेषु वृन्दारकेषु वृषा पुरंदर इव । तथा नृपेषु समस्तभूतित्तु प्रमुखो मुख्यः ॥ इत्यकव्वरवर्णनम् ॥

श्रीआगरापुरमुपेत्य कियन्ति वर्षा-

प्यम्भोधिनेमिविधुना वसतिर्वितेने ।

भूकश्यपेन मथुरामिव हेमपद्म-

निष्पातिपौष्पकपिशार्कसुताकलापाम् ॥ ६२ ॥

अम्भोधिनेमेः समुद्रकाक्या विधुना सुधाकरेणाकव्वरेण पातिसाहिना दिल्लीनगरात् त्रिधा विविधलक्ष्म्या कलिताम् आगरा इत्यभिधानं यस्यास्तादृशीं पुरीं नगरमुपेत्यागत्य कियन्ति कतिचिद्वर्षाणि यावत्स्थितिः वसतिर्वितेने विहिता । स्थित इत्यर्थः । केनेव । भूकश्यपेनेव । यथा वसुदेवेन शौर्यपुरान्मथुरामागत्य कियन्ति हायनानि वसतिर्वितन्यते स्म । ‘वसुदेवो भूकश्यपो दन्दुरानकदुन्दुभिः’ इति हैम्याम् । किभूतां पुरम् । हेमपद्मानां जाम्बूनदारविन्दानां निष्पातिभिर्नितरां पतनशीलैरथ वा काष्णनीरजेभ्यो गलद्भिः । ‘पशुपतिजटाजूट इव विकसितकनकमलकुवलयोच्छलिततरजःपुङ्गपिञ्जितराजहंसावतंसया’ इति चम्पूकथायां हेमपद्मानां सद्भाव इति । वैध्वैः परागैः कपिशा पिङ्गीकृतपथा यर्कसुता भातुनन्दना सैव कलापः कलघातमेखला यस्यां सा ताम् ॥

[तस्यै समाः स कियतीः पुरमागराख्यां

भूमान्विभूष्य मथुरामिव वृष्णिःसूनुः ।

भर्तुर्वशेव सरसा सरसीरुहास्या

इयामाङ्गमर्कतनुजा भजते स्म यस्याः ॥

स भूमण्डले सुदलेन्द्रतया विख्यातो भूमानकञ्चरः आगरा इत्याख्या नाम यस्या-
स्तादृशीं पुरं नगरीं विभूष्यालकृत्य कियतीः कियत्संख्याकाः समा वर्षाणि । 'हायनोऽब्दं
समाः शरत्' इति हैम्याम् । यावत्तस्यां स्थितिमकार्षात् । क इव । वृष्णिःसूनुरिव ।
यया वृष्णोरन्वकवृष्णोः सूनुर्नन्दनो वसुदेवोदघारः कंसोपरोधेन कतिचित्संख्याकान्
संवत्सरान् स्थितवान् । यस्या आगराख्यायाः पुरो मथुरापुर्याश्च अर्कतनुजा कालिन्दी
अङ्गं समीपं भजते स्म सिपेवे । 'अङ्गो भूपाल्यकलन्मसु । चित्राङ्गौ नाटकाद्यंशे स्थाने
क्रोडेऽन्तिकगणेशोः ॥' इत्यनेकार्थः । केव वशेव । यया पत्नी भर्तुरन्तिकमुत्सङ्गं भजते ।
किमूता । सह रसैः पानीर्यैः शृङ्गारादिभिर्वा वर्तते या सा सरसा । पुनः किमूता ।
सरसीरुहं पद्मं तदेव तद्गद्गा आस्यं वदनं यस्याः । पुनः किमूता । इयामा कृष्णवर्णा ।
'जन्मन्तरे न विदुर्बहो उत्तममहिलाण जं कियंपि कम्मं । कालिन्दी कन्हविरहे अववि
कालं जलं बहई ॥' इति वृत्तरत्नाकरवृत्तौ । पक्षे षोडशवार्षिकी ॥ पाठान्तरम् ॥]

स श्रीकरीपुरमवासयदात्मशिल्पि-

सार्थेन ढावरसरः सविधे धरेशः ।

इन्द्रानुजात इव पुण्यजनेश्वरेण

श्रीद्वारकां जलधिगाधवसंनिवाने ॥ ६३ ॥

स धरेशः अकञ्चरवरणीरमणः आत्मनः स्वाज्ञावशवर्तिना शिल्पिसार्थेन विशालानि-
बहेन ढावर इति नात्रः सरसः ग्राक् साहिनैव स्वयं खानितस्य द्वादशकोशमितस्य
तटाकस्य सविधे पार्श्वे श्रीकरी इति नात्रौ पुरं नगरं अवासयत् वासयति स्म । क इव ।
इन्द्रानुजात इव । यथा 'शकावरजो विष्णुः दावाहः । पुरुषोत्तमोऽब्धिशयनोपेन्द्रावज्ञे-
न्द्रानुजाः ॥' इति हैम्याम् । तथा 'का जुजे मम निजे दनुजारी' इत्यपि नैषधे । पुण्यज-
नानां यक्षाणामीश्वरेण स्वामिना । 'कैलाशोकायक्षवननिधिपुण्यकिंपुरुषेश्वरः' इति
हैम्याम् । शकादिष्टघनदेन । जलधिगानां नदीनां धनो भर्ता समुद्रस्तस्य संनिवाने स-
मीपे त्रिधा स्वर्णरत्नादिसमृद्धा संयुक्तां द्वारकानात्रौ पुरीं वासयामास निवेशयति स्म ॥

प्राकाश्यपीपतिरकञ्चरपातिसाहि-

स्तस्याः पुरः प्रतिमटान्मचलन्विजेतुम् ।

आशा दशापि कुरुते स्म फते स यस्मा-

त्तस्मात्फतेपुरमिति प्रददे तदाहाम् ॥ ६४ ॥

नत्सात्कारणात् कादयपीपतिरवनिनायकः तस्याः श्रीकन्या आर्द्रां नाम फतेपुरमिति प्रददे दत्तवान् । करोति स्मेल्यर्थः । यत्तदोर्निष्ठाभिसेवन्वाद्यस्मात्कारणात् सोऽकव्व-
रपातिचाहिः प्राक् पूर्वं वासनसमये तस्याः श्रीकन्याः पुरो नगर्याः प्रतिमटान् प्रत्यर्थि-
पार्थिवान् विजेतुं प्रचलन् प्रतिष्ठमानः दशापि प्राची-आग्नेयी-दक्षिणा-वैश्वेती-प्र-
तीची-वायवी-उत्तरा-ऐशानी-नागी-ब्राह्मीलक्षणा आशा दिशः फते स्वायत्ताः । य-
वना हि विजयस्याभिधा 'फते' इति कथयन्ति इति । 'दशदिगन्तजिता रघुणा यथा'
इति रघुवशे । दशदिशा जयः कुरुते स्म कृतवान् । जनमते तु महानथादिषु इत-
न्ततः पयःप्रवाहागमनैर्निर्नीतमवद्धभागनिवास्तिशबरादिप्राभाः शैलसंघिगङ्गारमध्यगतभि-
ल्लपत्यो वा अशोदिरवर्तिनः तथा पर्वतोपरिकोशद्वय ऊर्ध्वदिग्भाज इति तत्त्वम्
इति दशदिग्जयः जिगायेत्यर्थः ॥

गौरीमहेश्वरगणा स्फटिकावनद्ध-

मध्या सशेवधिपतिः प्रचलत्कुमारा ।

कर्णातिथीभवदिभाननधीररावा

कैलासभूमिरिव या नगरी रराज ॥ ६९ ॥

या श्रीकरीनगरी कैलासभूमिः स्फटिकाचलक्षोणीव रराज राजते स्म । किंभूता ।
गौरीभिः काश्चनचास्वर्णवर्णनीयवर्णिनीभिः कलितानां महेश्वराणां महेश्वानामगणित-
द्रविणवतां व्यवहारिणा गणा व्रजा यत्र । पक्षे पावतीसंयुतशंभुः तथा गणाः पार्षदाः
प्रमथादयो यस्याम् । पुनः किंभूता । स्फटिकादुज्ज्वलमवनद्ध सुधाकल्पितं गृहविपणिग-
णमय मध्यं यस्याम् । पक्षे स्फटिकरत्नैरवनद्ध वद्धं मध्यं यस्याः स्फटिकाद्रित्वात् । पुनः
किंभूता । सह शैवधीनां लिखानानां पतिभिः स्वामिभिः अगणिताप्रमाणद्रविणत्वात्प्रतिस्था-
ननिक्षिप्तानेकनिधिनार्यकैरीश्वरैर्वर्तते या । पक्षे सचनदा । 'कैलासौकायक्षधननिधिकि-
पुरं पेश्वरः' इति हैम्याम् । पुनः किंभूता । प्रचलन्तः कीडाकृते स्वतन्त्रमितस्ततः परि-
ब्राम्यन्तः कुमारः राजामाल्यसामन्तमहेश्वरीनां बालका यत्र । पक्षे प्रचलन् पित्रो-
र्मिलनार्थं गमागम कुर्वन् कुमारः स्वामिकांतिको यत्र । स्कन्दस्यान्यत्रापि स्थितिसंभ-
वाद्रमागमौ सुर्ता । तथा—'युगन्धिगन्धमादनाधिवासिनः स्कन्ददेवस्य दर्शनार्थमितो
गन्वानलि' इति चम्पूकथयाम् । अथ वा गौरीनन्दनत्वात्तत्रापि मानुः पार्श्वेऽवस्थि-
तत्वाद्येति द्वयोरपि कर्मधारयः । पुनः किंभूता । कर्णातिथीभवन्तः श्रवणप्राधुर्णां जा-
यमाना इमाना मदगन्धवन्धुरमिन्धुराणामाननेभ्यो वक्त्रेभ्योऽर्थाभिर्गता धीराः पानी-
यपूर्णप्रमाणश्रावणसवन्विजलशरध्वनिनानुकारिणो रावा गन्मीरगजार्जवा यस्याम् ।
पक्षे धूममाणो गणनायकधीरध्वनिर्न्यस्याम् । विनायकत्वापि गौरीतनूजत्वात् ॥

भूमीभूतां प्रतिमटं सुमनःसु मुख्यं

जिण्णूधन्वपविपाणिसहलनेत्रम् ।

प्रेक्ष्य प्रभुं हरिमिव स्वमुपेतमुर्व्यां

प्रीतेरनूपगतवत्यमरावतीयम् ॥ ६६ ॥

यं नृपम् । यन्मूर्तिमित्यर्थः । उर्व्यां महीमण्डले उपेतमागतं स्वमात्मीयं प्रभुं स्वामिनं हरिमिन्द्रं प्रेक्ष्य विलोक्य । विज्ञायेत्यर्थः । प्रीतेः स्वस्वामिनि स्नेहातिरेकात् अनु पृष्ठे उपगतवती समायाता । उत्प्रेक्ष्यते—इयं श्रीकरीरूपा अमरावती इन्द्रनगरीव । किंभूतं यं हरिं च । भूमीभृता विपक्षलोणीक्षितां पर्वतानां च प्रतिभटं विद्वेषिणं निहन्तुकम् । पुनः किंभूतम् । सुष्ठु शोभनं मनो येषां निरवयवदृशेषु महत्सु देवेषु च मुख्यमग्रगण्यम् । पुनः किंभूतम् । जिष्णुं जयनशीलं तथा उग्रं प्रचण्डं स्वासहजपरःसहस्रसंहारकारकं धन्वं कोदण्डं यस्य । तथा परिवर्जमाकृत्वा पाणं, हस्तं यस्य । प्रायः पुण्यवता पाणिपादेषु वज्रचक्राङ्गुलादिलक्षणानि स्युः । तथा सहस्रं दशशतसंख्याकानि नेत्राणि लोचनानि यस्य । ‘सहस्रबी राजा’ इति लोकवाक्यमपि । चरप्रधानपुरोहितादीनां हविर्भूषणालाः पश्यन्तीति कविसमयोऽपि । पश्चात्कर्मधारयः । शकस्य त्वेतानि नामान्येव सन्ति ॥

स्पर्धी यया विदधतं त्रिजगज्जयिष्य

दृष्ट्वा बलेर्गृहमियं क्वचिदौचित्यं न ।

ध्यात्वेति पद्मजनुषा प्रतिघातिरेका-

त्क्षिप्तः क्षणात्क्षितितले बालेना किमेषः ॥ ६७ ॥

पद्मजनुषा ब्रह्मणा इत्यमुना प्रकारेण ध्यात्वा विचिन्त्य प्रतिघातिरेकादनुचितविभावोद्भूतकोपातिशयात् । उत्प्रेक्ष्यते—बलिना बलिनाम्ना दैलेन सार्धम् । अथ सार्धपदाध्याहारः । अथ वा बलिना बलवता विधिना । बलवन्तं विना कापि कार्यसिद्धिर्न स्यात् । अत एव बलिगृहः क्षणात्किमेषामात्रात्क्षितेः पृथिव्यास्तले अवधोभागे क्षिप्तः पाताले प्रवेशितः । ‘बलिसद्य दिवं सतथ्यवानुपरि स्माह दिवोऽपि नारदः’ इत्युपरि स्थितिर्बलिगृहस्य नैषधे । इति किम् । त्रिजगज्जयिन्या भुवनत्रितयीयावन्नगरीजयनशील्या यया श्रीकर्त्या नगर्यां सार्धं स्वर्गोभयसूयां विदधतं कुर्वाणम् । बलेर्गृहं नागलोकं दृष्ट्वा स्वयमन्विष्य इयमनया श्रीकरीपुरा सह स्पर्शकृतिः क्वचित्कुत्रापि नौचिती न युक्तिमती इति चेतसि विचार्य ॥

निर्वर्ण्य वर्ण्यविभवैः स्वभवैः पुरीं यां

संस्पर्धया निजजयाय समुज्जिहानाम् ।

तद्भूतभूरितरमीतिविहस्तचेता.

किं द्वारका प्रविशति स्म पयोधिमध्ये ॥ ६८ ॥

द्वारका नारायणनगरी पयोधिमध्ये समुद्रसलिलदुर्गान्तराले प्रविशति स्म प्रविष्टा ।
उत्प्रेक्ष्यते—तस्याः श्रीकरीपुर्याः सकाशाद्भूता उत्पन्ना भूरितरा अतिमहती या भीति-
भयं तथा कृत्वा विह्वलं व्याकुलीभूतं चेतो मनो यस्याः । किं तादृशीव किं कृत्वा ।
स्वस्याः श्रीकरी भवैरुत्पन्नैर्वर्ष्यैर्जगन्नयजनवर्णनीयैर्विभवैः श्रीभिः संस्पृष्टया अभ्यसूयया
कृत्वा निजस्य द्वारवत्याः आत्मनो जयाय पराभवनाय समुज्झानामुद्यतां प्रगल्भानां
कृतोद्यमाना वा यां श्रीकरीपुरीं निर्वर्ष्य दृग्गोचरीकृत्य ॥ इति समुद्रायेन नगरीवर्णनम् ॥

अथ पृथग्वर्णनम्—

धात्रीधृतौ फणसहस्रभृताभ्यसूयां

विभृद्भुजंगविभुनाम्बरचुम्बिमौलिः ।

सालः स्मयेन कपिशीर्षककोटिमुच्चै-

र्धतु मरुद्गृहमिव स्वयमप्यधत् ॥ ६९ ॥

सालो यत्प्राकारः स्मयेन गर्वावेशवशवदतया । उत्प्रेक्ष्यते—स्वयमप्यात्मनोऽपि मरु-
द्गृहं स्वर्गं धर्तुमुद्रोद्ध धारयितुमुच्चैर्ध्वंसुपरिष्ठान् कपिशीर्षकाणामट्टलकानां ‘कासीसां’
इति प्रसिद्धानां कोटिमधत् धृतवानिव । सालः किं कुर्वन् । भुजंगविभुना शेषनाग-
नाथकेन सममभ्यसूयामोर्ध्यां स्वर्धा विभ्रद्गन्धनः । किंभूतेन भुजंगविभुना । धान्या
धरिण्या धृतौ धारणविषये फणानां स्वशिरसा सह्य दशशतीं विभर्तीति । सालः
किंभूतः । अम्यरमाकाशं चुम्बतीति त्रिखरेण स्पृशतीत्येवंशीलो मौलिर्मूर्धा यस्य ।
अत्रलिह इत्यर्थः ॥

यद्वप्रवज्ररुचिसंचितशक्रचाप-

चक्रात्रचुम्बिकपिशीर्षकराजिराभात् ।

युद्धं विधातुमहि तेन विधुंतु देन

मित्रान्तिकं किमु समीयुरमी सगोत्राः ॥ ७० ॥

यस्या नगर्याः वज्रः प्राकारः तस्य तत्संबन्धिना वा वज्राणां गर्भसंदमीकृतकुलिशर-
क्षाना रुचिभिः कान्तिभिः संचितानि पुष्टानि कृतानि प्रकटीकृतानि वा शक्रचापचक्राणि
इन्द्रधनुर्मण्डलानि । अथ च वज्रशक्रकोदण्डचक्राख्यानि आयुधानि यस्यां तादृशी । तथा
अम्यरमाकाशं चुम्बन्त्यालिङ्गतीत्येवंशीला अम्रकपा कपिशीर्षकाणां राजिः पद्भिः आमा-
द्वर्गा । उत्प्रेक्ष्यते—अहि तेन शत्रुणा विधुंतु देन राहुणा सार्वे युद्धं संग्रामं विधातुं कर्तुं
मित्रस्य युद्धः मूर्धस्य चान्तिकं समीपममी सगोत्राः स्वजनाः किमु समेता सपगता इव ।
सगोत्रत्वं तु वृत्ताकारत्वेन प्रकाशकत्वेन च नमःपान्यत्वेन प्रमाकरत्वेन च । तथा सगोत्रा
हि नायुधाः सत्रामसमये सगोत्रसमीपे प्रायः समाचान्ति इति रीतिरित्यम् । तत्रापि

अश्वित्सगेत्रोऽप्यनिष्टो भावदेवं च सत्पय परं मित्रः ततः सर्वमप्युचिननेवेति ॥
इति प्राकारः ॥

यत्रापणेष्वगुरुचन्दनगन्धधूली

चन्द्रप्रकीर्णकमणीसुरदुष्यमुख्याः ।

ज्ञानैर्जिनैस्त्रिजगतीव समस्तवस्तु-

वीथी व्यलोक्यत नरैर्निजनेत्रपद्मैः ॥ ७१ ॥

यत्र फतेपुरे आपणेषु व्यवहारिणां हृष्टेषु समत्तानां वस्तूनां क्रयाणकानां वीथी
श्रेणी नरैर्नगरप्राप्तजनपदजन्मभिर्जनैर्निजनेत्रपद्मैः खनयनारविन्दैर्व्यलोक्यत समीक्ष्यते
स्म । किंभूता । अगुरुः काकुत्ण्डाः, चन्दनाः श्रीखण्डाः, गन्धधूल्यः कस्तूरिकाः,
चन्द्राः कर्पूराः सुवर्णानि वा, प्रकीर्णकानि चामराणि मणयश्चन्द्रकान्ताद्याः सर्वजाति-
ज्ञानि वा सुरदुष्याणि देवकुलानि वासांसि सुहृद्यान्यादीनि प्रधानानि वा यस्याम् ।
कैरेव । जिनैरेव । यथा वीतरागैः केवलिभिः केवलज्ञानैः कृत्वा त्रिजगति
त्रैलोक्ये समस्तवस्तुविस्तारो विलोक्यते । समस्तवस्तुविस्तारो लोके एव नालोके, तत-
स्त्रिजगद्ब्रह्मणम् ॥

श्रेणीभवन्त्युभयपक्षवलक्षरत्न-

हृष्टावली विलसति स्म फतेपुरस्य ।

सुस्वामिसंमदितयत्पुरपद्मधाम्ना

वक्षःस्थलीकलितमौक्तिकमालिकेव ॥ ७२ ॥

फतेपुरस्याकञ्चरनगरस्य श्रेणीभवन्ती द्विपङ्क्त्या जायमाना उभयपक्षयोर्द्वयोः पा-
र्श्वयोः । 'शय्यां जहत्युभयपक्षविनीतनिद्राः स्तम्बेरमाः' इति रघुवशे । 'उभयाभ्यां
द्वाभ्यां पक्षभ्यां पार्श्वभ्यां परिवर्तनेन कृत्वा विनीता अपहस्तिता निद्रा यैः' इति
तद्भूतौ । वलक्षरत्नानां स्फटिकमणीनां स्फटिकोपलकल्पितानां हृष्टानामापणानामावली
धौरणी विलसति स्म शुश्रूषे । उत्प्रेक्ष्यते—सुशोभनो नीतिमान् स्वामी अकञ्चरसाह-
स्तेन संमदो हर्षः संजातोऽस्यास्तथा संमदितया संजातानन्द्या चत्पुरस्य फतेपुरनग-
रस्य पद्मधाम्ना अरविन्दमन्दिरया लम्ब्या वक्षःस्थले सहृदये आकलिता धृता परि-
हिता मौक्तिकमालिका मुक्ताहारलतेव ॥ इति हृष्टावली ॥

वेश्मम्रजाः पुरि विमान्ति मणीमरीचि-

संचारचूर्णिततमीतिमिरप्रसाराः ।

स्फूर्त्या विजित्य सुमनोनगरी गृहीता

मन्ये विमाननिवहा अनयादसीयाः ॥ ७३ ॥

पुरि फतेपुरनगर्या वेन्नव्रजा गृहगया विमान्ति । किंभूताः । नगीनां दिविचरत्नानां मरीचीना कान्तीना संचारेण प्रसारेण चूर्णिताः खण्डशः कृताः तनीतिसिराया निगा-
न्धकाराणा प्रसारा विस्तारा यैः । तत्राहमेव मन्ये मानयामि जाने उत्प्रेक्षे वा ।
अनया नगर्या स्फूर्त्या खविभूषाविस्फूर्जितेन सुमनोनगरी अमरपुरी अमरावती
विजित्य परिभूय अदसीयाः स्वःपुरीसवन्धिनो विमाननिवहाः सुरचाननिकरा गृहीता
इवादत्ता इव ॥

चित्ते विचिन्त्य मयमअपथेऽभियाति-

स्वर्माणुतो निजपरिच्छदमप्यशेषम् ।

आदाय यद्विविधरत्ननिकेतकायाः

सातं क्षिताविव वसन्ति सितांशुसूर्याः ॥ ७४ ॥

यन्नगर्या विविधानामनेकजातीयानां रत्नाना कर्कतनादीनां मणीनां ये निकेता
नैकोचितचक्षुररचनासंदर्भितभवनास्त एव कायाः शरीराणि येषां ते । सिताशवः
श्वेतकान्तयश्मन्दाः सूर्या आदिसाः । उत्प्रेक्ष्यते—क्षितीं पृथिव्यां सातं सुखं यथा स्या-
त्तथा वसन्ति निर्दिष्टं स्थितिं कुर्वन्ति । किं कृत्वा । अत्रापथे मेघमार्गे गगने अभि-
यातिः प्रतिपन्थी यः स्वर्माणुविधुतुदः तस्मात्सकाशाक्षिते स्वमानसे भयं निजप्रसनसा-
ध्वसं विचिन्त्य विवृश्य अपि पुनः अशेष समस्तमात्मपरिच्छदं ग्रहणक्षत्रतारकादिपरी-
वारमादाय सार्धं गृहीत्वा ॥

उन्नालनीरजमिव श्रियमापदेक-

स्तम्भं निकेतनमकव्वरभूमिमानोः ।

वंश्या रवेरिव परेऽपि गृहा वहन्ते

शोभां मणीद्युतिविभासितदिग्विभागाः ॥ ७५ ॥

अकव्वरनामा भूमेर्विश्वंमराया भातुर्मात्संस्तस्य एतावता राहः एक एवावस्ताद्धाने
स्तम्भ आधारादयुष्णा यस्य तादृशं निकेतनमेकस्तम्भमवतं श्रियं शोभाभापहमते स्म ।
निमिव । उन्नाल नीरजमिव । यथा उत् ऊर्ध्वमुदुच्चैः सलिलादृद्भिर्वर्ति जनलोचनगो-
चरं वा नालं मृणालं यस्य तादृक् नीरज कमलं श्रियं शोभाभाप्रीति । अपि पुनरकव्व-
रसाहेः परेऽन्येऽपि गृहाः सप्तभूमिकादयः प्रासादाः शोभां विभूशं वहन्ते । भासन्ते
इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—रवेः सूर्यस्य वंश्याः सगोत्राः इव । एकस्मिन् वंशे भवाः समुत्पन्ना
वंश्याः प्रोच्यन्ते एकवंशजाः प्रायः सहजा भवेयुरिति । अत एव मणीनां भवणमसं-
दर्भाभूतानां नानाविधरत्नानां द्युतिभिर्ज्योतिर्भिविभासिताः प्रकाशिता रङ्गयुतिता दिशां
दशानामप्याद्यानां विभागाः प्रदेशा यैः ॥ इति नगरनृपगृहाः ॥

छायापथे निरवलम्बतया वसन्ती
 संख्यातिपातिमखमुग्धभरभारितैव ।
 पौरस्फुरत्पुरनिभादमरावतीयं
 भूमौ समं निजजनैर्न्यपतद्भुटित्वा ॥ ७६ ॥

परैर्नागरैर्नगरवातिभिर्निखिलजनैः स्फुरन्निर्भरभृतं दृश्यमान विलसद्वा यत्पुरं फते-
 पुराभिधनगर तस्य निभात्कपटान्निजजनैः खदेर्वादेव लोकैः समम् । उत्प्रेक्ष्यते—इयं
 प्रत्यक्षलक्ष्या भमरावती पुरदम्पुर्गं वृट्तिवावस्थानान्नाशमवाप्य न्यपतत् । अधो-
 भूर्पाटे निपतिता स्थिता चावायाधारम् । किभूता । छायापथे छाया रूपे न तु क्रमादि-
 मोचिने स्थाने नादृशे पथे मार्गे गगने निरवलम्बतया निराश्रयभावेन वसन्ती वास
 विदधती । तिष्ठन्तीत्यर्थः । पुनः किभूता । संख्या गणनामतिपतन्ति अतिक्रामन्तीत्येव-
 शीला ये मखमुजो देवास्तेषां भरं बौधवैर्भारः गौरव सजातोऽस्या इति भारिता भार-
 युक्ता जाता नम्रीभूता । अत एव वृट्तिवा पतिता इत्यर्थः ॥

स्मारावरोधनधियं विदुषां ददाना
 यस्मिन्स्मिताम्बुजदृशः श्रियमाश्रयन्ते ।
 गोष्ठी विधित्सव इवात्र चतुर्निकाय-
 देवाङ्गनाः कुतुकिता मिलिता मिथोऽमूः ॥ ७७ ॥

यस्मिन् फतेपुरे स्मिताम्बुजदृशः स्मरारविन्दनयना श्रिय शोभामाश्रयन्ते विभ्रते ।
 किं कुर्वाणाः । ददानाः प्रयच्छन्त्यः । काम् । स्मरस्य मदनस्येव स्मार तादृगवरोधनमन्तःपुर
 तस्य धिय बुद्धिम् । केयाम् । विदुषां पण्डितानाम् । 'स्मरावरोधभ्रममावहन्ती' इति
 नैपथे । उत्प्रेक्ष्यते—अमू प्रत्यक्षाः चतुर्णां 'वनपतिव्यन्तरज्योतिष्कविमानवासिलक्ष-
 णानां निष्कायानां जातिविशेषाणां देवानामङ्गनाः स्त्रियः मिथः परस्परम् अत्र नगरे
 अमूः जगजननयनविषया मिलिता इव । किभूताः । गोष्ठी विधित्सवः अन्योन्य गोष्ठी
 स्वस्ववार्तां कर्तुं काङ्क्षन्त्यः । अत एव किभूताः । कुतुकिताः कुतुक स्वपरस्परस्वान्त-
 र्युत्तिप्रविधाने कौतूहल हृदयोन्नासो जातमासामिति कुतुकिताः ॥ इति नरनार्यः ॥

स्वर्गे सुरेभ्य इव शेष इवाहिगेहे
 चन्द्रो दिवीव निधिनाथ इवालकायाम् ।
 प्रीणन्प्रजा दशदिशां विजयं विधाय
 नस्यां पुरि क्षितिपतिः स्म करोति राज्यम् ॥ ७८ ॥

दशानामपि दिशा हरितामासमुद्रक्षितेर्विजयं स्वायत्तीकरणं विधाय कृत्वा प्रजाः
 प्रकृतीः समस्तलोकान् प्रोणन् सतुष्टान् कुर्वन् । स क्षितिपतिः जगत्प्रसिद्धिमानक-

व्वरपातिसाहिः तस्यां फतेपुरनाम्न्यां पुरि नगर्यां राज्यं करोति स्म । समग्रनगरजनपद-
गजचक्रैश्वर्यं भुनक्ति स्म । क इव । सुरेश इव । यथा स्वर्गे देवल्लोके देवेन्द्रो राज्यं पाल-
यति । पुनः क इव । शेष इव । यथा अहिगोहे नागल्लोके शेषनागाधिपो धरणेन्द्रो वा
राज्यं कुरुते । पुनः क इव । चन्द्र इव । यथा दिवि आकाशे निशापतिर्ज्योतिषामैश्वर्यं
कुरुते । पुनः क इव । निधिनाथ इव । यथा अलकायां निधीनां समस्तमहीमण्डलगतनि-
धानानां नाथः स्वामी धनदः राज्यं पालयति ॥ इत्यकव्वरवासितफतेपुरवर्णनम् ॥

गान्धर्विकाः कचन घोषवतीं वहन्तो

गायन्ति यत्र नवपञ्चमगर्भगीतिम् ।

प्रस्थापितास्तमुपवीणयितुं मघोना

स्वर्गायनाः स्वजयशङ्कितचेतसेव ॥ ७९ ॥

यत्राकव्वरसभायां कचन कुत्रापि प्रदेशे घोषवतीं वीणां वहन्तः करे धारयन्तः
गान्धर्विकाः गायनवरा इतरगायनजनगानेभ्योऽसाधारणोऽश्रुतपूर्वत्वान्नवीनः पञ्चम-
नामा रागो गर्भे मध्ये यस्यास्तादृशीं गीतिं गानं गायन्ति गेयविषयीकुर्वन्ति । उत्प्रे-
क्ष्यते—स्वस्यात्मनो जये पराभवे असौ स्वर्गे समेत्य मा मां जयतादिति शङ्कितं शङ्कायुक्तं
जातं चेतो यस्य तादृशेन मघोना शक्रेण तं साहिं वीणया कृत्वा उप समीपे समेत्य गातुं
गानगोचरीकर्तुं प्रस्थापिताः प्रेषिताः स्वर्गायना हाहाह्रह्रमुखा देवगन्धर्वा इव ॥

यस्यां महीमदनसंसदि नर्तकेषु

नृत्यं मनोनयनवृत्तिहरं सृजत्सु ।

सप्तस्वरैस्तदुदिताप्रमितप्रसत्ति-

सप्ताङ्गलक्षिममुदितव्वनितैरिवासे ॥ ८० ॥

यस्यां वर्णनागोचरीकर्तुमारब्धायामतिशायिरूपत्वान्महीमदनो भूमीमनोभूरकव्वर-
पातिसाहित्यस्य संसदि समायाम् । 'निपथवसुधामानां कस्य' इति नैषधे । नर्तकेषु नृत्य-
कारकेषु मनसा तथा नयनानामर्याच्चतुरचित्तलोचनानां वृत्तेर्व्यापारस्य हरमपहारकम्
अनन्यवृत्तिविधायकं नृत्यं ताण्डवं सृजत्सु कुर्वन्तु सत्सु । षड्ज-ऋषभ-गान्धार-म-
ध्यम-पञ्चम-धैवत-निपथनामभिः सप्तभिः स्वरैरासे । सप्तस्वराणां तानमानमूर्च्छना-
मिर्बभूवे इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—तस्मादकव्वरसाहेरुदिता प्रकटीभूता या अप्रमाणा
प्रमाणातीता असाधारणा प्रसत्तिः प्रसन्नता यस्यास्तादृश्याः । स्वासि-अमास्य-सुहृ-
कोश-राष्ट्र-दुर्ग-सैन्यलक्षणानि सप्तसंख्याकान्यज्ञानि अवयवा यस्यास्तद्विधवायाः
रुस्या राज्यश्रियाः । समासमध्ये लक्ष्मिशब्दो ह्रस्वोऽपि दृश्यते । यथा—'चरणल-
क्ष्मिकरणग्रहणोत्सवे' इति ऋषभनम्रस्तवे । तथा—'लक्ष्मीर्लक्ष्मिर्हरेः स्त्रियाम्' इति
शब्दप्रभेदेऽपि । मुदितव्वनितिरेव प्रभोदनेदुरमनस्त्वेन शब्दितैरिव ॥

कुत्रापि मौरजिकमण्डलवाद्यमान-

माद्यन्मृदङ्गनिनदाननुकर्तुकामः ।

जैनं पदं परिचरन्विगतावलम्बः

श्रेयोऽनुतिष्ठति धनः किमु कामवर्षी ॥ ८१ ॥

कुत्रापि साहित्यभाषायाः कस्मिंश्चित्प्रदेशे मुरजान्वादयन्तीति मौरजिका मृदङ्गवादका-
स्तेषां मण्डलेन संदोहेन वाद्यमानानां विविधतालैः पाणिमिस्ताड्यमानानां तथा मा-
द्यतां भोजनदानलोभेन मदवतां गम्भीरनिजाभ्या मृदङ्गानां मर्दलानां निनदान्
शब्दाननुकर्तुं सदृशीमवितुं कामोऽभिलाषो यस्य तादृक् धनो जलधरः श्रेयः सुकृत
पुण्यमनुतिष्ठति करोतीव । किंभूतः । विगतो निर्यातोऽवलम्ब आश्रयः स्वजनादिवर्गः
स्वामिनगराद्युपष्टम्भो यस्य । एतावता एकाकी गगनेस्थितत्वात् च निराधारः । पुनः
किंभूतः । काममतिशयेन जनमनोभिलाष वा वर्षति प्रचुरपयोदृष्टिं कुरुते प्रददातीत्येव-
शीलः कामवर्षी । पुनः किं कुर्वन् । जैनं जिनोऽर्हचारयणश्च तत्संबन्धि पदं चरण
परिचरन् सेवमानः । अर्हचरणं विष्णुपदं च भजमानः । आकाशे तिष्ठन्नित्यर्थः ॥

स्वर्गे न किञ्चिदपि दानमवामुवद्भिः

प्राप्तैस्तदासुमवनीं धनदाद्धरेन्द्रात् ।

देवैर्न तुम्बुरुमुखैः कचन प्रवीणै-

वीणा अवादिषत कर्णसुधां किरन्त्यः ॥ ८२ ॥

कचन सभायाः कुत्रचित्स्थाने प्रवीणैर्वाणावादानातिनिपुणैर्वैणिकैर्वाणावादकैर्वाणा
विपश्योऽवादिषत वाद्यन्ते स्म । किं कुर्वन्त्यो वीणाः । कर्णयोः श्रोतृश्रवणयोः सुधाम-
त्यन्ताह्लादकारित्वादमृतं किरन्त्यो वर्षन्त्यः । उत्प्रेक्ष्यते—तुम्बुरुर्नामा कश्चित्पुरुषाय-
नविशेषः स सुख आदिर्येषां तैः । देवगायनैरित्यर्थः । नेत्युत्प्रेक्षार्थः । किंभूतैर्देवैः । अवनीं
भूमीं प्राप्तैरागतैरिव । किं कर्तुम् । अवन्या भूमेर्धनदादतिवदान्यतया वैश्रवणाद्धरे-
न्द्रादकब्बरात्सकाशाद्यान मन समीहितधन आसुमधिगन्तुम् । तर्हि किम् । स्वर्गे वान
नास्ति । तदेवाह—किंभूतैर्देवैः । स्वर्गेऽवलोके किञ्चिदपि स्तोकाभात्रमपि दान विश्राणन
द्रविणादि । नेति निषेधे । नावाप्रवद्भिः अलभमानैः । देवेन्द्रादीनां दलमुष्टितया वक्षु-
धाया वदान्यबाहुल्यादुपेतमिति ॥

एषैव पूस्त्रिजगतीजयिनी निवस्तु-

मौचित्यमावहति भो हरितां महेन्द्राः ।

कुत्रापि वेणुरिति वैणविकैः प्रणुन्नो

वस्तुं किमाह्वयति तानिह सान्द्रनादैः ॥ ८३ ॥

कुत्रापि साहसभायाः कचन प्रदेशे वैणविकैः वेषुं वादयन्तीति वंशवादकैर्गन्ध-
र्वजनैः प्रयुक्तः प्रेरितः । वादित इत्यर्थः । वेषुर्वेशः 'वासली' इति प्रसिद्धः । सान्नेः
श्रेष्ठैः ध्वजहृदयप्रेमोत्पादकैर्वहलैर्नारन्ध्रैर्वा नादैर्मिजमिनादैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—
इति हेतोस्तान् हरितां महेन्द्रान् इह फतेपुरनामि साहिनगरे वस्तुं वासं विधातुं
किमाह्वयति आकारयतीव । अन्योऽपि कश्चिन्नः केनापि प्रेरितः कमप्यनिर्दिष्टनामा-
नमाकारयति । इति किम् । भो इति संबोधने । अहो हरितां महेन्द्राः दशानामपि
दिशामधीयाः, मिजगदीजयिनी त्रिभुवननिखिलनगरीनिजेयनशीला एषैव फतेपुरलक्षणा
पुः पुरी निवस्तु वस्तु निवासं विधातुमोचित्यमार्हन्तीयोग्यतामावहति दधातीति ॥

कुत्रापि केलिविहगा मगधा इवोर्वी-

भानोर्मुदा जयजयेदमुदीरयन्ति ।

शास्त्रान्बुधेरिव सुधालहरीर्हृदन्त-

स्थास्रोः कथाश्च कथकाः कथयावभूवुः ॥ ८४ ॥

कुत्रापि सभायाः कस्मिन्नपि भूमिभागे केलिविहगा राजशुकसारिकाप्रमुखपत्राणिः मुदा
दृष्टफलावलीभातिप्रमुदितमनस्त्वेन उर्वीभानोरतिशायिप्रतापवत्त्वेन वसुधाविबलतः
अकम्बरस्य जयजयेदं हे साहे, त्वं चिरं विगलितावधि जय जय सर्वोत्कर्षेण वर्तस्व
सर्वोत्कर्षेण वर्तस्व इदमेतदुदीरयन्ति । 'तदर्थमध्याप्य जनेन तद्वने शुका विमुक्ता
पटवस्तमस्तुवन्' इति नैषधे । कथयन्ति । क इव । मगधा इव । यथा मागधा महलजय-
शब्दादिकथकाः जयजयशब्दं राज्ञो वदन्ति च पुनः कथकाः पुराणोदितव्याख्यानका-
रिणः पुरातनकथाकथयितारो वा ब्राह्मणादयः पुरुषाः कथा महापुरुषचरितानि कथया-
वभूवुः । उत्प्रेक्ष्यते—हृदन्तर्हृदयमध्ये स्थास्रोः स्थायुकस्य निवसनशीलस्य श्वात्मान्बुधे-
र्बोध्यसमुद्रस्य सुधालहरीरन्तततरङ्गानिव ॥

यस्यामवीज्यत विमुश्चमरैः सुरेन्द्रः

स्वर्वर्णिनीभिरिव वारविलासिनीभिः ।

रेजे पुनर्नृपतिमूर्ध्नि सितातपत्रं

राजत्वनिर्जित इन्नोपचरन्मृगाङ्कः ॥ ८५ ॥

यस्यामकम्बरसभायां विभुरकम्बरपातिसाहिः वारविलासिनीभिः बालव्यजनवीज-
नातपत्रधारणादिप्रकारैः पाथिवसेवाविधायिकाभिः पण्याङ्गनाजातिभिः वारसारङ्गलोच-
नाभिः चमरैर्बालव्यजनैः कृत्वा । 'चमरधामरोऽपि च' इति शब्दप्रभेदे । अवीज्यत
वीज्यते स्म । क इव । सुरेन्द्र इव । यथा वासवः स्वर्वर्णिनीभिरुर्वशीप्रमुखाभिरप्सरोभिः
दिव्यपद्मोपैर्बोध्यते । पुनरपरोक्षौ यस्यां संसृदि नृपतिमूर्ध्नि पातिसाहिमस्तके
सितातपत्रं सितातपवारणं रेजे भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—राजत्वेन राजभावेन निर्जितः

सनुपचरन् सेवां कुर्वाणो मृगाङ्गः सुधादीधितिरेव । यो येन निर्जित्य निजसेवकीकृतः
स तस्यात्पनिवारणादिना संनिधौ तिष्ठन्ननिश सेवा विधत्ते ॥

शृङ्गारिताः कचन मत्तमतङ्गजेन्द्रा

विन्ध्याज्जनावनिभृतोरिव तुङ्गशृङ्गाः ।

वाजिप्रजाः कचन सन्नि परैरसह-

तेजोजितैः कजकरैरुपदीकृताः किम् ॥ ८६ ॥

यत्र सभायां कचन कुत्रचित्प्रदेशे शृङ्गारिताः सिन्दूरतलादिभिः तथा चमरकाञ्चनर-
चितपट्टबन्धादिभिर्विभूषिताः मत्ता मदोदुराः सप्तसु स्थानकेषु द्वौ कपोलौ द्वे पार्श्वे द्वौ
शिरःपिण्डौ मेढू च । अथ च कुत्राप्येव दृश्यते यथा—‘द्वौ गण्डौ लोचने द्वे च गुद
मेढू करः पुनः । मदच्युतिर्भवेत्सप्तस्त्रिति स्थानेषु हस्तिनाम् ॥’ इति । पश्चात्तद्वक्षिता रावा
तच्छाल्वविदो विदन्तीति । एतेषु स्थानकेष्वविरलमदप्रवाहशरन्तोऽत्युत्कटा मतङ्गजेन्द्राः
गजराजाः सन्ति सजलजलधरगलगर्जित कुर्वन्तो विद्यन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—विन्ध्यो जल
बालकाद्रिः, विन्ध्याचलः अज्जननामा च अवनिभृत्, तयोस्तुद्ग गगनाङ्गणलिङ्गिनः शृङ्गा.
शिखराणीव । शृङ्गः पुनपुसकलिङ्गे । कचन वाजिप्रजा शृङ्गारिताः । अत्राप्येतद्विशेषणम् ।
सुवर्णखलीनपर्याणादिभिः शोभिताः तुरङ्गमगणाः सन्ति वितिष्ठन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—परै
सर्वैरिवारैरसह्यानि सोढुमशक्यानि यानि तेजासि प्रबलप्रतापाः तैः कृत्वा जितैः
परिभूतैः कजकरैः पद्मपाणिभिः । ‘मित्रो ध्वान्तारातिरव्जांशुहस्तः’ इति हैम्याम् ।
भास्करीः । सूर्याणां बाहुल्याद्बहुत्वम् । ‘द्वादशात्मा च हेलिः’ इति हैम्याम् । उपदीकृता
ढाकिता इव ॥

शौर्याज्जिगीषुमवगत्य निजं मृगेन्द्रै

रेजेऽनुनेतुमिव यं ग्रहितैर्मृगैः सैः ।

स्कन्धेन येन विजितैर्वनजैस्तुरङ्ग-

द्वेष्यैर्निषेवितुमिवोपगतैश्च यस्याम् ॥ ८७ ॥

च पुनर्यस्यां सभाया कचन मृगैः कृष्णसारैर्हरिणै रेजे । उत्प्रेक्ष्यते—शौर्यात् शर-
भावात् य नृपं निजमात्मान जिगीषु जेतुमिच्छुमवगत्य ज्ञात्वा मृगेन्द्रं सारवराजैस्तम-
नुनेतु प्रसादयितुं खानुकूलिकर्तुं स्वैरात्मीयसेवैर्मृगेन्द्रत्वात्प्रहितं सेवाकृते प्रेषितैः
सारहैरिव । च पुनर्यस्या कचिद्रेजे । तुरङ्गद्वेष्यैर्वन्यैर्वनखण्डजन्मभिः । ‘रजस्वलो बाहरिपु’
इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—येनाकब्धरेण स्कन्धेन निजासस्थलेन कृत्वा विजितैः । अत
एव तं नृपं निषेवितुमुपासनागोचर नेतु वनजैर्वन्यैः कासरैरिवोपगतैः ॥

द्वीपाधिपत्वमिह नो वनवासभाजो

यद्वीपिनो मम निरर्थकमेव नाम ।

तत्तत्प्रभोः प्रदिश कल्पिनकल्पशास्त्रि-

न्द्वीपित्रजो मजति वक्तुमितीव भूपम् ॥ ८८ ॥

यस्या कचित्स्थाने द्वीपित्रजो व्याघ्रसमूहो भूपं भजते । उत्प्रेक्ष्यते—इति वक्तुमिव कथयितुमिव । इति किम् । मम द्वीपीति नाम निरर्थकमिव वर्तते । द्वीपानि मन्थस्येति द्वीपी इदमभिधानं व्यर्थमेवास्ति । बत्कारणादिह जगति भूमण्डले वा मम द्वीपाधिपत्वं नैव नास्ति । मम किंभूतस्य वनवासभाजः । द्वीपाधिपत्वं तु दूरे तिष्ठतु, द्वीपनगरादि-मध्ये स्थितिरपि नास्ति । इदं तु जम्बुद्वीपम् । तद्व्याधिष्वपि स्थितेरभावः । गिरिगङ्गदे वासभाजः स्थितिं कुर्वाणस्व । तत्तस्मात्कारणात् । हे कल्पितानां मनसोऽभिलषितानां पूरणे कल्पशास्त्रिन् स्वस्तरो हे प्रभो हे साहे, तन्ममत्वं द्वीपाधिपत्वं प्रदिश देहि । इति विश्रुमिव ॥

प्राचीपतिं विबुधराजबलारिघाति-

जिष्णुं सहस्रनयनं शतकोटिपाणिम् ।

दृष्ट्वा भ्रमादिव हरेः स्वपतेरुपेताः

स्तःसुभ्रुवो व्यसुरिहामितवारवध्वः ॥ ८९ ॥

इह समायाममिताः प्राणातीतास्ताम्बूलजलवालक्यजनादिवाहिन्यो वारवध्वो वारवि-
लासिन्यो व्यसुः शुशुभिरे । उत्प्रेक्ष्यते—स्तःसुभ्रुवोऽप्सरसः उपेता आगताः । क-
स्यात् स्वस्यात्मनः पत्युर्भर्तुर्दरेतिन्द्रस्य भ्रमाङ्गान्त्या । किं कृत्वा । दृष्ट्वा । अर्थाद्यं नृपम् ।
किंभूतम् । प्राचीपतिं पूर्वदिक्स्वामिनम् । गुर्जरदेशापेक्षया फतेपुरस्य पूर्वदिग्बर्तित्वात् ।
पुनः किंभूतम् । विबुधानां पण्डितानां राजानमधीश्वरम् । सर्वशास्त्रकलापारगमित्वात् ।
पुनः किंभूतम् । बलेन कलिता बलिष्ठा ये अरयो वैरिणस्तेषां घातिनं हननशीलम् ।
पुनः किंभूतम् । जिष्णुं जयनशीलम् । सर्वत्राप्यप्रतिहतत्वात् । पुनः किंभूतम् । सह-
स्रनयन सहस्राक्षम् । पुनः किंभूतम् । शतशः कोटयः स्वर्णादीनां शतसहस्रलक्षाः पाणी
यस्य प्रबलकोशकलितम् । इन्द्रार्थे पृथ्वापतिं देवराजं बलन्नामदैत्यस्य रिपोर्घातिनं
नाम्ना जिष्णुं सहस्रनयनं वज्रहस्तं च ॥

ऊर्ध्वदमा कचन मौलिविलासिहस्ताः

श्रीकण्ठमित्रमिव शीलति राजराजिः ।

शैला ह्वैतदभिभूतमहीपतीनां

मुक्तामणीवसुगणाद्युपदाः स्फुरन्ति ॥ ९० ॥

कचन क्वापि सभायां राक्षां महामहीन्द्राणां रात्रिः श्रेणी शीलति । अर्थात्सभापतित्वाद् ।
य नृप मजते । किंभूताः । ऊर्ध्वदमा ऊर्ध्वोभूताः । प्रायोऽकन्वरसाहिसमाजे सर्वेऽपि
जनाः सामन्तादय ऊर्ध्वोभूयैव संतिष्ठन्ते इति रीतिरासीद् । पुनः किंभूताः । मौल्यं

मस्तके विलसनशीलं स्थायुकौ हस्तौ यस्या । कमिव । श्रीकण्ठमित्रमिव । यथा वैभ्रवणं यक्षेश्वरत्वाद् राज्ञा यक्षाणां राजिघोरणी शीलति । ‘यक्षः पुण्यजनो राजा’ इति हैन्याम् । पुनः कचन एतेनाकब्बरसाहिना अभिभूताना खसेवकीभूताना महीपतीना राज्ञा मुक्ता मौक्तिकानि, मणयो रत्नानि । अधुना ‘जवाहर’ इति प्रसिद्धाः । वसूनि खणेरूप्यधनानि, तेषां गणा आदौ यासां तादृश्य उपदाः प्राभूतानि ठौकनकानि ‘भिटणा’ इति प्रसिद्धाः स्फुरन्ति । क इव । शैला इव । यथा अत्युचाः शैला वीक्ष्यन्ते । यथा अतिबहव्योऽभ्रंलिहाश्वोपदा दृश्यन्ते ॥

शीलन्ति यं कचन संसदि लोकपालाः

शच्या इव प्रियतमं च चतुर्दिगीशाः ।

साङ्गा इव कचन वीररसाश्च वीराः

सेनान्यमेव चतुरङ्गचमूरनूलाः ॥ ९१ ॥

च पुनः संसदि सभायां कचन प्रदेशे चतसृणां प्राची-अवाची-प्रतीची-उदीची-लग्नाना दिशां हरितामीशाः स्वामिनो लोकपाला राजानो यमकब्बरं शीलन्ति । कमिव । यथा शच्या इन्द्राण्या प्रियतमं प्राणनाथ पुरंदरं सोमयमवरुणवैभ्रवणाभिधायाश्चतुर्दिक्षुयका लोकपालाः शीलन्ति । च पुनः कचन क्वापि वीराः सुभटाः शीलन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—साङ्गा सशरीरा वीरनामानः पञ्चना रसाः इव । पुनः अनूना सुदृढतनुत्रनिशितशस्त्रादिविचित्रवारिशदुपगरणकलिता चत्वारि गजवाजिरथपदाविलक्षणाणि अङ्गान्यवयवा यस्यात्तादृशी चमूः शीलति । कमिव । सेनान्यमेव । अत्र एव इवार्थः । यथा चक्रवर्त्यादिसेनापति चतुरङ्गिणी सेना सेवते । अधवा । सेनान्यं स्वामिकार्तिकं चतुःस्कन्धा घुरसेना सेवते । देवैः स्कन्दमेव सेनानीत्वेऽभिषिच्य तारको निहतः । एतद्विस्तरः परसमये ॥

आकाशवत्कविबुधश्रियमादधाना

नीरेशितार इव जिष्णुरमाभिरामाः ।

श्रीदा इव प्रदधतोऽत्र वदान्यभावं

सभ्या विमान्ति धिषणा इव बागधीशाः ॥ ९२ ॥

अत्राकब्बरसभायां सभाया साधवः सभ्याः सभासदः राजसभोपवेष्टारः विमान्ति शोभन्तः । किंभूताः । कवितया काव्यकर्तृत्वेन । यदुक्ता खगर्वापहारिणा केनचिद्विदुषा—‘वयमपि कवयः कवयः कवयः कवयश्च सिद्धसेनाद्याः । यद्यपि ढलयोरैक्यं तर्हि कल-भीयते क्रमः ॥’ इति । तथा बुधतया पाण्डित्येन श्रियं शोभामा सामस्त्येन सर्वकला-वेत्तृत्वेन देवानाः सभाया विभूषां कुर्वाणा वा । किंवा । आकाशवत् । यथा आकाशाः कवीनां श्रुताना बुधानां रोहिणीनन्दनाना च श्रियं लक्ष्मीमा सामस्त्येन विभ्राणाः कुर्वाणा

वा सन्ति । सूर्याणां द्वादशत्वेन बाहुल्याद्ब्रह्माणानपि बाहुल्यम् । सूर्याणां ग्रहपतित्वात् । पुनः किभूताः । जिष्णुन्वेन सुभटनया सौख्येण जयनशीलतया रमा लक्ष्मीः तया अभिरामा गजाश्वग्रामादिबहुविभूतिभ्राजिनः । 'जिते च लभ्यते लक्ष्मीः' इति वचनात् । शत्रुं जैत्राणां सुभटानां हि प्रायः स्वामिनो प्रामान्ददते इति रीतिः । के इव । नीरे-
शितार इव । 'वानदीयः सरस्वान्' इति हैम्याम् । वारिपतिर्नदीपतिश्चेति संयोगाद्वा । यथा समुद्रा जिष्णुरमाभ्यां कृष्णतत्पवीभ्यां कृत्वा मनोज्ञाः । समुद्रशाखी कृष्णः । लक्ष्म्यास्तजायान्वेन सानिध्यम् । पुनः किभूताः । वदान्यमावं दानशौण्डत्यां प्रक-
षेण दधतो विभ्रतः । के इव । श्रीदा इव । यथा धनदा दानशीलत्वं दधते । पुनः किभूताः । वागधीशाः । प्रगल्भवाग्विलासाः । 'वागीशो वाक्पती' इति हैम्याम् । क इव । विषणा इव । यथा सुराचार्याः । 'विषणः फाल्गुनीमवः । गीर्वृहस्योः पतिः' इति हैम्याम् । वाचामवीशा भवन्ति ॥

स्वस्त्रैर्जैत्रमणिकल्पितशिल्पचञ्च-

त्पाञ्चालिकापहतलोचनचित्तवृत्तिः ।

पूर्वापराम्बुनिधिसीममहीमयोर्नो

या संसदाप सुषमां बलभित्समेव ॥ ९३ ॥

पूर्वापराम्बुनिधी प्राच्यप्रतीच्यसमुद्रौ सीमा अवसानं मर्यादा यस्यास्तादृश्या मद्या भूमेर्मयोर्नो वासवस्य संसत् सभा सुषमा सातिशायिशोभां प्राप लेभे । केव बलभि-
त्समेव । यथा बलनामान दानवेन्द्र भिनत्ति हन्तीति बलमित्युरंदरस्य सभा पर्वत्
सुधर्मनाम्नी सुषमामाप्नोति । किभूता । सः स्वर्गस्य ऋणां समूहः स्त्रैण सुराङ्गनाग-
णस्तस्य जैत्रीभिर्जयनशीलाभिः मणिभिर्विविधरत्नैः कल्पितं रचितं शिल्पं विज्ञानं
तेन चचन्तीभिः शोभमानाभिः । अथ वा मणिभिर्निर्मितं विज्ञानं यासां तया चच-
न्तीभिः पाञ्चालिकाभिः पुत्रिकाभिरपहता स्वायत्तीकृता स्वाष्टु एकताना विहिता
लोचनानामर्याद्विलोककान्तानयनाना मनसां चेतसां च वृत्तिर्व्यापारो यथा सा ॥ इत्यक-
व्वरसभावर्णनम् ॥

गोष्ठीं सृजन्क्षितिसितांशुरशेषशास्त्रा-

धीतीव तत्सदसि कोविदमेदुरायाम् ।

धर्मं विशिष्य परिचेतुमना इति स

सामाजिकाननुयुनक्ति कदाचिदेषः ॥ ९४ ॥

एषोऽकव्वरः क्षितिसितांशुधरणीरोहिणीरमणः कदाचिन् कस्मिंश्चित्तस्ये विशिष्य
विशेषप्रकरणे कृत्वा धर्मं मोक्षसाधकं मार्गं परिचेतुं पारिचितिगोचरीकर्तुं मनोऽन्तः-
करणं यस्य सः । तस्यां पूर्वव्यावर्णितस्वरूपाया सदसि सभाया सामाजिकान्

सभ्यानित्यमुना प्रकारेणानुयुनक्ति स्म । पप्रच्छेत्यर्थः । किंभूतायां सदसि । को-
विर्दर्निरवद्यविद्याविदुरविशारददृन्दर्भेदुराया पुष्टाया भृतायाम् । मण्डितायामित्यर्थः ।
क्षितिसिताशुः किं कुर्वन् । गोष्ठीं विनोदवार्तां सृजन्निर्ममाणः । क इव । अशेषशास्त्रा-
धीतीव । यथा अशेषेषु समस्तेषु शास्त्रेषु व्याकरणसाहित्यप्रमाणच्छन्दोवेदज्योति-
रलंकारनीतिचाणक्यादिषु वाङ्मयेषु अधीतमध्ययनमस्यास्तीत्यधीती सर्वशास्त्राध्येता
गोष्ठीं सृजति ॥

किं पप्रच्छ तदेवाह—

मास्वानिव प्रकटयत्यनवद्यमार्गं

प्राणान्निजानिव पिपतिं समग्रसत्त्वान् ।

धत्ते स्पृहामिह न सिद्धमिव कचिद्यो-

ऽनुक्रोशशालिपदवीमिव योजनौघः ॥ ९५ ॥

विश्वासुमत्सु समद्वक्परमेशितेव

सङ्गं कुसङ्गमिव शान्तमना जहाति ।

यः पोतवत्तरति तारयते परांश्च

संसृत्युदन्वति स कश्चिदिहास्ति साधुः ॥ ९६ ॥ (युग्मम्)

इह ममाज्ञावर्तिनि महामण्डले सर्वदर्शनेषु वा स प्रसिद्धिमान् साधुर्महात्मा कश्चि-
त्कोऽपि अस्ति वर्तते । यत्तदोर्नित्यसंबन्धात् स कः । यो महात्मा भास्वान् मार्तण्ड
इवानवद्यं निष्पाप मार्गं पन्थानं प्रकटयति प्रकाशयति । तथा यो निजानात्मीयान्प्रा-
णान् असूनिव समग्रान् सर्वान् सत्त्वान् प्राणिनः पिपतिं पालयति । तथा यः सिद्धो
मुक्तात्मेव इह विश्वे पुत्रकलत्रधनादिसंसारान्निषङ्गे वा क्वचित्कुत्रापि पदार्थे स्पृहा
वाञ्छा न धत्ते दधाति सृजति वा । पुनर्योजनानां चतुःकोशीमानानां मार्गप्रमाण-
विशेषाणामौघः समूह इव अनुक्रोशेन दयया । 'कृपाजुक्प्राजुक्रोशः' इति हैम्याम् ।
अनुगतैः परस्परं संबद्धैः क्रोशैर्गव्युत्तिभिः शालते शोभते इत्येवशीलां पदवीं मार्गमा-
चारं पन्थानं च धत्ते । तथा यः परमेशितेव परमेश्वर इव विश्वेषा त्रयाणां भुवनानां
समस्तेषु वा अमुमत्सु जन्तुषु समा ममभावा स्वरूपव्यवसायरहिता एकस्वभावैव इक्
दृष्टिर्यस्य । तथा यः शान्तमुपशमशालि मित्रामित्रेषु समनया ममपरिणामतया अव-
र्तमानं वा मनः स्वान्तं यस्य तादृक् सन् कुसङ्गं कुकुत्सित पाप्मभिर्व्यसनिभिः पि-
शुनैर्वा सङ्गं संगममिव । सङ्गं प्रसुदाप्रमुखसंबन्ध धनभोगविलासादिकं संगमं वा ज-
हाति स्वयं त्यजति । च पुनः सद्यतिः संसारः स एवागाधोऽपरचञ्चुरलक्ष्यतलः उद-
न्वानपारः समुद्रः तस्मिन् पोतवद्यानपात्र इव स्वयं तरति परपारं प्रयासं विनैव नुनेन
प्रयाति, परांश्च तारयते परं पारं लम्बयते ॥

वाचं मुधामिव निपीय ततः समुद्र-

नेमीतमीवरयितुः श्रवणाञ्जलिभ्याम् ।

सामाजिकैः स जगदे द्विजचन्द्रिकाभिः

संर्धितस्फुरदुरःस्थलतारहारैः ॥ ९७ ॥

ततः साहिप्रभ्रानन्तरं सामाजिकैः पार्षदैः स साहिर्जगदे भाषितः प्रत्युत्तरं प्रदी-
यते स्म । किभूतः । निजवदनपद्मविराजिद्विज्ञाना दशनानां चन्द्रिकाभिः कान्तिभिः ।
दन्ताधिकारे चन्द्रिकाशब्देन कान्तिरेवोच्यते । यथा रघौ—‘दशनचन्द्रिकया व्यवभा-
सितम्’ इति । संर्धिताः सम्यक्प्रकारेण वृद्धिं नीताः स्फुरन्तो दीप्यमाना उरःस्थले
वक्षःस्थाने स्थितास्तारा उज्ज्वलास्तारकसदृशा वा हारा मुक्ताकलापा यैः । किं कृत्वा ।
श्रवणे कर्णाविवाञ्जलो यो जिनपाणिः एकोऽञ्जलिः ताभ्यां द्वाभ्यां कृत्वा समुद्रनेम्या
क्षणेः तनोवरयितुः शर्वरीचरस्याकञ्चरपातिसाहेः पूर्वप्ररूपितप्रश्नलक्षणां वाणीं नि-
पीय सादर श्रवणविषयीकृत्य । कामिव । मुधामिव । कश्चिद्भाग्यवान् पुमान् सद्गुरु-
प्रदत्तमन्त्राधानविधिना पूर्वप्रेम्णा वा प्राचीनाचीर्णोत्तिस्नायिपुण्येन वा प्रसन्नीभूत-
मुधामुजा प्रदत्त पीयूषमञ्जलिभ्यां पिवति ॥

अस्माभिरीशितरदृश्यत दर्शनेषु

सर्वेषु शेखर इवाखिलवार्मिकाणाम् ।

एकः स हीरविजयाभिधसूरिराजः

क्षमापालपङ्क्तिषु भवानिव भूमिपीठे ॥ ९८ ॥

हे ईशे सर्वत्र पृथिवीपीठे विजयविधानादौ समर्थोभवतीति ईशिता तस्य संबो-
धनम् हे ईशितः स्वामिन्, अस्माभिः श्रीमत्सदस्यैः भूमेपीठे निखिलमेदिनीमण्डले
सर्वेषु समस्तेषु जैनयौद्धशैवसाख्यवैशेषिकनास्तिकलक्षणेषु षट्सु दर्शनेषु शासनेषु । अथ
वा भाट्टप्राभाकरजैमिनीयादिषु षड्दर्शनानां शास्त्राप्रगल्भाभतेष्वपि । सोऽसाधारणग-
णितानपुगुणगर्णजगत्रये विख्यातः । एको न द्वितीयो यस्वाद्वितीयः हीरविजय इत्यभिधा-
नाम् यस्य तादृशः सूरिष्वाचार्येषु त्रिजगत्प्रतिष्ठादिषु णितपट्टत्रिंशद्गुणै राजते दीप्यते
इति राजा एतावता श्रीहीरविजयसूरिपुरुहूतोऽदृश्यत दर्शनगोचरीचक्रे नापरः । क
इव । भवानिव । यथा निखिलानां मुद्रालानां प्रतिष्ठानानां ‘पठाण’ इति प्रसिद्धानां वि-
विधजातितुल्यकाणां राजपुत्राणां क्षमापालानां पृथिवीपतीनां पङ्क्तिषु मण्डलीषु भवान्
साहीनामपि साहिर्दृश्यते । उल्लेख्यते—अखिलनामिदानीतनयुगजन्मनां समस्तानां
धार्मिकाणां धर्मेकर्तृणां शेखरोंऽवतत इव मुकुटो वा ॥

अथ हीरविजयसूरिगुणवर्णनप्रारम्भः—

अध्याप्य देवगुरुणा स्वविनेयवर्गैः

स्वख्यातये प्रतिभुवं प्रहितैरिवैतैः ।

सम्भैर्गुणान्कवयितुं कतिचिच्चदीया

प्रारभ्यते स्म वसुधाधिपतेः पुरस्तात् ॥ ९९ ॥

सभायां साधुभिः सम्भैः सभास्तारैः वसुधाधिपतेर्भूमण्डलाखण्डलस्य पुरस्तादप्रे-
तदीयान् हीरविजयसूरिसंबन्धिनः कतिचित्सर्वात्मना कथयितुमशक्यतया कियत्सख्या-
कान् गुणान्कवयितुं स्तोतुम् । 'इदं कवयति कवते' इति क्रियाकलापे । प्रारभ्यते न्म् ।
उत्प्रेक्ष्यते—देवगुरुणा सुराचार्येण बृहस्पतिना अध्याप्य पाठयित्वा स्वयं सर्वशास्त्रक-
लापारगामिनो विधाय स्वख्यातये सर्वावनीबलये निजप्रसिद्धिविहितये भुवं प्रति भूमी-
मण्डले प्रहितैः प्रस्थापितैः स्वविनेयवर्गैर्मिजान्तेवासिभ्यश्चन्द्रैरिव ॥

एतस्य दृष्टिरजनिष्ट विभो सदृक्षा

मिक्षाचरेऽमृतभुजामपि सार्वभौमे ।

भक्तेऽप्यभक्तिकृति वार्षिकवारिदस्य

वृष्टिर्थेक्षुविपिने कनकद्रुमे च ॥ १०० ॥

हे विभो स्वामिन्, एतस्य हीरविजयसूरेर्दृष्टिर्दृक् मिक्षया ग्रासमात्रेण चरति वृत्तिमा-
जीविकां विदधातीति मिक्षाचरो मिक्षुकः । दरिद्र इत्यर्थः । तस्मिन्स्थया अमृतभुजां
सुधाशनानां देवानां सार्वभौमे चक्रवर्तिनि पुरन्दरे च सदृशा निर्विशेषा सदृशी अजनिष्ट
संजाता । पुनर्भक्ते स्वसेवासक्ते भक्तिनिर्भरान्तःकरणतयाशनाद्युकादिदायके वा
तथा अभक्तिकृति अवशाकारिणि अनिष्टविधातिनि वा पुंति तुल्यैव अस्य सूरेर्दृष्टिरज-
निष्ट । यथा वर्षासु भवो वार्षिकः वर्षाकालसंबन्धिनो वारिदस्य बहुलतलिलाखण्डधारा-
वर्षिणो मेघस्य दृष्टिर्वर्षणमिक्षूणां रसालानां 'सेलडी गूदगरी' इति प्रसिद्धानां विपिने
वने । क्षेत्रे इत्यर्थः । तथा कनकतरौ धत्तूरकवृक्षे च सदृशैव संजायते ॥

संध्याभ्रविभ्रममिवाध्रुवभावभाज-

मुद्गावयन्भवमभ्रुरतां च सिद्धेः ।

आवेदयत्यमुमतः कुलयातयामो

वंश्यानिवायतिहितः स हिताहितार्थम् ॥ १०१ ॥

स हीरविजयसूरिमुमतः सकलमविकजन्तुं प्रति हितानिहपरलोकेष्टान् । तथा
अहितान् द्वयोरपि लोकयोरनिष्टविधायिनोऽर्थान् भावान्पदार्थान्वा आवेदयते कथयति ।
क इव । कुलयातयाम इव । यथा योत्रवृद्धः पुमान् वदयान्निजपुत्रपौत्रादिकान् प्रति

हिताहितार्थानवेदयते शुभाशुभान् भावान् कथयति हितमहितं च वक्ति । सूरिः किं कुर्वन् । संध्याभ्राणां संध्याकालसंजातविविधनीलपीतरक्तादिरागकलिताम्रकाणां दिवसावसानपितृ(सु)प्रभवद्विविधरागाणां विभ्रमं विलासमिव । अध्रुवभावभाजमशाश्वतपरिणामजुषं भवं संसारमुद्भावयन् प्रकटीकुर्वन् । च पुनः किं कुर्वन् । सिद्धेर्महानन्दनगर्वा अभङ्गुरतामनश्चरत्वं शाश्वतसुखानुषङ्गितां प्रकटयन् प्रकाशयन् । अर्थान्नानां पुरस्तात् । अत एव सूरिर्यातयामश्च किलक्षणः । आत्यताइत्तरकाले इहपरलोकादौ सांसारिकसर्वव्यवहारादौ च हितः शुभचिन्तकः पथ्यवक्ता च ॥

यस्मिन्नातावधि वसन्ति परे निमग्ना

मीनव्रजा इव जना वृजिनावगूढाः ।

तस्माद्भवाम्बुनिधितः स पृथग्बभूव

पङ्कान्तराद्धनरसादिव पुण्डरीकम् ॥ १०२ ॥

स सूरिस्तस्यादवाब्धनसगोचरीभूतपूर्वपारादनन्तानन्तपुद्गलपरावर्तिनिवर्तनवृत्तसूत्र-धारात्संसारो देवागाधापारत्वेनाम्बुनिधिः समुद्रस्तस्मात्सकाशात् पृथक् बभूव भिनो जातः । संसारं निरस्य मोक्षमार्गे संयमे तस्थिवानित्यर्थः । किंभूतात्तस्मात् । पङ्कः पापमन्तरे मध्ये यस्य । केवलपापमयादित्यर्थः । 'अंहः कलङ्कमपं पङ्कः' इति हैम्याम् । किमिव । पुण्डरीकमिव । यथा सिताम्भोजं पुण्डरीकं पङ्कः कर्दमोऽन्तरे मध्ये तले यस्य तादृशात् घनरसात्सलिलत्पृथक् भवति । स कः । यस्मिन् भवाम्बुनिधौ संसारसमुद्रे वृजिनैः पापकर्मभिरवगूढा आश्लिष्टा व्याप्ताः पापभरभारिताः सन्तः परे इतरे बहुल-संसारिणो जना लोका विगतो विशेषेण यातोऽवधिः सीमावसानं यत्रेति क्रियाविशेषणम् । अनन्तानन्तसमयमित्यर्थः । लीनास्तल्लीनमानसा वसन्ति संतिष्ठन्ते । क इव । मीनव्रजा इव । यथा मत्स्याः समुद्रे निमग्ना एव तिष्ठन्ति ॥

संज्ञस्यदेणरमणीदृगपाङ्गरङ्गो-

त्सङ्गप्रणर्तितकटाक्षपरम्परामिः ।

चेतस्यविश्रयत मुमुक्षुमणेर्न तस्या-

लोकस्य मध्य इव चण्डरुचीरुचीभिः ॥ १०३ ॥

तस्य हीरविजयस्य मुमुक्षुमणेः भ्रमणमाणिक्यस्य चेतसि चित्ते संज्ञत्यन्तीनां लुब्धकादीनामाकस्मिकभयाकुलतया पलायमानानामेणरमणीनां सारहाङ्गानां दृगिव चटुललोचनमिव दृक् दृष्टिर्यासां तासाम् । चपलविलोचनानां स्त्रीणामित्यर्थः । दृशां नयनानामपाङ्गयोर्नेत्रप्रान्तयोरेव रङ्गयोर्नेत्रनस्थानकयोस्तद्वद्दे कोडे प्रणर्तिताभिस्त्राण्डवं कारिताभिः कटाक्षाणामक्षिविकृण्टितानां परम्परामिर्घोरणीभिर्नाविद्यत न प्रविष्टम् । कामिरिव । चण्डरो(रु)चीरुचीभिरिव । यथा तीव्रकिरणस्य मास्करस्य रुचिभिः कान्तिभिः ।

रुचीशब्दो दीर्घइकारान्तोऽप्यस्ति । यथा नैषधे—‘वरुणप्रहिणीमाशामासादयन्तममुं
रुचीनिचयमिव’ इति । ‘नो चेत्ता चण्डरोचीरुचिरुचिरुची’ इति जिनशतकेऽपि ।
अलोकेषु जीवाजीवादीचामनाधारक्षेत्रस्य मध्ये विचालेन प्रविश्यते । अलोकेषु सूर्या-
दीनां न प्रकाशः । परशासनेऽपि दृश्यते । यथा रघुवंशे—‘सोऽहमिज्याविशुद्धात्मा
प्रजालोपनिमीलितः । प्रकाशश्चान्धकारश्च लोकालोक इवाचलः ॥’ ‘चक्रवालाचलाद-
वाक् प्रकाशः परतश्चाप्रकाशः’ इति तद्वृत्तौ । ‘लोकालोकश्चक्रवालः’ इति हैम्याम् ॥

संसृत्यसारसरणीभ्रमणीभवेन

विश्वत्रयीजनिमतां नयता विमोहम् ।

सङ्गेन यद्यतिपतेः पुरतः प्रणेशे

नागेन नागदमनीत इवोद्धतेन ॥ १०४ ॥

यस्य यतिपतेर्निर्ग्रन्थनाथस्य पुरतोऽग्रे सङ्गेन स्वजनपरिजनाभिष्वङ्गेन प्रणेशे प्रण-
ष्टम् । संसारविरक्तत्वात्तस्य कुत्रापि प्रतिबन्धो नास्तीत्यर्थः । किंभूतेन । संसृतिः
संसारमनन्तमवादावी पर्यटनं संसारः तद्रूपा विविधनरकतिर्यगादिदुःखपरम्परादायि-
त्वादसारा निकृष्टा सरणिर्मागस्तत्र भ्रमण्या पर्यटने भ्रमणेन कृत्वा भवेनोत्पन्नेन । सांसा-
रिककुटुम्बसंबन्धसंजातेनेत्यर्थः । अत एव किं कुर्वता । विश्वत्रय्याल्लोकस्य जनिमतां
सुरासुरनराणां विमोहं मीढ्यं नयता प्रापयता । केनेव नेशे । नागेनेव । यथा उत्कटेन
मदेन कोपेन वोढुरेण भुजगमेन नागानां सर्पाणां दमनी शक्तिमवनी औषधिविशेष-
स्तस्मात्प्रणश्यते ॥

संक्रान्तशक्रबलिधामधरापदार्थ-

सार्थे जिनागमकषोल्लिखितान्तराले ।

संक्रान्तिरापि न कदापि हृदात्मदर्शे

सूरीश्वरस्य किमनङ्गतयाङ्गजेन ॥ १०५ ॥

सूरीश्वरस्य हन् हृदयमेवातिस्वच्छत्वादात्मदर्शो दर्पणस्त्रय अङ्गजेन कंदर्पेण कमनः
कलाकेलिः । ‘अनन्यजोऽङ्गजः’ इति हैम्याम् । कदापि कस्मिन्नपि काले स्वापजाप्रद-
वस्थातारुण्यतरुणीदर्शनादिसमयेऽपि संक्रान्तिः संक्रमण प्रतिबिम्ब प्रवेश च नापि न
प्रापे । यस्य मनसि कस्मिन्नपि प्रस्तावे स्मरोद्रेको नासीदित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—अनङ्ग-
तया अशरीरत्वेनेव संक्रामणं तु देहस्यैव स्यात्तस्य तु स एव नास्ति तस्मात्कृतः संक्रा-
न्तिरिति । किंभूते हृदात्मदर्शे । संक्रान्ताः प्रतिबिम्बिताः शक्येन्द्रस्य वलेर्बलिनामो
दानवेन्द्रविशेषस्य धात्रोर्मन्दिरयोः स्वर्गपातालयोः । तथा धराया निखिलमहीमण्डलस्य
च पदार्थानां घटपटस्तम्भकुम्भदानवदानवारिमानवायनेकवस्तूनां सार्थाः समूहा यत्र ।
प्रतिबिम्बं च निर्मले वस्तुनि स्यात् । अत एव पुनः किंभूते हृदात्मदर्शे । जिनागमो

जेनसिद्धान्तः स एव कथः शाणाप्रं तेनोल्लिखितमुत्तेजितं देदीप्यमानं निर्मितमन्तरालं
मध्यं यस्य ॥

नीत्वा वह्निर्निजमनःसदनाग्निहन्त्य-

मानं विभाव्य विभुना स्वमरातिभावात् ।

नश्यन्निवान्यजनहृत्परमाणुमध्ये

रागो विवेश विवशाशयतादधानः ॥ १०६ ॥

रागोऽनुरागः सांसारिकः क्लेशः । उत्प्रेक्ष्यते—नश्यन्पलायमानः सन् अन्येषां
सूरिव्यतिरिक्तानामितरेषां जनानां हृत् हृदयमेव परम उत्कृष्टो योऽणुः सर्वलघुरति-
सूक्ष्मस्थानं तस्य मध्ये विचाले विवेश प्रविष्टवान् । नैयायिकानां मते हि मनसः
परमाणुत्वंमुच्यते । यथा नैषधे—‘यत्पथावधिरणुः परमः सा योगिधीरपि न पश्यति
साधात् । बालया निजमनःपरमाणौ हीदरीशयहरीकृतमेनम् ॥’ इति । किंभूतः । विवशं
व्याकुलमाशयमभिप्रायं मनो वा आ सामस्त्येन सर्वप्रकारेण दधानो विभ्राणः । तदेव
व्याकुलत्वमाह—किं कृत्वा । निजस्यात्मनो मनश्चित्तमेव सदनं वाससौधं तस्माद्बहिर्बा-
ह्यप्रदेशभूमौ नीत्वा निःसार्य कर्षयित्वा । निष्क्रान्त्येत्यर्थः । अरातिभावात्प्रतिभवं
दुःखदायकत्वेन वैरित्वाद्विभुना सूरिणा निहन्त्यमानं मार्यमाणं स्वमात्मानं विभाव्य दृष्ट्वा
विज्ञाय वा ॥

एतेन दुर्गतिरशोष्यत भूपमुख्य

ग्रीष्मोष्मणेव विगलज्जलपङ्कपङ्क्तिः ।

उलङ्घ्यते स्म भवपद्मतिरप्यनेन

पाथोजिनीप्रियतमेन यथाभ्रवीथी ॥ १०७ ॥

हे भूपमुख्य सकलराजचक्रचक्रवर्तिन्, एतेन सूरिणा दुर्गतिः सम्यङ्त्रियमयमसंयमारा-
धनतो दुष्टा अनन्तदुःखदायका नरकतिर्यग्लक्षणा कुगतिरशोष्यत निषिद्धा निष्ठापिता
स्वतः । केनेव । ग्रीष्मोष्मणेव यथा निदाघदाघेन विगलन्ति तापातिरेकान्त्रिर्यान्ति विशुष्य
गन्तन्ति जलानि पानीयानि यस्यास्तादृशी पङ्क्त्या जम्बालानां पङ्क्तिः श्रेणी शोष्यते ।
अपि पुनरनेन गुरुणा भवपद्मतिः भाविनि भूतोपचारात्संसारमार्ग उलङ्घ्यते स्म अति-
क्रान्तः । केनेव । पाथोजिनीप्रियतमेनेव । यथा पद्मिनीप्राणनाथेन सूर्येण अभ्रवीथी
गगनपदवी मेघमाला वा उलङ्घ्यते ॥

वारचंयमावनिभृतः शमनामसाम-

योनिप्रतीपकलिताङ्गमनोगुहायाम् ।

स्त्रालम्भभीलुक इवोत्कटकोपकुम्भी

कर्तुं प्रवेशमपि नो प्रमविष्णुरासीत् ॥ १०८ ॥

हे सकलराजचक्रचूडामणे, वाच वाणीं चमयन्ति सावयव्यवहारे प्रवर्तमाना निय-
न्त्रयन्तीति वाचयमा वाग्गुप्तिधारका । वाक्कथनेन मनःकायगुप्ती समेते । मध्यग्रहणेन
आद्यन्तयोर्ग्रहणं कार्यम् । 'तुलादण्डस्येव' इति न्यायेन । तथा 'ढक्कावसमारम्भे' इत्यत्र स-
मारम्भ इति मध्यमपदग्रहणेन संरम्भारम्भयोराद्यन्तयोः पदयोर्ग्रहणम् । 'तुलादण्डन्या-
येन' इति श्रीरत्नशेखरसूरिपादाः श्राद्धप्रतिकमणसूत्रवृत्तौ प्रोक्तुः । तेषां सगुप्तित्रयधारिणां
साधूनां तेषु चावनिभृत्यार्थिवः पर्वतश्च तस्य गमः प्रशान्तरसः स एव नामाभि-
धानं यस्य तादृशाः । सामवेदाद्योनिरूपतिर्यस्य । श्रूयते च—'नारायणनाभ्यम्भोरुहकु-
हरकुटीरमथिशयानस्य वेदविद्यानिगदतो भगवतः पितामहस्य बृहद्रथान्तरविकीर्णभा-
सनामानि गायतः सामहोकरसनिष्पन्दादुदपद्यन्त ऐरावतसुप्रतीकप्रभृतयोऽष्टौ दिग्ग-
जेन्द्रास्तेभ्योऽभवन् भद्रमन्दमृगमिश्रजातयो गिरिचरनदीचरोभयचारिणः । प्रसिद्ध
चैतत् सामजा गजाः' इति त्रम्पूकथायाम् । तस्य तेषां वा प्रतीपः शत्रुः केसरी तेन
कलितोऽङ्ग उत्सङ्गो यस्यास्तादृशीम् । मनः चित्तमेव गुहा कंदरा तस्यामुत्कटो मदोद्धतः
कोपः क्रोध एव कुम्भी हस्ती प्रवेशमपि कर्तुं प्रमविष्णुः समयो नासीत् न बभूव ।
उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मन आलम्भो व्यापादनं तत्र भीलुको विभ्यदिव ॥

विश्राणयत्यसुमतां क्षितिकान्त बोधि-

बीजं निर्धिं जनयितेव निजाङ्गजानाम् ।

सिद्धः स्वसिद्धिमिव भक्तिमतां विनीता-

न्तेवासिनामिव गुरुः परमात्मविद्याम् ॥ १०९ ॥

हे क्षितेर्भूमामिन्याः कान्त बल्लभ, असुमतां भव्यजन्तूनां बोधिवीजं सम्यक्त्वं
विश्राणयति ददाति । क इव । जनयितेव । यथा पिता निजाङ्गजानां स्वनन्दनानां
निधिं निधानं दत्ते प्रयच्छति । पुनः क इव । सिद्ध इव । यथा विद्यासिद्धिभृद्भक्तिमता
स्वसेवासक्तानां स्वस्यात्मनः सिद्धिं मन्त्रादिसामर्थ्यं दत्ते । पुनः क इव । गुरुरिव । यथा
सम्यग्दर्शमोपदेष्टा विनीतानां विनयकलितानां स्वादेशवशवदानामन्तेवासिनां शिष्याणां
परमात्मविद्यामध्यात्मान्नाथ वितरति ॥

मानोपमानममुना गमितः क्षितिन्दो

जेतुं पुनः प्रतिहतस्तमरातिमिच्छन् ।

साहाय्यकं किमु चिकारयिषुः स्वकीयं

नक्तंदिनं वितनुते जगतामुपास्तिम् ॥ ११० ॥

हे क्षितीन्द्रो वसुधासुधांशो, भानोऽमिमानो गर्वः अपमानमर्धात्तेन सूरिणैवावगणनां
गमितः प्रापितः सन् पुनर्व्याधुष्य प्रतिघात्कोपात्तं सूरिमेवात्मारगतिं स्ववैरिणं जेतु-
मभिभवितुमिच्छन् वाञ्छन् सन् जगतां त्रिभुवनजनानामुपाति सेवां वित्तुते विद-
धाति । कथम् । नक्तंदिन रात्रिदिवा । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकीयमात्मीयं साहाय्यकं साहाय्यं
चिकारयिषुः कारयितुमिच्छुरिव ॥

विद्वेषिणीयमिति येन निहन्यमाना

शिश्नाय शंबरमसौ दितिजं प्रणश्य ।

स्थातुं न तत्र विभुरेतदुदीतमीतेः

प्रत्यङ्गिनं त्रिभुवने अमतीव माया ॥ १११ ॥

इयमस्माकं प्रतिभवं विद्वेषिणी वैरिणी महाहानिविधायिनी इति कृत्वा निहन्यमाना
मार्यमाणा सती अस्मै प्रायः संसारवर्तिसर्वजनहृदयसदत्वेन जगत्प्रतीता माया शठता
दम्भचर्या । कपटवर्तितिरुषार्थः । प्रणश्य कथञ्चित्प्राप्त्या प्रपलाय्य शंबरं शंबरनामानं दितिर्दौ-
नवमाता तस्या जायते स्मेति दितिजस्त शिश्नाय श्रिता । एतस्मात्सुरेन्दुदीतायाः प्रादु-
र्भूताया भीतेभयात् तत्रापि शंबरसमीपेऽपि स्मरेण घातित्वात्स्थातुं स्थितिं कर्तुं न
विभुरसमर्था सती । उत्प्रेक्ष्यते—निर्विघ्नस्थानाभावात्त्रिभुवने त्रैलोक्येऽपि प्रत्यङ्गिनं ज-
न्तून् जन्तून् प्रति माया अमति पर्यटतीव ॥

संतोषतोयनिधिमध्य इवास्य मग्नो

दग्धः किमुद्धतसितप्रणिधानवह्नौ ।

जग्धोऽथ वा चरणकेसरिणा करीव

लोभः प्रमोरिति न चेत्किमनक्षिलक्ष्यः ॥ ११२ ॥

हे प्रभो स्वामिन्, सुरैर्लोभः । उत्प्रेक्ष्यते—संतोषः धृतिः निर्लोभता च एव तोय-
निधिः समुद्रस्तस्य मध्ये गर्भे जलान्तराले मग्नो ब्रूयित इव । अथ वा उत्प्रेक्ष्यते—
वद्वतः प्रज्वलन् सितप्रणिधानमेव शुक्लस्थानमेव वह्निर्ज्वालाजिह्वः तत्र तन्मध्ये दग्धो
मस्मीभूत इव । अथ वा करीव हस्तीव चरणं चारित्रं तदेव केसरी पञ्चाननस्तेन
जग्धो भक्षितः कुक्षिगतीकृतः इव । इति चेन्न तर्हि किं कथमनक्षिलक्ष्यः न लोचन-
गोचरः कदाचिदपि लोभो न दृश्यत इत्यर्थः ॥

तृष्णां महीतलमहेन्द्र विभुर्विरत्या

यो वागुरामिव कृपाणिकया न्यकृन्तत् ।

दुःस्नान्यलम्बिषत् मुग्धजनैर्निपत्य

यस्यां मृगैरिव मवं विपिनं अमाद्रेः ॥ ११३ ॥

हे महीतलमहेन्द्र हे भूमीमण्डलाखण्डल, चो विमुहूर्तविजयसूरिः तृष्णां नानाभिलाषस्वरूपां स्पृहां विरत्या निखिलाभिलाषविरमणरूपनियमेन कृत्वा न्यकृन्तत् चिच्छेद । कामिव । वायुरामिव । यथा कश्चित्सकलजन्तुजातकृपापरः पुमान् वायुरां मृगजालिकां कृपाणिकया क्षुरिकया कर्तार्यं वा कृन्तति छिनति । यस्यां तृष्णायां वायुरायां भवं संसारं विपिनमरणं च अमद्भिर्भुगैर्हैरिणैरिव भुग्धजनैरज्ञानिलोकैर्निपत्य तदधीनीभूय पतित्वा दुःस्थानि अनेकप्रकारासातपरम्परा अलम्बिषत प्राप्तानि ॥

विश्वत्रयीश इव निःशरणात्मभाजा-

मास्ते महीमिहिर यः शरणं शरण्यः ।

मैत्र्यं विभर्ति जगता न कदाप्यमित्र-

भावं स भानुरिव नश्यदशेषदोषः ॥ ११४ ॥

हे महीमिहिर भूमीमानो, विश्वत्रयीशः त्रैलोक्यनायकः परमेश्वर इव यः सूरिर्निर्गतं शरणमाधारो यस्य तादृशमात्मानं भजतीति तेषामशरणानां शरणं गतिरास्ते । किंभूतः । शरण्यः शरणागतवत्सलः । पुनः स भानुरिव भास्वानिव जगता विश्वलोकेन साकं मैत्र्यं मित्रतां सखिभावं विभर्ति, परं कदापि कस्मिन्नपि अस्त्राच्च अमित्रभाव वैरिताशयं न विधत्ते । किंभूतः । नश्यन्तः पलायमाना अशेषाः समस्ता दोषा अपगुणा यस्मात् । सूर्यस्तु सर्वदापि मित्र इत्यभिवान्तत्वं परं नामित्राख्यताम् । सोऽपि किंभूतः । नश्यन्तोऽशेषाः सर्वा अपि श्वेताः कृष्णाश्च दोषा रात्रयो यस्मात् ॥

संमोहसंतमससंततिसान्द्रितेषु

मानावनीधरतटीस्थपुटीकृतेषु ।

संसारवर्त्मसु विमोहवतां शिवस्या-

ख्याता पथः स जगतामिव वर्त्मवेदी ॥ ११५ ॥

हे स्वामिन् अखिलजलधिमेखलापीठप्रभो, संसारवर्त्मसु भवगहनमार्गेषु विमोहवतां मिथ्यात्वाज्ञानादिना मूढभावभाजां दिक्कूडीभूतानां जगतां तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश इति न्यायेन जगन्नानां शिवस्य मोक्षस्य पथो मार्गस्याख्याता कथयिता ते । किंभूतः । संमोहो महाज्ञानम् । 'संमोहधूलीहरणे समीरम्' इति संसारदावस्तुतो । स एव संतमसानि प्रष्टमरान्धकाराणि तेषां संतला परम्परया सान्द्रितेषु नीरन्ध्रीकृतेषु । पुनः किंभूतः । मानोऽहंकारः स एवावनीधरः पर्वतस्तस्य तटीभिः प्रपातस्थानकैः स्पृष्टीकृतेषु विषमेषु विहितेषु । क इव । वर्त्मवेदीव यथा सदसन्मार्गवेत्ता पुमान् पथेषु विमोहवतां मार्गोमार्गदिगपदिक्शुद्धिविरहितानां पथिकलोकानां शिवस्य निरुपद्रवरूपस्य मार्गस्याख्याता वक्ता भवेत् । महापर्वतादिगह्वरैरन्धकारैर्वहलीभूतेषु विषमेषु च ॥

अर्थात्क्षमाधरपदं कचिदप्रवृत्तं

यस्यात्मनस्तु गिरिभूपतिभिर्विभक्तम् ।

ज्ञात्वा तदामुमिव शीलति शार्ङ्गपाणिं

पर्यङ्कमूर्तिधरकुण्डलिचक्रवर्ती ॥ ११६ ॥

पर्यङ्कस्य पत्यङ्कस्य मूर्ति शरीरं धरतीति विभतीति तादृशः कुण्डलिनां भोगिनां चक्रवर्ती सर्वभौमः शेषनागेन्द्रः शार्ङ्गपाणिं केशवं शीलति सेवते । 'शेषशय्याशायी कृष्णः' इति श्रुतिः । उत्प्रेक्ष्यते—तत्सूरेः स चासौ हीरविजयनामा सूरिराचार्यश्च तस्य क्षमाधरपदम् आमुं लब्धुमिव । किं कृत्वा । यस्य सूरैरर्थात्परमार्थवृत्त्या क्षमाधरपदमद्वै-
तभावेन कचिदन्यत्र पुरुषादावप्रवृत्तं कुत्रचित्कदाचित्केनापि न प्राप्तम् । तु पुनः आत्मनः स्वस्य शेषनागस्य तु क्षमाधरपदं गिरिभिः कुलशैलादिशिलोच्चैः तथा भूपतिभिर्मूपालै-
र्विभक्तं विभागीकृतम् । गिरयो भूपालाश्च क्षमाधराः शेषनागोऽपि क्षमाधरः इति न किमपि । शेषः । सूरिसदृशस्त्वन्यः कोऽपि त्रैलोक्येऽपि क्षमाधरो नास्ति । क्षमा क्षान्तिः क्षितिश्च विज्ञाय ज्ञात्वा ॥

गम्भीरभावं दधता जिनं च हृदा विगीतः प्रमुणा पयोधिः ।

पादारविन्दे किममुष्य लक्ष्मलक्षादुपास्त्यै स्थितवानुपेत्य ॥ ११७ ॥

पयोधिः समुद्रः अमुष्य सूरैरुपास्त्यै सेवायै । उत्प्रेक्ष्यते—लक्ष्मणः आकृतिरूपल-
ब्धनस्य लक्षात्कपटादुपेत्यागत्य समीपे समेत्य पादारविन्दे सूरिचरणकमले किं स्थित-
वांस्तस्याविव । किंभूतेन । प्रमुणा सूरिन्द्रेण गम्भीरभावं गाम्भीर्यं तथा च पुनर्जिनम-
ईन्तम् । चन्द्रसूर्यादीनां राजधानीषु प्रासादसद्भावात्तत्र चत्वारः ऋषभ-चन्द्रानन-चारि-
पेण-वर्धमान-नामानः शाश्वतजिनाः सन्ति । जिनजातिवाचित्वादेकवचनम् । तथा
लोकप्रवादेन कृष्णं समुद्रशायित्वाद्वावाहः । 'पुरुषोत्तमोऽन्विशयनोपेन्द्रावप्रेन्द्रानुजः'
इति हिन्याम् । तं दधता । अयं सूरिस्तु जिनशासनाधारत्वाच्च जिनं बीतराजं
विभ्रता । केन । हृदा हृदयेनान्तःकरणेन मध्येन च ॥

धरेश येनाधरितो महिम्ना सुजातरूपेण च धीरताभिः ।

महीपरो मन्दुसुजामुदीतव्रीडाज्जडीमावमिवावभार ॥ ११८ ॥

हे धरेश पृथिवीपते, येन सूरिणा महिम्ना स्वमाहात्म्येन निजगौरवेण, तथा सुष्ठु शो-
भनं यजातं प्रकटीभूतं रूपं सौन्दर्यातिशयः शोभनेन स्वर्णेन च, तथा धीरताभिः परि-
पदारिभिर्निष्प्रकल्पताभिः अनन्यसामान्यधैर्यैर्वा अधरितः हीनीकृतस्त्रिरस्कृतः सन्
मन्दुसुजां यज्ञांशाम्बवहारिणां सुराणां शैलः पर्वतो मेघरुदीतः प्रादुर्भूतो यो व्रीडो
लज्जा तस्मात् । 'उदीतमातङ्गितवानशङ्कत' इति नैयधे । तथा 'व्रीडायां च भवेद्व्रीडो

लज्जामात्रेऽप्यपत्रपा' इति शब्दप्रभेदे । ग्रीडशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'सरग्रीडसमस्य यानया' इति नैषधे । जडीवभूव मूढः । विचेत इति यावत् । जातः ॥

बाह्यं हन्ति तमो द्विधापि स नृणामस्त्रंगमी नास्तवा-
न्विश्वस्यैव विबोधकृत्स जगतां कृत्स्नपृणन्कौशिकम् ।

गृह्णन्सर्वरसानसौ नवरसांश्चिन्वन्ननांस्तापय-

च्छान्तानेष सृजन्प्रभो तदुपमां घृते क मास्वांस्ततः ॥ ११९ ॥

हे प्रभो स्वामिन्, ततस्तस्मात्कारणात् मानुः सूर्यस्तदुपमां सूरिसाम्यं क कुत्र लभते । अपि तु न कुत्रापि । यतो हेतोः सूर्यो बाह्यं चक्षुर्गोचरं लोकगतं तमोऽन्धकारं हन्ति । पुनः सूरिर्द्विधापि बाह्यं तमोऽज्ञानं मौर्ख्यं तथा बाह्यं पापमपि व्यापादयति । तथा मानुः अस्त्वं नाशं गच्छतीत्येवंशीलो गमी । सूरिस्तु न विद्यतेऽस्तः क्षयोऽभ्युदयप्रशो वा यस्येति नास्तवान् । सर्वदोदयीत्यर्थः । पुनः किभूतः । विश्वस्यैकस्यैव भूलोकस्य विबोधकृत्वागर्कारकः उद्घोतकर्ता वा सूरिस्तु जगतां त्रयाणां भुवनानां प्रतिबोधविधाता । भास्वान्किं कुर्वन् । कौशिकमुल्लकलोक कृत्स्नं पीडयन् वासरे तस्यान्वीमवनात् । गृह्णन् कौशिकं पुरंदरं पृणन् अतिशायिसंयमगुणैः कृत्वा प्रीतिमुत्पादयन् । पुनः किभूतः मानुमान् । सर्वानशेषान् रसान् भूयण्डलगतपानीयाणि गृह्णन्नाददानः । 'प्रीत्ये सहस्ररश्मिः भूतलगतसर्वारसानादत्ते' इति श्रुतिः । मुनीन्द्रस्तु सरसव्याख्यानविधानावसरे नवान् नवीनाभ्रवसंख्याकान् शृङ्गारहास्यकरुणारौद्रवीरभयानकबीभत्साद्भुतशान्ताभिधानान् रसांश्चिन्वन् पृष्ठान्कुर्वन् । प्रायश्चरितानुवादेषु सर्वेऽपि रसाः समाचान्ति न तथा सिद्धान्तव्याख्यानादिषु । पुनर्मूर्तिष्वः किं कुर्वन् । जनांश्चोकांस्तापयन् स्वकीयात्युष्णकिरणैस्तापसंतापभाजः सृजन् । भवपरम्परापरिचितीकृतदुरन्तदुरितोदीतदुःसहदुःखदावानलज्वालाप्रतप्तानेकमविकलकान् ध्वंसितापरसिद्धान्तवैरुद्धजैनराद्धान्तसंविधिवन्धुरस्त्वव्याख्यानप्रागल्भ्यप्रगुणानशुपयोधराभूतधाराधोरणीभिः शान्तान्निष्ठान् पाञ्छीतलान् शान्तरसयुक्तान् वा कुर्वाणः ॥

यद्वाग्विधित्सया घात्रादत्तां वीक्ष्याम्बुधिः सुधाम् ।

खेदादिवोर्मितुमुलैः पतितो रटति क्षितौ ॥ १२० ॥

अम्बुधिः क्षीरसमुद्रोऽर्थोल्लभ्यते उर्मोणां चतुर्दिगमनप्रवृत्तकल्लोलकलापानां तुमुलैर्व्याकुलशब्दकोलाहलैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—क्षितौ भूपीठे पतितः सन् रटति रोदितीव्रप्लुतद्वे इव । किं कृत्वा । यद्वाचां वाचंयमचन्द्रमसा वाणीनां विधित्सया विधातुमिच्छया करणस्पृहया घात्रा जगत्सृजा ब्रह्मणा आदत्तां गृहीतां सुधां स्वामृतं वीक्ष्य । धनिकदोहनावसरे प्रेमातिरेका स्वतर्णकपानकृते गोरगां वा दुग्धमिव हरिणा मन्यानगमन्यानकमथनसमये तस्मात्कथंचिच्चोरित्वा रक्षितं पीयूषं प्राप्तं प्रेक्ष्य ॥

सुरशिखरिणस्तुङ्गे शृङ्गे ध्वनिग्रहपारणां

त्रिदशसुदृशां गायन्तीनां गुणाञ्छ्रमणेशितुः ।

रसिकमनसौ श्यामारामाचराम्बरकेतनौ

किमयत इतो गीति श्रोतुं तमीदिवसात्यये ॥ १२४ ॥

श्यामा शर्वरी सैव रामा वनिता तस्या वरो भर्ता । 'यामिनीकामिनीपति' इति काव्यकल्पलतायाम् । चन्द्रः, तथा अम्बरकेतनः सूर्यः । 'गगनध्वजाध्वगा' इति हैम्याम् । यथा गगनध्वजस्तथा पर्यायपरिवर्तनादम्बरकेतनः । 'द्वयेऽपि भूभृदाद्येषु' इति हैमी-वचनात् । इति तां तमी रात्रिर्दिवसो वासरस्त्वयोरत्यये विरामे क्षये वा । प्रभाते संध्यायां चेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिदशसुदृशां सुराङ्गनाना गीतिं गुणग्रामगान श्रोतुं श्रवणविषयीकर्तुं किमयतः गच्छत इव । त्रिदशसुदृशा किं कुर्वन्तीनाम् । सुरशिखरिणः सुपर्वपर्वतस्य तुङ्गे गगनालिङ्गिनि शृङ्गे शिखरे गायन्तीना गानगोचरीकुर्वन्तीनाम् । कान् । श्रमणेशितुः सूरिराजस्य गुणान् । किंभूतां गीतिम् । ध्वनिग्रहपारणा रसिका-चित्तमानसमनुजानां श्रवणानाम् । 'श्रुतौ श्रवः । शब्दाधिष्ठानपञ्चमहानादध्वनिग्रहाः ॥ कर्णः श्रोत्रं श्रवणं च' इति हैम्याम् । पारणाम् । यथा उपोषिताना वङ्ससरसीकृततरव-तीव्रवने पारणा तदास्वादे चातितृप्तिः स्यात् तथा सूरिगुणगीतिश्रवणेन कर्णानां तृप्तिः स्यात् । अत एव श्रुतिपारणां गीतिं श्रोतुं प्रयातः कृत इतोऽस्मात्स्थानान्मेरोः समीपे शिखरसंनिधाने । किंभूतौ । स्वादरसिकमनसौ सरसगानाकर्णने रसकलिते उत्सुकतायुक्ते चेतसौ ययोस्तौ ॥

धन्यास्ते नृपते फलेग्रहि पुनस्तेषामभूजीवितं

तैः प्रापे स्वजनुःफलं प्रथमतो गण्याश्च पुण्यात्मनाम् ।

यैर्लावण्यसुधां न्यपीयततमामाकण्ठमुत्कण्ठितैः

सूरैः स्मेरमुखाम्बुजन्मनि शरच्चन्द्रे चकोरैरिव ॥ १२५ ॥

हे नृपते हे नरनाथ, जगति ते पुरुषा धन्याः कृतपुण्या पुण्यवन्तः । पुनस्तेषां पुरुषाणां जीवितं प्राणितव्यं फलेग्रहि सफलमभूत्सजातम् । पुनस्तैरेव मानवैः स्वज-नुषः निजावरस्य फल सार्थकभाव प्रापे लब्धम् । च पुनस्ते मानुषाः पुण्यात्मनां पवित्रात्मनाम् । मुकृतवतामिल्यर्थः । मध्ये प्रथमत आदितो गण्याः पुण्यवन्तो जनास्ता-नादीं संस्थाप्य गणनीयाः संख्यागोचरीकर्तव्याः । ते के । यैरुत्कण्ठा औत्सुक्यं जाता येषां ते उत्कण्ठितास्तैरुत्कण्ठितैः सद्भिः सूरैर्हीरविजययतिराजस्य स्मेर विकसितं यन्मु-खाम्बुजं तस्मिन्निषये लावण्यं सौन्दर्यमेव सुधाम् आकण्ठ कण्ठ मर्यादीकृत्य नितराम-तिशयेनापीयततमामापीता आस्वादिता । कैरिव । चकोरैरिव । यथा शरच्चन्द्रे जलधर-विरामसमयोदयमानसुधाकिरणे ज्योत्स्नाप्रियैः पीयूषं पीयते ॥

ताडङ्का इव कर्णपूरपदवीमालम्बमाना पुन-

विभ्राणा हृदये श्रियं त्रिजगतां मुक्ताकलापा इव ।

हर्षादुद्धुषिता वयं स्मृतिवशाद्येषां प्रियाणामिव

क्षोणीभूषण भूषणैरिव गुणैस्तैर्भूष्यते स प्रभुः ॥ १२६ ॥

हे क्षोणीभूषण मेदिनीमण्डलमण्डन, भूषणैर्मणीखर्णाभरणैरिव तैर्जगज्जनविख्यातै-
र्गुणैः कृत्वा स प्रभुः भूष्यते अलक्रियते । ते के । ये गुणास्ताडङ्काः कुण्डला इव ।
कुण्डलशब्दः पुनर्पुंसकलिङ्गे । 'कमलं मलं तु शलशालकुण्डलाः' इति लिङ्गानुशासने ।
कर्णौ श्रवणौ पूरयन्तीति, कर्णौ श्रवणौ पूर्ये पुर्येते यैर्वा, तेषां पदवीं पदमालम्बमानाः
आश्रयन्तः सन्तीत्यध्याहारः । पुनर्ये गुणाः मुक्ताकलापा इव मौक्तिकहारा इव त्रि-
जगतां त्रिभुवनजनानां हृदये मनसि वक्षसि च श्रिय शोभां विभ्राणाः सन्ति । पुन-
र्येषां प्रियाणामिष्टानामिव स्मृतिवशात्स्मरणयोगाद्वयं श्रीमत्सभ्या अपि हर्षाच्चेतःप्रस-
न्नताया वशात्प्रमोदाद्वा उद्धुषिता रोमाञ्चिताः स्मः ॥

पण्डा चित्रशिखण्डिनां तनुजवच्चेत्स्यादसाधारणी

यस्यास्ये भुजगप्रभोरिव भवेज्जिह्वासहस्रं पुनः ।

यस्याप्यस्त्वलिता सुरेश्वरसरिद्वीचीव वाक्चातुरी

संस्तोतुं प्रभवन्न सोऽपि सुगुरोर्वावदुणान्भूमणे ॥ १२७ ॥

हे भूमणे क्षोणीभाणिक्य, सोऽपि पुमान् सुगुरोर्ह्यैर्यैर्वतः समस्तान् । 'याव-
नरजनव्रती' इति नैषधे । 'समस्तलोकरागोत्पादने व्रतमस्यास्ति' इति तद्वृत्तौ । गुणान्
संस्तोतु सम्यक्तया सर्वप्रकारेण वर्णयितुं न प्रभवन्न समर्थमवेन् । स कः । यस्य पुसः
चित्रशिखण्डिनां सप्तर्षीणाम् । 'सप्तर्षयश्चित्रशिखण्डिनः' इति हैम्याम् । तनुजवन्नन्दस्येव
बृहस्पतेरिव । 'विचित्रवाक्चित्रशिखण्डिनन्दनः' इति नैषधे । पण्डा तच्चानुगामिनी
मतिथेद्यदि असाधारणी विश्वे कस्यापि सदृशी न सर्वेभ्यो वाग्देवतावाचस्पतिप्रमुखम-
रुगुदानवमानवेभ्योऽभ्यधिका । 'साधारणी गिरमुपकुर्वन्नप्यभ्याम्' इति नैषधे ।
'साधारणात्कार्ये भो विकल्पो डीपोऽपि विकल्पोक्तिः । साधारणी साधारणा' इति
प्रक्रियार्कानुयायम् । अपि पुनर्भुजगप्रभोर्नागराजस्येव यस्यास्ये यदीवचदने जिह्वानां
रमनानां सदृशे द्विसहस्री वा इत्यर्थाद्भवते । भवेन् । अपि पुनः सुरेश्वरसरितो
गगनगद्गायाः । 'सिद्धस्त्रःस्त्रिंशत्पगाः' इति हैम्याम् । यया सुरापगा तथा सुरेश्व-
रापगापि । तथा 'सुरेश्वरतटिनीतीरस्थसिद्धाङ्गाः' इति भोजप्रवन्धेऽपि । वीचीव
जातापेकवचनम् । क्योलनालिकेवेल्यः । यस्या वाक्चातुरी वचनविलासः कुत्रापि
पद्मनाभा कस्तुलिता अद्भुता क्वापि न स्तुतिरिति ॥

दृशो गोचरो न श्रुतेः प्राधुणश्च प्रणीतः परः कश्चिदस्माभिरीदृक् ।
विधात्रा विधायैतमारोपि विद्मो ध्वजोऽधीश सत्सर्गसौघाग्रशृङ्गे ॥ १२८ ॥

हे अधीश हे नायक, अस्माभिः स्वपरानेकदेवो दृशभिः श्रीमत्सभास्वारोहगद्द-
त्तगुणमणीगणरोहणधरणीधरः परोऽन्यः कश्चित्कोऽपि दृशो लोचनस्य गोचरो विषयः
चक्षुर्लब्धः तथा श्रुतेः प्राधुणः कर्णस्याप्यतिथिनं प्रणीतः । न दृष्टो नापि श्रुत इत्यर्थः ।
अत्र वयमेवं विद्मः—विधात्रा वेद्यसा सतामुत्तमानां सर्गः सृष्टिनिर्माणं स एव सौघ
मन्दिरं तस्याग्रशृङ्गमुपरितनशिखरं तत्र ध्वजः केतुरारोपितः । किं कृत्वा । एनं सूरि
विधाय निर्माच ॥ इति हीरविजयसूरिगुणवर्णनम् ॥

अवनिरजनिजानिः प्रेमरोमाञ्जिताङ्गो

निगदितमिति तेषां कर्णपेयं प्रणीय ।

रणरणकितचेता जायते स व्रतीन्द्रोः

ऋतुमुज इव सिद्धेर्दायिनो दर्शनाय ॥ १२९ ॥

अवनिः क्षोणी तस्याः । रजनी रात्रिर्जाया यस्य । 'जायाया निङ् यलो-
पध्' इति । रजनिजानिखन्द्रः अकञ्चरपातिसाहिः व्रतीन्द्रोः सूरिश्वरस्य दर्शनाय अव-
लोकनार्थं रणरणक औत्सुक्यं जातं यस्मिन्स्तद्वरणकितं चेतो मनो यस्य तादृशो
जायते स बभूव । किंभूतः । प्रेम्णा लेहेन रोमाश्चैन पुलकेन च युक्तमङ्ग यस्य ।
कस्येव । ऋतुमुज इव । यथा कश्चित्सिद्धेरामिलपितस्य दायिनो दानशीलस्य दर्शनार्थं
सुत्कण्ठमना भवेत् । किं कृत्वा । इति पूर्वोक्तप्रकारेण तेषां सभ्यानां निगदितं भाषितं
सूरीच्छुतिरूपं वचःकर्णयोः पेयं पातुं योग्यं श्रवणार्हं प्रणीय कृत्वा ॥

अवनिवलयवासवो वशीन्द्रोर्जगदतिशायिगुणैकतानचेताः ।

वसुपुरुषमिवात्मदिष्टदिष्टं स्वसविधमेनमुपानिनीपुरासीत् ॥ १३० ॥

अवनिवलयवासवो भूमण्डलाखण्डलः एनं सूरिं स्वसविधं निजसमीपमुपानिनीपुरा-
नेनुमिच्छुः आसीत् । किंभूतः । जगन्ति त्रीणि भुवनान्यतिगरेते अतिक्रामन्ति
इत्येवशीला ये गुणास्तेषु एकतानं लघाद्युगमक्राप्रं चेतो यस्य मानसं यस्य सः ।
कस्मिन् । वसुपुरुषमिव । यथा आत्मनो निजस्य दिष्टेन भाग्येन दिष्ट दत्तं स्वर्णनरं स्वस-
नीपमानयति ॥

यं प्रासूत शिवाहसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं कोविर्दसिहसीहविमलान्तेवासिनामग्निम् ।

संजातो दशमोऽत्र देवविमलव्यावर्णिते हीरगु-

क्सौमान्यामिधहीरसूरिचरिते सर्गो रसैरुज्ज्वलः ॥ १३१ ॥

अत्रास्मिन् हीरसौभाग्यमिति नाम यस्य तादृशे हीरसुरेहोरविजयगणधरस्य चरिते
दशमः सर्गः संजातः समभवत् । किंभूतः । रसैः वीरकृष्णवीरमत्स्यशान्तादिभिर्नामभिः
कृत्वा उज्ज्वलो दीप्यमानः ॥

इति पण्डितसीहविमलशिष्यपण्डितदेवविमलविरचितायां खोपकृहीरसौभाग्यनामम-
हाकाव्यवृत्तौ दिल्लीमण्डलनगरनागरहर्मांजतत्रन्दनाकञ्जरसाहिरीपुदिगिविजयफतेपुरस्थाप-
नासाहिसभासाहितप्रश्नसभ्यप्रोक्तश्रीहीरविजयसूरिगुणवर्णनो नाम दशमः सर्गः ॥

एकादशः सर्गः ।

अथाह्वातुमीहांवभूवाञ्चिनेमीतमीशो मुनीनां सुनासीरमेनम् ।

प्रबोधाय धर्मात्मनः किं निजस्यावतीर्णं पुनर्हेमचन्द्रं व्रतीन्द्रम् ॥ १ ॥

अथ सभ्यजनवर्णितभ्रमश्रेन्द्रगुणश्रवणानन्तरमन्विषनेमेः समुद्रमेखलाया भूमेस्तमीशो
रात्रिपतिश्चन्द्रः । भूपतिरित्यर्थः । सः अकञ्जरसाहिः एनं श्रीहीरविजयनामानं मुनीनां
सुनासीरं वाचंयमपुरंदरमाह्वातुं स्वसमीपे समाकारयितुमीहांवभूव वाञ्छति स्म ।
धर्म एव आत्मा स्वरूपं यस्य भाविनिभूतोपचारात् तादृशस्य निजस्याकञ्जरात्मनः
प्रबोधाय धर्मावबोधधेम् । अथ च धर्मात्मनः कुमारपालस्य । 'कुमारपालबौद्धक्यो
राजर्षिः परमार्हतः । मृतस्वमोक्षा धर्मात्मा मारिव्यसनवारकः ॥' इति हैम्याम् । प्रबो-
धाय प्रतिबोधकृते पुनर्द्वितीयवारमवतीर्णं गृहीतावतारं हेमचन्द्रं व्रतीन्द्रं हेमाचार्यमिव ॥

ततोऽजुहवद्वतयुग्मं वियुग्मीकृतारतिपक्षः क्षमाकर्मसाक्षी ।

पयोराशिपर्यन्तराष्ट्रप्रतिष्ठा मनीषीव यद्वेद निःशेषभाषाः ॥ २ ॥

ततः सुरैराकारणाकाङ्क्षानन्तरं क्षमायाः क्षोणेः कर्मसाक्षी आख्यानकञ्जरसाहिः स्वस-
भायां भूमी च प्रसिद्धं ख्यातिमत् दूतयुग्मं संदेशहारकद्वन्द्वमजुहवदाकारयामास ।
किंभूतः क्षमाकर्मसाक्षी । वियुग्मीकृताः वियोगं स्त्रीभिः समं-विश्लेषं प्रापिताः अराचीनां
वैरिणां पक्षा वंशा रिपुवर्गं येन । किंभूतं दूतयुग्मम् । यद् निःशेषाः समस्ता भाषा वि-
विधदेशोक्तौर्वेद जानातीति । क इव । मनीषीव । यथा विद्वान्निःशेषाः पठपि संस्कृत-प्रा-
कृत-मागधी-शौरसेनी-पैशाची-उपसंखी-लक्षणा भाषा वेत्ति । किलक्षणा भाषाः ।
पयोराशयश्चत्वारः समुद्राः पर्वन्तः प्रान्तो येषां तादृश्या ये राष्ट्रा देशाः । राष्ट्रशब्दः
पुनपुनकं । 'नेष्ट्रपह्लरराष्ट्रात्कजठराः' इति लिङ्गाज्ज्ञासने । तेषु प्रतिष्ठा माहात्म्यप्र-
सिद्धिर्वासां ताः ॥

विपश्चात्क्षितौ क्षमाभूतो हन्तुमेतो ब्रुलोकादिवाखण्डलः स्वर्गिवर्गेः ।

द्विपत्कालरात्रीयितानेकवीरं द्विषां पर्षदीति स्तवीति प्रभुं यत् ॥ ३ ॥

यदूतयुग्मं द्विषा यद्रूपा पर्यदि समानस्ये प्रभुं स्वस्वात्मनमित्यसुना प्रकारेण स्ववीति
वर्णयति । किंभूतं प्रभुम् । द्विषतां प्रतिपक्षलक्षणां कालरात्रिः प्रलयनिशा । यस्यां

यामिन्यां कालिका सर्वान् सत्त्वान्कुक्षिगतान्करिष्यति तद्वद्वाचरितानामशेषीकृताशेष-
द्विषः संख्यातिगा वीराः सुभटा यस्य तम् । इति किम् । यदस्माकं स्वामी धुलोकादेव-
भवनात्स्वर्गात्स्वर्गिवर्गैर्देववृन्दैः सम विपक्षान्वैरिण एव तदूपात्त्वा क्षमाभृतः क्षोणी-
पालान्पर्वताश्च हन्तुं व्यापादयितुमुच्छेत्तुं क्षितौ पृथिव्यामेत आगतः आखण्डलः
शक्त इवास्ते ॥

हतारातिसारङ्गदृक्ज्जलाङ्गसवद्वाष्पमानूद्बहावारिपूरे ।

अभिद्यौति लीलामरालायमानं यशो यत्प्रभोवैरभाजां समाजे ॥ ४ ॥

यदूतयुग्मं वैरभाजा विद्वेषिणां समाजे समाया हता. स्वस्वामिना संग्रामाङ्गणे
व्यापादिता ये अरातयः विपक्षक्षोणीन्द्रा तेषां सारङ्गदृशो मृगलोचनाः प्रियतमास्तासां
दृग्भ्यो नयनेभ्यः कज्जलमङ्गनमङ्गे कोळे अर्थान्मध्ये मिथीभूतत्वाद्येषां तादृशाः सवन्तो
गलन्तो निरन्तरनिष्पतन्तो वाष्पा अम्बु(श्रु)धारास्त एव भानूद्बहा सूर्यसुता यमुना
तस्या वारिपुरे पयःप्रवाहे लीलामरालायमानं क्रीडालसराजहस इवाचरत् प्रभोः स्वामिनो
यशः श्लोकमभिद्यौति वर्णयति ॥

वचोवैदुषीमेतदीयामधृष्यां निरूप्य प्रतीपैः क्षितीशैः प्रणेशे ।

यदुर्वीविमोरागमात्प्राग्गभस्तेरिवानूरुरोचिस्तमिश्रप्रसारैः ॥ ५ ॥

एतदीयां दूतयुग्मसंबन्धिनीमधृष्यामनाकलनीया प्रतिपक्षपक्षलक्षस्वान्तक्षोभकारिका
वचोवैदुषीं वचनचातुरीं निरूप्य प्रेक्षयार्थादवधार्य यदुर्वीविमोः यस्याकञ्जरसाद्वेरा-
गमादभिषेणनैरागमात्प्राक् पूर्वमेव प्रतीपैर्विरोधिभि क्षितीशैर्भूपालैः प्रणेशे प्रपलायि-
तम् । कैरिव । तमिश्रप्रसारैरिव । यथा गभस्तेर्मानोः आगमादुदयात्पूर्वमनूरुरोचि.
अरुणप्रभां विभाव्य । ध्वान्तविस्तारैः प्रणश्यते ॥ आदितश्चतुर्भिः कुलकम् ॥ इति
दूतस्वभावः ॥

चिरं जीव नन्देति दूतौ निगद्याधिपं नेमतुर्मूर्ध्नि पाणी प्रणीय ।

पुनस्तौ सुधासाधिमानं दधत्या संभावयामास वाचेव दृष्ट्या ॥ ६ ॥

हे प्रभो, त्वं चिरं बहुकालं गलितावधिसमय जीव मेरुमहीधरसमानमायुः परिपालय ।
तथा नन्द पुरंदरवत्परमसमृद्धिमान् भव । इत्यमुना प्रकारेण निगद्य आशीर्वचन
कथयित्वा । तथा मूर्ध्नि मस्तके पाणी खद्वस्तौ प्रणीय संयोज्य । शिरस्यङ्गलं विधायेत्यर्थः ।
तौ दूतौ संदेशहारकौ अधिप स्वामिन नेमतु प्रणमत. स्म । पुनः सोऽकञ्जरसाहि. तौ
दूतौ प्रति सुधयेव पीयूषेनेव साधिमान मधुरिमाण शुभ्रिमाण च दधत्या धारयन्त्या ।
'स्वयादतः किं मरसाधिमप्रम' इति नैपथे । वाचेव वाण्येव दृष्ट्या दृशा विलोकनेन
कृत्वा संभावयामास । प्रसन्नदृशा व्यलोकयदित्यर्थः ॥

ततः क्षोणिशकाशयं तौ बुभुत्सू स्म युङ्क्तः स्ववक्रान्बुजे वाग्विलासैः ।
सरित्प्रेयसश्चेतसस्तादृशानां पुनः केन येन प्रतीयेत पारः ॥ ७ ॥

ततः साहिना दृष्टिसंभावनानन्तरं तौ दूतौ वाग्विलासैर्वचनवैचित्र्यभिः स्ववक्रान्बुजे
निजवदनकमले युङ्क्त- योजयतः स्मेलयथः । किं कर्तुमिच्छ । बुभुत्सू बोद्धुमिच्छ ज्ञातुं का-
ङ्क्षन्तौ । कम् । क्षोणिशकस्य साहेराशयं मनोभिप्रायम् । येन कारणेन सरित्प्रेयसः समुद्रस्य
पुनस्तादृशानां गम्भीराशयानां महात्मना चेतसो हृदयस्य च पारः परतीरं पूर्णाशय-
भावः केन पुंसां प्रतीयेत ज्ञायते । अपि तु न केनाप्यवबुध्यते ॥

हरिर्वा कृतान्तः प्रचेताः कुबेरः किमु त्वद्दिगम्भोजदृग्रक्षकेषु ।

यदेतेषु केनापि कृत्यं भवेत्तत्प्रगल्भीभवावस्तदाह्वाविधासु ॥ ८ ॥

हे ईश, हरिरेन्द्रः, तथा कृतान्तो यम, तथा प्रचेता वरुणः, तथा कुबेरो वैश्रवणः,
एतेषु चतुर्षु मध्ये चेद्यदि ते तव एकेनाप्यन्यनमेन कृत्यं कार्यं भवेत्स्यात् । उत्प्रेक्ष्यते—
त्वद्दिगम्भोजदृशः तव पूर्वादक्षिणापश्चिमोत्तरालक्षणाणां नात्रां दिदृशुर्गाक्षीणां रक्षकेषु
किमु रक्षाकारकेष्विव सौविहलेष्विव । यतो हरिर्वानरः, कृतान्तः कालः अथवा कृत-
स्योपकारस्यान्तोऽवसानं यस्मिन् स कृतं किमपि न वेति कृतघ्नः, तथा प्रचेताः सुमना
राजपत्नीं जननीं मनुते । तथा कुत्सितशरीरः, एवविधानामवरोधरक्षणं युक्तमेवेति ।
त्वदन्तःपुररक्षकेषु तर्हि तदाह्वाविधासु तेषामिन्द्रादीनां चतुर्णां लोकपालानां प्राकार-
णप्रकारेषु प्रगल्भीभवाव उद्यमं कुर्वः । तमाकारयाव इत्यर्थः ॥

त्रिलोक्या इवाधीशितुर्भूमिभर्तुर्भवत्तो भवेत्कोऽपि वैमुख्यभाग्यः ।

पुरस्तादुदेष्यन्त्यजानन्वनङ्गेष्वनन्तानि दुःखानि खानिः स्मयानाम् ॥९॥

हे भूमिभर्तः हे धरणीरमणीरमण, यः कोऽपि विपक्षादिको भवत्तत्त्वतः सकाशात्
वैमुख्यभाक् पराङ्मुखताभाजी भवेत् । कल्पादिव । त्रिलोक्यास्त्रिभुवनस्य अधीशितुः
स्वामिनः परमेश्वरादिव । यथा कोऽपि पापात्मा परमेष्ठिनः पराङ्मुखो भवति । किं
कुर्वन् । अजानन् अविदन् । कानि । वनाङ्केषु काननानां क्रोडेषु मत्प्रेषु पुरस्तादग्रे
उदेष्यन्ति प्रकटीभविष्यन्ति उत्पत्स्यमानानि अनन्तान्यपाराणि न विद्यतेऽन्तोऽवसानं
येषां तादृशानि दुःखानि । यः किभूतः । स्मयानामहकाराणां खानिराकरः स्थानम् ।
अथ च भगवतः पराङ्मुखोऽपि पाप्मा अनादिकालानामास्याकीनं शैवशासनमिति गवां-
वेशवशंवदो दुर्बुद्धिर्वनाङ्केषु सूक्ष्मवदरसाधारणप्रत्येकवनस्पतिकायादिमध्येषु पुरस्ताद्वा-
विसरारपरम्परासु प्रादुर्भवन्त्यन्ति सपत्स्यमानानि अनन्तानि अनन्तकालवेद्यानि
दुःखानि छेदनभेदनाद्यनेकवेदना न जानीते । मिथ्यामतमूढीभूतत्वात् चेतीत्यर्थः ॥

असंख्येषु संख्येषु विद्वेषिलक्षाविलक्ष्यीकृतेर्विभ्रदुत्सेकभावम् ।

विधित्सुर्धृषं भूषवौद्धत्यभाग्यस्त्वया पूर्वदैवेशवत्केशवेन ॥ १० ॥

हे भूधव पृथिवीप्रियतम, औद्धत्यवान् उद्धततया उन्मत्तत्वेन वा युक्तः कोऽपि
 नृपः त्वया भवता साहिना समं मृधं युद्धं विधित्सुः कर्तुमिच्छुर्भवेत् । किंवा । पूर्वदेव-
 शब्द । यथा दानवेन्द्रः केशवेन नारायणेन सार्वं संग्रामं विधातुमिच्छति । 'असुरा
 दितिदनुजाः पातालैकः सुरारयः । पूर्वदेवाः शुक्रशिष्याः' इति हैम्याम् । यः किभूतः ।
 असंख्येषु संख्यातीतेषु अनेकेषु संख्येषु संग्रामेषु विद्वेषिणां वैरिणां लक्षाणां शत-
 सहस्राणां विलक्ष्यीकृतेरभिमवनादुत्सेकभावं गर्वावेशवशंवदताम् । 'उपदा विविशुः
 शश्वन्नोत्सेकाः कोसलेश्वरम्' इति रघौ । विभ्रट्टान ॥

भवच्छिद्रदर्शी भवेद्वा यदन्यः पुरोभागिवद्भागधेयैर्विमुक्तः ।

प्रणीयानुकूलीभवन्मानसं तं पदाब्जे प्रमोर्भृङ्गभूयं नयावः ॥ ११ ॥

हे प्रभो स्वामिन्, च पुनर्यद्यदि अन्यः परः कोऽपि वैभववान् पुरोभागिवद्भुवनज-
 नदोपदर्शनैकतानदृष्टिरिव भवतस्त्वव छिद्राणि स्वेन परामवितुमिच्छया सासूयत्वेन
 देशादिजिघृक्षया वा अपगुणान्दोषान्पश्यतीत्येवंशीलो भवच्छिद्रदर्शी भवेज्जातः स्यात्
 किं भागधेयैः सुकृतैर्विमुक्तो भाविराज्यादिभ्रशात्युष्यैः स्वयः । त पूर्वोक्त सकलमप्य-
 नुकूलीभवत्तव सेवाहेवाकिमाव भवन्मानस मनो यस्य तादृश प्रणीय कृत्वा प्रभोः
 स्वामिनः पदाब्जे चरणकमलाङ्गे भृङ्गभूय अमरीभाव नयावः प्रापयावः ॥ त्रिभि-
 र्विशेषकम् ॥

तपस्वी सभस्मा श्मशानाश्रयो वा त्रिदण्डी जटी वा मठी रुण्डमाली ।

व्रती वाडवो धूमपः सोमपो वा भवेद्येन ते कृत्यमादिश्यतां सः ॥ १२ ॥

हे साहे, तपस्वी तापसः, सह भस्मना भसितोद्भूतितेन वर्तते यः स सभस्मा । योगी-
 त्यर्थः । श्मशाने प्रेतवने आश्रयो यस्य स श्मशानवासी चेदकादिकुमन्त्रसाधकः । तथा
 त्रिदण्डी त्रयो दण्डा यस्य स कापिलः त्रिशूली वा । तथा जटा भस्मावगुण्डितके-
 शकलापः अस्यास्तीति जटी वृहजटाधारकः । तथा मठी निवसनस्थान छात्रपठन-
 शाला वा अस्यास्तीति मठी मठवासी । तथा रुण्डानां विकचनरकपालानां माला हृदये
 हारोऽस्यास्तीति कपाली । तथा व्रती मौननम्रत्वादिनियमवान् सान्यासिको वा यती
 वा । तथा वाडवो ब्राह्मणः । धूम पिवति मन्त्रादिसाधनकृते कष्टक्रियार्थं वा ऊर्ध्वपा-
 द्दण्डः शिरा हुमशिखासु खशरीरलम्बनपूर्वं धूमपानकर्ता । सोमपः अमृतवाक्षीरसपायी
 वा, एतेषु मध्ये येन केनापि ते तव कृत्य कार्यं स्यात्स आदिश्यता प्रसाद्यता कथ्य-
 ताम् ॥ इति द्रष्टवचनानि ॥

निगद्येति विश्रान्तयोरेतयोस्तां गिरं श्रोत्रवर्माध्वनीनां प्रणीय ।

अगृह्यन्त वाचः पयोराशिकाञ्चीशचीशेन शङ्के सुधाया वयस्यः ॥ १३ ॥

पयोराशिः समुद्रः काञ्ची मेखला यस्यास्तस्या भूमेः शचीशेन पुरंदरेण वाचो
 वाप्यः अगृह्यन्त गृहीताः । यभापे इत्यर्थः । तत्र वाङ्म अहमेव शङ्के वितर्कयामि

उत्प्रेक्षे वा—वाचः सुधाया ममृतस्य वयस्य. सख्य इव । किं कृत्वा । इत्यमुना प्रका-
रेण निगद्य सङ्गेः पुरः कथयित्वा विश्रान्तचोर्मौनमाधाय स्थितयोः एतयोर्दूतयोस्तां
पूर्वप्रतिपादिता गिरं वाणीं श्रोत्रयोः स्तम्भवणयोरेव वर्त्मनोर्गार्गयोरेवर्त्तनीनां पान्थीं
प्रणीय ॥

धनैरायुरापूर्तिमिश्र प्रजानां प्रचेतस्तया कोशसंपूरणैश्च ।

भजन्तऽनुकूलं प्रवृत्तिं दिगीशाः प्रवाहा इवावारपारप्रियाणाम् ॥१४॥

हे दूता, दिगीशाश्चत्वारोऽपि हरिन्महेन्द्राः मम मनोवञ्चितां ममाभिलषितां वा
प्रकरणं वृत्तिं वर्तनम् । व्यापारमिति यावत् । भजन्ते श्रयन्ति । ममायुक्तीकरणार्थं प्रय-
तन्ते । कै. कृत्वा । धनैरेन्द्रो मेघवर्षणैः । जानामि त्वा प्रवर(कृति)पुष्पं कानकपं
मघोन. इति मेघवृत्तकाव्ये । 'इन्द्रादिष्टो मेघो वर्षति' इति श्रुतिश्च । च पुनरायुरापूर्तिभिः
यमः प्रजाना ममापत्याना सकललोकाणामायुषो जीवितकालस्य आ सामस्त्येन पूर्तिभिः
संपूरणैर्वायुर्वायुजीवितप्रदानैः । अर्थायुष्कं कमपि न यमो गृह्णातीत्यर्थः । च पुनः प्रजानं
प्रकृतीना प्रचेतस्तया प्रकृष्टचित्तत्वेन साधुवृत्तितया वरुणः । प्रजानामित्युभयत्रापि
लालाषण्डान्धयेन संवध्यते । च पुनर्मम कोनाना ममाङ्गागाराणां रत्नसङ्घर्षजता-
दीनां संपूरणः पूर्णीकरणैर्भरणैर्धनद । के इव । प्रवाहा इव । यथा अवारपारप्रियाणां
पयोरपिपलीनामोषा कूल तटमनु लङ्घीकृत्य प्रवृत्तिं प्रवर्तनं प्रसरणं गमनं
भजन्ते गच्छन्ति ॥

नृपैर्मूर्ध्नि मालेव दक्षे ममाज्ञा पुरोगैरिवाभावि भूपैः प्रतीपैः ।

अहं देववत्संस्तुतस्तापसाद्यैस्ततस्तेर्ममान्ते न किञ्चिद्विधेयम् ॥ १५ ॥

हे दूता, यस्माद्धेतोः नृपैरन्यराजभिर्मालेव पुष्पदामवन्मूर्ध्नि स्वस्मत्के मदाज्ञा मम
शासन दक्षे वृता । पुनः प्रतीपैः भूपैः प्रतिपक्षलोणीन्द्रैर्मम पुरोगैः यदातिभिरिवाभावि
भूत बभूवुः । पुनस्तापसाद्यैः परिव्राजकप्रमुखैरहं देववन्निजाभीष्टदेवदेव संस्तुतः । ततः
कारणार्थयुष्मत्प्रोक्तप्रतीपनृपतितापसादिभिर्मम किञ्चित्किमपि विधेयं कार्यं नास्ते न
विद्यते ॥ इति दूतप्रोक्तलोकपालदिषु कृत्याभावकथनम् ॥

पुनः प्रस्तुतं वक्ति—

पुरे लाटलक्ष्मीललामायमाने प्रतीरेऽम्बुधेः किं तु गन्धारनाम्नि ।

प्रमावैर्मुवं भासयन्हीरसूरीश्वरः साधुवर्मस्तनृमानिवास्ते ॥ १६ ॥

हे दूता, किं तु एतत्कलमाले । अम्बुधेः उमुद्रस्य प्रतीरे तटे गन्धार इति ना-
मभिधा यत् तटदेशे पुरे नगरे हीरसूरीश्वर श्रीहीरविजयपुरिपुरदर आस्ते विद्यते ।
किंभूते पुरे । लाट इति नाम मण्डलस्य 'लवटेश' इति प्रसिद्धस्य लक्ष्म्याः धिया
अर्धाङ्गलाटपटे ललामायमाने तिलकवदाचरिते । हीरसूरीः किं कुर्वन् । प्रमावैर्माहात्म्यैः
प्रतापैर्वा । 'सप्रभावः प्रभाववत्' इति हैन्याम् । मुवं भूमीनगडलं भासयन् योमा
६२

नयन् दीपयन्वा । उत्प्रेक्ष्यते—तन्मान् शरीरयष्टि विभ्राणः साधुधर्म इव यत्साचारः किमु । ‘धर्मो यमोपमापुण्यस्वभावाचारधन्वसु । सत्सङ्गे हन्याहिंसादौ न्यायोपनिषदोरपि॥’ इति । ‘धर्म दानादिके’ इत्यनेकार्थः ॥

असातस्य लेशोऽपि तेनैकपद्यां यथावाप्यते नात्मना ब्रह्मणीव ।

शिवानामिवावासमन्त्रानयेतां भवन्तौ ततः सूरिसारङ्गराजम् ॥ १७ ॥

हे दूतौ, भवन्तौ तथा तेन प्रकारेण ततो गन्धारनगरतस्तु ह्रीरविजयनामान सू-
रिष्वाचार्येषु सारङ्गराजं कण्ठीरवमत्र मत्पार्श्वे आनयेताम् । उत्प्रेक्ष्यते—शिवानां सर्वक-
ल्याणानामावासं वासस्थानकमिव । तथा कथं येन प्रकारेण तेन सूरिणा एकपद्यां
गन्धारफतेपुरचोरन्तरालमार्गे । ‘पदव्येकपदी पद्या पद्धतिर्वर्तमानो’ इति हैम्याम् ।
असातस्य दुःखस्य लेशोऽप्यंशोऽपि नावाप्यते न लभ्यते । केनेव । आत्मनेव । यथा
सुक्तात्मना ब्रह्मणि मोक्षे दुःखांशो न प्राप्यते । ‘क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः’ इति हैम्याम् ॥

मदीयानुगः साहिबः खान आस्ते हितैषी पितेवाङ्गिनां गुर्जरेषु ।

ददातां युवां तस्य निःशेषवाच्यं दधानं स्फुरन्मानमेतन्मदीयम् ॥ १८ ॥

हे दूतौ, गुर्जरेषु धरित्रीजनपदेषु मध्ये मदीयानुगो मम सेवकः साहिब साहिब-
नामा खानः । ‘खान’ इति नाम यवनजातौ प्रसिद्धम् । सामन्त इत्यर्थः । आस्ते
विद्यते । किभूतः । अङ्गिनां प्राणिना पितेव जनक इव हितमायतावमीष्टमिच्छत्यभि-
लषतीत्येवशीलो हितैषी इष्टाभिलाषुकः । हे दूतौ, एतन्मया भवतोर्हस्ते समर्प्यमाणं
मदीय मम संवन्धि स्फुरन्मानम् । राजल्लेखमित्यर्थः । ‘फरमान’ इति यवनभाषया
लेखाख्या । तस्य साहिबखानस्य ददातामर्पयताम् । स्फुरन्मानं किं कुर्वाणम् ।
निःशेषं समस्तमपि वाच्यमुदितं(दन्तं) मम हृदयहादै दधानं धारयत् ॥

यदास्तेऽन्य आत्मेव मे देहभेदात्स कर्ता ततः सर्वमस्मद्विधेयम् ।

निवृत्ते निगद्येति भूसावर्भौमे परां प्रीतिरन्तर्दधाते स्म दूतौ ॥ १९ ॥

हे दूतौ, तौ अन्तश्चित्ते परां प्रीतिं दधाते स्म दधतुः । कस्मिन्सति । भूसावर्भौमे
अकृत्वरे इति निगद्य भाषित्वा निवृत्ते विरामे सति । इति किम् । यत्कारणात् स
साहिबखानः मम देहस्य शरीरस्य भेदात्पार्थक्यादन्यः अपरः आत्मा जीव इवास्ते
विद्यते ततः कारणात्स साहिबखानः सर्वं समस्तमप्यस्मद्विधेयमस्माकीन कार्यं कर्ता
करिष्यति ॥ इति दूतयोः साहेः सूरिसमाकारणादेशः ॥

ततो दूतयुग्मं क्षमापूषलेखं प्रतस्थे समादाय तत्संनिधानात् ।

अनूनां तनूमुद्वहन्नेतदीयाभिलाषः प्रसर्पन्प्रसीव व्रतीन्द्रम् ॥ २० ॥

ततो भूपालदेशानन्तरं दूतयुग्मं सदेशहारकद्वन्द्वं तस्य साहेः संनिधानात्समीपा-
त्प्रतस्थे प्रवचाल । किं कृत्वा । क्षमायाः पृथिव्याः पूषा भाखान् तस्य लेखं स्फुरन्मानं

सम्यक् शिरस्यारोपणपूर्वसादाय गृहीत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—अनूनां संपूर्णां तन् शरीर-
मुद्वहन् विप्राणः । तथा वतीन्द्रं सूरिराजं प्रति प्रसर्पन् गच्छन् । एतदीयोऽकम्बरसा-
हिसंबन्धी अभिलाषः कामः मनोरथ इव ॥

प्रबुद्धैरवोधीति नोत्तालफालं चलद्वीक्ष्य जङ्घालदूतद्वयं तत् ।

स्पदस्फूर्तिरस्यैर्यभाजां मनोभिस्ततस्तेन तेभ्योऽथ वाधीयते स्म ॥२१॥

उत्ताला भित्तिरविता फाला गगनगामीनि उल्लङ्घ्य गतिविशेषा यस्य तादृशं
तत्साहिसंबन्धि साहिप्रेषित वा जङ्घालमतिवेगवद्गतिकं दूतद्वयं संदेशहारकयामल
चलत्पथि प्रसर्पत् वीक्ष्य विलोक्य प्रबुद्धैर्विद्वद्भिरेतन्नावोधि न ज्ञातम् न मनस्यवधा-
रितम् । इति किम् । न स्यैर्यै स्थिरता मजन्ते इत्यस्यैर्यभाजः चपलाशयात्तेषां मनो-
भिश्चित्तैस्तस्यादूतयुग्मात्किमिति उत्प्रेक्षायां विचारणार्थां वा । स्पदाना गतिवेगानाम् ।
'रयो रदस्त्वरः स्पदः' इति द्वैभ्याम् । तथा 'स्पदस्त्राङ्कारितपत्रपदतिः' इति नैपथे ।
स्फूर्तिरतित्वरितता अधीयते स्म पठिता । अथ वा तेन दूतद्वन्द्वेन तेभ्यो मनो-
भ्योऽधीयते स्म शिक्ष्यते स्म किम् । इति संशयोत्प्रेक्षा ॥

क्रमाभ्यामतिक्रम्य संदेशहारिद्विकं ग्रामकुल्याचलारामसीमाः ।

मुदाहम्मदावादमागात्क्रमात्तत्सहाध्यायि किं रंहसां मारुतानाम् ॥ २२ ॥

क्रमादनुक्रमतः स्वादेशपरदेशप्रचलनपरिपाय्या तत्साहिसंबन्धि संदेशहारिद्विकं
दूतद्वयं मुदा हर्षोत्कर्षेण अहम्मदावादमागादक्रमिपुरमाजगाम । 'मा गास्तवं खेदमन्दि-
रम्', तथा 'अरे त्वं साध्वसं मागाः' इति सारखतव्याकरणादौ । ग्रामाः संबन्ध-
स्तोकचतुर्थादिशुणा ग्रामा लघुपुराणि वा उपलक्षणाग्रपुरपुरपत्तनादीन्यपि, तथा कुल्या
लघुमहद्वादिभ्यः, अवलाः पर्वताः, आरामाः उद्यानानि उपलक्षणाग्रनगरनगरादीन्यपि,
सीमा ग्रामनगरादीनां क्षेत्रभूमयो देशावसानमुच्यते वा, ताः क्रमाभ्यां स्वपदाभ्यां न तु
यानैरतिक्रम्योल्लङ्घ्य । उत्प्रेक्ष्यते—दूतद्वन्द्वं मारुतानां पवनानां रंहसां वेगानां सह
सार्धमध्येतीलेवंशीलं सहाध्यायि एकगुरुसमीपेऽधीतिकृतिकम् । वेगेन तुल्यत्वादियसु-
त्प्रेक्षा ॥ इत्यक्रमिपुरे दूतगमनम् ॥

रणे वैरिणां पार्थिवा येन देहा हताः पेतुरुर्वीमिवाम्बां मिलन्ति ।

ययौ तत्पुराधीशितुः संनिधाने द्वयं दूतयोर्मुद्वलक्षोणिभर्तुः ॥ २३ ॥

दूतयोः शासनहारिणोर्द्वयं युगलं तस्याहम्मदावादनाम्नः पुरस्य नगरस्याधीशितुः
स्वामिनः मुद्वलानां काविलमण्डलजन्मनां यवनजातिविशेषाणां क्षोणिभर्तुर्भूपत्य संनि-
धाने समीपे ययौ । तस्य कस्य । येन साहिबखानेन रणे संग्रामादरणे वैरिणां शत्रूणां
पृथिवीपरमाणुभिरारब्धाः पृथिवीविभागाः पृथिवीसंबन्धिनः । 'पार्थिवं हि निजमा-
जिपु वारा गौरवाद्गुरुरास्य मजन्ते' इति नैपथे । देहाः शरीराणि हताः क-

रवालैव्यापादिताः मन्तं पेदु । क्षितौ पतन्तीलयः । उत्प्रेक्ष्यते—उर्वामन्या क्षीर्णं
मातर मिलन्तीव वृथिव्युत्पन्नत्वेन लेह्यात् ॥

सुवर्णश्रियाद्वैतयालंकृतायाः सुधास्पन्दिवाग्वैदुषीभूषितायाः ।

कुमार्या इव क्षमापतेः पत्रिकाया असौ नेन पाणिग्रहः कार्यते स्म ॥ २४ ॥

तेन दूतद्वन्द्वेन अनां साहिवत्तानः क्षमापतेर्भूमीमर्तुं कुमार्या कन्याया इव क्षमापते-
रकव्वरसादे पत्रिकाया स्फुरन्मानस्य पाणिना हस्तेन ग्रहणमादान स्वीकरण वा
पाणिग्रहण परिणयन च कार्यते स्म निर्नाप्यते स्म । पाणौ ग्राहितेत्यर्थः । किंभूतायाः
पत्रिकायाः कुमार्याश्च । अद्वैतया अनन्यसामान्यया सुशोभनानां वर्णानामक्षराणां
हेतुश्च श्रिया लक्ष्म्या सुवर्णतुल्यया वा श्रिया अलंकृताया भूषितायाः । पुनः किंभू-
तायाः । सुधाममृत स्पन्दते क्षरतीति प्रलवतीत्येवशीला या वार्धदुषी वचनचातुरी
तया भूषितायाः ॥

ततः कोशवद्भूमहेन्द्रस्य मुद्रां प्रमोदादुपादाय लेखं दधानम् ।

विमुद्राक्षराण्यक्षिलक्षाणि कुर्वन्निवेदाशयं तस्य निःशेषमेषः ॥ २५ ॥

ततो लेखादानानन्तरमेव साहिवत्तानः तस्य स्फुरन्मानस्य निःशेषं समग्रमप्याश-
यमभिप्रायं रहस्यं विवेद जानाति स्म । किं कुर्वन् । विमुद्रा मुद्रयित्वा अक्षराणि
वर्णानक्षिलक्षाणि लोचनगोचरान् कुर्वन् । किं कृत्वा । प्रमोदादानन्दाद्विष साहिस्फुर-
न्मानमुपादाय 'तत्सलीम' इति यवनप्रसिद्धेन नाम्ना प्रणामपूर्वं तदुपरि स्वशिरोमो-
चनपूर्वं वा गृहीत्वा । किं कुर्वाणं लेखम् । भूमहेन्द्रस्य राज्ञः कोश भाण्डागारमिव
मुद्रां मुद्रणं निमीलनं दधानम् ॥ इति साहिस्फुरन्मानस्यार्पणं वाचनं च ॥

पुरस्तात्तयोः प्रीतिमान्मुद्रलेखो गिरं वासयामास वक्त्रारविन्दे ।

विनिर्यद्विजश्रेणिशोचिर्विमिश्रस्मितेनेव तन्वन्मरालैकलीलाम् ॥ २६ ॥

प्रीतिमान् जेहाड्हेदयो मुद्रलेखः साहिवत्तानः तयोर्दूतयोः पुरस्तादग्रे वक्त्रारविन्दे
वदनकमले गिरं वार्णां वासयामास स्थापयति स्म । वभाषे इत्यर्थः । अथ च गिरं
सरस्वतीं देवीं मुखपद्मे वासितवान् । सरस्वत्याः च निधाने त्वद्वयं वाहेन हृष्टेन
भाव्य तदेव दर्शयति । उत्प्रेक्ष्यते—विनिर्यद्वदनाद्विहिर्निःसरद्विजावा दन्तानां प्रेप्योर्मा-
लिकयोः शोचिः कान्तिस्तेन विमिश्रेण कर्मन्वितेन स्मितेन कृत्वा मरालस्य राजहंसस्य
एकामद्वितीया लीला विलास शोभां वा तन्वद्विस्तारयन्नि ॥

प्रभुर्भद्रवान्कश्चिदास्ते हमाजंसुतोऽकव्वरो वञ्चरोर्वीशवंश्यः ।

जिताश्रण्डदोर्दण्डवीर्येण येन न्यवात्सुर्दिगन्तेषु शङ्के दिगीशाः ॥ २७ ॥

कश्चिद्विष्टपरिप्रेक्षे अव्ययम् । द्विवचनस्याप्यव्ययाद्विभक्त्यर्थः । हे दूतौ, अकव्वर-
प्रभुर्न. स्वानी भद्रवान् कुशली आस्ते । किंभूतः । हमाजनाम्नो राज्ञः सुतः । पुनः

किंभूतः । चञ्चरनामा सर्वोद्यो मुद्रलेन्द्रस्वस्य वंशे गोत्रे भवः वंश्यः । अहमेवं शङ्के उत्प्रेक्षे । येनाकञ्चरसाहिना चण्डेन प्रवलेन प्रतिमटोद्भटभूमीमहेन्द्रासद्येन दोर्दण्डबो-
भुजपरिघयोर्वीर्येण पराक्रमेण जिताः परिभूताः सन्तः दिगीशाश्वत्वारोऽष्टौ दक्ष वा
दिगीशा दिक्पाला दिशां हरितामन्तेष्ववसानेषु न्यवात्सुरिव निवसन्ति स्म किमु
शङ्के इवार्थे ॥

चतुर्वार्धिसंवर्तकोभूततेजस्ततेः सन्ति जैवात्रिकास्तस्य पुत्राः ।

महीचारिणः पूषविद्वेषिगोत्रद्विषद्यक्षराजाङ्गजाता इवैते ॥ २८ ॥

हे दूतौ, चतुर्षु प्राच्यप्रतीच्यापाच्योदीच्यलक्षणेषु वार्धिषु समुद्रेषु संवर्तकीभूता
वडवानलभावं प्राप्ता तेजसां प्रतापानां तस्मिंश्चली यस्य तस्य साहेः पुत्राः
शेखजी-पाहबी-दालिया-इत्यभिधानाल्लयोऽपि नन्दना जैवात्रिका दीर्घायुषः सन्ति ।
उत्प्रेक्ष्यते—महीचारिणः क्षोण्यां कौतूहलेन सचरणशीला पूषविद्वेषी ईश्वरो गोत्रद्विष-
न्यवैतरिपुरिन्द्रो यक्षराजो धनदस्तेषां क्रमेणाङ्गजाताः । स्वामिकार्तिक-जयन्त-नल-
शूबर-नामानस्तनुजा इव ॥

अये स्वस्तिमन्त्यो नृपाम्भोजनेत्रा उपेता इव क्ष्मां हरेरिन्दुवक्त्राः ।

परीवार आस्ते शिवः सोऽपि येनावनीन्दोर्मनो ज्ञानिनेवान्वगामि ॥ २९ ॥

अये दूतौ, नृपाम्भोजनेत्रा अकञ्चरसाहेः कमललोचनाः स्त्रियः स्वस्तिमन्त्यः
कुशलिन्यः वर्तन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—क्ष्मां महीमुपेताः समागताः हरेः शचीकान्तस्य जयवा-
हिनीवल्लभस्य वासवस्य इन्दुवक्त्राः कान्ताः प्रिया इव । अपि पुनरवनीन्दोर्भूमीतमीरमणस्य
राज्ञः स परपक्षविजयित्वेन ख्यातः परिवारः स्वजनादिपरिजनः शिषो निरुपद्रवो व-
र्तते । स कः । येन परीवारेण ज्ञानिना ज्ञानवतेव ज्ञानाभिप्रायेणैवान्वनीन्दोः पातिसा-
हेर्मनो मानसमन्वगामि । इक्षिताकारज्ञातृत्वेन मनसोऽमिलयितमेव विधीयते इत्यनु-
गम्यते । 'अये किञ्चयावदुपैषि दूरम्' इति नैपथे ॥

अनीकं शुभं भूभुजो येन जज्ञे युगान्तान्धकद्वेषिणेवारिचके ।

प्रजा आसते प्रीतिमाजः प्रजावन्मुदा प्रश्रयामास तावित्यधीशः ॥ ३० ॥

हे दूतौ, भूभुजः अकञ्चरसाहेः तद्विजित्वरतचा सर्वत्र प्रसिद्धमनीकं वाजिचारण-
रथपदातिरूपं चतुरङ्गकटकं शुभं कल्याणकलितं वर्तते । तत्किम् । येनानीकेन अरीणां
वैरिणां चक्रे वृन्दे सेनार्या वा । 'वरूयिनीचमूचकम्' इति हैम्वाम् । युगान्तस्य कल्पा-
न्तकालस्यान्धकनाभो दानवस्य द्वेषिणा शत्रुणेव एतावता कस्युनेव जज्ञे संजातम् ।
संहारकत्वेन वभूवे इत्यर्थः । 'क्षये जगन्वीरपिवं शिवं वदन्' इति नैपथे । पुनर्भूभुजः
प्रजाः प्रकृतयो लोकाः प्रजावत्संततस्य इव प्रीतिं प्रभोदं स्नेहं वा भजन्ते इति प्रीति-
माजः सन्ति । अधीशः अकस्मिपुरप्रभुः इत्यमुना प्रकारेण तौ दूतौ प्रश्रयामास
पृच्छति स्म ॥ इति साहिबखानकृतसाहिपरिवारादीनां कुशलप्रश्नः ॥

स्थितोऽद्रिः सुराणामिवाक्रम्य सर्वा दिगः साहिरास्ते प्रभो पर्वतायुः ।
 सुताः शक्तिभेदा इव स्फूर्तिमन्तः सुखिन्यः सुमुख्योऽपि किं राजलक्ष्म्यः ३१
 कुले धैर्यभाजामिवाधीश साहेः परीवारतन्त्रे अनातङ्गिनी स्तः ।
 महानन्दयुक्ताश्च मुक्तात्मवत्तत्प्रजा इत्यमुं तद्वयं प्रत्यवोचत् ॥ ३२ ॥

तद्वयं दूतयुग्मम् अमु साहित्यस्तानं प्रति इत्यनुना प्रकारेण प्रत्यवोचत् प्रतिभाषते
 स्म । प्रत्युत्तरं प्रददावित्यर्थः । हे प्रभो हे साहित्यखान, साहिरकच्चरः पर्वतवद्विरिख
 दीर्घमायुर्यस्य तादृशास्ते । किंलक्षणं । सुराणामद्रिमकरिव सर्वा समस्ता अपि दिशः
 आक्रम्य स्वीकृत्य स्थित । पुनः सुताः साहिपुत्राः प्रभुत्वोत्साहमन्त्रलक्षणानां तिष्ठणां
 शक्तीनां भेदा इव स्फूर्तिमन्तः प्रोज्ज्वलाः सन्ति । अपि पुनः सुमुख्यः साहित्यहिष्यः
 सुखिन्यः शर्मशान्तिन्यः सन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—सुमुख्यो राजलक्ष्म्य इव । प्रबलप्रति-
 भेदाभावात् राजलक्ष्म्यः सुखिन्यो भवेयुः । हे अधीश हे स्वामिन्, साहेः परी-
 वारतन्त्रे परिच्छदसैन्ये । ‘कटकं ध्वजिनी तन्त्रम्’ इति हैम्याम् । अनातङ्गिनी
 नीरोगे समाधिशालिनी । के इव । कुले इव । यथा धैर्यभाजां धीरताधारिणा सत्त्व-
 वताम् । महावीराणामित्यर्थः । गोत्रे वशी अनातङ्गिनी निर्भये भवतः । ‘रोगो रजा-
 दगन्तकः,’ तथा ‘भयं भीर्भीरितरातङ्कः’ इति द्वयमपि हैम्याम् । च पुनस्तस्य साहेः
 प्रजाः पौरजानपदाश्च लोका महानन्देन परमाह्लादेन युक्ताः सहिता वर्तन्ते ।
 किंवत् । मुक्तात्मवत् । यथा ससारनिर्मुक्तात्मानः सिद्धाः महानन्देन मोक्षेण सहिता
 भवन्ति ॥ इति दूतप्रोक्तसाहिप्रमुखकुशलोक्तिः ॥ युग्मम् ॥

निधीयेति तद्वाग्विलासामृतं स हृदं दन्तिवत्प्रीतिमन्तर्जगाहे ।

अवेत्य प्रसक्तिं पुनः पातिसाहेरवैति स्म संप्राप्तसर्वस्ववत्त्वम् ॥ ३३ ॥

स साहित्यखानः इति पूर्वोक्तप्रकारेण तयोर्दूतयोर्वाग्विलासो वचनचातुरी स एवा-
 मृतं सुधां निधीय सादरं श्रवणगोचरीकृत्य अन्तश्चित्ते प्रीतिं मोदं जगाहे प्राप्नोति
 स्म । किंवत् । दन्तिवत् । यथा हस्ती अमृतं पानीयं नितरा पीत्वा हृदं ब्रह्मवगाहते ।
 पुनरपरार्थकथने । खानः पातिसाहेरकच्चरधराधिराजस्य प्रसक्तिं स्वस्मिन्विषये प्रसादं
 संतुष्टिपुष्टिमवेत्य हृद्रोचरीकृत्य स्वमात्मानं संप्राप्तं हस्ते अधिगतं सर्वस्वं निःशेषस्मा-
 मण्डलमध्यवर्तिद्रव्यम् उपलक्षणात् राज्यादिग्रहः सर्वपदार्थसार्थो वा येन । तद्वद्वैति
 स्म जानाति स्म बुबुधे ॥

अथाकारिताः श्रावकास्तेन भृत्यैश्चकोरा इव श्वेतभासा मयूखैः ।

क्रमात्तेऽपि तेषां गताः संनिकर्षं निदेशं प्रभोर्निर्दिशन्ति स्म सर्वम् ॥ ३४ ॥

अथ दूतवचनानन्तरं तेन साहित्यखानेन भृत्यैः स्वसेवकैः श्रावका अन्तिपुरवृद्ध-
 आह्वा आकारिता आहूताः । केनेव । श्वेतभासेव । यथा चन्द्रमसा मयूखैः स्फुरिष्यैश्च-

कोरा ज्योत्स्नाप्रियाः जाकार्यन्ते स्म । अपि पुनः ते भृत्याः क्रमात् खस्त्रामिनिदेशभ्र-
वणप्रणामकरणपरिपाठ्या तेषामकमिपुरतपापक्षश्राद्धानां संनिकर्षं समीपं गताः प्राप्ताः
सन्तः प्रभोः खस्त्रामिनः सर्वं निदेशमाज्ञां निर्दिशन्ति स्म निवेदयन्ति स्म कथयन्ति स्म॥

समानीयमाना अमीभिर्जनास्तेऽप्यराजन्त मध्येपुरं दानशौण्डाः ।

महामात्रवृन्दैर्द्विपेन्द्रा इवोर्वीपतेर्मन्दिरं दानधारां किरन्तः ॥ ३५ ॥

अमीभिः साहिबखानभृत्यैर्मध्येपुरमकमिपुरस्य मध्ये । 'पारे मध्ये बध्ना वा समस्यते' ।
समासश्चाव्ययीभावः । 'गङ्गायाः पारे पारेगङ्गम् । गङ्गायामध्ये मध्येगङ्गम्' इति प्रकि-
याकौमुद्याम् । तद्वन्मध्येपुरं सम्यक् संमाननादिप्रकारेणास्ते भ्राद्धा अपि व्यराजन्त
शुशुभिरैः । किभूताः । दानशौण्डाः बहुद्रव्यप्रदायिनः विश्राणनेन विख्याता वा ।
'शौण्डा विख्यातमत्तयोः' इत्यनेकार्थः । के इव । द्विपेन्द्रा इव । यथा महामात्राणां
हस्तिपकानां 'माहत' इति प्रसिद्धानां वृन्दैराधोरणगणैः उर्वीपते राज्ञो मन्दिरे नीय-
माना गजराजा विराजन्ते । किं कुर्वन्तः । दानधारां मदवारिवृष्टिं कुर्वन्तः स्रजन्तः
क्षरन्तः ॥

जना जैनपक्षैकदक्षाः क्षितिक्षित्समाजं विशन्ति स्म संभूय सर्वे ।

ततस्तेऽप्यनर्घ्योपदारूपपाणीन्स्वबन्धूनिवास्थापयत्तानुपान्ते ॥ ३६ ॥

सर्वे समस्ता जनाः जिनानां वीतरागाणामय जैनः स चासौ पक्षध्व । जिनशासनमि-
त्यर्थः । तत्रैकतया अद्वितीयत्वेन दक्षा अतिनिपुणा जनाः भ्राद्धाः संभूय एकत्र
मिलित्वा क्षितिक्षितः खानस्य समाजं समां विशन्ति स्म । समामध्ये यद्युपस्थितः ।
ततो जनागमनानन्तरं सोऽपि खानः अनर्घ्याभिः प्रवास्याभिरुपदाभिः प्राभृतैः पूर्णाः
भृताः पाणयो हस्ता येषां तान् जनान् स्वबन्धूनात्मस्वजनानिव उपान्ते स्वसमीपे
अस्थापयदुपवेशयति स्म ॥

अमी मूलकमेव तच्चित्तवृत्तेः पुरः प्रामृतं भूमिभर्तुर्विमुच्य ।

अलीकातिथीभूतहस्तेऽरविन्दाः प्रमोदप्रगल्भाः स भाषन्त इत्थम् ॥ ३७ ॥

अलीके ललाटे अतिथीभूतानि प्राशुणानि जातानि हस्ता एवारविन्दानि पद्मानि
येषां कृताञ्जलय इत्यर्थः । अमी भ्राद्धाः प्रमोदेन हर्षेण प्रगल्भाः सोत्साहा इत्यम्रे
वक्ष्यमाणमभाषन्त प्रोबुः । किं कृत्वा । भूमिभर्तुर्नृपस्य पुरोऽग्रे प्राभृतं दौकित्तक
विमुच्य दौकयित्वा । उत्प्रेक्ष्यते—तस्य साहिबखानस्य चित्तवृत्तेर्मनोव्यापारस्य मूलकं
कामणमेव ॥

नृणां शासिता त्वं वयं शम्भनीयाः वयं सेवकास्त्वं पुनः सेवनीयः ।

नियोज्या वयं त्वं नियोक्तासि यस्मात्तदादिश्यतां कृत्यमस्माकमीदृ ३८

हे ईश, त्वं यस्मात्कारणात् त्वं नृणां नराणां शासिता पालयिता असि, पुनर्वयं

शासनीयाः पालयितव्याः स्म । पुनस्त्व सेवनीयः सेवितव्यः सेवितुं योग्योऽसि,
पुनर्वय सेवकाः सेवाकारकाः स्म । एनस्व नियोक्ता कार्ये प्रयोजकोऽसि, पुनर्वय
नियोज्याः कर्तव्ये निदेश्याः स्म । तत्तस्मात्कारणादस्माकं कृत्य कार्यमादिश्यता प्रसा-
यताम् ॥ इति श्राद्धानामाकरण तन्त्रश्च ॥

स ऊचेऽथ वाचेति पीयूषवर्षे किरन्कैतवाहन्तनिर्यद्दुत्तीनाम् ।

चतुर्दिक्षु चण्डांशुवद्यत्प्रतापो भ्रमत्यब्धिनेमीचरोऽकञ्चरोऽस्ति ॥ ३९ ॥

अथ श्राद्धजनप्रश्नानन्तरं स साहिबखानो वाचा वाप्या कृत्वा इत्यग्रे वक्ष्यमाणमूचे
बभाषे । किं कृन्न् । दन्तेभ्यो दशनेभ्यो निर्यान्तीना निःसरन्तीना दुत्तीना कान्तीना
कैतवात्कपटापीयूषवर्षममृतवृष्टि किरन्विस्तारवन्निवेतीय गर्भितोत्प्रेक्षा । किमूचे तदे-
वाह—हे जना, अकञ्चरनामा अब्धिनेमीचरः आपायो नायकपर्यन्तपृथ्वीनाथोऽस्ति ।
यत्प्रतापश्चतुर्दिक्षु पूर्वापरदक्षिणोत्तरालक्षणास्तु हरिस्तु भ्रमति पर्यटति । किंवत् ।
चण्डाशुवत् । यथा भास्वाश्चतुर्गतामुपरि भ्रमति ॥

यया ज्योत्स्नयेवावदातीक्रियन्ते दिशः सस्मिता वा स्वकान्तैः क्रियन्ते ।

सखीभिर्विशिष्येव गोशीर्षचन्द्रद्रवैः पत्रमङ्गैकतालंक्रियन्ते ॥ ४० ॥

कदाचिज्जगत्कर्णपूरायमाणा गुणश्रेणिमाकर्ण्य ता हीरसूरेः ।

तमाह्वातुकामेन तेनात्मदूताविह प्रेषितौ दर्शनोत्कण्ठितेन ॥ ४१ ॥

हे जना, तेनाकञ्चरपातिमाहिना इहाहन्मदावादे मत्पात्रे वा आत्मदूतौ स्वच्छदेश-
हारकौ प्रेषितौ प्रहितौ स्तः । तेन किं कर्तुकामेन । तजगत्प्रसिद्धगुणगम हीरविजयसू-
रिमाह्वानुमाकारयितु कामोऽभिलाषो यस्य तादृशेन । अत एव पुनः किंभूतेन । दर्श-
नोत्कण्ठितेन गुरोरालोकर्णान्मुख्यभाजा । किं कृत्वा । कदाचित्कस्मिन्नपि समये जगता
भुवनानां कर्णौ श्रवणौ पूर्यते अनयेति कर्णपूरा । अथवा कर्णपूरौ कर्णाभरणे तद्वदाच-
रिता यावज्जगज्जनाह्लादिनीं हीरसूरेर्गुणानां श्रेणीं धोरणीमाकर्ण्य श्रुत्वा । तां काम् ।
यया गुरुगुणश्रेण्या ज्योत्स्नया चन्द्रचन्द्रिकयेव दिशः सर्वा अन्यासा अवदातीक्रियन्ते
श्वेता विधीयन्ते । अथ वा स्वकान्तैरात्मात्मभर्तुभिर्दिशो निजनिजदिग्गता नमनीला-
वशात्सस्मिताः सहासाः क्रियन्ते स्रज्यन्ते । वा अथ वा । सखीभिर्वेयसीभिर्नखनकारि-
कामिर्वा गोशीर्षकाणां चन्दनानां चन्द्राणां कर्पूराणां च द्रवैः पङ्क्तैः कृत्वा यत्र वल्लीभिः ।
'देव भवद्वैरिवधूवदने वने च नागरुचिताश्चन्दनपत्रमङ्गाः' इति चम्पूकथायाम् । उत्प्रे-
क्ष्यते—विशिष्य विशेषप्रकारेणालक्रियन्ते भूष्यन्ते इव ॥ युगम् ॥

समुद्रोऽपि भीर्ति दधद्वारिपूराद्विशुद्धोऽपि कार्ण्य पुनर्विभ्रदन्त ।

भुवो वासवेनैष लेखो विशेषप्रवृत्ति वहल्लेखवत्प्रेषितश्च ॥ ४२ ॥

हे जना, च पुनर्भुवो वासवेनाकञ्चरेण पृथ्वीपुन्दरेण विशेषप्रवृत्तिं स्खहृदयाभि-

प्रायस्निवेदकवार्ता वहन्दधत् एष मत्करकिसलयवर्ता लेखवत् देव इव लेखः स्फुरन्मानं
प्रेषितः प्रहितोऽस्ति । किं कुर्वन् । सह मुद्रया मुद्रणेन जनुषामधुरणेन वर्तते यः ।
मुद्रायुक्त इत्यर्थः । समुद्रः पयोधिरपि वारिपूराबलप्लवाद्भीति भयं दधत् धारयन् ।
पुनः किं कुर्वन् । विशुद्धो धवलोऽपि काष्ण्यं मषिवर्णश्चामिकां अन्तः विभ्रक्तलयन् ॥

अनुव्रीतसंप्राप्तमद्भृत्यवर्गैर्निजालोकनाविष्कृतातङ्कसर्गैः ।

भविष्यत्यमुष्य व्ययो यत्समाधेः सरस्या इवाकालमेधैः कजानाम् ॥४३॥

त्रियामाविरामा इवाम्भोजवन्धुं त्रतीन्द्रं ततो यूयमेवानयध्वम् ।

निगद्येति खानेन संमान्य ते स्वान्विसृष्टा निवासान्ययुः प्रीतिमन्तः ॥४४॥

साहित्यखानेन नाम्ना इति पूर्वोक्तं निगद्य कथयित्वा संमान्य संमानं च प्रदाय
विद्युष्टः पश्चात्प्रेषिताः श्राद्धाः प्रीतिमन्तो हृष्टमानसाः सन्तः स्वान्विवासान् ययुर्जगम् ।
निजनिक्तेतनस्थानेषु गता इत्यर्थः । इति किम् । हे हीरसूरिभक्तजनाः, ततः कारणात्
यूयमेव भवन्त एव त्रतीन्द्रं सूरिमानयध्वम् । अत्र गन्धारनगरादकमिपुरे आकारयत ।
के इव । त्रियामाविरामा इव । यथा विभावरीणां विरामा दिवसावसानसमया अम्भो-
जवन्धु भास्करमत्र जीवलोके रोदःकंदरे वा आनयन्ति । ततः कुतः । यतः कारणा-
भिजानामालनामालोकनान्मुद्गलजातित्वेन भीमाशयत्वादर्शनादेवाविष्कृतः प्रगटभावं
प्रापितः आतङ्को भयं तस्य सर्गः सृष्टिर्येस्तादृशैरनुव्रीतैरविताकितैरज्ञातपूर्वैः संप्राप्तिर्यात्
हीरसूरिसमीपे समागतैर्मद्भृत्यवर्गैर्मम सेवकगणैरमुष्य हीरविजयसूरेः समाधेर्ध्यानस्थ
चित्स्थानस्थस्य वा व्ययो व्यपगमः क्षयो भविष्यति । केषामिव । कजानामिव । यथा
मरस्यां महत्तरसः कजस्य कमलस्य । जातिवाचित्वादेकवचनम् । सर्वजातीयाम्भोजव-
नस्य अकालमेधैरसमयसंप्राप्तपयोधरैर्व्ययो भवति । 'यवनीमुखपद्मानां सेहे मधुमदं
न सः । बालातपमिवाब्जानामकालजलदोदयः ॥' इति रघुवंशे ॥ इति राजनगरश्राद्धानां
खानदत्तहीरविजयसूरीश्वराकारणादेशः ॥

विचिन्त्यात्मचित्ते तदादेशमर्हन्मतस्योदयस्वर्द्धमस्येव बीजम् ।

नपापक्षमुख्याखिलश्राद्धलोका मिलित्वा मिथः प्रोचुरानन्दसान्द्राः ॥४५॥

तपा इति नाम वस्य तादृगणस्य गच्छस्व पक्षः स्त्रीकारो येषां ते तपापक्षाः ।
'अवसृपातेन परीक्ष्यमाणः पक्षः' इत्यनेकार्थवृत्तौ । तेषु मुख्याः श्रेष्ठाः अखिलाः समप्राः
श्राद्धलोकाः धावकजना मिलित्वा एकत्र संभूय मिथः परस्परमानन्देन सान्द्रा व्याप्ताः
प्रोचुः कथयन्ति स्म । किं कृत्वा । आत्मचित्ते निजमनसि तदादेशं साहित्यखानाशा-
नर्हन्मतस्य जिनशासनस्य य उदयः स एव स्वर्द्धमः कल्पवृक्षः तस्य बीजं निदानमुत्प-
त्तिकारणमिति विचिन्त्यालोच्य ॥

इतः शासनं शासितुर्नः प्रजानामितो वन्दनीया विभोर्वन्द्यपादाः ।

इदं सौरभारोपणं जातरूपे त्रिरेखे पयःपूर्तिरप्याचिरासीत् ॥ ४६ ॥

इतोऽस्मिन्पाशे एकपक्षे प्रजानां शक्तिपुरकस्मिपुराधिपतिसाहिबखानस्य नास-
नमादेशः । तथा इतोऽपरस्मिन्पाशे विभोः सूरिन्दोर्वेन्धात्रिभुवनजननमस्करणीवाः
पादाधरणा वन्दनीयाः प्रणतिगोचरीकार्याः । तर्हि इदमेतच्चातरूपे सुवर्णे सौरमस्य
सुगन्धताया आरोपणं कर्तव्यमस्ति । पुनश्चिरेखे शङ्के पयसां दुग्धानां पूर्तिः पूरणमा-
विरासीत्प्रकटीभूतम् ॥

हृदन्तर्मुनीन्दोर्निनंसा पुरास्ते नियुक्ता पुनः स्वामिनेदं तदासीत् ।

प्रतिस्थानमालोकमानान्मनुष्यान्समेत्य स्वयं पद्मवासा वृणीते ॥ ४७ ॥

पुरा पूर्वं हृदन्तरस्मिन्चित्तमध्ये मुनीन्दोः सूरान्द्रस्य निनंसा नन्तुमिच्छा आस्ते
विद्यते । पुनस्तदुपरि स्वामिना खानेन नियुक्ता आदिष्टाः । तर्हि इदमासीदेतच्चातम् ।
किं प्रतिस्थानं प्रति आलोकमानान्पश्यतो मनुष्यान् जनान् स्वयमात्मनैव समेसागस्त
पद्मवासाः कमलालया लङ्घनीर्हृणीते वरयति ॥

अलं मन्दवद्वो विलम्बैः सगर्भास्त्वरध्वं ब्रजामः प्रभोः संनिधाने ।

विमृश्येति सर्वेऽभिनिर्णाययोग्यं मुहूर्तं मिथो निर्णयन्ति स्म पौराः ॥ ४८ ॥

सर्वे पौरा नागरिकाः राजनगरभावकाः इत्यनुना प्रकारेण विमृश्य विचारयित्वा
अभिनिर्माणस्य स्वप्रस्थानस्य योग्यमुचित मुहूर्तं शुभवासरवेलां निर्णयन्ति स्म । द्वि-
ज्योतिषिकैर्निर्धारयन्ति स्म । इति क्रिम् । हे सगर्भा व्रातरः, वो युष्माकं मन्दवक्त्रि-
णस्तु कुण्डः सालसा वा तुन्दपरिमृजा वा मूर्खा वा तद्वत्तेपास्मिन् विलम्बैः प्रतीक्षणीयं
पूर्यतां त्वरध्वं शीघ्रीभवत । प्रमोदयुक्तोः संनिधाने सनीपे गन्धारवन्दिरे ब्रजामो यामः ॥
इत्यकस्मिपुराद्वातां गुरुवन्दनालोचः ॥

अथारुह्य बाह्यानि ते श्राद्धलोकाः पुरे भूमिशृङ्गारगन्धारसंज्ञे ।

प्रभुं वन्दितुं प्रीतिमन्तः प्रचेष्टुर्जिनं स्वर्गिबर्गा इव क्षोणिपीठे ॥ ४९ ॥

अथ मुहूर्तवासरगमनानन्तरं भूमेः क्षोणीलङ्घ्याः शृङ्गारे मण्डनायमाने भूषामृते
गन्धार इति संज्ञा नाम यस्य तादृशे पुरे प्रभुं हीरविजयसूरिं वन्दितुं नमस्कृतुं ते पूर्व-
प्रोक्ताः श्राद्धलोकाः श्रावकजनाः प्रचेष्टुः अतिष्ठन्ते स्म । किं कृत्वा । बाह्यानि दयादीनि
बाह्यान्यारुह्याव्यास । किमुताः । प्रीतिमन्तः प्रमोदमेदुराः । क इव । स्वर्गिबर्गा इव ।
यथा क्षोणिपीठे भूमीमण्डले जिनं तीर्थनायकं नेतुं नमस्कृतुं सिंहराजाश्वफणिगरुडादीनि
स्वस्वायनाच्यधिरुह्य देवाः प्रचलन्ति ब्रजन्ति ॥

शिवश्रीविवाहोत्सुकीभूतचित्तैर्यथा यात्रिकैः सिद्धधात्रीधरस्य ।

प्रयाणैरभूयःप्रमाणैरभीभिः समीपे शमीन्दोः समागन्त्यते स्म ॥ ५० ॥

अभीभिः श्राद्धैर्न विद्यते भूयो बहु प्रमाणं येषां तादृशैः प्रवर्णनैस्त्रावासादिलङ्घनैः
प्रतिदिनप्रचलनैः शमीन्दोः सूरैः समीपे प्राप्ये गन्त्यते स्म समागतम् । यथा यात्रि-

कैर्विविधतीर्ययात्राविधायकैर्जनैः स्तोकमानैरल्पप्रमाणैः सिद्धचानीधरस्य श्रीशत्रु-
जयशैलस्य संनिधाने गम्यते । किंभूतैः धाद्वैः यात्रिकैश्च । शिवश्रिया मुक्तिलक्ष्म्या
विवाहे पाणिग्रहणकरणे उत्सुकीभूतमुत्कण्ठितं चित्तं मनो येषां तैः ॥ इति गन्धारे
श्राद्धानां गमनम् ॥

स्फुरद्बाहुशाखः सपाणिप्रवालः प्रवर्हश्रियं विभ्रदभ्रान्तशोभा ।

नखानूनसूताचिरुद्यन्मरन्दो नमन्नागरीनेत्रविभ्राजिमृङ्गः ॥ ५१ ॥

द्विजोद्भासितः सिद्धिसस्यैकधारी भवग्रीष्मतिग्मांशुतापापहारी ।

शिवाध्वन्यसंसेव्यमानो न्यभालि त्रीन्द्रोऽध्वशाखी स तैः पौरपाण्यैः ॥ ५२ ॥

तीरकमिपुरसत्त्वैः तत्रागतैर्वा पौरैर्नागैरेव पान्थैरर्थान्मुक्तिपुरपथिकैः स सर्वजगद्दि-
व्यातो हीरविजयनामा त्रीन्द्रः सूरिरेवाध्वशाखी मार्गच्छायातकः न्यभालि निरीक्षितः ।
किंभूतः । स्फुरद्बाहुर्भुजैश्च शाखा यस्य । पुनः किंभूतः । सह पाणिप्रवालेन हस्तपल्लवेन वर्तते
यः । पुनः किं कुर्वन् । प्रवर्हः प्रकृष्टामय च प्रकृष्टानां वर्हणां पत्राणाम् । 'वर्हः पर्णे
परीवारे कल्पो' इत्यनेकार्थः । श्रियं शोभा विभ्रद्वत् । पुनः किंभूतः । न भ्रान्तत्वेन मिथ्या-
भ्रमज्ञानत्वेन सत्यज्ञानतयैव शोभते इत्येवशीलः । तथा द्रुमार्थे अत्युच्चैस्तरत्वादाकाशे
भवमानत्वेन शालते इत्येवशीलः । पुनः किंभूतः । नखा एवानूनाणि सर्वावयवसम्पू-
र्णानि सूतानि कुशुमानि यस्मिन् स तथा । अचिरधाम्नखानानेव कान्तिरेवोद्यन्प्रकटी-
भवन्मरन्दो मधु यत्र । पुनः किंभूतः । नमन्तीना भक्तिप्रवृत्तया चरणारविन्दे लग्ना-
न्तीना नागरीणा गन्धारनागरिकनारीणा नेत्राणि लोचनान्येव विभ्राजिनः शोभनशील
भृन्ना भ्रमरा यत्र । पुनः किंभूतः । द्विर्नर्दयनैः शरुन्तैश्च उद्भासितः शोभितः । पुनः
किंभूतः । सिद्धिर्मुक्तिरेव, अथ वा सिद्धयोऽष्टावलिमाधाः, अथ वा तथा तपःशक्तयो विवि-
धलब्धयस्ता एव सस्यानि फलानि तेषामेकोऽद्वितीयोऽन्येषु तादृक्सादृश्याभावाद्व-
रतीत्येवशीलो धारी धारकः । पुनः किंभूतः । भवः ससारः स एव ग्रीष्म उष्णकालः
तस्य तिग्माशुः सार्धं क नाम ऋणक्षिणस्तस्य ज्येष्ठमाससंबन्धी तापस्तदुपरि च तप-
नतापो महानिदापस्तस्य हन्ता अपहन्तीत्येवशील । अत्र शीले कृन् । हन्ता हननशीलः ।
वृक्षच्छायाया तापोपशान्तिः स्यादिति । पुनः किंभूतः । अल्पन्यैर्मांक्षमार्गप्रस्थितपान्थैः
सम्यग्ज्ञानचारिशादिष्वप्युत्पकलादानपूर्वकं सेव्यमान उपास्यमानः । वृक्षधर्माः
सर्वेऽप्यत्रैव दर्शिताः सन्तीति ॥ युग्मम् ॥

नभोन्मोद्गर्जोर्जितस्त्रोत्ररावप्रतिध्वानितोपान्तपाथोधिमध्याः ।

मुदा हीरसूरीन्द्रपात्रारविन्दं व्यबुर्भूतिं लोहोत्तमोत्तंसवत्ते ॥ ५३ ॥

ते धाद्वः मुदा प्रभोदेन हीरसूरीन्द्रत्वा हीरविजयमूर्तिपुग्दरस्य पादावरविन्दं चरण-
बन्तं लोहोत्तमाना सुवर्णानामुत्तंसवदवतंसोपरिभिव मूर्तिं निजगमने व्यबुः कुर्वन्ति
स्य । किंभूताः । नमतः भावजमातास्य योऽम्भोदे वारिवर्षा मेघन्तस्य गर्जा गर्जितध्व-

निस्तद्वर्जिता* प्रधलाः तत्सदृशा वा स्तोत्राणां गोयमसोहमेत्यादिकानां मूरीन्दो. खु-
तिपाठानां रावाः शब्दास्तैः प्रतिध्वानितं प्रतिशब्दयुक्तं कृतमुपान्ते समीपे गन्धारसं-
निधौ यः पाथोधिः समुद्रस्तस्य मध्यं जलान्तरालं यैः । समीपे दूरे वा जलधौ प्रतिध्व-
निर्दृश्यते । यथा नैषधे नलस्य दमयन्तीपरिणयनगमनावसरे—‘विचित्रवादित्रनिनाद-
मूर्छितः सुदूरचारी जनतामुत्तारवः । ममो न कर्णेषु दिगन्तदन्तिनां पयोधिमध्यप्र-
तिनादमेदुरः ॥’ इति ॥

पयःपूरितप्रावृषेण्याम्बुदानामिव स्तोककैरुन्मुखत्वं दधानैः ।

स्फुरद्वाग्विलासामृतं पातुकामैः पुरस्तात्प्रमोस्तैरगृह्यन्त वाचः ॥ ५४ ॥

तैः श्राद्धैः प्रमोर्गुरोः पुरस्तादग्रे वाचो वचनान्यगृह्यन्त आदत्ताः । किं कर्तुकामैः ।
स्फुरन्ती चित्ताह्लादकत्वेनोल्लसन्ती या वाग्वाणी तस्या विलासो वैचित्र्यी स एवामृत
सुधारस तत्पातुमास्वादयितुं कामोऽभिलाषो येषां तैः । पुनः किं कुर्वाणैः । उन्मुखत्वं
गुरुवदनावलोकनार्थं किंचिदुच्चैः समुखभावं दधानैर्धारयद्भिः । कैरेव । स्तोककैरेव ।
यथा अमृतं पयोदपयः पातुकामैः अत एवोन्मुखत्वमुच्चैर्वदनता चक्षुषुटव विभ्राणैश्चातकैः
पयोभिः सलिलैः पूरितानां श्रुतमध्यानां तथा प्रावृषेण्यानां वर्षाकालसंबन्धनाम् ।
प्रावृषेरेष्यप्प्रत्ययः । अम्बुदानां मेघानां पुरस्ताद्वाचो गृह्यन्ते । यदुक्तम्—‘विल-
पति तृषा सारङ्गोऽयं त्वमुन्नतिमानहो जलमपि च ते सयोगोऽयं कश्चिदुपस्थितः ।
उपकृतिकृते ब्रह्म तेऽस्तः कुरुष्व यदग्रतो भ्रमति पवनः कस्त्व कोऽयं क्व ते जल-
विन्दवः ॥’ तथा ‘एक एव खगो मानी चिर जीवतु चातकः । पिपासितो वा म्रियते
याचते वा पुरंदरम् ॥’ इति ॥

सखीभूतदिक्सुभुवः सौविदल्लीकृतौदार्यधैर्यादिभास्वद्रुणौघान् ।

चतुर्वीचिमत्त्वातिकं रत्नगर्भावरोधोऽनिशं वासयन्कीर्तिदाराण् ॥ ५५ ॥

विपक्षान्विपक्षक्षमाभृत्सहस्रान्स्वजन्मुद्गलाखण्डलः पूर्वदेशे ।

विभो वर्ततेऽकम्बरो द्रष्टुकामः किमाशां निजामुग्रधन्वावतीर्णः ॥ ५६ ॥

हे विभो हे गुरो, पूर्वदेशे इत. पूर्वस्या दिशि मेवातमण्डले अकम्बरनामा मुद्गलानां
यवनजातिविशेषाणां काबिलजनपदजन्मनामाखण्डलो वासवो वर्तते । उत्प्रेक्ष्यते—
निजामात्मीयामाशा दिक्षु प्राचीं द्रष्टुं स्वचक्षुषा निरीक्षितुं कामोऽभिलाषो यस्य तादृशः ।
उग्र प्रबल द्वेष्टैरदृष्ट्य धन्व देवायुध शक्रधनुर्वा स्त्राभाविककोदण्डो वा यस्य स उग्र-
धन्वा शक्र इवावतीर्णः क्षोणीमण्डल इवाजगाम । किं कुर्वतः । विपक्षा वैरिणः अथ वा
विशिष्टाः पुत्रपौत्रमित्रभ्रातृस्वजनानिकादिकाः पक्षा येषां तादृग्विधा ये क्षमाभृतो
भूपतयः । अथ च विशेषा वैशिष्ट्यमाजः सर्वत्रोदयसामर्थ्यवन्तः पक्षा गरुतो येषां
तादृक्षा ये क्षमाभृतः पर्वताश्च तेषां सङ्ख्यन् सङ्ख्यसंख्याकान् विपक्षान् विगता*

पक्षाः परीवाराः सहाया वा मित्राणि वा पक्षतयश्छन्दाश्च येषां तादृशान् सृजन् कुर्वन् । पक्षतिवाच्चेन पक्षा अप्युच्यन्ते । यथा नैषधे—‘दिवमङ्गादभराद्रिरागतां घनरत्नकपाटपक्षतिः’ इति । किं कुर्वन् । अतिशं निरन्तरं रत्नगर्भा भूमिरेवावरोधोऽन्तःपुरं तत्र कीर्तय एव दाराः पत्न्यस्वान् वासयन् स्थापयन् निवासं कारयन् । किंभूतान् कीर्तिदारान् । सखीभूता वयस्यो जाताः दिक्सुषुवः आशावशा दिग्गन्ता येषां तान् । पुनः किंभूतान् । सौविदलीकृता अन्तःपुररक्षकाः कृताः कञ्चुकिभावं प्रापिताः । कञ्चुकिनो हि पुरुषा नृपाणामवरोधरक्षाविधायिनः स्युरिति स्थितिः । औदार्यं दानशौण्डता । अतिदातृत्वमित्यर्थः । धैर्यं देवदानवमानवादिभिरचालनीयसत्त्वं धीरता आर्दा येषां तादृश भास्वन्तो भुवनेषु स्फूर्तिमन्तः जगच्चेतश्चमत्कारकारिणो वा गुणानामोषाः समूहा येषु येषां वा । किंभूता रत्नगर्भा । वत्वारः प्राच्यप्रतीच्यापाच्योदीच्यलक्षणाश्चतुःसंख्याका ये वीचिमन्तः कल्लोलमालिनः समुद्रा एव खातिका परिखा यत्र । अत्र गर्भितोत्प्रेक्षा ॥ युगम् ॥

जगन्मानसानामिवाकृष्टिरश्मीन्सुधाधामवद्विभ्रतः शुभ्रिमाण्म् । १८२४६

कदाचित्समाकर्ण्य युष्मद्रुणौघान्प्रभून्प्रेक्षितुं काङ्क्षता तेन साक्षात् ॥ ९७ ॥

तनूमन्निदेशं नृपस्येव लेखं करे विभ्रतः प्रेषिताहूतयुग्मात् ।

प्रभोः सूक्ष्मदर्शिव शास्त्रस्य हार्दं विदित्वा मुदा साहिवः खानमुख्यः ॥ ९८ ॥

इवानूरुरर्चिष्यतीन्पूर्वशैलं तदीयान्तिकं पूज्यपादाग्निनीधुः ।

सहायानिवाह्य नः श्रीमुनीन्दो सुखं प्रेषयामास वः संनिधाने ॥ ९९ ॥

हे श्रीमुनीन्दो, साहिव इति नामा खानेषु चवनसामन्तेषु मुख्यः श्रेष्ठः स मुदा हर्षेण सहायान् सखीनय वा अनुजीविन इव नः अस्मान् आहूयकार्यं सुखं यथा स्यात्तथा बहुमानपुरःसरं न तु बलेन वो गुष्मार्कं संनिधाने समीपे प्रेषयामास प्रहिणोति स्म । साहिवखानः किं कर्तुमिच्छुः । पूज्यपादान् श्रीमद्भगवत्परिपास्तदीयान्तिकमकञ्चरसाहिपार्श्वे निनीधुः नेतुमिच्छुः । क इव । अनूरुरिव । यथा सूर्यसारथिररुणः अर्चिष्यतीन् भास्करान् पूर्वशैलमुदयाचल नयति । एतावता अनेनोपमानेन कृत्वा द्वयोरप्यभ्युदयः सूचितः । किं कृत्वा । दूतयुग्मात्सदृशहारिद्वन्द्वत्प्रभोरकञ्चरसाहैः स्वस्वामिनः हार्दं हृदयामिप्राप्यं विदित्वा ज्ञात्वा । क इव । सूक्ष्मदर्शिव । यथा कुशाग्रयमतिः शास्त्रस्य हार्दं सुपनिषद रहस्यं वेत्ति । दूतयुग्मात्किं कुर्वन्तः । करे सहस्त्रे लेखं साहिस्फुरन्मानं विभ्रतो धारयतः । उत्प्रेक्ष्यते—नृपत्याकञ्चरपातिसाहैर्मूर्तिमन्तं देहमाजमूर्तं वा निदेशमाज्ञामिव । पुनः किलक्षणात् । तेन साहिनैव प्रेषितास्त्रयं गुर्जरैषु प्रस्थापितात् । किं कुर्वता । प्रभून् श्रीमद्भगवत्पादान् साक्षात्प्रत्यक्षेण स्वपुरः पदावधारितानिजनयननलिभाभ्यां प्रेक्षितुं विलोकयितुं काङ्क्षता समीहमानेन । किं कृत्वा । कदाचित्कस्मिंश्चिदपि व्यतिकरे विविधविद्रोहीसमये युष्मद्रुणौघान् श्रीमतां गुणगणान्

समाकर्ष्य सम्यक्प्रकारेण ध्रुवणोचरीकृत्य । श्रुत्वेत्यर्थः । गुणान् किं कुर्वतः । सुधा-
धामवत्पीयूषकर्णार्थिन्नानिव शुद्धिमाणं श्वेतमाद्य विप्रतो धारयतः । उत्प्रेक्ष्यते—
जगतां त्रिभुवनजनानां सुरासुरनराणामन्तःकरणानामाकर्षणे स्वसमीपानयने रदमीन्
रञ्जरेव ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

सुवर्णोऽप्यवर्णः सुरावासवासी न लेखोऽपि मूकोऽप्युदन्तं भुवाणः ।

प्रभो गृह्यतां नागरैरित्युदित्वा स लेखः पुरोऽमोचि वाचयमेन्दोः ॥६०॥

नागरैरकमिपुरश्रावकैरित्यमुना प्रकारेणोदित्वा कथयित्वा वाचयमेन्दोः साधुसुधा-
रुचेः सूरैः पुरोऽग्रे अकम्बरसाहिप्रहितो लेखः स्फुरन्मानापरनामा अमोचि मुक्तः ।
सूरीणां पाणिपद्मे समर्पित इत्यर्थः । इति किम् । हे प्रभो, अयं लेखो गृह्यताम् ।
किंभूतः । सुशोभनो वर्णो ब्राह्मणादिर्विद्यते यस्य । पुनः किंभूतः । अवर्णः न विद्यते
वर्णो यस्य । इति विरोधः । विरोधशान्तौ तु विशिष्टः शुक्लादिरथ वा शोभन स्वर्णम्
अथ वा चित्रमालेख्यं वा यस्मिन् सः । अथ कृष्ण इव श्यामा वर्णा अक्षराणि यत्र ।
'वर्णः स्वर्णं मखे स्तुतौ ॥ रूपे द्विजादौ शुक्लादौ कुषायामक्षरे गुणे । भेदे गीतक्रमे
चित्रे यशस्त्वालविशेषयोः ॥ अङ्गरागे च वर्णं तु कुङ्कुमे' इत्यनेकार्थः । पुनः किलक्षणः ।
लेखो देवोऽपि सन् सुराणां निर्जराणामावासे वसतीत्येवशीलः । अयमपि विरोधः ।
लिख्यते लिपीक्रियते खट्वदयगतोदन्तादिरत्रेति लेखः । पुनः किंभूतः । मूकः अवागपि
वचनरहितोऽपि उदन्त वाचिक सर्वसमाचारं भुवाणो वदन् । अयमपि विरोधः ।
शान्तौ तु प्रेषकेणान्तर्लिपिविपर्ययीकृतं सविस्तरं वाचिकं कथयन् ॥ इति ब्राह्मणाम-
कम्बरसाहिसाहिबखानयोः उदन्तकथनपूर्वं गुरुणा तत्स्फुरन्मानार्पणम् ॥

प्रदेशीय केशित्रितिक्षोणिशकैरसौ बोधनीयो नृपः पूज्यपादैः ।

महान्तो हि विश्वोपकृत्यै यतन्ते घनाः किं न सर्वं जयजीवयन्ति ॥६१॥

पूज्यपादैः श्रीपूज्यैरसौ नृपोऽकम्बरपातिसाहिः बोधनीयः प्रतिबोधयितव्यं धर्मे
स्थापनीयः । क इव । प्रदेशीय यथा केशित्रितिक्षोणिशकैः केशिनामगणधरैः प्रदेशी
नाम नृपो बोधितः श्रीमज्जिनधर्मे स्थापितः । हि यस्मात्कारणात् महान्तः सन्तो विश्वस्य
जगज्जनस्य उपकृत्यै उपकारकृते यतन्ते उद्यमं कुर्वन्ति । तदेव दृष्टान्तयति—घना
मेघाः सर्वं समस्तं सचराचरं जगद्विश्वजनं किं न जीवयन्ति । अपि तु स्वधारिदृष्टिभि-
र्जीवयन्त्येव । यदुक्तम्—'संप्रति न कल्पतरवो न सिद्धयो नापि देवता वरदाः ।
जलदं त्वयि विश्राम्यति जगत्तोऽपि हि जीवितारम्भः ॥' इति जीवन्दायिस्वाद्य ॥
अपेक्षां च न कापि कुर्वन्ति सन्तः स्वभावेन किं तूपकुर्वन्ति सर्वान् ।
किमभ्यर्थितानि प्रसूनानि कैश्चिज्जनान्सौरभैः स्वैर्यदामोदयन्ति ॥ ६२ ॥

च पुनः कापि कुत्रापि स्थाने यः कश्चिदभ्येष्टार्थं मामभ्यर्थयते तस्याहं कृत्यं
करोमीत्यपेक्षा । ता न कुर्वन्ति किं तु सन्तः स्वभावेनैव सर्वानुपकुर्वन्ते । परेषामा-

त्मव्यतिरेकानामुपकारपरावणाः स्युः । तदेव दर्शयति—कैश्चिद्भोगाङ्गरहिभिः पुण्यै-
रागल्य प्रसूतानि कुसुमानि किमिति प्रश्ने अभ्यर्थितानि यच्चूमभ्येत्य अस्मान्त्तसौरमैः
सुगन्धीकुर्वतेति किं प्रार्थितानि । यत्कारणात् स्रैरत्मीयैः सौरमैः परिमलैः कृत्वा
जनान् लोकानामोदयन्ति सुरमीकुर्वन्ति । 'बामोदो गन्धहर्षयोः' इत्यनेकार्थः ॥

कदाचिद्वसन्तस्य संदेशवाचोऽपि च प्रेषिता कापि किं कुञ्जलक्ष्म्या ।

मृगाक्षीमिवोत्कण्ठकां मञ्जर्याभिः प्रसूनैरयं हासयामास यताम् ॥६३॥

अपि पुनरर्थे । अपि चापराये च । कदाचित्कस्मिन्नपि समये कापि कुत्रापि स्थाने कुञ्जल-
क्ष्म्या वनश्रिया वसन्तस्य वसन्तसमयस्य किं संदेशवाचः उदन्ताः प्रेषिताः प्रहिताः सन्ति ।
यत्कारणादयं वसन्तस्त्वामुद्यानेन्द्रिरा मृगाक्षी स्वसारङ्गलोचनां प्रेयसीमिव प्रसूनैः स्मेरकु-
सुमैः कृत्वा हासयामास । कान्तोऽपि स्वकान्तां प्रसूनादिक्रीडामिः हासयति । हासकलि-
तामिव चकारेत्यर्थः । किंभूतां शिवं कान्तां च । कलितानि सुरमिसमयस्मयमानामा-
नपादेषु नवप्रकटीभवत्कुसुमकोरकैरुत्कण्ठकां सरोमाञ्चकञ्चुकामुच्चै रोमाञ्चां च ॥

किमभ्यर्थ्यते केनचिच्चण्डरोचिर्यदुर्वीदिवौ भासयत्येष यद्वा ।

निपक्षानिवोद्भासयत्यन्धकारानुपुनर्योजयत्यङ्गनामी रयाङ्गान् ॥ ६४ ॥

यद्वा अथ वा केनचिच्चक्रवाकादिना चण्डरोचिः सूर्यः किमभ्यर्थ्यते । यत्कारणादेव
चण्डरोचिः उर्वीदिवौ भूमीनभसौ भासयति प्रकाशयति । पुनर्निपक्षान् सन्नून् इव
अन्धकारांस्तमांसि । अन्धकारशब्दः पुंल्लीबल्लिहयोः । 'नेत्रं वक्रपवित्रपन्नसमरासी-
रान्धकारा—' इति लिङ्गानुशासने । उद्भासयति लोकमध्याभिष्कासयति । पुनर्नि-
योगव्याकुलान् रयाङ्गान्धक्रवाकानङ्गनाभिः स्वरयाङ्गीभिः स्त्रीभिः समं योजयति । संगमं
कारयतीत्यर्थः ॥

अयाच्यन्त किं वाम्बुदाः केनचित्किं यदुर्वीधराणां व्यपोहन्ति तापम् ।

जलेर्जोवयन्तीह वप्तीहवालान्स्वनादैश्च वैदूर्यमुद्भाषयन्ति ॥ ६५ ॥

किं च पुनरर्थे । केनचित्पर्वतचातकादिना किमम्बुदा मेघा अयाच्यन्त प्रार्थिताः ।
यत्कारणादुर्वीधराणां पर्वतानां यद्वा उर्व्यां धराणां शैलानां च । 'श्रावापर्वतभूधरधराः'
इति हैम्याम् । तथा 'धरः कूर्माधिपे गिरौ । कर्पासकूले' इत्यनेकार्थः । तापं निदाघ-
दाघं व्यपोहन्ति निघ्नन्ति शमयन्ति । यदुक्कम्—'धाराधरा एव धराधराणां निदाघ-
दाघौघविघातदक्षाः' इति । पुनरिह जगति वप्तीहवालान्श्वातककपोतान् जलैः स्वच्छि-
सलिलपानैः कृत्वा जीवयन्ति । पुनः स्वनादैर्निजगर्जरवैवैदूर्यं विदूरपर्वतं वाल्वायु-
जापरनामवैदूर्यरत्नशङ्कम् । जाताविक्रवचनम् । उद्भाषयन्ति अकटयन्ति । मेघगर्जितैर्हि
विदूरशैले वैदूर्यशलाकाः प्रादुर्भवन्तीति कविसमयः ॥

उपाकारि किं कैरवैर्वा चकोरैर्यदेतान्सितांशुः पृणलेप किं वा ।

सगोत्राः पुनश्चन्द्रिकाः किं धरित्र्याः शुचीकुर्वते तां यदेताः सुधावत् ६६

किं वा अथ दा कैरवैः कुमुदैर्वा अथ वा चकोरैर्ज्योत्स्नाप्रियैः किं सितांशोश्चन्द्रस्य
उपाकारि उपकृतम् । यद्यस्मात्कारणादेवः प्रत्यक्षः सितांशुरेतान्कैरवचकोरान् पृणति
प्रीणयति । विकाशामृतज्योत्स्नापानैरिति शेषः । 'पृणत् प्रीणने' तुदादिर्धातुः । पुनश्चन्द्र-
काश्चन्द्रज्योत्स्नाः किं धरित्र्या भूमेः सगोत्राः सजातयः सन्ति । यत्कारणादेताः कौमुद्यः
ता वहुंघरां सुधावदमृताप्लावा इव । 'छोह' इति लोकप्रसिद्धाः सुधा इव शुचीकुर्वते
धवलयन्ति । 'सुधावन्तो दृश्यन्ते अतः प्रचुराः प्रासादाः वहिश्च वारणेन्द्राः' इति च-
म्पुकथायाम् ॥ इत्युपकारकरणकथनम् ॥

न चैवं हृदा चिन्तनीयं शमीन्दो दधानोऽसिवत्स्वेन निखिशभावम् ।

तमः श्वेतकान्तेरिव म्लेच्छमौलिः कदाचित्स मे मा विदध्याद्विरुद्धम् ॥६७॥

शमः क्षान्तिः शत्रौ मित्रे च समभावो विद्यते येषां ते शमिनस्तेषां मध्ये इन्दुरति-
शायिशान्तिरसमृद्धार तत्संबोधनम् । त्वया हृदा मनसाप्येवममुना प्रकारेण न नैव
चिन्तनीयं विचारणीयम् । एकवचनं तु भक्तिवशात् वीतरागस्तवजयतिहुक्षणप्रमु-
खादौ दृश्यते—'तवाङ्गे भृङ्गतां यान्ति नेत्राणि सुरयोषिताम्' इत्यादि । तथा 'तु साम-
यितुं मायवप्पतुंमित्तिपित्रं कुरु' इत्यादि । यदेव असिवत्कराल इव स्वेनात्मना निखिश-
भावं कूरुस्वभावम् । 'कूरे नृशसनिखिंशौ' इति हैम्याम् । पक्षे निखिशता चन्द्रहासताम् ।
'करवालनिखिशकृपाणखङ्गाः' इत्यपि हैम्याम् । दधानो बिभ्राणः । म्लेच्छाना मुद्गलाना
मध्ये मौलिः मुकुटः अकम्बरपातिसाहिः कदाचित्कस्मिन्नपि प्रश्रोत्तरीप्रतिवचनदिस-
मये भवत्समीपं गतस्य मम विरुद्ध दुष्टमनार्थत्वं मा विदध्यान्मा कुर्यात् । क इव ।
तम इव । यथा सैद्दीकेयः श्वेतकान्तेश्चन्द्रस्य कदाचित्पूर्णमाप्राप्ते एव नान्यदिनेऽंशुः
इति विरुद्धगिलनलक्षणं विरुद्धं विदधाति ॥

अपि स्वापकर्तुर्जनस्योपकारं प्रकुर्वन्त्यसावौचिती सत्तमानाम् ।

कुठारं स्वशाखाविशेषांछुनानं यतो गन्धसारः सुगन्धीकरोति ॥६८॥

हे प्रभो, स्वशात्मनोऽपकर्तुर्विरोधं विधातुरपि जनस्य उपकारं शिक्षाचारता दान-
भानभोजनादिकं प्रकर्षेण कुर्वन्ति । असावेषा पूर्वोक्तलक्षणा सत्तमाना महतामौचिती
उचितकारिता योग्यता स्वभाव एव वर्तते रीतिरेवास्ति । यतः कारणात् गन्ध एव
सारं यस्य फलपुष्पवर्जितत्वात् । 'यद्यपि चन्दनविटपी विधिना फलपुष्पवर्जितो वि-
हितः' इत्युक्त्वात् चन्दनद्रुमः स्वशाखाविशेषान्निजशिखाप्राणि छुनान छिन्दानमपि
कुठारं परशुं सुगन्धीकरोति सुरमयति ॥

महात्माथ वा येन नीयेत तापं प्रयत्येत तेनैव तस्योपकर्तुम् ।

दहेद्यो निजं चूर्णयित्वा कृशानौ तमेव स्वयं धूपयेत्काकतुण्डः ॥६९॥

अथ वा इति स्मरणभ्रंशं पश्चान्तरे वा महात्मा सत्तमः येनानार्येण पुसा तापं स-
ताप नीयेत प्राप्येत तेनैव महात्मना तस्यैव खोपतापकर्तुं पुरुषस्यैव उपकर्तुं

सम्यग्विवात् प्रत्येत प्रत्यतः क्रियेत । तदेव दर्शयति—यः पुमान् निजमात्मानमपु-
रमेव चूर्णयित्वा शकलीकृत्य कृशानौ ज्वलन्वल्ने दहेद्भस्मीकुर्यात् ज्वालयेद्वा स का-
कपुण्ड्रः कृष्णपुरुः तमेव खदाहकारिणं पुमासं धूपयेत्सुगन्धौ कुर्यात् । तस्य सर्वाङ्गा-
ण्यपि वासयेदेव ॥

इतां स्वोपकर्तापकर्ता च चित्तेऽथ वैकां तुलां प्राप्नुतो निर्विशेषम् ।

विषेन्दु इवानङ्गदस्योः सुधोर्वाविवाब्धेः पुनश्चन्द्रिकाङ्गाविवेन्दोः ॥७०॥

अथ वेति पुनः पक्षान्तरे । स्वस्यात्मनः उपकर्ता उपकारकः, च पुनरर्थे स्वस्यापकर्ता
विरुद्धकृत्, एतौ द्वावपि सतामुत्तमाना चित्ते अन्तःकरणे एकां साधारणीं तुलां सादृश्यं
प्राप्नुतः । सदृशीमात्रं लभेते इत्यर्थः । कथम् । निर्गतो विशेषो मानापमानलक्षणो यत्र तन्नि-
र्विशेषम् । क्रियाविशेषणम् । कस्येव । अनङ्गदस्योरिव । यथा शंभोर्विषं कण्ठादाहकृत्काल-
कूट तथा इन्दुः चूडामणिशोभाकृच्चन्द्रः । पुनः कस्येव । अन्धेरेव । यथा समुद्रस्य जग-
जीवनौषधं सुधा पीयूषं तथा उर्वो निजाखिलसलिलशोषकद्वडवानलश्च । पुनः कस्येव ।
इन्दोरेव । यथा चन्द्रिका जगदुद्द्योतविद्याधिका चन्द्रगोलिका तथा अङ्गः स्वकलङ्कदा-
यकं लाञ्छनं च तुलां तुलां लभेते निर्विशेषभावं भजतः ॥ इति सतामपकारकारिण्यु-
पकारकरणविज्ञप्तिः ॥

समुत्कण्डुलं मानसं मेदिनीन्द्रः प्रभौ यद्विमर्त्येण सैष्ये करीव ।

जलस्येव दुग्धेन सङ्गं सिद्धोऽस्त्वया किं पुनर्वाच्यमस्योपकृत्यै ॥७१॥

यत्कारणदेवोऽकव्वरनामा मेदिनीन्द्रः पृथिवीपुरंदरः पातिस्राहिः प्रभौ श्रीमद्विषये
समुत्कण्डुलम् । 'सोत्सुकमुत्कण्डुलम्' एतच्चारप्रदीपे प्रतिक्रमसूत्रवृत्तौ च । श्रीमद्रत्नकोशर-
सूत्रकृतौ । उत्कण्ठाकलितं मानसं मनो विमर्ति धत्ते । क इव । करीव । यथा गजेन्द्रः
स्वमदशोभाविधायिनि सैष्ये शिशिरश्रुतौ उत्कण्ठिता मनोश्चरति दधाति । 'करिणां हि
शिशिरतौ मद्योद्भाबो भवेत्' इति चागमदकाव्यानुशासने । तत्कारणात् पुनरस्य पाति-
साहेरुपकृत्यै उपकृतिकरणाय किं वाच्यं श्रीमतां वक्तव्यं किमस्ति । अस्य किं कर्तु-
मिच्छोः । त्वया भगवता समं सङ्गं संयोगं मिलनं सिद्धोः स्वष्टमिच्छोः कर्तुं कामस्य ।
केनेव कस्य । दुग्धेनेव जलस्य सलिलस्य । यथा जलं पयसा साकं सङ्गं सिद्धमिति
विधानुमिच्छति ॥

प्रणिग्नन्वने व्याधवन्नैकसत्त्वानसत्त्वीकृताशेषविद्वेषिवर्गः ।

ततो हेमचन्द्रेण चौलुक्यभूमानिवासौ त्वयाकव्वरो बोधनीयः ॥७२॥

ततः कारणात् सत्तमत्वहेतोः त्वया श्रीमता असौ अकव्वरो नाम मुद्रलपातिसा-
हिबोधनीयः प्रतिबोधं प्रापयितव्यः । केनेव । हेमचन्द्रेणेव । यथा हेमाचार्येण चौलुक्य-
भूमान् कुमारपालभूणलः प्रतिबोधं लभिमनः । असौ किं कुर्वन् । वने वानने उपपन्न-
६४

णाद्विरिगह्वरारण्यादौ व्याघवल्लुब्धक इव नैकान्मानगतीतान् सत्त्वान् मृगादिप्राणिनः
प्रणिघ्नन् व्यापादयन् । पुनः किभूतः । असत्त्वीकृताः बलरहिताः कृता धैर्यापन्नात्
कातरा विहिता वा । 'सत्त्वं द्रव्ये गुणे वित्ते व्यवसायस्वभावयोः । पिशादावात्मभावे च
बले प्राणेषु जन्तुषु ॥' इत्यनेकार्थः । व्यवसायरहिता वा निर्मिताः अशेषाः सनत्ता
विद्वेषिणां वर्गाः पक्षा येन सः ॥

हिमोर्वीधरोर्वीव सिन्धोः सुराणां कृपाया उपादानमुक्तिस्त्वदीया ,

महत्त्वं विमोर्लप्स्यते चित्तवृत्तौ पयो मौक्तिकत्वं घनस्येव शुक्तौ ॥७३॥

हे प्रभो, त्वदीया श्रीमत्संवन्धिनी उत्किर्वचनचातुरी संचितधर्मदेशना वारिवज्जतो
वा विमोः स्वात्मिनोऽकम्बरस्य चित्तवृत्तौ मनोविषये महत्त्वं प्रौढिमानं प्रतिष्ठां लप्स्यते
प्राप्त्यति । किमिव । पय इव । यथा घनस्य स्वातिनक्षत्रसंबन्धजलधरस्य शृङ्गमुक्तं
वारि शुक्तौ शुक्तिकाया विषये मौक्तिकत्वं मुक्ताफलभावं लभते । किभूतम् ।
कृपाया जगज्जीवदयाया उपादानं मूलकारणम् । केव । हिमोर्वीधरोर्वीव । यथा हिमा-
चलवसुधा सुराणां देवानां सिन्धोर्नद्याः गङ्गायाः उपादानं मौलं कारणम् । 'बुद्धि-
मवत्पद्मद्रवादाविर्भवति भागीरथी' इति जिनमते । शैवे तु 'हिमवतो गङ्गा प्रभवति'
इति भवेत् ॥

पयोदा इव प्रावृषेण्या नमन्तः प्रमोश्चक्रपाणेः पदं संस्पृशन्तः ।

निगद्येति वाचंयमेन्दोः पुरस्तान्न्यपेवन्त जोषं मुखे श्राद्धमुख्याः ॥७४॥

ते श्राद्धमुख्या अकमिपुरसक्तश्रावकपुङ्गवाः वाचयमेन्दोः साधुसुधारुचेः सूरैः पुर-
स्तादित्यमुना प्रकारेण निगद्य कथयित्वा । विश्लेष्येत्यर्थः । मुखे निजानने जोषं तूष्णीभावं
न्यपेवन्त सेवन्ते स्म । मौनं कृत्वा स्थिताः । किं कुर्वन्तः । नमन्तः प्रणमनप्रह्वीम-
वन्तः । पुनः किं कुर्वन्तः । संस्पृशन्तः अर्थान्मस्तकेन संघट्टयन्तः वन्दमानाः । किम् ।
पदं चरणम् । कस्य । प्रभोः सूरैः । किभूतम् । चक्र चक्रिण आयुधविशेषं रथाङ्गं पाणौ
आकृत्या महापुरुषत्वेन हस्ते यस्य । के इव । पयोदा इव । यथा प्रावृषेण्या वर्षा-
कालसंबन्धिनी वारिवृष्टिविशिष्टमेघा नमन्ति समुन्नम्याथान्ति । जलभरपूर्णत्वाद्भूमा-
वुपेत्य लगन्ति । तथा चक्रपाणेर्विष्णोः पदं गगनमण्डलं च स्पृशन्ति ॥ इति प्रभोः
साहित्यमीपे गमनार्थं श्राद्धानां विज्ञप्तिः ॥

तदीयां गिरं कर्णिकावत्सुवर्णाङ्कितां सूक्तिमुक्तावलीशालमानाम् ।

विमुक्ताङ्गरागोऽपि भोगीव योगीश्वरः कर्णपूरीचकारेति चित्रम् ॥७५॥

विमुक्तास्त्यक्ताः अङ्गस्य स्वशरीरस्य रागाः जानोद्वर्तनविलेपनभूषणधारणादयो
येन तादृशोऽपि सन् । योगिनां यमनियमकरणप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधि-
नामधेयानामष्टाङ्गयोगसाधकानां मनोवाक्काययोगवता वा साधूनामीश्वरो नायको राजा
सूरिः भोगीव सांसारिकभोगमागिव तदीया श्राद्धसंवन्धिनी गिरं विज्ञप्तिवार्णी कर्ण-

कावत्कर्णभूषणमिव कर्णौ पूर्येते अनयेति कर्णयूरा तामकर्णपूरां करोति स्वेति कर्ण-
पूरिवचनार इति चित्रमहदाश्चर्यमास्ते । अतः कर्णभूषणं तु भोगीन्द्रस्यैव युज्यते न तु
योगीन्द्रस्य । अयं तु योगीन्द्रोऽपि सन् कर्णिकां दधारेखाद्वर्यम् । किंभूतां कर्णिकाम् ।
सुवर्णेन काष्णेनोद्दितां घटिताम्, सुशोभना वर्णा अवरागि तैः कलिताम् । पुनः
क्षिभूताम् । सुष्ठु हृदयाहादविधायिन्य उक्तयो वचनचातुर्य एव सुच्चावली मौक्तिक-
परिः तथा शालमाना शोभमाना । पक्षे ह्येव शतयोरैक्यात् शुक्तीनां शुक्तिसं-
न्धिनीनां मुक्तानां मुक्ताफलानाम् । एतावता भद्रगजवसाना निषेधः । आवली माला
प्रान्तनिबद्धा धोरणी तथा शालमाना दीप्यमाना ॥

महीमण्डलान्तः किमाविर्भवन्तं पुनः शासनस्योदयं श्रीजिनेन्द्रोः ।

अशेषावनीशासितुः शासनं तन्निश्चयेत्यसौ चिन्तयामास चित्ते ॥७६॥

अर्चा हीरविजयसूरिः अशेषावनीशासितुः समस्तक्षितिपालपालयितुरकञ्चरस्य
तत्त्वस्याकारणलक्षण शासनमादेश निश्चयकार्क्य इत्यमुना प्रकारेणाग्रे वक्ष्यमाणं चित्ते
स्वननसि चिन्तयामास विचारयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—तच्छासन पुनरस्मिन्वर्तमाने
कलिकालेऽपि महीमण्डलान्तः पृथिवीपीठमध्ये आविर्भवन्तं प्रकटं जायमान श्रीजिने-
न्द्रोर्महावीरस्य भगवतः शासनस्योदयमभ्युद्गममिव ॥

अयं हन्ति दावाभिवद्वन्त्यजन्तुप्रचण्डाशयो दण्डभृद्दण्डास्ते ।

क्षितौ स्वं निधानं धनीवावनीन्द्रोस्तदेतस्य चित्ते कृपां निक्षिपामि ॥७७॥

यत्कारणादयमकञ्चरो मुद्रलपातिसाहिः दवामिवहावानल दव वने भवान् वन्यान्
काननोत्पन्नान् जन्तुन् दशशंवरवराहहरिणादिसत्त्वान् हन्ति निपातयति स्वतन्त्राये-
दकत्रीशपदावदतया व्यापादयति । पुनर्यत्कारणादयं हमाऊनन्दनः दण्डभृद्दण्डम इव ।
प्रचण्डो रात्रौ निर्दय आशयश्चित्तनभिप्रायः पारेणामो वा यस्य तादृश आस्ते ।
तत्कारणादेतस्यावनीन्द्रोरकञ्चरसाहेधितोऽन्तःकरणे कृपां दया विश्वनस्त्वोपरि कृपां
निक्षिपामि स्थापयामि । क इव । धनीव । यथा धनवान् पुमान् स्वमात्मीय निधानं
सुवर्णरूपकमनिर्मासिः कर्णपूर्णम्भमज्ञाकट्यादिक निधि क्षितौ वसुधाविषये निक्षिपति
न्यासीकरोति ॥

दधानेन धन्या धुरं किं क्षितीन्द्रः कृतः संसृज्जीनः स केनापि धर्मे ।

फलाभ्युद्गमे विश्वलोकं पृणेन प्रसूनत्रजेनेव विन्मेरजास्ती ॥ ७८ ॥

धन्या धर्मसमर्पिणी गुर धुरा दधानेन विधत्ता । धनेधुरं धरेत्यर्थः । केनापि सत्त-
वेन न क्षितीन्द्रः पातित्यतिः धमे जन्ममदियये संसृज्जीनोऽभिनुनः कृतः विहितः ।
संनय । प्रसूनत्रजेनेव । यथा विश्वलोकं पृणेन नमस्तज्जगत्कामन्ददातिना प्रसूमप्रकरेण
विनोदयति विनिर्मुक्तः फलानां सज्जातिशेखरानां सत्यानामभ्युद्गमे प्रादुर्भावो संसृज्जीनः

क्रियते । यतः प्रायः कृष्टमेभ्य एव फलान्याविर्भवन्ति । यदुक्तम्—‘अहो अमेघजा
वृष्टिरहो अकुसुमजं फलम् । अहो पुराकृतं पुण्य यदृष्टो नाथलोचनेः ॥’ इति जिनस्तुतौ ॥

किमाविर्भवूवे स्वभावेन धर्मे धिया शामवे काश्यपीशासितुर्वा ।

यदन्तर्मदीयागमं लिप्सतेऽसौ विलासीव पुंस्कोकिलः पुष्पकालम् ७९

अथ वा काश्यपीशासितुर्भूपालस्य धिया बुद्ध्या स्वभावेन सहजेनैव शामदे जने ।
‘शंभुः स्वयंभूर्मगवान् जगत्प्रभुस्तीर्थकरः’ इति हैम्याम् । धर्मे किमिति वितर्कं प्रश्ने वा ।
आविर्भवूवे प्रकटीभूतम् । यद्यस्मात्कारणादसौ नृपः अन्तर्धित्तमध्ये मदीयागम ममाग-
मनं लिप्सते कामयते वाञ्छति । क इव । पुंस्कोकिल इव । यथा पुमान्कोकिलः
पुष्पकालं वसन्तसमयं समीहते । किंभूतः । विलासी क्रीडालालसः । वसन्ते हि कोकि-
लानां मदोदयस्ततस्तत्रैव क्रीडासक्तिः ॥

अथो जल्पतस्तान्प्रति श्रीव्रतीन्दोः क्षितीन्दोर्दधानस्य निर्देशमन्तः ।

ध्वनिर्निर्वभौ ढौकितो बाहिनीनां धवेनेव गम्भीरिमश्रीजितेन ॥८०॥

अथो तच्छ्रद्धाकपनानन्तरं तदुक्तिश्रवणादनु मनसि विमर्शानन्तरं वा तान् श्रद्धान्प्रति
जल्पतः प्रतिवदतो मुनीन्दोर्हारगुरोर्ध्वनिः शब्दो निर्वभौ निःशेषतया भाति स्म ।
‘अक्षबीजवलेन निर्वभौ’ इति रघुवशे । किं कुर्वाणस्य । व्रतीन्दोः क्षितीन्दोर्मेदिनीच-
न्द्रस्य पातिसाहेर्निर्देशमादेशमन्तः स्वचित्तविषये । ‘आज्ञा शिष्टिनिराह्निभ्यो दशो
नियोगशासने’ इति हैम्याम् । दधानस्य विभ्राणस्य । उत्प्रेक्ष्यते—गम्भीरिमश्रीया
गम्भीर्यलक्ष्म्या । ‘गम्भीरिमशूरगुरुम्’ इति पाण्डवचरित्रे । जितेनाभिभूतेन बाहिनीनां
नदीनाम् । सेनानामित्यप्यर्थः । धवेन भर्त्रा स्वामिना वा सेनान्या समुद्रेणैव ढौकित
उपदाकृत इव ॥

निनसोर्जिनाधीशकल्याणकोर्वामभूत्पूर्वमेवाशयः पूर्वदेशे ।

विहर्तुं ममार्हन्मताम्भोजमृङ्गा यियासोरिवाशा विजेतुं नृपस्य ॥८१॥

हे अर्हन्मत श्रीमजिनशासनं तदेवाम्भोजं विजृम्भमाणकमलं तत्र भृङ्गा प्रमरा
जिनशासनैकतानमानसाः हे श्रद्धाः, पूर्वदेशे प्राचीमण्डले विहर्तुं विहार विधातुं पूर्वं
नृपाकारणश्रीमत्कथनेभ्यः प्रागेव ममाशयः परिणामः अभूद्भव । मम किं कर्तुमिच्छोः ।
जिनानां सामान्यकेवलिनामधीशास्तीर्थनायकत्वादहन्तश्चतुर्विंशतितीर्थकृतस्तेषां जन्म-
दीक्षाकेवलज्ञानमोक्षगमनप्रसुप्तकल्याणकानामुर्वीं भूमिं निनसोर्नन्तुमिच्छोः । कस्येव ।
नृपस्येव । यथा आशाश्रितसोऽपि दिशो विजेतुं स्वायत्तीकर्तुं यियासोर्गन्तुमिच्छोः
नृपस्य चक्रिणो विजयिनो मण्डलीकभूपालस्य वा पूर्वं पूर्वदेशे विहर्तुं गन्तुमभिप्रायो
भवति । विजयी राजा हि पूर्वं पूर्वदिशि यातीति स्थितिः ॥

समागान्ममाहाननं भूमिमानोः पुनर्वृष्पभट्टेरिवामस्य राजः ।

दिनारम्भवन्मोहनिद्राशयालुं ततस्तत्र गत्वा तमुद्बोधयामि ॥ ८२ ॥

हे आर्द्राः, पुनर्नभधिकीर्षोरूपरे भूमिमानोरकम्बरसाहेर्ममाह्वाननमाकारणं समागात् सम्यग्रीत्या अनुकूलवृत्त्या न बलहठप्रकृत्त्या । आह्वाननशब्दोऽपि दृश्यते । यथा चम्पूक-
थायाम्—‘तत्तातस्य कृतादरस्य रमसादाह्वाननं दूरतस्तच्छाङ्गे विनिवेद्य बाहुयुगलेना-
श्लिष्य संभाषणम् । ताम्बूलं च तदर्धचर्वितमतिप्रेम्णा मुखेनार्पितं पाषाणोपमं ह्य कृ-
तम्र हृदय स्मृत्या न किं दीर्यसे ॥’ इति । ‘समागान्ममाह्वानमुर्वामघोनः’ इति पाठान्तरं
वा । उर्वामघोनः पृथ्वीपुरंदरस्याकम्बरस्य मम सम्यग्मानपूर्वकमाह्वानमाकारणमागात् ।
कस्येव । बप्पमट्टेरिव । यथा बप्पमट्टिसूरेरामस्य गोपालगिरिराजनगरराजितकान्यकुब्ज-
जननदनायकस्य राज्ञो भूपालस्याकारणं समागात् । ‘पितृदत्तराज्योपविष्टामराजेन स्वप्र-
धानपुरुषान्प्रेष्यातिमैत्र्याद्गुरुपाश्वार्द्धप्यभट्टिराकारितः’ इति तत्प्रबन्वात् ज्ञेयम् । ततः
कारणात् तत्र पूर्वदेशे गत्वा तमकम्बरपातिसाहिमहमुद्रोधयामि उत्प्रावत्येन सम्य-
गज्ञानशालिनं करोमि । प्रतिबोधयामीत्यर्थः । किंभूतम् । मोहोऽज्ञानमेव निद्रा तन्ना
तथा कृत्वा शयानं शयनशीलम् । सदसद्विवेकामावविकलीभूतमित्यर्थः । किंवत् ।
दिनारम्भनत् । यथा प्रभातं मौढ्येन निद्रया शयानं जगज्जागरयति ॥

ततः पूर्वसूरीन्द्रवत्प्राच्यदेशे प्रणम्या मया श्रीजिनाधीशितारः ।

मयीतः प्रयाते यतस्तत्र धर्मोऽधिगन्ता विवृद्धिं मृगाङ्गे कलावत् ८३ .

ततः कारणात् पूर्वसूरीन्द्रवत्प्राचीनाचार्यवत् मया प्राच्यदेशे पूर्वदिग्बण्डले श्रीजि-
नाधीशितारः श्रीमन्निनायकाः प्रणम्या नमस्करणीयाः । यतः कारणात् मयि
इतोऽस्मात्स्थानाद्गुर्जरभ्यो वा तत्र मेवातमण्डले साहिपार्थ्यं वा प्रयाते सति धर्मो वि-
वृद्धिं विशेषेण वृद्धिं पुष्टिं दीप्तिं वा अधिगन्ता प्राप्स्यति । ‘अधिगतं विविधवदपाल-
यत्’ इति रघौ । अधिगतं प्राप्तम् । ‘अधिगत्वा जगत्प्राचीनरादय मुक्तिं पुरुषोत्तमात्ततः’
इति नैषधे । अधिगत्वा प्राप्नोति स्वस्तनीप्रयोगस्तातारीतारम् । किंवत् । कलावत् ।
यथा मृगाङ्गे चन्द्रे पूर्वदेशं गते सति कला वृद्धिमविवच्छति ॥

प्रतिष्ठासमानस्य मे वाङ्मिषेधी हितं काङ्क्षता केनचिन्नो निगद्या ।

यदत्रान्तराधीमवन्नम्बुदानामिवावग्रहः कस्य न स्यादनिष्टः ॥ ८४ ॥

हे आर्द्राः, प्रतिष्ठासमानस्य पूर्वदेशान् प्रति प्रस्थातुकामस्य प्रचलितुमिच्छतो मे
मम हितमायतौ इष्टं समीहितार्थं काङ्क्षता वाञ्छता केनचिच्छाङ्गेन साधुना वा चतुर्वि-
धसंप्रमध्ये केनापि निषेधे निषेधिका निषेधं प्रतिपादयित्री वाक् वाणी नो निगद्या न
वाच्या न कथनीया । यत्कारणादत्र कार्ये ममान्तराधीमवन् विन्नकर्तृत्वेन जायमानः
कस्य हितैषिणो धर्मवृद्धिवाधुः पुंसोऽनिष्टो द्वेषकारी असूयाकारणं न स्यात् । अपि तु
सर्वस्यापि धार्मिकस्यानिष्ट एवेति । क इव । अवग्रह इव । ययाम्बुदानां जलदायकानां
मेघानामवग्रहो वृष्टिरोधविधात्री जयतोऽप्यनिष्टः स्यात् ॥

अनध्यायिकास्ये तिथिर्वास्यते स्माश्रये प्राप्नुयीवेत्युदित्वाथ तेन ।

निजास्यामृतांशोस्तिथीनां प्रणीत्वं तदा सार्थकं त्वेन निर्मितसत्तेव ८५

अयेति पूर्वोक्तकथनानन्तरं तेन हीरसूरिणा इति पूर्ववाक्यमुदित्वा कथयित्वा श्राद्ध-
पुरस्तान्निवेद्य आस्ये खवदने अनध्यायिका यस्यां तिथौ किमपि नाधीयते तानध्या-
यिका तिथिः । ‘प्रतिपत्पाठनाशिनी’ इति वचनात् । वास्यते स्म वासिता । नौन इत्वा
स्थितमित्यर्थः । केव । प्राप्नुषीव । यथा आश्रये सगृहे कापि पूर्वपरिचिताप्यपराप्य-
भ्यागतिका सौजन्यात्स्त्राप्यते आदरपूर्वं रक्ष्यते । उत्प्रेक्ष्यते—तदा तस्मिन्नवसरे नि-
जास्यामृताशोरात्मीयवदनचन्द्रस्य तिथीनां प्रतिपदादिदिनानां प्रणवति करोति इति
प्रणीस्तत्त्व तिथिकारकत्वम् । ‘तिथिप्रणी व्यभिधानत्वाद् श्वेतवाज्यमृतसूस्तिथिप्रणी’
इति हैम्याम् । सार्थक सत्यार्थं निर्मित्यता निर्मातुं कर्तुमिच्छता नाञ्छतेव ॥ इति
हीरसूरिप्रतिवचनम् ॥

प्रभोर्वाक्सुधासारमाकण्ठमेते सकर्णा निपीय स्वकर्णाञ्जलिभ्याम् ।

सृजन्तो निमेषानपि क्ष्मां स्पृशन्तो दधुः सौमनस्यं तदाश्चर्यमेतत् ८६

एते सकर्णाः प्राज्ञाः श्राद्धाः निमेषानयननिमीलनोन्मीलनावि सृजन्तः कुर्वन्तोऽपि
पुनः क्ष्मां क्षोणीं स्पृशन्तोऽपि पादाभ्यां भुव संघट्टयन्तोऽपि यत्सुमनसा भावः सौम-
नस्य देवत्वं दधुः धारयन्ति स्म । देवा हि निमेषान्न कुर्वन्ते भूमीमपि न स्पृशन्ति
च । एते तु तथा नेति एतन्महदाश्चर्यमतिशायि चरित्रम् । वस्तुतस्तु शोभनप्रसन्नम-
नस्त्वमिति । किं कृत्वा । प्रभोर्हीरसूरेर्वाक् वाणी सैव सुधा पीयूष तस्या आसारो वै-
गवती वृष्टिः । अथ वा सुधाया अमृतादपि सारं वस्तु श्रेष्ठः पदार्थः । तं पीत्वा । कथ-
माकण्ठं कण्ठपीठं यावत् आत्माय सादरं श्रुत्वा वा ॥

किरन्त्यामृतं प्रीणितानेकजन्तोर्गिरा तस्य धाराकदम्बा इवामी ।

समुल्लासिलोमावलीकोरकाङ्गा इदं व्याहरन्ति स्म पौराः प्रमोदात् ८७

अमी अकमिपुरीयाः पौराः श्राद्धाः इदं वक्ष्यमाणं व्याहरन्ति स्म वभाषिरे ।
किम् । समुल्लासिनी श्रोष्ठसगशीला लोमावली रोमराजी एव कोरकाः कलिका अङ्गे
वपुर्लतायां येषां ते । कया कृत्वा । प्रीणिताः प्रीतिं प्रापिताः अनेके यावज्जातीया ज-
न्तवः प्राणिनो येन तादृशस्य गुरोरमृतं सुधा किरन्त्या विस्तारयन्त्या भव्यानाममृत-
पानं कारयन्त्या गिरा वाण्या । उत्प्रेक्ष्यते—धाराकदम्बा इव । यथा धाराभिर्ज-
लवाहवृष्टिभिराहिताः संसिक्ताः कदम्बा धाराकदम्बाः कोरकिताङ्गाः कुञ्जलकलित-
शाखा भवन्ति ॥

“किरन्त्यामृतं तस्य लोकं पृणस्याम्बुवाहस्य वृष्ट्येव धाराकदम्बाः ।

गिरोल्लासिलोमावलीकुञ्जलाङ्गा इदं व्याहरन्ति स्म पौराः प्रमोदात् ८७

पौरा नागरिकाः प्रमोदादानन्दादिदं वक्ष्यमाणं व्याहरन्ति स्म भाषन्ते स्म ।
किम् । उल्लसतीत्येवशीला उल्लासिनी या लोमावली रोमराजी सैव कुञ्जलः कोरकाः

कलिका येषु तादृशाः, हानि काया येषाम् । कथा । तस्य मूरेगिरा वाण्या । तस्य किं-
लक्षणस्य । लोकपृथस्य त्रैलोक्यलोकस्याह्लादोत्पादकस्य । गिरा किं कुर्वन्त्या । अमृतं
सुधारसं मोक्षं वा किरन्त्या विस्तारयन्त्या पायन्त्या ददत्या च । अमृतपानमिव प्रीति-
मुत्पादयन्त्या मुक्तिदायिन्या च । कोरकिताङ्गाः क इव । धाराकदम्बा इव । यथा
वि प्रसौहिष्यविवायिनोऽम्बुवाहस्य मेघस्यामृतं घनसलिलं वितन्वन्त्या वृष्ट्या वर्षणेन
कृत्वा धाराकदम्बाः प्रोल्लसल्लोममालिकातुल्यैः कोरकैः कुमुमकलिकाभिः कान्ताः कायाः
शाखाप्रतिशाखारूपा देहा भवन्ति । धाराभिर्जलदलवृष्टिभिराहताः कदम्बदुमाः
धाराकदम्बाः । धाराहताः किल कदम्बाः पुष्प्यन्तीत्यन्नात्रे सिद्धान्तेऽपि च दृ-
श्यते—‘धाराहयकयम्बसमुच्छसिरोमकूवा’ इति । तथा ‘स्रोकेनेव वहन्ति पुष्पपुलकं
धाराकदम्बदुमाः’ इति चम्पूकथायाम् । ‘वर्षाकालमधिगलोज्ज्वलिता नीपाः धाराक-
दम्बाः । रजसि ये पुष्पन्ति ते धूलीकदम्बाः । वर्षासु ये पुष्पन्ति ते धाराकदम्बाः’
इति चम्पूकथाटिप्पनके ॥’ इति पाठान्तरम् ॥

जडिमा निजां दूषितामङ्गयाष्टिं तपोभिस्त्यजन्तूर्ध्वसंस्थानमुख्यैः ।

सुमेरुः किमादत्त सूरिन्द्रदेहं न चेह प्रतीकाशधैर्यैः स कस्मात् ॥८८॥

सुमेरुः सुवर्णाचलः । उत्प्रेक्ष्यते—सूरिन्द्रस्य देहं काय किमादत्त गृहीतवानिव ।
सूरिशरीरी वभूवेत्यर्थः । किं कुर्वन् । ऊर्ध्वमूर्ध्वाभूय यत्संस्थानं सम्यक् समीचीनास-
मीचीनतया वा स्थितिर्निष्ठा वा तत्प्रमुखैस्तपोभिर्निरञ्जपानादिकर्तृर्यमनियमविशेषैर्वा
कृत्वा जडिन्ना दृप्तया जाब्धेन दूषितां कलङ्किता निजामात्मीयामङ्गयाष्टिं वपुर्लतां ल-
ज्जुज्ज्वन् । एव चेन्न तर्हि स सूरिः कस्मात्कारणात् अप्रतीकाशमसाधारण धैर्यं धारिमा
यस्य सः । अद्वैतधीरताकलितः कथं भवेत् ॥

यदुद्यत्सते भूषवस्योपकर्तुं त्वयं सूरिकण्ठीरवस्तद्धि साधु ।

विनैतं कथं सोऽवबुध्येत धीमान्यथा कार्तिकैकादशीमन्विशायी ॥८९॥

सूरिकण्ठीरवः हीरविजयसूरिर्विहः स्वयमात्मना यद्भूषवस्याकम्बरस्योपकर्तुमुपकारं
कर्तुमुद्यत्सते प्रागल्भते उद्यमं प्रयत्नं कुरुते । हि निश्चितम् । तत्साधु सम्यक् । यत्कार-
णादेतं सूरिं विना स धीमान् महाप्राज्ञः कथं केन प्रकारेणावबुध्येत सम्यग्ज्ञानमवा-
प्नुयात् । क इव । अन्विशायीव । यथा कार्तिकमासस्यैकादशीं शुक्लैकादशीं हरिप्रबो-
धतिथिं देवउठणीएकादशीं तामन्तरेण कृष्णः कथं जागर्ति । वर्षासमयमनुलक्ष्यी-
कृत्यान्धौ समुद्रे शेते इत्येवंशीलोऽन्विशायी ॥

अहो पश्यतास्य प्रभोः साहसिक्यं परं येन नापेक्षते कंचनापि ।

द्विजेशद्विपद्वेष्टिषूषप्रदीपैः प्रतीक्ष्येत किं कापि साहायकाय ॥ ९० ॥

अहो इति परस्परसवोधने । आतरः, अस्य प्रभोः श्रीगुरोः साहसिक्यं साहसतां
साहसकर्मतां सहसा वर्तते इति साहसिकः । ‘ओजः सहाम्भसा वर्तते’ इति इक् ।

तस्य भावः कर्म वा साहसिक्यम् । 'अहो महीयस्तव साहसिक्यम्' इति नैपथे । प-
श्यत विलोकयत । येन कारणेनायं परमन्य कंचनापि कमपि नापेक्षते न काङ्क्षति ।
युक्तोऽयमर्थः । द्विजेशश्चन्द्रः, द्विपद्वेषी केसरी, पूषा सूर्यः, प्रदीपः कमलध्वजः,
एतैश्चन्द्रादिभिः क्वापि कुत्रापि विषये । किमिति प्रश्ने । साहाय्यक्यं साहाय्यकृते । 'यो-
पधाद्भुरूपोत्तमाद्भुक्' । रमणीयसहायाद्वा । साहाय्यकं साहाय्यम्' इति प्रक्रियाकामु-
थ्याम् । प्रतीक्ष्येत परापेक्षा क्रियेत । अपि तु सर्वत्र स्वयमेव प्रागल्भ्यते । यदुक्तं
सत्त्वे—'रथस्यैकं चक्रं भुजगयमिताः सप्त तुरगा निरालम्बो मार्गश्चरणरहितः सारथि-
रपि । रथियात्येवान्तं प्रतिदिनमपारस्य नभसः क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महता
नोपकरणे ॥ विजेतव्या लङ्का चरणतरणीयो जलनिधिर्विपक्षः पौलस्त्यो रणमुवि
सहायाश्च कपयः । तथाप्याजौ रामः सकलमवधीद्राक्षसकुल क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति
महतां नोपकरणे ॥' इत्यादि ॥ इति हीरगुरोः आद्वक्तृस्तुतिः ॥

ततोऽन्यैः समं साधुभिः सूरिसिंहः समुद्दिश्य पूर्वां दिशं स प्रतस्थे ।

जिगीषुः समग्रान्दिगन्ताननेकैरिवाखण्डलोऽम्भोधिनेमेरनीकैः ॥९१॥

आद्वप्रशंसानन्तरं स हीरविजयनामा सूरिषु निर्भयत्वात्साहसिकत्वाच्च सिंह इव सिंहः
पञ्चाननः अन्यैः खपारिपार्श्वकभूतैरपरैः साधुभिः श्रमणैः समं सार्वं पूर्वां प्राचीं दिश-
मुद्दिश्य मनसि कृत्वा प्रतस्थे प्रस्थानं कृतवान् । क इव । आखण्डल इव । यथा समग्रा-
न्दिगन्तान्दिगन्तविभागान् । दिशामवसानभूमीर्यावदित्यर्थः । जिगीषुः स्त्रीचिकीर्षुः अम्भो-
धिनेमेः पृथिव्या आखण्डलः पुरहूतो भूमान् अनेकैर्गजाश्वरथपत्तिप्रकरपरिकलितानीकैः
कटकैः साकं प्राचीं हरितमुद्दिश्य प्रतिष्ठते ॥

अलंकारमालां दधाना वसाना दुकूलानि पुष्पाणि पाणौ प्रणीय ।

कनीं प्रागभूत्संमुखीना मुनीन्दोः पुरः प्रादुरासेव मूर्ता जयश्रीः ॥९२॥

मुनीन्दोः सूरैः प्रस्थानावसरे प्राक् पूर्वं कनीं कन्या कुमारिका संमुखीना अभिमुखी
अभवत् । संमुखमाजगामेत्यर्थः । किं कृत्वा । पुष्पाणि विकसितकुसुमानि पाणौ सहस्ते
प्रणीय कृत्वा । आदायेत्यर्थः । किं कुर्वाणा । अलंकारमालासाभरणश्रेणीमलंकारान् म-
णिसुवर्णभूषणानि कुसुममालिकां च वा दधाना विभ्राणा परिधरन्ती वा । पुनः किं
कुर्वाणा । दुकूलानि क्षौमाणि पट्टकूलप्रमुखदिव्यवसनानि वसाना वस्त्रे स्मेति परिदधाना ।
उत्प्रेक्ष्यते—मुनीन्दोः सूरैः पुरोऽग्रे मूर्तिमती सशरीरा जयश्रीर्जयलक्ष्मीः प्रादुरा-
सेव प्रकटीभूतेव ॥

विधास्यामि सांनिध्यमभ्यासमेवानिशं तस्थुषी ते किमेतद्विषयः ।

असौ शासनस्वमृगाक्षी समेता पुरः सौरभेयी बभूव व्रतीन्दोः ॥९३॥

व्रतीन्दोर्हीरसूरैः पुरोऽग्रे सौरभेयी सवत्सा गौर्वभूव संमुखं समेता । उत्प्रेक्ष्यते—

प्रयो दृश्यन्ते । भंरी प्रसिद्धा मदनमेरूपि । दुन्दुभिर्निःस्वानो राजवाद्यमानकः पटहः
'ढोल' इति प्रसिद्धः ॥

त्वयारोपि केतुः कुले योगभाजामितीवालपन्तं ऋणैः किंकिणीनाम् ।

स्वमूर्ध्ना विहायः स्पृशन्तं स केतुं मुमुक्षुक्षितीशोऽक्षिलक्षीचकार ९७

स मुमुक्षुक्षितीशः । निजाग्रे इति ज्ञेयम् । केतुं ध्वजमक्षिलक्षीचकार लोचनगोचरी-
कुरुते स्म पश्यति स्म । किं कुर्वन्तं केतुम् । स्वमूर्ध्ना निजमस्तकेन कृत्वा विहायो
व्योमाङ्गणं स्पृशन्तं संघट्टयन्तम् । अम्बरचुम्बितमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—किंकिणीनां
क्षुद्रघण्टिकानां ऋणैः रणञ्जणितिशब्दैः इत्यालपन्तं गुरु इति कथयन्तमिव । इति
किम् । हे प्रभो, त्वया योगभाजा योगीन्द्राणां कुले वशे केतुः पताका ध्वज आरोपितः ॥

सशब्दानिवाद्धान्पतद्धारिधारान्ध्वनद्भृङ्गनिर्घट्टसान्सान्द्रसालान् ।

निरीक्ष्य क्षणं नृत्यतः क्लृप्तकेकारवान्केकिनो दक्षिणानैक्षतासौ ॥ ९८ ॥

असौ सूरिर्दक्षिणान्दक्षिणदिग्विभागवर्तिनः अनुकूलान्वा केकिनो मयूरानैक्षत आलो-
कते स्म । कतिचन शकुना दक्षिणविभागस्थिता सिद्धिविधातारो भवन्ति । यदु-
क्तम्—'जम्बूवासमयूरो भारद्वाहेतहेचनडलेअम् । दसणमेव पसरथं पयाहिणे सव्वस-
पत्ती ॥' इति । किंभूतान्केकिनः । क्लृप्तो विरचितः कृतः केकारवो यैस्ते । केकिना वा
केका शुक्लापाक्षोऽस्य वा, केका । अत एव केका विद्यते येषां ते केकिनः तान् । पुनः
किं कुर्वतः । नृत्यतः ताण्डवमाडम्बरयन्तः । किं कृत्वा । क्षणं निमेषमात्रं सान्द्रान्
सन्ध्यायान् सजेहान्वा सालान्द्रमान्द्रक्षान्निरीक्ष्य दृष्ट्वा । किंभूतान् सालान् । ध्वनन्तो
मकुशुञ्जारव कुर्वन्तः शब्दायमाना भृङ्गा भ्रमरा येषु । पुनः किंभूतान् । निर्घन्तोऽविरल
निर्गलन्तो निःसरन्तो रसा मकरन्दा येभ्यस्तान् । कानिव । अब्दानिव । यथा सह-
शब्दार्गजार्जवैर्वर्तन्ते ये ते तथा । पतन्त्यो निरन्तरं निर्यान्त्यो वारिणां जलानां धारा
रेखाकारा दृश्यो येभ्यस्तादृशान् । मेघानालोक्य मयूरा नृत्यन्ति ॥

अवामेव वामाप्यमुष्यानुकूलं चुकूज दुभे भक्ष्यमादाय देवी ।

त्रिलोकीमिवाकारयन्सेवनायै विभोर्दक्षिणीभूय चाषोऽप्युवाच ॥ ९९ ॥

देवी कृष्णवटिकापोतकी नामा । यदुक्तं सुरयोत्सवकाव्ये—'पोतकीदयितपिच्छस-
च्छविः' इति । लोके तु देवीति प्रसिद्धा । निष्कण्टकहरिततरौ स्थिता उपविष्टा सती
वामापि सव्यभागवर्तिन्यपि अथ च वामाप्रतिकूलप्युच्यते । परं नात्र परमार्थतः ।
अवामेव दक्षिणेव अनुकूलेव वेत्यर्थः । अमुष्य सूरैरनुकूलमायतौ हितसूचकं चुकूज
वमाषे । वर्धमानस्वरान् कृतवती । किं कृत्वा । भक्ष्यसमूहं 'चूणि' इति प्रसिद्धमा-
दाय गृहीत्वा भक्षयित्वा । अपि पुनः चाषः किंकीदिविः नीलपक्षिविशेषः । लोके 'नी-
लवास' इति प्रसिद्धः । दक्षिणीभूयापसव्यभागवर्ती भूत्वा तोरणं बद्ध्वा प्रदक्षिणीकृत्य

वा उवाच ब्रूते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—विभोः सूर्यश्चरस्य सेवनायै सेवाकरणाय त्रिलोक्यं विश्वत्रयीनाकारयन्निव ॥

ममाग्रे द्विजिह्वा यथा यान्ति दूरे तवापीति वभ्रुर्वदन्दक्षिणोऽभूत् ।

तवाधीश वामोऽप्यवामोऽस्तु मद्रत्स्वरस्य स्वरः किं ब्रवीतीव वामः १००

वभ्रुर्नकुलः प्रभोर्दक्षिणोऽनुकूल्ये दक्षिणदिग्भागभागभूत् । वामादक्षिणदेशे जगामे-
त्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—इति वदन्कथयन्निव । इति इयं गर्भितोत्प्रेक्षा । इति किम् । हे
अधीश, यथा ममाग्रे द्विजिह्वा भुजगा दूरे यान्ति तथा तेनैव प्रकारेण तवाप्यग्रे द्वि-
जिह्वा द्विरसना मत्सरिणः खलाः पिशुना दूरे यान्तु । पुनः स्वरस्य गर्दभस्य स्वरः ।
उत्प्रेक्ष्यते—इति ब्रवीतीव भाषते इव । किम्भूतः । वामः सव्यभागवर्ता । इति किम् ।
हे अधीश, तव वामोऽपि प्रतिकूलोऽपि मद्रदहमिवावामोऽस्तु अनुकूलो भवतात् ॥

यतो जन्मिनामीप्सितं शर्म दत्ते प्रभो भिन्धि नस्तेन तिर्यक्त्वदुःखम् ।

इतीव स्म विज्ञप्यते तित्तिरैणैः स सव्यापसव्योद्भवद्भानयानैः ॥ १०१ ॥

तित्तिराः स्वरकोणाः । लोके 'गणेश' इति प्रसिद्धाः । तथा एणा मृगाः हरिणास्तैः
सव्यापसव्ययोर्वामदक्षिणयोरुद्भवन्ति प्रकटानि जायमानानि यानि ध्वानाः शब्दाः तथा
यानानि गमनानि तैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—स सुरिरिति विज्ञप्यते स्म । तस्य प्रभो-
रिति विज्ञप्तिर्विधीयते स्म । इति किम् । हे प्रभो, यतः कारणात्वं जन्मिनां प्राणिना-
मीप्सितं मनोवाञ्छितं शर्म सुखं दत्ते ददासि तेन कारणेन त्वं नोऽस्माकं तिर्यक्त्वस्य
तिर्यक्त्वेन वा यदुःखं कष्टमसुखं वा भिन्धि मेदय नाशयेति ॥

व्यपोहैकदृक्त्वं त्वमसद्विगानं रसन्तीति किं वायसास्तस्य वामाः ।

शुभायामरी भैरवी वाभ्युपेताप्यवामाभवद्भैरवी निःस्वनन्ती ॥ १०२ ॥

वामाः सव्ये भागे वर्तमाना वायसाः काकाः । उत्प्रेक्ष्यते—इति रसन्ति किम् इत्थं
वदन्तीव । इति किम् । हे प्रभो, त्वमसद्विगानमस्माकमपवादं लोके निन्दाकारि
एकदृक्त्वं काणक्षत्वं धूर्ततामित्यपि ध्वनिः । व्यपोह निराकुरु । अपि पुनः निःस्वनन्ती
शब्दायमाना भैरवी पक्षिविशेषः । लोके 'भईरव' इति प्रसिद्धा अवामा दक्षिणा अ-
नुकूल्य अभवत्सजाता । उत्प्रेक्ष्यते—शुभाय कल्याणकरणार्थं भैरवी भवानीनामा
भवानीत्वभिधाना अमरी देवी वाभ्युपेता समागता ॥

अमुष्य मुख्याः अकुनाः परःशताः परेऽप्यभूवञ्जुभशंसिनः पथि ।

तदर्थसिद्धेरुपगन्तुकायाश्चिह्नानि किं प्राक्प्रकटीभवन्ति ॥ १०३ ॥

अमुष्य श्रीहार्मरः पांथ मागे शुभशंसिनः शुभोत्कंकथयितारः परेऽन्येऽपि पुर-
वनसशंसिनः परःशताः शतशः मुख्याः प्रशस्या अभूवन्संजग्निरे । उत्प्रेक्ष्यते—
उपगन्तुकाया आगननशीलावाः । भविष्यन्त्या इत्यर्थः । 'आगमने गमनार्थाः समभ्यु-

पाद्भ्यः पराः कथिताः' इति क्रियाकलापे । तदर्थसिद्धेस्तस्य सूरैरर्थसिद्धेः कामितकार्यनिष्पत्तेः प्राक् पूर्वं प्रकटीभवन्ति प्रकाशानि जायमानानि चिह्नानि किलक्षणानीव । शकुनशब्दः पुनपुनरुक्त इत्यते ॥

वाचोऽनुविम्बाभिरिवाङ्गनामिराशीर्भिरध्वन्यभिनन्द्यमानः ।

महोदयोदर्कविधायिनो धिया विमृश्य सूरिः शकुनानुरोऽचलत् १०४

सूरिस्तपागच्छनायकः महानतिशायी उदयो मोक्षश्च स एवोदर्क उत्तरकालजं फलं तं विदधति कुर्वन्तीत्येवशीलान् शकुनान् धिया खदुदया विमृश्य विचार्य पुरोऽग्रे अचलच्चाल प्रतिष्ठते स्म । किं क्रियमाणः । अध्वनि अस्थानमार्गे अङ्गनाभिः आद्वव-धूमिराशीर्भिरमङ्गलशंसनवाणीभिरभिनन्द्यमानः स्तूयमानः । उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गनाभिर्वाचो वाग्देवताया अनुविम्बाभिः प्रतिकृतिभिरिव । सरस्वतीदेवीप्रतिविम्बाभिरिव ॥ इति हीरविजयसूरे प्राचीं दिशं प्रति प्रस्थितौ शुभशकुनानि ॥

द्विवेललीलाप्रविसारिवेलापयोभुजाभ्यां परिरभ्य भूम्ना ।

मत्तेभयानामिव वल्लभेनाम्भोराशिना स्वाङ्गमवाप्यमानाम् ॥ १०५ ॥

महीयसीं नाम महीं खवन्तीं विजृम्भिहैमाञ्जरजःपिशङ्गाम् ।

वेणीमिव खर्णमयीं नदीशनेमीन्दिरायाः प्रमुल्लङ्घ्ये ॥ १०६ ॥

प्रमुहूर्तरमुरिः महीं नाम खवन्तीं नदीमुल्लङ्घ्ये उत्तरति स्म । किलक्षणम् । महीयसीमतिशयेन महतीम् । महत्प्रमाणमित्यर्थः । पुनः किलक्षणम् । विजृम्भिता विकसनशीलानां हैमाना काञ्चनसवन्धिनामञ्जानां कमलानां रजोभिः पीतपरागैः कृत्वा पिशङ्गां पीतवर्णां संजाताम् । उत्प्रेक्ष्यते—नदीशनेमीन्दिरायाः सरित्पतिमेखलालक्ष्यभूमीश्रिया इत्यर्थः । खर्णमयीं काञ्चनरचितां वेणीं स्त्रीशिरोरुहाभरणं संयतानां केशानामुपरि धीयते । केशाः संयतास्तन्मध्ये क्षिप्यते वा सा खर्णमयी प्रलम्बा गजशुण्डाकारा वेणीत्युच्यते । खर्णवेणीति शिरोरुहभूषणमधुना दक्षिणस्यां ध्रूयते इत्यते च । महीं किं क्रियमाणम् । अम्भोराशिना समुद्रेण स्वाङ्गं निजोत्सङ्गमवाप्यमानाम् । केन कामिव । वल्लभेन मत्तेभयानामिव । यथा खकान्तेन मदोदुरसिन्धुरगमना स्वप्राणप्रिया स्वकीयकोढं प्राप्यते । किं कृत्वा । द्वे वेले वारौ यत्र तद्विवेल लीलया स्वभावेन नोपाधितः विश्वस्वाभाव्यतः प्रकर्षेण विसरणशीलयोर्विस्तारिण्योर्वैलयोरम्भोदृढयोः पयसी सलिले एव भुजे बाहू ताभ्यां कृत्वा भूम्ना बाहुल्येन परिरभ्य वपुषोरेकीकरणेन गाढमालिङ्ग्य ॥

क्वापि स्थपुटितां क्वापि द्रुमद्रोणीसमाकुलाम् ।

कचिद्वहद्वहिनीकां किराताकलितां कचित् ॥ १०७ ॥

द्विपद्वीपिद्विपद्वेभ्यमुख्यजन्तूचितां कचित् ।

पदवीं क्षोणिभृत्क्षोणीमिव सूरिरलङ्घयत् ॥ १०८ ॥

सूरिः क्षोणिभृतः पर्वतस्य तल्लटदेशाधिपस्य च क्षोणीं गङ्गरोवीं भूमीमिव पदवीं मार्गमलङ्घयत् अतिक्रामति स्म । किंभूताम् । कापि कुत्रापि प्रदेशे स्थपुटत्वं विषमो-
न्नतत्वं संजातमस्यामिति स्थपुटिता तथा कापि स्थाने द्रुमाणां द्रोणीभिर्विविधतरुश्रे-
णीभिः समाकुलां निर्भरभृताम् । द्रोणिशब्दः श्रेणीवाची । यथा चम्पूकथायाम्—‘भिल्लीप-
ल्लवशङ्कया विचिनुते सान्द्रद्रुमद्रोणिषु’ इति । ‘द्रोणी तु नीवृत्तिभेदे शैलसंघौ च’ इत्यने-
कार्थः । तथा ‘द्रोणिरिदन्तोऽपि समूहार्थवाची च’ इति तदवच्छिन्निः । तथा क्वचित्कुत्र-
चिदेशे वहन्त्यो महीधरकुण्डादिभ्यो निःसरन्त्यो बाहिन्यो नद्यो यत्र । पुनः क्वचिद्ब्रह्म-
रादिषु नीरागमननिम्नप्रदेशादिषु वा कोतरा इति प्रसिद्धेषु किरातैर्भिन्नैराकलितां संयु-
क्ताम् । पुनः क्वचिदरण्यादौ द्विपा मत्तमतङ्गजा द्वीपिनो व्याघ्रचित्रकाया द्विपद्वेभ्यः
केसरिणस्त एव मुख्याः प्रकृष्टाः प्रमुखा वा ये जन्तवो वनसत्त्वास्तेषामुचितां निवास-
योग्याम् ॥ युग्मम् ॥

क्रमाद्वटदले फुलाम्भोजे भृङ्ग इवागमत् ।

स्तम्भतीर्थस्य सङ्घेन तस्मिन्प्रभुरवन्धत ॥ १०९ ॥

क्रमाद्वटदलपरिपाठ्या प्रभुर्हीरसूरिवटदले ‘वटदलं’ इति नाम्ना प्रसिद्धे पुरे आगम-
द्वाजगमः । क इव । भृङ्ग इव । यथा फुल्ले विकसिते अम्भोजे कमले मधुकर आग-
च्छति । पुनस्तस्मिन्वटदलाग्रामे प्रभुः स्तम्भतीर्थसंघेन साधुसाध्वीश्राद्धश्राद्धीरूपजनस-
मुदायेन अवन्धत समेत्य नमस्कृतः ॥

भक्तिप्रह्वमना जिनाधिपमताधिष्ठायिनी निर्जरी

तस्मिन्नक्तमवाकिरद्भ्रतिपति नीरन्ध्रमुक्ताफलैः ।

श्रुत्वा तीर्थकरानुकारिभगवन्माहात्म्यमुत्कण्ठता

विद्यो वन्दितुमागताः प्रियतमा राज्ञः स्वतारोत्करैः ॥ ११० ॥

तस्मिन्वटदलाग्रामे भक्त्या सेवाभक्त्या ग्रह नभ्रं प्रवर्णं निर्भरं वा मनोमानसं य-
स्याल्लाहशी जिनमतस्य श्रीजिनशासनस्य अधिष्ठायिनी अधिष्ठापिका निर्जरी सिद्धा-
यिका नाम्नी देवता नक्तं रात्रौ । कलं प्रायो देवतानां नक्तमेवागमस्य दृश्यमानत्वात्
श्रयमाणत्वाच्च निशि । नीरन्ध्रनिच्छिद्रवैधरहितैः । रक्षितैरिखर्धः । मुक्ताफलैर्मौक्तिकैर्भक्ति-
पतिं श्रीहीरविजयसूरिभवाकिरद्भ्रपयामास । ‘अवाकिरन्वयोवृद्धास्तं लाजः पौरयो-
पितः’ इति रघुवशे । तत्र वयमेव विद्यो जानीमः । उत्कण्ठिता उत्कण्ठाकलिता
उत्सुकीभूता सती स्वताराणां स्वशरणीभूतानामात्मपरिवारीभूतानां तारकारणां तारका-
भिधसेवकानां ज्योतिषां चोत्करैः समूहैः सार्वं राज्ञः कस्यचिन्नृपस्य चन्द्रस्य वा प्रिय-

तमा राज्ञी राजिर्वा वन्दितुं नमस्कृतुमागता समेतैव । किं कृत्वा । तीर्थंकरं श्रीसजिन-
राजमनुकरोति युगप्रधानादिमहिम्ना सद्योभवति इत्येवशीलं भगवतः सूर्येन्द्रस्य
माहात्म्यं महिमानं श्रुत्वा समाकर्ष्य ॥

तत्रानन्ध जनान्दिनानि कतिचिद्वाच्यमाधीशिता

वर्त्मातिक्रमिषु क्रमात्प्रवृत्ते भूमेः समं साधुभिः ।

वाचा चन्द्रिकया तमः प्रशमयन्नेत्रांश्चक्रोरान्पृण-

स्ताराणां निवहैर्विहायस इव श्यामाङ्गनानायकः ॥ १११ ॥

वाच्यमाधीशिता मुनिनायकः क्रमादनुक्रमेण साधुभिः स्वकपारिपार्श्वकभ्रमणः सम
सार्धं भूमेर्योरन्या वर्त्मं पन्थानमतिक्रमिषुमुल्लङ्घयितुं प्रवृत्ते प्रचक्रमे प्रवृत्तः । किं
कृत्वा । तत्र बटदलाग्रामे कतिचित्किञ्चिन्ति दिनानि वासरान् यावज्जनान् भविकलो-
कानानन्ध प्रह्लाद्य प्रमोदमेदुरान्विधाय । सूरिः किं कुर्वन् । वाचा स्ववचनविलासेन
कृत्वा तमोऽज्ञानं पापं वा प्रशमयन्निष्ठापयन् शान्तिं नयन् वा । च पुनर्नेत्रान्नयनानि ।
नेत्रशब्दः पुंस्त्रीबलिद्वयोः । पृणन् संश्रीतिमुत्पादयन् । क इव । श्यामाङ्गनानायक इव ।
यथा चन्द्रस्ताराणां ज्योतिषा निवहैर्त्रजैः सह विहायस आकाशस्य वर्त्माध्वानमति-
क्रमितुं प्रवर्तते सोऽपि शशी चन्द्रिकया कौमुद्या जनानानन्दयति । तथा तमो निशान्व-
कारं प्रशमयति तथा चक्रोरांश्च ग्रीणाति । श्यामा राज्ञीः सैवाङ्गना स्त्री तस्या नायकः
एतावता विधुः । 'यामिनीकामिनीपतिः' इत्यादिपदानि काव्यकल्पलतावृत्ता । अथ च
श्यामा षोडशवार्षिकी तरुणी सैवाङ्गना पाणिगृहीत्री तस्या नायकः पतिः । सर्वेषां स्म-
शास्त्राणां रहस्यानां वेत्ता अनुभविता च नायकः प्रोच्यते । सोऽपि कचित्कार्यवशा-
द्गतो निवृत्तो वा सज्जनः समं भूमेर्गर्गमुल्लङ्घते स्वतादृग्विधवानुर्थ्यैर्नयनैकामयीभूतम-
नस्त्वाद्वा वाचान्यातप्यानन्दयति यो हार्दिकं वेत्ति तामेव वादयामि इति विरह-
रूपं तमः पापमपि प्रशमयति भाविस्वभाभिर्नासयोगत्वात् स्निग्धत्वाच्च परनेत्राण्यपि
ग्रीणयति ॥

कचित्पवनवर्त्मवन्मृगपतङ्गचित्रान्वितं

कचिन्मदनमेदुरं कुलमिवैणकान्तादृशाम् ।

कचित्कुरुनिकेतवत्सहदेवभीमार्जुनं

विराट्पुण्ड्रपुण्ड्रवत्कचन कीचकैश्चितम् ॥ ११२ ॥

कचिन्नृपसमीपवद्विविधवाहिनीमण्डितं

कचित्कलितमग्निविद्भवनवच्छिखिस्फूर्जितैः ।

करीन्द्रकुलसंकुलं कचिद्विन्ध्यभूमीप्रव-

द्यलङ्घत यतिक्षितिद्विजपतिः स वर्त्म क्रमात् ॥ ११३ ॥

स यतिनां श्रमणानां मत्स्ये क्षितेः क्षोण्या द्विजपतिश्चन्द्रः । राजेत्यर्थः । कनाद्विहारपरि-
पाव्या वर्षं मार्गं व्यलङ्घत अतिक्रान्तवान् उलङ्घयामास । किभूतं वर्त्म । कचित्प्रदेशे
मृगाः कुरङ्गाः उपलक्षणादन्येऽपि वन्यश्वापदाः तथा चित्राः सर्पजातिविशेषाः लोके
'चित्रङ्घ्रि' इति प्रसिद्धा उपलक्षणात्तत्तत्त्वात्तयश्च । अथवा चित्रा आशुक्पर्णी इन्द्रवा-
रुणी वा उपलक्षणात्सर्वोपधयस्ताभिरन्वितम् । किंवत् । पवनवर्त्मवदथा आकाशं मृगो
मृगशीर्षं पतङ्गः सूर्यः तथा चित्रा नक्षत्रं तैर्युतम् । 'चित्रादन्त्यां सुभद्रायां नक्षत्रौष-
धिभेदयोः । दिव्यस्त्रीसर्पयोराशुपर्ण्या च' इत्यनेकार्थतिलके । पुनः किभूतम् । मदनेर्म-
ण्डल इति नाम प्रसिद्धैः पादपैर्मंदुरं शृतम् । किमिव । कुलमिव । यथा एणकान्ता
मृगाङ्गना इतिष्यस्तासां दृश इव दृशोऽतिचपलानि लोचनानि यासां तासां लीणां घृन्दं
मदनेन कंदर्पेणोपचितम् । पुनः किभूतम् । सह सहदेवैरौषधिविशेषैस्तथा भीमैराम्बु-
तसैः तथा अर्जुनैरर्जुननामदृक्षविशेषैर्वर्तते यत्तत् । किं च कुरुनिकेतवत् यथा कु-
रूणां कौरववंशीयनृपाणां पाण्डूनां राज्ञाम् । महत्त्वाद्वहुवचनम् । कुरोः पाण्डोर्नृपस्य वा
गृहं सह सहदेवो माद्रीनन्दनः भीमार्जुनौ कुन्तीसुतो वृकोदरकिरीटिनौ तैर्युक्तम् ।
'सहदेवैर्नैकेन स्पर्धमाना अनेकैः सहदेवैः संगताः' इति चम्पूकथायाम् । पुनः किभू-
तम् । कचिल्लुत्रचित्याने कीचकैः सच्छिद्रवशैः नेणुभिः अभितं कलितम् । किंवत् ।
विराटनृपगेहवत् । यथा विराटराजस्य गेहं कीचकैर्विराटनृपपत्न्याः सुदेष्णायाः शतस-
होदरैः कलितं सहितम् । पुनः किभूतम् । कचित्प्रदेशे विविधा लघुद्विधादयो बाहिन्यो
नयस्ताभिर्मण्डिताम् । किंवत् । नृपसमीपवत् । यथा राज्ञः पार्श्वे विविधाभिर्गजहयश्च-
पदातिप्रमुखाभिः सेनाभिर्भूषित भवति । 'बाहिनी सिन्धुसैन्ययोः' इत्यनेकार्थः । पुनः
किभूतम् । शिखिनां मयूराणां विविधैः स्फूर्जितैः केकारवताण्डवकीडादिविलासैः
कलितम् । किंवत् । अमिभिर्भवनवत् यथा अमिहोत्रीयाणां गृहं शिखिनां दक्षिणाग्निह-
वनीयगाहपत्याभिधानां त्रयाणां हुताशनानां विस्फूर्जितैः स्फूर्तिभिः कलितं भवेत् ।
पुनः किभूतम् । करीन्द्राणां यूथनाथानां कुलैर्वशैः संकुलं व्याप्तम् । किंवत् । विन्ध्यभू-
मीध्रवत् । यथा विन्ध्यचलो गजेन्द्रकुलैः संकुलो भवति ॥ इति गन्धाराकमिपुरमन्थ-
मार्गवर्णनम् ॥

विलुधपतिपुरंद्रीवन्धुरारब्धलीलं

जिनपदकृतशोभं संचरच्छ्वेतदन्ति ।

तटमिव वरटाया वल्लभः खर्वहाया

अकमिपुरसमीपं भूषयामास सूरिः ॥ ११४ ॥

सूरिरकमिपुरसमीपमहम्मदावादनगरपार्श्वं भूषयामासालं करोति स्म । किभूतः । वि-
लुधपतीनां कोविदपुरंदराणां पुरंद्रीभिः शुक्रकामिनीभिः वन्धुराः तरुणकामिजनमनो-
हराः आरब्धाः प्रक्रान्ता लीला वनवसन्ततरुकुसुमावचयहस्त्रीसकगाननृत्यान्दोलनादि-

विलासा यत्र । पुनः किंभूतम् । जिनाना तीर्थकृतां पदैः स्थानैः । प्रासादैरित्यर्थः । कृता विहिता शोभा यत्र । पुनः किंभूतम् । संचरन्तः सम्यक् समीचीन खरोचमान-सल्लकीक्षुप्रमुख चरन्तो भक्षयन्तः । अथ वा सम्यक् खहस्तिनीभिश्चरमखर्णपट्टवन्धपञ्च-शब्दवादित्रविविधविरुदावलीप्रकटनपूर्वक प्रचलन्तः श्वेता भद्रजातिजातत्वेनोज्ज्वला दन्तिनो गजेन्द्रा यत्र । क इव । यथा वरटाया राजहस्या । 'वारला वरला हसी वारटा वरटा च मा' इति हैम्याम् । तथा 'नवप्रसूतिर्वरटा तपस्विनी' इति नैषधे । धल्लभो भर्ता राजहसः । खर्वहाया गगननिम्नगाया गङ्गायास्तट तीरं भूषयति । किलक्षण तटम् । विबुधपतिः सुरेन्द्रस्तस्य पुरंध्रीभिः पत्नीभिः कमनीयप्रक्रान्तजलजन्मोपचयम-ज्जनोन्मज्जनादिजलविला यत्र । पुरग्रीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । यथा 'अखिलपुरपुरग्रीने-त्रनी-' इति नैषधे । तथा जिनस्य विष्णोस्त्रिभिस्तारारूपैः पदैः कृता निर्मिता शोभा यत्र । अथ वा जिनपदे आकाशे विरचिता श्रीर्येन । एतावता गगनगङ्गेत्युपपन्नम् । तत्रैव च शक्रकान्तानामुपलक्षणात्सुराङ्गनानां च जलक्रीडाया औचित्यम् । तथा सचरन् जलपानार्थमागच्छन्नैरावणो यत्र ॥

प्रभोरागमनोदन्तः प्रससार पुरान्तरे ।

चान्दनीय इवामोदः क्षितौ मलयभूभृतः ॥ ११५ ॥

प्रभोर्हारसूरेरागमनस्यापादावधारणस्योदन्तः प्रवृत्तिः समाचारः पुरान्तरे भकमिपु-रमध्ये प्रससार विस्तरति स्म । क इव । आमोद इव । यथा चान्दनीयः श्रीखण्डद्रुम-संबन्धी परिमलः मलयाचलस्य आषाढभूधरस्य क्षितौ भूमौ प्रसरति ॥

विज्ञायागमनं यतिक्षितिपतेरामोदमेदक्षितां

प्राप्ताः पौरपरम्परा मधुक्रतोर्व्यूहा इवोर्वीरुहाम् ।

गन्तुं संमुखमस्य नश्यदतनोः सज्जीबभूवुस्ततः

श्राद्धा राजगृहोद्भवा इव मृगारातिध्वजस्यार्हतः ॥ ११६ ॥

ततस्तदागमनश्रवणानन्तरं पौरपरम्परा नागारिकपङ्क्तयः भकमिपुरश्रावकप्रकराः नश्यन् द्वेषितया हन्तुं प्रतिश्रुतत्वेन मृत्तिभीतेः पलायमाना अतनुरनङ्गो यस्मात् । 'अतनुना नवमम्बुदमाम्बुदम्' इति नैषधे । तस्यास्य सूरेरभिमुखं गन्तुं सज्जीबभूवुः । के इव । श्राद्धा इव । यथा राजगृहे नगरे उत्पत्तिर्येषा तादृशाः श्राद्धाः मृगारातिः सिंहो ध्वजश्चिह्नं यस्य तस्यार्हतस्तीर्थकरस्य । महावीरदेवस्येत्यर्थः । समुखं प्रयातु सज्जा भ-वन्ति स्म । किंभूताः । आमोदेन हर्षेण मेदक्षितां पुष्टतामाह्लादोल्लसितरोमाब्जकु-पचितकायत्व प्राप्ता इत्यर्थः । किं कृत्वा । यतिक्षितिपतेर्मुनिराजस्य आगमनमभिमि-रसमीपे समवसरणं विज्ञायावगत्य । क इव । व्यूहा इव । यथा मधुक्रतोर्वसन्तसमय-स्यागमनं प्रादुर्भाव ज्ञात्वा उर्वीरुहा वृक्षाणां समूहा आमोदमेदक्षिता परिमलोपचि-ततां प्राप्नुवन्ति ॥

पर्याष्यन्ते स बाहा हरिहरय इवोत्तीर्णवन्तः क्षमायां

काप्यप्राप्तावलम्ब्याम्बरचरणभद्रमनिवेदमानः ।

शृङ्गार्यन्ते गजेन्द्रा गिरिशुरुवपुषः कृत्तसिन्दूरपूरा

विद्यः प्रातस्त्यसंध्याः कुनयसमुद्वृज्योतिरस्तं नयन्त्यः ॥ ११७ ॥

बाहासुरगाः पर्याष्यन्ते स्म पत्ययनकलिताः क्रियन्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कापि कस्मिन्नपि प्रदेशे अप्राप्तमनासादितमालम्बनमूर्ध्वोभवनोपवेशनादिस्थित्याधारस्थानं यत्र तादृशेऽम्बरे गगनाङ्गे चरणं परिभ्रमणं तस्माद्भवत्युत्पद्यमानो यो भृञ्ज बाहुल्येन निवेदः खेदः तं भजन्तीति तादृशाः सन्तः क्षमायां पृथिव्यामवतीर्णवन्त आगता इन्द्राश्च इव । 'शतैस्तमक्षामनिमेषवृत्तिमिहैरि विदित्वा हरिभिश्च बाजिभिः' इति रघुवंशे शकत्याश्वानां बाहुल्यं न त्वेक एवोच्चैःश्रवाः । अथ वा सूर्याश्च इव । पुनर्गजेन्द्राः शृङ्गार्यन्ते स्म रक्तपीताम्बरचरमरकिंकिणीघण्टाद्यनेकशृङ्गारयुक्ताः निर्मायन्ते स्म । किंभूताः । गिरिः पर्वतस्तद्गङ्गस्र महद्गङ्गः वारीरं येषाम् । पर्वतप्राया इत्यर्थः । पुनः किंभूताः । ऋषो रचितः सिन्दूराणां शृङ्गारभूषणानां पूरः समूहो येषु । उत्प्रेक्ष्यते—प्रातस्त्याः प्रातःकालीनाः संध्या इव । किं कुर्वन्त्यः । कुनयानां शाल्यादीनां कुमतानां वा समुदायो गणः स एव ज्योतिर्ग्रहनक्षत्रतारकादिसदस्तं नाशं नयन्त्यः प्रापयन्त्यः ॥

भूम्या व्योमैर्ष्ययेवाधृषत रविरथाः पद्महस्तैः श्रिताङ्गाः

कैश्चित्सज्जीक्रियन्ते कनकमणिमयाः सत्तुरङ्गाः श्रिताङ्गाः ।

पाङ्क्तिः पादातिकानां विविधमणिगणालंकृतीरुद्रहन्ती

रामस्यादस्पृशन्ती सुवमपि सुमनःश्रेणिवत्सज्जति स्म ॥ ११८ ॥

कैश्चित्सूर्यैः सन्तः शोमनासुरङ्गा अथा येषु तादृशाः श्रिताङ्गाः स्यन्दना रथाः सज्जीक्रियन्ते । किंभूताः । कनकं स्वर्णं मणयो रत्नानि प्रचुराणि प्रधानानि वा येषु । पुनः किंभूताः । पद्महस्तैः कीर्तयै हस्तैः गृहीतकमलैः, अथवा आग्यवत्तया पद्ममाकृत्या हस्तैः येषां तैः । श्रितोऽङ्गः सेवित उत्सहो येषाम् । उत्प्रेक्ष्यते—व्योम्ना नमसा सममीर्ष्यया स्पर्षाद्भूताभ्यसूत्रया भूम्या पृथिव्या रविरथाः सूर्यस्यन्दना इवाधृषत प्रियन्ते स्म । तेऽपि कमलपाणिभिर्मात्सरैरधिष्ठितमध्वास्तथा सुवर्णमणिमयाः शोमनाश्चाश्च । सूर्याणां बाहुल्याद्रथानामपि बाहुल्यम् । पुनः पादातिकानां पत्तीनां महेश्वरानां सार्वभ । सशङ्काः पतिजना भवन्त्येव । अथ वा पादचारिणीमन्यद्रव्यत्वाद्वाहनाभाववत्तेन चरणचारिता तेषां पङ्क्तिः परम्परा सञ्चति स्म । किं कुर्वन्ती । विविधानामनेकप्रकाराणां मणिगणानामर्थोत्सर्गं रत्नराजीनामलंकृतीर्भूषणानि रुद्रहन्ती धारयन्ती । पुनः किंभूता । रामस्यात्सुभेदनौत्सुक्याद्भवं क्षोणीमण्डलमप्यस्पृशन्ती न संघटयन्ती । किञ्च ।

भुमनश्रेणिवत् । यथा देवराजी भुव न सृशति । पादाभ्यामिति शेषः । रत्नाल-
कारकृतीश्च धत्ते ॥

प्रसाधिकाभिः परमाणुमध्या विभूषिताङ्गचः पुपुषुर्विभूषाम् ।

निनंसयेवोपनता त्रतीन्दोर्भुजंगलोकाद्भुजगेन्द्रवध्वः ॥ ११९ ॥

प्रसाधिकाभिर्मण्डनकारिणीभी रमणीभिः । 'प्रसाधिकालम्बितमप्रपादमाक्षिप्य का-
चिद्वरागमेव' इति रघुवशे । विभूषित विचित्रपत्रवल्लिरचनाभिरलंकृतमङ्ग वपुर्लता
यासां तादृश्यः । परमाणुमध्याः कृशोदर्यः । 'अध्यापयामः परमाणुमध्याः' इति नै-
षधे । भूषां शोभां पुपुषुः चिन्वन्ति स्म । दधुरित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—भुजंगलोकागम-
वनाद्भतीन्दोः सूरीन्द्रस्य निनंसया नन्तुसिच्छया उपनता आगता । 'उपनसन्ति तमी-
दासमुत्सुकाः प्रणयतो वरितुं सकलाः श्रियः' इति ऋषभनम्रस्तवे । 'उपनमन्त्याग-
च्छन्ति' इत्यवचणौ । भुजगेन्द्रवध्वः नागनायकनायिका इव ॥

सुदृशां शिरसि व्यलीलसत्कलशाली मणिहेमनिर्मिता ।

स्तनवैभवभर्त्सितेव यद्विजिगीषुः परमभ्युपेयुषी ॥ १२० ॥

सुदृशा सकान्तकामिनीनां शिरसि मस्तके कलशानां कुम्भानां मूली श्रेणी व्यलील-
सत् विलसति स्म । शुशुभे इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—स्तनानामर्थात्तत्कामिनीकृचमण्ड-
लानां वैभवेन तुङ्गतादिशोभया भर्त्सिता अभिभूता सती तद्विजिगीषुस्तान् कुचान्
पुनर्व्याघुष्य विजेतुमिच्छुरभ्युपेयुषी । अभिमुखमुपेता समीपे समागता वा ॥

विहायोङ्गणालिङ्गिगेहाग्रभृङ्गानिलालोकैस्तुक्कणत्किकिणीभिः ।

पुरी प्रेक्ष्य सूरिं किमायान्तमन्तर्भवत्प्रीतिरातन्तनीतीव गीतिम् १२१

आयान्तं स्वस्यान्तिकं समागच्छन्तं सूरिं हीरगुरुं प्रेक्ष्य व्यालोक्य अन्तर्मध्ये अर्था-
न्निजचित्ते भवन्त्युत्पद्यमाना प्रीतिः प्रमोदो यस्यास्तादृशी पुरी अहम्मदावादाभिधाना
नगरी । गीतिं गानमातन्तनीति अतिशयेन सृजतीव विस्तारयतीव वा । कामिः ।
'विहायोङ्गण गगनाजिरमालिङ्गन्त्याश्लिषन्तीत्येवशीलानां गेहानां महेभ्यसवनानामप्राणि
उपरितनानि भृङ्गाणि शिखराणि तेध्वनिलैः पवनैरालोलाश्चक्ष्वा ये केतवो वैजयन्तः
यताकास्तेषां कणन्तीभिः शब्दायमानाभिः किकिणीभिः क्षुद्रघण्टिकाभिः पुर्बुदि
कामिः कृत्वा ॥

तुमुलैर्बन्दिवृन्दानां तूरस्वरकरम्बितैः ।

भूपरीरस्मकाम्बोदनिर्हृदैरिव निर्वभे ॥ १२२ ॥

वन्दिवृन्दानां मङ्गलपोटकप्रकराणां तुमुलैः कोलादलैः बहुदानादानमनोरथैरुपयुंक्ति
पततां व्याकुलशब्दैर्निर्वभे तस्मिन्नवसरे नितरां शुशुभे । किभूतैः तुमुलैः । तूराणा-
मनेकजातीयनादिप्राणां स्वरैः शब्दैः करम्बितैः सिन्धुकृतैः । व्यासैरित्यर्थः । 'अक्षवीजव-

अयेन निर्बन्धे' इति रघौ । उप्रेक्ष्यते—शुभो भूमीन्द्रियाया भूमिभामिन्याः परीरम्भकस्य
आलिङ्गनदायिनः अम्मोदस्य मेघस्य निर्वादिः गर्जारवैरिव ॥

केऽपि कुतूहलकलिता वन्दितुमित्रे विलोकितुं केचित् ।

विकसितसुरतरुसुममिव मधुपास्तमुपागमन्यौराः ॥ १२३ ॥

केऽपि केचन नागरिकाः कुतूहलेन कान्तुकेन कलिताः सहिता उत्सुक्रीकृता वा
सन्तः । पुनः इतरे केचित् अन्ये केचन तं गुहं वन्दितुं नमस्कर्तुमपरे केचन त्रिलो-
कितुं तदुत्सवं ब्रह्मं पौरा नागरिकास्तं सूरिमुपागमन् सूरिसमीपे समागच्छन्ति स्म ।
के इव । मधुपा इव । यथा भ्रमरा विकसितं विजृम्भितं सुरतरोः कल्पवृक्षस्य सुमं
पुष्पम् । जातिवाचित्वादेकवचनम् । कुसुमसमूहमुपायान्ति ॥

प्रभोः पदाम्भोजयुगं पुरीजना नमस्कृतेर्गोचरतां नयन्तः ।

प्रमोदनिर्यजनयनाश्रुविन्दुभिः श्रान्तं पथा संस्त्रपयन्ति मन्ये ॥ १२४ ॥

पुरीजना अहम्मदाबादवातिआद्दसमूहाः प्रभोः सूरैः पदाम्भोजयुगं चरणारविन्द-
द्वन्द्वं नमस्कृतेर्नमस्कारस्य प्रणामस्य गोचरता विषयत्वं नयन्तः प्रापयन्तः सन्तः प्रमो-
देनानन्देन निर्यतां निर्यच्छता नयनाभ्रूणां लोचनधलिलानां विन्दुभिः कर्णैः कृत्वा ।
उत्प्रेक्ष्यते—पथा मार्गेण । मार्गोल्लहनेनेत्यर्थः । श्रान्तं प्राप्तकृमं संज्ञपयन्ति ज्ञानं कार-
यन्तीव । मन्ये इवार्थे ॥

सुमुसुक्ष्णोणीन्द्रक्रमक्रमलभक्तिप्रणमन-

क्रियाश्लिष्यत्पांसुप्रसरविलसद्भालफलकाः ।

व्यराजन्त स्वःश्रेयसविहितये क्लृप्ततिलका

व्यवस्यन्तः सिद्धिश्रियमिव वरीतुं पुरनराः ॥ १२५ ॥

सुमुसुक्ष्णां संसारकाराणरादात्मानं मोचयितुमिच्छन्तां मुनीनां मध्ये क्षोणीन्द्रो राजा
एतावता हीरसूरिस्तस्य क्रमक्रमलयोः पादारविन्दयोः भक्त्या प्रणमनं नमस्करणं तस्य
क्रिया व्यापारकालस्तस्यामाश्लिष्यतो मिलतो लगतः पासोरर्थात्पदाम्बुजराजसः प्रसरो
विस्तारस्तेन विलसन्ति शोभमानानि भालफलकानि ललाटपट्टा येषां तादृशाः पुरनराः
अहम्मदाबादआद्दाः व्यराजन्त वसासिरे । उप्रेक्ष्यते—सिद्धिश्रियं मुक्तिवत्त्वं वरीतुं
परिणेतुं व्यवस्यन्तः प्रगल्भमानाः सन्तः । स्वःश्रेयसविहितये कल्याणकृतये । रति-
कायितमानसैरिति पुरातनकाव्ये । क्लृप्तं रचितं तिलकं यैस्तादृश इव ॥ इति सूरैरक-
मिपुरसंमुखीकरणम् ॥

प्राधुणः श्रवणयोः श्रमणेन्दोरागमोऽक्रमिवुरोऽविमुवोऽद्य ।

वह्निबीजविलसद्भलमालाशालिवारिजवतंसवदासीत् ॥ १२६ ॥

अथ सूरैः आद्दानां संमुखमहोत्सवमवनानन्तरं श्रमणेन्द्रोः यस्मिन्निजविजानेरागमः

पादावधारणमकामिपुरस्थाहम्मदावादस्य अविभूः स्वामी । 'अधिपत्स्वीशानो नेता परिश्रुढोऽधिभूः' इति हैम्याम् । साहिबखानस्तस्य श्रवणयोः कर्णयोः प्राङ्मुखोऽतिथिरासीत् भवति स्म । साहिबखानेन सूरिसमागमनमाकर्णितमित्यर्थः । किञ्च । वद्विवीजस्य कनकस्य । 'कलधौतलोहोत्तमवद्विवीजान्यपि गारुड गैरिकजातरूपे' इति हैम्याम् । विलसता विकस्वरीभवतां दलानां पत्राणां मालया श्रेण्या शालते शोभते इत्येव-शीलस्य चारिजस्य पद्मस्य वतंसवत् । यथा हैमाम्बुजावतंसः श्रवणयोः प्राङ्मुखो भवेत् ॥

चतुरङ्गचमूचलनप्रसृतै रजसां निवहैर्हरितां दयितान् ।

सममाह्वयतीव पुराधिपतिर्यतिनाथनिनंसुरसौ प्रचलन् ॥ १२७ ॥

असौ साहिबखाननामा पुराधिपतिः राजनगरराजः रजसां रेणूनां निवहैः समूहैः हरितां दयितान् दिक्पालान् समं समकालमेवाह्वयति । अथ वा आत्मना समं सार्ध-माकारयतीव । अर्थात्प्रभु नन्दुम् । किंभूतैः । चत्वारि चतुःसंख्याकानि वाजिवारण-रथपदातिलक्षणान्यङ्गानि अवयवा यस्यां तादृश्याश्चम्बाः सेनायाश्चलनेन प्रसृतैः प्रति-दिशं विस्तृतैः । असौ किंभूतः । यतिनाथं हीरसूरिं निनंसुर्नमस्कर्तुमिच्छुः सन् प्रचलन्प्रतिष्ठमानः ॥

तत्पुराधिपतिसाधुधरित्रीनाथयोः पथि युगं मिलति स्म ।

कौमुदीदयितनिर्जराजाचार्ययोर्द्वयमिवैककराशौ ॥ १२८ ॥

तत्पुरस्थाहम्मदाबादनगरस्थाधिपतिः साहिबखानस्तथा साधूनामनगराणां मध्ये धरि-त्रीनाथो महीपतः राजा तथोर्ध्वं युगलं पथि सूरिसमागमनमार्गे मिलति स्म एकत्र भवति स्म । किमिव । द्वयमिव । यथा एक एव एककः स चासौ राशिश्च मेघादिकः ए-कराशिस्तस्मिन् कौमुदीदयितश्चन्द्रः तथा निर्जराणां सुराणां राजा स्वामी पुरदरस्तस्या-चार्यो बृहत्पतिः । 'शैशवावधि गुरुर्गुरुस्य' इति नैषधे । तयोर्द्वन्द्वं मिलति ॥

नमति स्म मुनीश्वरं पुरीपुस्कृतोऽमितमक्तिनिर्भरः ।

शिखरीव गरीयसीं श्रियं फलपङ्केः कलयन्निलातलम् ॥ १२९ ॥

न भीयते स्मेल्यमिता प्रमाणरहिता तादृश्या भक्त्या निर्भरः सोत्सुकः तादृशः पुरी-पुरदूतः राजनगराखण्डलः मुनीश्वरं नमति स्म । प्रभोः प्रणामं कृतवानित्यर्थः । क इव । शिखरीव । यथा फलानां सस्यानां पङ्केः घोरण्या गरीयसीमतिशुर्वी श्रियं शोभां कलयन्निवभ्राणो वृक्षः इलातलं भूमीमण्डलं नमति ॥

प्रेक्षप्रस्खलिताखिलाम्बरचरत्राते प्रणीते क्षणे

पौराणां प्रकरैः प्रवेशितमतिप्रीत्या पुरस्यान्तरे ।

आगृह्णानयति स्म तत्पुरपतिः सूरेश्वरं स्वानृष्टा-

न्नेतं संप्रतिक्राश्यपीपतिरिव श्रीमत्सुहृत्सिन्धुम् ॥ १३० ॥

यस्मिन्पुरे पौरैः प्रभोः प्रवेशः कारितः तत्पुरस्याहम्मादावादनान्नो नगरस्य पतिः
स्वामी खानः एतं सूरिश्चरमाष्टशालाग्रहं विज्ञप्तिं विधाय खान् गृहान्निजान् भवनान्
आनयति स्वानीतवान् । क इव । संप्रति काश्यपीपतिरिव । यथा संप्रति नामा का-
श्यपीपतिः पृथ्वीनाथः श्रीमन्तं सुहस्तिनामानं प्रभुं सूरिं स्वान्तौषान्नलानिनाय ।
द्वावपि विशिनष्टि—एतं किंभूतम् । अतिप्रीत्याधिकप्रभोदेन पौराणां नागराणां प्रकरैर्द्वन्दैः
पुरस्याहम्मादावदस्य पाटलीपुत्रस्य नगरस्य च अन्तरे मध्ये प्रवेक्षितं प्रवेशं कारितमा-
नीतम् । कस्मिन्सति । प्रेक्षया विलोकनेन, अथ वा प्रेक्षार्थं दर्शनार्थं प्रस्खलिताः
कौतुकातिरेकात्स्थिरीभूताः अस्त्रिलाः सनत्ता अम्बरचराः सिद्धमन्त्रविविधाधरदेवता-
दिका नभधारिणो निरन्तरगमनगामिनो यत्र तादृशे क्षणे महोत्सवे प्रणीते अर्था-
त्पौरैः कृते सति ॥

शृङ्गैरम्बरजुम्बिभिर्विदधतं विघ्नं विवस्वद्भूतेः

प्रासादं त्रिदशार्चयेव परमं प्राप्य मूषामरम् ।

भूमन्त्रेव हिरण्मयं प्रदलितप्रोन्मादिभावद्विषा

रम्भोर्णायुमयं विनेयनिहितं तेनासनं शिश्रिये ॥ १३१ ॥

तेन सूरिणा रम्यं प्रशस्त्यमूर्णायुमयं कम्बलिकारूपमासनं विष्टरः शिश्रिये मेजे ।
किंभूतमासनम् । विनेयेन शिष्येण निहितं स्थापितम् । आस्तीर्णमित्यर्थः । केनेव । भूम-
न्त्रेव । यथा भूयस्तिना विशिष्टं वस्तु नीयते अर्थात् खस्तामिने नीयते प्राप्यते इति ।
विनेयाः सुसेवकास्तीर्णनिहितं हिरण्मयं सौवर्णमासनं श्रीयते । किंभूतेन सूरिणा राज्ञा
च । प्रदलिता हता प्रोन्मादिनो दुर्घरा भावा अन्तरङ्गाः, तथा प्रोन्मादी प्रकर्षेण उन्मत्तो
भाव आशयः स्वभावो वा येषां तादृशो द्विषो वैरिणो येन श्रितम् । किं कृत्वा । त्रिद-
शस्य देवस्य अर्चया प्रतिभयेव । प्रासादं देवगृहं भूपतिनिकेतनं च । 'प्रासादो
देवभूपानाम्' इति हैम्याम् । परममतिशायिनं मूषामरं शोभासमुदयं प्राप्यवार्थादात्म-
नैव लम्भयित्वा । प्राप्येति क्रियारत्नसमुच्चये । प्रासादं किं कुर्वन्तम् । अम्बरमाकाशं
जुम्बलालिङ्गति स्त्रागैः संषट्यतीत्येवंशीलैः शृङ्गैरात्मीयशिश्रैः कृत्वा विवस्वतः
सूर्यगमनस्य विघ्नमन्तरायं दधतं कुर्वाणम् ॥ इति सूरैर्मृषगृह्यात्मनोपवेशने ॥

उपायनीकृत्य मणीहिरण्यदुकूलदामामरणादि भूमान् ।

कृताञ्जलिः संमदमेदुराङ्गः स मृत्यवत्कृत्यविदित्युवाच ॥ १३२ ॥

स भूमान् राजा साहिबखानः इत्यमुना प्रकारेण उवाच गुरोः पुरो वभाषे । किं-
भूतः । कृत्यमुचितानुचितकार्यं वेत्ति जानातीति । अवसरोचितवेतेत्यर्थः । पुनः
किंभूतः । संमदेन हर्षेण कृत्वा मेदुरसुपचीयमानमङ्गं वपुर्यस्य सः । पुनः किंभूतः ।
कृताञ्जलिः विहितहस्तद्विगतययोजनः । किंभूतः । मृत्यवत् । यथा मृतः सेवकः कृताञ्जलि-
पुटः स्वस्वामिपुरो वक्ति । किं कृत्वा । मण्यो रत्नानि, हिरण्यानि सुवर्णानि, दुकृत्यनि

क्षोभापि सप्लक्षजादन्तराज्यंयुक्तरत्नस्यलादीनि, दानाणि मुक्ताहारादीनि, आभरणाणि रजतकनकपटितविविधभूषणानि, तान्वादां ग्रथनञ्च तादृक् वस्तुजातम् । पदार्थसार्ध-
मित्यर्थः । उपायना इत्य ढाकयित्वा ॥

किमुवाच तदेवाह—

साहिश्रीमदकम्बरावनिभुजेत्यादिष्टमास्ते मम

द्युमत्यन्दनवाजिवारणमुखं संपूर्य तत्कामितम् ।

श्रीसूरीश्वरहीरहीरविजयं संप्रापयेत्स्वं ममा-

न्यासं स्तीयमिवाद्रियत् तदिदं विश्राप्यमानं मया ॥ १३३ ॥

हे प्रभो, तत्कारणात् मया विश्राप्यमानं दुभ्यं गुरवे दीयमानमिदं प्रत्यक्षं श्रीमत्सुरो
ढाकिनं सर्वं वस्तुजातमाद्रियत् स्वीकुर्य । किमिव । स्तीयमिव । यथा जनैः आत्मीय-
मन्देशवस्तुजातमर्हन्मियते । यत्तदोर्निताभिर्बन्धवान् यत्कारणात् । साहिना पातिसाहिना
श्रीनता सभुजोपाजितदशदिक्चक्रवर्त्तनीवता अकम्बरनात्रा अवनिभुजा भूमीमामिनी-
नोक्ता । पृथ्वीपालेनेत्यर्थः । इत्यमुना प्रकारेण आदिष्टं लेखद्वारा प्रसादितमास्ते । स्फुर-
न्माने जिष्वाकारितनस्तौत्यर्थः । इति किम् । भ्रिया संयमलक्ष्म्या कौर्त्तीन्दिरया च
युक्ता ये सूर्यणामाचार्याणामाश्वरा अणिमादिस्तिद्विविविचलचित्तभाजो महत्तमास्तेषु
सर्वोत्कृष्टत्वात् हीरोऽमूल्यवज्रमणिः । मुख्य इत्यर्थः । तादृशं हीरविजयं सूरिं ममाम्यास
पार्थ्यं प्राप्येः सन्त्यङ्ग संनानादिप्रकारेण प्रेषयेः । किं कृत्वा । द्युमन्ति सुवर्णरजतनाग-
कादीनि द्रव्याणि, स्यन्दना रथाः, वाजिनस्तुरगाः, वारणा हस्तिनः, तन्मुखे वदने वा
आदां यस्य तादृशं तत्कामितं सूरिर्नहि तं संपूर्य संपूर्णोक्तम् । सूरिर्धन्नागंयति
तत्तदपचित्वा फलेपुरे मत्सर्गापे शीघ्रं संप्रेषणीय इत्यर्थः ॥

त्वामिन्ने गन्धवाहा इव धृततनवः स्वान्तवेगास्तुरङ्गाः

सोढर्याः कज्जलाद्रेरिव मदमुदितप्रान्तभृङ्गाः करीन्द्राः ।

त्वष्ट्रेव स्वेन सृष्टा यदुपतय इवोद्यद्रयाङ्गाः शताङ्गाः

पत्तित्राताश्च मूर्तिं दधत इव रसा वीरनामान एते ॥ १३४ ॥

हे त्वामिन् गुरो, नम मदीया एते श्रीमत्प्रत्यक्षलक्ष्यास्तुरङ्गाः अश्वाः सन्ति । किं-
भूताः । स्वान्तवन्मव इव त्वरितो वेगे येषाम् । उत्प्रेष्यते—धृततनवः अङ्गीकृताङ्गाः
गन्धवाहाः पवना इव । च पुनरेते ह्यगोचरा गर्जजलधराजुवादिनः करीन्द्राः कुङ्गराजा
वर्तन्ते । किंभूताः । मदेन करिकपोलस्थलनिर्गन्द्बृहद्वानजलधरानेन सुदिता हृष्टाः
एत एव भ्रान्ताः परितो ऋणीकारिणो मृष्टा भ्रमरा येषु ते । उत्प्रेष्यते—कज्जलाद्रे-
रज्जनगिरेः सोढर्याः सहोदरा इव । स्वामनया तुङ्गया वा आतर इव । पुनरेते श्रीपु-
रस्कृतान्धानरज्जनान्दिषोषाद्यलङ्कृताः शताङ्गाः रथा विशन्ते । किंभूताः । उल्लावत्येन

वायुवेगेन चलद्वाङ्गं रथापदो यत्र । 'इण् गतौ' इत्यस्य घातोः शतृप्रत्यये यत् इति तिप्पद्यते । 'यद्धारणदारणं प्रकुर्वाणम्' इति व्यासपष्टिके कान्ये । प्रयोगस्तु क्रियारतन-समुच्चये । के इव । चतुपत्य इव । यथा चासुदेवेशाः उद्यद्दीप्यमानं रथाङ्गं प्रतिमङ्ग-प्रतिहतं चक्रं नामायुधविशेषो येषां तादृशाः स्युः । उत्प्रेक्ष्यन्ते—शताङ्गाः त्वष्टा विश्व-कर्मणा देववार्धकिना स्वेनात्मना यष्टा निर्मिता इव । पुनरेते श्रीमत्सुरस्तादूर्ध्वदमाः पत्तिम्रजाः पदातिप्रकरा जाप्रति सन्ति । 'सत्तायामस्यास्ते जागर्ति च विद्यते च प्रिय-तेऽय' इति क्रियाकलापे । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्ति तनुं दधतो विप्राणाः वीर इति नाम येषां तादृशाः पञ्चमा रसा इव । अस्मिन्कान्ये संबोधनपदादग्रे मे इत्यादेशोऽस्ति । स तु यद्यपि सारस्वतव्याकरणे 'संबोधनपदादग्रे न भवन्ति वसादयः' इत्युक्तात्तदनुसारेण संबोधनपदादग्रे एते वसादय आदेशा न भवन्त्येव, तथाप्यन्यत्र काप्यादेशा दृश्यन्ते । यथा वाक्यप्रकाशे—'मित्र ते मे मोदते मनः' इत्युक्तेः । तथा वैतालिककृतौ वि-कमादित्यस्तुतावपि—'स्वच्छेऽन्तर्मानसेऽस्मिन्कथमवनिपते तेऽम्बुयानामिलाषः' इत्यु-क्ताच्च । अत्रापि स्वामिभिति संबोधनादग्रे 'मे' इत्यादेशपदं प्रयुक्तं न दोषायेति ॥

स्वर्णं तदेतद्भवदङ्गचङ्गिमश्रीस्पर्धिशिक्षावितितीर्षवो रुषा ।

निक्षिप्य वह्नौ च धनैर्निहत्य च्छिन्दन्ति टङ्कैरिव यत्कलादाः ॥१३९॥

हे पुरो, इदं श्रीमत्पुरो दैक्षितं स्वर्णं काङ्क्षनं तत्प्रसिद्धस्वर्णमवमास्ते । अथ वा तथैतत्संबन्धनिष्ठम् । तर्कभूतम् । यत्सुवर्णं भवतां श्रीमतामङ्गस्य वपुषश्चङ्गिमा चारुता तस्य श्रिया लक्ष्म्या राजते । 'जिनवचनपद्धतिरक्तिचङ्गिमालिनी' इति पद्मधुन्दरङ्क-तमालवरागजिनध्रुवपदे । स्पर्धते इत्येवशीलमत एव कारणात् शिक्षां ताडनादिदण्डं वितितीर्षवो दातुमिच्छवः कलादाः स्वर्णकाराः रुषा अनीचिलकरणोद्भूतभूमकोपेनेव वह्नौ वैश्वानरे निक्षिप्य क्षेपयित्वा । च पुनर्वर्षनैर्लोहमयकुटनोपकरणैर्निहत्य कुट्टयित्वा टङ्कैरायसतीक्ष्णमुखटङ्कनकैश्च च्छिन्दन्ति शकलीकुर्वन्तीव ॥

स्फूर्जज्योतिर्जलदपथवद्दृन्दमेतन्मणीनां

शुकापङ्क्तिस्ततिरिव सतां शुद्धिमत्तां वहन्ती ।

यानत्राता त्रतिप शिञ्जिकाद्या विमाना इवामी

वासांस्येतान्यपि सुमनसामंशुकानीव सन्ति ॥ १३९ ॥

हे त्रतिप त्रतिनः संयमिनः पाति रक्षवति पालयतीति त्रतिपस्तस्य संबोधनम् । एतत्प्रत्यक्षं ज्ञगज्जगिति कान्तिततिनिर्देलितान्धकारं मणीनां नावारत्नानां वृन्दं वर्तते । किमुदम् । स्फूर्जद्दीप्यमानं ज्योतिर्दीप्तिर्वत् । किञ्च । जलदपथवत् । यथा जलदानां पन्था मार्गो गगनम् । स्फूर्जन्ति ज्ञगज्जगिति कान्तिमन्ति ज्योतीरपि ग्रहनक्षत्रतारका यत्र तत् । पुनरेषां श्रीमल्लोचनगोचरसंचरिष्णुमौक्तिकमाला विद्यते । किं कुर्वन्ती । श्लाघ्यतामतिशयेन निर्मलत्वं वहन्ती धारयन्ती । केव । सतां ततिरिव । उत्तमपङ्क्तिर्नि-

मैलाशयता वहते । निष्कलङ्किता वा घत्ते । च पुनरिमे बहुजनवाह्याः भिविक्का या-
प्ययानमाद्य प्रथम येपु लोके 'पालखी' इति प्रसिद्धा । तत्तद्यानव्राताः सुखासनचक्रडो-
लाभिधानोपवेशनोचितानसनसंघाता वर्तन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—विमाना इव । विमानशब्द-
पुंस्त्रीबलिङ्गे । यथा 'धनविधनविमाना.' इति लिङ्गानुशासने । पुनरेतानि श्रीमत्परिधा-
नार्थमानीतानि वासांसि वस्त्राणि सन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—सुमनसां देवानामंशुकानि देव-
दूष्यानीव ॥

अनुगृहाण गृहाण पुरस्कृतं त्वमिदमन्यदपीहितमात्मनः ।

विफलयन्ति यतः सुजनाः सुरावनिरुहा इव न कचिदर्थनाम् ॥ १३७ ॥

हे भ्रमो, त्व मामनुगृहाण ममोपरि प्रसादं कुरु । मय्यनुग्रहं कृत्वा इदं त्वत्प्रत्यक्ष-
पुरस्कृतं त्वदग्रे मया दौकितं वस्तुजातं गृहाण । अपि पुनरन्यत्परमपि आत्मनः स्वस्य
समीहितं कामितं च मार्गयित्वा याचिन्वा च स्वीकुरु । यतः कारणान् सुजनाः सन्तः
क्वचित्कुत्रापि स्थाने अर्थानां याचनां न विफलयन्ति न मोर्षीकुर्वन्ति । क इव । सुराव-
निरुहा इव । यथा कल्पवृक्षाः कचनापि प्रार्थनां न लिप्फलीकुर्वन्ते ॥

अलिकचुम्बिकराम्बुजयामलः प्रकटयन्विनयं स विनेयवत् ।

इदमुदीर्य वचोव्यवहारतो निववृत्ते श्रमणाधिपतेः पुरः ॥ १३८ ॥

स साहिवखानः श्रमणाधिपतेः सूरैः पुरोऽग्रे इदं पूर्वोक्तमुदीर्य कथयित्वा वचोव्य-
वहारतो वागव्यापाराश्रितवृत्ते निवृत्तः । किभूतः । अलिक भालं चुम्बित्याक्षिपतीत्येवशीलं
करावेवाम्बुजे पथे तयोर्यमलं दृन्द्र यस्य भालस्थले स्थायि करकमलयुगल । कृताङ्ग-
लिरित्यर्थः । पुनः किं कुर्वन् । विनेयवत् सुशिष्य इव विनयं मत्किनम्रता प्रकटयन्
प्रकाशयन् ॥ इति साहिवखानस्य मूरिपुरो वस्तुग्रहणविषया विज्ञप्तिः ॥

गृह्णतो गिरमुदीत्वरदन्तव्रातदीधितिरेभासत सूरैः ।

निर्गता वहिरिव प्रणिधानक्षीरनीरधिलसल्लहरीव ॥ १३९ ॥

गिरं प्रत्युत्तरवाणीं गृह्णत आददानस्य भाषमाणस्य सूरैर्हिरगुरोर्ददीत्वर उदञ्छन्ती
प्रकटीभवन्ती दन्तानां दशनानां व्रातस्य व्रजस्य दीधितिः कान्तिः अभासत शोभते
स्म । उत्प्रेक्ष्यते—वहिर्हृदयाद्वाह्यप्रदेशे निर्गता निःसृता प्रणिधानं तदेव क्षीरनिधिः
दुग्धोदधिः तस्य लसन्ती स्फूर्जन्ती लहरी वीचीव ॥

कलिक्षितीन्द्रानिव दुर्बलश्रुतींश्चक्रीकृतास्यान्धृतचापलान्पुनः ।

क्षमा सकोपानिव निम्रतस्त्यजेद्वरं तुरङ्गान्पृह्यग्निराश्रयम् ॥ १४० ॥

हे खान, शिवस्य कल्याणसिद्धेश्वर श्रियं लक्ष्मीं स्पृहयन् कामयमानः साधुरुत्तमो
मुनिश्च कलिक्षितीन्द्रान्कलिकालोत्पन्नमूपालानिव तुरङ्गान्वाजिनः दूरं विप्रकृष्टं स्वजेत
मुखेन । किभूतान् तुरङ्गान् कलिवृषाश्च । दुर्बलश्रुतीन् लघुकर्णान् । परापवादप्रकटनपट्ट-

पिशुनवचनाकर्णेनपरान् । पुनः किंभूतान् । चक्रं जातिस्त्रिभावात्कुटिलं कृतमास्यं वदनं
संज्ञः । तथा परोपकारादिकरणे वैमुख्यभाजः । पुनः किंभूतान् । धृतमङ्गीकृतं चापल्य
वक्रगमनोल्लेखकालादि यैस्तथा । परदारगमनादिमकलितस्त्रिभावान् । पुनः किं कुर्वतः ।
सकोपातिव क्रोधोद्धतानिव । समा क्षोणीं निम्नतः पदप्रहारादिना प्रहरतः सकोपाः
क्षान्तिमुपशमं धातयन्ति । नृपास्तु नवीनकरणजननिग्रहदण्डादिना पृथ्वीं
पीडयन्ति ॥

मदोद्धतत्वं मधुपानुषङ्गितां मातङ्गतामाश्रयशास्त्रिधातिताम् ।

यस्माद्ब्रह्मन्ते नृपते मतङ्गजाः सतां तदेषां न शिवाय संगमः ॥१४१॥

हे नृपते राजन्, यस्यान्कारणात् एते त्वया मदीयमानाधिता अभी मतङ्गजा हस्तिनः
सदैः क्षीवताभिः दानप्रवाहैश्च उद्धतत्वमुन्मत्तताम्, तथा मधुपैर्मधुपानविधायिभिर्भ्रमरै-
श्चानुषङ्गः सङ्गोऽस्त्येषामिति मधुपानुषङ्गिनः तत्ताम्, तथा मातङ्गतां चण्डालतामस्पृश्यभावं
गजताम्, तथा आश्रयाणां स्थानदायिनां छायाशनादिप्रदानैः सुखकारिणां वा शास्त्रिणां
शास्त्राः पुत्रपौत्रप्रपौत्रादीनां विस्तारा विद्यन्ते येषां ते शास्त्रिनस्तेषामाश्रयभूतानां
कुटुम्बभाजा कुटुम्बवृद्धानां पोषकाणां वा । 'शास्त्रा इमांशे वेदांशे भुजे पक्षान्त-
रेऽन्तिके' इत्यनेकार्थः । 'पक्षान्तरे संततिविशेषे' इत्यवचूर्णिः । इमाणां च धातितां
हननशीलता वहन्ते बिभ्रते । तत्कारणादेषां गजानां संगमः सतां साधूनां न शिवाय
न शुभाय मोक्षाय च ॥

धृतकृदिवाक्षविलसन्नरियुक्तः पिशुनवत्पुराधीश ।

निर्वृण्वद्भिः सद्भिः शताङ्गराशिर्न काम्येत ॥ १४२ ॥

हे पुराधीश राजनगरनायक, निर्वृण्वद्भिः निर्वृतिं सुखं मोक्षं च काङ्क्षद्भिः साधुभिः ।
'निर्वृणोमि नगतो वसुमत्स्यः स्वारस्यतलमवाहवशङ्की' इति नैषधे । 'निर्वृतिं न प्राप्नोमि'
इति तद्वाचि । शताङ्गराशिः स्यन्दननिबद्धः । शतशः अङ्गानि उपसर्जनभूताः
प्रकाराः श्लेशादयो येषु ते भवा जन्मानि तेषां गणः भवपरम्परा न काम्येत नाभि-
लष्येत । 'अङ्गमन्तिवगात्रयोः । उपसर्जनभूते स्यादभ्युपायप्रतीकयोः ॥' इत्यनेकार्थः ।
तथा 'गौणोपसर्जनोंपाप्राण्यप्रधाने' इति हेम्यामपि । किंभूतः । अक्षेण रथावयवविशे-
षेण विलसन् शोभमान । क इव । धृतकृदिव । यथा धृतकारः अद्वैतः प्राप्तकः 'पाषा' इति
प्रतिद्वनामभिर्विशेषेण नक्तदिनं लसन् क्रीडन् रममाणो भवेत् । 'लस श्लेषक्रीड-
नयो' इत्ययं धातुः । पुनः किंभूतः । अराः सन्त्यनयो रथपादयोश्चकरोस्ते अरिणी
रथाद्गेताभ्यां युक्तः कलितः । क इव । पिशुन इव यथा द्विजिह्वः खलः अरिमिथुको
भवति । प्रायः खलानां बहवो वैरिणः स्युः । अथ वा अरित्वेन वैरिभावेन सर्वेषा-
मपि शत्रुतया युक्तः । खलः खलु जगतोऽपि शत्रुभूतो न कस्यापि मित्रमिति । यदु-
क्तम्—'भृगमीनसम्बनानां तृणजलसत्तोपविहितवृत्तीनाम् । लुब्धकबीवरपिशुना ल-
कारणवैरिणो जगति ॥' इति ॥

राजन्हुताशा इव हेतिभीषणाः पुनर्गिरीशा इव रुद्रताङ्किताः ।

शान्तात्मनामार्द्रहृदां महात्मनां नौचित्यमेते दधते पदातयः ॥ १४३ ॥

हे राजन् भूपते, एते दण्डभृच्चण्डग्रचण्डाकृतयः पदातयः पादचारिणः शान्तः शमवानात्मा स्वरूपं येषां तेषां शान्तात्मनाम् । तथा मार्द्रं यावज्जन्तुजातोपरि कृपया क्लिप्तम् । पूर्णमित्यर्थः । हृदयं येषां तेषामार्द्रहृदां महात्मनां सतां साधूनां वा औचित्यं योग्यतां न दधते विभ्रते । किंभूताः । हुताशाः कुशानव इव हेतिभिर्विविधाद्युधैर्ज्वालावलीभिश्च भीषणा भयानकाः अतिभीतिकारिणः । पुनः किंभूताः । रुद्रतया चण्डत्वेन अङ्किताः कलिताः । क इव । गिरीशा इव । यथा ईश्वरा रुद्राभिधानत्वेनान्विताः । यतः एकादश रुद्राः । ‘रुद्रोद्गीशो वामदेवो वृषाङ्कः’ इति हैम्याम् ॥

माद्यन्त्यष्टापदैः पृथ्वीकान्तं कैतवजीविनः ।

सन्तः संयमसाम्राज्या न पुनर्नयचक्षुषः ॥ १४४ ॥

हे पृथ्वीकान्त भूभासिनीवाह्यम्, कैतवेन दुरोदरेण जीवन्ति प्राणान्धारयन्तीति कैतवजीविनो द्यूतकाराः अष्टापदैः शारिफलैः द्यूतकीडोपकरणविशेषैः कृत्वा माद्यन्ति मदेन हृष्यन्ति । पुनः सन्तः साधवः अष्टापदैः स्वर्णैः कृत्वा न मदयुक्ता भवन्ति निर्ग्रन्थत्वान्निष्परिग्रहत्वाच्च । किंभूताः । संयमस्य चारित्र्यस्य साम्राज्यमैश्वर्यं येषाम् । तथा नये नैगमादिसप्तभेदभिन्ने न्याये वा चक्षुर्दर्शनं येषां नय एव चक्षुर्येषां वा ॥

धामसाधिमभृतः कलयन्त्यः स्त्रीत्वमात्मनि पुनर्वनितावत् ।

त्यक्तगेहगृहिणीद्रविणानां ग्रीणयन्ति न मनो मणिमालाः ॥ १४५ ॥

हे वृष, त्यक्तानि सुक्तानि गेहानि मन्दिराणि गृहिण्यः स्त्रियः द्रविणानि धनानि यैस्तेषां साधूनां मनश्चित्तं मणिमाला रत्नश्रेणयो न ग्रीणयन्ति न तोषयन्ति । किंभूतस्य । धाम्नां तेजसां साधिमानं चारिमाणं स्फूर्तिं विभ्रतीति । ‘त्वयादृतः किं नरसाधिमभ्रमः’ इति नैषधे । किं कुर्वन्त्यः । आत्मनि स्वे स्त्रीत्व स्त्रीलिङ्गतां कलयन्त्यः । किंवत् । वनितावत् । यथा नार्यः धामसु सौधेषु साधुतां वारयन्ति । यतो गृहमण्डनाः स्त्रियः । अथ वा । ‘धरधरणीइषणधरचलइनही’ इति लोकोक्तिः । पुनरात्मनि विषये स्त्रीत्व वनिताभावं विभ्रते ॥

विभ्राणा अपि बाह्यतो विशदतां छिद्रं दधत्यन्तरा

तेनामी उचिता न मौक्तिकगणा द्वेषापि शुद्धात्मनाम् ।

भूप स्तम्भजुपो जडात्मवदमी येन त्रिजा वीषधै-

र्वाधन्ते च परास्ततो मतिमतामेभिर्न कृत्यं पुनः ॥ १४६ ॥

हे भूप हे पृथ्वीपाल, येन कारणेन अमी मौक्तिकगणा बाह्यतो बहिस्ताम्रनटगो-

चरे विशदतां निर्मलतायुञ्जन्लत्वं बिभ्राणा अपि धारयन्तोऽपि अन्तरा मध्ये छिद्रं
रन्ध्रं दोषमप्यगुणं वा दधति धारयन्ति अर्थात्पञ्चनवदित्यादनुक्तमप्यवधारणीयम् ।
यथा खलो बाह्ये विशदतां हासितचदनत्वं दधानोऽपि परानर्थप्रपाविधायि दुष्टाशयतां
घते । यदुक्तम्—‘मुखं पद्मसमाकारं वाचा चन्दनशीतला । हृदयं कर्तरीतुल्यं त्रिविधं
धूर्तलक्षणम् ॥’ इति । तेन कारणेन द्वेषापि बहिरन्तरापि शुद्धोऽत्युज्ज्वलः निर्मलो
निष्पाप आत्मा खरूपं येषां तेषां महात्मनाममी नोचिता न योग्याः । पुनर्हे भूप, यतो
हेतोरमी यानव्रजाः बाह्वनसमूहाः जडालम्बजडाल्मान इव स्वम्मान् स्थूणान् जाळ्यं च
जुषन्ते सेवन्ते इति स्वम्भजुषः । च पुनः परानन्यान् जन्तून् वीचयैः स्वभारैः कृत्वा
वाचन्ते पीडयन्ति । ततः कारणदेभिर्मतिमतामखण्डपण्डाशालिनां साधूनां न कलं न
किमपि कार्यं विद्यते ॥

भूमीन्दोऽसिचया एते उचिता एव शस्त्रिणाम् ।

भवादृशां न चास्माकं शमसौहित्यशालिनाम् ॥ १४७ ॥

हे भूमीन्दो बहुषास्रुवाकर, एते असिचयाः खड्गगणाः शस्त्राणि प्रहरणानि धरन्ति
रक्षयन्तीत्येवंशीलानां भवादृशां विविधायुधधारिणां विरोधिवधविधानोद्धतक्रोधोद्दु-
राणां युष्मद्विधानामेव उचिता योग्याः । अथ च वास्तवार्थे सिचया वस्त्राणि युष्मा-
दृशां बहुमुल्यत्वाद्भूमीन्द्राणामेव योग्यानि । न पुनः शमेन शान्तरसास्त्रादेन यस्त्री-
हितं वृत्तिरुत्तिस्त्वया शालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलानां शिष्टाभिज्ञानजनसदृशदशामस्मा-
दृशामुचिताः । यदुक्तम्—‘भुञ्जीमहि वयं मैक्ष्यं जीर्णं वासो वसीमहि ।
शयीमहि महीपीठे कुर्वीमहि किमीश्वरे ॥’ इति ॥ इति खानस्य तुरङ्गादिप्रदानाग्रहे
शुरोः प्रतिवचनानि ॥

एष निपीय कवेरिव वाचं श्लेषविशेषवतीं व्रतिमर्तुः ।

प्रीतमना इति तं प्रति वाणीं वासयति स्म पुनर्चदनाब्जे ॥ १४८ ॥

प्रीतं शुरोरतिनिर्लोभतानिभालनात्संजुष्टं मनो मानसं यस्य तादृश एष साहित्यखानः
इत्यमुना प्रकारेण तं सूरिं प्रति वदनाब्जे निजमुखकमले वाणीं गिरं वाग्देवतां वास-
यति स्म वासितवान् । उवाचैत्यर्थः । अथ च लक्ष्मीमिव वाग्वादिनीं पद्मवासिनीं कृत-
वानित्यप्यर्थवन्ति । किं कृत्वा । कवेः काव्यकर्तुरिव अथ च कवेः शुक्रत्येव । ‘अजस्रम-
भ्यासमुपेयुषा समं मुदेव देवः कविना युषेन च’ इति नैषधे । कविः काव्यकर्ता ।
तथा शुक्रः । युवो विद्वान् । चन्द्राङ्गजश्च । तथा ‘उदना भार्गवः कविः’ इति हर्म्याम् ।
अथ वाचं मुद्रत्वादसुरः असुराणां गुरुत्वाच्च कविवाग्वयानमुचितमेव सूरिः सुगणा
शुर्गाभ्राणामेति वचनाच्च सूरः श्लेषानां श्लेषोक्तीनां विशेषा अतिशया विद्यन्ते
यस्यां सा श्लेषविशेषवती तादृशीं वाचं भारतीं निपीय सादरं ध्रुत्वा ॥

याच्चा मे क्रियतां फलेग्रहिरसौ द्रोणिर्द्रुमाणामिव
 प्रोन्निद्रा मधुना स तुष्यति यथा पृथ्वीमहेन्द्रो मयि ।
 इत्यावेद्य निवृत्तिमीयुषि पुराधीशे वशीन्द्रो गिरं
 जग्राहोष्णऋतौ कृतव्यवसितौ मेघाम्बुधारामिव ॥ १४९ ॥

इत्यमुना पूर्वोक्तप्रकारेण आवेद्य कथयित्वा निवृत्तिमुपरममुपेयुषि मौनमासेदुपि पुराधीशो साहिवस्थाने सति सूरिहंरगुरुगिरं वार्णी जग्राहोपादत्त । वभापे इत्यर्थः । क इव । मेघ इव । यथा कृता निमिता व्यवसितिः स्वसमयोचितप्रवलल्लुकातापपय शोष-प्रमुखा व्यावृत्तिर्येन तादृशे उष्णऋतौ निदाघसमये निवृत्ते सति जलधरः प्रावृषेण्यपयो-धरः अम्बुधारां वारिवृष्टिं पृह्णाति । इति किमावेद्य । हे शुरो, श्रीमता मे सम याच्चा प्रार्थना फलेग्रहिः सफल क्रियताम् । केनेव । मधुनेव । यथा वसन्तेन ऋतुना द्रुमाणा विविधजातिरूपां द्रोणिः श्रेणिः प्रोन्निद्रा विकसिता फलकलिता क्रियते । तथा यथा येन प्रकारेण स पृथिवीमहेन्द्रः अकञ्वरसाहिर्मयि तुष्यति हृष्टचित्तो भविष्यति तथा विधीयताम् ॥

रक्षामो जगदङ्गिनो न च मृषावादं वदामः कचि-
 नादत्तं ग्रहयामहे मृगदृशां बन्धूमवामः पुनः ।
 आदध्मो न परिग्रहं निशि पुनर्नाश्रीमहि ब्रूमहे
 ज्योतिष्कादि न भूषणानि न वयं दध्मो नृपैतान्ब्रतान् ॥ १५० ॥

हे नृप, वयमेतान् ब्रतान् नियमविशेषान् दध्मो वारयाम । व्रतशब्दः पुनपुसके । तानेव पृथक्कृत्य दर्शयति—वयं जगता त्रयाणामपि भुवनानामङ्गिनो जन्तून् रक्षाम स्वसतानवत्पालयाम । च पुनः कचित् प्राणत्यागेऽपि मृषावादं मिथ्याभाषा न वदामो ब्रूमः । पुनः कचिद्गमादावरण्यादावपि चादत्तं केनापि स्वामिप्रमुखेन अविभ्रान्तं तृणाद्यपि न ग्रहयामहे न गृहीम । पुनर्मृगदृशां सर्वासामपि स्त्रीणां बन्धूमवामः । मुक्ताशेषविषयामिलाषतया विश्ववनिता । स्वभगिनीतुल्या गणयाम । पुनः परिग्रहं द्विपदचतुष्पदलक्षणं नवविधवस्तूनां संग्रहं नादध्मः किमपि ससारहेतुभूततया परिग्रह-मात्रं नैव रक्षयाम । पुनर्निशि रात्रिष्वप्ये नाश्रीमहि सर्वथापि नैव भुञ्जाम । पुन-ज्योतिष्कादिनिमित्तलक्षणं चन्द्रग्रहादिकं न ब्रूमहे कदापि न कथयाम । पुनर्भूषणानि मणिस्वर्णादिमयान्याभरणानि न दध्मः वपुषि न धारयाम । अत्र दध्म इति क्रिया घण्टालीलान्यायेन सभयत्र व्रतभूषणादिषु योजनीया ॥

वाहाः पञ्च महाव्रतानि करिणः क्षान्त्यादिधर्मा दश
 शीलाङ्गाख्यरथा नवद्वयमिताः पार्श्वे सहस्राः सदा ।

मुक्ताखर्णमणीगणाः पुनरमी येषां मुनीनां गुणा

यानान्यद्भुतभावनाश्च यशसां पुञ्जाः पुरोगामिनः ॥ १५१ ॥

विश्वस्फूर्जदमारिशिष्टपटहा मोहाद्यरिध्वंसिनः

साम्राज्यं दधतेऽनिशं दशदिशां ये सार्वभौमा इव ।

ये श्वेतांशुकशालिनः कुमुदिनीकान्ता इव क्षमापते

ते प्राप्ताखिलकामिता इव वयं नाशास्महे किंचन ॥ १५२ ॥

हे क्षमापते खान, प्राप्तानि सर्वात्मना लब्धानि अखिलानि समस्तानि कामितानि वाञ्छितानि मानसिकवाचिककायिककामा यैस्तादृशा इव ते वयं किंचन किमपि नाशालहे न कामयामहे । ते के । येवामस्याक प्राणातिपात-मृषावाद-अदत्तादान-मैथुन-परिग्रहविरमणलक्षणानि पञ्च महाव्रतान्येव बाह्याः पट्टजात्यतुरङ्गाः सन्ति । पुनर्येषां क्षान्त्यादयः क्षमा-आर्जव-मार्दव-निर्लोभतारूपमुक्तिः तपः-संयम-सत्य-निष्कप-ट्टारूपशौच-अर्किच ब्रह्मचर्यलक्षणा दशविधसाधुधर्माभिधानाः करिणः पट्टगजेन्द्रा विचरन्ते । पुनर्येषां पार्श्वे संनिधाने सदा निरन्तरं नवद्वयमिता नवाना नवसंख्याना द्वय युगलमेतावता अष्टादश तेन मिताः प्रमाणीकृताः । 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्' इति नैपथे । सहस्रा दशशतानि । सहस्रशब्दः पुंल्लीबलिङ्गे । शीलाङ्गरया इत्याख्या नाम येषां तादृशा रथाः एतावता अष्टादशसहस्राः शीलाङ्गरया वर्तन्ते । पुनर्येषां मुनीनां साधूनां सप्तविंशतिसंख्याका गुणाः । यथा—षण्णां प्राणातिपात-मृषावाद-अदत्तादान-मैथुन-परिग्रह-रात्रिभोजन विरमणलक्षणानां व्रतानां परिपालनम्, तथा षण्णां पृथ्वी-जल-अनल-वायु-वनस्पति-त्रासलक्षणानां कायानां रक्षा, तथा पञ्चानां श्रवण-नयन-प्राण-रसन-स्पर्शननामामिन्द्रियाणां निग्रहः, निर्लोभता, क्षमा, भावसत्यक्रिया, विशुद्धि-ता, मनोवचनकायानां जयः, संयमयोगयुक्ता, शीतातपादिवेदनासहनम्, उपसर्गसहनं चेति मुक्ताखर्णमणीगणाः भौतिककाञ्चनरत्ननिकरा आसते । पुनर्येषामद्भुता आश्चर्यकारिण्यः द्वादशसंख्याका भावनाः अनित्य-अशरण-संसार-एकत्व-अन्त्यत्व-अशौच-आश्रव-संचर-कर्म-निर्जर-अधर्मस्वाध्यातता-बोधिलक्षणाः । अथ वा पञ्चानां महाव्रतानां पञ्चपञ्चसंख्याभिः पञ्चविंशतिर्भावनाः । यथा मनोगुप्ति-इयासमिति-आदाननिक्षेपासमिति-एषणा-समिति-दृष्टात्रपानग्रहणम् एताः प्रथमव्रतस्य पञ्च भावनाः, तथा हास्यविरति-लोभविरति-भयप्रत्याख्यान-क्रोधप्रत्याख्यान-आलोच्यभाषणम् एता द्वितीयव्रतस्य पञ्च भावनाः । आलोच्यवग्रहयाच्या, अभीष्टावग्रहयाच्या, देशकालपेक्षया एतावन्मात्रावग्रहयाचना, समानधार्मिकेभ्यः सकाशादवग्रहयाचनम्, अनुज्ञापितान्नपानभोगः, एतास्तृतीयव्रतस्य पञ्च भावनाः । स्त्रीपण्डपशुभद्वेऽमस्त्रीभुक्तासनकुल्यान्तरस्थजनम्, सरागर्जीकट्वाविवर्जनम्, पूर्वकीडितभुक्षवादिस्मृतिनिषेधनम्, स्त्रीणां रम्याद्वायवावलोकनस्वाद्भङ्गानोद्वेगनादिसंस्कारनिराकरणम्, प्रणीतगल्फेष्टविन्दुकातिरसोन्मादकद्वयबहुलाव्रतान-

परिभोगनिवारणम् एताश्चतुर्व्रतस्य पञ्च भावनाः । मनोज्ञे शब्दे रागः अमनोज्ञे शब्दे द्वेषः, मनोज्ञे रूपे रागः अमनोज्ञे रूपे द्वेषः, मनोज्ञे गन्धे रागः अमनोज्ञे गन्धे द्वेषः, मनोज्ञे रसे रागः अमनोज्ञे रसे द्वेषः, मनोज्ञे स्पर्शे रागः, अमनोज्ञे स्पर्शे द्वेषः एताः पञ्चमव्रतस्य पञ्च भावनाः । संख्यया पञ्चविंशतिर्जाताः । अथ वा एकोनविंशदपि स्वयमूष्ठाः । एता भावना वासना यानानि वाहनानि सन्ति । न पुनर्येषां पुरोगामिनः अप्रेगमनशीलाः यश्च सां श्लोकानां पुञ्जा व्रजा वर्तन्ते । पुनर्येषां विश्वे त्रैलोक्येऽपि स्फूर्जन्तो वायमाना अगारेर्जोवदयायाः शिष्टयः शिक्षणानि आह्वा वा त एव तद्गूपा वा पटहा आनकोद्धोषणानि निःस्नाननिरचना वा । पुनः मोह आदिर्येषां तथाविधा अरयः क्रोधमानमायालोभमनोभवमिध्यात्वाद्याः सत्रयः तान् ध्वंसन्ति तिस्रन्तीत्येवंशीला मोहादयरिध्वंसिनः सन्तीति वैरिविजयकारिणः । पुनर्येषां सार्वभौमाश्चक्रवर्तिन इव अनिशं निरन्तरं प्राची-आग्नेवी-अपाची-नैर्ऋती-प्रतीची-वायवी-कौबेरी-ऐशानी-पातालभुवन-ब्राह्मीलक्षणानां दशानां दिशामाशानाम् । 'दशदिगन्तजिता रघुणा यथा' इति रघुवंशे । साम्राज्यं सुरासुरनराध्यत्वादाविपल्य एवते विभ्रते । पुनर्येषां कुमुदिनीकान्ताः कैरविणीवल्लभाश्चन्द्रा इव श्वेतैरुज्ज्वलैरंशुकैर्वर्णैः । सार्ये कः । किरणैश्च । 'वरुणपृहिणी-माशामासादयन्तममुं रुचीं विवसयति न याद्यभ्रान्सक्रमेण निरशुकम्' इति नैषधे । 'कान्तिहीनं न वल्लहीनं वा इति' तट्टिति । शालन्ते शोभन्ते इत्येवशीलाः । श्वेताम्बरा इत्यर्थः ॥ इति स्वसंयमसमृद्धिनिरूपणम् ॥

श्रीरामे भरतेनेव भक्तेन स्वामिनि त्वया ।

इदं यदुच्यते सर्वं तदञ्चत्यौचित्ती यतः ॥ १५३ ॥

हे भूपते, श्रीरामे भिया बलमद्रत्वलक्ष्म्या, अथ वा भिया पाथोधिपुत्र्या लक्ष्म्या, अवतारत्वात्सीतया । यथा नारायणो रामरूपेणावतीर्णस्तथा लक्ष्मीरपि जानकीकायेनावतारमादत्तवतीति शैवसमयः । तथा युक्तः रामः कौसल्यानन्दनस्तस्मिन् श्रीरामचन्द्रे भरतेनेव केकेयीतनुजेनेव स्वामिन्यकल्बरूपे भक्तेन सेवाभक्तेन त्वया भवता इदं गजाम्बरयस्त्राणादिप्रदानं सर्वं यदुच्यते कथ्यते तत्सर्वं त्वयि श्रीमति विषये औचित्ती योग्यतामश्नुति गच्छति । युक्तमेवेत्यर्थः । यतः शास्त्रे प्रोक्तमस्ति तदग्रेतनकाव्येनेव निर्दिशति ॥

उपकर्तुं जलदा इव परपुष्टा इव पुनः प्रियं वक्तुम् ।

क्षेहितुमिव दृक्पद्माः प्रायः प्रभवन्ति भुवि सुजनाः ॥ १५४ ॥

हे भूमीपाल, जलदा मेघा इव उपकर्तुं जगतोऽप्युपकारं कर्तुम्, पुनः परः कालः पोष्यन्ते स्म इति परपुष्टाः कोकिला इव भिन्नं मृष्टं वक्तुं भाषितुम्, पुनः दृक्पद्मा नयनललिनी इव । कमलनलिनपद्मारविन्दशब्दाः पुनर्पुंसकलिङ्गयोः । क्षेहितुं क्षेदं मेच्य कर्तुं प्रायो बाहुल्येन भुवि पृथिव्यां विषये सुजना उत्तमजनाः प्रभवन्ति समर्थोभवन्ति ।

यदुक्तम्—‘ब्रह्म नैव नेत्रेभ्यो घनेभ्यो नोपकारिणः । पिकेभ्यो नो प्रियालपा दृश्यन्ते भुवने परे’ ॥

किं बहुनाशुगसूनोरिवात्मभर्तुर्विधातुरादेशम् ।

नीतिमतो दाशरथेरिव राजन्धर्मलामोऽस्तु ॥ १९९ ॥

हे राजन्, किं बहुना भूयिष्ठभाषणेन किमस्तु न किमपि । ततस्तव धर्मलामः धर्मलाम इति नाम्ना अस्मत्पक्षसंमत आशीर्वादोऽस्तु भवतात् । तव किं कर्तुः । आत्मभर्तुः स्वस्वामिनः अकम्बरसाहेरादेशमाज्ञां विदधातीत्येवंशीलस्य । कस्येव । आशुगसूनोरिव । यथा पवनात्मजन्मा हनूमान् स्वस्वामिनो रामचन्द्रस्यादेशविधातासीत् । पवनस्य नामपरावृत्तिर्वहुधा दृश्यते । यथा हैम्याम्—‘हनूमान् वज्रकण्टकः मारुतिः’ इति । तथा चम्पूकथाचाम्—‘प्रभञ्जनाः खण्डिताज्जनाधरप्रवालाः’ इत्यादि । पुनस्तव किं लक्षणस्य । नीतिमतो युक्तन्यायोपपन्नस्य । कस्येव । दाशरथेरिव । यथा दशरथस्यापत्यं दशरथिः श्रीरामः न्यायवानासीत् ॥ इति सूरिणा तस्य स्वामिभक्तता प्रकाशिता ॥

तदुदितमधिगत्य चित्रमन्तर्दधता तेन पुरीपुरंदरेण ।

इव कजमलिनाथं चुम्बता तच्चरणयुगं यतिकुञ्जरो व्यसर्जि ॥ १९६ ॥

अथ सूरिवचनानन्तरं तेन पुरीपुरंदरेण अकमिपुराधिपतिना साहित्यस्वामेन यतिकुञ्जरः श्रीहीरविजयसूरिः व्यसर्जि विसर्ज्यते स्म । स्वस्थानगमनायानुमेने । स्ववसतिं प्रति प्रेषित इत्यर्थः । तेन किं कुर्वता । तच्चरणयुगं सूरिपादारविन्दद्वन्द्वं चुम्बता स्पृशता । केनेव । अलिनेव । यथा भ्रमरेण कजं कमलं चुम्ब्यते । पुनः किमूतेन । तदुदितं सूरिभाषितमधिगत्य विशाद सन्मगवगम्य अन्तः स्वान्तःकरणे चित्रमावर्त्य दधता विव्रता ॥

वसतिमसुमच्चैतांसीव प्रविश्य महोत्सवं

वचनविषयातीतं स्फीतं वितन्वति पूजने ।

सरसिरुहभूः प्रोज्जृम्भाम्मोरुहीव सुखं स्थितः

कतिचन दिनांस्तस्मिन्सूरीश्वरोऽगमयत्युरे ॥ १९७ ॥

सूरीश्वरो हीरविजयसूरिः तस्मिन्नकमिपुरे कतिचन कियत्संख्याकान् दिनानगमयदतिक्रामति स्म । किंभूतः । सुखं यथा स्यात्तथा स्थितः । क इव । सरसीरुहभूरिव । यथा पद्मभूर्गङ्गा प्रोज्जृम्भाम्मोरुहि विकसिततामरसे तिष्ठति । ‘ताम्यंतामरसान्तरालवसतिर्दिवः स्वयंभूरभूत्’ इति खण्डप्रशस्ती ब्रह्मणः कमले वसतिः । किं कृत्वा । वसतिमुपाश्रयं प्रविश्य उपाश्रयमध्ये गत्वा । स्थित्वेत्यर्थः । कानीव । असुमच्चैतांसीव यथा जनानां मय्यलोकानां चेतांसि मनांसि प्रविवेश । चित्तेषु प्रविष्ट इत्यर्थः । अत्रैकवचनस्य बहुवचनोपमास्ति । अन्यत्रापि काप्येवं दृश्यते । यथा रघुवंशेऽप्येवं दृश्यते—‘वि-

दर्भनिर्दिष्टमथो कुमारो नारीमनांसीव चतुष्क्रमन्तः' इति । कस्मिन्सति । पूजने राजनगरानेकश्रावकवर्गे धनानां वाचां विषयाद्गोचरादतीतमतिशायित्वाद्वागोचरम-
तिक्रान्तम् । वक्तुमशक्यमित्यर्थः । पुनः स्मृते पदे पदे क्षणे क्षणे च वर्धमानमेव न तु
हीयमान महोत्सवमतिमह वितन्वति विस्तारयति कुर्वति सति ॥

यं प्रासूत शिवाहसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्भाह्वीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिरचिते सर्गोऽयमेकादशः ॥ १९८ ॥

पण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनामि महाकाव्ये एकादशानां सख्या-
पूरणः एकादशः सर्गः संजात इति ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां खोपज्ञहीरसौभा-
ग्याभिधमहाकाव्यवृत्तौ अकब्बरसाहिपुरस्तादाकारितदूतद्वन्द्वगमनविज्ञपनतत्प्रेषणक-
मिपुरपतिपार्श्वगमनश्राद्धाकारणसाहिप्रवृत्तिकथनसूरिपार्थप्रस्थापनतदागमनतद्वाचिककथ-
नस्फुरन्मानार्पणसूरिप्रस्थानशकुनमवनराजनगरागमनखानसमुखागमनस्वसदनानयनग-
जाश्वादिर्वाकनतन्निषेधनखानचमत्कृतिकरणवसत्यागमनादिवर्णनो नाम एकादशः सर्गः ॥

द्वादशः सर्गः ।

सूरिराजोऽथ संप्रस्थितस्तत्पुरान्मेवडाभ्यां पुरोगामुकाभ्यां युतः ।

श्लोकचन्द्रातपश्चेतिताशामुखो यामकाभ्या शशी पूर्वशैलादिव ॥ १ ॥

अथ राजनगरे कतिचनदिनस्थित्यनन्तर सूरिराजः श्रीहीरविजयसूरिः तत्पुराद-
हम्मदावादनगरात्सम्यक् पदे पदे समानमहोत्सवपूर्वक प्रस्थितः पुरश्चाल । किभूतः ।
पुरो गुरोरे गामुकाभ्यां गमनशीलाभ्या मेवडाभ्या मौदीकमालनामाभ्या साहिप्रहि-
तदूताभ्या दूतानां लेखहारकाणा च । मुद्रलजातिप्रसिद्ध मेवाडा इत्यभिधान प्रोच्यते ।
पुनः किभूतः । श्लोको यशः स एव चन्द्रातपश्चन्द्रिका तेन श्वेतितानि उज्ज्वलीकृतानि
आशानामर्थाद्दशदिगङ्गानां मुखानि वदन्ति येन । क इव । शशीव । यथा चन्द्रश्चर-
शापुरः समेताभ्या पुनर्वसूतारकाभ्यां युक्तः । 'पुनर्वसू तु यामकौ' इति हैम्याम् ।
युक्तः पूर्वशैलात्प्राचीपर्वतात्प्रतिष्ठते । किभूतः शशी । यशःसदृशचन्द्रगोलिकया उ-
ज्ज्वलीकृद्दिग्गण्डलः ॥

कुत्रचिद्वाणिनी सग्विणी शालिनी यत्र लोकंपृणा कापि वातोर्मिका ।

हंसमाला कचित्कापि कन्या मृगी कुत्रचिन्मालती पुष्पिताग्रा पुनः ॥ २ ॥

कापि शार्दूलविक्रीडितं दृश्यते कापि दृष्यद्भुजंगप्रयातं पुनः ।

सूरिशीतद्युतेः सर्पतः पद्मतौ छन्दसां जातिवत्कुञ्जभूमिः स्म भूत् ॥३॥

सूरिशीतद्युतेः हीरसूरिवन्द्यस्य पद्मतौ मार्गे सर्पतः प्रचलतः कुञ्जभूमिर्वनावनी छ-
न्दसां वि-वृत्तानां जातिरेव स्म भूत् बभूव । 'स्वयोगेऽप्यटो लोपसिच्छन्ति' इति
मारस्वतव्याकरणे । यत्र कुञ्जभूमौ छन्दोजातौ च कुत्रचित्प्रदेशे वाणिनी । 'छेका मत्ता
च वाणिनी' इति हैम्याम् । तथा 'यस्मिन्महीं शासति वाणिनीनां निद्रां विहारार्थप्रये
गतानाम्' इति रघुवंशे । उद्याने क्रीडार्थं समेता दृश्यते । किंभूता वाणिनी । स्रग्विणी
स्रजो मुक्ताफलानां सरिविशेषाः कुसुमानां माला हारा विद्यन्ते यस्याः । पुनः शालिनी
अत एवानेकालंकारैः शालते शोभते इत्येवञ्चीला । तथा वाणिनी, स्रग्विणी, शालिनी
चैतास्त्रिस्रोऽपि छन्दोजातयः । तथा कापि प्रदेशे लोकान् कुसुमावचयप्रथनान्योन्य-
परिधापनान्दोलनगाननर्तनादिमानेकक्रौञ्चक्रीडाकारिणा जनान्पृथातीति लोकपृथा
सकलजनसुखकारका वातानां पवनानामूर्मिका वीची समेति । अयं च छन्दस्त्रि वातोर्मि-
काजातिः । पुनः कचित्कमलाकरादिषु हंसमाला राजमरालराजी क्रीडन्ती दृश्यते ।
हंसमाला छन्दोजातिश्च । कापि स्थाने स्मेरोद्यानादौ कन्या पुष्पावचयार्थमागता पु-
ष्पाजीविकुमारिका विलोक्यते । अयं च कन्या छन्दोजातिः । पुनः कापि सजलशार्द-
ूलप्रदेशादौ मृगी ललबुबालकलिता सारङ्गी चरन्ती निरीक्ष्यते । मृगी छन्दोजातिश्च ।
पुनः कुप्रचित्क्रीडाकाननादौ मालतीजातिनामलता प्रेक्ष्यते । किलस्रणा । पुष्पितं कुसु-
मितं प्रसूनपरम्परापरिचितमग्रं शिखरं यस्याः सा तथा । जातिः पुष्पिताग्रा च द्वे
अपि छन्दोजातौ । कापि कारस्करकोटरविल्लादौ दृष्यतां दर्पं मर्दं विभ्रतां मदोन्मा-
दिनां भुजंगमाना सर्पाणां प्रयातं गमनं निभाव्यते । भुजंगप्रयातं छन्दोजातिश्च । पुनः
कापि गिरिगङ्गारादीना प्रदेशे शार्दूलानां व्याघ्राणां चित्रकायानां वा अथवा अन्य-
हिलसापदविशेषाणां विशेषेण निजमहिलाभिर्बालकैर्वा समं क्रीडितं विलसितं विभा-
व्यते शार्दूलविक्रीडितनाम्नी छन्दोजातिश्च ॥ युगमम् ॥

निम्बजम्बीरजम्बूकदम्बद्रुमान्स्मेरमाकन्दकारस्करं कीरवत् ।

लङ्घयन्ग्रामसीमापुरीः स प्रभुः प्राप्तवान्पत्तनस्योपकण्ठं कमात् ॥ ४ ॥

स प्रभुः हीरसूरिश्वरः क्रमाद्रामानुग्रामविहारपरिपाठ्या पत्तनस्याणदिल्लण्टकनाम-
पुरमेदनस्य उपकण्ठं सनिधानं प्राप्तवानासादयामास । किं कुर्वन् । ग्रामान् लघुपुराणि
संनिवेशान्वा सीमासुमयोर्ग्रामयोर्नगरयोर्वा मध्यभूमौ ग्रामसर्गापभूर्वा पुरीमंहस्तराणि
विश्वलपुरमहीशानकादीनि लङ्घयन्नतिक्रामन् । किं व कीरवत् । यथा शुक्रो निम्बान् पिबु-
मन्दान् जम्बीरान् जम्मिलान् वृक्षविशेषान् जनप्रसिद्धान् जम्बून् व्यामफलान्प्रसि-
द्धान् कदम्बात्रीपान् धाराकदम्बान् बूलीकदम्बांश्च जातिद्वयविशिष्टान् एतानेव द्रुमान्

१. पाणिनीयतन्त्रे तु स्वशब्दयोगेऽडागमावाविधानात्स्वमूदिति पाठः साधुः.

दर्भनिर्दिष्टमथो कुमारो नारीमनांसीव चतुष्कमन्तः' इति । कस्मिन्सति । पूर्जने राजनगरानेकश्रावकवर्गं वचनानां वाचां विषयाद्गोचरादतीतमतिशयित्वाद्वाग्वोचरम-
तिक्रान्तम् । वक्तुमशक्यमित्यर्थः । पुनः स्फुटित पदे पदे क्षणे क्षणे च वर्धमानमेव न तु
हीयमान महोत्सवमतिमह वितन्वति विस्तारयति कुर्वति सति ॥

यं प्रासूत शिवाहसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्वाह्वीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिरचिते सर्गोऽयमेकादशः ॥ ११८ ॥

पण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनान्नि महाकाव्ये एकादशानां सख्या-
पूरणः एकादशः सर्गः संजात इति ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिताया खोपज्ञहीरसौभा-
ग्याभिधमहाकाव्यवृत्तौ अकञ्चरसाहिपुरस्तादाकारितद्वन्द्वगमनविज्ञपनतत्प्रेषणाक-
मिपुरपतिपार्श्वगमनश्राद्धाकारणसाहिप्रवृत्तिकथनसूरिपार्श्वप्रस्थापनतदागमनतद्वाचिककथ-
नस्फुरन्मानार्पणसूरिप्रस्थानशकुनभवनराजनगरागमनखानसंमुखागमनस्वसदनानयनग-
जाश्वादिर्ढाकनतन्निषेधनखानचमत्कृतिकरणवसत्यागमनादिवर्णनो नाम एकादशः सर्गः ॥

द्वादशः सर्गः ।

सूरिराजोऽथ संप्रस्थितस्तत्पुरान्मेवडाभ्यां पुरोगामुकाभ्यां युतः ।

श्लोकचन्द्रातपश्चेतिताशामुखो यामकाभ्यां शशी पूर्वशैलादिव ॥ १ ॥

अथ राजनगरे कतिचनदिनस्थित्यनन्तर सूरिराजः श्रीहीरविजयसूरिः तत्पुराद-
हम्मदावादनगरात्सम्यक् पदे पदे संमानमहोत्सवपूर्वकं प्रस्थितः पुरश्चाल । किभूतः ।
पुरो गुरोरग्रे गामुकाभ्यां गमनशीलाभ्या मेवडाभ्यां मौदीकमालनामाभ्या साहिप्रहि-
तदूताभ्या दूतानां लेखहारकाणां च । मुद्रलजातिप्रसिद्ध मेवाडा इत्यभिधानं प्रोच्यते ।
पुनः किभूतः । श्लोको यशः स एव चन्द्रातपश्चन्द्रिका तेन श्वेतितानि उज्ज्वलीकृतानि
आशानामर्थीदृशदिगङ्गानां मुखानि वदनानि येन । क इव । शशीव । यथा चन्द्रश्चारव-
शापुरः समेताभ्या पुनर्वसूतारकाभ्यां युक्तः । 'पुनर्वसू तु यामकौ' इति हैन्याम् ।
युक्तः पूर्वशैलात्प्राचीपर्वतात्प्रतिष्ठते । किभूतः शशी । यशःसदृशचन्द्रगोलिकया उ-
ज्ज्वलीकृद्विक्रण्डलः ॥

कुत्रचिद्वाणिनी सग्विणी शालिनी यत्र लोकंपृणा कापि वातोर्मिका ।

हंसमाला कचित्कापि कन्या सृगी कुत्रचिन्मालती पुष्पिताग्रा पुनः ॥२॥

कापि शार्दूलविक्रीडितं दृश्यते कापि हृष्यद्भुजंगप्रयातं पुनः ।

सुरिशीतद्युतेः सर्पतः पद्मतौ छन्दसां जातिवत्कुञ्जभूमिः स्म भूत् ॥३॥

सुरिशीतद्युतेः हीरसुरिचन्द्रस्य पद्मतौ मार्गे सर्पतः प्रचलतः कुञ्जभूमिर्वनावनी छन्दसां चिन्ति वृत्तानां जातिरेव स्म भूत् बभूव । 'स्ययोगेऽप्यटो ओपमिच्छन्ति' इति मारुततव्याकरणे । यत्र कुञ्जभूमौ छन्दोजातौ च कुत्रचित्प्रदेशे वाणिनी । 'छेका मत्ता च वाणिनी' इति हैम्याम् । तथा 'यस्मिन्महीं शासति वाणिनीनां निद्रां विहारार्थपथे गतानाम्' इति रघुवंशे । उद्याने क्रीडार्थं समेता दृश्यते । किंभूता वाणिनी । स्रग्विणी सखी मुष्काफलानां सरिविशेषाः कुसुमानां भावा द्वारा विद्यन्ते यस्याः । पुनः शालिनी अत एवानेकालंकारैः शालते शोभते इत्येवंशील । तथा वाणिनी, स्रग्विणी, शालिनी चैतास्तिष्ठोऽपि छन्दोजातयः । तथा कापि प्रदेशे लोकान् कुसुमावचयप्रयनान्योन्यपरिधापनान्दोलनगलनतर्तनादिमानेककौतुकक्रीडाकारिणो जनान्पृणातीति लोकंपृणा सकलजनसुखकारका वातानां पवनानामूर्मिका वीचीं समेति । अथ च छन्दसि वातोर्मिकाजातिः । पुनः क्वचित्कमलाकरादिषु हंसमाला राजमरालराजी क्रीडन्ती दृश्यते । हंसमाला छन्दोजातिश्च । कापि स्थाने स्मेरोद्यानादौ कन्या पुष्पावचयार्थमागता पुष्पाजीविकुमारिका विलोक्यते । अथ च कन्या छन्दोजातिः । पुनः कापि सजलशार्दूलप्रदेशादौ मृगी खलबुबालकलिता सारङ्गी चरन्ती निरीक्ष्यते । मृगी छन्दोजातिश्च । पुनः कुत्रचित्क्रीडाकाननादौ मालतीजातिनामलता प्रेक्ष्यते । किलक्षणा । पुष्पितं कुसुमितं प्रसूनपरम्परापरिचितमग्नं शिखरं यस्याः सा तथा । जातिः पुष्पिताग्रा च द्वे अपि छन्दोजाती । कापि कारस्करकोटरविल्लादौ हृष्यतां दर्पं मदं विभ्रतां मदोन्मादिनां भुजंगमाना सर्पाणां प्रयातं गमनं निभास्यते । भुजंगप्रयातं छन्दोजातिश्च । पुनः कापि गिरिगङ्गारादीनां प्रदेशे शार्दूलानां व्याघ्राणां चित्रकायानां वा अथवा अन्यहिंसापदविशेषाणां विशेषेण निजमहिमाभिर्बालकैर्वा सद्यः कीडितं विलसितं विभाव्यते शार्दूलविक्रीडितनाम्नी छन्दोजातिश्च ॥ युग्मम् ॥

निम्बजम्बीरजम्बूकदम्बद्रुमान्स्मेरमाकन्दकारस्करं कीरवत् ।

लङ्घयन्ग्रामसीमापुरीः स प्रभुः प्राप्तवान्पत्तनस्योपकण्ठं क्रमात् ॥ ४ ॥

स प्रभुः हीरसूरीश्वरः क्रमाद्रामानुग्रामविहारपरिपाट्या पत्तनस्याणहिल्लापाटकनाम-पुटभेदनस्य उपकण्ठं संनिधानं प्राप्तवानासादयामास । किं कुर्वन् । ग्रामान् लङ्घपुराणि संनिवेशान्ना सीमासुभयोर्ग्रामयोर्नगरयोर्वा मध्यभूमीं ग्रामसर्गापमूर्त्वा पुरीमंहनगराणि विश्वलपुरमहीशानकादीनि लङ्घयन्नतिक्रामन् । किं च कीरवत् । यथा शुको विम्बान् पिबु-मन्दान् जम्बीरान् जम्बिलान् वृक्षविशेषान् जनप्रसिद्धान् जम्बून् व्यासफलान्प्रसिद्धान् कदम्बात्रीषान् धाराकदम्बान् वृलीकदम्बांश्च जातिद्वयविशिष्टान् एतानेव क्रमान्

१. पाणिनीयतन्त्रे तु सशब्दयोगेऽद्याममाभावाविधानात्सम्भूदिति पाठः साधुः.

पादपान् लङ्घयन् मुञ्चन् स्मेरं वसन्तऋतुना विकसितं पद्मदलकलिकाकुसुमफलकलितं
कृतं माकन्दकारस्करं सहकारतरु प्राप्नोत्यधिगच्छति ॥

श्रोत्रपत्रैर्निपीय प्रभोरागमाभेयपीयूषमानन्दभेदस्त्रिनः ।

तत्पदाम्भोजमभ्येत्य मेजुर्जनाः पान्थसार्या इव स्मेरदुर्वीरुहम् ॥ ५ ॥

जनाः पतनश्राद्धलोकाः अभ्येत्सागल्य तत्पदाम्भोजं सूरिचरणाविन्दं मेजुं सेवन्ते
स्म । प्रणमन्ति स्मेत्यर्थः । के इव । पान्थसार्या इव । यथा पथिकप्रकराः अभ्येत्य दूरात्स-
मागल्य निदाघदाघतर्प्तीकृताङ्गाः प्रबलपथभ्रमश्रान्ताश्च सन्तः स्मेरन्तं विकसन्तमुर्वीरुहं
बहुलपल्लवदलफलच्छायाछन्नं मार्गवर्तिमहीरुहं भजन्ते । ‘स्मेरदम्भोलह्यारामपवमानमि-
वानिलः’ इति पाण्डवचरित्रे । जनाः किमूताः । आनन्देन प्रभोदेन भेदस्त्रिनः उप-
चयवन्तः स्फुरद्रोमाश्चकचुकपुष्टवपुषः । किं कृत्वा । प्रभोः श्रीगुरोरोगम आगमनं तदे-
वाभेयं प्रमाणातीतं पीयूषममृतं श्रोत्रपत्रैः कर्णपर्णदुन्दुर्कैर्निपीयातिवृत्ततया पीत्वा ।
सादरं श्रुत्वेत्यर्थः । अथ च ‘पीयूषोऽभिनवं पयः’ इति हैम्यम् । सद्यस्करपयःपानाच्च
पुष्टाङ्गा भवन्त्येव ॥

आजगामाथ कम्माङ्गजन्मा यतिक्ष्मातलाखण्डलः संमुखं तत्प्रभोः ।

सूरिणाप्यर्णवेनेव शीतद्युतेः पिप्रियेऽद्वैतमस्योदयं पश्यता ॥ ६ ॥

अथ सूरैः पतनसमीपे समागमनानन्तरं कम्मानामसाधोरङ्गजन्मा नन्दनो विजय-
सेननामा यतिषु मुमुक्षुषु अथ वा यतीनां मध्ये क्ष्मातलस्य महीमण्डलस्याखण्डलो
वासवः । सूरिन्द्र इत्यर्थः । तस्य प्रभोः श्रीहीरविजयसूरिन्द्रस्य नमुस्त्रमभिमुखमाजगाम
समागच्छति स्म । अपि पुनरस्य विजयसूरैरद्वैतमनन्यत्मानान्यमुदयं वैभवातिशयं प्रादु-
र्भावं पश्यता स्वयं विलोक्यता सता सूरिणापि हीरगुरुणापि पिप्रिये प्रमुदितमद्वैतग्री-
तिमत्ता समजायत । केनेव । यथा शीतद्युतेः कौमुदीदधितस्याद्वैतमभ्युदयं पश्यता
समुद्रेण च द्रजनकेन प्रीयते । यस्माद्ये समुत्पद्यन्ते स तेषां पिता, चतुर्दशानामपि
रत्नानां समुद्रे समुत्पन्नत्वात्समुद्र एव पिता । यथा लक्ष्म्याः प्रसिद्धं नाम क्षीरोदतनया
हैम्याम्, तथा चन्द्रोऽपि प्रतिद्वः समुद्राङ्गजः । तथा च नैषधे—‘सिताम्बुजानां विरहस्य
यच्छलाद्भावलिदयामलितोदरश्रियाम् । तमः समच्छायकलङ्कसंकुलं कुलं सुधाशोर्वहुलं
वहन्निव ॥’ इति । ‘कुलशब्देन समूहं वशं वा वहति’ इति तद्वृत्तिः ॥

हीरसूरिक्रमद्वन्द्वनग्रीमवत्तन्मुखं प्राप कामप्यनन्यां श्रियम् ।

कल्पितानल्पसख्यः कथंचिन्मिथः संगतः पङ्कजेनेव शीतद्युतिः ॥ ७ ॥

हीरसूरैः त्वगुरुश्रीहीरविजयसूरैः क्रमद्वन्द्वे चरणबुगले नग्रीमवत्सजायमानं तन्मुखं
विजयसेनसूरिवदनं कामपि वचनगोचरातीतानसाधारणीं श्रियं शोभां प्राप लभते स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—मिथः परस्परं कथंचित्केनापि प्रकारेण कल्पितं निमित्तमनल्पं बहुदृष्टं च

सख्यैर्नवीभावो येन तादृशः शीतयुतिश्चन्द्रः पद्मजेन पद्मेन समं संगतो मिलित इव ।
चरणस्याम्भोजोपमा वदनस्य च चन्द्रसाम्यमित्युत्प्रेक्षा ॥

प्रश्रयामास भट्टारकाधीश्वरोऽनामयादि स्वयं तस्य सूर्यशिशुः ।

तेन रेजे पुनः सोऽधिकं सूनुना यौवराज्यान्वितेनैव भूवासवः ॥ ८ ॥

भट्टारकाधीश्वरो बृहद्रथधराधिराजो हीरविजयसूर्यश्वरः स्वयमात्मना तस्य सूर्यशि-
शुर्विजयनेनमूरेरनामयादि नारोगताप्रसुक्त समाधिकुशलतादिक प्रश्रयामास पृच्छति
स्व । पुनः स हीरभट्टारकः तेनाचार्येण सनाधिकं रेजे वभौ । क इव । भूवासव इव ।
यथा पृथिवीपुरद्वृतो राजा यावराज्येन युवराजस्य भावस्तेन यौवराज्यपदवीभावेन
युक्तेन युवराजेन सूनुना नन्दनेन कृत्वा राजते ॥

नैककायान्प्रणीय स्वयं दर्शयन्द्वादशार्चिः स्वचातुर्यमुर्व्यामिव ।

शिष्यसार्था मिथो नव्यकाव्यैस्ततः संस्तुवन्ति स्म तौ सूरिभूमास्करौ ९

ततो विजयसेनसूरिसमागमनानन्तर शिष्यसार्था विद्वद्भिनेयव्रजा मिथः परस्परं
नव्यकाव्यैः सद्यस्ककवित्तैः कृत्वा तौ हीरविजयसेननामानौ सूरौ एव भूमास्करौ सू-
रिराजौ । 'मध्यदिनावधि विषेर्वमुधाविवस्त्रान्' इति नैपथे । प्रति संस्तुवन्ति स्म वर्णया-
माद्युः । विजयसेनसूरि हीरविजयसूरि श्रीहीरविजयसूरिशिष्या तुष्टुः । उप्रेक्ष्यते—
नैकान्यसूनु कायान् भूतौ । प्रणीय कृत्वा । 'निषेधार्थनकारस्य समासत्वाप्रलोपाभावो
निषेधार्थशब्दो तत्र निषेधार्थवाची नकारस्तत्र लोपो न भवति नैपथेत्यादौ ज्ञेयः न-
मस्तु लोपो भवत्येव' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । उक्तत्वात्समासत्वाच्च नकारस्यानादेशो न
स्मारितः । द्वादशार्चिर्वृद्धस्पर्तिकर्त्तव्या पृथिव्या स्वयमात्मनैव स्वस्यात्मनश्चातुर्यं निपुणतां
दर्शयति । अथ वा दर्शयन् द्वादशार्चिरिव ॥

तत्समीक्षोत्सुकीभूतदिङ्मायके पौरपुङ्गवैः प्रणीते महाडम्बरे ।

यामिवेन्द्रो जयन्तेन भट्टारकस्तेन सूरिन्दुना प्राविशत्पत्तनम् ॥ १० ॥

भट्टारकः । यद्यपि भट्टारकशब्देन पूज्यत्वस्थापनम् 'पादा भट्टारको देवः प्रयोज्याः
पूज्यनामः' इति ईश्यामुक्तत्वात् पूज्यपादाः तथा भूपतिर्भोजदेवः तथा अर्द्धद्वारकं
गुह्यं यत्पादा प्रशान्तायं प्रवारकस्य दृश्यते, तथाप्यत्र जनशासनानुसारिणाधुना लोक-
रुष्टा भट्टारकशब्देन बृहद्रथाधिपस्तच्छिष्यस्तत्सिन्धुद्वद्रथाधिपे विद्यमाने आचार्य इत्यु-
क्तं नैव अप्रशङ्कम् । श्रीहीरविजयसूरि तेन सूरिन्दुना विजयसेननाम्ना सूरिचन्द्रेणा-
कारेण चन्द्रस्य गच्छ पत्तनं पुटभेदेन प्राविशत्प्रविशति स्म । 'द्वीपान्तरेभ्यः पृथिवीपे-
ति' इति अत्र प्रशङ्कम् । 'पुटभेदेन तत्र' इति नैपथे । क इव । 'त्र इव । यथा पुरंदरो
जयन्तेन विजयन्तेन जयन्तेन समं ज्ञानं नन्दनादां श्रीहेत्वागल्यं प्रविशति ।
सन्ति' इति । पौरपुङ्गवैर्गार्गमिर्गन्ताडम्बरे अतिशयितोत्सवे प्रणीते कृते सति ।
विश्वे महाडम्बरे । तस्य महाडम्बरस्य समीक्षा सम्यक्पदव्यप्रकारेणावलोकनं तयो-

तुकीभूता उत्कण्ठिता जाता दिङ्मायका दिक्पाला यत्र ॥ इति हीरसुरे पत्तने स-
मागमनम् ॥

देशनामन्दिरं श्रीजिनेन्द्रोः पुरो व्यालुलोके वसत्यां व्रतीन्द्रस्ततः ।

आसमाराद्भुक्तामेव लोकत्रयी वप्रत्रितयीकैतवात्समीयुषी ॥ ११ ॥

ततः पत्तने प्रवेशानन्तरं व्रतीन्द्रः सूरिः वसत्यामुपाश्रये पुरस्तात् श्रीजिनेन्द्रोः
श्रिया त्रैलोक्याधिपत्यलक्ष्या कलितस्य जिनानां सामान्यकेवलानां मध्ये इन्दुः सर्व-
ह्लादकत्वातीर्थकरस्तस्य यदग्रे वर्ण्यमानं सुरासुरनरेषु प्रसिद्धं वा देशनामन्दिरं समवस-
रणं व्यालुलोके विलोकते स्म । दृष्टवानित्यर्थः । तत्किम् । यत्र धर्मदेशनामन्दिरे वप्रत्रि-
तय्याः प्राकारत्रयस्य कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—आसं श्रीजिनेन्द्रमाराद्भुक्तामा सेवितुमभि-
लषन्ती लोकत्रयी त्रिलोकी समीयुषी समागतेव ॥

यत्र वापीषु पश्यन्ति शंभुश्रियं वारिदेव्यः सिताम्भोजनेत्रैरिव ।

अर्हतेव स्ववाचामृतं निर्जितं सेवितुं तं पुनस्तासु संतिष्ठते ॥ १२ ॥

यत्र समवसरणे वापीषु जलसंपूर्णदीर्घिकासु वारिदेव्यो जलदेवताः सिताभि
विकसितानि अम्भोजानि कमलानि तान्येव नेत्राणि नयनानि तैः । उत्प्रेक्ष्यते—
विकचकमललोचनैः कृत्वा शंभुश्रियं तीर्थकृतश्चतुर्ल्लिखदतिशयाद्यतिशायिलक्ष्मीं प-
श्यन्ति विलोकयन्तीव । पुनरर्हता जिनेन्द्रेण स्ववाचा मधुरिमाद्वैतात्मगिरा अमृत
पीयूषं निर्जितमभिभूतं सत् । उत्प्रेक्ष्यते—पुनस्तं जिनेन्द्रं सेवितुमुपासितुमिव तासु
वापीषु संतिष्ठते समेत् स्थितम् ॥

यत्र सोपानपङ्क्तिः शिवाहं महागेहमारोढुमूहेऽधिरोहिण्यभात् ।

निम्नगेत्यात्मकौलीननिर्मृष्टये जाह्नवीवोत्तरङ्गागताहृत्यदे ॥ १३ ॥

यत्र भगवत्समवसरणे सोपानपङ्क्तिः आरोहणश्रेणी अमाद्भवौ । उत्प्रेक्ष्यते—शिवं मो-
क्षमित्याह्वा नाम यस्य तादृशं महागेहमत्युच्चैः स्थानस्थितप्रासादमारोढुमुच्चैश्चद्वितुमधिरो-
हिणी निःश्रेणिकेव ऊहे इत्यर्थः । अथ वा चित्कर्कश्यामि । 'तपःकृशाङ्गास्त शैलमारोढु न
वयं क्षमाः । चटिष्यति कथं श्रौढदेहोऽयं गजराजवत् ॥' इति ऋषिमण्डलवृत्तौ । वा अथ वा
इयं नित्रगा नीचगामिनी । कामिन्यो नीचगामिन्यः इत्यप्यर्थध्वनिः । इत्यमुना प्रकारेण
आत्मनः स्वस्य कौलीनस्य जनापवादस्य निर्मृष्टये विनाशनाय अर्हत्तत्रैलोक्यनाय-
कस्य पदे चरणे समवसरणरूपे वा स्थाने आगता समागतवती । उत्तरङ्गा उच्च ऊ-
र्ध्वमुच्चैस्तराः सोपानरूपास्तरङ्गाः कल्लोला यस्यास्तादृशी जाह्नवी जह्नुकन्या गङ्गेव ॥

यत्र सृष्टैरिव श्रेयसे तोरणैः सार्वविश्वाधिपत्याभिषेकक्षणे ।

येन नेतुं जनान्मुक्तिपुर्यामिवोद्धाटितैर्द्वारिवारैः पुनः पुस्फुरे ॥ १४ ॥

यत्र समवसरणे तोरणैश्चतुर्दिक्प्रतोलीषु प्रणीतैर्वह्निर्द्वारैर्वन्दनमात्माभिर्वा पुस्फुरे

शुद्धये । उत्प्रेक्ष्यते—सावेत्य तीर्थंकरस्य विभेषां त्रिजगतामाधिपत्यां स्वामित्वम् ।
राज्यमित्यर्थः । तस्य तत्र वा अभिषेचनं स्थापनं तस्य क्षणे प्रत्यावे महोत्सवे वा श्रे-
यसे कल्याणकृतये दृष्टेर्निमित्तैरिव । लोकेऽपि प्रायो महोत्सवसमये तोरणानि बध्यन्ते ।
पुनर्यत्र समवसरणे द्वारवारिद्वारद्वारैः पुष्करे स्फुरितम् । उत्प्रेक्ष्यते—येन भगवता
जनान् भव्यलोकान् मुक्तिपुर्यां सिद्धिभग्यां गोक्षमघ्ये नेतुं प्रापयितुमुदादितैर्मुकुलीकृतै-
रयान्मुक्तिपुरीद्वाभिरिव ॥

शंसुमुद्दिश्य मुक्तैः स्मरेणाशुगैर्मोघतां किं गतैरन्तरेऽवस्थितैः ।

दौकितैरात्मनः किं वपुर्लिप्सया पुष्पचापेन वाभ्राजि यस्मिन्धुमैः ॥१६॥

यस्मिन् समवसरणे धुमैः पञ्चवर्णजानुप्रमाणाप्रमाणोज्ज्वलमानाकुडमैरत्राजि रेजे ।
उत्प्रेक्ष्यते—स्मरेण मनोभवेन विरोधितया शशुं पार्वतीपतिमहन्तं वा उद्दिश्य संकल्प्य
मुक्तैः क्षिप्तैरसाधारणसिद्धयनुयायात् शंसुविषये पुनर्मोघतां विफलतां गतः प्राप्तिः ।
अत एव वेध्या लब्धात् अन्तर्मध्ये विचाल एव स्थितैः पतितैराशुगैर्नाणैरिव कामस्य
च पुष्पशरत्वात् । अथ वा पुष्पचापेन धीमन्दनेन अनहृत्वादात्मनः स्वस्य वपुर्लिप्सया
शरीरप्राप्तिकाङ्क्षया दौकितैरपदीकृतैः शरीरैः किं स्वविशिष्टैरिव ॥

धीरिमाघःकृते शीलतीव त्रपासंकुचद्वौरेवे स्वर्गिरौ विष्टरे ।

यत्र शौर्येण निर्जित्य वन्दीकृतः श्रीजिनेनेव पञ्चाननोऽघःकृतः ॥१७॥

यत्र समवसरणे विष्टरे भगवदुपवेशनोचिते सिंहासने पञ्चाननः केचरी अघः
अर्थाजिनेन्द्रस्याधस्तात्स्थितः तिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—श्रीजिनेन त्रिमुबनाधिपस्य-
स्वर्गीयविलासस्तिकेन तीर्थकृता शौर्येण स्वशरतया साहसिक्येन निर्जित्याभिभूय वन्दी-
कृतो वन्द्यं विहितः सन् अवस्थास्थिवान् विष्टरे । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—धीरिभ्यां वराधुर-
नराधचालनासाधारणवैर्येण कृत्वा अघःकृते परिभूते नीचैः कृते न्यकारं प्रापिते ।
अत एव त्रपया लब्धाधिक्येन संकुचलघूमवद्भारवं शुक्लशुक्लस्तरत्वं वपुषो महत्त्वं च
यस्य तादृशे शीलति । अर्थाद्भगवन्तं सेवमाने स्वर्गिरौ सुवर्णोचले ॥

अर्हता त्रातुमात्माश्रितान्संयतेर्मीलुकार्णिकं चतुर्दिक्समेताज्जनान् ।

यत्र तेषां चतस्रो गतीर्वा निराकर्तुमूहे चतस्रः कृता मूर्तयः ॥ १७ ॥

यत्र समवसरणे अर्हता तीर्थकृता चतस्रधनुःसंख्याका मूर्तयः कात्याः कृता नि-
र्मिताः । उत्प्रेक्ष्यते—संयतेः संसारात् अनादिभवपरम्परापरिभ्रमणदुःखमरात् मीलुकार्ण-
विभ्यतीत्येवमीत्यन् । तथा च चतुर्दिग्भ्यः पूर्वादक्षिणापक्षिमोक्षराक्षसाभ्यः चतस्रो
हस्तिरूपः समेतान् स्वयनीये समागतान् अत एवात्मानं भगवन्तम् । 'क्षेत्रज्ञ आत्मा
पुरुषः' इति ह्यस्याम् । आश्रितान् उपेत्य स्वसरणीभूतान् नावेकमेकान् किं त्रातुं रक्षि-
तुमिव चतस्रो मूर्तयो विहिताः । अथ वा ऊहे अहमेवं विचारयामि । पूर्वोक्तविष्टे-

षण्विंशतिष्ठानामेव तेषां जनानां चतस्रो नरकतिर्यङ्मानुष्यसुरलक्षणाश्चतुःसंख्याका अपि गतीर्नवानिराकर्तुमिव निवारयितुमिव वा चत्वारो देहा विहिता घृता ॥

भाति भागण्डलं राजवैरादिवासस्य पृष्ठे प्रविष्टः प्रणय्यारुणः ।

ब्रह्मणा यत्र मुक्तः किमर्चिर्वज्रो विश्वकृत्तक्षिताङ्गस्य वा भास्वतः १८

यत्र श्रीजिनधर्मदेशनसदने आसस्य तीर्थकृतः पृष्ठे शिरसः पश्चात्प्रदेशे भामण्डल ज्योतिःपुञ्जो भाति विभ्राजते दीप्यते वा । उत्प्रेक्ष्यते—राज्ञा चन्द्रेण नृपेण वा सह वैराद्विरोधात् चन्द्रोदये कापि प्रणश्य याति खोदये च खकरैरेव प्रातश्चन्द्रश्रियमु-
ष्णाति । अत एव विरोधः । तस्मात्प्रणश्य प्रपलाय्य आसस्य विश्वस्तस्य अथ सर्वथापि प्राणत्यागेऽपि मर्त्यं कम्मचिदपि न ददाति इति विश्वासं प्राप्तस्य मित्रस्य पृष्ठे प्रविश्य स्थितोऽरुणो भानुमानिव । वाद्यवा ब्रह्मणा विधात्रा यत्र समवसरणे विश्वकृता देववार्धकिना तक्षित तनूकृत 'तांब्यू' इति लोकोक्त्या तादृशमङ्गं कायो यस्य । खदयि-
तादित्यतेजोसहिष्णुदक्षाङ्गाभ्यर्थितदेववर्धकिना चक्रभ्रममारोप्य उल्लिखितवपुष इ-
त्यर्थः । तादृशस्य भास्वतो भास्करस्य अर्चिर्व्रजस्तेजोराशिरिव मुक्तः स्थापितः ।
'आरोप्य चक्रभ्रममुष्णतेजास्त्वष्ट्रेव यच्चोल्लिखितो विभाति' इति रघुवक्त्रे ॥

किं प्रिये पूर्णिमाशर्वरी चन्द्रिका वक्रचन्द्रस्य पत्युर्द्विपार्श्वी श्रिते ।

कुन्तलैर्न्यकृते वानुनेतुं स्वयं राजतोऽभ्यर्णयोश्चामराली प्रमोः ॥ १९ ॥

प्रमोहैषमतीर्थकृतोऽभ्यर्णयोः पार्श्वयोः प्रदेशयोश्चामराली बालव्यजनमाले राजत-
शोभेते । उत्प्रेक्ष्यते—पत्युः स्वमर्तुर्वैकचन्द्रस्य वदनविधोः । द्वयोः पार्श्वयोः समाहारो
द्विपार्श्वी तामुपान्तद्वन्द्व श्रिते । किंभूते । प्रिये द्वे कान्ते इव । एका पूर्णिमाशर्वरी
राकारात्रिः, अपरा चन्द्रिका ज्योत्स्ना । 'कौमुदी कुमुदिनीमदक्षजारोहिणीद्विजविशौष-
धीपतिः' इति ह्यम्याम् । द्वयोरपि पतित्वात् द्वे अपि उपेत्य द्विपार्श्वी श्रिते । चन्द्रका-
सिन्याविव वाद्यवा प्रमोर्नाभेयदेवस्य कुन्तलैः परिव्रज्याया उपादानैः पद्मसुष्ठिलोच-
विरचनावसरे प्रसरत्पवने प्रेरितागता सस्थूललहलहायमानामानमूर्धजविलोकनानन्दित-
पुरदरप्रार्थनाक्षणरक्षितैकमुष्टिमस्तकप्रशस्तकुन्तलहस्तेन न्यकृता तिरस्कृता सती स्वयमा-
त्मना अनुनेतुमर्थात्प्रभु प्रसादयितुं वा श्रिते प्रकीर्णकपङ्कचाविव ॥

आतपन्नत्रयी यत्र रेजे विमोः क्षमाम्बरोद्द्योतकृत्त्वत्प्रसत्त्याभवम् ।

मां त्रिलोक्याः पुनर्द्योतकं त्वं सृजेतीव वक्तुं त्रिमूर्तिः श्रितोऽयं शशी २०

यत्र समवसरणे विमोस्तीर्थनाथस्य आतपन्नत्रयी छत्रत्रितयी रेजे विराजते स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण वक्तुं कथयितुं नित्यो मूर्तवः शरीराणि यस्य स त्रि-
मूर्तिः तादृशोऽयं भगवन्तं श्रितः सेवमानः शशी चन्द्र इव । इति किम् । हे विमो,
त्वत्प्रसत्त्या श्रीमत्प्रसादात् अहं क्षमाम्बरयोर्मूर्मानभसोरुद्द्योतकृन् प्रकाशकर्ता अभव

सजात. पुनस्त्व मां त्रिलोक्या भुवनत्रयस्योदयोत्तकं प्रकाशकतारं यज कुरु । यथा
शावाग्निं श्रोतृद्व्योत करोमि तथा स्वर्गपातालमूलोकेषु प्रकाशकारक निर्माहि इत्यर्थः ॥

विभ्रतीभिः रूपाण्यवविभ्राजिनश्चन्द्रहासप्रमूनप्रतानान्वहन् ।

चैत्यशास्त्री शिखाभिः श्रिताभिर्नभः स्वर्गिदृशान्विजेतुं किमुद्यच्छते २१

यत्र धर्मदेशनवेदननि चैत्यशास्त्री अशोकतरुपररो वा वटवृक्षादिसालद्रुमावधानः
चैत्यद्रुमः नभो गगनाद्वृण श्रिताभिः गगहसानाभिः शाखाभिः कृत्वा । उत्प्रेष्यते—स्वर्गिदृ-
क्षान् सुरद्रुमान् करपतस्त्वं विजेतुं पराभवितुमुद्यच्छते उद्यम करोतीव सजीमवतीव
वा । किंभूताभिः शिखाभिः । पत्रैः पक्षैर्विभ्राजन्ते शोभन्ते इत्येवशीलान् स्वगान् पक्षिणो
बाणोश्च विभ्रतीभिः वारयन्तीभिः । 'बाणपुपक्तविशिखां स्वगवर्षपक्षाः' । तथा
'विहगं विहगमख्यौ स्वगवर्षपक्षा अपि' इति हैम्याम् । चैत्यशास्त्री किं कुर्वन् ।
चन्द्रः सुधाकरः कर्पूरो वा हासो हसितं तथाः श्वेतित्रा तुल्याना प्रमूनानां कुसुमानां
प्रतानान् स्वकान् चन्द्रहासखङ्गाश्च वहन् विभ्राणः । अन्योऽपि सुमटो विरोधिना
योद्धमिच्छुः चतुर्विधान्यायुधानि धत्ते । यथा—पाणिमुक्तानि शक्तिप्रमुक्तानि, यन्त्रमु-
क्तानि शरादिकानि, अमुक्तानि शक्तिकाधानि, मुक्तामुक्तमेवद्वयात्मकानि दण्डादिमानि,
इति । तथैवायं चैत्यतरुः शरग्रहणेन पाणियन्त्रमुक्तयोर्ग्रहणम् । चन्द्रहासग्रहणेन च
मुक्तामुक्तयोः संग्रहः । तथा च हैम्याम्—'अल्ल तक्षतुर्विधम् । मुक्तं द्विधा पाणियन्त्र-
मुक्तं शक्तिशरादिकम् । अमुक्तं शक्तिकादि स्याद्यष्टधा तु द्वयात्मकम् ॥' इति ॥

देशनामन्दिरे यत्र जाम्बूनदः शक्रकेतुः पुरश्चुम्बति स्मान्म्वरम् ।

कौतुकान्नाकिलोकं दिदृक्षुः क्षितेस्तीर्थमर्तुः प्रसर्पन्प्रतापः किमु ॥ २२ ॥

यत्र धर्मदेशनामन्दिरे श्रीजिनराजसमवसरणे जाम्बूनदः खर्णनिर्मितः शक्रकेतुरि-
न्द्रध्वजः पुरो जितेन्द्रादे अम्बरमाकाशं सहस्रयोजनप्रमाणत्वेनात्युच्चैस्तरत्वात् पुम्बति
सृष्टति । उत्प्रेष्यते—कौतुकान् हृदयमध्येऽतिकृतृद्वलात् नास्मिन् देवानां लोके भुवन
वासस्थानं स्वर्गं दिदृक्षुर्द्रुमिच्छुः क्षितेर्भूमेः सकाशात्प्रसर्पन्नुच्चैर्गच्छन् तीर्थमर्तुर्जिते-
न्द्रस्य किमु प्रतापः ॥

विप्रलब्धं विधात्रेव रूपश्रिया स्वं त्रिदशयोऽवयान्ति स यद्वीक्षणात् ।

यत्र भान्ति स्म ते शालभञ्जीमराः श्रीमुताम्भोजद्विग्रममप्राजिनः ३३

यत्र श्रीमज्जिनश्चरसमवसरणे ते जगत्रयीर्लज्जैत्रयात्रलताः शालभञ्जीमराः पाद्मा-
लिकाप्रकराः भान्ति स्म शुशुभिरे । किंभूताः । श्रीमुतस्य कमलानन्दनस्य म्बरस्य
अम्भोजदण्डमल्लोचना खो रतिन्तस्या विग्रमः शोभा विलानो वा तद्विभ्राजन्ते इत्ये-
वशील । अयं वा रतिनद्रिष्टमेण शोभया विलसेन वा शोभनशीलाः । ते के !
यैषा पुत्रिकाप्रकराणां कलशाद्वर्गनात् त्रिदश्यः सुराङ्गनाः स्वनात्मान् रूपाश्रिया वपुर्वे-
भवेन विधात्रा जगद्यावन्पुरुषयोपिद्वर्गस्वर्गविधात्रिणा विप्रलब्धं वञ्चितमिवावयान्ति स्म

मेनिरे । 'मद्विप्रलभ्यं पुनराह यस्त्वां तर्कः स किं तत्फलं वाचिमूकः' इति नैषधे । विप्रलब्धुं दीग्यं विप्रलभ्यमिति तदर्थः ॥

ओसलक्ष्मीलताया इवोद्यत्फलं वीक्ष्य विश्वेशितुर्देशनावेक्ष्म तत् ।

गोचरी स्यान्न वाक्चेतसोर्यः कचित्संमदं विन्दति स्म व्रतीन्द्रः स तम् २४

स व्रतीन्द्रो हीरविजयसूरिः तं मोहदयासादनसदृशं संमदमानन्दं विन्दति स्म लभते स्म । त कम् । यः संमदः कचित्कुत्रापि स्थाने नमःकल्लोलिनीविलसत्कल्लोलमाला-स्खलितवाग्विलासशालिसुरासुरनरसूरिषु वा वाक्चेतसोर्वचनमनसोर्वा न गोचरी स्याद्विषयो भवेत् । किं कृत्वा । विश्वेशितुर्लोक्यनायकस्य श्रीमत्तीर्थकृतो देशनावेक्ष्म-मवसरण वीक्ष्य लोचनगोचरीकृत्य । किंभूत तत् पूर्वव्यावर्णितस्वरूपम् । उत्प्रेक्ष्यते—आप्तस्य जिनराजस्य लक्ष्मीर्भुवनत्रयैश्वर्यग्रीः सैव लता विकसद्बद्धी सद्यत्प्रकटीभवत्फलाभिन् ॥ इति पुरकृतानुसारेण समवसरणवर्णनम् ॥

तीर्थकृद्भक्तचन्द्रेक्षणोद्वेलितानन्दसिन्धोरिवोद्भूतनूतामृतैः ।

स्वेन तत्राभिनोनूय नव्यैः स्तवैः श्रीजिनं नेमिवान्हीरसूरीश्वरः ॥ २५ ॥

हीरसूरीश्वरस्तत्र समवसरणे स्वेनात्मना नव्यैः सद्यस्कैः स्तुतिरूपवृत्तैः अभिनोनूय अक्षिप्रयेन भक्तिभरेण स्तुत्वा श्रीजिनं श्रीमद्भगवन्तं नेमिवान् प्रणमति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्तवैः तीर्थकृतो जिनेन्द्रस्य वक्त्र वदनमेव चन्द्रः पार्ष्णशार्वावीरवरस्तस्येक्षणादालोकनादुद्वेलितस्य वेलाभतिक्रान्तस्योत्कण्ठितस्य आनन्दो मानसान्तःप्रसरत्प्रमोदः स एव सिन्धुरथाक्षीरनीरनिधित्सस्मादुद्भूतैः प्रकटैर्जतैः अमृतैः सुधारसैरिव ॥

सृष्टसर्वज्ञसंघः सुधाधामवद्वासरान्कांश्चिदत्रातिवाह्य प्रभुः ।

साधुवर्गैस्ततोऽन्वीयमानः पुरात्पूर्वदेशं प्रति प्रीतिमान्प्रस्थितः ॥ २६ ॥

ततः पत्तने कतिचिद्विषयस्थित्यनन्तरं पुरावर्णहिलपाटपत्तनात्पूर्वदेशं प्रति प्राचीनमण्डलं प्रति प्रस्थितः प्रचलति स्म । किं क्रियमाणः । साधुवर्गैर्विजयसेनसूरिप्रमुखानेकैर्मुनिमण्डलैरन्वीयमानोऽनुगम्यमानः । किं कृत्वा । तत्र पत्तने काश्चित्कतिचित्क्रियत्संख्याकान्वासरान्दिवसान् अत्र पत्तनमध्ये अतिवाह्य अतिक्रम्य । किंभूतः प्रभुः । सृष्टः कृतः सर्वज्ञेन जिनेन्द्रेण सार्धं सङ्गो भक्तिस्त्वनादिको येन । किंवत् । सुधाधामवत् । यथा अमृताकान्तिश्चन्द्रः सृष्टो निर्मितः सर्वज्ञस्य श्रीकण्ठस्य शिरःस्थितिलक्षणो येन स तादृगास्ते ॥

सीमभूमौ वटात्पल्लिकायास्ततो भावडस्यात्मभूः सूरिशीतद्युतेः ।

वैत्यमर्चामिव श्रीजिनेन्दोर्गुरोः पादुकां स्तूपमभ्येत्य स प्राणमत् २७

ततः पत्तनात्प्रस्थितेरनन्तरं वटात्पल्लिकाया वटशब्दादग्रे पल्लिका वटपल्लिका 'वडली' इति नाम्नी तस्याः सीमभूमौ ग्रामाद्वाद्यावनीप्रदेशे स्तूपमभ्येत्य स्तूपस्य समीपे

सनागल गुरोः स्वप्रभाचार्यस्य पादुकां पदद्वयीस्थापनाप्रतिविम्बं स सूरिः प्राणमन्त्रम-
त्करोति स्म । किंभूतस्य गुणोः ! भावडस्य भावडवात्रो व्यवहारिण आत्मभूर्नन्दनः स
एव सूरिशीतद्युतिः एतावता श्रीविजयदानसूरीन्दुस्य । कामिव । अर्चामिव । यथा
मव्यक्षैल श्रीजिनप्रासादमभ्वेल श्रीमत्तार्थकृत्प्रतिमां प्रणमति ॥

ब्रह्मपुत्री स्मितः नेकपद्माङ्किता यत्पुरश्रीमणीमेखलेवाजनि ।

सूरिकण्ठीरवोऽकुण्ठलोकोत्सवैः सिद्धपूर्वं पुरं पावनं तद्वधात् ॥२८॥

सूरिकण्ठीरवः आचार्यपद्माननः अकुण्ठवहलैल्लोकानामुत्सवैर्महामहैस्तत्प्रसिद्धं सिद्धपूर्वं
पुरम् । सिद्धपुरमित्यर्थः । पावनं पवित्रं व्यावाचकार । सिद्धपुरे जगामेत्यर्थः । स्मिते-
विकसितरौनेकैरवस्यैर्विविधप्रकारैः पद्मैः कमलैराङ्किता ब्रह्मपुत्री सरस्वती नाम्ना नदी
यत्पुराधिया सिद्धपुरलक्ष्म्या मणीनां रत्नसन्निभमेखलेव काञ्चीव अजनि संजाता ॥

श्रीमदाचार्यपादा उपित्वा कियद्वासकांस्तातपादैः समं वर्त्मनि ।

ते न्यवर्तन्त तेभ्यस्तदादेशतः सैकतेभ्यः पयोधेरिवाम्भःप्लवाः ॥२९॥

श्रीमदाचार्यपादाः श्रीमन्तो विजयसेनमूरयः तातपादैः श्रीहीरविजयसूरीश्वरैः समं
वर्त्मनि मार्गे कियद्वासकान् कतिचित्सत्याकान् निवासान् । वासकशब्देन राज्ञ्य
एवोच्यन्ते । तत्र दिवसास्तु स्वयमेव समेताः । उपित्वा स्थित्वा तेभ्यः श्रीमद्वारकेभ्यः
तदादेशतः तदाज्ञया तदनुशिष्टया न्यवर्तन्त पथाद्वयवल्लिरे । के इव । अम्भःप्लवा
इव । यथा सैकतेभ्यस्तटेभ्यः सकाशात्पयोधैः समुद्रस्य अम्भःप्लवाः पयःपूरा निवर्तन्ते
पथाद्वलन्ते ॥

एष निमंस्तमो विश्वमुद्रोधयन्कैश्चिदुद्यन्महोभिर्मुनीन्द्रैः समम् ।

तत्पुरात्प्रस्थितिं तेनिवान्पद्धतौ सार्वभौमो ग्रहाणामिवाग्रे ग्रहैः ॥३०॥

एष हीरसूरिर्मुनीन्द्रैर्वाचकपण्डितसखण्डलैः समं तत्पुरात्सिद्धपुराभिधनगरात्पद्धतौ
मार्गे प्रस्थितिं प्रस्थानं तेनिवान् कुरुते स्म । क इव । सावर्भौम इव । यथा ग्रहाणां
चक्रवर्ती भास्वान् ग्रहैः सहाग्रे आकाशे प्रस्थितिं तनुते । 'ग्रहाञ्जिनीगोद्युपतिः' इति
हैम्यमुक्तत्वात् ग्रहपतित्वं भानोः । किं कुर्वन्नेष भानुश्च । तमोऽज्ञानं पापं वा ध्वान्तं
च निघ्नन् व्यापादयन् । पुनः किं कुर्वन् । विश्वं भुवनमुद्रोधयन्प्रतिबोधयन् बोधिबी-
जान्वितं वा विदधत् जगदयन् । किंभूतः मुनिभिः । उद्यत्प्रकटांभवनमहः परवादि-
जनेषु प्रतापो येषां तैः । उन् ऊर्ध्वं यद्गच्छन् उपलक्षणाद्वादित्तु स्फुरत् अगजगति
कुर्वन्महत्तेजो येषाम् ॥ इति पत्तनात् शिरोत्तरायावन्मार्गः ॥

भीरुभावाज्जिज्जं व्यालमालाकुलं भीष्ममौज्ज्याश्रमं नागपूरागता ।

किं महीमण्डलं भिल्लपट्टी पुरो हीरसूरीन्दुना व्याललोके क्रमात् ॥३१॥

हीरसूरीन्दुना श्रीहीरविजयसूरिचन्द्रेण क्रमाद्विहारपरिपाटीतः पुरोऽग्रे मिहानां

पुलिन्दाणां पल्लीपुरी शिरोत्तराभिधानग्रामविशेषः दक्षत्रायो वा व्याल्लोके दृगोचरीचके ।
उत्प्रेक्ष्यते—महीमण्डलं पृथिवीपीठं प्रत्यागता । सप्तमी वा महीमण्डले समेता नागपू-
भोगवतीनाम्नी भोगिनगरीव । किं कृत्वा । मीरुमावात् । विमेतीत्येवशीला भीरुस्तस्य
भावस्तस्मात् । अथ वा स्त्रीस्वभावात् । ‘योषिद्विशेषास्तु कान्ता भीरुर्नितम्बिनी’ इति
हैम्याम् । भीतिसौलभ्याच्च । व्यालानां विषधराणां मालाभिः श्रेणीभिराकुलं निर्मरभृत-
मत एव भीष्मं भयानकं मनस्यत्यन्तभयोत्पादकं निजमात्मीयमाश्रयं निवासस्थान-
मौज्ज्वल्यं त्यक्त्वा । ‘वसीत निर्भये स्थाने’ इति वचनात् द्विजिह्वभरभृतं भोगिमव-
मुक्त्वा क्षितौ समायाता नागनगरीव ॥

कापि शक्तिं वहद्भिः कुमारैरिवाम्भोजनाभैरिवोद्यद्गदाधारिभिः ।

यामिरूपैरिवाभाति कादम्बरी सादरीभूतचित्तैः किरातैर्भृता ॥ ३२ ॥

या भिल्लपल्ली आभाति । किभृता । बलवतामपि वहद्भिः किरातैर्भृता । तथा कुत्र-
चित्स्थाने अम्भोजनाभैः कुण्ठैरिव उद्यन्ती दीप्यमानां गदां सप्तधातुमयायुधविशेषं
धरन्तीत्येवशीला गदाधारिणस्तादृशैः धारयन्ती शबरैर्व्याप्ता । क्वचन पानभूमौ काद-
म्बर्यां मदिरापाने सादरीभूत तत्परं संजातं चित्तं मनो येषाम् । कैरिव । अभिरूपैरिव ।
यथा कोविदैः कादम्बरीनामा बाणकविकृतग्रन्थविशेषस्तस्मिन्नादरेण अध्यायनाध्याप-
नासक्तमानसैर्याये तादृशैः सुरापायिभिर्भिल्लैर्भृता ॥

तत्र वित्रासयन्त्रजुनः शात्रवानस्ति पल्लीपतिः कङ्कपक्षाश्रितः ।

जिष्णुभावं सुभद्रानुषङ्गं पुनर्विभ्रदद्वैतधानुष्कतां पार्थवत् ॥ ३३ ॥

तत्र शिरोत्तरानामपल्लवामर्जुनो नाम पल्लीपतिः अस्ति विद्यते । किंवत् । पार्थवन्माद्य-
मपाण्डव इव फाल्गुन इव । किं कुर्वन् । शात्रवान् विपक्षान् विशेषेण जीव नाथ
त्रासयन्विनाशयन् । पुनः किभृतः । कङ्कानां जीवविशेषाणां पक्षाः पिच्छानि येषु ।
‘पत्रं पतत्रं पिच्छं वाजस्तनूरुहम् । पक्षो गरुच्छदश्चापि’ इति हैम्याम् । तन्नामन्येव
कङ्कपत्राणि बाणास्तैराश्रितः । उभयपार्श्ववद्दूषणीरः । अर्जुनोऽप्येतादृक् । पुनर्विशेषः
कङ्कस्य युधिष्ठिरस्य पक्षं सहायताम् अथ वा कङ्केन पक्षं सखिता अद्वैतप्रीतित्वाद्
श्रितः । ‘पक्षो मासार्धे ग्रहसाध्ययोः । जुल्हीरन्ध्रे विले पार्थे वर्गे केशात्परश्चये । पिच्छे
विरोधे देहाद्वे सहाये राजकुञ्जरे ॥’ इत्यनेकार्थः । तथा ‘अजातशत्रुः शल्यारिधर्मपुत्रो
युधिष्ठिरः । कङ्कोऽजमीढः’ इति हैम्याम् । पुनः किं कुर्वन् । जिष्णुभावं जयनशी-
लतामर्जुनाभिधानं च । तथा सु शोभनानि भद्राणि मङ्गलानि तैः सुभद्रानाम्ना खपन्त्या
च अनुषङ्गः सङ्गस्तं विभ्रद्वारयत् । पुनरद्वैतामसाधारणं धानुष्कतां धनुर्धरतां च
विभ्रद्विधानः ॥

स्पर्धया यन्मुखालोकनप्रोल्लसत्संमदेनेव वर्षिष्णुभिर्भक्तिभिः ।

सूरिमन्येत्य नत्या निजं पावयन्नात्मगेहाननैषीन्निषादाधिपः ॥ ३४ ॥

निषादाधिपोऽर्जुनः पुलिन्दराजोऽभ्येत्य गुरोः संमुखमागत्य नत्वा पादारविन्दप्रणमनेन कृत्वा निजमालान् पावयन् पवित्रीकृत्वा सन् सूरिं हीरगुहं खान् ग्रहान् आत्मानानि मन्दिराणि प्रत्यनैषीद प्रापयामास । निनायेत्यर्थः । कामिः । मत्किमिः । किंलक्षणमिः । वार्धिष्णुमिः प्रवर्धनशीलमिः । उत्प्रेष्यते—यस्य मूरेर्मुखं वदनं तस्यालोकनेन दर्शनेन कृत्वा प्रकर्षेण उल्लसन् सर्वप्रकारेण वर्धमानो यः संमदः परमानन्दसंदोहस्तेन सार्धं स्पर्धयेव संपर्धयेव ॥ इत्यर्जुनपत्नीपतिग्रहागमनम् ॥

अथ चतुर्दशभिर्वृत्तैः किराताङ्गनां विशिनष्टि । चम्पूकथादौ तथाविधगवरदशावर्ण-
नदर्शनात् । संबन्धस्तु चतुर्दशवृत्ते वक्ष्यते किरातवशा खकान्ता अजहवदिति—

स्मेरपद्मेक्षणा भृङ्गगुञ्जारवा हंसकोद्भासिनी सुसितश्रीभृतः ।

कर्णिकामादधाना रसोल्लासिनीः पद्मिनीर्नीलमासस्तथामोदिनीः ॥ ३५ ॥

किंभूताः भिल्लीः । उत्प्रेष्यते—पद्मिनीरिव । पद्मिनीः स्त्रीः कमलिनीश्च । किंभू-
ताः । स्मेराणि प्रबुद्धानि पद्मानि कमलानि तद्गुणान्येव वा ईक्षणाणि नयनानि यासाम् । पुनः
किंभूताः । भृङ्गानां भ्रमराणां गुञ्जा इव रवो ध्वनिर्यासाम् । शम्पा शृङ्गीपिकीरवी' इति
काव्यकल्पलतोक्तत्वात् । पक्षे मधुकराणां गुञ्जारवो यासु । पुनः किंभूताः । हंसकैर्नूपुरैः
पक्षे हृषा एव हसकाः । स्वार्थे कः । तैर्मरालैकद्रासन्ते प्राबल्येन शोभन्ते इत्येवशीलाः ।
पुनः किंभूताः । सुशोभनां स्थितस्य ईषद्वस्थितस्य सदा हसितवदनत्वस्य वा तरुणार्क-
किरणसंपर्कवशविकसिततात्कर्मी च विभ्रतोर्दधतीः । पुनः किंभूताः । कर्णिकां कर्णभूषणं
बीजकोशं च दधानाः । पुनः किंभूताः । नीला मरुतमणिसदृशा मासो दीप्तयो या-
साम् । पक्षे नीलाः । पुनः किंभूताः । रसैः शृङ्गारादिभिर्विविधक्रीडारसैर्वा पक्षे मकर-
न्दैरुल्लसन्तीत्येवंशीलाः । रसैः सलिलैरुल्लसन्ति उद्भवन्तीत्येवंशीला वा, वाणिज्यात् ।
पुनः किंभूताः । आमोदः आनन्दः परिमलश्च अस्ति भासामासु वा ॥

मेखलामालिनीः शालिपादाः स्फुरदन्तिका दन्तियानास्तमालत्विवः ।

गण्डशैलोल्लसत्पत्रवल्लीमृतो विन्ध्यशैलाञ्जनोर्वीधरोर्वीधरिव ॥ ३६ ॥

पुनरुत्प्रेष्यते—विन्ध्यशैलो विन्ध्यादिस्तथा अञ्जनोर्वीधरः अञ्जनशैलः तवोर्वीधर-
मीरिव । किंभूताः । मेखलां सुवर्णमणीकाञ्चीमद्रिमध्यभागं च मलन्ते धारयन्तीत्येव-
शीलाः । पुनः किंभूताः । शालिन्यः शोभनशीलाः पादा मूषणालम्परकृत्कृत्ताश्चरणाः
पर्वन्तपर्वता यासाम् । पुनः किंभूताः । स्फुरन्तो दीप्यमाना इ यमानाश्च दन्ता एव
दन्तका दधाना पर्वता बहिस्त्रिर्द्विर्गता गिरिप्रदेशाश्च यासां यासु वा । पुनः किं-
भूताः । दन्तिनां मत्तमतङ्गानां जानमेव यानं गमनं यासाम् । मध्यमपदलोपी समासः ।
पक्षे मत्तमानां यानं खरगतचित्रं । पुनः किंभूताः । तमालास्तापेच्छट्टमविशेषाः ।
यदुक्तं नैषधे—‘श्रवणपूरतमालदलाङ्कुरं वासेकुरङ्गमुखे सखि निक्षिप’ इति । तद्वत्
स्यामास्तिवः शरीरकान्तयो यासाम् । पक्षे । तमालमालाभिः कृष्णकान्तयः । पुनः

किंभूताः । गण्डशैलयोगेण्डस्थलयोरुल्लसन्त्यौ विचित्रतया स्फुरन्त्यो याः पत्रवल्लयः
पत्रलतास्ता विभ्रतीः । पक्षे गण्डशैलाः पर्वतात्परितः स्थूलाः उपला महत्पाषाणास्तेषु
उल्लसन्त्यो विकसन्त्यः पत्रैः पर्णैरुपलक्षिता उपचिता वा वल्लयो वीरुधस्ता विभ्रतीः ।
'देव भवद्वैरिवधूवदने च भान्ति नारङ्गतत्परुषोभे गण्डशैलस्थलालकारिण्यो रोग्रलताः'
इति चम्पूकथायाम् गण्डयोः शैलोपमानम् । अथ वा गण्डशैलौ कपोलप्रदेशावित्यर्थः ॥

भृङ्गनेत्रा मृणालीभुजा जृम्भिताम्भोजवक्त्रास्तरङ्गोल्लसत्कुन्तलाः ।

बन्धुरावर्तनाभी रथाङ्गस्तनी हंसयाना यमीवारिदेवीरिव ॥ ३७ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—यमी वारिदेवीर्यमुनाजलदेवता इव । किलक्षणाः । मकरन्दपानलुभ्य-
दम्भोरुहाभ्यर्णपरिभ्राम्यन्तो भृङ्गा अतिदयामत्वाच्चवलत्वाच्च भ्रमरा इव भृङ्गारवा इव
नेत्राणि नयनानि यासाम् । पुनः किंभूताः । मृणाल्यः कमलनालानि । नालमृणाल-
शब्दौ त्रिष्वपि लिङ्गेषु । यथा—'कुनलयमृणालमण्डलानालमृणालपटलाः' इति लिङ्गानु-
शासने । ता इव । मृणाला एव वा भुजा बाहवो यासाम् । भुजाशब्दः पुञ्जीलिङ्गयोः ।
पुनः किंभूताः । जृम्भितानि विकाशं प्राप्तानि अम्भोजानि जलजानि तद्वत्तान्येव
वक्त्राणि वदनानि यासाम् । पुनः किंभूताः । तरङ्गाः पवनप्रसरल्लुत्कल्लोल इव । तरङ्गा
एव वा उल्लसन्तो विविधविच्छित्या स्फुरन्तः कुन्तलाः केशपाशा यासाम् । पुनः
किंभूताः । बन्धुरा मनोज्ञा आवर्ता दक्षिणपार्श्वभ्रमणान्याकारविशेषा यासु तादृश्यः ।
पथोभ्रमाः हवादिषु सलिलमागल्य पश्चाद्वलित्वा भ्रान्त्वा च पुरः प्रचलति 'गवर'
इति समुद्रावगाहिलोकेषु प्रसिद्धा जलावर्तास्तद्वत् एव वा । नाभ्यस्तुन्दकूपिका या-
साम् । पुनः किंभूताः । रथाङ्गाश्चक्रवाकास्तद्वत् एव वा स्तनाः कुचा यासाम् । पुनः
किंभूताः । हंसानां यान लीलागमनं तद्वन्मनोज्ञं गमनं यासु । तथा हंसानां यान जलक्री-
डाकृते कमलनालबीजकोशबीजास्त्रादनार्थं गमनागमनं यासु ॥

विष्टरोल्लासिनीश्चन्दनामोदिनीः पल्लवोल्लासिजिह्वाः प्रसूनसिताः ।

विम्बदन्तच्छदाः कुन्दमालाः पिकीव्याहता मूर्तिमत्कुञ्जदेवीरिव ॥ ३८ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिमतीः मूर्ता अङ्गीकृताङ्गोपाङ्गाः कुञ्जलक्ष्मीर्वनश्रिय इव । किं-
भूताः । विष्टरेषु पीठेषु अथ वा विष्टरैरासनेर्विविधासनोपवेशैरुत्प्रावत्येन लासन्ते
इत्येवंशीलाः । 'विष्टरः पीठमासनम्' इति हैम्याम् । पक्षे विष्टरैरनेकजातितरुभिः
शोभनशीलाः । 'विटपी कुटः क्षितिरुहः कारस्करो विष्टरः' इत्यपि हैम्याम् । पुनः
किंभूताः । चन्दनाः श्रीसण्डा इव पद्मिनीत्वेन विलेपनभूतैर्वा मलयद्रुमैश्च आमोदः
शरीरसौगन्धं परिमलश्च विद्यते यासां यासु वा । पल्लवाः किसलयानि तद्वत्प्रवाल
एव जिह्वा अरुणाञ्जकुमारा रसना यासाम् । पुनः किंभूताः । प्रसूनानि विकचकुसुमानि
सज्ज्वलत्वात्तद्वत्तान्येव वा स्मितं महितं यासाम् । पुनः किंभूताः । विम्बानि विम्बीफ-
लानि विल्वीफलानि पद्मगोल्हकानि तद्वत्तान्येव वा दन्तच्छदा दशनपत्राणि अथवा

यासाम् । पुनः किभूताः । कुन्दानां मुचकुन्दकुसुमानां मालाः स्रजो हाराः कुन्दहमाणा
श्रेण्यो यासा यासु वा । पुनः किभूताः । पिकीनां कलकण्ठीनां व्याहृतं पक्षमालापमधु-
रध्वनिरिवालपितं यासां कोकिलकलरवो यासु ॥

कञ्जुकिप्राञ्चिताः शेषगेहा इवारामदेशा इवोत्फुल्लपुष्पाङ्किताः ।

केकिमाला इवालंकृताश्चन्द्रकैः पूर्णचन्द्राननाः पूर्णिमासीरिव ॥३९॥

पुनः किभूताः । कञ्जुकिभिः सौविदलैः प्रकर्षेणाञ्चिताः सहिताः । 'सौविदलः कञ्जु-
किनः' इति हैम्याम् । तथा 'काञ्चिन्नराजर्जरशवरकञ्जुकिरावलम्बलीलागामिन्यः' इति
चम्पूकथायाम् । शवराधिराजशवरीणामपि कञ्जुकिसत्तास्ते । शेषगेहा इव । यथा ना-
गाधिराजलिकेताः कञ्जुकिभिर्भुजगमैः संयुता भवन्ति । शेषनागस्य नागाधिपत्वात् ।
पुनः किभूताः । उत्फुल्लैर्हन्मिपितैः पुष्पैः कुसुमैरङ्किताः कुसुमावतंसहारादियुक्ताः । के
इव । आरामदेशा इव । यथा वनप्रदेशाः प्रबुद्धप्रसूनपरिचिता भवन्ति । पुनः किभूताः ।
चन्द्रकैः ललाटपट्टे वृत्ताकारतिलकैर्लोकैः 'चादलो' इति नाम्ना प्रसिद्धैः अलंकृता भू-
विताः । का इव । केकिमाला इव । यथा मयूरराजी चन्द्रकैः कलापैः कलिता भवन्ति ।
'पिच्छं बह्वै शिखण्डकम् । प्रचलाकः कलापश्च मेचकश्चन्द्रकः समौ ॥' इति हैम्याम् ।
पुनः किभूताः । पूर्णैः पार्वणैः षोडशकलाकलितः चन्द्रः कौमुदीपतिरिवाननं वदनं
यासाम् । का इव । पूर्णिमासीरिव । पूर्णं निशाकरे सर्वकलाकलिते चन्द्रमसि सति सा
पूर्णिमा राकेत्युच्यते । यथा हैम्याम्—'सा राका पूर्णं निशाकरे' इति । किंभूता राकाः ।
पूर्णचन्द्र एवाननं मुखं यासाम् ॥

मञ्जुसिञ्जानमञ्जीरविस्फूर्जितैः स्पर्धमाना ध्वनद्भिर्मरालैरिव ।

केलेवातायुपोतान्कचित्कुर्वतीर्गीतिभिर्योगिवद्धचानलीनानिव ॥ ४० ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—मञ्जुनि मनोहराणि सिञ्जानानि रणज्जगिति शब्दायमानानि मञ्जी-
राणि नूपुराणि तेषां विस्फूर्जितैर्विलसितैः कृत्वा ध्वनद्भिर्मृदुनदकलरौप्यधनधर्षरीक-
चिरस्वरं विरचयद्भिर्मरालैः राजहंसैः सार्धं स्पर्धमाना इव स्पर्धां कुर्वाणा इव । कचि-
कुत्रापि स्थाने केलये क्रीडाकृते समानीय रक्षितान् वातायुपोतान् सारङ्गधा-
वान् गीतिभिर्मन्दमञ्जरीपुञ्जास्वादनोद्धटिनीकुष्ककुहरप्रेङ्खोलनास्खलितपरभृतप्रप-
ञ्चितपक्षमराराविरागीकरणप्रवणस्त्रपाणिवीणाकणनानुगुणप्रगुणितामितस्फीतगीतैः कृत्वा
काश्चन योगिवद्योगोन्धानिव ध्याने प्रणिध्याने मधुरगानाकर्णने च लीनानिश्चलान्
कुर्वतीः ॥

स्वीयरूपश्रिया मानमातन्वतीः प्रेक्ष्यमाणा मुहुः स्मेरदम्भोरुहम् ।

भूषयाहं विशिष्ये किमेतद्गृहा श्रीरुतेतीव चित्ते विजिज्ञासया ॥ ४१ ॥

पुनः काश्चित् कुर्वाणाः । मुहुर्वारंवारं स्मेरदम्भोरुहं चिन्तित्कमलं प्रेक्ष्यमाणाः
पश्यन्तीः । उत्प्रेक्ष्यते—चित्ते खमानसे इत्यमुना प्रकारेण विजिज्ञासया विशेषप्रकारे-

णावबोद्धमिच्छया । इति विम् । भूषया वपुःश्रिया कृत्वा अहं विशिष्ये विशेपा भवामि । उताथ वा एतस्मिन्मेरदम्भोरहे गृहमावाभो यस्यास्तादृशी श्रीलक्ष्मीर्देवी विगिष्यते । 'कथं च स देशः स्वर्गाद्विशिष्यते न' इति चम्पूकथायाम् । विशिष्टो भवति स्म यः ॥

निर्जितस्त्वत्सखासन्मुखेन ह्रिया पश्य पाण्डूभवन्भ्राम्यतीन्दुदिवि ।

वीक्ष्यमाणा वपुर्विभ्रमं दर्पणे सूचयन्तीरिनीव स्मितं तन्वतीः ॥ ४२ ॥

काश्चिद्वर्षणे आदर्शे वपुर्विभ्रमं स्वशरीरसौन्दर्यं शोभां वीक्ष्यमाणा निभालयन्ती सतीः । उत्प्रेक्ष्यते—स्मितमीषद्वलितं तन्वतीर्विस्तारयन्तीर्विदधतीश्च सतीः । इत्यमुना प्रकारेण सूचयन्तीः कथयन्तीरिव । इति किम् । हे दर्पण, त्व पश्य सावधानतया विलोकय त्वत्सखा तव मित्रमिन्दुश्चन्द्रः । 'जलाच्च तातान्मुकुराच्च मित्रानभ्यर्च्य धत्तः खलु पद्मचन्द्रौ' इति नैषधे मुकुरचन्द्रयोर्मैत्र्य मिथः । अस्मन्मुखेन अस्माक वदनेन निर्जितः पराभवभरं प्रापितः सन् पाण्डूभवन् पाण्डुरो वपुषा जायमानः सन् धवलीभूतशरीरः ह्रिया लज्जया कृत्वा दिवि निर्माजुषतया शून्ये नभसि भ्राम्यति पर्यटतीव ॥

निष्कुटानोकहोत्फुलपुष्पोच्चये षट्पदान्पाणिभिर्दूर्गतः कुर्वतीः ।

स्पर्धितां विभ्रते वाग्विलासैः सहास्माकमेते हृदीतीव रोषोदयात् ४३

काश्चिन्निष्कुटस्य गृहारामस्य अनोकहाना विविधजातिप्ररोपितपादपानामुक्कुलानि विनिद्रीभूतानि पुष्पाणि कुसुनानि तेषामुच्चयक्षुण्ठनं ग्रहणम् । 'उच्चिन्वन्ति च मालतीषु कुसुमभ्रद्वालवो मालिका' इति चम्पूकथायाम् । तथैवोच्चयः षट्पदान् भ्रमरान् पाणिभिः स्वकरैः दूरतः विप्रकृष्टान् कुर्वतीः प्रणयन्ती । उत्प्रेक्ष्यते—हृदि हृदयमध्ये इत्यमुना प्रकारेण रोषोदयात्कोपप्रादुर्भावात् इव । इति किम् । यदेते षट्पदा भ्रमराः अस्माक वाण्या वाचा सह स्पर्धितां संघर्षिभावमभ्यसूयाम् । 'वाण्या भृद्दीपिकीरवौ' इति काव्यकल्पलतावचनाद्भृद्दीप्ताहचर्याद्भृद्भोज्यागत एव । विभ्रते धारयन्ति । कुर्वते इत्यर्थः । सद्द्वेषिणस्तु दूरमुत्सार्यत एवेति ॥

नाभिदग्ने हृदेऽम्भोविहारालसास्त्रासमुत्पादयन्ती रथाङ्गात्कञ्चित् ।

तद्विभूषां स्तनाभ्यां गृहीत्वा पुरा किं पुनस्तद्वपुष्पीतिमादित्सया ४४

कञ्चित्कुत्रापि गृहोद्यानप्रदेशे नाभिदग्ने नाभिप्रमाणे । 'नाभीरम्या नीलतमालका' इति चम्पूकथायाम् । 'नीला हरितत्विषस्तमालद्रुमा नाभीरम्या नाभिदग्ना' इति चम्पूटिप्पनके । इदे ब्रहे अम्भोविहारे जलकेलिकरणसमये अलसा मन्यरा लम्पटा वा काश्चित्किराटीः रथाङ्गान् चक्रवाकात् त्रासमाकस्मिक भयमुत्पादयन्तीर्जनयन्तीः सतीः । उत्प्रेक्ष्यते—पुरा पूर्वं स्तनाभ्यां निजकुचाभ्यां कृत्वा तेषां रथाङ्गानां विभूषां शोभां गृहीत्वा पुनर्द्वितीयचरारं तद्वपुषा चक्रवाकशरीराणां पीतिभ्रः पीततायाः आदि-

तस्या आदातु गृहीतुमिच्छयेव त्रासमुत्पादयन्ती । असद्वस्तुग्रहणे समीहा भवेत् ।
यतः स्वयं द्यामवर्णत्वेन स्वर्णवर्णवपुः शोभादानमौचितीमवति ॥

क्वापि विश्लेषयन्तीर्वकाङ्गीवनाद्धार्तराष्ट्रान्पुनर्भीमवाहा इव ।

राक्षसीवक्षपारागिणीरुत्पलाकाङ्क्षिणीः कुसकीलालपानाः पुनः ॥ ४६ ॥

क्वापि गृहोद्यानदीर्घिकादिप्रदेशे काचित् शबरनायकनितम्बिनीर्जीवनाब्जलात्सका-
शात् वकान् बलाहकान् मीनाशिनो जलचरान् पक्षिविशेषान् तथा धार्तराष्ट्रान् सितेत-
तरपक्षान् राजहंसजातिविशेषान् विश्लेषयन्तीः परस्परं स्ववशाभिः बालकैर्वा वियोगं
नयन्तीः । उडाययन्तीरित्यर्थः । का इव । भीमवाहा इव । कुन्तीतनुजन्मत्रिकापेक्षजातीया
मध्यमपाण्डवस्य युधिष्ठिरानुजन्मनो बृकोदरभुजा यथा वकानिति वकनामानं राक्षसम् ।
बहुत्वं तु लङ्काधिपतिराक्षसराजत्वात् । तथा धार्तराष्ट्रान् धृतराष्ट्रस्यापत्यानि धृतराष्ट्रस्य
पितृव्यस्य शतं दुर्योधनदुःशासनप्रमुखान् पुत्रान् जीवनाजीवितव्यात् विश्लेषयन्तीर्वियो-
जयन्तीः । निघ्नतीरित्यर्थः । पुनः काचित्क्षपासु हरिद्रासु । 'हरिद्रा काक्ष्मी पीता निशाख्या
वरवर्णिनी' इति हैम्याम् । रात्रिसर्वनामभिरर्थे सति हरिद्रैवोच्यते । यथा चम्पूकथा-
याम्—'वररजनीकरकान्ते' इति । 'निशानभः सदृशे मजनगृहे । किलक्षणा । वरा ।
विशिष्टविज्ञानोपेता रजनीकरा हरिद्रोद्वर्तनादिकारकाः पुमासस्यैः कान्ते प्रधाने ।
निशानमसि किलक्षणे । वरः सर्वकलासंपूर्णो रजनीकरश्चन्द्रस्तेन मनोहरे' इति चम्पू-
टिप्पणके । रागो वपुर्द्वर्तनादिना आसत्तिर्विद्यते यासाम् । तथा उत्पलानि कुबलया-
न्याकाङ्क्षन्तीत्येवंशीलाः । पुनः कुप्तं रचितं कृतं कीलालस्य पानीयस्य पानं याभिः ।
किंवा । राक्षसीवत् । यथा निशाचर्यः राक्षस्यः क्षपायां रजन्यां रागोऽस्त्वयासाम् । रात्रिचर-
त्वात् । तथा उत्प्रावत्येन पलं मांसमाकाङ्क्षति सामस्येन वाञ्छतीत्येवंशीलाः । पला-
दत्वात् । पुनः निर्मितं कीलालस्य रुधिरस्य पानं याभिः । असक्पत्वात् । 'रात्रिचरो
रात्रिचरः पलादः कीनाशरक्षोनिकसात्मजाश्च । कव्यात्कर्धुरनैर्कृताष्टवपः' इति हैम्याम् ।
'कीलाल रुधिरं नीरे' इत्यनेकार्थः ॥

केलिवापीपयोमज्जनव्याजतो नागनारीर्विजेतुं व्रजन्तीरिव ।

नागगेहोपसीदत्तदम्भोजदृग्विभ्रमं कुर्वतीर्निःसरन्तीः पुनः ॥ ४६ ॥

काथित्किरातेषितुः कान्ताः केलिवापीषु क्रीडाकृते या गृहोपवनदीर्घिकास्तासु प-
यसि स्वतन्त्रसलिलान्तरालखेलनसमये पयसि पानीये मजनानां क्रीडारसाद्गहनानां
दशग्राहर्भवनव्यातिकरे वा सलिलाद्वह्निर्गच्छन्तीः सतीः नागगेहाद्गुर्जगमवनाद्गुपसी-
दन्तीनामागच्छन्तीनां तदम्भोजदृशां नागनिकेतननितम्बिनीनां विभ्रमं विशेषेण
आन्ति कुर्वतीः सजन्तीरिव । एतद्दीर्घिकावारिवत्सनां नागलोकात्कथंचिद्भ्रमण्डलालोक-
नकुण्डलालोकाकृते वा निर्गता नागाङ्गा इवेति भ्रमः ॥

भास्वतः कान्तिवद्धारुणीरागिणीः शालिपत्रावलीः शालिशाला इव ।

नन्दनानन्दिनीर्मन्दरोर्वीरिव प्रीणयन्तीर्मनः साधुगोष्ठीरिव ॥ ४७ ॥

काश्चित्किरातीः । वारुणी नदिरा तत्र विपद्ये नत्पाने रागः अस्त्वास्वामिति रा-
गिणीः । 'काश्चित्कादम्बरीमधुपानमद्घूर्णितदृशः' इति चम्पूकथायां भिल्लीनामपि मदि-
रापानं दृश्यते । किंवन् । कान्तिवत् । यथा भास्वतः सहस्ररश्मेः कान्तयो दीप्तयः वा-
रुण्यां वरुणदिवपालस्य इय दिग्वारुणी पश्चिमा दिक् तत्त्वां रागिण्यः । पश्चिमाया
समेतस्य सायं मार्तण्डमण्डलस्य मरीचयो रागरजिताः सरागा भवन्ति । राग आस-
किरुणिमा च । पुनः किभूताः । शालन्ते शोभन्ते इत्येवशीलाः शालिन्यः पत्रा-
वत्यः पत्रलताः यासाम् । का इव । शालिशाला इव । यथा वृक्षाणां शिक्षाः शोभन-
शीलाः पत्राणां पर्णानामावत्त्वः श्रेणयो यामु तादृश्यो भवन्ति । पुनः किभूताः । नन्द-
नैर्निजाङ्गैः पुत्रैरानन्दः प्रमोदः अस्त्वास्वाम् । का इव । मन्दरोर्वीरिव । यथा मेरुभू-
मयः नन्दनमवनेनानन्ददायिन्यः ताः । जिनज्ञासने मन्दरो मेरुश्च्यते । यथा
मत्स्यमरस्त्वै—'किं मन्दराद्रिशिखरं चलितं कदाचित्' इति । यथा ज्ञातस्य स्तुतौ
'मन्दररत्नशैलशिखरे जन्माभिपेकः कृतः' इति । मन्दरेषु पञ्चमेरु मेरुषु रत्न लक्ष-
योजनप्रमाणत्वात्सर्वद्वीपसमुद्राणां मध्यवर्तिनानामिस्थानकत्वाच्च रत्नम् । अपरे च-
त्वारो मेरवः चतुरशीतियोजनमानाः । जिनजन्माभिपेको मेरु विनान्यत्र न स्यादिति ।
तथा सिद्धान्तेष्वपि मन्दरस्तरणं लभते । 'पञ्चवत्स—' इत्यादि । शैवज्ञासनेषु तु
मन्दर इन्द्रकौलशैलः । अत्र तु जैनमतानुसारेणैव मेरुः । पुनः किं कुर्वतीः । मनः
तद्विभ्रमविलासक्रीडादिविलोककानामन्तःकरणं प्रीणयन्तीस्तोपयन्तीः । का इव ।
साधुगोष्ठीरिव । यथा साधूनां संसारसुसुक्ष्णाम् । अथ वा साधुभिः सत्तमैः पुभिः सर्वं
गोष्ठीः संसारापारपारावारपारोत्तरणोपायप्रकथनेन सन्मतिशिक्षाप्रदानेन च मानसं
परमानन्दसंदोहासादनमेदुर विदधतीः ॥

आश्मगर्भीयसंदर्भविभ्राजिनीः शालभञ्जीरिव स्वैरसंचारिणीः ।

सूरिपादान्प्रणम्यान्प्रणन्तुं निजास्तत्र कान्ताः किरातेशिताजूहवत् ४८

पुनरुप्रेक्ष्यते—आश्मगर्भीयो मरकतरत्नसंबन्धी । 'मरकतं त्वद्मगर्भः' इति है-
र्याम् । यः सदर्थो रचनाविशेषस्तेन विभ्राजन्ते इत्येवशीलाः । पुनः किभूताः ।
सौच्छ्रया स्वतन्त्र दिव्यानुभावात्कोकाशसूत्रधारादिकृतकीलिकादिप्रयोगाद्वा सचरण-
शीलाः । इतस्ततः परिभ्रमणस्वभावाः शालभञ्जीः पाञ्चालिका इव । एषु सर्वेष्वपि वृत्तेषु
द्वितीयावहुवचनानि ज्ञेयान्यप्रेतनसंबन्धात् । एवं व्यावर्णितस्वरूपा निजा आत्मीयाः
कान्ताः प्रियतमाः किरानानां भिल्लनामीशिता स्वामी अर्जुनमन्त्र भगवत्पादपवित्रीकृ-
तनिकेतने प्रणम्यान् जगज्जननमस्करणीयान् सूरिपादान् प्रणन्तु नमस्मितुमर्जुहवदा-

प्रदानात् । इत्यन्तचतुर्दशभिः युतकम् ॥ इत्यञ्जुनकिरातपनिप्रमदानां विविधविला-
सिदानां रूपवर्णनम् ॥

जंगमं सार्वभौमं किमुर्वोभूतां सूरिर्ग्रीनाशुभायान्तमालोक्य तम् ।

अर्जुनान्भोजनेत्रान्तदद्दिद्वयं नेमुरानन्दसान्द्रीनवन्मानसाः ॥ ४९ ॥

अमुं नमः । पृथिवीपतेरम्भोजनेत्रा मलिननयनाः कान्तान्ताक्ष्य हीरमूरेरद्विद्वयं चरण-
 णाम् नेत्रैः प्रणमन्ति स्म । किंभूताः । आनन्देन प्रमोदेन कृत्वा मान्द्रीभवन्ति निवि-
 र्गं जायमानानि मानसानि वनासि यासाम् । किं कृत्वा । मृतेष्वामाचार्येषु ज्योतिष-
 णामेषु मन्त्रे श्रोतासु सुधाकरं चन्द्रमाशान्तमात्ममहिद्रेषु समागच्छन्तमालोक्य
 मनमनमोहोचरीदृष्ट्वा । ईदृशैः । उत्प्रेक्ष्यते—जगम मुचरन् वनुभावहरणदीप्तमूर्ति-
 णा पर्यताम् गगर्भाम् वस्त्राननमिव । नेत्रगिरिनिधेय ॥

आग्निनीमः किगनाधिभर्तुन्ननो मौक्तिकैर्धैरवार्कयित श्रीप्रभुः ।

गोऽप्ययैश्चान्त्यलक्ष्मीमिवानश्वरीं त्वेन तान्यो ददौ धर्मलाभादिपम् ५०

[illegible]

भगवान्मोदधरां मुधाया इव ज्येष्ठजामि मुनीन्द्रस्य पीत्वादगत् ।

मि. सुनिष्ठो नम. ज्ञाने नो विमुक्तता रुपिष्टम. ॥ ५१ ॥

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

॥ १३ ॥

၁။ အထွေထွေ အကျဉ်းချုပ်
 ၂။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၃။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၄။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၅။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၆။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၇။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၈။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၉။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၁၀။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်

रौद्रोऽप्यतिक्रोऽपि मित्रप्रभुः पुलिन्दपतिरर्जुनः बोधितः बोधिबीजं प्रापितः । केनेव ।
यथा धर्मबोधेण सूरिचन्द्रेण चण्डोऽपि वङ्कचूलनामा राजपुत्रीपत्नीपतिः प्रतिबोधितः ।
कतिचिन्नियमान् आहितौ द्वावपीत्यर्थः ॥

उत्पथे प्रस्थितांस्तन्वतश्चापलं तत्र सूरिः किरातान्परानप्यसौ ।

सत्येऽतिष्ठिपत्सत्त्वरक्षाव्रतै रश्मिभिः शूकलान्सादिवद्वाजिनः ॥ ९३ ॥

असौ हीरसूरिस्तत्र निरोत्तरानामग्रामे परानन्यानपि किरातान् मिलान् सत्त्वानां
जन्तूनां रक्षा दया अहिंसा तदादिभिः सैव प्रथमा येषु तादृशैर्मतेर्विविधनियमैः कृत्वा
सत्ये शोभनमार्गे अतिष्ठिपत्स्थापयति स्म । किंवत् । सादिवत् । यथा तुरगाणां दूषणमू-
षणलक्षणप्रस्थापनरक्षणनर्तनधौरितादिगतिकारापणादिकलाकुशलः सादी अश्ववारः ।
'अश्वारोहे चाश्ववारः सादी च तुरगी च सः' इति हैम्याम् । शूकलान्दुर्विनीतान् । 'दु-
र्विनीतस्तु शूकलः' इत्यपि हैम्याम् । रश्मिभिः बल्गाकशादिरञ्जुभिः कृत्वा सत्ये सर्व-
जनातिबाहिरे वर्त्मनि स्थापयति । किलक्षणान् किरातान् । उत्पथे हिंसादिविधाने
दुष्टाप्सु मार्गादितरस्थाने वा प्रस्थितान्प्रवर्तमानान्प्रचलितान् । पुनः किभूतान् ।
चापलं शूतमांसमदिरावेद्यापापधर्षिचौर्यपराङ्नागमनाद्यनेकदुर्व्यसनेषु चञ्चलतां लौट्यं
चक्रपदस्थापनगमनार्हि च तन्वतः प्रकुर्वतः आद्रियमाणान्विस्तारयतश्च ॥ इत्यर्जुन-
पत्नीपतितत्त्वेवकानां नियमदानम् ॥

सूरिशीतांशुरापृच्छ च मिलाधिपं संप्रणिन्ये पुरस्तादथ प्रस्थितिम् ।

तावदग्रे ददर्शर्बुदोर्वीधरं विन्ध्यमभ्येतमेतं विनन्तुं किमु ॥ ९४ ॥

अथार्जुनादीनां नियमदानानन्तरं सूरिशीतांशुर्हीरसूरिचन्द्रः मिलाधिपमर्जुन किरात-
राजमापृच्छ च प्रश्नयित्वा पुरस्तादग्रे प्रस्थितिं प्रस्थानं गमनम् । प्रयाणमित्यर्थः । संप्र-
णिन्ये करोति स्म । प्रमुर्मद्यरक्तावदग्रे पुरतः अर्बुदनामानसुर्वीधरं पर्वतं ददर्श
लोचनगोचरीकरोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—विन्ध्यं जलबालकापरपर्यायं शैलम् । 'विन्ध्य-
स्तु जलबालकः' इति हैम्याम् । एतं सूरिं विनन्तुं विशेषेण नमस्कर्तुमभ्येतं
संमुखमागतमिव ॥

यो गिरिस्तुङ्गिमश्रीभिरन्यान्यराभूय शृङ्गाग्ररङ्गत्पयोदोपधेः ।

छत्रमाधत्त मायूरमुर्वीधरावीशिर्तुर्नन्दनस्तं जयाङ्कं किमु ॥ ९५ ॥

यं सर्वोपधेयं पर्वतानां भूषणना चावीशिर्तुर्भुवोर्नायकस्य भर्तुर्हिमाचलस्य चक्र-
वर्तिनो वा नन्दनः पुत्रः । 'शौरिवरश्चशूरभूधरसंभवोऽयमस्त्यर्बुदः ककुदमद्रिकदम्बकस्य ।
मन्दाकिनीधनजटे दधुत्तमाङ्गे यः शालकः शशिभृतोऽभिनय करोति ॥' इति गुर्जरेश्व-
रपुरोद्दिष्टवस्तुपालव्यसप्तोमेश्वरमहविरचितलुण्णिगवसतिपट्टिकोत्कीर्णवस्तुपालप्रसाखान-
र्बुदाद्रिहिमाद्रिपुत्रत्वं प्रकटमास्ते । एतावतार्थेन अर्बुदनामा गिरिः कश्चित्सार्वभौमतनुजन्मा
च । उत्प्रेक्ष्यते—शृङ्गाग्रं शिखरोपरितनप्रदेशे रङ्गतां चरतां पयोदानां सजलजलधरा-

णामुपवेधेनषट्कपटात् तत्रयाङ्कं तेषां पर्वतानां भूपानां च जयस्य परामवनस्य
अङ्कं चिह्नं किमु मायूरं मयूरपिच्छसंवन्य छत्रमातपत्रमेवाधत्ते विभर्ति स्म । किं
कृत्वा । तुम्हिन्नः उच्चतस्य महिम्नः पराक्रमस्य करितुरगादिपरिवारस्य जालादेर्वा मह-
त्त्वस्य श्रीभिल्लक्ष्मीभिर्वैभवेर्वा कृत्वा अन्यानपरान् गिरीत्रराधिपान्वा पराभूय विजित्य
स्ववशीकृत्य वा ॥

अध्वरोद्धुः सुधाधामचण्डद्युतोर्विन्ध्यघात्रीधरस्येव संस्पर्धया ।

भृङ्गलेखाभिरभ्रंकषाभिर्नभःपद्धतिं रुद्धवानर्बुदोर्वीधरः ॥ १६ ॥

अर्बुदाभिधान उर्वीधरः शैलः अभ्रमाकाशं कषन्ति विलिखन्ति घृष्यन्तीति । 'कषू
विलेखने' इत्ययं धातुः । अभ्रंकषास्ताभिर्गगनमण्डलोल्लेखिनीभिः भृङ्गलेखाभिः शिखर-
राजीभिः कृत्वा नभःपद्धतिं व्योममार्गं रुद्धवानात्मना रुणद्धि स्म । उत्प्रेक्ष्यते—सुधा-
धामा चन्द्रः, चण्डशुत्सूर्यः, तयोरध्वनो मार्गस्य रोद्धुः रोधविधातुर्विन्ध्यघात्रीधरस्य
विन्ध्याचलस्य संस्पर्धया संहर्षणेव असूययेव ॥

कापि शृङ्गे विनीले तमालैः शशी यस्य चूडामणीवत्कचानां चये ।

कापि शोणाग्निशृङ्गे पुनर्मानुमान्प्राग्गिरेः सानुनी वोदयल्लक्ष्यते ॥ १७ ॥

यस्यार्बुदाग्रे कापि कुत्रापि स्थाने तमालैः समुल्लसद्बहुलदलमण्डलसच्छवितापिच्छ-
पादपविनीले अतीव श्यामलीभूते शृङ्गे शिखरे शशी चन्द्रमाः कचानां चये कामिनीके-
शपाशे चूडामणीवत् चूडारत्नमिव लक्ष्यते ज्ञायते वा । पुनरपरेऽर्थे कापि कुत्रापि
प्रदेशे शोणाग्निः पद्मरागमणिभिर्निर्मिते शृङ्गे कूटे मानुमान् सहस्ररश्मिः प्राग्गिरे-
रुदयाचलस्य सानुनी प्रत्ये उदयन्नभ्युद्गमं लभमान इव लक्ष्यते निरीक्ष्यते ॥

मौलिलीलायमानामृतांशुक्षरनिर्झराम्मःप्रवाहस्वरूपैरसौ ।

सातपत्रस्फुरच्चाभरैर्भूतां राजभावं विभर्तीव भूमीधरः ॥ १८ ॥

असौ भूमीधरः अर्बुदाचलः सहातपत्रेण छत्रेण वर्तन्ते यानि तानि सातपत्राणि ।
तथा स्फुरन्ति इतस्ततः प्रसरन्ति चञ्चलीभवन्ति यानि चामराणि रोमयुच्छानि तैः
कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—भूभृतां सर्वपर्वतानां राजभावं स्नामित्वमाधिस्यं वा विभर्ति
धारयतीव । किंभूतः । मौलौ शिरःशिखरोपरि लीलायमानो लीलयया स्ववेशनाचरन्
प्रवर्तमानः प्रचलन्वा अमृतांशुः शीतदीधितिः । तथा क्षरतां शिखरान्तरालेभ्यो
निःसरतां निर्झराणामम्भशां पानीयान् प्रवाहा धारास्ता एवं स्वरूपमाला येषां तैः ॥

कुन्दरुङ्गीरमुङ्गीलकण्ठः पुनश्चन्द्रचूडः शिवः सिंहयानाङ्कितः ।

चातवेल्लताकृतलास्यः सरिद्योऽनुयातीव दिग्वाससं किं दिवा ॥ १९ ॥

योऽर्बुदगिरिः दिवा दिवसं दिश आशा एव बासन्ति वज्राणि यस्यासां दिग्वासा
ईशः तमनुवात्यनुकरोति सदशीभवतीव । 'दिङ्मृत्तिवासा भवनीललोहितौ' इति द्वे-

म्याम् । द्वावपि विशिनष्टि—किलक्षणः । कुन्दानां विकसितकुसुमसंततिसितीकृतमुचकु-
न्दद्रुमाणा रुक् कान्तिर्यत्र । पक्षे कुन्दवदुज्ज्वला रुक् कायकान्तिर्यस्य । पुनः किभूतः ।
नीरसुग्भिः उन्नमनीरदैः कृत्वा नीलः इयामलीभूतः कण्ठः उपत्यकाभागः शिरःशिख-
रादधस्तनप्रदेशो यस्य । पक्षे मेघवनीलः विषविपमानलज्जालाज्वलितत्वात्कालः कण्ठो
गल यस्य । 'दधदम्युदनीलकण्ठताम्' इति नैपथे । अर्थः पूर्ववत् । पुनः किभूतः ।
चन्द्रो विधुरत्युच्चैस्तरत्वात् चूडायामप्रभागे अभ्रकपशिरसरोपरितनप्रदेशो यस्य । पक्षे
चूडायां जटाजूटे यस्य । पुनः किभूतः । शिवो निरुपद्रवः परैर्ग्रहीतुमशक्यः शिव-
नामा च । पुनः किलक्षणः । सिंहानां केसरिणा यानानि गमनागमनानि तैरङ्कितः
कलित । पक्षे सिंहयानया पार्वत्या अङ्कितश्चिह्नितः । तस्या अर्धाङ्गत्वात् । 'प्रसन्न
चेतो हरतोऽर्धशमोः' इति नैपथे । अर्धशमोरीश्वरस्य शरीरार्धघटनया इत्यर्थशब्दः ।
पुनः किभूतः । वातैः पवनैः वेल्लन्यश्चक्षलीभवन्त्यो या लताः बल्लपश्तामिसद्वद्वा क्लृप्त
लास्यं नाटक येन । महानटत्वाच्चान्वयप्रियत्वाच्च । पुनः किभूतः । सरिर्निर्झररूपा अत्यु-
ज्ज्वलत्वात्स्वःसरिर्द्रवा यस्य । पक्षे निर्झरंतुल्याः गिरीशत्वात् गिरीशो हिमाद्रिरपि ।
तत्र निर्झररूपैव गङ्गा यत्र । अथवा सरति गच्छति विस्तरतीत्येवशीला व्यवस्थि-
तविकल्पत्वाद्दीर्घत्वाभावस्तादृशी नित्यवाहिनी खर्वाहिनी यस्मिन् । तथा शैलोऽपि
अत्युच्चत्वादतिविस्तरत्वात्पातालमूलत्वाच्च दिग्वासा दशशु दिक्षु वासो वसन अधवा
दशापि दिशो वासासि वस्त्राणि यस्य सः । 'शिरःस्वःसरित्' इति वा पाठः । तत्र
शिरसि अत्युच्चैस्तरत्वान्मस्तके स्वःसरित् गगनगङ्गा यस्य । तथा च वस्तुपालवसतिप्रश-
स्तावर्जुदाद्रिवर्णने—'मन्दाकिनी घनजटे दधदुत्तमाङ्गे' इति ॥

रत्नसान्वौषधीप्रस्थमुख्यश्रिया मेरुमुख्यक्षमाभृज्जयादर्जिताम् ।

शृङ्गनिर्गत्यराणां क्षराणां निभात्कीर्तिमेतां विमर्तीव मूर्ती गिरिः ॥ ६० ॥

यो गिरिरर्जुदाचलः शृङ्गेभ्यः स्वशिखरेभ्यो निर्गत्यराणां निःसरणशीलानां क्षराणां
निर्यन्निर्झरपयःप्रवाहाना निभाद्याजात् मूर्ती शरीरवतीमेतां जगज्जनताप्रत्यक्षलक्षां
कीर्तिं यशोविस्तृतिं विमर्ति दधतीव । किंभूताम् । रत्नसानूनां मणिमयानां शिखराणां
तथा औषधीनां फलपाकावसानिकानां वशीकरणखर्णरजतादिकारिकाणां वा लताद्रुमवि-
शेषाणां प्रस्थानां विविधधातुरसकूपिकादिस्थानकानामपरशृङ्गाणां मुख्यया प्रकृष्टया
श्रिया तत्प्रमुखया वा लक्ष्म्या वैभवेन क्षोभया वा । मेरोर्मणिशिखराणि, हिमाचले
तौषधीप्रस्थं शृङ्गम् । अत एव मेरुः खर्णाचलो मुख्यः प्रधानो येषु । मुखे भावो
मुख्य आदिर्वा येषु तादृशानां क्षमांशृतां पर्वतानां जयात्पराभवनादर्जितां स्वायती-
कृताम् ॥

अर्जुनश्रीदधो मर्त्यमालास्फुरत्कंदरो भद्रसालोल्लसन्नृक्षभूः ।

विभ्रतः स्वःसुमेरोरिव स्पर्धया यः पुरं कापि धत्ते धरित्रीधरः ॥ ६१ ॥

नो धर्मवीरः अयुधपर्वतः क्षापि कुत्रापि प्रदेशे पुरं नगरं घत्ते विभर्ति । जल्ले-
यते—सः स्वर्ग दिव्रतो धारयतः सुमेरोः कनकाचलस्य । 'मेघः स्वर्गधारः' इति
रसने । चतुक्तं च नैपथे—'दिवमद्वादमराद्रिरागताम्' इति । स्वर्गधा सह्यैषैव ।
ः किभूतः । ललुननां कलुभट्टमाणा मेरुपक्षे स्वर्गानां च श्रियं शोभां दधातीति
श्रः । पुनः किभूतः । मर्त्यानां विलासागनादनायुतननुव्याधा पक्षे धमर्त्यानां स्वा-
त्संगतकिनरविद्वगन्धर्वदिदेवाना मालाभिः श्रेणिभिः स्फुरन्त्यः शोभमाना कंदरा
द्वा यस्य । पुनः किभूतः । भद्रैः श्रेष्ठैरथवा कल्याणकलितैः कदाचित्केऽपि तावत् खण्ड-
न्ति तादृशः सालः पादपेदेवदादभिर्वा उल्लसद्गुह्यास प्राप्नुवन् । मेरुपक्षे—भद्रमालाना
न्द्रोपलक्षवर्तिना वनेन च शोभमानः । पुनः किभूतः । अस्त्राणां भद्रानां महत्कै-
रात्तादृशा 'रौद्र' इति लोके प्रसिद्धानां वन्यस्त्रापदानाम् । मेरुपक्षे—अस्त्राणां नक्ष-
त्राणाम् । भूः स्थानम् । 'नक्षत्रभूः स्रक्कुलप्रसूतेर्युक्तो नभोगैः खलु भोगभाजः । सुजा-
हरोऽपि न वाति यस्य समानता काचन कायनाद्रिः ॥' इति चम्पूकथायाम् ॥

अम्बरालिङ्गिभृद्भावलीपल्वलोपाश्रयाः स्मेरदम्भोजिनी रागिणीः ।

योऽभिकेनाश्रपान्थेन साकं सदा मित्रवत्कारयामासिवान्संगमम् ॥ ६२ ॥

योऽर्द्धशेऽर्द्धमिषत्सत्पतेव रागिणीः शोणा अनुरक्ताश्च स्मेरन्तीविक्रमन्तीः अनु-
पगतितरेकानुरगीनवन्तीधाम्भोजिनीः पद्मिनीस्त्रियः कमलिनीश्च । शभिकेन आमुकेन ।
कानुक्तं कथिता कन्नोऽनुक्तः कामयिताभिकः' इति ह्रस्वाम् । तथा 'प्रत्यामस्याम-
नेपेन रथा कर्तुं मघोनैव मिजात्रमलि' इति नैपथे । अनुरागिणा अश्रपान्थेन भानुन,
साद्य सदा प्रतिदिन संगमं संयोग कारयामासिवान् निर्मापयति स्त । प्रियमित्रोऽपि
क्यापिदनुरागिण्या पद्मिण्या कामिण्या समं स्वमित्रं संगमयति । किभूताः । अम्बर-
नाकासामिन्द्रिन्ति सस्त्रुधान्तीत्येवशीलानां शृङ्गाणां शिखराणामावली श्रेणो तस्यां
ये पन्थना असातधरासि तेषु उपाश्रयः स्थानं यास्याम् । 'केलती मदनबोरुपाश्रये'
इति नैपथे । उपाश्रयः स्थानं साधूनामपि प्रसिद्धम् । अत्युर्ध्वतरशिखरसरसिरुहिणीनां
रविना संयोगः मुहुर एवेति । पद्मिनीनामपि चन्द्रशालसंगतानाम् । 'चन्द्रशाला
दिरंगरम्' इति ह्रस्वाम् ॥

सिन्धुशैलोद्भवद्वोरवैर्दुर्वहां विभ्रतो भूतधार्त्री फणामण्डलैः ।

भोगिनां वासवस्येव विश्रान्तये निर्मितो नाभिजातेन यः क्षमाघरः ६३

यः शङ्खराजः । जल्लेयते—भोगिनां भुजंगनानां वानवस्य पुरंदरस्य मेघनागना-
स्य विजयस्य विभ्राम दातु नाभिजातेन प्रजापतिना ब्रह्मणा निर्मितः कृत इव ।
सिन्धुस्य वासवस्य । सिन्धुस्यः सर्वेऽपि महद्वा, यथा मेरुतिनाद्रिकलाखायाः दमन्या
१ : पर्वता, मेरुस्यः उद्भवतिस्त्वदमर्त्यां रवर्धमर्गं गुह्यरनर्दुर्वहां दुःशेन षोडश-
पदम् । दुःशेन पत्तनपेक्ष्येन एकेन सद्यमेवासातेनोद्यते इति दुर्वंदा तादृशी भूत-

धार्त्री भूतानां चराचराणां गिरिसमुद्रादिमनुष्यपर्यन्तानां घरणशीलां समप्रमध्यमलोक
फणानां खशिरःस्फटाना मण्डलैश्चक्रवालैः कृत्वा विभ्रतो धारयतः ॥

कण्ठपीठीलुठत्पार्वणश्चेतरुत्तारकानायकोदात्तमुकालता ।

व्योम निर्भिद्य यातेन येनोच्चकैर्धार्यते भूमृतेवात्मभूषाकृते ॥ ६४ ॥

येन भूमृता अर्जुदाचलेन आत्मनः खशरीरस्य भूषाकृते शोभाविधानाय कण्ठपीठ्यां
श्रीवायाम् । यथा नैषधे—‘दधदम्बुदनीलकण्ठताम्’ गजमन्दिरवर्णने । कण्ठशब्देन
कन्धरा । एतावता अधित्यका । पीठशब्दः स्त्रीस्त्रीवलिङ्गः । ‘जयत्युदरनिःसरद्वरघरो-
जपीठीपटच्चतुर्मुखमुखावलीरचितसामनामस्तुतिः’ इति चम्पूकथायाम् । तथा ‘वशिक-
वक्रोष्ठिककन्यकुब्जपीठानितकमवहित्थम्’ इति लिङ्गानुशासनेऽपि । लुठन्तः इतस्ततो
भवन्तो ये पार्वणाः पूर्णिमासंवन्धी श्वेतरुक् चन्द्रमाः तथा तारकास्तारा उपलक्षणात्
ग्रहनक्षत्राणि तेषा नायको मध्यमणिस्तेन युक्ता उदात्ता उदारा महाधर्या वा । ‘उदात्त-
नायकोपेता’ इति चम्पूकथायाम् । ‘उदात्तो महात्मा महाधर्यश्च’ इति तट्टिपनके ।
मुक्तालता मौक्तिकहारो ध्रियते किमु । भूमृता किभूतेन । व्योम गगनं निर्भिद्य अत्यु-
च्चैस्तरत्वाद्वित्त्वा विदारयित्वा उच्चकैरूर्ध्वं यातेन सम्राप्तेनेत्यत एव कथराया ज्योतिष-
क्रमायातम् ॥

अभ्रविभ्राजियन्मेदिनीभृद्भृगुत्रातनिष्पातिपाथःप्रवाहोत्थितैः ।

उत्पतद्भिः पतद्भिर्नभःपद्भितौ बिन्दुवृन्दैरिवाभावि तारामरैः ॥ ६५ ॥

उत्पतद्भिर्महद्वस्त्रोपरि निपतनादुच्चैरुच्छलद्भिः । अत एव कारणान्नम पद्भितौ
गगनमार्गे पतद्भिर्गता तिष्ठद्भिर्विन्दुवृन्दैर्जलकणनिकरैः । उत्प्रेक्ष्यते—तारामरैः तारक-
निकरैरिवाभि भूतमिव । शुचिजलकणा एवाकाशे तारा बभूवुः । किभूतैर्विन्दुवृन्दैः ।
अत्रे नगनाङ्गणे विभ्राजिनां शोभनशीलानाम् । नभसंगतानामित्यर्थः । यन्मेदिनीभृद्भृगुना
यस्यार्जुदाचलस्य शृङ्गाणा मौरवक्षस्पारूपाणां वा तटानां त्रातेभ्यः समूहेभ्यो निष्पातिभ्यो
निष्पतनशीलेभ्यः अधोनिर्गमनशीलेभ्यः पाथसा निर्झरनीराणां प्रवाहेभ्यो धाराभ्यः
उत्थितैश्चतैः प्रादुर्भूतैः ॥

मित्रपुत्र्या सह स्थातुमप्यम्बरे तामुपादाय भूमेः पुनः स्वःसरित् ।

यद्विरेर्वर्त्मना शालितालीमिलत्कुन्दमालाच्छलाद्गच्छतीवाम्बरम् ॥ ६६ ॥

शालिनीभिः शोभनशीलाभिः तालीभिः राजतालीनामभिस्तरविशेषैः । देशैकग्रहणेन
देशिनां ग्रहणम् । यथा भामाग्रहणेन सत्यतामेति । तैः सम मिलन्त्यः सप्त कुर्वन्त्यः
एकत्रोद्गतायाः कुन्दानां विकसितकुसुमकदम्बकवलक्षीकृतमुचकुन्दपादपानां मालायाः
श्रेण्यादृष्टलाकपटात्स्वःसरिन्मन्दाकिनी यद्विरेर्यस्यार्जुदशैलस्य वर्त्मना मार्गेण भूमे
सकाशाश्वस्तलाद्भूमीमुत्तीर्य पुनस्त्र गगनेन द्वितीयवारमम्बरमाकाशं गच्छतीव य
तीव । किं कृत्वा । मित्रस्य सख्युर्मोनोर्वा पुत्र्या यमुनया सह अम्बरेऽपि गगना

नेऽपि स्थातुमेकत्र स्थितिं विधातुं यथा एकया मूर्त्या प्रयागे यमुनया सह तिष्ठामि
तथा अपरयापि मूर्त्या आकाशेऽपि यमुनया सहाहं वसामीति विचिन्त्य मित्रपुत्रौ
कालिन्दीनाम्नी सह सार्धमुपादाय गृहीत्वा ॥

रोहिणीरागिभावान्नित्यागिनं कान्तमेणाङ्गमुत्सृज्य कोपाकुला ।

औषधीसंततिर्निर्मिमीतेऽनिशं तापसीवत्तपांसीव यस्मिन्निरौ ॥ ६७ ॥

औषधीनां विधुवधूनाम् । चन्द्रस्य तत्पतित्वात् । 'रोहिणीद्विजनिशौषधीपतिः' इति
हेमचन्द्रवचनात् । संततिः श्रेणिर्यस्मिन् गिरौ अबुदपर्वते । उत्प्रेक्ष्यते—तापसीव परि-
प्राजिकाराजीव अनिशं निरन्तरं तपांसि शीतोष्णतापनिरशनादिकष्टानि निर्मिमीते
करोतीव । किंभूता । कोपाकुला रोषोद्रेककलुषीकृताशया । किं कृत्वा । रोहिण्यां दक्षा-
हजायां रोहिणीनाम्नां स्वसपत्न्यां पत्न्यां विषये रागिभावादत्यन्तानुरागाशयत्वात्त्रिज-
स्यात्मनस्त्यागिनं लज्जनशीलमेणाङ्ग चन्द्रमसं कान्तं स्वभर्तारमुत्सृज्य त्यक्त्वा ॥

भासते शातकुम्भाश्मगर्भोपलश्रेणिसंकृप्तशृङ्गद्वयं कुत्रचित् ।

यस्य विश्वातिशायिश्रियं वीक्षितुं मेरुविन्ध्याविवाल्पीभवन्तौ स्थितौ ॥ ६८ ॥

कुत्रचित्प्रदेशे शातकुम्भानां कामानानां तथा अश्मगर्भोपलानां मरकतरत्नानां च श्रे-
णिभिः सम्यक्प्रकारेण कृष्टं रचितं देवादिना कौतुकाद्विनिर्मितं शृङ्गद्वयं शिखरद्वन्द्वं
भासते दीप्यते । उत्प्रेक्ष्यते—यस्य हिमाद्रिनन्दनगिरेः विश्वेभ्यः समस्तपर्वतेभ्योऽपि
विश्वेभ्यो जगद्गणो वा अतिशायिनीमत्सभ्यधिकां श्रियं शोभां लक्ष्मीं वा वीक्षितुं
सदृगोचरीकर्तुं स्थितावागत्य वसन्तौ तथा अल्पीभवन्तौ वपुषा लघूभवन्तौ स्वश-
रिरे स्वल्पे प्रणीय मेरुविन्ध्यौ स्वर्णचलजलबालकशलाविव । 'विन्ध्यस्तु जलबालकः'
इति श्रम्याम् ॥

विभ्रतो वाहिनीर्यस्य वार्धिष्ठावाप्ताविनीः श्रीपराभूतभूमीभृतः ।

तिष्ठतः क्षोणिमाक्रम्य पूषार्चिषा वेदगर्भः करोतीव नीराजनाम् ॥ ६९ ॥

वेदगर्भो यस्यार्जुदभूमीभृतः पूषा माखांस्तस्यार्चिज्योतिरथ च पूषोर्भग्नोस्तुल्यो
नन्दनस्यमगर्भः शरोऽर्चिर्निर्धूमधूमध्वजस्तन नीराजनामारारात्रिका करोतीत्युप-
श्रुते—अन्यत्वापि रात्र आरात्रिकोत्तारण क्रियते । यथा कस्यापि भूभृतो वेदगर्भो
यस्याः स्वर्णानुरोधाः । वेदगर्भ इति साभिप्रायं नाम तेन वेदमग्नौष्णरूपकं दीप्रव-
त्तिना नीराजना निमिमीते । यत्नं किं कृतं । क्षोणिं भूमीमण्डलमाक्रम्य रात्रिप्राय
प्रशान्तमभिगत्य तिष्ठतः बहिनः स्थितिं कुर्वत । पुनः किंभूतस्य । वार्धिना ननुः न-
दुशानां त्रयान् पारिपूरानां प्रावयन्त्यतिक्रामन्ति आक्रमन्ति चलेवंशीत्य वार्धिर्नानदीः
सिन्धवश्चित्रः । किंभूतस्य । श्रिया आत्मांशया शोभया चतुरङ्गचण्डिर्भयः इत्या
वाभूतः विजिताः सपादपद्मपुङ्करीकृता भूमीभृतः पर्वता नृपाश्च देव नः ॥

यन्नभःसङ्गिशृङ्गाङ्गणालिङ्गिनां किनराणां समं यौवतैर्गायताम् ।

गीतमाकर्ण्य रङ्गुर्मृगाङ्गं तदाक्षिसचेता व्रजव्रजतोऽखेदयत् ॥ ७० ॥

रङ्गुश्चन्द्रस्याङ्गमृगः अग्रतः अर्धुदाचलशृङ्गाणि सख्यज्य पुरस्ताद्भ्रजन् प्रतिष्ठमानः मृ-
गाङ्गं विधुराखेदयत् महस्वेदमुत्पादयति स्म । किंभूतो रङ्गुः । तदाक्षिसचेताः तत्र
किनरकृतगीते आक्षिप्तं विलग्नं चेतो मनोवृत्तिर्यस्य सः । किं कृत्वा । यस्यार्धुदगिरेर्न-
भसोऽम्बरस्य सङ्गो मिलन विद्यते येषां तादृशानि शृङ्गाङ्गणानि शिखरोपरितनप्रदेश-
स्तान्यालिङ्गन्त्यालिङ्घयन्ति आश्रयन्तीत्येवंशीलास्तादृग्विधानाम् । तथा यावत्तर्धुवतीनां
किनरीणां गर्णः समं सार्धं गायता स्वरसेन गान कुर्वता किनराणां किपुरुषाणां गीतं
मधुरध्वनिलयमथगेयमाकर्ण्य ध्रुवणपारणां प्रणीय ॥

यत्र चन्द्रोदयश्च्योतदिन्दूपलप्रस्थसंस्थायुकोन्निद्रकुन्दद्रुमे ।

राजते राशिरिन्दिन्दिराणां सुधासागरे शेषशायीव शक्रानुजः ॥ ७१ ॥

यत्रार्धुदशैले चन्द्रस्य मृगाङ्गयोदयेनाभ्युद्गमेन श्योतन्तः क्षरन्तोऽमृतस्य स्रवन्तो
ये इन्दूपलाश्चन्द्रकान्तमणयस्तेषां प्रस्थं शिखरं तत्र संस्थायुको वसनशीलः उन्नतत्वा-
त्स्थायी तथा उन्निद्रो विकसितः स्मितकुसुमव्रजविशदीकृतो यः कुन्दद्रुमः तत्र इन्दि-
न्दिराणां भ्रमराणां राशिः समूहो राजते शोभते । क इव । इन्द्रावरज इव । यथा
सुधाया उत्पत्तिस्थाने क्षीरसागरे शेषे नागाधिराजशय्याया शोभे स्तपिति इत्येव-
शीलः शेषशायी कृष्णः शोभते ॥

मेरुमुख्याखिलोर्वीधराणामिवोपात्तसारैरसौ वेधसासृज्यत ।

एष निःशेषभूमीमृतां निर्जयं निर्मिमीते न चेद्वैभवैः स्वैः कुत ॥ ७२ ॥

मेरुः स्वर्णाचलो मुख्यः सर्वोच्चैस्तरत्वात् रत्नसानुसुवर्णमयन्वाच्च प्रकृष्ट आदिमो
वा मुखे आदी भव इति व्युत्पत्त्या प्रथमो येषां तादृशानामखिलानां समग्राणामुर्वीध-
राणां पर्वतानामुपात्तैरुप समीपे आगत्य आर्तैः सम्यगवलोकनपूर्वं सगृहीतैः सारैः
सर्वातिशायिपरमाणुदलैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—असौ अर्धुदाचलो वेधसा जगत्कृजा अ-
सृज्यत सृष्टौ विरचित इव । एवं चेन्न तर्हि एषोऽर्धुदात्रिः स्वैरान्तीयैर्वैभवैः शोभाति-
शयैः कृत्वा निर्गतः शेषोऽवशिष्टो येषु ते निःशेषाः समन्तात्तेषां भूमीमृता यावज्जात्र-
रीणां निर्जयं नितरां जय परेमवं कुतः कस्मात्कारणान्निर्मिमीते करोति ॥ इत्यर्धु-
दाचलवर्णनम् ॥

आरुरुक्षुर्मुमुक्षुक्षितीन्द्रस्ततोऽलंकरोति स्म देशं सवेशं गिरेः ।

गौरवेणाधिकोऽहं गिरिर्वास्त्यसौ चेतसीतीव हल्लेखवान्बीक्षितुम् ॥ ७३ ॥

ततोऽर्धुदाद्रिदर्शनानन्तरमारुरुक्षुरर्धुदपर्वतोपरिभूमीमध्यारोहुमिच्छुः चद्रितुकायो
मुमुक्षुक्षितीन्द्रः भ्रमणधरपीरमणो गिरेर्हिमाद्रिनन्दनसानुमतः सवेशं समीपवर्तिन

देशं भूभागमलकरोति स्म भूषयामास । इत्यमुना प्रकारेण वीक्षितुं विलोकयितुं चेतसि स्वमानसे हृद्रेषवन्तुकण्ठाकलित इव । इति किम् । गौरवेण माहात्म्येन गुरुतया वा कृत्वा अहमधिको गिरिर्वाभ्यधिकोऽस्ति । यद्यपि परप्रशमरससुधासमुद्रमध्यनिमग्नमनसा कदाचिदप्याशये लेशमात्रमप्यनुत्सुकता स्यात्, तन्महात्मनौजीना तेषां सूरीणां स्वप्रेऽपि नायमभिप्रायः प्रदुर्भवेत् । किंतु केवलं कवेरिय कल्पनामात्रोत्प्रेक्षेति । अथ वा छात्रस्यात्कदाचिदुत्कलिकालेनः संभवत्येव गौतमादीनामपि शकादिकृतनादका-
बलोकने ॥

अर्बुदाधित्यकामअविभ्राजिनीं सूरिसिंहः समारोहुमारब्धवान् ।

किं व्यवस्यज्जगन्मूर्धसंस्थायिनीमुद्विक्खुर्महानन्दसीमन्तिनीम् ॥ ७४ ॥

सूरिसिंहः अग्रे आकाशे विभ्राजते इत्येवंशीलम् । अम्बरचुम्बिनीमित्यर्थः । अथ वा अग्रेमैधेः कृत्वा शोभनशीलम् । 'गिरौ तिष्ठन्ति वारिदाः' इत्युक्तेः । अर्बुदस्य हिमाद्रिनन्दनशीलस्याधित्यकामूर्ध्वभूमेकां समारोहु सम्प्रत्यक्प्रकारेण चक्षितुमारब्धवान् आरम्भते स्म । सिंहस्य तु भूवराधित्यकाध्यारोहणं युक्तमेव । उत्प्रेक्ष्यते—जगतां प्रयाणां भुवनानां मूर्ध्नि मल्लके संस्थायिनी जगत्रयोपरि संतिष्ठते निवसनशीला इत्येवंशीलां महानन्दो मुक्तिरेव सीमन्तिनीं औदकुमारिकामुद्विक्खुरुद्रोद्धोमिच्छुः परिणेतुकामः सन् व्यवस्यन् व्यवसायमुद्यमं कुर्वाण इव ॥

तद्रुणश्रेणिनिर्वर्णनानन्दितो वातपूर्णमवत्कीचकानां कणैः ।

अद्रिरभ्यागतस्येव तस्यान्तिकागामिनः प्रीतिमान्पृच्छति स्वागतम् ७५

प्रीतिः स्नेहः प्रमोदो वा विद्यते यस्य तादृशोऽद्रिरर्बुदाचलः अन्तिके स्वसमीपे आगच्छति आयातीत्येवशीलस्य तस्य सूरैः वातेन वायुना पूर्णमवतामन्तःपूर्णमा-
णानां कीचकानां सच्छिद्रवंशानां कणैर्निःस्त्रानैः । 'स कीचकैर्मारुतपूर्णरन्ध्रैः कूजझिरापा-
दितवंशकृतम्' इति रघौ । स्वागतं मुखेनागमनादिवार्तां पृच्छति प्रश्नयतीव । कस्ये-
व । अभ्यागतस्येव । यथा स्वसमीपे समेतस्य प्रियप्राप्तृणिकस्य स्नेहकलितः स्वाजन्त्यात्मो-
दकलितः प्रियत्वात्स्वागतं पृच्छत्यनुयुनक्ति । किंभूतः अद्रिः । तस्य हीरसूर्युणानां श्रेणे-
निवर्णनाद्दर्शनादानन्दितः प्रहृष्टमानसो जातः ॥

लोलरोलम्बकोलाहलप्रस्तुतस्फीतकीर्तिस्तवामोदमेदस्विनी ।

यत्र सस्यैर्नताङ्गी लताविग्रहावाकिरत्कुञ्जदेवी प्रसूनैः प्रभुम् ॥ ७६ ॥

यथार्धुदगिरौ कुञ्जदेवी । जातावेकवचनम् । वनदेवता प्रसूनैः प्रबलपवनप्रसरप्र-
पतकुसुमोत्करैः कृत्वा तं हीरसूरिमवाकिरत् वर्धापयति स्म । 'अवाकिरन्वयोदृ-
द्धात्वं लाजैः पौरयोषितः' इति रघौ । किंभूता कुञ्जदेवी । लोला मकरन्दपानकृते च-
पला ये रोलम्बा मधुकरास्त्रेषां कोलाहलः शुभ्रारूपः कलकलस्तेन प्रस्तुताः आरब्धाः

स्फीता वर्धमानाः कीर्तयशसः स्तवाः स्तुतयो यथा । पुनः किंभूता । आमोदेन पुष्पा-
दिपरिमलेन प्रमोदेन वा मेदखिनी पुष्टा प्रोद्भूतपुलककोरकाकलिता । पुनः किंभूता ।
सस्यैः स्वफलभारेण नताही नम्रीभवत्तनुयष्टो । पुनः किंभूता । लता कुसुमितफलितवल्ली
एव विग्रहः शरीरं यस्याः सा ॥

यत्र कल्लोलयन्त्रैककल्लोलिनीर्मन्दमान्दोलयन्स्मेरदुर्वीरुहान् ।

स्वर्णदीपवपौष्यैः करम्बीकृतो गन्धवाहोऽनुगामीव तं भेजिवान् ॥७७॥

गन्धवाहः । गन्धं कुसुमादीनां मृगमदादीनां वा सौरभ्यं वहते धारयतीति गन्ध-
वाहो वायुः पुरुषविशेषण वा । यत्र पर्वतेऽनुगामीव सेवक इव तं हीरसूरौ भेजिवान्
सेवते स्म । वायुश्च त्रिधा वर्ण्यते—शीतो, मन्दः, सुरभिश्च । तदेव त्रैविध्यं दर्शयति ।
किं कुर्वन् गन्धवाहः । नैका अनेकस्थानस्थायिनी । कल्लोलिनीस्तरङ्गिणीः कल्लोलयन्
स्वरहःप्रावत्येन कल्लोलमालाकलिताः कुर्वन् । एतेन शीतलं । पुनः किंभूतः । मन्द
'शनैः स्मेरतो विजृम्भमाणान् । कुसुमितानिलयैः । उर्वीरुहान् विविधवृक्षान् आन्दोलयन्
तरलीकुर्वणः । एतेन मन्दः । घनगहनानोकहास्फालनेन मन्दीभूत इत्यर्थः । पुनः किं-
भूतः । स्वर्णयाः पर्वतस्याभ्रकषत्वेनात्युच्चैस्तरत्वाद्गगनगङ्गायाः पद्माना कमलानां पौष्पै
रजोभिः करम्बीकृतो व्याप्तः । एतेन सुरभिः ॥

कुत्रचित्तोरणस्रग्विलासश्रियं विभ्रति व्योमसंचारिणः सारसाः ।

सिद्धिपूर्या यियासोः पुरस्तात्प्रभोर्विश्वकर्त्रेव मङ्गल्यमाला कृता ॥७८॥

कुत्रचित्कस्मिंश्चनार्जुदशैलप्रदेशे व्योम्नि आकाशे सचरन्त्युड्डीयमाना गच्छन्तीत्येव-
शीला गगनगामिनः सारसाः पक्षिविशेषाः प्रसिद्धाः पक्षिणस्तोरणस्रजः तोरणमालाया
विलासश्रियं लीलालङ्घनीं विभ्रति धारयन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—सिद्धिपूर्या निर्बृतिनगर्या
यियासोर्गन्तुमिच्छोः प्रभोर्हार्सुरीन्द्रस्य पुरस्तादग्रतः विश्वकर्त्रा सर्ववस्तुविधायिना
विधिना कृता विहिता मङ्गल्यमाला वन्दनमालिकेव । जगत्कर्त्री वा रचितेति शेषः ॥

क्वापि झाङ्कारिणो निर्झरान्तःप्लवाः प्लावयन्ति स्म तत्पर्वतोपत्यकाम् ।

सिद्धसिन्धुर्नभस्तो निरालम्बना निप्पतन्तीह कृत्सावलम्बा किमु ॥७९॥

क्वापि कुत्रचित्स्थाने झाङ्कार इति शब्दोऽस्त्येष्विति झाङ्कारिणः । निर्झराणां ध्वनेर्झा-
ङ्कार इति संज्ञा । यदुक्तं पाण्डवचरित्रे—‘झरभिर्झरझाङ्कारी’ इति । सप्तम्या निर्झ-
राणामम्भःप्लवाः पयःप्रवाहास्तत्पर्वतोपत्यकामर्जुदाचलशिखराधोभूमिका शिखरापेक्ष-
योपत्यका प्लावयन्ति स्म निर्मरं भरन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—निरालम्बना निर्गताधारा
अत एव नभस्तो गगनाङ्गणादालम्बनराहित्यान्निष्पतन्ती अवोन्नयन्ती सती । पुनरि-
हार्जुदाचले कृत्सो निर्मितोऽवलम्ब आश्रयो यथा तादृशी सिद्धसिन्धुः किमु गगनगद्गेव ।
निर्झरपयसामलौज्वल्याद्गद्गत्प्रेक्षा ॥

पर्वते कुत्रचित्कुर्वतेऽन्तर्मदैर्मेदुराः कुञ्जरा गर्जिविस्फूर्जितम् ।

यज्जितेनैव विन्ध्याद्रिणा प्राभृतं प्रापिताः शक्रनागानुवादा इमे ॥८०॥

पर्वते गौरीगुह्युत्तेऽचले कुत्रचित् गङ्गरादिप्रदेशे अन्तर्मध्ये मट उन्मादो दानप्रवाहो वा तेन मेदुरा खेच्छाचारित्वात्युष्टाङ्गाः कुञ्जराः पष्ठिहायना यूयनाथा गजाः । यदुक्त-
मुत्तराध्यायने—‘कुञ्जरे सद्विहायने’ इति । गर्जिविस्फूर्जितं गर्जारवस्फूर्तिं कुर्वते ।
सजलजलद्वज्जन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—यजितेन अर्बुदपर्वतपराभूतेन विन्ध्याद्रिणा
जलबालकशैलेन शक्रनागमिन्द्रगजमैरावणमनुवदन्त्यनुकुर्वन्ति ऐरावणोपमानाः । अथ
वा हरिकरिणमनु पश्चाद्वदन्ति वयं पूर्वं शोभातिशयादिभिः प्रथमतो गणनीय ऐराव-
तस्तु अस्वत्पश्चाद्गणनीय इति कथयन्ति वा । हस्तिमल्लप्रतिमला इत्यर्थः । इति शक्र-
नागानुवादा इमे प्रत्यक्षलक्ष्या गजा हस्तिनः प्राभृतमुपदा प्रापिताः दौकित्वा इव ॥

आशुगालोलसालाङ्गहारो भ्रमद्भृङ्गवाग्गीतिवेल्ललताहस्तकः ।

सूरिपादाम्बुजस्पर्शमासाद्य यो नृत्यतीव्र प्रमोदं दधद्भूधरः ॥ ८१ ॥

सूरैर्वाचयमचक्रवर्तिनः पादाम्बुजयोश्चरणकमलयोः स्पर्शमनुपद्ममासाद्य संप्राप्य
प्रमोद मनस्वानन्दं दयद्ब्रह्म यो भूवरोऽर्धुदाचलो नृत्यतीव्रं नृत्यं करोतीव । नृत्यलक्ष-
णानि दर्शयति । किभूतः । आशुगैः शीघ्रगामिभिरतिवेगवत्तारैः पवणैः कृत्वा आसाम-
स्त्येन शालाप्रशाखादिभिः सार्धं लोलाक्षपलाः सजायमाना ये साला नानाजातीयतरवः
त एव तैः कृत्वा वा अङ्गहारोऽङ्गविक्षेपो नाटकामिनयदर्शनं यस्य । पुनः किभूतः ।
भ्रमन्तो विविधविकसितकुसुममकरन्दपानार्थमितस्ततः पर्यटन्तो ये भृङ्गास्तेषां वाग्वा-
प्येव गीतिगानं यस्य । ‘वाग्वा भृङ्गी पिक्वीरवा’ इति काव्यकल्पलतायाम् । तथा
वेहन्त्यो मरुतरला भवन्त्यो या लता वल्लयस्ता एव हस्तका विविधहस्तचेष्टनानि यस्य ॥

यः परान्कौतुकैः काममुत्कण्ठयन्नास्य जहे मनश्चित्रमत्रास्ति किम् ।

स्मेरयन्नप्यशेषं कुमुत्काननं पद्ममुद्गोषयेत्पार्वणेन्दुः किमु ॥ ८२ ॥

योऽर्धुदाचलः परान्परजनान् कौतुकैरात्मीयालोकनीयानेककौतुहलैः कृत्वा काम-
तिगमेन उत्कण्ठयन्नुत्सुकमार्गं प्रापयन् सन्नपि अस्य हीरसूरैर्मनो मानसं न जहे न
हतवान् न स्ववशीचक्रे । अत्रेह स्थाने किं चित्रं किमाश्चर्यम् । तदेव दृश्यति—
अरूपं समस्तं कुमुदा कैरवाणां काननम् । वृन्दमित्यर्थः । स्मेरयन्नि काशयन्नपि पार्वणेन्दुः
पूणिमासंघन्धी चन्द्रमाः पद्मं सूर्योदयविकसनशीलं कमलं केमुद्गोषयेद्विनिर्द्रीकुर्यात्
विकाशयेत् अपि तु न ॥ इत्यर्धुदाचलकौतुकानि ॥

मन्दमन्दं चलन्नर्बुदोर्वीधराधित्यकामध्यरोहद्यतीनां पतिः ।

शंभुसौधैः पवित्रीकृतोर्वीतलां लप्यग्रैलस्य चूलामिवेच्छावसुः ॥ ८३ ॥

यतीनां प्रमणानां पतिः स्वामी हीरसूरिमन्दमन्दं शनैः शनैः । ‘गणमवजगाहे मन्द-

मन्दं मृगाङ्कः' इति चम्पूकथायाम् । चलन्सचरन्नुदोर्बाधरस्याधेत्यकामूर्ध्वभूमिकाम-
ध्यरोहदारूढवान् सप्राप्तः । क इव । इच्छावसुरेव । यथा धनदः कैलाशशैलस्य चूल-
मधिरोहति । किभूतामधिल्लका चूलां च । शभूना वृषभादिचतुर्विंशतितीर्थकृता
सौधैः यद्यपि भरतकारितः सिंहनिषद्यानामा एक एव प्रासादः । तथापि सुरविद्याध-
रराजभिरन्येऽपि तत्पार्श्वे प्रासादाः कारिताः सभाव्यन्ते शत्रुजयरैवताचलादिवत् ।
अथ यद्येक एव तदा सर्वोत्तमत्वात्पूज्यत्वाद्वा बहुवचनम् । पक्षे शभोरीश्वरस्य सौधैः
पत्नीपुत्रप्रमथादिगणानां परिजनपरिवाराणां मन्दिरैः कृत्वा पवित्रीकृत पावन निर्मित-
सुर्वोत्तल भूमीपीठं यस्याः सा ॥

पुण्यभाजां हृदाकृष्टिमन्त्रानिव श्रीमदर्हद्गृहानिर्जितस्वर्गहान् ।

अर्बुदश्रीवतंसायमानान्प्रभुर्नेत्रपत्रैरसौ प्रीतचेताः पपौ ॥ ८४ ॥

असौ प्रभुर्हरिसुरे श्रीमतः शोभाशालिनः अर्हद्गृहान् जिनप्रासादान् । अथ वा
श्रीस्त्रिभुवनाधिपत्यलक्ष्मीर्विद्यते येषाम् तादृशानामर्हता तीर्थकृता गृहान् विहारान्
नेत्रपत्रैर्लोचनदलैः नयनपुटकैर्वा पपौ सादरमवलोकयति स्म । किभूत । प्रीत मोद प्राप्त
चेतो मनो यस्य । किभूतान् श्रीमदर्हद्गृहान् । निर्जितानि निजजगज्जैत्रवैभवैरभिभूतानि
स्वर्गहानि वैजयन्तादिस्वर्गगेहानि विमानानि वा यैः । पुनः किभूतान् । अर्बुदस्य हिमा-
द्रिनन्दनगिरे त्रिया लक्ष्म्या अवतसायमानान् शिरःशेखरवदाचरत । उत्प्रेक्ष्यते—
पुण्यभाजां सुकृतिना साधूना हृदा मानसानामाकृष्टेगकर्षणस्य मन्त्रानिव ॥

यत्र विश्वत्रयीश्रीनिवासा जिनाधीशसौधाः स्वशृङ्गाग्रदण्डोपधेः ।

स्वर्गहानूर्ध्वमुत्तम्य पाणीन्निजान्भर्त्सयन्तीव भूषाभिरुत्सेकिनः ॥ ८५ ॥

यत्रार्बुदाचले जिनानां सामान्यकेवलिनामधीशास्तीर्थनाथास्तेषां सौधा मन्दिराणि
प्रासादाः । सौधशब्दः पुनपुत्तके । 'गुदरोहदकुमुदच्छदकन्दार्बुदसौधमेधोत्सेधकवन्धो'
इति लिङ्गानुशासने । खेपामात्मना शृङ्गाणां शिखराणामग्रे उपरिभागे निवद्धानां द-
ण्डानां ध्वजालम्बनवन्धनयष्टीनामुपधेः कपटान्निजानात्मीयान् पाणीन् उत्तम्य ऊ-
र्ध्वोक्त्य । उत्प्रेक्ष्यते—स्वर्गहान्देवलोकसवन्धिसौधान् वैजयन्तादिकान् प्रासादान्
भूषाभिः स्वकीयशोभाभिः कृत्वा निर्भर्त्सयन्ति तिरस्कुर्वन्तीव । किभूता जिनाधीश-
सौधाः । विश्वत्रय्यास्त्रिलोक्या श्रीणा लक्ष्मीणा निवासो वासवैरमानि । पुनः किभूताः ।
भूषाभिः स्ववपुर्वैभवं । उत्सेकिनो गर्वावेशवशवदा मदोद्धुराः । 'उपदा दिविशुस्तस्य नो-
त्सेकाः कोशेश्वरम्' इति रघौ ॥

निकृणत्किंकिणीमरुतान्दोलिता यत्पताका विलोक्येन्दुकुन्दोज्ज्वला ।

किं बहस्युर्मिनिर्घोषहुंकारिणी स्पर्धया सिद्धसिन्धुर्नभःपद्मतौ ॥ ८६ ॥

उर्मोणा महत्कल्लोलानां निर्घोषैः शब्दैः कोलहलैः कृत्वा एताः कियन्मात्रगवसुरः
अहमेवासि नापरा कापि कापि इति स्पर्धामादयती सती हुकरोतीत्येवशाला अथ

वा एताः पताकाः किं मां जयिष्यन्तीति गर्वात् हुं करोतीत्येवशीलं सिद्धसिन्धुः स्व-
र्गज्ञानमःपद्धतौ गगननार्यैः स्पर्धया संहर्षेण बहति प्रसरति । 'क्षोतः सारस्वतं बहव'
इति चम्पूकथायाम् । 'बहत्प्रवर्तमानं प्रसरच्च' इति तट्टिप्पनके । किं कृत्वा । निक-
पन्त्यः शब्दायमानाः किंकिष्यः क्षुद्रघण्टिका वुर्धुरिका यासु । तथा मारुतैः पवनैः
आन्दोलितास्तारलीकृताः । तथा इन्दुश्चन्द्रः कन्दानि मुचकुन्दकुसुमानि तद्गद्गज्ज्वला
धवलाः येषां चैलानां पताका वैजयन्तीर्विलोक्य दृष्ट्वा ॥ इत्यर्जुनाचलसर्वप्रासादवर्णनम् ॥

अथ पृथक्पृथक्प्रासादवर्णनम्—

वैमलीयवसतिं त्रतीशिता दुग्धसिन्धुवयसीमिवैक्षत ।

श्वेतदन्तितुरगान्वितां सुधाशालिनीं जिनपवित्रितान्तराम् ॥ ८७ ॥

त्रतीशिता मुनिनायकः सूरिः विमलस्येयं वैमलीया सा चासां वसतिश्च विमलमञ्चि-
निर्मापितादिदेवप्रासादमैक्षत पश्यति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—दुग्धसिन्धोः क्षीरसमुद्रस्य
वयसीं सखीमिव । क्षीरसमुद्रसाम्बं दर्शयति । किंभूतां वसतिं वयसीं च । श्वेता ध-
वला आरासोपलभयत्वात् तथा दन्तिनो गजा विमलमूर्तिपृष्ठवर्तिनः तथा तुरगो विम-
लसविधाध्यासितोऽश्वः । अन्ये वा पक्षे श्वेतदन्ती ऐरावणः श्वेततुरग उच्चैःप्रवाः ।
यदुक्तम्—'पयोनिनीनाम्रमुकाशुकावली,' तथा 'सहस्रमुच्चैःश्रवसां बहन्निव' इति ।
एतद्वयमपि नैषधे । एतेन क्षीराण्ये ऐरावणोच्चैःश्रवसां बाहुल्यं प्रतिपादितम् ।
ततोऽत्राप्यैरावतोच्चैःश्रवसश्चेत्युक्ते न कोऽपि दोषः । तैरन्वितां कलिताम् । पुनः किं-
भूताम् । सुधया पक्कूणकलेपेन अमृतेन च शालते शोभते इत्येवंशीलाम् । पुनः
किंभूताम् । जिर्णविविधप्रतिमारुपतीर्थकृद्भिः अथ वा जिनेन मूलनायकभूतेन कृपम-
देवेन कृष्णेन तस्य समुद्रसायित्वेन पवित्रितं पावनीकृतम् । अथ वा पविं वज्रं त्रायते
पाणौ लालयति रक्षतीति पवित्रः शक्रः तीर्थे कदाचिद्दन्नागतः, अथ च कदाचिदुज-
मिलनागतः पुरंदरः विष्णुशक्तीं संजातौ सम्यक् प्रादुर्भूतौ असिन् तादृशमन्तरं
मय्यं यस्याः ॥

कुक्षिसात्कृतमवेक्ष्य सिंहिकासूनुना स्वपतिशीतदीधितिम् ।

चैत्यकैतववतीव कौमुदी तद्भयादिह समेत्य तस्थुषी ॥ ८८ ॥

चैत्यं विमलवसतिरेव कैतवं कपटं विद्यते यस्याः सा चैत्यकैतववती कौमुदी चन्द्र-
ज्योत्स्ना तस्य स्वमर्तुराहोर्मयादिहारुदमिरौ समेत्यागत्य तस्थुषी स्थितवतीव । किं
कृत्वा । स्वस्यात्मनः पतिं शीतदीधितिं चन्द्रमसं सिंहिकासूनुना केशरिणा स्वमासूनुना
वा कुक्षिसात्कृतं मक्षितं मिलितं वा अवेक्ष्य दृष्ट्वा ॥

चैत्यमूर्ध्वविधुकान्तनिष्पत्त्याथसि प्रतिमिनेर्निमाद्विधुः ।

लक्ष्मपङ्कमपनेतुमात्मनः स्नाति दुग्धजलधोधिंया किमु ॥ ८९ ॥

विभुश्चन्द्रमा दुग्धजलधेः क्षीरसमुद्रस्य धिवा बुद्ध्या । प्रनेणेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—

आत्मनः स्वस्य गण्डलहृदयवर्तिन लक्ष्म लाञ्छनमेव पद्म कदम्बमपनेतु क्षालयितुं किमु
जाति स्नान करोतीव । कस्मात् । चैत्यस्य विमलवसतेर्मूर्धनि शिखरोपरितनभागे संहृग्धेभ्यः
सकल्पितेभ्यो विधुकान्तेभ्यश्चन्द्रकान्तरत्नेभ्यो निष्पतति चन्द्रकिरणसंपर्काद्विनिःसरति
पाथसि पयःपूरे प्रतिमितेः प्रतिविम्बस्य निमाद्याजात् ॥

यन्मणीमयशिखासु त्रिम्बितं विम्बमम्बरमणिर्वहन्व्यभात् ।

ईयिवानयमियत्तया श्रियः कौतुकादनुमिमीषयास्य किम् ॥ ९० ॥

यस्या विमलवसतेर्मणीमयशिखासु रत्नराशिरचितशिखरेषु विम्बितं प्रतिविम्बमस-
च्छतया सक्रान्तं विम्ब स्वगण्डल वहन्नम्बरमणिर्गगनरत्न भास्करो व्यभाद्रासते स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—कौतुकात्कुतूहलादस्य मूलप्रासादस्य श्रियो लक्ष्म्या इयत्तया एतावत्प्रमाणत्वे-
नानुमिमीषया अनुमातु प्रमाणीकर्तुमिच्छया अथ मास्त्वानीयिवान्कि चैत्ये समेत इव ॥

इह जिनालयवज्रविनिर्मिताम्बरविलम्बिशिखाग्रनिर्घर्षणात् ।

उरसि रन्ध्रमजायत यामिनीप्रणयिनः कपटादिव लक्ष्मणः ॥ ९१ ॥

यामिनीप्रणयिनो निशाप्राणनायस्योरसि वक्षःस्थले । उत्प्रेक्ष्यते—लक्ष्मणो लाञ्छनस्य
कपटाद्वन्ध्र छिद्रमजायत जातमिव । कस्मान् । इहार्बुदपर्वते जिनालयस्य भगवद्बृहत्स्य
वज्ररत्नैर्होरकमणिभिर्निर्मिताया रचितायास्तथा अम्बरमाकाशमालम्बते आभ्रयते इत्ये-
वंशीलायाः शिखायाः शिखरस्य अग्रे उपरितनभागेऽतिघर्षणात् नितरा वृष्टेः ॥

अमितः सितयद्वसतेर्विशदः शुशुभे लघुदेवगृहप्रकरः ।

उड्डयौवतमेतदिहोपगतं शशिना सह रन्तुमिवाम्बरतः ॥ ९२ ॥

सितायाः श्वेतोपलमयत्वादुज्ज्वलाया अथ वा सुधाषवलितत्वेन विशदायाः यद्वसते-
र्मूलप्रासादस्य अमितश्चतुर्ध्वपि दिक्षु पार्श्वेषु वा विशद आरासोपलमयत्वादस्यवशातः
लघुर्मूलप्रासादापेक्षया स्वल्पप्रमाणोचैस्तरः देवगृहाणा देवकुलिकाना प्रकरः समूहः
शुशुभे भासते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—शशिना स्वभर्त्रा विधुना सह रन्तु विविधविलासं वि-
धातुमम्बरत आकाशादिह रसिकदम्पतीना क्रीडोचिते अर्बुदाचले उपगत आयातमुडव-
स्तारा एव यौवत चन्द्रनितम्बिनीनिवह इव ॥

निर्ग्रन्थपृथिवीनाथश्चैत्यं विमलमग्निः ।

वैजयन्तमिव प्रीत्या प्राविशत्रिदशेश्वरः ॥ ९३ ॥

निर्ग्रन्थनामनराणां पृथिवीनाथो राजा सूरिन्द्रः प्रीत्या प्रमोदेन विमलनाम्नो मग्नि-
सचिवस्य चैत्य प्रासाद प्राविशत् विमलवसतिमध्ये प्रविशति स्म । क इव । त्रिदशा-
नामीश्वरो नायकः शक्रः यथा वैजयन्तं वैजयन्तीनाम्नी पताका अस्त्यस्मिन्निति वैज-
यन्तः न प्रासाद प्रविशति ॥ इति विमलवसतिवर्णनम् ॥

वस्राद्धिर्मथितोऽनवाप्तपदवत्कुत्रापि वन्धुर्विधुः

शून्ये व्योमनि वम्भ्रमीति विपिनेऽप्यन्यः स्थितः स्वस्तरुः ।

क्षिप्तैका तु जनार्दनेन सद्ने पुंसा पुराणेन मे

जामिः श्रीरपरा सुधापि च सुरैः पानेन निष्ठाप्यते ॥ ९४ ॥

दुःखं कामगवी परा चरति च प्रोचानयानाम्बरे

धत्ते कौशिकपत्यगोत्रदमनो मन्मूर्ध्नि पादं पुनः ।

इत्यर्थातिमधीश भिन्धि किमिदं वक्तुं जिनं सप्रजः

खर्दन्तीव समागतो गजगणस्तेनाल्लोके पुरः ॥ ९५ ॥ (युग्मम्)

तेन हीरमूरेणा पुरोऽग्रे विमलवसतिप्रदेशे प्रथममेव गजानां श्वेतोपलनिर्मितानां हस्तिना गणो भ्रज आल्लोके दृष्टः । सत्प्रेक्ष्यते—जिनं वृषभनीर्यकर विश्वस्यादिच्छाष्टि-
करमथ वा जगत्पालकत्वेन जिनं ब्रह्मरूपेण विश्वं सृजति नारायणरूपेण पालयति ईश्व-
ररूपेण च सहरतीति । ‘एकमूर्तिं त्रयो देवाः’ इति परसमये । इदं वक्ष्यमाणं वक्तुं कथ-
यितुं सप्रजः संसृताः । ‘तोकापत्यप्रसूतयः’ तु सप्रजाः’ इति ह्येवम् । खर्दन्ती किमै-
रावण इव समागत इह संप्राप्तः । इदं किम् । हे अधीश हे जगत्प्रभो, त्वं मे मम
इति पूर्वोक्तप्रकारा काव्यत्यादौ वर्तमाना आदौ यस्यास्तादृशीमर्तिं मानसीं चिन्तामर्त्यु-
द्भूतां पीडा शारीरिकीं व्यथां वा भिन्धि निवारय मूलादुन्मूलय । इति किं तानेव
प्रकारान्प्रदर्शयति—मे मम वस्रा पिता अन्विः क्षीरसमुद्रः अर्थादेव लभ्यते । चतुर्द-
धानामपि राजानां क्षीरनीरनिधौ समुत्पन्नत्वेन तज्जनक एव गीयते । स मथितो हरिणा
सुराभ्यर्थितमुधारसङ्कृते भुजंगराजं नेत्रीकृत्य मन्दरगिरिं च मन्थानक विषाय विलो-
दितः । वन्धुः पुनर्मम सहोदरो विबुधश्चन्द्रमाः कुत्रापि नगरग्रामादिस्थाने अनवाप्तमलम्ब्यं
पद वासस्थानं येन तद्वत् शून्ये निर्मानुषे व्योमनि आकाशमार्गे वम्भ्रमीति अतिशयेन
पर्वटति । अपि पुनरन्यो वन्धुः स्वस्तरुः कल्पद्रुमः कुत्रापि जनसंगते पुरादौ प्रदेशे
अप्राप्तावस्थितिरेव विपिने कानने स्थितो गत्वा उपतितः । तु पुनरेका मे जामिर्भगिनी
श्रीलक्ष्मीर्जनार्दनेन लोकपीडाकारकेण पुराणेन जौण्णेन वृद्धेन पुंसा पुरुषेण । कृष्णेन-
सर्पः । सद्ने स्वामिन्दरे क्षिप्ता रक्षिता । अपि च पुनरपरान्या द्वितीया स्वसा सुधा
पीयूषरूपा सुरैर्देवैः पानार्थंतिभिः कृत्वा निष्ठाप्यते क्षयं नीयते । च पुनरितरा तृतीया
मम भगिनी कामगवी सुरसुरभी दुःखं महाकष्टं प्रोत्तानमूर्ध्वं पादा अयो वपुरेति व्यव-
स्यदा यानं गमनं यस्यास्तादृशी सती अम्बरे आकाशादव्या चरति योचरं कुरुते
गच्छति वा । ‘चर गतिमक्षणयोः’ इति धात्वर्थात् । तथा ‘कस्या नोत्तानगाया दिवि
सुरसुरभेरास्यदेशं गताग्रैः’ इति नैपथे । पुनर्गोत्राणां वंशानां कुलस्य वा जगद्गो-
त्रानां यावत्पञ्चतानां च दमनो ध्वंसकृत्यक्षच्छेत्ता च तथा कौशिक उल्लङ्घकः शकश्च म-

न्मूर्ध्नि मम मस्तके पादं चरणं धत्ते । कुत्रापि जनपदे यदा कस्यचित्तिरस्काररूपानि कृष्ट-
वचनं प्रोच्यते तदा अरे उल्लङ्घ इति कथ्यते । तच्च लामपुरसत्कपडालमेवातमण्डलादा-
वधुना प्रसिद्धं वर्तते । तस्मात्स निन्धः इत्याद्यतिं निवारय ॥ युग्मम् ॥

विमलाभिषधीसखः पुरो ददृशे तेन हयं विमूषयन् ।

किमु सार्थनिनसया शतक्रतुरुच्चैःश्रवसं समीयिवान् ॥ ९६ ॥

तेन मुनीन्द्रेण विमल इत्यभिधा नाम यस्य तादृशो वीर्षुद्धिरेव सखा सहायो मित्र
वा यस्य सः धीसखश्चतुर्बुद्धिनिधानः प्रधानः ददृशे दृग्गोचरीकृतः । किं कुर्वन् । हयं
श्वेताश्मत्तुरङ्गमं विमूषयन् आरोहणेन शोभा लम्भयन् । उत्प्रेक्ष्यते—उच्चैःश्रवोनामानं
निजवाजिनमारुह्य सार्थस्यार्बुदाचलाधिष्ठाविश्वप्रभध्वजजिनस्य निनसया नन्तुमिच्छया
समीयिवानागतः शतक्रतुरिन्द्र इव ॥

प्रभुतोपगतः प्रभुभक्तिभरैः स्पृहयन्निव सिद्धिपदाय पुनः ।

विमलः सचिवोऽञ्जलिशालिशयद्वितयः स्थितवान्भगवत्पुरतः ॥ ९७ ॥

अञ्जलिना ललाटपटे मुकुलीकरणेन योजनेन वा शालि शोभनशील शयद्वितय
पाणिद्युगलं यस्य तादृशो विमलनामा सचिवः प्रवानः भगवत्पुरतः युगादिजिनपदेः
पुरस्तादग्रे संमुखः स्थितवान् तिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—प्रभोर्भगवतो भजीना प्राग्ज-
न्मजनितसेवासक्तीनां भरतिशयैः प्रभुता रोमदेशाधीशद्वादशपतिसाहिप्रमुखानेक-
राजकपराजयनपूर्वक भूलोकाधिपत्यमुपगतः संप्राप्तोऽपि पुनः सिद्धिपदाय अष्टमहा-
सिद्धिप्रधानस्थानाय मोक्षनगराय वा स्पृहयन् कामयमान इव वाञ्छन्निव । 'स्पृहेरी-
म्सितः । स्पृहेरिष्टः संप्रदानसंज्ञः स्यात् । हरये स्पृहयति । वेति केचित् । गोपी हर्ति
स्पृहयति । ईप्सित इति किम् । पुष्पेभ्यो वनं स्पृहयति' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

हरिन्मणीनिर्मितसंनिधिद्वया सिताश्मसोपानततिर्व्यलोक्यत ।

उपान्तविस्मेरवनीव जाह्नवी जिनें भजन्ती विजिता समञ्ज्ञया ॥ ९८ ॥

हरिन्मणीभिर्मरकतरत्नैर्निर्मितं रचितं संनिधिद्वय पार्श्वयोर्द्वयं यस्यास्तादृशी सिता-
श्मनां स्फाटिकोपलानां सोपानततिरारोहणश्रेणी तेन गुरुणा व्यलोक्यत ददृशे ।
उत्प्रेक्ष्यते—समञ्ज्ञया स्वकीर्त्या येन विजिता परामृता सती जिनें मारुदेवं भगवन्तं
भजन्ती सेवमाना जाह्नवी गङ्गेव । किमृता जाह्नवी । उपान्तयोर्द्वयोः समीपपार्श्वयोः
विस्मेरा विनिद्रा वनी कानन यस्याः । 'खवनीसप्रवदति कापि का' इति नैषधे ॥

अतीश्वरेणैक्ष्यत तोरणावली जिनालयद्वारे शुभस्य शंसिनी ।

जिनाधिभर्तुः किमु मुक्तिकन्यया कृतेयमुद्वाहविधौ विरञ्चिना ॥ ९९ ॥

अतीश्वरेण वाचयमविमुना सूरिणा जिनालयस्य विमलवसतेर्द्वारे द्वारदेशे तोरणावली
वन्दन्मालिकामाला ऐक्ष्यत निरीक्षिता । किमृता । शुभस्य वासिनी प्रेक्षकाणां कल्याण-

कारिणी । अथ वा शुभानि मङ्गलानि जंसति कथयति इत्येवंशीला दृष्टमात्राप्यहं कल्याणानि करोमीति कथयित्रीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—जिनाधिभर्तुर्युगादिदेवस्य मुक्तिकन्यया सिद्धिकुमार्या सहोद्वाहविधौ पाणिग्रहणकरणसमये विरहिना विश्वसृजा किमियं कृता एषा तोरणधोरणी विनिर्मितेव ॥

श्रीभिर्जगन्मूर्धविधूननीभिश्चैत्येऽत्र वैचित्र्यदिदृक्षयेव ।

रूप्याचलोऽनल्पतनुः समीयिवांस्तेनैक्ष्यत स्तम्भततिः सिताश्मनाम् १००

तेन सूरिणा सिताश्मनां श्वेतोपलविर्मितानां स्तम्भानां ततिः पङ्क्तिरैक्ष्यतालोकिता । उत्प्रेक्ष्यते—अनल्पा बह्व्यस्तनवो मूर्तयो यस्य तादृग्भूयो रूप्याचलः कैलासः समीयिवा-
निव किं समेतः । 'रजतादिस्तु कैलासः' इति हैम्याम् । कथा । जगतां त्रिभुवनानां तात्पल्यात्तद्यपदेष्टो सुरासुरनराणां भूभूमौ मस्तकानां विधूननीभिः आश्चर्यातिरेकात्कम्प-
यित्रीभिः । 'अद्भुतकरी परमूर्धविधूननी—' इति नैषधे । श्रीभिः शोभाभिः कृत्वा अत्र चैत्ये अस्मिन्निर्मलमन्त्रिनिर्मापितप्रासादे वैचित्र्यस्य विचित्रताया अथ वा विशि-
ष्टानां जवावनाश्वर्यविषादिनां चित्राणां पाञ्चालिकाप्रमुखाणां नानास्वरूपाणामाश्चर्या-
णामालेख्यानां वा दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छया दृग्गोचरीकरणाकाङ्क्षया ॥

महाव्रतिप्राप्तभृतिं निजं पतिं समीक्ष्य कामं श्वशुरं निजं श्रितः ।

स्मरावरोधः किमु यत्र पुत्रिकाचयोऽमुना लोचनगोचरीकृतः ॥१०१॥

अमुना वाचयमचक्रिणा यत्र विमलवसतौ पुत्रिकाणां पाञ्चालिकानां प्रचयो व्रजो लोचनयोश्चक्षुषोगोचरीकृतः लक्ष्यो विहितः । दृष्ट इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—जिनं नारायणं श्वशुरं स्वभर्तुः पितरं श्रितः सेवमानः पार्श्वे स्थितः स्मरावरोधः मदनान्तःपुरं किमु । अथ च विषवकुसुमम्बजयुवतीव्रजं स्वस्यात्मनो जिनभक्तत्वात् आदृतत्वात्तस्य सुरं मोक्षलक्षणाभीष्टदायकं देवं जिन तीर्थंकरं श्रितः । 'स्मरावरोधप्रसमुद्बहन्ती' इति नैषधे । किं कृत्वा । महाव्रती शंभुः तस्मात्प्राप्ता अधिगता मृतिमरणं येन तादृशं निज-
मात्नीयं पतिं मर्तारं कामं कंदर्पं समीक्ष्य । अथ च महाव्रती जिनः स चास्मद्भक्तघात-
कस्वद्वरात्तद्वधूजलमामपि हन्यादतो जिनं स्मरावरोधः सेवते । 'नाशितं वैरिणमपि हिनस्ति महान्' इति धृतिः ॥

ताण्डवं तन्वतीर्विभ्रमैर्हस्तकान्दर्शयन्तीरिहानेकपाञ्चालिकाः ।

पाणिमुत्तम्य शंसुं प्रणन्तुं जनानाह्वयन्तीरिवासौ ददर्श प्रसुः १०२

वर्षा प्रसुः सूरिरनेका विविधजातीयाः शतशः पाञ्चालिकाः पुत्रिका ददर्श दृष्ट-
वान् । अथ पुत्रिकाणां विविधसंस्थानान्नाह—किं कुर्वतीः । ताण्डवं काश्चिन्नृत्य त-
न्वतीः कुर्वतीः । पुनः किंभूताः । निभ्रमार्विवासः कृत्वा हस्तकान् हस्तविक्षेपान् दर्श-
यन्तीः । पुनः किंभूताः । पाणि काश्चिन्निजहस्तमुत्तम्य ऊर्ध्वोत्थल्य शंसुं नाभिनन्द-

प्रणन्तुं नमस्कृतुं जनान् लोकान् । उत्प्रेक्ष्यते—इहार्बुदाचले इह विमलवसती वा अ-
ह्यन्तीराकारयन्तीरिव ॥

यत्र पाञ्चालिकाशिल्पं निरूप्य सुरसुभ्रुवः ।

मेनिरे पद्मजन्मानं स्वभूषापरिमोषिणम् ॥ १०३ ॥

यत्र प्रासादे पाञ्चालिकानां पुत्रिकाणां शिल्पं जगच्चेतश्चमत्कारकारि रचनाचातुर्यं
निरूप्य सम्यगालोक्य सुरसुभ्रुवः त्रिदशसुदृशः पद्मजन्मानं विधातार स्वस्या आत्मनो
भूषाया वपुःप्रियरूपकस्य परिमोषिण तत्स्करं मेनिरे जानन्ति स्म । यदस्माकं समग्रा-
मपि रूपलक्ष्मीमपहृत्य प्रयत्नेन विधिना एताः शालभञ्जीविनिर्मिताः ॥

चण्डरुक्मिरणमण्डलस्मयं खण्डयन्समवलोकितं सूरिणा ।

मण्डपो विमलकीर्तिनर्तकीनर्तनाय नवरङ्गभूरिव ॥ १०४ ॥

सूरिणा मण्डपोऽर्थोच्चैत्यमध्यवर्ती बहुजनाश्रयः समवलोकितं सम्यगवधानदानपूर्वकं
वीक्षितः । देवभवनवैचित्र्यवीक्षणे संयमिनामपि न कश्चिद्दोषः । यत्तस्तत्र धर्मदुद्धेष्टद्वो-
धात् । मण्डपः किं कुर्वन् । चण्डरुचः सूर्यस्य किरणै रदिग्भिमिर्मण्डितस्य मण्डलस्य
बिम्बस्य स्मयमहंकारं खण्डयन् शकलीकुर्वन् । उत्प्रेक्ष्यते—विमलमन्त्रिणः कीर्तिरेव
नर्तकी नृत्यकारिका पात्रं तस्या नर्तनाय ताण्डवविधानाय नवा नवीना । अथ
वा 'णु स्तुतौ' । नवनं नवः नवस्य स्तुतेर्योग्या मध्यपदलोपे रङ्गभूमिनर्तन-
स्थानक्षोणिरिव ॥

वैजयन्तं विजेतुं विभूषामरैर्वज्ररोचिःस्फुरच्चापचक्रायुधः ।

यः स्वशृङ्गेण गर्वाद्दिवो गाहिना गन्तुमुच्चैर्व्यसन्निवोर्जस्वलः ॥ १०५ ॥

यो मण्डपो विभूषामरैः सशोभातिशयैः वैजयन्तमिन्द्रप्रासादं विजेतुं परामविदु
दिवो गगनमार्गस्य गाहिना अवगाहनशीलेन । अभ्रंलिहेनेत्यर्थः । स्वशृङ्गेण निजशिखरेण
गर्वादहंकारादुच्चैरुर्ध्वं स्वर्लोके गन्तुं प्रयातुं व्यवस्यन्व्यवसायसुयोगं कुर्वन्निव । किभूतो
मण्डपः । ऊर्जस्वलः स्फूर्तिमान् प्रबलबलवान्वा । पुनः किभूतः । वज्राणां वज्रमणीनां
रोचिर्भिः कान्तिभिः कृत्वा स्फुरत्प्रकटीभवद्यच्चापचक्रं धनुर्मण्डलं तदेवायुधं प्रहरण
यस्य । अथ च वज्रमिन्द्रायुधं तथा रोचिषा कान्त्या स्फुरद्दीप्यमानं चापयुक्तमिन्द्र-
धनुःकलितं चक्रं रथाङ्गं तथा आयुधान्यपराणि खड्गकुन्तमिन्द्रमालक्षुरिकायमदं-
ष्ट्राप्रमुक्तानि शस्त्राणि यस्य । परोऽपि सुभटः स्वप्रतिद्वन्द्विना समं योद्धुं गच्छन् संपू-
र्णानि शस्त्राणि गृह्णाति ॥

आल्लोकेऽमुना गर्भगेहः पुना राजधानीव धर्मावनीमास्वतः ।

चित्रितामर्त्यमर्त्योरगाणां निमाद्भुर्वःस्वस्त्रयेणेव संसेवितः ॥ १०६ ॥

अमुना मुनीन्द्रेण गर्भगेहो गर्मागारो व्याल्लोके 'गमारो' इति लोके अविद्वो दृष्टः ।

उत्प्रेक्ष्यते—धर्म एवावनेर्भूमेर्माखान् विश्वत्रयातिशायितेजस्तथा भास्करः एतावता राजाधिराजः । ‘पाण्डोरवनिमार्तण्डस्यावदातान् गुणान् रहः’ इति पाण्डवचरित्रे । राज्ञो भूमीभास्कर इति नामापि । तस्य राजधानी सधुखनिवासनगरीव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—चित्रितानामालेख्यभावं प्रापितानाममर्त्यानां देवानां मर्त्यानां मनुष्याणामुरगाणां नागानाम् । उपलक्षणादसुरादीना परिग्रहः । तत्साहचर्यादेव दानवमानवानां पत्न्योऽपि गृह्यन्ते । तन्निभात्कपदात् भूर्भुवःखल्लयेण पातालभूमण्डलखर्गलोकत्रिकेण सम्यक् सेवित इवोपासितः ॥

चैत्यस्य परितो देवकुलिकाः पश्यति स्म सः ।

अर्बुदाद्रिश्रियाश्चूडाभरणस्येव मुक्तिकाः ॥ १०७ ॥

स सूरिचैत्यस्य विमलवसतेः परितश्चतुर्दिक्षु सर्वतो वा देवकुलिका लघुदेवगृहान् पश्यति स्म प्रदक्षिणाप्रदानावसरे दृष्टवानित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—अर्बुदनाम्नोऽद्रेः पर्वतस्य श्रिया लक्ष्म्याश्चूडायाः शिखाया आभरणस्य विभूषणस्य । चूडामणेरित्यर्थः । लोके ‘वाक्’ इति प्रसिद्धस्य मुक्तिका लघुमुक्ताफलानीव । ‘सिता वमन्तः खल्लः कीर्तिमुक्तिकाः’ इति नैषधे । ‘मुक्तिका लघूनि मौक्तिकानि’ इति तद्वृत्तिः ॥

चैत्यं प्रदक्षिणीचक्रे समं संघेन स प्रभुः ।

ज्योतिषां मण्डलेनेव मन्दरं कौमुदीपतिः ॥ १०८ ॥

स प्रभुर्हीरविजयसूरिः संघेन साधुसाध्वीश्राद्धश्राद्धीवर्गेण समं सार्वं चैत्यं मूलप्रासादं प्रदक्षिणीचक्रे । निर्वातं प्रदक्षिणां प्रददित्वानित्यर्थः । कौमुदीपतिरिव यया चन्द्रमा ज्योतिषां ग्रहनक्षत्रतारकाणां मण्डलेन कदम्बकेन साकं मन्दरं मेरुपर्वतं प्रदक्षिणयति । जैनमते मन्दरो मेरुः । यदुक्तं ब्रातस्यास्तुतौ—‘येषां मन्दररत्नशैलशिखरे जन्माभिपेकः कृतः’ इति । सर्वेषा तीर्थकृता जन्माभिपेकस्थानं मेरुरेवातोऽत्र मन्दरः सुवर्णाचलः । आगमेऽपि ‘मंदरस्त्व पल्लवस्त्व’ इत्यादि । परशासने कविसमये च मन्दर इन्द्रकीलपर्वतः मेरोः पृथक् दृश्यते, परं त्वत्र जैनमतानुसार्येव मन्दरो मेरुरिति वचनम् ॥ इति विमलवसतिमध्यवर्णनम् ॥

विवेश वशिनामीशो गर्भगेहे जिनौकसः ।

स्तम्बेरमीविवोढेव गह्वरे विन्ध्यमृमृतः ॥ १०९ ॥

वशिनां जितेन्द्रियाणा योगिना साधूनामीशो नायकः सूरिर्जिनौकसः वृषभदेवगृहस्य । प्रासादस्येत्यर्थः । गर्भगेहे गर्भागारे विवेश प्रविशति स्म । क इव । स्तम्बेरमीविबोदेव । यया स्तम्बेरम्या हस्तिन्या विबोढा पतिर्हन्ती । ‘विबोढा रमणो योका’ इति हैम्याम् । विन्ध्यमृमृतो जलत्रालकाचलस्य गह्वरे विविधजातिनिविडविनिद्रहमक्षोणीदुः-प्रवेशविपिने प्रविशति । ‘शीरीगुरोर्गह्वरमाविवेश’ इति रघौ । ‘बहुश्लाघृतं वनं गह्वरम्’ इति तद्वृत्तिः । तथा ‘गह्वरो विलदम्भयोः । कुञ्जोऽय’ इत्यनेकार्थः ॥

जातोऽक्षलक्ष्मा भगवानदर्शि सूरिन्दुना संमदमेदुरेण ।

जगन्महानन्दपदं निनीषुः स्वयं ततः किं कृपयावतीर्णः ॥ ११० ॥

संमदैस्तीर्यारोहणचैत्यप्रतिमानिरीक्षणोद्भूतामन्दानन्दैर्मेदुरेण पुष्टाङ्गेन सूरिन्दुना मुनीन्द्रचन्द्रेण जातोऽक्षलक्ष्मा वृषभलाञ्छनो भगवान् श्रीवृषभदेवः अदर्शि नयनविषय नीतः । निरीक्षित इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—जगद्विश्वजगज्जनमित्यर्थः । महान् सर्वोत्कृष्टतम आनन्दः प्रमोदो यत्रेति कृत्वा मोक्षस्तस्य पदं स्थानम् । मुक्तिनगरीमित्यर्थः । निनीषुः प्रापयितुमिच्छुः । ततो महानन्दपदात्स्वयमात्मना कृपया संसारसारवासेऽतिसीदता भविकलोकानामुपर्यनुकम्पया अवतीर्ण इहागत इव ॥

अपि प्रपन्नो भुवने घुरीणतां पुनस्तदीयस्पृहयेव निर्वृतौ ।

शीलन्तमङ्गच्छलतः क्रमाम्बुजं जिनस्य जातोक्षमवैक्षत प्रभुः ॥ १११ ॥

प्रभुः सूरिजातोक्षं ककुब्जन्तं वृषभमवैक्षत । किं कुर्वन्तम् । अङ्गस्य लाञ्छनस्य छलतः कपटतः जिनस्यार्थादादिदेवस्य क्रमाम्बुजं चरणारविन्दं शीलन्तं सेवमानम् । उत्प्रेक्ष्यते—भुवने भूमीलोके घुरीणतां घुरंघरत्वं प्रपन्नः प्राप्तोऽपि स्वर्गपाताल्योल्लेकयोर्देवदानवेषु सुरद्वयैः सुधाभिश्च कृत्वा तृप्तिं विदधानेषु यतः स्वर्गे कल्पवृक्षाः सुधा च पाताले च नव सुधाकुण्डानि । यदुक्तं पञ्चमीस्तुतौ—‘यात्वा देवाधिदेवागमदशमधु-धाकुण्डमानन्दहेतुः’ इति । दशमसुधाकुण्डं जैनागम इत्यर्थः । नव तु पातालस्थानि । ततः क्षेत्राणां कृषीणां चामावाहृषभाणामप्यभावः । ततः पुनर्निवृत्तौ मोक्षक्षेत्रे । यदुक्तं जिनशतके—‘मोक्षक्षेत्राभिराङ्गाक्षपितशुभशताक्षेमविक्षेपदक्षाः’ इति । मोक्षरूप यत्क्षेत्रं तत्र घुरीणताया धौरेयभावस्य स्पृहया वाञ्छयेव ॥

पायं पायं विभोर्वक्रविधौ लवणिमामृतम् ।

तदुद्गारैरिवास्तावि स स्तवैरिति सूरिणा ॥ ११२ ॥

सूरिणा इत्यमुना प्रकारेण अग्रे वक्ष्यमाणेन स आदिदेवः स्तवैर्नवस्तुतिभिः अस्तामि संस्तूयते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—तस्यामृतस्योद्गारैरिव । किं कृत्वा । विभोः ऋषभदेवस्य वक्र-विधौ वदनचन्द्रे लवणिमा लावण्यं सुषमामेवामृतं सुधारसमतिशायिमकिमतया पाय पाय वारं वारं पीत्वा पीत्वा आस्ताव । सादरमवलोकयेत्यर्थः । ‘धौन.पुन्ये गन्मृदं द्विष’ इति सूत्रेण गन्मृदप्रत्ययः । प्रत्ययसहितस्यैव घातोर्द्विर्भावश्चेति पायं पायं सिद्धम् ॥

अथ स्तुतिः—

जय त्रिजगदीहितामरतरो सरोजानन

प्रसूनविशिखासनद्विरदभेदपञ्चानन ।

जय त्रिदशसुन्दरीविकचनेत्रनीलोत्पलै-

र्निपीतमुखशीतरुग्लवणिभैकपीयूष हे ॥ ११३ ॥

हे इति संबोधने । यदुक्तं सारस्वतव्याकरणे—‘आभिमुख्याभिव्यक्तये हेऽब्दस्य प्राक्प्रयोगः’ इति । त्रिजगता त्रयाणां भुवनानां त्रीणि च तानि जगन्ति च । त्रिजगत्-
नानामित्यर्थः । सुरासुरनराणाम् । अथ च त्रयाणां जगतां समाहारः त्रिजगत् तेषां तस्य
वा यावोद्दितानि कामितानि तेषां पूरणे प्रदानविघ्नो अमरतरो कल्पवृक्ष इति संबो-
धम् । तथा हे सरोजानन हे विकसितकमलवदन । हे प्रसूनं कुसुममेव विशिखाः शरा
अस्यन्ते क्षिप्यन्तेऽनेनेति विशिखासनं धनुर्धृत्य स स्वरः स एव द्विरदो मदोन्मत्तहृत्सी
तस्य भेदे विदारणे पद्मानन केसरिन् । त्वं जय चिरं सर्वोत्कर्षेण प्रवर्तस्व । तथा हे
त्रिदशानां सुन्दर्यः कामिन्यः तासां विकचानि विनिद्राणि नेत्राणि नयनान्येव नीलो-
त्पलानि इन्दीवराणि कुवल्यानि वा तैर्निपीतं सादरमवलोकितमास्त्रादितं वा मुखं
वदनमेव शीतवक्त्रमन्तरास्तस्य लवणिमा लावण्यं शोभातिशय एकमद्वितीयं न केनापि
समान पीयूषं सुधारसो यस्य तत्संबोधनं पुनस्त्वं जय ॥

जय प्रणतपूर्वदिकप्रणयिमौलिमालागल-

न्मरन्दकणधोरणीलपितपादपद्मद्वय ।

जय त्रिभुवनेन्दिरामरण नाभिभूमीधना-

न्ववायगगनाङ्गणान्ध्रमणे महोक्षध्वज ॥ ११४ ॥

हे प्रणतः प्रणामप्रद्वीभूतः पूर्वदिशः प्राचीहरितः प्रणयी पुरंदरः उपलङ्घनाच्छतुः-
षष्टिरपीन्द्राः तेषां मौल्यो मुकुटास्तेषां मालाः पुष्पदामानि तेभ्यो गलन्तो निःसरन्तो
ये मरन्दाः कुसुमरसास्तेषां कणानां बिन्दूनां धोरण्यः श्रेणयस्ताभिः कृपितं कृति-
तत्त्वानं प्रक्षालितं वा पादपद्मयोश्चरणारविन्दयोर्द्वयं द्वन्द्वं यस्य तत्त्वं बुद्धौ । अथ वा
केवलमेक एव शक्नोऽपि वाच्यः । त्वं जय विजयस्व । हे त्रिभुवनस्य त्रैलोक्यस्य वा
इन्द्रिया लक्ष्मीस्तस्या आभरणं अलङ्कारभूत । पुनर्हे नाभिनाभो भूमीधनस्य राज्ञोऽन्ववायो
वशः स एव गगनाङ्गणं व्योमाजिरं तन्नाम्बरमणिः प्रकाशकत्वात्सूर्यः तत्त्वं बुद्धौ । पुनर्हे
महोक्षः ककुद्भान् ध्वजे लञ्छने यस्य त्वं जय ॥

जय त्रिभुवनाशिवप्रशमनात्मगम्भीरिमा-

पहस्तिततरङ्गिणीप्रियतमावलेप प्रभो ।

महोदयपयोरुहोदरविनोदपुष्पव्रता-

म्बुजासन इव स्फुटीकृतविशिष्टसृष्टिक्रम ॥ ११५ ॥

हे त्रिभुवनस्य त्रिजगत् अशिवस्योपद्रवस्य अरिष्टस्य वा प्रधानं निर्णो(र्वा)यक ।
पुनर्हे आत्मनः स्वस्य गम्भीरिण्या गम्भीर्येण अपहस्तितो निराकृतो निर्धोदितः तर-
ङ्गिणी सरिता प्रियतमस्य मर्तुः समुद्रस्य अवलेपोऽहंकारो येन । ‘त्रुलेऽवलेपं च हृत्ते
यथैव’ इति प्रतिक्रमसूत्रवृत्तौ । पुनर्हे प्रभो स्वामिन्, त्वं जय । हे महाननन्तज्ञानदर्शन-

चरितसातानन्दादिप्राप्त्या अतिशयी सर्वोत्कृष्ट उदयो यत्र तादृशो मोक्षः स एव
पयोरुह पथ तस्योदरं मध्यं तत्र विनोदो विलासस्तत्र पुष्पव्रतो भ्रमरः तत्संबुद्धौ ।
पुनरभ्युजासनो विधाता तद्वत्स्फुटीकृतः प्रकटितो विशिष्टो मोक्षमार्गाव्यभिचारी सृष्टे
रचनायाः क्रमः परिपाटी येन तत्संबुद्धिः ॥

जय प्रमथितान्तराहितपताकिनीनायको-

ल्लसत्कनककेतकीकमलगर्भगौरद्युते ।

मवाम्बुनिधिनिष्पतन्मनुजयानपात्रोच्छस-

वशःसुमसुगन्धितत्रिभुवनत्र जीयाश्चिरम् ॥ ११६ ॥

हे प्रमथिता निर्दलिता आन्तरा अन्तर्भवा अन्तरङ्गा अहिता परमप्रसन्नकीभूताः
कर्मादयो रागद्वेषकषायादयोऽष्टदश दोषा वा एव पताकिनीनायकाः सेनपतयो भूमी-
पाला वा येन तस्य संबुद्धिः । तथा हे ल्लसतामुल्लासं भजतां विस्मेरीभवता कनकानां
काञ्चनसंबन्धिना स्वर्णमयानां केतकीनां कमलानां च यो गर्भो मध्यभागस्तद्गौरी
पीता । 'गौरः श्वेतपीतयोः' इत्यनेकार्थः । युतिः कान्तिर्यस्य तत्संबुद्धौ । त्व जय ।
पुनर्हे भवः संसारः स एव दुस्तरत्वादम्बुनिधिः समुद्रस्तत्र निष्पतन्तो निरवलम्बत्वेन
नितरां मज्जन्तो ब्रून्तो ये मनुजा मानवास्तेषां त्राणार्थं यानपात्रं प्रवहण । तथा उच्छ-
सत् विकसत् प्रकटीभववशः कीर्तिरेव सुम पुष्पं तेन । तत्परिमलेनेत्यर्थः । सुगन्धित
वासित सुरभीकृतं त्रिभुवन विश्वत्रय येन तत्संबोधने । हे ऋषभदेव । अत्राहु-
दपर्वते भूषणीभवन् चिर विगलितावधिसमर्थं जीया विजयी भूयास्तम् ॥ त्रुभिः
कुलकम् ॥ इति ऋषभदेवस्तुतिः ॥

कैलासलक्ष्मीतिलकायमानमिवेन्द्रभूतिर्त्रितिनां विडौजाः ।

तमित्यभिष्टुत्य मुदं दधानः प्रणेमिवान्प्राञ्जलिरादिदेवम् ॥ ११७ ॥

त्रितिनां मुनीनां विडौजाः पुरहृतः सूरिः प्रकृष्टोऽञ्जलिर्गोलस्थलमेलितं पाणिपद्मद्वय
यस्य स आदिदेवमृषभस्वामिनं प्रणेषिवान् नमस्करोति स । किं कुर्वणः । मुदं प्र-
मोदं दधानः विभ्राणः । किं कृत्वा । तस्मादिदेवमिति पूर्वोक्तप्रकारेणाभिष्टुत्यं कृत्वा ।
क इव । इन्द्रभूतिरिव । यथा गौतमस्वामी कैलासलक्ष्म्या अष्टपदश्रियास्तिलकायमानं
ललामवदाचरितमाचरन्तं वा नामेयं जगच्चिन्तामण्यादिस्तुतिभिः अभिनोन्नय प्राञ्जलिः
प्रणमति स ॥

आनन्दवृन्दारकनिर्झरिणां निमज्ज्य जन्मद्विषतः क्रीव ।

निरस्तनिःशेषरजाः स सूरिर्निरीयिवान्श्रीजिनराजधाम्नः ॥ ११८ ॥

स सूरिः श्रिया जगद्द्वैतशोभया युक्ताभिनराजस्यादिनाथस्य धाम्नः सौधात् विसल-
वसतोनिरीयिवान् नेर्जगाम । किलक्षणः । निरस्त क्षिप्तं दूरीकृतं नि शेषं समस्तं र-

जोऽद्युभक्तं येन । बहुवचनं वा वाच्यम् । किं कृत्वा । आनन्दो भगवद्दर्शनोद्भूता-
ह्लादः स एव वृन्दारकनिर्झरिणी सुरसरिद्वजा तस्यां विषये निमज्ज्य स्नानं कृत्वा । क
इव । जम्भद्विषतः करीव । यथा जम्भनाम्नो दानवेन्द्रस्य द्विषतः शत्रोरिन्द्रस्य करो
ऐरावणः सुरनिन्धौ निमज्ज्य यथेच्छ जलक्रीडादि निर्माय स्वशरीरादपास्त च प्राधा-
तादिना विलग्न रजो येन तादृग्विधो गङ्गाप्रवाहाद्बहिर्निरेति । देवगजानां तु रजोलगमा-
वात् वैरिदमनत्वाज्जम्भद्विषत्तुल्यो राजा । 'भूस्तम्भभिदः' इति पाठो वा । भूमेरि-
न्द्रस्तस्य पट्टहस्ती मन्दाकिन्यां क्रीडित्वा खवपुर्विलग्नं रजोऽपास्य बहिर्विनिःसरतीत्यर्थः ॥

पिण्डीभवद्भूति वस्तुपालयशः किमालोक्य परं विहारम् ।

तस्मिन्नलीव स्मितपुण्डरीके श्रेयोरसं संस्पृहयन्विवेश ॥ ११९ ॥

सूरिस्तस्मिन्निहारे विवेश प्रविष्टः । क इव । अलीव । यथा भ्रमरो विशिष्टे श्वेत-
चरोजे मध्ये प्रविशति । किं कुर्वन् सूरिः । संस्पृहयन् वाञ्छन् । कम् । श्रेयो मोक्षस्तस्य
रसमास्वादम् । 'रसः स्वादे जले वीर्यं शृङ्गारादौ विषे हृदे । बोले रागे देहघातां ति-
क्तादौ पारदेऽपि च ॥' इत्यनेकार्थः । शृङ्गोऽपि स्वश्रेयःकारिणं पुष्टिविधायिनं स्वशरीरो-
पचये परमं मङ्गलमेव । 'मकरन्दं रसो मधु । मकरन्दोऽमरन्दश्च' इति हैम्याम् । काङ्क्षन् ।
किं कृत्वा परमस्य विमलवसतेरपेक्षया विहारं जिनसद्य आलोक्य समीक्ष्य । उत्प्रे-
क्ष्यते—भूयति अर्जुदाचले पिण्डीभवत्पिण्डाकारं संपद्यमानं वस्तुपालनाम्नो मन्त्रिणो
यशः किं मूर्तिमती कीर्तिरेव ॥

चुचुम्बेऽम्बरं यन्महामण्डपेन जगन्नेत्रजैवात्रिकेणात्मभूर्धा ।

किमु ज्ञातुमाकाङ्क्षता सर्वहायाः प्रवाहे विहायोमणीतापितेन ॥ १२० ॥

यस्या वस्तुपालवसतेर्महान् सर्वातिशायी यो मण्डपस्तोनात्मभूर्धा स्वमस्तकेन कृत्वा
अम्बरमाकाशं चुचुम्बे पस्पृशे । आलिङ्गति स्वेत्यर्थः । किभूतेन । जगतां जगज्जनानां
नेत्राणामाह्लादकरणविधौ जैवात्रिकेण चन्द्रेण । उत्प्रेक्ष्यते—विहायसो व्योम्नो मणी
रत्न मास्वान् तेन तापितेन तस्मिन्कृतसर्वाङ्गेन सता-स्ववैहाया गगनगङ्गायाः प्रवाहे पयः-
पूरे ज्ञातुमाप्नुवितुमाकाङ्क्षता किमु वाञ्छतेव ॥

विभाव्य यत्राद्भुतशालिभञ्जीराजीखिलोकीयुवतीर्जयन्तीः ।

सुरैर्मरुद्यौवतरूपशिल्पी स कल्प्यते कारुरिवानधीतिः ॥ १२१ ॥

यत्र वस्तुपालवसतौ सुरैर्देवैर्मरुतां त्रिदशानां यौवतस्य युवतीसमूहस्य । देवाङ्गनागन-
सेत्यर्थः । रूपस्य वपुरामणीयकस्य शिल्पी रचनाकारकः न विद्यते सम्यक् शिल्पक-
लाया अर्धातिरस्ययन यस्य सोऽनधीतिः आरुः नीचजातिशिल्पी विकृष्टशिल्पी च
कल्प्यते स विचार्यते स । किं कृत्वा । यत्र वस्तुपालवसतौ त्रिलोक्या भुवनत्रयस्य
युवतीस्वरूपीर्जयन्तीः पराभवन्तीः अद्भुता अतिप्रकृष्टा जगदाश्चर्यकारिणीर्वा जालिभ-
ञ्जीराजीः पाद्मालिकामालिकाः विभाव्य आलोक्य ॥

असूयता शुभ्रिमविभ्रमाय युयुत्सु यच्चैत्यमचण्डभासा ।

विभर्ति विद्वेषिजिगीषयैताममोषशक्तिं किमु दण्डदम्मात् ॥ १२२ ॥

यच्चैत्यं वस्तुपालकारितप्रासादः विद्वेषिणां वैभवेन स्वस्पर्धिना जिगीषया परामवितु-
मिच्छया । उत्प्रेक्ष्यते—दण्डस्य ध्वजनियन्त्रणयष्टेर्दम्मात्कपटात् एतां प्रत्यक्षाममोषा
कापि न निष्फलीभवन्तीं शक्तिसायुधविशेषं लोहमयीं 'सावि'नाम्ना प्रसिद्धा विभर्ति
दधतीव । किं कर्तुमिच्छुः । चैत्यं युयुत्सु योद्धुमिच्छुः । केन । अचण्डभासा चन्द्रभासा
समं किं कुर्वता चन्द्रेण । असूयता ईर्ष्यां कुर्वता । केन । शुभ्रिमविभ्रमाय स्वशैत्यशो-
भायै । 'कुषद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां य प्रति क्रोपः । कुषाद्यर्थानां योगे यं प्रति क्रोपः स
संप्रदानसंज्ञः । इति चतुर्थी विभ्रमायेत्यत्र' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

यच्चान्द्रचैत्योपरि शातकौम्मः कुम्भो विभूषां विभरांभूव ।

सुधासरःसंभ्रमतः समेतो रथाङ्गनामा किमु रन्तुकामः ॥ १२३ ॥

यदेव चन्द्रकान्तमणीप्रणीतप्रासादस्तत्तुल्यो विहारस्तस्य शातकौम्मः स्वर्णमयः
कुम्भः कलशो विभूषा शोभा विभरांभूव । उत्प्रेक्ष्यते—सुधासरसः पीयूषपूर्णपद्माकरस्य
संभ्रमतो धिया समेतः समागतः रन्तु जलादिक्रीडां कर्तुं कामोऽभिलाषो यस्य तादृशो
रथाङ्गनामा चक्रवाक इव ॥

यद्वैजयन्त्या सितिमश्रिया स्वःपाथोधिपत्नी गमिता विगानम् ।

निम्नं व्रजन्ती त्रपयासिताब्जैः श्यामीकृतास्येव जडाशयासीत् ॥ १२४ ॥

यस्या वस्तुपालवसतेर्वैजयन्त्या पताकया कर्त्र्या सितिमश्रिया स्वशैत्यस्य लक्ष्म्या
साधनेन कृत्वा स्वः स्वर्गस्य पाथोधे । समुद्रस्य पत्नी जाया एतावता स्वर्गगङ्गा सा
विगानं वचनीयतां चिह्नारमावं गमिता संप्रापिता सती । उत्प्रेक्ष्यते—जडाशया किं-
कर्तव्यताया विमूढमानसा आसीद्भूवरिव । किं कुर्वन्ती । त्रपया स्वहृदयान्तरुदमन्दाक्षेण
निम्नं नीचैर्मन्दं मन्दं वा व्रजन्ती गच्छन्ती । पुनः किंभूता । असिताब्जैः नीलोत्पलैः
कृत्वा श्यामीकृतास्या कृष्णं विहितं मुखं यया । यो लजितः कथंचित्स्यात्स निम्नं मन्दं
प्रचलति । श्यामाननः किंकर्तव्यानभिज्ञः स्यादेव ॥

तं रैवतोर्वीधरवत्पवित्रीचिकीर्षयेचारुदमभ्युपेतम् ।

निरीक्ष्य तस्मिन्नयनाभिरामं ननाम शैवैयजिनं यतीन्द्रः ॥ १२५ ॥

यतीन्द्रः सूरिस्तस्मिन् वस्तुपालविहारे शिवायाः समुद्रविजयराजपत्न्याः अपरस्य
पुत्रः शैवेयः स चासौ जिनश्च तीर्थंकरस्त श्रीनेमिनाथं ननाम प्रणमति स्म । किं कृत्वा ।
निरीक्ष्य स्वलोचनगोचरीकृत्य अर्थान्नेमिनाथम् । किंभूतम् । नयनयोरभिरामं हृदयनय-
नयोर्हारीणम् । पुनः किलक्षणं तम् । व्यावर्णितस्वरूपमर्जुदमर्जुदाचलमभ्युपेतं समागतम्
उत्प्रेक्ष्यते—पवित्रीचिकीर्षया पावनीकर्तुमिच्छयेव । किं वत् । रैवतोर्वीधरवत्
यथा उन्नयन्तपर्वतः पूर्वं पावनीकृतस्तथैनमपीत्यर्थः ॥ इति वस्तुपालवसतिवर्णनम् ।

नमनेन मुनीशिता परेष्वपि चैत्येषु जिनेन्द्रसंततेः ।

धनकामयितेव संमदं दधते स्माधिगमेन शेषधेः ॥ १२६ ॥

मुनीनां चतीनामीशिता पतिः सूरिः परेष्वपि देवलपाटकवर्तिष्वपि अन्येषु प्रासा-
देषु जिनेन्द्रसंततेः भगवत्प्रतिमापङ्केर्नमनेन प्रणामकरणेन संमदं हर्षं दधते विधत्ते स्म ।
'दधि धारणे' केवलमात्मनेपदी धातुः । क इव । वनकामयितेव यथा द्रव्याभिलाषुकः
पुमान् शेषधेर्निधानस्याधिगमेन प्राप्त्वा प्रसादं दधाति ॥

चौलुक्यचैत्यं विधृतामृतश्रि धर्मप्रपास्यानमिवैष मार्गे ।

नत्वा मुनीन्द्रोऽचलदुर्गमध्ये चतुर्मुखे नाभिसुतं व्यनसीत् ॥ १२७ ॥

एष मुनीन्द्रः । अचलो नामा यो दुर्गः कोटस्तस्य मध्ये चतुर्मुखे प्रासादे नाभिसुतम्
क्षमभदेवं व्यनसीत् विशेषेण नव्यस्तुतिपञ्चाङ्गीभूलगनपूर्वकं नमति स्म । किं कृत्वा ।
देवलपाटकादलदुर्गागमनाध्वनि चौलुक्यस्य कुमारपालभूपालस्य चैत्यं प्रासादं नत्वा
अर्थात्तत्रार्हन्तं प्रणम्य । उत्प्रेक्ष्यते—चौलुक्यचैत्यं धर्मप्रपास्यानमिव धर्मस्य पानीच-
शालागृहमिव । लौकिके व्यवहारे धर्मार्थमार्गश्रमश्रान्तपिपासिपथिकनिवृत्त्यर्थं मार्गे
प्रपा कार्यते । फिलक्षणेन । विधृता आश्रिता अमृतवदुज्ज्वला श्रीः शोभा येन । अथ-
वा विधृता खस्मिन्नामीय रक्षिता अमृतश्रीमोक्षलक्ष्मीयेन । प्रपापि धृता आलम्बिता
अमृतानां कुसुमलाकर्पूरादिवासितजलानां प्रागुक्तसलिलैर्वा श्रीः शुषमा येन ॥

दिनानि कतिचित्सूरिर्गिरिन्द्रतनुजे गिरौ ।

स्थितोऽर्हच्छाननिध्यानश्चारणश्रमणेन्द्रवत् ॥ १२८ ॥

सूरिर्गिरिन्द्रस्य हेमाद्रिस्तनुजे नन्दने गिरौ पर्वते अर्बुदाचले कतिचिदिनानि कियतो
वासरान् यावत्स्थितः अर्हद्दर्शनादिलोभेन तत्र तस्थिवान् । किंभूतः । अर्हतो भगवतो
ध्यानेन प्रणिधानेन चित्तैकाग्रयेण कृत्वा निध्यानमवलोकनं चत्स्य । योगिनो हि स्वहृद-
यकमले परमात्मानं साक्षात्समीक्ष्य ध्यानाद्विरमन्ति इति कुमारसंभवे पार्वतीपाणिग्रह-
णात्पूर्वसमये ध्यानव्यतिकरे । अथ वा अर्हतां सर्वतीर्थकृतां ध्यानां हृद्गोचरीकरण स्म-
रणं वा पौनःपुन्येन । वारंवारमित्यर्थः । दर्शनं चैत्यगमनादिना यस्य । किंवत् । चारण-
श्रमणेन्द्रवत् । यथा जङ्गचारणविद्याचारणादिर्यतिपुंगवाः यात्रार्थं गताः कापि शत्रुंज-
यादीतीर्थपर्वते कानिचिद्विसानि तिष्ठन्ति । दिनदिवसवासराः पुनर्पुनरुत्तिष्ठन्ति ।
श्रूयते तत्रनपदलोककृत्यां पूर्वमष्टाशीतिऋषयः अत्र स्थाने तपः कुर्वन्नाः आसन् । तेषां
च होमादिसाधनमेका कामधेनुश्चरन्ती सती महागतान्तः पपात । तत्तत्तां निष्काश-
यितुमशक्ता ऋषयो गत्वा हिमाचलं याचित्वा तत्पुत्रमर्बुदनामानं नहामहोषरमन्त्रानेषुः ।
तावतासां कामगवी स्वपयोभिस्तां गर्तामापूर्य तोत्वां च बहिर्निःसरति स्म । ततः
पुनर्मासा धेनोरेतद्गर्तायां पातो भवतु इत्याशङ्क्य ऋषिभिस्तद्गर्तमन्यमर्बुदाद्रिणा

पूर्यते स्म । तैः स्थापितस्तत्रैव स्थितः सोऽयमर्बुदो हिमाद्रेपुत्र इति तत्पारिपार्श्वकशं-
वलोकस्य प्रवृत्तिः प्रसिद्धिश्च । तथा वस्तुपालवसतिप्रशस्तावपि 'शारीवरश्वशुरभूषर-
संभवोऽयमस्त्यर्बुदः ककुदमद्रिकदम्बकस्य । मन्दाकिनीधनजटे दधदुत्तमाङ्गे यः शालकः
शशभृतोऽभिनय करोति ॥' इति दृश्यते ॥

उदयशिखरिणीव श्रीमदम्भोजबन्धु-

विषमविशिखवैरी स्फाटिकोर्वीभृतीव ।

त्रिदशपतिरिव स्वर्भूधरे सूरिसिंहो

हिमशिखरिसुतेऽस्मिन्कांचनाभां वभार ॥ १२९ ॥

सूरिसिंहो हीरविजयनामा सूरिशार्दूल. अस्मिन्नर्बुदाचलाभिधाने हिमशिखरिसुते
तुहिनाचलनन्दने कांचन अनिवंचनीयामाभा शोभां वभार दधाति स्म । क इव । श्रीम-
दम्भोजबन्धुरिव । यथा श्रीमान् सर्वज्योतिश्चक्रज्योतिः पराभवनप्रवणप्रतापलक्ष्मीवान्
अम्भोजबन्धुर्भालुमान् उदयशिखरिणि पूर्वपर्वते अद्वैता शोभा विभर्ति । पुनः क इव ।
विषमविशिखवैरीव । यथा विषमाः सोढुमशक्या अथ वा समेतरे पञ्चत्वाद्विशिखा
बाणा यस्य स स्वरस्तस्य वैरी प्रतिपक्षः पार्वतीपतिः ईश्वरः स्फटिकस्यायं स्फाटिक-
स्तादृश उर्वीभृत्पर्वतः एतावता स्फटिकाचले कलासे । पुनः क इव । त्रिदशपतिरिव ।
यथा क्षुरेन्द्रः स्वर्भूधरे मेरुगिरौ असाधारणा भूषा विभर्ति । 'जाम्बूनदोर्वीधरसार्वभौम'
इतीन्द्राभिधान नैषधे ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः

श्रीमत्क्रोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्भाह्वीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽभवद्वादशः ॥ १३० ॥

इति पण्डितदेवविमलगणिव्यावर्णिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये हीरविजयसूरि-
चरिते द्वादशानां सख्यापूर्णो द्वादशः सर्गः अभवद्बभूव ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि
महाकाव्ये अकसिपुरप्रस्थानविजयसेनसूरिसंमुखगमनपत्तनपादावधारणसमवसरणवन्दन-
पुरःप्रस्थानासिद्धपुरागमनविजयसेनसूरिपश्चाद्वलनमार्गोलङ्घनार्जुनपत्नीपतिपत्नीवन्दनार्धु-
दाचलाधिरौहणविमलवस्तुपालवसतिप्रमुखजिनस्तवनादिवर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ॥

त्रयोदशः सर्गः ।

अथार्बुदाद्रेरवतीर्य भूमीं विभूषयामास स सूरिभूमान् ।

वचस्तरङ्गैस्त्रिजगत्पुनानो रयो हिमाद्रेरिव देवनद्याः ॥ १ ॥

अथावुदाचलतीर्थकृन्नमनानन्तरं सूरिभूमान् सूरिराजोऽवुदाद्रेहिमादिनन्दनावनीष-
रादवतीर्थं अवस्था उपत्यकामागस्य भूमीं पृथिवीपीठं विभूषयामास शोभयति स्म ।
किं कुर्वाणः । वचसां वचनानां तरङ्गैरस्खलितप्रचारनिःसरद्वाक्कलोलैस्त्रिजगन्निभुवनजनं
पुनानः पवित्रीकुर्वाणः । क इव । रय इव । यथा देवनद्याः गङ्गायाः प्रवाहो हिमाद्रे-
सुहिनाचलादवतीर्थं अधः समेत्य भूमीं पुनीते । सोऽपि अस्खलितकलोलैस्त्रिजगन्निभोत्त-
स्तात्रिभुवनं पावनं कुर्वाणः ॥

यस्यां द्विपेन्द्रैः स्वमदप्रवाहैरारामिकौघैरिव वारिपूरैः ।

वृक्षा अवर्धन्त विमुर्व्यहार्षीत्तत्रावुदाम्यर्णवसुंधरायाम् ॥ २ ॥

विमुः सूरिस्तत्र तस्यावुदाद्रेरभ्यर्णे समीपे या वसुंधरा भूमिस्तस्यां व्याघर्षात् वि-
हरति स्म । तस्यां कस्याम् । यस्यामवुदाम्यर्णभूमी द्विपेन्द्रैर्मत्तगजराजैः स्वेषामात्मनां
मदानां दानवारीणां प्रवाहैरर्षीत्कपोलेभ्यो निःसृत्य पृथिवीपीठे पतद्भिः वृक्षा इमा अ-
वर्धन्त सिक्ताः सन्तः वृद्धिं नीयन्ते स्म । कैरिव । आरामिकौघैरिव । यथा वनपालवृन्दै-
र्वारिपूरैरभिषेकजलप्लवैः पादपा वृद्धिं प्राप्यन्ते ॥

मित्रं महिम्ना किमनुव्रजन्तं स्वदीर्घमावेन सहायवत्तम् ।

इवाचलं शैवलिनीप्रवाहः क्रमान्मुनीन्द्रोऽवुदमुल्लङ्घे ॥ ३ ॥

मुनीन्द्रः सूरिः क्रमाद्विहारपरिपाठ्या अवुदं पर्वतमुल्लङ्घे अतिक्रान्तवान् । क
इव । शैवलिनीप्रवाह इव । यथा शैवलान्यनवरतप्रवलप्रसरत्ययःप्रवाहत्वात्प्रादुर्भूतप्रचुर-
वहलसेवालागानि यस्यां सा शैवलिनी नदी तस्याः प्रवाहः पयःपूरः अचलं मार्गा-
गतगिरिमुल्लङ्घे । अवुदमुत्प्रेक्ष्यते—महिम्ना माहात्म्येन गुरुतया किं मित्रं सखाय-
मिव । अत एवोत्प्रेक्ष्यते—सहायवद् अभिजनमिव । स्वस्यात्मनो दीर्घमावेन अत्या-
यामतयातिस्मन्तया अनुव्रजन्तमिव पृष्ठे समायान्तमिव । यथा सहायोऽपि प्र-
स्थितपुंसोऽनुयाति । अत्र किमिति लालाचण्टान्यायेन उभयत्रापि योज्यते । द्वयो-
रप्युत्प्रेक्षयोः संयोजनीयमिति ॥

प्रतिष्ठमानः पुरतो व्रतीन्दुर्भूषामनैषीच्छिवपूःसमीपम् ।

त्पदादसंस्पर्शनतः पयोजकुञ्जं यथा पङ्कजिनीविवोढा ॥ ४ ॥

पुरतोऽग्रतः प्रतिष्ठमानः प्रचलन् व्रतीन्दुः मुनिचन्द्रः सूरिः स्वस्यात्मनः पादयोश्चर-
णयोः संस्पर्शनतः शिवपुरः श्रीरोहिण्या नगर्याः समीपं पार्श्वप्रदेशं भूषां शोभामनै-
षीत् प्रापयामास । क इव । पङ्कजिनीविवोदेव । अत्र यथा इत्यर्थः । यथा कमलिनी-
रमणो मानुमान् स्वेषां पादानां किरणानां संस्पर्शनतः संपर्कात् संश्लेषात्पयोजानां क-
मलानां कुञ्जं काननं भूषां लम्बयति विकाशशङ्कां नयति ॥

जनारधैरामनं मुनीन्द्रोस्ततः सुरत्राणनृपो निपीय ।

कलापिकेकाभिरिवाम्बुदस्य नमोम्बुपः संमदमेदुरोऽभूत् ॥ ५ ॥

ततः शिवपुरीसभागमनानन्तरं सुरत्राणनामा नृपः शिवपुरीमण्डलस्थानी देवढाभि-
धानानां राजपुत्राणां राजा जनानां शिवपुरीवासिनां लोकानामारवैः शब्दैः । वार्ताभि-
रित्यर्थः । मुनीन्द्रोः सुरैरागमनं समवसरणम् । पादावधारणमित्यर्थः । निपीय सादरं ध्रुत्वा
संभेदेनानन्देन मेदुरः पुष्टः अभूद्भूव । क इव । नमोऽम्बु इव । यथा चातकः कला-
पिनां मयूराणां केशाभिः केशाभिधानध्वनिभिः । मयूरवाक् केशा इत्युच्यते । अम्बुदस्य
मेघस्य आगमनं ध्रुत्वा प्रमोदोपचिततनुर्भवति ॥

मत्स्या सुरत्राणनृपोऽमिगम्य वेत्रीव दण्डं दधदग्रगामी ।

प्रवेशयामास पुरीं स सूरिं पुराङ्गनागीतयशःप्रशस्तिम् ॥ ६ ॥

स पूर्ववृत्तप्रोक्तः सुरत्राणाभिधानो नृपोऽर्जुदचलाधिपतिर्मत्स्या सेवासक्त्या भमि-
गम्य संमुखमागत्य सूरिं पुरीं श्रीरोहिणीं नगरीं प्रवेशयामास । शिवपुरीमध्ये आनिना-
यैत्यर्थः । व्यन्तत्वात्कर्मद्वयम् । किंभूतः सः । पुरः सुरैरेषे गच्छतीति इत्येवंशीलः ।
पुनः किं कुर्वन् । दण्डं वेत्रं दधद्विभ्राणः । क इव । वेत्रीव । यथा दौवारिकः प्रदी-
हारः वेत्रयाष्टिं करे दधानः पुरो गच्छति । किंभूतः सूरिः । पुराङ्गनाभिः श्रीरोहि-
णीनगरीनागरीभिर्गीता गानगोचरीकृता यशसां कीर्तनां प्रशस्तयो विविधा अव-
दाता यस्य ॥

आलेख्यशेषीकृतकामदस्योरुपास्यमानस्य महीमहेन्द्रैः ।

चक्रीव चक्रस्य पुरे पुरीन्द्रो महामहं कारयति स सूरिः ॥ ७ ॥

पुरीन्द्रः श्रीरोहिणीपुरीपुरंदरः सुरत्राणनामा भूमान् पुरे स्वश्रीरोहिणीनगरे हीरवि-
जयव्रतीन्द्रस्य महामहं प्रतिगृह्णपणादिषु ध्वजबन्धनादिममतिशायिनभुत्सवं कारयति
स । क इव । चक्रीव । यथा चक्रवर्ती प्रयसोत्पन्नस्य चक्रस्य रथात्तरनस्य महोत्सवं
निर्मापयति । किंभूतस्य सूरेश्वरस्य च । आलेख्यं चित्रं शेषमवशिष्टं यस्य तादृशः कृतः
निहितः कामः कंदर्परूपो दस्युः सन्नुयैव । पक्षे नामशेषीकृता व्यापादिताः काम-
मतिशयेन शिरश्छेदादिना वैरिणो येन । पुनः किंभूतस्य । महीमहेन्द्रैः पृथ्वीपुरंदरैः
महाराजैर्मांविनि भूतोपचारे उपास्यमानस्य चक्रप्रभावादेव चक्री सेव्यते । अतो मुख्य-
वृत्त्या चक्रमेव सेव्यम् ॥

दिदृक्षुरेतन्महिमानमप्रसरित्सहस्रं दधती मुखानाम् ।

यत्रागता किं सितकेतुकाया पुरीं स तां सूरिरलंचकार ॥ ८ ॥

सूरिस्तां सुरत्राणनृपनिर्मापितानेकमहोत्सवबहूनां शिवपुरीनामीं नगरीमलंचकार
विभूषयामास । तां काम् । यत्र श्रीरोहिण्यामेतस्य जगन्बन्धनस्य हीरविजयसुरैर्महि-
मानं स्वाभाविकमाहात्म्यम् । अथ वा सुरत्राणधरित्रीसुत्राणनिर्मापितानन्यमहोत्सवा-
दिगिरिमाणं दिदृक्षुर्दिदृक्षुर्विलोकचितुसाकाङ्क्षन्ती सती । अत एव मुखानां पयः-
प्रवाहरूपवक्राणां सहस्र दशशती दधती विभ्रती । सहस्रमुखी गद्देति जनप्रसिद्धेः ।

उत्प्रेक्ष्यते—सितानामुज्ज्वलानां केतूनां ध्वजानां कायाः शरीराणि बस्यास्तादृशी
अत्रसरिद्वगनापगा समागता ॥

द्वितीयराशौ शतमन्युसूरिरिव क्रमेणोपगतः स तस्याम् ।

प्रकाशयन्बोधिनिधीन्विदग्धान्महोदयस्याभिमुखीचकार ॥ ९ ॥

स सूरिः क्रमेण प्रवेशपरिपाठ्या तस्यां शिवपुर्यामुपगतः समायातवान् सन् विद-
ग्धान् कोविदान् छेकाञ्जानान् महान्सुरनराभ्युदयेभ्योऽतिशायी उदयो यत्र तादृशो
मोक्षस्तस्याभिमुखीचकार । धर्मोपदेशश्रवणात्तदेकाग्र्याराधनमनस्त्वेन सिद्धिगामिनो
विदधाति स । किं कुर्वन् सूरिः । बोधेरनेकमेदमिन्नसम्यक्त्वरूपात् निधीनिधानानि
प्रकाशयन् प्रकटीकुर्वन् । क इव । शतमन्युसूरिरिव । यथा शतमन्योः शतक्रतोः
पुरंदरस्य सूरिराचार्योऽध्यापयिता बृहस्पतिः । यदुक्तं नैपथे—‘इदृशीं गिरमुदीर्य वि-
डौजा जोषमासनविशिष्य बभावे । नात्र चित्रमभिधाकुशलत्वे शैशवावधिसुर्गुरुरस्य ॥’
इति । यस्य कस्यचिद्भाग्यवतः पुंसः स्वराशितो द्वितीयो राशिस्तत्र समेतः सन् निधा-
नद्रव्याणि प्रकाशानि विदधानः महोदयस्य राज्यमन्त्रिभ्रेष्ठिपदादिरूपस्य महोदयस्या-
त्यम्यधिकभ्युदयस्य संमुखीकरोति । यदुक्तं ज्योतिर्विद्भिः—‘द्वितीये नवमे राशौ
बृहस्पतिरुपागतः । कुर्यान्महोदयं पुत्रगोत्रवृद्धिं धनं पुनः ॥’ इति वचनात् ॥ इति
शिवपुर्यां प्रमोः पादावधारणं तन्महवर्णनं च ॥

स प्रस्थितस्तत्पुरतः पुरस्तात्स्मितप्रसूनादिव चिच्चिरीकः ।

गण्डे गजस्येव विलङ्घ्य मार्गं स सादडीनान्नि पुरे जगाम ॥ १० ॥

स सूरिस्तत्तत्पुरतः सीरोहीनगरात्पुरस्तादग्रे प्रस्थितः प्रचलितः सन् मार्गं पन्थानं
विलङ्घयातिक्रम्य सादडीनान्नि पुरे जगाम गतवान् । क इव । चिच्चिरीक इव । यथा
अमरः स्मिताद्विकसितात्प्रसूनात्कुसुमात्प्रचलितः सन् मार्गमुल्लङ्घ्य गजस्य गन्वत्तिन्धु-
रस्य गण्डे कपोलस्यले गच्छति । ‘कण्डेषु करिणां पेतुः पुंनागेभ्यः शिथीमुत्थाः’ इति
रघुवंशे । प्रसूनानि लयक्त्वा शृङ्गा गवेन्द्रगण्डस्थलगलह्वानवारी पातुं समायान्ति ॥

प्राग्वागडावन्तिविराट्सानमहादिराष्ट्रापरमण्डलेषु ।

सार्थाधिपेनेव सुतेन सातं विहृत्य लामांश्च बहूनुपार्ज्य ॥ ११ ॥

कल्याणराजद्विजयाभिधानोपाध्यायचन्द्रेण समेत्य तत्र ।

क्रमादविच्छिन्नतमैः प्रयाणैः श्रीतातपादाः प्रणताः प्रमोदात् ॥ १२ ॥ (युग्मम्)

कल्याण इति पदेन राजहीन्यमान विजय इत्यभिधानं नाम यस्य तादृशेनोपाध्यायेषु
वाचकेषु चन्द्रेण जनाहादकत्वेन विधुना । एतावता कल्याणविजयोपाध्यायेनेत्यर्थः ।
अविच्छिन्नतमैरतिशयेन खण्डितैः त्वरेतत्वरितैः प्रयाणैः अतिदिनं यथि प्रस्थानकैः
क्रमाद् खानलटगुर्जरावृद्धादिपरिसरदेशोल्लङ्घनपरिपाठ्या समेत्य साददीपुरे समागत्य

श्रीतातपादाः श्रीहीरविजयसूरिचरणगविन्दाः पितृपादाश्च प्रमोदादानन्दोदयात्प्रणता नमस्कृताः । किं कृत्वा । सार्थाधिपेनेव सार्थपतीभूतेन सुतेनेव पुत्रेणेव प्राक् पूर्वं गुर्जर-मालवानां मध्ये वर्तमाना वागडाः । एतावता गुर्जरकच्छमध्यवर्तिनो वागडा निधिद्धाः । तथा अवन्तयो मालवाः, विराटाः मालवदक्षिणान्तरालशालिनो 'वडराड' इति प्रसिद्धाः, तथा खाना लाटदक्षिणवर्तिनः, तथा महा इति पदगादी येषां तादृग्विधा राष्ट्राः । महा-राष्ट्राः इत्यर्थः । 'मरदड' इति प्रसिद्धाः । इत्यादिध्वपरेषु गुर्जरापेक्षया अन्येष्वपि मण्डलेषु देशेषु सात सुख यथा स्यात्तथा विहस्य विहारं कृत्वा द्रव्योपार्जनकृते बहुषु जनपदेषु व्यापारार्थं भ्रान्त्वा च पुनर्वह्ननेकान् लाभान्पुण्यान्यनेकधनानि चोपाज्जं अर्जयित्वा । गृहीत्वैत्यर्थः ॥ युग्मम् ॥

विभूषयद्विन्ध्यधराभृतोऽष्टापदस्य साकेतमिवोपकण्ठम् ।

स वाचकेन्द्रानुगतस्ततः श्रीव्रतीश्वरो राणपुरं वभाज ॥ १३ ॥

ततो वाचकागमनानन्तरं वाचकेन्द्रेण कल्याणविजयोपाध्यायेनानुगतः श्रिया भट्ट-रकलक्ष्म्या कलितो व्रतीश्वरः सूरिः राणपुरं नगरं वभाज श्रितवान् । पुरं किं कुर्वत् । विन्ध्यधराभृतो विन्ध्याचलस्योपकण्ठ समीपं विभूषयदलकुर्वाणम् । किमिव । साकेत-मिव । यथा अष्टापदस्य कैलाशशैलस्य समीपमयोध्या अलकुर्वते ॥

अथ धरणविहारः—

विन्ध्याचलं तुङ्गतया वयस्यभावं भजन्तं प्रविभाष्य विद्मः ।

गिरीशशैलं मिलितुं समेतं स प्रैक्षतास्मिन्धरणस्य चैत्यम् ॥ १४ ॥

स सूरिरस्मिन् राणपुरे धरणनामव्यवहारिणः चैत्यं प्राप्तं प्रैक्षत व्यालोक्ते स । अत्रार्थे वयमेव विद्मः जानीमः । तुङ्गतया अत्युच्चैस्तरत्वेन वयस्यभावं मित्रतां भजन्त-माश्रयन्तं विन्ध्याचलं प्रविभाष्य विलोक्य । विज्ञायेत्यर्थः । मिलितुं समेतमागत समीपे समेत गिरीशशैलं कैलाशपर्वतमिव । अत्र विद्म इवार्थे ॥

विनिद्रनीलाञ्जनिकानमेरुवनीविनीलालकशालमाने ।

मौलौ प्रणीतं द्रुहिणेन चान्द्रचूडामणीं किं धरणीन्दिरायाः ॥ १५ ॥

चैत्यं पुनरुत्प्रेक्ष्यते—धरणीन्दिराया भूमीमण्डलक्ष्म्या मौलौ मत्स्यके द्रुहिणेन विश्वश्रजा प्रणीतं विरचितं चान्द्राणां चन्द्रकान्तरत्नानां चूडामणीमिव शिखारत्नमिव । किंभूते मौलौ । विनिद्रा विस्मेरा या नीलाञ्जनिकास्तमालतरवः । 'नीलाञ्जनिकाकुसुम-कान्तिनि तमसि' । तथा 'नीलाञ्जनिकाकुसुमकान्तयः किरातयुवतयः' इतीदं द्वयमपि चम्पूकथायाम् । 'नीलाञ्जनिकास्तमालाः' इति तट्टिप्पनके । कृष्णकान्तिवृक्षविशेषास्तेषां वनी काननं तद्वत् एव नीला अलकाः केशास्तैः कृत्वा शालमाने शोभमाने ॥

भूमीन्द्रकुम्भाभिधराणकस्य स्तम्भान्दधानं निजमण्डपान्तः ।

अनेकपस्फूर्तिभुवः समज्ञास्तम्भानिवैताञ्छिवगोत्रजैत्रान् ॥ १६ ॥

पुनश्चैत्वं किं कुर्वाणम् । निजस्यात्मनो मण्डपान्तः खलामण्डपमध्ये मेदपाट-
मण्डलाधिपस्य भूमाविन्द्रोपमस्य कुम्भो इत्यभिधा वाम यस्य तादृशस्य राणकस्य । केषा-
चिदपि राजन्यानां राणो इत्यभिधा प्रोच्यते । ततः कुम्भोराणो इति प्रसिद्धस्य । राज्ञः
पद्मशर्तोलुवर्णकानां समर्पणेन खनात्रा कारितान् स्वस्मान् सप्तसख्याकान् मण्डपावा-
ष्टम्भस्थूणाविशेषान्दधानं विभ्राणम् । किंभूतान् स्वस्मान् । अनेकपानां करिणां
स्फूर्तीनां विलसितानां भुवः स्थानानि । उत्प्रेक्ष्यते—शिवस्य शम्भोर्गोत्रस्य शैलस्य
शुभ्रप्रधिया कैलाशस्य जैत्राज्यनशीलान् एतान्प्रत्यक्षान् समज्ञायाः कीर्तः स्वस्मानिव ।
किंभूतान् । अनेकाञ्जनान् व्यापदुद्धरणव्यसनमिराकरणद्वविणवितरणशरणरक्षणदिभिः
पातीति रक्षतीति कृत्वा अनेकपस्तत्त्वेन स्फूर्तयः प्रसिद्धयस्त्रासां भुव आपदाः ॥

स्वतुङ्गिमाधःकृतरत्नसानुं विगाहमानं शिखरैर्विहायः ।

प्रगल्भमानं वपुषैव तेनाश्रितानिव प्रापयितुं द्युलोकम् ॥ १७ ॥

चैत्वं किं कुर्वाणम् । शिखरैः स्वयङ्गैः विहायो गगनाङ्गणं विगाहमानं संस्पृशत्
कपट्वा । पुनः किंभूतम् । स्वतुङ्गिमाधः स्वकीयोचैस्तरत्वेन अधःकृतो हीनो विहितो
रत्नसानुः भुवर्णशिखरी येन । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—आश्रितानागल्य स्वं सेवमानान् अर्थात्
निजनायकजिनभक्तिपरायणान् जनान् तेनैव वपुषा सात्तुपेनैव द्युलोकं स्वर्गमुत्तमं
प्रापयितुं प्रगल्भमानमुद्यमं कुर्वाणमिव ॥

चेतश्चमत्कारकरीखिलोक्या लक्ष्मीः समालोक्य रसातिरेकात् ।

संस्तम्भिताङ्गीभिरिवामरीभिः पाञ्चालिकाभिः प्रविभासमानम् ॥ १८ ॥

पुनः किं कुर्वाणम् । प्रविभासमानं प्रकर्षेण दीप्यमानम् । अतिशायिशोभा दधानमि-
त्यर्थः । कामिः । पाञ्चालिकाभिः शालभञ्जीभिः । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिलोक्या भुवनत्रितयस्य
चेतसामन्तःकरणानां चमत्कारमाश्चर्यरसातिशयं करोतीति तादृशीलक्ष्मीरतिशायि-
शोभाः समालोक्य सम्यक् सर्वाङ्गीणतया निर्वर्ण्य । रसातिरेकात्केवलं दर्शनेन विस्म-
याद्वैततया संस्तम्भिताङ्गीभिर्निखलीभूततनूलाभिरिव । अथ वा विमुक्तगमागमस्फुर-
णवातांन्योन्यावलोकनावशेषापरशरीरव्यापारभिरमरीभिर्देवाङ्गनाभिरिव ॥

पाञ्चालिकाप्रौढविलासवीक्षाहृणीयमानद्युधवावरोधम् ।

अष्टापदोत्तीर्णवृषाङ्गगेहमसासहीवाद्रिनिवासजार्तिम् ॥ १९ ॥

चैत्यमुत्प्रेक्ष्यते—अथौ पर्वते । शैलशिखरे इत्यर्थः । यो निवासो नित्यनिवसन त-
स्यावाता या अर्तिः पीडा चिन्ता शारीरिकी मानसी च तामसासहिः सोढुमशक्तम् ।
'अहिर्महिगौरवसासहिर्यः' इति नैषधे । अष्टापदात्स्फटिकपर्वतादुत्तीर्णं भूमीठेऽभ्युपेतं
वृषाङ्गस्यादिदेवस्य गेहं सिंहनिष्पद्या नाम चैत्यमिव । अथपि चतुर्विंशतितीर्थकृततामपि
प्रासादोऽस्ति तथा मुख्यवृत्त्या ऋषभदेवचैत्यं । यतो भरतचक्रिणा ऋषभदेवसमये

भगवन्त स्वतातमेवोद्दिश्य निर्मोपितः । अथ च परसमयानुसारितया वृषाङ्गत्पेश्वरस्य
मन्दिरमेवोत्तीर्णं शमोः कैलासवासित्वादित्यज्यर्थध्वनिः । किंभूतम् । पाञ्चालिकानां
विविधरचनाचारिमापूर्वपुत्रिकाणां प्रौढानां प्रगल्भानां सुरासुरनरोरगगणमनोहारिणो
विलासानां विभ्रमाणां वीक्षया दर्शनेनैव हृणीयमानो लब्धं प्राप्नुवन् । 'त्वयानपस्या धरणी
हृणीयते' इति नैपथे । 'हृणीक् लज्जयाम्' कण्डादिधातुः । शुभवाना सर्वेषामपीन्द्राणा-
मवरोधा धन्तःपुराणि यत्र यस्माद्वा ॥

ध्रुवं दधानं चतुराननीं च हिरण्यगर्भं भवसूदनं च ।

पद्मासनं स्वःसदुपास्यमानं पतिं प्रजानामपरं किमुर्व्याम् ॥ २० ॥

चैत्यमुत्प्रेक्ष्यते—उर्व्या भूमीभुवने अपरमेकः ब्रह्मलोके सृष्टिकर्तास्ति अन्य प्र-
जानां पतिं धातारम् । किंभूतं प्रजानां पतिम् । ध्रुव नित्यस्थायुक स्थिरं च । पुनः किं
कुर्वाणम् । दधानं धारयन्तम् । काम् । चतुराननीम् । चतुर्णां पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरदिग्भ-
तिनामानवानां वक्त्राणां समाहारश्चतुराननी तां चत्वारि मुखानि विभ्राणम् । चतुर्मुख-
त्वात् । पुनः किंभूतम् । हिरण्यं स्वर्णं गर्भे मध्ये यस्य । प्रायः प्रासादसरोवापीकूपादौ
जीर्णोद्धारार्थं तत्स्वामिनो निधीन्क्षिपन्तीति स्थितिः । यदुक्तं चम्पूकथायाम्—'कुपि
तकपिकुलाकुलितलङ्घेश्वरकिंकरा इव भग्नकुम्भकर्णघनस्त्रापाः कूपाः' । 'भग्नाः कु-
म्भानां घटानां कर्णाः काना इति प्रसिद्धा यत्र । तथा घनाः प्रचुराः स्वा. स्वकीया'
पातालभूलोत्था न तु प्रवाहादिना प्रविष्टा आपः पानीयानि येषु । अथ च घनस्त्रा
बहुद्रव्या आपो जलानि येषु । प्रायो वापीकूपादौ जीर्णोद्धारार्थं निधिं क्षिपन्तीति
स्थितिः । पक्षे भागः कुम्भकर्णस्य रावणानुजस्य घनस्त्रापो घोरनिद्रा यैः' इति चम्पूदि-
प्पनके । च पुनः किंभूतम् । भवस्य संसारस्य सूदनं निर्नाशकम् । पद्मना मण्डपान्त-
राळे अन्यत्र वा आकृतयः पूजादिभिर्वा आसनं स्थानम् । पुनः किंभूतम् । स्व सद्भिः
अधिष्ठातृदेवैर्नमनक्रीडागतैर्वा सुरैरुपास्यमान सेव्यमानम् । पक्षे ध्रुवनामा । चतुर्भिर्मुखै-
र्युक्तः हिरण्यगर्भनामा भवान्तकृदभिधानः पद्ममरविन्दमासने पीठे यस्य । सुरभ्रेष्ठत्वा-
द्देवसेव्यः ब्रह्म ॥ इति सप्तभिरादिकुलकम् ॥

चातुर्गतीयार्तिमहान्धकूपोद्धिधीर्षयाशेषशरीरमाजाम् ।

मूर्तीश्चतस्रः कलयन्निवासिन्मुनीन्दुनादर्शि युगादिदेवः ॥ २१ ॥

मुनीन्दुना सूरिणा अस्मिन् धरणसंघपतिप्रासादे युगादिदेवः श्रीआदिनाथः अवशि-
लोचनगोचरीकृतः । किं कुर्वन् । चतस्रः चतुःसंख्याका मूर्तीः प्रतिमाः कलयन्
वधत् । उपप्रेक्ष्यते—चातुर्गतीयाश्चतस्रस्तिर्यङ्मरुतजनिर्जराणां गतयः उत्पत्तिस्था-
मानि तत्संवन्धिन्वो या अर्तयः शारीरिक्वो मानस्यो वा पीडास्ता एव महान्तोऽगाधा
अन्धकूपास्तपोनिचिता अवटास्तेभ्य उद्धिधीर्षया उद्धर्तुमिच्छया इव । केयाम् । अशेषाणां
समस्तानामपि शरीरमाजामर्थोदज्ञानादन्धकूपान्तःपतता भावेकजनानाम् ॥

निःश्रेयसस्येव सुखं जिनेन्द्रं प्रदक्षिणीकृत्य पतिर्यतीनाम् ।

सुधासनाभीभवदुक्तियुक्तेर्मक्तेः स्तुतेर्गोचरयांचकार ॥ २२ ॥

यदीनां पतिर्निर्ग्रन्थनाथो हीरसूरिः जिनेन्द्रं श्रीऋषभदेवं भक्तेः सेवासक्तिवशात् सुधायाः पीयूषस्य सनाभीभवन्त्यः सगोत्राः संजायमानाः उच्चीनां वाक्यानां वचनप्रपञ्चानां युक्तयो रचना यस्यां तादृश्याः स्तुतेः स्तोत्रस्य गोचरयांचकार । तुष्टावेत्यर्थः । 'गोचरयन्ति न वाचो यच्चरितं चन्द्रिकाचरिम् । वाचस्पतेर्वचस्वी को वाच्यो वर्णयेन्मनुजः ॥' इति हस्तिमतीनगरीचैत्यप्रशस्तौ । किं कृत्वा । प्रभुं वृषभस्वामिनं प्रदक्षिणीकृत्य युगादिदेवस्य तिलः प्रदक्षिणाः प्रदाय । उत्प्रेक्ष्यते—निःश्रेयसस्य निश्चितं श्रेयो निःश्रेयसं मोक्षस्तस्य सुखं सातमेव प्रकर्षेणानुकूलीकृत्य आत्मायत्तीकृत्य । 'दक्षिण्यमनुकूलता' इति हैम्याम् । दक्षिणोऽप्यनुकूल इति ॥

संप्राप्तयोर्निर्जरनागधाम्नोरिवान्तिकेऽर्हत्क्रमसेवनाय ।

शिरोगृहक्षमागृहयोः प्रणम्य जिनान्मुनीन्दुः स ततः प्रतस्थे ॥ २३ ॥

स मुनीन्दुर्हीरसूरिस्ततो राणपुरादग्रे प्रतस्थे प्रवचाल । किं कृत्वा । शिरोगृहयोरुपरितनयोर्द्वयोर्भूमिकयोस्तथा क्षमागृहाणि भूमिगृहाणि बहूनि चतुर्मुखसत्कान्यपरचैत्यस्थानानि च तेषु जिनान् भगवत्प्रतिमाः प्रणम्य नमस्कृत्य । उत्प्रेक्ष्यते—अर्हतो मुख्यतयैव युगादिदेवस्य क्रमयोश्चरणयोः सेवनाय उपास्तिहृतः अन्तिके समीपे संप्राप्तयोः समागतयोः निर्जराणां सुराणां नागानां धाम्नोर्मन्दिरयोरिव । स्वर्लोकपाताललोकयोरिव ॥ इति राणपुरयात्रा ॥

आजभापुरेशो जगद्भूः किमन्यस्ताल्हाभिघः साधुरनन्यदानैः ।

पीरोजिकाभिः स्वपुरप्रवेशे प्रभावनाद्युत्सवमस्य चक्रे ॥ २४ ॥

आजभा इति नाम्नः पुरस्य ईशः तदायत्तत्वात्तनाग्रैव वसतेरभिधानात् 'ताल्लामाभीवसही' इति लोकप्रसिद्ध्या च तत्साम्यं ताल्हो इति अभिधा नाम यस्य तादृशः साधुर्वणिक् । व्यवहारीत्यर्थः । वणिजां 'साह' इति नामोच्यते । ज्ञाता अज्ञाता अपि सर्वे नैगमाः साहा एव प्रतिपाद्यन्ते । तस्य साहस्य साधुरिति पर्यायो दृश्यते श्रीधुः मुनिसाधुसूरिहृतचोमसौभाग्यकाव्यादिषु । उत्प्रेक्ष्यते—अनन्यदानैरसाधारणनिश्चिन्तैः कृत्वा अन्यो द्वितीयः किं जगद्भूः । प्रतिग्रामपुरदेशाश्रूपकारकरणेन जगदुद्धर्ता एकस्तु भद्रेश्वरपुरवास्तव्य आसीत्, अपरस्तु सौजातः । सोऽस्य हीरसूरेः यत् आजभाभिधानं पुरं तस्मिन् प्रवेशे पादावधारणप्रस्तावे पीरोजिकाभिः पीरोजपातिसाहिना स्वनाम्ना कारिताभिः पीरोजिका इति नामनाणकविशेषैः प्रभावना लघुबृहत्प्रतिजनप्रदानं सैवादौ धुरि यस्य तादृशमुत्सवं चक्रे कृतवान् । मरुदेशेऽप्येव प्रसिद्धाः पीरोजिकास्तादृशवैत्यर्थः ॥

प्राप्यानुशास्ति प्रभुतोऽंशुलक्ष्मीं पर्वत्ययाच्चन्द्रमसेव भानोः ।

कल्याणचञ्चद्विजयाभिधानोपाध्यायचन्द्रेण ततो न्यवर्ति ॥ २५ ॥

कल्याणेन चञ्चद्राजमानं विजय इत्यभिधानं यस्य तादृशोपाध्यायेषु शक्रेण पुरं-
रेण तत आरुआप्रामात्र्यवर्ति पश्चाद्वलितम् । कल्याणविजयोपाध्यायः पश्चाद्वलते
स्मेल्यर्थः । किं कृत्वा । प्रभुतः श्रीहीरसूरैरनुशास्तिमात्रां शिक्षां च प्राप्य लब्ध्वा ।
केनेव । चन्द्रमसेव । यथा चन्द्रेण भानोर्भास्करात्सकाशादंशुलक्ष्मीं ज्योतिःश्रिय स-
प्राप्य पर्वत्ययादमावास्याविरामान्नित्यते ॥

ग्रामक्षमाभृद्वनदेशदुर्गानुलङ्घ्य दुर्लङ्घ्यचभुवो बभाज ।

स मेदिनीनाम पुरं यतीनां पतियथा तक्षशिलां वृषाङ्कः ॥ २६ ॥

स यतीनां पतिः स्वामी सूरिः मेदिनीनाम पुरं मेढताख्यनगरं बभाज शिवाय ।
किं कृत्वा । ग्रामा लघुपुराणि सन्निवेशा वा, क्षमाभृतः पर्वताः वेलकसत्कगिरयः । तत्र हि
सर्वेषां शैलानां 'बलो' इति नाम प्रसिद्धम् । वनानि काननानि, देशाः सामन्तानां
राज्ञा मण्डला, दुर्गा निपमभूमय कोट्य वा, तानुलङ्घ्यातिक्रम्य । किंभूतान् । दुर्लङ्घ्या
दुःखेन लङ्घयितुं शक्या भुवो भूमयो येषाम् । क इव । वृषाङ्क इव । यथा ऋषभदेवो
ग्रामायानुलङ्घ्य तक्षशिलां बाहुवलिनगरं भजति स्म । अधुना तु म्लेच्छाश्रितत्वेन
तस्या 'मक्का' इति नाम प्रसिद्धं श्रूयते ॥

मरुस्थलीविक्रमनागपूर्वपुरीयभव्यैर्भगवानिहैत्य ।

वैताद्व्यशैलोत्तरदक्षिणाख्यश्रेणीनभोगैरिव स प्रणेमे ॥ २७ ॥

मरुपु ना स्थली बालुकाशैलमालाकुलस्थलप्रदेशे यद्विक्रमनगरं 'वीकानेर' इति
नाम पुरम्, तथा नागमिति पदं पूर्वै यत्र तादृकपुरं 'नागोर' इति प्रसिद्धम्, तयोर्विक्रमपुर-
नागपुरयोः सवन्धविभक्त्यैः संधैरिह मेढतानगरे एत्यागस्य भगवान् सूरिः प्रणेमे
नमश्चक्रे । कैरिव । नभोगैरिव । यथा सरतार्धविमजनजनकवैताद्व्यनामः शैलस्य दश
योजनानि भूमेरुर्ध्वं गमने दशदश योजनपृथुला प्रथममेखला तस्यामुत्तरा तथा द-
क्षिणा इति नात्री ययोस्तादृशे श्रेण्यां तयोरुत्तरदक्षिणश्रेण्योर्नभसि गगनमण्डले विद्या-
वलेन गच्छन्ति प्रचलन्तीति नभोगा विद्याधरखेचरास्त्वैर्भगवास्तीर्थकरः प्रणम्यते ॥

तं सादिमाद्यः सुरताननामभ्युपेत्य भूपो बहु मन्यते स्म ।

मणिः सुराणां गुणगौरवेण कुत्रार्चनागोचरतां न गच्छेत् ॥ २८ ॥

सादिमा इति पदमाद्य प्रथमभव यत्र तादृशः सुरतान इति नामा । सादिमाबुल-
ताननामा भूपो मुद्रलेन्द्रः मेदिनीपुराधिपः अभ्युपेत्य सूरिन्दोः समुखमागस्य तं हीरसूरिं
बहु मन्यते स्म बहुमानं प्रदत्तं स्म । तत्र दृष्टान्तमाचष्टे—गुणानां दानाभिलषितमान-
दीना गौरवेण माहात्म्येन सुराणां मणिश्चिन्तारत्नं कुत्र क क स्थाने भर्चनाया

पूजायाः गोचरतां योग्यतां न गच्छेत् प्रयायाद् । अपि तु सर्वत्रापि पूजां
प्राप्नोतीत्यर्थः ॥

पुरं पुनानेऽम्बरवन्मुनीन्ध्रे महामहोऽभूद्विद् दानवानाम् ।

तदास्थलावण्यसुधाधयानां ज्योत्स्नाप्रियाणामिव रोहिणीशे ॥ २९ ॥

मुनीन्ध्रे हीरसुरैवासवे अम्बरवद्गगनाङ्गणमिव पुरं मेढतास्थानगरं पुनाने पवित्री-
कुर्वाणे सति तदा सूरिसमागमनावसरे आस्ये सूरिवदने यल्लावण्यं सौन्दर्यं लवणिमैव सुधा-
ममृततरुं घयन्ति पिवन्तीति तेषां तादृशानां मानवानां नेढतापुरवासिभविकजनानां
महामहोऽत्युत्सवोऽभूत्संजायते स्म । केषामिव । ज्योत्स्नाप्रियाणामिव । यथा बन्धोऽमृ-
तपायिनां चकोराणामम्बरमाकाशं पुनाने रोहिणीशे चन्द्रमस्ति महोत्सवो भवेद् ॥

एकोऽहमेव त्रिजगज्जवानां पिपर्मि कामानपरानपेक्षः ।

इति सयावेशवशादिवान्तः परानपास्य स्थितमेकमेव ॥ ३० ॥

मरौ सुराणामिव शास्त्रिनं स प्रणेमिवान्श्रीफलवर्षिषार्धम् ।

अवग्रहो वृष्टिमिवैष्टसिद्धिं वध्नाति तीर्थव्यतिलङ्घनं यत् ॥ ३१ ॥ (युग्मम्)

स हीरसूरिः भ्रिया जनादतिशायिमाहात्म्यलक्ष्म्या कलितं फलवर्षिणामानं पार्श्वं
श्रीपार्श्वनाथं प्रणेमिवान् नमस्करोति स्म । उल्लेख्यते—मरौ धन्वमण्डले सुराणां शा-
स्त्रिनं कल्पवृक्षमिव । किंलक्षणम् । परानन्यास्त्रिनविम्बानपास्य विमुच्य एकमेव स्वय-
मेव स्थितं स्वप्रासादे प्रवसन्तम् । भ्रूयते हि तत्पार्श्वं परा कापि जिनप्रतिमापि
स्यात्तु न शक्नोति अतश्चैकाक्येव तिष्ठति । किंचेदमस्मागिरपि श्रुतचरं दृष्टचरं च, यत्
फलवर्षिपार्श्वनाथप्रासादद्वारे कपाटौ न तिष्ठतः । कदाचित्कश्चिदानीयं शोजयति तदा प्रा-
तःसमये प्रासादात्कोशद्वयोपरि पतितौ दृश्येते, न द्वारि स्थितौ । अपि चान्या जिनप्र-
तिमापि स्थापितापि पार्श्वे न तिष्ठतीति । उल्लेख्यते—इत्यमुना प्रकारेण सयावेशो वा-
द्योपः तस्य वशादायत्तत्वादिव । इति किम् । परानन्याभापेक्षते न काङ्क्षति । अथ वा
परेषां न अपेक्षा यस्य स परानपेक्षस्तादृशोऽहमेक एव त्रिजगज्जवानां त्रैलोक्यलोकानां
कामान्मनोरथान् पिपर्मि पूरयामि इत्येको हेतुः ॥ युग्मम् ॥

प्रस्थापितः

॥ ३२ ॥

विमल इति पद्मलौ यस्य तादृशो हर्षः स एवोपाध्यायेषु सिंहः पद्माननः तस्मि-
न्नेदिनीपुरे सिमेल मिलति स्म । अर्थादस्य सुरैः । किंवत् । ग्रहवत् । यथा बुधग्रहो दिवि
गगने इन्दोर्मिलति । विमलहर्षः किंलक्षणः । सिद्धपुरात्पूर्वं सिद्धपुरनगरात्पुतोऽपि प्रस्थापि-
तोऽपि । कथा । सादेरकम्बरपातिसादेर्हृदयवर्ती य आशयः अभिप्रायः तस्य बुभुत्सया
बोद्धुमिच्छया । ज्ञातुमिच्छयाः ॥

भट्टारकेन्द्रो..... ।

॥ ३३ ॥

..... ।

..... ॥ ३४ ॥ (युग्मम्)

असौ भट्टारकाणामिन्द्रः पुनर्द्वितीयवारं पूर्वेप्रस्थापनापेक्षया तूर्णं शीघ्रममुष्मान्ने-
दिनीपुराभिधानाभगरादेतं प्रवोक्तं वाचकवासव विमलहर्षोपाध्यायं पुरोऽग्रे प्रैषीत्
अहिणोति स्म । किं कर्तुम् । क्षितीन्द्रमकम्बरराजमपि पुनरात्मना स्वेन तदीयाज्ञाय
साहेर्निजस्याकारणाभिप्रायं किमर्थमहमाकारितोऽस्मीति साहिमनःपरिणामं ज्ञातुम-
वबोद्धुम् । किलक्षणम् । वाचकवासवम् । श्रिया शोमया कलितो योऽसौ सीहस्तेनादिपद-
भूतेन राजन्ती शोभमाना विमल इत्याह्वा नाम यस्य तादृशेन विज्ञेयु विद्वत्सु उत्तसेन
शेखरेण श्रीसीहविमलप्रज्ञाशेन युक्तं सहितम् । उत्प्रेक्ष्यते—साक्षात्प्रज्ञाप्रागल्भ्याद्गुण-
वृहस्पतिनेव शक्रोऽपि तावद्वाचस्पतिना संयुक्त एव स्यादिति । अथोपाध्यायसोपेक्षा
उत्प्रेक्ष्यते—प्रज्ञा स्वप्रतिभा सैवात्मदर्शो दर्पणं तत्र प्रतिबिम्बते सक्रामतीत्येवशीला
विश्वे समस्ता विश्वेषा वा त्रयाणां जगतां पदार्थानां सार्थाः समूहा यस्य तादृशं स्व-
मात्मीयं प्रधानमिव मन्त्रिणमिव ॥ युग्मम् ॥ इति मेदिनीपुरागमनफलपार्श्वनायका-
वाचकप्रस्थापनं च ॥

प्रतिष्ठमानस्य ततो व्रतीन्द्रोः पदे पदे पौरपरम्परामिः ।

महामहश्रीः समतानि भानोरहःसमूहैरिव शारदीनैः ॥ ३५ ॥

ततो मेष्ठतानगरात्प्रतिष्ठमानस्य प्रस्थानं कुर्वतः । प्रचलत इत्यर्थः । व्रतीन्द्रोः सूरैः
पदे पदे स्थाने पुरनगरग्रामादौ पौराणां नागरिकाणां परम्परामिर्धोरणीभिः महामह-
श्रीरतिमहीवसी उत्सवानां शोभा समतानि निमिता । कस्येव । भानोरिव । यथा शार-
दीनैः शरत्कालसुबन्धिभिः अहःसमूहैर्दिनवृन्दैः सूर्यस्य पदे पदे गरीयसी महसा
किरणानां श्रीः संतन्यते । महः किरणवाची शब्दप्रभेदे नाममालायामकारान्तो-
ऽप्यस्ति । यथा—‘महं तु महसा साकम्’ इति । तथा सकारान्तोऽप्युत्सववाची श-
ब्दोऽस्ति । यथा नैषधे—‘एनं महस्त्रिमुपैहि सदारुणोच्चैः’ इति । ‘महस्त्रिमुत्सव-
न्तम् । महम्शब्दः सकारान्तोऽप्यस्ति’ इति तद्वृत्तिः । तेजस्त्रिणं वा ॥

फतेपुरं सागरमेखलाया वस्त्रोकसारामिव गन्तुमिच्छुः ।

यावत्स साक्षां नगरं पवित्रीकरोति वाचंयमचक्रवर्ती ॥ ३६ ॥

भूयं प्रति प्राक्प्रहितोऽथ तावच्छ्रीवाचकेन्द्रो विमलादिहर्षः ।

सैन्येन सैन्येन इवानुयातो विदग्धवृन्देन फतेपुरेऽगात् ॥ ३७ ॥ (युग्मम्)

अथैवपरप्रारम्भे मेदिनीपुरात्प्रभोः प्रस्थानात्प्राक् पूर्वं भूपं प्रति प्रहितः त्रेषितो विमल इति पदमादौ यस्य तादृग्वचो हर्ष इति नाम्ना धियोपाध्यायपदशोभया सहितो वाचकेन्द्र एतावता विमलहर्षोपाध्यायः तावत्समय एव फतेपुरे अगाद्रच्छति स्म । जगा-
मेत्यर्थः । किंलक्षणः । विदग्धवृन्देन पण्डितमण्डलेनानुयातः । अनुगम्यमान इत्यर्थः ।
क इव । चैत्येश इव । यथा चक्रवर्तिना स्वमित्रमिलनार्थं कश्चित्सैन्येन कटकानुगतः
प्रहितः सेनापतिश्चक्रमित्रनगरे गच्छति । तावत्कुत्र । यावद्वाच्यमानां मुनिनां सार्वभौ-
मव्यक्तवर्ता यावता समयेन साङ्गं नगरं पवित्रीकरोति पुनाति । किं कर्तुमिच्छुः । फ-
तेपुरं गन्तुमिच्छुः श्रोकरीनगरीं यातुकामः । उत्प्रेक्ष्यते—सागरमेखलायाः समुद्रपर्य-
न्तमूढेः बन्धोक्तसारामिव धनदनगरीमिव ॥ युगम् ॥

संलिखतश्चसुरिव प्रियं स्वं श्रीपातिसाहिं मिलति स्म पूर्वम् ।

गोष्ठीमनुष्ठाय पुनः सधर्म्यां प्रामोदयत्प्रीतमना महीन्द्रम् ॥ ३८ ॥

स विमलहर्षोपाध्यायः पूर्वं सूरिमिलनात्प्राक् साहिमकञ्चरपातिसाहिं मिलति स्म ।
किमिव । चक्षुरिव । यथा संलिखतः लेहातिशयं विभ्राणस्य नयनं स्वप्रियं नेत्रजननोदचित
प्रति गत्वा तदङ्गसंगमात्पूर्वमेव मिलति, पुनर्मिलित्वा अनन्तरं धर्म्यां धमसबन्धिनां
गोष्ठीं मिथो वार्तामनुष्ठाय कृत्वा प्रीतमनाः स्वयं दृष्टमानसः सन् महीन्द्रं पातिसाहिं
प्रामोदयत्प्रह्लादयामास ॥

कल्याणवान्कुत्र कियच्च दूरे कदायियासुः पुनरस्ति सूरिः ।

साहिस्तदोदन्तममुं मुनीन्दोः स प्राश्नयत्सख्युरिवातिहृष्यन् ॥ ३९ ॥

तदा वाचकमिलनव्यतिकरे हृष्यन् मनसि प्रमोदं प्राप्नुवन् साहिरकञ्चरो मुनीन्दोर्ही-
रसूरैरमुमिहैव वृत्ते कथ्यमानमुदन्तं समाचारं प्राश्रगत्युच्छति स्म । कस्येव । सख्यु-
रिव । यथा कश्चित्सखा स्वमित्रस्योदन्तं प्रश्नयति । तमेवोदन्तप्रश्नमाह—स सूरिः
कल्याणवान् कुशलीवर्तते । पुनः सूरिः कुत्र स्थाने पुरं प्राप्ते वा अस्ति । पुनः किञ्च-
दूरे विप्रकृष्टे स्थाने वर्तते । पुनः कदा कस्मिन्काले मासे दिने अवसरे वा आयियासु-
रप्रागन्तुमिच्छुरस्ति ॥

प्रभुः शुभंयुर्वरिवर्ति नीतिशालीव साज्जनगरं पुनानः ।

वित्तिष्ठते वर्ष्मणि नातिदूरे विभूषितो वर्ष्मणि वार्षकेन ॥ ४० ॥

शनैः शनैः..... ।

..... ॥ ४१ ॥

स साहिर्वाचकेन्द्रं विससर्ज पश्चात्प्रेषयति स्म । किं कुर्वाणः । प्रभोः सुरैरगमं स्वपुरे
पादावधारणं समीहमानो वाञ्छन् । पुनः किभूतः । तेनोपाध्यायेनेत्यमुना प्रकारेणोक्तो
दशोत्तरः । इति किम् । हे साहे, प्रभुर्होत्रविजयसूरिर्नोला न्यायेन शीलते शोभते इ-

त्येवशीलस्तादृक् राजेव शुभयुः शुभसयुक्तः कल्याणवान् वरिवर्ति अतिशयेन कुशलो वर्तते । पुनरुत्तुता साङ्गानगरं सांगानेरनाम पुर पुनानः पवित्रीकुर्वाणोऽस्ति । हे साहे, नातिदूरे नेदीयस्येव वर्त्मनि मार्गे वितिष्ठन्ते । पुनः वर्ष्मणि खशरीरे वार्धकेन वृद्धावस्थया विभूषितः शोभितः । यदुक्तम्—‘अलंकरोति हि जरा राजामाल्यभिषग्यतीन्’ इति सूक्तेः । तत्तस्माद्वार्धककारणात् पथि मार्गे मन्दं मन्दं शनैः शनैः संचरिष्णुः सचरणशीलोऽस्ति । तथा खलपैरेव वासरैः स्तोकैरेव दिनैः समेता श्रीमत्पार्श्वं समायास्यति ॥ इति विमलहर्षोपाध्यायस्य साहिना मिलनगोष्ठीपश्चादागमनानि ॥

तद्वाचकेन्द्रादधिगत्य वार्तां श्राद्धैर्निनसोत्सुकितैः प्रमोदात् ।

अभ्येत्य भव्यैरिव तुङ्गिकायाः पुरो जिनेन्द्रः स ततः प्रणेमे ॥ ४२ ॥

ततोऽकम्ब्वरपार्श्वोऽुपाध्यायागमनानन्तरं स चासां वाचकश्च तद्वाचकस्तस्माद्विमलहर्षोपाध्यायसकाशात् साहिप्रोक्ता वार्तामधिगत्य सम्यक् ज्ञात्वा निनसया सूरिं नन्मुचिच्छया उत्सुकितैरुत्कण्ठितः श्राद्धैः श्रीकरीश्राद्धजनैरभ्येत्य साङ्गानगरं यावत्समुत्समागत्य पुरः फतेपुरसंघस्य प्रथमतः प्रमोदादानन्दात् स सूरिः प्रणेमे नमस्कृते । कैरिव । भव्यैरिव । यथा तुङ्गिकायास्तुङ्गियानाया नगर्यां भविकैः श्रावकैः अभ्येत्य जिनेन्द्रो महावीरः प्रणमते स्म ॥

दत्तां सुरेभ्यो हरिणाम्बुनाथमाघेऽधिगत्येव सुधां सुरेन्द्रः ।

प्रीतेभ्य एभ्यः प्रभुरप्यवेत्योदन्तं तमन्तर्मुदमादधार ॥ ४३ ॥

प्रमुहूर्तरसूरिरपि प्रीतेभ्यो हृष्टेभ्य एभ्यः संसुखागतश्रावकजनेभ्यस्तं विमलहर्षोपाध्यायसक्तमुदन्तं साहिमिलनादिवृत्तान्तमवेत्य ज्ञात्वा अन्तश्चित्तमध्ये मुद हर्षमादधारं विभर्ति स्म । क इव । सुरेन्द्र इव । यथा पुरंदरः शक्रः अम्बुनाथस्य जलपते समुद्रस्य । ‘यादःस्रोतोवार्नदीनाः’ इति हैम्याम् । माघे मघनसमयावसाने हरिणा नारायणेन दत्तां विभ्राणिताम् अत एव प्रीतेभ्यः यदर्थं समेता सा सिद्धिः सुराणां समजलि ततः प्रीतिं प्राप्तेभ्यः सुधाममृतमधिगत्य प्राप्य मनसि मोदमाधत् दधौ ॥

पवित्रयंस्तीर्थं ह्वाध्वजन्तूपुरेऽभिरामादिमवादानामि ।

यावत्समेतः प्रभुरेत्य तावद्वाग्वाचकेन्द्रेण नतः स तावत् ॥ ४४ ॥

स प्रमुहूर्तरसूरिस्तावत्तस्मिन्नेव समये शक्रः शीघ्रमागत्य फतेपुरादभ्येत्य विमलहर्षोपाध्यायेन नतो नमस्कृतः । कदा । यावद्यस्मिन्नेव समये अभिरामा इति पदमादिमं यत्र तादृग्वाद इति नाम यस्य तादृशे पुरे एतावता अभिरामवादनगरे समेतः सम्यक् सुखेन आयातः । किं कुर्वन् । तीर्थं इव । तीर्थशब्दः पुनर्पुंसके । ‘अस्य तीर्थं प्रथमल्लिन्दः’ इति लिङ्गानुशासने । शत्रुंजयादिरिव अध्वजन्तुन्मार्गवासिनो मनुष्यान् पवित्रयन् पावनीकुर्वन् । तीर्थमपि अध्वना मार्गेण कृत्वा समायातान्यात्रिकालोक्तानुपुनाति ॥

मघोः पिकीकान्त इवैष युष्मत्समागमं काङ्क्षति भूमिकान्तः ।

तद्वाचकेनेत्युदितो व्रतीन्द्रः फतेपुरोपांतभुवं बभाज ॥ ४५ ॥

व्रतीन्द्रो हीरसूरिः फतेपुरस्योपांतभुव समीपक्षोर्णी बभाज विश्राय । श्रीकरीपार्श्वे समेत इत्यर्थः । किलक्षणः । तद्वाचकेन स चाद्यौ यः साहिपार्श्वे गत्वागतो वाचकश्च तेन इत्यमुना प्रकारेण उदितः कथितः । विज्ञप्त इत्यर्थः । इति किम् । हे प्रभो, एषोऽक-
ब्बरनामा भूमिकान्तः पृथ्वीपतिः युष्माकं समागममागमनं काङ्क्षति वाञ्छति । क इव । पिकीकान्त इव । यथा कोकिलावल्लभो मघोर्वसन्तसमयस्य समागमं कामयते ॥ इति फतेपुरसमीपे प्रभोरागमः ॥

अश्रावि संघेन ततः प्रवृत्तिर्नानानात्सूरिसमागमस्य ।

द्वीपान्तरोपागतपण्यपूर्णपोतव्रजस्य व्यवहारिणेव ॥ ४६ ॥

ततः सूरैः फतेपुरसमीपागमनान्तरं संघेन श्रीकरीश्राद्धवर्गेण जनानां वर्षापनिका-
दायकानामाननान्मुखात्सूरैः समागमस्य प्रभोः पादावधारणस्य प्रवृत्तिर्बार्ता अश्रावि
भूयते स्म । केनेव । व्यवहारिणेव । यथा व्यापारिणा द्वीपान्तरेभ्यः अन्योन्यद्वीपेभ्यः
उपागतानां तथा पण्यैः क्रयाणकैः पूर्णानां भृतमध्यानां पोतानां यानपात्राणां गणस्य
समूहस्य समागमवार्ता भूयते ॥

उपायनीकृत्य नृपैरिवैतन्महीमघोनः कनकांशुकादि ।

तदागमोऽभाष्यत थानसिंहामीपालमानुमुखसंघमुख्यैः ॥ ४७ ॥

थानसिंहो रामाङ्गजसाहिसेवकः, तथा अभीपालोऽपि साहेः प्रतिदिननालिकेरलौकन-
कृत, तथा मानुमुखाः आया येषु तादृशैः संघैः श्राद्धवर्गैः मुख्यैः प्रकृष्टैः श्राद्धैः एत-
न्महीमघोनः अकब्बरसाहेबदागमः सूरैरागमनमभाष्यत प्रोच्यते स्म । किं कृत्वा ।
नृपैरन्यभूपालैरिव कनकं स्वर्णमंशुकानि वस्त्राणि आदौ यस्य तादृग्वस्तुजातमुपायनी-
कृत्य बौकयित्वा ॥

आज्ञां तवासाद्य समग्रभूमीपालाङ्गपट्टेरुहभृङ्गिताङ्गैः ।

कुर्मो जिनस्येव वयं प्रवेशमहं मुनीन्द्रोर्महनीयकीर्तिः ॥ ४८ ॥

समग्राः समस्ता ये भूमिपाला राजानस्तेषामद्भु उत्सङ्गः स एव पट्टेरुहं पयं तत्र
भृङ्गितौ त्रमराविवाचरितौ अद्वी चरणौ यस्य तत्सवोधनम् । हे साहे, तवाज्ञासादेश-
मासाद्य संप्राप्य वयं त्वदीया महाजनजनाः श्रावकाश्च महनीया जगज्जनश्लाघ्या कीर्ति-
र्व्यञ्जो यस्य तादृशस्य तीर्थकरस्येव मुनीन्द्रोः श्रीमदाहूतश्रीहीरविजयसूरैः प्रवेशस्य
फतेपुरमध्ये समागमनस्य महसुत्सवं कुर्मः ॥

प्रभोर्निपीयोपगमं प्रमोदप्रोत्फुल्लवक्त्राम्बुरुहो महीन्द्रः ।

सुधां स्वगाम्भीर्यजिताब्धिनेवोपदीकृतामुच्चरति स्म वाचम् ॥ ४९ ॥

महीन्द्रः साहिर्वाणीमुच्चरति स्म वभाषे । उत्प्रेक्ष्यते—खस्यात्मनो गाम्भीर्येण ग-
म्भीरतया जितेनावधिना समुद्रेण उपदीकृतां सुवामिव । किंभूतः महीन्द्रः । प्रमोदेना-
ल्हादेन उत्फुल्ल विकसितं वक्त्रं मुखमेवाम्बुसुहृदं कमलं यस्य । किं कृत्वा । प्रमोः सूर-
रुपगमं पादावधारणं विषीय सादरं श्रुत्वा ॥

यस्मिन्महाश्चर्यरसे निमग्नोभूता त्रिलोकीजनता यथा स्यात् ।

विनिर्मिमीध्वं तमिह प्रवेशमहं महीयांसमहो मुनीन्द्रोः ॥ ५० ॥

अहो इति संघोषने । हे आह्वाः, इह मत्फलेपुरमध्ये मुनीन्द्रोः सूरिराजस्य तं जगति
विख्यातिभाजं महीयांसं बहुद्विविणवितरणविविधविचित्ररचनाकरणादिभिरतिमहान्तं
प्रवेशस्य महमुत्सवं तथा तेन प्रकारेण निर्मिमीध्वं कुरुष्वम् । तथा कथं तं कं च । यथा
येन प्रकारेण त्रिलोकीजनता त्रैलोक्यलोकनिकरः यस्मिन्प्रवेशमहोत्सवे महानतिशयी
य आश्चर्यरसः विस्मयातिरेकरसस्तस्मिन्निमग्नोभूता निलीयस्थीयमाना ब्रूकितेव स्यात् ।
अत्र गर्भितोत्प्रेक्षासौ ॥

गिरं धरेन्दोर्हृदये निधाय नालीकनेत्रामिव नैगमास्ते ।

वाचस्पतेर्गोचरयन्ति वाचो न थां कदाचिन्मुदमादधुस्ताम् ॥ ५१ ॥

ते नैगमा वणिजः आह्वास्तामसाधारणां मुदं प्रमोदं दधुर्चरयन्ति स्म । या मुद
वाचस्पतेः सुराचार्यस्यापि वाचो वचनरचनाः कदाचित्कस्मिन्नपि प्रस्तावे गोचरयन्ति
विषयीकुर्यन्ति । गुरुरगिरोऽपि थां वक्तुं न प्रभवन्तीत्यर्थः । किं कृत्वा । नालीकनेत्रा
प्रफुल्लकमललोचनामिष धरेन्दोरकम्बरस्य वज्रधाविघोर्गिरं वाणीं हृदये निधाय हृदय
मनो वक्षश्च तस्मिन् स्थापयित्वा वक्षसि वनिता निधीयते मनसि वागवधार्यते च ॥
इति सूरः प्रवेशोत्सवकरणार्थं साहेर्विज्ञप्तिस्तदादेशप्राप्तिश्च ॥

निवृत्य पृथ्वीपुरहृतपार्श्वार्त्संघस्य चाथाकथयन्नुदन्तम् ।

सोऽपि प्रसर्पत्प्रमदामृताब्धौ मराललीलायितमात्ततान ॥ ५२ ॥

अथ साहिनाज्ञाप्रदानानन्तरं स्थानसिंहादयः आह्वाः पृथिवीपुरहृतस्य साहेः पा-
श्चात्निवृत्य पश्चाद्वलयित्वा संघस्य समग्रआह्वश्रीहाजनवर्गस्य उदन्तं भूषणसम्पन्नं
वृत्तान्तमकथयन्निवेदयन्ति स्म । पुनः संघोऽपि । श्रुत्वेत्यध्याहार्यम् । प्रसर्पन्वर्षमानो यः
प्रमोदो हर्षः स एवामृताब्धिः क्षीरसमुद्रस्तस्मिन्मराललीलायितं राजहृदयविकसितमा-
त्ततानं कुरुते स्म । “हंसाद्याहतपदरेणु कपिशक्षीराणं चान्मोभृतैः” इति ज्ञातस्यास्तुतौ ।
परमानन्दमेदुपीभावं वभारेत्यर्थः ॥

अथ फतेपुरसंघस्य संमुखगमनारम्भः—

संघः प्रतस्थेऽभिमुखं मुनीन्द्रोरुत्कण्ठितामाकलयन्नकुण्ठांम् ।

कूलंकाकान्त इव प्रवृद्धकलोलझाली रजनीश्वरस्य ॥ ५३ ॥

संघः आगराफतेपुरश्चाद्दसमुदायो मुनीन्दोर्हीरविजयसूरेरभिमुखं प्रतस्ये प्रचलति स्म । किं कुर्वन् । अकृष्णमलम्ब्यधिकामुत्कृष्णमौत्सुक्यमस्यास्तीत्युत्कण्ठी तस्य भाव उत्कृष्टता तामाकलयन्धत् । क इव । कूलं कषाकान्त इव । यथा कूलं मर्यादाभूमी कषन्ति विलिखन्ति पातयन्तीति कूलं कषा नवस्तासां कान्तो मर्तो समुद्रो वृद्धा वृद्धिं प्राप्ता उपचिता ये कल्लोवास्तरङ्गास्तैः शालते शोभते इत्येवंशीलः सन् रजनीश्वरस्य विधोरभिमुखं प्रतिष्ठते ॥

सुवर्णकायानतिवातवेगान्नीह्णविशेषैः क्षितिमस्पृशन्तः ।

कृष्णा इवाध्यारुरुह्वहन्तः श्रियं हरीन्केचन चक्रहस्ताः ॥ १४ ॥

केचन जनाः हरीनश्चानारुहः अव्यासामासुः । के इव । कृष्णा इव । यथा नारायणा हरी-
न् गरुडानारोहन्ति । किं कुर्वन्तो जना नारायणाश्च । बहन्तो धारयन्तः । काम् । श्रियम्,
विषिवक्त्राभरणदिशोर्भां लक्ष्मीं च । उभयेऽपि कसलां कलयन्तो वा । पुनः किंभूताः ।
चक्र रथाङ्गमाकृत्या मूर्तिमद्वा सुदर्शनं हस्ते पाणौ येषाम् । किंलक्षणान् हरीन् । सुशो-
भनो वर्णो रक्तापीतश्वेतादिको येषाम् । यदुक्तं हैम्याम्—‘सिते तु तत्र कोकाह्वी
खोद्वाहः श्वेतपिङ्गले । पीयूषवर्णे सैराहः पीते तु हरयो ह्ये ॥ कृष्णवर्णे तु बुद्धाहः कि-
याहो लोहितो ह्यः । आनीलस्तु नीलकोऽत्र त्रिवृहः कपिलो ह्यः ॥’ इत्यादिवचनात् ।
पक्षे । खर्णकायास्तन्मयत्वात् । यदुक्तं हैम्याम्—‘पक्षिस्त्रामी काश्यपी खर्णकायः’
इति । पुनः किंभूताः । अतिक्रान्ता वातानां पवनावां वेगो यैर्ह्येयेऽपि । पुनः किंभूताः ।
वीह्वानां धौरित-वल्गित-प्लुति-उत्तेजित-उत्तरिताभिधानानां धाराणसीनां विज्ञेयैरतिशयै-
र्विविधप्रकारैर्वा । ‘धौरितं वल्गितं प्लुत्युत्तेजितोत्तरितानिब । गतयः पञ्च धाराख्यास्तरङ्गाणां
क्रमादिमाः ॥’ इति हैम्याम् । क्षितिं क्षोणीमण्डलमस्पृशन्तः पादैर्न संघट्टयन्तः शीघ्रगामि-
तया । अथ वा उत्तालफालललितैर्भूमीं स्पृशन्तोऽपि न दृश्यन्ते । यदुक्तं नैषधे—‘ह-
रज्ञेयकेवलनभःक्रमणप्रवाहैर्वाहैरल्लप्यत सहस्रद्वगवर्गवः’ इति । पक्षे खगतया ॥

वसुर्विभूषांशुतडिद्वितानान्गर्जोर्जितस्पन्दिमदाम्बुधारान् ।

शक्रेण कायाः कुतुकात्कृताः किं यानाम्बुदान्केचिदिमान्भजन्तः ॥ १५ ॥

केचिजनाः वसुः शुशुमिरे । किं कुर्वन्तः । इमान् हस्तिनो भजन्तोऽध्यारोहन्तः ।
उप्रेक्ष्यते—कुतुकात्कौतूहलात् शक्रेण कायाः स्वशरीराणि किं कृताः । किं कुर्वन्तः
कायाः । यानानि बाहनीभूतान्बुदान्केचानाश्रयन्तः । ‘संकन्दनाखण्डलमेधवाहनाः’ इति
हैम्याम् । इमान्बुदांश्च किंलक्षणान् । विशिष्टा भूषा आभरणानि तेषामंशवः किरणा
एव तडितां विद्युतां वितानं वृन्दं येषां तान् । ‘विनैव भूषामवधिः श्रियामसौ’ इति
नैषधे । ‘भूषा आभरणानि’ इति तद्वृत्तिः । विशिष्टः शोभा येषां तादृश अंशवो यासां
तादृग्विधानां सौदामिनीनां मण्डलं येषु । गर्जोर्भिर्गर्जोर्दैः कृत्वा उभयेऽप्युजिताः प्र-
वलाः स्पन्दन्ति झगन्ति इत्येवंशीला मदा दानानि त एवाम्बुनि जलानि तेषां धाराः

प्रवाहा येषु स्पन्दन्ति निष्पतन्ति इत्येवंशीला मदेनाहकारेण एकैकैभ्योऽभ्यधिकाभ्य-
धिका । अथ वा ग्रीष्मतप्तीभूतं मूलोकं निर्वापयिष्यामः शीतलीकरिष्याम इति मदे-
हर्षेण युक्ताः पयसां धारा येषाम् । 'मदो रेतस्यहकारे मधे हर्षमदानयोः । कस्तूरि-
काया क्षेप्ये च' इत्यनेकार्थः । पद्यात्कर्मधारयः ॥

रथ्यैः सनाथान्मणिशातकुम्भसंदर्भगर्भान्रथिकैः श्रिताङ्गान् ।

मरुद्रथान्स्वःसदना इवात्र व्यभूषयन्केऽपि पुनः शताङ्गान् ॥ ५६ ॥

अत्र संमुखगमनोत्सवे पुनः केऽपि जनाः शताङ्गान् रथान् व्यभूषयन् अलंकुर्वन्ति
स्म । किंभूतान् । रथ्यैरथ्यैर्वृषभैर्वा सनाथान् सहितान् । पुनः किंभूतान् । मणीना
नानाविधरत्नानां शातकुम्भानां स्वर्णानां संदर्भो रचना गर्भे मध्ये येषाम् । पुनः किंभू-
तान् । रथिकैः रथारोहिभिः श्रितः सेवितः अङ्ग उत्सङ्गो येषाम् । के इव । स्वःसदना
इव । यथा देवा मरुद्रथान् दिव्यस्यन्दनान् विभूषयन्ति ॥

स्थलप्रफुल्लजवहैमपद्मलेखाविभूषामिव लम्भयन्तः ।

क्रमद्वयीचङ्क्रमणक्रमेणालंचकिरे केचन वार्धिकाञ्चीम् ॥ ५७ ॥

केचन जना क्रमयोधरणयोर्द्वयी तथा यच्चङ्क्रमण प्रचलनं तस्य क्रमेण परिपाठ्या
वार्धिकाञ्चीं भूमीमलंचकिरे भूषयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्थले जलातिरिक्तप्रदेशे प्रफु-
ल्लन्ति विजृम्भमाणानि नवानि प्रथमप्ररूढानि हैमानि कनकसंबन्धीनि पद्मानि कमलानि
तेषां लेखाः श्रेणयस्तासां विभूषां शोभां लम्भयन्तः प्रापयन्त इव । उत्फुल्लस्थलपद्माभ-
भवचरणभूषिता इति चम्पूकथायाम् ॥

दधुस्तदा जन्मजुषो विभूषां भूषाविशेषान्वपुषा वहन्तः ।

श्रिया जितेनामरसद्वनेवोपदीकृताः स्त्रीयसुरा नगर्याः ॥ ५८ ॥

तदा तस्मिन्नवसरे जन्मजुषो मनुष्या विभूषामलंकारादिकं दधुर्धारयन्ति स्म । किं
कुर्वन्तः । वपुषा शरीरेण भूषाणां शोभानां विशेषानतिशयान् वहन्तः दधतः । उत्प्रे-
क्ष्यते—श्रिया लक्ष्म्या कृत्वा जितेनाभिभूतेन अमरसद्वना स्वर्गेण नगर्याः श्रीकर्याः
स्त्रीया आत्मीयाः सुरा देवा उपदीकृता दौकिता इव ॥

आरुह्य वाहं पित्रिन्द्रसूनुः स्निग्धैर्निखेलन्किमनेकमूर्तिः ।

पर्याणितप्रौढहयाधिरूढाः शृङ्गारिता भान्ति तदा कुमाराः ॥ ५९ ॥

तदा तस्मिन्प्रस्तावे शृङ्गारो वल्लालंकारादिवेषः संजात एवामिति शृङ्गारिताः । अथ
वा शृङ्गारसहितान्कुर्वन्तीति शृङ्गारयन्ति शृङ्गार्यन्ते स्मेति शृङ्गारिताः कुमारा भान्ति
शोभन्ते । किलक्षणः । पर्याणं पत्ययनं जातमेवामिति पर्याणिताः । पर्याणयुक्तं कुर्व-
न्तीति पर्याणयन्ति पर्याण्यन्ते स्मेति पर्याणिता वा तथा प्रौढाः प्रगल्भाः पुरुषप्रमाणा
वा हया अश्वस्तानधिरूढाः । 'जवेऽपि मानेऽपि च पौरुषाधिकम्' इति नैषधे ।

उत्प्रेक्ष्यते—पितुरेन्द्रस्य बाह्यमुच्चैःश्रवसमाश्रयाध्यात्य अनेकाः शतशो मूर्तयो देहा यस्य । बाह्या अपि अनेका इन्द्रस्य विद्यन्ते । यदुक्तं रघुवंशे—‘शतैस्तमङ्ग्यामनिमेषवृत्ति-
मिहंरिं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभिः’ इति वाजिबाहुल्यम् । एतावता श्वेतनीलवर्णा-
नामुपलक्षणादन्यवर्णसंबन्धिनोऽपि संभाव्यन्ते । अथ च जातिवाचित्वादेकवचनम् ।
अनेकमूर्तित्वेन जयन्तस्मारोहणाश्वा अप्यनेके जाता एव । अथ च श्लिष्टैर्मित्रैः
समं निखेलन् क्रीडन् । मित्रा अप्यनेकवर्णाधाधिरूढाश्च संभाव्यन्ते । तादृश इन्द्रसू-
नुर्जयदत्ततामेव ॥

तदा कुमारीभिरभासि भास्वन्मुक्तामणीस्वर्णविभूषणाभिः ।

इवानुजाभिः सुरराजसूनो रिरंसयोर्वीतलशालिनीभिः ॥ ६० ॥

तदा तस्मिन्व्यतिकरे भास्वन्ति दीप्यमानानि मुक्तानां लघुस्थूलभ्रमणादीनां मुक्ता-
फलानां मणीनां करतलपद्मरागेन्द्रनीलहीरकमुख्यानां रत्नानां स्वर्णानां श्वेतरक्तपीतवर्ण-
कनकानां विभूषणान्याभरणानि यासां तादृशीभिः कुमारीभिरनूढाश्चनवदशवर्षदेशीयवा-
लिकाभिरभासि शुशुभे । उत्प्रेक्ष्यते—रिरंसया चलययस्त्वेन क्रीडां कर्तुमिच्छया उर्वीतलं
भूमण्डलं शालन्ति सेवन्ते इत्येवंशीलाभिः सुरराजसूनोर्जयन्तस्यानुजाभिर्लघुभगिनी-
भिरिव । स्वसुहृद्भिः सम क्रीडां कर्तुं कौतुकात्कृतानेकमूर्तिं आतरं जयन्तं विभाव्य
तद्दर्शनेनपद्माद्वैतात्मकौतुहलाकलितरसिकमानसतया जयन्तलघुभगिन्या जयन्त्या अपि
कृताभिः अनेकाभिर्मूर्तिभिरिवेत्यर्थः । अत एताः सर्वा अपि लघुसगिन्य एव ॥

परम्पराभिः पुरसुन्दरीणां राज्ञी जनानामनुगम्यते स्म ।

महे मुनीन्दोः शरदीव राजमरालमाला कलहंसिकाभिः ॥ ६१ ॥

मुनीन्दोः सुरैर्महे अवेशोत्सवे जनानामागराफतेपुरादिनगरनागराणां राज्ञी श्रेणी
पुरसुन्दरीणां परम्पराभिः मेघातमण्डलनागरीणां पङ्क्तिभिः अनुगम्यते स्म । नराणामनु-
नार्योऽपि प्रचेलुरित्यर्थः । कामिरिव । कलहंसिकामिरिव । यथा शरदि घनास्रवे
राजमरालमाला राजहंसावली राजहंसीभिरनुगम्यते ॥

भूषामणिद्योतितदिङ्मुखामिश्रापल्यचञ्चत्कुलवालिनाभिः ।

वभेऽअखेदाद्भुवमीयुषीभिरिवार्मकामिर्जलवालाकाभिः ॥ ६२ ॥

भूषणामलंकाराणां मणिभिर्मणिगव्यैः । रत्नकान्तिभिरित्यर्थः । द्योतितानि प्रकाशि-
तानि दिशा दशानामपि हरितां मुखानि द्यामिस्तादृशीभिः । तथा चापत्येन चञ्चलतया
चञ्चन्तीभिः कुलवालिनाभिः सुजातकुमारिकाभिः वभे दीप्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अत्रे
आकाशमार्गे चिरविलसनेन बहुकाल विलासकरणेनोद्भूतखेदान्निःप्रकटीभवन्निर्वेदा-
द्भुवं भूमण्डलं प्रति ईयुपीभिरागताभिर्वालिनाभिर्लक्ष्मीभिर्जलवालिनाभिर्विद्युद्भिरिव ॥

सगर्भमावं विधुना दधानाः सारस्वता मर्त्यनिषेव्यमानाः ।

तदा स रङ्गन्ति पुरस्तुरङ्गाः क्षयायामिवोच्चैःश्रवमोऽनुविम्वाः ॥ ६३ ॥

तदा तस्मिन्नुत्सवे पुरः पुरस्तात्संघात्रे तुरङ्गा अश्वा रङ्गन्ति स्म । सौवर्णपयोणादिभिः शुद्धारिताः धनधिस्वदनरा लोके 'जलमतीघोडा' इति प्रसिद्धाः । ते पुरतः प्रचेष्टुः । उद्योःश्रवस इन्द्राश्वस्य अनुविन्धाः प्रतिकृतय इव । किं कुर्वाणाः । विधुना चन्द्रेण सह सगर्भभाव आनृतवम् । 'सगर्भसहजा अपि' इति हैम्याम् । तुल्यवर्णेन समुद्रोत्पन्नत्वेन च चन्द्रोद्योःश्रवसोः तथा । पुनः किभूताः । सारस्वताः काश्मीरदेशोद्भवाः । तथा मत्स्यैः सम्यगलक्षणयुक्तत्वेन मनुष्यैर्निर्णय्याः उपास्यमानाः । पक्षे सरस्वति समुदे । 'यादः-स्रोतो वारुदीयाः सरस्वान्' इति हैम्याम् । भवः सारस्वनः । तथा अमलैः इन्द्राश्वत्वात्सुरैः संसेव्यमानैः । ततोऽत्र कर्मधारयः ॥

यस्मिञ्जयन्त्यः कलकण्ठकण्ठाज्जगुः समुत्कण्ठितकम्बुकण्ठ्यः ।

सिद्धाङ्गनाः स्वर्गिसिरेर्धरायां गुणान्गणीन्दोरिव गातुमेताः ॥ ६४ ॥

यस्मिन्महोत्सवे समुत्कण्ठिताः गुरुगुणान् गातु सम्यक् त्रिषाप्युत्कण्ठा औत्सुक्यं जातमासामिति समुत्कण्ठिताः कम्बुकण्ठ्यः सलक्षणलक्ष्मीवन्मृगाक्ष्यः जगुर्मेधुर गायन्ति स्म । किं कुर्वन्त्यः । कलकण्ठानां कोकिलानां कण्ठान् ध्वनीन् जयन्त्यः । 'कण्ठो ध्वनौ संनिधाने ग्रीवायां मदनद्वये' इत्यनेकार्थः । उप्रेक्ष्यते—गणीनो साङ्गप्रवचने-ऽधीतानामिन्दोश्चन्द्रस्य सूरिन्द्रस्य गुणान् गातु गानगोचरीकर्तुं स्वर्गिसिरेर्मैरुपर्वतादेता आगताः सिद्धा देवविशेषास्तेपामङ्गनाः स्त्रिय इव । किं च किंनरसिद्धाङ्गना एव गीतौ प्रसिद्धिभाजः । यदुक्तं भोजप्रबन्धे—'देव त्वं जय कासि लुब्धकवधूर्हस्ते किमेतत्पक्ष्णं किं सहजं ब्रवीमि नृपते यद्यस्ति ते कौतुकम् । गायन्ति त्वदरिप्रियाश्रुतदिनीसी-रेषु सिद्धाङ्गना गीतान्धा न तृणं चरन्ति हरिणास्तेनासिर्बं दुर्वलम् ॥' इति । तथा च 'यस्मिन्नासन्नसारङ्गाः सारं गायति किनरी' इति चम्पूकथायाम् । किं च । मेरुः सुरावासः सर्वेषामपि देवानां साधारणवासत्वात्सिद्धानामप्यावासः । ततस्तत्त आगमनं युक्तमेव ॥

द्विपैर्व्यतायन्त पटिष्ठघण्टाटङ्कारवाव्याहतवृंहितानि ।

महीतलोद्वासितदुर्नयस्य प्रस्थानदक्काकणितानि मन्ये ॥ ६५ ॥

द्विपैर्वारणैरतिशयेन पट्टनि पटिष्ठानि तथा घण्टानामन्तर्लम्बितायतदृढललाभिवा-द्यमानवाद्यविशेषाणां देवगृहादौ गजघण्टादिषु च प्रसिद्धानां दृढारवैष्टण्यकृतिश्रुति-द्वनिविशेषैरव्याहृतानि अनिहुतानि बहुलीकृतानि वृंहितानि गजगर्जारवाः व्यतायन्त विस्तार्यन्ते स्म । गजशब्दा वृंहितान्युच्यन्ते । यदुक्तं हैम्याम्—'गजानां गर्जवृंहिते' इति । उप्रेक्ष्यते—महीतलाद्भूमीमण्डलादुद्वासितस्य निष्कासितस्य दुर्नयस्यान्यायस्य प्रस्थाने प्रचलने दक्का पट्टः । 'दक्का मेरी दुन्दुभिरानकः' इति हैम्याम् । तस्य कणितानि प्रयाणपट्टद्वध्वनय इव ॥

भांकारिमेरीनिनदन्नफेरीर्नादैर्दिगन्तानपि पूरयन्तीः ।

कर्णातिथीकृत्य कुण्डलसौर्निर्घोषिवर्षाशरभीबभूवे ॥ ६६ ॥

भासिति शब्दं कुर्वन्तीति भांकारिण्यस्वादयो भेयो दुन्दुभयः अतिलम्बास्त्राप्रमया तद्युक्ता या निनदन्त्यः शब्दायमानाः नफेर्यः पित्तलमयाः विचित्ररचनावत्यः सुख-
वाद्या वादित्रविशेषास्ताः कर्णातिथीकृत्य स्वधवणाना प्राघुणीः प्रणीय । श्रुत्वेत्यर्थः ।
कृत्सितः सिद्धान्तविरुद्धः पक्षः स्वीकारो येषामेतावतां कुमतमाजाम् अथवा मिथ्या-
दशां लक्ष्यः परोलक्ष्यः निर्घोषो नितरा घोषः कटत्कारः मयानकगर्जित विद्या तथा
सुता निर्घोषिण्यः ताश्च ता वर्षाश्च प्रादृष्टा तासाम् । वर्षाशब्दस्य बहुवचनान्तत्वात् ।
शरभीवभूवे । अष्टापदीभाव भेजे । वर्षासु मेघगर्जितं निशम्य शरमा उत्पल्योत्पल्य
भूमौ पतित्वा भ्रियन्ते । तथा भेरीनफेरीशब्दानाकर्ण्य कुपाक्षिका अपि मृतप्राया इव
जायन्ते स्म । किं कुर्वती नफेरीः । नादैः स्वाद्वैतशब्दैर्दिगन्तानपि निखिलहरिताम-
वसानगङ्गापि पूरयन्तीनिर्भर भरन्तीः ॥

संध्यादुहः केऽप्यवहन्विहायोर्लिहः शयाम्भोरुहि वैजयन्तीः ।

प्रकाशयन्तः प्रति मुक्तकान्तं मूर्तानुरागानिव रन्तुकामाः ॥ ६७ ॥

केऽपि भव्याः अनुचरा वा शयाम्भोरुहि करकमले । एकवचन जातिवाचित्वात् । पाणि-
पदोष्णित्वर्थः । वैजयन्तीः पताका अवहन् धारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—रन्तुकामाः
कौडितुमिच्छवः सन्तः मुक्तकान्तं सिद्धवधू प्रति मूर्तानुरागानिव प्रकाशयन्तः
प्रकटीकुर्वन्तः इव । किंभूता वैजयन्तीः । संध्या संध्यारागप्रिय रक्ततया द्रुह्यन्तीस्त्रस्य
स्पर्धिनीः । पुनः किंभूताः । विहाय आकाशं लिहन्ति स्पृशन्ति इति गगनमण्डलो-
ल्लेखिनीः । अतिदुहाः इत्यर्थः ॥

मृगीदृशः कांचन शतकौम्भान्कुम्भाञ्जिरोभिर्विभरांवभूवुः ।

प्राक्स्वगृहीतां सुषमां स्तनेभ्यः पश्चाज्जिघृक्षुनुपजग्मुषः किम् ॥ ६८ ॥

कांचन मृगीदृशः सधवध्वः शिरोभिस्तमाङ्गैः कृत्वा शतकौम्भान् स्वर्णमयान्कु-
म्भान् कलशान् विभरांवभूवुः विभ्रति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—प्राक् पूर्वं स्वामात्मीयां गृहीतां
पराभूयोपात्तां सुषमां सातिशायिनीं स्तनेभ्यः युवतीप्रौढपयोधरेभ्यः सकाशात्कथं-
चनानुनयादिना पश्चाज्जिघृक्षुन् ग्रहीतुमिच्छन् । किंभूतान् । उपजग्मुषः आगतानिव ॥

रौप्यानिपा नीलकजापिधाना मूर्धस्वधीयन्त तदा पराभिः ।

महामहं तं कचनाप्यदृष्टं द्रष्टुं मृगाङ्गाः किमुपेयिवांसः ॥ ६९ ॥

तदा तस्मिन्प्रभुप्रवेशोत्सवे पराभिरन्याभिः पद्मवदनभिः रौप्या रजतनिर्मिता
निपाः कलशाः मूर्धसु मस्तकेष्वधीयन्त भ्रियन्ते स्म । किलक्षणाः । नीलकजस्य इन्दी-
वरस्य अपिधानमाच्छादनं येषु । 'वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योऽरुपसर्गयोः' अस्मादत्र
विकल्पो ग्राह्यः । तेनावगाहो वगाहश्च, अपिधानं पिधानं चेति । तदेव नैपथे-
ऽयाह—'व्रजति कुमुदे दृष्ट्वा मोहं दृशोरपिघायके' इति । उत्प्रेक्ष्यते—कचनापि कुत्रापि
स्थाने अदृष्टं न नयनान्या निभालितं तं जगद्द्रव्यमहामहमतिशायिनमुत्सवं द्रष्टुं

साक्षात्पक्षुर्लक्षीकर्तुमुपेयिवांसः समागताः । किंभूताः । मृगाङ्गाः सलक्षमाणधन्वा इव ।
‘रसात्मृगाङ्गाः संमूय विभान्ति शरणगताः’ इति पाण्डवचरित्रे पूर्णेन्दुवाहुत्यम् ॥

पुरश्चरन्तः पथि हर्षहैषामिपात्तदा वल्गितवेलिताङ्गाः ।

गायन्ति गन्धर्वगणा गणेन्द्रगुणान्वितन्वन्त इवाङ्गहारम् ॥ ७० ॥

पथि मार्गे पुरः फतेपुरसंघस्य पुरस्ताच्चरन्तो गन्धर्वाणां बाजिनां देवगायनानां च
गणाः हर्षेण युक्ताः हेपा ह्यध्वनयः । ‘हेपा देवा तुरङ्गाणाम्’ इति हैम्याम् । तासां
सिपात्कपटात् गणेन्द्रस्य गच्छपुरंदरस्य हीरसूरेर्गुणान् गायन्ति । किलक्षणाः । वल्गितै-
र्द्वितीयगतिविशेषैः कृत्वा वेहितमन्दोलित चमलीकृतमङ्ग कायो यस्ते । तत्राप्यु-
त्प्रेक्ष्यते—अङ्गहारमङ्गविक्षेपं नृत्त्याङ्गविशेषं वितन्वन्तो विस्तारयन्त इव ॥

व्यसीत्सपच्छ्रोत्रमुधायमानगाना तदा वैणिकपङ्क्तिरग्रे ।

किमागतामिन्द्रपुरीं पुरीं तां रसादिदृक्षुस्तुरगास्यसंसत् ॥ ७१ ॥

तदा तत्र प्रक्रमे वैणिकानां पङ्क्तिधोरणी अग्रे सघस्य पुरस्ताद्यसीत्पङ्क्तिसर्पति स्म
प्रचञ्चाल । ‘गच्छति विसर्पत्यत्ययते’ इति क्रियाकलापे । किंभूता । श्रोत्रयोः
श्रोत्रध्रुवणयोः मुधायमानमम्रतमिवाचरत् गान गीतं यस्याः । उत्प्रेक्ष्यते—अतिकान्ता
स्वर्वाभवैः पराभूता इन्द्रपुरी अमरावती यया तस्याः सर्वनगरीभ्योऽतिशयित्वात्
तादृशी श्रीकरी नाम नगरी रसादाश्चर्योत्सुययादिदृक्षुर्दृष्टुमिच्छुरागता समेता तुरगा-
स्यानां किनराणां संसत्सभा इव समूह इव । ‘उडुपरिपदः किं नार्हन्ती निशः किम-
नौचित्ति’ इति नैपथे । ‘उडुपरिपदः तारासमूहस्य’ इति तद्वृत्तौ ॥

निःस्नानवृन्दे प्रददुः प्रहारान्केचिद्विपक्षव्रजवक्षसीव ।

अताडयन्केऽपि पुनर्मृदङ्गानमी सरन्प्रा द्विमुखा इतीव ॥ ७२ ॥

केऽपि निःस्नानवादका जना निःस्नानानां राजवाद्यानां ‘दामांसा’ इति प्रसिद्धाना
वृन्दे प्रकरे प्रहारान् दण्डमहतीः ददुः । वादयन्ति स्मेत्यर्थः । विपक्षानां जिनशास-
नप्रत्यनीकानां व्रजानां समुदायानां वक्षति हृदये इव प्रहारान्ददते । दुर्वादिहृदयानीव
ताडयन्ति । पुनः केऽपि मार्दङ्गिकाः ‘माहल्या’ इति प्रसिद्धाः मृदङ्गान्मुरजानताड-
यन् धौधौ दौदौ वा इति शब्द कारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोस्ताडयन्ति ।
इति किम् । यदमी यत्कारणादेते सह रन्ध्रदौषैरिच्छिर्वा वतन्ते इति सरन्प्राः सापगुणाः
तथा द्विसुखाः कर्णेजपवद्वे मुखे येषां ते । एकत्र पृथक् वदन्ति, अपरत्र च भिन्न वद-
न्तीति द्विमुखत्वम् । मृदङ्गास्तु नरमादलक्षणत्वे द्वयोः पार्श्वयोः शब्दावन्ते ॥

वनप्रदेशा इव केऽप्यलाव्यूयालम्बिवंशा सविरावितालाः ।

केचित्सुकुन्दा इव कम्बुहस्ता वीणाकराः केऽपि गणा इवासन् ॥ ७३ ॥

केऽपि जनास्तत्समये वनप्रदेशा विपिनभूमिभागा इव अलार्धं तुम्बिनीलतां तुम्बकं च विशेषेणालम्बन्ते आश्रयन्ते इत्येवशीला वंशा वेषवो येषां येषु वा अमृतीयुक्ताः केवलतुम्बकेन तन्त्रीवादका वा आसन् । तथा केचिन्नास्तालधरा विशिष्टं रवन्ति ध्वनन्तीत्येवशीला विराविणस्तादृशास्ताला व्यवपुटाः सशब्दतालद्रुमा वा येषां येषु वा । 'अभ्यभूयत बाहानां चरतां गात्रशिक्षितैः । मर्मरः पवनोद्भूतराजतालीवनध्वनिः ॥' इति रघौ । इदानीमपि शुष्कपत्रास्तालतरवः सशब्दा दृश्यन्ते च । केचिन्नाः मुकुन्दाः कृष्णा इव केन्दुः सामान्यः शङ्खः पाञ्चजन्यश्च हस्ते पाणौ येषां तादृग्विधा बभूवुः । तथा केचित्पुरुषा गणा ईश्वरसेवकदेवविशेषाः । 'प्रमथाः पार्षदा गणाः' इति हैम्याम् । ते इव वीणा विपक्षी । तथा 'गणना तु प्रभावती' इति हैमीषचनात् प्रभावतीनाम्नी वल्लभे करे हस्ते येषां तादृशा आसन्नबभूवन् ॥

अपूरयन्केऽपि तदा त्रिरेखान्हंसायमानान्मुखपङ्कजाङ्के ।

विघ्नाधिपं किं विधृतावधानं जिघांसया विघ्नततेः सृजन्तः ॥ ७४ ॥

केऽपि शाङ्खिकाः शङ्खवादकाः तदा तस्मिन्यतिकरे त्रिरेखान्कम्बूनपूरयन् प्राणवार्तैः पूरयन्ति स्म वादयामासुः । किभूतान् । मुखमेव पङ्कज कमल तस्याङ्के उत्सङ्गे हसन् यमनान् मरालानिवाचरतः । उत्प्रेक्ष्यते—विघ्नानां प्रत्यूहानां तत्तेधोरण्या जिघांसया हन्तुमिच्छया विघ्नाधिपं विनायक विधृतावधान दत्तज्ञानोपयोगम् । सावधानमिच्छार्थः । किभूताः । सृजन्तः कुर्वन्त इव ॥

गीतिं जगुः केचन रासकांश्च सुरैर्यशः केऽपि जयारवांश्च ।

कैश्चिन्मुदानर्तै तमोऽप्यकर्ति प्रावर्ति पुण्ये कुपथान्यवर्ति ॥ ७५ ॥

केचन जना गान्धर्विका गीतिं मधुरध्वनिं गान जगुर्गायन्ति स्म । केचन रासकगायकाः रासकान् जन्मदिनादारभ्य सूरिपदैश्वर्यपथेन्तान् रासान् प्राकृतभाषया चरित्रप्रबन्धान् विविधपूर्वपुरुषावदातान्वा जगुः । 'कै गै रै शब्दे' इति धातोः । कथयन्ति स्म गायन्ति इव । केचित्छुतित्रताः पुरुषाः सुरैर्मध्वरकस्य यशः जगज्जनजेगीयमाना कीर्तिं गायन्ति स्म । केऽपि मङ्गलपाठकाः जयारवान् जयजयेति शब्दानुदीरयन्ति स्म । पुनः कैश्चिन्नर्तकैः अनर्तितं नृत्यं चक्रे । कथा । मुदा प्रमोदाविक्रयेन । अपि पुनस्तमः स्वाज्ञान निजपाप वा अकर्तं मूलच्छेदितम् । पुनः कैश्चिद्भक्तिः । पुण्ये इद सर्वमप्युत्सवादिक पुण्याधीन तर्दहिकाशुष्मिककामिवत्तत्तदेव कुर्म इति पुण्यविषये प्रावर्ति प्रवर्तितम् । अत एव कुपथादुन्मार्गान्यवर्ति गुरुमचीभूतमन्यर्थां तन्माहात्म्यावलोकनान्मिथ्यादृशां कुपक्षाणां वा मार्गान्मताद्वातिवर्तितम् ॥

खुरैरखानि प्रचलत्तुरङ्गैर्धात्री खनित्रैः खनकैरिवात्र ।

गलन्मदाम्भोभिरिभैरिवाम्भोधरैर्वरा पङ्किलयावभूवे ॥ ७६ ॥

अत्र गुरुमहोत्सवे प्रचलद्भिर्गुरुसंमुखं गच्छद्भिस्तुरङ्गैरश्वैर्धानी धरित्री अखानि क्षोदितानि । कैः । खुरैः स्वचरणनखशिखाभिः । कैरेव । खनकैरेव । यथा पुतङ्गद्भिः 'उड' इति भूमौ प्रसिद्धैः खनित्रैरिति भूमिखननोपकरणैः खनित्रैः 'कुद्दाला' इति प्रसिद्धैस्तैः कृत्वा धरणी खन्यते । पुनः इभैः सिन्धुरैः गलद्भिः कपोलस्थलेभ्यो निःसरद्भिः मद्दाम्भोभिः दानवारिप्रवाहैर्धरा पृथिवी पङ्क्तिव्यावभूवे जम्बालजालकलिता कृता । कैरेव । अम्भोधरैरेव । यथा मेघैः पयःप्रवाहैः भूर्जम्बालजालकुला क्रियते ॥

संख्यातिगैस्तद्गजवाजिपत्तिशताङ्गभारोद्ग्रहनाप्रभूष्णम् ।

धात्रा कृता धारयितुं धरित्रीं स्तम्भा इवाहीन्द्रफणाः सहस्रम् ॥ ७७ ॥

धात्रा जगत्स्रजा धरित्री क्षोणी धारयितुमतिभारासहितया पातालमूल यान्ती रक्षितुम् । उत्प्रेक्ष्यते—सहस्रं दशशतीमिता अहीन्द्रस्य नागराजस्य फणा विस्तृतशि-
रासि एव स्तम्भाः स्थूणाः कृताः प्रणीता इव । किभूता धरित्रीम् । संख्या गणनाम-
तिगच्छन्त्यतिक्रामन्तीति संख्यातिगा गणनातीता ये एनस्य सूरैः समुखं प्रस्थितस्य
संघस्य गजाः कुञ्जरा वाजिनो विविधजनपदजन्माश्वाः पत्तयोऽनेकजातिपादचारिभृत्या
मनुष्याः परे वा शतान्नास्तुरङ्गवृषभरथसनाथरथास्तेषां भारोऽतीववीधवः तस्योद्ग्रहणे
उद्भरणे अप्रभूष्णमसमर्था शक्तिरहिताम् ॥

तद्धास्तिकाश्वीयरथोद्भूताभिर्धूलीभिरस्तारिषताखिलाशः ।

क्षिसैर्दिगीशैरेव दिग्वधूभिः क्रीडद्भिर्द्वैतरसेन चूर्णैः ॥ ७८ ॥

तस्य संघस्य हास्तिकेन गजगणेन तथा अश्वीयेन वाजिमृजेन तथा रथैः स्यन्दनैर्द्वैता-
भिरुखाताभिर्धूलीभिः रजोभिरखिलाः समस्ता अपि आशा दिशः अस्तारिषत । 'स्त्वं
आच्छादने' अयं धातुः । आच्छादिताः । उत्प्रेक्ष्यते—दिग्वधूभिः खहरिन्महिलाभि
सह क्रीडा रहस्यमये स्वतन्त्र कामपि कामलीला वसन्तसमय इव स्रजद्भिः कुर्वद्भि-
र्दिगीशैः दिक्पतिभिरद्वैतेनासाधारणेन रसेन शृङ्गारविलासविनोदेन क्षिसैः परस्पर-
शायितंश्चूर्णैर्वासयोनैरेव । 'वासयोगस्तु चूर्णं स्यात्' इति हैम्याम् । 'अवीर' इति
प्रसिद्धैः ॥ 'क्रीडा स्रजद्भिर्हरिता महेन्द्रैः क्षिसैरिवाद्वैतरसेन चूर्णैः' इत्यपि पाठः ।
तस्यार्थः—क्रीडामन्योन्यं नमं स्रजद्भिर्निर्ममाणैर्हरिता महेन्द्रैर्दिक्पालैः अद्वैतानन्यसा-
मान्येन रसेन शृङ्गारविनोदेन दिग्वधूः स्वक्रीयस्वक्रीयदिकान्ताः प्रति क्षिसैः प्रेरितं-
श्चूर्णैर्वासयोनैरेव ॥

चलद्भुलकं कलधौतकुम्भैः कल्याणकुम्भैः सतडिद्विलासम् ।

रजोभिरआङ्गमुदीतगर्जं तूरस्वरैरग्रमिव ब्रुवे तम् ॥ ७९ ॥

अहं कवित्वं महोत्सवमत्र सजातोन्नततोयदमिव ब्रुवे कथयामि । किलक्षणम् ।
कलधौतानां रजतानां कुम्भैः कलशैः कृत्वा चलन्त्य उद्गीयमाना गगने विलसन्त्यो वा ।
'गर्भाधानक्षणपरिचयात्' इति मेघदूतकाव्ये । वलाका वकाङ्गना यत्र । तथा कल्याण-

उत्पन्नः कनकधर्मैः सह तद्विता विदुतां विलासेन विलसितेन लीलया वा वर्तते
यन्म । पुनः स्मृतम् । रजोभिदहीनयुक्तोभिरत्राणि दादेलकानि 'लानला' इति
प्रतिज्ञायां कृते मये यन्म तम् । पुनः स्मृतम् । कृत्यां विविधवादित्राणां स्वर्णि-
खनरक्षिताः प्रवृत्तीभूता गर्वा गजित गर्भारधनिर्यम् ॥

उद्धर्षनिध्यानधृतावधानसौषाग्रजाग्रत्पुरमुन्दरीणाम् ।

दीर्घा दिवो वक्रसप्तपत्रैः सहस्रचन्द्रेव तदा विदीपे ॥ ८० ॥

तत्र तन्मिच्छन्मज्जमये उदयस्य प्रप्रवेगं महोत्पन्नस्य । 'क्षणेत्तयोद्धवोद्धपन्' इति
 ईदृश्याम् । निश्चयान् निरीक्षणं भूतं स्थापितमवधानं मनोव्यान वा वागित्तया घोषानां
 नग्नगृहाणामग्रे गिगरे उपरि जगतीनां तावधानतयोपविधानां स्थितानां वा पुरस्तन्-
 रोपां श्राद्धवर्तित्तित्तनग्नगनीनां वनप्रहृतपथः वदनकर्मलः सत्त्वा दिवो वीर्यी गगन-
 पदनिः गृह्य दशगतीसंख्यायां मरुदशो वा वन्ता एन्दो यस्या तादृगीव दिदिषे
 शोमये स्य ॥

जलजिं सृष्टिविधिना नदा किं गर्भाद्भुवो वा किमनी निरीयुः ।

समं निषेधः किमुतान्धराद्वा विद्वैर्जनान्दीक्ष्य तदेत्यतर्कि ॥ ८१ ॥

तदा तस्मिन् समाने त्वत्सिद्धिस्तदागमनसमये प्रमाणवतीतात् जनान् लोकान्
 विद्यायाः पठोः च विविधेभ्यः विचारयन्तु । इत्यस्य प्रमाणे अत्र विचार्यते च ।
 ३. निम् । विविधा तस्मिन् विविधा समाना वर्तन्ते तद्विधिविनिर्दिष्टः एव । वायु
 वा गर्भोऽथवा भूतो भूमिर्भान्मन्त्राश्च विविधो निर्दिष्टः । एवञ्च वा अन्तरादादाग-
 मस्य एवमन्तर्भाष्यतो निधेयुः निवर्तितः ॥

नमोऽस्तुपान्द्रेऽपानधीतायैतान्द्वजर्त्तायैजनान्द्वरेषु ।

गुणैर्दोषैश्चलनपीतसंगतिभिः स चाल संघः ॥ ८२ ॥

[illegible]

धात्रीपवित्रीकृतये प्रणीतजनिं पुनः किं व्युभूतिपुत्रम् ।

संधो मुनीनां मघवानमेनं स्वचक्षुषोगोचरयांचकार ॥ ८३ ॥

संध एनं पातिसाहस्रबहुमानाह्वानायात् मुनीनां ज्ञाधूनां मघवानं पुरद्वर्तुं श्रीहीर-
विजयसूरीश्वरं खल्यालमनश्चक्षुषोल्लेखनयोगोचरयांचकार । विलेकते स्नेहयः । उत्प्रे-
क्ष्यते—अन्या भरतक्षेत्रक्षोण्याः पवित्रीकृतये पाचनीकरपाय पुनर्द्वितीयवारं प्रणीता
स्वयमेव कृता जग्नेः खोत्पत्तिर्येन तादृशम् । किं वत् । बलुभूतिपुत्रं गौतमखामिनमेव ।
'श्रीहृन्द्भूतिं बलुभूतिपुत्रध्वीभवं गौतमगोत्ररत्नम्' इति पूर्वोक्तार्थस्तुतौ ॥ इति पुरसं-
घकृतहीरसूरिसंमुखकरणोत्सवः ॥

प्रक्षाल्य दुग्धान्बुधिना पयोभिः कृतं निरङ्कं तनुजन्ममोहात् ।

पुरीदिदृशोपगतं मृगाङ्गमिवैनमन्विष्य तुतोष संवः ॥ ८४ ॥

संध एनं सूरिमन्विष्य विलेक्य तुतोष जहर्ष । उत्प्रेक्ष्यते—पुरीदिदृश्या श्रीकरी-
नगरीरक्ष्नीसनीक्षणकाङ्क्षया उपगत्तमागतम् । 'आगमने गमनार्थाः समन्वयगङ्गः
पराः कथिताः' इति क्रियाकलापे । मृगाङ्गं चन्द्रनसमिव । किंभूतम् । दुग्धान्बुधिना
क्षीरसमुद्रेण तनुजन्मना खपुत्रस्य मोहात्लेहात् चन्द्रक्षीरसमुद्रोत्पन्नत्वेन द्वयोर्जन्य-
जनकभावसंबन्धः । पयोभिः स्वक्षीरैः कृत्वा प्रक्षाल्य बाधयित्वा निरङ्कं निर्गतकङ्क-
मलिनिर्मानं कृतं निर्मितम् ॥

स्वाहान्वितं वह्निमिवोपयन्ता श्रीसंघलोकः सुमुखीसखत्तम् ।

प्रदक्षिणीकृत्य समाधिपद्मानुषङ्गमार्जं प्रणनाम मत्त्या ॥ ८५ ॥

श्रिया महर्ष्या युक्तः संघस्तं गुरुं मत्त्या प्रणनाम ननत्करोति स्म । तं किंभूतम् ।
समाधिपद्माविशिष्टतनयानलम्ना सहालिङ्गनैकतानाद्यनुपद्भो निधःसंक्षेपसंबन्धस्तं
नजतीति । संघः किंभूतः । सुमुख्यः क्षिणः सखायो यस्य । किं कृत्वा । प्रदक्षिणीकृत्य
तिष्ठः प्रदक्षिणा दत्त्वा । क इव । उपयन्तेव । यथा नरवाढयोधित्तुः परिपेता स्वाहया
स्वपत्न्या अन्वितं सहितम् । 'स्वाहाश्रयाहोश्रियस्य च' इति द्वैतम् । वाहिं प्रदक्षिणीकृत्य
प्रणमति । 'अन्वास्तितमलम्बला स्वाहयेव हविर्भुजम्' इति रघुवंशे । तथा 'हा स्वा-
हाश्रिय धूममङ्गजमनुं सूत्वा न किं दूयसे' इति सूक्तोक्तेः ॥

रेणुर्लिङ्गांशुर्लघिनामनेतत्क्रमौ क्रिमाश्लिष्य विवेतिष्ठमानम् ।

प्रणेनुषां जन्मजुषामलीकललामर्लीलाश्रियमश्रुते स्म ॥ ८६ ॥

रेणुः प्रमुपदान्दुजरजः प्रणेनुषां प्रणतानां जन्मजुषां प्राणिनामलीके मालस्थले
ललामर्लीलायास्तिलकविलसस्य श्रियं गोमानश्रुते स्म व्याप्नोति स्म । लेभे इत्यर्थः ।
किंभूतः रेणुः । एतत्क्रमौ सूरिणदौ आश्लिष्याल्लिङ्ग्य विवेतिष्ठमानो वसन् । उत्प्रेक्ष्यते—
लघिमानं लिजलघुभावं जिष्वांशुर्हन्तुमिच्छति । ये जाला लघवः सदैव गणना

प्राप्ता न ये कुत्रचित्पद्मयामेव विवर्जिताः प्रतिदिनं भूयौ विलीनाश्चिरम् । उत्क्षिप्ताश्चप-
लाश्वेन मरुता पद्यान्तरिक्षे सखे तुङ्गानामुपरिस्थितिं क्षितिभृतां कुर्वन्समीपांसवः ॥’
इति मूक्तोर्केलविषया रेखनाम् ॥

नम्राङ्गभाजां भगवन्नखेषु दृग्दन्तपङ्क्तिस्मितविम्बितानि ।

वालेन्दुविम्बेषु चकोरताराचन्द्रातपाः किं मिलिता विमान्ति ॥ ८७ ॥

भगवन्नखेषु सूरेंद्रचरणकामाङ्कशेषु नम्राणां नमनशीलानामहभाजां प्राणिनां दृशो
नेत्राणि, तथा दन्तपङ्क्तिः प्रमोदवशाद्विकसितवदनारविन्दानां दशनश्रेणी, स्मितं हसितं
तेषां प्रतिविम्बितानि विमान्ति । उत्प्रेक्ष्यते—गलयन्मुदयमानानि इन्द्रजां चन्द्राणां
विम्बानि मण्डलानि तेषु मिलिताः स्नेहेन एकत्रभूताः चकोरा ज्योत्स्नाप्रियास्तथा तार-
काश्चन्द्रकान्ताश्चन्द्रातपाश्चन्द्रिकाः किम् ॥

प्रभोर्नखैर्नम्रनितम्बिनीनां कचच्छटानां प्रतिमा प्रियन्ते ।

स्वर्माणुविद्वेषिजिगीषयार्भमार्तण्डविम्बैरिव मण्डलाग्राः ॥ ८८ ॥

प्रभोर्हीरपुरेर्नखैः कमकामाङ्कशैर्नम्राणां भक्तिप्रद्वत्वेन नमस्करणशीलानां नितम्बि-
नीनां वलितानां कचच्छटानां केशपाद्यानां प्रतिमाः प्रतिविम्बानि प्रियन्ते आश्रीयन्ते ।
उत्प्रेक्ष्यते—स्वर्माणुर्विशुद्धः स एव विद्वेषी प्रतिपक्षस्तस्य जिगीषया जेतुमिच्छया
हन्तुं वाञ्छया वा अर्भो उदयमाना ये मार्तण्डा भास्करास्तेषां विम्बैर्मण्डलाप्रास्तरवा-
रय इव धार्यन्ते प्रियन्ते इव ॥

जहोषिरेऽश्वाश्च गजा जगर्जुर्निध्यानतः साधुसुधामरीचेः ।

जन्मद्विषद्वाजिगजानिवात्मगोत्रेषु वृद्धान्पवितुं ह्यन्तः ॥ ८९ ॥

साधुसुधामरीचेः वाचंयमामृतकिरणस्य सूरैर्निध्यानतः दर्शनादेव । ‘निध्यानमवलो-
कनम् । दर्शनम्’ इति हैम्याम् । अश्वाः प्रमोदाजहोषिरे हेयारवं विदधते स्म । च पुन-
र्गजा हस्तिनः जगर्जुः सज्जलजलवररावानुयायि गर्जारवं विदधिरे । उत्प्रेक्ष्यते—आ-
त्मनः स्वस्य गोत्रेषु वंशेषु वृद्धान्प्रजानाधान्वा जन्मद्विषतः पुरंदरस्य वाजिनो बाहा
गजा द्विरदाः । उच्चैःश्रवसाः ऐरावणो गजः समुत्पन्नस्तत्संतानानि परेऽश्वा गजाश्च ।
यथा चम्पूकथायाम्—‘किलक्षणः । सकलसुरासुरकरपरिषपतिवर्त्तमानमन्दरमन्थानकम-
यितदुग्धाम्भोनिषेरजनि जलितजगद्विस्मया स्मरजननी लक्ष्मीभृगाङ्कुरतत्त्वन्वन्तरिकौ-
स्तुभोच्चैःश्रवसा सहभूः शशवरकान्तिरैरावतस्तत्प्रसूतिरियमशेषवचनान्यलंकरोति ।
यथैव ऐरावतस्य तथैवोच्चैःश्रवसोऽपि प्रसूतिरिति ॥

उत्कण्ठुलास्तन्दुललाजमुक्तापङ्क्त्या प्रमोदात्पथि पौरकन्याः ।

अवाकिरंस्तं पृषतैः प्रवृद्धपयोधिवेला इव शर्वरीशम् ॥ ९० ॥

उत्कण्ठुलाः सोत्कण्ठाः । ‘उदः कण्ठादुल्लो मत्वर्थे उत्कण्ठुलः’ इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ।

तथा—‘स सूर्योदयादवाक् नलिनीगुल्मविमानगमनार्थमुत्कण्ठुलः संयमप्रतिपत्तये प्रहर्षकः’ इत्याचारप्रदीपे श्रीरजशेखरसूरिकृते । पौरकन्या नागरिककुमारिकाः पथि मार्गे प्रमोदादानन्दात् गुरु तन्दुलाश्लोका अखण्डाः तुषकलकलमास्तया लाजा भ्रष्टा युवाः । लाजैर्वर्धोपनं शालेभ्यु दृश्यते । यथा—‘अवाकिरन्वयोद्भ्रष्टास्त्रं लाजैः पौरयोषितः’ इति रघौ । तथा मुक्ताफलानि तासां पङ्क्त्या श्रेण्या अवाकिरन् वर्षोपयन्ति स्म । का इव । प्रवृद्धपयोधिवेला इव । यथा चन्द्रचन्द्रिकालिङ्गनप्रवर्धमानपथसः पयोधेः समुद्रस्य वेला जलवृद्धिः । ‘वेला स्याद्विह्वलः’ इति हैम्याम् । पृथतैः पयोविन्दुभिः कृत्वा शर्वरीशं रजनीनायकं चन्द्रमवकिरति वर्धोपयति ॥ इति गुरुवन्दनाधिकारः ॥

विशां दृशः प्रीणति शक्रकेताविव क्षणेऽस्मिन्बहलीमविष्णौ ।

निशम्यता वर्त्मनि पौरवृद्धाविश्वस्तकान्ताशुभशंसितानि ॥ ९१ ॥

एकत्र जाग्रन्निजगद्भिभूतिदिदृक्षयात्रोपगता प्रमेव ।

शनैः शनैः संचरताथ तेन फतेपुरस्योपपुरं प्रपेदे ॥ ९२ ॥ (युग्मम्)

अथ संधस्य संमुखागमवन्दनानन्तरं शनैः शनैर्मन्दं मन्दं संचरता युगप्रमाणक्षोणीसमीक्षणक्रमेण प्रचलता सूरिणा फतेपुरस्य साहिंराजधान्या उपपुरं शाखापुरं प्रपेदे संश्रिते । तत्राजगामेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—एकत्र एकस्मिन्नेव श्रीकरीलक्षणस्थाने जाग्रत्सा स्फुरन्त्या वसन्त्याः त्रिजगतां त्रयाणां भुवनानामपि विभूतेर्लक्ष्म्या दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छया अत्र फतेपुरसमीपे उपगता समेता प्रभा अलका धनदनगरीव । ‘पुरी प्रभा । अलका वस्त्रोक्तसा’ इति हैम्याम् । तेन किं कुर्वता । वर्त्मनि मार्गे पौरेषु नागरिकेषु वृद्धा मुख्यास्तेषामविश्वस्तानामविधवानाम् । सुवासिनीनामित्यर्थः । ‘विश्वस्ता विधवा समे’ इति हैम्याम् । तादृशीनां कान्तानां सामान्यतः स्त्रीणाम् । अथ वा पुरे भवाः पौर्यैः पौर्यश्च ता वृद्धाः पौरवृद्धाः नगरसवन्धिन्यस्तथा महत्यः तथा अविश्वस्ताः सधवास्तादृशीनां वशानां शुभशंसितानि आशीर्वचनानि निशम्यता शृण्वता पैङ्गुविषयीकुर्वता । कस्मिन् सति । शक्रकेतौ इन्द्रध्वज इव अस्मिन्प्रभुप्रवेशे संमुखकरणलक्षणे क्षणे बहलीभविष्णौ दृढीभवनशीले बहुतमे जायमाने सति विशा जगज्जनानां दृशो लोचनानि प्रीणति प्रह्लादयति । सर्ववैजानन्ददायित्वात् । ‘पुरदूतध्वजस्येव तस्योन्नयनपङ्क्तयः’ इति रघौ ॥ युग्मम् ॥

स श्रीकरीं गन्तुमपीहमानः शाखापुरं भूषयति स्म सूरिः ।

आश्लेषितुं केवलपद्मवासां श्रेणीमिवात्मा क्षपकाभिधानाम् ॥ ९३ ॥

स सूरिः श्रीकरीं साहिनालंकृतां नगरीं गन्तुं प्रयातुमीहमानोऽपि शाखापुरं फतेपुरस्योपपुरं भूषयति स्म अलङ्कारः । क इव । आत्मेव यथा भवश्चरमशरीरी जीवः केवलपद्मवासां केवलज्ञानरूपाभरविन्दमन्दिरां लक्ष्मीमाश्लेषितुमालिङ्गितुं प्राप्तुमीहमा-

नोऽपि पूर्वं प्रथमं क्षपक इत्यभिधानं नाम यस्यास्तादृशीं श्रेणीमलंकुरुते प्रथमं क्षपक-
श्रेणीमाश्रयति ॥

विधातृपुत्रीतनयैरिवायं तोस्तूयमानोऽनुपदं कवीन्द्रैः ।

तत्रापि निर्वन्धवशाद्वशीन्द्रः सामन्तभूशृङ्गवने न्यवात्सीत् ॥ ९४ ॥

अयं वशीन्द्रः जितेन्द्रियाणां मध्ये वासवो हीरसूतेस्तत्रापि शाखापुरेऽपि निर्वन्ध-
वशादस्याग्रहानुरोधात् सामन्तभूशृङ्गवने सामन्तः खल्वजनपदग्रामनगराधिपः स एव
भूशृङ्गं पृथिवीपतिः तस्य भवनं । जगन्मल्लनामा कच्छवाह इति केषांचिद्राजान्यानां
जातिर्विशेषा एतावता जगन्नालकच्छवाहा तस्य एव न्यवात्सीत् निवसति स्म । किं
क्रियमाणः । अनुपदं पदे पदे स्थाने स्थाने कवीन्द्रैः पण्डितमण्डलखण्डैः तोस्तूयमानः
अतिशयेन काव्यादिभिर्वर्ण्यमानः । उल्लेख्यते—विधातुर्ब्रह्मणः पुन्या नन्दिन्याः । 'दशमं
ब्रह्मणः सुता' इति सरस्वतीनद्या अप्यभिधानम् । 'ब्रह्मपुत्री सरस्वती' इति हैम्याम् ।
वारदेवतायाः तनयैः पुत्रैरङ्गैरिव सारस्वतकुमारैरिव ॥

पचेलिमान्प्राक्तनकर्मरोगान्सायनं दिव्यमिवापनेतुम् ।

तत्रापि शक्रः शमिनां सदस्यानुद्दिश्य धर्मं कथयावभूव ॥ ९५ ॥

तत्रापि जगन्मल्लभूशृङ्गवनेऽपि शमिनामुपशमवतां साधूनां शक्रः पुरंदरस्त्वन्मध्ये
वा वासवः । सर्वोत्कृष्टशान्तरसवत्त्वात् । सूरिः सदस्यान् सम्भ्यानुद्दिश्य अङ्गीकृत्य । अथ
वा समासदामायतिहितहेतवे धर्मं भगवद्भाषितमुत्कृष्टमङ्गलमशेषसंपदुपादानं धर्मदे-
शनां कथयावभूव दिशति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पचेलिमान् परिपाकमुदयावल्लिकां प्रपेदा-
नान् प्राक्तनान् पूर्वजन्मलिमितान् कर्माणि ज्ञानावरणीयादिकान्यष्टौ तान्येव रोगान्
दाम्राद्ययितुं अपनेतुं निवारयितुं दिव्यं देवसंबन्धि रसायनमौषधविशेष इव पापग-
महामयान् सुचारसमिव ॥

निपीयमाना श्रवणाञ्जलिभ्यां तद्देशनासारसुधाबुधानाम् ।

दन्तांशुमिश्रस्मितमूर्तिरन्तरमान्तुपेयाय बहिः क्रियेषा ॥ ९६ ॥

श्रवणी कर्णावेवाञ्जली योजितप्रसृतपाणी ताभ्यां कृत्वा निपीयमाना सादरं श्रु-
यमाणा तस्य सूत्रेदेशना व्याख्यानरूपा सारा प्रकृष्टा सकल्पदार्ढ्यावबोधकारकत्वात् स्वर्गो-
पवर्गोविश्ववैभवादायकत्वाच्च सारत्वम् सैव सुधा पीयुषम् । अथ वा देशनं वासारो
वेगवती वृष्टिर्यस्याः तादृशी सुधा अमृतरसो वा बुधानां सकर्णानां श्रोतृणामन्तर्हृदय-
मध्ये अमान्ती अखण्डितप्रवाह आणच्छदशृत्वबाहुल्येन स्थातुमशक्नुवन्ती सती ।
उत्प्रेक्ष्यते—दन्तानां दशनानामंशुमिः किरणमिथं व्याप्तं यत्स्मित प्रभोदोदयादीपद्म-
सितं तदेव मूर्तिर्देहो यस्या एषा प्रत्यक्षलक्ष्या बहिःस्थाद्वाद्यान्ध्रान्कमुपेयाव समागतेव ॥

निश्चयं वाचंयमवासवस्य तां देशनां खैणसखा मनुष्याः ।

परस्परस्पर्धितया ववर्धुर्दानैरमानैरिव वारणेन्द्राः ॥ ९७ ॥

वार्यमानां वाक्पुमतिमाजां यतीनां वासवस्य इन्द्रस्य तां धर्मदेशनां निशम्य
श्रवणपारणां प्रणीय क्षैणसखा स्त्रीसमूहाः सखायो येषाम् । स्त्रीभिः सहिता इत्यर्थः ।
परस्परमन्योन्यं स्पर्धितया संहर्षशीलभावेन अमानैर्मौनातीतैर्दानैर्द्रविणविश्राणनैर्ववर्तुः
वर्षन्ति स्म । क इव । वारणेन्द्रा इव । यथा कुञ्जरराजा गन्धसिन्धुरा अमानैः कपो-
ललोचनमेद्रगुदकरलक्षणसप्तसु स्थानकेषु अविरलनिर्गलनतया मानातीतैर्दानैर्मदवारि-
भिर्वर्षन्ति ॥

वदान्यविश्राणनमीक्षमाणो मालिन्यमालम्बत राजराजः ।

अन्वर्थनामा प्रथितस्त्रिलोक्यां कुबेर इत्येष तदादि विद्मः ॥ ९८ ॥

तदेत्यध्याहारस्वत्समये वदान्यानां दानशौण्डानां विश्राणनं विविधांशुकरजतसुव-
र्णभरणादिप्रदानमीक्षमाणः स्त्रिलोचनाभ्यां साक्षाद्विभावयन् धनेश्वरत्वेन पुष्पकविमा-
नाधिरोहणभुवनविलोककत्वेन च साक्षाद्वीक्षणं राजराजः राज्ञामपि राजा चक्रवर्ती
यक्षेश्वरश्च धनदः । 'यक्षः पुण्यजनो राजा गुह्यको बटवास्यपि' इति हैम्याम् । तथा
'कैलासौका यक्षधननिधिर्किंपुरुषेश्वरः' इत्यपि हैम्याम् । मालिन्यं यद्यप्यहं दानश-
रोऽस्मि तथाप्येतेषां गणनातिगमासिताधिकदानाग्रे वदान्यगणनायामहं न किंचिद-
पीति विच्छाद्यतामालम्बत श्रयते स्म । तत्र मालिन्ये वयमेवं विद्मः । तदादि तद्दि-
नादारभ्य एष राजराजः कृत्स्नं विच्छाद्यीभवनादनीदृशं वेदं शरीरं यस्य स कुबेर
इत्यमुना प्रकारेण अनुगतः सदृशीभूतोऽर्थो यत्र तदन्वर्थम् । सत्यार्थमित्यर्थः ।
नामाभिधानं यस्य तादृशस्त्रिलोक्यां जगत्रयेऽपि प्रथितो विख्यातिं प्राप्तवानिव ॥

तदार्थिवाञ्छावचनानुरूपं विहापितं सप्तहयोऽवसाय ।

करान्सहस्रं प्रविसार्थं वाहमिवाष्टमं तत्पुरतो वृणीते ॥ ९९ ॥

तदा तस्या दानवेलाया सप्तहयः सूर्यः सहस्रं दशशती करान् सहस्रसंख्याकान्
हस्तान् विसार्थं कराः किरणाः हस्ताश्च । अष्टमं वाहं तुरङ्गं तेषां वदान्यानां पुरतोऽग्रे
वृणीते याचतीव । किं कृत्वा । अर्थिनां याचकानां वाञ्छाया मनसोऽमिलवितस्य वच-
नस्य याचनारूपवाक्यस्य चानुरूपं तुल्यं योग्यं वा विहापितं वितरणम् । दानमित्यर्थः ।
अवसायं विज्ञाय ॥ इति सूरिदेशनानन्तरं श्राद्धदानम् ॥

अथ वर्षागमनारम्भः—

हन्तुं तपतीरिव तापमुर्व्यास्तदाम्बरेऽम्भोधर उल्लास ।

पुरंदरः सूरिपुरंदरस्य विवन्दिषुः पत्कजमागतः किम् ॥ १०० ॥

यदा यस्मिन्नेव दिवसे श्रीहीरविजयसूरयो जगन्मल्लकच्छबाहृष्टे समेतास्तदा त-
स्मिन्नेव वासरापराह्नसमये अम्बरे आकाशेऽम्भोधरः सजलजलवाहः उल्लास उन्नम-
ध्यायाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—उर्व्याः पृथिव्यास्तपतीर्ग्रीष्मकालस्य । निदाघसमयजनितमि-
त्यर्थः । तापं संज्वरं तप्तिबाहुल्यं हन्तुं व्यापादयितुमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—सूरिपुरंद-

रस्य हीरसुरवासवस्य अथ च सूरः स्त्रीयाचार्यस्य वाचस्पतेः पुरंदरस्य स्वामिनः पत्कजं चरणारविन्दं विवन्दिषुर्नमस्कर्तुकामः पुरंदरः शक्रः किमागतः । पुरंदरशब्देन शक्रो मेघश्च प्रोच्यते । यदुक्तम्—‘याचते वा पुरंदरम्’ । पूर्वं लिखितमस्त्येतत् । अथ वा मेघवाहनत्वात्पुरदूतोऽपि । अथ वा मेघोऽपि दिव्यस्वरूपत्वेन तस्य वन्दनमपि युक्तम् । यदुक्तं मेघदूते काल्ये—‘जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः’ इति । इन्द्रस्य तु नमस्करणं प्रसिद्धमेवेति ॥

प्रवासिहृद्धारिणिमाथमन्याचलोपमं वारिधरो जगर्ज ।

वीरावतंसालससूनशस्त्रं प्रोत्साहयन्विश्वजिगीषयेव ॥ १०१ ॥

प्रवासिनां पान्यजनानां निजयुवतीजनवियोगव्याकुलीभवत् हृत् हृदयमेव वारिधिः समुद्रस्तस्य माथे मन्थनं मास्थस्तसिन् मन्थाचलो मन्दराद्रित्तस्योपमा सादृश्यं यस्य । ‘विरहिमनस्तुद्धि’ इति चम्पूकथायाम् । तादृशो वारिधरो मेघो जगर्ज गजार्जरं कुरुते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—वीरावतंसं सर्वसुमटानां मध्ये श्रेष्ठरायमाणं निहाये दाघबाहुत्वेन जगद्युवजनविजयक्रियाविधाचलसमालस्यभाजं तादृशं सुनाति कुसुमान्येव शस्त्राणि प्रहरणानि यस्य स कुसुमायुधः कामस्तं विश्वेषां त्रिभुवनजन्ममाजां सुरासुरनराणां जिगीषया स्ववशीचिक्रीर्षया प्रोत्साहयन् महोद्यमयुक्तं कुर्वन्निव प्रगल्भभावोपगतं विदधान इव ॥

पौष्पेण चापेन जये त्रिलोक्याः स्वरेण दुःखीभवतार्थितेन ।

अम्भोजभुवा जगत्पट्टिकर्त्रा तदर्थं कर्दपकृते । उत्प्रेक्ष्यते—अम्भोजं देवदानवमा-

नवलोकेषु सर्वद्राप्यस्खलितमास्त्रण्डलचापचक्र शक्रोदण्डमण्डलं चक्रे कृतमिव । क्रि-
लक्षणेन अम्भोजभुवा । पौष्पेण कुसुमसंबन्धिना प्रसूनमयेन चापेन शरास्त्रेण कृत्वा त्रिलोक्या जये त्रिभुवनवशीकरणे दुःखीभवता कष्टं प्राप्नुवता स्वरेण मनोभवेन अर्थितेन याचितेन ॥

विश्लेषियोषाविरहोष्मशुष्यत्तनूर्निहन्तुं दयितेन रत्याः ।

कार्शानवं शस्त्रमिव प्रयुक्तं व्यलीलसद्योमि तडिद्वितानम् ॥ १०३ ॥

व्योत्रि गगनाग्रे तडिता विगुता वितानम् । रुन्दमेत्यर्थः । व्यलीलसदृश्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—रत्या दयितेन भर्त्रा स्वरेण प्रयुक्तं प्रेरितम् । मुक्तमित्यर्थः । कार्शानवं शराशुसन्नयि वदमयं शस्त्रमिव । क्रि कर्तुम् । विश्लेषो निजवत्प्रभविशेषो विणते दामां ता विश्लेषिण्यो विरहिण्यस्तादृश्यो योषाः कामिन्यः तासां विरहोष्मणा प्रबलप्रियवि-
योगनशेन शुष्यन्तीः शोषं प्राप्नुवन्तीः । कृदीभवन्तीरित्यर्थः । तनूः गरीरानि निहन्तुं पशालयितुमेव ॥

आक्रम्य दैत्यारिपदं स्थितस्याम्भोदस्य माहात्म्यमुदीर्यते किम् ।

कृतान्ततातो दशदिकप्रसारिकरोऽपि येनाघरितो महस्वी ॥ १०४ ॥

दैत्यानां दानवानामरेर्निपूदनस्यापि पद स्थानं राज्यं वाचरणं च विष्णुपदमाक्रम्य स्थितस्याभिव्याप्य वसतः अम्भोदस्य मेघस्य माहात्म्यं महिमा किं उदीर्यते वर्ण्यते कथ्यते । येन कारणेन अम्भोदेन महस्वी प्रतापवान् तथा दशसु दिक्षु व्याप्नुवन्तीत्येवशीलाः करा राजदेयाशाः किरणाश्च यस्य तादृक्षः । तथा कृतान्तस्य सकलसुरासुरनरलोकस-
हर्तुरपि तातः पिता अधरितस्त्रिरस्कृतः । आच्छादित इत्यर्थः । 'करः प्रलायशु-
म्भयोः । रश्मौ वर्षोपले पाणौ' इत्यनेकार्थः । 'प्रलायो राजप्राप्तो भागः इत्यर्थः'
इति तदवचूर्णिः । मेघे समुन्नते रविः कस्य स्वास्यं न दर्शयतीत्यधरीकरणमेव ॥

प्राप्ते प्रियेऽब्देऽजनि भूजनीयं वप्पीहरावैः कृतचाटुकेव ।

प्रोद्भिन्नकन्दैः पुलकाङ्कितेवारब्धाङ्गहारेव कलापिलासैः ॥ १०५ ॥

प्रिये प्राणनाथे अब्दे मेघे प्राप्ते समागते सति भूजनीं बहुधावधू. वप्पीहानां सारङ्गाणां रावैः प्रिय प्रिय इति शब्दैः कृत्वा कृतं विनिर्मितं चाटु प्रियप्रायं वाक्यं यथा सा कृत-
चाटुका तादृशीवाजनि जाता । प्रोद्भिन्नैः प्रकटीभूतैः कन्दैः कन्दलैः पुलकेन रोमाश्चैन
अङ्कितः कलितेवाजनि । तथा कलापिना मयूराणां लाल्यैर्वृत्तैः आरब्धः कृतः अङ्गहा-
रोऽङ्गविक्षेपः ताण्डवविशेषो यथा तादृशीवासीत् ॥

प्रेक्ष्य क्षणं कामरसोन्मदिष्णूर्ध्वनानुषङ्गेण तरङ्गिताङ्गी ।

पुत्रीः स्रवन्तीः पितरो गिरीन्द्राः प्रस्थापयन्तीव पतिं पयोधिम् ॥ १०६ ॥

पितरो जनिकर्तारः ततो गिरीन्द्राः महाशैला हिमाचलाद्याः पुत्रीरङ्गजाताः पर्वतो-
त्पन्नत्वात् स्रवन्तीर्नदीः । उत्प्रेक्ष्यते—पतिं भर्तारं पयोधिं समुद्रं प्रति समुद्रस्य नदी-
पतित्वात्प्रस्थापयन्ति प्रेषयन्तीव । किं कृत्वा । क्षणं क्षणमात्रं काममतिशयेन रसैः
पयःपूरैः उन्मदिष्णूरुन्मत्ताः रङ्गतरङ्गैस्तरीतुमशक्याः तटस्थितश्चास्त्रिनिधूदिनीर्वा । तथा
घनानां वारिवाहानामनुषङ्गेण संगमेन तरङ्गाः कल्लोलाः संजाता आसिस्तादृशमङ्गं शरीरं
यासां तादृशीः प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । अन्येऽपि पितरः सुहृत् कदर्परसेन उन्मत्ता धनैरुपपतिभिः
समं संगमेन तरङ्गितमुपचितमङ्गं कायो यासां तादृशीः स्वपुत्रीः प्रेक्ष्य भर्तुः पार्श्वे
प्रस्थापयन्ति ॥

स्वयं धरित्रीधरताभिषेकोत्सवे प्रयुक्तान्कजजन्मनेव ।

तदोन्नमनीरदमुक्तधारापयःप्रवाहानवहन्महीप्राः ॥ १०७ ॥

तदा तस्मिन्वर्षाकाले उन्नमन्तो नीरभारैर्नम्रीभवन्तो भूयण्डलमम्बरतलं वार्त्तमवर्दलकै-
रेकीकुर्वन्तो वा ये नीरदा घनास्त्रैर्मुक्ता या धारा वारिवृष्टिलेखास्तासां पयसां पानीयानां
प्रवाहान् महीप्राः गिरयः शैला अवहन्वारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कजजन्मना ब्रह्मणा

स्वयमात्मनैव धरित्रीधरताया राजन्वत्त्वस्य भूमीमारोद्धताया वा अभिषेकः पद्मभिषेक-
करण तस्योत्सवे प्रयुक्तान्प्रेरितानिव ॥

किमम्बुमुक्चक्रिणमैक्ष्य वातचमूपतिक्रान्तदिगन्तचक्रम् ।

तदा मुधाभूतनिजप्रयत्ना विश्रममुर्जिष्णुनृपाः प्रयाणात् ॥ १०८ ॥

तदा तस्मिन्मेघागमसमये जिष्णुनृपा जयनशीला राजानः परराजजनपदजयोद्यता
भूपालाः प्रयाणादभिषेकनाद्विश्रममुर्जिष्णुनृपाः स्थिताः । किंभूताः । मुधाभूता विफला
जाता विजा आत्मीयाः प्रयत्ना व्यवसाया येषाम् । अविरलसलिलपूरपूरितपृथिवीतलग-
मनागमनसामर्थ्याभावाद्भ्रमोद्यमाः । उत्प्रेक्ष्यते—अम्बुमुक् मेघः स एव चक्री सार्वभौ-
मस्तं किमैक्ष्य दृष्ट्वा । किलक्षणम् । वात उत्तराहपवननाम्ना चमूपतिना सेनान्या
आक्रान्तं स्नायत्तीकृतं खामिजीमूतनूतनाभ्रकाशावृत्तं कृतं दिशामन्तानामवसानानां
चक्रं मण्डलं येन ॥

अम्भोमृताभ्रमदभ्रलेखा विभूषयन्ति स्म सुपर्ववीथीम् ।

शङ्के त्रिलोकीजयजागरूकसूनध्वजोर्वीधवगन्धनागाः ॥ १०९ ॥

अम्भोभिः पानीचैर्भूतानि यान्यभ्राणि पयोवाहास्तेषां भ्रमतां प्रतिदिशं पर्यटताम-
भ्राणाम् 'आभला' इति प्रतिद्वानां लेखाः श्रेणयः सुपर्ववीथीं मुघाशनपट्टाति गगना-
ङ्गणं विभूषयन्ति स्म । तत्राहमेव शङ्के वितर्कयामि । शङ्के इवायं वा । उत्प्रेक्ष्यते—
त्रिलोकीजयजयवन्तस्य जये विजयकरणव्यवसाये जागरूकस्य जागरशीलस्य सोत्साह
विहिताभियोगस्य सूनध्वजो मदनः स एव उर्वीधवो भूपतिस्तस्य गन्धनागाः सप्तधा-
प्रसवप्रवलयमदजलसुगन्धितवन्धुरसिन्धुरा इव । रासां हि हस्तिभिर्भाव्यम् । चण्ड-
प्रबोतस्येव ॥

नभःस्थलीसंवलिताम्बुवाहान्समीक्ष्य रासा ददिरे प्रमोदात् ।

कुटुम्बिनीभिः किमु शूरराजाभिभूतिजायास्तदुपज्ञकीर्तेः ॥ ११० ॥

नभःस्थत्वा गगनमण्डले संवलितान्वहलीभूतानम्बुवाहान् वारिधरान् समीक्ष्य
सोत्कण्ठं विलोचनगोचरीकृत्य कुटुम्बिनीभिः कुटुम्बिकचनस्तनीभिः प्रमोदात् हर्षाति-
रेकात् रासा रासका ददिरे दत्ताः । यदुक्तं चम्पूकथायाम्—'कलापोचमुखमण्डलाः'
इति । 'काय जलधरपानीयाय लापाः शब्दाः कुटुम्बिनीजनजेगीचमानमेघरासकास्तैः
कृत्वा उच्च मेघागमनावलोकनायोर्ध्वीकृतं सुखमाननं यैस्तादृशा मण्डला देशा यासु'
इति तट्टिप्पनके । इति मेघागमे कुटुम्बिनीनां रासकप्रदानम् । उत्प्रेक्ष्यते—शूराणां
शतसहस्रलक्षकोटियोधिनां सुभटानां आस्कराणां च तथा राज्ञां सामन्तवृषाणां मूर्ध-
निधिकाणां सम्राज्ञां चन्द्राणां चाभिभूतः पराभवनाजायते इति शूरराजाभिभूतिजा
तस्यास्तदुपज्ञः स मेघ एव उपज्ञा आद्यं ज्ञानं यस्याः सा चासौ कीर्तिश्च तस्या इव
सुभटराजजयोपार्जिताया मेघस्य कीर्तिरेव रासका इत्यर्थः ॥

तदा वराणां द्विजवत्कनीनां गर्जात्तवेदध्वनिरम्बुवाहः ।

शास्त्राकरैर्यहयति स्म भूमिरुहां प्रवालाग्रकरांलतानाम् ॥ १११ ॥

तदा तत्र प्रावृद्धप्रथमसमये अवनिवनानां नवपल्लवीभवनानन्तरमम्बुवाहो मेषो भूमिरुहां पादपानां शास्त्रा एव कराः पाणयस्तैः कृत्वा लतानां प्रवालाः पल्लवा एवाग्रकरा हस्ताग्राणि तान् ग्राहयति स्म । किंवत् । द्विजवत् यथा ब्राह्मणो वराणां परिणेतृणां शास्त्रावलम्बमानैः करैः । अत्र स्कन्धादारभ्याहुली यावत्पाणिरेव विवक्षितः । कनीना कुमारिकाणां प्रवालवदयान्प्रकृशन् शोणिमसौकुमार्ययुक्तान् हस्तान् ग्राहयति । तत्र तावद्वेदपाठोच्चारो भवति । तमेवाह—किंलक्षणोऽम्बुधरः । गर्जाः स्तनिताभ्येव आत्ता एहीता वेदध्वनयो विवाहोचितोचरिता वेदकृचां शब्दा येन ॥

अत्रैरनीकैरिव दिग्विभागानाक्रामतश्छिन्नतपर्तुदस्योः ।

केकारवैः किं क्रियतेऽम्बुदस्य जयध्वनिश्चन्द्रकिबन्दिवृन्दैः ॥ ११२ ॥

अम्बुदस्य जलधरस्य चन्द्रकिनो मयूराः । ‘अच्छाच्छैः शुक्रपिच्छगुच्छहरितैः दिक्ष्वा वनान्तास्तृणैः सेव्याः संप्रति सान्द्रचन्द्रकिकुलैरुत्पाण्डवैर्मण्डिताः’ इति चम्पूकथायाम् । त एव बन्दिवृन्दानि मङ्गलपाठकपटलानि तैः केकारवैः केका इति शब्दैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—जय जय इति ध्वनिः क्रियते किं विधीयत इव । ‘सरूपाणामेकशेषः’ इति एकपञ्चजयशब्दोऽवशिष्टः । अम्बुदस्य किं कुर्वतः । अनीकैः कटकैरिवात्रैर्वदलकैः कृत्वा दिग्विभागान् समस्तानां हरिता प्रदेशानाक्रामतो व्याघ्रवतः स्थायतान्वा द्यजतः । पुनः किभूतस्य । छिन्नो मूलादुन्मूलितस्तपर्तुर्निंदाघसमय एव दस्युः शत्रुर्येन ॥

विषप्रदोऽस्थालु जडाशयश्चेत्यपाचिकीर्षुः स्वमिवापवादम् ।

तदाम्बुदस्तं ककुदं मुनीनामुपासनागोचरतां निनाय ॥ ११३ ॥

तदा प्रावृट्काले अम्बुदो घनाघनः त मुनीनां श्रमणानां मध्ये ककुदं श्रेष्ठं सुख्यं सूरिम् । ‘ककुदं तु प्रधानेऽसे वृषाङ्के राजलक्ष्मणि’ इत्यनेकार्थतिलके । उपासनायाः सेवायाः गोचरतां निनाय प्रापयति स्म । सेवते स्नेहार्थः । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकाशेण स्वमात्मीयमपवादमयशो जनमध्ये निन्दामपाचिकीर्षुर्निराकर्तुमिच्छुरिव । इति किम् । यदयं मेषः विषं कालकूटं प्रददातीति । तत्त्वतस्तु जलदः । ‘विषं द्वेदे जले च’ इत्यनेकार्थः । तथा ‘विषः द्वेदो रसस्तीक्ष्णं गरलौषः’ इति हैम्याम् । तथा व्यासपञ्चिकमध्ये—‘देवराजो मया दृष्टो वारिवारणमस्तके । भक्षयन्नकंपन्नाणि विष पीत्वा क्षयं गतः ॥’ तत्त्वार्थो यथा—हे देवर, मया वारिणां वारणं तटाकपालिस्तस्य मस्तके उपरि अजो मेषो वात्कटः दृष्टः । किं कुर्वन् । अर्कस्य अर्कतः ‘आकडो’ इति प्रसिद्धस्य पन्नाणि पर्णान् भक्षयन् खादन् । ततो विषं तटाकजलं पीत्वा क्षयं गृहं गतः इति ।

ततो मेघोऽपि विषं गरलं जलं च प्रकर्षेणातिशयेन ददातीति विषप्रदः । तथा अस्यास्तु नाप्येकत्र स्थातुं शक्तः प्रतिनगरप्रामारामसीममीमकान्ताराकूपारान् पर्यटनशीलः । अत एवोक्तम्—‘क्षारो वारिनिधिः कलङ्ककलितश्चन्द्रो रविस्तापकृत्पर्जन्यपलाशयः’ । तथा जडाशयो डलयोरैक्यात् जडो मन्दो मूर्खः प्रज्ञाहीनो निर्दुद्धिराशयोऽभिप्रायश्वेतो यस्य । पक्षे जलमय आशयो मय्यं यस्य जलनामाश्रयो वा । ‘आशय आश्रयेऽभि-
प्रायपनसयोरपि’ इत्यनेकार्थः । तथा ‘दयासमुद्रे स तदाशयेऽतिधीचकार कारुण्यर-
सापगा गिरः’ इति नैषधे । ‘कृपापारावारे नलहृदये’ इति तद्वृत्तिः । अतो मनोऽपि एता-
वता पशुवदज्ञानः पश्चात्कर्मधारयः ॥

निजौजसैवोन्मदयन्मनांसि यो योगिनां यौवनवत्पयोदः ।

अहो व्यनसीत्स्तनितैः स्तवैधैरिव स्तुवन्सोऽप्यनगारशकम् ॥ ११४ ॥

यः पयोदो धाराधरः निजस्यात्मनः ओजसा प्रतापेनैव बलेनैव । माहात्म्येनैवैश्वर्यः । योगिनां वशिना शमिनामपि मनांसि चित्तान्यमदयन्मदयुक्तानि कृतवान् । किंवत् । यौ-
वनवत् । तथा तारुण्यं संयमिनामपि नन्दिषेणार्द्रकुमाररयनेमिप्रमुखाणामपि मानसानि
समदानि सक्तन्दर्पाणि करोति स्म । यदुक्तम्—‘यौवने विकिरत्येव मनः संयमिनामपि ।
राजमार्गं प्ररोहन्ते वर्षाकाले किलाङ्कुराः ॥’ इति । अहो इति आश्चर्यं । सोऽपि कन्दर्प-
दपोत्पादयितापि पयोदः तमनगारशकं मुनीन्द्रं व्यनसीन् उन्नमनागमनमिषाद्विशेषेण
नमति स्म । उन्नमप्यागतत्वाभ्रमस्कृतितर्लस्यते । किं कुर्वन् । स्तवैधैः स्तोत्रप्रकरैरिव ।
उत्प्रेक्ष्यते—स्तनितैर्गजितैः कृत्वा स्तुवन्निव स्तुतिं कुर्वन्निव । अन्योऽपि स्तुवन्नेव
प्रणमति ॥ इति मेघागमनम् ॥

भोगीव योगी स तदा श्रमश्रीसङ्गी प्रविश्य प्रणिधानसौधम् ।

दिनं तदर्हद्रुणकीर्तनेन व्यतीत्य साध्यं विधिमन्वतिष्ठत् ॥ ११५ ॥

तदा तस्मिन् बह्वीभूतनूतनजीमूतसमये स हीरमूरियोगी मनोवचनकाययोगवान्,
अथ बाष्पाद्भोगयुक्तः । अर्हतामतीतानागतवर्तमानतीर्थकृतां गुणानां कीर्तनेन स्ववनेन
कृत्वा तजगन्महामन्दिरस्वमागननौरदागमनसवन्धि दिनं वासरं व्यतीत्यातिक्रम्य
साध्यं दिवसायसानसत्कं विधिं प्रतिश्रमणादिकृत्यमन्वतिष्ठत्करोति स्म । किं कृत्वा ।
दिनं व्यतीत्य । प्रणिधानं ध्यानमेव सीधं विलाससद्व प्रविद्यान्तर्निर्लीय । किलक्षणः ।
शमत्रिया सङ्गो मियः परिरम्भोऽस्त्यस्य स उपशमकमलालुपदी । क इव । भोगीव ।
यथा भोगमाह पुमान् कामिनीगढाळिङ्गरङ्गवान् प्रावृषि ऋडामन्दिरे प्रविश्य सयनं
दिनं व्यत्येति ॥

प्राग्भूमिभृत्ताम्युदयाभिलाषी द्वीपे परस्मिन्निव रश्मिमाली ।

निजाननन्यकृतशीतकान्तिस्तस्मिन्नशेषां स उपामनैषीत् ॥ ११६ ॥

स सूरिस्तस्मिन् जगमल्लकच्छवाहकसामन्तमन्दिरे अशेषां समस्तामपि उषा रज-
नीगनैषीदतिकामति स्म । क इव । रस्मिमासीव । यथा भानुमान् परस्मिन्नन्यत्र द्वीपे
अखिला निशामतिवाहयति । किलक्षणः सूरिः माखाश्च । प्राग्भूमिभृतः प्राचीनभूपा-
लाद् । यद्यपि चतुष्टयमपि दिशां पतिस्तथापि गुरुणां प्रायो गुर्जरस्थितिमतया
गुर्जरापेक्षया च पूर्वदिशि स्थितत्वेन प्राचीपतिरेवोक्तः । तस्मादकम्बरसाहेः सकाशात्
स्वस्वात्मनः आत्मीयजिनशासनस्य बाभ्रुदयमुन्नतिमभिलषति काङ्क्षति इत्येवंशीलः ।
सूर्यपक्षे पूर्वपर्वतादुद्गमनमिच्छतीत्येवशीलः । 'उदयः पर्वतोन्नत्योः' इत्यनेकार्थः ।
पुनः किंभूतः । निजस्य स्वस्य आननेन वदनेन आगमनावसरेण अरुणोदयेन वा न्यक्-
तन्तिरस्कृतः । विच्छायाीकृत इत्यर्थः । शीतकान्तिश्चन्द्रो येन ॥

प्राभातिकं कृत्यमथ प्रणीय तृणीकृतांहा विशदाशयश्च ।

फतेपुरं प्रत्यचलद्गतीन्द्र इवाम्बुधिं सिद्धधुनीप्रवाहः ॥ ११७ ॥

अथ रात्रिविरामानन्तरं सूरिः फतेपुरं प्रत्यचलत् प्रतिष्ठते स्म । किं कृत्वा । प्रामा-
र्तिकां प्रभातकालसंबन्धि कृत्यमावश्यकार्तिकं करणीयं प्रणीय निर्माय । क इव । सिद्ध-
धुनीप्रवाह इव । यथा गङ्गायाः पयःपूरः अम्बुधिं समुद्रं प्रति प्रचलति । किंभूतः सूरिः
प्रवाहश्च । तृणीकृतं तिरस्कृतं निवारितमहः पाप येन । पुनः किंभूतः । विशदो निर्मलो
निष्पाप उज्ज्वलश्चाशयो मनो मध्यं च यस्य ॥

स श्रीकरीं कैरविणीशकीर्तिः प्रावीविशद्विश्वजनीनमूर्तिः ।

महःसमूहोऽम्बुजवान्धवस्य विभावरीवल्लभमण्डलीवत् ॥ ११८ ॥

स सूरिः श्रीकरीं पातिसाहिपुरीं प्रावीविशत् प्रविशति स्म । किं वत् । विभावरीवल्ल-
भमण्डलीवत् । यथा अम्बुजवान्धवस्य भानोर्महःसमूहः किरणकलापः चन्द्रबिम्ब
प्रविशति । अमावास्याया हि चन्द्रः सूर्यसमीपे गत्वा किरणगणं मार्गयित्वा तेनाभ्युदय
लभते । यथा रघुवंशे—'पुपोष द्वादं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिषु बालचन्द्रमाः' इति ।
किंभूतः सूरिश्चन्द्रश्च । कैरविणीशः शारदचन्द्रः तद्वद्विशदा कीर्तिर्यस्य । कैरविणीना
कुसुद्वतीनामीशत्वेन पतितया कीर्तिः ख्यातिर्यस्य । अथ वा । कैरविणी श्वेतकमलिनी
तथा ईश ईश्वरस्तद्बुद्ध्या कीर्तिर्विस्तारः करप्रसारः सान्द्रचन्द्रिका यस्य । अथ वा
जैनमतानुसारेण कुसुदिनीशकरवद्विशदा कीर्तिः प्रासादः स्फाटिकचैत्यं वा यस्मिन्चन्द्र-
मण्डले । 'कीर्तिर्यशसि विस्तारे प्रासादिकर्दमेऽपि च' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतः ।
विश्वजनेभ्यो हिता विश्वजनीनी । 'तत्र साधौ हिते च यः' इति । भुवनजनवत्सला
प्रबोधकारित्वान्मूर्तिर्यस्य । चन्द्रस्तु औषधीपतित्वाद्मृतमयत्वात् शैत्यकारित्वाच्चन्द्र-
कापतित्वाच्चाह्लादकारिणी हितकारिका च मूर्तिर्विम्बं यस्य ॥

मुमुक्षुशक्रः सदसत्समीक्षाहल्लेखिताशेषजनप्रदीपः ।

मनोरथः सिद्धिमिवावनीपप्रवेशनक्षोणिमलंचकार ॥ ११९ ॥

मुमुक्षुशक्रः भ्रमणेन्द्रः अवनीं भूमीं पाति पालयति रक्षतीत्यवनीपः अकञ्चरसा-
हितस्त्व प्रवेशनं सिंहद्वारं तस्य क्षाणि भुव ब्रह्मप्रदेशमलङ्कार भूषयति स्म । क
इव । मनोरथ इव । यथा मनोरथः कार्यकरणाभिलाषः सिद्धिं कार्यनिष्पत्तिमलङ्कुरुते ।
किंभूतः सूरिः । सन् सम्यक् मार्गः असन् विरुद्धः पन्थाः तयोः सदसतोः शुद्धाशुद्धयोः
मार्गयोः समीक्षा दर्शनं सम्बन्धज्ञानं तत्र हृल्लेख औत्सुक्य संजातमेवामिति हृल्लेखिता ।
जातार्ये इतत्प्रत्ययः । उत्कण्ठिता ये अक्षेपाः समस्ता जना लोकास्तेषामज्ञानां तमो-
ऽन्वकारं तत्र प्रदीप इव प्रदीपो मन्दिरमणिः सर्वेषां पदार्थानां अकाशकारित्वाद्
संस्कारासन्मार्गदर्शकः स्वर्गापवर्गोत्तममार्गप्रकाशकश्च । ततो दीपोपमः ॥

समस्ति शेखोऽवलफैजनामा तुरुष्कशास्त्राम्बुधिपारदृश्वा ।

हमाउंसूनोः क्षितिशीतमानोर्दष्टिस्तृतीयेव परिस्फुरन्ती ॥ १२० ॥

अवलफैज इति नामाभिधानं यस्य तादृशो यवनानां गुरुत्वेन माननीयः शेषः
समस्ति विद्यते । किंभूतः । तुरुष्कणां यवनानां शास्त्राभ्यासमाः सफाराक्रानप्रमु-
खाणि तान्येवाम्बुधिर्वहुत्वात्समुद्रस्तस्य पारं दृष्टवान् इति पारदृश्वा यवनानेकशास्त्रा-
भ्येता पारगामी । उत्प्रेक्ष्यते—क्षितिशीतमानोर्बहुधाधुषाकिरणस्य राज्ञः हमाउंसूनो-
रकञ्चरपातिसाहेः परिस्फुरन्ती सामत्ये देदीप्यमाना तृतीया वदनवर्तिनीभ्यां द्वाभ्यां
दृग्भ्यामधिका दृष्टिर्नेत्रमिव । यतोऽसौ साहेः सर्वशास्त्ररहस्यकथयिताभ्याप्राप्यायो-
पादष्टा वातस्तृतीया इक् ॥

सहस्ररश्मेरिव सोमजन्मा समेत्य शेखस्य सवेशदेशे ।

तत्रेयिवांसं व्रतिनामधीशं तं स्थानसिंहो वदति स्म तस्मै ॥ १२१ ॥

स्थानसिंहोऽभिधानः श्राद्धः साहेः सामन्तसमानस्तत्र राजद्वारे इयिवांसं समागतं तं
हीरविजयनामानं व्रतिनां साधूनामधीशं सूरिं तस्मै शेषाय वदति स्म निवेदयानास ।
किं कृत्वा । शेखस्यावलफैजस्य सवेशदेशे समीपभूभागे स्थाने समेत्यागत्य । क इव ।
सोमजन्मेव । यथा सोमाचन्द्रानन्मोद्भवो यस्य स चन्द्राद्भवो बुधः सहस्ररश्मेः
सूर्यस्य सनिधौ मैत्र्याल्लोके च भानोश्चन्द्रवरो बुध इत्युच्यते । तच्चाधारवशाद्वासमेति ॥

स श्रेणिकायाभयवन्मृगारिध्वजस्य शेखोऽपि समां समेत्य ।

अकञ्चरोर्वारमणस्य सिंहद्वारे विमोरागमनं जगाद ॥ १२२ ॥

स स्थानसिंहः निवेदितावधारितगुर्वागमनः शेखोऽपि अकञ्चरनामा य उर्वारमणो
भूमिमर्ता तस्य सिंहद्वारे विमोः सूरैरागमनं जगाद आपते स्म । किं कृत्वा । समां
साहेरास्थानं समेत्य । किंवद् । अभयवद् । यथा अभयकुमारो मृगारिध्वजस्य महा-
वीरदेवस्य राजद्वारे राजगृहनगरवर्हिर्द्वारस्यगुणशिलाचैत्यस्थाने श्रेणिकानृपाव निग-
दति स्म ॥

अर्घ्यं मुदासाम्बुभिरुल्लसद्भिस्तनूरुहैर्गौरवमादधानः ।

पैङ्गवयोः प्राधुणकीं प्रणीय वाचं वमाषे पुनरेष शेखम् ॥ १२३ ॥

एष पातिसाहिः शेखं अवलकैजनामान वमाषे वक्ति स्म । किं कृत्वा । वाच
सूरिसमागमनसूचकशेखवार्णी पैङ्गवयोः कर्णयोः प्राधुणकीमभ्यागतां प्रणीय कृत्वा ।
अथातिथेरातिथेयीकृता विलोक्यते । तामेवाह—मुदा सूरिसमागमभ्रवणोद्भूतप्रभोदेन
अस्त्राणि वाष्पाणि तेषां अम्बुभिः जलैरर्घ्यं पादधावनजलमादधानः कुर्वाणः । ददान
इत्यर्थः । पुनरुल्लसद्भिस्तनूरुहै रोमभिः । ‘लोमरोमतनूरुहम्’ इति हैम्याम् । कृत्वा
गौरवमभ्युत्थानादिक्रियामादधानः सज्जन ॥

ऋतौ वसन्तेऽवनिजन्मनेव समीयुषि श्रीश्रमणावर्तसे ।

मनोरथेनाद्य मम प्रवीणचूडामणे पल्लवयांवभूवे ॥ १२४ ॥

हे प्रवीणानां निपुणानां विदग्धानां मध्ये चूडामणे कोटीरहीरायमाण, श्रीमति
श्रमणाना मध्येऽवर्तसे शेखरे श्रीहीरविजयसूरीन्द्रे समीयुषि पादावधारिते सति अद्य
सांप्रतीने वर्तमाने त्रासरे मम मनोरथेनाभिलाषेण पल्लवयावभूवे सफलीभूयते स्म ।
केनेव । अवनिजन्मनेव । यथा वसन्ते ऋतौ मधुसमये संप्राप्ते सति अवनिजन्मना ।
जातिवाचित्वादेकवचनम् । समस्ततरुसमुदायेन पल्लवकलितेन उपलक्षणात् प्रवालैः
कुसुमैः फलैश्च संयुक्तैर्जायते ॥

द्रक्ष्यामि दिष्ट्या मुनीन्द्रचन्द्रमिवानुबिम्बं परमेश्वरस्य ।

शेखाधुनाहं नियतेर्वशेन किं चासि कार्यान्तरचुम्बिचेताः ॥ १२५ ॥

हे शेख, दिष्ट्या भाग्येन कृत्वा अद्य विद्यमाने अस्मिन् वासरे एव मुनीन्द्रेषु सर्वेषु
सूरिष्वाह्लादकत्वेन चन्द्रमिव चन्द्रम् । अथ वा स्वस्वशास्त्रासिंहादकानां स्वामिनो
रक्षाधिका मुनीन्द्रास्तेषा मध्ये अधिकं दीप्यमानत्वात् ज्योतिषामिव स्वामित्वाद्वा तेषां
चन्द्र इवेति वा तं द्रक्ष्यामि दृग्गोचरीकरिष्यामि । उत्प्रेक्ष्यते—परमेश्वरस्य परमात्मनो
बिम्ब प्रतिबिम्ब मूर्तिरिव । जैनमते तु बिम्बशब्देन भगवत्प्रतिमा प्रोच्यते । अथ वा
साक्षात्परमेशितुर्बिम्बमिव मूर्तिरिव । तथा ‘संसारसिन्धावनुबिम्बमात्रं जागर्ति जाने तव
वैरसेनिः । बिम्बानुबिम्बौ तु विहाय धातुर्न जातु दृष्टातिमरूपदृष्टिः ॥’ इति नैषधे ।
परं किं चायं विशेषोऽस्ति । हे शेख, अधुना इदानींतनसमये अहं नियतेर्दैवस्य वशे-
नायत्तत्वेन कार्यान्तरं किंचित्कृत्यविशेषं चुम्बलालिङ्गतीत्येवशीलं चेतो मानसं यस्य
कार्यान्तरेण व्यग्रमना अस्मि । एतत्कथनं त्वप्रतिबुद्धत्वेन अज्ञाततत्त्वभावेन म्लेच्छत्वेन
वा । यथास्तिकः स्यात्तदा तु सर्वमपि त्यक्त्वा बन्दित एवेति ॥

अमन्तुजन्तुव्ययपातकेनास्पृश्यां प्रणीतां घरणीं स्वधाम्नः ।

शेख क्षणं तेन पवित्रय त्वं गुरोः पदाम्भोजरजोमृतेन ॥ १२६ ॥

हे श्रेष्ठ, तेन कारणेन येनाहं कार्यान्तरेण गृहान्तर्जिगमिषामि ततोऽङ्गुना तदाका-
रणानवसरः तेन हेतुना त्वं क्षण क्षणमात्रं जुहुतं यावद्गुरोर्होसरसूरेः पदान्मोजयोश्चर-
णारविन्दचोर्यद्रजः परागस्तदेवामृतं सुधारसः । 'त्वत्पादपङ्कजरजोमृतदिग्बद्धाः' इति
भक्तामरत्नवचनावत् । अथ वा अमृतं पानीयं तेन कृत्वा स्वस्यात्मनो धात्रो वासगृ-
हस्य धरणीं भूमीं पवित्रय पावनीकुरु । पावित्र्यं प्रक्षालनात् । प्रक्षालनं तु पानीयेनैव
स्यात् इति । किंलक्षणा धरणीम् । अमन्तूना निरपराधानां जन्तूना प्राणिनां व्यवो
विनाशो पातस्तस्य पातकेन पण्येन कृत्वा अस्पृश्यां स्प्रष्टुमप्ययोग्यां प्रणीतां कृताम् ।
अथ च योऽस्पृश्यः कश्चित्नातः स लोकव्यवहाराद्वारिप्रक्षालनादेव स्पृश्यो भवेदिति
रीतिः । इति गर्भोत्प्रेक्षा ॥

इदं निगद्यान्विगभीरघोषं जोषं मुखे भूमिधवो विधाय ।

जगाम गेहं गृहिणीसनाथं विद्युद्विलासीव गमस्तिरग्रम् ॥ १२७ ॥

भूमिधवः पृथ्वीपतिः अकञ्चरपातिसाहिः गृहिणीभिः स्वकलत्रैः सनाथं संयुक्तं गृहं
स्वसौधं जगाम गतवान् । क इव । गमस्तिरिव । यथा भानुमान् विद्युद्भिः सौदामिनीभि-
र्विलसति शोभते इत्येवंशीलमभ्रं वर्दलकं 'बादलं' इति प्रसिद्धं मेघं वा गच्छति ।
किं कृत्वा । इदं पूर्वश्लोकं श्लेषपुरो निगद्यालप्य । कथम् । अन्विधवत् समुद्र इव गभीरो
मन्द्रो घोषो ध्वनिर्यत्रैवविधं यथा स्यात्तथा । अकञ्चरसाहिः शब्दस्तु नवहस्तकव्या-
प्रबहुआखं कुर्वन्नासीत् ततो घोष इत्युक्तिः । पुनर्मुखे निजवदने जोषं मौनं विधाय
कृत्वा । 'तूष्णीं तूष्णीकां जोष च' इति हैम्याम् । तथा 'जोषमासनविशिष्य वनापे' इति
नैषधे ॥ इति सूरिसमागमस्य साहेर्निवेदनम् ॥

घनादधीतामिव श्लेखशक्रो वाणीं समाकर्ण्य हमाउंसूनोः ।

निरीय तस्याः सदसो वभाज भुवं त्रतीन्द्रेण विभूष्यमाणाम् ॥ १२८ ॥

श्लेखेषु सकलतुरष्कयुक्तु शक्रः इन्द्रः साहिः । मान्यत्वादिन्द्रत्वम् । तस्याः सदसो-
ऽकञ्चरसभाया निरीय बहिर्निर्गत्या त्रतीन्द्रेण सूरिणा विभूष्यमाणामलंकृत्यमाणां भुवं
भूमीभागं वभाज । सूरिसमीपे समीपिवानित्यर्थः । किं कृत्वा । हमाउंसूनोर्हमाउंनामा
पातिसाहित्यस्य सूनोः पुत्रस्याकञ्चरसाहेर्वाणीं समाकर्ण्य सम्यक् सादरं श्रुत्वा । उत्प्रे-
श्यते—गभीरधीरत्वात् घनात् नमस्य सजलजलधरात्सकाशात् अधीतां पठितामिव ॥

भक्त्या नताङ्गो बहुमन्यमानः स्वमन्दिरं सूरिपुरंदरं सः ।

निनीपति स्नाखिलश्लेषपूषा नाशंसते निर्जरशाखिनं कः ॥ १२९ ॥

भयिलेषु श्लेखेषु श्लेच्छजातिमान्येषु तनातीयेषु वा पूषा महत्त्वादीप्यमानत्वा-
द्वास्तरः अवलोक्यशेषः सूरिपुरंदरं हीरविजयसूरीन्द्रं स्वमन्दिरं निजनिवाससदनं
निनीपति स्न नेनुमिच्छति स्न । किंभूतः । भक्त्या दर्शनादुद्भूतपरमश्रीला कृत्वा

नताङ्गः प्रणमनेन नम्रीकृततनुः । पुनः किं कुर्वाणः । बहुमन्यमानः बहुबहुमान ददानः । युक्तोऽयमर्थः । निजैरशास्त्रिन कल्पपादपं को नाशसते समीहते । अपि तु सर्वोऽपि इच्छेत् । 'शंस इच्छाचाम्' । उभयपदी । 'आशंसते धनायति समीहते तद्वदाशस्ते' इति क्रियाकलापे ॥

अथो पृथिव्या उगना इवासौ निःशेषशास्त्रोपनिषद्यधीती ।

अस्पृष्टशिष्टेतरवृत्ति तस्मै न्यजीगदत्तनिखिलं निगाद्यम् ॥ १३० ॥

अथो सूरिसमीपागमनानन्तरं शेखस्तत्साहिकवित निखिलं समग्रमपि निगाद्यं वाच्यं न्यजीगदत्तयति स्म । कथम् । अस्पृष्टा अनाश्रिता अनादृता वा शिष्टात्साधोरितरा अन्या दौर्जनी वृत्तिर्व्यापारो यत्रैव यया स्यात्तथा । शेखः किंभूतः । नि शेषाणां सर्वेषां शास्त्राणां कुरानादियवनागमानामुपनिषदि रहस्ये अधीतमध्ययनमस्यास्तीति । उल्लेख्यते— पृथिव्या भूमेरुशनाः शुक्र इव । तस्य असुराणां गुह्यवादिद्यमुत्प्रेक्षा । इदानीं च लोकभाषया यवना अमूरा उच्यन्ते । शुद्धं दोषकं—'सुंदरसरअसुराहदलजलपीधु-वयणेहि' । अमरनारदकढावेउतिहानारीनयणेहि' ॥

तदुक्तियुक्तौ सनिदर्शनायां शेखं निरस्तप्रतिबन्धभावम् ।

श्रुतौ प्रबन्धारमिव प्रवीणधुरीणमेनं बुबुधे बुधेन्द्रः ॥ १३१ ॥

बुधानां विपश्चिनां सर्वशास्त्राधीतिना मध्ये इन्द्रः सूरिः सनिदर्शनायां दृष्टान्तकलि-तायाम् । 'सुरात्पराधोरनिमेषदर्शनाद्विभेमि तद्भिन्ननुदाहरेति सा । जनेन यूनः स्रवता तदास्पदे निदर्शनं नैषधमभ्यपेक्षयत् ॥' इति नैषधे । तस्य साहेरुक्तीनां युक्तो योजनायां चातुर्योदाररचनायामेनं शेख प्रबन्धारं प्रबन्धो विस्तारः तस्य कर्तार बुबुधे विवेद जानीते स्म । एन किंभूतम् । निरस्तो निवारितो मुक्तः प्रतिबन्धभावः प्रतिबन्ध-कतादप्यकथम् । 'विहंगमद्भाषितसूत्रपद्धतां प्रबन्धतास्तु प्रतिबन्धता न ते' इत्यपि नैषधे । कसिच । प्रवीणधुरीणमिव । यथा विद्वद्गन्धारक सनिदर्शनायां श्रुतां शास्त्रे निरस्तम् इदं च शास्त्रविरुद्धम् । इदं तु दूषणमित्यादिप्रतिबन्धककर्तृत्वं दूषणोद्भावकत्वं विरोधभाषित्वं येन तादृशं प्रबन्धारं दूषणनिराकरणनानार्थयुक्तिविशेषोद्देशप्रकाशकारिण कश्चिद्वि-पश्चिद्बुध्यते ॥

निशम्य तद्भाषितमेष धात्रीसहस्रनेत्रस्य ततो व्रतीन्द्रः ।

इयेष शेखस्य गृहे प्रयातुं सुरेन्द्रधात्रीव सुपर्वसूरिः ॥ १३२ ॥

ततः शेखवाक्यप्रवणानन्तरमेव हीरविजयनामा व्रतीन्द्रः श्रमणशक सूरिः शेख-स्य गृहे मन्दिरे प्रयातुं गन्तुमियेष वाञ्छति स्म । किं कृत्वा । धात्रीसहस्रनेत्रस्य पृथि-वीपुरंदरस्याकव्वरस्य तत्पूर्वोक्तं सापितं कथितम् । वचनमित्यर्थः । निशम्याकर्ण्य । क इव कस्मिन् गन्तुम् । सुपर्वसूरिरेव । यथा सुपर्णणां देवानां सूरिराचार्यः पाठयिता वाच-स्पतिः सुरेन्द्रस्य नाकिनायकस्य धाम्नि वैजयन्तनामनि प्रासादे गन्तुमिच्छति ॥

शुश्रूषमाणस्य विशिष्य शिष्यस्येवास्य शेषस्य वृषा मुनीनाम् ।

गेहं महीपालगृहोपकण्ठे पवित्रयामास पदारविन्दैः ॥ १३३ ॥

मुनीनां वृषा वासवः सूरिर्महीपालस्य पतिसाहेष्टहस्य प्रासादस्योपकण्ठे संविधाने
अस्वावलकैजनाग्रः शेषस्य गेहं भवनं पदारविन्दैश्चरणकमलैः । पूज्यत्वाद्बहुवचनम् ।
पवित्रयामास पावनीकुरुते सः । अस्य किं चिकीर्षमाणस्य । शुश्रूषमाणस्य सूरिसेवां
विधातुमीहमानस्य । कथम् । विशिष्य विशेषप्रकारेण स्वसेव्याधिक्येन । कस्येव । शिष्य-
स्येव । यथा विनेयकः पुरोः स्वस्याचार्यस्योपाध्यायस्य च राजाधिकस्य वा विशिष्य
सर्वान्तेवासिवर्गैर्भ्योऽस्यभ्यधिकां परिचर्यां विधत्सति स्वयं सुशिष्यत्वात्स्वर्गापवर्गा-
दिमुखसाधकत्वाच्च ॥ इति साहिसंदिष्टवचनश्रवणपूर्वं शेषगृहगमनम् ॥

संदेहसंदोहमहाम्बुबाहमहाबलेन व्रतिवासवेन ।

बोद्धा श्रुतेः श्राद्ध इव स्वधाम्नि धर्म्यां स गोष्ठीमनुतिष्ठति स्म ॥ १३४ ॥

स शेषः स्वधाम्नि निजनिर्कतने व्रतिनां महाव्रतभृतां यतीनां वासवेन मधोना सह
धर्म्यां धर्मसंबन्धिनीं गोष्ठीं वार्तामनुतिष्ठति स्म कृतवान् । किंभूतेन व्रतिवासवेन ।
संदेहाः संशयाः शास्त्रविचारणोद्भवाः मानसिका वा तेषां संदोहाः समूहा एव महान्तो
धोराज्ञानान्धकर्तारः अम्बुबाहाः घनाघनाः तेषां विध्वंसने मूलोन्मूलने नामशेखीकरणे
महाबलः प्रलयपवनस्तेन । किलक्षणः शेषः । श्रुतेः शास्त्रस्य बोद्धा अवगन्ता प्रवीणः ।
यदुक्तम्—‘पात्रे स्नायी गुणे रागी भोगी परिजनैः समम् । शास्त्रे बोद्धा रणे योद्धा
पषाहः पुरुषः स्मृतः ॥’ इति सूक्ते । क इव । श्राद्ध इव । यथा कश्चिदागमावबोधक उपा-
सकः केनापि सूरिणा समं धर्म्यां गोष्ठीं विषत्ते ॥

हिसादये निर्दिशती विरोधिधर्मे मिथः स्वीयतदीयशास्त्रे ।

क्षीराम्भसोर्हसमिवाधिगत्य तयोर्विवेकारमसौ पुनस्तम् ॥ १३५ ॥

पुपोष भाषां स्वमुखेन शेषः पुरो विनेयायितवृत्तिस्य ।

नतिं दधानो विनयादधीतां पाणौ प्रणीतात्सुगुणादिवास्त्रात् ॥ १३६ ॥

असौ स्वधाम्नि सूरैरानेता शेषः अस्य हीरसूरेः पुरोऽग्रे स्वमुखेन निजवदनेन
कृत्वा भाषां वाणीं पुपोष पुष्पाति स्म पुष्टां चकार । उवाचेत्यर्थः । किंभूतः । विनेया-
यिता विनेयोऽन्तेवासी शिष्यस्तद्वाचरेता वृत्तिर्मनोवाक्यायव्यापारो यस्य । अत एव
किं कुर्वाणः । नतिं नम्रतां विनयनेन प्रह्रीभावं दधानो विभ्राणः । उत्प्रेक्ष्यते—पाणी
रणधरतया सहस्ते प्रणीतात्कृतात् । गृहीतादित्यर्थः । तथा सुगुणात् सुशोभना जगजनम-
नोरञ्जका धैर्यैर्दार्यगाम्भीर्यैर्जबमार्दवादिमा गुणा मनोहो ढंकारविविध्रासितानेकशत्रवो
गुणो मौर्वी च यस्मिन् तादृशादन्तात्कोदण्डात् । ‘धनुष्यापोऽन्नमिथासः कोदण्डं धन्व
कण्डूकम्’ इति ह्येवम् । अधीतां पठितामिव । यदुक्तम्—‘नमणी खमणी बहुगुणी
५८

विहुपस्त्रिवंशविशुद्ध । पुण्यविना न विपामिदं करिष्येऽहोषरिभञ्ज ॥' इति सूक्ते । तथा 'शश्वद्वाणद्वितीयेन नमदाकारधारिणा । धनुषेव गुणाब्धेन निःशेषो रजितो जनः ॥' इति चम्पूकथायामपि । किं कृत्वा । मिथः परस्परं विरुध्येते इत्येवंशीलौ धर्मौ स्वभावौ ययोः । 'धर्मो यमोपमापुण्यस्वभावाचारधन्वसु । संसर्गेऽहंसाहिंसादौ न्यायोपनिषदो-
रपि ॥' इत्यनेकार्थः । तथा हिंसा निर्मन्तुजन्तुव्यापादनं तथा दया जगन्वीवानां स्वप्राणवद्र-
क्षणं ते निर्दिशती प्ररूपयति स्वीच यवनजातिसवन्वि तथा तदीय सूरिशासनसंबन्धि
च उभे शास्त्रे अधिगम्य विदित्वा । पुनरपरार्थान्तरे । पुनर्द्वितीयवारमुच्यते । वा इति
पुनःशब्दार्थः । क्षीराम्भसोदुग्धजलयोर्हंसं सितच्छदमिव तयोर्हिंसादयाशास्त्रयोर्विवे-
क्तारम् इदं सम्यक्प्ररूपणमिदमसमीचीनं प्ररूपणं च, अथ स्वर्गपर्वसाधक-
पन्थाः अयं च दुर्गदुर्गतिमार्गः, इयं च निःस्पृहाणामुक्तिः एषा च रसनादिरसलम्प-
टानामुक्तिरित्यादि विवेचनकर्तारं तं वशीन्द्र जितेन्द्रियाणां पुरंदरं च अधिगम्य
विज्ञाय मनसि निश्चित्य ॥

अथ स्वमतानुशिष्टिपृच्छा—

पैगम्बरैर्नः समयेषु सूरे पुरातनैर्व्याहृतमेतदास्ते ।

निक्षिप्यते न्यास इव क्षमायां यमातिथिर्यो यवनस्य वंश्यः ॥१३७॥

खुदाह्वयश्रीपरमेश्वरस्यास्थानीं स्थितस्याधिपतेरिवोर्व्याः ।

उत्थाय पृथ्व्याः परिवर्तकाले गन्ता समग्रोऽपि जनः पुरस्तात् ॥१३८॥

हे सूरे, नोऽस्माकं पुरातनैः प्राचीनैः पैगम्बरैः । केचनास्सन्मार्गप्रवर्तकाः विशिष्ट-
सिद्धिबुद्धिमाजो महापुरुषा अभूवन्, तेऽस्सन्मते पैगम्बर इति सन्नकाः प्रोच्यन्ते ।
तैस्तत्कृतेषु समयेषु शास्त्रेषु मध्ये एतन्मया श्रीमत्पुरो निवेद्यमानं व्याहृतं भाषित-
मास्ते । एतत्किम् । यः कश्चन यमस्य कृतान्तस्य अतिथिः प्राधुणकः । मृत इत्यर्थः ।
यवनस्य । जातावेकवचनम् । तुरुष्कस्य वश्यौ गोत्रजन्मा तुरुष्को न्यासो निःक्षेप इव
स्थापनिके च क्षमायां भूमध्ये निक्षिप्यते स्थाप्यते । स क्षोणीनिक्षिप्तः समग्रः समस्तो-
ऽपि यवनवंश्यः तुरुष्कजातीयः परिवर्तकाले कल्पान्तकाले पृथ्व्या भूगर्भादुत्थाय वहि-
र्निर्गम्य स्वस्वस्वरूपेण खुदा इत्यस्मत्परंपरायां नाम यस्य तादृशस्य त्रिया समग्रलक्ष्म्या
युक्तस्य परमेश्वरस्य समग्रहिन्दुवर्गैर्व्यायमानस्य जगदीश्वरस्य पुरस्तादग्रे गन्ता गमि-
ष्यति । किंभूतस्य खुदाह्वयश्रीपरमेश्वरस्य । आस्थानी स्थास्थानसभाभागस्य स्थितस्य
उपविष्टस्य । कस्येव । अधिपतेरिव समामासीनस्य उर्व्या भूमेर्भुवनेर्भूतपस्याग्रे समस्तोऽपि
जनः समायाति स्वस्वन्यायनिर्माणार्थम् ॥

आदर्शिकायामिव पुण्यपापे संक्राम्य संशुद्धनिजोपलब्धौ ।

विधास्यते साधु स तत्र तस्य न्यायं निरस्य स्वपरानुरोधम् ॥ १३९ ॥

हे सुरे, खुदाख्यः परमेशिता तत्र समामध्ये सर्वस्य पूर्वोक्तस्य यवनजनस्य साधु सम्यक्प्रकारेण यथा स्यात्तथा न्यायं सदसम्बन्धव्यवहारविचारं विधास्यते स्वयमेव करिष्यते । किं कृत्वा । अयं स्वः स्वकीयो मदीयः, अयं च परः परकीयः न मत्प्रक्षान्नितः, इति यज्ज्ञानं स तु सांसारिकव्यवहारः तयोः स्वपरयोरनुरोधो बह्वाग्रहोऽयं वा तयोरेव बोधो ज्ञानं तं निरस्य लक्ष्त्वा । यदुक्तम्—‘अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् । उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ॥’ इति । पुनरपि किं कृत्वा । आदर्शिका हस्तकनिर्मुक्ता पृष्ठे च ग्रहणार्हा केवला दर्पणिका । मेवातमण्डलादौ आदर्शिकेत्युच्यते । तस्मात्सिद्ध सम्यक्प्रकारेण शुद्धा निर्मला निष्पाया वा स्वपरव्यवसायविरहिता विजयात्मन उपलब्धिर्मेतिज्ञानम् । ‘प्रेक्षाप्रतिपत्प्रज्ञाप्रेक्षाचिदुपलब्धयः’ इति हेम्याम् । तस्या पुण्यपापे अर्थोद्यवनजनस्य सुकृतदुष्कृते संक्राम्य स्वहृदये प्रतिविम्बयित्वा । विचार्यैत्यर्थः ॥

विमृश्य विश्राणयिता फलं स श्रेयोहसोस्तस्य ततोऽनुरूपम् ।

मसूरगोधूमयवादिधान्यबीजस्य सस्योत्करमुर्वरेव ॥ १४० ॥

ततस्तत्सदसज्ज्ञानानन्तरं स खुदाभिचः परमेश्वरः विमृश्य अनेनैवंविधं कर्म विनिर्मितम् अत एतस्य ईदृशमेव फलं प्रदत्तं विलोक्यते इति स्वमानसे विचार्य । यदुक्तम्—‘यथावशादृशं येन कृतं कर्म शुभाशुभम् । तत्तावत्तादृगं तस्य फलमीशः प्रयच्छति ॥’ इति चम्पूकथयाम् । एतद्वचनात् तस्य यावद्यवनजनस्य श्रेयोहसोः पुण्यपापयोरनुरूपमुत्तितं फलं सुखदुःखानुभवनरूपं विश्राणयिता स्वस्वनीप्रयोगः प्रदास्यति । केव । उर्वरेव । यथा सर्वसस्या यत्रोत्तमात्राणि सर्वाण्यपि धान्यानि सम्यक् निष्पद्यन्ते सोर्वरेष्वभिधीयते । तादृशी धरित्री । मसूरा मालवमण्डले बहुप्रसिद्धाः, गोधूमाः सर्वत्रापि ह्यताः, तथा यवा अर्जुदपरिसरे अतिशयेन प्रथिताः प्रायश्चक्षु सर्वत्रापि विधृताः, एते त्रयोऽप्यादौ येषां तेषामपरेषामपि धान्यानां बीजं योनिनिबन्धस्य योग्यं सस्योत्करनिबन्धं विश्राणयति प्रदत्ते । सर्वसस्यायां भूमौ यादृशं धान्यमुप्यते तादृशमेव लयते इत्यर्थः ॥

नावोऽम्बुधेः कूलमिवानुकूलवातेन भिक्षिं गमिता अनेन ।

भोक्ष्यन्ति भोग्याद्भुतभोगमङ्गीतरङ्गिताः केऽपि ततः सुखानि ॥ १४१ ॥

ततः पुण्यफलदानादनेन खुदाचक्षेण परमेश्वरेण केऽपि पुण्यमाजिनो यवना भिक्षिं स्वर्गं गमिताः प्रापिताः सन्तो भोग्याः भोक्तुं भोग्याः अथ वा भुज्यन्ते निरन्तरसातं यैस्तानि भोगदानि तैः पुण्यपरिकैः कृत्वा अद्भुताभिराश्चर्यकारिणीभिर्योगानां विविधसुखानां नानाप्रकारहृदयगमाभ्यवहाराणामभरणवसनागणितमणिमौक्तिकस्वर्पादिधनानामथवा इह लोके राज्यादिलक्ष्मीणां भङ्गीभिः रचनाभिः तरङ्गिताः प्रमोदमेदस्विता गताः सन्तः । ‘भोगस्तु राज्ये वेद्याभृता सुखे । धनेऽहिंकायफणयोः पाताल्यभ्यवहारयोः ॥’

इत्यनेकार्थः । सुखानि शर्माणि भोक्ष्यन्ति । का इव । नाव इव । यथा यानपात्राणि ता-
त्स्थ्यात्तद्व्यपदेश इति न्यायान्नौजना अनुकूलेन स्वाभिलषितस्थानप्राप्तिकारिणा वातेन
अम्बुधेः समुद्रस्य कूलं तट वेलाकूल वा लम्बिताः सन्तः सुख सासारिक सात
भुञ्जन्ति ॥

इयेनैः शकुन्ता इव पीड्यमानाः कुम्भाः कुलालैरिव पच्यमानाः ।

तद्गोमृभिर्दोयकिमेनसान्ये प्राप्स्यन्ति दुःखान्यपि तेन नीताः ॥ १४२ ॥

अपि पुनस्तेन खुदाख्यपरमेष्ठिना अन्ये कुर्मकारिणो यवनजनाः एनसा पचेलि-
मेन पापेन कृत्वा दोयकिं नरक नीताः संप्रापिताः सन्तो दुःखानि महाकष्टानि प्रा-
प्स्यन्ति लप्स्यन्ते । किं क्रियमाणाः । इयेनैः शशादनैः सिञ्चानकैः । 'इयेनः पत्नी शशा-
दनः' इति हैम्याम् । शकुन्ता विहगमा इव तद्गोमृभिः तस्य नरकस्य गोमृभिः गोपाथ-
न्तीति गोसारसैनरकपालकैः । 'नरयस्सरकेपाला केहिं परिवेया अच्छि । तदुत्तरे
नरकरं केहिं—' इति विदग्धमुखमण्डने । पीड्यमानाः खादनाक्षिकर्षणमारणादिप्रकारैः
सतत सताप्यमानाः । पुनः किं क्रियमाणाः । कुलालैः कुम्भकारैः कुम्भाः कलशा इव
इष्टिकावत्पाचनकटाहोष्णतैलाद्युत्कालनानिक्षेपणतप्तप्रपुमानादिना निरन्तर पच्यमानाः
पचिक्रियां पक्ता भ्रष्टा नीयमानास्तद्गोमृभिरेव ॥

कुरानवाक्यं किमिदं यथार्थं महात्मनां वाक्यमिवास्ति सूरैः ।

इव प्रसूने गगनस्य तस्मिन्नुत्ताभ्युदेति व्यभिचारिभावः ॥ १४३ ॥

हे सूरैः, महात्मनामवितथवाचासुत्तमाना भाषितं वचनमिव यवनानां किं यच्छास्त्र
कुरानमित्युच्यते इदं यन्मया श्रीमत्पुरस्तात्पूर्वं प्रतिपादितं कुरानस्य यवनशास्त्रविषय
वाक्यं वचनम् । किमिति प्रश्ने । यथार्थं सत्यमस्ति । उताथ वा गगनस्य प्रसूने आकाशकुसुम
इव तस्मिन् कुरानवाक्ये व्यभिचारिभावोऽसत्यत्वमभ्युदेति प्रकटीभवति । इदं सत्य-
मसत्यं वा तत्सम्यक् निश्चित्य वाच्यमित्यर्थः ॥ इति शेषस्य स्वशास्त्रानुसारिप्रश्नः ॥

इदं निगद्य व्यरमत्स तस्य बुभुत्सया वाङ्मयवेदितायाः ।

ततो विडौजा यतिनामिवैकधुरां सिताया भणति स्म वाणीम् ॥ १४४ ॥

स प्रश्नकर्ता शेष इदं पूर्वोक्तं निगद्य कथयित्वा व्यरमद्विरराम । मौनं कृत्वा स्थित
इत्यर्थः । कथा । तस्य साहिना धर्मगोष्ठीमनुष्ठातुमाहूतस्य हीरसूरीचाङ्गयाना न्वपरसमय-
शास्त्राणां वेत्ति सम्यग् जानातीत्येवशीलो वेदी तस्य भावो वेदिता तस्या ज्ञातृताया
बुभुत्सया बोद्धुमिच्छया । ततः शेषे मुखे जोषे कृते सति शेषप्रश्नानन्तर वा यतिना
साधूनाम् । 'ब्रह्मशर्मभरचार यतीव' इति नैषधे । मत्वर्थं यन्प्रत्ययः । विडौजा इन्द्रः
सूरिर्वाणी भणति स्म । उवाचेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—सितायाः शर्करायाः एकधुरामिव
एकां धुरं वहतीत्येकधुरां सदृशाम् । 'एकधुरीणैकधुराडभावेकधुरावहौ' इति हैम्याम् ॥

निरञ्जनः कम्बुरिव व्यपास्तनिःशेषदोषः पुनर्यमेव ।

ज्योतिर्मयो बहिरिवास्तमूर्तिर्मीनाङ्गवद्यः परमेशितास्ते ॥ १४६ ॥

यः परमेशिता कम्बुः शङ्ख इव निर्गतमञ्जनं रजः आदिल्लेयो यस्य निरञ्जनः कर्म-
मल्लेपरहितः । ‘सङ्को इव निरञ्जणे’ इति कल्पसूत्रोक्तेः । पुनर्थः अर्थमेव भास्वानिव
व्यपास्ता निर्मूलमुच्छेदिता निःशेषाः समस्ता दोषा अपयुष्णा रात्रयश्च येन । पुनर्थो
बहिरिन्निरेव ज्योतिर्मयः परमतेजःस्वरूपः । शङ्खम्—‘तेजोमयोऽपि पूज्योऽपि
धातुना नीचजातिना । संगतः सहते बहिर्धनघातजघातनाम् ॥’ इति । पुनर्मनाङ्ग इव
कंदर्प इवास्ता स्रक्ता मूर्तिः शरीरं येन । स्मरस्यानङ्गत्वात् । आस्ते । ‘सत्तायाम-
स्त्वास्ते’ इति क्रियाकलापे । तथा ‘आसते सतमधिष्ठिति भूपास्तोयराशिरसिते खड्ग
कूपाः’ इति वैषधे । आस्ते आसते आसते इति बहुवचनम् ॥

भवभ्रमीभङ्गिभरो भवीव किं रूपमाधाय सभागमी सः ।

क्षेप्ता पुनर्दोयकिभित्तिगत्योर्जनस्य कं हेतुमिह प्रतीत्य ॥ १४६ ॥

स परमेश्वरः भवेयु संसारपरम्परासु भ्रमीणां भ्रमणीनाम् । ‘अपि भ्रमीभङ्गिभिरा-
वृताः’ इति नैषधे । भङ्ग्यो रचना नरकतिर्यङ्करदेववैचित्र्यस्तासां भ्रमः समूहो यस्य
तादृशो भवी जीवः । ‘स पुनर्भवी जीवः स्यादसुमान्’ इति हैम्याम् । संसारपर्यटनशी-
लजन्तुरिव । यथा जीवः संसारे वंश्रम्यमाणः सन्नानारूपाभ्यादस्ते तथा संसारी जीव
इव । किं कीदृशजातीयं रूपं देवनरादिसंबन्धि कीदृशं शरीरमाधाय कृत्वा सर्वां परिषद्
गमिष्यति उपवेक्ष्यति इति सभागमी । पुनः स खदा इह जगति कं हेतुं रागद्वेषादिकं
कारणम् । रागद्वेषौ धिना शुभाशुभकारकत्वं न स्यात् । तस्य तु तावेव न स्तः । ततः
कं हेतुं प्रतीत्य समाधित्य जनस्य दोयकिभित्तिनाश्र्योर्नरकखर्गलक्षणयोग्यस्योः क्षेप्ता
क्षेप्यति । हेतुरत्र नास्त्येव । हेत्वभावात्तत्र क्षेपणमपि न घटते ॥

सुखासुखानि प्रभविष्णु दातुं पचेलिमं प्राक्तनमेव कर्म ।

तस्यैव तत्कारणतास्तु भङ्गागलस्तनेनेव किमत्र तेन ॥ १४७ ॥

हे श्रेष्ठ, सुखासुखानि सौख्यानि दुःखानि च दातुं प्रभविष्णु समर्थं प्राक्तनं पूर्वज-
न्माचरणं पचेलिमं परिपाक प्राप्तं कर्मैव नान्यः कोऽपि तत्तत्कारणता तस्यैव कर्मण
एव कारणता जगत्कर्तृतास्तु । अत्र जगति भङ्गागलस्तनेनेव धार्मिकानिगणजेन
पयोधरेणेव प्रायेणेव तेन केनचित्कल्पितेन जगत्कर्ता किमस्तु यदि अजाकण्ठोद्भूत-
स्तनादुर्गंधं प्रादुर्भवति तदा तस्मादपि विश्वघटिधेटते ॥ इति कर्मणो जगत्कर्तृत्व-
स्थापने सूरिप्रत्युत्तरम् ॥

इदं गदित्वा विरते त्रतीन्द्रे श्रेष्ठः पुनर्वाचमिमांशुवाच ।

विज्ञायते तद्दुर्गर्हवाचि व्रीचीव तथ्येतरता तदुक्तौ ॥ १४८ ॥

इदं पूर्वोक्तं गदित्वा प्रत्युत्तरं प्रदाय व्रतीन्द्रे विरते निश्चे सति शेषः पुनर्द्वितीय-
वारमिमामग्रे वक्ष्यमाणां वाचं वाणीमुवाच वक्ति स्म । तदेवाह—हे शुरो, तद्भवदुक्ति-
युक्तिकारणाद्बहुगुणो वाचादस्तस्य वाचि वचने इव तदुक्तौ कुरानवाक्ये तथ्येतरता
केवलं मृषाभाषितैव विज्ञायते ॥

वभाण भूयः प्रभुरेतमेतत्स्रष्टा जगत्पूर्वमिदं विधत्ते ।

तत्केतुवत्संहरते स पश्चात्ततोऽस्ति तस्याप्यसमश्रमोऽसौ ॥ १४९ ॥

भूयो द्वितीयवारं प्रभुः सूरिः एतं शेषं प्रति एतदिहैव वृत्ते कथ्यमानं वभाण भ-
णति स्म । निजजगदेत्यर्थः । तदेव निर्दिशति—हे शेष, यदि स स्रष्टा जगत्कर्ता इदं
स्रष्टापुरनरनारकलक्षणं जगद्विश्वं विधत्ते निर्मिमीते प्रथमं सकलजगज्जनं निष्पादयति,
पश्चात्स एव स्रष्टा विधाता केतुवद्भूमकेतुरिव तत्स्वेनैव कृतं विश्वं संहरते क्षयं नयति ।
ततः कारणात् तस्यापि जगत्कर्तुरपि । अथमसमोऽसाधारणः धर्मः क्लेशोऽस्ति विद्यते,
न पुनः कदाचनापि स्वास्थ्यं यदेकं घटयति परं मनस्वीति ॥

कर्ता च हर्ता निजकर्मजन्यवैचित्र्यविश्वस्य न कश्चिदस्ति ।

वन्ध्यात्मजन्मेव तदस्तिभावोऽसन्नेव चित्ते प्रतिभासते तत् ॥ १५० ॥

हे शेष, निजस्यात्मनः कर्मणा स्वप्राचीनजन्माचीर्णसुकृतदुष्कृतरूपेण कर्मणा
जन्यमुत्पाद्य वैचित्र्यं रचनाया विचित्रत्वं नानात्वं यस्य तादृशस्य विश्वस्य जगतः
कश्चित्कर्ता निष्पादकः च पुनर्हर्ता संहारकः सर्वथा नास्त्येव । तत्कारणात्तस्य जगत्कर्तु-
स्तिभावः सत्ता विद्यमानत्वमसन्नेव अविद्यमान एव प्रतिभासते मम चित्ते । मन्मन-
सीति भावः ॥

शेषं तमित्थं कृतपूर्वपक्षं संबोध्य सिद्धान्तवचोभिरेपः ।

धर्मे निधत्ते स्म तदीयचित्ते कृषीवलो बीजमिवोर्वरायाम् ॥ १५१ ॥

एष सूरिस्तदीये शेषसंबन्धिनि चित्ते मानसे दयारूप धर्मे निधत्ते स्म स्थापयति
स्म । क इव । कृषीवलो इव । यथा कर्षुकः उर्वरायां सर्वसस्यायां क्षेत्रभूमौ बीजं वपनो-
चितधान्यं निधत्ते वपति । किं कृत्वा । इत्यममुना प्रकारेण कृतो विहितः पूर्वपक्षो विप्र-
तिपत्तिर्न । सद्विधोऽर्थः पूर्वपक्षः । तं शेषं सिद्धान्तवचोभिर्निःसपत्नबुद्धिनिधयः
सिद्धान्तस्तस्य वाक्यैर्वचनैस्तद्वर्षा प्रत्युत्तरैः । सिद्धान्तावलम्बेन पूर्वपक्षप्रतिक्षेपो भ-
वति इति व्युत्पत्तिर्नैषधनरह्यम् । संबोध्य बोधयित्वा ॥

वभूव वल्मावसरोऽधुना तद्विधीयतां काप्युचिते पदे सा ।

दन्ताल्पमङ्गाद्बहु गृह्यते यद्धर्मादि पात्रादिव बुद्धिमद्भिः ॥ १५२ ॥

श्रुत्वेति शेषस्य वचो विधत्ते यावत्स वल्मासुचितप्रदेशे ।

अभाजि भूजम्भभिद्रा सभाया मध्यं दिवो भानुमतेव तावत् ॥ १५३ ॥

तावत्तदैव तस्मिन्नेव काले भूजम्भभिदा पृथिवीपुरंदरेण अकञ्चरसाहिंसभायाः स्व-
पर्वदो मध्यमुत्सङ्गोऽभाजि समाश्रीयते स्म । सभायां समागत इत्यर्थः । केनेव । मानुस-
तेव । यथा भास्करेण तदैव तस्मिन्नेव वासरे दिवो व्योमो मध्यमाश्रितम् । एतावता
मध्यदिनावसरोऽपि जात इत्यर्थः । तावत्किम् । यावद्यथा यस्मिन्नेव समये प्रत्यावे
उचिते प्रदेशे कर्णराज्यं भवने स सूरिर्वल्मा भोजनमाचाम्लं विषत्ते करोति । कर्तुमुप-
विशतीत्यर्थः । किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण शेषस्य वचो वाक्यं श्रुत्वा आकर्ष्य ।
इति किम् । हे गुरो, अधुना इदानीम् । युष्माकमिह व्याह्रियते । वल्माया अशनस्याव-
सरः बभूव संपन्नः । तत्कारणात् कापि कुत्रापि उचिते अस्माकं यवनानां सन्न्यनुचितं
हिन्दुवर्गगृहे श्रीमतामाहारकरणयोग्ये पदे स्थाने वसत्यादौ वा गत्वा सा वल्मा विधी-
यता कियताम् । यत्कारणाद्द्विदिग्भिः पण्डितैः अल्पं स्तोकं भाटकमात्रं दत्त्वा अद्वात्स्व-
कायात्सकाशात् तपःक्रिया अनुष्ठानादिधर्मो गृह्यते । कथम् । बहु धनतमं यथा स्यात्तथा ।
कस्मादिव । पात्रादिव । यथा सुपात्राय साधवे स्वल्पमात्रादिकं दत्त्वा तस्माद्बहु स्वर्गोप-
वर्गादिकमादीयते । यतः 'दानपात्रमधमर्णमिहैकप्राहि कोटिशुणितं दिवि दायि'
इति नैपथेऽपि ॥ युगम् ॥

धर्मोदयस्येव मुहूर्तमात्मगोष्ठीविधानावसरं विभाव्य ।

महीमहेन्द्रस्तमथाजुहाव मुनीन्द्रमिन्द्रावरजोर्जितश्रीः ॥ १९४ ॥

अथ स्वस्यां सभायामगमनानन्तरं महीमहेन्द्रो भूमीन्द्रोऽकञ्चरसाहित स्वयं गुर्ज-
रमण्डलादाहृतं मुनीन्द्रं सूरिराजमाजुहाव आकारयामास । स किलक्षणः । इन्द्रस्य पु-
रंदरस्यावरजो लघुप्राता कृष्णः । 'कानुने मम निजे दनुजारौ जाप्रति स्वसरणे रण-
चर्चा । यद्गुजाद्गुपधाय जयाङ्कं धर्मणा स्वपिमि वीतविशङ्कः ॥' इति नैपथे । 'दासाहः
पुरुषोत्तमोऽव्धिश्चयनोपेन्द्रावजेन्द्रानुजाः' इति हैम्यामपि । तद्वद्वर्जिता प्रबला श्रीलं-
क्ष्मीर्यस्य । किं कृत्वाजुहाव । स्वस्यात्मनः अकञ्चरसाहेरात्मनः गोष्ठीविधानस्य
सूरिणा समं धर्म्यवार्ताकरणस्यावसरं समये विभाव्य विलोक्य । विज्ञायेत्यर्थः । उत्प्रे-
क्ष्यते—धर्मोदयस्य श्रीमज्जिनधर्मस्याभ्युदयस्य मुहूर्तं वेलावसरमिव ॥

शैलस्ततः साधुविधुं विशुद्धधर्मोपदेष्टारमदःसमाजम् ।

स्वसाधकस्यान्तिकमिष्टदेवं सिद्धिप्रदो मन्त्र इवानिनाय ॥ १९५ ॥

ततः साहेराकारणानन्तरं शैलोऽवलफैत्रः साधुविधुं वाच्यमचन्द्रमदःसमाजमक-
ञ्चरसभामानिनाय आनयति स्म । 'अदःसमित्संमुखवैरिणोवत—' इति नैपथे । अदः-
शब्दस्य समासविधानम् । किंभूतं साधुविधुम् । विशुद्धो निर्दोषो यो धर्मो दयामूल-
जिनाज्ञापूर्वकस्तस्योपदेष्टारं सम्बद्धं विविच्य वक्तारम् । क इव । मन्त्र इव । यथा साध्य-
सद्गुरुदत्तप्रसायमन्त्रः स्वस्यात्मनो मन्त्रव्यवसाधकस्याराधयितुः अन्तिकं सर्वाप-
मिष्टदेवं मन्त्राधिष्ठाकसुरमानयति । किंभूतो मन्त्रः । सिद्धेरिष्टाभिलषितस्य प्रदो वि-
भ्राणयिता ॥

विश्वत्रयीमीक्षितुमुत्सुकेन त्रैरूप्यभाजेव शिवाङ्गजेन ।

शक्तित्रिकेणेव वपुष्मता वानुगम्यमानस्तनुजत्रिकेण ॥ १५६ ॥

विभाव्य विस्मेरविलोचनाम्भोरुहेण तं साहिजलालदीनः ।

ज्ञानेन शकः कतिचित्पदानि ज्ञाताङ्गजन्मानमिवाभ्यगच्छन् ॥ १५७ ॥

महतां मुद्रलेन्द्राणां जलालदीन इति यवनसाधया प्रसिद्धं नामोच्यते । साहिजल-
लदीनः अकम्बरपातिसाहिपुगवः विस्मेरेण हृषोत्फुल्लेन विलोचनाम्भोरुहेण नयनक-
मलेन विभाव्य हृगोचरीकृत्य कतिचित्कानिचनानि तदानीमभ्यगच्छन्संमुखभाग-
च्छन्ति स्म । क इव । शक इव । यथा सौधमेन्द्रो ज्ञानेनावधेरुपयोगेन अवधिक्षुषा
ज्ञाताङ्गजन्मानं श्रीमन्महावीरदेवं विलोक्य स्वर्गे स्वसमायामेव कतिचित्सप्ताष्टौ पदानि
क्रमान्यावत्संमुखं गच्छति स्म । साहिः किं क्रियमाणः । आद्य एकः शेखजी, द्वि-
तीयः पाटी, तृतीयो दानीयार इति नाम्नां तनूजन्मनां त्रिकेणानुगम्यमानः । उत्प्रे-
क्ष्यते—विश्वत्रयीं त्रैलोक्यं ईक्षितुं द्रष्टुं विलोकयितुमुत्सुकेन उत्कण्ठितेन अत एव त्र-
याणां रूपाणां भावबैरूप्यं तद्भजतीति त्रैरूप्यभाजा रुपत्रयीकलितेन शिवायाः पार्वत्यां
अङ्गजेन नन्दनेनेव एतावता स्वामिकार्तिकेनेव । अथ वा वपुष्मता शरीरमाश्रयता
शक्तीनां प्रभुत्वोत्साहमन्त्रलक्षणानां त्रिकेणेव वा ॥ युग्मम् ॥

सूरिं दयाधर्ममिवाङ्गिजातमवन्तमङ्गीकृतकाययष्टीम् ।

तं गोचरं लोचनयोः प्रणीय मीमांसते स्मेति हृदा महीमान् ॥ १५८ ॥

तं हीरविजयनामानं सूरिं मध्वरकं लोचनयोः स्वनयनयोगोचरं विषय प्रणीय
कृत्वा । विलोक्येत्यर्थः । महीमानकम्बरपातसाहिर्हृदात्ममनसा इत्यमुना प्रकारेण मी-
मांसते स्म विचारयति स्म । ‘मीमांसा तु विचारणा’ इति हैम्याम् । सूरिस्तत्प्रे-
क्ष्यते—अङ्गीकृता उपात्ता काययष्टी तनूलता येन तादृशमङ्गिजातं प्राणिगणमवन्तं
स्वजीवमिव रक्षन्तं दया कृपा जगज्जन्तुषु कादृश्यं तद्रूपं धर्मेमिव ॥

विपक्षमावं कलयन्तमुग्रं प्रियां स्वमृत्याममृतां रतिं च ।

निर्णीय निर्विण्णमनास्तनूमांस्तपः प्रपन्नः किमु शम्बरारिः ॥ १५९ ॥

उत्प्रेक्ष्यते—अयं सूरिस्तपः संयमक्रियानुष्ठानोपवासादिकष्ट प्रपन्नः अधिगतः कुं-
र्वाणो वा शम्बरारिः स्वर इव । किंभूतः । तनूमान् विनाङ्गं तपोऽनुष्ठानादि कर्तुं न शक्नु-
यादित्यङ्गीकृतकाययष्टीः । अथ वा पार्वतीपरिणयनप्रक्रमानन्तरं सर्वदुराधुराल्पर्याभ्यर्थना-
प्रसन्नीभूतभूतपतिना कायः प्रादायि इति कुमारसंभवोक्तैस्तदादिशरीरं संजातमिति
कायकलितत्वं । किंलक्षणः शम्बरारिः । तपःप्रतिपत्तौ कारणमाह—निर्विण्णं खेदक्षिप्तं
मनश्चित्तं यस्य । किं कृत्वा । विपक्षमावं वैरितां कलयन्तं विप्राणम् अत्र महाकूरं नि-
क्षिप्तं वा तत्त्वतः शकरम् । तथा स्वमृत्यावपि त्रिनेत्रनेत्रज्वलदनलज्वालामस्मीभू-

तेऽपि खदेहे न मृतां नानुविपन्नां रतिचार्मीं स्वप्रियां प्रियवल्लभाभ्यां निषीव नि-
थित्य विहाय ॥

न कापि कामीव जहाति कान्तामकीर्तिमेतामपहर्तुकामः ।

किं वा पृथक्कृत्य निजाङ्गलभां शिवां शिवः साधितसाधुवृत्ति ॥१६०॥

वायवा निजस्यात्मीयस्य अङ्गे काये लभां स्यूतामिवार्धभूताम् । अर्धशंभुरिति
प्रसिद्धत्वेन अर्धं शंभोरित्यर्धशंभुः । तथा 'प्रसङ्गं चेतो हरतोऽर्धशंभुः' इति नैषधे ।
तथा भोजप्रबन्धे च यथा—'अर्धं दानववैरिणा गिरिजयाप्यर्धं शिवस्याहृतं राजन्वि-
श्वमनीश्वरं सममवत्तत्तावदाकर्ण्यताम् । गङ्गा सागरमन्दरं शशिकला नागाधिपः क्षमातलं
सर्वज्ञत्वमपीश्वरत्वममजत्वा मां च भिक्षाभिता ॥' इति । अत एवार्धभूतां शिवां पार्वतीं
पृथक्कृत्य स्वशरीराद्भिन्नां विधाय । पुनर्द्वितीचवारम् । एकवारं तु पूर्वपत्नीसतीविरहात्तप-
स्सप्तं पूर्वं पथात्सतीमेव पावतीभूतां परिणीय गृहमेधितामनुभूय तदपेक्षया द्वितीयवारं
साधिता आराधिता साधोर्मुनेर्हस्तिरावरणं येन तादृशः शिवः किम् ईश्वर इव । किं
कर्तुकामः अयं शिवः । कापि नक्तदिवा सुप्तौ जाग्रदवस्थायामेकीभूतो बहुमध्यगतो वा
गृहान्तः समाधाय वा कुत्रापि स्थाने कान्तां प्रियां पार्वतीं न जहाति नैव सजति । क
इव । कामीव यथा प्रबलकर्मण्यन्तु कापि कस्मिन्नपि क्षमये प्रियां नोप्सति तत्संगत
एव तिष्ठति एतां जगत्प्रसिद्धामपकीर्ति निजापययः अपहर्तुकामो निराकर्तुमिच्छुः ॥

प्रलम्बबार्हिर्मुल्लशाखिशालावाहः स्फुरत्काञ्चनचारिमश्रीः ।

उत्कंठरो भूमिधरः सुराणां किं वाङ्मृताद्भूतलसंचरिष्णुः ॥ १६१ ॥

किं वा अथ वा अद्भुतादाखर्णात् कौतुकौत्सुक्यात् भूतले क्षोणीमण्डले संचरिष्णुः
सम्यग्मीला भ्रमणशीलः अयं प्रत्यक्षलक्ष्यः सुराणां देवानां भूमिधरः पर्वतः सुमेरुरिव ।
किंलक्षणः । प्रलम्बा अतिदीर्घा वा बहिर्मुल्लशाखिनः सुरतरोः शाखास्ता एव तद्गद्वा
वाहा भुजा यस्य । पुनः किंभूतः । स्फुरन्ती देदीप्यमाना काञ्चन सुवर्णं तस्य तद्गद्वा
चारिमश्रीः शरीररामणीयकलस्मीर्यस्य । पुनः किंभूतः । उत्कंठरः श्रोत्रैः शिरा माहा-
त्म्यवांश्च ॥

साम्राज्यमासाद्य दिवल्लिलोक्या आशंसमानः पुनराधिपत्यम् ।

तपस्तपस्यत्किमुत क्षमायां पुरंदरोपास्तपुरांमिपाशः ॥ १६२ ॥

उताथ वा पूर्वोक्तादपरार्थे अपास्तस्तत्कः पुरं ग्रीणां स्वः क्षीणां पाशो बन्धनं येन ।
बहुक्षम्—'सितेन भावेन च लज्जया भिया पराङ्मुखैरर्धकट्यक्षवीक्षितैः । वचोभि-
रोष्णैकलहेन लीलया समस्तमावैः खलु बन्धनं प्रियः ॥' इति विमुक्तचरितानुपहृ-
तादयः क्षमायां अन्यभूमित्वेन सुरापुराङ्गनास्त्रहंसादीनां सेहकारणत्वादेवं स्वलोकं विहाय
नृपौ समेत्य तपस्तपस्यन् कुर्वाणः पुरंदरः शक इव । किं कुर्वाणः । दिवः स्वर्गलो-
कस्य साम्राज्यं सनत्तमिमानाधिपति देवेन्द्राणां स्वामित्वं द्वात्रिंशत्सहस्रदेशाधीश्वरमुकु-

टवद्भूपानामिव सार्वभौमस्य तथा द्वात्रिंशद्विमानाविमानां प्रभुत्वम् । अत एव साम्राज्यम् । 'मघाद् तु गान्ति यो नृपान्' इति हैन्याम् । आसायाधिगल । पुनत्रि-
लोक्या विश्वत्रयस्याधिपत्यं भर्तृभावमाशंसमानः काङ्क्षन् ॥ इति सूरिदर्शनात्साहि-
हृदयवितर्काः ॥

यावद्वितर्कानिति तर्कशास्त्राधीतीव चित्ते कुरुते क्षितीन्द्रः ।

निर्ग्रन्थनाथं निजसंनिकर्षं विभूषयन्तं पिवति स तावत् ॥ १६३ ॥

क्षितीन्द्रोऽकञ्चरसाहिः इति पूर्वोक्तप्रकारेण यावद्यावता समयेन चित्ते स्वमनस्येव
नात्मजनसमक्षवितर्कान्विचारान् कुरुते । क इव । तर्कशास्त्राधीतीव यथा तर्कशास्त्रेषु
प्रमाणग्रन्थेषु अधीतमध्ययनं सम्यक् शास्त्रावदोषोऽस्यास्तीति तर्कभाषादिकचिन्तामणि-
प्रमुखप्रमाणाध्येता वितर्कान् विविधान् तर्कान् कुरुते तावन्नजितस्यात्मनः संनिकर्षं सनीप
विभूषयन्तमलकुर्वन्तम् । निर्ग्रन्थनाथं हीरविजयसूरिं पिवति स सादरवलोकयति
स । सादरावलोकनं पानमुच्यते ॥

सुत्रामगोत्राधिकगौरवेण मार्गे मया संप्रमगामिनासौ ।

दुरुद्धभूर्भोगिविभुर्विषादी मा स्तादितीर्वात्वरया चरन्तम् ॥ १६४ ॥

सूरिं किं कुर्वन्तम् । अत्ररया न वेगेन मन्दं मन्दं चरन्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति
हेतोः । इति किम् । सुत्रामगोत्रान्मेरोरधिकं गौरवं श्रुत्वा माहात्म्यं यस्य तादृशेन
मार्गे पथि संप्रमगामिना औत्सुक्यादिना त्वरितगमनशीलेन । 'आवेगलु त्वरिस्तरणिः
सवेगः संप्रमस्त्वरः' इति हैन्याम् । मया दुःखेन कष्टेन ऊढा सहस्रफणामण्डलविभृता
भूयेन तादृशो भोगिविभुः शेषनागो विषादोऽस्यास्तीति विषादी विपण्यचेता निवेदवान्वा
मा स्तान्मा भवतादिति ॥

इमे चले मेचकिमाङ्किते च तदौचित्यी रोद्धमदःप्रचारम् ।

नेत्रे क्षिपन्तं किमिति प्रमातं युगंधरायां पुरतो धरायाम् ॥ १६५ ॥

पुनः किं कुर्वन्तम् । पुरतः पुरस्तादग्रतः प्रमातं प्रमाणीकृतं युगधरं कूर्वरं रयस्य
शृपमस्य स्कन्धनिक्षेपणस्य योग्यं काष्ठविशेषं धूसरमिति जने प्रसिद्धं यस्यां तादृश्यां
धरायां पृथ्वीपीठे नेत्रे नयने क्षिपन्तं स्थापयन्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः किम् ।
इति किम् । इमे नेत्रे चले चञ्चलस्वभावे च पुनर्मेचकिमाङ्किते अन्तःश्रयामताकलिते ।
मलिनाशये इत्यर्थः । तत्तस्मात्कारणात् अदःप्रचारमेतयोः प्रसारं रोद्धुर्माचिती गो-
रयता । उपचितमेवेत्यर्थः ॥

दण्डं स्वपाणौ दधतं स्ववाहाजितं भजन्तं किमु कल्पसालम् ।

कल्पं मुनीनामिव मूर्तिमन्तं कल्पं निजाङ्गे पुनरुद्धहन्तम् ॥ १६६ ॥

पुनः किं कुर्वन्तम् । स्वपाणौ निजवामहस्ते दण्डं यष्टीं दधतं धारयन्तम् । दण्ड-

क्ष्यन्ते—स्ववाहया निजभुजेन जितं पराभूतम् अत एव भजन्तं सेवमानं यो येन जितः प्रायस्तं स सेवते । कल्पसालमिव कल्पद्रुममिव । पुनः किं कुर्वन्तम् । निजाङ्गे आत्मीये शरीरे कल्पं यतीनां शरीरावरणयोग्यवस्त्रविशेषं 'कल्पढो' इति प्रसिद्धः । उद्धहन्तं विभ्रतम् । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिमन्तं शरीरशालिनं मुनीनां सुसाधूनां कल्पमाचारमिव ॥

वुधैर्न दोषाकरवंशजातैर्मरालयानैर्न च नाभिजातैः ।

प्रत्यर्थिभिश्चित्तमुवो न रुद्रैर्निर्ग्रन्थनाथैरनुगम्यमानम् ॥ १६७ ॥

पुनः किं क्रियमाणम् । अनुगम्यमानम् अतु पश्चाद्भज्यमानम् । कैः । निर्ग्रन्थनाथैः वा-
चकपण्डितगणिवरलक्षणभ्रमणपुङ्गवैः । किंभूतैः । वुधैः रोहिणीनन्दनैः पुनर्न दोषाकर-
वंशजातैः चन्द्रगोत्रजन्मभिः । अयं तु विरोधः—ये वुधास्ते तु दोषाकरवंशजाता एव
स्युः । विरोधशान्तौ तु वुधा विद्वांसस्तथा दोषाणामपगुणानामाकरः खनियो वंशस्तत्र
जाता न तर्हि विद्युद्धवंशजन्मानः । निर्दोषपितृपक्षा इत्यर्थः । पुनः किंभूताः । मरालो
राजहंसस्तेन यानं गमनं येषां ते । हंसवाहनाः च पुनर्न नाभिजाता न ब्राह्मणाः । अथ-
मपि विरोधः—ये मरालयानास्ते तु नाभेर्नारायणनाभिपुण्डरीकादेव जाताः । विरोध-
शान्तौ तु हंसवन्मन्थरगमनाः । इयौ शोधनात् । तथा द्वौ नञौ प्रकृत्यर्थे गमयतः । मौ-
ल्यार्थे प्रापयतः । ततः न न अभिजाताः कुलीना एव । अथ वा न अभिजाता न कु-
लीनाः । एवं नद्वितीयेन नकारेण अकुलीनत्वनिषेधो निगद्यते । एवं सति कौलीन्यमाया-
तम् । तैरैतावता विद्युद्धमातृपक्षैरित्यर्थः । 'जाह संपन्ना कुलसंपन्ना' इति सिद्धान्तोक्तिः ।
पुनः किंभूताः । चित्तमुवः कंदर्पस्य प्रत्यर्थिभिर्वैरिभिः परं न रुद्रैर्न भीमैरीश्वरैः । अयमपि
विरोधः—ये कामरिपवस्ते तु रुद्राः शिवा एव स्युः । विरोधशान्तौ तु स्वक्षतर्वसांसा-
रिककान्ताद्यनुपपत्त्वान्मनोभवामिरातिभिः शान्तरसतरक्षिताहितान्तःकरणन्वाद्य रुद्रैः ।
सौम्यैरित्यर्थः ॥

एकं किमद्वैततया जगत्यां कुमुद्वतीकान्तमिव द्वितीयम् ।

तृतीयमक्षोरिव चन्द्रचूडब्रह्माच्युतानामिव वा चतुर्थम् ॥ १६८ ॥

पुनः किंभूतम् । जगत्यां भुवनमध्ये भरतक्षेत्रभूमौ वा अद्वैततया गुणैरसाधारणत्वेन
मात्स्यस्य मुख्यः । तादृकोऽप्यन्यो नास्ति येन सा उपमीयते इति हेतुना एकं किम् ।
'जगती मेदिनी रसा' इति हैम्याम् । 'भुवनं जगती जगत्' इत्यपि हैम्याम् । तथा 'ज-
गती विश्वभूमयोः' इत्यनेकार्थेऽपि । पुनर्द्वितीयं कुमुद्वतीकान्तं चन्द्रमिव जगदाह्लाद-
कत्वात् । च पुनरक्षोर्नेत्रयोस्तृतीयम् । यथा जनानां नेत्राभ्यां मौमादिमार्गः प्रका-
श्यते तथा तेनापि नेत्रीभूतेन भविकानां स्वर्गोपवर्गोदिमार्गो ज्ञाप्यते इति तृतीयं
नेत्रम् । वा पुनः चन्द्रचूडः शिवः, ब्रह्मा विधाता, अच्युतो नारायणः, तेषां मध्ये
चतुर्थमिव त्वपरतीर्थकैरेः त्रयो देवाः सेव्यन्ते, तथा अयमपि गुणबाहुल्यात्स्वपरतीर्थ-
कैरुपास्यते । अतस्तच्चतुर्थमिव ॥

चतुर्षु वेदेध्विव पञ्चमं वा षष्ठं द्रुमाणामिव निर्जराणाम् ।

किं सप्तमं मूर्तिमतामृतानां स्रोतःपतीनां पुनरष्टमं वा ॥ १६९ ॥

च पुनश्चतुर्षु चतुःसंख्येषु ऋक्-यजुः-साम-अथर्वणलक्षणेषु लौकिकेषु मध्ये पञ्चम-मिव । एतस्य सत्यवादित्वाद्वेदवन्मान्यत्वेन पञ्चमम् । वा पुनः निर्जराणां देवानां द्रुमाणां कल्प-पारिजात-गन्दार-हरिचन्दन-संतानलक्षणानां पशानां कल्पवृक्षाणां मध्ये षष्ठ-मिवासिलामिलयितदायकत्वात् । तथा मूर्तिमतां स्त्रीकृतकाययष्टीनां हिम-शिशिर-वसन्त-ग्रीष्म-वर्षा-शरत्लक्षणानां पण्णामृतानां मध्ये सप्तममिव । सर्वेषामपि सेव्यत्वेन । वा पुनः स्रोतःपतीनां लवणोदधि-क्षीरोदधि-नीरोदधि-मृतोदधि-सुरोदधि-स्नादोदधि-इक्षोदधि-नाश्रां सप्तानां समुदाणां मध्ये अष्टममिव अतिगम्भीरत्वात् गुणरत्नाकरत्वात् ॥

अधीश्वराणां नवमं दिशां वा कुण्डं सुधानां दशमं किमुर्व्याम् ।

एकादशं वा त्रतिनां वृषेषु किं द्वादशं श्रीगणपुंगवानाम् ॥ १७० ॥

च पुनर्दिशामथनां हरितामीश्वराणां सामिनाम् इन्द्र-अग्नि-यम-नैर्ऋत-वरुण-वायु-कुबेर-ईशानाभिधानामष्टसंख्याकानां लोकपालानां मध्ये नवममिव । यथा दिक्पालाः स-र्वेषां मय्याराध्यास्तथायमपीति । वा पुनरुर्व्यां पृथिव्या वर्तमानं दशमं सुधाकुण्डमिव । यथा पाताले नवसंख्याकानि कफोलादिपीयूषकुण्डानि विद्यन्ते, तथा भूमण्डले दशमं सुधाकुण्डमिव । अजरामरपददायकत्वात् । वा पुनर्त्रतिनां साधूनां वृषेषु धर्मेषु मध्ये । 'धर्मः पुण्यं वृषः श्रेयः' इति हर्म्याम् । क्षान्ति-आर्जव-मार्दव-निर्लोभता-तपः-संयमः-सत्य-शौच-अकिंचनता-ब्रह्मचर्यमिति लक्षणेषु दशविधसाधुधर्मेषु मध्ये । यदुक्तम्- 'रातीमजवमद्वसुत्तीतवसजमे अवोधन्वे । सव्व सोअं आकिंचणं च वम च जइ धम्मो ॥' इति वचनात् । एकादशमेकादशसंख्यापूरणं मूर्तं साधुधर्ममिव । वा पुनः त्रिधा गणभृत्तस्यां शोभया वा युक्तानां गणपुंगवानां गणधारिणाम् इन्द्रभूति-अग्निभू-ति-वायुभूति-व्यक्त-सुधर्मस्वामि-मण्डित-मौर्यपुत्र-अकम्पित-अचलव्राता-मेतार्थ-प्रभासनामानः महावीरजिनैकादशगणधरास्तेषां मध्ये द्वादशमिव ॥

त्रयोदशं वाम्नुजवान्धवानां विश्वेषु देवेषु चतुर्दशं वा ।

रत्नेषु वै पञ्चदशं कलासु शरत्सुधांशोरिव षोडशं वा ॥ १७१ ॥

वा पुनर्युजवान्धवानाम् । धाता-अर्यमा-मित्र-वरुण-ईश-भग-इन्द्र-विवस्वत-धूपा-पर्जन्य-त्वष्टा-विष्णु इति द्वादशसंख्यानामर्काणां मध्ये त्रयोदशं भास्करमिव । प्रतापत्वात् । वैश्वदेवेषु मध्ये । 'विश्वदेवास्त्रयोदश' इति काव्यकल्पलतायाम्, सख्याना-ममालायां च । चतुर्दशं चतुर्दशसंख्याकमिव । दिव्यरूपत्वात् । वा पुनश्चतुर्दशसु लक्ष्मी-कौ-स्तुभ-पारिजात-सुरा-धन्वन्तरि-चन्द्रमा-कामधेनु-ऐरावण-अप्सरा-उच्चैःश्रवा-पीयूष-शार्ङ्गधनुः-पाशजान्यशङ्ख-कालकूटविषाभिधानां चतुर्दशप्रमाणानां रत्नानां

मध्ये पञ्चदशं रत्नमिव । वा पुनः शरत्सुधांशोः शारदीयचन्द्रमसः कलासु पञ्चदश-
कलासु मध्ये षोडशमिव । पञ्चदशसु तिथिषु पञ्चदशैव कला वर्धन्ते, षोडशी
कला तु शिवमस्तके अस्तीति श्रुतिः । अत एव नैषधे नलेन प्रोक्तम्—‘भीमजा च
हृदि मे परमास्ते जीवितादपि धनादपि शुर्वी । न स्वमेव मम साहेति यस्याः षोडशा-
मपि कलां किल नोर्वी ॥’ इति । तथा ‘परधार्मिकतिथयश्चन्द्रकलाः पञ्चदश भवन्तीह’
इति काव्यकल्पलतायाम् । तथा तत्रैवोदाहरणम् । ‘तिथि तिथिं प्रति स्वर्गिमोग्यैकैक-
कलाधिका । कला यस्येशपूजासीदेकः श्लाघ्यः स चन्द्रमाः ॥’ इत्युक्तेः । चन्द्रे तु पञ्च-
दशैव कलाः ॥

किं राजधानी शममेदिनीन्दोर्धवं धुनीनामिव वा समाधेः ।

संकेतसमयेव गुणावलीनां धर्मस्य साम्राज्यमिवाहृतस्य ॥ १७२ ॥

उत्प्रेक्ष्यते—शममेदिनीन्दोः उपपन्नानात्रो वसुधासुधारुचेः रात्रः राजधानी सुख-
वासनगरी च । ‘कुलक्रमायाता पुरी राजधानी’ इति हैम्याम् । वा पुनः समाधेर्ध्यानस्य
विशेष्यकलयनिष्ठत्वेन यद्दधानं समाधिस्तस्य धुनीनां नदीनां धव भर्तारं समुद्रमिव ।
पुनरुत्प्रेक्ष्यते—गुणानामावलीनां श्रेणीनां संकेतसमयेव । यत्र काशुकैर्मलितुमुत्सुकैरप-
रैर्वा मिलनार्थं संकेतस्तत्स्थानं संकेतगृहं प्रोच्यते । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—अर्हतामसीतानाग-
ततीर्थकृतामयमार्हतः स चासौ धर्मश्च । जैनधर्मस्यैवार्थः । साम्राज्यमिव । अनेकान्मू-
र्धाभिषिक्तान्मयित्वा यत्रैश्वर्यं क्रियते तत्साम्राज्यम् । अत्र तु बहुसामन्तभूपनमनं स्फु-
टमेवास्ते इति साम्राज्यमेव ॥

उरो मुरारेः सुभगत्वलक्ष्म्याः कृपासृतस्यैव पतिं तमीनाम् ।

भाग्यस्य वा कोशमिवाक्षयन्तं क्षान्तिखनन्त्या इव सानुमन्तम् ॥ १७३ ॥

उत्प्रेक्ष्यते—सुभगत्वलक्ष्म्याः सौभाग्यश्रियाः वासार्थं मुरारेर्नारायणस्य उरो वक्षः-
स्थलमिव । यदुक्तं नैषधे—‘हित्वा दैत्यरिपोरुरः स्वभवनं शून्यत्वदोषस्फुटा-’ इति
विष्णोर्वक्षो लक्ष्म्यावासमिति । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—कृपा सकलजन्तुजातेषु कृष्णा सैवा-
मृत सुधारसत्तस्य तमीना पतिं चन्द्रमण्डलमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—भाग्यस्य शुभकर्मोद-
यस्य अक्षयन्तं सर्वथापि न व्ययीभावं भजन्तं कोशं भाण्डागारमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—
क्षान्तिः क्षमा सैव खनन्ती नदी तस्याः सानुमन्तं पर्वतमिव । यतो भूभृतः सकाशा-
त्सरितः प्रवहन्ति ॥

यशःसुप्तस्यैव सुपर्वसालं किं ज्ञानभानोरुदयाचलं वा ।

सप्तर्षिपुत्रं किमु चित्रवाचामिवाकरो लब्धिमणीगणानाम् ॥ १७४ ॥

उत्प्रेक्ष्यते—यशः सर्वजगद्वनजेगीयमानस्फीतकीर्तिरेव सुप्तं प्रसूतं तस्य सुपर्वसालं
कल्पद्रुममिव । सदा विकासपरिमल्यदिबाहुत्वात्तुरतरकुसुमकृधनम् । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—

ज्ञानमेव भाजुः सूर्यः तस्याभ्युदयार्थमुदयाचलं पूर्वपर्वतमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—चित्राणां जगदाश्वर्थकारिणीनां वाचां वचनवैचित्र्याणां सप्तर्षिपुत्रं किमु बृहस्पतिमिव । 'बृहस्पतिः सुराचार्यो जीवश्चित्रशिक्षण्डिजः' इति हैन्याम् । पुनस्तत्रैव 'सप्तर्षयश्चित्रशिक्षण्डिनः' । तथा नैषधे—'विचित्रवाक् चित्रशिक्षण्डिनन्दनः' इति बृहस्पतेः सप्तर्षिपुत्राभिधानम् । यथा चित्रशिक्षण्डिनन्दनस्तथा सप्तर्षिसूनुरपीति । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—लब्धयस्तपःप्रादुर्भूतशक्तिविशेषास्ता एव मणीनां गणास्तेषामाकरं खानिमिव ॥ आदितल्लयोदशभिः कुलकम् ॥ इति हीरविजयसूरिवर्णनम् ॥

तं व्याजहारेति महीमहेन्द्रो जागर्ति चार्तं खलु युष्मदङ्गे ।

हिमं सरःपद्ममिवाध्वजन्मा क्लमोऽपि नाक्रामति वः शरीरम् ॥ १७५ ॥

महीमहेन्द्रः अक्वचरपातिसाहिः तं सूरिमित्यमुना प्रकारेण व्याजहार व्यक्ति स । इति किम् । हे सूर, खलु निश्चित युष्मदङ्गे श्रीमतां देहे चार्तमनामयं समाधिर्जागर्ति विद्यते । जागर्तीत्यत्र सत्तार्थः । अतः—'सत्तायामस्यास्ते जागर्तिर्विद्यते ध्रियते' इति क्रियाकलापे । अपि पुनरध्वजन्मा दूरमार्गोल्लङ्घनोद्भूतः क्लमः परिश्रमो वो युष्माकं शरीरं नाक्रामति न बाधते । किमिव । हिममिव । यथा सरःपद्मं तदाकोत्पन्न कमलं तुहिन व्यथयति ॥ इति शारीरकसुखप्रश्नः ॥

तपांसि वः सन्त्यनघानि कच्चिन्नास्ते समाधेः प्रतिबन्धकश्च ।

मनः प्रसन्नं पुनरस्ति नीरं पद्माकरस्येव घनव्यपाये ॥ १७६ ॥

हे मुनीन्द्रो, पुनर्वो युष्माकं तपांसि अनघानि प्रज्ञास्थानि असौ तपस्वी तीव्रं तपस्तप्त्वा मात्सद्राज्यादि वैभवं गृह्णीतादिति भावाद्विप्रकर्तृकाणामभावात् निरन्तराद्यानि सन्ति विद्यन्ते । पुनः कश्चन धर्मद्वेषी वो युष्माकं समाधेर्यानस्य प्रतिबन्धको विप्रविधाता नास्ते न वर्तते । पुनर्युष्माकं मनः प्रसन्नमनाविलमस्ति । किमिव । नीरमिव । यथा घनव्यपाये शरत्समये पद्माकरस्य कमलकुलालंकृतसरसो जल प्रसन्नमतिस्त्वच्छं स्यात् ॥ इति साध्वान्चारादिकुशलप्रश्नः ॥

का सा पुरी प्रापि दशां दमीशैर्वसन्तनिर्मुक्तवनानुरूपाम् ।

अहो अहोभिर्बहुभिः पयोदैरिवादिभैर्भूरियमन्वकम्पि ॥ १७७ ॥

अहो इति संबोधनप्रश्ने । हे सूर, सा का पुरी किनाम्री नगरी या पुरी दमिनां तपःक्रियादिकष्टैः स्वात्मदमनपराणां साधूनामीशैर्नोयकैः श्रीमद्भिः वसन्तेन मधुसमयेन निर्मुक्तस्य फलपुष्पपल्लवदलादिविरहिततरुणस्य वनस्थानुरूपा सदृशीं दशमवस्थां प्रापि लम्बिता । तदभिधानं माषणीयमित्यर्थः । अहो सूरिन्द्राः, पुनरादिभ्यः प्रथमैः पुष्करावर्तनाभिः ययोदैर्मधैरिव । इयमास्माकीनां मेवातमण्डलसंघम्विनी वा भूः पृथिवी बहुभिरनल्पैः अहोभिर्दिवसैरन्वकम्पि अनुगृहीता पावनीकृता इत्यागमादिप्रश्नः ॥ इति साहिकृतकुशलालापप्रश्नः ॥

इदं विनिर्दिश्य समुद्रकाञ्चीरुच्ये मुखे तन्वति मौनमुद्राम् ।

धर्मस्य धात्रीमिव वृत्रशत्रुर्वाच्यमानां स उवाच वाचम् ॥ १७८ ॥

वाच्यमाना सम्यग्वाग्गुप्तिमतां वृत्रशत्रुर्यतीन्द्रः स हीरविजयनामा सूरिवर्वाच वा-
णीमुवाच वक्ति स्म । साहिप्रश्नानामुत्तरे ददाति स्मेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—सूरिवाणी ।
धर्मस्य मुकुतस्य धात्रीमुपमातरमिव वर्धयित्री भूमिमिव । स्थान वा । कस्मिन् सति ।
इदं पूर्वेनिगदितं कुशलादिप्रश्नं विनिर्दिश्य कथयित्वा समुद्रकाञ्च्या जलनिधिमखलाया
भूमिभामिन्या रुच्ये भर्तारि । ‘रुच्यो वरयिता धवः’ इति हैम्याम् । अकम्बरपृथिवीपती
मुपे खवदने मौनमुद्रा जोषेण कृत्वा मुद्रणां तूष्णीका तन्वति कुर्वति सति ॥

क्षमाकान्तकोटीरमणीमरीचिमधुव्रतापीतपदारविन्द ।

अवेहि वार्तं द्युसदामिवाप्तवचःसुधापानविधायिनां नः ॥ १७९ ॥

क्षमाकान्ता भूमीवल्लभा अन्ये राजानस्तेषां कोटीरा मौलिमुकुटाल्लेषां मणीनां विवि-
धरत्नानां मरीचयः कान्तयः एव मधुव्रता भ्रमरास्तेरा सामस्त्येन पीते चुम्बिते सेविते
वा पदारविन्दे चरणकमले यस्य तस्य संवोधने । यदुक्तम्—‘अवताद्गो हयप्रीवः
कमलाकर ईश्वरः । सुरासुरनराकारमधुपापीतपत्कजः ॥’ इति सारस्वतव्याकरणग्रान्तनम-
स्कृतां आपीत इति । हे वृष, नः अस्माकं वार्तमनामयमवेहि जानीहि । केपामिव ।
यथा द्युसदा सुराणां देवानामनामयं भवेत् । तत्र हेतुमाह—आप्तानां तीर्थकृताम् । ‘पुरु-
षोत्तमवीतरागाप्ताः’ इति हैम्याम् । वचांसि वाक्यानि आगमा वा । ‘आप्तोक्तिः सम-
यागमां’ इति हैम्याम् । तानि त एव वा सुधा अमृतरसास्तेषां पान विदधे इत्येवशीला-
स्तेषाम् । ‘आप्तो लब्धे च सत्वे च’ इत्यनेकार्थः । ‘सत्वे अधिसवादके बान्धवेऽद्यात् ।’
इति चूर्णः । तथा ‘आप्तप्रत्ययितो समौ’ इति हैम्याम् । आप्तस्य पालकत्वेन विष्णोः
सामित्वेनेन्द्रस्य वा वचसा सुधापानं कुर्वते इत्येवशीलानां सुराणां तदेवाप्तत्वमुच्यते ।
सृष्टिप्रारम्भे ब्रह्मणा सुरा नराश्च विदधिरे, तदर्थं भोज्यकृते धान्यं सृष्टं नरैरङ्गीकृतम्,
तदनिच्छद्रिद्वैवैर्ब्रह्मणा प्रहितैः सृष्टिपालकत्वेन विष्णुर्वाचितः, ततो विज्ञाय कृष्णे-
नापि मन्याचलेन पाथोधि निर्मध्य पीयूषमुत्पाद्य तेषां पाणौ तिजाप्रजन्मने आप्ताय
गन्धाय प्रहितम्, ततो मिजनायकत्वेनाप्तीभूतस्य तस्येन्द्रस्य वचसा सुधाहारा आसन्-
इति षण्णवीं श्रुतिः । तेन द्वयोरपि सुधापानविधायिता ॥

अध्वानिवाक्षाणि निरीहमावै रश्मिब्रजैर्यन्त्रयतां त्वयं नः ।

तपांसि निर्विघ्नतया शताङ्गा इव प्रवर्तन्त उदारकान्ते ॥ १८० ॥

उदारा अतिशायिनी स्फारा वा कान्तिर्दाप्तिः शोभा वा यस्य महती इच्छा वा ।
‘बान्ति’ शोभाकामनयोः दीप्ता च’ इत्यनेकार्थः । तस्य संवोधने हे गाढे, नोऽस्माकं
शताङ्गा रपा इव तपांसि नियमविशेषा निर्विघ्नतया निरन्तरायत्वेन प्रवर्तन्ते प्रचलन्ति

च । अस्माकं किं कुर्वताम् । रश्मिब्रजै रज्जुत्कौस्तुरगानश्चानिव निरीहभावैर्निर्गता ईहा क्रीपुत्रमित्रविमवादिषु सांसारिकेषु सर्वेष्वपि पदार्थेषु वाञ्छा येषां ते निरीहास्तेषां भावास्यैः कृत्वा निःस्पृहताभिरक्षाणि समनस्कानि पश्यानीन्द्रियाणि स्वयमात्मना सार-
थिभावेन यन्त्रयतां दमयता वशीकुर्वताम् ॥

प्रत्यूहकृत्कोऽपि न नः समाधेः कुतोऽशिवं स्याद्भुवि यत्त्वयीशे ।

गृहाङ्गणस्थायिनि कल्पशास्त्रिन्युपद्रवेर्त्ति नु दरिद्रभावः ॥ १८१ ॥

हे साहे, नोऽस्माकं समाधेर्मेनः स्वास्थ्यस्य ध्यानस्य वा कोऽपि कश्चिदपि प्रत्यू-
हकृद्भिन्नविधाता नास्ति, यद्यस्मात्कारणात्त्वयि ईशे स्वामिनि अवनीनेतरि समर्थे अशि-
नोपशामके क्षति भुवि पृथिव्यामशिवमर्थात् त्वद्देशवासिनामकल्याण कुतो भवेत् । अपि
तु न स्यादेव । युक्तोऽयमर्थः । नु इति परिप्रश्ने । गृहस्याङ्गणे अजिरे तिष्ठतीत्येवंशील-
तास्मिन् गृहाङ्गणस्थायिनि कल्पशास्त्रिनि सुरद्रुमे दरिद्रभावो दारिद्र्यं किमुपद्रवेत् । अपि
तु न दारिद्र्यलेशोऽपि स्यादिति ॥

अनित्यताभावनया पदार्थमार्थस्य विश्वस्य मनः पुनर्नः ।

क्षोदैरिवाम्भः कतकस्य शश्वन्प्रसन्नमास्ते वसुधासुधांशो ॥ १८२ ॥

हे वसुधासुधांशो सकलावनीरजनीपते भूपते, विश्वस्य जगतः पदार्थसार्यस्य वसुद्र-
जस्य अनित्यता अज्ञाश्रयत्वम् । यतः—‘ही संसारसहावो सुचरिचनेहाणुरायरत्तापि ।
जे पुव्वन्नेदीष्ठा अवरन्ने ते न दीक्षति ॥’ तथा ‘सन्नरागजलबुच्चुउव्वमे जीविताप्पजल-
बिंदुचंचले । जुव्वणेयनइवेगसंनिभे पावजीवक्किमय न बुज्झसि ॥’, ‘अनित्यानि शरीराणि
विभवो नैव शाश्वतः । नित्य संनिहितो मृत्युः कर्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥’ ‘यदि जन्म-
जरामरण न भवेद्यदि चेष्टवियोगभय न भवेत् । यदि सर्वमनित्यमिदं न भवेदिह
जन्मनि कस्य रतिर्न भवेत् ॥’ इति वचनात्सर्वमनित्य धर्म एव नित्यः कार्यः इति भाव-
नया वासनया कृत्वा पुनर्नोऽस्माकं मनश्चित्तं प्रसन्न धर्मकर्मणि निर्मलमेवास्ते । किमिव ।
अम्भ इव । यथा कतकस्य कतकनाम्नः फलस्य क्षोदैर्दूषणैर्जलं प्रसन्नं स्वच्छं स्यात् ।
तथा यदुक्तम्—‘विमलस्वामिनो वाचः कतकक्षोदसोदराः । जयन्ति त्रिजगच्चेतोजल-
नैर्मल्यहेतवः ॥’ इति सकलार्हत्प्रतिष्ठाने ॥

गोशीर्षसौरम्यमिवानिलेन संदेशहारिद्वितयेन हृतः ।

गन्धारनाम्नो नगरान्महीन्दो शनैः शनैर्वृद्धतया समागाम् ॥ १८३ ॥

हे महीन्दो साहे, गन्धार इति नामामिधानं यस्य तादृशान्नगरात्समागाम् श्रीमत्पाथे
समेतः । कथम् । शनैः शनैर्मन्दं मन्दम् । कथा । वृद्धतया स्थविरत्वेन । किलक्षणाः अहम् ।
संदेशहारिणोर्द्वैतयोः । ‘शासनहारिणा हरेः’ इति रघौ । यथा शासनहारी तथा संदेश-
हारीति । तथा ‘दूतः संदेशहारकः’ इति हैम्याम् । द्वितयेन द्वन्द्वेन हृतः आकारितः ।

‘आकारणं इवो हूतिः’ इति हैम्याम् । किमिव । गोशीर्षसौरभ्यमिव । यथा चन्दनहु-
मस्य परिमलो अनिलेन वायुना हूयते भूमण्डलान्तरमानीयते ॥ इति साहित्यकृष्ण-
गमादिप्रश्नप्रत्युत्तराणि ॥

भूमानथामाषत दूरदेशाद्ययं समेताः कथमेकपद्याम् ।

महेन्द्रवन्मत्तमतङ्गजेन रथेन पाथोरुहबन्धुवद्वा ॥ १८४ ॥

रेवन्तवद्वा तुरगेण दिव्ययानेन वृन्दारकवृन्दवद्वा ।

स प्रोचिवानुज्झितयानमत्र चरन्क्रमाभ्यामहमाजगाम ॥ १८५ ॥

अथ कुशलगमादिकथनानन्तरं भूमान्मृध्वीपतिरमाषत वदति स्म । हे सूरिन्नाः,
युयमेकपद्यां मार्गे । ‘पदव्येकपदी पद्या पद्वतिर्वर्त्म’ इति हैम्याम् । कथं केन प्रकारेण समे-
ताः दूरदेशात् अत्रागताः । तानेष प्रकारान्दर्शयति—किं मत्तो मदोदयो यो यतङ्गजो
गजेन्द्रो गजराजः प्रशस्तहस्ती तेन समेताः । किंवत् । महेन्द्रवत् । यथा पुरंदरो मत्तम-
तङ्गजेन ऐरावणेन समेति । वाथवा किं रथेन स्यन्दनेन ‘वहल’ इति प्रतिद्वेन अध्वनि
समेताः । किंवत् । पाथोरुहबन्धुवत् । यथा कमलसुहृद्भास्करो रथेन मरुदथेन समाग-
च्छति । वाथवा तुरगेन प्रवरवाजिना कृत्वा समायाताः । किंवत् । रेवन्तवत् । यथा
रेवन्तः अर्करेतोऽजस्तुरगेण समायाति तस्य हयवाहनत्वेन । ‘रेवन्तस्त्वर्करेतोऽजः
भूतगो हयवाहनः’ इति हैम्याम् । वाथवा दिव्येन मनोरमेण यानेन शिविकादिना वाहनेन
समीपिवासः । किंवत् । वृन्दारकवृन्दवत् । यथा वृन्दारकाणां निर्जराणां वृन्दः समुदायः
दिव्येन देवसंविधाना विमानेन समेति । इत्युक्तेऽनन्तरं स सूरिः प्रोचिवान् कथयति स्म ।
हे साहे, अहमत्र श्रीमतां समीपे उज्झितं संत्यक्तं यानं तुरगवाहनादिकं येन तादृशः
क्रमाभ्यां चरणाभ्यां चरन् प्रचरन् आजगाम आगतवान् ॥ शुभम् ॥

भूपोऽप्युवाचेति न साहिवाख्ययानेन युष्मभ्यमदायि किञ्चित् ।

तुरङ्गमस्यन्दनदन्तियानजाम्बूनदाद्यं दृढमुष्टिनेव ॥ १८६ ॥

अपि पुनर्भूषः पातिसाहिः इत्यमुना प्रकारेण प्रोवान जगात् । पृच्छति स्तेत्यर्थः ।
इति किम् । हे सूरिन्नाः, दृढमुष्टिना कृपणेनेव साहिब इत्याख्या नाम यस्य तादृशेन
यानेन मम उम्बरक्रेण सामन्तेन तुरङ्गमा अथाः, स्यन्दना रथाः, दन्तिनो गजाः,
यानानि शिविकादीनि, जाम्बूनदं सुवर्णम्, उपलक्षणाद्रूप्यादिसंप्रदाः, अमूनि वस्तूनि
आद्यानि प्रथमानि मुख्यानि वा यत्र तादृशं किञ्चित्किमपि वस्तु युष्मभ्यं नादायि न
दत्तम् ॥ इत्याक्षेपप्रश्नवाक्यम् ॥

गुरुर्जगौ बह्मदिशत्स मङ्गं त्वया नियुक्तो हरिणेव मेघः ।

पुनर्न किञ्चिन्निखिलानुषङ्गमुच्चा मयाग्राहि महीमहेन्द्र ॥ १८७ ॥

सतः साहिप्रश्नानन्तरं गुरुर्हीरसूरिर्जगौ भाषते स्म । हे साहे हे महीमहेन्द्र पृथिवी-

पुरंदर, त्वया श्रीमता नियुक्तः प्रसादितानुशिष्टिः स साहिवखानो मध्यं बहु धनमदिशत्
यच्छन्नासीत् । क इव । मेघ इव । यथा हरिणा वासवेन वर्पितुं समादिष्टः घनाधनाः
बहु प्रचुरतरं नीरं दिशन्ति प्रददते । जनेभ्य इति शेषः । 'जानामि त्वा प्रवरपुरुषं
कामरूपं मधोनः' इति मेघदूते । 'इन्द्रादिष्टा हि मेघाः भूमौ वर्पन्ति' इति धुतिः ।
परमय विशेषः । निखिल समस्तमनुपद्म रामाद्रविणादिसद्ग मुञ्चति दूरं त्यजति तादृशेन
मया किञ्चित्किमपि दीयमानं नाग्राहि नादायि न गृह्यते स्म ॥

अहो निरीहैर्महतां वतंसैर्भूषितामीभिरिवांशुभिर्द्यौः ।

तज्जन्मभिः पङ्कमिवारविन्दैर्भवं परित्यज्य पृथग्भवद्भिः ॥ १८८ ॥

अहो इत्याश्चर्ये । सदस्या लोका वा । पश्यत कौतुकं परैरदीयमानमपि जगति के
नाद्रियन्ते । एते तु वङ्गागृहीता अपि सर्वेषामभिलषणीयानामपि स्वर्णाश्वगजादि नाददते
तस्मादमीभिः सूरिन्द्रैः कृत्वा भूरशेषाणि क्षोणी विभूषिता अलंकृता पवित्रिता वा ।
कैरिव । अंशुभिरिव । यथा अंशुभिः सहस्ररश्मिभिः । 'आदित्यः सवितायमा परमहृषो-
ष्णांश्च रविः' इति हैम्याम् । यौगन्धर्वीयी शोभिता । किंभूतैः अमीभिः । निर्गता ज-
गन्मन्मलत्रपुत्रद्रविणराज्यादियावत्पदार्थसार्थेषु ईदृश वाञ्छा येषाम् । निःस्पृहैरित्यर्थः ।
पुनः किंभूतैः । महतां समस्तसाधुजनोत्तमाङ्गेषु अवतसैः श्रेष्ठरायमाणैः । पुनः किंभूतैः ।
भवं संसारं परित्यज्य निर्मुच्य पृथग्भूतैर्भवद्भिः । कैरिव । अरविन्दैरिव । यथा पद्मैः
पङ्कजम्बालं परित्यज्य पृथग्भूयते । किंभूतैः अमीभिः अरविन्दैश्च । तज्जन्मभिः तत्र
भवे पङ्के वा भविष्यात्पङ्कजत्वाबन्ध उत्पत्तिर्येषां तैः ॥

चित्ते दधच्चित्रमिति क्षितीन्द्रः पुनर्युनक्ति स्म मुखं स वाचा ।

सौरभ्यविभ्राजिविजृम्भिताब्जं घनात्ययो हंसमृगीदृशेव ॥ १८९ ॥

स क्षितीन्द्रः पातिसाहि पुनर्वाचा वाण्या मुखं स्ववदनं युनक्ति स्म संयोजयामास ।
किं कुर्वन् । इत्यमुना प्रकारेण चित्ते स्वमानसे चित्रमाश्चर्यं दधद्धारयन् मुखं वाचा
युयोज । क इव । घनात्यय इव । यथा क्षरत्कालः सौरभ्येन सौगन्ध्येन विभ्रा-
जते शोभते इत्येवंशीलं तथा विजृम्भितं विकस्वरमब्जं कमलं हंसमृगीदृशा राजमराल-
महिलया युनक्ति ॥

ग्रीष्मागमेनेव मयाध्वगानां वृथा व्यथा वः पथिजा व्यसर्जि ।

एतत्पुनर्गोधनवन्न किञ्चिच्चक्रे स्वहृद्गोचरसंचरिष्णुः ॥ १९० ॥

हे सूरयः, वो युष्माकं मया वृथा मिथ्यैव पथिजा मार्गजनिता व्यथा शीतातपञ्च-
काकण्टकह्रमादिका पीडा व्यसर्जि विभ्राणिता । दत्तेत्यर्थः । केनेव । ग्रीष्मागमेनेव यथा
निदाघसमयप्रादुर्भावेन अध्वगानां पान्थानां व्यथा तापतृषादिका विस्मृत्यते दीयते ।
पुनरेतच्चक्रमादिकं किञ्चित्किमपि मया स्वस्यात्मनः हृदो मानसस्य गोचरे विषये
संचरिष्णुः संचरणशीलं हृदये वर्तमानं न चक्रे न कृतम् । किंवत् । गोघनवत् । यथा

गोक्षुलं 'खर्हदा' निजमनसा । स्नेच्छयेत्यर्थः । गोचरं गवां चरणोचितावलीनां सन्त्यक्त्वा
स्वरचितं यथा तथा चरणशीलं मक्षणस्वभावं क्रियते । अथ वा स्वं मदीवं घनं भूमिः
नृपस्य भूवनत्वात् । 'स्वात्पालधनमुग्नेष्टपतिमन्वर्थकादयः' इति हैनीवचनात् । तस्मात्
हृदि मध्ये यो गोचरो गवां चरणस्थानं तत्र संचरणशीलमित्यर्थः ॥

विघ्नान् जज्ञे भगवत्समाधेरहं पयोवाह इवांशुभासाम् ।

युष्माकमाकस्मिकदुःखजन्मा तत्पत्यवायोऽजनि मे महीयान् ॥१९१॥

हे सूर्यः, अहं भगवतां पूज्यानां ज्ञानमाहात्म्यादिगुणगणवतां युष्माकं समाधेः
स्वात्म्यस्य ध्यानस्य वा विघ्नान् अन्तराचकृते जज्ञे सजातोऽस्मि । क इव । पयोवाह
इव । यथा जलवाहो मेघः अंशुभासा सूर्यकिरणानां विघ्नान् प्रचारप्रत्यूह्यच । आवरणा-
येत्यर्थः । जायते तत्कारणानुष्माकं श्रीमतामकस्मादज्ञातं भवमाकस्मिकमतर्कितोपपन्नं
वा बहुलमसात तस्माज्जन्मोत्पत्तिर्यस्य तादृशो महीयानवतिगुरुर्मे मम प्रत्यवायोऽपराधः
पाप वा अजनि संजायते स्म ॥ इत्याकारणायपराधोद्भावनम् ॥

क्ष्माचक्रचक्रीत्यथ थानसिंहमुद्दिश्य जग्राह वचो वचस्वी ।

हितैषिणा कल्प इवादसीयः पन्थाः कथं नो कथितः पुरो मे ॥१९२॥

अथ गुरोः स्वप्रत्यवायोद्भावनानन्तरं वचस्वी वाचोयुक्तिमान् क्ष्माचक्रस्य निखिल-
भूमीमण्डलस्य चक्री सार्वभौमोऽकम्बरसाहिः थानसिंहमुद्दिश्य संमुखमालोक्य इत्य-
मुना प्रकारेण वचो वाचिबलासं जग्राह । वदति स्मेत्यर्थः । हे थानसिंह, त्वया भवता
मे मम पुरोऽग्रे एषामयमदसीयः एतत्संबन्धी । 'नासादसीया तिलपुष्पतूणम्' इति
नैषधे । एकाग्रतपादचारादिको मार्गः साध्वाचारो वा कथं कुतः कारणात् नो कथितो
न निवेदितः । केनेव । हितैषिणेव । यथा हितं स्वस्य परस्य वा जनस्य इष्टापत्तिमिच्छ-
त्यभिलषतीत्येवंशीलेन महात्मना पुसा कल्पः सम्यक्प्रवृत्तिरूप आचारः कथ्यते ॥

इत्यप्यर्वाङ्गं न पदप्रचारैः प्राप्स्यन्ति दुःखं यदिहाजिहानाः ।

निगद्य भूमानिति शारदीनसारङ्गवन्मौनमवधत् वक्त्रे ॥ १९३ ॥

अपि पुनस्तत्तिलयत्तदपि किं केन प्रकारेण नावक्त्वा न कथितवान् । इति किम् ।
यदेते सूरान्द्राः इह दूरदेशे वर्तिनि मेवातमण्डलालंकारहारसकलक्रमलासंकेतनिकेतफ-
लेपुरमाश्रयता श्रीमतां संनिधानि पादप्रचारैः स्वचरणचङ्क्रमणैः आजिहाना आगच्छन्तः ।
'स्व वरसाजिनमाजिहानाम्' इति नैषधे । 'अजिनमागच्छन्तीम्' इति तट्टतौ ।
'आगमने गमनार्थः सनभ्युपाद्भ्यः पराः कथिताः' इति क्रियाकल्पे । 'ओहाड् गतौ'
इत्यस्य आनश्रुस्य जेहाना आद्योने आजिहाना आगमनार्थ इति । दुःखमसातं
प्राप्स्यन्ति लप्स्यन्ते । एतन्मया प्रोच्यमानं मम कथं न स्मरितम् । भूसानिलमुना
प्रकारेण निगद्य कथयित्वा वक्त्रे खमुञ्जे मौनं तूष्णीमावमधत् दधौ । क्विन् । शारदीन-

सारङ्गवत् यथा शरत्कालसंबन्धी वप्पीहो मौनं घत्ते । वर्षासु तृषाकान्ततया जलपा-
नार्यमुन्नमन्नीरदपुरस्ताद्ब्रह्मालम्ब्यालम्ब्य शरदि जलधराभावातूष्णीं विवत्ते ॥

किमुत्तरं स्यादिह मन्दधीवन्मीमांसते यावदसौ हृदीति ।

स दीर्घदर्शीव शशी रसायास्तं संशयानं प्रतिशंसति स्म ॥ १९४ ॥

मन्दा कुण्ठा धीर्बुद्धिर्यस्य सोऽल्पमेघा इव यावदसौ स्थानसिंहो हृदि निजमनसि
इति मीमांसते विचारयति । इति किम् । यदिह साहिनिगदितवाक्ये किमुत्तरं प्रतिवचः
स्यात् । तावद्दूरादग्रे स्वपरेषां भावि हिताहितं पश्येत् स्वमनीषया विचार्य जानी-
यात्स दीर्घदर्शी तद्वत् रसायाः शशी क्षोणीक्षणदापतिरकञ्चरसाहिः संशयानं संदेहं
विदधानं स्थानसिंहं प्रतिशंसति प्रश्रयित्वा स्वयमेवोत्तरयांचकार ॥

यूतद्वयं मानसमानसाङ्गे वलक्षपक्षीकरवाम कामम् ।

इदं त्वयाचिन्त्यत पुण्यलक्ष्मीमाकाङ्क्षता क्षीरविशायिनेव ॥ १९५ ॥

हे स्थानसिंह, काममल्यर्थं वयमेतदग्रे वक्ष्यमाण भवन्मनसि वर्तमान वा मानसं
मदीयमनस्तदेव मानसं नाम सरस्तस्याङ्गे कोष्ठे वलक्षपक्षीकरवाम ईसायमान विद-
वाम इत्याशीःप्रेरणयोश्चतुमपुरुषबहुवचनम् । यदुक्तम्—‘कान्तारे निर्गतासि प्रिय-
सखि पदवी विस्मृता किं तु मुग्ध मा रोदीरेहि यामेत्युपहतवचसो निन्युरेनां वयस्य’
इति नैषधे । यामेत्याशीरुत्तमपुरुषबहुवचनमपि । वयमेव हृदि विद्य इत्यर्थः । हे
स्थानसिंह, त्वया भवता इदं मयोच्यमानमचिन्त्यत ध्यातं हृदि विचारितम् । त्वया किं
कुर्वता । पुण्यलक्ष्मीं धर्मश्रियमाकाङ्क्षता वाञ्छता । केनेव । क्षीरविशायिनेव । यथा
दुग्धवाचौ शेते स्वपिलेवंशीलेन कृष्णेन पुण्या पतिव्रतात्वेन पवित्रा श्रीः काङ्क्षयते ॥

स्वमण्डले भूतलशीतमासानीयन्त एते यदि सूरिशक्राः ।

सुधाशनान्मोनिधिवल्लभाया भगीरथेनेव पयःप्रवाहाः ॥ १९६ ॥

यदि एते सूरिशक्राः क्षीरसूरीन्द्राः भूतलशीतभासा साहिना । ‘इदं तमुर्वीतलशीतल-
शुतिम्’ इति नैषधे । स्वमण्डले निजजनपदे आनीयन्ते आकार्यन्ते । केनेव । भगीर-
थेनेव । यथा सुधाशनानां देवानाम्मोनिधिवल्लभा समुद्रपत्नी नदी सुरसरिद्वक्ता तस्याः
पयःप्रवाहाः जलप्लवाः भगीरथनाम्ना भूमीन्दुना भूपालेन स्वदेशे समानीयन्ते । ‘गङ्गा
भगीरथेनेव पूर्वेषां पावनक्षमा । इच्छता संततिं तेन न्यस्ता मन्त्रिषु कोशला ॥’ इति
रघौ । तथा ‘गङ्गाभिब क्षितितलं रघुवंशदीपः’ इति नैषधेऽपि ॥

सुधारसं प्रीतिभरेण पायं पायं प्रभोर्दर्शनामधेयम् ।

तदा मजामो वयमप्यमर्त्या इव स्वभावादजरामरत्वम् ॥ १९७ ॥

तदा वय मेवातमण्डलश्राद्धवर्मा अपि अमर्त्या देवा इव स्वभावात्सहजेनेव अजरा-
मरत्व जरामरणाहित्यम् । अजरामरसम्बलित्यर्थः । मजाम आश्रयामः । किं कृत्वा ।

प्रतिभरेण प्रेमातिशयेन मनोहादेन वा प्रमोर्गुरोर्दशनमालोकनं तदेव नामधेयमभिधा-
यस्य । 'नामरूपभावाद्वाय-इति' हेमीदृत्तौ । ततो नामधेयरूपधेयमागधेशानि इति
प्रयोगः । तादृशं सुधारसमष्टतलिस्यन्दं पायं पायं पीत्वा पीत्वा । 'पौनःपुन्ये ण्णपूर्दं
द्विष्य, पायं पायं भोजं भोजं व्रजति' इति सारस्वतव्याकरणे ॥

पुरो न मे किञ्चन तेन वृत्तं त्वया गुरुणां प्रतिपाद्यते स्म ।

यतः स्वस्वाभिमुखीभविष्णुमुपेक्षते कः सुरसौरमेयीम् ॥ १९८ ॥

हे स्थानसिंह, तेन कारणेन गुरुणां तव धर्माचार्याणां हीरसूरीणां वृत्तं साध्वान्वारा-
दिकमाचरणं न मत्पुरोऽपि त्वया किञ्चन किञ्चिदपि न प्रतिपाद्यते स्म न प्रोक्तम् ।
शुकोऽयमर्थः । यतः कारणात् स्वस्यात्मनः गृहस्थाभिमुखीभविष्णुं सदनः संमुखमवन-
शीलां मन्दिरे समागच्छतीं सुरसौरमेयीं कामधेजुं को जन उपेक्षते । अपि तु न
कोऽपि । सर्वोऽप्याचान्तीं समीहते ॥

रामाङ्गो मध्यमलोकपालवक्रादिदं बाष्पयमभ्युदीतम् ।

निपीय भृङ्गो मकरन्दमम्मोहहादिबामोदभरं वमार ॥ १९९ ॥

सर्गपातालयोरपेक्षया मध्यमः अधः पातालमुपरि च स्वर्गः तयोर्मध्यवर्ती मध्ये-
वर्ती मध्येमको मध्यमस्त्रादशो लोको विश्वमुवनं तस्य पालयिता अकम्बरस्तस्य
वक्राद्वनादभ्युदीतं प्रकटीभूतं बाष्पयं वाक्प्रपञ्चम् । वचनरचनामित्यर्थः । 'इतीदृशीस्तं
विरचय्य बाष्पयै' इति नैषधे । 'एवंविधैः वचःप्रपञ्चैः' इति तद्वृत्तिः । रामाङ्गः
स्थानसिंहो निपीय सादरमाकर्ष्य बामोदभरं प्रमोदातिशयं वमार । क इव । शृङ्ग इव ।
यथा भ्रमरः अम्मोहहात् पद्मादुदीतं मकरन्दं निपीयास्वाद्य बामोदभरं परिमलातिरे-
कप्रमोदाधिक्यं धत्ते ॥ इति स्थानस्य साहेः प्रश्नोत्तरम् ॥

शशंस सभ्यानाथ पार्थिवेन्दुरानेतुमेतानिह केन जग्मे ।

तेऽप्युत्तुर्वीन्द्रमजज्यवीर्यमिवावतीर्णं मुवि कार्तवीर्यम् ॥ २०० ॥

अथ स्थानसिंहस्य कथनानन्तरं पार्थिवेन्दुः राजराजः सभ्यान् स्वसमासदः पुत्रवान्
प्रति शशंस कथयति स्म । किं शशंस तदेवाह—एतान् सूरिन्दानिह भत्पार्थे आनेतु-
माकारयितुं केन जग्मे गतम् । ततः ते सभ्या अपि उत्तीन्द्रं वसुधावासवम् ऊचुर्बमा-
धिरे । उत्प्रेक्ष्यते—मुवि पृथिव्यामवतीर्णमुत्पन्नं तथा अजय्यं परैर्जेतुमशक्यं वीर्यं
पराक्रमो यस्य तादृशं कार्तवीर्यं बाहुसहस्राजुनमिव मज्ज्यबलत्वे । 'कारागृहे निजित-
वासवेन लङ्केश्वरेणोपितमा प्रसादात्' । तस्य सादृश्यं वीर्यातिशयात् ॥

मौन्दिकमालाविति नामधेयौ निदेशतः शासनहारिणौ वः ।

इतोऽजिहातामिव मूर्तिमन्तौ लेखौ बलेखाविव कामचारौ ॥ २०१ ॥

हे प्रभवः, तौ युष्माकं निदेशतः आदेशमज्ञीकृत्य एको मौन्दी अपरः कमार इति

नामधेयावभिधानौ शासनहारिणौ दूतौ यवनमुद्रलजातिषु मध्ये मेवञ्च इति संज्ञकौ
इतो युष्माकं समीपादजिह्वाताम् गतवन्तावास्ताम् । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिमन्तौ मनुष्यव-
पुर्माजौ लेखौ काङ्गलौ स्फुरन्माने इव पुनरुत्प्रेक्ष्यते । मूर्तिमन्तौ लेखौ देवाविष देवा
हि न केनचिच्छ्रुया लक्ष्यन्ते । अतः पार्थिवशरीरभाक्त्वाद्विलोचनगोचरौ । किलक्षणां ।
कामं खेच्छया अतिशयेन च दिव्यया देवगत्या चरण व्रजन चारौ गमन ययौस्तौ ॥

तैः शासितुः शासनतः पृथिव्या दूतौ पुरस्तादुपसेदुस्तौ ।

वसुंधराशेषविशेषवृत्तिं चिद्रोचरीकर्तुमिवास्य नेत्रे ॥ २०२ ॥

तौ दूतौ पुरस्तात्साहेरग्रे उपसेदतुः आगतवन्तौ । किमूतौ । पृथिव्या भूमे. शा-
सितुः पालयितुः पातिसाहेः शासनत आदेशात्तैः सम्यैः सभासद्भिः दूतावाकारितौ ।
उत्प्रेक्ष्यते—वसुंधरायाः समस्तक्षितिमण्डलस्याशेषां समग्रां विशेषवृत्तिं न्यायान्यायका-
रिशिष्टशिशिष्टमित्रमित्रत्वभावोदन्तसूचयित्रां वार्तां चिद्रोचरीकर्तुं ज्ञानविषयता विधातुम् ।
ज्ञातुमित्यर्थः । अस्याकब्बरसाहेनेत्रे नयने इव । यथा नेत्राभ्या कृत्वा जनेन सर्वम-
प्यालोच्यते तथा दूताभ्या राज्ञा परमण्डलोदन्ताद्यखिल विज्ञायते । ‘चरलोचना हि
राजानः’ इति श्रुतिः । यदुक्तम्—‘चरैः पश्यन्ति राजानः सुहृदा व्यवहारिणः । देवाः
पश्यन्ति ज्ञानेन सर्वेऽन्ये चर्मचक्षुषा ॥’ ‘वणिक्पुत्रैर्महेश्वराः’ इति पाठः । अथ
वा प्रतिभाविषयं विधातुं चिच्छब्देन बुद्धिरपि । ‘प्रक्षान्चिदुपलब्धयः’ इति हैम्याम् ॥

मुखं मृगाङ्गं मिलितुं स्वबन्धोर्लब्धोदयं वारिरुहे इवैते ।

पाणी प्रणीय प्रणयेन मध्येगोधीति धात्रीशमवोचतां तौ ॥ २०३ ॥

तौ दूतौ धात्रीश साहिं प्रति इत्यमुना प्रकारेण अवोचतां वदतः सः । किं कृत्वा ।
प्रणयेन स्वस्वामित्वादिसबन्धलेहेन । भक्तेनेत्यर्थः । अथ वा आदेशवाचनार्थम् ।
‘प्रणयः स्नेहयाचनयोः’ इत्यनेकार्थः । मध्येगोधि भालान्तराले पाणी हस्तौ प्रणीय कृत्वा ।
ललाटेऽञ्जलिं विधायेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनो बन्धो. सकाशाल्लब्धः संप्राप्त
उदयो येन । सूर्यज्योतिरधिगम्य चन्द्रोऽभ्युदयतीति कविसमयः । यथा रघुका-
व्ये—‘पुषोष वृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः’ इति । तादृशं मुखं मृ-
गाङ्गं वदनमेव चन्द्र मिलीतुमेते समायान्ते वारिरुहे पश्ये इव ॥

आदिश्यतां देव निदेश्यमित्थं निर्दिश्य तौ संश्रयतः स तूष्णीम् ।

धाराधरस्येव ऋतोर्विरामे नमोऽम्बुपाम्भोदसुहृच्छकुन्तौ ॥ २०४ ॥

हे देव, निदेश्य कथनार्हं वक्तव्यमादिश्यतां प्रसाद्यताम् । इत्यमुना प्रकारेण नि-
दिश्य विज्ञाप्य तौ दूतौ तूष्णीं मौनं संश्रयतः भोजान्ते । काविव । नमोऽम्बुपाम्भोदसु-
हृच्छकुन्तौ यथा धाराधरस्य ऋतोर्वर्षाकालस्य विरामे व्यपाये । शरत्समये इत्यर्थः ।
चातकमयूरविहंगमौ मौनमाश्रयेते ॥

भूमानिनावित्यवदत्ततोऽमी कथं समीयुः पथि कीदृशाश्च ।

तावप्यवक्तां तमुपागतं स्वर्बलिद्विषो हन्तुमिवाकानाभम् ॥ २०५ ॥

ततो दूतोऽकेरनन्तरं भूमानकञ्चरसाहिरिनौ दूतौ प्रतीत्यनुना प्रकारेण अवदद्-
भावे । इति किम् । हे भौन्दीकमालो, अमी सूरयः पथि मार्गे कथं केन प्रकारेण स-
मीयुः समागताः । मुद्गल्लेच्छजातित्वान्नमार्गानभिज्ञत्वादयं प्रश्नः । च पुनः । की-
दृशाः शिवाकाराश्च वर्तन्ते । अपि पुनस्तौ दूतौ तं भूपं प्रति अवक्तां कथयतः स्म ।
तनुत्प्रेक्षते—बलिनः पगलमचक्षुरङ्गचक्रादिकं बलं भुजवीर्यं चमूध विद्यते येषां ते
बलान्नोपे द्विषो धैरिणः । तथा बलिनामा पातालाधिपः सुरासुरसेव्यमानो वदान्यमालिः ।
यस्मात् पातालं बलिसन्नेति प्रसिद्धम् । स एव रिपुर्दानवैन्द्रत्वान् तांस्तं वा हन्तुं यमा-
नियोक्तुं स्वर्गादुपेतं देवलोकान्द्रमावागतम् । यदुक्तं चम्पूकथायाम्—‘कथं च स देशः
स्वर्गात् विशिष्यते । यत्र गृहे गृहे गार्धः त्रियः महेश्वरो लोकः । सध्रीका हृत्यः’
इति । ‘गौराश्वः पावसी च । महेश्वरः शिवश्च । शोभायुक्तो हस्तश्च । लक्ष्मीयुक्तः
कृत्वा’ इति तद्वृत्तिः । अतः स्वर्गस्थत्वम् । अब्जनाभं नारायणमिव । अब्जवन्नाभि-
र्पस्य । पक्षे अब्जं नाभां यस्येति व्युत्पत्तिमात्रम् । तत्त्वतस्तत्त्वभिधानमेव ॥

चूर्णैरिव स्वरूपपद्मपांशुभिः प्राचीनसूरिप्रकरैः प्रतिष्ठिताम् ।

सभाजयन्तः प्रतिमामिव क्षमा क्रमाम्बुजाभ्यां पथि संचरन्त्यमी २०६

हे देव, अमी सूरयः स्थाभ्यां क्रमाम्बुजाभ्यां पथि चरणकलमाभ्यां मार्गे संचरन्ति
एवमरीत्या प्रवक्तुम् । उत्प्रेक्ष्यते—प्रतिमा परमेश्वरमूर्तिमिव क्षमा क्षोणीं समाज-
यन्तः पूजयन्त इव । समाजनशब्दः पूजार्थेऽपि । यथा नैषधे—‘समाजनं तत्र स-
मर्जं तेषां समाजने पश्यति विस्मिते सा’ इति । ‘समाजनं पूजाम्’ इति तद्वृत्तिः ।
तथा शिवाकलापेऽपि—‘सभाजनार्थं समाजयति’ । प्रतिमा किंभूताम् । प्राचीनसूरि-
प्रकरैः पूर्वाचार्यैश्चर्यैः स्वरूपपद्मानामात्मना पादारविन्दानां पाशुभिः रजोभिः कृत्वा
प्रतिष्ठिताम् । उत्प्रेक्ष्यते—चूर्णैर्वासयोगैरिव पूज्यतया स्थापिताम् ॥

श्रेणी सतामिव विमुक्तसमग्रदोषां

वल्गुमामी विदधते सकृदेव देव ।

आराधयन्ति विधिवद्विधृतावधाना

योगं विधूतवनिताद्यसिलानुपद्गम् ॥ २०७ ॥

हे देव, अमी शूरवः सकृदेव एवमारमेव वल्गुमाहारं विदधते कुर्वन्ति । किञ्चल-
म् । एतामुत्तमानां श्रेणीमिव । विमुक्तसमग्रदोषां लम्पाः सर्वेऽन्याद्यकनिराः
सकृदेवैरेकस्मिन् समग्रदोषा एतावता न्नक्षीद्विनिर्विग्रहा न्यवधेऽयं उच्यन्ते ।
सकृदेवैरेकस्मिन् परं करयन्ति परं कुर्वन्त नानुमोदयन्ति इति न्वदोष्टानाभि-

निर्दोषां तथा अपगुणाय याताम् । पुनरभी विधूतो दूरं निरस्तो वनिता नारी धादौ
यस्य तादृशोऽखिलः सम्स्तोऽप्यनुषङ्गः सङ्गः परिचयो यत्रैव स्यात्तथा विधिवदागमोक्तेन
विधिना योगं यमाद्यष्टप्रकारसंगतमवध्यानविशेषं मनोवाक्कायादीनां स्वस्वव्यापारेभ्यो
नियमनरूपं वा योगमाराधयन्ति । किंभूता भमी । विधृतं योगे एव निहितम् अथ
वा विशेषेण धृतं संसारानित्यतायामवधानं ध्यानं मनो वा चैः ॥

विश्वे वैश्मनि तारमौक्तिकनमश्चन्द्रोदयभ्राजिनि
ज्योतिस्तैलमृतौषधीप्रियतमे स्नेहप्रियोद्भासिनि ।

आश्लिष्योपशमश्रियं निजभुजागण्डोपधानाङ्किते
पर्यङ्के जगतीतले सुखममी भूमीशवच्छेरते ॥ २०८ ॥

हे साहे, भमी सूरयः भूमीशवद्भूपाला इव विश्वे वैश्मनि जगन्नाम्नि निकेतने भु-
वने एव भवने वा जगतीतले भूमेरुसङ्गरूपे पर्यङ्के पत्यङ्के शय्यायामुपशमनाद्रीं श्रिय
लक्ष्मीं नामाङ्गनामाश्लिष्य गाढमालिङ्ग्य सुखं निर्भयं मनःस्वास्थ्ययुतं यथा स्यात्तथा
शेरते स्वपन्ति निद्रासुखमनुभवन्ति । पर्यङ्के किंभूते । निजभुजा स्वबाहुरिव गण्डोप-
धानं गालमसूरकं तेनाङ्किते कलिते । किंभूते वैश्मनि । तारास्तरका उपलक्षणात् ग्रहन-
क्षत्राणि एव मौक्तिकानि यत्र तादृशं नभ आकाशमेव चन्द्रोदय उल्लोचस्तेन भ्राजते
इत्येषशीले । पुनः किंभूते । कान्तिज्योतिरेव तैलं स्नेहस्तेन भृतः पूरितः य औषधी-
प्रियतमः चन्द्रः । 'नवोदयं नाथमिवौषधीनाम्' इति रघौ । स एव स्नेहप्रियः दीप-
स्तेनोत्प्रावत्येन भासते दीप्यते सहोद्योतेन शालते इत्येवंशीले ॥

बाह्याबाह्यजिघांसुधातुकतपस्तेजोभिरेभिर्भुवो
जम्भारे गगनार्धगोगणधरैर्धिकारतां लम्बितः ।

शत्रून्प्रत्यपकर्तुमम्बुधिशयं संशीलतीवानिशं
यायादेश कुतः सरस्वति न चेदेणाङ्कयोषामुखे ॥ २०९ ॥

हे भुवो जम्भारे क्षोणीन्द्र, एभिर्गणधरैर्होरविजयसूरिभिर्बाह्या बहिर्भवाः कुट्टकप्र-
मुखाः अवाह्या अन्तरङ्गाः रागद्वेषकषादयो जिघांसवो द्वेषिणस्तेषां धातुकानि हिंसनशी-
लानि यानि षष्ठाष्टमादिविकृष्टतपांसि तेषां तेजांसि प्रतापास्तैः साधनैः कृत्वा । तेजः-
शब्देन प्रतापोऽप्युच्यते । यथा नैषधे—'एतस्योत्तरमयं नः समजनि उत्तेजसां लङ्घने'
इति । 'तव प्रतापानामतिक्रमणे' इति तद्वृत्तिः । धिकारतां परामवभावं लम्बितः
प्रापितः सन् गगनाध्वजः सूर्यः । उत्प्रेक्ष्यते—शत्रून् सूरिप्रतापरूपान्निजविजयित्वा
स्ववैरिणः प्रत्यपकर्तुं परामवं विधातुमम्बुधिशयं समुद्रशे(शयि)तारं विष्णुमनिशं निर-
न्तरं शीलतीव सेवते इव । यः शत्रून् परं परामवति स तेन दैत्य एवोच्यते ।
ततो विष्णोर्दैत्यनिषूदनत्वेन तत्सेवनं युक्तमेव । एव चेन्न तर्हि एष आनुरेणाङ्कस्य

चन्द्रस्य चोपा कान्ता रात्रिस्तस्या मुखे प्रारम्भे संध्यासमये । 'रजनी वसति-
श्यामा वासतेषी तमसिनी । उषा दोषेन्दुकान्ता' इति, तथा 'प्रदोषो यामि-
नीसुखम्' इति हैम्याम् । सरस्वति समुद्रे कुतः कारणाद्यायादृच्छेत् । तत्र गमनकारण
तु दलारितेनैव ॥

कामचापश्रुवः स्फारशृङ्गारिणी कुम्भिकुम्भप्रगल्भस्तनीः सग्विणीः ।

स्वर्वाशाः किं प्रणश्यत्पृषच्चक्षुषः सुश्रुवोऽमी तृणं मन्यते क्षमापते २१०

हे क्षमापते भूमीनायक, अमी सूर्यः सुश्रुवो नारीस्तृणं मन्यते दृणप्राया गणयन्ति
जानन्ति । किभूताः सुश्रुवः । कामस्य मदनस्य चापः कोदण्डः तद्वद्भुवो यासाम् । पुनः
किभूताः । स्फारो विश्वचेतश्चमत्कारकारी मनोहारी च शृङ्गारो वक्त्रामरणाद्यादम्ब-
रोऽस्ति आसाम् । पुनः किभूताः । कुम्भिनां गजेन्द्राणां कुम्भौ शिरसः पिण्डौ तद्वत्
प्रगल्भां दुग्धौ पीनौ च स्तनौ कुचौ यासाम् । पुनः किभूताः । लजः स्वर्णरत्नमुक्तादीनां
रक्तसुमादीनां मालाः सन्स्यासाम् । 'अस्यायामेधास्रग्भ्योऽस्त्यर्थे विनिर्वच्यः' इति
सारस्वते । पुनः किभूताः । प्रणश्यन्तो भयपलायमाना ये पृषतो भृगुविशेषाः तेषां
चक्षुल्लोचने इव चक्षुषी यासाम् । उत्प्रेक्ष्यते—किं साक्षात्स्वर्वाशा अप्सरश्च इव ।
सुराङ्गनाचदृशा अपि वशा एते तृणाय मन्यन्ते । व्यञ्जनान्तोऽपि पृषच्छब्दो भृगुवाची
ददयते । यया नैयधे—'पृषत्किशोरी कुरुतामसंगतम्' इति ॥

विरागे नानुरागे न तोषे दोषे न भूविमो ।

मुक्तौ न सुश्रुवां मुक्तौ चेतश्चिन्वन्त्यमी क्वचित् ॥ २११ ॥

हे भूविमो, अनी सूर्यः विरागे वैराग्ये सर्वसंसारसारतापरिज्ञानादनित्यभावनायां
चेतः स्व मनश्चिन्वन्ति पुष्टं कुर्वन्ति, परं नानुरागे क्वचित्कुत्राप्यवस्थाया न पुनः
पुनरुत्पन्नमिदं विनाशानुरक्तौ आजन्म आवद्वैराग्यरङ्गतरङ्गितमानसा एव वर्तन्ते । तोषे
मिलोभतालक्षणे संतोषे । 'संनिधौ निधयस्तस्य कामगव्यनुगामिनी । अमराः किंकरायन्ते
सतोपो यस्य भूषणम् ॥' इत्युक्तेः स्वास्थ्ये चेतश्चिन्वन्ति, न पुनः क्वचित्कस्मिन्नपि
दोषे अपगुणे रागद्वेषकपायादौ च । पुनर्मुक्तौ कदा अनादिसंसारपरम्परालता मूलादु-
त्थित्य मोक्षे यास्याम इत्याशये, न पुनः क्वचिद्देवनरादिकानां कलत्राणा मुक्तौ भोगे वि-
न्यते राज्यादिसुखवीलामुक्तौ वा । 'जिनेति जिनभद्रेति वा स्मरन् । नरो न दुष्यते
परो मुक्तिं मुक्तिं च विन्दति ॥' इति जिनकवचनस्रोत्रे । चेतश्चिन्वन्ति ॥

भूलोके भोगिलोके च स्वर्लोके स न कश्चन ।

चावाभ्यामुपमीयेत योगिनां मौलिनामुना ॥ २१२ ॥

हे प्रभो, भूलोके निखिलविपुलमण्डले च पुनर्भोगिनां भुजंगमानां लोके भुवने पा-
तले च पुनः स्वर्लोके देवमन्दिरे कश्चन कोऽपि स वशीन्द्रो नास्ति यो योगीन्द्रः योगि-

नामशङ्कयोगभाजां मनोवाकाययोगवता वा मध्ये मौलिना मुकुटेन शेषरेणामुना
समभावाभ्यामुपमीयेत उष्मानीक्रियेत ॥

नमश्चिकीर्षयामीषां तीर्थानामिव सर्वतः ।

परोलक्षा मृगाक्षीभिः सममायान्ति मानवाः ॥ २१३ ॥

हे प्रभो, शत्रुजयोज्यन्तगङ्गाप्रयागादितीर्थानामिवासीषां सूरिणां नमश्चिकीर्षया
नमस्कर्तुमिच्छया सर्वतः सर्वाभ्यो दिग्भ्यः मृगाक्षीभिः स्वस्वस्त्रीभिः सम सार्धं लक्षा-
त्परे परोलक्षाः सहस्रशः मानवाः समायान्ति समागच्छन्ति ॥

दूतास्यपद्महृदनिर्गतेति त्रतीशितुः कीर्तिसुरस्रवन्ती ।

कूलंकषानामिव कामुकेन महीमघोना हृदये न्यधायि ॥ २१४ ॥

इति पूर्वव्यावर्णितस्वरूपयोर्दूतयोः संदेशहारिणोराखं वदनमेव पद्महृदक्षुल्लिखित-
च्छिखरिमध्यगतसहस्रयोजनविष्कम्भपञ्चशतयोजनायामो लक्ष्मीदेवतानिवासस्थान प-
द्मानामाहरो हृदस्तस्माभिर्गता प्रवर्तिता या त्रतीशितुर्हृदविजयसूरेः कीर्तिरेवाति-
विगदत्वात् सुरस्रवन्ती देवतदी गङ्गा सा कूलकषाणां सर्वसरितां कामुकेन अभिलाषु-
केण भर्त्रा इव समुद्रेणैव महीमघोना वसुधावासवेन अकञ्चरसाहिना हृदयं मनो वक्ष्य
तस्मिन् समुद्रेण वक्षति साहिना च स्वमनसि न्यधायि स्थापिता । अवधारितेत्यर्थः ॥
इति मौन्दीकमालमेवाद्यावर्णितसूरिगुणाः ॥

येनाकरा रोहणवन्मणीनामभी गुणानां गणिरोहिणीशाः ।

दूतास्ततोऽस्माभिरिहेत्युदित्वा न्यवीवृतन्निरधिनेमिनाथः ॥ २१५ ॥

हे दूतौ, येन कारणेन अभी साङ्गप्रवचनाधीतिष्वनूचनेषु गणिषु रोहिणीशाश्चन्द्राः
सूरीन्द्राः गुणानां शमदमसंयमादीनामाकराः स्वनयः सन्ति । किंत् । रोहणवद्रत्नाचल
इव । यथा रोहणनामा पर्वतो मणीनामनेकेषां रत्नानामुत्पत्तिस्थानम् । ततः कारणादभी
अस्माभिरिह मेवातमण्डले फलेपुरे अस्मत्सनीपे वा आहूता आकारिता नीरधिनेमेः
पृथिव्या नाथः स्वामी पातिसाहिः इत्यमुना प्रकारेणोदित्वा कथयित्वा न्यवीवृतत्वं लि-
वर्ततो मौनमाश्रितवान् ॥ इति दूतौ प्रति साहेः सूरेराकारणागमनहेतुक्तिः ॥

द्वाराणीव महानन्दनगर्याः साधुसिन्धुराः ।

कानि वः सन्ति तीर्थानि नृपः पप्रच्छ तानिति ॥ २१६ ॥

नृपोऽकञ्चरस्थान् सूरिन् इत्यमुना प्रकारेण पप्रच्छ पप्रच्छांमास । इति किम् । हे
साधुसिन्धुराः, वो युष्माकं कानि किनामानि तीर्थानि सन्ति वर्तन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—म-
हानन्दनगर्याः सिद्धिपुर्याः द्वाराणि गोपुराणि प्रतोत्य इव ॥

१. नवमसर्गात् १२३ संख्याकश्लोकटिप्पणिवत् 'परस्लक्षा' इति भवेत्, 'वृषोदरा-
दित्वात्' यथान्यासमेवास्तु वा.

पतिव्रतीनां जगद्भुक्ताङ्गोत्तसायमानक्रमपद्मयुग्मः ।

अर्थेन काव्यं कवितेव वक्त्रं संयोजयामास सा भाषितेन ॥ २१७ ॥

यतीनां पतिहारीसूरिभाषितेन वचसा ताकं वक्त्रं मुखं संयोजयामास युक्तं स संगमयति । क इव । कवितेव । यथा काव्यकर्ता अर्थेन समं काव्यं योजयति । 'भवद्वृत्तं स्तोत्रुनंदपद्मेतकण्ठस्य कवितुः' इति नैषधे कवितृशब्दः कवेर्नामापरपर्यायः । किंभूतः सूरिः । जगतां जगज्जनानामुत्तमाङ्गानि शिरसि तेषूत्तसायमानं शेषरा-
यमाणं क्रमौ चरणावेव पद्मौ कमलौ द्वावपि पुनपुनकलिहयोर्द्युग्म युगलं यस्य ॥

अथ सूरिः साहिपुरः कानिचितीर्थानि कथयति—

राजन्यत्र पतिवरेव वृणुते कैवल्यलक्ष्मीः स्वयं

संघास्त्रण्डलमूर्ध्नि वर्षति पयोऽब्दालीव राजादनी ।

यस्मिन्पङ्क इव प्रयाति वृजिनं मार्तण्डकुण्डाम्भसा

तत्तीर्थं विमलाचलो विजयते सौराष्ट्रबूडामणिः ॥ २१८ ॥

हे राजन् पातिसाहे, जगत्रयीप्रसिद्धं पापापायव्यपायक्षेत्रं विमल इति नामाचलः पर्वतः विमलाचलोऽधुना शत्रुंजय इति नाम तीर्थं विजयते सर्वोत्कृष्टत्वेन वर्तते । किंभूतः । सौराष्ट्रणां यात्रागतशत्रुंजयोऽख्यन्तपर्वतरूपतीर्थद्वयविकोकनात्प्रमुदितसर-
तचक्रवर्तिप्रदत्तदेवदेशाभिधानात्त बूडामणिः शिखामणिसदृशः इव । तत्किम् । यत्र विमलाचले पतिवरा स्वयंवरा कन्येव कैवल्यलक्ष्मीः मुक्तिश्रीः स्वयमात्मनैव वृणुते वरयति । पुनर्यत्र राजादनीं त्रिचालद्रुमः । 'नवनवतिपूर्ववारान्यसिन्धुसमवासरयु-
गादिजिनः । राजादनीतस्तले विमलगिरिरथं जयति तीर्थम् ॥' इति पूर्वोक्तार्थकृतशत्रु-
जयस्तुती । अब्दालीव कादम्बिनीव संघस्य आद्रवर्गसास्त्रण्डल इन्द्रः संघपतितस्य मूर्ध्नि मल्लोपरि पयो दुग्धं पानीयं च वर्षति । पुनर्यसिन्धुविमलाचले मार्तण्डकुण्डा-
म्भसा सूर्यकुण्डजलेन पङ्कः कर्दम इव वृजिनं पापं प्रयाति दूरे गच्छति ॥

आस्तेऽग्रलिह्रैवतादिरपरः स्वस्याः पवित्रीकृते

जाने सानुनिभेन सप्तजगतीर्थं सेवतेऽहर्निशम् ।

शंभोश्चन्द्रकलेव मूर्ध्नि पुनर्भाति स यस्यान्विका

यस्मिन्नेमिजिनस्तथा राजपदं कुण्डं पुनीते जगत् ॥ २१९ ॥

हे उप, अपरोऽन्यः अग्रलिहः अम्बरचुम्बी रैवत इति नामा वह्निः पर्वत आस्ते अर्धेन जाने अवगच्छामि । सप्तजगती सप्तसंख्यया युक्ता जगती । सप्त भुवनानी-
त्यर्थः । 'त्रिजगती पुनती कविसेविता' इति ऋषभम्बस्तवे । यथा त्रिजगती स्वस्या
आत्मनः पवित्रीकृते पावनोत्तरणाय सानुनिभेन सप्तशिखररूपेण अहर्निशं दिवारात्रौ
च गिरिनारिगिरिं सेवते मन्त्रतीव । पुनर्यस्य रैवताग्रेमूर्धनि स्थिरसि स्थिते अन्विका

श्रीनेमिनाथशासनाधिष्ठायिका देवता भाति स शुभे । केव । चन्द्रकलेव । यथा शम्भो-
रीश्वरस्य भूर्ध्नि मत्स्यके शशिकला भाति । पुनर्थस्मिन् गिरौ नेमिनामा जिनो द्वाविंश-
तितमस्तीर्थनाथोऽधिपतिः श्रीनेमिनाथस्तथा गजपदं श्रीनेमिनाथवन्दनागतसौधमैन्द्रेण
निजगजरत्नैरावणहस्तिपार्श्वप्रदापितपदातिभारपूर्वकं कारितं सर्वतीर्थावतारं गजपदं
नाम कुण्डं प्रसिद्धं जगद्विशत्रयमपि पुनीते पवित्रीकरोति । यदुक्तं नगरपुराणे—‘दृष्ट्वा
शत्रुंजयं तीर्थं स्पृष्ट्वा रैवतकाचलम् । स्नात्वा गजपदे कुण्डे पुनर्जन्म न विद्यते ॥’ इति ॥

अस्त्यद्रिप्रमुनन्दनोऽर्बुदगिरिर्यस्मिन्वसत्यात्मना

स्थाणुक्षोणिभृतीव कल्पितशिवाश्लेषो वृषाङ्कः प्रभुः ।

निर्जेतुं दशमौलिवत्क्षितिभृतः किं सांयुगीनान्मुजा-

न्तूपार्ष्णिशतिरर्हतां वहति यः संमेतभूभृत्परः ॥ २२० ॥

हे नृप साहे, परः अर्बुदनामा गिरिः अस्ति तीर्थत्वेन प्रसिद्धो विद्यते । किंभूतः ।
अद्रिप्रमोहिमाचलस्य । ‘हिमालयो नाम नगाधिराजः’ इति कुमारसंभवे । पर्वताना प-
तिस्तस्य नन्दनस्तनयः । ‘गौरीशुक्लेश्वरभूधरसंभवोऽयमस्त्यर्बुदः ककुदमद्रिकदम्बकस्य’
इति वस्तुपालवसतिप्रशस्तौ अर्बुदाचले एव । यस्मिन्नर्बुदगिरौ वृषाङ्कः प्रभुः ऋषभदेवः
स्वामी स्वयमात्मना वसति । पूर्वं तु भरतादिसंघपतिभिः स्वस्वोद्धारकरणसमये ऋषभा-
दितीर्थकृतप्रतिमाः स्थापिताः अभूवन्, परस्मिदानींतनसमये पद्ममे अरके विमलम-
न्त्रिणा सर्वप्रासादनिर्माणणात्पूर्वं स्वकारितविमलवसतौ ऋषभस्वामी वर्तते । कस्मि-
न्निव । स्थाणुक्षोणिभृतीव । यथा अष्टापदपर्वते सतीष्वपि त्रयोविंशतितीर्थकृतप्रतिमास्तु
भरतकारितत्वात्स्वतातत्वाच्च मुख्यतया ऋषभदेव एव स्वामी । अयं च वृषाङ्कः श-
शुरचलेश्वरो यत्र परशासनदेवो विद्यते । सोऽपि कस्मिन्निव स्थाणुक्षोणिभृतीव ।
यथा कैलासेऽपि परशासनरीत्या ईश्वरो विद्यते । किंभूतौ द्वावपि । वृषो वृषभोऽङ्को
चामोरुचिर्हं यस्य । शंभोर्वाहनत्वे यस्य । ‘रुद्रोद्गोशो वामदेवो वृषाङ्कः’ इति हैम्याम् ।
पुनः किंभूतौ । प्रभुः स्वामी सर्वादिभूतत्वात्प्रथमराजत्वात्सर्वसृष्टिकारणत्वाच्च शंभुरपि
प्रभुः समर्थः सृष्टिसंहरणकारकत्वात् विश्वं ब्रह्मरूपेण सृजति विष्णुरूपेण पालयति
शिवरूपेण संहरति । अत एवोक्तम्—‘एकमूर्तिस्त्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । स-
मप्रसर्गनिर्माणपालनक्षयकारिणः ॥’ इति । तथा नैषधेऽप्युक्तम्—‘क्षये जगज्जीवपिबं
शिवं वदन्’ इति । पुनः किंभूतौ । कल्पितः कृतः शिवस्य मुक्तिलक्ष्म्याः शिवायाः
पार्वत्या आश्लेष आलिङ्गनं येन । किं च नहि गुणरूपाया मुक्तेराश्लेषो युज्यते, परमेतत्तु
कविसमयानुसारि वचः ‘नभःपरीरम्भणलोलुभेन’ इत्यादिवत्ताकिंकमतात्कवीनां समयो
धर्मश्च पृथगेवेति नात्र वितर्कः । पार्वत्याः परीरम्भस्तु पतित्वादर्थकत्वाच्च युक्त एव
परोऽन्यः स विंशतितीर्थकृतां निर्वाणकल्याणकत्वेन विख्यातः संमेतनामा भूभृत् शैलो-
ऽस्ति । स कः संमेताचलः । अर्हतां जिनेन्द्राणाम् अजित-शंभव-अभिनन्दन-सुमति-

पद्मप्रभ-मुपाध्वं-चन्द्रप्रभ-सुविधि-शीतल-श्रेयांस-विमल-अनन्त-धर्म-शान्ति-कु-
न्य-महि-मुनिसुव्रत-शान्ति-नेमि-पार्श्वजिनचन्द्राणां विंशतिविंशतिसंख्याकान् स्तु-
पान् स्थूलतन्माकृतिविशेषान्वहति विभक्तिं । यत्र तीर्थकृतां चित्ताया शरीरसंस्कारो
भवति तत्रेन्द्राः स्तूपान्कारयन्तीति स्थितिः । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—क्षितिभृतः श्रिया स्वस्प-
र्धिनः सर्वपर्वतान् नृपांश्च निजेतुं परामवितुं दजमौलिवद्रावण इव । सद्युगे संप्रामे
साधवः सांयुगीनास्तान् रणपुरीणान् संप्रामशौण्डान् विंशतिर्भुजान्वाहनिव विभक्तिं ।
जैत्रराजस्यापि परराजजेतृत्वं युक्तमेव । 'करशाखाः श्रीमर्तुर्विशेषकाः सकलज-
ननखाद्युत्तः । दशकधरनेत्रभुजाः संख्यया विंशतिर्वाच्याः' । इति काव्यकल्पलतायाम् ॥

यो लक्ष्म्येव जिताः कुलावनिभृतः सोपानकायाश्रिताः

जहुर्यत्परिखीचकार खधुनीं सोऽष्टापदः पर्वतः ।

तेजः सर्वसुपर्वणां परिमवन्भानुर्ग्रहाणां यथा

नाथो यत्र फणिध्वजः समभवत्काशीति तीर्थं पुनः ॥ २२१ ॥

स ईश्वरवध्रवणनिवासतया प्रथितः अष्टापदनामा पर्वतः स्फटिकाचलाख्यस्तीर्थं
मुक्तिक्षेत्रं योऽष्टापदे स्वशक्त्याख्य देवान्वहते स च तद्भव एव मोक्षं गन्तेति कृत्वा
सिद्धिरित्यन्य वतते । स कः । लक्ष्म्या निधिपतिनिवासित्वाभिधिभ्रिया रजतस्फटिकमयत्वेन
गौरिमशोभया वा जिताः पराभूताः सन्तोऽष्टसंख्याकाः कुलावनिभृतः हिमाद्रि-कौश-
नक्ष-मन्दर-विन्ध्य-माल्यवत्-सद्य-इन्द्रकीलाख्याः कुलपर्वताः सोपानान्यारोहणा-
न्येव कायाः शरीराणि येषां तादृशा ये अष्टापदाद्रिश्रिताः आगत्य सेवन्ते इव । पुनर्जहनुनामा
नृप सधुनीं गतां परिखीचकार यत्परितः खानिकां कुरुते सः । श्रूयते हि—पुरा श्रीमद-
जिततीर्थकृतिवृजजन्तुः सगरचक्रिणो जद्गुप्रमुखैः पष्टिसहस्रसंख्यैः पुत्रैः पुत्रप्रेम्णा च
विनृप्रदत्तशरीरनवजर्जयोदशरत्नैः सम यात्रार्थमागतैरष्टापदपर्वतैः निजपूर्वजमरतका-
रितिविदितयया प्रासादे चतुर्विंशतिजिनाममस्कृत्य प्रमुदितैः पतितप्रायसोपानानि स-
नोह्य तददिरक्षाहते पूर्वं पर्वतपरितो दण्डरत्नेन सहस्रयोजनो द्वेधा परिखा कृता
पुनर्दण्डरत्नानीतगन्दाकिनीपयःप्रवाहेण पूरिता च—इति पुरातनी श्रुतिः । विशेषवि-
नारमु शत्रुजयनाहात्म्यादिभ्यो ग्रन्धेभ्योऽवसेयः इति । पुनः काशी वाराणसी इति
नाम्ना तीर्थं वर्तते । परशासने तु 'वाराणसीमरणान्मुक्तिः' इति श्रूयते । यत्र कादर्या
एनो नगराजो ध्वजकिं यस्य स नाथो योगक्षेमकरः खानी । अलक्ष्यस्य लघि-
वेन, स्वल्प्य परिपालन क्षेमः, तयोः कर्ता । श्रीपार्श्वनाथ इत्यर्थः । समभवत्समु-
पदः । किं पुनर्न । सर्वसुपर्वणां सांकिरानां हरिहरयक्षादीनां नमस्त्राणां देवानां तेजः
पर्वत परिमवन् अपहरन् तिरस्कुर्वन् वा । क इव । भानुरिव । अत्र यथा इवार्थः । यथा
पर्वतः पर्वतः ग्रहानामुपलक्षणार्हद्वयक्षत्रतारकचन्द्राणां तेजो ज्योतिरपहरति जग्रे
तेजः कुरुते ॥

सूरिपुरंदरगदितानिति तीर्थान्मेदिनीमुनासीरः ।

श्रवणाभरणानीव व्यधित निजश्रोत्रपत्रयुगे ॥ २२२ ॥

इत्यमुना प्रकारेण सूरिपुरंदरेण हीरविजयसूरिराजेन गदितान् साहिपुरःकथितान् तीर्थान् शत्रुञ्जयादिपुण्यस्थानानि । तीर्थशब्दः पुनर्पुंसके । 'प्रस्थं तीर्थं प्रोच्यमलिन्दः' इति लिङ्गानुशासनपुनर्पुंसके । मेदिनीमुनासीरो भूमीजम्भारातिः निजस्यात्मनः श्रोत्र-पत्रे कर्णपालौ श्रवणाभरणानि कर्णपूरानिव व्यधित चकार । 'श्रवणपूरितमालदलाङ्कुरः' इति नैषधे । सन्यक् शुभ्रावेत्यर्थः ॥

अपि यतिपर्जन्योदिततीर्थततिश्रुतिसुधारसःप्रसरन् ।

अविशन्मानसमुर्वीभर्तुः कर्णप्रणालिकया ॥ २२३ ॥

साहिर्न केवलं तीर्थानि श्रवणगोचरमात्राणि कुर्वते स्म, किं तु सम्यग्जनस्यवधारया-मास । तदेवाह—अपि पुनः यतिनां मध्ये पर्जन्येन वासवेनोदितानि निवेदितानि कथितानि यानि तीर्थानि तेषां ततिः श्रेणिस्तस्याः श्रुतिः श्रवणं सैव सुधारसः अमृत-निस्पन्दः स प्रसरन् प्रवर्धमानः कर्णः श्रवणमेव प्रणालिका जलागमननिर्गमन-मार्गः तथा कृत्वा उर्वीभर्तुः नृपस्य मानसं मनः अविशन् प्रविशेत् । अयं वा उर्वी-भृत्पर्वतः, प्रस्तावात् हिमाचलः । हिमाद्रौ मानसं सरोऽस्तीति कविसमयः । तथा 'सदा हंसाकुलं विभ्रन्मानसं प्रचलज्जलम् । भूभृन्नाथोऽपि नायाति च यस्य साम्ब हिमाचलः ॥' इति चम्पूकाथायाम् । ततः पर्जन्याजलधरात्प्रादुर्भूतः प्रबलदृष्ट्या समुत्पन्नः प्रवर्धमानः पदे पदे अपरापरस्रोतःप्रवेशाद्दृष्टिं प्राप्नुवन् पथःप्रवाहः हिमाचलस्य मानसं सरः नीरागमनस्य 'घडनाल' इति लोके ख्यातस्य मार्गेण प्रविशति ॥ इति सूरिकथितानि तीर्थानि साहिना श्रुत्वावधारितानि ॥

शेखूजी इत्येकः पाटी अपरश्च दानियार इति ।

तिष्ठन्ति साहिजाता अमी कुमारा इव द्युसदाम् ॥ २२४ ॥

हे सूरयः, अमी पुरःस्थायुकाः साहिजाताः पातिसाहितनयाः लोके 'साहि-जादा' इति प्रसिद्धाः तिष्ठन्ति उर्वीभूय स्थिताः सन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—द्युसदा देवानां कुमारा इव । अमी के । तानामग्राहं निवेदयति दर्शयति च—एकः त्रयाणां मध्ये एकोऽयं शेखूजी इति नामास्ते । च पुनरपरो द्वितीयोऽयं पाटी इति नाम्ना अस्ति । च पुन-रपरोऽयं तृतीयः कनिष्ठो दानियार इत्यभिधानो वर्तते ॥

एषामाश्रियमखिलश्रीणां संकेतसदनमिव ददत ।

सारिण्या शिखरिण इव यथानयामी विवर्धन्ते ॥ २२५ ॥

हे सूरयः, द्युयमेषां मन्त्रन्दनानामखिलानां सर्वप्रकाराणां श्रीणां लक्ष्मीणां संकेत-

सदनं मिलनसंदेशगृहं मिथः प्रीतिभाजामेकान्ते संगमनगेहमिव । आशिषं मङ्गलशं-
सनं ददत विश्राणयत । यथा येन प्रकारेण अनया श्रीमदाशिषा अमी त्रयोऽपि
साहिजाता विवर्धन्ते वृद्धिं प्राप्नुवन्ति । क इव । शिखरेण इव । यथा सारिण्या कुल्यया
इमा विवर्धन्ते ॥

इति नृपमणिवाणीं कर्णपेयां प्रणीय

व्यतरदयममीभ्यो धर्मलामाशिषं सः ।

अपि निजकरकूसाशेषराज्या इवैतै-

ऽसमप्रमदसुधाब्धौ राजहंसीवमूवुः ॥ २२६ ॥

अयं मुनीन्द्रः सूरिरमीभ्यः पातिसाहिपुत्रेभ्यः धर्मलाम इति नात्रीमाशिषं व्यतर-
ददाति स्म । किं कृत्वा । इति पूर्वोक्तप्रकारेण नृपमणेः समस्तराजसुररत्नस्य साहेवर्णी
कर्णयोः सादरं श्रोतुं योग्यां प्रणीय कृत्वा । श्रुत्वेत्यर्थः । अपि पुनरेते साहिपुत्रा अपि
निजकरे स्वपाणौ कुतं कृतमागतमशेषं समग्रं राज्यं मेदिनीमण्डलाधिपत्वं यैस्तादृशा
इव । असमोऽसाधारणः यः प्रमोदः । अत्र प्रमदशब्दगतो रेणो न यतिमङ्गाय संभवेत् ।
तथा 'बहुलभ्रामरमेचकतामसे' इत्यस्मिन्काव्ये हियादयोऽपि सन्तीति काव्यकल्पलता-
वृत्तरत्नाकरवृत्तादौ कथनात् स एव सुधाब्धिः क्षीरसमुद्रः तत्र राजहंसीभूताः सि-
तच्छदा जाताः ॥ इति साहिजातानामाशीर्वाददानम् ॥

यं प्राप्तुं शिवाह्वसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामादिसम् ।

तद्वाङ्मीक्रमसेविदेवविमलेनानन्दतो निर्मिते

वृत्ते हीरगुरोस्त्रयोदशमितः सर्गो बभूवानसौ ॥ २२७ ॥

इति हीरसूरिचरित्रहोदसौभाग्यनान्नि महाकाव्ये असौ त्रयोदश इति संख्यया
मितः प्रमाणीकृतः सर्गो बभूवान् सजात इति ॥

इति पण्डितसीहविमलगणेशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां खोपज्ञहीरसौभा-
ग्यनाममहाकाव्यवृत्तौ शिवपुरीपादावधारणसुरवाणमहोत्सवकरणराणपुरयात्राआयुआपुरे-
शप्रजाप्रभावनाकरणमेढजागमननागपुरविक्रमपुरीयसंघसहोत्सवकरणफलवर्धियाकरणो-
पाध्यायविमलहर्षपुरप्रेषणसाहिमिलनतदुदन्ताकर्णनफत्तेपुरागमनसंघसंमुखगमनशेषणे-
ऽन्वयनन्तासाहिमिलनकुशलप्रश्नालापद्वतोक्तसूरिगुणाकर्णनतीर्थकथनसाहिजाताशीर्वाद-
प्रदानादिवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥

चतुर्दशः सर्गः ।

अथ प्रदेशीव स केशिनामुना विधातुकामः सुकृतस्य संकथाम् ।

इदं महीन्दुर्मुनिचन्द्रमन्नवीत्पुनन्तु पूज्या मम चित्रशालिकाम् ॥ १ ॥

अथ साहिजातानामाशीर्वाददानानन्तरं स महीन्दुर्वसुधासुधांशुरकञ्चरसाहिर्मुनि-
चन्द्रं हीरविजयसूरिं प्रति इदमेतदग्रे वक्ष्यमाणमन्नवीद्वभाषे । किंभूतः सः । अमुना
सूरिणा समं सुकृतस्य धर्मस्य संकथां वार्ताम् । धर्मगोष्ठीमित्यर्थः । विधातुकामः कर्तुमि-
च्छन् । क इव । प्रदेशीव । यथा प्रदेशी नामा राजा केशिना श्रीपार्श्वनायापत्यकेशिग-
णधरेण सार्धं धर्मसंकथां कर्तुकाम आसीत् । इदं किम् । हे पूज्या जगन्मान्या भग-
वन्तः, मम चित्रशालिकां पुनन्तु पवित्रीकुर्वन्तु ॥

ततः ककुद्भानिव भूमिमानसौ तमित्युदीर्य क्रमचर्ययाचरत् ।

सहामुना सूरिरपि व्यसीत्पट्टिडौजसा सूरिरिवामृतान्धसाम् ॥ २ ॥

ततः सूरेश्चित्रशालिकायामाकारणानन्तरं तं सूरिमिति पूर्वोक्तमाकारणलक्षणमुदीर्य
कथयित्वा ककुद्भान्मत्तवृषभ इवासावकञ्चरो भूमिमान् क्षितिपतिः क्रमचर्यया चरणच-
क्रमणेन अचल(र)सुरः प्रस्थितः । अपि पुनः सूरिर्गुरुरपि अमुना साहिना सह समं
व्यसीत्पट्टिसर्पति स्म जगाम । क इव । सूरिरिव । यथा अमृतान्धसा सुधाशनानां
देवानामाचार्यः उपलक्षणादिन्द्रस्यापि । यदुक्तं नैषधे—‘इदृशीं गिरमुदीर्य विडौजा
जोषमासनविशिष्य वभाषे । नात्र चित्रमभिधाकुशलत्वे शैशवावधिगुरुर्युररस्य ॥’ इति
वृहस्पतेरिन्द्रस्याचार्यत्वम् । सूरिः कलाचार्यो वाचस्पतिर्विडौजसा शक्रेण समं कार्यव-
शात्प्रचलति ॥

धरातुराषाट् शमिनां शशी पुनः पथि प्रयान्तौ श्रयतः परां श्रियम् ।

कथंचिदुर्व्यामिव केलिशालिनौ विभावरीवल्लभभानुमालिनौ ॥ ३ ॥

धरातुराषाट् भूमीन्द्रः । ‘धरातुरासाहि मदर्थयाच्चा कार्या न कार्यान्तरचुम्बित्वित्ते’
इति नैषधे । पुनः शमिनां शशी साधूनां सुधाकरः सूरिः । द्वावपि पथि चित्रशालिका-
वत्समि प्रयान्तौ गच्छन्तौ सन्तौ परां प्रकृष्टा श्रियं शोभां श्रयतो लभेते । उत्प्रेक्ष्यते—
कथञ्चित्केनापि कुतूहलादिना प्रकारेण एकत्र मिलित्वा उर्व्या भूमण्डले केलिभिः
क्रीडाभिः शालते शोभते इत्येवंशीलौ विभावरीवल्लभभानुमालिनौ चन्द्रसूर्याविव ।
तस्मिन् समये सूरिदर्शनादतीव शान्तीभूतः साहिध्वन्तुल्यः, सूरिस्तु पुण्यप्रतापा-
त्तादधिकं दीप्यमानत्वाद्भानूपमो दृश्यते ॥

विभुज्य कण्ठं क्षितिपाकशासनो दृशं दिदेश द्विरदद्विषजिव ।

तथा स्थितानेष गवेषयंस्ततोऽनगारपारीन्द्रमुनीनजूहवत् ॥ ४ ॥

क्षितिपाकशासनो घात्रीसुत्रामा साहिः कण्ठ ग्रीवां विभुज्य चक्रीकृत्य पश्चाद्वाल-

यित्वा दृष्टिं दृष्ट्वा दिदेन दत्तवान् । क इव । द्विरदद्विषन्निव । यथा दन्तिनां प्रतिपक्षः
 सिंहः कण्ठ विभुज्य दृष्ट्वा दत्ते । केशरी अग्रे गच्छन् पश्चाद्विलोकयतीति तत्त्वभाव
 एव । 'तिरा विमुद्गिरि विभुज्य कण्ठम्' इति नैषधे । ततोऽग्रे क्रियदागल पश्चात् दृष्टि-
 दानानन्तरमेव साहिरनगारपारीन्द्रस्य साधुसिन्धुरारातेः सूरैः । अथ वा अनगारेषु सु-
 निषु पारीन्द्राः दुर्वादिवारणवित्रासकत्वेन कण्ठीरवाः । अथ वा यतिषु मुख्याः । 'स्यु-
 रत्तरपदे व्याघ्रपुगवर्षमङ्कजराः । सिंहशार्दूलनागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः ॥' इति हैम्या-
 मुक्तत्वात् । तादृशान् मुनीन् श्रमणानञ्जुवदाकारयामास । एष किं कुर्वन् । यत्र सूरिणा
 सार्यं मिलितास्तत्रैव स्थितास्तिष्ठतः अथ वा तत्रैवार्धभूय स्थितिं कुर्वतो गवेषयन्पदयन् ॥
 सूरैरिवेन्द्रः कलभैरिव द्विपो ग्रहैरिवार्कश्च शशीव तारकैः ।

अदियुतद्वर्त्मनि सूरिवासवोऽनुगम्यमानो मुनिपुंगवैस्ततः ॥ ५ ॥

नतस्तेषां साहिनाकारणानन्तरं मुनिपुंगवैर्वाच्यमवृषभैरनुगम्यमानो वर्त्मनि त-
 स्मिन्नेव चित्रशालिकाध्वनि सूरिवासवः अदियुतत् । क इव । सूरैर्वेन्दारकैः इन्द्रः
 पुरंदर इव । पुनः क इव । कलभैः त्रिगद्वर्षीयस्तम्बैरमौद्विषः षष्टिहायनयूयनाथ इव
 गजेन्द्र इव । पुनः क इव । ग्रहैर्मङ्गलादिभिरर्को भास्वानिव ग्रहपतित्वात् । 'ग्रहाञ्जि-
 नीगोद्युपतिर्विकर्तनः' इति हैम्याम् । तथा जीवाभिगमसूत्रवृत्तौ—'थावान् चन्द्रपरि-
 वास्तावान् सूर्यस्यापि परिवारः । परमतितेजस्त्वाद्भास्वत्पार्श्वे न च दृश्यते ।' पुनः
 क इव । तारकैर्ज्योतिर्भिः शशी चन्द्र इव अनुगम्यमानो दीप्यते ॥

अथाधिरुद्धोर्ध्वधरां स किञ्चनात्मना न्यगादीत्पृथिवीपुरंदरः ।

दुलीचकाख्यास्तरणं त्रतीश्वराः पुनन्तु भूपीठमिव क्रमाम्बुजैः ॥ ६ ॥

अथ साधूनां सूरिर्दंतिधावाहानानन्तरमात्मना स्वेन किञ्चन लोकमात्रां सोपान-
 त्रयमयीसुचैर्ध्वधरां सोपानत्रिकेणैव कृत्वा उच्चैर्भूमीमधिरुद्धा अभ्यास्याभित्यक्त्वा
 स पृथिवीपुरंदरो भूपो न्यगादीद्वभाषे । तदेवाह—हे त्रतीश्वराः सूरयः, राजासुपवेश-
 नोचितं विचित्रवित्रचरणाचक्षुरमणीयं लोकप्रसिद्धा दुलीचा इत्याख्या नाम यस्य ।
 स्वार्थे कः । दुलीचकाख्यमस्मत्समागमनागमनभूमेः आस्तरणमाच्छादने क्रमाम्बुजैर्नि-
 जचरणकमलन्यासैः पुनन्तु पवित्रीकुर्वन्तु । किमिव । भूपीठमिव । यथा क्षोणीमण्डलं
 रूपादपद्मः पवित्र्यते ॥

गुरुर्जगादेति कदापि कीटिका भवेदधोऽस्मिन्न पदं दधे ततः ।

नृपोऽभ्यधादत्र न कश्चनासुमान्मवेत्सुराणामिव मन्दिरे नरः ॥ ७ ॥

गुरुः सूरिरिस्त्रये वक्ष्यमाणं जगाद् वदति स्म । इति किम् । हे साहे, अथो दु-
 लीचकस्याधस्तात् भूषदेनो कदाचिदपि दैवयोगात्कीटिकापि चरन्ती तिष्ठन्ती वा भ-
 वेत् । ततो जन्तुजातपालनादिहेतोरहनास्मिन्दुलीचके एतावता दुलीचकास्तरणोपरि
 कदापि कलिप्रतिपत्तिं प्रत्यावे पदं चरणं न दधे न सुधासि । चक्षुरदृष्टभूमौ कथमपि कमं

न निक्षिपामीत्यर्थः । ततः सूरीकथनानन्तरं साहिरभ्यधाद्वक्ति स्म । हे सूरयः, अत्र मन्त्रिशाशालिकायां दुलीचकाच्छादितायां च भूमौ कदापि कस्मिन्नपि समये वर्षाग्रीष्मा-
दावपि कश्चन कोऽपि कीटकादिरसुमान् जीवो न भवेत् नैव स्यात् । क इव । यथा
सुराणां मन्दिरे देवगृहे स्वर्गे भूचरो नरो मनुजो न स्यात् ॥

गुरुर्जगाच्चाचरणं तथाप्यदः पदं निभाल्यैव ददे परत्र नो ।

यतः स्वकीयाचरणं मुमुक्षुणा प्रयत्नतो रक्ष्यममर्त्यरत्नवत् ॥ ८ ॥

गुरुः सूरीः पुनर्जगौ जन्पति स्म—हे साहे, यद्यपि श्रीमन्त्रिशाशालिकाया रचना-
वारिमदुलीचकस्य अध उपरि वा सर्वथापि कीटिकादिजन्तुर्न स्यात्, तथापि जीवाभावे
सत्यपि ममाद एतदाचरणमाचारो वर्तते यदह निभास्य अप्रेतना युगप्रमाणां भूमिकां
नेत्राभ्यां विलोक्यैव पद ददे स्थापयामि, न परत्र चक्षुरनवेक्षिते स्थाने सर्वथापि
क्रम न मुञ्चामि । ‘दृष्टिपूतं न्यसेत्पाद वस्त्रपूतं पिबेजलम् । सत्यपूतं वदेद्वाक्यं मनःपूतं
समाचरेत् ॥’ इति नीतिशास्त्रेऽपि । हे साहे, यतः कारणान्मुमुक्षुणा संसारकारागारात्स्व
मोचयितुमिच्छता यतिना स्वकीयाचरणं निजस्याचारः प्रयत्नतः प्रमादनिद्राकषाया-
दीनां निराकरणादस्य सम्यक्परिपालनीयम् । किवत् । अमर्त्यरत्नवत् । यथा संतुष्टेन
केनचिद्देवेन दत्तं चिन्तामणिं सम्यक्प्रयत्नेन कृत्वा रक्षयते ॥

ततः स यावत्कुरुते तदुच्चकैर्वभूव तावत्प्रकटैव कीटिका ।

व्रतिप्रभोरप्रतिमां कृपालुतां पुरः क्षितीन्दोर्गदितुं किमात्मना ॥ ९ ॥

ततो गुरुगदितानन्तरं सोऽकञ्चरो यावद्दुलीचकं करे गृहीत्वा पञ्चादुच्चकैः करोति
ऊर्ध्वमुत्पादयति, तावत्तत्र प्रदेशे कीटिकैव प्रकटा साहिलोचनगोचरा बभूव सजाता
नृपेण स्वदृष्टया दृष्टा । उत्प्रेक्ष्यते—क्षितीन्दोः पुरो राज्ञोऽप्रे व्रतिप्रभोः सूरेः अप्रतिमा-
मसाधारणा कृपालुतां दयावत्तामात्मनेव स्वेन गदितुं कथयितुमिव प्रकटीकर्तुमिव ॥

ततः क्षितौ स्वस्य यथैकभूपतां गुरोस्तथाद्वैतदयाधिनाथताम् ।

अवेत्य चित्तेऽतिचमत्कृतिं वहन्मुहुर्मुहुस्तं प्रशशंस भूमिमान् ॥ १० ॥

ततः कीटिकादर्शनानन्तरं स भूमिमानकञ्चरसाहिर्मुहुर्मुहुर्वारंवारं त सूरीन्द्र प्रशशंस
श्लाघते स्म । किं कुर्वन् । चित्ते मनस्यतिचमत्कृतिमतिशयेनाश्चर्यं वहन् दधत् । किं
कृत्वा । क्षितौ क्षितिमण्डले स्वस्यात्मनो यथा येन प्रकारेण अन्यराजसु तादृक्स्फूर्तिमा-
हात्म्याद्यभावात् स्वस्यैव तदद्वैतत्वेन एकभूपतामद्वैतपातिसाहितां तथा तेन प्रकारेण
गुरोरद्वैतामनन्यसामान्यां दयायाः कृपाया अधिनाथतां स्वामित्वम् । कृपालुतामित्यर्थः ।
चित्ते स्वमानसे अवेत्य ज्ञात्वा । चित्ते इत्युभयत्रापि योजनीयम् ॥

कृपालुतां वः किमहो महीयसीमुत स्तुवे स्वाचरणप्रवीणताम् ।

पयोदवत्किं तु परोपकारितां निरूपकं वा भवतां शुचेः पथः ॥ ११ ॥

अहो सूर्यः, अहं वो युष्माकं महीयसीमतिशुर्वा विश्वप्रशस्यां कृपाकृतां सर्वजग-
वन्तुषु कृपावतां किमिति प्रश्ने स्तुवे श्लाघाविषयं नयामि । उताथ वा वो युष्माकं
स्वाचरणे निजाचारविधिमार्गपालने प्रवीणतां नैपुण्यं सुशिक्षिततां किं स्तुवे प्रशंसामि ।
पुनरहं पयोद्वद्वार्षिकघनाघन इव परोपकारितां परेषा विःशेषालघुलघुप्राणिनामुपकर्तृत्वं
स्तुवे कवयामि । वाय वा भवतां शुचिः पवित्रस्य विशुद्धस्य वा पथो मार्गस्य सद्गर्मा-
चरणस्य वा निरुपकमुपदेशारं कथयितारं वा स्तुवे स्तुतिविषयीकरोमि । कं कं स्तुवे
श्लाघे, सर्वमपि प्रशसापरमास्पदमिति ॥

जगत्प्रसाधारणता व्यतिर्किं वः क्षणादनेनाचरणेन शासने ।

सुधामुजां भूमिरुहीव कामितप्रदातृभावेन सुमुखपुंगवाः ॥ १२ ॥

हे सुमुखपुंगवाः सूरिश्वराः, अनेन समप्रजगज्जन्तुजातपालनलक्षणेन आचरणेन
सदाचरणविधानेन कृत्वा क्षणादल्पकालात्तत्कालमेव मया वो युष्माकं शासने जैनदर्शने
जगति विश्वे असाधारणता सर्वेभ्योऽद्वैतता एतावता पञ्चभ्यो दर्शनेभ्यो युष्माकं जैनशास-
नसाधारणमेवेति व्यतिर्किं मया विचारितम् । ज्ञातमित्यर्थः । कस्मिन्निव । भूमिरुहीव । यथा
कामितानामैहिकाशेषमनोभिलषितानां प्रकर्षेण दातृभावेन दायकत्वेन सुधामुजाममृताश-
वानां पादपे असाधारणता वितर्क्यते, एतावता यथा सर्ववृक्षजातिभ्यः कल्प-
द्रुमा विशेषास्तयान्यशासनेभ्यः श्रीमच्छासनमिति ॥ इति सूरिन्द्रकृपाकृताजैनशा-
सनयोः प्रशसा ॥

कथीपकस्यास्तरणं ततः करद्वयेन दूरीकृतवान्स्वयं नृपः ।

मुनीन्द्रसङ्गादिव पापमात्मनः प्रभुः पुनाति स पुनः स तां क्षितिम् १३

ततः प्रभुकृपाकृतावगमनप्रणीतप्रशंसानन्तरं नृपोऽकम्बरः स्वयं तत्रान्यसेवकाभा-
षादात्मनैव करद्वयेन पाणिपद्मद्वन्द्वेन कथीपक इति नाम्नः परदेशोत्पन्नजातिविशेषपद-
सूत्रमयवस्त्रस्यास्तरणं झुलीचकापराभिधानं दूरीकृतवानपसारयति स । पथाकृत
इत्यर्थः । पृथक्चक्रे । सत्प्रेक्ष्यते—मुनीन्द्रस्य हीरसूरेः सङ्गादात्मनः स्वस्य पापमिव
दूरीचकार । तस्य दूरीकरणात्प्रभुः सूरिस्तामास्तरणरहितां क्षितिं पुनाति स पवित्र-
यामासिवान् । ऊर्ध्वं धरामारुरोहेत्यर्थः । चित्रशालिकात्रिस्रोपानभूमौ चदित इत्यर्थः ॥

धरेशयामाधरिताद्रिसूदनोपदीकृतास्थामिव चित्रशालिकाम् ।

विभूषयांचक्रतुरुर्वरावरानगाररात्रीरमणौ क्रमेण तौ ॥ १४ ॥

उर्वरायाः सर्वसस्याया भूमेः वरः स्वामी धनधान्यमणिप्रसवित्र्या धरित्र्याः पतिः ।
यदुक्तम्—‘शूरश्च कृतविश्वश्च यश्च जानाति सेवितुम् । सुवर्णपुष्पां पृथिवीं चिन्वन्तु पुरु-
षावयः ॥’ इति । तथा रघुवंशेऽपि—‘क्षितिरीन्द्रमतीच मामिनी पतिमाद्याथ तमग्र्यपौ-
रुषम् । प्रथमा बहुरत्नसूरभूदपरा वारसजीवन्त्युतम् ॥’ इति । तथा अनगाररात्रीरमणः
भ्रमणचन्द्रः सूरिस्तौ क्रमेण चित्रशालिकां विभूषयांचक्रतुः अलंकुर्वते स । सत्प्रेक्ष्यते—

धरेशेन भूमिपतिना धाम्ना तेजसा बलेन वा अवरीकृतेन हीनीकृतेन । अभिभूयेति शेषः । अद्रिसूदनेन मघेना उपदीकृता ढीकृतामास्या स्त्रीयां सौधर्मीं सभासिव ॥

अवग्रहं प्राप्य महीहिमांशोर्निषेदुषस्तत्र यतिसितिक्षितः ।

जलालदीनोऽपि पुरोऽभजद्भुवं सुहस्तिनः संप्रतिभूगभस्तिवत् ॥ १५ ॥

जलालदीनो यवनमुद्रलप्रसिद्धमिदं विशेषनाम साहिरपि यतिसितिक्षितः सूरैराजस्य । 'महीक्षित्पार्थिवो मूर्धोभिषिक्तो भूप्रजानृषः' इति हैम्याम् । पुरोऽप्रेतना भुव क्षोणीं अभजत् वशाज । भूमावेवोपविष्टो नासने । सूरैः किं चक्रुः किंलक्षणस्य वा । निषेदुषः उपविष्टस्य । किं कृत्वा । महीहिमत्विषो भूमीसोमस्य अवग्रहमुपवेशनार्थमादेशं प्राप्याधिगत्य । किंवत् । संप्रतिभूगभस्तिवत् । यथा संप्रतेरनुज्ञामवाप्य निपण्णस्य सुहस्तिनसूरैः पुरस्तात्संप्रतिनामा भूगभस्तिभूमीमास्त्रान् उपविशति स्म । 'मध्यदिनावधि विधेर्वसुधाविवस्त्रान्' इति नैषधे ॥ इति चित्रशालिकायामागत्य सूरिनृपावुपविष्टौ ॥

अथ धर्मकथारम्भः—

स धर्मकिर्मीरितसंकथास्वथो मिथः प्रवृत्तासु तमित्यचीकथत् ।

धराविधो बीजमिवावनीरुहां वृषोऽस्त्युपादानमशेषसंपदाम् ॥ १६ ॥

अथो चित्रशालायां द्वयोरुपवेशनान्तरं स सूरिस्त्वमकच्चरसाहिमित्यमुना प्रकारेणाचीकथत् कथयति स्म । कासु सत्तीसु । धर्मेण पुण्यप्रकाशनेन किर्मीरितासु मिथ्यासु सकथासु वार्तासु मिथः सूरिभूपयोः परस्पर प्रवृत्तासु प्रारब्धासु । इति किम् । हे धराविधो पृथिव्या निष्कलङ्क चन्द्र हे साहे, अशेषाणां सर्वांतामपि संपदा लक्ष्मीणामुपादानमूलकारणं वृषो धर्म एवास्ते विद्यते । किमिव । बीजमिव । यथा अवनीरुहाणां वृक्षाणामुपादानं तत्तजातिज बीजं योनेनिबन्धनम् ॥

अनक्षिलक्ष्यापि यथानुमीयते पयोदवृष्टिस्तटिनीपयःप्लवैः ।

विचक्षणैश्चेतसि तत्कर्यते तथा विभूतिभिः प्राक्सुकृतं पचेलिमम् ॥ १७ ॥

हे साहे, यथा येन प्रकारेण तटिन्या नद्या पयःप्लवैः पानीयपूरैः । आगतैरित्यध्याहारः । अनक्षिलक्ष्या लक्षितुं द्रष्टुं योग्या लक्ष्या । 'लक्ष दर्शनाद्गनयोः' इत्यस्य धातोः प्रयोगः । अक्षणेर्लक्ष्या अक्षिलक्ष्या, न अक्षिलक्ष्या अनक्षिलक्ष्या, अदृग्गोचरा । अदृष्टापीत्यर्थः । पयोदानां घनानां वृष्टिर्विचक्षणैर्निपुणैरनुमीयते अनुमानविषयीक्रियते, तथा तेनैव प्रकारेण पण्डितैर्विभूतिभिर्विभवैः कृत्वा अदृष्टविषयीकृतमपि पचेलिमं परिपाकं प्राप्योदयमागतं प्राक्सुकृतं पूर्वजन्मोपाजितं पुण्यं तत्कर्यते विचार्यते विज्ञायते वा ॥

अमङ्गभोगाम्बुधिशंखरीयतां धरेन्ना धर्मेण विना जनुष्मताम् ।

अपार्थतामुद्वहते परं जनुर्विना फलौघैरवकेशिनामिव ॥ १८ ॥

हे धरेण क्षितिपते, धर्मेण सुकृताचरणेन विना जनुभ्रतां प्राणिनां परं केवलं ज-
नुजन्म अपार्यतां निरर्थकत्वम् अपगतोऽर्थः धर्मप्रयोजनं यस्य । यदुक्तम्—‘जि-
णधम्मवाहिरा ते जाणे वाचारि । उग्घा उरहिंघ्ययगया संसारिया संसारि ॥’ इति ।
तस्य भावस्तत्ताम् । ‘अर्थो हेतौ प्रयोजने । निवृत्तौ विषये वाच्ये प्रकारे द्रव्यवस्तुषु ॥’
इत्यनेकार्थः । एवोद्वहते विमर्ति । तथा ‘यस्य युधिष्ठिर इव न कचिदपार्यो वचनक्रमः’
इति चम्पूकथायाम् । जनुभ्रतां किमाचरताम् । अमग्ना अनवच्छिन्नाः सततप्रवृत्ता ये
भोगा विभवविताराज्यादिमुखास्वादास्त एवाम्बुविः समुद्रः तत्र श्वरीयतां मीनाना-
मिवाचरताम् । ‘श्वरो दानवान्तरे । मत्स्यैर्गिरिभेदेषु’ इत्यनेकार्थः । तथा ‘श्वरो-
ऽनिमिपस्तिभिः । मत्स्योऽवबीनः’ इति हैम्याम् ॥

कुरङ्गनाभीमपहाय भूषितुं स्ववर्ष्मं गृह्णाति निषद्वरं करे ।

निकृल्य गेहोपवने प्ररोपितं सिताभ्रसालं वपतेऽर्कपादपम् ॥ १९ ॥

अपास्य पीयूषरसं जिजीविषुर्मुखादहीन्दोः स्वदत्ते गरं पुनः ।

विमुच्य धर्मं नृप सार्वकामिकं विमुग्धधीर्यो विषयेऽनुरज्यते ॥ २० ॥

हे नृप, सर्वानैहिकामुष्मिकान् कामानभिलाषान् करोति पूरयतीति सार्वकामिकत्वम् ।
‘क्रतु विषते यदि सार्वकामिकम्’ इति नैषधे । तादृशं धर्मं विमुच्य त्यक्त्वा यो विवे-
पेण सुग्धा कृपा कृत्येज्जनभिज्ञा कार्याकार्यविचारविकला धीरुद्धिर्यस्यासावज्ञानो विषये
भोगयुक्ताश्चनुरज्यते अतुरकीमवति, स पुमान् कुरङ्गनाभीं कस्तूरिकाम् । मृगमदवाच्य-
पिनाभिश्चन्दो हस्तो दीर्घोऽपि ‘मृगनाभिर्दृग्मदः’ इत्यत्र हैम्या हस्तः । तथा ‘गोरो-
ननावन्दनकुङ्कुर्मेणनाभीविलेपात्पुनरुक्तयन्ती’ इति नैषधे दीर्घोऽपि । अपहाय मुक्त्वा
स्ववर्ष्मं निजशरीरे मुखस्त्रायावयवं स्त्रीमविकृत्य पुनरर्थे केवलं वपुरेव भूषितुं वि-
लेपनादिना भाले तिलकादिना वा शोभां नेतुम् । यथा ‘शोभन्ते स्थितिसीष्टवेन कति-
चित्कस्तूरिकाम्,’ ‘नेपालक्षितिपालभालफलके पङ्कं न शङ्केत कः’ इति सूक्तपदद्वयी ।
निषद्वरं पङ्कं कचवरकं करे हस्ते गृह्णाति । पुनः गेहस्य स्वमन्दिरस्योपवने समीप-
वाटिकार्यां गृहारामे वा प्ररोपितं स्वयं पृथक् मनोरथैरुप्तं सिताभ्रसालं कर्पूरपादपम् ।
‘क्षिता कर्पूरखण्डान्वृतिमिह कुरुते कोद्रवाणा समन्ताद्’ इति सिन्दूरप्रकरे । निकृल्य
छिन्ना । ‘हृती छेदने’ अर्थं धातुः । अर्कपादपम् ‘आकडा’ इति लोकप्रसिद्धं नामेति
अर्कवृक्षम् । ‘अर्काः किं फलसंचयेन भवतां किं वा प्रसूनैर्नैः’ इत्यपि सूक्तम् । वपते
प्ररोपयति । वप्यातुरुभयपदी । पुनः स पीयूषरसं तुष्टसुरदत्ताजराभरकृदमृतं सत्यज्य
दूरे क्षिता जीवितुमिच्छुर्जिजीविषुः सन् अहीन्दोः विषभाससहस्रभाजः शेषनाभरा-
जस्य । ‘विषभाससहस्रेण वासुकिर्नैव वर्धितः । वृश्चिको विषमात्रेण खोर्ध्वं वहति कण्ड-
नम् ॥’ इति सूक्तम् । सुखाद्वदनाद्वरं गरलं स्वदत्ते पिबति । ‘संगरं गरमिवाकलमन्ति’
इति नैषधे ॥ युग्मम् ॥

अनश्वरी श्रियुवता किमु भुवा जरापि जीर्णा शमनः शशाम किम् ।

यदेव जन्तुर्विषयाभिलाषुको दधाति धर्मे न मनो मनागपि ॥ २१ ॥

हे शृप, श्रीलक्ष्मीरनश्वरी शश्वती अस्थिरैव । यदुक्तम्—‘साथरवप्पमुरारिपिय चन्दसरीसा भाय । लन्डी हीडइ घरि घरि महिला एह सहाय ॥’ इति पुनर्भुवता यौवनं भुवा नित्या कदापि न यास्यति । ‘यौवन जाइ वेगिनदीर्युजलहइ । इन्दुचन्दुनागिन्दु-कहो कुणथिररहइ ॥’ इत्युक्तेः । पुनर्जरा विषया यौवनवयोहानिलक्षणावस्था जीर्णा स्थिविरीभूता स्थातुमुत्थातुमप्यशक्ता जाता किम् यजराशक्तभावाभागासेष्यति । य-दुक्तम्—‘यौवनकरेदीहडइ कीजइ सित्त दुच्चार । कालिज वडपण आवशइ को न विवार ॥’ इति । पुनः शमनो यमः शशाम शान्तीभूतः । किंभूतः । यदथ कमपि न व्यापादयिष्यामि भृतो वा यत्कारणादेव जन्तुर्जोवो विषयानां कामभोगादिमुखानाम-भिलाषुकः कामयिता कामुको लोलुपः सन् धर्मे सुकृताचरणे मनागीपन्मात्रमपि मन-श्चित्तं न दधाति स्थापयति ॥

प्रसूत्वरः शंवरैरिविक्रमोऽचिरात्सृजेद्विक्रमिणोऽप्यविक्रमान् ।

उदीयतेऽस्मादपि राजयक्ष्मणा तमोभरेणेव तमस्विनीमुखात् ॥ २२ ॥

हे साहे, प्रसूत्वरः प्रसरणशीलः प्रवर्धमानः शंवरनामा दैत्यविशेषस्तस्य वैरी दस्यु-हन्ता स्मरस्तस्य विक्रमो वीर्यं प्रतापः स्मरी अपस्मारप्रसारः मदनोन्मादः अविराद-ल्पकालादेव विक्रमिणोऽपि महाशक्तिमतोऽपि अविक्रमान् निर्वीर्यान् अबलान् सृजेत् कुर्यात् अपि पुनरस्मान्मदातिरेकात् राजयक्ष्मणा क्षयरोगेण उदीयते प्रादुर्भूयते । केनेव । तमोभरणेव । यथा तमस्विनीमुखात्प्रदोषात्संध्यासमयादन्धकारेण स्फूर्यते ॥

मनोभुवा मोहयमानमानसो महाहंसां संहतिमात्मनाचरन् ।

लभेत कश्चिन्नरकेषु कारणामिहैव शूलामिव पारिपन्थिकः ॥ २३ ॥

कश्चिन्मपीयान् पुमान्नरकेषु कारणां सप्तस्वपि दुर्गतिषु परमाधार्मिकनिर्मिता क्षेत्रो-द्भूता महारोगशीतोष्णादिजनितां कासश्वासकठोदरादिकां तीव्रवेदना लभेत प्राप्नुयात् । क इव । पारिपन्थिक इव । यथा परस्वाद्यपहर्ता तत्करो नरकेषु नारकित्वेन नरको-द्भूता महती पीडां लभते । कामिव । शूलामिव । यथा इह लोके च शूला मार्यमाणचौ-राधिरोपणतीक्ष्णतदादिकां महतीं व्यथा प्राप्नोति । जन्तुः किं कुर्वन् । मनोभुवा शत्रु-भूतेन कामेन मोहयमानं मोहं मूर्छां सदसद्विवेचनचातुरीविकलतां नीयमानं मानस मनो यस्य तादृशः सन्महाहंसां प्रबलपापानां संहतिं श्रेणीमाचरन् । यदुक्तं नैषधे दमयन्त्याः पुरस्तात्—‘दधुना नलः पापभीरुरपि त्वत्पापकात्रस्यति नैनसोऽपि’ इति ॥

दुरन्तदुःखाद्विषयात्तु बिभ्यता विमुक्तसङ्गेन कृपानुषङ्गिना ।

वशेव सौभाग्यवता स्वकामुकीक्रियेत केनपि मरुद्गृहेन्दिरा ॥ २४ ॥

तु पुनः केनापि धार्मिकेण पुंसा मरुद्देहिन्द्रा खर्गलोकलक्ष्मीः स्वकामुकी स्वस्मिन्नि-
 न्छा यस्याः स्वाभिलाषिणी । 'इच्छागुक्ता तु कामुका' । च्विप्रत्यये कामुकीक्रियते । अथ
 वा स्वस्मात्मनः कामुकी लालसाकलिता क्रियते । 'वृषस्यन्ती कामुकी स्यात्' इति द्वै-
 न्याम् । केनेव । सौभाग्यवदेव । यथा 'सद्गमनसन्निरीक्षणसज्जल्पनमिति वदन्ति लवण्यम् ।
 स्पृहणीयो रतिसुभगः स्पर्शगुणो भवति सौभाग्यम् ॥' इदं च द्वयमपि त्रीपुरुषयोः स्यात् ।
 अत्र तु सुभगत्वभाजा वसुदेवेनेव सकलकामिनीजनकामेणा वा पुरुषेण वक्षा वनिता
 स्वकामुकीक्रियते । पुसा किं कुर्वता । दुर्दुष्टोऽन्तोऽवसानं यस्य प्रान्ते कठिनः वि-
 पाको यस्य तादृशं दुःखं यस्मात्तद्विधाविपद्याहोचरात् शब्द-रूप-गन्ध-रस-स्पर्शल-
 क्षणवधसुखकात् गुणाद्विभ्यता संसारकारागारप्रपतनानन्तासातसहनादिमहामीति वि-
 भ्रता अत एव विगीतोऽपमानितो मुक्तः सद्गः पुत्रकलत्रधनादिकः सकलसंसारिका-
 गुपद्गः संसारिकलेशो येन । पुनः किभूतः । कृपानुपह्नेन पृथ्वी-अप-तेजो-वायु-व-
 नस्पत-त्रसरूपाणां धर्माणां कायानां रक्षणलक्षणकरुणाकलितेन वटकायगोकुलपालकेन
 समस्तयावजगच्चराचरजन्तुरक्षाक्षमेणेत्यर्थः ॥

कमादुपक्रम्य समाधिना भवी भवं स मुञ्चन्भजते महोदयम् ।

स्वलोहतां सिद्धरसेन संत्यजन्सुवर्णतां धातुरिव प्रपद्यते ॥ २५ ॥

च विषयविमुखो भवी संसारी जीवः क्रमात्परिपाटीतः स्वर्गं यत्वा प्रशस्तमर्त्यजन्म
 संप्राप्य उपक्रम्य चारित्रादिविशिष्टधर्माचरणोपक्रमं कृत्वा समाधिना शुक्लध्यानयोगेन
 भव संसारमुज्जान् मुञ्चन् सन् महोदयं मोक्ष निःसीमानमभ्युदयं भजते । संसारसागरं
 निस्तीर्थं सिद्धो भवतीत्यर्थः । क इव । धातुरिव । यथा धातुर्लोहादिः सिद्धरसेन रसकू-
 पिकादिपानीयविशेषेण स्वलोहतां कालायसमाधेयं नीचधातुतां संत्यजन् मुञ्चन् सुवर्णतां
 प्रपद्यते ॥ इति धर्मदेशना ॥

अभाजि युष्माभिरिवानुगामिभिर्महीमहेन्द्रः परमेशिता स कः ।

अवद्यवन्ध्यां पदवीं प्ररूपयन्नुपासनामर्हति कीदृशो गुरुः ॥ २६ ॥

सुधाविषवद्यो ददतेऽमृतं पुनः स किंविधो धर्म इदं वदन्तु मे ।

महीमहेलादयितोदितामिमां गिरं निपीय प्रभुरप्यचीकथत् ॥ २७ ॥

इमा इत्तापेक्षया पूर्वोक्ता मही भूमिरेव महेला कामिनी । 'यद्य परमहेलारतोऽप्य-
 पारदारिकः' इति चम्पूकथयाम् । तथा 'महिला स्यान्महेलया' इति शब्दप्रभेदे ।
 गत्वा दण्डितो गर्वा अकट्वरः तेनोदिता कथिता वाणीं निपीय सादरं श्रुत्वा प्रभुः सूरि-
 नोऽप्यचीकथत् वदति स्म । इमा काम् । हे मूरीन्द्राः, इदं मयैव निगद्यमानं पृच्छय-
 न्त न मे गमं वदन्तु कथयन्तु । इदं किम् । यः परमेशिता परमेश्वरो युष्माभिः श्रीम-
 न्द्रिभ्योऽभिहितः स । कैरिव । अनुगामिभिरिव । यथा महीमहेन्द्रो नीतिमान् भूमान्
 सर्वेषां रंजयेत् । स कः परमेशी किनामा च पुनः किंशो शुक्लपासनामर्हति सेवा

कर्तुं योग्यो भवति सेवनीयः स्यात् । गुरुः किं कुर्वन् । अवयेन पापेन वन्ध्याम् ।
 'अवयमुक्तेः पथि यः प्रवर्तते' इति सिन्दूरप्रकरे । सर्वथा पापनिर्मुक्ता पदवीं मार्गं
 प्ररूपयन् । गुरोर्गुरुरिति विशेषणमपि तत्त्वोपदेष्टा हिताहितनिरूपकः । च पुनः सुधा-
 ण्धिवत्क्षीरसमुद्र इव अमृतं सुधा मोक्ष च ददते विश्राणयति । अयं 'दद दाने' धातु-
 रात्मनेपदी भ्वादिश्च । स धर्मः क्विविधः कीदृक्प्रकारः ॥ युग्मम् ॥ इति साहेदेवगुरु-
 न्प्रति देवगुरुधर्माणां प्रश्नः ॥

जगन्ति यस्यानुभवेऽनुविम्बितामिवात्मदर्शे दधते धरापते ।

जिगाय चाष्टादशदोषविद्विषो नवद्वयद्वीपभुवो जयीव यः ॥ २८ ॥

तरङ्गिणीवेणिमिवाम्भसां प्रभुर्न चाङ्गपाली नयते नितम्बिनीम् ।

क्वचित्पुनर्यस्य न नर्मनर्मदाहदावगाहे द्विरदायितं हृदा ॥ २९ ॥

विभर्ति हेतीर्न तनूनपादिवाहितान्पुनर्यो न हिनस्ति हिंसवत् ।

भवं भिनत्ति स्म करीव पञ्जरं दधाति देवः स नमस्क्रियार्हतीम् ॥ ३० ॥

हे धरापते, स दीव्यति कीदृति त्रैलोक्यैश्वर्यलक्ष्म्या ब्रह्मश्रिया वा स देवः परमे-
 श्वरो निखिलनरसुरासुराणामपि नायकः नमस्क्रियाया नमस्कृतेरार्हतीमौचित्यं योग्यता
 दधाति विभर्ति । 'उडुपरिपदः किं नार्हन्ती निशः किमनौचिती' इति नैषधे । अत्र नुम्-
 विकल्पत्वेन रूपद्वयी आर्हन्ती आर्हती च । अर्हतो भाव आर्हती । 'अणूत्ण ईप्' इतीप्र-
 त्ययः । इति सिद्धिरपि । स देवः प्रणामयोग्यः स्यात् । स कः । यस्य परमेशितुरनुभवे
 ज्ञाने जगन्ति त्रीणि—सप्त—चतुर्दश—एकविंशतिर्वा भुवनानि अनुविम्बन्ति संक्रामन्तीत्ये-
 वंशीलानि अनुविम्बिनि अनुविम्बितां भावोऽनुविम्बिता प्रतिविम्बशीलतां दधते विभ्रति ।
 कस्मिन्निव । आत्मदर्श इव । यथा निर्मलदर्पणमण्डले ज्ञापि भूधनधनिगृहचित्रशालिका-
 दिभित्त्यादौ चित्रकृतानि त्रीणि जगन्ति प्रतिफलन्ति । च पुनर्हे भूवल्लभ, यो
 देवो दीनान्तराय—लाभान्तराय—वीर्यान्तराय—भोगान्तराय—उपभोगान्तराय—हास्य-
 रति—अरति—भीति—जुगुप्सा—शोक—काम—सिध्यात्व—अज्ञान—मिद्रा—अविरति—राग—द्वे-
 षणामानोऽष्टादशसंख्याका दोषा अपगुणास्त एव विद्विषो महावैरिणो जिगाय पराङ्-
 तवान् । क इव । जयीव । यथा परराजजित्वरो राजा नवसंख्याकानां द्वयं द्वन्द्वं नव-
 द्वयं नवद्वयं च ते द्वीपाश्च नवद्वयद्वीपाः इति नैषधवृत्तिनरहरेकृतसमासः । तेषामष्टा-
 दशद्वीपानां भुवो भूमीप्रदेशान् जयति स्ववशीकुरुते । 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्'
 इति नैषधे । तथा 'अष्टादशद्वीपनिस्त्रातयूपः' इति रघौ । च पुनर्थः परमेष्ठी नित-
 म्बिनीं कान्तामङ्गपालीमालिङ्गनं न नयते न प्रापयति । 'आलिङ्गनं परिष्वङ्गः संश्लेष
 उपगूहनम् । अङ्गपाली परीरम्भः' इति हैम्याम् । क इव । प्रमुरिव । यथा अम्भसा
 पानीयानां स्वामी समुद्रस्तरङ्गिणीवेणं नदीप्रवाह नदीपूरं नदीनां स्वपत्नीत्वेनाश्लेषण
 नयते लम्बयति । पुनर्यस्य परमात्मनो हृदा हृदयेन कचित्कुत्रापि समये प्रदेशे वा

रहसि वा प्रकट वा नर्म क्रीडा तदेव नर्मदा मेकलाचलजाता नदी नर्मदानात्री तस्या
इदो द्रहस्तस्यावगाहे विलोढने जलकेलिविधौ वा न द्विरदायित गजवदाचरितम् । प्रायो
विन्ध्यपर्वतोत्पन्ना इत्थिनो विन्ध्योपकण्ठप्रवहन्मर्दायामनिश खैरं रमन्ते । यदु-
क्तम्—‘कौप वारि विलोक्य वारणपते किं विस्मितेनास्यते प्रायो भाजनमस्य संप्रति
भवात्तत्पीयतामादरात् । उन्मलच्छफरीपुलिन्दललनापीनस्तनास्फालनस्फालीभूतमहो-
र्मिलिमेलजला दूरे धुनी नर्मदा ॥’ इति गजाष्टके । पुनर्हं भूमण्डलाखण्डल, यो हेतीश्चाप-
चक्रशूलादाप्रमुखाणि प्रहरणानि न विभर्ति । क इव । तनूनपादिव । यथा ‘वहिर्हेती-
ज्वाला धत्ते । ‘हेति’ प्रहरणं शब्दम्’, तथा ‘हेतिः कीलाशिखा ज्वाला’ इति द्विकमपि
हैम्याम् । पुनर्यः हिंसवत् घातुक इव अहितान्वैरिणो न हिनस्ति न घातयति । पुनर्यः
भव ससारं भिनत्ति भनक्ति । क इव । करीव । यथा हस्ती पञ्जरं काष्ठकोष्ठं भिनत्ति भेद-
यति । ‘जयकोईसणकमेलमसलभयपंजरकुंजर’ इत्यभयदेवसूरिकृतजयतिहुअणस्तोत्रे ॥
त्रिभिर्विशेषकम् ॥ इति देवस्वरूपम् ॥

परिग्रहं यो जलमम्बुदाविलं मरालवन्मुञ्चति सद्य संसृतेः ।

प्रबोधशालीनिह यः प्ररोपयेत्कृपारसापूरितमानसावनौ ॥ ३१ ॥

प्रवर्तको यः सुगतेश्च दुर्गतेर्व्यनक्ति मार्गौ रविवच्छुभाशुभौ ।

भवात्तरन्त्वेन परांश्च तारयंस्त्रीव वार्षौ गुरुरीदृशः स्मृतः ॥ ३२ ॥

हे साहे, यः संसृतेः संसारस्य सद्य गृहभूतं परिग्रह वन-वान्य-क्षेत्र-वस्तु-रूप्य-
सुवर्ण-कृष्य-द्विपद-चतुष्पदरूप नवविधमपि स्वयमात्मना मुञ्चति जहाति । किंवत् ।
मरालवत् । यथा राजहंसः अम्बुदेन प्रावृषेण्यप्रचलजलधरवारिवर्षेणेन जम्बालजलप्र-
वागमनेनाविल पङ्क्तिीकृतं जलं सरसीसलिलं त्यजति । ‘गङ्गानीरमपि त्यजन्ति कलुषं ते
गजहंसा वधम्’ इति सूक्ते । पुनर्यः कृपारसेन कारुण्यामृतेन पूरितायां भरिताया पूर्णा-
कृताया वा मानसं भविजनमन एवावनिर्भूमिस्तस्यां प्रबोधाः सम्यग्ज्ञानानि त एव
शालयः कलमास्तान्प्ररोपयेत् वपेत् । जलभृतभूसौ हि शालय उप्यन्ते इति स्थितिः ।
पुनर्यो रविवत्सूर्य इव शुभाशुभौ समीचीनासमीचीनौ मार्गौ पन्थानौ व्यनक्ति प्रकट-
यति । किमूतौ मार्गौ । सुगतेः स्वर्गोपवर्गस्य, तथा दुर्गतेर्वर्कतियंक्त्वादिगुगते-
प्र-
वर्तकः । हे साहे, ईदृश ईदृगलक्षणो गृह्णाति तत्त्वं सम्यग्मार्गं च स्वयं विज्ञाय भव्य-
जन्तुपदिशतीति गुरुः स्मृतः शालेषु कथितः । किं कुर्वन् । भवात्ससारात् स्वेना-
त्मना तरन्पारं प्रापवन् च पुनः परानन्यान् भविकांस्वारयशुत्तारयन् परपारं प्रापयन् ।
केव । तरीव । यथा नीवांघ्रौ मसुद्रे स्वेन तरति पारे गच्छति परान् स्वाश्रितान् लोकाश्च
तारयति परतीरं लम्बयति ॥ युग्मम् ॥ इति शुस्वरूपम् ॥

जिनात्यपन्नो मकरन्दविभ्रमं दधद्विपत्पूषुताप्रलम्बभित् ।

महोदयत्वर्गितरारिवाङ्कुरः कृपापयोरान्निमस्विनीपतिः ॥ ३३ ॥

नरोरगस्वर्गहसार्वभौमतादिमेन्द्रिग यन्त्र वशंवदा सदा ।

पुनर्विधातेव भवान्तकारकः क्षितीन्द्र धर्मः पुनरीदृशः श्रिये ॥ ३४ ॥

हे क्षितीन्द्र धर्त्रीसहस्रनेत्र, ईदृशो विन्धे ईदृगलक्षणः संसारसमुद्रमध्यनजस्रसमस्त-
जनताना धारणादुद्धारणाद्धर्मः श्रिये मोक्षलक्ष्ये भवति । किं कुर्वन् । जिनस्य राग-
द्वेषाद्यशेषविद्वेषितुः परमेश्वरस्यास्यपत्रे वदनकमले मकरन्दविभ्रम मधुविलास दधद्वा-
रयन् । सर्वज्ञप्रणीत इत्यर्थः । किलक्षणः । विपदापद्रूपा वा पूष्युता सूर्यपुत्री अनुना
तद्भिदाया प्रलम्बभिद्वलभद्रोपमः । 'रुक्मिप्रलम्बचमुनाभित्' इति हैम्याम् । आपद्र-
हीना मूलोन्मूलनकृदित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—महोदयो मोक्षः स एव स्वर्गितरुः कल्पद्रुम-
स्तस्यादुरः प्ररोहः । यथा रातरुर्जायते तथा धर्मादेव सर्वदुःखक्षयः स्यादिति । पुनः
किंभूतः । कृपा जगजीवानुकम्पा सैव पयोराक्षिः समुद्रस्तद्वर्धने तमस्विनीपतिः विश्वः ।
यथा चन्द्रात्समुद्रो वर्धते, तथा धर्मादपि दयापि वर्धमाना भवति । जायदयामय इत्यर्थः ।
पुनर्थस्य धर्मस्य नरा मनुष्याः, उरगा नागाः, स्वर्गहाः पुराः, तेषां सार्वभौमाश्चक्रव-
र्तिनस्तेषां भावो नरोरगस्वर्गहसार्वभौमता नरेन्द्रता नागेन्द्रता असुरेन्द्रता देवेन्द्रता ता
आदिमा यस्यास्तादृश्य इन्द्रिगः सर्वश्रियो लक्ष्यो यस्य सदा नित्य वशंवदा आयता
यं ददाति त श्रयन्ते पुनः विधाता ब्रह्मा इव भवस्य संसारस्यान्तकारकः धातुकः
विधातापि भवान्तकृत्नामा ॥ युग्मम् ॥ इति धर्मस्वरूपम् ॥

अनुष्मतां शालिशया इवात्मनापुनर्भवोद्भाविष्यायिनोऽनिशम् ।

त्रयोऽप्यसी सन्ति समग्रमेदिनीधवावतंसीकृतपादपङ्कज ॥ ३५ ॥

समग्रा ये मेदिनीधवाः पृथिवीपतयो राजानस्तैरवतंसीकृत शेखरोग्रणीत पादपङ्कजं
यस्य स तस्य सद्योघने । अनी देवो गुरुर्धर्मश्च त्रयोऽपि अनुष्मता जन्मभाजा भवि-
काना शालिशयाः शोभनशीला पाणय इव आत्मना स्वचमपुनर्भवस्य न विद्यते पुन-
स्ततोऽत्रागस्य द्वितीयवार भव उत्पत्तिर्यस्मात्तादृशो मोक्षः तस्य तथा पुनर्भवानासु-
द्भावः प्रकटीभवनं त विदधते कुर्वते इत्येवंशीलाः सुक्तिकारिणो विद्यन्ते सन्ति ॥
इति सुधर्मदेवगुरुनिरूपणम् ॥

शिवस्त्रिनेत्रीमिव भूमिमानिव त्रिशक्ति विद्यात्रितयीं सुधीरिव ।

अचालनीयां सुरशैलवत्सुरैस्तदर्हदादित्रितयीमहं वहे ॥ ३६ ॥

हे साहे, अहं तत्पूर्वव्यावर्णितस्वरूपामर्हदादीनां जिनगुरुधर्माणां त्रितयीं वहे स्वेन
धारयामि । किंभूताम् । सुरैर्वैरप्याचालनीयां चालयितुमशक्याम् । किं व । सुरशैलव-
द्यथा मेरुः केनापि न चाल्यते । अहं वहे । क इव । शिव इव । यथा ईश्वरस्त्रिनेत्री लो-
चनत्रितयं वहति । 'एकत्रिदृग्भालहगेकपादः' इति हैम्याम् । यदुक्तं च—'गतिगुणलक्ष-
मेवोन्मत्तपुष्पोत्कराणां त्रिनयनतनुपूजा वायवा भूमिपातः' इति । पुनः क इव । भूमि-
मानिव । यथा रज्जा तिष्ठणा प्रभुत्व—उत्साह—मन्त्रलक्षणाणां त्रिकसंख्याकानां शक्तीनां

सगाहारस्त्रिंशत् शक्तित्रिक धत्ते । 'शक्त्यस्त्रिंशः प्रमुत्सोत्साहमन्त्रजाः' इति हैम्याम् ।
'त्रिसाधना शक्तिरिवार्थमक्षयम्' इति रघौ । पुनः क इव । सुवीरिव । यथा विद्वान्
विद्याना व्याकरण-साहित्य-तर्कलक्षणाना त्रितयीं विभर्ति । भुवनबलिवहिविद्या संध्या-
गजवाजिना भुवननेत्राणि' इति काव्यकल्पलतायाम् । त्रिसंख्याकानि ॥ इति साहेः
पुरः सूरिभिः स्वस्य तत्त्वत्रयाराधनं प्रोक्तम् ॥

कति व्रतानीह बहुध्वमात्मना परेण शक्यानि न वोढुमद्रिवत् ।

इदं नृपे पृच्छति भारती विभोर्मुखारविन्दे मधुपी बभूवुषी ॥ ३७ ॥

विभोर्होर्गुरोर्मुखारविन्दे वदनपद्मे भारती वाणी मधुपी बभूवुषी अमरी संजायते
स । प्रोवासेत्यर्थः । कस्मिन् सति । नृपे अकञ्चरे इदं निगद्यमानं पृच्छति प्रश्नं कुर्वति
सति । इदं किम् । हे सूरय', इह जगति संयममार्गं वा यूयमात्मना स्वेन कति
क्रियत्संख्याकानि व्रतानि नियमविशेषान् बहुध्वं धारयत पालयत वा यानि व्रतानि
परेण अस्त्वेन ह्रीवप्रायेण पुंसा वोढुं धारयितुं न शक्यानि न समर्थानि । किंवत् ।
अद्रिवत् । यथा विष्णुव्यतिरेकेणेत्यध्याहारः । पर्वतोऽन्येन केनचिद्बोद्धुं न शक्यते ।
'सोमसिन्धुर्जगन्नाथो गोवर्धनधरोऽपि च' इति विष्णुनामसु हैम्याम् ॥ इति सूरिणां
क्रियद्वतधारणविषये साहेः प्रश्नः ॥

वसुंधराभोग इवामराचलान्सुपर्वसालानिव काञ्चनाचलः ।

अहं वह्ने पञ्चमहाव्रतानमून्स्वविक्रमाधःकृतपाकशासन ॥ ३८ ॥

हे स्वविक्रमेण निजमुजवीर्येण कृत्वा अधःकृतो ह्रीनीकृतस्त्रिरस्कारं नीतो वा पाक-
शासनो वज्रपाणिर्धेन तस्य सवोधनम् । अहममूनप्रे वक्ष्यमाणान्प्रोच्यमानान्पञ्चसंख्या-
कान्महाव्रतान् सर्वेभ्योऽप्यतिशायिनियमान्वहे विभर्ति । व्रतशब्दः पुनपुनरेकं ।
'व्रतोपवीतौ पल्लिलिप्तौ वसन्त' इति लिङ्गानुशासने । क इव । वसुंधराभोग इव । यथा
वसुंधराया सार्धद्वयद्वीपलक्षणमनुष्यक्षेत्रयूरेराभोगो विस्तारः पञ्चामराचलान्मेरुन्
विभर्ति । एको जम्बूद्वीपे, द्वितीयो धातुकीखण्डपूर्वार्धे, तृतीयो धातुकीखण्डपश्चिमार्धे,
चतुर्थः पुष्करार्धपूर्वार्धे, पञ्चमः पुष्करार्धपश्चिमार्धे, एवं पञ्च काञ्चनाचलान् धत्ते । पुनः
क इव । काञ्चनाचल इव । यथा मेरुः कल्प-पारिजात-मन्दार-हरिचन्दन-संताना-
भिधानान्पञ्च सुपर्वसालान् सुरद्रुमान् कलयति ॥

क्षितीन्द्र तेषामिदमादिमं व्रतं समन्तवो मन्तुमुचोऽपि जन्तवः ।

न पञ्चतागोचरचारिणः कचित्रिषा क्रियन्ते निजनन्दना इव ॥ ३९ ॥

हे क्षितीन्द्र, तेषां पञ्चानां महाव्रतानां मध्ये इदमुच्यमानमादिमं प्रथमं व्रतं वर्तते ।
तदेवाह—यत्कचित्रिषा आमे अरण्ये वा रहसि प्रकटे वा प्रमोदेन दर्पेण संकल्पेन
वा त्रिषा मनोवाक्यैः कृत्वा समन्तवः सापराधाः अपि पुनः मन्तुमपरार्थं शुश्रून्ति

त्यजन्ति ते विरपराधाः जन्तवः प्राणिनः पञ्चतायाः पञ्चत्वस्य मृतेर्गोचरे विषये चरन्ति व्रजन्तीति एवंशीलाः नैव क्रियन्ते सर्वथा नैव हन्यन्ते । के इव । निजनन्दना इव । यथा स्वपुत्राः पञ्चताया गोचराः केनचित्पित्रा न क्रियन्ते तथा सर्वेऽपि जगवन्तवः पात्यन्ते एव ॥

न देवदेवः परमेशितुः परः प्रतापवान्नापि पयोजिनीपतेः ।

गुरुर्नमैरुर्न मरुर्मणेरुर्मणिस्तथा न धर्मोऽस्ति दयाविधेः परः ॥ ४० ॥

हे देवशब्देन राजभट्टारकादिरुच्यते । 'राजा भट्टारको देवः प्रयोज्याः पूज्यनामतः' इति ह्यम्याम् । तथा 'देव त्वद्भुजदण्डदपंगरिमोद्रीर्णप्रतापानल—', 'देवे दिग्विजयोद्यते' इति खण्डप्रशस्ती । तथा 'देव त्वं जय कासि लुब्धकवधूर्हस्ते किमेतत्पलम्' इत्यादि भोजप्रबन्धादावपि । तथा 'देवेन किं न श्रुतम्' इति चम्पूकथायाम् । यथा परमेशितुः परमेश्वरात्परो देवो नास्ति । अथ वा परमेश्वरादपरः देवानां भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां सुराणामपि देवः पूज्यः एतावता देवाधिदेवः । अपरे सर्वे हरिहरपुरंदरगदयो देवाः, परमेश्वरस्तु देवदेवः, तथा यथा पयोजिनीपतेः सूर्यात्परः प्रतापवान्महर्षी तेजस्वी नास्ति । पुनर्यथा मेरोर्लक्षयोजनप्रमाणात्सुदर्शनान्नः स्वर्णानलात् कोऽपि गुरुर्महान्नास्ति । सर्वेऽप्यपरेऽत्युच्चाश्चतुरशीतियोजनमानाः, अयं तु शतसहस्रयोजनोद्यैस्तरः । पुनर्यथा मरुर्मणेश्चिन्तारत्नात्परो मणिर्नास्ति वज्रपद्मरागकर्कतनमरकतेन्द्रनीललोहिताक्षपुलिन्दाञ्जनहसगर्भादयोऽनेकेऽपि मणयः सन्ति, परं चिन्तामणिं विना सर्वकामकरः कोऽपि नास्ति । यथा दयानिधेः कृपाकरादपरो धर्मो न वर्तते । 'नास्ति धर्मो दयापरः' इति गीतायाम् ॥ इति प्रथमं व्रतम् ॥

वदन्ति वाचंयमपुंगवास्त्रिधा मृषा न भाषामपि जीवितव्यये ।

इयं यदंहःपटलीव दुर्गतेर्विमानताया अतिशायि कारणम् ॥ ४१ ॥

हे साहे, वाचयमपुंगवाः साधुसिन्धुराः जीवितव्यये प्राणत्यागेऽपि त्रिधा मनोवचनकायैः कृत्वा मृषा अलीकां भाषां वाचं न वदन्ति न ब्रुवन्ति । यत्कारणादियं मृषा भाषा विमानताया अवगणनायाः पदे पदे अपमानस्य अतिशयते सर्वेभ्योऽभ्यधिकीमवतीत्येवंशीलमतिशायि कारण साधनं वर्तते । मिथ्याभाषी सर्वत्राप्यपमानं परामर्शं च प्राप्नुयात् । केव । अंहःपटलीव । यथा अहसा दुष्कृतानां पटली परम्परा दुर्गतेरतिशायि साधनमास्ते ॥

यशःसुधांशोरपिधायिका कुहूरिवादशालोलहशः प्रियासखी ।

समूहनीवारजसामिवाङ्गिनां गुणावलीनामनृता हि भारती ॥ ४२ ॥

हे साहे, निश्चितमनृता असत्या भारती वाणी मृषा भाषा कुहूरिमावाख्येन यशः जगत्प्रसारिकीर्तिकलापः स एव सुधांशुध्वन्द्रमास्तस्यापिधायिका । 'व्रजति कुमुदे मोहं दृष्ट्वा दशोरपिधायिका' इति नैषधे । पुनरुल्लेख्यते—अत्र इवशब्दो घण्टालालान्यायेन

तमयत्र योज्यते । अदशा विरुद्धदशा । तदन्यतद्विरुद्धतदभावेषु नञ् वर्तते सारस्-
तोक्तेः । दुर्दशा सैव लोलहृत्कामिनी तस्याः प्रियसखी इष्टवयसीव । च पुनस्तत्रेक्ष्यते—
अङ्गिनां प्राणिनां गुणानां शीललज्जार्जवमार्दवादीनामावलीनां घोरणीनां समूहनी संमा-
र्जनीव । लोके 'सारवणी' इति प्रसिद्धा । केषामिव । रजसामिव । यथा घृणीनां गृहा-
दिकत्ववरकाणां प्रमार्जनकारिका । निष्काशयित्रीत्यर्थः ॥ इति द्वितीयं व्रतम् ॥

तृणादि नोपाददते च किञ्चनाप्यदीयमानं मुनयो महीमणे ।

पदं किलाविश्वसितेरिवैकदृक्त्वत्तेररिष्टः पृथिवीपुरंदर ॥ ४३ ॥

हे महीमणे भूमीरत्न, च पुनर्मुनयः साधवः तृणादि दन्तशोचनमात्रप्रमुखं किञ्चि-
दपि वस्तु अदीयमानं केनाप्यविश्राप्यमानं नोपाददते नैव गृह्णन्ति । हे पृथिवीपुरंदर
मेदिनीमण्डलाखण्डल, किञ्चेति निश्चितं श्रूयते वा । हेतोर्वा । 'किल संभाव्यवार्तयोः ।
हेत्वच्योरलोके च' इत्यनेकार्थः । अस्माकं तु सर्वथापि तत्कारणमावात् लोके जने
एवाकर्ण्यते । अदत्तादानं वस्तु स्वामिना कथमप्यदीयमानवस्तुनो ग्रहणमविश्वसितेरवि-
श्वास्य पदं स्थानमास्ते । क इव । अरिष्ट इव । यथा निम्नतरः । 'निम्नोऽरिष्टः पिन्नु-
मन्दः' इति हैम्याम् । एकदृक्त्वत्तेः काकप्रेण्या निवासस्थानं स्यात् ॥

अदत्तमादत्तं न यस्त्रिधापि तं वृणोति विधेव विनीतमिन्दिरा ।

मृगी मृगेन्द्रादिव दुर्गतिस्ततः प्रयाति दूरादवनीनभोमणे ॥ ४४ ॥

हे अवनीनभोमणे प्रतापवत्त्वाद्भूमीमानो, यः पुमान् त्रिधापि मनोवचनतनुभिः
कृत्वा अदत्तं वस्तु स्वामिना न विश्राणितं यो नादत्तं न जग्राह तं पुमांसं इन्दिरा
लक्ष्मीः स्वयमागस्य वृणोति वरयति । मजते इत्यर्थः । कसिव । विनीतमिव । यथा
विनयवन्तं शिष्यं विद्या निधेवते पुनस्ततस्तस्मान्निःस्पृहाश्वराहुर्गतिर्नरकादिक्वगतिर्दूरा-
त्प्रयाति पालयते । क इव । मृगीव । यथा मृगेन्द्रान्मृगी कुरही दूरात्प्रयाति ॥ इति
तृतीयं व्रतम् ॥

पराञ्छुसी स्याद्विषयाद्भ्रतिव्रजो निकुञ्जवासीव तदेकभूमिषु ।

क्षमाधरो येन महोदयंगमी वशास्वनीतिष्विव कोऽनुरज्यते ॥ ४५ ॥

हे साहे, व्रतिव्रजो मुनियणो विषयात् शब्द-रूप-गन्ध-रस-स्पर्शलक्षणात्पञ्चप्रमा-
णाद्भेदरासराङ्गुली स्यात् विमुखो विरक्तो भवेत् । क इव । निकुञ्जवासीव । यथा वने
एव वसनशीलो जन्तुः श्वापदादिविषयाज्जनपदाद्विमुखः स्यात्कदाचिन्नगरग्रामादिषु नाग-
च्छेद । येन कारणेन क्षमायाः स्यान्तेः क्षमाया उपशमस्य वा धरो धर्तुं पुनर्महोदयं
मोक्षं गमिष्यति यास्यतीत्येवंशीलः साधुस्तदेकभूमिषु तेषां पञ्चानामपि विषयाणामेका
अर्द्धता भूमयो वासवेदमालि । नहि वाणिनीं विना विषयाः सुखाय स्युः । तादृशीषु
वशाञ्छु क्रीडु न अनुरज्यते अनुरकीभवति । कास्त्रिव । अनीतिष्विव । यथा क्षमाधरो
युवराजपदवीं प्रापितः सर्वराज्यधुरंधरः पुनर्महान्तं सर्वातिशायिनमुदयं राज्यैर्भर्य

गमिष्यति लप्स्यते इत्येवंशीलः । अथ वा क्षमाघरो जनकेन निजनिजराज्ये स्था-
पितः । पुनर्महान्तं सार्वभौमतादिलक्षणमुदयमाविपत्य प्राप्स्यते इत्येवशीलः ।
तादृशः कः । अनीतिष्वन्यायेषु अनुरागवान् भवेत् । उन्माधिलापी सर्वोऽपि न्यायेष्वे-
वानुरज्यते । यदुक्तम्—‘न निमित्तद्विषा क्षेम नायुर्वैधकविद्विषान् । न श्रीर्नीतिद्विषा-
मेतन्नय धर्मद्विषा नहि ॥’ इति ॥

यतः स शूरः सुदृशां भ्रुवं धनुः कटाक्षवाणान्कवरीकृपाणभृत् ।

नितम्बचक्रं भुजपाशमुत्कटं पुनर्वहन्येन जितः स्मरप्रभुः ॥ ४६ ॥

हे सुदृलेन्द्र, स एव पुमान् शूरः सुमटः । कथ्यते इति शेषः । येन पुसा स्मर एव
प्रभुः त्रिजगज्जेतृत्वात्समर्थो राजा इन्द्रनागेन्द्रनरेन्द्राणामपि स्वसेवकीकरणाद्वाजा जितो
वशीकृतो हतो वा । किं कुर्वन् । सुदृशा चारुलोचनानां भ्रुवमेव धनुः कोदण्डम्, पुनः
कटाक्षानपाद्गदर्शनान्यक्षिविकूणितानि एव बाणाभाराच्चान्, पुनर्नितम्बमारोहं स्त्रीकटीप-
श्चात्प्रदेशम् । येन कृत्वा नितम्बनीत्यभिधानेन प्रसिद्धा । तदेव चक्रं रथाङ्गायुधम् ।
पुनरुत्कटं केनापि छेतुमशक्यं भुजौ बाहू एव पाशं द्विषद्वन्द्वनार्थं वज्ररज्जुमयप्रस्थं
बहन् धारयन् । किंभूतः । कवरीं वेणीमेव कृपाणं चन्द्रहासं विभतीति भृत् । प्रभुः
सकलसुरासुरोरगनरनायकनिर्जयेन सामर्थ्यानिति सभिप्रायं प्रभुरिति पदम् ॥

स भद्रवांस्त्रैणकुचाचलान्तिकप्ररूढरोमावलिशालगह्वरे ।

न दस्युवद्यस्य मनोभुवा शमश्रियो ह्रियन्ते शिवमार्गगामिनः ॥ ४७ ॥

हे साहे, स नरो भद्रवान् कुशली । स कः । शिवे निरुपद्रवे मार्गे पथि भोक्षमार्गे वा
गच्छतीत्येवशीलस्य यस्य महात्मनो दस्युवत्तत्करेणेव । ‘दस्युस्तत्करविद्विषो’ इत्यने-
कार्थः । मनोभुवा मदनेन शमश्रियः प्रशमविभवा न ह्रियन्ते नाच्छिद्य गृह्यन्ते ।
कस्मिन्विषये । त्रैणस्य स्त्रीसमूहस्य कुचाः प्रोत्तुङ्गपीनपयोधरास्त एवाचलाः पर्वतास्तेषा-
मन्तिके समीपे प्रहृष्टा उद्गताः या रोमावल्पो लोमलेखास्ता एव साला विविधविटपट्ट-
क्षास्तेषां गह्वरे घननिकुञ्जे तत्करश्चापदादिभयकरकानने ॥

यशस्त्रियामादयिते कलङ्कति द्विपेन्द्रति क्षीरधिसूनुवीरुधि ।

शमारविन्दे तुहिनोदवृन्दति व्रताम्बुवाहेष्वपि गन्धवाहति ॥ ४८ ॥

निदाघति त्रीडवहा पयःप्लवे महत्त्वगोत्रे च सहस्रनेत्रति ।

गुणद्रुमद्रोणिषु मम्रजिह्वति क्षितीश शीलं पुरुषेण खण्डितम् ॥ ४९ ॥

हे क्षितीश भूपते, पुरुषेण उपलक्षणाद्विशेषेण स्त्रिया वा शीलं ब्रह्मचर्यं स्वदारसतो-
पलक्षणं परपुरुषत्यागलक्षणं यावजीवनियमपालनविव वा खण्डितं त्यक्तं मम सत् ।
तस्येति शेषः । यशः कीर्तिरेव त्रियामादयितः शारदीनचन्द्रस्तस्मिन्कलङ्कति लब्ध-
नमिवाचरति । सकलङ्कः स्वयशो मलिनीकरोति । पुनः क्षीरधेः क्षीरसमुद्रस्य सृगुः

पुत्रो नन्दनः । 'उद्ग्रहोऽज्ञात्मजः सूनुस्तनयो दारकः सुतः । पुत्रो दुहितरे क्रीत्वे' इति हैम्याम् । 'क्रीत्वे' क्रीत्तिन्ने वाच्ये सनि नन्दननामशब्दो दुहितरे पुत्र्या त्सु' इति तदवचरि । लक्ष्मीस्तद्रूपा वीरद्वली तत्र । तदुन्मलने इत्यर्थः । द्विषेन्द्रति ऐरावणोऽन्यो वा गजराजस्तद्रुदाचरति । पुनः रामः प्रचान्तता स एवारविन्द कमलं तस्मिन्नुहिनादवृ-
न्दति हिमजलकृणगण इवाचरति । हिमानीयतीत्यर्थः । अपि पुनर्व्रतानि पञ्चमहाव्रतानि द्वादशाष्ट्रतानि वा अन्ये नियमविशेषा वा त एवाभ्युवाहाः पयोधरास्तपु गन्धवाहति प्रबलप्रभञ्जन इवाचरति । पुनर्माढो लज्जा स एव बहो सरित् तस्याः पयःप्रवे पानीय-
पूरे निदायति श्रीधमकालति । 'जेणिदिनिपवनप्रचण्डलज्जलतानतडका । जिणिदिनि-
नदीनिवाणवाणवाविकूमा सवसुक्का ॥' निदाये हि प्रायोऽखिला अलगयाः शुष्यन्ति ।
तया ब्रौडशब्द अकारान्तोऽप्यस्ति । 'ब्रौडनं ब्रौडा चित्तसंकोचः ब्रौडोऽपि' इति हैमीशतौ । तया 'त्वधि स्मरब्रीडसमस्यमानया' इति नैषधे । च पुनर्महत्त्वं महिमा
तदेव गोत्रं पर्वतः तन्नाचलच्छेदे सहस्रनेत्रति इन्द्र इवाचरति । पुनर्युगां सदाचर-
णानि त एव हुमा वृक्षास्तेषां द्रोणिषु श्रेणिषु । तज्ज्वालने इत्यर्थः । मन्त्रजिह्वति । अर्था-
द्वाकाल इवाचरति । 'भिल्ली पल्लवशङ्क्या विचिनुते सान्द्रद्रुमद्रोणिषु' इति चम्पूकथा-
याम् । 'द्रुमद्रोणयो वृक्षश्रेणयः' इति तद्विष्णुनके । 'सर्वप्रातिपदिकेभ्यः किप् वाचारे
इत्येको कृष्ण इवाचरतीति कृष्णति । एव खति स्वामास' इति प्रक्रियाकौश्याम् ।
तस्मादत्र सर्वत्रापि आचारायें किप्प्रत्ययः ॥ युग्मम् ॥

कृतप्रदोषा पितृसूरिवाशनिश्चला वनीचन्मदनावगाहिनी ।

अहर्मेहेलेव च जिह्मगामिनी वधूः पयोधेरिव निम्नगामिनी ॥ ५० ॥

जलैर्वहाया इव मेघमालिका विवर्धिनी वा भवपद्मेरयैः ।

मनः शमाद्वैतसुखानुयङ्किनां वशीकरोतीश वशा न योगिनाम् ॥ ५१ ॥

हे ईश अर्थात् हे अवनीनायक, इह जगति वशा कामिनी योगिना मनोवाक्पाय-
योगभाजा दशीकृतात्मना मुनीनां मनो मानसं न वशीकरोति न मोहयति न हरति ।
पदुक्कम्—'अकामस्य तृण नारी निरीहस्य नृणं नृपः । तृण ज्ञानवता सर्वं तृणं
शाल्य जीवितम् ॥' इति वचनात् । किभूताना योगिनाम् । शमेन शान्तभावेताद्वैत-
मत्ताधारण यन्मुख सातं तस्यानुपद्वा आस्वादो विद्यते एयाम् । किभूता वशा । कृतप्रदोषा
हन्ता उत्तापिताः प्रकप्यं दोषा दम्मादयः । क्रीजार्ता दान्मभक्तता । तथा 'क्रीभ्यः शिद्यते
कृतवम्' इत्यादिस्फोटोक्तैः विविधा अपगुणा यया । केव । पितृसूरिव । यथा संस्था कृतः
प्रदोषो यामिनीमुखं यया तादृशी स्यात् । पुनः किभूता । चला अतिचञ्चलत्वभावा । केव ।
व्यगतिरिव । अत्र इवशब्दो लालाषण्डान्यायेन उभयत्रापि ज्ञेयते । ततो यथा अगति-
विशुद्धानिचपला आकालिकी शतहृदा । 'चञ्चला चपलशनिः' इति हैम्याम् । 'अशनिर्व-
कविन्दोः' इत्यनेकार्थः । पुनः किभूता । मदनावगाहिनी । मदनं प्रवलकदर्पमवगा-

हते । 'कुण्डमानिसहङ्गारी' इति वचनात् । धारयतीति । किंवा । वनीवत् । यथा कान्तारं
मदननामानं द्रुमम् । 'मीढुल' इति प्रसिद्धं लोके । अवगाहते विभर्तीति । 'स्ववनी-
संप्रवदति कापि का' इति नैषधे । पुनः किभूता । जिह्वागामिनी जिह्वा वक् गच्छती-
त्येवशीला । केव । महेलेव । यथा अहेर्भुजगमस्य महेला वनिता भुजगी कुटिलचारिणी
भवेत् । पुनः किभूता । निन्नं नीचैर्हान्तमकर्मभिर्गच्छति विचरतीत्येवशीला । अथ वा
निन्नेषु नीचजातिषु गच्छन्ति सहं कुर्वन्तीत्येवशीला । 'कामिन्यो नीचगामिन्यः' इति
वचनात् । नीचसत्ताः प्रायः स्युः । केव । वधूरिव । यथा पयोधेः समुद्रस्य वधूः पत्नी
नदी निम्नगा नीचैर्वहा जलस्य निम्नगतित्वान्नापि च । पुनः किभूता । अथै पापक-
र्मभिः कृत्वा भवपद्धतेः संसाररचनाया अथ वा संसारपरम्परायाः संसारमार्गस्य वा ।
'पद्धतिः पथि पत्तौ च' इत्यनेकार्थः । एतेषां समीचीना गदितिरिष्यपि हृदया दृश्यते ।
पद्धतिराचरणं रचनापीति । तस्या विवर्धिनी विशेषेण वृद्धिकरणशीला च तत्र विव-
र्धिनी । केव । मेघमालिकेव । यथा कादम्बिनी जलैः पानीयैः बहाया नद्या वृद्धिकारिणी ।
यदुक्तम्—'वर्षानदीना पतिरङ्गनानामर्थो नराणामृतुराट् तरुणाम् । स धर्मचारी वृषतिः
प्रजानां लोकागतं यौवचमानयन्ति ॥' इति ॥ युगम् ॥

पुरःसरास्तस्य सुरा मरुद्गवी गृहाङ्गणे पाणितले मरुन्मणिः ।

पुरः सुरद्वुर्निकटे मरुद्धटः स्वयंवराः स्युर्भुवनत्रयीधियः ॥ ५२ ॥

प्रदक्षिणो दक्षिणवारिजः पुनः खलाः सखायः सविधे च शेवधिः ।

न चित्रकृच्चित्रलता च सिद्धयः करेऽदधाद्योऽसिशिखोपमं व्रतम् ॥ ५३ ॥

हे साहे, यः पुमानसिन्धुः खड्गधाराया उपमा सादृश्यं यस्य तादृशं व्रतं ब्रह्म-
चर्यमदधाद्धारयति स तस्य पुनः सुरा देवाः पुरःसरा अग्रगामिनस्तदग्रे पदातिवद्-
च्छन्ति । पुनर्मरुद्गवी कामधेनुः गृहप्रसूता क्रीतगृहीता वा गौरिव गृहाङ्गणे तिष्ठेत् ।
मरुन्मणिश्चिन्तारत्नं तस्य पाणितले करकोटे हस्तेलिकावामेव वसेत् । पुनः सुरद्वमः
कर्पवृक्षः पुरः पुरस्तात् च्छायाकारक इव तिष्ठेत् । पुनः मरुद्धटः कामकुम्भः निकटे
समीपप्रदेशे पानीयपावक इव तिष्ठेत् । पार्श्ववर्तीव वा स्यात् । पुनर्भुवनत्रयीधियः
त्रैलोक्यलक्ष्म्यः स्वयंवरा आत्मभिरैकाग्र्यं तं वृण्वते । पुनर्दक्षिणोऽपसव्यप्रदेशे आ-
धर्तो यस्य स चासौ वारिजश्च । मध्यमपदलोपी समासः । दक्षिणावर्तशतः प्रदक्षिणो-
ऽनुकूलः मार्गितं विनैव सर्वं नमीहितं पूरयति । 'कम्बुस्तु वारिजः' इति ह्यम्याम् ।
खला द्विजिह्वा दुर्जनाः सखायो मित्राणि भवन्ति । च पुनः शेवधिर्निधानं सविधे पृष्ठे
अनुलभसिवायाति च । पुनश्चित्रलता चित्रकवली न चित्रकृत् । अन्नप्रीणामाश्वर्यकारिणी
स्थातस्य तु पदे पदे तत्प्राप्तित्वेन न विस्मयविधायिनी । तद्गृह एवोद्गमनत्वेन वा
भवेत् । च पुनः सिद्धयः लघिमा-वशिता-ऐश्वर्य-प्राकाम्य-महिमा-अणिमा-यत्र
कामावसायित्वम्-प्राप्तिः-इत्यैश्वर्यम् । अत्रापि सासारिका महासिद्धयः । करे हस्ते

मनोनुगमिन्वः हस्ततलस्थायिन्यो वा । महत्त्वाद्बहुवचनम् । सिद्धयो युक्तयोऽपि हस्ते ॥ युगम् ॥

गजोऽप्यजो गोप्सदनम्बुधिर्मृगो मृगाधिपः सग्भुजगस्तमी दिनम् ।

रणः क्षणश्चाल्पगिरिर्मरुद्धिरिक्षिधापि यो ब्रह्म विभर्ति भूपते ॥ ५४ ॥

हे भूपते, यः पुमान् महिला वा त्रिधापि मनोवाक्कार्यब्रह्म शीलव्रतं परनारीसहोदरतां विभर्ति धत्ते, तस्य पुस्तस्याः स्त्रियो वा गजो मदोदुरस्तिन्धुरोऽपि अजदृष्टाग-
प्रायः स्यात् । पुनरम्बुधिः समुद्रोऽपि गोप्सद गोचुरोत्खातभूमिस्थजलमिव तेन तया बोहदपते । पुनर्मृगाधिपः पद्माननोऽपि मृगो हरिण इव तस्या दूरं पलायते । पुनर्भुजगो विपथरोऽपि तेन क्षणिव कुसुममालिकेव तया चाकरो गृह्यते । तमी सान्धकारा रात्रि-
दिनमिव तस्य तस्या वा जायते । रणो घोरोऽपि संग्रामः क्षण उत्सव इव विभर्ति । पुन-
मरुद्धिरेः सुराचलोऽपि अल्पगिरिः किञ्चिदुच्चपापाणभूमिरिवावस्थते ॥ इति चतुर्थं ब्रह्मव्रतम् ॥

परिग्रहः संयमिनापवादवन्निधापि नाङ्गीक्रियते कदाचन ।

तमस्तमीनामुदयादिवोरगाद्विष यतो दोषभरः परिस्फुरेत् ॥ ५५ ॥

हे भूपते, संयमिना चारित्र्यवता साधुना त्रिधापि मनोवचनतनुभिरपि अपवा-
दोऽप्यपद्य इव । कदाचन कस्मिन्नपि प्रस्तावे सुखे दुःखे वा सुकाले दुःकाले वा सुखा-
जोषिकाया कष्टाजीविकाया वा परिग्रहो धनधान्यक्षेत्रवस्तुमुवर्णरूप्यकुप्यद्विपदच-
तुष्यदलक्षणे नाङ्गीक्रियते नाद्रियते । यतो यस्मान्परिग्रहादोपाणा निकेतानि दाहि-
ष्यलोभाद्यपगुणानां भरो गणः परिस्फुरेत् । किमिव । तम इव । यथा तमीनां कृष्ण-
पक्षधपाणासुदयाप्रकटीभावात्परिभावाद्वा तमो घरोऽन्धकार स्फुरेत् । परि समन्तात्स-
र्वविश्रान्तः स्फूर्तिमत्पृथात् विश्वव्यापिस्फूर्तिमद्भवेत् । पुनः किमिव । विषमिव । यथा
उरगाद्गुणगमाद्वरलमाभिर्भवेत् ॥

गिरीन्द्रमारोहति लङ्घतेऽम्बुधीन्प्रयाति जन्यं गहनं च गाहते ।

अस्तंतृणानीव सृजेन्निजाङ्गनस्तदुल्लसल्लोभविजृम्भितं विभो ॥ ५६ ॥

हे विभो हे साहे, यजनो लोकः गिरीन्द्रं तुङ्गशैलमारोहति पर्वतोपरितलशिखर-
शिखाया चढति, पुनर्यदम्बुधीन् समुद्रान् लङ्घते यानपात्रादिभिः कथं कथंचिदति-
क्रान्ति अपर पारावारं प्रतीर्चं पारपारं याति । पुनर्यजन्त्य दुराकलनीयरणाङ्ग
प्रयाति प्रविशति । च पुनर्गहनं भयानकं काननं कान्तारं गाहते सर्वतः परिभ्राम्यति ।
पुनर्जने निजानानीयानतून्प्राणान् तृणानीव तृणप्राणान् सृजेत् कुर्यात् । हे राजन्, तत्
पूर्वोक्तं सर्वेनपि उल्लसन् वर्धमानः प्रकटीभवन् वा वो लोभमृणा तस्य विजृम्भित
निस्फूर्तिनं प्रभावः ॥ इति पञ्चमं व्रतम् ॥

वहन्ति पञ्च त्रितिनो महाव्रतान्यमूनि वक्राणि मृगाङ्गमौलिवत् ।

भजन्ति दन्तद्वितयीं गजा इवापरामिमां देव पुनर्व्रतद्वयीम् ॥ १७ ॥

हे साहे, त्रितिनो नियमवन्तः साधवः अमूनि प्राणातिपातविरमण-मृषावादविरमण-
अदत्तादानविरमण-विषयभोगविरमण-परिग्रहविरमणलक्षणानि पञ्चसंख्याकानि महा-
व्रतानि मेरुबहुसुद्धराष्यतिशायिनो नियमान् वहन्ति धारयन्ति । किंवत् । मृगाङ्गमौलि-
वत् । यथा चन्द्रशेखरः शिवः पञ्चप्रमाणानि वक्राणि नन्दनानि विभर्ति । 'पञ्चमुखोऽष्टमूर्तिः'
इति हैम्याम् । अथ वा 'महामृगारिवत्' इति पाठः । यथा मृगाणां हस्तिनामरयः केस-
रिणः पञ्च वक्राणि विभ्रति । 'पञ्चास्यो नखरायुधः' इति हैम्याम् । हे देव, पुनः साधवः
इमामग्रे वक्ष्यमाणामपरा पञ्चमहाव्रतानि उपरितर्ता व्रतद्वयीं भजन्ति श्रयन्ते । के इव ।
गजा इव । यथा हस्तिनो दन्तद्वितयी दन्तकोशयुगलं दधते ॥ इति पञ्चमहाव्रतस्वरूपम् ॥

निशाशनं नीतिजुषा निषिध्यते परिप्लुतापानमिवावनीपते ।

निशाशनेभ्योऽपि वरं विहंगमा निशि त्यजन्तो यतिवज्जलाशने ॥ १८ ॥

हे अवनीपते, नीतिजुषा न्यायधर्मवता धर्मे मुनिष्ठावता पुरुषेण परिप्लुतापान मदिरा-
पानमिव । 'गन्धोत्तमाकल्पमिरापरिप्लुताः' इति हैम्याम् । निशाशनं रात्रिभोजन निषि-
ध्यते निवार्यते स्वयं नाद्रियते । हे नृपते, निशाया रात्रावशन भोजन येषां ते निशा-
शना रात्रिभोजनास्तेभ्यो जनेभ्यः सकाशात् विहंगमाः पक्षिणोऽपि वरं समीचीनाः ।
वरमिति समीचीनार्थेऽपि दृश्यते । यथा सिन्दूरप्रकरे—'वरं क्षितो हस्तः दुपितफ-
णिनो वक्रकुहरे वरं शम्पापातो ज्वलदनलकुण्डे विरचितः । वरं प्राप्तप्रान्तः सपदि
जठरान्तर्विरचितो न जन्यं दौर्जन्यं तदपि विपदां सद्य विदुषाम् ॥' इति । किं
कुर्वन्तः । यतिवन्मुनय इव । निशि रात्रौ जलाशने पानीयाद्ये त्यजन्तो सुखन्तः न
भुजन्तः पिबन्तश्च ॥

गवामधीशं भुवनोपकारिणं महस्त्रिनं श्रीजिनपादसेवितम् ।

अवेत्य मित्रं विधुरं विधीयतेऽज्ञादि यत्सा कथमौचित्ति सताम् ॥ १९ ॥

हे साहे, गवामधीशं राजानं पतिं भास्करं धेनूनामधीशं कृष्णं नन्दगोपाङ्गजत्वाहो-
कुलवासित्वाङ्गजनाथत्वाच्च गवां वाचामधीशं वागीशत्वाद्वह्म वाचस्पतिमध्येतार वि-
धुरमस्तप्राप्तं मृतम् । 'दिष्टान्तोऽस्तं कालधर्मः' इति हैम्याम् । अवेत्य ज्ञात्वा यदज्ञाना-
दि भोजनप्रमुख रङ्गमुखकारण विधीयते क्रियते, सा सतामुत्तमाना कथमौचित्ति केन
प्रकारेण योग्यता । अपि तु नैव । किमूतस्य । भुवनोपकारिणः । जगतो भूलोकस्य पाल-
नादुपकारको राजा यावापृथिव्योर्दृश्योतकर्तृत्वात्सदसन्मार्गप्रकाशत्वान्मिब्रत्वाचोपकर्ता
भास्वान् जगदुपद्रवकृद्दैत्यनिवारकत्वात्पालकत्वात्सृष्टेरुपकर्ता कृष्णः अज्ञानान्धकार-
च्छेदत्वात् ज्ञानविवेकदायकत्वाद्भुक् । पुनः किमूतम् । महस्त्रिनं प्रतापवन्तं नृप कि-
रणमालिनं भातुमुत्सवन्तं कृष्णं विद्यावत्त्वात्सर्वदाप्युत्सवत्त्वाद्भुक् । अथाप्युत्सवानां

भोग इव । यथा सप्तद्वीपाया वसुंधराया आभोगो विस्तारः । 'प्रपञ्चाभोगविस्तारः' इति हेम्याम् । सप्त लवण-क्षीर-दधि-घृत-सुरा-इक्षु-वारिनाम्रः अम्भसा प्रभून् समुद्रान् । 'यादःक्षोतोवार्नदीशः सरस्वान्' इति हेम्याम् । धत्ते । पुनः क इव । शिखीव । यथा वह्निः सप्त शिखा ज्वाला धत्ते । 'विभावसुः सप्तोदधिः स्वाहाप्रादी' इति हेम्याम् । पुनः क इव । धुमणिरिव । यथा नभोरजं सहस्ररश्मिः सप्त हयान् खरधे सप्ताश्वान् धारयति ॥

पुरातनैराचरितानि सूरिभिर्यथा तथा धर्तुमहं न तान्यलम् ।

मतङ्गजप्रक्षरधारणक्षमा मतङ्गजा एव न यत्तुरङ्गमाः ॥ ६२ ॥

हे नृपते, अहं स्वल्पमनःकायबलाकलितकलिकालोत्पन्नजनः तथा तेन प्रकारेण तानि सप्त व्रतानि धर्तुं धारयितुं नालं न समर्थोऽस्मि । तथा कथम् । यथा येन प्रकारेण स-पूर्णद्वैतमनोवाक्यायबलशालिभिः सिद्धिसंप्राप्त्युचित चारुसंहननैः सुषमासमयसंप्राप्ता-वतारैः पुरातनैः प्राचीनैः सूरिभिराचार्यैरुपलक्षणदुपाध्यायगणान्त्रच्छेदकसाधुभिरप्या-चारितानि सम्यक्पालितानि यद्यस्मात्कारणान्मतङ्गजाना संनाम्नाना समरोचिताना दन्तिनां प्रक्षराणा 'पास्त्र' इति लोकप्रसिद्धानां धारणे उद्धहने परिधाने वा मतङ्गजा एव क्षमाः समर्थाः स्युः न पुनस्तुरङ्गमाः स्वयोग्यप्रक्षरधारणे समर्था अप्यश्वाः किं गजानामतिशायिभारदुर्वहं प्रक्षरां धारयन्ति । अपि तु न तथा । अहमपि पूर्वार्चायु-ष्टितोत्कृष्टानुष्ठानं विधातुं समर्थोऽपि देशकालस्त्रमनोवपुर्वेलानुरूपमनुष्ठानमाचराभिलो-कोच्या खरग्रहणं निन्द्यम् । किं च तस्य मूलत एव प्रक्षरैव न भाति तद्ग्रहणमयुक्तमेव यानेषु रत्नत्वात्प्रक्षरधारित्वाच्च अश्वामिधानं न्याप्यमेव ॥

श्रुतोक्तयावद्गतपालने यदाप्यलं न किञ्चित्तु तथापि शक्तितः ।

विधिं विमर्ष्येव तरेन्न तारको नदीमपीशस्तरणेऽम्बुधेनै यः ॥ ६३ ॥

हे नरेन्द्र, श्रुते श्लाघे उक्तः प्ररूपितः कथितः यावान् समग्रः यावत्परिमाणमस्येति यावान् । 'यावज्जनरज्जनव्रती' इति नैषधे । 'समप्रलोकानां रज्जने प्रीणने व्रतमस्यास्तीति' इति तद्भूतिः । विधिः कर्तव्यार्थोपदेश आचारो वा तस्य पालने आचरणे यदापि यद्यपि नालं नाहं प्रमुः, तथापि तर्हि एषां शक्तितः स्वसामर्थ्यानुसारात् यादृशी व्रतपालनशक्तिस्तादृशमित्यर्थः । तु पुनः किञ्चित्किमपि अल्पमात्रं देशकालानुरूपमाचारसाचराणि पालयामि । युक्तोऽयमर्थः । यस्तारकः स्वकलया जलातिक्रमकः अम्बुधेः समुद्रस्य तरणे भुजाभ्यामुत्तरणे नेत्राः प्रमुर्न स्यात् स तारकः नदीं समुद्रापेक्षया स्वल्पपरिमितः सलिलां सरितं किं न तरेन्नोल्लङ्घयेत् परपारं न यायात् । अपि तु तरेदेव ॥ इति स्वस्य व्रतपालनसामर्थ्यमुक्तम् ॥

इदं निशम्य प्रमदं दधन्नृपः प्रणीय गोष्ठीमितरां च तात्त्विकीम् ।

परीक्षितुं रत्नपरीक्षको मणीनिवेहमानः पुनरित्यवोचत ॥ ६४ ॥

नृपो राजा विभु सूरिं परीक्षितुं गुरोः पूर्वोक्तप्रतानां परीक्षां कर्तुमीहमानो निजहृदि
 वाञ्छन् पुनर्व्यासुख्य इत्यग्रे वक्ष्यमाणप्रकारेणावोचत वदति । परीक्षितुं क इव । रत्नपरीक्षक
 इव । यथा माणिक्यपरीक्षाकारकः 'जवहरी' इति लोके प्रसिद्धः । स मणीन् परीक्षते
 रत्नगुणान् परीक्षयति । अल्पानल्पं वा तन्मूल्यं विधत्ते । नृपः किं कुर्वन् । इदं सूरिनिग-
 दितव्रतस्वरूपं निशम्य आकर्ष्य प्रमदमानन्दं दद्यद्विभ्रत् । किं कृत्वा । इतरां एतस्या
 वार्तायाः पृथग्वर्तिनीं तात्त्विकीं धर्मतत्त्वसंबन्धिनीं गोप्त्रीं प्रणीय कृत्वा ॥

पुरेऽनयीवावनिमानुपेयिवान्य एष मीने तरणेस्तनूरुहः ।

स मत्सरीवापकरिष्यति प्रभो क्षितेः पतीनामुत नीवृतां किमु ॥६५॥

हे सूर, यः कृष्णविक्रमार्कोदीना संतापकारकः एष प्रत्यक्षतया लोकैर्दुष्टाक्षय इत्यु-
 च्यमानः मद्गदशराशौ समेतो वा तरणेर्मात्सरस्य तनूरुहः पुनः शनैश्चरो मीने मीनराशौ
 चर्षेयवानागतोऽस्ति । क इव । अवनिमानिव । यथा अनयी अन्यायकारको भूपतिः
 पुरे नगरे उपैति । हे प्रभो, स शनिर्मत्सरीव अमर्षयुक्त इव पिशुन इव वा । 'पिशुनः
 सूचको नीचो द्विजिह्वो मत्सरी खलः' इति हैम्याम् । किमु क्षितेः पतीनां राज्ञा-
 मुताप वा किमु निवृत्ता देशानाम्, देशग्रहणेन देशवासिजनानां दुर्मिक्षदमरमरक-
 परचक्रादिकोपद्रवकरणादिना अपकरिष्यति दुष्टं विधास्यति । 'वितर्के किं किमूत च'
 इति हैम्याम् ॥

गुरुर्जगौ ज्यौतिषिका विदन्त्यदो न धार्मिकादन्यदवैमि वाच्ययात् ।

यतः प्रवृत्तिर्गृहमेधिनामियं न मुक्तिमार्गे पथिकीवभूवुषाम् ॥ ६६ ॥

गुरुर्हसूरिर्जगौ पातिसाहिं प्रत्युवाच । अद एतत् श्रीमत्युच्छयमानं प्रहादीनां चा-
 रशुभाशुमपरिज्ञानं ज्यौतिषिका ज्योतिःशास्त्रविदो विदन्ति जानन्ति । पुनरहं धार्मि-
 कादमंसधन्विनो वक्ष्यात् शास्त्रादन्यत्पर वाच्य नावैमि न वेधि । यतः कारणादियं
 प्रहादीनां शुभाशुमपरिणतिकथनादिका प्रवृत्तिः प्रवर्तनं व्यापारः प्रकर्षणं वृत्तिरा-
 जीविका वा गृहमेधिना गृहस्थानामास्ते । पर मुक्तिमार्गे मोक्षध्वनि पथिकीवभूवुषां
 पान्थीभूतानां मोक्षमार्गं प्रवृत्तानामियं प्रवृत्तिर्न स्यात् ॥ इति परीक्षार्थं साहिप्रश्ने
 गुरोर्निषेधवाक् ॥

निपीय स श्रोत्रपुटैः सुधाशनः सुधां सुधांशोरिव तां प्रभोर्गिरम् ।

पुनर्महीमण्डलमत्स्यलाञ्छनश्चकार वाणीं वदनानुषङ्गिनीम् ॥ ६७ ॥

स साहिः पुनर्महीमण्डलस्य क्षोणीचक्रस्य मत्स्यलाञ्छनः अतिशायिरूपवत्त्वेन रति-
 पतिः । 'निपथवसुधामीनाङ्गस्य त्रियाङ्गमुपेयुषः' इति नैषधे । स साहिर्वाणीं वाचं वद-
 नानुषङ्गिनीं सुखपद्मसंगतां चकार कृतवान् । उवाचेस्वयं । किं कृत्वा । श्रोत्रपुटैः स्व-
 र्गपुटैः प्रभोः सूरैः ताम् अहं धर्मशास्त्रादन्यत्र वेद्मीति लक्षणां गिरं वाणीं

निपीय सादरमाकर्ण्य पीत्वा च । क इव । सुधाशन इव । यथा अमृतपानकृद्देवः सुधां-
शोश्चन्द्रमसः सुधां निपीयते । 'पीड् पाने' दिवादिरात्मनेपदी च ॥

द्युतामिवाकर्काः पयसामिवार्णवा यतः श्रुतीनां निधयः स्थ सूरयः ।

इदं न जानीथ ततः कथं भवेदगोचरः कश्चन सर्वविचिदाम् ॥ ६८ ॥

हे सूरयः, यतः कारणाद्ययं श्रुतीनां सर्वशास्त्राणां निधयः स्थ निधानानि वर्तन्ते ।
के इव । अर्का इव । कविसमयोक्तद्वादशानामपेक्षया बहुत्वम् । यथा भास्करा द्युता का-
न्तीनां निधयः । पुनः क इव । अर्णवा इव । अत्रापि कविसमयानुसरणात्सप्तानामपेक्षया
बाहुल्यम् । यथा समुद्राः पयसां पानीयानां निधयः सन्ति । जैनसमयानुसारेण त्व-
सख्यातास्तत्रापि बहुत्वमेव । तत्तत्स्वात्कारणादिदं बहुकं शौरेर्मौनराशावगमनफलम-
न्यग्रहादिचारागमादिफलं वा कथं केन प्रकारेण न जानीय वित्थ । युक्तोऽयमर्थः ।
उक्तमर्थमर्थान्तरेण वा द्रव्यति—कविः सर्वं समस्तमतीतानागतवर्तमानरहोगतप्रकट-
भूत विदन्ति जानन्तीति सर्वज्ञास्तेषां चिदां ज्ञानानां कश्चन पदार्थोऽगोचरः अविषयः
अज्ञेयः । अपि तु सर्वमपि सर्वज्ञानगोचर एव । तस्माद्ययं समस्तं स्वपरशास्त्राणि
जानीथ एवेति सर्वज्ञज्ञानानां महत्त्वापेक्षया बहुत्वम् । अथ वा मतिश्रुतावधिमनः पर्य-
वकेवलाभिधानानां बहूनां ज्ञानानामप्यपेक्षया बहुत्वम् ॥

प्रवृत्त्य वार्तास्वितरासु तत्फलं पुनः पुनः प्रश्रयति स भूधनः ।

यदा तदा स्यादपरं न धर्मतः शशाङ्कविम्बादमृतादिवोदगात् ॥ ६९ ॥

भूधनोऽकम्बरः पुनः पुनर्वारं वारं तत्फलं तस्य मीनराशिगतस्य छायासुतस्य
फलं प्रश्रयति स शुभाशुभविनिर्माणकारणं पृष्टवान् । किं कृत्वा । इतरासु स्वद्वाद-
शराशित्यमन्दफलप्रश्नादपररासु वार्तासु किंवदन्तीषु प्रवृत्त्य प्रवृत्तिं कृत्वा मध्ये मध्ये
अन्यां वार्तां विधाय । पुनर्मुहुस्तदेवानुपुनक्ति स्मेत्यर्थः । यदा यस्मिन्काले तदा स्यात्
सूरिवक्तात् धर्मतः अपरमन्यन्नोदगात् न प्रकटीभूतम् । कस्मादिव । शशाङ्कविम्बादिव ।
यथा चन्द्रमण्डलादमृतात्पीयूषादन्यन्नोदच्छति ॥

तदा मुदोर्वीवलयोर्वशीवशो विधाय शेषं स्वसवेशदेशगम् ।

स बन्धिवृन्दारकवत्प्रणीतवान्पुरोऽस्य सद्भूतगुणस्तुतिं गुरोः ॥ ७० ॥

तदा तस्मिन् समये सूरिसम्यक्परीक्षाकरणानन्तरं प्रक्रमे स उर्वीवल्यस्य नेदिनीम-
ण्डलस्य उर्वशीवशः पुरुरवाश्चक्रवर्ती । 'तमेनमुर्वीवलयोर्वशीवशः' इति नैषधे । तया
'पुरुरवा बालपेले उर्वशीरमणश्च सः' इति हैम्याम् । अकम्बरो मुदा हर्षेण कृत्वा अस्य
शेषस्य यवनजातिगुरुप्रायस्य पुरोऽग्रे गुरोः सूरिन्दोः सद्भूतानां सता वर्णनीयानां
भूतानां विद्यमानानाम् । 'भूतैर्गुणैर्भुवि भवन्तमभिष्टवन्तः' इति भक्तोत्तरस्तवे । स्तुति-
वर्णनां प्रणीतवान् चकार । किंवत् । बन्धिवृन्दारकवत् । यथा मङ्गलपाठकपुंगवो गुणानां
स्तुतिं प्रणयति । वृन्दारकशब्देन प्राधान्यमपि दृश्यते । यथा चम्पूकथायाम्—'सोऽह

यथा सुधाब्धेरपरो न वारिधिर्न सिद्धसिन्धोरपरा तरङ्गिणी ।

न पादपः कश्चन कल्पपादपात्परो नृपः कोऽपि न चक्रवर्तिनः ॥७४॥

न धेनुरन्या सुरभेः सुधाभुजां पदं न चान्यत्परमेष्ठिनः पदात् ।

परो न धर्मः करुणाविधेयथा तथास्ति कश्चिन्न वशी विभोः परः ॥७५॥

हे शेष, तथा तेन प्रकारेण विभोरस्मात्सूरेः परोऽन्यः कश्चिद्वशो जितेन्द्रियमनाः कथनकरणयोः सदृशो निजाद्भीकृतप्रतिज्ञानिर्वाहको नास्त्येव । तथा कथम् । यथा सुधा-
ब्धेर्यस्मिन् पीयूषप्रमुखचतुर्दशरत्नान्युत्पाद्यन्ते तस्मात्क्षीरसमुद्रादपरः कः श्लाघ्यो
वारिधिरस्ति । न कश्चिदपि । यथा सिद्धसिन्धोर्गङ्गाया अपरा इतरा जगत्सा चित्रकारिका
त्रैलोक्येऽपि त्रिभिः प्रवाहैः वाहिनीं निर्मलजला च तरङ्गिणी नास्ति । यथा कल्पपाद-
पात्सुरतरोः परः कश्चन कामदायक पादपो नास्ति । पुनर्यथा चक्रवर्तिनः पट्टखण्डमृ-
थिवीपतिरन्यः कश्चिन्नृपो नास्ति । पुनर्यथा सुधाभुजा निर्जराणा सुरभेः कामधेनोरपरा
कामदुधा सकलकामप्रदा धेनुर्न विद्यते । पुनर्यथा परमेष्ठिनो जगन्नाथस्य पदात्पादव्या अन्यत्
अपरं पदं न वर्तते । यत्र त्रैलोक्येश्वर्यम्, यत्र च शिविकावाहकाश्चतुःपष्टिः सुरासुरेन्द्रा-
श्चतुर्दिशदतिशयाष्टमहाप्रातिहार्यादिलक्ष्मीस्तत्पदादपर किमपि पत् । अपि तु न । अथ
वा परमेष्ठिनः स्थानान्मोक्षादपर पदमनन्तसुखानन्दज्ञानात्मक परमपदमित्युच्यमान
निवर्तते । पुनर्यथा करुणाविधेर्दयापालनात्परो धर्मो नास्ति । यदुक्तम्—‘नास्ति धर्मो
दयापरः’ इति ॥ युग्मम् ॥

श्रवःपथातिथ्यमनायि यादृशो वशी दृशा दृश्यत एव तादृशः ।

इदं गुणौघान्गणयत्तगद्विरामगोचरान्किं स्थविरोऽभवद्विधिः ॥ ७६ ॥

हे शेष, यादृशो यादवप्रकारो मत्स्यदस्यैः सम्यक् वर्ण्यमानः असौ वशी पञ्चेन्द्रि-
याणि मनश्च वशे स्थापानप्रचाराणि सन्त्यस्येति योगीन्द्र । श्रवःपथस्य श्रवणमार्गस्य
आतिथ्यमातिथेयौ प्राधुणता वा अनायि मया नीतः । धृत इत्यर्थः । तादृशस्तादृशगुणप्र-
कार एव दृशा लोचनेन दृश्यते विलोक्यते । हे अवलोक्य शेष, जगतां विश्वजनानां
गिरा वाचाभगोचरान् अविषयान् सुरासुरनरैरपि संस्तोतुमशक्यान् कथयितुं वा इदं-
गुणौघान् अस्य सूरेर्गुणगणान् गणयन् सख्या प्रापयन् । उत्प्रेक्ष्यते—विधिर्विधाता
स्थविरो वृद्धः किमभवत्संजात इव तन्नामापि ॥

ददाति धाता गिरिशश्च शक्तिमृच्चतुर्मुखी पञ्चमुखी च षण्मुखीम् ।

भुजंगराजो द्विसहस्रजिह्वातां विभर्ति संस्तोतुमिवोत्सुकीभवन् ॥ ७७ ॥

हे शेष, य सूरिराज संस्तोतु वर्णयितुम् । उत्प्रेक्ष्यते—उत्सुकीभवन्नृकण्ठता धारयन्
सन् धाता जगत्कर्ता चतुर्णां मुखानां समाहारश्चतुर्मुखीमिव दधाति धत्ते । पुनर्गिरिशः
शकरः पञ्चमुखी पञ्चवक्त्राणीव दधाति विभर्ति । पुनः शक्तिश्रृङ्गामिकातिङ्क षण्मुखी

प इ वदनानीव कलयति । पुनर्मुञ्जंगराजो नागेन्द्रः शेषनागो द्विसहस्रजिह्वातां द्वे सहस्रे जिह्वा रसनाविषसहस्रमिता वा जिह्वा रसज्ञा यस्य तस्य भावः जिह्वाणां विद्यति-
शर्ता विभर्ति धारयति । 'प्रजापतिर्ब्रह्म चतुर्मुखो भवान्,' तथा 'मृत्युञ्जयः पञ्चमुखो-
ऽष्टमूर्तिः,' तथा 'कुमारः' इति हैम्यां त्रयमपि । तथा 'अस्यास्मिन्मुरगप्रभोरिव भवे-
जिह्वासह स्रव्यम्' इति चम्पूकथायाम् ॥

कलिं कृतीकर्तुमयं स्वयं वपुर्दधाति धर्मः किमिदंनिभाद्भुवि ।

गुणाजिह्वयेति गुरोर्नृपस्तुतांश्चमत्कृतः स स्वपदं मुदागतः ॥ ७८ ॥

हे शेष, भुवि पृथिव्यामिदंनिभादस्य सुरैर्व्याजात् अयं प्रत्यक्षलक्ष्यः स्वयमात्मना
धर्मो दयारूपः । उत्प्रेक्ष्यते—किम् । वपुः शरीरं दधाति । किं कर्तुम् । कलिं कलिनामानं
युग कृतीकर्तुं कृतयुगं विद्या कृतयुगतां प्रापयितुं वा । स शेषः अवलोकैजनाभा इति
पूर्वोक्तप्रकारे नृपस्तुतानकम्बरपातिसाहिना स्वमुखेन वर्णितान् गुरोर्हीरविजयसूरेर्गुणा-
जिह्वाम् नितरा स्रोतकण्ठं सरोमाशं कञ्चुकं श्रुत्वा चमत्कृतो निजहृदये विस्मयं प्राप्तः
सन्मुदा प्रमोदेन स्वपदं साहिसभाया मध्ये यत्र सर्वेऽपि सामन्तभूपाला ऊर्ध्वं दमी-
भूयावतिष्ठन्ते, यत्र च स्वेनाप्यूर्ध्वाभूय स्थीयते तस्मिन् स्थाने जगिभवान् ॥ इति
शेषपुरः साहिवर्णिता गुरोर्गुणाः ॥

पिवन्मुनीन्द्रस्य शमामृतं दृशा मुदश्चुदम्मेन तदुद्गिरन्निव ।

अकम्बरो बम्बरवंशमौक्तिकं पुनः पुरस्तस्य गिरं गृहीतवान् ॥ ७९ ॥

अकम्बरसाहितस्य सुरैः पुरोऽग्रे पुनः पुनरपि गिरं वर्षाणीं गृहीतवाक्त्रमाह । उवा-
चेत्यर्थः । किंभूतः अकम्बरः । बम्बरोऽस्य पूर्वजः पातिसाहितस्य वंशे गोत्रे वेणी च
मौक्तिकं मुक्ताफलोपमः । यदुक्तम्—'समुद्रस्ताम्रपर्णी च वंशः करिशिरस्तथा । उत्प-
द्यन्ते मौक्तिकानि प्रायोऽमीषु परत्र न ॥' इति वचनप्रामाण्यतः । किं कुर्वन्नकम्बरः ।
दृशा स्वनयनेन कृत्वा मुनीन्द्रस्य हीरसूरैः शमामृतं शान्तताम्रधारसं पिवन्नास्वादयन्
हृदये एव स्वचमत्कारं वर्णयन् सादरं मुहुः पश्यन् । उत्प्रेक्ष्यते—तच्छमामृतपानं मु-
दश्चुदम्मेन प्रबलप्रादुर्भवदप्रतिगोदोदीतनयनबाष्पव्याजेन उद्गिरन्वमन्निव अतितृप्ततया
वह्नृमुत्तपानं हृदयान्तराद्बहिरुद्गिरन्निव ॥

स्फुरन्ति शिष्याः कति वो व्रतीश्वराश्चरित्रदुग्धाम्बुघिनन्दना वराः ।

इमप्रभूणां कलमा इवावनीरुहां सुमानीव करा विवस्वताम् ॥ ८० ॥

हे व्रतीश्वराः सूरयः, वो युष्माकं चरित्रं सदाचरणमूलसंयमस्वदेव दुग्धाम्बुघिनन्दना
क्षीरसमुद्रतनया लक्ष्मीः । 'आयमित्यमय भीमनन्दनाम्' इति नैषधे । नन्दना नन्दिनी
आकारेकारान्तौ द्वावपि शब्दौ दृश्येते । ते तस्या वरा भर्तारः संयमिनः । अथ वा तया
लक्ष्म्या कृत्वा वराः श्रेष्ठाः व्यवहारिणश्चरित्रिणः कति कियत्संख्याकाः शिष्या विनेयाः
स्फुरन्ति वर्तन्ते । केषामिव । इमप्रभूणामिव युयनाथगजराजानामिव । महत्त्वाद्वहुत्वाद्वा

बहुत्वम् । कलमात्रिशदब्ददेशीयाः सिन्धुरा भवेयुः । पुनः केषामिव । अवनीरुहामिव ।
'रुदरहजन्मजैः' इति हैम्याम् । यथा वृक्षाणां सुमानि पुष्पाणोव भवेयुः । पुनः
केषामिव । विवस्वतामिव । यथा मार्तण्डानां कराः किरणाः स्युः ॥ इति साहेः
गुरुप्रति शिष्यप्रश्नः ॥

नृपं प्रति व्याहृतवानिति त्रतीशिता कियन्तो मम सन्ति भूपते ।

इदं मुनीन्द्राननपद्मसंभवं स भृङ्गवद्वाच्यकरन्दमापणौ ॥ ८१ ॥

ततो त्रतीशिता सूरिर्नृपमकञ्चरं प्रति इत्यमुना प्रकारेण व्याहृतवान् भाषते स्म ।
हे भूपते, मम शिष्याः कियन्तः कतिचिद्वर्तन्ते । परं संख्या नाख्यायि । यतः सन्तः
उत्तमा निजगौरवं स्वमुखेनैव न ख्यापयन्ति । यदुक्तम्—'न सौख्यसौभाग्यकरा वृणां
शुणाः स्वयं गृहीता युवतीस्त्वना इव । परैर्गृहीता द्वितय वितन्वते न तेन गृह्णाति निज
शुणं महान् ॥' इति । ततोऽनन्तरं स भूमान् इदं स्वमदपरिहारद्वारा शिष्यसंख्याकथन-
रूपं मुनीन्द्रस्य सूरैराननं मुखमेव पद्मं कमलं तस्मात्संभव उत्पत्तिर्यस्य तादृशं वाक्
वचनमेव मकरन्दं मधु आपणौ सादरं शृणोति स्म । किंवत् । भृङ्गवत् । यथा भ्रमरक-
मलोलोद्भव मकरन्दमापिब्रति । 'सुरासुरनराकारमधुपापीतपत्कजः' इति सारस्वतव्याक-
रणप्रान्ते आपीत इति प्रयोगो दृश्यते ॥

जगाद गाजी गणपुंगवं पुनः पुरा मयेति श्रुतिगोचरीकृतम् ।

विलोचनानामिव भोगिनां विभोः सहस्रयुग्मं शमिनां समस्ति वः ॥ ८२ ॥

मुद्गलजनपदप्रसिद्धं महत्त्वख्यापकं यवनज्ञातेरभिधानं गाजीति । स गाजी अकञ्चर-
साहिः गणपुंगवं तपागच्छवृषमं मुख्यं वा प्रति जगाद गदति स्म । हे त्रतीश्वराः, पुरा
पूर्वं मया जनवार्तया इति श्रुत्योः श्रवणयोगोचरीकृत विषये विहितमास्ते वर्तते ।
इति किम् । वो शुष्माकं शमिना शिष्यीभूतानां साधूनां सहस्रस्य युग्मं युगलद्विसहस्री ।
सम्यक् विद्यते इति समस्ति । केषामिव । विलोचनानामिव । यथा भोगिनां भुजगमानां
विभोः स्वामिनः शेषनागराजस्य नेत्राणां नयनानां सहस्रद्वयी आस्ते । 'शेषो नागाधि-
पोऽनन्तो द्विसहस्राक्ष आलुक्' इति हैम्याम् । सहस्रफणामण्डलैर्धरणीधारकत्वात् सह-
स्रफणानां सहस्रनेत्रद्वयमावात् । इति साहिना स्वयमेवोक्तसूरिशिष्यसंख्या ॥

ततः सितीन्द्रः..... ।

..... ॥ ८३ ॥

ततः स्वयं सूरिशिष्यकथनानन्तरं सितीन्द्रः साहिः त्रतीश्वर सूरिं प्रति समीपं भग-
वत्संनिधानं भजन्ति इति तत्समयसूरिसमीपस्थायुकानां त्रतिना साधूनामभिधा नामानि
पृच्छति स्म । ततस्तस्य नृपस्य पुरोऽग्रे परस्परमन्योन्यं तद्विदो त्रतिनामज्ञास्व एव
त्रतिनो गीतार्था एव ताः पण्डितनामामिधा अभिधानानि अवदन्कथयति स्म । के-

पामिव । महामणीनामेव । यथा तद्विदो महानणीगुणवेत्तारः परीक्षका महानणीमभिवा
चञ्जमरकतवैडूर्यपञ्चरागादिनामानि कथयति ॥ इति यतिना परस्परामिधाननिवेदनम् ॥

गृहादथानायितमङ्गजन्मना स खानखानेन च मुक्तमग्रतः ।

महीमरुत्वान्प्रमदादिवोपदां मुनीशितुर्दौक्यति स्म पुस्तकम् ॥ ८४ ॥

अथ गुरोः शिष्यानां नामावधारणानन्तरं महीमरुत्वान् भूमीन्द्रः । 'धृतनाषाडुप्र-
धन्वा मरुत्वान्मषवा' इति हैम्याम् । प्रमदादानन्दात् उपदां प्राशृतमिव मुनीशितुः
सुरैः पुरोऽग्रे पुस्तकं दौक्यति स्म । किंभूतं पुस्तकम् । अङ्गजन्मना खेज्जनीनात्रा
वृद्धपुत्रेण गृहात्स्वभवनमध्यादानायितं लोके 'अणाव्यु' इति प्रसिद्धं च पुनः खानखानेन
मीयाखाननाम्ना साहिसामन्तेन साहेरासेन ततः संप्रामे रूर्जरपातिसाहिबिजयविधान-
समये श्रीमदक्षरपातिसाहिना स्वयं खानखान इति दत्तविरुदेन अग्रतो नृपपुरस्तात्
आनीय मुक्त साहिप्रतिशिष्टखेज्जनीसूनुना मन्दिरमङ्गूषाभ्यो निष्काश्य मीयाखानस्य
हस्ते प्रदत्तं तेन च नृपाग्रे पुञ्जीकृतम् ॥

ततस्तदुन्मुद्य पुरो धराविधोरवाचि वाचंयमपुंगवैर्गुरोः ।

रहस्यमेतस्य पुनर्न्यगादि तैरनुष्य सख्युः सखिवत्त्वचेतसः ॥ ८५ ॥

तत आनगनानन्तरं प्रभोः सुरैः वाचयमपुंगवैर्यतिकुञ्जैः पण्डिताखण्डलैः तत्पुस्त-
कमुन्मुद्य समस्ताः पुस्तिकाश्छोढयित्वा धराविधोर्मैदिनीन्दोः पुरोऽग्रे अवाचि वाच्यते
स्म । पुनस्तैर्गातायैरेतस्य साहेः पुरोऽनुष्य पुस्तकस्य मध्ये लिखितस्य शास्त्रस्य रहस्यम्
इदं पुस्तकमेतन्नाम शास्त्रमत्र चैतद्वाच्यमित्यादि हार्दं न्यगादि कथितम् । किंवत् । सखि-
वत् । यथा सखिभिर्मित्रैः सख्युः स्वकीयनिरन्तरमनसः सख्युः पुनः स्वचेतसो निजहृद-
यस्य रहस्यं गुप्तं हार्दं निगद्यते प्रोच्यते ॥

उदीतमङ्गैरिह रुद्रविग्रहैरिवास्तपुष्पध्वजकालकेलिभिः ।

पुनस्तमस्तोममिदाविदांवरैः परैरुपाङ्गैरिव पद्मिनीवरैः ॥ ८६ ॥

इह पुस्तकगणकमध्ये रुद्रा एकादश तेषां चित्रैर्हरैरेव एकादशसंख्याकैः आवा-
राङ्ग-सूत्रकृदङ्ग-स्थानाङ्ग-समवायाङ्ग-विवाहप्रज्ञसी-ज्ञातायमकयाङ्ग-अन्तर्कृद्गन्त-
उपासकदशाङ्ग-अशुतरोपपातिकादशाङ्ग-प्रश्रव्याकरणाङ्ग-विपाकश्रुताङ्गलक्षणैर्द्वैत-
प्रादुर्भूतम् । किं लक्षणैः अङ्गैः रुद्रविग्रहैश्च । अस्तु लिसो विनाशितः पुष्पध्वजः कंदर्प-
स्तथा कालः कलिबाले दैत्यविजयस्तयोः केलिर्त्रिलसो चैः । 'उदीतमातस्त्रिवानजद्रुत'
इति नैपथे । पुनरिह पुस्तके पद्मिनीवरैर्नन्दिनीनार्यभार्त्स्करैरेव परैरङ्गैरुपाङ्गैर्दशाभिः
उपपत्तिका-राजप्रश्रय-जीवाभिगमप्रज्ञापना-जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिका-चन्द्रप्रज्ञप्तिका-मूर्ध-
प्रज्ञप्तिका-निरयावलिका-कल्पिका-कल्पावतप्तिका-पुष्पिता-पुष्पचूलिका-गृष्टिदशा-
इति द्वादशसंख्याकैरङ्गानामेव वाच्यसूचकैरुपाङ्गैर्ददाम्ये । किंभूतः उपाङ्गः सूर्यश्च ।

तमसामज्ञानानां दुष्कृतानां वा अन्धकाराणां स्तोमस्य समूहस्य मिदयां विदारणे विदा-
वरैः कुशलैः वेत्तुषु मुख्यैः ॥

प्रकीर्णकैर्धर्मधरापतेरिव प्रकीर्णकैः प्रादुरभावि तत्र च ।

परश्वधैश्छेदकैर्धराहामिवांहसां छेदवरागमैस्तथा ॥ ८७ ॥

चतुःप्रमाणैरपि मूलवाङ्मयैश्चतुर्गतीनां प्रतिषेधकैरिव ।

युगेन वा नन्द्यनुयोगशास्त्रयोर्दृशोरिव श्रीजिनशासनश्रिया ॥ ८८ ॥

च पुनस्तत्र पुस्तके चतुःशरण-आतुरप्रत्याख्यान-महाप्रत्याख्यान-भक्तपरिज्ञान-
तेदुल्लवैकालिक-चन्द्राविध्वज-गणिविद्या-मरणविमक्ति-देवेन्द्रस्तव-संस्तारकप्रकीर्ण-
क-इति नामभिर्दशप्रकीर्णकैः प्रादुरभावि प्रकटीभूतम् । उत्प्रेक्ष्यते—धर्मधरापतेः
धर्मेनाम्नो राज्ञः प्रकीर्णकैश्चामरैरिव । तथा पुनः निशीथ-महानिशीथ-व्यवहार-दशा-
श्रुतस्कन्ध-पञ्चकल्प-जीमूतकल्प-बृहत्कल्पनामभिः छेद इति संज्ञया वरैः प्रधानैः
आगमैः सिद्धान्तैः आविर्भूयते स्म । किंभूतैः । अंहसा पापानां छेदकैः खण्डशः का-
रिभिः । कैरिव । परश्वधैरिव । यथा कुठारैः घराहहा वृक्षाणां शतसहस्रलक्षशः शकल-
कारकैः भूयते । अपि पुनश्चत्वारि प्रमाणानि येषां तैश्चतुःप्रमाणैः मूलवाङ्मयैः आवश्य-
कदशवैकालिक-उत्तरायन-पिण्डनिर्युक्ति-रितिमूलभिधानैराह्वानैराविरभावि । उत्प्रे-
क्ष्यते—चतुःप्रमाणत्वेन चतुर्णां नरक-तिर्यङ्-मानव-दानवाहितानां दुष्टानां निरुद्धानां
भवभ्रमणहेतूनां नीचजातीनां वा गतीनां प्रतिषेधकैर्निवारकैरिव । वा पुनः नन्दी तथा
अनुयोग इति नाम ययोस्तादृशयोः शास्त्रयोर्युगेन द्वन्द्वेन प्रकटीभूतम् । उत्प्रेक्ष्यते—
श्रीजिनशासनश्रिया श्रीमन्महावीरार्हन्मतलक्ष्म्या दृशोर्द्वयं नयनयोर्यामलम् किमेतावता
पञ्चचत्वारिंशदागमाः संजाताः ॥ युग्मम् ॥

अलंकृतिज्यौतिषकाव्यनाटकप्रमाणवेदान्तसलक्षणगगनम् ।

अदर्शयन्साधुसुधांशुसाधवो नृपस्य भावानिव भानुमानवः ॥ ८९ ॥

अथापरशासनसत्करशास्त्राणां नामान्याह—अलंकृतिः चागमटालंकार-काव्यानुशा-
सन-छन्दोनुशासन-वृत्तरत्नाकरादयोऽलंकारग्रन्थाः, ज्यौतिषाणि नारचन्द्र-आरम्भसि-
द्धि-वाराहीसंहिता-खण्डखाद्य-कर्णकृतहलादीनि ज्योतिःशास्त्राणि, काव्यानि रघु-
वंश-मेघदूत-कुमारसम्भव-किरात-साध-नैषध-चम्पू-कादम्बरी-पद्मानन्द-यदुसुन्द-
राव्यानि, नाटकानि-पिङ्गलभरतादीनि तथा हनूमत्-दृताङ्गद-रघुभीमनाटकादीनि च
नाटकशास्त्राणि, तथा प्रमाणं तर्कपरिभाषा-सप्तपदार्थ-मितभाषिणी-प्रमाणसङ्घा-
शशधरचरदराजी-मणिकण्ठवर्धमान-प्रशस्तपदसाध्य-वर्धमानेन्दु-किरणावली-चिन्ता-
मणि-खण्डन-पूर्वमीमांसा-पञ्चाध्यायी-जैनप्रमाण-प्रमाणमञ्जरी-स्याह्लादमञ्जरी-रत्ना-
करावतारिका-संमिति-स्याह्लादरत्नाकरादीनि प्रमाणशास्त्राणि, वेदान्त उपनिषद्-कृष्ण-
यजुः-साम-अथर्वणाभिधवंदानां श्रुतिर्वा, सहलक्षणैः इन्द्र-चन्द्र-काशकृत्स्न-आपि-

शली-शाकटायन-पाणिनि-अमरचन्द्रजिनेन्द्रौ इत्यष्टौ व्याकरणानि । अथ वा ऐन्द्र-पाणिनि-जिनेन्द्र-शाकटायन-वायने-चान्द्र सरस्वतीकण्ठाभरणं बुद्धिसागरं विभ्रान्तविद्याधरं च भीमासनकलापकं मुष्टिव्याकरणं शैवं गौडं नन्दिजयोत्पलं-‘सारस्वतं सिद्ध-हैमं जयहैमं तथापरम् । इति व्याकरणं प्रोक्तं सिद्धश्रावृतसंभवम् ॥’ इत्यष्टादशव्याकरणैः सह वर्तन्ते ये ते तादृशा आगमाः सिद्धान्ताः अक्षोपाङ्गनिर्युक्तिचूर्णिभाष्यादयः सर्वेऽपि तत्पुस्तकान्तर्वर्तमाना ग्रन्थास्तान् साधुसुधांशोः सूरीन्द्रस्य साधवो गीतार्थो नृपस्यादर्शयन् नामप्राह दर्शयन्ति स्म । के इव । आनुमानव इव । यथा दिनकरकिरणा भावान् जगत्पदार्थसार्थान् दर्शयन्ति प्रकाशयन्ति ॥

. निभाल्य निःशेषमिदं स्वचक्षुषा हृदा दधत्प्रीतिमिवेन्द्रिरात्मजः ।

वभाण भूमीद्युमणिर्गणीश्वरं तृणीकृतानेकनरेन्द्रविक्रमः ॥ ९० ॥

भूमीद्युमणिः क्षोणीसहस्रकिरणः पातिसाहिः । ‘मध्यंदिनावधिविधेर्वसुधाविवस्वान्’ इति नैपथे । गणीश्वरमनूचानचक्रिणं प्रति वभाण वदति स्म । किभूतः । तृणीकृतः अधरितस्तिरस्कृतः तृणप्रायो गणितः अनेकेषां परोलक्षणा नरेन्द्राणां क्षोणीपालानां विक्रमो वीर्यं येन । कि कुर्वन् । हृदा हृदयेन प्रीतिं प्रमोद लेहं च दधत् । क इव । इन्द्रिरात्मज इव । यथा कमलानन्दनो हृदा वक्षसा कृत्वा । ‘ममासनार्थे भव मण्डनं नमु प्रिये मदुत्सङ्गविभूषण भव । भ्रमान्द्रमादालपमङ्गमृष्यतां विना ममोरः कररत्नवासनम् ॥’ इति नैपथे । प्रीतिं प्रीत्या स्वपत्नीं धत्ते । कि कृत्वा । स्वचक्षुषा निजनेत्रेण निःशेष समस्तमपि तत्पुस्तकं निभाल्य विलोकयित्वा ॥ इति यतिप्रोक्तपुस्तकरहस्यावबोधः ॥

पुराभवत्प्रीतिपदं वयस्यवद्विशारदेन्दुर्मम पद्मसुन्दरः ।

न येन सेहेऽम्बुरुहामिवावलीं हिमर्तुना पण्डितराजगर्विताम् ॥ ९१ ॥

हे सूरै, पुरा पूर्वं मम वयस्यवन्मित्रमिव प्रीतिपदं लेहभाजन पद्मसुन्दर इति नामा विशारदेन्दुः विचक्षणचन्द्रमाः अभवद्वभूव । येन पद्मसुन्दरेण पण्डितराजस्य कस्यचिद्धारणशीतः पठित्वा समेतस्य स्वगुरुण्यजेयतां स्वस्य प्रख्यापयतः पण्डितविशेषविप्रस्य पण्डितराजस्यमिथान प्रकटयतः गर्विता स्वचित्तकल्पितानल्पाङ्कारित्वं न सेहे न सोढा । वादेनि(वि)र्जित्य सभासमक्षं तद्गर्वं निर्वासयामासेत्यर्थः । केनेव । हिमर्तुनेव । यथा हेमन्तकालेन अम्बुरुहा पञ्जानामावर्तिर्न सप्यते । हिमपातेन पद्मानि कोमलत्वाद्विलिन्वा यान्ति ॥

जगाम स स्वर्गिमृगीदृशां दृशामथातिथेयीं परिणामतो विधेः ।

सुहृर्मयाशोचि स वातपातिताजिरप्रलुढामरसालवद्विभो ॥ ९२ ॥

हे विभो हे सूरै, अथ पश्चात्क्रियता कालेन स पद्मसुन्दरो विधेर्देवस्य परिणामतो वशतः स्वर्गिणां स्वर्गजन्मना देवानां नृगीदृशा संव्रत्तहारेणनेत्राणामद्गनानां दृशः सोचनानामातिथेयीं प्रादुर्भाभाव जगाम नंप्राप । ततस्तस्य स्वर्गे गमनानन्तरं स मय

मुहुर्वारवारमशोचि शोचितः शोकगोचरना प्रापितः । किवद् । वातेन प्रचण्डपवनेन पातितो मूलादुन्मूल्य निक्षिप्तः । अजिरे खगृहाद्गणे प्रवृद्ध उद्रतः अमरसालवत्कल्पवृक्ष इव । यथा निजगृहाजिरोद्गतवातनिष्पातितरुः शोच्यते तथा मयाज्ञां मुद्रलः शोच्यते इत्यर्थः ॥

अमुष्य शिष्येषु गवेषयन्नहं न साधिमानं बहुपात्फलेष्विव ।

चकार तत्पुस्तकमात्मसात्ततो यदिन्दिरा नीतिमुचं विमुञ्चति ॥ ९३ ॥

हे सूर, ततः पद्मसुन्दरस्य स्वर्गगमनानन्तरं तस्य मद्भ्यस्तस्य पुस्तकं लिपीकृतसर्व-
शास्त्रचक्रमात्मसात्तमया दत्तं चकार । उत्तमपुरुषैकवचनं णप् । मद्गृहे एवाह रक्षितवानि-
त्यर्थः । अहं किं कुर्वन् । अमुष्य मम सख्युः पद्मसुन्दरस्य शिष्येषु विनेयेषु साधो-
र्भावं साधिमानं साध्वाचारतां श्रीसमीचीनभावम् । 'त्वयादृतः किं नरसाधिसश्रमः'
इति नैषधे । न गवेषयन् अपश्यन् । केष्विव । बहुपात्फलेष्विव । यथा न्यग्रोधपादपफलेषु
साधिमा चारुता न गवेष्यते गृहीतम् । कुतः । यतः कारणात् नीतिमुचं न्यायसा-
गिनं स्वाचारहीनं नरमिन्दिरा श्रीर्विमुञ्चति जहाति । यदुक्तम्—'सत्यपि सुष्ठुते क्रमेण
दुर्नीतिरपान्तरे श्रिय हरति । तैलेऽनुपशुकेऽपि हि दीपशिखा किमु न वाताली ॥'
इति । यस्तु सदाचारवास्तवभाग्य लक्ष्मीः श्रयते ॥

दिनान्तसंध्यासमयस्वधाशनान्भुजाननाकोशमिवाखिलागमन् ।

इमं प्रदास्याम्यहमत्र कस्यचिन्महानुभावस्य हृदेत्यचिन्तयम् ॥ ९४ ॥

हे सूर, अहं तत्समस्तपुस्तकं स्वसात्कृत्वा हृदि निजमनसि इत्यमुना प्रकारेणाचिन्तयं
विचारितवान् । इति किम् । यदहमत्र जगति मम मण्डले परजनपदे वा वासिनः
कस्यचिदसाधारणाचारवत्तया सकलमहीमण्डलाखण्डविहयातिभाजः महानुभावस्य
साधोर्भा इमं पद्मसुन्दरसवान्धिनमखिलागम सर्वशालं प्रदास्यामि । उत्प्रेक्ष्यते—दि-
नान्तस्य संध्यासमयस्य पितृसूकालस्य स्वधा आहुतिविशेषः अशनं भोजनं यस्य स
स्वधाशनस्तस्य अम्बुजानना पद्मवदना । सरस्वती देवतेत्यर्थः । 'दिनान्तसंध्यासमयस्य
देवता' इति नैषधे । तस्याः कोशभाण्डागारपुस्तकमिव । श्रूयते हि—नवव्याकरणं चि-
क्रीर्षता हैमाचार्येण सिद्धराजजयसिंहदेवजनाः स्वकीयब्राह्मण्यं काश्मीरे प्रेषिताः । ते
च वाग्देवीवसतिं गत्वा ब्राह्मीं सपूज्यायुक्तक्षेपपूर्वं व्याकरणपुस्तकं याचन्ते स्म । तदैव
तथा साक्षाद्भूय सन्मूर्तिरेका त्वत्पार्थ हैमाचार्यरूपास्तीति राज्ञो वाचिककथनपूर्वं व्या-
करणपुस्तकानि समर्पितानि । अन्येषां पूजामार्गणादिविधिना प्रातः पुस्तकं दृश्यते न
वाग्देवी । ततः काश्मीरे ब्राह्मणा भाण्डागारोऽस्तीति । तेषु सर्वाणि पुस्तकान्यपि
सन्तीति ॥

ततो गुणागण्यमणीमहार्णवा न वीक्षिताः केऽपि दृशा भवादृशाः ।

पदे पदे स्युः किमु निर्जरार्जुनीमणीमहीजन्मनिपावनीधराः ॥ ९५ ॥

हे सूर, तत्तत्सत्युक्तप्रदानयोग्यापरपात्रानवेक्षणरक्षणकारणाद्गुणा एव गणयितुं प्र-
माणीकर्तुमशक्याः गणनाह्यं गण्या न गण्या अगण्या वा मण्यो रत्नानि तेषां महा-
र्णवाः क्षीरनीराशयाः रत्नाकरत्वाद् भवादृशाः श्रीमत्सदृशाः केऽपि परे दृशा मया
लोचनेन न वीक्षिता दृष्टाः । युक्तोऽयमर्थः । हे गुरो, निर्जराणामर्जुनी सुरगवी काम-
धेनुः, मणी सुरमाणिक्यं चिन्तारत्नम्, महीजन्मानः सुरतरवः कल्पद्रुमाः, निपाः सुर-
कलशाः कामकुम्भाः, अवनीधराः सुरगिरयः मेरुपर्वताः । किमु इति प्रश्ने । पदे पदे
स्थाने स्थाने किं स्युः । अपि तु न भवेयुः । निर्जरशब्दादग्रे अर्जुन्यादयः शब्दाः यो-
ज्याः । ततः कामधेन्वादीनि नामानि भवन्ति । यथा श्रीचिन्तामणिपार्श्वनायस्तोत्रे—
‘गीर्वाणद्रुमकुम्भधेनुमणयस्तस्याङ्गैरिङ्गिणः’ इति ॥

इदं तदादत्तसमस्तपुस्तकं सुनीश्वरा मामनुगृह्य शिष्यवत् ।

यदत्र पात्रप्रतिपादनं नृणां भवाम्बुराशौ कलशीसुतीयते ॥ ९६ ॥

हे सुनीश्वराः सूरयः, तदुत्तमपात्रत्वादिकारणात् शिष्यवन्निजविनेयमिव स्वमक-
मिव वा मामनुगृह्य ममोपरि अनुग्रहं प्रसादं विधाय इदं पद्मसुन्दरसत्कं श्रीमत्सुरो
मया ढीकितं समस्तमपि पुस्तकं लिपीकृतशास्त्रजातमादत्तं गृहीतं । यतो हेतोरत्र
जगति पात्रप्रतिपादनं साधुदानं नृणां मन्वजनानां भवाम्बुराशौ संसारसमुद्रे कलशी-
सुतीयते अगस्त्यमि(स्तिरि)वाचरति । भवसागरं निष्ठापयति । घटः कुम्भः कलशः
त्रयोऽपि पुंस्त्रीलिङ्गे ॥

मतिं श्रुतिसीरधिपारदृश्वरीं यतो वहन्तः स तपस्विशेखराः ।

इमं ततोऽलंकुरुतां मरालवद्विरञ्चिपुत्र्या इव वः कराम्बुजम् ॥ ९७ ॥

हे तपस्विशेखराः, तपोरूपं स्वं स्थापतेयमस्त्येषामिति तपस्विनः । ‘अस्य स्वं तपो-
योगसमाधयः’ इति ह्यन्याम् । एतावता श्रमणावतंसाः श्राम्यन्ति तपसा इति श्रमणा
इति भगवद्विशेषणेन सायकं पूर्वोक्तं नाम । यतः कारणात् श्रुतयः शास्त्राणि ता एव
क्षीरधिर्दुग्धाम्भोनिधिस्तस्य पारं दृष्टवतीति पारगामिनीं मतिं बुद्धिं वहन्तो धारयन्तः
स्य वतीध्वे । ततोऽद्वैतबुद्धिमत्त्वहेतोरीदं पुस्तकं विरचिपुत्र्याः ‘दशमं ब्रह्मणः सुता’
इत्युक्तत्वाद् विद्यातुर्मैन्दिन्याः सरस्वत्या इव वो युष्माकं कराम्बुजं पाणिपद्ममलं-
करोतु । किंवत् । मरालवत् । यथा राजहंसः करतुलां रक्तत्वेन कोकनदमलंकुरुते । वि-
रचिपुत्र्या अपि करकमले पुस्तकमास्ते । ‘पुस्तकव्यग्रहस्ता च’ इति स्तोत्रे ॥ इति पुस्त-
कोत्पत्तितत्त्वदानकथनम् ॥

इदं तदाकर्ण्य स कर्णकेसरी गिरं न्यगादीत्तमसामवावरीम् ।

अवासतृप्तेरशनैरिवामुना न कृत्यमास्ते बहुघीवरीवर ॥ ९८ ॥

स कर्णकेसरी पण्डितपञ्चाननः सूरिस्तदा पुस्तकदर्शनसमये इदं पुस्तकं यूयं गृहीत इति नृपतिनिगदितमाकर्ण्य ध्रुत्वा तमसामज्ञानानां पाप्मना वा अवावरीमपनेत्रीम् । 'ओण् अपनयने' ओण् धातुः । 'अन्येभ्योऽपि दृश्यते' इति वनिप्रत्ययः । 'णोन्ता-द्रातो ङीप्' इति केचिदिति वन्प्रत्ययस्य ङीप् आगमो नकारस्य राकारादेशः । 'विङ्गुनोरनुनासिकस्य' इति सूत्रेण घातोर्णकारस्याकारादेशः । ओकारस्यावादेशः । अवावरी इति सिद्धम्—इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । इरितहर्त्री गिरं वाणीं न्यगादीन् वभाषे । किमुवाच—वहवो धीमन्तो बुद्धिमन्तो वर्तन्ते यस्यां सा बहुधीवरी नगरी धीकरी तस्या वरः पतिस्तस्या वरः श्रेष्ठः सर्ववेत्तत्वात् सर्वाधिपतित्वात्तस्य सवोधनम् । बहुवीहो वा ततो बहुधीवरी बहुधीवा इति प्रयोगद्वयं स्यात् । 'वनोर च' वनन्तास्त्रिया ङीप् रश्चान्तादेशादि सर्वं पूर्ववत् । अयमपि प्रयोगः प्रक्रियायामेव । पुस्तकेन कृत्वा मम किमपि कृत्यं कार्यं नास्ति न विद्यते । कस्येव । अवाप्ततृप्तेरिव । यथा अवा-प्ता लब्धा तृप्तिः साहित्यं येन । एतावता आकण्ठमिच्छापूर्णपर्यन्तं भुक्त्वोत्थितस्य पुंसः अशने भोजने कृत्वा किमपि कार्यं न स्यात् ॥

नेरेन्द्र यावद्भतिनां विलोक्यते तदस्त्यमीषां क्रियतेऽधिकेन किम् ।

विमोरिमां दामवदुद्वहन्हृदा गिरं पुनः क्षोणिपुरंदरोऽवदत् ॥ ९९ ॥

हे नराणां मध्ये इन्द्र सहस्रलोचन साहे, भतिना सर्वविरतिवतामनगराणां यावत्प्र-माणमप्येतु वाचयितुं विलोकयितुं विलोक्यते तावत्प्रमाणं पुस्तकममीषां यति(ती)ना-मस्ति विद्यते तर्हि मूर्खाकारिणा अधिकेन बहुना किं क्रियते । न किमपीत्यर्थः । पुनः क्षोणिपुरंदरो नृपोऽवदत् जगाद । किं कुर्वन् । विभोः सूरिमां यावत्पुस्तकं विलोक्यते तावन्मात्रं तत्पुस्तकं वर्तते । साधूनामधिकेनाधिकरणभूतेन पुस्तकेन किं विधीयते न किञ्चिद्विधेयमित्यादिकां गिरं वाणीं हृदा मनसा उद्वहन् । किंवत् । दामवत् । यथा कश्चि-द्भोगी पुमान् हृदा वक्षसा कुसुममालिकामुद्वहते धारयति ॥

ब्रवीमि किं वो बहु येन निःस्पृहा महीधनार्किचनतुल्यचक्षुषः ।

तथापि मन्नाहुतिसिद्धदेववत्प्रसाद्य मे पिप्रतु यूयमीहितम् ॥ १०० ॥

हे सूरयः, वो शुष्मान् प्रति बहु पुनः पुनरधिक वा किं ब्रवीमि कथयामि । येन का-रणेन यूयम् । बहुशब्द उभयत्रापि योज्यते । बहु अत्यधिक निःस्पृहाः कुत्रापि सर्वैरप्य-भिलषणीये रमणीयेऽपि वस्तुनि वाञ्छारहिताः । पुनः किंभूताः । महीधनाः भूपतयः तथा अकिंचना दरिद्राः तेषु लक्षणात्तृणे द्वेणे च अहो हारे च दृपदि रत्ने च तुल्य विशेषममत्वरहितं चक्षुर्येषाम् । यद्यप्येवविधाः स्थ यूयम्, तथापि प्रसाद्य मयि प्र-सादं कृत्वा मे मम ईहितं पुस्तकादानलक्षणमभिलषितं यूयं पिप्रतु पूरयन्तु । किंवत् । मन्नाहुतिसिद्धदेववत् । यथा प्रणवमायावीजवागीजकामवीजादियुक्तेन कृतपूर्णे चोत्-रसेवाविधिना मन्त्रेण आहुत्या शुग्मुलाशुक्फलावलीमन्त्रादिव वनं ? च सि. इः

प्रमत्तोभूतः प्रलक्ष्मीभूतश्च देवो मन्त्राधिष्ठाता सुसावकस्य मनोवाञ्छितं प्रययति ॥
इति साहेः पुस्तकदानाग्रहः सूरैर्निषेधवचः ॥

यदा तदे नैष सुहृद्वद्दितस्तदा हृदा भूपतिनेत्यचिन्त्यत ।

विधीयते किं बहुनिःस्पृहा अमी इवानुरागा न च विक्रमोचिताः ॥१०१॥

यदा एष सूरिः भूपतिना सुहृत्वारवार बहु अत्यन्धविक्रमुदितो विग्रहोऽपि नाददे
आहिपुस्तकं न गृहीतवान्, तदा भूपतिना अकञ्चरेण हृदा मनसा इत्यग्रे बन्धमाण-
मचिन्त्यत विचारितम् । अहो किं विधीयते कियते । अमी सूरयो निःस्पृहा निरीहाः
महाबुद्धावा सुक्तिं विना क्वापि वस्तुनि न साभिलाषाः च पुनर्महत्त्वेन विक्रमस्य बला-
त्कारण्यपि नोचिता नार्हा । क इव । अनुरागा इव । यथा आदिरागा बलयोग्या न
भवन्ति । यतः मूक्तम्—‘कविता वनिता गीतिः स्वयमेवागता वरम् । बलादाकृत्यमा-
णापि सरसा विरसा भवेत् ॥’, तथा—‘जरा यौवनस्य प्राणन होइ जातइ प्राणइ
प्राणन होइ । प्राणनाथस्य प्राणन होइ कीर्तिप्रीतिस्य प्राणन होइ ॥’ इत्युक्तेः
नात्र बलदर्शनमुचितम् ॥

अमीभिरुक्तिर्मम मन्यते न चेत्ततोऽन्तरा कश्चन संधिकर्तृवत् ।

विधीयते यद्विविधोक्तिभिः प्रभूनुरीकृतिं स्वेन स एव कारयेत् ॥१०२॥

चेद्यदि अभीभिः सूरिभिर्ममोक्तिः सत्कथितं न मन्यते नार्हाकियते ततः कारणात्
संधिकर्तृवत् संधिकारक इव कश्चन शेषप्रमुख कोऽपि अन्तरा मर्मतेषां च साध्ये
विधीयते यत्कारणात् सन्धिविहित एव प्रभून् सूरान् विविधा नानाप्रकारा वा उक्तय
अनुनयविनयमत्सामर्थ्यस्वभावजातिप्रकटीकारकाणि वाक्यानि वचनचानुरीविशेषा-
स्ताभिः कृत्वा उरीकृतिं स्वीकारं कारयेत् । यतो महन्तु विक्रमो नाचितीमवति किं
तु विजगिरेव विधेया, यद्वा कमप्यन्तरा विद्यायानुनत्या प्रणत्या कथमपि कार्यं कार्य-
मिति नीतिः ॥

तमं विकल्प परिकल्प्य चेतसा विभूषयन्मागमितः क्षितेः परम् ।

मुशरुचेश्चागवन्नात्सवेद्यगो ग्रहः पदव्या इव मन्युभोजिनाम् ॥१०३॥

महीमरुत्त्वानथ शेषशेखरं प्रतापदेवीतनयं तथाह्वयत् ।

ततः नृजन्तां प्रणतिं ग्रहेतिगुर्ग्रहाचिवास्यान्तिकमागतावुभौ ॥१०४॥

अथ विचारकरपानन्तरमपरप्रदेशागमनानन्तरं च महीमरुत्त्वान् यत्नेत्रीमुपाशनी
शेनेषु यवनानां मान्येषु शेरारनवतसं सुकुटं वा अवलोक्य तया पुनः प्रतापदेव्य-
रामासां पुनर्तीव्रपुष्पगन्धानय नन्दनयानमिलादयं चादयदाग्रयवामाम् । किं उच्यते ।
‘न परोक्षं मनसैव विचारितं विशदस्य विचारं चेतसा चिन्तेन परिरक्ष्य न्यप्रशिक्षा
इतः सूरिषाधोऽन्यतमन्य क्षितेर्भूमेर्भागं प्रदेशं स्थानं विनश्यन् संनश्यत्येव ।’ इति ।

ग्रह इव । यथा मौमादिग्रहः चारवशाद्गतिविशेषायत्तत्वात् सवेशगः समीपप्राप्तः सुधारुचेश्चन्द्रस्य पार्श्वान्तर मन्थुं यज्ञाश्च भुङ्गते इत्येवशीला देवास्तेषां पदव्या मार्गस्य गगनस्य भागमन्य प्रदंश भूषयति । ततः साहिना आकारणानन्तरमुर्ध्वा शेखथान-सिंहा प्रणति 'पातिसाहिसलामत' इत्युक्त्वा भूर्मा हस्त दत्त्वा पुनर्भाते वदन्ता पुनस्तदेव वदन्तौ तथैव विदधार्ता च इति सलाममिति यवनजातिषु नमस्कृतेरभिधानं तामेव सजन्तौ कुर्वाणां सन्तौ अस्य साहेरन्तिक सनिधानमागता । काविव । ग्रहाविव । यथा कौचिचारवशाद्गृहेषितुः सूर्यस्य पार्श्वे आगच्छतः ॥ युगम् ॥

अमी न गृह्णन्ति मदीयपुस्तकं निरीहभावेन वह्निदिता अपि ।

ततो युवां ग्राहयतां कथंचनाप्यमून्यशो मूर्तमिवेन्दुसुन्दरम् ॥ १०५ ॥

हे शेखथानसिंहा, अमी सूर्यो मया वह्निदिता वारंवार विज्ञप्ता अपि निरी-हभावेन निःस्पृहत्वेन मदीयं सम सचन्धि अथ वा पद्मसुन्दरसत्कमपि मद्दधीनत्वान्म-दीयमेव मह्यं पुस्तकं न गृह्णन्ति नाददते, ततः कारणाद्युवा भवन्तौ सूरिपार्श्वे गत्वा बहु बहु उक्त्वा कथंचन केनचित्प्रकारेणापि विज्ञप्त्यनुनयमत्सामर्थ्यान्वयप्रकटनप्रकारे-णापि अमुन् सूरिन्प्रति इन्दुसुन्दर चन्द्रोज्ज्वल मूर्तं प्रत्यक्षं यज्ञः कीर्तिमिव मदीयपु-स्तकं ग्राहयता आदापयताम् । स्वीकारयतामित्यर्थः ॥

इदं गदित्वान्तरिते स्थिते नृपेऽशुमालिनीवाभ्रकशालिनि क्षणात् ।

उपेत्य तावूचतुरित्यमून्यप्रति प्रणीततत्पत्कजरेणुचित्रकौ ॥ १०६ ॥

उपेत्य प्रभुपार्श्वे समेत्य तौ शेखथानसिंहा अमूनेतान्सूरिन्प्रति इत्यग्रे वक्ष्यमाण ऊचतुः कथयतः स्म । किमूतौ । प्रणीतं विहितं तत्पदकजरेणुभिर्नमस्कृणसमये सूरिचरणारविन्दरजोभिश्चित्रकं भालस्थले तिलकं आभ्या तौ । कस्मिन् सति । इदं पूर्वोक्तं गदित्वा भाषित्वा अभ्रके मध्ये मध्ये शालते शोभते इत्येवशीले अभ्रकेणाह-श्यमाने अशुमालिनि भास्करे इव अन्तरिते व्यवहिते नृपे राशि स्थिते सति । सूररङ्गोचरे नृपो जात इत्यर्थः ॥

इदं व्रतीन्द्राः क्षितिशीतदीधितेर्गृहीतवत्तिष्ठति धाम्नि पुस्तकम् ।

दधाति खेदं पतितं यतः क्षिते रजःस्थितं रत्नमिवात्र गृह्यताम् ॥ १०७ ॥

हे व्रतीन्द्राः सूरयः, इदं पुस्तकं गृहीतवह्न्दीकृतमिव क्षितिशीतदीधितेरेकचक्रस्य धाम्नि तिष्ठति स्थितिमाधत्ते । यतः कारणादत्र साहिगृहे पतितं खेदं विषादम् । तयो-र्भाषया 'अदायम्' इत्युच्यते । दधाति धत्ते । किमिव । रत्नमिव । यथा क्षितेः पृथिव्या रजःस्थितं धूलीभिः स्थगितं छादितं माणिक्यं खेदं विभर्ति म्लेच्छमुद्गलगृह्णत्वाद्रज इत्युक्तं पुस्तकं वन्दिसोचनकारणवच्छ्रीमद्भिः गृह्यताम् ॥

हमाउंसू. सोमयशोऽङ्गजन्मवद्दधाति पात्रं गुरवो युगादिवत् ।

रसो यथेक्षोरपि वस्तु पुस्तकं कथं न गृह्णीथ तदर्हमात्मनः ॥ १०८ ॥

हे सूरयः, इमाञ्चसूरकञ्चरपातिसाहिः सोमयशसो बाहुबलेर्वृहस्पतस्य यन्नामा चन्द्रवंशोऽजनि तस्याङ्गजन्मा पुत्रः श्रेयासस्तद्ब्रूदाति । आवश्यवृत्त्यनुसारेण बाहुबलि-सुतः सोमप्रभस्तस्य पुत्रो युवराजः श्रेयासः । आवश्यवृत्तौ तु 'भरहस्स पुत्रो सेजंसो अने भणति । बाहुबलिस्स पुत्तो सोमप्पभोसे अंसो अत्ति तत्त्वं केवलिगम्म्यम् ॥' पुनर्यु-गादिष्व वृषभजिनेन्द्रा इव । गुरवो यूयं पात्र सम्यक् श्रेयो बुद्ध्या दानोचितं स्था-नमपि तु पुनर्यथा इक्षो रसालस्य रसः स्यन्दः तत्राभूत् । तथा अत्र पुस्तक दातव्यं वस्तु । 'अयेष्कु स्याद्वसालोऽपि पत्रकः' इति हैम्याम् । तथा 'रसाल इक्षौ दत्ते च' इत्यनेकार्थः । ततो दातृपात्रसुवस्तुत्रयाणमप्यत्र संयोगो वर्तते, तत्कारणादात्मनः स्वस्याहमुचितं ग्रहीतुं योग्यं यूय कथं केन प्रकारेण न गृह्णीथ ग्रहयध्वे । अवश्यं गृह्य-तामेवेति धानसिंहोक्तिः ॥

असुं च जानीथ न मुद्गलेश्वरं निदेशशरं द्विषतां निषूदनम् ।

दिगीश्वरा यच्चकिता इवाखिलास्त्यजन्ति नाद्यापि दिगन्तवासिताम् ॥

हे प्रभवः, च पुनरमुमकञ्चरं परेषा सुत् हर्षो गलति इवीभवति । यातीत्यर्थः । वे-भ्यस्ते मुद्गलास्तेषामपीश्वरं पराभवनकरणे समर्थं स्वामिनं च ऐन्दं युगीनचक्रवर्तिनं न जानीथ सम्यक् हृदये न वित्थ नावधारयत । निदेशो आज्ञायां शूरमतिकठिनं च आज्ञा न मन्यते तं स्वशासनोद्धिनमवश्यमेव निगृह्णाति । पुनः किंभूतम् । द्विषतां वैरिणां निषूदनं मूलादुन्मूलनकारकम् । हे प्रभवः, अखिलाः समस्ता अपि दिगीश्वरा दिक्पालाः । उत्प्रेक्ष्यते—यच्चकिता यस्याङ्गयभ्रान्ताः सन्त इव दिशामाशानामन्तेऽव-साने सन्तीत्येवशीलास्तेषां भावं दिक्षां प्रान्तेषु दूरे निवसनशीलतामद्यापि एतद्दिनं यावन्न त्यजन्ति ॥

निजानुकूलीभवतां तनूमतां सुधालतेव त्रतिचक्रवर्तिनः ।

प्रविभ्रतां स्वप्रतिकूलतां पुनर्विषस्य शाखीव समुन्मिषत्यसौ ॥११०॥

हे त्रतिचक्रवर्तिनः, असावकञ्चरो निजस्यात्मनोऽनुकूलीभवतां सेवाहेवाकिमावं भजतां तनूमतां नराणां राजसामन्तादयः सर्वेऽपि तनूमन्त एवेति । सुधालता अमृ-तवल्लिरिव समुन्मिषति जीवातुरिवोदेति । पुनरसौ साहिः स्वस्यात्मनः प्रतिकूलतां विलोमभावं प्रदिष्टभावं प्रविभ्रतां विद्विषतां विषस्य क्ष्वेदस्य कालकूटस्य शाखी वृक्षः किपाकतरुः समुन्मिषत्युद्गच्छति ॥

यदात्मनोर्व्यां परमेश्वरा इवागताः स्थ साक्षादुपकर्तुमङ्गिनाम् ।

इदं विदन्त्येव मुनीन्द्रवो हृदा द्विरुक्तितुल्यं पुनरावयोर्वचः ॥१११॥

हे मुनीन्द्रवः, यत्कारणायुचस्युर्व्यामसिन् भूमीलोके अङ्घ्रिनां साक्षात्प्रत्यक्षीभूय प्रकटमुपकारं कर्तुं विधातु साक्षात्स्वरूपेण । उत्प्रेक्ष्यते—परमेश्वरा इवागताः जगन्नाथ इव स्वयं समायाताः स्थ वर्तध्वे । ततः कारणादिदमस्यदुर्कं साहिस्वभावादिकं सर्वं

हृदा स्वमनसा कृत्वा हृदि सम्यग्विपुद्ध्य सर्वं च श्रीमन्तो विदन्त्येव । यतः परमेश्वरत्व
ततः सर्वज्ञत्वमप्यास्ते तेन जानन्त्येव । पुनरावयोर्वचः साहिंखरूपनिरूपणवचन द्वि-
क्तितुल्यं पुनर्भाषणसाधारणं केवलं पिष्टपेषणमेव ॥

स्ववत्तदादत्त समस्तपुस्तकं स्थितौ गदित्वेति पुरः प्रभोरुभौ ।

ततो विनेया अपि तद्वभाषिरे निवार्यते कैः स्वयमागतेन्दिरा ॥११२॥

उभौ शेखयानसिंहौ प्रभोर्हारसूरेः पुरोऽग्रे इत्यमुना प्रकारेण गदित्वा स्थितौ तूष्णीं
कृतवन्तौ इति पूर्वोक्तकारणात्स्ववदात्मीयमिव समस्तपुस्तकमादत्त ग्रहयताम् । ततस्त
योरुक्तेरनु पश्चात् विनेया हीरसूरिशिष्याः वाचकविचक्षणगणिप्रमुखा गीतार्था अपि
शेखयानसिंहकथित स्त्रीकारयोग्यमास्ते तद्गृह्यतामिति तत्तदुक्तमेव वभाषिरे प्रोचुः ।
युक्तोऽयमर्थः । स्वयमात्मनैवागता संप्राप्ता इन्दिरा लक्ष्मीः कैर्मूर्खैर्निवार्यते निषिध्यते ।
अपि तु न कैश्चिदपि ॥

अवेत्य चेत्तस्यमुना समुन्नति स्वज्ञासने पुस्तकसंग्रहेण सः ।

मुदामिवौह्वार इदंक्षितिक्षितस्तथेति वाच्यमवासवोऽवदत् ॥ ११३ ॥

वाच्यमवासवः यतिजम्भारातिः तथेति एवमस्तु मया साहिप्रदत्त पुस्तक ग्रहीष्यते
इत्यवदत् भाषते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इदक्षितिक्षितः अस्याकच्चरपातिसाहेमुदा परमा-
नन्दानामोह्वारः आदिरिव । किं कृत्वा अवदत् । इत्यमुना मुद्रालाखण्डलेन चतुर्दिग-
धिपतिना पातिसाहिना स्वयमत्यागृह्य प्रदत्तानामेतत्पुस्तकानां संग्राहणं कृत्वा स्व-
ज्ञासने जैनमते तपागच्छे वा समुन्नतिं दीप्तिमुद्द्योत वा प्रभावानां चेतसि खहृदये
अवेत्य विज्ञाय ॥

उपेत्य ताभ्यां तदभाषि भूपतेस्तदेव निश्चेतुमपृच्छदात्मना ।

मुदं प्रणेतुं द्विगुणामिवावनीमणेर्येणन्द्रोऽप्यवदत्तथैव तस् ॥ ११४ ॥

ताभ्यां शेखयानसिंहाभ्यामुपेत्य पातिसाहिसमीपे समागत्य भूपतेरकच्चरस्य
तत्पूरिकथितपुस्तकस्त्रीकारवचः अभाषि प्रतिपादितम् । पुनः साहिस्तयोस्तद्वचो
निश्चेतुं सत्यतया ज्ञातुमात्मना स्वेन स्वयं वा तानपृच्छत् प्रश्नयति स्म श्रीमद्भिर्मदीय
पुस्तकं गृहीत न वेति स्वयं पुनः पृष्ठवान् । अपि पुनर्गणनेन्द्रो गच्छनायकोऽपि तं भू-
पातिं तथेति मया श्रीमत्पुस्तकं गृहीष्यते गृहीतं वा इत्येवमवदत् जगाद । उत्प्रेक्ष्यते—
अवनीमणेरकच्चरस्य मुदमानन्द द्विगुणां प्रणेतुं विधातुमिव ॥ इति शेखयानसिंहवि-
ज्ञपनात्साहिपुस्तकग्रहणम् ॥

दयान्वितं धर्ममवाप्य सद्गुरोरिवार्णवात्कृष्णलताङ्कविद्रुमम् ।

स थानसिंहं यवनावनीघनस्ततः समाह्वय गिरं गृहीतवान् ॥ ११५ ॥

सूरिणा ततः पुस्तकादानस्त्रीकारकथनश्रवणानन्तरं वा सोऽकच्चरसाहिः यवनाखु-

रुक्माः प्रस्थानालभपुरीयादयस्तथा मुद्रकाः काविलङ्घुरासानादिजनपदजन्मानो
म्लेच्छास्तेषामवनीधनो राजा थानसिंह समाहूय आचार्य गिर वार्णा गृहीतवान् जल्पति
स्म । किं कृत्वा । सद्गुरो । श्रीहीरविजयमूरिसकाशाह्वान्वितं कृपाकलितं धर्ममवाप्य
लब्ध्वा । कसिव । कृष्णलताङ्गविट्टमसिव । यथा कश्चिदर्णवाञ्जलनिधेः कृष्णलता 'का-
लीवेलि' इति लोके प्रसिद्धा । सा अङ्गे हृदये मल्ये यस्य तादृशं प्रवालं लभते ॥

मदीयतूर्यादिनिनादसादरं जगज्जनानन्दिमहेन मेदुरम् ।

त्वमालयं लम्भय साधुसिन्धुरं तटं शशीवामृतवाहिनीवरम् ॥ ११६ ॥

हे थानसिंह, त्वं साधुसिन्धुरं श्रीगुरु मदीयानि तूर्याणि नमः सन्धीनि वादिनाणि
तेषां निनादैर्वाधैः सहादैर्वर्तन्ते एव स्यात्तथा आलयं स्वावासुपाश्रयं वा लम्भय
प्रापथ । क इव । शशीव । यथा चन्द्रमा अमृतवाहिनीवरं सुधासिन्धुधवं क्षीरममुद्र
तटं वेलावनीं लम्भयति । ध्वन्तात्मह्वयम् । पुनः कथम् । जगतां भुवनानां जनान्
सुरासुरनरानानन्दयति प्रमोदयतीत्येवशीलेन महेनोत्सवेन कृत्वा मेदुरं स्यादेवम् ॥

प्रमाणमाज्ञा जगतीवसन्तिका सृजामि निःशेषमिदं नियोगिवत् ।

पुरा मदीहा पुनरीशशासनं पयस्तदेतत्सितया करम्बितम् ॥ ११७ ॥

हे प्रमो, जगतीवसन्तिका समस्तश्लोकावकशिरःशेखरायमाणा । 'आपीडशेखरोत्तंसा
वर्तंसाः शिरसः स्रजि' इति हैन्याम् । 'विदर्भेषुभ्रूवणावतत्तिका' इति नैषधे । आज्ञा
श्रीमदादेगः प्रमाणं शिरस्यारोपयामि । हे स्वामिन्, इदं श्रीमत्प्रसादितं निःशेषं समस्त-
मपि सृजामि करोमि । किंवत् । नियोगिवत् । यः कश्चित्स्वस्य सुकरे दुष्करेऽपि कार्यं
आग्रयुक्तः स वनिजजीवमपि दुःखात्कुलकुलं कुरुते स नियोगी सेवक इव ।
यद्यप्यहं श्रीमत्सेवकोऽस्मि परं नियोगिवत्कार्यकर्ता नास्मि केवलं सेवाकार्थेव ।
यथा परे नियोगिन आधवाः श्रीमद्वाताकारकाः श्रीमन्निर्दिष्टं कार्यं कुर्वन्ति तथाह-
मपि करोमीत्यर्थः । पुनर्हं प्रमो, पुरा पूर्वं मदीहा मम वाञ्छा आसीत् । यदेतान्महा-
महेन स्नालयं नयामि । पुनस्तदुपरि ईगत्य पृथ्वीनाथस्य पातिसाहेः शासनं
आदेशः तदेतत्सितया शर्करया करम्बितं मिश्रितं पयो दुग्धं दुग्धपानमिव
सजातमिति ॥

अथैनमापृच्छच्च स भूमिभूषणं प्रदाय धर्माशिषमात्मना पुनः ।

सहानगारैर्निरगात्समाजतः शशीव तारैः शरदभ्रगर्भतः ॥ ११८ ॥

अथ थानसिंहस्य साहेत्स्वदानायादेशानन्तरं स मूरिरनगारैः सहागतसाधुभिः
सह समाजतः सभामध्याग्निरगात् निर्जगाम । क इव । शशीव । यथा कर्मुदीपतिस्त्वारै-
स्त्वारैरुपलक्षाद्बहुहोद्भभिः । 'प्रथममुपहृत्यार्थं तारैरखण्डिततन्दुलिः' इति नैषधे । तार-
शब्दोऽकारान्तः । सर्वज्योतिभिः साधं शरदभ्रस्य शारदीयघनाघनस्य गर्भतः उद्गात्
निर्यच्छति । किं कृत्वा निर्यतः । एनमकच्चरं भूमिभूषणं क्षोणीमण्डलमातण्डमापृच्छच्च

वय वसतौ व्रजाम इत्युक्त्वा पुनरस्य साहेरात्मना खेन धर्माशिषं धर्मलभं प्रदाय
दत्त्वा ॥ इति साहिना गोष्ठीकरणानन्तरं सभावहिः पादावधारण प्रभोः ॥

तदा चक्रोरायितमर्णवायितं रथाङ्कितं कैश्चन कैरवायितम् ।

स्रबन्मुदसैश्च विधूपलायितं विलोक्य यद्वक्रमृगाङ्गमङ्गिभिः ॥ ११९ ॥

तदा तस्मिन्नकच्चरसभाया बहिः प्रभोरागमनावसरे यस्य गुरोर्वक्त्रं मुखमेव मृगाङ्ग-
चन्द्रं विलोक्य कैश्चनान्निभिर्जनैश्चक्रोरायितं सूरिमुखलावण्यामृतपानकारिभिर्ज्योत्स्ना-
प्रियैरिवाचरितम् । पुनः कैश्चनार्णवायितं प्रोहसितप्रह्लादकल्लोलपटलीप्रवर्धमानाङ्ग-
रोमाश्चक्षुष्यलशालिषारितसमुद्रैरिवाचरितम् । समुद्रा हि चन्द्रमालोक्य प्रवर्धन्ते इति
जगत्सम्भावः । कल्पसूत्रेऽपि क्षीरसमुद्रे कल्लोलोर्मयोऽपि दृश्यन्ते । तथा 'वेलावनीव-
नततिप्रतिबिम्बसुम्बिकिर्मारितोर्मिचयचारिमन्त्रापलाभ्याम्' इति नैपथे क्षीरसमुद्रवर्णने ।
पुनः कैश्चन रथाङ्कितम् । तादृशं जगज्जनैरभिनन्द्यमानं प्रमुह्यदयमालोक्य । हृदयेऽभ्य-
सूयाद्वैतदुःखं दधानैः कुपाक्षकैः चक्रवाकैरिवाचरितम् । चन्द्रोदये हि चक्रवाकानां
दुःखमित्यपि जगत्सम्भावः । यदुक्तम्—'कथय किमपि दृष्टं स्थानमत्र श्रुतं वा व्रजति
दिनकरोऽयं यत्र नास्ति कदाचित् । इति विहगसमूहं नित्यमापृच्छयमानो रजनिविरह-
भीतश्चक्रवाको वराकः ॥' इति चक्रवाकाष्टके । पुनः कैश्चिकैरवायितं विकसितनयनैः
कुमुदैरिवाचरितम् । पुनः कैश्चन । स्रवन्ति निःसरन्ति यानि हर्षाश्रूणि प्रमोदवाण्याणि
तैः कृत्वा विधूपलायितं चन्द्रकान्तरलैरिवाचरितम् । चन्द्रोदये हि चन्द्रकान्तमणयो हि
अमृतं क्षीरं वमन्तीति लोकलुडिः कविसमयश्च । तथा 'यद्गारधटादृक्कुट्टिमस्रवदिन्द्र-
पल्लुन्दितापया' इति नैपथेऽपि ॥

तदाभवद्भूमिनमःप्रचारिणां जयारवो भूपुरहृतवर्त्मनोः ।

समीक्ष्य सूरैर्महिमानमुत्तमं हृदा दधाने इव रोदसी स्तुतः ॥ १२० ॥

तदा तस्मिन्नवसरे भूर्भूमी पुरहृतवर्त्म नमोङ्गणः । 'बहुवयादयुरेश्वराध्व' इति नै-
पथे । 'सुरेश्वरस्य शक्तस्य अध्वा मागः' इति तदर्थः । तयोर्विषये भूमिनमःप्रचारिणां
भूचराणां समस्तमानवानां खेचराणामदृश्यान्तरिक्षचारिणां सिद्धान्धर्वविद्याधराणां
जिनशासनाधिष्ठायकसुराणां वा यानानां विविधगजवाजिशिविकासुखासनस्पन्दानाम् ।
उपर्यारोहकत्वेनान्तरिक्षचारिता । तेषामुच्चैःस्थितत्वेन खेचराणां नराणां जयारव-
अयजयेति तिनादः अमवत्संजायते स्य । उत्प्रेक्ष्यते—सूरैर्भूमीन्दीप्तोर्मिमानं मा-
हात्म्यं समीक्ष्य सम्यगवलोक्य हृदा मानसेन कृत्वा अद्भुतमाश्चर्यं दधाने विप्राणं
रोदसी भूमीनमसी दिवस्पृथिव्यौ वा स्तुतः स्तुतिं कुरुतः ॥

मितल्पयोवाहपयोधिर्गर्जितैरिवाहतातोद्यनिनादसान्द्रितैः ।

प्रमोदमाद्यसुमुलैस्तनूमतां जगत्तदा शब्दमयं स जायते ॥ १२१ ॥

तदा तस्मिन्वसतिस्मागमनसमये तन्मतां भविकजनानां प्रमोदेन प्रोत्सवत्प्रवहप्र-
ह्लादेन माद्यन्तो बहुलीभवन्तो ये तुमुल्य व्याकुलशब्दाः 'अध्वं धावत यात मुञ्चत पुरः
पन्थानम्' इत्यादिकोलाहलात्तैः कृत्वा जगद्विश्वं शब्दमयं केवलं नादस्वरूपं जायते
स्म । किंभूतैः तुमुलैः । आहृतानि हस्तदण्डादिभिस्ताडितानि उपलक्षणात्मसुखैर्वादितानि
च परस्परं दण्डैर्वा घर्षितानि आतोषानि नानाविधानि वादित्राणि तेषां निनादैर्निर्घोषैः
सान्द्रितैर्नारन्ध्रीभूतैः । उत्प्रेक्ष्यते—मिलन्तः श्लिष्यन्तः दिग्दिग्भ्यः आगल्य एकीभ-
वन्तो वा अविरलसलिलपटलैः पयुंभ्रमन्तो वा पयोवाहाः प्रबलजलभृतगर्भधना यत्र
तादृशस्य पयोधैर्गर्जितैर्गम्भीरघीरारवैरिव ॥

कुलाङ्गनाभिः प्रभुमूर्ध्नि हैमनप्रसूनमुक्ताफललाजराजिभिः ।

ववर्षिरे प्रावृषि मेघपङ्क्तिभिस्तदाम्बुधारा शिखरे गिरेरिव ॥ १२२ ॥

तदा तस्मिन्व्यतिकरे प्रभुमूर्ध्नि हीरसूरेर्मस्तकोपरि कुलाङ्गनाभिः सुकुलोद्भवसधव-
धूमिहैमनानि हेमामिमानि सुवर्णसंबन्धीनि । 'हीरादुरश्वाङ्गि हेमनीव' इति नैषधे ।
'हैमः अकारान्तः पुनपुंसके नकारान्तस्तु नपुंसके एव' इति लिङ्गानुशासनावचूर्णा । प्रसू-
नानि कुसुमानि । उपलक्षणात् रूप्यपुष्पाणि च । तथा मुक्ताफलानि मौक्तिकानि ।
तथा लाजा अक्षता उपलक्षणादक्षततन्दुलाश्च तेषां राजयः श्रेणयो ववर्षिरे वृष्टाः ।
कामिरेव । मेघपङ्क्तिमिरिव । यथा प्रावृषि वर्षाकाले धाराधरोरणीभिर्गिरेः पर्वतस्य
शिखरे शृङ्गोपरि अम्बुधाराः पयःप्रवाहाः वर्च्यन्ते । 'वर्षं वर्षणे' घातुः । यदु-
क्तम्—'गर्जति शरदि न वर्षति वर्षति वर्षास्तु निःस्वनो मेघः' इति वचनात् ॥

परार्ध्यसंख्यैः पुरुषैः परिष्कृतः प्रभुर्महे विभ्रति मेदसां भरम् ।

चतुर्निकायप्रभवैरिवामरैः प्रतिष्ठते स्म त्रिजगत्पुनंदरः ॥ १२३ ॥

प्रभुर्हीरसूरिः प्रतिष्ठते स्म । राजद्वाराद्वर्षति प्रति प्रचलति स्म । कस्मिन् सति । महे
थानसिंहादिश्राद्धजननिर्मितमहोत्सवे मेदसां पुष्टीनां भरमतिशयं विभ्रति धारयति
सति । 'तपतुर्पूतावपि मेदसा भरा विभावरीमिर्बिमरांबभूविरै' इति नैषधे । किंभूतैः
पुरुषैः । परार्ध्याः सर्वोत्कृष्टाः लौकिकसंख्याः । यथा 'एकं दश शतं सहस्रमयुतं लक्षं
प्रयुतं कोटी अर्बमब्जं खर्वं निखर्वं महाम्बुजं शङ्कुं वार्षिरेरन्त्यं मध्यं परार्ध्यमेतत्प्रमा-
णैर्गणनातीतैर्मनुष्यैः प्रकृष्टा वा संख्या प्रमाणमुत्तमो विचारो धर्मतत्त्वादिको धितर्को
येषाम् । 'संख्यैकादौ विचारे च' इत्यनेकार्थः । 'परार्ध्यं च प्रकृष्टे स्वात्संख्यायामपि' इति
अनेकार्थः । परिष्कृतः परीतः परितृप्तः । क इव प्रतस्थे । त्रिजगत्पुनंदर इव । यथा
जगत्त्रयीनायकस्तीर्थकरः चत्वारो निकाया नराणि भवानि ज्योतिर्विमानानि कल्पवि-
मानानि च गृहाणि येषां चत्वारो निकायाः संधाः समुदाया वा येषाम् । अथ वा
व्यन्तरभवनपतिज्योतिष्कर्ममानिकलक्षणा निकाया वैक्रियशाक्तिकामचारिदेवत्वेन स-
मानधर्मिकजातिप्रभवैः । 'निकायस्तु सवर्माणाम्' इति हैम्याम् । 'निकायः सघ्न-'

धयोः । परमात्मनि लक्ष्ये च' इत्यनेकार्थः । तादृशैरमरैः । 'चतुर्विधामर्त्यनिकायकोटिर्ज-
घन्यभावादपि पार्श्वदेशे' इति हैम्वाम् । परिवारितः प्रतिष्ठते । पथीलध्याहारः ॥

निषीयमानो नयनैर्मृगीदृशामिवाचर्यमानो विक्रामानुजन्मभिः ।

प्रणूयमानः कविभिर्नवस्तवैर्जगत्पृष्ठान्वीर्यगुणैश्च वास्तवैः ॥ १२४ ॥

मृगारिरद्रेरिव कंदरोदरे कृशोदरीणां मनसीव मन्मथः ।

अमर्त्यदन्ती चतुरे हरेरिव त्रतिक्षितीन्द्रो वसतौ विवेश ॥ १२५ ॥

स त्रतिक्षितीन्द्रः हारविजयसूरिराजो वसतां उपाश्रये विवेश प्रविष्टवान् । क इव ।
मृगारिरिव । यथा कण्ठीरवः अद्रेः पर्वतस्य कंदरोदरे गुह्यामध्ये प्रविशति । पुनः क इव ।
मन्मथ इव । यथा मनोभवः कृशोदरीणां तरुणीनां मनसि चित्ते प्रविशति । पुनः क
इव । अमर्त्यदन्तीव । यथा मुरगजः ऐरावतगजः हरेरिन्द्रस्य चतुरे हस्तिशालाया
प्रविशति । 'हस्तिशाला तु चत्वरम्', 'वाजिशाला तु मन्दुरा' इति हैम्वाम् । स किं क्रिय-
माणः । मृगोदृशा सारङ्गीलोचनानाम् । 'सारङ्गी सिंहशायः सृष्टयति सुतयिया नन्दिनी
व्याघ्रपोतम्' इत्यादि समवसरणवर्णने । नयनैर्नैर्निषीयमानः सादर निरीक्ष्यमाणः ।
उत्प्रेक्ष्यते—विक्रामानुजन्मभिरुन्निद्रनीलोत्पत्तिरिवाचर्यमानः पूज्यमान इव । पुनः किं
क्रियमाणः । कविभिः काव्यकर्तृभिः पण्डितैर्वा नवस्तवैः सद्यस्कं काव्यैः स्तुतिभिर्वा
प्रणूयमानो वर्ण्यमानः स्तुयमानः । स किं कुर्वन् । वास्तवैः स्वाभाविकैः जिनवज्रमका-
लोत्पन्नैः स्त्रीगुणैः कृत्वा जगद्विश्वलोकं पृष्ठन् आनन्दयन् ॥ इति सूरैः समह
वसतावागमनम् ॥

प्रतापदेवीतनयस्तदुत्सवे समर्थयन्नार्थिततेर्मनोरथान् ।

दरिद्रमुद्रामभिनत्तमा तटी प्रवाहवत्प्रावृषि वार्धियोपितः ॥ १२६ ॥

तस्मिन् सूरैरुपाश्रयसमागमनमहामहे प्रतापदेवीतनयः स्थानसिंहः अर्थिततेर्यच्चक्रे-
णेर्मनोरथानभिलाषान् समर्थयन् दरिद्रमुद्रा दुःखावस्थानभिनतमामतिशयेन भिनत्ति न्म ।
किंवत् । प्रवाहवत् । यथा प्रावृषिः बहुसलिलभरनिर्भरातिसमुन्नमननिरन्तरनिपतन्नीर-
धाराधोरणीवन्धुरधाराधरसमये वार्धियोपितः ममुद्रमहिलाया नद्याः प्रवाहः पानीयपूरं
तटी सरिद्रुमयसमीपौचभर्मां । तीरभित्तिमित्यर्थः । भिनत्ति पाटयति ॥

तडिद्वता तस्य निजातिपातुकां समीक्ष्य सर्वाधिषु कामत्रापिताम् ।

शितीकृतास्येन पदं मुरद्विषो निपेव्यते तत्तुलनाकृते किमु ॥ १२७ ॥

तडिद्वता विद्यद्वनितानुपद्रभाजा मेघेन तत्तुलनाकृते तदवसरदानर्ज्ञाणोभवत्स्थान-
सिंहसमाननाप्राप्तये । उत्प्रेक्ष्यते—मुरद्विषः पदं निपेव्यते विष्णुपदं व्योम समुपास्यते
इव । किंभूतेन तडिद्वता । शितीकृतं कृष्णं विहितमास्यं वदनं येन । किं कृत्वा । नन्य
थानसिंहस्य निजमात्मानमतिपतति अतिक्रामतीत्येवंशीला निजातिपातुकां काम-

मतिशयेन कामानभिलाषान् वर्षति संपूरयति इत्येवंशीलः कामवर्षी तस्य भावस्तत्तां समीक्ष्य दृष्ट्वा । 'सरूपाणामेकशेषः—' इत्येककामशब्दलोपः ॥ इति थानसिंहकृतसू-
रिसमागममहोत्सवः ॥

स्वकोशरक्षाधिकृतस्य भूमिमानिवाखिलक्षोणिजयार्जितैर्धनैः ।

विधाय कोशं नृपदत्तपुस्तकैः स स्थानार्सिंहस्य वंशवन्दं व्यधात् ॥१२८॥

स हीरविजयसूरिः नृपेणाकञ्चरसाहिना दत्तैरुपदीकृतैः पुस्तकैः कोशं भाण्डागारं विधाय स्वयं निष्पाद्य स्थानसिंहस्य वंशवन्दमायत्तं व्यधाचक्रे । क इव । भूमिमानिव । यथा पृथ्वीपालः अखिलायाः समस्तायाः क्षोणेः पृथिव्या जयेन स्वायत्तीकरणेनार्जितैः संचितैर्धनैः इविणैः । इदं तु साधितत्रिखण्डवस्तुधामण्डलस्यैव मण्डलीकस्य राजाधिराजस्य षट्ते । कोशं निर्माय स्वस्यात्मनः कोशस्य भाण्डागारस्य रक्षायामधिकृतस्यादृतस्य सम्भृग्य नीतिमत्सत्यवाक् स्वामिभक्ततया अङ्गीकृतस्य भाण्डागारिणो वंशं विधत्ते ॥ इति पुस्तककोशः ॥

क्रमान्महादेशमिवावनीशितुर्निदेशमासाद्य पयोधरोदये ।

फतेपुरात्स प्रभुरागरापुरं पवित्रयामास पदाम्बुजन्मभिः ॥ १२९ ॥

स प्रभुः सूरिः पयोधरोदये वर्षाकालप्रारम्भे क्रमादनुक्रमतः फतेपुरात् श्रीकरीनगरात् उग्रसेनपुरापरपर्यायमागरा इति नाम पुरं पदाम्बुजन्मभिः चरणकमलैः कृत्वा पवित्रयामास पावनीकरोति स्म । किं कृत्वा । क्रमात्क्रियद्भिर्वासैरवनीशितुरकञ्चरसाह-
निदेशमाज्ञामासाद्य प्राप्य । कमिव । महादेशमिव । यथा कश्चिद्वाजरजकः राज्ञः सकाशा-
न्महान्तं जनपदमासादयति लभते ॥ इत्यागरानगरे गमनम् ॥

न राजहंसान्कचन प्रवासयन्वियोगिनोऽपि प्रणयंश्च निर्वृत्तान् ।

न दुर्दिनं कापि सृजंस्तमोद्विषं न च द्विषन्निर्दलयस्त्रलोदयम् ॥ १३० ॥

मनोभवं वामिभवन्गुरोर्महो न निडुवानः स्थिरतां पुनर्वहन् ।

अभूदपूर्वः प्रभुरम्बुदः पुरे जिनक्रमोपासनकृद्दिवानिशम् ॥ १३१ ॥

प्रभुर्हीरसूरिः पुरे तत्रागरानगरे अपूर्वोऽसाधारणोऽम्बुदो मेघोऽभूद्बभूव । किं कुर्वन् । राजञ्च नृपेषु हंसाः प्रधानास्ताश्च प्रवासयन् न पीडयन् । आनन्दयन्निस्त्यैः । 'संहरति निर्दलयति निर्वासयति प्रवासयति' इति क्रियाकल्पे हिंसार्थाः क्रियाः । यदि वा नृपश्रेष्ठान् प्रकर्षेणातिशयेन वासयन् दयादिधर्मतत्त्वे स्थापयन् वासं कारयन् । अथ वा कृपाधर्मसुगन्धवस्तुसौरभेण न सुगन्धीकुर्वन्नपि वासयन्नेव । नकारः कार्कर्यवाची । मेघस्तु वर्षाकाले हंसान्मानसं प्रति प्रस्थापयति । यथा—'प्रोषितकलहं-
सवयसि' इति चम्पूकायाम् । 'प्रोषिता मानसं प्रस्थापिता हंसपक्षिणो येन' इति तद्भूतिः । पुनः किंविशिष्टः । विशिष्टः मनोवाक्कायसंचन्धी अथ वा यमाथङ्गयुक्तः प्रज्ञा-

स्तोऽन्यो वा योग एवमस्तीति । यदि वा सर्वसांसारिकसद्भावयोगो विरहः पृथ-
ग्भावो विद्यते चेपा ते वियोगिनः संयमिनस्तेषां निर्गुणो मोक्ष प्रणयन् कुर्वन्
विरहिणामपि प्राचीनाचीर्णकर्मपरिणतिप्रकटनपूर्वं संसारानित्यतां प्रकटयन् धर्मोपदेश-
प्रदानादिना मुरयन् । मेघस्तु वियोगिनो व्यथयति । पुनः किभूतः । कापि कुत्रापि
स्थाने दुर्दिनं दुष्टं दिवसं न सृजन् । अपि तु प्रतिबोधप्रदानेन धर्ममाहात्म्यात्सुदिवसाने
कुर्वन् । मेघस्तु दुर्दिनं घनघटासंघटप्रकटीभवद्विकटान्धकारं करोति । च पुनस्त-
मसामज्ञानानां पाप्मना वा द्विष भेदक ज्ञानिन साधुं वा न द्विषन् सतापयन् प्रत्युत
प्रीणयन् । मेघस्तु तमोद्विषं भास्करं चन्द्रं वा द्वेष्टि आट्टणोति । पुनः किभूतः । इल-
योरेक्यात् भावप्रधाननिर्देशाच्च जडत्वस्य जाज्यस्योदयमज्ञानप्रादुर्भावं निर्दलयन्
व्यापादयन् । मेघस्तु जलोदयं वर्धते । च पुनर्मनोभवं काममभिभवन् पराजयमानः ।
मेघस्तु मदनं मदयति । पुनः किं कुर्वाणः । गुरोः स्वधर्माचार्यस्य विजयदानसूरेभ्यः
प्रतापं तेजो वा न निहुवानः प्रकटीकुर्वाणः । मेघस्तु बृहस्पतितारकतेजो निहुते
विलुम्पति । पुनः किं कुर्वन् । स्थिरतां संयमधर्मादिषु साहसिक्यात्स्वर्यं बहन् ।
मेघस्तु चपलाशयत्वाच्चैकत्र कुञ्चतिष्ठति । पुनः किंभूतः । दिवानिशं दिवसे निशायां
च जिनानां तीर्थकृता क्रमाणां पादारविन्दानामुपासनां स्तुतिध्यानप्रणामादिभिः सेवां
करोति । मेघस्तु जिनक्रमस्य विष्णुपदस्य सेवां वर्षास्त्वेव तत्रापि कदाचित्त्वायवद्धर्म-
कालम् एव गुरोर्मेषादसाधारणता ॥ युग्मम् ॥

क्रमाच्चतुर्मासकवासरान्पयोधरे दधाने बहलीभविष्णुताम् ।

निनाय तस्मिन्परिवर्ततां धुनीं धवेऽब्धिशायीव गणेन्दिरावरः ॥१३२॥

गणेन्दिरावरस्तपागच्छलक्ष्मीपतिः तस्मिन्नागरानगरे क्रमात्पयुषणादिपरिपाट्या चतु-
र्मासकवासरान् वर्षाशरद्वह्निदिनान् परिवर्ततां क्षयभाव निनाय अतिक्रामति स्म । ‘क-
ल्पो युगान्तः कल्पान्तः संहारः प्रलयः क्षयः । संवर्तः परिवर्तश्च’ इति हेम्याम् । संपूर्णतां
प्रापयामास । कस्मिन्सति । पयोधरे जलवाहे घने बहलीभविष्णुतां दशभ्योऽपि दिग्भ्यो-
ऽभ्येत्य समुद्रम्य समुद्रम्य अस्वण्डवारिधारावर्षणशीलतां दधाने सति । क इव । अन्वि-
शायीव । यथा समुद्रशयनशीलो विष्णुः वर्षासु नारायणः शेषशय्यायां समुद्रे शेते इति
लोकरूढिः । यदुक्तं चम्पूकथायां वर्षावर्णने—‘क्षीरसमुद्रनिद्राणवाणवाहुच्छिदि’ इति ।
वारिधौ वर्षां वासरान्परिवर्ततां लम्बयति ॥ इत्यागरानगरे चातुर्मासकरणम् ॥

ततोऽल्पकर्मा तपसेव संसृतिं प्रतीर्य पोतेन पतङ्गनन्दनाम् ।

अरिष्टनेमेर्जेनुषा पवित्रितं प्रतस्थिवाञ्छौर्यपुरं प्रति प्रभुः ॥ १३३ ॥

ततश्चतुर्मासा अनन्तरं प्रभुः सूरिः शौर्यपुरं प्रति प्रतस्थिवान् प्रचलितः । किभूतं
शौर्यपुरम् । अरिष्टनेमेर्द्वाविंशतितीर्थकृन्नेमिनाथस्य जनुषा जन्मना पवित्रितं पाव-
नीभूतम् । किं कृत्वा । पोतेन यानपात्रेण कृत्वा पतङ्गनन्दनां सूर्यपुत्रीं यमुना प्रतीर्य

तीर्त्वा समुल्लङ्घ्य । क इव । अल्पकर्मैव । यथा लघुकर्मा आसन्नसिद्धिः बहुक्षीणकर्म-
प्रकृतिर्जन्तुस्तपसा संघर्षति संसारं प्रतरति । पाठान्तरे तर्था नावा कृत्वा अर्थम्णो भानो-
र्नन्दनां पुत्रीं नदीं यमुनां प्रतीर्ये । क इव । भवीव । यथा भव्यजीवो भरतादिवद्भावनाया
शुभाध्यवसायेन संघर्षति प्रतरति ॥

यमीसमीपे रपढीपुरे क्रमात्स संघलोकेन समं समीयिवान् ।

मनोरथाकृष्टमिवागतं पुरो व्यलोकयच्छौर्यपुरं पुरस्ततः ॥ १३४ ॥

स सूरिः क्रमात्प्रयाणपरिपाटीतः यस्या यमुनानद्याः समीपे पार्श्ववर्तिनि रपढीनान्नि
पुरे समीयिवान् समागतः । कथम् । समं सार्वम् । केन । संघलोकेन आगराप्रमुखनगरभ्राद्-
समुदायेन । भ्राट्पुत्राभ्याम् भ्रादृधोऽपि समेता एव । ततः रपढी आगमनानन्तरं पुरो-
ऽपे शौर्यपुरं नाम नगरं 'सोरीपुर' इत्यधुना प्रसिद्धं व्यलोकयत्पश्यति स्म । उत्प्रे-
क्ष्यते—मनोरथेन सूरिशितुरभिलषेणाकृष्टमाकृष्टयानीतमिव प्रमुपुरः प्रादुर्भूतम् ॥

प्रभुः प्रियस्येव सधर्मचारिणीमहर्निशं शौर्यपुराङ्गचारिणीम् ।

च्युतोत्तरीयां कवरीमिवार्णवाम्बरेन्दिराया नवभङ्गसङ्गिनीम् ॥ १३५ ॥

संबन्धस्त्वपे वक्ष्यते । केवलं काठिन्येव वर्ण्यते—यमुनां किंभूताम् शौर्यपुरः सो-
रीपुरस्य अङ्गे समीपे । 'अङ्गः स्थाने कोडेऽन्तिकभागसोः' इत्याद्यनेकार्थः । चरति बहुती-
त्येवंशीलम् । कथम् । अहर्निशं निरन्तरम् । कामिव । सधर्मचारिणीमिव । यथा प्रियस्य स्व-
वल्लभस्य समानेन धर्मेण चरणशीला पतिव्रता पत्नी नक्तं दिनमङ्गे उत्सङ्गे कोडे वा समीपे वा
चरति प्रवर्तते इत्येवंशीला स्यात्सति व्यतिकरे मर्तुकत्सङ्गे उपविशति । यदुक्तं नेमि-
चरित्रे—'अनुज्ञाप्य स्वपितरो देवदन्तीमुपेयुषीम् । रथमारोपयामास नलोऽङ्गे व न्य-
वीविशत् ॥' इत्युत्सङ्गारोपणम् । तथा 'मिना ममोरः कतरत्तवासनम्' इति नैषधे । इति
कोडे । 'अथ सधर्मिणी । पत्नी सहचरी' इति हैम्व्याम् । सहचरत्वेन समीपचारिणी ।
उत्प्रेक्ष्यते—अर्णवाम्बरेन्दिरायाः समुद्रवसनालक्ष्याः क्षोणीधियः कवरीं वेणीमिव ।
किंभूतां कवरीम् । च्युतं शिरस्तः सस्तमुत्तरीयमुपर्याच्छादनवसनं यस्याः । पुनः किंभू-
ताम् । नवाः सद्यस्काः भङ्गात्तरङ्गा रचनाश्च विद्यन्ते यस्याम् ॥

व्यवस्थमानामिव जेतुमम्बरापगां तरङ्गैर्गगनावगाहिभिः ।

प्रियेण चाणूरभिदा वियोगिनीं निषेवमानामिव तीर्थमेदिनीम् ॥ १३६ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—गगनावगाहिभिर्नमोऽङ्गास्तिङ्गनशीलं तरङ्गैः कक्षोलैः कृत्वा अम्बरापगां
स्वर्गगङ्गां जेतुं प्रिया परामवितुं व्यवस्थमानामुद्यमं कुर्वाणामिव । 'प्रणतमानाम्' इति
पाठो वा । अर्थः पूर्वोक्त एव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—चाधूरनामानं मङ्गं भिनति स्मेति
चाणूरभिद तेन विष्णुना भर्ता समं वियोगिनीं विरहिणीम् । अत एव वैराग्याहुः स्तो-
त्रित्यलौ वा । 'जन्मन्तरे न विहृदद् उत्तममहिषाणजं किञ्च पितृमम् । काठिन्दिक्क-
विरहे अम्बवि काळं जलं बहद् ॥' इति वचनात्कृष्णेन कान्तेन वियोगिनीं वियोगवतीम् ।

विद्योगिनां वैराग्यं दुःखोच्छेदकरणं युक्तमेव । तीर्थमेदिनी श्रीमन्नेमिनाथजन्मकल्याणकभूर्मी निषेधमाना भवन्तीतिव ॥

जलावगाहागतदन्तिपङ्क्तिभिर्निलीनशैलान्धितुलावहामिव ।

भुजामिवाम्भोजमुखीं मृणालिकां हिरण्यवाहुं दधतीं च नाभिवत् ॥ १३७

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—जलावगाहार्थं सूर्यातपातितसवपुस्तथा वा सातेन वा तरुणकरिणीभिः समं सलिलकेलिकरणायागताभिः समेताभिर्दन्तिपङ्क्तिभिर्गजराजीभिः कृत्वा निलीना वज्रपाणिभयात्प्रणश्यालगावपानीयप्रविष्टाः शैलाः पर्वता यत्र तादृशस्याब्धेः समुद्रस्य तुलायाः साम्यस्य वहां धारिणीमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—किं कुर्वतीम् । दधतीं विभ्रतीम् । काम् । मृणालिकां पद्मनालिकाम् । कामिव । अम्भोजमुखीमिव । यथा पद्मवदना स्त्री कोमलां भुजां बाहुलतां धत्ते । च पुनः स्त्रीनाभिवत्तुन्दकुपिकामिव हिरण्यवाहुं शोणं हृद दधतीम् । अथ चन्द्रमाः । अम्भोजं कमलमेव मुखं वदनं यस्याः ॥

अमुं नमन्तीमिव वीचिसंचयैर्विभावयन्तीं शफरीक्षणैरिव ।

अभिष्टुवन्तीमिव विष्किरकणैर्लुलत्कजैर्नृत्यमिव प्रकुर्वतीम् ॥ १३८ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—वीचिसंचयैः उन्नमन्नमद्भिः परिस्फुरत्तरङ्गणैः कृत्वा अमुं सूरिन्द्र नमन्तीमिव कल्लोलमालानामुन्नम्य नम्रीभवनेन प्रणाम सजन्तीमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—शफरीं मत्स्या एव ईक्षणानि । अथ वा 'श्रीनलोचनैः' इति पाठे मीना एव लोचनानि नयनानि तैर्विभावयन्तीमिव । सूरिन्द्रं निर्निमेष निरीक्ष्यमाणांमिव । तथा 'विस्फुरच्छफरीनेत्रा तत्रापि रणसाक्षिणी । अस्ति ज्योत्स्नासपत्न्याम्वुरियमेव सरस्वती ॥' इति पाण्डवचरित्रे । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—विष्किराणां जलचाराणां हंससारसकौञ्चादीनां पानीयपानागतानामपरेषां वा पक्षिणां कणैः शब्दैः कृत्वा मुनीन्द्रममुमभिष्टुवन्तीमिव सूरैः स्तुतिं विदधतीमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—लुलन्ति प्रचलत्कल्लोलैस्तरलीभवन्ति यानि कजानि कमलानि तैस्तस्य पुरो नृत्यं ताण्डवं कुर्वतीमिव ॥

निखेलियोषास्तनचन्दनद्रवैः सरिद्धरासंवलितप्लवामिव ।

क्रमात्स तत्राप्यवतीर्य सूर्यजां न्यभालयन्नेमिनिकेतनं पुरः ॥ १३९ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—नितरां खलकान्तेः समं सखीभिः सार्धं वा खेलन्ति जलक्रीडा कुर्वन्तीत्येवंशीला निखेलिन्यो या योषा विविधभूचरखेचरचञ्चललोचनास्तासां स्तनानां कुचान्तरकुचोपरिविरचितविचित्रपञ्चवल्लीविलेपनादिसत्कसलिलधंयोगगलचन्दनद्रवैः श्रीखण्डवर्चरसैः कृत्वा सरिद्धरया गङ्गाया संवलितो मिश्रीभूतः प्लवः पयःपुरो यस्यास्तादृशीमिव । तत्रापि गङ्गायमुनाप्रवाहद्वयकलितामिव स प्रमुह्यारसूरिः क्रमात्संघलोकशिष्याद्युत्तरणानुपूर्वीं रपडीपार्थे पूर्वव्यावर्णितस्वरूपां सूर्यजां मार्तण्डनन्दना यमुनामवतीर्योल्लङ्घ्य पुरोऽग्रे नेमिनिकेतनम् । लोकद्वया यत्र स्थाने श्रीनेमेर्जन्मकल्याणकमजायत तस्मिन्नेव पुण्यपृथ्वीप्रदेशे प्रासादः कारितोऽस्तीति श्रूयते । पञ्चाजिनो वेद

तं नेमिनाथप्रासादं न्यभालयद्विलोकते स्म ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ यमुनावर्णेनम् । इति
सूरैः शौर्यपुराणमनम् ॥

स तूरारवैः कुलशैलकंदरोदरप्रसर्पत्प्रतिनादमेदुरैः ।

निनाय नेमेर्वरातिं प्रदक्षिणां महोदयाम्भोनिधिनन्दनामिव ॥ १४० ॥

स हीरसूरिः तूरारवैरेकवादित्रनिघोषैः सार्धं नेमेः श्रीअरिष्टनेमिनायस्य वसतिं
प्रासादं निर्धारं भ्रमणीरूपां परितः प्रदक्षिणां निनाय प्रापयति स्म । त्रिः प्रदक्षिणीक-
रोति स्मैत्यर्थः । किभूतैः तूरारवैः । कुलशैलाः मन्दरमेरुकैलासहिमाचलप्रमुखाः सप्त
कुलपर्वतास्तेषां कंदराणां गुहानामुदरेषु मध्येषु प्रसर्पन्तः प्रवर्तमानाः प्रसरन्तो वा
ये प्रतिनादाः प्रतिशब्दाः ‘पङ्कच्छन्दा’ इति प्रसिद्धाः तैमैदुरैः सान्द्रैः पुष्टीभूतैः ।
वत्प्रेक्ष्यते—महोदयो महानतिशाची अभ्युदयो विशिष्टवैभवप्रारम्भः स एवाम्भोनिधि-
नन्दनां लक्ष्मीं प्रदक्षिणां प्रकर्षेणातिशयेन दक्षिणां स्वातुकूला निजानुरागिणीमिव
निनाय कृतवान् ॥

निजां तनूजां धरिणीप्रचारिणीमिवाभ्रकेतौ मिलितुं समीयुषि ।

विवेश तस्मिञ्छमिनां शतक्रतुः शिवास्तुतस्यायतने हिरण्मये ॥ १४१ ॥

शमिनां शतक्रतुर्वाचंयमवासवः तस्मिन् प्रह्लादपूर्वं पूर्वमेव दृष्टे शिवायाः समुद्रवि-
जयराजजायायां सुतस्य नेमिनायस्य आयतने प्रासादे विवेश प्रविष्टवान् । किभूते ।
हिरण्मये स्वर्णनिर्मिते सुवर्णप्रधाने । वत्प्रेक्ष्यते—धरिण्यां भूमीमण्डले प्रकर्षेण चरति
प्रसरति इत्येवशीलां निजामात्मीया तनूजां पुत्रीं यमुनानात्रीं मिलितुं सुतात्वेन लेह-
संबन्धान्मिलनार्थं समागते गगनाङ्गणात्क्षोणीचक्रे संप्राप्ते अभ्रकेतौ नभाष्कतेन सूर्य
इव । ‘हरिः शुचीनी गगनाध्वगाध्वगौ’ इति हैम्याम् ॥

जनार्दनान्दोलनकेलयेऽभवत्प्रलम्बदोलेव यदीयदोर्लता ।

य उग्रसेनस्य सुतां प्रभुर्जहौ पतिस्तमीनामरविन्दिनीमिव ॥ १४२ ॥

प्रभुर्होरसूरिः नेमिं ददर्श इत्यग्रे वक्ष्यते । इति संबन्धः । यच्छब्देन तद्गणन-
माह—यदीयदोर्लता श्रीनेमिनाथसबन्धिनी दक्षिणचाहुवल्ली जनार्दनस्य नारायणस्य
आन्दोलनस्य प्रेङ्गोलनस्य केलये क्रीडावै प्रलम्बा अतिव्यायता दोला प्रेक्षा इवामवत् ।
पुनर्यां भगवान् उग्रसेनस्य भोजकवृष्णः सुतस्योग्रसेननृपतेः सुता नन्दना राजीमतीं
जहौ तस्याज न परिगिन्ये । क इव । पतिरिव । यथा तमीनां पतिः रजनीदयितश्चन्द्रमाः
अरविन्दिनीं कमलिनीं जह्वाति ॥

तनुश्रिया येन निजौजसा पुनर्लितो ह्रियान्न इवाङ्गजोऽजनि ।

यदङ्गलङ्घितनीलनीरजैरभाजि दुःखादिव पुष्करे तपः ॥ १४३ ॥

पुनर्थेन नेमिनाथेन तनुश्रिया शरीरशोभया पुनर्निजौजसा स्वचलेन आत्मीयप्रता-

पेन वा जितोऽभिभूतः अङ्गजः कदर्पः । 'अङ्गजः पुत्रकामयोः' इत्यनेकार्थः । तथा 'कमनः कलाकेलिरनन्यजोऽङ्गजः' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—हिया मन्दाक्षणेव अनङ्गो मुक्तकाययष्टिरजनि संजात इव । पुनर्यस्य परमेष्ठिनः अङ्गरुचा शरीरस्य मरकतमणिमद्यकान्त्या निर्जितैः परिभूतैः नीलनीरजैरिन्दीवरैः दुःखात्पुष्करे तीर्थविशेषजले च । 'पुष्करं तु जले व्योम्नि तीर्थे कुण्डे च' इत्यनेकार्थः । तपः अभाजि तपस्तप्यते इव । निर्जितो हि द्विधा तपस्यति परामवदुःखोद्विग्नो वा तत्तुल्यतायासये वा ॥

रवेण बाह्याहितजित्त्वरं तरोऽप्यभिप्रपन्नः पुनरान्तरद्विषाम् ।

विघातशक्तिं स्पृहयन्त यत्पदं हरेस्त्रिरेखोऽङ्गमिषान्निषेवते ॥ १४४ ॥

हरेर्विण्णोस्त्रिरेखः पाञ्चजन्यनामा शङ्खः अङ्गमिषालाञ्छनच्छलात् यत्पदं नेमिनाथचरणं निषेवते । उत्प्रेक्ष्यते—रवेण निजशब्देन बाह्या भूमिनमःसंचारिणः प्रलक्षा ये अहिताः प्रतिपक्षास्तेषां जित्त्वरं जयनशीलं तरो बल अभिप्रपन्नः संप्राप्तोऽपि । यदुक्तम्—'अम्मोघेरेव जाता जगति कति न ते हन्त सन्तीह शङ्खा यान्विप्राणा भ्रमन्ति प्रतिभवनममो भिक्षवो जीवनाय । एकः श्रीपाञ्चजन्यो हरिरकरमलक्रोढहंसायमानो यस्य ध्वनैरमानैरसुरसुरवधूवर्गगर्भां गलन्ति ॥' इति । पुनरान्तराणामन्तरङ्गनामनन्तकालादात्मना प्रतिवद्धानां द्विषां कर्मशत्रूणां विघातशक्तेर्व्यापादनसामर्थ्यस्य स्पृहया वाञ्छयेव सेवते ॥

अशीलि शीलेन जितेन येन किं हिया कुमारेण गिरेरधित्यका ।

प्रभुर्जिनं तं यदुवंशमास्करोदयोदयक्षोणिधरं दृशा पपौ ॥ १४५ ॥

येन भगवता शीलेन खत्रह्यचर्येण जितेन तिरस्कृतेन कुमारेण स्वामिकार्तिकेन । 'षाण्मातुरो ब्रह्मचारी गङ्गोमाकृतिकाद्युतः' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—हिया लज्जया गिरेर्यन्धमादनाभिधानभूधरस्याधित्यका ऊर्ध्वभूमिः शृङ्गमशीलि सेवितम् । तत्र गत्वा स्थित इत्यर्थः । 'सुगन्धिगन्धमादनाधिवासिनः स्कन्ददेवस्य दर्शनार्थमितो गतवानसि' इति चम्पूकथायाम् । तथा पित्रोरपेक्षया तु कैलासाचलचूलिकायां स्थानम् । तथा 'स्कन्दो मन्दमतिश्चकार न करस्पर्शं श्रियाः शङ्कितः' इति खण्डप्रज्ञातौ । प्रभुः सूरिस्तु पूर्वव्यावर्णितं जिनं नेमिनार्थं दृशा नेत्रेण पपौ सादर पश्यति स्म । किंभूतः । यद्वा यादवानां वंशोऽन्ववायः स एव आस्करः सूर्यस्तस्योदयार्थमुद्गमनाय उदयक्षोणिधरः । पूर्वपर्वत इत्यर्थः ॥ चतुर्भिः कलापकम् । नेमिनाथवर्णनम् ॥

जय त्रिलोकीजनकल्पपादप पुनर्भवश्रीपरिरम्भोलुप ।

जय प्रमोदाङ्कुरकोटिवारिमुक् जय प्रभामर्त्तितनीलरत्नरुक् ॥ १४६ ॥

१. 'विघातशक्तेः स्पृहया वाञ्छयेव सेवते' इति टीकादर्शनात् 'विघातशक्तेः स्पृहयेव यत्पदम्' इति पाठो भवेत्.

तरीव वाधौ तमसीव शारदारविन्दिनीशः सरसीव धन्वनि ।

दरिद्रतायामिव शेवधर्मया कलौ जिनेन्दो त्वमलम्भि दुर्लभः ॥ १४७ ॥

हे त्रिलोक्या जयत्रयस्य जनानां सुरासुरनराणां कामितानां मनोभिलाषाणां पूरणे प्रदाने कल्पपादप सुरतरो । पुनर्हे पुनर्भवश्रिया मोक्षलक्ष्म्या सार्व परिरम्भे गाढा-
लिङ्गने लोलप अतिशयेन लोल चञ्चल हे नेम, त्वं जय सर्वोत्कर्षेण वर्तस्व । पुनर्हे प्रमो-
दा आनन्दाः । यद्दर्शनात्पुत्रकलत्रमित्रधनधान्यराज्यैश्वर्यादयः सर्वेऽप्यानन्दकारिणः
पदार्थाः प्रादुर्भवैव, तस्मात्तेऽपि प्रमोदा एवोच्यन्ते । तत्र च बहुत्वम् । प्रमोदा
एवाङ्कुरः प्ररोहास्तेषां कोटयस्तेषां वृद्धिकरणे इत्यर्थः । वारिमुक्त्वा वार्षिकवारिवाह ।
पुनर्हे प्रभया नीलोत्पलदलदयामलदेहदीप्त्या मत्सित्ता तिरस्कृता नीलरत्नानां हरिन्म-
णीनां वृक्कान्तिर्येन तादृक् शिवानन्दन, त्वं जय । हे जिनेन्दो हे नेमिनाथ, मया कलौ
कलियुगे पञ्चमे अरके दुःखेन महाकष्टेन कृत्वा लभ्यते इति दुर्लभः दुःप्रापस्त्वमल-
म्भि प्राप्तः । केव । तरीव । यथा प्रलयकालोद्दामदावानलज्वालायमाना माननिदाघसम-
योद्भवन्मध्यंदिनदीप्तदिनकरधोरभर्मसचिचयसंतापितालानीभूतसिकतभूषण्डलमवस्थले
सच्छायपत्रच्छन्नानेककारखरकोटिशिशिरीकृतसलिलशालिमहापद्मसरोवरं लभ्यते ।
पुनः क इव । शेवधिरिव । यथा दुःखावस्थायां निधानमासाद्यते ॥

तमित्यभिप्लुत्य हृदा दधन्मुदं चकार पञ्चाङ्गनतिं यतीशिता ।

विचक्षुरेतत्किमु पञ्चमीं गतिं दिश प्रमो पञ्चमकेरकेऽपि मे ॥ १४८ ॥

यतीशिता सूरिः तं नेमिनाथमिति पूर्वोक्तप्रकारेणाभिष्टुत्य स्तुत्वा हृदा मनसा
कृत्वा मुदमाह्लादं दधद्धारयन् सन् पञ्च अङ्गानि प्रकृतानि यत्र सा पञ्चाङ्गा । पञ्चानाम-
ङ्गानां समाहारो वा इति पञ्चाङ्गी । द्वौ जानू द्वौ करौ एकं शिरः इति पञ्चाङ्गी । तथा भूः
सृष्टयते इति पञ्चाङ्गनतिं चकार कृतवान् । उत्प्रेक्ष्यते—एतदुच्यमानं जिनने-
मिनाथं प्रति विवक्षुः किमु वक्तुमिच्छुरिव । एतत्किम् । हे प्रमो, मे मम पञ्चमकेरके
कलिकालेऽपि पञ्चमीं नरकतिर्यङ्गनुप्यदेवगतिभ्य उपरितनीं मुक्तिलक्षणां पञ्चानां
संख्यापूरणीं गतिं दिश प्रदेहि । चतुर्थारके तु तव मुक्तिदातृत्वमस्त्येव । परं पञ्चमे
त्वरके मुक्तिप्राप्तेरभावान्न तस्याः प्रार्थनाया उत्प्रेक्षा ॥

मुनीन्दुना शौर्यपुरे पदान्बुजैर्विभूष्य दृष्टी इव तत्पुरश्रिया ।

वृषाङ्गनेमिप्रतिमे पुरातने प्रतिष्ठते तत्र सनेमिपादुके ॥ १४९ ॥

मुनीन्दुना हीरसूरचन्द्रेण तत्र शौर्यपुरे पुरातने जीणे पूर्व केनापि कारिते न परं
प्रतिष्ठापिते कथंविदप्रतिष्ठिते एव स्थिते वृषाङ्गस्य श्रीकृष्णदेवस्य नेमेरतिष्ठनेमिनाथस्य
प्रतिमे मूर्तां प्रतिष्ठते अङ्गनगलाक्यादिकरणेन स्थापिते । किं च श्रीहीरसीहविमला-
णिपितामहसोहिलसप्तपत्तिकारिते इति मूलशौर्यपुरलोके किंवदन्ती इति । उत्प्रेक्ष्यते—
तत्पुरश्रिया शौर्यपुरलक्ष्म्या दृष्टी नेत्रे इव । किंभूते प्रतिमे । सहनेनेः श्वेवयस्य पादुकाभ्यां

पदद्वन्द्वप्रतिविम्बाभ्यां वर्तते ये । किं कृत्वा । पदाम्बुजैः । पूज्यत्वाद्वहुवचनम् । चरण-
कमलैर्जर्ण शौर्यपुरं विभूष्यालंकृत्य ॥

दिनद्वयीं तद्यदुवंशबाहुजत्रजान्कृपाधर्मधियो विधाय सः ।

ततो मुनिक्षोणिमणिर्न्यवीवृतत्तटात्पयःपूर इवापगापतेः ॥ १५० ॥

स मुनिक्षोणिमणिर्ह्रीरविजयनामा साधुवधुधारजं सूरिन्द्रः ततः शौर्यपुराभ्यवीवृ-
तत् निवर्तते स्म पश्चाद्वचले । क इव । पयःपूर इव । यथा आपगापतेर्नदीनायस्य
समुद्रस्य पानीयप्लवः तटात्तीरान्निवर्तते । 'जयी महीमानिव वार्धिरोधसः' । क इव ।
महीमानिव । यथा दिग्जैत्रयात्रासु अप्रतिहतशक्तित्वेन जयी राजा अर्थाच्चतस्रो दिशो
विजित्य वार्धिरोधसः पयोनिधिप्रतीरान्निवर्तते । किं कृत्वा । दिनद्वयीं वासरयुगलम् ।
यावत्कालाध्वनोर्नैरन्तर्ये द्वितीयावत् । तस्मिन् शौर्यपुरे यदुवक्ष्याम्यादवकुलोत्पन्नान्
बाहुजानां राजपुत्रसुभटानां व्रजान् गणान् । 'राजन्यो बाहुसंभवः' इति ह्यैश्याम् ।
'संध्याधियेवास्तं यान्ति समस्तबाहुजभुजातेजःसहस्रांशवः' इति नैषधे । कृपा जीवाहिंसा
सेव धर्मेस्तत्र धीर्बुद्धिः परिणामो येषां तादृशान् विधाय कृत्वा ॥

गते प्रिये कापि निजे जनार्दने किमेत्य नेमिप्रभुदेवरान्तिके ।

स्थितां समुत्तीर्य यमीं शमीश्वरः पुरं प्रयातः पुनरागराभिधम् ॥ १५१ ॥

शमीश्वरो मुनिनायकः सूरिः पुनर्व्याघ्रव्य आगरा इत्यभिधा नाम यस्य तादृशं पुरं
नगरं प्रयातो गतवान् । किं कृत्वा । यमीं यमुनां समुत्तीर्य नावा लङ्घयित्वा । किंभूतां
यमीम् । उत्प्रेक्ष्यते—निजे आत्मीये प्रिये भर्तारि जनार्दने कृष्णे कापि कुत्रापि निजा-
मिलिषिते स्थाने गते प्रयाते सति नेमिप्रभुः अरिष्टनेमिनायः स एव देवरो निजम-
र्तुल्लेखुव्राता तस्यान्तिके पार्श्वे किमेत्य स्थितः वसन्तीमिव ॥

मणिं सुराणां तनुमत्समीहितं प्रदित्सयेव त्रिदिवादुपागतम् ।

स तत्र चिन्तामणिपार्श्वतीर्थपं महामहेन प्रतितस्थिचान्प्रभुः ॥ १५२ ॥

स प्रभुर्ह्रीरविजयसूरिस्तत्रागरानगरे चिन्तामणिः इति नामानं पार्श्वे एव तीर्थपत्ती-
नाथस्तं महामहेनाधिकोत्सवेन प्रतितस्थिवान् । उत्प्रेक्ष्यते—तनुमतां जगज्जनानां
शमीहितानां मनसां सम्यक्कामितानां प्रदित्सया प्रदालुमिच्छया त्रिदिवादेवलोकादिह
भूगण्डले उपागतं संप्राप्तं सुराणां मणिं चिन्तारत्नमिव ॥

स उग्रसेनाद्यपुरात्फतेपुरं यशस्करं स्वस्य विभुर्व्यभूषयत् ।

इवान्यराशेः शशिसौधमुच्चतापदप्रदं चित्रशिखण्डिनन्दनः ॥ १५३ ॥

स विभुर्ह्रीरसूरिः स्वस्यात्मनो यशस्करं कीर्तिविधायकं पुनरित्यध्याहार्यम् । उग्रसेन
इति पदमाद्यं प्रथमं यस्य तादृशत्पुरात् । आगरादित्यर्थः । फतेपुरं साहिनगरं व्यभूषय-
दलंकरोति स्म । श्रीकर्या जनिमवानित्यर्थः । क इव । चित्रशिखण्डिनन्दन इव । यथा बृह-

स्पतिः स्वस्यात्मन उच्चतायाः उच्चत्वस्य पदं स्थानं प्रददातीति प्रदम् अन्यराशेः पूर्व-
स्थान्मिपुनराशेः शशिनः शशाङ्कस्य सौव गृह कर्कराशिम् । 'प्रोक्तः कर्कस्य चन्द्रमाः' इति
वचनात् । विभूषयति । कर्कराशिगतो गुरुश्चः प्रतिपाद्यते ॥ इति पुनः फतेपुरागमनम् ॥

महीहिमज्योतिरियेष खल्लनो घनात्ययस्येव तदास्य दर्शनम् ।

अमुं स गोष्ठीप्रविधित्सया पुनर्निकेतने शेखमणेरजूहवत् ॥ १५४ ॥

तदा तस्मिन् सूरः फतेपुरे समागमावसरे महीहिमज्योतिरकम्बरसाहिः अस्य हीर-
सूरेदर्शनमियेष अभिलषति स्म । क इव । खल्लन इव । यथा खल्लरीयो घनात्ययस्य
शरत्कालस्य दर्शनमिच्छति । पुनर्दर्शनेच्छानन्तरं द्वितीयवारममुं सूरिं शेखमणेरव-
ल्लैजनाम्नो यवनगुरुरजस्य निकेतने भवने अजूहवत् आकारयामास । कथा । गोष्ठी-
प्रविधित्सया धर्मवार्तां कर्तुं काङ्क्षया ॥

क्रमेण वाचंयमयामिनीमणिर्विभूष्य शेखप्रमुखस्य मन्दिरम् ।

शिरोगृहं तस्य पुनः पवित्रयांचकार जम्मारिरिव त्रिविष्टपम् ॥ १५५ ॥

वाचंयमयामिनीमणिः श्रमणशर्वरीरज सूरिः पुनर्गृहागमनादनु शेखगृहस्य शिरो-
गृह चन्द्रशालामुपरितनपिष्टनिकां पवित्रयांचकार पावनीकृतवान् । किं कृत्वा । क्रमेण
आगमनाकम्बराकारणपरिपाठ्या तस्यावल्लैजनाम्नः शेखप्रमुखस्य यवनगुरुमुख्यस्य
मन्दिरं निवाससौधं विभूष्याल्लङ्क्य । यत्र पूर्वं साहिमिलनसमये समेख गोष्ठी अनुष्ठिता
आसीत्, तदल्लङ्क्य तस्य सघ्ननः चन्द्रशालामलकरोति स्म । क इव । जम्मारिरिव ।
यथा पुरंदरः कुत्रचिद्वत्वा गतः सन् त्रिविष्टपं स्वर्गं पवित्रयति ॥ इति पुनर्गुरोः शेख-
गृहागमनम् ॥

अथात्मघाम्नीव स शेखमन्दिरे समेत्य भूमीतलशीतलद्युतिः ।

इवाङ्कुरान्कल्पतरोर्मुनीशितुर्मुनीनिह प्रेक्ष्य हृदा मुदं दधौ ॥ १५६ ॥

अथ सूरः शेखमन्दिरे समागमनानन्तरमकम्बरनामा भूमीतलशीतलद्युतिः मेदि-
नीमण्डलशीतकान्तिः राजा पातिसाहिः इह शेखमन्दिरे कल्पतरोः सुरद्रुमस्य अङ्कुरा-
न्बरोहानिव मुनीशितुः सूरः मुनीन् वाचंयमान्प्रेक्ष्य विलोचनगोचरीकृत्य हृदा हृदयेन
मनसा कृत्वा मुदमानन्दं दधौ । किं कृत्वा । शेखस्य मन्दिरे सघ्ननि समेलागस्य ।
कस्मिन्निव । आत्मघाम्नीव निजवेदमनीव ॥

क्रमादमीषामभिधाः सुधारसद्रवानिवापृच्छथ पिवञ्छूवःपुटैः ।

प्रमोदवांस्तद्रुहचित्रशालिकां ततः स्वयं क्षमारमणोऽधिरूढवान् ॥ १५७ ॥

ततः सूरिस्तथाशुनाधूना वृषङ्नामप्रश्रतदाकर्णनानन्तरं स्वचामात्मना क्षमारमणो
भूमीण्डलः तद्रुहस्य शेखसौवस्य चन्द्रशालिकामुपरितनीं भूमिकानारूढवान् अधि-
रोहति स्म । किंभूतः क्षमारमणः । प्रमोदवानानन्दकलितः । किं कुर्वन् । क्रमादुल्लघुप-
रिणय्या अनीषां सूरिस्ताधूनामभिधा नामानि आपृच्छथ पृथक् पृथक् दृष्ट्वा ततः

सुधारसद्वानमृतनिःस्पन्दान् च श्रवःपुटैः कर्णपुटकैः श्रवणनामदुन्दुकैः पिबन्नास्वादयन् सादरं शृण्वन् ॥

मघामुवेवासुरशीतमानुना विधाय गोष्ठीं सदसद्विचारणा ।

मुनीश्वरेणाम्बुधिनेमिमानुना स्थिरीकृताहन्मत्तसंप्रधारणा ॥ १९८ ॥

मुनीश्वरेण सूरिन्द्रेण सच्च असच्च सदसती तयोर्विचारणा इदं सत् इदमागमविरुद्धं मिदं च लोकविरुद्धमिदमुभयाभिमतमिति विमर्शो यस्यां तादृशी अहन्मत्तसंप्रधारणा जिनशासनसमर्थना सर्वेष्वपि शासनेषु विचार्यमाण सर्वकोटिविशुद्ध जिनशासनमेव दृश्यते इति संप्रधारणा स्थिरीकृता । सत्या चक्रे इत्यर्थः । किं कृत्वा । मघामुवेव भार्यवेनेव असुरशीतमानुना दैत्येन्द्रेणैव अम्बुधिनेमिमानुना जलधिमेलनाभास्करेण साहिना सार्धं गोष्ठीं धर्मतत्त्वविचारवार्तां विधाय कृत्वा ॥

तदिष्टगोष्ठीसमये महीहरेर्हृदन्तरानन्दरसः स कोऽप्यभूत् ।

गिरां हि पारेऽजनि यो गिरां पतेर्न यत्र काव्यं न च काव्यचातुरी १९९

सैव साहिसूरिद्वन्द्वसंबन्धिनी इष्टा मनसोऽभिप्रेता साहिहृदयगमा गोष्ठी स्वतन्त्रवार्ता तस्याः समये प्रस्तावे स कोऽप्यद्वैताश्वर्यकारी वाचामगोचरो महीहरेर्भूमीन्द्रस्य हृदन्तरा मनोमध्ये आनन्दरसः प्रह्लादास्वादः । 'रसः स्वादे जले वीर्ये शृङ्गारादौ' इत्यनेकार्थः । अभूद्वभूव । य आनन्दरसो गिरां पतेः सुराचार्यस्य हि निश्चित गिरां पारे वाचां परतीरवर्तां वक्तुमशक्योऽजनि संजायते स्म । 'गिरां हि पारे निषधेन्द्रवैभवं' इति नैषधे । च पुनर्यत्रानन्दरसे काव्यस्य शुक्रस्य काव्यानां कवित्वानां चातुरी नाजनि वाचस्पतिर्वाचा वक्तुं न शक्नोति । शुक्रोऽपि काव्यरचनां रचयितुं नालं भवतीत्यर्थः ॥ इति सूरिणा समं साहेद्वितीयवारं गोष्ठी ॥

ततः प्रदित्सुर्गुरवे स किंचनात्मनो घनो भूभवनाय नीरवत् ।

प्रणीतवान्सप्रणयं गिरां गृहं मुखारविन्दं वसुधावधूवरः ॥ १९० ॥

ततो गोष्ठीकरणोद्गतानन्दरसानन्तरं सोऽकञ्चर एव वसुधावधूवरः भूमीभामिनी-भर्ता सप्रणयं सल्लेह आच्चासहितं वा । 'प्रणयः स्नेहयाच्नयोः' इत्यनेकार्थः । यथा स्यात् तथा मुखारविन्दं वदनकमलं गिरा वाचां गृहं वासस्थानं प्रणीतवान् चकार । वृषः किं कर्तुमिच्छुः । गुरवे हीरविजयसूरये आत्मनः स्वस्य किंचन आत्मीयं वस्तु किमपि प्रदित्सुः प्रदातुमिच्छुः । किंवत् । नीरवत् । यथा घनो धाराधरो भूभवनाय पृथ्वी-लोकाय जलं दातुमिच्छति तथा अकञ्चरोऽपि प्रभवे वाजिवारणादि दातुमुत्कण्ठतो बभूवेत्यर्थः ॥

परदशताः कौतुकिना पयोनिधिं प्रमथ्य कृष्टा इव जहुना पुनः ।

स्फुरन्ति तेऽभी मम मत्तकुम्भिनः प्रभोऽअमूवल्लभलक्ष्मिभिनः १९१

हे प्रभो, ते प्रतिद्धाः प्रबलप्रसाधिपृथिवीपालदलविदलनेर्भाजितानेकविददा मदो-
द्धता मे मम अत्रमूः नामा हस्तिनी तस्या वल्लभ ऐरावणः । 'अत्रमूवल्लभाल्डं निशः
शेषे कदचन । स्वप्ने महेन्द्रमद्राक्षीत्पृथा पृथुमनोरथा ॥' इति पाण्डवचरेत्रे । तथा 'गजा-
नामभ्रमूतिः' इति काव्यकल्पलतायां च । तस्य लक्ष्मीं शोभां लभन्ते इत्येवशोलाः ।
'लक्ष्मिलक्ष्मी हरेः त्रियाम्' इति । तथा 'चरणलक्ष्मिकरप्रहणोत्सवे' इति जिनप्रभसू-
रिक्तकृष्णभनप्रस्तवेऽपि च । तथा 'स्वस्थानात्पदमात्रमप्यचलतो विन्द्यस्य चानेकशो
जायन्ते मदपालितः.....श्रीलम्बिनः कुम्बिनः' इति सूक्ते लम्बितः 'लम्बेर्धातोः
सावैधातुकपरोक्षार्थवर्जं दथाप्रयोग उप् इत्यनुस्वारः' इति प्रक्रियायाम् । गजा हस्तिनः
स्फुरन्ति स्फूर्तिं दधते । उत्प्रेक्ष्यते—कौतुकिना कुतूहलाकलितेन जडुना नारायणेन
चतुर्दशरत्नकर्षणालङ्कारादतया पुनर्द्वितीयवारं पयोनिधिं समुद्रं प्रमथ्य विलोडयित्वा
परश्वताः गतात्परे सहस्रशः कृष्टा निष्काशिता इव ऐरावतभ्रातरः ॥

यतीन्द्र यत्पञ्चमचङ्क्रमोपमामवासुकामेन महीविहायसोः ।

अमी समीरेण किमु प्रणीयते तिरस्कृतोच्चैःश्रवसश्च ते हयाः ॥१६२॥

हे यतीन्द्र, तिरस्कृतः सशोभया धिक्कृतः उच्चैःश्रवा इन्द्राश्चो यैस्ते विविधजातीयाः
मम हयास्तुरङ्गाः सन्ति । ते के । येषां हयानां पञ्चमचङ्क्रमस्य उत्तेरितनाम्न्याः पञ्चम्या गतेः
उपमानं साम्यमवासुकामिना लघुमिच्छता । शिक्षितुं काहतेत्यर्थः । समीरेण वायुना
महीविहायसोर्ध्वनी भ्रमणं प्रणीयते किमु । 'अपि अमीमदिभिरावृतादम्' इति नैरघं ॥

रथाः सरथ्या मम कामगामिनो सुसुक्ष्मार्तण्ड मरुद्रथा इव ।

पुनः कृतारतिचमूविपत्तयः कृतान्तदूता इव सन्ति पत्तयः ॥ १६३ ॥

हे सुसुक्ष्मार्तण्ड सूर, मम रथाः शताङ्गाः सन्ति । किमूताः । सह रथ्यं रथपुराभु-
रीर्गर्भमैलुरर्गर्वा वर्तन्ते ये ते । पुनः किमूताः । कामगामिनः काममतिशयेन उच्छ्रया
वा गच्छन्तीत्येवशीलाः । के इव । मरुद्रथा इव । यथा मुरस्यन्दना देवानामिच्छयैव
गमनशीला भवेयुः । पुनरर्थान्तरन्यासे । पुनर्मम पत्तयः सन्ति । किमूता । कृता नि-
ष्पारिता वरातिचमूना वरिष्ठन्याना विपत्तयो भद्रमारणानि नानानिश्चिन्ति यैस्ते । उन्प्रे-
क्ष्यते—कृतान्तदूता इव चण्डमहाचण्डाद्या अमस्य क्रिकरा इव ॥

जनार्दनस्यैव ममेयमिन्दिरा सुरेश्वरस्यैव च राज्यमृज्जितम् ।

इदं तथान्यद्यदभीप्सितं हृदो दुर्नान्द्र तन्मामनुग्रह गृह्यताम् ॥१६४॥

हे दुर्नान्द्र, इदं मम हृदे इन्दिरा धनरत्नसर्पस्पर्शान्निर्जन्तमेतत् । कस्मैव । जना-
र्दनस्यैव । यथा नारायणस्य मन्दिरे प्रलम्बा लम्बोर्गनः । न पुनः उचितं प्रचल-
राज्यं हस्तभरपराङ्मुखत्वरूपं वर्तते । कस्मैव । सुरेश्वरस्यैव । यथा पुनः उचितं प्रचल-
राज्यं वर्तते । हे प्रभो, उद् यन्मया विनष्टं गजाश्वादि रथा धनरत्नसर्पानि यत्तुमाद्य

हदो मनसोऽभीप्सितं वाञ्छितं भवेत् तद्वस्तु मामनुगृह्य ममोपरि अनुग्रहं कृत्वा गृह्यतां स्वीक्रियताम् ॥

स्वचेतसो गोचरयन्नपि क्षमाक्षपापतिर्निःस्पृहतां मुनीशितुः ।

इवान्यपुष्टः सहकारकोरकैः प्रवर्तितो भक्तिभरैरदोऽवदत् ॥ १६५ ॥

क्षमाक्षपापतिः अवनीरजनीनायकः अकञ्चरसाहिर्मुनीशितुः सुरैर्निःस्पृहता निरीहभावं स्वचेतसो निजहृदयस्य गोचरयन् गोचरीकुर्वन् । मनसि जानन्नपीत्यर्थः । भक्तोभरैरतिशयैः प्रवर्तितः प्रेरितः सन्नदो गजाश्वादि गृह्यतामिति अवदद्भाषे । क इव । अन्यपुष्ट इव । यथा कोकिलः सहकारकोरकैः आश्रतरोः कलिकाभिः मञ्जुमञ्जरीद्रजाः स्वादैः प्रवर्तितः शब्दायते मधुरध्वनिं विधत्ते । 'प्रेरणं प्रवर्तनमिति आशीःप्रेरणयोः' इत्यर्थः सारस्वतव्याकरणे ॥ इति सूरीणां गजाश्वादिप्रदाने साहिविज्ञप्तिः ॥

निगम्य सूरिर्नृपतेरिमां गिरं न किञ्चिदेभिर्मम कृत्यमित्यवक् ।

मदोद्धता दुर्नृपवद्गजा अमी वशास्पृशः प्रौढकरप्रवृत्तयः ॥ १६६ ॥

नृपतेरकञ्चरस्य इमां पूर्वोक्तां गिरं वर्णां निशम्याकर्ण्य सूरिर्मुनीन्द्र इत्यमुना प्रकारेणावक् वदति स्म । इति किम् । हे साहे, एभिः श्रीमत्प्रदीयमानकरितुरगादिभिः मम किञ्चित्किमपि कृत्यं कार्यं नास्ते । यत्कारणादमी गजा दुर्नृपवद्गुह्यभूतय इव । मानदाहकारेण क्षीयतया वा मदेन मद्यपानेन च राज्यमान्यताकृते हस्तिपालका मदिरापानं कारयित्वोन्मदीकुर्वन्तीति स्थितिः । तत्त्वतस्तु मदेन दानप्रवाहेण उद्धता उत्कटाः सन्निवादीनामप्यकथितकारिणो दुर्नराधिपाः । करिणस्तु महामात्राणामवशाः सर्वेऽपि कृत्याकृत्यविचारणान्धबधिराश्च । वशाः करिण्यः । 'इमः करेणुर्गजोऽस्य वी धेतुका वशापि च' इति हैम्याम् । अथ च वशाः जियः अर्थान्परदारास्ताः स्पृशन्ति स्पर्शाः स्ख्यकामगुणैर्वशीकृताः सन्तः आश्लिष्यन्तीति वशास्पृशः । तथा प्रौढा अतिशायिनः प्रबलाः करा राजदेयांशाः शुण्डादण्डास्तेषां प्रवृत्तिः प्रवर्तनं येषु । पक्षे प्रौढाः पर्वतप्रायाः अथ वा प्रौढोऽतिलम्बः करः शुण्डादण्डः । तथा प्रौढा अतिशायिनी प्रकर्षणोढा तादृशी प्रवृत्तिर्दानवारिधारा येषाम् । 'मदो दान प्रवृत्तिः' इति हैम्याम् । कलियुगदुष्टनृपतुल्यत्वमर्थोक्तम् ॥

अतिप्रमाणा नृप जिह्मगामिनोऽप्यमर्षणाः सुप्तपूतश्च सप्तयः ।

रथाश्च खिन्ना इव कामचारिणः स्ववाहिनीवन्धविधायिनः पुनः ॥ १६७ ॥

हे नृप, च पुनरमी सप्तयस्तुरङ्गा अतिप्रमाणा अतिक्रान्त भावप्रधाननिर्देशात्प्रामाण्यमादेयता यैस्ते सर्वत्राप्यप्रमाणा न क्वचिदपि मान्या वर्तन्ते । तत्त्वतस्तु अतिक्रान्त प्रमाणं पुरुषमानं धैरत्युच्चत्वान् । यदुक्तं नैषधे—'अवेऽपि मानेऽपि च पौरुषाविकम्' इति । पुनः जिह्मं वक्त्रं गच्छन्तीति । यदुक्तम्—'कुटिलगतिः कुटिलताम् कुटिलशीलसपन्नः' इति मीमांसने । कुटिल चक्रप्रणा । यदुक्तम्—'जडकिम्भेकम्भहृत्तम इत्थं सत्यपयपामति । त

चतुरंग तुरंगजिम् वंकापायठवंति ॥' इति । ज्ञात्यश्वा हि सदश्वारे समाख्ये अतिचञ्च-
लकुटिलगामिनो भवन्तीति ख्यातिः । पुनः किभूताः । अमर्षणाः कोपनाः । कस्यापि
वचनमात्रमपि न सहन्ते । अमर्षभाजः परोपरीर्ष्याजुषः । तत्त्वार्थे कोपकलिताः । यदु-
क्तम्—'दुज्वलकञ्जावकमुह बहुभोज्यया सरोस । जेता तुरियां होइ गुण ते ता नरवइ
दोस ॥' इत्युक्तेः । सुप्त निद्रां प्रमादमज्ञान परोपकारादिकरणे निद्रां विभ्रतीति । तत्त्वार्थे
बहुप्रमिला रणतूररावाकर्षणे जाग्रतीति जग्नप्रसिद्धिः । अतः कारणात्खलोपमाः सन्ति ।
च पुनः रथाः कामचारिणः अतिशयेन वाताधिकवेगेन चरन्ति प्रचलन्तीत्येवंशीलाः ।
के इव । खिप्ता इव । यथा विटाः कामं स्वेच्छया अथ वा कामेन कंदर्पचेष्टया भदविद्व-
लत्वेन वा चरन्ति व्यवहरन्तीत्येवशीला भवन्ति । पुनः किभूताः । स्वमात्मानं वहन्ति
श्रमस्थानं सुमार्गं वा नयन्तीति स्ववाहिनो वृषमास्तेषां बन्धविधायिनः योक्तुं (य) ब-
न्धकारिणः । तथा खिप्ता स्ववाहिनीमाजीविकादिकारिणां कुकर्मरतत्वेन बन्धवधाथव-
स्थायां स्वदानादिना मोचयितृणामपि ऋणप्रत्यर्पणानध्यवसायेन कथंचिदभ्याख्यान-
प्रदानादिना अनार्थत्वात्तेषां साधूनामुपकारिणामपि निवृत्त्यां निर्मापयन्तीत्येवंशीलाः ॥

अमी नृशंसाः परघातिनः क्षितेः शतक्रतो शल्यजुषः पदांतयः ।

इयं च लक्ष्मीः करिकर्णतालवच्चलानिलान्दोलितकेतुवत्पुनः ॥ ११८ ॥

हे क्षितेः शतक्रतो भूजन्मारे, अमी पदांतयो नृशंसाः क्रूराः । तथा परान् शत्रून्
खल्यतिरिक्तानन्यान्वा घातयन्तीत्येवशीलाः । शल्यानि शस्त्राणि कुन्तान्वा । 'पर-
स्परोल्लासितशल्यपल्लवे । मृषा नृधं सादिवले कुतूहलप्रलस्य नासीरगते वितेनतुः ॥'
इति नैषधे । 'शल्य शस्त्रं कुन्तश्च' इति तद्वृत्तिः । तथा समरावसरे शरीरान्तःप्रवि-
ष्टानि लोहशल्यानि वा । तथा रागद्वेषद्रोहादिशल्यानि वा जुषन्ते भजन्तीति शल्यजुषो
वर्तन्ते । च पुनरिय लक्ष्मीः चला चपला वर्तते । किञ्च । करिणां दन्तिनां कर्णतालवत् ।
पुनरनिलेन प्रबलपवमानेनान्दोलितो वेल्लितस्तरलीकृतो यः केतुः प्रासादशिरःशिख-
रस्थायुकध्वजस्तद्वत् ॥

इदं च राज्यं नरकप्रतिश्रुतेः सुभूमभूमर्तुरिवास्ति लग्नम् ।

परं पुनः कारणमस्ति संसृतेर्नमोऽम्बुदाम्भोऽङ्कुरसंततेरिव ॥ ११९ ॥

हे वृष, च पुनरिदं श्रीमदादिमहामण्डलीकैः सम्राड्भिः भुज्यमानं राज्यं समप्रदिग-
न्तभूमण्डलप्रमुता सुभूमनाम्नो भूमर्तुर्भूमीसावर्ण्यमौमत्यं चक्रवर्तिन इव नरकस्य सप्तमदुर्गतेः
प्रतिश्रुतेरङ्गीकारस्य लग्नं प्रतिभूः साक्षिकमिवास्ति । च पुनरिदं राज्यं राज्ञो भावो
राज्यं भूपतित्वं संसृतेः संसारस्य परं प्रकृतं कारणं हेतुरस्ति । किमिव । नमोऽम्बुदाम्भ
इव । यथा श्रवणवारि अङ्कुरसंततेर्बान्धवृणादिप्ररोहपरम्परायाः परमं कारणं विद्यते ॥

भवन्ति योग्या विभवा भवादृशां न काविलक्ष्माधव मादृशां पुनः ।

यदन्तरायं प्रणयन्ति मुक्तिपूः प्रयायिनां दुःशकुना इवाङ्गिनाम् १७०

हे काविलनाम्नो मुहल्लमण्डलस्य श्रीमल्लज्मजनपदस्य इमाधव चक्रवर्तिन्, अमी विभवा विशिष्टराज्यादिलाभाकलिताः भवा उत्पत्तय इत्यर्थध्वनिरपि । विभवा विभूतयः धनधान्याद्विपदचतुष्पदसंपदः भवादृशां सांसारिकसुखाभिलाषिणां युष्मादृशमेव योग्या उचिताः । न पुनर्मादृशां विमुक्तसर्वसङ्गानां निवृत्तिनितम्बनीविनिर्मिताविरलविलासाखादरसिकाथितभनसां साधूनाम् । यत्कारणादमी विभवा विशिष्टा विरुद्धा वा भवाः जन्मपरम्पराः अथ वा धनधान्याद्युपरि अतिमूर्छावत्तया विशेषेण सूक्ष्मवादरादिभेदभिन्नपृथिव्यसेजोवायुवनस्पतिनिगोदाधिक्येन भवः संसारो येभ्यस्ते विभवा मुक्तिपुरि सिद्धिनगरीं प्रयान्ति गच्छन्तीत्येवशीलानामङ्गिनां भविकजनानां दुःशकुना इव प्रतिकूलविहगा इव विघ्नमन्तराय कुर्वन्ति । यतः सप्रन्थाः मोक्ष गन्तुमवाकासतो निर्ग्रन्थत्वमेव वरं शिवपदप्राप्तिसाधनम् ॥

शिखामणेशस्य निरीहताजुषां बलाहकस्येव निशम्य निःस्वनम् ।

मुदाविरासीदवनीशमानसे विदूरभूमाविव बालवायुजम् ॥ १७१ ॥

अवनीशस्य विश्वभरामर्तुरकब्धरसाहेमानसे हृदये मुत् प्रमोद आविरासीत्प्रकटीभवति स्म । किमिव । बालवायुजमिव । यथा विदूरनाम्नो भूधरस्य भूमौ रत्नोत्पत्तिप्रथिव्यां बालवायुजं वैदूर्यरत्नमाविर्भवति । किं कृत्वा । निरीहताजुषां निर्गता ईहा सर्वेष्वपि पुत्रकलत्रधनप्रमुखसासारिकानुषङ्गेषु स्पृहा वाञ्छा येषां ते निरीहास्तेषां भाव जुषन्ते सेवन्ते इति निरीहताजुषस्तेषां निःस्पृहत्वभाजा वशिना शिखामणेशः चूडामणेशिरोरत्नस्य सूरैर्निःस्वन पूर्वोक्तवस्तुपादाननिषेधसूचकवाचं निशम्य श्रुत्वा । कस्येव । बलाहकस्येव । यथा मेघस्य निःस्वन बालवायुज शृणोति । वर्षाकाले हि सजलजलदगजितमाकर्ष्य विदूरपर्वतक्षितौ वैदूर्यरत्नशलाकाः प्रादुर्भवन्तीति ख्यातिः । अधुनापि यथा अर्जुदायचलवंशभूमीषु प्रथमवृष्टिजलक्लिन्नमेदिनीषु वंशाङ्कुरा भुव निर्भिय निर्गच्छन्तः श्रूयन्ते हृदयन्ते च कैश्चित्तद्वदिति ॥ इति साहिदीयमानवस्त्वनुपादाने सूरिप्रत्युत्तरवचः ॥

शशंस सूरिं कमिता ततः क्षितेः किमप्युपादाय कृतार्थ्यतामहम् ।

न यत्करः पात्रकरोपरि स्म भूत्स मोघजन्मा विपिनप्रसूनवत् ॥ १७२ ॥

ततो मुदाविर्भवानन्तरं क्षितेः कमिता भूमीकामुको वसुधाधवोऽकब्धरः । 'इत्यमी वसुमतीकमिताः' इति नैषधे । सूरिं प्रति शशंस शंसति स्म वभाषे । किमुवाच । हे प्रभो, किमापि किंचिदपि मदीय मामकीनं वस्तु पदार्थमुपादाय गृहीत्वा प्रमुणाह कृतः सिद्धोऽर्थः कार्यं यस्य स कृतार्थः कृतकृत्यः कृतार्थं करोतीति कृतार्थ्येति ततः कर्मोक्तौ कृतार्थ्यता सफलः क्रियताम् । हि यस्मात्कारणात् यत्करो यस्य पाणिः पात्रस्य साथो-

दानार्हस्य दानावसरे कस्य हस्तस्योपरिष्ठात्र स्म भूत् नाजलि न संजातः । स पुमान् विपिनप्रसूनवत्कान्तारकुसुममिव मोघजन्म्या निष्फलावतारो जातः ॥

नवोद्धृतं दध्न इवाम्बुधेः सुधां मृदश्च हेमोपकृतिस्तनोरिव ।

श्रियस्तथा सारमिदं मुनीन्द्र यत्क्रियेत सा पात्रकराब्जसङ्गिनी ॥१७३॥

हे मुनीन्द्र, तथा तेन प्रकारेण श्रियः लक्ष्म्या इदमेतत्सारं वर्तते । यत्सा श्रीः पात्रस्य साधोः कराब्जस्य पाणिपद्मस्य सङ्गोऽस्ति अस्याः इति पात्रकराब्जसङ्गिनी क्रियेत विधीयेत । तथा कथम् । यथा दध्नः पयःस्रुतस्य सादरं नवोद्धृतं नवनीतं ब्रक्षण-
मास्ते । पुनर्यथा अम्बुधेः क्षीरसमुद्रस्य सारं सुधां पीयूषम् । नवीनसृष्टिनिर्माणमनुजाभ्य-
वहारेषु धान्येषु ज्ञुगुप्सां कुर्वाणैर्गोविणैः खाशानार्थमम्बुधितो मधुमयनः प्रथमतः पीयू-
षार्थमेव पयोनिधिं मथितवानिति श्रुतिः । पुनर्यथा मृदो घातुमृत्तिकायाः सारं हेम स्पर्णम् ।
पुनर्यथा तनोः शरीरस्य सारमुपकृतिरुपकारः । यदुक्तम्—‘दानवितादृतं वाचः कीर्तिधर्मो
तथासुषः । परोपकरणं कायादसारात्सारमुद्धरेत् ॥’ इत्युक्तेः ॥ इति गुरोर्दानाय पुनराग्रहः ॥

ततो बभाण प्रसुरब्धिनन्दना स्वतन्त्रचारा व्यभिचारिणीव या ।

श्रयेत तां गन्धकलीमलीव को वृणोमि किं चान्यदहं महीमणे १७४

ततो नृपवक्त्रानन्तरं प्रभुर्होस्तूरिवभाण भाषते स्म । हे महीमणे रत्नगर्भांश्च,
या अब्धिनन्दना क्षीरनीरनिधितनया श्रीर्व्यभिचारिणीवाससीव स्वतन्त्र स्वेच्छया
चरति आन्यतीत्येवंशीला स्वतन्त्रं चारो विचरणं भ्रमण यस्याः सा स्वतन्त्रचारा
आस्ते । ततः कारणात् तां पांसुलामिव श्रियं को महात्मा उत्तमः पुमान् श्रयेत मजेत ।
अपि तु न कोऽपि । कामिव । गन्धकलीमिव । यथा अली शृङ्गो भ्रमरः गन्धकर्ली चम्प-
ककलिकां नाश्रयेत् । ‘न षट्पदो गन्धकलीमजिग्रत’ इति सूक्तेः । किं च मत्कथितमव-
धार्यताम् । एतेषु भवत्कथितपदार्थेषु मम प्रयोजनं नास्ति । अहं किंचिदन्यत् वृणोमि
भवत्पार्श्वं याचे ॥

निवेशिता ये नरकेषु नारका इवाङ्गिनो गुप्तिषु सन्ति ते विभो ।

विमुञ्च तानित्थमुदीर्य तस्थुषि त्रतीश्वरेऽभाषत भूवृषा पुनः ॥१७५॥

पुनः प्रमुखाच्छोपरि भूवृषा भूमीन्द्रोऽभाषत । कस्मिन् सति । इत्यममुना प्रकारेण
उदीर्य उक्त्वा याचनां कृत्वा त्रतीश्वरे सूरिन्द्रे तस्थुषि स्थिते सति मौनमवलम्बमाने
सति । इत्य कथम् । हे साहे, नरकेषु दुर्गतिषु नारका इव ते तव गुप्तिषु कारागारेषु ये
अङ्गिनः प्राणिनो जना निवेशिताः क्षिप्ताः सन्ति तान् विमुञ्च स्वैरचारिणो मुक्तलान्
कुरु ॥ इति गुरोर्विन्दिमोचनार्थं याचना ॥

पृथक्सपत्नैरिव वन्यजन्तवः शकुन्तपोता इव वा शशादनैः ।

विसारवारा इव देव धीवैरमीभिरुद्वेगमवापिता जनाः ॥१७६॥

हे देव भद्वारक, अमीभिः कारागारवासिभिः अन्यायाजन्यकारिभिः नृशंसैर्जनाः प्रजा लोकाः उद्वेगं संतापमकराकरदण्डादिकर्षणैर्होपद्रवमवापिता लम्बिताः । कैरिव । पृथत्पपन्नैरिव । यथा पृथतां मृगविशेषाणां सपन्नैः प्रत्यर्थिभिः केसरिभिः । 'पृथक् शोरी कुशतामसंगतम्' इति नैषधे । वन्या वने भवाः नृगशशम्बरादयो जन्तवः प्राणिनः काननसत्त्वाः संताप्यन्ते । पुनः कैरिव । शशादनैरिव । यथा इयैः शङ्कु-
न्तानां विहंगमानां पोता बालाः शङ्कुन्ताः पोताश्च लघुवृद्धपक्षिण उद्विज्यन्ते । 'श्वेनः पत्री शशादनः' इति हैम्याम् । तथा च—'नमसि महसा ध्वान्तध्वाद्बुभ्रमापणपत्रिणामिह विहरणैः श्वैतां पातां रवेरथ धारयन् । शशविशशानत्रासादाशमयाच्चरमां शशी तदधिगमनात्तारापारापतैरुदडीयत ॥' इति नैषधे । पुनः धीवरैरिव । यथा कैवर्तकैर्विसार-
वारा मत्स्यगणा उद्वेगं प्राप्यन्ते । 'विसारः शकली शङ्खी शम्बरोऽतिमिषस्तिमिः' इति हैम्यां मीननामानि ॥

अमी प्रजाम्भोजरमा हिमागमा मुनीन्द्र नीतेः परिपन्थिका इव ।

पचेलिमेनेव निजांहसा मया निगृह्य तच्चारकगोचरीकृताः ॥ १७७ ॥

हे मुनीन्द्र, यत्कारणादनो बन्दिजनाः नीतेर्न्यायस्य सिध्यचारस्य परिपन्थिकाः प्रतिपक्षा इव वर्तन्ते । किलक्षणः । प्रजाः प्रकृतयः नगरग्रामजनपदादिवासिजना ए-
वाम्भोजानि पद्मानि बुकुमारत्वात्कमलतुल्यास्तेषां रसा लक्ष्यः तासु हिमागमाः हेम-
न्तशिशिरसदृशाः । यथा हिमागमेन लक्ष्मीरादाय । विच्छायांकृत्येत्यर्थः । कमलाणि गाल्यन्ते, तथा एभिरपि श्रीणां ग्रहणे कथैव का जीवा अभिगृह्यन्ते जनानां तला-
त्कारणानीतिविदा न्यायनिष्ठेन मया निगृह्य निग्रहं कृत्वा निगृह्यित्वा च चारकगोचरी-
कृताः कारागारनिवासिनो विहिताः । उल्लेख्यते—पचेलिमेन परिपाकं प्राप्तेनोदयाव-
निकायामागतेन निजांहसा स्वकीयपापेनेव । 'अत्युग्रपुण्यपापानामिहैव फलमाप्यते'
इति वचनात् ॥

अगण्यपुण्यादिव पक्लिमात्रिजात्तथापि वाक्याद्यतिजम्भविद्विषाम् ।

समुद्धृता दुःखमहान्धकूपतो यदृच्छ्यामी विचरन्तु बन्दिनः ॥ १७८ ॥

हे प्रभो, अनी बन्दिनो बन्दिजनाः कारागारीभूताः अपि यदृच्छ्या स्वतन्त्रं वि-
चरन्तु स्वस्थाने गत्वा स्वैरं क्रीडन्तु । किंभूताः । यद्यप्यनी हिंसा इवानेकसत्त्वोद्वे-
जकाः सन्ति, तथापि यतिजम्भविद्विषां वार्चयमवासवानां तत्रभवतां भवतां वाक्या-
न्मदनुग्रहकारिवचनात् दुःखमेव महानतिगुरुः पातालविवरोपमो योऽन्वकूपो शोरा-
न्धकारनिचितावदत्तस्मादुद्धृता अर्थात्तत्र पूर्वं पतिताः पश्चान्निष्काशिताः । उल्लेख्यते—
निजादात्मनैव प्राचीनजन्मन्याचीर्णादत एव स्वकीयात्तथा पक्लिमात्परेपाकमात्रं प्राप्ता-
दुदयावलिवाक्यामायातात् तथा अगण्याह्मणचितुमचक्यादतिबहुलात्युज्ज्वलादिव ॥
इति सूरिवाक्याद्वन्दिमोचनम् ॥

इयं तु पूज्येषु परोपकारिता प्रसादनीयं निजकार्यमप्यथ ।

तमूचिवानेषु यदङ्गिनोऽखिलानसूनिवावैमि ततः परोऽस्तु कः॥१७९॥

हे सूर्यः । तु इति विशेषद्योतकम् । अवधारयन्तु वा । 'तु विशेषेऽवधारणे' इत्यनेकार्थः । इयं बन्दिजनमोचनलक्षणा पूज्येषु भुवनजनाभ्यर्चनीयेषु श्रीमत्सु केवल परोपकारिता परेषु आत्मव्यतिरेकेषु जीवेषु उपकारिता उपकारकरणशीलता परोप-
कर्तृत्वमेव । अपि पुनर्निजकार्यं स्वकृत्यमपि प्रसादनीयं प्रसाद्य सद्योवाच्यम् अथ
इत्युक्तेरनन्तरमेव मूर्तस्तमकृच्चरं प्रति ऊचिवान् कथयति स्म । हे साहे, अहमखिलान्
समस्तानपि अङ्गिनो जन्तून् असून् स्वप्राणानिवावैमि निजजीववन्तानामि । ततः तर्हि
परः कोऽस्तु । न कोऽपीत्यर्थः ॥

सुखं निखेलन्तु विलासविष्किरास्त्वया विमुक्ता निजपञ्चरात्युनः ।

निरोधदुःखं खगृहैर्वियोगिनस्तुदत्यनून्यत्तुहिनं तरुनिव ॥ १८० ॥

हे साहे, निजपञ्चरात्स्वकीयकाष्ठकोष्ठात्त्वया विमुक्ताः श्रीमता निष्कास्य रोधा-
न्मुक्ता मुक्ताः स्वेच्छाचारिणः कृताः विलासविष्किराः क्रीडाविहंगमाः पुनः पूर्वव-
त्सुखं सुखेन निखेलन्तु रमन्ताम् । यत्कारणात्स्वेषामात्मनां गृहैर्दारैर्वियोगो विरहोऽस्त्ये-
षामिति वियोगिनस्तानमून्विहृणाग्निरोधो निरुध्य रक्षणं पञ्जरक्षेपणं च तस्य दुःख-
मसातं बुद्धति पीडयति । किमिव । तुहिनमिव । यया तुहिनं हिमं हिमानीव तरु-
न्पीडयति दहति ॥

नभश्चराम्भश्चरभूमिचारिणां वपुष्मतां स्वैरसुखप्रचारिणाम् ।

निभालयन्नीतिदृशा चराचरं भवानिशं साधुरिवाभयप्रदः ॥ १८१ ॥

हे साहे, नभस्याकाशे चरन्तीति नभश्चराः पक्षिणः, तथा अम्भसि पानीये चरन्तीति
अम्भश्चारिणो मत्स्या मकरादयः, तथा भूमौ पृथिव्यां चरन्तीत्येवंशीला भूमिचारिणः
शशशम्बरवराहहरिणादयो बभूवुः गोमहिपपश्वेडकादयो ग्रामीणास्तेषां वपुष्मता देहिनां
जन्तूनां त्व नीतिदृशा न्यायचक्षुषा चराचरं स्थावरजङ्गमरूप जगन्निभालयन् स्वात्मव-
त्सर्वेऽपि सत्त्वाः पालनीया इति बुद्ध्या पश्यन्ननिश निरन्तरं साधुरिव पृथिवीजलानल-
वायुवनस्पतित्रसामिधानानां पण्णा कायानां पालयितेव अमयं जीवितदानं प्रददाती-
त्यभयप्रदो भव एषि । किं च । वपुष्मतां स्वैरं स्वेच्छया सुखेन मनसा तेन च प्रचर-
न्तीत्येवशीलास्तेषाम् ॥ इति पञ्चरपक्षिमोचनमार्गेणम् ॥

इति निशम्य दयोदयगर्भितं क्षितिपतिर्यतिशीतरुचेर्वचः ।

कवितृकाव्यमिवाप्रतिमं गुणैर्मनसि तं प्रशशंस चमत्कृतः ॥ १८२ ॥

क्षितिपतिरकृच्चरसाहिः चमत्कृतः आश्चर्यं प्राप्तः सन् मनसि चित्ते एव गुणैः श-
मदमरुपासत्वादिभिरप्रतिनमसाधारणं तं सूरिं प्रशशंस श्लाघते स्म । किं कृत्वा । य-

तिशीतरुचेर्मुनिमृगाङ्गस्य इत्यमुना चन्द्रविहगादिमोचनद्वारा दयाया यावज्जगजन्तूपरि
कृपाया उदयः प्रादुर्भावः गर्भे मध्ये जातोऽस्येति तद्दयोदयगर्भित करुणाकलित वचो
विभुवाक्यं निशम्य श्रुत्वा । वचोऽपि किंभूतम् । गुणैर्निःस्पृहताशान्तरसादियुक्त-
तापरोपकारितादिभिरप्रतिममनुपमम् । किमिव । कवितृकाव्यमिव । यथा कवितुः कवे
काव्यं कवित्वं गुणैरुपमोत्प्रेक्षाप्रसादकान्तिश्लेषालंकारादिभिरप्रतिमं न विद्यते प्रतिमा
प्रतिविम्ब यस्य तादृश स्यात् ॥

मनसा साहिः किं प्रशशस । तदेवाह—

प्राचीण्यमन्यहितकर्मणि पश्यतैषां

तथ्यं यतो व्यवसितिर्महतां परार्था ।

विश्वं शशीव धवलत्यखिलं कलाभि-

रम्भोभरैर्जलधरोऽपि धरा धिनोति ॥ १८३ ॥

मूर्ध्ना दधाति वसुधां भुजगाधिराजो

नैःस्थ्यं निहन्ति मणिरध्वरभागमाजाम् ।

आमोदयन्ति हरितो हरिचन्दनानि

भिन्दन्ति संतमसमम्बरकेतवोऽपि ॥ १८४ ॥

साला दिशन्ति च फलानि पचेलिमानि

वार्षेर्वशा अपि वहन्ति पयःप्रवाहान् ।

विश्वोपकारकरणैकनिबद्धकक्षै-

रेभिर्बभूव वसुधा किमु रत्नगर्भा ॥ १८५ ॥

एषामसीषा सूरीणामन्येषा स्वव्यतिरिक्तानां जन्तूना हितकर्मणि इष्टनिर्माणे प्रा-
चीण्यं चातुर्यं पश्यत भो लोकाः, विलोकयत । यतः कारणान्महतामुत्तमाना व्यवसिति-
व्यापारः प्रयत्नो वा परेषामेवार्थं प्रयोजनं यस्यास्तादृश्य इति । तथा सत्यां तदेव दर्श-
यति—शशी चन्द्रमाः कलामिश्रचन्द्रिकाभिः कृत्वा विश्वं जगद्धवलत्युज्ज्वलीकरोति ।
किंभूतं विश्वम् । अखिलं समस्तमपि । अपि पुनर्जलधरो मेघोऽपि अम्भोभरैर्दृष्टिरूपैः पयः-
समूहैः कृत्वा घरां वसुधां मूर्ध्ना धिनोति निदाघदाघनिवारणनवाङ्कुरनिकुरम्बकरणदिना
प्रीणयति । पुनर्भुजगाधिराजः शेषनागेन्द्रो मूर्ध्ना मलकेन वसुधां दधाति विभर्ति । पुन-
रध्वरभागमाजामध्वराणां यज्ञाना भागमश्न भजन्तीति देवाः क्रतुभुक्त्वाद् । 'स्वाहा-
स्वधाक्रतुसुधाभुज आदितेया.' इति हैम्याम् । 'मखाशमाजा प्रथमो निगद्यते' इति
रघौ । 'मुखं मखास्वादविदां वदन्ति' इति नैषधे । मखास्वादविदा देवाना मुख व-
दिरित्यर्थः । 'बहिर्मुखा निमेषदेवतनाकिलेखा.' इति हैम्याम् । तेषा सुराणा मणि-

विन्तारत्नम् । नैःस्थं दारिद्र्यं निहन्ति नाशयति । पुनर्हीरचन्दनानि श्रीखण्डपादपाः
हरितो दिश आमोदयन्ति सौरभयन्ति सुरभीकुर्वाणाः सन्त आमोदयन्ति सप्रमोदान्
कुर्वन्ति हर्षयन्ति पुनरम्बरकैतवो भास्कराः संतमसमन्त्रकारं भिन्दन्ति निर्दलयन्ति ।
च पुनः साखाः सर्वजातीयाः पादपाः पचेष्टिमानि फलानि दिशन्ति यच्छन्ति । तथा
वार्षेः समुद्रस्य वशाः पत्न्यो नद्योऽपि पथःप्रवाहान् पानीयपूरान् वहन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—
विशेषां जगतां समस्तजन्तुजातानां वा य उपकारः समीहितकरणं तत्र एका ज-
द्वितीया निवद्धा रचिता कक्षा स्त्रीकारो वैस्तादृशैरेभिश्चन्द्रादिपदार्यैः सूरिभिर्वा वसुधा
एषा विश्वमरा रत्नगर्भा बभूव रत्नानि मणयो रत्नपुरुषा वा गर्भे मध्ये यस्याः तादृशी
जातेव । रत्नगर्भेऽपि मिथानमेभिर्भूयैरभूदिव ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

शशंस साहिर्जनयन्ति मन्मनोविनोदमेते विवुषा इव प्रमो ।

अमूप्यरं नाहमवैमि बिभ्रतः शमीद्रुमान्वहिभिर्वार्तिमन्तरा ॥ १८६ ॥

साहिरकम्बरः शशंस कथयति स्म । हे प्रमो, एते विहंगमा मन्मनोविनोदं मम
मनसञ्चितस्य विनोदं क्रीडां जनयन्ति । के इव । विवुषा इव । यथा पण्डिता विवि-
धशास्त्रगोष्ठीकाव्यादिरसैः मनोविनोदमुत्पादयन्ति । यदुक्तम्—‘गीतशास्त्रविनोदेन
कालो गच्छति क्षीयताम्’ इति । परं पुनरहममून् विहगान् अन्तरा मनोमध्ये वार्ति
पीडाञ्चिता वा बिभ्रतो धारयतो नावैमि न जाने । कानिव । शमीद्रुमानिव । यथा श-
मीद्रुक्षाः ‘खेजडी’ इति प्रसिद्धाः अन्तरा मध्ये वहिमनलं विभ्रति । ‘शमीनिवान्मन्तर-
लीनपावकाम्’ इति रघुवंशे ॥

शापेन कस्यापि मुनेरिवानिशं निरुध्यमाना विविधाः खगा मया ।

निर्मुक्तिमाजो भवदीयभाषितैरेते स्वतन्त्रं विचरन्तु सत्वरम् ॥ १८७ ॥

हे प्रमो, एते विविधा नानाजातीया अनेकजातिजन्मानो मयूरशुकसारिकाकाकपि-
कचकोरप्रमुखाः खगाः विहंगमाः भवदीयैः श्रीमत्संवन्धिभिः भाषितैः कथितैः निर्मुक्तिं
बन्धनं परेभ्यो मोक्षं मज्जन्तीति निर्मुक्तिमाजः मया विमुक्ताः सन्तः सत्वरं शीघ्रं
स्वतन्त्रं स्वेच्छया विचरन्तु सुखं स्वैरमितस्ततो व्रजन्तु विशिष्टां मनोमिलयितां वा
चूर्णं कुर्वन्तु । खगाः किं क्रियमाणाः । मया अनिशं निरन्तरं निरुध्यमानाः पञ्ज-
रादिषु प्रक्षिप्य संरक्ष्यमाणाः रोषं प्राप्यमानाः । उत्प्रेक्ष्यते—कस्यापि कोपनस्य
दुर्वीरः प्रमुखस्य कस्यचिदनिर्दिष्टनाम्नो मुनेस्तापसस्य आक्रोशवाक्येनेव अनिष्टवद्भवेत् ॥

भास्त्रकरा इव सुदूरमुवः समेता

गृहीत दन्तिहयहेममुखं न किञ्चित् ।

तेन प्रसाद्य किमपि स्वविधेयमेव

प्राप्यः कृतार्थपदवीमिति ममूजोचे ॥ १८८ ॥

भूभुजा साहिना इत्यमुना प्रकारेण ऊचे कथ्यते स्म । इति किम् । हे श्रीसूरयः, यूयं सु अतिशयेन दूरभुवः दविष्ठस्थानाद्गन्धारपुरान्मदाकरणवशात्समेताः इह पादा-
वधारिताः । के इव । भास्वत्करा इव । यथा सूर्यकिरणा अतिदूराद्देशाधिकाष्टयोजनश-
तस्थायुकार्कमण्डलादायान्ति । अथ वा गमनानन्तरं मया प्रदीयमानं दन्तिनो मदी-
न्दुरगन्धसिन्धुराः, इत्या जात्यानेकजातीयोत्तुङ्गतरंगमाः, हेम स्वर्णम्, तत्प्रमुख तदादिक
किञ्चिन्न गृहीत नादध्वम् । तेन कारणेन किमपि स्वविधेयमात्मीयकार्यं प्रसाद्य प्रसन्नी-
भूय कथयित्वा एषोऽहं कृतार्थपदवीं कृतकृत्यतां प्राप्यो लम्भयितव्यः ॥

सम्यग्विबुधस्य गुरुणा निजभूमिभर्तु-

रासुष्मिकैहिकसुखप्रतिभूभविष्णुः ।

क्षीराब्धिरसूनुरिव पर्युषणाष्टसंख्य-

घक्षेप्त्वमारिमवनीरमणाद्ययाचे ॥ १८९ ॥

गुरुणा हीरविजयसूरीणा सम्यक् चित्तावधानदानपूर्वकं विचारयित्वा अवनीरमणा-
दक्ववरसाहिपार्श्वपर्युषणायां सावत्सरिकपर्वणः वसुमिता अष्टसंख्या प्रमाणं येषां
तेऽष्टसंख्या घना वासरास्तेषु अमारिं जगन्नीवामयप्रदानं ययाचे अभ्यर्थयामासे । का
इव । क्षीराब्धिरसूनुरिव । यथा केनचित्पुत्रा वदान्यनृपपार्श्वोपाधोधिनान्दना श्रीर्योच्यते ।
किं लक्षणममारिम् । निजस्य सूरैरात्मनः भूमिभर्तुरकव्वरस्यात्मनश्च आसुष्मिक स्त-
र्गापवर्गभव तथा ऐहिक पुत्रकलत्रधनधान्यमाण्डलीकसार्वभौमादिपदवीसम्भव च य-
त्सुखे साते तयोः प्रतिभूभविष्णुः साक्षिणीभवनशीला ॥

उद्वेलिताखिलशरीरिरूपापयोधी-

न्प्रेक्ष्य प्रभून्हृदि चमत्कृतिमादधानः ।

चत्वार्यहान्युपरि सन्तु भवद्वृत्तानां

चूलावदत्र मम तं नृप इत्यवादीत् ॥ १९० ॥

नृपः साहिस्त्वं सूरिं प्रति इत्यवादीत् इदं वदति स्म । इति किम् । हे प्रभो, भव-
द्भिर्वृत्तानां श्रीमद्याचितानां पर्युषणाष्टदिनानामुपरि अधिकानि मम पुण्यार्थं चत्वारि
अहानि दिनानि सन्तु भवन्तु । किंचत् । चूलावत् । यथा दशवैकालिकादिकानां केषा-
विच्छास्त्राणामुपरि चूला भवति, यथा वा सप्तदशसहस्रयोजनप्रमाणलवणसमुद्रजला-
नामुपरिष्टालशिखा जायते, तथैवैते वासराः श्रीमद्वृत्तेभ्यो दिवसेभ्योऽभ्यधिका
भूयासुः । नृपः किं कुर्वीणः । वेला कूलभूमीमतिक्रान्त उद्वेल उत्कण्ठः । उद्वेलता
संज्ञाता अस्मिन्नित्युद्वेलितः । अखिलानां समग्राणां शरीरिणा जलस्थलाम्बरचारिणा
प्राणिनामुपरि कृपा दयोदयः तद्रूपः पयोधिः समुद्रो येषां तादृशान्प्रभून् हीरसूरीन्प्रेक्ष्य
दृष्ट्वा चमत्कृतिं यत्र तत्राप्येतेषां केवलं सर्वप्राणिषु करुणापरिणाम एव तदहो

महानुभाव एवेत्याश्चर्यम् । आ सामस्येन सर्वाङ्गीणोल्लसद्गोमाश्वकञ्जुक्त्वेन दधानः
विभ्राणः ॥

प्रारभ्यमेव कनभोदशमीं शमीश

यावन्नभस्य बहुलेतरषष्टिका स्यात् ।

तावच्चरन्तु सुखमङ्गिगणाखिलोकी-

जीवातुनेव भवतां वचसेत्युदित्वा ॥ १९१ ॥

स्वाह्वाङ्कितं कजसुहृन्मितवासराणां

विभ्रद्विचित्ररुचिकाञ्चनचारिमाणम् ।

अम्भोनभोवनतनूमदमारिसत्कं

प्रादायि तेन गुरवे फुरमानषट्कम् ॥ १९२ ॥

तेनाकम्बरसाहिना स्वाह्वाङ्कित निजनामकलितम्, तथा कजसुहृदः कमलवान्धवाः
सूर्याः तैर्मितानां प्रमाणीकृतानां द्वादशसंख्याकानां वासराणां दिवसानाम्, तथा अम्भसां
पानीयानाम्, तथा नभसाम् । वियचराणामित्यर्थः । तथा वनानामुपलक्षणाज्जनपदनगरपु-
रग्रामाणां ये तनूमन्तः अम्भश्चरा मत्स्यकच्छपादयः नभश्चरा मयूरशुककलिबिड्वादयः
वनचराः शशशम्बरहरिणादयः ग्रामादीनां महिषमेघादयः एतेषां जीवानाममारिः
जीववत्पालनदया तत्सत्कं तत्संबन्धि स्फुरन्मानानां साहिनाममुद्राङ्कितलेखविशेषाणां
षट्कं गुरवे हीरविजयसूरये प्रादायि प्रदत्तम् । किं कुर्वत् । विशिष्टानि विचित्राण्याले-
ख्यानि यत्र रुच्या स्फुरज्ज्योतिषा युक्तस्य काञ्चनस्य । अथ वा विशेषिष्टा मनोहा चित्रा
विस्मयकारिणी । अथ वा विचित्रा नानाप्रकारा रुचिः कान्तितर्यस्य तादृशस्य काञ्चनस्य
कनकस्य चारिमाणं मनोहरतां विभ्रद्वारयत् । दत्तं किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेणो-
दित्वा कथयित्वा । इति किम् । त्रिलोक्याखिभुवनस्य जीवातुना जीवनौषधिनेव । आका-
शेन खला ऊर्ध्वलोकः, विलादिना अधोलोकः, भूमिर्मध्यमलोकः, इति त्रिलोकी जाताः ।
भवतां श्रीपूज्यानां वचसा अङ्गिगणा जन्तुव्रजाः तावत्तावन्तं समयं सुखं सातेन चरन्तु
पर्यटयन्तु भक्षयन्तु वा यदृच्छया । 'चर गतिभक्षणयोः' अर्थत्वात् । किं यावत् हे
शमीश उपशमवतामवतंस, मेचकनभोदशमीमारभ्य श्रावणबहुलदशमीदिनमादौ कृत्वा
इदं तु गुर्जरमण्डलानुगतं वचः अन्यदेशापेक्षया तु भाद्रपदकृष्णदशमी स्यादिति
श्रावणकृष्णदशमीं प्रथमं संस्थाप्य यावत् यावता कालेन नभस्य भाद्रपदमासस्य
बहुलेतरा शुक्ला अथ वा बहुलः कृष्णपक्षः तस्मादितरोऽन्यः शुक्लपक्षस्तस्य षष्टिका
पष्टौ तिथिः स्याद्भवेत् ॥ युगलम् ॥

व्यक्तिर्यथा प्रथममार्प्यत गुर्जराणां

सौराष्ट्रमण्डलफतेपुरदिल्लिकानाम् ।

द्वैतीयिकं सदजमेरुकृते तृतीयं

तुर्यं पुनर्निखिलमालवमण्डलस्य ॥ १९३ ॥

.....

..... ।

.....

..... ॥ १९४ ॥

तेषां षण्णामपि फुरमानानां व्यक्तिः पृथक् पृथक् कथनं यथेति ग्रन्थकृता प्रोच्यते । प्रथमं फुरमानं ग्रामनाम्नोः संस्काराभावः । कचित्क्रियते कचनपि न । तेनात्रापि संस्कारो न कृतः । इति गुर्जराणां धरित्रीमण्डलस्य । सु शोभनो भरतसार्वभौमप्रदत्त-
देवदेशनामत्वात् राष्ट्रः सुराष्ट्रः, सुराष्ट्रः एव सौराष्ट्र इति सौराष्ट्र एव मण्डलः । अथ
वा सौराष्ट्रनाम्नो युगादिदेवनन्दनस्य मण्डलो देशः सौराष्ट्रमण्डलः । तथा फतेपुरं
साहिराजधानी तदाश्रयेण मेवातमण्डलमागतम् । तथा दिल्ली दिल्लीनामनगरी त-
त्कथनेन तत्पार्श्ववर्तिनोऽन्येऽपि मण्डलाः समायाताः । एतेषां मण्डलानां द्वितीयमेव
द्वैतीयिकम् । स्वार्थे इकण् । तथा सन् प्रधानो योऽजमेरुदेशः तेन वनवकोटीकामर-
स्थलीनागपुरादिदेशा लभ्यन्ते । तत्कृते तदर्थं तृतीयम् । पुनर्निखिलः समग्रोऽपि
मालवमण्डलोऽवन्तिदेशस्तस्य । तद्ग्रहणेन निखिलापि दक्षिणदिक् तुर्यं चतुर्थम् । तथा
त्रिया लक्ष्म्या लामः प्राप्तिर्यत्र तादृशेन लामपुरेण लामपुरदेशेन पञ्चापनाम्ना । मण्ड-
लेनेत्यर्थः । तत्समीपस्था अपि तद्ग्रहणेन ज्ञेयाः । युनक्तीति तादृक् मुलताननामा
नीबृजनपदः तयोर्द्वयमुच्चमुलतानादिभेदाद्युगमं तस्य कुसुमाशुगः स्मरस्तस्य बाणाः
शरास्तेषां संख्या यस्य । पञ्चममित्यर्थः । पुनः सावुषु मुनिषु सिन्धुः समुद्रः स एव
रसना मेखला यस्याः सा पृथ्वी तस्या रजनीश्वरश्चन्द्रः तस्य । एतावता यतिराजस्य
हीरसूरेः स्वस्यात्मनः सवेशदेशे समीपे रक्षणकृते कदाचित्कस्याप्याकस्मिकागतस्य प्रस-
यकृते दर्शनार्थं स्वपार्श्वे स्थापनार्थं षष्ठं स्फुरमानमाप्येत अर्पितम् ॥ युगम् ॥ इति
पर्युषणाद्वादशदिनामारिफुरमानप्रदानम् ॥

नैकक्रोशमितं न दृग्विषयमाक्पारं पयोराशिव-

त्कीडत्कुञ्जरवाजिराजिवनितामर्त्यव्रजप्राजितम् ।

नानानीडजमीननीरमरितं तड्डामराख्यं सर-

स्तेभ्योऽदत्त निषिद्धमीननिघनं तद्विशवाग्मिर्नृपः ॥ १९५ ॥

नृपोऽकम्बरस्तेषां सरीणां विज्ञाः पण्डितश्चान्तिचन्द्रगणयस्तेषां वारिमः डाम-
रसरो मत्सीविश्वस्युपदर्शकश्चोक्तियुक्तिभिः निषिद्धं निवारित मीनानां मत्स्यानां
निघनं वधो यत्रैवंविधं तत्क्षयं साहिना खानितत्वान्महत्तया प्रसिद्ध डामर इत्याख्या

नाम यस्य तादृशं सरो महातटाकं तेभ्यो हीरविजयसूरिभ्यः धदत्त ददिवान् । किं-
भूतम् । नैके बहवः क्रोशा गव्यूतानि तैर्मायते सः प्रमाणीक्रियते स्मेति द्वादशको-
शप्रमाणम् । पुनः किंभूतम् । दशां चक्षुषां विषयं गोचरीं भजतीति तादृक् पारं पर-
तटं यस्यैवंविधं न । अहमगोचरपारमित्यर्थः । किंवत् । पयोराशिवत् समुद्रमिव ज्ञायते ।
पुनः किंभूतम् । क्रीडन्तो जलकेलीं कुर्वाणा ये कुञ्जरा हस्तिनस्तथा वाजिनस्तुरङ्गमा-
स्तेषां राजयः श्रेणयस्तथा वनिता युवतयस्ताभिर्युक्ता मर्त्या मानवाः सतरुणीकाः
तरुणास्तेषां व्रजा गणास्तेर्ब्राजित भूषितम् । पुनः किंभूतम् । नाना विविधजातिज-
न्मानो ये नीडजाः पक्षिणः तथा मीना मत्स्या जातयो च त्र तादृशेन तीरेण भरितं
संपूर्णम् ॥ इति ङामरतटाकार्पणम् ॥

भूजानिरित्यालपति स सूरयः श्रीमद्गिरा मे न्यवसद्दया हृदि ।

हंसी पयोदध्वनिनैव मानसे पृच्छामि किं त्वेतदहं गुरुन्प्रति ॥ १९६ ॥

भूर्भूमी जाया यस्यासौ भूजानिः पृथ्वीपतिरित्यग्रे वक्ष्यमाणमालपति स कथया-
मास । हे सूरयः, श्रीमद्गिरा युष्माकं वाचा मे मम हृदि हृदये दया सर्वसत्त्वोपरि कृपा
न्यवसन्निवासं कृतवती । केव । हंसीव यथा पयोदध्वनिना पर्जन्यगर्जारवेण मराली
मानससरसि निवसति । मेघागमे हि राजहंसा कलुषजलत्वादितो मानससरसि यान्तीति
कविचमयः । चम्पूकथायामपि 'प्रोषितकलहंसवयसि' । 'वर्षावर्णने प्रोषिता मानसं प्रति
प्रस्थापिता हंसपक्षिणो येन' इति तद्वृत्तिः । किं तु परं विशेषः प्रश्नो विद्यते । अहं
शुक्लं युष्मान्प्रति पृच्छामि ॥

कः प्रश्नस्त्वमेवाह—

अनेहसीव युग्मिनां न कोऽपि कं हनिष्यति ।

कदाचिदीदृशं दिनं समेष्यति क्षितौ प्रभो ॥ १९७ ॥

हे प्रभो, कदाचित् कस्मिन्नपि प्रस्वावे क्षितौ पृथिव्यामीदृशं दिनमेवंविधो वासरः समे-
ष्यति समायास्यति । यस्मिन् समये दिवसे वा कोऽपि लघुबृहद्वोऽपि सिंहव्याघ्रादिहिं-
सकोऽपि कमसुहृन्मपि जन्तुं न हनिष्यति नैव व्यापादयिष्यति । कस्मिन्निव । अनेह-
सीव । यथा युग्मिनां युगलिकानां समरे अवसर्पिण्याः प्रथमद्वितीयद्वितीयारकलक्षणे
काले कोऽपि न हन्ति ॥ इति सर्वजगज्जन्तुकृपाविषयः प्रश्नः ॥

कलौ युगे पाप्मपूर्णे दुर्लभं दिनमीदृशम् ।

इत्युक्ते गुरुणा किञ्चिद्विचिन्त्येत्यब्रवीन्वृषः ॥ १९८ ॥

पाप्मभिर्दुष्कृतैः पूर्णे मरिते कलौ ईदृशं श्रीमदुक्तं जगज्जन्तुहितावहमहो दुर्लभं
दुःप्राप्यम् । गुरुणा इत्युक्ते कथिते सति किञ्चिद्विचिन्त्य विचारयित्वा वृष इत्यग्रे
वक्ष्यमाणमब्रवीज्जगद् ॥

पलाशतां विभ्रति यातुधाना इवाखिला अप्यनुगामिनो मे ।

अमारिरेपां न च रोचते क्वचिन्मलिम्बुचानामिव चन्द्रचन्द्रिका १९९

हे गुरो, मे मम अखिलाः समस्ता अपि अनुगामिनः सेवकाः । 'सहायोऽभिजनोऽश्व-
जीविगामिचरः' । 'सेवकोऽथ' इति हेम्याम् । मुद्गलप्रस्थानादयो यवनाः पलाशता
पल मासमश्नन्ति खादन्तीति पलाशास्तेषां भावः मासभुक्त्वं विभ्रति । मासाश्चिन-
सन्तीत्यर्थः । के इव । यातुधाना इव । यथा राक्षसाः पलाशता दधते । च पुनरत-
एव कारणद्वेषामनुचराणां यावद्यवनानाममारिर्जीवदया न रोचते न खदते ।
लुब्धकानिवेतान् जीवानुकम्पा न प्रीणाति इत्यर्थः । केव । चन्द्रचन्द्रिकेव । यथा
चान्द्रस्य सुधारुचेश्चन्द्रिका कौमुदी मलिम्बुचाना चाराणां न रोचते । दन्तानामपि च-
न्द्रिका स्यात् । यथा 'दशनचन्द्रिकया व्यवभालितम्' इति रघौ प्रोक्तमास्ते । तन्निरा-
सार्यं चन्द्रचन्द्रिकेति ग्रहणमत्र ॥

शनैः शनैस्तेन मया विमृश्य प्रदास्यमानामथ सर्वथैव ।

दत्तामिवैः वयान्तु यूयममारिमन्तर्महतेव कन्या ॥ २०० ॥

हे पूज्या, यस्माजीवदया मुद्गलानां म्लेच्छानां न रोचते तेन कारणेन त्रिकरण-
शुद्धयैव दानाभिप्रायेण विमृश्य अमारिप्रदानयोग्यदिवसादीनां विचारं विधाय शनैः
शनैर्मन्दमन्दमस्तकैरिव दिनैः प्रदास्यमानामेता श्रीमदुक्ताममारिं जीवपालनरूपा
सर्वथा सर्वप्रकारेणैव यूयमन्तश्चित्ते दत्तामेवावयान्तु जानन्तु । कामिव । कन्यामिव ।
यथा महता उत्तमेन । 'अमोघा महता वाणी' इति वचनात् । तथा च 'कूर्मकुलचलक-
णिपतिविश्रुतापि चलति वसुधेयम् । प्रतिपन्नमचलमनसां न चलपुसा युगान्तेऽपि ॥'
इत्यपि वचनाच्च प्रदास्यमानां स्वयं मनसि कल्पिता कथिता वा दत्तामिव ज्ञायते-
ऽवश्यम् ॥ इति गुरोः पुर इत्यग्रे जीवामारिप्रदावकथनम् ॥

प्राग्वत्कदाचिन्मृगयां न जीवहिंसा विधास्ये न पुनर्भवद्वात् ।

सर्वेऽपि सत्त्वाः सुखिनो वसन्तु स्वैरं रमन्ता च चरन्तु मद्वात् ॥ २०१ ॥

हे गुरो, अहं कदाचित् कस्मिन्नपि समये मृगयामाखेटकं न विधास्ये । किंवत् । प्राग्वत् ।
यथा पूर्वं श्रीमन्मिलनात्प्रथमं मृगया कुर्वाणोऽभवत् तद्वत्पुनर्मृगयां विनापि जीवहिंसा
निरपराधवन्त्याग्रम्यजन्तूनां वधं न करिष्ये । किंवत् । भवद्वात् । यथा भवन्तः कदाचिन्मृ-
गयां न कुर्वन्ति, अथ सर्वप्राणातिपातविरतत्वात्सांपराधनिरपराधजीववधः सर्वथा न
विदधते, अहं तु गृहमेधित्वाद्धरणीघरत्वेन दुष्टादुष्टनिग्रहपालनधर्मेत्वनिरपराधजीववध-
न निर्मास्ये । अथ मृगयान्यसत्त्ववधनिषेधानन्तरं सर्वे समस्ता अपि जलजा स्थलजा
वनजा नगरग्रामजाश्च मत्स्यादयो मृगादयः श्वापदा गोमहिषमेषादयश्च सत्त्वाः प्राणिनः
सुखिनः सौख्यमाजः वसन्तु भवन्तु । पुनः स्वैरं स्वेच्छया रमन्तां कीदन्तु । स्त्रीभिः सम

च पुनः खैरं चरन्तु भक्षणसंचरणादि कुर्वन्तु । त्रिष्वप्युक्तिषु मद्बत । यथाहं सुखी
वर्ते खैरं रमे स्वेच्छया चाग्निं चरामि विलसामि च ॥ इति मृगयानिवेधः ॥

प्रागागमे प्राभृतवत्किमेषां कार्यं मया चिन्तयतेति चित्ते ।

प्रवर्तितासौ नवरोजघसामारिः क्षितौ खेलनकौतुकेन ॥ २०२ ॥

हे सूरयः, क्षितौ पृथिव्या खेलनकौतुकेन क्रीडाकुतूहलेन कृत्वा असौ सर्वजनसाक्षा-
त्कारिणी प्रत्यक्षा वा श्रीमदुचिता श्रीमन्निलितप्राभृतरूपा मया नवरोजनाम्ना घस्राणा
दिनविशेषाणाममारिः कोटिकाद्यानामपि जीशानां वधनिवेधः प्रवर्तिता मया कृता
मत्सेवकैश्च कारिता प्रकटीकृता वा । मया किं कुर्वता । एषां जगन्मान्यानां षट्काय-
गोपालानां सूरीणां भागमे आगमने मन्वसरसमीपे समन्वसरणे प्राभृतवत् ङौकनमिव
प्राक् पूर्वं किं कार्यं विधेयम् । कर्तव्यमित्यर्थः । इत्यमुना प्रकारेण चित्ते स्वमनसि चिन्त-
यता विचारयता ॥ इति नवरोजनामामारिप्रदानं शुरोः ॥

आघाटनगरक्षोणीशक्रेणैव तपा इति ।

द्वादशाब्दाचाम्लकर्तुर्जगच्चन्द्रन्नतीशितुः ॥ २०३ ॥

यथा दफरखानेन स्तम्भतीर्थे प्रमोदतः ।

मुनिमुन्दरसूरीन्दोर्वादिगोकुलसंकटः ॥ २०४ ॥

गुणश्रेणीमणीसिन्धोः श्रीहीरविजयप्रभोः ।

जगद्गुरुरिदं तेन विरुदं प्रददे तदा ॥ २०५ ॥

तदा तस्मिन्नवसरे तेन प्रमुदितेनाकञ्चरसाहिना शमदमार्जवमार्दवादीनां गुणानां
श्रेष्ठ एव मण्यो रत्नानि तेषां सिन्धोः समुद्रस्य श्रीहीरविजयाभिधानस्य प्रभोः सूरी-
न्द्रस्य अथ जगद्गुरुरिदं विरुदं प्रसिद्धिं कुशामविशेषं प्रददे दीयते स्म दत्तम् । केनेव ।
आघाटनगरक्षोणीशक्रेणैव । यथापुना 'आहू' इति प्रसिद्धस्य भेदपाठमण्डलमण्डन-
स्याघाटनगरस्य क्षोणीशक्रेण भूमीन्द्रेण राणकेन द्वादशसंख्याकानि बत्सराणि यावत्
आचाम्लानां तपोविशेषाणां कर्तुः कारकस्य जगच्चन्द्रनाम्नो व्रतीशितुः सूरीराजस्य
तथा इति विरुदं ददे । पुनः केनेव । दफरखानेनैव । यथा स्तम्भतीर्थे तन्मगरनायकेन
दफरसाम्राज्यानेन यवनाधिपतिना प्रमोदतो हर्षातिशयतः सहस्रावधानिनो मुनि-
मुन्दरनाम्नः सूरीन्दोराचार्यचन्द्रस्य वादिगोकुलसंकट इति विरुदं दत्तम् ॥ त्रिभिर्विज्ञे-
यकम् ॥ इति जगद्गुरुरिदम् ॥

नीत्वास्तोकान्वन्दीलोकाञ्छ्रीमत्सूरेः पादोपान्ते ।

प्रोज्झाचक्रे क्षोणीशक्रो देहीवांहोव्यूहांस्तीर्थे ॥ २०६ ॥

क्षोणीशक्रोऽकञ्चरसाहिः श्रीमान् साहिविहितसंमानदानकुललक्ष्मीकलितो हीर-

विजयनामा सूरिस्तस्य पादोपान्ते चरणसमीपे नीत्वा आनीय अस्तोकान् बहून् वन्दी-
लोकान् कारागारमिक्षितजनान् प्रोज्झाचक्रे वन्दीतो भिक्करदण्डान् कृत्वा मुक्तजनान्
मुञ्चति स्म । क इव । देहीव यथा भव्यजीवस्तीर्थे श्रीशत्रुंजये अन्यतीर्थे वा अंहोव्यूहा-
न्निजदुरितसंघातान्मुञ्चति निष्पापो भवेत् ॥

प्रणम्य ते प्रभोः पदानवीवदन्निदं मुदा ।

मुनीन्द्र नन्दताच्चिरं सुवर्णसानुमानिव ॥ २०७ ॥

ते वन्दील्लोकाः प्रभोर्हरिसूरेः "दान् । पूज्यत्वाद्बहुवचनम् । चरणान्प्रणम्य स्वस्वशि-
रसा संस्पृष्ट्वा मुदा प्रभोदेन कृत्वा इदमेवविधमवीवदन् अतिशयेन बाढखरेण वा
वदन्ति स्म । इदं किम् । हे मुनीन्द्र चिरादस्माकं कारागारनरकुहकनिपातिनामुद्धार-
कारक त्वं गुरो, चिरं यत्किंतावधिसमय यावन्नन्दतात् समृद्धिमान् भव जीव विरस्थायी
भव । क इव । सुवर्णसानुमानिव । यथा मेरुगिरिः कल्पवृक्षादिसमृद्धिमास्तथा शाश्वत-
स्थायुकोऽस्ति तथा त्वमपि भूयाः ॥ इति वन्दीमोचनम् ॥

उत्थाय निशीथिन्यां प्रभुपार्श्वार्त्पक्षिणां विमुक्तिकृते ।

डावरसरसि स गतवान्धनविजयं सार्धमादाय ॥ २०८ ॥

सोऽङ्कवरसाहिः प्रभुपार्श्वत् श्रीहीरविजयसूरीन्द्रस्य संनिधानादुत्थाय पक्षिणां
केलिकुतूहलकृते स्वयंरक्षितानां विविधविहंगमानां विमुक्तिकृते स्वयमेव विमोचनार्थं
धनविजयनामानं सूरिसचिव सार्धं त्वेन सममादाय सूरीणां विन्वार्थं गृहीत्वा डावर-
नाम्नि सरसि तटाके गतवान् जगाम ॥

पक्षिणस्तत्क्षणात्क्षोणिचक्रेन्दुना पञ्जरेभ्यो विमुक्ताः समस्ता अपि ।

प्राप्तवन्तः खनीड्डुमान्धन्विना कार्मुकेभ्यः शरव्यं पृषत्का इव २०९

क्षोणिचक्रेन्दुना मेदिनीमण्डलचन्द्रेण पञ्जरेभ्यः पक्षिरक्षणकाष्ठमयाविस्थानकेभ्यः
तत्क्षणात्सुरोगमनानन्तरकालं निशीथिन्यां वा विमुक्ता मोक्षं प्रापिताः सन्तः मुकुली-
कृताः सन्तः समस्ताः सर्वेऽपि पक्षिणो नैकजातिशकुन्ताः खनीड्डुमान् निजालयकु-
लायस्थानड्डुमान् प्राप्तवन्तः समाश्रितान् केषांचित्स्थानतरवः परेषां तु भाविनः भाविति
भूतोपचारस्तु वर्तते एव । के इव । पृषत्का इव । यथा धन्विना घनुर्धरेण कार्मुकेभ्यः
कोदण्डेभ्यः पृषत्काः शराः क्षिप्ताः सन्तः शरव्यं लक्ष्यं वेध्य प्राप्नुवन्ति ॥

तेऽपि पत्नीपरीरम्भिणो भाषितैर्विभ्रतः संमदं सूरिमिल्यूचिरे ।

त्वद्गिरास्माभिरापे यथा निर्वृतितस्त्वं लभस्वाशिषा नस्तथा निर्वृतित्म् २१०

पत्नीं स्वजायां पक्षिणीं परीरम्भन्ते आलिङ्गन्ति इत्येवञ्जीलास्ते पक्षिणोऽपि समदं
वन्धनगमनात्परमानन्दं विभ्रतो हृदि धारयन्तः सन्तः साधितैः स्वस्वभाषाभिः सूरि-
हीरविजययतीन्द्रमिल्यमुना प्रकारेण ऊचिरे प्रोक्तवन्तः । इति किम् । हे प्रभो, यथा

येन प्रकारेण त्वद्विरा श्रीमदीयया वाचा वचनेन अस्माभिर्निर्गृतिं त्वैरं संचारितारूपं सुखमपे प्राप्तं लब्धम् । तथा तेन प्रकारेण अन्माकमाशिषा मद्रलक्षसंक्रवाचा त्वं निर्गृतिं मानसिकं सौख्यं मुक्तिं सुखं च लभस्व प्राप्नुहि । प्रायोऽव्यक्तानामाशीर्वाक् फलेप्रहिभवेत्तेनावश्यं त्वं निर्गृतिं लप्स्यसे ॥ इति पक्षिर्नोचनम् ॥

त्रिजगज्जनगीयमानयानुगतोऽद्वैतयशःश्रियालये ।

भरतावनिभृज्जयश्रिया पुरि चक्रीव ततः स जग्मिवान् ॥ २११ ॥

ततो वन्दीमोचनानन्तरं स हीरविजयसूरिः आलये वसतौ उपाश्रये जग्मिवान् गच्छति स्म । किंभूतः । त्रिजगज्जनः सुरासुरनरनिन्दैर्गायमानया गानगोचरं नीचमानया अद्वैतया न विद्यते द्वैत युगलं सदृशोपमानं यस्याः सा तथा असाधारणया यशःश्रिया कीर्तिलक्ष्म्या अनुगतः सहितः । क इव । चक्रीव । यथा भरतक्षेत्रस्य अवनिभृता द्वात्रिंशत्सहस्रपार्श्विषाना जयश्रियानुगतः अन्यकर्तुर्भरतक्षेत्रस्यायुक्तत्वेन भरतक्षेत्रस्यैव नामानीतम् । चक्री चक्रवर्ती भरतादिसावर्भौमः पुरि खराजधानीनगरे गच्छति । अत्रापर पाठान्तरमपि—‘त्रिजगज्जनगीयमानयानुगतः सूरिशशी यशःश्रिया । वसतिं सुदृशा नवोदया परिणीतेव ततो व्यभूययत् ॥’ त्रैलोक्यलोकगीयमानया यशःश्रिया सहितः सूरिशशी वसतिमालयं व्यभूययदलं करोति स्म । यथा परिणेत्या पाणिग्रहणकर्ता नवोदया तत्कालपरिणीतया सुदृशा मृगलोचनया सहितो वसतिं वाससौधं विभूययति ॥

अयमारिप्रवर्तनम्—

प्रवर्तयत्पुनर्भुवो भास्वानमारिमङ्गिनाम् ।

मूर्धामिषिक्तवनिजामाज्ञामशेषमण्डले ॥ २१२ ॥

भुवो भास्वान् अन्युत्कटप्रतापवत्त्वेन प्रतिपक्षक्षोणीक्षिप्तक्षार्गा कल्पान्तकालोद्भूतचण्डमार्तण्डमण्डलबहुः सहोऽकम्बरसाहिः पुनर्हीरविजयसूरालये पादावधारणात्तन्तरस्पर्शं च अशेषमण्डले स्थायतीकृतसमस्तजनपदत्रजे अशेषाश्च ते मण्डलाश्चाशेषमण्डलाः, अशेषमण्डलानां मण्डलमशेषमण्डलम् । ‘सरूपाणानेकशेषः’, सरूपाणां सदृशानां शब्दानां मध्ये एक एव शिष्यते रक्ष्यते नान्य इति एकमण्डलशब्दस्य लोपः । अथ वा मध्यमपदलोपी समासः शाकपार्थिव्यादिवत् । अङ्गिना प्राणिनाममारि वधनिषेधं प्राप्तयत् प्रवर्तयति स्म । किंवत् । मूर्धामिषिक्तवत् । यथा श्रेष्ठिसेनापतिसन्निवपुरोहितसामन्तादिभिरभिषिक्तः सप्ताङ्गराज्यादिपतिवलयवाद्यशक्तिकलितः पृथ्वीनन्तरशेषमण्डले तिजामात्सौचपितृप्रदत्ते निखिले देशे आज्ञां प्रवर्तयति ॥

तत्र च व्यतिकरेऽटर्वावियद्वारिचारियुवजानिजन्मिनाम् ।

संकथा विरहदाववारिसुग्मालिका इव मिथोऽत्र जज्ञेरे ॥ २१३ ॥

च पुनरमारिः प्रवर्तिता, अथ च सकलसत्त्वानां मिथश्च वार्ता प्रवृत्ता इति चशब्दार्थः । तत्र च व्यतिकरे तस्मिन्नेवामारिप्रवर्तनसमये अत्राकञ्चरभूमण्डले जगति वा अटव्यामरण्ये । उपलक्षणाद्वनग्रामादिसग्रहः । तथा वियति आकाशे, तथा वारिणि सलिले चरन्ति पर्यटन्ति इत्येवशीलः एतावता वनचारिणो मृगादयः श्वापदाः । यदुक्तं पाण्डवचरित्रे—‘कान्तारेऽत्र कृतान्तोऽपि श्वापदानामनापदाम् । त्वत्पुत्रभीतो नैतेषा प्रभवत्यपमृत्यवे ॥’ इति । यद्यपि हर्म्याम् ‘पशुस्तिर्यक्चरे हिंसेऽस्मिन्व्यालः श्वापदोऽपि’ इत्युक्तम्, तथापि अन्यत्र वन्यजीवाः सर्वेऽपि श्वापदा एवोच्यन्ते इति । वियचारिणो मयूरादयः पक्षिणः, तथा जलचारिणो मीनादयः, तथा युवतिस्तृणी जाया पत्नी वेषाम् । ‘जायाया निड्’ । जायाशब्दस्य निड्प्रत्ययः । तथा ‘लोपो व्योर्वलि’ इति सूत्रेण यकारस्य लोपः । पुंवद्भावः स्त्रीप्रत्ययस्य तेलोपः । युवजानयः तरुणीस्त्रीकाः तादृशा ये जन्मिनो जीवाः अधिकारात्पुमांसः तेषां मिथः परस्पर स्त्रीभिः सार्धं संकथा वार्ताः । ‘त्वत्संकथापि जगतां दुरितानि हन्ति’ इति भक्तामरस्तवे । ‘संकथा वार्ता’ इति तद्वृत्तिः । जज्ञिरे जाताः प्रवृत्ताः । उत्प्रेक्ष्यते—विरहः स्त्रीमित्रोः इतरेतरं विधेयः स एव दावो दावानलः तत्र वारिमुचां मेघानां मालिका धोरणयः कादम्बिन्य इव ॥

अथ प्रथमं वनचारिणां वार्ता—

काप्याचख्यौ प्रियमिति करिणी किं मत्तो मद्यप इव रमसे ।

नो जानीषे मृगयुमिव नृपं हन्तारं तद्वज्र गज गहनम् ॥ २१४ ॥

कापि अनिर्दिष्टनामा करिणी हस्तिनी प्रिय करिणमित्यमुना प्रकारेण आचख्यौ वदन्ति स्म । किमाचख्यौ तदेवाह—हे प्रिय हस्तिन्, मद्यपो मदिरापाथीव मत्तोऽतिस्त्रीवः सन् रमसे मया सह क्रीडति यद्यस्मात्कारणात् त्वं मृगयुमिव प्रबलाखेटकारिणममुं नृपमकञ्चरसार्हिं ते तव हन्तारं घातकं नो जानीषे नो वेत्सि काकूत्तया । तत्तस्मात्कारणात् हे गज ‘जीवन्नरो भद्रशतानि पश्येत्’ इति वचनात् गहनं गिरिगह्वरं प्रति व्रज मारणभयात्प्रणश्य याहि ॥

सोऽप्यवकरिणि मा विभीहि नः सूरिशासनवशात् हन्ति सः ।

किं त्वनेकपतयो रणेषु मद्गोत्रिणामुपकृतिस्मृतेरिव ॥ २१५ ॥

सोऽपि गजोऽपि अवक् व्याचष्टे आख्यातवान् । हे करिणि, भीरुत्वाद् भीरुकस्त्रं भावत्वाद् च मा विभीहि मनसि भय मा नय । सः अकञ्चरः सूरैर्ह्यारविजयगुरोः शासनस्थोपदेशस्य वशादायत्तत्वात्तोऽस्मान्न नैव हन्ति व्यापादयति । उत्प्रेक्ष्यते—अनेकान् बहून् पाति रक्षतीत्यनेकपस्तत्त्वेनेव उदात्तं वा रणेषु संप्रामाद्विणेषु मद्गोत्रिणां मद्दश्यानां मदेकवंशानां वा गजानामुपकृतेः परदलविदलनाद्युपकारस्य स्मृतोः सस्मरणादिव ॥ इति गजमिशुनालापः ॥

इति काचिदुवाच ह्यद्विषती प्रमदं प्रिय मुञ्च सचिन्त इव ।

भुजमूर्धविरोधितयेव यतः प्रणिहन्तुमना अयमेति नृपः ॥ २१६ ॥

काचित् ह्यद्विषती वनखण्डमहिषा । 'महिषो यमवाहनः । रजस्वलो वाहरिपुः' इति हेम्याम् । इत्यमुना प्रकारेण उवाच भाषते स्म । इति किम् । हे महिष प्रिय, सचिन्त इवात्यर्थयुक्त इव प्रमदमानन्दं मुञ्च त्यज । यतः कारणात् प्रणिहन्तुमनाः त्वा घात-
यितुकामः अयमतिभयात्प्रत्यक्ष इव लक्ष्यते साक्षादकञ्जरः नृपो राजा समेलायाति ।
उत्प्रेक्ष्यते—भुजमूर्धविरोधितया स्कन्धश्रीस्पर्धोद्भूतवैरित्वेनेव । 'स्कन्धयो वृपरकाक्ष-
स्कन्धोपमः' इति काव्यकल्पलतायाम् ॥

इत्यवक्सोऽपि कान्तेऽधृतिं भूपतेर्मा कृथा यन्निवेशेन सूरीशितुः ।

सोऽप्यवघेन नश्चक्षुषा नेक्षते यानभावेन विभ्यत्कृतान्तादिव ॥ २१७ ॥

सोऽपि ह्यद्विषन् महिषोऽपि इत्यमुना प्रकारेण अवक्क जगाद । हे कान्ते सैरभि,
भूपतेरकञ्जरात्सकाशादधृतिमस्त्रास्थम् । भोतिमित्यर्थः । मा कृथा मा कुर्वाः । 'माडि
छड्' माङ्योगे छड् स्यात् । 'मा कार्षात् । छड्शब्देन भूते सिः' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ।
तथा च हेमचन्द्रः—'मा कार्षात्कोऽपि पापानि मा च भूः कोऽपि दुःखितः' इति वच-
नाद्भविष्यदर्थे भूते सिप्रयोगः । यत् यस्मात्कारणात् सूरीशितुः हीरविजयसूरीन्द्रस्य
निवेशेनानुशिष्टया नोऽस्त्यानवघेन पापेनासमीचीनेन चक्षुषा नेत्रेण नेक्षते न पश्यति
किं पुनर्वैच्छया तन्मा शङ्कस्य । उत्प्रेक्ष्यते—यानभावेन वाहनत्वेन कृतान्ताद्वि-
भ्यदिव । स्ववाहनपरिमव विभाव्य ममोपरि मा कुप्यादित्यन्तकाङ्क्षया प्राप्नुवन्निव ॥
इति महिषमित्युवाच ॥

कापि प्रियं वदति वारणवैरिणीति

शेषे सुखं कथमहो गिरिगह्वरेषु ।

हन्ता नृपस्तव कलत्रकलतृलक्ष्मी-

स्पर्धाकुथा निजगजारितयाथ वा किम् ॥ २१८ ॥

कापि वारणवैरिणी गजद्वेषिणी सिंही प्रिय स्वभर्तारं पञ्चाननं प्रति इति वदति ।
इति किम् । अहो कान्त केसरिन्, गिरिगह्वरेषु भूधराणां कन्दरेषु धननिक्षेत्रेषु वा यथा
स्यात्तथा कथं केन प्रकारेण शेषे स्वपिपि । यस्मादित्यधिकारात्प्राक्तनमेव सर्वत्र गृह्यते ।
वारणाधृणोऽकञ्जरो भृग्यारसिकतया तव भवतो हन्ता घातको व्यापादयिता वर्तते ।
उत्प्रेक्ष्यते—कलत्राणां स्वपत्नीनां कलत्रलक्ष्म्या कटितटीश्रित्या सह स्पर्धा संघर्षस्वस्या-
स्या वा या कृन् कोपस्तेन किम् अथ वा निजा आत्मीया ये गजा रणकरणधुरीणा
वारणास्तेषामारित्वेन किं शत्रुभावेनेव ॥

सिंहोऽप्याख्यकृत सा भीरु नीतिं नायं हन्ति त्रतिशार्दूलशस्त्रा ।

यद्वा शौर्यादिति द्वेयिनागान्धन्यादुच्चैर्भिरसः संश्रितान्धः ॥ २१९ ॥

सिंहः कञ्जीरकोऽपि कात्स्न्यद्वयधे । हे भीरु हे कन्ते केचरिति, तं नीतिनाम्नं
ना कुरु । 'निर बोद्धव्यं कालोचने यदतीतं वर्य त्रे तद्वन्म् । न हि भीरु गतं निवर्तते
समुदायमात्रेण कलेवरम्(१) ॥' इत्युत्तराध्यायवृत्तः । यत्नाद्वेतोर्नितिशाईलसुनेन-
नमल ह्यारुणोऽयत्त्या काजया निरुया वा कथं साहिः कल्याण हन्ति न पादयति ।
यद्वा अयं वा वयमिवानामवे हेतुनाह—हैचंमेजहूस्तेन इति, कान्ति-
द्वेयिद्विपदेतु नाना लुब्धं ये द्वेयिने निजलिहन्तवज्जलिहानिद्वेयिनेन हैरिणे
नाम्य हस्तिनो हैलान् तन् सच्चैर्भिरसो नद्यात्मनो महामिहान्ता पर्वतांशं दुह-
श्रद्धान् हैलांशं संश्रितान् दृष्टान्त्तं सेवनात् वा को हन्ताकोऽपि कान्दयेत् ।
कानि न कोऽपि । यदुक्तं भक्तानरत्नवे—'हृत्-गणेशोऽपि नानातति जन्मुपाव-
संश्रितं ते' ॥

वपुषा कुरुते किमन्ययूयां त्वयमानासदशाखिनाखया त्वम् ।

किमपि न नृद्वैति हन्तुं दयितं द्वापिनमित्युवाच काचि ॥ २२० ॥

काचेषाद्री दयितं सन्दर्भं द्वैतिनं काचमिदुवाच इति जजल्प । इति किम् ।
हे नाथ द्वैतिन्, त्वयमाना विस्मन्तो ये सप्तशाखिनः नन्दसल 'वीर' इति नत्रा
लिह्यालवस्तेषां शाखया सह वपुषा स्वशरीरेण किमन्ययूयानीष्यां कुरुते । सप्त-
शाखानां काचस्य तुल्यत्वोपमानं ददयते । यद्य खड्गो—'काचाननी' । पुत्रस्य
प्रविद्यमानेव' इति । कैलिति श्रे । हे द्वैतिन्, तं किं नावपि न जानाते । यत्कार-
णमाह्वया दृष्टीपुर्वदरः साहित्त्वां हन्तुमेवागच्छति ॥

रन्तु समुखं योषे यदस्तात्र हन्ति यतिजन्मरेगिरा सः ।

सुदा गिरिति यन्तां पुण्डरीकं सुहादिरिव हैलं पुण्डरीकम् ॥ २२१ ॥

काचमरेणैव तां द्वैतिनीं प्रियां प्रत्युवाचेति संवन्धः । हे योषे द्वैतिने काचः
सह सुखेन वन्दते यदस्तात्र हैल्यसहितं यद्य लास्य रन्तु स्वेच्छया न्य दह
द्विर्लभिते हे । यत्कारणतोऽकञ्जरसाहिः यतिजन्मरेणैव निजोऽपि गिरा वाच
कल्याणान्तां यद्वर्तमानं हन्ति न हिनस्ति हे काचि कन्ते, कर्त्तुं मोक्षः
तत्पुर्ववज्जहैककल्याणां पुण्डरीकं सुदा ह्येव नवेष्टुं शौर्यद्वेयनोऽन्यनमेव
मिद्वति । अयं वा शक्तिदेवता । पुण्डरीकमिव त्वयान्मोक्षमेव अतिदिशं जनेव लि-
तसहकारमिव वा इदुविशेषमेव वा कृत्रमत्वानिप्रयमगणवर्तमेव वा नव्यं सदा
पश्यति । 'पुण्डरीकं त्विदाम्बुवे त्विच्छन्ने च भेषजे ।' 'पुण्डरीकोऽतिदिगले सहारे
पवरे राजलाहौ जगत्परे गजज्वरेऽपि प्रत्यन्तरे' इत्यवचूना । 'कौशिकान्तरे काचो'

इत्यनेकार्थः । क इव । सुदृष्टिरिव । यथा सम्यग्दर्शवान् श्राद्धः पुण्डरीक शैलं शत्रुंजयं पर्वतं प्रीत्या पिवति गच्छन्नागच्छन् वलितधीवं मुहुर्मुहुरनुष्ठ इव प्रेक्षते । चैत्रपूर्णि-
मायां पञ्चकोटीमुनिपरिवृतपुण्डरीकगणधरस्य मोक्षगमनात् । पुण्डरीक इति नामाद्विरज्या-
सीत् । तथा च हैमनाममालायाम्—‘अथ व्याघ्रो द्वीपो शार्दूलचित्रकौ । चित्रकायः
पुण्डरीकः’ इत्येकार्थान्येव नामानि दृश्यन्ते । वृत्तावपि तथैव व्याख्यानात् । तथा च
शत्रुंजयकल्पे शत्रुंजयनामघु—‘विमलगिरिमुत्तलिलउत्तित्तुजोसिद्धक्षित्तपुण्डरिड’ इति ॥
इति व्याघ्रमिथुनालापः ॥

पोत्रिणी वदति काचन दयितं किं निखेलसि निषद्वर सुखितः ।

रुद्र एष निहनिष्यति मखवत्त्वां विचिन्तय तदायतिकुशलम् ॥२२२॥

काचन पोत्रिणी काननसूकरी दयितं वनसूकरं प्रति वदति । किं वक्ति तदेवाह—
हे वराह निषद्वर जन्वाल, सुखितः सौख्ययुक्तः सन् कथं निखेलसि मया समं खैरं
क्रीडां कुर्वे । यत्कारणादेष प्रत्यक्षः प्रत्यहमाखेटकागमनेन स्मृतिगोचरीकरणात्प्रत्यक्ष
एव लक्ष्यते । आगतोऽकम्बरः रुद्रक्षण्डस्त्वा सुखनिखेलिनं भवन्त निहनिष्यति
नितरां घातयिष्यति मृगयाक्रीडारसावेशात्किमप्यगणयन्प्रमथयिष्यति । किञ्च ।
मखवत् । अथा रुद्रेण शंभुना मखो नाम दैत्यविशेषो निहतः । तत्तस्मात्कारणात् त्व-
मायतिकुशलमुत्तरकाले दीर्घदर्शितामाभित्याग्रे आत्मनः कुशलं चिरजीवितं निर्विघ्नता
विचिन्तय विमृश ॥

पातालावटकोटरान्तरपतत्पाथोधिनेर्मिर्मया

दंष्ट्रायां यदधारि धेनुकमिदो भागीभवद्वर्ष्मणा ।

भूभृत्त्वादिव गोत्रिणं न मिनुयाद्वात्रीधरः पोत्रिणि

श्रीमत्सूरिगिरा शुभंयुरिव तत्स्वैरं चरेत्याह सः ॥ २२३ ॥

स पोत्री पोत्रिणीमित्याह ब्रूते स्म । इति किम् । हे पोत्रिणि वराहि, तत्कारणात्
शुभंयुः शुभसंयुक्ता कल्याणवती त्वं खैरं स्वेच्छया चर संचर । इतस्ततो याहि कं-
दान्मुस्ताश्च खाद भक्षय । यद्यस्मात्कारणात् हे पोत्रिणि सूकरि, श्रीमत्सूरिगिरा श्रीही-
रविजयसूरिवाचा वात्रीधरोऽकम्बरो मां न मिनुवाप्तं घातयेत् । उत्प्रेक्ष्यते—भूभृत्त्वात्
धरणीधारकत्वात् गोत्रिणं खजनमिव । यतो महात्मा सर्वथा खसक्तया खजनं
रक्षतीति रीतिः । अथ भूभृत्वमेव दर्शयति—यत्कारणात् पातालमथोलोकः स
एवावटः कूपः तस्य कोटरोऽधोभागवर्ती महागर्तस्तस्यान्तरे मध्ये पतन्ती यान्ती
पाथोधिनेमिरासमुद्रान्तक्षितिर्धेनुकमिदो विष्णोर्भागीभवत् अंशरूपेण जायमानं
वर्ष्मं शरीरं यस्य तादृशेन मया महीवराहरूपेण दष्टाया दाढामन्ये आधारि । श्रूयते च
शाले—पुरा पातालं प्रविशन्ती क्षितिर्विष्णुना वराहरूपेण खदंष्ट्राया धृता इति ॥
इति वराहमिथुनालापः ॥

इति पृषती शंसति दयितं स्वं किमु जितकासीव विगतभीतिः ।

स्वयुवतिजङ्घाप्रतिभटभावादिव तव हन्ता यदवनिकान्तः ॥ २२४ ॥

पृषती मृगीविशेषा स्व दयितं प्रेयांसमात्मीयं पृषत प्रति शंसति कथयति । इति किम् । हे प्रिय, त्वं जितकासीव जिताहवः विजयीव किमु कथं विगतभीतिर्निर्मुक्तमयो वर्तसे । यत्कारणादवनिकान्तोऽकञ्चरसाहिः तव भवतो हन्ता व्यापादयितास्ते । मृगमुत्वेन त्वां हनिष्यतीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनो युवतीना तक्षणीनां क्षीणा जहाना प्रतिभटभावाद्वैवरवैरित्वादिव । जङ्घयो मृगजहोपमा योगशालवृत्त्यादिष्वास्ते अतस्तदुत्प्रेक्षा । ‘पृषतीमस्पृशती तदीक्षणे’ इति नैषधे ॥

पृषदिति कान्तां निगदति भूभृद्भ्रतिविभुवाचा व्यथयति नास्मान् ।

निजकजनेत्रानयनसखित्वाच्छरणगतत्वादुत किमु राज्ञः ॥ २२५ ॥

पृषन्मृगविशेषः कान्तां स्वप्रिया पृषतीं प्रति इति निगदति जल्पति । पृषन्मृगच्छन्दोऽपि यथा जलविन्दुवाची ‘पृषत्पृषतविष्णुषः विन्दौ’ इति, तथा मृगवाच्यपि दृश्यते । यथा ‘पृषतिकशोरी कुरुतामसगतम्’ इत्यपि नैषधे । इति किम् । हे प्रिये पृषति, त्रतिविमोर्मुनीन्द्रस्य वाचा वाण्या कृत्वा भूभृद्भ्राजा अस्मान्मृगजातीरपि न व्यथयति नैव पीडयति । उत्प्रेक्ष्यते । निजकजनेत्राणामात्मीयानां कमलदललोचनानां तक्षणीनां यननकर्णन्तायतानां सखित्वान्मित्रत्वादिव । उताथ वा राज्ञः चन्द्रस्य शरणगतत्वात्किमु राज्ञोऽङ्गस्यायुक्त्वादिव ॥ इति मृगमिश्रनालापः । इति वनचराः ॥

कापि मयूरी लपति पतिं किं केकाङ्कितताण्डवकेलीम् ।

व्यातनुषे मनुषे नो मानुषपूषणमेनं स्वासहजम् ॥ २२६ ॥

काव्यज्ञातामिथाना मयूरी केकिनी पतिं स्वभर्तारं प्रति वदति । हे केकिन् प्रिय, केकया शिखण्डिसंवन्विशब्दविशेषेणाङ्किता कलिता ताण्डवकेलीं नृत्यविलासं किं कथं व्यातनुषे विस्तारयसि । हे नाथ, एन मानुषपूषणं मनुजेषु प्रतापवत्त्वेन विभाकरं स्वस्यात्मनोऽसहजं परिपन्थिन नो मनुषे न जानासि इति काकूफिः । अपि तु जानीहि ॥

विष्टपजीवनवारिधैरिव मैत्र्याद्वा शितिकण्ठतया ।

सूरिगिरा न निहन्ति नृपोऽस्मान्मेचकिनौच्यत कान्तेति ॥ २२७ ॥

मेचकिना मयूरेण कान्ता स्वप्रेयसी मयूरी इलौच्यत इदं निगद्यते स्म । हे कान्ते हे शिखिनि, सूरैर्होरविजयगुरोर्गिरा दयोपदेशवाचा नृपः पातिसाहिरस्मात् निहन्ति नैव यमातिथीकरोति । उत्प्रेक्ष्यते—विष्टपाना जगन्मन्त्रां जीवनेर्जावितव्यहेतुभिर्वातिथैरभेदैः सह मैत्र्यात्सौहार्दादिव । अथ वा शितिकण्ठतया नीलकण्ठत्वेनैवैश्वरतया इव ॥ इति मयूरमिश्रनालापः ॥

ऊचे कापि पिकं पिकीति विरहिव्यामोहजेनाहसा
 प्रादुर्भूतमिवावयासि दमनं न क्षोणिसंक्रन्दनम् ।
 स स्माहेति गुरोर्गिरा द्विजतयेवासौ खलीलावती-
 लीलापञ्चमगीतिपाठकतया वासान्न हन्ति प्रिये ॥ २२८ ॥

कापि पिकी कोकिला पिक स्वकान्त कलकण्ठमित्यूचे माषितवती । हे जीवितनाथक पिक, क्षोणिसंक्रन्दन भूमिजन्मरारातिमकव्वरं दमनमात्मनां निवर्हयितारं प्रादुर्भूतं प्रकट जात नावयासि न वेत्ति । उत्प्रेक्ष्यते—विरहिणा वियोगिनामत्यनुरक्तात्मयु-
 वतीभिः सम विक्षेपवता प्रवामिनां जनानाम् । अथ वा प्रवातिप्रियापाशुलामहिलालो-
 काना वा व्यामोहजेन विरहोत्पादबोद्धतातुच्छमूर्खसतापजनितेनाहसा । यदुक्तम्—
 'कोऽल्लिमधुरीमापिअ ववनि कुडु कुहइ । जसकापिउ परदेसकिहि यडाडहकि हइ ॥
 भरमाडुकीरातिनयनझरलइ तुहइ । दाघाउपरिल्लणववीहादे तुहइ ॥' इत्युक्तेः । पापेने-
 वागतं नो जानीपे । यत्सैर मत्तो मया रमसे इति प्रायुक्तादध्याहार्यं तत इत्युक्तेरनन्तरं
 स वनप्रिय आह स्म अववीत् । हे प्रिये, असौ साहिर्गुरोर्गिरासुरेर्गिरा वाचा अस्मान्न
 हन्ति न प्रमापयति । उत्प्रेक्ष्यते—द्विजतया ब्राह्मणत्वेनेव । ब्राह्मणो हि लोकेष्ववध्यः ।
 नतद्यु इत्याहु प्रथमहस्यात्वेनेति । 'द्विजः पक्षी ब्राह्मणश्च' इत्यनेकार्थः । नाथ वा
 स्वस्यात्मनो लीलावतीनां विलासिनीनां लीलया विलासेन कलितं अत्यप्यमरागोपचि-
 तगानं पञ्चमध्वनित तस्य पाठकतया अध्यापकत्वेनेव वा साहिहरीणीदृष्टः पञ्जरान्त-
 रस्थायुककेलीपिकनिकरमाकन्दमकुमञ्जरीत्रजाखादोद्वटिताकुण्ठकण्ठकुहरसमुच्चरचारुप-
 ञ्चमकूजिताकर्णनात्तदनुगुण गायन्तीत्यर्थः ॥ इति कोकिलमिश्रुनालापः ॥

खां पत्नीं ताम्रचूडो दरतरलदशं हन्तुमभ्येति भूमी-

भास्वांस्त्वां मामपीति प्रकटितवचसं धीरयन्नित्यवादीत् ।

मा भूस्त्वं मूरिभीतेर्भवनमिह जगद्बोधकर्तृत्वशक्ति-

व्यक्तिप्रेमातिरेकादिव विभुवचसा ध्वंसते नायमस्मान् ॥ २२९ ॥

ताम्रचूडः कुक्कुटः स्वा स्वकीयां पत्नीं कुक्कुटा कान्तां धीरयन्नाश्रयसयन् सन्नित्यवा-
 दीत् निगदितवान् । किभूता पत्नीम् । हे प्राणेश्वर हे ताम्रचूड, भूमीभास्वानकव्वर-
 साहिः त्वामपि पुनर्मामपि हन्तुं कीनाश्रयकाशं नेतुमभ्येति आगच्छति इत्यमुना प्र-
 कारेण प्रकटितवचस उदीरित भर्तुः पुरः कथितं दीनवचनं यथा । अत एव पुनः
 किभूताम् । दरेण कृतान्तनिकेतातिथीमवनमयेन तरले चपले दृशौ यस्यास्तादृशम् ।
 धीरा करोति धीरयति इति धीरयन् निर्भया कुर्वन् । तत्कथं तदेवाह—इति किम् ।
 हे प्राणप्रिये हे कुक्कुटि, त्वं मूरिभीतेः प्रवलतमभयस्व भवन स्थानं मा भूर्भव । यतो
 विभुवचसा जीवद्योपदेशादय भूमाभास्मान् ध्वंसते न घातयति । उत्प्रेक्ष्यते—

इह भूमिभुवने जगतां विश्वजनानां यो बोधः प्रतिबोधनं सुप्तोत्थापन प्रतिबोधदानं जागरणं सत्यथस्थापन वा तस्य कर्तृत्वं तस्य शक्तिः सामर्थ्यं तस्या व्यक्तिः प्रकटता । अथ वा शक्त्या कृत्वा व्यक्त्या स्फुटतया यः प्रेमातिरेकः ज्ञेहातिशयस्तस्मादिव ॥ इति कुक्कुटमिथुनालापः ॥

ऊचे हंसीति हंसं किमु तव नृपतेर्मातिरभ्येति नान्त-

हन्ता ते यन्मृगाक्षीललितगतिपरिस्पर्धिभावादिवसौ ।

सोऽपि स्मित्वा शशंस श्रुतसुरसुदृशो विश्वकर्तुश्च जाने

यानत्त्वान्मां न कश्चिद्भ्रतिपतिवचनादीश्वरः स्यान्निहन्तुम् ॥२३०॥

हंसी मराली हस सितच्छदमित्यूचे भाषितवती । इति किम् । हे हस प्रियतम मानसवासिन्, तव भवतोऽन्तर्हृदयमध्ये नृपतेः सकाशात् भीतिर्भयमपि नाभ्येति नो-देति । यत्कारणात् असौ साहिस्त्व हन्ता प्रमापयितास्ते । उत्प्रेक्ष्यते—मृगाक्षीणां स्वसारङ्गनयनानां स्त्रीणां लीलाललिताभिर्मन्थरभावमकुलाभिर्गतिभिर्गमनैः सह परिस्पर्धि-भावात्सर्धर्षित्वात् इव । ततः स हसः स्मित्वा किमपि हसित्वा स्वसहचरौ वक्राङ्गीं प्रति शशंस अवदत् । हे वारले, प्रतिपतेः सूरिन्द्रस्य वचनाद्वाक्यान्मां प्रति कश्चि-न्निहन्तु घातयितु न ईश्वरः स्यात् न समर्थो भवेत् । उत्प्रेक्ष्यते—श्रुतसुरसुदृशः सरस्वत्याश्च पुनर्विश्वकर्तुर्ब्रह्मणोऽपि यानत्वाद्वाहनभावादिव । अत्र जाने इवार्थे ॥ इति हसमिथुनालापः ॥

रथाङ्गी रथाङ्गं जगादेति दूरात्प्रयाहि प्रियास्माद्विषत्कालरात्रेः ।

यतो राजविद्वेषितोदीतकोपातिरेकादसौ त्वां हनिष्यत्यवश्यम् ॥२३१॥

रथाङ्गी चक्रवाकी रथान्न स्वसहचारिण कोकमिति जगाद कथितवती । इति किम् । हे द्वन्द्वचर प्राणनाथ, द्विपता वैरिणा कालरात्रेः कल्पान्तकालान्त्यनिशासदृशात् । यस्या निशाया सुरासुरनरादयः सर्वेऽपि क्षय यास्यन्ति न कोऽपि चराचरेषु स्थाता इति शैवमते । जैनमते तु निखिला भरतभूम्यनुष्यरिक्ता भाविनी षष्ठारके सर्वेऽपि मनु-ष्यचतुष्पदपक्षिणस्तु विलवास्तिन- इति बहिर्भुवोऽनुसारिण्यपि कालरात्रिरेवेति । ततो बहुद्विपदचतुष्पदपक्षिक्षयकरादस्मान्नृपतेस्त्व दूरात् दूरं विप्रकृष्टभूमागे प्रयाहि । स्वप्रा-णधारणायेल्लघ्याहारः । गच्छ । यतः कारणात् राज्ञा स्वयं राजत्वात् स्वेन चन्द्रेण च सह या विद्वेषिता वैरिभावस्तस्याः सकाशादुदीतः प्रादुर्भूतो यः कोपातिरेकः कोपाति-शयस्तस्मादिव त्वा राजविरोधिनां भवन्त अवश्यं निश्चितं हनिष्यति ॥

प्राहेत्यसौ मां स नृपः कृपावान्न हन्ति जाने निजयौवतस्य ।

रतोत्सवोच्छ्वासितकञ्चुकेषु कुचेषु संचारितचिचवृत्तिः ॥ २३२ ॥

असौ चक्रवाकः स्वा प्रेयसी प्रति मिरातङ्कः सन् ग्राह वमाण । इति किम् । हे

जीवितवल्लभे द्वन्द्वचारि चक्रवाकि, कृपावान् श्रीहीरसूरीन्द्रचर्मोपदेशश्रवणात् कृपाक-
लितचेतोभूतः स नृपोऽकबरसाहिः मां नैव हन्ति मिश्रममति । अहमेव जाने वेदि ।
उत्प्रेक्ष्यते—इत्यर्थे जाने । निजयौवतस्य स्वतरुणरमणीगणस्य रतस्य संभोगस्थानन्द-
मयसमयत्वादुरसव इवोत्सवः तत्रोच्छ्वासितः उच्चैः कृतो हृदयादुत्तार्यान्त्र क्षितो वा
कञ्चुको निचोलो येभ्यस्तादृशेषु कुचेषु पीनप्रोत्तुङ्गपयोधरेषु संचारिता संक्रामिता चित्त-
वृत्तिरन्तःकरणव्यापारो वर्तनं वा येन तादृश इव । विगलमिचोलचारुलोचनोचकुच-
कलशस्मरणात्तत्तुल्यत्वेनास्मात्प्रायं निहन्तीत्यर्थः । जाने ज्ञानार्थे इवार्थे वा ॥ इति
चक्रवाकमिश्रनालापः ॥

प्रियाश्चकोरानपि खञ्जरीटान्वदन्त्यदस्तिष्ठथ किं सुखेन ।

पुरा हि बध्नाति वधूविलोचनश्रियोऽधमर्णान्भवतो यतो नृपः ॥ २३३ ॥

चकोरान् ज्योत्स्नाप्रियान् खञ्जरीटान् खञ्जनान् प्रति प्रियास्तेषामङ्गनाः चकोर्यः तथा
खञ्जरीटचट्टलोचनाः अद एतद्वदन्ति निर्दिशन्ति कथयन्ति । तदेवाह—हे प्रियाः, सुखेन
शर्मणा निश्चिन्तयता वा किं कथं प्रश्ने तिष्ठथ वसथ वा स्थिता वा । यतः कारणाद्-
धूनां निजयुवतीनां विलोचनानां चारुचबलविचित्रनेत्राणां श्रियो लक्ष्म्या अधमर्णान्
प्राहकान् भवतो युष्मान् नीतिनिपुणो नृपोऽसौ पुरा बध्नाति वन्दस्यति वन्दं प्राप-
यिष्यति गृहीतं पश्चादददानोऽधमर्णः समर्थेन उत्तमर्णेनावश्यं निगृह्यते इति लो-
कव्यवहारः ॥

इत्थममी प्रति दयिताः प्रोत्तुर्मां स भयं मनसापि जिहीध्वम् ।

येन सपक्षतयेव न पश्येत्सूरिगिराभिमुखं नृपतिर्नः ॥ २३४ ॥

अमी चकोरखञ्जरीटाः पतत्रिणः दयिताः स्वस्वप्रियाः प्रति इत्थममुना प्रकारेण प्रो-
त्तुर्व्याकक्षते स्म । इत्थं कथम् । हे कान्ताः, यूयं मनसापि स्वचित्तेनांघमात्रमपि भयं
साध्वत्वं मां स्म जिहीध्व मा गच्छत । येन कारणेन सूरिगिरा शुरोर्दयोपदेशप्रदान-
श्रवणेन नृपतिनांस्माकमभिमुखं क्रुद्धया यातवार्तां तु दूरे तिष्ठतु विरुद्धस्यापि संमुखं
पश्येन्नावलोकयेत् । उत्प्रेक्ष्यते—सपक्षतयेव सह पक्षेण परिवारेण वर्तन्ते ये ते सप-
क्षास्तत्तया । ‘जे परिरानइ अगला ते गज्जणां न जाइ’ इति वचनात् । पक्षैः पक्षक-
क्षाकारिभिर्मित्रादिभिर्वा वर्तन्ते ये अथवा समानः पक्षो गोत्रं येषां ते सगोत्राः । ‘पक्षो
गोत्रे परिवारे पक्षती च’ इत्यनेकार्थः । तेषां भावः सपक्षता तथा पक्षयुक्तत्वेन एक-
गोत्रत्वेन वा । बहुपक्षो हन्तुमशक्य एकपक्षश्च हन्तुमशुक्तः ॥ इति चकोरखञ्जनमिश्र-
नालापः । इति खचराः ॥

न्यगददनिमिषीनं मीनमेतत्किमु रमसे रमणीसखः सुखेन ।

अनय नयपयोधिपारदश्चा किमु कुलवैरितया हनिष्यति त्वाम् ॥ २३५ ॥

अनिमिषी मत्स्यी इन् स्त्रकान्तं मीनं मत्स्यमिति न्यगददाचक्ष्यो । हे मीन, रमणी-
सखः बहुव्रीकत्वेन खान्यनारीकलितं किमु कथं रमसे सलिले स्वेच्छया क्रीडसि बहु-
मत्स्यीभिः सार्धं विलससि । केन । सुखेन शर्मणा । निरपायं क्रीडानिषेधहेतुमाह—हे
अनय, न विद्यते नयो निजकुलक्षयकारित्वेन न्यायो यस्मिन् । ‘मत्स्यगलागलिन्याय
जेह जेह नइ पहुचइ ते हनइ खाथ’ इति लोकवार्ता । तथा न्याय एवागाधत्वात्पयोधिः
समुद्रस्तस्य पारदृष्ट्वा पारगामी नीतिभिः रामचन्द्रो भूपतिस्त्वा भवन्त हनिष्यति कृ-
तान्तनिकेतनातिथेयीं ग्राहयिष्यति । उत्प्रेक्ष्यते—कुलस्य स्ववंशस्य वैरितया संहार-
कत्वेन किमु यः कुलसंहारकृत्योऽवश्यं स्वाहसैव निहन्यते । तथा चोक्त नैषधे—‘अ-
बलखकुलाशिनो क्षपात्रिजनीडद्रुमपीडिनः खगान् । अनवद्यतृणार्दिनो मृगान्मृगया-
घाथनभूयता व्रताम्’ इति शैवपुरोहितमन्त्रिवचसा वृषस्त्रयाणामपि मृगयां करोति ॥

तिमिरिति कान्तां मदनविनोदी वदति मुनीन्दोर्वचनविलासात् ।

अनिमिषभावादिव विनिहन्तुं धरणिषुधांशुः प्रभवति नास्मान् ॥ २३१ ॥

मदनेन कामेन मदनादनङ्गोदयाद्वा विनोदो विलासः स्वेच्छया विविधचेष्टा काम-
क्रीडा धुरतादिवर्षा अस्यास्तीति मदनविनोदी तिमिरमत्स्यः कान्तां स्वप्रेमवतीं लीलावतीं
मत्स्यीं प्रति इति वदति जल्पति । हे प्रिये, मुनीन्दोः साधुषुधाकरस्य वचनविलासा-
त्कृपाप्रपञ्चाश्रितवार्त्ता वैचित्र्यात् धरणिषुधाधुरन्धरा चक्रचन्द्रमाः साहिरस्मान्विनि-
हन्तु न प्रभवति न समर्थो भवति । धरणिशब्दो ह्रस्वोऽपि दृश्यते नाटकशास्त्रे । यथा—
‘प्राचीमागे धरणिविरहिणि कान्तमुद्रे समुद्रे’ इत्यादि । तथा च वाग्भट्टालंकारे—‘मुदा
यस्योद्गीतं सह सहचरीभिर्वनचरैर्मुहुः श्रुत्वा हेलोदूतधरणिभारं भुजबलम् । द्रोत्र-
च्छर्द्भाङ्कुरनिकरदम्भात्युलकिताश्वमत्कारोद्रेकं कुलशिखरिणस्तेऽपि दधिरे ॥’ इति ।
उत्प्रेक्ष्यते—अनिमिषभावाद्देवत्वादिव । ‘अनिमिषो देवमीनयोः’ इत्यनेकार्थः । देव-
देव्यो हि मनुष्येण हन्तुं न शक्यन्ते ॥ इति मत्स्यमिशुनालापः ॥

व्याधेन वेधीकृतकाययष्टी मृगीव तत्साध्वसधावमाना ।

त्रासातिमात्रास्थिरनेत्रपत्रा वादालबालेत्यलपत्प्रियं स्वम् ॥ २३७ ॥

वादालः सहस्रदंष्ट्रः मत्स्यविशेषस्तस्य बाला स्त्री ख प्रियमात्मीय वलभमित्यलपन्नि-
गदति स्तु । किभूता । धावमाना पलायमाना प्रणश्यन्ती । केन । तत्साध्वसेन तस्मान्मु-
गयो राज्ञो भयेन कीनाशदासीकरणातङ्गेन । पुनः किभूता । त्रासादाकस्मिकभयादति-
मात्रमतिशयेनास्थिरे चञ्चलतमे नेत्रपत्रे विलोचनदले यस्याः । केव । मृगीव । यथा
व्याधेन लुब्धकेन वेधीकृता शरव्या विहिता । ‘रूपा शरव्याकरणे दिवीकसाम्’ इति
नैषधे । यकारसहितस्यापि च्विप्रत्ययः । काययष्टी तनुलता यस्याः तादृशी मृगी सारङ्गी
व्याधस्य भयेन प्रणश्यन्ती त्रासान्नितान्ततरललोचना स्यात् ॥

वादाली किमाललाप तदेवाह—

वादाल कुदालवदानने कि दंष्ट्राः स्फुटीकृत्य सुखेन शेषे ।

गम्भीरताभिश्चलुकीकृताब्धेस्त्वद्भानुसूनुर्यदुपैति भूपः ॥ २३८ ॥

हे बल्लभ वादाल सहस्रदंष्ट्र, आनने स्वमुखे कुदालवद्भूषणनोपकरणविशेषानिव । ‘को-
दालः’ इति लोके प्रसिद्धाः । दंष्ट्रा दाढाः स्फुटीकृत्य विकार्य सुखेन जलशयेन किं कथं
शेषे निद्रायमाणो वर्तसे । यत्कारणात् त्वद्भानुसूनुः तव भवतो मानोरादित्यस्य सूनुर्न-
न्दनो धर्मेराजो वर्तते त्वद्वधकः अकञ्चर उपैति समागच्छति । सोऽलपत्—मद्रे, अहं
समुद्रमध्ये, तन्मां कथं मारयिष्यति । अत एव सा वक्ति । किंभूतः साहिः । गम्भी-
रताभिः स्वगम्भीरैः चुलुकीकृतः गण्डूषमात्राम्भोविहितोऽल्विः समुद्रो येन । कुम्भो-
द्भवत्पीतपयोनिधित्तकयमात्मानं रक्षति ॥ युगं संगत्या न क्रियया ॥

स स्माहेति सहस्रदंष्ट्रमहिलामालिङ्ग्य लीलालसो

मा गाः साध्वसमध्वराशनपतेः पाथोधिनेमेरतः ।

श्रीमत्सूरिगिरा महाव्रतिवपुःपाथोनिशोपासना-

प्रोद्भूतप्रणयादिव प्रियतमे नास्मान्हिनस्ति प्रभुः ॥ २३९ ॥

लील्या विलासेन नर्मणा वा मन्यरोऽपरकर्मण्यलसः सहस्रदंष्ट्रमहिलां स्वां प्रियां
वादालीमालिङ्ग्य स्वहृदयेन दयिताहृदय गाढमाश्लिष्य स वादाल इति आह स्व भूते स्व ।
हे प्राणितप्रियतमे मीर, अतोऽस्मादकञ्चरात् पाथोधिनेमेर्जलधिचक्रवालाया वपुषाया
अध्वराशनपतेर्यज्ञभोजनप्रभोरिन्द्रस्य अध्वरा यज्ञा अशनं भोजनं येषां तेषां देवानां
पतिः स्वामी तस्माद्भूमीन्दात् साध्वसं भवं मा गा मा व्रज । यस्मात् श्रीमत्सूरिगिरा
वाक्यात् स प्रभुः साहिरस्मात्र हिनस्ति नालभते । उत्प्रेक्ष्यते—महान्ति सर्वोत्कृष्टानि
मेरुवद्भुमशक्यानि यस्य तादृशस्य सूरैरन्यस्य कस्यापि साधोर्वा नात्रा वशंकरस्य
महाव्रतिनो वपुः शरीरं यत्पाथः पानीय तस्यानिशं निरन्तरं या उपासना सेवा ततः
प्रोद्भूतः प्रकटो जातः प्रणयः ज्ञेहः प्रेमातिरेकस्तस्मादिव ॥ इति वादालमिधुनालापः ॥

नकाद्यानुपसृत्य तत्प्रियतमा इत्युचुरातङ्किताः

कीललेष्विव लोलुपाशयतया हन्ता नृनेतात्मनाम् ।

तेऽप्याख्यन्निति वज्रबाहुनृपवद्भोपायति क्षमापति-

जैन्तुज्जन्तुपितामहः स करुणाकल्लोलिनीवल्लभः ॥ २४० ॥

नका जलयादोविशेषाः कुम्भीराः मत्स्यजातयस्ते आद्या आदिभूता येषां येषु वा
ते नक्रचक्रपाठीनकुम्भीरालस्यकुम्भीमहामुखप्रमुखानुपसृत्य समीपमागत्य आतङ्किता
भूपतेर्भातिव्याकुलीभूतास्तेप्रियास्तेषां नकादीनां पत्न्यः इत्यमुना प्रकारेणोक्तुः कथयां-
चकृः । इति किम् । हे प्राणवल्लभाः, नृनेता नरपतिरकञ्चरः आत्मना चावदात्मजातिजन्तूनां

हन्ता घातयिता[स्ते] विवृद्धव्यसनवशंवदाना कृत्याकृत्यविवेको न भवत्येव । उत्प्रेक्ष्यते—
 कीलालेषु रुधिरेषु लोलुपो लम्पटो लुब्ध आशयो मनो येषां तत्तयेव रुधिरपानलुब्धम-
 नस्त्वेनेव । 'कीलालं रुधिरं जले' इत्यनेकार्थः । तत्त्वतस्तु जलचरत्वेन जले एव
 लोलुपाशयाः । तत्तस्ते नकाद्या जलयादोमजा अपि निजदयिताः स्वस्वप्रियाः प्रति
 इत्याख्यन् इदमाचख्युः । हे प्रियाः, स क्षमापतिर्नृपः जन्तूनां प्राणभृतां पितामहः
 पितृपिता मयन् सन् जन्तून् सर्वसत्त्वान् नृमृवद्गोपायति रक्षति । किभूतः । कणा
 जगजन्तूपरि कृपा तस्याः कल्लोलिनीवल्लभो नदीनायकः समुद्रः । किंवत् । वज्रबाहुनृपवत्
 श्रीशान्तिनाथपूर्वजन्मवज्रबाहुनहीपतिरिव । पारापतप्रमुखाननेकसत्त्वान् । तथा सूरि-
 गिरा इत्यध्याहारादयमासीदिति ॥ इति नकादिजलजन्तुमिश्रुनालापः । इति जलचराः ॥

चौलुक्क्यावनिजानिनेव निखिलेऽकूपारकाञ्चीतले

श्रुत्वा प्राणिगणैरमारिमवनीकान्तेन संकल्पिताम् ।

गर्जन्तीह गजा हसन्ति हरिणाः कूर्दन्त्यथो कासरा

हृष्यन्ति द्विरदद्विषः सुखमधुर्वाघ्रीणसद्वीपिनः ॥ २४१ ॥

केकायन्ते कलितललनाकेलयो नीलकण्ठा

माकन्दस्था विदधति पिकाः पञ्चमालापलीलाम् ।

शब्दायन्ते शिखरिशिखरस्थायुकास्ताम्रचूडाः

कीरा धीरा इव तरुशिरस्यन्वतिष्ठंश्च गोष्ठीः ॥ २४२ ॥

प्रीतिप्रहां रमयति रहः स्वां चकोरीं चकोर-

श्वेरुः स्वैरं गृहवलिभुजः खञ्जनाः खे विलेसुः ।

लीलायन्ते धवलगरुतः प्रोच्छलन्ति स्म मत्स्या

विश्वस्यासन्निव सुखमया वासरास्ते तदानीम् ॥ २४३ ॥

चौलुक्क्यावनिजानिना कुमारपालभूपालेनेव निखिले समग्रे अकूपारः समुद्रः स एव
 काञ्ची मेखला यस्यास्तस्याः तले । भूमण्डले इत्यर्थः । अवनीकान्तेनाकव्वरेण संकल्पिता
 प्रवर्तितामारि जीवदयां श्रुत्वा निशम्य इह जगति गजा सर्वेऽपि बन्धुचारिणः
 गर्जन्ति सजलजलधरवद्गम्भीरधीरगर्जारवं कुर्वन्ति । पुनर्हरिणा हर्षेण हसन्ति मिथो
 हास्यं कुर्वन्ति । अथ पुनः कासरा महिषाः कूर्दन्ति नमसि फालां ददते । च पुनर्द्विर-
 दद्विषः केसरिणः हृष्यन्ति उद्धुपितकेसरसटाटोपः प्रमोदमेदुरी । पुनर्वाघ्रीणसा-
 खक्षिणो 'गांढां सावज' इति प्रसिद्धाः । तथा द्वीपिनो व्याघ्राः चित्रकाया वा । तथा
 गिरिनारिगिरिगहने व्याघ्रीचित्रकचित्रकीव्याघ्राणां च संयोगे जायमानास्त्रज 'दीपडाः'
 इति प्रसिद्धाः सुखं सातमधुर्विश्रति स्म । सातेन शेरते इत्यर्थः । पुनः कलिता निमिद्रा

ललनाभिर्मयूरीभिः समं केलयो विलासा चैत्वादृशा नीलकण्ठाः केकायन्ते सताण्डवा-
 ङ्म्वरं केकारवं कुर्वते । पुनर्मौक्तस्थाः स्मितसहकारश्वाशिशाखास्यायुकास्तत्कलिकाद-
 म्बकाखादसुन्दरीभूतनूतनाकुण्ठकण्ठाः पञ्चमनाग्नौ रागस्य आलापस्य आलपनस्य धोल-
 नाया लीला विनोदं विदधति । तथा शिखरिणां पत्रलपादपानां शिखरेषु तिष्ठन्तीत्येवं-
 शीलाः स्थायुकाः स्थायिनः सन्तस्ताम्रचूडा- कुकुटाः शब्दायन्ते जगत्प्रबोधं विदधति ।
 पुनर्धाराः पण्डिता इव । यथा हेम्याम्—‘ज्ञः प्राप्त्यरूपकृतिकृष्णानिरूपवीराः’ इति ।
 कीराः शुकास्तरुणां पुष्पितफलितद्रुमाणां शिरसि शिखरे उपरिशिखायां गोष्ठीः ‘परस्पर-
 वार्ताः भन्वतिष्ठन् चक्रुः । पुनश्चकोरो ज्योत्स्नाप्रियः प्रीत्या स्नेहेन कृत्वा त्रधां नम्रीभूतां
 खामात्मीया चकोरीं रह एकान्ते रमयति । पुनर्गृहवलिभुजश्वटकाः स्वैरं स्वेच्छया चेशः
 पर्यटन्ति स्म भक्षयन्ति स्म । च पुनः खञ्जना आकाशे विलेष्टुः विलसन्ति स्म चि-
 क्कीडुर्वा । पुनर्धवलगस्तो राजहंसा लीलायन्ते मन्यरगमनैर्विचरन्ति । पुनर्मत्स्या मीनाः
 प्रोच्छलन्ति प्रकर्षेणोद्यैरुत्पतन्ति । साहेमृगयानियमनाकर्णनात्सर्वेऽपि प्रमोदमाजो
 जन्तवः स्वतन्त्रं कीडन्ति तर्हि ते दिनाः [वसा] कीदृशा जाताः तदानीं तस्मिन्प्रस्तावे
 तेऽमारिसत्का वासरा दिवसा विश्वस्य सर्वस्य जलस्थलवारिचरजन्तुवर्गस्य सुखमयाः
 शर्मप्रचुराः । यदुक्तं रघुवशे—‘क्षणमप्यवतिष्ठते श्वसन्त्यदि जन्तुर्व न लमवानसौ’
 इति । इति वचनात्परमानन्दमया इवासन् बभूवुः । परममारिपटहोद्योषणव्यतिकरे
 इत्यर्थः ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

मधुना मञ्जरीमालालंकृताः फलदा इव ।

अमारिमण्डिताः सर्वे कृतास्तेनात्मनीवृतः ॥ २४४ ॥

तेनाकल्वरेणात्मनीवृतः निजजनपदा अमारिमण्डिता जीवानुकम्पाविभूषिताः
 कृता निर्मिताः । केनेव के । मधुना फलदा इव । यथा वसन्तेन सर्वे महीरुहा मञ्ज-
 रीणां कलिकानां उपलक्षणात्पल्लवपुष्पफलानां च मालाभिरावलीभिरलंकृताः क्रियन्ते ।
 यदुक्तम्—‘अर्धो नराणां पतिरङ्गानां वर्षा नदीनामृतराट् तरुणाम् । स धर्मचारी
 नृपतिः प्रजानां गतं गतं यौवनमानयन्ति ॥’ इति ॥

प्राचीनापगुदीचीनप्रतीचीनावनीधनाः ।

साहिप्रवर्तितामारिं शेषामिव शिरस्थधुः ॥ २४५ ॥

पूर्वेदिग्दक्षिणदिक्पश्चिमदिग्दक्षिणदिक्संविन्विनो भूमीकान्ता राजानश्चतुष्टयामपि
 दिशामधीशाः उपलक्षणाद्विदिशामपीशास्ते कर्तारः साहिना प्रवर्तितामारिं सकल-
 जीवदयां शेषा देवेन खाभिना वा प्रदत्तप्रसादमिव शिरसि मस्तके अधुर्धारयन्ति
 स्म । शेषाः शीर्षा अपि । ‘सेस’ इति लोकप्रसिद्धा ॥ इति श्रीहीरविजयसूरिवचनादक-
 व्वरसाहिना निखिलमण्डलेष्वमारिः प्रवर्तिता ॥

१. दिनशब्दस्य वस्तुतः पुंस्त्वाप्रसिद्धत्वेन चिन्त्योऽयं प्रयोगः, अर्शाद्यजन्त-
 लात्पुस्त्वं वा.

श्रीसूरीश्वरहीरहीरविजयैस्तैः स्थानसिंहः स्वयं
निर्माप्यातिमहोत्सवेन भगवद्विम्बप्रतिष्ठामहम् ।

कल्याणश्रियमर्थिसार्थवशां कुर्वन्नपि प्रीतिमा-
नेतच्चित्रममुत्र तन्निजवशां तां निर्मिमीते स्म यत् ॥ २४६ ॥

अमुत्रास्मिन् जगति तत्प्रसिद्धमेतद्दृश्यमानं चित्रमाश्चर्यमास्ते । तत्किम् । थानसिंहो यत्तां कल्याणश्रियं सुक्तिलक्ष्मीं निजवशां स्थायत्ता निर्मिमीते स्म चकार । किंभूतः । प्रीतिमान् सुक्तिलक्ष्मीं प्रति ज्ञेहवान् । अन्यत्र प्रमोदमेदुरिताद्वयष्टिः । पुन किं कुर्वन् । कल्याणश्रियं सुवर्णविभूतिमर्थिना याचकानां सार्थस्य वर्गस्य वशां वशवर्तिनीं कुर्वन्नपि सजन्नपि । किं कृत्वा । इह फतेपुरमध्ये तैरकब्बरसाहिबिहितसन्मानं, श्रिया शुद्धाचारत्वेन यशोलक्ष्म्या युक्तानां सूरीणामपरेषामनुचानानां मध्ये ईश्वराः अधिपतयः ज्ञानवर्गादिभिर्महोत्सवेऽपि हीरैश्चूडामणिकल्पैर्हीरविजयसूरिभिः स्वयमात्मना अप्रतिमेनासाधारणेन उत्सवेन महेन भगवतां तीर्थकृता विम्बानां प्रतिमाना प्रतिष्ठा वा सक्षेपाजनशलाकादिकां निर्माप्य कारयित्वा ॥

श्रीमदुर्जराराजवीरधवलाधीशः समुत्कण्ठितः
स्वेन श्रीकरणाभिधानपदवीं श्रीवस्तुपालं यथा ।

सूरिक्षोणिमहेन्द्रहीरविजयस्तस्मिन्महेऽस्याग्रहे-

गौपाध्यायपदं निनाय विबुधं शान्त्यादिचन्द्राभिधम् ॥ २४७ ॥

स जगद्विख्याताकब्बरप्रतिबोधविधाता सूरिष्वनुचानेषु क्षोणिमहेन्द्रः पृथिवीपाकशासनो राजा श्रीहीरविजयमूरिस्तस्मिन् प्रतिष्ठासंबन्धिनि महे महोत्सवे अस्य थानसिंहस्याग्रहेण शान्तिरिति पदमादौ यस्य तादृशी चन्द्र इत्यभिधा नाम यस्य तादृग्विषयविबुधं प्रज्ञांशमुपाध्यायपदं निनाय प्रापितवान् । शान्तिचन्द्रप्रज्ञाशस्योपाध्यायपदं ददावित्यर्थः । तत्र दृष्टान्तं वक्ति—यथा सम्यगुत्कण्ठा औत्सुक्यं जातमस्येति समुत्कण्ठितः श्रीमान्मण्डललक्ष्मीकलितः गुर्जराणां राजा स्वामी वीरधवल इति नामाधीशः प्रभुः स्वेनात्मना श्रिया भाग्यवैभवेन युक्तं वस्तुपालं तेजःपालज्येष्ठप्रातरश्रीकरणान्नाम्रीं पदवीमधिकारविशेषम् । मित्रैरित्यर्थः ॥ इति थानसिंहप्रतिष्ठायां शान्तिचन्द्रस्योपाध्यायपदम् ॥

दुर्जनमल्लो दुर्जनमल्ल इव गुणैर्महीपतेर्मान्यः ।

समहं प्रत्यष्टापयदर्हत्प्रतिमा मुनीन्द्रेण ॥ २४८ ॥

दुर्जनमल्लो नाम भ्राद्रो मुनीन्द्रेण सूरिपार्थे समहं महामहकलितं यथा स्यात्तथा अर्हत्प्रतिमा भगवद्विम्बानि प्रत्यष्टापयत् प्रतिष्ठापयति स्म । किंभूतः । गुणैरौदार्यवैभवं-

णिपरीक्षाकारकादिभिः कृत्वा महीपतेरकम्बरसाहेमान्यो बहुमाननीयः । पुनः शुणैर्दुर्जनानां कर्णेजपानां खलानां वा मल इव मलः प्रतिपक्षः ॥

समहं मथुरापुर्या यात्रां पार्श्वसुपार्श्वयोः ।

प्रभुः परीतः पौरैधैश्चारणर्षिरिवाकरोत् ॥ २४९ ॥

प्रभुर्होरविजयसूरिः मथुरापुर्या मधूपन्नगरे समहं सोत्सव चारणर्षिर्विद्याजहाचार-
णादिमुनिरिव पौरैधैर्नागरिकनिकरैः परीतः परिवृतः संघेन सहितः पार्श्वसुपार्श्वयोर्यो-
विशतितमसप्तमजिनचन्द्रप्रतिमयोर्यात्रामकरोच्च कृतवान् ॥

जम्बूप्रभवमुख्यानां मुनीनामिह स प्रभुः ।

ससप्तविंशतिं पञ्चशतीं स्तूपान्प्रणेमिवान् ॥ २५० ॥

स प्रभुर्होरसूरिरिहैव मथुरानगर्या जम्बूनाममहावीरदेवस्य द्वितीयपट्टधरः, चरमके-
वली प्रभवनामा तृतीयः पट्टधरः, तौ मुख्यौ प्रकृष्टावाधौ वा येषां तेषां मुनीनामुपल-
क्षणात्साध्वीनामपि परं तन्मध्यवर्तिनामेव सहसप्तविंशत्या वर्तते या तादृशीं पञ्चशतीं
स्तूपान् प्रणेमिवान्नमति स्म । पञ्चशतीं प्रभवस्वामिसहिता चौरसाधूनां जम्बूस्वामियु-
क्तानामद्यानां कनीनां नवानामपि मातृपितृणां नव त्रिभिर्गुणिताः सप्तविंशतिर्जातं य-
थोक्तमान सप्तविंशत्यधिका पञ्चशतीस्तूपाः सन्तीति ॥ मथुरायात्रा ॥

गोपालशैलेऽथ सुपर्वसद्वावष्टम्भनस्तम्भ इवाम्युपेत्य ।

समं जनौघैर्जिनसार्वभौमं ककुब्जकेतुं नतवान्त्रतीन्द्रः ॥ २५१ ॥

अथ मथुरायात्रानन्तरं त्रतीन्द्रः सूरिः जनौघैर्भविकप्रकरैः समं सार्धसुपेत्सागल्य
गोपालशैले 'गवाल्लेरगड' इति लोकोक्त्या तत्र ककुब्जान् वृषभः केतुश्चिह्नं यस्यैतावता
वृषभसामिन् जिनाः सामान्यकेवलिनः तेषु तेषां मध्ये वा सार्वभौमं चक्रवर्तिनं नत-
वान् प्रणमति स्म । किंभूते गोपालशैले । सुपर्वसद्वावः खर्गस्यावष्टम्भनार्थमाचारकृते
त्रेभिना विश्वसृजा कृते स्तम्भे स्थूणा वागिव ॥

द्वापञ्चाशद्वज्रमितवृषभप्रतिमां स सिद्धशैले इव ।

प्रभुरपरा अपि तस्मिन्मूर्तीर्जैनीरनंसीत्सः ॥ २५२ ॥

स प्रभुः सूरिः सिद्धशैले शत्रुंजयपर्वते इव तस्मिन् गोपगिरौ द्वापञ्चाशतो गजा
वज्रादिप्रमितिकरणार्थं वज्रमया काष्ठमया वा चट्टिविद्योपात्तैर्द्विपञ्चाशद्भिर्मिता प्रमाणी-
कृता या वृषभस्यादिनायस्य प्रतिमा मूर्तिस्वामाशां वरीयाकृतिवाद्वासलेपपूर्वकमनसीत्
प्रणतवान् । अपि पुनरपरा वन्या अपि जैनीर्जिनसंबन्धिनीमूर्तीः प्रतिमाः पञ्चाशच्च-
त्वारिंशत्पञ्चात्रिंशद्भिर्वादिगजमानास्तथैव पूर्वप्रतिमावन्नेमिवान् ॥

यात्रां कृत्वात्र सुत्रामा यथा नन्दीश्वरे दिवम् ।

प्रभुर्विभूषयामास पुनरप्यागरापुरम् ॥ २५३ ॥

प्रभुः सूरिरत्र गोपगिरौ यात्रां जिनपादप्रणतिं कृत्वा भावविधिपूर्वं विधाय पुनरपि व्याघ्रव्य तदेवागरानाम नगरं विभूषयामासालकृतवान् । दृष्टान्तमाचष्टे—यथा सुत्रामा सौधमेन्द्रः नन्दीश्वरे जम्बूद्वीपादष्टमे द्वीपे भगवत्कल्याणकादिकाष्टाहिकादिषु यात्रां गीतनृत्यकारापणादिमहोत्सवं निमाप्य पुनरपि दिवं स्वलोकं भूषयति ॥ इति गोपगिरियात्रा ॥

यः सेरद्विकखण्डलम्भनिकया ख्यातोऽखिले मण्डले

श्रद्धार्वानिह मेदिनीपुरसदारङ्गः प्रभोर्भक्तितः ।

सोऽदान्मूर्तमिवेन्द्रकुम्भिनमिभं लक्षप्रसादं पुन-

र्वाहानां नवतिं च काञ्चनमणीखर्णांशुकाद्यर्थिनाम् ॥ २५४ ॥

तस्मिन्नवसरे इहागरानगरे सः दानशक्त्या प्रसिद्धो मेदिनीपुरस्य मेढतानगरस्य वास्तव्यः सदारङ्गनामा श्रद्धावान् श्रावकः प्रभोः सूरिन्दोरुपरि भक्तितः भक्तिवशाद्गण-
तिशयात् । अर्थिनां थाचकानामिति सर्वत्र योज्यम् । मूर्तं मूर्तिमन्तं भूमावागतमिन्द्रकुम्भिनमैरावणमिव इभं गजोचितपरिकरादिकलितकरिणमदाद्दौ । पुनर्लक्षप्रसादं 'लक्षप-
साय' इति जनप्रसिद्धिः च पुनर्वाहानां जात्यतुरङ्गणा नवतिं नवतिप्रमाणान्श्वान् ददिवान् । पुनः काञ्चनैः सुवर्णैर्मणीभिः रत्नैः उपलक्षितां खर्णां मुद्रां अङ्गुलीयकानि । 'साक्षराङ्गुली मुद्रा' इति हेम्याम् । 'वेढवीटी' इति प्रसिद्धा । तथा अर्थिनां अङ्गुलानि नानाविधवस्त्राणि । आदिशब्दादुर्णयवः 'सखलातपामरी' इति जनप्रसिद्धाः । दत्ते सः । श्रूयते हि—कस्मिन्नपि व्यक्तिकरे पातिसाहिमार्गणेन सूरिन्द्रः करीन्द्रमज्ञानायाचितः । तदवसरे च करिराजसमर्पकं सकलसंघमनुनीय सदारङ्गसाधुः स्वयमेव श्रीहीरविजयसू-
रीन्दोरुपरि न्युच्छन्न निर्माय तस्य साहिङ्गुम्बकस्य सर्वगजोपकरणपरिकलितं गजं परहं कस्यापि तादृशस्य लक्षप्रसादमन्येषां च नवतिं तुङ्गसुरङ्गमानां परेषां च वस्त्रखर्णमणिभू-
षणौर्णयुग्रमुखं दत्तवानिति । स कः । यः सदारङ्गभाद्रः सेरयोर्लोकप्रसिद्धयोर्मानविशे-
षयोर्द्विकं युगलं तन्मितानां खण्डानां मृदुघृलीनां लम्भनिकया प्रतिमथनप्रदानेनाखिले मण्डले ख्यातः प्रसिद्धिमान् जातोऽस्ति ॥ इति श्रीहीरविजयसूरिभ्रातृदानम् ॥

मुक्त्वामात्यमिवावनीशसविधे शान्त्यादिचन्द्राभिधो-

पाध्यायं प्रविधाय तत्र विषये वर्षाश्चतस्रः स्वयम् ।

श्रीकम्मातनयव्रतीन्द्रविलसत्संधाग्रहाद्रुर्जरा-

द्रुच्छन्नागपुरे स तिष्ठति चतुर्मासीं स नागेन्द्रवत् ॥ २५५ ॥

स सूरिर्नागपुरे नगरे प्रसिद्धे नगरे चतुर्मासीं वर्षासमयं तिष्ठति सः । किन्तु नागे-

न्द्रवन् । यथा नागानां राजा नागपुरे भोगवत्सा नगर्यां तिष्ठति । किं कुर्वन् । श्रियाः
आचार्यलक्ष्म्या कलितो यः कम्माख्यसाधोस्तनयः पुत्रो ब्रतीन्द्रः सूरिरेतावता विज-
यसेनसूरिस्तेन विलसन् शोभमानो यो गुर्जरदेशसंघः साधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूप-
समुदायस्तस्याग्रहापुरोधाद्गुर्जरानुघरित्रीपदं प्रति गच्छन् प्रतिष्ठमानः । किं कृत्वा ।
अमास्य सचिवमिव अवनीचस्याकञ्चरपातिसाहेः सविधे संनिधाने शान्तिरिति पदमादौ
यस्य तादृश चन्द्रोपाध्यायम् । शान्तिचन्द्रवाचकमित्यर्थः । मुक्त्वा कार्यकरणार्थं संस्थाप्य
पुनस्तत्र मेधातनान्नि विषये मण्डले स्वयमात्मना चतस्रश्चतुःसंख्याकाः वर्षाः प्रावृत्का-
लप्रतिबद्धाश्चतुर्मासीः प्रविधाय कृत्वा । स्थित्वेत्यर्थः ॥ इति मेधातमण्डलादागत्य नागपुरे
चतुर्मासकरणम् ॥

तस्मिञ्जगन्मल्लमहीन्द्रमन्त्री मेहाजलो नाम वणिञ्चमहेन्द्रः ।

भक्तिं व्यधात्कृतमहो मुनीन्द्रोः पद्मावतीकान्त इवाहिकेतोः ॥ २९१ ॥

तस्मिन्नागपुरे जगन्मल्लो जगमाल इति नाम्ना महीन्द्रो राजा तस्य मन्त्री प्रधानो
मेहाजल इति नाम वणिक्सु नैगमेषु महेन्द्र इन्द्रसदृशः मुनीन्द्रोः सूरिन्द्रस्य भक्तिं
सेवा पशुपासना व्यधात् चकार । किंभूतः । कुतो लिप्पादितोऽखिलपुरजन्मार्थानार्थ-
जनैर्मह उत्सवो येन । क इव । पद्मावतीकान्त इव । यथा धरणेन्द्रः अहिकेतोः श्री-
पार्श्वनाथस्य स्वस्य नागेन्द्रपदप्रदानप्रमोदेनान्यप्रकारेण वा महोत्सवं कुर्वन् भक्तिं
विधत्ते ॥

श्रीमज्जेसलमेरुनामनगरादागत्य संघान्वितः

कोष्ठागारिकमाण्डणो मुनिमणिं मौवर्णटङ्कैर्मुदा ।

सिद्धौ स्वर्मणिवत्प्रपूज्य तृणयल्लक्ष्मीं पुनस्तपुरे

नानादानविधौचितीं प्रकटयांचके यथा विक्रमः ॥ २९७ ॥

कोष्ठागारिकः धान्यकोष्ठाध्यक्षः लोकप्रसिद्धया 'कोटरी' माण्डणः । 'श्रामनात्रोः सं-
स्काराभावः क्वचित्' इति वचनान्माण्डणः । संस्कारे तु मण्डन इति नाम्ना वणिक् श्राद्धः
तस्मिन्नागपुरे पुनरित्यन्यायं अन्यानां नानाविधानां दानानां स्वर्णरजताशुकोर्णायुखण्ड-
धृताद्यनेकप्रकाराणां विश्राणनानां विधा विधयः प्रकारा वा तेषामौचित्यमुचिततामा-
त्रित्य प्रकटयांचके प्रकाशयामास । दृष्टान्तमाचष्टे—यथा विक्रमो विक्रमादित्यः
नानादानविधौचितीं प्रकटीचक्रिवान् । माण्डण किं कुर्वन् । तत्पुरे तस्मिन्नागपुरनगरे
स्वर्णलक्ष्मीं निजविभव तृणयन् तृणमिव गगयन् । विविधलम्भलिकाभिर्याचकदानैश्चे-
ध्याहारः । किं कृत्वा । मुदा हर्षेण सिद्धयै महानन्दप्राप्तये मुनिमणिं हीरविजयसूरिपु-
रंदर मौवर्णटङ्कैः 'सोनइयाइ' इति प्रसिद्धैः प्रपूज्याच्येत्वा । किं वत् । स्वर्मणिवत् । यथा
कोऽपि सिद्धयै स्वार्थसंप्राप्तये विभवार्थं चिन्तामणिं पूजयति । किं कृत्वा । श्रीमतो
लम्बोः दुर्गादिशोभा वा विसृते चस्तितादृश यजेत्सलमेरुनामाभिधानं यस्य तादृशान्नग-

रात् । जेसलमेरुपुरादित्यर्थः । आगत्य । किंभूतो मण्डनः । संघेन । यद्यपि संघशब्देन चातुर्वर्ण्यं गृह्यते, तथाप्यत्राधिकाराद् आद्वैताद्वीसार्थेनान्वितः सहितः ॥

..... ।

..... ॥ २५८ ॥

परेऽपि अन्यान्यनगरसंवन्धिनः संघाः क्रमात्तत्र नागपुरे उपागत्य समेत्य विभोर्ही-
रसूरेः पादांश्चरणानभिवन्द्य नमस्कृत्य निजं निजं स्वं स्वं स्थानं नगरग्रामादिकमास्पदं
ययुर्गताः । कानिच । अभिवन्द्य तीर्थानिच । यथा संघा विविधग्रामनगरजनपदसंवन्धिनः
आद्वीसखआद्वैसार्थाः शत्रुजयोज्यन्तार्जुदाष्टापदसमेतशिखरादिषु विभोर्भगवतः पादान्
जिनविम्बान् जिनपादुकान्वा अभिवन्द्य प्रणम्यार्चित्वा च निजनिजस्थानं यान्ति ॥

यदन्यनीवृत्ततिमुद्रिकायां विभर्ति माणिक्यमिवात्र लक्ष्मीम् ।

क्रमात्प्रतिक्रम्य स तत्पुरे चतुर्मासी विहारं विदधे त्रतीश्वरः ॥ २५९ ॥

स सूरिः क्रमात्पर्युषणापरैपाठ्या तत्पुरे तस्मिन्नागोरनगरे चतुर्मासीं प्रतिक्रम्य
अथ वा कार्तिकचतुर्मासकं प्रतिक्रम्य त्रतीश्वरो यतिराजो हीरसूरिविहारं विदधे वि-
हितवान् प्रतिष्ठते स्म । तत्किम् । यत्पुरम् अन्येऽपरे ये नीवृत्तो जनपदास्तेषां ततिः
श्रोणिः सैव मुद्रिका अङ्गुलीयकं तस्यां माणिक्यं महर्घ्यमणिमिवात्र भूषण्डले लक्ष्मीं
शोभां विभर्ति धत्ते । 'और देस सब सुदडी उर नागोर नगीना' इति तत्रत्यजनैः
प्रसिद्धिरयथावत् श्रूयते ॥ इति नागपुरचतुर्मासकम् ॥

पीपाडिनाम्नि स्वपुरे प्रभोर्मरुत्पुरोपमे नागपुरादुपेयुषः ।

तालाहसाधुर्व्यधिताधिकोत्सवं तदा प्रदेशीव मुदान्तिमार्हतः ॥ २६० ॥

तदा तस्मिन्सूरिसमागमनावसरे पीपाडि इति नाम यस्य तस्मिन् पीपाडिनाम्नि
स्वपुरे आत्मीयनिवसननगरे ताला इत्याह्वा नाम यस्य तादृशः साधुर्वणिक् । तालोसाह
इत्यर्थः । प्रभोहीरसूरेरधिकमतिशायिनमुत्सवं व्यधितं कृतवान् । प्रभोः किं चकुषः ।
नागपुरादुपेयुषः आजगमुषः । किंभूते स्वपुरे । मरुत्पुरोपमे मरुतो देवास्तेषां पुरं पत्तन-
ममरावती तस्योपमा सादृश्यं यस्य तादृशे । क इव । प्रदेशीव । यथा केशीप्रतिबोधित-
प्रदेशी नामा नृपतिः अन्तिमार्हतश्वरमतीर्थकृतः श्रीमहावीरस्वामिनः छद्मस्थावयाम-
प्रतिबद्धं विहरतः स्वपुरं स्वकीयश्वेताम्बीनगर्थां समागतस्यात्यभ्यधिकमहोत्सवं विधत्ते
स्म । किं च श्रीसूरीणामागमनावसरे आउआपुरे तालाह्वा आसीत् । तदवसरे तु पाति-
साहेरायत्तत्वात्पीपाडिनगरे निवसतीति तात्पर्यम् ॥

ग्रामाश्चद्विपताग्रस्थान्यधिपतिः सामन्तबन्धोऽजनि

श्रीमालान्वयभारमल्लतनयः श्रीइन्द्रराजस्तदा ।

आह्रातुं सुगुरुन्स्वकीयसचिवास्तेनाथ संप्रेषिताः

प्रासादे निजकारिते भगवतां मूर्तिप्रतिष्ठाकृते ॥ २६१ ॥

तदा तस्मिन् पीपाढिपुरपादावधारणप्रस्तावे श्रिया युक्त इति नामा वणिक् वर्तते । किंभूतः । श्रीमाल इत्यन्वयो वशो यस्य तादृशो यो भारमल्लस्तस्य तनयः पुत्रः । पुनः किंभूतः । ग्रामाणां पञ्चशतीजिनानां संनिवेशानां तथा अश्वानां तुरंगमानां तथा द्विपानां हस्तिना तथा ताम्राणां खानेराकरस्थाधिपतिः स्वामी । किंवत् । सामन्तवत् । यथा सामन्तः सीमालभूपालः कनिचिद्वामपुराधिपतिः सामान्यनृपः ग्रामाश्वद्विपखान्यधिपतिः स्यात् । राजन्यानां तु 'वागिड' इति, यवनानां तु 'उंबरो' इति प्रसिद्धस्तुल्य इति । अथ प्रभोर्मरुदेशे समागमनानन्तरं तेनेन्द्रराजेन सुगुरुन् हीरविजयसूरीन् आह्रातुं स्वविराटनगरे आकारयितुं स्वकीयसचिवा निजप्रधानपुरुषाः संप्रेषिताः प्रस्थापिताः । किमर्थम् । निजेनात्मना कारिते निर्मापिते प्रासादे विहारे भगवतां तीर्थकृतां मूर्तिप्रतिष्ठाकृते प्रतिमा प्रतिष्ठापयितुम् ॥

ज्ञात्वा शक्तिः.....

.....

.....

..... ॥ २६२ ॥

अथ विज्ञप्तेरनन्तरं सूरिवरः अभ्यर्णनं समीपस्थायिनं श्रीहर्षाङ्गजवाचकं श्रिया वाचकलक्ष्म्या युक्तं हर्षा इति नाम्नो वणिजः अङ्गज नन्दनं कल्याणविजयनामानं वाचकैष्वनिमणिमुपाध्यायराजं प्रैषीत् तत्र प्रख्यापयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अपरामन्यां स्त्रीयामात्मीयां मूर्तिं किं तनूमिव स्वप्रतिमामिव । किं कृत्वा । स्वामात्मीयामशक्तिं शरीरासामर्थ्यं ज्ञात्वा अवधार्य । किं कर्तुम् । इतः पीपाढिपुरात् मेवातमण्डलस्थविराटनगरे गन्तुं प्रयातुम् । ततः प्रेषणानन्तरं सोऽपि वाचकेन्द्रोऽपि सपदि शीघ्रमनविच्छिन्नप्रयाणैः क्रमाद्व्रामाजुग्रामविहारपरिपाठ्या तत्पुत्रं विराटनगरं प्राप्यासाद्य कुतैर्निर्मितैरसाधारणैस्तस्य लेन च मह्यमहैः प्रतिष्ठां विरचवाचके कृतवान् ॥

रत्नस्वर्णसुवर्णकोपलमयासार्चाप्रतिष्ठाक्षणे

हस्त्यश्वांशुकभूषणाशनमुखानेकप्रकारैस्तदा ।

भोजेनेव पुनर्गृहीतवपुषा विश्वाधिदैवस्थ्यच्छिदे

चत्वारिंशदनेन रूपकसहस्राणि व्ययीचक्रिरे ॥ २६३ ॥

तदा तस्मिन् रत्नानि स्फटिकादीनि स्वर्णं काञ्चनं सुवर्णकं पित्तलम् । यदुक्तं हैम्याम्—'रीरीरीवरीतिश्च पित्तलोहं सुवर्णकम्' इति । उपलः मम्माणीखनिजन्मा पाषाणस्त एव स्वरूपं चासां तादृशा आसनां जिनानामर्चाः प्रतिमाः तासां प्रतिष्ठाक्षणे

स्थापनमहोत्सवे इन्द्रराजेन हस्तिनां गजाः अश्वा वाजिनः अशुकानि वज्राणि भूषणा-
न्याभरणानि अशनानि जेमनवरा मुखानि आद्यानि येषु तादृशैरनेकैर्बहुविधैः प्रकारैः
कृत्वा चत्वारिंशन्मितानि रूपकाणां रूप्यटङ्कानां 'रूपया' इति प्रसिद्धानां सहस्राणि व्य-
यीचकिरे व्ययीकृतानि । उत्प्रेक्ष्यते—विश्वेश सर्वेषामर्थिना याचकानां दौस्थ्यच्छिदे
दारिद्र्यच्छेदनाय पुनर्द्वितीयवारं गृहीतवपुषा उपानदेहेन भोजेनेव धाराधिराजमोजदे-
वेनेव ॥ इति विराटनगरप्रतिष्ठा ॥

श्रीरोहिण्याः प्रतिष्ठायै संश्रुतायै स्वयं प्रभुः ।

ततः प्रतस्थे यत्साधोः स्थितिर्नैकत्र भृङ्गवत् ॥ २६४ ॥

प्रमुहूर्तसूरिस्ततः पीपादिपुरतः प्रतस्थे प्रचलितः । कस्येव । श्रीरोहिण्याः शिव-
पुर्यां प्रतिष्ठायै शिवपुरीश्राद्धकारितचतुर्मुखप्राप्तादतद्विम्बानां च प्रतिष्ठाकृते । किंभू-
तायै प्रतिष्ठायै । संश्रुतायै इन्द्रराजसचिवागमनात्प्रथममङ्गीकृतायै स्वयमात्मनैव प्रस्थाने ।
युक्तोऽयमर्थः—यद्यस्मात्कारणात् साधो संयमिनः स्थितिर्वास एकत्र न स्यात् एक-
स्मिन्नेव स्थाने न स्यादेव नैव भवेत् । किंवत् । भृङ्गवत् । यथा भ्रमरस्य एकत्र स्थितिर्न
स्यात् । यत उक्तम्—'सममाण सङ्गणं भ्रमरकुलायं गोकुलाय च । अणियाववस-
हीवसारयाणं च मेहाणम् ॥' इति ॥

वरकाणकमागस्य पुरं सूरिपुरंदरः ।

वरकाणकपार्श्वेशं साक्षात्पार्श्वमिवानमत् ॥ २६५ ॥

सूरिपुरंदरो हीरविजयसूरिः वरकाणकनान्ना पार्श्वयक्षस्य ईशं स्वामिन पार्श्व एवेशो
विश्वनाथकः तमनमन्नमस्करोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—साक्षात्प्रत्यक्षं स्वयमेवगुप्तेरज्ञायात्
श्रीपार्श्वनाथमिव । किं कृत्वा । वरकाणकमित्यभिधानं पुरमागस्य समेत्य ग्रामनाम्नैव
श्रीपार्श्वनाथाभिधानम् । श्रीब्रह्मेश्वरपार्श्वनाथवत् ॥

आगादथाभिमुखमस्य पुरादमुष्मा-

दागच्छतो विजयसेनगुरुर्गणेन्दोः ।

विश्वोपकारकृतिनौ मिलितौ मिथस्तौ

तीर्थाभिभूगणधराविव दिद्युताते ॥ २६६ ॥

अथेत्यपराधिकारे अस्माद्वरकाणकपुरादागच्छत् शिवपुर्यां समवनरतः अन्य गण-
न्दोर्हीरविजयसूरेर्विजयसेननामा गुरुराचार्यः अभिमुखः अनुस्रमागादायर्थां तथा तौ
भट्टारकाचार्याः मिथः परस्परं मिहतिं संगतां दिद्युताते राजतः । किंभूतां । विश्वेपा
जगतां समस्तभव्यजीवानां वा उपकारो बोधिबीजदानादित्यत्र कृतिनौ चतुरा । उत्प्रे-
क्ष्यते—तीर्थाभिभूतीर्थंकरस्तथा गणधराविव ॥

उत्तंसैरिव पत्कजैः शिवपुरीं संप्राप्य भूषां परां
 प्रासादे च चतुर्मुखे ध्रुव इव श्रीमन्महोक्षध्वजम् ।
 चैत्येऽन्यत्र पुनर्गजध्वजजिनं बिम्बैरनेकैः समं
 प्रत्यस्थापयदासपालविलसन्नेताप्रणीतोत्सवैः ॥ २६७ ॥

स हीरसूरिः ध्रुव इव ब्रह्मणीव चत्वारि मुखानि आननानि यस्य तादृशे प्रासादे
 विहारे श्रीमन्तं त्रैलोक्यलक्ष्मीकलितं महोक्षध्वजं वृषभकेतनमादिनाथ पुनरन्यत्र चैत्ये
 जिनगृहे गजध्वजं हस्तिलाम्बुजमजितनाथं जितं तीर्थकरं प्रत्यस्थापयत्प्रसतिष्ठिपत् ।
 कथम् । समं सार्धम् । कैः । अनेकैः शतसंख्यैर्बिम्बैर्जिनप्रतिमाभिः । कैः । आसपालनाम्ना
 संघपतिना तथा विलसता शोभमानेन नेतानामसाधुना प्रणीतैः कृतैरुत्सवैः महाभूटैः ।
 आसपालसंघपतिना चतुर्मुखप्रासादे आदिनाथस्य प्रतिष्ठा कारिता, नेताकेन श्रीमजि-
 तनाथचैत्ये श्रीभजितनाथस्य प्रतिष्ठा निर्मिता इति तत्त्वम् । किं कृत्वा । उत्सवैः शिल्पैः
 इव पत्कजैः चरणारविन्दैः शिवपुरीं श्रीरोहिणीनगरीं पद्म प्रकृष्टां भूषां शोभां संप्राप्य
 लम्भयित्वा । प्यन्तत्वाद्विकर्मकत्वम् ॥

आरुह्यार्जुनभूधरं जिनपतीन्तत्वा पुनर्गुर्जरा-
 न्प्रस्थातुं स्पृहयन्महीपतिसुरत्राणेन मन्त्रीश्वरैः ।

आगृह्यायममारिनिर्मितिकरव्यामुक्तिपूर्वं समा-

हृतो भूषितवांस्ततः शिवपुरीं वर्षागमे सूरिराट् ॥ २६८ ॥

ततः प्रतिष्ठाकरणानन्तरमय सूरिराट् हीरविजयसूरीन्द्रो वर्षागमे चतुर्मासके शिवपुरीं
 पुनर्भूषितवानलं करोति स्म । किंभूतः । महीपतिना सुरत्राणनाम्ना नृपेण मन्त्रीश्वरैः स्वमु-
 ख्यप्रधानपुरुषैः सकलेऽपि स्वमण्डले अमारिनिर्मितिर्जाविदयापालनं तथा करणं राजदे-
 याशाना जनदण्डानां च व्यामुक्तिर्मोचनं पूर्वं यथा स्यात्तथा । यावन्तं समयं श्रीपूज-
 न्नगरीमलंकरिष्यन्ति तावत्कालं मदीयाखिलमण्डले अमारिं तथा जनेषु करदण्डदो-
 चनं करिष्यामीति वागवन्धपूर्वकमित्यर्थः । आगृह्याग्रहं कृत्वा मन्त्रीश्वरैः स्वप्रधानपुरुषैः
 समाहृतः सम्यक्प्रकारेण संमानदानपूर्वकमाकारितः । सूरिराट् किं कुर्वन् । अर्जुनभू-
 धरं हिमाद्रिनन्दनशैलाधिलकामारुह्याध्यास्य पुनर्जिनपतीन् चैत्येषु भगवत्प्रतिमां नत्वा
 प्रणम्य पुनर्गुर्जरान् गुर्जरजनपदं प्रति प्रस्थातुं स्पृहयन् । पुनः शब्दो घण्टालालान्या-
 येनोभयत्रापि योज्यते ॥ इति शिवपुरीं प्रतिष्ठाद्वयपूर्वकं चतुर्मासकम् ॥

हेमसूरीश्वरेणेवाणहिलपुरपत्तनम् ।

क्रमाद्विहरता तेनालं चके व्रतिचक्रिणा ॥ २६९ ॥

क्रमाच्चतुर्मासकप्रतिक्रमणानन्तरं पारणके विहरता क्रमाद्व्यमात्राप्रार्मं सुखं सुखाद्वा

विहारं कुर्वता तेन त्रितचक्रिणा सूरिन्द्रेणाणहिल्लपुरं नाम पत्तनमलं चक्रे । केनेव । हेम-
सूरिश्वरेणेव । यथा हेमचन्द्रसूरिपुरदरेण पत्तनमलं क्रियते ॥ इति गुर्जरदेशागमनम् ॥

निःशेषोचितकर्मकर्मठधियं वाचैव वाचस्पातं

मुक्त्वा तत्र च मानुचन्द्रविबुधावीशं गुरुणां गिरा ।

श्रीमद्वाचकशान्तिचन्द्रगणिनेत्याख्यायि साहेः पुरः

शिष्टिः स्याद्यदि वः प्रयामि तदहं नन्तुं गुरुनुत्सुकः ॥२७०॥

श्रीमान् शोमाकलितो वाचक उपाध्यायः शान्तिचन्द्रगणिना शान्तिचन्द्रोपाध्यायेन
साहेरकच्चरस्य पुरोऽग्रे इत्याख्यायि प्रोक्तम् । इति किम् । यदि वो युष्माकं शिशिराज्ञा
स्यात् तदा उत्सुक उत्कण्ठितोऽहं गुरुन् हीरसूरीनन्तुं नमस्कर्तुं गच्छामि । किं कृत्वा ।
गुरुणां सूरिणां गिरा शासनेन मानुचन्द्रनामान विबुधावीशं ब्राह्मणं तत्र फतेपुरे
साहिपार्श्वे वा मुक्त्वा संस्थाप्य । किंभूतं मानुचन्द्रविबुधावीशम् । निःशेषाणि सम-
स्यानि उचितानि साहिकथनयोग्यानि यानि कर्माणि कार्याणि तेषु कर्मठा कार्यशूरा
प्रतिभा प्रज्ञा मतिर्यस्य । पुनः किंभूतम् । वाचा वाग्विलासेन कृत्वा वाचस्पतिं बृह-
स्पतिमिव ॥

प्रह्लादेन ततो गुरुन्प्रति निजात्पाश्चात्स जेजीयका-

मारीणां फुरमानढौकनकरः संदेशवाचो वहन् ।

श्रीमत्सूरिसितांशुशासनकृपाकोशानिश्रावण-

च्छेकः प्रैषि नृपेण वाचकवरः शान्त्यादिचन्द्रामिधः ॥२७१॥

तत आदेशमार्गणानन्तरं नृपेणाकच्चरेण निजात्सुकीयात्पाश्चात्समीपात्प्रह्लादेन
शान्त्यादिचन्द्रामिधः वाचकेषु विबुः शान्तिचन्द्रोपाध्यायः गुरुन् श्रीहीरविजयसूरी-
न्द्रान् प्रति प्रैषि प्रस्थापितः । किंभूतः । जेजीयकाख्यो गौर्जरकरविशेषस्तन्मोचन-
युक्तामारीणां फुरमानं खनायमुद्राङ्कितलेखः स एव ढौकनं प्राभृत नृपोपदा करे हस्ते
यस्य । किं कुर्वन् । संदेशवाचः साहिना संदिधान् कथितान् वाग्विलासान् वहन्
विभ्रत् । पुनः किंभूतः । सूरिसितांशोर्हीरविजयसूरिचन्द्रस्य शासनादादेशात्कृपापरकोश-
खकृतकाव्यग्रन्थविशेषस्तस्यानिशं निरन्तरं श्रावण साहेः कर्णप्राधुणकीकारकत्वं तत्र
छेकश्चतुरः ॥

हमाउंसूनोः फुरमानदानाद्युदन्तमुद्वेलकृपापयोधेः ।

प्रीत्या समेत्यास इवात्र सोऽपि न्यवेदयत्सूरिपुरंदरस्य ॥ २७२ ॥

सोऽपि शान्तिचन्द्रवाचकेन्द्रोऽपि अत्र गुर्जरमण्डले पत्तने वा समेत्यागस्य प्रीत्या
मुदा । 'मुत्प्रीत्यामोदसंमदः' इति हैम्याम् । हमाउंसूनोरकच्चरपातिसाहेः फुरमानस्य
खमुद्राङ्कितलेखस्य दानं विभ्राणं गुरुन्प्रति प्रेषणं यत्र तादृशमुदन्तं वृत्तान्तं सूरिपुरं-

द्राय न्यवेदयत्कथयांचकार । क इव । आस इव । यथा विश्वस्तः केनचित्कथितं सर्वं वृत्तान्तं निवेदयति । किंभूतस्य हमाहंसूनोः । उद्वेगो वेलामतिक्रान्तोऽतिप्रवृद्धः कृपारूपः पयोधिः समुद्रो यस्य यस्मिन्वा ॥ इति शान्तिचन्द्रोपाध्यायगुर्जररागमनं फुरमानदानं च ॥

श्रीमत्पर्युषणादिना रविमिताः सर्वे रवेर्वासराः

सोफीयानदिना अपीददिवसाः संक्रान्तिवत्ताः पुनः ।

मासः स्वीयजनेर्दिनाश्च मिहिरस्यान्येऽपि भूमीन्दुना

हिन्दुम्लेच्छमहीषु तेन विहिताः कारुण्यपण्यापणाः ॥ २७३ ॥

तेन भूमीन्दुना वसुधासुषांशुना अकवरेण हिन्दुम्लेच्छमहीषु राजपुत्राणां यवनानां च भूमीषु आर्यानांयदेशेष्वपि एते प्रोच्यमाना दिना कारुण्यपण्यानां कृपाक्याण-काणामापणा विपणयो ह्येव विहिताः कृताः । तानेव दिनान्दर्शयति—रविमिताः सूर्यप्रमाणा द्वादश श्रीमत्याः पर्युषणायाः सांवत्सरिकपर्वणः । पुनः सर्वे समस्ता अपि रवेरादित्यस्य वासराः । द्वादशमाससंवन्धिनो निःशेषा आदित्यवारा इत्यर्थः । अपि पुनः सोफीयानदिना यवनजातिप्रसिद्धाः । अपि पुनरीदस्य दिनास्तेऽपि यवनेष्वेव प्रसिद्धाः । पुनः संक्रान्तीनां मेपादिकानां सूर्यसंक्रमणानां वत्ता दिवसाः । पुनः स्वीयजनेः स्वक्रीयजन्मनः संवन्वी मासः । तथा मिहिरवासरास्तेऽपि यवनजातिष्वेव विख्याताः । अपि पुनरन्ये अपरेऽपि दिना वासराः ॥

तेन नवरोजदिवसास्तनुजजन् रजवमासदिवसाश्च ।

विहिता अमारिसहिताः सलतास्तरवौ घनेनेव ॥ २७४ ॥

तेनाकवरेण नवरोजस्य क्रीडाविशेषस्य दिवसाः, तथा तनुजानां पुत्राणां जनुपां जन्मनां मासाः, तथा रजवमासस्य दिवसाः । नवरोजः रजवमासस्य यवनेष्वेव प्रसिद्धौ । अमारिसहिता विहिताः जीवदयाकलिताः कृताः । केनेव । घनेनेव । यथा वार्षिकवारिदेन तरवः पादपाः सलता वल्लीसमालिङ्गिता विधीयन्ते ॥

गुल्वचसा नृपदत्तासाधिकषण्मास्यमारिरभवदिति ।

तत्तनुजैरपि दत्ताधिकवृद्धिं व्रततिवद्वेजे ॥ २७५ ॥

गुरोर्हीरविजयसुरैर्वचसा स्वर्गकुसुमापवर्गफलप्रदायिद्यालताद्वैतमाहात्म्योपदेशक-वाक्येन नृपेणाकवरेण दत्ता स्वदेशेषु च प्रवर्तिता सायिका पद्भिर्वासरैरधिकं षण्मासीं यावदमारिरिति दिनानुक्रमेणाभवद्भूषणी । अपि पुनस्तस्य तनुजैर्नन्दनैः सलेमसाहिनु-

१. दिनशब्दस्य मिलनपुंसकत्वेन पुंस्त्वघटितोऽयं प्रयोगश्चिन्त्यः, अर्थायजन्त-त्वात्पुंस्त्वं वा कल्प्यम्.

रादिसाहिप्रमुखेदंता खखजन्ममासादिका प्रवर्तिता व्रततिवद्वल्लीवाधिकशृद्धि मेजे ॥
इत्यमारिदिनव्यक्तिः ॥

येनोद्वेगमवापितो जनपदः स्वक्षीणताकारिणा

तूर्णं त्याजयता निजं पुरमपि प्राणित्रजान्यक्षमवत् ।

शंभोर्देशनया भवस्तनुमतेवाशंसुनां श्रेयसे

जेजीयाख्यकरो व्यमोचि च महीशक्रेण सूरैर्गिरा ॥ २७६ ॥

सूरैर्ह्यसुरैर्गिरा वाङ्मात्रेण स गुर्जरादिजनपदप्रसिद्धो जेजीया इत्याख्या यस्य तादृङ्गामा करो दण्ड एव महीशक्रेण भूमीन्द्रेण साहिना व्यमोचि सर्वेष्वेव निवारितः । केनेव । तनुमतेव । यथा शंभोस्तीर्थंकरस्य देशनया व्याख्यानभ्रवणेन प्राणिना भवः संसारो मुच्यते त्यज्यते । नृपेण प्राणिना च किलक्षणेन । श्रेयसे कल्याणाय मोक्षाय वाशंसुना अभिलाषुक्रेण । स कः । येन जेजीयाभिघकरणेन जनपदो गुर्जरमण्डलमुद्वेगं क्लेशमवापितो नीतः । किभूतेन । स्वस्य देशस्यात्मनः क्षीणताया दारिद्र्यस्य कारिणा करणक्रीलेन । पुनः किं कुर्वता । प्राणित्रजान् जननिकराभिजमपि पुर स्वकीयमपि निवासनगरं तूर्णं द्रविणाभावाद्गतुमशक्ततया शीघ्रं त्याजयता मोचयता । किंवत् । यक्षमवत् । यथा राज्यक्षमणा क्षयरोगेण जनपदो देशः कदाचिद्बहुव्यापको भवेत् । अथ वा धर्मचारिनिष्पुत्रनृपाङ्गे भाविना देश उद्वेगमवाप्यते । किभूतस्य । स्वस्य रोगिण आत्मनः शरीरस्य शनैः शनैः क्षीणतां दुर्बलतां करोतीत्येवशीलस्य । किं कुर्वता । तूर्णं रागोत्पत्तेरनन्तरं त्वरितमेव पुरं देहं त्याजयता । 'यदा जठरे अश्वः पुमान् छत्रं संपूर्णं याति तदा देहं त्यजेजन्तुः' इति चिकित्सकशास्त्रे । 'पुरं तु नगराद्रयोः' इत्यनेन कार्यः ॥ इति जेजीयाकरविमुक्तिः ॥

कश्मीराध्वनि पल्वलो जयनलक्षोणीभृताखानि यः

संख्यातो दशयोजनैर्जयनलप्रोह्यासिलङ्काभिघः ।

यूथाधीश्वरसिन्धुराधिपतिवत्पोतव्रजैर्भ्राजित-

स्तं कौतूहलतो निरीक्षितुमिव प्राप्तं सरो मानसम् ॥ २७७ ॥

जयनल इति नाम्ना क्षोणीभृता राज्ञा कश्मीर इति नाम्नो देशस्याध्वनि मार्गे पल्वलस्तटाकः अखानि खानितः । किभूतः पल्वलः । जयनलेनाद्यभूतेन प्रोह्यसनशीला लङ्गा इत्यभिधा नाम यस्य । जयनललङ्काभिघसर इत्यर्थः । पुनः किभूतः । दशयोजनैर्धत्वा-रिशत्क्रोशैः संख्यातः प्रमाणीकृतः । पुनः किभूतः । पोतव्रजैर्भ्राजितः यानपात्रप्रकरैः शोभितः । किंवत् । यूथाधीश्वरसिन्धुराधिपतिवत् । यथा यूथनाथगजेन्द्रः पोतानां दशवर्षदेशीयानां कारिकिशोराणां व्रजैर्गणैः भूषितो भवेत् । 'पञ्चवर्षं गजो बालः स्यात्पोतो दशवर्षिकः' इति हैम्याम् । चतुर्दश्यते—कौतूहलतः कौतूहात् जयनलनृप तदनसरे चाकचरसाहिमिव वा निरीक्षितुं द्रष्टुं प्राप्तं समागतं मानसं हृदयाच्च सर इव ॥

प्रालेयेन खिलीकृते शिखरवत्प्रालेयभूमीभृतः

शीतार्तिं प्रविषह्य वस्त्रवियुजां संवर्तरात्रीमिव ।

क्षोणीपालनिभालिताखिलमहाभीलोपलम्भः पथि

श्रीवाच्यमशर्वरीवरयितुः संदेशवाचप्रेरितः ॥ २७८ ॥

श्रीशत्रुंजयभूभृतस्तनुमतां यात्रां विनिर्मित्सतां

मूलान्मोचयितुं स्वयं करमथो श्रीभानुचन्द्रः सुधीः ।

तत्सारस्वतवर्त्मभूषणसरोवोहित्थसंस्थायिनो

विज्ञप्तिं कृतवानकञ्जरधरापाथोजिनीप्रेयसः ॥ २७९ ॥

अथो सूरिसंदेशलेखागमनानन्तरं भानुचन्द्रनामा सुधीर्विद्वान् । भानुचन्द्रप्रज्ञांश इत्यर्थः । तत्पूर्वव्यावर्णितस्वरूपं यत्सारस्वतानां कद्मीराणां वर्त्मनो मार्गस्य भूषणमलकारभूतं सरो जयनललङ्काख्यस्तटाकः तत्र बोहित्ये बह्वेन संस्थायिनः तिष्ठतीत्येवं-शीलस्याकञ्जरनामधरापाथोजिनीप्रेयसः पृथिवीपद्मिनीपतेर्भूमीमानोः विज्ञप्तिम् । यवन-जातिं प्रसिद्धां अरजीमित्यर्थः । कृतवान् चकार । किं कर्तुम् । श्रीशत्रुंजयभूभृतो विमलाचलस्य यात्रां विनिर्मित्सतां कर्तुमिच्छतां श्रीशत्रुंजयशैलमधिरुह्य ऋषमदेवं नन्तु पूजयितुं वा काङ्क्षां तनुमतां भव्यजनानां करं राजदेयांशं मूलादादितः सर्वथैव स्वयमात्मनैव मोचयितुं स्नाजयितुम् । किंभूतो भानुचन्द्रः । श्रीवाच्यमानां मध्ये शर्वरीवरयितुः निगानाथस्य संदेशवाचा उदन्तप्रेषणेन प्रेरितः । पुनः किंभूतः । पथि मार्गे क्षोणीपालेन पृथिवीपतिना साहिना निभालितो दृष्टः अखिलः समस्तः महानति-शायी आभीलस्य पीडायाः शीतव्यथायाः उपलम्भः प्राप्तिर्यस्य अत एव पथि मार्गे शीतार्तिं शीतोद्भूतां पीडां प्रविषह्य मर्षयित्वा । तत्प्रेक्ष्यते—वस्त्रैर्वसनैर्वियुञ्जति पृथग्भवन्ति तेषां वस्त्ररहितानां संवर्तरात्रीं कालरात्रीमिव क्षयकारिणीम् । पथि किलक्षणे । प्रालेयेन हिमेन खिलीकृते विषमे निष्पादिते । किंवत् । शिखरवत् । यथा प्रालेयभू-मीभृतः दुहिनाचलस्य शिखरं शृङ्गं प्रालेयेन हिमेन स्थपुटोत्क्रियते विषमं विधीयते ॥ युगम् ॥

भूभृत्कूकुद एष जेजियकरव्यामुक्त्यलंकारितां

योऽमारिं स्वकुमारिकामिव मुदा पूर्वं प्रदाय प्रमोः ।

निःशुल्कां पृथिवीं पुनर्जिनमतं निर्माय नित्योत्सवं

श्रीमत्सिद्धधराधरं प्रददिवांस्तद्यौतके युक्तकृत् ॥ २८० ॥

‘सत्कृत्वालंकृता कन्यां चो ददाति स कूकुदः’ इति हैम्याम् । एष भूभृदकञ्जर एव कूकुदः स्वसात्मनः कुमारिकां कन्यामिवामारिं जीवदयां सूरिभिरमारिर्मागिता

नृपेण प्रदत्ता अत एव दान पूर्वं प्रथमतः प्रमोहार्सूरेः प्रदाय दत्त्वा तद्यौतके तयोः
सूरीजीवदययोर्वरवध्वोर्युवतयोर्देये दातव्ये श्रीमन्तमनेकरत्नखर्णरजतरचनाक महा-
नन्देन्दिरामन्दिरं सिद्धधराधरं शत्रुंजयशैलं प्रददिवान् निष्कर कृतवान् विश्राण-
यामास । किंभूताममारिकुमारिकाम् । जेजीयाख्यो यः करो जनदण्डस्तस्य या व्यासु-
क्तिर्मोचनं सैवालंकारो भूषणगणः संजातोऽस्याः । किं कृत्वा ददौ । पृथिवीं स्वसा-
धितसर्वैवसुधां निःशुल्कां व्यापारादावपि प्रदेयद्वयरहिताम् । शुल्कं लोकभाषया
'दाण' यवनभाषया तु 'जगातिः' इत्युच्यते । पुनर्जिनमतमर्हच्छासनं निस्त्रोत्सव
निरन्तरमहामहं विधाय । नृपः किंभूतः । युक्तमुचितं वेत्तीति विदित्वा च करोतीति
युक्तकृत । 'यौतकं युतयोर्देयम्' इति हैम्याम् ॥

निजनामाङ्गं कृत्वा फुरमानं प्राहिणोन्नृपः प्रभवे ।

इदमप्यलमकृत ततः करकमलं हंस इव सूरैः ॥ २८१ ॥

नृपः पातिसाहिर्निजस्यात्मनो नामाङ्गे उत्सङ्गे मध्ये यस्य तादृश फुरमानं कृत्वा विधाय
प्रभवे सूरीन्द्राय प्राहिणोत्प्रेषयामास । ततः प्रेषणानन्तरमिदमपि फुरमानं सूरैः कर-
कमलं पाणिपद्मं हंस इवालमकृतं भूषयति स्म ॥

यः पूर्वं कलिकालकेलिकलनालीलालयश्रीजुषा

म्लेच्छक्षोणिभुजां वशंवदतया जज्ञे नृणां दुर्लभः ।

तिग्मज्योतिरखण्डचण्डिममहःसंदोहदूरीकृत-

ज्योत्स्नारम्भविभावरीशविभवः सौगन्धिकानामिव ॥ २८२ ॥

सौवर्णेन ततो बभूव भविकैर्लभ्योऽत्र गोशीर्षव-

जातः साधिकरूपकेण तदनु प्राप्यः कथंचिज्जनैः ।

साहिश्रीमदकब्बरेण यवनक्षोणीभुजा संमदा-

त्तोऽपि श्रीविमलाचलो मुनिमणेश्चक्रे शयालुः शये ॥ २८३ ॥

यः श्रीशत्रुंजयशैलः पूर्वं प्रथमं म्लेच्छानामागमनसमये म्लेच्छक्षोणिभुजां यवन-
पातिसाहीनां वशंवदतया आयत्तत्वेनाधीनभावेन यात्रिकजनानां दुर्लभो दुःप्राप्तो जज्ञे
जातः । पूर्वं म्लेच्छा हि चडितु यात्रामपि कर्तुं न ददुः । किंभूतानाम् । कलिकालस्य
कलियुगस्य केलिकलनायै क्रीडाकरणार्थं लीलालयः क्रीडासदनं तस्य श्रियं लुपन्ते
भजन्ते । केषामिव दुर्लभः । सौगन्धिकानामिव । यथा तिग्मज्योतिषो श्रीधर्मानोर-
खण्डोऽविच्छिन्नो निष्पुषो वा चण्डिमा अतितीव्रता यत्र तादृशेन महता भूयसः
प्रतापानां संदोहेन समुदायेन दूरीकृतो निरस्तो ज्योत्स्नानां चन्द्रिकाणामारम्भोऽभ्यु-
दयो यस्य तादृशस्य विभावरीशस्य चन्द्रमसः विभवः शोभाभरोऽत्र कङ्काराणां दुर्ल-
भो भवेत् । कङ्कारं चन्द्रविकाशि । यथा नैषधे—'कङ्कारमिन्दुकिरणा इव हासभासम्'

इति । 'सौगन्धिकं तु कल्लारम्' इति हैम्याम् । ततोऽप्राप्तेरनन्तरं कियता कालेनात्र काले भूसा वा सौवर्णेन सुवर्णदङ्केन । सुवर्णविकारः सौवर्णं तेन 'सोढ्यो' इति लोक-प्रसिद्धेन । 'दीनारेण' इति पाठो वा । भविकैर्वाश्रिकजनैर्लभ्यः आप्यो बभूव । किंवत् । गोक्षीर्यवत् । यथा चन्दनं सौवर्णेन स्वर्णमूल्येन लभ्यते, तदनु हेमदङ्केन प्राप्तेरनन्तरं पद्मसुद्रिकासिमैहमुदीभिः, तदनु च कथंचिन्महत्कष्टेन विज्रसिभिः साधिकरूपकेण तिष्ठभिर्मुद्रिकाभिः कृत्वा कथंचिन्नः आप्योऽभूत् । सोऽप्येवंविषदुष्प्रापोऽपि श्रीविमलाचलः श्रीशत्रुजयपर्वतः चवनक्षोणीमुजा मुद्गलभूमण्डलाखण्डलेन पातिसाहिना श्रीमता चतुर्दिग्बलक्ष्मीवता अकम्बरेण मुनिमणेः श्रीहीरविजयसूरेः शये शयालुः पाणौ स्थाता चके । गुरुकरकमलवर्तीकृत इत्यर्थः । कस्मात् । संमदाङ्गुलिं गुरुग्रीवा ॥

प्राचीनजैननरपतिवारक इव निष्करे विमलशैले ।

विदधुर्विधिना यात्रां तत्र मनुष्याः परोलक्षाः ॥ २८४ ॥

परोलक्षा लक्षसंख्या मनुष्या यात्रिकास्तत्र विमलशैले शत्रुजयपर्वते विधिना शास्त्रोक्तप्रकारेण यथा 'एकाहारी भूमिसंस्कारकारी पद्मयां चारी शुद्धसम्यक्त्वधारी । यात्राकाले सर्वसच्चित्तधारी पुण्यात्मा स्यात्सक्रियो ब्रह्मचारी ॥' इत्युक्तविधिना संघपतिमवनविधिना वा यात्रां विदधुः चक्रुः । किंभूते । विमलशैले निकरे करारहिते । कस्मिन्निव । प्राचीनजैननरपतिवारके इव । यथा प्राचीनाः पूर्वकालोत्पत्तास्तथा जैना जिनकासनरजितमनसः ये नरपतयो भरताद्या भूपालास्तेषां वारके । तद्वान्यसमये विमलाग्निनिर्गतः करो यस्मात्तादृश आसीत् ॥ इति शूरोविमलाचलार्पणम् ॥

वर्षाकाले त्रतीन्द्रौ तौ राजधान्यपुरेऽन्यदा ।

जम्बूद्वीपे पयोजन्मवान्धवाविव तस्थतुः ॥ २८५ ॥

अन्यदा अन्यस्मिन् कस्मिंश्चिद्वर्षाकाले प्रावृत्तसमये चतुर्मासके तौ त्रतीन्द्रौ श्रीहीरविजयसूरिविजयसेनसूरी राजधान्यनाम्नि पुरे नगरे तस्थतुः स्थितौ । अर्थाच्चतुर्मासकम् । काविव । पयोजन्मवान्धवाविव । यथा जम्बूद्वीपे द्वौ भास्करौ तिष्ठतः ॥

श्रीमत्सूरिपतिः प्रसन्नहृदयः सन्मानुचन्द्रामिध-

प्राज्ञेन्दोरथ वाचकाद्वयपदं दत्ते स वाचैव सः ।

संसाक्षोरतिदूरतोऽपि कुमुदां पङ्केरिव ज्योत्स्नया

प्रोद्यत्पार्वणार्ज्वरीवरयिता प्रोज्ज्वमतवैमवम् ॥ २८६ ॥

अथ राजधान्यपुरागमनचतुर्मासकस्थितिकरणानन्तरं प्रसन्नं शत्रुजयकरमुक्तिसत्क-पातिसाहिपुरमानप्रेषणेन कृत्वा प्रसादोपेतं हृदय मनो यस्य तादृशः स जगद्गुरुवि-रदतया ख्यातः श्रीमत्सूरिपतिः श्रीहीरविजयसूरिरतिदूरतो कामपुरे लाहोरनगरे

साहिपार्श्वे संस्थानोः स्थितवतोऽपि भानुचन्द्र इत्यभिधा नाम यस्य तादृशस्य प्राज्ञेन्द्रो-
र्विवृधविधोः प्रज्ञांशस्य वाचक इत्याह्वयं नाम यस्य तादृश पदम् । उपाध्यायपदमित्यर्थः ।
दत्ते स्म । कथा । वाचा । कथमेव । वचनमात्रेणैव न तु वासक्षेमपूर्वमिति । क इव ।
प्रोद्यत्पार्वणश्चर्वरीवरयितेव । यथा उदयं प्राप्नुवन् पूर्णिमाचवन्धी चर्वयः निशाया वरयिता
भर्ता अतिशयेन दूरतोऽपि भूमण्डलकमलाकरमध्ये गगनापेक्षया क्षोणी दूरत्यायिनी ।
कुमुदां कैरवाणां पङ्केः श्रेण्या ज्योत्स्नया चन्द्रिकयेव प्रोज्जृम्भतावैभवं विकासभावं-
लक्ष्मीं दत्ते ॥ इति भानुचन्द्रस्योपाध्यायपदम् ॥

विजयसेनविमोर्हृदि दर्शनं वसुमतीकमिता चकमे क्रमात् ।

विदलितखिललोकतमस्ततेः शुचिरुचेश्चलचञ्चुरिवाचिरात् ॥ २८७ ॥

क्रमादनुक्रमेण हीरविजयसूरिभ्यां भानुचन्द्रस्य वाचकपदं प्रदत्तं तदाकर्णनानन्तरं
वसुमतीकमिता भूमीपतिरकम्बरसाहिः हृदि मनोमध्ये विजयसेनानाभो विमोर्गुरोर्दर्शनं
चकमे काङ्क्षति स्म । क इव । चलचञ्चुरिव । यथा चकोरः शुचिरुचेश्चन्द्रमसो दर्शनं
कामयते । किंभूतस्य विजयसेनविमोः शुचिरुचेश्च । विदलितानि अखिललोकस्य सम-
स्तजगतः सर्वभविकानां च तमसामज्ञानानामन्धकाराणां च ततिः पङ्क्तिर्नेन ॥

प्रीथीत्ततः प्रेष्ठ्ययुगं सलेखमानेतुमाचार्यसुधामरीचिम् ।

अकम्बरः सिन्धुमिवान चक्री सुमित्रभूः सुस्थितमादितेयम् ॥ २८८ ॥

ततो दर्शनाकाङ्क्षानन्तरं अकम्बरः पातिसाहिः आचार्यसुधामरीचिं विजयसेनसूरिन्दु-
मानेतुं स्वदेशे समाकारयितुं सह लेखेन फुरमानेन वर्तते यत्तत्सलेखं प्रेष्ठ्ययुगं मेवढाद्वन्द्वं
प्रीथीत्प्रस्थापयति स्म । क इव । सुमित्रभूरिव । यथा सगरचक्रवर्ती सिन्धुं समुद्रमानेतुं
लवणसमुद्राधिष्ठायकं सुस्थितनामानमादितेयं देवं प्रेषयति स्म ॥

लेखं न्यासमिवार्पितं क्षितिपतेर्दूतद्वयेनादरा-

दादायाथ विभाव्य तस्य ब्रुवधे हार्दं मुनीन्द्रोऽखिलम् ।

द्रष्टुं काङ्क्षति मामिवैष कथमप्याचार्यमप्यात्मना

संतर्क्येति ततो न्यवेदयदनुचानाय सर्वं स तत् ॥ २८९ ॥

मुनीन्द्रो हीरविजयसूरिस्तस्य फुरमानरूपलेखस्य अखिलं समग्रं हार्दं रदस्य बुधुधं
जानाति स्म । किं कृत्वा । विभाव्यावलोक्य । कथम् । अथ पश्चात् । किं कृत्वा । आदरा-
द्बहुमानादादाय गृहीत्वा । कम् । लेखं फुरमानम् । कमिव । न्यासमिव निक्षेपमिव । यथा
'पणि' इति लोकप्रसिद्ध्या । किंभूतं लेखम् । क्षितिपतेरकम्बरसाहेर्दूतद्वयेन मेवढायाम-
लेखं संदेशहारकयुगलेन अर्पितं स्वस्य प्रदत्तम् । ततो लेखादानवाचनरहस्यज्ञानानन्तरं
स सूरिस्तसर्वं भूपाकारणवाचिकमनुचानाय विजयसेनमूरये न्यवेदयत्कथवाचकार । किं
कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण संतर्क्यं विचार्यं । इति किम् । यदेष पातिसाहिः कथमपि

केनापि प्रकारेण आत्मना स्वेन मामिव आचार्यमपि द्रष्टुं विलोकयितुं काङ्क्षति कामयते वाञ्छति ॥

गुरोरुपादाय रहस्यविद्यां शिक्षां च साक्षात्किमुदकंसिद्धिम् ।

कम्माङ्गजातत्रतिचक्रवर्ती क्रमाचलंछामपुरं वभाज ॥ २९० ॥

कम्मानात्रः साधोरङ्गजातो नन्दनः स एव त्रतिषु साधुषु मध्ये चक्रवर्ती सार्वभौमो विजयसेनसूरीन्द्रः क्रमादनुक्रमेण ग्रामानुग्रामदेशानुदेशविहारपरिपाठ्या चलन् प्रतिष्ठमानः लामपुरं लाहोरनगरं वभाज भजते स्म । लामपुरनगरं गतवानित्यर्थः । किं कृत्वा । गुरोर्हार्विजयसूरे रहस्यस्योपनिषदां विद्यां पराज्ञातजैनसन्त्रान् च पुनः शिक्षां हितमतित् । उत्प्रेक्ष्यते—साक्षात्प्रत्यक्षेण किमुदकंसिद्धिसुत्तरकालोत्पन्नसिद्धिमिव ॥

निर्ग्रन्थनाथः स विधाय गोष्ठीं संप्रीणयामास महीमहेन्द्रम् ।

बाङ्गामपीयूषरसामिबर्षी नाह्लादकः कस्य कुमुद्वतीशः ॥ २९१ ॥

स निर्ग्रन्थनाथो विजयसेनसूरिः महीमहेन्द्रमकञ्चरं संप्रीणयामास प्रह्लादयाचकिवान् समतोपयत् । 'प्रीणाति प्रीणयति पृणातीति प्रीणनार्थाः स्युः' इति क्रियाकलापे । समुपसर्गः । पञ्चमीस्तुती यथा—'संप्रीणन्सचकोराञ्जिषवतिलकसमः कौशिकानन्दमूर्तिः' इति । किं कृत्वा । गोष्ठीं धर्मतत्त्ववार्तां विधाय कृत्वा । किभूतः सः । नागवाण्येव नाम यस्य तादृशो यः पीयूषरसः सुधाद्रवजल वा अमिवर्षतीत्येवशीलः । युक्तोऽयमर्थः । कुमुद्वतीशश्चन्द्रः कस्य नाह्लादकः स्यात् । अपि तु सर्वस्यापि प्रमोदकारी भवत्येव ॥

श्रीमत्सूरिवरो व्यधत्त वसुधावास्तोष्पतेराग्रहे-

गोपाध्यायपदस्य नन्दिमनघां श्रीमानुचन्द्रस्य सः ।

शेखो रूपकषट्शतीं व्यतिकरे तत्राश्वदानादिभि-

र्भक्तः श्राद्ध इवार्थिनां प्रमुदितो विश्राणयामासिवान् ॥ २९२ ॥

स सूरिपञ्चायेंषु वरः प्रधानो विजयसेनसूरीर्वसुधावास्तोष्पतेर्महीन्द्रस्याग्रहेणोपरोधेन उपाध्यायपदस्य नान्दि विविधिशेष व्यधत्त चक्रे । तत्र व्यतिकरे तस्मिन्नन्दि-विधानावसरे शेखः अवलोक्येजानामा रूपकाणां 'रूपया' इति प्रसिद्धानां षट्शतीं षट्शताणि रूप्यटङ्गानां प्रमुदितो हृष्टः परस्परमैत्र्यात् अश्वदानमादौ येषां तेऽश्वदानादयः प्रकारास्तेः कृत्वा अर्थिनां याचकानां विश्राणयामासिवान् प्रददाति स्म । किभूतः शेखः । भक्तः । क इव । श्राद्ध इव । यथा भक्तश्राद्धोऽपि कस्यचित्खेटस्य योग्यस्य साधोरुपाध्यायपदतन्त्रान्दिकरणादिमहोत्सवे स्वधनमर्थिनां विश्राणयति स्म ॥

साहेः पर्षदि शेखादिपार्षद्यजुषि स प्रभुः ।

अजैषीद्वादिनो वादे मुनिसुन्दरसूरिवत् ॥ २९३ ॥

प्रभुर्विजयसेनसूरिः साहेरकञ्चरघरणीरमणस्य पर्षदि सभावात् । किंभूतायां पर्षदि ।

शेखः अवलफैजनामा साहिसामन्तः स एवादौ येषां तादृशान्पार्षद्यान् सभ्यान् जुषं
भजते तद्विधायां वादिनस्त्रिपष्टित्रिंशतीं ब्राह्मणान् वादविधायिनः प्रतिवादीभूतान् सम-
स्तानपि भजैषीत् पराजयति स्म । उक्तियुक्तिप्रत्युक्तिभिर्निरुत्तरीकृतवानित्यर्थः
किञ्चित् । मुनिमुन्दरसूरिवत् । यथा श्रीमुनिमुन्दरसूरिस्तैरभुक्तीयं पण्डित शताष्ट-
केन कचिदष्टाधिकसहस्रेण बहूलिकावधानेन अजयत्पराभवम् ॥

साहिः सवाईविजयसेनसाधुविघोरिदम् ।

विरुदं हीरसूरीन्दोर्जगद्गुरुरिवाददात् ॥ २९४ ॥

साहिरकब्बरो विजयसेनसाधुविघोः सूरीन्द्रस्य सवाईविजयसेनसूरेरिदं विरुद-
मददात्तवान् । कस्येव । हीरसूरीन्दोरिव । यथा श्रीहीरविजयसूरेर्जगद्गुरुरिदं साहिः
प्रददौ ॥

वादिनां विजयोदन्तं श्रुत्वा तं मुमुदे गुरुः ।

तस्य विष्णोरिवाशेषद्विषामानकदुन्दुभिः ॥ २९५ ॥

गुरुर्हीरविजयसूरीस्तस्य विजयसेनसूरेखं वादिना विजयस्य निरुत्तरीकरणस्योदन्तं
वृत्तान्तं श्रुत्वा मुमुदे जहर्ष । क इव । आनकदुन्दुभिरिव । यथा विद्याधरान्वशीकृत्य
वैताल्यादागतो बहुदेवो विष्णोर्नारायणस्य अशेषद्विषां समग्रशिष्टपालजरासंघप्रमुखं
विद्वेपिणां पराभवोदन्तमाकर्ण्य मोदते स्म ॥ इति विजयसेनसूरेर्वादे विजयाः स-
वाईविरुदं च ॥

सूरीर्दीक्षयति स्म सक्षणमिहानेकान्महेभ्याङ्गजा-

न्मूर्तीनां च सहस्रशो भगवतां चक्रे प्रतिष्ठाः स्वयम् ।

एकच्छत्रमिव व्यधत् भुवने स्वायंभुवं शासनं

प्रज्ञाधःकृतगीष्पतिः क्षितिपते राज्यं पुरोधा इव ॥ २९६ ॥

सूरीर्हीरविजयगुरुरिहास्मिन्महीमण्डले सक्षणं समहोत्सवं यथा स्यात्तथा अनेकान्
बहून् महेभ्याङ्गजान् व्यवहारिनन्दनान्दीक्षयति स्म प्रव्राजयामास । च पुनः स्वय-
मात्मना सूरीः सहस्रशो बहुसहस्रसंख्यानां भगवतां तीर्थकृतां मूर्तीनां प्रतिमानां
प्रतिष्ठाधक्रे । पुनर्भुवने विश्वे स्वायंभुवं जैनं शासनमेकच्छत्रमद्वितीयातपत्रमिव व्यधत्
विदधे । किभूतः । प्रज्ञया खड्गद्वया अधःकृतस्त्रिरस्कृतो गीष्पतिर्वृहस्पतिर्येन । क
इव । पुरोधा इव । यथा पुरोहितो बुद्धिमत्तया मन्त्रविद्यादिशक्तिमान् क्षिते पतेः
खट्वस्य मन्त्रतन्त्रादिशक्त्या राज्यमेकच्छत्रं विधत्ते सोऽपि प्रतिभापराभूतपुष्टः
तसूरीः स्यात् ॥

सानन्दं ससुरासुरोरगनरत्रातैः स्वकान्तायुतैः

श्रोतृश्रोत्ररसायनैर्धनरवैर्जैर्जीयमानां रसात् ।

तद्विश्वत्रयचित्रकूटगणैरागत्य कर्णान्तिकं
गीतेर्गोचरताममेयसमयं नेतुं प्रणुनैरिव ॥ २९७ ॥

सूरेर्भूधनबोधनादिचरितप्रोद्भूतकीर्तिप्रथां
प्रीत्याकर्ण्य शिरोविधूर्णनपरे जातेऽखिले विष्टपे ।

श्रोतुं सोत्सुकमानसो दशशतीमक्ष्णामिवाखण्डलः

कर्णानाममरावतीविरचितावासाद्वृणीते विधेः ॥ २९८ ॥

आखण्डलः पुरंदरः अमरावत्यां खनययां विरचितः कृत आवासो गृहं येन तादृशा-
द्विधेर्विधातुः सकाशात् कर्णाणां श्रवणानां दशशतीं सहस्रं वृणीते याचतीव । कैवामिव ।
अक्ष्णामिव । यथा मम नयनानां दशशती वर्तते तथा श्रुतीनामपि दशशतीं कुरु ।
कस्मिन् सति । सूरेर्हिरण्योर्भूधनोऽकम्बरसाहिस्तस्य बोधने प्रतिबोधविधानं तत्प्रसुखं
चरितं चरित्रं तस्मात्प्रोद्भूतां प्रकटा जाता कीर्तिप्रथा यशोविस्तारं प्रीत्या प्रमोदेना-
कर्ण्य श्रुत्वा । अखिले समस्तेऽपि विष्टपे विश्वे शिरोविधूर्णनपरे चेतश्चमत्कारितया
स्वमूर्धविधून्नतत्परे जाते सति । कीर्तिप्रथां किं क्रियमाणाम् । रसाश्रगात् । रसो रागे-
ऽनेकार्थ्याम् । स्वेषामात्मनां कान्ताभिः स्त्रीभिर्युतैः सहितैः सुरसहिता ये असुरा दानवा
चरगा नागा नरा मनुष्यास्तेषां व्रातैश्चैन्दैः सानन्दमानन्दकलितं यथा स्यात्तथा धोतूणां
श्रोत्रेषु कर्णेषु रसायनसदृशैर्धनैर्निर्दिष्टस्वारतरैर्वा रवेर्जैर्गीयमानामतिशयेन गीतां नर-
व्रातैः । उत्प्रेक्ष्यते—विश्वत्रयस्य त्रैलोक्यस्य चित्रकूटद्वितीयाध्वर्यविधायिभिर्गुणानां
गणैः कर्णान्तिक आगत्य श्रवणसमीपे समेस्य मातु योग्यो मेयो न मेवोऽमेयो गलित-
वधिसमयं यावद्गीतेर्गानस्य गोचरतां नेतुं प्रापयितुं प्रणुनैरिव प्रेरितैरिव ॥ युग्मम् ॥

सूर्याचन्द्रमसौ पुनर्दिनतमीनिर्माणदम्भादिदं

शुश्रूषारसिकायितानिशमनोवृत्ती इव आम्ब्यतः ।

भर्ता भोगभृतां तदाश्रयभवान्निर्वेदमेदस्विह-

न्मन्दं स्वश्रुतिनिर्मितावपि शतानन्दं निनिन्दात्मना ॥२९९॥

पुनरपरायं सूर्याचन्द्रमसौ मातुविधू दिनानां तसीनां रात्रीणां निर्माणं करणम् । सूर्यो
दिनान् चन्द्रो रात्रीः कुरुते । तस्य दम्भात्कपटाद्भ्राम्यतः पर्यटतः । उत्प्रेक्ष्यते—इदं
शुश्रूषाया कीर्तिप्रथां श्रोतुमिच्छायां रसिकवदाचरिते अनिशं निरन्तरं मनसो वृत्तिर्व्या-
पारो यथोक्तादृशाविव । अपि पुनस्तदाश्रवणेन भवन्नुत्पद्यमानो यो निर्वेदः खेदस्तेन
मेदस्वि मेदुरं पुष्टं भूतं हृत् हृदयं यस्य तादृशो भोगभृतां नागानां भर्ता स्वामी ना-
गेन्द्रः स्वस्यात्मनः श्रुतीनां कर्णानां सहस्रफणत्वात्कर्णबाहुल्यस्य निर्मितौ विधाने
मन्दमल्लं मूर्खं वा शतानन्दं जगत्कर्तारमात्मना स्वेनैव निनिन्द पश्यति गर्हणामकरोत् ॥

विद्यो मन्दरकंदरैः प्रतिरवैः प्रोत्साहिताः किनराः

यत्कीर्तिं युवतीकृतानुषदनाः प्रीतेरुपावीणयन् ।

सिद्धा रोधसि सिद्धसिन्धुसुदृशो योषानुषङ्गा जगू

रङ्गजुङ्गतरङ्गसङ्गजरवैः स्थानं ददत्या इव ॥ ३०० ॥

युवतीभिः स्वकान्ताभिः किनरीभिः कृतमनुषदनं समं गान येषां तादृशाः किनराः पुरुषाः प्रीतेः स्वतन्त्रानन्दाद्यत्कीर्तिमुपावीणयन् वीणया वादनपूर्वकं गायन्ति स्म तत्र वयमेवं विद्यो जानीमः । उत्प्रेक्ष्यते वा—मन्दरकंदरैर्मंदरीभिः प्रतिरवैर्जगज्जन-गानतारतरङ्गनिप्रतिध्वनितैः कृत्वा प्रोत्साहिता गातुमुत्कण्ठां प्रापिता इव । 'मन्दर-कंदरास्तु शयितानुत्थापयन्किनरान्' इति चम्पूकथायाम् । पुनः सिद्धा देवविशेषान्ते सिद्धानां सिन्धुसुदृशः समुद्रपत्न्या नद्या एतावता गङ्गायाः । 'सिद्धस्वः स्वर्गिस्त्रापगाः' इति हैम्याम् । रोधसि तीरे जगुर्गायन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—रङ्गनक्षत्रलन्तो ये तुङ्गा अत्युच्चतमास्तरङ्गाः कल्लोलास्तेषां परस्परं सङ्गाज्जाता ये रवाः कोलाहलाकलितगम्भीर-धीरध्वनयस्तैः कृत्वा स्थानं ददत्याः स्वरं पूरयन्त्या इव । जिगासता हि प्रथमं स्थानं दीयते, रागाद्यालपः वादित्रादिध्वनिश्च विधीयते, ततस्थानम्, तदनु च गायनो गायति इति गीतिरीतिः । सिद्धाः किभूताः । योषानुषङ्गाः स्त्रीणामनुषङ्गो येषाम् । सङ्गीका इत्यर्थः ॥

तद्गङ्गागिरिराजयत्पिबजनानुर्व्याः स्तुवन्त्यो मुहुः-

स्वर्गे स्वर्गिमृगीदृशो निजजर्नि निन्दन्ति मन्दाशयाः ।

मोहात्प्राक्परिकल्पितप्रियतमार्धाङ्गानुषङ्गादिमां

श्रोतुं कापि न गन्तुमीश्वरतया खं शैलजाक्रोशति ॥ ३०१ ॥

सैव कीर्तिप्रथैव गङ्गा मन्दाकिनी तस्या गिरिराजो हिमाचल एवोत्पत्तिस्थानं यः सूरित्पिबन्ति सादरं पश्यन्ति तादृशान् जनान् भूमण्डलजन्मनो लोकान् मुहुर्वारवार स्तुवन्त्यः प्रशंसन्त्यः श्लाघमानाः स्वर्गिमृगीदृशः सुराङ्गनाः स्वर्गे देवल्लोके निजजर्नि स्वावतार नि-न्दन्ति तद्दर्शनामावाद्गृह्णन्ति । किभूताः । मन्दाशयाः प्रमोदनमनुबन्धायुक्तत्वेन दर्शनमल-भमाना अत एव मन्दीभूतमनसो जडभावमुपगताः । तथा मोहादज्ञानम् । 'सोऽहं हंसायितुं मोहात्' इति चम्पूकथायाम् । मोहश्चन्देनाज्ञानम् । अथ च मोहात्प्रेमातिरे-कात्प्राक् प्रथमं परिकल्पितः कृतः प्रियतमस्य अतीष्टस्य भर्तुश्च हरस्याधाङ्गेन समिश-रीरेण समप्रलुपङ्गः सबन्धः तस्मात्स्वाधेशरीरमीश्वराद्दे स्यूतमतोऽर्धाङ्गो गौरीति प्र-सिद्धिः । तत्कारणादिमां सूरिकीर्तिं कापि श्रोतुं कर्णगोचरीकर्तुं नेश्वरतया न समर्थत्वेन स्वमात्मानं शैलजा पार्वत्यपि स्वमोहमाक्रोशति धिक्कुरुते । हा मया अविचारचतुरया वृ-थैव हाराङ्गेन स्वाङ्गं स्यूतम्, गीतिप्रीतिमत्तापि कापि हरेण विना हन्तुं न शक्नोति ॥

यत्कीर्तिं नरनिर्जरीरगवधूप्रारब्धनूतस्तुतिं

श्रुत्वास्यामनुरागितां त्रिभुवने विभ्रत्यदभ्रां हृदा ।

शर्वाणीरमणस्तदश्रवणतो मूर्धस्थसिद्धापगां

कुर्वाणां वधिरत्वमुद्धररवैस्तारङ्गजैर्गर्हते ॥ ३०२ ॥

शर्वाणीरमणः पार्वतीपतिर्होत्रस्वस्याः सूरिकीर्तेरश्रवणतः अनाकर्णनात्तारङ्गजैः तर-
ङ्गाणां समूहास्तारङ्गाः, तारङ्गेभ्यो जायन्ते स्मेति तारङ्गजालैः । यथा पद्मसुन्दरकविकृत-
भारतीस्त्वथे—‘वारं वारं तारतरस्वरनिर्जितगङ्गातारङ्गाः’ इति । उद्धररवैरत्युद्धरध्व-
निभिर्बधिरस्य कर्णयोर्बाधिर्यं कुर्वाणां मूर्धस्थसिद्धापगां स्वमस्तकस्थायुकभागीरथीं
गर्हते । अस्या जडाशयायाः प्रोल्लसत्क्षोलकोलाहलपुरः किमपि ज्ञापि श्रोतुं न श-
क्यते इति निन्दति । कस्मिन्सति । त्रिभुवने जगत्रये सति । किं कुर्वति त्रिभुवने ।
अस्यां सूरिकीर्तेः हृदा मानसेन कृत्वा अदभ्रामतिशायिनीमनुरागितां रागयुक्तवता
विभ्रतिं दधाने । किं कृत्वा । नरा नागराः, निर्जराः सुराः, उरगा नागाः, तेषां बधूभिः
अङ्गनाभिः प्रारब्धाः प्रमोदादुपकान्ताः । ‘प्रारम्भः प्रोपतः क्रमः’ इति हैम्याम् । नूता
अभिनवाः सुतयः स्तवनानि यस्यां तादृशीं यस्य हीरसूरेः कीर्तिं श्रुत्वा श्रवणगो-
चरीकृत्य ॥

नैतां श्रोत्रवतंसिकां विरचयन्सृष्टेर्विनिर्माणतो

वैयग्र्येण कुलालमेव मनसा मेने निजं नाभिभूः ।

त्रैलोक्यस्तुतिपारवर्तिविभवां संस्तोतुमेतां गुरुः

संजज्ञे गतगौरवः कविरपि प्रापाकवित्त्वं पुनः ॥ ३०३ ॥

सृष्टेर्विश्वसर्गस्य निर्माणतः करणद्वैयग्र्येण व्यग्रभावेन एतां सूरिकीर्तं श्रोत्रयोरात्म-
कर्णयोरवतंसिका कर्णपूरताम् । ‘विदर्भसुभ्रूश्रवणावतंसिका’ इति नैषधे । न विरचयन्न
कुर्वाणः । न शृण्वन्नित्यर्थः । नाभिभूर्ब्रह्मा निजमात्मानं कुलालं कुम्भकारमेव मेने ।
कुम्भकारो हि भाण्डकरणव्यग्रतया किमपि श्रोतुं न शक्नोति । पुनत्रैलोक्यस्य त्रिभुव-
नस्यापि स्तुतेः स्तवनस्य धारे अगोचरे वर्तते इत्येवंशीलो विमवो यस्य । विश्वत्रयस्यापि
स्तुतिगोचरमित्यर्थः । एतां सूरिकीर्तिं संस्तोतुं वर्णचिह्नं गुरुः बृहस्पतिवर्तं गौरवं माहात्म्यं
वाचस्पतिता वा यस्य तादृशः संजज्ञे संजातः । तथा कविः शुक्रोऽपि काव्यकर्तापि
अकवित्वं भूत्वा न काव्यकर्तृत्वं प्राप ॥

निर्विण्णा इव जज्ञिरेऽश्रवणतस्तस्या मदप्रोद्धुर-

स्ताशासिन्धुररुन्धनादहरहः स्वान्ते महेन्द्रा दिशाम् ।

निद्रामुद्रितलोचनं जलनिधौ निध्याय तार्क्ष्यध्वजं

स्वच्छन्देन्दुमुखीव तां प्रतिगृहं शुश्राव सिन्धोः सुता ॥ ३०४ ॥

दिशां महेन्द्राः दिक्पालाः । 'पतिः प्रतीच्या इति दिव्यहेन्द्रेः' इति नैषधे । अहरह-
निरन्तरं मदेन प्रोदुराणां मदोन्मत्तानां स्वाशासिन्धुराणां निजनिजदिग्गजानां रुन्ध-
नास्वस्थीकरणादेकत्र स्थाने रक्षणाद्वा तस्याः सूरिकीर्तेश्रवणतोऽनाकर्णनात्त्वान्ते
मनसि निर्विण्णाः खेदखिन्नाः इव जज्ञिरे जाताः । पुनः सिन्धोः सुता समुद्रस्य
पुत्री लक्ष्मीस्तां कीर्तिं प्रतिगृह्य सर्वेष्वपि मन्दिरेषु शुश्राव शृणोति स्म । यदु-
क्तम्—'सायन वप्प मुरारिपिय चंदसरीसा भाउ । लच्छी हींङ्ग घरघरि महिला
एह सहाउ ॥' केव । स्वच्छन्देन्दुमुखीव । यथा स्वच्छन्दचारिणी विलासिनी प्रतिगृह्य
वार्तादिकं श्रुतिविषयीकुरुते । किं कृत्वा । जलनिधौ पारावारे निद्रया स्वापेन मुद्रिते
मीलिते लोचने नयने यस्य तादृश तादर्थ्यध्वज गरुडकेतु कृष्णं कान्तं निध्याय दृष्ट्वा ॥

स्वच्छन्दं त्रिजगद्विलासरसिकां कीर्तिं त्रतिक्ष्मापतेः

संहब्धोदुरतानगानवनितावक्त्रामृतार्चिःसुधाम् ।

सोत्कण्ठं पिवतामकुण्ठमनसां विश्वत्रयीजन्मिनां

प्राप्तानुत्तरसंमदा इव तदा संजज्ञिरे वासराः ॥ ३०९ ॥

तदा तस्मिन्नवसरे विश्वत्रयीजन्मिनां स्वर्लोके पाताललोके भूलोके च जन्मास्त्ये-
षामिति विश्वत्रयीजन्मिनां सुरासुरनराणां वासरा दिवसाः प्राप्तो लब्धो न विद्यते
उत्तरोऽप्रेतनः पदार्थः कोऽपि यस्मादसाधारणः संमदो नन्दो येषु तादृशा इव संजज्ञिरे
संजाताः । किंभूतानां विश्वत्रयीजन्मिनाम् । अकुण्ठमनसा तदेकतानचित्तानां च ।
किं कुर्वताम् । त्रतिक्ष्मापतेः हीरविजयसूरिराजस्य कीर्तिमेव सदब्धानि विरचितानि
उदुरानि अतिशायीनि तानानि आलापविशेषा येषु तादृशानि गानानि यासां तानयु-
क्तगानानि याभिर्वा तादृशीनां वनितानां निजयुवतीनां वक्त्राणि वदनानि एवामृतार्चिषां
चन्द्राणां सुधा पीयूषरसं सोत्कण्ठं सह उत्कण्ठया वर्तते यत्तत् पिवतामास्वादयतां सादर
शृण्वताम् । किंभूता कीर्तिम् । स्वच्छन्दं स्वेच्छया निरङ्कुश त्रिजगति त्रिमुवनमध्ये
यो विलासो विविधकेलीकरणं तत्र रसिकां सरसामुत्सुका वा ॥ इति सूरिकीर्तिवर्णनम् ॥

यं प्राप्तुं शिवाह्वसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

पुत्रं क्रोविदसीहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्वाह्मीक्रमसेविदेवविमलेनानन्दतो निर्मिते

वृत्ते हीरगुरोश्चतुर्दशमितः सर्गो बभूवानसौ ॥ ३०६ ॥

पण्डितदेवविमलगणिना आनन्दतः आह्लादान्निर्मिते विरचिते हीरगुरोः श्रीहीरवि-
जयसूरेर्दृष्टे चरिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये असौ पूर्वव्यावर्णितस्वरूप एव चतुर्द-
शत्वेन चतुर्दशसंख्यया वा मितः प्रमाणता प्रापितः गणितः सर्गः काव्यरचनमयाधिका-
रविशेषः बभूवान् । कस्यप्रयोगः । संजात इति ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलशशिष्यपण्डितदेवविमलविरचितायां खोपसहीरसौभा-
ग्यनाम्नि महाकाव्यवृत्तौ अकव्वरगोष्ठीवृन्दपञ्जरपक्षिमोचनसृगयानियमनसकलजन्तुजा-
तसिद्धोभयनिर्भयकथनालपसुखानुभवनसौरीपुरमधुरागोपगिरियात्रानागपुरशिवपुरीप्रति-
ष्ठापूर्वकचतुर्मासकरणगुर्जरागमनजेजीयाकरभोचनामारिप्रवर्तनशत्रुजयपर्वतार्पणपुर-
भानादिप्रदानकीर्तिवर्णनादिवर्णनो नाम चतुर्दशः सर्गः ॥

पञ्चदशः सर्गः ।

अथ सुहृद् इव स्वं सारवस्तु प्रदत्तं
प्रमुदितहृदयेनाकव्वरोर्वामघोना ।

श्रमणधरणिभृत्तल्लभमादातुकामो
विमलशिखरिरत्नं प्रेक्षितुं काङ्क्षति स्म ॥ १ ॥

अथ शत्रुजयप्रदानस्फुरमानागमनानन्तरं श्रमणधरणिभृत्सूरिराजः विमलनामा श्री-
शत्रुजयाभिधानः स एव शिखरिषु सर्वपर्वतेषु रत्न सकलतीर्थोधि राजत्वात् । यथा
त्रातस्यास्तुतौ—‘मन्दररत्नशिखरे’ इति । प्रेक्षितुं दृग्गोचरीकर्तुं काङ्क्षति स्म वाञ्छति
स्म । रत्नस्य हि प्रेक्षणं युक्तमेव । किं कर्तुकामः । तस्माद्विमलचलात्सकाशात्लभमधि-
कफलं यात्रया कृत्वा सुकृतोपाज्जनात्कर्मकृयाद्वा मोक्षप्राप्तिरूपं च आदातुकामो गृही-
तुमनाः । किंभूतं विमलशिखरिरत्नम् । प्रमुदितहृदयेन हृष्टमानसेन अकव्वरोर्वामघोना
अकव्वरपातिसाहिना स्व स्वकीय तस्य सौराष्ट्राधिपतित्वात्सारवस्तु सम्यक्पदार्थं वन-
रूपं वा प्रदत्तमर्थात्सूरीन्द्राय विश्राणितम् । कस्येव । सुहृद् इव । यथा केनापि सौहा-
र्दभाजा सुहृद्ः स्वमित्रस्य सारवस्तु प्रदीयते ॥

विदलयितुमिवान्तर्वैरिषड्वर्गमुच्चै-

र्विधिवदुपचरद्भिः षड्विधीन्ब्रह्ममुख्यान् ।

प्रतिविमलगिरीन्द्रं भव्यलोकैः परीतो

व्रतिपतिरथ यात्रां कर्तुकामः प्रतस्थे ॥ २ ॥

अथ दर्शनाकाङ्क्षानन्तरं व्रतिपतिर्होमविजयसूरिः विमलगिरीन्द्रं प्रति श्रीशत्रुजय-
शिलोच्चयसंमुखं प्रतस्थे प्रतिष्ठते स्म प्रचलति स्म । किंभूतः । भव्यलोकैः विमला-
द्रियात्रामिलायुक्तमविकज्जनैः परीतः परितृप्तः परिवारितो वा । भव्यलोकैः किं कुर्वद्भिः ।
विधिवदामोक्तप्रकारेण ब्रह्म शीलं मुख्यं प्रकृष्टमादिर्वा येषु तादृगान् पट्संख्याकान् ।
‘एकाहारी भूमिस्तारकारी पद्मधां चारी शुद्धसम्यक्त्वचारी । यात्राकाले सर्वसंचित-
हारी पुण्यात्मा स्वात्सल्यो ब्रह्मचारी ॥’ इति । विधीनाचारविशेषान् उपचरद्भिः सेव-
मानैः कुर्वद्भिर्वा । उपेत्येव—उच्चैरतिशयेन । मूलादित्यर्थः । अन्तरित्यव्ययम् । मध्य-

स्थायुकानामन्तरङ्गाणामित्यर्थः । वैरेणां शत्रुभूतानां परमप्रत्यर्थिनामनर्थकारित्वात् ।
क्रोधमानमायालोभरागद्वेषरूपाणां षड्वर्गं षण्णां वर्गं देहिनां महादुःखदायित्वात्सर्वेषा-
मपि सादृश्यम् । 'वर्गस्तु सदृशम्' इति हैमीवचनात् । विदलयितुमेव ॥

नगरनिगमदुर्गग्रामसारामसीमा-

गहनगुरुगिरीन्द्रांलङ्घ्यमानः क्रमेण ।

किममृतकमलायाः केलिशैलं क्षमायां

श्रमणधरणिशक्रः सिद्धिशैलं ददर्श ॥ ३ ॥

श्रमणानां तपस्विनां मध्ये वरणिशक्रो राजा । धरणिशब्दो दीर्घो ह्रस्वोऽप्यस्ति ।
पूर्वं लिखितोऽस्ति ग्रन्थोकेन । सूरिराजः सिद्धिशैलं शत्रुजयगिरिं ददर्श पश्यति स ।
उत्प्रेक्ष्यते—क्षमायां भूमौ अमृत मुक्तिः सैव कमला लक्ष्मीः तस्याः केलिशैलं क्रीडा-
करणार्थं पर्वतमिव । अत्र सिद्धिध्रीः खैरं रमते । सूरिः किं कुर्वाणः । क्रमेण विहार-
परिपाठ्या नगराणि महत्पुराणि देशेषु मुख्यपुराणि राजधानीरूपाणि वा, निगमा नगर-
स्थानविशेषा बृहद्वणिक्स्थानकानि वा, दुर्गा दुःखेन गम्यन्ते अध्यास्यन्ते इति दुर्गाः
कोट्यः विषमस्थानानि वा, ग्रामा अल्पचातुर्याणि लघुपुराणि सनिवेशा वा, सहारागैः
कृत्रिमवनैरुपवनैरुपवनैर्वा वर्तन्ते यास्तादृश्यः सीमा पुरवाहपरिसरभूमयो नगयो वि-
भागकृद्बो वा, गहनानि शैलसमीपविषमप्रदेशागतवनानि संकीर्णानेकपादपपटलशाखा-
विशेषा प्रविष्टार्ककिरणदुःसंचारकान्तारा वा, गुरवोऽतितुङ्गश्च गिरीन्द्राः महाशैलानां
लङ्घ्यमानः अतिक्रामन् ॥

अथ सिद्धिशैलं विशिनष्टि—

नयनपुटनिषेयामाश्रयन्काययष्टीं

किमु सुकृतसमूहो भारतक्षेत्रभाजाम् ।

निखिलविषयभूषामोषिसौराष्ट्रलक्ष्म्या

यदवनिधरदम्भाचारुचूडामणिर्वा ॥ ४ ॥

उत्प्रेक्ष्यते—यदवनिधरदम्भायस्य श्रीशत्रुंजयशैलस्य व्याजाद्भारतं नाम जम्बूद्वी-
पमध्यभागस्थमन्दरगिरिदक्षिणदिक्प्रान्तविभागवतिलवणाम्भोविसनिधिचर्तिं च क्षेत्र
वर्षं भजन्ते जन्मना श्रयन्ते इति भरतक्षेत्रोत्पन्नानां नराणामित्यर्थः । सुकृतसमूहः
किमु पुण्यराशिरेव । किंभूतः सुकृतसमूहः । नयनानि भविकलोकलोचनानि एव पुटः
पर्णभाजनानि तैर्निरन्तरं पेर्यां पातु सादरमवलोकयितुं योग्या काययष्टीं तनुलताम् ।
'स्याहोर्भूयः कणसमुचितः काययष्टीनिकायः' इति नैषधे । आश्रयन् विभ्रत् वा । अथ
वा निखिलाः समस्ता ये विषया देशाः । 'विषयस्त्वपवर्तनम्' । देशो जनपदो नीष्टम्
इति हैम्याम् । तेषां भूषां शोभां मुष्णालपहरतीत्येवंशीलः सौराष्ट्रनामा देशः शत्रुंजय-

यात्रासमागतभरतचक्रवर्तिप्रदत्तापरनामधेयो देवदेव इति तस्य लक्ष्म्याः श्रियः यद्वि-
मलशैलच्छलाच्चारुः सर्वालंकारेभ्यो विशेषभूतश्चूडामणिः शिरःशिखानणिरिव ॥

अमितरजतरङ्गस्वर्णशृङ्गैरसंख्या-

निमिषशिखरिखण्डैः स्वःसदां सद्गभिश्च ।

त्रिजगदुपरिभूमीलम्भना येन मेरु-

विजित इव बभूव व्रीडयानक्षिलक्ष्यः ॥ ५ ॥

येन शत्रुजयगिरिणा विजितः पराभूतः सन् । उत्प्रेक्ष्यते—मेरुः सुवर्णाचलो व्री-
डया लज्जया कृत्वा न अक्ष्णोर्नयनयोर्लक्ष्यो निरीक्षितु योग्योऽनक्षिलक्ष्योऽदृश्यो बभूव
जायते स्म । क इव । येन । किभूतेन । त्रिजगता त्रयाणां पातालभूमिखर्गलक्षणानां
भुवनानामुपरिभूमीं लोकाप्रवर्तिस्थानं मुक्तिलक्षणं लम्भयति प्रापयति इत्येवंशीलस्तेन ।
'सर्वेषामपि शैलानामुन्नतो विमलाचलः । यदारोहेण लोकाग्र प्राप्यते वालकैरपि ॥' इति
पूर्वाचार्यस्तुतिवचनात् । विजितः । कैः कृत्वा । न मीयन्ते प्रमाणीक्रियन्ते स्वनुद्धया वि-
दग्धैरपीत्यभिमानेन । गणनातीतानीत्यर्थः । रजतानां रूप्यरत्नानां विविधमणीनां ख-
र्णानां काञ्चनानां शृङ्गाणि शिखराणि तैः । पुनर्न विद्यते संख्या गणना मानं येषां तान्य-
संख्यानि अनिमिषाणां देवानां शिखरिणा वृक्षाणां खण्डानि काननानि तैः । 'स्यात्ख-
ण्ड काननं वनम्' इति हैम्याम् । पुनः स्वःसदां सुराणां सद्गभिर्नगरैर्नन्दिरैश्च । 'गी-
र्ज्वादिबभूवर्धलोकः सुरालयः' इति हैम्याम् । मेरुस्तु स्वप्रमाणोच्चप्रदेशे प्रापयति नोप-
रितनविभागे । तथा मितान्येव शृङ्गाणि विभर्ति तान्यपि रत्नानामेव रत्नसामुदात्तत्वाद् ।
तथा भद्रसालनन्दनसौमनसपाङ्ककनामानि चत्वार्येव बनानि षट् । तथा एकमेव सुरगृहं
फलयति । यदुक्तम्—'दिवमङ्गादमराद्विरागताम्' इति नैषधे । अधः शत्रुजयाद्रिणा
स्वाभ्यधिकवैभवेन मेरुर्निजितस्तद्युक्तेनैव ॥

शिखरिमणिविनिर्यञ्ज्योतिरुज्जृम्भमाणा-

ञ्जनविपिनविनीले व्योम्नि यस्यावभासे ।

अतुलचट्टलभावं स्वं परित्यज्य नित्यं

तडिदिव निवसन्ती वल्लभाभोधराङ्गे ॥ ६ ॥

उज्जृम्भमाणा पुष्पपट्टादिभिर्विकसितभावं भजन्ते येऽञ्जनाः अञ्जननामानो वृक्षवि-
शेषाः । 'केचित्प्रभञ्जना इव पापधिकजनाः खण्डिताञ्जनाधरप्रवालाः' इति चम्पूकथा-
याम् । 'अञ्जना सुन्दरी पत्नी अञ्जनद्रुमश्च । अधरोष्ठपल्लवः अधस्तनकिसलय च' इति
तट्टित्तिः । तेषां विपिनानि तद्वद्विनीले अतिशयामले व्योम्नि नभस्त्रले यस्य शत्रुजयाद्रेः
शिखराणामुत्तुङ्गशृङ्गाणां मणिभ्यो रक्तपीतरत्नेभ्यो विनिर्यन्तिः सरद्वद्विगङ्गाणि व्यामूच-
ञ्च्योतिः कान्तिरावभासे शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—खमात्मीयमनुल्मतिशयितमतधिर्न

चटुलभावं चापलं परित्यज्य विहाय वल्लभस्य स्वभर्तुः अम्भोधरस्य प्रावृष्येष्ययोदस्य
अङ्गे उत्सङ्गे । 'चिरविलसनान्निवन्निव्युत्कलत्रः' इति मेघदूतकाव्यम् । विद्युतो मेघकल-
त्रत्वमुक्तम् । तथा 'प्रिये मदुत्सङ्गविभूषण भव' इति नैषधे । वल्लभाया वल्लभस्य कोडे
उपवेशन इत्यते । निवसन्ती वाल्म्येन वित्तिष्ठमाना तडिद्विद्युदिव ॥

क्वचिदपि कलधौतप्रस्थसंस्थानगाहि-

प्रवहदविरलाम्भोनिर्झरस्फारधारा ।

तुहिनशिखरिशृङ्गोत्सङ्गरङ्गत्प्रवाह-

द्युसदधिपनदीवाद्वैतशोभां वभार ॥ ७ ॥

क्वचिदपि शत्रुंजयशैलस्य कुत्रापि स्थानके कलधौतस्य रजतस्य प्रस्थ शिखर तदेव
संस्थान सम्यगाधयस्तदवगाहन्ते अधितिष्ठन्तीत्येवशीलाः, तथा प्रकर्षेण वहन्ति प्रस-
र्पन्ति, तथा अविरलानि अविच्छिन्नधाराधोरणानि अम्भांसि जलानि येषु तादृशानां
निर्झराणां स्फारा अत्युदारा दृश्यमाना नयनानन्ददायिन्यो धारा महत्प्रमाणाघोनिष्पत-
त्ययःप्रवाहाः अद्वैतामसाधारणां शोभां वभार धत्ते स्म । केव । तुहिनशिखरिणो हिं-
माचलस्य शृङ्गस्य शिखरस्य उत्सङ्गे कोडे मध्ये वा रङ्गन्प्रसर्पन् प्रवाहो निरन्तरपथःपूरो
यस्यास्तादृशी । दिवि सीदन्त्यवतिष्ठन्ते इति द्युसदो देवास्तेषामधिपः पुरंदरस्तस्य नदी
सरिदङ्गैव । यया देवनदी तथा देवेन्द्रस्यापि नदी । यदुक्तम्—'पुरेन्द्रतटिनीतीरेषु
सिद्धाङ्गनाः' इति भोजप्रवन्दे ॥

जलधिभवनजम्भारातिसारङ्गचक्षु-

र्दिगवनिधरमूर्धालम्बिविम्बौ दिनादौ ।

रजतकनकराजत्कर्णपूराविवैत-

द्विमलगिरिरमायाः पुष्पदन्तौ विभातः ॥ ८ ॥

जलधौ सागरे भवनं गृहं यस्य स वरुणः । 'वरुणस्त्वर्णैवमन्दिरप्रचेताः' इति है-
म्याम् । जम्भस्य दानवविशेषस्य अरातिः शत्रुरिन्द्रस्तयोः सारङ्गचक्षुषी प्रिये तादृश्यौ
दिशौ प्रतीचीप्राच्यौ । 'वरुणगृहिणीमाशामासादयन्तममुं रुची-,' तथा 'निजमुख-
स्मित स्मेर धत्ते हरेर्महिषी हरित्' इति पदद्वयमपि नैषधे । तयोर्दिशोरवनिधरौ प-
र्वतौ अस्ताचलोदयाद्री तयोर्मूर्धानौ मस्तकशिखरे आलम्ब्येते आश्रयेते तादृशौ विम्बौ
मण्डलौ ययोस्तादृशौ पुष्पदन्तौ शशिभास्करौ । 'पुष्पदन्तौ पुष्पवन्तावेकोचया शशि-
भास्करौ' इति हैम्याम् । दिनादौ पूर्णिमादिके क्वापि प्रातःकाले विभातः । उत्प्रेक्ष्यते—
एतस्य विमलगिरेः शत्रुजयादे रमायाः लक्ष्म्याः रजतेन रूप्येण तथा कनकेन काञ्चनेन
कृत्वा राजन्तौ रूप्यस्वर्णनिर्माणेन शोभमानौ दीप्यमानौ कर्णपूरौ श्रवणौ पूर्वेते
आभ्यासिति कुण्डले इव ॥

निखिलभुवनभारोद्धारनिर्वेदभाजा

भुजगपरिवृढेनानेकविज्ञसिक्ताभिः ।

भरभरणधुरीणोऽशेषनीरेक्षनेमेः

किमयमिह महीध्रः कारितो विश्वकर्त्रा ॥ ९ ॥

भुजगानां नागानां परिवृढेन स्वामिना शेषनागेन अनेकाभिर्विविधप्रकाराभिर्विज्ञसि-
क्ताभिरखलप्रसारेण दीनतादर्शनमुत्ताहुलीप्रेक्षणचटुभाषणप्रमुखविज्ञपनैः कृत्वा । उत्प्रे-
क्ष्यते—विश्वकर्त्रा जगन्निष्पादकेन धात्रा पार्श्वे इह जगति पृथिव्या अयं महीध्रः एष
शत्रुजयादिः । किं कारितः । निर्मापित इव । किंभूतेन । निखिलस्य समग्रस्य भुवनस्य
भूलोकस्य भारो वीचघस्तस्योद्दारेणोद्बहनेन कृत्वा निर्वेदं मनसि विषाद खेदं वा भजतीति
तेन । अयं किंभूतः । अशेषाद्याः समस्ताया नीराणां जलानामीशः स्वामी समुद्रः ।
'ध्वोतोवार्नदीशः सरस्वान्' इति हैम्याम् । नेमिखक्रधारावद्यस्याः परिधीभूतो यस्या-
स्तादृश्याश्चतुरणवपथ्यन्तपृथिव्या भरस्य भरणे धारणे । 'हृभृन् धारणपोषणयोः' इत्यस्य
प्रयोगः । धुरीणी धुर्यो धौरेयः ॥

सुरपथपथिकैतत्प्रस्थसंस्थानभोगाः

शशभृदपरभागं प्रेक्ष्य साक्षान्निरङ्गम् ।

किमयमिदमुपास्ते नित्यमभ्येत्य कुर्व-

न्नजनि विगतलक्ष्मेत्यन्तरध्याहरन्ति ॥ १० ॥

सुरपथस्याकाशस्य पथिकेषु पान्थेषु । अन्नं कषेधित्वार्थः । एतस्य शत्रुं जयादेः प्रस्थेषु
शत्रुषु संतिष्ठन्ते इति संस्थाः । किंवन्तः । तिष्ठन्तीत्यर्थः । नभस्याकाशे गच्छन्तीति
नभोगाः सिद्धगन्धर्वविद्याधरधुराः अन्तर्क्षितमध्ये इत्यमुना प्रकारेणाध्याहरन्ति
विचारयन्ति । किं कृत्वा । निर्गतोऽङ्गः कलङ्को यस्यात्स निरङ्गस्त लाञ्छनरहितं
शशभृतश्चन्द्रस्यापरभागं यस्मिन्नक्षत्रे भागे लाञ्छनं लक्ष्यते तस्मादन्यम् । उपरित-
नभागमित्यर्थः । साक्षात्प्रत्यक्षेण प्रेक्ष्य व्यालोक्य । एतावता चन्द्रलोकादप्युच्यतमानि
श्रद्धाणि तेषूपविष्टा नभोगाश्चन्द्रस्योपरितनं भागं दृष्ट्वा व्यालोक्य नितर्कयन्ति । इति
किम् । यदयं चन्द्रो नित्यं सदा अभ्येत्यात्रागत्य इदमुपास्ते श्रीशत्रुं जयादेः सेवां कुर्वन्
सन् । उत्प्रेक्ष्यते—विगतं प्रयातं लक्ष्म लाञ्छनं यस्य तादृशः किमजनि संजात इव ॥

भुजगभवनमध्यं व्याभुवन्तथूलमूलै-

र्दिवमपि शिखरैः स्वैर्भूधनेनापि भूमीम् ।

इति विमलमहीमृद्भूर्भुवःस्वस्त्रयी यो

हरिरिव निजपादैः स्वात्मनाक्रम्य तस्थौ ॥ ११ ॥

यो विमलनामा महीशूत शत्रुंजयाचलः स्वात्मना निजस्वरूपेण कृत्वा भूर्भुवःस्वप्नयं
पातालभूमण्डलखगलोकत्रिक्रमाक्रम्याभिव्याप्य तस्थौ स्थितवानास्ते । क इव । हरिरिव ।
यथा नारायणो निजैः स्वकीयैः त्रिभिः पादैः क्रमैः कृत्वा त्रैलोक्यमाक्रम्य तिष्ठति स ।
बलिवन्धावसरे वामनरूपेण बलेः सकाशात्क्रमत्रिक्रमिता क्षितिं याचितवान्, तस्मिन्व्य-
तिकरे अतिगद्गद्रूपमाधाय क्रमत्रयेण त्रिजगदाक्रान्तम्, तदा बलिवद्वा पाताले क्षिप्तः ।
तदंशो नैपथे यथा—‘हरेर्यदक्रामि पर्दककेन ख पदैश्चतुर्भिः क्रमणेऽपि तस्य नः ।
त्रया हरीणामिति नम्रिताननैर्न्यवर्ति तैरर्घनमःकृतकमैः ॥’ ‘यत्स्वमाकाश हरेरेककेन
पदाद्दिणा अक्रामि तस्य नभसश्चतुर्भिः पर्दराक्रमणे नोऽस्माक हरीणा त्रया लज्जा इति
नम्रितं नीचैः कृतमानन येस्तादृशैः । नामसादृश्यादुल्लेक्षा । हरिभिरश्वैरर्था न सपूर्णा
नभसि गगने कृताः क्रमाः फला येन्यवर्ति । नभःक्रमणादित्यर्थः ।’ इति तद्वृत्तिः । यथै-
केन क्रमेण खम्, तथा द्वितीयेन पदेन भू, तृतीयेनाद्दिणा पाताल चेति । अय गिरे-
राक्रमणं दर्शयति—यः किं कुर्वन् । स्थूलैरतिपुष्टैः पृथुलैर्वा मूलैरधोभागवर्तिस्त्रप्रदेशैः
कृत्वा भुजगानां भवनं गृहं पाताल तस्य मध्य पातालमूलम् । कैलाश इत्यभिधानत्वात् ।
अपि पुनर्दिवसाकाशं स्वर्गं वा खैरात्मीयैरभ्रलिहैः शिखरैः शृङ्गैः अपि पुनर्भूषणेन स्व-
शरीरबाहुल्येन देहस्थाल्येन पृथ्वीं व्याप्नुवन् ॥

बहुलसलिलपूर्णातूर्णयानात्रिकाभिः

स्फुरति शिखरमालालम्बिकादम्बिनीभिः ।

विधुमणिरविदीपाज्जेतुमभ्यागतैर्यैः

किमभिलषितदायी सेव्यमानस्तमोभिः ॥ १२ ॥

यो विमलाद्रिः शिखरमालां शृङ्गश्रेणीमालम्बन्ते समाश्रयन्ते इत्येवशीलाभिः का-
दम्बिनीभिर्घनघटाभिः कादम्बिनीमेघमालाभिर्वहल नीरन्ध्र सर्वेष्वपि वर्दलेषु विद्यमा-
नत्वेनातिघनं यत्सलिल पानीयं तेन पूर्णं निर्भरश्रुता अत एवातूर्ण मन्दसत्त्वरित यान
गमनं यासां तादृशयोऽत्रिका वर्दलानि यासु ताभिः । उत्प्रेक्ष्यते—अभिलषितानि नि-
जमनःकामितानि ददातीत्येवशीलो यः शैलो विधुश्चन्द्रो रविः सूर्यः मणयो रत्नानि
कर्कतनादीनि प्रमंकरादिमानि वा दीपास्तान् जेतुमर्थात्स्वप्रतिपक्षान् पराभविषुं यदेते
तमसामुच्छेदविधायिनस्ततस्तेषामभिभवनमुचितमेव । अभ्यागतैर्महात्मनः समीपे स-
मेतैस्तमोभिरन्धकारैरिव सेव्यमानः किमुपास्यमानः ॥

जडिमशितिमवर्षायुष्कलोलस्वभावो-

दुरसमिरविरोधोदन्वदम्यर्थनाद्यम् ।

निजमखिलमसातं हातुमब्दैः समेत्या-

निशनिवसनदम्भात्किं तपस्तप्यतेऽस्मिन् ॥ १३ ॥

अब्दैर्मघैः समेत्य अत्रागत्य अनिश निरन्तरं यन्निवसन निवासः स्थितिकरणम् । वर्षानन्तरं हि वारिदाः क्वापि गिरौ वसन्तीति कविसमयः । तस्य दम्भात्कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—अस्मिन् शत्रुजये तप उपवसनादि तप्यते किं कियत इव । किं कर्तुम् । निजमात्मीयमखिल समस्तमप्यसात दुःख हातुम् । ‘ओहाक् त्यागे’ इत्यस्य प्रयोगः । त्यक्तुम् । किभूतमसातम् । जडिमान जाज्यमज्ञान डलयोरैक्यात् जलमयतां जडा-
शयताम्, तथा शितिमानं निन्द्यकृष्णभावम्, तथा वर्षातुष्क वर्षाकाले यावजीवितव्य-
ताम् । ‘शरद्धनात्ययः’ इति वचनात् । तथा लोलस्रभावतामस्थिरत्व चक्षलाशयत्वम् । यदुक्तम्—‘क्षारो वारिनिधिः कलङ्ककलुषश्चन्द्रो रविस्तापकृत्यर्जन्त्यपलाशयः स्वयमिहा-
दयः सुवर्णाचलः । काष्ठ कल्पतरुर्द्वेषतुरमणिः स्वर्धामधेनुः पशुः.....त-
त्केन साम्य सताम् ॥’ इति लोकोक्तैः । तथा उद्गुरा उत्कटा प्रवला ये समिराः पव-
नास्तैः सह विरोधो वैरम् । यदुक्तम्—‘सज्जन सावन मेहज्युं उन्नहिण गहगह । पिशु-
नपचनभइसंचरे मारिकिएदहवट ॥’ इति । पुनरप्युक्तम्—‘विलपति कृषा सारङ्गोऽयं
त्वमुन्नतिमानहो जलमपि च ते सयोगोऽयं कथंचिदुपस्थितः । उपकृतिकृते प्रहं चेतः
कुरुष्व यदप्रतो भ्रमति पवनः कस्तव कोऽय क ते जलविन्दवः ॥’ तथा ‘अहह’ ‘समीरण
दारुण किमिदमाचरितं चरितं त्वया । यदिह चातकचबुपुटोदरे पतति वारि तदेव
निवारितम् ॥’ इत्यपि सूक्तोक्तैः । समुद्रात्सकाशादभ्यर्थना प्रतिवर्षपानीययाचना परस्मा-
दभ्यर्थदानम् । यदुक्तम्—‘अब्दैर्वारिजिघृक्षयार्णवगतैः साकं व्रजन्ती मुहुः’ इति
खण्डप्रशस्तौ । तथा मेघा हि समुद्रात्सलिल याचित्वा भूमण्डले वर्षन्तीति जनश्रुतिः ।
एते प्रकारा आधाः प्रथमा यत्र तत् ॥

त्रिदिवसदनमार्गोत्सङ्गरङ्गचरङ्गै-

र्मणिचितचयचञ्चद्रोचिषां संचयैर्यः ।

द्युनिशमिह निजाङ्गस्थायुकानां चिकीर्षुः

किमु शरणधुरीणः शाश्वतं सुप्रसातम् ॥ १४ ॥

यः शत्रुजयादिर्मणिमिरामङ्गरप्रमङ्गरादिरत्नैश्चितो व्याप्तो रत्ननिर्मितो वक्ष्यो वप्रः
प्राकारस्वस्य चक्षतां दीप्यमानानां रोचिषां कान्तीनां संचयैः सद्योहैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—
इह विश्वे द्युनिशं नित्य निजस्यात्मनः अङ्गे उत्सङ्गे स्वसमीपे वा स्थायुकानां निवसन-
शीलानां स्वापत्नानामिव भविकजनानां शाश्वतमनश्चरं सुप्रभातं शोभनालोकं सिद्ध-
शैलत्वाचिक्रीर्षुः कर्तुमिच्छुरिव । किभूतैः संचयैः । त्रिदिवे स्वर्गे सदनं गृहम्, अथ
वा त्रिदिव शौरैव सदनं मेपां ते देवास्तेषां मार्गः पन्था आकाशस्तस्योत्सङ्गे कोडे र-

न्नतः प्रसर्पन्तः तरङ्गाः प्रसारा येषां तैः । यः किंभूतः । शरणे स्वसमीपागतक्षणे
धुरीणो बलवान् वत्सलः आधितपालकः शरणागतवज्रपजरो वा ॥

घनलसदुपकण्ठा रुक्मरूप्यद्विभागा

पतदुपरिश्चराम्भा भाति कुत्रापि भित्तिः ।

तनुरिव पुरदस्योः स्यूतगैलाङ्गजाङ्गा

श्रितशितिगलनाला सःस्रवन्तीं श्रयन्ती ॥ १५ ॥

यत्र शत्रुजयाद्रौ कुत्रापि कस्मिंश्चित्प्रदेशे कौतुकाकलितशितिपकल्पिता भित्तिः
कुञ्चं भाति दीप्यते राजते वा । किंभूता । घनेन मेघेन कृत्वा । 'गिरो वर्षन्ति माधवाः'
इति वचनात् । लसत् शोभमानमुपकण्ठ कण्ठस्य समीपमुपकण्ठ समीप वा यस्याः ।
पुनः किंभूता । रुक्म स्वर्णं रूप्यं रजतं तयोर्द्वौ पूर्वापरौ भागावशप्रदेशौ यस्याः ।
एकस्मिन् भागे स्वर्णेन, अपरस्मिन् भागे च रजतेन घटिता इत्यर्थः । पतन्निर्माणवि-
शेषादागच्छदुपरि शिरःप्रदेशे शिरस्य शिखरनिर्झरस्य अम्भः पानीय यस्याः । केव
भाति । तनुरिव । यथा पुरदस्योरीश्वरस्य तनुः वपुर्यष्टी शोभते । किंभूता । घनवन्मेष
इव नीलत्वाल्लसत्कण्ठस्य समीपं यस्याः । पुनः किंभूता । स्यूतं प्रोक्तम् अर्धाङ्गीकरणात्
शैलस्य हिमादिरङ्गजायाः पार्वत्या अङ्गं शरीरं यस्याम् । शंकरः श्वेतवर्णः, पार्वती तु कन-
ककेतकी पीतवर्णा । पुनः किंभूता । श्रितं शिति इयामवर्णं गलनालं कण्ठपीठं यथा ।
पुनः किं कुर्वन्ती । सःस्रवन्तीं गगनगङ्गां श्रयन्ती शिरसि सिद्धधुनीं दधती ॥

स्फटिकघटितशृङ्गोत्सङ्गसङ्गी तरङ्गी-

भवदलिकुलशाली चम्पकः पुष्पपीतः ।

दशशतनयनस्याध्याश्रितस्वःकरेणोः

कलितकनककान्तेः कान्तिमादान्मघोनः ॥ १६ ॥

यत्र शत्रुजये कचन प्रदेशे चम्पको हेमपुष्पकः मघोनः पुरंदरस्य कान्ति शोभा-
मादाग्रग्राह । शकसदृशः संजायते स्मेल्यर्थः । 'कान्तिर्द्युतिभूषेच्छाद्यु' इत्यनेकार्थः ।
किंभूतश्चम्पकः । स्फटिकैः श्वेतरत्नैर्घटितं निष्पादितमर्थोद्विरञ्जिना विरचितं यच्छृङ्गं शि-
खरं तस्योत्सङ्गं कोटो मध्यं तत्र सङ्गोऽस्यास्तीति स्फटिककूटोपरिप्ररुद्धः । पुनः किं-
भूतः । तरङ्गीभवद्विः अनेकश्रेणीवन्धागमनात्कल्लोललीलां कलयद्भिरमन्दमकरन्दास्वादो-
न्मदिष्णुभाव विभ्रद्भिरलिनां भ्रमराणां कुलैर्वृन्दैः शालते शोभते इत्येवशीलः ।
यद्यपि च लोकोक्त्या 'वहिरइनपुण्यो गीतममरचंपइनवइहो । सोलकलासपुत्रचन्दज
धलइ न दिहो ॥' इत्यादि श्रूयते । तथापि 'विचिन्वती पान्थपतद्गहिणनैरपुण्यकर्माप्सलि-
कजलच्छलात् । व्यलोकयचम्पककोरकावलीः स शम्बरारेवलिदीपका इव' इति नैष-
धोक्त्या चम्पकेऽपि शृङ्गागमनसंभवो दृश्यते । पुनः किंभूतः । पुष्पार्थकसत्कुसुमैः पीतो

हारिद्रवणः । मघोनः किभूतस्य । दशशतानि सहस्र नयनानि नेत्राणि यस्य । पुनः किं-
भूतस्य । अध्याश्रितः स्वकीयारोहेण पृष्ठे प्रतिष्ठा प्रापितः स्वःकरेणुरैरावणो येन ।
एतावता अभ्रमूवलभाहृदः । पुनः किभूतस्य । कलिता घृता कनकवत्स्वर्णस्येव कान्ति-
र्देहयुतिः शोभा वा येन । 'चन्पकोऽस्मिन्सपुष्पः' इति पाठे अस्मिन् शत्रुंजये सपुष्पः
स्मेरत्प्रसूनपरिचितश्चम्पकद्रुमः ॥

अपि धृतसुरसिन्धुर्नागरङ्गी सदुर्गः

सर्वपमुषितकालः केकियानं दधानः ।

घृतशशधरचूडो नीरमुड्डीलकण्ठः

शिव इव धनयानो भाति मृत्युंजयाद्रिः ॥ १७ ॥

अद्रिः शत्रुजयशैलः शिव ईश्वर इव भाति । किभूतः । घृता कलिताः सुरा विवि-
धस्थानस्थातारोऽनेककपर्दियक्षप्रमुखा अधिष्ठातारो देवाः, तथा सिन्धवः शत्रुजया-
ऐन्द्री-साभ्रमती-ब्राह्मी-प्रमुखाश्चतुर्दश महानथो येन । शिवस्तु श्रितदेवनदीको गङ्गाध-
रत्वात् । पुनः किभूतः । नागरङ्गा वृक्षविशेषा 'नारङ्गा' इति लोके प्रसिद्धाः सन्त्यस्मिन् ।
पक्षे नागेषु भुजगमेषु विषये रङ्गः जेहोऽस्त्यस्येति । 'पाणी फणीन् भजति कङ्कणभूय-
मैगे नोऽय मनोहरमणीरमणीयमुच्चैः । कोटीरवन्धनधनुर्गुणयोगपट्टव्यापारपारगमशुं
भज भूतमर्तुः ॥' इति नैषधे । पुनः किभूतः । सह दुर्गैर्विषमस्थानकैः कोटैर्वा वर्तते यः ।
पक्षे पार्वतीयुक्तः अर्थाद्भवात् । पुनः किभूतः । सह वृषेण धर्मेण । 'पुष्कराशिः श्रिय-'
इत्यभिधानत्वात् । पक्षे वृषमेण वाहनवलीवर्देन वर्तते यः । तथा मुषितो निर्दलितः
कालः कलिर्धर्मो वा अजराभरपददायकत्वात् । पक्षे कालनामा दैत्यो येन । पुनः किभूतः ।
केकिना मयूराणां यानमितस्ततो गमनम् । पक्षे स्वामिकार्तिकं च दधानः । पुनः किभूतः ।
घृतः कलितः शशधरश्चन्द्रो यया तादृशी चूडा शिखरशिखा अभ्रकपत्वात् म-
स्तकोपरितनभागश्च येन । पुनः किभूतः । नीरमुच्चा मेघेन तद्वच्च नीलः कृष्णः कण्ठः
कधरा गलनाल यस्य । 'दधदम्बुदनीलकण्ठताम्' इति नैषधे राजगृहवर्णनम् । अम्बु-
देन मेघेन नीलः कण्ठः उपत्यकासागो ग्रीवा चेति उपत्यकायाः कधरेति प्रतिपादनम् ।
'यदनेककसौधकंचराहतिभिः कुक्षिगतीकृता इव' इत्यपि नैषधे । पुनः किभूतः । ध-
नानां मेघानां यानानि गमनानि संचारा यत्र । पक्षे धनवाहन इत्यभिधानः । यानशब्दे-
न वाहनम् । पुनः किभूतः । मृत्युं मरणं यम जयतीति मृत्युंजयो जन्मजरामरणाप-
हारकः सिद्धिदायत्वात् । पक्षे मृत्युंजयो नात्रा ॥

स्वकशिखरशिखाङ्गस्थायुकान्स्वैकताना-

न्क्रमलमृदुलदेहांस्तापितांस्तापनेन ।

सुखयितुमिव शैलैः सिद्धशैलोऽङ्गभाजो

बहलजलमुचोच्चैरातपत्रं तनोति ॥ १८ ॥

तिद्वैतैः शत्रुजयात्रिर्वहलेन नीरन्ध्रेण सान्द्रेण जलमुवा नीरदेन कृत्वा । उप्रेक्ष्यते—अद्भुतभाजो यात्रिकजवान् शैलैः शीतलताभिः सुखयितुं सुखीकर्तुं शीतलान्विधातुमिवातपत्रं मायूरपिच्छच्छत्रं तनोति विस्तारयति । शिरसि धत्ते इत्यर्थः । किभूतानद्भुतभाजः । स्वकान्यात्मीयानि शिखराणि शृङ्गाणि तेषां शिखानामप्राणामङ्गे उत्सहे स्थायुकान् संस्थगयिनः उपविशनशीलान् । पुनः किभूतान् । स्वस्मिन्नात्मनि विषये एकतानानेकाग्रचित्तान् । पुनः किभूतान् । कमलवन्मृदुलः सुकुमारो देहः शरीरं येषाम् । पुनः किभूतान् । तापनेन सूर्येण तापितान् संतप्तीकृतकायान् ॥

स्वभवविभवभूम्ना लम्बितेनाभिभूतिं

त्रिदशशिखरिमुख्याशेषशैलव्रजेन ।

किमु विमलगिरीन्दो रूप्यरत्नार्जुनाङ्गा

निजनिजशिखरौघाः प्रापिताः प्राभृतत्वम् ॥ १९ ॥

त्रिदशशिखरी मेरुमुख्यः प्रकृष्टो येषु तादृशा अशेषाः समस्ता ये शैलाः पर्वतास्तेषां व्रजेन समूहेन विमलगिरीन्दोः श्रीशत्रुजयशैलशकस्य । उप्रेक्ष्यते—निजस्य शिखरौघाः शृङ्गगणाः । ‘निजस्य तेजः शिखिनः परश्शताः’ इति नैषधे । प्राभृतत्वमुपदाभावं प्रापिताः । ढौकिता इत्यर्थः । किभूताः । रूप्य रजतं रत्नानि मणयः अर्जुनं स्वर्णं तेषामद्भुतं येषां ते । रजतरलहेममया इत्यर्थः । किभूतेन । त्रिदशशिखरिमुख्याशेषशैलव्रजेन । स्वस्माद्विमलशैलात्मनो भव उत्पत्तिर्येषां तादृशानां विभवानां शोभासंपदा भूम्ना बाहुल्येन । अभिभूतिं पराभवं लम्बितेन प्रापितेन ॥

विमलशिखरिकुण्डा वल्लरीः शैवलाना-

मुपरि बहलितानामुद्रहन्तो विभान्ति ।

प्रवसितदयितानां कामिनीनां कपोला

इव लुलदलकाङ्काः पाण्डिमानं दधानाः ॥ २० ॥

विमलशिखरिणः श्रीशत्रुजयगिरेः कुण्डा जलस्थानानि विभान्ति शोभन्ते । किं कुर्वन्तः । उपरि स्वसलिलोर्ध्वभागे बहलितानां निच्छिन्नीभूतानां सान्द्राणां शैवलानां शैवालयानां वल्लरीर्मञ्जरीः । ‘मञ्जरी वल्लरीश्च सा’ इति हैम्याम् । उद्रहन्तो धारयन्तः । के इव । कपोला इव । यथा प्रवसिताः पथिकीभूताः परदेशं प्राप्ता वा दयिता भर्तारो यासां तादृशीनां कामिनीनां विरहविषुरवधूनां कपोलाः गण्डा गल्ला राजन्ते । किभूताः । कुलन्तः पतिव्रता व्रततया प्रियप्रवासवासरादारभ्य अवद्वत्त्वादुपरि पतन्तो गण्डस्थले मिलन्तः अलकाः केशा अङ्गे उत्सङ्गे येषाम् । पुनः किं कुर्वाणाः । पाण्डिमानं पाण्डुरमाव दधानाः । विरहे हि प्रायः पतिव्रतानां कपोला धवलीभवन्ति । यदुक्तं नैषधे—‘विरहपाण्डुकपोलतले विधुः’ इति ॥

विविधनवचिरत्नायत्नदत्तात्मरत्नै-

र्निखिलमपि निहत्याकिंचनत्वं जनानाम् ।

मणिशिखरिणमद्रिर्दीनवाक्कारिणं यो

बहु तृणमिव चक्रे किंपचानं वदान्यः ॥ २१ ॥

अद्रिः श्रीशत्रुजयपर्वतः मणिशिखरिणं रोहणाचलम् । 'श्रेणीवर्जनदुर्यशोनिविशित-
म्रीडस्तु रत्नाचलः' इति नैषधे । तथा 'ये रत्नाचलवासिनो हि मनुजास्तेषां न रत्नो-
द्यमः' इति सूक्ते । यथा रत्नाचलस्तथा मणिशिखरी । त बहु धनं यथा स्यात्तथा तृण
तृणप्रायमकिंचित्करमिव चक्रे कृतवान् । किं कृत्वा । जनानां स्वाश्रितमविकलोकानां
निखिल समस्तमपि अकिंचनत्वं दरिद्रभाव निहत्य मूलादुच्छेद्य । कैः कृत्वा । विवि-
धानि नानाप्रकाराणि 'वज्र-वैडूर्य-लोहिताक्ष-मसारगल-हंसगर्म-पुलक-सौगन्धिक-
ज्योतीश्वर-अञ्जन-अञ्जनपुलक-जातरूप-सुभग-अङ्ग-स्फटिक-कर्केतन-मरकत-प्रवा-
ल-इन्द्रनील-चन्द्रप्रभ' इति सिद्धान्तोक्तानि, 'पद्मराग-गरुडोद्गार-राजपट्ट-चन्द्र-
कान्त-सूर्यकान्त-माणिक्याद्यानि नवानि नवीनोत्पन्नानि चिरत्नानि चिरकालोद्भू-
तानि । 'चिरत्नरत्नाचितमश्नितं चिरात्' इति नैषधे । 'चिरत्नानि चिरकालजातानि'
इति तद्वृत्तिः । अयत्नदत्तानि प्रयासं विनैव प्रकटस्थितत्वेन खननाद्युपक्रममन्तरेण वि-
धाणितानि यान्यात्मनः स्वस्य स्वस्मिन्नुत्पन्नत्वेन निजस्यैव रत्नानि माणिक्यानि तैः ।
अद्रिः किभूतः । वदान्यो दानशीलः । किभूतं मणिशिखरिणम् । दीनां कृपणाम् ।
'कृपाश्रये यः कृपणे पतत्रिणि' इति नैषधे । 'कृपणे दीने' इति तद्वृत्तिः । 'कृपणः
कदर्थं दीने च' इत्यनेकार्थः । हस्ताभ्यां भालमास्फास्य हा तात हा मातः इति वाचं
वाणी कारयतीत्येवंशीलम् । यदुक्तम्—'हा दैवेति वचो विना न ददते वज्राणि
वज्राकराः' इति सूक्ते । तथा 'दैव्योत्तया रोहणाद्रिः खरमुखरतरं पुष्करावर्तमेघाः'
इति सोमसुन्दरसूरिकृतऋषभदेवस्तवे । तथा 'धिग्रोहणं गिरिं दीनदारिद्र्यग्रणरोहणम् ।
दत्तं हा दैवमित्युक्ते रत्नान्यर्थिजनाय यः ॥' इति विक्रमादित्यादिभिरुक्ते । अत एव
पुनः किभूतम् । किंपचानं कदर्थम् ॥

विदलितदलमालाशालिलीलातमालः

कनकशिखरसंस्थस्तच्छविच्छन्नवर्ष्मा ।

मुररिपुरिव पीतस्फीतवासोवसानो

विहगविभुविहारी यत्र शत्रुंजयेऽमात् ॥ २२ ॥

यत्र यस्मिन् श्रीशत्रुंजयषात्रीधरे विदलितामिर्विकसिताभिर्दलानां मरकतमणि-
गणाच्छिन्नच्छविच्छायाणां पत्राणां मालाभिः श्रेणीभिः श्लाघ्ये शोभते इत्येवंशीलो
यो लीलातमालः विद्याभृद्भिर्मानवैर्वाङ्मा(?)कृते रोपितस्यापिच्छतरः । अथ वा स्वयमेव

कथंचिदुद्धतः विलासविधायकस्तमालद्रुमः अभाद्रभा । किंभूतस्तमालः । कनकस्य का-
चनरचिते शिखरे शृङ्गे संतिष्ठते इति कनकशिखरस्थः । पुनः किंभूतः । तस्य कनक-
शिखरस्य छविर्द्योतिस्त्रया छन्नं व्याप्तं वर्षमं शरीरं यस्य । क इवामात । मुररिपुर्विव ।
यथा नारायणो भासते । किंभूतः । पीतं हारिद्रवर्णं स्फीतं मनोज्ञं वासो वल्लं वसानः
परिदधानः । वस्ते इति वसानः । 'गुणिप्रायाणि वस्त्राणि भूषणानि तव प्रभो । वसानश्च
दधानश्च सत्कविर्द्वारि तिष्ठति ॥' इति भोजप्रबन्धे । पुनः किंभूतः । विहगानां पक्षिणां
विभुः स्वामी गरुडस्त्वेन विहरति विचरतीत्येवंशीलः ॥

उपरिपरिसरद्भिः पद्मरागाश्मगर्भ-

स्फटिकघटितशृङ्गजातजातांशुपूरैः ।

अपि नभसि भुवीव ब्रह्मभूमानुपुत्री-

त्रिदशजलधिगानां यस्तनोतीव सङ्गम् ॥ २३ ॥

यः श्रीशङ्खजयशैलः भुवि पृथिव्यामिव नभस्याकाशेऽपि ब्रह्मभूः सरस्वती. भासुपुत्री
यमुना, त्रिदशजलधिगा गङ्गा, तासां सङ्ग संगमनं मेलनम् । त्रिवेणीसङ्गमित्यर्थः । तनोति
करोतीव । कैः कृत्वा । उपरि नभोज्ञे परिसरद्भिः परि समन्तात्परसरद्भिः पद्मरागा रक्ता-
मणयः, तथा अश्मगर्भाः मरकतरत्नानि, तथा स्फटिकाः श्वेतमाणिक्यानि तैः कृत्वा ।
'रत्नं बहुमतीमाणिक्यमपि' इति हैमीवृत्तौ । घटितानां नाकिना शिल्पिना वा संक-
ल्पितानां शृङ्गाणां शिखराणां प्रातादृन्दाब्जाताः प्रकटीभूता येऽशुपूराः किरणगणास्तैः
कृत्वा । पद्मरागरुचिभिर्विरचिता सरस्वती हि कविसमये किंचिदरुणा वर्ण्यते । रुचि-
रप्रवाहस्य त्वस्या उपमानत्वेन मरकतमणिकान्तिभिर्वमुना तस्याः श्यामवर्णत्वेन स्फ-
टिकरत्नज्योतिषा गङ्गा तस्या उज्ज्वलत्वेन । इति त्रिवेणीसंगमः ॥

कचिदपि मुचकुन्दोऽमन्दनिस्यन्दवृन्द-

स्मितसुमविशदश्री राजतप्रस्थसंस्थः ।

समदसुरभिसूनोः पृष्ठचघिष्ठानभाजो

भसितलसितमूर्तेः प्राप शंभोर्विभूषाम् ॥ २४ ॥

कचिदपि श्रीशङ्खजयस्य कुत्रापि प्रदेशे मुचकुन्दो मुचकुन्दनामा पुष्पजातिवृक्ष-
विशेषः शंभोरीश्वरस्य विभूषां शोभां प्राप लेभे । किंभूतः । अमन्दा अतिप्रसूरा ये नि-
स्यन्दास्तेषां वृन्दाणि पटलानि येषु तादृशानि सिन्धुना विवसितानि सुमानि पुष्पाणि
तैः विशदा उज्ज्वला श्रीः शोभा यस्य सः । पुनः किंभूतः । राजते रूप्यसबन्धिनि
प्रस्थे शिखरे संतिष्ठते इति संस्थः । शंभोः किंभूतस्य । समदो मदमेदुरो यः सुरभिः
सूयः अर्जुनीनन्दनो वृषभस्तस्य पृष्ठे 'पुठि' इति लोके प्रसिद्धा तत्राविष्ठानमाश्रय म-

जते । पृष्टे चङितः । पुनः किंभूतः । मसितैर्मसमिर्लसिता मनोज्ञीभूता मूर्तिर्यस्य ।
यस्योद्धूतशालिनः ॥

अनणिममणिमालाशालिनी यस्य सिन्धुः

प्रतिफलितविवस्वहीसिदुःप्रेक्षणीया ।

सुकृतभरितजन्तोर्गर्भमन्तर्वहन्ती

युवतिमनुकरोति स्मेरदम्भोरुहास्या ॥ २५ ॥

यस्य श्रीशत्रुजयस्य सिन्धुः काचित्तरङ्गिणी युवतिं तरुणीमनुकरोति । युवतीसदृशी
भवतीत्यर्थः । किंभूता सिन्धुः । न विद्यते मूल्यापेक्षया महिम्ना वा अणिमालयिमा
अल्पत्वं येषु एतावता बहुमूल्यानामप्रतिमप्रमाप्रभाववतां च मणीनां रत्नानां मालाभिः
श्रेणीभिः शालते शोभते इत्येवशीला । गिरिजदीपु मणिसद्भावः किराताञ्जनकाव्ये
कथितोऽस्ति । किंभूता । प्रतिफलितः अन्तर्जलं प्रतिबिम्बितो यो विवस्वान् सूर्यः
तस्य दीप्त्या कान्त्या दुःखेन प्रेक्षितु योग्या द्रष्टुमर्हा । किंभूतां युवतीम् । सुकृतेन
प्राचीनजन्माक्षीर्णेन पुण्येन भरितस्योपचितस्य पूर्णस्य जन्तोर्जावस्य गर्भं दोहदलक्ष-
णमन्तः कुक्षी वहन्तीं धारयन्तीम् । पुनः किंभूता । स्मेरद्विनिद्रवदम्भोरुहं कमलं
तद्रूपं विकसितसरोजवद्भासास्य मुखं यस्याः । 'स्मेरद्विमोजखण्डासिः' इति पाण्डव-
चरित्रे । तथा युवस्यपि पुण्यप्राग्बद्धमनुभावाहुःप्रेक्षणीया । यथा 'धामैकधाम गङ्गाया
इव भास्करं गर्भमन्तर्दधाना वा दुरालोकमभूद्रूपः' इति पाण्डवचरित्रे ॥

वृषभजिनगुणौघान्गायतः स्वक्वणस्या-

नुगुणरणितवीणान्किनरेन्द्रान्गिरिन्द्रः ।

क्वचन विकचमोचाचारुपत्रैर्विवित्रै-

रिव पवनविलोलैर्वीजयामास मन्ये ॥ २६ ॥

गिरिन्द्रः शत्रुजयपर्वताधिपतिः क्वचन कस्मिन्नपि कदलीसदनलतामण्डपादौ प्रदेशे
किनरेन्द्रान्किपुष्पराजान् । उत्प्रेक्ष्यते—अहमेवं मन्ये वा । पवनविलोलैर्वीजयामन्दो-
लनचञ्चलोभूतैर्विकचानां विकसितानां मोचानां रम्भाद्गुणानां चारुभिर्मनोहरैः पत्रैः स-
हलैर्वीजयामास निरन्तरगाढवहुलगीतिजनितश्रमापनोदायं वीजयति स्मेव । कैरिव ।
धवित्रैरिव । यथा भृगवचमेव्यजनैः कश्चित्पार्थिवादीन् प्रोष्यसमये स्वेदविन्दुकिताका-
यान् वीजयति । 'व्यजनं तालवृन्तं धवित्रं भृगवचमेणि' इति हैम्याम् । किनरेन्द्रान् किं
कुर्वतः । वृषभजिनस्य विमलचलकमलाश्रद्धारहारस्य युगादिदेवस्य गुणानामोघान्
गणान् गायतो गीतिगोचरीकुर्वतः । पुनः किंभूतान् । स्वक्वणस्य निजमधुरध्वनेरनु-
गुणा अनुगतः सदृशीभूतो गुणो निःक्वणरूपो अस्याः या तादृशी रणिना वादितः
गोणा विपत्रिका अस्यान् ॥

गलदमलमरन्दोन्मादिरोलम्बरावा-

कुलकलदलमालोन्निद्रसान्द्रदुमौषः ।

रणरणकितचेता वेष्मनीवात्र तस्थौ

मुदिर इव रिरंसुर्विद्युतात्मीयपत्न्या ॥ २७ ॥

गलद्भिः सर्वर्तुनिवासवत्त्वेन समकालविकसितसकलकुसुमसमूहेभ्यो निःसरद्भिः अमलैर्विशदैः सुखादुभिर्मरन्दैः कुसुमरसैरुन्मादिनां मकरन्दविन्दुपानोन्मत्तीभूताः रोलम्बानां मधुकराणां रावैरुञ्जारवैराकुला विहस्ता निर्झरश्रुताः शब्दायमानाः । तत्र कलानां मनोज्ञानां दलानां पत्राणां मालाः श्रेणयो येषु तादृशास्तथोन्निद्रा विकसिताः पल्लवपद्मपुष्पफलकलिताः जाता अत एव सान्द्राः लेहलच्छाया ये द्रुमा वृक्षास्तेषामोषः समूहोऽत्र शत्रुजयाद्रौ तस्थौ स्थितिमातनुते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मुदिरो मेघ इवागल्य स्थितवान् । कुत्रात्र कस्मिन्निव । वेष्मनीव यथा कश्चिद्गृहे गत्वा तिष्ठति । मुदिरः किभूतः । रणरणकमौत्सुक्यं जातमस्मिन्निति रणरणकितं तादृशं चेतो यस्य । अत एव पुनः किं कर्तुमिच्छुः । रिरंसुः रन्तुमिच्छुः । कया । विद्युता सौदामिन्या । किलक्षणया । आत्मीयया निजसंवन्धिन्या पत्न्या सहचर्या स्त्रिया । ‘चिरविलसनात्त्रिभविषु-त्कलत्रः’ इति मेघवृते ॥

मदमुदितमृगेन्द्रारब्धरावाः प्रतिश्रु-

न्मुखरितशिखरौघा मेघघोषं द्विषन्तः ।

विमलघरणिमर्तुर्विश्वतीर्थेश्वरत्वा-

भ्युदितहृदवलेपैर्हुंकृतानीव भान्ति ॥ २८ ॥

मदेन क्षीयतया मुदितैः प्रहृष्टमनोभिः मृगेन्द्रैः कण्ठीरवैः आरब्धा उपक्रान्ताः स्वेच्छया शयनसमये पार्श्वपरावर्तने विहिता रावाः क्षेपितानि सिंहनादाः भान्ति शोभन्ते । स्वतन्त्रं निद्रा विरामे कृतत्वात् शोभनं तेषाम् । किंभूताः । प्रतिश्रुति प्रतिशब्दे । ‘प्रतिश्रुत्तु प्रतिध्वनिः’ इति हैम्याम् । मुखरिता वाचालीकृताः शिखराणां शृङ्गाणां मोघाः समूहा यैस्ते । पुनः किं कुर्वन्तः । मेघानां प्रवलयलघराणां घोषं धीरगम्भीरगर्जारव प्रति द्विषन्तः स्पर्धमानाः । उत्प्रेक्ष्यते—विमलघरणिमर्तुः श्रीशत्रुञ्जयशैलस्य तथा विमलनाम्नो राजविशेषस्य वा विश्वेषा समस्तानां जगतां वा तीर्थानां मुक्तिस्थानानां मागधप्रसादादीनामोश्वरत्वेनाधिपत्येनाभ्युदिताः प्रादुर्भूता ये हृदवलेपा अहकारास्तैः कृत्वा हुंकृतानीव हुंकारशब्दा इव । चक्रवर्त्यादयः केनिद्विश्वधिपत्यादं कृते हुंकृवीः कुर्वन्ते ॥

निकटविटपिपत्रिन्नातवातप्रपाति-

स्मितकिसलयपुष्पान्कूसतल्पानिवात्र ।

सुखमनिमिषलेखाः संनिषण्णैणनामी-

सुरभिमणिशिलाङ्गान्साङ्गनाः संश्रयन्ते ॥ २९ ॥

अनिमिषाणां देवानां लेखाः पङ्क्तयः सुखं सातं यथा स्यात्तथा अत्र शत्रुजयाद्रो सं-
निषण्णाः सम्यगुपरि उपविष्टा ये एणां कस्तुरिकामृगास्तेषां नामीभिस्तुन्दकूपिकाभिः
सुरभयः कस्तुरिकोत्पत्तिस्थानसंपर्कात्सुगन्धा या मणीनां रत्नमयाः शिलास्तासामङ्गा-
नुत्सङ्गान् संश्रयन्ते । किंभूताः । अनिमिषाः साङ्गनाः स्वस्वयुवतीसखाः । उत्प्रेक्ष्यते—
कुप्तान् रचितान् पुष्पपल्लवादिविच्छित्तिकलितान् तल्पान् पल्लङ्गानिव । किंभूतान् ।
निकटयोरुभयोः पार्श्वयोर्विन्टपिनोर्विनिद्रुमास्तेषु पत्रिणां विविधविहगमानां व्राताः
प्रकारास्तेषां वाताः उड्डयनोपवेशनगमनागमनसमयविधूतपक्षपवनैः प्रकर्षेण पतन्ती-
त्येवंशीलानि । तथा स्मितानि विकसितानि किसलयानि पल्लवाः पुष्पाणि कुसुमानि येषु
तान् । अन्येऽपि तरुणीसहितास्तरुणाः पुष्पपल्लवरचनाश्रिते पर्यङ्के सुखं भजन्ते ॥

क्वचिदपि सरिदम्भो गाहितुं साम्रहेण

द्विरदसमुदयेनोन्मादिनासिन्दिदीपे ।

कुलिशशयभयोर्वीनष्टवार्धिप्रविष्टा-

खिलशिखरिबिभूषामिच्छतालेत्तुमूहे ॥ ३० ॥

अस्मिन् श्रीशत्रुजये क्वचिदपि कुत्रापि स्थाने द्विरदसमुदयेन विन्ध्यावतत्र कथ-
चिदुत्पन्नेन राजादीनां स्वेच्छया चरणार्थं सुक्तेन वा गजयूथेन दिदीपे । किंभूतेन ।
उन्मादिना मदोदयमत्तीभूतेन । पुनः किंभूतेन । सरितः शत्रुजयाप्रमुखचतुर्दशमहान-
दीषु कत्साश्विन्नाः अम्भो जलं गाहितुं मध्ये प्रविश्य सलिलकेलिं कर्तुं साम्रहेण
सहठेन निर्वन्धवता । तत्राहमेवमूहे वितर्कयामि । कुलिशं वज्रं शये पाणौ यस्य स
शक्रस्तस्य भयेन भीतेर्वशेन उर्व्याः पृथिव्याः सकाशादष्टाः पलायिताः सन्तो वार्धौ
स्वप्राणतादृगपरस्थानाभावात्तद्वातुसकललोकपालकपुरुषोत्तमनिवासस्थाननीरनिधिमध्ये
प्रणश्य प्रविष्टाः अखिलाः समग्रा ये शिखरिणः शैलास्तेषां विभूषां शोभामाळेत्तुं हठा-
दृदीप्तमिच्छता वाञ्छतेव ॥

क्वचिदुदरशयालून्प्रौढगर्भान्महेला

इव दधति वरेन्दोः कंदराः सिंहशावान् ।

अपि वभुरिह नागाः प्रेषिता यत्प्रसक्त्यै

निजगरिमजितेनेवाञ्जनेनात्मशृङ्गाः ॥ ३१ ॥

क्वचिकुत्रापि प्रदेशे वरेन्दोः शत्रुजयशैलराजस्य कंदराः गुहाः सिंहशावान् केसरि-
किशोरान्दधति विप्रति । का इव । यथा वरेन्दोः पृथिवीनिशीथिनीनायस्य महिला नित-

मिद्वन्यः उपलक्षणान्निखिला अपि योषितः श्रौढान् प्रगल्भान् संपूर्णनिष्पन्नान् गर्भान्
 भ्रूणान् विप्रति । किंभूतान् । उदरेषु कंदरामध्येषु कुक्षिषु च शयाङ्कान् शयनशीलान्
 निद्रामुद्रितलोचनान् स्यायुकांश्च । अपि पुनरिह श्रीशत्रुंजयाचले नागाः गन्धसिन्धुराः
 वसुभान्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्य विमलशैलात्मनो गरिम्या गुरुतया तुङ्गत्वेन जिते-
 नाभिमूतेनाञ्जनेनाञ्जननाम्ना पर्वतेन यस्य पुण्डरीकाद्रेः प्रसक्त्यै प्रसक्तीकरणार्थमनुकूली-
 करणाय प्रेषिताः प्रस्थापिता आत्मनोऽञ्जनगिरिसंचन्विनः शृङ्गाः शिखराणीव ॥

कचन करिणि मग्ने केलिलोले हृदिन्यां

तदुपरिसरवेणाभ्राम्यत आमरेण ।

क नु गत इह हस्ती(?)स्ताव आस्ते नवान्त-

स्तमनु पुनरयेऽहं पृच्छतातीव सिन्धुम् ॥ ३२ ॥

हृदिन्यां नद्यां कचन कापि स्थानके केल्यां जलक्रीडायां लोले चञ्चले करिणि कुञ्जरे
 कपोलयुगलनिर्गलद्बहुलमदजलप्रवलप्रवाहस्यामलीभूतभूयस्तरतरलजले दन्तावले मग्ने
 जलमध्यप्रविष्टे सति तदुपरि गजमचनस्थाननीरोपरिष्ठात् सरवेण सशब्देन शुभ्रावर-
 भाजा आमरेण मधुकरनिकरेण । अमराणां समूहो आमरम् । यथा 'बहुलआमरमेचक-
 तामसे' इति वृत्तरत्नाकरवृत्तौ काव्यकल्पलतायां च । अभ्राम्यत भ्रान्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—
 सिन्धुं नदीं प्रति इत्यमुना प्रकारेण अतीव पृच्छता प्रश्नं कुर्वता इव । इति किम् । नु
 प्रश्ने । हे सिन्धो, इहासिन्धुप्रदेशे मग्ने हस्ती महानृपः क कुत्र स्थाने गतः प्रविष्टस्तिष्ठति
 वा । पुनरिह त्वज(?)मध्ये स्थावो गाधाम्बु खलपजलमास्तेन वा अगाधोदकं वर्धते ।
 यद्यल्पपयः स्यात्तदाहं तं हस्तिनमतु पृष्ठे अग्रे गच्छामि मदपानार्थमिति शेषः ॥

किमखिलकुलशैलाञ्जेतुकामः स्खलक्ष्म्या

तरुण इव मृगाक्षीः किं दिशः प्रेक्षितुं वा ।

किमुत निखिललोकालोकनोत्कण्ठिचेता

विमलवसुमतीभूत्प्रोन्नतिं संतनोति ॥ ३३ ॥

विमलनामा वसुमतीभूत्पर्वतः प्रकर्षणोन्नतिमुच्चैस्तरत्वं संतनोति सम्यक्तया वृद्धिं
 विदधाति किमु । उत्प्रेक्ष्यते—स्खलक्ष्म्या निजवैभवेन कृत्वा अखिलान्छापि कुलशैला-
 न्मन्दरप्रमुखान् गिरीन् जेतुकामः किं पराभवितुमिच्छुरिव । वा अथ वा । उत्प्रेक्ष्यते—
 दिशो दशापि हरितः प्रेक्षितुमिव । क इव । तरुण इव । यथा युवा मृगाक्षीः सारङ्ग-
 न्दरलोचनास्तरुणीः प्रेक्षितुमुन्नतीभवति । उताथ वा । उत्प्रेक्ष्यते—निखिलस्य समप्रस्य
 सचराचरस्य लोकस्य त्रिभुवनस्यापि आलोकने दर्शने उत्कण्ठा औत्सुक्य विद्यते
 यस्मिन् तादृशं चेतो मानसं यस्यैवविधं किमुच्चैस्तरः संजातः ॥

उदयदरुणविम्बेनैकतो नैशनिर्य-

तिमिरपरिकरेणाप्यन्यतः पर्वतेन ।

कलितनिलयरत्नः पृष्ठतिष्ठत्तमिषो

दिननिधननिकेतापातिलोकोऽनुचक्रे ॥ ३४ ॥

पर्वतेन श्रीशङ्खजयाद्रिणा दिवस्य वासरस्य निधनं नाश एतावता संध्यासमयस्त-
स्मिन्निकेतं निजवाससौधमापतत्यागच्छतीत्येवंशीखो लोको जनी येनानुचक्रे अनुकृतः
स्वसदृशो विहितः । केन कस्मिन् । पूर्वदिग्विभागवर्तिपार्श्वप्रदेशे उदयदुद्रच्छदुदयाच-
लचूलिकामलंजुर्वत् अरुणस्य भास्करस्य विम्बं मण्डलं तेन । अपि पुनः केन । अन्यतः
अपरस्मिन् प्रतीचीदिग्वर्तमानपार्श्वे नैशानां निशासंवन्धिनां निर्यतां खद्रोहिष्वान्तारा-
तिभीर्तेर्निःसरतां तिमिराणामन्वकाराणां परिकरेण परिवारेण । अकरेणेत्यर्थः । किंभूतो
लोकः । कलितं भूरितमालुच्छेद्यभूच्छायाच्छादितनिखिलपुरस्थपदार्थसार्थप्रकटीकरणप्र-
गुणघृणिगणं खद्वस्ते दृष्टीतं निलयरत्नं प्रदीपो येन । पुनः किंविशिष्टम् । शुद्धे खनिर्मु-
क्तपश्चात्प्रदेशे तिष्ठद्वर्तमानं तस्मिन्मन्वकारं यस्य ॥

कचिदपि कमलानामात्मनोऽक्षीणभावं

त्रिजगदनिशदानेनाप्ययाच्यत्वमन्यत् ।

किमु विवरिषुरेष प्रावृषेण्याम्बुवाहो

वशदविमलशैलं शीलति स्माञ्जनौषः ॥ ३५ ॥

अञ्जनानामञ्जनाभिधानातिनीलवर्णशृङ्गविशेषाणामोषः समुदयः शङ्खजयशैलं शीलति
सेवते । निकुरम्बेण समुद्रताः सन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—एषः अञ्जनपादपद्मः प्रत्यक्ष-
लक्ष्यः प्रावृषेण्याम्बुवाहः किमु वर्षाकालसंबन्धी वारिवाह इव भजते । किं कर्तुमिच्छुः ।
त्रिजगतां त्रयाणामपि भुवनानामनिशं निरन्तरमविच्छेदं दानेन विश्राणनेनापि स्वस्य
कमलानां लक्ष्मीणां जलानां च कचिदपि कुत्रापि स्थाने क्षीणत्वं न सर्वत्राप्यक्षी-
णभावं शाश्वतत्वम् अन्यत्पुनः अयाच्यत्वमनर्थमावम् । मेघा हि क्षीरसमुद्रायाचित्वा
जलमादाय वर्षन्ति इति कविसमयो लोकरुडिश्च । कस्यापि याच्यां न कुर्म इत्ययाच्यत्वं
किमु विवरिषुर्याचितुमिच्छुरिव । कम् । वशं कस्मिन् ददातीति । ‘तृष्णा लिप्ता वशः
स्पृहा’ इति हैम्यम् । वशदः समीहितदायकं तादृशं विमलशैलं शीलति । किं च-
क्षीणलक्ष्मीकस्य याचनीयमेव न भवेत्, तर्हि किमर्थमयाच्यत्वयाच्यायुक्तं परं किं-
चिद्वस्तु लक्ष्म्यापि दुःप्राप्यं स्यात्, तथाच्याया केनचित्कृतायां तदपि अविद्यमानतया
कुतोऽप्यानीयान्मर्घ्यादाय वा दातव्यं भवेत्, अत एव विश्वविश्वपदार्थेश्वरत्वमया-
च्यत्वमिति ॥

असुरसुरनराणां श्रेणिभिः सप्रियाणां
 स शिखरिपृतनाषाड् भूष्यते निर्विशेषम् ।
 भुजगभवनदेवावासविश्वमराणां
 सममखिलविभूषादित्सयेवोत्सुकामिः ॥ ३६ ॥

स शत्रुंजयः शिखरिणां समस्तपर्वतानां पृतनाषाडिन्द्रः सप्रियाणां साङ्गानामसुराणां दानवानां नागानां वा सुराणां देवानां नराणां मनुष्याणां श्रेणिभिर्घोरणीभिर्निर्गतो विशेषः सेवाविधौ यत्र तथा भूष्यते अलंकियते । उत्प्रेक्ष्यते—सममेककालं भुजग-भवनं पाताललोकास्तथा देवावासः स्वर्गलोकः तथा विश्वमरा भूलोकः एतासाम् । त्रिजगतामित्यर्थः । अखिलानां समप्राणा विभूषाणां शोभानां दित्सया दातुमिच्छया उत्सुकामिरुत्कण्ठितामिरिव ॥

मरकतशिखराणां पद्मरागोदराणां
 दिशि दिशि जलधारोद्गारिर्निर्यज्झराणाम् ।
 कचिदुपरि नमन्तश्चञ्चलकेलिमन्तो
 ध्वनिभिरिह पयोदा जशिरे वृष्टिमन्तः ॥ ३७ ॥

इह शत्रुंजये कचिल्लुत्रापि स्थले मरकतशिखराणामरुमगर्भमणिमयशृङ्गाणामुपरि ऊर्ध्वदिशःप्रदेशे नमन्तः मिलित्वागल्य संस्पृशन्तः पयोदा मेघाः ध्वनिभिर्गजारवैरेव जशिरे कथमपि ज्ञायन्ते स्म । शिखराणां किंभूतानाम् । पद्मरागा. लक्ष्मीपुष्पाणि रक्तमणयः उदरे गर्भे मध्ये येषाम् । पुनः किंभूतानाम् । दिशि दिशि सर्वोत्थपि दिक्षु । 'दिशि दिशि किमिमानि प्रच्यवन्तेऽन्तरिक्षात्' इति चम्पूकथायाम् । जलानां पानी-यानां धाराणां वृष्टीरुद्गिरन्ति सुष्वन्तीत्येवंशीलं निर्यान्तः शिखरमध्याग्निःसरन्तो झरा निर्झरप्रवाहाः येषु तेषाम् । किंभूताः पयोदाः । चञ्चलया विद्युतः केलयो विलसन्तानि विद्यन्ते येषु । 'चिरविलसनात्स्वनविद्युत्कलत्रः' इति मेघदूतकान्ये । पुनः किंभूताः । वृष्टिमन्तो निष्पन्ननीरधाराः ॥

कचिदवहदपाचीवीचिमालीव सेतुं
 कचिदपि वसुराजीमिम्यधामेव धत्ते ।
 अपि दुरधिगमत्वं ब्रह्मवत्काप्यधत्त

व्यधृत कनकसालं कापि लङ्केव शैलः ॥ ३८ ॥

शैलः शत्रुंजयाचलः कचित्कचन प्रदेशे अपाच्या दक्षिणस्या दिशो वीचिमाली समुद्र इव सेतुं पयामवहद्वहति स्म । रावणापहृतसीताप्रत्यायनार्थं लङ्कागमनावसरे रामेण दक्षि-णार्णवे सेतुर्बद्ध इति श्रुतिः । 'सेतुर्येन महोदधौ विरचितः कासौ दगास्थान्तकः' इति

भोजप्रबन्धे । कचिच्छत्र च स्थाने इभ्यधाम व्यवहारिवदेमेव वसूनां मणीनाम् । 'रत्नं वसुमणिः' इति हैम्याम् । स्वर्णानां च । 'स्वर्णं हेमहिरण्यहाटकवसून्मृगपदं काञ्चनम्' इत्यपि हैम्याम् । राज्ञीं श्रेणीं धत्ते दधाति । अपि पुनः कापि शिखरादिप्रदेशे ब्रह्म-
वन्मोक्ष इव दुःखेनाभिगम्यते इति दुरधिगमं तस्य भावो दुरधिगमत्वं दुरारोहतामयत्तं
विमर्ति स्म । पुनः कापि ऋषभकूटादौ लङ्के व दशकंधरनगरीव कनकसालं काञ्चनप्रा-
कारं व्यवृत्तं धरति स्म ॥

स्फुटकटतटनिर्यद्धानपाथःप्रवाहैः

शिशुशिखरिसमूहान्सिञ्चदञ्चद्वनान्तः ।

कचिदपि करियुथं विन्ध्यघात्रीभृतीव

प्रणयति रतिकेलीं यत्र सत्रा कलत्रैः ॥ ३९ ॥

यत्र शत्रुजये कचिदपि कुत्रचनापि वनगह्वरप्रदेशे करियुथं गजवृन्दं कलत्रैः स्न-
करिणीभिः सत्रा सार्धं रत्या मनस्तुष्ट्या रागेण च केलीं विविशक्रीडा दुरतविलासं वा
प्रणयति करोति । कस्मिन्निव । विन्ध्यघात्रीभृतीव । यथा खोत्पत्तिस्थाने विन्ध्यक्षेत्रे
गजघटा स्ववशाभिः । 'गजोऽस्य स्त्री धेनुका वशापि च' इति हैम्याम् । स्त्री रमते ।
किं कुर्वन् । स्फुटं प्रकटं जननजननगोचरं यथा स्यात्तथा कटतटाभ्यां कपोलस्थलाभ्यां
सकाशान्निध्यैर्निर्मितैः सरद्भिर्दानपाथसां मदोदकानां प्रवाहैर्धाराप्रवहणैः कृत्वा शिशूनां
बालानां नवप्ररूढानां शिखरिणां वृक्षाणां समूहान् गणान् सिञ्चत् पानीयं पायन् ।
पुनः किं कुर्वन् । वनान्तर्विपिनमध्ये बभूव चरत् ॥

त्रिदिवसदनभूभृत्सार्वभौमाध्वरोधो-

दुरशिखरसहस्रैः पुण्डरीकावनीभृत् ।

धरणिमिव फणाभिश्चक्रिणां चक्रवर्ती

त्रिदिवमिव दिधीषुर्लक्षकैर्लक्ष्यते स्म ॥ ४० ॥

पुण्डरीकावनीभृद्विमलाचलः त्रिदिवं स्वर्गलोकं दिधीषुः धर्तुमिच्छुरिव लक्षकैर्दर्शयि-
तमिवलोककलोकैर्लक्ष्यते ज्ञायते । कैः । त्रिदिवे स्वर्गे सदनं गृहं येषां ते त्रिदिवसदना
देवास्तेषां भूभृत्पर्वतो मेरुः । 'स्व. स्वर्गिकाञ्चनतोगिरिः' इति हैम्याम् । सुराचलमन्तस्य
सार्वभौमश्चक्रवर्ती शक्रः । 'जाम्बूनदोर्वीधरसार्वभौमः' इति नैपथे इन्द्राभिधानम् ।
तस्येन्द्रस्याध्वा मार्गो गगनम् । 'बहुविगाढसुरेश्वराध्वा' इति नैपथे च । तस्याध्वनो नभसो
रोधे रुन्धने उद्धुरैरुत्कटैः शिखराणां शृङ्गाणां सहस्रैर्भूयस्वरदशावतीभिः प्रसितैः । कृत्वा
इत्यर्थः । क इव । चक्रवर्तीव । यथा चक्रिणां नागानां सार्वभौमः शेषनागः सहस्रफणाभिः
कृत्वा धरणिं भूमिं धत्ते । 'धरणिविरहिणि क्लान्तमुद्रे समुद्रे' इति नाटकशास्त्रे धरणि-
शब्दो हस्तोऽप्यस्ति । 'भुदा यस्योद्गीतं सह सहचरीभिर्वनचरैर्मुहुः भुत्वा हेलोद्वृतव-
रणिभारं मुजवल्म' इति वाग्भट्टालंकारेऽपि ॥

विदलितदललीलाश्यामलीभूतभूमी-

रुहनिवहनितम्बालम्बिजाम्बूनदल्लुः ।

प्रसृतशरपयस्कः प्रावृषेण्याम्बुवर्षि-

स्फुरदशनिपयोदं योऽनुयातीव कान्त्या ॥ ४१ ॥

यः शत्रुंजयाद्रिः प्रावृषेण्यं वर्षाकालसंवन्धिन अम्बु पानीचं वर्षतीत्येवशीलः, तथा स्फुरन्ती विद्योतमाना प्रतिदिशं चमत्कारं कुर्वती वा अशनिर्विशुद्यत्र तादृशं पयोदं मेघं कान्त्या शोभया कृत्वा अनुयातीव आत्मना अनुकरोतीव । यः किभूतः । विदलितानां विशेषेण विकाशं प्राप्तानामुन्मिषितम् । 'विकसितं दलितं स्फुटितं स्फुटम्' इति हैम्याम् । दलानां पत्राणां लीलया विलासेन श्यामलीभूतानां कृष्णच्छवीभूतानां भूमीरुहाणां वृक्षाणां निबद्धाः समूहा यत्र तादृशं नितम्बमालम्बते श्रयतीत्येवशीलम् । 'मेखलामध्यभागोऽद्रेर्नितम्बः कटकश्च सः' इति हैम्याम् । जाम्बूनदं काश्चनमयं लुः शिखरं यस्य । पुनः किलक्षणः । प्रसृतानि दिशि दिशि विस्तारं गतानि ज्वानि वा झराणां निर्झराणां पयोसि जलानि यस्मिन् सः । 'लुः प्रस्य सातु' इति हैम्याम् ॥

कचिदपि लसदाभ्रस्फाटिकोत्तुङ्गशृङ्गा-

ङ्गणधरणिचरिष्णूः क्षमास्पृशां प्रेक्ष्य लक्षाः ।

इति मतिरुदयासीद्यन्नितम्बस्थितानां

किमिह चरति पङ्क्तिः स्वैरमेवा सुराणाम् ॥ ४२ ॥

यस्य शत्रुंजयाद्रेर्नितम्बे मेखलायां स्थितानामुषितानां वा पुंसामित्सुना प्रकारेण मतिरुदयासीदाविर्भूता । इति किं का बुद्धिः । यदेषा प्रत्यक्षलक्ष्या सुराणां देवानां पङ्क्तिः धोरणी इह विमलाचले खैरं स्वेच्छया चरति विहरति आम्बयति वा । किं कृत्वा । कचिदपि कुत्रापि प्रदेशे विशेषे । 'लस श्लेषणक्रीडनयोः' इति घातुः । लसता श्लिष्यतामर्थोत्तरस्पर्शं शिखरापेक्षया आभ्रस्फाटिकानामाकाशस्फटिकरत्नानामिमानी आभ्रस्फाटिकानि । कचिद्भयोः पूर्वोत्तरपदयोर्द्विर्भवति । 'आभिमारुतं कर्म सौहार्दम्' इति सारस्वतव्याकरणे, तद्वद्भाष्युभयत्र वृद्धिः । आकाशस्फटिकमयानि क्रीडया कृतहलेन वा देवैर्विरचितानि खामादिकानि वा तथा उत्तुङ्गानि गगनादुपालिङ्गानि शृङ्गाणि शिखराणि तेषामङ्गणान्यजिराणि अधिल्लका वा तेषां तासां वा धरणां भूमौ चरिष्णूः संचरणशीला क्षमास्पृशां यात्रिकमानवानां लक्षाः शतसहस्राणि प्रेक्ष्य दृष्ट्वा दृग्गोचरी-कृत्य । आकाशस्फटिकमणीनां चर्मचक्षुरलक्ष्यत्वात्सुराणां चाम्बरचारित्वादेया घटना ॥

मलयगिरिरिवासौ कापि काकोदराली-

कलितमलयसालैर्निर्यदामोदिवतैः ।

गलदमलमदाम्भःपङ्क्तिःसंसिक्तवृक्षैः

क्वचिदपि गजयूयैर्विन्ध्यवद्यो विभाति ॥ ४३ ॥

असौ शत्रुजयाचलः कापि कुत्रचन प्रदेशे मलयगिरिरिव दक्षिणाचल इव विभाति । 'अथ मलय आषाढो दक्षिणाचलः' इति मलयाद्रिनामानि हैम्याम् । कैः । काकोदराणां भुजगानामालीभिः राजीभिः कलितैरामूलचूल वेष्टितैर्मलयसालैश्चन्दनद्रुमैः । किभूतैः । निर्यान्तः श्रीखण्डवनखण्डेभ्यो निर्गच्छन्तः प्रसरन्तः आमोदाः परिमला विद्यन्ते येषु तादृशा जाता बायवो येभ्यस्तैः । अपि पुनः क्वचित्कस्मिंश्चिदपि स्थाने गजयूयैर्मत्तगजपुङ्गैः विन्ध्यवज्रलवालकशैल इव विभाति । किभूतैः गजयूयैः । गलन्तीभिः कपोलपालिभ्योऽविरलप्रवाहैः लिप्यतन्तीभिः अमलाभिः अनाविलाभिर्मदाम्भसा दानजलाना पङ्क्तिभिर्धोरणीभिः संसिक्ताः सम्यक्प्रकारेण उद्यानपालवत्सेकं तिष्ठन् प्रापिता इक्षा बालसालः प्रौढपादपा वा ये ॥

करिकदनकपर्दकोडलीलायमान-

त्रिदिवसदनपाथोनाथपद्माननेव ।

क्वचन कनकशृङ्गोत्सङ्गरङ्गरङ्गा-

वलिललितविलासा कापि कुल्योल्लास ॥ ४४ ॥

यत्र शत्रुजये काप्यनिर्दिष्टाभिधाना चतुर्दशसु नदीषु अन्यतमा कापि काचिल्लत्या कल्लोलीनी उल्लास शोभते स्म । किभूता कुल्या । कनकस्य काञ्चनमयस्य शृङ्गस्य शिखर-स्रोतपद्मे कोडे रङ्गन्ती प्रचलन्ती तरङ्गाणां कल्लोलीनामावलिः श्रेणिः तथा ललितो मनोमो विलासो विलसन यस्याः सा । उत्प्रेक्ष्यते—करिणो गजासुरस्य कदनं हननं यस्मादिति कृत्वा शंकरः । 'गजपुष्पपुराणकालान्धकमखासुहृत् । हरः', तथा 'निप्रनयनं प्रमथनं कदनं निवर्हणम्' इति हनननामानि । इदं द्वयमपि हैम्याम् । तस्य शिवस्य कपर्दो जटाजूटः । 'कपर्दसु जटाजूट ईश्वरस्य' इत्यपि हैम्याम् । तस्य कोडेऽङ्गे लीलायमाना लीलया चलन्ती विलसन्ती वा त्रिदिवः स्वर्गस्तत्र तदेव वा सदन गृह येषां तादृशा देवास्तेषां पाथसा पानीयानां नाथः स्थानी । 'यादःस्रोतोवानर्दीनाः सरस्वान्' इति हैम्याम् । समुद्रस्तस्य कमलमुखी पत्नी । 'समुद्रदयिताधुन्या' इत्यपि हैम्याम् । नदी । एतावता देवनदी गङ्गेव स्फुरति स्म ॥

क्वचन कनकरत्नाधित्यकादीप्रदीप्तिं

दिनकरकरसङ्गाद्वाहमानां विहायः ।

सकलकुलगिरीन्द्रान्यः पराभूय भूत्या

कलयति किमु शैलः स्वेन मूर्ते प्रतापम् ॥ ४५ ॥

यो विमलाद्रिः कचन कापि प्रदेशे कनकानां काञ्चनानां रत्नानां रक्तपीतमणीनां वा
अधिल्लका ऊर्ध्वभूमिस्तस्या दीप्रा दीपनशीलां दीप्तिं कान्तिं कलयति धत्ते । किभूता
दीप्तिम् । दिनकरस्य सूर्यस्य करणां किरणानां सङ्गात्संपर्कोदाश्लेषाद्विहाय आकाश
गाहमानानां निर्भरं भरन्तीनाम् । गगनमण्डलं यावत् प्रष्टमराणामित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—
सकलान् समग्रान् कुलगिरीन्द्रान् भूत्या आत्मलक्ष्म्या पराभूय जित्वा शैलो विमलशैलो-
द्यः स्वेनात्मना मूर्तं तनूमन्त सकललोकलोचनगोचरं तन्मन्दरमेरुकैलाशादिशैला-
भिभवोद्भव प्रतापमिव विमर्ति ॥

बलिनिलयनिकेतैरात्मनः स्थूलमूलै-

र्धरणिधरतया यो भूभृतां सार्वभौमः ।

निखिलजलधिनेमीभारभुग्नाङ्गभाजो

दिशति किमु कृपालुर्विश्रमं भोगिभर्तुः ॥ ४६ ॥

भूभृतां समस्तपर्वतानां सार्वभौमश्चक्रवर्ता नगाधिराजामिधानत्वात् शत्रुजयादिः
धरणिधरतया भूभृत्त्वेन । उत्प्रेक्ष्यते—भोगिभर्तुः शेषनागस्य विश्रमं प्रयासापनोद
किमु दिशति ददातीव । कै. । आत्मनः स्थूलमूलैः पुष्टैः पदैः अधः प्रविष्टप्रदेशैः । कि-
भूतैः । बलिनिलये पाताले निकेतो निवासो येषाम् । 'पातालमूलकैलाशः' इत्यभिधानत्वाच्च ।
किभूतस्य भोगिभर्तुः । निखिला समग्रा या जलधिनेमिः सप्तद्वीपसमुद्रपर्यन्ता पृथिवी
तस्या भारो बीवधस्तेन भुमं वकीभूतमद्गं वपुर्भजतीति तस्य ॥

गगनगतयदग्रस्फारकासारफुल्ल-

त्कुमुदकुवल्याङ्गाङ्गुङ्गरिञ्छोलिकाभिः ।

निशि शशिनमवेक्ष्याधावि मुग्धाभिरूर्ध्वं

सुरसरिदलिलीलापुण्डरीकभ्रमेण ॥ ४७ ॥

भृङ्गाणां भ्रमराणां रिञ्छोलिकाभिर्देशीमापया श्रेणीभिर्निशि रात्रौ शशिनं शशला-
ञ्छनं चन्द्रमवेक्ष्य दृष्ट्वा ऊर्ध्वमुखैर्गगनं प्रत्यधावि उड्डीनम् । केन । सुराणां देवानां सरि-
त्रदी गङ्गा तस्या अलिभिर्मधुपानागतमधुकैर्युक्तं यल्लीलापुण्डरीकं क्रीडाकरणाद्गं सिता-
म्भोजं तस्य भ्रमेण भ्रान्त्या । कस्मादधावि । गगने आकाशे गतं प्राप्तं यद्यस्य शत्रु-
जयस्याग्रमुपरितनशिखरं तस्मिन् स्फारो मनोज्ञः पानीयपूर्णो यः कासारः पद्मवर्णच-
न्द्रिकाविकाशिसूर्यविकागिकमलाकरस्तडागस्तत्र फुल्लता निशाकरकरसंपर्कोद्विकसरीभ-
वता कुमुदानां कैरवाणां कुवलयानामुत्पलानामद्गात्कोढात् । किंभूताभिः भृङ्गरिञ्छो-
लिकाभिः । मुग्धाभिः अज्ञानाभिः सदसद्विवेकविकलभिर्विचाराचतुराभिः सार्धपशुभि-
रिव । यदुक्तम्—'हे मालति म्लायति किं यदेयं चुचुम्बं तुम्बी कुसुमं पटद्भिः ।
प्राणी चतुर्भिश्चरणैः पशुश्चेत्स पद्मिरध्यर्धपशुर्न किं स्यात् ॥' इति ॥

विकसितकुसुमालीकर्णिकालीनपीन-

ध्वनदनयनपेयामेयरोलम्बरावः ।

क्वचन रजतशृङ्गे चम्पकद्रुश्चकासे

क्वविरिव कृतवेदोद्गारहंसार्विरूढः ॥ ४८ ॥

क्वचन कुत्रापि शत्रुंजयस्थानकविशेषे रजतशृङ्गे रूप्यशिखरे चम्पकद्रुहंमपुष्पपादपः चकासे दिदीपे । किंभूतश्चम्पकद्रुः । विकसितानां विकासं प्राप्तानां कुसुमानां चम्पकपुष्पाणामालीनां श्रेणीनां कर्णिकासु बीजकोशेषु लीना मकरन्दपानार्थं मध्ये प्रविश्य निष्कलीभूय स्थितास्तथा पीना यथेच्छाद्गारप्राप्त्या पुष्टास्तथा ध्वनन्तः शब्दायमाना गुञ्जारवोजितास्तथा अनयनपेया कर्णिकासु प्रविष्टत्वेन लोचनाभ्यां पातुं योग्याः । अदृश्या इत्यर्थः । तथा अमेयाः प्रमाणातीता ये रोलम्बास्तेषां रावो गुमगुमायमानध्वनिर्यस्मिन् सः । क इव । कविरिव । यथा घाता चकास्ति । किंभूतः । कृतो निर्मितो वेदानाशृक्प्रामयक्षुषामथर्वणानामुद्गार उद्गिरणमुच्चारो येन हंसे सितच्छदे अथिरूढः अध्याश्रितः राजमरालपृष्ठस्थायुकः ॥

खकशिखरसरःस्थां शृङ्गरङ्गत्कटाक्षां

विदलितदलनेत्रीं रागमन्तर्दधानाम् ।

परमसुहृद्विवादिः पद्मिनीं यो विविक्ते

समगमयदभीशुस्वामिना कामिनेव ॥ ४९ ॥

योऽद्रिः शत्रुंजयगिरिः परमः सर्वोत्कृष्टः सुहृदिव मित्रमिव पद्मिनीं पद्मपरिमलां कामिनीं कमलिनीं च कामिना कामुकनेव अभीशुस्वामिना ज्योतिःपातिना भानुना समं विविक्ते विजने एकान्ते समगमयत्समगम कारयति स । किंभूतां पद्मिनीम् । खकस्य शैलसंघन्धिः शिखरं शृङ्गं निजं वा कूटं तत्र यत्सरः पद्माकरस्तत्र तिष्ठतीति तादृशीम् । 'शिरःस्थाम्' इति पाठे शृङ्गमस्तके जलार्द्रप्रदेशे स्थायिनीम् । स्थलेऽपि पद्मिन्याः संभवो दृश्यते । यथा नैषधे—'ददर्श दूनः स्थलपद्मिनीं नलः' इति । तथा चम्पकथायामपि 'उत्कृष्टस्थलपद्माभभवचरणभूषिता' इति । पुनः किंभूताम् । शृङ्गा भ्रमरा एव मधुकरैः कृत्वा रङ्गन्तः पति सूर्यं तिर्यक्सर्पन्तः कटाक्षा अक्षिविकृण्णितानि यस्याः सा । पुनः किंभूताम् । विदलितानि दलानि पत्राण्येव नेत्रे नयने यस्याः । पुनः किं कुर्वाणाम् । अन्तर्मध्ये मानसे च रागं रक्तिमानमनुराति ज्ञेहं च दधानां विभ्राणाम् ॥

विलिखितगगनाङ्कुप्रस्थकण्ठावलम्ब-

द्विजपरिवृढविम्बालम्बिनक्षत्रमाला ।

तरलकलितमुक्तामालिकाशालिशोभां

प्रतिरजनि विधत्ते सिद्धभूसृन्मघोनः ॥ ५० ॥

विलिखितो निजाप्रेण धृतो गगनस्य नमसः अङ्ग उत्सङ्गो येन तादृशं प्रस्थं सानु
शिखरं तस्य कण्ठोऽधित्यक्ता तस्य समीपं किञ्चन शिखाघःप्रदेश उपकण्ठस्तत्रावलम्ब
मिलितं यद्विजपरिवृढस्य चिम्बं मण्डलमालम्बते आश्रयते इत्येवशीला नक्षत्राणामु-
पलक्षणाद्बद्धनक्षत्रतारकाणां माला श्रेणी सिद्धानामा भूशृतां पर्वतानां पार्थिवानां च
मधोनः पुरंदरस्य प्रतिरजनि निशां निशां प्रति तरलेन नायकेन हारमध्यमणिना क-
लितायाः सहिताया मुक्तामालिकाया हारलतायाः शालिनीं दीपनशीलां शोभा विभूषां
विधत्ते करोति ॥

अविरलमणिशृङ्गैर्नैकनाकिद्रुमैश्च

त्रिदशमिथुनवृन्दैर्जातरूपश्रिया च ।

विविधसुरनिकुञ्जैः सिद्धसौधैर्वृणां यः

श्रुत्यति सुरशैलप्रेक्षणोत्कण्ठि चेतः ॥ ५१ ॥

यः शत्रुंजयादिः नृणां भरतक्षेत्रभूचरनराणां सुरशैलस्य मेरोः प्रेक्षणे विलोक्ते उ-
त्कठा औत्सुक्यं विद्यते यस्मिन् तादृशं चेतो मनः श्रुत्यति शिथिलयति मेरुदर्शनोत्कण्ठां
श्रुत्यकरोति । स्वर्णाचलविलोकनहृल्लेखविमुखं मानसं स्रजतीत्यर्थः । कैः कृत्वा । अवि-
रलान्यनेकानि मणीनाम् । रत्ननिर्मितानीत्यर्थः । शृङ्गाणि शिखराणि तैः । च पुनः कैः ।
नैकैर्नानाप्रकारैर्लौकिकैः कल्पपारिजातादिपद्मप्रकारैर्जिनशासनोक्तमहादिदशप्रकारैर्वा ना-
किभिर्देवैः स्वक्रीडाकृते छायार्थं वा प्ररोपितैः द्रुमैर्वृक्षैः कल्पतरुभिर्वा । च पुनः कैः ।
त्रिदशानां चतुर्निकायसुराणां मिथुनानां यात्रार्थांगतानामधिष्ठातृतया वा स्थायुकानां
युगलानां दम्पतीरूपाणां वृन्दैः समूहैः । च पुनर्जातया सम्यक्समुत्पन्नया रूपस्य सं-
स्थानविशेषस्य स्वर्णस्य वा श्रिया शोभया लक्ष्म्या । च पुनः कैः । विविधा भवनपति-
व्यन्तरवैमालिकाः सुरा येषु तादृशैर्निकुञ्जैः काननैरथ वा विविधा नानाप्रकाराः सुरनि-
कुञ्जा नन्दनवनरूपा देवारामास्तैः । पुनः कैः । सिद्धानां देवविशेषाणां गानरसिकाणां
सौधैर्गृहैः सिद्धायतनैश्च ॥

क्वचन करटियाना मेखलाशालमानाः

कनककटकमार्जो वारिसुकेशपाशाः ।

विविधमणिविभूषाः पद्मिनीनालवाहाः

विकचकुसुमनेत्रा बिम्बदन्तच्छदाश्च ॥ ५२ ॥

बहलमलयजन्मामोदिता मञ्जुपादा

गुरुतरकुचकूटाः स्फारमुक्तावलीकाः ।

मदपट्टपिकवाचश्चम्पकश्रेणिगौरा

युवतय इव यस्मिन्मूमयो विस्फुरन्ति ॥ ५३ ॥

यस्मिन् श्रीशार्ङ्गजये युवतयस्तरुण्यः स्त्रिय इव भूमयः पृथिव्यः कचन कापि प्रदेशे विस्फुरन्ति दीप्यन्ते । भूमयो युवतयश्च किंभूताः । कचन कुत्रापि स्थाने करटिनां गलहानजलगजानामिव च यान गमन स्वेच्छया परिभ्रमण लीलामन्यरगतिश्च यासु यासां वा । पुनः किंभूताः । मेखलया गिरिमध्यभागेन स्वर्णमणिवेचितकाश्या च कृत्वा शालमानाः शोभमानाः । पुनः किंभूताः । कनकस्य स्वर्णमयं काञ्चनस्त्रीयुक्तं वा क-
ट्कं कमपि मध्यप्रदेशविशेष हेमवलयं च भजन्तीति । पुनः किंभूताः । वारिमुचा शिख-
रोपरिसंचरज्जलदेन कृत्वा मेघवच्च केशपाशः कुन्तलहस्तो यासाम् । पुनः किंभूताः ।
विविधानामनेकप्रकाराणां मणीनां कर्कतनचन्द्रकान्तादीनां रत्नानां विभूषाः शोभा वि-
शिष्टा भूषा अलंकारा यासु वा यासाम् । पुनः किंभूताः । पद्मिनीनां कमलानां नालानि
मृणालान्येव तत्तुल्या वाहा भुजा यासाम् । 'पद्मिनी कमलिन्यां कमले प्रधानस्त्रियां
च' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूताः । विकचानि विकसितानि कुसुमान्येव कुसुमतुल्यानि
वा नेत्राणि नयनानि यासाम् । पुनः किंभूताः । दिव्यानि पद्मगोल्हकानि एव तद्गद्गा
दन्तच्छदा अधरा यासाम् । पुनः किंभूताः । बहलाः सान्द्राः दढा वा ये मलयजन्मानः
श्रीखण्डतरवः तेषामामोदाः परिमलाः संजाता आसु । पक्षे सान्द्रवदनविलेपनेन
सुगन्धीभूताः प्रमोदकलिता वा जाताः । आमोदः परिमलः प्रमोदश्च । पुनः
किंभूताः । मञ्जुषो मनोज्ञाः पादाः पर्यन्तपर्वताः स्त्रीयोग्यलक्षणोपेताश्चरणाश्च यासाम् ।
पुनः किंभूताः । गुरुतराण्यभ्रलिहानि अत्युन्नतानि पर्वतलक्ष्म्याः कुचरूपाणि स्तना एव
वा कूटानि शिखराणि यासाम् । पुनः किंभूताः । स्फाराः स्फुरन्तः जनगणैः श्रवणैराक-
र्ष्यमाना मुक्ता अनेकानगारकोटीकलितपुण्डरीकगणित्रविडवालिखिलरामशाम्बप्रद्युम्न-
पाण्डवादिना मुक्तात्मानः सिद्धास्तेषामावल्यः श्रेणयो यासु । मुक्ताशब्देन मुक्तात्मानः
प्रोच्यन्ते । यदुक्तं चम्पूकथायाम्—'ता एव निर्द्वैतिस्थानमहं मन्ये मृगेक्षणाः । मुक्ता-
नामास्पद येन तासामेव स्वनान्तरम् ॥' इति । 'निर्द्वैतिमोक्षः सुखं च मुक्तानां मौक्कि-
कानां च' इति तट्टिप्पनके । अस्यादेरपि सिद्धक्षेत्रमिधानात् । 'कर्करकर्करेष्वनन्ताः
सिद्धाः' इति श्रुतेश्च । पक्षे दीप्यमानमौक्तिकमालाकलिताः । पुनः किंभूताः । मदेन
क्षीवतया सुरखेरप्रकरप्रकारोऽपि तत्सर्वतुं कस्मिन्तयत्सहकारसरसमञ्जरीपुञ्जाखादोद्-
दिताकुण्डकण्टकुहरोदितामन्दानन्दोन्मदतया वा पटवः प्रगल्भा ये पिकाः कोकिला-
स्तेषां तद्गद्गाचो मधुरपञ्चमालापलितगिरो यासु यासां वा । पुनः किंभूताः । चम्प-
कानां विकसितकुसुमपुञ्जपिञ्जरीभूतनूतनहेमपुष्पकतरुणां श्रेणीभिः पद्मिवद्वा गौराः का-
ञ्चनरुचः । 'गौरं तु पीतश्वेतयोः' इत्यनेकार्थः । पीतवर्णाः ॥ युग्मम् ॥

विकचकुसुमपीतस्फ्रीतिमज्जातिजातो-

परिपरिमल्लुम्यल्लोलमत्तालिमाला ।

खगपरिवृढपृष्ठाधिष्ठितारिष्टदस्यो-

रुपमितिमिह शैलाखण्डलेऽलंचकार ॥ १४ ॥

इहास्मिन् शत्रुंजयनाग्नि शैलाखण्डले गिरीन्द्रे विकचानि विनिद्राणि कुसुमानि पुष्पाणि यस्मिन् तथा पीतत्वेन स्फीतिमहीप्यमानमथ वा पीत हारिद्रवर्णं काश्चिजातयः श्वेताः काश्चिच्च पीता अपि स्युरिति स्फीतिमत्प्रवर्धमानं यज्जातीना मालतीनां जातं वृन्द तस्योपरि परिमले सुरभितायां लुभ्यतां लोभं प्राप्नुवतां ज्योत्स्नां चक्षुषाणां मत्तानां मकरन्दपानेनोत्कटानामलीनां भ्रमराणां माला श्रेणी सा कर्त्री । खगानां परिवृढः पक्षिणां स्वामी नायको गरुडः स्वर्णकायस्तस्य पृष्ठं ततः पश्चिमो भागस्तमधिष्ठितस्य स्थितस्याध्यारुढस्य वा अरिष्टनामासुरस्तस्य दस्योवैरिणः कृष्णस्य उपमितिमुपमानमलं चकार भूषितवान् । विष्णोरुपमां प्राप्तवतीत्यर्थः ॥

लिखितसुरपथाङ्कप्रस्थपुञ्जप्ररोह-

न्मसृणसरसघासग्रासवृत्तिं सृजन्तः ।

क्षुधितमृगतुरङ्गाः खेदयन्ति स्म नक्तं-

दिनमिदमुपरिष्टात्संचरच्चन्द्रसूर्यौ ॥ ११ ॥

क्षुधिता नक्तंदिनाविभ्रान्तिपरिभ्रमणप्रादुर्भवद्बहुमुक्षाक्षामकुक्षयः मृगश्चन्द्रोत्सङ्गत-
कुरङ्गस्तुरङ्गाः सूर्यरथरथ्याश्वाः कर्तारः नक्तदिनं रात्रौ दिवा च इदमुपरिष्टाद्विमलच-
लोपरिप्रदेशे संचरन्तौ प्रचलन्तौ चन्द्रसूर्यौ शशिभास्करौ प्रति कर्मणी खेदयन्ति वि-
षादमापादयन्ति । दुःखीकुर्वन्तीत्यर्थः । किं कुर्वन्तः । लिखितो निघृष्टः सुरपथस्याका-
शस्य अङ्कः क्रोडो हृदयं येन तादृशो यः प्रस्थानां सानूनां पुञ्जः तत्र प्ररोहन्त्युद्गच्छ-
न्तस्तथा मसृणाश्चिक्कणाः सुकुमारास्तथा सरसाः सान्द्राः स्नेहलाः सुखादा वा ये वासा-
स्तृणानि तेषां प्रासैः कबलनैर्वृत्तिमाजीविका प्राणाधारं सृजन्तः कुर्वन्तः ॥

कचन कनकशृङ्गे रङ्गिभृङ्गानुषङ्गि-

क्षरदमितमरन्दस्पन्दसंदोहसान्द्रा ।

अलभत वयसीत्वं जृम्भमाणा तमाला-

वलिर्निह यमुनाया भास्वदङ्के स्थितायाः ॥ १२ ॥

इह शत्रुंजयादौ कचन कुत्रचन स्थानके कस्मिन्नपि वा कनकशृङ्गे सुवर्णशिखरे जृ-
म्भमाणा विकसन्ती तमालानां तापिच्छद्रुमाणामावलिः श्रेणी भास्वदङ्के सूर्योत्सङ्गे स्थि-
तायाः पितुः सवितुस्तसङ्गे खेलन्त्या यमुनाया यममगिन्या नयाः वयसीत्वं सखीभाव-
मलभत प्राप्नोति स्म । किमूता । रङ्गो रङ्गणं पर्यटनम् । 'अगिरगिलगि गत्यर्थः' इत्ययं
धातुः । तथा रञ्जन रङ्गो रागः । 'रञ्ज रागे' इत्यस्य प्रयोगश्च विद्यते । येषां ते रङ्गिण-
स्तेषां भृङ्गाणां भ्रमराणामनुषङ्गः सङ्गो विद्यते येषु तादृशाः क्षरन्तो निःसरन्तोऽमिता
मानातीता ये मरन्दा मधूनि त एव स्पन्दा रसास्तेषां संदोहा राशयस्तैः सान्द्रा
नीरन्द्रा पूर्णा ॥

मरकतकटकाङ्कस्फाटिकानुच्चकूटो-

दरविदलितपुष्पप्रस्फुरच्चम्पकद्रुः ।

नरकदमननामीपुण्डरीकाङ्कनिर्य-

जलजतनुजलीलामालम्ब्ये कदम्बे ॥ ५७ ॥

कदम्बे शत्रुञ्जयाचले मरकतानामदमगर्भमणीनां कटकस्य कापि नीलरत्ननिर्मितगिरि-
नितम्बस्याद्रिमध्यभागस्य अङ्कः क्रोडस्तत्र स्फाटिकं स्फटिकमणिसंवन्वितं यदनुचं ना-
त्युन्नतं नोत्तुङ्गम् । लघु इत्यर्थः । कूटं शिखरं किञ्चिदुच्चगिरिप्रदेशस्तस्योदरे मध्ये गर्भे वा
विदलितैर्विनिर्द्गीभूतैः पुष्पैः कुसुमैः प्रस्फुरद्दीप्यमानश्चम्पकद्रुर्हेमपुष्पकपादपः कर्ता । नर-
कनाम्नोऽसुरस्य दमनो हन्ता नारायणस्तस्य नाम्भ्यां तुन्दकूपिकाया यत्पुण्डरीकं श्वेता-
म्भोजं तस्याङ्गात् हृदयात् । उदरादित्यर्थः । निर्यतो निर्गच्छतो जलजतनुजस्य कमलभुवो
ब्रह्मणो लीला विलासमालम्ब्ये आश्रयते स्म । इति गर्भितोपमा ॥

रसिककरिविलोक्तर्णतालौघतूर-

ध्वनिमधुकरराजीगुञ्जितोदाचगीतौ ।

कचिदिह गुरुणेव प्रेरिता मारुतेन

स्त्रिय इव वनवल्लभः पत्रहस्ता अनृत्यन् ॥ ५८ ॥

इह श्रीसिद्धशैले कचिच्च कृत्रापि प्रदेशे स्त्रियो नृत्यकृतकामिन्यो नर्तक्य इव वनवल्लभः
काननोद्गततला अनृत्यन् नृत्यन्ति स्म । किंभूताः । मारुतेन वायुना प्रेरिताश्चपलीकृताः ।
उत्प्रेक्ष्यते—गुरुणेव । यथा नाटकाचार्येण सूत्रधारेण प्रेरिताः प्रवर्तितास्ताण्डवकारिकाः
पात्राणि नृत्यन्ति । किंभूतानि । पत्राणि पर्णान्येव पवनचञ्चलत्वात् हस्ताः पाणिर्विक्षे-
पा यासा ताः । नृत्यन्ति कस्या सत्याम् । रसिकाः स्त्रीरं स्ववशाभिवचनद्वयेषु सल्लकीकाननेषु
क्रीडारसकलोलितचेतसो ये करिणो गजेन्द्राः तेषां सशब्दं चञ्चलीभक्ततामितस्तत् संजाय-
मानानां कर्णतालानां श्रोत्रपत्राणाम् । ‘उषसि गजयूथकर्णतालैः’ इति रघुवंशे । ओषा-
समूहास्त एव तूराणां वादित्राणां ध्वनयो निर्घोषास्तथा मधुकराणां विकसितकुसुमारवि-
न्दवृन्दमकरन्दविन्दुमदोन्मदवन्दुरगन्धसिन्धुरकपोलस्थलगलन्मदोदकपानभेदुरीभूतानां
भ्रमराणां गुञ्जितानि गुञ्जारवा एव उदात्ता मनोज्ञा गीतिगानं तस्यां सत्याम् ॥

लुलितगगनगङ्गासीकरासारवन्तः

स्मिततरुवनमालामन्दमान्दोलयन्तः ।

विकचकुसुमपद्मामोदमेदस्विनो यं

प्रभुमिव पवमानाः सेवकाः शीलयन्ति ॥ ५९ ॥

पवमाना मारुताः यं पुण्डरीकाचलं शीलयन्ति । के इव । सेवका इव । यथा अनु-

चराः प्रभु स्वासिन सेवन्ते । वायुस्त्रिधा वर्ण्यते । शीतो मन्दः सुरभिश्च । तदेव त्रै-
विध्यं दर्शयति—किंभूताः पवमानाः । छलिताः पवनवेगेनान्दोलिता अतिचपलीकृता
या गगनस्य गगनवर्तिनी वा आकाशे प्रवहमाना मृगिगतवत् या गङ्गा सिद्धधुनी देवनदी
तस्याः सीकराणां जलकणानामासारो वेगवती वृद्धिर्विद्यते येषु । इति शीतलत्वम् । पुनः
किंभूताः । स्मिता विनिद्रास्तरवो द्रुमा येषु तादृशानि वनानि काननानि तेषां मालाः
श्रेणीः मन्दं शनैः शनैरान्दोलयन्तस्तरलीकुर्वन्तः । इति मन्दत्वम् । पुनः किंभूताः ।
विकचानां विकसितानां कुसुमानां विविधजातीयतरुपुष्पाणां तथा पद्मानां कमलानां वा
मोदैः परिमलैः मेदस्त्रिनः पुष्पाः । इति सुरभित्वम् ॥

प्रतिशिखरममुष्मिन्निःसरन्निर्झरौघा

असुरसुरपुरं प्रीकेलिनीरन्ध्रनीराः ।

नभसि निरवलम्बप्रस्खलन्नाकिनद्याः

शतश इव भवन्तो वाः प्रवाहाः स्फुरन्ति ॥ ६० ॥

अमुष्मिन् सिद्धपर्वते प्रतिशिखरं निखिलशिखरैर्भ्यो निःसरन्तो निर्गच्छन्तो ये
निर्झराणामोघाः संघाताः स्फुरन्ति दीप्यन्ते । विभान्तीत्यर्थः । किंभूताः । असुराणां
पातालवासिनां सुराणां स्वर्गगद्गानां पुरंध्यः कामिन्यस्ताभिः केलिभिः जलविलासैः
कृत्वा नीरन्ध्रं निर्झरं भृतं नीरं पानीयं येषु ते । उत्प्रेक्ष्यते—निर्गतः अवलम्ब
आश्रयणं यस्मात्तादृशे नभसि आकाशे निराधारत्वेन प्रस्खलन्त्या प्रकर्षेण स्खलित्वा
निष्पतत्या नाकिनद्याः स्वर्गगद्गायाः शतशः शतसहस्रसंख्याका भवन्तः वाः प्रवाहाः
पयःपूरा इव ॥

स्फटिकघटनमन्तः पद्मरागप्रगल्भं

मरकतमयशृङ्गं निर्झरै राजमानम् ।

कलितकलबलाकाकालिकीवारिधारं

ध्वनिजितमिव सार्वं शीलदञ्चं वभासे ॥ ६१ ॥

कवित्कस्मिन्नपि गिरेः प्रदेशे मरकतानि अद्मगर्भा नीलमणय एव रूप यस्य
इन्द्रनीलरत्नघटितं शृङ्गं शिखरं वभासे शुशुभे । किंभूतं शृङ्गम् । स्फटिकानां क्षीरतैल-
स्फटिकरत्नानां घटना रचना यत्र तत् । पुनः किंभूतम् । अन्तर्मध्ये क्वापि स्थाने
पद्मरागा अक्षमणयस्तैः प्रगल्भं पटुशोभम् । पुनः किंभूतम् । निर्झरैर्निःसरन्तीरधा-
राधोरणीभी राजमानम् । उत्प्रेक्ष्यते—ध्वनिना गम्भीरशब्देन जितमभिभूतं सप्तसर्वं
ऋषभदेवं शीलत् सेवमानमग्रं येष इव । 'मेघगम्भीरघोषत्वम्' इति हैम्याम् । किंभू-
तमग्रम् । कलिता भृता कला मनोज्ञा बलाका बलाका गता । मेघसमये हि बलाकानां
गर्भावानं जायते । अत एव मेघदूतकाव्ये प्रोक्तम्—'गर्भौघानक्ष्णपरिचयात्वे भवन्तं

बलाकाः सेविष्यन्ते' इति । तथा वर्षासु बका नीलवृक्षादावेवोपविश्य तिष्ठन्ति, बला-
काश्च तेषां मध्यमानीय ददते । 'वगला पावसवद्गता' इति लोकवृत्तावपि श्रूयते
प्रसिद्धिः । तस्माद्बलाकापदोपादानम् । तथा आकालिकी विद्युत् । तथा वारिधारा
जलवृष्टयो येन ॥

कचिदपि रुचिचञ्चलधरागम्रगलम्

मरकतमणिचङ्कोत्तुङ्गशृङ्गं चकासे ।

विजितमृषममर्त्रा धीरगम्भीररावै-

स्तप इव तनुतेऽस्मिस्तुलास्त्यै तडित्त्वान् ॥ ६२ ॥

कचिदपि कुत्रापि स्थाने शत्रुजयपर्वतोपरिभूमौ मरकतमणीनां महेन्द्रनीलरत्नानां
चङ्गप्रधान मरकतमणिवैर्वा चङ्गचाव तथोत्तुङ्गमप्रलिहं शृङ्गं चकासे दीप्यते
स्म । किंभूतम् । रुचिमिनिर्यञ्ज्योतिःपुञ्जैश्चन्द्रिदीप्यमानैः पद्मरागैः लक्ष्मीपुष्परत्नैः
प्रगलम् आजमानम् । वत्प्रेक्ष्यते—ऋषभमर्त्रा विमलाचलकमलालंकारद्वारेण श्रीवृषभ-
देवत्वामिना आदिनायेन धीरैरमहाघुघुरैः गम्भीरैर्मन्दैः मध्यमानपाधोनाथनिर्घोषाजु-
कारिभिः रावैः स्वशब्दैः जितः पराभूतः सन् तडित्त्वान् विद्युद्वलयालंकृतौ जलधरस्तो-
षां जैनधीरगम्भीररावाणां तुलायाः सादृश्यस्य आस्त्यै प्राप्स्यै किं तपस्तनुते उपवासादि-
कष्टं करोतीव ॥

चपलशफरनेत्रा वन्धुरावर्तनाभी

मधुपपटलकैश्या मानसावासहासाः ।

कनककमलगौर्यो वीचिमालावलीकाः

स्त्रिय इव रसभाजो भूमृतापो ध्रियन्ते ॥ ६३ ॥

भूमृता शत्रुजयादिना स्त्रियो वन् इव आपो जलानि ध्रियन्ते । किंभूता आपः
स्त्रियश्च । चपलाश्चक्षलाः शफरा मत्स्या एव तद्वद्वा नेत्राणि नयनानि यासाम् । तथा
वन्धुरो मनोह आवर्तो दक्षिणावर्तो भ्रमिविशेषः पयसा भ्रमो भ्रमण यासा तादृश्यो
नाभ्यो मध्य तुन्दङ्गयिकाश्च यासा तथा मधुपानां भ्रमराणां पटलानि मण्डलानि एव
तद्वद्वा कैश्य केशानां समूहो यासाम् । पश्चात्कर्मधारयः । पुनः किंभूताः । मानसा-
वासा हंसास्त एव तद्वद्वा विशदो हासी यासाम् । पुनः किंभूताः । कनकस्य स्वर्णस्य
कमलानि तैस्तद्वद्वा गौर्यैः गौराङ्गयः । पुनः किंभूताः । वीचीनां कल्लोलानां माला श्रेणी
सैव तद्वद्वा बली उदरे मासत्तंकोचलक्षणा यासाम् । पुनः किंभूताः । रसं जलं शृङ्गा-
रादिकं च भजन्ते इति रसभाजः ॥

कचन जिनगृहान्तर्दक्षमानागुरुभ्यः

प्रसरदमरमार्गप्रस्फुरद्वायुवाहम् ।

सजलजलदबुद्ध्या वीक्ष्य वप्पीहवालाः

कृतपटुचटुवाचो यत्र धावन्ति मुग्धाः ॥ ६४ ॥

यत्र शत्रुजये कचन कुत्रचन प्रदेशेषु मुग्धा अज्ञाना वप्पीहानां चातकानां बालाः शिशवः अङ्गना वा सजलानां पानीचपूर्णानां जलदानां मेधानां बुद्ध्या धिया भ्रान्त्या वा धावन्ति संमुख पार्श्वे वा यान्ति । किमूताः । कृता विहिताः पटवः प्रवणाश्चटवः प्रियप्राया वाचो वाण्यो यैर्याभिवां । किं कृत्वा । जिनगृहाणां जैनप्रासादानामन्तर्मध्ये दक्ष्यमाना भगवत्पुरो धूपोत्क्षेपणार्थं धूपाधानाग्नौ प्रज्वाल्यमानाः । उत्क्षिप्यमाना इत्यर्थः । ये अगुरवः काकतुण्डास्तेभ्यः प्रसरन्तं विस्तरन्तं तथा अमरमार्गं आकाशे प्रस्फुरन्तमितत्त्वतो भूत्वा दशदिग्गृहाङ्गणानि व्याप्नुवन्त वायुवाहं धूमं वीक्ष्य दृष्ट्वा ॥

स्वकरेनिकरसङ्गश्चोतदिन्दूपलाम्भो-

भरमिदमचलोच्चैरन्नशृङ्गादृहीत्वा ।

स्वयममृतमरीचिर्मैत्र्यतः कैरवाणां

किमु दिशति तमेव प्रश्निपीयूषदम्भात् ॥ ६५ ॥

अमृतमरीचिश्चन्द्रः कैरवाणां स्वबन्धुकुमुदानां मैत्र्यतः परस्परसंख्यात् प्रश्नीनां पीयूषस्य कान्तिद्वारा अमृतस्य प्रश्निरूपस्य पीयूषस्य वा दम्भात्कपटात् तमेव चन्द्र-कान्ताम्भोभरमेव स्वयमात्मना दिशति ददातीव । किं कृत्वा । इदमचलस्य अस्य शत्रुंजयाद्रेरुच्चैः ऊर्ध्वमधिकायां यद्रत्नानां चन्द्रकान्तककेतनादिमणीनां शृङ्गं शिखरं तस्मात्स्वस्य कराः किरणास्तेषां निकरो राशिस्तस्य सङ्गः सपर्कस्तेन श्वेतन्तं धरन्तो गलन्तो ये इन्दूपलश्चन्द्रकान्तमणयस्तेषामम्भोभरं जलपटलं गृहीत्वा आदाय ॥

यसिन्धुरोद्वयसनिःसृतसिन्धुरङ्ग-

क्रीडन्सुरासुरपुरं प्रियोधराणाम् ।

कस्तूरिकामलयजद्रवसान्द्रपूरा

रेजे यमीसलिलसंवलितेव गङ्गा ॥ ६६ ॥

यस्मिन् शत्रुंजयाद्री उरोद्वयसंहृदयप्रमाण निःसृता निर्गता सिन्धुर्नदी यस्या यमु-नायाः सलिलैः संवलितानि मिश्रितजला गङ्गेव रेजे विभाति स्म । किमूता सिन्धुः । अङ्गे जलोत्सङ्गे क्रीडन्तीनां जलकैल कुर्वाणना सुराणां देवानामसुराणां दानवानां पाता-लवासिनां प्रथमनिकायभवनयतिनिर्जराणां वा पुरोद्गीर्णां वधूनां पयोधराणां विविध-पत्रलताकलिनस्तनकलशानां कस्तूरिकाणां गन्धधूलीनां मलयजन्मनां चन्दनानां द्रवै-जम्बालिनीजलसङ्गात्पङ्क्तैः सान्द्रं करम्बितं पूरं जलप्रवाहो यस्याः ॥

यत्रोन्मदैः परिणतैर्हरितां करीन्द्रै-

रुक्तातगैरिकभरैर्नमसि भ्रमद्भिः ।

संध्याधियेव गलितावधिवेलमत्र

विश्रान्तिमाप न महानटनाट्यरङ्गः ॥ ६७ ॥

अत्र जगति महानटस्य शंभोर्नाट्यरङ्गः नाटकस्य रङ्गः स्नेहक्रीडा गलितो निर्गतोऽवधिः सीमा यत्र तादृग्वेला वारः । काल इत्यर्थः । निरवधिसमयं यावत् । 'शंभोर्भा वत सांध्यवेलनटनं भाजि व्रत वाक्' इति नैषधे । विश्रान्तिं विभ्रममाप लेभे । न नाटक-रङ्गाद्विररामेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—संध्याधिया पितृसुप्तमेणेव । कैः कृत्वा । यत्र शत्रुंजये हरितां दिवां करीन्द्रैः गजरार्जः । दिग्गजैरित्यर्थः । उत्खातैस्त्रयाघातक्रियायां दत्तमुस-लैरुत्पाद्य क्षिप्तैः गैरिकानां धातूनां भ्रैः प्रकरैः । किभूतैः करीन्द्रैः । उन्मदैः स्त्री-तयोद्धतीभूतैः । पुनः किभूतैः । परिणतैस्त्रिर्यकप्रवादिषु प्रदत्तप्रहारैः । भ्रैः किं कुर्वद्भिः । नभसि आकाशे भ्रमद्भिः पर्यटद्भिः । विस्तरद्भिरित्यर्थः ॥

योस्मिन्ननन्यमणिधोरणिक्लृप्ततुङ्गा

शृङ्गाङ्गणैर्दलितसंतमसप्रचारैः ।

पूषा मयूखमुषितोत्तसहसलक्ष्मीः

खद्योतपोत इव किञ्चिदधत्त शोभाम् ॥ ६८ ॥

यस्मिन् शत्रुंजये विमलचलोपरि वर्तमानः पूषा सूर्यः खद्योतो ज्योतिरिङ्गणः 'खल्ल' इति लोकप्रसिद्धः । तस्य पोतो बालकः खद्योत एव विशुः तद्वत्किञ्चित्किमपि स्वल्पमात्रं शोभामधत्त दधाति स्म । किभूतः । पूषा मुषिता आच्छिद्य गृहीता उल्लाणां किरणानां सहस्रं दशशती तस्य लक्ष्मीः श्रीर्यस्य । कैः । अनन्याभिरसाधारणाभिः मणीनां नानाविधरत्नानां धोरणीभिः श्रेणीभिः कुप्तानि घटितानि तथा तुङ्गान्यभ्रं कषाणि शृङ्गाणि शिखराणि तेषामङ्गणैरजिरैः । सद्गुणीभिरित्यर्थः । किभूतैः । दलितो व्यापादितः संतमसानामन्वकाराणां प्रचारः प्रसारो वैः ॥

अहोरात्रस्यासूदयदमितभास्वभ्रमकरीं

मणीशृङ्गश्रेणीं हततमसमभ्राध्वपथिकीम् ।

विलोक्यैतत्पद्माकरकमलिनीराजिरनिशं

गलन्निद्रामुद्रां कलयति समुद्रोपकमलाम् ॥ ६९ ॥

एतस्य शत्रुंजयद्रेः पद्माकराणां कमलमण्डलशालिसरसां कमलिनीनां राजीविनीनां राजिरनिश निरन्तरं नचंदिनमपि समुद्रोपस्य सम्यग्विकारास्य कमलां लक्ष्मीं कलं-यति घटे । किभूतां कमलाम् । गलन्ती निर्यान्ती निद्रासंकोचलक्षणा तन्ना तस्या मुद्रा मुद्रणं स्थापावस्था यस्याः सा ताम् । किं कृत्वा । मणीनामभ्रकरप्रभंकरादीनां मणि-क्यानाम् । देदीप्यमानमणिमयानामित्यर्थः । शृङ्गाणां शिखराणां श्रेणीं धोरणीं विलोक्य दृष्ट्वा । किभूताम् । अहोरात्रं दिक्ते निशाया च निरवधिसमयं यावन्नित्यं स्थालूनां

वसनशीलानां तथा उदयतामभ्युद्गम भजता तथा अमितानां प्रमाणरहितानां सत्या-
तीतानां भास्वतां भास्कराणां भ्रमकरीं भ्रान्तिविधायिकाम् । पुनः किंभूताम् । इतानि
ध्वस्तानि गले गृहीत्वा निष्काशितानि तमांसि ध्वान्तानि यया ताम् । पुनः किंभूताम् ।
अभ्राणां मेघानामध्वनो मार्गस्य गगनपद्मतेर्वा पथिकीं पान्थीम् । अत्रकषामित्यर्थः ।
‘अत्र व्योमपयोदयोः’ इत्यनेकार्थः ॥

यस्मिन्नुद्ग्रहता कनीमिव लतां यूनेव भूमीरुहा

स्वामोदैः खजनैरिव स्मितसुमैः पात्रैरिवोद्यन्मधु ।

ग्रीत्या भोजयितुं वराशनमिवानेके द्विरेफाः समं

स्त्रीभिर्नागरिका इवोन्नततथामञ्चयन्त मन्थामहे ॥ ७० ॥

यस्मिन् शत्रुंजये यूनेव तरुणेनेव भूमीरुहा विनिद्रद्वयेण अथ च भूमीजन्मना व्यव-
हारिणा नागरिकाः पौरजना इव अनेके बहवो द्विरेफा भ्रमरा भृङ्गाः आमञ्चयन्त आकार्य-
न्त । कथम् । समं सार्धम् । कामिः । स्त्रीभिः नागरीमिव भ्रमरीभिः सह । कथा । उन्नत-
तथा महत्त्वेन उच्चैः शिरस्त्वेन महातरुत्वेन अथ महाव्यवहारित्वेन चेत्यत्राय हेतुः । कैः
कृत्वा आहूयन्ते स्म । स्वामोदैः परिमलैः । कैरिव । खजनैरिव खगोत्रजातैरिव । भूमीरुहा
किं कुर्वता । उद्ग्रहता उत्प्रावत्येन बहता विभ्रता अङ्गीकुर्वता घणामपि ऋतूनां सर्वदा
तत्रादौ स्थायुक्त्वेन पाणिग्रहणं कुर्वता च । काम् । लतां वनवल्लीम् । कामिव । कनीमिव
कुमारिकामिव । किमर्थमामञ्चयन्त । भोजयितुं भोजनं कारयितुम् । कथा । ग्रीत्या ।
स्रोतस्रजैर्हेन स्थायुक्त्वेन किं कर्मतापन्नम् । उद्यन्मधु प्रकटीभवन्मकरन्दम् । किमिव ।
वराशनमिव षड्ससरसीकृतप्रधानभोज्यास्वाद्यलेशचोष्यभोजनमिव । कैः । स्मितैः
विकसितैः कुसुमैः पुष्पैः । कैरिव । पात्रैरिव स्वर्गाद्यमत्रैरिव ॥

सिन्धूः सुता इव पिता त्वरमाणभावाः

प्रोत्कण्ठिताः प्रदधतीः सरसीजभूषाः ।

प्रास्थापयत्यति पतिं जलधिं तरङ्गैः

सत्राङ्गरक्षकमटैरिव सिद्धशैलः ॥ ७१ ॥

सिद्धशैलः श्रीशत्रुंजयाचलः सिन्धूश्चतुर्दशापि महानदीः सर्वतुल्यस्थानत्वेन जलधरका-
लबहलीभवजलदजलप्राबल्यकल्लोलितकल्लोलिनीः जलधिं समुद्रं भर्तारं प्रति प्रास्थापय-
त्येषयति स्म । कथम् । सत्रा सार्धम् । कैः । तरङ्गैः गगनाङ्गणालिङ्गनलोलकल्लोलैः । कैरिव । अथ
वा उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गरक्षकमटैः शरीरयत्नविधायकनीरैरिव । क इव प्रास्थापयति ।
पितेव । यथा जनकः स्वस्वतातः सुताः आत्मपुत्रीः पतिं पाणिगृहीतारं प्रति प्रस्थापयति ।
किंभूताः सिन्धूः सुताश्च । त्वरमाणः शीघ्रतगे भावः । मूयते उत्पद्यते कर्मवशतया
मूयो मूयः संसारः अनेनेति भावः आत्मा चित्ताभिप्रायश्च यासाम् । प्रायो वर्षाकाले

नयस्त्वरित नलन्ति । स्त्रियोऽपि पतिसिलनार्थं स्वरिता व्यत्युत्सुकाश्च भवन्ति । पुनः किमूताः । प्रोत्कण्ठिताः प्रकर्षेण उत्कृष्टः कण्ठः उपकण्ठः संनिधानं संजात आसाम् उभौ कण्ठौ पानीयपूर्णौ संजातानासासिति प्रोत्कण्ठिताः कण्ठादूर्ध्वमूढा वा । 'कण्ठो ध्वनौ संनिधाने ग्रीवायां मदनद्रुमे' इत्यनेकार्थः । तथा प्रकर्षेणोत्कण्ठा औत्सुक्यं न-
र्तुसंगमे जातमासाम् । पुनः किं कुर्वतीः । सरसीजानि विविधकमलानि तैः कृत्वा भूषा शोभा यासाम् । पक्षे पद्मानामुपलक्षणात्कुसुमानां भूषा हारादिभारणानि या-
साम् । अथ वा कमलकुसुमानि हाररूपाणि तथा भूषा विविधभारणानि यासाम् । 'भावोऽभिप्रायवस्तुनोः । स्वभावजन्मसत्तात्मकियालीलाविभूतिषु ॥ चेष्टायोन्योर्बुधे
जन्तौ शृङ्गारादेश्च कारणे । शब्दवृत्तिहेतौ च' इत्यनेकार्थः ॥

शशाङ्करसंगमक्षरदमन्दपायःप्लवैः

कचिद्विधुमणीमयः कलयति स सालः श्रियम् ।

प्रचण्डतरचण्डरुक्मिरणतापसंतापितः

प्रतिक्षिपति वामृतैः प्रविदधन्निजेनाप्लवम् ॥ ७९ ॥

कचित्कुत्रापि शत्रुजये विधुमणीमयश्चन्द्रकान्तरत्नघटितः सालः प्राकारः श्रियं शोभो कलयति धत्ते । कैः । शशाङ्कस्य चन्द्रस्य करणां किरणानां संगमेन संपर्केण क्ष-
रतां निःक्षरताममन्दानां भूयसा पाथसां पानीयानां प्लवैः पूरैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—
प्रचण्डतरेण अतिशयेन तीव्रेण चण्डरुचः सूर्यस्य किरणानां ज्योतिषां तापेनोष्मणा सं-
तापितो व्याकुलीकृतः सन् प्रतिक्षिप रात्रौ रात्रौ प्रति अमृतैर्नरैः कृत्वा निजेनात्मना
आप्लवं ज्ञानं प्रविदधत् कुर्वन्निव ॥

लीलायमानाञ्जिमौलिदेशे केशानिवोच्चैःप्रसरत्प्रयोदान् ।

धूपायतीवासनिकेतधूपधूमैर्विलासीव स सिद्धशैलः ॥ ७३ ॥

स भिजगद्विख्यातः सिद्धशैलः शत्रुजयादिः निजस्थानमो मौलिदेशे शिरःस्थानीय-
शिखराप्रभागे लीलायमानान् लीलायाचरतो विभ्रम भजन्तः क्रीडया आचरतो वा
केशानिव कुन्तलानिव मस्तकोपरि शोभा विभ्रतः उच्चैरूर्ध्वं प्रसरतो वित्तारं प्राप्नुवतः
पयोदान् जलधरान् । उत्प्रेक्ष्यते—आप्तानामर्हतां निकेतोषु गृहेषु प्रासादेष्वित्यर्थः ।
उत्तिष्ठप्यमानागुरुव्रातधूपानां धूमैः कृत्वा धूपायतीव । सुगन्धीकरोतीव । क इव । वि-
लासीव । यथा वयादिमोगासक्तत्वेन विलासयान् पुमान् कृष्णागुरुप्रसूखधूपधूमैर्निज-
केशान्पुरमयति ॥

अर्काशुसंपार्कपतङ्गकान्ताभितोविनिष्पातिहुताशहेतिभिः ।

मणीविहाराः प्रणयन्ति यस्मिन्पञ्चाशिकष्टं कचनापि योगिवत् ॥ ७४ ॥

यस्मिन्विमलाचले कचनापि कुत्रचिदपि प्रदेशे मणीनामन्तःसंदन्धार्ककान्तमा-

णिव्यानां विहराः प्रासादाः योगिवत्तापसा इव पञ्चाग्निकष्टं चतसृषु दिक्षु चत्वारः
प्रज्वालितकाष्ठाग्रयः पञ्चमो भास्त्रांश्चेति पञ्चाग्निसाधनं कृच्छ्रं प्रणयन्ति कुर्वते इति
गर्भितोत्प्रेक्षा । काभिः कृत्वा । अर्कस्य सूर्यस्यांशुभिः किरणैः समं संपर्कः संयोगो-
ऽस्त्येषां तादृशा ये भास्करमणयस्तेभ्यः अभितश्चतुर्दिक्षु विशेषेण निष्पतनशीलाना
हुताशनानामनुच्छिष्टवह्नीनां हेतिभिर्ज्वालाभिः ॥

निर्गतत्वरप्रसृमरद्युतिवारिपूर-

पूर्णान्तरस्फटिककल्पितकूटकोटीम् ।

जज्ञे किमु प्रतितटं तटिनी विपाशा

प्रेक्षयेत्यबुध्यत विमुग्धजनेन यस्मिन् ॥ ७५ ॥

यस्मिन् शत्रुंजये विमुग्धजनेनाज्ञानलोकेन इत्यमुना प्रकारेणाबुध्यत ज्ञातम् । विवा-
रितमित्यर्थः । कि कृत्वा । निर्गेलरा निःसरणशीलाः प्रसृमरा द्युतयः किरणास्ता एव वारिणां
नीराणां पूराः प्लवाः प्रवाहास्तैः पूर्णं संपूरितं शृतमन्तरं मध्यं यस्यास्तादृशीं स्फटिकैः
श्वेतोपलैः कल्पितां रचितां कूटानां शिखराणां कोटीं प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । इति किम् । प्रतितट
शिखरं शिखरं प्रति विपाशा तटिनी अनुसर्पिणी नदी किमु जज्ञे संजाता । 'उत्सर्पिणी न
खलु तत्र तरङ्गिणी या लनेत्रयोरदृह तत्र विपाशि जाता । नीराजनाय नवनीरजरा-
जिरास्तामत्राज्जसानुरजराजनि राजभाने ॥' इति नैषधे । तत्र द्वीपे विपाद् नदी न प्रसर-
णशीला आविर्भवति किल तत्र जातत्वात् अन्यत्र द्वीपेषु यथा सरित्प्रसरन्ती दृश्यते
तथा तत्र विपाद् नेति पुराणप्रसिद्धिः । 'तत्र तस्यां विपाशि जाता नवपद्मपद्मिः लने-
त्रयोनीराजनायास्ताम् । अदृहेत्याश्चर्यं । अत्रास्मिन् राजनि साकल्येनानुरज अनुरक्ता
भव । 'अज्ञेय' इत्यनुनासिकलोपः । 'विपाशा तु विपाद् त्रियाम्' इत्यमरः ।' इति
नैषधवृत्ता ॥

गुहागृहशयानानां खगसारङ्गचक्षुषाम् ।

राजी जागरयन्तीव स्तनितैः स्तनयिन्नवः ॥ ७६ ॥

यत्र पुण्डरीकपर्वते स्तनयित्नवो वारिवाहाः स्तनितैर्निजगर्जरारवैः । 'जलदस्य तु ।
स्तनितं गर्जितं गर्जिः स्तनितं रसितानि च ॥' इति हैम्याम् । मेघगर्जामिधानानि
कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—गुहाः शत्रुंजयकदरा एव गृहा रमणीयत्वान्मणीगणसोद्योतत्वाच्चाल-
यतुल्यास्तेषु शयानानां बहुदेवगृहगमनसंजातपरिश्रान्तिवशात्सुखमुत्ताना खगसार-
ङ्गचक्षुषां विद्याधरहरिणीनयनानां खे नभसि गच्छन्तीति खगाः सुरास्तेषामपि मृगेक्षण-
नाम् । देवीनामित्यर्थः । राजी श्रेणी जागरयन्तीव दैववन्दनपूजनार्थं प्रबोधयन्तीव ॥

स्वभक्तभव्यजन्तूनामन्तरङ्गविरोधिनाम् ।

योऽस्तुदुदानां संदोर्हं स्पृहयन्हन्तुमात्मना ॥ ७७ ॥

नाराचोपचिता विश्वजैत्रीश्रापलता इव ।

भृङ्गालिसङ्गिनीर्धत्ते पद्मिनीः प्रतिपल्वलम् ॥ ७८ ॥

यः शत्रुजयादिः प्रतिपल्वलं पद्माकरं पद्माकरं प्रति शृङ्गाणां मधुकराणामालिभिः श्रेणीभिः सह सहोऽनुयङ्ग आसक्तिरस्त्रासां तादृशीः पद्मिनीः कमलिनीः कमलानि वा धत्ते धारयति । उत्प्रेक्ष्यते—यः शैलः विश्वानां जगतां जैत्रीजयनशीलास्तथा नाराचैर्लोहमयवाणैः सर्वायसशरैरुपचिताः सधानसहिताः लता धत्ते इव धारयतीव । किं कुर्वन् । हन्तुं निहन्तु स्पृहयन् काङ्क्षन् । केन । आत्मना स्वयमेव स्वभक्तलप्रीत्या । कम् । संदोहम् । केषाम् । अन्तरङ्गा मध्ये वर्तमाना अष्ट कर्माण्येव अथ वा क्रोधमानमायालोभरागद्वेषाद्या एव विरोधिनः प्रतिपक्षास्तेषाम् । किंभूतानाम् । अस्तुदानां मर्मव्यथकानाम् । केषाम् । स्वस्मिन् स्वस्य वा भक्ताः सेवासक्तास्तादृशा ये भव्याः सिद्धिगमनयोग्या जन्तवः प्राणिनस्तेषाम् ॥

स्वस्मिन्मन्वरचारिणां प्रतिपदं कृतैकतानं मनो

विद्याः साधयतां स्वपुण्यमिव यः सिद्धीर्विधत्ते धरः ।

यस्मिन्कापि च योगिनामहरहर्ज्योतिः परं ध्यायतां

हृत्यै परमात्मना प्रकटितं पूष्णैव पूर्वाचले ॥ ७९ ॥

यो धरः शत्रुजयादिः । 'आवापर्वतभूध्रभूधरधराः' इति हैम्याम् । एकतानमेकाग्रं विद्याध्यानलीनं मनो मानसं कृत्वा विधाय प्रतिपदं स्थाने स्थाने आत्मशिखरकदरा-शिलातलोद्यानकुण्डतटभूमिपीठेषु स्वस्मिन्नात्मनि विषये विद्या गोचरीप्रज्ञसिप्रमुखा विद्याधिष्ठायिका देवता मन्त्रान् साधयतांभाराधनं कुर्वतामन्वरचारिणां विद्याधराणां सिद्धीः कार्यनिष्पत्तीर्विधत्ते कुरुते । विद्यादेवतास्तत्प्रत्यक्षीकरोतीत्यर्थः । केमिव । स्वपुण्यमिव । यथा निजप्राचीनसुकृतं सिद्धीर्दत्ते । च पुनर्यस्मिन्विमलाचले कापि प्रदेशे अहरहः प्रतिवासरम् । निरन्तरं । परं परममुत्कृष्टं ज्योतिर्ब्रह्म परमेष्ठिलक्षणं ध्यायतां ध्यानगोचरीकुर्वतां योगिनां मनोवाकाययोगवतामष्टाङ्गयोगमार्जां वा योगीन्द्राणां हृत्यै हृदयकमले परमात्मना ब्रह्मस्वरूपेण प्रकटितं प्रादुर्भूतम् । योगिनो हि ध्यानं कुर्वाणा हृदयकमलकर्णिकायां परमात्मस्वरूपमालोक्य ध्यानाद्विरमन्तीति श्रुतिः । 'योगात्स चान्तः परमात्मसंज्ञं दृष्ट्वा परं ज्योतिरुपांतराम्' इति कुमारसंभवे । केनेव । पूर्णैव । यथा पूर्वाचले सहस्ररश्मिना प्रकटीभूयते ॥

तावलीलाविलासं कलयति-मलयो विन्ध्यशैलोऽपि ताव-

द्धत्ते भस्तेभगर्वं तुहिनधरणिभृत्तावदेवाभिरामः ।

तावन्मेरुर्महत्त्वं वहति हरगिरिर्गाहते तावदामां

यावत्तीर्थाधिराजो न नयनपुटैः पीयते पर्वतेन्द्रः ॥ ८० ॥

मलयो दक्षिणाचलः गोशीर्षचन्दनोत्पत्तिस्थानं मलयगिरिस्तावत्प्रमाणमस्येति सम-
यप्रमाणं लीलया खरसेन स्थानवैशिष्ट्येन वा विलासं विप्रमं कलयति विभक्तिं । अपि
पुनर्विन्ध्यशैलो जलवालकाचलः मत्तैभानां मदोदयोद्धतानां मतङ्गजेन्द्राणां गर्वमहकारं
यत्ते धारयति । विन्ध्याद्रौ हि भद्रमन्दमृगमिश्रजातयो गजा उत्पद्यन्ते तदभिमानः ।
पुनस्तु हि नवरणिभृत् हिमाचलस्तावदेवामिरामः कस्तूरिकाभृगौषधीप्रस्थचमरगोप्रमुखै-
र्मनोज्ञः । तथा मेरुः सुपर्वपर्वतः तावन्महत्त्वं महिमानं गरिमाणं वहति । पुनर्ह-
रगिरिः कैलाशस्तावन्तं कालमाभा शोभा गाहते 'आलम्बते यावत् यावता समयेन स
त्रिभुवनप्रसिद्धः पर्वतेन्द्रः शत्रुंजयशैलाखण्डलः नयनपुटैः नेत्रपत्रामत्रैर्न पीयते सादरं
खट्वा नावलोक्यते । किभूतः । तीर्थानां पुण्यस्थानानां भोक्षगमनक्षेत्राणां वा अधिरा-
जश्चक्रवर्ती तीर्थ्याधिराजः पर्वतेन्द्रः । 'धियः पदम्' इति शत्रुजयमाहात्म्योक्त्याभि-
धानत्वात् ॥

विविधकमलाकेलीगेहं क्षमाक्षणादापते-

गृहमिव महीकान्तारत्नावतंसमिवोन्नतम् ।

सफलमखिलं कर्तुं काङ्क्षन्नुर्गिरियात्रया

त्रतिवसुमतीशक्रः शत्रुंजयं खट्वा पपौ ॥ ८१ ॥

व्रतिनां संयमिनां मध्ये वसुमतीशको राजा । 'राजा राट् पृथिवीशक्रः' इति हैम्याम् ।
हीरविजयसूरीश्वरः शत्रुजय विमलाचल खट्वा निजनयनेन पपौ सादरमवलोकयति
स्म । प्राक् सर्गस्य तृतीये 'सिद्धिशैलं ददर्श' इत्युक्तमास्ते तत्र तु दूरत्वेन दृष्टान्नावलोक-
नम् । इदानीं तु शनैः शनैः संनिधानागमनेन सम्यगवलोक्यत्वेन शिखरादिस्थानविशेष-
विभूषितं पुण्डरीकपर्वतं खलोचनाभ्या सादरं दृष्टवानिति विशेषः । किं कर्तुमिच्छन् ।
शत्रुजयशैलारोहणप्रासादप्रतिमादर्शनसर्वतः स्पर्शनादिभिरखिलमशेषमपि अनुजन्म
स्वावतारं सफल फलेग्रहि कृतार्थं फलकलितं कर्तुं विधातुं काङ्क्षन् वाञ्छन् । किभूत
शत्रुंजयम् । विविधानां कमलानां केलीगेहं क्रीडासदनम् । 'केलीभिरुद्धरं कृशोदरं' इति
नैषधे । किमिव । गृहमिव । यथा क्षमाक्षणादापतेर्जुघासुधाकरस्य आसमुद्रान्तर्भूमी-
भर्तुर्मवनं भाण्डागारगेहमन्यद्वा सौधं विविधश्रीणां स्थानं भवेत् । शत्रुजयमुखेक्षणे—
महीकान्ताया भूमीभामिन्या रत्नावतंसं मणिमयशेखरमिव । किभूतम् । उन्नतं तुल्यम् ॥

यं प्रासूत शिवाहसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः

श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्निमम् ।

तद्भाक्षीक्रमसेविदेवविमलेनानन्दतो निर्मिते

वृत्ते पञ्चदशोऽत्र हीरचरिते सर्गो बभूवानसौ ॥ ८२ ॥

आनन्दतः सकलतीर्थाधिराजस्मरणवर्णनोद्भूतनूतप्रमोदादेवविमलेन निर्मिते विर-

चित्ते हीरस्य हीरविजयसूरेक्षरितं यत्पावारादिना सिद्धिगमनादिकं चरित्रं यत्र तादृशे
वृत्ते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये असौ पूर्वोक्तलक्षणः पञ्चदशः पञ्चदशानां संख्यापूरणः
अत्र हीरचरित्रे सर्गोऽधिकारविशेषः बभूवान् संजातः ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां खोपज्ञहीरसौ-

भाग्यमहाकाव्यवृत्तौ गुर्जरदेशात्प्रस्थानशत्रुंजयसमीपागमनतद्दर्शनतद्-

र्णनो नाम पञ्चदशः सर्गः ।

षोडशः सर्गः ।

समीपमुपजग्मिवानथ गिरीशितुः श्रीगुरुः

प्रभावमतिशायिनं त्रिभुवने समाकर्णयन् ।

सुरद्रुमसमुल्लसत्कनककान्तकायद्युति-

लेशूकृततनुः समीक्षितुमिवोत्सुकः खर्गिरिः ॥ १ ॥

अथ दर्शनसम्यगवलोकनानन्तरं श्रीगुरुः हीरविजयसूरिर्गिरीशितुः शत्रुंजयशैलश-
कस्य समीप पार्श्वमुपजग्मिवान् समाजगाम । सप्तम्यर्थे द्वितीया । उत्प्रेक्ष्यते—समी-
क्षितुं सम्यक्तया विलोकयितुमुत्सुक उत्कण्ठितः खर्गिरिर्मेरुरिव समीपे समेतः । किं
कुर्वन् । त्रिभुवने त्रैलोक्येऽपि अतिशायिनमत्यभ्यधिक प्रभावमयीन्द्रिमलाद्रेर्माहात्म्यं
समाकर्णयन् सम्यगेकाग्रमनसा शृण्वन् । महिमानं श्रुत्वा तं द्रष्टुमागत इत्यर्थः । किंभूतः
श्रीगुरुः खर्गिरिश्च । सुरद्रुमाः पश्चापि कल्पवृक्षाः तद्गङ्गातया निरुपमरूपवत्तया च तैश्च
समुल्लसन्दीप्यमानाः । तथा कनक सुवर्णं तद्गङ्गा तेन च कान्ता मनोज्ञा कायस्य शरीरस्य
द्युतिर्यस्य । पश्चात्कर्मचारयः । किंभूतः खर्गिरिः । लघूकृता खल्पा विहिता तनुः शरीरं येन ॥

तदद्रितलहट्टिकाप्रथितपादलिप्ताभिधं

पपौ पुरमपश्रमः श्रमणशर्वरीवल्लभः ।

उपेतमिह पूर्ववत्पुनरुपान्तमानन्दयु-

क्पुलं प्रथमहार्दतः किमतिदूरभावं त्यजन् ॥ २ ॥

श्रमणशर्वरीवल्लभः तस्य शत्रुंजयनाम्नोऽद्रेः पर्वतस्य तलहट्टिका परिसरभूमिः 'तल-
हट्टी' इति प्रसिद्धा तस्या प्रथित भुवि विद्यया तया पादलिप्तमिलमिध्वा नाम
यस्य तादृश पुर नगरं 'पालीताणु' इति लोके प्रसिद्धं पपौ सादरमवलोकितवान् ।
मार्गश्रान्तस्य नगरस्य प्रमोदकदित्यादरपूर्वकप्रेक्षणम् । अत एव सूरिः किंभूतः । अप-
गतः श्रमो मार्गप्रयासखेदो यस्य सोऽपश्रमः । उत्प्रेक्ष्यते—इह तलहट्टिकायां पूर्वव-
त्प्रथममिध पुनर्व्याधुव्य द्वितीयवारम् । पूर्वं भरतचक्रिणा शत्रुंजयदर्शनादानन्दसमुत्पादा-
त्तलहट्टिकाया वासितमासीत्, बहुकालातिक्रमवशात्कालानुभावेन च गिरिवटनात्तदतिदृ-
रीभूतम् । अत एव प्रथमहार्दतः पूर्वलोहादुपान्ते शत्रुंजयसमीपे उपेतमागतमानन्देन

युनक्तीत्यानन्दयुक् तादृश पुरम् । आनन्दपुरमित्यर्थः । तदायातमिव । किं कुर्वेत् ।
अतिदूरभावमतिशयेनात्यन्तं विप्रकृष्टतां त्यजन् सुञ्चन् ॥

नभोगमनभेषजव्रजविधेरनुग्राहिणा

गुरोरभिधया पुरं गृहमिव त्रिलोकीश्रियाम् ।

सुवर्णरससिद्धिमान्विविधसिद्धविद्यान्वितः

स्व वासयति संनिधौ नगवरस्य नागार्जुनः ॥ ३ ॥

नागार्जुनो नाम योगीन्द्रः पादलिप्तसूरैरभिधया नात्रा नगेषु सर्वपर्वतेषु वरः सि-
द्धिदायकत्वात्प्रधानः शत्रुजयशैलेन्द्रस्य संनिधौ समीपे पुरं पादलिप्तनगरं वासयति स्व
निवेशितवान् । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिलोकीश्रियां त्रैलोक्ययावत्क्षमीणा गृहं निवाससौधमिव ।
गुरोः किभूतस्य । नभसि आकाशे गम्यते पादलेपप्रमाद्व्यग्रम्यते अनेनेति नभोगमन भेष-
जाना सप्रभावाणां सौषधानां व्रजः अष्टोत्तरशतसङ्ख्यः समूहास्तस्य विधेः प्रकारस्यानु-
गृह्णाति स्वभक्तीभवनात्प्रसादं करोतीत्येवंशीलस्य । किभूतो नागार्जुनः । सुवर्णस्य
सार्धषोडशवर्गिकाभाजो हेमः कोटीवेधीति नाम्नो रसस्य जलरूपस्य सर्वधातुभेदुः
सिद्धिनिष्पादनं विद्यते अस्येति सुवर्णरससिद्धिमान् । नवीन सुवर्णरसं स्वयं निष्पादय-
तीत्यर्थः । पुनः किंविशिष्टः । विविधा नानाप्रकाराः सिद्धाः परिपाक प्राप्ताः कार्य-
कारिणः । अथ वा प्रत्यक्षीभूततदधिष्ठायकदेवतास्तादृश्यो विद्या आन्नायमन्त्रास्त्राभि-
रन्वितः । नागार्जुनयोगी श्रावकीभूय श्रीपादलिप्तसूरीशितुः सकाशात् गगनगमनदा-
यकभेषजान्नायमग्रहीदिति श्रूयते ॥

यदीयविभवैर्जगन्नयपुरीपरामावुकैः

पुरी त्रिदिवसन्ननां परिभवं भरालम्बिता ।

उपास्तिमतनोन्निजाश्रयजुषस्त्रिलोकीसृजः

सरोजवसतेरिवाकलयितुं स्वयं तत्तुलाम् ॥ ४ ॥

त्रिदिवसन्ननां देवानां पुरी नगरी अमरावती नाम्नी निजमात्मैवाश्रयं स्थानं जृषते
भजते स्वस्याश्रये स्थानं सेवते वा तादृशस्य सरोजवसतेः । 'ताम्यंस्तामरसान्तरालवस-
तिर्देवः स्वयम्भूरभूत्' इति खण्डप्रशस्तौ । तथा 'नाभिपद्मात्मभूतिः' इति हैम्याम् । ब्रह्मणः ।
उत्प्रेक्ष्यते—उपास्ति सेवामतनोच्चकारेव । किभूतस्य सरोजवसतेः । त्रिलोकीसृजः
जगतां त्रयीं सृजति करोतीति । किं कर्तुम् । स्वयमात्मना तस्य पादलिप्तपुरस्य तुलाम्
साम्यमाकलयितुं प्राप्तुम् । किंभूता अमरावती । जगतां पातालभूमिस्वर्गाणां त्रयस्य ।
त्रिभुवनस्येत्यर्थः । पुरीणा समग्रपुरासुरनरनगरीणां परामावुकैरभिभवनशीलैर्यदीयैः
पादलिप्तपुरसंबन्धिभिर्विभवैः शोभातिशयैर्भरादाधिक्यान्परिभवमभिभूतिं लम्बिता
प्रापिता ॥

सुरादिपरिवारिता किमभरावती खर्गतः

क्षितौ किमुपजग्मुषी विमलशैल्यात्राकृते ।

द्विजिह्वनिचिताश्रयं किमु विहाय गेहं बले-

रुतागतमिह श्रिया स्फुरति पादलिप्तं पुरम् ॥ ५ ॥

इह शत्रुजयशैलतलहट्टिकायां णदलिप्तं पादलीताणामिधानं पुरं श्रिया शोभया लक्ष्म्या वा स्फुरति दीप्यते । उत्प्रेक्ष्यते—विमलशैलस्य पुण्डरीकाद्रेयात्राकृते स्पर्शन-
देवदर्शनपूजनाथर्थं खर्गतो देवलोकाक्षितौ पृथिव्यामर्थाद्विमलचलसंनिधौ सम्यक्प्रका-
शेण महर्था उपजग्मुषी समागता किमभरावती इन्द्रनगरीव । किंभूता । सुरा देवाः ।
आदिशब्दाद्वैभ्यः इन्द्राण्यः मन्दिराणि कोट्वाप्यः वनानि सरांसि पुरीपरिकरादि सर्वमपि
संगृह्यते । सुरादिभिः परिवारः संजातोऽस्या इति परिवारिता परिच्छदकलता । उताथ
वा इह गिरेरुपान्ते आगतं संग्राह्यं बलेर्गेहमिव नागलोक इव । किं कृत्वा । द्विजिह्वैः
उज्जगमैः पिशुनैर्वा निचितं व्याप्तमाश्रयं स्वस्थानं विहाय त्यक्त्वा । यदुक्तम्—‘शृङ्गिणं
दशभिर्हस्तैः शतहस्तैर्हयं त्यजेत् । गजं हस्तसहस्रेण देशस्यागेन दुर्जनम् ॥’ इति ॥

भवाहितभिदोदयत्परमसातमाशंसतां

पुरी निजनिवासिनामसुमतां समूहानसौ ।

महोदयमहापुरं विमलशैलमूलाध्वना

निनीधुरमुना किमु स्थितवती समेत्यान्तिके ॥ ६ ॥

असौ पादलिप्तामिवाना नगरी अन्तिके शत्रुंजयाद्रिसमीपे समेत्यागत्य स्थितवती
उवास स्थितिं कृतवती । उत्प्रेक्ष्यते—निजनिवासिनां स्वसां नितरां सातेन वसनशी-
लानाम् । ‘निजनिषेविनाम्’ इति पाठे तु निजमात्मानं नितरामतिशयेन सेवन्ते इत्येवंशी-
लानामसुमतां प्राणिनां समूहान् गणान् अमुना प्रत्यक्षलक्ष्येण विमलशैलरूपो यो मूलः
अध्वरोऽध्वा मार्गस्तेन कृत्वा महोदयो मोक्षः अथ वा महानतिशायी उदयः मानसस-
मीहित सर्वसंपत्प्राप्तिर्यस्मिन् तादृशं महापुरमनन्तमुखविषादकलात्सर्वनगराभ्यधिक-
पत्तनं किमु निनीधुरनेतुमिच्छुरिव । असुमतां किं कुर्वताम् । भवः संसारः स एवाहितः
शत्रुर्न विद्यते हितं शुभोदकं यस्मात्सोऽहितः केवलमिष्टतरायतिफलप्रदस्तस्य भिदा
व्यापादनं तथा कृत्वा उदयत्प्रकटीभवत्परममुत्कृष्टं सातं शर्म आशंसतां काङ्क्षताम् ॥

विजित्य निजवैभवैः सुरनरोरगस्त्रामिनां

स्फुरत्पुरपरम्परा जगति पादलिप्तं वरम् ।

परश्शतजिनेश्वराश्रयशिखाङ्गणालिङ्गिनी-

र्द्धिपट्टिजयनोधिकां व्यधृत वैजयन्तीरिव ॥ ७ ॥

पादलिप्तं पुरं नाम नगरं द्विषतां श्रिया कृत्वा स्वप्रतिमङ्गानां विजयस्य परामवस्य
बोधिकां कथयित्रीम् । 'निजत्रिनेत्रावतरत्वबोधिकां' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते—वैज-
यन्तीर्भद्रापताका व्यधृत धारयति स्मेव । किभूता वैजयन्तीः । परश्शताः शतसहस्रस-
ख्याकाः ये जिनेश्वराणां तीर्थकराणामथवा गेहाः । प्रासादा इत्यर्थः । तेषां शिखाङ्ग-
णानि शृङ्गाजिराणि आलिङ्गन्त्याङ्गिष्यन्तीत्येवशीलाः । किं कृत्वा व्यधृत । जगति
त्रैलोक्येऽपि सुरा देवाः नरा मानवा उरगा असुरनागास्तेषां स्वामिना नायकानां
सुरेन्द्रनरेन्द्रनागेन्द्राणां स्फुरतां लक्ष्म्या दीप्यमानानां पुराणां नगराणां परम्पराः श्रेणी-
निजवैभवैः स्वकीयसमृद्धिशोभातिशयैर्विजित्य परिभूय ॥

नृशंसनिकषात्मजव्रजनिवासतो विभ्यती

पयःप्रकटसंकटाज्जलधिजाच्च निर्वेदभाक् ।

अपास्य पदमात्मनः किमियमत्र लङ्कागता

पुरी पुरजनुत्सवैरलमकारि सूरिन्दुना ॥ ८ ॥

सूरिन्दुना हीरविजयसूरचन्द्रेण पुरजनानां नगरलोकानामुत्सवैर्महामहैर्जायमानै
सद्भिः पुरी पादलिप्तनात्री नगरी अलमकारि भूष्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अत्र शत्रुजय-
समीपे तलहट्टिकाप्रदेशे आगता समागता लङ्का दशकंधरनगरीव । किं कृत्वा । आत्मनः
स्वस्या पदं जलधिमध्यगत स्थानमपास्य त्यक्त्वा । किभूता । नृशंसानां निर्दयानां नि-
कषात्मजानां राक्षसानाम् । 'कीनाशरक्षोनिकषात्मजाश्च' इति हैम्याम् । व्रजानां कुलक-
लापानां निवासतोऽनिशं स्वस्या निवसनं ततो विभ्यती भीतिं प्राप्नुवती । च पुन किभू-
ता । निर्वेदभाक् खेदोपगता । कस्मात् । जलधिजात्समुद्रोत्पन्नात् । परिखास्थाने परितः
पयोधिमध्ये लङ्का तादृगजलमध्यस्थितिलक्षणात्पयसा पानीयानां प्रकटादुल्बणात्संक-
टात्लेशात् । 'स्थानं त्रिकूटः परिखा समुद्रो रक्षाति योधा वनदाच वित्तम् । सर्जी-
विनी यस्य मुखे च विद्या सरावणो दैववशाद्विनष्टः ॥' इत्युक्तेः ॥ इति पादलिप्तपुरम् ॥

अशेषविषयान्तराद्यतिकरेऽत्र संघाधिपाः

समं मनुजराजिभिर्जयिमहीमहेन्द्रा इव ।

भगीरथगिरीश्वरं प्रति शताङ्गमातङ्गयु-

क्तुरङ्गशिविकामुखप्रमुखयानभाजोऽव्रजन् ॥ ९ ॥

अत्र व्यतिकरे पादलिप्तपुरे सूरिसमागमनप्रस्तावे अशेषविषयान्तरात्समस्तजनपद-
मध्यात्संघाधिपाः सघपतयः मनुजानां मनुष्याणां राजिभिः श्रेणिभिः समं भगीरथ-
गिरीश्वरं विमलाचलेन्द्रं प्रति अव्रजन् प्रतिष्ठन्ते स्म । 'बाहुबलिर्मैरुदेवो भगीरथः सह-
स्रपत्रशतपत्रः' इति शत्रुजयकल्पे । के इव । जयिनो विजयकरणाशीला महीमहेन्द्रा
महामण्डलीकमहीपाला इव । तेऽपि मानवमण्डलीभिः प्रतिष्ठन्ते । अर्थात् दिग्विजयाय ।
किभूताः संघाधिपाः नृपाश्च । शताङ्गा रथा मातङ्गा हस्तिनः । तैर्युजन्ति युक्ता भवन्ति ।

तत्सहिता इत्यर्थः । तुरङ्गा अश्वास्तथा विविक्ता चाप्ययानानि 'पालवी' इति प्रसिद्धाः मुखानि येषु तादृशानि प्रमुखानि प्रकृष्टानि यानानि वाहनानि भजन्ते संश्रयन्ते इति ॥

अगाधभववारिधेरभिलषद्भिरेतुं वहिः

समुद्धरणधुर्यतां प्रदधदन्तरीपं किमु ।

व्रजद्भिरेह यात्रिकैः प्रति सहस्रपत्राचलं

तदा विदधिरेऽखिला अपि निजावशेषा दिशः ॥ १० ॥

तदा हीरविजयसूरियात्रासमये इह जगति सहस्रपत्राचलं शत्रुजयशैलौच्य प्रति व्रजद्भिः प्रतिष्ठमानैयात्रिकैर्यात्राकारकैलोकैरखिलाः समस्ता अपि दिशः हरितः निज आत्मा एव अवशेषोऽवशिष्टो यासां तादृशो विदधिरे विहिताः । दिशः केवल स्वयमेव स्थिताः, जनास्तु सर्वेऽपि प्रस्थिता इत्यर्थः । यात्रिकैः किं कुर्वद्भिः । अगाधोऽलब्ध-मध्यपूर्वपरपारो यो भवः ससारः स एव वारिधिः समुद्रस्तस्माद्दृष्टिः पारे मोक्षलक्षणे वाह्यप्रदेशे एतुमागन्तुमभिलषद्भिर्बोद्धद्भिः । अत एवोत्प्रेक्ष्यते—समुद्धरणे भवसमुद्र-मध्ये मज्जता जन्तूना सम्यग्गुह्यारकरणे धुर्यतां प्रकृष्टधौरेयतां प्रदधत् प्रकर्षेण धार-यत् । अत एवान्तरीपं किमु अन्तर्जले तटमिव ॥

महोदयविधायिना विमलभूभृताहूतव-

त्स कोऽप्यजनि नो जनोऽगमि न येन यात्राकृते ।

न काचिदचलाभवत्पथि च या न तद्यात्रिकै-

रनीयत पवित्रतां त्रिपथगाप्रवाहैरिव ॥ ११ ॥

स कोऽपि तत्तद्गुत्तमजातिजनितः कश्चिदनिर्दिष्टनामा जनो लोको नाजनि नो सजा-तः । स कः । येन जनेन यात्राकृते शत्रुजययात्रार्थं नागसि नागतम् । किञ्च । विमल-भूभृता शत्रुजयशैलेनाहूतवदाकारितेनेव । 'निहोत्रो' इति लोकप्रसिद्धया । यथा क-श्चित्समानपूर्वकमाकारित आगच्छति । किंभूतेन विमलाद्रिणा । महोदयो मोक्षः महान् त्रिभुवनजनतानिषेव्यलक्षणोऽभ्युदयस्तं विदधाति करोतीत्येवंशीलेन च पुनः सा का-चिदचला पृथिवी नामवन्न बभूव । याचला पथि मार्गे तद्यात्रिकैः शत्रुजययात्राकारकैः पवित्रतां पावनीभावं नानीयत न प्रापिता । कैरिव । त्रिपथगाप्रवाहैरिव । यथा गङ्गाया ओर्ध्वः सहस्रसत्त्वभिर्बेङ्गिभिः पयःपुरैः पवित्रतां नीयते प्राप्यते ॥

शिवश्रिय इवावनीवल्यशालिलीलाचलं

जनैः प्रचलितैः समं परिजनेन शत्रुजयम् ।

स्ववर्तिविविधासुमत्प्रकरक्रीलनाविश्रमा-

दधुः सुखमिहाखिला अपि दिशां प्रदेशास्तदा ॥ १२ ॥

तदा तस्मिन् संघप्रस्थानावसरे इह जगति अखिलाः समस्ता अपि दिशां हरितां प्रदेशाः भूमिभागाः सुखं शर्मातिशयं दधुर्धृतवन्तः । कुतः । स्वस्मिन्नात्मनि विषये वर्तन्ते तिष्ठन्तीत्येवशीलास्तथाविधा अनेकजातीया ये असुमन्तः प्राणिनः जनाः सखज-नगजवाजिकरभमहिषवृषभप्रमुखास्तेषां प्रकराः समुदायास्तैः कृत्वा कीलनास्ताडनाः पीडाः ताम्ब्यो विध्रमः क्षणमात्रं स्वस्वीमवनं ताडनाद्विरमणं तस्मात्सकाशात्कैर्विध्रमः शत्रुजयाचलं प्रति परिजनेन खखसमस्तपरिवारेण समं प्रचलितैः प्रस्थितैर्जनैः धार्मिकलोकैः । उत्प्रेक्षते—शत्रुंजयम् । शिवश्रियो मोक्षलक्ष्म्या अवनीवलये भूमीमण्डले शालते शोभते इत्येवशीलं लीलाचलं कीडाकरणार्थं पर्वतमिव ॥

महेन्द्रमिहिराङ्गजाम्बुनिधिधामपौलस्त्यदि-

क्वपथेषु पृथु पप्रथे प्रथितजन्तुसार्थैस्तथा ।

तिलैर्न जगतीतलं कचिदलम्भि कीर्णैर्यथा-

वसानमिव मानसैर्जनमनोरथस्फूर्जितैः ॥ १३ ॥

प्रथितैः सकर्तव्यैः सद्गुणैर्वा जगति विख्यातिमद्भिर्जन्तूनां भविकप्राणिनां सार्थैः । 'संघ-सार्यौ तु देहिनाम्' इति हैम्याम् । वृन्दैः 'पान्थसार्यैः' इति पाठे तु पान्थाः विमलगिरिमार्या प्रति स्थायुकास्तेषां प्रकरैरिति । महेन्द्रः शक्रः मिहिरः सूर्यः तस्याङ्गजो नन्दनो यमस्त-धाम्बुनिधिधामा वरुणस्तथा पौलस्त्यो धनदस्तेषां दिशो हरितः पूर्वा, पश्चिमा, दक्षिणा, उत्तरा, तासां पथेषु मार्गेषु पृथु विस्तीर्णं विपुलं यथा स्यात्तथा तेन प्रकारेणातिबाहुल्येन पप्रथे विस्तृतम् । यथा येन प्रकारेण विकीर्णैर्विक्षिप्तस्त्रिलैः स्नेहधारिधान्यविशेषैः कचिदु-त्रापि स्थाने जगतीतलं भूमण्डलं नालम्भि न प्राप्तम् भूमेरुत्सङ्गो न लेभे जनमस्तकं-ध्वेवातिष्ठत् । विक्षिप्ताखिलाः क्षितौ नापतन्निसर्थः । किमिव । अवसानमिव । यथा मानसैर्मनःसंवन्धिभिर्जनानां मनोरथानामभिलाषाणां स्फूर्जितैर्विलसितैरवसानं आन्तो न प्राप्यते संसारिणां प्राणिनामवसानमेव नास्ति । 'इच्छा तु आगाससभा अनन्तया' इत्युत्तराध्ययनोक्तेः ॥

चलत्सु विमलाचलं निखिलयात्रिकेष्वोजसा

पुरस्त्वारितमैयरुः कचन केचिदुत्कण्ठिताः ।

गृहीतुमनसः शिवश्रियमिवागमेनाग्रतः

स्वयं प्रथमतः परेष्विव धनार्थिनोऽर्थप्रथाम् ॥ १४ ॥

कचन कुत्रचित्स्थाने उत्कण्ठिताः श्रीशत्रुंजययानाजिनदर्शनेत्युक्तितचेतसः केचन पुरुषा ओजसा बलेन कृत्वा त्वरितं शीघ्रं पुरः संघजनाग्रे केवाचिजनानामपेक्षया वा ऐयरुः आगताः । केषु सत्सु । क्रमादनुक्रमेण श्रेण्यादिपरिपाठ्या निखिलेषु सर्वेषु या-त्रिकेषु जनेषु विमलाचलं शत्रुंजयशैलं प्रति चलत्सु प्रतिष्ठमानेषु सत्सु । उत्प्रेक्ष्यते—

अग्रतः पुरस्तादागमेन आगमनेन कृत्वा प्रथमतः पूर्वमेव स्वयमात्मना शिवाश्रयं
सुक्तिलक्ष्मीं गृहीतुमनसः आदातुकामा इव । के इव । वनार्थिन इव । परेषु अन्येषु
द्रव्याभिलाषिषु विगतो मलः किष्टो रत्नोत्पत्त्या यस्यास्तादृशमचलम् । रोहणाद्रिमित्यर्थः ।
परदेशं वा प्रति व्रजत्सु अलौकिक्यादतिशायितृष्णामाजो वनार्थिनः बहुलामभिला-
षिणः अतिघनलुब्धाः मि.प्रत्यूहमाजन्मसुखकारकत्वेन शिवश्रियं कल्याणकृद्गत्तादिमसं-
पदं गृहीतुकामा अग्रे गच्छन्ति ॥

पुरःप्रचलितैर्जनैर्धननिरुद्धवर्त्मान्तरः

पुनः प्रणुदितस्तमां द्रुतमुपेत्य पश्चात्तनैः ।

अमन्यत तदा हृदा कचन यात्रिकैः स्वं भ्रम-

द्भरदृघटितं क्षणं कणमिवातिसंघट्टितः ॥ १५ ॥

तदा संघप्रस्थानसमये कचन कुत्रचित्स्थानके कश्चिद्यात्रिकजनो भ्रमति भ्रमणीं
कुर्वाणे घट्टके कणचूर्णकरणोपवृत्तपाषाणयुगलरूपे घटितं योजितं तदन्तर्निक्षिप्तं कणं
धान्यमिव क्षणं निमेषमात्रं हृदा स्वमनसा स्वमात्मानममन्यत जानाति स्म । किंभूतो
यात्रिकः । अत्यधिकं संघट्टितः बहुजनसंमर्देन पथादागच्छद्भिः पुरश्चलद्भिश्च जनैरति-
संकीर्णतया निष्पीडितः । अत एव पुनः किंभूतः । पुरोऽग्रे प्रचलितैः क्रमाक्रमान्यां
प्रस्थितैर्जनैर्लोकैर्धनं बहु निविडं वा नीरन्ध्रमन्तरालरहितं वा निरुद्धमतिसंकीर्णतया
कथमप्यग्रे गन्तुमशक्तीकृतं पुरस्तात्प्रचललोकमध्ये प्रवेष्टुमशक्यं कृतं वर्त्मानो मार्गस्य
अन्तरं मध्यं यस्य वर्त्मान्तरः अपरमार्गो वा यस्य सः । पुनः किंभूतः । पश्चात्तनैः पृष्ठे
समागतैर्जनैर्द्रुतं शीघ्रमुपेत्यागल्य तमामतिशयेन प्रणुदितः अग्रे गमनाय प्रेरितः वा-
क्यरीरादिभिस्त्वरितीकृतः ॥

चतुर्जलधिमेखलावननिकेतलोकैस्ततः

समीपमवनीमृतः सममलम्भि शोभां पराम् ।

पुरंदरगिरेरिवाखिलचतुर्निकायामरै-

र्जिनेन्द्रजननाभिषिञ्चनमहोत्सवप्रक्रमे ॥ १६ ॥

ततः खखदिग्भ्यः प्रस्थितैरनन्तरं चत्वारः पूर्वापरदक्षिणोत्तरलक्षणाश्चतुःसंख्याका
जलधयः समुद्रा एव मेखला काश्चि यस्यास्तादृश्यामवनौ निकेतं गृहं येषां तादृशैर्लो-
कैर्यात्रिकजनैः सममेककालमवनीमृतः अर्धाधिकाराद्यात्रासमत्वाच्च श्रीशत्रुंजयगिरेः
समीप तलहट्टिकारूपपार्श्वं परां प्रकृष्टां शोभामलम्भि प्रापितम् । कैरिव । अखिलचतुर्नि-
कायामरैरिव । यथा जिनेन्द्रस्य तीर्थकरस्य जननस्य जन्मनोऽभिषिञ्चनस्याभिपेक्ष्य ।
जन्माभिपेक्ष्येत्यर्थः । प्रक्रमे प्रस्तावे । 'वेलावाराववसरः प्रस्तावः प्रक्रमोऽन्तरम्' इति
हैम्याम् । अखिलैः समस्तैश्चत्वारो निकाया उत्पत्तिगतिसाधन्येण सादृश्यं येषां ते ।

‘निकायस्तु सधर्मिणाम्’ इति हेम्व्याम् । भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकलक्षणा-
श्चतुर्निकायास्तादृशा अमरा देवास्त्रैः पुरंदरगिरिर्मैरोः समीपं शोभां लभ्यते । यथा
सुरगिरिः तथा सुरेन्द्रगिरिरपि । यथा सुराचार्यस्तद्वत्पुरंदरगुरुरपि । यथा नैषधे—‘वैश-
वावधि गुरुर्गुरुरस्य’ । अस्य शकस्य । तथा श्रीपालचरित्रे—‘सकगुरुचेवसके इ’ इति ।
तथा नैषधे—‘जाम्बूनदार्या धरसर्वभौमः’ । यथा शकनामेदं तथा शकस्यायमपि
शैल इति ॥

धराधिविवुधेरिता किमु सहैव संकेतभा-

किमत्र सुकृतैरुत व्रतिपतेरिवाकर्षिता ।

शताङ्गमुखवाहनानुगतयौवतआजिना

यदेकसमये ततिस्तनुमतामुपेता गिरौ ॥ १७ ॥

शुरौ शत्रुजयाचले तनुमतां प्राणिनां यात्रिकजनानां ततिः श्रेणी यद्यस्मात्कारणात्
एकसमये एकस्मिन्नेव प्रस्तावे उपेता समकाल समागता । किंभूता । शताङ्गाः स्यन्दना
रथा मुखे आदौ येषां तादृशानि वाहनानि यानानि तैरनुगतानां युक्तानां यौवतैर्गुवती-
समूहैर्भ्राजन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलास्तेषां द्वयोरपि कर्मधारयः । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—धरस्य
विमलाद्रेरधिविवुधैरधिष्ठायकसुरैः ईरिताः प्रणुन्ना किमु । अथ वा सहैव एककालमे-
केन वारेणैव संकेतं परस्परसंगमस्थानं भजतीति तादृशी किमु । उताथ वा व्रतिपते-
र्होराविजयसुरैः सुकृतैः पुण्यैराकर्षिता अत्र शत्रुजये आकृष्यानीतेषु वा कश्चिदाकर्ष-
यति । स्वार्थे निप्रत्ययः । आकर्ष्यते स्मेत्याकर्षिता ॥

तुरङ्गममतङ्गजाग्रिमशताङ्गरङ्गन्मरु-

प्रियोक्षतरवेसरोत्करपुरःसरप्राञ्चिता ।

पुरीपरिसरावनी समजनिष्ट संघागमे

तदा विजयिमेदिनीरमणराजधानीव सा ॥ १८ ॥

तदा तस्मिन् यात्रिकजनत्रजागमनसमये पुर्याः पादलिप्तनगर्याः परिसरस्य समी-
पप्रदेशस्य अवनी भूमी कर्त्री विजयिनो विजयकरणशीलस्य मेदिनीरमणस्य राहो
राजधानी स्कन्धावतार इव समजनिष्ट संजाता । किंभूता । तुरङ्गमा अश्वा मतङ्गजा
हस्तिनः तथा अग्रिमाः प्रकृष्टाः शताङ्गाः रथास्तथा रङ्गन्तो मरुप्रियाः करमाः तथा
उक्षतरा महोक्षाः पुष्टबलीवर्दास्तथा वेसरा अश्वतराः लोके ‘खचर’ इति प्रसिद्धास्ते-
षामुत्कराः समूहास्तथा पुरःसराः पादचारिणः तैः प्राञ्चिताः परिपूर्णं निभृतं श्रुताः ॥
इति संघागमनम् ॥

जडीकरणमीतितो हिमगिरेः प्रणश्यागतं

सरः किमिह मानसं सकुलराजहंसाकुलम् ।

समग्रसुखसंपदम्युदयसिद्धगोत्रान्तिके

व्यभूषि ललितामिवं सर उपेत्य सधैः समम् ॥ १९ ॥

संघैर्यात्रिकपान्थसार्यैः उपेत्य समीपे आगत्य ललित इत्यभिधा नाम यस्य तादृशं सरः । ललितसरोवरमित्यर्थः । समं समकालं व्यभूषि अलंकृतम् । उत्प्रेक्ष्यते—जडीकरणस्य । ‘जडो मूर्खे हिमाघाते मूकेऽपि च’ इत्यनेकार्थः । मूर्खीकरणस्य मूकीकरणस्य वा हिमाग्राणीकरणस्य वा यो बहुना तुहिनेनाग्रातो निविड्भीतः स्यात्तस्य प्राणस्यापि संशयः स्यात्तथा मूर्खमूककरणादपि भीतिर्भयं ततः कारणात् हिमगिरेस्तु हिमाचलात्प्रणदय प्रपलाय्य । नेष्टेत्यर्थः । इहास्मिन् समप्राणां समस्तानामैहिकासुधिकाणां सुखानां शर्मणां संपदां विभूतीनां वा अभ्युदय आविर्भावो यस्मात्तादृशस्य सिद्धगोत्रस्य सिद्धाचलस्य शत्रुजयचौलस्य मन्त्रतन्त्रविद्यौषधीरसादिभिः सिद्धानां पुरुषाणां गोत्रस्य वंशस्य अन्तिके यत्र गोत्रे सर्वेऽपि सिद्धतरास्तेषां संनिधौ आगतं मानसं नाम सरः पद्माकर इव । किंभूतम् । सह कुलैः पुत्रपौत्रप्रपौत्रभ्रातृभ्रातृव्यस्वजनादिवंशैर्वर्तते ये तादृशानां हंसानां सितच्छदानां मालाभिर्धोरणीभिराकुलं व्याप्तम् । हिमाचले मानसं सरोऽस्ति । यदुक्तं चम्पूकथायाम्—‘सदाहंसकुलं विभ्रन्मानसं प्रचलजलम् । भूभृन्नाथोऽपि नायाति यस्य सान्धं हिमाचलः ॥’ इति । तत आगमनं युक्तमेव ॥

गजा इव जनास्ततः सलिलकेलिमातन्वते

पिबन्ति च पिपासिताः सलिलमत्र पान्था इव ।

विजृम्भजलजावलिं कुसुममालिकां मालिका

इवावनिरुहे पुनः कचन केचिदुच्चिन्वते ॥ २० ॥

तरन्ति च सितच्छदा इव परे मृगाक्षीसखा

विशन्ति रसिकाः पुनस्तिमिगणा इवान्तर्जलम् ।

तपत्तुरवितापिता इव मुदा ध्रुवन्ते परे

चिरेण मिलितेष्टवज्जहति नास्य पार्श्वे पुनः ॥ २१ ॥

ततः ललितसरःसमीपागमनोत्तरणानन्तरम् अत्र ललितसरोवरे केचित्केऽपि जना गजा इस्तिन इव सलिलकेलिं जलमज्जनादिकां क्रीडामातन्वते कुर्वते । च पुनरत्र सरसि पान्थास्तपागमतीव्रतपनतापसंशुष्यद्रुल्लास्यनोष्ठपुटसंकटविधुराः पथिका इव पिपासितास्तृपातरलिताः सन्तः केचिज्जनाः सलिलं पानीयं पिबन्ति । पुनः कचन कुत्रापि सरःप्रदेशे केचन जनाः विजृम्भिणीं विकसनशीलां जलजानां पद्मानामावलीं मालिकासुचिन्वते उच्चिद्य गृह्णन्ति । के इव । मालिका इव । यथा मालाकारिका अव-
निरुहे वृक्षे कुसुममालिकां पुष्पपरंपरासुचिन्वन्ति च । ‘मालतीषु कुसुमश्रद्धालवो मा-

लिकाः' इति चम्पूकथायाम् । पुनः परे अन्ये जनाः सितच्छदा राजहसा इव तरन्ति । किंभूताः । मृगाक्ष्यो निजनिजयुवस्यः सखायो येषाम् । पुनः रसिका विविधजलक्रेलिकरणरसभाजो जनास्तिमिगणा मत्स्यव्रजाः इवान्तर्जलं पानीयमध्ये विशन्ति । 'उवक्लि' इति लोकप्रसिद्धा । परे जनास्तपतीर्ग्रीष्मकालस्य रविणा सूर्येण तापितास्तीव्रतापेन क्लेशिताः संतापिता इव मुदा हर्षेण गृवन्ते क्षान्तिं क्षान्तिं कुर्वन्ते । पुनः केचिदन्ये जनाः क्षिरेण बहुकालेन मिलितः संगतो य इष्टः स्वमनसोऽतिवल्लभस्तद्वत्तथेवास्य ललित-सरोवरस्य पार्श्वे न जहति नो त्यजन्ति ॥ शुग्मम् ॥ इति ललितसरोवरे यात्रिकज्ञ-नविविधकीटाः ॥

प्रमोदभरमेदुरः प्रथममेव संघस्तदा

स हीरविजयव्रतिसिंहितपतेः पदाम्भोरुहम् ।

अचुम्बदलिवन्महोदयमरन्दपानाभिको

गुरुक्रमविलङ्घनं यदुदयेत न श्रेयसे ॥ २२ ॥

तदा तस्मिन् पादलिप्तपुरे सनागमनावसरे प्रमोदाना स्यावरजद्रमतीर्थानमश्चिन्नी-
यौद्रतहर्षाणां भरेणातिशयेन मेदुरः पुष्टः स तत्तद्देशगतः सघो यात्रिकलोकप्रकरः
प्रथमं पूर्वं शत्रुंजययात्रायाः प्रागेव हीरविजयनाम्नो व्रतिनां साधूनां मध्ये सिंहितपते
राज्ञः पदाम्भोरुहं चरणारविन्दमचुम्ब्यचुम्ब्यति स्म । वधन्दे इत्यर्थः । किं वत् । अलिवत् ।
यथा भ्रमरः कमलं चुम्बति । किंभूतः सघः । महोदयो महानतिशायी उदयो जगद्-
श्वर्यलक्षणो मोक्षश्च स एव मरन्दो मधु तस्य पाने अभिक्तः अभिलाषुकः । प्रथम-
वन्दने हेतुमाह—यद्यस्मात्कारणात् गुरुक्रमाणां पूज्यपादचरणानामतिक्रमणमर्हणोलङ्घनं
श्रेयसे कल्याणाय नोदयेत नो जायेत । 'प्रतिवभ्राति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः'
इति रघुवशे ॥

वशारसिकगीतिमिर्विविधवाद्यमाद्यद्रवै-

रखण्डकृतताण्डवैर्विदुरवन्दिवृन्दस्तवैः ।

समं प्रमुदितैर्जनैः प्रमुरितः प्रतस्थे गिरिं

सुरासुरनरोत्करैरिव जिनावनीवासवः ॥ २३ ॥

तत इत्यध्याहार्यम् । संधागमनान्तरं प्रमुहूरविजयसूरिरितः पादलिप्तपुरात् गिरिं
शत्रुंजयशैलं प्रति प्रतस्थे प्रचलति स्म । कथम् । समं सार्धम् । कैः । प्रमुदितैरानन्द-
प्राप्तैर्जनैः संघलोकैः समम् । पुनः काभिः । वशानां तरुणीनां रसिकाभिः सरसाभिः
श्रवणयोः सुधारसवर्षिणीभिः विविधरसललिताभिर्गीतिमार्गिनैः । पुनः कैः । विविधानि
बहुप्रकाराणि वाद्यानि मृदङ्गमुरजपटहृक्षलरीनिःखानभेरीनफेरीदुन्दुभिडक्कातालकसाल-
वीणावंशादिमवादित्राणि तेषां माद्यद्भिः सागरगिरिगह्वरादिषु प्रतिशब्देन मदमेदुरीम-

वद्भिः उद्भटै रवैर्विधैः शब्दैः उद्धतध्वनिभिः । पुनः कैः । अखण्डं विच्छेदविरहितं
कृतैः प्रारब्धैः विरचितैस्ताण्डवैर्नादकैः । पुनः कैः । प्रमुदिता अनर्गलदानप्राप्त्या प्रमो-
दकलिता जाता अथ वा विदुराः प्राज्ञा ये बन्दिनो मङ्गलाष्टका भागधास्तेषां वृन्दानि
संदोद्धान्तेषां स्तवाः स्तुतयस्तैः । अमूनि सर्वाण्यपि विशेषणानि जनविशेषणीक्रियन्ते
वा बहुव्रीहिणा च योज्यन्ते । क इव । जिनावनीवासव इव महोक्षलक्ष्मेव वा । यथा
जिनराज. अथ वा वृषभध्वजो युगादिदेवः सुरा देवा असुरा दानवा नरा मनुष्याः
तेषामुत्कर्षैर्गणैः सार्धं शत्रुजयं प्रति प्रतिष्ठते । त्रयोविंशतिरपि तीर्थकराः शत्रुजये
समवधत्वा, तेषु ऋषभदेवो नवनवतिपूर्ववारान्समागतः । यदुक्तम्—‘नवनवतिपूर्ववा-
रान् यस्मिन् समवसद्युगादिजिनः । राजादनीतरुतले विमलगिरिरथं जयति तीर्थम् ॥’
इति पूर्वोक्तार्थस्तवे । तथा श्रीमन्नेमिनाथोऽपि शकस्तुतिमसहमानैः सुरैः परिक्षितास्त-
दवसरागतपुरद्वरप्रार्थनाप्रक्रमे गृहमेधित्वे यावदेवेन्द्रो देवेन्द्रैः सम शत्रुजये समाज-
गम-इति शत्रुजयमाहात्म्ये ॥

तदा मुदितमानसा निखिलयात्रिकाणां गणा

उपेत्य तलहट्टिकां शिवपुरस्य सीमामिव ।

प्रसूनमणिमौक्तिकैर्धरमवर्धयन्विन्दुभि-

स्तटावनिधरं पयोनिधिविवृद्धवेला इव ॥ २४ ॥

तदा हीरसूर्योत्राकृते श्रीशत्रुजयशैलं प्रति प्रस्थानसमये निखिलाः समस्ता या-
त्रिकाणां विमलाचलोद्गमार्थमागताना भविकाना गणाः समूहा धरमर्थात्पुण्डरीकपर्वतं
प्रसूनानि पुष्पाणि स्वर्णरूप्यमयानि स्थलजलजातानि कुसुमानि, मणयो रत्नानि, मौ-
क्तिकानि मुक्ताफलानि, तैः कृत्वा सममेककाल सर्वेऽप्यवर्धयन् वर्षोपयन्ति स्म ।
किं कृत्वा । तलहट्टिकामर्याद्विमलाचलोपान्तपृथिवीमुपत्यकामधोमगे उपेत्यागत्य ।
उत्प्रेक्ष्यते—शिवपुरस्य मुक्तिनगरस्य सीमासुषक्षाल्यमिव परिसरभूमीमिव । किभूता
गणाः । मुदितं यात्राचिकीर्षया शत्रुजयाभ्यर्णोगमनेन हृष्टं मानसं मनो येषां ते । अव-
र्धयन्कथम् । सममेकस्मिन्नेव समये यात्रिका धरं विमलाद्रिमवर्धयन् । का इव । वेला
इव । यथा पयोनिधेः समुद्रस्य विवृद्धा चन्द्रोदयदर्शनाद्भीष्मर्तुप्रादुर्भावाद्वा वृद्धिं प्राप्ता
वेलास्तटावनीधरं वेलातीरगिरिं विन्दुभिर्जलकणैरवकिरन्ति ॥

निपीय नगपुंगवं विकचनेत्रपत्रैर्भव-

स्मितैर्भविककुञ्जरैरपि तनूलतालम्बिभिः ।

व्यपेतभवविग्रहैरिव समग्रलोकाग्रै-

रलम्भि भुवि निर्वृतिर्यदिह तत्र चित्रं महत् ॥ २५ ॥

इह तलहट्टिकायामुपत्यकायां वा विकचैर्गिरिगवेषणोद्गुषितहृषप्रकर्षाद्विस्तेरैर्नेत्रपत्रै-

लोचनदलैर्नगपुङ्गवं समग्रगिरिगिरिष्ठं शत्रुजयं निपीय सादरभवलोक्य भविककुञ्जैः
प्रधानभव्यजनैः भुवि पृथिव्या यन्निर्वृतिरलम्भि संप्राप्ता । किमूतैः । भवे संसारे
स्थितैर्वैसद्विरपि । संसारस्थैर्हि कदापि निर्वृतिर्नाप्यते । पुनः किमूतैः । तनूलां शरी-
रयष्टिमालम्बन्ते श्रयन्ते इत्येवंशीलैरपि । शरीरं विभ्रद्विरपि मुक्तिर्नो लभ्यते ।
कैरिव । व्यपेतभवविग्रहैरिव । यथा व्यपेतो निष्ठितो भवः संसारः गतोभवः शिवो वा
तथा विग्रहः शरीरं संप्राप्तो वा येभ्यस्तादृशैर्मिथ्यादृशां सिद्धेरभावः तथा समप्राणां
समस्तानां लोकानां ज्ञयाणां सप्तानां चतुर्दशानां वा भुवनानामग्रे उपरितनभागे
गच्छन्ति तिष्ठन्तीति कृत्वा तादृशैः । 'लो अगगमुवगगयाणम्' इति वचनात्सिद्धैरिव
निर्वृतिर्लब्धा । 'निर्वृतिः शिवशर्मणोः' इत्यनेकार्थः । इति जगति तत्र निर्वृतिप्राप्ति-
प्रकारे महद्गुरु चित्रमाध्वे वर्तते ॥

ततः श्रमणशर्वरीपतिरुपत्यकायां गिरे-
गिरीशसदनान्तरे सह महेश्वरैर्भावुकैः ।

चरन्नमृतपत्तनं किमतिदूरभावात्पथो

निशि न्यवसदन्तराप्रमितसार्थसार्थेशवत् ॥ २६ ॥

ततस्तलहट्टिकागमनानन्तरं श्रमणशर्वरीपतिः साधुसुधाशुः सूरिन्द्रो गिरेः शत्रु-
जयगिरेरुपत्यकायामथोभूमिभागप्रदेशे अन्तरा पादलिप्तपुरशत्रुजयादिमार्गमध्ये यद्गि-
रीशस्य शर्मोः सदनं गृहं शिवप्रासादस्तस्यान्तरं मध्यं तत्र निशि रात्रौ न्यवसन्निवासं
कृतवान् वासकवसति स्म । तिष्ठति स्मेत्यर्थः । कथम् । सह । कैः । महेश्वरैर्भावुकैर्महेश्वरैः
श्राद्धैः जिनश्रावकैः । अथ च शिवसदने महेश्वरजनैः कश्चिद्वसति । उत्प्रेक्ष्यते—अमृत-
पत्तनं मुक्तिनामपुटभेदने प्रति चरन् गच्छन् पथो मार्गस्यातिशयेन दूरभावाद्बोध्यस्तथा
किमन्तरा निवसति स्म । किंवत् । अप्रतिमसार्थसार्थेशवत् । यथा अप्रमितः प्रमाणर-
हितः सार्थः मनुष्यसघो यस्य तादृशः सार्थपतिः । किमपि नगरं गन्तुमिच्छन्मार्ग-
स्यातिदूरत्वेन अन्तरा मार्गमध्ये एव निशायां निवसति ॥

हरेर्मृगदृशामिचोत्पलदृशां लसद्गीतिभिः

पुनर्मुदितनाट्यकृद्धटितपाण्डवाडम्बरैः ।

निनाय निखिलां निशां वशिशशीं स धर्मक्रिया-

विनिर्मितिभिराश्रये रजनिजानिचूडामणोः ॥ २७ ॥

स वशिशशी हीरविजयसूरिचन्द्रः रजनीं रात्रीं जाया पत्नी यस्य । 'जायाया निह'
इति निप्रत्ययः । 'लोपो व्योर्वलि' इति यकारस्य लोपः । रजनिजानिरिति सिद्धम् ।
रजनिजानिश्चन्द्रः चूडामणिः शिरोरत्नं यस्य । एतावता ईश्वरस्तस्याश्रये वसतौ शक-
प्रसादे धर्मस्य स्वान्तरलक्षणस्य क्रिया अनुष्ठानं सम्यक्तया प्रतिक्रमणादिकरणं तस्य

विनिर्मितिभिर्विधानैः कृत्वा निखिलां समस्तां चतुर्यामवर्तीं निशां रात्रीं निनायातिच-
क्राम । यथा स्वधर्मसुष्ठानैस्तथा । पुनः कामिः । लसन्तीभिष्वेतोहराभिर्गीतिभिर्गानिः ।
कासाम् । उत्पलदशां कुचलयलोचनानां तरुणीनाम् । उत्प्रेक्ष्यते—हरेरिन्द्रस्य मृगदशा-
मिन्द्राणीनामिव । पुनः कैः । मुदितैर्यथेप्सितदानाधिगमादानन्दमेदुरैर्नाख्यकृद्भिर्नर्तकैर्ध-
टितैर्विर्मितैस्ताण्डवाना नाटकानामाढम्बरैः ॥ इति शत्रुञ्जयान्तिकशिवप्रासादे वासका-
वस्थानम् ॥

गते तमसि तद्दिरेरिव निरीक्षणात्तत्क्षणा-

त्स्वर्गैरुरुजयारवे किमु कृतेऽथ साराविणे ।

समीयुषि खरत्विषि द्विषि निशां नमोमण्डले

विधित्सति सहामुना विमलशैलयात्रामिव ॥ २८ ॥

सुधाशनपथातिथिं शिवनिकेतनिःश्रेणिका-

मिव त्रतिशतक्रतुर्विमलशैलपथां ततः ।

सवालवरवर्णिनीनिवहनैकतौर्यत्रिका-

नुयातजनसंयुतः समधिरोढुमारब्धवान् ॥ २९ ॥

स त्रतिशतक्रतुर्हारविजयसुरीन्द्रः विमलशैलस्य शत्रुञ्जयादेः पथा सेतुं लोकप्रसिद्ध्या
'गज' इति समधिरोढुमारब्धवान् प्रारम्भे । किभूतः सः । सह वालाः कुमाराः कुमा-
रिकाश्च तैस्त्रिभिः । 'सरूपाणामेकशेषे' । वर्तन्ते यास्तादृश्यो वरवर्णिन्यः प्रधानत्रियः ।
तौर्ययात्रादिधर्मकारकत्वात् प्राधान्यम् । अथवा उत्तमा स्त्री ज्ञाया गुणैर्वा । 'उत्तमा
वरवर्णिनी' इत्यमरः । तासां निवहाः प्रकराः । तथा नैकानि बहूनि अनेकजातीयानि वा
तौर्यत्रिकाणि गीतनृत्यवाद्यानां त्रिकाणि तैरनुयाताः सहिता ये जना यात्रिकसंघलोकास्तेः
संयुतः परिकलितः । किभूता विमलचलपथाम् । सुधाशनानां देवानां पन्था मागों
गगनं तस्यातिथिं प्राप्नुयिष्यतीति । गगनावगाहिनीमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—शिवनिकेतनिःश्रे-
णिका मिव भोक्तृप्रासादे अविरोहणार्थमधिरोहणिकामिव 'नीसरणी' इति लोकप्रसि-
द्धाम् । कस्मिन् सति । तत्क्षणात्तत्कालात् शीघ्रमेव तमसि अन्धकारे गते सति
लोकान्निःसृते सति । उत्प्रेक्ष्यते—तद्दिरेः स चासौ विमलचलनामा गिरिः पर्वतश्च
तस्य निरीक्षणादृशनादिव पापे याते । 'तमोऽज्ञानेऽन्धकारेऽपे' इत्यनेकार्थः । अथ
पथात्तमोगमनानन्तरं स्वर्गैः प्रातःप्रबुद्धविहंगमैः साराविणे मिथ्यास्पृष्टशब्दे कृते सति ।
अथ वा समन्ताद्भवैः । यदुक्तं नैषधे—'तटतरुवेगश्रेणीसाराविणैरिव सांप्रतं सरसि
विगलजिद्रामुद्राजनिष्ठ सरोजिनी' इति । 'संपूर्वाद्वातेरभिषिद्यै भावे इजुष्' । तस्मा-
दिनुगः साराविणानि तैः' इति तद्वृत्तौ साधना । उत्प्रेक्ष्यते—गुरोर्होत्रविजयसूरैर्जया-
रवे विहिते सति किमु पुनः कस्मिन् सति खरत्विषि भास्करे नमोमण्डले गगनाद्गणे

समीयुषि सति संप्राप्तवति । किभूते । निशा रात्रीणा द्विषि वैरिणि तद्विनाशकत्वाद् ।
उत्प्रेक्ष्यते—अमुना मूरीन्द्रेण सह सार्वं विमलशैलस्य शत्रुजयद्रियोत्रा विधित्सतीव ॥
युग्मम् ॥

क्रमादचलचक्रिणः श्रमणपुंगवः पद्यया

रुरोह भवसागरं किमु तितीर्षुभिः क्लृप्तया ।

निबद्धमिव शृङ्खलां हृदयदन्तिनो मेखलां

सुपर्वतरुनन्दनामिव सुमेरुभूमीभृतः ॥ ३० ॥

श्रमणपुंगवः मूरीन्द्रः क्रमादनुक्रमेण पद्यया सेतुना प्रस्तरनिवद्धमार्गेण 'पाज' इति प्रसिद्धेन कृत्वा अचलचक्रिणो गिरीन्द्रस्य । सर्वतीर्थो विराजत्पापवर्तसार्वभौमत्वम् । तथा जैनमते प्रातः प्रतिक्रमणग्रान्तप्रत्याख्यानकरणसमयादौ 'सकलतीर्थो विराजश्री-शत्रुंजयाय नमः' इत्युच्चार्य प्रत्याख्यानं कियते इति । मेखलां मध्यभागमारोहाध्या-सामास । किभूतया पद्यया । क्लृप्तया रचितया । उत्प्रेक्ष्यते—भवसागरं ससारसमुद्रं तितीर्षुभिस्तरुभिश्चुभिरिव कृतया रामचन्द्रादिवत्सेतुना समुद्रः समुत्तीर्यते । किभूता मेखलाम् । हृदयानि मनासि । 'हृद्येतो हृदयं चित्तम्,' तथा 'स्नानान्तरं हृद्दयम्' इति द्वयमपि हैम्याम् । अत एवानेकार्थः—'हृदयं मनो वक्ष्य' । तान्येवोन्मत्तत्वाद्गन्तिनः करिणः तन्निबद्धं नियन्त्रयितुं शृङ्खलां निगडमिव । शृङ्खलशब्दजिलिङ्गः । 'शृङ्खला निगडोऽन्दुकः' इति हैम्याम् । तथा 'नालप्रणालपटलार्गलशृङ्खलकंदलाः' इति लिङ्ग-लुशासने खतजिलिङ्गे । तथा मेखलां मुञ्जदोरिकामिव । दोरिकया हि करिणो निय-च्यन्ते । यथा चम्पूकथायाम्—'ब्राह्मीव दौर्जनी समेखला समेभिन्ने । अमिन्ने च समभावभाजि साधौ विषये वेला मत्सरवती दौर्जनी श्रेणी ब्राह्मी तु सह मेखलया मौञ्जीदोरिकया वर्तते या' इति चम्पूटिप्पनके । इति गर्भितोत्प्रेक्षा । पुनः किभूताम् । सु शोभनानि पर्वणि शाखादिनिर्गमस्थानानि येषां येषु वा तादृशैर्वृक्षैस्तद्विभक्तिः नन्दयति ग्रीणाति समृद्धिं प्राप्नोतीति वा । उत्प्रेक्ष्यते—सुमेरुभूमीभृतो मन्दरमहोदधस्य मेखला नितम्बमिव । किभूताम् । सुपर्वतरुभिः कल्पवृक्षैर्नन्दयति समृद्धिं प्राप्नोति । अथ वा कल्पवृक्षकलितनन्दनवती । एतावता प्रथममेखलामारुढवान् ॥ इति पद्यया प्रथममेख-लारोहणम् ॥

प्रपासु गिरिपद्मतेरुमृतपानवद्यात्रिकै-

रपीयत सितोपलाकलिततोयमावृत्तितः ।

पुनर्मुनिमहीन्दुनावनिधराधिरोहोदय-

त्पमोदरसमिश्रिता शमसुषा तदास्वाद्यत ॥ ३१ ॥

तदा शत्रुंजयप्रथममेखलाधिरोहणसमये गिरेर्विमलचलस्य पद्मतेर्मांसस्य पद्मती

मार्गे वा वर्तमाना याः प्रपाः पानीयशालास्तासु यात्रिकैः श्रीशत्रुंजययात्राकारकैलौ-
कैरमृतस्य पीयूषस्य पानवद्भीतिरिव । 'धीतिः पाने' इति हैम्याम् । 'धेत् पाने' । वयनं
धीतिरिति व्युत्पत्तिः । अथ वा मुक्तिरसाखादवत् । 'अमृत मुक्तिपानीयपीयूषेषु'
इत्यनेकार्थः । आनुसितस्तृप्ति मर्यादीकृत्य । आढादियोगे पञ्चमी । सितोपलभिः
शर्कराभिः कलित करम्बितं बहुव्याप्त तोयं पानीयमपीयत पीतम् । पुनर्होत्रविजय-
सूरिणा तु शमसुधा उपशान्तरसनाग्नी सुधा समाखाद्यत सम्यक् पीयते स्म । किंभूता
शमसुधा । अवनिधरे शत्रुंजयशैले यदधिरोहणं चढनं तेनोदयत्प्रकटीभवन् यः प्रमो-
दाभिघरसो हृषोत्कवेः आनन्दातिरेकमित्यन्दस्तेन मिश्रिता करम्बिता व्याप्ता ॥

स्फुरत्स्वरकरोद्गुरस्रुतिवितानसंतापिता-

ज्जनाज्जनितनिर्झरोत्करजलाप्लवा बायवः ।

भवार्तिविधुरीकृतानिव महात्मनां संगमाः

सृजन्ति शिशिरान्गिरौ क्षणमपास्य तापं तनौ ॥ ३२ ॥

गिरौ पुण्डरीकपर्वते बायवः पवनाः जनान्यात्रिकलोकान् अणं क्षणमात्रं शिशिरान्
शीतलान् सृजन्ति कुर्वन्ति । किं कृत्वा । निमेषमात्रं च तनौ शरीरे तापं धर्ममपास्य
निवार्य । जनान् किंभूतान् । स्फुरन्दीप्यमानस्तीव्रं तपन्वा खरकस्थम्भस्त्रिमः सूर्यस्त-
स्योद्गुराणामुत्कटानां शुचीना कान्तीनां वितानेन समूहेन संतापितान्भीडितान् अति-
ततीकृतान् । किंभूता बायवः । जमितो निर्मितो निर्झराणां शिखरान्तरनिःसरत्पयः-
प्रवाहाणामुत्कराणां संदोहानां जलेषु पानीयेषु आप्तवः स्नानं यैस्ते । के इव शिशिरय-
न्ति । संगमा इव । यथा महात्मनां साधूना संगतयः भवस्य संसारस्यातिविंविधाधिब्या-
धिदुःखपीडा तथा ताभिर्बहुत्वं वा विधुरीकृतान् व्याकुलान् विहितान् भविकान् संसा-
रासारतोद्भावनविधिमोपदेशप्रदानादिना शीतलयन्ति ॥

झरज्झरपयःप्लवप्रसरशीतलोर्वीतले

सहस्ररुचिसंचरद्रुचिचयस्य दुःसंचरे ।

विलासिकदलीगृहे भुजगगुल्मिनीमण्डपे

स्फुरद्विविधविष्टरे पृथुलशैलतत्पाङ्किते ॥ ३३ ॥

सितद्रुमगलन्मणीचकचयोपचाराञ्चिते

द्विरेफरवगानितानिललुलल्लताताण्डवे

जनान्भवनवद्वने श्रमनुदेऽतिघर्मांशुभिः

सविन्दुकितवक्षसो ह्वयति लोलशास्त्रशयैः ॥ ३४ ॥

शत्रुंजयाचलः जनान् यात्रार्थमाधिलकामधिरोहते लोकान् लोलैश्चपलैः शास्त्रारूपैः

शयैः हस्तैर्वने स्वनिकुञ्जे ह्यस्याकारयतीव । इति गर्मितोत्प्रेक्षा । किंभूतान् जनान् । अतिघर्मांश्चुभिः अत्यभ्यधिकप्रस्वेदसलिलैर्विन्दुकितवक्षसः विन्दुभिः श्रमोदककणगणै-
र्युक्तं जातम् । स्वार्थे के जातार्थे इतप्रत्यये । विन्दुकितं वक्षो हृदय येषाम् । अत एव कस्मै हेतवे । भ्रमनुदे मार्गङ्गमापनोदाय । 'खेदविन्दुकितनासिकाशिखाम्' इति नैयधे ।
किवन् । भवनवत् । यथा कथित्युज्जनः कमपि मार्गङ्गमप्राप्तं निजनिक्केतने समाह्वयति ।
किंभूते वने । शरन्तो निःसरन्तो ये द्वारा निर्वरास्तेषां पयःप्लवाना वारिपूराणां प्रसरै-
र्विस्तारैः कृत्वा शीतलं शिशिरीभूतमुर्वीतल भूमीमध्यं यस्य । पुनः किंभूते । सहस्र-
रुचेः सूर्यस्य संचरन्तीनामितस्ततो दशदिक्षु प्रसरन्तीनां रुचीनां कान्तीनां वितानं
समुदायस्तस्य दुःखेन संचरः प्रसरणं प्रवेशो वा यत्र । पुनः किंभूते । विलासिनः
शोभनशीलाः कदलीवृष्टा रम्भाभवनानि यस्मिन् । पुनः किंभूते । भुजगगुल्मिनीनां
नागवल्लीनां ताम्बूलवल्लीनाम् । 'ताम्बूलवल्ली ताम्बूली नागपर्यायवह्वयि' इति हैम्याम् ।
मण्डपा यस्मिन् । पुनः किंभूते । स्फुरन्तो विकसन्तः प्रकटीभवन्तो वा दृश्यमाना वा
विविधा विष्टरा वृक्षा आसनानि वा यस्मिन् । 'क्षितिरुहः कारस्करो विष्टरः', तथा 'विष्टरः
पीठमासनम्' इति द्वयमपि हैम्याम् । विष्टरः पुंसि । पुनः किंभूते । पृथुलानि विस्ती-
र्णानि शैलानि शिलासमूहा वा । यथा ज्ञातस्यास्तुतौ 'मन्दररत्नशैलशिखरे' एतस्यार्थ-
द्वयम् । यथा मन्दरेषु पक्षसु सुमेरुषु मध्ये रत्नं श्रेष्ठो यः सुदर्शनाढ्यो मेरुः
शैलः पर्वतस्तस्य शिखरे शृङ्गे । अपरोऽप्यर्थः—यथा मन्दरस्य मेरो रत्नाना शैलाः
शिलासमूहा यस्मिंस्तादृशे इति । ततो पृथुलानि विपुलानि शैलानि एव तत्पानि पत्यङ्गाः
शय्यास्तैरङ्किते कलिते युक्ते । पुनः किंभूते । स्मिता विकसिता ये इमा वृक्षास्तेभ्यो गलन्ति
वातादिवशात्स्वभावपरिपाकाद्वा निष्पतन्ति यानि मणीचकानि कुसुमानि तेषामुपचारः
प्रकरः 'पगर' इति लोकप्रसिद्धः रचनाविशेषस्तेनाश्रिते सहिते । पुनः किंभूते ।
द्विरेफाणां भ्रमराणां रवा गुञ्जितानि त एव गानित गीतिर्जातं यस्मिन् तादृशमनिलेन
पद्मानेन लुलन्तीनां चपलीभवन्तीनां लतानां विविधजातिवल्लीनां ताण्डव नाटक
यस्मिन् । सर्वाण्यप्येतानि चित्रेषणानि भवनेष्वर्थासंबध्यन्ते । किं चात्र भवनशब्देन
राजमन्दिरादि ग्राह्यम् । तत्र सर्वेऽप्यर्थाः संभवन्त्येव दृश्यन्ते च । अथ वा पुण्याढ्या-
नामाढ्यानामपि भवने भवन्ति शालिभद्रादिमन्दिरवत् इति ॥ सुरमम् ॥

कचिद्विकचकानने मधुपगीतिमिश्रां गिरं

जगुर्मृदु फलादनाः श्रुतिसुखां विदग्धा इव ।

कचिच्च ननृत्तुर्नटा इव शिखण्डिनां मण्डला

जगर्ज जलदः कचित्करिषटेव भूमीभृतः ॥ ३५ ॥

कचित्कुत्रापि शत्रुंजयमेखलाशालिप्रदेशे विकचे विकसितकुसुमितान्द्रहमद्रोणीके
कानने वने फलादनाः शुकाः मधुपाना कुसुममकरन्दपानोन्मादमेदुरन्नन्त्या गीतिभि-

गुञ्जारवैमिश्रां करम्बीकृतां गिरं वाणीं मृदु सुकुमारं मधुरमवृत्तत्वेन श्रवणपुटकनिपी-
यमानं यथा स्यात्तथा जगुर्वेदन्ति स्म । के इव । विदग्धा इव । यथा छेका लोका
गीतिमिश्रा वाणी वदन्ति । किंभूताम् । श्रुत्योः श्रोतृश्रवणयोः सुखां सातोत्पादकत्वेना-
मृतायमानाम् । च पुनः कचिद्भनवने शिखण्डिनां परिपूर्णकलापकलितानां मयूराणां
मण्डलाः संततयो नमृतुर्गुह्यन्ति स्म । च पुनः कचित्रदेशे जलदो मेघो जगर्जं
गर्जति स्म । गिरौ मेघाना सद्भावो वर्ण्यते । उत्प्रेक्ष्यते—भूमीभृतः शत्रुजयाद्रे राज्ञो
वा करिषटेव राजराजीव । 'बहुना घटना घटा' इति हैम्याम् ॥

मरुन्मिथुनमण्डिता खगविनोदसान्द्रीकृता

मरुत्तरुपरंपरा विविधसिद्धसौधान्तरा ।

मणीशिखरशालिनी पुनरनिन्दिताष्टापदा

नितम्बविलसद्गनी भगवताल्लोके गिरौ ॥ ३६ ॥

भगवता हीरसूरिणा गिरौ शत्रुजयशैले नितम्बे मेखलाया विलसन्ती स्फुरन्ती
शोभमाना वनी काननमाल्लोके निरीक्षिता । तीर्थस्थान्यपि सर्वाणि स्थानानि पावनान्येव ।
वनीशब्दोऽन्यत्रापि दृश्यते । यथा 'यवनी नवनीतकोमलाङ्गी शयनीय यदि पाव-
नीकरोति । यवनीतलमेव माननीयं न पुनर्माघवनीवनीविनोदः ॥' इति कविकल्लोले ।
तथा 'खवनी संप्रवदत्पिकापि का' इति नैषधे । किंभूता वनी । मरुतां देवाना मिथुनानि
देवदेवीयुगलानि तैर्मण्डिता अलकृता । पुनः किंभूता । खगानां विविधजातीयविहग-
मानां खकामिनीकलितविद्याधराणां वा विद्यासाधकखेचराणा वा विनोदः क्रीडातिरेकः
रसैर्विशिष्टैर्गुरुप्रमुखैः साधनोपायकरणादिषु नोदैः प्रेरणैः सान्द्रीकृता ज्ञेहलीकृता निविडा
विहिता वा । पुनः किंभूता । मरुद्भिर्यक्षादिदेवैः अधिष्ठितानाम् । 'गुह्यको वटवास्यपि'
इति हैम्याम् । तरूणां द्रुमाणां देवद्रुमाणां वा परंपराः श्रेणयो यत्र । पुनः किंभूता । वि-
विधानि नानाप्रकाराणि स्वर्णरूप्यरत्नमयानि वा सिद्धानामर्हतां पुण्डरीकादिसुनीनामेव
सिद्धाना वा सौधानि चैत्यानि सिद्धायतनानि । अथ वा विविधमन्त्रतन्त्रौषधीरससिद्धि-
भाजा सिद्धाना गृहाणि । तत्रस्था हि केचिन्मन्त्रादिसाधनां विदधतो विविधौषधीजि-
घृक्षवोऽपि सौधमाधाय तिष्ठन्तीति तानि अन्तरे मध्ये यस्याः सा । पुनः किंभूता ।
मणीना शिखरैः शृङ्गैः शालते इत्येवशीला । पुनः किंभूता । अनिन्दिता श्लाघनीयास्ती-
र्थास्तुभवेनाकूरत्वात्प्रशंसाः अष्टापदाः शरभा उपलक्षणादन्येऽपि श्वापदा अष्टापदानि
खानौ खर्णानि वा यस्याम् । अत्रापि मेरुमेखलाया अप्यर्थध्वनिः, तत्रापि सुरयुग्मानि
खेचराणां विविधमिथुनविनोदैः सान्द्रीकृतकंदरान्तराः कल्पद्रुमाश्च सिद्धायतनानि
रत्नशिखराणि स्वर्णमया च ॥

प्रभोः शिरसि भूरुहैर्विदधिरे छदैश्छायिका

निरुद्धरविरश्मिभिः सहचरैरिव खांशुकैः

अवीज्यत पुनर्जनः कचन तालवृन्तैरिव

प्रसारिश्चरसीकराकलितलोलरम्भादलैः ॥ ३७ ॥

कचन कुत्रापि गिरिमेखलायां भूरुहैः सच्छायतरुभिः कर्तुभिः निरुद्धाः पिहिता
आच्छादिता रवेर्मातुमालिनो रश्मयः किरणा यैस्त्वादृशैरुच्छदैः स्वपर्णैः साधनैः कृत्वा
प्रभोः सूरिन्द्रस्य शिरसि मस्तके छायिका भास्करातपावृतचः 'छाहवा' इति जनप्र-
सिद्धाः विदधिरे कृताः । कैरिव । सहचरैरिव । यथा सेवकलोकैः प्रभोः स्वस्वामिनः
शिरसि स्वाशुकैः स्वकीयवसनैः कृत्वा छायिकाः कियन्ते । पुनः कचन कुत्रापि
स्थाने प्रसारिभिर्विस्तरणशीलैः झराणां शिखरान्तरनिःसरत्पयःप्रवाहाणां सीकरैर्वा तासां
वारिचिन्दुभिः कलितैर्मिश्रीभूतैस्तथा जलैः पवनान्दोलनचपलीभूतै रम्भाणां कदली-
माणां दलैः पृथुलपर्णैः कृत्वा जनः अवीज्यत । अर्थाद्विरिणैव । कथम् । पुनर्वारं वारम् ।
कैरिव । तालवृन्तैरिव । यथा व्यजनैर्वाज्यते ॥

विदग्धविहगा जयारवमुदीरयन्त्यध्वनि

स्तुतिव्रतजना इवान्तरभिमातिभेत्तुः प्रभोः ।

कचिन्निचितमारुतोपचितकीचकानां कणै-

र्गुरोर्गुणगणः पुनर्गिरिसुरैरिवोद्गीयते ॥ ३८ ॥

कचित्कापि प्रदेशे विदग्धाः कौतुकक्रीडाकृते अध्याप्य पश्चात् श्रीभूतमहेभ्यैः पञ्ज-
रेभ्यो निजेच्छया गमनाय विमुक्ताः । 'तदर्थमध्याप्य जनेन तद्वने शुक्ल विमुक्ता'
पटवन्तमस्तुवन्' इत्यपि नैपघादौ दर्शनादिदमपि युक्तिमदेवेति । तथा धावकसगत्या
ध्राद्वल च प्रपन्नाः । अत एव तीर्याधिराजं स्वतिर्यङ्कृतपयोहाय सेवमानाः पण्डिता
विहगाः शुकसारिकादयः पक्षिणः अध्वनि शत्रुजयाचलारोहणमार्गे प्रभोः सूरिन्दोर्ज-
यारव जयजयेति शब्दमुदीरयन्ति कथयन्ति । किंभूतस्य प्रभोः । अन्तर्मध्ये स्वात्मनि
वर्तमानानामभिमातीनां रागद्वेषकषायादिविद्विषा भेत्तुर्हन्तुः । के इव । स्तुतिव्रतजना इव ।
यथा स्वामी प्रमुखाणां पूर्वपुरुषकर्तव्यादिषु प्रवर्तमाननृपादिमानां वैरिजयधर्मकार्यदा-
नप्रमुखे विधेये सत्त्वने व्रत नियमो येषां तादृशा जना वन्दित्रोका वैरिविजेतुः स्वामिनो
मङ्गलपाठकाः जयजयारवमुदीरयन्ति । पुनः कचिद्रूपेभागे निचितैरन्तःप्रविष्टत्वा-
न्निभृतैर्निर्वलीभूतैः अथ वा निभृतं परिपूर्णं यथा स्यात्तथा मारुतैः पवनैरुपचितः
पुष्टः कृताः । समस्तावयवेषु पूरिता इत्यर्थः । ये कीचकाः सकीचकाः सच्छिद्रवशाः ।
'स कीचकैर्मारुतपूर्णैर्नम्रैः' इति रघुवशे । तेषां कणैः शब्दैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—गिरि-
सुरैः श्रीशत्रुजयाचलधिष्ठायकदैर्देवैः कर्पादिकैश्चरीगोमुखप्रमुखैर्गुरोर्हिरसूरैर्गुणानां श-
मदमसंयमादीनां गणं समूह उद्गीयते उत्प्रावत्येन गानविषयीक्रियते इव ॥

स्वचैत्यचटुलध्वजोपधिकरैरिवाकारय-

न्यभञ्जननमद्भूमैः किमतिगौरवं कल्पयन् ।

मनीषिशुकभाषितैरिव सुखागमं प्रश्नय-

ञ्क्षरञ्क्षरमुदश्रुमागिरिरभूद्रुरागमे ॥ ३९ ॥

गुरोः सूरिन्द्रस्य आगमे गिरिर्विमलचलः अद्वैतमोदप्रादुर्भावादेवविधः अभूद्रभूव ।
क्रिभूतः । भरन्तो लिप्यतन्तो ये क्षरा निर्झरवारिबारास्त एव मुदश्रूणि हर्षवाष्पान्
भजतीति । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मन्येत्याना परमेश्वरप्रासादानां चटुला. पवनान्दोलनवि-
लोला ये ध्वजा वैजयन्त्यस्त एवोपधिः कपटं येषां तादृशैः करैर्हस्तैः किमाकारयन्नाह-
यन्निव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—प्रभञ्जनेन वायुवेगेन नमन्तो नम्रीभवन्तो ये द्रुमाः पादपास्तैः
कृत्वा अतिगौरवमतिशायिनीं मां किं नमनचरणलग्नलक्षणान् कल्पयन् कुर्वन्निव ।
'अनुतिष्ठति विदधाति रचयति कल्पयति चेति करणार्थे' इति क्रियाकलापे । पुनरु-
त्प्रेक्ष्यते—मनीषिणा विविधवाक्छायेतृणां शुकानां क्रीराणां भाषितसक्तिमिवैवचनचातु-
रीभिः कृत्वा । सुखागमं द्यूयमत्र सुखेन समाधिना चागता इत्यादि स्वागतप्रश्नयन्निव
पृच्छन्निव । अन्यो महात्मा कमपि स्वामीष्टमभ्यागच्छन्तं विभाव्य चञ्चलकरैराकारयति ।
तथा नमनपदलग्नादिमिगौरवं कल्पयति । तथा मधुरया गिरा सुखागमनप्रश्नं
कुरुते । तथा हर्षाश्रूष्यपि भजते ॥ इति गुरोर्विमलचलपद्वारोहणे गिरिमेखला-
वर्णनम् ॥

क्रमेण धरणीभृतः समधिगत्य सोऽधित्यकां

ददर्श वशिनां शशी चरणमम्बरालम्बिनम् ।

धृतं विमलभूमृतोद्भटमवाभिमातेर्भया-

ज्जनं स्वशरणागतं किमिह रक्षितुं काङ्क्षता ॥ ४० ॥

स वशिनां वशात्मनां जितेन्द्रियाणां मर्त्ये शमाभृतैरतिशीतलत्वेन विश्वाह्लादकत्वेन
च शशी । अत्र षष्ठया अलुक्समासे एकमपि पद प्रणीयते वा । सूरिन्द्रः अम्बरमाका-
शमालम्ब्यते संभ्रयत्याहति इत्येवंशीलं वरणप्राकारं बाह्यसालं ददर्श पश्यति स्म ।
किं कृत्वा । क्रमेण प्रथमद्वितीयतृतीयादिमेखलारोहणपरिपाट्या धरणीभृतः श्रीशत्रुंजया-
द्रेरधित्यकामूर्ध्वंभूमौ समधिगत्य प्राप्य । 'अधिगत्य जगलधीश्वरादथ मुक्तिं पुरुषोत्त-
मात्ततः' इति नैषधे । 'अधिगत्य आसाद्य' इति तद्वृत्तिः । उत्प्रेक्ष्यते—उद्भटः अन्धु-
त्कटो वारयितुमशक्यो यो भवः ससारः स एवाभिमातिः शत्रुस्तस्य भयाद्भीतेः स्वस्या-
त्मनः शरणे आगतं संग्राप्तं जनं भविकलोकं रक्षितुं त्रातुं पातयितुं निर्भयं कर्तुं का-
ङ्क्षता वाञ्छता विमलभूमृता शत्रुजयादिणा किमु धृतं कृतं वा ॥

विवेश चशिशर्वरीवरयिता नृणां श्रेणिभिः

समं वरणगोपुरं पुरमिवावनीवासवः ।

स धर्मघरणीपतेरिव निवासवेद्माचलीं

व्यलोकत पुरःस्फुरज्जिननिकेतपङ्क्तिं पुनः ॥ ४१ ॥

स वशिना संयमिना मध्ये शर्वर्या निशाया वरयिता भर्ता चन्द्रो हीरविजयसूरिर्गुणा
यात्रिकसंघलोकानां श्रेणिभिः समं वरणं वात्रुजचक्षिस्वरत्राणप्राकारस्तस्य गोपुरं प्रतोलीं
विवेश प्रविष्टवान् । क इव । अवनीवासव इव । यथा विजयी राजा दिग्जैत्रयात्रा
प्रणीय पुरं स्थां राजवानां नगरां प्रविशति । पुनरन्यायौपन्यासे । स हीरसूरिः पुरोऽग्रे
वरणप्रवेशानन्तरमेवाग्रत एव स्फुरन्तीं प्रकटीभवन्तीं दीप्यमानां वा जिनानां तीर्थ-
कृतां निकेतानां मन्दिराणाम् । प्राप्तादानामिलयः । पङ्क्तिं मालिका व्यलोकत निरीक्षते
स्म । उत्प्रेक्ष्यते—धर्मेनामा यो घरणीपतिस्तस्य निवासार्थं वासकृते वेद्माचलीं मवन-
राजीमिव ॥ इति शत्रुंजयतीर्थे प्रथमप्राकारे प्रवेशः ॥

मृगेन्द्रशरमाङ्कुशाः परिमवन्ति मां निर्दया

इमां जहि जगत्पतेर्जननि दुःखितामुल्बणाम् ।

इतीव गदितुं गजो भजति यानदम्भेन यां

वृषध्वजजिनप्रसूः प्रथममेव नेमेऽमुना ॥ ४२ ॥

अमुना सूरिचन्द्रेण प्रथमप्राकारप्रवेशे पूर्वमेव सातात्कालिकोत्पन्नकेवलज्ञानेन
चतुर्निर्मितसमवसरणमध्ये सिंहासनमभितस्थुषा चतुर्विधसंघस्थापनकृते भरतभूपागमन
प्रतीक्षमाणेन श्रीशृङ्गभदेवेन तीर्थस्थापनसमयात्प्राक् सिद्धिगामुकत्वेन अतीर्थसिद्धत्वेन
च अत्यामवसर्पिण्यां भरतक्षेत्रे प्रथमसिद्धत्वेन वा प्रसिद्धा वृषो वृषमो ध्वजश्विङ्ग-
रुल्लब्धन यस्य स युगादिदेवः स एव जिनः प्रथमतीर्थकृतस्य प्रसूर्माता मरुदेवा नेमे
नमस्कृता प्रणता । सा का । यां मरुदेवीं यानदम्भेन बाह्वनच्छलेन गजो हस्ती भजते
सेवते । उत्प्रेक्ष्यते—इति गदितुं कथयितुमिव । इति किम् । हे जगत्पतेर्जैलोकियनायकस्य
जननिर्माता निर्दया निर्याता दवा करुणा चेभ्यस्तादृशा मृगेन्द्राः केसरिणः तथा
शरमा अष्टापदाः । ‘हर्षस्यः केसरी इमारिः’ तथा ‘शरमः कुजरातिः’ इदं द्वयमपि
हैम्याम् । तथा शिरस्त्रि घातदायकत्वादङ्कुशाः घणयः एतत्प्रमुखा मृगयाविधाविद्या-
वभूपादिकाः मा परिमवन्ति यावद्भजजातिमपि निम्रन्ति । इमांमुल्बणामुल्बटा घातन-
लक्षणा दुःखिता दुःखिनो भाव जहि विनाशाय निवारय । हन्तेर्घातोर्हिविषये जहि-
रादेशः । यदुक्त मारयस्वते—‘जघ्नेविश्वाधिः, हन्तेर्जहिषाब्दोऽस्तेरेभिः शास्तेः शावि-
षाब्दो निपाल्यते हि विषये’ इति वक्तुमिव ॥

यदीक्षणजितो मृगः श्रित इवाङ्गकायः क्रमं
 मृगध्वजजिनं ततः प्रमुदितः स तं नेमिवान् ।
 जिनेन्द्रमजितं पुनर्नजितमान्तरैर्वैरिमिः
 कदाचिदपि पद्मिनीप्रियतमस्तमिश्रैरिव ॥ ४३ ॥

म मुरिस्ततो मरुदेवीनमस्कृतेरनन्तरं त शान्तिकारकत्वेन सर्वत्रापि प्रसिद्धं मृगो
 हरिणो ध्वजश्च यस्य तादृश जिनं बोधयतीत्यनाय श्रीशान्तिनायं नेमिवान् प्रणमति
 स्म । अयं कसो प्रत्ययस्य प्रयोगः । स च णवादिबत् जेयः । किभूतः सूरिः । प्रमुदितो
 हृष्टमानसः । यत्तदोर्नित्यसचन्वात् यस्य श्रीशान्तिनायस्य कम चरणं मृगः सारङ्गः श्रितः
 समेत्य सेवते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—यदीक्षणाभ्या यस्य नयनाभ्या जितः श्रिया पराभूत
 इव अङ्गोऽभिज्ञानमेव कायो वपुयस्य तादृशः सन् श्रित इव । पुनरपरविहारं अजित
 द्वितीय जिनेन्द्र परमेष्ठिन नेमिवान् प्रणनाम । किभूतम् । नेति निषेधे । जित पराभूतं
 न जितमजितम् । कैः । आन्तरैरन्तरैः कर्मवैसावैरिमिः । कथम् । कदाचिदपि
 कस्मिन्नपि काले प्रस्तावे । कैरिव । तमिश्रैरिव । यया अन्यकारैः कदाचिदपि पद्मिनी-
 प्रियतमो मानुमान् जीयते ॥

स सिद्धगृह्वज्जिनं प्रणमति स्म पृथ्वीधर-
 प्रणीतजिनमन्दिरे मुनिपुरंदरः संमदात् ।

प्रधान इव पर्वदं क्षितिपतिं स छीपामिषां
 समेत्य वसतिं पुनर्जिनसुधांशुमारावधत् ॥ ४४ ॥

शत्रुजयोजयन्तादेतीर्यानां करमोचयिता मुनीना तपागच्छभ्रमणानां पुरंदरः अ-
 तिशाखिलक्ष्मीधरवेन वासवसदृशः सूरिः संमदादानन्दात् पृथ्वीधरामिषेन मण्डपाचल-
 पातिसाहिमन्त्रिणा पेशद्वेसायुना निर्मापिते जिनमन्दिरे प्रासादे जिनं भगवन्तं प्रण-
 मति स्म । किवत् । सिद्धगृह्वत् । यथा कश्चिद्विवाचरो लब्धिमन्वा साधुः सिद्धायतने
 शाश्वततीर्थकर नमस्करोति । पुनस्तस्मादन्यत्र म्याने छीपा इत्यमिषा नाम यस्य
 तादृशी वसतिम् । अत्र तीर्थदा वसतिश्चन्देन केवल चैत्यमेव प्रतिपाद्यते न गृहादि
 ग्रामादं समेत्य जिनाशुद्धाशुर्मदद्भक्षारकमारावधत् भजते स्म । 'वरिवस्यस्यन्वास्ते
 जुषते शुश्रूषतेऽनुकूलयति । आराप्रोत्साराध्यत्सारावधतीति सेवयाम् ॥' इति क्रिया-
 कलापे । क इव । प्रधान इव । यया सच्चिवः पर्वदं समा समागत्य क्षितिपतिं स्वस्वामि-
 नृपतिमाराधयति ॥

अवन्दत स टोटरामिषविहारतीर्थेश्वरं
 पुनः प्रमुमवीभजद्भक्तितमेत्य मौल्हामिषाम् ।

विलोक्य च कपर्दिनं सकलसंघविघ्नच्छिदं

परंगिरिमिवार्बुदादिमविभुं स्तवैरस्तवीत् ॥ ४५ ॥

स सूरिः द्योतरा इत्यभिधा नाम यस्य तादृशे विहारे प्रासादे तीर्थेश्वरं जिनमवन्द-
नमस्कुर्वते स्म । पुनरन्यत्र प्रदेशे नाल्हा इत्यभिधा नाम यस्यास्तादृशी वसति चैव
समेत्य प्रभु परमेश्वरमन्त्रीमजदुपास्ते स्म । च पुनः स सूरिः । उत्प्रेक्ष्यते—परमन्य गिरिं
पर्वतमिव तादृशमर्बुदनामानमादिमविभुमादिनायं स्वैवः स्तोत्रैः कृत्वा अस्तवीत् स्तौति
स्म । किं कृत्वा । सकलानां विविधदेशागतत्वेन बाहुल्यात्समस्तानां संघानां यात्रिकलो-
कानां विघ्नानामन्तरायाणां छिद विघातकं कपर्दिनानाम् शत्रुं जयस्यादिदेवस्य चाधि-
ष्टायकं यक्षं विलोक्य दृग्गोचरीकृत्य ॥ इति बाह्यप्राकारप्रासादेषु सकलजिनप्रणमनम्
इति मरुदेवीशिखरवर्णनम् ॥

सरस्यनुपमाभिधे शिखरिशेखरे मानसा-

हृये तुहिनमेदिनीधर इव क्षिपन्नक्षिणी ।

ततः समधिरूढवान्स शिखरं खरारोहणा-

भिधं धृतमिवामुना खरधिरोहणायाङ्गिनाम् ॥ ४६ ॥

ततो मरुदेवीशिखरादवतरणानन्तरं सूरिराजहंसः खरधिरोहणाभिधमर्थैत्सर्गा-
रोहणं नाम । अथ वा अक्षरच्युतकप्रदानालकारेणाधिकारोऽपनीयते गकारश्च प्रदीयते
तदा च खर्गारोहणाभिधान् शृङ्ग समधिरूढवान् चढति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गिनां
भक्तिकानां खरधिरोहणाय खर्गे अधिरोहणार्थममुना शत्रुं जयगिरिणा धृतमिव । सूरिः
किं कुर्वन् । शिखरिणां सर्वपर्वतानां शेखरे अवतसभूते शिखरिणो विमलाद्रेः शेखरे
वा तेजःपालपत्न्या अनुपमदेव्या स्नानिते कारिते तदभिधेये वा उपमनान्नि सरसि तटाके
अक्षिणी निजनयने क्षिपन् किरन् । पदयन्त्रित्वर्थः । कस्मिन्निव । मानसाद्वये इव । यथा
तुहिनभूधरे हिमाचले किमपि शिखरमारोहन् हंसो मानसमित्याद्वयं नाम यस्यैतावता
मानसनान्नि सरसि तटाके दृशो क्षिपति । हिमाचलोपरि मानससरसः सद्भावः प्रो-
क्तोऽस्ति । यथा चम्पूकथायाम्—‘सदा हंसाकुलम्’ इति प्राक् प्रोक्तमस्ति ॥

समेत्य मणिसेतुना वृषभकूटमग्रं कथं

विवेश वरणान्तरे किमपवर्गपूर्गोपुरे ।

विलोक्य स तदन्तिके सचिववस्तुपालेन चो-

ज्जयन्तमवतारितं प्रणमति स्म तत्रार्हतः ॥ ४७ ॥

स हीरसूरिः वरणस्थान्तरे मध्यतनप्राकारमध्ये विवेश प्रविष्टवान् । उत्प्रेक्ष्यते—
अपवर्गो मोक्षः स एव पूर्णगरी तस्या गोपुरं प्रतोलीमिव प्रविशति स्म । किं कृत्वा ।
मणिसेतुना विविचरन्ननिर्मापितपथया अग्रं कथं गगनमुल्लिखत् वृषभकूटं मूलप्रासादस-

बन्धि शिखरं समेस्य समागस्य । च पुनस्तस्य चरणस्थान्तिके सचिवो धीरधवलधरा-
ध्वप्रधानो यो वस्तुपालस्तेनावतारितं रचनया नवीनं निष्पादितमुज्ज्वलं गिरिनारि-
गिरिप्रपञ्चं विलोक्य । 'प्रणीय नयनातिथिं स च कुमारदेवीमुवा' इत्यपि पाठः । तत्र च
पुनः कुमारदेवीसाथो रासराजस्य पत्नी तस्यां भूरुत्पत्तिर्यस्य तादृशेन वस्तुपालेनाव-
तारितं प्रतिरूपं कृतमुज्ज्वलं रैवताचलं नयनयोरतिथिं प्राप्नुषिक्तं प्रणीय विधाय ।
लोचनगोचरीकृत्येत्यर्थः । स सूरिस्त्रोज्ज्वलतावतारे वस्तुपालविहारे अर्हंतः श्रीनेमि-
नाथप्रमुखान् जिज्ञे-ब्राह्ममति स्म ॥

ततः खरहताभिधां वसतिमभ्युपेत्य प्रभुः

खवासत इवागतं रचनयात्र नन्दीश्वरम् ।

सराजिमतिकां स्फुरच्चतुरिकां पुनर्नेमिनो

निभास्य जिनपुंगवानिह तमामनंसीन्मुदा ॥ ४८ ॥

प्रभुर्हीरसूरिः इह खरहतवसतौ मुदा हर्षेण जिनपुंगवान् तमामतिशयेन पञ्चाङ्गप्र-
णतिनमस्तवादिना अनसीन्नतवान् । किं कृत्वा । ततो रैवतावतार-वस्तुपालवसति-जिन-
पति-नमनानन्तरं खरहत इत्यभिधा यस्यास्तादृशीं वसतिं खरहतनाम्ना व्यवहारिणा
स्नानान्नैव कारितप्रासादमभ्युपेसागस्य । पुनः किं कृत्वा । नन्दीश्वरमभ्युपेत्य । चतु-
क्ष्यते—रचनया शिल्पघटमाविशेषेण कृत्वा इह शिखरवसतौ खवासतो निजवसन-
स्थानात् अष्टमद्वीपभूमेरागतं संप्राप्तं नन्दीश्वरमष्टमद्वीपलक्षणं द्विपं वा सत्प्रसादलक्षण-
मिव । पुनः किं कृत्वा । अत्र खरहतवसतौ नेमिनो द्वाविंशतितमतीर्थकुमेरिनाथस्य
स्फुरन्तीं रचनाचातुर्येण शोभमाना चतुरिका 'चडरी' इति लोकप्रसिद्धां पाणिग्रहण-
स्थानं निभास्य दृष्ट्वा । किंभूतां चतुरिकाम् । सराजिमतिकां सह राजीमत्या वर्तते या
सा सराजिमतिका । राजिमतीत्यत्र जिकारो इत्योऽपि दृश्यते श्रेण्यामिव राजिः
राजी । तथा च 'स्वामिन्नामुप्रसेनक्षितिपकुलभवां सानुरागा सुरुपा बाला त्यक्त्वा
कथं त्वं बहुमनुजरतां मुक्तिनारीमरूपाम् । तृद्धां भूकामकुल्यां करपदरहिताभीहसेऽशो-
षविच्छन्नगित्युक्तो राजिमत्या यदुकुलतिलकः श्रेयसे सोऽस्तु नेमिः ॥' इति पूर्वसूरिप्र-
णीतस्तवे । तथा 'काप्यत.' इति सारस्वतसूत्रेण कापि परे हस्ते राजिमतिका ॥

स घोटकचतुष्क्रिकादिमगवाक्षजैनालये

चकार च नमस्कृतिं चरणयोर्जिनोर्वीभृताम् ।

गिरेरिव विशेषके तिलकतोरणे श्रीजिना-

न्युनर्मुनिमतङ्गजो नवनवैः स्तवैरस्तवीत् ॥ ४९ ॥

स सूरिघोटकचतुष्क्रिका इति आदौ नवमादिमं पदं यत्र तादृशो गवाक्ष इत्यभि-
धानो 'घोडाचोकी गठख' इति नान्नि जैनालये तीर्थकृतस्वबन्धनि मन्दिरे । प्रासादे

इत्यर्थः । च पुनर्जिनोर्वाश्रुतां जिनराजानां चरणयोः पादयोः नमस्कृतिं प्रणाम
चकार । पुनरपि मुनिमतङ्गजः साधुसिन्धुरः तिलकतोरणे 'तिलकुंतोरण' इति
नान्नि विहारे श्रीजिनान् श्रीमत्तीर्थकृतो नवनवैर्नूतनैर्नूतनैः तात्कालिकैः सङ्कृतैः
स्तवैः स्तोत्रैः अस्तवीत्तुष्टाव । उत्प्रेक्ष्यते—गिरेः श्रीशत्रुजयाद्रोस्तिलके विशेषके इव ॥

जिनाधिपसभाजनाप्लवविधानवद्धादरा-

रविन्दनयनाजनैः सममलंकृतं सर्वतः ।

जलाधिसुरयौवतैः प्रमुनिनंसयेव स्फुटी-

भवद्विरमुना न्यभाल्यत पतङ्गकुण्डं तनः ॥ ५० ॥

ततस्तत्र तिलकतोरणे जिननमनानन्तरममुना सूरिन्द्रेण पतङ्गकुण्डं सूर्यकुण्डम् ।
कुण्डशब्दलिङ्गः । 'पेटो मठः कुण्डनीढ-' इति लिङ्गानुशासने । न्यभाल्यत ददौ ।
किंभूतम् । सर्वतः सर्वेष्वपि प्रदेशेषु सममेव एककालं समलंकृतं सम्यक्प्रकारेण
शोभितम् । कैः । जिनाधिपानामृषभदेवतीर्थकृतां सभाजनार्थं पूजाकृते । 'सभाजने प-
श्यति विस्मियते सा सभाजनं तत्र ससर्ज तेषाम्' इति नैषधे । 'तेषां देवानां सभाजन
पूजां ससर्ज चकार' इति तद्वृत्तिः । यः आप्लवः स्नानम् । 'स्नानं सवनमाप्लवः' इति
हैम्याम् । तस्य विधाने करणे वद्ध आदरो बहुमानं यैसाहसैररविन्दनयनारूपैर्जनैः ।
स्त्रीसमूहैरित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—प्रभोर्हारविजयपुरेर्निनंसयानन्दुमिच्छया स्फुटीभवद्विः
प्रकटैर्जायमानैः जलाधिसुराणां सलिलाधिष्ठायकदेवानां जलदेवतानां यौवतैर्युवतीसमू-
हैरिव ॥ इति द्वितीयप्राकारप्रासादेषु देववन्दनम् ॥

विजित्य कलिना समं दुरितदुर्धरद्वेषिणः

सुखं स्थितिमुपेयुषः शिखरिमण्डलाखण्डले ।

ससालमणिमन्दिरं किमिह धर्मभूमीभुजो

न्यभालयदयं पुरः प्रवरप्रवेशमार्हतः ॥ ५१ ॥

अयं हीरविजयसुरिः पुरोऽग्रतः अर्हतः ऋषभदेवतीर्थकृतः सत्कः प्रवरः प्रकृष्टः
चक्रः प्राकारो यत्र तादृग्वेक्ष्य भवत्वं ससालं युगादिजिनविहारं न्यभालयत्युपेयति स्म ।
उत्प्रेक्ष्यते—इहात्मिन् शिखरिणां सर्वपर्वतानां मण्डलानां समूहानां मध्ये आखण्डलः
शक इवाखण्डले सुखं सातं यथा त्याज्यथा स्थितिं निवासलक्षणासुपेयुषः प्राप्तवतो
धर्मनाम्नो भूमिभुजः भूपालस्य सह सालेन प्राकारेण वर्तते यत्तत्ससालं तादृशं मणिम-
न्दिरं किं रत्नगेहमिव सुखं स्थितस्य । किं कृत्वा । कलिना कलिकालेन समं सार्धं दुरितानि
पापान्येव दुर्धरासुक्तान् दुष्टत्वात् द्वेषिणः सपत्नान् विजित्य सर्वात्मना पराभूय ॥

स्फुरत्करतरङ्गितां स्फटिककल्पितारोहणा-

वलीमयममार्गयद्वरणगोपुराभ्यन्तरे ।

विमुच्य मृडमद्रिजापरिमवेन सापहतः

किमम्बरतरङ्गिणीं विदधतीं विरक्तेक्षपः ॥ ५२ ॥

मलीमसजनाप्लवैर्निजमपावनीभावुकं

पवित्रयितुमीयुषी किमथ वात्र शत्रुंजये ।

मुरारिमथनोदितस्वतनुजादिविश्लेषजा

सुखादुत सुधाम्बुधिः किमु तनोति तीर्थे तपः ॥ ५३ ॥

अथ सूरिवरुणस्य प्राकारस्य गोपुरं प्रतोली तस्याभ्यन्तरे मध्ये स्फुरद्भिः करैः किरणैः कृत्वा तरङ्गाः कल्लोलाः संजाता अस्यामिति तरङ्गिता तादृशीं तथा स्फटिकैः श्वेतरङ्गैः कल्पितां निर्मितामारोहणानां सोपानानामावलीं श्रेणीमभार्गयत्युच्यते स्म । 'प्रार्गयति मृगयत्येव' इति च मार्गति चेत्याहुरीक्षार्थे' इति क्रियाकलापे । उत्प्रेक्ष्यते—समान एकः पतिर्यस्याः सापत्नी तस्याः भावः सापत्न्यं ततः कारणादद्रिजायाः पार्वत्याः परिमवेन संतापेन । उद्विग्नैस्तथाहार्यम् । मृडमीश्वरं विमुच्य त्यक्त्वा विरक्तेवैराग्यात्तपो विदधतीं तीर्थे तपस्तन्वीमम्बरतरङ्गिणीं गङ्गासिन्धुः । अथ वा पुनस्त्यजेत्युच्यते—मलीमसां जाला धन्य-जाः कर्मणा महाकूरकर्मणो जीवादिघातनान्महापापिनो मलिनजनास्तेषामाप्लवैः क्लान-करणादिभिः कृत्वा अपावनीभावुकमपवित्रीभवनशीलं निजमात्मानं पवित्रयितुं पावनी-कर्तुम् । तीर्थसेवया इत्यध्याहार्यम् । अस्मिन् सर्वतीर्थाधिराजे सौराष्ट्रमण्डलकमलाचूडा-मणौ श्रीशानुजये ईयुषी समागतवती किमु । अर्थात्पूर्वप्रतिपादिता गङ्गे च वा । उताथ वा मुरारिणा नारायणेन यन्मथनं मन्दरगिरिणा कृत्वा आमूलद्विलोढनं तस्मादुदितः प्रादुर्भूतो यः स्वस्य क्षीरसमुद्रस्यात्मनः तनुजानां 'लक्ष्मीः कौस्तुभपारिजातकसुरा धन्व-न्तरिक्षन्द्रमाः धेनुः कामदुषा सुरेश्वरगजो रम्भादिदेवाङ्गना । अश्वः सप्तमुखोऽमृत हरिधनुः शङ्खो विषं चाम्बुधे रत्नानीति चतुर्दशापि कविभिः संकीर्तितानि स्फुटम् ॥' एषां चतुर्दशानां मध्ये केचित्सुत्रा आदिशब्दात्काश्चित्सुत्र्यस्तासां विश्लेषो वियोगः तस्मात्वात यदसुखं सुखादन्यत् विरुद्धं वा सुखस्याभावो वासुखम् । 'तदन्यत्तद्विरुद्ध-तदभावेषु ननो वर्तमानत्वात् त्रयोऽप्यर्थाः संगच्छन्ते' इति सारस्वतव्याकरणासुसा-रिवचः । एतावता दुःखं तस्मात्कारणात्सुधाम्बुधिः क्षीरसमुद्रो महानन्दपदप्रापकास्प-देऽत्र शत्रुंजयतीर्थे तपस्तनोति किमु । अज्ञानादित्यागलक्षणं नियमविशेषं करोतीव ॥ शुग्मम् ॥ इति सर्वाभ्यन्तरप्राकारप्रतोलीसोपानानि ॥

स हीरविजयप्रभुर्वरुणगोपुरं प्राविश-

त्यवेशनमिवर्षभध्वजजिनावनीवज्रिणः ।

सुराम्बुधिवधूषूवेऽम्बुजपरागपिङ्गीभव-

त्तितच्छद इव व्यभासत ततोऽस्य सोपानके ॥ ५४ ॥

अकच्वरसाहिसंमानितो हीरविजयनामा प्रभुस्तपागणश्रमणस्वामी अर्थात्सूरिः वर-
णस्य मूलप्रासादप्राकारस्य गोपुरं प्रतीली प्राविशत् प्रविशति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—ऋषभो
वृषभो ध्वजश्चिह्नमूरुविषयलच्छन्नं यस्य युगादिरेव जिनानां सामान्यकेवलिनं मध्ये
अवन्या भूमेर्वज्रिणः पुरंदरस्य । रात्र इत्यर्थः । प्रवेशन सिंहद्वारमिव । ततो गोपुरप्रवे-
शानन्तरमस्य सर्वाभ्यन्तरवरणगोपुरस्य सोपानके आरोहणगणे सोपानानां समूहः
सोपानकं तस्मिन् । समूहार्थे कप्रत्ययः । हास्तिकादिवत् । सूरिर्व्यभासत सशोभते स्म ।
क इव । सुराणां देवानामम्बुधेः समुद्रस्य बधूः पत्नी एतावता देवनदी तस्याः प्लवे पूरे
गङ्गाप्रवाहे । स्वभावेन पद्मानि पीतकमलानि इत्युच्यन्ते । यथा स्नातस्यास्तुतौ—‘हंसांसा-
हतपद्मरेणुकपिशक्षीराणैवान्मोभृतैः’ इति । तानि च हेमसूरिणा नामप्राह हैम्याना-
नीतानि न सन्ति, यथा पराणि वर्णभेदोच्चारणप्रोक्तानि । यथा—‘रक्तोत्पलं कोकनदं
श्वेते तु तत्र कुसुदं नीले तु स्यादिन्दीवरम् । इयामे तत्पलं स्यात्कुवलयम्’ इति । तस्मा-
त्तेषां स्वभावात्पीतिमैवावसीयते । ततोऽत्रापि अम्बुजानि पीतपद्मानि अथ वा
कनकमयानीत्यध्याहार्यम् । तेषां पराणां रजांसि तैस्तत्संगमात्पद्मीभवन्पीतो जायमानः
सितच्छदो राजहस इव ॥

चतुष्कमधिरोहणात्कमविहारयोरन्तरा

व्यलोकत समाजवत्सुकृतभूमिभर्तुः प्रभुः ।

पुनर्मणिहिरण्मयं जिननिकेतनं तत्पुरः

सुधाशवसुधाधरोल्लसितचूलिकाचैत्यवत् ॥ ५९ ॥

प्रभुर्हीरविजयसूरिः अधिरोहणादधस्तनसोपानात्कमादुपरितनसोपानागमनान् सोपा-
नक एव स्थितः । यत्र विहारयोर्मूलप्रासादप्राकारयोरन्तरा मध्ये चतुष्कं ‘चौक’ इति
प्रसिद्धम् । प्रासादाङ्गणभूमिमित्यर्थः । व्यलोकत दृष्टवान् । किंवत् । समाजवत् । उत्प्रेक्ष्यते—
सुकृतभूमिभर्तुः धर्माभिधानपार्थिवस्य समाज सभामिव । पुनरन्यत्तत्पुरः तस्य चतु-
ष्कस्याग्रे मणयः कर्केतनचन्द्रकान्तादिकास्तैर्युक्तं हिरण्मय स्वर्णप्रधानं रत्नकाञ्चनरचितं
जिननिकेतनमृषभदेवप्रासादं व्यलोकत ददर्श । किंवत् । सुधामधृतमश्रन्तीति सुधाश
देवास्तेषां वसुधाधरः पर्वतो मेरुगिरिस्तस्योल्लसिता उल्लासं प्राप्ता शोभासंयुक्ता जाता
या चूलिका शिखा अधिलका वा तस्याश्चैत्यवत्तिद्धायतनमिव ॥

अथैकविंशतिकाव्यैर्मूलप्रासादवर्णनम्—

तमीश इव तारकैर्ग्रहपतिर्ग्रहौघैरिवा-

सुरेश्वर इवासुरैरिव सुरैः सुरेशः पुनः ।

नरेन्द्र इव मानवैर्वृषभकेतनार्हद्गृहं

गन्धर्वैर्घण्डिर्गन्तां स्फुरति मर्त्योत्कण्ठकम् ॥ ६६ ॥

सर्वतः सर्वास्त्राणि दिक्षु अर्हतां भगवता लघुभिरल्पप्रमाणैर्गृहदेवकुलिकाभिरलङ्घ्यं
शोभितं वृषभकेतनाहृतः वृषभदेवस्य गृहं चैव स्फुरति दीप्यते । कैः क इव ।
तारकैर्ज्योतिर्मिलनीधश्चन्द्र इव । पुनर्ग्रहाणां मङ्गलादीनामेषैः समूहैर्ग्रहपतिः सूर्य इव ।
पुनरसुरैः दानवैरसुरेश्वरो दानवेन्द्रवत् । पुनः सुरैर्देवैः सुरेशो देवेन्द्र इव । पुनर्मानवै-
र्मनुष्यैः नरेन्द्रो राजेव ॥

क्षयं प्रलयकालजं निजमवेक्ष्य साक्षान्मरु-

त्सरिजलरयैरिवाक्षयपदोदयाकाङ्क्षया ।

उपासितुमुपागतैरिह पदारविन्दं प्रभो-

र्व्यलासि सद्ने वृषध्वजजिनस्य सोपानकैः ॥ ९७ ॥

वृषध्वजजिनस्य युगादिदेवस्य सद्ने गृहे मूलप्रासादे प्रवेग्नमार्गे सोपानकैरारो-
णैर्न्यलासि शुशुभे । अत्र कः स्वार्थे । उत्प्रेक्ष्यते—न विद्यते क्षयो विनाशो यत्र
ग्राहकास्य पदस्य स्थानस्य संपदो वा उदय आविर्भावः तस्याकाङ्क्षया वाञ्छया इह
शत्रुजये प्रभो ऋषभस्य युगादिदेवस्य पदारविन्दं चरणकमलमुपासितुं सेवितुमुपागतैः
समीपे समेतैर्महत्सरितो गङ्गाया जलरयैः पयःप्रवाहैरिव । किं कृत्वा उपागतैः । प्रलय-
कालः कल्पान्तपष्ठारकलक्षणः तस्माज्जातं निजमात्मीयं स्वसंवन्धिन क्षयं विनाशं पष्टा-
के क्रमाद्विशुष्यजला रथचक्रमार्गमात्रप्रवाहा गङ्गा भविष्यतीति श्रुतिः । सार्धद्विपष्टि-
योजनमानजलप्लवो विबोधय द्विहस्तप्रमाणप्रवाहो भविता इति । अल्पशब्दस्याभाववा-
चेत्वाक्षय एव साक्षादागमोक्तवाक्यात्प्रत्यक्षेणैवावेक्ष्य दृष्ट्वा । ज्ञात्वा इत्यर्थः ॥

इमा अनिशनिम्नगा वत जडाशया चक्रतां

वहन्त्यहरहस्तथा सप्रतिकूलवृत्तिप्रथाः ।

श्रितोत्पलमधुव्रतान्कृतकुलक्षयैराश्रिता

धरन्ति च पदे पदे भुवनमङ्गरङ्गं पुनः ॥ ९८ ॥

नमन्निकटवर्तिनामवनिजन्मनां वातुकाः

स्वकीयवचनीयतामिति जिघांसुभिः सिन्धुभिः ।

निषेवितुमिव प्रभोः पुर उपागताभिर्वमे

यदाससदनाग्रतो विविधरत्नसोपानकैः ॥ ९९ ॥

यस्य श्रीशत्रुजयसंबन्धिनः आससदनस्य मूलजिवगृहस्याग्रतः पुरस्ताद्विविधानां ना-
नाप्रकाराणां रत्नानां मणीनां सोपानकैः । स्वार्थे कप्रत्ययः । आरोहणेर्वा वमे शुशुभे । उत्प्रे-
क्ष्यते—निषेवितुमर्थात् युगादिजिनमुपासितुं प्रभोः ऋषभदेवस्य पुरोऽग्रे उपागताभिः
प्राप्ताभिः सिन्धुभिर्नदीभिरिव । किं कर्तुकामाभिः । इत्यमुना प्रकारेण स्वकीयामा-

त्मीयां वचनीयतामपवादं जननिन्दां जिघांसुभिर्हन्तुमिच्छुभिरिव । इति किम् । यत्
इमाः सिन्धवः अविशं निरन्तरं निम्नगा नीचगामिन्यः । वत इति खेदे । पुनर्जडाशया
मन्दमनस्काः जडिमाश्रितचित्ताः डलयोरैक्याजलभूताः । तथा अहरहः प्रतिवासरं वक्रता
कुटिलभाव वहन्ति धारयन्ति । तथा पुनरर्थे सप्रतिकूलवृत्तिप्रथाः सह प्रतिकूलवृत्तेः प्रति-
लोमवर्तनस्य प्रथया विस्तारेण वर्तन्ते याः । तत्त्वतस्तु कूलं कूलं प्रति मर्यादामेदिनां
प्रवृत्तेः प्रवर्तनस्य पयःप्रवहणस्य प्रथामिः सह वर्तन्ते । ह्यादिसंयोगे क्वचिद्विषये
गण्यते । यथा—‘बहुलभ्रामरमेचकतामसे’ इति वृत्तरत्नाकरवृत्तौ कान्यकल्पलताया
च । इति न दोषः । पुनरिमाः श्रितमद्गीकृतमुत्कृष्टं पल मासं यैस्तादृशान्मांसखादकान्
मधु मद्यमेव व्रत मद्य विना वयं नान्यत्पिवाम इति नियमो येषां तान् । तत्त्वतस्तु से-
वितकुबलयान् अमरान् । पुनः कृतो विहितः कुलानां स्वान्वयानां क्षयो विनाशो यैस्तै-
मेतैरश्रिताः । पुनरिमाः पदे पदे स्थाने स्थाने भुवनानां जगता भग्ने विनाशो रङ्ग राग
श्रयन्ति । तत्त्वतस्तु भुवनानां पानीयानाम् । ‘नीरं वारि जलं दलं कमुदक पानीयमम्भः
कुशं तोयं जीवनजीवनीयसलिलगणौत्स्यन्तु वाः शंवरम् । क्षीरं पुष्करमेघपुष्पकमला-
न्यायः पयःपायसी कीलालं भुवन वनं घनरसो यादोनिवासोऽमृतम्’ ॥ इति हैम्याम् ।
भङ्गाः कल्लोलाः । ‘तरङ्गे भङ्गवीच्युर्मिः’ इत्यपि हैम्याम् । तरङ्गं श्रयन्ति । पुनरिमा न-
मन्तो नम्रीभवन्तः पादयोर्लग्नन्तः तथा निकटे समीपे वर्तन्ते आजीविकां कुर्वन्तीत्येव-
शीलास्तादृशानामवनिजन्मनामवन्त्यां भूमावेव जन्मावतारो येषां त्रसानां द्वित्रिचतुःपञ्चे-
न्द्रियाणां तिरश्चां तथा । खेचरजलचरभूचराणामवन्त्यामेवोत्पत्तिर्न तु देवगृहादौ, स्था-
राणां तूमयत्रापि दृश्यमानलात्रसानामुपादानम् । तत्त्वतस्तु अवनिजन्मना वृक्षाणाम् । घा-
तुका हननशीला इति इवापदं निराकर्तुंकामाभिः ॥ युगमम् ॥ इति मूलप्रासादसोपानानि ॥

जिनेन्द्रसदनाग्रतोऽद्युतदनल्पशिल्पोल्लस-

त्सुवर्णमणितीरणं शिवसुधाब्धिजाकार्मणम् ।

निवद्धमपवर्गपूः प्रथमसाधनप्रक्रमे

जिनावनिविडौनसः किमिह मुक्तिगेहे गिरौ ॥ ६० ॥

जिनेन्द्रस्य ऋपभस्त्रामिनः सदनस्य प्रासादस्याग्रतः पुरस्तात् द्वाराग्रे अनल्पैर्बहुभिर-
नेकजातीयैः शिल्पविज्ञानै रचनाविशेषैरुल्लसद्दीप्यमानं सुवर्णानां मणीनां सुवर्णमणिभिर्वा
घटितं स्वर्णमणिकयमथ वा तोरणमद्युतत् द्योतते स दिदीपे । किंभूत तोरणम् ।
शिवं मुक्तिरेव सुधाब्धिजा क्षीरसमुद्रपुत्री लक्ष्मीस्तस्याः कामेण संवननम् । वशिक्रिया-
करणमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—इहास्मिन्मुक्तिगेहे गिरौ शत्रुजयशैले ‘विमलगिरिसुति-
निलड’ इति शत्रुजयकल्पे । तथा ‘मुक्तिगेहः ध्रियः पदम्’ इति शत्रुजयमाहात्म्ये ।
जिनावनिविडौनसः श्रीजिनराजस्य अपवर्गो मोक्षः स एव पूर्णगरी तस्याः प्रथममादित
एव साधनं स्थायतीकरण तस्य प्रक्रमे प्रारम्भे निवद्धं रचितमिव । राज्ञा हि नवीनग-
रग्रहणे पूर्वं तत्र तोरणं दध्यते इति रीतिः ॥

निजस्य बहलीभवत्यपि महोत्सवे द्वारि मां
जना असहजा इव प्रतिपदं निवघ्नन्त्यमी ।

जहीति मम दुःखितां किमिति वक्तुकामं प्रभोः

पुरः स्थितमुपेत्य यज्जिननिकेतने तोरणम् ॥ ६१ ॥

यद्यस्मिन् जिनस्यार्हतो निकेतने गृहे मूलविहारे उपेत्य कुतश्चिदागस्य तोरणं स्थितं तिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—प्रभोः ऋषभदेवस्य पुर इत्यमुना प्रकारेण वक्तुकामं कथयितुमीहमानं किं स्थितमिव । इति किम् । हे प्रभो, निजस्यात्मनः निजस्यात्मीयस्य वा कस्यचिन्महोत्सवे अतिशयिनि महे बहलीभवति सान्द्रे निविडे निरन्तरं जायमाने सति असहजा वैरिण इवामी भूमीलोकवर्तिनो लोका मां तोरणं प्रतिपदं स्थाने स्थाने गृहद्वारि बहिस्तान्मार्गे वा निवघ्नन्ति इत्यमुना प्रकारेण विद्यमाना मम दुःखमस्यास्तीति दुःखी दुःखिनो भावो दुःखिता तामसुखवत्तां जहि व्यापादय । निवारयेति यावत् ॥ इति तोरणम् ॥

यदीयविभवैः पराजितजगन्नयस्पर्धिभिः

स्वकीयमुपदीकृतं विजितवैजयन्तेन किम् ।

दधार मणिमण्डपं किरणखण्डिताखण्डरू-

वप्रचण्डरविमण्डलं वृषभतीर्थकुन्मन्दिरे ॥ ६२ ॥

वृषभतीर्थकृतो युगादिदेवस्य मन्दिरं कर्तुः किरणैः प्रतिदिशं प्रसरन्तीतिर्दण्डैः खण्डित तिरस्कृतमखण्डाभिरक्षताभिः कचिदप्यप्रतिहताभिः रुग्भिः प्रचण्ड दुरालोकं रवेर्भास्करस्य मण्डलं विम्बं येन तादृशं मणिमण्डपं विविधरत्नघटितजनाश्रयं दधार धत्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पराजिताः पराभवं लम्बिता जगन्नय्यास्त्रैलोक्यस्य त्रिभुवनसं-
वन्धिनः स्वर्धिनस्तुल्यविभवत्वेन संघर्षणशीला यैस्तादृशैर्यदीयविभवैः ऋषभदेवप्रा-
सादसंवन्धिभिर्विभ्रमैः शोभातिशयैर्विजितेन परिभवं नीतेन वैजयन्तेन इन्द्रप्रासादेन उपदीकृतं वीकृतं स्वकीयमात्मसंवन्धिनमर्थोक्तिं मणिमण्डपमिव ॥

अनन्यशिवकन्यकां मनसि धर्मभूमीभृता

प्रदातुमिह काङ्क्षतोचितवराय कस्येचन ।

स्वयंवरणमण्डपं मणिसुवर्णचित्रश्रिया-

श्रितः किमु विधापितः स्फुरति यन्महामण्डपः ॥ ६३ ॥

यस्य मूलप्रासादस्य महान् गगनाङ्गालिङ्गी मण्डपः स्फुरति शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—
अनन्यामसाधारणीं सर्वोतिशयिनीं शिवकन्यकां मुक्तिकुमारिका कस्येचनानिर्दिष्टनात्रे
उचिताय भव्यादिसामग्रीभृते योग्याय वराय प्रधानाय परिणयनकामाय पुरपाय इह

सिद्धशैले प्रदातुमिच्छता पाणि ग्राहयितु वाञ्छता धर्मनाम्ना भूमीभृता राज्ञा मणीनां
रत्नानां चन्द्रकान्तादीनामुपलक्षणात्कर्त्तव्यतादीनां सुवर्णानां काञ्चनानां चित्राण्यालेख्यानि
तेषां श्रिया अथ वा चित्रकारिण्या आश्चर्यविधायिन्या शोभयाञ्चितः कलितः स्वयं
वरणमण्डपः स्वयं स्वेच्छया, न तु पित्रादिपारतन्त्र्यात्, वरणमर्थात्स्वामीप्सितवरयितुः
कण्ठपीठे वरमालाक्षेपणेन स्वीकरणं यत्र तादृशो विधापितः किमु शिल्पिना निर्मा-
पित इव ॥

अवेत्य कलितौकसं नमसि सिंहिकानन्दनं

वनान्मिलितुमागताः किमिह गोत्रहार्दादमी ।

यदाप्तगृहकंधरास्फुरदमानपञ्चाननाः

परां श्रियमशिश्रियन्नमृतकान्तिकान्तद्विषः ॥ ६४ ॥

यस्य निमलाचलशिखरिशेखरस्याप्तगृहस्य जैनप्रासादस्य कंधरायां शिखरोपत्यकायां
स्फुरन्तो दृश्यमानाः शोभमाना वा अमानाः प्रमाणात्तीताः अतिचहवो ये पञ्चानना
भृगेन्द्राः । 'यदनेककसौषकंधराहरिभिः कुक्षिगतीकृता इव' इति नैषधेऽपि । परां प्रकृष्टां
श्रियं शोभामशिश्रियन् लभन्ते स्म । किभूताः । अमृतकान्तिकान्ताश्चन्द्रमणयस्तेषां द्विषः
श्वेतमविभ्रमवैरिणः । उत्प्रेक्ष्यते—नमसि आकाशे कलितौकसं निर्मितनिकेतनम् ।
गगनस्थायिनमित्यर्थः । सिंहिकानन्दनं स्वर्भाणु केसरिणं वा अवेत्य ज्ञात्वा गोत्रस्य
ज्ञातेर्हार्दात् । जेहला हि खजनाः खजनं प्रस्तावे मिलितुमायान्त्येवेति प्रथमव्यवहारतः
वनान्मिलितुमागताः अमी प्रत्यक्षलक्ष्याः पारीन्द्राः मिलितुं मिलनार्थमिह प्रासा-
दोपरितनप्रदेशे आगताः समेता इव ॥

वने वसतिरेकिका जनुषि नः प्रसूतिः परि-

च्छदो न कदनं सदा पुनरनेकपानां हहा ।

जहीत्यसुखमाशु नः किमिति भाषितुं नाभिजं

भजन्ति गृहकंधरागतभृगेश्वराः श्रीजिनम् ॥ ६५ ॥

गृहकंधरायामर्थजिनसदनशिखरोपत्यकायां गताः शिल्पेन स्थिताः भृगेश्वराः केस-
रिणः नामैर्नाम्नो नृपाज्जायते स्म इति नाभिजः अथ च नामेस्तुन्दकूपिकाया जायते
स्मेति नारायणनाभिपुण्डरीकोत्पन्न ब्रह्माणं श्रिया अतिशयलक्ष्म्या युक्तो जिनस्त्रीयकृत
तथा श्रिया समुद्रनन्दिन्या युतो जिनो नारायणस्तं भजन्ते सेवन्ते । इत्यमुना प्रकारेण
नोऽस्माकमसुखं दुःखं जहि घातय । इति किम् । हे जगन्नाथ, नोऽस्माकं वसति-
र्चासौ वने न च नगरादौ । पुनर्जनुषि अखिलेऽप्यवतारे एकैव प्रसूतिः संतानमेकमेव
नान्यत् । 'एकेनापि सुपुत्रेण सिंही खपिति निर्भयम्' इति वचनात् । पुनः परिच्छदः
परिवारोऽपि न खवपुःसहायत्वमेव । पुनर्हहा इति खेदे । सदा सर्वकालमपि अनेका-

न्बहून् लोकान् पान्ति आजीविकाभिः रक्षयन्ति पालयन्तीत्यनेकपाः । 'वन्धनस्थोऽपि मातङ्गः परेषा मरणक्षमः' इति सूक्तवचनात् । सन्तो हस्तिनश्च तेषां कदनं व्यापादनं मारणम् । 'निर्धन्यन् प्रमथनं कदनं निवर्हणम्' इति हैम्याम् । घातनाभिधानानि ॥ इति चैत्यकधरामृगेन्द्राः ॥

युगादिजिनमन्दिरे शिखरमम्बराडम्बरं

विडम्बयति चण्डरुक्मिरणमण्डलं वैभवैः ।

पुनर्निजसपक्षतामिव समीहमानो जिनं

भजन्नमरभूधरो भुवनकामितस्वरुम् ॥ ६६ ॥

युगादिजिनः प्रथमतोयैकरस्तस्य मन्दिरं गृहं प्रासादस्तत्राम्बरे आकाशे आडम्बरः घोभातिशयो यस्य तादृश शिखरं शृङ्गं वैभवैः सुषमाभिः कृत्वा चण्डरुचः सूर्यस्य किरणमण्डलं ज्योतिःपुञ्जं विडम्बयति धिक्करोति अनुकरोति वा । यदुक्तम्—'विकलयति कलाकुशलं हसति क्षुब्धं पण्डितं विडम्बयति । अधरयति धीरपुरुषं क्षणेन मकरध्वजो देवः ॥' इति चम्पूकथार्या विडम्बनार्थः । 'पुण्डरीकातपत्रस्त विकसत्कास-
न्नामरः । ऋतुर्विडम्बयामास न पुनः प्राप तच्छ्रियम् ॥' इति रघौ । अनुकरणार्थोऽत्र । इत्यर्थद्वयमपि । सत्येक्ष्यते—पुनर्द्वितीयवारमिन्द्रेण छिन्नपक्षत्वात् अपरवेलाया निज-
स्यात्मनः सपक्षतां पक्षयुक्तम् । पूर्वं सर्वेऽपि पर्वताः सपक्षा आसन् । तत स्वे-
च्छयोद्गीयोद्गीय यत्र तत्राप्यकाण्ड एवातर्किता आपत्य पतन्तः सन्तः पृथिवीमतीव व्याकुलीकुर्वन्ति स्म । ततः पृथिवी खलौके पुरंदरपुरो गत्वा मुत्करोति स्म । तदनु दम्भोलिपाणिना सादरं सत्तेहं पृष्टा सती लोचनयुगलगलद्वाष्पपयःप्लवा सगद्गदस्वर कथ-
कथमपि कथयामास । यत् 'मध्यमलोके समग्रा अपि गिरयः सपक्षत्वाद्यथाकाममुत्प-
त्योत्पत्य खरचितस्थाने निपतन्तो मामतिभारभङ्गुरगात्री कुर्वाणाः खेदखिन्नमनस्कां विदधते । तस्मादहं तदतिगरिमोद्गारिस्फारभारसासहितया पातालमूलं प्रवेक्ष्यामि ।' इति वसुधावचनश्रवणानन्तरं संजातातिक्रोपेन पुरदूतेन स्वपाणिप्रज्वलज्योतिर्ज्वालाकराल-
दम्भोलिना कृत्वा सर्वेषामपि पर्वतानां पक्षाः क्षणाच्छेदिताः—इति पुराणोक्तिः श्रूयते ।
अथ पुनः पक्षाभ्यां सहितत्वं समीहमानो वाञ्छन् भुवनानां तात्स्थ्यासद्गद्यदेशात्रिभुव-
नजनानां सुरासुरनराणां कामिते वाञ्छितप्रदाने स्वस्वरं कल्पयन् तादृशं नाभेय देवं
भजन् सेवमानः अमरभूधरो मेरुरिव ॥

अवेत्य जगदीहितं प्रददतं कदम्बाचलं

द्विधापि वसुधातलेऽखिलमहामयालम्बिनम् ।

दरेण धरवैरिणः किमु भजन्ति यं भूधरा

यदल्पशिखरच्छलाल्पिततनूलतालम्बिनः ॥ ६७ ॥

यस्य प्रासादस्य अल्पानि मूलशिखरापेक्षया लघूनि यानि शिखराणि शृङ्गाणि तेषां छलेन कपटेन अल्पिता अल्पाः कुर्वन्तीति अल्पयन्ति अल्पयन्ते स्मेत्यल्पिताः अल्पाः कृताः । 'मृषा न चक्रेऽल्पितकल्पपादपः प्रणीय दारिद्र्यदरिद्रतां नृपः' इति नैषधे । यास्तनूलताः शरीरयष्टीरालम्बन्ते आश्रयन्ते इत्येवंशीला भूधराः पर्वताः कदम्बाचलं शत्रुजयशैलम् । 'लोहिव्वउ तालज्जउ कयंडुत्ति' इति शत्रुजयकल्पे कदम्ब इत्यभिधानम्, तथा एकवत्वारिंशदभिधानेष्वपि कदम्बाभिधास्तीति । यं कदम्बाचलं भजन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—धराणां गिरीणां वैरिणः शत्रोरिन्द्रस्य दरेण किमु भयेनेव । किं कृत्वा । वसुधातले भूमण्डले द्विधापि द्वाभ्यां प्रकाराभ्याम् ऐहिकामुष्मिकमेदात् जगता भुवनानामीहितमभीप्सितं प्रददत् प्रकर्षेण सर्वोत्कृष्टतया विश्राणयन्तम् । अर्थात्स्वसेवाकारिणं शत्रुजयाद्रिमवेत्य ज्ञात्वा । तथा अखिलानां समस्तानां महाभयानां रोगगज-मृगेन्द्रदवानलविषधरचंयामसमुद्रवैरशत्रुप्रभृतीनां प्रबलभीतीनामालम्भो व्यापादनमस्यास्तीति अर्थात्स्वाश्रितानां तादृशं भयमवेत्य शास्त्रवचसा लोकपरंपरया वा ज्ञात्वा ॥

जगद्गिरिविजित्स्वरं महिमभिर्महीभृद्भरै-

रवेत्य भुवि भूधराभिनवसार्वभौमं नगम् ।

स्वबालशिखरैरमुं किमु न सेवितुं प्रेषितैः

कुमारशिखरैर्वमे यदतितुङ्गशृङ्गाश्रयैः ॥ ६८ ॥

यदतिदुर्गे यस्य प्रासादस्य अतिशयेन गगनालिङ्गित्वेन अत्युच्चैस्तरे महति शृङ्गे मूल-शिखरै आश्रयो निवासो येषाम् । मूलशृङ्गे लगन्ति अनेकानि अन्यानि अल्पानि शिखराणि भवन्तीति प्रत्यक्षमपि लक्ष्यते । तादृशैः कुमारशिखरैर्लेषु शृङ्गैः वमे शुशुभे । कुमारशब्दोऽत्र केवलं लघुत्वमेव वक्ति । यथा नैषधे—'रचयति रुचिः शोणीमेतां कुमारितरा रवेः' । अत्र तु कुमारितरा रवेः । कुमारितरा प्रथमनिर्गतत्वेन लघ्वी रुचिः कान्तिः । तथात्रापि महच्छिखरापेक्षया लघूनि अत एव कुमाराणि शृङ्गाणि इति । उत्प्रेक्ष्यते—महीभृतां भौर्गिरीणां गणैः राज्ञा चक्रेष्व भुवि पृथिव्यां भूधराणां शैलानां भूपतीनां च मध्ये अभिनवं नवीनं प्रादुर्भूतं सार्वभौम चक्रवर्तिनमसु नगं शत्रुजयाचलमवेत्य विज्ञाय तं सेवितुमुपासितुं प्रेषितैः स्वबालशिखरैः किमु निजनिजडिम्भशृङ्गैरिव । राजानो हि चतुर्दशस्वसूचितनवीनोत्पन्नचक्रवर्तिनं विज्ञाय स्वस्वकुमारनन्दनानास्तत्सेवार्थं प्रेषयन्तीति स्थितिः । यथा कल्पसूत्रव्याख्याने महावीरचरित्रे—'गज-धमपञ्चाननादिमचतुर्दशस्वसूचितमहावीरदेवजन्म ज्ञात्वा श्रेणिकचण्डप्रयोतादय कुमारः सेवार्थं खपितृभिः ग्रहिताः । इति किम् । नगं महिमभिस्तुङ्गताभिः । यदुक्तम्—'सर्वेषामपि शैलानामुन्नतो विमलाचलः । यदारोहेण लोकाग्रं प्राप्यते बालकैरपि ॥' इति वचनात्तुङ्गिमा । माहात्म्यमस्य तु सर्वेभ्योऽभ्यधिकं प्रसिद्धमेवास्ति । जगत्सु विश्रेष्ठ ये गिरयः पर्वताः पर्वतप्रायाः उच्चैस्तरत्वेनाभिमानिनया वा तुङ्गा । यथा—'त मानु-

चैत्यशिखरे दण्डो भातीति संबन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—अमुना ऋषभकूटकमलामौलिचू-
डामणिना जिनेशितुर्वृषभदेवस्वामिनः सद्गता मन्दिरेण ऋषभचैत्येन शिरःशिखरे
उपरितनशृङ्गे संस्फुरत् वज्ररत्ननिमितत्वात् दीप्यमानं दृश्यमानं वा निविडं दृढमभेद्य
दण्डरत्नं दधे किमु घृतमिव । किंभूतम् । सपन्नानां वैरिणां निवहस्य गणस्य यः स्वयः
अहंकारः स एवाम्बुनिधिः समुद्रः तस्य भाये मथने मन्थाचलं क्षुब्धपर्वत मन्दरगिरिम् ।
'पायोधिमाथसम्योत्थितसिन्धुपुत्रीपत्पङ्कजार्पणम्' इति, तथा 'मन्थानगः स भुजगप्रभु-
वेष्टिष्टुष्टिः' इति द्वयमपि नैषधे । किंभूतेन सद्गता । विजेतुमनसा पराभवितुकामेन ।
अर्थात्स्वस्पर्धितभुवनत्रये नाकिनागगेहमहीश्रितये स्वेधामात्मीयानां विभवानां शोभा-
तिशयानामङ्गकाराणां जैत्रप्रतिमल्लानां ब्रजान् समूहान्विभाव्य विलोक्य विज्ञाय वा ।
'दूरं गीरगणैरहकृतिभृतां जैशङ्करे चरत्' इति नैषधे ॥

निभात्य नलिनीधवं स्वविभवेन संस्पर्धितां

दधानमधिकं कुधोद्धुषितवर्ष्मणार्चिर्मिषात् ।

जिनाधिपतिवेश्मना सुरपथे स्वदण्डस्फुर-

त्करः परिबुभूषया द्विष इवैष ऊर्ध्वीकृतः ॥ ७२ ॥

निभात्य नलिनीधवं दण्डो दीप्यते । जिनाधिपतेर्वृषभस्वामिनो वेश्मना मन्दिरेण
विहारेण एष सर्वजनप्रत्यक्षः स्वस्यात्मनो यो दण्डः स एव स्फुरन् प्रकटीभवन्करो
हस्तः द्विषो भास्वलक्षणवैरिणः परिबुभूषया न्यपेटासुष्टिप्रहारादिभिः पराभवितुमिच्छया
सुरपथे आकाशे ऊर्ध्वीकृत उन्नतो विहित इव । किंभूतेन वेश्मना । अर्चिर्मिषात्सर्वतः
स्फुरत्कान्तिकपटात् अधिकं यथा स्यात्तथा कुधा कोपेन कृत्वा उद्धुषितमुत्कण्ठकित
प्रोचैर्भूतरोमराजि वर्ष्मं शरीरं यस्य । किं कृत्वा । स्वेनात्मीयेन विभवेन शोभासमुदायेन
सार्धं संस्पर्धितां सम्यक् मनसा वचसा कायेन च स्पर्धनशीलता दधान विभ्राण नलि-
नीधवम् । 'नन्दिर्नाप्रेमनिवद्धो मानसगमनाय सत्त्वरो हसः । न च गच्छति न च तिष्ठति
उभयरसव्याकुलीभूतः ॥' भास्करं निभात्य दृष्ट्वा ॥ इति चैत्यशृङ्गदण्डः ॥

विजित्वरविभूतिभिः प्रतिपदं परिस्पर्धिनो

विजित्य जिनसद्गता जगति वैजयन्तादिकान् ।

द्विषद्विजयबोधिकाप्रियत मूर्ध्नि मन्येऽमुना

विहारशिखरे मरुत्तरलवैजयन्ती व्यभात् ॥ ७३ ॥

विहारस्य ऋषभचैत्यस्य शिखरे उच्चशृङ्गे मरुता पवनवेगेन तरला चक्षला अन्दो-
लायमाना वैजयन्ती महापताका व्यामज्जासते स्म । तत्राहमेवं मन्ये विचारयामि ।
उत्प्रेक्ष्यते वा—अमुना सर्वप्रासादमूलभूतेन जिनगृहेण युगादिजिनचैत्येन प्रतिपद
पाताललोके खलोके भूलोके च स्थाने स्थाने क्रम क्रमं वा । निजेनात्मना सह स्पर्धिनः

स्पर्धाविधायिनः विरोधिनी वा जगति विश्वे वैजयन्त इन्द्रप्रासाद आदौ येषां ते । स्वार्थे
के । आदिक्तास्त्वजित्वरीभिः प्रतिस्पर्धिनां विश्लेषण जयनशीलाभिः पुत्रद्रावे विभू-
तिभिः स्वध्रीभिर्विजित्य पराभूय द्विपतां सर्ववैरिणां विजयस्य परामवनस्य वोषिकां
ज्ञापयित्री परेषां कथनशीलां मूर्ध्नि निजमस्तके वैजयन्ती ध्वजोऽधियत धृतेव ॥

दिनं दिनमुदीत्वरद्युमणिचण्डिमाढम्बरो-

द्भुरप्रसृमरप्रभाप्रकरतापसंतापितः ।

रसं रसितुमम्बराम्बुधिवधूप्रवाहान्तरे

दिवि प्रकटितो ध्वजः खरसनेव जैनौकसा ॥ ७४ ॥

ध्वजो राजते इति संबन्धः । जैनौकसा अर्हत्प्रासादेन भगवत्संबन्धिविहारेण
अम्बरस्याकाशस्य वा अम्बुधेः समुद्रस्य वधूः पत्नी नदी एतावता ययनापगा स्वर्गङ्गा
तस्याः प्रवाहस्य पयःपूरस्यान्तरे मध्ये रसं पानीचं रसितुं पातुम् । 'क्षारं जलं जलनिधे
रसितुं क इच्छेत्' इति मत्स्यपुराणस्तोत्रे । दिवि आकाशे । उच्चैरित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—
प्रकटिता स्फुटीकृता वक्राद्वहिविहिता ध्वजरूपा पताका काया खरसना आत्मजिह्वेव ।
कृतः कारणात् । दिनं दिनम् । अत्र प्रातरध्याहारः कार्यः । प्रतिवासरम् । 'दिनेश्वरभ्रीरुद्यं
दिने दिने' । अत्रापि सप्तमी वा । उदीत्वरस्योदयनशीलस्य धुमणेर्भास्करस्य चण्डि-
मल्लीप्रताया आढम्बर आढोगो बाहुल्यं तेनोद्भूता असह्यास्तया प्रसृमरा प्रसरणशीला
या प्रभाः कान्तयस्तां प्रकरः सहस्रसंख्यत्वेन समूहस्तस्य तापः संज्वरः ऊष्मा-
तिरेकः तेन सतापितः ॥ इति पताका ॥

न कश्चिदुपलब्धिमात्रं जनसंशयच्छेदक-

ञ कोऽपि च शिवंगमी जगति पूर्ववद्दृश्यते ।

महोदयविधायकोऽर्हति निषेव्यतां सांप्रतं

मही महिमसंपदां तदयमेक एवाचलः ॥ ७५ ॥

सदाकृतिवपुः पदं परिचरामि यस्य प्रभोः

प्रकाशितमिदं स्वयं जगति तेन मत्स्वामिना ।

पटु प्रकटयाम्यहं गाणिवदस्य तीर्थस्य त-

त्प्रभावमतिशायिनं त्रिभुवनाद्विचिन्त्येति किम् ॥ ७६ ॥

जिनेन्द्रसदनाम्बरान्तरनुषङ्गि शृङ्गाङ्गणा-

निलप्रचलकेतनस्फुरत्कुण्ठकण्ठीरवः ।

पुरास्त्रिजगदङ्गिनामिति निजान्तिकावासमा-

ग्रणञ्जगिति किङ्किणीकणमिषेण किं भाषते ॥ ७७ ॥

जिनेन्द्रस्य मातृदेवस्य सदन गृहम् ऋषभचैत्य तस्याम्बरस्य गानस्य अन्तर्मध्ये अनु-
पद्मः संगमो मिलनमस्यास्तीति तादृश शृङ्गाद्वय शिखरोपरितनप्रदेशस्तत्रानिलेन पवनेन
प्रचल यत्केतन ध्वजस्तत्र स्फुरत् अकुण्ठ अमन्दो दुर्धर्पो वा कण्ठीरवः केसरी स कर्ता ।
निजस्यात्मनः अन्तिके समीपे आवास निरन्तरवसति भजन्तीति तादृश्यो रणज्झणिति
शब्द कुर्वाणाः किङ्किण्यो लघुधुधुरिकास्तासां कणस्य शब्दस्य मिषेण कपटेन त्रिजगदङ्गिनां
सुरासुरनराणां पुरः किम् । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण विचिन्त्य विचार्य विमृश्य विचार
कृत्वेव भाषते ब्रवीति । इति किम् । आकृतिराकार एव वपुः शरीरं यस्य तादृश. सन् अह
यस्य प्रभोर्महावीरस्य भगवतः पद चरणं सदा सर्वकालं परिचरामि सेवे, तेन मत्सामिना
मम प्रभुणा वीरेण स्वयमात्मनैवेद पूर्वकाव्यप्रतिपादित श्रीशत्रुजयमाहात्म्य जगति विश्वे ।
जगज्जनानामग्रे इत्यर्थः । प्रकाशित प्रकटतया कथितम् । यस्मादिति गम्य तस्मात्कार-
णादहं तच्चरणपरिचारकः अस्य मद्रसतिभूमेस्तीर्थस्य लोकोत्तरपुण्यस्थानस्य प्रभाव महि-
मान पटु स्पष्टं यथा स्यात्तथा प्रकटयामि प्रकटीकरोमि । किंवत् । गणिवत् । यथा गण-
धरो भगवत्तार्थात्प्रतिपादित सूत्र पटु सहेतु युक्तिकं विस्तारयति, तथा श्रीमन्महावी-
रार्हतप्रकाशिनमहमपि विमलाचलत्वाद्वैतमाहात्म्य प्रकाशयामीत्यर्थः । इदं किम् । यद्य-
स्मात्कारणात् एतस्मिन्कलिकाले जगति विश्वेऽखिले । भरतक्षेत्रे इत्यर्थः । कश्चित्कोऽपि
मुनिप्रमुखः उपलब्धिमान् मतिश्रुतावधिमनःपर्यवकेवलज्ञानयुक्तः पूर्ववच्चतुर्थारक इव न
दृश्यते न चक्षुषा लक्ष्यते न च श्रवसा श्रूयते च । पुनर्जनानां भारतभूमिजन्मनां
लोकानां संशयानां मानसिकानां शास्त्रसबन्धिनां वा संदेहानां छेदकृन्निवारकः कोऽपि
कश्चिदपि पूर्ववत्प्रदेशिराजस्य केशिगणधर इव नैव विभाव्यते नाकर्ण्यते च । च पुनर-
मुना कोऽपि कश्चनापि शिवंगमी चरमशरीरत्वेन केवलज्ञानमासाद्य मोक्षं गमिष्यतीति ।
'यथा विद्वराद्विरदूरतागमी' इति नैषधे । तादृशोऽपि लोचनाभ्यां न विलोक्यते नापि
च श्रुतेर्गोचरीक्रियते । तत्तस्मात्करणात् साप्रत पञ्चमे दुःखमानान्नि अरके लोकोक्त्या
कलिकाले च महिमसंपदा मानातीतमाहात्म्यसपत्तीनां मही स्थानमाधारः । तथा महो-
दयस्य राज्याद्वैताभ्युदयस्य मोक्षस्य च विधायकः । एकोऽद्वितीय एवायं न चापरः ।
अयं प्रत्यक्षलक्ष्यस्तथा निश्चयेनाचलः श्रीशत्रुजयशैलः निषेव्यता सेवनीयत्वमर्हति
योग्यो भवति । सर्वेषामपि भव्यानामयमेव सेवाया उचितोऽस्तीत्यर्थः ॥ त्रिभि-
र्विशेषकम् ॥

स्वमौज्ज्वल्य भुवि निर्वृतौ गतमवेत्य सिंहध्वजं

यियासुरनु तं स्वयं द्यनिशसेविता स्नेहतः ।

इतः प्रचलितोऽम्बरोपगतचैत्यशृङ्गाध्वना

ध्वजाङ्गतकेसरी कलयति स्म लक्ष्मीमिह ॥ ७८ ॥

इह मूलप्रासादस्य शिखरे ध्वजस्य पताकाया अङ्गे उत्सङ्गे गतः प्राप्तः स्थितो वा

केसरी मृगेन्द्रः लक्ष्मीं शोभां कलयति भगवच्चरणे ध्वजे वा कृत्यैव न तु मूर्तिमान् ।
 अतएवोत्प्रेक्षणम् । उत्प्रेक्ष्यते—दूधनिशमहोरात्रं सेवन्ते इत्येवशीलः सेवी तस्य भावः
 सेविता तया सेवनशीलत्वेन यः ज्ञेहः प्रेमातिरेकः तेन कारणेन स्वयमात्मनापि तं
 भगवन्तमनु पश्चात्पृष्ठे वा वियामुगन्तुमिच्छुः किमु । इतो भूमिसकाशादम्बरमाकाश-
 मुपगतं प्राप्तं यच्चैत्यस्य प्रासादस्य शृङ्गं शिखरं तस्याध्वना मार्गेण कृत्वा प्रचलितः किमु
 प्रस्थित इव । इति गर्भितोत्प्रेक्षा । किं कृत्वा । स्वमात्मानमर्थाल्लान्छन्तपद्माननं भुवि पृथि-
 व्यामिवौज्ज्वल्य मुक्त्वा च पुनः स्वयमात्मना निर्वृतावचनन्तसुखस्थाने भोक्षे गतं यात्वा च
 निरवधिसतिष्ठमानं सिंहध्वजं श्रीमन्महावीरदेवमवेत्य ज्ञात्वा ॥ इति पताकापद्माननः ॥

मृगाङ्ककरसंगमक्षरदमन्दपाथःप्लवै-

र्यदुच्छशिखरात्तमीमणिमणीगणैर्निर्मितात् ।

रजोभिरवगुण्ठितं प्रबलगन्धवाहजै-

र्वपुः पवित्रुमात्मनो जिनगृहं निशि स्नाति किम् ॥ ७९ ॥

तमीमणिमणीनां चन्द्रकान्तनाम्ना रत्नानाम् । 'निशारत्नकरौ चन्द्रः' इति, तथा
 'चन्द्रकान्तश्चन्द्रमणिः' इति द्वयमपि हैम्याम् । गणैर्निवहैर्निर्मितानिष्पादितात् घटितात्
 प्रासादस्य उच्चाद्गगनसङ्गिनः शिखरात् मृगाङ्गस्य चन्द्रमसः कराः किरणास्तोषां संगमेन
 संपर्केण धरन्तो निःसरन्तो ये भ्रमन्दा आविरलाः पाथसां पानीयानां प्लवाः पूराः । प्रवाहा
 इत्यर्थः । तैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—जिनगृहं भगवत्प्रासादः निशि स्नाति किं स्नानं करोतीव ।
 किभूतम् । प्रबलैः प्रचण्डैर्गन्धवाहजैर्महावातैः कर्तुभिः रजोभिरुद्धीनधूलीभिरवगुण्ठितं
 धूसरितं मलिनीकृतमात्मनः स्वस्य प्रासादसंबन्धिनो वपुः शरीरं पवित्रु पवित्रीकर्तुम् ।
 निर्मला कर्तुमिदं ॥

स्फुटस्फटिककल्पिता कचन जाह्नवीवावनी

कचिन्मरकताङ्किता स्थिरजला यमीवाजनि ।

कृतारुणमणीगणैः किमुत कुङ्कुमैरर्चिता

कचिद्विकचचम्पकैः परिचितेव चन्द्राञ्चिता ॥ ८० ॥

कचन कुत्रापि प्रदेशे अवनी प्रासादमेदिनी स्फुट प्रकटं यथा स्यात्तथा स्फटिकैः
 श्वेतरत्नैः कल्पिता रचिता अजनि । उत्प्रेक्ष्यते—स्थिर कथञ्चिद्देवयोगादुग्रमना स्थाना-
 भावाद्वा अप्रवहमानं जलं सलिलं यस्यास्तादृशी जाह्नवी गङ्गा । पुनः कचिद्विशेषे
 मरकतैः अदम्यभरजैर्नालमणीभिरङ्किता केलिता भूरजनि सजाता । उत्प्रेक्ष्यते—स्थिर-
 जला केनचिद्देवेन दानवेनाकुत्तह्लात्कृतमप्रचलत्पथो यस्यास्तादृशी यमी यमुनेव । कचि-
 त्कुञ्जचित्स्थाने अरुणमणीनां पद्मरागापरामिधानां रत्नरत्नानां गणैः पुञ्जैः कृता निर्मिता
 भूमिरजनि । उत्प्रेक्ष्यते—कुङ्कुमैः केसरैरर्चिता पूजितेव । पुनः कचिद् कुत्रापि स्थानके

च चन्द्रेण काञ्चनेन । 'तपनीयचामीकरचन्द्रभर्म' इति हैम्याम् । तथा 'चन्द्रोऽम्बुका-
म्यग्रोः । खर्णे सुधांशौ कर्पूरे कंठिष्ठे मेचकेऽपि च ॥' इत्यनेकार्थः । अश्विता सहिता
भूमिका अजनि भवति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—विकचचम्पकैर्विकचचम्पककुसुमोपचारैः
परिचिता सहितेव ॥ इति शिखरपार्श्वप्रदेशाः ॥

सुरासुरनरस्फुरन्मिथुनचारुचित्रव्रजः

पुपोष सुषमां जिनावसथमण्डपस्यान्तरे ।

जगन्नयमिवागतं विमलशैलयात्राकृते

स्थितं किमतिभावतः पुनरिहार्हतः संनिधौ ॥ ८१ ॥

जिनावसथस्य ऋषमचैत्यस्य मण्डपस्य रत्नमण्डपस्यान्तरे मध्ये सुरासुरनराणां देव-
दानवमानवानां स्फुरतां शोभां लभमानानां मिथुनानां दम्पतीसंघन्धियुगलानां चारुणि
विलोकमनोहराणि यानि चित्राणि आलेख्यानि तेषां व्रजः सुषमां सातिशायिशोभां
पुपोष पुष्णाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—विमलशैलस्य धीशत्रुंजयाद्रैर्थात्राकृते यात्राकरणार्थ-
मागतं स्वस्वस्थानात्समायातं सत् अतिभावतो वासनाधिक्यात्पुनरिहार्हतः श्रीऋषभदेवस्य
संनिधौ समीपे किम् स्थितं निरन्तरमुषितं जगन्नयं त्रैलोक्यमिव ॥

वरीतुममृताह्वयामिह पतिवरां कन्यकां

स्वयंवरणमण्डपे किमुपजग्मिवांसः समम् ।

जिनेन्द्रगृहमण्डपे लसदनल्पशिल्पीकृताः

सुरासुरधरास्पृशा समुदया ददन्ते मुदम् ॥ ८२ ॥

जिनेन्द्रगृहस्य आसादस्य मण्डपे जनाश्रये लसन्ति परस्परं हिल्यन्ति क्रीडन्ति वा
शोभमानानि वा । 'लसं श्लेषणक्रीडनयोः' अयं धातुः शोभार्थेऽपि दृश्यते । तथा अन-
ल्पानि बहूनि विविधजातीयानि वा शिल्पानि चित्रविज्ञानानि । त्रिष्वपि कर्मधारयः ।
लसदनल्पशिल्पानि कृता लसदनल्पशिल्पीकृताः तादृशाः सुरा देवाः, असुरा दानवाः,
धरास्पृशो मनुष्यास्तेषां समुदाया गणा मुद प्रमोद ददन्ते यच्छन्ति । आनन्दयतीत्यर्थः ।
'दद दाने' आत्मनेपदी । अत्र बहुवचनम् । उत्प्रेक्ष्यते—अमृतं मुक्तिस्तदेवाह्वयो नाम
यस्याः । 'अयाह्वयोऽभिधा गोत्रं संज्ञानामधेयाः' इति हैम्याम् । तादृशीं पतिवरां
स्वेच्छया स्वाभिलषितयोग्यवरस्य वरयित्रीं स्वयवरां कन्यकां कुमारिकाम् । कन्यैव पतिं
वृणोति नान्येति रीतिनीतिधर्माः । इत्याशयाद्वरीतु परिणेतुम् । अत्र तु मुक्तेः कनीत्व
कविसमयानुसारेणैव । केवलं स्वयंवरणमण्डपे समं समकालमेकसमय एव देवदानवमा-
नवव्रजाः किमुपजग्मिवांसः समागता इव ॥

भवच्चरणसेवनैरधिगता क्षुलोकोन्दरा

विनैव नरजन्मना दिशं शिवश्रियं श्रीप्रभो ।

उपेत्य जिनमन्दिरान्तरमितीव विज्ञीप्सया

भजन्ति सुरसुश्रुवः प्रभुमनन्यचित्रोपधेः ॥ ८३ ॥

जिनमन्दिरान्तः श्रीकृष्णमचैत्यमध्ये उपेत्य अर्थात्स्वर्गलोकादागत्य अनन्यानामसा-
धारणानां चित्राणामुपधेशलेख्यानां छलात्सुरसुश्रुवः अप्सरसः । 'स्वःस्वर्गिवच्चोऽप्सरसः'
इति हैम्याम् । प्रभुं भगवन्तं भजन्ति सेवन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण किं विज्ञी-
प्सया विज्ञप्तिं कर्तुमिच्छयेव । इति किम् । हे श्रिया चतुस्त्रिगुदुदयलक्ष्म्या त्रैलोक्या-
धिपत्यलक्ष्म्या वा लक्षितविभो स्वामिन् परमेष्ठिन्, भवचरणसेवनैः श्रीमत्पदपरि-
चरणैरस्माभिर्बुलोकेन्द्रा स्वर्गलोकलक्ष्मीमधिगताः प्राप्ताः । अथ नरजन्म विना
भुङ्ग्यावतारं विनैव नोऽस्माकं पुराङ्गनानां शिवश्रिय मोक्षलक्ष्मीं सिद्धिसंपातं दिश
प्रदेहि ॥

प्रयोजयति नः सदा स्वपदसामिलाषीभव-

त्तपस्वितपसां व्ययीकृतिविधौ विभो जन्ममिह ।

इमां जहि विडम्बनां किमिति भाषितुं मण्डपे-

ऽथ वाप्सरस आगताः परिचरन्ति चित्रोपधेः ॥ ८४ ॥

हे विभो स्वामिन्, स्वस्यात्मनः पदे स्थाने इन्द्रैश्वर्यप्राप्तौ सहाभिलाषेण कामेन व-
र्तन्ते ये तादृशा भवन्तः संपद्यमाना ये तपस्विनस्तापसास्तेषां तपसां घोरासुष्ठानोपवा-
सादिकृष्टानां व्ययीकृतिविधौ नाशनिर्माणप्रकारे जन्ममिह्रासवः सदा चतुर्ध्वपि
युगेषु नः अस्मान्स्परसः प्रयोजयति प्रयुक्ते प्रेषयति । तथा च इन्द्रपदप्राप्त्यभिलाषेण
तपः कुर्वन्तस्तापसान् कष्टध्यानतपोभ्यः पातयितुं पुरंदरेण प्रेषिता अप्सरसः प्रेक्ष्य
तद्रूपलावण्यमोहिता विस्मृतस्वतपोध्यानानुष्ठानास्ते ता एव कामयमानास्तद्भोगसक्ति-
भाजो भूताः सन्तस्ततः सर्वे स्वकीयं पुराचीर्णतपोमूलदेव हारयन्ति—इति परशासन-
कविसमयः । तत्कारणात् हे विभो त्रिभुवनजननाथ, त्वं नोऽस्माकमिति गम्यम् । इमां
यैषा तेषां बालयुववृद्धकृशाजातिजातिप्रमुखाणां तपसामङ्गसंगमाख्यमिषादप्सरसः सवै-
वनिता उर्वशीमेनकायूताचीरम्मादिकाः प्रासादमण्डपे आगताः सत्यः किमु प्रभु परिच-
रन्ति भजन्तीव ॥ इति मण्डपमध्यचित्राणि ॥

कुतूहलिकृतासितोपलतलोर्ध्वमध्या कचि-

न्महारजतनिर्मिता जिननिकेतनस्तम्भकाः ।

विचित्रसुरविभ्रमं प्रदधतः श्रियं विभ्रते

तलोपरि विचालभाग्नवभृतः किमु स्वर्नगाः ॥ ८५ ॥

कचित्कुत्रचित्प्रदेशे महारजतैः काञ्चनैर्निर्मिता विरचिता जिननिकेतनस्य मूलच-
लस्य स्तम्भकाः । पादपूरणे स्तार्ये कप्रत्ययः । स्तम्भाः एव स्तम्भकाः प्रासादमण्डपाद्याघा-

रस्थूणाः श्रिय शोभां विभ्रते कलयन्ति । किभूताः । खर्णघटितत्वेऽपि विशेषमाह—कु-
तूहलिभिः कैश्चित्कौतुकवद्भिः शिल्पिभिः कृतानि असितोपलानामिन्द्रनीलमणीना तलं
स्तम्भाधो विभागः ऊर्ध्वं स्तम्भोपरितनप्रदेशः मध्ये स्तम्भान्तराले तत्र प्रदेशद्वये ।
कर्मधारये । मध्यानि येषां ते । किं कुर्वन्तः । विशिष्टचित्ररूपाः सुरा देवा अथ वा
विचित्रा विविधजातीयाश्चतुर्निकायिका देवतास्तेषां विभ्रममन्तःकल्पितशिल्पत्वेन
विलासं विभूषां आन्ति वा प्रदधतो धारयन्तः । उत्प्रेक्ष्यते—तलमधोवर्ती भूमिभागः
भूमीप्रदेश एव विवक्षया न तु भूमध्यगो विभागः तथा उपरिशिखरोच्चचूलिका मध्ये
स्तम्भविलासे एतावता मध्ये भागद्वयं तानि भजन्ति इति तलोपरि विचालभाजि तादृ-
शानि वनानि अधोभूमौ भद्रसालवनं शिखरचूलिकाया पाण्डुकवनं विचालभागद्वये तु
नन्दनं धौमनसं चैत्याह्वयानि चत्वारि काननानि विभ्रतीति श्रुतः तादृशाः स्वनगा मेरु-
पर्वता इव । ‘रत्नसानुः सुमेरुः स्वःस्वर्गिकाञ्जनतो गिरिः’ इति हैम्याम् ॥

हरिर्य इह सेवकस्तव जिनेन्द्र सोऽस्मद्विष-

न्विधापय मिथस्ततस्त्वदमुना समं सौहृदम् ।

इतीव गदितुं वृषध्वजजिनालयस्तम्भको-

पधेरखिलभूभृतः प्रभुमुपेत्य शीलन्त्यमी ॥ ८६ ॥

वृषो वृषभो ध्वजश्चिह्नं लान्छन यस्य तादृशो जिनो युगादिदेवस्तस्मात्तस्य गृहं ऋ-
षभविहारस्तस्य स्तम्भका आधारस्थूणास्तेषामुपधेर्व्याजादमी प्रत्यक्षलक्ष्या मन्दरादयः
अखिलाः समस्ताः भूश्रुतः पर्वता उपेत्य अत्र प्रासादे समागत्य प्रभु श्रीऋषभस्वामिन
शीलन्ति भजन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण गदितुं कथयितुमिव । इति किम् । हे
जिनेन्द्र युगादिप्रभो, इह जगति यो हरिरिन्द्रस्तव भवतः सेवकस्त्वत्पादपद्मसेवाविधा-
तास्ते सोऽस्माकं द्विषन् शत्रुः पक्षच्छेदकर्तृत्वेन प्रबलप्रतिपक्षो वर्तते ततस्तस्मात्कार-
णात् हे प्रभो, त्वदमुना त्वद्भक्तिभाजा हरिणा सममस्माकं मिथः परस्परं सौहृदं मैत्र्यं
सखिभावं विधापय कारय । महात्मना प्रमुणा च स्वयमन्तरा भूयः कृतः सधिः
कदाचिदपि न विघटते इति वक्तुमिव ॥ इति प्रासादमध्यस्तम्भाः ॥

अनन्यगुणवाहिनीशितुरनन्तसातैकभूः

कृते तव निरीक्षितात्मज मया शिवस्मेरदृक् ।

तदेहि वृणु तां कनीमिति समेत्य वक्तुं पुरः

स्थितेव मरुदेव्यभात्करिवशांसमासेदुषी ॥ ८७ ॥

यस्मिन् प्रासादे करिणो हस्तिनो वशा पत्नी हस्तिनी । यद्यपि वशाशब्देन करिणं
कथ्यते । ‘इभः करेणुर्गजोऽस्य स्त्री धेनुका वशापि च’ इति हैमीवचनात् । तथापि
वशाशब्दो नार्योमेव प्रायो वर्तते । तत्कारणादेव मनुष्यजातिस्त्रीभ्रमनिवारणार्थं च क-

रिचशेति प्रतिपादितम् । तस्या अंसं स्कन्धमासेदुषी आश्रितवती मरुदेवी नातिनृप-
पत्नी ऋषभदेवजननी अभाद्रभा । उत्प्रेक्ष्यते—इति वक्तु निवेदयितु समेल कुतश्चि-
त्स्थानादागल्य पुरो युगादिदेवस्याग्रे तिष्ठति स्मेव । इति किम् । हे आत्मज आरसपुत्र,
अनन्यानामसाधारणानां गुणाना शौर्यादायैर्धैर्यगाम्भीर्यशौण्डीर्याज्वलमादवादीनामीशि-
तुर्भर्तुः समुद्रस्य तव भवतः कृते अर्थाय अनन्तानां प्रमाणातीताना ज्ञातिवन्नगोचरा-
तिक्रान्तावसानाना सातानां महासुखानामेका अद्वितीया भूः स्थान शिवस्तेरदृक् मुक्ति-
रूपा क्लामिनी । पाणिग्रहणकर्णोत्सुक्यादुच्चरुच्यान्वान विलोक्यतीत्यत एव स्तेरदृक्त्व
प्रोक्तम् । मुक्तिमामिनी मया तज्जनन्या निरीक्षिता नितरा सर्वगुणाधारतया प्रथिता
विलोकितान्ति । तत्तस्मात्कारणान् त्वं वृषभ, एहि त्वरितमागच्छ । आगल्य च ता निर्वृ-
तिनाम्नीं कनीम् अष्टादशकोटाकोटीसागरोपमप्रमितकालोऽभूत् कोऽपि भारतीयक्षेत्र-
सत्कपुमान् वृत्तो नास्ति, अत एव प्रौढा कुमारीका वृणु वरय परिणयेति ॥

अयं श्रयति मां सदा तनय वाहनव्याजत-

स्तदुद्धरतमामसुं श्रितहितो महान्यद्भवेत् ।

इतीव गदितुं मुदा भगवतः पुरस्तस्थुषी

समेत्य मरुदेव्यसौ गजपतेरुतांसासिता ॥ ८८ ॥

असौ मूलप्रासादगर्भाग्रे दृश्यमाना मरुदेवी भगवन्माता उत गजपतेर्द्विपराजस्य असे
स्कन्धे आसिता उपविष्टा सती समेल ऋषभाभ्यर्णोऽन्यागल्य मुदा हृषेण भगवतः
स्वपुत्रस्य परमेष्ठिनः पुरोऽग्रे पुरस्तात् तस्थुषी स्थितवती । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण
गदितुं कथयितुमिव । इति किम् । हे तनय ऋषभदेव, अथ द्विपतिर्गजेन्द्रो वाहनव्या-
जतो याननिभात्सदा सर्वदापि मा तव मातरं मरुदेवीं श्रयति सेवते । तत्तस्मात्कार-
णादसुं करीन्द्रं जगदुद्धरणधीर, उद्धरतमा सर्वथा सर्वप्रकारेण तिर्यक्त्वद्वृषितात्ससारा-
न्मोचय । यद्यस्मात्कारणान्महानुत्तमः पुरुषः श्रिते स्वभक्तीभूते हितो वत्सलो भवेत् ।
निजस्य पुत्रः समीहितमवश्यं करोत्येव । यदुक्तम्—‘विहलं जो अबलवइ आवय पडिय
च जो समुद्धरइ । सरणागयं च रक्खइ तिसु तैहि अलकिया पुहवी ॥’ तथा—‘म-
रुदेवा मरुदेव्यपि’ इति आकारान्तगीकारान्त च नामद्वय हेमनरममालावृत्तौ । तथा
केन्द्राकरिणीस्कन्धाहढा केचिच्च गजराजासाध्याश्रितेति च प्रतिपादयन्ति । ततो द्वे
अपि पृथगुल्लेखे इत्युक्तशब्दः ॥ इति गजस्कन्धाविरुद्धा मरुदेवी ॥

महोदयमृगीदृशा सह विनोदनिर्मितस्या

विलासमणिमन्दिरं विमलशैलचूलोपरि ।

अकारि वृषकेतुना खयमिवात्र नाभीमुवा

युगादिजिनसद्गानि श्रयति गर्भगृहः श्रियम् ॥ ८९ ॥

युगादिजिनसद्गति विमलचलमूलप्रासादे गर्भगेहः गर्भागारः श्रियं शोभां श्रयति ।
उत्प्रेक्ष्यते—वृषकेतुना जातोक्षध्वजेन ऋषभदेवेन कर्त्रा स्वयमात्मना अत्र विमलशैलस्य
शत्रुजयाद्रेश्चूलिकायां पर्वतोपरिविभागे अधिल्लकोध्वंप्रदेशे नाभीमुवा स्रष्टिकर्त्रा । वि-
धातुः पार्श्वे इत्यर्थः । विलासार्थं क्रीडाकृते मणिमयं मन्दिरं रत्नमन्दिरमकारि कारि-
तमिति । प्यन्तप्रयोगः । कया । महोदयनाम्न्या मृगीदृशा सिद्धिवध्वा सह सार्धं विनो-
दस्य विविधविलासस्य निर्मितस्या निर्मातुं काङ्क्षया ॥

अनेकनरनिर्जरोरगपुरंदरोपासितं

सदःसदनमुन्नये विमलशैलभूमीभुजः ।

वृषाङ्गजिनवासवौकसि विचित्रतौर्यत्रिक-

प्रपञ्चपटुमण्डपे श्रियमुवाह गर्भालयः ॥ ९० ॥

वृषाङ्गो युगादिदेव स एव जिनानां सामान्यकेवलानां मध्ये वासवः पुरंदरस्तर्ह्यो
मन्दिरं तस्मिन् गर्भालयो गर्भागारः श्रियं लक्ष्मीं शोभांमुवाह धारयति स्म । किंभूते
ओकसि । विविष्टानि चित्राण्यालेख्यानि तेषां विविधप्रकाराणि वा विशेषाश्चर्यकार-
काणि वा तौर्यत्रिकाणि गीतनृत्यवादित्राणां त्रयाणि त्रित्वसंख्याकानि तेषां प्रपञ्चो वि-
स्तारस्तेन पटुः प्रकटः स्पष्टभूतो मण्डपो यत्र तत् । तत्र गर्भागारवर्णेने अहमेवमुन्नये
विचारयामि । 'वितर्कः स्यादुन्नयनम्' इति हेम्याम् । विमलशैलः श्रीशत्रुजगद्भिः स
एव भूमीभुक् राजा अथवा विमलनाम्नः शैलानां सर्वपर्वतानां भूमीभुजो राज्ञः सदः-
सदनं समागृहमिव । 'नृपस्य नातिप्रमनाः सदोऽग्रहम्' इति रघुवशे । किंभूत सद-
नम् । अनेके बहवो ये नराणां मनुष्याणां निर्जराणां देवानामुरगाणां नागानामपल-
क्षणादसुराणां पुरंदरा इन्द्रास्त्वरूपासितं सेवितम् ॥ इति गर्भागारः ॥

सुरासुरनरेन्दिरादिमसमग्रकामप्रदा

कृताम्बुजमुवा लता क्रतुभुजामपूर्वा किमु ।

रसायनमिवान्तरामयजुषां च सम्यग्दृशां

दृशां किममृताञ्जनं वृषभमूर्तिरत्राबभौ ॥ ९१ ॥

अत्र मूलप्रासादगर्भागारे वृषभमूर्तियुगादिजिनप्रतिमा आवभौ शोभते स्म । उ-
त्प्रेक्ष्यते—अम्बुजमुवा पद्मजन्मना जगत्पञ्चविधाधिना विविधा सुरासुरनराणां देवदा-
नवमानवानामिन्दिरा आधिपत्यलक्ष्मीः आदौ प्रथमं तेषां ते समग्राः सर्वेऽपि कामा
मनसामभिलषितानि तान्प्रकर्षेणातिशयेन ददातीति तादृशी । अत एवापूर्वा नान्यस-
दृशी किंत्वसाधारणा क्रतुभुजां देवानां लता वीरुत कल्पवल्लीव कृता किमु निर्मितेव ।
च पुनः आन्तरामयान् अन्तरा अष्टकर्माण्येव रोगास्तान् जुषन्ते मज्जन्ते तादृशानां पु-
रुषाणामन्तरङ्गोच्छेदनाय रसायनं पारदरजतस्वर्णाद्यौषधपाचनं महाभेषजमिव

विधिना विहितम् । अथवा सम्यग्दृशां सुदृष्टीनां भव्यानां दृशां नेत्राणां शीतलताकृते
अमृताञ्जनं सुषासंबन्धि कज्जलमिव वेधसा छष्टम् ॥

युगादिसमये यथा भुवनमुद्धृतं संसृते-

स्तथैव पुनरुद्धराम्यहमवधकाले कलौ ।

विचिन्त्य किमिदं हृदा वृषभकेतुरत्रात्मना-

वतीर्य कुरुते स्थितिं स्थिरतयात्ममूर्तिच्छलात् ॥ ९२ ॥

वृषभकेतुर्युगादिदेवः आत्मना स्वयमेवात्र शत्रुजयमूलविहारे अवतीर्य मोक्षादा-
गस्य आत्मनो निजस्य वृषभस्यैव मूर्तेः प्रतिमाचाञ्छलात्कपटात् स्थिरतया अव्यग्रचित्त-
त्वेन न तु गमनौत्सुक्येन स्थितिं निवासं कुरुते । उल्लेख्यते—हृदा स्वमनसा कृत्वा इदं
वक्ष्यमाणं किं विचिन्त्य विचार्येव । इति किम् । यथा युगस्य लक्षणया चतुर्थारकस्यादे-
स्तृतीयारकस्य पर्यन्तसमयस्तस्मिन्प्रस्तावे संसृतेः संसारात्सकाशाद्भुवनं विश्वमुद्धृतं
निस्तारितं पुनर्द्वितीयवारं तथा तेनैव प्रकारेणाहमृषभः अवधकाले प्रबलपापोपचित्तसमये
कलौ कलियुगे पञ्चमारकेऽपि भुवनं जगदुद्धरामि संसारकारागाराद्बद्धस्य सुखेन म-
हानन्दपुरं प्रापयामीति ॥ इति ऋषभप्रतिमा ॥

चतुष्कपृथिवीं ततः परिचरन्स विस्मेरिता-

रविन्दसवयविलोचनयुगेन योगीश्वरः ।

जगद्विजयिनीं जिनाधिपतिवेद्मलक्ष्मीं पिब-

न्हृदा त्रिजगदिन्दिरां करगतामिवामन्यत ॥ ९३ ॥

योगिना मनोवचनकाययोगवता वशीकृतेन्द्रियाणां वा ईश्वरः स्वामी स हीरविज-
यसूरिः हृदा स्वमनसा कृत्वा त्रिजगदिन्दिरां त्रैलोक्यलक्ष्मीं करगतां हस्तप्राप्तमि-
वामन्यत जानाति स्म । यथा कश्चित्पुमान् जगदाधिपत्यं कथमप्यधिगस्य परमानन्दं
विन्दति तथा सूरिन्द्रोऽपि प्रासाददर्शनानन्तरमद्वैता मुदमालोकयाचकार । स किं
कुर्वन् । पिबन् सादरमवलोकयन् । काम् । जगद्विजयिनीं त्रिभुवनप्रासादपरम्परावि-
भवपराभवित्रीं जिनाधिपतिवेदमनः ऋषभचैत्यस्य लक्ष्मीं शोभाम् । केन । विस्मेरत्वं
सजातमस्मिन्निति विस्मेरितं सूर्येण विकसितं यदरविन्दं कमलं तस्य सवयसा मित्रेण ।
तनुत्वेनेत्यर्थः । विलोचनयोन्यनयोर्युगेन द्वन्द्वेन कृत्वा । पुनः स किं कुर्वन् । ततः
प्राकारमध्ये आगमनानन्तरं चतुष्कपृथिवीं प्रासादाग्नेतनभूमिकाम् 'चउक' इति लोकप्र-
तिद्वाम् । 'नारीमनासीव चतुष्कमन्तः' इति रघुवंशे । परिचरन् सेवमानः । प्रासादा-
प्रचतुष्के समेत इत्यर्थः ॥

जिनेन्द्रभवनं शिखोदयनभःपरीरम्भणं

प्रतिक्षितिशतक्रतुः स शमपद्मया सगतः ।

प्रदक्षिणयितुं सुदारभत गीतिभिः सुभ्रुवा

सुमेरुमुडुमालयेव सममौषधीनायकः ॥ ९४ ॥

स त्रतिक्षितिशतक्रतुः ह्रीरविजयसूरिराजः सुभ्रुवां स्त्रीणां गीतिभिर्मङ्गलग्नैः समजिनेन्द्रभवन भगवत्प्रासादं मुदा हर्षेण प्रदक्षिणयितुं त्रिः प्रदक्षिणागोचरीकर्तुमारभत । प्रारब्धवानित्यर्थः । किंभूतो त्रतिपतिः । शमः शान्तिर्नाम तस्य वा पद्मा लक्ष्मीस्तथा सगतः सहितः । किंभूतं जिनेन्द्रभवनम् । शिखायाः शिखरस्य उदयेन उच्छ्रयेन । 'उच्छेद उदयोच्छ्रयायौ' इति हैम्याम् । उच्चत्वेन कृत्वा नभ आकाश परीरम्भते आलिङ्गतीत्येवशीलम् । भवनशब्दः पुनर्पुंसकलिङ्गे । 'भवनभुवनयानोद्यानवातायनानि' इति लिङ्गासुशासने । तेन पुलिङ्गविशेषणम् । क इव । औषधीना नायक इव । यथा औषधीनाथश्चन्द्र उडुमालया नक्षत्रश्रेण्या सम सुमेरु खर्णाचलं प्रदक्षिणयति प्रदक्षिणीकृत्य आभ्यति दक्षिणपार्श्वे प्रणीय पर्यटति ॥

स देवकुलिकान्तरे जिनपुरंदरान्संमदा-

दवन्दत तदा जिनोधिपतिकेतनस्याभितः ।

मरुद्वसतिवत्ततः सुरपरम्परोपासिता

व्यलोकि विभुना पुरः प्रमुदितेन राजादनी ॥ ९५ ॥

तदा प्रदक्षिणादानन्दसरससूरिर्जिनोधिपतिकेतनस्य मूलचैत्यस्याभितः परितः श्रु-
दिक्षु देवकुलिकानां लघुदेवगृहाणा 'देहरी' इति प्रसिद्धानामन्तरे मध्ये जिनपुरंदरान्
भगवत्प्रवरप्रतिमाः संमदादानन्दादवन्दत नमस्करोति स्म । ततः कतिचिद्देवकुलिकासु
जिनविम्बवन्दनानन्तरं प्रमुदितेन हृष्टमनसा विभुना गणस्वामिना गुरुणा पुरोऽग्रे
राजादनी क्षीरिका 'रायणि' इति प्रसिद्धा । 'नवनवति पूर्ववारान् यस्मिन्समवसरय-
युगादिजिनः । राजादनीतरुतले विमलगिरिरयं जयति तीर्थम् ॥' इति पूर्वसूरिकृत-
स्तुतिः । व्यलोकि दृष्ट्वा किंभूता । सुराणां चतुर्निर्कायिकदेवानां परम्पराभिः श्रेणीभिरुपा-
सिता सेविता । केव । मरुतां भवनपतिव्यन्तरज्यौतिष्कविमानिकानां वसतिनिवास-
स्थानमिव । यथा मरुद्वसतिः सुरादीभिः परिशीलिता आस्ते ॥

अवर्धयत स मौक्तिकै रजतहेमपुष्पत्रजै-

र्जगद्गुरुरिवाङ्गिभिः सुमनसां समूहैः श्रिता ।

गिरिरिव घनागमोन्नमदमन्दकादम्बिनी

ववर्ष पयसां भरैः शिरसि संघर्तुश्च या ॥ ९६ ॥

या राजादनी अङ्गिभिर्यात्रिकसंघलोकैः सह मौक्तिकैर्मुक्ताफलैर्वर्तन्ते ये तादृशा
रजतानां रूप्यसंबन्धिनां हेम्रां सुवर्णसंबन्धिना पुष्पाणि कुसुमानि अथ वा रजतानि

स्वर्णानि पुष्पाणि जलस्थलजातानि कमलमालतीप्रमुखाणि तेषां व्रजाः समूहाः तैरव-
ध्व्यत वर्धिता । क इव । जगद्गुरुरिव । यथा तीर्थनाथः अङ्गिभिर्मध्यजनैः सुरासुरनरैर्मौक्तिक-
ककलितरजतमहारजतमयमुमैः स्वामाविककुसुमैश्च वर्धते । किमूतानाम् । सुभ्रनसां
पुष्पाणां देवानां च । 'प्रतिशास्त्रं प्रतिपन्नं प्रतिफलं देवैरधिष्ठिता' इति शत्रुञ्जयमाहात्म्ये ।
समूहैः श्रिता । जगद्गुरुरपि समवसरणे जानुप्रमाणपुष्पैश्चतुर्निकायनाकिनिकरैश्च से-
वितः स्यात् । च पुनर्या संघमर्तुः संघपतेः शिरसि मस्तके पयसां क्षीरवृक्षत्वात्क्षीराणां
भरैर्धाराभिर्ववर्ष वृष्टिं कृतवती । केव । घनागमोन्नमदनन्दकादम्बिर्नाव । यथा घनानां
मेघानामागमे प्रावट्समये । 'वर्षास्तपास्त्रयः प्रावट्मेघात्कालागमौ क्षरिः' इति हैम्याम् ।
उन्नमन्ती जलभरैर्नक्षत्रीभवन्ती तथा अमन्दा मिलदद्भ्रात्रिकाभिर्वहला जायमाना का-
दम्बिनी मेघमाला गिरेः पर्वतस्य शिरसि शिखरे पानीयानां व्रजैर्वर्षति ॥

असावपि किमक्षयाजनि न सिद्धशैलाश्रया-

दनन्तयतिनः शिवश्रियमवापुरस्यास्तले ।

युगादिजिनपादुका किमधिदेवतास्या मरु-

द्देवीव विहितेहिता श्रियमुवाह राजादनी ॥ ९७ ॥

मन्त्रतन्त्रयन्त्रविद्यानां विविधाः सिद्धयो यस्य स सिद्ध उच्यते । तादृशश्चासौ शैलश्च
शैलनामा कश्चित्सिद्धपुरुषः शत्रुञ्जयपर्वतस्य तस्याश्रयो नित्याद्गुह्यायुक्तत्वेन संश्रयस्त-
स्मात्कारणादसावपि राजादन्यपि । उत्प्रेक्ष्यते—अक्षया सर्वदैव विद्यमानत्वाद्वा क्षयर-
हिता किमजनि जातेव । पुनरस्या राजादन्यास्तले मूलसन्निधौ भूमिभागे अनन्ता
अन्तातीता यतिनः साधवः । मत्वर्याय इन्द्रप्रत्ययः । 'ब्रह्मशर्मभरचार्यतीव' इति नै-
षधे । शिव मोक्षमवापुर्लेभिरे । पुनरस्यास्तले अश्वभूमिभागे युगादिजिनपादुका ऋष-
भदेवपादद्वन्द्वप्रतिमा आस्ते । उत्प्रेक्ष्यते—अस्या राजादन्या अधिदेवता किमधिष्ठात्री
देवीव । पुनर्या विहितं निष्पादितम् । पूरितमित्यर्थः । ऐहिकमिहलोकसंबन्धि पुत्रकलत्रवै-
भवादिकमासुभिर्भक्तं परलोकसंबन्धि स्वर्गापवर्गादिममीहितं यथा तादृशीव वर्तते । केव ।
मरुद्देवीव । यथा कामधेनुः कृतजनाभिलषिता भवति तादृशी सा राजादनी शोभासु-
वाह बहते स्म ॥

विहारमिव संमदाद्रतिवसुंधरावासवः

प्रदक्षिणयति स्म तत्प्रथमतीर्थकृत्पादुकाम् ।

जिनाधिपमिवाध्वनि द्रुमपरम्परा तं तदा

ननाम किमु भक्तितः फलभराच्च राजादनी ॥ ९८ ॥

प्रतिवसुंधरावासवो मुनीना मध्ये मेदिनीन्द्रो राजा हीरसुरिर्विहारं जिनप्रासादमिव
सा चासौ प्रथमतीर्थकृतो नामेवदेवस्य पादुका च तत्पादप्रतिकृतिं प्रदक्षिणयति स्म

प्रदक्षिणीचकार । च पुनस्तदा तस्मिन् सुरैः प्रदक्षिणादानावसरे फलानां सस्यानां भराद्भारादतिशयाद्वा राजादनीं ननाम नम्रावभूव । उत्प्रेक्ष्यते—भक्तितो गुरौ सेवास-
क्चिश्चादिव नमति स्म । केव । इमपरम्परेव । यथा पादपाना पटली अध्वनि भगवति
विहारं कुर्वाणे सति मार्गे जिनाधिपं नमति तीर्थनाथं प्रति प्रह्वीभवति ॥ इति राजादनी ॥

समीक्ष्य शिखिमोगिनौ स सखिवन्मिथः संगतौ

ततो यमिमतङ्गजो जिननिशीथिनीनायकान् ।

जसूप्रथमठकुरप्रवररामजीकारितो-

ल्लसज्जिनविहारयोस्त्रिचतुरास्ययोर्नेमिवान् ॥ ९९ ॥

ततो राजादनीच्छमपादुकाप्रदक्षिणाप्रणमनानन्तरं यमिमतङ्गजो वाच्यमकुञ्जरः मू-
रिजिननिशीथिनीनायकान् जिनचन्द्रविम्बान् नेमिवान् नतिगोचरीचक्रिवान् । कथोः ।
जसू इति शब्दः प्रथमं पूर्वं यत्र तादृशठकुरः एतावता लोकप्रसिद्धा जसूठार इत्यभि-
धानः, तथा प्रवरो धर्मकर्मदातादिगुणप्रधानो यो रामजी नामा व्यवहारी ताम्ब्या कारि-
तयोः शिल्पिभिर्निर्मापितयोः । तथा उल्लसतो विविधरचनाचारुशोभाभि स्फुरतोस्तादृ-
शचोर्जिनविहारयोस्तीर्थकृत्प्रासादयोः । किंभूतयोः । त्रिचतुरास्ययोः त्रीणि तथा चत्वारि
आस्यानि द्वाराणि ययोः । त्रिमुखचतुर्मुखयोरित्यर्थः । किं कृत्वा । समीक्ष्य दृग्गोचरी-
कृत्य । कौ शिखिमोगिनौ मयूरमुजंगमौ । किंभूतौ । मिथः परस्परं संगतौ मिलितौ ।
किंवद् । सखिवद् सखायाविव मित्रे इव ॥

स भक्तमिव नाभिभूप्रमुपुरोऽनिशस्थायिनं

प्रणम्य गणधारिणं तदनु पुण्डरीकाभिधम् ।

जिनेन्द्र इव देशनासदनमादिदेवालयं

समं मनुजराजिभिः श्रमणपुंगवः प्राविशत् ॥ १०० ॥

श्रमणेषु साधुषु पुंगवः प्रधानः श्रेष्ठः । 'स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुगवर्षभकुञ्जराः' इति है-
म्याम् । तथा 'पुंगवो गवि भैषज्ये प्रधाने चोत्तरस्थितः' इत्यनेकार्थः । अथ वा श्रम-
णानां मध्ये पुंगवो वृषभो गणभारधुरधरत्वात् सूरिभेनुजराजिभिः भव्यलोकमालिकाभिः
सममादिदेवालयमृषभप्रासादं प्राविजत्प्रविजति स्म । क इव । जिनेन्द्र इव । यथा तीर्थ-
करः सुरासुरनरैः सार्धं देशनासदनं समवसरणं प्रविशति । किं कृत्वा । तदनु जसूठार-
रामजीसाहिविहारयोर्मगवद्विम्बप्रणमनादनु पश्चात्पुण्डरीक इत्यभिधा नाम तादृश
गणधारिणमृषभजिनप्रथमगणवरम् । यदुक्तम्—'ऊसपिणीण पढम सिद्धं इह पढम-
चक्किपढमसुड । पढमजिणस्सपपढमो गणहीरोजच्छपुण्डरिड ॥' इति मनुजल्पकल्पे ।
प्रणम्य नमस्कृत्य । किंभूतम् । नाभिनाम्नः कुलकरादूर्ध्वपत्तिर्यस्य तादृशो मातृदेवदेवः
स एव प्रभुः स्वामी जगन्नायकस्तस्य पुरोऽग्रे दृग्गोचरे अनिशमहोरात्रं तिष्ठतीत्येवशी-

लम् । कसिव । भक्तसिव । यथा सेवासक्तः पुमान् स्वामिपुरस्तात्सासने नातिदूरे तिष्ठति ॥

प्रणम्य जननीं जिनेशितुरिमांसमासेदुषीं

स गर्भभवने पुनः किमु न देवयुक्छन्दके ।

जिनं स्वयमिव स्थितं विकचनेत्रपत्रैः पिव-

न्नावाङ्मनसगोचरां मुदमविन्दत श्रीगुरुः ॥ १०१ ॥

स हीरविजयसूरेति नाम्ना प्रसिद्धः धिया गणभृद्भूम्या युक्तो गुरुस्तत्त्वज्ञः जैन-
श्राद्धानां धर्मोपदेष्टा जिन श्रीकपमतीर्थकरं विकचैर्विनिर्द्वेनेत्रपत्रैः । पूज्यत्वाद्बहुत्वम् ।
नयनकमलदलैः पिवन् सादरमवलोकयन् सन् अवाङ्मनसयोर्न वचनचेतसोगोचरं
विषयातीतम् । बाचा वक्तुं न शक्यते चेतसा च ज्ञातुं न पार्यते इत्यर्थः । तादृशीं मुद-
मानन्दमविन्दत प्राप्नोति स्म । किंभूतं जिनम् । स्थितं स्थितिं कृतवन्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—
स्वयमानन्दमनैव मोक्षादागत्यात्र तस्थिवांसमिव । क स्थितम् । गर्भभवने भवनस्य गर्भो गर्भ-
भवन । 'कचिदमाद्यन्तस्य परत्वम्' इति सूत्रेण भवनस्य परत्वम् । तस्मिन् गर्भागारे ।
उत्प्रेक्ष्यते—देवेत्यादिपदिन युनक्ति योगं प्राप्नोति संवन्धं लभते इति देवयुक् तादृश-
श्छन्दकः । स्वार्थे कः । एतावता देवच्छन्दकस्तस्मिन्निव । प्रागपि समवसरणे मध्ये
प्राकारान्तर्देवच्छन्दक आसीत्, तत्र च सुखं तिष्ठन्नासमानः शयान आसीत्तद्वत् । किं
कृत्वा मुदमविन्दत । जिनेशितुः श्रीवृषभध्वजस्य जननीं मातरं प्रणम्य मत्तदेवीं प्रणाम-
विषयीकृत्य । किं चकृषी । इमस्य गजराजस्य अंसं स्कन्धमासेदुषीमाश्रितवतीम् । आरुढा-
मित्यर्थः । यदुक्तं स्थानाङ्गे चतुर्यस्यानकचतुरन्तक्रियाधिकारे—'मत्तदेवा हि स्थावर-
त्वेऽपि क्षीणप्रायकर्मत्वेनाल्पकर्मा अविद्यमानमानतपोवेदना च सिद्धा गजवराहहृदाया
एवायुःसमाप्तौ सिद्धत्वात् ।' इति ॥

जिनावननिशीथिनीमणिनिरीक्षणप्रोहस-

द्दन्तरमुदम्बुविस्फुरदमङ्गमङ्गैरिव ।

स गौतमगणीन्द्रवच्चरममादिमं श्रीजिनं

सुधामधुरिमाङ्कितैरभिनवैः स्त्वैरस्तवीत् ॥ १०२ ॥

स सूरेरादिमं प्रथमं श्रीजिनमृषभं ज्ञावत् पीयूषैरेव मधुरिम्णा माधुर्येण अङ्कितैः
कलितैस्त्वया अभिनवैर्वनीनैः स्वयं विहितैः स्तवैः स्तोत्रैः अस्तवीत् वृष्टये । 'धृक् स्तुतौ'
धातुरुभयपदी । किंवत् । गौतमवद्गणीन्द्रवत् । यथा गौतमनामा गणिनां साङ्गे प्रवचने
अधीतानां मध्ये इन्द्रो गणधरश्चरमं श्रीजिनं महावीरं भगवन्तम् अथ वा शत्रुंजये
यात्रार्थे समेतो जगच्चिन्तामणिः इति नमस्कारो नाभिनवैरिन्द्रमह्वार इति स्तवनमित्यादि
प्रयोगान् स्तवैश्च स्तौति स्म । अथः स्तवैः । उत्प्रेक्ष्यते—जिनस्यादिदेवस्य आननं सुखं

तदेव निशीथिनीमणिश्चन्द्रः । 'निशारत्नकरी च चन्द्रः' इति हेम्याम् । तस्य निरीक्षणेन दर्शनेन प्रोक्तसद्बुद्धेलीभवन् यो हृदन्तरे मनोमध्ये मुदानन्दरूप एवाम्बुधिः समुद्रस्तस्य स्फुरन्तो विस्तरन्तो ये अभङ्गाः भङ्गाः कल्लोलास्त्वारिव ॥

जय त्रिदशशेखरोन्मिषितपुष्पमालागल-

न्मरन्दकणमण्डलीस्तपितपादपद्मद्वय ।

जयामृतनितम्बिनीहृदयतारहारो जग-

त्रयीजनसमीहितं त्रिदशसालवत्पूरयन् ॥ १०३ ॥

हे जिन, त्वं जय विजयस्व सर्वोत्कर्षेण प्रवर्तस्व । हे त्रिदश देवास्तेषां शेखरा अव-
तंसाः । 'आर्पाडशेखरोत्तसावतसा शिरसः स्रजि' इति हेम्याम् । तेषामुन्मिषितानि
विकसितानि यानि पुष्पानि कुसुमानि तेषां माला माल्यानि धेणयो वा ताभ्यो गलन्तो
निष्पतन्तो ये मरन्दाः पुष्परसाः तेषां कणा विन्दवस्तेषां मण्डलीभिः स्तपित प्रभा-
लितं धौतं पादौ चरणावेव पद्मौ कमलौ तयोर्द्वयं युगलं यस्य स तस्य संबोधनम् ।
पुनः हे जिन, त्वं जय । त्वं किभूतः । अमृतं महानन्दस्तदेव नितम्बिनी दुर्वराहो
महिला तस्या हृदये स्नानान्तरे उज्ज्वलः । अथ वा ताराणां निर्मलमौक्तिकानां हारो
मुक्तावली । हारोऽपि इत्यर्थः । 'तारो निर्मलमौक्तिके' इत्यनेकार्थः । हे पूरयन् संपूर्णकु-
र्वन् हे विश्राणयन् । संबोधने 'शत्रानशौ' इति प्रक्रियासूत्रेण संबोधने शत्रुप्रलयः ।
तथा च 'गतिस्तयारेष जनस्तमर्दयन्' इति नपथे संबोधनं पदं वृत्तौ व्याख्यातमस्ति ।
किभूतः । जगतां विश्वेषां त्रयीनां खर्गपातालभूमीनां जनानामेतावता सुरासुरदानव-
मानवानां समीहितं मनसामभिलषितम् । किंवत् । त्रिदशसालवद्यथा कल्पद्वयः सर्वेषां
समीहितं पूरयति ॥

जयोः स्त्रांसनकेवलमलतमात्मदर्शोदरा-

नुविम्बितजगत्रयाखिलपदार्थसार्थं प्रभो ।

जय त्रिभुवनाद्भुतातिशयपद्मिनीसञ्जना

विनिद्रवन्वीरुधा विटपिवत्समालिङ्गित ॥ १०४ ॥

हे प्रभो स्वामिन्, हे उलसितमावरणापगमात्प्रकटीभावं प्राप्तं यत्केवलं लोकालोकप्र-
काशनप्रगुणपञ्चमज्ञानम् । 'केवलं त्वेककृत्यो । निर्णाते कुहने ज्ञाने' इत्यनेकार्थः । तदे-
वामलतमः अतिशयेन विशुद्धो य आत्मदर्शो दर्पणस्तस्योदरे मध्ये अनुविम्बिता प्रति-
विम्बयुक्ता जाताः सकान्तं नागलोकस्वर्लोकभूलोकानां त्रयस्याखिलाः समस्ताः पदार्थाः
यावद्भूतानि तेषां सार्थाः समूहा यस्य तस्य संबोधने त्वं जय । हे समालिङ्गितं सम्य-
क्प्रकारेण कृताक्षेपकं, या त्रिभुवने त्रैलोक्येऽपि अद्भुतात्थर्थकारिणी अतिशयरूपा
स्वाभाविका आजन्मजाताश्चत्वारस्तथा कर्मणा वातावाता एकादश तथा देवनिर्मिता

एकोनविंशतिः एवं चतुर्विंशत्तदतिशयरूपा पद्मिनीसञ्ज्ञा पद्मवासा लक्ष्मीः । पद्मिन्यां कमले सञ्ज्ञा गृहं यस्याः सा । एतावता । 'श्रीहृरिप्रिया । पद्मवासा' इति हैम्याम् । तथा 'पद्मिनी योपिदन्तरे । अञ्जेऽब्जिन्यां सरस्यां च' इत्यनेकार्थः । तथा । किंवत् । विटपि-
वत् । यथा विटपी पादपः विनिद्रया विकसितया वनवीर्या विपिनवल्लया समालिङ्गयते ॥

जय प्रकटयन्पथो रविरिवाथ मशंस्तमः

कुट्टगिभरिव कौशिकैर्जगति दुर्निरीक्ष्यः पुनः ।

गजेन्द्र इव वज्रिणः स्फुरदखण्डशौण्डीरिमा

सृगारिरिव निर्भयः परिभवन्कुरङ्गापुनः ॥ १०५ ॥

हे ऋषभ, त्वं चिरं जय । किं कुर्वन् त्वम् । प्रकटयन् । कान् । पथो मार्गान् । धर्मकर्म-
संयन्त्रिनः स्वर्गापवर्गनरकादिकान्वा । क इव । रविरिव भास्वानिव । यथा भास्करः पथो
भ्रुवो मार्गान् प्रकाशयति स्पष्टान् दर्शयति । अथ पुनः रविरिव तमोऽज्ञानं पार्प वा
ध्वान्तं च मग्नमिदं लयन् । पुनः रविरिव कौशिकैर्धूर्कैरिव जगति विश्वे कुट्टगिभः कुपाक्षिकैः
दुःखेन कष्टेन निरीक्षितुं द्रष्टुं शक्यः । पुनर्वज्रिणो वासवस्य गजेन्द्र इव ऐरावण इव ।
स्फुरन् स्फूर्तिं प्राप्नुवन् अखण्डः परैः सृरासुरनरैरप्रतिहतः शौण्डीरिमा पराक्रमो यस्य ।
पुनर्मृगारिरिव निर्भयो देवमनुजतिर्यक्तोपसर्गपरिषद्वादिभ्यो भीतिरहितः । पुनः
कुरङ्गः कुपतकुदर्शनमिथ्यात्वादियु रङ्गो रागो वाचना येषां तान् । 'रङ्गः स्यान्नृत्तयु-
क्तुवोः । रागे' इत्यनेकार्थः । मृगांश्च परिभवन्मग्नत् ॥

जयानिमिषसानुमानिव सुजातरूपः पुनः

प्रमज्जनभरैः कथंचन न कम्प्रभावं भजन् ।

सुधांशुरिव बोधयन्कुवलयं विलासैर्गवां

समुल्लसितगौरिमां कलितशीतलेभ्यः पुनः ॥ १०६ ॥

हे युगादिदेव, त्वं जय चिरं विजयवान् भव त्रिभुवनोपकारं कुर्वाणः प्रवर्तस्व । किं-
भूतः । अनिमिषाणां देवानां सानुमान् शैलः सुमेरुरिव सुष्ठु शोभनं त्रैलोक्यातिशायि
जातमुत्पन्नं प्रादुर्भूतं वा रूपं यस्य मेरौ तु प्रकृष्टं जातरूपं स्वर्णं यस्मिन् । पुनः किं-
भूतः । प्रकर्षणातिशयेन भजता उपमर्दनाव्याघातादिकारिण उपसर्गाः प्रतिकूलदेवादयो
वा तेषां भरैर्गणैः कथंचन कम्प्रभाव कम्पनशीलता कातरतया मग्नपरिणामता न नैव
भजन् । मेरुस्तु वातवेगैश्चावलित्वं न भजते चालयितुमशक्यः । पुनः सुधाशुक्ल इव
गवा विलासैः पञ्चत्रिंशद्गुणाकलितयोजनविस्तरद्वान्वा चातुरीभिश्चन्द्रिकाप्रचारैश्च कुवलयं
मेदिनीमण्डलं तत्र स्थायुकत्वेन उपलक्षणत्वाज्जगत्रयमपि उत्पल च बोधयन् अतिबोधं
प्रापयन् प्रतिबोधकलितं कुर्वन् विकाशयंश्च । पुनः किम्भूतः । समुल्लसितां स्फूर्तिमत्तां
प्राप्तः चतुरलोचनपुटकपेयतां प्राप्तो वा गौरिमेव विकचचम्पककाञ्चनवद्गुःपीतिमा

श्वेतिमा च यस्य । 'गौरः श्वेतपीतयोः' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतः । कलिता धृता शीतलेद्या शीतलता च येन ॥

जय प्रशमयन्मनोभवभटं महाबोधिव-

त्कुट्टकमलकाननोन्नमदकाण्डचण्डाम्बुदः ।

सलीलदलिताखिलप्रबलदोषदोषातमः-

स्फुरद्विमलकेवलाम्बुरुहबन्धुविम्बोदयः ॥ १०७ ॥

हे नाभेय देव, त्वं जय चिरकाल जीयाः । किं कुर्वन् । प्रशमयन्निघ्नन् । 'प्रोत्साहन प्रशमनं प्रतिघातनं वधः' इति हैम्याम् । तथा 'वत्स्यति शमयति च दमयति च' इति क्रिया-कलापे हिंसायै । कम् । मनोभवः कदर्पः स एव भटः वीरस्तम् । किंवत् । महाबोधिवत् । यथा बुद्धः स्मरशूरं प्रशमयामास । 'बोधिसत्त्वो महाबोधः', तथा 'भारलोकरवज्रै' इति हैम्याम् । द्विक्रमपि । पुनः किंभूतः । कुट्टकः कुपाक्षिकाः अन्यदर्शनेन एव कमलकान-नानि पद्मवनखण्डानि तेषु उन्नमन् साडम्बरीभवन् जलभरेण भवन् वा महीं स्पृशन्वा अकाण्डे अप्रस्तावे प्रादुर्षं विनैव चण्डः कठिनः मुशलप्रमाणजलधारावर्षां अम्बुदो मेघः । 'बालातपसिबान्जानामकालजलदोदयः' इति रघु । 'निद्राणपङ्कजसरसि जलदा-नेहसि' इति चम्पूकायाम् । पुनः किंभूतः । सलील लीलासहितं यथा स्यात्तथा प्रयासं नेहसि' इति चम्पूकायाम् । पुनः किंभूतः । सलील लीलासहितं यथा स्यात्तथा प्रयासं विनैव दलितानि विध्वस्तानि चूर्णीकृतानि अखिलानि समस्तान्यपि प्रबन्धप्रसवानि अष्टादशसंख्याकाः प्रबला अनुकूलबलत्वात्परैर्मोहमूढतया कातरिभूतैरन्यैर्मर्तुमशक्या दोषा दानान्तराय-लभान्तराय-वीर्यान्तराय-भोगान्तराय-उपभोगान्तराय-हास्य-रति-अरति-भय-जुगुप्सा-शोक-काम-सिध्यात्व-अज्ञान-निद्रा-अविरति-राग-द्वेषरूपा अपगुणा एव दोषातमसि निशान्धकाराणि तैः कृत्वा स्फुरन्दीप्यमानो विमलो हिमाम्बुदाप-माद्विशदः केवलमनन्यापेक्षं लोकालोकप्रकाशकारकमनुत्तरं पञ्चमज्ञानं तदेवाम्बुरुह-बन्धोः कमलसुहृदो दिनकरस्य विम्बोदयः प्रादुर्भावो यस्य ॥

जयामृतविभूतिभाग्धन इवातिधीरध्वनि-

निरञ्जनतयोदितो जलजवद्विशुद्धाशयः ।

सुधारस इव प्रभो सकलजन्तुजीवातुकौ

भवाद्भवमृतोऽम्बुधेर्जगति पोतवत्तारयन् ॥ १०८ ॥

हे मारुदेवदेव, त्वं जय । त्वं किंभूतः । घन इव मेघवत् अमृत निःश्रेयस सलिलं च तस्य तेन वा विभूतिं सपत्तिं शोभां वा मज्जीतीति । चिण्प्रत्यये भाक् । तथा अ-तिशयेन सर्वेभ्यश्चराचरेभ्योऽभ्यधिकतया धीरो देशनासमये गम्भीरो वा ध्वनिर्वाग्वि-लासो गर्जितं गर्जोरवो यस्य । पुनः किंभूतः । जलजवत् शङ्ख इव । 'ततः प्रियोपात-रसेऽधरोपे निवेश्य दध्मौ जलज कुमार' इति रघुवशे । निर्गतमञ्जन रागद्वेषोपलेपो

रजोवशुष्ठन वा यस्माद्यस्य वा तत्त्वेनोदितः कथितः प्रादुर्भूतो वा । पुनः किभूतः । जलजवत् शङ्खवन्निरेख इव विजुद्धो निष्पापो निर्मलश्च आशयो मनो मध्य च यस्य सः । पुनः किभूतः । सुधारसः पीयूषमिव सकलानां त्रिभुवनभवनोदरवर्तिनां जन्तूनां प्राणिनां जीवातुको जीवनौषधम् । पुनः किभूतः । जगति विश्वे भवभूतो भविकजीवान् भवत्संसारोत्तारयन् संसारपरपारवर्तिमुक्तिनगरीं प्रापयन् । किंवत् । पोतवत् । यथा पोतो यानपञ्चममुधेः समुद्रमध्याज्जनान् सायान्निकलोकान्निस्तारयति ॥

जयेज इव कालभिच्छ्रितशिवश्च मृत्युञ्जयो

बहन्निरवलम्बतां गगनवत्पदं ज्योतिषाम् ।

युगादिसमये पुनर्जगदशेषसृष्टिं सृज-

न्सरोजतनुजन्मवत्कलमरालीलागतिः ॥ १०९ ॥

हे सुरभीनन्दनकेतन जिन, त्व जय सर्वेभ्योऽप्युत्कृष्टतया प्रवर्तस्व । त्व किभूतः । कालमिदं कालं कलियुगं भिनत्तीति । किप्प्रसये । पुनः किभूतः । श्रितं शिवं कल्याणं महानन्दश्च । पुनः किभूतः । मृत्युं मरण जयतीति जरामरणरहितत्वासिद्धत्वाच्च । क इव । ईश इव । यथा शंभुरपि कालनामान दानवं भिनत्तीति । तथा श्रिता अर्धाङ्गीकृता शिवा पार्वती येन । तथा मृत्युञ्जयनाम लोके अनाद्यन्तत्वात् वर्तते । पुनः किं कुर्वन् । गगनवदकाशवत् निर्गतः अवलम्ब आधार आश्रयो वा यस्मात्तस्य भावस्तप्ता बहन्धारयन् । पुनर्ज्योतिषा तेजसां पृष्ठवर्ति भामण्डलभावाद्ब्रह्मक्षेत्रतारकाणां च पदं स्थानम् । पुनः किं कुर्वन् । सृजन् विदधत् । काम् । जगदशेषसृष्टिं जगतां भुवनजना-नामशेषां समस्तां कुलशिल्पशिक्षकादिकां सर्गरचनाम् । कः । युगस्थादीं सर्वलौकिकव्यवहार-प्रकटीकरणप्रथमसमये । पुनः किभूतः । कलो मनोहो यो मरालो राजहंसस्तद्वल्ली-ल्या मन्थरत्वेन न त्वौत्सुक्येन त्वरिततया वा चापत्येन वा गतिर्यमन यस्य । किंवत् । सरोजतनुजन्मवत् । यथा पद्माङ्गजन्मा विधाता । 'पद्मनन्दनपुतारिरंयुता' इति वैषये । युगानां कृतद्वापरत्रेताकलिनान्ना कालविशेषाणामादिसमये जगता सुरासुरनरनारक-तिरश्चा समग्रा गृहाष्टनगनगरादिका सृष्टिं सृजति स्म । कलमरालेन कृत्वा क्रीडया यमन यस्य हंसवाहनत्वात् ॥

शरत्समयपङ्कजाकर इव प्रसन्नाशयः

कुशेशयपलाशवन्निरुपलेपमावं भजन् ।

प्रमद्वरपदं दधन्न च कदापि भारुण्डव-

द्विशेषक इवालिकं विमलभूषणं भूषयन् ॥ ११० ॥

हे शृषमध्वज जिनेन्द्र, त्व जयेति सबन्धः । त्व किभूतः । शरत्समयो जलवाहवि-रामकालस्तस्य तस्मिन्वा यः पङ्कजाकरस्तटाकः तद्वत् प्रसन्नः प्रसादोपेतः अन्धोऽना-

विल आशयो हृदयं मध्य यस्य । पुनः किं कुर्वन् । कुशेशयं कमलं तस्य पलाश पत्रं
तदिव निर्गतं उपलेपः संसारामिष्वङ्गः लिम्पन च यस्मात्तस्य भावस्तत्ताम् । निर्लेपतामि-
त्यर्थः । भजन्नाश्रयन् । च पुनः कदापि कस्मिन्नपि समये भारुण्डवद्भारुण्डवक्षीव प्र-
भद्वरपदं प्रमादस्थानम् । प्रमत्ततामित्यर्थः । 'जनैव दधत् मा भूः कापि प्रमद्वरः' इति
पाण्डवचरित्रे । पुनः किंभूतः । विमलभूषणं शत्रुजयशैल भूषयन्नलकुर्वन् । क इव ।
विशेषक इव । यथा तिलको ललाट भूषयति ॥ इति हीरसूरिकृता ऋषभदेवस्तुतिः ॥

इत्यभिष्टुत्य सूरेश्वरः श्रीजिनं भालविन्यस्तहस्तद्वयाम्भोरुहः ।

इष्यशाखी फलाप्तेरिवामोदवान्प्राणमद्भूतलालम्बिमौलिस्थलः ॥ १११ ॥

भूतल पृथ्वीपीठमालम्बते इत्येवंशील मौलिस्थल मस्तक यस्य तादृशः सन् सूरि-
श्वरो हीरविजयसूरिवासवः श्रीजिनमृषभदेवं प्राणमत्प्रणनाम नमस्करोति स्म । किं
कृत्वा । भाले ललाटे विन्यस्तं स्थापितं हस्तयोर्द्वयं करयोर्युगलमेवाम्भोरुह कमलं येन
तादृशः सन् इति पूर्वांशकाव्यैरभिष्टुत्य स्तुतिं कृत्वा । किंभूतः सूरिः । फलाप्तेः श्रीश-
त्रुजययात्राऋषभदेवदर्शनादिरूपफलस्य प्राप्तेः सकाशादामोदवान् परमानन्दकन्द-
कन्दलितहृदयः । क इव । इष्यशाखीव । यथा वसन्ततरुभूतले मेदिनीमण्डले मिलन्त्यो
मस्तकस्य शिखरस्य शाखा यस्य तादृशः फलानामुपलक्षणात्पल्लवपत्रकुसुमाना च ला-
भादामोदवान्परिमलकलितः प्रकर्षेण नमति ॥

निववृते प्रमदेन्दिरयान्वितः स जिनगर्भगृहान्तरतस्ततः ।

चतुरिकोदरतोऽभिनवोढया वर इवामृतदीधितिवक्त्रया ॥ ११२ ॥

ततो जिनस्तुतिश्रुतिकरणानन्तरं स सूरिजिनस्य ऋषभदेवस्य यो गर्भगृहो गर्भा-
गारस्तस्यान्तरतो मध्यान्निववृते निवृत्तः पश्चाद्भवले । 'निववृते स महार्णवरोधसः'
इति रघौ । बहिराजगामेत्यर्थः । किलक्षणः । प्रमदेन्दिरया प्रमोदलक्ष्म्या अन्वितो
युक्तः । क इव । वर इव । यथा वरयिता परिणेतो अभिनवोढया तात्कालिकपरि-
णीतया अमृतदीधितिवक्त्रया चन्द्रमुख्या आह्लादकृद्बदनया सहितः । चतुरिकोदरतः
'चरुरी' इति प्रसिद्धाया मध्यतः गर्भान्निवर्तते वहिरागच्छति ॥

शांभवाद्बहिरुपेत्य सन्ननः पर्वदो वसुमतीपतेरिव ।

द्वारि धीसख इव प्रवेशने धर्मकृत्यविधये स आसितः ॥ ११३ ॥

स हीरसूरिः द्वारे प्रासादद्वारदेशे आसित उपविष्टः । कस्मै । वर्ष्माणि धर्मसवन्धीनि
दीक्षोपस्थापनाप्रतोच्चारदीनि कृत्यानि कार्याणि तेषां विधिः शास्त्रोक्तप्रकारेण करण
तदर्थम् । क इव । यथा सन्निवः प्रधानः धर्म्माणां न्यायव्यवहारोपलक्षितकार्याणां राज-
प्रजासबन्धिनां विधये प्रवेशने आसितो भवति । किं कृत्वा । शांभवातीर्थकरसव-
न्धिनः सन्ननः मन्दिराद्बहिर्वाह्यप्रदेशे उपेत्यागत्य । कस्या इव । पर्वद इव । यथा धी-
सखो वसुमतीपतेः पर्वदः सभाया बहिरेत्य सिंहद्वारे राजप्रजाकार्याभ्युपविशति ॥

अदीक्षयत्तत्र स कांश्चिदिभ्यतनूमवान्गौतमवद्गुण्द्रः ।

कांश्चित्कुश्रेष्ठिमुखाङ्गभाजस्तुर्यव्रतोच्चारमकारयच्च ॥ ११४ ॥

तत्र प्रासादद्वारे गणिनमनूचानानामिन्द्रः पुरंदरः गणनायको वा कांश्चिदिभ्यतनू-
भवान् व्यवहारिनन्दनानदीक्षयत्प्राज्ञाजयद्दीक्षां ददाति स्म । किञ्चित् । गौतमवत् । यथा
गौतमस्वामी इभ्याद्यङ्गजान् दीक्षयति स्म । पुनः कांश्चित् अणहिलपाटकपत्तनसत्ककुनाम
श्रेष्ठी प्रमुखो मुख्यो येषां तादृशानङ्गभाजो भव्यास्तुर्यव्रतं ब्रह्मचर्यं तस्योच्चारं प्रत्या-
ख्यानमकारयत् ब्रह्मचर्यमुच्चारयति स्म ॥

पुण्डरीकान्तिकस्यासुरथोद्दिश्य वशीव सः ।

श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्यं वृषाङ्कवदभाषत ॥ ११५ ॥

अथ दीक्षादानानन्तरं पुण्डरीकनामा ऋषभदेवप्रथमभृत्तन्मूर्तरन्तिके समीपे तद्देवकु-
लिकामागत्य तत्पार्श्वे एव स्थास्तुस्तिष्ठतीति एवशील एतावता मूलप्रासादद्वारादुत्थाय
पुण्डरीकमूर्तेः पार्श्वे आगत्योपनिष्ट इत्यर्थः । तादृशो वशी जितेन्द्रियः सूरिर्विशो या-
त्रिकलोकानुद्दिश्य श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्यं विमलचलमहिमानमभाषत कथयति स्म । किं-
वत् । वृषाङ्कवत् । यथा ऋषभदेवः पूर्वं सिद्धशैलमाहात्म्यं भाषते स्म ॥

यत्तीर्थेऽन्यत्र शुद्धाध्यवसितिविशदध्यानतः पूर्वकोट्या

प्राणी वध्नाति पुण्यं भवति भवभृतां तत्क्षणेनाप्यमुष्मिन् ।

भेतव्यं पातकेभ्यो भुवि न भविजनैर्भेद्यनिर्भेददक्षे

क्षमाभृत्यसिञ्चरण्ये पुनरहिमरुचीवान्धकारोत्करेभ्यः ॥ ११६ ॥

अन्यत्र अपरस्मिन्तीर्थे शुद्धा निष्पापा या अध्यवसितिरध्यवसायः शुभपरिणामस्तेन
कृत्वा यद्विशदं शुल्कध्यानं तस्मात्सप्ततिवर्षकोटिलक्षषट्पञ्चाशत्कोटिसहस्रवर्षमानपू-
र्वाणां कोट्या शतलक्षैः कृत्वा यत्पुण्यं शुभकर्म प्राणी वध्नाति जन्तुरुपाजयति तत्पुण्यं
तावत्प्रमाणं सुकृतममुष्मिन् शत्रुञ्जये तत्क्षणात्स एव क्षणस्तत्क्षणस्तस्मात् । तत्काल
एवेत्यर्थः । अष्टादशनिमेषैरेका काष्ठा, द्वाभ्यां काष्ठाभ्यामेको लवः, पञ्चदशमिलैर्वैरेका
कला, द्वाभ्यां कलाभ्यामेको लेखः, पञ्चदशमिलैर्वैरेकः क्षणः, षडभिः क्षणैरेका घटिका,
द्वाभ्यां घटिकाभ्यां मुहूर्तम्, इत्यादिकालमानम् । भवभृतां भविनां भवति जायते ।
पुनर्भुवि पृथिव्या शरणागतवज्रपञ्जरे अस्मिन् शत्रुञ्जयनाम्नि पर्वते पृथ्वीपती च सति
भविजनैर्भेदिकलोकैरनन्तदुःखदातृत्वाद्वैरिभूतेभ्यः पातकेभ्यः कश्चित्प्रमादात्पापानि
कृत्वा न नैव भेतव्यं न भयमानेयम् । किंभूते । भेदानि भेत्तुं योग्यानि दुःकर्माणि तेषां
निर्भेदे घातने निवारणे दक्षे निपुणे । यदुक्तं शत्रुञ्जयमाहात्म्ये—'न भेतव्यं पातकेभ्यः
प्रमादिभिः । श्रुततामेकवेल श्रीसिद्धक्षेत्रकपालकम् ॥' कस्मिन्निव । अहिमरुचीव । यथा
अभ्युदिते सहस्रकिरणे अन्धकाराणां ध्वान्तानां भयं नानायते । हिमादन्या अ-

हिना सखा रचः किरण चक्षुः । द्रष्टुं भावे—‘सद्यन्महिमामिन्यांति शोकानुरक्तं
इमुदवननपत्रि श्रमदम्भोजल-डम् । लजति नन्दमुद्रकः प्रीतिनाम्नश्चाको हृदयवि-
सलितानां ही दुरन्तो विपाकः ॥’

अर्हद्देवनवेदमनीच सततं संत्यज्यतेऽस्मिन्मिथः

पारिन्द्रद्विरदादिजन्मनिर्वहैराजन्मविद्वेपिता ।

राज्ये नीतिमतः क्षितेरधिपतेर्नाता इवोर्वीत्पृष्ठां

सर्वे सन्त्यज्यन्तेभया यदचलोत्सङ्गे पुनः स्थायुकाः ॥ ११७ ॥

भो भव्या, अस्मिन् शत्रुंजये सततं निरन्तरं पारिन्द्रद्विरदादिभिः सिंहस्त्रिप्रमुखा ।
आदिशब्दाध्याप्रवेष्टुचित्रचृगनाजार्मूपकनयूरनागाद्यैः । अन्यैरपि बहुभिरङ्गिभिः प्राणि-
गैर्मैथः परस्परं जन्म मर्यादीकृत्याजन्म अवतारमुत्पत्तिमारभ्य । मरणान्तं यावद्वैत्यम् ।
आजन्मने विद्वेपिता वैरिभावः संत्यज्यते मुच्यते । कस्मिन्निव । अर्हद्देवनवेदमनीच ।
यथा जिनेन्द्रसनवसरणे सर्वैः प्राणिभिर्निधो वैरं संत्यज्यते । यदुक्तम्—‘सार्हो
सिंहशावं स्पृशति सुतपिया नन्दिनी व्याघ्रणेनं मार्जारी हंसबालं प्रणयपरवशा मेकि-
कान्ता मुजङ्गम् । वैराभ्याजन्मजातान्यपि गलितमदा जन्तवोऽन्ये लजन्ति शि-
त्वाभ्यान्यैकहृदप्रणमितकहृषं योगिनं क्षीणोहम् ॥’ पुनर्यदचलोत्सङ्गे यस्य शत्रुंजयस्य
पर्वतस्योत्सङ्गे कोटे स्थायुका वसनशीलाः सर्वे स्वपरजातीयाः प्राणिनः न विद्यते कुत-
श्चित्कल्पावनापि मयं येषां ते अद्युतोमया निर्माका अज्ञातभयाङ्गानाः सन्ति विद्वन्ते ।
कस्मिन्निव । राज्य इव । यथा नीतिमतो न्यायवतः क्षितेरधिपते राज्ञो राज्ये उर्वीत्पृष्ठा
मानवानां प्राताः सन्नुहा अकुतोभया भवन्ति ॥

स्वर्णोदयार्बुदद्रक्षगिर्याघष्टशतोन्नितैः ।

सुतैरिवोत्तुङ्गशृङ्गैः परितः परिवारितः ॥ ११८ ॥

यः श्रीशत्रुंजयपर्वतः सत्सुर्गगनावगाहिभिः शृङ्गैः शिखरैः परितः सर्वैश्चतुर्दि-
क्षु परिवारितः परित्येदः संजातोऽस्येति परिवारितः । परिवारयुक्तो जात इत्यर्थः । किं-
भूतैः शृङ्गैः । स्वर्गगिरिः-उदयगिरिः-अर्बुदगिरिः-द्रक्षगिरिः एते चत्वारः शैलाः अर्ध-
प्रथमं यस्य तादृशेन अद्याभिरधिकेन शक्तेन उन्मिर्तः प्रमणीकृतैः । उत्प्रेज्यते—उर्वैः
शिरोभिः अथ वा उत्प्रावत्येन तुङ्गेभ्योऽपि महद्भयोऽपि तुङ्गैर्नहन्ति । ‘तं मानुषं नृपदा
समुपैति लक्ष्मीः’ इति मत्तानरत्तवे । मानेन तुङ्गे नहान् इति मानुषः । उर्वै-
र्नन्दनैरिव परिवारकलितः ॥

तीर्थमाले न विश्वेऽप्यदःसंनिभं विश्वकर्त्रेति रेखा किमेषा कृता ।

स्वर्गिणां निम्नगावत्पुनानां जनान्यत्र शत्रुंजये भाति कल्लोलिनी ॥ ११९ ॥

यत्र शत्रुंजये शैले शत्रुंजयनाम्नी कल्लोलिनी भाति नदी सोमते । किं दुर्गा ।

जनान् भविकलोकान् पुनाना पवित्रीकुर्वाणा । किंचत् । निम्नगावत् । यथा स्वर्गिणां देवानां निम्नगा गङ्गा परशासनलोकप्रसिद्धया लोकान्पुनीते । उत्प्रेक्ष्यते—त्रैलोक्येऽपि विश्वत्रयेऽपि अदःसंनिभम् अस्य विमलद्रेः संनिभं तुल्यमन्यतीर्थं नास्ते लोकान् जगजनानिति वक्तुं वा विश्वकर्त्रा जगत्प्रकारकेण विधिना एषा प्रत्यक्षलक्ष्या शत्रुंजया नदी किमु रेखा कृता विहितेव ॥

केवलज्ञानितीर्थेशतीर्थे पुरा स्नात्रनिर्मितस्येशानजन्मद्विधा ।

सिद्धसिन्धोर्मुदानाथि यस्मिन्नसौ जह्नुनेव प्रवाहो नगोऽष्टापदे ॥ १२० ॥

पुरा पूर्वं गतचतुर्विंशत्यास्तृतीयारकस्यादिसमये केवलज्ञानिनामा प्रथमतीर्थरक्तस्य तीर्थं शासने चारुके वा तस्मिन् जिते विश्वमाने वा यस्मिन् शत्रुजयनाभि नगे गिरौ प्रथमस्थापितप्रासादे स्नात्रनिर्मितस्या अर्थात्केवलज्ञानितीर्थकुन्मूर्तेरेव स्नात्रस्य कर्तुमिच्छया ईशाननाम्ना द्वितीयपदे लोकनायकेन जन्मद्विधा इन्द्रेण सिद्धसिन्धोर्वेताब्ज-शैलान्तर्वर्तिन्या गङ्गाया मध्यादसौ शत्रुजयाभिवाता सिन्धुरा नायता आनीता वा इत्येषा कथा शत्रुजयमाहात्म्येऽस्तीति । केनेव । जह्नुनेव । यथा सगरचक्रिणः षष्टिसहस्रपुत्रेषु ज्येष्ठेन नन्दनेन अष्टापदभिधाने नगे भूषरे अर्थात्काश्चनप्रासादमणिमयप्रतिमारक्षाकृते । दण्डरत्नकारितसहस्रयोजनोद्वेचकैलाशशैलपरितः खातिकाखातपूरणार्थमित्यर्थः । सिद्धसिन्धोः संनिधिवर्तिमन्दाकिन्या एव प्रवाहो दण्डरत्नेनैव पानीयोऽय आनाथि इत्येषामपि कथा शत्रुजयमाहात्म्ये एवास्ते ॥

रसकूपीदिव्यौषधीसुवर्णमणिरत्नभूमिरेष गिरिः ।

शिव इव सकलाः सिद्धीः पुनर्दधानः श्रियं श्रयते ॥ १२१ ॥

एष शत्रुंजयाख्यो गिरिः पर्वतः श्रियमद्वैतवैभवत्वेन शोभां श्रयते वत्ते । किंभूतः । रसकूपीनां लोहताम्रादीनां हेमविधावकै रसैः परिपूर्णानां लघुकूपानां तथा दिव्यानां देवाधिष्ठातृत्वेन मह्यप्रभाषाणामौषधीनां सुवर्णरजतकारकाष्ठमहासयस्वस्मकरोगविनाशकनिधिद्रव्यादिदर्शकाखिलकामितकारकादीनां विविधजटिकानां सुवर्णानामुपलक्षणाद्रूप्यत्र-पुष्पीसकताम्रलोहादीनां मणीनां चन्द्रकान्तादीनां रत्नानां कंकतनप्रमुखाणां भूमिरयात्स्वर्णदिखनीनामुत्पत्तिस्थानम् । पुनः किं कुर्वाणः । सकलाः सर्वजातीयाः सिद्धीर्दधानो धारयन् धत्ते । धारणं तु युक्तमेव । यतः स्वस्मिन् स्वस्य वा यद्भवति तत्परस्मै दीयते परं स्वस्मिन्नेव यन्न भवति तत्परस्मै कृतो दीयते । अथौ तु एकतानो भवन्मानसानिश्चस्वाराधकानामैहिकामुष्मिकाः सर्वाः सिद्धीः प्रदत्ते । क इव धत्ते । शिव इव । यथा ईश्वरोऽखिला लघिमा-वशिता-ईशिता-प्राकाम्यं-महिमा-अणिमा-न्यत्रकामावसायसाथित्वं-प्राप्तिः इत्यष्टसिद्धीर्दधाति ॥

सूर्योद्यानं सुरेन्दोर्दिशि विपिनमिव स्वःसदां माति यस्मि-

न्सर्गोद्यानं त्वपाच्यां दिशि गिरिकमलानीलचेलं किमेतत् ।

चन्द्रोद्यानं प्रतीच्यां विविधसुमभरैर्भूषितं भूषणैः किं

लक्ष्मीलीलाविलासं धनददिशि पुनः किं तदीयं निकुञ्जम् ॥ १२२ ॥

यस्मिन् शत्रुंजये सुरेन्दोरिन्द्रस्य दिशि पूर्वस्या सूर्योद्यानं भाति । उत्प्रेक्ष्यते—स्व-
सदा देवानां विपिनं काननं नन्दनवनमिव । पुनः अपाच्यां दक्षिणस्या दिशि
स्वर्गोद्यानं राजते । उत्प्रेक्ष्यते—गिरिकमलाया विमलाचललक्ष्म्याः नीलं मरकतच्छवि
चेलं वल्लमिव । पुनः प्रतीच्यां पश्चिमायां दिशि चन्द्रोद्यानं आजते । किंभूतम् ।
विविधानि नानाप्रकाराणि रक्तपीतनीलकृष्णश्वेतादिवर्णानि सुमानि पुष्पाणि तेषां भरै-
समृद्धैर्भूषितं शोभितम् । उत्प्रेक्ष्यते—किंभूतः । भूषणैरभरणैरिवालङ्कृतम् । पुनर्धनद-
दिशि उत्तरस्यां लक्ष्मीलीलाविलासं नाम वनं शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—तदीयमुत्तरदिक्पते-
र्धनदस्य संबन्धि निकुञ्जमुद्यानं चैत्ररथं वनमिव । 'विमानं पुष्पकं चैत्ररथं वनं पुरी
प्रभा' इति हैम्याम् । निकुञ्जशब्दः पुनर्पुंसकलिङ्गयोः । इदं वर्णनमग्रेऽपि प्रोच्यमानं
शत्रुंजयमाहात्म्यादितो ज्ञेयम् । अत्रुक्ता तु तेषामलक्ष्यत्वेनेति ॥

राकामृगाङ्गा इव यत्र पद्माकरा रमां कांचन चिन्वते स्म ।

कुण्डान्यखण्डान्यपि नागगेहात्पीयूषकुण्डानि किमुद्धृतानि ॥ १२३ ॥

यत्र शत्रुंजये राकाणां यः सुपूर्णः षोडशकलकलितश्चन्द्रो भवेत् । 'राका पूर्णे
निशाकरे' इति हैम्याम् । पूर्णिमासीनां मृगाङ्गाश्चन्द्रा इवामृतपूरिताः पद्माकरास्तदाकाः
कांचन वचनविषयातीतां रमां लक्ष्मीं चिन्वते पुष्पन्ति । पुनर्यत्र गिरौ अखण्डानि अ-
भमानि अक्षतानि कुण्डानि हृदयेदा जलाशयविशेषाः शोभन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—नागगे-
हात्पातालादुद्धृतानि गृहीत्वा आनीतानि किं पीयूषकुण्डानि अमृतकुण्डानीव । पाताले
हि नव सुधाकुण्डानि सन्ति । यदुक्तं पञ्चनीस्तुतौ—'यात्वा देवाधिदेवागमदशमसु-
धाकुण्डमानन्दहेतुः' इत्यागमरूपं दशमं सुधाकुण्डम् । तथा नैषधवृत्तौ—'क्षितिं फणाम-
ण्डलै रक्षन्ति धारयन्तीति क्षितिरक्षिणो नागाः । यथा यत्क्रयाश्रवणात् पूर्वं फणिप्रभृ-
तयो नवसुधानां कुण्डानां रक्षिता कुण्डानि नामृतरोऽमृवत्तथा रक्षयन्ति' इति ॥

कलितललितरङ्गचुङ्गतारङ्गसङ्गी-

मिलदलिकुलकेलीस्मेरदम्भोजपुञ्जः ।

श्रियमयति तटाकश्चिल्लणारख्योऽत्र नन्दी-

सर इव दनुजारिश्रेणिभिः सेव्यमानम् ॥ १२४ ॥

अत्र शत्रुंजयशैले चिल्लण इति आख्या नाम यस्य तादृशः तटाकः श्रिय शोभाय-
यति गच्छति । प्राप्नोतीत्यर्थः । किंभूतः । कलितं ललितं गमनागमनादिविलासो वैस्ता-
दृशः तथा रङ्गन्तश्चलन्तस्तुङ्गा उच्चैस्तरा गगनावगाहिनस्तारङ्गाः कल्लोलसमूहाः । अत्र
समूहार्थेऽण्प्रत्ययः । तथा 'वारंवारं तारतरस्वरनिर्जितगङ्गातारङ्गम्' इति पद्मसुन्दर-

तमारतीस्तोत्रे । तेषां सङ्गोऽस्यस्यासिन्वा । पुनः किंभूतः । मिलन्तो मकरन्द-
पानार्थं लोलुपतया आगच्छ एकत्रावस्थितिं कुर्वन्तो ये अलिनो भ्रमरास्तेषां कुल
सजातीयवृन्दानि । 'कुल तेषां सजातीनाम्' इति हैम्याम् । तेषां केली कीडा यत्र
तादृशः स्मेरन्विकाश प्राप्नुवन् । 'स्मेरदम्भोजखण्डाभिः' इति पाण्डवचरित्रे ।
धम्भोजानां कमलानां पुञ्जो व्रजो यत्र । उत्प्रेक्ष्यते—नन्दीसर इव । यथा पूर्वोक्तवि-
शेषणविशिष्टमिन्द्रसरोवरं श्रियं श्रयति । एतद्वयमपि किंभूतम् । दनुजानां दान-
वानामरयो वैरिणो देवास्तेषां श्रेणिभिर्धोरणीभिः सेव्यमानम् । मोक्षार्थं क्रीडार्थं च
विल्लणनन्दीसरसोर्विशेषणम् ॥

कचिदुपरिकर्पादिप्राक्सरः पालिशालि

स्मितशिखरिशिखाप्रस्थायुकानेकपक्षि ।

विलसति विमलाद्रौ खां जडाधारभावा-

भ्युदितजगदकीर्तिं हन्तुमेत्य स्थितं किम् ॥ १२५ ॥

विमलाद्रौ शत्रुंजयशैले क्वचित्कुत्रापि स्थानके उपरि अधिल्लकाप्रदेशे कर्पादि इति
शब्दः प्राक् पूर्वं यस्य तादृशं सरो विलसति शोभते । किंभूतम् । पाली सेतौ जलवा-
रणके झालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलाः, तथा सिता विकसिताः कुमुदिताश्च ये शिखरिणः
पादपास्तेषां शिखानां शाखानामग्रेषु उपरितनप्रदेशेषु स्थायुका वसनशीलास्त्रिप्रती-
लेखशीला उपविष्टा अनेके विविधजातीयः पक्षिणो विहंगमा यत्र तत् । उत्प्रेक्ष्यते—
खां खकीयां डल्योरैक्याद्भाषप्रधाननिर्देशाच्च जडाधारत्वेन अथ वा भावप्रधानत्वेन
विना जडानामाधारत्वेनाभ्युदिता प्रकटीभूतामुत्पन्ना वा जगति विश्वे अकीर्तिमपयशो
हन्तुं किं निवारयितुमिवैलागल स्थितम् ॥

स्फुटमिव घटितानां वेधसा स्फाटिकानां

क्वचन खनिरपूर्वा तण्डुलानां विभाति ।

उदयति किल दृष्टेः सादिमातुः पुरस्ता-

दिव शतधृतिपुन्याः केसराङ्कुरराजी ॥ १२६ ॥

शत्रुजये क्वचन वह्निःप्राकारप्रतोलीप्रवेशानन्तरमेव पुरो भूमौ स्फाटिकानां स्फटि-
कोपलभयानां तण्डुलानां चोक्षानामपूर्वा असाधारणा खनिराकरो विभाति । उत्प्रेक्ष्यते—
वेधसा दृष्टिकर्त्रा घटितानामिव निष्पादितानामिव । कथम् । स्फुटं प्रकटं यथा स्यातथा ।
किलेति श्रूयते निश्चितं वा । यदेतदित्यमेव दृश्यते च । सा चोक्षकखनिरादिमातुः युगा-
दिदेवजनन्या लोकेऽप्यादिमाता देवीविज्ञेया सैव मरुदेवा तस्या दृष्टेः पुरस्तादेवोद-
यति प्रादुर्भवति । केव । केसराङ्कुरराजी । यथा शतधृतेर्ब्रह्मणः पुन्या नन्दिन्याः सर-

खल्या दृष्टेऽग्रे कुङ्कुमप्ररोहमण्डली प्रादुर्भवति । काश्मीरजनपदे सरस्वतीदृष्टेः पुरो ध्रुव-
णमुद्रच्छति, अन्यत्र कुसुम्भक इति ध्रूयतेऽद्यापि ॥

हृदभिलषितसिद्धीरैहिकामुष्मिकाद्या-

स्त्रिजगति ददतो मे के पुरो यूयमाध्वे ।

इति किमु सुरवृक्षानैहिकार्थान्ददानां-

स्तृणयति खगरावैर्यद्वटः सिद्धनामा ॥ १२७ ॥

सिद्ध इति नाम यस्य तादृशो यो वटः न्यग्रोधः यस्य शत्रुजयस्य वटो यद्वटः
प्लक्षः । 'सिद्धवट' इति प्रसिद्धः । स खगानां पक्षिणा रावैर्विस्तैः इह लोके भवा ऐहिकास्ते
च ते अर्था अभिलाषास्तान्ददानान्पूरयतः सुरवृक्षान् कल्पद्वमान् तृणयति तृणप्रायान्
कुरुते । अवगणयतीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः किमु । इति किम् । त्रिजगति त्रैलो-
क्येऽपि । त्रिभुवनजनानामित्यर्थः । ऐहिका इहलोकसबन्धिनीः आमुष्मिकाः परलोकसं-
बन्धिनीः हृदभिलषिता हृदयेन मनसा कामिताः सिद्धीर्ददतो यच्छतो मे मम पुरोऽग्रे
भोः कल्पवृक्षाः यूय के वराका आध्वे वर्तध्वे । अकिञ्चित्करत्वेन न केऽपीत्यर्थः ॥

यस्मिन्नित्थमशापि पात्रसलिलक्षेपात्कुधा साधुना

काकः कोऽपि कदापि मास्त्वह नगे जातप्रवेशः क्वचित् ।

मातङ्गो महतामिवौकसि ततस्तत्राप्यभूदक्षयं

स्थाने तद्वचसाम्बु पद्मनदवद्विश्वैकमाहात्म्यभृत् ॥ १२८ ॥

यस्मिन्नगे विमलाद्रौ पात्रान्नालिकेरामत्रात् 'उल्लो' इति प्रसिद्धात्सलिलस्य ज-
लस्य क्षेपात्क्षेपणाल्लोकोक्त्वा ढोलणात् कुधा कोपेन केनापि अनिर्दिष्टनाम्ना साधुना
मुनिना कोऽपि स्वपात्रपानीयक्षेपकः काकः इत्थममुना प्रकारेणाशापि शतः । इत्थं कथम् ।
यदिह नगे अस्मिन् शत्रुजये क्वचित्कुत्रापि शैलसबन्धिनि प्रदेशे स्थानके कदापि कस्मिन्नपि
प्रस्तावे कोऽपि कश्चिदपि लज्जातीयः काको वायसो जातो भूतः प्रवेशः समागमो यस्य
तादृशो मा भूत् मास्ताम् । कोऽपि काको मात्रागच्छत्वित्यर्थः । क इव । मातङ्ग इव ।
यथा चाण्डालो महतामुत्तमजातीयानामोक्तिं गृहे जातप्रवेशो भवेत् । ततः शापदाना-
नन्तरं मध्यदिनदिनकरप्रसरत्करनिकरप्रवलतापोद्भूतप्रभूतदृषाशुष्यन्मुखोष्ठतालुरसना-
स्याकुलबालवृद्धादिबंधजनार्थार्थभ्यर्थनोत्पन्नानुकम्पाद्रोभवनमनस्तथा तद्वचसा तत्सैव
साधोर्गिरा तत्रापि स्थाने तस्मिन्नेव पानीयक्षेपणप्रदेशे तीर्थातिशयप्रकटनार्थमक्षयं न
विद्यते क्षयो रिक्तीभावो यस्य तादृशमम्बु पानीयमभूत् जातः । अमुनाप्यक्षीगमेव
वारि वर्तते । 'उल्लो' इति नाम्ना प्रसिद्धमास्ते । किं वत् अक्षीणम् । पद्मन-
दवत् । यथा पद्महृदे अक्षयमम्बु वर्तते । किंभूतमम्बु । विश्वे त्रैलोक्येऽप्येकमद्वैत मा-
हात्म्यं महिमानं विभतीति ॥

महीपालभूभृन्मुखाणामिवैतन्नृणां कुष्ठकष्टादिनिर्घातनिष्णम् ।

मरुलोलकलोललीलायमानारविन्दव्रजं सूर्यकुण्डं विभाति ॥ १२९ ॥

एतत्प्रत्यक्षं पार्श्ववर्ति सूर्यकुण्डं विभाति । किंभूतम् । मरुता वायुवेगेन लोला-
श्वलीभूता ये कल्लोलालरदास्तेषु लीलायमानो लीलाया आचरन् अरविन्दानां कम-
लानां व्रजो यत्र । पुनः किंभूतम् । नृणां सर्वजनानां कुष्ठान्यष्टादशजातीयमहारोगविशे-
पास्तेषां कष्टानि अद्वादिगलनादिकृच्छ्राणि तान्यादौ प्रथमं येषां तादृशानि शोकापत्प्रमु-
खदुःखानि तेषां निर्घातो मूलोच्छेदनं तत्र निष्ण निपुणम् । केयामिव । महीपालभूभृत्प्र-
मुखाणामिव । यथा साधिताप्रतिहतस्वहायनेकविद्यासिद्धस्य स्वयवरपरिणीतगुणमुन्दरी-
मर्तुं, रोगाकुल्येऽपि विजितप्रतिपक्षक्षमाभृलक्षस्य महीपालनाम्नो राज्ञः कुष्ठकष्टनि-
र्भेदकमासीत्तथा परेषामपीति बोध्यम् । महीपालकया तु शत्रुजयमाहात्म्येऽस्तीति ॥

पुण्डरीकाचलोर्वीव महिमैकनिकेतनम् ।

राजादनीं विभात्येषा मुषिताशेषकल्मषा ॥ १३० ॥

एषा प्रत्यक्षकथा राजादनीं क्षारिका 'रायणि' इति प्रसिद्धा विभाति । किं-
भूता । मुषितानि मूलानुच्छिन्नानि अशेषाणि समस्तानि कल्मषाणि पापानि यथा ।
पुनः किंभूता । महिम्नां माहात्म्यानामेकमद्वैतं निकेतनम् । केव । पुण्डरीकाचलस्य
शत्रुजयादेरुर्वीं भूमीव ॥

ऐहिकामुष्मिकानल्पसंकल्पितान्यङ्गभाजां सृजन्ती त्रिलोकीभुवाम् ।

वेधसा स्वर्गिणां गौरपूर्वेव या निर्मिता राजते यत्र राजादनी ॥ १३१ ॥

यत्र शत्रुजये राजादनीं राजते । उत्प्रेक्ष्यते—या राजादनीं वेधसा सृष्टिकर्त्रा अ-
पूर्वान्याभ्यः कामधेनुभ्यो लक्षणैरसाधारणा गीर्षेणुः कामदुघा निर्मिता निष्पादिता ।
किं कुर्वती । त्रिलोकीभुवां जगत्रितयजन्मना अङ्गभाजां देहभाजां सुरासुरनराणां प्रा-
णिनामैहिकानि इहलोकभवानि रोगापनयनसंपत्करणादिमानि आमुष्मिकाणि परलोकभ-
वानि स्वर्गपवर्गादिकानि यान्यनल्पानि भूयासि । समस्तानीत्यर्थः । संकल्पितानि मनः-
कामितानि । मनोरथानित्यर्थः । सृजन्ती कुर्वन्ती । संपूरयन्तीत्यर्थः ॥

वर्षत्यसौ शिरसि संघपतेः पयोभि-

जम्भारिराजिरिव जन्ममहे जिनेन्दोः ।

मुक्त्यङ्गना पुनरियं वयसीव रङ्गा-

त्पुसानुषङ्गयति संगमकामुकेन ॥ १३२ ॥

असौ राजादनीं संघपतेः संघनायकस्य 'सघवी' इति लोकप्रसिद्धस्य शिरसि मस्तके
क्षीरवत्त्वेन पयोभिः क्षीरैर्वर्धति । जम्भारिराजिरिव । यथा जन्ममहे जननमहोत्सवं

जम्भारीणामिन्द्राणां राजिः श्रेणीः जिनेन्दोः जिनचन्द्रस्य उत्तमाहोपरि एककोटिषष्टि-
लक्षप्रमितपञ्चविंशयोजनोत्तुह्रदशयोजनपृथुलकलशयोजनोन्मितनालनिर्मुक्तविधि-
यौदकैर्वर्षति । पुनरियं राजादनी संगमकामुकेन मिलनामिलावुकेण पुंसा पुरुषेण
सार्धं मुक्त्वङ्गनां सिद्धवधूमनुषङ्गयति संगम कारयति । केव । वयसीव । यथा प्रियसखी
संगम कर्तुं काङ्क्षता मनोमिलयितेन केनचित्तरुणेन समं तत्तरुणाङ्गसंगमकृते सुचिरमु-
त्कण्ठितां स्वां सखीमनुषङ्गयति मेलयति ॥

संप्राप्तः पूर्ववारान्नवनवतिमितानादिदेवस्तलेऽस्या-

स्तत्रार्चैर्वार्चनीयास्त्यसुरनरमरुत्पुंगवैः पादुकास्य ।

अश्रयत्पर्णादिचूर्णैर्भुवनतनुभृतां भूतवेतालरक्षो-

यक्षाद्याशेषदोषानपहरति पुनर्या च रोगान्सुधेव ॥ १३३ ॥

अस्या राजादन्यास्तले अधःप्रदेशे मूलपार्श्वे छायायां वा नवनवस्या मितानेकोनश-
तप्रमाणीकृतान् पूर्ववारान् पूर्वाणां वर्षवासरसंख्याका वेला आदिदेवो वृषभस्वामी
संप्राप्तः समवसतः । यदुक्तम्—‘नवनवतिपूर्ववारान् यस्मिन् समवसरबुगादिजिनः ।
राजादनीतस्तले विमिलगिरिरय जयति तीर्थम् ॥’ इति पूर्वार्चार्थप्रणीतस्तवे । पुनस्तत्र
राजादन्यास्तले अर्चैव अर्हत्प्रतिमेव । अर्चाशब्देन पूर्वसूरिभिः प्रतिमा प्रोक्तास्ति ।
यथा—‘अवनितलगतानां कृत्रिमाकृत्रिमाणां वरभवनगतानां दिव्यवैमानिकानाम् । इह
मनुजकृतानां देवराजार्चितानां जिनवरभवानां भावतोऽर्चा नमामि ॥’ इति । अस्या-
दिदेवस्य पादुका पदप्रतिमा । पदद्वन्द्वप्रतिकृतिरित्यर्थः । अस्ति वर्तते । किंभूता । अ-
सुरा दानवा नरा मानवास्तथा मरुतो देवास्तेषां पुंगवैः प्रधानैरिन्द्रादिभिरर्चनीया
पूजयितुं योग्या पूजिता च । पुनर्अश्रयतां स्वयं निपतता भूपीठे वातादिना न तु क-
राकर्षणादिना पर्णादीना पल्लवपुष्पपत्रकलिकाफलशाखाच्छलिप्रमुखाणां चूर्णैः क्षोदैः
कृत्वा भुवनतनुभृतां जगज्जनानां भूतचेताला देवविशेषा रक्षांसि रात्रिचरा मनुष्या
सिद्धराक्षसादिविद्या देवजातीया वा इति द्विधा यक्षा वटवासिनस्ते आद्याः प्रथमा
येषां ते पिशाचप्रेतव्यन्तरयोगिनीशाकिन्यादयस्तेषामशेषाः समस्ता दोषा उपद्रवास्तान्
या अपहरति निर्णशयति । च पुनर्या रोगान् समस्तानप्यामयानपाकरोति । केव ।
सुधेव । यथा पीयूषं देवमोज्य पीतं सन्निःशेषान् गदानपनयति ॥

श्रीवाचंयमपञ्चकोटिकलितः श्रीपुण्डरीको गणी

चैत्र्यामत्र दिने महीमिव जयी सिद्धिं मुदासाधयत् ।

यत्किंचित्क्रियते जनैरिह नगे दानोपवासादिकं

तत्स्यात्तेन दिनेऽत्र कोटिगुणितं दानं सुपात्रे यथा ॥ १३४ ॥

श्रीभिज्ञानदर्शनचारित्रलक्ष्मीमिहृता वाचंयमा महासुनयस्तेषां पञ्चसंख्याकाभिः को-

टिभिः शतलक्षाभिः कलितः सहितः । तथा कोटिशब्दो दसः ख्रीलिङ्गाचिवदाकारान्तः । यदुक्तम्—‘क्रियती पञ्चसहस्री क्रियती लक्षा च कोटिरपि क्रियती । आदायो-
त्रतमनसां रत्नवती वसुमती क्रियती ॥’ इति सूक्ते लक्षाशब्दः । तथा लिङ्गाशुशासने—
‘मानो लक्ष माने वाच्यं लक्षशब्दः ख्रीङ्गीवलिङ्गयोः लक्ष लक्षा च’ इति लिङ्गाशुशासने ।
श्रिया प्रथमचक्रिप्रथमपुत्रप्रथमतीर्थतृप्रथमगणभृलक्ष्म्या युतः पुण्डरीकनामा गणी श्री-
ऋषभदेवचतुरशीतिगणभृत्समुल्लो गणधरः अत्र शत्रुजयादौ चैत्र्याम् । चैत्रेण मासेन
युक्ता पौर्णमासी चैत्रीत्युच्यते । चैत्रपौर्णमास्यामित्यर्थः । मुदा अनन्तानन्दसदोहमेदु-
रतया भोक्षमसाधयत्साधयामास । मुक्तिं जगामेत्यर्थः । क इव । जयीव । यथा जयन-
शीलो राजा प्रभोदेन महोमासमुद्रान्तमेदिनीं सावयति । तत इह नगे श्रीशत्रुंजयप-
र्वते यत्किञ्चिद्दानोपवासादिकमत्र दिने अस्या चैत्र्या पूर्णिमाया जनैर्भविकलोकैः क्रियते
विधीयते । तत्साधुसाध्वीविश्राणनोपवसनादिकमत्र चैत्रपूर्णमावासरे एकस्मिन्नेवाहनि
पञ्चकोटिमुनीनां मुक्तिगमनकारणेन कोटिभिः शतलक्षाभिः गुण्यते इति कोटिगुणितं
स्यात् । किमिव । दानमिव । यथा सुपात्रे दानं कोटिगुणं भवेत् । यदुक्तम्—‘दानपात्र-
मधमर्णमिहैकप्राह्मिकोटिगुणितं दिवि दायि’ इति नैषधे ॥

शाश्वताद्रिरिवानन्तसमयस्थायुकोऽस्त्ययम् ।

कालक्रमात्पुनर्घत्ते शशीवोपचयक्षयौ ॥ १३५ ॥

अयं शत्रुजयादिर्न विद्यते कदाप्यन्तोऽवसानं यस्य तावन्त समयं कालं यावत्ति-
ष्ठतीत्येवंशीलः स्थायुकः । क इव । शाश्वताद्रिरिव । यथा अनश्वरो मेघप्रमुखशीलः ।
जातिवाचित्वादेकवचनम् । अनन्तं कालं यावत्स्थानुरास्ते । परमस्मिन् शत्रुजये
एकोऽयं विशेषः । कालक्रमादुत्सर्पिण्यवसर्पिणी समयपरिपाख्या उपचयक्षयौ वृद्धि-
क्षीणभावौ असौ धत्ते । क इव । शशीव । यथा चन्द्रः शुक्लकृष्णपक्षक्रमादुपचयक्षीणते
धत्ते । यथा शशी शुक्ले पक्षे वर्धते कृष्णे च हीयते, तथा शत्रुंजयोऽप्युत्सर्पिण्यां
वृद्धिं भजते अवसर्पिण्यां क्षणं क्षयमयते । किं च यथा कलाबान्कलामात्रमेवावशि-
ष्यते तथा विमलद्रिरपि सप्तहस्तप्रमाणो मुण्डकमानोऽवशिष्यते ॥

तालध्वजदङ्काभिघकदम्बलौहित्यरैवताद्यचलाः ।

विलसन्महिमानोऽमी यत्प्रतिकाया इवामन्ति ॥ १३६ ॥

अमी प्रलक्षाः संनिचौ निरीक्ष्यमाणाः तालध्वजः, तथा दङ्क इत्यभिधा ययोस्तौ
‘तस्तादौ लङ्को’ इति नाम्ना प्रसिद्धौ, तथा कदम्बः, तथा लौहित्यः, तथा रैवत्य उज्जयन्तः
कोलम्बो लोहिचो गिरिनारि इति नाम्ना लोकप्रसिद्धाः । एते पञ्चापि पर्वता आदौ
कृत्वा येषां ते अचलाः ‘टुक’ इति ख्याताः पर्वता यत्प्रतिकाया यस्य शत्रुजयाद्रेः
प्रतिविम्बानीवामन्ति आ सामस्त्येन शोभन्ते । किंभूताः । विलसन् त्रैलोक्ये स्फु-
र्तिमत्तां कलयन् महिमा माहात्म्यं येषामेते पञ्चापि निरयः शत्रुंजयाद्रेर्मुख्यशिखराणि
विमलचलतुल्यमाहात्म्यानि सन्ति ॥

माहात्म्यमेतस्य समग्रमेकैकस्यापि शृङ्गस्य कदापि वक्तुम् ।

प्रभुर्भवेत्कोऽपि तदाप्त एव तरीतुमब्धेरिव वारि पोतः ॥ १३७ ॥

एतस्य शत्रुजयस्य एकैकस्यापि शृङ्गस्य शिखरस्य समग्रं समस्त माहात्म्यं महिमानं वक्तुं कथयितुं यदि चेत्कदापि कस्मिन्नपि समये कोऽपि पुमान् प्रभुं समर्थो भवेत्तदा स आप्तः सर्वज्ञ एव नान्य सर्वज्ञं विना अस्य महिमानं भाषितुं कोऽपि नालम् । क इव । पोत इव । यथा अब्धेर्महापर्वस्य वारि पानीयं यदि कदाचित्कोऽपि तरीतुमलं तदा स पोतो यानपात्रमेव न तारकादिः ॥

तदत्र प्राप्यतेऽनल्पं यद्वस्तु कापि नाप्यते ।

मेरौ न सन्त्यदभ्राः किं दुःप्रापाः खट्वमा मरौ ॥ १३८ ॥

अत्र शत्रुंजये तत्तत्प्रसिद्धमप्रसिद्धं वा निधिदर्शनकृत्तनजतकनककारिचित्रकमोहनवल्लीप्रमुखानेकौषधीरसकूपिकास्वर्णरत्नाकरादिकमनल्पं बहु । पदे पदे इत्यर्थः । वस्तु प्राप्यते लभ्यते भाग्यवद्भिः । अथ वा अत्र गिरौ बालवृद्धैरपि सिद्धिरासाद्यते । यदुक्तम्—‘सर्वेषामपि शैलानामुन्नतो विमलाचलः । यदारोहेण लोकाग्रं प्राप्यते बालकैरपि ॥’ इति पूर्वसूरीस्तवे । तत्किम् । यद्वस्तु अन्यत्रान्यस्मिन् स्थाने महायासोऽपि कापि कुत्रापि नाप्यते न लभ्यते । युक्तोऽयमर्थः—ये खट्वमा कल्पवृक्षा मरौ मरुस्थत्या दुःप्रापाः । यदुक्तम्—‘पातु वाञ्छति चातकस्य रुदतो नेत्राम्बु यत्राम्बुदादृष्टायामिच्छति निश्छिदक्षितिरुहः प्रत्याशया धावताम् । अन्तर्गूढजलाशया श्रमजलं नेतुं नदी काहति प्राप्तास्त मरुनीश्वरं वयमितो दूरेण वाराणसीम् ॥’ इति मरुमण्डलक्षणम् । तत्र ये दुर्लभास्ते कल्पशाखिनो मेरौ सुवर्णाचले अदभ्रा गणनातीताः किं न सन्ति न विद्यन्ते अपि त्वसंख्या आसते ॥

षष्ठः सप्तभिरष्टमाष्टमयुतैर्यस्मिन्कृतैर्निर्जले-

स्तार्तीयकीकतया मिते किल भवे प्राप्नोति सिद्धिं सुधीः ।

यस्मिन्नार्षभिकारितां मणिमयीं मूर्तिं जिनेन्दोर्नम-

स्कुर्वन्स्वर्णगुहागतामपि भवेदेकावतारी भवे ॥ १३९ ॥

किलेति पूर्वाचार्यपरम्परया श्रूयते बृहद्ग्रन्थेषु च दृश्यते । यस्मिन् शत्रुजये तृतीय एव तार्तीयकः । ‘तीयादीकणं स्वार्थे वा वक्तव्यम् ।’ तस्य भावस्तार्तीयकीकतया तया तार्तीयकीकतया । यदुक्तम्—‘तार्तीयकीकतया मितोऽयमगमत्तस्य प्रबन्धे महाकाव्ये चारुणि नैषधीयचरिते सगौ निसर्गोज्ज्वलः’ इति नैषधे । मिते प्रमाणीकृते भवे जन्मनि सुधीर्धीमान् सिद्धिं मोक्षं प्राप्नोति । कैः । पठिरूपवासद्वयमानः ‘छट्’ इति लोकप्रसिद्धः । किभूतैः । सप्तभिः सप्तसख्याकैः मार्तण्डतुरगप्रमाणैः । पुनः किभूतैः । अष्टमेन अष्टमनाम्ना उपोषणत्रिकेण ‘अष्टम’सन्नेन प्रसिद्धेन युतैः सहितैः । पुनः किभूतैः ।

कृतैर्विहितैः । क्रीदयैः कृतैः । निर्जलैः पानीयहरितैः चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानहर्षैः ।
अत्र ये निर्जलान् सप्तपष्ठानष्टमं चाष्टमं कुर्वन्तीति ते तृतीये भवे मोक्षं यान्तीत्यर्थः ।
अपि पुनर्वसिन् शत्रुजये आर्षमिणा ऋषभस्यापत्यनार्पभिर्मरतचक्रवर्ती तेन कारितां
वार्धकिना निर्मापितां जिनेन्दोः स्वतातस्य ऋषभदेवस्यैव मूर्तिं प्रतिमां नमस्कुर्वन्
प्रत्यक्षलक्ष्यीकृत्य प्रणमन् सन् भवे संसारे एक एव नापरोऽवतारो जन्म अस्या-
स्तीति एकावतारी भवेत्स्यात् । मूर्तिं किंभूताम् । मणिमयीं रत्नस्वरूपाम् । पुनः किं-
भूताम् । स्वर्णगुह्यागताम् ऋषभगित्वरात्पश्चिमप्रदेशे स्वर्णनाम्न्यां गुह्यायां कदरायां गता
प्राप्ताम् । आगमिष्यन्मन्दकालवशाद्भोलुपलोककृताद्यातनाभयादिन्द्रवत्तसा समरचकिणा
स्वर्णगुह्याया स्वयं गुप्तीकृत्य स्थापितामित्यर्थः ॥

अत्रानन्तजिना अनन्तमुनिभिः सिद्धा विशुद्धाशया

ध्यानैर्वह्निभिरिन्धनप्रकरवन्निर्दह्य कर्मव्रजम् ।

सिद्धक्षेत्रमतो निगद्यत इदं चेदीहते मानसं

सिद्धिं वस्तदिह स्वयं वसति सा सत्संगमाकाङ्क्षिणी ॥ १४० ॥

अत्र शत्रुजये शैले न विद्यतेऽन्तोऽवसानं येषां तादृशैर्मुनिभिः साधुभिः सार्वभ-
नन्ताः प्रान्तातीताः कालस्यानन्त्याजिनास्तीर्थकराः सिद्धाः मोक्ष प्राप्ताः । किंभूताः ।
विशुद्धो निर्मल आशयोऽध्यवसायः परिणामो येषां ते । किं कृत्वा । निर्दह्य नितरां
ज्वालयित्वा । कम् । कर्मणा ज्ञानावरणीय-दर्शनावरणीय-मोहनीय-अन्तराय-वेदनीय-
नाभ-गोत्र-आयुः-प्रमुखानामनेकजातीयानां प्राचीनाचीर्णशुभाशुभपरिणतीनां व्रजं स-
मूहम् । कैः । ध्यानैः घर्मेशुक्रप्रणिधानैः कृत्वा । क्विप् । इन्धनप्रकरवत् । यथा वह्नि-
भिर्हुताशनैः काष्ठकलापो निर्दह्यते । अतः अनन्तानन्तभेदभिन्ना नगरे गणपरिकलि-
ततीर्थकृतां सिद्धिगमनकारणादिदमपि तीर्थं सिद्धक्षेत्रं निगद्यते कथ्यते । ततो भो
भव्याः, चेद्यदि वो युष्माकं मानसं मनः सिद्धिं सनीहते, तत्तर्हि सा सिद्धिः स्वयमात्म-
नैव इह शत्रुजये वसतिं वारं विधत्ते । किंभूता सा । सद्भिर्दत्तमैः समं संगम संयोगमा
सामस्त्वेन काङ्क्षतीत्येवंशीला ॥ इति शत्रुंजयाद्रिमाहात्म्यवर्णनम् ॥

इत्यद्वैतप्रभावं विमलशिखरिणो भाषमाणो विशिष्य

श्रीमत्प्राचीनसूरीश्वर इव भगवानङ्गभाजां समाजे ।

सिद्धक्षेत्रेऽवतस्थे कतिचन दिवसान्क्रि न सिद्धो भविष्युः

स्वेन श्रीतीर्थमर्तुः पदपरिचरणानन्दसान्द्रो मुनीन्द्रः ॥ १४१ ॥

मुनीन्द्रो हीरविजयसूरिः कतिचन क्रियत्संह्याकान् दिवसान् यावत्सिद्धक्षेत्रे श्रीश-
त्रुजयशैलोपरि विमलगिरिम् । 'वृत्तिलिखितं लिङ्गं नो सिद्धस्त्रिपुण्डरीक' इति शत्रुंजय-
कल्पेऽभिधानानि । अवतस्थे अवस्थिति कृतवान् । वार्षकापुनः पुनश्चद्विमुत्तरीतुं

शक्यभावात्तदधित्यकायामेव तस्थिवानित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—स्वेनात्मनापि सिद्धानां क्षेत्रत्वेन सिद्धो मुक्तात्मा भविष्यन् भवनशीलेन अपि तु काकूत्तथा सिद्धो भवितव्यः । अथ वा विद्यामन्त्रतन्त्रौषधीविविधसिद्धिभिः कृत्वा सिद्धपुरुषो बुभुषुर्न अपि तु सर्वसिद्धिमान् भवितुमिच्छुरेव । यद्यपि विद्यामन्त्रादीनां साधूना प्रयोजन नास्ति, तथापि कदाचिदपि समयानुसारेण प्रयोजनमपि भवेत् । अथ वा पूर्वादिषु सर्वस्यापि सद्भावात् ज्ञेयस्वरूपमपि सर्वं भवेत् । किंलक्षणो मुनीन्द्रः । श्रीभित्तैलोक्यैश्वर्यलक्ष्मीभिः कलितस्य तीर्थभर्तुः ऋषभदेवस्य पदयोश्चरणयोः परिचरणा उपासना तथा हेतुभूतया य आनन्दः परमाह्लादस्तेन सान्द्रो मेदुरः । निग्ध इत्यर्थः । किंभूतः पुनः । भगवान् जगत्पूज्यः । पुनः किं कुर्वाणः । श्रीमान् सातिशयज्ञानाश्वर्यकृत्कृत्स्नलक्ष्मीयुतः प्राचीनः प्राक्तनः सूर्येश्वर इवाङ्गभाजां यात्रिकजनानां समाजे सभायां विमलशिखरिणः पुण्डरीकाद्वेरिति पूर्वव्यावर्णितप्रकारेण प्रभाव महिमानं विशिष्य विशेषप्रकारेण भाषमाणः प्रकाशयन् ॥

यं प्राप्तुं शिवाहसाधुमघवा सौभाग्यदेवी च यं
श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्भाह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-

क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽभवत्षोडशः ॥ १४२ ॥

पण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये षोडशानां संख्यापूरणः
द्विरष्टसंख्यः सर्गोऽधिकारिविशेषः अभवत्संजातः ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिताया खोपज्ञहीरसौ-
भाग्यनाममहाकाव्यवृत्तौ संघागमनचैत्यपरिपाटीपूर्वकयात्राकरणप्रासादा-
दिवर्णनशत्रुंजयमाहात्म्यप्रकाशनो नाम षोडशः सर्गः ।

सप्तदशः सर्गः ।

अथ व्रतीन्द्रोऽभ्युदयं दधाने बिम्बे नभस्यम्बुजबान्धवस्य ।

मूर्ध्ना धृते पूर्वदिशेव भद्रकुम्भे स नाभेयजिनं ननाम ॥ १ ॥

अथ शत्रुजये यात्रा कृत्वा कतिचिद्दिनान्यधित्यकायामेव स्थितेरनन्तरं सोऽकम्बर-
साहिमाननीयो व्रतीन्द्रो हीरविजयसूरिः कदाचित्कस्मिन्नपि दिवसे गिरेरुत्तितीर्षुः
नाभेयजिनं श्रीऋषभतीर्थनाथं ननाम प्रणमति स्म । कस्मिन् सति । नभसि गगनम-
ण्डले अम्बुजबान्धवस्य सूर्यस्य बिम्बे मण्डले अभ्युदय संमुखाद्गमनं दधाने विप्राणे
सति । प्रातःकाले सूर्येऽभ्युदिते सतीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—पूर्वदिशा प्राचीहरिता खम-
स्तकेन कृत्वा धृते अधिरोपिते भद्रकुम्भे मङ्गलकलशे इव ॥

अन्याननन्यां सुदमादधानः पुनर्व्यनंसीत्स जिनावनीन्द्रान् ।

शत्रुजयाद्रेरिव भूषणेषु शेषेषु चैत्येषु हिरण्यमयेषु ॥ २ ॥

पुनरित्यपराधं । यथा ऋषभदेवं प्रणतवांस्तथैव अन्यानभरतनपि जिनावनीन्द्रानर्ह-
द्भ्रष्टारकान् स सूरिव्यनंसीत् विशेषेण नमस्यति स्म । स किं कुर्वाणः । अनन्या न
विद्यते अन्या अधिका अपरा अस्याः सकाशादित्यनन्यामसाधारणीं सुद प्रीतिं प्रह्ला-
दमादधानः कुर्वाणः । अथ वा आ सामस्येन मनोवाक्यैर्दधानो विभ्राणः । क्वचिच्च
कुमारसंभवादिषु धरणार्थेऽप्यादधान इति दृश्यते । केषु । जिनराजान् व्यनंसीत् । शेषेषु
मूलचैत्यतिरिक्तावशिष्टेषु चैत्येषु प्रासादेषु । किंभूतेषु चैत्येषु । हिरण्यमयेषु काञ्चनर-
चितेषु । उद्रेक्ष्यते—शत्रुजयाद्रेर्विमलाञ्चलस्य भूषणेष्विव सुवर्णवर्णाभरणेष्विव ॥

शत्रुजयोर्वीधरसार्वभौममौलेर्दधानो विशदाशयत्वम् ।

अवातरन्निर्जरनिर्झरिण्या इव प्रवाहो मिहिकाद्रिशृङ्गात् ॥ ३ ॥

स सूरिः शत्रुजयनाम्नः सर्वोपरितनशिखरादित्यर्थः । अवातरत् उत्तरति स्म । क इव ।
प्रवाह इव । यथा निर्जराणां देवानां निर्झरिण्या नद्या गङ्गायाः प्रवाहः पयोधारा मिहि-
काद्रिशृङ्गात् सुहिनाञ्चलशिखरात् हिममहीधरशृङ्गादवतरति । किंभूतः स प्रवाहश्च ।
विशदं विमल निष्पापमुज्ज्वलं च आशयं मनोमर्त्यं च दधानो विभ्राणः । हिमा-
द्रिरप्यञ्चलचक्री ॥

अलंकरोति स्म स पादलिप्तपुरं पुरं ग्रीगणगीयमानः ।

सहस्ररश्मेरिव रश्मिराशिरुदीयमानद्विजराजबिम्बम् ॥ ४ ॥

स हीरसूरिः पादलिप्तपुरं कथंचिद्रूपवन्नतः आवकीभवनानन्तरमवाप्तगगनाङ्गुणवि-
चरणप्रवणशक्तिप्रदायिपादलेपोऽष्टोत्तरशतमेवजसंतुष्टचेतसा वभृतयाराधितनागेन्द्रवि-
श्राणितवरप्रसादाधिगतसततानेकजातीयौषधीसंदोहमाहात्म्येन सिद्धसहस्रलक्षकोटिवैधि-
स्वर्णरसेन नागार्जुनयागिना उदयदत्तिभक्तिशक्तिवशवदीमवन्मानसेन स्वपादलिप्तगु-
रोर्नाम्ना वासितं पादलिप्ताभिधानं नगरम् अधुना तु 'पालीताणुं' इति लोके प्रसि-
द्धम् अलंकरोति स्म भूषयामास । किंभूतम् । पुरं ग्रीणां विविधजनपदागतानां मृगाक्षी-
णाम् । पुरं ग्रीशब्दो हस्तो दीर्घोऽप्यस्ति । यथा नैषधे—'अखिलपुरपुरं ग्रीनेत्रनीलोत्प-
लानि' इति । गणैर्वृन्दैर्गायमानः गानगोचरीक्रियमाणः । क इव । रश्मिराशिरिव । यथा
सहस्ररश्मेर्दिनकरस्य किरणनिकरः उदीयमानमभ्युदयं गच्छत् द्विजराजबिम्बं चन्द्र-
मण्डलमलंकुरुते । सहस्रकिरणात्किरणगणमादाय चन्द्रोऽभ्युदयतीति कविसमयः ।
'पुषोष वृद्धि हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव वालचन्द्रमाः' इति रघुवंशे ॥

स प्रार्थितो द्वीपजनव्रजेन स्वपत्तनं पावयितुं व्रतीन्द्रः ।

चित्रादिना सारथिनेव केशी वशीशिता श्वेतविकामिधानम् ॥ ५ ॥

स वतीन्द्रो हीरसूरिः द्वीपजनव्रजेन द्वीपवन्दिरसत्कसंघलोकनिकरेण स्वपत्तन सामान्यतो नगराभिधानं पत्तनम् । यथा हैम्यां समुदिताव्येव नगरनामानि—“नगरी पूः पुरीद्रङ्ग पत्तनं पुटभेदनम्” इति । विशेषतस्तु “पत्तनं रत्नयोनिः” इति द्वीपाभिधानं निजनगरं पावयितुं पवित्रीकारयितुं प्रार्थितो याचितः । आगृहीत इत्यर्थः । क इव । केशीव । यथा चित्रमिति पदमादौ घुरि यस्य तेन चित्रादिना सारथिना श्रावस्थ्यां नगर्यां राजकार्यार्थं गतेन तस्यैवोपदेशात् श्राद्धीभूतेन चित्रसारथिना केशीनामा वशी- शिता मुनीन्द्रो गणधरः श्वेतविका इत्यभिधानं नाम यस्य तादृशं स्वपत्तनं पावयितुं पावनं निर्मापयितुं प्रार्थितः । आगृहीत इत्यर्थः ॥

निश्चिक्व्य चित्तेऽजयपार्श्वभर्तुर्यात्रां स शत्रुंजयवद्भतीन्द्रः ।

कथंचिदप्याग्रहमस्य मेने सेनेशवत्सोऽपि ततः प्रतस्थे ॥ ६ ॥

स यतीन्द्रो हीरसूरिः कथंचिन्महता कष्टेन अस्य द्वीपवन्दिरस्य संघस्याग्रहं मेने मनयति स्म । किं कृत्वा । अजयनाम्ना दशरथनृपित्रा राज्ञा स्थापितस्याजयनाम्नः अनुना ‘अद्वारा’ इति प्रसिद्धस्य पार्श्वभर्तुः श्रीपार्श्वनाथस्य यात्रा प्रणमनं चित्ते स्मन- नति निश्चिक्व्य अवश्यं मया अजयपार्श्वनाथयात्रा कारयेति निश्चयं कृत्वा । किंवा । शत्रुजयवत् । यथा मया शत्रुंजययात्रा कृता, तथा अद्वारापार्श्वनाथस्य मया यात्रा कर्तव्येति विशेषः । अपि पुनः स सूरिरपि सेनेशवत्सेनापतिरिव राजेव वा ततः पाद- लिप्तपुरात्प्रतस्थे द्वीपवन्दिरं प्रति प्रचलति स्म ॥ इति पादलिप्तपुरात् द्वीपवन्दिरं प्रति प्रस्थानम् ॥

तत्प्रक्रमोपस्थितयात्रिकाणां तदावलीभिर्ववले गिरीन्द्रात् ।

अम्भोधिबेलाभिरिवोपकण्ठगिरेर्गभीरारवबन्धुराभिः ॥ ७ ॥

स चासौ प्रक्रमश्च प्रस्तावस्तत्प्रक्रमः शत्रुंजयाद्रियात्राकरणसमयः । ‘बेला वाराव- वसरः प्रस्तावः प्रक्रमान्तरम्’ इति हैम्याम् । तत्रोपस्थितानामागतानाम् । ‘उपस्थिता शोणितपारणा मे’ इति रघौ । तथा ‘आगमने गमनार्थाः समभ्युपाङ्म्यः पराः क- थिताः । आपतति चोपतिष्ठत्युपनमति तथोपसीदति च ॥’ इति क्रियाकलापे । यात्रि- काणां शत्रुजययात्राकारकाणांमावलीभिः श्रेणीभिस्तदा हीरसूरेद्वीपवन्दिरं प्रति प्रस्था- नावसरे गिरीन्द्राद्विमलाचलाद्ववले पश्चाद्वाधुटितम् । स्वस्वपुरं प्रति प्रस्थितमित्यर्थः । काभिरिव । अम्भोधिबेलाभिरिव । यथा समुद्रस्य प्रवृद्धपथः कलोलमालाभिरुपकण्ठगिरेः समीपपर्वतात्पश्चाद्वलित्वा गम्यते । किंभूतः । गभीरैर्मधुरैरारवैस्तरङ्गध्वनितैर्बन्धुरा- भिर्मनोज्ञाभिः यात्रिकश्रेणिभिरपि श्रीशत्रुंजयादिहीरसूरिमहिमगुणप्रशंसासस्तवनादि- गम्भीरनिनादैरभिरामाभिः ॥

मुहुः प्रसर्पन्पथि कण्ठपीठं विमुज्य पारीन्द्र इवालुलोके ।

उवाह सौहित्यमसौ न दर्श दर्श पुनः सिद्धधराधरं तम् ॥ ८ ॥

असौ सूरः पथि श्रीशत्रुजयशैलसंबन्धिवर्तिमार्गे प्रसर्पन् प्रचलन् सुहृद्वारंवारं कण्ठपीठं गलकंदल विमुञ्च्य वकीकृत्य । 'गिरा विमुह्वारि विमुञ्च्य कण्ठम्' इति नैषधे । आल्लोके । अर्थाद्विमलाचलं विलोकयति स्म । क इव । पारीन्द्र इव । यथा केसरी अग्रे गच्छन् मुहुः पश्चात्कण्ठं वलयित्वा विलोकते । पुनरन्यार्थे असौ सुरिस्तत्रैवालोक्येऽप्यद्वैततीर्थतया प्रख्यातं पूर्वव्यावर्णितं वा सिद्धधराधरं शत्रुंजयाद्रिं दर्शं दर्शं पुनः पुनर्दृष्ट्वा दृष्ट्वा सौहृद्विषं तृप्तिम् । 'तृप्तिः सौहृद्विषमाप्राणः' इति हैम्याम् । न उवाह न बहते स्म न प्राप । सरागं सरणरणकं च लोचनाभ्यां सादरमवलोकयन्नेव तृप्तिं प्राप्नोति स्म ॥

षडभिः काव्यैः क्रियापदेषु सत्स्वपि सूरैर्मानसविकल्पानामेकार्यनिष्ठतया कुलकमेवावधीयते—

एतां धरित्रीं त्रिजगत्पवित्रीकृत्रौ सवित्रीमिव शर्मदात्रीम् ।

खजन्मभूमीमिव भूस्पृशो मे मोक्तुं मनो नोत्सहते कथंचित् ॥ ९ ॥

एतां श्रीशत्रुंजयसंबन्धिनीं धरित्रीं पृथिवीं मोक्तुं विहातुं मे मम मनो मानसं कथंचित्केनापि प्रकारेण महता कष्टेन वा नोत्सहते नोत्साहं कुरुते न प्रगल्भते । नोद्यम निर्मातीत्यर्थः । 'उत्साहः प्रगल्भता । अभियोगोद्यमौ प्रौढिः' इति हैम्याम् । इमां भूमीं मोक्तुं न शक्नोमीत्यर्थः । कामिव । खजन्मभूमीमिव । यथा भूस्पृशो मनुष्यस्य निजजन्मसंबन्धिनीमिवनीं त्यक्तुं चेतो नोद्यच्छते । किंभूतां धरित्रीम् । त्रिजगतां तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशशैल्लोक्यलोकानां पवित्रीकृत्रौ पावनीकारिकाम् । पुनः किंभूताम् । सवित्रीं जननीमिव । शर्मणां निःशेषसुखानां दात्रीं दायिकाम् ॥

कदम्बलौहित्यकदङ्कतालध्वजादिकूटैः कटकैरिवैषः ।

सर्वगन्धर्वगजेन्द्रगर्जैः श्रितोऽस्ति शत्रुंजयभूधरेन्द्रः ॥ १० ॥

श्रीशत्रुंजयनामा भूधराणां पर्वतानां भूषणामिन्द्रः स्वामी त्रिभुवनभवनप्रवर्तमानसमस्तप्रशस्तमहातीर्थाधिराजत्वाच्चकवर्तित्वाच्च अस्ति विद्यते । साक्षात्प्रकारेण दृश्यते इत्यर्थः । किंभूतः । सर्गां अद्वैतगीतकलाभिः पवनातिपातिपतिवेगातिशयवशेन साहंकाराः गन्धर्वाः देवगायनाः । गन्धर्वजातिदेवविशेषाः स्वर्गमणिमण्डितशिखरोदारकंदरोदरनिषण्णाः खशशिमुखीसखा हाहादयः पारवायुरा यहुपान् गायन्तीत्यर्थः । तथा गन्धर्वा वन्यवाजिनश्च येषु शिखरेषु तथा गजेन्द्रा गन्धर्वास्तनो भद्रादिजातिगजा वा तेषां गर्जा वृंहितानि सजलजलद्वीरगम्भीरध्वनयो येषु तादृशैः कदम्बनामा तथा लौहिसाहस्रया कदङ्गाख्यस्रया तालध्वजामिषानाः शैलास्ते आदौ प्रथमं येषां तादृशैरष्टोत्तरशतमर्तैः कूटैः शिखरैः श्रितः सेवितः । उत्प्रेक्ष्यते—कटकैः सैन्यैरिव शत्रुंजयमिषानः सार्वभौमोऽपि बलैः कलितो भवेत् । सैन्यैरपि सामिमानः नुरङ्गमगजगर्जोजितैः भूयते अथ वा कटकैरिवैषमिवेयम् ॥

प्रपूज्य पुष्पैः किसलैः फलैश्च यो वृक्षलक्षैः क्षितिभृन्महेन्द्रः ।

उपास्यते त्यक्तुमिवात्मवानस्पत्यं गतिं वल्गुमिवाधिगन्तुम् ॥ ११ ॥

यो विमलाभिधानः क्षितिभृन्महेन्द्रः गिरिराजः वृक्षाणां द्रुमाणां लक्षैः शतसहस्र-
संख्यैः उपास्यते सेव्यते । किं कृत्वा । प्रपूज्य प्रकर्षेण भावशुद्ध्या पूजयित्वा । कैः । पुष्पैः
स्वकीयकुसुमैः । च पुनः कैः । किसलैः पल्लवैः । च पुनः फलैः आत्मीयशालैः । स्वजा-
तीयप्रवालपत्रप्रसूनफलैरभ्यर्च्यैत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—स्ववानस्पत्य निजां वनस्पतिनां
स्वकीयतरुभावम् । काष्ठत्वमिति यावत् । त्यक्तुं विहातुमम् । अथ पुनरुत्प्रेक्ष्यते—वल्गु
मनोहरां स्वर्गादिकां गतिमधिगन्तुं प्राप्तुमिव । ‘अधिगत्य जगत्पथीश्वरादथ मुक्तिं पुरु-
षोत्तमात्ततः’ इति नैषधे । ‘अधिगत्य प्राप्य’ इति तद्वृत्तौ ॥

एते मिथः प्रीतिपरीतचित्ताः सिंहेभमुख्या अपि मुक्तवैराः ।

तिर्यग्भवेऽपि स्पृहयेव सिद्धेः सिद्धाचलेन्द्रं परिशीलयन्ति ॥ १२ ॥

एते प्रत्यक्षसूरीणां दृग्गोचरीक्रियमाणाः सिंहेभमुख्याः केसरिकुञ्जरादिकाः अर्धा-
इनजीवाः सिद्धाचलेन्द्रं परिशीलयन्ति सेवन्ते शत्रुजयपर्वतपुरदरं तथा सिद्धो मन्त्रत-
न्त्रादिसिद्धिमानचलेन्द्रनामा कोऽपि पुरुषस्तमपि सिद्धयभिलाषुकाः भजन्ते । किंभूताः ।
मिथः परस्परमाजन्मप्रतिवद्धमपि मुक्तं सर्वथापि मनोवाक्कायैस्त्यक्तं वैरं विरोधो वैः ।
अत एव पुनः किंभूताः । मिथोऽन्योन्यं प्रीत्या केहेन परीतं व्याप्तं चित्तं मनो येषाम् ।
सिद्धानां तपस्विनां च प्रभावादिदमपि घटते । यदुक्तम्—‘सिंही सारङ्गचावं स्पृशति
सुतधिया द्वीपिनी तर्णकं गौर्माजोरी मूषकान् रमयति नकुली व्यालवालं प्रमोदात् ।
मातङ्गी कुञ्जराणि चटकशिष्टमथो पत्रिणी यत्र सत्त्वा आजन्मद्वेषिणोऽपि प्रदधति
सखितां तीर्थराजप्रभावात् ॥’ इति । उत्प्रेक्ष्यते—तिर्यग्भवेऽपि तिरश्चामप्यवतारे ज-
न्मनि सिद्धेर्मांक्षस्य स्पृहया वाञ्छयेव एवमन्यापि सेवनं सिद्धेः काङ्क्षया ॥

धात्रात्र विश्वाचलचारिमश्रीः पिण्डीकृतैकत्र दिदृक्षतेव ।

इत्युहमानेन गिरीन्द्रलक्ष्मीं समीक्षमाणेन मुनीश्वरेण ॥ १३ ॥

शत्रुजयोर्वीधरसंनिधाने शत्रुजया शैवलिनी न्यमालि ।

परां हसा स्वं मलिनं विभाव्य पुत्रीव जह्वोः पवितुं समेता ॥ १४ ॥

मुनीश्वरेण हीरसूरीणां शत्रुजयोर्वीधरस्य विमलाचलस्य संनिधाने समीपप्रदेशे
शत्रुजया नाम्नी शैवलिनी नदी न्यमालि विलोकिता दृष्टा । उत्प्रेक्ष्यते—परां हसा
समागतापरपापीयोजनसंगमाज्जातपापेन मलिनं पातककलुषीकृतम् । यदुक्तम्—
‘महापातककल्लोकैर्नित्यस्नानविधानतः । मुक्त्या पापं गतैः स्थानं तदादि मलिनास्त्य-
हम् ॥’ तदुपरि च गङ्गोक्तश्लोकः—‘परदारपरद्रव्यपरद्रोहपरादुखः । यज्ञाप्याह कदा-
भ्येत्य मामर्थं पावयिष्यति ॥’ इति परसमयोक्तानुसारेण परपातकागमनाद्गङ्गाया अपि

मालिन्यं प्रतिद्वमास्ते तदुपरीयमुत्प्रेक्षा । स्वमात्मानं विभाव्य दृष्ट्वा । ज्ञात्वेत्यर्थः । तं पवित्रं पवित्रीकर्तुं समागता जहोः पुत्री गह्वरे । 'तीर्थे' तोयव्यतिकरमवे जहुकन्या-सरव्योः' इति रघुवंशे । अथ वा 'मलिनीमविष्णु' इति पाठः । तत्र कल्मषेण कलुषीभवनशीलं स्वमात्मीयमात्मानं पावनीकर्तुम् । मुनीश्वरेण किं कुर्वाणेन । समीक्षमाणेन विलोकमानेन । काम् । गिरीन्द्रलक्ष्मीं वनकुण्डशिखराणां सुषमाम् । पुनः किं कुर्वाणेन । इत्यमुना प्रकारेण ऊहमानेन वितर्कं कुर्वता । इति किम् । धात्रा सृष्टिकर्त्रा अत्र सौराष्ट्रमण्डले शत्रुजयमूलधरिण्यां वा विश्वेषां त्रयाणां सप्तानां चतुर्दशानां वा एकाविंशतिसंख्याकानां वा जगताम् । 'सुवनाणि निवप्रीयात्रीणि सप्तचतुर्दश' इति वाग्भट्टालंकारे । वृत्ती एकविंशतिरपि । सर्वेषां वा चतुर्दशकोटीब्रह्माण्डाधिपतिः पार्वतीपतिः इति प्रसिद्धः । अचलानां पर्वतानां चारिमश्रीर्मनोहल्लक्ष्मीः पिण्डीकृता पुण्डरीकाचलरूपे पिण्डता प्रापिता । उत्प्रेक्ष्यते—सर्वपर्वतानां भियमेकत्र पृथक् पृथक् अवतिष्ठमानामेकस्मिन्नेव स्थाने दिदृक्षता ब्रह्मिच्छतेव पिण्डीकृता ॥ युग्मान्तभूतषट्कुलकं तुल्यम् । शत्रुजयपर्वताग्रस्थानावसरे शत्रुजयस्वरूपविचारणम् ॥

पद्मानि यस्यां व्यलसन्मुखानि पयःसुरीभिः प्रकटीकृतानि ।

अमानसाहास्यमहदीधरेन्द्रदिदृक्षयेव स्मितनेत्रपद्मैः ॥ १९ ॥

यस्यां शत्रुजयाभिधानतरङ्गिण्या पद्मानि कमलानि व्यलसन् विमान्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अमानं प्रमाणातीतं साहास्यं महिमा यस्य तादृशस्य महीधरेन्द्रस्य शत्रुजयशैलराजस्य दिदृक्षया ब्रह्मिच्छयेव पयःसुरीभिः जलदेवताभिः प्रकटीकृतानि जनलोचनगोचराणि निर्मितानि स्मितानि विकसितानि नेत्राणि नयनान्येव पद्माणि दलानि येषु तादृशानि स्ववदनानि निजमुखानीव ॥

नेदृक्परं तीर्थमुदेति मुक्तिक्षेत्रं त्रिलोक्यामपि तत्समीपे ।

शत्रुजयासिन्धुमिषेण रेखाचिख्यासयेतीव कृता विधात्रा ॥ १६ ॥

त्रिलोक्यां जगत्रये ईदृक् ईदृशं शत्रुजयशैलसदृशं मुक्तिक्षेत्रं मोक्षगमनस्थानं ना-माख्यानपूर्वकानन्तानन्तकोटिकोटिमिततीर्थकृद्गणवरसाधुपृष्ठमेधिना सिद्धिदायनपदम् अन्यतीर्थमतादृग्विषयं नैवोदेति जागर्ति । विद्यते इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेणा-चिख्यासया अर्थान्जगत्पुर आख्यातुमिच्छयेव विधात्रा निम्नसृष्टिकर्त्रा तस्य शत्रुजयस्य समीपे पार्श्वप्रदेशे शत्रुजया नाम सिन्धुस्तस्या मिषेण कपटेन रेखा कृता चिह्नितेव । एतस्य तुल्यमपरं किमपि तीर्थं नास्तीत्यतोऽयमेव रेखाभाक् । तस्मादस्य पार्श्वे शत्रुजया सरिद्रूपा रेखा कृतास्तीत्यर्थः ॥

पयःप्लवक्रीडदनेकपौरपुरं त्रिपुञ्जः सरिति व्यराजत् ।

नमश्चिकीर्षुः श्रमणावनीन्दोः पादाम्बुजं वारिसुरीभरः किम् ॥ १७ ॥

सरिति शत्रुजयायां नद्यां पयसां पानीयानां प्लवे पूरे क्रीडन्तीनां जलक्रीडा कुर्वा-

णानामनेकानां विविधजातीयानां बहूनां च पौराणां नागरिकलोकानां पुरेध्रीणां कामिनीनां पुञ्जो व्रजो व्यराजद्भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—श्रमणानां साधूनां मध्येऽवनीन्दोः क्षोणीयचन्द्रस्य राज्ञः हीरमुरीश्वरस्य पादाम्बुजं चरणारविन्दं नमस्त्रिकीर्तुर्नमस्कृतुमिच्छुः । 'तावदेव ऋषिरिन्द्रदिदृक्षुः' इन्द्रं द्रष्टुमिच्छुः इति नैषधे । वारिष्ठुरीभरः किं जलदेवतासंदोह इव ॥

पतिव्रतापीश्वरवार्धिमर्तृद्वयेति कौलीनमपाचिकीर्षुः ।

शत्रुञ्जयं सेवितुमात्मनागान्मिषेण यस्या हरशेखरे ॥ १८ ॥

या सरित् भारतीति संवन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—यस्याः शत्रुञ्जयाया नद्या मिषेण कपटेन आत्मना स्वकीयरूपेणैव शत्रुञ्जयं महातीर्थधिाराजं सेवितुं हरशेखरा गङ्गा इवागदागता । किं कर्तुमिच्छुः । इत्यमुना प्रकारेण कौलीनं स्वकीयापवादम् । 'जनप्रवादः कौलीनं विगानं वचनीयता' इति हैम्याम् । अपाचिकीर्षुः निराकर्तुमिच्छुः । इति किम् । स्वकान्तं विना परं पुमांसं मनसा वचसा कायेन स्वप्नेऽपि कदाचिदपि न कामयते इति सा पतिरेव व्रतं सतीत्यव्यञ्जको नियमः शीलं यस्याः सा पतिव्रता सती ईदृश्यतोऽपि सार्धार्हहारिपार्वतीतोऽपि अतिप्रमादिकयेन स्वशिरस्यारोपितापि मन्दाकिनी ईश्वरः शंभुः वार्यः समुद्रः एतल्लक्षणं मर्तृद्वयं वल्लभद्वन्द्वं यस्याः सा द्वयोः पुरुषयोः पार्श्वे या वनिता व्रजति सा असती व्यभिचारिण्येव भवति सा सती सर्वथापि नोच्यते । अथ ईश्वरं भिक्षुकं मुक्त्वा समुद्रं रत्नाकरं भजते । तदियं पुंस्वली एव च पतिव्रता इति स्वनिन्दां निराकर्तुम् ॥

या शान्तनोर्वीमघवाङ्गजानां महामयापायवतां चतुर्णाम् ।

चिकित्सकीवात्र महीन्द्रमुक्तिश्रीसंगमेऽपि प्रतिभूरिवाभूत् ॥ १९ ॥

या शत्रुञ्जया नदी अत्र जगति महान्तः अतिशायिक्लृपापवादाद्यशोविधायिनो ये आमयाः कुष्ठादिदुष्टरोगास्त एवापायाः कष्टानि विद्यन्ते येषां ते महामयापायवन्तस्तेषां चतुर्णां चतुःसंख्याकानां शान्तनुर्नामा इक्ष्वाकुवंशीय उर्वीमघवा महीमहेन्द्रत्तस्याङ्गजानां पुत्राणां चिकित्सकीनागदंकारिकेव अखिलव्याधिमूलोच्छेदकारिणीवामूत् जायते स्म । अपि पुनस्तेषां शान्तनुनन्दनानां महीन्द्रमुक्तिश्रीसंगमे राज्यलक्ष्मीस्तथा मोल्लक्ष्मीस्तयोः संगमे मिलन्ते अङ्गीकरणे प्रतिभूः साक्षिणीव संजाता । अयं संवन्धः शत्रुञ्जयामाहात्म्ये सचित्तरोऽस्तीति ॥

तीर्थेषु पाथःप्रथितेषु गत्या पृथक्पृथक्निवस्यति लोक एषः ।

शत्रुञ्जयेतीव विचिन्त्य सर्वतीर्थावतारा विधिना व्यधायि ॥ २० ॥

सर्वेषां भूर्भुवःस्वप्नस्थीमवानां नदीनदीपतिकूपपुष्करिणीदीपिकाद्वदकुण्डतटागपुष्करप्रभृतीनां तीर्थानां पुण्यस्थानकानामवतारोऽवतरणमनुप्रवेशो यस्यां तादृशी शत्रुञ्जयानाम्नी निर्भरिणी विधिना प्रजापतिना व्यधायि विहिता । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यत्रैव शृते

प्रोच्यमानं विचिन्त्य प्रजापतिस्तात्प्रजायाः खेदकारणं करुणया हृदये विचार्येव । इति किम् । यत्पाथःसु तदीयकुण्डसरःपुष्करप्रमुखेषु जलस्थानकेषु प्रथितेषु तीर्थतया विख्यातिं प्राप्तेषु सिद्धिसाधनस्थानकेषु लोकप्रसिद्धेषु पृथक् पृथक् गत्वा इतस्ततः पर्यटनेन भिन्नभिन्नप्रदेशपरिभ्रमणेन कृत्वा एष मनुपकमलोको मध्यमलोकसंज्ञातो जनः खिद्यति । पादचारित्वेन पर्यटने दुष्करदुःखितया खेदं प्राप्नोति इत्येष विमर्शः ॥

शत्रुंजयाद्रैर्महिमैकसिन्धोः सांनिध्यतोऽसावपि सिन्धुरासीत् ।

माहात्म्यभूमिः किमु किं न गङ्गासङ्गेन गङ्गीयति सिन्धुरन्या ॥२१॥

महिन्नामद्वैतमाहात्म्यानामेकस्याद्वितीयस्य सिन्धोः समुद्रस्य विमलाद्रेः पुण्डरीकगिरिः सांनिध्यतः सामीप्यात्पार्श्वे स्थितः । उत्प्रेक्ष्यते—असौ शत्रुजया सरिदपि माहात्म्यानामसाधारणप्रभावाणां भूमिः स्थानं किमु आसीद्भावेव । दृष्टान्तेनार्थं स्पष्टयति—युक्तोऽयमर्थो वा । गङ्गासङ्गेन मन्दाकिनीसंपर्केण अन्या परा यमुनाप्रमुखा सिन्धुर्नदी किमिति वितर्के प्रश्ने वा नैव गङ्गीयति गङ्गेव नाचरति । अपि तु गङ्गेव भवति ॥

उत्तीर्णवांस्तां सरितं व्रतीन्दुः सिन्धुं सुराणामिव चक्रपाणिः ।

ईर्यापथिक्याश्च कृते तटे स्थाद्ब्रह्मं क्षणं तामिव कल्मषघ्नीम् ॥ २२ ॥

व्रतीन्दुः साव्यसुधाकरः सूरिः तां शत्रुजयानात्रीं नदीमुत्तीर्णवान् ‘एकं पादं जले कृत्वा’ इति सिद्धान्तोक्तविधिना उत्ततार । क इव । चक्रपाणिरिव । यथा नारायणो धातुकी-खण्डभरतक्षेत्रमण्डनामरकामिधराजधानीनायकं पाण्डुवात्रीपतिपुत्रकलत्रापहारकमर्ध-नरसिंहरूपेण पद्मोत्तरपृथिवीपतिं परिभूय द्रौपदीं चादाय षड्भी रथैः सुस्थितसुरानुभा-वाल्लवणार्णवमप्यवगाह्य पूर्वोत्तीर्णपाण्डवाप्रतिहतवहनाभावात्सुराणां सिन्धुं देवपदीं गङ्गां स्वयमुत्तरति स्म । अत्रागमविधेः किमपि प्रयोजनं न, किं तु केवलं नयुत्तरणमेवोपमानम् । च पुनः सूरिरीर्यापथिक्या ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणस्य कृते कार्याय तटे शत्रु-जयसरितीरे क्षणं क्षणमात्रं तिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कल्मषाणि पापाणि हन्तीति कल्मषघ्नीं शत्रुजयां ब्रह्मं हृगोचरीकर्तुं क्षणं तस्थिवानिव । यतः सा पापहन्त्री ततस्तद्दृश-नमपवर्गजिगमिषया पापग्रहणनोद्यतानां यतीनामप्युचितमेव दुरितघातसाधनत्वादिति ॥

पुंनागनारङ्गरसालसालप्रियालहन्तालतमालतालैः ।

कदम्बजम्बीरसनिम्बजम्बूसर्जार्जुनैरञ्जनवज्जुलैश्च ॥ २३ ॥

कङ्कलिभिर्भूषिततीरभूमिर्यावन्मनोभीप्सितदानदक्षा ।

स्वसालतायाः स्पृहयात्मनीव सर्वैर्द्रुमैः सिन्धुरुपास्यतेव ॥ २४ ॥

पुंनागाः सुरपणिकाः पादपविशेषाः, नारङ्गाः प्रसिद्धाः, रसालाः सहकाराः इक्ष-वोऽपि, साला असनाः, प्रियाला राजादनाः, हन्ताला नाम देशविशेषप्रसिद्धक्षाः,

तमालास्तापिच्छाः, येषां तमालपत्राणि भवन्ति यत्पत्राणि पूर्वदेशे दक्षिणदेशे कर्णाम-
रणीभवन्ति वा । यदुक्तं नैषधे—‘अवणतमालदलाङ्कुरं शशिकुरङ्गमुखे सखि निक्षिप ।
किमपि तुन्दलितः स्थगयत्यशुं स यदि तेन तदुच्छ्वसिमि क्षणम् ॥’ इति विरहा-
वस्थायां चन्द्रोदये दमयन्तीवाक्यम् । तालास्ताडतरवो गुर्जरैषु प्रसिद्धाः । दक्षिणदिशि
च राजताला अपि भवन्ति येषां पत्रैः पुस्तकानि लिख्यन्ते तैः । तथा कदम्बनीषा
धाराकदम्बा धूलीकदम्बा वा । द्वये अपि चम्पूटिप्पनके प्रोक्ताः सन्ति । जम्बीराः प्रसिद्धाः॥
सह निम्बेन पित्रुमन्देन ‘नींबडा’ इति प्रसिद्धेन वर्तन्ते यास्तादृश्याः, जम्बू श्यामफलाः
प्रसिद्धाः । अथ वा निम्बजम्बूभिः सहितैः सर्जा देवदारवः । अर्जुनाः शास्त्रे देवविशेषे
वार्तुदसमीपे च प्रसिद्धाः तैः, तथा अञ्जना वृक्षविशेषाः, वज्जुल वानीराः, तथा कङ्कळ्यः
अशोकाः केसरा नागकेसरा एतैर्दृक्ष्यां शत्रुंजया सरित् उपास्यते सर्वकालं सेव्यते ।
किंभूता । यावन्ति त्रैलोक्यलोकवर्तीनि सर्वजातीयानि वा मनसामभीप्सितानि कामि-
तानि तेषां दाने प्रपूर्णे दक्षा कुशला । कामितकामधेनुरित्यर्थः । सत्प्रेक्ष्यते—आत्मबुद्धेषु
विषये स्त्रःसालताद्याः कल्पद्रुमभावस्य स्पृहया वाञ्छया वृक्षलक्षैः संसेव्यते । कामि-
तकामदुषां शत्रुंजया सरितं संसेव्य वयं कल्पवृक्षभावं भजाम इतीच्छयैव ॥ युग्मम् ॥

कदा पुनर्दर्शनमस्य भावि ध्यायन्निदं स्वीयहृदा मुनीन्दुः ।

तीर्थं स तीर्थेशमिव प्रणम्य पथि प्रतस्थे प्रथितावदातः ॥ २९ ॥

स मुनिर्हिरसूरीन्द्रस्तीर्थेशं जिनमिव शत्रुजयाद्रिं प्रणम्य ललाटघटितकुब्जलीकृत-
करकमलो नमस्कृत्य पथि द्वीपोन्नतपुरपद्धतीं प्रतस्थे प्रचञ्चाल । स किलक्षणः । प्रथितो
जगद्विख्यातोऽवदातः अकञ्चरसाहिप्रतिबोधनलक्षणं चरितं यस्य । स किं कुर्वन् । इ-
दमत्रैव वृत्ते प्रोच्यमानमेतत्स्वहृदा निजमनसा ध्यायन् चिन्तयन् । इदं किम् । अदस्य
तीर्थाधिराजस्य पुनर्द्वितीयवारं कदाकस्मिन्काले मम दर्शनमवलोकनम् । यात्रा इत्यर्थः ।
भावि भविष्यति ॥

मेरुनिव कापि सुवर्णवर्णान्कुत्रापि रौप्यानिव शर्वशैलान् ।

अप्याश्मगर्मानिव विन्ध्यमूत्रान्सिद्धाद्रिकूटान्यथि दृष्टवान्सः ॥ २९ ॥

पथि मार्गे सिद्धाद्रेः पुण्डरीकपर्वतस्य कूटान् शिखराणि । कूटशब्दः पुनपुंसकलि-
ङ्गयोः । यथा—‘ध्वजमलयजकूटाः कालकूटारकूट्यै’ इति लिङ्गाजुच्चासने । दृष्टवान्-
इत्यति स्म । किंभूतान् कूटान् । कापि कुत्रापि प्रदेशे सुवर्णैः शोभनवर्णैर्वर्णान् वर्णनी-
यान् । कानिव । मेरुनिव । मेरवः किंभूताः । सुवर्णैः काञ्चनैः वर्णैः प्रशस्त्याः । पुनः
कुत्रापि स्थाने रौप्यान् रूप्याणामिमे रौप्याः । रजतमयानित्यर्थः । कानिव । शर्वशैलानिव ।
यथा कैलाशाः कलवैतस्वरूपा भवन्ति । ‘रजताद्रिस्तु कैलाशः’ इति हैम्याम् । अपि
पुनः कचन भूभागे आश्मगर्मान् अश्मगर्माणां हरिन्मणीनामिमे । मरकतमणिमयानि-
त्यर्थः । कानिव । विन्ध्यमूत्रानिव । विन्ध्योपमानं श्यामवर्णत्वात् । श्यामनीलवर्णयोः

शास्त्रैक्यमेव दृश्यते । यथा—‘नीलो विनीलं नमः’ । तथा—‘जन्मतणुकतिकटप-
सिणिद्ध’ । सोद्वद् फणमणिकिरणालिद्धं नेत्रवज्रलहरतडिलयलंछित ॥’ इति । अत्र पार्श्व-
नाभो मरकतवर्णः, जलधरः श्यामवर्णः, अनयोरुपमेयोपमानता जाता इति ॥ इति
शत्रुजयपरिसरभुवं विहायाम्रे प्रस्थानम् ॥

कुत्रापि बन्धूनिव नन्दनस्य निकुञ्जपुञ्जान्सुमनोभिरामान् ।

वैणीरिव व्योमपयोधिपत्न्याः कूलंकपाः कापि विशुद्धवारः ॥ २७ ॥

इवात्मदर्शान्धरणीन्दिरायाः कचित्तटाकांश्च पयःप्रपूर्णीन् ।

मित्राणि सुत्रामपुरः किमत्र श्रीवासवैश्वानि पुनः पुराणि ॥ २८ ॥

हृल्लोखितामाकलयद्भिरात्मावतंसतां नेतुमिदं पदाब्जम् ।

श्राद्धैरिवानेकजनैः प्रणम्यमानः स पश्यन्पुरतोऽजिहीत ॥ २९ ॥

स प्रभुः सूरिः पुरतः शत्रुजयाद्रिकूटानि निर्मुञ्च्यप्रेतनमार्गे अजिहीत । ‘ओहाद्
गतौ’ धातुः । अद्यतनप्रयोगः । गच्छति स्म प्रचलितवान् । स किं क्रियमाणः । आहूतैः
भावकैरिवानेकैर्विविधजातीयैर्वहुभिर्वा जनैः सौराष्ट्राष्ट्रजन्मभिलोकैः प्रणम्यमानो न-
मस्कियमाणः । जनैः किं कुर्वद्भिः । हृल्लेखा उत्कण्ठा अस्त्येषामिति हृल्लेखिन उत्कण्ठा-
घनतस्तेषां भावो हृल्लेखिता बौत्सुक्यम् । ‘रणरणकोत्कण्ठे आयल्लकारतीहृल्लेखोत्क-
लिके’ इति हैम्याम् । आकलयद्भिर्विभ्राणैः । किं कर्तुम् । इदं पदाब्जं सूरिचरणारवि-
न्दमामनः स्वस्य अर्थान्मस्तके अवतसता शेखरत्वं नेतुं प्रापयितुम् । पुनः स किं कुर्वन् ।
पश्यन्बिलोकयन् । कान् । कुत्रापि प्रदेशे निकुञ्जपुञ्जान् वनप्रकरान् । उत्प्रेक्ष्यते—नन्दनस्य
मन्दराद्रिद्वितीयमेखलावर्तिवासववनस्य बन्धून् सोदरान् इव । तत्सुस्त्यामित्यर्थः । किं-
भूतान् । सुमनोभिर्विविधजातिकुसुमैरभिरामान् देवैश्च रमणीयान् । पुनः कापि भू-
मिमार्गे कूलंकपाः अमङ्गरङ्गजुङ्गतरङ्गसंगमागाहप्रबलप्रसरत्पयःपूररंहोनिष्पातिततटी-
स्तदिनीः पश्यन् । उत्प्रेक्ष्यते—व्योमपयोधिपत्न्याः गगनापगायाः गङ्गायाः वैणीः
प्रवाहानिव । ‘प्रवाहः पुनरोद्यः स्याद्वैणीधारादयश्च’ इति हैम्याम् । किंभूताः । विशुद्ध-
वारः विशुद्ध निर्मलमुच्यते च वाः पानीय यस्याम् । पुनः कान् । तटाकान् सरोवराणि
पश्यन् । उत्प्रेक्ष्यते—धरणीन्दिराया भूमिश्रिय आत्मदर्शान्दर्पणानिव । किंभूतान् ।
पयोभिः पानीयैः प्रकर्षेण कण्ठं यावत्पूर्णीन् निर्नरभृतान् । पुनः कानि पुराणि नगराणि
पश्यन् । उत्प्रेक्ष्यते—अत्र मेदिनीमण्डले सौराष्ट्रमण्डले वा सुत्रामपुर इन्द्रनगरस्यामरा-
वस्याः मित्राणीव । किंभूतानि पुराणि । श्रीवासवैश्वानि श्रीणां धनधान्यादिलक्ष्मीणां
श्रियो हरिप्रियाया वा वासार्थं निवसनकृते मन्दिराणीव ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

क्रमद्वयीचङ्क्रमणक्रमेणातिक्रम्य शक्रो व्रतिनां स मार्गम् ।

वत्सोकसारारजामिवात्राजयामिधानां पुरमाससाद ॥ ३० ॥

च व्रतिनां शक्रो मुनीन्द्रः हीरसूरिः अजय इत्यभिधानं यस्यास्तादृशीं पुरं नगरी-
माससाद प्राप । कन्त्रेक्ष्यते—अत्र द्वीपोन्नतनगरोपकण्ठे मूषीटे वंस्त्रोकसाराचा घनद-
नगर्थाः अवरजां लघुभगिनीमिव । किं कृत्वा । क्रमद्वयी चरणयुगली । ‘उच्चैः राज्यप्रदाना-
त्कलिकलुषमलक्षालनात्, तामसानामुच्छेदात्, त्रिदशपतिकरस्पर्शनात्, दर्शनस्य ।
हेतुत्वात्, सस्य सूर्याशुदयफलपदस्वर्जनज्ञानभूत्वात् घत्ते नामेयदेवप्रमुपदयुगलीगौरवं
गौरिवेह ॥’ इति श्रीसोमसुन्दरसूरिकृतस्तवे युगलौशब्दः । तथा यच्चङ्गमर्णं चलनं तस्य
क्रमेण परिपाठ्या मार्गे पन्थानमतिक्रम्योल्लङ्घ्य ॥ इति मार्गोल्लङ्घनम् ॥

तत्राजयोर्वीरमणस्य पिण्डीमवद्यशः किं शशित्वरिश्च ।

सूरीन्दुरालोकयति स्म चैत्यमचिन्त्यमाहात्म्यजिनाङ्किताङ्कम् ॥ ३१ ॥

सूरीन्दुर्हीरसूरिचोमः तत्राजयपुरे चैलं प्रासादमालोकयति स्म ददर्श । किंमूर्तं
चैलम् । अचिन्त्यं चिन्तयितुमशक्यं विचारगोचरातीतं माहात्म्यं प्रभावो यस्य तादृ-
शेन जिनेनाजयपार्श्वनाथप्रतिमा रूपेण अर्हता अङ्कितं कलित उत्सहो मध्य यस्य तत् ।
कन्त्रेक्ष्यते—चैलम् । अजयो नामा डर्वीरमणो राजा दशरथनृपस्य जनकस्तस्य । ‘अधु-
नाजयमूपाळमारयेन यमिहागता’ इति शत्रुंजयमाहात्म्ये । पिण्डीमवत्पिण्डतां प्राप्नु-
वद्यशः किं कीर्तिरिव । किंमूर्तं यच्चः । शशिनश्चन्द्रस्य जित्वरी जयनशीला श्रीः श्वेति-
मलङ्कनीर्यस्य ॥

प्रीत्या प्रणत्याजयपार्श्वमत्राभिष्टुत्य वृत्रारिरिव व्रतीन्दुः ।

अकीर्तयत्काप्युपविश्य तस्य माहात्म्यमित्यङ्गभृतां पुरस्तात् ॥ ३२ ॥

व्रतीन्दुर्वाचंयमचन्द्रमाः सूरिः कापि कुत्रापि स्थाने तद्देवगृहवहिर्धर्मशालायासुप-
विद्यासित्वा अङ्गभृतां भविकजन्तूनां पुरस्तादग्रे इत्यमुना प्रकारेणाग्रे वक्ष्यमाणं तस्या-
जयपार्श्वनाथविम्बस्य माहात्म्यं प्रभावमकीर्तयत् विस्तारयति स्म । ‘कीर्तणं यशसि वि-
स्तारे’ इति वातुः । उक्तवान् । किं कृत्वा । अत्र प्रासादे प्रीत्या प्रमोदेन । ‘सुप्रीत्यामो-
दसंमदाः । आनन्दानन्दयू’ इति हैम्याम् । अजयपार्श्वमजयपार्श्वनाथप्रतिमां प्रणत्य
नमस्कृत्य । व्यवस्थितविकल्पत्वान्मितानिदां वा तुक् । ‘आगम्यागस्य प्रणम्य प्रणल्य’
इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । च पुनः किं कृत्वा । अभिष्टुत्य स्तुत्वा । क इव । वृत्रारिरिव ।
यथा इन्द्रः शक्रः स्ववादिना जिनं स्तौति ॥

कश्चिन्महेभ्यो व्यवहर्तुमन्विमध्याध्वना प्रास्थित सागराहः ।

कास्त्यत्र पुत्री जलधेर्निमाल्य गृह्णाम्यहं तामिति किं वितर्क्य ॥ ३३ ॥

कश्चित्कोऽप्यज्ञातपूर्वस्वरूपः सागर इत्याह्वा नान यस्य तादृशो महेभ्य इमप्रमाणं घ-
नमस्तीति इम्यस्ततोऽप्यधिकद्वयो महेभ्यो व्यवहारी व्यवहर्तुम् । ‘जहालहौतहालोहो
लहो ओहो पवद्द्रे’ इति वचनात् । अधिकघनाकाङ्क्षा व्यापारं कर्तुमन्विमध्याध्वना
समुद्रान्तरालयाधिना मार्गेण प्रास्थित प्रस्थितवान् । समुद्रे चानपात्रे चढति स्मे-

स्यैः । उत्प्रेक्ष्यते—इति किं वितर्क्य विचारयित्वेव । इति किम् । यदन्नाम्भोपेर्जलधे-
र्वागिराशेः पुत्री नन्दना लक्ष्मीः कास्ति कुत्र विद्यते निमाल्य सम्यङ्गिरीक्ष्य तां समु-
द्रसुतां श्रियमहं गृह्णामि ॥

दुर्दैवयोगाज्जलधौ जजृम्भे तदा कुतश्चिज्जलदस्तमोवत् ।

चिखेल योषेव तडित्तदङ्गे जगर्ज मत्तेभ इवोत्कटं सः ॥ ३४ ॥

तदा तस्मिन् सागरव्यवहारिणः वारिधिमध्यगमनसमये दुर्दैवयोगादभाग्योदयात्
प्रभावजलधौ पयोधेरपरि गगनभागे जलदोऽतिप्रबलपयोधरः कुतश्चित्कस्माच्चन स्या-
नादागस्य जजृम्भे नभोमण्डले परितः प्रससार । किंवत् । तमोवत् । यथान्धकारं कुतश्चि-
द्विरिगङ्गादिभ्य आगत्य जृम्भति यावाम्भूयोः प्रसरति । पुनस्तस्य जलदस्याङ्गे उत्सङ्गे ।
मन्ये इत्यर्थः । तडित्तदङ्गेल चिक्रीड चमत्कारं कुरुते स्म । केव । योषेव । यथा
वाणिनी नाथिका खनायकाङ्गे वैलायति । पुनः स जलदो मत्तेभ इव । वारुणीयायिमदो-
द्वतीमूतनूतगन्धसिन्धुर इव उत्कटं कर्णकटुकं यथा स्यात्तथा भैरवं जगर्ज गर्जारव चकार ॥

ततोऽहिकान्तः परिवर्तवात इव प्रवृत्तः परितः पयोधौ ।

ऋपोतपोता इव तस्य पोता निपेतुरुत्पत्य नभस्यधस्तात् ॥ ३५ ॥

ततः प्रबलपयोधिपटलप्रसरणानन्तरं परिवर्तवातः कल्पान्तकालसंबन्धी समीरण
इव । 'कल्पो युगान्तः कल्पान्तः संहारः प्रलयः क्षयः । संवर्तः परिवर्तश्च' इति है-
म्याम् । अहिकान्तः प्रचण्डपवनः । 'वातोऽहिकान्तपवमानमस्तप्रकम्पनाः' इत्यपि
हैन्याम् । परितः समुद्रमध्ये सर्वत्र प्रवृत्तः प्रवर्तते स्म । प्रसरति स्तेत्यर्थः । ततः
पवनप्रवृत्तेरनन्तरं तस्य सागरव्यवहारिणः पोता बह्वानि नभसि उत्पत्य अत्युद्भटवि-
कटप्रमञ्जनबहिर्गहः संदोहोच्छालितानि गगनाङ्गणान्तरुद्गीयोद्गीय अधस्तात्पुनः पयो-
धिमध्ये निपेतुः पतन्ति स्म । के इव । ऋपोतपोता इव । यथा पारावतपृथुका व्योमन्यु-
द्गीयावस्ताद्वरणीपीठे निपतन्ति ॥

रक्ततरङ्गावलिरम्बुराशेरालम्बमानाम्बरमम्बुपूरैः ।

राजी गिरीणामिव तुङ्गिमानमाविभ्रती प्रादुरभूत्तदानीम् ॥ ३६ ॥

तदानीं निखिलाम्बरमण्डलाचण्डाढम्बरितदुर्धरवारिषराविर्भवनादनुपरितः प्रवृत्त-
परिवर्तपवमानसमानामानाकाण्डप्रकटीभवत्प्रचण्डपवनप्रसरणसमये अम्बुराशेः समुद्रस्य
रक्तनी दशदिग्विभागेषु प्रचलन्ती तरङ्गणां कञ्जोलानामावलिः श्रेणिः प्रादुरभवत्प्रकटी-
भवति स्म । किं कुर्वाणा । अम्बुपूरैः पयःप्लवैः । जलमरैरित्यर्थः । कृत्वा अम्बरमाकाश-
मालम्बमाना आश्रयन्ती । प्राढा पवनप्रोच्छलज्जलकलोलैर्जलविद्योममण्डलावेकीभूता-
विव लक्ष्येते । किं कुर्वती तरङ्गावलिः । गिरीणां राज्ञिः पर्वतानां पङ्क्तिरिव तुङ्गिमानम-
त्युच्चमावमाविभ्रती धारयन्ती ॥

पाठीनपीठाण्डजनकचक्रकुम्भीरपुञ्जैः प्रकटीभवद्भिः ।

वन्यैरिवारण्यमगण्यहिंसैर्भयानकोऽम्भोधिरभूतदास्य ॥ ३७ ॥

तदा तस्मिन्नेषागमप्रक्रमे तस्य सागरमहेभ्यस्य अम्भोधिः समुद्रो भयानको भय-
करो बभूव । कैः । प्रकटीभवद्भिः दृग्गोचरीभवद्भिः दृग्गोचरमागच्छद्भिः पाठीनपीठा-
मत्स्यविशेषा अण्डजाः सामान्यमत्स्याः नक्राश्चक्रास्तथा कुम्भीराणां पुञ्जा व्रजा मकरजा-
तिविशेषास्तैः कृत्वा भीमन् । किमिव । अरण्यमिव । यथा वन्यैः काननजन्मभिः अग-
ण्यैरण्ययितुमशक्यैर्गणनातीतैर्हिंसैः हिंसनशीलैः श्वापदैर्वाग्रासिहाश्रपदादिकैर्जन्तुघात-
कसंततिभिरदवी भयकारिणी भवेत् ॥ इति जलदोदयः ॥

क्रोधोद्धतं व्यालमिवोपयान्तं प्रकोपितं दुष्टमिवाथ चण्डम् ।

स सागरो भैरवसागरं तं द्रष्टुं न दृष्ट्यापि तदा शशाक ॥ ३८ ॥

स यानपात्रेण समुद्रमध्ये समेतः सागरनामा व्यवहारी यदा यस्मिन् समये तं स्फु-
रदमन्दमेदुरमुदिरमण्डलाकलितं प्रचण्डप्रभञ्जनप्रक्षुब्धतपयःप्रसरत्प्रतिदिगन्ततुङ्गत-
द्भरं भैरवं भयावह सागरं समुद्रं दृष्ट्वापि लोचनेनापि द्रष्टुं विलोकयितुं न शशाक नैव
समर्थाबभूव । कस्मिव । व्यालमिव । यथा क्रोधेन कोपाटोपेन कृत्वा उद्धतमुत्कटं सुभटको-
व्यापि कलयितुमाकस्मितुमशक्यं तथा उपयान्तं संमुखमागच्छन्तं व्यालं दुष्टगज
'धुनी' इति प्रसिद्धम् । अथ वा पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टं गार्डिकैरपि कलयितुम-
शक्यं दुष्टसर्पमिव । अथ वा वन्यजीवैराकमितुमशक्यं श्वापदमिव । अथ वा
चित्रकव्याग्रादिभिरनाक्रमणीयं कण्ठीरवमिव । अथ वा गन्धसिन्धुरादिभिरनाकलीयं
शरममिव । 'व्यालो दुष्टगजे सर्पे खले श्वापदसिंहयोः' इत्यनेकार्थः । अथ पुनः
कस्मिव । प्रकोपितं केनापि प्रकारेण प्रकोपितं महाकोपं प्रापितम् । तथा चण्डं दुष्टाशयं
दुर्दन्तिनं वा दुष्टं दुर्जनमिव ॥

संवर्तवत्तत्र तदा स्वपोतलोकक्षयं प्रेक्षितुमक्षमः सन् ।

विलासवाप्यामिव वार्धिमध्ये यावत्स झम्पां प्रगुणः प्रदत्ते ॥ ३९ ॥

स सागरश्रेष्ठी यावत् यावत्प्रमाणेन समयेन प्रगुणं उत्साहवान् सन् वस्त्राद्यञ्जलसं-
रणेन बद्धकच्छो वा वार्धिमध्ये समुद्रान्तः झम्पां संपातपाटवम् । जले निपतनमित्यर्थः ।
प्रदत्ते । कस्यामिव । विलासवाप्यामिव । यथा कश्चिज्जलकलिकरणप्रवणः क्रीडादीधिकार्या
झम्पां दत्ते । किभूतः सन् समुद्रसलिले पतति । तदा तस्मिन्नेषोत्पातसमये तत्र
क्षुब्धपयोधिमध्ये संवर्तवत्कल्पान्तकाल इव स्वपोतलोकानां जिनयात्रारूढानेकसाया-
त्रिकजनानां क्षयं संहारं प्रेक्षितुं खयमालोकितुमक्षमः असमर्थः सन् । मया कथं
कथंचिन्मयानपात्रमध्येऽधिरोपिता एतावन्तो लोका एककालं प्रलयं लप्स्यन्ते । तदे-
तेषां मदाश्रितानां लोकानां क्षयमहमात्मदृष्ट्या द्रष्टुं नालमिति तत्प्रथममेव मर्तुकामो
यावज्जलवौ झम्पां प्रदत्ते इत्यर्थः ॥ इति सागरस्य सागरे पिपतिषा ॥

कृष्टेव तद्भाग्यभरैस्तदाविर्मूयाभ्रमार्गेऽब्धिगभीररावा ।

पद्मावती वाचमिमासुवाच मा वत्स कार्षीरिह साहसं त्वम् ॥ ४० ॥

तदा तस्मिन् सागरव्यवहारिणः सागरमध्ये पतनसमये अत्राणां रेधानां मार्गे वर्तमाने अभ्र एव मार्गे गगनाध्वनि वा आविर्भूय प्रकटीभूत्वा पद्मावती पार्श्वनाथशासनाधिष्ठायिका यक्षिणी धरणेन्द्राग्रमहिषी वा अनयोरन्यतरा वा इमां वक्ष्यमाणां वाच वाणीसुवाच वदति स्म । किमूता । अन्धिवज्रलधिधीरध्वनितमिव गभीरो गम्भीरो रावो ध्वनि-
यस्याः । उत्प्रेक्ष्यते—तद्भाग्यभरैः सागरव्यवहारीणा प्राचीनाचीर्णमहासुकृतसंदोहैरिवा-
कृष्टो वा आकृष्यानीतेवात्र । इमां काम् । हे वत्स हे पुत्र सागरमहेभ्यः, इहागावप-
योधिमध्ये साहसं क्षम्पालक्षणम् अतलस्पृकृजलमध्यनिपतनरूपं सत्त्वं मा कार्षीः । मा
इति निषेधे । सर्वथा मा कुर्वीथाः । निरं जीव । ‘मा कार्षीत्कोऽपि पापानि मा च भू-
त्कोऽपि दुःखितः’ इति हेमाचार्यकृतयोगशास्त्रे ॥

मध्येऽम्बुधरेस्ति समस्तदुःखपाथोधिमन्थावनिमृत्प्रभावम् ।

निधानमम्भोनिधिमेखलाया इवान्तरे पार्श्वजिनेन्द्रविम्बम् ॥ ४१ ॥

हे वत्स, मध्येऽम्बुधरेः समुद्रसलिलान्तराले पार्श्वजिनेन्द्रस्य विम्बं मूर्तिरस्ति विद्यते ।
किमिव । निधानमिव । यथा अम्भोनिधिमेखलायाः समुद्रः काञ्चीरूपो वृत्ताकारः परितो-
र्वर्तित्वाद्यस्यास्तादृश्याः क्षोण्या अन्तरे मध्ये रूप्यसुवर्णमणिमणिक्कमण्डितं निधानं
भवति । किलक्षणं विम्बं निधानं च । समस्तानि ऐहिकामुष्मिकाणि दुःखानि सकलानि
दौष्ट्यभ्रक्षमाभावादीनि क्लेशानि । यदुक्तं भर्तृहरिकाव्ये—‘सेवाधर्मः परमगहनो योगि-
नामप्यगम्यः’ इति । परलोके देवादिषु परप्रेक्ष्यभावो महद्दुःखं तान्येव बहुत्वात्पयोधिः
पारावारस्तस्य मन्थने विलोढने मन्थावनिभृत् मन्दरगिरिस्तत्तुल्यः प्रभावो माहात्म्यं
यस्य तत् ॥

जलात्तदानाय्य जनैः प्रपूज्य संस्थापितं स्वे वहने धनेश ।

उत्तालवातूलमिवार्कतूलं विभ्रं पुरैतद्धरति त्वदीयम् ॥ ४२ ॥

हे धनेश धनपते व्यवहारिन्, जनैर्निजनाविकलोकैर्जलाजलधिसलिलात् आनाध्या-
कर्षयित्वा पुनः प्रपूज्य प्रकर्षेण चन्दनसुमकपूरागुरुमिरम्बुच्यै तन्मयोक्तम् श्रीपार्श्व-
विम्बं स्वे आत्मीये अर्थान्त्वत्संवन्धिनि वहने यानपात्रे संस्थापितं सत् एतत्प्रत्यक्षम-
विरलजलदपटलप्रचण्डपवनवेगवहनोद्भूयनप्रवर्तनरूपं त्वदीयं तव संवन्धनं विभ्रं
प्रत्यूहव्यूहमनिसर्गोद्गतोपसर्गं पुरा हरति अवश्यं हरिष्यतीति । ‘यावत्पुरानिपातयो-
योगं मविष्यदर्थं वर्तमाना’ इति सूत्रेणात्र पुरा हरति इति हरिष्यतीत्यर्थः प्रयोगः ।
तथा ‘पुरेदमूर्चं भवतीति वेवसा पद किमस्याद्वितमूर्ध्वरेखया’ इति नैषधे । किमिव ।
अर्कतूलमिव । यथा उत्तालवातूलं त्वरिततरं प्रवर्तमान एव मानसमूहोऽर्कतूल हरति
उदीय क्वचिदपि क्षिपति तथैतत्तद्विभ्रं हरिष्यति ॥

मोद्धाटयेः स्वस्तरूपत्रपेटां संप्रापयेद्द्वीपपुरं पुनस्ताम् ।

परस्य पृथ्व्या इव वासवस्य तत्राजयोर्वीक्षितुरप्येस्तम् ॥ ४३ ॥

हे वत्स हे सागरव्यवहारेन्, ममोक्षां पयोविषयोमच्छवर्तिनीं स्वस्तरुः कल्पद्रुमस्य पत्राणां दलानाम् । स्वर्द्धमपर्वैर्विमिताभिर्यः । पेटां मनुष्यां मोद्धाटयेः त्वं भाविकाशी-
कुर्याः । 'हुं म उषादीश' इति ज्येष्ठमावा । पुनस्तां कल्पपादपत्रपेटां द्वीपनाभि
पुरे नगरे संप्रापयेः अनुद्धाटितद्वारकपाटमेव एषां द्वीपवन्दिरे त्वं नयेः । गृहीत्वा यायाः
इत्यर्थः । पुनस्तत्र द्वीपपुरे अर्धाद्विजैत्रयात्रार्थं समेतस्याजयनाश्र उर्वीक्षितुः पृथ्वीपतेः
राज्ञः अर्पयेः विद्यापत्येः दद्याः । उत्प्रेक्ष्यते—पृथ्व्या भूमेः परस्य अन्यस्य वासवस्य
पुरंदरस्यैव एकः स्वर्गवासनो वर्तते-अयमन्यो मेदिन्या वासव इव ॥

उद्धाट्य पेटां प्रकटां प्रणीय चित्रादिवल्लीमिव पार्श्वमूर्तिम् ।

छिनत्विदं सान्नजलामिषैकान्शतं सप्तोत्तरमङ्गरोगान् ॥ ४४ ॥

हे सागरेभ्य, अजयो नाम राजा इदं सान्नस्य अस्याः श्रीपार्श्वनाथमूर्तेः सान्नस्य
क्षपनस्य जलस्य सलिलस्यामिषैकान्शितान्शतसंख्या उत्तरे अग्रे यस्य तादृश शत-
मेतावता सप्तोत्तरं शतमङ्गरोगान् स्वशरीरामयान् छिनत्तु निराकरोतु । 'स दिशः
सकला जिष्णुर्जयन्मग्नभावकर्मणा । सप्तोत्तरशतेनाथ व्याधिना परिपीडितः ॥ आ-
काममिति भूपालान् वलात्सौराष्ट्रमण्डलम् । क्रमात्प्रापदखण्डाश्लिखण्डावनिमण्डनः ॥'
इति शत्रुंजयमाहात्म्ये । किं कृत्वा । पेटां कल्पद्रुमस्य पत्रपेटां मनुष्यामुद्धाट्य द्वार-
द्वयं विकाशीकृत्य । अपावृतद्वारां विषायेत्यर्थः । पुनश्चित्रमिति पदमादौ यस्यास्तादृशीं
वल्लीमिव चित्रकवल्लीमिव 'चित्रावेष्टि' इति प्रसिद्धां ब्रह्माद्यक्षयकारिकां पार्श्वमूर्तिं
श्रीपार्श्वनाथप्रतिभां प्रकटां लोचनगोचरां प्रणीय कृत्वा ॥ इति पञ्चावल्यादेशः ॥

आसादितप्राणितवत्युनः स्वं विद्वन्निश्चयेति गिरं त्रिदश्याः ।

आनाययन्नीरघिनीरमध्याज्जनैः स्वपोते जिनमूर्तिपेटाम् ॥ ४५ ॥

स सागरव्यवहारी जनैः खनाविकल्पकैः नीरघिनीरमध्यात्समुद्रसलिलान्तरालाजिनमू-
र्तिपेटां त्रयोविंशतितममयवत्प्रतिभापवित्रितमध्यमङ्गुष्ठां स्वपोते खयानपात्रमध्ये आना-
ययत् । किं कृत्वा । निश्चय्य श्रुत्वा । काम् । त्रिदश्या पञ्चावल्या देवताया गिरं
वाणीम् । स सागरः किं कुर्वन् । पुनर्द्वितीयवारमासादितं संप्राप्तं प्राणितं जीवितव्यं येन
तद्वत्समात्मानं विदन् जानन् ॥

क्षणददृश्योऽभवदिन्द्रजालमिदोपसर्गोऽथ प्रभोः प्रभावात् ।

चमत्कृतस्तत्प्रविलोक्य पेटामम्यर्च्य भोगादि पुरो व्यधत् ॥ ४६ ॥

अथ पोते पार्श्वनाथप्रतिभासमाभजनानन्तरमुपसर्गो गजोर्जिततडिज्जालाकारितनू-
तजामृतवातादिजनितोपद्रवः क्षणात्प्रभावाद्दृश्यो दृश्योचरातीतः क्षणदृष्टनष्टः अज-

निष्ठ । कमात्प्रभोः प्रभावात् श्रीमत्पार्श्वनाथमाहात्म्यातिशयान् । किमिव । इन्द्रजाल-
मिव । यथा कुहक क्षणाद्दृश्यीभावं भजेत् । 'इन्द्रजालं तु कुहकम्' इति हैमनाम् ।
स सागरधनी पेटां पार्श्वनाथप्रतिमासत्कमङ्गूषां चन्दननृगमदवनसारादिभिरभ्यर्च्य
पूजयित्वा पुरः पेटाया अग्रे भोगादि कृष्णागुरुकुन्दरुष्कतुरुष्कायुत्क्षेपणमादिसन्दाद्वलि-
वाकुलादिक च व्यधत् विदधाति स्म । कृतवानित्यर्थः । स किंलक्षणः । चमत्कृतः
जलदानिलवुपसर्गविलयादि विलोक्य स्वहृदये विस्मितः ॥ इत्यकाङ्क्षोद्भूतोपसर्ग-
प्रथमनम् ॥

ततोऽनुकूलैः पवनैः पयोनिधौ प्रवर्तितस्तद्व्यवहारिपोतः ।

मत्तद्विपः सादिभिरध्वनीवालानं सुखं द्वीपपुरं प्रपेदे ॥ ४७ ॥

ततो विप्रापगमनानन्तरं तद्व्यवहारिपोतः तस्य सागरनाम्नो व्यवहारिणो महैभ्यस्य
पीतो यानपात्रं सुखं यथा स्यात्तथा द्वीपपुरं द्वीपनाम नगरं प्रपेदे प्राप प्रातः द्वीपव-
न्दिरे सुखेनागतः । किंलक्षणः पोतः । पयोनिधौ स्वस्थीभूते समुद्रे अनुकूलैः सुखप्रवृत्ति-
कारिभिः पवनैर्वातैः प्रवर्तितः प्रेरितः । 'प्रेरणं प्रवर्तनम् । तत्र तुवादयः' इति सारस्व-
तव्याकरणम् । क इव । मत्तद्विप इव । यथा मदोद्धतो हस्ती सादिभिराधोरणैः अध्वनि
मार्गे प्रवर्तितः सुखमालानं प्रपद्यते ॥

उत्तीर्य तर्थाश्च बलिं विकीर्याप्येतामुपादाय सुतामिवाब्धेः ।

इहाह्वयन्किं हरितां महेन्द्रान्पार्श्वं प्रणन्तुं घनतूररावैः ॥ ४८ ॥

भजनृपाभ्यर्णमथार्णवीर्यं वस्तूपदीकृत्य निवेद्य वृत्तम् ।

पेटो ङुडौके स पुरः क्षितीन्दोः रुजां चिकित्सामिव तां द्विघापि ॥ ४९ ॥

अथ द्वीपवन्दिरे समागमनानन्तरं स सागर आब्यः क्षितीन्दोरजयगतीर-
जनिजानेः पुरः पुरस्तादग्रे पेटां कल्पपादपपूर्णनिर्मितां मङ्गूषां ङुडौके प्राश्रुतीचकार ।
उत्प्रेक्ष्यते—द्विघापि द्वाभ्यां वाह्यान्तरङ्गलक्षणाभ्यामपि रुजामन्तरङ्गुरोगाणामष्टकर्मणां
बाह्यरोगाणां ज्वरादीनां चिकित्सा रुक्प्रतिक्रियामिव रोगापहारिणी औषधादिविधा ।
किं कृत्वा ङुडौके । आर्णवीर्यमर्णवसंघन्धि पयोधिमध्यगतद्वीपोत्पन्नं वस्तु समुद्रान्तर्जातं
च वस्तु मुक्ताफलादिकमुपदीकृत्य ङौकयित्वा । च पुनः वृत्त पद्मावतीप्रकाशितश्रीपार्श्व-
प्रतिमाया यानपात्रान्तरानयनानन्तरं स्तोपसर्गमनादिचरित्र निवेद्य कथयित्वा ।
सागरः किं कुर्वन् । नृपाभ्यर्णमजयराजसमीपं भजन्नाश्रयन् । कैः । घनतूररावैः घना-
नामनेकजातीयानां तूरार्णां वादित्राणां रावैः शब्दैः । अथ वा शब्दाद्वैतीभावं विद-
वानैः सान्द्रैरातोयनादैः । उत्प्रेक्ष्यते—विविधवाचनादैरिह द्वीपवन्दिरे पार्श्वं प्रणन्तु
भविष्यदजयसिंघानपार्श्वनाथप्रतिमां नमस्कर्तुम् हरितां महेन्द्रान्दशदिक्पालकान् किमा-
ह्वयनाकारयन्निव नृपान्तिकं श्रवन् । किं कृत्वा । तर्था वेदाया उत्तीर्य स्वयानपात्रा-
दवरुह्य तीरभूमावागल । पुनर्बलिं दशदिक्षु कूरूपिकाचणककुल्मापादिक विक्रीडं

क्षित्वा । अपि पुनरेतां पञ्चावस्थाः पूर्वं नृपायं प्रकाश्य प्रेषितां मञ्जूषामुपादाय गृहीत्वा ।
उत्प्रेक्ष्यते—अव्ययः समुद्रस्य सुतां नन्दिनीं लक्ष्मीमिवादाय ॥

प्रणीय पूजां क्षितिपेन पूर्वं प्रोद्धाटितायाः प्रमदेन तस्याः ।

पार्श्वप्रभुः प्रादुरभूतमोभिद्भास्वानिव प्रागिरिकंदरायाः ॥ ९० ॥

तस्याः पेदायाः । पञ्चमीप्रयोगः । मञ्जूषामध्यात्पार्श्वप्रभुः श्रीपार्श्वस्वामिनः प्रतिमा
प्रादुरभूत्प्रकटीभवति स्म । क इव । भास्वानिव । यथा प्रागिरिकंदरायाः पूर्वपर्वतगुहा-
मध्यात् भास्करः प्रकटीभवति । किंभूतः । तमोमित् तमोऽज्ञानं पाप वा अन्वकारं च
भिनत्ति विदारयति इति । तस्याः किंभूतायाः । क्षितिपेनाजयपृथ्वीपतिना प्रमदेन रोग-
विनाशकोपायत्वाद्भाविभगवद्विम्बत्वान्महानन्दसंदोहपुलकितकाययष्टिना प्रोद्धाटितायाः
स्वयमेव विकाशीकृतमनपिधानं विहितं वा द्वारं कपाटो वा यस्याः । किं कृत्वा । पूर्वं
प्रथमं स्वयमात्मना चन्दनकूर्पूरकस्तूरिकाकुसुमादिभिः कृष्णागुरुप्रमुखसुगन्धद्रव्योत्प्रेष-
पूर्वं पूजामर्चां प्रणीय विधाय ॥

पार्श्वेशितुः स्नात्रजलाभिषेकाकृतोऽजयोर्वीन्द्रतनूलतायाः ।

महामयोत्थः प्रशशाम तापो भूमेरिव ग्रीष्मभवोऽब्दवर्षात् ॥ ९१ ॥

ततो मञ्जूषामध्यात् श्रीपार्श्वनाथप्रतिमाप्रकटीभवनानन्तरं पार्श्वेशितुः पार्श्वप्रभुप्रति-
मायाः स्नात्रजलस्य क्षपनसलिलस्य अभिषेकात्सिद्धानात् अजयो नामा उर्वीन्द्रः वसुधा-
क्षुधानाधीशः तस्य तनूलतायाः वपुर्धृष्टेर्महान्तोऽत्युत्कृष्टा ये आमया कुष्ठज्वरादयो
रोगास्तेभ्य उत्था उत्थान यस्य तादृशस्तापो निदाघज्वरः प्रशशाम शान्तिं प्राप्नोति
स्म । कस्या इव । भूमेरिव । यथा पृथिव्या ग्रीष्मान्निदाघज्वरतोर्भवो जनितः संतापः
अब्दवर्षान्नेघवर्षणात्प्रशाम्यति ॥

महामहः कोऽपि महीहिमांशौ प्रावर्ततानामयतामवासे ।

मेने जनो यत्र निजं प्रपन्नस्वःप्राज्यसाम्राज्यमिव प्रमोदात् ॥ ९२ ॥

महीहिमांशौ अजयमिषानवसुधासुधाकरे अनामयतां नीरोगतां समाधिं अवासे
प्राप्ते सति कोऽप्यद्भुतवैभवो महामहः अर्थाब्जनानामत्युत्सवः प्रावर्तत संजायते स्म ।
यत्र यस्मिन्नतिशयाधिनि उत्सवे प्रवर्तमाने सति जनस्तदजयराजपरिजनसेवकलोकः प्रमो-
दान्निजमात्मानं प्रपन्नमासादितं स्वः स्वर्गस्य प्राज्यं प्रभूतं साम्राज्य मण्डलोकपदलक्षणा-
धिपस्य येन तादृशं मेने मन्यते स्म जानीते स्म ॥

तदोपतापप्रकरैर्वियुक्तः साकेतनेताभ्यधिकं दिदीपे ।

धनात्ययन्यकृतनीरवाहोपरोधनिर्मुक्त इवामृतांशुः ॥ ९३ ॥

तदा न केवलं सेवकलोकानां प्रमोदः समजनि, अपि पुनः पार्श्वनाथस्नात्रजलाभिषेक्षणा-
नन्तरमुपतापानां कुष्ठज्वरादिसप्तोत्तरक्षतरोगाणां प्रकरैर्दुन्दैः वियुक्तो विरहितः । 'आम

आमय आकल्पमुपतापो गदः समाः' इति हैम्याम् । साकेतस्य कोशलानगर्या अयो-
ध्याराजधान्या नेता अधिपतिरजयनृपोऽपि अधिकमतिशायितया दिदीपे शोभते स्म ।
के इव । अमृतांश्चरिव । यथा घनालयेन शरत्कालेन न्यकृतो विवस्वो निराकृतो निर्वा-
सितो यो नीरवाहो मेघस्तस्योपरोधः संरोधनं तस्यानिर्मुक्तः पृथग्भूतश्चन्द्र आश्विनपू-
र्णिमाकौमुदीपतिरधिकं दीप्यते ॥ इत्यजयराजस्य रोगोपशमः ॥

ततोऽजयराज्यं नगरं निवास्य पुरीमयोध्यामपरामिवात्र ।

केनापि सिद्धायतनं सुरेण मुक्तं किमस्मिंश्च विधाप्य चैत्यम् ॥ १४ ॥

संस्थाप्य तं तत्र जिनेन्द्रविम्बं सिद्धिश्रिया वोपयमं स्वकीयम् ।

काङ्क्षन्निव द्वादशसूर्यतेजा दत्त्वाचिंतुं द्वादश शासनानि ॥ १५ ॥

भूमीभुजां शेखरयञ्छिरःसु स्वाज्ञां सुमानामिव मालिकां सः ।

स्वर्गाव नीरोगतनुः क्रमेण स्वां राजधानीं पुनरध्युवास ॥ १६ ॥

ततो रोगापगमनानन्तरं सः अजयभूपालः पुनर्देशसाधनानन्तरं द्वितीयवारं स्वामा-
त्मीया तातसंबन्धिनीं राजधानीमयोध्यानाम्नीं नगरीमध्युवास आश्रयति स्म । केन ।
क्रमेण पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरदिग्बर्तिदेशसाधनानामनस्यपरिपाख्या । स किभूतः । स्वर्गां देव
इव नीरोगतनुर्विबिधामयरहितशरीरः । स किं कुर्वन् । भूमीभुजा वैताड्यभूधरपर्यन्त-
चतुर्दिग्भूपान्मलमण्डलानां शिरःसु मौलियु सुमानां मालिकामिव स्वां स्वकीयामाज्ञां
शासनं शेखरयन्त्रवतसीकुर्वन् मुकुटमिवापादयन् । 'आपीडशेखरोत्तंसावतंसाः शिरसः
स्रजि' इति हैमीवचनात् । किं कृत्वा राजधानीमधिवासति स्म । अत्र रोगनिर्मुक्तिस्थाने
द्वीपसमीपे अजय इति स्वनामसमाना आख्या अभिधान यस्य तादृशं नगरं महत्पु-
रं निवास्य वासयित्वा संस्थाप्य । उत्प्रेक्ष्यते—अपरामन्या द्वितीयामयोध्यां कोशलापुरीमिव
स्वकुलकमायातां साकेतनीनाम्नीं राजधानीमिव । 'साकेत कोशलायोध्या' इति हैम्याम् ।
च पुनरस्मिन्नजयनामनगरे चैलं श्रीपार्श्वनाथप्रासादं विधाप्य शिल्पिभिर्निर्माप्य । उत्प्रे-
क्ष्यते—केनानिर्दिष्टनाम्ना सुरेण देवेन अस्मिन्नजयपुरे मुक्तं कुतश्चित्प्रदेशात्स्वयमानीय
संस्थापितं सिद्धायतनं शाश्वतजिनचैत्यमिव । पुनः किं कृत्वा । तत्र स्वनिर्मापितप्रासादे
तं पद्मावतीप्रकटितमाहात्म्यं सागरमहेभ्यमहामहानीतपार्श्वनाथं संस्थाप्योपवेशयित्वा ।
उत्प्रेक्ष्यते—सिद्धिश्रिया मोक्षलक्ष्म्या समं स्वकीयमात्मसन्निधेनमुपयमं विवाहमिव सं-
स्थाप्य स्थापयित्वा । 'पाणिग्रहणमुद्राह उपायामयमावपि' इति हैम्याम् । उपयाम
उपयमाविति शब्दद्वयं पुनरर्चितुं श्रीअजयपार्श्वनाथप्रतिमां पूजयितुं द्वादशसंख्याकानि
शासनानि श्रीमान् दत्त्वा स्वेनार्पयित्वा । 'दीयता दशलक्षाणि शासनानि चतुर्दश ।
इत्यन्यस्तचतुःश्लोको यद्वा गच्छतु गच्छतु ॥' इति । अथ धूतकेशागतसिद्धसेनदिवाक-
रागमनसमये एव अदृष्ट एवैकश्लोकप्रेषणे विक्रमाकदानपत्रे दानश्लोके दानम् । तत्र दश-
सौवर्णकलभाणि शासनानि ग्रामाश्च दत्ताः । उत्प्रेक्ष्यते—द्वादशानां सूर्याणां तेजः प्रताप

काङ्क्षन् वाञ्छन्निव । तेजःशब्देन प्रतापोऽप्युच्यते । यथा नैधये—‘एतस्योत्तरमथ नः समजनि त्वत्तेजसां लङ्घने—’ ‘त्वत्प्रतापानामतिक्रमेण’ तद्गतिः ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ इत्यजयराजरोगापहारकाजयपार्श्वनाथप्रस्तावनम् ॥

नामैव तस्यावनिवल्लभस्य पार्श्वप्रभोस्तस्य बभूव नाम ।

तद्वासितस्येव पुरस्य वाराणस्या इवैतस्य निवासभूमेः ॥ १७ ॥

तस्यावनिवल्लभस्य तस्य पूर्वकथितस्याजयस्य राज्ञो नामैवाभिधानेनैव पार्श्वप्रभोः श्रीपार्श्वनाथस्य नाम बभूव । अजयपार्श्वनाथ इति संजातम् । कस्येव । तेनाजयराजेन वासितस्य निवेशितस्य स्थापितस्य अजयपुरमिव । किंभूतस्य पुरस्य । अजयपार्श्वनाथस्य निवासभूमेः स्थितिस्थानकस्य । कस्या इव । वाराणस्या इव । यथा वाराणसी भगवतः श्री-पार्श्वनाथस्य जन्मभूमित्वाद्वासस्थानम् ॥ इति पाठान्तरम् ॥

ध्यातोऽधुनाप्येष पयोधिमध्ये प्रयाति वाते प्रतिकूलभावम् ।

निर्विघ्नयन्पोत इवाङ्गभाजः प्रभुः सुखं लम्भयति प्रतीरम् ॥ १८ ॥

भो भव्याः, अधुनापि पद्ममारके अस्मिन्कलौ प्रवर्तमानेऽपि वा पयोधिमध्ये जलधि-जलान्तराले ध्यातोऽर्थोल्लोकैर्ध्यानगोचरीकृतः स्मृतोऽपि वा वाते प्रचण्डपवने प्रतिकू-लभावं प्रतिकूलतां याति गच्छति सति एष प्रभुरजयपार्श्वनाथः अङ्गभाजः पार्श्वनाथ-स्मरणप्रवणाः प्राणिनः निर्गता विलय प्राप्ता विघ्नाः प्रत्यूहा येभ्यस्ते निर्विघ्नान्करो-तीति । ‘तत्करोति तदाचष्टे’ इति प्रक्रियासूत्रेण विः । ‘विडित्करणे’ इति सारस्वते इति सारस्वतसूत्रेण निप्रत्ययः । निर्विघ्नयति निविघ्नयतीति निर्विघ्नयन् । विघ्नरहितान्कु-र्वन्नित्यर्थः । निरन्तरायान् सृजन् सुखं यथा स्यात्तथा कुञ्जलेनेत्यर्थः । प्रतीरं तटभूमीं स्वस्ववेलाकूलावनीं लम्भयति प्रापयति । क इव । पोत इव । यथा निर्वेहान्वोहित्यर-हितास्तथाम्मोधिमध्ये पतिताङ्गान् यानपात्रे स्वस्मिन्निरोप्य सुखेन तीरं नयति ॥

बह्वदितैः किं भवदीयमाग्यैरारोपितस्तेन महीधनेन ।

सुपर्वशाखीव समीहितानि यच्छंश्चिरं नन्दतु पार्श्वनाथः ॥ १९ ॥

भो भव्याः, किं बह्वदितैः बहुभिरनल्पैरदितैः कथितैः किमस्तु । एषोऽजयपार्श्वनाथः वो युष्माकं समीहितानि सम्यगैहिकानि पुत्रकलत्रद्रविणादीनि आमुष्मिकाणि स्वर्गोपवर्णा-दिकानि कामितानि मनोरथान् यच्छन् पूरयन् चिरं बहुसमयमाकल्पान्तकालं यावन्नन्दतु विजयवान् प्रवर्तताम् । किंभूतः । तेन महीधनेनाजयराजेन आरोपितः स्थापितः । उत्प्रेक्ष्यते—भवदीयमाग्यैः युष्मत्सबन्धिभिः सुकृतैः सुपर्वशाखी कल्पवृक्ष इवारोपि-तः ॥ इत्यजयपार्श्वनाथप्रबन्धः । विस्तरतस्त्वेतद्व्यतिकरः शत्रुजयमाहात्म्यादवसेयः ॥

तत्रोपदिश्येति जनान्मुमुक्षुक्षोणीऋमुक्षा क्षणमक्षिलक्ष्यम् ।

प्रणीय नत्वा च तमात्मना तत्पुरं पवित्रीकृतवान्म तद्वत् ॥ ६० ॥

स हीरविजयनामा मुमुक्षूणां मुनीनां मध्ये क्षोण्या मूढेः ऋभुक्षा इन्द्रः । सूरिन्द्र इत्यर्थः । तद्वदजयपार्श्वनाथ इव तत्पुरमजयपुरमधुना तु अव्यारग्रामः ग्रामनाम्ना च 'अक्षारोपार्श्वनाथ' इति प्रसिद्धिः । आत्मना स्वेनैव पवित्रीकृतवान् पावनीचकार । किं कृत्वा । तत्र चैत्ये बहिःप्रदेशवर्तिन्यां धर्मशालायां जनान् भविकलोकान् प्रति इति पूर्वोक्तप्रकारेण अजयपार्श्वगमनादिवत्तत्पुनर्दिश्य उपदेश देशनां दत्त्वा च पुनः क्षणं क्षणमात्रं तं जिनमक्ष्णोर्दृशोर्लक्ष्यं गोचरं प्रणीय निर्माय पुनस्त पार्श्वनाथ नत्वा प्रणम्य ॥

द्वीपस्य संघोऽप्यखिलो मुनीन्द्रोरभ्यागमत्तत्र सहाङ्गनाभिः ।

माहात्म्यमद्वैतमवेत्य तस्य शुश्रूषया लेखगणः किमेषः ॥ ६१ ॥

तत्राजयपुरे अङ्गनाभिः स्वकीयपरकीयपुरं पुरंघ्रीभिः सह सार्धमखिलोऽपि समस्तोऽपि द्वीपस्य द्वीपबन्धिरस्य संघः श्रावकसमुदायो मुनीन्द्रोर्हीरविजयसुरेरभ्यागमत्संमुखमाजगाम । उत्प्रेक्ष्यते—तस्य सूरिभित्तुः अद्वैतमनन्यमसाधारण माहात्म्यं वाक्यनसगोचरातीतं महिमानमवेत्य विज्ञाय शुश्रूषया सेवां कर्तुमिच्छया एव संघरूपे लेखगणः सुरसमूहः समेतः समागत इव ॥

लोकपृष्ठान्दीक्ष्य गुणान्गणेन्दोः प्रीता प्रणीयागणितात्ममूर्तीः ।

नम्रागतलैणमिषेण लक्ष्मीर्नमस्यती स्तौति च गायतीव ॥ ६२ ॥

गणेन्दोः सुरैर्लोकपृष्ठान्बिभ्रश्चाह्लादकान् गुणान् शमदममार्दवाज्वसंयमनिष्ठत्वादि-कान् वीक्ष्य खड्गगोचरीकृत्य प्रीता संतुष्टचित्ता सती नम्रं नमनशीलं तथा आगतं भगवद्भक्त्यार्थमायातं यत्लैण स्त्रीणां समूहः सीमन्तिनीसमुदायस्य सिषेण कपटेन अगणिता गणनातीता आत्मनः स्वस्य मूर्तीः शरीराणि प्रणीय लक्ष्मीर्जलधिनन्दना । उत्प्रेक्ष्यते—नमस्यतीव अर्थाङ्गणधरं नमस्करोतीव । च पुनः स्तौतीव स्तुतिगोचरीकरोतीव । च पुनर्गायतीव गानविषयीकरोतीव । वार्धेः मामीप्यात्तन्नन्दनाया आगमनमुचितमेव । पितुः पार्श्वं कदाचिदुत्कण्ठिता पुत्री मिलनार्थमावच्छतीति समुद्रे श्रिया सज्जबोऽप्युचित एव ॥ इति द्वीपबन्दिरे संघागमनम् ॥

ततः प्रतस्थे प्रभुरुन्नताख्यं पुरं प्रति प्रीतमना मुनीन्द्रः ।

मेधागमे मानसमभ्रमार्गवहामवाहादिव राजहंसः ॥ ६३ ॥

ततो द्वीपोन्नतदंबलपाटकसत्कसंघसमागमनानन्तर हीरविजयसूरिः ततोऽजयपुरा-नुन्नतमिखाख्या नाम यस्य तादृशं पुरं प्रति प्रतस्थे । उन्नतनगरमिमुखं प्रचलति स्म । किभूतः । प्रभुः सर्वधर्मकार्यकरणप्रवणः समर्थः । पुनः किभूतः । प्रीतमनाः श्रीपार्श्वनाथ-यात्रया कृत्वा हृष्टमानसः । क इव । राजहंस इव । यथा मेधागमे अभ्रमार्गो मेधाध्वा गगनम् । 'पुराश्रोडमस्तयोऽम्बरम्,' तथा 'अत्र धूमयोनिस्तनयितुमेधाः' इति द्वयमपि हेम्याम् । तस्य बहा नदी । गङ्गैत्यर्थः । 'सिद्धस्वःस्वर्गिस्त्रापगाः' ऋषिकुल्या हेमवती इत्यपि हेम्याम् । तथा 'सिन्धुः शैबलिना बहा च हदिनी स्रोतस्त्रिनी निग्रगा' इत्यपि

हेम्याम् । तस्याः प्रवाहाद्गङ्गापथः पूरान्मानसं नाम राजहंसनिवाससरोवरं प्रति प्र-
तिष्ठते । यदुक्तम्—‘मेघागमं दिवि विभाव्य परापगम्भः पूरागमैर्जलमथाविलमभ्र-
सिन्धोः । भातीति चेतसि विचिन्त्य च हंसमालं स मानसं प्रति ततस्त्वरितं प्रतस्थे ॥’
इति । तथा ‘गङ्गानीरमपि त्यजन्ति कलषं ते राजहंसा वयम्’ इत्यपि सूक्ते ॥

अथ द्वीषोन्नतपुरादिसंघसंमुखगमनवर्णनप्रस्तावः—

शिरोधृतश्चेतसुवर्णकुम्भाः काश्चिच्छसन्ति स्म विलासवत्यः ।

इयामादिवालक्ष्म्य इवोद्वहत्यः संपूर्णचन्द्राम्बुजबन्धुविम्बान् ॥ ६४ ॥

हीरसूरेः संमुखगमने काश्चिदनिर्दिष्टनामानः विलासवत्यः विलासो हंसहस्तिगम-
नादिकः शृङ्गारादिविभ्रमो वा विद्यते यासां ता लीलावत्यो वनिता लसन्ति शोभन्ते ।
किभूताः । शिरसि स्वमीलौ धृता आरोपिताः श्वेता उज्ज्वलस्तथा सु शोभनो वर्णो जे-
षाम् । अथ वा श्वेतानां रूप्याणाम् । ‘स्याद्भूयं कलघौतताररजतश्वेतानि’ इति है-
म्याम् । तथा सुवर्णानां काञ्चनानां कुम्भाः कलशा यामिस्ताः । उत्प्रेक्ष्यते—इयामादि-
वालक्ष्म्य इव रजनीदिवसस्य श्रिय इव । किं कुर्वत्यः । उद्वहत्यः विभ्रत्यः । कान् ।
संपूर्णा अखण्डाश्चन्द्रास्तथा अम्बुजबन्धवो भास्करास्तेषां विम्बान्मण्डलान् । अखण्ड-
चन्द्रमण्डलानादाय निशाश्रियः सूर्यमण्डलान् गृहीत्वा दिवसलक्ष्म्य इव भगवत्संमुखं
समेता इत्यर्थः ॥

अवाकिरन्काश्चन मुक्तिकाभिरम्येत्य वाचंयमसार्वभौमम् ।

क्षीरोर्मयो मेरुमिव प्रमाथकालोच्छलद्भूरिपथःपृषद्भिः ॥ ६५ ॥

अभ्येत्य संमुखमागत्य काश्चन संघमध्यात्क्रियत्यः तं हीरविजयनामानं वाचंयमानं
साधूनां सार्वभौमं चक्रवर्तिनं मुक्तिकाभिर्लघुमुक्ताफलैः । ‘सिता वसन्यः खलु कीर्ति-
मुक्तिकाः’ इति नैषधे । का इव । क्षीरोर्मय इव । यथा क्षीरसमुद्रवीचयः प्रकर्षेण घुराघु-
रादिभिः सर्वोजसा माथस्य मथनस्य काले समये उच्छलद्भिः उच्चैरुत्पतद्भिः तथा भूरि-
भिरनल्पैः पथःपृषद्भिः जलकणैर्मैवं काश्चनाचलम् । किं च परसमये मन्दरशब्देन
मेरुर्नोच्यते किं तु मन्दरशब्देन इन्द्रकीलनामा शैलः । जैनमते तु मन्दरो मेरुरेव ।
मन्दरनामगिरि वर्धयन्ति ॥

मुक्ताफलैः काश्चिदवाकिरंस्तं नवोपयन्तारमिवात्र लज्जैः ।

सिद्धाद्रियात्रोद्भवपुण्यलक्ष्म्या नवोदयालंक्रियमाणपार्श्वः ॥ ६६ ॥

काश्चिदपराः सीमन्तिन्यः तं सूरिम् अत्र संघसंमुखगमनसमये मुक्ताफलैर्मौक्तिकैः
अवाकिरन् वर्धयन्ति स्म । कसिव । नवोपयन्तारमिव । यथा अत्र भूमिभुवने देवलोके
नागलोके देवासुराणां परिणयनामावाद्भवो ग्रहणम् । सद्यस्कपरिणेतारं चारं पुमांसं का-
श्चित्द्वर्गसंबन्धिन्यो वर्धन्त्यः त्यजैरक्षतैर्वर्धयन्ति । किभूतः सूरिः वरध । सिद्धादेः शत्रु-
जयशैलस्य यात्राया दर्शनस्पर्शनभावानार्चाया उद्भव उत्पत्तिर्यस्यास्तादृश्या पुण्यलक्ष्म्या

सुकृतश्रिया अलंकृत्यमाणं भूष्यमाणं पार्श्वं जीवान्तिकं यस्य । परिणेतोऽपि तत्कालपरे-
णीयतया अलंकृत्यमाणवामाङ्गान्तिकः ॥ इदं तु पाठान्तरम् ॥

गीति जगुर्नागरिकाः किरन्तीं सुधां सुधादीधितिमण्डलीवत् ।

यां श्रोत्रपत्रैर्विनिपीय चित्रार्पितैरिवाभूयत मार्गमार्गैः ॥ ६७ ॥

काश्चन नागरिका द्वीपोन्नतपुरपुरेभ्यो गीतिं सूरिगुणगानं जगुर्गयन्ति स्म । किं
कुर्वन्तीम् । गीतिं किरन्तीं विस्तारयन्तीम् अर्थात्कर्णयोर्वर्षन्तीम् । काम् । सुधाममृतम् ।
किंवत् । सुधादीधितिमण्डलीवत् । यथा आश्विनमाससंवन्धिराकामृगाद्रुमण्डल्यः पीयूषं
किरन्ति, तथा नागरिका कर्णावृतवर्षिणीं गीतिं गायन्ति । यां गीतिं श्रोत्रपत्रैः कर्णपणैः
कृत्वा विनिपीय सादरं निशम्य मार्गस्य अजयोन्नतपुरयोरन्तरालाध्वनः मार्गैर्मृगणै-
श्चित्रार्पितैरालेख्यस्थार्पितैर्लिखितैरिवाभूयत संजायते स्म ॥

गजाधिरूढा व्यरुचन्कुमारा विभूषिता भूषणधोरणीभिः ।

प्रवालपुष्पावल्लिशालमानाः प्रस्थप्ररूढा इव बालसालाः ॥ ६८ ॥

भूषणानां मणिस्वर्णभरणानां धोरणीभिः श्रेणीभिः विभूषिता अलंकृताङ्गाः । तथा
गजाधिरूढाः सिन्धुरस्कन्धाध्यासिनः केचन कुमाराः व्यरुचन् शृङ्गभिरे । उत्प्रेक्ष्यते—
प्रवालानां पल्लवानां पुष्पाणां कुसुमानामावलीभिर्मालिकाभिः शालमानाः शोभमानाः
प्रस्थेषु सातुषु प्ररूढा उन्नता बालसालाः लघुपादपा इव ॥

काश्चित्कुमार्यः शिबिकां श्रयन्त्यो माणिक्यभूषा वपुषा वहन्त्यः ।

कुतूहलाद्भूवल्यं भजन्त्यो विमानयाना इव नाकिंकन्याः ॥ ६९ ॥

काश्चित्कुमार्यो लघुकन्यकाः भान्ति तदवसरे शोभन्ते । किं कुर्वन्त्यः । शिबिकां
याप्ययानं श्रयन्त्यः परिचरन्त्यः । शिबिकाधिरूढा इत्यर्थः । पुनः किं कुर्वन्त्यः । माणि-
क्यानां रत्नविशेषाणां भूषा अलंकारान् वपुषा स्वचरिरेण वहन्त्यो धारयन्त्यः । ‘इता
विभूषामणिरदिमकार्मुकैः’ इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते—कुतूहलात्कौतुकाद्भूवल्यं मेदिनीम-
ण्डलं भजन्त्यः सेवमाना आश्रयन्त्यः । विमानेन देवयानेन यानं गमनं वासां ता-
दस्यो नाकिंकन्या देवकुमारिकाः इव । यथा इन्द्रस्य । ‘तनयस्तु जयन्तः स्याज्जयदत्तो
जयश्च सः । सुता जयन्ती तविषी तगविष्युच्चैः श्रवा हयः ॥’ इति हैय्याम् ॥

गत्या जितोऽनेन किमभ्रकुम्भी द्रष्टुं तमीत्युत्सुकितोऽब्धिमध्यात् ।

किमीयिवानेष तदन्ववायः शृङ्गारितास्तत्र गजा विरेजुः ॥ ७० ॥

तत्र तस्मिन् संमुखागमनसमये शृङ्गारिताश्च शृङ्गारभूषणतैलवामरायाहम्बैरलंकृताः
गजा हस्तिनो विरेजुः शोभन्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण इति हे-
तोर्वा त सूरि द्रष्टुं प्रेक्षितुस्तुत्सुकित उत्कण्ठितः सन् अब्धिमध्यात्समुद्रान्तरालादेष प्र-
त्यक्षं लक्ष्यमाणः तस्यैरावणस्य अन्ववायो गजघट्टरूपो वंशः किमीयिवान् आगत इव ।

ऐरावणस्य समुद्रमध्यादुत्पन्नविनिःसृतत्वेन तद्वशाद्यापि सद्भावः संभाव्यते एव । यदुक्तं नैषधेऽपि—‘पयोनिनीनाप्रमुकासुकावलीरदाननन्तोरगपुच्छम्रच्छवीन्’ इति । तथा समुद्रस्यापि अत्र शामीप्यादियमुत्प्रेक्षा घटत एव । अयं प्रस्तुतम् । इति किम् । यदनेन सूरिणा गत्या पुरतो युगप्रमाणां धरणीं चक्षुषा प्रेक्षमाणा । ईर्यासमिति पूर्वकं मन्थर-गमनेन अत्रकुम्भी ऐरावणः । ‘ऐरावणोऽभ्रमातङ्गश्चतुर्दन्ताकंसोदरे’ इति हैम्याम् । किं कथं कया रीत्या जितोऽभिभूतः ॥

पर्याणितास्तत्र तुरङ्गमास्ते रेजुर्जवाधःकृतवातवेगाः ।

यैर्निर्जिता भानुमतस्तुरङ्गा ह्रियेव नाद्यापि भुवं स्पृशन्ति ॥ ७१ ॥

तत्र संमुखगमनसमये ते तादृशा ये अग्रे स्वगुणोत्कृष्टप्रेक्षा प्रापिताः । अथ वा ते काम्बोजकामरूपकच्छसिन्धुदेशोद्भवा विविधजातीयाः प्रसिद्धास्तुरङ्गमाः अश्वाः । यदुक्तं प्राकृतवाक्ये—‘ये गंगाजलनीभटा हरिभटा कालाकिहाडापुरा साणीसिधल-धिधु आकलहला कस्मीरियां कुंकुणा । डुकैकानि अनेकवानिपिहुला पीठे पगे नीसला ते हेप्यत्रियकुं अरा जिमसुरा ते जीतुषारैवडा ॥’ इति । पर्याणिताः पल्ययनकलिताः कृताः । ‘पर्याणं तु पल्ययनः’ इति हैम्याम् । रेजुः विमान्ति स्म । किभूताः । जवेन मानसातिपातिगतिरंहसा अधःकृतो निरस्तो वाताना पवनानां वेगो रयो यैस्ते । ते के । यैस्तुरङ्गभैर्भानुमतो भास्वतस्तुरङ्गा वाजिनः निर्जिता गतिलराभिः परा-भूताः सन्तः । उत्प्रेक्ष्यते—अद्याप्यद्यतनं वर्तमानं वासरं प्रभृति यावन्मण्डयित्वा ह्रिया लजयेव कृत्वा भुवं क्षोणीं न स्पृशन्ति । लजिता हि स्वं मुखं दर्शयितुमनलंभू-ष्णवः पृथिव्यां नायान्तीत्यर्थः ॥

रथाङ्गभाजस्त्वरमाणताक्षर्याः सुजातरूपा धननन्दकाश्च ।

अम्भोजनाभा इव कामरोमशोभाः शताङ्गाः शतशः प्रचेष्टुः ॥ ७२ ॥

शतशः शतसहस्रसंख्याकाः शताङ्गा रथाः । ‘शताङ्गः स्यन्दनो रथः’ इति हैम्याम् । प्रचेष्टुः सूरैरभिमुखं प्रचलन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अम्भोजनाभाः कृष्णा इव । किभूता रथाः कृष्णाश्च । रथाङ्गं रथपादं चक्रं ‘पङ्क’ इति प्रसिद्धं सुदर्शनं चक्रं भजन्ति इति रथाङ्गभाजः । पुनः किभूताः । त्वरमाणाः शीघ्रगामिनस्ताक्षर्यास्तुरङ्गमा गच्छाश्च येषां ते । च पुनः किभूताः । शोभनं जातरूपं सुवर्णः काञ्चनजटितत्वेन । पक्षे जातमुत्पन्न रूपमति-शायिसुन्दरशरीराकारविशेषो येषाम् । पुनः किभूताः । घनान्वहुजनानन्दयन्ति प्रह्लाद-यन्ति । तथा घनो निबिडोऽपराप्रतिहतो नन्दकनामा खड्गो येषां ते । च पुनः किभूताः । काममतिशयेन रामा मनोज्ञा शोभा येषां ते । तथा कामः प्रद्युम्नः रामो बलभद्रः ताभ्यां शोभा येषां ते ॥

तुरस्वरैश्चित्कृतिभी रथानां ह्यालिहैषागजगर्जितैश्च ।

नृणां स्तवादिध्वनितैर्व्रतीन्दोः श्लोकैरिवापूरै समग्रलोकः ॥ ७३ ॥

तूरखरैर्विविधवादित्रनिर्घोषैश्च पुनः रथानां स्यन्दनानां चित्कृतिभिस्त्वरितगमना-
वसरोद्भवचित्कृतिसंश्रवणितविशेषैः च पुनर्हयानामश्वानामलिः श्रेणिस्तस्य हेपामिहिं-
सारव इति प्रसिद्धैः तथा गजानां मदोद्धतसिन्धुराणां गर्जितैर्वृहितैस्तथा नृणां आद्रमाह-
गायनादिजनानां स्ववादिध्वनितैः सुतिच्छन्दोगानादिमणिनिभिः कृत्वा समग्रोऽपि दश-
दिक्पर्यन्तं यावन्नोको भुवनमपूरि निर्मरं भृतः पूरितः । कैरिव । श्लोकैरिव । यथा व्रती-
न्दोर्होत्सूरैर्यशोभिः समग्रोऽपि लोकः पूर्यते स्म । 'श्लोकः कीर्तिर्वशः' इति हैम्याम् ॥

स्त्रीभ्यस्तदा तद्रुणगायनीभ्यः पैङ्गुषपीयूषरसाभिषेकाम् ।

वाणीमधीत्याभ्यसितुं वनस्थाः शिष्या इवासन्कलकण्ठकान्ताः ॥ ७४ ॥

तस्य सूरैर्गुणान् गायन्तीत्येवंशीलाभ्यः स्त्रीभ्यः पौरपुंरंघ्रीभ्यः सकाशात्तदा त-
स्मिन् संधागमनमहोत्सवव्यतिकरे पैङ्गुषयोः श्रोतृजनश्रवणयोः पीयूषरसस्य पुषानि-
स्यन्त्यस्य अभिषेकोऽभिषिञ्चन तत्तुल्यां वाणीं वाग्विलासमधीत्य पठित्वा कलकण्ठ-
कान्ताः कोकिलकामिन्यः । उत्प्रेक्ष्यते—अभ्यसितुं सम्यगभ्यासं विधातुमिव वनस्था
वनवासिन्य आसन्निव संजाता इव । का इव के इव वा । शिष्या इव । यथा विनेयाः
कुतश्चिद्गुरोः सकाशात्किमप्यधीत्य एकान्ते वनादिषु गत्वा स्थिता वा तदभ्यसन्ति ॥

ध्वनन्नफेरीससभूरिभेरीमाङ्गाररावैः प्रतिशब्दितेन ।

नन्तुं सवेशाम्बुविशायिशौरिः प्रबोध्यते सूरिसमागमे किम् ॥ ७५ ॥

ध्वनन्त्यः शब्दाद्यमाना नफेर्यः पित्तलमयः वदनेन वादनीया वाद्यविशेषाः प्रसि-
द्धाश्च ता एव सख्यः सहाया यासां तादृश्यो भूरयः शतसंख्याका मेर्यो दुन्दुभय-
स्त्रासां माङ्गाररावैः माङ्गुतिध्वनिभिः कर्तुंभिः प्रतिशब्दितेन अर्थात्संनिधिवर्तिसागरम-
ध्यप्रतिनादितेन । 'पर्याधिमध्यप्रतिनादमेदुरः' इति नैषधे । कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—सवेशो
सनीपे योऽम्बुधिः समुद्रस्तत्र तन्मध्ये शेते इत्येवंशीलो यः गौरिर्नारायणः स
सूरैरुन्नतपुरप्रवेशोत्सवे नन्तुमर्थात्सूरीन्द्र नमस्कर्तुं किं प्रबोध्यते निनिंद्रीक्रियते
जागर्यते इव ॥

तदाद्रिमध्यप्रतिशब्दसान्द्रैः सरध्वजौघध्वनिपूर्यमाणैः ।

प्रमोदमाद्यत्तुमुलैर्जनानां व्योमेव भूः शब्दगुणा किमासीत् ॥ ७६ ॥

तदा तस्मिन् सूरिप्रवेशोत्सवे जनानां संमुखगतसकललोकानां प्रमोदेन हर्षातिश-
येन माध्वद्रिमैद प्राप्नुवद्भिस्तुमुलैरतिबहुलव्याकुलताकलितकोलाहलैः । अथ वा 'अध्वं
धावत यात मुक्त पुरः पन्यानम्—' एवंविधचम्पूकथाकथितकेवलव्याकुलशब्दैः कृत्वा
व्योमेव गगनमिव भूरपि पृथिव्यपि शब्द एव गुणो यस्यास्तादृशी किमासीजातेव ।
किंभूता । तुमुलैरदीणा समीपभाजां नन्दीवेलकप्रमुखाणां स्वभावतस्तु शत्रुंजयाचलशि-
खराणां परं कालानुभावाद्दिग्दिष्टनाच्च दूरीभूतानां पर्वतानां मध्ये कंदोदरे प्रतिशब्दाः
प्रतिध्वनयन्तः सान्द्रैर्निविडीभूतः । पुनः किभूतैः । सरध्वजानां नानाविधवाद्यानाम् ।

‘तूये तूरं स्परध्वजः’ इति हैम्याम् । ओषाः सगृहास्तेषा ध्वनिभिर्नानाप्रकारप्रसरन्ति-
घोषैः पुर्यमाणैः वहलीक्रियमाणैः ॥ इति द्वीपोन्नतपुरसंमुखगमनवर्णनम् ॥

तदुत्सवे मूर्च्छति भूर्भुवःस्वस्त्रयीप्रसत्तिं प्रदिशत्यपूर्वाम् ।

अलं चकार प्रभुरुन्नताख्यां पुरं हरिर्द्वारवतीमिवासौ ॥ ७७ ॥

प्रभुर्द्वारविजयसूरिः व्रतमिति आख्या नाम यस्यास्तादृशीं पुरं नगरीमलचकार भूष-
यामास । क इव । हरिरिव । यथा नारायणो धनदनिर्मितां द्वारवतीं द्वारकां नगरीमल-
करोति । कस्मिन् सति । तदुत्सवे स चासावुत्सवश्च तदुत्सवः द्वीपोन्नतादिसंघप्रारब्धसू-
रिप्रवेशमहामहत्स्वस्निग्धमूर्च्छति वृद्धिमतिशायिता ध्रियति प्राप्नुवति सति । किं कु-
र्वति तदुत्सवे । भूर्भुवःस्वस्त्रया नागलोकनाकिलोकभूमिलोकानां त्रिकस्य अर्थात्रिजगज्ज-
नानां प्रसत्तिं मनःप्रसन्नतां प्रमोदप्रकर्षं प्रदिशति प्रयच्छति ददति ॥

तस्मिन्नतेर्गोचरयांचकार चैत्येषु तीर्थाधिपति मुदा सः ।

कण्ठीरवः शैलगुहामिवाथानैषीद्विभूषां वसतिं व्रतीन्द्रः ॥ ७८ ॥

स हीरसूरिस्तस्मिन्नुन्नताभिधाननगरे चैत्येषु ऋषभदेवप्रमुखजिनप्रासादेषु तीर्था-
धिपतिं जिनाधिराजप्रतिमां मुदा हर्षेण नतेः प्रणामस्य गोचरयांचकार विपचीक-
रोति स्म । नमस्कृतवानित्यर्थः । अथानन्तरं देववदनात्पश्चात् व्रतीन्द्रः सूरिः वसति-
मुपाश्रय विभूषां शोभामनैषीत्प्रापयति स्म । क इव । कण्ठीरव इव । यथा पारीन्द्रः
शैलगुहां गिरिकंदरां विभूषां नयति ॥ इत्युपाश्रयागमनम् ॥

ततः समुद्दिश्य महेभ्यसभ्यान्धर्मोपदेशं स वशी दिदेश ।

पीयूषवत्तेऽपि निपीय वत्सा इवावहन्संमदमेदुरत्वम् ॥ ७९ ॥

ततो वसतामुपाश्रये आगमनानन्तरं स वशी जितेन्द्रियः सूरिमहेभ्या व्यवहारि-
णस्ते एव सभ्याः सदस्याः सभाजनास्तानुद्दिश्य उद्देशं कृत्वा धर्मोपदेशं धर्मदेशनां
दिदेशं ददाति स्म । तेऽपि महेभ्यसभ्याः पीयूषवत्सुधारसमिव निपीय पीत्वा तद्दे-
शनां सादरं श्रुत्वा संमदैरानन्दैः कृत्वा मेदुरत्नं पुष्टतामवहन्मदधत्ते स्म । के इव । वत्सा
इव । यथा गवां तर्णका पीयूषं स्वस्वमातुरुभोमध्यविनिःसरदभिनव पयो दुग्ध पीत्वा
प्रमोदादास्ताव मेदुरत्वमुपचयमावं वहन्ते । ‘पीयूषोऽभिनव पयः । पीयूषमपि’ इति
हैमीसूत्रवृत्त्याः ॥

क्षेत्रेष्विवाम्बूनि नमोम्बुवाहा बुभ्रांशुकान्यर्थेषु ते ववर्षुः ।

प्रभावनां श्रीफलपूगपूगैश्चकुत्ततो रूपकनाणकैश्च ॥ ८० ॥

ते सभ्यजनाः अर्थेषु तत्समयागतानेकयाचकविषयेषु शुभ्रांशुकानि द्रव्यवस्त्रादीनि
ववर्षुः । प्रददुरित्यर्थः । क इव । नमोम्बुवाहा इव । यथा श्रावणमेघाः क्षेत्रेषु विषयेषु अम्बू-
नि पानीयानि वर्षन्ति । वर्षाऋतोरतिपूतत्वान्नमोमासोपादानम् । ततो याचकदानानन्तरं

श्रीफलानि नालिकेरानि तथा पूगानि क्रमुकाणि 'सोपारी' इति असिद्धानि तेषां पूरैः समूहैः कृत्वा प्रभावनां संमुखगतानामुपाश्रयागतानां च सकलजालवृद्धजना-
नामनिवारितदानं ददते स्म । च पुनः रूपकाणां नाणकैर्ल्यारीमहमुदीप्रमुखैः प्र-
भावना व्यङ्ग्यः ॥

अन्येऽपि संघाः पुरपत्तनेभ्योऽभ्येत्याभजन्सूरिसहस्ररश्मिम् ।

अश्वादिदानानि ददुर्महेन्द्रा इव प्रमोदाद्वयवादसान्द्राः ॥ ८१ ॥

अन्ये परेऽपि पुरपत्तनेभ्यः नवीननगरजीर्णदुर्गमङ्गलपुरवेलाकुलदेवपत्तनप्रमुखेभ्यो
नगरेभ्यः संघाः श्राद्धवर्गा अभ्येत्यागत्य प्रमोदात्प्रमुपार्श्वं समेत्य सूरिषु सहस्ररश्मि
दिवाकरमभजन्संसेवन्ते स्म । पुनर्महेन्द्रा वृषा इव ते अश्वास्तुरङ्गा आदौ येषां तानि
ब्रव्याशुकादीनि दातानि ददुर्ददते स्म । किमूताः । प्रमोदानामानन्दानामद्वयवादेन
असाधारणत्वेन सान्द्रा उपचिततनूलतिकाः ॥

आगृहतस्ताननुगृह्य लोकांस्तत्रांशुसंधौऽशुमतीव तिष्ठन् ।

पर्जन्यकालोऽग्रमिवोन्नताख्यं व्यातन्तनीदुन्नतिमत्पुरं सः ॥ ८२ ॥

स सूरिरुन्नताख्यं पुरम् उन्नानामनगरमुन्नतिमत् शोभासंपन्नं व्यातन्तनीद्वितनोति
स्य विशेषेण कृतवान् । क इव । पर्जन्यकाल इव । यथा वर्षासमयः अत्र मेघमुन्नतिम-
त्समुन्नतं नीरभरैर्वर्षीभूतं व्यातनुते । स किं कुर्वन् । तत्रोन्नतनगरे तिष्ठन् स्थितिं
कुर्वन् । क इव । अशुसंध इव । यथा किरणगणोऽशुमतिं भास्करे तिष्ठति । तत्र तिष्ठन् किं
कृत्वा । तान् द्वीपोन्नतनगरस्यन्धिनो लोकान् श्राद्धजनाननुगृह्य तेषामुपरि अनुग्रहं
कृत्वा । तान् किं कुर्वतः । आगृहतः श्रीपूज्या अस्मदुपरि प्रसादं प्रणीय अत्रैव चतुर्मांसीं
कुर्वन्तु इत्यमाग्रहं कुर्वतः ॥ इत्युन्नतनगरे चतुर्मास्यवस्थानम् ॥

घोरामनुष्ठानविधां विधातुरुग्रं तपस्तेज उदीयते स्म ।

दोषालिमालम्भयतो व्रतीन्दोरिवोत्तराशां भजतो गभस्तेः ॥ ८३ ॥

व्रतीन्दोर्हीरसूरेश्वरं परपाक्षिकैरसह्य तपसां तेजो ज्योतिः प्रतापश्च उदीयते स्म
प्रकटीकृतम् । किमूतस्य व्रतीन्दोः । घोरामपरेषा मन्दसत्त्वानां भयंकरामनुष्ठानविधां
क्रियाप्रकारं विधातुः विदधातीत्येवंगीलस्य । शीले तृन् क्लृप्तां तृणानां । किं कुर्वतः ।
दोषाणामपगुणानां दान-लाम-वीर्य-भोग-उपभोगाख्या नाम पञ्चान्तरायकर्मणि हास्य-
रति-भरति-भय-शुभ्र-शोक-क्राम मिथ्याज्ञान-निद्रा-विरति-राग-द्वेषा इत्येतेषामष्टदश-
संख्याकानां दोषाणामालिं पङ्क्तिमालम्भयतो मूलादुच्छिन्दतो निव्रतः । पुनः किमूतस्य ।
उत्तरामप्रिमा मोक्षलक्षणाभासां वाञ्छा भजतः श्रयतः । तेजः कस्येव । गभस्तेरिव ।
यथा उत्तराणां कौशेरीं दिशं भजतः सेवमानस्य दिवसपतेरुग्रं जनैरसह्य तपोव्रतेजः ।
अथ वा तपते सत्तापयति जनमथ ऊर्ध्वं चेति तपस्तादृशं तेजो ज्योतिः प्रतापो वा
उदीयते प्रकटीभवति । किमूतस्य । घोरा दैत्यैरसहनीयामनुष्ठीयते खलवर्द्धार्थपुराकारः

क्रियते इत्यनुष्ठानं किंचिदधृष्यमनभृष्य वा कार्यादिनिर्माणं तस्य विधा प्रकारः एतावता मन्देहा नाम राक्षसास्तैः सार्धमुद्धतयुद्धक्रिया कर्म विदधाति करोतीत्येवशीलस्य । युद्धक नैषधे प्रातर्वर्णने—‘इह हि समयेषु व्रजन्युदवज्रतामभिरविमुपस्थानोत्तिष्ठा जलाञ्जलयः किल’ अथ तद्वृत्तिः । अस्मिन्प्रातःसमयेऽवसरे सूर्यमुद्दिश्य उपस्था-
नोत्तिष्ठा उपासनायामुद्धृता जलाञ्जलयः उदवज्रता जलरूपाश्चानित्य प्रपद्यन्ते । एता-
वता ‘आपो वजीभूत्वा तानि रक्षांसि मन्देहान् अरुणद्विपे क्षिपन्ति’ इति श्रुतेः ।
‘तिस्रः कोट्योऽर्धकोटी च मन्देहा नाम राक्षसाः । उदयन्त सहस्राशुमभ्यवुध्यन्त ते सदा ॥’ इत्युक्तेः । अथ वा घोरां घृकान्धकारैः सोढुमशक्यामनुष्ठानविधां दिवस-
किरणलक्षणां क्रियां कर्तुः । पुनः किं कुर्वतः । दोषाणां रात्रीणां घोरणी घातयतो निर्णोशयतः । ‘प्रवासनोद्वासनघातनिर्वासनानि संज्ञप्तिविष्टम्भहिंसानिर्वापणालम्भनिसूद-
नानि’ इति हैम्याम् ॥

स्वश्राद्धसौधाहृतभक्तभोगाद्यभिग्रहान्साग्रहमग्ररीत्सः ।

श्रीवप्पभट्टिन्ननिशीतकान्तिरिव क्षितीन्द्रप्रतिवोधधुर्यः ॥ ८४ ॥

स सूरिः स्वश्राद्धानां निजश्रावकाणां तपापक्षीयगृहमेधिनां सौधाग्रेहादाहृतस्यानी-
तस्य भक्तस्य आहारस्य भोगो भोजनमादिर्येषां तादृक्षानभिग्रहान्निषेधरूपाभिग्रमान्
भक्तं भक्तस्य नो कल्प्युत इत्यादिकान् प्रत्याख्यानविशेषान् साग्रहमपरैर्वाचकप्रज्ञा-
साधुभिरतिविज्ञप्तोऽपि निर्वन्धादग्रहीज्यग्राह । क इव । श्रीवप्पभट्टिन्ननिशीतकान्तिरिव ।
यथा श्रीकाममहेन्द्रप्रतिवोधविधायकवप्पभट्टिसूरिः स्वश्रावकनिकेतवानीतभक्तभोगनिषे-
धादिकानभिग्रहान् गृहीतवान् । किञ्चित् । क्षितीन्द्रोऽकञ्चरपातिसाहिरामनृपश्च । तस्य
प्रतिवोधे स्वभक्तीकरणे धुर्यो क्षुरीणः । प्रतिवोधविधातेत्यर्थः ॥

जिनं हृदम्भोजविलासराजहंसायमानं प्रणयन्कदाचित् ।

विधाय बाह्येन्द्रियमौनमुद्रां ध्यानं स योगीन्द्र इव व्यधत् ॥ ८५ ॥

स सूरिः कदाचित्कस्मिन्नपि समये योगीन्द्रो मनोवचनकाययोगानां निरोधो विषये
येषाम् । अथ वा यम-नियम-करण-प्राणायाम-प्रत्याहार-धारणा-ध्यान-समाधि-लक्षणना-
मभिरष्टभिरङ्गैर्योगोऽस्त्येषामिति वा योगिनस्तेषामिन्द्रः सर्वोत्कृष्टयोगिराजस्तद्व्योगमा-
र्गाधिरूढवद्व्यानं कस्मिन्नपि चेतश्चिन्तिते विषये एकप्रत्ययसंततितकरणं प्रणिधानं व्यधत्
चकार । किं कृत्वा । बाह्यानां स्पर्शन-रसन-प्राण-नयन-श्रवणाख्यानां पञ्चानामिन्द्रि-
याणां मौनेन स्वस्वव्यापारनिषेधेन मुद्रां चित्तैकाग्र्यं विधाय । किं कुर्वन् । हृदम्भोजे
हृदयकमलकर्णिकायां विलम्बे क्रीडाकरणे राजहंसमिवाचरन्तं जिनं वीतरागं प्रणयन्
कुर्वन् ॥

नीरन्प्रपाथःपरिपूर्यमाणपर्जन्यपुञ्जोर्जितगर्जितं किम् ।

कदापि रुच्यश्चरणेन्दिरायाः स्वाध्यायसान्द्रध्वनितं दधार ॥ ८६ ॥

कदापि कसिन्नपि अवसरे स्वाध्यायनिर्मुक्तविकालवेलाद्विद्यमये वा चरणेन्द्रि-
याश्चारित्र्यलभ्या रुच्यो भर्ता । 'विवोढा रमणो भोक्ता रुच्यो वरयिता घवः' इति
हैम्याम् । स्वाध्यायस्य प्रोक्तैः श्वरेण सिद्धान्तादिगणनरूपस्य सान्द्र धीरगम्भीरं ध्वनितं
दधार । ध्वनिं विवृते स्मेत्यर्थः । 'ध्वनिभावभार' इत्यपि पाठः । वाहध्वनिना सिद्धा-
न्ताद्यगणयदित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—नीरन्ध्रं सर्वतोऽपि निर्गतं रन्ध्रं छिद्रं रिक्तस्थानं यथा
स्यात्तथा पयोभिः पयोभिः परिपूर्णमाणस्य निर्भरं त्रिवमाणस्य पर्जन्यानां प्रागुपेक्ष्य-
योवाहानां पुञ्जस्य घटाया ऊर्जितं प्रोद्गमं गर्जितं किं गर्जिरिव ॥ इत्यभिप्रहृष्टान-
स्वाध्यायादि ॥

तत्र प्रतिष्ठात्रितयीमतुच्छोत्सवोच्छलच्छेकमनःप्रमोदाम् ।

चक्रे मुनीन्द्रो भुवनत्रयस्याधिपत्यलक्ष्मीं स्पृहयन्निवान्तः ॥ ८७ ॥

तत्रोन्नतनगरे मुनीन्द्रो हीरसूरिः प्रतिष्ठात्रितयीं शतसहस्रशो भगवत्प्रतिमाप्रति-
ष्ठापनरूपाणां प्रतिष्ठानां त्रिकं चक्रे व्यधत् । किमूताम् । अतुच्छोऽसम्भ्यधिको यत्र उ-
त्सवो महामहास्तेन उच्छलन्वर्धमानः छेकानां विदग्धानां मनसि स्वान्ते प्रमोदो हर्षो
यस्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—अन्तः स्वाचित्ते भुवनत्रयस्य त्रैलोक्यस्याधिपत्यलक्ष्मीं राज्यप्रियं
स्पृहयन् वाञ्छन्निव ॥

उग्रं तपो धन्य इवानुतिष्ठन्नाद्यं चतुर्मासकमाततान् ।

अपाटवार्त्तिकचन काययष्टेः पुनर्द्वितीयं कुरुते स्म तस्मिन् ॥ ८८ ॥

ष सूरिस्तस्मिन्ननुत्तनगरे आद्य विमलाचलयात्रां कृत्वा तत्र गमनानन्तरं प्रथमं
चतुर्मासक वर्षारात्रमाततान् करोति स्म । किं कुर्वन् । उग्रमत्युत्कटं घोरं पष्ठाष्टमादिभ-
मतिशायि विकृष्ट तपोऽनुतिष्ठन् विदधत् । क इव । धन्य इव । यथा काकन्दीसक्तो द्वात्रिंश-
त्कनकोटीकामिनी द्वात्रिंशद्भूमिकप्रासादमौक्ता धन्यनामानगारः उग्रं पष्ठाचामाम्लनि
अनुतिष्ठति स्म । पुनर्द्वितीयवारं काययष्टेः शरीरस्य किञ्चन किमपि अपाटवादपडुत्ता-
त्प्रबलरोगादिना मन्दत्वादिकारणात् द्वितीयं द्वयोः संख्यापूरणम् । कम् । चतुर्मासकं
तस्मिन्नेवोन्नतपुरे कुरुते स्म ॥

अथ सूरैर्दीक्षादानदिनादारभ्य यत्किञ्चित्तपो विहितं तदुच्यते परिवारश्च—

अथ व्रतादानदिनात्तपो यत्तीव्रं त्रतीन्द्रेण विधीयते स्म ।

बभूव यस्तस्य परिच्छदश्च श्रीवीरवत्किञ्चिदिहोच्यते तत् ॥ ८९ ॥

अथेति धातुकारान्तरकथनम् । तस्य व्रतस्य दीक्षाया आदानं ग्रहणं तस्य दिनादिवसादी-
क्षाग्रहणदिनं मर्यादीकृत्य त्रतीन्द्रेण हीरसूरिणा यत्किञ्चिदल्पमनल्प वा तत्र एकाशुनका-
दिकं तथा तीव्रं पष्ठाष्टमादिमं घोरं कठिनं विधीयते स्म कृतं च । पुनस्तस्य प्रमोदो
यावत्संख्याकः परिच्छदः परिवारो बभूव संजातः । किं वत् । श्रीवीरवत् श्रीमन्महावी-

रदेवस्येव तपस्तथानुष्ठानादिकमासीत् । तत्किंचिदिह ग्रन्थे देशमात्रं यथाश्रुतं स्यात्
ग्रन्थकर्त्रोच्यते कथ्यते ॥

सूरीन्दुरेकाशनकं न यावज्जीवं जहौ न्यायमिव क्षितीन्द्रः ।

पञ्चापि चासौ विकृतीरहासीदुणान्सरस्येव पराबुभूषुः ॥ ९० ॥

सूरीन्दुसुनिचन्द्रो यावदिति यावन्तं समयं जीव्यते प्राणा धार्यन्ते इति यावज्जीवं
संयमजन्म मर्यादीकृत्य एकवारमशनमेकाशनं सकृद्भोजनं वा यत्र । एकाशनके स्वार्थकः ।
न नैव जहौ तस्याजः । सकृदेव भुक्तवानित्यर्थः । क इव । क्षितीन्द्र इव । यथा धर्मप्र-
धानो राजा न्यायं नीतिं न जहाति । च पुनरसौ सूरिः दधिदुग्धपक्वान्नतैलपुण्ड्रताभि-
धाना पञ्चसंख्याका विक्रियते विकारयुक्तो जीवः क्रियते एभिरिति विकृतयः सा
विकृतीरहासीदत्याक्षीन्मुञ्चति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—सरस्य कंदर्पस्य पद्मप्रमाणान् गव्दरूप-
गन्धरसस्पर्शाभिधान् गुणान् पराबुभूषुः पराभविषुमिच्छुरिव ॥

द्रव्याणि बलभावसरे त्रतीन्द्रः सदाददे द्वादश नाधिकानि ।

किं भावना पोषयितुं विशिष्य भवावधिपारप्रतिलम्भयित्रीः ॥ ९१ ॥

त्रतीन्द्रः सदा सर्वकालं सूरिपदप्राप्तिं मर्यादीकृत्य बलभावसरे आहारकरणसमये
द्वादश सूर्यसंख्ययैव द्रव्याणि धान्यानां नामग्राहं विकृतेस्त्वैकैव शाकान्यपि नामग्राहं
पानीयं च सर्वाण्यपि द्वादशान्तर्भावीनि आददे जग्राह नाधिकानि द्रव्याण्यग्रहीत् । कदा-
चिदपीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—अनित्यता—अक्षरत्व—संसारत्व—एकत्व—अन्यत्व—अशुचित्व-
आश्रय—संवर—निर्जरा—धर्म—लोक—बोधिसंज्ञा द्वादश भावनाः पोषयितुं पुष्टाः क-
र्तुमिव । कथम् । विशिष्य विशेषप्रकारेण कृत्वा । किभूता भावनाः । भवः ससारः स
एवावधिः समुद्रस्तस्य पारस्य परतीरस्य मोक्षवेलाकूलस्य लम्भयित्रीः प्रापयित्रीः ।
‘अन्यथा कथमदः प्रतिलम्भः’ इति नैषधे । ‘प्रतिलम्भः प्राप्तिः’ इति तद्वृत्तौ ॥

व्रतिक्षितीन्द्रेण स सप्तपञ्चत्रिंशन्मिताः कातरितान्यसत्त्वाः ।

आहारदोषाः कृतपापपोषा द्वेष्या इव द्वेषजुषा निषिद्धाः ॥ ९२ ॥

व्रतिक्षितीन्द्रेण सूरिराजेन सह सप्तभिर्वर्तते । सप्तयुक्ता इत्यर्थः । तादृशाः पञ्चत्रिंशद्
तैर्मिताः प्रमाणीकृताः । एतावता सप्तान्विताः पञ्चत्रिंशद् द्विचत्वारिंशद्भवन्ति । द्वाचत्वा-
रिंशत्संख्याकाः । ‘सोलस उगमदोसा सोलस उप्पायणाय दोसाय । दस एसणाइ दोसा मि-
लीय सन्वे विवायाळा ॥’ इति वचनात् । अयैतानेव पृथक् विवृणोति । आद्यप्रादीन्ध-
षोडश दोषाः समुत्पद्यन्ते । तानेव दर्शयति—आख्यधर्मिक—औद्देशिक—पूतिकर्म-
मिश्रकर्म—स्थापनाकर्म—प्राभृतिकर्म—प्रादुःकरण—क्रीतदोष—प्राप्तिस्य—परावृत्तत्व—अभ्या-
हृत—उद्भिन्नक—मालापक—आच्छेद्यक—अनिष्ट—अधयवपूरकाः । अथ साधुसाध्वीन्ध-
षोडश दोषा जायन्ते । तानेव दर्शयति—धात्रीदोष—दूषीदोष—निसितदोष—आजीवक-
वनोपक—चिकित्सा—क्रोधदोष—मान—माया—लोभ—पूर्वसंस्तव—पश्चात्संस्तव—विद्यादोष—

मन्त्रदोष-चूर्णदोष-योगदोषाः । अयैषणादोषा दश साधुआदेभ्यः समुत्पद्यन्ते । तानपि दर्शयति—शङ्कितदोष-मङ्कितदोष-वह्निमिक्षिप्त-पिहितदोष-संहृतदोष-दायकदोष-उन्मिश्रदोष-अपरिणत-लिप्तदोष-छिदितदोषाः । तथा प्रभोजनं कुर्वतां साधूनां प्रसङ्गात्पञ्च दोषा भवेयुः । तेऽप्युच्यन्ते—संयोजन-अप्रमाण-इक्षाल-धूमसामान्य-अकारणदोषाः । केचित्सप्तचत्वारिंशदपि दोषान्प्रतिपादयन्ति । तस्मात्तेऽपि प्रोक्ताः । परं मौलास्तु द्विचत्वारिंशत्संख्याका एव । आहारस्य भोजनस्य दोषा अप्युणास्ते निषिद्धाः निवारिताः । एतावता मूरे(रयो) द्वाचत्वारिंशदोषनिर्मुक्तमाहारमभ्यवहरन्ति । किंभूता दोषाः । कातरं क्लीबं ततः शुद्धिविमुखं कुर्वन्तीति कातरयन्ति । कातरयन्ते स्मेति कातरिताः । 'तत्करोति तदाचष्टे' इति प्रक्रियासूत्रेण विप्रत्ययः । 'अन्तन्ताद् कः' इति क्तप्रत्ययः । मिलोपे इट्प्रत्ययश्चेति सिद्धम् । उदाहरणं यथा नैषधे प्रथमकाव्ये—'नलः किंभूतः । सितच्छत्रितकीर्तिमण्डलः पूर्वोक्तयुक्तिरेव । सितं च छत्रं च सितच्छत्रं करोतीति सितच्छत्रयति सितच्छत्र्यते स्मेति सितच्छत्रिता कीर्तिमण्डले देशे येन' इति नरहयाम् । कातरिकृता हीनसत्त्वा विहिता अन्ये अपरे सत्त्वाः कर्मपरिणतिवशाच्चारित्रपालनासमर्थाः प्राणिनो यैस्ते । पुनः किंभूताः । कृतं निर्मितं पापस्य दुःकृतस्य पोषः पुष्टियैः । पापोपचयकारिमिरिख्यः । केनेव निषिद्धाः । द्वेषजुषेव । यथा विरोधवता अतीववैरभाजा भूभुजा द्वेष्याः स्ववैरिणः पराक्रमेण निषिध्यन्ते मूलतोऽप्युच्छिद्यन्ते ॥

अहोद्गुहामाभरणानि भिक्षोः किं द्वादशानां प्रतिमारमाणाम् ।

तपांसि यो द्वादशभेदभिन्नान्यपूपपत्कायमशूशुषश्च ॥ ९३ ॥

यो भगवान् अनशन-मूनोदरिका-वृत्तिसंज्ञेय-रसत्याग-कायक्लेश-संलीनताः इति-पद्विधं बाह्यं तपः । तथा प्रायश्चित्त-विनय-वैयावृत्य-स्वाध्याय-ध्यान-कायोत्सर्गाः इति षोढा आभ्यन्तरं तपः । षट् बाह्यानि षडाभ्यन्तराणीति द्वादशभिर्भेदैः प्रकारैः भिन्नानि पार्थक्यभाजि तपांसि अपूपवत् पुष्पाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—भिक्षोः साधोः प्रति अलेपाहारैकमकपानसत्का प्रथमा एकमासस्य, द्वितीया द्विमास्याः, तृतीया त्रिमास्याः, चतुर्थी चतुर्मास्याः, पञ्चमी पञ्चमास्याः, षष्ठी षण्मास्याः, सप्तमी सप्तमास्याः । पूर्वविधिः सर्वोत्थपि ग्राह्याः । अष्टमी सप्तरात्रिका । तत्र चतुर्विधाहारनिषेधकचतुर्थ्याः । तथा ग्रामाद्द्विः कायोत्सर्गकरणम् । नवमी सप्तरात्रिकी । उत्कटिकासनेन दण्डासनेनेवास्थानम् । दशमी सप्तरात्रिकी । साष्टमभक्ता चतुर्विहारप्रत्याख्यानं च गो-दुहिकासनेनावस्थानम् । एकादशी एकरात्रिकीत्युच्यते । परममष्टमभक्तेन पूर्यते चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानं च तृतीये दिने । ग्रामाद्द्विः कायोत्सर्गकरणम् । द्वादश्यपि एकरात्रिकी । परं चतुर्विधाहारस्याष्टमभक्तेन पूर्यते तत्रानिमेषनेत्राभ्यां कायोत्सर्गकरणम् । इत्थं सूत्रोक्तविधिविधानात्प्रतिमाना द्वादशसंख्याकानां प्रतिमारमाणां श्रमणानुष्ठानविशेषलक्ष्णामाभरणानीव मूषणानीवापूपवत् । किंभूतानां प्रतिमारमाणाम् ।

अहोद्वहामहसां दुरन्तदुरितानां दृहां द्रोहकारिकाणां मूलादुच्छेदविधायकानां च पुनर्यो मुनीन्द्रः कायं स्वशरीरमशूषत् विकटोत्कटतपोभिः कृत्वा शोषयति स्म । कृशीकृतवानित्यर्थः ॥

गुरोः समीपे विजयादिदानवाच्यमेन्द्रोर्विधिना त्रतीन्द्रः ।

आलोचनां द्विर्ग्रह्यावभूव लोकद्वयस्येव विशुद्धये सः ॥ ९४ ॥

त्रतीन्द्रो हीरसूरिगुरोः स्वधर्माचार्यस्य तपस्यादातुर्वा विजय इति पदमादौ यस्य तादृशस्य दाननाम्न एतावता विजयदानसंज्ञस्य वाच्यमेन्द्रोः सूरैः समीपे पार्श्वे विधिना शास्त्रोक्तप्रकारेण द्विर्वारद्वयमालोचनां निःशस्यत्वेन निजाशेषपापप्रकाशनपूर्वकप्रायश्चित्तविशेषं ग्रह्यावभूव गृह्णाति स्म । 'गृह्णाति ब्रह्मयते लाति' इति क्रियाकलपे । उत्प्रेक्ष्यते—लोकयोः रिहलोकपरलोकयोर्वर्तमानामुक्तभवयोर्द्वयस्य शुगलस्य विशुद्धये निर्मलौकरणायेव ॥

उपोषणानां त्रिशतीं व्यतानीत्सूरीन्दुरालोचनयोर्द्वयोः सः ।

समीहमानो मनसाधिगन्तुं पदं त्रिलोकाग्रभवं किमेषः ॥ ९५ ॥

यः पातिसाहिसंमानितः स जगद्विख्यात एष प्रत्यक्षलक्ष्योऽस्मदादीना इग्नोचरीभ-
वन् सूरीन्दुर्हीरसूरिचन्द्रो द्वयोश्चमयोरालोचनयोर्द्विर्वारविहितदुःकृतालोचनप्रायश्चित्त-
योक्तपोषणानामुपवसनानां त्रिशतीं त्रयाणां शतानां समाहारत्रिंशती ता सर्वोपेति
संभाव्यते । व्यतानीत्करोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिलोकस्य । 'त्रिलोकनाथेन सता नक्ष-
द्विषः' इति रघौ । 'त्रिलोकनाथात्रिलोकपूज्यात्रिलोकेश्वरा इति बृहच्छान्ताः । त्रिलोक्य-
स्याग्ने उपरितनप्रदेशे भवमुत्पन्नं यत्पद यत्स्थान मनसा अधिगन्तुं प्राप्तुं मोक्षस्थानं
लब्धुमधिगम्य प्राप्येत्यर्थः' इति तद्वृत्तिः । मनसा स्वचित्तेन कृत्वा समीहमान एष
वाञ्छन्निव ॥

षष्ठात्सपादां द्विशतीं शमीन्द्रो व्यातन्तनीति स्म स नीतिचन्द्रः ।

साम्रेऽपि गव्यूतिशतद्वये स्वमाहात्म्यमिच्छज्जिनवत्किमुर्व्याम् ॥ ९६ ॥

शमीन्द्रः शमवतां साधूना मध्ये इन्द्रः पुरंदरो द्वयोरलोचनयोस्तथा अन्येऽपि सर्वे
भूपतयः सपादां द्विशतीं पञ्चविंशत्यधिकशतद्वयां षष्ठानामुपवासद्वयलक्षणानां व्यातन्त-
नीति स्म कृतवान् । स किलक्षणः । नीतीं न्याये चन्द्रः । अथ वा 'सान्द्र' इति पाठः ।
दृढः अतिशयान्यायविधाता । तत्र विषये वयमेवं विद्मः । उत्प्रेक्ष्यते वा—गव्यू-
तीनां क्रोशानां साम्रे पञ्चविंशत्यधिके शतद्वये । सपादक्रोशशतद्वयप्रमाणे इत्यर्थः । इति
हैमनाममालानुगतव्याख्यानम् । 'तस्या यथा साम्रे च गव्यूतिशतद्वये—' इति । जिनवर्ती-
र्थंकरस्येव स्वस्य माहात्म्यं निजस्य सप्तानामीतीनां प्रशमनरूपादिकं महिमानमुर्व्यां
पृथिव्या किमिच्छन् काङ्क्षन्निव ॥

द्वासप्ततिं सूरिसहस्ररश्मिः स निर्मिमीते पुनरष्टमानाम् ।

विद्वश्चतुर्विंशतिकात्रिकस्य प्रसत्तिमाधातुमना जिनानाम् ॥ ९७ ॥

सूरिषु सहस्ररश्मिः अधिकप्रतापत्वेन भास्वाम्नी पुनर्द्वयोरालोचनयोरन्येषां च
अष्टमानामुपवासत्रिकक्षणानां द्वासप्ततिं निर्मिमीते स कृतवान् । उत्प्रेक्ष्यते—चतु-
र्विंशतिका नाम त्रीतानागतवर्तमानरूपाणां त्रिकस्य त्रितयस्य जिनानां तीर्थकृतम् । चतु-
र्विंशतिस्त्रिभिर्गुणिता सती द्विसप्ततिर्भवेत् । एतावता द्वासप्ततिमेताहर्द्दशरक्षणाम् । केवल-
ज्ञानि—निर्वाणि—सागर—महायवाः—विमल—सर्वानुभूति—ग्रीधर—दत्त—दामोदर—सुतेजः—
स्वामि—सुनिमुन्नत—सुमति—शिवगति—अस्ताव—नमि—अमिल—यशोधर—कृतार्थ—जिनेश्व-
र—शुद्धमति—विवेक—स्थन्दन—संप्रतिभामान एतेऽतीतचतुर्विंशतिजिनाः । ऋषभ-
अजित—शंभत्र—अभिनन्दन—सुमति—पद्मप्रभ—सुपार्थ—चन्द्रप्रभ—सुविधि—शीतल—श्रेयां-
स—वासुपूज्य—विमल—अनन्त—धर्म—ज्ञान्ति—कुन्धु—अर—मल्लि—सुनिमुन्नत—नमि—नैमि-
पार्थ—वर्धमावाभिषा एते वर्तमानचतुर्विंशतितीर्थकराः । पद्मनाथ—सुरदेव—सुपार्थक-
स्वयंप्रभ—सर्वानुभूति—देवश्रुत—उदय—मेढाल—पोटिल—शतकीर्ति—सुन्नत—असप्त—निष्क-
पाय—निष्कुलाक—निर्मम—चित्रगुप्त—समाधि—संवर—यशोधर—विजय—मल्ल—देव—अन-
न्तवीर्य—भद्रकृत्स्ना एते त्वनागतचतुर्विंशतिरहन्तः । एतेषां चतुर्विंशतित्रितयजि-
नानां प्रसतिं स्वविषये प्रसन्नभावमाधातुमनाः कर्तुकाम इव विद्या इत्यर्थेऽत्र ॥

चक्रे य आचाम्लसहस्रयुग्मं स्वयं जिनं स्तोतुमवेक्षितुं वा ।

पृथक्सहस्रे रसनेक्षणानां विद्वः फणीन्दोरिव लिप्समानः ॥ ९८ ॥

यो भगवान् आचाम्लानां सहस्रस्य दशशत्या युग्मं द्रुद्धं चक्रे विंशतिशर्त्ता विषये
स तत्र विषये वयमेव विद्यो जानीमः । उत्प्रेक्ष्यते वा—जिनं वीतरागं स्वयमात्म-
नैव स्तोतुं स्तवनगोचरीकर्तुं पुनरवेक्षितुं विलोचनविषयं विद्यातु द्रष्टुं रसनेक्षणानां
जिह्वानयनानां पृथक्पृथक् सहस्रे लिप्समानः काङ्क्षन्निव । भगवन्तं स्तोतुं रसनानां
द्विसहस्रं तथा अनियेष विलोकयितुं लोचनानां विंशतिशतीमीदृमान इव । केषांश्चि ।
फणीन्दो रसनेक्षणानामिव । यथा शेषनागस्य रसनानां तथा ईक्षणानां सहस्रे स्तः । तस्य
नागराजस्य सहस्रफणत्वेन द्विजिह्वत्वेन द्विनेत्रत्वेन सहस्रफणेषु रसज्ञानो नयनानां च
द्विसंख्याभावत्वेन द्विसहस्री स्यात् । तथा चम्पूकशायाम्—‘यस्यास्त्रिभुराग्रभोरिव
भवेविह्वासहस्रद्वयम्’ इति ॥

आचाम्लकैर्विंशतिसंमितानि यः स्थानकान्यात्तनुते स सूरिः ।

निजस्य विंशत्यसमाधिपूर्वस्थानान्यपाकर्तुमना इवैषः ॥ ९९ ॥

यः सूरिराचाम्लकैराचाम्लनामतपोविशेषैः कृत्वा विंशतिसंख्यया संमितानि प्रमा-
णीकृतानि स्थानकानि—‘अहंति सिद्धे प्रवचनसूरि स्थविरेषु वाचके सार्धौ । ज्ञाने
भक्तिर्दर्शनशुद्धिः सहिनयसंपन्नाः ॥ संख्याद्वयेऽप्यवस्थावश्यककरणेन शुद्धचारित्रम् ।

ब्रह्मवतधारिविशः क्रियारताः पूर्णपौषधतः ॥ नवतपसा च तपस्वी सुसंविभागेन गौत-
मस्वामी । वैयावृत्येन जिनाः समताभावाच्च चारित्र्यम् ॥ ज्ञानं नूतनपठनात्संघार्चोवि-
चितैः श्रुतज्ञानम् । जिनशासनोन्नतिकृतेस्तीर्थं त्वेभिर्भवेदर्हन् ॥' एतदभिधानानि विंश-
तिस्थानकानि आतनुते स्म विदधे । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मनः विंशतिसंख्याकानि
असमाधिरिति पदं पूर्वं येषां तादृशानि स्थानानि । तानि यथा—अतित्वरितं प्रचलति,
अप्रमार्ज्यं स्थानकं कुरुते, दुःप्रमार्ज्यं स्थानकं कुरुते, अन्यजनैः सह नारदवत्क्लेश का-
रयति, पीठशय्यापट्टकादीनि अधिकानि रक्षयति, आचार्योपाध्यायरत्नाधिकानां संमुखं
वक्ति, स्थविरादीन् घातयति, भूतानि विनाशयति, पुनः पुनः क्रोधं कुरुते, सर्वं
क्रोधतो भाषयितुमपि न शक्यते, पृष्ठे गुणवता विरुद्धं भाषते, मुहुर्मुहुर्निश्चयभाषां
भाषते, अधिकरणान्युदीरयति, अकाले स्वाध्यायं कुरुते, अस्थण्डिलास्थण्डिलं गच्छन्
पादौ न प्रमार्जयति स्वयं च खण्डितहस्ताभ्यां विहरति, अकाले दीर्घं नादस्त्रेण
भाषते, स्वयं निःप्रयोजनं क्लेशं कुरुते, गच्छभेदं स्वयं करोति पराश्रं कारयति
परैर्वा, यावद्वास्वानुदयस्यस्तमयति च तावद्भुक्ते, अशुद्धमानमप्याहारं न मुञ्चति,
एवविधानि विंशत्यसमाधिस्थानकानि अपाकर्तुमना निराकर्तुंकाम इवैवः ॥

चक्रे पुनर्निर्विकृतीः सहस्रे द्वे सूरिरद्वैतधृतिं दधानः ।

किं संसृतिं निर्विकृतिं विधातुं हृषीकपाङ्के किमुत स्वकीयाम् ॥१००॥

सूरिः पुनर्यथा चाम्बलानि तथैव द्वे सहस्रे सहस्रयोर्द्वयीमेतावता विंशतिशर्ता दधि-
दुग्ध-पक्वान-तैल-गुड-घूतरूपषट्पञ्चकृतिपरित्यागरूपा निर्विकृतीस्तपोब्रह्मविशेषाश्चक्रे
कृतवान् । किलक्षणः । धृतिं रसनारसलाम्पव्यपरित्यागमयीं संतोषं दधानो विभ्राणः ।
उत्प्रेक्ष्यते—संसृतिं संसारं भूयो भूयो दोषोत्पादकत्वेन अनन्तजन्ममरणोपचयका-
रणलक्षणा विकृतिर्विकारस्तद्वहिताम् । विरलमित्यर्थः । कर्तुं विधातुमिव । उताथ वा
स्वकीयां स्वात्मसंबन्धिनीं हृषीकपाङ्कमिन्द्रियश्रेणीम् । पञ्चाक्षीमित्यर्थः । निर्विकृतिं
विकारविकलां स्पर्शन-रसन-घ्राण-नयन-श्रवणानामिन्द्रियाणां स्पर्श-रस-गन्ध-
रूप-शब्देषु प्रवृत्तिकरणलक्षणेषु तत्तद्व्यापारेषु मन्दीभवनातिवृत्तिकारिका कर्तुमिव वा ॥

स एकदन्तिस्फुरदेकसिक्थमुखानि तीव्राणि तपांसि चक्रे ।

प्रभुः प्रणेतुं स्पृहयन्निवैकमवामनन्तामपि संसृतिं स्वाम् ॥ १०१ ॥

स सूरिरेकदन्तिरेकस्मिन्वारके पात्रे । यत्रानवच्छिन्नं पानीयाद्यादिकं प्रतेत्सा एकद-
न्तिरुच्यते । यस्मिंश्चैकमेव सिक्थं भुज्यते नान्यत्तदेकसिक्थमेकदन्त्या स्फुरद्दीप्यमानम् ।
युक्तमित्यर्थः । एकसिक्थं तत्प्रमुखमाद्यं येषु तादृशानि तीव्राणि अतिकठिनानि
तपांसि चक्रे विनिर्मितवान् । उत्प्रेक्ष्यते—अनन्ता स्वभावपरिणामेन न विद्यते अन्तो-
ऽवसानं यस्यास्वादशीं खां स्वकीयां संसृतिं संसारमेक एव भवोऽवतारो यस्यास्तादृशी
प्रणेतुं निर्मातुं स्पृहयन्निव ॥

उपोषणानामपुषत्सहस्रत्रयं स तस्योपरि षट्शतीं च ।

सरोजजन्मा धरणीधरेन्द्रं सुधाशनानामिव चारुचूलाम् ॥ १०२ ॥

स सूरिरुपोषणानामुपवासानां सहस्राणां दशशतीनां त्रयं त्रिकं त्रिसहस्रीमपुषत्
पुष्पाति स्म । चकारेत्यर्थः । च पुनस्तस्य सहस्रत्रयस्य उपरि षट्शतीं षट्शतानि
उपवासान् चकार । क इव । सरोजजन्मेव । यथा कमलमूर्ध्नि सुधाशनानां देवानां
धरणीधरेन्द्रं मेरुं व्यधात् । पुनस्तस्योपरि चावीं प्रकृष्टां चूर्णां विधत्ते स्म । यद्यपि धरणी-
धरेन्द्र इति नाम्ना मेरुरायातस्तथापि धरणीधरेन्द्रो हिमाद्रिरप्युच्यते । तस्यापि
नगाधिराजत्वं वर्तते । परं तस्मिन् चूला नास्ति, तन्निरासार्थं सुधाशनानामित्युक्तम् ।
सुराद्रिमेरुरेव नापरः ॥

एकाशनान्चाम्लयुतैर्यतीन्दुरुपोषणैर्निर्गलितान्तरायम् ।

त्रयोदश व्यातनुते स्म मासाञ्छिक्षामि वः स्वीयगुरोस्तपोऽसौ ॥ १०३ ॥

असौ यतीन्दुः सूरिः स्वीयगुरोः विजयदानसूरेः तपोऽनुष्ठानविशेष व्यातनुते स्म
निर्मेने । कान् । मासान् । त्रिंशद्वासराभ्यावत् । किमूतान् मासान् । त्रयोदश विश्वेदेव-
प्रमितान् त्रयोदशसंख्याकान् । कथम् । निर्गलितान्तरायं विगतविगतविघ्नम् । कैश्चके ।
उपोषणैरुपवासैः । किमूतैः । एकाशनान्चाम्लयुतैः प्रथममुपवासः, तत एकाशनकर्मकम्-
कम्, तत आचाम्लं केवलं जलेन रुक्षाभ्राशनम्, पुनरुपवासः, अनया रीत्या निर्विघ्नं
त्रयोदशमासीं यावद्विजयदानसूरेस्तपो विदधे । उत्प्रेक्ष्यते—स्वीयगुरोरासेवनाग्रहणा-
दिकां शिक्षामिवातनुते स्म ॥

त्रिधा समाराद्धुमनाः समग्रज्ञानानि चैकादशयुग्ममासान् ।

तपांसि तीव्राणि चकार योगैः परीषद्वाञ्छेतुमिवेहमानः ॥ १०४ ॥

स सूरिरेकादशानां युग्मं येषु । एकादश द्वाभ्यां गुणिता द्वाविंशतिर्जाता । तादृगान्मा-
सान् द्वाविंशतिमासान्यावद्योगैरहोपाद्वादिसूत्राणां योगवहनैः कृत्वा तीव्राण्युपवासाः चा-
म्लदिरूपाणि तपांसि चकार कृतवान् । किं कर्तुमनाः । त्रिधा त्रिभिर्मनोवाकायलक्षणैः
कृत्वा समग्राणि भस्तिश्रुतावधिमनःपर्यवकेवललक्षणानि पश्चापि ज्ञानानि समाराद्धुमनाः
सम्यगाराधयितुं कामः । उत्प्रेक्ष्यते—क्षुचा-तृषा-शीत-उष्ण-दंशमृगक-अचेल-
भरति-स्त्री-चर्या-निषद्या-क्षय्या-आक्रोश-वध-याचन-अलाभ-रोग-तृण-मल-स-
त्कार-प्रज्ञा-अज्ञान-सम्यक्त्व रूपान् द्वाविंशतिसंख्याकान् परीषद्वाञ्छेतुमीहमान इव ॥

उग्रैस्तपोभिर्धुनिशं त्रिमासीं यत्सूरिमन्त्रं विधिनाराराध ।

श्रीशासनधिनिदशैर्वशीन्द्रः स्वयं स्वयंभूरिव सेव्यमानः ॥ १०५ ॥

यो वशीन्द्रो योगीश्वरः उग्रैः पारणकेष्वाचाम्लयुक्तैश्चतुर्थपञ्चाष्टमादिरूपैस्तपोभिरभि-
ग्रहविशेषैः कृत्वा त्रिमासीं मासत्रयीं यावद् धुनिशमहोरात्रं सूरिमन्त्रमाचार्येपद-

स्थापनगौतमविद्यां विधिना सम्यक् तत्कल्पशास्त्रपूर्वाचार्यप्रोक्तप्रकारेणाराध साधयति स्म । किं क्रियमाणः । स्वयंभूर्जिनेन्द्र इव श्रिया युक्तैरनेकदेवदेवीवृन्दाधिपत्यकलितैः शासनस्य जिनमतस्याधिनिद्रदेशैरधिष्ठायिकैर्देवैर्वाग्वादिनी-त्रिभुवनस्वामिनी-श्रीदेवी-यक्षराज-गणपितृकप्रमुखधुरासुरैः स्वयमात्मना सेव्यमान उपास्यमानः ॥

सूरीन्दुरेकाग्रमनाश्चतस्रः स्वाध्यायकोटीर्गणयांबभूव ।

निर्वेदिताशेषशरीरभाजां चतुर्गतानामिव जैत्रमब्रान् ॥ १०६ ॥

सूरीन्दुरेकाग्रमेकतानं मनश्चेतो यस्या व्यग्रान्तःकरणः सन् स्वाध्यायानां सिद्धान्तप्रकरण-परिवर्तन-गणन-चिन्तनरूपाणां चतस्रः चतुःसंख्याकाः कोटीः शतीशतसहस्राणां गणयांबभूव गणयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—निर्वेदं खेदं प्रापिता नीता अशेषाः संसारवर्तिनः समस्ताः शरीरभाजाः प्राणिनो याभिस्तादृशीनां नरकतिर्यङ्मनुष्यदेवलक्षणानां चतस्रणां गतीनां जैत्रान् जयनशीलान्मन्त्रानिव गणयांचकार ॥

ग्रन्थावलीं निर्मितवान्विशुद्धां निजां मनोवृत्तिमिव त्रतीन्द्रः ।

अदीक्षयद्यः शतशो वशीशः शिष्यान्स्वशिष्यीकृतशक्रसूरिः ॥ १०७ ॥

यो त्रतीन्द्रो ग्रन्थावलीं शास्त्रश्रेणीमशुद्धां विशुद्धां कूटवर्णविरहितां निर्मितवान् शोधयामास । कामिव । निजामात्मीया मनोवृत्तिमिव स्वान्तव्यावृत्तिमिव विशुद्धां निष्पापां निर्मितवान् । पुनर्यौ वशीशः जितेन्द्रियेन्द्रः योगिजम्भारातिः शतशः शतसंख्याकान् शिष्यान् विनेयान् अदीक्षयत् दीक्षां प्राहयति स्म । किंभूतः । शिष्यीकृतो बुद्ध्या शास्त्रपरिज्ञानेन च निजान्तेवासिबिहितः शक्रसूरिः पुरंदराचार्यः बृहस्पतिर्येन । 'ईदृशीं गिरमुदीर्य विडौजाः जोषमासनविशिष्य वभाषे । नात्र चित्रमभिघातुकुशलत्वे शैशवावधि गुरुर्गुरुस्य' ॥ इति सूरेरातपस्यासमयं तपःक्रियानुष्ठानादिवर्णनम् ॥

यत्पण्डिताः सार्धशतं बभूवुः संप्राप्तसिद्धान्तपयोधिपाराः ।

दिवेर्व्ययैकं धिषणं दधत्या वागीश्वराः किं विधृता धरित्र्या ॥ १०८ ॥

यस्य सूरेः पण्डिताः प्रज्ञांशपदधारिणः सार्धशतमेकपञ्चाशदुत्तरं शत संख्या येषां तादृशा बभूवुः संजाताः । किंभूताः । संप्राप्तोऽधिगतः सिद्धान्तस्यागमस्य उपलक्षणात् स्वसमयपरसमयप्रवर्तमानशास्त्रसंदोहस्वरूपस्य पयोधे. समुद्रस्य पारो यैस्ते । उत्प्रेक्ष्यते—एकमेव धिषणं बृहस्पतिम् । 'वाचस्पतिर्द्वादशाचिंधिषणः फाल्गुनीभवः' इति हैम्याम् । दधत्या धारयन्त्या दिवा खल्लोकेन अमरावत्या वा सममीच्यया स्पर्धया धरित्र्या धरित्रीभुवा सार्धशतं वागीश्वराः सुराचार्या विधृताः किं ध्रियन्ते स्म इव ॥

सप्तामवन्वाचकवारणेन्द्रा यस्योल्लसद्वाग्लहरीविलासाः ।

गाम्भीर्यभाजो गुणरत्नपूर्णास्तरङ्गिणीनामिव जीवितेशाः ॥ १०९ ॥

यस्य भट्टारकस्य सप्तसंख्याका वाचकेषु उपाध्यायेषु विषये कुमतिमतप्रबलबलिके-

दलेन वारणेन्द्राः कुञ्जरराजाः लभन्व संजायन्ते स्म । के इव । तरङ्गिणीना जीवि-
तेषा इव । यथा नदीनां नाथाः सप्तसंख्याका भवन्ति । यदुक्तं हैम्याम्—‘द्वीपा-
न्तरैरसंख्याते सप्तैवेते तु लौकिकाः’ इति द्वये अपि । किंभूताः । उल्लसन्तः स्फुरन्तो
वाचो वाण्य एव लहयः कल्लोलस्तेषां विलासा विभ्रमा वैचित्र्यो येषु येषां वा । पुनः
किंविशिष्टाः । गाम्भीर्यं गम्भीरिमाणमलञ्चमध्यत्वं भजन्तीति । पुनः कर्मभूताः । गुणा
एव रत्नानि मणयस्तेः पूर्णा निर्भरभृताः ॥

क्षमां दधानस्य च गौरिमाणं पदाब्जमृङ्गायितचक्रिणश्च ।

द्वे यस्य जाते यतिनां सहस्रे विलोचनानामिव भोगिभर्तुः ॥ ११० ॥

यस्य सूर्येतिनां साधूनाम् । ‘ब्रह्मशर्मभरचार्यतीव’ इति नैषवे । अतो यतिशब्द
इकारान्तो नकारान्तश्च । द्वे सहस्रे विंशतिशती जाते । कस्येव । भोगिभर्तुर्इव । यथा
नागराजस्य विलोचनानां चक्षुषा द्वे सहस्रे स्तः सहस्रफणत्वात् । किंभूतस्य यस्य भोगि-
भर्तुश्च । क्षमां क्षान्तिं सर्वसहता चरित्रं दधानस्य विभ्राणस्य । च पुनर्गौरिमाणं सुवर्ण-
वर्णता श्वेतिमान् च । ‘गौरः श्वेतपीतयोः’ इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतस्य । पदाब्जयो-
श्चरणारविन्दयोः भृङ्गायिता अमरवदाचरिताश्चक्रिणः चक्रवर्तिनो महाराजा नागाश्च
यस्य । ‘दर्शकरः कञ्चुकिचक्रिगूढपात्’ इति हैम्यां गुरुनागेन्द्रयोर्विशेषणानि ॥

शीलं परिष्कारमिवोद्बुद्धन्त्यः सर्वानुवादा इव चन्दनायाः ।

यस्यासवाज्जानसराजहंस्यः साध्यो बभूवुस्त्रिशतीमिताश्च ॥ १११ ॥

यस्य सूरैज्याणां शतानां समाहारत्रिशती त्रीणि शतानि तथा मिताः प्रमाणीकृताः
साध्यो यतिन्यो बभूवुः संजाताः । किंभूताः । आप्तानां तीर्थकृतां वागवाणी सिद्धान्तः ।
‘आप्तोक्तिः समयागमौ’ इति हैमीवचनात् । सैव मानस राजहसनिवाससरस्वत्र खेलने
राजहंस्यः । सिद्धान्तस्त्राध्यायध्यानपरा इत्यर्थः । किं कुर्वन्त्यः । उद्बुद्धन्त्यः उत्प्रावत्येव
बुद्धन्त्यो धारयन्त्यः । किम् । शीलं त्रिधापि ब्रह्मचर्यम् । कसिव । परिष्कारमिव आभ-
रणमिव । ‘परिष्काराभरणे च’ इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—चन्दनायाः चन्दनवालायाः
सर्वाशुवादा इव सर्वशीलगमादिकमनुवदन्ति अनुकुर्वन्तीति । चन्दनातुल्या इत्यर्थः ॥

ब्रजे यतीनां विजयाद्यसेनप्रभोर्ददौ सूरिपदं य एकम् ।

नक्षत्रताराग्रहमण्डलेऽपि वेद्या यथा राजपदं सुधांशोः ॥ ११२ ॥ -

यः सूरिवतीनां ब्रजे श्रमणानां गणे सत्यपि विजय इति पदमार्थं प्रथमं यत्र
तादृशः सेन एतावता विजयसेननामा प्रमुमुक्षुः स्वामी तस्य नान्यस्य एकं सूरिपदमाचा-
र्यपदं ददौ दत्तवान् । यथा इवार्यै । क इव । चेवा इव । यथा ब्रह्मा जैनमते नक्षत्राणाम-
ष्टाविंशतिसंख्यानां ताराणां षट्षष्टिसहस्रकोटिकोव्यस्तया पञ्चसप्ततिकोव्य एतावत्प्रमा-
णानां तारकाणां तथा ग्रहाणामष्टाशीतिप्रमितानां कलिकाळनात्रि पञ्चमारके नराणाम-

ल्पायुष्माप्रवानमेव सूर्यादिकानां मण्डले समूहे सत्यपि सुधांशोऽथन्त्रस्यैव एकं राजपद
ददिवान् ॥ इति परिवारः ॥

यस्योपदेशाद्बहवो विहारः संजज्ञिरे मन्दिरचैत्ययुक्ताः ।

त्वष्ट्रा क्षितौ वस्तुमिवामृतस्त्रःश्रीभिर्व्यधाप्यन्त विलाससौधाः ॥ ११३ ॥

यस्य प्रभोरुपदेशाद्बहवोऽनल्पसंख्याका विहार जिनप्रासादाः संजज्ञिरे । किमूताः ।
मन्दिरचैत्ययुक्ताः गृहदेवतावसरसहिताः । 'देहरासर' इति प्रसिद्धिः । एतावता गृहचै-
त्यान्यप्येकान्यासन् । उत्प्रेक्ष्यते—अमृतस्त्रःश्रीभिरपवर्गस्वर्गलक्ष्मीभिः कर्त्राभिः क्षितौ
भूमण्डले वस्तु निवासं कर्तुं त्वष्ट्रा विश्वकर्मणा कर्त्रा विलाससौधा लीलागृहा व्यधाप्यन्त
कारिता इव ॥

पञ्चाशदर्हत्प्रतिमाप्रतिष्ठाः प्रभुः पृथिव्यामनुतिष्ठति स्म ।

दिशश्चतस्रोऽप्यपुनाद्विहारैः प्रभाप्रसारैरिव भानुमाली ॥ ११४ ॥

प्रभुः सूरिः अर्हत्प्रतिमानां शतसहस्रसंख्याकानां जिनविम्बानां प्रतिष्ठा वाससेपाङ्गन-
शलाकादिकादिक्रियाभिः प्रतिष्ठापनानि पञ्चाशत्संख्याकाः पृथिव्यां गुर्जरसौराष्ट्रमरुमे-
दपाटलाटमेवातकुशावर्तादि मण्डलभूमण्डलमध्ये अनुतिष्ठति स्म कृतवान् । पुनश्चत-
स्रश्चतुःसंख्याकाः पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरसंज्ञा दिशो हरितो विहारैः स्वविचरणैः कृत्वा
अपुनात् पवित्रीचकार । क इव । भानुमालीव । यथा भास्वान् प्रभाप्रसारैः स्फुरि-
णविस्तारैः कृत्वा चतस्रोऽपि दिशः पुनीते ॥

यस्मिन्पुनाने भुवमर्बुदाद्रिसमेतसिद्धाचलरैवतेषु ।

संघाधिपाः पाण्डववच्छतानि त्रीणि त्रिकेणाभ्यधिकान्यभूवन् ॥ ११५ ॥

यस्मिन् सूरिशक्ते भुवं पृथिवीपीठं पुनाने पवित्रीकुर्वाणे सति अर्बुदाद्रिः हिमा-
चलनन्दनगिरिः वृषभदेववासुपूज्यारिष्टनेस्मिन्हावीरवर्जं विंशतितीर्थकृतां निर्वाणभूमाक-
ल्याणकपावनीकृतं संमेताचलः शत्रुंजयो विमलाचलः रैवतो गिरिनारगिरिः एतत्प्रमुखेषु
तीर्थेषु पाण्डववत्पाण्डुनन्दना इव त्रिकेण त्रयेणाधिकानि त्र्युत्तराणि त्रीणि शतानि
संघाधिपाः संघपतयः अभूवन् समजायन्त ॥

आत्मा भृतो येन जिनेश्वराद्रितीर्यादियात्रोद्भवपूर्णपुण्यैः ।

प्राक्शृङ्गिशृङ्गागमनोद्भूतांशुभारैरिवाम्भोरुहिणीवरेण ॥ ११६ ॥

येन भगवता जिनेश्वराद्रिः शत्रुंजयशैलः । 'पञ्चाशदादौ किल मूलभूमेर्दशाध्वंभूमेरपि
विस्तरोऽस्य । उच्चत्वमष्टैव तु योजनानि मानं वदन्तीह जिनेश्वराद्रिः ॥' इति नगरपुराणो-
क्तमन्तर्वाच्यान्तर्गतमत्र लिपीकृतमस्ति । स एव तीर्थः सिद्धिगमनस्थानम् । तीर्थदायः
पुनपुंसकलिङ्गे । स एव तदेव वा आदौ येषां तेषां यात्रा दर्शनं स्पर्शनं तदर्हतां द्रव्य-
भावस्तुषार्चनातपोविधानादिकाः क्रियास्ताभ्यः उद्भव उत्पत्तिर्येषां तादृशैः पूर्णैरन्यैः

पुण्यैः सुकृतैः कृत्वा आत्मा स्वप्राणी भृतः संपूरितः । केनेव । अम्मोरुहिणीवरेणेव । यथा भातुमालिना प्राक्शृङ्गौ पूर्वाचलः तस्य शृङ्गे शिखरे आगमनेनोपतमनेन उहताः प्रकटीभूताः अंशुभाराः किरणनिकराः सहस्रसंख्यकराः ऋतुभरात्योदशशतकरा अपि यैस्तैः आत्मा भ्रियते । उदयानन्तरमेव किरणबाहुल्यदर्शनादिभयमुत्प्रेक्षोपमा वा ॥

घात्रीं पवित्रां सृजतोऽस्य पादन्यासे दुकूलान्यभ्रियन्त भव्यैः ।

तीर्थाधिराजस्य चतुर्निकायसुरैरिव स्वर्णसरोरुहाणि ॥ ११७ ॥

घात्रीं वसुधरा पवित्रां पावनां सृजतः कुर्वतः पादचारेण चरतः अस्य सुरैः पाद-
न्यासे चरणयुगलस्थापनस्थाने प्रायो बाहुल्येन भव्यैः श्राद्धवर्गैः दुकूलानि सौमानि वि-
विधदेशवासोसि वा अभ्रियन्त पादाद्यः स्थाप्यन्ते स्म । कस्येव । तीर्थाधिराजस्येव । यथा
घरित्रीं पवित्रा विदधानस्य भूमण्डले विहारं कुर्वतः श्रीभगवत्चतुर्निकायसुरैः भवन-
पति-अन्तर-ज्योतिष्क-विमानवासि-देवैः स्वर्णसरोरुहाणि कनककमलानि पादन्यासे
चरणारविन्दयोस्तले विधीयन्ते ॥

स्तम्भादितीर्थे जलदागमेऽस्मिन्स्थिते कदाचिद्भविकव्रजेन ।

कोटिर्व्ययेऽसृज्यत टङ्ककानां श्रीविक्रमाम्भोरुहवन्धुनेव ॥ ११८ ॥

कदाचित्कस्मिन्नपि जलदागमे वर्षाकाले स्तम्भ इति पदमादी यस्य तादृशे तीर्थे
स्तम्भतीर्थे 'खभाति' इति लोकप्रसिद्धानामनि अस्मिन् मुनीन्द्रे चतुर्नौसीमासीने सति
भविकव्रजेन अर्थात् स्तम्भतीर्थादिसंघलोकनिकरेण टङ्ककानां गुर्जरजनपदप्रसिद्धानां
नाणकविशेषाणां कोटिरेका कोटिर्व्यये दानेऽसृज्यत व्ययीक्रियते स्म । केनेव । श्रीविक्र-
माम्भोरुहवन्धुनेव । यथा श्रीमद्विक्रमादित्येन एकस्मिन् वारके दाने वा कोटिः कनकट-
ङ्ककानाम् । सुवर्णकानामित्यर्थः । दाने दीयमाना आसीत् । प्रतिश्लोकं काव्यं गाय
च प्रायो जनानां कोटिदातासीत्, न न्यूनमधिकं बहु ॥

प्रेक्ष्य प्रियं शक्रवशा अहिल्यासक्तं क्षितावक्षमया किमेताः ।

मृगीदृशो न्युञ्जलकानि यस्य प्रायो व्यधू रूपकनाणकेन ॥ ११९ ॥

मृगीदृशो निखिलमेदिनीमण्डलसम्यङ्मुगलोचनाः प्रायो बाहुल्येन यस्य प्रमोदुञ्ज-
लकानि निर्मितस्तानि रूपकनाणकेन । जातिवाचित्वेनैकवचनम् । रजतसंवन्धिवमहसुदी-
त्यारिका-आसेरी-सुदप्फरिका-रूपकादिकेन उपलक्षणादभिरामिकासुवर्णकाखेनापि व्यधुः
कुर्वन्ति स्म । मृगीदृश उत्प्रेक्ष्यन्ते—प्रियं भर्तारं शक्रमहिल्यायां गौतमपितृभ्यां
तपस्विन्यामासक्तं भोगलम्पटीभूतं प्रेक्ष्य हम्गोचरीकृत्य अक्षमया अस्मात्सर्वोत्तमरूपल-
वण्यसौभाग्यवपुर्विमवशीलशालिनीर्विहाय बल्कलमुज्जदोरिकाजटादिरुपविकराणां ताप-
सीमसौ सेनते इति भर्तरि विषये रुषा ईर्ष्यायां क्षितौ क्षोण्यां किमेताः शक्रवशा इन्द्राण्य
इवायाताः ॥ इति माहात्म्यम् ॥

पुरीमपापामिव पञ्चवक्रध्वजो जिनेन्द्रः पुनरुवताहाम् ।

..... ॥ १२० ॥

सजिनेन्द्रः सूरिरन्तिममायुरपेक्षया चरमं चतुर्मासकं तत्र चक्रे कृतवान् । किं कृत्वा । अजयपुरदेवलपाटकादिषु विहारैः कृत्वा । पुनरपरवारमुन्नत इत्याहा नाम यस्यास्तादृशीं पुरीं नगरीं चरणारविन्दैः निजपादपद्मैः पवित्रा पावनीं कृत्वा । क इव । पञ्चवक्रध्वज इव । यथा केसरिकेतनो महावीरो जिनानां सामान्यकेवलानां मध्ये तीर्याधिपत्तादिन्द्रः पुरंदरः अपापां पुरीं स्वीचपदपङ्कजैः पवित्रीकृतान्तिभं पश्चिमं चतुर्मासकं कृतवान् ॥

[वाचंयमेन्दुर्निजमायुरल्पं] विदांचकाराथ हृदा तदानीम् ।

स्वेनोपचेतुं पुनरेष पुण्यमगण्यमैच्छद्विविणं धनीव ॥ १२१ ॥

अथ चतुर्मासकस्थितेरनन्तरं तदानीं तस्मिन् प्रस्तावे तद्यतुर्मासक एव वाचयमे-
न्दुर्होराविजयसूरिः हृदा कुशाग्राग्रिममतज्ञानवता हृदयेन कृत्वा निजमात्मीयमा-
युर्जीवितकालमल्पं स्तोत्रं विदांचकार अज्ञासीत् ज्ञातवान् । पुनरित्यन्योक्तिः । एष
सूरिः स्वैनात्मना अगण्यमपरिमितं स्वर्गपदगंगाधकं पुण्यं मुकृतमुपचेतुं पुष्टं कर्तुमैच्छ-
द्वाञ्छति स्म । क इव । धनीव । यथा व्यवहारी अगण्यं गणयितुमशक्यं गणित
द्विविणं धनमुपचेतुमिच्छति ॥

संलेखनां तत्र तपोविचित्रां स वृत्रशत्रुर्व्रतिनां वितेने ।

विधित्सयेवोत्सुकितोत्तरात्मशुद्धेर्बहिःज्ञानमिवाङ्गशुद्धेः ॥ १२२ ॥

तत्रोन्नतनगरे स व्रतिनां वृत्रशत्रुर्वाचंयमवासवो हीरविजयसूरिरूपोभिरैकाशाननि-
विकृतिकाचाम्लचतुर्यपष्टाष्टमादिभिः कृत्वा विचित्रां नानाविधां सलिल्यन्ते सतक्ष्यन्ते
तुच्छीक्रियन्ते स्वकर्माभ्यनयेति संलेखना तपोनुष्ठानविशेषत्वां वितेने करोति स्म । उत्प्रे-
क्ष्यते—अन्तरात्मनो जीवस्य शुद्धेर्निर्मलतायाः कर्मराहित्यस्य विधित्सया कर्तुमिच्छया
उत्सुकित उत्कण्ठित इव । किमिव । बहिःज्ञानमिव । यथा कश्चिदङ्गस्य बाह्यशरीरस्य
शुद्धेर्विशुद्धताया विधित्सया विघातुमिच्छत्योत्सुकितो बहिःज्ञान जलादिभिस्त्वङ्मालापह-
सेवनं वितनुते ॥ इति संलेखना ॥

प्राचीनसूरीन्द्र इव प्रणीय संलेखनामेष विशिष्य सूरिः ।

आराधनां प्रारभतेति शान्तरसारविन्दैकविलासहंसः ॥ १२३ ॥

एष सूरिः इत्यग्रे वक्ष्यमाणप्रकारेण आराध्यन्ते सर्वव्यापारपरित्यागेन पुराकृतदु-
ष्कृतमिथ्यादुष्कृतप्रदानेन च त्रिधापि अर्हदादयः सेव्यन्ते यस्यां सा आराधना ता
प्रारभत प्रारब्धवान् । किंभूतः । शान्तनामा नवमो रसः उपशमलक्षणः स एवारविन्द
विकसितकमल तत्रैकोऽद्वितीयो विलासः क्रीडा तत्राद्वैतखेलनविषये हंसो राजमरालः
द्वयोपमः आराधनां प्रारभत । किं कृत्वा । प्राचीनसूरीन्द्रो वज्रत्वानीप्रमुखपूर्वाचार्य

इति विशेषप्रकारेण प्राकृतेभ्यस्तपोभ्योऽत्यभ्यधिकविषयां दुष्करतपोविशेषरूपां सले-
खनां कृत्वा ॥

अम्भोजनाभा इव ये त्रिलोक्याः सिधेविरे नीरधिनन्दनाभिः ।

भूता भविष्यन्ति वसन्ति सार्वस्ते मे शरण्याः शरणीभवन्तु ॥१२४॥

ते सर्वे सार्वस्तीर्थकरा अशरणाः शरणा भवन्त्विति शरणीभवन्तु त्राणाय जाय-
न्ताम् । न्यस्य । मे मम संसारभीहः तस्य । किंभूताः । शरण्याः शरणागतवत्सलाः । पुनः
किंभूताः । अतीतायामुत्सर्पिण्यां केवलज्ञानिप्रमुखाः अथ वा अस्यामेवावसर्पिण्यामत्र भर-
तक्षेत्रे ऋषभदेवादिकाः पञ्चमारकापेक्षया चातुर्यारके पूर्वजातत्वादतीता एवोच्यन्ते ।
अवन्ताः संजाताः पुनर्ये भविष्यन्ति । अनागतकाले पद्मनाभादिमा उत्पत्स्यन्ते पुनर्ये
सन्ति सीमंघरस्वामिप्रमुखा इदानीं तने काले विह्वरमाना विद्यन्ते । यत्तदोर्निह्यामिषं व-
न्धात्ते के । ये सार्वे अम्भोजनाभा नारायणा इव । 'यत्कमाव्यक्रियो वा' इति जिनशतके
बहुत्वम् । त्रिलोक्या जगन्नयस्य नीरधिनन्दनाभिर्लक्ष्मीभिः सिधेविरे सेविताः ॥

यैरन्तरे ध्यानधनंजयस्य प्रज्वालय दुःकर्ममलं विशुद्धः ।

असर्जि जाम्बूनदवन्निजात्मा ते सन्तु सिद्धाः शरणं शरण्याः ॥१२५॥

ते सिद्धा मुक्तात्मानो निर्वाणं प्राप्ताः सत्त्वाः शरणमर्थान्मम त्राणाः सन्तु भवन्तु
संसारद्रक्षका भवन्तु । किंभूताः । शरण्याः शरणे साधवः । 'तत्र साधौ हिते च यः'
इति यप्रत्ययः । ते के । यैः सिद्धैर्ध्यानं तदेव धनजयो बहिस्तस्यान्तरै मध्ये दुष्टानि
दुरन्ताधिब्याधिदुर्गतिरूपविपाककारित्वादशुभानि नृशंसानि कर्माणि तान्येव मल किं
तं प्रज्वालय भस्मीकृत्य निजस्यात्मन आत्मा जीवो विशुद्धो निर्मलः कर्मरहितः अ-
सर्जि स्रष्टुः कृतः । किंवत् । जाम्बूनदवत् । यथा दृषदादेर्मलं कृशानुना प्रज्वालय सुवर्णं
स्रज्यते ॥

वितन्वते ये अमरा इवात्मवृत्ति स्मरं भ्रन्ति च शंभुवधे ।

ते साधवः स्युः शरणं तपस्याधुरं धुरीणा इव धारयन्तः ॥ १२६ ॥

ते साधवः भ्रमणाः । ममेति शेषः । शरणं स्युर्मवेधुः । किंभूताः । धुरीणा धौरेयकाः
वृषभा इव । तपस्याधुरं दीक्षायाः सर्वात्मना समग्रं क्रियाकलापादिप्रकारकरणरूपधुर्वी
धारयन्तः विप्रतः । ये साधवो अमरा मधुकरा इव आत्मवृत्तिं निजजीविकां माधुकरा
वृत्तिं वितन्वते कुर्वते । च पुनर्ये शंभुवदीश्वर इव जगद्विह्वकं स्मरं भ्रन्ति मदनं
व्यापादयन्ति ॥

मज्जज्जनस्यास्ति करावलम्ब इवातिभीमे भववारिधौ यः ।

भूयात्स धर्मः शरणं सुधांशुः सुधामिवान्तः करुणां दधानः ॥ १२७ ॥

स धर्मः शरणं भवभीतस्य मम रक्षको भूयात् । किंभूतः । अन्तर्मध्ये करुणां सर्व-

तत्त्वेषु कृपां दधानः । अमिनानापूर्वकदधामयो धर्मे इत्यर्थः । क इव । सुधांशुरिव । यथा चन्द्रो मध्ये निजमण्डलान्तराले सुधाममृतं घटते । यो धर्मेः अतिमीने अतिशयेन भीतिकारिणि भवधारिणी संचारसमुद्रे मज्जनस्य बुद्धतो, लोकस्य करावलम्बो हृद्य-
वलम्बनमिवास्ति । हस्ते गृहीत्वा कर्षणीत्यर्थः । यथा कश्चिदगाधजलनेधिमज्जन्तं कंचिनन्तुं हस्ताभ्यां गाटभादाय बहिः कर्षति तद्वदास्ते ॥ इत्यर्हत्सिद्धसाधुवर्माणां चतुर्णां शरणम् ॥

ज्ञाने ममाष्टौ समयादिकातीचाराः प्रमादा इव शुद्धधर्मे ।

शङ्कादिका अष्ट च दर्शनेऽतीचारा मदा देहमृतीव जाताः ॥ १२८ ॥

कर्माणि जन्ताविव ये ममातीचाराः पुनर्मातृगताश्चरित्रे ।

मिथ्यासतां ते बहुगर्हवाचो व्याहारवन्मे निखिला इदानीम् ॥ १२९ ॥

ये ममाष्टौ अष्टचंल्याकाः ज्ञाने ज्ञानाचारे अतीचाराः संजाताः । किंभूताः । समयः कालः आदौ येषां कालविनयबहुमानोपधानहीननिद्रव्यजनार्थतदुभयहीना एतेऽष्ट ज्ञाना-
तीचाराः । के इव । प्रमादा इव । यथा शुद्धे जिनभाषिते धर्मे नय-विषय-क्रोध-मान-मा-
या-लोभ-निद्रा-विकृत्यानामानोऽष्टप्रमादाः स्युर्धर्मविषयेऽनी प्रमादा भवितां भवेयुः । च पुनर्ये मम दर्शने सन्यक्त्वे दर्शनाचारे शङ्का-आकाङ्क्षा-विचित्रित्वा-मूढदृष्टता-अनुपम-
वृंहणा-अस्थिराकरण-असाधनिकवात्सल्य-अप्रभावना इत्यभिधाना अष्टौ अष्टप्रमाणा अतीचाराः संपन्नाः । के इव । यथा जने जाति-कुल-बल-ज्ञान-ऐश्वर्य-रूप-तपो-लब्धि-
रूपा अष्टौ मदा भवन्ति । पुनर्ये चरित्रे चारित्राचारे अनिर्यासमिति-अभाषासमिति-
लनेषणासमिति-अनादानविक्षेपासमिति-अपारेष्टापनिकासमिति-अमानागुप्ति-अवच-
नगुप्ति-अक्रायगुप्तिः इति संज्ञा नातृगता अष्ट प्रवचनमातृसंबन्धिनोऽतीचारा जाताः ।
कानीव । कर्माणीव । यथा जन्तौ प्राणिनिविषये ज्ञानावरणीय-दर्शनावरणीय-मोह-
नीय-वेदनीय-अन्तराय-नाल-गोत्र-आयुः इत्यष्टौ कर्माणि जायन्ते । सांसारिके जीवे
इति शेषः । ते निखिलाः सर्वेऽपि चतुर्विंशतिरतीचाराः इदानीमस्मिन्नायुरन्तस्मिन्नेव नम
ते ममातीचारा मिथ्या मृषा आसतां भवन्तु । किंवत् । व्याहारवत् । यथा बहुगर्हवाचो
वाचात्सल्य । 'स्वाल्पलाकसु वाचालो दाचाटो बहुगर्हवाक्' इति हैन्याम् । व्याहारा
वचांसि मिथ्या जायन्ते । 'व्याहारो साधितं वचः' इत्यपि हैन्याम् ॥ श्रुतम् ॥

तपःसु ये द्वादशभेदभिन्नेष्वहर्मणीनामिव मण्डलेषु ।

वीर्येऽभवन्त्येऽत्र भवे ममातीचारप्रचाराश्च मृषासतां मे ॥ १३० ॥

द्वादशभिर्भेदैः प्रकारैः भिन्नेषु पृथक्पृथग्भूतेषु । अज्ञानम्, ऊनोदरिका, दृष्टिचक्षेपः,
सत्यागः, कायहेकाः, संलनता, इति षड्विधं बाह्यतपः । तथा प्रावक्षितम्, विनयः,
धैराद्यत्मम्, स्वाध्यायः, ध्यानम्, कायोत्तर्गश्च इति षड्विधं बाह्यतपः । संनूय द्वादश-
कारेषु तपःसु तपसाचारेषु समये अतीचाराणां प्रचारा विस्तारा लगनानि वा ऊनवत्

तपःसु । उत्प्रेक्ष्यते—द्वादशभेदभिन्नेषु द्वादशसंख्येषु अहर्षणीनां सूर्याणां मण्डलेषु विम्बे-
ष्विव । यथा भास्कराणां तेजो दुःसह तथैव तपसामपि । तथा च यथा कर्मणां प्रभा-
वस्तथा तपसामपीति । च पुनरत्र भवे अस्मिन् जन्मनि उपलक्षणादन्यस्मिन्नपि भवे ये
मम वीर्ये वीर्याचारविषये अतीचारा अभवन् ते अतीचारा मे मम मृषा मिथ्या आसतां
भवन्तु । सर्वेषामप्यतीचाराणां मम मिथ्यादुःकृतमस्ति स्वर्थः ॥ इति पञ्चज्ञानाचारादि-
पञ्चाचारातीचारालोचनम् ॥

एकेन्द्रिया भूजलवह्निवायुवनान्यहन्यन्त मयाङ्गिनो ये ।

विभ्राम्यता भूरिभवेषु कर्मवशेन देशेष्विव दैशिकेन ॥ १३१ ॥

ये भुवः पृथिवीकायिका, जलान्यप्कायिका वह्नयस्तेजस्कायिका वायवो वायुका-
शिका वनानि वनस्पतिकायिका एकं स्पर्शनं शरीरं तल्लक्षणनिन्द्रियम् हृषीक येषां ते
एकेन्द्रिया अङ्गिनः पूर्वोक्ताः पञ्च स्थावराः प्राणिनः मया अहन्यन्त हताः । अत्र भवे
अन्यत्र भवे वा इति शेषः । मया किं कुर्वता । कर्मणां ज्ञानावरणीयादीनामष्टसंख्याकानां
वशेनाद्यत्तत्वेन भूरिष्वनन्तेषु भवेष्ववतारिषु विभ्राम्यता विशेषेण एकद्वित्रिचतुःपञ्चे-
न्द्रियसंज्ञसंज्ञित्वेन चतुरशीतिलक्षजीवयोगेषु भ्रमणीं कुर्वता । केनेव । दैशिकेनेव ।
यथा पान्येन कर्मणा स्वपरकार्याणां वशेनाधीनतया देशेषु विविचजनपदेषु पर्यटनं
प्रणीयते ॥

संख्ये दिनानामिव जन्मिनां द्वे येषां हृषीके भवतो हतास्ते ।

मया जलौकःकृमिशुक्तिशङ्खमुखाः प्रमादैकवशंवदेन ॥ १३२ ॥

येषां जन्मिनां जन्तूनां द्वे द्विसंख्ये हृषीके स्पर्शनरसनलक्षणे शरीरजिह्वाख्ये इन्द्रिये
भवतः । केषामिव । दिनानामिव । यथा दिवसानां द्वे संख्ये दिनानन्ददिवसावसानल-
क्षणे पितृस्त्री त्याताम् । 'संख्या तु पितृसु' इति हैम्याम् । ते जलौकसो जलसर्पिण्यः
कृमयः कीटका गण्डोलका वा शुक्रयो मुक्तास्फोटः । 'मुक्तास्फोटोऽविवमण्डकी ।
शुक्तिः' इति हैम्याम् । मुक्ताफलेत्यस्मिन्मुबोऽन्या वा । शङ्खाः कम्बवः ते मुखा मुखे
वा आदौ येषां तादृशा द्वीन्द्रिया जीवा मया हता विरोधिताः । किंभूतेन मया । प्रमा-
दोऽनवधानता तस्य एकमद्वितीयतया वशवदेनाधीनेन । प्रमादिना इत्यर्थः ॥

विशां वयांसीव भवन्ति येषां त्रीणीन्द्रियाणीह शरीरभाजाम् ।

गोपालिकामत्कुणक्रीटिकाद्या व्यापादितास्ते तु मया कथंचित् १३३

येषां शरीरभाजां जीवानामिह संसारे जयति वा तिर्वगता वा त्रीणि स्पर्शन
शरीरं रसनं जिह्वा घ्राणं नासिकालक्षणानि त्रिसंख्याकानि इन्द्रियाणि करणानि अव-
न्ति । कानीव । वयांसीव । यथा विशां मनुष्याणां त्रीणि वात्ययौवनवार्धक्यलक्षणानि
वयांस्वस्थाविशेषाः स्युः । ते गोपालिका घनेडिकानि घान्यकीटका मत्कुणकाः कीटि-

काश्च प्रसिद्धाः ते आद्याः पूर्वे येषां तादृशास्त्रीन्द्रिया जन्तवो देहिनो मया कथञ्चित्केन-
चन प्रकारेण जानता अजानता वा प्रमादिना सता व्यापादिताः ॥

चत्वारि येषां पुनरिन्द्रियाणि नाभीमवस्येव मुखानि सन्ति ।

ते मक्षिकाभृङ्गपतङ्गकर्णकीटोर्णनाभप्रमुखा हताश्च ॥ १३४ ॥

पुनर्येषाममुमतां चत्वारि स्पर्शनरसनघ्राणनयनलक्षणानि शरीरजिज्ञानासिकालोचन-
रूपाणि चतुःसंख्याकानि इन्द्रियाणि अक्षाणि सन्ति । कानीव । मुखानीव । यथा
नाभीमवस्य ब्रह्मणः । 'नाभीमयैष स्रज्जवांससोऽस्याः' इति नैषधे दीर्घोऽपि नाभिशब्दः ।
प्राची-अपाची-प्रतीची-उदीचीलक्षणचतुर्दिवसमुखानि वर्तन्ते । शक्रेण पष्टिसहस्रवर्ष-
कृततपःप्रभावात्स्वपदाभिकवेधसस्तपोभ्रंश विधातुं प्रहिताप्सरोभिश्चतुर्दिवप्रारब्धास्वप्न-
ताण्डवाल्गुन्म्वरविलोकनकौतुकोत्कण्ठितचेताश्चतुर्दिक्षु चत्वारि वदनानि विदधाति स्मेति
शीलतरङ्गिण्याम् । ते मक्षिका मधुवननीलसामान्याः प्रसिद्धाः । यदुक्तम्—'सरधा
मधुमक्षिका । वर्वेणा मक्षिका नीली पुत्तिका च पतङ्गिका ॥ वनमक्षिका तु दशो दशी
तज्जातिरल्पिका । तैलाटी वरटी गन्धोली' इति ह्यैस्याम् । शृङ्गा भ्रमरा, पतङ्गाः
शलभाः 'टील' इति लोके प्रसिद्धाः, कर्णकीटाः शतपथः खर्जूरकाः, ऊर्णनाभाः जाल-
कारकाः 'कालियावट्टा' इति प्रसिद्धाः, ते प्रमुखा आदिमा येषु तादृशाश्चतुरिन्द्रियाः
पुनर्मया हता व्यापादिताः ॥

महाव्रतानीव मुनीश्वराणां पञ्चेन्द्रियाणीह भवन्ति येषाम् ।

पापधिकेनेव महीचरास्ते संप्रापिताः प्रेतपतेर्निकेतम् ॥ १३५ ॥

इह जगति संसारे वा येषां जन्तूनां पञ्च स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रवणलक्षणानि श-
रीरजिज्ञानासिकानयनकर्णरूपाणि पञ्चसंख्याकानीन्द्रियाणि भवन्ति । कानीव । महाव्रता-
नीव । यथा मुनीश्वराणां साधुसिन्धुराणां महान्ति कातरैरल्पसत्त्वैः सत्त्वैः मेरुबहुद्वर्तुम-
शक्त्यानि सर्वप्राणातिपातविरमण-सर्वमृषावादविरमण-सर्वादत्तादानविरमण-सर्वमैथु-
नविरमण-सर्वपरिग्रहविरमणलक्षणानि व्रतानि नियमविशेषाः पञ्च भवन्ति । ते च
पञ्चेन्द्रियास्त्रिविधाः सन्ति । एके स्थूलचराः, एके जलचराः, तृतीयाः खेचराः । तानेव
प्रतिपादयति—महीचरा गोमहिषाजमृगशशशम्बरादिकाः स्थूलचराः पञ्चेन्द्रिया
जीवा मया भवान्तरे प्रेतपतेर्यमस्य निकेतं मन्दिरं संप्रापिता गमिताः । केनेव ।
पापधिकेनेव । यथा आखेटिकेन छुब्धकेन मृगाद्याः पञ्चेन्द्रियाः सरवाः कृतान्तनिकेतन
नीयन्ते ॥

जीवान्तिकेनेव वियद्विहारा आलेख्यशेषत्वमवापितास्ते ।

कैवर्तकेनेव पयश्चरास्ते कथासु शेषत्वमवापिताश्च ॥ १३६ ॥

जीवान्तिकः शाकुनिको विहगमघातुकः तेनेव वियति आकाशे विहारो विहरण
गतिर्येषां ते खचराः । कलविहङ्गकुटुम्बकसारिकाकाककपिल्लचापखजानशिखण्डिकपो-

ताद्याः पञ्चेन्द्रिया जीवा आलेख्ये चित्रे शेषत्वमवशिष्टतां न तु प्रापेयतामवापिता मारिताः । तथा कैवर्तकेनेव धीवरेणेव पवध्वरा जलचारिणो जीवास्ते पञ्चेन्द्रिया मत्स्य-
वक्रचक्रपाटीनपीठप्राहमकराद्याः कथासु वार्तासु आख्यानसंबन्धेषु शेषत्वमवशिष्टताम-
वापिता लम्बिताः । निहता इत्यर्थः । हिंसायां सर्वत्र जन्मान्तरापादनम् । अस्मिन्
जन्मनि तु संयतत्वात्तदभाव एवेति तात्पर्यम् ॥

अर्हन्निदेशादितसान्द्रचन्द्रचन्द्रातपोद्वेलकृपापयोधौ ।

मीनायमानेन मुनीन्दुनेव स्वात्मेव नामानि गणोऽङ्गभाजाम् ॥ १३७ ॥

पुनर्मया अङ्गभाजां प्राणिनां गणः समूहः स्वात्मेव निजजीव इव नामानि न गणितः ।
इदमपि प्राग्जन्मापेक्षयैव नास्मिन्नन्यनीति शेषः । तदेव वक्ति—केनेव । मुनीन्दु-
नेव । यथा बैरानयरङ्गतरङ्गितात्मना साधुसुधाकरेण अन्यतनूमन्त्रिकरः निजजीवसदृशो
गण्यते । किंभूतेन । मुनीन्दुना अर्हतां सर्वतीर्थकृतां निदेश आज्ञा स एवोदित उदयं
प्राप्तः सान्द्रलेहलोऽमृतवर्षा आश्विनपूर्णिमासंबन्धी चन्द्रः अखण्डमण्डलेन्दुस्तस्य
चन्द्रातपश्चन्द्रिका तेनोद्वेलो वेलमुल्लङ्घय यात उद्वेल उत्कण्ठितो यः कृपारूपः पयो-
धिस्रष्ट मीनो मत्स्य इवाचरितस्तेन । दयाद्रहदयेनेत्यर्थः ॥ इति प्रथमव्रते प्राकृतजी-
वहिंसालोचनम् ॥

अमर्षणेनेव रुषा हसेन वैहासिकेनेव च भीरुणेव ।

भयेन लोभेन च गृध्रुनेव मया यदप्यल्पमजल्प्यलीकम् ॥ १३८ ॥

यन्मया इह भवे परमवे वा यदल्पं लोकमप्यलीकं मिथ्यावाक्यमजलिपि भाषितम् ।
कथा । रुषा रोपेण । केनेव । अमर्षणेनेव क्रोधनेनेव । यथा क्रोधातुरेण क्रोधेनालीकं
जल्प्यते । पुनः केन । हसेन हास्येन । केनेव । वैहासिकेनेव । यथा खभावातिभीरुकेण
मृषा भाष्यते । च पुनः केन । लोभेन तृष्ण्या । केनेव । गृध्रुनेव । यथा लोलुभेन
लोभाभिभूतेनासत्त्वं निगद्यते ॥ इति द्वितीयव्रते मृषावादालोचनम् ॥

ऋक्थं परेषां परिमोषिणेव मया कथंचिद्यददत्तमात्तम् ।

प्रयोजने सत्यपि यत्तृणाद्यं कचिद्विनादेशमुपाददे च ॥ १३९ ॥

यन्मया कथचित्केनापि प्रकारेण अदत्त केनापि स्वामिना अविश्राणितं परेषामन्ये-
षामृक्थं द्रविणं धनमातं गृहीतम् । केनेव । परिमोषिणेव । यथा तत्स्करेणादत्तं परद्रव्यमा-
दीयते । च पुनः प्रयोजने कार्ये सत्यपि विद्यमानेऽपि कृत्स्ने आदेशं स्वाम्यस्वामिचोर्वा-
अनुज्ञा विना तृणाय तृणशलाकाप्रमुखं कचित्कुत्रापि स्थाने उपाददे जगृहे स्वयं स्वी-
कृतम् ॥ इति तृतीयव्रते अदत्तादानालोचनम् ॥

मरुमृगाक्ष्या मरुतेव दिव्यं नार्या नरेणेव च मानवीयम् ।

मया तिरश्चेव पुनस्तिरश्चा तैरश्चमाचर्यत मैथुनं यत् ॥ १४० ॥

मरुन्मृगाक्ष्या देवाङ्गनया समं दिव्यं देवतासंबन्धि यन्मया मैथुनमाचर्यत भोगः
कृतः । केनेव । मरुतेव । यथा चतुर्निकायादिदेवेन देव्या सार्धं निधुवनं विधीयते । पुन-
र्नार्या मनुष्ययोषिता साकं मानवीयं मानवसंबन्धि मैथुनं कामकेलिराचर्यत आचर्या ।
केनेव । नरेणेव । यथा नरेण नार्या समं कन्दर्पक्रीडा क्रियते । पुनस्तिरश्वा तिर्यग्जाती-
यया स्त्रिया सत्रा तैरश्चर्यं तिर्यक्संबन्धि मैथुनं ग्राम्यधर्मं आचर्यत विहितम् । केनेव ।
तिरश्चेव । यथा तिर्यग्जातीयेन पुरुषेण तिरश्चा समं मैथुनं पशुक्रिया क्रियते । सर्वत्र
इह भवेऽन्ये भवेऽपीति योज्यम् ॥ इति चतुर्थव्रते मैथुनालोचनम् ॥

सखीमिव स्वःशिवपद्मधाम्नोर्निरीहतां मुग्धतया विहाय ।

दूतीमिवादृत्य च दुर्गतीनामृद्धिं मयादायि परिग्रहो यत् ॥ १४१ ॥

यन्मया परिग्रहो धनधान्यद्विपदचतुष्पदादिक आदायि स्वीकृतः । किं कृता । स्वःशि-
वपद्मधाम्नोः स्वर्गापवर्गलक्ष्म्योः सखीं वयसीमिव निरीहतां निःस्पृहभावं विहाय हि
मुच्यते । कथा । मुग्धतया मोग्धेनाज्ञानेन । च पुनर्दुर्गतीनां दुष्टानां महाधिभ्याधिविधा-
त्रीणां नारकतिर्यक्कुदेवकुमनुजलक्षणानां गतीनां दूतीमाकारणसंदेशहारिकामिव ऋद्धिं
प्राप्ताप्राप्तेषु वस्तुषु सर्वेष्वैहलौकिकपदार्थेष्व्वाप्तकिमादृत्याङ्गीकृत्य । तस्याभावरपरिभूये-
त्यर्थः ॥ इति पञ्चमव्रते परिग्रहालोचनम् ॥

मरुहुमान्मेरुरिवेन्द्रियाणि प्राणीव बाणानिव पञ्चबाणः ।

मुखान्यथा पञ्चमुखश्च सम्यङ्गाधारयं पञ्चमहाव्रतान्यत् ॥ १४२ ॥

यदहं पञ्चमहाव्रतान् मेरुपमानियमविशेषान् । व्रतशब्दः पुनर्पुंसके । सम्यक् त्रि-
करणशुद्ध्या नाधारयं न धृतवान् । क इव । मेरुरिव । यथा काक्ष्माचलः कल्पपारिजातम-
न्दारहरिचन्दनसंतानाभिधानान्पञ्चसंख्याकान्मरुहुमान् कल्पवृक्षान् धारयति । पुनः
क इव । प्राणीव । यथा जन्तुः शरीररसनानासिकानयनश्रवणलक्षणानि पञ्चेन्द्रियाणि
धत्ते । पुनः क इव । पञ्चबाण इव । यथा मदनः संमोहल-उन्माद-तापन-शोषण-
भारण-इति नाम्नः । तथा क्वचित् 'दिद्वीहिं दिद्विपसरो दिद्विपसारणभावं अणुराभो ।
अणुराएणं विनेहो वाणा मयणत्स पञ्चैव ॥' एतेऽपि पञ्च बाणाः प्रोच्यन्ते । पञ्चप्रमा-
णान्बाणान् सायकान्दधाति । पुनः क इव । पञ्चमुख इव । अत्र यथा इवार्थः । यथा
नीलकण्ठः कण्ठीरवो वा पञ्चमुखान् धरति । मुखशब्दोऽपि पुनर्पुंसके । एवं यथा
मेरुमनुष्यमदनपारीन्द्रपिनाकिनः कल्पद्रुमेन्द्रियमार्गेणमुखानि धारयन्ति तथा अहं
पञ्च महाव्रतान्नाधारयमित्यर्थः ॥ इति पञ्चव्रताधारणलोचनम् ॥

निशाचरेणेव निशाशनं यन्मया कथंचित्प्रविधीयते स ।

कौसीद्यमाद्यन्मनसेव किंचिच्चैथिल्यमालम्ब्यत यत्क्रियासु ॥ १४३ ॥

मया कथंचित्केनचिन्मिथ्याज्ञानमूढतादिप्रकारेण निशाचरेणेव राक्षसेनेव निशाशनं
रात्रिभोजनं प्रविधीयते स । पुनर्यत्क्रियासु चारित्रानुष्ठानकरणेषु शैथिल्य शिथि-

कृता किंचित्कृतं किंचित् कृतं किंचिद्विष्यते किंचिच्च क्रियते इत्याद्य शृङ्खलमालम्ब्यत ।
केनेव । कौसीयेनालस्येन माद्यदुन्मत्तमिवन्मनश्चेतो यस्य तादृशेन पुंसेव । यथा अलसेन
सर्वं कार्यं श्रुतीक्रियते ॥ इति षष्ठ्यन्ते रात्रिमोजनक्रियावैधिल्यालोचनम् ॥

प्रमादम्राजा नियमा मया ये वमज्जिरे आन्तिमृता मवेषु ।

छायाद्भुमं गण्डगलन्मदान्वं भविष्युनेवोद्धुरसिन्धुरेण ॥ १४४ ॥

प्रमादमालस्यं शिथिलतां वा अनवधानतां वा मन्दभावं वा मज्जतीति प्रमद्वारेण
प्रमत्ततायुक्तेन मया नियमा अभिग्रहविशेषा वमज्जिरे भग्नाः गृहीता मुक्ताः । किम्भू-
तेन मया । मवेषु कर्मवैचित्र्यान्नामविषयजन्मपरम्परासु आन्ति प्रमर्णा विमर्ताति आ-
म्यतेत्यर्थः । केनेव । उद्धुरसिन्धुरेणेव । यथा गण्डयोः कपोलस्यलयोर्गलद्भिरनवरतनि-
म्बद्भिर्मदैः दानवारिमिरन्धं भविष्युनागतनयनीभवन्नञ्जलेन विचेतनीमाद्युक्तेन मयुद्धो-
द्धुरसिन्धुरेण उन्मादोत्फटकरटिना गम्भीरवेदिद्विरुदेन छायाया उपलक्षितास्तरवो येषां
कदाचिदपि पराश्रितं न भज्यते, पूर्वस्यां पश्चिमायां दक्षिणस्यामुत्तरस्यां च नायाति,
यथास्थानमवस्थितैव तिष्ठति । अथ वा पल्लवपद्मपुष्पफलप्रसुखसुषमाविभूषितास्तौ छा-
याद्भुमा भज्यन्ते ॥ इति सर्वनियमविरोधनालोचनम् ॥

अपेक्षया पञ्चमहाव्रतानां स्वर्भूधराणामिव मूषरेषु ।

अणुष्वहर्वन्नुमितव्रतेषु मया विराट् गृहमेधिना यत् ॥ १४५ ॥

गृहमेधिना गृहस्थेन सत्ता मया यदहर्वन्भवः सूर्या द्वादशादित्याः तैर्मितालि प्रमाणी-
कृतानि व्रतानि द्वादशव्रतानि । स्थूलप्राणातिपातविरमणम्, स्थूलमृषाबादविरमणम्,
स्थूलादत्तादानविरमणम्, स्वदारसंतोषपरस्त्रीविषवावेत्याकन्यामिगमनादिविरमणम्, इ-
च्छा-परिग्रहः-परिमाणम्, सर्वदिग्गमनादिविरमणं प्रमाणं च, भोगोपभोगप्रमाणम्,
अनर्थदण्डविरमणम्, सामायककरणम्, प्रतिदिनं निशा च देशावकासिकं दिगवकाश-
करणम्, पर्वादेषु पोषधौषवासविधानम्, अतिथिसंविभागविधानम्, इत्यभिधानेषु
गृहस्थानां पञ्चाशुव्रतानि । त्रीणि युगव्रतानि । चत्वारि शिक्षाव्रतानि । इति द्वादशसु
व्रतेषु यत्किञ्चिन्मया विराट् अतिक्रम-न्यतिक्रम-अतीचार-अनाचाराचरणादिना
विराजना कृता । किम्भूतानाम् । पञ्चानां महाव्रतानामपेक्षया । पञ्चमहाव्रतेषु हि सर्वथैव
सर्वभ्योऽपि श्रेष्ठवस्तुभ्यो विरमणम् । द्वादशव्रतेषु तु देशत एव न सर्वतः । इत्यपे-
क्षया अणुषु हस्तेषु लघुषु । केचिव । मूषरेष्विव । यथा स्वर्भूधराणां येल्लणां लक्षयो-
जनप्रमाणत्वेन महत्त्वं महत्त्वाच्च बहुवचनम् । अपेक्षया अपरेषु मूषरेष्वुत्तं लघुतास्तौ
सुदर्शनमेवं विना केचपि गिरिषु लक्षयोजनप्रमाणता नास्ति ॥

संसाधकेषु त्रिदिवापवर्गदुर्गस्य योगेष्विह योगिनेव ।

वीर्यं प्रयुक्तं न मया कथंचित्समादमन्दीकृतमानसेन ॥ १४६ ॥

इह भवे मया योगेषु यम-नियम-आसन-प्राणायाम-प्रत्याहार-धारणा-ध्यान-समा-
धिनामाष्टाङ्गवत्सु योगेषु । अथ वा मनोयोग-वचोयोग-काययोगलक्षणेपु विविधेषु । अथ
वा सत्यमनोयोग-असत्यमनोयोग-मिश्रमनोयोग-सत्यासत्यमनोयोग-सत्यवचनयोग-
असत्यवचनकाययोग-मिश्रवचनयोग-सत्यासत्यवचनयोग-औदारिककाययोग-औदारी-
कमिश्रकाययोग-विक्रियकाययोग-वैक्रियमिश्रकाययोग-आहारकाययोग-आहारमिश्र-
काययोग-कर्मणयोग इत्यपि मनोवाक्कायैः कृत्वा पञ्चदशधापि योगा वोजनानि । युज्यन्ते
धावनवल्गनक्रियासु व्यापार्यतेऽसाविति वा युज्यन्ते संवध्यन्ते वल्गनक्रियया जीव ए-
भिरिति वा व्युत्पत्तिमात्रं योगो वीर्यं शक्तिः । उत्साह इति यावत् । योगेषु मोक्षप्राप्तिकर-
णीभूतेषु ध्यानविशेषेषु च मया वीर्यं पुरुषकारो न प्रयुक्तः सम्यगुद्यमो न विहितः । केनेव ।
योगिनेव । यथा योगमाजा आसन्नोत्पत्त्यमानकेवलज्ञानेन क्षपकश्रेणिमारुढेन योगेयु यन्नः
क्रियते । किमूतेषु योगेषु । त्रिदिवं स्वर्लोकस्तद्युक्तोऽपवर्गो मोक्षः स एव दुर्गः दुःत्रेन
गम्यते प्राप्यते गृह्यते वा पर्वतादिविपमस्थानस्थकोटस्तस्य संसाधकेषु आत्मायत्तीका-
रकेषु मया कथंचित् गुर्वादिप्रेरणया पञ्चेन्द्रियपाटवशरीरसामर्थ्यसहायकरणनामध्यापि
प्रमादेन अनवधानतया आलस्येन वा मन्दीकृतं क्रियाशुष्ठानकरणेषु कृष्ठीकृत मानसं
मनो येन यत्न वा ॥

एतद्यदन्यच्च मयार्जि पापमसिन्भवेऽन्येषु पुनर्भवेषु ।

अधर्मिणानर्थ इव त्रिधापि निन्दामि सम्यक्तदहं समग्रम् ॥ १४७ ॥

अस्मिन् वर्तमाने भवे जन्मनि पुनरन्येष्वतिक्रान्तेष्वनन्तेषु भवेष्ववतारेषु मया
प्रान्तावस्थास्थायुकेन एतत्पूर्वोक्तमन्यदितरद्विस्मृतमविस्मृतं वा यत्पापं दुष्कृतमार्जि
उपार्जितं स्यात् । केनेव । अधर्मिणेव । यथा अधर्मकारिणा पापिना पुंसा अनर्थः परघात-
परदारगमनपरद्रव्यापहारादिरुपपातः क्रियते तत्समग्रं सर्वमपि पापं दुष्कृतं त्रिधापि
मनोवाक्कायैरपि त्रिकरणशुद्धया इदानीं निन्दामि आत्मसाक्षिकं गर्हामि देवगुरुसाक्षिक
व्युत्पत्तिना ॥ ‘एकेन्द्रियाः-’ (१७।१३१) इत्यत आरभ्य ‘एतद्यत्-’ (१७।१४७) इति
पर्यन्तं निन्दनादिना सप्तदशभिः कुलकम् ॥

अष्टादशात्रक्षवर्दहसां तु स्थानानि यान्याचरितानि पूर्वम् ।

तान्यप्यशेषाणि मृषा भवन्तु क्षणाद्यथा द्यूतकृतां वचांसि ॥ १४८ ॥

तु पुनरष्टादशसंख्याकानि अहंसा पापानां स्थानानि प्राणातिपात-मृषावाद-अद-
त्तादान-मैथुन-परिग्रह-क्रोध-मान-माया-लोभ-राग-द्वेष-कलह-अत्याध्यान-प-
शुन्य-रत्नरति-परपरीवाद-मायामृषा-मिथ्यात्वज्ञान इत्यादयः पापस्थानानि । पूर्व-
मस्मात्प्रस्तावान्मयाचरितानि यानि स्वयंकृतानि परैर्वा कारितानि अष्टादशसंख्याकानि ।
क्रिवत् । अत्रक्षवत् । यथा मनसादारिकात्रक्ष न करोमि, वचनादारिकात्रक्ष न करोमि,
कायेर्नदारिकात्रक्ष न करोमि, मनसादारिकात्रक्ष न कारयामि, वचनादारिकात्रक्ष न कार-

यामि, कायेनौदारिकाब्रह्म न कारयामि, मनसौदारिकाब्रह्म नानुमोदे, वचसौदारिकाब्रह्म नानुमोदे, कायेनौदारिकाब्रह्म नानुमोदे, इत्यौदारिकेन मनोवाक्यैः करणकारणानुमोदनैर्नव भेदाः । तथैव वैक्येण सममनया रीत्या नव भेदा भवन्ति । संघीभूय सर्वेऽप्यष्टादश जाताः । एवमष्टादश ब्रह्मस्थानानि । अथ तान्यशेषाणि समस्तान्यपि अष्टादश पापस्थानानि क्षणान्निमेषमात्रादपि मुखा मित्या भवन्तु । कानीव । वचासीव । यथा श्रुतकृतां दौरोदरिकाणां वचनानि क्षणान्मिथ्या भवन्ति ॥

कोपं हृदः शल्यमिव प्रहाय सत्त्वानशेषान्क्षमयामि सम्यक् ।

मयादिताः प्राणिह वैरिणोव क्षाम्यन्तु ते मय्यनुदीतवैराः ॥ १४९ ॥

एतस्यामवस्थायामहमशेषान् समस्तान् सप्त लक्षाः पृथ्वीकाययोनयः, सप्त लक्षाः अप्काययोनयः, सप्त लक्षाः तेजस्कथययोनयः, दश लक्षाः प्रत्येकवनस्पतिकाययोनयः, चतुर्दश लक्षाः अनन्तवनस्पतिकाययोनयः, द्वे लक्षे द्वीन्द्रियाणां योनयः, द्वे लक्षे त्रीन्द्रिययोनयः, द्वे लक्षे चतुरिन्द्रिययोनयः, चतस्रो लक्षाः पक्षेन्द्रियतिरश्चां योनयः, चतस्रो लक्षाः नारकाणां योनयः, चतस्रो लक्षाः देवानां योनयः, चतुर्दश लक्षा मनुष्याणां योनयः । एवं सर्वा अपि संमिलिताः सन्त्यश्चतुरशीतिलक्षजीवयोनयो भवन्ति । एतांश्चतुरशीतिलक्षयोनिसत्त्वान् सत्त्वान् जीवान् सम्यक् मनोवाक्यैः कृत्वा क्षमयामि पादयोर्लंगिला ममापराधं तितिक्षे विनयामि । किं कृत्वा । हृदो हृदयात्कोपं क्रोधं प्रहाय संत्यज्य । किमेव । शल्यमिव । यथा केनापि प्रकारेण केनचिद्वैरिणा परमवैरेण कृत्वा हृदि विषये निक्षिप्तमायसशस्त्रं नाराचं वा शङ्कुं वा काष्ठवटित-कीलिकां वा उद्ध्रियते । तथा ये सत्त्वा मया प्राप्तुं जन्मनि इहास्मिन् भवे वा वैरिणेव शत्रुणेव अदिताः पीडिताः ते सर्वे मां क्षाम्यन्तु मयि विषये क्षमां कुर्वन्तु । उपशाम्यन्ति-त्यर्थः । किंभूताः । अनुदीतवैराः मयि विषये अप्रकटितविरोधाः मुक्ताविद्वेषाः क्षाम्यन्तु ॥

मैत्री मम स्वेष्विव सर्वसत्त्वेष्वास्तां क्षितिस्खलिवेदमजेषु ।

धर्मोऽर्जितो वैभववन्मया यस्तं प्रीतचेता अनुमोदयामि ॥ १५० ॥

क्षितिः भूलोकः, स्वर्देवलोकः, बलिवेगम पाताललोकः, तेषु जायन्ते स्मेति क्षितिस्खलिवेदमजास्तेषु त्रिजगज्जन्मसु सर्वतिर्यङ्मुरनागाधुरव्यन्तज्योतिर्वैभानिकनाकिनामसकलसत्त्वेषु समस्तजन्तुजातेषु विषये मम मैत्री सखिता आत्मा । केचिव । स्वेष्विव । यथा आत्मीयजनेषु सख्यं स्यात् । अथवा 'मैत्री मम स्वैरिव सर्वसत्त्वेरास्तां क्षितिस्खलिवेदम-जातैः' इति पाठः । तत्र स्वर्खलिवेदमजातैः सर्वसत्त्वैः सार्धं स्वैरिव मम मैत्री अस्तु । पूर्वपाठसु 'मिती मे सव्वभूरसु' इति प्रतिक्रमपूत्रानुसारेण । अथ पुनरर्थः—यो मया वैभववत् संप्रतिरिव धर्मोऽर्जितः संचितः । प्रीतचेताः हृष्टमनाः सन् तं धर्मं पुण्यं सुकृतमनुमोदयामि प्रशंसामि ॥

वृन्दं द्रुमाणामिव पुष्पकालाद्यस्माद्वेदेऽन्यद्विफलं व्रतादि ।

शुभः स भावोऽस्तु ममापवर्गमार्गानुलगाङ्गभृतां सहायः ॥ १५१ ॥

यस्मात् शुभभावाद्वेदे विना अन्यदितरद्वतादि सर्वनियमचारित्रादिपालनप्रमुखं सकलमपि विफलं वन्द्यमेव । किमिव । वृन्दमिव । यथा पुष्पकालाद्वसन्तसमयाद्वेदे समस्तं द्रुमाणां पादपानां वृन्दं कदम्बक निष्फलं भवेत् । स शुभो भावो ममास्तु निर्मलपरिमाणो मम भवतु । किंभूतः । अपवर्गो मोक्षः अर्थात्रगरं तस्य मार्गः पन्थाः तत्रानुलगाङ्गस्तमनुप्रस्थिता येऽङ्गभृतो मन्वजनास्तेषां सहायः ॥

भुक्तेन येनात्र कदाचिदात्मा न दारुणा वह्निमिवाप तृप्तिम् ।

शिवंगमीव स्वजनानुषङ्गं कृत्स्नं तमाहारमहं जहामि ॥ १५२ ॥

अहं तं त्रिजगत्प्रसिद्धं यच्छब्दसंबद्धं च कृत्स्नम् अनशनपानखादिमस्त्रादिमहर्षे सर्वजातीयं चतुर्विधाहारं जहामि । अत्र पानशब्देनापरपानकादि गृह्यते । जलमुत्कलं त्यजामि । क इव । शिवंगमीव । यथा मोक्षं गमिष्यतीत्येवशीलो नीरागः पुमां सर्वस्वजनानां निजकृदुन्मनानामनुषङ्गं निजपरिजनवर्गस्य संबन्धं जहाति । स कः । अत्र जगति संसारे वा येनाहारेण भुक्तेन भक्षितेन कृत्वा कदाचित्कस्मिन्नप्यतीता-नागतवर्तमानलक्षणे काले आत्मा जीवस्तृप्तिं संतोष नाप न लेभे । क इव । वह्निरेव । यथा दारुणा काष्ठेन । जातावेकवचनम् । हुताशो न तृप्यति । यदुक्तम्—‘नामिस्तृप्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः’ इति ॥

सप्तास्ति यः पद्ममिवाष्टसिद्धिः श्रीणां जगत्कल्पितकल्पसालः ।

अलीव पद्मे रमतां मदीये चित्ते चिरं श्रीपरमेष्ठिमन्त्रः ॥ १५३ ॥

स श्रीपरमेष्ठिमन्त्रः श्रीमन्मस्कारश्चिरमावसारं यावन्मदीये चित्ते रमतां मम मानसे हंसवत्खेलतु । क इव । अलीव । यथा शृङ्गो अमरः पद्मे विकसितकमले सुचिरं रमते । स कः । यः श्रीमन्मस्कारः अष्टानाम् अणिमा-वशिता-ईशित्वं-प्राकाम्य-महिमा-लघिमा-कामावसायित्वं-प्राप्तिः इत्यभिधानामपरासां वा मनःकल्पितानामष्टानां महासिद्धीनामेव श्रीणां लक्ष्मीणां पद्ममिव स्मेरत्कमलमिव सद्य दाससौधमस्ति । पद्मवासेति लक्ष्म्या अभिधानत्वात् । परमेष्ठिमन्त्रो जगतां त्रिभुवनजनानां कल्पितेषु कामितेषु कल्पसालः वाञ्छितसंपूरणे कल्पद्रुमोऽस्ति ॥

वाघ्रीणसस्येव विषाणमेको वर्तेत मे कश्चन वर्ततेऽन्यः ।

पुनर्धरिण्या इव वृत्रशत्रुः कस्यापि न स्यामहमत्र विश्वे ॥ १५४ ॥

अत्र विश्वे अस्मिन्नगति अहमेको वर्ते । किमिव । विषाणमिव । यथा वाघ्रीणसस्य खन्निनः गण्डको वन्यजीवविशेषजीवविशेषं तस्य विषाणं शृङ्गमेकमेव भवति । यदुक्तं कल्पसूत्रे—‘खरिगसिगच्चणगे’ इति । तथा मे मम कश्चन कोऽप्यन्यः परो न वर्तते नास्ति ।

पुनरत्र भुवने अहं कस्यापि न स्यां भवेयम् । अहं कस्यापि नास्तीत्यर्थः । क इव । वृत्र-
शत्रुरिव । यथा धरीत्या भूमेः शक्रो राजा कस्यापि न स्यान्न भवेत् । 'काके शौक्ल्यं
शूतकारेषु सत्यं संपे क्षान्तिः स्त्रीषु कामोपशान्तिः । क्लीबे वैदं भयपे तत्त्वचिन्ता
राजा मित्रं केन दष्टं श्रुतं वा ॥' इति वचनात् ॥

भवेन्मदीयेन्द्रियमन्दिरस्थ यदि प्रमादोऽध्वसरेऽत्र दैवात् ।

त्रिधापि देहादिममात्मनाहं परिग्रहं बाह्यमिव त्यजामि ॥ १९५ ॥

यदि अत्राध्वसरे अस्मिन् प्रस्तावे दैवात्कर्मयोगादायुःकर्मणस्तटेः क्षयान्मदीयेन्द्रिय-
मन्दिरस्य मत्संबन्धिनः क्षरीरस्य । 'जुहाव यन्मन्दिरमिन्द्रियाणाम्' इति नैषधे । प्रमादो
नाम जीवेन समं, धियोगो भवेत् । मरणं स्यादित्यर्थः । तदाहमात्मना स्वयमेव देहादिम
कायप्रमुखप्रन्तरङ्गपरिग्रहं क्रोधमानमायालोभादिपरीवारोपध्यादिकं सर्वमपि त्रिधा
मनोवाक्यैः कृत्वा त्रिकरणशुद्धयै त्यजामि मुञ्चामिव । कमिव । बाह्यमिव । यथा
बहिर्भावो बाह्यः स चाद्यौ परिग्रहश्च पुत्रकलत्रभ्रातृधनधान्यादिपरिग्रहः सर्वस्वको-
ऽस्ति, तथा वपुराद्यपि व्युत्पद्यमानास्ति ॥ इत्याराधनाविधानम् ॥

शमी शमीगर्भमिवैकतानमना दधानः प्रणिधानमन्तः ।

अर्हत्समक्षं दशमी दशम्यां व्यधाद्विधिशोऽनशनं शमीशः ॥ १९६ ॥

शमिनां प्रशमवता योगिनामीशः स्वामी यतिपतिर्दशम्यां त्रिधौ यावज्जीवं त्रिविधा-
हारपरित्यागरूपमनशनं व्यधाच्छकार । कथम् । अर्हत्समक्षं भगवत्प्रत्यक्षं प्रति पुरस्तात्प्र-
त्याख्यानोच्चारपूर्वम् । दशमी वर्षायान् प्रान्तावस्थावस्थितान् । 'विशि दशमितामालिङ्ग-
न्या विबोधयवित्सुभिः' इति नैषधे । विशाया अवसानसमये दशमितेति पदं दृश्यते ।
पुनः किभूतः । विधिशः शास्त्रोक्तप्रकारवेत्ता प्रान्तसमये अनशनं विहितं विलोक्यते इति
वा विधिः । किं कुर्वाणः । अन्तर्मानोमध्यं प्रणिधानं पञ्चपरमेष्ठिध्यानं दधानो विभ्राणः ।
किलक्षणः सन् । एकतानं लयानुगं मनो मानसं यस्य तादृशः सन् । कमिव । शमीगर्भमिव ।
यथा शमीद्रुमः खेजडिकाभिधानपादपः शमीगर्भं पावकमन्तर्धत्ते । 'अन्विः क्षमीगर्भत-
मोप्रशुक्राः' इति हैम्यामग्निनामसु । तथा 'शमीमिवाभ्यन्तरलीनपावकाम्' इति रघौ ॥

अथ सप्तमिः कुलक प्रारभ्यते—

भोक्तुं भुवं धां च समं मघोनो द्वितीयरूपादिव विक्रमार्कात् ।

नेत्रत्रिनेत्राननकेकियानवक्रत्रियामापतिसंमितेऽब्दे ॥ १९७ ॥

तत्र पञ्चमीमक्षमालां गणयितुमारभतेति सवन्धः । आदित एव काव्यानि पृथक्
पृथक् व्याख्यायन्ते । नेत्रे द्वे चक्षुषी, त्रिनेत्रस्येश्वरस्याननानि मुखानि पञ्च । 'पथमुखो-
ऽष्टमूर्तिः' इति हैमीवचनात् पञ्चसख्याकानि वदनानि, तथा केकियानस्य मयूरवाहनस्य
सामिकार्तिकस्य वदनानि वक्राणि षट् । षण्मुखत्वात् । तथा त्रियामापतिश्चन्द्र एकः । एभिः
पदार्थैः संमिते सम्यक्प्रमाणीकृते अब्दे वर्षे । कस्मात् । विक्रमार्कात् विक्रमादित्यनाम्नो

नृपात् । उत्प्रेक्ष्यते—मघोन इन्द्रस्य द्वितीयरूपादिव अपरशरीरादिव । किं कर्तुम् । यां देवलोकं च पुनरुत्तुं भूमण्डलं समं सार्वभौमकाल भोक्तुं पालयितुं भुक्तिविपयीकृतुं वा । एतावता विक्रमादन्तं द्विपञ्चाशदधिकषोडशशतप्रमाणे वर्षे संवत् १६५२ वर्षे इत्युक्तम् ॥

नभस्यमासस्य नमत्पयोदकदम्बकाढम्बरिणो नभोवत् ।

प्रभोः प्रभावादिव शुभ्रितायां तिथौ सुरद्वेषिनिषूदनस्य ॥ १९८ ॥

सुराणां देवानां द्वेषिणो वैरिणो दानवाः । 'असुरा दितिदनुजाः पातालौकःसुरारयः' इति हैम्याम् । तेषां निषूदनस्य उच्छेदकस्य हरेः । 'दैत्यारिश्च पुराणयज्ञपुरुषस्ताक्षर्यध्वजः' इति हैम्याम् । तिथौ दिवसे एकादशीदिने । किंभूतायां तिथौ । शुभ्रितायामुज्ज्वलीभूतायाम् । अर्थाच्चन्द्रमसश्चन्द्रिकाभिर्धनवलितायाम् । तिथिशब्दः 'पुत्रीलिङ्गे । उत्प्रेक्ष्यते—प्रभोर्होराविजयसूरेः प्रभावान्महिम्नो माहात्म्यात् शुभ्रितायामिव । तिथिः कस्य । नभस्यमासस्य नभस्मे भाद्रपदसंज्ञो मासस्तस्य । 'श्रावणिको घनभस्यः प्रोष्ठभाद्रपदः' इति हैम्याम् । किंभूतस्य । नमन्तः पयोभरैर्वप्रीभवन्तो भूमौ लगन्तो ये पयोदा मेघास्तेषां कदम्बकानि पटलानि तेषामाढम्बरः आटोपः अस्त्वस्मिस्तस्य किंवत् । नभोवत् श्रावणमासस्येव । श्रावणभाद्रपदमासौ वर्षा ऋतुः । यथा श्रावणे तथा भाद्रपदे यथा भाद्रपदे तथा श्रावणे मेघः स्यादिति । तथा 'नभोनभस्यत्वमलम्भयद्दृशी' इति नैषधे । सेवनावसरे दमयन्त्याः खट्वशी श्रावणभाद्रपदीकृते । अयं तु वर्षाऋतुत्वान्मासस्त्वभावः । एकादशी तु खभावनेनोज्ज्वला । तत्रेयमुत्प्रेक्षा । अथ वा नभोवद्गहनस्येव । यथा प्राश्नकाले नभो व्योम घनघनाघनमण्डलाढम्बरित भवेत् ॥ एतावता भाद्रपदमाससितैकादशीतिथौ निशासमये ॥

कान्ते तमीनामुदिते मुनीन्दोस्तत्प्रक्रमे वक्रदिदृक्षयेव ।

स्फुरत्सु तारेषु गुरोः पथीव यातुर्दिवं क्षिप्तसुमेषु देवैः ॥ १९९ ॥

पुनस्त्वमीनां रात्रीणां कान्ते बहमे चन्द्रे उदिते सति उदय प्राप्ते सति । उत्प्रेक्ष्यते—तत्प्रक्रमे तस्मिन्नवसरे अनशनिनो मुनीन्दोर्होराविजयसूरेर्वकस्य वदनस्य दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छयेव । पुनस्तारेषु उपलक्षणाद्ब्रह्मक्षत्रतारकेषु स्फुरत्सु दीप्यमानेषु क्षणज्जगिति कुर्वत्सु । उत्प्रेक्ष्यते—दिवं स्वर्गलोकं यास्यति गमिष्यतीत्येवशीलस्य यातुर्गुरोर्होरासूरेः पथि मार्गे देवैः क्षिप्तसु विकीर्णेषु सुमेषु पुष्पेष्विव पुष्पप्रकरेष्विव ॥ घनोपरोधनिर्मुक्तप्रह्नक्षत्रतारकलितकौमुदीकान्तोदये जाते ॥

महेभ्यवत्संनिधिशालमानानाकार्यं कार्यज्ञतयानगारान् ।

तदैहिकामुष्मिकसर्वशर्मनिर्माणदक्षाः प्रवितीर्य शिक्षाः ॥ १९० ॥

एवंविधे व्यतिकरे सति । किं कृत्वा । कार्यं ज्ञातावसरे कृत्वाकृत्यविधिं जानातीति कार्यज्ञस्तस्य भावस्तथा शिक्षाप्रदानादिषु निपुणत्वेन संनिधौ समीपे शालमानान् शोभ-

नानान् । किंवत् । महेभ्यवत् यथा महाव्यवहारिणः सद्भिर्विद्यमानै रत्नादिभिः शोभ-
मानैर्वा निधिभिर्निधानैः शालन्ते राजन्ते तान् तादृशाननगारान् निजपारिपार्श्वका-
न्मुनीनाकार्याहूय पुनस्तेषामाकारितयतीनामैहिकानीहलोकसंबन्धीनि आमुष्मिकाणि
परलोकसंबन्धीनि सर्वाणि समस्तानि शर्माणि सुखानि तेषां निर्माणे करणे दक्षाः कु-
शलाः शिक्षा अनुशास्त्रीः प्रवितीर्य दत्त्वा ॥

अहो युवाभ्यां विजयादिसेनव्रतक्षितीन्द्रान्प्रति वाच्यमेतत् ।

युष्माकमङ्गेऽस्ति गणोऽखिलोऽपि स शासनीयः शिशुवत्स्वकीयः ॥ १६१ ॥

अहो इति संबोधने । विमलहर्षसोमवाचकौ युवाभ्यां संमुख विजय इति पदमादौ
यस्य तादृशः सन् एतावता विजयसेनान्नः व्रतक्षितीन्द्रान् साधुवस्तुषाधिपान् प्रति
एतदुच्यमानः, वाच्य कथनीयम् । तदेवोच्यते—अखिलोऽपि समस्तोऽपि गणस्तपागच्छो
युष्माक श्रीमतामङ्गे उत्तरेऽस्ति वर्तते । स तपागच्छभ्रमणगणः शासनीयः सम्यक्
पालनीयः । किंवत् । शिशुवत् । यथा स्वकीयो बालः पाल्यते । गणः किभूतः । स्व-
कीयो गुरुपरम्परया आगतः । आत्मीयः अथ श्रीमदीयः ॥

श्रीवाचकेन्द्रौ विमलादिहर्षसोमादिराजद्विजयाभिधानौ ।

सदाश्रवौ स्वौ सचिवाविवाथ संयोज्य वाचेति निजं मुखाब्जम् ॥ १६२ ॥

अथ पुनः किं कृत्वा । विमल इति पदमादौ यस्य तादृशो हर्षः, तथा सोम इति
पदमादौ यस्य स सोमादिः, तेन राजत् शोभमानं विजय इति पदं यस्य एतावता
विमलहर्षसोमविजय इत्यभिधाने ययोस्तौ । किभूतौ । श्रीवाचकेन्द्रौ श्रीमदुपाध्यायाधि-
राजौ प्रति इति पूर्वोक्तेन गणशासनलक्षणविजयसेनसूरिशिक्षाप्रदानरूपप्रकरणवाचा
वाण्या समं निज मुखाब्जं वदनकमलं संयोज्य योजयित्वा । उक्तत्वेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्येते—
वाचकौ स्वौ सचिवाविवा आत्मीयामात्माविवा । किभूतौ । सदा सर्वदा कालमाश्रवौ
वचनस्थितौ निजकथनकारकौ ॥

प्रणीय पूर्णाश्वतुरक्षमालाश्वतुर्गतीनामिव वारयित्रीः ।

गन्तुं गतिं पञ्चमिकामिवाथो स पञ्चमीं प्रारभताक्षमालाम् ॥ १६३ ॥

पुनः किं कृत्वा । चतुरक्षमालाश्वतस्रो जपमालिकाः पूर्णाः समाप्तिं प्राप्ताः संपूर्णाः
संज्ञाताः प्रणीय कृत्वा आदितो गणयित्वा । उत्प्रेक्ष्येते—चतुर्वर्णा नरकतिर्यङ्गुरक्ष-
णानां गतीनां कुत्सितानां स्थानकानां वारयित्रीनिषेधयित्रीनिषेधिका इव । अथो पुनः स
सूतिः पञ्चमीं पञ्चानां संख्यापूरणीमक्षमालां प्रारभत । गणयितुमिति शेषः । उत्प्रेक्ष्येते—
पञ्चमिका पञ्चानां गतीनां पूरणी पूरका गतिमनन्तसुखावासलक्षणां गतिं गन्तुं यावु-
मिव ॥ सप्तभिः कुलकम् ॥

अथोज्ञताख्यस्य पुरस्य पार्श्वे ग्रामे सपत्ने सरसीरुहिव ।

समुद्रशायीव युतोऽङ्गजेन द्विजाग्रणीः कोऽपि बभूव भट्टः ॥ १६४ ॥

अथापराधिकारे एतस्मिन् समये च कोऽपि कश्चिदनिर्दिष्टनामा भट्टः । स्वयमधेतुः पराध्यापयितुश्च विद्वद्विजस्य भट्ट इति नामोच्यते । स भट्टो बभूव । किलक्षणः । द्विजाग्रणीर्ब्राह्मणमुख्यः । पुनः किंभूतः । अङ्गजेन खनन्दनेन युतः । क इव । समुद्रशायीव । 'दासार्हः पुरुषोत्तमोऽन्विशयनः' इति हैम्याम् । यथा नारायणः अङ्गजेन लक्ष्मीतनुजेन प्रयुगेन सहितः कमनः । 'कलाकेलिरनन्यजोऽङ्गजः' इत्यपि हैम्याम् । भट्टः कुत्रस्थाने । उन्नत इत्याख्या नाम यस्य तादृशस्य पुरस्य पार्श्वे समीपभाजि कापि संनिधिवर्तिनि ग्रामे । किंभूते । सपत्ने सह पत्न्या लक्ष्म्या वर्तते यः सः । कस्मिन्निव । सरसीरुहीव । यथा कमलं लक्ष्मीकलितं भवेत् ॥

दिव्यं विमानं पवमानमार्गे नक्तं दृशा बिम्बमिवैन्दवीयम् ।

सनन्दनो मन्दिरचन्द्रशालामालम्बमानः स विलोकते स्म ॥ १६५ ॥

स भट्टो नक्तं प्रथमरात्रिसमये दृशा खलोचनेन पवमानमार्गे गगनादग्रे दिव्य देवतासंबन्धि विमानं देवानां गमनगमनासनयानं विलोकते स्म दृष्टवान् । उत्प्रेक्ष्यते— ऐन्दवीय चन्द्रसंबन्धि बिम्बं मण्डलमिव । किंभूतो भट्टः । सनन्दनः तत्रावसरे पुत्रयुक्तः स्वाङ्गजेन सहोपविष्टोऽस्ति । किं कुर्वाणः । मन्दिरस्य खगृहस्य चन्द्रशालां शिरोगृहसुपरितनभूमिकासालम्बमान आश्रयन् ॥

परस्परं वार्तयतां सुराणां तदा नराणामिव देवमार्गे ।

इदं तदन्तर्ध्वनितं तमायां शुश्राव स श्रोत्रपुटेन भट्टः ॥ १६६ ॥

स पूर्वकथितो भट्टस्तमाया रजन्यां श्रोत्रपुटेन निजश्रवणपुटकेन इदमग्रे प्रोच्यमान तस्य विमानस्यान्तर्ध्वये ध्वनितं शब्दं शुश्राव आकर्णयामास । केषाम् । सुराणां देवानाम् । किं कुर्वताम् । परस्परं मिथो वार्तयतां किंवदन्तीं कुर्वताम् । क्व । देवमार्गे आकाशे । कदा । तदा सूरैर्निर्वाणसमये । केषामिव । नराणामिव । यथा मानवा अन्योन्य वार्तयन्ति तथा वार्तयतां मनुष्याणां शब्दः श्रूयते ॥

सौमङ्गलाद्या इव नाभिसूनोर्वक्त्रं व्रतीन्दोरिह जीवतोऽस्य ।

विलोकयामश्च यथा कृतार्थाः स्यामः सुरास्तत्त्वरितं चरन्तु ॥ १६७ ॥

यद्यस्मात्कारणादिहोन्नतनगरे इह सूरिभवे वा जीवतः प्राणान्धारयतोऽस्य व्रतीन्दोरेतस्यैव हीरविजयसूरैः वक्त्रं वदनं विलोकयामः पश्यामः । के इव । सौमङ्गलाद्या इव । यथा खनिर्वाणसमयमवसायानशनं निर्मातुमष्टापदपर्वते निवेदिते समवधृतस्य नाभिसूनोः श्रीऋषभदेवस्य अष्टापदादिरक्षकैर्भरतचक्रिणः पुरस्तात्तदुदन्ते जीवतो भगवतः पितुः पितामहस्य स्वामिनो वदनारविन्दं विलोकयाम इति कृत्वा गलद्गुहलबाष्पप्लवङ्गावितविलोचनयुगला भरतचक्रितदङ्गजप्रसुखा इक्ष्वाकुवंशोद्भवा बहवो जना ओजायमाना अष्टापदाचल प्रचेष्टुः—इति शत्रुंजयमाहात्म्ये विस्तारोऽस्ति । पुनर्यथा येन प्रका-

रेण सूरिवक्त्रवीक्षणविधिना कृतार्थाः कृतकृत्साः स्यामो भवामः । तन्स्मात्कारणात् हे
आतरः सुरा देवाः, त्वरितं शीघ्रतरं चरन्तु प्रचलन्तु ॥

एवं सुराणां वदतां तदानीं क्षणाददृश्यं तदभूद्विमानम् ।

सौदामिनीमण्डलमम्बुदानामिवातिगर्जी सृजतां गभीराम् ॥ १६८ ॥

तदानीं तस्मिन्नेव वार्ताकरणसमये एवममुना पूर्वोक्तप्रकारेण वदतां परस्परं वार्तयतां
प्रवृत्तिं विदधता सतां सुराणां देवानां तद्भट्टेन तत्स्त्रिय दृष्ट्वा दृष्टं विमानं क्षणमिषे-
षमात्राददृश्यं दृष्टेरगोचरमभूदजायत । किमिव । सौदामिनीमण्डलमिव । यथा गभीरां
मन्त्रामतिशयेन गर्जारवं सृजतां कुर्वतां सतामम्बुदाना जलदानां विबुद्धितानं क्षणाददृश्यं
दृग्गोचरातीतं भवति ॥ इत्युन्नतपुरपार्श्वग्रामस्थभट्टस्य दिव्यविमानदर्शनम् ॥

सूरिस्ततः संश्रयति स्म शुक्लध्यानं दधानः स मुघाशसौधम् ।

काङ्क्षन्महानन्दपुरे प्रयातुं प्राक्तस्य मार्गस्य दिदृक्षयेव ॥ १६९ ॥

ततो, विमानागमनानन्तरं सूरिर्हीरविजयसूरिः सुधामधुतमश्रन्ति भजन्तीति सु-
धाशा देवास्तेषां सौधं गृहम् । देवलोकमित्यर्थः । संश्रयति स्म भजते स्म । स्वर्गं गत
इत्यर्थः । किं कुर्वाणः । शुक्लध्यानं दधानः धारयन् । ध्यायमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—
महानन्दपुरे मोक्षनगरे प्रयातुं गन्तुं काङ्क्षन् सन् प्राक् पूर्वं तस्य मोक्षनगरस्य मार्गस्य
समीचीनताशालितस्य मार्गस्य पथो दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छया । अथ वा कीदृक् प्रध्वरो
वा वक्रो वा समो वा विषमो वा, कथं कया रीत्या गन्तव्यमित्यादिदर्शनेच्छया इव ॥
इति हीरविजयसूरिशुरोः स्वर्गमनम् ॥

अस्तं गभस्तेरिव कोकलोकः शोकाकुलो बाष्पजलाविलाक्षः ।

श्रुत्वा गुरोः स्वर्गमनं निशायां जनव्रजो द्वीपपुरादुपागात् ॥ १७० ॥

जनव्रजः आर्द्रवर्गो निशाया रजन्यामेव त्वरितं द्वीपपुराद्वीपवन्दिरादुपागादुन्नत-
पुरे समेतः । किं कृत्वा । निशायामेकादशीरजन्या गुरोः सूरैः स्वर्गमनं देवलोकं पा-
दावधारणं श्रुत्वा आकर्ष्य । किलक्षणो जनः । बाष्पजलैरतिदुःखनिपतन्नयनाधुसलिलै-
राविले व्याप्ते अक्षिणी नेत्रे यस्य । पुनः किभूतः । शोकेन खेदेन आकुलः उत्पिञ्जलः ।
क इव । कोकलोक इव । यथा गभस्तेर्मास्करस्यास्त द्वीपान्तरगमनं श्रुत्वा चक्रवाकचक्रं
शोकाकुलं बाष्पजलाविलाक्षं भवेत् । ‘आलोकतालोकमुल्लूकलोकः’ इति त्रैपये । उल्लू-
कलोकस्तथा कोकलोकः । तथा ‘आकाशे सावकाशे तमसि समसिते कोकलोकैः सशोके’
इति नाटककाव्ये ॥

त्यारीसहस्रद्वयसंगृहीतकथीपकाख्यादिमदिव्यवस्त्रैः ।

श्राद्धा व्यधुर्मण्डपिकां मुनीन्दोरिवासमर्तुः शिविकां महेन्द्राः ॥ १७१ ॥

शलाककाराणां द्विपुटीकृतानां कलघातमयानां त्यारिभ्य इति नात्रां नागकविशे-

पाणां सहस्रद्वयेन विंशतिशत्या व्ययेन संहृद्दीतिरानीतैः कथीपका इत्याख्या नामवि-
शेषा येषाम् । 'कथीपो' इति प्रसिद्धाः । ते आदिमाः प्रथमा येषा तादृशैर्दिव्यैर्देवदुक्-
लोपमैर्वैलैः कृत्वा श्राद्धा द्वीपोन्नतपुरश्चावकाः मुनीन्द्रोर्हारसुरैर्मण्डपिकां 'माडघो'
इति प्रसिद्धां व्यधुश्चकिरे । के इव । महेन्द्रा इव । यथा पुरदरा आसमर्तुः तीर्थकरस्य
शिबिकां आप्ययान विदधते ॥

ते ल्यारिकाभिर्नृतिपस्य सार्धसहस्रयुग्मप्रमिताभिरङ्गम् ।

अपूपुजन्मक्तिमरोल्लसन्तो जिनेशितुर्मूर्तिमिव प्रसूनैः ॥ १७२ ॥

ते श्राद्धाः सद्धार्येन वर्तन्ते तत्सार्धम्, सहस्रयोर्दशशतोर्युग्म युगलम्, सार्धं च तत्सह-
स्रयुग्मं च । तेन प्रमिताभिः प्रमाण प्रापिताभिः पञ्चविंशतिसप्तप्रमाणाभिर्यारिकाभिः
कृत्वा नृतिपस्य सुरैः अङ्ग शरीरमपूपुजन्नर्चयन्ति स्म । कामिव । मूर्तिमिव । यथा श्राद्धा
जिनेशितुस्तीर्थकरस्य प्रतिमा प्रसूनैः कुसुमैः पूजयन्ति । किंभूताः । भक्तैः सेवासक्तैः
भरेणातिशयेनोल्लसन्तः रोमाञ्चकङ्क्रीभवन्तः ॥

नभोनभस्याविव निःसरद्भिः पयःप्रवाहैर्नयने वितन्वन् ।

यावज्जो मण्डपिकाममुष्यालंकारयामास शरीरयष्ट्या ॥ १७३ ॥

जनः श्राद्धलोकः यावद्यावता समयेन अथवा यस्मिन् समये अमुष्य स्वर्गतस्य सुरैः
शरीरयष्ट्या तनूलतया कृत्वा मण्डपिकामलंकारयामास भूययति स्म । वसनावैर्भूषि-
तायां मण्डपिकायां सूरिशरीरं शाययति स्मेत्यर्थः । जनः किं कुर्वन् । नयने खनेत्रे
नभोनभस्याविव श्रावणभाद्रपदाविव वितन्वन् विदधत् । कैः । निःसरद्भिर्दुःखप्रकर्षा-
विरलधारनिवहनिःसरद्भिः पयःप्रवाहैर्वाष्पजलप्लवैः ॥

विमानघण्टापटुनादसान्द्रध्वनत्सुघोषेव गभीररावा ।

घण्टावली तावददृश्यमानाप्यध्वानितादिध्वनदभ्रमार्गे ॥ १७४ ॥

तावता समयेन तस्मिन् समये वा अध्वानिताः कैश्चनापि मानवैरवादिताः कैरपि
जनमात्रैरताड्यमानापि स्वयमेवादृश्यमाना नापि केषाञ्चिच्छृङ्गोचरे भवन्ती तादृशी
घण्टानामत्र मण्डले देवगृहे वादनवाद्यविशेषाणां द्वीपवन्दिशदी च घटिकायामादिमा-
नविशेषकृत्ये वादनीयानां 'चांट' इति प्रसिद्धनाम्नाम् आवली श्रेणी अदिध्वनत् गाढं
शब्दाद्यते स्म । क । अभ्रमार्गे मेघाध्वनि व्योमाङ्गणे । किंभूता । गभीरो मन्द्रो रावो
ध्वनिर्यस्याः । केव । विमानानां सौधमन्देवल्लोकसंबन्धिना द्वात्रिंशल्लक्षैर्मितानां देवनिब-
सनकृते नगरपाणां घण्टानामेकसमयदध्वनन्महद्विष्टिकानां पटुभिरतिपक्षविषयसुल्लस-
लीनतया किमप्यन्यत्कृत्याकृत्यध्वदत्तावधानानां देवानां स्वस्वामिकार्यनिर्माणप्रगुणीका-
णप्रवर्णैः नादैः निःक्राणैः प्रकटध्वनिभिः सान्द्रध्वनत् बहलीभूतशब्दायमाना सुघोषा
घण्टेव ॥ इति मण्डपिकारणसूरिशरीरशायनम् ॥

वाद्यौघमाद्यन्निनदैर्जिनस्येवामुप्य निर्वाणमहं प्रणेतुम् ।

किमाह्वयन्तस्त्रिदशानशेषानादाय तां श्राद्धजनाः प्रचेष्टुः ॥ १७५ ॥

श्राद्धजनाः श्रावकव्रजाः तां मण्डपिकामादाय स्कन्धेषु समविरोप्य प्रचेष्टुः संस्कारभूमिं प्रति प्रचलन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—वाद्यौघानां वादित्रसंदोहानां माद्यद्विर्वहली-भवद्विनिनदैः शब्दैः कृत्वा अशेषान् सर्वानपि महेन्द्रप्रमुखान् त्रिदशान् देवान् किमाह्वयन्त आकारयन्त इव । किं कर्तुम् । अमुष्य सूरैर्जिनस्य तीर्थकरस्येव निर्वाणमहं परलोकगमनमहोत्सवं प्रणेतुं विधातुम् ॥

ध्वजव्रजैरुज्जितसाध्यरागोपयुक्तवद्विष्णुपदं सृजन्तः ।

आदाय तां मण्डपिकां मुनीन्द्रोः संस्कारभूमीमनयज्जनास्ते ॥ १७६ ॥

ते जना द्वीपोन्नतनगरश्राद्धलोका मुनीन्द्रोर्हौरसूरेर्मण्डपिकामादाय गृहीत्वा संस्कारस्य परलोकोपगतशरीरिशरीरस्य कृशानुना संस्कृतिकरणस्य भूमौ स्थानकमगमन् गच्छन्ति अनयन् प्रापयन्ति स्म वा । किं कुर्वन्तः । सृजन्तः विदधतः । किम् । विष्णुपदं हरिचरणमाकाशम् । किं वत् । ऊर्जितेन प्रबलेन संध्यायां दिवसावसाने भवः साध्यः स चासौ रागश्च सायंतनसंध्यासंवन्धिरकिम्पा युक्तवत्कलितमिव । कैः । ध्वजव्रजैः पताकाप्रकारैः । विविधवर्णदैज्यन्तीराजिभिः संध्यायामनेके नीलपीतरक्तादिका रक्ता भवेयुः ॥

महीन्द्रिरायाः शिरसीव नीलमणीप्रणीतातपवारणस्य ।

रसालसालस्य तलेऽखिलास्ते स्वांसस्थलान्मण्डपिकाममुच्च्रन् ॥ १७७ ॥

अखिलाः समस्ता अपि श्राद्धजना द्वीपोन्नतपुरलोकाः स्वांसस्थलान्निजस्कन्धदेशात् । आत्मीयस्कन्धेभ्य इत्यर्थः । रसालसालस्य सहकारमहीरहस्य तले अधःप्रदेशभूमौ मण्डपिकाममुच्च्रन् शुद्धधरणीमण्डले स्थापयन्ति स्म । कथंभूतस्य रसालसालस्य । नीलमणीप्रणीता-तपवारणस्य । उत्प्रेक्ष्यते—महीन्द्रिरायाः ॥

अथोपस्कारमेलनम्—

संस्कारोपस्करमथ तत्रानिन्युर्जना गतोत्साहाः ।

चन्दनदलिकादिममिव गीर्वाणाः सार्वनिर्वाणे ॥ १७८ ॥

अथ संस्कारभूमौ मण्डपिकाया आनयनानन्तरं गतोत्साहाः शिथिलोद्यमा उद्यमरहिताः । 'उत्साहः प्रयत्नता । अभियोगोद्यमौ प्रौढिः' इति हैम्याम् । जनास्तत्र संस्कारोचितसहकारतरुसमीपभूमौ संस्कारोपस्करं सूरिशरीरसंस्कारकरणसमुदागमनिन्युरानयन्ति स्म । संस्कारोपस्करं किंभूतम् । चन्दनदलिकादिमं श्रीखण्डकाग्रप्रमुखम् । क इव । गीर्वाणा इव । यथा देवा विगतोद्यमा मन्तः सार्वस्य जिनस्य निर्वाणे सिद्धिविधाने तदहैतमसंस्कारोपस्करं मेरुभूमेश्चन्दनादिकमानयन्ति ॥

व्यालानुषङ्गवशतो वसतेर्वनान्ते

पुष्पश्रिया फलभरैरपि वन्ध्यभावात् ।

आगान्मुमूर्षुरतिदुःखगणेन गन्ध-

सारः किमत्र तिथिसंख्यमणप्रमाणः ॥ १७९ ॥

अत्र संस्कारभूमौ तिथीनां पञ्चदशकर्मवादिनां संख्या मानं येषां तादृशानां चत्वारि-
शत्सेरप्रमाणानां मणानां मानविशेषाणां प्रमाणं यस्य । पञ्चदशमणा इत्यर्थः । गन्धसारश्चन्दन
आगात् । उत्प्रेक्ष्यते—अतिदुःखगणेन अत्यभ्यधिकानां हृदस्तुदानां दुःखानामसातानां
गणेन भरेण कृत्वा मुमूर्षुर्मेतुमिच्छुरिव । दुःखं कुतः । व्यालानां दुष्टद्विजिह्वानामनुषङ्ग-
स्य सर्वदा सङ्गस्य वशत आच्यतत्वात् । पुनः कस्य । वनानामन्ते काननानां प्रान्ते मध्ये
वा वसतेर्निवासात् च । अपि पुनः पुष्पश्रिया कुसुमलङ्घ्या अथ च पुष्पवद्वादिभ्यु वि-
कसन्त्या व्यापारव्यवहारैः सर्वत्र जनस्थलदेशेषु विस्तृतया इन्दिरया समृद्धया । अपि
पुनः फलानां सस्यानां पुत्रपौत्रादीनां भरैर्द्वारिकाप्राप्तयादववशावद्द्वन्द्वैर्वन्ध्यभावान्मो-
घत्वात् । ‘यद्यपि चन्दनविटपी विधिना फलपुष्पवर्जितो विहितः । निजवपुषैव परेषा
तथापि संतापमपनयति ॥’ इति सूक्तवचनात् । इत्यादिकारणात्संजातमुमूर्षा ॥

घृतमिव पितृनिधनभवोऽगुरुद्रवस्तत्र पञ्चसेरमितः ।

सुहृदिव सखेहोऽगुरुरप्यानीतो मणान्नितयः ॥ १८० ॥

तत्र संस्कारोपस्करे संस्कारभूमौ वा अगुरुद्रवः ‘चूओ’ इति प्रतिद्वनामा पञ्चभिः
सेरैर्मितः प्रमाणीकृतः पञ्चसेर आनीतः । किंभूतः । पितृगुरोर्निधनात् मरणात् निदाघाद्भव
उत्पत्तिर्वस्य । किमिव । घृतमिव । यथा आज्यं पितुर्दधौ मयनानाशात् अथ वा प्रक्षणस्य
विनाशात्तापनगालनात्संजातम्, तथा चूआकोऽपि तातस्य कृष्णागुरोर्गालादुत्पन्नः । अपि
पुनः सुहृदिव सखेव सह स्नेहेन प्रेम्णा चूआनामर्तलद्रवेण च युक्तः कलितः । मणाना
न्नितयं त्रिकं यस्य तादृशोऽगुरुः काकतुण्डः समानीतः ॥

श्यामत्वमात्मपितृघातजपातकं च

गौरीशविग्रहहुताशनसेवनाभिः ।

सारङ्गनाभिनिवहः प्रणिहन्तुकाम-

स्तत्राजगाम किमु सेरयुगप्रमाणः ॥ १८१ ॥

सारङ्गनाभिनिवहः कस्तूरीप्रकरः सेरयोर्युगं द्वन्द्वं प्रमाणं यस्य स सेरयुगप्रमाणः
तत्रोपस्करे संस्कारभूमौ वा आजगाम आगच्छति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—श्यामत्वमात्मका-
लिमानं च पुनः पितुः कस्तूरिकासृगस्य घातान्मारणाज्जातमुत्पन्नं पातकं दुःकृतं गौरी-
शस्य पार्वतीभर्तुः शिवस्य विग्रहः शरीरं यो हुताशनः कृशाशुन्तस्य सेवनाभिर्भक्तिभिः

परिचर्याभिः । 'क्षितिजलपवनहुताशनयजमानाकाशसोमसूर्याद्या । अद्यै शिवमूर्तयः'
इति वचनात् वह्निसेवाभिरभिमध्ये प्रवेशः प्रणिहन्तुकामः किमु निवारयितुमिच्छुरिव ॥

दिवं गतस्यापि विभोरमुष्य श्लोकखिलोक्यामपि पोस्फुरीति ।

विवक्षयेतीव पुरो नराणामागात्रिसेरीप्रमितः सिताग्रः ॥ १८९ ॥

अयाणां सेराणां समाहारत्रिसेरी तथा प्रमितः प्रमाणीकृतः सेरत्रयमानः सिताग्रः
कर्पूरः समागात् । उत्प्रेक्ष्यते—नराणां समप्रजनानां पुरोऽग्रे इति विवक्षया वक्तुमिच्छ-
येव । इति किम् । दिवं गतस्यापि स्वर्गं यातस्यापि अमुष्य विसोः पुरोः श्लोको यश-
स्त्रिलोक्यामपि पोस्फुरीति जगन्नयेऽपि स्फूर्तिमिविति इति हेतोव्रिसेरीप्रमितः ॥ इति
संस्कारोपस्करभेलनमानयनं च ॥

ज्योतिःकुमारा इव तीर्थमर्तुः प्रज्वाल्य पूर्वं ज्वलनं चितायाम् ।

सूरैः शरीरस्य शरीरिणस्ते संस्कारमातन्वत चन्दनाद्यैः ॥ १८३ ॥

ते शरीरिणः भ्रातृजनाः सूरैः शरीरस्य चन्दनाद्यैः श्रीखण्डागुरुचूलाकर्पूरक-
स्तूरिकाभिः कृत्वा संस्कारं वदिना संस्करणं भस्मसाद्विधानमातन्वत चक्रुः । किं
कृत्वा । पूर्वं प्रथमं चितायां ज्वलनमभिः प्रज्वाल्य संध्योद्दीप्य वा । क इव । ज्योतिः-
कुमारा इव । यथा अभिङ्गमारास्तीर्थमर्तुश्चितायां पुरं प्रदत्तादेशा नयननिःपतद्बहल-
बाष्पप्रवाः पूर्वज्वलनं प्रज्वालयन्ति ॥

सप्तसहस्राः सर्वाः संभूय ल्यारिका इह व्ययिताः ।

सप्तापि दुर्गतीरिव निषेद्धुमेतैः समुत्सुकितैः ॥ १८४ ॥

तैः भ्रातृः पूजादीनां वक्त्रादीनां सर्वाः समस्ता अपि संभूय भेलयित्वा इह मूर्ति-
शरीरसंस्कारसमये सप्तसहस्रप्रमाणा ल्यारिका व्ययिता व्ययीकृताः । उत्प्रेक्ष्यते—
सप्तसहस्रा अपि दुर्गतीः नरकाग्निपेद्म निवारयितुं समुत्सुकितैस्तत्कृष्टितैरिव ॥ इति सू-
रिशरीरसंस्कारकरणम् ॥

चैत्ये श्रीफलतन्दुलाञ्जिनपुरस्ते ढौकयित्वा ततः

संस्तुत्य प्रणिपत्य भक्तिभरिता जग्मुरृहानात्मनाम् ।

गीर्वाणा इव वासवप्रभृतयो नन्दीश्वरेऽष्टाहिकां

निर्मायानुसमेतयौवनयुता निर्वाणकल्याणके ॥ १८५ ॥

ते समस्ता अपि संस्कारकारिणः उपलक्षणात्परेऽपि द्वीपौत्रतादिनगरभावकास्ततः
संस्कारकरणानन्तरं चैत्ये जिनप्रासादे श्रीजिनपुरस्तीर्थकृत्प्रतिमाना पुरस्तात् श्रीफ-
लानि नालिकेराणि तथा नन्दुलाश्वोक्षा उपलक्षणादपरगोधूमयुगाधरीप्रमुखधान्यध्रेणीं
ढौकयित्वा ततस्तदनन्तरं च सलुल्याष्टलुतिभिर्देववन्दना विधाय मध्ये अजितशान्ति-

स्तवं प्रान्ते च बृहच्छान्तिप्रमुखस्तुतिं कृत्वा ततस्तस्मादनु पश्चात् प्रणिपत्य । प्रणामस्तु भक्तिसेवातः । अत एव कारणात्ते किभूताः । भक्तिभरिताः सेवासक्त्या व्याप्ताः सन्तो नमस्यित्वा आत्मनां स्वेषां स्वेषां गृहान् जगमुर्गताः । ते किभूताः । अनु पश्चात् देव-गृहागमनानन्तरं समेतं समागत यद्यौवत युवनीसमूहस्तेन युताः सहिताः । के इव । भीर्वाणा इव यथा वासवप्रभृतयः पुरंदरप्रमुखाश्चतुर्निकायामराः निर्वाणान्नि तीर्थकृतं मोक्षगमनाभिधाने कल्याणकसमये नन्दीश्वरेऽष्टमद्वीपे अष्टादिकां स्वस्वजनरतिकरदधिमुखप्रमुखपर्वतप्रासादेष्वष्टादिकामष्टवासीं यावन्महोत्सवसतिशायिन मह निर्माय व्यात्मनां नगरभवनज्योतिर्विमानान् धानव्यन्तरभवनवासिज्योतिष्कविमानवासिनश्चतुर्निकायिकाः सर्वे सुरा गच्छन्ति । तेऽपि किविशिष्टाः । अनु पश्चात्पुष्टे समेत समायातं यद्यैश्वर्यं स्वस्वनिकायकामिनीकदम्बकं तेन कलिताः ॥ इति सूरिनिर्वाणप्रस्तावनम् ॥

तस्मिन्नेव निशावसानसमये दिव्यश्रियं संश्रय-

न्साहिश्रीमदकञ्चरावनिपतेः श्रीहीरसूरीश्वरः ।

प्राग्वाग्वद्ध इवाभ्युपेत्य सविधे प्राचीनरूपाश्रितो

मित्रस्येव निजं द्युलोकगमनं प्राक्खेहतः प्रोचिवान् ॥ १८६ ॥

भीपाश्वदेवलोकलक्ष्म्या कलितो हीरविजयनामा सूरीणामाचार्यभट्टारकाणां मध्ये इष्टे इक्षिता ऐश्वर्यवान् भवतीति ईश्वरः प्राक् खेहतः प्राचीनमिलनसंजातप्रीतिप्रकर्षात् पातिसाहेः श्रीमतश्चतुर्दिगन्तदेशाधिपत्यहस्त्यश्वरथपदातिपुरनगरग्रामकोट्टहेमरूप्यमणिमौक्तिकप्रमुखाशेषसंपच्छालिनः अकञ्चरनाम्नोऽवनिपते राक्षः निजमात्मीयं द्युलोकगमनस्वर्लोके यानं प्रोचिवान् । कस्येव । मित्रस्येव । यथा प्रियसुहृदः स्वेष्टितग्रामनगरादिगमनं प्रोच्यते । किं कृत्वा । अभ्युपेत्य समेत्य । क । सविधे समीपे अर्थात् साहेः पार्श्वे । क इव । प्राग्वाग्वद्ध इव । यथा कश्चित्सुरः प्राक् पूर्वजन्मनि दत्तया वाचा बद्धो नियन्त्रितः कल्पचित्पार्श्वे समायाति । कदाभ्युपेतः । तस्मिन्नेव निशावसानसमये । यस्या निशायां स्वर्लो-कमलंकृतवान् तस्या एव निशाया अवसानं प्रान्तः स एव समयः कालः पाश्चात्यरात्रि-प्रस्तावे समेत्य । प्रोक्तवानित्यर्थः । किविशिष्टः सूरिः । प्राचीनेन हीरसूरिसंबन्धिनो रूपेणाश्रितः वपुषा तत्स्वरूपेणैव वर्तमानः दृश्यमानः । च पुनः किंलक्षणः । दिव्यां दिवि भवां देवतासंबन्धिनीं श्रियं वपुःशोभां संश्रयन् भजन् ॥ इति पातिसाहेः स्वप्न स्वर्गस्वर्लोकगमनकथनम् ॥

तन्मूर्तिसंस्कृतिपदे सुरसृष्टनाट्य-

मालोक्य तीर्थं इव नागरनैगमेन ।

तत्संनिधिस्थकृषिरक्षणदीक्षितेन

प्रातः पुरीजनपुरस्तदुदीर्यते स ॥ १८७ ॥

नागरजातीयेन नेगमेन वणिजा प्रातस्त्रयोदशीवासरस्य विभाते दिवसप्रारम्भसमये पुरीजनानामुन्नतनगरलोकानां पुरोऽग्रे तन्नाटकदर्शनादिकमुदीर्यते स्म प्रोवाच । किं कृत्वा । तस्य मूर्तेर्मृतः शरीरस्य सस्कृतिपदे संस्कारकरणस्थानके नक्त सुरष्टं देवैर्निर्मितं नाट्यं नाटकमालोक्य दृष्ट्वा तस्मिन्निव तीर्थ इव । यथा शत्रुञ्जयादितीर्थभूमीं सुरकृतं ताण्डवम् । केचिद्भाग्यवता इति शेषः । विलोक्यते । किंभूतेन नागरनैगमेन । तस्य सूरिशरीरसंस्करणस्थानकस्य संलिखौ सनीपे तिष्ठतीति तादृशी कृषिः कर्षणं तस्या रक्षणे पालने दीक्षितेन गृहीतप्रतिज्ञेन । नक्त कृषिरक्षकेणेत्यर्थः । स्वस्य वान्यस्य वा ॥ इति नागरनैगमस्य नक्तं नाटकदर्शनकथनम् ॥

दिव्यविमानविलोकनवार्ता पुनरेत्य स त्यवाग्विप्रः ।

न्यगदत्तगरजनानां स्वप्नविदां स्वप्नमिव पुरतः ॥ १८८ ॥

सत्या अविनथा वागवाणी यस्य तादृशो विप्रः पूर्वप्रोक्तमद्वयं पुनरेत्यागल्लोन्नतनगरे समेत्य नगरजनानां पुरतः अग्रे दिव्यविमानविलोकनवार्ता यन्मया नक्त हीरविजयसूरिनिर्वाणमनरजनीप्रथमचतुर्थटिकासमये दिव्यविमानं देवतासंवन्धि यान् निजनयनाभ्या दृष्टं तन्मध्ये च देवानां 'हीरविजयसूरिवदनं विलोकयामस्त्वरितं चलन्तु' इति वार्तापि श्रवणाभ्यां श्रुता चेति न्यगदद्वदति स्म । कमिव । स्वप्नमिव । यथा कोऽपि स्वप्नदृष्टा पुमान् स्वप्नविदां स्वप्नाध्यायपाठकानां पुरतः स्वस्वप्नं निगदति ॥ इति विमानदर्शनवार्ताकथनम् ॥

तस्यामेव त्रियाभायां स माकन्दो वसन्तवत् ।

पूर्वं मञ्जरितोऽनल्पैः फलैः संपूरितस्ततः ॥ १८९ ॥

यद्यधोभूमिभागे सूरिशरीरं सस्कृतं स एव माकन्दः सहकारतरुस्तस्यामेव गुरुगात्र-संस्कारकरणदिवसस्यैव त्रियाभायां दिमावर्णमेव पूर्वं प्रथमसमये एव मञ्जरितः मञ्जरीभिः कलिकाभिः कलितो जातः ततो मञ्जरीणां 'मउर' इति प्रतिद्वानां पूरणा-नन्तरमनल्पैः संह्यातीतैः फलैराम्रसस्यैः संपूरितः पूरणीभूतः । यथा पत्राण्यपि चक्षुषा नेक्षन्ते तथा फलावलीभिरलकृतो जातः ॥

चित्रीयमाणैश्चित्तान्तर्यात्रायामिव यात्रिकैः ।

समाजग्मे समं तत्र नागरैर्नागरीसखैः ॥ १९० ॥

तत्र हीरसूरिशरीरसंस्कारस्थाने सहकारसालसमीपे नागरीसखैः पौरपुरग्रीपरपरापरीतैर्नागरैर्नागरीलोकैः सममेककालं तदाम्रमञ्जरीसहकारिकाप्रादुर्भावश्रवणानन्तरमेवात्र पथात्समाजग्मे समागतम् । कैरेव । यात्रिकैरेव । यथा यात्राकारकैर्लोकैः यात्रायां शत्रुञ्जयादितीर्थयात्राकृते चैत्रीपूर्णिमादिवासरे । किंभूतैः । चित्तान्तर्येनोन्मथे चित्रीयमाण-राथैर्विस्मयं प्राप्नुवद्भिः । मञ्जरीफलदर्शनादिति शेषः ॥

शेषा इव त्रिभुवनाधिपतेः प्रमोदा-

ल्लोकाः सहैव जगृहुः सहकारिकास्ताः ।

प्रास्थापयन्पुनरकञ्चरपातिसाहे-

रद्वैतविस्मयकरीरुपदा इवैताः ॥ १९१ ॥

ते लोकाः धावका अपरेऽपि च नगरग्रामलोका यवनाश्च सहैव समकालमागस्य गुरु-
माहात्म्यादेककालोत्पन्नास्ताः मञ्जरीः सहकारिकाश्च 'कङ्करी' इति प्रसिद्धाः जगृहुर्गृह्णन्ति ।
कल्पात् । प्रमोदात् हर्षात् । का इव । शेषा इव । यथा त्रिभुवनाधिपतेः त्रैलोक्यना-
यकस्य परमेश्वरस्य शेषाः 'सेख' इति प्रसिद्धाः गृह्यन्ते । पुनस्ते तन्नगराविषयवना
अकञ्चरपातिसाहेरेताः सहकारिकाः प्रास्थापयन् प्रेषयामासुः । किंभूताः । अद्वैत न
विद्यते द्वैतं द्वैतं यत्र तदद्वैतमसाधारणं मनस्यसामान्यं विस्मयमाश्चर्यं चित्रं कुर्व-
न्तीति ता अद्वैतविस्मयकरीः । उत्प्रेक्ष्यते—उपदा ढाँकनिका इव । अथ घोषमानम् ।
का इव । उपदा इव प्राभृतानीव । 'भेट' इति प्रसिद्धाः ॥ इति माकन्दस्य फलन तत्फल-
ग्रहणं साहेः प्रेषणं च ॥

लाङ्कीति प्रिया यस्य मूर्ता श्रीरिव वेश्मनि ।

स्वर्गवी किमुत स्वर्गाद्भूमण्डलमुपागता ॥ १९२ ॥

स द्वीपवन्दिरश्रेष्ठी मेघनामा परीक्षकः ।

आर्षमिर्वृषभस्येव सूरैः स्तूपमकारयत् ॥ १९३ ॥

मेघनामा परीक्षकः मेघपारिखनामा सूरैर्हौरविजयव्रतीन्द्रस्य स्तूपमकारयत्कारया-
मास । क इव । आर्षमिरिव । यथा ऋषभस्यापत्य नन्दनः आर्षभिर्भरतचक्री वृषभस्य ऋष-
भदेवस्य अग्रापदपर्वते ऋषभदेवदेहसंस्कारस्थाने स्तूपं कारितवान्, तथा वृषभस्या-
मिप्रतिमां च तथा भ्रातृणा नवनवतिप्रतिमा च आत्मप्रतिमां च स्तूपशतं च मा
कश्चिदाक्रमणं करिष्यतीति तत्रैकं भगवतः स्तूपं शेषाण्येकोनशतभ्रातृणाम्—इति
हारिमन्त्रा मलयगिर्यां चावश्यवृत्तौ । किंभूतः । द्वीपवन्दिरस्य । यत्र द्वीपान्तरेभ्यो
यानपात्राः समायान्ति तेषु यान्ति च तद्वन्दिरमित्युच्यते । द्वीपान्नो नगरस्य श्रेष्ठी
नगरमध्ये मुख्यपदमाक् । स कः । यस्य लाङ्की नाम्नी प्रिया पत्नी वर्तते । उत्प्रेक्ष्यते—
वेश्मनि मेघपरीक्षकघौघे मूर्ता मूर्तिमती लाङ्कीशरीरिणी श्रीलक्ष्मीरिव । उतायवा
असौ लाङ्कीरूपं स्वर्गादेवल्लोकाद्भूमण्डले पृथिवीपीठे उपागता समायता स्वर्गवी काम-
धेनुरिव ॥ दुरमम् ॥

आकृष्टा इव तिष्ठन्तः प्रभावैस्तत्प्रभोरिव ।

अर्हन्मूर्तेरिवैतस्य सुराः सांनिध्यमादधुः ॥ १९४ ॥

सुरा देवास्तस्य गुरुपादुकापवित्रीकृतस्तूपस्य संनिध्य संनिधित्तां पार्श्ववर्तितकताम् ।
आराधकानां कामितपूरकतामिति यावत् । आदधुश्चक्रुः । लोकरक्षासमीहितपूरणादिकं
संनिध्य विदधते । कस्या इव । अर्हन्मूर्तेरिव । यथा भगवत्प्रतिमायाः सुराः संनिध्यं
कुर्वन्ते । सुराः किं कुर्वन्तः । तिष्ठन्तः । कुत्र । इह सूरिस्तूपे । उत्प्रेक्ष्यते—तस्य प्रभोः
हीरसूरेः प्रभावमोहात्त्वैराकृष्टा इव आकृष्यानीता इव ॥

तत्रार्चितुं स्तूपमकव्वरेण समीपभूमी कियती वितीर्णा ।

सिद्धाचले सिद्धनृपेण नाभिभवं यथा द्वादश संनिवेशाः ॥ १९९ ॥

तत्रोन्नतनगरसीमभूमिमण्डले स्तूपं तात्त्व्यात्तद्व्यपदेशात्सूरिपादुका गुरुपादुकाधि-
ष्ठानमर्चितुं पूजयेतुमकव्वरेण पातिसाहिना कियती कियत्प्रमाणा द्वाविंशतिवीधाप्र-
मिता । क्षेत्रादिषु मानविशेषे वीधा इत्युच्यन्ते । ते च सौराष्ट्रगुर्जरजनपदेषु प्रसिद्धाः ।
समीपस्य अर्थास्तूपस्य पार्श्ववर्तिनी भूमी वितीर्णा प्रदत्ता । केनेव । सिद्धनृपेणेव । अत्र यथा
सिद्धाचले श्रीशत्रुंजयपर्वते नाभिभव श्रीऋषभदेवमर्चितुं सिद्धराजजयसिंहदेवेन समी-
पभूमौ विमलचलसमीपवर्तिनो द्वादश संनिवेशा प्रामा वितीर्यन्ते स्म । 'देवकपत्तने
स्वभिर्मापितप्रासादपूर्णभवनानन्तरं सोमेश्वरयात्रानिमित्तप्रस्थितेनाध्वनि स्वसार्धं स-
मानीतमाननीयश्रीहेमचन्द्रसूरिन्द्रेणार्धमार्गायतान्तातीततीर्थकुन्मुनिजनसिद्धिगमनक्षेत्रा-
दिमाहात्म्यकथनादत्युन्नतरागेण प्रच्छन्नमागत्य विमलगिरियात्रां विधायसिंहदेवपूजाकृते
द्वादश प्रामान्दत्त्वा स्थानीकमलंकृतवान् ।' इति कुमारपालप्रबन्धचरित्रादिषु
श्रोक्तमस्तीति ॥

माकन्दमोचावकुलप्रियालकङ्क्रेल्लिकुन्दादितरूपयुक्तम् ।

तस्याभितोऽभूत्सुमनोद्गमाङ्गं वनं सुमेरोरिव भद्रसालम् ॥ १९९ ॥

तस्य स्तूपस्याभितः परितो वनं काननमभूत् । किंभूतं वनम् । माकन्दाः सहकाराः,
मोचाः कदल्याः, वकुलाः केसराः 'वचलसिरी' इति प्रसिद्धाः, प्रियाल राजादनाः, कङ्क्रे-
ल्लयः अशोकाः, कुन्दा मुचकुन्दाः, ते आदौ येषां तादृशैस्त्वभिर्द्वयैः उपयुक्तम् । किमिव ।
भद्रसालमिव । यथा सुमेरोः सुवर्णचलस्याभितः परितो भूमौ भद्रसालं नाम वनमभूत् ।
किंभूतम् । सुमनोद्गमाः कल्पवृक्षाः अङ्गे उत्सङ्गे मध्ये यस्य । तथा माकन्दादिपादपैः
कलितं च । स्तूपवनं तु अर्थात्किंभूतम् । सुमनोभिः कुसुमैरुपलक्षणात्पत्रपल्लवकलैर्ललिता
इमाः पूर्वोक्ता इतरे च तरवः अङ्गे मध्ये यस्य तत् ॥

अन्वतिष्ठंश्चतुर्दिग्विभागागता यात्रिकास्तत्र यात्रां जिनेन्द्राद्विवत् ।

कामिकस्वर्गिणेष्वामुना कामितं पूर्यतेऽन्यच्च सेवासु हेवाकिनाम् ॥ १९७ ॥

चतसृणां चतुःसंख्याकानां पूर्वा-दक्षिणा-पश्चिमा-उत्तरानात्रां दिशां हरितां विमा-
नेभ्यः प्रदेशेभ्यः आगताः आयाता यात्रिका यात्राकारका जनास्तत्र स्तूपे यात्रा प्रभु-

पादुकाप्रणतिलक्षणामन्वतिष्ठन्कुर्वन्ति स्म । किवत् । जिनेन्द्रादिवत् । यथा शत्रुजयशैले
यात्रिकजने यात्रां करोति । 'मान वदन्तीह जिनेश्वराद्रेः' इदं काव्यं पूर्वलिखितमस्ति
पुराणान्तर्गतं च । पुनरन्यदपि अमुना गुरुपादुकाङ्कितस्तूपेन सेवासु खसेत्रनाकरेण
हेवाकिनां हेवा स्वभावः स एव शीलमस्त्येषामिति हेवाकिनस्तेषां भक्तिभरनिर्भरभा-
वानां यात्रिकजनानां कामितं वाञ्छितं पूर्यते पूर्णाक्रियते । केनेव । कामिकस्तरिगेनेव ।
यथा कामितपुरकेण गीर्वाणे भक्तकामितं पूर्यते ॥ इति-स्तूपकरणतन्माहात्म्यं च ॥

तत्प्रक्रमे विजयसेनविमुहमांऊ-

सूनुं पृणन्सदसि लामपुरे वभूव ।

धर्मावनीप्रियतमं पुरि लक्षणाद्य-

वत्यामिव त्रतिपुरंदरवप्पभट्टिः ॥ १९८ ॥

तत्प्रक्रमे तस्मिन् हीरविजयसूरेरुन्नतनगरे द्वितीयचतुर्मासकरणवसरे विजयसेन-
नामा विभुर्गच्छपतिर्लामपुरे 'लाहोर' इति प्रसिद्धे नगरे वभूव । किं कुर्वन् । सदसि
सभायां सर्वसामन्ताद्यनेकपार्षद्यभूषितपर्वन्मध्ये हमाऊसूनुमकम्बरपानिसाहिं पृणन् सनु-
ष्टिमुत्पादयन् । क इव । वप्पभट्टिरिव । यथा त्रतिपु साधुपु पुरंदरो वासवो वप्पभट्टिनामा
सूरिः सदसि धर्मेनामा अवनी गौडजनपदमेदिनीं तस्यां प्रियतमं भर्तारं धर्मनृ-
पतिं प्रीणन् लक्षणा इति पदमाद्य यस्यां तादृशी वती एतावता लक्षणावती गौडमण्ड-
लमण्डनं नृपराजधान्यां लक्षणावतीनामनगर्यां भवति स्म ॥

वादे वादिगणान्विजित्य समरे दैत्यानिव श्रीपतिः

कीर्तिस्तम्भमिवात्मनो नृपपुरः संस्थाप्य धर्मं पुनः ।

श्यामीकृत्य मुखान्यशेषकुदृशां पूषेव काकद्विषां

सूरिः कारयति स्म भूमिवलये स्वीया जयोद्धोपणाम् ॥ १९९ ॥

सूरिर्विजयसेनाचार्यः भूमिवलये अखिलक्षोणीमण्डले स्वीयामात्मीयां जयोद्धोपणां
कारयति स्म सर्ववादिवृन्दविजयदत्तां वादयति स्म । किं कृत्वा । नृपपुरः पातिसाहेग्रे
आत्मनो निजस्य प्रत्यर्थिभूतानां वादिनां पण्डितमन्यानां गणान् वादे युक्तिप्रतिपुकि-
स्थापनसमये विजित्य सर्वानपि पराभूय कैथित्कुमतिभिः कांक्षिकैरिव रवेस्तस्योदयस्य
सद्विष्णुभिः अतिद्विष्टतया बहुद्रविणप्रदानपूर्वकं विभेद्यातीव प्रेरितान् त्रिपष्टधधिकत्रि-
शतीमितद्विजातीनिरुत्तरीकृत्य । क इव । श्रीपतिरिव । यथा कृष्णः समरे दैत्यान्दानवा-
न्विजयते स्म । पुनः किं कृत्वा । नृपपुरः पातिसाहेः पुरस्तात् आत्मनो निजस्य धर्मं
निजकीयजैनधर्मं संस्थाप्य जगति जैन एव धर्मः सत्यो नान्य इति स्थापयित्वा । कस्मिन् ।
कीर्तिस्तम्भमिव । यथा कश्चिद्विजयी राजा रिपून्निर्जित्य स्वकीर्तिस्तम्भं स्थापयति । पुनः
किं कृत्वा । अशेषकुदृशां समस्तपरवादिनां मुखानि श्यामीकृत्य सकलकुपाशिकान्

कृष्णमुखाभिर्माय । क इव । पूषेव । यथा आनुमान् काकद्विषां कौशिकानां त्रयामासि
वफासि कुरुते ॥ इति वादे विजयसेनसूरिविजयः ॥

तस्य स्फुरन्मानमकम्बरेण प्रीत्या स्फुरन्मानमिवार्पयित्वा ।

स बन्धुवत्स्वीयजनैरुपेतः संप्रेषितो हीरगुरोः समीपे ॥ २०० ॥

स विजयसेनसूरिः बन्धुवत् आतेव स्वीयजनैरात्मीयमनुजैरुपेतः सहितः सन् गुरोः
स्वर्गमनारम्भावसमये हीरगुरोः समीपे संप्रेषितः पातिसाहिना ग्रहितः । किं कृत्वा ।
प्रस्थापितः स्फुरद्दीप्यमानं जगच्चेतश्चमत्कारकरि मानं संमानमिव स्फुरन्मानम् महिषी-
महिषगोच्यमा एते चत्वारोऽपि कदापि केनापि न हन्तव्याः तथा केनापि मदाहावघाव-
र्तिनां मत्सेवकेन जना बन्दीकर्तव्या न नैवावश्यम् इति स्वहस्तमुद्राङ्कितलेखमर्पयित्वा ।
कस्य । तस्य विजयसेनसुरैः । कया । प्रीत्या जेहेव प्रभोदेन वा ॥ इति साहिना विजय-
सेनसुरैरुपसमीपे प्रेषणम् ॥

सोऽप्याकर्णितहीरसूरिमघवाङ्कापाटवः संचर-

न्याबहुर्जरदेशलक्षितिलकं संप्राप्तवान्पत्तनम् ।

संतप्तमपुराशिसिञ्चनमिव श्रुत्योरशर्मावहं

स्वर्लोकोपगमं गुरोर्गणधरस्तावत्समाकर्णयत् ॥ २०१ ॥

सोऽपि विजयसेनसूरिरपि तावद्गुरोः हीरसुरैः स्वर्लोकोपगमं देवलोके पादावधारणं
समाकर्णयत् सम्यक् सलत्वेन श्रुतवान् । स किंभूतः । गणधरो गुराडपरते स एव ग-
च्छधारकः । किम् । श्रुत्योः श्रवणयोर्बहुजनस्य मिथ्यादृष्टामपि अशर्मावहं दुःखविधाय-
कम् । किमिव । संतप्तानामुष्णीकृतानां रसीभूतानां च त्रुण्णां राक्षिर्नजस्तस्य सिञ्चनं निर्म-
रतया मध्येऽमिवेचनमिव । तावत्किम् । यावत्सोऽपि सूरिरपि आकर्णितं लोकप्रवृत्ति-
परम्परया लेखोदन्तावगमनेन श्रुतं हीरसूरिमघोः श्रीहीरविजयसूरिन्द्रस्याहं शरीरं
अपाटवं रोगदिशिरपट्टतामसमाधिर्धनं । अत एव संचरन्ननवच्छिन्नप्रयापैश्वर्यसकम्-
न्योऽपि त्वरिततरं पथि प्रतिष्ठमानः प्रचलन् सन् गुर्जरदेशस्य तिलके लक्षितिलको-
पमानं पत्तनमणहिलपाटकपुटमेदनं यावता कालेन यस्मिन् समये वा संप्राप्तवान् ।
यावता पत्तने समेत इत्यर्थः ॥

श्रुत्वा तद्वज्राहत इवामवद्वाष्पपूर्णनयनयुगः ।

एष पुनर्दुःखादिदमजीगदद्रुद्धदध्वनितः ॥ २०२ ॥

एषः विजयसेनसूरिः तद्गुरोः स्वर्लोकगमनं श्रुत्वाकर्ष्यं वाष्पैर्युजलैः पूर्णं निर्मर-
न्तं नयनयुगं लोचनद्वन्द्वं यस्य तादृशः सन् वज्रेण पुरंदरदम्भोलिना चरसि बलसि
वा आहतस्ताडित इवामवत्संजातः । पुनः श्रवणानन्तरमेव सूरिः दुःखादसातोदयाद्-

रुदः अपदुरस्पष्टाक्षरमुपविष्टकण्ठपीठं वा यत्र तादृक् ध्वनितं शब्दो यस्य तादृशः
सन्निदमग्रे वक्ष्यमाणमजीगदद्वदति स्म ॥

उच्छिन्नः सुरभूरुहोऽप्यपगता स्वर्धामधेनुः पुन-

र्भग्नः कामघटो मणिः सुमनसां चूर्णीबभूव क्षणात् ।

दग्धा चित्रलता गतः शकलतां हा दक्षिणावर्तमृ-

त्कम्बुः स्वर्गिगृहं गते त्वयि गुरौ श्रीहीरसूरीश्वरौ ॥ २०३ ॥

हे श्रिया गणलक्ष्म्या शोभया वा युक्त हीरविजयसूरीश्वरगुरो, त्वयि धीमति स्व-
र्गिणां देवानां गृहं गते देवलोकं प्राप्ते सति अत्र जगति सुरभूरुह उच्छिन्न उच्छेद प्राप्तः
पुनर्न भविता । हा इति खेदे । सर्वत्र योज्यम् । अपि पुनः स्वर्धामानो देवास्तेषां धेनुः
गौः । कामधेनुरित्यर्थः । अपगता मृता । 'व्यापन्नोऽपगनो मृतः' इति द्रुम्याम् । हा इति
खेदे । कामघटः कामकुम्भो भग्नः विक्रीभूतः । पुनर्हा दक्षिणदेशे आवर्तं वलयाकारं
विभर्तीति तादृशः कम्बुः दक्षिणावर्तशङ्खः शकलतां खण्डभावं गतः प्राप्तवान् ॥

हा हा भूधनबोधनैकविविध श्रीसूरिचूडामणे

हा सिद्धान्तसमुद्रमन्दरगिरे हा शासनाहर्मणे ।

हा हा यौक्तिकवाक्पुरंदरगुरो वैराग्यवारानिधे

हा कारुण्यनिधे विधेर्वशतया त्वं कुत्र यातः प्रभो ॥ २०४ ॥

हा हा इति पुनः पुनः खेदवाक्ये । यथा नाचराजकविकृतायां भोजमुक्तराजादिप्रतिमानां
पुरो दुःखोद्गारस्तुतौ 'हा हा हालनितान्तकान्तकवितालंकार हा माक्षोणीनायक-
मुन्नपुन्नयशसां हा भोज भूवल्लभ' इत्यादि । हे भूधनस्य राज्ञः समुद्रलपातिसाहेरकम्बरस्य
बोधने प्रतिबोधविधाने एकविविध अद्वैतनैपुण्यवान् । तथा श्रिया ज्ञानवैराग्यप्रतिरूपा-
दिलक्ष्मीकलिता ये सूरयो भट्टारकास्तेषां चूडामणे । हा इति दुःखबाहुल्यात्पुनर्हाशब्दो-
च्चारणम् । हे सिद्धान्तः समग्रजैनागमः स एव दुरवगाहत्वाद्वहुत्वाच्च समुद्रस्तस्यावगा-
हने मध्यप्रवेशनागाधतापरिच्छेदपरिच्छेदरहस्यामृतग्रहणे मन्दरगिरे । पुनर्हा शासन
जैनदर्शनं तत्राहर्मणे सहस्रकिरण । पुनर्हा इत्यनन्यसामान्यदुःखशोके । यौक्तिका
सम्यक्सिद्धान्तानुगतकुप्रतनिराकरणादियुक्त्या उपेता । अथ वा परकृतपूर्वपक्षनिराक-
रणैकप्रणल्पा या सिद्धान्तरूपा सिद्धान्त उत्तरपक्षः प्रतिपक्षकृतपूर्वपक्षनिरुत्तरीकरणं
संदेहनिराकरणं च । यथा 'अनुरूपमिदं निरूपयन्नथ सर्वेष्वपि पूर्वपक्षताम् । युवद्व
व्यपनेतुमक्षमस्त्वपि सिद्धान्तविषयं न्यवेशयम् ॥' इति नैषधे । यौक्तिका चासौ वाक् तत्र
पुरंदरगुरो वाचस्पते । पाठान्तरे सिद्धान्तिकवाक् इति । तथा वैराग्य ससारविरक्तताया
वारानिधे समुद्र । हा इति शोचने । कारुण्यस्य कृपाया निधे निधान । एतानि सर्वा-

प्यपि संबोधनानि । विधेर्देवस्य वशतया आयत्तत्वात् हे प्रभो, त्वं कुत्र कस्मिन् स्थाने ।
अस्मान्प्रियविनेयान्मुक्त्वेत्यध्याहार्यम् । यातोऽसि गतवानसि ॥

अद्यास्तं गतवान्सहस्रकिरणश्चन्द्रोऽपि तन्द्रां गतः

शुष्कः क्षीरनिधिर्विधेर्विलसितैर्मैरुर्विलीनः पुनः ।

भूमौ श्रीजिनसार्वभौमविभवभ्राजिष्णुतां विभ्रति

श्रीसूरीश्वरहीरहीरविजये गीर्वाणगेहं गते ॥ २०९ ॥

भूमौ निखिले मेदिनीमण्डले जिनाः सामान्यकेवलिनस्तेषां सार्वभौमाश्चक्रवर्तिनस्ती-
र्थकरास्तद्विभवो मतिमाहात्म्यलक्ष्मीस्तेन ब्राजिष्णुतां शोभनशीलताम् । 'तिच्छयरस-
भोसूरी' इति वचनात् । विभ्रति धारयति श्रिया सूरिलक्ष्म्या युक्ता ये सूरय आचार्या-
स्तेषामोश्वराः स्वामिनः भट्टारकाः । एकेषां भट्टारकाणां बहवः सूरिपदधारिणो भवेयुरिति
अतिशोभाभाजो वा भट्टारकास्तेषु हीरे रत्नमुख्यायमाने नायकमणौ 'नगीना' इति प्र-
सिद्धे हीरविजयसूरीन्द्रे गीर्वाणगेहं स्वर्गं गते सति एवविधः समयः संजातः । अथ वा
एवं ज्ञायते अस्माद्विधैः । अथैव सहस्रकिरणः सूर्योऽस्त गतवान् जिनशासनदिवाकरो-
ऽस्तमितः । तथा चन्द्रोऽपि सुधाकरोऽपि तन्द्रां निद्रां प्रमादम् । अत्र दीर्घनिद्रामित्यर्थः ।
गतः । 'जइ मेहु जम्पमाळ इमस्स देहस्स इमाइ रयणीए' इति संस्कारविधिवचनात् । तथा
'तन्द्रा निद्राप्रमादयोः' इत्यनेकार्थतिलके । सर्वेषामप्याह्लादकत्वेन जिनशासनचन्द्रः काल-
धर्ममुपेतः । पुनरथ क्षीरनिधिः दुग्धार्णवः शुष्कः शोष प्राप्तः । असाधारणसिद्धान्तरह-
स्यक्षीरसमुद्रो निर्नीरीभूतः । कैः । विधेर्देवस्य विलसितैर्विजृम्भितैर्देवनिमाणैः । एतत्पदमत्र
काव्ये चतुर्विध्येषु योज्यम् । पुनर्मैरुर्लक्ष्ययोजनमितो मन्दरगिरिर्विलीनो गलित्वा गतो
विलयं क्षय वा प्राप्तः । माहात्म्यमेरुपर्वतोऽपि विलीय गतः ॥

गर्जन्ति प्रतिमन्दिरं प्रमुदिता मिथ्यादृशः कौशिकाः

श्रीमत्संधसरोजकाननमिदं म्लानि च धत्तेऽधुना ।

संप्राप्तप्रसराः स्फुरन्ति परितो नक्तंचरा दुर्दृशो

यातेऽस्तं गवि हीरसूरितरणौ स्फूर्तिं तमः शीलति ॥ २०१ ॥

गवि पृथिव्यां गगने च हीरसूरिर्हीरविजयसूरिरेव तरणिः सहस्रकिरणस्तस्मिन्मस्त
निधनं द्वीपान्तरं च । यदुक्तं सूक्तम्—'तेजोवसाने व्रजति द्वीपान्तरमहर्मणिः' इति । याते
प्राप्ते सति प्रतिमन्दिरं गृहं गृह प्रति प्रमुदिताः प्रमोदं प्राप्ताः सन्तः कौशिकाः घृका इवेति
गमितोपमा । उत्प्रेक्ष्यते वा—उलूका इव । मिथ्यादृशो मिथ्यात्वभाजो गर्जन्ति गर्जारवं
कुर्वन्ते । यदयासन्मतोच्छेदकः कोऽपि नास्ति तस्य (?) नात्यन्ति । च पुनरधुना इदानीत-
नसमये इदं प्रलक्षं श्रीमन्धरणांरविन्दचक्षुरीकोपमं श्रीमत्पद्ममहाप्रतापिण्वतप्रमुखपुणल-

क्षमीकलित शोभायुक्त वा साधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूपचातुर्वर्ण्यसंघः स एव सरोज-
काननं कमलवनं म्लानि संक्रोचं घटैऽञ्चति विच्छायाभूतमास्ते । पुनः संप्राप्तप्रसरा आसा-
दितावकाशा लब्धप्रस्तावा नक्तचरा राक्षसा इव चौरा इव वा कदाचारा दुर्दृशो दुष्ट-
दर्शनाः कृपाक्षिकाः कुमतानि परितश्चतुर्दिक्षु प्रसरन्ति सर्वतो भ्राम्यन्ति । पुनस्तमः
शोकोऽज्ञानं पापं च । 'तमो गुणोऽपि ध्वान्त तमः शोके तमिले च । गुणभेदे विध्वानं
पापे च' इत्यनेकार्थतिलके । स्फूर्तिं बलवत्तां प्रकटीभावं च शीलति भजते । रजनीवि-
लसितमासीदिति श्रीमत्सु सत्सु चतुर्थारक एव केवलं संजातोऽभूत्, अधुना पुनः
पञ्चमारकः प्रादुरासीदिति ॥ इति विजयसेनसूरेश्वरौ दिवं गते खेदवाक्यानि ॥

कातर्यमुत्सृज्य विधाय धैर्यं दुःखं तनूकृत्य स कृत्यविज्ञः ।

गणं गणेन्द्रो गुणिनां वरेण्यः प्राचीनसूरीन्द्र इवावति स्म ॥ २०७ ॥

स गणेन्द्रो विजयसेनगणनायकः प्राचीनसूरीन्द्रः पूर्वार्चार्थ इव गण तपागच्छम्
अवति स्म पालयामास । किभूतः । गुणिनां गुणवतां वरेण्यः श्रेष्ठः । किं कृत्वा । कातर्यं
कातरत्वं श्रीगुरुविरहेण विधुरीभावमुत्सृज्य त्यक्त्वा । च पुनः किं कृत्वा । धैर्यं धीरभाव
विधाय आलम्ब्य । पुनर्दुःखं गुरुविरहासादित तनूकृत्य स्वप्नं प्रणीय । किंभूतः । कृत्येषु
धर्मादिकार्येषु विज्ञश्चतुरः ॥

श्रीसूरिहीरविजये भजति द्युलोक-

मभ्युद्गते विजयसेनगणावनीन्द्रे ।

प्रीतिं जना दधति शीतरुचौ प्रयाते

क्षेत्रान्तरं समुदितैऽशुमतीव कौकाः ॥ २०८ ॥

श्रिया युक्तः सूरिहंरविजय एतावता हीरविजयसूरिवरे द्युलोकं स्वर्गं भजति तथा
विजयसेनान्नि गणावनीन्द्रे गणनायके अभ्युद्गते उदय भजमाने सति जना भविक-
लोकाः प्रीतिं धर्मज्ञेहं प्रमोदं वा दधति विभ्रति । के इव । यथा शीतरुचौ चन्द्रे क्षेत्रा-
न्तरमन्यक्षेत्र पश्चिममहाविदेहक्षेत्रं प्रयाते । तथा अंशुमति भानुमालिनि समुदिते
मति कौकाः चक्रवाकाः प्रीतिं परस्परवियोगापगमादान दधते ॥

तत्पट्टोदयभूधरमास्वान्श्रीविजयदेवसूरीन्द्रः ।

भजते तपगणराज्यश्रियमुर्वीसार्वभौम इव ॥ २०९ ॥

तस्य विजयसेनसूरेः पट्टः पदं स एवोदयभूधर उदयाचलस्तत्र भास्वान् सहस्रकि-
रणः श्रिया तपागणलक्ष्म्यान्वितो विजयदेवसूरीन्द्रः अधुना इदानींतनसमये वृत्तिवि-
धानावसरे तपगणस्य तपागच्छस्य राज्यश्रियं भजते । क इव । उर्वीसार्वभौम इव ।
यथा चक्रवर्ती उर्वी भजते पालयति ॥

सीहगिरिरिव वज्रस्वामी तस्यैव पदपयोधिबिभुः ।

श्रीविजयदेवसुरिशोणीन्द्रः पर्वतायुः स्यात् ॥ २१० ॥

श्रीसीहगिरिसूरैरिव श्रीमान् वज्रस्वामी तस्य विजयसेनसूरेः पदं पट्टः स एव प-
योधिः समुद्रः तदुल्लासविधाने बिभुः स्मरदीनशर्वरीवरयिता एष सकलकुवलयप्रतिबो-
धविधायकः श्रीमान् सर्वत्र बोधाविभ्राजिष्णुः विजयदेवसुरिः पर्वतायुः पर्वताना
महागिरीणामिवासंख्यवर्षायुस्तत्साम्यवतात् ॥

अथाशीर्वचनम्—

यावन्मार्तण्डमुख्यग्रहगणकलितो भूसृतां चक्रवर्ती

प्रीतिं पीयूषपूरैः सृजति जनदृशां शर्वरीसार्वभौमः ।

यावत्पाथोजपाणिर्हरिदलसदृशामास्यपद्मप्रकाशी

यावद्भूपीठमारं भजति निजफणामण्डलैः कुण्डलीन्द्रः ॥ २११ ॥

ताम्रदिति काव्यसंबन्धोऽग्रे वक्ष्यते । यावन्तं समयं भूयतां सर्वपर्वतानां वर्षोन्न-
तत्वात् लक्ष्योजनमितत्वात्तीर्थकृतां जन्माभिषेकस्थानत्वाच्च परशासनेऽपि 'दिवमङ्गा-
वमरादिरागताम्' इत्युक्तत्वेन स्वर्गाचारत्वाच्च चक्रवर्ती भुजेवः । अथ वा 'सातकुन्माव-
नीश्वर' इति पाठः । उवर्णाचलो वर्तते । किमृतः । मार्तण्डो मास्करो मुख्योऽग्रणीः
प्रधानो येषु तादृशाः ग्रहाः सोमसङ्गलया अष्टाक्षीतिसंख्या उपलक्षणाग्रक्षत्रतारकास्तेषां
गणाः समूहास्तैः कलितो युक्तः । तथा यावन्तमनेहसं शर्वरीसार्वभौमश्चन्द्रमाः । कि-
भूतः । जनदृशां लोकलोचनानां पीयूषपूरैः सुधारसप्रसरैः प्रीतिं सृजति । प्रीणातीत्यर्थः ।
तथा यावत्पाथोजपाणिः सहस्रकिरणो विद्यते । किंभूतः । हरितो दिश एवालसदृशो मृ-
गाक्ष्यस्वाधामास्यानि मुखान्येव पद्मानि विकाशयतीत्येवंशीलः । तथा यावत्कुण्डलीन्द्रो
नागराजः शेषनागः भूपीठमारं मेदिनीमण्डलमारं भजति । बहुतीत्यर्थः । कैः । निजैरा-
लीचैः फणामण्डलैः सहस्रफणैः ॥

यावज्जम्भारिधूमध्वजजलजसुहृत्सुनुरक्षःस्रवन्ती-

कान्तावासाहिकान्तत्रिनयनसवयःपार्वतीशा दिगीशाः ।

यावत्पाथोधिपृथ्वीधरगुरुगुरुतां बिभ्रती रत्नगर्भा

जन्तून्यावत्पुनाति त्रिभुवनभवनाम्भारती विश्वसर्तुः ॥ २१२ ॥

यावन्तं कालं जम्भारिः पुरंदरः, धूमध्वजो वदिः, जलजानां पद्मानां सुहृन्मित्र
भाक्षान्, तस्य सुसुनैन्दनो यमः, रक्षो नैर्कृतिः, स्रवन्तीकान्तो नदीपतिः समुद्रः तत्र वासो
वैश्वः यस्तु सोऽर्णवमन्द्रो वरुणः, अहिकान्तो नायुः, त्रिनयनस्य सवया मित्रवीरसखा
वनदः, पार्वत्या वीर्या ईशो वल्लभः शंभुः । 'दण्डधरोऽर्कसूनुः', तथा 'वरुणस्त्वर्णवमन्दिर

प्रचेताः', तथा 'वातोऽहिकान्तपवमानमरुत्प्रकम्पनाः', तथा 'पञ्चप्रमथभूतोमापतिः', एतानि चत्वार्यव्युक्तपदानि हेम्याम् । एते सर्वेऽपि दिगीशा दिक्पाला वर्तन्ते । तथा यावद्रत्नगर्भा भूरास्ते । किं कुर्वती । पाथोधीनां सर्वसमुद्राणां तथा यावद्रसुधावलयवर्तिनां पृथ्वीधराणां मेरुप्रमुखपर्वतानां च गुरुमतिशायिनीं गुरुतां गरिमाणं भारभरं विभ्रती धारयन्ती । तथा यावद्विश्वमर्जुलैलोक्यनायकस्य तीर्थंकरस्य भारती सिद्धान्तरूपा घाणी त्रिभुवनभवनान् स्वर्गपातालभूमिषु गृहाणि येषां तादृशान्नाकिनागनागराजन्तून् प्राणिनः पुनाति पवित्रयति तारयति ॥

स्थेमानं गाहमानो बलमथनपथे यावदौत्तानपादि-

र्यावत्कल्लोलमालाविलिखितदिविपत्यद्धतिः सिन्धुकान्तः ।

यावत्सिद्धस्रवन्तीतपनतनुरुहाभारतीसंगमश्च

श्रीमत्पार्श्वप्रसादाज्जगति विजयतां हीरसौभाग्यकाव्यम् ॥ २१३ ॥

यावत्समयं बलमथनपथे गगनाङ्गणे उत्तानपादस्य राहोऽपत्यमौत्तानपादिः ध्रुवः स्थेमानमतिशयेन स्थिरतां गाहते अवलम्बते । च पुनर्यावत् कल्लोलमालाभिस्तरङ्गराजीभिः विलिखिता स्पृष्टा व्यासा दिविपदां देवानां पद्धतिर्माणो व्योम येन तादृशः सिन्धुकान्तः । तथा च पुनर्यावत्सिद्धस्रवन्ती गङ्गा, तथा तपनतनुरुहा सूर्यपुत्री यमुना, तथा भारती सरस्वती, तासां तिष्ठणां संगमो वर्तते । तावन्तं समयं श्रीमत्तल्लोक्यलक्ष्मीकलितस्य पार्श्वस्य श्रीपार्श्वनाथस्यार्थात् श्रीमच्चिन्तामणिपार्श्वनाथस्य प्रसादाज्जगति महीमण्डले इदं हीरसौभाग्यं काव्यं विजयतां सर्वोत्कृष्टत्वेन प्रवर्तताम् ॥ इति ग्रन्थावसाने श्रीमत्पार्श्व इति महत्कलाभिधानम् ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमधवा सौभाग्यदेवी पुनः

श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्भाक्षीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते संमदा-

त्सर्गः सप्तदशो बभूव चरिते श्रीहीरसूरिप्रभोः ॥ २१४ ॥

अत्र हीरसौभाग्यनामकाव्ये संमदादानन्दाहेवविमलेन व्यावर्णिते श्रीहीरसूरिप्रभोः श्रीहीरविजयसूरीश्वरस्य चरिते गुणोत्कीर्तनरूपे चरित्रे सप्तदशः सर्गो बभूव संजातः ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां खोपपङ्कहीरसौभाग्यकाव्यवृत्तौ श्रीशत्रुंजयौत्तरणप्रस्थानशत्रुंजयासिन्धूत्तरणाजयपार्श्वनाथयात्राकरण-तदागमागतमहिमवर्णनद्वीपसंघसंमुख्यागमनोन्नतनगरपवित्रीकरणसंलेखनाराघनाविराचनाविधाननशनपूर्वकखलोकगमनविजयसेनसूरिगणैश्वर्यकधनविजयदेवसूरिपुरंदरसंप्रति-राज्यप्रवर्तनो नाम सप्तदशः सर्गः ॥

प्रशस्तिसूत्रम् ।

श्रीपतिरिव संपद्भिः श्रीपतिनामा विशारदेन्दुरभूत् ।

दिक्कुम्भिवद्भूवुर्यस्याष्टौ पण्डितोत्तंसाः ॥ १ ॥

वैराग्यैर्लेब्धिभिरपि भाग्यैः सौभाग्यवैभवैरधिकैः ।

यस्य समो न परोऽभूद्भानोरिव कोऽपि तेजोभिः ॥ २ ॥

यन्मनुजशिष्यवृषभस्त्रिजगाद्विद्वत्पुरंदरः समभूत् ।

चतुरास्यः कविरगणितयद्गुणगणनाचिकीरासीत् ॥ ३ ॥

श्रीमज्जगर्षिविवुधो जम्बुरिव शीललीलया जज्ञे ।

यत्तपसस्तेजोरविरसासर्हिर्गगन इव गतवान् ॥ ४ ॥

षट्पायानामिव यो विराधनाः प्रोज्झति स्म षड्विकृतीः ।

निर्विकृतिकान्यद्देशाण्यपि विजहौ दुःकृतानीव ॥ ५ ॥

यावज्जीवं गौतम इव षष्ठैः पारणां विमुर्विदधे ।

पुनरेकस्मिन्स्थाने भक्तजले विरचयांचके ॥ ६ ॥

लुम्पाकैर्लुण्टकैरिव लुण्ठितनिखिलबोधिबीजधनम् ।

व्यासं तद्वर्गेण च तमोगुणेनेव भूतपतिम् ॥ ७ ॥

सौराष्ट्रजनपदं यः प्रतिबोधितवाननन्यमहिमनिधिः ।

वज्रस्वामी सौगतजनैर्यथा बौद्धधरणिधवम् ॥ ८ ॥ (युग्मम्)

प्रसवणममृतमिव गदगणान्गुरोः शमयति स्म मूर्तिमताम् ।

देवा अपि यत्सेवां भक्ता इव कुर्वते तपसा ॥ ९ ॥

नृमालदेवपृष्ठे प्रविष्टवान्यद्विवाददरितमनाः ।

योधपुरे किल पाशादिनचन्द्रो वाचकः सुचिरम् ॥ १० ॥

विष्णोः श्रीरिव हृदये रमते सैकादशाङ्गि(ङ्गि)कायस्य ।

भेजुरनेके मुनयोऽप्युपकारिणामिव गणाधीशम् ॥ ११ ॥

श्रीसीहविमलविबुधस्तस्य विनेयोऽजनिष्ट शिष्टबुधः ।

यद्विषणाजितधिषणोऽध्येतुं दिवि कविसमीपेऽगात् ॥ १२ ॥

यो गौतमनामानं सभासमक्षं जिगाय वादीन्द्रम् ।
 श्रीदेवसूरिरविरिव कुमुदादिमचन्द्रदिग्वसनम् ॥ १३ ॥
 नारायणदुर्गाद्या भूमीन्द्रा येन रञ्जिताः स्वर्गे ।
 राजसिंहदेवमुख्या हेमादिमचन्द्रगुरुणेव ॥ १४ ॥
 यश्चन्द्रभाणसंज्ञं कायस्थं मण्डलीकमिव भूमौ ।
 निजमक्तं शिष्यमिव प्रणीतवान्वचनचातुर्यात् ॥ १५ ॥
 मिथ्यात्व मनसो निरस्य विलसद्वाचां विलासैर्निजै-
 स्तस्मिन्स्थापयति स धर्ममनघं स्थानादिसिंहस्य यः ।
 दाघं धोरनिदाघधर्मघटितं प्रावृट्पयोदन्नजो
 दृष्टीनां पटलैरिवामृतरसं भूमण्डलस्यान्तरा ॥ १६ ॥
 जिनवृषभसमवसरणप्रकरं यः कारयांचकार जनैः ।
 सूर्याभदेव इव निजयज्ञाभ्यवहारनिबहेन ॥ १७ ॥
 योऽर्चा भागवतीया भविकप्रकरेण कारयांचक्रे ।
 आर्यसुहस्तिव्रतिपतिरिव संप्रति वसुमतीविधुना ॥ १८ ॥
 तच्चरणकमलमानससङ्गोपमविबुधदेवविमलेन ।
 निरमायि काव्यमेतत्प्रमोदतो हीरसौभाग्यम् ॥ १९ ॥
 तस्य स एव व्यदघात्सुखावबोधाभिधां पुनर्वृत्तिम् ।
 श्रीहेमचन्द्रगुरुरिव निजनिर्मितनाममालायाः ॥ २० ॥
 कल्याणविजयवाचकवासवशिष्येण काव्यमिदमखिलम् ।
 समशोध्यत धनविजयाभिधवाचकवसुमतीपतिना ॥ २१ ॥
 यत्किंचिदप्यवद्यं भवेदिहानुग्रहं प्रणीय मयि ।
 संशोध्यं तद्विबुधैः साधिममुखगुणमणीनिधिभिः ॥ २२ ॥

इति ग्रन्थप्रशस्तिः ।

॥ शुभं भूयात् ॥

